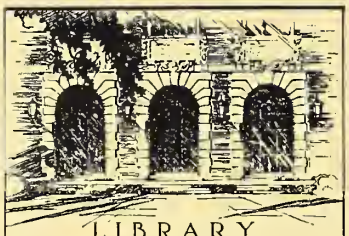

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF ILLINOIS

057.83
VI
v.25

ZABAVI I POUCI.

TEČAJ XXV.

UREDNIK

JOSIP PASARIĆ.

U ZAGREBU
TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign

https://archive.org/details/vienac2518unse

057.83
VI
V.25

SADRŽAJ.

(Brojke označuju stranu „Vienca“, na kojoj počinje članak.)

Pjesme izvorne.

Arnold Gjuro. Smrtan vojno. 19. — Zimske pjesme. 35. — Ukleti knez. 50. — Ludjak. 52. — Plašt i kruna. 91. — Ljubav i mržnja. 129.

Badalić Hugo. Dvadesetpet-godišnji jubilej gdje. Ružičke-Strozzi. Proslov. 233. — Prahu Janka Draškovića. 373.

Gaj Ljudevit. Davorija. 82.

Harambašić A. dr. U slavu Ivanu Gundulića. 405. — Hrvatska Hrvatom. 809. —

Hranilović Jovan. Noli timere. 4. — Uspomene Janka Kamenara. 17. — Napadaču. 263. — Posljednja himna junaku bez lica. 296. — Uspomeni Jana Kollára. 341. — Od svih strana. 570. — U čast fra Luki Ibrišimoviću Sokolu. 698.

Kapić Juraj. O otvorenju hrv. glumišta u Splitu. 301.

Kranjčević Silvije Strahimir. Mojsije. 1. — Davne želje. 225. — U slavu desetgodišnjice „Napretka“. Proslov. 251. — Lucida intervalla. 309. — Na grudi prošlosti. 569. — Prvi grijeh. 585, 601, 617, 633. — Što me gledš. 777.

Kriletić A. Dživu Frana Gundulića. 420. — Silnicima. 425.

Livadić Branimir. Gost. 823.

M. Majčina ljubav. 476. — Ružica. 481.

Miroljub. Moje pjesme. 84. — U dolini ovoj suznoj. 206. — Sudrugovima. 428.

Slobodoljub. Lavu XIII. 23. — Tatranskomu Homeru. 300.

Širola Stj. O otvorenju „Zorin-Doma“ u Karlovcu. 332.

Španić Stjepko. Mariji Ružički-Strozzijevoj. 235. — Davna spomen. 286. — Na grobu Jure Tomljenovića. 493.

Tresić-Pavičić A. U album gdjici. Z. Č. pl. V. 279. — Na obali Save. 293. — U album gdjici. V. pl. N. 299. — Epinikij. 441. — Na grobu Lisinskoga. 537. — U album gdjici. Ž. K. 701. — Morska fantazija. 713. — Štit Jana Sobjeskoga. 793. — Na klisuri samoće. 825.

Tugomir Hrvat-Bošnjak. Božićnica. 33. — U slavu sisačke pobjede. 389. — Moj andjele, tiho ljeto. 457. — Krvave uspomene. 98, 113, 145, 161, 177, 193, 209, 228, 245. — Samoboru. 489. — Sudjeno je. 521.

Velikanović Isa. Ljubo moja, zvijezdo moja. 11. — Da me voliš. 12. — Nojem. 24. — Idila. 101. — Noćna pjesma. 497. — Kada mi se ovije. — San. 700.

Vežić Vladislav. Sedam Kaštela. 553. — Lisinski i Livadić. 652. — Miho Pavlinović. 717.

Pjesme prevedene.

Carducci G. Ruit hora, preveo M. Š. 764.

Dante Allighieri. Iz Božanstvene komedije: Matelda, preveo i protumačio dr. Tresić-Pavičić. 229. — Sordello, preveo i protum. dr. Tresić-Pavičić. 284. — Očistilište, pjevanje XXIX., preveo i protum. dr. Tresić-Pavičić. 316.

Kolár Jan. Ulomci iz „Slavy dcera“, preveo Stj. Španić. 344.

Paljmin L. J. Requiem, preveo M. Š. 217.

Petrarca F. Lauri, preveo dr. Tresić-Pavičić. 368.

Drame.

Maeterlink Maurice. Vjetrenje, preveo B. pl. Blažeković. 731, 749.

Šenoa Milan. „Kako vam drago“. Komedija u 3 čina. 4, 20, 36, 52, 68, 84.

Pripovijesti i crtice izvorne.

Borota Tr. Vl. Listak romana. 444, 458, 473, 489, 505, 523, 539, 554, 570. — Stranputice. 778, 802, 814, 826.

Budisavljević Budislav. Junačina Marko. 102. — Hajdučica Sava. 360.

Draženović J. Na raspuću. 10. — Čobanica. 19. — Nova era. 34, 49, 65, 81, 99, 115, 129, 147. — U bolesti. 165. — Pričica o probodenom srcu. 194, 210.

Gjalski-Šandor Ksaver. Žrtva. 3, 17. — Notturno. 262, 277, 294, 310, 325, 342, 357.

Juzbašić Ferdo. Ženidba Mije Bogdanova. 745. 761.

Krstić F. Ribari. 764.

Ladanjski Ladislav Z. Draga čeka dragoga. 425. — Život za sreću. 665, 681, 698, 714, 729, 747, 798.

Miler Ferdo Ž. Suze udovačke. 162, 178.

Pokupska Milena. Krajiške Priče. 40, 649.

Solvejgs Kristijana. Što obaznava zvijezdin trak. 794, 840.

Turić Gj. dr. Sebična srca. 226, 246. — Supersko šetalište. 375, 390.

Pripovijesti i crtice prevedene.

Bourget Paul. Cosmopolis, s francuskoga preveo Vl. Borota. 70, 91, 104, 117, 131, 149, 166, 181, 196, 213, 230, 247, 263, 280, 296, 312, 327, 346, 363, 376, 392, 428, 447, 461, 477, 493, 509, 526, 542, 557, 573, 589, 604.

Coppée François. Oprostio je, preveo M-ć. 767.

Daudet Alphonse. Partija biljara, preveo N. Andrić. 817.

Garšin Vsevolod. Kod Ajaslara, preveo s ruskog Stj. Lukić. 621, 636.

Margueritte Paul. Bijeli oklopnik, preveo O. pl. Salopek. 783.

Mistral Frédéric. Arkolski tambur, preveo O. pl. Salopek. 781.

Neruda Jan. Trhani, sa češkoga preveo Stj. Španić. 653, 669, 684, 702.

Pohlidal. Daisy. 718.

Zola Emile. Propast. 1. — Ulomak, preveo O. pl. Salopek. 734. 753.

Pouka.

Andrić Nikola. Guy de Maupassant. 454, 465. — Bajka o Lenori. 513, 528.

Bosanac Stjepan. Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi. 63, 73, 90, 122, 173, 218. 258. — Crtice iz poljske književnosti. 336. — Književno pismo. 550.

Brandes G. Hipolit Taine, preveo M. Š.

Celestin dr. Fr. Književno pismo. 531.

Florschütz dr. Josip. Veliki vokalni koncert hrvatskoga glazbenoga zavoda u Zagrebu. 272. — Večer Lisinskoga u „Kolu“. 822.

Gjalski Šandor Ksaver. Dr. Milivoj Šrepel. 89. — Bukovčeva izložba. 786, 804.

Gudel Vladimir. Temeljni kamen narodnoga glumišta. 594.

Gršković M Pop Pere. 318.

Horvatić I. Kolende. 153. — Kolende. 288.

Hranilović Jovan. „Osvit“, slike iz tridesetih godina. 136. — Hrvatska antologija. 183.

Inhof B. Književno pismo. 395. — 726.

Ivanišević Fr. Kolenda. 119.

Jakša Čedomil. Važno književno pitanje. 739.

Klaić Vj. Hrvati i Srbi 24.

Kuničić Petar. O podignuću drugoga narodnoga spomenika u Dalmaciji Ivanu Franu Gunduliću, u Dubrovniku 26. lipnja 1893. Hrvatskomu narodu 420. — „Oslobodjeni Jeru-

salim“ od Tassa u hrvatskom prijevodu. 742.
Krčmarić Bogdan. Tajna prirode, prijevod s ruskoga. 306.
Kreković Petar. O strofama prvih hrvatskih pjesnika. 14, 28, 44, 94, 110, 120, 156.
Macaulay T B. Atena i Sparta. S engleskoga preveo V. K. 217, 240, 254.
Marun fra L. Mačevi hrvatskih velmoža iz polovice VIII. vijeka. 547. — Hrvatski velmoža iz kamena u Kninu. 548. — Prvi muzej hrvatskih spomenika. 550.
Milas M. Starinski hrvatski Evangjelistar. 531.
Miletić Stjepan. Kako vam drago. 75. — Teuta. 201. — Marija Ružička-Strozzi. 233. — Novo hrv. glumište u Splitu. 301. Gundulić kano dramski pjesnik. 407. — Hrvatsko glumište. Pastorak. 218.
Matić Tomo. O književnom radu Matije A. Relkovića. 643, 660, 675, 694, 707.
Matuszewski I. Djavao u pjesničtvu. 322, 338.
P. Drevnost nekadašnjih hrvatskih naseobina u Grčkoj. 130.
Pasarić Josip. Silvije Strahimir Kranjčević. 61. — I. Franjin Gundulić. 421. Prenos kostiju grofa Janka Draškovića. 379. Mark Twain. 771.
Pavletić Krsto. Hrvatska Oresteja. 611, 628, 640, 658, 673, 691.
Politeo Dinko. Verdijev „Falstaff“. 106. — Operna „stagione“ u Zagrebu. 468.
Stj. Senc. Pisma filozofa Seneke prijatelju Luciliju. 332, 398.
Simeonović Anka. Običaji triju praznika u pravoslavnih Bugara. 370, 402.
Suknić M. O domovini i domovinskom čuvstvu. 79.
Š. Gundulić o Srbima u svom Osmanu. 414.
Šenoa Milan. Put u Dalmaciju. 451, 482, 499, 512, 657, 688, 705, 720, 737, 755, 769, 790, 823, 835.
Šišić Ferdo. O dvoboju izmedju bana Nikole Zrinskoga i bosanskoga paše Mehmeda 1554. 433. — Bitka na krbavskom polju. 518, 564, 580, 598. — Zadar i Venecija od godine 1242—1247. 678, 689.
Španić Stjepko. Gundulićevo slavlje u Dubrovniku. 486.
Šrepel Milivoj dr. Brandes o ruskom romanu. 11, 26, 42, 54. — „Pjesnik i vila“, pjesma kneza Nikole. 133. — Mato vitez Vodopić 170. — Hrvatsko glumište: I. Nove drame M. Primorea. 199. — Radoslav Lopašić. 269. — Kollárovi dopisi. 351. — Ivan Gundulić i Hrvati u Banovini. 406. — Jan Kollár i Hrvati. 466, 484, 497. — Charles Gounod, po E. Hanslicku. 723. — O crtama i slikama L. Ladanjskoga. 724. — O Alfredu Tennysonu. 787. — K biografiji Antuna Nemčića. 834.
Šurmin Gjuro. Kolenda. 26. — Kolende. 41. — Làdarice. 563. — Vrijednost narodnih pjesama. 334, 369, 383.
Tomljenović Juraj. Hrvatski biskup Selnički i sveta stolica o Hrvatskoj. 30. — Istra, dio hrvatske kraljevine. 78. — U našoj domovini prije trista godina. 59, 108, 154, 170, 187, 206, 220. — Katarina Zrinska, banica hrvatska. 236. 252, 270, 286, 299. — Književno pismo. 435.
Tkalac Ignjatijević Imbre dr. De visu et auditu. (Izvadak iz lista.) 304.
Tresić-Pavičić dr. Torkvato Tasso. 577, 591, 688, 624.
Turić Gj. dr. Ivan-planina u Bosni. 267.
V. Književni dar „Matice Hrvatske“ za god. 1892. 57.
Vrbanić Juraj dr. Književno pismo. 124.

Skladba.

U Slavu Ivanu Gunduliću. Himna hrv. pjevača. spjevao dr. August Harambašić, uglasbio za mužki sbor, F. S. Vilhar. 418.

Ilustracije.

a) Portreti.

Gounod Charles. 709.
Grahor Janko. 673.
Draganja Vicko. 153.
Drašković grof Janko. 381.
Kollár Jan. 349.
Kollárova Mina. 500.
Kranjčević Strahimir Silvije. 25.
Lav XIII. 109.
Matejko Jan. 708.
Ružička-Strozzi Marija. 237.
Smetana B. 805.
Šrepel Milivoj dr. 77.
Štrosmajer J. J. 9.
Taine A. H. 365.
Tennyson Alfred. 785.
Vodopić vitez Mato. 169.
Vraz Stanko. 57.

b) Slike, nacrti i t. d.

Berba u Splitskom polju. Slika fra Vicka Draganje. 13.
Vrelo Bune kod Mostara. 28.
Sljepica. Slika T. Arona. 45.
Operni trg u Berlinu. 61.
Rafaelova smrt. Karton Ivana Šubića. 92, 93.
Celje. 121.
Nada. Slika G. Maxa. 125.
Dolina Drine kod Slapa. 141.
Zdravica badnjaku u Dalmaciji. 173.
Cvjetna nedjelja. Slikao P. A. Cot. 189.
Sv. Pavao u Ateni. Slikao F. Laporta. 204, 205.
Danteov susret s Matildom. Od A. Maignana. 221.
Pučka svečanost u Dalmaciji. 241.
Igra ruske ciganke. Od grofa Kraszewskoga. 257.
Razvaline jedne ville na Pločama kod Dubrovnika. 273.
Tatranski Homer. 289.
Ivanjski krijes u Dalmaciji. 305.
Slikar na selu. Slikao Kozakiewicz. 321.
Povratak s bojišta. Sl. I. pl. Brandt. 337.
Spomenik Jana Kollára u Beču. 353.
Sa sela. Slika N. Zvěřine. 369.
Nacrt nove župne crkve u Osijeku. 385.
Kip bana Tome Bakača u stolnoj crkvi zagrepskoj. 397.
Nacrt bitke kod Siska. 400.
Bitka kod Siska. 401.
Gundulićev spomenik u Dubrovniku. Od Rendića. 409.
Kralj Vladislav. Basrelief na Gundulićevu spomeniku. Od Rendića. 411.
Sloboda. Basrelief na Gundulićevu spomeniku. Od Rendića. 412.
Kazlar-aga otimlje Sunčanicu. Basrelief na Gundulićevu spomeniku. Od Rendića. 416.
Sv. Vlaho blagosilje kršćanske junake. Basrelief na Gundulićevu spomeniku. Od Rendića. 417.
Gradsko kazalište u Splitu. Pročelje. 437.
Gradsko kazalište u Splitu. 452. 453.
Fotograf na selu. Slikao I. Špilar. 467.
„Komedija“. Kip umjetnika Gangla. 484.
„Tragedija“. Kip umjetnika Gangla. 485.
Provala Zrinskoga iz Sigeta. Slikao P. Krafft. 501.
Na Golgoti. Slikao J. Mathauser. 516. 517.
Mostar u Hercegovini. 532, 533.
Knin. 545.
Prvi muzej hrvatskih spomenika. 548.
Hrvatski velmoža iz kamena u Kninu. 549.
Mačevi hrvatskih velmoža iz polovice VIII. vijeka. 549.
Knin sa Krkom. 551.
Pogled na izložbu u Chicagu. 564, 565.
Vesela priča. Slikao M. Reyzner. 581.
Stari bosanski grobovi iz XI. vijeka. 597.
Dalmatinka. 612.
Rastanak. Slikao G. Haquette. 613.
Diletanti hrvatskoga pjevačkoga društva „Nade“ u Mitrovici. 629.
Arkandjeo Mihajlo. Po Rafaelovoj slici u Louvru. 645.
Zanimljiva novost. Slikao F. Dvořak. 661.
Milovanje na selu. Slikao Jar. Věšin. 677.
Na dušni dan. 693.
Prije lova. Slikao S. Šubir. 721.
Osamljena. Slikao E. Grenet. 725.
Slovensko kazalište u Ljubljani. 741.
Lublinska unija. Slika Jana Matejke. 756. 757.
Prodana nevjesta. Slikao Adolf Liebscher. 772, 773.
Rastanak. 788.
Brodolom. 789.
Genij, drama i glazba. Od slovenskog akad. kipara Gangla. 801.
Poklon svetih triju kralja. Slikao Pavlo Veronese. 820.
Bolesna majka. Slikao M. E. Andriolli. 837.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 7. siečnja 1893.

Br. 1 | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Mojsije.

...„Izvedi narod moj, o Gospode,
Izvedi ga iz ropstva zlopatna
I skini mu sa vjedja pospanih
Još onu mrenu tvrdu, zlokobnu,
Što zastire sad oči njegove!
Spomeni se, da ropstvo nemilo,
Kô teško ono st'jenje nadgrobno,
Na ledjima mi leži bratskijem,
I da nam ljuti naši krvnici
U utrobama djeci sudiše!
O smiluj se, o silni Jehova,
Prokuni kletvom krvne silnike
I spasi narod moj, o Gospode!“

— A luda želja! da, al ljudska jest!
Da kunem kletvom krvne silnike,
Da bijem narod, a zbog naroda,
O stvore moj?! A za što da bih ja
Zbog jednog stvora drugi kidô stvor?!
Gle zapad tamo, istok amo gledj'
I sjever ondje i ovuda jug,
A sve sam ovo napunio ja
Života klicom, svim je mio v'jek
I svačije je pravo disati.
A ti sad tražiš, sam da pogazim
U prirodi mi zakon najveći!
Al da je tebi stati onamo,
Početak gdje je mojem pogledu,
Tad vidio bi, kol' je sićušna
Ta tvoja silna, krvna željica.
S visina mojih, ljudski jadniče,
Jednako mal je piramida rt
Kô rov, što neznan izbaci ga krt,
I bespomoćna sve je natega! —
„Nedòhvatni su sudi, Gospode,
U kojima se nama pojavljaš,
I zakoni su tvoji vječiti,
A da bi crv tvoj mali, sićušni
Sa stožerima tvojim drmao.
Davnina mrkla prošlost zastire,
Odkako si u svojem Edenu
Iz zemlje prvog stvora izveo,
Udahnuo mu dušu besmrtnu,
Al to bi mrva s tvoje mrvice.
I od onda smo svi mi smrtnici
Komadić tvoga bića velebnog,
Pa sve, što jesmo sitni, maleni,
Al tvog smo ipak bića čestica.
I čovjek eto gord sa rodbinstva
Sa vječitijem tvojim iskonom,
O Gospode, o silni Jehova,
Ponosit diže čelo prevedro
I teži tamo gore nad zemlju,
Gdje meki, svilni plove oblaci
U zlatnom moru zraka sunčanih,
Gdje njegova je duha kol'jevka.
Pa, Gospode, o, reci, vječiti,
Je l' ljudsko čelo za to stvoreno,
Da u prah pada ropski, kukavno
I one ruke, u koje si ti
U tajne sv'jeta postavio ključ,
O reci, jesu l' tako slabašne,
Da n'jesu vr'jedne s tobom, Gospode,
A u čast tvoju vladu d'jeliti?
O klanjam ti se, silni Jehova,
S visina tvojih sve je jednako
Na ovoj maloj, sitnoj zemljici.
Al kod nas ovdje, s našeg pogleda
Baš ravan nije piramida rt
Sa rovinama, što ih diže krt,
I makar da je sve to natega!
Već pomiluj mi, silni Jehova,
Tu ludu, smjelu, ljudsku željicu;
Izvedi narod moj, o Gospode,
Izvedi ga iz ropstva zlopatna
I ne daj, da ti stvor na oblik tvoj
U prahu leži, čelom puzeći!“

— Po r'ječima te poznam smjelima,
Da imaš krila, koja uzvija
Plamičak sveti, što sam potakô
U srce prvog onog čovjeka.
Dok boljim pojmom grlio sam sv'jet,
O jadniče, kad prokleh onda rod
I sve, što smrtna žena baštini
Od zagrljaja s muškim plemenom,
Zaboravih u srčbi pravednoj,
Da duh svoj u tom rodu ubijem,
Da utrnem mu onu iskricu,
Što u grud sam mu sveto metnuo
Kô odliku u c'jelom stvaranju;
O neokajna moja pogrješko!
Prikratio sam vijek umrli,

Al ostade mu plamen iz neba
Kô zapretani žar pod pepelom.
I bude katkad, pa se u srcu
Kô zublja žarka iskra razbukti
I čovjek teži gore nad sebe,
Gdje meki, svilni plove oblaci
U zlatnom moru traka sunčanih,
Gdje njegova je duha kol'jevka —
Al bolno — bolno odma osjeti
U ovoj svojoj gustoj kaljuži,
Da ta mu bara nije tudja krv,
Al on da nije svojoj rpi svoj!
I gle — kad tako već je ukleto —
I prokleto će nav'jek ostati. —
Smilovat ću se tvojoj željici,
Al jao tebi, što si želio,
I tebi baš, što goriš plamenom
Od ideala silnih, vječitih.
Ta vatra silna bit će jadna smrt,
I ti ćeš mr'jeti, jer ćeš počet sam
U ideale svoje sumnjati! —

* * *

I prosuo se narod pustarom
Kô oblaci od guste prašine,
Kad zaigraju kolo vjetrovi.
A šta je život — kô i pustara,
A šta su ljudi — kô i prašina,
A nad svim visi krilo udesa
I mota gore, dolje, upored
I čas se prašak ljeska o sunce
I preljeva se bojom šarenom,
A čas ga eno s blatom sm'ješana
I nevidjena gdje u kaljuži.

Pred silnim ljudstvom gorio je stup
Od crne zemlje pa sve do sunca,
A usred stupa žario se prst
Na ruci silnog boga Jehove.
„Ovuda! — strašni grmio je glas —
U obećani rajski Hanaan,
Kud teče mlj'eko i sladjani med!“
A narod božji gledao je stup
I šapto: baš ga j' l'jepo vidjeti!
I sigrao se šale svakakve.

Al što se trese gora sinajska
I što to grmi strašnom pustarom?
Na hiljade su onaj čule glas,
Razumio ga samo genije.
Po drugi put si slušô osudu:
„I tebi baš, što goriš plamenom
Od ideala silnih, vječitih,
Ta vatra silna bit će jadna smrt,
I ti ćeš mr'jeti, jer ćeš počet sam
U ideale svoje sumnjati!“
I kad mu — divu — riječ gromovna
Kô šiljak oštri srce prosjeknu,
Kad okrenu se svomu narodu,
Da nadje tamo nade, okrepe,
Al ono narod, božja odlika,
Sagradio si tele zlaćano
I tele slavi, a ne Jehovu!

...„Oprosti, vječni, silni, svemožni,
U naroda je krivi prorok prav
I narodi su djeca velika,
Što lako im je kupit igračke!
Oprosti im, o silni, svemožni,
Izvedi narod moj, o Gospode!“
Nasm'ješio se silni Jehova,
Al ima sm'jeha, kojim sužalost
Nad jadnicima suze proljeva,
I smijeh taj je čuo Mojsije,
Sa vatrenoga stupa božijeg,
Što sjajio je ispred naroda
Onuda, gdje je zemlja Hanaan,
I gdje su preko brda velika
Na medna polja puti vodili.

Tu navrh brda sv'jetli genije
Raširio je ruke brižljive,
Ožario ga tračak sunčani,
Ljepotom još ga osu Jehova,
Što geniji ga nose u srcu:
„O evo tebi, izbran narode,
O evo tebi zemlje rajevne,
Slobodu svetu tu da zagrliš,
Da srećniji ti budu sinovi,
Neg' ti uz pune lonce misirske!“

Al stoji sv'jet — i kô kad krošnjama
Polako stane vjetar zibati,
I sve to jače lišće uzdršće,
A granje onda stane pucati,
O tako krenu žagor narodom
I ču se s rpe glupa poruga:
— Aj to je dakle zemlja Hanaan?!
I za to si nas vukô pustarom,
Da još nam za nju valja strmoglav
Niz ovo gadno brdo srnuti,
Da panemo na hladna ognjišta!
I tko je tebi pravo podao,
Slobodi da nas vodiš silovno
Po svojoj volji, — kô na uzici
Od lonaca iz zemlje misirske!
Probl'jedio je silni genije
I kroz srce mu ruglo prožigmu:
Da, tko je tebi pravo podao,
Slobodi da nas vodiš silovno
Po svojoj volji, — kô na uzici!

Tek primio se srca očajno
I dv'je mu oči suza zalije,
Još zadnjim trenom vid mu počinu
Na obećanoj zemlji Hanaan,
I glava mu se mrtvo obori,
A gorom grmnu riječ Jehove:
I tebi baš, što goriš plamenom
Od ideala silnih, vječitih,
Ta žarka vatra bit će hladna smrt
I ti ćeš mr'jet, jer ćeš počet sam
U ideale svoje sumnjati!

Silvije Str. Kranjčević.

Žrtva.

Slika iz života. Napisao Ksaver Šandor Gjalski.

— „Tvoj sam, — tvoj sam, knjigo sitna, ti zlatna zviezdo moja! Ti mi misli moje dižeš visoko gore k sebi i biedno mi srce zlatiš zlatnim svjetlom svojim.

— Ti malena i šarena knjigo, ti si predhodnica moja, a ja sam tvoj svećenik, tvoj vrač — tvoj rob! I neka se ovdje dolje oko mene koči gusta, crna, hladna noć, neka me gluha, sliepa, bezćutna ona muči i goni, ja upirem oči svoje u tebe sjajnu i ja sam od toga blažen . . . !“

Tako je čitao Antonio iz svežnja požutjele izpisane artije i onda stao pričati ovako:

Došao sam do tih papira žalostnom zgodom. Bilo to lanjske godine, dok sam služio u Š. Sjedim ja u vlažnoj uskoj sobici ureda svoga. Na polju lievala gusta hladna kiša kasne jeseni. Nikakav ini glas do pljuštavice njene nije dopirao sa ceste u sobu moju. Mrak stao se hvatati.

„Danas za cielo nema više stranaka“ — pomislim u sebi i latim se, da izradim odluku u nekoj zakučastoj stvari. U taj se par pokuca na vrata i za čas stvore se preda mnom dva serežana s biednim nekakim — no da — pravim adrapovcem.

— Pokorno javljamo, da smo dotjerali evo nekoga navodno Petra Simića. Nema putnice, bez svakih je sredstava. Zatekosmo ga na cesti, gdje je pijan ili bolestan u jami ležao. Molimo potvrde.

Digoh ruku, da potegnem uzicu na zvoncetu za podvornika, a da niesam točno i pravo čovjeka pogledao. Ta tako često bivale take dopreme!

Tek od slučaja segnem nešto okom po njemu. I moja ruka pusti uzicu, — ja se nadjoh u čudu — što li. Dotjerani je u jedan mah unatoč svoje užasne toalete osvojio svu moju izvjedljivost.

Čisto mi se oči za njim ovjesile. Bio to čovjek visok i posvema bolna izgleda. Tamne krupne oči duboko u u lubanju upale, na sljepočicama suha — suha koža i prorjedjela kosa, uši tanke i prozirne, a obrazi — tek kožom nadvučene kosti.

Davno neostrižena kosa visjela neuredno na čelu, koje je pokraj svega toga još uviek visoko i široko izgledalo i gotovo olimpskom se plemenitošću odlikovalo. A tamna crna brada bijaše kovrčastih vlasi i pod bliedim usnicama riedka.

Držao se pognuto i teško je disao, pa svak čas morao zakašljati suhim, oporim, dubokim kašljem.

— „To mora da je kaki inteligentni nesretnik“ — reknem za sebe i riešim se, da ga sam preslušam.

Odpustih oružnike, pozvah pisara i započnem s „generalijima“.

Umjesto da mi kaže svoje ime, bude prvo, što mi reče: — „Ja sam gladan“. — Čisto me nješto zazeblo u duši, čuvši taj glas — napola bezsvjesno izlanut. Ponovim pitanje.

— Zovem se Petar Simić, prije činovnik. Rodom iz R., neoženjen, katolik.

— Sada ste dakle bez zanimanja? —

— Kako se uzme. Ja sam književnik. —

Moj mali guravi pisar prasne u gromotan smieh. A ja — ja se potresoh. Bilo u njegovu glasu i u cieloj njegovoj pojavi nešto, što mi nije dalo, te bih i samo časkom smio bio posumnjati o istini njegovih rieči. I ja poćutih i sažalost i zastidjenost i zabrinutost — za svoj narod, videći sada toga čovjeka. Istom za koji čas sabrah se.

— Ali — molim vas, ako ste književ. . . . . no da — ako ste čovjek pismen, — e nije moguće, te ne biste našli, ma sad kako bilo — kaki taki kruh?

On me tek nehajno, malo ne priezirno pogleda sa strane i na ustima usieče mu se gorki sarkastični podsmieh.

— Baš što sam književnik, bez kruha sam. Eto, čujte me. Najzad i onako moram da vam izkažem. Ne činim radi česa drugoga. Dakle slušajte. Izgubih službu, jer sam napisao nekaku crticu, u kojoj sam slavio domovinu svoju i dičio rodoljube. Moj šef sumovao, da je to zločin, da sam krivac, da sam „individuum“ nevriedan javne službe. Čovjeku prohtjelo se pohvale i priznanja viših, htjelo mu se brza avansmana, pa on mene javi onamo — javi ovamo, zahtievaj iztrage, suspenzije i šta ti ja znam, što li sve nije uradio. I na kraju konca ja budem odpušten, jer niesam mogao pristati, da se odreknem knjige. Podjoh u Zagreb tražiti kruha. Tu se svak plašio, da mi pomogne. Ta — tko će politički zlo opisana čovjeka poduprieti? Pogibao to velika u našim prilikama — a svakome vlastita koža najbliža. Dopustite, da časkom stanem. Iznemogao sam. Dajte mi barem čašu vode, da utišam želudac. — Zovnem podvornika, da mu donese zalogaj hljeba i čašu vina. Kad je to dobio, lakomo potroši u isti trenutak i onda nastavi:

— Želio sam, da stupim u koju odvjetničku pisarnu. No istom sam trebao reći, da sam književnik — i bijaše dosta, te me je svak odbio. A ja ludov mišljah do onda, — to će biti preporuka, jer mnogi od onih, kojima pokucah na vrata, stajaše na glasu, da je uz napredak narodni. Teškom mukom i nakon dvomjesečna strašna gladovanja nadjem najzad službicu. Dašto niesam više bio lud te bih se bio kao književnik odkrio. A moj odvjetnik nije bio niti gori niti bolji od drugih naših ljudi, te je za književnike toliko mario i toliko znao, kao za stanovnike na mjesecu. Pa tako bio sam prilično siguran, te neće čovjek saznati, da pripadam medju te nesretnike. Ali hoćeš da! — Ko je nesretan, tome jednako zla kob klipove pred noge baca. Tako bude, te je moj odvjetnik začno, da se knjigom bavim. Čim je saznao, postane sa mnom nezadovoljan, ma da me je prije jednako hvalio i ma da sam

uviek isti u poslu ostao. Nut — mislio čovjek, da ljudi „poete“ niesu normalnih glava i da niesu ma i za najlakši posao. Nije dugo potrajalo i on me odpusti. Tako bijah opet bez svega — opet u najužasnijoj biedi, a jedino, što me je podržavalo, bijaše moja bilježka, u koju pisah svoje misli i svoja čuvstva. Kako dakle, za Boga dragoga, da se odreknem toga — da napustim ovo svoje najmilije zanimanje?

— No, — molim vas — gospodine, dakle dobro, pa za što nieste nastojali, da si tim putem nadjete zasluge, — ta — imade novina — i . . . .? —

— Kod nas, pa kao književnik naći kruha? Kuda mislite! — Kod nas, gdje slabo tko za knjigu mari — kako bi to bilo — kod nas? Kao novinar istina prije bih mogao, ali — ja se niesam bavio politikom, niesam dakle ni ovim putem mogao da nadjem izlaza. A opet kao prost nadničar da pišem u novine — e — meni se jednako prizrievalo, da se pero ne smije da upotrebi kao motika. Pak najzad — hoćeš li biti novinar, niesi više, da možeš valjano knjizi služiti. A za volju ove knjige — ja žrtvovah toliko — toliko!

(Svršit će se.)

Noli timere!

Spjevao **Jovan Hranilović.**

Sve što živem s ljudma.
Sve se više ljudi bojim.
Sve se više sebi vraćam,
I mislima bavim svojim.
Vjera, ljubav, požrtvovnost
Rietke li su danas stvari.
Na tom svietu bolje prodje,
Ko se bolje propazari.
U vrtlogu tog života
Tek nas jedna drži nada,
Tamo gore nad oblaci
Da još Onaj Isti vlada.
Pravedan je, milostiv je.
Ustrpljiv je, dugo čeka.
Kad kad samo svetim gnjevom
Pozagrmi iz daleka.
Kad kad pošlje iskušenje,
Da se grješni čovjek kaje.
Il' zahvati objesnika,
Neka više ne ustaje.
Narodi su sve to gori.
Pamet Bogu već prkosi,
Prezrelo je čovječanstvo,
Vječnost će ga da pokosi.
Dva tri sitna tek korala.
U tom svjetskom oceanu.
Doba svoje očekuju,
Da na božjem suncu planu.
Nek plemena vide gorda,
Da se za njih Onaj brine,
Koj' ni sitnom neda crvu,
Na dnu mora da pogine.
Liepa moja otačbino.
Snašli su te crni dani,
Kad mišljasmo, stari jadi
Da su svi već okajani.
Dovela te tvoja djeca
Do tog . . stanja tvoga,
. . . . braća tvoja
Ko Josipa nevinoga.
Bog to vriednost tvoju kuša.
Spasti će te kô Izaka
U posljednjem možda času
Ona ruka iz oblaka.
Krenulo ih mnogo s tobom
Kroz pustinju do Kanana.
Malo će ih zagledati
Tvoja zemlja obećana.
Klonuli su u pustinji,
Malo ih je djece tvoje.
Što ponažu krst ti nosit.
Što uz tebe vjerno stoje.
Malo ih je, al je s njima
Narodne nam genij sreće
I prijatelj sviju malih.
Što sirotu prezret neće.

„Kako vam drago“.

Komedija u 3 čina.

Lica:

Don Marin Držić.
Ivo Fijuga.
Mara, Ivova žena.
Fran Cucorić.
Cvijeta, kći Franova.
Petar Bunić.
Nadalica, kći Petrova.
Dinko Ranjina.
Vlaho Beškara.
Bartol Pešione.
Gjivo, sluga Franov.
Gosti.
Mjesto: Cucorićev dom. Vrijeme: 1571.

Prvi čin.

(Pokrita terasa. Pogled na Grož)

Prvi prizor.

(Don MARIN i MARA ulaze.)

Don Marin. Ja mislim ipak najbolje bi bilo.
Da on vas vidi, nitko drugi, gospe.
Vi kažite mu, kako da ste došli.

Mara. Ne, Boga mi, to ne ću, nikad ne ću,
Pa stojalo me baš života moga.
Jer kad bih njemu otkrila se samo,
Zar mislite, da poznali me ne bi
I oni drugi? Mislite li tako?
Al neka me poznadu, prosto im je.
Nijesam ja sramote vrgla na se.

Don Marin. Pardon! al reći ću vam jasno.

Mara. Rec'te.
Don Marin. Pod ovim ruhom svatko bi vas znao
Zapitat: Tko ste, i otkle ste došli?
A što bi vi?
Mara. Ja? Svakome bih rekla,
Da tražim muža, odmetnika muža,
Što ostavi svoj dom i ženu mladu
Da poput pseta za lisicom finom
Ovamo se doklati. To bih rekla,
Da sada eto u ludilu svome
Pred Cv'jetine se noge baca nice,
Pogaziv riječ i vjeru zadanu.
Don Marin. A što bi oni? Zamukoste eto,
Nijeste dobro razmislili, gospe,
Kad podjoste da tražite svog muža.
A što bi oni? Smijali bi vam se!
A njemu tek! Pa onda koja korist,
Da ruglu sami izvrgavate se.
Da spremite sramotu svome mužu,
Da rastužite s nova svoje srce,
Pa čemu sve to? Kanite se toga,
Baš prijalo vam ne bi ni najmanje,
Kad prstom bi kazivali za vama
— I smijali se!
Mara. Lice vaše čudno
Ko da u duši smije mi se jadnoj.
Za propov'jed vas ne molim, gosparu,
Obećaste mi pomoć mi i radit
Da zalutalu oveu natrag krenem,
Da kući vratim sina razmetnoga,
A sada, sada rugate se meni.
Don Marin. O mili Bože, kake su te žene!
Ko bistro ono u gori jezerce.
U bistroj njegvoj vodi kaže ti se
Ponajljepša od sviju slikâ slika.
Na dohvat ti je nebo, — sunce sjajno
I zelen šuma i ptičica jata.
A zamuti l' se voda s bure silne,
Već nema ni što, čemu da se diviš.
Pa ipak za čas, kad se smiri bijes
I kad se opet umiri jezerce,
Tad ista ti se krasna slika nudja
U kalnoj vodi, ali ipak krasna.
Razumjeste li, gospe, što tuj pričam?
Od *tuge* eto krv vam stade licem,
A i sad staje al od pusta *jada*.
I u zlu i u dobru lijepe ste.
Mara. A vi — vi ste od uv'jek petljanci
I u zlu i u dobru dobro znate
Ko jegulja izvući se iz škripca,
Otkresat ovom „bene“, onom „dobro“,
Al ženskoj glavi da pomože tkogod,
Ne, toga ne vidjeh još nikad.
Don Marin. Bene!
Ko jegulje iz škripca, vi velite.
Je l' tako?
Mara. Istina je!
Don Marin. 'Gospe draga,
Pa zar je Božja pravična ta volja
U mušku glavu postavila više
Pameti neg' u žensku?
Mara. Jošte i to,
Da sami slavite se. Glavu svoju
Držite boljom još od ženske glave?
Sva prednost vam je u tom, gospodaru,
Što slobodni ste, od nas slobodniji.
Don Marin. Gle čuda nevidjena! vi mi to velite!
Pa n'jeste l' i vi sami došli amo,
Prebrodiv more, tražit muža svoga,
Još k tome nevjernoga, gospe mlada.
Pa njeste l' i vi slobodni ko i mi,
Ded rec'te, u čem nam sloboda?
Mara. U čem?
Baš toga ne znam.
Don Marin. Pokušajte, gospe,
Da l' možda ovo naše odijelo
Pred sv'jetom više daje nam slobode.
Pa bene! Eto savjeta vam moga.
Muškaračko navucite od'jelo,
Pjesnikinja ste znam . . .
Mara. Vi znate!?
Don Marin. Zdavna
Proučio sam stihove vam l'jepe.
Ded kušajte, što rekoh, — učinite,
Ko mladić pjesnik k Cv'jeti pristupite,
Ko ljubavnik joj r'ječi govorite,
Jer kako god ste prelijepa žena,
Još stoput ljepšim bit ćete mladićem
Pa možda onda kojom dobrom srećom
Predobijete Cv'jetino srdašce
I izigrate nevjernika svoga,
Prem sumnjam, da bi l'jepa gospa Cv'jeta
Tom vašem Ivu uzvraćala ljubav.
Ko rosa vam je mlada, nevina je —
Ko dijete kad prvu r'ječ izlane,
A srce njeno, znam, za drugim bije.
Ded učinite, kako vas svjetovah,
Pred njene noge bacite se, gospe,
Zakunite se ljubit je do groba,
I pjesmicu joj pošaljite ljupku;
To moj je savjet. Vjerujte mi, gospe,
Što smislit mogoh, eto sad vam rekoh.
Poslužite se t'jem, madamigella —
Dakako sve u muškome od'jelu,
Jer u tom stoji sva sloboda naša.
Mara. Dä, istina je. Pravo govoraste,
Ko muž ću moći Cv'jeti se osvetit
I oteti joj muža ljubljenoga

Don Marin. Ao žene, žene! Ne rekoh vam, gospe,
Da svetite se u muškom od'jelu,
Jer nije časno tudje lice rabit
Kad koga ožalostit treba.
Mara. Kako?
Zar da se ja ne svetim onoj ženi?
Don Marin. Ta nedužna je, ne rekoh li, gospe?
Pa kako sad trpi . . . . !
Mara. Eto opet
Propov'jedate!
Don Marin. Ne gubite r'ječi.
Al osveta kad neće da vas mine,
Ded svetite se im bez svake krinke,
Jer to je podlo pred drugim se skrivat.
Iz busije udarat! — *(naglo)* Odlazite! —
Gle eto tuj dolaze, vidjet će nas.
Mara. Ded svoje ime rec'te mi, gosparu,
Don Marin. Ah moje ime! Bogme ne sjećam se,
Pa što će ime! Ime tek je riječ,
A čovjek pravi po djelu se pozna.
Baš ako vas je volja, gospo mlada,
Don Jeguljom me zovite u naprijed.
(Mara ode lijevo straga).

Prizor II.

(Don MARIN, CVIJETA, NADALICA, VLAHO, DINKO, i drugi s desna, FIJUGA sprijeda na lijevoj strani).

Fijuga (stupi naprijed, Cvijeti).
Sedamnaesto je evo ovo ljeto,
Što tvoja mladost po ovome sv'jetu
Koraca divnim krokom.
Od radosti mi srce kuca,
Pogledaš li me divnim svojim okom,
A jezik moj — moj —
Don Marin. (naglo) muca! *(Stanka.)*
Fijuga. A jezik moj i pjesma moja mala
Ljepoti tvojoj neka budu slava.
Družina me je ova odabrala,
Da poklonim se tebi, gospe, danas.
Don Marin. Gospe, kažite hvala! *(Smijeh.)*
Fijuga. (Marinu) Molim vas, ne prekidajte me.
Dalje ide pjesma:
Da poklonim se tebi, gospe, danas,
Da molim višnjeg gospodina Boga
Za tebe, gospe mlada, a i za nas:
Da Bog ti dao trista ljeta
Don Marin. Na zdravlje!
Fijuga. Trista ljeta
Naužit ti se ovoga sv'jeta,
A ovaka duša, koja malo smeta
Tebe u životu tvom,
Nek bude za nav'jek prokleta — — —
Don Marin (naglo) Ubio je grom.

Ja mislim, poštovani gospodine pjesniče, da ćete tako završiti tu svoju hvale vrijednu, hvale punu i riječi punu čestitku. Obećali ste, da će vaša pjesma biti mala. Uza to mi bismo griješni ljudi mogli u istinu povjerovati, da će nas se primiti to vaše poetično prokletstvo. Izvinite! ali vi sami vidite, koliko se silno to doima gospodja i gospode, vaš nam jezik kao dvorezac mač kerubina fićuka nad šijom. Vaše nam oči govore:

„Ostavite se svake nade,
„Vi koji slušate — — — —

Fijuga. Izvinite, al vi ste osobito oštra jezika, a zavukoste se amo, da iskušate tu svoju oštrinu na nama. Rekoh — zavukoste se, consequenter, jer vidim, ni duša vas ovdje ne poznaje, a kako dalje vidim, uzeste na poeziji, toj najljepšoj umjetnosti, svoj jezik da brusite. Je l' tako?

Don Marin. Kako ja vidim, poštovani pjesniče, zamjerih vam se svojim jezikom. Eh, Bože moj, — svakome je jezik od Boga dan. Jednome ovaki, drugome onaki, — ili fin ili oštar. Pa je pravo. Da nema zla na svijetu, ne bismo dobra poznavali, a da nema zla i gluposti na svijetu, ne bi bilo ni oštrih jezika, — jer su oni stvoreni, da žigošu zlo i glupo; — ali i od njih mnogo zlo na svijet, pa da nema zlih ne bi ni dobri imali prilike, da se odlikuju. Dalje vidim, da me u tom starom domu ni duša ne poznaje. Žalim, — ali ide vrijeme, pa raskriva nepoznato. —

Što se poezije tiče, ne znam, čime sam povrijedio tu najljepšu od svih umjetnosti, ne znam, kažem vam, sinjor. Al ako jesam, Bog i duša, činit ću pokoru, uzet ću u vama primjer, poštovani sinjore, branit ću je od sve duše.

A tko bi se ikad drznuo protiv božanske poezije da griješi:

Il riječju ili djelom ili umom,
Nek kijavica popane ga silna
Nek sam mu crni djavo bude kumom.

Vi vidite, gospodine, da je vaša nauka na plodno tlo pala, što se same forme tiče a i prijetnje. Al sada dopustite, da se poklonim gospi. — Gospo mlada! Prebrodih sinju Adriju, ostavih bajnu Firencu, da se vašoj ljepoti poklonim. Ne dolazim kao zatravljen ljubovnik, ne dolazim kao ponizan hodočasnik, dolazim kao stari prijatelj, što vam svu sreću želi. Poslanik sam ujedno mladića pjesnika, koji će eto za čas stići amo, — da vam se i sam pokloni. Po meni šalje vam prvi pozdrav. —

Cvijeta. Ljepa hvala, dobri poslaniče,
Velite nam, da prijatelj ste stari,
Al ja vam ne znam o starini zborit,
Jer mlada sam. Al možda ta gospoda
Poznanca starog u vama će naći.
Ajd bliže amo, gospodaru Vlahu,
Je l'? poznate se.
Vlaho. Ne, ne poznam, gospe.
Gospodin taj nepoznat mi je sasvim.
Cvijeta. Ej, Dinko gospodaru, ni vi?

Dinko. Ni ja
Ne spominjem se.
Don Marin (za se): — Lijepe li stvari,
Kad prijatelja starog ne poznaju.
Oj Mare, Mare, pravo si mi rekła;
Od'jelo samo sakrilo me posve.
(glasno) Dok čestiti gospodar amo dodje,
Prepoznat će me.
Cvijeta. Prijatelju dragi,
Ded recite nam, kako se zovete?
Don Marin. Don Jeguljom se zovem, gospe mlada.
Fijuga. A onaj, što vas posla?
Don Marin. Isto tako
Don Jeguljom me zove.
Fijuga. Čudno ime.
Dobričina ste, al i silan čudak.
Don Marin. Ne vidim u tome zla, sinjore, — bolji
Dobar čovjek neg nevaljao pjesnik.
Cvijeta. Kako je vašem gospodaru ime, časni gospodine?
Don Marin. Don Jegulja, gospe. Svoj sam gospodar.
Vlaho. Pita vas gospa za ime onoga, koji će doći za vama, koji vas posla. Poimate li?
Don Marin. Za cijelo. Svatko, tko nije gluh, poimat će, što kažete, pa za to i ja razumijem. Žalim, imena onom gospodičiću ne znam. Pa što je stalo do imena, znam onoga mladića kao dobra pjesnika i poštena čovjeka, kao pristala plemića. Uza sve to nije nam stalo, zove li se Fijuga ili Jegulja. Što se mene samoga tiče, brzo zaboravljam imena, osobito ako koga dugo nevidjevam. Eto, gospodo, tako vas i ovdje ima mnogo, a ne znam ni jednome imena.
Fijuga. Moje je ime Fijuga, patricij sam dubrovački i pjesnik.
Don Marin. I ja sam patricij dubrovački, zovu me pjesnikom, a ne zovem se Fijuga nego Jegulja.
Vlaho. Divna li imena, ej da ga čuje dobri Marin. Pa vi ste pjesnik?
Don Marin. Ne rekoh li, da me zovu pjesnikom. Da! Pozdravlja vas Marin, gospodaru Vlaho.
Vlaho. Je l', pa što radi? Kako žive?
Don Marin. Smije se ludjacima i piše komedije: O starcu, koji mlade djevojke ljubi, i drugu: O mladoj, koja se starcu smije. Koji vam se naslov više svidja?
Fijuga. Meni bi se na svaki način više drugi svidjao.
Don Marin. Vama bi se, sinjor, najviše svidjao treći naslov: O pjesniku, komu se i staro i mlado smije.
Cvijeta. Gospodine dragi, piše li sinjor Marin te komedije iz iskustva?
Don Marin. Ne znam, gospe, ali koliko ga poznam, iskustvo ga je naučilo svemu se smijati.
Dinko. Eh da mi ga je vidjeti.
Cvijeta. Ne poznam ga, jer već ima dobar broj godinica, što ga nema u Dubrovniku, al vele, da je na jeziku zabavljač, da mu nema premca ni s onu stranu mora...
Vlaho. I najveći ujedljivac, što ga pozna Dubrovnik.
Dinko (tiho Don Marinu): Marine!
Don Marin (naglo, tiho Dinko): Šuť!
Fijuga. Rekoše, da je u svoje pjesme uzajmio mnogu starca Vetranića.
Cvijeta. Al je valjan pjesnik.
Nadalica. Ha! ha! Čudno mi ga tuj nacrtaste, gospodo. Šaljivdjija je, da mu nema premca. Valjda svakoga na smijeh nagoni, — ali *(stanka i brzo)* valjan je zabavljač. Ujedljivac je silan, oštra jezika — valjda i klevetnik, — ali — prekrasan čovjek. Rekoste, da posudjuje tudje pjesme, valjda krade, — htjedoste reći, — ali — valjan pjesnik.
Don Marin (mrko). Eto, gospe mlada, tako je. Je li slobodno, da mu i ja koju tu prišijem?
Fijuga. Da čujemo, prišijte i vi svoju, gospodine, prišijte. Vaš jezik kao da je stvoren za take krpice. Prišijte, da i mi koju naučimo.
Don Marin. Drago mi je, gosparu Fijuga, — je l' tako vaše ime? Drago mi je, što vam barem u prikrpavanju i prišivanju mogu biti učiteljem. Da mi riječi ne padaju kao suha skoljka na kamen, jamči mi vaše lice.
Fijuga. Moje lice?!
Don Marin. Da, vaše lice. Vi kao da ste stvoreni, da krpate, a pošto ste me i sami učinili svojim učiteljem, ne mogu a da vam se već u naprijed ne poklonim, jer ste već i ovo malo časova, što vas čujem, natkrilili svoga učitelja. Vi stanujete u Dubrovniku?
Fijuga. Ne.
Don Marin. Mogu li znati, gdje živete obično?
Fijuga. U Ankoni.
Don Marin. Hvala.
Fijuga. Čemu to pitanje?
Don Marin. Eto, za to: ako vas nenadano prijeka ugrabi smrt, da se znade grad, u kome se rodiste, pa da se ne zgodi pravda izmedju sedam gradova, — kako se rodi, kad umrije Homer. O blažena Ankono!
Cvijeta (smijući se). Sinjor Fijuga je dubrovačko dijete, tek u Ankoni žive.
Don Marin. O jadni Dubrovniče!
Fijuga. Ako dobro shvaćam, što ste rekli, i ako se te vaše riječi u opće daju shvatiti, i ako vi u istinu ono velite, što mislite, i ako ono mislite, što velite, onda mislim, a to je moje mnijenje i mišljenje, da bi vi mene rado u ruglo vrći. Mislite li tako, pitam vas, jer tako velite?
Don Marin. Ne. Varate se, grozno se varate, jer nijeste dobro shvatili, što rekoh, a moje se riječi daju dobro shvatiti. Ta nijeste li sami htjeli, da vam budem učiteljem u prišivanju, eto počeh, — a vi se jedite. Nijeste li opazili, kako sam tek počeo da vas čemu naučim?
Fijuga. Hvala vam na pouci, jer vaše riječi ne odaju druge sposobnosti nego da budete prvim lakrdijašem svijetloga vojvode od Toskane, a ni na koji način da budete učiteljem, a ni najmanje da budete mojim učiteljem.

Don Marin. Divno! Je l' gospodo? Prekrasno! Dobro počeste, učeniče moj. Duha ima u vas, malo doduše drijema i zijeva, — al odgovor bijaše fin i dobar.

Fijuga. Ostavite se mene, gospodine Zabadalo, jer ću vam inače, mača mi moga . . . .

Don Marin. Tanka li mača!

Fijuga. Jest, mača mi moga, pokazat ću vam, tko sam i što sam.

Don Marin. Ne žestite se. Ja ne slušam, gdje mi se jedna stvar do dva puta kaže. Vi mi već jednom rekoste, da ste Fijuga i pjesnik. — Bene! To sam na svoja ušesa čuo, al čemu mač u igri, gdje se jezikom igra. Ja vam još jednom kažem, da znam, tko ste i što ste.

Fijuga (bijesan). Ne rugajte se, velju vam. Vi ste si zabili u glavu, da me pred ovim svijetom sramotite. Vi, sinjor Ševrdalo, mora da ste takodjer pjesnik, pa od same zavisti prije ne dadoste da me slušaju. Ako ste plemić, kakim se gradite, eto! (*baci rukavicu. Don Marin je ulovi.*)

Cvijeta. Umirite se, gospodo! }
Vlaho. Koga bijesa još i to! } (*zajedno*).

Dinko. Hajde, ne ludujte dragi gospodine pjesniče.

Don Marin (*mirno*). Umirite se, gospodo. Nečija je rukavica meni u ruke pala. Eto, to je sve. Pa čemu se toliko uskomešaste, što znači to?

Fijuga. To znači, da ćete se sa mnom ogledati, ako ste plemić i poštenjak. Ja vam kažem, sa mnom ćete se ogledati.

Don Marin. A ja vam kažem, promislit ću, hoću li se ogledati, ne ću li.

Fijuga. Nećete li, onda ste — — — — —!

Don Marin (*naglo*). Ništa drugo nego pop. Bože moj, dragi sinjor Fijuga, vi živete u Italiji, mnogo obidjoste svijeta; a još nijeste naučili, da ne valja na dvoboj zvati svećenika. Ta ne vidite li, da mača nemam?

Fijuga. Sreća i Bog, da vas to časno odijelo brani.

Don Marin. Da mi to odijelo ne brani pobiti se s vama, — ogledao bih se, vjere mi, ali tako, da bi vas sva volja prošla ogledati se ma za kime, a najmanje za kojom lijepom gospom. Nemam mača, služim se jezikom. Dakle rat na jezik. Vi ste izazvali, primam i biram.

Vlaho. A! Dobro, izvrsno. He, Fijugo, ta mu valja!

Dinko. Pasja para, iskreće dobro. (*za se*) Jadni Fijuga, u čije si šake pao!

Cvijeta. Aj! Rat na jezik, štovana gospodo?
Pa dobro! Neka bude — nu ne tako,
Početak nije valjan.

Don Marin. Prostite mi,
Što malo prije razjedih se toli,
Al' ako zgr'ješih, okajat ću. Gospo
Vi pogodbe nam dajte.

Cvijeta. Povod ratu
Nepoznat mi je sasma. Jedno vidim,
A to je, dobri prijatelju, da ste odveć
Spram pjesnika se ražestili: za što?
To neznam kazat.

Don Marin. Kako god vam drago,
Izmislit ćemo koj god povod ratu
Il uvredu il — — —

Nadalica. — — — ljubav!

Vlaho. Čemu ljubav?
Ta vi ste — — — —

Don Marin. Znam, što reći vam se hoće,
Al uzmite ma štogod. Eto povod:
Gospodin taj me zavidnikom nazva,
A ja mu rekoh, da je krpar pjesnik.

Fijuga. Ne to mi n'jeste rekli, da ste rekli!...

Don Marin. Pa ništa za to, recimo, da jesam.

Fijuga. Al da ste rekli! — — —

Don Marin. Ne rekoh li: n'jesam!

Fijuga. Da, rekoste, da n'jeste, sreća po vas.

Don Marin. Pa recimo, da jesam, — eto povod. —

Cvijeta Po miloj volji sad se razdijelite
U strane dvije.

Nadalica. Lijepe li igre!

Dinko. A čim ćemo se borit, gospe mlada?

Vlaho. A tko će sudit, na kome je pravo?

Cvijeta. Umirih vas baš za to ljudi božji,
Da oružje vam dadem časno.

Fijuga. Ajde!
Da čujemo.

Dinko. Sinjor umirite se.

Cvijeta. Kad razdvojite u dvije se strane.
Počekati ću danak jedan il' dva,
Pa onda svaka donijet će strana
Po pjesmicu od kojeg njenog člana,
Il tajno poslat, da sudimo pravo,
A čijoj naš sud dosudio bude,
Da najljepša je medj sestricam svojim —
Taj pobjednik će bit.

Fijuga. I ništa drugo?

Nadalica. Dà, to je sve.

Fijuga. Baš ako vam je s voljom
I čitav ću vam koš pjesama don'jet.

Don Marin (*naglasom*) Poštenu r'ječ uložiti će svaki,
Da njegova je pjesma.

Cvijeta. } (*kreću*) Dobro!
Nadalica. } Ajdmo!
Razd'jelite se.

Don Marin. Samo jošte jednu
Zamolit ću vas, gospe. Pričekajte,
Dok mladi moj se prijatelj pojavi.

Cvijeta. Pa neka bude i to. Sada ajde,
Do obale se spustimo.

Vlaho. Ajdemo!

Don Marin (*tiho*) Dinko!

Dinko (*tiho*) Čekam!

(Svi odlaze osim *Don Marina* i *Dinka.*)

(Nastavit će se.)

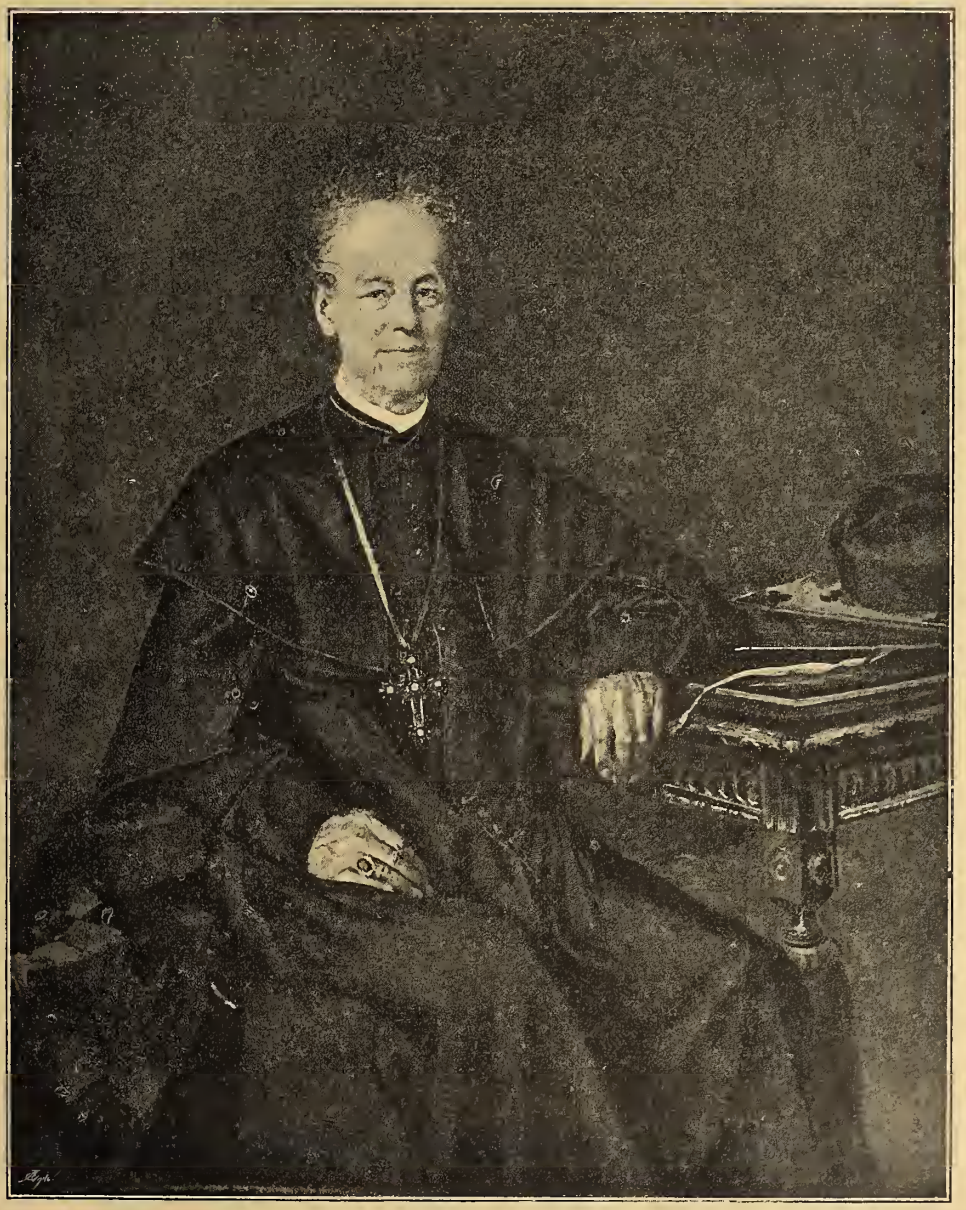

J. J. Štrosmajer.
Po slici *Vlaha Bukovca.*

Na raspuću.

(Uspomena.)

Nadjoh se iza poduljuga vremena u slavnome društvu, — na plesu po izbor otmena svijeta. Da kažem samo: u „odličnome“ društvu, premalo bih kazao. Tu je sve sjalo, brujilo životom i takmilo se, tko će pokazati više duševne lagodice, dražesne obijesti. To zovu „duhom“.

Mnogo je odlične ozbiljnosti, lagašne uznositosti u tom takmenju. A i nije nezahvalan pogled na taj živi smijeh, na te biser-zubiće, oči žeravice. Kako se zgodno krijese te pogubne oči u okolo, ravno i nasumce, postrance i žmirećke, iza lepeze! Sve to odiše srećom i poezijom, i tko je nesabran, neka radje umakne, jer smeta.

I ja bijah taki prokletnik; — nego sam tražio razgovor, — u pospješnim časovima nagle omaglice. Tražio sam razgovor sa jednom ženom; — medju nama se već odulje trgala tanka srdačna sveza. Ja sam slutio, da me ona očekuje, i treptio sam u dnu duše. Oh, kako davno bijaše to i kako od skora podjednako! — Mišljah, da će mi uteći život ispred poželjnih usana, da ga ne cjelunem — — — Prelamalo se srce, staza doprla do raspuća. —

Konačno je zatekoh samu. Podbijalo nas vlažno, toplo talasanje otmena, mirluhom prožeta zraka. Napasan, opojan miris ženskoga bića — za čas iza plesa — lepršao oko mene. Ovaj miris zanosi i — zavodi. Miriši po poeziji užitka. —

Raspredosmo razgovor o poeziji. — Bijaše joj u taj čas valjda dosadno, drijemno pri duši

— Ja ne vjerujem u poeziju pjesnikâ, — kaza ona. — Konačno sve se to svodi na prosti užitak: — tko umije sladje da užije, tko si je kadar to zgodnije okititi blještavim tricama i primišljanjima, taj može govoriti o poeziji s većim pravom od drugoga. — Lagašna riječ, — zaista! —

— Onda je bolje poznajem poeziju — pjesnikâ, kako no rekoste. —

— Izvjedljiva sam zaista? — upre ona u mene svoje sivomodre, krupne oči, u kojima se je krijesila i rastakala neka svijetla magla, kao po jezeru, na kom domire oluja pod na pola oblačnim ljetnim nebom. Zive joj se jedre usne upokojiše za časak. Naslonila se lagodno, pomno se hladila lepezom i očekivala razgovor.

— Osjećate li poeziju ovdje — sred plesa? —

— Nipošto. Ovdje kraj glazbe pleše se zanosnije i lakše, nego li pod nebom na tratini kraj zaglušne pjesme cvrčaka, — i to je sve. A ples sam — ugodna gimnastika. Kraj ovakih napremica čovjek dulje ustraje. —

— Dakle samo tjelesni užitak, vazda i svagdje? —

— Vazda i svagdje. —

— Po tom nijeste nikada srkali poeziju poljskoga cvijeća uza žalobito talasanje rakita i trepetljivo šaputanje jaružnih valića? —

— Odveć stara slika, — zgodna za siestu? —

— Jeste li se kada klanjali poeziji seoskoga groblja, toj odličnoj, jasnoj poeziji mračne duboke mašte, ovjenčanoj bijelim cvijećem gloga? —

— Bože zakloni! Brr! —

— Spoznavanje života i smrti, značenja im i svrhe, — eto, to je poezija: — život prožet smrću, smrt zadahnuta životom.

— Odveć maglovito! — odgovori ona i zagleda se u vršak svoje cipelice. — Ja volim živjeti, ne misleći na smrt. Ova pomisao ubija užitak. —

— Jeste li se kada odricali, — plakali? —

— I bolilo me. — Plač je bolest. Dosadan vam je to svat! —

— Plač sebičnjaka. — Al kad se sred nijeme tuge guši suza zbog ozlijedjene tankoćuti, obruženih ideja; kad se s nepoznate još uzbune u zarodu oglasi duša sred tiha, neizvjesna plača; — onda je to božji vjesnik, prijatelj čuvstva, naša uzdanica i naš ponos. — Takav plač ostavlja iza sebe duboke tragove, pa traje u pobožnoj uspomeni i kad ga poslije zamijeni smiješak blaženstva. Takim plačem — — plakaste li ikad? —

— Ne razumijem ni slovca, — odgovori ona hladno. — Sve je to odveć učeno. —

— Ne rekoste pravo. — Sve je to hvala Bogu, iskreno i istinito, — — — žalibože istinito. —

— A mi ostali jadnici ne razumijemo te odlične suprotnosti, — nasmije se ona zlobno.

— Eh, i poezija imade svoju aristokraciju, — ako je i ne će *društvo* da prizna.

Ona se zagleda nekamo u zrak i zamuknu. Htjede mi nešto odgovoriti; al u taj čas zasvira valčik i plesač, kao naručen, stvori se preda njom.

— Mi se ne razumijesmo ni do vijeka, — kaza ona studeno i pogleda me površnim, stranim pogledom, pa se s divnom spokojnošću i pomnjom složi do plesača i zaigra lagano, ponosito. —

Ja otidjoh. — Vedra, sanljiva pramaljetna noć razlijevaše se nad morem. Zrak je odisao otajnim lahorcem i mirisao po dozorenoj noćnoj svježini, naviještajući skoru zoru prekrasnoga dana. I ova nezaboravna noć razdvoji nas u istinu za uvijek. Mi se ne razumijesmo ni do vijeka, — i hvala budi Gospodu! —

Jednom — poslije toliko godina — zagledah je opet za jednake noći u blagome svjetlu lampiona pri opojnim glasovima nježne glazbe. Onaj isti studeni, sebični pogled nezasitne zmije zadržao se u nje.

— Jošte ne bješe slomio život te pečalne pojave. —

J. Draženović.

Ljubo moja, zvijezdo moja...

Na ponoćnim nebesima
Sitne zv'jezde tužno sjaju,
Tužno sjaju, ko da jadne
Čovječije gr'jehe kaju.

Otkada su božjom rukom
U nebesa utaknute,
Nit se miču, niti zbore
Nego šute, divno šute.

Radi toga ja jih volim
I poštivam svakojako.
Ljubo moja, zv'jezdo moja,
Bi li i ti znala tako?!

Isa Velikanović.

Brandes o ruskom romanu.

Obznanio dr. Milivoj Šrepel.

Čuveni danski književni historik Georg Brandes pohodio je zimi godine 1886/7 Rusiju, pa je u Petrogradu i Moskvi čitao četiri javna predavanja u francuskom jeziku pred zborom najodličnijih ljudi. U prvom je predavanju govorio o „umjetničkom realizmu Emila Zole“; Brandes s pravom dokazuje, da je Zolu njegova sklonost prema generalizaciji i tipičnosti dovela do simbolike i živosti bojâ, te da Zolina opširna epopeja „les Rougons-Macquart“ nije drugo nego niz pjesama, za koje je Zola unaprijed odredio, da budu personifikacija različnih momenata u djelatnosti onoga tajanstvenoga i groznog božanstva, koje se naziva sudbom.

U drugom predavanju govori Brandes o „književnoj kritici“, pa se osvrće na osnivača moderne kritike Sainte-Beuvea, a zatim prelazi na metodu Taineove kritike. Brandes priznaje mnogu vrlinu Taineova rada na polju književne povjesti, ali pobija njegovu misao, da u svakoga spisatelja preteže jedna „sposobnost-gospodarica“ („faculté maîtresse“). Na koncu pokazuje Brandes, kako su u početku ovoga stoljeća poezija i kritika bile razdaleko. No kasnije približile su se one jedna k drugoj. S početka ovoga stoljeća držala se je mašta za osobito svojstvo pjesničko; tvorni je talenat spisatelja činio pjesnikom, te se je pjesnik u prekoprirodnom svijetu osjećao tako voljko, kao da je u svijetu sasvim poznatu. No od kako se je poezija odrekla toga, da boravi u uzdušnim prostorima, pa se dala na ispitivanje onoga, što se može shvaćati, — pjesnik i kritik primakoše se jedan k drugomu. Roman postade psihologijom. Danas pripovjedač i kritik imaju isto ishodište — umnu atmosferu neke epohe. Pripovjedač riše i objašnjava značaj djelovanja čovječjega, a kritik značaj pismenoga proizvoda. Od onoga časa, kad je romantika ustupila mjesto novim pjesnicima, kritika se svagdje javlja kao princip, koji oživljava. Postavši sintetičnom, kritika pokazuje ljudskomu duhu drum i razmješta po njemu stupove i svjetionike, krči nove putove, prelazi gore, — gore slijepe vjere, predsudâ i zastarjelih predaja. Takova kritika zaslužuje, da se zove najmladjom medju Muzama, desetom Muzom.

U trećem predavanju govori Brandes o „ruskom romanu“, pa ćemo se s njegovim mislima pobliže upoznati. A u četvrtom predavanju raspravlja Brandes o „danskoj književnosti u devetnaestom stoljeću“. Povjest je danska u devetnaestom stoljeću niz pogrješaka i katastrofa. Kanonada Nelsonova rodila je dansku poeziju ovoga vijeka. Pisac u svezi sa političkim dogadjajima obilježuje glavne zastupnike danskoga Parnasa, i dokazuje, da je danska nova literatura u najtješnjoj svezi s narodnom civilizacijom; ona nije iznad nje, kako je bila njemačka poezija u Goetheovo vrijeme, a nije ni ispod nje, kao njemačka suvremena poezija; danska je nova književnost najvjerniji organ narodnoga kulturnog života. Upravo zato moderna književnost danska, premda sama po sebi nije bog zna kako opširna, približava se velikim literaturama, kao što su francuska i ruska.

Nas svakako najviše zanima Brandesovo čitanje o „ruskom romanu“, a za cijelo i ljude drugih naroda. Još do nedavna nitko ne bi bio mislio, da će ruska književnost doživjeti iza granice tako sjajan triumf, kakav danas slavi u Evropi i Americi. Cijela kiša prijevodâ iz ruske beletristike, koji obuhvaćaju sva znatnija imena ruskih pripovjedača počevši od Gogolja do Lava Tolstoga, i množina simpatičnih odziva francuske, njemačke i engleske kritike jasno svjedoče, da ruska književnost podaje evropskome čitatelju nešto sasvim novo, originalno, nezavisno, često nešto veličanstveno, pa da u struji evropskoga realizma ruski pripovjedači zauzimaju ne samo samostalno, nego u mnogom slučaju upravo prvo mjesto.

Turgenjev je prvi svratio pažnju Evrope na ruski roman; bilo je doduše već i prije nešto prevedeno iz Gogolja i Lermontova, ali Evropa nije još pravo vjerovala, da bi u svoj ruskoj beletristici bila neka osobita snaga; a to nije za čudo, kad znamo, da je Zapad do nedavna Ruse držao za polubarbarski narod, koji čami u absolutizmu. No skoro iza Turgenjevljevih krasnih pripovijesti javili su se, rek bi slučajno, prijevodi ruskih pripovjedača Dostojevskoga, Gončarova, Tolstoga. Pred evropskom kritikom i publikom rastvorio se iznenada nov, neslućen svijet umjetnosti. I do mala vidimo, gdje ruska beletristika počimlje utjecati na zapadnu. Turgenjev, koji je imao velik auktoritet u krugu francuskih spisatelja, nadje i u njemačkoj književnosti cijelu školu sljedbenikâ, koji

*

se povode za njim; u Engleskoj mu oxfordsko sveučilište poklanja počasni doktorski diplom. (Isp. Pypina u „Vjesniku“ 1886., 5., 303.)

U napretku ruskoga romana na Zapadu tvori epohu krasno djelo francuskoga akademika Vogüé-a (Le Roman Russe. Paris, 1886.) Vogüé je mnogo vremena živio u Rusiji, dobro se upoznao s ruskim životom i jezikom, dapače lično općio sa Turgenjevom, Dostojevskim, Lavom Tolstim, pa je bio po svojem umu i okolnostima više, nego itko na Zapadu, pozvan i odabran, da progovori o ruskom romanu. Ne gledajući na neke nedostatke, njegova je knjiga uzorna i za cijelo najbolja do sada radnja o ruskom romanu. Vogüé govori najprije uopće o realizmu, pa ga s pravom dovodi u svezu sa velikim pre vratom u novijoj prirodnoj filozofiji. Francuskim realizmom Vogüé nije zadovoljan, njemu se čini, da je samo engleski i ruski realizam na pravom putu: Dickens, Thakeray, Eliot i ruski pripovjedači — to su simpatije njegove. Veliki uspjeh ruskoga realizma pripisuje pisac onoj toploj simpatiji, onomu nježnomu milosrdju, s kojim se ruska duša očituje u romanu prvih pisaca ruskih. Pored toga ističe Vogüé, da je osobito obilježje ruskih realista shvaćanje osnovâ i uvjetâ života. Vogüé priznaje, da je ruska pripovijetka nadišla francusku. Za francusku beletristiku, veli Vogüé, povratili su se dani glada i anemije: Rusi joj dolaze u dobar čas sa svojom hranom; književnost je organizam, kojemu se hoće hrane i koji od nje živi; ona je dužna bez prekida asimilovati tudje elemente, da ih prekuha u svoju bit. Ako je želudac zdrav, asimilacija će se svršiti bez pogibli; ako li je pokvaren, ostaje joj samo da bira, hoće li poginuti — od glada ili neprobavljanja. Zato Vogüé svjetuje francusku književnost, da popravi svoju krv na račun Rusâ. (V. pobliže u Sabićevu članku „Realistična književnost i ruski roman“; „Vienac“ 1887. br. 31—33.) Ako tako smije Francuz govoriti o svojoj beletristici, koliko više vrijedi njegova preporuka manjim književnostima, medju koje ide i hrvatska! Nema sumnje, da se u novijoj pripovjedačkoj književnosti hrvatskoj opažaju neki tragovi ruskoga utjecaja, ali bi trebalo, da se hrvatska beletristika sva prekali onim tonom iskrenosti i simpatije, koji nas krijepi i uznosi, dok čitamo ruske pripovjedače. A uza to bi bilo nužno, da se što prije pokrene, „Slavenska knjižnica“, u kojoj bi od vremena do vremena izlazili prijevodi pripovijesti ruskih, pa i drugih slavenskih, ako idu realističkim smjerom, kao n. pr. djela Poljakâ Sienkiewicza i Orzeszkowe. Istina je, da su se Hrvati sa ruskom beletristikom (kao i Česi) do nedavna upoznavali samo po njemačkim prijevodima. Red bi bio, da danas stanemo na svoje noge, pa da se povedemo za Česima, koji su prije nekoliko vremena s velikim uspjehom počeli izdavati „Rusku knjižnicu“ u valjanim prijevodima. Ovakova bi knjižnica djelovala na naše književno polje kao topla kiša. I narodnim svojim duhom ruski roman može nam biti izgled, jer se žica narodnoga duha previja ne samo u pisaca, koji idu za slavjanofilskom tendencijom, nego jednako i u pripovjedača, koji kao „zapadnici“ ili nisu marili za slavjanofilstvo ili su mu se čak otvoreno protivili.

Zanimljivo je čuti, kako poslije Vogüéa misli o ruskom romanu Brandes u svojem predavanju.

(Nastavit će se.)

Da me voliš...

Da me voliš, čedo moje,
Pa da vidiš svakog b'jesa!
Kako bih ti počinio
Vražjih stvari i čudesa!

Da me voliš, preplivo bih
More uzduž i popr'jeko,
Kad bih samo plivat znao
I da nije predaleko.

Da me voliš, uzašo bih
Na najviše gorsko bilo
I skočio u nizinu,
Ako ne bi strah me bilo.

Al dok ne znam, da l' me voliš,
Donde su mi gorki dani,
Pa ih moram da prelijam
Slatkim vinom u mehani.

Isa Velikanović.

Berba u Spljetskom polju.
Slika fra. *Vicka Draganje.*

O strofama prvih hrvatskih pjesnika.

Napisao **Petar Kreković.**

O stihovima starih hrvatskih pjesnika bilo je već g. 1891. u „Viencu“ govora. Nu kako je način, kojim se ondje porijeklo tih stihova tumači, malo koga zadovoljio, mislimo, da ne će biti suvišno, ako to pitanje još jednom potaknemo, da barem, ako se i nama ne usreći, drugi pozvaniji riješe zagonetku naših dvostruko slikovanih stihova.

Kako rekoh, mnijenje g. Kovačevića, da su naši stihovi oponašanje latinskih sličnih stihova, ne nalazi pristalica. Nije ni čudo. Pomisao, da je stara poezija, i to ljubavna, a što je još više, slavenska, svoje stihove uzela iz lat. crkvene poezije, bila je doduše izvorna, ali i nenaravna, pa bi bilo trebalo izvanredno jakih dokaza, da nam se to ma i vjerojatnim učini. Nije dovoljno pokazati, da su dvije stvari jednake, pa naprosto izvoditi: jedna je uzor, a druga oponašanje. Treba pokazati, da je taj odnošaj mogućnuždan.

Pisca onih dvaju članaka „Viencu“ zavela je na taj, po našem mnijenju, krivi put ona misao, da je Marulić prvi hrvatski pjesnik, koji je u t. zv. dvanaestercima pjevao, pa da je taj učeni latinista za svoja pobožna i didaktična djela uzeo stih iz lat. crkvene poezije. O tome će biti kasnije govora.

Veća pogrješka bijaše, što je pisac pojedine stihove proučavao i s latinskima ih sravnjivao, a nije opazio glavni značaj stare hrvatske, a da odmah rečemo, cijele sredovječne metrike. Nije na ime primijetio, da su sve naše stare pjesme u strofama spjevane i da se u tome slažu sa svom talijanskem sredovječnom poezijom, ne govoreći o ostalima. Te strofe pak uzima dvorska talijanska poezija iz pučke pjesme. Isti Dante, kako Schuchard veli, dotakao se svojim plaštem skromnoga cvijeća pučke pjesme, uzevši iz nje svoje slavne tercine. A naša hrvatska poezija imala bi da zahvali sve svoje stihove latinskoj! Ne bi li čovjek morao već a priori ustvrditi, da je i ona potekla iz narodne pučke pjesme i od nje svoje oblike uzela? Tu je bez sumnje bio slik, koji je tu misao u zametku ugušio. Njega hrvatska lirska poezija ne poznaje u tolikoj mjeri, a da bi ga naši stari pjesnici iz nje uzeti mogli. Pa upravo taj slik i način, kako ga naša umjetna stara lirika upotrebljava, poslužiti će nam, da nadjemo vrelo, iz koga su naši stari pjesnici crpali. To je vrelo, kako natuknusmo, tal. pučka pjesma, a naši stari pjesnici dodjoše do njega koje neposredno, koje preko hrvatske čakavske pjesme, što je još prije njih od talijanske primila bila i slik i mnogo druge natruhe.

Opće je poznato, da naša stara literatura malo šta ima, što ne bi bila uzela iz talijanske. O tome oponašanju bilo je često govora, ali većinom se je spominjala umjetna poezija, petrarkizam, prikazanja i drugo. O pučkoj poeziji slabo bijaše govora. To nije bilo pravo. Naša književnost ima svoj početak u drugoj polovici 15. vijeka. Njezine uzore imamo da tražimo u istom odsjeku talijanske literature, pa ih i nalazimo ondje, kako za Marulića, tako i za Menčetića i Držića i najbliže im nasljednike. Ali oni ne prihvatiše samo spomenute vrsti poezije, nego su nasljedovali svoje uzore još u jednoj važnoj vrsti, a to je baš pučka poezija, koja je u 15. vijeku u Italiji bujno cvala. Taj se je vijek talijanske literature dugo držao vijekom učenoga humanizma. Najnovija istraživanja pak pokazaše, da je upravo u tom vijeku pučka poezija u velikoj časti bila. Najučeniji humaniste nastojahu s velikom ljubavi oponašati pučku pjesmu. Na jugu u Napulju, na sjeveru u Florenci i u Mletcima bijaše velike gospode, koji uza svoje učene poslove, uz Petrarkinu vilu prigrliše i nisku pučku pjesmu.

Prije nego li pokušamo pokazati, da je i hrvatska ljubavna poezija nastala, kao i kod drugih naroda, iz pučke pjesme i od nje oblik uzela, moramo progovoriti o jednom važnom pitanju, koje je do sada slabo bilo uvažavano. To je pitanje prvenstva naših pjesnika. Za nas je to osobito važno, jer se do sada uzimalo, da je Marulić prvi uveo tako zvani dvanaesterac u našu literaturu, pa da su Menčetić i Držić bili njegovi nasljedovatelji ne samo, što se stiha tiče, nego dapače i jezika.

Uzmimo za čas, da je Marulić zbilja prvi poznati hrvatski pjesnik, pa pogledajmo, odakle je on mogao uzeti svoje stihove. Njegova naobrazba, pa sadržaj njegovih pjesama, osobito onih pisanih u dvanaestercu, mogu zbilja zavesti koga na misao, da je on i u obliku oponašao crkvene latinske pjesme. Nu važnija za oblik jest namjera, koju je Marulić imao pred očima, pjevajući hrvatski, nego sadržaj djela njegova. Gdje je njemu bilo do sadržaja, tu se je služio tudjim jezicima. U hrvatskim pjesmama htio je da poučava, u prvom redu svoju sestru. S toga je morao pisati jezikom, koji će oni, što ih je htio poučiti, razumjeti. Osim toga morao je nastojati, da njegove pjesme omile, pa da budu rado čitane. To je mogao samo tako, ako ih zaodjene u ruho omiljelih i rado pjevanih ljubavnih pjesama. Tako su radili i njegovi suvremenici, n. pr. u Florenci, koji su najnepristojnije pokladne pjesme parodirali, t. j. u obliku njihovome i po njihovoj melodiji pjevali pobožne pjesme, pune nauka kršćanskoga, hoteći tako neprijatelja vlastitim njegovim oružjem pobijati. Svoju želju, da pouči i da učini svoje nauke što sladjima, odaje Marulić veoma jasno u svojim predgovorima. U posveti Judite prispodablja se s „razkošnim kuhačem“, koji „umitelno“ razredjuje i začinja jela, „da slaje bude onim, ki su prišli blagovati.“ Na drugom jednom mjestu veli svojoj sestri: „Omazah ti medom kraje ovej čaše, da ti je slaje;

eda po tom budeš piti, ča će t' nemoć griha odbiti". Da je Marulić u tu svrhu upotrebio i hrvatski stih, vidi se već iz vlastitih mu riječi: „evo bo historiju tuj svedoh u versih, po običaju naših začinjavac." Već te riječi bi bile dovoljne, da se obali tvrdnja, da je Marulić stih uzeo iz lat. poezije. Naši stari pjesnici, pri svoj svojoj rječitosti, malo nam govore o sebi i svojim djelima. Za što im ne bismo vjerovali i ono malo, što nam kažu? Mi Maruliću veoma lako vjerujemo, da su pred njim drugi hrvatske stihove skladali. Ko bijahu ti drugi, ti hrvatski začinjaoci? Bijahu li to kakvi pučki pjevači ili umjetni pjesnici? Ja mislim, da su bili umjetni pjesnici, (za što, kazat ću poslije), i to upravo Menčetić i Držić.

Marulić se rodi 1450. Prije svoje dvadesete godine mora da je otišao na sveučilište u Padovu, gdje ga vidimo g. 1473. kao predstavnika tamošnjega djačtva, koje mu povjerava, da u ime njegovo pozdravi dužda mletačkoga. Ne zna se, kako je dugo ostao u tudjini. Držimo, da se je taj boravak prilično otegnuo. Silno svoje znanje mogao je samo u Italiji skupiti. Sabiranje latinskih napisa po mnogim talijanskim gradovima iziskivalo je takodjer mnogo vremena. Po našem mnijenju povrati se Marulić prilično kasno u domovinu i još kasnije stade se baviti hrvatskim pjesničtvom. Možda tek na izmaku petnaestoga vijeka. Judita bješe ispjevana 1501. Pošto on u posveti te pjesme govori o hrvatskim stihovima, moglo bi to biti u opće prvo njegovo djelo, svakako prvo u dvanaestercu spjevano. One druge šaljive pjesme mogao je i prije spjevati, ali te su u drugim stihovima sastavljene. Zanimljivo je pri tom, da ni Menčetić ni Držić ne poznaju osmeraca sa rimom aa, bb, cc, itd., a tako su baš spjevane Marulićeve prve šaljive pjesme, koje su se mogle lakše raširiti i prije našim ljuvenim pjesnicima omiljeti, nego one duge i dosadne poučne pjesme. Da su dakle Menčetić i Držić išto od Marulićevih hrvatskih pjesama poznavali, morale bi to biti ove šaljive. Ja mislim, da oni za Marulićeve pjesme ni znali nijesu, a ako su čuli za njih, moglo je to biti tek onda, kad su već svoje ljuvene pjesme ispjevali.

Menčetić, rodjen 1457., nije se mnogo učenjem mučio, to se vidi iz pjesama njegovih, nego je marljivo čitao ljubavne talijanske pjesnike i za njih se tako oduševio, da je već u ranoj mladosti stao skladati svoje ljuvene pjesni. On veli sam, da je već u 15. godini počeo pjevati. To mu je lako vjerovati. To bi dakle bilo već oko godine 1473., dok je Marulić u Padovi na sasvim drugo šta mislio. Učenik Menčetićev Držić bijaše već oko godine 1490. slavan pjesnik. Obojica mora da su već koncem 15. vijeka zamuknula. Menčetić bijaše već 1501. mrtav, dakle u doba, kad je Marulić tek Juditu dovršio, a valjda u opće hrvatski pjevati počeo. Već ti brojevi jasno govore, da o nasljedovanju u Menčetića i Držića ne može biti govora. Narav hrvatskih pjesama Marulićevih, sve da su i prije spjevane bile, takova je, te se ne može pomisliti, da su se brzo sve do Dubrovnika raširile i da su mogle potaći ljubavne pjesnike na oponašanje. U drugu ruku, kratke, ljubavne pjesme naših trubadura morale su brzo omiljeti, a tako su se lako prepisivale a i usmenim putem širiti mogle; morale su već osamdesetih godina biti poznate po cijelom primorju. Njihov glas, kao slavnih hrvatskih pjesnika, morao je i u Spljet zajedno s njihovim pjesmama doprijeti, možda još prije, nego je Marulić kući došao. Kad se je ovaj riješio, da svoju mudrost u hrvatski jezik pretoči, da svoje suplemenike pouči, upotrebio je obljubljenost tih ljuvenih pjesmica kao sredstvo, da svoje misli učini narodu tim milijima. Ustvrditi dakle možemo, da Menčetić i Držić za Marulićeve hrvatske pjesme nijesu ni znati mogli, kad su svoje ljuvene skladali, a da je Marulić za njihove znati morao, prije nego je, barem u dvanaestercu, stao pjevati, pa da su to oni „hrvatski versi" i „naši začinjaoci". U slučaju, da se ova druga tvrdnja ne bi svidjela, moralo bi se uzeti, da su i Marulić i Menčetić iz nekoga zajedničkoga vrela svoj stih uzeli.

Da su to vrelo bili stariji umjetni pjesnici, ne vjerujem, jer sudeći po tomu, da bi Spljećanin Marulić i Dubrovčanin Menčetić od istih pjesnika uzeli svoj stih, morali bi ti pjesnici tada na veliku glasu biti, kad bi u isti mah našli na ta dva mjesta oponašaoce. Prema tome bi bilo čudno, što im ni traga nema, da im nitko ne bi ni imena spomenuo. Dakle, ako su „začinjaoci" umjetni pjesnici, to mogu biti samo Menčetić i Držić. Ako to nisu ova dva, onda bi morali pod začinjaocima razumijevati kakve pučke pjevače, od prilike onake, koje Diez zove Bänkelsänger, a koji su svuda bili preteče umjetne poezije. Za nas je to sve jedno, što dalje natrag sežemo, to se bliže primičemo pučkoj pjesmi, vrelu umjetne i njezinih oblika.

Mi dakle uzimamo Menčetića za prvoga hrvatskoga pjesnika, pa ćemo da pogledamo, u kakvim je prilikama počeo pjevati, i da pokažemo, da je on svoje stihove od narodne pjesme mogao i morao uzeti.

O njegovu životu i naukama ne znamo gotovo ništa. Nu iz pjesama mu možemo upoznati njegovu naobrazbu. Tu nam se pokazuje dobrim poznavaocem talijanske dvorske poezije, osobito petrarkizma, kakav je u drugoj polovici petnaestoga vijeka u Italiji cvao. Tragova klasičnih literatura ne vidimo. Ono malo rimskih i grčkih imena bijaše poznato srednjemu vijeku od početka književnosti. Kad je u mladim danima već stao da pjeva i oponaša svoje uzore, odakle je mogao oblik svojih pjesama uzeti? Za što ih nije uzeo od svojih uzora? Za što nije pjevao u sonetima? Toga nije učinio ni on, ni, s malom iznimkom, njegovi nasljednici. Da su to učinili, nitko se ne bi smio čuditi. Nu čudo bi veliko bilo, da su, kako neki hoće, za svoje ljubavne pjesme išli tražiti stihove u crkvenoj poeziji i tu baš odabrali neke sa dvostrukom rimom, a osobito zavoljeli dvanaesterac, koji nije baš tako običan u latinskoj crkvenoj poeziji, kako bi se iz toga moglo izvoditi.

(Nastavit će se.)

K slikama.

J. J. Štrosmajer. Donosimo sliku velikoga hrvatskoga dobrotvora po portraitu, što ga je jesenas izradio naš vrli umjetnik *Vlaho Bukovac* za svoga boravka u Djakovu, a pripada medju najbolje likove biskupove. O njoj je »Vienac« lane rekao svoju.

Berba u Spljetskom polju. Donosimo danas sliku »Berba u Spljetskom polju« mladoga darovitog hrvatskog slikara, fratra *Vicka Draganje.* Slika nam živo prikazuje uzorne tipove spljetskog težaka. Na prostranu polju po lijepim zelenim vinogradima, trgači i trgačice beru groždje, mlada ugojna djevojka iz bližnjih Poljica nosi na glavi punu košaru pobranih grozdova, nosi na bačvu, gdje će se zgnječiti. Tu su mladi momci, jedni ljevaju mast u mješine, drugi gone živinče, da na njemu prenesu mast iz polja kući. Svi su za poslom, svak se veselo žuri, da se berba (jamatva) opremi, da se bačve u konobi napune. Samo mali dečko sjedi bezbrižno pokraj bačvice uz punu košaricu groždja, od kojega otkida zrna. Lica spljetskog i poljičkog težaka veoma su dobro pogodjena, a čitav skup vjerno prikazuje najvažniji i najveseliji čin spljetskog težaka, kao što je berba groždja, ili kako se zove, jamatva.

Sliku je izradio mladi slikar *o. Vicko Draganja.* Rodio se u Spljetu, gdje je i početne nauke primio. Stupi u red Dominikanaca, gdje ga njegovi starješine, opazivši u njemu za rana veliku ljubav za slikarstvo, dadoše u tom poučiti. Vrijedni slikar, na žalost preminuli, fratar Rossi u Zadru bio mu prvi učitelj. Draganja je lijepo napredovao u nauku, ćutio potrebu šireg umjetničkog obzorja. Oci Dominikanci, koji se red odlikuje učenošću, otvoriše šira vrata njegovu umjetničkom zanosu, pa poslaše mladog Vicka na slikarsku akademiju u Florencu. Tu se je u četiri godine mladi slikar na zadovoljstvo svojih učitelja veoma lijepo okoristio i u umjetnosti se razvio. Danas boravi u Spljetu, postojan i marljiv u svom atelieru, koji je pun krasnih portraita i okoliša. Kako je slikar u najljepšem jeku svoga žića od 35 godina, pun zanosa i ljubavi za umjetnost, nadamo se, da će svojim kistom biti na diku svome redu i svojoj domovini.

Književnost.

Hrvatska. Predstojnik nastavnog odjela hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade zasnovao je hvale vrijednu misao, da se nakladom vladinom izdaje *znanstvena knjižnica,* u kojoj će se priopćivati stručna djela iz svih grana znanosti, što se uče i predaju na sveučilištu. Tako će se u prvom redu podati sveuč. slušateljima na materinskom jeziku najpotrebitije priručne knjige, da iz njih uče i crpaju glavne istine i rezultate znanosti, kojoj se posvećuju. No ta strogo znanstvena djela dobro će doći i svakomu naobraženomu čovjeku, koji se hoće da uputi u pojedine grane pravne ili mudruslovne nauke. Time će se ujedno znatno obogatiti naša znanstvena književnost, a po tom jamačno podići i prosvjeta u hrvatskom narodu.

Do sada su izišla dva oveća sveska. U prvom se nalazi *„Trgovački zakon.* Tumač zakonskomu članku XXXVII.: 1875. zajedničkoga hrvatsko-ugarskoga sabora uz obzir na austrijski i bosansko-hercegovački trgovački zakon. Napisao *dr. Fran Vrbanić,* kr. javni redoviti profesor na kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu". Opsežno ovo djelo učevna je knjiga, koja razumljivim, lakim i prijeglednim načinom prikazuje pravila trgovačkoga prava, kako su uglavljena i u literaturi i u pozitivnom trgovačkom zakonu. Da tomu zadatku udovolji, piscu se činilo najuputnije, da se u svojoj radnji kani citata i navoda pojedinih pisaca, pa da izostavi sve, štogod bi moglo otegotiti obuku ovoga dijela pravne nauke. Ujedno je pisac imao na umu, da i našim trgovcima treba priručne knjige, koja bi ih imala uputiti u ustanove ovoga zakona, što se u praktičnom životu upravo njih najviše tiče. Osvrtao se je i na onaj dio našega naroda, koji se služi hrvatskom knjigom, no na koji se ne protežu odredbe našega trgovačkoga zakona, a to je imenito hrvatski narod u posestrimi Dalmaciji, pa u Bosni i Hercegovini, a to tim više, što se trgovci u tim krajevima ne mogu tako lako služiti knjigom pisanom na tudjem jeziku. S toga se pisac obazire na trgovački zakon austrijski i bosanski. A da pravila trgovačkoga prava prikaže što u jednostavnijem obliku, držao se u razlaganju našega zakona, a ondje, gdje postoji razlika medju našim i austrijskim odnosno bosanskim zakonom, istaknuo je tu razliku.

Nijesmo zvani ni podobni, da sudimo o znanstvenom dijelu ovoga vrlo važnoga i opsežnoga djela, što je izišlo iz pera učenjaka, koji je svojim »Udrugarstvom« i »Tumačem« mjenbenomu zakonu stekao odlično mjesto u hrvatskoj naučnoj književnosti, nego ćemo samo reći nešto o spoljašnjem ruhu, u koje je ovo djelo zaodjenuto, i o samom prikazivanju naučne gradje. Premda se pisac kreće na strogo znanstvenom polju, ipak mu je prikazivanje lako i razumljivo, a jezik biran i lijep, tako da će tu knjigu bez ikakva truda moći čitati i rabiti svaki iole naobraženi čovjek, ako se hoće uputiti u pravila trgovačkoga prava. Ovo je velika vrlina knjige, pa nema sumnje, da će joj pribaviti mnogo prijatelja i čitatelja. To će ujedno biti idealna nagrada neumornomu učenjaku, koji je ovomu djelu jamačno posvetio vrlo mnogo vremena i mukotrpna napora. Takova djela dika su i ponos hrvatske književnosti. Cijela knjiga obseže 528 strana i stoji 3 for. 50 nvč.

U drugom svesku nahodimo *„Kazneno pravo"*, što ga je po dru. K. Janki priudesio dr. *Josip Šilović,* privatni docent kaznenoga prava na kralj. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu.

Učeni je pisac na ponuku predstojnika dra. Kršnjavoga prema našim autonomnim zakonima priudesio djelo dra. Karla Janke o »kaznenom pravu austrijskom«, što je jedina sustavna knjiga o tom pravu u Cislitavi, gdje vrijedi kazneni zakon od 27. svibnja 1852. kao i u Hrvatskoj. U njoj je kratko i jezgrovito razloženo kazneno pravo na osnovu sadašnjega kaznenoga zakona. Pisac se je trsio, da što manje mijenja tekst izvornika, da se ne poremeti sustav Jankin, no bio je prinudjen nadopuniti, odnosno mijenjati ondje, gdje je zahtijevao naš državopravni položaj i gdje postoje posebni naši autonomni zakoni, različni od cislitavskih.

Pisac je knjigu opremio pristalim i lijepim ruhom. Poteškoća je tu bila tim veća, što se u toj knjizi radi o jednoj od najtežih grana pravne nauke, koja puno zasijeca i u filozofiju, a napose etiku i psihologiju, te se po tom kreće u abstrakcijama, a za ove nema u našem jeziku dosele potpuno ustaljene terminologije. Vidi se, da se je učeni pisac mnogo trsio, tražeći dolican hrvatski izraz za tudju riječ. Inače mu je jezik kraj sve kratkoće i konciznosti, kojom se knjiga ova odlikuje, gladak i biran.

Ne želimo, da koga korimo, ali istina je živa, da naši pravnici još danas premalo paze na čistotu i duh jezika hrvatskoga. U ovoj se knjizi vidi znatan i očit napredak u jezičnom pogledu. Tomu se pojavu veselimo i svesrdice želimo, da dr. Šilović nadje što više nasljednika.

Kako smo vazda spremni svakomu priznati svoje, tko prinese svoj kamečak zgradi prosvjete hrvatske, rado prihvaćamo zgodu, da zajedno s piscem zahvalimo predstojniku dru. I. Kršnjavomu, čijom je inicijativom zemaljska vlada uzela u svoje ruke izdavanje priručnih knjiga za sveučilišnu mladež, te je time udovoljeno davno osjećanoj potrebi, a našoj sveučilišnoj mladeži dana krasna prilika, da što većim marom i ljubavi prione uza svoju plemenitu i uzvišenu zadaću, da tako bude danas sjutra na diku i ponos hrvatskoga naroda.

Mojsije. — Žrtva. — Noli timere! — »Kako vam drago«. — Na raspuću. — Ljubo moja, zvijezdo moja... — Brandes o ruskom romanu. — Da me voliš... — O strofama prvih hrvatskih pjesnika. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 14. siečnja 1893.

Br. 2 | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Uspomeni Janka Kamenara.

Spjevao **Jovan Hranilović.**

Blago tebi, mrtvi pobratime,
Ti si svoje dopatio jade,
Svietlo si nam ostavio ime,
Čiste poniev u grob svoje nade.
Klonule su tvoje oči mile,
Prekrila ih neprozirna tama,
Al' su slatki spomen ostavile
Na biserju sjetnih ti pjesama.
Ni sad ne znam, što je bilo veće:
Tvoja skromnost il' tvoja vrlina,
Nježnog srca mirisavo cvieće,
Il' poštenje, il' misli visina.
Sada tamo, s onu stranu groba
Čitaš, knjiga vječnosti šta piše,
Da l' će rodu bolje svanut doba,
Il' ga biednog na smrt osudiše.
Sad je tebi, mrtvi druže, jasno,
Što na zemlji čovjek ne doznaje,
Kakvo li je ono nebo krasno,
Što nam naša vjera obećaje.
Sada vidiš, kako dobro bješe,
Što si išo putem pravednika,
Nit' zamame svieta ne uspješe
Poštenjačkog prekrit ti vidika.
Blago tebi, svršio si svoje,
Privila te rodne zemlje krila,
Narod tvoje ime upiso je
Med imena i svietla i mila.
Tvoje duše mirisavo cvieće
I na grobu tješit će nas tvomu,
Drugovi ti zaboravit ne će,
Što su dužni vjernom drugu svomu.

Žrtva.

Slika iz života. Napisao **Ksaver Šandor Gjalski.**

(Svršetak.)

Rieči mu zapinjale u grlu. I on duboko uzdahne. Usnice mu grčevito zadršću. Suhe smedje ruke podigne do čela.

— Pa dobro, — ali zar ni na koji način ne ide s književničtvom?

— Ma — kazao sam vam. Ta — molim vas — onu crticu, što ju spomenuh i radi koje su me lišili službe, gotovo nije niko do nekolicine književnika niti čitao. Kud će dakle knjiga čovjeka hraniti u takim prilikama! Eh — pa osim toga kako mučan i trnovit je to put. Nenavist i drugih književnika i onih, koji nisu književnici, a misle, da su svu mudrost vasiona svieta pozobali, — uh — ta nenavist smisli stotinu jada, s kojima vas muče. Najzad i kod knjige nije tek dosta, da vam mozak valja, — treba i mnogo sreće, — što više niti toga samo, hoće se i tisuću sićušnih inih uvjeta — a tako bedastih uvjeta! — Treba samo, da se kome tome vaš nos ne svidja i bit će dosta, te će protiv vaših radnja ustati. I kako ustati, — Bogo mili! — Najgori hajdučki način, najpodlija kukavština — sve — sve je tu moguće i sve je dozvoljeno. Bez svakog stida tu se laž iznosi, tu se iskrivljuje gotovo sve. Ako vam se i tako što ne dogodi, dogodit će se, te će vas šutnjom proganjati! — Ta što ćete više? Upravo sa mnom tako bilo. Ta uzmite tek ovo. Oglašivale i izvješćivale naše novine, da se ovaj ili onaj list u tudjini bavi našom literaturom, spominjale prievode ili kritična izvješća, što su u tome listu izišla, a izpustile moje ime, ma da su u istome listu i moje

radnje bile prevedene. Tako je kod nas. Svagdje se osjeća naša nedozrelost. No sve me to nije moglo odvratiti. Najzad — ko da svome odredjenju izmakne?

— A kako dospjeste ovamo, — u tome žalosnom stanju?

— Moj znanac jedan kupio ovdje dolje šumu. I mišljah, da stupim k njemu u posao. Očekivao me. Tako ću moći, — ako me pustite dalje — naći zaslužbe — a glavno imat ću prilike upoznati nov život — novo poticanje za svoju literarnu radnju. —

— Al kako vas na cesti — ? — .

— E — niesam više imao novaca, da platim kola. Niesam ih imao, da si kupim hljeba. Prosjačiti ne htjedoh. I tako shrvalo me, — i onda žandari me zatekoše. Evo — to vam je povjest moja. —

Prekinem uredovanje, otpustim pisara i uzmem nesretnika sobom u stan. Još iste noći pao biednik u tešku bolest. Liečnik pronašao nekoliko upala. Iz vrućice gotovo nije sirotan ni izlazio.

Treći ili četvrti dan dodje ipak k sebi. Sjedio sam pokraj njegova kreveta. Lice još mu gorjelo. Mutne i nekako povećane oči uporno i ukočeno počivale jednako na meni. Najzad zaplače i nerazgovietno mi rekne, neka bliže k njemu sjednem.

— Sa mnom je na kraju. Ah, pustite — ne varajte me. Znadem ja. Najzad to se osjeća unapried. I moram — da vam nešto kažem. Jedno mi tišti dušu. Za volju svoje knjige niesam tek žrtvovao svoju službu, — ja sam — oh — pustio divno srce, koje je samo za mene kucalo. —

Sjetim se onoga u uredu, kad se je nesretnik bio prekinuo i grčevito potresao.

— Da, mi se odavna ljubljasmo. Oj divna dobra moja Sofija! A ja je zahitih, kako se zahiti mučni neprilični teret. Ljubav prema knjizi bila jača, — a ja mišljah i za cijelo znadjah, kako se moram ili za jedno ili za drugo riešiti. Da sam je uzeo, bio bih vezan i morao bih bio napustiti književnički rad. Pa kad je došlo, da biram medju mirnim svagdašnjim poslom i kruhom, što ga daje — s domom, što ga pruža, i medju knjigom, koja ti nudja cigansko skitanje i nesigurni život ptičica u zraku, — ja segnuh za ovim zadnjim i moradoh Sofiji kazati „zbogom“. Eto — to me tišti! — Da mi hoće oprostiti! —

— Oprostila je ona, — dometnem, da ga umirim. A on teško disao i suze potekle po suhim upalim obrazima.

— Da joj pišete, — da je molite, neka mi se javi barem ciglom — ciglom jednom rieči.

— Hoću, — drage volje.

— Hvala vam. Pišite — al molim vas odmah, — nemam više duga čekanja. Pišite djevojci Sofiji R. u J. —

U noći poslije nemirna sna — iz vrućice naglo se pridigao i opet me pitao, jesam li pisao. Tako je svaki put bilo, kad se kod sviesti nalazio. I morao sam pokazati poštarski recepis, s kojim odposlah pismo, da se je barem nekako primirio. Od sada pak jednako je pitao, je li stiglo od nje pismo.

Prodjoše već četiri dana, što pisah, a odgovora nema te nema. Bolestnik bivao sve više nemiran. Ostavila ga sva strpljivost. No nije žalio na djevojku niti protiv nje govorio. Tek sebe samoga psovao i krivio.

Tako bilo s večera petoga dana, a devetoga njegove bolesti, kad mi sluga dojavi, da je na polju neko, koji me traži.

Bila Sofija. Niesmo gotovo izmienili rieči pozdravne Nježno sitno tielo djevojčino treslo se od uzrujanosti ili zime, a milovidno mlado lice bilo bliedo i zastrašeno izgledalo.

— Kako je? — bio prvi joj glas, kad ju povedoh u sobu najbližu, treću od sobe bolesnikove. — Mogu li pred njega? Ne će li mu nauditi? —

Niesam znao, što da odvratim i kolebao sam se, što da činim. No taj mah — pokaže se na vratima on, — onakav u košulji — sav slab, da je posrtao i drhtao.

Strašnim — biednim — nevoljnim — očajničkim usklikom baciše se on i ona u naručaj. Njegovo lice sjalo od blaženstva i sreće. Čas po i pao u nesvjest. Nije više k sebi došao. U krevetu stao bulazniti, jednako držeći djevojku za ruku. Govorio posve razumljivo. Bilo mu, da je sretan — slavan i da je pjesnik velike pjesme, da je Sofija družica njegova i da je zaogrće u svilu i kadifu.

„— Njoj — njoj — metnite na glavu lovorov-vijenac, — eto s moje glave uzimljem ga i stavljam na njeno čisto, djevičansko čelo, — jer ona je moja vila, — ona me uzniela, te sam ispjevao napokon ipak pjesmu, za kojom žudjah sav viek svoj i koja me sada nosi k nebesima. Oj Sofijo, — uviek te ljubim!“ —

„— Što mi ju grabite! — —“ bio zadnji strašni usklik i onda je izdahnuo.

U poderanu kaputu nadjoh ovaj svežanj, — a Sofija dala mi ga, da mi zahvali, što ga nesretnika dvorih i sahranih.

Antonio je dovršio.

Smrtan vojno.

Sn'jeg pokriva polje bojno,
Na njem leži smrtan vojno.
Na grudih mu do tri rane,
Tri u srce ukopane —
S onih krvni mlazi teku,
Al ga ove jače peku.

„Što će“ — zbori — „majka s'jeda,
„Kad ja umrem prije reda?
„Glavom će o st'jenu tući,
„Dobro će joj srce pući.
„Što će moja žena mlada,
„Kada čuje, da nastradah?
„Po tom polju man će bludit,
„I nad humkom mi poludit.
„Što će moja domovina,
„Kad ne namrem njojzi sina:
„Sramni poraz da osveti,
„S koga mi je sada mr'jeti?“

Bugareći vojno tako
Spusti glavu nauznako;
Pa se bolno još nasm'ješi, —
Valjda što se muka r'ješi.

Gj. Arnold.

Čobanica.

(Svagdašnja priča.)

Za žurljivih jutarnjih šetnja prije uredskih satova uvijek mi se zadjene oko o tu bijednu čobanicu. Za žege i studeni, za vedrine i vlage sjedi ona na stijeni pokraj ceste, pod glogovim grmečkom i vlasatim granjem šipukovine, pa motri morsku pučinu. Poštapi se mršavim laktima na oštre, široke čeljusti i zuri na upale, zamagljene oči isred nagrešpana lica, na koje proviruju sve bijede i svi jadi starosti. Iz skrštenih joj ruku puza kriva, suha šiba po rijetkoj, vlasatoj travi primorskoga griča. Miruje poput kipa; katkad zatrepti na prpošnu povjetarcu otrcan rub žutkasta joj zobunčića, i zaplovi čuperak sijede kose ispod blatna rupca; — katkad pritrči boso čedance, i zovne je: — baba! —, a ona se prene, i pogleda čedo nešto življim pogledom.

A do nje ispod rtasta kamenja pase jedna jedina ovčica, mršava i kržljava. U brdine zadrla se plitka dražica s kojim pednjem ilova tla, po kom ovčica ustrpljivo šetka, pa prebire i čupka suhu vlat. — Pod kraj dražice u kamenitu jarku vije se slabašan dim s brdjanske potleušice, siva, od nedavno ponovljena krova, što se na suncu osijeva tamnim, srebrenastim sjajem. Jadna li domka na osami, ma i da mu je od skora ponovljen krov, — kraj ovake paše! —

I nijesam opazio, rad šta mi se čudna prividja ta idilska sličica za jutarnjih šetnja, sve dok jednom ne potrča starica za ovcom, kad no je poplaši i do obale pogna obijesno pašče. — Uporno skakutaše starica po rubu obalnih pećina, odvraćajući poplašeno blašče od očite propasti. Kako teško skače uvenulo tijelo! — kao da čuješ, gdje grohoću kosti. Dvije sile, primitivne, fizičke: sila maršeta i čovjeka sukobiše se eto sučelice! — Jedno čeljade čuva jednu ovcu. Divne li, jadne li raskoši! —

Pa ipak je i ova starica proživjela sve one časke, što no ih mi u knjigama zovemo nezaboravnim, slavnim, neumrlim časovima našega života. I ona je nekada kao čedance angjelskog obličja četveronoške čeprkala po podatnoj grudi matere zemlje, i bljeskom sjajne djetinje puti, nevinim žarom puna, nevješta oka, nerazumljivim osmiješkom oko sitnih biser-zubića mamila svačije oko. I ona je nekada oćutila prvi treptaj djevojačkoga srca; i njoj se je stinjavala krvca i navirala u punane obraze u pogled zorna momka; i ona je u mukama radjala i u slasti i sred sramežljive rumeni pred stranim okom dojila djecu, zibala je i tetošila, pa pri krstitkama slušala dobroželjne priče o njihovoj budućoj sreći. I ona se veselila svjetlu i suncu, sjetvi i žetvi, — i sveudilj se nadala boljemu. I ona je u čedu svojega čeda motrila u uspomeni ponovljenu sliku svoje nezaboravne mladosti.

A sada čuva ovcu jedinicu. I to je služba čovjeku, njegova zadaća, njegovo mjesto. Postaviše ga tamo, i on tegli, zaslužuje svagdašnji hljebac. I dok tegli, opaža se njegova radnja, — ona je neosporiva, očevidna. Šta hoćete više!

Kad zakolju ovu, na zloj hrani ugojenu, ovcu, Bog zna, ne će li se koji krčmarski bješnjak u vinskoj omaglici zgaditi, opazivši, da joj je meso žilavo i netečno, pa prokleti sve, što je sveta na zemlji i na nebu. I tako će nezahvalno — a bez njene krivnje — iščeznuti zadnja spomen čobaničine dnevne brige, — njena dugoga rada. — A i ona će umrijeti. Kad se nakon duge povorke godina u zemlji ispremiješaju njene kosti sa susjednima, tko bi onda mogao raspoznati usud i privredu nekada živih stvorova u toj smjesi tvarina, od kojih opet postaje zemlja, — mati novih života! —

Pa ipak treba raditi i napredovati! — Sjedni, brate, za mrki i dostojanstveni stol pod osjenku propela i dviju stearinskih svijeća, sagni se duboko nad važne hartije, pa gledaj, da ti pošteno odmiče pero, — i da budeš sretan! — Ne obaziri se na koješta! Pričini se, kao da čuvaš ovcu jedinicu — i budi zadovoljan! —

J. Draženović.

*

„Kako vam drago“.

Komedija u 3 čina.

Prizor III.

(DINKO i MARIN.)

Don Marin. Dinko, prijatelju dragi!

Dinko. Da si mi zdrav, mili pobratime, odakle ti tako nenadano, — pa u tome ruhu? Ne dugo te nijesam poznao, — al te tvoj jezik izda. —

Don Marin. Pa kako živete ljudi, — što nova u starome Dubrovniku?

Dinko. Ne pitaj, brate, — odgovaraj. Kako si mi, stara dušo u novoj koži?

Don Marin. Zar da ti pripovijedam sve slatke i sve gorke časove, koje kroz punih sedam godina proživjeh. Znaš li, koliko ljubljah Nikolicu, — a znaš, kako se za njom otputih. Nadjosmo se u Ferari. Njezin je otac ondje trgovao. Zavoljeh je svom dušom. A ona! — Bijah sretan i presretan onoga dana, kad je nazvah svojom ženom, — al tuge i žalosti, koja me spopade, kad mi za mjesec dana umrije, — ne te žalosti ne ću a i ne mogu da ti pričam. Očajah. Kao jadna divljač, koju pseto goni, potucah se po svijetu. Obidjoh Italiju, ne nadjoh mira, zadjoh u Španiju, — ni ondje pokoja, — nigdje, nigdje mira, dok ne nadjoh prijatelja Hrvata u Firenci — u Markovu samostanu. Taj me moj zemljak umiri, pa me napokon nagovori, da podjem medju svećenike. Podjoh, — saslušah mu riječi — a tako nadjoh utjehe i mira. Sad me eto vidiš takva, kaki jesam. Al ostavimo to; vrijeme nam je svima gospodarom, što je ono utišalo, što je ono koprenom zaboravi prekrilo, nijesmo vlasni, da ono raskrivamo. Stare se rane i bez toga otvaraju, pa treba da ih liječiš, a ne da ih raširuješ. Vidiš me, prijane, u drugoj koži, al isti sam čovjek.

Dinko. Pa čemu se kriješ? Za što se ne prokažeš?

Don Marin. Eto, to sam pitanje čekao. Iznajprije mišljah, da će me svi poznati, — al eto ovdje, nije tome ni sat, sastadoh Frana, Cvijetina oca. Pozdravih ga, htjedoh da se s njime pozdravim, da ga ogrlim, — al on, nakloni se lagano: Dobar dan, časni gospodine! Časni gospodine! pomisli Dinko, — stari Fran meni kaže: „časni gospodine“! — on, koji mi je nekad znao zapisnuti: Hej mlada vucibatino ili — sinjor Niškoristi — sad mi kaže: časni gospodine! I Petra Bunića sretoh, pozdravih ga, — a on meni „Buon giorno, monsignore!“ Monsignore! kao da sam kaki talijanski biskup. — Čuj, Dinko, je li moje lice u istinu tako čudno, — nema li na njem ni mrve hrvaštine? Kad mi Petar onako čudno odvrati, stadoh pred zrcalo, pred ono isto zrcalo, pred kojim je nekad mladi Marin gladio brkove. Da, — opazih, da je svaka od tih sedam godinica ostavila svoj biljeg na mome licu, — a sedam je velik broj, kad se godinama računa, — na mome licu ne osta ni mrva od lica onoga mladoga Marina Veseljakovića. Pak čas prije ni duša me nije prepoznala do tebe, prijatelju moj! *(stanka.)* Eh, rekoh u duši, Marine, kad te ne poznaju, nije ni treba da te prepoznaju. — Krit ću se i nadalje, da istjeram jazavca iz brloga, — da maknem vrepca iz lastina gnijezda. —

Dinko. Kako? ne razumijem te.

Don Marin. Ne pitaj ništa. Rekoh ti sve. Odgovaraj, što te pitam. Je li davno, što je kavalir Fijuga tuj?

Dinko. Tri su mjeseca tome.

Don Marin. On udvara Cvijeti?

Dinko. Na vrat i na nos.

Don Marin. Sluša li ga Cvijeta?

Dinko. Da, sluša, al samo za to, da mu se u potaji nasmije. —

Don Marin. Ima li on koga prijatelja medju vama?

Dinko. Pravih prijatelja nema do Vlaha.

Don Marin. A kako da mu je Vlaho prijateljem?

Dinko. Dužnik je Fijugin. Kad je onomlane Vlaho izgubio sve, što je imao imutka, uzajmi od Fijuge nešto gotovine. — Eto za to je *uza nj,* — ne ću da kažem, za to mu je *prijateljem,* da ne skvrnim lijepe riječi prijateljstvo.

Don Marin. Vidiš, Dinko, hoće mi se, da toga jazavca Fijugu otale istjeram.

Dinko. Opazih, da ti nije po ćudi, kad si ga čas prije onako grdno napao. Al čemu sve to?

Don Marin. Slušaj. Zaputih se morem iz Ankone, da i opet pozdravim svoj lijepi hrvatski dom. Napunila se jedra vjetrom, da ne treba bolje. Stajah sam na palubi pa zvrndah onu staru:

„Do tri vrepca šumom proletiše — — —“

kad mi se približi mlada žena. Upita me, tko sam, odakle sam i kuda putujem. Odgovorih joj sve po istini, al ne rekoh svoga imena. Slučajno se zbilo. Tada mi ona ispriča, pomisli, brate, da je žena — kavalira Fijuge.

Dinko. Fijugina žena, da je Fijuga oženjen! Gle toga ovdje ni duša ne zna.

Don Marin. U istinu? Tim bolje. Ona mi dalje pripovijedaše, kako je muž ostavi samu na domu, pa ode preko mora. Od naših je ljudi doznala, kako se dobri Fijuga oko Cvijete mota. Izjadala se, pa je sažalih. Poznat ćeš je, Mara joj je ime, a Barakovićeve je kuće.

Dinko. Je l' Mare? Bože moj! je l' ovdje? Gle i to je bila — — —

Don Marin. Znam, znam, i to je bila jedna od tvojih mnogih ljuba. Poznam te, stari moj. Za svaku dubrovačku plemkinju dajem marku zlata, za kojom ti nijesi uzdisao, — a za svaku, kojoj ti nijesi pjesmice pjevao, dajem funtu bijeloga srebra.

Dinko. Štedi jezik, Marine, za Fijugu. Ne rugaj se.

Don Marin. Ne primi za zlo, prijane, al i sam znaš, koje sam žice. Čuj, ruku amo, — ti uza me i uz Maru, a protiv Fijuge. Je l' tako?

Dinko. Evo ruke. Rat na jezik!

Drugi čin.

(Dvorana.)

Prizor I.

(Don MARIN i DINKO.)

Don Marin. Sve je u najboljem redu. Uz nas je Nadalica; ona je doduše sudinja, ali koliko vidim i čujem, ne voli Fijuge.

Dinko. Pa tim bolje. Do sada nas je troje u savezu protiv dvojice.

Don Marin. A Cvijeta? Uz koga je Cvijeta?

Dinko. Kako ti drago, uza svakoga ili ni uz koga.

Don Marin. Tako Cvijeta? A njezino srce?

Dinko. Nema mu mjesta medju nama. Daleko leti, ća u bajnu Italiju. —

Don Marin. Aj! gle.

Dinko. Baš je sada godinica dana, otkako je u naš grad došao neki Bartol Pešione, kavalir, Fiorentinac.

Don Marin. Je l' — Bartol, — oj da mi je bilo znati; kako divna li saveznika! I on je s nama putovao, brate moj, al ga najednom izgubih pod Bračem, gdje li, ah šteta, šteta! Za njime dakle šiba Cvijetino oko?

Prizor II.

(Ulaze BARTOL i MARA preodjevena, prijašnji.)

Don Marin. Dinko, Dinko! Ako taj put izgubimo bitku, i bogovi će propasti, jer su i oni uz nas. Da ste mi zdravo, sinjor Bartole! Zdravo gospe!

Mara. O Bože sveti! vi me odajete,
Ne rekoste li sami pomoći mi?

Don Marin. Bez straha, gospe, pristupite amo,
Ni Bog ni vrag vas prepoznati ne će.
A tuj ste vjera u valjanom društvu,
Jer od nas nitko odati vas ne će.
Mi svi smo uz vas. Nije l' tako?

Dinko. Gospe,
Vi ne sjećate na mene se valjda?
Ta Dinko sam, koliko li sam puta
Za vašim bolno uzdisao srcem;
Al to je nekad bilo.

Mara. Sjećam vas se.

Bartol. Don Jegulja, ta vi ste čudak čovjek!

Don Marin. Ne nastavljajte. Korit me želite,
Što tako dozvah amo gospu mladu.

Bartol. Da. C'jelim putem razgovarah s njome,
A sad je eto ni poznao n'jesam.

Don Marin. Pa bene! Sada eto poznate je,

Bartol. Al čemu sve to?

Don Marin. Amo, kazat ću vam,
(tiho Bartolu) Muž ove gospe Cv'jeti udvorava,
A ona jadna došla je sve dovle,
Da muža svoga k domu svom privede,
Al muž je njezin vražji vjerolomac,
Pa kako vidjeh, baš ni gospa Cv'jeta
Pred njegovim se očima ne skriva.
A što vi na to?

Bartol. Ne vjerujem toga.

Don Marin. Al za sigurnost trebalo bi ipak
Da muža njena l'jepo izigramo,
S tog pazite, što reći ću vam sada:
Pred Cv'jetom valja da ste ljubomorni,
(Ja znam, sinjore, kud vas srce vodi)
Pa zapita l' vas, za što? — recite joj:
Rad Fijuge, — a njega samog uv'jek
Pred njome gledajte ismijat.

Bartol. Hoću.

Don Marin. Sve drugo reći ću vam kašnje.
(glasno) Ajdmo,
Da nove goste prikažemo gospi.
Ti Dinko, ti ćeš gospi Mari kazat,
Što treba činit, kako te uputih.

(Izlaze desno.)

Prizor III.

(CVIJETA i NADALICA s lijeva.)

Cvijeta. A? je l' ga tvoje opazilo oko?

Nadalica. Ne, ne spazih ga, drugo mila!

Cvijeta. Ajme!
Pa kake su te tvoje *crne* oči,
Da spazila ga n'jesi?

Nadalica. Dobro nije,
Kad istoga mladića žene dvije
U jedan čas opaze. Mogla bi ti
Još nuzljubom da budem. Čini mi se,
Da čudnim su ti plamnle sad žarom
Te tvoje *modre* oči.

Cvijeta. Ne rugaj se.
Ti znaš, koliko tužnih sam časova
Proživjela kroz ovo trista dana,
Al n'jesam znala, što je tuzi povod,
Dok danas eto srce mi prišanu
Dv'je tri li misli, al ni sama ne znam,
Što šaputaše ono, samo znadem,
Da slika njegva u srcu je mome
Svu tešku tugu izbrisala za čas,
A meni b'jaše kao bolesniku,
Kad iza teške patnje lijek valjan
U ranu mu uliju. — C'jelim t'jelom,
Kroz svaki živac nov mi život teče.

Nadalica. Oj dobro moje, čudne li mi stvari
Kavalir Bartol lani tuj bajaše,

Pa molio te, nudjao ti ruku,
A kako da mu ti nijesi, drugo,
Valjane r'ječce njegvoj odvratila?

Cvijeta. Oj Nadalice, nado moja mila,
Nenadano mi otkri svoje srce,
A ja sam bila mlada, — ta dijete!
Pa kako mogoh odma da privolim,
A otac me je l'jepo svjetovao:
Ded, kćerce moja, malo još pričekaj,
Da nije l' ova tvoja mlada ljubav
Ko oblak malen zorom rasvijetljen
Što prvi jači vjetar raznijet će.

Nadalica. Gle starca tvoga, kako propov'jeda!

Cvijeta. Ne, Nado moja, nije bilo tako
Jer Bartol prva ljubav mi ne bješe.
Ti Savka znaš?

Nadalica. Ej! ljubila si njega?

Cvijeta. Za c'jelo njega ljubljah, drugo!

Nadalica. Ajde!
Ta djetetom je bio jošte lani.

Cvijeta. Pa uprav za to ne bijaše teško,
Da Bartol nas razdvoji.

Nadalica. Ljubio te!

Cvijeta. Ha! Istina je, nemirna sam bila
Rad malog Savka. Jedilo me vrlo,
Što rastavi nas Bartol. Ali opet
Baš njegova je slika svedjer rasla,
A gdje ga samo spazih, bijah sretna.
Kad jednog l'jepog danka na terasi
Čavrljasmo o koje čem, upita
Kavalir me, kad kanim se odlučit?
Ja ne znam, rekoh (znaš me, kakova sam),
I slegnuh ramenima. On upita:
Za Savkom žalite, je l', mlada gospe?
Ne, rekoh brzo, al ni za vas ne ću
Sve dotle poći, dokle dvoje mladih
Ne učinite sretnima. To rekoh
Onako, znaš li, da se nješto kaže.
A moj kavalir ustade i reče:
Kad dvoje mladih sretnima učinim,
Tad vratit ću se! Gospe, da ste sretni.
I ode.

Nadalica. Lijepa li kavalira,
I ljubavi mi krasne!

Cvijeta. Ne rugaj se,
Ta moja sitna ljubav ne bijaše
Tek oblačićem sitnim i maljušnim — — —

Nadalica. Već oblak silan, iz kog sitna kiša
Da, sitna kiša tvojih suza tekla.

Cvijeta. Koliko suza!

Nadalica. Čuješ, moja Cv'jeto!
Al čini mi se, da je taj tvoj Bartol
To dvoje mladih sretnim učinio.

Cvijeta. Ja ne znam, drugo, ali ako nije,
Još uv'jek ću se našalit i kušat
Prisiliti ga, neka sluša.

Nadalica. Je li!?
Da opet ode? — — —

Cvijeta. Ne boj mi se za to.
Jer znaj, da svake godinice nove
Sve jače rastu vezi djevojački,
Uza se kojima će držat dragog — —

Nadalica. Dok napokon u tridesetom ljetu
Ne popucaju — — —

Cvijeta. Ti si, Nado, zlobna.
Al čekaj samo, dok ti srce počne
U grudima šaputat pjesmu novu.

Nadalica. Napisat ću je, odn'jet izabranom,
I zapitat ga: Hoćeš li me, pobro?
Pa reče l': da, — eh! bit ću uza nj sretna,
Ni točit suza, — ni gutat uzdisaja.

Cvijeta. Gle sad dolaze amo. Bože sveti,
Ah! što će reći?!

Nadalica. Ne boj mi se, drugo,
Ni r'ječi ne će reći. Očima će
Pokazati ti, da te ljubi.

Cvijeta. Je li?
Ti misliš?!

Prizor IV.

(Don MARIN i BARTOL s desna, prijašnje.)

Don Marin. Evo vam, gospe, vodim staroga poznanca — — —

Bartol. I štovatelja, ded izrecite, Don Jeguljo. Dobar dan, gospe!

Cvijeta. Dobro došli.

Bartol (Nadalici). Primite moj poklon, gospe mlada. *(Cvijeti.)* Je l' s davna se ne vidjesmo?

Cvijeta. Odavna.

Don Marin. O gospe! vi kao da ste se ledom prometnuli, — a ja mišljah sunce naći.

Nadalica (tiho Don Marinu.) Pa za to dovedoste amo suncokret!

Cvijeta. Treba li mi sunca, da me rastali?

Don Marin. Ne znam, gospe! *(tiho Nadalici.)* Evo pjesma kavalira Bartola, — ukrao sam mu je.

Bartol. Gospo Cvijeto, lanjske ste mi godine stavili neku pogodbu.

Cvijeta. Da.

Bartol. Vrijedi li i ljetos? Il' je možda sinjor Fijuga prije mene izvršio pogodbu?

Cvijeta. Te vaše riječi mogle bi možda opravdati moje držanje, kad vam ne bih sklona bila, mogle bi me i uvrijediti, kad biste vi u istinu vjerovali, da u mene ima tako malo ukusa. Ali moram da vam protivno dokažem, — da se obranim. Ne mislim na gospodina Fijugu ni iz daleka.

Don Marin. Te su vaše riječi, gospe, poštovanomu kavaliru i sladak med i lagana zaušnica i srcu melem i jeziku lekcija.

Nadalica. Ali fina i lagana zaušnica i slatka lekcija.

Cvijeta. Pogodba vrijedi i ljetos, gospodine Bartole. Kad zadano izvršite — — —

Bartol. Doći ću, da vam prijavim.

Cvijeta. Dobar dan, gospodo. Ajdmo, družice.

(Odu lijevo.)

Prizor V.

Don Marin (stanka.) I to je sve, što ste znali kazati?

Bartol. Sve.

Don Marin. Boga mi, to bijaše manje od onoga, što se ništa zove.

Bartol. Ili više od onoga, čemu velimo: previše je.

Don Marin. Ni u jednom slučaju nije dobro.

Bartol. Bolje nego ikad prije, prijatelju, — samo ako mi vi pomognete.

Don Marin. Drage volje.

Bartol. Pripovijedah vam, kaku mi je smiješnu, neobičnu pogodbu postavila Cvijeta.

Don Marin. Znam, djevojački hir. Pa jeste li našli to dvoje mladih?

Bartol. Jesam.

Don Marin. Gdje? — ovdje? Eh — ja ne znam, tko bi to mogao biti.

Bartol. Fijuga, — Mara. — Nije li to dobra misao? Pomozite mi, da to dvoje pomirimo, — ili bolje, pomirite ih, a ja ću vam od pomoći biti.

Don Marin. Vrijedi. Kako vam rekoh treba da u srcu Fijuginu potpirimo ljubomor. Valja da mu tko pripovijeda kaku ljubavnu zgodu njegove žene.

Bartol. Zar ja?

Don Marin. Ah bijesa! Vi da pripovijedate, pa da dozna Cvijeta. Ah!

Bartol. Pa neka čuje, — kako god želite vi ljubomorom Fijugu predobiti, — ne bih li i ja tako Cvijetu.

Don Marin. Ne, prijatelju, — jakim natezanjem glas postaje sve finijim i milijim, ali žica treba da je jaka, — a Fijuga je jake žice, ali ne valja sve jednakom mjerom mjeriti. — Sama će Mara pripovijedati Fijugi ljubavnu zgodu sa gospom Fijugovicom u Ankoni.

Bartol. Dakle vi hoćete da Mara samu sebe pred svojim mužem okleveće.

Don Marin. Svako je svoje sreće kovač. Fijuga će se razjediti, — a vjerujte i jed i ljubav toliko su blizu kao preskočiti grabu i pasti u nju. Kad se ono dvoje izmiri *(izlazeći)*, — stupit ćete pred Cvijetu, pa joj ispripovijedati. *(Odu.)*

Prizor VI.

(CVIJETA i NADALICA s lijeva.)

Cvijeta. Eto vidiš, kakova sam luda glava. Ostavljam ga, ne ću da ga vidim, a opet moram za njim. Gledaj, kako se smiju, kako medju sobom nešto čavrljaju. — Oh taj Don Jegulja prava ti je napast. Jezik mu je oštar kao gorušica, a ne možeš da mu njegovu valjanom uzvratiš, jer ti je kao pasji jež. Stisne se, a kud god udaraš, udaraš na bodljiku.

Nadalica Cvijeto, — gle ovo.

Cvijeta. Što je to?

Nadalica. Pjesmica.

Cvijeta. Za te? — od koga?

Nadalica. Za te, od Don Jegulje, koji je ukrao Bartolu.

Cvijeta. Ded amo.

Nadalica. Još ne. Kaži, Boga ti, čime se taj tvoj sladjani kavalir bavi, — je l' pjesnik ili filosof, — što li?

Cvijeta. Ne. Ne poznam ga kao pjesnika, matematik je i astronom. Pol je godine proboravio u Rimu, slažući novi koledar.

Nadalica. Eto mislila sam tako. Čitaj.

Cvijeta (čita.) Da su momci astronomi silni,
Sve b' se djeve zv'jezdam prometnule,
Koja kojom, moja suncem sjajnim,
Ja se sretan u nju zagledao.
Zagledao, oči izgubio,
Od Boga bi opet izmolio,
Da mi vrati oči preko noći,
Da ih s jutra i opet izgubim,
Gledajući tebe, sunce moje.

Nadalica. Hm! Astronomska pjesma.

Cvijeta. Lijepa pjesmica!

Nadalica. A jadnik nije pomislio, da bi mu sunčana suša mozak ispila!

Cvijeta. Svemu se rugaš, — ni što ti nije s voljom, — al čekaj, brbljavice, doći će dan, da se i ja tebi narugam. Ovu ćemo pjesmu danas uz ostale proštiti. Divna li pogleda, kako će sinjor Bartol zinuti očima.

Nadalica. Dobra ti je ova.

Cvijeta. Ajdmo.

Nadalica. Hm! Zar i opet za njim? *(odlaze.)*

(Nastavit će se.)

Nojem.

Kad je prošo strašni potop,
onda s družbom svojom Nojem
sastao se u mehani
po adetu slavnom svojem.

Svi od puste sreće sjaju,
puste sreće, gdje će oni
do vijeka spominjat se
u osnovnoj učioni.

Najprije se zasitiše
svakakvoga ljudskog smoka,
pa stadoše piti vino
na vedarca od sto oka.

I kada su već podalje,
ko što valja, poodmakli
i Nojemu, svetom starcu,
stalo lice da se cakli;

Digne Nojem teško vedro
i još težu glavu svoju
i ispjeva prvu pjesmu,
— iskon ljudskom nepokoju.

„Hvala Bogu svevišnjemu,
„što svršavam svoje dane,
„da ne slušam slavne pjesme,
„što će biti ispjevane.

„Samo jedan opći potop
„Gospod Bog je dao nama,
„a našijem unucima
„vječni potop od pjesama“.

Tako Nojem, sveti starac,
tužnim glasom djeci pjeva,
a njegova družba stade
prviputa da zijeva.

Isa Velikanović.

Hrvati i Srbi.

Nema sumnje, što je danas učenih ljudi, koji se bave proučavanjem južnih Slavena, svi u jedan mah tvrde, da počevši od Istre pa sve onamo do Balkana žive *jedan narod.* Taj narod govori više narječja i razrječja, ali *jednim jezikom;* taj narod ima sijaset pokrajinskih i drugih imena, ali prava narodna imena ima samo *dva: Hrvati* i *Srbi!*

Čudna li pojava: jedan narod, jedan jezik, a dva imena! Ta je zanimljiva pojava poticala već mnoge učenjake našega stoljeća, da oštrinom svoga uma dokuče, odakle ta dva imena jednome narodu, i kako stoje ta dva imena jedno prema drugome?

Umni *P. J. Šafařik* u svojim je djelima mnogo o tome mozgao, i sazdao hipotezu, koja je dugo vrijedila u učenome svijetu, pače je i danas još prihvaćaju neki spisatelji. Šafařik je najprije nastojao ustanoviti porijetlo objema imenima, a onda je na osnovu toga dalje gradio. Proučavajući starinu slavensku tražio je i najstarije narodno ime slavenskoga roda, pak iza duga traženja činilo mu se, da ga je i našao. On je nagadjao, da je najstarije narodno ime svih Slavena bilo ime *Srbi*, t. j., da su se *svi* Slaveni u najstarije vrijeme sami zvali *Srbi* (narod = Nation = gens). Istražujući zatim ime *Hrvati* mislio je, da je to ime u savezu s gorama Karpatima, da su se naime *Hrvatima* prozvali oni Slaveni (Srbi), koji su stanovali u *gorama,* za razliku od Poljana, koji su prebivali po ravnicama (na poljima).

Ušavši tako u trag značenju imenâ Srbi i Hrvati ustanovio je sada Šafařik, da je ime Srbi *narodno,* a ime Hrvati *topično,* pa je na osnovu toga izgradio svoju hipotezu o odnošaju jednoga imena prema drugomu. Pošto je ime Srbi — sudio je on — bilo nekad opće narodno za sve Slavene, to je ono svakako i pravo *narodno* ime za narod od Istre do Balkana, dočim se je ime Hrvati, pošto je topično, održalo samo kod jednoga dijela onoga naroda, koji se starinom zove Srbi. Šafařik je napokon došao do rezultata, da su Hrvati samo dio Srba, ili bolje, da su Hrvati pleme srbskoga naroda, t. j. species srbskoga genusa. Prema tome nije Šafařik držao oba imena ravnopravnima: njemu je ime Srbi kao narodno bilo glavno, a ime Hrvati kao topično samo podredjeno. Njemu je svaki Hrvat bio Srbin, a nijedan Srbin Hrvatom.

Očito je, da je Šafařiku lebdio pred očima odnošaj *Moravana* prema *Česima.* Kao što je ime Čeh narodno, a Moravan topično, te je s toga Moravan samo species češkoga genusa, tako je po njegovu sudu ime Srbin narodno, a Hrvat plemensko. U toj ga je hipotezi još bolje ukrijepio tadašnji politički i narodni pokret srbski, pa napokon i dugotrajno boravljenje medju Srbima, tako da je i sam bio navikao sve motriti sa srbskoga središta i gledišta.

Kroz nekoliko decenija vjerovao je svijet u Šafařikovu hipotezu. Njegova se hipoteza prenosila u druge knjige kao gotova, nepobitna istina, pa je tako sav obrazovani svijet povjerovao, da je ime Srbi pravo narodno ime za sav narod od Istre do Balkana, a ime Hrvat da je naprosto plemensko ime za jedan dio toga naroda, koje se je slučajno od propasti sačuvalo, pošto se je tim imenom prozvala jedna zemlja, naime Hrvatska.

Kako se od godine 1860. stala pomnije proučavati povjest hrvatska i srbska, a uza to i jezik i književnost hrvatsko i srbska, počela se polagano obarati i hipoteza Šafařikova. Studije Jagićeve o jeziku i književnosti, studije Račkoga o povjesti, pa i mnoge druge pojave doprinesoše

k tomu, da je napokon najveći učenjak srpski *Gjuro Daničić* morao izjaviti, da na jugu od Istre do Balkana žive doduše jedan narod, ali da taj jedan narod imade dva ravnopravna narodna imena, Srbi i Hrvati, pa da prema tome treba i jezik toga naroda zvati hrvatskim ili srpskim. Tako je nekako od godine 1870. pretegla hipoteza, da na jugu od Istre do Dunava imade jedan narod, koji govori jednim jezikom, ali imade dva narodna imena, jedno na istoku — Srbi, a drugo na zapadu — Hrvati, a ta su se imena održala, jer je taj jedan narod stvorio *dvije države*, svaku sa zasebnim imenom. S toga — pošto je jedan narod, a oba su imena njegova narodna i najstarijom historijom opravdana, — neka se i narod i jezik zove *srpsko-hrvatski* ili opet *srpski i hrvatski*, a koga je volja, i tako: *srpski ili hrvatski*.

Ova novija teorija prilično si je utrla put u evropske književnosti za posljednja dva decenija, a slaviste su ju gotovo svi prihvatili. Pače i medju Hrvatima našla je odziva, dočim ju od Srba samo gdjekoji, i to od nevolje prima, da mu ne bude zamjere od hrvatskih spisatelja. Srbi se i danas još veoma rado ogledaju za Šafařikovom hipotezom, premda je ona davno već pobijena. Pače novija istraživanja o starini Slavena u opće, a Hrvata i Srba napose, čini se, da će s temelja potresti svu Šafařikovu zgradu i upravo protivno iznijeti na vidjelo. Meni se bar čini nakon raznih studija o imenima Hrvati i Srbi, da bi se Šafařikova hipoteza morala okrenuti, pak mislim, da mogu mirne duše ustvrditi: *da je pravo narodno ime za narod od Istre do Balkana ime Hrvati, a plemensko Srbi*, t. j. Srbi su species hrvatskoga genusa. Svaki Srbin je Hrvat, ali Hrvat nije Srbin.

Silvije Strahimir Kranjčević.

Tu svoju hipotezu osnivam na ovim činjenicama:

1. Slaveni u davnini nisu imali zajedničkoga narodnoga imena, — a nikako nije to ime bilo Srbi.

2. Ime Hrvat nije ni u kakvome savezu s Karpatima ni s gorama u opće, dakle nije topično, već narodno.

3. Ime Hrvati nalazimo kroz stoljeća kod *svih* slavenskih naroda, dočim ime Srbi jedino na dva mjesta.

4. Ime Hrvati spominje se često sve do konca 12. stoljeća u *nedvojbeno* srpskim zemljama, dočim ime Srbi u hrvatskim zemljama do najnovijih seoba nikada.

Ove i mnoge druge činjenice objasnit ću potanko, ako Bog dade zdravlja, u mome djelcu „Hrvati i Hrvatska“, kojega sam prvi svezak već izdao.

Vj. Klaić.

Kolenda.

U hrvatskoj akademiji ima rukopisa, u kojima je ubilježeno više raznovrsnih pjesama, a medju tim se pjesmama nalazi i takovih, koje su od *kolende* ili kolede.

U svom rječniku drugoga izdanja piše Vuk kod riječi *koleda* ovo: Od prije su išla momčad u oči Božića od kuće do kuće te pjevala pjesme *od kolede*, u kojima se uza svaku vrstu pripijeva: *koledo!* Nekoliko ovakijeh pjesama naštampano je u prvoj knjizi narodnih pjesama Vukovih (izdanje godine 1891 na str. 119—121), a Vuk veli, da je čuo u jednoj pjesmi kako *koledjani* žele kući, da joj se sve naspori. Prema Vuku se izgubio običaj koleda medju Hrvatima grčko-istočne vjere i medju Srbima, ali u katolika postoji još taj običaj.

Već po imenu *kolenda* (mj. koleda) mogli bismo zaključiti, da je ova naša kolenda iz Dubrovnika. Nu sve u onom akademičkom rukopisu potječe od Dubrovčana, pa tako možemo sigurno reći da je i ova kolenda iz onih hrvatskih krajeva, a ima riječi, po kojima se može reći, da je upravo iz Dubrovnika. Evo te kolende:

Dobar večer, naš gosparu!
Klanjamo se kako caru.
Mi smo ljudi iz zapada,
'Koj' hrupismo ovdi sada.
Pobjegnusmo s one strane,
Erbo nesta nama hrane.
Priviješi[1] nas, gospodine,
Da nam život ne izgine.
Planina je kuća nama,
Upravismo s tega k vama.
Čuj nas, čuj nas i usliši;
Neg' si do sad, bio viši
I proslavjen po svem selu,
Žene i ljudi kako velu,
I susjedi i susjede,
Mladi i glave kê su siede;
Er se tôbôm[2] svak svud diči,
Blagodarna svak te liči.
I mi ćemo bez pristanka
Svud te slavit ko gorčaka.
Kadar budeš nasititi
Nas i blago napojiti,
Što čekamo gladne utrobe
Iz tve spreme svake röbe[2]:
Polje i brdo što udieli
I kmeti su što donieli.
Neka side spremarica
Blaga obraza, vedra lica,
Vrata od kuće ter otvori,
Ljubko[3] s nama progovori.
Pak nas zivne ona k sëbi[2],
Vjerenika stekla s nëbi.
Koga žudi još i ište:
Sve diklice za kiem pište.
Nek upušti ove sluge,
Da ne crknu s gorke tuge.
I pripravi pića i strane,
Da se utrobe naše ushrane.
Ćebetinom prikrije nas,
Neka zima ne omori nas.
Vina poda, da usta piju,
Kosti naše ćiem se griju.
Harni ćemo biti vami.
Nas ne rodi tvrdi kami,
Ni zvier ljuta u dubravi.
Nego majka u ljubavi;
I poznani jesmo u gradu
Bar ki imamo siedu bradu:
To je biljeg od čovjeka.
Čas, poštenje, slava i dika.
I u tebe je ista slika,
Da se uzdrži do viek vika!

[1] Ovako je pisano, a bit će: »privij nas«?
[2] U rukopisu je udvojen suglas, za to smo stavili ".
[3] Ovako je u rukopisu, premda je na drugim mjestima pisano fonetski.

Brandes o ruskom romanu.

Obznanio dr. Milivoj Šrepel.

Brandes u početku svoga govora priznaje, da njegovi slušatelji za cijelo bolje poznaju predmet, o kojemu će raspravljati, nego on sâm; ali opet drži, da ne će biti slušateljima bez interesa upoznati se sa mišljenjem inostranca o ruskoj književnosti.

U posljednjih deset godina, veli Brandes, evropska je beletristika, može se reći, bila obnovljena proizvodima ruske literature. U današnje doba ruski romanopisci broje u Evropi ako ne najopširniji, a ono za cijelo *najizabraniji* krug čitateljâ.

U prvoj polovini ovoga stoljeća Puškin je proizveo najsilniji dojam izvan medjâ Rusije. U njega su sve čitatelje poražale sila i krasota, i u čudo zagonio njegov sasvim evropski sklad uma. No istina je, da su njemački prijevodi u stihu i francuski prijevodi u prozi slabo predavali duboku originalnost pjesnikovu i raskošnu krasotu njegova sloga.

Prijevodi su razmjerno manje nakazili originalnost znamenitoga romana Lermontovljeva „Geroj našego vremeni". Proza nije toliko proigrala od prijevoda, koliko stihovi u „Evgeniju Onêginu", i ja mogu, veli Brandes, osobnim iskustvom posvjedočiti o silnom, dapače nezaboravnom dojmu, što ga je proizveo na me ovaj roman Lermontovljev. Prvi put sam ga pročitao, kad mi je bilo 17 godina, i nijedna knjiga, koja mi je od tada dopala ruku, nije me tako bezuvjetno presvojila: ona je odgovarala rek bi onomu, što mi se činilo, da sam sâm preživio, a osobito onomu, što sam doista preživio u maštanju. Pečorin je možda najsavršeniji od tipova, koji su stvoreni izvan Engleske pod umnim poglavarstvom pjesnika Byrona.

Ton svjetskoga čovjeka, koji se nalazi u ovom romanu, sasma je stvoren za to, da se dojmi mlada čovjeka, a muževnost, prostota, hladnost i skepticizam herojev izveli su ga u mojim očima u to vrijeme na stupanj melankoličnoga i zavodničkog ideala.

Ne mnogo iza toga, mi inostranci upoznasmo se sa Gogoljem, ponajviše zaslugom Mérimée-ovom. S njime je došla k nama nova struja, on nam je podao prvi moćni dojam narodne originalnosti ruskih gradiva i pisaca. U njega pjesnik ne opisuje više sebe i on se potpunoma združuje sa svojim proizvodom.

No nevelike fantastične pripovijesti u Hofmannovoj maniri, upravo kao i znameniti roman „Taras Buljba", — ne gledajući na upoznaju realne zbilje, s kojom nam je

pisac u njemu naslikao sliku divlje i iščezle prošlosti, — nisu nam još pokazali, kako visoko mjesto zauzima Gogolj kao suvremeni pjesnik.

Tek krvava satira i gruba, no veličanstvena vjernost prirode u „Mrtvim dušama“ i u „Revizoru“ otkrile su nam, da se ruska literatura priprema probiti sebi sasvim nov put, — put, za koji se u tu epohu htjelo koliko muževnosti toliko originalnosti. Ona je na taj put neznalice pokazivala različitim stranama, koje su zalutale u romanticizmu, kao na jedini put, koji izvodi iz svijeta sanjarijâ.

Udivljenja dostojna satira „Mrtvih duša“, ta komična epopeja, osnovana je na takovim osobitim faktima, da se inostranomu čitatelju prikazuje kao pripovijest iz druge česti svijeta i iz drugoga vijeka. Naprotiv „Revizor“ je sasvim jasan, i jezik mu tako živ, kako mu je plan — prost.

Za skandinavsku književnost htjelo se je četrdeset godina, da u osobi Henrika Ibsena dostigne visinu Gogoljevu, njemačka pak drama nije dorasla do njega ni do dana današnjega.

Ne gledajući na razliku u umjetničkoj formi, ova dva golema djela Gogoljeva „Mrtve duše“ i „Revizor“ u svojim bitnim crtama čine mi se da su ustrojena na jednak način.

Osnovne mane različnih klasa i različnih tipova cijeloga društva razokrivaju se u njima s pomoću ispitivanja, kojemu se podvrgavaju svi ovi ljudi prema jednoj osobi. Ova je osoba prosječan no drzovit čovjek, i javlja im se kao tajanstven neznanik, koga oni ne mogu nikako pronići.

U komediji ova osoba direktno ili indirektno iznosi neobične zahtjeve, i svi vide u njemu revizora, koga je poslalo ministarstvo. U poemi on predlaže pogodbu nečuvene vrste. U oba slučaja pisac sili društvo, da raskrije svoj istinski značaj i da vida slabe strane.

Poema u tom nadilazi komediju, što se u poemi slikanje prostote i prevarljivosti od vremena do vremena prepleće divnim, lirskim izljevima. Pjesnik, koji je napisao „Tarasa Buljbu“ i koga sasvim ne vidimo u „Revizoru“, slobodno se izražava u „Mrtvim dušama“ i daje, da ga u njima upoznamo.

Ova knjiga nije samo neumoljna satira, — u njoj zvuči pečat poradi pokvarenosti ljudî i strasno smilovanje za nesretnike, kojima je život puko beskrajno ropstvo i koji dapače poslije svoje smrti ostaju predmetom trgovine.

Ova samilost, indirektno izražena — to je ono, sa čime se kasnije susrećemo u „Lovčevim zapiscima“ Ivana Turgenjeva. I u drugim svojim pripovijestima, više ganutljivim nego komičnim, kao na primjer što je „Šinelj“, Gogolj je po svojoj umjetničkoj formi prijelaz do novijih pripovjedača ruskih. Proizvodi Dostojevskoga po direktnoj liniji proizlaze od Gogoljeve „Šinelji“ (Mantije).

Opširnost i dubina ruske originalnosti, na koliko se izražavaju u književnosti, otkrile su se Evropi u tri glavna pripovjedača: u Turgenjeva, Dostojevskoga i Tolstoga. Što se tiče Gončarova, njihova u mnogom pogledu premca, poznajem, veli Brandes, samo njegov veliki roman „Oblomova“, te zato ne mogu govoriti o njemu.

Turgenjev je prvi za nas opširnu rusku zemlju naselio suvremenim ljudima. Premda je on ostavio Rusiju već u 35. godini života, navraćajući se kasnije u nju samo na kratko vrijeme, ipak je on opisivao uvijek samo zemljake svoje; Nijemci i Francuzi u njegovim romanima porušeni su na pola, i javljaju se samo u odnošaju prema Rusima. On je htio prikazivati samo ljude, kojima je originalnost poznavao iz djetinjstva.

Inostranac ne može suditi, je li dugi boravak u tudjini oslabio njegovo poznavanje domovine. O tom neka presudjuju njegovi zemljaci. No inostranac može pouzdano tvrditi, da Turgenjev ne bi bio nikada tako duboko pronikao u vas civilizovani svijet, kad bi bio za ciglo jota manje zapadnikom.

On je raširio pred nama sliku šumâ i stepâ, proljeća i jeseni, svih klasa društvenih i svih stupanja umnoga razvoja u Rusiji. On nam je podao bogatu psihologiju cijele rase ljudî, i obradio ju s duboko proniknutom dušom, premda njegovo čuvstvo nije nikada zasjenilo jasnosti u pripovijedanju.

Pripovijedanje u Turgenjeva nije objektivno, premda gotovo nikada ne pripovijeda o svojoj osobi, njegovi romani, kao i sva njegova djela proizvode lirski dojam. U njima je toliko čuvstva! A to je čuvstvo svagda čuvstvo tihe tuge, strane tuge, sasvim osobite i bez svake primjese sentimentalnosti.

Veliki melankolici latinske rase, kao na primjer Leopardi i Flaubert, iznose odredjene i reske crte u svojem slogu; njemačka je tuga čisto humoristična ili sentimentalna. Melankolija Turgenjevljeva (taj široki i duboki potok tuge, koji se razljeva po njegovim proizvodima) u svojoj se biti javlja kao melankolija slavenske rase. Ona direktno istječe iz tužnih narodnih pjesama slavenskih.

Svi su noviji znamenitiji spisatelji ruski — melankolici. No melankolija Ivana Turgenjeva — melankolija je mislitelja, koji je uvidio, da je svaki ideal humanosti i pravednosti, razuma, dobrote i općega blaga bezrazličan za prirodu i da se ne prikazuje onom božanstvenom silom, koja se nalazi u njemu.

U „Senilijima“ (Pjesme u prozi) Turgenjev nam podaje sliku prirode, koja zamišlja sredstva, da raširi silu mišicama buhe. Na pitanje, koje upravlja prirodi: nisu li ljudi njezina omiljela djeca? priroda odgovara: sve su životinje moja djeca; ja se o svima njima jednako brinem i sve na jednak način istrebljavam.

Ovdje se očituje značaj njegove melankolije. Ako je Gogolj pečalan, to je s toga, što je zlovoljan; ako se Dostojevski žalosti, biva zato, jer je on sav jedna samilost;

*

melankoliji je Tolstoga korijen u njegovu religioznom fatalizmu. Jedini je Turgenjev — filozof.

Treba pripomenuti, da se u životu sviju drugih velikih pjesnika javlja kritičan moment, kad se svi oni zanesu religioznim pokretom, pa taj pokret podaje njihovu bivstvu nov svijet i novu važnost, no uporedo s time, slabi njihove proizvodne sile i prije ili kasnije potiče, da se iznevjere poeziji. Jedared ova kriza nastupa u takovu momentu, kad oni preživljuju čisto religiozno osjećanje, a drugi put u takovoj epohi, kad ih zahvati narodni misticizam. Čini se, da je u našem vijeku sklonost k takovoj vrsti misticizma — jedna od crtâ, općih svima Slavenima. Godine 1840. ona je zavladala poljskom književnošću, osvojivši Mickiewicza, Slowackoga, Krasińskoga i druge pisce u onaj moment, kad su ih se dojmili Towiański i neki drugi maštaoci. U ruskoj je književnosti ona podložila sebi u raznoj formi takove velike umove, kakovi su Gogolj (godine 1846.) Dostojevski (na koncu god. 1860.) i napokon u posljednjem desetljeću — Tolstoj.

Turgenjev, sa svojom mirnom, promatračkom prirodom, jedini je medju njima, za koga je religiozni zanos — takav sujet, kao i svaki drugi. On ga raspravlja, ne gubeći svojega ravnovjesja: sjetimo se junakinje u „Čudnoj povjesti“.

Po tom je njegova melankolija manje religioznoga, nego filozofijskoga značaja, no u isti mah ona je melankolija rodoljuba, koji je postao pesimistom.

Ne gledajući na njegov prividni kosmopolitizam, Turgenjev je bio patriot, no patriot, koji je posumnjao o svojoj otačbini. To ga je podvrglo velikim napadajima. Dostojevski se je trudio pokazati njegove smiješne strane u licu Karmanzinovu u „Bijesima“. Turgenjev nije izgubio vjere u budućnost svoje zemlje; on se je tako zanosio njezinim jezikom i književnošću, da je očekivao velika djela od naroda, koji ih je stvorio. No on je vidio toliko neuspjelih pokušaja i početaka u Rusiji, da je mogao pripovijedati samo dogadjaje sa pečalnim i tužnim izlaskom.

(Nastavit će se.)

O strofama prvih hrvatskih pjesnika.

Napisao Petar Kreković.

(Nastavak.)

No Menčetić i Držić poznavahu osim tal. dvorske poezije još i narodnu pjesmu, talijansku i hrvatsku. Oni nam sami govore često o pjevanju, a medju vrlinama, koje kod svojih vila najviše slave, jest pjesma. Ne mislim, da će tko tvrditi, da je to puko oponašanje tal. pjesnika, jer ne će nitko pomisliti, da djevojke i žene u ono doba u Dubrovniku nijesu pjevale, a s njima i naši trubaduri još prije, nego počeše sami skladati pjesme. Te pjesme bijahu upravo prvo i najjače poticalo, koje ih je nukalo, da propjevaju. Smiješno bi bilo pomišljati ta dva ljubavna pjesnika, kako čitajući, recimo Petrarku, pjevaju o ljubavi i pri tom traže stih u crkvenim pjesmaricama. Naravnije je, kad ih pomislimo mladim momcima, koji pjevaju i ljube narodne pjesme, pa skladaju sami nove, prema ritmu i melodiji njihovoj, željni, da pomnožaju repertoire njihov. Tako postadoše sve umjetne poezije srednjega vijeka. Da su pri tom nastojali dotjerati oblik narodnih pjesama, da su ideje dobro im poznate tal. poezije u te svoje pjesme unosili, posve je razumljivo. Tako si pomišljamo početke tih kasnije slavnih trubadura. Njihove pjesme morale su omiljeti i rado se pjevati, a to ih je gonilo, da dalje pjevaju, dok se ne pretvoriše u prave umjetne pjesnike.

Ta pučka pjesma, kojoj imamo da zahvalimo postanak naše umjetne, bila je koje hrvatska, koje talijanska. Ko pomisli na odnošaj, u kojem bijaše istočna obala jadranskoga mora sa zapadnom, kako je u prošlim vijekovima talijanski jezik na našoj strani prevladjivao, ne će se čuditi, kad ustvrdimo, da je i talijanska pjesma kod nas bila raširena i u mnogom na domaću uplivala. Ostanke te pučke talijanske pjesme sabrali su Ive u Istri a Villanis u Dalmaciji. Ovaj posljednji veli, da su pjesme, što ih je sabrao, zadnji ostanci, kojih će naskoro nestati. Sad se još održavaju po gradovima.

Ta talijanska pjesma, rekoh, uplivala je mnogo na našu hrvatsku, ovdje napose čakavsku pjesmu. Ova uze od nje ne samo oblik, to jest strofu od 4 stiha, nego i mnogo sadržine. Tome, da rečem, potalijančenju čakavske pjesme pomogla je najviše glazba. O tom pitanju ne mogu da potanko govorim. Da je naš narod u primorju od talijanskoga primio neki posebni način pjevanja, nema sumnje. Već riječ „kantati“ pokazuje to. Ta je riječ veoma česta u našim čakavskim pjesmama, a već ju i Marin Držić upotrebljava, pa u njega dolazi i riječ *kant* za *pjesmu*. Pošto jedan narod od drugoga ne uzima riječi bez potrebe, to jest samo onda, kada mu za neki novi, od susjednoga naroda posudjeni, pojam ili stvar treba zgodan izraz, to nam i ova riječ pokazuje, da je naš narod od talijanskoga poprimio neki novi način pjesme, nove napjeve, a s njima naravski i novi oblik same pjesme. Za to i kažu Ličani, da primorci *kantaju*, ili: *zakantao kao primorac*. Ko je čuo baš naše Ličane

Vrelo Bune kod Mostara.

Iz kalendara „Bošnjaka“ za g. 1893.

kad zapjevaju: „Hodi, brate, da ga zapjevamo — o — o itd., pa čuo primorce, gdje zabrzaju: „Zakantajmo mi dva“, pak nadovežu svoj „trajna-nina-nena“ bez kraja i konca, pristat će uz naše mnijenje.

Osim glazbe još su dva nosioca talijanske pjesme ušla u naš narod, a to su ples i pokladni običaji. Nu o tome poslije.

Budući da nam je ovdje do oblika, ne ćemo da podrobno ističemo odnošaje te naše čakavske pjesme s jedne strane prama talijanskoj narodnoj pjesmi, a s druge strane prama našim starim pjesnicima. Kad „Matica Hrvatska“ izda svoju željno očekivanu zbirku, naći će se za to spretniji radnik. Nu ipak ne možemo, a da ne istaknemo — ove dvije tri točke sličnosti.

Karakteristika je talijanske pučke pjesme blagosivljanje ili proklinjanje drage. Prvo su iz nje uzeli u svoje pjesme i Petrarka i Boccaccio. Petrarka (son. 46.) kaže:

Benedetto sia 'l giorno e 'l mese e l' anno,
E la stagione e 'l tempo e l' ora e 'l punto,
E 'l bel paese e 'l loco ov 'io fui giunto
Da duo begli ochi, che legato m' hanno.

Boccaccio veli isto tako:

Benedetto sia l' anno e l' mese e 'l giorno
E l' ora e 'l punto e anche la stagione,
Che fu creato questo viso adorno.

Menčetić V. 31. i Držić pj. 61. blagosivlju isto tako svoju gospodju i ljubav, ali je u njih to tako rečeno, da se vidi, da to nijesu uzeli ni iz Petrarke ni iz Bokača. Dok ova dvojica vele samo jedan put „benedetto“, a sve što blagosivlju slijedi jedno za drugim, ponavljaju naši pjesnici svaki put rieč *blažen*. Tako isto radi narodna pjesma. Na primjer:

Donna, te benedicu li lamienti,
Te benedicu li sueni e li canti;
Te benedicu li passati tiempi,
Lu 'scire e lu 'enire de quannanti;
Benedicu toa mamana e toi parenti,
Benedicu tou sire e tutti quanti;
Poi benedicu tie, rosa fiurente.

I u zbirci narodnih pjesama, što ju je izdala „Naša sloga“ u Trstu 1880. ima takva pjesma na strani II. 31.

Blagoslovi, Bože, 'se take devojke,
Ke su tako lepe bele i rumene.
Blagoslovi, Bože, majku, ka vas rodi,
I onoga oca, ki vas lepo goji,
Blagoslovi, Bože, se one zavojke,
Ke su zavijale prebili život vaš,
I još onu zibku, ka vas je takala,
Tere onu majku, ka vas je dojila.

Da su naši pjesnici svoje blagoslove prema narodnim pjesmama pjevali, vidi se još i iz toga, što Držić u pjesmi 103. proklinje svoju dragu. Te kletve mogao je oponašati samo po pučkoj pjesmi ili ih uzeti iz kojega od mnogih talijanskih pjesnika 15. vijeka, koji su pučki način pjevanja gojili, kao n. pr. Lionardo Giustiniani. U svim tim pjesmama, gdje se blagosivlje ili proklinje, nalazimo još jednu karakteristiku narodne talijanske pjesme, a to je opetovanje jedne ili više rieči u početku više stihova ili kroz cijelu pjesmu. (Nastavit će se.)

Hrvatski biskup Selnički i sveta stolica o Hrvatskoj.

(Crtica iz hrvatske povjesti.)

Godine 1598. posta zagrebačkim biskupom Nikola Selnički iz obitelji Stjepanića. Na biskupsku stolicu ne uzmognu sjesti preko dvije godine danâ, prvo: vladala u Zagrebu neka epidemija, pak što je glavno: nije htio platiti Rimu t. zv. anatâ. (Crkveni dostojanstvenici, koji nijesu primili časti in consistorio, imali su platiti neku taksu. U prvim vremenima bilo to od prigode do prigode. Počevši od Bonifacija IX. u drugoj polovici vijeka četrnaestoga ta taksa posta redovnom, a pod imenom „annates“. Prema tomu se plaćao za otajstvo posvete ili cio prihod od jedne godine ili polovica. U ostalom bilo je više vrsti tih anata. Brockhaus: Conversationslexikon I. Band p. 682.) Mi ćemo ovdje iznijeti, što je taj crkveni poglavica našega naroda sve radio, samo da ne plati ono, što je bio dužan. (To je napomenuo već Kukuljević u svom Arkivu IX., gdje govori o Selničkomu kano piscu, ali ne će biti s gorega, da mi to *malo potanje* razložimo.) Veoma je ovo *poučno*, kakih li sinova nije imala ova naša domovina! Biskup je Selnički, da obrani svoje stanovište, napisao raspravicu, koju je priobćio Ad. Balt. Krčelić u svojoj „historia ecclesiae zagrabiensis“. Mi donosimo stvar po toj raspravici.

Selnički je imao biti posvećen za biskupa od pape i time platiti napomenute anate. Zbog sebičnosti ustvrdi, da njega ne posvećuje papa, već ugarski metropolita; Ugarska da ima to pravo, a dao joj ga breveom svojim papa Marcel I. g. 1550. (U ostalom je taj breve pape Marcela I. nespretna *patvorina*, jer je papa Marcel I. bio papom već u vrijeme Konstantina Velikoga, a god. 1550. vladao je papa Julije III. Vidi Anton Joseph Weidenbach: Calendarium historico-christianum medii et novi aevi, izdan u Regensburgu 1855.) Taj je privilegij donio zagrebački biskup Pavao Gregorijanac. (Krčelić, historia ecclesiae zagrabiensis I. p. 309—310.) Evo u glavnom stanovišta, što ga brani papin nuncij proti biskupovoj tvrdnji. Biskupa zagrebačkoga mora svetiti papa, jer:

1. „*On je biskup hrvatski*“ (quod is Croatiae censeatur episcopus), a to je kraljevstvo od kralja Dimitra Zvonimira u zaštiti rimske stolice.

2. Već je više zagrebačkih biskupa Rim posvetio kao blaženoga Augustina Kažotića, Timoteja i dr.

3. „*Jasno je, da je razlika izmedju Hrvatske i Ugarske* (clarum esse, distinctam haberi considerationem Croatiae ab Hungaria) *i gdje se u zakonodavstvu zakon imenice ne odnosi na Hrvatsku, potom ni ne veže taj Hrvata.*“ Zato niti breve pape Marcela I. ne vrijedi za biskupa zagrebačkoga, koji je biskupom Hrvatske, već za ugarske biskupe, i to samo privremeno.

Tako o nama apostolski nuncij; a sad čujmo biskupa Hrvata!

Ugarske biskupe, veli on, posvećuje ugarski metropolita, tako kaže breve pape Marcela I. A što vi hoćete, da crkva zagrebačka ne pripada Ugarskoj, da je kraljevstvo Hrvatska pod zaštitom Rima, — to „rado *opraštam* vašemu presvijetlomu gospodstvu, kano onomu, koji *nepoznaje našega uredjenja. Drugo je Slavonija, a drugo Hrvatska.* Rijeka *Cetina luči obje,* a najvjerodostojniji spomenici od Andrije II., Bele IV., Sigismunda i Matije to svjedoče. *Da je Zagreb u Slavoniji, nitko ne sumnja.* Ova se po svjedočanstvu naših hroničara pridruži Ugarskoj prije Gejze kao pravi dio i udo stare Panonije, a zvala se ugarskom vojvodinom (ducatus Hungariae). (Krčelić, nap. dj. I., 311. U ostalom: čestita ta duša misli pod „našim hroničarima“ bezimenoga notara kralja Bele. Magjari, koji tvrde, da je Slavonija od iskona bila njihovom, mogu se pozivati *samo* na bajanje toga piskara. Po njem bi *već Arpadovi vojvode* Lelu, Bulsnu i Botond udarili bili na Bugarsku, bacili pod noge Srbiju, zahvatili s istoka i juga Hrvatsku, sve osvojili, naravski „jašeći“. Anonymi Belae regis notarii de gestis Hungarorum liber cap. 42. i 43. apud Endlicher: Monumenta R. H. A. str. 37. i 38. Medjutim, koliko vrijedi ta besmislenost, o tom piše Rački: Ocjena starijih izvora u Književniku I., 384. Vidi i Klaića u izvješću kralj. vel. gimnazije u Zagrebu od g. 1873—4.) Dio, što no k zapadu i k jugu seže, sv. Stjepan ustupi hrvatskomu kralju Krijesimiru, dok ga opet ne uze natrag Andrija I. Ponovno ga dobi sa sestrom Ladislava I. Dimitar nazvan Zvonimirom. Smrću njegovom i sestre Ladislavove taj je dio, što je *bio dan za miraz,* imao opet natrag doći, uzet je i *ostaje s Ugarskom vječito združen;* tâ obje su zemlje stara Panonija. U ovoj (tobožnjoj Slavoniji) osnova Ladislav svojim zaključkom zagrebačku biskupiju, obdari ju Dubravom (Dombra) i Siskom, a kraljevi, njegovi nasljednici, dadoše joj drugih dobara; *ja ne znam, kako se sad od Panonije ili Ugarske otrgnuti može*“ (Krčelić, nap. dj. I., 312.)

Za tim hoće dokazati, kako biskupija zagrebačka nije izuzeta ni iz brevea Marcelova, jer je bulu donio iz Rima biskup zagrebački Pavao Gregorijanac. Pak nastavlja: „ja znam, *da se gornji ovaj dio Slavonije uzima danas za Hrvatsku, ali mnijenje i općenita bludnja* (error vulgaris) *ne trga ničijega prava* (non convellit — kakav li izraz!), pošto je po spomenicima jasno, da je ono, *što* je po sebi *istina, i pravedno.* A vlast Slavonije, da *može graditi statute* (izraz je papinskoga nuncija: *leges*), *ne odvaja ju od Ugarske, inače bi se i županije ugarske mogle otrgnuti od Ugarske* (!!) i zbog saborâ pojedinih crkava imalo bi se doumljivati na odijeljenje od glavne, šta više i od općenite crkve (!!). Pak napokon, neka se uspostavi crkva zagrebačka u samoj Hrvatskoj; doista, da je Dimitru dao Grgur VII. kraljevstvo, ne znadu naši pisci“ (!). Tu hoće dokazati, da Hrvatska nije bila u zaštiti (Krčelić, nap. dj. I., 312.) rimske stolice; šta više: Zvonimir je molio Henrika IV. za krunu. Najposlije će: da bi Zvonimir i dobio bio krunu od Rima, treba dokazati, da je obvezao crkve na plaćanje anatâ. Tu je već vrijedni biskup prešao na drugo polje. Pak i ako bi ih bio zbilja obvezao, crkva je zagrebačka mladja od Zvonimira; osnova ju sv. Ladislav, kralj ugarski; nje Zvonimir nije mogao obvezati. „Ovaj (sv. Ladislav) želeći učiniti kraj prvašnjim neredima, *proglasi Hrvatsku i Slavoniju kraljevstvom i Alma u njima postavi za prvoga kralja*“. (Krčelić, nap. dj. I., 312; prije je već govorio o *kralju* Krijesimiru i o *kralju* Zvonimiru, a *sad je tek* Hrvatska proglašena kraljevstvom!). I ako su neki biskupi zagrebački bili svećeni od papâ, nijesu plaćali anatâ. Ni on napokon nema ništa proti posveti iz Rima, ali — anati; anati su i bezboštvo i simonija.

Doista, stvar je čudna: rimska se stolica, da obrani svoje pravo, pozivlje na samostalnost Hrvatske; biskup zagrebački Nikola Stjepanić Selnički, rodjeni Hrvat, pogrdjuje pravo svoga naroda. Što li sve ne radi sebičnost crna! Čudno je, a može biti i značajno, kako on rastavlja Slavoniju od Hrvatske, dok za stolicu rimsku nema Slavonije. Nuncij govori o Hrvatskoj kao o opreci naprama Ugarskoj; ime Slavonije upotrebljava tek u geografskom značenju. *Narod* te Slavonije i Hrvatske nazivlje nuncij *Hrvatima* (et ubi in legibus lex ad Sclavoniam Croatiamque nominetenus extensa non est, talem isthic nec obligare Croatas). Značajno je, dok je Selnički tako radio, onaj dio savjetnikâ dvora bečkoga, koji je bio za to, da se Selničkomu oproste anati, *nije se pozivao ni na jedan njegov razlog.* Beč je samo govorio: papa je cara pomagao vojnicima, dakle može mu ostaviti i novce. Niti su se ugarski sabori osvrtali na onake duševne proizvode, kakov je bio onaj biskupa zagrebačkoga. (G. 1601. i 1602. bila su u Ugarskoj na redu pitanja, je li Hrvatska regnum subiectum ili unitum, ili je adnexum. Članci 12. te 31. od godine 1601. nama su u prilog. Ugri se ne htjedoše miješati u hrvatske stvari *(nec quidpiam disponere volebant* de Sclavonia, sed *ut distinctum regnum considerarunt,* kaže naš autor. Krčelić: historia ecclesiae zagr. I., 318. Žalimo, što nam sad nije namašno, da zagledamo u same zaključke sabora ugarskih od tih godina. U ostalom, neka se nitko ne boji, *kanonik* Krčelić *ne će pretjerati.)*

K slikama.

Silvije Str. Kranjčević. U ovom broju donosimo sliku vrloga hrvatskog pjesnika Silvija Str. Kranjčevića, našega vrijednoga suradnika, koji već duže vremena resi »Vienac« umnim svojim pjesmama. Oris života i pjesničkog rada njegova izići će u budućem broju.

Književnost.

Hrvatska. Izišao je u Mostaru drugi svezak Šešeljeva izdanja *„Narodnih pjesama bosanskih i hercegovačkih“*, što su ih sabrali fra Frano Iv. Jukić i fra Grga Martić. U ovom su svesku junačke pjesme, što pjevaju o ženidbama Luke barjaktara, Komnena Jankovića, Mijata Pivića, malog Radojice i Nikolice, sirotka Halila, Hrnjice, o junačtvu Kotorana, o Mijatu Tomiću itd. Dodan je ovomu svesku i rječnik kao tumač stranih riječi k narodnim pjesmama. Usrdno preporučujemo i ovaj svezak hrvatskomu čitalačkomu općinstvu. Cijena je svesku 60 novč., poštom 65 novč.

Francuska. Pisac *Jean Laumoniers* izdao je nedavno zanimljivu knjigu »La Nationalité française, les hommes«. Tu potanko raspravlja o geografskim, geološkim i biološkim prilikama Francuske i o raznim pasminama, iz kojih se je sadašnji narštaj razvio, pa dolazi do zaključka, da je germanska pasmina vrsnija od galsko-romanske. Pisac umuje ovako: Kepler je preteča Darwinov, u Francuskoj ni u Italiji nije bilo matematičara, koji bi bio premac Newtonu, dok se medjutim zna, da je Galilej porijeklom Sas, a Descartes iz Škotske. Darwin nema preteče u Francuskoj, Lamarck potječe iz Walesa. Cijela moderna obrtna civilizacija jest djelo germanske pasmine. Francuzi mogu se tješiti, da su prvi u vještini karikature, tu su pravi potomci Rabelaisovi, Molièri i Voltairi, satirici »par excellence«.

Upravo je izišao kod Lemerra u Parizu u raskošnom izdanju (Edition du Figaro) novi romau *Paula Bourgeta*: *„Cosmopolis“* s ilustracijama Myrbacha, Jeanniota i Dueza. Poznatom vještinom, s koje ga vrstaju medju prvake ne samo francuske nego i svjetske književnosti, — crta Bourget, taj duboki poznavalac ljudskog srca, šareno i raznoliko društvo, što se sa svih krajeva sastaje u »Vječnom gradu«, pozorištu Bourgetova romana. Nećemo ovdje da na tanko pripovijedamo sadržaj ovoga najnovijeg djela francuske lijepe književnosti, jer će se čitatelji »Vienčevi« sami najbolje moći uvjeriti o vrsnoći njegovoj, budući da ga kanimo u našem listu donijeti u prijevodu našega suradnika Vladimira Borote.

Svaštice.

Najstarija skladba na svijetu. Glazba za Euripidovu dramu »Oreste« bit će jamačno najstarija skladba na svijetu. Bila je pisana prije Krista, za cara Augusta, a opseže napjev, zbor i instrumentaciju. Ulomak toga zanimljivoga djela, svojina nadvojvode Rajnera — bio je izložen u prošlogodišnjoj izložbi u Beču. Vele, da je taj ulomak dokaz, kako je bila grčka drama sa zborovima, plesovima i pjevanjem pojedinih osoba mnogo bliža modernoj operi nego li dramama s pratnjom glazbe.

Nova slovenska lirička opera. Nedavno se je pjevala u novom slovenskom glumištu u Ljubljani nova lirička opera dra. B. Ipavca *„Teharski plemići“* s lijepim uspjehom. Zahvalno je općinstvo prisutnoga skladatelja pozdravilo vrlo oduševljeno, dočim mu je »Dramatično društvo« poklonilo lovor-vijenac.

Matica Hrvatska.

»Matica Hrvatska« raspisuje iz zaklade grofa Ivana N. Draškovića za nagradjivanje valjanih hrvatskih knjiga književni natječaj za nagradu godine 1893., koja će iznositi oko osam stotina i pedeset (850) for. a. vr.

U smislu oporuke zakladateljeve od 10. decembra godine 1855. točke C. imade se kod dopitivanja nagrade osobito na to paziti: »da se kod natječućih se rukopisa prednost dade onomu, koji je kadar najviše doprinijeti k pravoj pouci puka o praktičnih predmetih, te time unaprediti njegovo duševno i materijalno stanje. Kod dopitivanja nagrade ne će se ipak gledati samo na absolutnu vrsnoću spisa, nego se nagrada može dopitati i onomu spisu, koji prema sadašnjemu stanju hrvatske književnosti zaslužuje u njoj odlično mjesto, i vrstan ju je podići«.

Cijela nagrada dopitat će se rukopisu samo takovomu, koji uz svoju absolutnu vrsnoću iznosi bar petnaest tiskanih araka; — ako iznosi manje, dopitat će se razmjerno manja nagrada. Ako ne bi bilo valjana izvornika, tad će se i prijevodi vrsnih proizvoda stranih literatura razmjerno nagraditi.

Rukopisi imadu se najkasnije do 31. decembra god. 1893. u običnoj formi podnijeti »Matici Hrvatskoj« na ruke njezina tajnika.

Piscu, komu bude nagrada dopitana, ne će se ona isplatiti u smislu oporuke točke H. odmah, nego tekar onda, kad djelo »Matici Hrvatskoj« podastre tiskano.

»Matica Hrvatska« raspisuje u smislu zakladnice iz zaklade Dušana Kotura književnu nagradu za god. 1893. u iznosu od tri stotine i pedeset (350) for. a. vr., i to: »za jednu izvornu pripovijest (novelu ili roman), koja opseže barem deset tiskanih araka, ili dramatski proizvod bez obzira na opseg«.

Natječaj traje do konca mjeseca decembra godine 1893., do kojega roka imadu se rukopisi u običnoj formi podnijeti »Matici Hrvatskoj« na ruke ujezina tajnika.

Po odboru »Matice« nagradjeno djelo postaje vlastničtvom »Matice Hrvatske«, koja ga je u smislu zakladnice dužna tiskati tečajem godine dana, pošto je nagrada dopitana.

»Matica Hrvatska« raspisuje u smislu zakladnice iz zaklade Adolfa Veber-Tkalčića književnu nagradu za godinu 1893. od tri stotine (300) for. a. vr., i to za književno djelo »poučnog« ili »zabavnog« sadržaja, koje opseže barem deset tiskanih araka, a odgovara sadržajem, smjerom i oblikom književnim publikacijama »Matice Hrvatske«.

U slučaju, ako od »Matice Hrvatske« iz zaklade Veber-Tkalčićevićeve nagradjeno književno djelo iznosi opsegom više od deset tiskanih araka, to će ga »Matica Hrvatska« primjereno još iz svojeg tekućeg dohodka nagraditi.

Natječaj traje do konca mjeseca decembra godine 1893., do kojega roka imadu se rukopisi u običnoj formi podnijeti »Matici Hrvatskoj« na ruke njezina tajnika.

Po odboru »Matice Hrvatske« nagradjeno djelo postaje vlastničtvom »Matice Hrvatske«, koja ga je u smislu zakladnice dužna tiskati tečajem godine dana, pošto je nagrada dopitana.

U Zagrebu, 2. siječnja 1893.

Odbor „Matice Hrvatske“.

Uspomeni Janka Kamenara. — Žrtva. — Smrtan vojno. — Čobanica. — »Kako vam drago«. — Nojem. — Hrvati i Srbi. — Braudes o ruskom romanu. — O strofama prvih hrvatskih pjesnika. — Hrvatski biskup Selnički i sveta stolica o Hrvatskoj. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 21. siečnja 1893.

Br. 3. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Božićnica.

Nad obzorjem sjever suhi
Razmahô hladnu moć,
A kroz prozor mladić nijem
U mrklu zuri noć.

— „Sveta noći, blaga noći,
Što sv'jetu rodi spas“ —
Na usnama drhtavijem
Tih zatitro mu glas.

Ulicom se ljudstvo mota,
I buči, gamzi, vrije;
Noć je hladna — drva treba,
Da ledna grud se zgrije.

— „Sveta noći, blaga noći,
Što vječno svjetlo rodi —
Da! al sv'jetu, brižnom sv'jetu
Tek crna tmina godi.

Iz tmine na sv'jet dodje,
U tmini žive rob,
Dok smrt ga crna skoro
U crn ne shrva grob. —

Nad obzorjem sjever suhi
Razmahô hladnu moć,
Nujno sjetna, nevesela
Oborila se noć.

Sve je tiho, u svom domu
Uz svog se stisno svoj,
A sumračjem katkad prodre,
Ko uzdah, sjetan poj.

— Sretan onaj, koji vazda
Svoj rodni grli kraj,
Koji ne zna, kol' je hladan
Tudjinski ogrljaj;

Da — uz ružu mirisavu
I koji raste trn,
Blažen stoput, komu dušu
Ne mori spomen crn.

Sretno doba, zlatno doba
Djetinskoga raja,
Plave oči, mile oči
Mladih uzdisaja!

Mile pjesme, slatke pjesme
Pune rajskog čara,
Štono sam ih pjevat znao
Uz ćaćka si stara!

Tiha noći, blaga noći,
Puna strave svete,
Čekô sam te, željno čeko,
Milo rajsko d'jete!

A ono bi vazda blago
Donijelo dara,
Pa bih za to smjerno kleko
Kod malog oltara.

Iz grudiju izvila bi
Molitva se tiha,
Kao majci uz kol'jevku,
Kada ranka njiha:

Čuvaj, Bože, majku milu,
Čuvaj tatu moga,
I sestricu golubicu,
Brata rodjenoga.

Sretno doba, zlatno doba,
Djetinskoga raja,
Plave oči, mile oči
Mladih uzdisaja! —

Da li za te, srce moje,
Koje srce bije?
Sjevaju li jošte miljem
One oči dvije? —

Lasno svijet zaboravlja,
Kad ga sreća prati,
Ko se brine, što prognanik
U tudjini pati?! —

Svako ima svoje rane,
Nikom nije lako;
Ali ja bih, ne znam, za što
Ponajradje plako.

Plakao bih, gorko plako,
Baš u svetoj noći;
Ali kô će u toj tmini
Suze vidjet moći?

A osušit niko nikad
Sv'jetu suza ne će,
Niti sunce stoput žarče
Da se nebom kreće.

Amo, pjesmo posestrimo,
Nikad plakat ne ću,
Bar će koji zavidnik mi
Zavidjeti sreću.

R'jetko suze da u oku
Drugom suzu gane:
Burni jeci ljudsko srce
Stoput gore rane.

Noć je nujna, sjetna, tiha,
Sitne zv'jezde plove,
Spas se radja — muklo zvono
Na molitvu zove.

— O da barem kralj se radja
U moći slavlja svog,
Al ovako u goloti
Ma i sam bio Bog! —

Istom sitna što se djeca
Uz staru stištu baku,
Hrle vidjet rajsko čedo
U špiljskom crnom mraku.

Grme pjesme: radujte se,
Jer se vječno svjetlo rodi;
O utjehe slabe, Bože,
Kada sv'jetu tmina godi! —

Morem tihog noćnog svjetla
Hrli mladić mrk i n'jem,
Korake mu uzdah prati
Na domak svet mu tr'jem.

O desnu stranu tr'jema,
O smrznut tanki zid —
Je l' sanak il' je java,
Il' slab ga vara vid?

Naslonjeno nježno biće
Ko jela vitka stasa,
Ljiljani joj snježni, b'jeli,
O bedru zlatna pasa.

Na zimi, cičoj zimi
Još b'jeli lijer cvjeta!
Iz oka, žarka oka
Svjetluca vatra sveta.

Crnim velom divno lice
Gusto prekriveno;
Mili Bože! — kriknu mladić,
Oko — lice njeno . . .

Na uzdah polagano
Bl'jed lik se malko krene —
— O nije, nije ona,
To puste tek su sjene!

— Što radiš, krasna djevo,
Sred gluhe, crne tmice?
Odgrni veo — aha,
Baš imaš divno lice! — —

Što puštaš, krasnog lica
Da ledni led se laća?
Zar ne znaš, krasno lice
Da skupo svijet plaća! —

Odgrni crni veo,
Odgrni licu čare,
Za krasno lice ljudi
I preveć mnogo mare . . .

Sitna suza zatitrala
Pod koprenom tanke sjene,
Zatitrala kao ruža
Na umoru kada vene.

— Svijet mi se zlobno ruga,
Od ledne ginem zime,
Znaš li: za što? odgoneni.
— Ideal mi je ime.

Davno prošlo zlatno doba
Kad carica sam bila,
Sretniji su smrtna bića
Na zemlji život žila.

U zanosu je srca
Svak zemni krio raj,
Od tuge pjesmu svijo
Od jada blažen raj.

I ljubila se zemlja
I mio rodni dom,
I postavljo se život
Na oltar rodu svom.

A sad mi sv'jet se ruga,
Od ledne ginem zime,
I prezirno me prate,
Ideal jer mi ime. —

— Ideal ti si, djevo,
O krasan li ti lik!
Ah hodi, moj će rod ti
Sagradit žrtvenik. —

Za božićnicu, rode,
Daj primi divni dar,
Tu krasnu djevu primi,
Taj rajski ubav čar.

Ideal nek' ti, rode,
Pred okom lebdi svet;
Ideal čuvaj, goji
Ko nježan, malen cv'jet.

Ideal nada tvoja,
Ideal tvoj je spas;
Ideal sve će složne
U zgodan skupit čas.

Ideal nek' ti bude:
Na svome biti svoj;
I čvrstu vjeru čuvaj
I ljubav vazda goj.

I pustit će se jednom
S nebesa divna noć,
I željno sunce tvoje
I spas će željni doć. —

Tugomir.

Nova era.

Crtica iz primorskoga života. Napisao **J. Draženović.**

I.

U našem starom, domoljubnom gradiću na liticama morskim šušti već od nekoliko dana od uha do uha šuman i slavan glas: — gospoda od vojničke komande odilaze, a magistrat zaposijeda nova — civilna *domaća* uprava. Već se tome nagadjao i skori rok. Premda se je jednodušno tvrdilo, da se time ispunjava davna želja cijeloga gradjanstva, ipak pretežita većina nije shvaćala, u čem je baš ta civilna uprava. Svima je bilo jasno, da će vojničku gospodu zamijeniti gospoda domaća; al to je samo ljuština znamenitoga dogadjaja. — O jezgri samoj te novote za čudo se nije nigdje zametao razgovor. Samo lepršahu krilate riječi: — bit ćemo svoji, slobodni! — Pa ipak se na tu pustu, nejasnu riječ svima širile grudi sred nekakva nerazumljiva zanosa, a jezici se razvezali, da je svakome bilo u isti čas veoma ugodno i ne baš posvema spokojno pri duši. Kamogod zadješ, sreta te već po koji znanac ili baš i na pola znanac blistava lica, pa kao da čestita: — zlatila nam se godina 1871.! Do mjesec dana možda eto nam naše uprave, naše slobodice! — Ta blistava lica i te krilate riječi na svakom koraku postadoše do skora već i čisto dosadne. —

Jednog lijepog dopoldneva šetkao po pločniku pred vidjenom dvokatnicom na obali vremešan čovuljak. Valjuškao se živahno poput prazne barčice na morskim talasima. Ruke zakopao duboko u džepove, a dobro ugojen trbušak izbočio velevažno. Štit lagašne kapice namaknuo duboko nad nemirne, sive oči, pa žmirka iza njega sad

ravno preda se, sad na nemirnu pučinu, što no ju uzvaljala silovita jugovina, a prižarila jasna traka sunčana. Udobne cipele veselo mu škriplju; on očevidno uživa, udešujući prema tome svoj lastoviti hod. Kadikad skuči nožne prste, pa se zanjiše prema promijenjenu načinu škripanja, kô da bi hotio da zapleše *cancan*. A pri tom zazvoni počešće rasijanim drobišem po džepu, pa svrne pogledom u svoj dućan, pun žurbe i kontaša, te mu se na glatku licu odrazi jedva vidljiv smiješak ispod kratkih sijedih brkova.

Taj bezbrižni čovuljak trgovac je i kućevlasnik, *šior* Vincenco Besedić, — inače poznata tvrda i neslomljiva natura prvoga stepena. On ničemu ne vjeruje, svemu se ruga; u tom i jeste suština njegova zadovoljstva. On ne može nikako da trpi ni prazna stola ni učenih razgovora. — I u ovaj čas se nekako po nagonu sprema, da omlati koga toga, što to. —

Dok je on tako šetkao i treskao *munidom* po džepu, banu preda nj iza ugla dvoje čeljadi: suh i visok mrkonja u crnom kaputu, olašten i dosadno čist, poput mačke, i trom, onizak debeljković u neobično prostranu odijelu. Živa protimba! U dugajlije je izrazito lice, pronicavo oko, kićen, plav brk; — debeljković zirka u svijet nepouzdano, gotovo plašljivo na svoje izvaljene, zelenkaste oči, a široko mu, plosnato lice obraslo žutom, čupavom bradom.

Šior Vincenco uzmaknu dva koraka unatrag, izboči još i više svoj ugledni trbušak, a po licu mu se razli izraz osobitoga zatečenja.

— O, *povero mondo!* — zapjevka. — Stojimo li na nogama ili na glavi?

I u istinu: g. Paulo de Santić, dugonja, i *barba* Fran Starešić jošte nikad u svom životu nijesu skupa u društvu zakoraknuli ulicom. G. Santić ubrajao se u *noblesu*, a *barba* Fran u priprosto gradjanstvo starinskoga soja. — Gospodin je Santić u svoje doba dugo vremena študirao na sveučilištu, al se ne zna, da l' je ikad svršio nauke. Zatim se je mnogo godina ogledavao po svijetu, da se u svem „usavrši“ — s pomoću debele kese pokojnog svoga oca. — Tako se je i zbilja povratio iz „svijeta“ gotov, odličnom duhovitosti prožet čovjek. On gledaše sve s visoka, i svi mu se plaho podavahu, ni sami ne znajući, rad šta. Kretao se u društvu samih časnika i činovnika, gdje je znao poticati maštu gospodja oslasnim pričicama iz svojih svjetskih doživljaja, a tek gospode osmrtnicama netom užitih zubataca, — „kao *pasara**, gospodo moja! — Pola smo ga *a leso*, a pola na žeravci, pa zalili dračevcem!“ — A na to posebito društvo davalo mu pravo izviše i njegovo plemićko ime i u svakom pogledu besprikorna vanjština. O, g. Santić bio je veoma fino naobražen čovjek, a imao je i dosta fino naobraženu gospodju, tek što je bila ponešto mrzovoljna i ukočena. (Al zato, vele, da mu je tisnula u ruke priličan miraz.)

Barba Fran nasuprot mrzio je iz potaje na to „posebito“ društvo u gradu. On je u svakom „naobraženom gospodinu“ već po nagonu nekom nazirao „šugavu ovcu gospodsku“. Kao fanatični konzervativac gledao je iz svog uskog kruga prijekim okom na moderni napredak znanosti, i proklinjao pršljivo krasnorječje mladih lakovjeraca. Tu je mržnju prenio s modernih ljudi i na iznenadne pojave domaćega kulturnog napretka, na koliko je slab glas ili dalek trag o tom mogao do njega da dopre. — Ponudiše mu jednom na potpis sabirni arak u neku umjetničku svrhu, a on se do kraja razdraži, pa će odsjeći upravo ubojito: — Znam ja, dragi moj, što znače sva ta vaša natucanja o umjetnosti i znanosti, o kulturi! Sve su to fantazije slobodnjaka i *framašuna*, vi Babilonci s vašim bezbožnjačkim tornjem! — Ja pridajem svake godine svoj bogoljubni grošić za oltar svetoga Franje patrona, i *basta*, gospodine moj! — Neka si na te vaše *folje* druga koja budala zapisuje dušu! —

(Nastavit će se.)

* čun.

Zimske pjesme.

I.

U vrtu više ruža nema,
U polju nema cv'jeća —
Pod sn'jegom ovo milje dr'jema:
Ko mnoga ljudska sreća.

Za ruže ipak mi je lako,
I cv'jeće neka dr'jemlje!
Al s jedne sreće v'jek bih plako —
Što trune ispod zemlje.

II.

Sn'ježak prši krajem c'jelim:
Kano da ga zasut kani;
Već su mu pod plaštem b'jelim
Vršci gora pokopani.

Samo kad na ljudska srca
Ne bi jadan skoro pao —
Jer bi kao ladna samrt
Bratac onda brata klao!

III.

Sa busa zadnje otpale su ruže,
O vjetru lednom gol se njiše trn;
A gladne vrane ponad polja kruže
U tromom letu kao oblak crn.

Ah, čudno mi je! kao da me prima
Za vruće srce smrti ledna pest —
Ja slutim, da će tako skora zima
I mog života zadnje ruže strest.

*

IV.

Mladi dani minuli su, druže,
Redomice bljednu r'jetki vlasi;
Zima jošte donosi nam ruže,
Pa nam noću pusta okna krasi.

Samo srce čuvaj, da mu mrazi
Ne uduše ljubavi nam cv'jeće;
Ja ću s tobom po života stazi —
Dok nam sudba ne utrne sv'jeće.

V.

Kao kostur strši šuma,
Davno joj je spalo ruho;
A sad sjever preko druma
Nosi njeno lišće suho.

Nigdje nikog! Maglom gustom
Tek se krade zvjerad plaha;
A na granju svuda pustom
Dršće inje — ko od straha.

Tu bih s tuge mogo mr'jeti
Ko na vjetru slaba sv'jeća —
Da me duša još ne sjeti
Čarnih dana pramaljeća.

VI.

Sva je gora eno b'jela
Kao čisti mramor;
Led je sputo zvonka vrela,
I ušutko žamor.

Drvlje se od zime koči
Kao speto roblje.
Sve je mrtvo . . . Moje oči
Ne vide no groblje . . .

Nemoj u tom času b'jednom
Klonut, srce vruće!
Sve će mrtvo — kažu — jednom
Slavit uskrsnuće.

Gj. Arnold.

„Kako vam drago".

Komedija u 3 čina.

Prizor VII.

(FIJUGA, gledajući za CVIJETOM.)

Fijuga. Gle, kako je lijepa. Lijepa, velju — scilicet — lijepa stasa i lijepa držanja i lijepih očiju et cetera. Baš divota! Kad te onako ispod oka pogleda, srce ti poskoči kao skakavac ili zelena kobilica. I za čas će onako pogledati, kad joj pjesmom koju lijepu prišijem. — Eh pjesama je dosta (vadi smotak), — ali koju ćemo uzeti? Već ih je polovica ugledala svjetlo. Koji će vrag neprestano nove pjesme kovati, — koji će vrag nove srokove tražiti? Pa kad je čovjek napokon prinudjen, treba da uzajmi. Kad kome treba novaca, a nema ih, — traži čovjeka, koji će mu novac uzajmiti. Kad u srcu ćutiš, da ti se valja zaljubiti, naći ćeš ženu ili djevojku, što je napokon ista stvar uz drugi naslov, pa ćeš se zaljubiti u djevojku ili posuditi ženu. — Kad ti je potrebna pjesma a ti ne znaš, da je skuješ, eh onda uzajmi; — pjesma se može vratiti i s probitkom.

Koji je samo vrag prišanuo onomu Koprivnjakoviću neka svaki poštenom riječju zajamči, da je pjesma, koju će čitati, njegova. Moja pjesma! Ma ni slovca, — a kamo li pjesma. Ona od jučer — kolike li muke! U mojoj zbirci ne bijaše zgodne pjesme, — a ja teši puna tri sata, dok svojih šest stihova sagradih, — a uza to vokabularium srokova. Blaženi Dante! Ali što si ja bijesa glavu za to tarem! Oženih se. Uzeh sirotu djevojku. Nije mi ni pare u kuću donijela, — ali ja je uzeh, jer mi se svidjala, a nijesam ni tražio pare, gdje je nema, — to je i slijepcu jasno. Eto rekoh: Sve, što je moje, djevojko, to je i tvoje, — a sve, što je tvoje, to je i moje. Rekoh to, jer je imala lijepi obli vrat i bijele grudi. Kasnije doznadoh, da mi žena pjesme gradi, — eto ih (vadi smotak), vele, da su valjane. Kako ja rekoh, ona prista, što je njezino, to je i moje. Consequenter mogu mirne duše poštenu riječ uložiti, da su to moje pjesme. I to je slijepcu jasno. Pa napokon, careva je žena carica, kneževa je žena kneginja, a pjesnikova je žena pjesnikinja. Eto! moja je žena pjesnikinja, pa neka mi tko god kaže, da nijesam pjesnik.

Prizor VIII.

(Ulazi VLAHO s desna.)

Vlaho. Kuda ste se vi ukrali, poštovani kavalire?

Fijuga. Milo mi je, kad sam sâm.

Vlaho. Po tome sudim, da ste ili zaljubljen ili hoćete da stihove gradite.

Fijuga. Eh — eh! pa izgledam li ja zaljubljeno? Hm, stihove — e da, i to je moguće.

Vlaho. Dakle za čas želite onoga Don Jegulju, kako li se zove, jezikom udariti?

Fijuga. Da mi je bilo ogledati se s njime na sablje, volio bih, jer je vražjega jezika.

Vlaho. Vjere mi jest — — —

Fijuga. Pa ako mi ne bude valjane pomoći, ne znam, hoću li mu odoljeti. — Jeste li vi uza me, pitam vas?

Vlaho. Jesam. *(za se)* Kad već mora da bude.

Fijuga. A gdje su drugi?

Vlaho. Sjede dolje uz obalu, pa razgovaraju. — Baš je sada Don Jegulja doveo dva nova gosta.

Fijuga. Hm! Pa kaki su to ljudi? Valjda njegove bagre?

Vlaho. Boga mi nijesu. Plemići su, jedan je Fiorentinac, Bartol mu je ime, — a drugi, vele, Bolonjac.

Fijuga. Treba da ih na našu stranu primamimo.

Vlaho. Baš onaj mladji nekako čudno gleda. Don Jegulja kao da ga se boji. U ostalom pristali su ljudi.

Fijuga. Pristali? Kako pristali?

Vlaho. Mladi su, crni, talijanskih očiju, a koliko sudim, ozbiljni su ljudi.

Fijuga. Ozbiljni ljudi? Pa što će vam ozbiljni ljudi? Što traže tuj?

Vlaho. Bartol, rekoše mi, bijaše već lanjske godine ovdje.

Fijuga. Prijatelju, — a kako gospa Cvijeta spram njega? A? Kako se ona drži?

Vlaho. Ustala je pa mu je nasmiješivši se podala ruku. Mislim, da se već danas vidješe, — pa onda — —

Fijuga. A po tome, što onda?

Vlaho. Čini mi se, da ga rado gleda.

Fijuga. Čujte, ne govorite mi toga, sinjor Vlaho, jer ćete me razjediti!

Prizor IX.

(Don MARIN dolazi lagano s desna.)

Vlaho. Pa kako, zar vas to jedi?

Fijuga. Jest, tako je, srdi me.

Vlaho. Pa onda bi i sve druge moralo razjediti, kad bi *vas* gospa lijepo pogledala.

Fijuga. Ne rekoste pravo: kad *bi* vas pogledala. Valjalo vam je reći: kad vas *pogleda*, jer ona me voli gledati, jeste li to opazili? Je l?

Vlaho. Dašto da jesam. Opazio sam.

Fijuga. Pa kako se tiho smije, kad me pogleda, jeste li i to vidjeli?

Vlaho. Da, — i to. Dakako.

Fijuga. Consequenter?

Vlaho. Boga mi, ne domišljam se ni čemu.

Fijuga. Ni čemu? Uh, ala ste slijepi, ona me ljubi.

Vlaho. Oh — gle, pa tome se nijesam dosjetio.

Don Marin (pjevucka.) „Do tri vrapca šumom proletiše“ — —

Fijuga (naglo se okrene.) A! vi tuj? Hm, slušate? Je li?

Don Marin. Oprostite, poštovani gospodine, ja sam ovaj put samo gledao i pjevuckao, ali slušao nijesam.

Fijuga. Znamo, znamo, vi ste stajali i gledali, a mi smo govorili, pa je naš govor i naša riječ sasma nedužno do vaših ušiju doprla.

Don Marin. Oprostite, pogodiste. Ali da vam vratim milo za drago, molim vas, da i vi u buduće dodjete i prisluškujete, kad ja govorio budem, kako me ova ili ona gospa ljubi. Al sada vi i sami razbirate, da ste vi više krivi od mene. Gospodin je Bog nama ljudima dao jezik, da ga za zubima držimo, ali nam nije za ušesa stavio kapaka, da ih po volji otvoramo i zatvoramo kao šuplju tikvu, u koju se sjenice love.

Fijuga. Ha ha! kao šuplju tikvu, u koju se sjenice love, — divne li stvari, lijepe li prispodobe! Baš radi ljepote te prispodobe budi vam prošteno, što se poduhvatiste moju glavu prispodobiti šupljoj tikvi. — Ali nijeste spretni, take stvari treba da čuvate, za čas će vam te robe trebati. Vi izdajete svoju silu neprijatelju baš u oči bitke. Ha ha, ne rekoh li dobro, sinjor Vlaho!

Vlaho. Izvrsno!

Don Marin. Eh, plemeniti gospodine, baš mi nije stalo do ove ili do one riječi, a vjerujte mi, radujem se, kad *vas* tako spretna na jeziku vidim, pa kako svaki učitelj, moram i ja da darujem revna učenika; za to neka vam ostane šuplja tikva; Bog dao, da za čas njome koga toga ulovite. Do crne vam se klanjam zemlje.

Prizor X.

(Predjašnji bez Don MARINA.)

Fijuga. Čujete, kavaliru, je li to uvreda bila?

Vlaho. Čini mi se, da nije.

Fijuga. Ne, nije, nije. On mi je finim načinom ponudio tu svoju prispodobu, da se njome poslužim. Baš mi je draga, poslužit ću se, — ali ću dodati: „tako Don Jegulja kaže“. Al sada ajdmo, da i ja ta dva nova kavalira vidim. *(Odlaze.)*

Prizor XI.

(Don MARIN; DINKO i MARA mačujući.)

Don Marin. Tuj nema nikoga!
Dinko. E pa dobro napr'jed!
Don Marin. Ajd napr'jed, još jedan put, gospe.
Mara (udara.) S desna!
Dinko. Odozgor!
Don Marin. Dobro!
Dinko. Još odozgor!
Don Marin. Vr'jedi!
Mara. I opet s desna!
Don Marin. Dobro, gospe, dobro!
Mara. Umorih se!
Don Marin. Pa prestanite!
Dinko. Gospo!
Ta vi ste čitav junak.
Don Marin. Istina je,
Već pola sata dobrog eto Dinka
Na muke raspinjete.
Mara. Šalite se.
Don Jeguljo. Ta ruka mi je sitna,
Pa ako kad god pogodim ga mačem,
Ja mislim, moje zasluge tu nema.
Dinko. Ni moje nema, vjerujte mi, gospe,
Jer udarate — — — —
Don Marin (Dinku.) Stani, moj junače!
(Mari.) Da znate, da sam zadovoljan s vama,
Sad muža svog na dvoboj sm'jete zvati.
Mara. Al ako udarac mi zada smrtni?
Don Marin. Ta ne bojte se, nije taki *čovjek*.
Zavadite se s njime — — —

Mara. Ah, Bože sveti!
Prepoznat bi me mogo!
Dinko. Vjerujte,
Prepoznati vas ne će,
Don Marin. Ne će, gospe!
Mara. Pa neka bude! ma baš stojalo me
Života moga. Svršit će se barem
Ta moja muka, ako me usmrti.
Don Marin. Bez straha mu pripov'jedajte, gospe,
Sve. Neće l' onda pokazat se mužem,
Tad više ne znam, što vam činit valja.
Al eto ih.

Prizor XII.

(CVIJETA, NADALICA, BARTOL, FIJUGA, VLAHO, FRAN i PETAR.)

Don Marin (Franu.) Dobar dan Bog vam dao
I svima vama. Oj gospodaru Petre,
Potrudiste i vi se amo. Je li?
Nijeste l' i vi koju pjesmu malu
Na ruke gospe Cv'jete dali?
Petar. Vjera,
Nijesam, prijatelju. Dodjoh amo,
Da vidim, tko će dobit bitku.
Dinko. Je li?
Cvijeto gospo, kol'ko je pjesama
U vaše ruke došlo?
Cvijeta. Samo četir.
U zamotima, zato ne znam pravo,
Da l' n'jesu po dv'je skupa.
Don Marin. Možda i to.
Fran. Al prije nego otpočnemo čitat,
Ajd da si malo ugodimo grla,
Il pamet, kako kome treba. Gjivo!
Sluga. Na zapov'jed vam stojim!
Fran. Daj donesi
Hrvaštine crvene nešto malo,
I crnog vina koju bocu, deder!
Ožednit će gospoda. Je li tako?
Fijuga. Pa baš je pravo, valja nam se kr'jepit,
Jer posao nas čeka trudan.
Don Marin (tiho Mari.) Gospe!
Pridružite se njemu. Eto sjeda —
Za malen stolić. Nudite ga vinom,
Al vi i ne kušajte.
Mara (tiho Don Marinu.) Gospodaru,
Ni mislit ne možete, kako mene
Ta njegva obzirnost spram Cv'jete boli.
Ja mislim, da bih morala tuj s mjesta
Da do njeg skočim — da mu skinem krinku,
Vjerolomnom da nazovem ga rdjom.
Don Marin (tiho Mari.) Umirite se, — suspregnite srce,
A razbor nek vas vodi. Plemić Bartol
Upućen je već u sve. On će s vama.
(primiv čašu, glasno:)
Da žive časna ova kuća stara,
Da Bog poživi Frana gospodara,
Da žive krasna kći mu gospa Cv'jeta,
Pa ne snašla ih nikad crna tuga,
Ni ljuta sjeta sve do tri sta ljeta,
To isto želi i sinjor Fijuga.
Fijuga. Pa ne rekoh li pravo?
Dinko. Sasma pravo.
Fijuga. Je l? Consequenter n'jesam šuplja tikva,
Na koju ptica sjenica se hvata?
Dinko. Ne, n'jeste.
Nadalica. Rekoste mu sasma pravo.
Mara. Da. R'ječ je ova vaša vr'jedna zlata.
Petar. Koliko sjenica na vrhu kljuna
Pon'jeti može.
Fran. Hvala, l'jepa hvala.
Cvijeta. I od mene vam hvala. Ali sada
Da proštijemo ovdje pjesmu prvu.
Na zamotu je vanjskom križić crven.
Don Marin (tiho Mari.) To naš je, gospo, znak.
Cvijeta. A tko će čitat?
Vlaho. Sinjor Fijuga nek nam čita.
Dinko. Mislim,
Don Jegulja bi mogo čitat.
Cvijeta. Ajde
Da upitamo sreću. Njih dvojica
Izaći će i odgovarat samo,
Kad zapitam ih desno il' lijevo.
(Don Marin i Fijuga izlaze do ulaza.)
(tiho društvu) Tu crnog, tu crvenog vina čaša
A čitat će nam onaj, koj' pogodi,
Crveno vino na kojoj je strani.
Vlaho. Dinko. } Pa dobro!
Petar. Fran. } Nek bude!
Cvijeta. Pitat ću ih sada.
Nadalica. Ajde.
Cvijeta. (glasno.) Don Jeguljo, za koju ste vi stranu,
Za desnu il' za l'jevu? Recite nam.
Don Marin. Da svećenikom n'jesam, l'jevu stranu,
Gdje svakom srce bije, tražio bih.
Al veće pravo na lijevu stranu
Gospodin ima taj. Ja tražim desnu.
Nadalica. Crveno vino na desnoj je strani,
Don Jegulja će čitat.
Fijuga. Posve dobro,
Al samo prvu pjesmu.
Cvijeta. Neka bude.
Ded čitajte, don Jeguljo! *(daje smotak.)*
Dinko. Ajd čujmo!
Don Marin. Bez naslova je pjesma.
Cvijeta. Sve jednako.

Don Marin (čita.)

Što si svoj cv'jetak — tužno sagnuo,
Bijeli liljane tuj,
Što si mirisavu glavicu spustila,
Ružice. Čuj!
Što si mi sunašce sakrilo lice?
Kaži mi daj!
I ti si se vedro nebo za oblak
Sakrilo taj!

———

Iza toga odgovara liljan:

Ljepote vječne angjeo božji
Spusti se na taj svijet,
K nama je ravno angjeo božji
Upravio let.
Meni je bjelilo, ružici rumen
Oduzeo svu,
Sunašcu zlato — a nebu modrilo.
Nema nam sreće tu.

———

Ne tuži liljane, ružo, umiri se,
Deder sunašce, sjaj,
A i ti plavetno nebo razvedri se,
Molim te, daj!
Cv'jeti je angjeo bjelilo na grudi,
U oči sav sunčev sjaj,
Rumen sa ruže na usne njene
Stavio, znaj,
Sunčane zlatne zrake spleo njojzi u kosu. Gle
I modrilo neba u očima sjajnim.
Ne tuži, ne!
I tu je konac.

Dinko. Lijepa pjesma.

Fran. Veoma lijepa.

Fijuga. Da, — da, lijepa.

Bartol. Lijepa pjesma — al je ljepša opjevana gospa.

Fran. A što vi velite, Don Jeguljo?

Don Marin. Slažem se, gospodo. Posve slažem. Ima li koga tuj, tko bi se usudio, da zaniječe ljepotu toj pjesmi; — ajde da ga vidim, neka se pokaže. Tko bi se usudio da je odsudi, taj bi uvrijedio gospu, kojoj je pjesma namijenjena. Nije l' tako, gospodine Fijugo?

Fijuga. Tako je. Ajdmo dalje.

Vlaho (tiho Fijugi.) Ta čemu bijesa; sad ne govorite i vi? Već naprosto velite: „Tako je“, — kao da vam je jezik tup. Izgubit ćete bitku, a pravo će pripasti don Jegulji. — Gledajte, kako se smiju. Što sudite?

Fijuga (glasno.) Kad bih ja htio da sudim o toj pjesmi u sav glas ovdje pred vama, — morao bih šutjeti.

Dinko. Jako dobro!

Fijuga. Kako god je ta pjesma jako dobra, ipak mi se čini, a to je moje uvjerenje, da ima neka kvačica po srijedi.

Don Marin. Hm! kvačica!

Fijuga. Da, pače dvije kvačice. Čujte! Kad su dva čovjeka sa Brača pošla pred sud. da se pru, sastadoše se pred sudcem — — —

Don Marin. Znamo. Jedan nosio sir — — —

Dinko. — — — a drugi ribu, znamo to.

Mara. Dodjoše pred sudca — — —

Nadalica. — — — pa uze svaki svoju robu da hvali.

Don Marin. Prvi će: Svijetli gospodine sudče, divna riba, — a drugi: pravični gospodine sudče, divan sir; i opet prvi: najpravičniji gospodine — eto od mene vam fina riba, — onda opet drugi: sam ste zakon, — pravedniji ste od svih pravednika, a sir je valjan. — Tako uzeše govoriti, kako bi svaki od njih sudca na svoju stranu predobio, — ne bi li njemu pravo sudio. — Vidite li, gospodine kavaliru, mi to znamo, — al i razbiramo, što je vama na jeziku. S mita nas krivite, vi mislite, da tom pjesmom želimo zadobiti gospu Cvijetu.

Fijuga. Al ima još jedna: Dovéo cigan na pazar kozu, — a doveo bome i njegov komšija, — isto tako cigan.

Don Marin. Haec fabula docet: Svaki cigo svoju kozu hvali. Vi mislite, da ja ovu pjesmu hvalim, a nijeste pomislili, da bi ta pjesma mogla biti vašega kuma sinjora Vlaha. A? Na to nijeste pomislili?

Fijuga (naglo). Ako je vaša, sinjor Vlaho, onda se prevarih; pa ne rekoh li, pjesma je lijepa.

Don Marin. Ej vidite, — tako se sjenice u šuplje tikve love. Pjesma je ovoga sinjora *(kaže Maru).* Mišljaste, da je pjesma naša — potvoriste nas mitom i samohvalom, a kad ja rekoh, da je gospodara Vlaha, hvalite je. — A gdje je tu pravi razlog, pitamo vas?

Fijuga (tiho Vlahu). A za što ne rekoste, da pjesma nije vaša?

Vlaho (tiho). Ta i sami ste znali, ne rekoh li, prigovarajte!?

Dinko. Ajde dalje. Tko će čitati?

Cvijeta. Biste li vi, sinjor Fijugo?

Fijuga. Ne, gospo, hvala, stislo me u grlu. Čitajte vi. —

Mara (dajući Fijugi čašu). Eto vam nešto, da raširite grlo.

Fijuga. Hvala! *(pije).*

Krajiške priče.

Napisala Milena S. Pokupska.

III. Srce i dužnost.

Bilo burne četrdeset i osme godine.

U trošnoj i siromašnoj kolibi nekog kordunskog sela ležala na kukavnom ležaju bolesna žena.

Slabo svjetlo uljanice nemirno titralo na izmučenom i uvelom licu njezinu. Dobro se razabiralo, da je tu utisnula neizbrisiv žig neumolna i nesmiljena smrt, koja je evo već posegnula nezasitnom rukom, da zaustavi kucaj srca, da smiri ono srce, što za cijeloga svoga života nije znalo za drugo no za bijedu i za borbu. Još malo, malo i bit će svemu kraj.

Ne, — ne, još ne; još se evo otvara na pola ugaslo oko i pozire na vrata, tražeći nešto, očekujući nešto.

Bijedna žena! Još u samrtnoj borbi mora da oćuti svu nevolju tužna udesa. Ta sama je, ostavljena od sina jedinca i od vjernoga druga. Oba su na službi, na kordunu. Teška dužnost njihova ne pita za srce, ni za ljubav; — dužnost i opet samo dužnost, koja se je dnevice opetovala i koja je graničara pratila od kolijevke do groba.

No ipak ga je dočekala. Vrata se rastvorila, u sobu stupi stasit momak vojnik. Bolno materino lice kao da je obasjao tračak sreće nenadana blaženstva, a goruće usne jedva šapnuše:

— Sinko!

Svu svoju dušu, sve svoje materinje čuvstvo i ljubav prelila je u tu jednu jedincatu riječ. — Bilo joj, kao da je u taj tren zaboravila sve boli i pregaranja, pa tek iza podulje stanke nastavi:

— Sinko, samo kap vode! Grlo mi gori — tu — u srcu peče, pali, a ja nemam više snage, da se pridignem.

Mitar bio vojnik, al u taj tren kao da ga ostavlja snaga; nesigurnim korakom ispane iz sobe, zahvati iz kabla vode i prinese ju vrućim materinim usnama. Znao je, da je to posljednji napitak majci. Koji čovjek da ne strepi pred tim časom?

— Mitre, ti i otac danas ste u službi, kako to te si se vratio?

— Izmijenila me straža; — zamolio sam! — odgovori drhtavim glasom Mitar, al se odvrnuo licem, da mu mati ne uščita u očima laži. — Ta zar joj je mogao priznati istinu; zar joj je smio povećati tjelesnu bol još i duševnom? — Oh ne! Jer materinje bi srce puklo, kad bi doznalo, da joj je sin, ta krv njezine krvi, poslušav glas srca, odbjegao, kukavno odbjegao sa straže, gdje ga je dužnost prikovala. — Ta graničarka je, i zna, što je vojnička dužnost, al zna i posljedice, kad se odnemari vojnički zakon. — Ne, ne, on joj nije smio priznati istine, ako je htio da posljednja materina riječ bude blagoslov.

— Hvala, sto puta ti hvala, moj sine! Od časa na čas molila sam se i vapila k Bogu, da otegne čas smrti, dok mi se ti vratiš, da mi zaklopiš umorne oči. I Bog me je uslišao!

— Čuj moju posljednju: ljubi, Mitre, ovu tužnu vrlet, na kojoj si se rodio; budi vojnik čestit i hrabar. Sjeti se predjâ svojih i krvi, koja u žilama tvojim teče. — Imaj na pameti svaki tren, da si graničar, — pa da tek preko mrtva ti tijela dušmanin može u Hrvatsku. Hrvat si, brani svoje!

— Majko! — bolno i očajno krikne Mitar i klone do materina uzglavlja. Ruke mu se grčevito stiskale o burne grudi, a blijede se usne micale. No nijesu izricale riječi, kojima bi sebe krivio i optuživao; — pa da je baš i u sav glas vapio svoj grijeh, k materinu srcu ne bi mu dopirao glas, — ta ono se smirilo za uvijek!

Salete ga teške misli. Šta će oni na kordunu, kad ga zgriješe. No možda još nijesu opazili, — možda, — i nada ga osokoli, zahvati pušku, htjede da izadje, al se na vratima susrete s vojnikom, — bio mu otac.

— Što radiš ovdje, bijedni sine? Je li ikada čuo svijet, da graničar, makar mu se od zime kočilo tijelo, makar mu se od umora lamale kosti, da je samo na čas na straži sklopio oči; — a ti kukavno pobježe, ovamo, je li u materino okrilje? — O da se nijesi nikad rodio, za što mi nanese toliku sramotu?

— Oče! Srce me vuklo, srce me gonilo, a ja mu ne mogoh odoljeti. Dodjoh još u zadnji čas, da zaklopim majci oči.

— Srce? — Zar u kordunaša može biti srca za drugo, no za kralja i dom? — Srce? — kukavne li riječi za vojnika, koji slušajući glas srca, odnemaruje svoju dužnost!

— Ta majka mi je bila, a ja njoj jedinac!

— Ne pita se tu: tko je, što je, već najprije dužnost, a onda ljubav. — Znaš li, nesretni sine, kaznu, koja te čeka? — Znaš li, čim se nagradjuje bjegunac u ratno doba? — — Umri, kukavice, mojom rukom ubijena. — —

— Oče, ne pucaj, ne ubij! Ne proljevaj krv svoje krvi; neka ratno vijeće sudi kukavici, al neka ne sudi ubojici!

— Evo ti moga oružja, odvedi me, neka mi sude, neka prostrijeljaju ovo srce, u kojem ima ćuti i ljubavi! —

Okrutni otac razoružav sina, sputa ga točno po „reglementu“, a sin ni da bi okom trenuo. Kad mu je bilo ostaviti dom, sumorno oko zaustavi se na mrtvoj majci.

— Sretna li ona, što ne doživi toga časa!

A otac muče ovršio svoj posao, što mu ga je zakon i vojnički ponos nalagao, a za ženu, mrtvu ženu nije imao ni jedite suze, ni jednog pogleda. — Ta zarad nje žrtvuje evo svoj ponos, svoju nadu, svoga jedinca!

Predao ga sudu. Nijemac kapetan, bilježeći službeni zapisnik, raskolačio oči, čudio se, gdje otac sina predaje ratnomu sudu. Zaklima glavom i reče sam sebi:

— U istinu, ti graničari nijesu ljudi, nemaju srca!

Ratno vijeće odluči, da se Mitar strijelja. Pročitaše osudu, ni otac ni sin se ne ganu, kao da su kamen. —

— Al dä, ti graničari nemaju ćuti, nemaju srca! — —

Sunce ogranulo iza planina crveno, krvavo, kao da sluti, da će toga dana osušiti proljevenu krv.

Sastali se vojnički poglavari; vojnici su izišli u potpunoj odori, bubnji muklo tutnje, a dvanaest vojnika zaokružilo u polukrug Mitra, koji je stajao kod otvorena groba.

Htjedoše da mu vežu oči. Sada tek kao da su se otvorila usta, koja se sve dosele nijesu pomolila za život, — sad mole, da mu ne vežu očiju: on želi, da gleda svoju smrt.

Dozvoliše mu, a sam gjeneral u taj tren prošaptao:

— Ta graničar je! —

Poče da se vrši strašni čin, dvanaest pušaka naslonjeno na dvanaest ramena i dvanaest hladnih cijevi napereno u jedno jedito srce. — A za što? — za to, što je bilo tek srce! —

Mitrove oči kruže po svoj dvanaestorici, pa se zaustave na jednom od ovih. Je li bila bol, ukor ili oproštaj u tom pogledu? Tko bi znao! — Nu svakako je morala biti neka tajinstvena, neka neodoljiva moć u tom oku, kad je evo tomu vojniku ruka zadrhtala, — puška mu se niz grudi omakla, a on se spustio na koljeno. — I dok je ostalih jedanaest pušaka grmnulo, tomu je tek glava klonula i nepomično počivala na sklopljenim rukama. —

Dim se razišao, vojnici prionuli, da Mitra tratinom zagrnu, al ratno vijeće zapovijeda, da se taj dvanaesti, što je klonuo pred dužnošću, s mjesta strijelja, pa da se zakopa zajedno sa Mitrom.

— Neka počiva kukavica uz kukavicu! — zaključi satnik Nijemac. Htjedoše nepokorna pridignuti, da ga privedu do otvorena groba, da mu napere ocaljna ždrijela na kukavne grudi, al taj se ne miče.

— Ta on je mrtav! — uskliknu vojnici.

Bio to Božo Petrović. Sinov pogled potreso mu dušom. —

Ne, on nije smio biti ubilac svojoj krvi! U srcu planu ljut boj ljubavi i dužnosti, i ljubav je nadvladala! A srce, to čestito krajiško srce od boli je puklo! — — —

Kolende.

U rukopisu akademije naše I. b. 90, koji je pisan u prošlom vijeku, nadjosmo ove dvije kolende, a obje su iz Dubrovnika.

Ovdi rastu sve ljubice,
Ovdi poju sve ptičice,
Ovdje rados mojih[1]) dánâ,
Ovdje želja uzdisana.
Ovdi cvieće[2]) moje zenê,
Ovdi srce moje vênê[3]);
Ovdi uzdah moj prohodi,
Ovdi zora meni ishodi.
Ajmeh mêni[3]), sve zaludu
Bit će plata momu trudu!
Ostan s Bögom[3]), slatka vilo!
Ajmeh! rekoh prem nemilo.
Nêka[3]) pamet mâ muči se;
S nêbom, s zemljom i tuži se.
Služim slatkom mom ljubavi,
S ljubljenovom ja zabavi.
Hoću živjet ja u vieke
Za obijat göre i rieke;
I bit ćeš mi ti za sreću
Slatki život da dospjet ću.
Ostan s Bögom, liepa vilo!
Ku te ljubih drago i mîlo,
I za koju mogu rieti
Dobrovoljno ja umrieti.

———

Mi smo bijanci[4]) od starina,
Spravite nam bario vina!
Čujte, ako nieste čüli[3]):
Mi smo doli ostinüli[3]);
Sledîlo se, sve snieg mete,
Platutice[5]) oko nas lete.
Djête[6]), braćo, djête, sestre,
Izidite na funjestre.

[1]) U rukopisu mojeh možda mjesto: mojieh?

[2]) Cvietće u rukop.

[3]) Udvojen suglas: (venne, menni, Boggom itd.) je svud, gdje je".

[4]) U rukopisu je »Bianzi«. Mislim, da riječ znači ljude, koji se prebijaju hodajući svijetom?

[5]) Pahuljice.

[6]) Dedte.

Uz ove kolende. — U Rusa je bio običaj (a može biti je gdje još i danas), da se narod — u starije doba — o Ivanju dne i u navečerje prije rodjenja Kristova sakupljao u noći, gdje bi i muževi i žene i djevojke pjevali pjesme, plesali i vodili nepristojne razgovore. Prosta čeljad i u gradovima i na selima izvodila je na te dane razne igre i plesove. Na Ivanj dan su pjevali i plesali ne samo kod kuće nego i na ulicama, izvodeći uz to svakojake djavolske igre[1]). Kažu, da se taj običaj koledovanja bio u Sibiriji tako proširio, da su za veću zabavu vodili sa sobom i medvjede i plesali sa psima i muževi i žene; na dan svetoga Vasilja pjevali su kolede, davali zagonetke itd. Malo po malo su proširili vrijeme koledovanju, te su i drukčije upotrebljavali taj običaj.

Po tom bi značila riječ *koleda* ili *kolènda* božićnu slavnu, pjesmu — kakovih nekoliko imade — a i samu božićnu slavu pred Božić, što se slaže s onim Vukovim tumačenjem riječi kòleda i kòledjâni. Poslije se razvilo

[1]) U okolici Čazmanskoj, osobito u nekim mjestima, naći ćeš na Božić i druge svetkovine, gdje se svijet — i muško i žensko skuplja na jednom mjestu, pjeva svakojake pjesme, pleše itd. U drugo vrijeme osim o Božiću toga nema. Oni kažu, da idu »u kolo«, ali nema ni traga kakovu kolu, nego bi može biti mogao biti običaj prenesen iz badnjega dneva na dane svetkovina?

pjevanje ne samo u slavu Božića, nego se isticale i želje za pojedine osobe i tom se prilikom izricale kojekakove želje. Lijepo nam to pokazuje naša koleda, pečatana u prošlom broju „Vienca“. Bilo je sigurno primjera, gdje se koledjanima ispunila njihova prošnja, dobili su i što na dar, pak je riječ koleda dobila značenje i dara onoga, što su ga koledjani dobili za svoje koledovanje.

Kolende su po svom postanju pjesme, u kojima se učuvalo mnogo mitologijskih stvari, ali su u nas slabo pokupljene, da se ne da o tom gotovo ništa reći. Koliko poznajemo danas kolede hrvatske, možemo sigurno reći, da uz uspomene starine (dosta rijetko osim uz pripjev *koledo!* kao i lado! za koje se riječi, veli da su „bijesi“ — djavoli — koje narod svojim pjesmama veliča) vidimo neku pravednost, što se koledjani nazivaju „dobri gosti koledjani“ i rado se u koledama izražava živa želja, da bi svakoga sreća pratila.

U našim je koledama stih osmerac u razmjerju 4+4.

Priopćio Š–n.

Brandes o ruskom romanu.

Obznanio dr. Milivoj Šrepel.

Njega ljubavna povjest nije sasvim ruska, ako se ne dovršuje s neskladom, koji izazove hladnoća žene ili nepostojanost muškarca. Njemu se svako nastojanje ne čini rusko, ako ne nadilazi sile onoga, koji ga se laća, i ako se ne razbije o ravnodušnosti onih, kojima se u prilog pokreće. I Turgenjev se ne može uzdržati, da ne bi opisivao nepostojane ljubavi i besplodnih nastojanja u Rusiji.

Osnovno je čuvstvo u Turgenjeva — čuvstvo pečalnoga pokreta, veoma sastavljeno čuvstvo gledaoca, koji je nazočan kod brodoloma, a prisiljen je veliki dio krivnje svaliti na same stradaoce. To je čuvstvo mirno i silno, postojano umjereno u svojim izrazima. Nikada još nije bio koji velik i plodan pisac tako malo bučan, kao on.

Ima nešto aristokratično u tom jednostavnom i plemenitom odnošaju; umna krasnota bila mu je prirodjena. On je svjetski čovjek, te u njega nahodimo onaj tip svježega čovjeka, koji nedostajaše njemačkim pjesnicima. No ovo iskustvo nije ga učinilo ni hladnim i ciničnim, kao neke francuske spisatelje, ni moralistom, kao tolike engleske pisce. Premda se on nikada u svojim pripovijestima ne iznevjeruje lijepomu tonu, njegov ton ipak nije — svjetski. Dapače njegov prijezir nije — hladan prijezir. Njegov je ton vazda srdačan.

Teško je u kratko izreći uzroke, koji su Turgenjeva učinili umjetnikom prvoga reda. Možda to valja iznajprije pripisati velikoj istinitosti njegovih slika. No i ova riječ treba da se objasni. Njega ne postavlja u prvi red jedino ovo svojstvo istinita pjesnika i sposobnost prikazivati žive ljude, kojom Turgenjev obiluje u višem stupnju. U očima čitateljâ uvjetom je njegove umjetničke vrline ona harmonija, koja se nalazi medju onim načinom, kako pjesnik gleda na opisivanu osobu, i onim utjecajem, koji proizvodi na čitatelja; pa kako u ovoj jednoj točki, tako poimence u odnošaju spisatelja kojega prema vlastitim junacima upravo se nužno javljaju sve njegove slabosti kao čovjeka i umjetnika.

Pjesnik može imati mnogo rijetkih svojstava; no ako on zahtijeva, da se ushićujemo čimegod, to je nedostatak; ako pjesnik hoće da nas potakne, da povladjujemo muškarcu, da se smilujemo ženi, da nas zanese čin, kad mi sami ne osjećamo volje pokoriti se njegovoj želji, onda oslabljuje dojam njegova proizvoda i škodi samomu sebi.

Kad se pripovjedač, za kojim smo neko vrijeme rado išli, iznenada počne manje kritično i više sentimentalno držati prema svomu djelu nego mi, njegov nam se proizvod pričinja neuspjelim. Ako on hoće da neodoljivom prikaže osobu, koje mi ne držimo zanimljivom, — ako koga opisuje darovitijim nego nama što se prikazuje, — ako njegove postupke objašnjava kao velikodušnost, koje mi ne vidimo i u koju ne vjerujemo, — ako nam dosadjuje samovoljnim sudovima, — ako nas dovodi do negodovanja svojom hladnošću ili srdi svojim moralom: tad čitatelj (veoma često ili kadikad) osjeća takovo čuvstvo, kao da umjetnost ostavlja pisca. To na nas djeluje kao neprava nota, i dapače ako se kasnije uspostavi vjernost tona, ipak ostaje u nas nezadovoljstvo kao neugodna uspomena.

Gdje ima čitatelj Balzaca, Dickensa, Auerbacha — ne govoreći više o velikim klasicima — koji ne bi bio iskusio takova nezadovoljstva?

Kad se Balzac gubi u dubokom zanosu, kad je Dickens na djetinju čuvstven, a Auerbach na izliku naivan, čitatelja hvata strava i trza se kao pred nečim neiskrenim i neuspjelim.

U Turgenjeva ne ćeš se nikada susresti sa neuspjelim efektom. Ništavi i slabi, nepostojani, neradini i zapušteni ljudi — to je glavna sfera njegovih spisateljskih promatranja. On ne opisuje, kao Dostojevski, spoljašnje i vidne nesreće: bijede, grubosti okoliša, razvrata, zločina, u kratko njega ne zanima nesreća, koja je vidna iz daleka. On otkriva pred nama nesreću, koja se taji pred očima; on je prije svega pjesnik ljudî, podložnih sudbini. On opisuje unutrašnji život sakrivene nesreće, bezrječno i gorko njeno bivstvo. Opomenimo se „Dopisâ“, „Dnevnika suvišnjega čovjeka“ i „Živoga kostura“.

Kao u spisatelja, u njega je više krasote, nego sile. No ipak se je podigao do grandioznosti slikajući tipove Rudjina i Bazarova.

Rudjin — to je nestadak ustrajnosti u njenoj odjelitoj, čisto ruskoj formi, a napisan je moćnim jezikom.

Prikazujući najznamenitije značajeve Turgenjev je, hvala prirodi predmeta, bio prinudjen svoju radnju opkoliti osobitim poteškoćama. Pjesnik je u opće obvezan — izdržati značaj svoga junaka i ukloniti se protuslovljima. No u Turgenjeva većina značajeva sastoji od protuslovljâ. On je umio prikazati nedosljednost kao osnovnu crtu značaja, ne narušivši uza to njegove cjeline.

U Rudjina je izražaj slabosti tako dubok, tako pun, da nam se slabost ovoga uvelog značaja otkriva kao slaboznačajnost u njenoj specijalnoj formi ruskoj.

Mi ne nalazimo ljudî s nepokolebivim duhom, sa silnom voljom u prvim pokušajima Turgenjevljevim. Ako on opisuje pravoga muškarca, onda izabira, kao u „Predvečerju“, inostranca — Bugarina. U ostalom ljudi, kojima se zanosi sâm pisac, ocrtani su samo pripadom i služe tek za kontrast ili su lica drugoga reda, na primjer Pokorskij u „Rudjinu“.

Premda je Turgenjev u Bazarovu htio prije svega raskriti idolopoklonstvo pred utilitarizmom, ipak je umio u njemu prikazati čovjeka, koji svojom postojanošću, muževnošću i isključivim gledištem stoji visoko u suvremenoj evropskoj književnosti, ne baš osobito bogatoj u istinu muževnim tipovima.

Svi su junaci naših romanâ ništavi i nemuževni, dapače suviše ništavi i suviše nemuževni. Iščezao je pojam muževnosti. Muškarac, sposoban do kraja dovesti svoje djelo, umijući ispuniti zamisao svoju, biti vjeran svojoj ideji, ostati vjeran ženi, kazniti i istrijebiti svoje protivnike, muškarac, umijući se gnjeviti i razmahati se oružjem gnjeva — takav se muškarac sada nahodi samo kao karikatura, naivno prikazana u nekim romanima, koje su napisale žene.

S neiskazanom finoćom risao je Turgenjev mlade djevojke, kao što su Jelena i Gemma, koje uživaju potpunu njegovu simpatiju. Svaka riječ, rečena o njima, odredjena je i reliefna. Gemma — potpunoma je Talijanka po svojemu smijehu, osjećajima, ljubavi i karakteru mišljenja; a druga se utiskuje u pamet čitateljâ i ostaje u njoj, kao najdivnija prikaza ruske žene.

Kult ljepote, koji se ovdje izražava, nimalo nije naudio izučavanju prirode. To nisu idealne figure, nego étude, izvedene s tankim shvaćanjem istine. One se s tim silnije doimlju inostranoga čitatelja, što se ne javljaju (poput znamenitih ženskih figura u Tolstoga) u svima i veoma različitim položajima, nego se pokazuju samo u nekolikim glavnim. Značajeve je Turgenjevljeve lakše odma shvatiti, nego značajeve sviju ruskih pripovjedača našega vremena.

Narodni optimizam Dostojevskoga prikazuje se žestokim kontrastom prema narodnomu pesimizmu Ivana Turgenjeva. Veliki skeptik Turgenjev, koji je vjerovao u veoma malo, bio je na toliko dobar i dogmatičan, što je vjerovao u kulturu zapadne Evrope. Dostojevski nije mario za Zapad i vjerovaše u Rusiju, zanemario je nauku i vjerovaše u religiju.

Ako su se Turgenjevljeva djela prikazivala sama po sebi u neku ruku kao književnost nekoga emigranta, sa Dostojevskim stojimo na čisto ruskom tlu. On je bio domorodan pisac.

Od sviju inostranih pripovjedača on nas u slabom stupnju podsjeća samo jednoga — Dickensa.

Strasna vjera u moć i budućnost naroda ruskoga, upravo kao i njegova ljubav k prostomu narodu, osigurali su mu popularnost dapače medju onima, koji mu potpuno ne priznavahu velika pjesničkoga talenta. On je filantrop medju ruskim piscima, pjesnik neznatnih.

Nijedan od ruskih pripovjedača nije tako poznavao i shvaćao proletarijata svoje zemlje, inteligentnoga upravo kao i neukoga proletarijata. On na toliko ljubi istinu, da ne poljepšava ovoga proletarijata, no uza sve to, na toliko je maštatelj, da vjeruje u iskru božiju dapače u čovjeka, koji je veoma nisko pao.

Dostojevski je pjesnik u višem stupnju, a u znatno nižem — umjetnik. On je štampao svoje proizvode onako, kako bi ih napisao, ne preradjujući ih nikada, dapače ni ispravljajući.

On se nije nagonio za tim, da bi im s pomoću izrezaka i pokrata podao što veći stupanj savršenstva.

Ne osvrćući se na svoj pjesnički talent, Dostojevski je pisao kao običan novinar; s toga su njegovi proizvodi veoma rastegnuti.

Njegovom glavnom vrlinom javlja se neke vrste psihologijska jasnovidnost, kojoj su sila i značenje vidni ondje, gdje zdravo stanje duše graniči sa oblašću ludila. Na stanje ljudske duše on je gledao vjerno kao liječnik psihiatar; no s njime se dogodi, što kadikad biva sa psihiatrima: navika, da imade uvijek pred očima duševne anomalije, potiče Dostojevskoga, da vazda vidi abnormalnosti i da malo po malo narušava ravnovjesje u vlastitom umu.

Dostojevski se rado zanima onom tankom demarkacionom linijom, koja logično rasudjivanje dijeli od eksaltacije, zločin od zakonitoga postupka. S ove uske i neznatne linije on upravlja poglede po obje strane, te nikada ne zaboravlja zanimanje čitatelja svoga svraćati na uskost i neznatnost ove linije, koja rastavlja u istinu zdravlje od bolesti, a dobro od zla.

On s neobičnom virtuoznošću opisuje ono duševno ludilo, koje potiče ljude, da se dadu u mrežu zločina ili samoodvrgnuća. Nitko nije bolje od njega poznavao privlačne sile ovoga ludila.

U djelima Dostojevskoga nahodimo tragove njegova bolesnoga stanja, njegovih halucinacija i njegove epileptične prirode. No ova krajnja čuvstvenost ujedno tvori njegovu silu.

*

Kao znalac duševnoga života — on je pravi patolog. Zato su njegovi najznamenitiji proizvodi „Zločin i kazna“ (Prestuplenie i nakazanie) i „Zapisci iz Mrtvoga doma“ — posvećeni opisivanju zločinaca.

U „Zločinu i kazni“ nahodimo najtipniji primjer za vrlinu njegove psihologijske analize. U njemu nam pisac pokazuje zločin u svim fazama njegova razvijanja, počinjući od prve klice i završujući s onim momentom, kad zločin urodi prvim plodom.

Ovo je prva zadaća, koja zanima pisca i njegova junaka: ima li čovječji život absolutnu cijenu? On je uvidio, da suvremeno društvo odgovara na to pitanje — protuslovno. Društvo onu mater, koja ubije svoje novorodjenče, strogo kazni, ne pazeći na to, da ta mati, ponukana strahom od ljudî i ništetnosti, često sebi samoj uzrokuje silniji jad i štetu, nego što su oni, koje ona nanosi društvu. Dapače i u tom slučaju, ako je materi bila svrha spasiti svoje dijete od siromaštva, koje ga čeka, društvo zahtijeva, da se sva čaša ljudskih bijeda prolije na glavu djeteta.

Uzmimo drugi primjer. U nekom mjestu osnuju fabriku i to ne korisnih stvari, nego predmetâ za raskoš, fabriku ustrojenu tako, da radnici u njoj obolijevaju, i kako pokazuje iskustvo, umiru za mladih godina. Daje li društvo sada istu cijenu čovječjemu životu? Ne daje, ono s veličanstvenom hladnokrvnošću konstatuje, da po srednjem broju radnici u ovoj ili onoj grani obrta umiru u 25. godini svoga života. Ali još više: društvo drži dobrotvorom onoga, koji ustroji takovu fabriku u kraju, gdje nema industrije; ovdje direktno udara u oči, da se u danom slučaju priznaje samo relativna cijena čovječjega života i da se prekorava sa glupe sentimentalnosti onaj, tko bi zahtijevao, da se fabrika isprazni.

Ovdje smo se načelno dotakli protuslovlja u pogledu društva na stvari, no u knjizi Dostojevskoga izvodi se kritika sa gledišta odjelite osobe.

Priroda je Raskoljnikova sazdala melankolikom mračnim i raspaljivim, koji se ubija poradi bijedâ ljudi i koji je proniknut strasnom žedjom, da bude spasitelj roda čovječjega. Budući već po prirodi svojoj melankolik, on po bijednosti upada u usiljenu melankoliju i podaje se maštama, neprekidnim maštama . . .

On razmišlja o staroj, bogatoj i odvratnoj lihvarici. S jedne strane vidi nevrijedno i zlo stvorenje, koje nikomu ne tvori dobra, te raširuje oko sebe zlo i siromaštvo; a s druge strane titra mu pred očima sve dobro, koje bi bilo možno uraditi njezinim novcima. Njegova starica majka u udaljenom pokrajinskom gradu osljepljuje nad radnjom: njegova jedina sestra, čista i krasna djevojka, gotova je sebe prinijeti za žrtvu, polazeći za mrska čovjeka, samo da bi pomogla bratu dokončati naobrazbu i osigurala staricu mater, — a on dapače nema prava, da joj zabrani ovu užasnu žrtvu.

Od ranih dana on je stvorio sebi vlastitu teoriju o zločinu i došao do zaključka, da čovjek, izišavši iz reda napolje, imade pravo prekoračiti onu crtu, koja uzdržava druge ljude. Iskustvo ga i povjest uče, da su gotovi svi reformatori čovječjega roda bili zločinci, po tomu, što su gradili nove zakone i rušili stare, koje je društvo držalo za svete. On vidi, da se oni nisu uklanjali potrebi proljevati krv, veoma često dapače nevinu krv, koja se je prinosila za žrtvu u zaštitu starih zakona. Nije li on sâm jedan od ovih neobičnih ljudi?

Istina, sva se njegova priroda smućuje proti zločinu, koji mu se pričinja odvratnim: sve, što je u njemu plemenita i izvrsna, odvraća se od takova postupka. No malo po malo privikava se on ovoj ideji, te se postupak svršuje, ne donoseći koristi ni njemu ni komu drugomu.

On nije bio na visini svoga zločina, ili je pak u njega odviše plemenita priroda, da ga izvede. Ubistvo, koje počini, ne izaziva u njega raskajanja, no uništuje ga, odjeljuje ga od drugih ljudi, osudjuje na vječni mûk, na vječni strah, da će mu se zločin dokazati, na vječnu samoosudu u zagonetnim izrazima i napokon na mržnju na sve i na sva.

(Svršit će se.)

O strofama prvih hrvatskih pjesnika.

Napisao Petar Kreković.

(Nastavak.)

To opetovanje voli osobito Držić, a u nekim mu je pjesmama isto onako udešeno, kao u talijanskim pučkim pjesmama i u pjesmi 150. tršćanske zbirke.

U Držića, pjesma 33.:

Gdi može sunačce s nebesa poginut,
i moje srdačce bez vile počinut?

Prve polovice dvanaesteraca opetuju se 48 puta.

Tršćanske zbirke pjesma 150.:

Hodi, kud ti j' drago
Prit ti je pred Bakar,
Onde su divojki
Kako ljuti papar.

Prvi i treći šesterac opetuje se 12 puta.

Isto tako opetuje talijanska narodna pjesma veoma često nekoliko riječi na početku svih stihova. Na primjer:

Vorrei morir di morte picchinina,
Morta la sera e viva la mattina.
Vorrei morire e non vorrei morire,
Vorrei veder chi mi piange e chi ride;
Vorrei morire e non vorrei la morte,
Vorrei veder chi mi piange più forte;
Vorrei morire e star sulle finestre,
Vorrei veder chi mi cuce la veste.

Sljepica.

Slika *T. Arona.*

Vorrei morire e stare sulla scala,
Vorrei veder chi mi porta la bara;
Vorrei morire, e vorre' alzar la voce,
Vorrei veder chi mi porta la croce.

Ima takvih sličnosti još više, a iz njih se vidi, da su Menčetić i Držić poznavali i oponašali više, nego se obično drži, narodnu poeziju. Još ćemo samo spomenuti u potvrdu toga četvrtu pjesmu od onih na narodnu spjevanih pjesama u II. svesku Starih pisaca. Ako i jest ta pjesma nedovršena i krnja, ipak se jasno opaža, da je to pasturela. Sadržaj svih pasturela je ovaj: Pjesnik jašeći sretne mladu seljakinju i nudi joj svoju ljubav. Ona ili ju prima ili ne, nego zove u pomoć rodbinu, najčešće dragoga. Prema tome je i svršetak pjesnikove pustolovine dvojak: ili zadovolji srcu svome ili bježi, da ne dobije batina. U svim takvim pjesmama se ističe razlika stališa, pjesnik je gospodin, a djevojka seljakinja. Ni naša pjesmica ne sadržava ništa drugo do ovoga, što rekosmo. Tu je pjesnik na konju, „gospodin", a djevojka zove u pomoć svoga „hrabra", da ju brani „oda zla". Zar je zbilja Držić čuo takvu pasturelu od hrvatskoga naroda? Prije će biti, da je po talijanskoj narodnoj pjesmi sam tu pjesmu spjevao, pri čem je nastojao oponašati frazeologiju hrvatske pučke pjesme. I strogost, kojom je rima provedena, govori za to, da ju je pjesnik sam spjevao.

Ali još veći upliv talijanske narodne pjesme pokazuje se u obliku naših čakavskih pjesama, mislimo tu u prvom redu slik. Osim tršćanske zbirke imamo još Karamanovu spljetskih pjesama i nekolike pjesmice, što ih je Leskien s Korčule dobio i u Jagićevu arkivu priopćio. Čim ih pogledamo, opažamo bitnu im razliku od pjesama n. pr. Vukove zbirke, a ta se sastoji u tom, što imaju slik i da su im stihovi većinom kratki, najviše od osam slovaka. Najčešći je šesterac. Slikuje se obično drugi s četvrtim, često još i prvi s trećim, rjedje prvi s drugim, drugi s četvrtim itd. Jednom riječju, te se pjesme sastoje od strofa, koje ćemo obilježiti sa abab. Taj su oblik poprimile od talijanske pjesme, u kojoj strofa abab prevladjuje sve ostale oblike. U sjevernoj Italiji, osobito u furlanskim krajevima, i nema drugoga oblika do čiste takve strofe. U srednjoj Italiji, navlastito u Toskani, dobiva ta strofa dodatak, najviše 2 do 4 stiha, pa ju možemo označiti sa ababcc ili ababccdd ili abababcc. Ovake strofe zovu se rispeti, a posljednji oblik prešao je i u umjetnu liriku, pa se tu zove octava. Nastavak, što ga u srednjoj Italiji dobiva strofa abab, bijaše prvobitno pripjev, a Talijani ga zovu ripresa S vremenom je izgubio to svojstvo, te postao dijelom strofe. Ako još dodamo, da stara tal. pučka pjesma najvoli stihove od 6, 7 i 8 slovaka, pa da mjesto rime dolazi i asonanca, dapače i konsonanca, kazali smo sve, što nam treba za oznaku oblika pjesama, koje su poznavali naši prvi pjesnici ne samo talijanskih, nego i čakavskih pjesama. Iste oblike, dakako sa usavršenom rimom, nalazimo i u tih pjesnika. Sad treba samo da pokažemo, kako su se naši pjesnici upoznali s tim oblicima i kako su ih upotrebili.

Ples bješe jedan od glavnih nosilaca pučke pjesme talijanske. Da su Menčetić i Držić ljubili ples, vidi se iz toga, što tako često o njemu govore. Pošto ga zovu gotovo uviek „tanac", „tančac", jasno je, da je to bio neki tudjinski način plesa. Oni ga zovu i kolo, a pjesme, koje su za ples skladali, „pjesni od kola". Iz toga, što su te pjesme i kod Menčetića i kod Držića i Lucića u istom metru spjevane, koji je različan od metra ostalih im pjesama, slijedi, da su te pjesme bile spjevane u svrhu, da se na plesu pjevaju. Kakav je to ples bio? Pjesnici ga zovu osim „tanac" još i „kolo". D'Ancona u svom djelu „La poesia popolare italiana" spominje opis nekoga tal. plesa iz 16. vijeka. Bilo je to zbilja neko umjetno kolo. Da naši pjesnici nisu imali na umu naše narodno kolo, vidi se već i iz oblika njihovih pjesama „od kola", koji se sasvim slažu s oblikom n. pr. francuskih sličnih pjesama, za koje ima primjera već iz 12. vijeka pak do danas. Mi držimo dakle, da je kolo ili tančac naših pjesnika bio neki romanski ples i da su pjesme njihove spjevane prema ritmu toga plesa i melodiji dotičnih tudjih pjesama. Oblik tih pjesama je strofa 8a 7b 8a 7b. U nas nema ta strofa nikakva pripjeva, kao i u sjevernoj Italiji.

Evo nekoliko primjera te strofe:

Svrći se kolo spjevaje,
ne gledaj tužno na me;
veselje gledat slava je,
nu rados sad ni za me.
Gj. Držić pj. 60.

Ako bih rekal smiljeno,
da tancaš divno kolo:
lipostju s' toli svršeno,
dostojno s' bit oholo
kroz vilu kojzi vinačac
cti lipostju meu vama,
kako i jasan mjesečac,
kad sine meu zvizdama.
Gj. Držić pj. 41.

Takav oblik imaju strofe francuskih sličnih narodnih pjesama, samo što imaju još refrain od dva stiha:

Là haut, dessus ces rochettes,
j' entends le haut — bois jouer,
Et vous autr', jeunes filletes,
Qui allez au bal danser,
Allez, allez, tenez vous dreites,
Prenez gard' de n' pas tomber.
Jeanroy, Les origines da la poèsie.

Ta je strofa veoma česta u talijanskoj narodnoj pjesmi. Evo dva primjera:

Mi go fatto su il fagoto,
E nissuno mi ha senti.
O bela andiamo presto,
Se abiamo da partir.
Widter-Wolf, Volkslieder aus Venetien 22.

Giulieta monta al balo
bala come un caval.
Giulieta no stè balar
chè vostro padre sta mal.
P. Villanis, Saggio di canti popolari dalmati 12.

I Marulić poznaje tu strofu. Njegova „Anka satira" je spjevana tako. Evo prve strofe:

Baba Rada reče Anci:
što gospo ne udaš?
da skačemo jur u tanci
veseleći tebe i nas.

(Nastavit će se.)

† Ferdo Kikerec.

Nemila smrt ugrabila je 13. o. mj. vrijednoga i neumornoga hrvatskog slikara, Ferdu Kikerca, koji je u dičnom kolu naših slikarskih vještaka zauzimao časno mjesto. U pokojnika bijaše mnogo dara za slikarstvo, te se je već u mladosti svim oduševljenjem posvetio tomu plemenitomu umijeću, da nam Hrvatima prikaže u slikama prošlost našu. »Dolazak Hrvata«, »Krunisanje Zvonimira«, »Smrt Matije Gubca«, »Nikola Šubić Zrinjski u Sigetu«, »Krsto Frankopan i Petar Zrinjski u tamnici«, »Tomislav«, »Kraljević Marko«, — ponajglavnija su njegova slikarska djela, kojima je proslavio našu slavnu prošlost. Dobro je poznata i vrlo raširena njegova lijepo uspjela slika »Kosovska djevojka«, koja resi domove naših domoljubnih kuća.

Kikerec bijaše eminentno historijski slikar, pa zaista bijaše u njega odličan dar za kompoziciju, kakim se malo slikara ponositi može. On je znao dobro zamisliti važan historijski momenat i karakterističnu situaciju iz hrvatske povjesti. Da je uz invenciju i krasni dar za kompoziciju u njega bila u istoj mjeri i tehnička vještina razvijena, on bi bio stvorio djela velika i njegove bi zasluge bile za vazda nezaboravne u povjesti hrvatske umjetnosti. No tomu bijaše jamačno najmanje kriv sam Kikerec, već više poznata golotinja naša, koja ne smaže toliko, da bi naši umjetnici mirno i s dokolicom stvarali svoja djela. Radio je kao crv i taj prekomjerni rad pa nepovoljne prilike uzrok su preranoj smrti njegovoj. Bio je oduševljen Hrvat i vriedan rodoljub.

Pokoj mu plemenitoj duši i vječni spomen u narodu!

† Klement Božić.

Dne 13. o. mj. preselio se u vječnost Klement Božić, bivši urednik i suradnik »Obzora«, uzoran poštenjak i čelik-Hrvat.

Bile su mu pedeset i dvie godine. Rodom iz dalmatinskoga primorja, učio je gimnaziju u Zadru, a pravne nauke svršio je na zagrebačkoj pravoslovnoj akademiji. Poslije svršenih nauka ode u Sarajevo, gdje bijaše činovnikom njemačkoga konzulata. U Sarajevu upozna bosanske prilike, o kojima je pisao u »Pozoru« i »Zatočniku«, a i u »Vijencu« je god. 1869. priopćio niz »Slika iz Bosne« o bosanskim običajima u društvenom i prosvjetnom pogledu. God. 1869. ostavi službovanje kod konzulata i dodje u Sisak kao suradnik »Zatočniku«, ponesavši sa sobom veliko iskustvo i poznavanje istočnih, napose bosanskih stvari. Bio je revan suradnik »Obzora« sve do god. 1880., kad no u srpnju postade njegovim urednikom. Za svoga uredničtva više je puta bio osudjen i više je puta bio u zatvoru. Sve je to mirne duše podnosio, znajući, da je trnovit put narodnih borba. Bijaše pošten do skrajnosti, savjestan do sitnica, iskren i požrtvovan prijatelj, čista duša i plemenito srce. Vječni pokoj plemenitoj njegovoj duši!

K slikama.

Sljepica. *Slika T. Arona.* Dosimo sliku našega vrlo darovitoga zemljaka, koji je u tudjini stekao lijepi glas. — Nema tjelesne mane, koja bi u srcu svakoga čovjeka uzbudila toliko sućuti, koliko sljepoća. Stari je viek slijepca držao za ličnost, koju je božanstvo posvetilo. Slikarstvo i pjesničtvo ne rijetko je upotrebilo slijepce za pjesnički motiv. I ova nam slika pokazuje osobito ganutljiv prizor: slijepu djevojku, kojoj u naponu njezine snage i dražesti stari otac mora da bude potpora i vodja. Mlada djevojka u narodnoj pučkoj nošnji, u vezenoj ječermi, obšivenoj krznom i stručicama, koju nosi preko naborane košulje sa širokim rukavima; ljevicom uprta o štap, kojim opipava put, vodjena od staroga seljaka sa bijelom bradom, njezina oca, u izvezenoj krznenoj kabanici — stupila je na crkvena vrata, da udje u hram Gospodnji.

Djevojka pipajući ide k svetoj vodi kod prvoga stupa. Garava starčeva ruka uzela je kćerinu ruku i vodi joj prste u škropionicu, da spasonosnom vodom omokri svoje čisto čelo i jadne, ugasle oči. Vanredno je krasno i umjetnički izvedena opreka medju tom jedrom pojavom djevojke u cvijetu mladosti, pa njezinom nemoći i bolnim prijegorom, što odsijeva iz poteza njezina lica. A starac opet odaje nježnu ljubav i skrb očinskoga srca, vodeći jadnu svoju siroticu. I zamisli i obradom pokazuje slika neobičnu vještinu i osobitu darovitost.

Književnost.

Hrvatska. Doznajemo, da je g. Dr. *M. Derenčin* pod svojim pseudonimom »Milivoj Primorac« predao upravi našega glumišta dvije drame: »Slijepac i njegova žena«, i »Primadona«. Drama *„Slijepac i njegova žena“* kratka je tragedija u jednom činu, a sujet crpao je pisac iz zbiljskog dogadjaja, koji su i novine priopćile.

Lica u toj tragediji jesu: slijepac, njegova žena, majka slijepčeva, stari sluga i Robert, slikar umjetnik. Slijepčeva je majka ljubomorna na svoju nevjestu, jer ju je sin odnemario, posvetivši mladoj, krasnoj i duhovitoj svojoj ženi svu pažnju i ljubav. Nesretni slijepac bio se zaručio sa svojom sadašnjom ženom u potpunom zdravlju, pa kad je nesrećom oslijepio, vratio je djevojci riječ, nu ona drage volje podje za nj, jer je njena ljubav sada još veća, pobudjena smilovanjem prama nesretniku.

Stari sluga brani mladu gospodju od prigovora majčinih, a najpače onda, kad stara gospodja posumnja o vjernosti svoje nevjeste, koja je sklopila usko prijateljstvo sa slikarom Robertom.

Slijepac obožava svoju suprugu, a ljubi prijatelja Roberta, jer on svojim slikama i živom riječju opisujući prirodne ljepote Švajcarske naknadjuje njegovoj ženi ono, što joj manjka uz njega. Ali sve te lijepe vrline u Roberta opaža i njegova supruga, koja se Robertu i podaje. Ljubav i nesreća njezina supruga gane ju i ona hoće da se raskrsti s Robertom, a konačno se i riješi na taj čin, kad ju Robert nagovara, da s njime pobjegne. Ona će se oprostiti s njime pismom. Baš kad dovršuje taj kobni list, pridje k njoj slijepac, koji hoće, da ju ogrli. On napipa u njenim rukama pero, a ona se uzruja i uzbudi. Ta njena zabuna pobudi u supruga joj sumnju, pa on položiv ruku na list, upita je, što piše. Sve veća njezina zabuna pobudjuje sve veću sumnju u supruga, i on uzevši list, dozove staroga slugu, neka mu taj list pročita. Stari dobričina, da ne naruši mir i sreću svoga gospodara, pentajući ispripovjedi gospodaru, da je list nevine naravi, da je jednostavna naručba. Nu to slijepca ne uvjeri, on pozove majku, koja mu list i pročita. — Slijepac se maši za nožem oštracem, a u to dolazi Robert. Čim mu se približi, da

se s njim rukuje, na oči preljubnice turi slijepac Robertu nož u prsa uz riječi: »I slijepac vidi, gdje je srce zavodnika«.

Kako se vidi, drama je vrlo zanimljiva, pa nema sumnje, da će lijepo uspjeti na pozornici. Bilo bi željeti, da se što prije prikaže.

— Tiskom Dioničke tiskare u Zagrebu izišla je oveća pjesan mladoga pjesnika *Branimira Livadića* pod natpisom: *„Jeremija,* pjesan u 3 pjevanja". Čim uhvatimo prostora, progovorit ćemo o tom pjesničkom pojavu. Cijena je pjesmi 35 novčića.

Bosanski franjevac fra. Blaž Ikić napisao je i izdao u Senju brzotiskom H. Lustera knjižicu *„Zdravstveno-ćudoredne i zabavno-poučne crte"*. Plemenita je namjera piščeva, da svojim djelcem širi prosvjetu u narodu, da ga pouči, kako treba tijelo i zdravlje čuvati, a dušu opasati vrlinama i ćudorednim uresima svake ruke. Pisac umije lijepo i razumljivo pisati, pa nema sumnje, da će njegova knjižica omiljeti narodu, a osobito Hrvatima u Bosni i Hercegovini, kojima je i u prvom redu namijenjena. Biran jezik i čist narodni stil rese ovo djelo vrloga pisca. Naša je želja, da se ta knjiga što više raširi u hrvatskom narodu.

Tiskom Dioničke tiskare izišla je knjiga *„Poljodjelstvo najdičniji zanat"*, što ju je napisao nešto i po tudjim izvorima i hrvatskomu poljodjelskomu puku posvetio *Petar Tartaglia.* Tu je knjigu nagradila »Matica Hrvatska« iz zaklade grofa Ivana Nep. Draškovića za god. 1891. Cijena je knjizi 60 novč. Samo se po sebi razumijeva, da je takva knjiga narodu našemu od prijeke potrebe i da ju treba što više razturiti u hrvatskom narodu.

Slovenska. Knjige »Matice Slovenske«. Knjige »Matice Slovenske« za godinu 1892. počele su se razašiljati prije 3 tjedna. »Letopis« uredio je prof. Antun Bartel, a ima ovaj sadržaj: 1. Dr. K. Štrekelj: Iz besednega zaklada narodovega. 2. Dr. Matija Murko: Enklitike v slovenščini. 3. Ivan Steklasa: Jošt Josip Turn. 4. I. Navratil: Slovenske narodne vraže in prazne vere. 5. Antun Koblar: Zgodovina železarstva na Kranjskem. 6. Dr. Simon Šubic: O načinih skladanja številk. 7. V. Oblak: Popravki in dostavki spisu »Doneski k historični slovenski dialektologiji«. 8. Ivan Tomšić: Bibliografija slovenska. 9. Lah: Letopis »Matice Slovenske«. Drugoj je knjizi naslov *„Slovenska zemlja"*. Opis slovenskih pokrajin »v prirodoznanskem, statističkem, kulturnem in zgodovinskem obziru«. Opseže opis grofije Goričke i Gradiščanske, iz pera prof. S. Rutara. Treća je knjiga izišla kao 7. svezak »Zabavne knjižnice« i donosi čuveni roman Sienkiewiczev »Ognjem i mačem«, s poljskoga preveo M. M. Ilustrovao Viktor Oliva.

Srbska. Пјесник и Вила Николе I. — Njegovo Visočanstvo knez crnogorski *Nikola I.* počastio je »Vienac« svojim najnovijim pjesničkim djelom, poslavši mu na dar jedan primjerak svoje knjige »Pjesnik i vila«. Oveće ovo djelo puno je krasota pjesničkih, koje nam jasno svjedoče, da je umni vladar junačke Crnegore dostojni potomak pjesnika »Gorskoga vijenca«. U opsežnoj ovoj knjizi slika se pjesničkim načinom u pojedinačkim slikama cijela povjest srpskoga naroda. Pjesniku knezu lebdi očito pred očima misao, da otkrije poroke svoga naroda, pa da ih vida. »Vijenac« će o pjesmotvoru donijeti posebnu ocjenu iz pera svoga suradnika, dra. M. Šrepela.

Svaštice.

Albert Delpit. U Parizu se umire na vrat na nos. Ili, ako se ne umire, ono se bori sa životom kao jadni Maupassant, koji ni ne živi ni ne umire. Pa sva sama poznata imena! Tek smo zabilježili smrt Renanovu i Lemoinovu, a evo sad opet treba da u svojim književnim povjestima napišemo kraj imena Delpitova: »† 4. I. 1893.« — Al, lako Francuzima! Oni sve to mogu da preture preko glave. Kod njih jedna zvijezda zadje, a dvije nove izadju. Da kod nas Hrvata jedan veliki književnik umre, onda ih je umrlo odmah polovica. Žalosno je samo, što je Delpitu skrhala život ista ona strašna zvijerka, koja je i Maupassantu pomrčala moždane; — opium! Pa se nekako i obojica ukloniše s literarnog ograšja u najjedrijoj dobi životnoj; u četrdesetim godinama. Delpit je bio rodom Amerikanac, al se bio toliko zanio za veličinom francuskom, da se iz dna duše bio odao pariskoj književnosti. Za njemačkog i francuskog rata bio se je u redovima francuskim i oduševljavao svoju okolinu zanosnom pjesmom, a kasnije se je dao na dramatsku i pripovjedačku umjetnost. Pjesme su mu izalazile u dva maha. God. 1872. izdade »L' Invasion«, a godinu dana kasnije »Le Repentir«. U romanima mu je najsretnije polazilo za rukom crtanje ženskih karaktera, koje je umio iznositi bez naturalističke tvrdoće. God 1884. skupi svoje bolje novele i izdade ih pod imenom: »Les Amours cruelles«; god. 1885. »Solange de Croix-Saint-Luc«, a god. 1887. »Thérésine«. — Posljednje vrijeme je radio na »Galouisu«, »Evénementu« i »Revue des deux mondesu«. Neka je svoja djela odmah i dramatizovao, al mu drame ne pronesoše slave izvan zidina pariskih. Sva pikantnost njegova pera izbija iz crtice »Mejdan komandantov« (»Le Duel du Commandant«), što smo je štampali u 44. broju »Vijenčevu« od god. 1888. —*dr*—

Smrt — bijela žena. Pregledajući zabavni i poučni list za odrasliju mladež »Pobratim« od prošavše godine (1892., god. II.) zape mi oko o dopisnicu uredništva u 3. broju p. 48., gdje se u odgovoru nekom R. Klinačkomu uz ostalo veli i ovo: »A šta ste mislili pišući: *„smrti bijela?"* Po svoj prilici ništa; trebala Vam je rima prema *htjela* — — — — — — — — — Da je riječ smrt ženskoga spola, uči gramatika, no da je smrt žena, to čujemo prvi put od Vas, ali ne vjerujemo». Prema tomu se vidi, da piscu tih redaka nije poznato, da slavenska narodna poezija, a i umjetna, koja se povodi za narodnom, zove smrt *ženom* i to upravo *bijelom ženom.* — Razlog leži dakako u dubini narodne duše, koja gradi mite.

Za potvrdu evo dva tri primjera, što sam ih našao medju svojim bilješkama:

Nu Višnji će dati, što ištem ljubjena, kad jednom smrt — *bijela* prigrli me — *žena. Vraz,* Djulabije, II. 112.

Zádná ljubca — *béla* smèrt (Poezije dóktorja Franceta Prešerna, v Ljubljani 1847., K slovésu p. 16.) — Ko pride smèrt *bela* (ibidem, V spomínj Valentina Vodnika p. 26.)

Erben u svojim *Kiticama* (*Kytice*) u bilješci k pjesmi »Vrba« p. 189:

Smrt beře, prý, na sebe postavu *bílé* ženy, a ukáže se jdom kolem oken anebo vyhazejú do domu, kde někdo zemříti má. Známa jest pověst o *bílé* paní, kteráž se v Hradu Jindřihově v zámku zjevuje, když někomu z rodu pánův Jindřicho — Hradeckých nastává smrt. Tymže také spůsobem zosobují sobě Jihoslované, Poláci i Litváne *džumu* čili morovou ženu.

Příčina toho záleží vlastně o tom, že slovo smrt u všech Slovanů roda ženského jest.

Starého Saturna s kosou, ani křestánského Kostlivce Slované za svého neuznávají.

Da potražimo, našli bismo još mnogo primjera, ali čemu i gomilati primjêrâ, kad i ovo malo, što nam je upravo pri ruci iz naših bilježaka o ovoj stvari, potpuno dokazuje, da se nije moglo s pravom prebaciti R. Klinačkomu, što smrt zove *bijelom ženom.* *S. B-c.*

Božićnica. — Nova era. — Zimske pjesme. — »Kako vam drago«. — Krajiške priče. — Kolende. — Brandes o ruskom romanu. — O strofama prvih hrvatskih pjesnika. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 28. siečnja 1893.

Br. 4. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Ukleti knez.

Lete male saonice
Preko snježna polja;
Jedva bi ih drugi stigo —
Do li božja volja.

Vranci hrle, jer ih goni
Oštar bič i zima;
Uklet kneže — veli narod —
Da upravlja njima.

Evo sada s polja skreću
Smrznutu na r'jeku:
Za čas zno bi kneže biti
Na konaku meku.

Ali jao! nešto puca —
Led se varav krši....
Sjever urla: „Nek se samo
Božja volja vrši!“

Gj. Arnold.

Nova era.

Crtica iz primorskoga života. Napisao J. Draženović.

Pa ipak — divna čuda! — jutros na ulici baš pred crkvom sv. Franje pristupi iznenada g. Santić k *barbi* Franu, ili ne! — *barba* Fran k Santiću, — ili ne, ne! — Bog si ga sam znao, tko pristupi kome! Oni se u jedan nerazumljivi tren jednom riječi — snadjoše, zbližiše u momentu zajedničke dobrohotnosti, izprepletoše si dlanove, naglo se pozdraviše i popitaše za zdravlje.

— Dobar dan, *šiór barba!* —

— Sluga, sluga, gospodin Santić! —

— Kako vaše junačko zdravlje? —

— Dobro, hvala na pitanju! — A vaše? —

— Dobro, izvrsno! — A vaša familija? —

— Dobro, hvala! — Pa kako inače? —

— Ta eto, ponajviše, kako drugi hoće. — A bismo li se časkom prošetali? —

— O, drage volje! —

G. Santić priskoči na lijevu stranu, našto se *barba* Fran, — ako i mnogo starije čeljade, — ugnu unatraške, da obidje Santića. Ovaj ne dozvoli toga, te se i sam ugnu unatraške, i tako se za te nijeme pošte obojica nadjoše ledjima uz crkveno pročelje, baš podno drevnog basreliefa svetih apostola.

— O, molim! — promrska *barba* u neprilici.

— O, prosim lijepo! — nakloni se Santić ljubezno, i uze da koraca svojim lagašnim i otmenim korakom, obujmiv *barbu* desnicom preko krstâ. *Barba* popodje usporedce, na pola žurno, na pola krzmajući, kao da koraca preko velebitskih škrapa.

— Da, rekoh, kako drugi hoće! — oglasi se Santić nakon okratka muka, — premda baš ne bi moralo da bude tako. A, zbilja, što se čuje, kad će već biti izbori? Pomislite! — Brodarić načelnik! —

— Načelnik? — zinu *barba*.

— To jest — hotio bi biti — ašpirira. Al ja si rekoh: onda bolje, da ostane sve pri starom! —

— Ah! — iznenadi se *barba*.

— Ta da, molim vas, čovjek neuk, sebičan, tvrd — neskladan, u obće, nepodnosljiv! —

— Da, da, — istina živa! — potvrdi *barba*.

— Pa, da vam iskreno kažem, — uprô se protiv mene: — ja da bih imao postati bilježnikom! Ni na kraj pameti! — U ostalom, kad bi me pozvalo povjerenje gradjanstva — s pukog patriotizma, vjerujte mi! — ne bih se baš ni kratio, ne, ne bih se kratio! —

— Da, da, to nebi bilo loše! — požuri se *barba* da potvrdi. — To bi bilo izvrsno, ekscelentno! —

— Razvikao je, da sam slobodni zidar, *framašun*, ja, koji sam se pomolio Bogu u crkvi sv. Petra u Rimu, koji sam bio u Palestini, na spasiteljevu grobu! —

— Ah! Ah! — Lijepo, vjere mi, lijepo! —

— Al, rekoh si, čekaj, moj dragoviću! — Imade nas još ljudi, koji su ti vrsni pokvariti račune! — Znate, — al medju nama rečeno — —

— O, svakako, absolutno! —

— Ja sam mozgao i mozgao — hm! — načelnik! Načelnik! — Hoće se tu i pameti i srca, gospodine moj! U jednoga je ovo, u drugoga ono, — fali te fali! Ali u jednoga samo stječe se oboje — —

Santić se sagnu *barbi* nad lice i žmirnu tajinstveno, da je *barbu* umah nešto zapeklo u želucu, a na čelo mu stao probijati sitan, bodljiv znoj. On nehote stade, te se zagleda u Santićevo lice. Ovaj podrža još časak istu situaciju, zatim se blagohotno nasmiješi, uspravi se, stisnu mu krepko desnicu, te će odrešito:

— U vas, gospodine moj! —

Barba Fran se blaženo nasmiješi, pa će u nemaloj neprilici uzmahnuti ramenima i promucati:

— Hm! — Da, da! — Al ja opet ne znam — —

— Ali ja znam! — prekinu ga Santić i podhvati pod ruku. — Upravo u taj čas snadjoše se iza ugla očima u oči sa strašnim *šior* Vicencom Besedićem. — S toga nije ni čudo, što se je ovaj tobože začudio i posumnjao, stojimo li na nogama ili na glavi. —

Dalo se o tom posumnjati i s drugih neobičnih i nedvojbenih znakova u gradskom životu od skora. — Tako je bilo više i drugih gradjana, koji su s prvog maha u potaji svoje duše zagrabili u samo srce stvari, pa se u dnu pronicava si uma stali domišljati, koliko će novih časti spasti na buduću upravu, s kakovim sve naslovima i dohodcima. Koji se svojom srećom podadoše ovome stvarnome posmatranju, tima nijesu bila baš dosadna blistava lica oduševljenih sugradjana, te su sa sve to većim zanimanjem motrili, kako dozrijeva novota. To je njihovo zanimanje na toliko nasporilo, da si gotovo na očigled opažao, kako se čeljad preporadja. Bilo je medju tim stvarnim ljudima značajeva zatvorenih i upravo čvrstih, kojima — što ljudi pamte — nije nikad silazio tmuran nekakav i strog izražaj sa lica. Bilo ih je, koji se nikad nijesu vidjali u društvu, većem od dvojice: mračnjaka i mrzonja, što sveudilj kutre posred sopstvenih misli, — i oholica, što se ponašahu na visoko, ne gledeći na ništa do li na nebeske oblake. — i onih ne baš ni ovakih ni onakih, kojima nije nitko mogao do kraja doći, niti ih itko uspio spoznati, — Bog si ga znao, rad šta! Ti bo niti su baš mračnjaci niti kutronje niti oholice, van nekakve, rekô bih, žive mašine bez značenja i svrhe, što su se kadre s tobom i razgovarati i smijati i plakati — od puke navade. — Pa sada se sva ta čeljad najednom kano da otresla svojih starih, značajnih obličja, i svima se lica upravo izgladila i zablistala poput novih forintača. Odasvuda se pojavila prijaznost, društvenost, blagohotnost, ama što samo hoćeš! Mogao si ljude ovijati oko prsta.

Da budeš prije *šior* Franceska Brodarića — najačega gazdu u gradu — nakon duga natucanja o neprilikama s tržnih cijena u Marsilji ma samo iz daleka podsjetio, kako bi ti par pedesetača zgodno pokrpalo slučajno podrti džep, on bi se umah naoblačio, omaknuo brižno okom po strani, popipao se po vanjskome džepu, pa očajno promrmljao: — oh, sakramento, upravo sam zaboravio; — moram odgovoriti na jedno važno pismo! — S Bogom! — Do vidova! —

Prije si se mogao čisto rasplinuti od samog tužakanja na zao udes svoga mladenačkoga života, kako ti posvuda zatvaraju vrata, pa te — domaćega sina — upravo bogumrsko otpravljaju, kad zamoliš za kakav god namještaj ili preporuku, — a g. Joso Maletić, koji je posvuda sjena društvu, uho razgovoru, — žuhko bi ti se nasmiješio i odsjekao: — dobru grošu ne treba preporuke, gospodine moj! — On prolazi sam po sebi, a kriv groš grjehota je proturavati! —

A sada! —

Za rodjendan *šior* Franceska nije prije znao ni Bog ni djavo, a ovoga puta darova on stotinu forinti gradskoj ubožnici, pa s kim god bi se susreo, umah bi stao da raspravlja o ciljevima i zamašaju nove domaće uprave, — kad budemo znali, da sa svojim ljudima imademo posla.

A g. Maletić stao zaustavljati mlade ljude po ulicama, pa ih potreptavao po ramenima i prišaptivao im tajinstvenim glasom: — Bit će službica kao boba — u našoj novoj upravi. Tomu njemačkomu jeziku jedared odzvonilo! — Znaš li ti, dragane moj, da smo upravo u neprilici za onako par valjanih mladenačkih perâ; — stari naraštaj skroz je pokvaren od njemškutarstva. — Ja sam o tom jur češće razgovarao s umirovljenim savjetnikom M. i s kanonikom N. — Da, mlade domaće ljude čeka lijepa budućnost! —

Činilo se, kao da se je odnekle prolomila podzemna cijev djavolske mašine po naputku doktora Oxa, te svojim blagotvornim kisikom oživjela to solidno mjestance. — Čeljad, polazeći tih dana u pohode, morala si prije skrojiti čitav plan, kuda da se nevidjena prokrade. Jer odasvud vreba oštro oko dobra znanca i prijatelja, da te zadrži s obilnih par riječi u potpunoj radosti s nenadana vidjenja. Pa kraj svega toga ni jedan od posjećenih sretnika nije se mogao da pohvali, e mu je čorba išla u slast. Jednostavno čorbi ni traga, nego sama kaša.

Na sve je to *šior* Vicenco žmirkao ispod oka, poput mačke pokraj mlijeka, i sve si dobro pamtio. — A sad eto najednom nova prizračja te ere u uličnoj slici novih Dioskura! —

Na usklik *šior*-Vicencov nasmija se Santić srdačno i otmeno, — pa će naglasiti:

— Ne na glavi, ne, u istinu, *šior* Vicenco. — Ne na glavi, nego na nogama. —

— Ma čini mi se svakojako, — bezobzirno će Besedić. — Al ja sve mučim, i tresem munidu po džepu, pa ćemo na koncu vidjeti, tko ima pravo.

— Dobro, dobro, a dotle da popijemo čašicu komovice! — jednako će Santić.

Jedva došljaci u dućanu omaknuše prvu čašicu, — za pokušaj, kad li udje susjed Brodarić, rijedak inače prihodnik u Vicenca. On upade sasma slučajno, da se popita za zadnju cijenu brašna. Spremno mu namaknuše čašicu, pa zapodješe razgovor ponajprije o svagdašnjim tricama, a onda o skorim novotama u magistratu.

— Jedva je vjerovati, gospodo moja! — otpoče Santić, — jedva je vjerovati, koliko ova novota zanosi pučanstvo, sve poprijeko, staro mlado, muško žensko. —

— I moju kuharicu! — namršti se Besedić. — Pravda se s mojom ženom ovo zadnjih dana, kao da je sam vrag u nju zašao! —

Santić premuča ovu opasku.

— A toliko smo dugo stenjali pod sabljom! — nastavi.

— Hm! — oglasi se Besedić.

— Znak je to, — primijeti Brodarić, — da se ćutimo zreli za samoupravu, i da ćemo njome, ako Bog da, moći dobro ravnati.

— Dao Bog! — uzdahnu sućutno *barba* Fran.

— Da se samo dobro počne, brižno će Santić. — Dok se složimo u osobi načelnika. — —

— I bilježnika, — primetnu *barba*.

— A ja! Ne će biti ništa! - zavrti iznenada *šior* Vicenco glavom. — Ništa, ništa i opet ništa! —

— Zašto? — sažalno će Santić. — Na kom temelju — —? —

— Na dobrom temelju: jer ne može biti na jedanput deset načelnika, razumijete li, deset, ako ne i dvadeset! A ja vam kažem, da je teško naći i jednoga, — ali pravoga. —

— Lako za to, lako! — uspriječi se Santić.

— Možda bi ti, Vicenco? — pecnu Brodarić.

— Zašto ne, zašto ne! — potvrdi *barba*.

— Što, zašto ne? — Kad bi mi vrane mozak ispile! — Nego nadjite mi u gradu čovjeka, koga ne gane ni suza, ni žena, ni dinar, pa kapu dolje! Pokažite mi ga! Je l' možda koji od nas takov? —

Pri tim riječima zabode *šior* Vicenco svoje prste daleko u zrak, pa zaokruži smionim pogledom po svima licima.

— A dotle, — nastavi, — bio tko mu drago. Bit će, koji zgodno preteče ostale. — A ja? — Ja volim tresti munidu po džepu. —

— Ta znamo, da ne haješ ni za što, — smrknu se Brodarić.

— A, ta valja! — nasmija se *šior* Vicenco. — Za tu riječ još jednu čašicu na moj račun! —

— Pa da, — nastavi Brodarić. — Čitav grad ožida novu dobu kao ozebô sunce, vjeruje u bolje kao u evangjelje. —

— Kortešuje, — promrmlja Vicenco kroza zube.

— Zanosi se, samo ti ne smiješ bit zadovoljan.

— A šta se, vraga, pjevčite! — razvika se Vicenco. — Jeste li kada gledali, gdje Bunjevac prodaje živad, — kad pusti iz gajbe i piliće i kokice i kokota. Kokot zalomi krilima, glasovito zakukurikne, prošeta se gizdavo, zakvači kljunom kakvu god tricu i zacvrkuta nada njom, da namami kokice. I to ti se šepiri i kokodače i slavi slavu, kad li eto pretrglije, pa sve skupa strpa u novu gajbu. Unutra ti se to opet raskomodi, izvjedljivo obilazi svaki kutić, lomata krilima i kokodače, kao da je tu išta bolje, nego li prije. A ne znam, zašto: — živad ista, gajba kao i gajba! — Jeste li razumjeli, gospodo moja? Ako niste, razbijajte si glave! —

Šior Vicenco sklopi ruke na krstima, pa se ušeta žestoko po dućanu, što je znak, da je od volje divaniti. — Ali slušaocima ne bješe do toga, van se i preko volje nasmijaše i u pritvorenoj šali pobraše iz dućana.

— Ništa za zlo! — okrenu se s praga Santić.

— Slobodno sve! — izbijeli Vicenco na nj svoje blistave oči i mahnu srdito rukom.

— Uvijek isti, — dosadan! — promrmlja Brodarić.

— Mante! — Mahnu Santić prezirno rukom, pa se u isti tren srdačno obrati k *barbi* i ljubezno se s njime pozdravi. Ostavši tako na samu s Brodarićem, prihvati ga za puce od kaputa, pa će mu povjerljivo i važno, obazrijev se prije na sve strane:

— Šta vam se čini? Ovaj mahnitaš! — A znate li, tko će biti načelnik? —

— Tko? — hitro će Brodarić.

— Barba Fran —! — namršti Santić obrve na porugljiv način.

— Ako mu dadu, — ponešto zlovoljno će Brodarić.

— Medju ostalima, koji mu ne će dati, bit ću i ja! — stisnu Santić ruku Brodariću. — Pomislite si! Razvikao po gradu, da se ja otimljem za bilježničtvo! — Priznajem, da se ne bih kratio, odazvati se povjerenju grada — s pukog patriotizma, — ali da se otimljem, — smiješno! — Pa da sam bezbožnjak, slobodni zidar! — Boji se stari, da mu se ne pomrse računi. —

— Da, da! — potvrdi srdačno Brodarić.

— A što se tiče načelnika, — ja ga znam, i vi ga takodjer znate, je l' de? — Mi se razumijemo! —

Santić značajno zažmiri i još jače stisnu desnicu Brodariću, a ovaj na isti način značajno i povjerljivo kimnu glavom u znak, da se u istinu razumiju. — Ta kako se i ne bi razumjeli, Bože moj! — kad je Brodarić najugledniji novčar u gradu. (Nastavit će se.)

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY

Ludjak.

Ah, noć je crna kao gr'jeh,
Tek sn'ježak se bjelasa;
Na ulici se ori sm'jeh —
Od groze i užasa....

A ludjak eno stoji bl'jed
Pred dvorom bogataša;
I zja u sv'jetlih okna red,
I sluša zveket čaša.

„Tu svatovi su“ — šapće sad —
„Al nema vjere, nema:
„I ja sam nekoć bio mlad,
„U crkvu već se spremah.

„Al u to dodje koban glas,
„Da vjerenica plaha —
„Za druga mi je u taj čas —
„Za druga pošla... ha, ha!

„Oj, duni jače, vjetre ljut,
„Moj mozak mi se vrti:
„Ja noćas moram naći put
„U carstvo vjerne smrti“.

I hita dalje... Ali dr'jem
Od studeni ga hvata....
I kleca... klone na tle n'jem —
Pred dvorom svoga zlata.

A sjever brije... Njegov trup
Zamrznut će do kosti, —

A sjutra bit će spomen-stup
U slavu nevjernosti.

Gj. Arnold.

„Kako vam drago“.

Komedija u 3 čina.

Cvijeta. Da čitam ja?
Mara. Ajde da čujemo, gospe!
Cvijeta (čita.) Naslov: Brusar i Leljo.
Mara (tiho Don Marinu.) Ah i to je moja pjesma.
Don Marin (tiho.) I ova! Iz Fijugine je zbirke!
Nadalica. Čudna li naslova.
Cvijeta. Slušajte! *(čita.)*

Božić Leljo jednog dana
U šetnju izadje,
Hodajući cestom tužan
Meštra brusara nadje.

„Dobar dan vam, gospodaru!
— Bog daj, — Leljo vrati.
„Bi li što god da nabrusim
— Bi, al ho'š li znati?

Božić vadi svoje str'jele,
„Ajd' da vidim, što će biti“.
Gleda meštar božje str'jele,
Pa će nastaviti:

„Šest je od njih baš u redu,
„Ali ova, prosti Bože!
„Kao da se nabadala
„Ljute magareće kože.

Kad je nakon dobra sata
Dovršio meštar poso,
„Od česa, — pita meštar
(Kažuć str'jele), ovo, goso?

— Svih je ovih šest strjelica
— Ustr'jelilo srca mlada,
— Samo sedma str'jela nije
— Do svog cilja pošla rada.

— Cv'jetine je ljubavnike
— Svaka str'jela pogodila,
— Samo ovoj, eto, sedmoj
— Odoljela Cv'jeta vila.

Bože moj, gospodo, kako me taj pjesnik tvrda srca cijeni.

Mara (tiho Don Marinu.) Jest, moja je pjesma. ali je posve iskrivljena.

Don Marin (tiho Mari.) Ta to je u nas običaj. Umirite se.

Dinko. Je li tu konac, gospe Cvijeto?

Cvijeta. Ne, nije. Dalje meštar pripovijeda:

„Strjelica je bila tupa,
„Bogme odbila se dobro,
Reče majstor, evo j' oštra:
„Vjerujte mi, dragi pobro,
„Brusio sam mnogo toga,
„I fin nožić, sablju staru,
„Od jezika don Jegulje
„Oštrije n'jesam, gospodaru!

Dinko. / *Cvijeta.* O don Jeguljo!

Nadalica. / *Bartol.* O! jezik don Jegulje u pjesmi!

Don Marin (mirno Cvijeti.) Al' i on se otupio
Na r'ječima vašim ljutim,
Mlada gospe. Vjerujte mi,
Uprav za to sada šutim!

Fran. / *Petar.* Živio, još je oštra jezika.

Dinko. / *Nadalica.* Izvrsno! Prekrasno!

Vlaho. Gle, taj pjesmu pjesmom u laž tjera.

Fijuga. Ali, gospodo, gospodo, molim vas! Koliko se meni čini, toga nema u pjesmi, što je don Jegulja izustio!

Dinko. Nema poštovani kavaliru, to vi najbolje znate, ali don Jegulja to sipa onako iz rukava.

Fijuga. Ne vjerujem. *(Bijesan.)* On je otvorio zamot, pa je pripjevao pjesmu.

Cvijeta (ozbiljno.) Sinjor Fijugo, ja sam čuvala zamote, ni duša nije do njih mogla a da ja uza to ne bih bila kriva.

Fijuga. Kako bi on mogao tako nenadano da pripijeva — — —

Cvijeta. Može, jer je pjesnik!

Dinko. Ajde ostavimo se toga, dalje.

Nadalica. Dalje, Cvijeto!

Cvijeta. Ne mili mi se više ta zabava.

Don Marin. Aj da već sada prestanemo!?

Nadalica (tiho Cvijeti.) Ajde čitaj, da vidimo Bartola.

Cvijeta. Pa neka bude. Čitajte vi sada gospodine mladi. *(Daje pjesmu Mari.)*

Mara. Ja da čitam!? I ta je pjesma bez naslova *(čita:)*

Da su momci astronomi silni,
Sve b' se djeve zv'jezdam prometnule,
Koja kojom, moja suncem sjajnim;
Ja se sretan u nju zagledao,
Zagledao, oči izgubio.
Od boga bi opet izmolio,
Da mi vrati oči preko noći,
Da ih s jutra i opet izgubim —
Gledajući *tebe,* sunce moje.

Fijuga (bijesan.) To je moja pjesma.

Dinko. Pa čemu se jedite?

Fijuga. Ja je nijesam predao.

Cvijeta. Vaša pjesma? Don Jeguljo, što *vi* velite?

Don Marin. Ja gospo? — ne znam — — —

Cvijeta. Ne znate?

Fijuga. Ukrali su mi tu pjesmu — — —

Mara (bijesna Fijugi.) Tko — *tko* je tu pjesmu ukrao?!

Fijuga. Ne znam, — ali ne mora da je pošten čovjek, koji se tudjim perjem kiti.

Mara (naglasujući.) Ne za cijelo nije pošten čovjek.

Cvijeta. Gospodine Bartole, što *vi* velite?

Bartol. Mene pitate, gospe? Ja ne znam baš ni za koga, koji bi tu pjesmu oduzeo sinjoru Fijugi.

Cvijeta. Ni vi ne znate! *(Nadalici.)* Što to znači?

Nadalica. Ne znam.

Fijuga. Ali znam ja. Najprije dadoste da mojoj pjesmi poruglicu pripijevaju, da se mojoj pjesmi narugaju, — a sada mi želite oteti pjesmu, — a ni tko ne zna, otkle amo ta pjesma. Lijepe li stvari. Fini ste mi ljudi.

Cvijeta. Vi ipak na mene bacate krivnju! Eto, poštene mi riječi, da ni tko nije zagledao u zamote, i da ne znam, čija je ova pjesma. *(naglasujući.)* — Je li, don Jeguljo, da ne znam, — je li gospodine Bartole?!

Don Marin. Vjere mi, gospe, ne znam, znate li vi ili ne znate, što gospodin Fijuga želi znati; na ime: neznanoga pjesnika ili neznanoga tata.

Bartol (mrko.) Ja *znam* — — —

Cvijeta. Vi znate?

Bartol. Ja *znam,* da ću poštovanomu gospodinu Fijugi upisati na koži čudnu pjesmu rtom svoga mača, bude li još jednom vas, gospe, a i nas pokušao vrijedjati.

Mara (tiho Fijugi.) Glete, kako šeprtlje.

Cvijeta. Ajdmo, gospodo, šale je dosta poslije ovoga.

Don Marin (tiho Mari.) Sad je već ne ljubi.

Mara (tiho Marinu.) Ni ona njega.

Don Marin (tiho Mari.) Nije ga nikad ni ljubila.

Fijuga (porugljivo.) Vaša je zabava gotova, gospodo, — divne li zabave, — zbilja vrijedno da se upamti.

Don Marin. Istina je. Kao spomen na današnji dan zapišite onu vašu posljednju pjesmu na mraz, pa je postavite prema suncu, da se sačuva *(izlazi.)*

Mara (tiho Fijugi.) Lijepo li vas izigraše, jadni prijatelju.

Fijuga (bijesan u sav glas za Don Marinom.) Ne to nije pobjeda, to je prosta prevara!

Dinko. Vi ste mi kavalir!
Bartol. Ne vrijedjajte gospe!
Vlaho. Ali — sinjor Fijugo, — kako to, — } *(zajedno.)*

(Dinko i Bartol trgnu mačeve pa idu prema *Fijugi. Don Marin* se vrati, pa ih rastavi palicom.)

Don Marin. Umirite se, gospodo. U prvom je redu taj sinjor uvrijedio gospu Cvijetu. — a onda mene. Dopustite, da ja gospi i sebi pribavim zadovoljštinu mirnim putem, pa da operem nanesenu nam uvredu. — *(Fijugi)* Gospodine! dogovorismo se, da će pobijedjeni za tri dana ostaviti Dubrovnik. Ja pobijedih, vi ste pobijedjenik, vi ćete za tri dana ostaviti ovaj dvor, *(tiho)* jer znam, da ste oženjen. *(glasno)* Umolit ćete gospu Cvijetu, da vam oprosti nanesenu uvredu, *(tiho)* ako ne molite, reći ću svima kako ostaviste svoju ženu. *(glasno)* Časne mi riječi, nijesam zagledao u vašu pjesmu, *(tiho)* poznam je od prije iz Marina zamota. *(glasno)* Vi vjerujete?!

Fijuga. Vjerujem!

Don Marin. Ako se još drznete pa prigovorite, ili koga uvrijedite, *(tiho)* reći ću otkle vam sve vaše pjesme, *(glasno)* umolit ću jednoga od ove gospode, da mačem u ruci pribavi zadovoljštinu gospi Cvijeti. Pobijedite li vi u dvoboju, eto moje riječi, ostavit ću za tri dana Dubrovnik, *(tiho)* otići ću u Ankonu pa ću se vratiti s vašom ženom. *(glasno)* Sad birajte!

Fijuga (Cvijeti.) Oprostite, gospe, što vas uvrijedih, žalim, — bilo je to onako, samo prvi ijed. *(tiho Don Marinu)* Kunem vam se, vratit ću vam milo za drago. *(glasno)* Consepuenter umirit će se i ostala gospoda. Posao me zove natrag u Ankonu, — pa ću za tri dana ostaviti ovaj dvor. Je l' sve u redu?

Don Marin. Sve u redu.

Bartol. Rat je gotov, mač u tok, gospodo!

Nadalica. Čaše u ruke!

Dinko. A jezik za plot.

Don Marin. Sada potvrdimo „pacta“ mira. —

(Konac II. čina.)

Brandes o ruskom romanu.

Obznanio dr. Milivoj Šrepel.

(Svršetak.)

Raskoljnikovu je bio ishodištem osnovni aksiom: svrha opravdava sredstva. To nije izrečeno u knjizi, ali je osnova njegovu djelovanju. Ova fraza, kojoj su smisao izvratili glupani i koju su zlo upotrebljavali jezuiti, istinita je u svojem sadašnjem značenju. Riječ „posvećuje“ pokazuje, da se radi o *zakonitoj* svrsi sa gledišta moralnosti. Samo onaj čovjek, koji želi ljudima blagodat, ide za takovim ciljem. Pomislimo sada, da mu bude nemoguće dostići ga, ne uzrokovavši stradanja, no da je to stradanje manje, nego ono, kakovo će proizaći, ako se on uzdrži od toga sredstva. Njegov je postupak, to će reći, pohvalan u toliko, što od dva zla on izabira manje. Prigovori, kojih on ne može predvidjeti, posljedice njegova postupka — ne znače ništa poradi toga, što je za moralnost važna namjera, a ne — resultat.

U svakidašnjem životu nitko ne pobija istinitosti ove fraze; svi su se davno privikli misli, da nema absolutnih obveza. Društvo nam govori: Ne ubij!, no dodaje: izuzevši one slučajeve, kad to zahtijeva otačbina (to jest dobar cilj.) U tom slučaju dug se sastoji odmah u tom, da se ubije što moguće više neprijateljâ. Društvo nas uči, da je odurno djelo — odrezati ruku ili nogu čovjeku, no dodaje, ako liječnik otkine koje udo želeći spasiti život bolniku ili ranjeniku, da njegov cilj posvećuje sredstvo. Zato, da bi ova fraza bila valjana, nužno je, da se ispune ovi uvjeti: 1. cilj mora biti dobar; 2. potrebno je, da ga je nemoguće postići drugim neškodljivim ili bar samo manje škodljivim sredstvima; 3. uzrokovano zlo mora biti manje nego ono, koje bi proizišlo, kad se ne bi upotrebilo ono sredstvo.

A po čemu se Raskoljnikov ne osjeća mirnim poslije svoga postupka? Ovdje je pjesnik pokazao veliku psihologijsku tančinu. Raskoljnikov nije uvjeren o svojem cilju; on nije uvjeren o tom, da je taj cilj lijep. Mjesec dana poslije ubistva on govori sa očajem, da nije nikada bio uvjeren. Razabirajući sebe, dolazi do uvjerenja, da je u biti počinio ubistvo ne sa ciljem, da drugima bude za blagodat, nego da bi saznao, je li on sâm doista neobičan čovjek i može li prekoračiti crtu. S toga nije uvjeren o cilju, ne zna, ima li pravo ići za tim netočnim ciljem onako, kako po njegovoj vlastitoj teoriji imaju samo izabranici pravo stati iznad zakona.

Evo zašto je on sasvim poništen posljedicama svoga postupka. Ne hvata njega samo strah, da će biti otkrit, njega više od svega trza sistem obsjene i laži, u koji se je zapleo. Do onoga momenta, dok on sam pokazuje na se, Raskoljnikov se nahodi na granici sa ludilom.

Raskoljnikov se očišćava odnošajima prema Sonji, mladoj djevojci, koja je iz ljubavi k maloj braći i sestrama postala prostitutkom. Smilovanje ga približava k njoj; uvažavanje i ushit sa čistote i plemenitosti njezina moralnoga bića — tako kao da nije nijedna kaplja prave razvraćenosti pronikla u njeno srce, — nukaju ga, da traži njeno društvo. On uvažava onu, koju svijet prezire. Ona je takodjer „prekoračila crtu“ i podigla ruku na čovječje biće, na samu sebe. Ona se je podala za žrtvu, a bez ikakove koristi. No Sonja je nešto više za njega. Malo po malo ova djevojka postaje njegovom savješću. Jedared, poslije toga, što je dugo i mučaljivo gledao na njeno zaplakano lice, spusti se pred njom na koljena i stane joj cjelivati noge.

— Sto to radite? što to radite? — klikne ona: — kako? na koljenima? preda mnom!... A on joj odvrati: — Ja se nisam poklonio tebi, ja sam se poklonio svemu stradanju čovječjemu!

Ovaj prizor bit će od svega nešto najkarakterističnije u Dostojevskoga. Supatnja, smilovanje — to je muza ovoga pjesnika.

Sonja postojano zahtijeva, da bi se Raskoljnikov sâm žrtvovao, da bi „postradao“. U tom ona vidi jedino spasenje za njega.

Izražavajući takovu ideju, ona postaje glasom samoga pisca. U Dostojevskoga ima čestica narodnoga misticizma, koji u stradanju vidi blagodat. Istu ideju nahodimo u riječima, koje kaže druga djelatna osoba u Dostojevskoga: — „ja se bojim, da ne budem nedostojan svoga stradanja“. Stradanje se priznaje nekim odlikovanjem. Ono uvijek iskupljuje kogagod ili štogod.

Okviri prirode nemaju gotovo nikakove role u ovoga pjesnika. U poslu okoliša (pejsaža) on se zadovoljava onim, kakav može podati predgradje velika grada ili uglić horizonta, komadić sinjega neba. U njega sve prolazi u replikama i razgovorima, u dramatičnoj radnji, u živoj psihologiji. Njegova strasna sklonost prema značajevima i nenormalnim položajima uzrokuje, da ova psihologija nije svagda dostojna vjere. Sonja, pala djevojka, koja se podaje prvomu, koga sretne, ali uza sve to sjajući čistotom duše — to je prije antiteza po maniri Victora Huga, nego pravi čovjek. No talent Dostojevskoga imade toliku snagu uvjeravanja, da čitatelj dapače vjeruje u takova stanja duševna, sa kakovima se nije nikada susreo.

Od sviju pjesnika Rusije Dostojevski je — najveći dijalektik. Njegova se sila u jezgri i sastoji u ovoj čudesnoj dijalektici. Njegov razgovor često biva neke vrste inkvizicija, neprekidna borba medju ljudima, koji nastoje jedan drugomu uzajmice proniknuti u tajne. U svojim monolozima (a on ljubi beskonačne monologe) Dostojevski analizuje stvar sa sviju strana i u najsitnijim malenkostima.

Kao poznavalac bolesnih stanja duše, kao pjesnik moralne vrućice, Dostojevski nema premca; no njegov pogled na život manje je izvoran i manje subjektivan, nego njegova psihologija. Po vremenu se njegova religiozna uvjerenja prikazuju doktrinarnima i tradicionalnima. Od vremena do vremena čini se, da osobe, koje je stvorio, dublje motre na stvari nego sam autor.

Posljednji je veliki realist Rusije — Tolstoj, silniji od Turgenjeva, a zdraviji od Dostojevskoga. Njegov pesimizam zbližava ga sa Turgenjevom, a vjera u ruskoga prostonarodnog čovjeka — sa Dostojevskim. Ima u njega još jedna crta, zajednička sa Dostojevskim: njegovo nevjerovanje u kulturu zapadne Evrope, jedino s tom razlikom, što Tolstoj svoju nevjeru proteže na svu civilizaciju u opće.

Predstava je u njega svemirska, epska. Za njega se mogu upotrebiti riječi, da je roman novija epopeja. Tolstoj ne prikazuje, poput mnogih drugih, samo neki stupanj kulture i života, koji provodi u prijestolnicama Rusije i izvan njih cijelo ono društvo, koje se zove svijetom. On nam podaje u svojem glavnom proizvodu sliku cijele epohe, armade, historijske i svjetske vojne.

Ova činjenica, da je Tolstoj započeo književni rad s razmatranjem nad sobom i s autobiografijom, veoma je značajna po njega, budući da odredjuje njegov realizam. Turgenjev se bezuvjetno zatajuje u svojim djelima. U Dostojevskoga pjesnik se nemirno izdaje u osobama, satkanim od samoodreknuća i predanosti prema drugima, koji im za to uzvraćaju nehajem s toga, što u njih nema onih čarobnih svojstava, koja potiču blistanje drugih, više prosječnih ljudi. Takav je Ivan Petrović, o kojem se pripovijeda u „Poniženima i ojadjenima“. Istu crtu nahodimo u starca u „Bijednim ljudima“.

Pjesnikov opis samoga sebe u „Mrtvom domu“ ganutljiv je po svojoj skromnosti, dapače poniznosti, premda nam on daje i razumjeti, da drugi gledaju na njega kao na osobito biće. No svaki put, kad nam Dostojevski podaje opis samoga sebe, riše biće izključive dobrote. On je sebe prikazao u junaku romana „Idiot“. On je — odrastao čovjek po svojem velikom umu, a dijete — po prostoti i čistoti svojega srca. Njegovo bolesno stanje — epilepsija, od koje je stradao sam pjesnik — istrglo je u njega sve one strane uma, u kojima se korijene naši nedostatci: ironija, nadimanje, egoizam, požuda, — i razvilo je samo plemenite strane.

Ako Tolstoj počinje s opisivanjem samoga sebe, biva zato, jer hoće da opisuje samo ono, što znade. On nam pripovijeda svoje djetinjstvo i mladenaštvo, zatim pripadom ali ipak prozirno svoj oficirski život na Kavkazu (u „Kazacima“), svoje uspomene o Sebastopolu i mnogo drugo. Ironično i kritično držanje prema samomu sebi vazda je očito, kad riše samoga sebe. Tolstoj otkriva svoje slabosti i pokazuje svoje pogrješke. Nikada ne izvodi dojma idealne figure. A Tolstoj je tako istinoljubiv, kad opisuje obični život i drugih djelatnih osoba. Uzmimo na primjer prekrasnu pripovijest „Obiteljsku sreću“ (Semejnoe sčastie). Ona proizvodi silan dojam slike o porodjenju, razvoju i gubitku životnih iluzija. Autor nam prikazuje s početka probudjenje ljubavi i njezin procvat, zatim lagano prevraćanje, koje ljubav bračnih drugova spušta na stupanj drugovanja, i napokon ljubav k djeci, koja izmjenjuje sve druge strasti.

Uporedo s realizmom, Tolstoj još vlada darom znamenitoga predvidjanja. On je nadaren ovom historijskom uobrazbom, koja se nahodi tako rijetko. Tolstoj je najzad u toliko suvremen čovjek, da ne kuša uskršavati udaljenih vremena. On ne zahodi dalje od onih epoha, o kojima se može oslanjati na naustične predaje. U svakom slučaju, divna je slika, koju je raskrio pred nama — vijek Aleksandra I. Historijski portreti proizvode takav dojam, kao da su naslikani na osnovu osobnih uspomena. Napoleon i Kutuzov mogu biti za primjere. Prizor audiencije, koju daje Napoleon ruskomu diplomatu, tako je napisan, kao da je pisac bio nazočan kod nje. Kako je rječit, na primjer, ovaj sitni fakt: „Njegov bijeli i tusti vrat resko se je dijelio na crnom ovratniku mundira, od koga se je točio silan zadah kolonjske vodice“. Kako je očevidan parvenus u ovoj maloj sitnici, — u previše silnom mirisu!

Portret pak Kutuzovljev tako je divan, kao i Napoleonov; on je prožet životnom istinom, premda čitatelj ostaje uvjeren, da je pisac previše uzvisio Kutuzova, a Napoleona previše ponizio. Mi ni u čemu ne vidimo Napoleonova genija, nego samo njegovo nadimanje i bezumlje, koje ga je neposredno strovalilo u pogibao.

Naprotiv u Kutuzova uznosi pisac njegovu nedjelatnost, dapače apatiju, s toga što mu to dokazuje, kao da on shvaća, do kakova se stupnja redom izmjenjuju dogadjaji s pravilnom dosljednošću i da pojedina osobnost ne može u njima ništa ni oduzeti ni dodati.

Ova je pristrana sklonost osnovana na sasvim osobitom pogledu piščevu na život. Daleko od nervoznosti i eksaltacije Dostojevskoga, Tolstoj ipak isto tako malo, kao i Dostojevski, uvažava um, isto se tako malo preklanja pred ljudskim veličanstvom.

U Germaniji pisci vjeruju u razum i u kulturu, u Skandinaviji i u Engleskoj u nezavisnu silu osobnosti; Tolstoj i u opće Rusi osjećaju samo jedinu ništetnost čovjeka pred vasionom.

On uvažava vasionu, sudbu, pa nikoga više — ni nauke, ni umjetnosti, ni kulture.

Za nj nisu važne umjetnost i nauka, nego život i smrt — dvije ozbiljne, nedokučne stvari. Velika zadaća, koja svaki dan podaje pjesniku život i smrt, zaglušuje mu vas šum zemaljskoga života. Razum čovječji čini mu se tako slab prema tajni života, te drži, da je u tom odnošaju najskromniji um na istoj ravnini sa najvećim. A osobna volja ništa je pred neodoljivim potokom histo-

rijskih dogadjaja. U istinu ne vodi vojske vodja, nego ju sudbina goni naprijed. Ne upravlja tečajem sukoba glavni zapovjednik. Boj se dobiva ili gubi bez njegova sudjelovanja, silom tajanstvenih impulza.

Značajan je po Tolstoga prizor onaj, kad knez Andrej leži ranjen na bojnom polju i nalazi dapače Napoleona neznatnim i ništavim prema onomu, što proizlazi u njegovoj duši pod neobuhvatnim podnebesjem.

Znatno je takodjer, što nijedan pisac nije tako često prikazivao smrti s takovom istinom i takovom raznolikošću. On isto tako dobro poznaje čuvstvo, koje dolazi prije samoubistva (kako u muškaraca tako u žene), kao i čuvstva, s kakovim muževne ili slabe prirode vide približavanje smrti u vrijeme bolesti, te užas ili oslobodjenje, kakovo smrt sa sobom donosi na bojnom polju.

Ideal, koji se je stvorio u Tolstoga o povratku k prirodnomu stanju, proishodi iz njegova nevjerovanja u čovječji um. Ovaj se ideal ne podudara sa idealom J. J. Rousseau-a s toga, što imade religiozni značaj, kojega nimalo nema u francuskoga filozofa, — premda nas podsjeća Rousseauvljeva ideala.

Karatajev, u „Vojni i miru“, proizvodi tako silan dojam na Bézuhova ne samo za to, što je on prvobitno biće, nego i s toga, što u njemu vidi onu poniznost i onu kršćansku ljubav, kakovih je lišen civilizovani čovjek.

Tolstoj je čist romantik u tom smislu, što ište ideal — ne u budućnosti, nego u prošlosti. On nije čist pesimist s toga, što se ne samo ne odriče težnje k tomu idealu, nego postojano kuša, da ga oživotvori, i što drugima propovijeda, da ga oživotvaraju.

Ovom se stranom njegov pesimizam razlikuje od pesimizma, koji je stekao svoju apogeju (najviši sloj) u francuskoj suvremenoj književnosti. Za francuske je pesimiste život — stvar, do koje ništa ne stoji, i ne vrijedi razmišljavati o njenoj tajni. Jedino je, što oni ljube i cijene, — umjetnost. I sve, na što oni mrze i što preziru u zbilji, cijene u umjetnosti. Kad umjetničko djelo predstavlja samo ono, što je samo po sebi gadno i prostačko, tad možemo biti samo uvjereni, da u umjetničkom djelu ljubimo tek samu umjetnost. Da bi se potpunoma nasladjivao umjetnošću, aristokrat umjetnosti dapače zahtijeva, da blato i niskoća sastavljaju njezino biće.

Naprotiv za Tolstoga je život — stvar tako ozbiljna i tako neiscrpna, da se njegov interes k umjetnosti gubi pred onim, čim ga prožima tajna života. Umjetnost za nj nema nezavisna interesa. Jedno je očevidno u svim njegovim djelima: on pridaje umjetnosti značenje samo kao orudju istinskoga upoznavanja života i samo onda, kad ona predaje predmete, dostojne upoznavanja, ne baveći se na dugo oko onih, koji su toga nedostojni.

Možno je sumnjati o valjanosti njegova pogleda na umjetnost. Što se mene tiče — veli Brandes, — ja ne mogu odobriti umjetnosti, koja prezire formu, slog, to jest onaj živalj, koji i sačinja umjetnost. No slažem se s Tolstim, što uvijek gleda na umjetnost kao na orudje ideje.

Škola spisateljâ, koja se ograničuje na ono, što proizvodi život, kako ga ona vidi oko sebe, — koja ne misli, je li možno i na kakav je način možno popraviti život, — pisac — naturalist, koji napada na moral George-Sandičin za to, jer drži za nemoralno ono, što svi nazivaju nemoralnim, — takova škola imade silu samo sa formalne strane umjetnosti. No jedino tamo, gdje imade velikih nada i velikih ideja, velikih misli o budućnosti, jedino tamo i jest u umovima onaj princip literaturnoga života, koji ih uzdržava od toga, da se okamene, i koji ne dopušta literaturi, da dodje do presahnuća.

U naše je vrijeme moda — uklanjati radost iz sviju pripovijesti. Naše je vrijeme pečalno, a spisatelji izražavaju čuvstva izabranikâ. No to ne će dugo potrajati: na svaki način, to nije posljednja riječ čovječanstva na polju poezije i umjetnosti poradi toga, jer se to kosi sa psihologijskim zakonom, po kojem se pamćenje uklanja pečalnim uspomenama i tako često, koliko samo može, povraća se k sretnim momentima. Doći će doba, kad budu stali u poeziju unositi neocijenjene momente radosti, časove sreće. Kad mine sadašnja moda, rodit će se umjetnost, koja će biti okvirom za ove momente, kao za briljante, i tada će oni iz daleka, ali žarko sjati, kako u knjigama, tako i u životu.

Ja nipošto ne osudjujem, veli Brandes, toga, što je poezija prestala prikazivati idealne figure. No posljedicom je toga postalo, da se je čovječji niveau ponizio u suvremenim romanima. Suviše često značajevi su tako neznatni, da ih i najbolji opis ne može učiniti interesnima.

U sadašnje doba gotovo se svi podudaraju u tom, da je u umjetničkom pogledu umno značenje prikazivanih osoba potpuno bezrazlično. To je istina samo do stalnoga stupnja, poradi toga, što će više umove vazda privlačiti uzvišenije i veće zadaće.

A svojina je pjesničkoga talenta osjećati cijelo značenje i sve pokrete suvremene duše, kako vidimo na primjer u Shakespearea i Goethea.

Velik se pjesnik ne će odreći toga, da se uspne na koju mu drago visinu, do koje su se podigli njegovi suvremenici. On će zahvatiti u svoju mrežu sva skrovišta duše i uma.

U sadašnje doba u književnosti *ženstvo* prelazi u uzdahe i plač za čovjekom, a *mužanstvo* prikazuje ili ono, što je grubo, ili ono, što je žalosno.

S novim razvojem evropske književnosti, sila i veličanstvo, od kojih nam je romanticizam prikazao samo prividjenja, iznova će svečano uljesti u književnost, vjernu zbiljskomu životu.

Književni dar „Matice Hrvatske“ za god. 1892.

Hrvatskomu je svijetu poznato, kako je naše odlično književno društvo na dostojan način proslavilo pedesetgodišnjicu svoga opstanka i blagoslovnoga rada. Ali kao književno društvo „Matica“ je i u godišnjoj svojoj publikaciji ovoj slavi povisila sjaj, jedno pribravši za svoju jubilarnu godinu što je mogla bolje radnje, drugo namijenivši ovoj zgodi dvije svoje knjige: Spomenknjigu, u kojoj je povjest „Matičina“ od njena postanka do danas uz životopise zaslužnih po „Maticu“ ljudi, i „Antologiju hrvatsku“, u kojoj se oko prvaka ilirskih redjaju njihovi uzornici starijega i nasljednici mladjega doba. Sav taj književni dar od *osam* knjiga po izbor, kojima je knjižarska cijena 13 for. 25 nvč. daje Matica svojim članovima, ne žaleći troška ni truda, u sjajnom obliku, a s ponosom može ustvrditi, da nema u svem svijetu društva, koje bi za tako malen prinos svojim članovima davalo toliko uzdarje. To je „Matici“ moguće, jer ju pomaže priznanje i odziv svega naroda hrvatskoga, jer ju na svojim krilima nose njeni vrijedni povjerenici, jer njenim radom upravlja zdušan i brižan odbor, a nada sve za nju živi neutrudljivi njezin tajnik i blagajnik. I tako jedva što smo pod konac prošle godine u našem listu upozorili na ovogodišnji rad naše „Matice“, evo su već knjige doštampane, spremne da polete širom hrvatskoga svijeta. Da bi naši čitatelji razabrali, što se ove godine pruža od „Matice“, mi ćemo po svom običaju obznaniti taj rad, nadajući se, da će nam biti prilike da pojedine knjige potanje ocijenimo. U zabavnoj knjižnici imamo tri izvorne radnje poznatih naših književnika. Tu je ponajprije *J. E. Tomić* sa svojim pučkim igrokazom: *Pastorak,* koji je od uprave hrv. zem. kazališta nagradjen prvom nagradom. Kako je pisac poznat kao vješt dramatik, kako mu je radnja iz slavonskoga pučkoga života, koji on poznaje u dušu, kako mu je jezik lijep i udešen predmetu, mi se veselimo, što ćemo ovaj igrokaz pored prikazivanja na pozornici uživati i kao književni spomenik. Karakteristika je dobra, radnja zanimljiva, pozorišna razredba valjana, a nada sve plemenita je tendencija: rad i poštenje pobuditi u naroda, a sve to bez dosadna moralizi- pučkih odnošaja. ranja živim i istinitim prikazama Plodni i umni naš *Šandor Gjalski* napisao je: *Osvit Slike iz tridesetih godina.* Za pravo bismo mogli reći, da i ova knjiga stoji u savezu sa „Matičinim“ jubilejem:

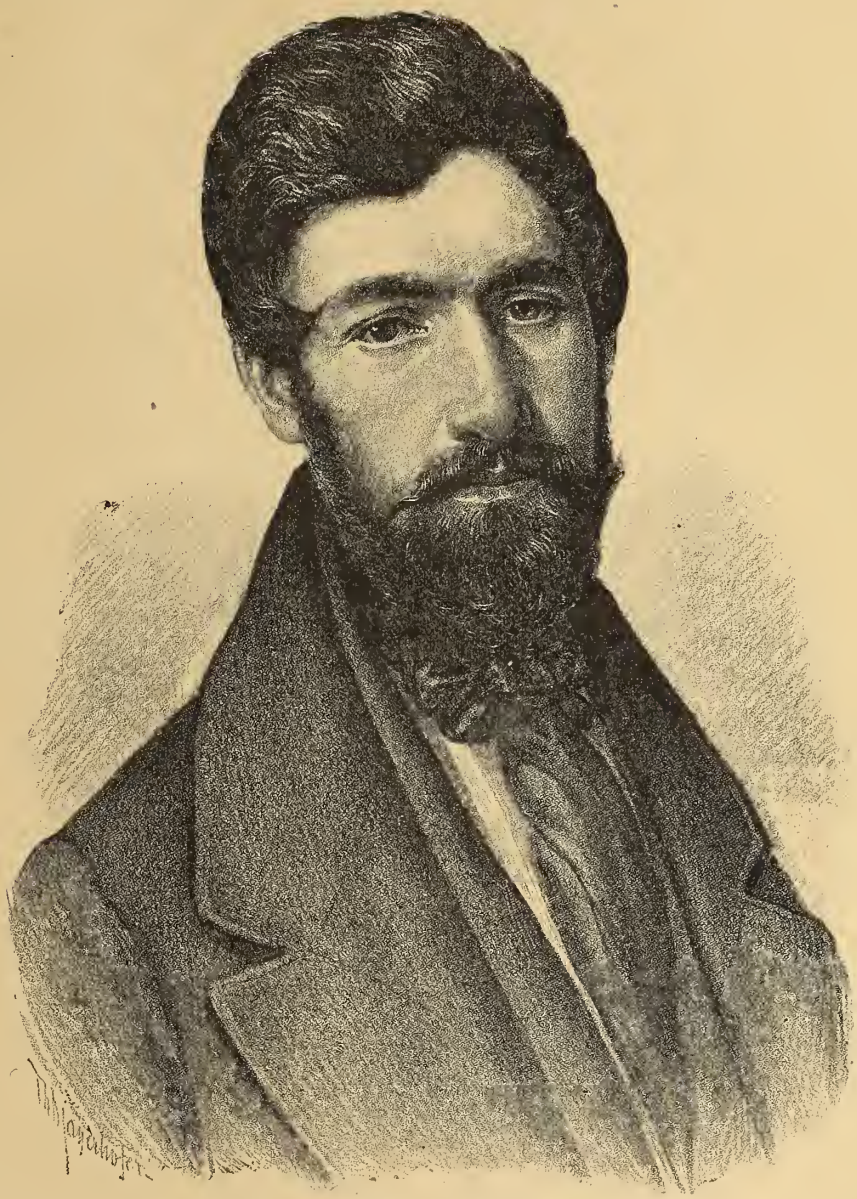

Iz izdanja Matice Hrvatske za god. 1892.

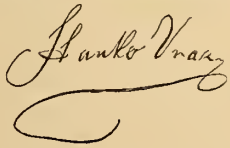

u ovim slikama prekrasno nam Šandor-Gjalski riše ono žalosno stanje našeg naroda i naše zemlje prije književnog preporoda: historijskom perspektivom i psihologijskom analizom pokazuje pisac, kako je pod konac one tužne noći nova zora stala svitati u grudima i u glavi odabranih sinova našega naroda; razlaže, s kolikim se neprilikama i vani i kod kuće borila mala šaka čestitih ljudi, da stvore uslove novomu životu; izvodi pred nas razne staleže i prilike, crta nam ljude onoga doba i objašnjuje, kako je njih sve redom predobila velika ideja, koja je dala život i biće svemu, što od ovo pedeset godina imamo. A opet je sve skladno i u potpunu obliku lijepe pripovijesti: i lični dogadjaji i pojedinačka sudba osoba njegovih živo nas zanima od početka do kraja. Pozdravljamo čestitoga pisca i na ovom polju želeći, da nam još takih slika iz prošlih dana pruži.

Iste je vrste, samo sa užim djelokrugom pripovijest *V. Novaka: Pod Nehajem.* Pero je Novakovo poznato već „Matičinim“ članovima i čitateljima našega lista. U ovoj pripovijesti živo i zanimljivo crta život u gradu Senju za ono nekoliko godina, dok je Senjem gospodovala samovolja neustavnoga života: nehaj i slabost naših ljudi, nasilje i brutalnost tudjinaca, javne i obiteljske prilike, sudbinu čestitih srdaca i himbenih nevaljanaca; svaka je ličnost izrazito opisana, svaka malenkost plastično obradjena, a nada sve sudbina dviju glavnih osoba ove pripovijesti. Ne ćemo da poredimo izbliže, ali nam se čini, da je ova radnja piscu bolje uspjela od njegova „Pavla Šegote“.

Uz ovaj beletristički rad prislanja se *„Antologija* hrvatska“ umjetnoga pjesništva starijega i novijega, što ju je sastavio *Hugo Badalić.* Odbor je „Matičin“ pravo odredio, da se o pedesetgodišnjici „Matice Hrvatske“, koja se slava nije daleko odmaknula od našega književnoga preporoda, narodu hrvatskomu prikažu u glavnim zastupnicima pjesnički prvaci, pravci, oblici i ideje, kako su ih naši preporoditelji pjesnici primili od dubrovačko-dalmatinskih pjesnika i predali svojim nasljednicima. Jezgru sačinjavaju pjesnici iz ilirskoga doba; pred njima su stari, iza njih noviji pjesnici, tako da ova knjiga prikazujući umjetno pjesničtvo hrvatsko od četiri stotine godina mnogo može doprinijeti k tomu, da se u narodu probudi i uzdrži zdrav ponos narodni. S ove svoje namjene nije ova knjiga mogla primiti *narodne* poezije, jer se u njoj narodna psiha pokazuje načinom *naivnim,* a ovdje je trebalo otkriti, što je umjetna poezija *svijesnim* radom privrijedila narodnoj kulturi. Nadamo se, da će ova knjiga, koja je i opremom svojom veoma ukusna, biti uresom i nasladom svakoj hrvatskoj porodici.

U *poučnoj* knjižnici evo nam: *„Spomen-knjiga“,* povjest „Matice Hrvatske“ od g. 1842. do 1892., koju su sastavili *T. Smičiklas i Fr. Marković.* Sa dvanaest portreta i jednim snimkom rukopisa.

Ovdje je najprije nacrtana sama povjest „Matice hrvatske“ od početka do danas, iza njih su znameniti članovi uprave, a napokon znameniti dobrotvori „Matice Hrvatske“. Svi su ovi životopisi s velikom pomnjom izradjeni i vještački izvedeni: svaki je pojedini krasna literarna studija, a izmedju njih se osobito ističu životopisi *Ivana Mažuranića* i *Augusta Šenoc,* za koja se dva pokojna velikana tek sada može reći, da imaju u hrvatskoj literaturi ocjenu dostojnu njihove znamenitosti. Možemo ustvrditi mirne duše, da toliko priloga za upoznavanje književnosti hrvatske dosele nigdje nema na okupu, koliko u ovoj knjizi, po čemu će ona ostati dragocjeno skladište i majdan za sva vremena u našoj literarnoj historiji. A vanjskom opremom ona s „Antologijom“ spada medju najukusnije knjige naše.

Marljivi zemljopisac *I. Hoić* ljetos nam je napisao treću knjigu ovećega djela: *„Slike iz obćega zemljopisa“.* U tom su dijelu ove evropske zemlje: Skandinavski poluotok, Danska i Njemačka. Tkogod se je upoznao s prve dvije, rado će posegnuti i za ovom knjigom, koja je isto tako zanimljivo i savjesno napisana a ukrašena je sa 74 slike i tri zemljopisne karte poput svojih predšasnica. Želimo što prije da dodje red na slijedeću knjigu, u kojoj će biti govora o slavenskim zemljama.

„Matičinim“ članovima sa svojih „Slika iz pomorskoga života“ dobro poznati pisac *Juraj Carić* napisao je u proslavu četiristogodišnjice otkrića Amerike knjigu: *Kristof Kolumbo i otkriće Amerike,* koja je ukrašena 51 slikom i jednom geografskom kartom. Iza kako je orisao stanje Amerike i kulturu njenih stanovnika prije otkrića, prelazi na razna putovanja i otkrića prije Kolumba, a napokon u veoma zanimljivu obliku izlaže Kolumbov život i njegov rad. Kako je knjiga upravo u horu napisana, ne sumnjamo, da će se u nas i staro i mlado njome nasladjivati.

U nizu svjetske povjesti, koju je „Matica“ prije nekoliko godina započela, ove je godine učinjen mali skok, te je *Ivan Rabar* u lijepu prijevodu s francuskoga podao Mignetovu: *Povjest francuske revolucije.* Mi smo zahvalni „Matici“, što je prijevod valjanoga djela Mignetova povjerila čovjeku, koji je već prije dokazao, da je marljiv i savjestan radnik. Rabar je knjigu popratio zgodnim pripomenkom, u kojem se razlažu prilike, iz kojih se razvila revolucija, i rišu odnošaji u tadašnjim evropskim državama. Knjizi povećava vrijednost savjesno izradjeno kazalo, u kojem se o pojedinim ličnostima spominju pojedinosti, koje se nijesu mogle navoditi u samom djelu.

To su knjige, koje Matičini članovi dobivaju uz godišnji prinos od 3 for. Osim toga i ove je godine izašao svezak prijevoda klasika, i to: *Plutarh, životopisi dio prvi,* u kojem su životopisi glasovitih *Grka,* kako su u drugom bili slavni Rimljani. Tko god je uživao u drugom dijelu, jamačno će rado posegnuti i za ovim, koji rese sve prednosti valjana prijevoda. A bilo bi željeti u interesu naše književnosti, da se tako znamenito poduzeće Mati-

čino od naroda što izdašnije podupre, i to tim prije, što se uza svu potporu, koju uživa ovo izdavanje, bez znatna odziva od naroda mora zategnuti tako korisni rad.

Na koncu ovoga referata čestitamo našoj revnoj „Matici“, a našim čitateljima preporučamo, da se što prije upišu kao članovi, neka se ne bi dogodilo. kao, žalibože, lani, da su pored sve velike naklade mnogi stari članovi ostali bez knjiga, jer su se nešto kasnije prijavili. Ove je godine štampano doduše za 1000 primjeraka više, ali se čini, da će se brzo razgrabiti. Dao Bog, da „Matica“ drugu pedesetgodišnjicu započne okruglim brojem od 10.000 svojih članova! **V.**

U našoj domovini prije trista godina.

U spomen tristagodišnjice boja sisačkoga*.

Nekoliko mjeseci ima još do 22. lipnja, što će se navršiti ravna tri vijeka, otkada shrva mač kršćanski zator osmanlijski a pred nečvrstim zidovima starodavnoga Siska. Tridesetak godina dogadjaju tomu unaprijed, potamnjuje polumjesec Muhamedov po prvi put razbivši se o tvrda prsa Hrvata Nikole Zrinskoga. Sad drugi Hrvat — po činu i on ban Hrvatske — pripravlja „rasulo“ domu Osmanovu. Udarci oni, što no zalomiše pod Siskom, ječe po dalekim stranama kopna evropskoga: Italiji, Španjolskoj, Njemačkoj i drugud. Hrvat je imao razloga, da vesela srca i tronuto pogleda na to djelo svoje. Jedno se stoljeće, što su Habsburzi sjedjeli na prijestolu Hrvatske, primicalo kraju. Kad su oci domovine naše bacili oči na tu dinastiju, pripinjali su oni nade svoje uz moć te kuće. U spoju sa snažnom Austrijom mogli bi predobiti natrag zemlje izgubljene; a — ono! Past će i vrbaška i unska linija, te ostaju kukavni ostatci ostataka *nekadanjega* kraljevstva Hrvatske (reliquiae reliquiarum *olim* regni Croatiae.) Nestade mnogih čvrstih branilišta kao Jajca, Osijeka, Kostajnice, Kupe, Stine, Cazina, Bužima, Izačića i Ostrošca, malo pred bitkom sisačkom i Ripača,[1] a da drugih i ne napominjemo. Postoje još dva najčvršća bedema, geografska središta nekad države hrvatske. Bihać i Sisak prkose jedini još bijesnim nasrtajima turskim; nemio se dušmanin sad žalijeće na njih. Uzalud Hrvatima naricanja, uzalud tužbe; uzalud svi vapaji u češki Hradčin: duša kralja alkimiste[1] prianjala uza zvjezdano nebo. Čuše se u carskom vijeću iz ustâ Nijemca baruna Krste Auersperga ove riječi o prilikama na hrvatskim krajinama: „nema riječî, da zadosta ispripovjede i izraze skrajnju nuždu i slabi ustroj obrane Krajine. *Žaliti je, što na tolike molbe i zaklinjanja nije od cara nikakva odgovora; očevidno je, da je namjera* sasvim napustiti siromašnu hrvatsku krajinu. Mora ta tužba doći do svemogućega Boga; njega molimo. da on stane vladati svojom svemogućom desnicom, pa da nam pomogne.[2] Tako o položaju našem sam Nijemac. A kano da svega još nije dosta, buni se i narav sama. Godine 1590. zatrese se i tlo Zagreba grada. Iste znatne godine priprema kraljevini našoj turski divan zla nova. Bila svršila Porta rat s Perzijom, a bilo kao načelo neko državnika stambulskih vijeka 16. ratovati, jer mirom puca zgrada Osmanova. Ili Poljacima ili Mlečanima ili Hrvatima sudjeno je vidjeti opet znance stare. Tako tjerao Sinan vezir slabašnoga Amurata III. Uzalud vrhovni muftija vapije proti: „a što, ako mi povrijedimo medjunarodno pravo, prekršivši primirje poduzmemo rat, pak tako rasrdimo predobroga i prevelikoga boga i volju našega Muhameda; ako prvi napušteni i od sreće vojske pogubimo (a ta kob daleko od nas bila!), te po zasluzi budemo kažnjeni“.[3] Tako muftija, ali mu ta smjelost pripravi grob: nesta ga otrovom. Paša bosanski Hasan dobije potajne zapovijedi, da osvaja po Hrvatskoj; eto time povoda ratu, a onda su prostrana vrata tužbama, da je tvrdi mir prekršen (koji je netom ponovljen bio na 8 godina). Doista, rijetko kad režilo je čije srce na ubogu našu zemlju kao što je

* O sisačkom smo boju obaviješteni dosta dobro. Šteta, što se izgubi «povjest opsade Siska», koju bio napisao potonji zagrebački biskup Nikola Selnički (Zelniczey) na jeziku latinskom. On je bio tim dogadjajima savremenikom. U ostalom je stvar opisana na dosta potanko kod Ištvanfija, kojega je Selnički pomagao podatcima. Pak imamo i drugih savremenih vrela. Napominjemo samo pisma sisačkih branitelja zagreb. kaptolu, koja su veoma znatna objašnjivanja onoga doba. Mi smo upotrebili sva vrela, kano i ono što je o tom pisano izim djelca Radićeva: Die Schlacht bei Sissek, Laibach 1861. (mala raspravica od 8 strana), pošto nam ga ovdje nije moguće dobiti. U ostalom, mi Radića ne trebamo, jerbo smo upotrebili Dimitza i druge, koji su njega imali pri ruci.

[1] Joh. Freih. von Valvasor: Ehre des Herzogthums Krain, Laibach-Nürnberg 1689., IV., str. 10—26.

[1] Car Rudolfo bio alkimista i astronom i sve, samo ne vladar.

[2] Dimitz: Geschichte Krains III., str. 244.

[3] Isthvanffius: regni hungarici historia, Colonia Agrippina 1685., XXVII. str. 381. Poput Livija Rimljanina zna ovaj naš povjesnik za kojekake govore. Mi smo te riječi spomenuli ne kano da bi muftija *baš te* izustio, već jer je on tako od prilike rekao. Kod Turaka se pitali za savjet muftije prije znatnijega čina.

*

toga krvožednika. Poturica taj loze hrvatske ili talijanske[1] ne zasićuje se krvi, dimom i tjeranjem robova, dok ga privlačiva zemlja ne priteže za na uvijek. Hasana, kako je bio bojovan, nije trebalo tek poticati. Eto ga s mjesta: robi, pali s 5000 ljudi krajinu medju Križevcima i Ivanićem. Da je svijet drhtao od gologa mača njegova, svjedokom je to, što je Nikola Mikoč, kanonik i opat djakovski, napustio svoje zvanje te se kano predstojnik čazmanski odumio posvetiti domovini. Zagrebački kaptol daje tomu čovjeku u ruke ključe grada Siska, koji će braniti sa svojim kolegom Stjepanom Kovačićem (Fabritius, lat. naziv). Upadaj od g. 1590. i 1591. nije Hasanu uspio. Čete mu budu pri nekom okršaju potučene, a pade i sam vodja Osman. Tom prilikom gube Turci do 400 sužanja, a naši su dobili i topova nekoliko.[2] Sam Hasan nije bio na licu mjesta; dakako on pljačka što samo može i koliko može. Guščerovec, Božjakovina, Bukovec i Vrbovec i sv. Jelena i sve s ovu stranu Zagreba ćuti nemilu ruku njegovu. Da mu dopustiše vode rijekâ Glogove i Lonje, bilo bi još i gorega. Izgubljene je topove poslije zahtijevao natrag od nadvojvode Ferdinanda, komu su bili poslani u štajerski Gradac. Ne dobi odgovora. Banom naše kraljevine u to je vrijeme Toma Bakač Erdedi. Bansku stolicu zasio on g. 1584. iza mrskoga Nijemca Ungnada. Primajući ocevi naši novoga bana u zagrebačkom saboru sa suzama u očima[3] naznačivahu time, da će biti ljubimcem narodnim. I zbilja narod nije u dvostrukoj — da ne rečemo trostrukoj — borbi uzalud u njega upirao oči. S jedne strane Nijemcima, što no su jurišali na slobodu države naše, a s druge Turcima, stavlja on jednima nasuprot riječ silnu, energičnu, a drugima oštar mač svoj. I pri ovim provalama Hasanovim, da nekrstu odmazdi, tuče Moslavinu. Ne će ona izdržati njegovih udaraca, pada i predaje se. Ban ju ori, kolijevku slavnoga roda svoga. Na obje protivne strane: u Carigrad i Zlatni Prag odletješe oštre tužbe. Rustan, poslanik Hasanov, svaljivao svu krivnju na nevjeru bana hrvatskoga. A za uzorak zala, što ih je počinio taj čovjek, dao lukavi Moslem donijeti veliko topovsko zrno od 60 funti težine; taka zrna da su tukla grad turski Moslavinu. Treba, da paša bosanski uzmnoži čete svoje i da se osveti; tim više, što će ban hrvatski podsjedati i grad Veliku. Sinan vezir umio je tako vješto obmaniti Amurata III., da je padišah uvjeren bio o vjerolomstvu cara njemačkoga. Austrijskomu je poslaniku kod Porte rečeno, da dvor i savjet velikoga gospodara sumnja o miroljubivosti bečkoga dvora, a tu sumnju da dobro potkrepljuje i zatezanje s dankom.[1] Hasan se digao opet na noge; posvuda strava od njega. U sisačkim se stranama pronose crni glasi, da bi moglo dvijesta haračlija Zagreb upaliti.[2] Zagrebčanima bilo se čuvati.

Hasan osvaja, pod njegovim udarcima padaju tvrdi gradovi Hrastovica i Gore; pak se po tom puti k Sisku. Da će kanonik Mikoč, kojega su ljudi obično Mikcem zvali, grad braniti, već smo spomenuli. Bio taj čovjek Siščanin i za to dobar znalac tamošnjega zemljišta, pak mudar i taktičan. Danas bi taki dogadjaji pripadali medju čudesa: pop da bude zapovjednikom grada. Mijenja se duh vremenâ. Listovi Mikočevi, što ih slao zagrebačkomu kaptolu, svjedoče nam, kako se je dobro razumio čovjek taj u umijeće bojno.[3] On namješta straže, odabira mjesta za bombarde, postavlja ih, ruši kule i nove gradi: to sve prema strategijskim obzirima. Teško mu je išlo: svijet gladan voli loviti ribe nego krute ratne posle vršiti, pak toliki bjegunci od vojne službe čine, da mu je upotrebljavati i disciplinarne kazni.[4] On izdrža prvu opsadu grada, a poslije nadodje prekrvava druga i treća. To bješe godine 1591. Lako je bilo banu Bakaču zapovijedati Mikoču: sve seljake pod oružje; ali tko će ih hraniti? — pita umjesno Mikac.

Nijesu ni ocevi naši gledali turskih provala prekrštenih ruku. Uhoće banove donose prije nego se slutiti dalo pouzdane glase, da je Hasanu naloženo, da zauzme Bihać i Sisak; prema tomu neka se i Mikoč vlada. Još prije početka nove godine 1592. sazivlje ban Toma Bakač Erdedi hrvatski državni sabor (generalia comitia *ex edicto bani)*. Evo, što je zaključeno: Pod „zastavu kraljevsku“ imaju doći svi prelati, velikaši i plemići i drugi posjednici i svjetovnjaci i duhovni, i to glavom (personaliter) imaju biti uz taj banderij i uz bana *za vrijeme općenite vojne u toj skrajnjoj pogibli.*[5] Svi svjetovnjaci i duhovnici, gospoda i plemići imaju staviti po jednoga konjanika od deset kuća. Nema li jedan posjednik deset kuća, ima se složiti s drugim te sastaviti broj. Imaju podnositi sve terete, što ih plaćenici vojnici snašaju, kad ratuju. Žene imućne, dječaci, starci i slabi, što no za rat nijesu, imaju takodjer dati vojske prema broju čeljadi i imetku. Udovice će ostati kod kuće, gdje će se Bogu moliti. I samostanci imaju dati svoj dijelak: četiri

[1] Prema Ištvanfiju bio bi Hasan rodom iz Tracije. Iznajprije posta on nadglednikom nad sultanovim pticama. S pomoću jedne od svojih žena i preporukom vezira Sinana posta za tim nasljednikom Ferhata bosanskoga, kad je ovaj bio promaknut. Isthvanffius p. 383.; Dimitz III., 246. drži ga Talijanom; Vitezović: Plorantis Croatiae saecula duo zove ga Hrvatom; svi ga hrvatski povjesnici drže *našim* odrodom.

[2] Juraj Ratkaj: Memoria regum et banorum regnorum Dalm., Croatiae et Sclav., Windobonae 1772., str. 143., 144.

[3] Ad. Balt. Krčelić: historia ecclesiae zagrabiensis I., 271.

[1] Isthvanffius, 385.

[2] Krčelić I., 282.

[3] Te sam listove upotrebljavao po izdanju Krčelićevu u spom. dj. str. 280. i dalje. Istina, imao sam u ruci i Marcelovićevu kroniku, koja je još u rukopisu knjižnice kaptolske, odakle je Krčelić te listove i uzeo, ali je nijesam upotrebio, pošto sam se uvjerio, da Krčelić barem tu nije ništa mijenjao, ili bolje, da je tu pošteno radio.

[4] U Krčelića str. 281. ima o tom pismo Mikočevo.

[5] «tempore generalis in extrema hac necessitate expeditionis.» Krčelić, spom. dj. I., 282.

konjanika. Inostranci trgovci u kraljevstvu Hrvatskoj imaju uzdržavati konjanike, a to prema svomu imetku i trgovini. I naseljenici imaju dati vojnikâ; gradovi opet kola za prijevoz topova i drugoga strjeliva. Tko bi se usudio ne izvršiti zapovijedi sabora, sve će mu se njegovo oduzeti i konfiskovati. Sve se ima pokoravati kapetanu kraljevine, dakako: ban je i nad njim. Bio tad kapetanom ili vojevodom kraljevine jedan Gregorijanec, ali bolestan. Staleži odredjuju, ako za neko vrijeme ne bi ozdravio, neka ban u sporazumu s podbanom i protonotarom izabere drugoga.[1] Izim svega toga ima svak živ donijeti živeža. Uz to se imaju popraviti tvrdjave i staviti u obrambeni položaj. Ima li gdje takoga grada, komu bi gospodarilo više braće, a nemar se kod njega vidio, razvidjeti je protonotaru: na komu je krivica. Koji će ushtjeti tvrdju popraviti, onomu se neka dadu „litterae regni" pod pečatom kraljevstva.[1]

Tako stroge i čvrste mjere snovali ocevi naši, da obrane ovu grudu zemlje. Bio to pravi narodni ustanak. Pak uza sve to traži Hrvatska pomoć još od svojih njemačkih saveznika. Vrhovnu upravu u našoj domovini vodio za onda nadvojvoda Ernest; na nj se obraćaju staleži, da pošalje Sisku u pomoć četâ i strjeliva, a u Zagreb neki stalni broj pješaka i topova.

[1] Ti se zaključci hrvatskoga sabora mogu čitati u Krčeliću spom. dj. I., 282.

[1] Vidi spom. djelo Krčelićevo na str. 283.

(Nastavit će se.)

Operni trg u Berlinu.

Iz izdanja Matice Hrvatske: Hoić, Slike iz obćega zemljopisa.

Silvije Strahimir Kranjčević.

(K slici u 2. broju.)

Hrvatski pjesnik, Silvije Strahimir Kranjčević, rodio se 17. veljače 1865. u Senju od oca Špire i matere Marije rodj. Marković. Osnovnu školu i cijelu gimnaziju svršio je u Senju. Pošto je dva mjeseca polazio kao eksternista bogosloviju u Senju, posla ga biskupski ordinarijat u Rim, gdje je slušao logiku od studenoga 1883. do svibnja 1884. u Germaniku (Collegium Germanico-Hungaricum.) Medjutijem pokaza se, da u njega nema poziva za svećenički stalež, i on istupi iz toga zavoda. Sreća htjedne, te je baš svibnja 1884. u Rimu boravio biskup Štrosmajer. Dr. Crnčić predvede ga u sv. Jeronimu pred biskupa, komu Kranjčević ispriča svoju nevolju i kako bi rad u Zagreb. Njegova Preuzvišenost utješi ga vrlo ljubazno i dade mu svoju posjetnicu na dra. Račkoga, komu od tog vremena blagodari mnogi savjet i potporu. S prve imao je u Zagrebu novaca i živio vrlo veselo,

nego pošto se pregrabi, stade bogme neugodno kuburiti. Bilo je dana, kad nije ni hljeba imao, a stid ga spopadao prositi ga u drugih. Napokon upisa se u tečaj za učitelje gradjanskijeh škola i dobivši u početak od njeg. Preuzvišenosti biskupa Štrosmajera lijepu potporu, polazio je pomenutu praksu, kad mu umre otac, i on se povrati kući u Senj. Godine 1885. u listopadu nastavio je opet prekinute nauke i redovno dobivao mjesečnu potporu iz ruku nezaboravnog dobrotvora i čestitog Hrvata Ante Polića, veletršca na Rijeci. U ožujku 1886. položi ispit, a pod jesen iste godine nastupi službovanje u trgovačkoj školi u Mostaru. Pošto je od onda sproveo dvije godine u Livnu, a četiri u Bijeljini, dodje u rujnu 1892. opet u Livno, a šta će biti dalje, to Bog zna!

Kranjčević je stihove otpočeo praviti jošte u gimnaziji i to rano, al to bijaše tajna pod sedam pečata. Sam priznaje, da ga je bilo vrlo strah, kad god je pomislio, da bi ih tkogod mogao naći. Prva pjesma, koju je čula iz njegovih ustiju druga osoba, bijaše neka izgubljena oda „Suncu“. Ta druga osoba bijaše njegova mati. Veli, da su se onda plakali, njegova mati i on, i Bog zna, što im onda pade na pamet plakati. To je bilo rano, jer je mater izgubio već u 15. godini. Kasnije se silno bacio na ljubavnu poeziju — dakako i na samu ljubav, al vrlo idealno. Kasnije, pošto se nešto uslobodio, upotrebljavali su njegovi školski drugovi te njegove intimne izljeve srca jednostavno u svoje praktične svrhe i jurišali njegovim stihovima na srca svojih „djeva premilenih“.

Prva Kranjčevićeva štampana pjesma izidje g. 1883. u „Hrvatskoj Vili“, i to kao neka kopija one Horačeve: „Dulce est pro patria mori“. Kranjčević bio je za onda u VIII. gimnaziji. Njegov je razred po gotovo umirao za domovinu. Kad je onda krenuo u Rim, predade ocu uz put zbirčicu ljubavnih osjećaja. Te su pjesmice izišle u spljetskoj „Nadi“ pod naslovom — „Ja pregaram!“ — U tim je pjesmama pripovijedao javno svima ljudima, da će stojeći uz oltar božji jednom rukom trgnuti mač protiv krvnika svoga naroda, a drugom zagrliti ljubav svoju!

Iz Rima slao je nekolike pjesmice u „Slobodu“, bečki almanak „Zvonimir“ (Otpušteni vojnik. Iz samostana) i prvu pošiljku u „Vijenac“. To bijahu dvije pjesme: „Noć na Foru“ i „Kolo sreće“, koje su iste godine u „Viencu“ i štampane, a u tom počethu osobito ga je sokolio tadašnji urednik „Vienca“, prof. V. Klaić.

Refleksivna pjesma „Noć na Foru“ pobudila je svojom živom plastikom i lijepim mislima veliku pozornost u našem književnom svijetu. Svatko je poćutio, da se javlja novi talenat pjesnički, koji će biti na diku knjizi hrvatskoj. No već u toj pjesmi izbija na vidjelo glavna značajka poezije Kranjčevićeve. Tu je plastičan opis noći na Foru, pjesnik se zavezao u elegične misli o slavnoj i krvavoj prošlosti staroga Rima, bujna mašta njegova dovodi mu pred oči karakteristične prizore i primjere rimske davnine. Ali kako je dobar sin predobre majke, mozgom mu mune u taj čas „pregorka spomen materinskih jada, gdje vidje, kako sjajne krune trunu i na što narod bez slobode pada“. Elegični ton i žarko rodoljubno čuvstvo glavna su obilježja i mnogih kasnijih pjesama Kranjčevićevih.

God. 1885. izdade mladi pjesnik zbirku pjesama prvijenaca pod natpisom „Bugarkinje“, koje je prof. dr. Milivoj Šrepel iste godine povoljno u „Viencu“ ocijenio. Priznaje pjesniku, da ima u njega žive mašte, vrela i srdačna čuvstva, pravoga pjesničkoga zanosa. Ističe, da je pjesnik udario u žice sjetne i nevesele, ali ga ne ostavlja tješilica nada, da će narodu svanuti rumena zora. U duši pjesnikovoj tinja iskra plemenštine i rodoljublja, plamen pjesničkoga zanosa. Pjesnik je najsretnije ruke, kad mu je plastično risati bijedu siromaštva i očaj ropstva. S pjesnikove lire odjekuju ponajviše zvukovi tragičnoga čuvstva, dok mu je za nježne lirske pjesme odviše na putu prevelika refleksija. Bujna je u njega refleksija i misao plastična, ali oblik nije još dotjeran; ima nejasnih mjesta, a gdjegdje suvišno gomila riječi. To je jezgra Šrepelova suda, a može se reći, da u glavnom, izuzevši mnijenje o obliku, vrijedi i danas, makar je pjesnik znatno napredovao za ovih osam godina. Napredak taj opaža se osobito u potonje tri godine, kad je kitio „Vienac“ lijepim plodovima svoje bogoduhe vile.

Pjesnikov prelaz u Bosnu dobro mu je došao u ono vrijeme, kad je trebao da svoje čakavsko uho prekali na štokavskom nakovnju. — Pored spomenute zbirke pjesama izdao je u ono vrijeme na svijet više pjesama, i to razasuto po „Slobodi“, „Hrvatskoj“ i „Balkanu“. Za srpsko-bugarskoga rata izišla je u „Hrvatskoj“ pjesma „Kajinu“, koja se je u nas mnogo čitala i hvalila.

Za cijelo ovo vrijeme pjevao je revno za „Vienac“, koji ga s ponosom ubraja medju svoje najvjernije i najbolje suradnike. Iz velikoga broja tih pjesama ističemo: „Uskočke elegije“, kao odziv pjesniku „Žumberačkih elegija“ (1885 i 1887), „U katakombah“ (1886); „*Ideali*“, „Na Kaukaz“, „Pjesma moje sreće“, „*Astraea*“, „U zanosu“, „Svijet i pjesma“, „Zadnja uskočka šajka“ (g. 1890); „Vjetrić vije“, „Utjeha“, „*Pamet i sreća*“, „*Smrti*“, „Vili pjesme“, „*Stara slika*, (1891); „Ditiramb“, „Angelus“, „Iza spuštenijeh trepavica“ „Kako je postala nada“ (1892), pak pjesme u prozi: „Vanitas vanitatum“, „Priča iz pradavnih dana“, „Demonovo ogledalo“. — U „Domu i Svietu“ izišle su pjesmice: „Svijetu“ i „Zvijezdama i zvijezdi“, pa alegorijska sličica „Suza“. U „Pobratimu“ su ugledale svjetlo ove njegove pjesme: „Pred knjigom povjesti roda moga“, „Neznani grob“ i „Zapad sunca“. Kranjčević je ostao vjeran svomu osnovnomu pjesničkomu karakteru, premda novije njegove pjesme pokazuju znatan napredak. Pjesničko zvanje drži svetim, njegov se duh rado vine u carstvo ideja i rado razmišlja o udesu ljudskom i uredjenju prirode. Idealizam svoj ispovijeda u više pje-

sama, ali najočitije u umnoj pjesmi „Ideali“. Duh mu u vise neizmjerne lijeta, a iz tijela u ponor sapeta, no ne može nikad stignuti, kud se smion vije. A na umu ima toliko snova, cijelom svijetu dosta blagoslova. Kao što je kao dijete, gledajući na zvjezdano nebo, majci govorio, da bi onu zvijezdu rada, tako sada duh njegov poseže za čistim i nedohvatnim idealima.

Njegove su pjesme misaone i zadahnute čistom poezijom. Kad Kranjčević ispjeva pjesmu, vidi se, da je htio nešto narodu kazati. On pjeva samo onda, kad mu duša pjeva. U novije je vrijeme spjevao četiri osobito krasne pjesme: „Astraea“, „Pamet i sreća“, „Smrti“ i „Stara slika“. Da kažemo riječima Preradovim, te su pjesme „po mislima duboke, a po srcu do neba visoke“. U Kranjčevića je gotovo svagda refleksija, misao, pretežitija od čuvstva, ma da je ovo žarko i puno pjesničkog zanosa. Jačinu čuvstva njegova slabi bljedoća umne refleksije. Da se valjano mogu shvatiti djela njegova, vrijedno je znati, da je pjesnik, kako sam priznaje, slabo što čitao i proučavao tudje velike pjesmotvore. Nasuprot rado zavirkuje u realna djela i divi se čudesnomu uredjenju prirode i ljudi.

Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi.

Napisao **Stjepan Bosanac.**

Poznato je, s kolikim se marom u osamnaestom i na početku devetnaestoga vijeka počela izučavati narodna poezija. Mislimo, da je ovdje posve suvišnje razlagati, kako je doslije prezrena narodna poezija od jednom zadobila časno mjesto u literaturama sviju prosvijetljenih naroda, premda rado priznajemo, da bi bio vrlo zanimljiv posao u jednoj slici pribrati sve uzroke ove veoma znamenite pojave.

Spomenut ćemo samo, da je upravo naša hrvatska i srpska narodna poezija, kako ju je iz bogatoga i svježega izvora počeo crpsti Vuk Stefanović Karadžić g. 1814. u Beču. zadobila najljepši glas u Evropi. Svojom originalnošću i ljepotom, koja je svakomu očevidna — kako veli glasoviti Nijemac i velik prijatelj naših narodnosti[1] Jakov *Grimm* (Über das finnische epos, Kleinere Schriften II. p. 77) — zadivila je i iznenadila sav prosvijetljeni i učeni svijet, te se najizvrsnije glave stadoše zanimati za našu narodnu poeziju. Interes za naše narodnosti uopćeno, a za našu narodnu poeziju napose, bio je silan, ali nevolja je bila, što je skupocjeno blago bilo zagrnuto jezikom, koji je Evropi bio nepoznat.

Za to nije čudo, te učeni svijet vapije za prijevodima.

Tako njemački istorik Joanes *Müller* pod kraj prošavšega vijeka pozove Dubrovčanina Gjorgja Ferića, koji je već bio preveo narodne poslovice u latinski jezik. (Georgii Ferrich Rhacusani Fabulae ab illyricis adagiis desumptae, Dubrovnik 1794), neka bi još štogodj narodnosti naših preveo u latinski jezik, te mu uz ostalo piše: Cum in latissima regione, quae ab Istro ad verae Graeciae fines inter duo maria patescit innumerae tribus vario vel eodem tempore habitarint, plurimarum puto quaedam in lingua, moribus memoria vestigia remanserint, *magnam in iis colligendis* tum praecipue *gratiam* doctorum hominum *inibis,* cum quae optime cecineris, ea *unde et a quibus habueris brevi commentatione indigitare velis* (V. Jagić, Gradja za narodnu slovinsku poeziju, Rad 37 p. 136).

Ako izuzmemo Fortisov prijevod krasne naše balade „Žalosna pjesma plemenite Asanaginice“ u knjizi: Viaggio in Dalmazia dell' abbate Alberto *Fortis,* Venezia 1774, onda imamo prvi prijevod naših narodnih pjesama od spomenutoga Dubrovčanina Gjorgja Ferića, koji je svojoj poslanici na Müllera (Ad clarissimum Virum Joannem Müller Georgii Ferrich Ragusini epistola, Ragusii 1798) priložio i prijevod 38 pjesama, medju kojima ima svakako i pravih narodnih pjesama.

Koliko vrijedi ovaj posao Ferićev, vidi se iz ovih riječi, što ih je nazad sedamnaest godina napisao V. Jagić: „Ferić odazva se istina pozivu, ali jedva da je Müller njegovim odgovorom bio zadovoljan. Našemu Feriću bijaše žalibog više do toga, da se pokaže kao vješt latinski pjesnik, nego li da bude vjeran tumač onoga, što je obrazovani inostranac od njega izgledao. U nedugačkoj poslanici: Ad clarissimum Virum etc., napisanoj dakako u stihovima, govori Ferić dosta zapleteno o svemu po nješto, o pjesmama, o guslama, o kolu i još koje što; razmeće se latinskim frazama, koje vjernoj slici stvari samo smetaju. Najposlije priložen je i prijevod od 38 narodnih pjesama, odabranih bez kritike: narodno je pomiješano s nenarodnim, prijevod je odveć slobodan, odstupa od originala bez nevolje, jer je prevodiocu više do efekta latinskih elegancija nego li do vjernosti. Koliko više njega stoji u tom Fortis! Pak da nam je kojom srećom priložio originale, mi bismo mu sve oprostili; ali ni njih nema, kao u Fortisa, nego

[1] Vuk u predgovoru k prvomu izdanju narodnih poslovica zove ovako tvorevine narodne: »A ovake *narodnosti* (t. j. narodne pjesme, pripovijesti, zagonetke, običaje i riječi) treba kupiti — p. IV.

I Vuk *Vrčević* upotrebljava u tome značenju riječ *narodnosti* Помањэ народне свечаности, Панчево 1888 p. 5.

samo po jedan — dva stiha s početka, iz kojih se dakako ne može ništa bolje razabrati nego li njegovo veliko odstupanje od slovinskih tekstova. Tu nebrigu Ferićevu trpimo s tim teže, što se iz prijevoda vidi, da su njemu pri ruci bile prave narodne pjesme, kojih on nije crpao ni iz Kačića ni iz Fortisa, ako nije iz ovoga posljednjega uzajmio Hasanaginicu, premda o tome u poslanici ništa ne spominje. Ali je početak upravo kao u Fortisa:

Što se b'jeli u gori zelenoj?
Al' su sn'jezi, al' su labudovi?

(Nastavit će se.)

K slikama.

Stanko Vraz. Iz krasne Matičine »Spomenice« donosimo sliku pjesnika Stanka Vraza. Ta je slika do sada nepoznata, a snimljena je sa portreta Vrazova, uljene slike pjesnikove, koja se sada nalazi u posjedu »Matice Hrvatske«, a potječe po prilici iz g. 1840/2., kad je bio u najljepšoj dobi od 30—32 godine.

Književnost.

Hrvatska. *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.* Razred matematičko-prirodoslovni držao je 19. o. mj. javnu sjednicu, u kojoj je predavao *prof. Mohorovičić o „Tornadu u Novskoj“.*

Pisac razlaže u svom čitanju, kako je prošle godine u Novskoj nevrijeme porazbacalo vagone željezničkog vlaka stranom prema jugozapadu, stranom prema sjeveroistoku. Iz pripovijedanja dvaju putnika i željezničkog osoblja se razabira, da je došao od jugo-zapada strašan, crni oblak, iz kojega su se spuštale sad ovdje sad ondje pojedine vijavice (Wasserhosen) prema zemlji, koje su rušile drveće u šumi i nosile sa sobom u vis granje i lišće. Jednu 17-godišnju djevojku ulovila je takova vijavica i nosila daleko kojih par stotina metara, a da je nije znatnije oštetila. Glavnu štetu je počinio tornado u šumi kod Novske izmedju potoka Novske i Paklenice na prostoru od 3—4 klm. širine i oko 5 klm. duljine. Tu su porazbacani prastari hrastovi i bukve kojih 150.000 komada i to u blizini Novske, dakle na zapadnoj strani sve prema jugu, ili jugozapadu, a pokraj Paklenice sve prema sjeveru ili sjevero-zapadu. Vidi se, da je pala čitava šuma na jedan udarac. Taj tornado (maleni ciklon) nastao je od prilike izmedju Ključa, Kulin-Vakufa i Prijedora, išao preko Prijedora, gdje je bilo znatne tuče, prema Novskoj.

Barometrijski tlak je bio taj dan prilično jednoličan preko čitave Evrope: slabi maksimum povrh Danske, a niži tlak po južnoj Evropi. Temperatura je bila po Hrvatskoj oko podne niska, dočim je bio čitavi Kras od medje Kranjske do Dalmacije nerazmjerno vruć. Uzrok postanku nevremena ima se tražiti u velikoj razlici temperature izmedju Krasa i susjedne unutrašnje Hrvatske i Bosne, a da se je u tom nevremenu razvio tornado, bit će uzrok, što je baš okrajak nevremena pao zajedno sa sjeverno-bosanskom barometrijskom depresijom.

Za tim se je čitala razprava prof. E. Doležala u Sarajevu: »O diferencijalnim jednačbama ploha«.

— *Šime Vudy*, ravn. učitelj u Kaptolu, izdao je svojom nakladom, a tiskom Lav. Kleina u Požegi pedagošku knjižicu *„Danica i Ljubica“*, uzgojna pravila za žensku mladež. Pisac veli, da se je za mnogogodišnjeg učiteljevanja uvjerio, da je ženski uzgoj u nas Hrvata odnemaren i da mu se mala pažnja posvećuje. Nije se mislilo na to, da se uzgoje dobre kućanice, supruge i majke, da se znanjem obogate tako, da, snadje li ih kakova nevolja, ne propadnu, već da se mogu u svoje sile pouzdati. To ga je ponukalo, da napiše ovu knjižicu, koju šalje na krilo uzgojitelja i roditelja, naročito brižnih majčica i dobrih kćeraka, da iz nje crpu izdašnu korist za budući život. Napisao je knjigu u duhu nabožnom, jer je uvjeren, da samo vjerskom ljubavlju nadahnuta majka može na svoju porodicu blagotvorno djelovati. Korisnu ovu knjižicu usrdno preporučujemo.

Ruska. Naš zemljak Krunoslav Jurjević *Heruc* izdao je u Petrogradu ukusnu antologiju ruskih pjesnika pod natpisom *„Волна,* сборникъ русской художественной лирики“. Lijepa knjiga odvraća duh čovjekov od tuge i boli svagdašnjeg života i prenosi na svijetlo more misli i čuvstva. Na tom moru kao zvijezda brodaru putniku svijetle žarke luči ruske umjetne lirike. No do nje ne može svatko doći: jedni je ne poznaju, drugi nemaju dosta sredstava, da kupuju cijela izdanja, a treći nemaju kada da čitaju opširna djela. Tomu nedostatku ima da doskoči ovo izdanje umjetne lirike ruske. Antologija ova dijeli se po sadržaju. U njoj ima 338 pjesama iz 84 ruska pjesnika. To je izbor iz ponajboljih ruskih pjesnika. Izdanje je vrlo ukusno, a stoji samo 1 for. Lijepa ova knjiga svake je hvale i preporuke vrijedna. Naša mladaž, koja treba da što više uči ruski, neka okrijepi duh svoj na čistom i bistrom vrelu ruske umjetne poezije. Njezino će se čuvstvo oplemeniti, a duh ojačati umnim i visokim mislima.

Svaštice.

Knjižnica carske akademije nauka u Petrogradu dobila je zanimljiv dar; petrogradski na ime gradjanin L. Friedland pokloni joj svoju velikim trudom i troškom sabranu zbirku židovskih rukopisa i knjiga, što se tiču židovske književnosti. U toj zbirci imade 300 svezaka rukopisa, 32 inkunabula iz XV. vijeka i 10.000 svezaka, ponajviše u XVI i XVII. vijeku štampanih. Ova knjižnica čuvat će se pod naslovom „Bibliotheca Friedlandiana« u azijskom muzeju carske akademije. Tako bogate zbirke o židovskoj književnosti poslije Oxforda i Londona ne ima nigdje.

— *Književnost u Rusiji god. 1891.* Predlane bila su u Rusiji tiskana 9.053 djela u 29 milijuna otisaka; najveći dio tih knjiga pisan je ruskim jezikom, i to 6.588 knjiga u 23 milijuna primjeraka. Od g. 1890. povećao se broj za 415 knjiga sa 4 milijuna otisaka. Od neruskih jezika na prvom je mjestu poljski (840), zatim njemački (393), hebrejski (380), litavski (219). Najviše izdalo se nabožno-bogoslovnih knjiga (789 u 3·9 mil. otisaka). Beletrističnih je knjiga izdano 590 u 2·5 mil. primjeraka. Pjesnička djela Lermontovljeva izdana su u 92 izdanja sa 1,180.375 otisaka.

Ukleti knez. — Nova era. — Ludjak. — »Kako vam drago«. — Brandes o ruskom romanu. — Književni dar «Matice Hrvatske» za g. 1892. — U našoj domovini prije trista godina. — Silvije Strahimir Kranjčević. — Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 4. veljače. 1893.

Br. 5. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Nova era.

Crtica iz primorskoga života. Napisao J. Draženović.

(Nastavak.)

II.

Barba Fran je najviše uživao u svojoj spokojnoj popoldnevnoj *siesti* (po večeri bi se umah zakopao u blazine.) A moglo mu i biti! On nije ni trgovac, ni špekulant, ni novčar, nego po prilici sve troje u malom; jer je živio od prihoda svojih dviju kuća i vinograda, a i ponešto od baštinjene glavnice. Tim je dovoljno namirivao svoje skromne potrebe. U njega nije bilo ni mnogo znanja ni mašte. Kad je umah s početka zapeo bio u gimnaziji, dadoše ga u trgovinu. Odatle se maknu pomalo i „u svijet“, ali ne polučí opažljiva uspjeha. Kad mu otac obolio i naglo po tom preminuo, vrati se kući, okani se trgovine, pa se smiri na očevini. Kasnije priženi nešto imutka i odonda se već ne maknu preko gradske medje. Pravi bo gradjanin čistoga soja u nas se nikad ne kupa, premda mu se bistro more talasa pred pragom, i nikad ne prelazi gradske medje, van pod moraš ili s nevolje teške. — Ne znajući tako, kuda bi djeo dokone si ruke, isprosi po zapletenoj rodjačkoj protekciji mjesto privremenog tržnog nadzornika u domaćem magistratu. Tu se motao par godinica, dok ga ne istisnu jači mićenik, a da se ni dan danas ne zna, kako. A značajno je pri tom, što on na to ne pisnu ni riječi. — I opet ne znade Fran, kuda bi s rukama. — Živući tako dokôno jednoličnim, „domaćim životom“, a bez djece, imao je dosta vremena, da si svaki dan iza obroka priušti odugu *siestu*. Tada bi čitkao pročitane jur novine iz gradjanske čitaone, pa za promjenu stari nekakav odrpani rječnik sveopćega znanja i umijeća, sveto pismo, misirski sanovnik ili Kačića. —

I danas je razastro novine po stolu, al ih nije ni načeo da čita, već se nemirno i neodlučno vrzao po sobi. I koliko se on inače odlikovao odmjerenom sporošću vremešna čovjeka, danas mu za čudo ne bi čovjek prisudio ni tridesete. Šetka sobom gore dolje, popostaje kraj obloka, pa opet šetka. A pri tom strastveno smrče burmut iz starinske, srebrene burmutnice. — Najednom stade usred sobe; lice mu se poče sve to jače vedriti i smiješiti. Konačno tapnu nogom o pod i promrmlja:

— Pa zašto ne! Dakako! Tko koga preteče! — Pravo reče Vicenco! —

Pa zatim zovnu živahno:

— Lucijeta! —

Iz susjedne sobe udje visoka, mršava žena, sitna, oštra lica, pa se svojim sivim očicama zagleda u Frana.

— Što ćeš? — upita zlovoljnim, bolešljivim glasom.

— Znaš, što? — bučno će Fran. — Vidiš, isprazni de ovaj ormar, properi ga dobro i prevuci stakla zelenim zavjesama. —

— Da izpraznim? Čemu? — zlosrdno će Lucija.

— Pst! — stavi Fran prst na usta. — Ne presjecaj! — Ne pitaj ništa, nego ovrši! — A da baš znadeš: — sve je to za naš boljitak. —

Barba se približi, zagrli gospu Luciju, pa će joj potihanim glasom u samo uho:

— Ti i ne slutiš ništa, benice! — Sad se bliži nova era, pa — Bog zna! — Trebaju načelnika, — a? — a za taj trh nisu baš svačija ledja. — Hehe! —

Barba se pri tim riječima pogladi po svom gojnom trbušku, zažmirka tajinstveno, pa se nestašno okrene na lijevoj peti. —

— A da, baš bi to i bilo za tebe, — ti *dišturbi, sekature!* — a onamo ne umiješ ni u svojoj kući pravo držati reda! — prigovori gospa Lucija posve razblažena, a prividno brižno.

— U kući! — To je drugi posao! — nastavi *barba* jednakim načinom. — Drugačije je to ondje — u uredu. Ti samo nadzireš i paziš, da li drugi svoje rade. — Kad je čovjek *na čelu,* hehe! Onda nam se, ph! i ne će trebati puno brinuti za taj blaženi kućni red! — U kući će se samo primati posjeti, i paziti na dobar ton. A ostale tričarije! — tko da i haje za to! — Gospodin načelnik! — — On se samo onako naprečac oštro zagleda podvorniku u oči, pa odreže: — A ti, Jakove, hajde, prošibaj moju garderobu, — a ti, Jakove, hajde, propraši moju biblioteku, — a ti, Jakove — — hehe! — i tako dalje! — A on će malo po tom tapati preko stuba i strići ušima poput zeca, ne će li se odakle god pojaviti koja krštena duša. Onda će do dva puta tihano pokucati po vratima samo jednim prstom, pa prikloniti desno uho na ključanicu. — Unutra kao da netko potihano reče: naprijed! Al to, čini se, nije glas gospodina načelnika, to kao da je nešto zašuškalo, ili se možda gospodin načelnik samo nakašljao. — I on će, rab božiji, opet nešto jače pokucati po tri puta dvjema prstima, i opet prikloniti uho. — Naprijed! — grmi u sobi, a on, podvornik, uspravi se po soldačku i pootvori vrata, pa kroz onu usku pukotinu baci u sobu najprije lijevu, pa onda desnu nogu, korakne do tri puta, stane, pa službeno zapita: Što zapovijedate, gospodine načelniče! — — Hehe! — Što zapovijedate, gospodine načelniče! — Idi ti, Jakove, pa preokreni tamo taj kut, — potraži tu i tu tricu, a one druge bagaže smjesti na tavan, da mi prosjaji soba kao zrcalo, razumiješ li? — A on će: — Razumijem, gospodine načelniče! — reći, — vaša poglavitosti! —

Barba Fran kraj te vizije čisto zaboravi svoj ozbiljni značaj i svoje godinice, pa se potpuno okrenu na lijevoj peti i posrnu u naručaj gospi Luciji.

— Dobro, dobro! — nasmija se gospa Lucija tobože sve na silu, a lice joj se čisto preobrazi. — Al tko ti reče, da će baš na tebe pasti kocka? —

— Moja dobra slutnja i mrvičak mozga, — pokuca se *barba* laskavo po čelu. — Samo ti prazni ormar! —

— Ali čemu za to prazniti ormar? —

— Samo prazni! — zapovjedi *barba* odrešito s očitim i u njega neobičnim pouzdanjem u samoga sebe.

— Ne ću, dok mi ne kažeš! — usprpoši se gospa Lucija.

— Nu, samo pospremi, pa ću ti onda sve povjeriti, sve do kraja, — laskavo će Fran.

Gospa se Lucija konačno sasvim udobrovolji, pa stade prazniti ormar. Pri tom okrhnu obiteljsku zdjelu za dvanaest „peršona“ i razbi kristalan svjetiljnik, jur jednom nakon jednake nezgode slijepljen. Za zdjelu bijaše obadvoma do kraja žao, al se namah i pritješiše, da će možda opet banut koji Talijan s čudotvornim lijepom. — Zatim opra s polica razne kolobare od ulja, vina i masti, ispuknu odnekle zabačenu zelenu kiklju i prekroji dvije zavjese, pa ih razastre na staklene vratnice ormara. — *Barba* Fran prigledivaše s nemalom nasladom. Kad je ormar bio preuredjen, stupi pred ženu, pa ju zapita tajinstvenim glasom:

— Misliš li, da će ormar sada ostati prazan? — Nipošto! U nj će biblioteka, u prkos gospodinu Brodariću! —

— Kakva biblioteka? — izbijeli oči gospa Lucija.

— Biblioteka u prkos Brodariću, u prkos čitavome svijetu! Sve ću ih zateći, sve preteći, pokazati diplomaciju! Da vidiš samo! —

Barba Fran se nije dugo smišljao. U ovako kritičan čas valjalo je biti hitra uma i odlučne volje. On ispuknu sa tavana negdje ispod rebrenica krovnih kojekuda porazbacanih sedamnaest komada starih koledara, što no ih već miši odavna nagrizli. Jednome je već čitav hrbat bio izjeden, te se raspadao kao prava hartijska strvina.

— Al ovaj ipak ne ćemo priložiti, — bojazljivo prigovori gospa Lucija.

— Samo praši! — prosvjedova odvažno Fran. — Te će starine tekar i zanašati! — Tko će djavao i turiti nos unutra! —

I tako sabraše njih dvoje sve te koledare, desetak starih trgovačkih protokola još od pokojnoga *barbina* oca, kuharicu Prato, misirski sanovnik, dva odrabljena albuma, iz staroga nekakva sanduka beletrističku knjižnicu *barbina* djeda — nekakvog magistra — od dvadesetak svezaka starih talijanskih komedija i par njemačkih igrokaza, — pa konačno desetak knjižica posudjenih, što no, kako je već običaj, slučajno zaostadoše. Našlo se i nešto hrvatskih knjiga iz ilirske dobe, i negdje u pivnici u udupku prozorka odavna zametnuta sveska, na debelo pokapana čadjavim lojem, što je Bog zna otkada već služila za stalak svijeći. Bijaše to Demetrova Teuta s nečitljivim potpisom vlasnika u šiljastom stilu gotskih pismena. — Sav se taj starež na čisto ostrugao, sve se pomno oprašilo, pa se zrak u kući najednom zavio u gustu oblačinu prašine, i uzeo ujedati za nosnice nekakvim oštrim, kiselastim zapahom stare hartije. Taj se oblak razlio na sve prozore, i sve u kući stalo nemilo kihati, počevši od gospe Lucije pa do šarena mačka u zapećku. Dapače se i susjednih mačaka prilijepio taj defekt. Susjed postolar, neočekivano uzbunjen s te zračne revolucije, izleti s čitavom obitelji na vrata i stade njuškati po zraku svojim šiljastim nosom.

— Šta li se to ondje desi? — zapita se u očevidnoj sumnji. — Da li se čeljad seli, ili su svi zajedno naglo oboljeli? —

Barba Fran je medjutim sav taj starež složio u svoju novu biblioteku. I par školskih knjiga dobro mu dodje, te ispuni čitava dva gornja pretinca. U najdonji

složi stare nekakve novine, što ih napoprijeko poveza u svežnjeve. Onda pribra pomno svekoliko „komedija“, pa ih porazmjesti kojekuda med ostale sveske, izvukav im hrpte za pô palca unaprijeda, da su mu u potrebi umah pri ruci.

I tako *barba* Fran sve pod stare dane osnova biblioteku u svom domu, na što jamačno nikad ni u snu nije mogao pomišljati.

Po tom sjede za stô i napisa na dušak šest pisama, pa pozva za sjutradan k crnoj kavi na važan prijateljski razgovor Santića, Brodarića, *šior* Vicenca, Maletića i još dva lica: mladog domaćeg orguljaša Žana Svudačića i starog pjevača diletanta Baltazara Frulića.

— Čast umjetnosti! — mrmljaše zadovoljno *barba,* pišući cifrastim pismenima napise za ovu dvojicu.

Čudni umjetnici!

Žan Svudačić pokazô se u svom životu pravim Passepartoutom. On je izučio trgovačku akademiju, ali se od prvog koraka radje pleo u zabavna društva kao glazbeni diletant. Kako u svom potlašnjem životu nije nikad prodao ni za dva groša robe, pomisliše, da će se naći na svom mjestu kao perovodja znatnog prometnog zavoda u gradu, pa ga tamo i namjestiše. Inače je u Žana krepka narav, kao i u *šior*-Vicenca. Nemilice ubadaše taj nemalo golišav dugonja svoje prste u svačije posle! Znao je, kako no riječ, što se dnevice u svačijem loncu kuha. Oštro je palila njegova obijesna kritika i lijevo i desno, al su je ljudi općenito trpjeli, baš kao i porez. Tako je i *barbi* Franu ne jedan put pričao Žane sumnjive basnice o nebeskom carstvu Kine. Pa ipak nije ga *barba* mogao, ili bolje, nije ga smio u ovoj zgodi da zametne.

Baltazar Frulić nasuprot čovjek je vremešan, al još sveudilj svjež i zanosljiv, premda mu već — pričaju — davno pao mraz na tjeme. Taj se mraz doduše nije opažao; jer je Frulić veoma pomno svima načinima gajio svoju grivastu kosu i debeo, ponosit brk *alla* Viktor Emanuel. Bradi je pustio samo duboke zaliske, da budu stafaža vidjenomu brku. Bio to čovjek onizak, zbijen, crnomanjasta, četverouglasta lica. Redovito se oblačio u široka, kockasta odijela i valjuškao se, hodajući, kao da poplesuje. — I Frulić je čovjek donekle svestran. On sveudilj snatri o talijanskoj operi i korzu i nikako ne može da zaboravi svoje tršćanske i venecijanske dneve, što no ih nekada u zlatno doba svoje ekonomije znao do sita uživati. Sladak prizvuk njegovih riječi u oči krasnome spolu i zlosretni „dolce far niente“ nijesu ga ostavili ni u potlašnje dane, kad no je upravo dokrajčivao da troši nekad lijepi miraz svoje žene. — U njega je uvijek na pregršti dobrih ideja. Za tijesne prijatelje imade u zalihi po desetak glasovitih arija iz starijih opera i nekoliko izvrsnih zakulisnih pričica. On pjevaše zdušno, „con animo“, poput kakova glasovitog talijanskog tenora.

Istom kad je *barba* Fran napisao ova pisamca, osjeti potpunu spokojnost i zapuši lulu, pa se stade blaženo osmješkivati kroz guste koloture dima. —

Sjutradan za *sieste* čekao on nestrpljivo svoje uzovnike. Valjano se pripravio. Iz domaćeg podruma ispuknuo desetak botiljaka, i namaknuo poželjnih zakusaka: sira otočnoga, žuta poput zlata, debele talijanske salame i oraha. Primaknuo jošte na izbor i prekomorskih cigara, što no ih odavna već dobio na dar, i na sreću spravio za dobru zgodu. — Čekajući tako i ogledajući svoju biblioteku, ćutio je osobito zadovoljstvo sa samim sobom, i više nešto: neki zanos, koji nije pravo razumio, ali ga je to više ćutio, ćutio živo i naporno, kao nešto neobično, strano i nasilno.

— Ne prividja se baš loše! — pomisli, pa nakloni glavu, zatvori oči i opet ih naglo otvori, da shvati posvemašnji dojam toga novog pojava u svom domu. U to netko pokucka na vrata. *Barba* zatvori hitro ormar, pa podje u susret. — Banuše Santić, Maletić i Baltazar.

Domaćina se upravo preljubezno porukova sa svima i otmenim kretom desnice ponudi sjedala. Santić se s mjesta ogleđnu vještačkim okom po stolu, a ostala dvojica stadoše si trti dlanove, ne znajući, o čem da zametnu razgovor. — U tom blaženom gradiću nijesu sastanci na toliko u običaju, da bi se čovjek u tudjoj kući ćutio svoj vlastit. Došljaka obuzme nekakvo čuvstvo nesigurnosti i tjesnoće; on se hvata stvari, kao da su lomljive, od pepela ili od paučine, a zbori podušeno i obzirljivo, kao da su stijene u okolo sazdane od samih karata. Pa ni slutnja nove ere ne uzmože da zatomi u ljudi tu slaboću. — Gospoda se popitaše za zdravlje i posjedoše oko stola.

— Što je to nova u vas, *barba* Frane? — otpoče Maletić. — Mišljah, da imate sa mnom samim razgovora, al eto se sretosmo sva trojica s istim pozivom. —

— O tom kasnije, — odgovori domaćina ljubežljivo i nekuda skromno. — Tiče se opće stvari. —

— To sam i mislio! — naglasito će Santić.

— O to je lijepo, zaista! — razblaži se Frulić.

— Da, o tom kasnije, — ponovi domaćina. — A sada izvolite okusiti, gospodo moja, da se prije mrva okrijepimo. —

Barba otčepi oprezno botiljku i nali čaše. Društvo se kucnu u dobro zdravlje. — Od tog časa postade im svima nekako toplije oko srca. Čestita pjenušica nije mogla ni ovaj put da zataji svoje hvaljene „žice“. — U taj čas prispje i Brodarić, te se nemalo začudi, zatekavši oveće društvo. Samo Žana i Vicenca ne mogoše dočekati. Napokon domaćina žalobno opazi, da nijesu jošte svi na okupu, pa mimo to objasni povod i svrhu današnjeg sastanka.

Kaza, da se je, proniknut mišlju i skrbi za čast i budućnost ovoga grada, — u oči nove ere posvema

*

uvjerio, e je gradjanstvo u tom važnom času dužno, ostaviti dobru uspomenu u stare gospode, kojoj je vlast, hvala Bogu, sada na domaku. On ne taji: sve jedva čeka, da se stara gospoda maknu, a i rok je za to, na sreću, jur na blizu. Al, gospodo moja, kaza, treba, tako rekavši, i djavlu kadikad prižeći svjećicu. — Valjalo bi s toga u čast staroj gospodi pri odlasku upriličiti kakvu god zabavu, na primjer glazbeno-deklamatornu večer, koja bi po svom programu toj zgodi najbolje dolikovala po svojoj „nutarnjoj“ jezgri. —

(Nastavit će se.)

„Kako vam drago“.

Komedija u 3 čina.

Čin III.

(Pozornica kao u činu I.)

Prizor I.

Uza stol sjede MARA, FIJUGA i BARTOL.

Don Marin prolazi terasom smijući se.

Don Marin (Fijugi.) Valete, prijatelju!
Fijuga. Do bijesa!
Don Marin. Valete, prijatelju!
Fijuga. Ostav'te me!
Don Marin. Valete, prijatelju! Putujete!?
Pa sretan put, ded ruku dajte amo,
Večeras više ne ću doć ovamo,
A rado bih da s vama se oprostim.
Fijuga. *Ja* da vam ruku dam?!
Don Marin. Da, prijatelju.
Fijuga. *Ja* da sam prijateljem vama?!
Don Marin. Dašto,
Ogledasmo se, hajd pomirimo se.
Fijuga. Ogledasmo se, a vi, moj sinjore.
Pob'jediste u ratu tome, je li?
Ej pobjede mi krasne! Stričkov v'jenac
Nek simbol pobjede vam sjajne bude,
A kljuse šepavo i stari mačak
Vas triumfatora nek voze.
Don Marin. Alaj!
Kad meni, što *pob'jedih* taku slavu
Priredjujete, što će tekar vama
Pob'jedjenom prirediti! Ded rec'te!
Zapregnut će vas pred šepavo kljuse — —
Fijuga (skoči.) Jezičinu tu svoju obuzdajte,
Te vaše glupe šale dosta mi je,
Ded ostav'te nas sad, Don Ništkoristi,
Jer kad vas vidim, sav se eto smutim.
Don Marin (smijući se.) Prestrašiste me vrlo, moj sinjore,
Govorom tim i licem vašim ljutim.
Al govoraste dobro. Vjerujte mi,
Pa uprav za to sada šutim. *(ode.)*

Prizor II.

(Prijašnji bez Don MARINA.)

Mara. Putuj!
Don Koprivnjakoviću, ne bilo ti
Ni spomena medj nama.
Fijuga. Amo, Gjivo.
Crvenog vina još dv'je boce deder!
Bartol. Ah vraži vam je spljetkar fina nosa koštene.
Mara. Pijmo, kavaliru dragi,
Da Bog nas živi, — k b'jesu svi ostali!
Fijuga. Da Bog dâ, plemeniti moj sinjore!
Je l'?! vi ste Bolonjac?
Mara. Da, tako jeste.
Po sv'jetu malo ogledat se podjoh,
Pa brodeć amo preko sinjeg mora
S Don Jeguljom se kobih baš na brodu,
Pa tako dodjoh s njime u te strane.
Al vratit ću se brže u Ankonu,
A čudim vam se, što tol' dugo ovdje
Ustrajati ste mogli.
Fijuga. Prava ludost
U moždane mi zašla.
Bartol. U Ankoni,
Bar što se meni čini, ljepše žene
I zabave su ljepše. Nije l' tako?
(Mari.) Ded prijatelju mladi, ta vi znate,
Pripov'jedajte!
Mara. Dosadne li priče!
Fijuga. Ajd pričajte mi, kavaliru mladi,
Da zla me volja mine, Bog vas živi!
Mara. Bog. Pričat ću vam, al ne kaž'te nikom.
Fijuga. Ni duši.
Mara. Nas dvojica jednog dana
Po ankonskim smo ulicama pošli,
Da sprodjemo se. Bilo to pod sumrak.
Čavrljajući dodjosmo do dvora
Od bijeloga mramora sazdana,
Ja ogledah se: „Lijepe li kuće,
Prozborih prijatelju, gledajući
Altanu, lukove i vrata krasna.
„Ta gledaj, pobre, drug mi na to vrati
Na prozor onaj. Ogledah se brzo
A usred čemin-cv'jeta tad opazih,
Lijepa gdje se žena kiti ružom.
U prvi mah mi oči ostadoše
Ko prikovane na prenježnoj slici,

Al za čas kratak oko moje spazi,
Gdje stvarca mala s prozora je pala.
Priskočih brzo, digoh malu stvarcu
I za čas stajah pred lijepom ženom.
„Sinjoro, vi ste ovo izgubili,
Ne varam li se“, rekoh gledajući
U krasne njene oči. — „Hvala l'jepa“
Tek slabim glasom ona mi zahvali
Još r'ječi dv'je il' tri prozborih s njome,
A za tim odoh.

Fijuga. Je l' to sve, sinjore?
Iskazali se n'jeste djelom svojim.
Aj da je meni ondje bilo biti.

Bartol. Ne, nije sve. Ded pričekajte malo,
Dok pripov'jest se svrši.

Fijuga. Ajde pijmo!

Mara. Bog, prijatelju! Četir dana veće
Od večera je onog prošlo bilo,
A ja ne mogoh ni kako učinit
Da l'jepe one otresem se slike.
Još jednom otpravih se tamo šetat
I spazih je na prozoru gdje čita.
Pozdravih glasno. Ona mi odzdravi
I nasmjehnu se. Kad se vraćah kući,
Opazih je i opet, poklonih se
A ona milo domahnu mi rupcem,
Pa kako j' sitnim prstićima rubac
Zamahnula po zraku, (ja vam ne znam,
Je l' hotomice bilo, slučajno li),
I za čas spazih rubac, kako leti,
A lako ga ulovih. Sreća! Je li?
Što s njome razgovarah, sami znate.
Na prozoru nas prva zraka nadje
Presjajnog noćnoga pastira.

Fijuga (pije.) Bravo!

Mara. Baš ta me nadje, kada je poljubih
Otimala se, sva zažarila se
I drhtavim je šaputala glasom:
„Oh nemojte, sinjore, zaklinjem vas
Ta *žena* sam“, — i braniti se uze.
U očima joj vidjeh sjajnu suzu.
Upitah je za muža. Isprva je
Promucala po riječ, ne htijući
Da kaže. Kašnje doznah od nje same,
Da ostavljena, sama danke broji,
Dok vrati joj se muž.

Bartol. Ajd pijmo, braćo!

Mara. Al imena mi ne htje kazat. Ne znam
Još ni sad kako li joj ime bilo,
Al jedno znam: na njenom da sam srcu
Ponajljepše proboravio danke,
Što sjećam se života svoga.

Fijuga. Je li!
Pa je l' vam dala kaku uspomenu?

Mara. Ne nije, najljepši je, mislim, spomen,
Što srce mi je dala.

Bartol. Istina je.

Mara. Sažalih je, kad tiho govoraše
O mužu svom, al ipak tijem jače
Raspalila se strast u mome srcu.
I još bih danas uživao sretno
Svu milost njenu, ali taj gospodin
Nagovori me, neka s njime brodim
U ovaj kraj.

Fijuga. Poznavati ću možda
Tu vašu gospu Sadirogovićku.
U kojoj ulici to bješe, kaž'te?
Pa možda ću se sjetit. Gle da nije
Gjakinova to žena! Je li mlada?

Mara. Dakako!

Fijuga. Crna?

Mara. Nije!

Fijuga. Plava?

Mara. Uprav
Čudnovato je zlatna njena kosa,

Fijuga. Ah bit će žena kneza Fabijana!

Bartol. Ne, nije, kneginjicu poznam dobro.
Ne raspitkujte sada, moj sinjore,
Jer mi je ne poznamo.

Mara. Stan je njezin
U gornjem gradu: „via Bolognese“,
A kamen svetac pred kućom joj stoji,
Visoki čempres — — — — — —

Fijuga skoči.) Protuho nevr'jedna.
Naučit ću te po tudjem se klatit.

Bartol. Al, prijatelju! kud vam pamet zašla?
Ta dvije žene ljubit ne možete,
A Cv'jeta?

Fijuga. Do vraga i Cv'jeta! Vas ću
Golobradče da u red spravim!

Mara (tiho.) Bože!
(glasno.) Uvr'jediste me!

Fijuga. Znam! I htjedoh tako.

Mara. Al vr'jedjati kad znate, znati ćete
I krvlju svojom porugu tu oprat.

Bartol. Ma kog ste b'jesa stali tu se rječkat?
Pa što se uzbuniste, prijatelju?

Fijuga. A što to na vas spada?

Bartol. Glavu dat ću.
Da neznate koj' povod tom je ijedu.

Fijuga. Ne rekoh li mu, da je hulja pusta,
Pa nije li to dosta?

Bartol. Bogme dosta,
Da nos vam rascijepa.

Fijuga. Il' ja njemu
Ušesa da prikratim, — i to s mjesta.

Mara. Da s mjesta. Ajdmo.
(tiho.) Pomozi mi Bože.
(odlaze.)

Prizor III.

(BARTOL. DON MARIN s lijeva.)

Don Marin. O sinjor Bartole, kako je? Je l' ribica zagrizla meku?

Bartol. Jest zaplivala u vinu, pa je zagrizla. Uh da ste ga vidjeli, kako se je razjedio, — al mu ruka dršće, — ne znam, hoće li joj i mrvu naškoditi. Grozi joj se, da će joj ušesa prikratiti. A da ste ga tek vidjeli, kako je uživao, kad je gospa Mara pripovijedala lažnu pripovijest o rupcu, pa o mjesecu, o cjelovu, o srcu; prava slast, velju vam, prava slast. Al kad mu spomenu kamenoga sveca i čempres, koji stoji pred njegovom kućom, „via Bolognese", tada bijaše kao razjaren mačak. Skočio, naprtio joj cijeli koledar pogrda. Onda se umiješah i ja. Upitah, za što ga je toliko razjedilo, upitah ga, ima li možda i trans mare, prijeko, jednu. Da ga posve razjarim, spomenuh Cvijetu. A on lup šakom po stolu: Do vraga i Cvijeta — reče.

Don Marin. Bravissimo! Ha ha! Molim vas, dragi prijane, tko bi bio pred tri dana to o Fijugi pomišljao, kad je ono „coram publico" zaželio lijepoj Cvijeti trista godina života, — a sada ni tri dana, već je k vragu šalje.

Bartol. Dobri moj Don Jeguljo, vi ste čovjek od oka. Eto kako se je krasno vaša osnova započela. Gledajte, da Fijugu i Maru pomirite. Pokažite mu njegovu krivnju, obratit će se. Dobra je duša, — premda malo smeten, — al ipak dobre je duše i valjana srca. Pa ako to dvoje jedno drugome vratite, — — —

Don Marin. Ni riječi — nije mi zvanje ni svrha, da budem posrednikom u ljubavi, al ovo dvoje pomirit ću na vaš račun, pa i Cvijeti za volju.

Bartol. Hvala vam, hvala! Ne rekoh li, da ste čovjek od oka.

Don Marin. Bogu hvala, — a nama radost, ako što valjana učinimo. Ako to dvoje izmirim, ne kazujte nikome, da je to moje djelo. Ne pristoji mi u take se stvari upletati. Vi ste ih izmirili, — to vrijedi pred svima. A sada da vidimo, što to dvoje radi. *(Kreću na terasu.)*

Bartol. Eto stadoše pod stijenom.

Don Marin. Bože sveti! Fijuga odbacuje svoj zobunac. Što će ona?

Bartol. Vino ga je užarilo, pa će da se rashladi.

Don Marin. Gle gle! I ona razrešuje svoj zobun. Sreća da je sitna struka. — A! postaviše se. Ona udara.

Bartol. Bože moj! On odbija nespretno, — silno nespretno. Noge mu se izvrću. Boga mi, prijane, on je pijan. Evo sad *on* udara, — al kolikom silom.

Don Marin. Gospa odbija! Uh malaksat će. Gle!

Bartol. Već je do tri puta odbila — ah!

Don Marin. } U desnicu — — { *(zajedno, naglo).*
Bartol. } Dä zasjekao je — {

Bartol. Čudo, ona ne prestaje!

Don Marin. Eh on uzmiče, — gle — gledajte, — uzmiče, — a njoj se ruka okrvavila, — —

Bartol. On jednako uzmiče, poviknite, neka stanu!

Don Marin. Hoću. *u sav glas.)* Hej, već je dosta!

Bartol. Stadoše! Ona koleba. Srušila se, jadnica! Izdale ju sile.

Don Marin. Požurite se do nje. Pomozite joj, gle Fijuga bježi.

Bartol. Idem. *(ode.)*

(Svršit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

I.

Diletant i vjernik.

Ako je soba i bila tako uska, da se u njoj upravo moglo okrenuti, stari se knjižar u tom dućanu, nakrcanom nagomilanim knjigama i papirima, ne dade smesti na svom sjedalu, pišući nad pomičnim stolom, dolaskom posjetnika, ma da mu je ovaj bio vjerna mušterija. Jedva je, čuvši štropot pri otvaranju i zatvaranju vrata, podigao svoju čudnu glavu s bijelim vlasima, nad kojima se raskrilio pusteni šešir, nekad crne masti, sa širokim obodima. Bijaše pokazao došljaku mršavo i kao u lude stegnuto lice, na kojem su iza okruglih naočala bljeskala dva smedja oka divljačkom zlobom. Baci šešir na papir, što su ga pokrivali neravnim i isprecrtanim redcima njegova pisma, dostojna kojeg drugog vijeka, njegovi košćati spretni prsti s crnim noktima. Iz tankog, ali orijaškog trupa, koji pokrivaše sad već zelenkast haljinac, izvi se prigušen glas čovjeka, kojega davi neizlječiva bolest u grkljanu, izgovarajući za ispriku ove francuske riječi jakim talijanskim naglasom:

— Samo čas, gospodine markeže, Muza ne čeka...

— Nu! Ja, koji nisam Muza, ja ću čekati! . . . Oduševljujte se po volji, Ribalto, — odgovori smijući se došljak, kojega je prodavač starina dočekao tako osebujnim načinom bez ikake smetnje. Bijaše očito naviknuo na osebitosti toga čudnog trgovca. Ali ne gubi li se u Rimu — taj mali prizor zbio se u prizemlju u dnu jedne od najstarijih ulica Vječnog grada, nekoliko koračaja od Španjolskog trga, koji je putnicima tako dobro

poznat — ne gubi li se u tome gradu, u kojem se stječu tolike sudbine iz svih točaka svijeta taj neobični dojam mnoštvom izrazitih i anormalnih tipova, bačenih i zaklonjenih ovdje? Tu ćete lako naći revolucijonaraca, poput ovog surovog Ribalte, koji pod miroljubivim plaštem starinâ dovršuju život obilniji zgodama i nezgodama, nego što je bio život najvećih pustolova XVI. vijeka. Potječući iz dobre korzičke obitelji dodje taj čovjek u Rim, još sasvim mlad, oko godine 1825. i stupi najprije u sjemenište. Kad je trebalo da bude redjen za svećenika, pobjegne i ukaže se opet tek oko 1849. kao bijesni republikanac, te ga, odsutna, osudiše na smrt, kad je povraćena papinska vlast. Poslije je služio kao tajnik Mazziniju, s kojim se razkrsti s razloga, što nisu po nj bili časni, kako se čini. Možda ga je strast za nekom ženom, koja je poslije umrla, zavela do neke netočnosti u poslovanju s novcem. Postajući sve većim i većim radikalcem i socijalistom, nadje se medju Tisućom i medju borcima kod Mentane, a da nikad nije mogao Garibaldi da svlada svojim ugledom njegove oporosti, koja se tim više opažala, što je bila rijetka pojava. Oko god. 1870. vrati se Ribalta u Rim, gdje otvori knjižarski dućan, ako se taj naziv smije upotrebiti za njegovu škulju. On je knjižar od zabave i ako mu se vaše lice ne svidja, pokazat će vam vrata. Baštinivši nešto imutka, svejedno mu je, da li šta prodaje ili ne prodaje, on se povodi za svojom maštom ili kupuje šta baš njemu treba, pa traži danas od vas dvadeset franaka za kaku zločestu gravuru, koju je kupio za deset sua, a sjutra će vam ni za kaku cijenu pustiti dragocjenu knjigu, kojoj poznaje vrijednost. Bijesan galofob, nikad nije oprostio svojemu nekadašnjemu gjeneralu kod Dijona, kao što nije praštao Viktoru Emanuelu, što je ostavio Vatikan Piju IX. U koga bi se pouzdavao, znao bi mu reći svojim hrapavim glasom: „Savojska kuća i papinstvo dva su jajeta, koja ćemo pojesti na jednoj zdjeli“. I on vam pripovijeda o nekom stupu u stubištu svetog Petra, u kojem da je Bernin provrtao škulju, u kojoj ima dinamitska patrona svoje opredjeljeno mjesto.

Ako još i šta više nastojite ispipati od njega i ako ga pitate, za što se je dao na prodavanje knjiga, on će vas zamoliti, da prekoračite preko plota od papirâ, ljepenkâ i in-folija, pa će vam pokazati silnu jednu sobu, ili bolje sušu, u kojoj leže nagomilane tisuće brošira uza stijene, pa će reći: „To su vam evo pravila svih samostana, što su dokinuti u Italiji. Pisat ću njihovu povjest . . .“. Na to vam motri obraz. Uvjeri se, da niste uhoda, koju je kralj k njemu poslao, da sazna osnove svojeg najopasnijeg neprijatelja, — jedna od onih uhoda, kojih se on tako plaši, da nitko ne zna, gdje on u ovo dvadeset godina jede, gdje spava, gdje se skriva, kad su kapci njegova dućana u ulici Bourgognona po osam dana zatvoreni. Za atentata Passanante htjeli su ga uapsiti poradi njegove strašne demokratičke prošlosti i sumnjiva vladanja, kao člana onih *Circoli Barsanti*, što nose to ime po nekom kapralu, koji se pobunio i bio radi toga ustrijeljen. Ali pretražujući prašne pretince divljeg knjižara ne nadje redarstvo ništa do čudne množine smiješnih spisa u stihovima, što bijahu napereni na Piemonteze, pa redom na Francuze, na Nijemce, na trojni savez, na talijanske republikance i ministre, na Cavoura i Crispija, na rimski univerzitet i inkviziciju, na redovnike i na kapitaliste! Bez sumnje je i sad svršavao taki pogrdni spis, kako ga je našao njegov mušterija, kojega je primio tako čudnovatim načinom i koji sad promišlja, premda mu pojava ne bijaše nova, kako je Rim pun takih neobičnih susreta. Jer taj isti stari garibaldijanac izmjenjivaše godine 1867. hitce iz puške kod Mentane sa papinskim zuavima, medju kojima bijaše i marquis de Montfanon — tako se zvaše posjetnik. Dvadeset i tri su godine dostojale, da učine od ovih dvaju strastvenih vojnika dva nedužna ludjaka, što su jedan drugome prodavali stare sveske knjiga! I evo vam još jednog lika, kaki ćete jedva gdje drugdje naći, a to je taj francuski plemić, što se je amo povukao, da umre u blizini svetog Petra. Biste li vjerovali, da ga vidite u teškim postolama, odjevena u jednostavan, malo naboran kaput, s okruglim šeširom, što pokriva staru, sijedu glavu, — da imate pred sobom pariskog čuvenog elegantnog čovjeka iz godine 1864? Čujte tu njegovu povjest. Nabožne sumnje, što se u njega porodiše iza neke smrtne bolesti, baciše jednim mahom nekadašnjeg svakdašnjeg posjetnika Café-a Anglais-a i veselih večera u redove papinskih zuava. Već ga očarao prvi boravak u Rimu, za vrijeme zadnjih četiriju godina vladanja Pia IX. u tome neprispodobivom gradu, kome je još neki osobitiji biljeg podavala slutnja blize propasti jedne stoljetne države, pa koncil, koji se je imao brzo sastati i okupacija francuska. Sve klice pobožnosti, što ih je u dušu plemićevu zasadio odgoj Isusovaca od Brugelette, procvjetaše do žetve plemenitih kreposti u danima kušnjâ. I ti dani dodjoše prebrzo. Montfanon borio se za francuske vojne s ostalim zuavima, i prazni rukav, koji visi na mjestu lijeve njegove ruke, svjedoči, kakvom se je hrabrosti borio kod Pataya, kad je pri toj slavnoj zgodi junački gjeneral de Sonis razvio barjak od Sacré-Coeura (Svetog srca). Bijaše mejdandžija, sportsman, igrač, ljubavnik, a za one njegove stare drugove, koje nanese slučaj u Rim, sada je samo nabožnjak, koji skromno živi, premda još ima ostatak ogromna imutka, dijeleći milostinju, u zabiti, u čitanju i medju svojom zbirkom. Svakog se uhvati ta griješka u Rimu, koji je sam najčudniji od svih muzeja povjesti i umjetnosti. Montfanon sabira podatke i dokaze, da napiše povjest odnošaja izmedju francuskog plemstva i crkve. Njegove ljubavnice iz vremena, kad je bio suparnik Gramont-Caderousse-â i Demidoff-â, za cijelo ga ne bi prepoznale, kao što i on ne bi njih prepoznao. No jesu li i one tako vesele, kako se čini,

da je on veseo ostao sred svojeg života punog odricanja? Ima neki smiješak u njegovim modrim očima, koje svjedoče o njegovu germanskom porijeklu i koje osvjetljuju njegovo lice s izrazitim crtama, jedno od onih lica feudalaca, što se vidjaju na portretima, koji vise po prioratima na Malti, lica, kojih nelijepost dokazuje rasu. Debeo pobijeljeli brk, kojeg se gustoća gdjegdje žuti zlatnim odsjevom, pokriva na pô jednu brazgotinu, što bi tomu obrazu, ponešto rumenu, podavala strašan izraz, kad ne bi bilo onih očiju, u kojima se žar miješa sa veselošću. Jer, Montfanon je u nekim stvarima takav fanatik, kakav je u drugima dobričina i veseljak. Da je imao tu moć, bez sumnje bi bio dao za dvadesetčetiri sata Ribaltu zatvoriti, pred sud staviti i osuditi radi zločinstva slobodoumlja. Nemajući te moći, on se s njime zabavlja, tim više, što su pobijedjeni katolik i nezadovoljni socijalista imali neke zajedničke mržnje. I ovog se jutra moglo vidjeti, s kojom je strpljivošću podnosio neuljudno vladanje starog knjižara, gledajući ga bar deset časaka, a da se nije srdio. Napokon se činilo, da je divlji republikanac našao pointu za svoj epigram, jer smota brižljivo papir u četvero, podsmjehujući se pri tom zlobnim i tihim posmijehom, stavi ga u drveni kovčežić, zatvori ključem i uspravivši svoje dugo i mršavo tijelo:

— Čim Vas mogu poslužiti, gospodine markeže?... upita i to mu bijaše sva isprika.

— Iznajprije, mogoste mi pročitati svoj sastavak, moja stara crvena košuljo, — reče Montfanon, ako ni za što, to barem da me nagradite, što sam čekao na vašu dobru volju strpljivije nego kaki poslanik. Da vidimo, koga napadate u tim stihovima? Da li dona Ciccio ili Njegovo Veličanstvo?... Ne ćete da odgovorite? Zar se bojite, da vas ne odam na Kvirinalu?...

— „*In bocca chiusa non c'entra mosca*“[1] odgovori stari urotnik, opravdavajući tu poslovicu tim, što je zatvorio usta bez zubi, u koja zaista taj čas ne bi mogla ući ne samo muha, nego i ni najmanje zrnce praha.

— Dobra riječ, — odvrati markez smijući se — i ja bih želio, da bude napisana na pročeljima svih današnjih parlamenata. Ali kraj svoje poezije i svojih poslovica uhvatiste valjda vremena, da pišete mjesto mene tom staretinaru u Beču, koji ima zadnji primjerak brošire o procesu ovog razbojnika Hafnera?

— Strpite se, odgovori trgovac pisat ću...

— A jeste li mi pronašli moje komade o rimskoj stolici po Bourbonu, ta tri spisa od bilježnika potvrdjena, što no mi ih obećaste?...

— Strpite se, strpite se — odvrati trgovac, pa doda pokazujući, smiješnim izrazom očaja i ironije, strašni nered svoje komore: Kako da se snadjem u svemu tome...?

[1] U zatvorena usta ne ulazi muha.

— Strpite se, strpite se, ponovi Montfanon — ima već mjesec dana, što mi pjevate tu istu pjesmu... Da se umjesto, što kujete zle stihove, malo više brinete svojim dopisivanjem i da malo uredite te prnje, mjesto što ih neprestano kupujete, ne bi li bolje bilo?... U ostalom, reče, prestavši se smijati, osornom kretnjom, — krivo imam, što vam spočitavam vaša kupovanja, jer dodjoh, da govorim s vama o jednom od zadnjih kupovanja. Kardinal Guérillot mi reče, da ste mu neki dan pokazali vrlo zanimljivu, ako i jako oštećenu knjigu, što je otkriste u Toskani. Gdje vam je?...

— Evo je — reče Ribalta pokazujući na prašni pretinac klimava ormara, pošto je prešao preko više kupova svežnjevâ i rasuo nogom silnu gomilu kartonâ. Iz tog pretinca izvadi sred neopisive množine različitih predmeta: starih kolajna, starih čavlova, praznih vezova i bezbojnih gravura, — dosta debeo omot od kože, izjeden od crva, a na njemu se raspoznavao na po izbrisan grb. Otvori tok i pruži Montfanonu jedan svezak, kojega se drveni vez, takodjer prekrit kožom i obit klincima, raspadao na komade. Jedan od zaponacâ bijaše prekinut i markez se uvjeri, listajući knjigu, da joj nutrašnjost nije manje istrošena od vanjštine. Sjajne slikarije krasile su prije to dragocjeno djelo; sad bijahu gotovo sasvim izbrisane. Požutjela pergamena bijaše na nekim mjestima istrgana. U kratko, to bijaše podrtina bez oblika, koju izvjedljivi plemić ipak s velikom pomnjom posmatraše, dok se Ribalta ovaj put ne odluči, da progovori:

— Prodala mi je to neka udovica iz Montalcina u Toskani... Pitala je ogromnu cijenu, no knjiga je i vrijedi, premda je malo oštećena. Jer to su miniature Mattea da Siena, koji ih je slikao za papu Pia II. Piccolominia. Pogledajte ovu, na kojoj je sveti Biagio, što blagosilja lavove i pantere. Ova je najbolje uščuvana. Nije li dosta fina?

— Zašto kušate da prevarite, Ribalto? — prekine ga Montfanon s novom kretnjom nestrpljivosti. — Vi znate bolje od mene, da su to miniature samo srednje vrijednosti, koje ni iz bliza ni iz daleka ne opominju na pomnu radnju Matteovu; a i još jedan je dokaz, a to jest, da je ovaj časovnik datiran... 1554. Eto... i on pokaže trgovcu brojke, vrlo spretno svojom jedinom rukom, — i kako se ja ponešto razumijem u datume i kako sam se bavio Sienom, nisam još zaboravio, da je Matteo umro prije 1500. godine... Ja nisam išao u školu Machiavelija — dometne opet osoro — i ja ću vam reći ono, što bi vam bio kardinal rekao, da ga niste nastojali opasati svojim varkama, kao mene u ovaj čas... Pogledajte ovaj potpis, na po izbrisan, kojeg niste znali pročitati... Ja ću vam ga odgonenuti. Blaise de Mo... zatim jedno c i nekoliko pismena, koja manjkaju, upravo tri... I to znači Montluc, u pravopisu onog vremena, i još ima b pisano pismom, koje ste mogli dati ovjeroviti u arkivima te iste Siene, pošto već odonud dolazite.

slabašan b, ali tako širok i visok . . . A sad što se tiče grba, — i on zaklopi knjigu, da razglobi zapanjenu knjižaru — jedva vidljivi grb na pokrovcu — razabirate li tu vuka, koji je iznajprije morao biti zlatan, i račiće, što su valjda bili crveni? To je grb, što ga je nosio Montluc počevši od ove godine 1554., kad je postao sienskim gradjaninom, jer je grad junački branio proti strašnomu markezu de Marignan . . . Što je do toka — i on prične sad tok proučavati — ovo su zaista polumjeseci Piccolominiâ . . . No šta to dokazuje? Da je Montluc iza opsade, upravo kad se je morao povući u Montalcino, poklonio svoj časovnik kao uspomenu nekomu iz te obitelji. A poslije bit će da su taj svézak oštetili, odmah na to ukrali i najzad doveli ga do tog stanja, u kome je sada... I ova je knjiga dokaz, da je ponešto francuske krvi teklo u korist Italije. Ali oni, koji jê prodadoše, zaboraviše to, kao što su zaboravili i Magentu i Solferino . . . Vi, evo, nemate uspomene ni na što do na mržnju . . . Sad, pošto znate, zašto želim imati taj časovnik, hoćete li mi ga ustupiti za pet stotina franaka?" (Nastavit će se.)

Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi.

Napisao Stjepan Bosanac.

(Nastavak.)

Junačka je pjesma izvan ove još jedna o banoviću „Strahinji", koja u Ferićevu tekstu počinje ovako:

Pije vino banović Strahinja
U Kruševu gradu bijelomu. -

Ako je latinski prijevod toliko vjeran, da se po njem smije suditi o izvorniku, tada ja jednake pjesme medju današnjim o banoviću Strahinji ne nalazim.

Nekim ženskim pjesmama mogu se naći ako i ne baš izvori, a ono vrlo srodne paralele u današnjim poznatim zbornicima. Na priliku s pjesmom na strani 36, koju počinjaše ovako: „Sjan mjeseče, noćna varavico" poredi u sarajevskom zborniku Petranovića br. 190; s pjesmom na str. 38: „Lijepa je djevojka za gradom omrkla" u Vuka I. br. 609; s pjesmom na str. 47: „Asan-aga na kuli sidjaše, na koljenu suruk zavijaše" u Vukovim herceg. pjesmama br. 162 i donekle Vuk I. br. 735, s pjesmom na strani 48 „Mehmeda mila majka karala: „Nemo sine ne bilo te u majke" u Vuk. herceg. pjesmama br. 171 (Rad 37., p. 136—137.).

Prema tomu ne ćemo jamačno pogriješiti, ako kažemo, da je prvi prijevod prave i čiste narodne pjesme prijevod prekrasne naše balade *Hasanaginice.*

I Vuk veli za ovu pjesmu, da je prva naša narodna pjesma, koja se pojavila u učenoj Evropi. (Srpske narodne pjesme III., Beč 1846, p. 527). Zaisto je ova pjesma mogla časno otvoriti put našim narodnim pjesmama u učene literature evropske, jer svakako ide medju ponajljepše, što ih imamo. Kao što je poznata škotska balada „Edward" klasičan primjer kratkoga dramskog sloga, tako je i naša „Hasanaginica" osobit primjer epskog i opširnog baladnog sloga.

Vrijednost ove pjesme, osobita joj povjest i tekst, koji treba mnogo kritike, skloniše Miklošića, da o njoj uspiše studiju, koja radi 1.) o originalnom tekstu, 2.) o prijevodima (Über Goethes „Klaggesang von der edlen Frauen des Asan-aga". Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 103., p. 413.)

Ovu je pjesmu preveo sam Goethe iz talijanskoga jezika, te ju je Herder 1778. god. uvrstio u poznati svoj zbornik narodnih pjesama. Ovako je postala ova naša narodna pjesma dio svjetske literature, pošto je unišla medju Goethe-ova djela. (Miklošić ibid. 413.)

Miklošić je u ovoj studiji izložio sve, što se može reći o ovoj pjesmi i njezinim prijevodima.

Hrvatski je tekst priopćio Abate Alberto Fortis u knjizi „Viaggio in Dalmazia" g. 1774.,[1] a crpao ga je bez sumnje iz spljetskoga rukopisa prošavšega vijeka, što ga je Miklošiću priopćio L. Zore. Vukov se tekst osniva na Fortisovu tekstu, od kojega se razlikuje mnogim, od veće česti neopravdanim promjenama. Vuk je Fortisov tekst posrbio, pošto ga ni od koga u narodu nije mogao sam čuti, jer Fortis nije mjestimice kazao, gdje ga je čuo i prepisao, te bi putujući po Dalmaciji mogao onamo otići i pitati najstarijih ljudi i žena. (Miklošić, ibidem 418.,) Vuk Stef. *Karadžić,* Срóске народне пјесме III. 527.)

Da je pjesma Srbima igda bila poznata kao narodna pjesma, tvrdnja je bez ikakove osnove. (Miklošić, ibid. 418.)

Fortis je preveo ovu pjesmu u talijanski jezik „Canzone dolente della nobile sposa d'Asan-aga", a godine 1775. izišla je njemačka knjiga „Die Sitten der Morlacken[2] aus dem Italienischen übersetzt. Mit Kupfer. Bern, bei der typographischen Gesellschaft", gdje je neznani prevodilac preveo i našu pjesmu u njemački jezik.

[1] A ne g. 1724, kako čitamo u knjizi Platona *Kulakovskoga* »Вукъ Караджићъ« p. 59 u dnu, jer se Fortis rodio tek g. 1741.

[2] Miklošić misli, da je ime *Morlaci* postalo od grč. *Μαυρόβλαχοι*, što znači *crni Vlasi,* a i naš narod Rumunje gdješto zove *Karavlasi* t. j. *crni Vlasi,* jer *kara* u turskom jeziku znači *crn.* Nije poznato, za što se Rumunji zovu *crni Vlasi.* Mlečani su ime *Morlacchi* upotrebljavali ne samo za dalmatinske Rumunje, već i za čisto slavensko pučanstvo čitave Dalmacije (Über die Wanderungen der Rumunien in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten Denkschr. 30. p. 3.) Prije se dakako po naivnoj pučkoj etimologiji mislilo, da je to ime u svezi s morem, te bi se tako zvali primorski Vlasi (Rad LVII. p. 143).

Da je nije prevodio iz originala nego iz talijanskoga prijevoda Fortisova, pokazuju ona mjesta, koja nalazimo i u Fortisa, a u originalu ih nema. O francuskom prijevodu „Chanson sur la mort de l' illustre épouse d'Asanaga" govori Miklošić na str. 447., 448 i 449., o Goetheovu prijevodu na str. 450—456. Na str. 456—7. priopćuje prijevod Talfijin, a na strani 458 sub 6. navodi ostale prijevode.

Svakako je od svijeh prijevoda najznatniji i za nas najinteresniji prijevod velikoga njemačkoga pjesnika Goethe-a. S ponosom možemo reći, da je Goethe-ov prijevod Hasanaginice najljepši znak priznanja i pošte našemu narodnomu geniju, a pravo veli Miklošić, da bi se u prijevodu Bernskom od g. 1775. pjesma već davno bila zaboravila, dok joj je Goethe-ovim prijevodom dosudjen vječni život (ibid. 455.) Vrijeme, kad je veliki njemački pjesnik ovu pjesmu preveo, ne može se pouzdano odrediti. Što Vuk u III. knjizi narodnih pjesama g. 1846. p. 527. veli: „A iz ovoga prevoda (t. j. iz Fortisova) preveo ju je Goethe na Njemački jezik" posve je krivo, jer je već godine 1778. nalazimo u Herderovu zborniku.

Düntzer, poznati ocjenjivač Goethe-ovih lirskih pjesama nagadja u 2. izdanju svojega djela „Goethes lyrische Gedichte, Leipzig 1875. I. 126." veoma vjerojatno, da mu je god. 1775. u Švicarskoj došla u ruke knjižica „Die Sitten der Morlacken". Po tom bi se moglo reći, da je Goethe preveo Hasanaginicu god. 1775., kako hoće Eckermann i Riemer.

Goethe-ov prijevod ispjevan je trohejskim mjerilom. Tako zvani srpski trohej upotrebljava Goethe kasnije češće u svojim pjesmama: Liebesbedürfniss. Morgenklagen. Der Besuch. Der Becher. Nachtgedanken. Amor als Landschaftsmaler. Izraz „srpski trohej" ne potječe od Miklošića. Nalazimo ga i u E. Kleinpaula poetici I. 76. Oznaka nije posve zgodna, veli Miklošić, jer tako zvani srpski trohej, kako se njemu čini, nije Goethe uzeo iz srpskoga jezika i jer nije vezan pravilima srpskoga epskoga versa. Prevodioci ponajviše zanemaruju osim cenzure iza četvrtoga sloga i sintaksnu samostalnost pojedinoga versa. (Ibid. 489. Zusätze 2.)

U Goethe-ovu prijevodu ima pet troheja, ali nema stanke iza četvrtoga sloga. Pita se, kako je Goethe mogao upotrebiti i zgodno odabrati trohejski deseterac, a nije mogao poznavati pravilo našega versa, jer je to Vuk tek g. 1824. razložio, a prije nitko nije ni naslućivao, premda je stvar posve jednostavna za onoga, tko poznaje jezik.

Miklošić za to postavlja hipotezu, koju predlaže stručnjačkomu ispitivanju:

I bez poznavanja našega jezika moglo se vidjeti, da veras ima deset slogova. Ako se htio zadržati broj slovaka, onda čini se, da je bilo prirodno uzeti mjesto jambskoga pentametra zgodniji trohej, jer jezik, koji naglasuje korijen riječi, a ne sufiks, voli trohejski završetak. Bez bezglasnih jednoslovčanih riječi može biti Goethe na početku versa: 21. Sind nicht unsers Vaters Asan Rosse. Isp. 27.

I hrvatsko-srpski metar osniva se na tome, što hrvatski jezik ne naglašuje krajnjih slogova. Za to i sudi Miklošić Vergl. Grammatik I. 376., da je bugarski trohej srpskoga podrijetla. Čovjek bi gotovo rekao, da je Goethe izabrao trohej zbog toga, što je polakši stupaj trohejski priličniji za epsko prikazivanje, koje rado boravi kod pojedinih stadija radnje. I Herder je upotrebio jamačno za Goethe-ovim primjerom tako zvani srpski trohej u tri pjesme, što ih je preveo i uvrstio medju narodne pjesme:

1. Gesang von Milos Cobilich und Vuk Brankowich: Schön zu schauen sind die rothen Rosen | in dem weissen Pallast des Lazaro

2. Radoslaus: Kaum noch, dass im Himmel Morgenröthe | und der Morgenstern am Himmel glänzte.

3. Die schöne Dolmetscherin: Über Gravo fiel der Bascha Mustaj, | und ringsum die hohe Mauer sanken itd.

Tako zvani srpski trohej upotrebila je po primjeru Goethe-ovu i ona čestita žena Talfija, kojoj naša narodna pjesma zahvaljuje, te su je poznali u svijetu. — Što su Goethe i Herder upotrebili onaki veras, za koji treba držati, da najbolje odgovara originalnom metru, ne smije se misliti, da su spoznali hrvatsko-srpski metar, koji se poznaje samo pjevanjem, a čitanjem se i recitovanjem ne opaža. Pjeva se: ī pŏnēsĕ | trī tŏvārā blāgā, a recituje se: ĭ pōnĕsĕ | trī tōvārā blāgā, gdje se dakako znakom ¯ označuju naglašene, a znakom ˘ nenaglašene slovke.

Po drugoj hipotezi mogli bismo srpski trohej — veli Miklošić — držati za proširenje četveresložnoga troheja, što ga je Herder upotrebio, kad je prevodio španjolske romance.

Drugčije misli *Düntzer* u svome djelu „Goethes lyrische Gedichte, zweite Auflage p. 464": Goethe opaža sam, da je „Hasanaginicu" preveo „mit Ahnung des Rhytmus und Beachtung des Originals". Ako i nije razumio srpskoga jezika, kojim je pjesma pisana, ipak mu je pokazivalo isporedjivanje prijevoda s originalom, u kojem se ista riječ često povraća, koliko je sebi slobode Abbate Fortis dopustio kod svoga francuskoga[1] prijevoda, od kojega je Goethe imao njemački prijevod; za tijem, kako je često prost izražaj bez potrebe iskitio i upleo mnoge prijelaze i proširenja. Nešto je od toga svakako odstranio poredjujući s originalom. Da je pomnije iztraživao, lako bi otkrio još i drugih prikrpina. Na drugim mjestima vodio je pjesnika prirodni smisao, koji je naslućivao način pučki i živo se u nj premještao. Iskonsko mjerilo peterosložnih troheja dobro je spoznao, dok je u njemačkom prijevodu našao jambske stihove od $5^1/_2$ stope. — Dok prevodilac nije točno prevodio stih za stihom, Goethe se držao točno originala, te je tek gdješto ispuštao, a dodataka zbog stiha ima malo.

[1] Za pravo »talijanskoga«, dodaje Miklošić.

Tako je u v. 6. dodao *den Glanz* der Zelten mj. jednostavnoga *die Zelten.* V. 17. dodao je „und es däucht ihr, Asan käm', ihr Gatte", gdje nije jamačno razumio originala, u kojem je drukčije nego u onom njemačkom prijevodu „i pobjexe Asan-Aghinica". Za tijem nalazimo ove male dodatke: v. 20. *bittre Thränen,* 24. *jammernd,* 36. *im bittern Schmerz,* 38. *muntre* i *behende,* 39. *bangen,* 40. *hoher,* 43. *in ihrer Wittwentrauer,* 53. *die Gute* i *unendlich,* 56. *freundlich,* 57. *höchlich;* 82. *für di Zukunft,* 84. *gar traurig* i *lieben,* 85. *armen.* U v. 28. pisao je *eingehüllet in hochrothe Seide* za jednostavno *von rother Seide,* 32. *Trauer Scheidbrief* mj. traur'ges Blatt (Düntzer op. c. 465).

Osobito je srećan prost sastav izreka i značajan red riječi. Ako Goethe i nije pazio na zakon pauze iza četvrtoga sloga (29. 49. 54. 71. 90), što i Talfija nije mogla provesti, kad nije htjela žrtvovati znatnijih stvari, to se ipak drži znamenitijega pravila o pauzi iza desetoga sloga. To nije specifično hrvatski ili srpski. Šta više i njemački metrici zahtijevaju, da se pri duljim stihovima konac jednoga versa po smislu ne veže odviše usko s početkom idućega stiha i da poslije svakoga versa dolazi neka pauza, koja ga čini nekakom cjelinom. — Toga se zakona Goethe držao u svijem svojim tvorevinama. Platen se emancipovao od obaju pravila u *Abassiden,* ispjevanim tako zvanim srpskim trohejima.

Uopćeno se vidi iz Goethe-ova prijevoda, kako se slutnjom približuje duhu narodne pjesme i ljepote njezine neobičnim načinom prenosi. (Miklošić, ibidem p. 452—455). **(Nastavit će se.)**

Hrvatsko glumište.

Kako vam drago. *Komedija u tri čina. Napisao Milan Šenoa.*

Nedavno čitasmo u domaćim novinama jadikovku, kako naša lijepa knjiga nazaduje tobože zbog toga, što odviše služi politici i narodnim idejama. Mi ne znamo, kako je pisac dotičnog članka baš na ovu misao došao, ali držimo, da je u naroda, gdje se pravi narodni duh tek razvija, upravo dužnost lijepe knjige služiti rodoljubnim pobudama. Najveći pjesnici svijeta prigrliše ovu misao. A da takva bojazan nije osnovana, može se svatko uvjeriti, osvrne li se na razvoj naše lijepe knjige u posljednjem desetku godina. Na svakom se gotovo polju naše literature, a napose u poeziji i pripovijesti, pojaviše novi talenti i vrsni radnici. Da je taj procvat naše lijepe knjige, unatoč njezinoj narodnoj tendenciji, općenit, najboljim nam je dokazom i to, što se je evo najsavrženija vrsta poezije — dramska — baš u ovo potonje vrijeme prelijepo u nas razvila. Klasičkoj tragediji Demetrovoj, umnim i lijepim dramama Fr. Markovića i M. Bogovića, koje se na žalost u novije doba ne glume na hrvatskoj pozornici, pa uspjelim pučkim glumama J. E. Tomića pridružiše se nova dramska djela. Derenčin, Kumičić, Vojnović, obogatiše u kratko vrijeme naš dramski repertoir lijepim brojem gluma. Dosad su se obradjivale u našoj knjizi gotovo sve glavne vrsti drame, počevši od tragedije pa sve do socijalne i fine salonske komedije, a izvornom komedijom Milana Šenoe *„Kako vam drago"* dobivamo i finu *historičku* komediju, kojoj bi kao i historijskoj drami naši pisci imali što veću pažnju posvećivati. Naša im povjest daje za takove glume gradje na pretek. Lijepo pjeva Preradović: „Sva je naša povjesnica samo velik zbor pjesama". A da je ovdje našim dramskim pjesnicima otvoreno široko polje rada i plemenita natjecanja, lijepim nam je dokazom i simpatički spoljašnji uspjeh, što ga je nova komedija kod prve svoje predstave polučila.

I tu nam valja odma spomenuti, da nije samo taj lijepi pozorišni uspjeh mjerodavan za ocjenu ove nove glume, jer ona imade svoj glavni uspjeh poimence da zahvali svojoj unutarnjoj *pjesničkoj* vrijednosti. Ova potonja gotovo nadmašuje ovdje onu prvu. Mnogo smo se čudili, kako je divnim umjetničkim instinktom pjesnik, koji je prviput okušao svoje sile na teškom polju dramske poezije, odabrao upravo pravi put, kojim mu valja udariti. U kom da pjesnik-dramatik nadje ljepši i uzvišeniji uzor — do li u neumrlom labudu avonskom? Čija da mu zvijezda jasnije rasvijetli put, kojim ima stupati, od Shakespearove? Ovdje je nepresušivo vrelo, opredijeljeno, da stoljeća crpu iz njega okrepu svoju. Doista umjetničko evangjelje, koje vrijedni pisac ovim svojim prvijencem ispovijeda, na čast je i diku njegovu ukusu i njegovu talentu. Ali pisac ove duhovite komedije dobro je shvatio, kako ne smije ovdje da stane. I on je zasnovao drugu presretnu misao, stavivši čin svoje glume na klasično tlo hrvatske Atene, u naš dični Dubrovnik! A tako je pjesnik krasno spojio klasicizam zapada sa klasičnim tlom naše narodne umjetnosti, stopivši ovdje dva umjetnička svijeta u jednu cjelinu. Ova lijepa zamisao i taj pijetet prema časnoj našoj starini najbolje nam pokazuju ozbiljnu volju i mar piščev. To nam je ujedno najboljim jamstvom za buduće njegove radove.

Zaista nema zgodnijeg mjesta na svijetu za hrvatsku historijsku komediju, nego li je klasično tlo hrvatske Atene! U vrijeme, dok su susjedne zemlje i gradovi krvarili u stoljetnoj borbi sa polumjesecom, slobodni se je Dubrovnik sa svojih klisura ljupko ogledavao u modru pučinu našega mora. U njegove tvrde zidine nije dopirao

*

jauk i plač, što se je orio po našim krajevima, njegovo nebo ne zastirahu oblaci, što no su kroz vijekove zatvarali Balkanu pogled. On je u uzvišenom miru lebdio nad dnevnom borbom, otvarajući svoje gostoljubive dveri znanosti i lijepim umjetnostima. Dubrovnik se je napose u 16. vijeku, kad no se tako visoko digoše valovi općeg duševnog pregnuća i umnog rada, uspeo na vrhunac svoje slave, kojoj žalibože prerano učini kraj brutalna sila podzemna. U to doba bujno se razvija pjesničtvo, a središte svemu pregnuću dom je krasne i umne rodoljubke Cvijete Cucerićeve, dvostruko neumrle, i po plemenitom srcu i po liri Tassovoj. Pjesnici Vetranić, Nalješković, Ranjina, Držić otimlju se o lovor-vijenac, dok ih sve ne pobijedi besmrtni pjesnik, koji u 17. stoljeću podiže „Dubravkom“ svojom neumrli spomenik rodnomu svomu gradu. A ovu lijepu sliku i miroljubivo ovo natjecanje narodne umjetnosti pozlaćuju žarki traci talijanske renesance, kojoj su glavni predstavnici pjesnici Tasso i Ariosto, a umjetnici Rafael i Michelangelo.

U ovo svijetlo doba zbiva se radnja izvorne ove komedije. Junakinja joj je sama Cvijeta Cucerićeva, a duhoviti satirik Marin Držić i ovjenčani pjesnik Dinko Ranjina pokretači su radnje. No nije dramatička akcija glavni motor ove komedije. Njezina su bitna sastavina duhoviti i fini dijalozi, nanizani jedan uz drugi, zgodne dosjetke i doskočice, a na nekim mjestima i oštra satira. U komediji „*Kako vam drago*“ ne nalazimo gotovo ni toliko čina, koliko u neumrlim dijalozima Shakespearove Beatrice i Benedikta, ali povodeći se za uzvišenim svojim uzorom, naknadjuje nam pjesnik ovu oskudicu radnje obilno krasotom sastava i obradbe. No ipak je šteta, što nije pisac bar kakovu intrigu upleo u svoju glumu, koštoje n. pr. u „Mnogo vike ni za što“ spletka don Juanova protiv kreposne Herone, jer bi tako gluma imala više života, što je osobito za pozornicu vrlo potrebno. Uzmemo li medjutim na um staru riječ glumišnih vještaka, da je tim bolja koja drama, što joj se može kraće ispripovijedati sadržaj, to se komedija „Kako vam drago“ s te strane može doista medju što uspjelije dramske proizvode ubrojiti.

Sadržaj joj od prilike ovaj: Lijepa Cvijeta odbila je svoga ljubovnika Bartola Pešione, ali mu obrekla, da će poći za nj, ako dvoje mladih učini sretnima. Sudbina htjede, te on brzo to izvrši. Nadripjesnik Fijuga zaljubi se strastveno u Cvijetu, ostavi svoju ženu Maru u Ankoni, preseli se u Dubrovnik, gdje udvara Cvijeti. Mara podje da traži svoga muža. Na brodu upozna se s pjesnikom Marinom Držićem, koji se vraća iz Italije — nakon sedam godina izbivanja — u svoj rodni grad Dubrovnik. Marin Držić doskora izazove svojim duhovitim dosjetkama zavist i gnjev nadripjesnika i zatravljenog ljubovnika Fijuge, koji ovdje nikomu ne odaje, da je oženjen. Pozove Marina — tobožnjega don Jegulju — na dvoboj, a kad ovaj, kao „svećenik“, odbije poziv, na ponuku Cvijetinu utanače „rat na jezike“. Svatko ima da ispjeva pjesmu, a koja je najbolja, ona će se nagraditi. Po savjetu Držićevu Mara se preobuče u muško odijelo, dodje na natjecanje i prikaže se društvu kao mladi plemić iz Bolonje.

Fijuga se okitio Marinim perjem, predao je pjesme svoje žene, koje po osebujnoj logici izdaje pod svoje. U „ratu na jezike“ sramotno je pobijedjen, a iza toga Mara u njem pobudi ljubomor, pričajući mu, kao da je ona — mladi plemić — ljubakala s njegovom ženom u Ankoni. Pobiju se na mačeve i oboje zadobiju rana. Na to se otkrije Mara svome mužu, koji pada pred nju na koljena i moli oproštenje. Cvijeta postaje sretnom družicom Bartola Pešione, koji je evo izvršio svoj zavjet, usrećivši s pomoću duhovitog Držića dvoje mladih.

Središte je glume duhoviti prizor, gdje se utanačeni „rat na jezik“ pred slušateljima razvija. Tu se ispjevane pjesme u slavu Cvijetinu čitaju a i oštro kritizuju. Taj duhoviti prizor uspio je pjesniku najbolje. Doskočice i podrugljive dosjetke neprestano vrcaju jedna za drugom, a sve bolja od bolje. Fine su pjesmice, koje su kano nježni biseri posvuda posute, pa odaju lijepi pjesnički dar piščev. Dialog teče tuj tako glatko, lako i prirodno, te se gotovo nevjerojatnim čini, da je ova gluma dramski prvijenac!

Ali što se komedija dalje razvija, to postaje sve življom i zanimljivijom, pak se čini, da se je i kod pisca ove glume obistinila ona francuska rečenica, da tek dolazi tekar kod jela. Tako sudimo, da je treći čin, gdje imade relativno i najviše akcije, svakako najuspjeliji, što je vrlo zgodno, jer drama treba da prema svršetku što više djeluje na općinstvo. U ovom je činu osobito uspio onaj prizor, gdje Mara, kano tobožnji bolonjski plemić, potiče ljubomor Fijugin, koji u njem na novo oživi jur obumrlu njegovu ljubav prema mladoj ženi. Prizor taj ima mnogo čara s estetskog i psihološkog gledišta. Jednako je uspjela alegorična pjesmica o vrabcu, kobcu i lastavici, koja je remek-djelo duhovita sloga i vrlo zgodno završuje glumu.

Karakteristika pojedinih lica lijepo je uspjela. Ovo osobito vrijedi za značajeve Marina i Fijuge. Cvijetu je po našem sudu trebao pjesnik ipak nešto više istaknuti, kao što je obćinstvo prema njezinu imenu i značaju i očekivalo. Možda bi bio mogao prije njezina dolaska podati kratku karakteristiku o njoj, kao što to Shakespeare sa svojim junacima običava činiti. Dražesno je obilježena prpošna Nadalica, pak ju je gdjica. Bandobranska tako i prikazala.

Veoma zgodno izmjenjuje se po uzoru britskoga pjesnika u toj komediji vezani slog sa nevezanim. Dikcija je svagdje poletna i otmena, a jezik lijep i čist, podsjećajući gdjegdje na dubrovačku. Žalimo, što nije pjesnik uz glavnu akciju, uz fini ton konversacije uveo i sličnu sporednu radnju, gdje bi nam lica iz puka (možda u dubrovačkom dijalektu) razvijala svoje misli, kao što nas i opet u „Mnogo vike ni za što“ uz duhovito prepiranje

Beatrice i Benedikta zabavljaju ludorije smiješnih porotnika Trnizuba i Deriguše. Time bi i sam dijalog dobio raznoličniji i življi kolorit. Spočitnuli bismo još i to, što umni pjesnik Ranjina ne igra prema važnosti svoje osobe veću ulogu u ovoj komediji. Ali to su sitnice, koje ni malo ne suzuju vrijednosti glume. Ozbiljno bi se moglo zabaviti jedino naslovu *„Kako vam drago“*, koji je ropski prijevod Shakespeareova *„As Jou Like It“*. Mislimo, da bi možda naslov „Rat na jezike“. ili sličan, bio već i s toga zgodniji, što baš u toj borbi jezika ima ova komedija svoje središte. Žalimo, što ne možemo jednako pohvalno kao novu komediju spomenuti i glumljenje njezino. Ako i treba da pohvalimo umjetnike, kao gdjicu Šumovsku i Šramovu, pa gg. Fijana i Dr. Freudenreicha, koji su velikim marom prikazivali svoje uloge, ipak moramo priznati, da nas se nije predstava u cijelosti onako dojmila, kako bi moralo biti. Fine komedije, kao što je „Kako vam drago“, ne mogu i ne smiju se udesiti za pozornicu po onoj šabloni, koja je kod većine glumišta u običaju. A držimo, da je upravo naše pravo, ako tražimo, da se domaćim dramama (a osobito nagradjenim) što veća pažnja posvećuje. Po našem sudu trebalo je najprije da ili pisac ili redatelj svim predstavljačima protumači smisao i tendenciju komada, doba, u koje se čin njegov zbiva, pa njegovu literarnu vrijednost. Za tim bi trebalo da sa svakim pojedinim glumcem prodje čitavu ulogu, da ga upozna sa karakterom njezinim i upozori na pojedine pointe i važnije momente. Iza toga trebalo bi držati pokuse važnijih prizora u pokusnoj dvorani, a onda tek, kad bi tako sav krupniji posao bio svršen, valjalo je započeti s radom na pozornici, koji bi po našem sudu i onda još kojih 10—12 pokusa iziskivao. Tada bi tek uprava nar. glumišta mogla iznijeti ovu komediju pred općinstvo dostojno i nje i pjesnika. Priznajemo, da takova inscenacija komada zahtijeva i mnogo truda i vremena, ali pitamo, koji trud i koje vrijeme je dovoljno, kad se radi o procvatu naše narodne umjetnosti? U ovakovim glumama očituje se pred općinstvom pravi rad glumčev, pa je on, prema onoj misli francuskog umjetnika Coquellina, ako igdje, upravo ovdje pravim suradnikom pjesnikovim. Glumac ne samo da imade ovdje sve ma i najmanje intencije piščeve što savjesnije izvršiti, nego ga mora i podupirati i svojom nijemom igrom i ondje progovoriti, gdje je pjesnikova vila možda na čas zamuknula. Napokon rado prihvaćamo ovu zgodu, da upravi nar. glumišta izjavimo zasluženo priznanje, što se je napokon riješila, da raspiše natječaj za hrvatske dramske proizvode, koji je evo tako lijepim plodom urodio, pa se nadamo, da će takovi natječaji i budućih godina obogatiti našu pozorišnu literaturu. Vrijednomu piscu komedije „Kako vam drago“ pako usrdno čestitamo! Talenat njegov svijetli je trak sunca na obzorju naše dramske poezije, a njegova nam je komedija razveselila dušu kao vedri proljetni dan.

Dr. **Milivoj Šrepel.**

Stjepan Miletić.

Istra, dio hrvatske kraljevine.

U 16. vijeku, gdje su Hrvati imali dan na dan borbe s Turcima, učestale su i navale na političku slobodu Hrvatske. Nijemci kidisali svom žestinom pravima njezinim. Kako su se Hrvati branili, evo jednoga znamenitoga primjera. Pred nama je djelo Adama Baltazara Krčelića: Historia ecclesiae zagrabiensis. Na strani 302. stoji doslovce ovo: „Zabilježeno je u „aktima", da je *osobito to bilo razlogom,* što se on (ban Toma Bakač Erdedi) *odreče časti* (causam suae resignationis hanc fuisse praecipuam), budući da je iza tolikih usluga, iza sklopljena ugovora s knezom erdeljskim, povrativši se u Prag, izvrijedjao (offendit) Rudolfa za to,[1] što je zahtijevao, da se *pazinska* županija, općenito Mittelburg, hrvatski: Pazin prema zavjernici (assecuratorias) nadvojvode Maksimilijana (premda su Ferdinad i njegov otac bili protiv toga) njemu preda, *prigovarajući vrlo oštro* zbog *nepravednoga trganja njegova (Pazina) i Istre od kraljevstva Hrvatske* i svete krune *(murmurando vehementius de iniqua eius atque Istriae a regno Croatiae* et sacra corona avulsione)".

Ban je dakle Bakač oštro prosvjedovao, što mu se ne izruči Pazin prema obećanju i *što se u opće Pazin i Istra kidaju* od Hrvatske i sv. krune. Prije svega uzeo je Krčelić vijest iz „acta", t. j. Krčelić je imao pred sobom saborski zaključak, u kom je našao to zabilježeno. Sada bi kritik pitao: a) je li Krčelić u istinu našao taki zaključak, ili je patvorio cijelu vijest. Na patvorenje mogla bi ga ponukati poznata njegova tendencija, da dokaže: kako je sve od vajkada pripadalo Ugarskoj. Prema tomu bilo bi Krčeliću glavnom svrhom: dokazati, da je Istra udo „sacrae coronae"; „regni Croatiae" bilo bi sporedno. Pripadanje Hrvatskoj napomenuo bi taj gospodin u toliko, samo da preko nje može nešto dati Ugarskoj. Ali mi ipak mislimo, da on ne bi bio toliko smion, da se pri patvorenju pozove na „acta" saborska, koja će i drugim ljudima biti pristupna, a svoju bi smionost povećao sa ono „praecipuam". S toga držimo, da je Krčelić tu vijest doista iz „akata" uzeo.

b) Ako je Krčelić tu vijest našao u „aktima", kako ju je priopćio, treba pitati: *na čem* od ovoga dvoga *leži težina osobitoga razloga odricanju,* da li *na uskrati Pazina ili na trganju Istre* od Hrvatske? Da to riješimo, dovest ćemo tu vijest u savez sa zaključkom hrv. sabora od g. 1595. (dakle godinu prije) sabora, kojemu je Bakač predsjedao. Evo šta oci naši zaključiše i izručiše kraljevskim povjerenicima, da jave caru: „Neka *najstalnije* (pro re certissima) bude uvjereno Vaše Veličanstvo, da se mi *ne ćemo pokoriti nijednomu generalu tudje narodnosti,* niti ćemo u rat — ma propali svi s domovinom — ići, *već ćemo, prije nego li našu slobodu s te strane otmete, latiti se ma kako i najskrajnjih sredstava".* (Krčelić n. dj. 301.) To je neka predstavka najveće energije, a radi nasrtaja na narodna prava. To je Toma Bakač kazao caru i u Pragu, pa je morao bansko dostojanstvo položiti *i za to;* i to je zabilježeno u aktima. Dakle skupivši sve te vijesti, ban bi se hrvatski zahvalio na dostojanstvu zbog vrijedjanja državnoga prava kraljevine: zbog otimanja vojskovodstva banu, siljenja na narodni ustanak, a *osobito* trganja Istre od Hrvatske. Kad mi znamo, da je ostavci bilo *još razlogâ* izim trganja Istre, onda razabiramo, da ona težina osobitoga razloga ostavke leži na trganju Istre. Što zaslužnomu čovjeku nije dao kralj Pazina, to bi ga tek podbolo, ali je po našem mnijenju tu *sporedno.* Tako bi nam tumačenje podkrepljivao i odgovor kraljev: „kralj može sa zemljama, što su pod njim, odredjivati tako kao ban sa svojima."[1] Kako se vidi, odgovor je načinjen prema onomu absolutističnomu: „L'état c'est moi". Zar se nije dalo drukčije odgovoriti, braniti razlozima svoje stanovište, ili kako? Jamačno u odgovoru ne leži važnost na Pazinu, nego na Istri. Pak, *kad bi ban bio upro energičnije na Pazin u korist svoju, nego li na Istru u korist kraljevine, ne bi ni mogao bio dobiti takoga odgovora, pošto mu je Pazin bio dosta svečano obećan* (imao je i pismeno: lit. „assecuratorias") *i tim pravno njegov.* Da se sva važnost ima dati „trganju" Istre, a ne uskrati Pazina, vidi se po ovom dodatku dalje: *zbog toga* (hinc etiam) su se i Frankopani i Zrinski tužili na namjere Ferdinandove; dakle zbog „trganja". Oni barem nijesu imali Pazina. A tko bi *sve* odbijao na njihova primorska imanja, *odviše bi vjerovao u crne strane.* Mogao bi tko reći: kako bi Bakač prosvjedovao zbog „trganja", kad Istra nije ni bila onda pod Hrvatskom, ergo: nije mogla ni otrgnuta biti. Tomu odgovaramo: To i ne treba, da je *onda* bila. Ban je Bakač *mogao* imati i imao je u svijesti svojoj uvjerenje, da je Istra pravno udo Hrvatske. *On* je to mogao imati kao vrhovni predstavnik naroda svoga. Što li mu je služilo za osnov: historijsko pravo ili etnografsko, nije nam stalo. Dosta je samo, da je tako mislio. *A što i koliko vrijedi, kad nešto živi u narodnoj svijesti kroz duže vremena, dà i vijekove, o tom neka pravnici reku svoju.*

Historicus.

[1] Kad je car Rudolfo g. 1596. sklapao mir s knezom erdeljskim Sigismundom Batorijem, zastupali su pri tom Hrvatsku njezini nunciji, a to je *značajno.* Prisustvovao je i sam ban Toma Bakač. Još je značajnije, *što je taj mir bio potvrdjen* u hrvatskom saboru (articuli intra Rudolphum et Transylvaniae principem conditi in hac diaeta (sc. regni Croatiae, ratificati). (Krčelić op. c. 301.) To treba da Hrvati dobro upamte.

[1] Krčelić, nav. dj. 303.

O domovini i domovinskom čuvstvu.

Crtica iz psihologije.

Izmedju obitelji i društva ljudskog posreduje skupina šira od obitelji, a uža od čovječanstva, koja nas zadaja i ogrijeva najživljim, najuzvišenijim i najprirodnijim ćutima, a to je *domovina*. Čovječanstvo je vrlo daleko, a domovina je vrlo blizu; u domovini živemo od kolijevke do groba.

Vrlo je teško analizovati domovinu i domovinsko čuvstvo, jer je taj pojam jedna od najsastavljenijih tvorevina našega duševnog života. Domovinu i domovinsko čuvstvo sastavljaju najrazličitija počela: ljubav prema *rodnoj grudi*, u kojoj smo ugledali svjetlo božjega dana. S rodnom grudom nas vežu najmilije i najsladje uspomene iz djetinjstva; s rodnom grudom nas spaja ljubav prema roditeljima, braći, sestrama i prijateljima. Nema sumnje, rodna je gruda prvo rodište domovine i domovinskih ćuti, no rodna gruda ne stvara jošte potpuna pojma domovine ni domovinskoga čuvstva; što više, rodna gruda može poricati domovinu i domovinsko čuvstvo. Treba da se rodna gruda rasegne i raširi od rodnoga doma na selo, grad, kotar, županiju, na rodni kraj, na svu rodnu grudu u širem smislu — na domovinu.

No rodna gruda sama o sebi je mrtva, rodna gruda treba života, treba svijesnih bića, koja će sućutjeti sa svojom rodnom grudom, pa je ljubiti. Istina je, da i nomadi imadu svoju rodnu grudu, ali oni nemaju domovine i ne poznaju slatkoga domovinskog čuvstva, jer ne sućute i ne ljube svoje rodne grude. O narodima, koji ne ljube svoje rodne grude, možemo punim pravom reći, da su prognanici i da živu u vječnom progonstvu. Imade naroda, koji ljube i sućute sa svojom rodnom grudom, pa ipak nemaju svoje domovine, jer su im drugi narodi rascjepkali njihovu tvarnu domovinu, recimo poljački narod.

Ele, koji su uvjeti bitku i obastanku domovine i domovinskih ćuti? Domovine i domovinskih ćuti ne možemo ni pomisliti bez jedinstvenoga pučkog vjerovanja, jedinstvenoga narodnog jezika, jedinstvene povjesne predaje, zakonâ, običajâ, a osobito bez zajedinstva *volja* toga naroda. Vrlo je važan i upravo odlučan faktor za bitak domovine i domovinskih ćuti i taj uvjet, da narod ima jedinstvenu državnu upravu, prihvaćenu dragovoljnim sporazumkom voljâ cijeloga naroda. Treba na ime znati, da nema za pravo tvarne domovine onaj narod, koji nema svoje samostalne i samosvojne uprave. Katkad gdjekoji narod imade svoju samostalnu i samosvojnu upravu, pa ipak nema jedinstvene domovine, jer ima različite običaje, vjere i povjesne predaje; a katkad ima isti jezik, iste običaje i istu vjeru, pa ipak nema svoje prave i jedinstvene domovine, jer nema svoje samostalne uprave. Domovina postaje domovinom, ako nekim narodom vlada *jedan duh* i *jedna duša*. Opaža se, da su u manjih naroda krepče i silnije razvite domovinske ćuti, jer se taki narodi ćute jednim duhom i jednom dušom.

Gdje se ovi uvjeti ispunjuju, ondje nalazimo i narod i domovinu krepku, snažnu i jaku. Jedan duh i jedna duša, pa zajedinstvo volja ujedinjuje narod; time narod postaje nepobjedivim, a njegovu domovinskomu čuvstvu podaje se pravo moralno obilježje.

Ima ih, koji kažu, da je obitelj neka vrst samoživstva i da treba na ruševinama obiteljskih ćuti sazdati domovinsko čuvstvo. Tima odgovaramo s Aristotelom, da djetetu mora biti prvom školom gradjanskih vrlina upravo obitelj, pa da obitelj mora učiti dijete, da ljubi i sućuti s velikom narodnom obitelji, — *domovinom*. Domovina mora biti školom uzvišenih *ljudskih* vrlina, kao što obitelj mora biti školom uzvišenih *gradjanskih* vrlina. Tako isto onima, koji hoće ljudstvo učiniti gradjanima svemira, odgovaramo, da onda tek možemo pomišljati na zajedinstvo s ostalim ljudstvom, kad oćutimo jedinstvo svih svojih i tvarnih i duševnih udovâ.

Domovinsko čuvstvo se osniva na *sućuti*. Zemljišno, jezično, vjersko i povjesno jedinstvo uvjetuje samo jedinstvo i istovjetnost mišljenja, čuvstvâ i htjenja nekoga naroda. Domovinska duša je duša sviju njezinih sugradjana, duša, koja isto misli, isto ćuti i isto hoće. Bez domovine jednakoga mišljenja, jednakog čuvstva i jednakog htjenja ne može narod trajno zadržati ni svoje tvarne domovine.

Domovina i domovinske ćuti najzamašitiji su faktori u duševnom razvoju čovjekovu. Domovina i domovinske ćuti su „primula veris“, koja narodnoj duši navještava skoro proljeće. Gdje ima živih misli i ćuti, ondje ima obično i krepke stvaralačke volje. Gdje vrcaju žive misli i ćuti, nalike električnim iskrama, koje trzaju duševnim životom, ondje iskaču krepka i snažna djela, koja zahvalni narod cijéni i poslije tjelesnoga raspada njihova stvoritelja.

M. Suknić.

K slikama.

Dr. Milivoj Šrepel. Donosimo lik odličnoga književnika, dra. Milivoja Šrepela, koji već deset godina kiti »Vienac« svojim umnim plodovima i pripada medju njegove najvjernije i najvrednije suradnike. Oris života i rada njegova moradosmo poradi oskudice prostora odgoditi za budući broj.

Književnost.

Hrvatska. *„Matica Hrvatska“*. Kako je poznato, ovogodišnje knjige »Matice Hrvatske« počele su se izdavati i razašiljati 28. siječnja, a već 31. siječnja ugodno nas je iznenadila prevažna vijest, da je već sva zaliha ovogodišnjih knjiga »Matičinih« — 9000 primjeraka — posvema raspačana. To je uprava »Matice« objavila ovim kratkim dopisom: »Matica Hrvatska« javlja svojim društvenim povjerenicima i članovima, da je sva zaliha »Matičinih« knjiga za g. 1892. — 9000 primjeraka — do posljednjeg otiska raspačana, pa da se počevši od danas više članovi »Matice« za g. 1892. ne primaju. Ako jošte koji prinos — počevši od danas — za knjige »Matice« stigne, to će se isti — ako dotični članovi inače ne odrede — upisati kao članarina »Matice« za tekuću godinu 1893. U Zagrebu, 31. siječnja 1893. Uprava »Matice Hrvatske«.

Ma da je ta prevažna vijest veoma radostan znak književnih naših prilika, ipak se je neugodno dojmila mnogih starih članova, koji do sada još nisu mogli poslati prinosa, a i vrlo mnogih dosadašnjih nečlanova, koji su htjeli imati ovogodišnje krasne

knjige »Matičine«, koje i lijepom sadržinom i obiljem izdanja nadmašuju gotovo sve dosadašnje književne darove »Matičine«. Potaknula se dakle misao, neka bi »Matica« izdala po drugi put svoje ovogodišnje knjige, ako bi se prijavio dovoljan broj članova. Uprava »Matice« drži, da bi se ta namisao mogla izvesti, ako se prijave i svoje prinose uplate najmanje *tri tisuće* novih članova prinosnika. Taj broj ne bi se mogao lako sabrati, ali krepkom voljom i živim radom moglo bi se i to postići. Ako požrtvovni i rodoljubivi povjerenici »Matice Hrvatske« objeručke prihvate tu lijepu misao, nema sumnje, da će uspjeti.

Čitamo u zadarskom »Nar. Listu«, da je društvo »Pučka knjiga« izdalo kao V. knjižicu svojih izdanja *„Crtice iz hrvatske povjesti“*, što ih je napisao *Stjepan Spalatin.*

Slovenska. Poznati slovenski književnik *Antun Trstenjak* napisao je povjest slovenskog glumišta. Knjigu je izdalo »Dramatično društvo« u Ljubljani pod natpisom: *„Slovensko gledališče.* Zgodovina gledaliških predstav in dramatične književnosti slovenske«. Pisac razlaže, da se povjest slovenskog glumišta može podijeliti u tri doba. Prvo seže od prve slovenske glume Linhartove »Županova Micika« g 1789. pa do osnutka Dramatičnoga društva; drugo doba zaprema 25 godina rada toga društva, a treće počinje s otvorenjem novoga zemaljskoga pozorišta. U prvo su se rijetko i sporadično javljale predstave slovenske, drugo je doba bilo puno dilentatizma, a sada sviće zora ljepše budućnosti dramatici slovenskoj u novom hramu slovenske Talije. Pisac podrobno crta u prvom i drugom dijelu pozorište Isusovaca, pasijonske igre, dolazak njem. glumaca u Ljubljanu, nadalje prvu slovensku predstavu, osnutak Dramatičnoga društva, dramatičnu književnost, predstave društvene, dramatičnu školu itd. U trećem dijelu opisuje osnutak, povjest i zgradu novoga slovenskoga glumišta u Ljubljani. Na koncu spominje u posebnim člancima razvoj »gledaliških predstava po Slovenskem« i »Slovenske pasijonske igre na Koroškem«. Cijela je knjiga s velikim marom i savjesnom vjernošću pisana. U njoj se jasno ogleda razvoj slovenskoga glumišta sve do naših dana. Vještini piščevoj i vrsnoći djela odgovara i ukusna spoljašnja oprema knjige. Djelo je ovo na diku slovenskoj knjizi, a na čast piscu, koji je time stekao zaslugâ za kulturnu povjest bratskoga nam naroda slovenskoga. Knjiga je urešena četirma slikama, od kojih ćemo prvu: zemaljsko glumište u Ljubljani donijeti i u našem listu.

† *Josip Marn*, Nestor slovenskih profesora i književnika, zaslužni predsjednik »Matice Slovenske«, preminuo je 27. siječnja u Ljubljani. Pokojnik rodio se 13. ožujka 1832. u Štangi kraj Litije. Posvetio se svećeničkomu staležu. Od god. 1857. bio je učitelj vjere i slovenskoga jezika u ljubljanskoj gimnaziji. Uzgojio je cieli naraštaj slov. rodoljuba, koji ga slave kao izvrsna učitelja i očinskoga prijatelja. Slovensku je književnost obogatio mnogim dobrim spisima i monumentalnim djelom »Jezičnikom«, književnom povješću slovenske literature, koja je neiscrpivo vrelo za svakoga literarnoga historičara. Mnogo se je bavio jezikom i književnošću svoga miloga naroda, pa je napisao i kratku staroslavensku slovnicu. Osobitu je pažnju i brigu posvećivao najodličnijemu književnomu zavodu naše braće Slovenaca, »Matici Slovenskoj«, kojoj je bio od g. 1887. predsjednikom. Pod njegovim je vodstvom »Matica« bujno procvala i lijepo se razgranila. Za Kopitarovu je svečanost napisao god. 1880. za »Maticu« znamenito djelo »Kopitarovu Spomenicu«, najbolji spis o tom čuvenom Slovencu. Pokojnik bio je na glasu kao plemenita i blaga duša, uzoran svećenik, požrtvovan rodoljub, vjeran sin slovenske domovine i velik prijatelj Hrvata! Vječni mu spomen!

Rumunjska. Čuveni profesor i akademik rumunjski Gregoriu G. Tocilescu pokrenuo je ponovno svoj časopis *„Revista pentru istorie, archeologie si filologie“*, koji je prije toga već tri godine izlazio. Pojedine sveske toga časopisa vrlo su opsežne i donose rasprave iz spomenutih grana znanosti. Jedna je od glavnih zadaća toga uvaženoga časopisa, da upoznaje rumunjsku inteligenciju s književnošću hrvatskom, srpskom i bugarskom. Ima i posebnoga suradnika Dobrivoja Svilokosića za naše stvari. Bilo bi dobro, da naši pisci znatnija svoja djela šalju tomu uvaženomu časopisu na obznanu i ocjenu. Time bi se utro put medjusobnomu upoznavanju.

Svaštice.

Poljaci o hrvatskoj književnosti. Poljski beletristični časopis *„Przeglad powszechni“* u Krakovu donosi redovito izvješća o slavenskim literaturama. U novije vrijeme osvrće se i na hrvatsku književnost, a to je zasluga poljskoga književnika i suradnika toga lista, Tita Sopodźko, koji je nedavno ocijenio zadarsku »Iskru«, a u novije doba pisao o »Viencu«, »Crvenoj Hrvatskoj« i o »Nevenkama« Augusta Harambašića. Vrijednomu piscu lebdi plemenita svrha pred očima, da upozna poljsko općinstvo sa književnim pojavima slavenske braće. Isti bi pisac želio, da hrvatski pisci šalju po jedan primjerak svojih najnovijih djela pomenutomu časopisu, gdje će se oglasiti i ocijeniti. Preporučujemo hrvatskim piscima, da se odazovu tomu lijepomu pozivu.

José Zorilla. U Madridu umro je 22. siječnja najznamenitiji suvremeni španjolski pjesnik, poëta laureatus, *José Zorilla y Moral.* Pokojnik rodio se je na 21. veljače 1817. u Valladolidu. Za mladosti učio je prava, ali je pobjegao u Madrid, gdje se je posve podao pjesničtvu i sretno umio u svojim radnjama spojiti staronarodne motive s modernim životom. Napisao je više izvrsnih komedija, kao što su »El zapatero iz el rey« i »Don Juan Tenorio«, a zatim se dao na lirsko epsko pjesničtvo, u kom ga nije nadmašio ni jedan moderni španjolski pjesnik. Plodovi njegove muze sabrani su pod naslovima: »Cantos del trovator«, »Flores perdidas«, »Granada, poema oriental«. Prije pet godina bio je Zorilla u Granadi najsvečanijim načinom okrunjen za pjesnika. On i pokojni engleski pjesnik Tennyson bijahu jedini i posljednji okrunjeni pjesnici u Evropi.

O sućuti za prirodu. Za što katkad življe sućutimo s besvjesnom tvarnom prirodom, nego sa svijesnim bićima? Za što nam je katkad miliji ovaj niži i jednostavniji život besvjesne tvarne prirode od višega i sastavljenijega života svijesnih bića? — Ne može biti sumnje, da nam se prirodni život mili više za to, što je život u prirodi jednostavniji, miliji, blaži, prostiji i prirodniji od našega života. Život današnjega ljudstva umjetna je tvorevina napretka današnje umjetnosti, znanosti, borbâ, žestokih strasti i ljutih društvenih i političkih sukoba. Oluja i bura ovakog svijeta ne dohvata jednostavnoga i priprostoga života prirodnoga svijeta. Opću mõru, koja tišti cijeli svijet, duša svaljuje sa sebe u prirodi; duši ljudskoj odlane, kad vidi prirodu, kako sviće i rudi u svojoj veličajnoj prostoti i jednostavnosti. U prirodi se izmorena ljudska duša istovjetuje s prirodom, pomladjuje se, opasava novom snagom, osvježuje i napokon smiruje u njoj samoj. U prirodi postaje ljudska duša prirodom; ona obavija i zadaja dušu svojom vedrinom i prostotom. — Sretni oni, koji uživaju u prirodnim čarima, jer ih priroda potiče na samotvorne prirodne čine, krijepi u savjesnu vršenju dužnosti i jači u sadašnjim teškim životnim borbama!

Nova era. — »Kako vam drago«. — Cosmopolis. — Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi. — Hrvatsko glumište. — Istra, dio hrvatske kraljevine. — O domovini i domovinskom čuvstvu. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 11. veljače 1893.

Br. 6. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

DAVORIJA LJUDEVITA GAJA.

Milo moje Zagorje, kolěvke moje stan,
Ti od neba pridvorje, dětinstva moga san.
Uvěk meni cvalo ti,
I u svakoj krasoti
Ti mi se razvialo
Rodu sijalo.

Nova era.

Crtica iz primorskoga života. Napisao **J. Draženović.**

(Nastavak.)

Taj svečani uvod zateče društvo i nadahnu ga nekom ozbiljnošću. Kako je domaćina tako odlučno i pripravno zasjekao u samu štvar, svima se na licima i nehote pojavi nekakav brižan i važan izražaj. — Jedva bi se tko mogao sjetiti, da bi se ikad štogod u gradu tako jednodušno odobrilo i prihvatilo, kao taj „predlog“. Domaćina ne naidje ni s jedne strane na prigovor, dapače svi pobrzaše, da svoju reknu, da objasne, da dodadu, ako se u opće već štogod može da dodade. Činilo se, kô da se svatko boji, da ga ne bi koji drugi u stvari pretekao.

— I ja mislim, — prihvati Brodarić, — da nam je to za pravo dužnost domaćinska. I ja sam na to umah u početku pomislio. Stara gospoda valja da ponesu odavde ugodnu uspomenu naše dobre volje i — —

— I uljudnosti, — upade Maletić.

— Fina takta, — svečano nadopuni Santić.

— Da, fina takta, gospodo! — nadoveza domaćina — Neka baš po tom poćute, da nam doliči poprimit magistrat u svoje ruke. —

Po tom predoči na dušak sadržaj oprosne zabave. Ona ne bi smjela biti značaja ni odviše radosna, da ne bi možda kome palo na um, kao da se vesele, što se riješiše stare gospode, a opet ni odviše ozbiljna, kao da možda nisu kadri poćutiti pravoga veselja na domaku nove ere. I onda namah razloži, kako bi valjalo zgodnim domorodnim pjesmama i kojom deklamacijom ponajprije prodičiti slavnu prošlost grada, pa konačno dovršiti pristalom glumom. Pjesme i deklamaciju misli on prepustiti posvema u ruke priznatih vještaka, Frulića i Svudačića, a o izboru glume imali bi se svi ukupno posavjetovati i složiti.

— Da, gospodo, — završi domaćina, — poćutimo svi složno, da smo apostoli nove ere našega javnoga života. —

Brodariću se ova fraza očevidno ne svidje, pa sagnu lice nad tanjur.

— Apostoli! — pomisli on. — Vidi, vidi Frana! Kô da svi ne znamo, koliko vrijedi pokojne Agate sin! Pa apostol!

S ovih nenadanih i stranih razmišljaja poćutiše svi nekakvu unutarnju trzavicu živaca i neobičnu razdražljivost. Spoznaše iznenada, da ih je *barba* Fran pretekao. Sve je to čisto njegov domišljaj, a oni tek da slušaju i odobre. S toga se svatko potrudi, da održi neko ravnovjesje. — Svatko uznastoja, da na jedan mah složi i naglasi svoje posebno mnijenje, da se ne bi možda kasnije pomislilo, e je taj i taj dao svima ostalim rog za svijeću. — Tako se rasprede dogovor u jedan mah do najtanjih tančina. Za pravo, oni se svi slagahu u istom, ali ipak svatko oćuti potrebu, da drugačijim riječima rasprede istu misô ostalih. Tako se rasprava na toliko razvukla i zamrsila, te konačno nije nitko znao, što u istinu tvrdi i što mu ostali poriču. Muka s toga naprezanja šiknu svima znojem na zažarena lica, al kraj toga je ipak svatko jasno osjećao, da ne smije popustiti. Nijedan se ne htjede pokazati nevješa. Konačno se sred općenita napora stadoše pogledati nekud islabljenim, gotovo mučeničkim pogledima. Zažarila im se lica i počela iz potaje podrhtavati. — Taj općeniti nesklad jedva jedvice skrivaše silan dim smotaka, što no se poput mučeničkih aureola sveudilj na novo razvijao nad smućenim glavama. —

U taj skrajni čas banuše jur zaboravljeni uzovnici, Žan i Vicenco. Banuše slobodni i svježi, vodajući se pod ruku. — Taj nenadani pojav zajazi u čas hrlu bujicu riječi. Nastade tišina i svima odlanu pri duši.

— Corpo de Bacco! — kliknu Vicenco naprečac. — Gospoda se, Boga mi, srdačno vesele! — A kuda vam se djela konferencija, o kojoj već čitav grad buči? —

— Kasno po poldan k maši! — žalno će domaćina.

— Dakle: ite missa est? — zaškilji orguljaš. — To će reći: idite, odakle ste i došli! —

— Ne tako! — prosvjedova domaćina. — Dapače: ostanite, gdje ste! —

— Pa što ste dokončali? — upita Vicenco.

— Još konačno ništa, — odvrati domaćina i ponudi sjedala.

— Strijela Božja! — sklopi Vicenco dlanove. — Još ništa! A mi mislimo doći na gotovo, da samo stavimo pečat! — A o čem je baš govor? —

— Ta kad već sav grad govori o tom, onda valja da znaš, da se govori o oprosnoj slavi, — zlovoljno će Fran.

— Znam, znam. Ali šta treba toliko razbijati glavu. — Učinimo komediju, pa *basta!* —

— Ta u tom smo svi složni, — reče domaćina i zaokruži pogledom po umorenu društvu.

— Dakako da jesmo! — potvrdi Frulić.

— E pa koga ste djavola onda disputirali do sada? — zalomi Vicenco rukama.

— Načinit ćemo komediju; to je bez prigovora, — stade Žan da suglasi Vicencu. — *Šior* Vicenco ljubovnik, *barba* Fran intrigan, Santić kapetan gusara, *šior* Francesko inkvizitor, a *barba* Joso jezuita. Ja ću šaptat. — A Baltazar, — Baltazar — šarlatan! — kuda ćeš bolje! — Za malo da ga ne zaboravih. — Zgodnu djevojčicu priuštimo *šior*-Vicencu za dragu, i na koncu saspimo mu tri *balote* u *štumak*. Ja pak ne ću bit toj komediji kriv! —

— Al po komediji priuštit ćete mi ipak i porciju paprikaša! — nasmija se Vicenco.

— Pa pijmo! završi Žan.

Maletić se smrknu.

— A kad ćeš već jedanput doći do pameti, sinko moj? — reče.

— Stalo me! — razobijesti se Žan. — Tko je nema, ne može je ni izgubiti.

— I ja velim! — potvrdi Vicenco. —

U to se domaćina uozbilji, pa će ponešto strogim tonom:

— Kad smo se složili u ideji, hajde da izaberemo glumu. Ostalo ćemo lakše, al ovo je glavno. — U mojoj biblioteci — —

— Šta? — poskoči Vicenco. — U tvojoj biblioteci? — Otkad si ti to postao knjigoljub? —

— Daj si mira, Vicenco! — prigovori ponešto zbunjeno Fran. — Predložit ću vam nekoliko djela. —

On ustade i otvori orman.

— Corpo de Bacco! Ta to je nekad bila tvoja kredenca! — kliknu Vicenco, pa skoči pred orman, nakrenu glavu i uze kritičkim pogledom promatrati tu novu biblioteku. —

— Biblioteka, Boga mi, i te kakova biblioteka! Odlična biblioteka, kao u kakova kanonika! — Koliko te stoji taj luksus? —

— Za mene to nije luksus, — odgovori *barba* Fran studeno.

Barba zagrabi odovud i odonud po nekoliko knjiga, pa ih razastre po stolu.

— Izvolite izabrati! — reče.

I nehote s nenadane izvjedljivosti prihvatiše svaki po jedan svezak. Besedićevu po nesreći manjkala polovica naslovnoga lista; — na preostaloj polovini spasiše se samo dva početna slova: — *Ba.*

— Ba! — Barica, — barba, — baba — — Koji je to bijes? — Evo vidite, gospodo: — ba — ba —! Iza ova dva slova može se svaki djavo da skriva. — Ne, dragi moj Frane! Neka me djavo nosi, ako nisi ti, obješenjače stari! ispuknuo ovu tricu negdje sa tavana, gdje su je miši toliko godina derali, plešući po njoj. Jest, Boga mi, gospodo! Izvolite samo pomirisati! —

Besedić prinjuši knjigu, uzvinu nozdrvama, pa je podmetne Santiću pod nos, neka i on pokuša.

— Čuješ, Vicenco! — uvrijedi se domaćina, — okani se bar u ovom času svojih loših navika i ludorija! —

— Da ludorija! — Nu pa kaži, što je to? Okrsti to dijete imenom! —

Barba prihvati knjigu i uze da je ogledava: —

— Ba — ba — ? — pa okrenu nekoliko listova. — Hm! — Boga mi, ne sjećam se, — izmuca u neprilici.

— Jesi li je čitao? — Kaži, jesi li je čitao? — ne da Besedić oduška. — Sto na pet, da nijesi! Ajde, da se kladimo! —

— Vicenco! — razjedi se *barba*. — Nemoj se rugati po svom ružnom običaju, da, po svom veoma ružnom običaju. — Konačno ako ti nije s voljom, da se o stvari stvarno raspravlja, onda nije ni meni stalo, neka sve voda nosi! Neka stara gospoda odu na miru, briga me! Bar će znati pripovijedati, kako smo ih muče otpravili! —

— Neka idu u miru božjem! — nasmija se Vicenco. — Ja ću im još zabadava prisvijetliti na put! —

— Ne, ne, to ne smije da bude! — oglasi se Baltazar.

— Ali mi ipak nisi odgovorio, da li si je čitao? — nastavi Vicenco sasma spokojno. —

— A sjećaš li se ti, što si prekjučer jeo? — otresnu se domaćina.

— Da mi bješe išlo u mozak, sjećao bih se! —

— Nemojte, gospodo! ozbiljno će Baltazar. — Manimo se šale!

— Da, da, dokončajmo! — povladi Santić. — Danas izaberimo glumu, sjutra je proučimo, pa ćemo prekosjutra porazdijeliti uloge. —

— Al kako? — zaškilji Žan nazlobno. — Hoćemo li na ždrijeb?

— Ja mislim, da se uzme koji god komad. Komad kao i komad! — oglasi se Maletić. — Glavno je, da se popuni program. —

— Eh, da! — prigovori Baltazar. — Ti misliš, da je to, izabrati si odijelo u dućanu. — Valja pogoditi smisao — duh — razumiješ li — duh! —

— Pa dobro! — Uzmi ti taj duh na sebe! —

— Predloži ti! Slobodno ti, kao i svakome! — umiješa se Santić.

— Ne, ne, neka predloži Baltazar! — oglasi se opet Vicenco. — Ta ti si već i igrao na daskama. Sjećate li se, kad no kao kuhar započe s monologom: — Ej, tako mi pečena tijesta, — ej, tako mi pečena tijesta! — Onda si bio vragometno hitar! Pet puta uzastopce: ej, tako mi pečena tijesta, i tako svrši komediju u tri časka; zastor pade, pa *basta!* —

U društvu se ozva podmukao smijeh.

— Ti u opće nemaš prave mjere u divanu! — zapožari se Baltazar. — Konačno treba i stupiti na daske! — Sad imaš i ti prilike, da se oslaviš. Govordžija si poznat; znamo svi! —

— Vrijeme bi bilo, gospodo, da ozbiljno započnemo, — mrko će Santić. — Neka domaćina predloži prvi, je li de? —

Domaćina pak htjede da ublaži dojam malo prije izrečene pošalice, pa zamoli ponešto svečano Baltazara, neka on predloži, kao poznat vještak. Baltazaru osobito ugodi ta tanka obzirljivost, pa će naprečac, zamahnuv knjigom, što ju je imao u ruci:

— Dakle neka se glumi ova: — *Izdajstvo u obitelji.* —

Mučan rad započe ovim istim časom, kad pade „stvarni“ predlog. U čas isprekriža se preko stola čitava mreža hitrih i znaličnih pogleda. — Nešto je teška i tamna palo na trpezu, i udarilo baš pod nos svakome od prisutnika. To *nešto* stvar je bez boje i mirisa i bez olina, al zuji u ušima novim i čisto nepoznatim zvukom svojega imena. — *Izdajstvo u obitelji!* — Kratak čas potraja taj teški mûk, al i dosta dugo, da obori svoju olovnu težinu na svačiju pamet. — Prvi se ozva Brodarić bojazljivim, nesigurnim glasom:

— *Izdajstvo u obitelji.* — To je tragedija! — Bojazljiv i nesiguran bijaše taj glas, al zazveči ipak nasilno, željan borbe. — Svima ponešto odlahnu: rasprava je započela. — Baltazar uzvrati udar:

— Nije tragedija. — Evo piše: figura sociale.

— Onda je to komedija, — primetnu Santić.

— *Sociale!* — To ne bi mogla biti komedija, — prigovori Baltazar.

— Da koji je onda djavo? — izbijeli Vicenco oči po društvu.

— Ne, gospodo! — važno će Baltazar. — Sudeći po naslovu, to nije ni žalosno ni veselo. To će biti nešto osrednje: — žalosna komedija, ili, kako kažu: tragikomedija. —

— Klasički, — rastumači Santić. — Radje da odaberemo štogodj veselo. — Neka se glumi komedija, kao na primjer: *Prvi megdan Rišelje-ov.* —

— To? — prigovori Maletić. — Kanimo se Rišelje-a! Po svoj prilici lakoumna francuska komedija, i ništa drugo. — I ja sam za komediju, ali pristojnu. — Neka se radje glumi evo *Figarova ženidba.* —

— Ne, gospodo! — odlučno će Brodarić. — Ja držim, da je ovakim zgodama priličnije štogodj ozbiljna. Gluma je glavna točka, pa je pristojno, da bude ozbiljna, kao i sama svečanost. — Ja predlažem *Teutu.* Povrh toga i domaći je komad. —

Društvo se ponešto osupnu na ovu primjedbu. Znalo se, da je *šior* Francesko po svojem mišljenju i ukusu više Talijan, nô Hrvat; — i u obitelji govorilo mu se talijanski. — Žan se sumnjivo nasmija, pa će na pola u šali:

*

— Pravo ima *šior* Francesko. — Štogodj ozbiljna: ili *Teutu* ili *Tomu Morusa.*

— Kao u sjemeništu! — naruga se Baltazar.

— A gdje nam je scenerija za tu predpotopnu Teutu u stihovima? — opazi Maletić. — A gdje li osoblje? Gotovo pola grada valjalo bi maskirati! —

— Kad se do sada ne mogoste ni u čem složiti, pokušajmo *Skupca,* — *Molijerova Skupca,* — kaza domaćina. — Brodarić naćuli uši.

— Skupac! — To ne zvuči ugodno, a moglo bi biti po koga i uvredljivo.

— Kako za koga! — nabaci Vicenco nehajno.

— Nu, pa što ćemo onda? — očajno upita domaćina.

— Još nije *šior* Vicenco ništa predložio, — tobože će nehajno primetnuti Žan.

Vicenco s mjesta prihvati:

— Neka se igra: *Ba — ba* — babauc, kako li?

— Pokažite! — umiješa se Žan, i prolista par listova. — To je *Barbir seviljski* — jednako po prilici, što i *Ženidba Figarova.* —

— To smo već zametnuli, — studeno će Brodarić.

— A onda igrajte sve ukupno, pa će bit svakome pravo! — okosi se Vicenco i smota krišku pršuta.

— Jesam li ja rekao, neka odluči ždrijeb? — naglasi Žan.

Sijelo se zgleda; nikomu se nije račilo, da prozbori osrednju riječ. — Prvi se žrtvova domaćina:

— Nije druge, gospodo: — ponesimo svaki svoj komad kući, pa sjutra referirajmo svaki o svojem, bar da znamo, o čem je govor. —

— A ne da se igramo slijepoga miša, — upotpuni Žan. —

Taj se predlog pričini svima za čudo naravan, pa nakon kratka razgovora kraj čašice vinca ponese svatko sa sobom svoju knjižicu, svoju povoljicu.

U tili čas banu gospa Lucija u zadimljenu sobu, pa se bez riječi usadi s pogledom punim pitanja pred muža.

— Mučan posao! — zabrinuto će Fran. — Nisam se nadao. — Djavolski Brodarić iznio najprikladniji predlog, kô da mu ga sam djavô prišapnuo. — Nu ja sam ih ipak pretekao! — Srde se s toga, znam, ako i ne kažu. —

Gospa Lucija ne primetnu ni riječi, vam samo prijegorno pogleda prazne botiljke, zaliven stolnjak i zadimljen zrak. — Taj je pogled mnogo značio u *genre-u* našega starinskoga, patrijarhalnoga gradića.

S jednakim pogledom poprati i susjed cipelar procesiju gospode niz *barba*-Franove stepenice, pa čudnovato zaklima glavom. Sjeti se nedavna dima i kihanja u susjednom domu, što no je sve dotle uvijek trajao spokojne, samostanske dane.

— Miješa se svašta! — šapnu. — Eh, to je politika!

(Nastavit će se.)

Moje pjesme.

Iuz svoje ubogarstvo
Moje srce blaga krije;
Dragocjeno ovo blago
Dar je melem-poezije.

Nisu meni na tom svietu
Samo rujne ruže cvale;
Al' drugo mi niklo cvieće:
Ove moje pjesme male.

Izmučena, umorena
Pjesme su me okriepile;
One su mi u životu
Tješilice vjerne bile.

Kad sam roda mukotrpnog
Udes ljuti oplakivô,
Oduška je u pjesmama
Našlo moje srce živo.

Gledala me biela vila,
Kad sam drobne suze brisô;
Ljubila je čelo moje,
A ja opet pjesme pisô.

Oh nemojte, ljudi braćo,
Melem-pjesme prezirati,
Njima ću i vaše rane
Na tom svietu zavijati.

Miroljub.

„Kako vam drago".

Komedija u 3 čina.

(Svršetak.)

Prizor IV.

Don MARIN poslije FIJUGA.

Don Marin. Ta što je tome Fijugi, da bježi uza stube, kao da ga nečastivi goni. Amo! Amo! sinjor Fijugo! Amo! Oh jadnik, — potepao se, pa glavom o kamen. Amo! dodjite amo! (*Fijuga bane krvava čela.*)

Fijuga. Don Jeguljo! — jao srušio se jadnik
Ah! srušio se — dolje — — —

Don Marin. Ništa za to.
Zac'jelit će vam, dok za sinje more
Doplovite do doma svoga. Šta ste
Poletjeli uz stube tako naglo,
Ko da vas goni četa konjanika.

Fijuga. Ah! što će ovo! Onaj jadnik ondje
U krvi leži. Krv! Oh to je grozno.

Don Marin. Toliko krvi vi se gle bojite!?
Pa čemu onda pobiste se s njime?

Fijuga. Al vidjeste li, krvav ondje leži.

Don Marin. Na — diže se; ta ubili ga n'jeste,
Mrvičak mačem zasjekoste ruku.
Fijuga. O jao meni! Nikad jošte n'jesam
Ni mravu sitnom naškodio!
Don Marin. Što je
Prisililo vas, da se ogledate?
Fijuga (plačnim glasom.) Vi znate sve, povjerit ću se vama.
Kavalir me je onaj s mojom ženom,
Da s mojom Marom ljuto prevario.
Oh moja Mara da je nevjernica —
— Sad — kad je ljubim.
Don Marin. Bilo vratit vam se
Do doma svoga. Baš ste sami krivi.
Fijuga. Aj mene lude!
Don Marin. Ne vraća li ona
Po pravu sve vam? Čemu eto ovdje
Tri mjeseca bez posla plandujete?
Vi svoje žene, sinjor, ne ljubite, —
A ženi j' *ljubav,* što su vama *oči.*
Fijuga. Ne nije tako, nije — sad je ljubim.
Don Marin. Da, sad je kasno. Morali ste prije
Pokazati joj ljubav, ne doć amo.
Jer pamtite: baš žena štit je vašeg
Poštenja. Uz nju treba da ste uv'jek.
Fijuga (stanka.) Gospodine moj, prevarih se ljuto,
Ja mišljah, da ste — — —
Don Marin (naglo.) Ni kakove hvale
Ne tražim od vas, samo vratite se
Do doma svoga,
Fijuga. Sretna vi ste htjeli
Da vidite me, ja vas tako teško
Vrijedjah onomadne. Prostite mi!
Da kući ću se vratit.
Don Marin. Tako valja.
Fijuga. Al što ću ondje naći, — onu ženu!?
Don Marin. Pa nije l' ona istim pošla pravom,
Da traži ljubav, kojim i vi ovdje
Pred Cv'jetom klečali ste.
Fijuga. Zgr'ješila je.
Don Marin. Ne, toga vi ne znate. Nije l' možda
Taj gospodičić hvastao se preveć,
Pa možda nije ni ona to bila,
O kojoj govoraste.
Fijuga. Bog bi dao.
Vi mislite, da nije, — kamo sreće!
Don Marin. Al ako je i bila, jednaki ste.
Fijuga. Da jednaki smo, vi velite?
Don Marin. Jeste!
A vi ste pored toga njenim perjem
Baš kitili se krasno. Njene pjesme
Izdavaste pod svoje, i to je grijeh,
Pa jeste l' čuli, što li govoraše
Mladiću onom, jeste l' čuli, pitam,
Da muža nevjernika čeka, reče,
I branila se, otimala mu se.
Kavalir onaj nije l' vam kazivo
O suznom njenom oku, plačnom glasu.
Fijuga. Da, istina je, — prava istina je.
Don Marin. Pa dok je ona naricala, vi ste
Tuj mirno živjeli, — veselili se.
Pa dok se ona otimala ondje,
Ni mislili nijeste na nju jadnu.
Zatajili ste ženu, govoreći,
Da neženja ste. Tu je krivnja vaša
Još kolko veća od njezine krivnje.
Fijuga. Ah pravo mi velite, prijatelju:
Pa ako jest i zgr'ješila mi žena,
Ja sâm sam svemu kriv.
Don Marin. Da baš vi sami.
Fijuga. O Bože moj, da svega nije bilo,
Prigrlio bih svim je svojim žarom,
U istinu vam velju: da je ljubim.
Don Marin. A što će reći mlada gospa Cv'jeta,
Ne rekoste li sami, da vas ljubi?
Fijuga. Ah Cv'jeta, Cv'jeta vam je posve mlada,
A mlada ljubav lako se izl'ječi. —
Don Marin. Al vi je ne ljubljaste?
Fijuga. Ni s daleka.
Ha! Gledao sam ko što i svi drugi.
Don Marin. Po c'jelom gradu razn'jela se vijest,
Da ljubite je.
Fijuga. Da, baš tako bješe,
Al sad vam kažem: Svoju Maru ljubim.
Don Marin. Nu! vi ste vjerovali, kad vam onaj
Kavalir kaza: ljubio sam ženu,
Je l', vi ste vjerovali, da je vaša
To žena bila?
Fijuga. Eh baš n'jesam posve!
Don Marin. Pa kako da ste njega izazvali?
Fijuga. Obranit čast ja htjedoh svoje žene,
Jer mačem mišljah sve izbrisat ono,
Što zbilo se, — al prekasno bijaše.
Don Marin. Da, prekasno, jer vr'jeme ne možete
Ni silnim vojskam' turskijeh sultana
A kamo l' sitnim mačem natrag vratit.
Al kad bi Mare ovdje pred vas stala,
Dokazala vam, da je čiste duše — — —
Fijuga. Oh kad bi tako bilo?
Don Marin. Kad bi bilo?
Fijuga. Tuj klečeć bih je molio za oprost,
Zasramljen možda sakrio bih lica,
Neostavit je nikad, kleo bih se
I *držao* bih zakletvu do groba.
Don Marin. (stanka.) Ovamo eto sad se zaklonite,
Povežite si čelo, krvavo je.
Fijuga. Oh kad bi samo istina sve bilo,
Što rekoste mi. Mogu l' da se nadam?

Don Marin. Pa nadajte se, al sad izdirite,
Jer netko tuj dolazi.
Fijuga. Eto idem. *(ode.)*
Don Marin. Baš pravo govoraše Bartol, da je neznatne pameti, — ali valjana srca. Hvala Bogu, što je pravedno razdijelio jedno od drugoga, a sada da ispripovijedam onima ondje čitavu istinu. *(ode.)*

Prizor V.

(BARTOL i MARA.)

Bartol. Nebesa vole jednog pokajnika
Od sedamdeset pravednijeh duša.
Mara. A zasluga je vaša tijem veća,
Što nevjernika vratiste mi toga.
Bartol. Ne hvalite mi, mlada gospo, odveć,
Jer zasluge tu moje ne bijaše,
Don Jegulja a i vi sami, gospo,
Povratiste ga.
Mara. Ne budite skromni.
Bartol. Ne moje zasluge tu nema.
Mara. Kako
Da nema?
Bartol. Pred *Cvijetom* ja ću samo
Ko pomoćnik vaš stajat. Pred *svijetom*
Don Jegulja je, koj' vam vrati muža.
Mara. Je l', recite po duši, gospodaru,
Vi ljubite Cvijetu?
Bartol. Ljubim, gospo,
Al čemu sve to pitate me sada,
Zar strah vas jošte hvata?
Mara (smetena.) Ni s daleka,
Tek pitam samo tako — — —
Bartol. Ne bojte se,
Jer čim vi svoga muža ogrlite,
Ja Cv'jetinim ću biti zaručnikom,
A onda Cv'jete ni za koga nema
Na ovom sv'jetu više, osim za me.
Mara. Al molim vas, moj Ive jošte ne zna,
Da njegova sam žena?
Bartol. Ne zna, gospo!
Mara. Tim bolje, ovo ću od'jelo svući,
Prikazat ću se u svom pravom ruhu
Gospodi svoj, prem malo neobično,
Al to će za sve nagradom mi biti —
Sve, što prepatih za svog nevjernika.
Do vidova!
Bartol. Bog s vama, gospo mlada!
(Mara ode.)

Prizor VI.

(BARTOL. FRAN prolazi.)

Bartol. Riječcu jednu želim, gospodaru,
Prozborit s vama.
Fran. Sa mnom? drage volje.
Bartol. Vi znate, čemu dodjoh u Dubrovnik,
Već lani rekoh vam, što ovdje želim,
A vi ste saslušali moju molbu.
Fran. Da, ja privoljeh, Cv'jeta nije htjela
Da podje za vas.
Bartol. Odbila me nije,
Al jedno mi je dala da izvršim.
Fran. Pa izvedoste l' ono, što vam reče?
Bartol. Baš za to dodjoh do vas, gospodaru,
Zapitat vas, — da l' i sada ste spremni —
Cvijetu dat' mi, ako ona sama
Privoli na to. Eto za to dodjoh.
Fran. Što jednom rekoh, poreći već ne ću.
Od lani, mislim, ostali ste isti,
A povoda ni pomislit' ne mogu,
Rad kojeg Cv'jete da vam sada ne dam.
Bartol. Lijepa hvala, dobri gospodaru.
Fran. Aj ništa, ništa, samo ako Cv'jeta
Tu vašu molbu sasluša. Ja ne ću
Da u tom radim protiv njene volje.
Bartol. Govorit s njom ću.
Fran. S Bogom, žuri mi se.
Oprostite mi, što kraj take stvari
Tol' kratko odgovaram, kavalire,
Al sami znate u tim poslovima
Baš brza riječ svedj je ponajbolja.
Koliko r'ječi ja vam sada skratih,
Toliko Cv'jeti slobodno dodajte.
Il možda ne ćete!?
Bartol. Je l', zgr'ješit ne ću,
Ak' više koju dodam.
Fran. Ni najmanje.
Dobar dan.
Bartol. S Bogom, gospodaru.
(Fran ode.)

Prizor VII.

(Don MARIN, BARTOL, CVIJETA, NADALICA, DINKO, PETAR, VLAHO.)

Don Marin. Lijepe li nauke: Kako treba da se izliječi nevjernik muž. — Kako vam se svidja, mlade gospe? Upamtite to pa već za rana prionite uz mač. — Ne biste li danas sjutra svoga nevjernika time u red spravile — poput gospe Mare.

Nadalica. Ne, Don Jeguljo, ne mislim, da bi to valjalo. — Voljela bih imati uza se oštrinu vašega jezika nego — — —

Don Marin. I opet moj jadni jezik, — al ako vi, gospo Nadalice, jezik držite oružjem, onda ste ljuto naoružani. Kazat ću vam, gospodo, koliko su naši jezici prema jezicima mladih gospa nemoćni. — Eto pjesmice, koju spjeva mlada neka gospa pod ovim krovom.

Cvijeta (*Nadalici.*) Oj Nado — tako li!?
Nadalica (*Cvijeti.*) Cvijeto, pa mi je nijesi pokazala! } (*zajedno.*)
Cvijeta (*Nadalici.*) Ne pretvaraj se, milo moje.
Nadalica. Aj kaka si mi ti to drúga!
Don Marin. Stanite, gospe! Ne budi vam stalo do autora, djelo je tuj pa po njem sudite, da li mu pamet valja, ma i jezik oštar. Malo je časova, otkako vam pripovijedah junaštvo gospe Mare i već je o tome tuj pjesmica.
Dinko. Čitajte!
Don Marin. Čujte! Naslov je: „Kako ćeš vratiti nevjernoga muža kući, ili pjesma o vrapcu".

Vrabac se zagledo
U lastu mladu,
Vrabica brzo —
Dosjeti se jadu.
Upita kosa:
— Što valja mi radit?
„Nevjerom svojom
„Njegvu nagradit,
Kos joj odvrati,
„Podji der snubit
„Za lastu mladog, —
„Koga će ljubit.
Lasti je našla
Na brzo druga,
A vrapcu srce
Stisnula tuga,
Što sada ni laste
Ni vrabice nema.
Osvetit se lasti
I vrabici sprema.
Uzljubi vrabica
Crnoga kosa,
Fin je kavalir
Zlatnoga nosa.
Vidje ih vrabac
Pa se razijedi (stanka)
— *Cio dan vrabac*
Uz vrabicu sjedi.

Dinko. Tko je vrabac?
Nadalica. Ne pogadjate li? Ta Fijuga!
Don Marin. Gle, pa vi to znate, a velite, da nijeste pjesme ispjevali.
Nadalica. Ajte! Ne treba tome osobite pameti, — a ne treba da sam tu pjesmu spjevala, da pogodim, tko je vrabac.
Don Marin. Dašto da ne treba. Treba samo da imate valjan ježičak.
Nadalica. Tko vas prekrsti, — steći će si duši zadušbinu.
Dinko. A tko je vrabica?
Nadalica. Ja nijesam.
Don Marin. I to ste dobro rekli. Vrabica će valjda biti gospa Mara.
Cvijeta. A kos?
Nadalica (*gledajući Cvijetu.*) A lasta?
Don Marin. A lastin mladi?
Vlaho. Kos je pomogao vrabici — a gospodin Bartol gospi Mari.
Nadalica. Živio kos!
Cvijeta. Gospodine Bartole, — pripovijedali su mi, da ste vratili jadnoj gospi Mari muža. Je li istina?
Bartol. Tako je, gospo — — ali — (*gledajući Don Marina.*)
Don Marin (*naglo.*) Vaše je to djelo, a ne budi vas toga sram.
Nadalica (*tiho Cvijeti.*) Vidiš, održao je svoju! kuda ćeš sada?
Cvijeta (*tiho Nadalici.*) Nado, učinit ću, što mi srce s davna želi. Već bih to bila i učinila, ali ne mogu, da se odvažim, — da nema sile u mene; strah me hvata pred nečim silnim, ali ugodnim.
Nadalica. Požuri se, čudne si glave, pa bi ti se još prohtjelo da ti donese čuperak vlasi iz sijede brade indijskoga cara. Ded požuri se, gle kako te gleda. Ej gospodaru Bartole, — amo vas malo, moja bi druga htjela dvije tri da vam u uho prišane. (*Bartol i Cvijeta tiho razgovaraju.*)

Prizor VIII.

(Predjašnji, MARA preodjevena.)

Petar. Dobro došli, gospo Mare! — Aj kako se vi to prekrojiste, — ne bi vas bio poznao u onom odijelu, da su me žeženim zlatom plaćali.
Mara. Dobar dan, gospodaru, dobar dan, gospo mlada, je li to vaša kći, gospodine Petre?
Nadalica. Da, gospo, njegova sam kći. — Poznam vas, gospe, po glasu, prem vas valjda za moje pameti ne bijaše u Dubrovniku.
Mara. Da, da, već je osma godina, otkako me nije ovdje bilo.
Petar. Vi ste na Hvaru živjeli, pa tako nijesam znao, da ste za sinjora Fijugu pošli.
Dinko (*u po glasa.*) Evo pogledajte, gospo Mare, a i vi, prijatelju Petre, kako Cvijeta i Bartol tiho šapuću. Gle, kako joj se zacrveniše obrazi. Eto! sad si podaše ruke.
Don Marin. U očima im čitate, kako se ljube, na usnama im romoni tiha pjesma, bez glasa, najsladja od sviju pjesama — pjesma ljubavi.
Vlaho. Oh, — Don Jeguljo, koliko elokvencije za božjega čovjeka — — — — —
Don Marin. Pa zar božji čovjek ne bi smio da ćuti i da izgovori svoja čuvstva, bismo li mi svi morali da nosimo na ustima vez, koji bi nas činio farizejima. —

Dinko. Stanite, prijatelju, ne ijedite se.

Mara (*naglo.*) Gle, tuj izlazi moj Ive. Dajte da se zaklonim. (*Zakloni se medju Petra, Nadalicu i Don Marina.*)

Prizor IX.

(Izlazi FIJUGA, iza njega FRAN, razgovaraju s DINKOM.)

Bartol (*Cvijeti.*) Pogledajte, gospo, kako je Fijuga smeten, ne nada se ni čemu, a ona se zaklonila, da je ne spazi.

Cvijeta (*Bartólu.*) Priznajem, da ste više učinili, nego što sam tražila. Muža nevjernika vratiti ženi vrijedi toliko, koliko zagledati za bijela dana na nebu zvijezdu.

Nadalica (*Cvijeti.*) Aj, Cvijeto! i ti o zvijezdama. Je l', gospodine astronome, nijeste li izgubili oči, gledajući svoje sunce?

Bartol. Ne razumijem vaših riječi.

Nadalica. Gle, kako se pretvarate. Ne ćete li moliti gospodina Boga, da vam vrati oči preko noći?

Cvijeta. Ne tajite, Bartole, — nas dvije znamo, da je ona pjesma vaša.

Bartol. Moja pjesma!? Po vašem govoru sudim, da me jednako držite autorom one pjesme o astronomima, — al nijeste li vidjeli, da je ono pjesma gospodina Fijuge. U ostalom eto vam moje riječi, da nikad ni stiha, — a kamo pjesmu — nijesam sastavio.

Nadalica. Ali Don Jegulja dade mi onu pjesmu, kao da je od vas za Cvijetu. — (*razgovaraju dalje.*)

Fijuga (*opaziv Maru.*) Maro! Maro! Ti si ovdje, — a kako ti amo dodje?

Mara. Dodjoh amo, da te kući vratim, Ive moj.

Fijuga. Pa si sama došla?

Mara. Ne nijesam, dovede me amo Don Jegulja.

Bartol (*Cvijeti.*) I opet Don Jegulja.

Fijuga. Don Jegulja! (zlobno) I onaj mladi kavalir je l'?

Mara. Istina je, Ive. Taj me je dobričina od kuće pa sve dovle pratio. Ni časka me nije ostavio, uvijek bijaše uza me i u tuzi i u veselju; — a da njega ne bijaše, — nikad ne bih — — —

Fijuga. Prestani. — Zar si tako slabih očiju. Nijesu li ti rekli, da sam ga čas prije — — —

Mara. Da rekoše mi, Ive, — ali čemu si se tako grdno prema njemu ponio, — a on ti je prijatelj, — pravi prijatelj.

Fijuga. Ti ga braniš, dakle je istina!

Mara. Gle! ovdje ti je živim slovom upisano, koliki ti je prijatelj, Ive moj. Gle ovu ranu, poznaš li je. (Suče rukav i kazuje ruku.)

Fijuga. Ta rana, ta krv, — tvoja krv! —

Mara. Da, moja krv, — a od tvoga mača!

Fijuga. A ti si sama bila! Maro, oprosti, nevrijednik sam! (*Grle se.*)

Bartol (*Cvijeti.*) Eto moga obećanja, jeste li sretni, gospe?

Cvijeta. Jesam, Bartole, — sretna sam.

Mara. Ive moj, — zahvali na svemu kavaliru Bartolu.

Fijuga. Da, Bartolu — — ali — — —

Bartol. Ali glavna je zasluga Don Jegulje.

Don Marin. Ne spominjite toga.

Bartol. Ono, što ja učinih, tek je malen, neznatan dio zasluge.

Don Marin. Kako? Malen?

Bartol. Moje je zasluge toliko, koliko svjetla mjesec daje danju uza sjajno sunce.

Cvijeta. Sinjor Bartole! a vaše obećanje? Gdje ono dvoje sretnih mladih, koje *vi* — — —

Don Marin. Gospo Cvijeto, ne rekoste li, da ste sretni? Ni pitat ne ću, je li sinjor Bartol sretan. Mladi ste oboje. Eto dvoje mladih — sretnih — a njegovo obećanje izvršeno. Dvoje je mladih sretno, a to baš toliko njegovom koliko i vašom zaslugom.

Cvijeta. }
Bartol. } (*ogrle se.*) Sretni!

(Dinko sjedi za stolom, pa nešto piše. Nadalica zadje lagano za nj, pa mu ukrade papirić.)

Nadalica. Dozvolite, gospodo, da vam proštijem najnoviju rugalicu gospodara Dinka.

Dinko. Ali, gospo Nadalice!

Don Marin. Da čujemo!

Nadalica (*čita.*) Božić Leljo jednog dana
U šetnju izadje,
Pa gledajuć naokolo
Meštra brusara nadje:
„Aoj meštre, valjan ti je
Taj tvoj poso. Pobro,
Str'jela j' ljudski zahvatila,
Cv'jetu u srdašce dobro. —

Fran. Na svem tom hvala jeziku Don Jegulje (rukuje se s Don Marinom.)

Dinko. Da Don Jegulji ili Don *Marinu Držiću!*

Svi. Don Jegulja?! Don Marin!?

Don Marin. Da, Don Jegulja ili Don Marin, kako vam drago!

Dr. Milivoj Šrepel.

(K slici u 5. broju.)

Ima tomu deset punih godina, što dr. Milivoj Šrepel, član dopisnik akademije jugoslavenske i profesor sveučilišni, neumorno radi na književnom polju. No u to kratko vrijeme on je u cvijetu mladosti napisao više književnih radova, nego što ih običan književnik stvori za svega dugog vijeka svoga, i stekao velikih zasluga za knjigu i prosvjetu hrvatsku. A mnogobrojni njegovi radovi odlikuju se zamašitim mislima i krasnim spoljašnjim oblikom, te mnogi izmedju njih imaju trajnu i veliku vrijednost u hrvatskoj književnosti. Njime se napose ponosi „Vienac“ kao svojim najvjernijim i najustrajnijim suradnikom. U „Viencu“ je pokladena većina dosadašnjega rada Šrepelova. Šrepel bijaše kroz više od pet godina desna ruka i glavni pomagač Klaićev, kad no se je „Vienac“ uspeo do zamjerne visine. Počeo je za uredničkovanja Folnegovićeva g. 1882. s prijevodima iz Horacija i Gregorčića. Već slijedeće godine 1883. za uredničtva Klaićeva uresio je „Vienac“ ovećim brojem književnih plodova. Počeo je prevoditi krasne crtice Alfonza Daudeta, ocijenio Gjuliće (uveoke) Zmajeve, Rorauerevu „Maju“, obznanio djelo Herberta Spencera o uzgoju i napisao poučan članak o glagolici i cirilici.

Tko razmotri njegov rad u „Viencu“, opaža, da Šrepelu lebdi pred očima stalna misao. On prevodi uzorna djela ponajboljih ruskih i francuskih pisaca: Turgenjeva („Prikaze“), Tolstoja, Hercena („Tko je kriv?“), Danilevskoga („U Indiju“), Saltykova Ščedrina, Daudeta, Françoisa Coppéea, da oplemeni ukus u čitalaca i uznjeti smisao za umne plodove modernih velikana. On piše životopise pjesnika prvaka XIX. vijeka za „Maticu Hrvatsku“, a u „Viencu“ upoznaje naše općinstvo sa Gončarovom, Taineom, Hercenom, Ibsenom, Emilom Augierom, Apulejem, Pervolfom itd. Osobito su važne izvorne kritičke studije, kao: Milton i Preradović, Stanko Vraz, osnivač književne kritike hrvatske, mnoge ocjene djela Šandora Gjalskoga („Pod starimi krovovi“, „Maričon“, „Na rodjenoj grudi“), pjesničkih djela crnogorskog kneza, Kozarčevih „Mrtvih kapitala“, pjesničkog rada Hranilovićeva, o najnovijim pripovjedačima srpskim i t. d. Znamenita je njegova doktorska rasprava o akcentu i metrici u narodnoj pjesmi, gdje je iznio više novih rezultata, koji su u nauci prihvaćeni.

Nema sumnje, danas sjutra zapet će oko literarna historika hrvatskog u prve mahove o Milivoja Šrepela, kao pionira moderne struje literarne zapadnoga i ruskoga svijeta u hrvatskoj književnosti. Već prvi njegovi radovi odaju vruću želju, da se hrvatska lijepa knjiga osvježi zdravim tendencioznim realizmom Rusa, pa ozbiljnom studijom i neumornim radom, što rese francuske pregaoce i radnike na polju romana, novele i u opće lijepe knjige. Svaka mu riječ, svaki redak odaju, da je nezadovoljan tradicionalnom šablonom, što se je još uvijek povlačila hrvatskom književnosti i držala se uzora, davno mrtvih u njihovoj im vlastitoj domovini, pa da želi, neka se Hrvati obazru na srodni im slavenski svijet, gdje im veliki geniji Puškina, Turgenjeva, Gogolja i Tolstoja pokazuju staze, kuda valja umjetnost da ide i rad šta u opće može opravdati svoje nastojanje.

Krasni prijevodi Miškatovićevi Turgenjevljevih remekdjela odavna su već bili duhove u nas presvojili za taj realni, a ipak pun poezije način pisanja. Mladež, u koliko se je u nas čitanjem bavila, zanosila se za ljepotama Ivana Sergejevića, no — literarni krugovi nijesu se htjeli micati. Prošlo je već 10 godina, što je Miškatović upoznao hrvatski svijet sa „Dvorjanskim gnijezdom“, s „Rudjinom“ i tako dalje, a ipak hrvatski pisci — noveliste posežu za fantomima nezbiljna života i gube se u svijetu, stvorenu tek njihovom fantazijom, prepariranom svim mogućim uspomenama i tradicijama knjiga njemačkih iz druge četvrti ovog vijeka.

Što se je hrvatska knjiga ove more riješila, mnogo je pomogao Milivoj Šrepel svojim studijama i kritičnim izvješćima u „Viencu“, u kojima je u jednu ruku priopćivao i risao ljepotu realistične knjige ruske i francuske, a u drugu ruku upozorivao na pojave u domaćoj književnosti, koji su se kretali tim pravcem i ostavili ishitrene fabule, pa se ogledali za životom oko sebe i pokušali prikazati tuj narodni život i njegovu poeziju.

Ako je itko mogao tu zamašnu zadaću preuzeti, to je bio Milivoj Šrepel. Njegova svestrana naobraženost, velika načitanost i temeljita učenjačka snaga sa bistrim pogledom i oštrim sudom, davahu mu širi pogled i više stanovište. No uz to je Šrepel mogao na polju kritike više izraditi nego drugi, jer mu je duša puna poezije i srce pristupno svakomu čuvstvu; za to shvaća i poima pjesnika, pa gotovo gleda i ćuti s njime. Moderna kritika nije više disciplina, koja navlači pjesnikovo djelo na Prokrustovu postelju svakojakih estetskih pravila, — ona je osma muza, koja ima pjesnika i njegove misli i čuvstva prikazati čitatelju umjetnom formom. Njoj ima da lebdi pred očima zadaća, da prosudjuje snagu pojedinoga pojava, da istražuje njegove individualne zakone u razmjeru sa zakonima općenitosti i vječne umjetnosti.

Milivoj se Šrepel u mnogobrojnim svojim radovima trsio, da bude takav, — a kako umije to postići, neka svjedoče njegove studije o Byronu, Preradoviću, Heine-u, Puškinu i drugima, gdje nam umjetničkom rukom crta pojedine literarne pojave, a ipak ostaje uvijek ozbiljan i istinit učenjak. Slog njegov je jasan, lijep i živahan. Jezik se njegov odlikuje čistoćom narodnog govora, a ipak ne zapada nikada u prostu neugladjenost ili supergramatičku afektaciju, već uvijek čuva eleganciju evrop-

skoga sloga. Nu osim kritičara Šrepela još nam se javlja kao akademik i učenjak profesor dr. Mil. Šrepel. „Radovi“ naše akademije puni su njegovih naučnih radnja, koje sve odaju veliku učenost i duboku pronicavost duha. A značajno i zanimljivo je ovo. On je filolog klasičnih jezika i zaprema stolicu latinskog jezika i literature na našoj „alma mater“, ali savjesno vršeći svoje zvanje ne gubi se u samim imperfektima i sufiksima, već ga rodjena hrvatska gruda osvaja i priteže, te on i ovdje nalazi svoje polje, gdje može naučno obradjivati gradju iz hrvatskoga svijeta, da i u svojoj struci prinese kamečak zgradi znanosti hrvatske. A kako požrtvovno on radi kao odbornik u našoj „Matici“, to se doduše ne zna u javnosti, ali tajnik bi „Matičin“ g. Kostrenčić mogao o tom mnogo i dugo pripovijedati. — Da hrvatska knjiga ima kojom srećom mnogo tako umnih i trudoljubivih radnika, kao što je dr. Milivoj Šrepel, nema sumnje, ona bi još bujnije, orijaški napredovala. U njega je sretno spojeno dvoje u divnu cjelinu: velik duševni dar i željezna revnost u radu. Ovo dvoje podat će Hrvatskoj još mnogo zamašnih i krasnih djela.

Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi.

Napisao Stjepan Bosanac.

(Nastavak.)

Upravo u sto dobrih časa našao se u našem narodu na početku ovoga vijeka, kad se toliko razbudio interes za narodnu poeziju u učenom svijetu evropskom, Vuk Stefanović *Karadžić,* koji je blagosloveni svoj rad dostojno započeo g. 1814. sa zbirkom narodnih pjesama, kojoj je natpis „Мала простонародна Славено-сербска песнарица издана Вуком Стефановићем, у Виенни.“

U povodu ove pjesmarice Vukove od god. 1814., za tijem u povodu „Писменице Сербскога језика“ i „народне сербске пѣснарице“ od g. 1815. počeo je osobito u njemačkoj literaturi rasti interes za slavenstvo i našu narodnu poeziju. Humboldt, pruski poslanik u Beču, dobio je s pomoću Kopitarevom izvatke srpske gramatike Mušickoga, a za Goethe-a isti je Mušicki prevodio Vukovu pjesmaricu u njemački jezik (Лѣтоп. 120. p. 139; Платонъ *Кулаковскій*, Вукъ Караджичъ, его дѣятельностъ и значеніе въ сербской литературѣ p. 79.)

Svakako je veoma znamenito za našu literaturu, a osobito za našu narodnu poeziju, što je već u ovo vrijeme Kopitar upoznao Vuka s velikim njemačkim filologom Grimmom, koji će mu god. 1824. izdati njemački prijevod njegove gramatike, jer je taj prijevod u prvom redu pribavio Vuku znamenitost i evropsku slavu (Кулаковскій op. c. 79. 85.)

Grimm je upravo uveo u učeni svijet našu narodnu poeziju i on je medju prvima zbog nje izučio naš jezik (Епско песништво у Срба написао Ф. *Миклошић*, превео Степан *Поповић*, Србскій Лѣтописъ за год. 1863., књига 108. p. 103. 74).

Zanosno pozdravio je Kopitar Vukovu pismenicu srpskoga jezika g. 1815. u časopisu „Wiener allgemeine Literaturzeitung“ 721—731 riječima: Willkommen erste serbische Grammatik mit cyrillischen Lettern! Und zweimal willkommen, dasz du getreu nach der Rede des gemeinen Volkes aufgeschrieben bist (Barth. *Kopitars,* Kleinere Schriften, Wien 1857. I. 310), a u istom časopisu g. 1815. ima već opširna recenzija Jakova *Grimma* (nro. 74 p. 1168—1180) o Vukovoj zbirci narodnih pjesama od g. 1814. (Kleinere Schriften von Jakob Grimm IV. Recensionen und vermischte Aufsätze von Jakob Grimm I. Berlin 1869. p. 427—436). Govoreći o metru izriče nadu, da će Vuk drugome izdanju jamačno dodati i narodne melodije. *Kulakovski* op. c. 66 veli, da je Vuk po želji *nekoga njemačkoga kritika,* koji je u povodu prve pjesmarice Vukove naučio naš jezik, priložio drugoj svesci svoje pjesmarice od g. 1815. već i melodije nekolikih pjesama. Misli li ovdje Kulakovski na Grimma? Malo bi čudno bilo, da slavnoga Nijemca zove „neki njemački kritik“.

Za tijem nabraja neke poznate osobine narodne poezije, koje pokazuju pravi narodni ton, a pod kraj obasiplje hvalama lirske pjesme u prvome dijelu veleći: Jetzo wird man gar nicht anstehen, der ersten abtheilung unseres büchleins den vorzug einzuräumen, und wir wüssten nicht, welches andere volk einen so trefflichen schatz von liebesliedern aufzuzeigen hätte, ausgenommen das heilige hohe lied Salomons. Unsere altdeutschen minnelieder sind aus der tiefen brust der sänger gestiegen, und zärter als alles andere, allein nicht so frisch und auf's leben angewandt als diese serbische poesie, unsere liebeslieder aus dem volk dagegen sind ebenso lebendig, vielleicht auch gemütlicher, allein kaum so kühn aufgegriffen. Hier ist der freie, heftige ausbruch des herzens und der ganzen seele, vom vollen trachten, sehnen und klagen bis zur schneidenden verwünschung alles dessen, was untreu ist und die liebe stört, bei jedem anlasz fallen die gräszlichsten flüche ein (3. 5. 11. 24. 38. 49. 52. 53. 57. 68. 76. 81. 93.), welches den deutschen sitten und liedern widerstehen würde, auch ist sonst anderes freier, wie bei uns, ausgedrückt und gesungen (2. 84). Anderes stimmt dagegen bis zu einzelnen zügen z. b. ein lied (nro. 60), wo nächtlicher gesang und reihentanz

(Kolo, runde, kreis cf. 26. 64. 99) den liebenden so lange zu ohren schallt, bis er sich von seiner schlafstätte erhebt und unter die tanzenden geht, — genau zu dem gang einiger altdänischen Volkslieder (434). Na strani 432, 434, 435 ima nekoliko prijevoda Grimmovih u trohejskom mjerilu za pokušaj (73. 18. 9. i 99).

Od svijeh slavenskih plemena Srbi su — veli Grimm — svojim nježnim i neobično pojkim jezikom najobilnije nadareni pjesmom, pjevanjem i pričom, te se čini, kao da je dobro nebo htjelo, da im nestašicu knjiga svagda naknadi obilnim blagoslovom narodne poezije (436). *Grimm* bi želio za Nijemce prost, doslovno vjeran i gotovo interlinearan prijevod, jer bi olakšao izučavanje srpskoga jezika. Oblik i sadržinu misli da nije moguće prenijeti u njemački jezik, jer kako bi ovaki prevodilac postupao s čestim diminutivima: erdlein, blütlein, što se protive jeziku i narodnom duhu njemačkom? (436). —

God. 1815 izišao je drugi dio narodne srpske pjesmarice (Народна Срѳска Пѣснарица, издана Вукомъ Стефановићемъ. Частъ втора) u Beču, a Vuk ju je posvetio Kopitaru. Platon *Kulakovski* op. c. p. 65. g. 1882. veli, da je Kopitar napisao recenziju ove knjige, koja je štampana u Barth. *Kopitars* Kleinere Schriften p. 347 i 349. Ista ova recenzija štampana je i u knjizi Recensionen und vermischte Aufsätze von Jacob *Grimm* IV. I. p. 437—455 bez ikakove bilješke, premda je izišla poslije Kopitarevih „Kleinere Schriften (1857)“ g. 1869. Sada čija je ovo recenzija, Grimmova ili Kopitareva? Sudeći po stilu i načinu pisanja držim pouzdano, da je ova recenzija Grimmova, te je samo pometnjom ušla u zbornik sitnijih spisa Kopitarevih.

I ovdje daje na ogled nekoliko pjesama u doslovnom njemačkom prijevodu veleći, da bi trebalo cijelu knjižicu prevesti, kad bi htjeli navesti sve, što je lijepo (445) i želeći, da se nadje kakav *Goethe,* koji bi i ovo prekrasno cvijeće presadio u njemački Parnas (440). —

(Nastavit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Knjižar slušaše taj govor, a glavom mu u to munulo dvadesetak suprotnih misli. Ćutio je od navade spram Montfanona neku vrst počitanja, s kojim se je miješala ljutitost, jer mu je bilo vrlo neugodno, što je zatečen in flagranti u zločinu laži. Treba istini za volju dodati, da, govoreći o velikome slikaru Matteu i velikom papi Piu II., pri toj nesretnoj knjizi, nije slutio, da bi markez mogao poželjeti taj časovnik, znajući, da je obično vrlo štedljiv i da kupuje samo stvari, što strogo idu u crkvenu povjest. On je knjigu kovao u zvijezde, da o njoj stvori kaku legendu i da tako oplijeni kojega bogatog neznalicu amatera. Ako se opet i nije brinuo toliko za ime Montlucovo, nije mogao ostati miran na direktnu i brutalnu napomenu, što je markez reče o ratu god. 1859. To je uvijek trn u srcu onih naših susjeda preko Alpa. koji nas ne ljube. No oholost garibaldijančeva ne htjede zaostati za velikodušjem starog zuava. Istom osornošću, kaka bijaše u Montfanona, on mu uze knjigu i promrmlja okrećući je medju svojim prstima, oprljanim crnilom:

— Ne bih je dao za šest stotina franaka . . . Ne, ne bih je dao za šest stotina . . .

— To je prekrupna svota, — odvrati Montfanon.

— Ne, nastavi dobričac — ne bih je dao . . . Na to je pruži markezu s očitim gnjevom: Ali vama, vama je evo za četiri stotine . . .

— Ma ja vam nudim pet stotina, — reče u čudu kupac. — I vi sami znate, da je to dosta slaba cijena za taku rijetkost! . . .

— Uzmite je za četiri — nukaše Ribalta sve se više žesteći, — ni soua manje ni soua više. Toliko je mene stajala. I isprave ćete dobiti za dva dana, a Hafnerove spise još ovog tjedna. Ali taj Bourbonac, što je oborio Rim — dometne — a to je bio Francuz, je li? . . . I onaj Charles d'Anjou, koji je upao medju nas, da se učini kraljem obiju Sicilija? I Charles VIII., koji je unišao na Pučka vrata u Rim? Jesu li to bili Francuzi? Je li Oudinot bio Francuz? Zašto su se miješali u naše poslove? Ah! kad bismo dobro računali, što nam sve dugujete? . . . Nijesmo li vam mi dali Mazarina, Massenu i Bonaparta i tolike druge, koji su išli umirati u vašoj vojsci u Rusiji, u Španiji i drugdje? A kod Dijona? Nije li došao tu Garibaldi, da se bije za vas, ludo, premda ste mu oteli domovinu? . . . Mi smo otplatili te vaše zasluge, ajte, molim vas . . . No uzmite svoj časovnik sobom i laku vam noć, laku noć . . . Platit ćete poslije . . .“

I on istura, u istinu, markeza iz dućana, mašući rukama i obarajući knjige sa svih strana na zemlju. Montfanon se nadje na cesti ulice Borgognona, prije nego što je mogao iz džepa izvaditi pripravljeni novac.

— Kakav čudak! Bože moj, kakav čudak! — reče u sebi, smijući se. On se udalji od dućana, koracajući lako svojom još čvrstom nogom i veseo, s dragocjenom

*

knjigom pod ramenom. Drugujući mnogo s njima i poznajući te južnjačke naravi, u kojima se stječe lopovština s viteštvom, a da jedna drugoj ne smeta, — to su Don Quixoti, koji tjeraju svoje mlinove — pitaše se markez: — koliko može dobitka imati, pošto je sebi morao platiti rukavice, da se preda mnom prikaže plemićem? — Nije trebao nikad da sazna, u koliko je to pitanje opravdano, kao ni to, da je Ribalta za rijetki ovaj svezak i za čitav kup papira, knjiga i gravura platio u svemu dvadesetipet franaka. Ali dva susreta, što ih je imao redom jedan za drugim, pošto bijaše izišao iz dućana, zapriječiše ga, da dalje razmišlja o tom problemu trgovačke psihologije. Bijaše se zaustavio na izlazu ulice, da baci pogled na taj Španjolski trg, što ga je ljubio, kao stari Rimljanin, kao kutić, koji je ostao nepromijenjen u zadnjih trideset godina.

U ovo jutro prvih dana mjeseca svibnja izgledaše dugački trg na neravnoj obali zaista krasan u kretanju svijeta i svjetlu sa smedjom masti nepravilnih već oživjelih kućâ, koje ga okružuju, s dvostrukim skalinama crkve Trinità dei Monti, punim lijenčinâ, u sredini s vodom, što prska iz banje, nalične barci — jednom od bezbrojnih hira, koji se svidješe mašti Bernina, tog čarobnog dekoratera, čiji je duh zamislio živ vodoskok, u kojem površina vode blista drhtajem mramora i tuča. I u ovaj čas i pod ovim svjetlom bijaše taj vodoskok zaista živ, kako su oko njega trčali tatići, pružajući na svojim rukama ovješene košarice, pune blijedih ruža, plavih narcisa, crvenih jetrenka (anemona), slabašnih ciklama i tamnih maćuhica. Golih noga, crna plamena u očima, s molbom na usnicama motaju se izmedju kočija, što strjelovito jure, u manjem broju nego za vrijeme prave sezone, ali ih je ipak dosta mnogo, jer je proljeće kasno došlo ove godine, te se javlja preslatkom svježinom. Ovi prodavači cvijeća napastuju žurne prolaznike, kao i sve ljude, što se zaustavljaju kod izloga. I žarki katolik Montfanon ćutio je pri tom slikovitom prizoru za lijepa jutra i na najljepšem trgu njemu omiljela grada radost, da bi dopunio taj

Ra
Karton It

dojam jednog svijetlog časka sanjarijom o vječnosti. Trebalo mu samo da svrati svoj pogled na desno prema zboru Propagande, sjemeništu mučenika, iz kojeg izilaze svi misijonari svijeta. Ali bilo je sudjeno, da se žarki plemić ne će u miru radovati ni svojoj bibliografskoj dragocjenosti, koju bijaše dobio uz tako povoljnu cijenu i što je stiskaše pod svojim jedinim pazuhom, niti ovome čistom rimskom pojavu: nagli taj pogled odozgô na stvari, što se pružaše oku na zakretu jedne ulice i na uglu pločnika. Dostajalo je njegovim sjajnim zjenicama, da izgube svoju veselost, kad je opazio, gdje mimo nj prolazi kočija, unatoč ranom jutru, upregnuta krasnim crnim konjima, a u njoj dvije žene u živu razgovoru. Jedna bijaše očito nižeg staleža, pratilica, koja je imala biti čuvaricom drugoj, mladoj djevojci, gotovo uzvišene ljepote, s velikim crnim očima, koje su plamsale uz blijedu pût, toplu i živahnu bljedoću. Njezin čisti istočnjački profil preočito izražavaše tip židovske ljepotice, a da bi se moglo posumnjati o podrijetlu te pojave, koja je morala, kako pjesnik kaže, „povući sva srca za sobom“. Ali nije tako dobroćudni i veseli obraz markezov iznenada se namrštio i stegnuo u očitoj zlobi, slijedeći pogledom ovu mladu djevojku, koja zakretaše za ugao ulice, a u isti čas izmijeni pozdrav s vrlo elegantnim mladim čovjekom, koji bez sumnje dobro poznavaše starog papinskog zuava, jer ga nagovori prijateljski, rekavši šaljivim glasom i francuštinom, što je ravno iz Francuske potjecala:

— Aha! imam li vas, gospodine markeže ClaudeFrançois de Montfanon!... Ona dodje, vi je vidjeste i pobijedjeni ste... Gutate jê očima, tu božanstvenu Fanny Hafner? Strepite. Pritužit ću vas Njegovoj Uzoritosti kardinalu Guérillotu, i ako budete zlo govorili o njegovoj dražesnoj učenici, ja ću biti tu, da posvjedočim, kako ste bili hipnotizovani njezinom pojavom, kao ono Trojanci Heleninom. A uvjeren sam, da Helena nije imala te moderne dražesti, ove duše u ljepoti, ovog idealnog profila, dubokog pogleda, snatrenih usana, i tog smiješka... Ah! kako je krasna!... Kada ćete joj se prikazati....?

mrt.
iz g. 1872.

— Ako majstor Julien Dorsenne, — odgovori markez isto tako šaljivo, — ne upotrebi više pomnje posmatranju u svojem budućem romanu, nego što je ovdje sad pokazuje, onda žalim njegova nakladnika . . . Dodjite amo — doda naglo i povuče mladog čovjeka do ugla ulice Borgognona — vidite gdje se victoria ustavlja pred brojem 13? I božanstvena Fanny, kako je nazvaste, silazi tu? . . . I ona ulazi u dućan toga starog lopova Ribalte . . . Ne će dugo ostati unutra, sigurno. Izilazi, gledajte; odlazi s kočijom . . . Šteta, što ne će ovuda proći. Imali bismo radost posmatrati njezino razočarano lice. A, gle, šta je išla tražiti — doda s veselim smijehom, pokazujući, što je kupio i šta ne će dobiti, ma da ponudi sve milijune, što ih je njezin poštenjak otac ukrao u Beču . . . He! He! — završi, smijući se još jače. — G. de Montfanon je ranije ustao, on nije izgubio svojeg jutra. A vi pogadjajte malo, gospodine motrioče, što sam oteo muzeju ove komedijašice, koja se bar s ovim predmetom ne će igrati . . . — doda, pružajući svezak svojemu sugovorniku, kojega gledaše presmiješnim izrazom slavlja.

(Nastavit će se.)

O strofama prvih hrvatskih pjesnika.

Napisao Petar Kreković.

(Nastavak.)

U Menčetića i Lučića ima takodjer po jedna pjesan od kola, spjevana u takvim strofama, samo što su tu strofe pisane u dva redka, tako da izgledaju kao parovi petnaesteraca s rimom u sredini. Običaj sredovječnih pisaca bijaše, da su nastojali što više prištediti i vremena i prostora. Za to vrve sredovječni rukopisi kraticama i za to je često veoma teško iznaći pravi oblik pjesama. O tome ćemo poslije više progovoriti, a ovdje samo velimo, da ti petnaesterci nisu stihovi, nego ova tako obična strofa, te je bilo sasvim suvišno tražiti im uzorke u latinskoj crkvenoj pjesmi. Evo od svake tih pjesni od kola prve strofe, pa neka se sravne s Držićevima i sa spomenutim francuskima i talijanskima:

Svitlostju lipos prosinu, kad pride k tanci vila,
ljuveno srce prominu od nje jadovna strila.
Menčetić II. 45.

Neharnu služim gospoju, za mani danke traću,
za virnu službu jer moju ne će mi dati plaću.
Lučić 213.

Strofa, o kojoj je bilo do sada govora, prilično je rijetka. Mnogo češća je strofa 8 abab i u narodnoj čakavskoj pjesmi i već kod prvih naših pjesnika. Po našem umijenju potječe ona iz tal. narodne pjesme, u kojoj je, osobito u sjevernoj Italiji, veoma česta. Ostermann je izdao nekolike tisuće furlanskih narodnih pjesama t. zv. villotta, a medju njima ima samo nekoliko desetaka pjesmica, koje nijesu strofe 8 abab. Sva je prilika, da je to jedan od najstarijih oblika talijanske pučke pjesme, pa da se je u Furlanskoj, zaštićenoj od novijih utjecaja, sačuvao nepokvaren do danas. Tu je strofu upotrebio Držić u pjesmi 72. (Kasandrić u Iskri II. 2. veli, da Držić ne poznaje osmerca.) Ta je pjesma sadržajem svojim veoma blizu narodnoj pjesmi, gotovo bi ju trebalo pribrojiti onima, što su na narodnu spjevane. Veoma je vjerojatno dakle, da je Držić i u obliku slijedio narodnu pjesmu. Nu još je jedan put, kojim su naši prvi pjesnici, a možda i sama narodna pjesma, mogli doći do strofe 8 abab, ili u opće do osmerca, a čini se, da su baš tim putem i došli do nje.

U 15. vijeku, kako smo već spomenuli, bijaše u Italiji mnogo slavnih pjesnika, koji su pjevali na način pučke pjesme, služeći se ujedno i oblikom njezinim. Bijahu to pjesnici pučkih canzonetta i ballata. Medju najbolje ide mletački dostojanstvenik Lionardo Quistiniani, koji je u prvoj polovici 15. vijeka pjevao i narodnu žicu tako dobro pogodio, da su mu se pjesme po svoj Italiji pjevale, a nekoje još i danas pjevaju. On je prvi upotrebio octavu. I jednostavnu strofu abab je rado imao.

Važnija za nas je posebna jedna grana te na po pučke, a na po umjetne pjesme, jer je jasno, da su naši pjesnici zajedno s tom vrsti pjesništva i osmerac od tal. pjesme uzeli. Mislimo pokladne pjesme. O tim pjesmama govorio je L. Zore u Radu (knj. 27. i 71.), pa bi bilo suvišno ovdje opetovati, kako se je ta vrst pučke pjesme pod vladom Lorenza de Medici (1448—1492.) uzdigla do časti umjetne pjesme, kako je starim Dubrovčanima omiljela, koji su ju dalje razvili i gojili još i kad je u Italiji već jenjala bila. Ipak radi oblika moramo da nešto reknemo o prilikama, u kojima je ta vrst pjesme cvala. Slavni Lorenzo, da puk odvrati od državnih posala, a i da mu omili, priredjivao mu je razne svetkovine, miješao se sam u narodne zabave i skladao pjesme, koje su se u tim zgodama pjevale. Osim svibanjskih svečanosti najzgodnije mu za taj posao bijaše pokladno doba. U Fiorenzi je bio odavna običaj, da o pokladama obilaze gradom krabuljni ophodi. Lorenzo prihvati taj običaj, pa stade da priredjuje što sjajnije ophode. Pojedini odjeli predstavljali su pojedine grane ljudskoga zanimanja i pri tom pjevali pjesme, koje su se odnosile na to zanimanje. Iza svake strofe zapjevao bi narod neki stalni pripjev. Sadržaj tih pjesama odgovarao je razuzdanomu veselju

pokladnih dana, a često je bio veoma bestidan. Stih im je bio najviše osmerac, složen u strofe od 6—8 stihova, t. j. abab s dodatkom, što ga dobiva u srednjoj Italiji. Refrain je obično 8 abba.

Kod nas su Vetranić i Nalješković prvi sastavljali take vesele pokladne pjesme. I oni se pri tome služe osmercem. Nalješković ima osim jednostavne strofe abab i složenih, a Vetranić nema; ili mu je bilo lakše, ili ga je na to navela narodna hrvatska pjesma, koja je poznavala samo čistu strofu abab, Vetranić i u refrainu i u pjesmi upotrebljava tu strofu, tako da mjesto talijanske strofe abab b c c D, D E E D u njega stoji abab, c d c d, E F E F. Na primjer:

Mi smo prišli u ove strane,
neka vam je sada znati,
da naučimo Dubrovčane
u trumbune trumbetati.

Za č smo lanci trumbetari,
dobri meštri, neka znate,
ki trubimo pod pifari,
a ne ištemo niedne plate;

ner za ljubav trumbetamo,
a ne ćemo od vas platu,
ner da s vami potrinkamo,
kad svršimo pimfaratu.

Mi smo prišli u ove strane,
neka vam je sada znati,
da naučimo Dubrovčane
u trumbune trumbetati.

Vetranić: Lanzi Alemani, 1, 248.

Lanzi mastri di Trombone
e di piffer che tien sutte;
noi insegnar folentier tutte
a Talian menar trombone.

Noi fenute delle Magne,
perchè intese ha Lanze dire,
che Talian star buon campagne,
quando quella fuol servire;

e però foler fenire
a far trinche con voi tutte
e noi meglie insegnar tutte
a Talian menar trombone

(Lanzi mastri di Trombone
e di piffer che tien sutte;
noi insegnar folentier tutte
a Talian menar trombone.)

Lasca: Tutti i trionfi str. 357.

Vetranić piše refrain *Mi smo prišli* iza svakih 8 stihova, koji mu odgovaraju talijanskoj strofi. U Laskinu izdanju je refrain napisan uvijek samo na početku. Taj refrain ima u prvom stihu istu rimu kao i zadnji stih strofe. To je bilo takô udešeno za to, da oni, koji su pjevali refrain, znadu, kad im treba upasti. Ovu strofu od 4 osmerca upotrebljava Vetranić veoma rado, bez obzira na sadržaj pjesme, a pošto se je s njom upoznao u talijanskim pokladnim pjesmama, i u takvim ju pjesmama prvi put upotrebio, nema sumnje, da je osmerac u Vetranića kao i u Nalješkovića talijanskoga podrijetla. Pošto je cijela ta vrst pjesništva za pravo pučka pjesma, to smo imali pravo, kad smo rekli, da su naši pjesnici uzeli svoje oblike iz narodne pjesme talijanske.

(Nastavit će se.)

K slikama.

Rafaelova smrt. Karton Ivana Šubica (iz god. 1872.) Donosimo sliku slovenskoga slikara Ivana Šubića. Prikazuje nam čuvenoga umjetnika Rafaela, kako umirući gleda svoje posljednje i najveće djelo »Transfiguraciju«. Ova je slika prvi put ugledala svjetlo u ljubljanskom ilustrovanom časopisu »Dom in Svet«, što ga vješto uredjuje slovenski književnik dr. Fr. Lampe. Časopis taj prati vrlo pozorno književne pojave hrvatske i donosi gotovo o svakom znatnijem djelu ocjenu, utirući tako put bratskoj uzajamnosti medju Slovencima i Hrvatima. Uz to treba priznati, da se ovaj list sve više usavršuje. Ima u njem birana štiva, a u svakom broju više slika.

Književnost.

Hrvatska. *„Davorija Ljudevita Gaja“.* Na prvom mjestu donosimo po vjernom prijepisu izvornu davoriju Ljudevita Gaja, koju nam je poslao hrvatski pjesnik Jovan Hranilović. On je od rodbine Gajeve dobio hrvatskim i njemačkim jezikom pisani i u mnogom pogledu vrlo zanimljivi *„Liber memorabilium“*, počevši od g. 1838. Na 48. strani toga vrlo krasnim rukopisom pisanog spomenara našao je pjesmu »Davoriju«, a pod njom početna slova Gajeva imena L. G. Pjesma je bez svake sumnje Gajeva, odaje ju sadržaj pa i kompozicija, kao u pjesmi »Tužno cvili vitez u planini«.

— *Skupština društva sv. Jeronima.* Dne 9. o. mj. bila je skupština društva sv. Jeronima u novoj društvenoj kući. Predsjednik g. kanonik dr. *F. Suk* otvorio je skupštinu vrlo zgodnim govorom, u kojem je najprije istakao svoju i cijeloga odbora radost, što može prvi put otvoriti skupštinu u vlastitoj kući društvenoj. Razlaže dalje, što je bila misao i nakana onih, koji su pred 25 godina osnovali ovo društvo: podavati naime siromašnomu puku našemu dobrih i zabavno-poučnih knjiga, da se pouči, osvijesti, dá uznapreduje moralno i materijalno; da mu ne dodje u ruke zla knjigâ, koja nije prijatna njegovu biću ni sklona njegovoj sreći. Skupštinari pozdravili su na svršetku predsjednika sa »Živio!« Poslije toga pročitao je blagajnik podulji izvještaj bilježnikov. Iz njega vadimo ovo: Za gradnju kuće isplaćeno je do sada 72.726. for. 81 nč., a treba još da se isplate neki obrtnici.

Broj novih članova narastao je prošle godine 721. U svemu ima sada društvo upisanih članova 10.549. Taj broj trebao bi da bude barem još tri puta tolik. Mi i ovom zgodom za dušu privezujemo svima, koji se zovu Hrvati, da pristupe kao članovi u ovo društvo, a i da sabiru osobito u seljačtvu članove za nj. — Knjige za god. 1893. izdat će se ove: *Danica* u 40 tisuća primjeraka, *Kanižlićev molitvenik* u 15 tisuća, *Ptice* III. svezak od D. Trstenjaka u 12 tisuća, i *Pripovijest*, za koju je natječaj raspisan iz Koturove zaklade. Ne dobije li društvo valjane pripovijesti, štampat će koju drugu knjigu u 12 tisuća primjeraka.

Društveni urednik moli sve pisce, da bi ga svojim člancima i pripovijestima za Danicu pomagali. Doista bi bilo vrijedno, da svoje pero posvete Danici naše najvrsnije sile, jer je ona najvećma raširena od svih naših knjiga. Nju čita bar 80 tisuća ljudi.

Cjelokupna imovina društvena iznosi koncem godine 1892. 141.846 for. 62 nč. No tu nije uračunana ona polovica Hercegove kuće, što ju imade društvo sa jugoslavenskom akademijom. — Društvo je od vlade iz zemaljskoga proračuna dobilo samo

700 for. redovite potpore, dočim mu je izvanredna od isto toliko forinti uskraćena.

Pošto nije nitko od skupštinara imao nikakova prijedloga, zahvali se odbor, a skupština izabra sa priznanjem cijeli odbor i za buduću godinu.

Svaštice.

— *Hrvatsko akademičko društvo »Zastava«* priredilo je 8. o. mj. koncerat s plesom, koji je vrlo lijepo uspio. Koncerat bio je sastavljen od samih hrvatskih i slavenskih skladba, koje su se s velikom vještinom izvodile. Time je »Zastava« opet sjajno posvjedočila, da brižnom njegom hrvatske i slavenske glazbe oplemenjuje srca svojih članova. I tamburaški i pjevački zbor »Zastavin« časno se odlikovaše i stekoše mnogo priznanja. Nama je osobito bila mila deklamacija Krnicova poznate rodoljubne pjesme Šenoine: »Klevetnikom Hrvatske«. Svake je hvale vrijedno, što »Zastava« uz pjesmu, glazbu i književna čitanja njeguje i deklamaciju, ovu dosta važnu vještinu, kojoj se u nas premalo pažnje posvećuje. Izbor pjesme bio je vrlo zgodan a deklamator ima mnogo dara i vještine. U njega je vrlo zvonak i miločujan glas, koji mahom osvaja slušatelja, a uz to umije vješto mijenjati glas i isticati etički akcenat. Darovitomu i vještomu deklamatoru mnogobrojno je općinstvo živo povladjivalo. Cijela je zabava u svakom pogledu sjajno uspjela. Milo nam je, što naše akademičko literarno društvo nalazi mnogo odziva u gradjanstvu glavnoga grada, koje je u velikom broju posjetilo ovu zabavu.

Verdijev »Fallstaff«. Prije dva dana pjevala se prvi put u milanskom glumištu »Scala« nova Verdijeva opera »Fallstaff«, za koju je po Schakespeareu riječi napisao poznati skladatelj i pjesnik, Arigo Boito. Vele, da su riječi Boitove krasne, stihovi glatki i pjesnički, puni humora, a prizori živi, kratki i puni neodoljive komike. Fallstaff je prikazan u simpatičnoj slici, smiješan je hvastavac, koji si mnogo utvara. Uspjeh nove opere bio je veličajan. Već u prvom činu raslo je povladjivanje od prizora do prizora. Općinstvo je zaneseno klicalo i burno pozivalo maestra, da se pokaže na pozornici.

Drugi je čin imao još veći uspjeh. Tu ima krasnih napjeva, glazba upravo začarava slušatelje. Tu je entuzijazam općinstva postigao vrhunac. Pjesnik Carducci i maestro Mascagni, silno oduševljeni, mahali su šeširama i neprestano klicahu: Viva Verdi! Krasan je i treći čin, napose pijev vila i njihove vodilje Ane. Opera je sve očarala. Čarobna je sila glazbe Verdijeve, puna mlade svježosti i posve originalna.

Književnost medju hrv. kajkavcima prije 150 godina. Godine 1742. izdao je Isusovac Juraj Mulih u Zagrebu knjigu »Poszel apostolski«. Vrlo je zanimljiv predgovor piščev, iz kojega spominjemo ovo: »Pokehdob čast Poslenika Apoštolskoga, ovo na šestnajsto leto, po već Biškupiah jesem obnašal, gde sem dosta mogel spoznati, i videti, kulika negde je med ljudstvom, vu duhovnom dugovanju priprostoća, a da i Navuka keršćanskoga velika potreboća. Ter največ iz toga zroka: Kajti ga i knigoznanci neimaju odkuda čtati, i druge navučati: ar se našega jezika malò knig najde, koje bi Navuk keršćanski vu sebe zaderžavale. Zato ja Duhovnem Pastirom, knigoznancem, i vsem ostalim vernem keršćenikom na pomoć šetujući jesem se na oveh knig zloženje rad postavil... Ne morem toga tajiti; nego rad valujem: da se ovde najdu vnoga, koja vsem povoljna ne budu, to dobro znajući: *da našega naroda ljudem, vu izgovarjanju, i pisanju rečih, vsem ne moguće vgoditi; ar se nekoji osmehavaju iz rečih, da nesu prave horvatske; nekoji sude, da nesu pravo pisane, nego bi se drugač pisati mogle; a nekoji druga prigovarjanja izmišljavaju, ter suproti postavljaju.* Ali ja takih nesem se zbojal. Kajti sem iz jedne strane to spoznal, da se *jošče na ov svet ne rodil, ki bi vsem ljudem vgodil.* A iz druge strane, jesem premislil duhovnu hasen, koja se po oveh knigah, more negda, i po moje smerti včiniti: ar se ufam, da se najdu vnogi Keršćeniki, koji, ne samo vu Svetek; nego negda i vu delatnik, budu ove knige veselo čtali i druge marlivo navučali. I takovi znavši, da sem se ja vu izgovarjanju rečih, moral prilagoditi samo k Zagrebcem, pri kojih ovo pišem, â ne Karlovčanom, niti Varaždincem, niti Požežanom, kaj vezda ne more biti. Zato na Duše hasnuvati željéći, ne budu gledali na falinge izgovarjanja, niti pisanja, niti štampanja; nego budu samo duhovne hasni iskali, i vse ovo za dobro prijemali, kaj sem ja, ne iz moje glave iznesel, niti zmislil, nego (kakti verna pčelica méd iz cvétja ali rožic) iz vnogeh knig, dobrò pregledaneh jesem izebral, izvadil, i ovak skupa, vu ove knige, najmre ono postavil, kaj sem sudil, i negda spoznal, da je pri nekojih ljudeh menjè znano; a vendar na pravo keršćansko življenje, i na Dušno zveličenje znati bolje potrebno, ali končema hasnovito.

— *Prvi tatarsko-ruski list.* God. 1882. počeo je izlaziti u Bahčisaraju kao tjednik rusko-tatarski list »Perevodčik«, u opće prvi list u tatarskoj Rusiji. Početak je svuda težak, a po gotovo ovdje, gdje je urednik uz tehničke neprilike morao se starati, da se u pisanju drži takova narječja, koje bi razumijevali svi Tatari. Kavkaski Tatar ne razumije pravo Krimskoga, a još manje jezik onih Tatara, što stanuju u srednjoj Aziji. No urednik Izmail-aga Hasprinski ustrajao je u svom radu i tako je list njegov navršio deset godina. Sada je taj list vrlo razgranjen, medju njegove predplatnike pripada i sultan stambulski. Listu je svrha, da medju Tatarima širi ruski jezik, njegovo je geslo: »Učis, Tatarin, po russki«.

Naš vrli suradnik, dr. *Gjuro Turić*, izdao je na svijet svoju doktorsku disertaciju pod ovim natpisom: *„Der Entschluss in dem Willensprozesse.* Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde an der philosophischen Fakultät der Universität Jena, vorgelegt von G. Turić aus Gospić im Königreich Kroatien«.

Jedan je od najčudnijih pojava u ljudskom životu, da se čovjek nemože da se riješi na čin, o kom je uvjeren, da će ga dovesti do žudjenog cilja, koji odobrava i za koji zna, da bi ga mogao učiniti, samo da se na to riješiti može. Ova filozofska radnja hoće da nam protumači taj pojav u ljudskom životu Promatrajući psihološke zakone i stečevine današnje fiziologije obzirom na funkcije mozga, pa mjereći oboje o iskustvo i svijesne pojave, hoće pisac da protumači, na koji se način stvara odluka, da će se neki čin izvesti. Rezultate tog istraživanja moći će pedagogija u svoje svrhe upotrebiti. Radnja je pisana umno i s velikim poznavanjem predmeta, a može se dobiti kod pisca u Sarajevu i u knjižari Dioničke tiskare.

„Il Rinovamento“ — tako se zove dobro uredjivani list, što no izlazi u talijanskom jeziku u Gorici, a bavi se često hrvatskim i u opće slavenskim stvarima. Donosi i lijepih prevoda iz hrvatske i ostalih slavenskih književnosti. U broju 34. prvoga godišta donio je vrlo lijep prevod Hranilovićeve pjesme »Sirotani« iz pera poznatog prevodioca I. Kušara. U broju 35. ima zanimljiv članak politički »Extra Hungariam non est vita«. U istom broju prevedena je pjesma R. Katalinića »Ja sam ptica selica«, koja je bila štampana u 50. broju lanjskoga »Vienca«. Upozorujemo rodoljube na ovaj list, koji je svake podpore vrijedan, kao i »Diritto Croato«.

Davorija Ljudevita Gaja. — Nova era. — Moje pjesme. — »Kako vam drago«. — Dr. Milivoj Šrepel. — Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi. — Cosmopolis. — O strofama prvih hrvatskih pjesnika. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 19. veljače 1893.

Br. 7. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Plašt i kruna.

Spjevao **Gjuro Arnold.**

U stranom gradu bi... sred noći zimne,
Gdje sve već snu na meki palo skut;
Po ulicama samo sjever ljut —
Urliko jošte svoje grozne himne.
Na logu žena snivala mi draga:
O vječnom valjda ljubavi nam traju;
A do nje čedo sitno, lišca blaga —
O grudima joj b'jelim: svome raju.
Ja sâm uz vatru mramorna kamina
Promatrah tihe sreće skromnu sliku;
A ipak bi mi — kao prognaniku
Sred pustih snježnih sibirskih nizina.

I s čežnje hitra vinula se miso,
Daleko, gdje no prvi zrak sam diso,
I gdje otaca zemlje čarne tije
Ko srebren okvir pašu r'jeke dvije.
I tu se dugo zabavih i slatko
Ko majčinu u oku suza sreće;
A noćni čas je prolazio glatko,
Da ni ne spazih — kako gasnu sv'jeće.

Al kad u sumrak izbe pak sam zirno,
Uzbunilo se srce dosl'je mirno
Ko suri oro na visokoj grani,
Kad iz nizina diljke hit ga rani.
Tu drhtala je žena poput pruta:
Prem dv'je joj krune bujne krile prame;
A baršunasti plašt joj sa dva skuta
Niz ponosito spuštao se rame.
A ja sam časak s njena lika trno,
I preko vjedja rukom plaho srno;
Al videć, da ju b'jeda sv'jetom nosi,
Zapitah s tiha: „Reci, što ćeš, tko si?“
A ona ko božanstvo sa oltara
Na tih mi upit tiše odgovara:
„Po sv'jetu lutam, djecu tražim svoju,
„Na povrat ne bi l' sklonula ih nut,
„Da ištu veće — makar baš u boju —
„Otetu krunu, treći plašta skut.
„Bez njih ti dršćem usred ljeta mila,
„A kako ne — kad zimski grune b'jes;
„Bez njih ti n'jesam, što sam nekoć bila:
„Domaji ponos — a tudjini tr'jes...“
I umuče ko s teške stare boli,
A licem joj se plamen gnjeva proli.

Po slatkom sam je razumio r'jeku,
Po gorkoj sudbi pak ju, aoh, spoznah;
I šapat joj probudi gromku jeku
U duši mojoj — kao priča grozna.
Do nogu htjedoh u to pasti njenih,
I kazat, s iste da sam bolan sjete —
Na pustoj ipak sustavih se st'jeni,
I stadoh plakat ko nasamo d'jete...

Ah, duga otad minula su ljeta
Ko plahe noćne ispred sunca sjene;
Al mene ista jošte mori sjeta,
I tužni obraz one čudne žene.
U zlovolji se zato pitam nut:
„Zar još joj n'jesu pribavila djeca
„Otetu krunu, treći plašta skut?“ —
I moje srce s beznadice jeca!

Krvave uspomene.

Epska pjesan.

I. Pjevanje.

Mjesečine za kukavce sinje,
Pomrčine za dobra junaka!
Kad objesi guju šarovitu
A zadjene dvije puške male,
Handžar ljuti, vjerna pobratima,
Što no ne će izdati junaka
U najžešćem, krvavom kreševu,
Pa se dade noći u okrilje,
Crnom mraku, da ga krišem vodi
Miloj dragoj pod bijele dvore.

Pomrčinom mlad se junak krade,
Žurno hodi, jer ga ljubav vodi,
A ne možeš vidjeti mu lica,
Tek što tanki struk se razpoznaje,
Rekao bi: u gori je rasto
Medju jeljem i medju borovljem.
Junak hodi, tiho Boga moli,
Da ne pusti bl'jede mjesečine,
Da mu mjesec ne odade tajne,
Jer jezici, na zlo vazda spravni,
Slatku tajnu odali bi sv'jetu,
Otišlo bi od usta do usta:
Mladi Turčin kaurkinju ljubi. —
Ide junak a sve puti dalji,
Čini mu se godinica dana,
Dok ga slatke misli obletješe,
Junak srcu ne može odoljet,
Nego tiho — tanko zapjevao,
A što dalje, sve burnija pjesma
Pomrčinom stala se razl'jegat:
Dok valovlje tihoga večerja
S nježne pjesme lako uzdrhtalo,
Pa ko brzo momče glasonoša
Nježnu pjesmu dragoj odnijelo.
Pozna draga svoje uzdisanje,
Poznaje ga po pjesmi i glasu.
Stara pjesma al joj vazda mila:
— „Pola noći, pola dobra moga,
Rujna zoro, mala dušmanice,
Jer da znadeš, što je milovanje,
Za tri dana ne bi osvanula“. — —
Djevojačka duša uzdrhtala,
Rumen stidak oblio joj lice;
Pa dok draga kuli na prozore,
Stiže dragi pod bijelu kulu,
Zgledaše se okom vatrenijem — —
A ljubavi jedan pogled dosta,
Jedan pogled, srce otvoreno,
Sve ti kaže, što ti duša želi.
Junak zadje u bijele dvore,
Junak zadje a mjesec izadje:
Al nit vidje lica djevojčina,
Nit junačkog mladoga delije. —

U predvorju tankovite kule
Slaban žižak o polici dršće,
A blijede zrake otegnuto
Uz zidovlje polagano plaze
Gubeći se med oružjem bojnim.
Ondje z'jeva diljka okovana,
Ovdje reži handžar u koricam,
Jao onom, na kom jad iskali!
Lako junak predvorjem koraca,
Da noćnoga ne naruši mira:
Dok se sobna vrata otvoriše,
Ukaza se momče crnooko:
— O Selime, mio pobratime,
Već te čekam tri bijela sata,
Hotio sam u susret ti poći,
Tajna slutnja srce obladala,
Znadeš, da su pogibeljni puti
A noć crna majka razbojnička.
— Vazda strepiš, brate Marijane,
Kao meko srce materino,
Noć je tiha, ni živoga stvora,
Handžar očev za pojasom spreman
Svakim trenom krčiti si pute. —
Ogrliv se braća nerodjena,
Nerodjena kao i rodjena,
U odaju tiho unidjoše.
Kod pročelja na meku dušeku
Leži stara mati Marjanova,
Bol joj teška t'jelo obladala;
Crno oko, nekad plamen žarki,
Zadnjim jedva s'jevkom odsijeva;
B'jele ruke, stare radinice,
Prekrštene počivaju mirno.
Selim stupi mekome dušeku,
Ljubi staru u obadvje ruke.
Sažalno ga pogledala majka,
Dvije suze gorke i čemerne,
Pune jada i nemira duše,
Niz bl'jedo se lice otiskoše. —
Selim vidje suze žalobnice,
Al ne može odgonenut tajne,
Što je gorke suze izvabila.
Kao junak na razvalinama
Mladog žića, sreće zakopane,
Ko nesretnik osudu kad čeka,
Il' ko čedo, na grobištu n'jemom
Slušajući na zelenom humku,
Neće l' štogod progovorit majka:
Stajao je Selim poniknuto. —
Nije znao, što je cjelov majke,
Nit je znao ljubav roditelja,
Jer dok bio čedo u povoju,
Rodjena mu preminula majka:
A kad prvu r'ječcu proteptao
Mrtva oca kući donijeli . . . . .
Nikog nema na bijelom sv'jetu
Do miloga pobre Marijana
I onoga, što pod srcem nosi,
Slatke tajne sv'jetu nepoznate.
Osovi se stara na uzglavlju,
Zadnje trošne pokupivši sile;
Selim sjede s milim pobratimom
Do mekog majčina uzglavlja,
Stara majka tiho progovara:
— Djeco moja, jedan časak samo,
Stare majke u životu nema —
Ne plačite, kad me u grob hladni
Na počinak vječni odnesete.
Neka žive, što je za života,
Duša moja za vječnošću teži,
Trudno t'jelo odmora bi rada.
Davno bilo, kad me žarko sunce
Prvim svojim razdraga cjelovom;
Davno bilo, kad mi sitne zv'jezde
U životu sreću otkrojile.
Eno dolje vitkoga jablana,
Pokojni ga otac zasadio,
Pa jablanu oblomljene grane.
A ja eto jošte u životu.
Svakim danom svijet lice m'jenja,
Jedan umre, da se drugi rodi.
Jutrom ranim u plaštiću bajnom
Sitni leptir oko cv'jeta l'jeće.
Iza podne b'jesna bura dune,
Niti ima leptira ni cv'jeta.
Rodit će se, ko još rodjen nije,
Ali čašu smrti neumolne
Ispit mora — — — —
Pravo naši kazivali stari:
Vr'jeme gradi po Kotaru kule,
Vr'jeme gradi, vr'jeme razgradjuje.
Djeco moja, budućnost je vaša,
Pred vama se svijet otvorio.
U svijet vam treba zaploviti.
Sad vremena osvanula burna,
Treba čvrste vjere i ljubavi,
Da nas zloba tudja ne rastavi.
Djeco moja, nek vam prva bude
Kroz sav život vjera pradjedova;
S čvrste vjere stanac kamen puca,
Čvrsta vjera utjeha najveća
U života smrtonosnoj borbi.
Ne gledajte, što ste vjere razne,
Nek' o vjeri vječno nebo sudi,
Vjera nije nikakva zapreka,
Brat da brata na srdašce svine,
Brat uz brata skupa da koraca,
Brat sa bratom da se svagda nadje
Na cvjetnome i trnjavom putu,
U veselju i kreševu ljutu. —
Djeco moja, bit će gorkih dana.
Vedro će se nebo namrštiti,
A zagrmit munje i gromovi:
Prsa vaša nek su otvorena,
Krvca vaša neka mlazom teče,
Kad se bori o čast domovine. —
Bit će dana kušnje i zataje,
Bit će dana boli i pregora.
Pregarajte, mila djeco moja:
Pregaranjem narod svoje stječe. —
Ne dajte se, djeco, rastaviti
Niti zlatom, nit alemljem dragim:
Čvrsti značaj najveće je blago,
Ljubav k svomu slava i uzdarje.
Vaša ljubav još da čvršća bude.
Kod uzglavlja na umoru majke

Vječnom svezom svežite se, djeco,
Vječnom svezom vjernim pobratimstvom.
Marijan se sa sjedala diže,
Nož pozlaćen uze iza pasa
I ureza junačku desnicu;
A Selim se pobratimu svinu,
Bratsku krvcu ko med usisao,
Pa poljubiv ranu i desnicu.
Zlatnim nožem svoju prorezao. —
Marijan se pobratimu svinu
Bratsku krvcu ko med usisao,
Pa poljubi ranu i dvsnicu.
Crna braćo, što vas želja mori,
Da se bratske napijete krvi,
Eto vrela, napijte se žedni. — —
U zagrljaj bratac bratu pade,
Pa cjelovom vatrenijem pečat
Pobratimstvu vječan pritiskoše;
Kod uzglavlja poklekoše majci,
Stara vinu polumrtve oči,
Ruke diže, djecu blagoslovi:
— Nek blagoslov Boga stvoritelja
Kao rosa pramaljetno cv'jeće
Svaki čin vam u životu rosi.
Ako li se, djeco, rastavite,
Prokleto vam materino ml'jeko,
Tudja vrata vazda obijali
Bez ognjišta i domaćeg krova.
A sad zovni seku, Marijane,
Da joj zadnji cjelov stisne majka.
Kao ruža, kad joj južnjak topli
Svojom vlagom dotakne se lica,
Pa prevuče nejasnu koprenu,
I sakrije čare ružičine:
Tako Mara, dika djevojačka,
Bolnoj majci na grudi se svinu. —
— Marijane, ostavljam ti seku,
Slab je cv'jetak buri na udaru,
Ako klone, bratu je sramota.
Kako mi je, djeco, sada lako!
Daj, Selime, uzmi tamburicu,
Zadnjeg puta da se naužijem
Mile pjesme, sitnog udaranja.
Teško bilo Selimu pri duši,
Plakao bi, stoput radje plako;
Al zar zadnju želju da uskrati
Miloj majci milog pobratima? —
Lati Selim sitnu tamburicu,
A za časak noćnijem sumračjem
Uzdrhtala pjesma žalobnica:
— Bože mili, je li išta teže
No kad jedno imaš u životu,
Jedno blago nikad ne stecivo,
Pa se i s njim moraš rastaviti?!
Svega lako na svijetu naći,
Svega naći, al nikada majke. —
Tiha pjesma tiho zamirala
Negdje tamo u modroj daljini,
Bog bi znao u čijemu srcu;
A Selim se s pobrom rastavljao
I sa milom, rodjenom majkom.
Do predvorja isprati ga draga,
Zgledaše se vatrenim pogledom —
Sa pogleda porumenje zora
Na istoči medju goram snenim:
Al nit vidje lica djevojčina,
Niti uz nju mladoga delije. —

Nova era.

Crtica iz primorskoga života. Napisao J. Draženović.

(Nastavak.)

III.

U predvečerje istoga dana oživi grad lagašnim, žurnim prikazama krasnoga spola, što se u to doba veoma rijetko po ulicama pojavljuju, pa s toga i to većma u oči udaraju. U njih je različita starost i objem, samo se volja odaje u svih jednaka. Brzahu zažarenih lica, — Bog i duša! — sve bez umjetnih primjesâ. — Ta se lagašna vojska u čas isprekrižala po mreži gradskih uličica, — čudesno brzo i neopazno, — pa iščeznula bez traga. — Kako se to desilo u nedoba, dalo se lako slutiti, da se je negdje nešto dogodilo.

— Pomislite! — oduši Linda *šior* Franceska u Baltazareve Tereze, — nakaniše, da igraju komediju o *skupcu,* očito uz nos solidnoj Klari, što svoje drži, a tudjega ne traži! Krasne zlobe! — Pa to da publika gleda! — da se bosotinja smije! — A Boga mi! dan danas sve se novcu klanja. Tko je kriv čijoj praznoj kesi? — Ne znači li to baciti nam ne jednu, već najednom obje rukavice u lice? —

Tereza je u velike cijenila gospu Lindu, al ju ipak bocnu njeno naglo umovanje; jer je i Baltazar već odavna načeo da troši od glavnice. To se doduše nije naročito priznavalo, ali se je znalo. — S toga premuča opasku o praznoj kesi i objema rukavicama; al zato prosipa s druge strane:

— Oprostite! — Čini mi se, da su vas krivo izvijestili: — prikazivat će se *Izdajstvo u obitelji,* famozna komedija. — Šiba lakoumne supruge, žene spore savjesti i modernih manira, — vi me razumijete! — Ekscelentan komad! —

— Jeste li ga čitali? — svinu gospa Linda usnice.

— Dakako! — Malko je papreno, doduše, — papreno! — zapjevuca Tereza, značajno se smiješeći.

Gospa Linda se trznu. — Ona je veoma rado općila sa starom „gospodom“, i to sve u modernome tonu. — Odgovori nehajno, gotovo studeno:

— Konačno, ja nijesam bila nikada protiv komedije takve vrsti — to je svakako moderno; — ali se ipak uhvam, da će se igrat nešto sasvim drugo: — kraljica *Teuta,* viteška igra iz stare ilirske dobe, — igra domoljubna i odlična. —

— *Teuta?* — Ako sam dobro upućena, taj su komad zabacili s prve ruke, jer da je odviše plačljiv. —

— Jeste li ga čitali? —

— Nijesam ga mogla dobiti.

— O, ja sam ga čitala. Suho zlato! —

— A dozvolite: jeste li čitali *izdajstvo?*

— Nijesam ga imala pri ruci. — Al sam naslov! — Čini mi se, kao početak propovijedi. A u tom vječnom moralisanju nema ni trunka zabave!

*

— Nasuprot baš u tom je zabava, kad se čovjek može da nasmije, dobro znajući, čemu. —

— Nasuprot! Baš to nije zabava! —

— U ostalom: kakvog je tko ukusa! —

— No, dakako: — kakvog je tko ukusa; sasvim naravno! —

I gospe nenadano navratiše razgovor na sasvim ine stvari, na svakojake trice, pa se nabrzo i rastadoše. Gospa Linda odbježa do gospe Barbare Vicencove, a gospa Tereza do gospe Rozalije Santićeve.

— Molim vas! — dahnu Linda čisto zadahtana. — Nemojte, da vas smetam; vidim, da se upravo oblačite. Jedan časak samo! —

— O molim, molim! — Neizrecivo mi je ugodno! Za vas i cijeli dan! — raznježi se gospa Barbara.

— Koja novost! — kliknu Linda.

— Novost? — požudno će Barbara.

— Ah! — Pomislite! — Tereza tvrdi, da će se prikazivat *Izdajstvo u obitelji!* — Frivolna komedija, baš po ukusu veoma čudnih ljudi! —

— Ajte, molim vas! Tko na to i misli! —

— Ali ona tvrdi i prisiže, da će se igrat *Izdajstvo u obitelji!* —

— O, to se ona vara! —

— I ja mislim, da se vara. —

— Tako sablažnjiv naslov! —

— Jeste li čitali? —

— A vi? —

— Ja ga nisam čitala. —

— Ni ja. —

— Al sama priznaje, da se ruga gospodjama fine naobrazbe, što ne kutre samo u zapećku, nego se znadu snaći u svakom društvu. —

— I ona to priznaje! — U ostalom, hvala Bogu, krivo su je uputili! —

— I ja rekoh: — krivo su je uputili! —

— Nu pa što mislite vi? —

— Molim! — Baš bih rada znala, što mislite vi? —

— Ali molim! Izvolite samo kazati svoju misao? —

— Pa dobro! — *Teuta,* kraljica *Teuta.* — Jeste li čitali? —

— Nisam. A vi? —

— O ja sam čitala! —

— Ja ne znam baš. — Moj se Vicenco nije još pravo riješio. —

— Ne treba nam dalje! — Kraljica *Teuta,* narodna junakinja! Pompozno! — A oni, pomislite, hoće nasuprot da igraju kakvoga god *skupca* i *izdajstvo u obitelji!* Da izvrgnu ruglu imutak i finoću! Pa Starešić! — No ta svi mi, hvala Bogu, veoma dobro znamo, na kakvim je nogama njegovo gospodarstvo! On bi trebao, ali mu nitko ne će da povjeri ni pare! Ni moj muž! —

— Oh, to ja dobro znam! Ni moj! —

— Dakle vi ostajete pri „Teuti“? — zanagli se Linda.

— Ja se još ne mogu snaći. Moj Vicenco jako je neodlučan; — gotovo mu nije ni stalo, da se miješa. — S toga sam se upravo spremila, da skočim do Lucije. —

— Iste smo misli! — I ja sam upravo do nje! —

U isto je doba Tereza u gospe Rozalije raspredala ovaj domjenak: —

— *Teuta!* — kliknu ona još na pragu. — *Teuta!* — Nekakva kraljica Teuta iz one dobe, kad su još ljude na živu zakapali! —

— Vi ne znate! — suzbije ju namah domaćica. — *Teuta* se ne će prikazivati. —

— No, i ja mislim! —

— Podnipošto! — *Prvi megdan Rišelje-ov!* — Zgodan salonski komad, fin i duhovit! —

— *Prvi megdan Rišelje-ov?* — Nije mi poznato. —

— Dakle niste čitali? —

— Nisam. —

— Oh, ja jesam! — Duhovito — neopisivo! —

— Nu *Izdajstvo u obitelji!* —

— Zvuči nekako odveć turobno. —

— Jeste li čitali? —

— Nisam. —

— Oh, da! — Ozbiljan komad, podnipošto turoban. Komad čisto moralan — proti modernomu braku.

— No, svakako bih voljela, da se odabere i *Izdajstvo u obitelji,* nego li *Teuta.* —

— I ja bih voljela *Rišeljea,* nego li *Teutu* ili *Skupca.* —

— I *Skupca!* Na svaki način! — već radi Lucije, — da si koješta ne umišlja. —

— Kô da se sve to baš mora oko njih da vrti! —

— Oh, da! Baš tako! — A *Figaro! Ženidba Figarova!* — Hahaha! — nasmija se Rozalija prilično naravno.

— Zar i nekakav *Figaro?* — No, to me čisto frapira! — Oh, moj muž, — on nije kadar ni desetine da ispripovijeda! —

— O da, nekakav brijač *Figaro!* —

— No to bi bilo nešto za našu frizerku Jovanu! —

— Da, da! — Takva šta u opće ne priliči finomu društvu. —

— Nikako! — A čiji je to obret? —

— Maletićev! —

— Ah, Maletićev! — Svetac! — Na što pak taj misli! —

— Ta znate, da on ljubi brijački ceh. Sad je li taj izbor slučaj ili sudbina, Bog bi ga znao! —

— Upravo ste mi oteli s jezika! — žmirnu značajno Rozalija. — Hahaha! —

U to doba „studirala“ je gospa Lucija svoga *Skupca* i razblaživala se već unaprijed raznim efektima. Pri tom nije ni časka puštala s uma lica *šior*-Franceskova. On joj izvrsno nadomiještaše original Harpagona. A taj mrski Harpagon nikako ne bi smio potisnuti u kraj nje-

noga Frana! — Za te zabavice banuše pohodjanke: najprije gospa Linda s Barbarom, a malo za tim Tereza s Rozalijom.

Gospodje se presrdačno pozdraviše i raspredoše razgovor o vremenu i skorom odlasku stare gospode, o živahnosti u gradu, i kako će gospa kapetanovica odmagliti sa svojim iluzijama kamogod na kordun, medju vuke i hajduke. Za toga miroljubivog razgovora imale su gospodje dovoljno vremena, da prouče jedna drugoj fizionomije. One si naravno ne htjedoše umah naprečac da iskale srce. Oba para pohoda, i sama medju sobom u neskladu, nadahu se, zateći gospu Luciju, na samu i, koliko bi moguće bilo, prosuti vatru: — al na skupu okusiti taj krvavi zalogaj, ne rači se ni jednoj. — Konačno gospi Barbari ne dade djavô mira, pa će iz daleka podjariti:

— Oh, Bože moj! koliko tih predloga! Nu ništa mi nije toliko kuriozno, koliko taj brijački *Figaro!* —

Gospa Tereza je po pravilu dobre taktike udarila na najzgodniju točku: — točku bez obrane. Po nesreći bio je Figarov zatočnik ocvao neženja.

— Pomislite si *barba*-Josu! — zapjevka Linda, trepnuv vragometno svojim dugim, baršunastim trepavicama.

— Taj bogomoljac! — primetnu Rozalija.

— Četrnaesti apostol! — nasmija se Barbara.

— Konačno ja bih voljela, da se glumi sve ostalo, — i ista *Teuta,* nego li ta brijačka komedija! — prizna gospa Lucija.

— I ja bih prije pristala na sve ostalo, i na istoga *Skupca,* nego li na tu sapunsku šalu! — odjeknu ponešto drhtav glas gospe Linde. — Obje se gospodje trenom ošinuše munjevitim i značajnim pogledom, i u isti mah nasmiješiše se jedna drugoj veoma srdačno i bezazleno. — Ostale gospodje opaziše jasno taj nijemi udar i zatreptaše s potpuna zadovoljstva. I nenadano progori im mjesto. Još časak nestrpljivo posjedješe, pa na jedan mah poustadoše i preljubezno se oprostiše s domaćicom. Rastadoše se u vrlom prijateljstvu, pa se raspršiše opet ulicama, sve okolišajući do doma, da se mimogred pozdrave koja s kumom, koja sa susjetkom, ili da kupe u dućanu kakvu god tricu.

Još se nije u gradu ni posjedalo za večeru, a već je grozničava kritika posvuda rasplela svoje niti. Natucalo se i o modernim ženama i o krvoločnoj kraljici, o brijaču i finome salonu, o komunizmu i plutokraciji, o bračnoj nevjeri i budućem načelniku. U tihom inače obiteljskom vazduhu brujili rogoborni dijalozi, šumio i siktao prosvjed na jaki spol. Mnogoj duši pokvariše san te noći svakojake šarovite sanje, baš kao da se je nekakva mora slegla nad blaznive ložnice toga do kraja spokojnoga gradjanskog svijeta. —

Neodlučni i ne posve iskreni *šior* Vicenco proguta te večeri ponajviše jetkih. Njemu se gospa Barbara popela na dušu poput čička jetkim prikorom, što nije i on koji komad predložio.

— Uvijek ti je mudrost na jeziku, a onamo svaki djavo može da te preteče. Zar su drugi mudriji od tebe: taj matori Starešić, taj šuplji Santić, ludi Maletić, prosti Brodarić, taj pantalon Baltazar! I svi oni predložiše nešto, samo ti, pišivi mudarče, samo ti ne bješe kadar otvoriti usta. Ah, bila bih se izjela od jeda, kad danas stajah medju njima, i one sve znadu, sve do piknje, a ja kao bena, kao bluna, razvaljujem usta i čudom se čudim! —

Dugo je tako prodikala gospa Barbara. Uzalud joj Vicenco svečano obećao, da će sjutra i on predložiti svoj komad; ona ne uzmognu pregorjeti sramote i zatomiti žuči. Razabrav *šior* Vicenco, da ništa ne hasni, začepi si pamukom oba uha, pa se okrenu k zidu. — Valja ipak priznati, da mu se to već odavna nije dogodilo.

(Nastavit će se.)

Idila.

Ljuta žega na sv'jet pala,
žeže sunce kao ludo.
kano da je najmilo se,
da od ljudi čini čudo.

Al čovjek je krotke ćudi,
pa se brzo pokorava,
kad se treba kanit posla
i kad treba da se spava.

I naš junak, o kom sada
staje pričat ova strofa,
takav vam je pitom čovjek,
pa je lego na svoj sofa.

Od vrlina, što ga kite,
san je njemu prva dika.
Ta najveći pónos ti je
san čovjeka pravednika!

Pravednik je silan čovjek
i nalazi svagda mira,
samo muha ne zna za to,
nego mora da ga dira.

Bježi, muho, kad si sretna,
da med tima n'jesi bila,
kojima je iza ručka
iščupao oba krila.

Jer da znadeš, on je muhe
iz odaje istjerao,
i ako te sada vidi,
bome će ti biti žao!

Ali muha nije čovjek
i ne pušta svog načela,
već kako je namjerila,
tako mu je za nos sjela.

Pa se šeta gore dolje,
nogom tuče, rilcem bode.
Nos se buni, stade duvat,
ali ne će vrag da ode.

Onda javi nos spavaču,
da ne može da se mane
nekakvoga čudnog čuvstva,
i junak se budit stane.

Pruži noge u duljinu,
pruži ruke oda sebe,
prevrne se na divanu
i strese se ko da zebe.

Po božijem zakonu je
Junak sada budan bio,
al je po svom običaju
odma oči zaklopio.

„To je strašno! kuda čovjek,
„dok je budan, strada, gine,
„tud ne može niti u snu
„da od brige otpočine.

„Dan i noć me briga tare,
„te i u snu vazda brojim,
„koliko će biti pare
„sa angjelom slatkim mojim“.

Tako reče i na novo
u brigu se dade staru,
samo što je za promjenu
okrenuo nos duvaru.

Isa Velikanović.

Junačina Marko.

Sličica iz negdašnje Krajine.

Kucnu netko toljagom na vratnicu, a Marko se trže iz prvosna, starješina Marko, birani glavar zloglasnoga sela S . . . . .

— Tko je? — upita starješina, protirući oči.

— Ja, — ozva se iz mraka mutan glas kao iz probijena lonca.

— Tko si ti?

— Patrolac.

— Koji patrolac? glasnije će Marko.

— Božo K . . . ć.

— Ha, ti si Božo — za to kutri moj kudrov, ni da bi uhom. Pa koji te vratar nosi u ovo doba?

— Šalje me gospodin lajtman.

— A što ću mu?

— Ne znam; već da namah k njemu dodješ u štaciju.

— Pali, ženo, luč, daj opanke, — ču se Markov glas, i ne dugo za tim eno ga pred kuću. Kršna je to ljudeskara, visok, koštunjav, velika sura oka, a malena, žuta brka. — U puku, u mrkom onom kraju ne ima nebojše, što je hrâbro Marko. U po noći, u po dana — osim kad u crkvu podje — bez štučića o plećima ne vidja ga nitko. Pa da je puška, kakovu ju nosi junak, već stvar zardjala! Nije možda vrijedna ni ovna; al je njemu vjerna uzdanica, što ga nikad nije izdala. A dolazilo je starješini Marku, još dokle je podčasnikom služio kod krajiške uprave, dolazilo mu pa i poslije za starješovanja, ne jednom baš do tijesna, do gusta.

Uljegnu Marko na vrata poručniku Gjuri T:, a pred stražarom, pokraj stana poručnikova, već se skupilo nekoliko oružanih ljudi.

— Dobar večer, gospodine lajtmane, zapovijedajte! —

— Bog dâ, Bog, Markina; je li štuc u redu?

— Ne će faliti, gospodine.

— Bre ne šali se noćas, — časnik će ozbiljno.

— A zašto to?

— Eno jih u T . . u, u kući Narančića Peje, junačine Miloša i druga mu Ravajla.

— Bog me!

— Uhvano, Marko, zauhvano — znaj.

— E pa neka mojih ptića i junakovića; predugo mi već piskutaju napržice:

al će nekom zakukati majka,
tko se hvati ovakih junaka!

I škrgnu Marko jadljivim zubom a oči mu sijevnuše i kao nehotice pogladi kundak svojoj gadari, pa onda protare brk desni i lijevi.

— Da vidiš, more, nije s njima do šale; vražja je ono pasmina a krvopilna ćud, — odvrati poručnik pa doveza: zalažu se rakijom i smokom, e će biti srčaniji.

— A ma za to ćemo već, — kvocnu Marko zubom o zub iznovice pa upita: koliko je ljudi na okupu?

— Devet i nas dvojica — odvrati lajtman.

— Je li Milić medju njima?

— Jest.

— A Perin?

— I on.

— Dobro je; ono drugo kako mu drago, može i u antrešelj.

— Hoćemo li skoro, gospodine?

— Namah, Marko, nije do dangube; samo dok mi žena nešto „dušmanice“ (rakije) spremi, — odgovori poručnik, a Marko ispane i zamakne pred stražaru, da se s ljudima porazgovori. Potpraše oružje, krenu.

Mrka je a podesna noć za onakove hodove i hodce, za onakovu uhodnicu stražu. Samo što se je natuštila silna oblačina, a okrenuo ljut istočnjak, da suzbije južnog mlákonju. Pa brije bez ustre i za uši štipa. E tako biva onud po Mitrovu dnu malo ne svake godine.

I dokle oni, a mogla je prevaliti ponoć, poodmakli za koji puškomet dolinom, šipragom obraslom, stale se već javljati pahuljice na krilima zviždukava smrznibrka. Naprijed kroči poručnik Gjuro, stari mejdandžija, strah i trepet vuku i hajduku; uza nj stupa Markina, prava hajdučka smrt a iza njih uz tajan šapat namiču Perin i Milić, trostruki kumovi, i na glasu puškari. Ne zaostaje ni ostala sedmorica pouzdanih, prebranih ljudi, viklih ovakovu lovu, gdje se vrag peri, al od perja krvava ne bježi.

Kad je došlo skretati uzbrditim nogostupom kroz dračje i pocrnjelu bujad, uzme Marko četu predvoditi. Utetive preko nekakovih jaruga, dokle se iza duga i naporna hoda ne ustaviše u staru ljeskaru, s koga su lišće već ljuti mrazovi bili pozobali. Marko skupi pratioce oko poručnika pa razredi, s koje će tko strane, kad ostave lijeske — primicati — kako li će opkoliti s prednjih i stražnjih vrata kuću i staju. Još puti družinu, neka pazi, da oružje ne zakisne, osobito „vatru“ da prikriva haljincem ili kabanicom. A poručnik oštro kriči, da lopove noćas moraju dobiti žive ili mrtve. Pa — trgnu naprijed.

Zaurlao vjetar, zašumilo granje, izvrnuo snijeg; ali ovoj četi ne smeta nepogoda. Niti tko govori, niti romori; svaki pak odmiče željan mete svojim pravcem, pouzdano i otržito. Kad se stali primicati kući, uževare se Pejini psi a oni pospješe, podvostruče korak i u času se stvore svaki na svom stajalištu sve po razredbi. Milić i Marko s poručnikom začepili sprijed vrata kućna.

— Otvaraj, Pejo — viknu ispred vrata Marko i prinese cijev desnomu ramenu.

— Tko je božji? — pitati će žena.

— Tko je da je, otvaraj! — gromkije će Marko.

— Ne mogu bolan, evo mi na prsima djeteta bôna i nevoljna, a Pejo u mlin otišao.

— Ne šali se — poviknu poručnik — s mjesta pali luč ili palim kuću. Lajtman zapovijeda carskoj straži a ova se mora slušati. Otvaraj! — još glasnije podrugači a u grudi mu zaigra srce.

— Evo me, evo gospodine lajtmane — oglasi se Pejo i u času pripali luč pa podje da odmandali vrata. Amo Pejo — zovnut će Marko —; ženi daj luč, neka drži na pragu a ti se prti amo pred gospodina lajtmana. Pejo posluša i stade smeten desnom rukom izažimati crven-kapu.

— Jesu li u kući? — pita poručnik a mrke mu se brazde navukle na čelo.

— Tko, gospodine?

— Ona dva junačine.

— Koja?

— Ne bleji, bluno! ljutito se okosi poručnik Gjuro, — istinu kazuj ili ćeš sad na saviti čamplje pod moj remen.

— Ma ne znam ja, gospodine, koga vi noćas tražite u mojoj kući, — drhtom u glasu reći će Pejo. Poručnik otpasa remen, a Milić mu iz one stope s ledja u nakrst stegnu ruke. —

— Makne li se itko živ iz kuće ili udari na moju stražu, ti si prvi svario, da znaš, skote, — zagrmi poručnik Peji a Marko ga gurnu: sad preda mnom makljaj u kuću. — Za moju glavu slobodno, ako itko bude u kući izim mene, žene i djece, — propišti Pejo. Uvedu ga i užežu sa ženine drugu, treću luč a Marko i Milić premetnu, preištu svu kuću — uzalud. Pretraže za tim i staju iza kuće, pustih gosti nigdje. Tad se vrnu u kuću a poručnik pobere Peju oštro na odgovor: što su noćas kod njega radili i kamo su se djeli „bandižarci“, što ih za tudju muku i za mrtvu glavu već potreć mjesec pravda traži. Ne dao se Pejo nikako u to, da bi što o njima znao, i branio se dobrim glasom neporočne svoje kuće i stao se preklinjati, da ih nije ni čuo ni vidio. U taj mah izvuče starješina Marko ispod naćava dobar komad preške pogače, nešto mrsna smoka i zagvirenu tovariju, do polak punu rakije. Planuo poručnik, pa zapovijeda momcima, da izvedu Peju pred kuću, gdje će mu istinu ljeskovom toljagom u pamet dozvati.

A žena procvijeli: Ne, gospodine lajtmane, po Bogu uzimljem te za oca, smiluj se našoj nejači, ne prebijaj mi jadna čovjeka, sve ću ti reći. I odčepi Deva — sve kroz suzu, kako su im poručili „bandižarci“ — zatrlo im se sljeme i pleme — da će na večeru k njima doći a oni sami, pustoruci u onoj pustinji da su im morali po volji učiniti. Pa kad pašče odalo ljudski primak, da su „ona dva“ brže bolje u mrak strugnula. Neboga se žena sklopi poručniku do koljena, a suza suzu stiže. A Pejo zavezao i tek prsi mu se ojače izdižu, a u glavi se valjaju mutne oči.

— Pa kamo su uperili? — pita časnik Devu mekše i blaže. —

— Tko će znati, gospodine?

— Dobro, razriješite mu remen: Pejo ti ćeš sa mnom a za dalje idemo da vidimo. Čim se samo zeru uzme providjati, poći ćemo junaci — okrenu se k Marku, a ovaj pozva ljude u kuću, da se ogriju. I vrijeme je bilo, jer je preda dan zavladala žestoka studen.

Iza trećeg kukurijeka krene četa s Pejom u sredini dalje. Stala žena bugariti, nije joj pomoglo. Okrenu k planini prema stanovima, a snijeg ne prestaje praminjati, i već ga je dobre po stope naraslo, ako ne više. Pretraže prvi pa drugi stan pod brdom, a Marko nešto pozaostane u stanu potonjem. U neke eto ga, ubrzao korak a čelom se osulo vedrivo. Nešto prošaputa s poručnikom, pa se vinuše uz komac lijevim plećem. I hajde, te hajde sve prteći cjelacem, dok na jednom Milić ne razazna slab trag ljudskoj stopi. Što bolje odmicali, to jasnije izlazile stope, četiri na broju. Dobar račun, poveseli se Marko — evo živa traga a zvijerka valjda nije daleko pa ćemo joj pozdraviti dobro jutarce. Malo za tim zapazi Perin kroz jelovlje slab dim iz brdskoga kotlića. Poručnik ustavi četu a Marko se prišulja, puzeći najzad potrbušice sniježnom koricom. Nadgledavši se iza panja, uzmače, okrenu natrag i sav blažen dojavi poručniku Gjuri, da su ptići posjedali na panj, pa se uz vatru griju. Jedan — reče — tarka ugarak, a drugi podbočio s koljena rukom tikvu (glavu) pa džonja. — Razrede se namah: poručnik će i šest ljudi iz daljega opkoliti svrtak, a starješina će Marko i ostali s Pejom med sobom pasti s ledja. Tako i uradiše. Marko se tiho i oprezno stane spuštati, baš u taj mah pak uzme praskati i pucketati granje na

vatri isprijed drijemovnih bjegunaca, kao da im i ono radi o glavi ili bar o slobodi. Ne mogavši suspreći junačkoga zora, zaskoči Marko u tren oka poput risa pospance i zagrmi gromko: Predajte se, ne ginite, rdje. Okameniše se, rek bi — časak oba zatečenika, a u to Markina kao jastrijeb već obojici istrgao diljke i Ravajlu nož: da ga posiječe, koji bi na otpor ma prstom maknuo. Već se i s druge strane ukazaše poručnikovi, a pristigoše i Markovi ljudi. Nenadnjom zabušeni, predaše se bjegunci, sivi u licu, nijemi od stida, a možda i od —

Svezaše ih brzo Perin i Milić a poručnik tobože htjede, da ih onako na stojećke strijeljaju. Kleknite, — zapovjedi časnik. — Ne po Bogu, otac! — zavapiše krivci, blijedi kao smrt. — Smilujte se! — prihvati Marko — gospodine lajtmane, darujte im život, molim pokorno; dosta će im biti za ovaj put. I tako bude, drugačije nije ni moglo, nije smjelo biti.

Kad se vraćali kraj Pejine kuće, Deva morade iznijeti onu tovariju s rakijom, a Marko na poziv poručnika Gjure prvi potegnu ljudski u zdravlje „junačkoj družinici“. Vodeći ih pak kroz selo do štacije, opet Marko glasno zapjeva prkosnu onu ponosnicu, kojom su njega iz daleka pozdravljali Miloš i Ravajlo:

„al će nekom zakukati majka.
tko se hvati ovakih junaka“.

Pa bocnu Miloša: ma koji je gad tebi slavno ime nadjenuo? Dok se vratiš „s pisarije“, ići ćemo k popu, da ga predjene.

Sjutradan otpratiše pohvatane zlikovce i brašnara Peju k satniji, gdje ih starješina Marko predade jetkim pozdravljem: Sretno, junakovići, takove vas više ne radjala majka!

* * *

Ovu mi je zgodu kazivao poručnik Gjuro za večerom a u svom čestitom domu, dašto čedno i prečedno sebe spominjući. Pa kako si smio s ono štučića udariti na dva kindišljiva oružana čovjeka? — upitat ću sustolnika Marka. A on se nasmija i stidno dopomenu, čerupajući ono sitna brčića: e prepali su se bili, mora da su mi urokljive oči. — Nijesu oči tvoje urokljive, već su po tri srca u junaka, — otpovrne milo domaćin i podigne čašu: Zdrav, Markina, desna moja ruko! I oba se kucnemo s junačinom Markom, a meni u taj mah mune glavom ona kitica iz Joksimova Birčanina: „Nezazoran junak biti mora i stanovit u nevolji svakoj“.

B. B.

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Ne treba mi da pogledam vaš svezak, odgovori Dorsenne. — No da, da, — dometne videći kako Montfanon kima glavom — kao romansier i motrilac, morao bih, kad mi ga turate pod nos, no ja već znam, šta je to . . . O što ćemo se kladiti? To je časovnik s potpisom maršala de Montluc, što ga je kardinal Guérillot otkrio. Je li tako? Govorio je o tom gospodjici Hafner i nadao se, da će razoružati vaše neprijateljstvo protiv nje, kad vam reče, da se ona oduševljava za to djelo i da ga hoće kupiti. Je li i tome tako? A vi, ružni čovječe, imali ste samo jednu misao, da preotmete tu dragocjenost ubogoj djevojci. Je li i tome tako? I ja sam stalan, da tu knjigu držite u ruci, dok ona! . . . Prekjučer sprovedosmo zajedno večer kod grofice Steno i ona mi je neprestano govorila, kako se veseli toj knjizi, nad kojom je molio onaj veliki vojnik i žarki vjernik. Najzad mi je proigrala čitavu skalu heroičnih dokaza. Riječi mi moje, mišljah, da vas slušam. Već jučer je pošla, da je kupi. Ali dućan bijaše zatvoren, opazih to, prolazeći mimo, a jamačno ste i vi jučer bili ondje. Je li još svedjer tako? . . . A, pošto sam vam sad tako točno pripovijedao vašu povjest, protumačite mi, kako možete vi, pravedan čovjek, progoniti tako žestokom i gotovo djetinjastom mržnjom, — oprostite mi tu riječ — mladu nedužnu djevojku, koja nije nikad igrala na burzi, koja je blaga kao cijeli samostan i na dobrom putu, da postane nabožna poput vas? Da nema njezina oca, koji hoće da mu kći odgodi svoje prekrštenje, dok se bude udavala, ona bi već bila katolikinja, i premda su ovaj čas protestanti, ona ide uvijek samo u crkvu . . . Ali kad bude posve pripadala katoličkoj vjeri i pod zaštitom svete Claudine i svete Françoise, kao vi što ste pod zaštitom svetoga Clauda i svetoga Françoisa, onda ćete morati položiti oružje, stari borče, i priznati iskrenost vjerskih čuvstava u ovog djeteta, koje vam ipak nije ništa krivo.

— Šta? — nije mi ništa krivo? — upade Montfanon. — No to je sasvim prirodno, da skeptik ne može shvatiti, što mi je učinila i šta mi čini svaki dan, ne mojoj osobi, ali mojim idejama. Kad je tko, kao vi, intelektualni akrobat iz cirka Sainte Beuve-a i Renana, onda mu je to savršeno, da katolicizam, ta velika stvar, služi otmenim sportom toj kćeri burzijanskog gusara, koji smjera da oženi svoju kćer s kojim aristokratom. To bi moglo dokazati vašoj ironiji, da je moj sveti prijatelj kardinal Guérillot zavedena luda te spletkarice. Ali ja, koji sam se pričeštao s jednim Sonis-om u jutro pred bitkom, ja ne dopuštam, da se vjera onog junaka i moja vjera upotrebljava kao sredstvo, kojim se može tkogod

proturati u visoko društvo. Ne dopuštam nikomu, da daje igrati ulogu lude i sukrivca starcu, kojeg ja obožavam i komu ću sve to otkriti, evo vam moje riječi . . . Šta se tiče ove relikvije, vi držite djetinjastim, šta nisam hotio, da se pomiješa u tu sramotnu komediju, — doda marquis pokazujući iz nova svezak. — Ali ja, ja to ne držim djetinjastim. I ne će mi se miješati u to! Ne će mi pokazivati s frazama, vlažnim očima i prenavljanim izrazima toga brevijara, nad kojim je molio onaj veliki vojnik, da, gospodine, onaj žarki vjernik, koji bi vas rasijao na sitno i krupno, vas i nju i Ribaltu s vama, pa i ne bi baš imao krivo . . . Ona mi nije ništa kriva! — opetova on, žesteći se još više, a crveni mu se obraz zažari od gnjeva, — ma takovi ljudi, kakva je ona i njezin otac, jesu kvintesenca onog, što mi se najviše gadi! To je utjelovljenje modernog svijeta, u kojem su najviše prijezira vrijedni ti kosmopolitski pustolovi, što se igraju velike gospode s milijunima, ugrabljenim kojim coupom na burzi. Ovo nema domovine, prije svega. Šta je taj barun Justus Hafner, Nijemac, Austrijanac, Talijan, šta li? Znate li, šta je? . . . Ovo nema religije. Ime, obrazina očeva i kćerina, sve pokazuje, da su židovi, a oni su protestanti — za ovaj čas, kako rekoste predobro, čekajući, da postanu raskolnici, musulmani i šta ja znam šta. Za ovaj čas, kad se radi o Bogu! . . . Nemaju obitelji. Gdje je odgojen taj gospodin? Šta su mu radili otac, mati, njegova braća, njegove sestre? Gdje je odrastao? Gdje su mu tradicije? Gdje mu je prošlost, gdje mu je sve to, što tvori moralnog čovjeka? . . . Tražite malo. Sve je mračno oko tog lica, osim ovog, što je sasvim svijetlo: da je u Beču bilo sudaca u parnici *Credita Austro-Dalmate,* on bi bio u tamnici, a ne u Rimu . . . Činjenice su tu. Bezbroj ljudi je propalo po njem. Ja znam nešta o tome. Moj ubogi bratić de Saint-Rémy, koji bijaše uz monseigneura grofa Chamborda, izgubio je po njem kruh svoje starosti i miraz svoje kćeri. Bilo je samoubojstva, groznih: osobito ono nekog Schroedera, koji je poludio radi tog „kraha“ i koji je ubio najprije svoju ženu i dvoje djece, pa onda sebe. A gospodin barun je izmakao odatle neporočan. Nema ni deset godina od tog dogadjaja, pa se zaboravilo. I kad je došao, da se smjesti u Rimu, našao je vrata otvorena, ruke raširene, kako bi ih bio našao u ostalom i u Madridu, u Londonu i Parizu, jer sva je Evropa jednaka od godine 89. I ljudi idu k njemu i primaju ga! I vi hoćete da vjerujem nabožnosti toga čovjeka i njegove kćeri? . . . Ne, tisuću puta ne, i vi sami, Dorsenne, pored vaše manije za paradoksizam i sofizam, ipak imate u cijelom prävu dušu, i vi se zgražate nad tim ljudima, kao i ja.

— Ali baš ni najmanje, — odvrati spisatelj, koji posmatraše očitim zanimanjem markeza, kako govori svoju tiradu, ali i sa smiješkom, koji nije dokazivao, da ga je markez uvjerio, pa ponovi: Baš ni najmanje . . . Vi me nazvaste akrobatom i ja se ne ljutim, jer mi vi to rekoste i jer znam, da me ljubite. Dozvolite mi bar malo posluha. Prije nego što bih sudio o financijalnoj aferi, čekao bih, dok se o njoj obavijestim. Hafner je riješen obtužbe. To je jedno i to mi je dosta. Drugo, on bi mogao biti gori od gusara, a da to ne bi priječilo njegovu kćer, da bude andjeo. Napokon, treće, što se tiče kosmopolitizma, koji mu spočitnuste, vidite, da mi nemamo iste lubanje, koja je u njega i to me zapravo zanima pri tom čovjeku . . . Rekao bih, da ne moram misliti, da sam izgubio svojih šest mjeseci, što sam u Rimu i da ne poznajem samo njega. Ne gledajte me, kao da sam unuk Beuvea ili sâm ubogi g. Renan, ili koji od pokrovitelja cirka — nastavi Dorsenne, dotaknuvši markeževo rame, — uvjeravam vas, da sam sasvim ozbiljan. Ništa me ne zanima više nego ove seobe iz središta, nego ova bića, što su prešla dva tri oblika eksistencije. Te su osobe moj muzej i vi biste htjeli da žrtvujem jedan najdražih komada? I najzad u ostalom . . . — i zlobna želja, što se skrivala, da podraži markeza, zasjaji u očima mladog čovjeka. — Spočitavajte šta hoćete barunu Hafneru, kažite mu, da je tat i spletkar i gusar i snob[1], kako izvolite. No što se onog tiče, da je iščupan, da ne živi, gdje su mu ocevi živjeli, ja ću vam odgovoriti poput Bonhometa, u mojeg pobratima Villiersa de l' Isle-Adam, kad je došao u nebo i Bog mu rekao: „Zar si još uviek dimnjačar, gospodine Bonhomet? — A ti, Gospode? . . . Jer napokon vi ste se rodili u Burgundiji, gospodine de Montfanon, iz stare obitelji u Burgundiji, u rodu sa svim plemstvom u Burgundiji, imate grad u Burgundiji i vinograde u Burgundiji, — na čemu vam čestitam . . . Pa evo vas ipak u Rimu, gotovo već dvadeset četiri godine, to će reći u *Cosmopolisu,* koji vi proklinjete.

— Prije svega, mogao bih vam reći, — odgovori stari papin vojnik, pokazujući na svoje sakato rame — da ja više ne idem u taj račun. Ja ne živim, ja sam jednom nogom u grobu . . . A onda — lice mu zasja na novo i zaista rijetka dubina njegove opširne inteligencije, često slijepe, ali vrlo visoke, ukaza se odjedared na njegovu obrazu — a onda, gospodine, moj Rim nema ništa zajedničkog s Hafnerovim, niti s vašim, pošto ste došli ovamo, kako se čini, da pravite poredne studije o moralnoj teratologiji, Rim za mene nije *Cosmopolis,* kako vi velite, nego *Metropolis,* nego varoš-mati. Vi znate, da sam svom dušom katolik, ja sam ovdje kod kuće, u domovini moje duše. Tu sam i za to, što sam monarhista, jer vjerujem u staru Francusku, kao vi što vjerujete u moderni svijet, i ja grlim ovdje svoju staru Francusku, na svoj način, a ako i nije tvoran taj način, meni je ipak nekakav. Ovaj trg administratora Svetog Louisa, koji je za mene Corcelle, za mene je straža, na koju polazim što hrabrije mogu, kao nekad u vrijeme rata...

[1] engl. *snob* znači prosta čovjeka, koji oponaša otmenu gospodu.

Ah, kako ovdje ćutim veličinu stare Francuske, kakvo je ona mjesto znala imati u kršćanstvu! . . . Taka žica, želio bih, da zazuji u tako razgovornog pisca, kaki ste vi, a ne uvijek taj paradoksizam i uvijek taj sofizam. Ali šta je vama do toga, vama, koji živete od jučer i koji ste obijesni — govoraše on dalje, gotovo bolno — šta vas briga, što najmanji kutići ovog grada sadržaju vijekove vaše povjesti? Zakuca li vam srce življe, kad ugledate na ovoj crkvi Svetog Louisa salamandra Françoisa Prvog i njegove liljane? Pa znadete li bar to, za što se ova ulica Burgognona ovako zove i da je dva koraka odavle naša crkva Svetog Claude des Bourguignons? Jeste li bili vi, koji ste sa Vogeza, u crkvi svoga zavičaja, Svetog Nikole Lorenskog? Je li vam poznat Saint-Yves Bretonski? . . . Ali — ovaj put govoraše veselije — vi biste mi zakrenuli glavom, kako velite gadnim govorom šetalaca na boulevardu, samo da oprostim tomu zločincu Hafneru. Ja vam pružih glavu bez pogadjanja, pošto sam vam govorio, kako ćutim, iz dna svojeg srca, dok je to vama samo šala . . . Bit ćete kažnjeni za to, jer vas ne puštam više . . . Ja ću vas uvesti u onu nekadašnju Francusku. Doručkovat ćete sa mnom u podne, a onda ćemo obići crkve, koje vam nabrojih. Živjet ćemo tad sto pedeset godina nazad, u onom svijetu, u kojem ne bijaše ni kosmopolita, ni diletanta, a još manje kulisnih plemića. — To bijaše stari svijet, ali je bio krepak, a dokaz je tome, što je ostario, što je trajao, a ne kao vaše društvo, što potječe od revolucije, gledajte ga, kakovo je iza sto godina u Francuskoj, u Italiji, pa u Engleskoj, hvala tomu ogavnomu Gladstoneu, od kojeg je drskost stvorila novog Nabukodonosora . . . To je društvo poput Rusije, koja je po jednoj i jedinoj lijepoj riječi musavog Diderota sagnjila prije nego što je dozrela! . . . Dakle, idemo li?

— Ne mislim otkloniti vašeg poziva, — odgovori spisatelj — i varate se, ako mislite, da ne ljubim vaše stare Francuske, ali to mi ne smeta, da mi moderna ne bi bolje prijala. I bordeaux i šampanjac su dobri u isti mah. Ali ja nisam slobodan. Moram jutros pogledati izložbu u palači Castagna . . .

— To ne ćete učiniti — poviče bijesni Montfanon, a na njegovu krutom obrazu ocrtavaše se onaka oprečnost, koja bi se pomaljala od strasnih tirada, kad bi govorio s kim, koga je ljubio kao Dorsenna. — Vi ne biste bili išli gledati, kako su umorili kralja g. 93., do vraga? A to je isto tako tragično kao i ova dražbena prodaja nekadašnje kuće pape Urbana VII., nasljednika Siksta V . . . To je početak agonije ove druge veličine, koja bijaše rimsko plemstvo . . . Znam. Znam. Oni su to čisto zaslužili, pošto se nisu dali svi ubiti u hodniku Vatikana, kad su Talijani zauzeli grad. Mi bismo bili to učinili, mi, koji nemamo papâ medju svojim praujacima, da se nismo morali drugdje tući. Ne budi li to sućut, kad se vidi kladivo procjeniteljâ, podignuto nad palačom, koja sadržaje vijekove povjesti. Života mi mog! Da sam ja knez d'Ardea, da sam baštinio krv, kuću, naslove Castagnâ, pa da moram pomisliti, da ne ću iza sebe ništa ostaviti od onog, što su mi namrli djedovi, poginuo bih od boli. I kad pomislite, da je taj nesretni momak razmaženo dijete od dvadeset osam godina, okružen laskavcima, bez roditelja, bez prijatelja, bez savjetnika, da je svoju baštinu proigrao na burzi proti lopovima s poštenjem gospara Hafnera, da će sve to blago, namaknuto od onoga niza papâ, kardinalâ, vojnikâ, diplomatâ, služiti obogaćenju sumnjivih kradi-kesa i prostih mešetara, onda će vam se ta zgoda prikazati previše žalosnom, a da biste se u nju miješali, makar samo kao gledalac... Ajdete, vi ćete sa mnom k Saint-Claudeu . . .

(Nastavit će se.)

Verdijev „Falstaff“.

Dne 9. ovoga mjeseca pjevala se prvi put u kazalištu „La Scala“ u Milanu — u toj duševnoj prijestolnici Italije — nova Verdijeva opera „Falstaff“.

Tekst je za ovu operu napisao Arrigo Boito, spisatelj i pjesnik, pa i sam skladatelj. On je uglazbio operu „Mefistofele“, koja je znamenita u cijelom prosvjetnom svijetu.

Verdi je vazda mnogo držao do teksta, ili kako se u opće kaže, do „libreta“. Time se u velike razlikuje od Rossinija, koji na predmet nije mnogo pazio. U početku svoga umjetničkog života Verdi je crpao svoje predmete iz biblije. Mamile su ga one mistične dražesti, koje je on znao obući rodoljubnim smislom i težnjama političkoga otkupljenja. Poslije ga je začarao talijanski spisatelj i pjesnik Tommaso Grossi, pun viteštva i romanticizma. Kad je Verdi htio da uglazbi uzrujane i nagle borbe strasti i tragične dogadjaje, utekao se Byronu, Victoru Hugu i Schilleru. Napokon evo ga kod Shakespeara. Boito je crpao za Verdija kako „Otella“ tako i „Falstaffa“ iz Shakespeara.

Pišući „Falstaffa“, Boito se je držao Shakespearove komedije „Vesele žene Vindsorske“, a ponešto i „Henrika IV“. Nešto je u istinu promijenio a nešto brisao, nu u istinu ideja je Shakespearova. Krepka je i duboka pamet Boitova preradila ideju prema prigodi.

U Shakespeara vesele Vindsorske žene priredjuju „Falstaffu“ tri šale. Prva je u Fordovoj kući. Falstaff hoteći da osvoji Alicu i Megu, objema piše dva istovjetna lista. Žene hoće da mu se narugaju i osvete, pa Alice poziva Falstaffa u svoju kuću. Falstaff dolazi. U jedan put se javlja: eto supruga. Falstaffa sakriju u košaru punu rublja, gdje siromah trpi, kao da će se ugušiti.

Ford traži, ali uzalud. Na jednom čuje iza jednih vrata kao poljubac. Misli, da je našao ljubovcu. Nu ljubovca nije: to su Naneta — Fordova kći — i Fenten, dvoje zaljubljenih. Napon Alice baca košaru, a s njom i Falstaffa u rieku Tamiž.

Drugu šalu, kad je Falstaff prinudjen, da pobjegne preobučen kao starica, Boito nije usvojio. Usvojio je naprotiv treću u Vindsorskom parku, kamo je Alice pozvala Falstaffa i kamo on dolazi sa dva jelenska roga na glavi. Ponoć je: eto vilâ iz okolišne šume. Falstaff je preplašen. Napokon doznaje, da su to prijatelji, s kojima je Alice ugovorila šaljivu urotu protiv njega. Medju njima su Naneta i Fenton. Falstaff je tobože zadovoljan, što je pribavio male šale, a Naneta i Fenton postaju vjerenici.

Glavna razlika izmedju Boitova teksta i Shakespearove komedije stoji u značaju Falstaffovu. Shakespearov je Falstaff ružan i moralno i estetično. Boitov je debeo, tašt, hudiša, smiješan, ali ogavan nije.

Još je jedna razlika. U Shakespeara Fenton i Naneta su sasvim sporedne ličnosti. U Boita njihova dražesna ljubav igra znatnu ulogu: u opreci je sa smiješnim ljubakanjem Falstaffovim.

Verdi i Shakespeare! — Treba li se čuditi, što je kazalište bilo prepuno tako, da zrno pšenice ne bi bilo našlo mjesta; što je sa svih strana svijeta došlo u Milan umjetnika i novinara, da čuju novu operu, novu riječ? — Jest, novu rieč. Da je Verdi nenatkriljiv kao umjetnik jakih strasti i boli, to je svatko znao; ali ovaj je put Verdi imao da bude šaljiv, da sklada onu vrst opere, u kojoj se je prije njega toliko odlikovao Rossini. Je li uspio? Njegov je uspjeh pobjeda, slavodobiće, prava apoteoza. U tom su sve novine složne. Nije Verdi nastavio šaljivu operu, — „operu buffu“ Rossinijevu, nije se poveo za francezkom komičnom operom: originalan je kao uvijek u ideji i u sastavu. „Falstaff“ je glazbena komedija. Nisu se mogli bolje spojiti: Shakespearov i Verdijev genij; komični genij i genij glazbe; riječ i muzika. To je sveopći sud novinstva i općinstva, koje je Verdiju priredilo prave ovacije, koje mu je neprestano do dvadeset časaka pljeskalo; koje ga je do 15 puta izazvalo na pozornicu.

Šteta, što ne živu dva kritika, koji su u Italiji bili najkompetentniji, kad se je pred pet godina prvi put pjevao „Otello“: d' Arcais i Filippi. — Kako bi ta dva umnika uživala!

Dakako, mi ne možemo ništa da rečemo o potankostima. Znamo samo to, da novine hvale u prvom dijelu prvoga čina monolog „Falstaffa“ (Maneta) o *časti* — gdje dva njegova služnika misle, da bi bilo ispod njihove časti, kad bi oni uručili dva Falstaffova lista Alici i Megi. Taj monolog sjeća ponešto na onaj Jagov, ali mu komična intonacija daje drugi karakter, koji se ističe kao potpuni spoj glazbe sa riječima. Novine ističu čavrljanje žena u drugom dijelu prvoga čina, kad se čitaju dva Falstaffova lista. Prizor je vanredan zbog sile, kojom glazba crta položaj i tipove. Osobito se tu javlja karakteristika opere. Poslije toga čavrljanja dolazi ljubovni dvopjev Nanete i Fentona: bogat najnježnijim, najkrasnijim, najmirisnijim napjevima i najzamamljivijim bojama visokog Verdijeva umiječa. U drugom činu ističu dvopjev medju Fordom i Falstaffom, — kad se Ford, da sazna štogod o ženi, prikaže preobučen Falstaffu. To je jedna od najkomičnijih i najuspjelijih strana opere. Podsjeća ponešto na staru „operu buffu“, — ali je instrumentacija nova. Ulaz Falstaffov u kuću Alice drži se najboljom, najklasičnijom stavkom opere; a prizor s košarom jednom od najsjajnijih koncepcija Verdijeva genija. Kad muž dolazi, vele, da je to čudo nadahnuća spojena s komičkom žicom. U početku trećega čina hvale *serenatu* Fentona svojoj dragoj kao krasotu melodije. Kad vile izlaze iz šume, kao tolike krabulje — novine vele, da je to prizor, koji se opisati ne može.

„Falstaff“ je od prve do zadnje kajde remek-djelo. Možda još nikad nijesu novine bile tako u sudu složne. Uz Verdija hvale se i umjetnici, a medju njima Hrvat iz Dalmacije, Pini Corsi, koji pjeva ulogu Forda; hvali se orkestar, u pravom smislu riječi, savršen; hvali se Mascheroni, njegov ravnatelj; hvali se Boito.

Nappi piše, da je opera jedan od najsjajnijih dokaza genija; divni spoj moderne ljepote i klasične čistoće, pa da je kao dramatički ustroj i kao glazbeni oblik uzvišeno djelo umjetnosti.

Deponis veli, da je „Falstaff“ djelo mladoga čovjeka, koje kao da utjerava u laž one, što no kažu, da je Verdiju osamdeset godinâ. U ovoga slavnog starca ima mašte, krepčine, novog duha, koji oživljuje i raduje. „Otellom“ dao nam je lirsku dramu; „Falstaffom“ komediju lirsku. Verdi je dokazao, da je na isti način ljubimac komične, kao i tragične muze.

Vallette piše, da je opera jedna od najjačih i najgenijalnijih koncepcija Verdijevih, pa da će u velike uplivati na mladi glazbeni naraštaj. „Falstaff“ je dokazom, da je lirička komedija Mozarta i Cimare, pored svega sjaja, ostarjela.

Checchi veli, da su kajde u „Falstaffu“ vjeran tumač riječi: slikaju, uzrujavaju, usjekuju čustva, strasti, mane, smiješnosti u savršenom spoju opere sa „libretom“. „Falstaff“ ne naliči nijednoj od prošastih Verdijevih opera. Katkad ćutiš i odviše neki klasični ukus; katkad kao da provaljuju sretne smionosti misli i forme. „Falstaffom“ je Verdi dao umjetnosti nov pravac i u komičku glazbu uveo nove metode, tako da je ova moderna lirska komedija prava stečevina za umjetnost.

Levi piše, da Verdi, vazda nov, nije nikada ovako bio nov, nikada ovako sintetički velik. Ova opera opisuje cijelu parabolu: zatvara jedan ciklus umjetnosti, a otvara drugi. Ovaj učitelj glazbe tako je gospodar instru-

mentacije, da nema nježnosti, nema sinfonične kombinacije, koju bi poželjeti mogao.

I tako bismo mogli dalje nizati sudove. Reći ćemo jošte, da „Figaro“ piše, kako je opera sjajan izraz latinskoga duha, u svemu, što ovaj ima u sebi čista i zamamljiva. „Falstaff“ je od početka do konca „un enchantement“. A kritičar Kerst — Wagnerove škole — piše, da je *veliki* Verdi našao za komičnu operu „formulu savršenu, absolutnu, odlučnu, konačnu“.

Od „Nabucca“ do „Trovatora“ — od „Ernani-a“ do „Rigoletta“ — od „Due Foscari“ do „Traviate“, koliko puta se nije reklo, da je Verdi došao do vrhunca. I prama drugim bio je vrhunac; ali nije bio za Verdija, za auktora one prave trilogije „Don Carlos“, „Aida“, „Otello“. Nikada nije bilo bogatije melodije — nikada divnije harmonije — nikada jedne i druge savršenije sdružene; nikada glasa i instrumentacije tako nebeski spojenih.

A ipak još nije došao do vrhunca. Verdi uvijek uzlazi i uzlazi — uvijek velik, uvijek gorostas. On stoji uz Homera, Dante-a, Michelangela, Shakespeare-a, Cervantesa; ali je uvijek Verdi sa svojom izrazitom ličnosti. Neki pišu, da ide za Wagnerom, neki da se povraća na staru stazu. Nije ni jedno, ni drugo. Verdi jedino napreduje, jedino uzlazi; ali je uvijek Talijanac, uviek narodni umjetnik i svakom svom djelu znade utisnuti karakter svoga genija.

I sada sa „Falstaffom“ rek bi da nije prestao uzlaziti, jer se već sprema za novu operu: „Kralj Lear“.

U našoj domovini prije trista godina.

U spomen tristagodišnjice boja sisačkoga.

Godine 1592., kad je snijeg okopnio, eto opet Hasana, i opet pošao naprama Sisku. U opće: u čitavom tom ratovanju *Sisak je ona tačka, gdje se s obje strane najbudnija pažnja usredotočuje; on je cilj, on svrha.* A kako da i ne bude, kad o njemu stoji sudba zadnjega ostatka krvlju natopljene zemlje naše, a ključem je pravim u austrijske zemlje Kranjsku i Štajersku. Branitelj se u njemu nije promijenio. Hasan se zamisli nešto . . . sagradit će nov čvrst grad, koji će Sisku držati ravnotežje. Eto tako mu uporišta ili operacijone podloge za sve pothvate, kojih će kod njega biti, ako mu bog da. O Jurjevu po prilici eto i bana Tome Bakača: vodi čete protiv Turčina.[1]

O mjestu grada Hasanova nijesu se slagali njegovi dostojanstvenici: Rustan, Mehmed i drugi. Odlučit će paša. Već 12. travnja udareni su osnovi današnjoj Petrinji. Odboden joj je prostran opseg; bit će učvrštena sa pet kula a prolazit će se kroz dvoja vrata[2]. Paša je bosanski odabrao položaj: ušće rijeke Petrinje u Kupu a medju gradovima Hrastovicom i Gorama. Zidovi se grada zidju više i više na sramotu bana Bakača. Osobito su dobri radnici pašini vojnici srpske narodnosti. Oni su kao robovi morali slijediti silnika. Ban Bakač udario čador kod sela Bresta. Uzalud mu navale i njegove i Mikočeve na Nijemce: da treba bitke s Hasanom; ne dali se ovi nagovoriti. Tu bio oštar Mikoč, pa njemačkomu podgeneralu u lice: kamo toliki trošak Hrvatske i susjednih zemalja? Ali Nijemcu ne bilo ni do česa stalo; ne pomažu ni sve molbe; njemački zapovjednik odilazi a za Sisak ostavlja samo sto momaka, tako da se Mikoč zbog toga vladanja okameni[3].

Za tri nedjelje dana (2. svibnja) naviješta zvuk svirala, trubalja, prasak pušaka i grmljavina topova klikovanje tursko nad novim gradom. Bješe običaj plemena Muhamedova, da se drže ophodi okolo novoga grada. 3. svibnja eno Hasana paše na vrhu brda hrastovačkoga, razapinje čadorje, pa se izruga banu Bakaču, posmatrajući sa visine čete njegove onako, kako je ban pazio na nj, dok je gradio grad[1].

Iza toga ostavi posade u Petrinji, Hrastovici i Gorama, pak — iščeznu. U Petrinji je ostavio 1000 momaka, a naloži im, da imaju načiniti most preko Kupe a pod smrtnu glavu, dok se on opet tu ne stvori. Ode Hasan k Bišću, tomu starodavnomu štitu hrvatske kraljevine. Četama njemačkim pomoćnicama bilo je porušiti novu Petrinju, ali u njih nije volje k ratovanju. „*Bijedni se naš ban muči, bez ugleda;* on nema nijednoga svoga ili kraljevstva vojnika“[2]. Nijemci ne bili ni za straže, ni — za šta. Tako su banu bile ruke sapete. Osramoćena se kršćanska vojska udalji — petoga dana iza kako je otišao paša. Hasan hrli k Bišću, a mjeseca lipnja godine 1592. već je pod njegovim bedemima. Zahtijeva predaju a i čini ju kapetan grada Nijemac Lamberg nakon obrane od jedne nedjelje dana. 19. lipnja godine 1592. pada tako taj grad — po riječima Talijana državnika — „metropolitana di Croazia, piazza principalissima di quei (sc. croatici) confini“[3], što no je bio zidom kršćanstva i hrvatstva kroz 140 godina[4]. Krivica tolikoj nesreći leži na drhtavu srcu zapovjednika

[1] Vidi spom. djelo Krčelićevo na str. 283.
[2] Mart. Georg. Kovačić: Scriptores rerum hungaricarum minores, Budae 1798., I., str. 201.
[3] Krčelić, spom. dj. I, 284.

[1] Kovačić spom. dj. I, str. 202.
[2] Krčelić spom. dj. I, str. 284.
[3] Sime Ljubić: Ogledalo književne povjesti knj. II., str. 167.
[4] Na najstarijem najboljem zemljovidu Hrvatske od Stjepana Glavača stoji za Bihać bilješka „olim metropolis Croatiae“. Vidi Lopašić: Bihać i Bihać. krajina s. 53.

Sv. otac papa Lav XIII.

Nijemca[1]. Koliko li drukčije brane gradove svoje Hrvati: Zrinski, Jurišić, Bakić, Mikoč i Gjurak! Po riječima kroničara Rosinija poginu za opsade bihaćke do 2000 ljudi u gradu[2].

Gubitkom Bišća prestaje biti Una „principalissimo fiume di Croazia“[3], mjesto unske braniti je sad liniju Slunj-Otočac. Opasnost prijeti i najtvrdjim mjestima. Hrvati napuštaju Glinu, Koranu i Mrežnicu, a branit će Kupu. Obranbena se linija prenosi više k sjeveru, a spajala bi Ogulin-Karlovac-Brest-Sisak.

Paša bosanski tako dokonča s Bišćem jednom za vazda, pak opet — k Sisku. Siščani gotovi na otpor; ban hrvatski s četama svojim prignao opet k Brestu; ima u misli: privlačiti k sebi pomoći, koncentrovati, koliko će se dati, pak po tom na odlučan boj. Nesreća htjede, te Srbin Belojević, banov pouzdanik, učini izdaju[4].

Taj Belojević nagovara pašu, neka bi udario na bana: nikad prilike bolje, ta ban ima samo malo četâ, pa još i te boja nijesu vidjele. Bane li očekivana pomoć, ne će biti dobra; u brzini je sve. To odlučuje. Hasanu se nekako ne dalo, ali ga Belojević ipak natjera. Imao paša bosanski omašnu vojsku, a ban samo oko 2000. Kad ban zapazio vojskovodju turskoga na prijelazu, zapovijeda u redove bojne. Uzalud mu revnost i trka, Hasan ga potuče do noge, *„i ako su“* — riječi su našega Ratkaja — *„Hrvati lomili koplja“*.[1] Možebiti bi se dalo što i učiniti, da se pomoćni Nijemci ne izopiše u sred podne.[2] Ta čeljad udari glavom bez obzira a da se gotovo ni tukla nije. Još prije boja ban kano da je sigurno znao, što ga čeka: pisao za čete pomoćnice a preko zapovjednika sisačkoga. Kad je pismo do Mikoča došlo, prije nego što će ga dalje na put, sve je već gotovo bilo. Mikoč ispiše rezultat o porazu: „uteče nekoliko vojnika banovaca s banom i *moćni* (veli podrugljivo Mikoč) Nijemci“; ipak da bi pomoći bilo.[3] Poraz je doista bio velik. Za samoga se bana nije više dana znalo, je li živ ili mrtav; bojište krije do 600 hrvatskih i njemačkih vojnika, kojih će glave s otetim zastavama vidjeti do brzo ulice carigradske. Triumf će resiti 4000 pohvatanih u sužanjstvo ljudi, a nekoliko ih tisuća bude još putem podavljeno.[4]

---

[1] Isthvanffius spom. dj. 385; Krčelić spom. dj. I, 284 i Ratkaj spom. dj. 144.

[2] Ivan je Rosini napisao: Chronicon turcicum, g. 1594. izdana je u Lipskom.

[3] Augustinus Theiner: Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia, editio acad. Slav. merid. Zagr. 1875. II. t, str. 75.

[4] Charles du Fresne du Cange: Illyricum vetus et novum, na str. 189. kaže, da se izdajica zvao *Belojević* i da je bio *Servius*, t. j. *Srbin*. Po Ištvanfiju spom. dj. str. 387. zvao se Voinius (latinski) t. j. Vojnić, a tako kaže i Valvasor u svom djelu. Smetaju nas dva imena. Ne bismo li smjeli možebiti staviti ono Voinius uz Belojević, pak eto onda *Vojina Belojevića? Svi se izvori slažu*, da je bio *Srbin*; jedni vele *izrijekom* Servius, drugi opet *genetično* Thrax. U ostalom se tu imaju shvatati oba naziva kano sinonima. Valvasor u svom djelu XII, 32 veli: „Tračani ili *Rašani* čine tursku infanteriju, a kod Krčelića, spom. dj. na str. 293. stoji na jednom mjestu Thraces *sive* schismatici. I kod samoga Ducangea na str. 232. spom. djela stoji: „proditus a Belojevichio *Rasciano*“. Očito, zamjenjuju se Servius, Thrax, schismaticus i Rascianus, a znače tu jedno t. j. Servius, Srbin. Od dvaju imena uzesmo ono, koje stoji *uz uži, pravi naziv*, a to je Belojević.

[1] Ratkaj, spom. dj. str. 145.

[2] Ratkaj, spom. dj. str. 145.

[3] Pismo se banovo nalazi u Krčelića, spom. dj. str. 288.

[4] Valvasor, spom. dj. IV, str. 517.

O strofama prvih hrvatskih pjesnika.

Napisao Petar Kreković.

(Nastavak.)

Još dva oblika pučke talijanske canzonette nalazimo i u nas. To su strofe 8 ababcc i 8 abba. S ovom posljednjom već smo se upoznali; to je oblik refraina pokladnih pjesama. Osim toga bile su u takim strofama sastavljene pjesme, za koje je prvi put upotrebljen izraz *canzonetta*. Vetranić ju veoma često upotrebljava, a i Čubranovićeva „Jegjupka“ je sastavljena u takim strofama. Za onu prvu kaže Casini („Sulle forme metriche italiane“), da je bila jedna od omiljelih strofa na pučku spjevanih pjesama, pa da je osobito u 17. vijeku bila obična. U nas ju nalazimo tek u Gundulića, n. pr. u *„Suzama sina razmetnoga“*. Taku strofu od šesteraca složenu nalazimo već kod Držića i Menčetića.

Kao što se je dogodilo strofama „piesni od kola“, da su pukim slučajem napisane i natiskane bile u dva redka, tako se je dogodilo i ovoj strofi, dodnše samo dva puta. Pošto na taj način svaki redak ima šesnaest slovaka, mislili su neki, da su to šesnaesterci s rimom u sredini. Mi mislimo, da je to mnijenje krivo, pa da je suvišno bilo tražiti tim tobožnjim šesnaestercima uzorke u latinskoj pjesmi, kao što bi suvišno bilo, da nam je koji pisar napisao koju strofu 8 abab svu u jednom redu, tražiti bog zna gdje stihove od 32 slovke. U Jagićevu Arkivu priopćio je Menčik (V. 267.) dvije crkvene pjesme. Prva je složena u strofama od dva osmerca i jednoga sedmerca, a druga u strofama od četiri sedmerca.

Rukopis piše te strofe sve u jednom redu. U transkripciji tih pjesama, koju je Jagić na istom mjestu dodao, tiskan je svaki stih u svom redku, a ne će valjda nitko držati redke originala stihovima od 23 i 28 slovaka. Kako u tome slučaju, tako treba i one šesnaesterce u Vetranića rastaviti u osmerce. Te tobožnje šesnaesterce nalazimo dva puta u Vetranića. Prvi put u pjesmi „Bogoljubno razmišljanje od muke Isukrstove“ (Stari pisci III. 317.). Sva je pjesma pisana u redcima od 16 slovaka. Na primjer:

O nebeski višnji oče, rec mi vajmeh milos tvoja,
što bi moglo biti gorče, neg što ćuti duša moja!

Odma za tom pjesmom slijedi *„Pjesma Isusu na križu“*, dakle o istom predmetu, a i u istom metru, samo što je tu pisan svaki osmerac u svom redku; n. pr.:

O Isuse milostivi,
vječna slasti i ljubavi,
svomu puku što sakrivi
ter te na križ tuj postavi.

Drugi put nalazimo redke od 16 slovaka u *„Pjesanci drugoj mladosti“* (Stari pisci IV. 63.). Ta je pjesma složena u dvostrukom metru: do 283. stiha u strofama 6 abab, a od 283. stiha do kraja u strofama 8 abab. I tu su osmerci pisani sve po dva u jednom redu. Vetranić još na tri mjesta prelazi iz šesteraca u osmerce, ali na tim mjestima piše on osmerce svaki u svom redku. To su mjesta ova: u pjesmi *Na noć božjega poroda,* stih 259—266 i 273—280, u *Uskrsnuću Isukrstovu* str. 223, pa u *Posvetilištu Abrahamovu* na str. 270—271. Bit će dakle, da ovamo ide i ona pjesma, gdje su oni redci od 16 slovaka iza redaka od 12 slovaka.

Osim toga treba uvažiti, da Vetranić osim šesterca i osmerca ne poznaje ni dužih ni kraćih stihova. Poradi toga morali bismo se čuditi, kad bi pjesnik na spomenuta dva mjesta skočio odma na šesnaesterce. Sve da ti tobožnji stihovi i nemaju srednje rime, morali bi nam biti sumnjivi. Prema svemu tomu mislimo, da će nam svatko dati pravo, ako rečemo: ti tobožnji šesnaesterci nijesu samostalni stihovi, nego strofe 8 abab, pukim slučajem (možda je papir bio širok i kratak) napisane u dva reda.

Štedljivosti ili navici starih pisara imamo da zahvalimo još na jednome mjestu nešto, što izgleda kao šesnaesterac, i to u 77. pjesmi Gjore Držića. Opaska, koju je Jagić dodao toj pjesmi, veli: „Prva 3 stiha nijesu s ostalima u skladu; čini mi se, da je nešto poremećeno“. Tko je poremetio oblik te pjesme? Neki prepisivač štedeći papir. Ne samo da je osmerac pisao sve po dva u jedan red, nego je i refrain: *odiljam se a ne viem — komu ostavljam ličce bilo* napisao samo iza prve i zadnje strofe; a iza ostalih samo prve dvije riječi *odiljam se.* Tako postupaju s refrainom gotovo uvijek i talijanski i francuski kancioneri. U zadnjoj se strofi jasno vidi, kako opet neki drugi prepisivač nije razumio oblika tako napisane pjesme. Ta bi strofa imala glasiti ovako:

Govori se pravi sluga
i tko hoće vieran biti,
uviek ne će izgubiti.
Oh kako ja moja vilo
odiljam se a ne viem,
komu ostavljam ličce bilo.

Prepisivač, navikao na parove stihova s rimom u sredini, dodade dva osmerca, na kojima se jasno vidi, da ih nije sam pjesnik spjevao. Izmedju trećega i četvrtoga osmerca stoje na ime u izdanju dva suvišna osmerca, a glase ovako: tko se bude potruditi. Odiljam se, moja vilo.

Oblik te pjesme, mnogo bliži obliku, što joj ga je pjesnik sam dao bio, od onoga, što ga ima u izdanju, bila bi strofa od četiri osmerca sa refrainom od dva osmerca, ili, pošto bi se i četvrti osmerac mogao smatrati dijelom refraina, strofa xaa s refrainom BCB.

(Nastavit će se.)

Sv. otac papa Lav XIII.

Dne 19. veljače slavi sav kršćanski svijet veliku svečanost. Toga se dana navršuje pedeset godina, što je za biskupa posvećen veliki i umni papa Lav XIII., koji već petnaest godina slavno i moćno ravna katoličkom crkvom. Svijet se divi gorostasnomu njegovu duhu, koji baca zrake svoga žarkoga svjetla na sve strane prosvjetnoga svijeta. Njegova silna riječ prodire u palače kraljevske i u kolibe radničke.

Slavenski narodi, a napose mi Hrvati treba da budemo u velike zahvalni velikomu papi Lavu XIII., što nam je odlikovao naše apostole sv. Ćirila i Metodija, odredivši slavnom enciklikom „Grande munus“ (23. rujna 1880.), da se blagdan njihov ima svetkovati po svem katoličkom zapadu. On nam je pred cijelim svijetom svečano priznao, da smo po toj svetoj braći primili »veliki dar« božji, istinu i uljudbu kršćansku. — U književnom svijetu slavi se sv. Otac ne samo kao znamenit latinski pisac u prozi poradi klasična stila i jezika, nego i kao darovit i okretan pjesnik. Njegovi su jezični uzori Horacij i Propercij, a nada svjema Vergil, najčišći od sviju rimskih pjesnika. Medju posljednje njegove pjesme ide posmotvor, spjevan u Vatikanu 1885., gdje proriče konačno slavlje crkve i opći mir u svijetu.

Književnost.

Hrvatska. »*Krvave uspomene*«. U ovom broju počinjemo priopćivati oveći ep »Krvave uspomene« iz pera mladoga hrvatskoga pjesnika, koji je već sličnim pjesničkim umotvorom stekao mnogo priznanja u našem književnom svijetu. Predmet se osniva na istinitoj zgodi. Dogadjaj se taj zbio u vrijeme Omer-paše. Nadamo se, da će taj ep živo zanimati naše vrijedne čitatelje u

svim hrvatskim krajevima, a osobito one u Bosni i Hercegovini, gdje se taj opjevani dogadjaj zbio.

Emilij Laszowski napisao je i izdao nakladom ant. knjižare M. F. Strmeckoga historičku raspravu o »*Ribniku*«. Treba priznati, da je pisac velikom pomnjom sabrao povjesno gradivo i savjesno izradio cijelu monografiju. Cijena joj je 20 nvč.

Naš suradnik, dr. *Ćiro Truhelka*, izdao je u Sarajevu u posebnim otiscima dvije rasprave, što ih je prije priopćio u „Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini" (g. 1892., knjiga IV.) Jednoj je natpis: „*Prilozi rimskoj arheolodiji Bosne i Hercegovine*" s obilnim ilustracijama, a druga ima ovaj naslov: „*Arheološko ispitivanje jajačkog grada i najbliže okoline*" sa zanimljivom slikom nadgrobnog spomenika iz Šipova. Stručnjacima i prijateljima arheologije preporučujemo ove rasprave.

Češka. *Jaroslav Vrchlický*. Genijalni i veliki češki pjesnik, Jaroslav Vrchlický, slavio je 16. o. m. četrdesetgodišnjicu svoga veoma plodnoga života. Vrchlicky zaprema prvo mjesto medju sadašnjim češkim pjesnicima. On je najplodniji češki književnik u svim granama lijepe knjige, a nema mu gotovo premca, što se tiče obilja književnih proizvoda, ni u svjetskoj književnosti. On je lirski, epski i dramatski pjesnik, a uz to piše veoma vrijedne studije o književnosti drugih naroda. Napose je znamenit kao prevodilac klasičnih djela tudjih književnosti. Počevši od god. 1875., kad je stao raditi na književnom polju, napisao je dosele silan broj epskih i lirskih pjesama, u svem 41 knjigu, koje su doživjele većinom dva ili više izdanja. Vrijedna su spomena i više su puta izdana ova epska i lirska njegova djela: Z hlubin, Sny o štěstí, Epické básně, Victoria Colonna, Duh a svět, Symfonie, Mythy, Eklogy a písně, Dumy a rozmary, Pantheon, Hilarion, Sfinx, Fresky a Gobeliny, Breviář moderního člověka, Život a smrt, Moje sonata. Uz to je napisao mnogo dramskih proizvoda, 20 na broj, od kojih treba spomenuti ove: Drahomira, Smrt Odyssea, Trilogija »Hipodamija« (koja se je prošle godine mnogo svidjala na bečkoj izložbi), Pietro Aretino, Bratři, Trojí políbení, Midasovy uši. U prozi je napisao više krasnih crtica i pripovjedaka, pa je izdao i tri zbirke: Povidky ironické a sentimentalni, Barevné střepy, Nové barevné střepy.

Vrchlický je napisao svu silu estetskih studija o pjesničkim djelima stranih književnosti. Kruna je toga rada knjiga »Studie a podobizny« (Studije i slike), u kojima govori o duševnim radovima književnika i umjetnika francuskih, talijanskih, engleskih, njemačkih i čeških; tu se ocjenjuju Goethe i V. Hugo, Mistral, Byron i Lamartine, Em. Bozděch, Baudelaire, Wagner, Shelley itd.

Vrchlický poznaje vrlo dobro tudje literature, osobito francusku, talijansku, provençalsku, katalonsku, englesku, pa je upoznao češki narod s prvacima tih naroda, prevedavši V. Huga, Leopardija, Dantea (Pakao, Očistilište i Nebo), Leconte de Lisle, Hafisa, Cannizzara, Tassa, Michelangela, Byrona, Carduccija, Poe, Foscola, Goetheova Fausta, Ariosta, Schillerova Vilima Tella i dr. Njegovi su pjesnički prijevodi kao originali, on je nedostiživ majstor u prevodjenju. Prenosi u materinski svoj jezik ne samo misli tudjih pjesnika, nego se trsi, da i u obliku dostigne umjetnost izvornika svoga, ali opet tako, da je sve prema duhu jezika češkoga. — On je duboko proniknuo u umotvore zapadno-evropskih pjesnika, proučio njihove misli i nazore, pa si je stvorio svoj vlastiti pjesnički sud. Vrchlický je već danas toliko stvorio, da ga je teško potpuno ocijeniti; on je pjesnički fenomen, kakvih danas nema u Evropi. Broj njegovih izvornih pjesničkih djela nadvisuje 70, a svih ima preko 100.

Vrchlický je u svojem duhu kao u ognjištu usredotočio gotovo sve umjetničke smjerove i struje. Njegova je poezija potpuno svjetska; ona se bavi pjesničkim i filozofskim refleksijama. Čini se, da Vrchlicky zazire samo od jednoga moćnoga, modernoga smjera — od realizma, naročito od ruskoga realizma. Pjesničtvo Vrchlickoga opseže cieli svemir i sve vijekove do današnjih dana.

A kako čarobnim govorom zaodijeva svoje divne misli! Češki je jezik zvonak u Vrchlickoga, pun biserja, boja, zvukova i sjajnih trakova. Takov nije bio prije njega. Otvarajući češkomu duhu vrata svemira, srcem je uvijek ostao Čeh. Češka je domovina u svim svojim nezgodama imala u Vrchlickom iskrena i harna sina. Njoj je darovao cijeli svoj život, pod geslom: »Svjetlo, ljubav, sućut«.

Gotovo je nevjerojatno, da je jedan čovjek mogao toliko stvoriti kao Vrchlický u tako kratko doba. Pa i ono, što nije dosada izdano, što se sprema za tisak, opet bi stvorilo knjižnicu. Vrchlický je pravi kolos rada, plodnost je njegova neobična.

Francuska. Poznati francuski slavista, profesor u Parizu, *Louis Leger*, objelodanio je pod natpisom „*La littérature russe*" opširnu (str. 550) krestomatiju rusku s izvodima iz ruskih spomenika književnih počevši od XI. vieka. Završuje s izvodima iz djela Majkova, Polonskog i Feta i Plešceva.

Svaštice.

Kako sudi Francuz o hrvatskoj glazbi. Prošlih je godina našim krajevima putovao francuski romanopisac *William Ritter*, porijeklom iz Švicarske. Medju ostalim osobito su ga zanimale naše pučke pjesme i popijevke, koje je mnogo proučavao u samom narodu i iz sabrane bogate zbirke Kuhačeve. Plod tih svojih studija počeo je priopćivati u čuvenom žurnalu mme. Juliette Adam »Nouvelle Revue«, pod natpisom: »*Musique croate*«. Prvi dio toga članka izišao je u II. svesci od 15. siječnja 1893. Poznato je, da je glavnim suradnikom tomu časopisu Alfred Rambaud, proslavljeni pisac »Povjesti Rusije«. Drugom ćemo zgodom opširnije progovoriti o djelima toga darovitoga romanopisca i iscrpsti sadržaj studije o hrvatskoj glazbi; a sada spominjemo samo glavne misli. Ritter sudi ovako o hrvatskoj glazbi:

»Entre toutes les musiques populaires, la musique croate m'apparaît telle que Mendelssohn entre tous les compositeurs. La Croatie musicale a l'âme racinienne. Maniée par un rhapsode tel que Liszt ou Brahms, elle pourrait entrer de plain — pied dans le grand océan musicae de l'art classique«.

»Medju svjema narodnim glazbama hrvatska mi se glazba pričinja kao Mendelsohn medju svjema skladateljima. Glazbena Hrvatska ima Racinovsku dušu. Kad bi ju umjetnički obradio kakov Liszt ili Brahms, ona bi mogla da sigurno stupi u veliki glazbeni ocean klasične umjetnosti«.

Čuveni ruski slikar Ajvazovskij izložio je zbirku svojih umjetnina u Now-Yorku, pa je od njih 12 prodao za 70.000 rubalja.

P. M. Tretjakov, bogati moskovski trgovac, poklonio je svoju znamenitu galeriju slika, ponajviše ruskih umjetnika, gradu Moskvi. Iz zahvalnosti gradsko je zastupstvo odlučilo, da se u galeriji namjesti velik portrait blagotvorčev, odredilo glavnicu od 12.000 rubalja za stipendij pod imenom darovateljevim u moskovskom učilištu za slikarstvo, vajarstvo i graditeljstvo, nadalje 11.154 rublja za uzdržavanje galerije, napokon Tretjakovu doznačilo na godinu 5.000 rubalja za nabavu novih slika po njegovoj volji. — Biskup Strosmajer je našoj zemlji po akademiji darovao lijepu galeriju, pa šta je zemlja za nju učinila?

Plašt i kruna. — Krvave uspomene. — Nova era. — Idila. — Junačina Marko. — Cosmopolis. — Verdijev »Falstaff«. — U našoj domovini prije trista godina. — O strofama prvih hrvatskih pjesnika. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić.

Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 25. veljače 1893.

Br. 8. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Krvave uspomene.

Epska pjesan.

II. Pjevanje.

Sa zapada umirući sunce
Zadnjim žarkim, plamenim cjelovom
Pozlatilo brda i vrhunce:
A premilu Marjanovu majku
Na počinak vječni otpremili.
Povrati se znano i neznano,
Da u crnom domu pokojnice
Pokopaju boli i žalosti,
I hinjene i iskrene suze.
U pročelju sijed fratar sio,
Sedamdeset prevalivši ljeta.
Hudo vr'jeme svega poharalo
I po licu ostavilo trage
Teške borbe u života toku;
Al u starca mladenačko oko,
Spremno vazda pomoć nevoljniku,
Stadu svome sve na ovom sv'jetu:
On mu l'ječi i dušu i t'jelo,
On mu parac, on osudu čita.
Pa ga ljubi i staro i mlado
Bez razlike vjere i staleža.
Uz koljeno Marica mu sjela,
Probl'jedjela, srca rastrgana,
A spram njojzi mladjani Selime
Na ruku se nijem podn'jemio.
Muči starac, ni crne ni b'jele:
Već sad oko na Maricu svrati,
Sad pogleda mladoga Selima. —
Ondje neko razgovor raspleo
O ljetini, o vremenu kobnu,
O zulumu i hajdukovanju;
Ovdje baka, vječnosti na rubu,
Suze roni kao nebo kišu,
Pa mladjemu pripov'jeda sv'jetu,
Kako vrla bješe pokojnica, —
A Bog znade, koliko je puta
Crnom svojom r'ječju ocrnila! —
Čudno starac m'jenja se u licu:
Sad mu oko plameno potamni,
A po licu prekrste se crte
Pune bola i nemira duše.
Sada opet oko se zacakli,
Raširе se velike zjenice,
A sa srca odvali se suza —
Strahovite i kobne li tajne,
Što pod srcem sijed fratar nosi!
Pa da nemir prekrije duševni,
Iz odaje starac išetao,
A za njime mladi Marijane. —
Kad su bili noći na osami,
Bolno starac prekinuto poče:
— Marijane, moje d'jete drago,
Ostao si samcat na svijetu
Slaba trska na goletnoj ravni;
Imaš samo seku jedinicu
I miloga, vjerna pobratima,
Pobratima... vjerna pobratima...
Zape starac a potokom suze
Obliše mu narovano lice,
Pa se spusti vatri uz ognjište.
— Amo, sinko, uz koljeno moje,
Kobnu hoću da otkrijem tajnu,
S kojom u grob legnuti bih moro.
Ljudsko srce malo i premalo,
Ali vječno, krvavo bojište;
Dva su gn'jezda u njemu svijena:
Jedno gn'jezdo raj u sebi krije,
Drugo krije guje i zmajeve,
Sretno ono, u kom nebo vlada! —
Imaš vjerna pobratima — je li?
Ti ga ljubiš ko oko u glavi? —
E moj sinko, i otac ti stari
Imao je vjerna pobratima.
I baš oca mladoga Selima.
Ja nijesam ni mislio nikad,
Da na zemlji ljubavi imade,
Kakova je medju njima bila.
Jedan drugog zalogajem pito,
Jedan drugog čašicom nudio.
Bilo jednom o Jurjevu danu,
Tiho veče, blago pramaljeće,
Pobratimi sjedjeli u bašči,
Kr'jepeći se jelom i rakijom,
Stare majke doma ne bijaše.
Svadiše se — za što? ko bi znao!
Riječ po r'ječ — dok ti otac gnjevan
U nesvjesti lati pušku malu,
Puče puška — opustjela pusta!
A pobratim crnoj zemlji klonu...
Kao kamen stajao ti otac,
Ne vjerujuć oku vlastitome.
Šta! zar on da pobri v'jek dokonča?
Dokončo bi stoput samom sebi;
A kad s krvi trava porumenje,
Pade jadan na grud pobratimu,
Ljubi ranu, ljubi čelo ledno,
Diže pobru na junačke noge,
Ali zalud, tek što r'ječ izvabi:
— Bog nek prosti, mili pobratime.
D'jete moje... i zamuknu mukom. —
Dobri Bože, ja kobnih li noći,
Što sam uz tvog oca boravio!
Nijem bio, mrk i neveseo.
Jer od tada nikada ne vidjeh,
Da na usni zatitra mu sm'ješak.
Najveća je utjeha mu bila,
Kad bi uzo mladoga Selima
I na svome krilu uspavao.
Za godinu potamnje mu oko,
Za godinu uvenu mu lice:
Bol ga ljuta i kajanje ljuto
Sa bijelim rastaviše mirom.
A na smrti zadnji dah mu bio:
Pobratime, prosti pobratimu! —
Tužna majka nije ništa znala.
Tek što tajna morila je slutnja.
A sa slutnjom i premimu tužna. —
Ko mramoran kip na mjesečini

Sjedio je mladi Marijane,
Bez riječi, ko n'jem od poroda;
Samo crnim okom bi prevrno,
A iz oka čitao bi starac,
Što sve trpi srce junakovo. —
— Smiri, sinko, srce uzburkano,
Što je bilo, nek ne bude više:
Iz života oca pokojnoga
Uči, sinko, vječitu istinu:
Čovjek nije, ko zauzdat ne zna
Sa sto uzda srce sa strastima;
U dobru je lako prijan biti:
U vatri se suho zlato kuša,
U nevolji vjeran pobratime;
Valja mnogu, gorku progutati,
Bez pregora pobratimstva nema. —
U odaju oba unidjoše —
Razišlo se znano i neznano,
Osto Selim s milom golubicom,
Tetoši je ko mezimče majka:
— Umiri se, slatko uzdisanje,
Stare majke suze ne vratiše;
Svaka suza, svaki uzdah srca
Ljuto moju probadaju dušu. —
Opet starac u pročelju sio,
Dv'je tri tople djeci prozborio,
A svaka mu riječ umiljata,
Blagi melem za najljuće rane.
Pa kad starac djecu okr'jepio,
Nestade ga u sumračju gustom. —

Ostalo ih troje na osami:
Marijan se mučan ušetao,
Bolno motri seku i Selima;
B'jedna Mara po talima pala,
Izmučena, srca rastrgana,
A u duši ori joj se pjesma,
Zadnja pjesma njena uzdisanja:
— Svega lako na svijetu naći,
Svega naći, al nikada majke. —
Pa će tužna kroz plač progovorit:
— Marijane, jedincati brate,
O tako ti mile uspomene,
Uspomene preminule majke,
Jedno bih te smjerno zamolila,
Materinu grobu me odvedi,
Čini mi se, srcu će odlanut,
Sve ću ljute isplakati jade.
— Kud ćeš, sestro, — potiho će Selim,
U noć tamnu grobu materinu,
Još će više srce se ogorčat. —
Moglo bi se štogod slučit zlatu,
Ne daj, Bože, smlatit bi ga moglo,
Ta na groblju ima vjernih duša,
Al imade crnih vukodlaka
I vještica — ubila ih zora . . .
— Ne boj mi se, mili pobratime,
Pobratime brata rodjenoga;
Čini mi se, majčica me zove,
Da me tješi i savjete daje.
— E pa dobro! — hajde Marijane,
Nekako će Selim bojažljivo,
Ali tiho, da nas ne bi kogod
Iz našega sela opazio. —
Ustadoše, a za časak tili
Nijemom se groblju uputiše. —
O po neba blijed mjesec drhto,
A uz njega kupile se zv'jezde,
Kao ovce uz pastira vjerna.
Mjesečina razlila se grobljem,
I otajnim zagonetnim mirom:
Križ do križa, hladan grob do groba,
Svi jednaki, zemljom izravnani;
Samo gdjegdje svjećica svjetluca,
Što je bôno srce usadilo,
Pokojniku u noći da sv'jetli.
Tajna strava sapinje ti grudi,
I što veća zavlada tišina,
Sve ti teže prsa udaraju,
Ko da težak pritisno ih kamen.
Šta se bojiš? — tu bar nema zala,
Tu usahnu zlobe i jezici,
Tu prestanu nevolje i jadi . . .
O znam, šta je! — jer te vječnost plaši,
Nepojmljiva oku čovječjemu,
Vičnu šarnim pariti se cv'jetkom,
Zelen gorom, lugom i dolinom. —
Mara pala po grobištu n'jemom,
Suze roni, plače i uzdiše,
A Selim se nad njom raskrilio,
Kao vrba plačna i žalosna,
Što nad hladnim savija se humkom,
Ko prst oštri tamne budućnosti,
Svakom smrtnom jedno kazivajuć:
Evo kuće male i priproste.
U njoj vječnu čekat ćeš sudbinu! —
Dok Marijan pobratima zovnu,
Malo dalje od majčina groba
I pruži mu pušku okovanu . . .
— Čemu puška? Selim će u strahu,
N'jesu valjda podigli se mrtvi,
Njima više puška ne naudi.
— Uzmi pušku, Bogom pobratime,
Uzmi pušku ljutu osvetnicu,
Nabijenu prahom i olovom;
Uzmi pušku, makni me sa zemlje
Čedo gr'jeha svoga roditelja.
A eto ti seke jedinice,
Pa il makni zemlji je sa lica,
Il je uzmi za robinju crnu. —
— Šta je, brate?! kakva kob te snašla?
O reko sam: te vještice klete,
Vukodlaci, . . . brate Marijane. —
— N'jesu, brate, nikakvi uroci,
Nego tajna kobna i prekobna.
Mi smo vjerni pobratimi, je li?
O da znadeš, što je nekad bilo,
Ne bi moje napio se krvi,
Neg bi zemlju omastio njome! —
— Pobratime, šta je? daj govori,
Ne pripusti, nebo milostivo,
Ta zar nije . . . . . brate Marijane —
— A ti slušaj, pa me ubij onda.
Moj je otac, nek mu nebo prosti,
S ocem tvojim pobratimom bio;
Ljubili se ko i nas dvojica,
Jedan drugom život poklonio,
Pa jednoga pramaljetnog dana,
Čemu duljit? — evo puške klete,
Uzmi, brate, i ubij me iz nje,
Jer moj otac ubio je tvoga . . —
— Šta? tvoj otac ubio je moga.
Šta to veliš, mili Marijane,
Ne opetuj više kobne r'ječi!
— Jest! — moj otac ubio je tvoga,
Evo puškə, ljute osvetnice,
Daj osveti oca pokojnoga,
Čedo gr'jeha zemlje nek ne gazi.
Čedo gr'jeha svoga roditelja. —
— Ne, to nije, — gdje bi moglo biti?!
Tvoj je otac ljubio me žarko,
Pjevao mi pjesmu uspavanku,
Noseći me u svom naručaju.
— Jest! — moj otac ljubio te žarko,
Pjevao ti pjesmu uspavanku,
A bol ljeta, nemir i kajanje
Sa sv'jeta ga crnog ukidoše.
Evo puške! . . . . . .
Drhto mjesec, ko da strah ga hvata
Sa prekobne i žalosne tajne;
Pobratimi poput gorskog st'jenja
N'jemi jedan prema drugom stoje:
A Mara se sa grobišta diže,
Kobnu tajnu dočula je tužna.
Ko andjeo pomiritelj s neba
Medju milu braću koračila,
Bl'jedo lice na mjesecu bljedje
Čudnovatim porumenje rujem:
— O Selime, bratov pobratime.
Ne ubijaj brata jedinoga,
Nego ubij i mene i njega.
Čemu ostat jadna kukavica
I bez brata i bez srca tvoga?
O ubij nas, al nas ubij skupa,
Tekar zadnju ispuni nam želju:
Oboje nas zajedno sahrani,
A po groblju korovlje posadi,
Nek se uči i staro i mlado,
Da i djecu teška kletva čeka,
Kad im otac skrši pobratimstvo. —
Stajao je Selim poniknuto,
Bojak teški srdašce mu bilo:
Pred njim djeca, na koju je pala
Crna krvca pokojnoga oca.
Šta su tome jadna čeda kriva?
E nek trpe za gr'jeh roditelja! —
Ali pred njim vjeran pobratime,
Ovdje draga, mlado uzdisanje,
Smakne li ih, nema nikog živa,
Ocu milom pomoći se ne će;
A još mu se ko kroz bajku čini
Sjena oca da mu progovara:
Prosti, sinko, već je dosta krvi,
Bratske krvi zemlju natopilo,
Sad je vr'jeme, da dušmanska teče. —
Prosti, sinko! — Hoću... da, oprostit.
Uze Selim pušku okovanu,
Okrenu se — puče puška kleta,
Ko grom silni gori na vrhuncu:
Selim tresnu puškom o ledinu,
Pa junačke podignuvši ruke,
Ko pun duha, mira i ljubavi
Teškom kletvom obvezao dušu:
— O tako mi vjere pradjedova,
Koja mi je prva u životu:

O tako mi bl'jedoga mjeseca
I sićušnih oko njega zv'jezda;
O tako mi mile uspomene
I mojega i vašega oca,
Moje mile a i vaše majke
Ja vam praštam. — — — —
Evo danas u grobištu ovom
Staru našu pokopasmo majku,
S njome i tu pokopajmo tajnu,
Što je bilo, nek se zaboravi.
Pravo bratstvo hoće teška rada,
Hoće žrtve, hoće pregaranja.
Lake r'ječi tihi lahor nosi,
Da se s njima po uzduhu ruga.
Na grobištu slatkog spominjanja
Ponovimo naše pobratimstvo. —
Tisuć zlatnih zacakli se suza,
Sitne zv'jezde sitno zaigraše,
Mjesečina srebren zrake pruži,
Da izbroji vatrene cjelove,
Što ih pobro stisnu pobratimu,
Što ih draga stisnu uzdisanju
Prvog puta u životu mladom. —
O da plane tisuć takovijeh
Od Morače do valova Drave,
Bože mili, zar bi jošte bili
Tudjim sm'ješkom i igračkom tudjom? —
Amo, braćo, što vas godjer ima,
Krstili se ili klanjali se,
Amo, braćo, žrtvi pomirnici,
Evo svjema vatrena cjelova:
Da u njemu prošlost utopimo,
Da iz njega snage dobijemo
Za buduću smrtonosnu borbu. —

Nova era.

Crtica iz primorskoga života. Napisao J. Draženović.

(Nastavak.)

IV.

Sjutradan se opet po dogovoru sastade vijeće u *barbe* Frana. Kô i prvi put bila su gospoda isprvice veoma ljubežljiva i vanredno uljudna; al se je ipak svakome od njih potkradao na čelo nekakav potajan, tmuran oblačak. I ako nije još prijetila općenita oluja, ipak je svatko ćutio, da bi se samo kojim čudom mogla ova stvar sretno rasplesti. S te je bojazni baš i proključala u njima neka otajna, upravo srdačna živahnost. Svatko se postarao, da već jednom minu nemiri buntovnih večeri, kakova je bila ona sinoćnja, i da se riješe fine pančine, što no ih odasvud omotala, pošto se u taj posao upletoše ženski prsti. Baš u povodu toga zavlada svjema neka osobita srčanost, osvoji ih neka živa želja, da dodju do kraja ovome zapletaju. Već se nije nukalo i okolišalo, nego se uzelo zboriti sasma odrešito.

Prvi se zaleti Baltazar:

— Ja sam proučio *Izdajstvo u obitelji*. Baš obratno, no što rekoste: — to je sušta komedija, a kraj toga dovoljno ozbiljan i za ovu zgodu upravo doličan komad.

— Ako ćemo komediju, — prigovori Santić, — onda radje da se glumi izrazita, laka komedija, kao što je *Prvi megdan Rišelje-ov*. Uvjeravam vas, gospodo, da će se dojmiti stara i mlada, vješta i nevješta.

— To isto vrijedi i za *Ženidbu Figarovu*, — primetnu ispod glasa Maletić.

— I za *Skupca*, — nadoveza Fran.

— Al ja sam u načelu proti takovim tendencioznim stvarima, koje bi mogle koga da taknu i uvrijede, ma i s daleka, — prosvjedova Brodarić. — *Teuta* je komad, koji će čitavo općinstvo zadovoljiti i zanijeti. To je naša stara i domorodna tragedija, — o našoj ilirskoj davnini.

— Ilirskoj! — nasmija se domaćina očevidno zlobno.

— Zar si ti postao kozmopolita? — upita Brodarić jednako zlobno.

— Kozmopolita! — Nisam ja godine četrdeset i osme nosio cilindar, nego crven-kapu! — ustrmi Fran svoj vrući pogled na Franceska.

— Al si se ofrkavao oko savjetnika W., — starog apsolutiste, da postaneš tržni nadzornik! —

— Ali ja sam u svoje doba pošteno služio, — a netko je drugi u isto doba svakojako lifrovao živež za magistrat i posadu, premda ga nismo vidjeli ofrkavati se ni oko koga! —

Brodarić se trznu:

— Gospodine moj štovani! — povika visokim glasom. — Imenuj de toga nepoštenog liferanta! —

— Treba samo otvoriti blagajničke račune, pa će se mahom vidjeti. — Tu ne treba drugog imenovanja! —

— Gospodine moj! — uzdrhta Brodarić. — Ti si ispod moje kritike, znaš li? —

— Ako sam ja ispod tvoje kritike, gospodine moj! — planu Fran, — onda si ti ispod svačije kritike, onda za tebe nema kritike na ovom svijetu, razumiješ li? — onda si ti izvan svačije kritike! —

Ostaloj se gospodi ne uzrači jošte, da se umiješaju u taj zanimljivi spor.

— Dobro, dobro! — ustade Brodarić. — Znam ja, odakle taj vjetar duva! —

— Pa odakle taj vjetar duva? — izboči se Fran, ukopav obje ruke u džepove od hlača.

— Ti si svojoj gospi rekô kao gotov *amen*, da ćeš postati gradski načelnik i da će se s toga igrati taj tvoj *Skupac*, tobože nekomu u prkos. Znam ja to, sokole moj! Ti si njoj kazo: bit ću načelnik i glumit će se *Skupac*, i ništa nego *Skupac*. Baš kô da te koji djavô svrbi s toga *Skupca!* —

— Baš obratno! — zapožari se Fran. — To se ti upireš zubima i noktima, da postaneš načelnik, i ti si kazao svojoj gospi, da će se igrati ta tvoja *Teuta*, — ne bi li se možda poradi te domorodne glume za uvijek zaboravio tvoj cilindar od godine četrdeset i osme! —

*

Opazivši ostala gospoda pogibeljan oštrac rasprave, poslutiše na jedan mah, da bi tako moglo i njima doći do tijesna, pa se umah blagostivo, al odlučno umiješaše.

— Ali molim vas, gospodo! — poče Santić. — Nemojte upletati osobnosti u svetu stvar općega interesa. Nama mora samo plemenit cilj da lebdi pred očima! —

— A ne da se zaplećemo u ženske historije, — zaleti se Maletić. — Ja nisam oženjen, hvala Bogu! — pa ću iznijeti indiferentan predlog. —

— A što? — plemenit cilj, indiferentan predlog! — okosi se Brodarić. — Kô da ne znamo, što se je sinoć naklapalo kod *Ankore!* —

— A što se je naklapalo kod *Ankore?* — upita Maletić.

— Debela Irma priča putnome i namirnome, da će se glumiti tvoj famozni brijač *Figaro.* — Ona, naravski, uživa u tom; jer brijanje ide i u njezin posao! —

Maletić se ponešto smete.

— Molim, to se mene ne tiče. Nu ne ću reći; — moguće da je koji od gospode tamo intiman. Možda se netko te netko nije još odviknuo starih slaboća, kao ono, kad je bježao do Trsta za ljepušnom komedijašicom iz Mletaka. —

— Tko to? — zanagli se Brodarić.

— Toga nisam dužan kazati ni na čiji poziv. — Tko je kriv, taj će se jur sam oglasiti. —

Za toga razgovora sjedio je Žan nuče, i s osobitim zanimanjem promatrao lica. On se je spokojno smješkao, pijuckao i pušio cigaretu. — Kad je već bilo došlo do gusta, pomače se i on, gurnu potajno svog susjeda Vicenca, pa se diže i ozbiljno predloži nagodbu.

— Gospodo! — reče. — Ja vidim, da se na taj način nikad ni do vijeka ne složiste. Očevidno je, da smo svi od krvi i mesa. O toj zabavi buči već čitav grad. Da ne bude i većeg šuma, dederte, da ja konačno nešto predložim. —

— Pa dobro! — ozva se na jedan mah nekoliko glasova. —

— Do sada još nije *šior* Vicenco predložio nijednoga komada, a nisam ni ja; — nu ja se unaprijed slažem s njime, i tako imademo većinu od dva glasa. —

Nitko ni riječi, a Vicenco za čudo ispuknu s mjesta nekakvu malenu, odrtu knjižicu, pa će na pola ozbiljno, na pola u šali:

— Ja sam se dokopao negdje u kući ove komedije, kojoj su se valjda smijali i moj otac i djed, a rada bih joj se nasmijao i ja. Stara je, kô crkva, a baš s toga bit će i valjana. Evo: — *Colonnello — pukovnik!* —

— Naslov sam kao da je stvoren za zabavu vojničkoj gospodi! — pohvali Žan.

Ostali se iznenadiše. Nov interes zavlada društvom. — Prvi preuze knjigu Baltazar, i prometnu nekoliko listova.

— To je starinski komad, — primetnu nehajno, i predade knjigu domaćini.

— Hm! — oglasi se domaćina, pregledav osoblje, i predade je Brodariću!

— I nespretan! — prigovori Brodarić, pregledav takodjer osoblje, pa je predade Santiću.

— Pa zašto nespretan? — upita Vicenco.

— Ta tu dolazi i bubnjar! — odgovori Santić namjesto Brodarića.

— Pa zašto ne bi došao i bubnjar? — nasmiješi se Vicenco, al ne baš od srca. — Gdje je mjesta pukovniku, tamo može doći i bubnjar! —

— A tko će igrati bubnjara, molim vas? — upita Baltazar, preuzev knjigu. — Ta to je upravo nemoguće! Bubnjara ne ću igrati ja, ni ti, niti ikoji od nas, ni sljednja duša u gradu. — Bubnjati — na pozornici! —

— Bubnjati! — Ta to je upravo kuriozno! — pridometnu Maletić, i stade da lista po knjizi.

— Al on ima i ulogu! — uplete se Žan.

— Kakovu ulogu? — upita Maletić.

— Evo takovu! — poviknu Žan i pograbi knjigu. — Evo! Ne kaže li on: — jesu li vam oštri mačevi? —

— To ne će moći da kaže kakavgod istom nažigač! — primetnu Vicenco.

— Pa tim bolje, kad ima ulogu! — naruga se Santić. — Uzmi je koji god od vas dvojice! —

— Za par riječi! — nasmija se Baltazar.

— Nije istina! — Evo ima i dalje! — prosvjedova Žan. — Ali momci, vaše su puške zaposjele stjenice! Vi ste kebri! Ja ću vas jednim mahom pozobati!

— Taj je bubnjar očiti prostak! — zagadi se Santiću.

— I u opće, — potvrdi Brodarić, — takove su šale odveć krupne, — o puškama i stjenicama! —

— Pa neka vam sam gospodin Bog navijesti komad! — razmaha se Vicenco. — Ovdje bi trebalo glumiti sedam komada, pet radi oženjenih, a dva radi neženja! —

— A, tako vi to govorite, Vicenco! — raspali se Santić. — Sad znam, zašto je jutros vaša gospa pitala plackomandantovicu, bi li plackomandant posudio bubanj i uniforme! —

— Hehe! — protare si Brodarić dlanove.

— Haha! — poprati ga Fran.

— Pa dajmo pik-nik, za Boga! — kliknu Vicenco. — Neka djavo nosi i žene, kad im već nije moguće svjema udovoljiti! —

— Ne, šior Vicenco! — nasmija se Žan vragoljasto. — Radje ždrijebajmo! —

— Pa ždrijebajmo! — prihvati Maletić.

Na taj predlog pristadoše i ostali bez prigovora, gotovo zadovoljno. — Dok je Žan motao cedulje, društvo se kucnulo za zdravlje. Ta nova, sretna ideja pomiri ih posvema. Neka sreća odluči, da ne bude ničije krivnje!

— Domaćina uze stari porcelanski vrč, pa iz te žare najmladji od sviju — Žan — ispuknu — *Pukovnika!*

— Živio! — kliknu on, i zagrli Vicenca. — Naša je pobjeda, voli nas sreća! — Igrajmo umah na lutriju! —

I tako se svrši taj teški porod, s česa svjema u istinu odlanu pri duši. Teška se borba dokončala, čvor se nekim čudom mirno razriješio. — Gospoda se na to prijateljski složiše, pa urekoše novo ročište, da se izabere stalni odbor i razdijele uloge. Zatim se opet prihvatiše čaša, a Baltazar zapjeva začinku iz Trovatora. — Već pokasno spremiše se na rastanak. Domaćina s punom čašom pozdravi uzovnike:

— Čestitajmo si, gospodo, što sretno riješismo to pitanje, — to prvo pitanje na osvitku nove ere našega javnoga života! —

Za tog svečanog pozdrava zaželi gospa Lucija u pokrajnoj sobi, da si svi do jednog polome vratove niza stepenice. — A susjed cipelar opet šapnu:

— Eh, politika, politika, — to je prava politika! —

(Nastavit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

No ja vam ponavljam, da me očekuju, — odgovori Dorsenne oslobadjajući svoje rame od svojeg despotičnog prijatelja, koji ga već stiskaše rukom, — to je već ludo, što sam vas susreo na putu idući na sastanak, kako sam obrekao. Ja, koji strasno tražim opreke, ne ću da izgubim svojeg jutra. Budite strpljivi, pa slušajte, da vam nabrojim osobe, s kojima ću se sad sastati! Ne će biti dugo, ali me nemojte prekidati. Srdit ćete se kasnije, ako izdržite ovaj udarac, koji ću vam zadati . . . Ah! vi ne ćete, da nazivljem vaš Rim *Cosmopolisom,* a što ćete reći o društvu, s kojim ću za dvadeset časaka posjetiti staru palaču Urbana VII? . . . Iznajprije će biti ondje vaša lijepa neprijateljica Fanny Hafner i njezin barun otac, koji će zastupati malo Njemačku, malo Austriju, malo Italiju i malo Holandiju. Zaista. Jer se čini, da je mati barunova bila iz Rotterdama. Ne upadajte mi u riječ. Bit će dalje grofica Steno, zastupajući Mletke, i njezina dražesna kći Alba, koja zastupa mali kutić Rusije, jer kronika priča, da nije kći pokojnog Steno-a, nego Verekijeva, Andreja, znate, onog, koji se je pred pet šest godina usmrtio u Parizu, bacivši se u Seinu, premalo aristokratski, jer s visine mosta de la Concorde! Imat ćemo jednog slikara, glasovitog Lincolna Maitlanda, koji zastupa Ameriku. To vam je sadašnji ljubavnik grofice Steno, koju je preoteo Gorki, dok je ovaj bio na putu u Poljskoj. Imat ćemo slikarovu ženu Lydiju Maitland i brata te žene Florenta Chaprona, koji prikazuju malo Francuske, malo Amerike i Afrike. Njihov djed bijaše onaj na glasu pukovnik Chapron, o kojem je govorio *Mémorial* i koji je otišao iza g. 1815., da zasadjuje plantaže u Alabami. Taj stari surovi vojnik bez predsuda imao je s jednom mulatkom sina, kojeg je pripoznao i ostavio mu, ne znam, koliko dolara. *Inde* Lydia i Florent. Ne prekidajte me, sad ću svršiti. Zastupat će Englesku, katolikinja još i udata u Poljskoj, gospodja Gorka, žena Boleslavova, i napokon Paris u liku vašeg sluge. Sad ću ja nastojati, da vas sa sobom povučem, jer ako se našoj četi pridružite vi, feudalac, bit će potpuna . . . Hoćete li doći?

— To je udarac, što ga namijeniste mojoj jadnoj sijedoj glavi, je li? — odvrati Montfanon. — I on ima dara, taj nesretnik — poviče, govoreći o Dorsennu, kao da nije nazočan, — i napisao je deset stranica o Rodu, koje su dostojne Chateaubrianda, i primio je od Boga lijepih darova: poezije, duha, čuvstva za povjest, i gledaj, kakovo ga društvo veseli! . . . Ali, dajte, protumačite mi jedanput za svagda, kaku nasladu može imati čovjek vaše vrline, posjećujući društvo tih internacijonalnih cigana, manje ili više pozlaćeno, u kojem nije nijedno biće na svojem mjestu, u svojoj tradiciji i svojoj sredini. Ne govorim vam više o onom gusaru Hafneru i njegovoj komedijašici kćeri, jer vi, premda ste analizujući romansier, na nju gledate na iste oči kao i kardinal Guérillot. Ali ne bi li morala ta grofica Steno, sa svojih četrdeset godina, što ih jamačno ima, i svojom velikom kćeri, živjeti mirno u svojoj palači u Mletcima, pošteno i čestito, umjesto što ovdje drži tu vrst prolazna salona, u kojem se sastaju namiguše iz cijele Evrope, i što drži ljubavnika za ljubavnikom, Poljaka za Rusom, Američana za Poljakom? I taj Maitland za što nije poslušao jedino dobro čuvstvo, što ga imaju njegovi zemljaci: neprijateljstvo spram crne krvi, koje čini, da ne ćete naći dva čovjeka iz njegove zemlje, koji bi učinili to, šta je on uradio, oženivši se s onom polutankom s deset puta više milijuna i po tuceta bonapartovih maršala? I ako je ova mlada žena prevarena, to je grozno, još groznije, ako to ne zna. I ova gospodja Gorka, taj pošteni stvor, jer mislim, da jest taka i zaista pobožna, pa ona nije u dvije godine poslutila, da joj je muž grofičin ljubavnik, kao što jamačno i to ne sluti, da je sad Maitland na redu! I uboga Alba Steno, to dijete od dvadeset godina, koje vode kroz take gadne spletke! . . Pa za što taj Florent Chapron ne

stane na put preljubima sestrina muža? Poznajem ja njega. Došao je jednom k meni radi spomenika, koji je dao podignuti svetomu Ljudevitu u spomen nekomu svomu bratiću. On poštuje mrtve, pa mi se to svidjalo. I to je jedna prevarena luda u komediji, kojoj vi prisustvujete, znajući sve, a da vam srce ne zakuca . . .

— Ali oprostite, oprostite — upadne Dorsenne u riječ, — ne radi se o tome, nesnosni čovječe . . . Vi idete, idete i idete dalje, a zaboravljate svoje pitanje. Kazat ću vam, kaku slast mi pruža taj ljudski mozaik, što vam ga razglobih, pa ne ćemo više govoriti tako moralnim tonom, kad se radi samo o razboru. Ja se ne ustručavam prosudjivati život, gospodine borče, jer ga volim gledati i ponimati ga, i od svih prizora, što ih može život pružiti, ne znam, koji bi više bio sugestivan, osebitiji i moderniji od ovog: nadjete se u salonu, kod stola za ručak, pri ovakoj partiji, kaka je ova, kamo jutros idem. Tu ste s desetak osoba, koje govore isti jezik, kao i vi, koje se odijevaju kod istih dobavljača, koje su čitale isti dnevnik jutros, misle, da imaju iste ideje i ista čuvstva . . . Osobe, što vam ih nabrojih, jesu stvorovi, koji su došli sa raznih točaka svijeta i povjesti. Proučavate ih s pomoću svega onog, što znate o njihovu podrijetlu i njihovim baštinama; malo po malo izvučete ispod vanjske masti kosmopolite pasminu, čistu, neodoljivu i neoborivu pasminu! . . . U gospodarici kuće, vrlo otmenoj, vrlo omiljeloj i susretljivoj gdji Steno otkrijete baštinicu duždeva, patricijku petnaestog vijeka, s fizijologijom kraljice morâ, s neprispodobivom energijom u strasti i sa čistotom u nemoralnosti; dok kod Florenta Chaprona i kod Lydije vidite primitivnu robinju, crnu put hipnotizovanu od bijele, biće, koje se ne može dovinuti slobodi, jer su ga sazdali vijekovi ropstva; — dok upoznajete u gospodji Gorka pod smiješljivom ljubezljivosti fanatizam istine, koji je rodio engleske puritance, — dok opet u prevejanosti umjetnika, kakav je Lincoln Maitland, nalazite jakog i brutalnog squattera,[1] kao u Boleslavu Gorka svu razdražljivu uzrujanost Slavena, što je upropastila Poljsku . . . Ove crte pasmina lako se ne opažaju u uljudjenog čovjeka, koji okretno govori tri četiri jezika, koji je živio u Parizu, u Nici, u Fiorenci, ovdje, istim otmenim životom, tako banalnim i jednoličnim u svojoj pojavi. Ali kad koga dotakne strast, kad je čovjek dirnut u svojoj dubini, eto onda sraza značajevâ, gotovo bih rekao vrstî, i ovi su srazovi tim čudnovatiji, što su ljudi, koji su se ovako našli licem o lice, došli iz daljine. To su onda drame, iz kojih se radjaju u kojem kutiću salona prave bitke pasminâ . . . I evo za to — završavaše on smijući se — sprovedoh u Rimu šest mjeseci i ne videći gotovo Rimljana, jer sam sasvim zaokupljen posmatrajući ovu družinu, na koju se toliko obarate. To je može biti dvadeseta, što je proučavam, i još ću ih bez sumnje dvadeset proučavati, jer proizlazeći iz slučajnih sastanaka, ni jedna od njih ne naliči drugoj. Možete li mi sad lakše oprostiti, pošto ste mi se osvetili, nagnavši me da, raspravljam na tom uglu trga, poput kakog junaka u ruskom romanu? . . .

Slušajući taj mali govor, imadjaše Montfanon divan izraz na licu. U pobožnoj samoći, u kojoj dovršavaše svoj život, kako je običavao kazati, nije imao živahnije radosti do raspravljanja o idejama. No on je u to unosio plamen čovjeka, koji osjeća skrajnjim žarom i kad je udarao na po ironički na Dorsennov diletantizam, više je puta bio uzbunjen do boli, tim više, što su nekoje teorije bile zajedničke njemu i spisatelju, osobito zabrinutost baštinjena rasom. Ali njihovo čuvstvo bijaše tako različito, da je ta zajednica doktrinâ toliko dražila starog plemića, koliko ga je privlačila. Neka vrst nezadovoljne grimase protegnu se na njegovu izrazitom licu. On pucne svojim jezikom, očito zlovoljno i reče:

— Još jedno pitanje . . . A rezultat svega tog, svrha? Kamo vas vode vaša posmatranja? . . .

— Kamo biste rado da me dovedu? Do razumijevanja, kako vam rekoh — odgovori Dorsenne.

— A zatim?

— Nema nikakovo „zatim“ iza misli — odvrati mladi čovjek, — jedno je uživanje kao i drugo, a to je moje . . .

— Ali medju ljudima, koje vidite ovako živjeti — nastavi Montfanon iza stanke — ipak ih ima, koje ljubite i na koje mrzite, koje prezirete i koje štujete? Vi ne pomišljate, da vi sa svojom inteligencijom imate neke dužnosti prama njima, da im možete pomoći do veće vrijednosti? . . .

— To — reče Dorsenne, — to je drugi predmet rasprave, o kojem ćemo drugi put govoriti, jer se bojim, da sam već zakasnio . . . . S Bogom!

— S Bogom — reče markez s očitim sažaljavanjem, što se rastaje sa svojim sagovornikom. Tad reče najedanput: — Ne znam, zašto vas toliko ljubim, jer za pravo vi nosite u sebi jednu od griješka duha, s koje se najviše zgražam, taj diletantizam, koji su u svijet bacili učenici g. Renana i koji je u svojoj suštini prava dekadenca. Vi ćete se izliječiti, ja se u velike nadam. Vi ste tako mladi! . . . — tad produži dobroćudno i šaljivo: — Zabavljajte se dobro pri toj propasti Courtille i onda, zaboravih, da sam htio nešta po vama isporučiti jednomu članu vašeg društva. Hoćete li kazati Gorki, da sam našao knjigu o plemstvu njegove zemlje, koju je pitao u mene prije svojega odlaska? . . .

— Ta, Gorka je — odgovori Julien — već tri mjeseca u Varšavi zbog obiteljskih poslova. Pripovijedao sam vam, kako ga je taj put stajao ljubavce.

— Kako — reče Montfanon, — u Varšavi? Ja ga vidjeh ovog jutra, kako sad vidim vas, gdje se je provezao kolima kraj Tritonova vodoskoka. Da se nisam

[1] U engleskom: naseljenik.

žurio onomu Jakobincu Ribalti, da spasem Montluca, bio bih ga zadržao; — no mi već obojica predugo predemo.

— Jeste li uvjereni, da je Gorka u Rimu, Boleslav Gorka? . . . — pitaše Dorsenne.

— Šta je u tom čudno? — reče Montfanon još uvijek šaljivim glasom. — To je sasvim naravno, da ne će da dugo ostane izvan grada, u kojem je njegova žena i ljubavnica od jučer, od danas ili od sjutra. Držim, da vaš Slaven i Anglosaksonac nemaju mnogo predsuda i da dijele medju se svoje mletačke novosti sa sasvim modernim diletantizmom . . . Bit će da je to dosta kosmopolitski . . . Dakle, još jednoć s Bogom . . . Priopćite mu moju vijest, ako ga vidite i onda — i njegovo lice izražavaše opet djetinje veselje, što je nekoga nasamario, koga ne ljubi, — ne zaboravite reći gospodjici Hafnerovoj, da kći njezina oca ne će nikad, nikad imati ovog sveska. To nije za komedijaše i za spletkare, to, Blaise de Montluc, gospodine, g. de Montluc, čovječe od Sienne i Rabastensa! . . . — I smijući se poput obijesna djačeta, stisne knjigu još čvršće pod svojim pazuhom ponavljajući: — Ne će je imati . . . Čujete li. I da ste mi joj kazali. Ne-će-jê imati! . . .

(Nastavit će se.)

Kolenda.

U po selima stare knežije Poljičke običaj je o Božiću kolendati. To je posao obično mladjarije. Kolenda se ponajprije ispred dvora župnikove kuće, pa glavara sela, zatim drugih vidjenijih kuća u selu. Domaćinu je red pozvati koledjane u kuću, pogostiti ih slatkim vinom (prošekom) i slatkim kolačima, o Vodokršću pečenim kobasicama. Kao svi narodni običaji u našem puku, tako se i ovaj zatire, gubi. Vrijedno je s toga zabilježiti ovu popijevku-kolendu, što koledjani tom zgodom pjevaju u selu Jasenicama, donjih Poljica:

O naš (ovdje dolazi ime domaćina) poštovani,
Od sveg sela odabrani,
Nam su rekli ljudi stari,
Da ti jesi čovik pravi.
Došli smo se *devertiti*[1]
I s tobom se veseliti;
Došli smo se radovati,
Spravi se nas darovati:
Ili libru ili grošić,
Na dobro ti došô Božić,
Po Božiću Stipan-dan,
Po Stipanu Ivan-dan,
Po Ivanu Mladinci
Mlado lito Vodokršće
I sve lito i godišće!
Darujte nas, ne drž'te nas ovde,
Na dobro vam slavni Božić dojde!
Tri potoka isticala ovde,
Na dobro vam slavni Božić dojde!
Prvi mlika isticao ovde,
Na dobro vam slavni Božić dojde!
Drugi ulja isticao ovde,
Na dobro vam slavni Božić dojde!
Treći vina isticao ovde,
Na dobro vam slavni Božić dojde!
Darujte nas, ne drž'te nas ovde,
Na dobro vam slavni Božić dojde!
Suncu pčele zastupile dvore,
Na dobro vam slavni Božić dojde!
Bile ovce prikrilile dvore,
Na dobro vam slavni Božić dojde!
Divojke se razudale ovde,
Na dobro vam slavni Božić dojde!
A momci se raženili ovde,
Na dobro vam slavni Božić dojde!
A nas bura mlati
A na vaših vratih
A po naših golih gnjatih.
Cure će se smilovati
Terluke će darovati:
Dat će baka, — što je jaka,
Dat će tetka — što je rekla,
Dat će ujna — što je dužna,
Dat će strina, — što je vridna
Ili smokav' il orihov'
Za pokoru svojih grihov'.
Darujte nas, ne drž'te nas ovde,
Na dobro vam slavni Božić dojde! —
Za kućom vam gusto dračje,
U kući vam pune bačve;
Za kućom vam gusto smričje,
U kući vam žene smlične.
Prid kućom vam zelen bor,
Za njeg vezan vranac konj,
Na njem sidi gospodar,
U ruci mu bojno koplje;
Bojno koplje Turke bode,
I na dvoje i na troje
Neka bode i pravo je.
Darujte nas, ne drž'te nas ovde,
Na dobro vam slavni Božić dojde!

Na Mlado ljeto. — Za svih božićnih blagdana, a osobito na prvi dan gotovo svaki kućni starješina nazivlje župniku: „Na dobro vam došlo Porodjenje Gospodinovo!“ pa ga daruje slatkim kolačem i rumenom jabukom. Na Mlado ljeto dužnost je župniku, da se oduži. On s otara, iza kako pročita evangjelje, svima zahvali. Za tu prigodu vlada u ovom selu osobit običaj: Župnik ponajprije osvrće se na staru minulu godinu, pita oproštenje u puka, ako nije potpuno svoje dužnosti vršio: rodjene krstio, mrtve pokopao, djecu nauku kršćanskomu učio i t. d. Na koncu govora pita proštenje najprije u Gospodina Boga, pak u svega puka. Vas puk iz crkve odgo-

[1] talijanska rieč: *divertirsi* = zabaviti se.

vara jednim glasom: Bog ti prostio: Za tim se odma diže na noge posred crkve seoski glavar ili njegov zamjenik, pristao, pa odvraća župniku; veleći, da je on svoje dužnosti, kao pravi Božji svećenik, sasvim u redu vršio, ali da se selo nije prema njemu harnošću i štovanjem ponijelo, s toga on u ime svega puka pita proštenje najprije u Gospodina Boga, pak u njega župnika, da im prosti, ako su ga u čemu uvrijedili. — On odvraća s otara: Bog vam prostio! — To je jedina prigoda, kad je pučaninu po ovom običaju dopušteno dignuti javno glas u crkvi. — Tim je smirena stara godina, a prelazi se na novu. Župnik zahvaljuje na slatkim kolačima i jabukama, što je o Božiću u dar primio, pa dariva puk ovim simboličnim darovima: glavare, starješine sela *urom* (u znak pravednosti); starce i starice *rikom potokom* (znak njihovih isteklih godina, koje se ne povraćaju, kao ni voda potoka); udovice *lozom obrezanom* (znak obudovljenja); mladiće *konjem obuzdanim* (znak uzdržljivosti); djevojke *kitom ljiljana* (čistoća djevičanstva); težake *lavom* (koji podnosi boli, tako i oni trude); djecu *šibicom* (strah, pokornost).

Priopćio Fr. Ivanišević.

O strofama prvih hrvatskih pjesnika.

Napisao Petar Kreković.

(Nastavak.)

Osim osmerca poznaje Gj. Držić još i sedmerac. U dvije pjesme složen je u njega taj stih u ovake strofe: 7 a b b 4 (5) c, 7 c d d 4 (5) e itd. Taku strofu nalazimo i u Poliziana, suvremenika slavnomu Lorencu de Medici. Evo primjera iz jednoga i drugoga pjesnika:

Sad ću za cić ljubavi
provodit sve dni moje
u željah mene koje
kruto more.

Po vas ću dan od zore
jak slavic željno tužit,
pokli mi ni moć združit
rajski obraz tvoj.

Gj. Držić, pj. 62 (isto tako pj. 112)

La brunettina mia
con l'acqua della fonte
si lava il di la fronte
e 'l seren petto.

In bianco gvarneletto
umilmente conversa,
solimento me gersa
non adopra.

Poliziano, 34 ballata.

Držić ima i jednostavnu strofu 7 abab. U tom je obliku spjevana pjesma 30. I tu je pisana strofa u 2 redka. I za te tobožnje četrnaesterce vrijedi isto, što smo rekli za redke od 15 i 16 slovaka. Taka strofa izgleda ovako:

Perena zlatna strila u prsi mene rani,
ku pusti ona vila, za sužna ka me shrani.

Gj. Držić pj. 30.

Sedmerci su i u narodnoj talijanskoj pjesmi veoma česti, naravski ponajviše s ukrštenom rimom ili asonancom. Na primjer:

Son audà a cantare
soto la mia signora.
e l' ò trovata in leto
che la dormiva sola.

Četrnaesteraca s rimom u sredini u latinskoj crkvenoj poeziji nije ni Kovačević mogao naći („Vienac" 1891. str. 507.), pošto je morao onako malo slične latinske stihove spomenuti kao tobožnji uzorak naših redaka od 14 slovaka.

Do sada smo se upoznali sa strofama, koje su sastavljene od osmeraca i sedmeraca, i vidjeli, kako odgovaraju oblicima pučke talijanske pjesme. Isticali smo možda i suviše, da su te strofe slučajno nekoliko puta krivo napisane, pa da ne može biti govora o stihovima s dvostrukom rimom. To je bilo nužno prije nego pokušamo riješiti zagonetku našega „dubrovačkoga" stiha. Po našem mnijenju na ime postali su i parovi dvanaesteraca na isti način, kao i spomenuti već redci od strofa abab pučke pjesme. Kako nam spomenute dvije zbirke čakavskih pjesama pokazuju, najvoli čakavska pučka poezija šesterce s rimom unakrst. S tim se potpuno slaže, što kod naših prvih pjesnika sedmerci i osmerci iščezavaju pred šestercima (dvanaestercima.) Kratki stihovi lako se krivo shvate po dva kao jedan duži stih. To se je dogodilo već dobrim poznavaocima pučke pjesme. Tako su na primjer Casini i Carducci mislili, da je neka stara pučka pjesmica sastavljena u dvanaestercima s rimom u sredini. Drugi, n. pr. Gaspary, ispravljaju ih i vele: nijesu to dvanaesterci nego strofe 6 abab, samo što ih je sredovječni pisar stisnuo u dva redka. Poradi istovjetnosti metra s našim evo prve strofe te pjesmice:

Plange lo fantino
poi che non trova
lo so osilino
ne la gaiba nova;
e dice cum dolo:
chi gli avri l' usolo?

Tako je i učeni sabirač narodnih pjesama Kopisch jedan put shvatio strofu 7 abab kao 14-sterce, čemu se D'Ancona čudi. Tu se je tim lakše mogao prevariti, pošto se prvi sedmerac ne rimuje s trećim. Ima još takih pogrješaka, kako rekoh, i kod učenih sabirača, a ni naša tršćanska zbirka nije prosta od njih.

Isto krivo shvaćanje stihova, ako nije nedužna navika pisara, vidimo u 3 na narodnu spjevane pjesme u II. svesku starih pisaca hrvatskih. Pjesmu drugu piše jedan rukopis pravilno, svaki stih u svom redku, drugi pak krivo, sve po dva u jednom redu ovako:

Djevojka je podranila, ružicu je brala,
s bosilkom je razbirala, trudna je zaspala.
Nad njom poju dva slavica, djevojku su zvala
»ustan gori djevojčica, sanka ne zaspala«.

Pjesma treća počinje se ovako:

Djevojka je ružu brala po ravnoj livadi,
oblaka je klikovala: hod mi ružu hladi,
da joj listak od sunašca gorko ne uvene,
da si svijemo dva vjenačca ružice rumene.

Isto je tako pisana četvrta pjesma:

Izrasla je vita jela na brieg Dunava,
pod njom moma ružu žela rodom gizdava.

i u pjesmama *Hej Slaveni jošte živi* i *Još Hrvatska ni propala*. Sve su to strofe abab, samo što stari rukopisi ne pišu uvijek svaki stih za se. U ove tri na narodnu spjevane pjesme jedan je od naših trubadura ili oblik narodne pjesme krivo shvatio ili od navike onako napisao. Bit će ovo drugo.

Isto tako moramo pomišljati postanak naših dvanaesteraca iz strofa 6 abab. Kad je Menčetić stao da po uzoru pučkih pjesama sklada i piše nove, mogao je zbilja držati po dva šesterca jednim stihom, ili ako nije, morao mu se je slučajno postali dvanaesterac svidjeti

Celje.

Sravnimo s ovom posljednjom, što se oblika tiče, iz tršćanske zbirke:

pjesma 125.

Sve tičice lipo poju,
sva gora zvoni,
a rožice lipo cvatu
lug se zeleni.

pjesma 141.

Zrasla mi je narančica
zimi zelena,
pod njom mi je katridica
svilom pletena.

Tu bismo najmanje očekivali, da će tko izvoditi oblik ovih triju pjesama iz latinskih crkvenih stihova, kao što čini Kovačević, koji redke ovih pjesama nateže na latinske trinaesterce i ne pazeći, da je $8 + 6 = 14$. Tu imamo isto toliko posla sa stihovima od 14 i 13 slovaka, koliko jedno poradi obilja rime, a drugo poradi primjerene dužine, koja ga je prilično izjednačila sa stihom talijanskoga soneta. Ova dva svojstva, uz veliki ugled, što ga kod naših starih pjesnika uživahu početnici hrvatske poezije, učiniše taj dvanaesterac najmilijim stihom naše stare poezije. Da nijesu oni na isti način postali 14-, 15- i 16-sterci bili predugi, bilo bi možda i njih više u naših pjesnika. Nasljednici Menčetićevi služili su se njegovim stihom i ne misleći na postanak njegov a morali su biti i ponosni, što imaju nešto, u čem im je pjesma neovisna bila od talijanske. Već Gj. Držić stvara od dva šesterca pravi dvanaesterac, ispuštajući u svoja 4 soneta srednju rimu. To isto radi Ranjina u svojim „piesnima novim“. Oracio Mažibradić, pjevajući tri pjesmice (24. 25. i 26.), u kojima nastoji oponašati pučku pjesmu, upotrebljava narodnu strofu 6 abab, pa ju piše

u 4 redka. Mislio je valjda, da mu se oblik tih pjesmica bog zna kako razlikuje od običnoga mu dvanaesterca.

Kako rekosmo, primjerena je dužina tako slučajno postaloga dvanaesterca razlogom, što je taj stih toliku ljubav pjesnika stekao, pa što dolazi uvijek u tom obliku. Ipak ima mjesta, na kojima se jasno vidi, da su i sami pjesnici znali, da pjevaju u strofama. To su pjesme, koje su sastavljene od strofa ababcc, za koje smo rekli, da su prvobitni oblici toskanskih rispetta. Take su pjesme 12. i 45. u Gj. Držića i III. 7 u Menčetića.

N. pr. pj. 12 od Gj. Držića:

Pri može biti lav — bez lova od zviri,
ner mene da ljubav — bez vile zamiri,
cić koje usišem — i željno uzdišem.

S ovom Držićevom strofom može se sravniti pjesmica u Karamana na str. 99., samo što je tamo dodatak od 4 stiha, kao većinom u toskanskim rispettima. Evo te pjesmice:

Lako li je tebi
Na posteji spati,
Ma 'l je teško meni
Pod penžer pivati,
Vitar popušiva,
Snigom zametiva,
Moje srce zebe
Di nî blizu tebe.

Još ljepše vidi se strofa od 6 šesteraca u 45. Držićevoj pjesmi:

1. Tko je tač mramoran, — rec mi boga dilja,
da nije pridvoran — ovizih cić vila,
okolo njih obraz — gdi pušta gork poraz?
2. Ljubav me njih sveza — lipostju gizdavom,
ka sleti s nebesa — s biserom i slavom,
tim nisam ja tužan — jere sam njih sužan.

U ovim je strofama peti i šesti šesterac pravi refrain, pa se refrain prve strofe opetuje iza treće, pete itd., a refrain druge strofe iza četvrte, šeste itd. Te se strofe potpunoma slažu s onom talijanskom *plange lo fantino*...

Isto tako ima i 48 pj. u Držića iza svake strofe jedan sedmerac kao dodatak, koji se rimuje sa zadnjim šestercem:

Grem tužan po vas dan — cvileći od veće,
i velmi jadovan — cić hude nesreće:
vaj svak me se odmeće.

M. Mažibradić pozna takodjer strofu 6 ababCD. I tu je CD pravi refrain, a on ga i piše u dva redka:

Zatravi zatravi, — kako si i mene
ovu vil, ljubavi, — nek i ona (jaoh) vene
srdašca moga lik
ružice draga ma.

Poslanica Mišetića M. Mažibradiću je takodjer složena od takih strofa, samo što su i tamo zadnja dva šesterca napose pisana:

Od hude nesreće — tko je vik, jaoh! sužan,
od svuda pun smeće, — bolešljiv i tužan,
nemiran dan i noć,
ne ufav vik pomoć.

Bunić u „Jokasti“ upotrebljava takodjer katkad slične strofe, pa i on piše zadnja dva šesterca napose:

N. pr. na str. 31.

Ako si cienio — o strašiviem biti boj,
čemu si vodio — toliki vojske broj,
tamniče zločesti
ludjače bez sviesti?

Za što ne pišu i Menčetić i Držić barem peti i šesti stih u dva redka? Za što svi ne pišu svaki šesterac napose, kao što su slične strofe od osmeraca pisane sve u šest redaka? Mi bismo ovakove strofe sasvim mirne duše štampali u 6 redaka, jer u ovim slučajevima nemamo posla s dvanaestercima nego s pukim običajem pisara. Za što naši pjesnici nisu slagali soneta, koje su tako dobro poznavali, a Lučić i Mišetić dapače i talijanske sonete pjevali? Bit će baš poradi toga, što su ćutili, da im dvanaesterac nije jedinstven stih, a nasilja, kojim je Držić za svoja četiri soneta stvorio dvanaesterac, nisu htjeli ponavljati, pošto im je narodni oblik 6 abab veoma omilio bio.

(Svršit će se.)

Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi.

Napisao Stjepan Bosanac.

(Nastavak.)

Platon *Kulakovski* pripovijeda, da je poznati patriota — episkop i pjesnik srpski Lukijan *Mušicki* na molbu Kopitarevu i Karadžićevu preveo u njemački jezik drugu svesku Vukove pjesmarice, kad je Goethe htio da pozna naše narodne pjesme (П. *Кулаковскій*, Лукијан Мушицки превео, но где где допунио и исправио Ђорђе в. *Ђорђевић*; Живаљевић, Коло 1890 br. 38 p. 207), a i sam je Vuk slao doslovne prijevode narodnih pjesama Goethe-u (Briefe Vuk Stefanović Karadžić's an Jacob *Grimm*:

Ubila ga sveta Petka	Ihn erschlag' die heil'ge Petka
Paraskevija!	Paraskevija
Puštajte se, bele ruke	Lasset los, ihr weissen hände,
Ne držite se,	Lasset los den halm;
Tko se s kime uvatio,	Wer mit wem gefasst zusammen,
Da se ljubimo.	Dass wir küssen uns.

Ovomu prijevodu dodan je u obznani original za to, da se njemački čitatelj uzmogne sam uvjeriti o pojkosti našega jezika (454).

Nekoliko najizrvrsnijih melodija, koje je Vuk dodao ovomu izdanju, ukajdio je učeni Poljak Mirecki (Miretzky).

Godine 1818. prevela su braća *Grimm* 19 narodnih pjesama (F. *Förster,* die Sängerfahrt. Berlin 1818. p. 206—219. Recensionen und vermischte Aufsätze von Jacob Grimm. IV. I. 455—467).

Braća *Wilhelm* i *Jakov Grimm,* dvije neobično mile i pjesničke pojave u svom zajedničkom životu i radu, kako ih je upravo genijalno prikazao Wilhelm *Scherer* u knjizi „Jacob Grimm, Berlin 1885", preveli su ove narodne pjesme vjerno prema originalu, kako je Jakov *Grimm* svagda preporučao i drugim prevodiocima (Recensionen etc. von Jacob Grimm. IV. I. p. 420. 421).

U obznani Vukova rječnika od godine 1818. u Göttingische gelehrte anzeigen 1819. p. 569—578 ne može se Jakov Grimm i opet da nahvali ljepote naše narodne poezije. Spominjući neumoran trud Vukov oko srpskoga jezika veli Grimm pri prvom izdanju narodnih pjesama od godine 1814. ovo: Iste godine (t. j. 1814) izišla je i *mala prostonarodna pesnarica,* koja ima doduše samo 120 stranica, ali je *puna prekrasne prirodne poezije,* kakove ne može pokazati nijedno drugo slavensko pleme i kojoj se sladošću, nevinošću i milinom jedva mogu da isporede i najbolje narodne pjesme njemačkoga naroda. Tko o tom sumnja, upućujemo ga samo na poznatu prekrasnu piesmu Hasanaginicu, koju je već prije Goethe svojim prijevodom uveo u Njemačku. Zbirka bi ovakih pjesama u drugom više raširenom jeziku i u drugo vrijeme svakoga zanijela. Ako publika povoljno primi ovaj trud Vukov, onda će se izdati jednako vjerno kao i pjesme, priče i pripovijetke u prozi; a i više svezaka narodne poezije, jer imaju golemo ovakova blaga siromašni i neprosvijetljeni Srbi. Zamjerne li naknade za to, što nemaju učene poezije i literature! A ako se smije tvrditi, da se u narodnom pjesništvu može bilo svakoga jezika bez prepreke i slobodno opipati, onda ne će biti čudno, ako kažemo: Iz ovih zaslužnih zbiraka može se pravi duh slavenskoga jezika, poezije i čitave prirode ovih naroda vjernije crpsti i proučiti nego iz tvorevina kasnije stvorene poljačke, češke i ruske literature. (Recensionen IV. I. p. 101.)

Kod toliko priznanja mučnoga svojega rada nije čudo te je Vuk ustrajao pri svome blagoslovenom poslu i godine 1823. izdao treću knjigu narodnih pjesama, u kojoj su junačke pjesme.

I ovu je zbirku *Grimm* s veseljem obznanio u Göttingische gelehrte anzeigen 1823. st. 177, 178 p. 1761—1773.

Ovdje zove Grimm naše narodne pjesme čistim i nezatomljenim glasovima prave narodne poezije. Iz čitanja šta više i iz samoga suštastvovanja ovih pjesama moći će nepristrani ljudi zaključivati, da narod, koji ovako pjeva, misli i radi kao narod srpski, i ne može da se imenuje posve zasužnjen. Čini se, da turska okrutnost i grabljivost na mahove s krvavom rukom provaljuje, ali opet ùtolì i godinama se ne brine podložnicima, koji po svojoj vjeri i po svom običaju žive. Svakako bi bilo mnogo teže i nesnosnije, kad bi turska vlast u veliko doduše bila blaža i ugladjenija, ali bi teže tištila pojedinca. Tada bi Srbi možda brže naučili čitati i pisati, ali vesele bi pjesme skoro umuknule (p. 198). Ove pjesme nijesu nadjene u starim pergamenama, nego su pobilježene iz živih usta narodnih.

S njemačkim se narodnim pjesmama ne mogu tek onako da isporede, jer se razbiraju ove razlike:

Njemačke su narodne pjesme surova oblika, kakovi su i prosti narodni dijalekti, a sadržaja nesklapnoga i nepotpunoga, što se lako razumije, ako uzmemo na um, kako su naobraženi ljudi ovake prijedmete i prikaze već odavna izagnali iz svoje sredine. Srpske su narodne pjesme ispjevane čistim i plemenitim jezikom, a pripovijedanje je potpuno, nepobrkano i jasno od početka do svršetka. Izdavač mogao je sve iz usta pjevačevih preuzeti, a da ništa ne promijeni i ne prekrati. Ne treba se čuditi, što u srpskom jeziku nema surovosti i prostote. jer je pred neko hiljadu godina i kasnije tako bilo i u Njemačkoj. Kako se sada kod Srba seljak siromah ne razlikuje čistotom izgovora od odličnika, te Hercegovac, Resavac, Bošnjak i Srijemac čuva svoje rodjeno narječje, tako se onda i u Nijemaca Franku, Saksoncu, Švabi, Bavarcu itd. činilo njegovo narječje plemenito, ali gospoda i kmetovi upotrebljavali su ga bez razlike. Najzad je malo po malo ostao samo jedan književni jezik, a pučka su narječja pala u prostotu i tamu. Po svoj će prilici jedno narječje sva druga nadjačati, dok Srbija dodje do kulture. Tada će proći i vrijeme ovih epskih pjesama, te će se cijeniti kao dragocjeni ostatci iz starine i svijet će im se diviti.

U drugom koječem slažu se srpske pjesme sve više s njemačkim i sa svima drugima. Tako ćeš i u njih zaludu pitati pjesniku za ime. Nitko se ne diči, da je ispjevao pjesme i da ih može pjevati. Samo ima darovitijih kazivača i pjevača, osobito sijedih staraca, koji imaju neoslabljenu silu pamćenja i zaista golemo lijepo uredjenih pjesama, te čovjek gotovo ne bi ni vjerovao. Dogodi li se osobit kakav dogadjaj, vrijedan pjesme, eto je iznenada, a nitko ne zna, gdje je prvom nikla (p. 200).

Za tijem nabraja *Grimm* neke poznate znakove epskoga elementa: epitheta ornantia, stereotipno ponavljanje pojedinih rečenica, slikovite pristupe i poredbe u obliku pitanja. Za izjašnjenje dodao je Grimm prijevod u čednoj prozi, jer tko hoće podražavati metar, treba da žrtvuje jednostavnost riječi, koje u originalu najčistije bez ikakove krparije ispunjaju metar (p. 203).

I sadržaj je pojedinih pjesama nježan i plemenit: hrabrost i smionost, vjernost, plemenito snažno ćućenje k prijateljima i neprijateljima, čudnovate pustolovine, srećna snubljenja (p. 203.) Za studij epske poezije podaju ove narodne pjesme krasan materijal.

Najzad hvali *Grimm* čistotu i milozvučnost našega

jezika. Srećnih, muževno-eufonskih oblika imamo mi kud i kamo više nego drugi Slaveni, a koješta podsjeća na Italiju, n pr. prijelaz *l* u nježno samoglasno na svršetku riječi *bio* za *bijel, soko* za *sokol* i tako u svijem part. praet. activi *dao*, *spavao* itd. Ipak se ljupkom izmjenom *l* povraća, ako fleksija donese koje samoglasno n. pr. bijela, bijelo. Nijemcima, koji hoće da uče koji slavenski jezik, preporučuje se jezik srpski svojom čistotom, ljepotom i poslije nastojanja Vukovih zanimljivim spomenicima (p. 204). (Nastavit će se.)

Književno pismo.

„Statističko izvješće trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu od godine 1886—1890.“

Napredovati u prosvjeti i naobrazbi, čuvati svoju političku narodnost, teško će moći onaj narod, koji gospodarstveno ne napreduje, komu uz potrebe što se svakim danom množaju, ne pritječu nova vrela privrede, a dosadašnja privreda obilnijim plodom ne rodi.

Dobar gospodar mora da ima pred očima vjernu sliku svoga gospodarstva, da uzmogne prosuditi, u kakovim prilikama žive, da vidi, u čem napreduje, a u čem nazaduje, da razmotri, koji su uzroci njegovu slabomu ili laganomu napretku, pak da pomišlja na sredstva, kojima bi podoban bio svoj gospodarski položaj poboljšati i unaprediti.

Što vrijedi za pojedinca, vrijedit će i za cjelinu, za narod. Nema po tom sumnje, da je svaka knjiga, svako djelo po nas Hrvate dobro došlo, komu je svrha na osnovu vjernih podataka prikazati istinsku sliku, u kakovim gospodarskim prilikama živi cijeli ili dio hrvatskoga naroda.

Primili smo knjigu, koja nosi natpis: *„Statističko izvješće trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu“*, obuhvaćajući sve gospodarske grane komorskoga okružja od godine 1886—1890. Zagreb 1892. Nakladom trgovačko-obrtničke komore. Tisak C. Albrechta.

Trgovačko-obrtničke komore jesu zborovi, birani iz sredine trgovaca i obrtnika. Medju ostalim zvani su unapredjivati trgovačke i obrtne interese, pak im je prema tomu dužnost motriti potrebe trgovine i obrta, dotično privrednika na tom polju; izradjivati shodne predloge; unapredjivati razvitak trgovine i obrta u opće, pa sakupljati statističke podatke svoga okružja.

Rečenoj knjizi, premda ima 1060 strana u osmini, nije svrha prikazati gospodarstvene prilike Hrvatske i Slavonije, već samo one zagrebačkoga komorskoga okružja, koje uz glavni grad Zagreb i uz kotare ogulinski, slunjski i vojnički opseže županije zagrebačku, varaždinsku i bjelovarsko-križevačku. Nu uvažimo li, da spomenuto okružje broji preko polovice svenkupnoga žiteljstva Hrvatske i Slavonije, da to izvješće za neke grane gospodarstva priopćuje podatke i za svu zemlju, da nam je obznanilo i one podatke, koji se tiču poljodjelstva, kojim se bavi do devet desetina pučanstva, pa da bez ovih podataka ne može biti potpuna slika gospodarskoga položaja njegova okružja, to ne može biti sumnje o važnosti spomenutoga izvješća. U tom će izvješću svako, tko se zanima za hrvatske gospodarske prilike, naći dovoljno upute i obavijesti, koja je tim važnija, što se osniva na vjernim podatcima.

Sastavljač toga izvješća jest komorski tajnik, g. *Milan Krešić*, koji je spomenuto izvješće priredio uz sudjelovanje vrlih strukovnjaka i kr. zem. statističkoga ureda, a napose njegova predstojnika g. Milovana Zoričića.

Nije naša nakana, da potanko nabrajamo sve, što možemo crpsti iz izvješća, već ćemo posve u kratko istaknuti sadržaj knjige, upućujući čitatelje naše, koji se zanimaju za naše javne prilike, da svakako prolistaju spomenutu knjigu, kada im ruku dodje

Izvješće dijeli se na opći i posebni dio. Opći dio, koji obuhvaća 15 stranica, skupna je slika, općenita refleksija o posebnom dijelu, što nakon toga slijedi. Konačni rezultat te refleksije nije žalibože osobito povoljan po naše gospodarstvene prilike. — Nakon toga općega dijela, ove općenite slike, prelazi izvješće na posebni dio, koji se dijeli u četiri odsjeka, sadržavajući veliki niz statističkih križaljaka.

Pripadom spominjem, da je u tom dijelu cijela gradja razredjena dosta pregledno onako, kao primjerice u komorskom izvješću za petgodište 1881—1885. Zarad boljega sustava možda bi zgodnije bilo, da se je sva gradja razredila i rasplela po ovoj osnovi: I. Zemljište i žiteljstvo. II. Pojedine grane proizvodnje: a) proizvodnja surovina; b) rukotvorna obrtnost ili industrija; c) znanost i umjetnost; d) trgovina i promet sa carinskim prometom.

Ne smeta medjutim čitatelja, da si i po ovoj razredbi gradje stvori pravu gospodarsku sliku, pa da nadje upute, koje traži.

U prvom se odsjeku govori o zemljišnom opsegu i o žiteljstvu komorskog okružja, pak zatim prelazi izvješće na poljodjelstvo, ovu važnu po Hrvate granu gospodarske privrede. Kod toga naslova govori se o kulturi i razredbi tla po vrstima gojidbe; priopćen je medju ostalim uspjeh žetve i berbe kao i ukupna vrijednost žetve; spomenut je izvoz i uvoz žita zajedno sa godišnjim cijenama. U savezu sa poljodjelstvom raspravlja izvješće o vinogradarstvu i voćarstvu. Ovomu naslovu dodan je popis veleposjednika i pridodani su podatci, koji se tiču meteoroloških opažanja zagrebačkoga observatorija.

Nakon toga prelazi izvješće na stočarstvo, lov i ribarstvo. Prvi odsjek svršava sa šumarstvom, onom granom gospodarstva, kojoj su predmet šume, ta riznica našega narodnoga bogatstva i važan činbenik obzirom na vlagu i podneblje svoje okolice.

U odsjeku drugom priopćen je u skrižaljkama carinski promet, i to za područje ne samo komorskoga okružja, već za područje kraljevine Hrvatske i Slavonije. U ovom odsjeku bila je namjera prikazati uvoz, izvoz i provoz robe Hrvatske i Slavonije obzirom na inozemstvo, t. j. na države izvan austro-ugarske monarhije. Treći odio posvećen je obrtu i industriji ili kako ju zovu, tehničkoj produkciji. U ovom odsjeku nailazimo na razne podatke, koji nas nukaju, da razmišljamo, kako bismo podigli hrvatski obrt i industriju, koja su sredstva tomu potrebna, pa na koji bi se način mogao udesiti naš domaći obrt, da postane obilnijim vrelom privrede. U tom odsjeku spominje se medju ostalim prije svega, kako dijelimo obrte, kolik je broj obrtničkih poduzeća, govori se o strukovnim školama, pak zatim napose o kućnom obrtu. Nakon toga raspravlja se poimence o produkciji rudarstva, o fabrikaciji glazbala, o industriji kamene, glinene i staklene robe, o industriji drva, kosti, rogova, kože, tekstilnoj i tapetarskoj; zatim o industriji, koja se bavi pravljenjem odjela i uresne robe; o industriji papira, o proizvodnji jestiva i pića, o industriji kemijskoj, gradjevnoj. Pod konac ovoga odsjeka govori se posebice o industriji poligrafičnoj i umjetnoj uz kratak, kako se veli, osvrt na hrvatsku književnost.

Nada.
Slika *Gabrielo Maxa.*

U ovom naslovu priopćeni su podatci o broju predplatnika dnevnih listova i časopisa napose onih, koji izilaze u Zagrebu. U osvrtu na hrvatsku književnost i kulturne zavode nahodimo samo kratki pregled rada naših kulturnih zavoda, kao jugoslavenske akademije, Matice Hrvatske, jeronimskoga društva i hrvatskoga pedagogijskoga književnoga sbora; za tim su priopćena djela, koja su u nakladi pojedinih zagrebačkih knjižara izašla. Pod konac ovoga naslova govori se o industriji umjetnoj, pa se u tom odsjeku spominje i umjetno slikarstvo. Čini nam se, da se je o kiparstvu i slikarstvu moglo govoriti pod posebnim naslovom kao o umjetnosti κατ' ἐξοχήν. Izvješće žalibože s pravom ističe, da se akademijska umjetnost kiparstva i slikarstva, ove dvije najplemenitije grane, u nas teško razvijaju, i to poglavito s razloga, što kod nas imućtveni odnošaji inače naobraženih krugova ne pružaju dovoljne podloge uspješnomu razvitku njihovu, a mi bismo jošte dodali, što mnogi, koji bi mogli podupirati spomenute dvije grane, to slabo ili nikako ne čine.

U četvrtom i posljednjem naslovu govori se o prometu i prometnim uredbama. Tu se osvrće izvješće najprije na vjeresijske zavode, za tim se spominju općila i to promet poštarski, brzojavni i željeznički; priopćen je promet parobrodarstva na Savi; opisane su i izkazane ceste i vodeni putovi u Hrvatskoj i Slavoniji. Pod konac

dodan je opis, gibanje i broj sajmova. Tu je kratak osvrt na naše pravosudje u spomenutom petgodištu obzirom na izdane zakone i naredbe naravi narodno-gospodarstvene. Izvješće svršava s popisom uredovnih spisa trgovačko-obrtne komore, u kojima se zrcali poslovanje njezino.

Ovo se izvješće hvali samo sobom obiljem priopćenih podataka i opsežnim sadržajem svojim. Po tom je suvišna svaka druga hvala suradnicima njegovim, a poimence osnivaču njegovu, g. Milanu Krešiću. Napose potonjemu neka bude na njegovu ogromnom trudu i marljivosti, koju je zasvjedočio opetovano, nagradom, što je svojim radom doprinesao k upoznavanju sadašnjih hrvatskih narodno-gospodarstvenih prilika, bez koga, kako već spomenusmo, jedva može biti ozbiljna nastojanja, da se poboljša gospodarski položaj, da se misli na to, kojim bi se sredstvima mogao pospješiti razvitak gospodarski, pak po tom i prosvjetni naroda hrvatskoga.

Dr. Juraj Vrbanić.

Književnost.

Hrvatska. *Jugoslavenska akademija* znanosti i umjetnosti izdala je svoj *„ljetopis“* za godinu 1892. Na prvom su mjestu priopćena pravila akademijska, za tim poslovnik, pravila knjižnice, pravila za akademijsku galeriju Štrosmajerovu, pak osoblje. Akademija ima sada 5 počasnih članova, 28 pravih i 41 člana dopisnika. U »poslovanju« priopćeni su izvadci iz zapisnika o sjednicama. Akademija je u godini 1891 imala prihoda 20.848 forinti 14 novč., a rashoda 20.094 forinta 30 novč., po tom je ostao višak: 753 forinta 83 novč., koji je prešao u prihod godine 1892. Koncem godine 1891. iznosila je zaklada u papirima 397.763 for. 25 novč. Koncem godine 1890 iznosila je zaklada u papirima 413.008 forinti 72 novč., od kojih je ove godine za dogradnju nove kuće na nadbiskupskom trgu prodano u nominalnoj vrijednosti za 16.250 for., s kojima bi zaklada iznosila koncem godine 414.013 for. 25 novč. Dohodak minule godine 20.848 for. 14 novč. sastojao se od 15.774 for. kao $^4/_5$ kamata od papirne glavnice; za rasprodane knjige primila je akademija 2563 for., a 1000 for. darovao joj je i opet njezin pokrovitelj i sveudiljni dobrotvor preuzv. g. biskup Strosmajer. Osim papirne glavnice ima akademija u Zagrebu dvije kuće, osim toga zapada ju polovina od kuće u Ilici pod br. 50., koju je zajedno s društvom sv. Jeronima baštinila. Tomu treba dodati skladište neprodanih knjiga. Ako se privali k ovoj imovini vrijednost galerije slika i akademijske palače, može se reći, da akademija završuje prvu četvrt stoljeća svoga živovanja kao gospodarica imovine do blizu 1 milijuna forinti. Doista lijep dokaz i napredak akademije i rodoljublja hrvatskoga. Tajnik se u izvještaju osvrće na rezultate znanstvenoga istraživanja, koji su na vidjelo izneseni u pojedinim raspravama. Svakolika znanstvena gradja izišla je već ponajviše na svjetlo, koje u *pet* knjiga »Rada«, koje u »Starinama«, a ostalo će se ove godine izdati. Od pet knjiga »Rada« (CVIII—CXII) tri sadržavaju rasprave razreda filologičko-historičkoga i filozofičko-juridičkoga, a dvije donose rasprave matematičko-prirodoslovnoga razreda. Potonja knjiga ima 22 ilustracije, od kojih su mnoge bojadisane. Djelo akademika Radoslava Lopašića o najstarijim hrvatskim urbarima već se štampa i skoro će ugledati svjetlo. Ovim će se djelom neobično razjasniti naše gospodarstveno i socijalno stanje za prošlih vijekova. Akademija je izdala prošle godine »Acta Bosnae« i »Kolunićev zbornik«. Doskora će ugledati svjetlo 13. svezak akademijskoga rječnika. Tim će se taj rječnik dopuniti do 200 araka, pa dospjeti do slova J. — Profesor J. Jelčić pripravio je za štampu III. knjigu dubrovačkih spomenika.

Pod nadzorom akademika Smičiklasa nastavilo se spremanje gradje za hrvatska „Acta diaetalia“ XVI. vijeka. Prof. Julije Janković prepisuje isprave u arkivu začesanskog kaptola. Starinarsko društvo u Kninu poslalo je nacrte novih iskopina iz doba hrvatske narodne dinastije. Dr. L Jelić ispisao je i poredio papinska regesta XIII. vijeka u vatikanskom arkivu, pa je podnio akademiji I. svezak sredovječnih slavenskih starina, koje se u Rimu nalaze. Za folkloristiku prikupilo se nešto gradje iz Bosne i Hercegovine trudom Ivana Zovka; izradjuje se naputak za sabiranje takve gradje, pa će onda dolaziti obilniji prilozi sa svih strana naroda.

Knjižnica se je prošle godine prilično umnožila koje kupnjom, koje darovima, a napose zamjenom učevnih zavoda, svega skupa 700 djela. Galerija slika ove se godine povećala lijepom zbirkom od 27 slika i jednoga Medulićeva nacrta, što joj pokloni dr. I. Ružić. Sada ima galerija 324 slike. Akademija je prošle godine izgubila smrću dva člana: Stjepana Schulzera i dr. Blaža Lorkovića. Akademija je prošle godine sa dvadeset tisuća forinti uzdržavala tri prosvjetna zavoda, izdala 11 znamenitih djela, podupirla hrvatske pisce i trošila znatnu svotu na sabiranje svakojake znanstvene gradje. U „ljetopisu“ su priopćene svečane besjede predsjednika Josipa Torbara i dr. Fr. Račkoga, koje su i u „Viencu“ ugledale svjetlo, pak životopis dr. Blaža Lorkovića iz pera akademika dra. Frana Vrbanića.

Češka. (*Česká literatura u god. 1892.*) Pogled na prošlu godinu u češkoj književnosti mora da nas zadovolji. Minula je godina bila u mnogim granama vrlo povoljna. Pominjemo jubilej Komenskoga, koji je u Češkoj pobudio novi niz književnih radnja i bio uzrokom, te se je znanje o češkoj literaturi još više raširilo u tudjini. Ovamo idu i povoljne posljedice jubilarne izložbe i osnivanja češke akademije. O znanstvenoj radnji ovoga mladoga zavoda svjedoči dugi broj naučnih radnja i vrijedni prijevodi iz literatura drugih naroda.

Češka je literatura u zadnje vrijeme prionula dosta tijesno uz realizam. Izišlo je mnogo lijepih književnih plodova toga smjera. Romanticizam ima takodjer vrijednih zastupnika, n. pr. J. Zeyera. Od sadašnjih pjesnika prvo mjesto zauzima *Jar. Vrchlický*, koji je ovih dana slavio 40-godišnjicu svoga života. To je najplodniji češki književnik u svim granama lijepe knjige. (O njem je »Vienac« opširnije govorio u prošlom broju.) Prošle je godine izdao: »*Bodláčí s Parnassu*« (Drač s Parnasa), »*Život a smrt*«, lirske pjesme; dramu iz češke povjesti o Libuši: »*Troji políbení*« (Tri poljubca); dramu »*Pietro Aretino*« i zbirku pripovijesti u prozi: »*Nové barevné střepy*« (Novi šaroviti crepovi).

Lijepo realističko djelo napisao je *J. Herben*, urednik realističkoga časopisa »Čas« u Pragu. Zove se: »*Do třetího i čtvrtého pokolení*« (Do trećega i četvrtoga koljena). Seljački sin Matija Hrabec postao je vlastelinskim činovnikom na svršetku minuloga stoljeća, ali zajedno tlačiteljem naroda. Takov je takodjer njegov sin, koji je g. 1848. bunio seljake, samo da time prekine ukinuće robote. Čin se zbiva u Moravskoj medju Slovacima. Pisac usvaja načelo, da Bog kazni za grijehe otaca i njihovu djecu. Opisuje nam puk, kako živi i radi, kako ćuti i misli; opisuje nam njegovu okolinu vjerno i plastički.

Tako piše o narodu *Vlasta Pittnerova*: »*Ze Ždárských hor*« (Sa Ždjarskih brda). Slike iz češkoga naroda slika *K. V. Rais*: »*Horské kořeny*« (Gorski korijeni) i »*Potměchut*« (Pomoćnica). Njegovo je djelo »Výnimkaři«, koje je izišlo g. 1891., nagradila Češka Akademija. Isto tako lijepo piše *V. M. Čapek* u »*Pripovijestima*« i *V. Hladík*: »*Z lepší společnosti*« (Iz boljega društva). Osobit književni pojav jest epska pjesma *G. Jaroša*: »*Slává*«. Pisac crta dogadjaje iz prvih godina ovoga stoljeća u literarnom i narodnom pokretu češkom dramatički, opisuje Jungmanna, Čelakovskoga kao ljude, a ne kao bogove, kako su se dosad prikazivali. *R. Jesenská* izdala je dvije sbirke nježnih, erotskih pjesama: »*Vlaštovičky*« (Lastavice), »*Konec idylly*« i pjesničku crtu: »*Tři Listy*«. Njezino je polje veoma usko, vazda ista ljubav, o kojoj smo čitali u prvoj njezinoj zbirci. Poznati pjesnik individualista *B. Kaminský* mnogo je radio, kako svjedoče „*Protesty*", „*Z Příkopů*" (Sa prikopa, praškoga korza) i „*Črti humor. a satirické*". Isto tako *Machar*: „Treća knjiga lirike", i „Zimski soneti". — Prvi pokus „*Zápisník*" (Zapisci) sretno je pošao *K. Červinki* za rukom. Od starijih književnika moramo spomenuti *S. Hellera*: „*Román na moři*". Pravo da kažem, to je dnevnik spisateljev. Heller piše roman i upleće svoje putove, kako to čini Francuz P. Loti. — *F. Herites*, poznati pripovjedač iz malogradskoga života, podao je českomu općinstvu crtice: „*Drobná prosa*" (sitna proza). *V. Vlček*, jedan od najboljih čeških romanciera, preštampao je svoju pripovijest „*Setník Halaburd*" (kapetan H.) iz „Osvjete". Romani i pripovijesti *Vlčkove* su majstorski radovi, prava češka djela. (Najbolja su mu djela: Zlato v ohni, Samohrady.) Tumač plemićkoga života je *F. Schulz*, urednik časopisa „Zlatá Praha". Izdao je ove godine „*Moderní novelly*". Humoristične figure praške opisuje urednik humorističkog časopisa „Švanda dudák" *J. Herrmann* u knjižici „*Bodří Pražané*" (Vrli Pražani). — *Ed. Jelínek* upoznaje nas sa životom u Poljskoj i Ukrajini, koje je više puta obašao. Vrijedne su spomena njegove „Slovanské návštěny" (Slavenski posjeti), u kojima govori nježno i srdačno o nekim slavenskim književnicima. Crtice „*Z posledního polského hnutí*" (Iz zadnjega poljskoga pokreta) tiču se nesretne braće poljske. — Lijepu misao, ali neumjetan sastav ima pripovijest spisateljice *V. Lužicke* „*Polednice*" (Vila podnevna). — *J. Konrad* crpe svoje gradivo iz jugoslavenskoga života: *Na útěku* (Na bijegu), *Albatros, Plavecké povídky* (Brodarske pripovijesti).

Školi romantičkoj pripada *J. Zeyer*. On nalazi svoje gradivo u starim pričama keltskim, francuskim, istočnim, u starim kronikama, u bujnoj mašti. Njegova „*Stratonika*" pripovijeda o Stratonici, supruzi sirskoga kralja Seleuka, kako ju je zamilovao sin Seleukov Antiohos i kako se Seleuk odriče svoje žene, samo da spase sina svoga, no on umire od ljubavi. Lijepe su putopisne crtice dra. *J. Gutha*: „*Na pokraji Sahary*" (Na kraju Sahare). — Sasvim realistički pisana je drama *F. X. Svobode*: „*Směry života*", vrijedna radnja. — Mnogo crtica i uspomena ima u zbirci „*Černá hodinka*" (Crni sat), koju su izdali češki spisatelji. Skupnih djela izlazi nekoliko: A. Jiráska, J. Nerude, V. Beneša Třebizskoga, Šmilovskoga. Za djecu je napisala *El. Krásnohorská* „*Rezedky*" (Katančice). — Prijevoda ne spominjemo, ima ih dugi niz iz sviju evropskih jezika.

Govorili smo o radnjama iz narodnoga života. Na taj se rad sada mnogo osvrću, osobito u zadnje vrijeme, kada se sve sprema za narodopisnu izložbu. U toj struci radi se mnogo. Mnoga su djela vrijedna spomena, kao od *Bartoš-a*, *Václavka* o Moravskoj. *Z. Winter* opisuje staročeški život u „*Ze starodávního života*", gdje govori n. pr. o staročeškim ženidbama, braku i sl. Malo šire polje ima docenat dr. *Č. Zíbrt* u „*Kulturnoj historiji*", u „*historiji nošnje*". U znanosti živo se je radilo. Jubilej Komenskoga izbio je na vidjelo nekoliko spisa od *F. Menčíka*, od najboljega znaoca Komenskoga *J. Šmahe*; uredjeno je drugo izdanje životopisa od pokojnoga *J. Zoubeka*, i mnogo drugih djela. Borba Čeha za državno pravo nije ostala bez posljedica za znanost. Tako je uredio sveuč. prof. *J. Kalousek* drugo izdanje knjige „*České státní právo*" (češko državno pravo), a prof. *J. Čelakovský* izdao je novu knjigu s istim naslovom. Kod nas se mnogo goji realizam takodjer u znanosti. Kad se narod mora boriti za svoj opstanak, onda se mora staviti na tlo pozitivno, mora raditi hladnokrvno. To je zadaća tako zvanih realista, koji imaju svoje zastupnike i u bečkoj sabornici (Masaryk, Kaizl, Kramář). Prof. *J Kaizl* izdao je knjigu: „*Finanční věda*".

Iz historije vrijedna je radnja prof. *A. Rezka*: „*Dějiny Čech a Moravy doby nové*". Za narod izlaze dvije kronike češke od *J. Dolenskoga* i *J. Lacine*. Moravski arhivar *V. Brandl* iznovice je uredio svoju „Knjigu za svakoga Moravljana". *K. B. Mádla* „*Dějiny umění výtvarnych*" (Povjest tvorne umjetnosti) izlazi u svescima Isto tako *Stína*: „*Historie literatury ruské 19. století*". Prof. *J. Durdík* izdao je „*historički nacrt povjesti filozofije grčke*". Velik je dio radnja objelodanjen u časopisima znanstvenim, kao „*Časopis češk. Musea*", „*Listy filologické*", „*Česky lid*" (časopis za folkloristiku), Vesmír (za naravoslovlje), revue „*Osvěta*", itd., u publikacijama *Češke Akademije*, „*češkog učenoga društva*". Kritički znanstveni časopis jest „*Athenaeum*" za sveopću kritiku. Českoj literarnoj kritici posvećeni su „*Literární Listy*" i „*Hlídka literární*".

Časopisa beletrističkih, ilustrovanih i neilustrovanih izlazi velik broj. Najznatniji su *Zlatá Praha*, *Světozor*, *Květy*, *Lumír*; od manjih spominjemo ovdje samo: *Vesna* u Brnu, *Zábavné listy*, *Besedy lidu*. To je općenit nacrt češke književnosti u prošavšoj godini. *F. Černy.*

Ruska. Poznati ruski književni historik *Skabičevskij* objelodanio je nedavno zanimljivo djelo „*Očerki istorii russkoj cenzury*" (1700—1863 godine). U 24 poglavlja promatra pisac značajne pojave u životu ruske cenzure, pa se može reći, da se u tim crtama nalazi znamenit dio ruske književensti — njezino naličje, koje ostaje inostranomu čitatelju sakriveno. Vidi se u toj povjesti sav niz onih teškoća i nevolja, s kojima se je morala boriti ruska knjiga, pa kad ovu knjigu pročitamo, još se više divimo sjajnomu uspjehu ruske beletristike. Ovdje se najbolje razabira, da je nemoguće umjetnim sredstvom zaustaviti prirodni tečaj slobodne misli, triumf pravoga rodoljublja. Osobito je mnogo premučila ruska publicistika.

Veliku je senzaciju probudio prošle godine roman *Boborykinov* pod imenom *Vasilij Terkinz*, koji je izišao u »Vêstniku Evropy«. U njemu riše pisac vještim perom sudbinu buržoazije u opće i ruskih »gradjana« napose. On je o tom napisao već prije dva romana *Dêlьcy* i „*Kitaj-gorodz*, koji pripadaju medju najbolje njegove romane. Protopopov je napisao zanimljivu kritiku o ovom piscu u »Ruskoj Mysli« pod natpisom »Belletristъ-publicistъ«. Boborykin je na ime po zanimanju novinar, te se odlikuje brzim radom i velikim talentom. U Boborykina ima jedno svojstvo, za koje je dužan biti najviše blagodaran sudbini: to je ničim nepomućena bodrost duha, *radost života*, aktivna energija čovjeka i djelatelja. Tim se znatno razlikuje od većine ruskih pisaca. Premda je daleko od čistoga optimizma,

opet ne želi podati se tuzi prekrštenih ruku. Uza to se Boborykin odlikuje finim opažanjem, vješt je u crtanju značajeva, a jak u savladavanju mase raznih mnogobrojnih činjenica. Svakako Rusija ima u Boborykinu valjana pisca, kojemu je Njemačka nedavno podala u kritikama oduševljeno priznanje.

I *Čehov* radi marljivo. Njegov prošlogodišnji roman »Duelъ« našao je mnogo priznanja.

Drugim smjerom idu radnje *Nemirovića-Dančenka*: »*Vъ potьmahъ*« i »*Razošlisь*«, koje su izašle prošle godine. Nemirović ne traži čitateljâ u krugu književnički naobraženih ljudi. Njemu je stalo do toga, da zabavlja; zato kritika, koja literaturu ne drži sluškinjom za razbijanje dugočasice, ne govori prijazno o njegovim radovima.

Osobit je ljubimac ruskoga obćinstva *Vladimir Korolenko*, koji je izišao na glas svojom divnom novelom »*Slêpoj muzykantъ*«, poznatom i »Vienčevim« čitateljima u Andrićevu prijevodu. Sada izlaze njegova skupljena djela, do sada su izišla tri sveska. Vrijedno je istaknuti ogromno djelo »*Žiznь i trudy M. F. Pogodina*«, koje s velikom ljubavlju i pomnjom izdaje Barsukov. Do sada je izišlo 6 ovećih svezaka.

Na polju etnografije već smo oglasili grandiozni trud *A. N. Pypina* »*Istorija russkoj etnografii*«, od koje je prošle godine izišao četvrti, zadnji dio. Prva dva dijela obuhvaćaju opći obzor ruske etnografije velikoruske, treći etnografiju malorusku a zadnji bjelorusku i sibirsku. Pypin je bio u svoj Rusiji svojom velikom učenošću najkompetentniji, da se dade na takav rad, i on ga je upravo sjajno izveo.

Lijepu je knjigu o »*Marcijalu*« napisao grof *Olsufjev*, koju je pohvalila i njemačka i francuska naučna kritika.

Vrijedna je pažnje knjiga filozofa Teoktistova »*Kъ voprosu o dêtskomъ čtenii*«. Pisac ište, da roditelji i pedagozi pomažu individualni razvoj djeteta, pazeći na njegovu lektiru. Mnogo govori o strasti djeteta prema čitanju, o važnosti literarne naobrazbe, koja se ne može zamijeniti školskim društvom. Na koncu sabira, što misle o djetinjoj lektiri Rousseau, Bêlinskij, Gončarov, Pisarev i Krestovskij. Pitanje je svakako vrijedno pažnje.

Djelo *M. Korelina* »*Rannij italьjanskij gumanizmъ i ego istoriografija*« pripada medju najsolidnija djela ove struke u svjetskoj književnosti. Djelo obuhvaća 2 velike knjige. Korelin u mnogom popravlja jednostranost Vogta, poznatoga pisca o humanizmu; svakako je bolje stanovište Burkharda, kojemu se u Korelinovoj knjizi nalazi dobra dopuna.

Nebrojeni su prijevodi u Rusiji. Prošle godine znatno su napredovala skupna izdanja djela *Ch. Dickensa* i *H. Ibsena* u ruskom prijevodu. Uza to je nepregledna čitula raznih naučnih i beletrističnih radnja evropskih.

Poznati historik *Ikonnikov* u Kijevu izdao je »*Opytъ russkoj istoriografii*«, prvu knjigu. On opisuje arhive, biblioteke i muzeje, u kojima se čuvaju historijski spomenici raznih vrsta.

Ruska se arheologija sada mnogo zanima oko novo otkritih katakomba u Kerči, u kojima se je našlo lijepih freska.

Krasnu je studiju napisao o drami u Evropi *Viktor Krylov*, koji iz autopsije poznaje sva znatnija glumišta evropska i njihove prilike. On se obazira ne samo na drame nego i na glume, publiku, inscenaciju, sistem repertoira i dr. Studija je izišla u »Russkoj Mysli«, pa ako bude zgode i prilike, gledat ćemo, da bar važnije, zanimljivije podatke iznesemo o životu pojedinih glumištâ i njihovim prilikama. Radnju je napisao s tolikim obiljem činjenica, kakova nismo našli nigdje na okupu. Samo se po sebi razumije, da se pisac osvrće i na ruska glumišta.

Umjetnost.

Svečani koncerat u proslavu 50-godišnjice biskupovanja sv. oca pape Lava XIII. U oči dana jubileja, što ga je slavio sv. otac papa u Rimu, priredilo je naše revno pjevačko društvo „Kolo“ krasan koncerat u velikoj dvorani „Hrv. doma“. Na programu bile su same crkvene skladbe od samih izvrsnih i znamenitih skladatelja. Veseli nas, što medju ovima takodjer čitamo ime hrvatkoga komponiste g. Bele pl. Adamovića. Prva je točka koncertnoga programa bila njegova. »Andante religioso već se je nekoliko puta izvodilo pred našim općinstvom. Stvar je doista lijepa, premda vrlo jednostavna, pa odgovara po svom karakteru posve namjeni svojoj. Držimo, da bi se obradjeni motivi dali mjestimice ljepše instrumentirati. Harfu skladatelj ne zna uvijek zgodno upotrebiti. Rogovima se je mogla takodjer namijeniti veća i zahvalnija zadaća. U ostalom je stvar lijepa, a lijepo i nježno se je i izvodila. Proslov govorio je sveuč. prof. dr. Šandor pl. Bresztyenszky. U krasnom svečanom tom govoru isticao je govornik sva dobročinstva, što ih je sv. otac udijelio Slavenima, a napose Hrvatima. Govornika je nagradilo općinstvo burnim pljeskanjem. Nova je za nas bila „Papinska himna“ od Rosati-a; pjevao ju je mješoviti zbor uz pratnju orkestra. Kompozicija je obična i složena od poznatih motiva. Svidjala se sigurno za to, što ju je pjevački zbor „Kola“ doista vješto i sigurno otpjevao.

Jedna od najljepših pieca koncerta bila je »Ave Maria« od Gounoda za alt, glasovir, cello i harmonij. Alt-solo pjevala je poznata naša umjetnica, gdja Eleonora Kranjčić. Nismo nikad propustili prilike, da ne bismo pohvalili izvanredni dar i krasnu vještinu gdje Kranjčićeve. Ovaj nas je put baš zadivila svojim upravo savrševim načinom pjevanja i predavanja. A i pratnja gg. Kolandera, Benčića i Fallera bila je primjerena i vješta. Veliku molitvu iz »Cavallerie rusticane« od Mascagni-a čuli smo u Zagrebu već više puta. Kao uvijek tako se i sada pjevački zbor našega »Kola« odlikovao, izvodeći ovu krasnu kompoziciju. Solo »O salutaris« od Cherubinia pjevao je gospodin Tercuzzi. Već samo ime našega umjetnika jamči, da je uspjeh ove piece bio doličan. Općinstvo je začarala svojim pjevom naša umjetnica gdja. Leonija Brückl, koju smo čuli u više točaka, kao u duettu »Quis est homo« iz Rossinijeva »Stabat mater«, u velikoj molitvi, ali nigdje se veliki njezin talenat i neopisiva vještina ne ističe tako kao u solo »Inflammatus« iz Rossinijeva »Stabat mater«. Tu imponira ogromnim svojim opsegom svoga grla i neobičnim finim ukusom u umjetničkom predavanju Pohvaliti nam je ženski i muški zbor »Kola« poradi osobite revnosti i velikoga svog napretka u glazbi. Isto tako nam je pohvaliti vještu pratnju glazbe naše 53. pukovnije pod neumornim ravnanjem g. Dvořaka. Najveća pako hvala ide zborovodju g. Fallera i upravu našega »Kola«, što toliko truda uložiše, da proslave dično ovu veliku svečanost.

Svaštice.

Moć kritike. Tennysonova je vila praznikovala punih deset godina zbog hirovite, nu nepovoljne kritike o njegovim mladenačkim pjesmama. Poslije toga nije nikada više čitao rasprave o svojim djelima, ako mu se nije zajamčilo, da nije pogibeljna. Tennysou medjutim nije sam bio takav. *Racine* je kazivao, da deset hvalospjeva o njegovim djelima ne može da izbriše boli, što mu zadaje jedan napadaj. *Pope* se je od muke savijao na svojoj stolici, kada bi čitao što nepovoljno o svojim pjesmama, pače i onda, ako je poznavao i prezirao svoga protivnika. *Ritson* je zapao u ludilo i umro poradi nepovoljne kritike, utvarajući si na samrtnoj postelji, da ga okružuju kritičari, koji u rukama drže bodeže mjesto periša za rezanje papira.

Krvave uspomene. — Nova era. — Cosmopolis. — Kolenda. — O strofama prvih hrvatskih pjesnika. — Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi. — Književno pismo. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 4. ožujka 1893.

Br. 9. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Ljubav i mržnja.

Spjevao **Gjuro Arnold.**

Majčici ležah na mekanu krilu
Dječak maljušan ko livadin cv'jet;
Ona mi pjesmicu pjevala milu:
„Ljubi mi, sinko, vasioni sv'jet!“

Pjesma me u san zaljuljala žurno,
San me u krvavi odnio boj;
Dietinje srce mi kucalo burno —
Mrtvih kad ugledah golemi broj.

Tu me na konja mrk metnuo vojno,
Mač mi u ručicu stisnuv će r'jet:
„Za rana kušaj već oružje bojno,
„Za rana mrzi vasioni sv'jet!“

U to se majčine pjesme spomenuh,
Bridak iz ruke mi ispao mač;
Tužan na krilu se majčinu prenuh,
Kruti mi sanak izmamio plač — —

Majčice, davno je minulo doba,
Gdje si mi plemenit podala svjet;
Njega se držati zakleh do groba —
Drukče me nauči udes mi klet.

Kad su mi narod moj ljubili živo —
Srce mi bilo tek ljubavi hram;
Kad su mi narodu činili krivo —
Mržnje me žario pakleni plam.

Zato mi, majčice milena, prosti,
Ako vasioni ne volim sv'jet;
Za te v'jek ljubavi smoći ću dosti —
Za svoj pak narod ću svakako mr'jet!

Nova era.

Crtica iz primorskoga života. Napisao **J. Draženović.**

(Nastavak.)

V.

Sjutradan dodjoše na dogovor svi članovi gotovo u isti čas, osim jedinoga Brodarića. Udariše u tančine. Domaćina iznese pitanje, u što će se da uporabi čisti dohodak. On mni, da bi ga valjalo posvetiti siromasima grada. Santiću se ta ideja obzirom na svečano obilježje zgode pričinjala odveć *obična;* po njegovu mnijenju valjalo bi na trošak čistoga dobitka upriličiti sjajan oprosni banket. I Žan je pristajao uza nj. Baltazar pak, sjećajući se iz svoje prošlosti mnogih bučnih kazališnih ovacija, predloži, neka se gospodje, što odlaze, i diletantice obdare skupocjenim kitama cvijeća. Maletić pristade uz Baltazara, a Vicenco uz Santića. — U taj čas banu na vrata Brodarić, pa će tajinstvenim, nazlobnim glasom:

— Ne znate li zadnju novost? — Gjeneral dolazi 26-toga! —

— Pa onda! — uzmahnu Vicenco ramenima.

— Dakle se ne dosjećate jošte, gospodo moja! — kliknu Francesko pobjednički.

— Čemu? — zapita Fran.

— Ta komedija je talijanska! — veselo će Brodarić.

— Valjalo bi je pohrvatiti! — dosjeti se Santić.

— Gle, kako se tome nitko ne doumi! — pljesnu se Fran prstima po čelu.

— A uloge valja da se razdijele nadulje za tri četiri dana! — primijeti žurno Baltazar.

— A tko da pohrvati komad? — upita Maletić ni najmanje zabrinuto.

— I prepiše? — nadopuni Brodarić.

— Boga mi, ja ne pačam! — obrani se Žan.

— Ja još i manje! — kliknu Baltazar.

— Dakle? — upita lakonički sretnik žare.

— Što sada? — zabrinu se domaćina.

— Ništa! — rastumači Maletić. — Ne bješe nam ni posezati za tudjim komadima! —

— Ja bar nisam tome kriv! — ponosno će Brodarić.

— Eh, žara je odlučila! — zažali domaćina. —

— Dakle hoćete li Teutu? — upita spokojno Brodarić.

— Znate li što, gospodo? — uze Maletić nakon kratka, al neprilična mûka. — Najbolje je okaniti se svega. —

— I ja mislim! — odobri Santić.

— A zašto? prikorno će domaćina.

— Zašto? — mahnu Maletić krepko objema rukama. — Ima sto razloga. — Ja nisam od prvog maha bio za to, al sam šutio, da se ne bi reklo: mutisloga! —

— I ja takodjer! — potvrdi Brodarić.

— Ni ja ne marim! — primetnu Santić.

— Eh, gospodo! — sažalno će domaćina. — Ja sam učinio svoje. Perem ruke!

— A ja sam za ovaj put sluga pokoran! — naglasi Brodarić porugljivo i odjuri naglo.

— Šteta! — podsmijehnu se Vicenco. — Šteta za tvoju biblioteku, Frane. — Ne bismo li malko po njoj pobrkali? —

Vicenco se diže, pa stade premetati po bivšoj kredenci. Domaćina se uzvrpolji. Vicenco ispuknu nekoliko knjiga.

— Koledar godine 1845., — koledar godine 1847., — koledar godine 1857., — koledar godine 1870., — strazza godine 1868., — Conto corrente, — kuharica, — sanovnik, — grčka gramatika, — album! — Strijela Božja! Ta to je zbirka starina! Nije ni čudo, što je s voljom božjom pobijedio moj „colonnello“ sa tavana! —

— Hahaha! — nasmija se Žan glasno i obijesno. — Biblioteka časne starosti! Historička biblioteka, Boga mi!

— Bilo radje ostati pri mom pikniku! — zaklima Vicenco glavom. — Čemu umah biblioteka i to šaranje i naduvanje! Nije to za nas, dragi moj Frane, očevidno nije to za nas! — Kako ono kaže sveti Agustin — kazivao mi jednom neki pop: — najludje je samoga sebe varati! —

— I opet si nesnosljiv! — razjedi se domaćina, nastojeći zatajiti stid i zatomiti znoj na zažarenu licu. — Žao li ti za *Pukovnika!* Ili se možda srdiš, što ti je gospodja utaman naručila plesno odijelo! —

— I bubanj! — pripecnu Santić.

— Al šta je sve to prema biblioteci! — viknu Vincenco raskalašeno. — Moja žena kao i žena. Al biblioteka! Corpo de bacco! Bubanj moje žene i tvoja biblioteka, to se ne da sravniti ni iz daleka! —

— Neka ih djavo važe! — nasmija se Santić.

— Samo vi šutite! — nastavi Vicenco s jednakim tonom. — Vaša je gospa rastrubila po gradu, da bubnjar u *Pukovniku* žive žohare zoblje na pozornici!

— Pa eto propao je, taj prostak! — nasmija se Santić srdačno.

— Jest, propao je! — nastavi Vicenco. — A mislite li, da je tome kriva njegova prostota, ili talijansko mu ruho? —

— Vrag si ga znao, što je upravo krivo! — promrmlja Baltazar i zagleda se u krugljicu hljeba, što ju je valjao med prstima.

— Medjusobna je zavist kriva, gospodo moja! — potihano će i naglasito Vicenco. — Ja nijesam diplomata, ali ipak iza gdjekoga od vas vidim pretedenta u novom magistratu, a iza sviju ženu. —

— A gdje ostade tvoja? — nasmija se Maletić.

— A gdje li debela Irma kod Ankore? — ošinu Vicenco. — Budimo iskreni, pa pijmo za *vječnaju pamet* našemu nedonoščetu! —

Jovijalni prizvuk Vicencova razmatranja osokoli društvo. Tim dobrim ljudima svali se s duše težak i suvišan trh s nenavadnoga naprezanja, kojemu nijedan od njih ne bješe ni navikao ni dorastao. Za ovo par žurljivih dana trebalo se natjecati, da jedan drugoga ne preteče, da ne odnese slavu novote. I sam se domaćina bio iznenadio s domašaja svoje namisli. A sad se taj trh nenadano svalio, lagašno, bez ičije sile i krivnje. A pri tom nije se nitko mogao da potuži s tudjega uspjeha. Trkalište nove ere eto se najednom stišalo, a trkači ne od svoje volje, van od puke nužde, u jedan mah spokojno odahnuše. Iskreno veselje zavlada društvom, što se je čvor ove zgode tako lagašno razriješio, prvi čvor na osnutku *nove ere*. Ova nijema nagoda podade starome, baštinjenome komoditetu davnu vlast.

I tako svikolici podigoše čaše na visoko, pa se srdačno kucnuše s Vicencom, s mužem, koji slavi ljude, što ih ne gane ni suza ni žena ni dinar. — U zvuku njihovih čaša ozvanjaše nešto krepko, pobjedno. Iza duga naklapanja i natucanja otkri nova era svoju zbiljsku jezgru; — dojedan zagleda u nju, i nitko se ne prepade s toga pogleda. Dapače nešto dobro poznato sinu im iznutra svojim svagdašnjim domaćim crtama. Neki odavna usadjeni korijen u njihovim dušama proklija s nova klicom nade u jasnu budućnost, do kraja sličnu dobro znanoj, bezbrižnoj prošlosti. Ta čemu bi drugomu i mogla nalikovati nova i *sretna* era? — U čas zbaciše ti zlosretni naprednjaci od nužde navučenu krinku nerazumljive ozbiljnosti, i davne duševne žice s nova zaječaše. Sve u čast nove ere smijalo se i bubnju i brijaču,

i novoj biblioteci i naručenim haljinama, i smutljivim ženama i debeloj Irmi, i pilo se u skupno zdravlje i dobar sporazumak, pilo se odvažno i srdačno. Domaćina je na velike jade gospe Lucije naručivao sveudilj nove parove butiljaka, pa ih se na stolu u čas sabrala čitava kumpanija. Zanosno se omicale svačije oči po tim slavnim trofejama na dospjetku stare, skršene ere absolutizma, na dospjetku te jednolične, dosadne, solidne ere. Nov, svjež dašak po domaću shvaćene slobode zaleprša zrakom. — Ona nevidljiva podzemna cijev doktora Oxa eto se prolomila i poda tim solidnim gradjanskim krovom, što je odavna prednjačio vrlom, od starine baštinjenom strogosti običaja. Nije se ni pamtilo, da bi se pod njim poput snijega bijeli, prekomorski stolnjak igda zakapao vinom, a eto od nedavna polijeva se već evo treći po redu, a danas upravo curi s njega dragocjena kapljica na djevičanski pod. — Kad je pak *šior* Vicenco na rastanku pozvao čitavo društvo na *pukovnikove karmine k Ankori,* onda se i gospi Luciji konačno potkrade očajan klik:

— Oh, prokleta politika! — (Svršit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

II.

Početak drame.

Evo ipak prosvijetljena čovjeka, koji nikad ne sumnja o svojim idejama, — reče u sebi Dorsenne, pošto se je rastao s markezom. — U takoj su dobroj vjeri socijaliste i to me zadivljuje. Mene je počastio tiradama, ali koja mladost duše u tom starom istrošenom stroju! — I on gledaše još časak pogledom, u kojem bijaše bar toliko zavisti, koliko samilosti prema borcu osakaćenu kod Pataya, kako je odmicao ulicom Propagande. Sakatost još više isticaše visinu i mršavost Montfanova stasa, dok je koracao, uspravljajući se, naglim korakom, kaki se opaža u čudaka. Oni slijede svoje misli umjesto da paze na predmete. Pomnja, kojom se je ovaj uklanjao strani suncu izvrženoj, držeći se hladovine, pokazivaše nagon stara Rimljanina, što poznaje opasnost prvih proljetnih zraka sunčanih, koje su tako pogubne pod ovim modrim nebom. Časkom se ustavi Montfanon pred jednim od mnogobrojnih prosjaka, što ih sila ima oko Španjolskog trga, da mu udijeli milostinju, koja je tim još više vrijedila, što se je morao mučiti svojom jedinom rukom, tražeći novac u džepu. Dorsenne dobro poznavaše tu originalnu ličnost, koja nije nikad mogla reći: — ne — onome, tko bi u njega tražio kaku veliku ili malu milost. Poradi toga i bijaše neprijatelj lijepe Fanny Hafner neprestano u stisci, premda je imao četrdeset tisuća franaka i živio sasvim jednostavno. I ovaj kup skupe relikvije Montlucove dokazivaše, da je njegovo neprijateljstvo protiv dražesne kćeri baruna Hafnera prešlo u strast. U svakom drugom slučaju bio bi mladi romancier, koji se naslađivaše takim opažajima, ironično promišljavao o toj nuanci čovječje duše, koja se u ostalom lako dala protumačiti. Bilo je u tome više nerazborita nagona, nego što je Montfanon sam slutio. Stari borac ne bi bio sebi dosljedan, kad ne bi imao u pitanju pasmina inkvizitorske bespristranosti, pa mu je dostajala jednostavna sumnja o žudijskom podrijetlu, da se ozlovolji protiv Fanny. No tome je bilo evo ovako, kako govoraše Dorsenne: da se je mlada djevojka priznala židovkom, vršeći svoje vjerske dužnosti sa žarom, on bi je štovao, uklanjajući joj se, i nikad ne bi o njoj govorio s takom mržnjom. Pravi razlog neprijateljstvu bijaše to, što je kardinala Guérillota ljubio strasno i ljubomorno, kako je radio u svim stvarima, pa nije mogao oprostiti gdjici. Hafner, što se je uvukla u sklonost svetog prelata, usprkos njemu, Montfanonu, koji je uzalud upozorivao nekadašnjeg biskupa od Clermonta na nju, držeći ju za najopasniju spletkaricu. Mogla je do volje kroz mjesece i mjesece povećavati dokaze o istinitosti svojeg srca i kardinal ih priopćivati strašnome markezu; tvrdoglavac im ne htjede vjerovati i svako dobro djelo njegove neprijateljice uvećavaše mržnju, ogorčavajući čuvstvo neugodnosti, što ga je u njega pored svega budio nejasni neki osjećaj nepravednosti. No jedva bijaše Dorsenne počeo koracati prema palači Castagna, već u brzo zaboravi gospodjicu Hafnerovu i predsude Montfanonove, misleći samo na riječi, što ih ovaj bijaše izustio o povratku Boleslava Gorke. Ta je novost morala biti neiščekivana, te je pobudila u spisatelja tešku zabrinutost, jer on se i ne obazre na dućan francuskog knjižara na uglu Corsa, da vidi, da li se već sjaji željno iščekivani natpis „Četrdeseta tisuća“ na njegovu posljednjem djelu, *Églogue Mondaine,* što je u jeseni izišlo s uspjehom, koji je njegova nenazočnost u Parizu ipak umanjila i naškodila mu, jer ne bijaše u svezi ni s kojim književnim krugom. Nije više ni mislio na dietu, na koju je pazio poradi pretilosti, povodeći se za lordom Byronom, ne gledajući, da li mu je dieta uščuvala otmenu silhouetu, na koju bijaše kao lijep čovjek i gizdelin toliko ohol; a ipak bijaše dosta sjajnih stakala na putu, kojim je išao, da dodje sa Španjolskog trga palači Castagna, koja se u svojoj tamnoj ogromnosti koči na obali Tibrovoj, na kraju ulice Giulia kao pendant divnoj palači Sacchetti, remek-

*

djelu Sangallovu. Dorsenne nije ćutio ni svojeg običajnog užitka pri toj slici, išaranoj uspomenama, što ih u svakog čovjeka, koji je nešta čitao, budi šetnja po ulicama rimskim. A ipak je prošao u dvadeset časaka, što je trajao njegov hod do urečenog sastanka, mimo zgrade, u kojima počivahu vijekovi povjesti. Najprije bijaše tu prostrana palača Borghese, piano Borghesâ, kako je nazvaše poradi oblika glasovira, koji oblik joj podade graditelj, sjajan spomenik, što će za dvije godine kasnije da postane pozorištem još tužnije izložbe, nego što je ona u palači Castagna, i propasti, koja nije bila zaslužena, kao propast kozmopolitskog nasladnika, kaki bijaše Ardea. Ne podsjeća li se čovjek cijelog Rima pred tim velebnim orijašem, koji je nazvan imenom pontifika, što je dovršio gradnju Svetog Petra i stavio na vrhuncu krova uz kneza apostolskog svoj oholi natpis: *Paulus V. Burghesius Romanus?* Dorsenne jedva rastreseno svrne okom na raskošnu gradjevinu, a deset časaka kasnije i ne zamijeti pročelje Svetog Louisa, predmet Montfanonova obožavanja. Ako spisatelj i nije pokazivao iste pobožnosti spram ove relikvije stare Francuske, koju je gojio markez, ipak ne bi nikad propustio da učini svoj književnički poklon grobu Madame de Beaumont, onome *Quia non sunt,* natpisu, što ga je Chateaubriand stavio na kamen mile pokojnice, za cijelo sa više taštine nego ljubavi! Po prvi put Dorsenne i ne pomisli na to; zaboravi napasti oči na rococo-vodoskoku na trgu Navone, na istom trgu, na kojem bijaše Domicijanov cirk, i na kojem se javljaju uspomene na okrutne svetkovine carskog Rima; — a dva koraka odatle okljaštren kip, što čini ugao palače Braschi, toga Menelaja, koji je ironijom sudbine spao na Pasquina Pasquinadâ, pa opominje na duševno osvojenje Rima od helenskih umjetnika; — a dva koraka dalje velika žila korsa Viktor-Emanuelova prikazuje snagu preporoda današnjeg Rima; — a još dva koraka dalje podsjeća palača Farnese u isti mah na veličine moderne umjetnosti i na tragediju savremenih monarhija. Ne čini li se, da je na mračnoj priječnici ovoga orijaškog sarkofaga, koji bijaše utočištem zadnjemu napuljskomu kralju, utisnuta misao Michel-Angelova? Ali tko hoće da se poda ovomu čaru historijskog diletantizma, u gradovima, duge i velike prošlosti, mora da ima sasvim slobodnu dušu. Pa premda je Julien sebi laskao, da je umno biće, koje stoji nad uzrujanošću, što ju pobudjuje gannće i premda se još k tome divio riječi onog, koji tvrdjaše, da nikad nije oćutio tuge, u kojoj ga ne bi sat čitanja utješio, ipak nije pri ovom hodu imao svoje običajne slobode duha, dok je išao do „ljudskog mozaika“, kako bijaše slikovito rekao, jer neprestano navraćaše i izvraćaše u sebi pitanja:

— Boleslav se Gorka povratio? A ima tomu dva dana, što sam čno, da mu se njegova žena ne nada prije budućeg mjeseca . . . Montfanon ipak nije halucinant... Boleslav se Gorka povratio? I upravo u čas, kad je gospodja Steno čisto poludila za Maitlandom, jer zaista je luda. Prekjučer ga je na ručku kod sebe gledala, da je bilo sablažnjivo. Gorka je to zimus slutio. Kad je trebalo po prvi put da Amerikanac slika portret Albin, Poljak je sve prepriječio. Montfanon ima pravo, govoreći o nesuglasju medju ova dva čovjeka. Kad je Boleslav otputovao u Varšavu, jedva da su se Maitland i grofica poznavali, a sada! . . . Ako je ovako došao, onda je to znak, da zna, kako je nadomješten. Bit će da ga je obavijestio koji neprijatelj grofičin, ili Maitlandov znanac. Take se prostote zbijaju medju dobrim drugovima . . . Ako Gorka, koji puca iz pištolje kao Casal, ubije u dvoboju Maitlanda, bit će bar nekoliko lažnih Velasqueza manje, i mene je za to toliko briga, koliko za moj prvi članak. Ako se osveti svojoj ljubovci radi prevare, i to će mi biti svejedno, jer ta Katarina Steno je prevelika ženskara! . . . Ali šta će moja mala dražesna Alba, ako bude sablazni, ako krv poteče poradi ludovanja njezine strašne matere, ona, koja sad već sve to naslućuje i poradi toga toliko trpi . . . Gorka se povratio? . . . I on mi nije o tome ništa pisao, meni, koji sam iza njegova odlaska tolika pisma od njega primio, meni, kojega je zadnje jeseni izabrao za pouzdanika svoje ljubomornosti, pod izlikom, da ja poznajem žene i tom lijepom taštinom da me nadahne za koji roman . . . Ova tišina i taj povratak ne miriši više romanom nego dramom, a od ovakog Slavena, kaki je Slaven ovaj, treba čovjek da sve očekuje. Sada ću znati, na čemu sam, jer morat će doći u palaču Castagna. Valjda će pratiti svoju ženu, kako bi vidio svoju nekadašnju ljubavnicu jedno jutro ranije. Nekadašnju ljubavnicu? . . . Ne. Ta situacija još nije pročištena . . . Volio bih, da je sad na Visli, bio bi manje opasan! . . . Uboga dražesna Alba!

Taj mali, unutrašnji monolog nije se mnogo razlikovao od onog, što bi ga u sličnim prilikama izgovorio koji mu drago mlad čovjek, što se zanima za djevojku, koje se mati zlo vlada. Bila je to ganutljiva, ali dosta obična situacija i nije baš trebalo mladome romancieru doći u Rim, da ju proučava cijelu zimu i cijelo proljeće na vršku svojeg književničkog častohleplja. Ako mu nije bilo stalo samo do proučavanja, imao je Dorsenne vrlo jednostavno sredstvo, kojim mogaše prepriječiti, da njegova „mala prijateljica“, kako je nazivaše, ne bude nesretna zbog zla vladanja svoje matere, koja nije pazila na svoje godine. Zašto ne zaprosi njezine ruke? Bijaše se obogatio baštinom, koju su književarski uspjesi još povećali. Jer od prve knjige *Études de Femmes,* koja je izišla godine 1879. i osnovala njegov ugled, ne ostade neopažen nijedan od njegovih petnaest romana i zbiraka pripovijesti. Njegova lična slava bila je jednaka obiteljskoj, jer njegov djed bijaše bratić onomu hrabromu gjeneralu Dorsennu, kojega je Napoléon mogao na čelu garde nadomjestiti samo Friautom. Tu je sve rečeno jednom riječi. Premda baštinici junaka iz dobe carstva

ne htjedoše nikad priznati tog srodstva, Julien je u nj vjerovao i kad bi komu odgovorio na laskanje o vrsnoći njegovih djela: „U mojim je godinama počinjao moj praujak kao pukovnik garde drugih stvari . . .“ govorio je tako u dobroj vjeri. No na tu mogućnost nije trebalo misliti, jer bi ga takova, kakav je bio, primila za zeta grofica Steno, koja je svojim neograničenim ljubavnim odnošajima pokazivala, da joj nije do razlike staleža. A opet je mogao predmnijevati, da će ga mlada djevojka zavoljeti, jer je imao lijep, inteligentan i fin obraz, pa elegantan stas, ma da mu je bilo već trideset pet godina. No ništa ne bijaše dalje od njegove misli nego takova osnova, jer stupajući stubištem palače, u kojoj je nekoč Urban VII. obitavao, nastavljaše dalje, samo drugim riječima monolog, što ga je govorio putem, kao vrst nehotične „kopije“, koja se po nagonu utisne u mozak čovjeka književnika, što se je previše zanimao literaturom. Katkad zauzme odredjeni oblik, i to je najjasnije od svih stalnih bezličja i najrazumljivije i nenaučenjacima, koji duboko ne misle i na svoju sreću ne upadaju u vječno ropstvo previše točne riječi i presavjesne misli.

— Da, uboga dražesna Alba! — ponovi on. — Koja šteta, što nije ono pred četiri mjeseca došlo do udaje za brata grofice Gorka. Toj nemoralnosti, koja bi ležala u ulasku u obitelj žene ljubavnika njezine matere, moglo bi se kroz prste progledati. Ali barem bi tu bila ta pogodnost, da Alba ne bi nikad ništa doznala, pa bi nešta dobro bilo u toj povoljnoj kombinaciji, kojom ju je ta mati svezala prijateljstvom s groficom Gorka, da ih obje još bolje zaslijepi. Danas bi Alba bila lady Ardrahan, došla bi u taj čvrsti engleski život, koji ojačava moralni život, kao što vam gora krv ojačava, pa bi bolje bilo, nego da je dadu za kakog slabića ovdje ili gdjegod drugdje. Poslije će ga ona varati, kao što je njezina mati varala pokojnog Steno-a, može biti baš sa mnom zbog uspomene na naše lijepo i čisto sadašnje prijateljstvo — a to bi bilo i previše melankolično . . . No, ne mislimo na to! . . . To je budućnost, o kojoj i ne znamo, da li postoji, a sadašnjost postoji i njoj pripadaju sva prava . . . Sadašnjosti, jer contessini imam da zahvalim najljepše svoje rimske dojmove, taj pogled njezine mladosti, ne sasvim sretne, a u ukrasu tako velike prošlosti. I ovo je još jedan dojam, koji treba znati okusiti: posjetiti tu palaču, što je na dražbi, s ovim krasnim djetetom, nad kojim visi prijetnja ove drame. Šta traži *lo — gika,* kako bi rekao moj prijatelj Beyle? Da se moram radovati, što je grofica Steno tako galantna, jer inače ne bi u njezinoj kući vladao taj duh i ja ne bih nikad živio s malom tako prijateljski. Da se radujem, što je Ardea taki nasladnik i k tome ludjak, što je izgubio na burzi svoj imutak, pa je sindikat vjerovnika pod predsjedanjem gospara Ankone dirnuo u njegovu palaču. Jer inače ne bih došao u zgodu, da se uspnem hodnicima tog papinskog stubišta, ni da promatram ostanke grčkih sarkofaga, što su uzidani u zidovima, i taj tako zeleni vrt. — Što se Gorke tiče, on je mogao doći s trideset i šest drugih razloga, a ne radi ljubomora; Montfanon ima pravo, Katarina je dosta lukava, da im objema zamaže oči, slikaru i Gorki. Ona će navesti Maitlanda da vjeruje, kako ona Gorku prima samo radi gospodje Gorka, kako bi tako zapriječila, da ne uništi igrom tu izvrsnu ženu. Boleslavu će pripovijedati, da izmedju nje i Maitlanda nema ništa do platoničkih rasprava o isporedjivanju talenta Rafaelova i Peruginova... A ja bih bio veća luda nego ove dvije prevarene lude, da izgubim ovaku priliku. Ne može se svaki dan desiti zgoda, da čovjek može vidjeti, kako na bubanj dolazi pranećak jednog pape, poput prostog ciganina . . .

(Nastavit će se.)

„Pjesnik i vila“, pjesma kneza Nikole.

Obznanio dr. **Milivoj Šrepel.**

I opet dolazi vila crnogorskoga gospodara rodu u pohode, donoseći sa sobom prekrasan dar, ili da pravije rečemo, uzdarje za onu ljubav, koju osjećaju Hrvati i Srbi prema svomu pjesniku. Imali smo prilike, da ocjenjujući „Potonjega Abenseraža“, „Hajdanu“ i „Pjesme“ iznesemo na vidik sve vrline pjesnikova talenta i obilježimo glavne značajke njegove zagrijane poezije. I najnovije djelo njegovo ujamčuje, da je knez Nikola pravi pjesnik svoga naroda i da mu je vila još uvijek u punom jeku snage. Ne ćemo da ponavljamo, što smo već rekli o njegovoj poeziji, nego ćemo radije u kratko upoznati vrijedne čitatelje s najnovijom njegovom pjesmom „Pjesnik i vila“.

Ni u jednom djelu ne pokazuje nam se pjesnikov romantični idealizam u tako žarkom svjetlu kao ovdje. Laka, slobodna, zračna fantazija pjesnikova nigdje ne miješa zbilje sa nemogućnošću tako, kao u ovom djelu. Ono, što je blizu i što je daleko, sadašnjost i prošlost, božanske stvari i čovječje, pučka predaja i umna alegorija nigdje se ne ukrštavaju u tako živu simbolsku cjelinu kao upravo u „Pjesniku i vili“. Ovo je zajamačno najromantičnija pjesma kneza Nikole. Množina slikâ, koje nam prikazuju razna čuvstva i misli, portrete i svjetske prizore, sasvim odgovaraju pjesnikovu zanosu za srednji vijek, za Dušanovo carstvo, — potpuno pristaju njegovu

snu o jedinstvu Srbâ. Gledajući krutu zbilju, pjesnik bježi u carstvo lijepih sanja, te jedini izlazak iz sadašnjih ponora nalazi u *slozi* srpskoga naroda.

Narodna sloga i san o Dušanovu carstvu dva su stožera, oko kojih se okreće cijela pjesma. Prema njima je pjesnik udesio koncepciju svoje pjesme.

U početku pjesnik poletnim riječima priziva vilu, da se opet s njime porazgovori. Vila dolazi i videći pjesnikovu zabrinutost oštrim riječima kori sadašnje Srpstvo. Pjesnik ga brani, i ako ne taji njegovih mana. Ali mu vila srdito odvraća, pa medju inim pogrješkama prebacuje Srbinu:

Čas se srči na Rusiju,
Čas s Bugarskom kavgu traži;
A s Hrvatom, prvim bratom,
Sve začepak ište vraži.

A Čeha je otudjio,
Tek ga jedva on poznaje
I mudrost mu i vještinu
On za lijek pripoznaje.

Poljačka ga strašna sudba
Niti boli, nit je čuje;
A jadnoga što Slovaka
Lanac šteže — stalo mu je!

Slovenačke mrtve straže,
Spram zapada koja bdije,
Žlje se sjeća, žlje je cieni,
Kao da je zbilja nije!

Ali ju popravlja pjesnik:

Starijega brata Rusa,
Kao oca poštovaće,
Za Hrvata, svog blizanka,
Kap potonju krvi daće.

Svu ostalu braću ljubi,
I sudba ga njina briži:
Kako ne će, je l' mu iko
Od te druge braće bliži?

Vila tad stane koriti i samoga pjesnika-vladara, što samo pjeva, a ne nastoji pridignuti sav narod. Pjesnik poznaje svoje vrijeme i ljude, nije on tako lake vjere kao vila, pa zato je oprezan, gdje bi se vili htjelo neodvlačne borbe. Zato moli vilu, neka mu kaže, kako je u nebesima, jer mu treba mira i utjehe poslije misli o srpskom zlu. Vila mu stane kićenom besjedom opisivati nebeski raj i pripovijeda mu, kako je molila Boga, da joj dade crne oči namjesto plavih; a Bog ju zato kazni, a od suza, što ih je prolila, stvorilo se Skadarsko jezero. Kasnije se Bog odljutio i ona ugleda Skadarsko jezero, Crnu Goru, najljepši kraj, što ga ima svijet. Ovaj joj kraj daje Bog za miraz, ovdje će ona pjesmom tješiti i razgovarati junake. Tako se rastaje pjesnik s vilom, pa će se s njom opet sastati na proljeće, kad stane nicati cvijeće.

Ovim krasnim uvodom, u kojem je na veoma poetičan način spojena briga pjesnikova oko Srpstva i njegova ljubav spram Crne Gore, pjesnik nam otvara perspektivu u daljni tečaj pjesme. Njime je pjesnik ujedno podao djelu pravu „lokalnu boju“, koju je održao diljem cijele pjesme, pa ujedno na pravi romantični način spojio ljubav k domovinskoj crnogorskoj prirodi i sanjarstvo o velikoj budućnosti srpskoj.

Na proljeće izlazi pjesnik, da se opet sastane sa vilom, i nadodaje nekoliko strofa o svojem vladarskom radu, da u narodu svome uvriježi štovanje Boga, pravdu i slobodu.

U to dolazi vila, pa dok je pjesma prije tekla u svečanim osmercima, ona se sad javlja živim četvercima, u kojima vila nuka pjesnika, da poleti na osvetu i na spas naroda. Pjesnik joj odvraća, da je crnogorska sablja uvijek znala vojevati za slobodu, ali bi se ludim zvao, tko bi ju danas izvadio, jer nema — *sloge*. Vila mu doziva u pamet prijateljstvo njegovo sa ruskim carem, ali ju poučava vladar, da se ona slabo razumije u politiku, te ju moli, da s njime pregleda Crnogorska mjesta, najpače svoje Skadarsko jezero. Tako dolaze mišlju do stare Duklje, svjedokinje rimske veličine, pa im se tako sasvim prirodno nameće refleksija o starom Rimu i o uzrocima, zašto je propalo rimsko carstvo.

Sve će panut, što na pravde
Sveti osnov ne poniče!
Teško onom, ko se bašti,
I u tudje koji tiče.

Vila mu dovikne, da ne bi vrijedjao tudjega, kad bi nastojao okupiti srpske zemlje. Njihov se razgovor opet vraća na Rim, pa pjesniku veli vila, da je u Rimu nastalo novo Petrovo carstvo:

U njem zače novo carstvo
Na temelju od istine,
Te će ono biti trajno,
Nadvrć prvog' veličine!

Pjesnik se žali na sadašnjega čovjeka, i pita:

Je li uzrok vijek ovi
Elektrizma i od pare,
Te se čovjek ne uvrza
Već u ljude one stare?

Žali se i na žene, ali mu vila krati, da nastavi, jer ga sjeća, kakovu je vrijednu ženu dobio za drugaricu. I sada počne vila kazivati prošlost Srbâ počevši od njihove seobe na jug. Kronologijskim redom napominje vila sve vladare srpske i zgode njihove, iznosi žalosne dogadjaje Srpstva sve do onoga svijetloga vijeka, koji je Srbin dočekao istom sa kućom Nemanjićâ. Sad ona stane slaviti slavne dane Nemanjićâ, opisivati sreću naroda, koji je umio ljubiti gospodare svoje, i napominjati veliku težnju naroda, da zadobije „krunu Istoka“. Slušajući pjesnik ove riječi, udara u zanos i žali, što nije živio u to doba. No vila mu veli, da Srpstvo danas s nadom gleda u njega, i nuka ga, da pregne. Njezin nagovor na koncu izostavlja pjesnik i dodaje:

Ovo će se ispisati,
Kad usane ova ruka,
Il' kad mi se mili narod
Od sadanjih trsi mukâ!

Tad vila nastavi pripovijedati sudbinu vladanja Nemanje, koji je udario prvi jaki temelj srpskoj državi; slavi Savu i redom riše prošlost srpsku. Ne ustručava se opisivati i grdnih ubistva, koja su se dogadjala na srpskom prijestolu, dok ne dodje do Dušana, koji pogibe pod Carigradom, i do nevjernoga Vukašina. Svoje kazivanje završuje s potankim opisom kosovskoga boja, kod kojega glavni uzrok nedaće odbija vila na Rim, koji je uskratio pomoć! Pjesnik se žali na groznu sudbinu kosovsku, a vila ga tješi, da je to posljedica starih zala, i pokazuje mu, kako je Srbin i poslije katastrofe na Kosovu polju rodio niz despotâ, koji su se proslavili junaštvom, i red patrijarâ, koji su sokolili narod. Poslije pada carstva zbježalo se Srpstvo u planine i gudure, gdje su se sačuvali Lazarevi amaneti — slobode i osvete! Kosovo je zanijelo Crnoga Gjorgja, uzdiglo duh šumadinske raje, nadisalo crnogorske vladare u svetoj borbi za slobodu.

Jek potonje srpske pjesme
Njegoševom lirom ječi!
Zvekom sablje Lazareve
Danilova sablja zveči!

Tako se završuje pjesma.

Knjiga obseže 205 stranica, a najveći dio pjesme zaprema *povjest srpskoga naroda,* na ime od stranice 88. do kraja. Samo kazivanje povjesti prekida pjesnik lirskim mjestima, kao što je na primjer želja pjesnikova, da je živio u doba Nemanjića, ili nagovor vilin, da se pjesnik lati oružja. Osobito je sretna pointa, kad vila kazuje, kako je poslije smrti Dušanove kod nesloge srpske dobježala u Zetu i molila se Bogu za spasenje naroda! Za sličnom svrhom ide pjesnikovo prizivanje osvetničkih duhova, kad se govori o Vukašinu. Do kolike se visine podiže pjesnikova snaga, neka posvjedoče riječi u toj zgodi:

Zagrmite, Nemanjići,
S anatemom na grešnike!
Ali narod poštedite,
Kun'te samo izdajnike!

Pa mi sada dozvolite,
Zavjekovnoj pokajn'ci,
Da v' orošen suzom vienac
Rukom stavim na grobnici!

Pjesnički je shvaćena situacija, kad vila želi, da se sakrije u planine, dok se drugi Dušan rodi, a pjesnik ju odvraća od toga i veli:

Svakoju mi dušu pazi!
Guslare mi nadahnjivaj!
Pa o skoroj i o boljoj
Budućnosti, drûgo, snivaj!

Za istom svrhom ide i onaj momenat, kad vila priča, kako je sa Goleša promatrala kosovski boj. Tim postaje slika plastičnija, a dokida se jednoličnost historijskoga nabrajanja. Ovi su „intermezzi“ pravi biseri u tom historijskom lancu. U njima je lirska duša pjesnikova našla prilike, da dade oduška svojim rodoljubnim čuvstvima.

Ova je povjest srpskoga naroda ispjevana na lirski način, po njoj postaje pjesnik romantično-lirskim Kačićem srpske istorije. Nama se ipak čini, da je veliki opseg ove pjesnički opjevane narodne povjesti donekle na štetu samoj ideji pjesme; jer dok nam pjesnik zanosnim riječima ističe potrebu narodne sloge, mora u povjesti nebrojeno putâ prikazivati grdna ubistva i prevare na prijestolu, a neslogu u narodu. Tako njegov zanos za prošlim vremenima donekle gubi tlo, jer čitatelj ne žali, što je nestalo takove prošlosti. Možda bi bilo dosta, da se je pjesnik zadovoljio slikom sjajnih dana kuće Nemanjićâ i refleksijom o Kosovu polju. Kontrast prošlošti i sadašnjosti bio bi silniji, životvorniji. Što se pak tiče samoga shvaćanja historijskih činjenicâ, pjesnika ne podvezuje stroga kritika, jer ne ide za naučnom svrhom, nego za umjetničkom. Zato propuštamo raspravljati i o medjama budućega srpskog carstva prema hrvatskomu državnomu pravu. Takova pitanja rješavaju veliki historijski dogadjaji.

Ima još nešto, što nam se čini, da nije na uhar pjesmi. Pjesnik je s punim pravom istakao na pojedinim mjestima svoje subjektivno stanovište, napomenuo mnoge činjenice, koje čitatelja upućuju, da sluša viteškoga vladara Crne Gore. Želeći prikazati borbu nemile zbilje sa lijepim idealom, pjesnik se je sretno domislio, da napiše razgovor izmedju sebe i vile. On sam zastupa realni osnov sadašnjega političkoga života, a vila nam iznosi sliku ideala. Premda je romantičnomu načinu prikladno, da miješa zbilju i san, opet se ne čini zgodno, što se pjesnik u pjesmi prikazuje, kao da sada prvi put sluša prošlost srpskoga naroda. Tako n. pr. kad se govori o Nemanjićima, pita pjesnik vilu:

Prijed no mi slavna djela
Staneš redat doma toga,
Bi li, vilo, umjela mi
Kazat nešto, tako t' Boga?

Kakav bješe srpski narod
U te slavne dane naše,
U koliko Nemanjići
Sa sudbom mu rukovaše?

Takovih primjera ima poviše, a bili bi opravdani, da je sva pjesma diljem prikazana kao sanja; ali se tomu protive mjesta, na kojima pjesnik jasno istavlja svoju ličnost i vladarske svoje prilike.

Uza sve to ova je pjesma emanacija pravoga retorično-poetičnoga duha, njom podaje pjesnik svojemu narodu divnu kitu mirisnoga cvijeća sa visine Crnogorskih hridi. Kako su u pjesmi ideali romantični, takova joj je i dikcija — bujna, slikovita, patetična. U njezinu jeziku odjekuje cijelo plemenito srce pjesnikovo, odsijeva sav visoki um vladarev. Sva pjesma nije drugo nego svečana žrtva velikoga svećenika ideji narodne srpske sloge, jedinstva i slobode!

„OSVIT“, slike iz tridesetih godina.

Napisao **Ksaver Šandor Gjalski.** — Izdala „Matica Hrvatska“, godine 1892., str. 351.

Prošlo je već nekoliko dana, što sam pročitao krasnu ovu raduju našega omiljeloga pripovjedača Gjalskoga, kojom je on upravo u najzgodniji čas, o proslavi pedesetgodišnjega opstanka naše vrijedne Matice, obradovao hrvatski čitalački svijet, pak još uvijek stojim pod ugodnim, veličajnim dojmom, koji je ta pripovijetka u mojoj duši ostavila. Ima kritičarska škola najnovijega doba, koja se je prozvala „impresionističkom kritičarskom školom“, a na čelu joj stoje odlični francuski kritičari: Anatole France, Jules Lemaitre i Paul Dejardin. Oni medju ostalim vele: „Mi očitujemo, da svojim čitateljima u kritikama niti što drugo saopćujemo, niti možemo saopćiti, nego svoja lična subjektivna čuvstva. Sve, što vidimo, slušamo ili čitamo, držimo za svoj lični doživljaj, i naša kritika nije drugo, nego pričanje o subjektivnom dojmu toga doživljaja. Nije nas ni briga, što je tko drugi ćutio o toj istoj stvari, koju mi kritišemo, a i ne tvrdimo, da je naš dojam bolji ili gori od njihova. Mi ga prosto opisujemo, kako smo ga oćutili. Kritičar nije ništa drugo, nego čitatelj, što svoje unutarnje pokrete točno motri, pa ih bez koprene iskreno opisuje. Šta za to, ako nam kad i kad dodje srce sa pameću u opreku! Zašto ne bi kritičar mogao i protusloviti sam sebi u svojim ocjenama?“ Kad bi ovo zbilja ovako bilo, ja bih na prosto trebao opisati, kako se je mene dojmila ova u istinu prekrasna pripovijetka Gjalskoga, i moj bi posao bio gotov. Nu te kritičarske zablude, te tvrdnje impresionističkih kritičara, u koliko ih oni drže dogmom, pobio je čuveni kritičar „Revue de deux mondes-a“ Ferdinand Brunetière evo ovako: „Ako kritičar nije drugo, nego čitatelj, onda je bolje, da i ne piše kritike. Što mari općinstvo za lična čuvstva gospode: Francea, Lemaitra i Dejardina“ .... „Ništa nas ne može o tom uvjeriti, da za umjetnost ne ima mjerila. Svako će priznati veću vrijednost Šekspirovim dramama nego drugim nestašnim pozorišnim komadima. U tom sudu ne može nas smesti ni časovito duševno stanje ni čuvstvo, a kritika se i osniva baš na ovakovim absolutno ustaljenim ocjenama“.

Gdje je istina? Da li kao obično po srijedi? Ova borba francuskih kritičara, koja se u prvom redu tiče pozorišnih komada, ipak nam svjedoči, da je i kritika čedo vremena, da je i ona kao i pjesničtvo, što no je njenim predmetom, podvrgnuta zakonu evolucije i selekcije, tomu neumoljnomu prirodnom zakonu, komu se malo po malo sve znanosti i umjetnosti i nehotice pokoravaju. Koliko se je samo u tom pogledu promijenilo od ukočenih nazora slavnoga tumača Aristotelove poetike: Boileaua Desesproa do Hipolita Taina i sintetičko-harmonističke metode slavnoga Danca Brandesa! Još Macaulay n. pr. u svojoj studiji o Byronu s ironijom spominje razne, upravo smiješne metode, kojima je kritika prije pristupala ocjeni najčuvenijih pjesničkih umotvora. Neki Rymer n. pr. tvrdjaše: „Šekspir nije smio učiniti Otela crncem, jer da junak tragedije mora biti uvijek biel“. „Milton, — veli drugi kritičar, — nije smio uzeti Adama za junaka eposu, jer junak epske pjesme mora biti uvijek pobjednik“. Neki Roger Nevdigate, kako nam Macaulay pripovijeda, zahtijevao je čak, da nijedna od pjesama, koja želi steći od njega raspisanu nagradu, ne smije imati više od 50 redaka. Bogu hvala, sve te silne veze, koje su stezale vidokrug pjesnika i kritičara, kao one silne veze egipatskih mumija, danas su pohranjene medju arkivalijama književnosti. — Sinteza i analiza moderne kritike, kako ju danas upotrebljavaju prvaci evropske kritike, ističući višu estetsku vrijednost, pa etični i kulturno-historijski momenat pjesničkoga djela, došla je i kod nas, radnjama naših boljih kritičara, naročito dra. Fr. Markovića i Šrepela do svoje cijene. Ako se naša pjesnička i pripovjedačka produkcija kreće danas na sigurnom tlu savremenoga shvaćanja o uzvišenoj zadaći književnosti, koja u današnjem vijeku materijalizma i pozitivizma treba da vrši kao nikada do sada svoj sveti poziv, u velike ide hvala našu kritiku, koja se je i kod nas već davno izvila iz povoja diletantizma i uspela na visinu savremenoga shvaćanja. Već time, što je n. pr. roman stupio u službu sociologije, psihologije, kao romani Turgenjeva, Zole, Bourgeta, oboreno je staro shvaćanje pjesničke umjetnosti: da je umjetnost sama sebi cilj i svrha. „L'art pour l'art“ ne pristaje danas u vijeku realizma, pak i kroz najumjetnije umotvore Turgenjeva, Dostojevskoga i Tolstoja prosijeva tendencija, poradi koje još slavni Edgar Pue odriče svaku vrijednost pjesmama Longfellowa. „L'art pour l'art“ gubi svoju vrijednost još više, otkad je, kako to umno dokazuje Kapf Esenter, realistički pravac u književnostima sviju naroda udario narodnosnom stazom; baš taj narodni realizam jest razlogom, te je moderni roman, odnosno pripovijetka, tako veliki faktor u kulturnom narodnom razvitku; on je stupio u službu savremene povjesti. Sve to i naša kritika prati, pa je odavna odučila i naše književnike, da se ne daju na pjevanje i prikazivanje osoba, dogadjaja i predmeta, koji sastavljeni iz maglovitih, nevjerovatnih crta, bez obilježja istine, života i realnosti, naročito bez ikakova dodira sa svojim domom i rodom, komu oni imadu biti svjetlonoše, ne mogu zagrijati ni njih same, a kamo li one, za koje pišu. Davno se već i kod nas ne čitaju izljevi opće svjetske boli i tako zvani „loci communes“, bez krvi, mesa i kosti, izmišljene suze i patnje, limonade, zasladjene težnjom,

da se isplačemo i druge na suze ganemo, a radi boli i tuge, koja nigdje ne postoji, nego u mašti mladića, što je nakrcan romanticizmom iz knjiga, kakove se Bogu hvala danas više ni kod nas ne čitaju.

* * *

Književnik-umjetnik, koji je prije, nego li je stupio u javnost svojim književnim radom, prošao sve te mijene književnih pravaca, struja i shvaćanja, pa svojoj individualnoj književničkoj fiziognomiji sigurnom rukom primijenio onaj književnički ideal, koji je iznio pobjedu iz haosa raznih književničkih struja, i stupiv na zdravo tlo etičnim idealizmom prožetoga realizma, uzvio se do glasa i vrijednosti najboljega danas pripovjedača na slavenskom jugu, jest pisac „*Osvita*“, g. Gjalski. Još nije tomu ni 10 godina, što se je pojavio na književničkom polju; od g. 1884. do danas napisao je već cijeli niz pripovijesti i crta, većega i manjega objema, u kojima po zrelo smišljenoj osnovi, sigurnom umjetničkom rukom, neiscrpivom invencijom, a formom sve savršenijom rješava problem za problemom u crtanju duše onoga naroda i kraja, u kom se je rodio, živio i radio, pa otkrivajući njegove rane, njegove osobine, odsjev čovječtva i njegova napretka u njemu, sa težnjama reakcije i evolucije, u pojedinim licima i skupinama, vadjenim iz naroda, prelijeva sve te realističkom istinitošću naslikane osobe, istinitu topografiju, do sigurnosti vjerojatne psihološke situacije, nekom blagom, dirljivom poezijom, onom melankolijom, prirodjenom svjema Slavenima, koja je majka temeljnim, zajedničkim osobinama slavenske duše i slavenskih plemena. Gjalski je realista u pravom smislu riječi i po izboru predmeta i po formi obradjivanja svoga predmeta. Temeljna je crta njegova književničkoga shvaćanja u svjema djelima, da se u borbi realnoga života romanticizam nemilosrdno razbija o realizmu, kao neistina pred istinom, kao magla pred suncem. Već u pripovijesti „Maričon“ pada romanticizmom otrovana djevojka pred hladnim razborom realnoga seljačkoga poimanja o životu. Nemilosrdno padaju i ostale junakinje njegovih pripovijesti, kad romanticizam pomuti ravnotežu njihova umovanja, pak je samo dokaz stalne logike shvaćanja Gjalskoga u tom pogledu, da i Madlena Dumić u „Osvitu“ na kraju onako prolazi sa Kotromanićem.

Još je jedna stalna crta njegova književničkoga rada, a to je psihološka analiza momenta i situacije. Ono filozofsko shvaćanje Götheovo u Wertheru, da je odluka čin momenta, i da zgodan momenat, često puta iznenadan, ponekuda providencijalan, može u jednom mahu stvoriti prelom krize, kojim se na čas poremećena disharmonija povraća u osnovnu kolotečinu, može biti da je razlogom, što se Gjalski kao nenamjerice zaustavlja dubokom psihološkom analizom kod mnogoga na oko sitnoga momenta. To spominjem kao ustuk jednomu inače duhovitom kritičaru, koji je suviše minuciozno psihološko detailiranje shvatio kao pogrješku kod Gjalskoga. Po toj psihološkoj minucioznoj analizi poznaje se i najmanja crtica pera Gjalskoga. Od francuskih pisaca sličan je u tom pogledu Pavlu Bourgetu, samo što se ne može u isti mah o Gjalskom reći ono, što prigovaraju Francuzi Bourgetu, da je više puta suviše doktrinaran psihološki teoretičar, kao n. pr. u lane izašlom romanu: „La terre promise“.

Prispodobimo li s te strane Šenou sa Gjalskim, to ćemo opaziti, da je Šenoa u risanju psiholoških situacija patetičan i sintetičan, dočim je Gjalski analitičar, — neka sredina medju svojim uzornikom Turgenjevom i Bourgetom. U risanju psiholoških situacija Gjalski je prestigao Šenou, a druge naše pripovjedače u tom pogledu sve natkriljuje.

Šta se dakle tiče realističke jasnosti i psihološke vještine prikazivanja, stoji Gjalski na visini prvih evropskih pripovjedača. Realistička odredjenost i jasnost nije baš obična pojava ni u većim književnostima. Još g. 1891. piše čuveni Spielhagen u svojem djelu: „Aus meiner Studienmappe“, u raspravi o radnjama Karla Frencela, da je svakako dobar znak, što se je našao i njemački književnik, koji se je usudio točno označivati i mjesto i vrijeme u radnji svojih pripovijesti. Ponositi se možemo time, da je naš Gjalski i u tom pogledu već od prvoga početka stajao na visini svoga zadatka: on je pejsažišta, da mu ima malo premaca i u većim literaturama.

I šta se tiče prikazivanja otmenoga svijeta, finih manira, nošnje, običaja, konverzacije, kretnje, namještaja, salona, budoara, palače, otmenih misli, ćućenja i načina, kako se izriče to ćućenje u otmenom i neotmenom svijetu, u svemu tomu je naš Gjalski vještak nad vještacima. Ne ima u njega one doksomanije i onih nekuda traženih tricâ u opisivanju sitnih predmeta ekonomije pojedinih pripovijesti, koja nam je zazorna kod Balsaca. Pisac i ne treba da drži svoje pripovijetke i romane kao priliku, da nas prisili, da se divimo njegovoj svestranoj obrazovanosti; umjetnost treba da je umjetniku više od znanosti. Već je pogrješno mišljenje, da je umjetnost popularizovanje znanosti, ali je upravo grijeh: zamjenjivanje doktrinarnosti sa umjetnošću. Ovo treba uvijek i uvijek na umu imati, da se ne sadje sa puta umjetnosti na stranputicu. Meni je milo, što mogu reći, da naš Gjalski nije u tom pogledu prešao do sada preko granice.

Nije dakle ni čudo, što se našemu Gjalskomu i u prijevodu divi i strani svijet, i da on čini hrvatskomu imenu čast i pred obrazovanim stranim svijetom. Prevodilac Matavuljevih i Lazarevićevih pripovijesti na švedski jezik Jensen trebao je, da makar koju pripovijest Gjalskoga prikaže svojim zemljacima; onda bi oni imali još više razloga pokajati se, što su sumnjali, da i ovdje na njima dalekom jugu imade narod, koji ne samo može, već je u istinu imao i ima pisaca, koji pišu o otmenim predmetima i otmenim načinom.

* * *

Sve osobine neobičnoga pripovjedačkoga dara Gjalskoga izbijaju iz njegove pripovijesti „Osvita“. Po umjetničkoj tehnici i po izboru i znamenitosti predmeta ova njegova radnja natkriljuje sve ostalo, što je on do sada napisao. Gjalski je ovu svoju radnju nazvao: „slike iz tridesetih godina“; a u istinu to je roman u pravom smislu riječi, prikazujući nam u umjetničkoj cjelini znamenito doba naše povjesti, koje se može uzeti kao epilog prošlosti i prolog našega književnoga, političkoga i socijalnoga preporoda. Predmet ovomu romanu jest, kako to prikazivač najnovijih „Matičinih“ knjiga u 48. br. „Vienca“ od g. 1892. u kratko ali zgodno veli: „vjerna i živa slika iz hrvatskoga narodnoga života od godine 1832—1835. i crtanje raznih priprema našemu narodnomu preporodu, za pravo svitanje ilirizma“. Radnja Gjalskoga kreće se posve prirodnim pravcem moderne pripovijetke. On je sa svojim pripovjedačkim darom stupio u službu svoga naroda, i njegova pripovijetka stupa utrenikom narodnosnoga pravca, kako to traži Kapf Esenter za svu modernu realističku pripovjedačku književnost. Ovo je prvi roman Gjalskoga iz historije, i kad se je on kao realista dao na pisanje historijskoga romana, posvema je prirodno, da si je odabrao predmet iz najbliže historije. Pisanje romana iz daleke davnine daleko bolje polazi za rukom piscima idealističkoga i romantičnoga pravca. Veliko je pitanje, da li bi Turgenjev bio uspio u pisanju historijskih romana iz daleke davnine. I Daudet je vrlo oprezan u izboru historijskoga predmeta, jer je on realista. — Ne uspije li n. pr. naš inače vrlo daroviti pripovjedač Kumičić u svojem velikom historijskom romanu: „Zrinjsko-frankopanska urota“, bit će jedino to razlogom, što je on realista. Ovo ne izričem kao presudu, da ja dosele držim taj Kumičićev roman neuspjelim, — ta taj roman nije još svršen, pak se o njem i ne može suditi. — Ele, mi treba da budemo zahvalni g. Gjalskomu, što si je izabrao ovako zgodan, a i za nas tako znamenit predmet za svoj historijski roman. Sva je prilika, da će pisac, koji je ovako prekrasno prikazao prolog veličajnoga pokreta hrvatskoga naroda pod dojmom novih ideja sa zapada, i sam taj pokret pod imenom ilirskim u cijelosti prikazati sve do najnovije i konačne pobjede pod zastavom Hrvatstva.

Ovaj prolog u tu jedinstvenu velepjesan našega narodnoga uskrsnuća izveden je upravo divno u svakom pogledu.

Danas nam je već prilično poznato gradivo za historiju onoga doba. Lijepe radnje našega umnog povjestničara Smičiklasa (životopis Babukićev, akademijska radnja o Kukuljeviću), naročito upravo monumentalna „Spomenica“, što ju je izdala „Matica“ medju knjigama za god. 1892., bile bi gotovo dovoljne za pragmatičkim rasporedjajem pisanu historiju dogadjaja onoga doba, ali je zasluga Gjalskoga, što je on iznio dušu onoga znamenitoga doba, bez kojega ne bi danas bilo nas Hrvata. Njegova je zasluga, što je on prelio poezijom svoje plemenite patriotske duše te dogadjaje, pa zaronio u društveni život onoga doba i u dušu ljudi iz onoga vremena, zamislio sliku tako vjernu, tako milu i tako umjetnički složenu, da čisto osjećamo dah onoga vremena i da nas obuzima zanos prvih svjetlonoša našega preporoda. Poznato mi je, kako je trudom marne pčele umni pripovjedač sakupljao i izučavao sve potankosti iz onoga doba, kako mu nikada nisu mogli dosta namaknuti rukopisa, knjiga i novina, kako je neprestance tražio sve više i više u strahu, da ne naslika nedoličnu sliku onoga svetog doba povjesti svoga naroda. Neka se tješi, slika je vjerna i upravo minuciozno izdjelana; a što je glavno: kroz nju vije vjetar iz onih vremena, zalijeva ju sunce onoga doba, osobe njegove veličajne pjesme jesu vjerno pogodjeni tipovi iz onoga vremena; to ćuti naše hrvatsko srce, koje se trese od radosti i treperi od strahopočitanja pred tako nesravnjivo krasnim portretima naših djedova, roditelja našega današnjega narodnoga i kulturnoga bića. — Teško da bi i najpedantniji arheolog mogao naći anakronizam u toj velepjesmi, počevši od toalete pojedinih lica, do lektire i konverzacije ondašnjih gospodja i gospode. Ta slika posve odgovara onoj slici, kako si ju zamišljaju oni, koji su to doba proučavali, ali koji se čude, što se je našao čovjek, koji je to umio u onako jedinstvenoj cjelini i prikazati. Dakako, čudo je umah manje, kad se zna, iz koje je kuće nikao Gjalski, tko su mu bili umni roditelji, vrijedni otac, sav prožet zanosom za ilirstvom, koje ga je grijalo, i dobra mati, rodjaka umnomu pjesniku naše mile pjesme: „Lijepa naša domovino“, Antunu Mihanoviću. U istinu, mi smo sretni, što se je našao tako zgodan pisac za tako znamenit predmet.

* * *

Tužno je i žalosno bilo ono doba. O narodu našem nije se vodio nigdje račun. Naša inteligencija bila je ili odrodjena, ili odgojena tudjinskim duhom, a o narodu u pravom smislu te riječi ne može se ni govoriti. Seljačtvo: bijedni kmetovi vlastele, jadno roblje neznanja i neimanja. U inteligentnim krugovima govorilo se: francuski, magjarski, njemački, latinski, a svoga narodnoga jezika stidio se je velikaš, plemić i gradjanin. Takova je slika onoga vremena, tako ju opisuje i Gjalski u „Osvitu“. Ne crta ju on suhoparnom, historijskom parafrazom, već nas uvodi u dvorove biskupske, u dvorove plemića, u dvorove činovnika, svećenstva, svagdje u živoj slici vidjamo karakteristiku toga doba: i na igranci kod vladike Alagovića i u kući odrodjenoga Dumića i u domu rodoljuba doktora Lubenčića. Sve struje, sve nianse onoga doba zastupane su tu ženskim i muškim licima romana. Simpatična mala Ženika Žitkovićka osjeća već rodoljubno, dok se Madlena Dumićka nikako ne može zagrijati za ideje, što ih širi grof Janko Drašković i Ljudevit Gaj a na usta njezina dragana Ivana Kotromanića, glavnoga junaka toga

romana. Ovako u raznim bojama diljem romana prikazane struje od časa do časa sakuplja u jednoj prizmi, da se vidi, kako se ipak malo po malo izvija ona konačna struja, koja održi pobjedu, na pr.: na str. 253., gdje opisuje umovanje Ivana Kotromanića o raznim strujama onoga doba. Kao pravi epski umjetnik, a roman je ep u prozi, Gjalski od časa do časa ovakovim refleksijama pojedinih lica zaustavlja prebrzi tok radnje.

Cijela stafaža romana vjerna je slika onoga vremena, i upravo je čudno, kako se ta stafaža jasno vidi kroz svu silnu množinu osoba, koje tu stafažu oživljuju. Ni u jednoj radnji Gjalskoga ne ima tolika množina osoba, pa ipak nijedna ta osoba nije izlišna, nijedna drugoj u umjetničkom pogledu ne smeta, sve se lako i neprisiljeno kreću, ne ima tu guranja, perspektiva je jasno odredjena, kretanje skupina živo, pristojno, prirodno, dolično prema važnosti osobe; plastički „mise en scene“ upravo je savršeno umjetnički izveden.

Ostajmo još kod stafaže. Općenitu sliku onoga doba, kako ju u početku ovoga odlomka naslikasmo, a koja je kao veliko platno pod cijelom radnjom rasprostrta, oživljuju pojedini prizori, u kojima izbija živi odjek karakteristike onoga doba. Eno već u I-vom odlomku, na str. 18. upravo klasičnoga prizora: „Kroz poluotvorene kapke altanskih vrata biskupskoga dvora domnije iz vana težačka pjesma . . . . . onako tugaljiva i od drevne starine tajinstvena seljačka hrvatska pjesma. No — ovdje je nitko nije razumio i kao zastidjena od pjesme priznavala su sva ova krasna lišca oko Tivadara, da su uvjerena o istinitosti rieči njegovih. *I nastojalo se je dignutim i žamornim glasovima zatomiti i sakriti skromnu pjesmu*, procvjetalu *na rodjenoj grudi*“.

Isto je tako divna karakteristika jadnoga književnoga stanja u govoru Aurela Muževića na str. 86. U nekih dvadeset redaka izbraja Aurel Kotromaniću svu tadanju hrvatsku literaturu. Još je jača ta karakteristika u momentima, gdje Kotromanić, spremajući se, da piše hrvatski, opaža, kako po gotovo ne može ni dvije izreke sastaviti.

* * *

Sve ove epizodne karakteristike sastavljene su u jednu cjelinu posve prirodno, i baš kompozicija ovakove svestrane karakteristike, koja se prelijeva kao sama od sebe oko glavne misli, upravo jest ono, po čem u umjetničkom pogledu ovo djelo sva ostala djela Gjalskoga nadvisuje.

Glavnoj misli, t. j. karakteristici onoga doba primijenjene su i one dvije velike epizode: ples kod biskupa i banska instalacija; pa premda je na opis tih dvaju momenata Gjalski prosuo sve bogatstvo boja, izveo savršenu perspektivu u kretanju cijelih skupina i pojedinih lica, tako da vidimo cjelinu i pojedinkosti, ipak to savršeno niansiranje ne odvraća misao čitatelja od glavne osnovne misli romana.

I ona epizoda, ona idila ljubavi Aurela Muževića sa Kotromanićevom sestrom Hanom, koja odaje pisca „iz varmegjskih dana“ i „Na rodnoj grudi“, sa svom ljubavlju za slikanje miloga svoga Zagorja i života u plemićkim kurijama predožujskoga doba, lijepo pristaje u kompoziciju romana, jer se i tu odsijeva jedna niansa svjetla novoga pokreta u domovini. U opće je posve simetrično i harmonično upliv novih pokretnih misli hrvatskoga preporoda razdijeljen medju osobljem ovoga romana. Nu najveća je zasluga Gjalskoga, što je sudjelovanje osoba u romanu udesio tako, da historijska poznata i tradicionalna lica, i ako jesu glavni pokretači osnovne misli, ipak u samom razvoju pripovjedačke fabule dolaze samo kao silhuete, koje umah iščeznu, prepuštajući rasplet pripovjedačke radnje glavnim nosiocima. Sasvim prema osnovanim estetskim razlozima ekonomije romana ističu se i u ovom romanu: grof Janko Drašković, Ljudevit Gaj, Stjepan Ožegović, Pavao Stoos i ostale poznate historijske ličnosti, samo kao neki sad „basrelief“ sad „haut relief“, iz dubine historijske osnovne stafaže. Pisac ih tek toliko prikaže, koliko je potrebno, da nam srcu odlane, oni prolaze preko pozornice kao meteor, koji zasine i iščezne, ostavljajući za sobom svijetlu, dugu prugu. Ipak je i te silhuetske pojave Gjalski tako markantno izrazio, da već iz te kratke prikaze razabiramo njihov silni upliv u razvoju osnovne misli romana. Vrlo je lijepo opisana prva pojava dra. Ljudevita Gaja na str. 137. i njegov susret sa grofom Jankom Draškovićem u županijskoj dvorani. Već tu razumijemo onaj tajinstveni čar, koji struji iz Gajeve pojave na one, što dolaze s njim u dodir, čar, svojstven providencijalnim, velikim ljudima, kakov je bio otac našega preporoda. Svi ćutimo, da su baš te historijske ličnosti glavni pokretači radnje u romanu, mi vidjamo uspjeh njihova djelovanja, ali njih vidimo tek toliko, koliko to pravila dobre estetike dopuštaju, ona pravila, koja računaju na dojam, koji velike slike i s visokoga stanovišta promatrane velike ličnosti čine, kad se k njima s mikroskopom pristupi. —

Glavni nosioci pripovjedačke fabule, koja je dakako u ovakovoj kulturnoj slici tek sporedna stvar, jesu izmišljene osobe, poimence glavni junak Ivan Kotromanić, oko koga se cijela radnja koncentriše.

* * *

Ogledajmo malo lica toga romana, poimence glavna: Ivana Kotromanića, Madlenu Dumićevu i Tivadara.

Sve osoblje romana dijeli se u dvije skupine, u jednu, nadahnutu idejama grofa Janka Draškovića i Gaja, i drugu, protivnu stranku tomu osvitu našega preporoda. — Prvoj stranci stoji na čelu Ivan Kotromanić, a uz njega cijeli niz većinom mladih ljudi, raznih temperamenata i karaktera, simetrično uz glavnoga junaka porazredanih. Na čelu protivnoj stranci stoji renegat: umjetnik, pomagjareni Tivadar Blagaić, a uza nj niz njegovih istomišljenika, vješto porazredanih i niansiranih. Uz muška lica se vrstaju oko jedne i druge stranke ženske, sve

*

dolično, dosljedno, izvrsno karakterisane kao i muškarci. Posve prirodno nadvisuju svoje istomišljenike dva njihove vodje. Jedan i drugi upliviše u svom smjeru na svoju okolinu. Vrhunac zajedničkomu oduševljenju Kotromanićeve stranke jest onaj uzvišeni momenat, divno opisan na str. 49., gdje se mladi borci ljube i grle sa Slovakom Hurbankom i zaklinju, „da će materinskoj rieči osvojiti njeno pravo, da će slobodu ove kraljevine braniti i ljubiti svoju braću od Urala do Balkana“.

I protivna stranka ima u istom odlomku na strani 52—53. svoj vršak u posve protivnom smislu, gdje Tivadarova obijest i raskalašenost dolazi do paroksizma, te nastaje početak konačnom prelomu medju Ivanom i Tivadarom.

Radnja se pomiče epskom širinom naprijed. Dolazi do dvoboja medju Ivanom i Tivadarom, koji pisac sasvim prokaljenoga ukusa ne opisuje, nego tek u posljedicama. Mirna je ruka piščeva, ne da se zavesti strašću, i zato je protivnik narodne stvari Tivadar manje ranjen.

Već je krv potekla, i Kotromanić teško ranjen leži u kući svoga pristaše dra. Lubenčića. U tom času zahvaća u sudbinu glavnoga junaka ovoga romana lijepa i duhovita žena Madlena Dumić, nesudjenica Ivanova. Ova je ljubav divno zamišljena, pa da nije baš te i takove ljubavi, glavna radnja bi prebrzim tokom tekla. Ona sustavlja njezin prebrzi tok. Ivan Kotromanić dolazi u prvoj svojoj pojavi pred nas sa velikom ranom na srcu, kao i Lavo Blinjević u pripovijesti Gjalskoga: „Na rodnoj grudi“. — Ivan je ljubio Madlenu kao djevojku, siromašnu, lijepu i duhovitu, baš kao Lavo Blinjević sirotu Blanšu. Nu dok Lavo pod kobnim uplivom prijatelja Davida ostavlja Blanšu, da se uzmogne slobodnih ruku dati na rad, Ivan napušta Madlenu i pobjegne sa razbludnom Bertom u povodu griješne strasti. Krivnja Lavova je manja, no ipak njegova Blanša umire, a on trpi silne muke pokajanja, pa budući da najposlije nije bio grijeh uzrokom, što je ostavio Blanšu, posve je etično, da popravlja svoju krivnju time, što uzimlje njenu sestru Vjeru u njenoj najvećoj nevolji za ženu. Ivan je bio griješnik, i zato vrativ se iz tudjine u dom, sav zagrijan velikim idejama Kolara i Gaja i zapada, nalazi svoju Madlenu, svoju nikad nezaboravljenu ljubav: kao ženu protivnika svojih ideja: Dumića. Oni se još uvijek ljube, i samo zgodan čas, pak će započeti ljubovna drama. Kako će se ta drama svršiti, to nije teško pogoditi kod pisca stalnih etičnih i estetičnih načela. Ta se je ljubav morala svršiti onako, kako se je svršila, tužno i za Madlenu i Ivana. Kotromanić ljubi Madlenu cijelim žarom svoga srca, ali on je pod neodoljivim dojmom ljubavi prema svojoj domovini, i da ta domovinska ljubav konačno iznese pobjedu nad ljubavlju prema ženi, i to tudjoj ženi, to zahtijeva estetika i etika, ta podloga veličini i vrijednosti glavnoga junaka. Teško pregori Kotromanić svoju ljubav, ali mi taj prijegor s njime dijelimo tim lakše, što se Madlena nikako nije mogla zagrijati za one uzvišene misli i čuvstva, kojima je prožeta duša i srce Ivanovo. Napokon ona ne ljubi na njemu ono, što je na njemu najljepše i najbolje, njegovu veličinu kao svjetlonoše i borca svoga naroda. Kako bi se svršila ta ljubav, da je uspio Ivan, da zapali svojim rodoljubljem i Madlenino srce, to se dakako ne zna, i bolje, da naš Gjalski nije utrošio svoje patriotsko umovanje u rasplet tako fatalnoga oblika ljubavi. Ovako je sve dobro prošlo. U zgodan momenat nadovezuje se stara ljubav medju Ivanom i Madlenom; posve je psihološki, da u momentu najvećega smilovanja dolazi početak uskrsu milovanja. U ovakovim časovima, kad se nalazi žena u blizini smrtno ranjenoga svoga nesudjenika, je li čudo, što popuste sve i onako slabe prepreke, koje dijele ženu neljubljena muža od njene prve i jedine ljubavi.

Psihološki je opravdan s istoga razloga i onaj prizor ljubakanja medju Ivanom i Madlenom u sobi do odra mrtve Madlenine majke. U ovakim časovima srce traži sebi vjerno srce, da s njime podijeli tugu, a sve ostalo je uz jednom pruženu priliku psihološki razumljivo, ali nije razumljivo etično i estetski, — ne i sto puta ne. I to je mjesto, koje mi se ne svidja.

Ali zato je posve psihološki razumljivo: kad dolazi Madlena pred Ivana, u starom odijelu, u svoj prozi svoga položaja, da ga pozove, neka s njome bježi u svijet, svaka se iluzija baš u pravi čas razbija o realnosti i veličini veličajne svjetlosti uzvišenoga rodoljubnoga poziva, koji je već zahvatio svu dušu Ivanovu. — Ova ljubav se je razvijala i svršila onako, kako je to samo moguće kod pisca sigurne ruke i stalnih estetskih i etskih nazora; a kako spomenuh, i za epsku kompoziciju bila je ta i takova ljubav dobro zamišljena.

Onako dosljedno kao karakter Ivanov i Madlenin, ocrtan je vještački i karakter Tivadarov, a ne bih se mogao sjetiti, da sam naišao na disharmoniju i u karakterisanju drugih lica muških i ženskih od veće ili sporedne uloge. — U potanju analizu mnogobrojnih osoba ne ću da ulazim; simetrično niansiranje, raznolikost u cjelini i cjelinu u raznolikosti, taj ideal estetskoga umotvora, već sam spomenuo.

* * *

Radnja glavna i radnja sporedna ove veličanstvene himne osvitu našega preporoda teče, kako i dolikuje romanu: epskim tokom, a ne koncentričnom, da tako kažem, centripetalnom munjevnom silom; ali radnja ipak mirno, no postepeno napreduje. Ivan nije deklamator, on je radnik, neumoran je njegov rad u Požunu, Pešti, Beču i u domovini, silan je dojam njegovih pokretača Gaja i Janka Draškovića na njegovu ustrajnost; marljivi su i njegovi saradnici, naročito Kargačević; sveti plamen oduševljenja za njegov rodoljubni rad osvaja srca muževa i žena. A sve to opisuje Gjalski onako divno, kako samo on to umije. Prispodobimo samo onaj stid hrvatskoga

Dolina Drine kod Slapa.

Iz kolendara „Bošnjaka“ za g. 1893.

otmenoga svijeta pred hrvatskom narodnom seljačkom pjesmom na str. 18. sa opisom onoga ushita na str. 248., kad pučka pjesma u lučevačkom dvoru slavi svoju pobjedu u društvu otmene gospode.

Sve jače zahvaća plamen oduševljenja sve veće i veće krugove; kroz sve silne zapreke krči si put Gajeva i Draškovićeva misao medju raznim krugovima u Hrvatskoj, i mi čisto vidjamo, kako se pred nama vrši preobraženje i uskrsnuće genija hrvatskoga naroda sve do onoga znamenitog trenutka, kad ugleda svjetlo prvi broj Gajevih novina. Tu je Gjalski dovršio svoj roman onako, kako ostavlja u našoj duši trajnu uspomenu.

Otmeni su to krugovi, otmen je to svijet, koji se u tom romanu pred nama izvija, a puk, a narod tek vidjamo, tek naslućujemo, kroz te sjajne toalete, kroz tu finu konverzaciju otmenih krugova, kao što kroz kristalne prozore gledamo veliku nebesku pučinu, taj firmamenat u svjetlu sjajnoga zvježdja.

* * *

Isticati napose, kako se pojedine epizode lijepo slijevaju sa cjelinom u ovom romanu, bio bi preopširan posao. Ne mogu ipak da ne spomenem onaj prijegor Kargačevićeve ljubavi prema sestri Kotromanovićevoj Hani. Posjet njegova sretnoga rivala Muževića u skromnom Kargačevićevu stanu upravo je dirljivo opisan. Jest, bez sumnje ovakovih žrtava su prvi borci mnogo položili na žrtvenik našega narodnog preobraženja.

Spominjati pojedine prelijepe, upravo vještačke prizore i slike iz ove množine krasnih slika u „Osvitu“, značilo bi oduljiti ovaj sastavak u nedogled. Ipak ne mogu, da ne upozorim na prekrasan opis onih časova i prizora, gdje se opisuje dojam vijesti o smrtnoj rani Ivanovoj u dvoboju sa Tivadarom, najprije na Madlenu Dumić (str. 165.), onda na oca, majku i sestru Kotromanovićevu (str. 166.). Ovako savršeno prikazanih prizora malo sam u svom životu pročitao.

Divan je opis postanka hrvatske marseilese: „Još Hrvatska ni propala“ (na str. 311.); vrlo je lijep odlomak pisma Madlenina iz Venecije (na str. 297.). Ali tko da samo i upozori na slične krasote toga romana.

Otmenost prikazivanja konverzacije i saobraćaja odličnoga svijeta podsjeća na Oktava Feuilleta, komu u tom pogledu imade malo premaca.

Nije ni čudo, što je pisac uz toliku svestranu pažnju na množinu detaila, koji je ukalupio u ovako otmenu cjelovitu sliku, malo ne zaboravio da spomene, kako se je zvao ban onoga doba, te ga spominje tek u drugoj polovici, daleko poslije instalacije.

* * *

Šta se tiče jezika u ovom romanu, i tu se opaža znatan napredak. Njegovoj otmenoj stilistici nije se ni prije mnogo prigovaralo, ali neki, koji su svakako htjeli da prigovaraju Gjalskomu, i nisu o drugom govorili, nego da mu je jezik pun germanizama i nenarodnih riječi, i ne obazirući se na pravu vrijednost rada Gjalskoga. Neka sada slobodno i ovi prelistavaju prekrasnu pripovijetku Gjalskoga, i neka, ako im je do istine, priznaju, da se Gjalski i u tom pogledu usavršuje. U ostalom nigdje to ne stoji, da su svi izrazi i sve riječi, što se ne govore u Bačkoj ili Banatu, nenarodne. Prije nekoliko godina izdala je vrijedna „Hrvatska Matica“ pripovijetke Nikole Tordinca, neka se vidi, koliko je blago narodnoga jezika pohranjeno u Slavoniji: a odricati svakomu izrazu, koji je nikao u kajkavskom narječju „a priori“ gradjansko pravo, te ga posprdno nazvati „hrvatizmom“, kao da je to već dokaz, da ne valja, znači: stajati još uvijek u okovima one tjesnogrudnosti, koja ne vodi k napretku. Ili su može biti rječnici Jambrušićev i Bjelostjenčev na odmet? Možda onima, koji za njih i ne znaju.

To spomenuh samo za to, da se i opet kogodj ne nadje, tko bi htio tražeći pojedine tobožnje „hrvatizme“ odvratiti koga od ljepote i vrijednosti književnoga rada Gjalskoga. Ima doduše izraza, koji se i meni ne svidjaju u „Osvitu“ n. pr; napréen knjigama, mjesto: opterećen. Izraz „napadan“ „napadno“, naprosto je prijevod njemačke rieči: „auffallend“; mislim, da je bolji izraz: primjetan i neprimjetan, — ali to su stvari filologije, u koje se ja neću da pačam.

* * *

Sve u svemu, mi se možemo ponositi našim Gjalskim. Njegov književnički vidokrug poprima sve veće razmjere, njegova je forma i tehnika sve savršenija. „Osvit“ je raduja, koja će bez sumnje ispuniti one lijepe nade, što su nadahnjivale pisca, kad se je dao na pisanje toga upravo epohalnoga djela. Sve veći je krug poštovača krasnoga dara našega umnog pripovjedača, koji nije svoj ne samo njemu već i njegovu hrvatskomu narodu Bogom mu darovani dar zakopao poput onoga biblijskoga tvrdice u zemlju, već njime odužuje dug ljubavi prema svojoj otačbini, koja se njime diči i želi, da još dugo ne sustane u vršenju svoga književničkog svetoga zvanja.

Jovan Hranilović.

Književnost.

Hrvatska. *Jugoslavenska akademija.* U sjednici filologičko-historičkoga razreda od 23. veljače o. g. predane su za štampu dvije filologičke rasprave: 1. Rapski dijalekat, napisao *M. Kušar*, gimn. profesor u Dubrovniku; — 2. Dodatak opančarskim nazivima, napisao *M. Medić*, real. profesor u Zemunu. — Pisac prve rasprave opisuje narječje, koje se govori na otoku Rabu, i prikazuje sve njegove osobine u pogledu glasova, oblika, sintakse i rječnika. Za istraživače hrvatske akcentuacije važno je to, što je pisac svaku riječ rapskoga narječja, koju u svojoj raspravi spominje, obilježio akcentom. — Pisac druge rasprave donosi u azbučnom redu znatan broj opančarskih naziva, što ih je sabrao u Lici i po Srijemu. Značenje je svake rieči obilno protumačeno, tako da će se tim člankom moći koristovati ne samo filolozi, već i oni, koji izučavaju mali obrt u našem narodu.

— Primili smo »*Francusku početnicu* za srednje škole« od *Julija Adamovića*. Ova je učevna knjiga izradjena po načelima zorne obuke, kako ih medju inima zastupa pariski profesor F. Passy. Pisac ove knjige razložio je ta načela u raspravi »Kako treba učiti tudje jezike«, što je izišla u »Nastavnom Vjesniku« i posebnoj knjižici. »Vienac« je lani priopćio glavne misli te rasprave. Štiva su na ime u ovoj metodi tijesno spojena sa zornom obukom; uza slike se redaju štiva, koja opisuju ono, što slike prikazuju. Tako se olakšava razumijevanje i pamćenje štiva. Slike su i štiva tako udešena, da obuhvataju gotovo čitavo obzorje običnoga života, tako da učenik može na njima naučiti sve najpotrebnije izraze. Sprijeda su dodani nekolikim štivima fonetički pisani tekstovi za vježbanje u izgovaranju. Kako pjevanje pjesama u učenika budi volju za tudji jezik, oživljava obuku, a i dobro izgovaranje ubrzuje, to su straga dodane i nekolike narodne pjesme francuske, da bi u to ime poslužile. Gramatike ova knjiga nema. Početnica ova znatno se razlikuje od običnih knjiga za francuski jezik, te je bez sumnje vrlo zanimljiv pojav u školskoj literaturi. — Vrijednost takih promjena u školskoj metodi može se iskušati praksom nekolikih godina, a nakon toga moći će se objektivno ocijeniti njezine vrline, a i nedostatci, ako ih imade. Sada se o toj metodi još ne može izreći meritoran sud. Pisac uvjerava, da je više godina s velikom ljubavlju pribirao, izradjivao i preradjivao gradivo za ovu knjigu, a onda svaku stvar u školi prokušavao. On je tvrdo uvjeren o shodnosti zorne metode, pa bismo od srca željeli, da rad njegov urodi obilnim plodom i da mu dobri uspjesi u praksi školskoj budu obilata nagrada za onu usrdnu ljubav, s kojom je očito sastavljao svoju knjigu. Ova školska knjiga izišla je troškom kr. zemaljske vlade, a stoji 3 krune.

— Poznati pravnički pisac, *dr. Josip Šilović*, izdao je u posebnoj knjižici svoju raspravu „*Medjunarodna kriminalistička udruga*". Razlaže pravila te udruge, što je g. 1889. osnovana, a ima u prvom redu tu zadaću, da izvojšti priznanje načelu: zločin i kaznu treba promatrati s pravnoga i *socijalnoga* gledišta. Ona nastoji, da se današnje uredbe u tom pogledu poprave i preinače, kako bi kazna više nego li do sada odgovarala svojoj svrsi. Ima plemenitu zadaću, borbu proti zločinu. Pisac zagovara načela te udruge i predlaže, da i naši pravnici stvore narodnu hrvatsku skupinu te medjunarodne kriminalističke udruge, u kojoj bi u skladu s temeljnim načelima udruge razpravljali kriminalistička pitanja s osobitim obzirom na našu zemlju i naš narod. Udruga ta drži se načela, da svako kazneno zakonodavstvo mora imati narodni karakter, da se mora prilagoditi osobini naroda, komu je namijenjeno. Naša je živa želja, da taj lijepi predlog nadje mnogo odziva u pravničkim krugovima.

„**Mataničev ulomak.**" Naš čuveni zemljak, prof. *V. Jagić*, izvijestio je 15. pr. mj. bečkoj akademiji o vrlo važnom glagolskom rukopisu, što će ga doskora izdati na svijet u „Starinama" naše akademije. Taj su rukopis otkrili u Rimu prije tri godine, a zove se „Mataničev ulomak" po čovjeku, koji ga je g. 1888. u Rim donio iz Vrbnika na otoku Krku. Taj novo obreteni ulomak ima samo četiri lista pergamena u maloj četvrtini. Tekst je krnj, a sadržaj mu je prijevod iz „Djela apostolskih" (IV—IX.). To je ulomak iz „apostola", t. j. knjige, u kojoj se obično nahode povjest i pisma apostolâ. Stari crkveno-slavenski spomenici ove vrsti bili su dosad poznati samo u ćirilovici, a ovo je sada prvi ulomak „apostola" pisan glagolicom, pa je s toga vrlo važan. Po jeziku pripada hrvatsko-srpskomu razredu spomenika, ima vrlo mnogo starih oblika i riječi. Nema sumnje, da je taj ulomak vrlo star, a uz to pokazuje neke paleografske osobine, kao okrugli značaj glagolskog pisma, po čem Jagić sudi, da je znamenit „unicum", koji će poput praških, kijevskih i bečkih ulomaka raširiti poznavanje stare crkveno-slavenske literature, i to u smjeru Jagićeva dosadašnjega domišljanja i nagadjanja, koje je ovo otkriće potvrdilo. Dosad su u ćirilovskim spomenicima bila dva tipa: srpski i bosanski, pa se slutilo, da neke važne paleografske i pravopisne osobine bosanskog tipa imaju svoj izvor u dodiru sa glagolicom. Taj ulomak potvrdjuje tu slutnju. Kolijevka mu je po svoj prilici Bosna i to južni dio, a pisan je prema koncu 12. vijeka; tek kasnije, koncem 13. vijeka, netko je na okrajcima ćirilovskim pismom bosauskoga tipa napisao napomene o vremenu, kada se čitaju pojedini dijelovi, i to po grčko-istočnom obredu. Po tom je taj ulomak rijedak ostatak stare crkveno-slavenske književnosti u Bosni iz onoga doba, kad ju još ne bješe istisnulo ćirilovsko pismo, a ujedno i važan dokaz, da su glagolske knjige bile još gdjegdje u porabi na koncu 13. vijeka, premda su već tada bile rijetke. Dosad se govorilo o panonskoj, maćedonskoj i hrvatskoj glagolici, a sada znamo, da je i Bosna prije 12. stoljeća poznavala glagolicu, koja bijaše, kako paleografski značaj toga ulomka pokazuje, u neku ruku spojna kopča medju maćedonskom i hrvatskom glagolicom.

— **Branimir Livadić.** Jeremija. Pjesan u 3 pjevanja. U Zagrebu. Tisak dioničke tiskare 1893. Njemački pjesnik, Schiller, koji je k jednu i tankoćutni estetski teoretik, u svojoj raspravici o Bürgerovim pjesmama odrešito zahtijeva, da pjesništvo dolazi u zrele ruke. Društvo je ljudsko daleko odmaklo u svakom smjeru, te naobražen čovjek ne može tražiti okrepe za duh i srce u nezrela mladića. Pjesnikova je zadaća, da se k umniku vine, a nijesu li mu krila dosta jaka, ostat će nevidjen i neopažen, jer umau čovjek ne će, ni kad pjesmu čita, da sa svoje visine k pjesniku sadje. Samo ovako može poezija vršiti dostojnu zadaću, kaku joj je Schiller namijenio. Kod osame i odjelita rada naših duševnih sila, što ih ište rašireni krug znanja i podjela posala, gotovo jedino pjesništvo združuje razlučene sile duševne, glavu i srce, oštroumnost i dosjetljivost, um i maštu u skladnoj svezi zabavlja i, tako reći, cijeloga čovjeka u nama opet uzdiže. Samo pjesništvo vrsno je otkloniti najžalosniju sudbinu, što se može dogoditi umnome duhu, da kod marljivosti

istraživanja izgubi plaću za svoje napore i da u skrovitom svom svijetu zamre za zbiljski svijet. Poezija bi bila u mladjahnom cvijetu Heba, koja u Jupitrovim dvorima besmrtne bogove dvori.

Dok to vrijedi i za čuvstvenu liriku, jer po tvrdom psihologijskom zakonu i čuvstva mnoga čovjeka izilaze dublja i srdačnija, koliko će tek vrijediti za refleksivnu poeziju s filosofijskom tendencijom! A taka je evo pjesma i prvenac mladoga pjesnika, što nam je u ruci. Mladi pjesnik izilazi pred hrvatski svijet s pjesmom, u kojoj nam hoće živo i potresno da prikaže, kako je „uzvišena i veličanstvena okrutnica sveta božja pravda". Vodi nas u griješni Jerusalim, kojim se ore mukli bakanalski glasi, jer se je odmetnuo od svojega Boga, *dobroga* oca svoga. Zaludu riječi, što naviru iz bolnoga srca Jeremijina, da odmetnicu kćerku Sionovu vrati *dobrom* ocu njenom. Jerusalim sluša kletoga proroka Pashora. Pravda božja zahvati silno griješni Jerusalim, ali gine i nedužni Elnatan i Leja, ljuba njegova. Pravda božja, kojom je imao Bog oviti blagi melem bolnomu srcu Jeremije, sluge svoga, tiska i njega u dolinu kidronsku — duboko, kad opazi repovima konjskim rastrgano tijelo divnoga Elnatana. S mrtvim Elnatanom baca se u kidronsku dolinu uz šapat:

»Vječna pravda — melem tvoj me ubi!«

Vječna pravda morala je snaći griješni Jerusalim. To zahtijeva naše etično ćućenje, jer grijeh treba da se otrpi, ako hoćemo da etični red slavi slavlje. To ne ponizuje čovjeka, već ga diže; to ga ne ubija, nego ga oživljava. Ali uz grješnike pali su žrtvom i nevini Elnatan, Pashorov sin i nedužna Leja, njegova ljuba. To je ubilo i Jeremiju, zlatousnoga proroka.

Upravo u tom grdna je pogrješka našega pjesnika. Nitko razuman ne će nijekati, da nas svaki dan okružuju slučajevi, gdje nedužnost uz zloću tjelesno strada, — ali uz tijelo u čovjeka ima i duša. U svetinju čovječje duše ne možeš da nasilno dirneš opakom rukom, jer i iza smrti slavi triumfe. I u običnom životu zahtijeva naše etično i čovječje ćućenje, da ovake nedužne žrtve pokažu nadmoć i veličje svoje duše, koja dakako dobiva najjaču i najvelebniju snagu uvjerenjem, da ima još jedan život – čisto duševni.

Ako se pokaže i živo istavi ova nadmoć čovječje duše, onda slabost i krhloća tjelesne strane čovječjega bića ne može na nas da djeluje strašno i porazno, kako je prikazao naš pjesnik u svome prvencu, gdje bi trebalo da svijem žarom prosine svetište čovječjega bića — *duša* i *volja*. — Nitko ne će tajiti, da je udes čovječji na zemlji u toliko i toliko slučajeva tragičan, ali tragika čovječjega bića čuvstvo je uznosno, koje ne poništuje, već diže. To nas uči istorija čovječanstva i nepregledan niz najplemenitijih umjetničkih tvorevina, koje potvrdjuju umnu izreku Kastelarovu, da je u boli najviše poezije. A prava poezija ne može da poništuje, ona diže u eterske visine i krijepi. Ovaka je poezija po samom svojem biću u najljepšoj službi napretku cijeloga čovječanstva, koji se u prvom redu očituje razvitkom najčovječnije strane ljudskoga bića, kojemu je središte — *volja*.

Koliko je više potrebno, da upravo naša poezija služi ovakomu napretku hrvatskoga naroda, koji tek ima da izgradjuje sebi domovinu misli, bez koje mu nema ni tvarne domovine!

Ali tko hoće da bude svećenik u ovakom hramu, taj treba u prvom redu da sam bude *čitav čovjek* ili, kako bi naš Šenoa rekao, treba da bude svoj. Taki pjesnik treba da se sam duboko zabavio s proučavanjem ljudske povjesti, s najuzornijim literarnim i umjetničkim tvorevinama, a ne smije se tek slijepo podati kojemu filosofijskom sistemu, što mu se slučajno desi pri ruci, a možda najbolje odgovara njegovoj duši.

Našemu narodu hoće se zdrave i krepke poezije, kojom će se napajati kao svježom vodom iz gorskoga vrutka. Grješnik je, tko se usudjuje kaljati doslije bistro vrelo naše poezije. Naš narod, koji u svojoj pjesmi dvoje nesrećnim ljubavnicima i kroz zemlju u grobu ruke sastavlja, ne može da primi ovake poezije, ako ne će da se iznevjeri svojemu narodnom geniju. O tom će se uvjeriti i naš mladi pjesnik, a sreća po nj i njegov uspjeh, ako to bude što prije. Mi mu to od srca želimo, a s nama jamačno i svaki hrvatski rodoljub. *S. B—c.*

Svaštice.

Koncerat Karbulkin. Naš omiljeli umjetnik na guslama *prof. Josip Karbulka* priredjuje u petak, dne 10. ožujka *koncerat* uz sudjelovanje gdje. prof. Anke Barbot-Krežme i potpune glazbe domaće pukovnije Program toga koncerta vrlo je biran. Umjetnik će gudjeti uz pratnju orkestra Beethovenov koncerat za gusle i mazurku od Zarzickoga, a Huberovu sonatu uz pratnju glasovira; gdja. prof. Barbot udarat će na glasoviru »Valse« Moszkowskoga, a orkestar će izvoditi Dvořakovu ouverturu »Moja domovina« i »Reverie« od Vieuxtempsa. Ovaj krasni program i poznata velika vještina našega umjetnika dovoljno su nam jamstvo, da će naše općinstvo na tom koncertu naći pravi umjetnički užitak.

Svečanost Kollarova. Akademička bečka društva, češko i slovačko, naumiše proslaviti spomen stogodišnjice, otkako se je rodio pjesnik »Slavy dcery«, pa odrediše, da se izda zbornik kratkih raspravica, u kojem bi se iznijeli novi podatci o životu i radu Kollarovu. Akademička mladež češko-slovačka nije se pri tome oslonila samo na svoje sile, nego se obratila svjema gojiteljima češke literature, pak ih zamolila za kratke ali literarno vrijedne podatke. Ima nade, da će se ostvariti pothvat obaju bratskih društava. Obećane su mnoge radnje. Medju ostalima bit će prinosa o radu Kollarovu u Pešti iz pera O. Blaha, o njegovu boravku u Beču od J. Karáska; dr. Fr. Pastrnek piše raspravu o vrelima, koja je Kollar upotrebljavao govoreći o starinama i o jeziku; o dojmu Kollarovu na hrvatsku književnost napisao je raspravu naš suradnik dr. M. Šrepel; dr. Matija Murko po svoj prilici razviti misli Kollarove o slavenskoj uzajamnosti Glavni ures zbornika bit će potpuni životopis Kollarov od Ferd. Mončika. Knjiga će se uresiti poletnim pjesničkim uvodom Svatopluka Čecha i epilogom čuvenoga slovačkog pjesnika Hviezdoslava. Češka i slovačka mladež želi tako podići o stogodišnjici Kollarovoj dostojan spomenik omiljelomu pjesniku, pa poziva u svoje kolo sve zastupnike slavenskih naroda, a voljna je književne prinose izdati u onom jeziku, u kojem su napisani.

O srcu. Mislimo, da se na osnovu živoga jezika i narodnoga duha može tvrdo dokazati, da riječ *srce* znači u hrvatskom jeziku sijelo ili vrelo osjećanja, mišljenja, pomišljanja, željâ, žudnjâ, težnjâ i volje, a tako isto i sijelo duševnih uzbuna, razdražicâ i strasti. Da je riječ *srce* u uzročnoj svezi s osjećanjem, mišljenjem i pomišljanjem, vidimo po tome, što »*srce* svoje raskriti« znači isto, što i »svoje *misli* raskriti«. Nema sumnje, da je upravo srce prvo rodište i najsvjesnija domovina čuvstvovanja, sućuti i samilosti, u kojoj se istovjetuju različita srca i svijesti; n. pr. On je bez srca, nesmiljena srca. Obiljem primjerâ može se dokazati, da srce može biti i vrelom tvornih želja, i žudnja, a primjera radi spominjemo krasnu Preradovićevu pjesmu: »Tko je srce u te dirno«, o kojoj se može reći, da je postala opće pučkom pjesmom. Srce može biti sijelom i nižega i višega teženja, sijelom dobre i zle volje, pa može značiti ideju ljubavi ili dobrohotnosti, koje nema bez sklada voljâ dvaju ili više bića; n. pr. kad velim: *srce moje!* Srce može obilježavati jakost i odlučnost voljnu ili srčanost; n. pr. u njega je vražje srce, a tako isto i ideju pravednosti i pravičnosti i moralne značajnosti; n. pr. *dobro*, tvrdo, blago srce. Samo ljudsko srce može ćutjeti pravu i potpunu vrijednost i nevrijednost, vrlinu i kukavštinu svojega bitka. Etičke uzore i načela izricalo je u svjema vijekovima samo ljudsko srce; ono je vrednoću i nevrednoću svoga čuvstvovanja i teženja drukčije cijenilo od istina spoznajnih (Lotze, Mikrokozam I. pag. 261). Srce je u najužoj svezi i s duševnim uzbunama, razdražicama i strastima. Razdražice i strasti djeluju na živčani organizam, pa i na srce, dapače one mogu zgrčiti, ubiti i razoriti i srce i život. S toga se i veli: srce mu puklo od žalosti. — Otkud hrv. jeziku za ovolike raznovrsne duševne činjenice jedan *skupni* izraz? Svakako uzrok valja tražiti u tom, što je stvaralački genij naroda bio o tom tvrdo uvjeren, da je sve duševno djelovanje jedinstveno s jednim jedinstvenim izvorom i jednim te istim zakonima. **M. Suknić.**

Ljubav i mržnja. — Nova era. — Cosmopolis. — »Pjesnik i vila«, pjesma kneza Nikole. — »Osvit«, slike iz tridesetih godina. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 11. ožujka 1893.

Br. 10. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Krvave uspomene.

Epska pjesan.

III. Pjevanje.

Mili pobro, polja travanjskoga
Plemenita, duga i široka!
Četiri ga natapaju r'jeke.
Od sjevera Vlašići ga brane,
Pram' jugu se udomile Vile.
Al je danas pusto, neveselo:
Na garištu kuća i kućišta
Gola djeca plaču i uzdišu,
A ljudstvo se poljem uzmotalo
Mrka lica pod oružjem bojnim;
Pa šum tajan razl'ježe se muklo
I sve više raste žamorkanje,
Ko kad gorska bujica nabuji,
Pa provaliv st'jenje i kamenje
Po šarenu razlije se dolu,
Smrću pr'jeteć snenom seljaninu.
Usred polja lipa petstoljetna,
A pod lipom paše i begovi
Sve na glasu turske poglavice,
I sa Une i sa Sane hladne,
Sa Neretve, sa Vrbasa nagla.
V'jeće čine turske poglavice,
Posjedali lipi u osjenu
Na vezene, arapske ćilime,
Pod oružjem i kalpakom bojnim.
U pročelju travanjski muftija,
S'jeda brada pojase mu liže,
Obrve se guste sastavile
Iznad oka žarčeg od plamena,
Ispod čela vedra i visoka.
Uz desnu mu Kulenović beže,
Hadži-alaj, koljeno starinsko,
Gradski srdar kraljevskoga Jajca.
Pokraj njega Kapić Ibrahime,
Osrednjega stasa i uzrasta,
Nešto ružna lica i obličja,
Al junaci ne mjere se licem,
Već junačkim srcem i desnicom;
A Ibrahim kršan na mejdanu,
Kršno čedo krvave krajine.
Šest je ljeta u zatočju bio,
Ranjena ga Vehdži paša sveza.
U zatočju, od kuće daleko
Još se većma junak naučio
Ljubit svoju kuću i slobodu,
Branit prava, djedovski amanet.
Ukraj njega Kedić i Redjiću,
Pobratimi od malenih nogu. —
S druge strane bezi iz Travnika,
Medju njima mladjahni Selime
Na dugu se šarku naslonio;
A Husein Cerić-beže novski
I Mustaj-beg Beširović krupski
Istom brze konje odjašiše,
Za junačko upitav se zdravlje.
Posjedaše na ćilime meke,
Kad muftija tiho progovori:
— Djeco moja, turske poglavice,
Zla vremena, da ne mogu gora;
Naše stare gaze se pravice,
Što ih oci stekli na mejdanu;
Naše stare, zlatne običaje
Hoće tudjin novim da zam'jeni
Al istr'jebit najprije ti selo,
Pa tek onda selu običaje.
Nismo nikom klanjati se vikli,
Do jedinom Bogu velikome:
A sad dodju žedne pijavice,
Živu krv nam iz grudiju sišu,
Pa još hoće neznatni patuljci,
Da bosansko ponosno koljeno
Pred njima se u prahu previja.
O velike sjene pradjedova,
Što ste b'jelim uzdrmale mirom,
Da sad tužnom krenete se Bosnom,
Zar bi svoju zemlju prepoznale?
Zar smo zalud usijali glave,
Stojeć hrabri borci na braniku?
Gdje su kule vitke, ponosite,
Gdje su sela, b'jeli labudovi,
Gdje je naše zlato i alemlje,
Gdje su naše sablje i kalpaci?
Vitke kule prazne, opustjele,
A na pragu stara kuka majka,
U asker joj odveli jedinca:
B'jela sela gališta su pusta,
Na pepelu dječica se griju
Bez miloga doma hranitelja;
Naše zlato tudje kese puni,
Naše sablje tudjin opasao.
Iz Posavlja crni glasi stižu,
Al ne treba za to očajati,
Ko očaja, više čovjek nije.
U Vučjaku kreševo je bilo,
Tri dni naši borili se hrabro,
Arnaut se natrag povukao. —
Mišleć jadni, da su pob'jedili,
Pustiše se gori niz vrhunce,
Ostaviše tvrdje i opkope.
A kad stigu u dolinu ravnu,
Omer Paša namaknu topove
I natisnu lako konjaništvo —
Bosno hladna, vazda mutna tekla,
Koliko si ljudi progutala,
U valovlju grob im otvorila! . . . .
A Ibrahim-Paša siloviti,
Gori sluga goreg gospodara
U proc'jep se guja uhvatio,
Jer Stoborje naši zaposjeli,
Presjekli mu pute i drumove,
Okružili vojsku i nizame,
Ni odakle hrane ni hraniva. —
U Kladnju se izdajica nadje.
Povede ga putem tajnovitim —
Izdajico, crna izdajico,
Proklet bio na obadva sv'jeta,
Crna ti se duša ne smirila,
Već kukala, kao kukavica

U pramaljet lugom zelenijem.
Silan paša Kladanj zapalio,
Pogubio starog Muselina,
A brata mu kadiju zakovo,
Poveo ga prema Sarajevu;
Mrtvu glavu brata rodjenoga
Nosati je morô Sarajevom,
Na strah, trepet mladim Sarajlijam. —

Tu muftija starac zamuknuo,
Uzdrhtaše s užasa junaci,
Pogledom se čudnim pogledaše,
Dok zagrmi mladjahni Selime:
— Sto života, braćo, izgubiti,
Al sramote ne podnosit take!
— Sto života radje izgubiti!
Razljegnu se poljem širokijem.
— Tiho, sinci, — stari će muftija,
Tiha voda čvrste br'jege dere. —
Umiri se sila uzburkana,
Zažari se mladjahni Selime,
Pa će jakim, uzdrhtalim glasom:
— Spominjemo slavu pradjedova,
Sl'jedimo ih radje u životu;
Spominjemo konje od mejdana,
Spominjemo sablje demeskinje,
Zajašimo radje konje dobre,
Opašimo sablje demeskinje;
Pradjedovi boriti se znali,
Branit znali prava i pravice,
Zašto i mi borili se ne bi,
Zašto i mi ne bi branit znali
Naša prava i pravice stare?
Teško onom, koga sl'jepac istom
Uspomenom junačkih djedova
Potaknuti na junaštvo mora,
A on nije baštinio srca
I junačke djedovske desnice! —
Zar smo slabi, zar nijesmo kadri
Da na svome svoji ostanemo?
Čemu onda borba i trzanje,
Otpašimo sablje i handžare,
Jer ko u se uzdat se ne smije,
Nije vr'jedan, da ga sunce grije.
Jedna, braćo, sve nas misô veže,
Jedno srce u grudima bije;
Čemu trošit uzaludne r'ječi,
K djelu vr'jeme sadašnje nas zove.
Ostavimo kuće i kućište,
Ostavimo djecu i ljubovce,
Pohrlimo na polje krvavo,
Krvlju samo narod svoje stječe,
Tek iz krvi za dom prolivene,
Iz ranjene junakove grudi
Boljeg dana zorica zarudi. —
— Polagano, mladi Selmi — beže! —
Lukavo će paša Mehmed — paša,
Sa paklenim na usnama sm'ješkom:
Drago mu je zlato i biserje,
A dosta ga nagrnuo pusta
Omer-Paša Tuzlom i Posavljem.
— Polagano, vruća krv ti vrije:
Ne znate li, jad vas ne ubio,
Proti caru dižete se svomu.
Omer-Pašu car nam otpravio,
Da nam vida rane i nevolje,
A bezglavne, usijane glave
Misle: car nam uzima pravice,
Gazi pravo, gazi običaje.
Odložite to oružje bojno,
Poklonite se carskom namjesniku,
Svaka sila i otpor vam zalud. —
— Izdajica! — zagrmiše Turci,
Kukavica! — ozvaše se drugi, —
Podajte mu lana i preslicu! —
Pa kad opet nastade tišina,
Strastveno će Kedić Ibrahime:
— Sultan car je sv'jetlo sunce naše,
Za cara bi izginuli redom;
Al šta znade care gospodine,
Što po tužnoj dogadja se Bosni?
Dušmani ga naši opkolili,
Buntovnici caru smo u oku —
Pres'ječe mu riječ glasonoša,
Crne glase noseć iz Mostara.
Kad se momče malko razabralo,
Drhtavo će prekinutim glasom:
— Zlo vam veče, turske poglavice,
Zlo vam veče, Bog vam bolje dao.
Vi sjedite i pušite mirno,
A braća vam hrabri Hercegovci
U vlastitoj kupaju se krvi.
— Kazuj, momče, što se dogodilo? —
Navališe Turci na okolo.
— Naš svijetli i čestiti paša
Ali-Paša Rizvanbegoviću,
Na silenu molbu prijatelja
Na Bunu se starac uklonuo.
Kavaz-baša digo Mostarane,
Sve se diglo malo i veliko,
A kad čuo kleti Omer-paša,
Podiže se pram' Hercegovini,
Gdje je bio drug mu Skender-beže.
Ali-Paša miri Hercegovce,
Ali ko će plamen ugasiti,
Kada bukne najvećijem mahom?
Zla bi sreća Skender-begu bila,
Da mu neko nesretno čobanče
Ne pokaza puta do Lipeta.
Naši sjeli, da se poodmore
Od dugoga napornoga puta.
Istom sjeli, kad im iza ledja
Zapucaše puške i topovi. —
Sve izginu, malo ko uteče,
Da osvetu razjaruje s nova.
Arnauti kao gladni vuci
Razlete se širokim Mostarom,
Uzimajuć blago i bogastvo,
Ubijajuć staro i nejako.
Mlada ljuba jadnog Kavaz-baše
U Neretvu skoči sa prozora,
Da ne bude žrtvom krvoloka
I robinja hiru živinskome.
Kada Skender Mostar zauzeo,
Situu knjigu Ali-Paši piše,
Čvrstom vjerom čvrsto se obvezav,
Da mu ništa dogodit se ne će,
Nek se vrati, nek pašuje s nova.
Bilo, braćo, negdje o akšamu
Kad se sv'jetli Paša ukazao;
Zapucaše topovi na gradu.
U red carska postavi se vojska.
A sam Skender preda nj išetao.
Išetao, u skut poljubio.
Mirnim okom gledao je starac,
Samo što mu pobl'jedjelo lice,
A čelo mu, braćo, uv'jek vedro.
Zagonetno nešto potamnjelo,
Ko da Paša slutio sudbinu: —
Jer kad bilo noći o dva sata,
Skender-beg mu u stan uljezao
I naredbu pročitao carsku:
Car ga skida s časti pašaluka,
Car mu veli, da je buntovnikom —
Buntovnikom naš premili Paša,
Sirotinji i otac i majka,
Krivcu sudac, milost pravedniku,
Bez razlike Krstu i Turčinu.
Oduze mu sve nišane carske,
Okova ga sa Hafizom sinom
I u tamnu zatvori tamnicu. —
— Aman, Bože, jauknuše Turci,
Gdje je vjera, ona ga ubila!
Pa zar taki da nam čovjek vlada,
Da nas uči redu i zakonu,
Da nas uči vjeri i poštenju?
Još nas zovu, da smo buntovnici.
Valja za to, vjeru što držimo,
Što je svakim ne kršimo trenom,
Izginuti, stoput izginuti! —
Zagrmiše paše i begovi,
A o zadnjem sunčanome traku
Zabljeskaše sablje i handžari.
Nijem stajo travanjski muftija,
S'jedu glavu o ruke podbočiv:
Čini mu se: crn je sanak snio,
Pa prevuče desnicu po čelu,
Da rastjera misli zlokobnice.
Što mu čistom dušom prostrujile,
Kao žamor zlokobnih duhova.
Ali-Paša u tamnici tamnoj,
Ali-Paša, mila majka naša,
Dika ponos zemlje Hercegove.
Dvadeset su i još devet ljeta
Pašovali Rizvanbegovići,
Odbijali sile i nasilja
I branili rodjenu kol'jevku
Ko lavovi hrabro i junački.
Mjesto bojne sablje s briljantima
Skender-beg ga skida s pašaluka,
Pa ko rdja, ljuti Osmanlija
Na vjeru ga u tamnicu baca.
Crni sv'jete, crnje li ti plate,
Zar za djecu vr'jednu i zaslužnu
Ništa nemaš do konopa tanka,
Oštre sablje i tamnice tamne? —
— Braćo mila, ne treba ni r'ječi,
Nego kaž'te, osnovu mi mudru,
Kako ćemo krenut na bojište,
Pa il uspjet ili izginuti. —
Na to će mu Kediću Alija:
— Osnovu smo, čestiti muftija,
Osnovali i zapečatili:
Kroz Prijedor i Kozarac ja ću
Svoje čete Jajcu okrenuti,

A Kapić će Ključem i Varcarom,
Redjić će nas čekat u Jezeru,
A vi ćete krenut iz Travnika
Pod mladjahnim begom Selim-begom,
Pa svi onda Kulenović-begu
Na večeru u bijelo Jajce,
Pa što nama Bog i sreća dade.
— Dobro, Ale, povladi mu društvo,
A ko vjeru prekrši junačku,
Turčin nije, nego izrod turski,
Proklet bio, dokle dušom diso,
Tudjin mu se banio po domu,
A on dov'jek ljubio mu stope. —
Pa se l'jepo družba izljubila,
Svako svoga konja pojašio,
Pa odoše milom domu svome,
Da se braća na razboju nadju
Kao jedan složna i udružna.

Nova era.

Crtica iz primorskoga života. Napisao J. Draženović.

(Svršetak.)

VI.

Na *pukovnikove karmine* ne dodjoše ni Brodarić ni *barba* Fran, samo da se ne sastanu nakon podmukla okršaja. Ostalo društvo još u mamurluku od jučer započe zabavu veoma bučno. Debela se Irma već dobrano oznojila, služeći pohotni stol. — Na polju se oglasivala prpošna ljetna burica na oduge zamahaje, šumno i nasilno, tresući vratnicama i zanašajući u sparnu i zadimljenu odaju svježa, puna uzduha, s kojega su i plamečci svjetiljaka sladje zaplamtivali.

— Dakle general R. dolazi zaista 26-toga, — oglasi se Santić važnim glasom. — Danas konačno dopro službeni glas. —

— Čuli smo, čuli! — ozva se Baltazar. — Po tom eto doskora i izbora. —

— I komplimenata! — primetnu Žan.

— I frakova! — smrknu se Vicenco.

— A gdje su nam Fran i Brodarić? — spomenu Maletić.

— To su načelnici! — ozbiljno će Vicenco. — Nisam li vam kazao, da bi bilo dobro jedino, kad bi se moglo izabrati njih desetak ili dvadesetak? — A konačno ne bih dva puta rekao, da i ovdje ne sjedi koji pretendent. Zar ne, Joso? —

— Ne pačam! — odgovori Maletić mudrački.

— Čujte me, gospodo! — nastavi Vicenco. — Znam, doduše, da nema nijednoga medju nama, koga ne bi ganula ni suza, ni žena, ni dinar. Al svejedno: — ljudi smo! — Ako nismo najbolji, nismo ni najgori. Ja nisam diplomata ni političar, al me jedi, što se eto snuje za nas, a bez nas. Eto već dva pretendenta! Bit ću načelnik, pa basta! — A ostali tek da šute, pa prime na znanje? Ne ću ja! — Neka se čuje i naša, pa došli oni amo ili ne došli! — S toga predlažem, da i naše društvo večeras proglasi svoga kandidata. Budi opozicija! Je li de, Joso, bi li prihvatio? —

— Ne bih se bogme otimao! — odgovori Maletić odrešito. — O tom mi je već nešto natuknuo i prepošt.

— Prepošt! — kliknu Santić. — E, čast! — Onda smo na pola sigurni! — Nego čuste li onomadne one pričice o liferantu i tržnom nadzorniku? — Lijepe priče!

— Obične! — slegnu Vicenco ramenima.

— Al i mene se boje! — nastavi Santić. — S toga su i razglasili, da se otimljem za bilježničtvo. — Ja se baš i ne bih nećkao — s pukog patriotizma — —

— Znamo, znamo! — viknu Vicenco. — Konačno zašto ne bi! Pa ja kažem: da Bog poživi budućega gradskoga načelnika Maletića, budućega gradskoga bilježnika Santića! —

— A bi li se našlo i za mene koje mjestance? — upade u riječ Žan, na pola u zbilji, na pola u šali.

— Pa zašto ne! I gradskog kapetana Žana! — A ti, Baltazare, udari *tuš!* —

Baltazar se podiže, opipa se po grlu, zatim uzbaci glavu, mahne desnicom poviše stola, pa zapjeva visoko, kićeno:

— Još Hrvatska nij' propala, dok mi živimo! —

— Izvrsno! — viknu Vicenco. — Da žive naš gradski blagajnik Baltazar! — I u to ime opet *tuš!* —

Baltazar se duboko nakloni, ispravi se još ponosnije i opetova pjesmu. Ovaj put tako silovito lomataše rukama, da je svjema postanulo nekako tijesno pri stolu. On je i ovu pjesmu pjevao poput talijanskoga tenora. I tude se u višim notama podizao na prste, uzvijao očima i lijevom rukom grčevito pritiskao grudi.

Ne zna se, da li sa same popijevke, da li s načina pjevanja, postade svjema konačno sasvim tijesno na sjedećke. *Šior* Vicenco skoči, pa zaplesa s Irmom, a Žan ili stade obletavati poput satelita. Vidjevši to Santić, zaplesa sa stolicom, a Maletić skoči na stol, pa stade taktirati. I tako se ista popijevka opetova do tri puta uzastopce.

Kad se društvo rastajalo, počela već i zora rudjeti na osvitak dana. — Odnekale iz podruma ozva se pijevac.

— I on se veseli, što je živ, ma i ne bio načelnik! — zahohota Vicenco. A Baltazar zatetura niz ulicu.

— S toga još jedanput: — Još Hrvatska — — —

Sjutradan se i ostali ženski svijet stao odlučno tužiti s te „proklete politike“. Dojadila im smućena lica bračnih drugova i kojekakve lakoumne, upravo poganske riječi.

*

Naopaki svijet! — A gospoda se medjutim sred mamurluka opet sastadoše kod Vicenca „na slane srdelje“. Zborilo se o akciji za izbor. Vicenco po običaju nemirno šetkao po sobi. Najednom usred razgovora sagnu se naglo nad prozor i duboko se pokloni.

— Sluga ponizan, gospodine načelniče! — viknu.

Mimo je prolazio Francesko Brodarić. (A njih dvojica imali su odavna potajnih zakučastih računa medju sobom!) — I tim izrazitim srazom istom započe ozbiljna „izborna politika“.

VII.

Do skora prispije u grad jur naviješteni gjeneral R. Gradjani mu s mjesta upriličiše banket, jednodušno, bez razlike mnijenja i uvjerenja. Bilo je zaista i komplimenata i frakova. Netko se klanjao poradi vlastite koristi, a netko s izvjedljivosti, sa pohlepe za novotom, sa žurbe, da ne ostane nevidjen iza ostalijeh. Ali rijetki klanjali se iskreno i drage volje. A s česa to, teško je pravo pogoditi. Valjda je stara uprava sa svojim sabljama odveć dugo potrajala, i tako postala dosadna samo zbog svojih predobro poznatih ličnih crta. I dosada mnogo šta odlučuje u javnom životu. —

Valja priznati, da ih je zaista zanosila novota, da su joj se veselili i s nje zamrzili na starinu, kao što i staro ruho, još danas snosljivo, ne ćeš sjutra kraj novog niti da pogledaš. Tako i sada s nekom nerazumljivom zlovoljom gledahu na obilježje jučerašnje vlasti, — na sablju. Pri tom se sjećahu, kako ih je ta sablja ljuto gonila na „red“, a da nijesu ni pitali ni znali, da li s pravom ili s nepravom. Oni vjerovahu, da ih je kadikad i posjekla, ali ipak ne bi nitko bio kadar tačno pokazati brazgotine. Vlast je prečesto u mislima široke publike mimo sve ostalo kriva samo s toga, što joj se moraš pokoriti. Al kraj svega toga ipak nijesu ti obnovljeni gradjani bili podobni, oteti se blještavilu gjeneralskog *portepeja*. Dapače se žurili, da preteče jedan drugoga, plaho, ali proračunano. — I Vicenco se našao medju njima. I on se je povlačio medju redovima poklonika, premda nije očitovao niti šta u prid nove ere niti u prikor stare, a pravdao se interesom svoje „stranke“, svoje sred mamurluka začete ideje. Tko da mu s toga prigovori! —

I nastadoše silna gošćenja i zabave. A gjeneral uzvraća gradjanima sjajnim banketom, pa umah zatim otputova, ostaviv iza sebe povjerenika, — jednog činovnika — da ovrši izbor zastupstva. Taj se izbor protiv očekivanja zategnuo za nekoliko mjeseci, što je znatno ohladnilo i zanos i dobru volju u gradjanstvu. — Konačno zasjede u magistratu domaće vijeće, a tjedan dana zatim izabraše i načelnika. Pri tom propade i *šior* Francesko, koga prozvaše „liferantom“, i „učenjak“ *barba* Fran. A propade i kandidat „stranke“ Vicencove. Na preporuku vojničke gospode, a uz pripomoć domaćih notabiliteta izabraše načelnikom — umirovljena oficira. Ostale pak službe na daleke, maglovite preporuke zapadoše većinom strane ljude i baštinjene prijašnje službenike. Domaće se „stranke“ dakako pocjepkale, pa nijedna ne htjede da popusti ni za dlaku. *Barbi* Franu dobaciše ipak mrsnu kost — tržno nadzorničtvo, ali nipošto za volju njegovoj biblioteci, nego samo s obzira na davnu mu praksu u toj struci. I Santića zapade bilježničtvo, jer ga zbog njegova „pukog patriotizma“ potpomogoše sve tri stranke. — Stara gospoda medjutim iščeznuše naglo po novim službama, muče i na gluho, baš po službeničku. Gospodin kapetan odmaglio na kordun, „med vuke i hajduke“, ostali kojekuda po široku svijetu, a svi do jednnoga „u sretan nepovrat“. —

Poslije toga poteče stvar običnim tokom, na tiho i čisto po domaću. Opet se svatko obukao u svoju staru kožu, dobro sačuvanu kožu odavna odgojenih misli i navikâ. Novi se proces razvio lagašno, da ne može laglje, a sveopći interes popusti već za par tjedana: i težnje i strasti utaložiše se posvema. — Pa što je to novo i teško u toj *novoj eri?* — kao da čitaš pisano na studenim i mljednim licima. — Ta upravo šala, obična šala, zabroditi novim brodom po staroj pučini! — Čemu smo se i inatili toliko! —

I tako slavnoj oksidaciji na osvitku nove ere iščeznu svaki i slijednji trag. —

VIII.

Jednog popoldneva već za *nove ere* u oči zime razmahala se oštra bura i gotovo pomela s ulica već i slijednji trunak prašine. Sa zamagljenih brdina bila sumnjiva studen; zrak je mirisao po prvom snijegu. — Ostara žena u laganu *prtenu* odijelu mota se po hodnicima gradskog magistrata. Lice joj se i ruke zarumenjele od studeni, ma i da si je omotala odrt rubac prego glave i prsiju. — Obzirala se dugo i zapitkivala žurne prolaznike, bi li smjela sa svojom tegobom do gospodina načelnika, dok joj se jedan pisar znanac ne smilova, te joj u neke jade pokaza vrata, neka udje. — Gospodin se je načelnik upravo bavio važnim, žurljive naravi iskazom, pa jedva saslušav njenu tegobu, uputi je, kamo pripada, — redarstvu. — Gospodin je gradski kapetan upravo dočitavao važan nekakav spis o noćnoj sablazni, pa je s toga smjesta otpravi do bilježnika, — „ako se u opće dade što učiniti“. — Gospodin se Santić naježi na njen pojav, i promrmlja, da to ne ide „u njegov djelokrug“, pa ju posla po jednome pisaru u kancel, neka se priupita, — „kako njezina stvar do danas stoji“. — Tude je turkalo od jednòga do drugoga, pa joj na koncu razložiše, da je to „stvar“ važna, koja ne može ni iz daleka da spada na kancel, nego neka se još pobolje popita i sve iznova potanko razloži g. načelniku. — Stvar je zapletena, — rekoše joj manji bogovi nemilo suhim glasom, — ne ide to tako napoprijeko, kako si tkogod upili u glavu. Najprije valja ustanoviti, u čiji „djelokrug“ ide taj djavo. — Žena onijemi i ode. U

hodniku sjedi na klupi stari, sijedi podvornik Jakov, crvena nosa i kuštrave brade, sjedi smrknut i puši iz napukle, čadjave lule. — Bio to podvornik još iz „stare dobe“. — Ženi sinu tračak nade, pa onako ispreturana razloži smjernim glasom podvorniku, u čem je njena tegoba.

— Bila sam kod načelnika, — reče, — i kod kapetana i kod bilježnika i kod pisara, i svi mi rekoše, neka se upitam u drugih, kamo to spada. — Kuda bih sada? —

— Ne znam ni sam, draga moja. — Otidjite opet k načelniku! —

— Al on me je već otpravio; — srdio bi se. — Nije mu ni sada bilo pravo, što sam došla. —

— E, nije druge! — uvjerljivo će podvornik, omahnuv je gustim dimom. — Tako nam je svima, svima jednako! Valja slušati! — Gospoda su gospoda. —

— Al ovo su ipak sada naša nova, domaća gospoda, — — prigovori žena.

— Stara, nova, — svejedno! —

Žena ne odgovori ni crne ni bijele. Zagleda se u tmurno zimnje nebo, ote joj se težak uzdah, pa sunu na vrata, na udar studenim zamasima neprijatna vjetra.

Njoj, jadnici, nije možno čekati samilosti i pomoći od gospodske povoljice, niti možda od opet „nove ere“, kad ljudi rek bi ostaju svendilj najednaki. —

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Ovaj drugi tijek razmišljanja naličio je više nego prvi pravome Dorsennu i vrsti razbornog diletantizma, koji je potanko pred Montfanonom razglobio i zbog kojeg ga često nijesu shvaćali ni najbolji njegovi prijatelji. Ovaj mladi čovjek s velikim crnim, široko otvorenim očima u obrazu nježnih crta, s maslinastom puti španjolskog redovnika, istrošena askezom, imao je uvijek samo jednu strast, koja bijaše previše izvanredna, a da ne bi smela običnog posmatrača, a razvijala se tako u osebitom pravcu, da je redom za sve one, koji su mu ponajviše skloni bili, morala poprimiti lik gotovo uvredljiva držanja, ili bar ružnog egoizma i duboke pokvarenosti. Dorsenne je iskreno govorio, da voli poimati — radi poimanja samog — kao igrač što voli igrati, škrtac gomilati blago, a častohlepnik osvajati mjesta. U njega bijaše taj tek, taj ukus, šta više, ta manija idejâ, koja čini od čovjeka naučnjaka i filozofa. No on bijaše filozof sazdan hirom umjetničke naravi, hirom imutka i odgoja svjetskog čovjeka i putnika. Abstraktne spekulacije metafizikâ nisu mu dostajale, kao ni neprekidno živo i jednostavno stvaranje pripovjedača, koji pripovijeda, da se zabavlja svojim žarom, kao ni na po živinska pohlepa čovjeka, što živi za nasladu i podaje se grješnomu bjesnilu. On je sebi, ponešto nagonom, ponešto metodom, stvorio kompromis izmedju oprečnih težnja, kojemu kompromisu davaše donekle ukočen oblik, govoreći, da mu je jedina svrha „intelektualizovati žive dojmove“. Jasnije rečeno, on snivaše o tome, da prokuša što veći broj utisaka, što ih može život ljudski podati, i da promišlja o njima, pošto ih je okusio. Mislio je, pravo ili krivo, da u dva spisatelja, što ih najviše cijenjaše, a to bijahu Goethe i Stendhal, razpoznaje, kako redovito upotrebljavaju slični princip. Njegova stalna nauka u četrnaest godina, otkad je počeo živjeti i pisati, sastojala je u tom, da je nastojao što više moguće prolaziti kroz što različitija središta. No on je prolazio kroz njih, podajući im se, ali ne uživljavajući se nikad u njih, uvijek s tom mišlju u dnu svojega uma, da se opet drugdje mogu drugi običaji spoznati, drugi značajevi posmatrati, druge osobe ponimati i da ima drugih dojmova, koji potresaju. Časovi, u kojima je mijenjao boravište, bijahu označeni svršetkom svakog njegova djela, što ga sastavljaše na taj način, uvjeren, da nije vrijedno dalje nastavljati koju čuvstvenu ili socijalnu spoznaju, pošto ju je jedared napisao i upotrebio.

Tako se može protumačiti nesuvislost navadâ i opreka atmosfera, — ako se tako smije reći — što je biljega njegovih djela. Uzmite slučajno u ruku prvu zbirku njegovih novela *Études de Femmes,* s kojih je izišao na glas. To su tvorevine sentimentalna čovjeka, koji je zlo ljubio i izgubio satove i satove, shvaćajući ozbiljno, krivnjom svojeg romanticizma, polu-svijet, kako mu se prikazao otvoren, iskren ili pritajen. Pored ovog djela, *Sans Dieu,* pripovijetka, koja radi o savjesnosti u znanosti, svjedoči, da je pisac marno posjećivao Museum, Sorbonu i Collège de France, dok je *Monsieur le Premier* jedna od najvjernijih slika savremenog političkog života, koju je mogao stvoriti samo taki čovjek, što bijaše dobar znanac u Palais Bourbon-u i novinarskim uredima. No zar nije opet poznato u Parizu, da je Dorsenne kandidovao za poslanički mandat, — pri čem je, u ostalom, propao — radi reklame, kako rekoše njegovi neprijatelji, radi hira, rekoše prijatelji, dok u istinu nije pri tom imao druge cijeli, nego da ćuti osobitu svijest čovjeka od rada? U drugu ruku dva njegova putopisna djela s dosta pretencijoznim natpisima: *Tourisme* i *Profils d'étrangéres,* pa *Églogue mondaine,* kojih okvir lebdi izmedju Firence i Londona, Saint-Moritza i Bayreutha, svjedoče o njegovu dugom

boravku izvan Francuske, analizujući po iskustvu svijet italski, engleski i njemački; svjedoče napokon o opširnom ali i točnom poznavanju jezikâ, historija i literatura, što se jedva slaže s onim *odor di femina,* koji kao da je poprskan po svjema stranicama. Ove opreke odaju dušu, nadarenu začudno zakučastim svojstvima, nad kojom gospoduje dosta čvrsta volja, a, treba priznati, ima samo osrednju oćutnost. Pričinit će se, da se ovo posljednje ne može u sklad svesti sa skrajnjom i gotovo bolešljivom nježnosti nekih Dorsennovih djela. Ali ipak je tome tako. On je imao vrlo malo srca. Ali mjesto toga imadjaše više živaca; ako je srce potrebno da osjeća u istinu tako, da se čovjek sasvim podaje i ni pred samom smrti pri tom ne preda, živci i njihova bolna razdražljivost dostaju onome, koji hoće da crta ljudske strasti, osobito ljubav s njezinim radostima i bolima, koje se pritaje do neke mjere, dok se osjećaju. Premda je Julien bio samo na pô slavan, ipak ga je uspjeh zahvatio premlada, a da mu ne bi bio dao prilike za kakve zgode i nezgode. Imao ih je on već podosta, što je dolazilo od njegova smisla za razgovor sa ženama. U svakom središtu, kojim je prošao u tijeku svojeg čuvstvenog putovanja, vazda je kušao da nadje ženu, koja bi u svojem čaru sadržavala sav sjaj dotičnog njezina grada. Na taj je način nacrtao bezbrojne prijateljske odnošaje. Nekoji su odnošaji bili upravo galantni. Drugi ostadoše platonički. Veći dio sastojaše opet u jednostavnoj prijateljskoj koketeriji, kao što je danas s gospodjicom Steno. Pri tom nije mladi čovjek imao nikad više samoljubavi nego oduševljenja. Svaka žena, prijateljica ili ljubovca, u devet slučajeva od deset bijaše za nj samo znaličnost, kojoj treba zadovoljiti, deseti put bijaše naslada, koja se osjeća, ili miris duše, koji se udiše, a onda model za slikanje. Ali pošto je bio uvjeren, da se model ne da raspoznati ni po kakovom spoljašnjem znaku, ne pomišljaše nikad, da griješi upotrebljavajući svoj ugled poznata pisca za ono, što on nazivaše svojom „kulturom“. Nikad nije sumnjao o tom, ima li šta iskvarena u takom moždanom epikureizmu, koji se temelji na upornoj zloporabi najprije svoje duše a onda tudjih duša. Bijaše sklon pravici, to pokaza obranom, kojom je Fanny Hafner branio pred Montfanonom; udivljenju, jer je poštovao lijepa svojstva toga istog Montfanona; samilosti, jer inače ne bi tako odma i s toliko prijateljstva shvatio udarac, koji će povratkom grofa Gorke pasti na udes nedužne Albe Steno. No nenadani „okret lica“, što nastade u njegovim mislima, samo što je ušao pod krov širokog stubišta, u palači Castagna, porodio bi se u njega u svakoj sličnoj prilici. Preobilno razmišljanje redovito bi se prekinulo i razpršilo njegovu prirodjenu oćutnost, pa tako je i sada bilo, pošto ga je zaista uzbunila ova neočekivana novost, povratak u Rim ljubavnika, kojega je gospodja Steno prevarila; on je četvrt ure razglabao bolni nemir i sve pogibli, koje su tim povratkom prijetile Albi, a onda se opet sabrao, prije nego što je ugledao mladu djevojku. Umjesto da se požuri, kako bi bilo prirodno, da bar dozna, je li to istina, on se zaustavi kod jednog prozora, pa stane pisati po maljušnoj bilježnici, što je bijaše izvukao iz džepa, šiljkom olovke, koja mu bijaše uvijek pri ruci, pismom čvrstim, stalnim i jasnim, kakvi je htio da mu budu i um i umijeće, ovu bilješku, u kojoj bijaše malo čuvstvenosti:

— *25. travnja 90. — Palača Castagna. Divno zavojno stubište, sazdano od Baltazara Peruzzia, jako široko i dugo, s dvoredim stupčićima izmedju deset i deset stuba, kao ono od Santa Colombe kod Siene. Osobito lijep pogled na nutrašnji vrt, tako zatvoren, razdijeljen i uredjen, da crveni grmovi cvijeća, suha pravilnost zelenog drveća, ravne erte sivih i pijeskom nasutih drvoreda izgledaju kao erte na obrazu. Podsjeća na* latinski *vrt, oprečan* germanskomu *ili* engleskomu; *ovaj se posljednji obazire na neopredjeljenost u prirodi, onaj je sasvim uredjen, pravilan, uljudjen i gojen sve do najnižih ploha. Podvrgni zakučatost života jednoj misli cjelokupnosti i jasnoće, stalnoj toj oznaci latinskog genija i u kiti drveća, i u cijelom narodu, kao i u vjeri. — Katolicizam. — Protivno je kod sjevernih pasmina. Dubina riječi: šume naučiše čovjeka slobodi...*“

Jedva bijaše svršio tu dosta čudno izraženu bilješku i zatvorio mali sveščić, koji nazivaše sad svojom smočnicom, sad svojom pljuvaljkom, kad no se naglo okrene, začuvši za sobom dobro poznati glas. Ne bijaše primijetio, kako je stubama došla jedna ličnost i nasladjivala se gledajući ga, gdje piše. To bijaše jedan od članova njegove „družine“, da govorimo sa Dorsennom, jedno od lica, s kojima bijaše ovaj sastanak preksinoć urečen kod gospodje Steno, i to upravo ono, koje bijaše nesnosljivi markez tolikim žarom poružio, otac lijepe Fanny Hafner, glavom barun Justus. Nekadašnji gusar na berlinskim i bečkim tržištima, zloglasni osnivač *Crédit-a Austro-Dalmate,* bijaše malen, vrlo mršav čovjek s modrim očima, u kojima se isticala nesnosna oštrina, u obrazu s neopredjeljenom masti, s otegnutom fisionomijom. Njegovo svedj jednako uljudno držanje, njegova svedj jednostavna i brižna odjeća, njegov svedjer jednako oprezni i umjereni govor podavahu mu onu vrst tamne otmenosti, koja se opaža kod mnogih starih diplomata. Ali opasni pustolov izdavaše se onim pogledom, koji Hafner nije mogao prekriti beskorisnom ljubežljivošću. Svjetski čovjek, kakim se on držaše da je postao, odavao je ipak pored svega, nekim neopredjelitim malenkostima, osobito svojim zjenicama, u kojima se zrcalio tako osebit nemir tako bogata čovjeka, odavao je ipak mračnu svoju i zagonetnu prošlost s tamnim i oprečnim borbama, koje su slijedile iza požudâ, hladna računanja i neslomljive energije. Fanatični Montfanon, koji je s takim okrutnim prijezirom govorio o njegovoj kćeri, gledao je na nju s pravom kroz oca — ili gotovo s pravom, jer ima više nuanca a manje razli-

kosti u tako savršenom tipu svjetskog mešetara, kaki bijaše ova ličnost, koja nemadjaše u istinu ni religije, ni obitelji ni domovine. Ali to je porod tako htio. Sin berlinskog židova i jedne holandeske protestantkinje bijaše Justus Hafner upisan u gradskim maticama kao pripadnik majčina zakona. Samo je on izgubio mater u najranijim godinama, pa nije odgojen ni u kakoj drugoj liturgiji, nego u liturgiji novca. Kod svoga oca, malena, a vrlo uporna i spretna draguljara, koji bijaše preoprezan da bi mnogo na kocku stavio i mnogo dobio, nauči se trgovanju s dragim kamenjem, čemu doskora pridoda čipke, slike, stare tkanine, tapete i rijetko pokućtvo. Sa sigurnim pogledom u oku, s njemačkom strpljivošću, kojoj se pridružila i židovska i holandeska, steče u brzo prvu glavnicu, koja se poveća očevom baštinom. U dvadeset petoj godini imao je Justus upravo pet stotina tisuća maraka. Dvije neoprezne operacije na burzi, koje bijaše poduzeo, da prisili sreću i dosegne prvi milijun, oboriše presmjeloga mešetara i on poče na novo graditi zgradu svoje sreće, trgujući opet draguljima i dijamantima. Dodje u Pariz, i tu, u jadnom nekakom stanu ulice Montmartre podigne za tri godine svoj drugi kapital. Ovaj put je njime ravnao tako savršeno, da je g. 1870., u doba rata, ponovno stekao, što bijaše proigrao. Za vrijeme primirja bijaše u Engleskoj, gdje se oženi s kćerju nekog agenta za bečke poslove, koji dodje u London, da osnuje opsežan pothvat za novu obskrbu vojskâ, što su ratovale. Silni dobitci, što ih te godine tast i zet stekoše, ponukaše ih, da osnuju bankovnu kuću s glavnim sjedištem u Beču i s podružnicom u Berlinu. Justus Hafner, strastveni obožavalac g. Bismarcka, predobije novcem uza to još jedan veliki časopis. Htjede na dva kraja služiti velikomu državniku, ali ovaj odbije nekadašnjeg prodavača dragog kamenja, ne hoteći zadovoljiti njegovu političkomu častohleplju, što ga je gojio od najranijeg doba. Ta pouka bijaše okrutan udarac u životu tog radišnog čovjeka, koji mišljaše, da ga budućnost čeka u Pruskoj, pa se najzad sasvim odseli u Beč. Osnutak *Crédita Austro-Dalmate,* koji je pokrenut izvanrednim sredstvima reklame, dopusti mu, da napokon ostvari bar jednu od svojih himera. Njegov imutak, ne budući ravan onome drugih moćnih finansiera te epohe, naraste gotovo čarobnom naglošću do broja dosta visoka, koji mu oko g. 1879. dopuštaše onaku skrajnju raskoš, u kojoj mogu živjeti samo ljudi sa pet stotina tisuća franaka dohotka. Protiv običaja drugih lihvara te vrste, znao i mogao je Hafner svoj novac u dobar čas uložiti, i taj čudesni dobitak na sigurna mjesta spraviti. Mišljaše, da je sad pod krovom, kad no gromoviti udarac procesa iz godine 1880. zaprijeti, da će za uvijek razoriti tu mučno sazdanu zgradu. *Crédit Austro-Dalmate* stropošta se uz jeku bezbrojnih privatnih i javnih nesreća i onakih sablazni, kakova bijaše umorstvo obitelji Schroeder. Odrediše progon proti cijeloj četi osnivača i Justusu Hafneru medju njima. On bješe medju onima, koje riješiše optužbe, ali uz cijenu tako okrutnu po njegov financierski ugled i kraj tolikog javnog negodovanja, da je morao ostaviti Austriju i Beč, pa ih zamijeniti Italijom i Rimom. Ovdje, ne tarući si glave za to, što su ga u prvi čas odlučno odbijali, počne ostvarivati treću veliku cijel svoga života: da sebi osvoji svjetski položaj. Za perijodom pohlepe slijedila je, kako to biva kod tih strašnih novčara, perijoda častohleplja. Postavši udovcem poče se spremati na udaju svoje kćeri s takom snagom volje i zamršenim osnovama, što su bile ravne nekadašnjemu njegovu naprezanju, i taj se *struggle for high life* (kruhoborac otmenoga svijeta) odjene po dobro promišljenoj osnovi uljudnošću visokog svijeta i otmenim držanjem, koje bijaše sebi sustavno prisvojio. Kako je našao način, da poluči, kako se iza tolikih i krutih borba ne bi prepoznao prijašnji kramar i nesigurni burzijanac u sadašnjem barunu od pedeset i četiri godine, koji bijaše odlikovan s više redova, stanovao u veličanstvenoj palači, bio otac dražesne kćeri, a i sam ljubazan razgovornik, uljudan kavalir i otmen sportsman? To je tajna, kojom ovake izdjelane naravi osvajaju društvo, kao što je Napoleon tajna u ratu, a Talleyrand u diplomaciji. Ovo je pitanje sebi Dorsenne neprestano ponavljao, a nije ga znao riješiti. Premda je sebi govorio, da baruna posmatra čisto intelektualnom izvjedljivošću, ipak se nije mogao riješiti nekog zadaha antipatije, svaki put kad bi susreo strašne oči ovoga strašnog čovjeka. I ovog jutra, u ovom zavojnom stubištu, čisto mu bijaše neugodno, što su ga te strašne oči zatekle, gdje piše svoju nedužnu bilješku, premda je u tim očima bilo i nešta slatke svjetske ironije — ironije velikog gospodina, koji pomaže velikomu umjetniku — kako je Hafner nagovorio Dorsenna:

— Ne dajte se smetati od mene, dragi umjetniče, — reče mu. — Vi radite po naravi, pa imate i pravo . . . Vidim, da će se vaš slijedeći roman kretati po ruševini našeg ubogog kneza d'Ardea . . . Ne budite previše nesmiljeni spram njega, ni spram nas . . .

Pisac nije mogao, a da ne porumeni na tu dobrostivu lasku. Druga nijedna ne bi ga može biti neugodnije dirnula, nego ova, jer bijaše u isti čas vrlo pravedna i vrlo nepravedna. Tko bi mogao protumačiti tu vrst literarne alkimije; a hvala ovoj, mogao je tvrditi, da ne pravi nikad portretâ, premda nije nijedan redak njegovih petnaest knjiga izradjen bez živa modela! Tako je i barunu odgovorio s nekom zlobnom šalom:

— Varate se, dragi moj barune. Ne pravim bilježaka ni o kome i ne običajem pisati knjige po kućama . . .

— Pisci to tako kažu, — odgovori barun, slegnuvši ramenima hinjenom dobroćudnosti, s kojom se je tako rijetko rastajao, — pa i oni imaju pravo. U svakom je slučaju sreća, što ste morali napisati tih nekoliko riječi, jer ćemo biti dvojica, što prekasno dolazimo na sastanak, gdje ima gospodjâ . . . Blizu je jedanaest i četvrt, a tre-

balo je da dodjemo točno u jedanaest . . . No ja se mogu ispričati, čekao sam na svoju kćer . . .

— I ona ne će doći? — upita Dorsenne.

— Ne, odgovori Hafner — u zadnji čas nije mogla da se riješi . . . Nešta joj se neugodno slučilo jutros, nekaku je staru knjigu htjela kupiti. Neki je zlobni čovjek znao, da ona želi tu knjigu, pa joj jê ote ispred nosa. Bar nije platila za tu ludoriju dvadeset pet louisa previše, što bi ih bila dala . . . . No to nije pravi uzrok. Pravi je uzrok, što je ona suviše ćutljiva, pa joj se tako tužnom čini prodaja čitavog namještaja te stare obitelji . . . Napokon nisam htio da je silim. Šta bi bilo, da je poznavala pokojnu kneginju Nicolettu, majku Peppinovu? Kad sam ja prvi put došao u Rim i pohodio jê, oko 75. g., da znate, kakav je u nje bio salon i kako je kneginja znala biti kneginjom! . . . Ona je bila prava Condolmieri, iz obitelji Eugena IV., najčišćeg pape petnaestog vijeka . . .

— Kako taština čini ludim i najlukavijega čovjeka, pomisli Dorsenne, hvatajući korak s barunom, — on bi rado, da mu vjerujem, da ga je primila ta žena, koja bijaše najcrnja izmedju „crnih“ i najstroža u izboru za svoj salon . . . . Ali život je još zamršeniji, nego što ga vide i sami Montfanoni! Ta djevojka ćuti po nagonu ono, što stari markez po doktrini: melankoliju tih finih ljudi od plemstva s ovim ocem, koji si začepi svoje kramarsko uho, pa govori o papama srednjeg vijeka, kao o kakom starom uresu! . . . Najčišći petnaestog vijeka! . . . Dok smo na samu, treba da upitam toga starog lisca, šta znade o povratku Boleslava Gorke. On je zakleta duša gospodje Steno. Mora da je obaviješten o činima i kretnjama toga Poljaka . . . Za pravo je to prijateljstvo Hafnera s groficom, kojoj on bijaše financijalnim savjetnikom, moralo Dorsennu biti uzrokom, da podnipošto ne dira u to pitanje, tim više, što je bio uvjeren o neprijateljstvu toga čovjeka. Barun je mogao jednom riječi, ponovivši je izdajno, ovomu mnogo škoditi kod matere Albine. Ali romancier, sličan u tom pogledu većini posmatrača od zanata, imadjaše moć analize samo u retrospektivnom pogledu. Nikad mu nije njegov otvoreni um pomogao, da se ugne malim pogrješkama u govoru, koje su velike pogrješke na maljušnom šah-polju svijeta. Srećom nije on hlepio ni za čim drugim do za svojom zabavom i svojom umjetnosti. Bez toga bi našao sredstvo, da sebi stvori dosta neprijatelja, pa da mu izmaknu sve akademije i svi redovi. On uhvati dakle čas, kad dodjoše do prvog sprata, gdje je barun stao, da odahne malo zadihan, i gdje je agent poduzetnika prodaje obojici pregledao dozvole za ulaz, pa reče svome pratiocu:

— Jeste li vidjeli već Gorku iza njegova dolaska?

— Šta? Gorka je ovdje? — upita Justus Hafner, ne pokazujući u ostalom svojeg začudjenja ničim drugim, nego što je dodao: — Ja mišljah, da je još vazda u Poljskoj . . .

— Ja ga sâm nisam vidio — reče Dorsenne. Već požali, što se je prenaglio. Uvijek je pametno, da čovjek ne raznosi prvi nekoje novosti. Ali ta okolnost, da najbolji prijatelj grofice Steno, koji ju vidjevaše gotovo svaki dan, ne zna o povratku, tako živo iznenadi mladog čovjeka, da nije mogao odoljeti da dalje ne pita. — Netko ga je susreo jutros, o kome ne mogu sumnjati, da istinu govori . . . — Tad doda naglo: — Zar vam ne zadaje straha taj nagli povratak? . . .

— Straha? — odgovori barun. — A za što? . . . — I pogleda pri tom pisca onim bešćutnim izrazom, koji je uvijek imao i koji je ipak nešta značio za onoga, tko ga poznavaše. Obojica, izmjenjujući te riječi, dodjoše u prvu dvoranu izložbe „umjetničkih predmeta, koji su pripadali kući N. P. kneza d'Ardea“, kako stajaše u katalogu, pa barun ne bijaše prihvatio, kako je bio njegov običaj, zlatnog lorgnona, što bi ga stavljao na šiljak svojeg nosa pred svakom najmanjom policom sa starinama. Moralo je biti, da i on sam drži vrlo ozbiljnom novost romancierovu, kad je koracao svojom lijenom nogom — nogom, koja mjeri korak razboritošću policiste — mimo poprsja i kipova u ovoj prvoj dvorani, što se u katalogu zvala „Mramori“, ne pogledavši ni jedanput gobelina razastrtih po stijenama pogledom starog prodavača tapeta. Dorsenne bijaše previše rekao, a da sad prestane:

— Vjere mi! Ja, koji ne stojim godine i godine u svezi s gospodjom Steno, kao vi, ja sam oćutio groznicu zbog nje, kad sam doznao za taj povratak. Ona ne zna, tko je Gorka, kad je ljubomoran, i na što je on sve spreman . . . —

— Ljubomoran? Pa na koga? — prekine barun. — Nije to prvi put, što čujem, da se spominje ime toga siromašnog Boleslava s imenom grofičinim . . . Priznajem, da nisam nikad za ozbiljne držao te glasine, i ne bih bio pomislio, da ćete vi, koji posjećujete njezin salon, jedan od njezinih prijatelja, tu štogod sumnjati. Umirite se . . . Gorka ljubi tu dražesnu ženu i ne bi bio mogao bolje birati. Grofica je Katarina izvrsna žena, potpuna talijanka i vrlo različna od drugih. Ona se zanima za nj kao i za vas, kao za Maitlanda, jer vi pišete tako lijepa djela, a Maitland slika poput naših najboljih umjetnika, za Gorku pak poradi boli, koju on osjeća iza smrti svoga prvog djeteta, za mene, jer sam je uputio tako delikatnim načinom, kako da odgaja mladu djevojku . . . Ona je više nego izvrsna ličnost, ona je žena uzvišena, vrlo uzvišena . . .

(Nastavit će se.)

Kolende.

Kolenda, što se o Božiću pjeva.

U mom rodnom mjestu (Barilovićn) a i drugim susjednim mjestima, gdje je izmiješan grčko-istočni živalj sa katoličkim, dolaze grčko-istočnjaci pjevati na prvi dan Božića katolicima, a katolici opet grčko-istočnjacima o njihovu Božiću. Mogu pomenuti ovdje, da grčko-istočnjaci dolaze više u pohode katolicima, no katolici grčko-istočnjacima; na ovaki se posao daju naravno siromašniji s jedne i druge strane. Koledjani stoje usred dvorišta, pa ne smiju stupiti pod domaćinov krov. U narodu vlada na ime taki običaj (ne znam, da li i kod grč.-ist.), da prije gosta, što dolazi na Stjepanje ili Ivanovo, ne smije nitko stupiti pod krov, jer da tobože ne bi imao sreće u gospodarstvu. Iznimka se dakako dogadja kod koledjana, jer jedni druge znadu pozvati za goste. Koledjani idu obično dva po dva. Na ledjima imadu torbu, o bokovima veliko barilce za vino, o vratu pak ovjese povjesma, što ih koledanjem dobiju.

Evo kolende:

Dobar dan, gospodar',
Bog ti dobre goste da'
Na tvoj Božić, Božji dan!
Rodila ti šenica
I vinova lozica!
Za kućom ti zelen bor,
Za nj' privezan vranac konj,
Na konjicu sinak tvoj,
Na sinku ti zlatan pas,
Bolji ti je pošten glas,
Nego onaj zlatan pas!

Sada malo odahnu i začnu prositi:

Domaćice, kolač kruva,
Gospodaru, pljosku vina,
Djevojčice, jabučice,
A snašice, povjesamce.
Ej! daruj nas, gospodar',
Bog ti dobre goste da'
Na tvoj Božić, Božji dan.

Sad čekaju na darove, a kad dobiju, podju i pjevaju:

S Bogom ostaj, gospodar',
Bog ti dobre goste da'
Na tvoj Božić, Božji dan.

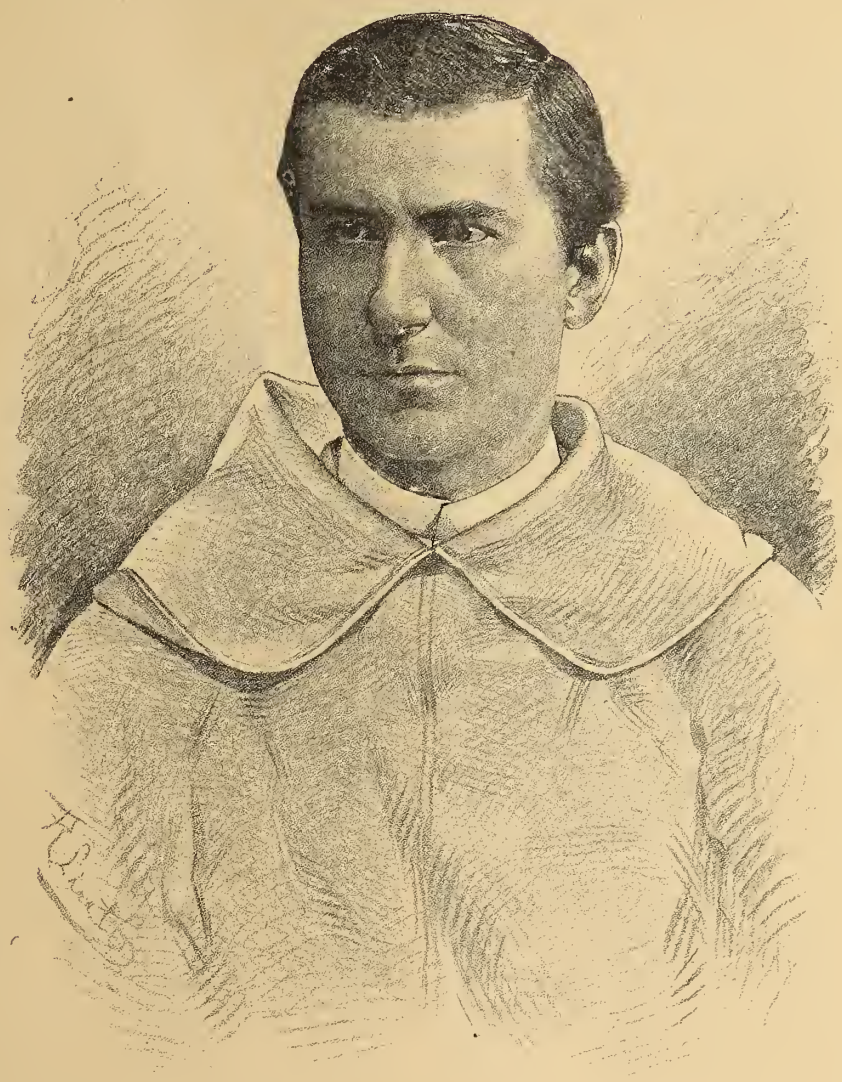

Vicko Draganja.

Milina je upravo slušati napjev ove kolende, pa ono rozganje[1] i zavlačenje pjesme. Gost dolazi većinom o Stjepanju. Poslije mise ili večernje pozove domaćina prijatelja, rodjaka ili kakog drugog znanca u goste. Najradje uzimlju za goste ljude zdrave i dobro razvijene, pa koji imadu mnogo djece. Za ove vele: kako su oni plodni, da će tako biti plodna i godina u polju i domu. Udade li se iz kuće kroz godinu koja djevojka, to obično zovu njezina muža u goste, momkova opet kuća zove brata djevojčina u goste, bio on oženjen ili ne; a imade li kaku tjelesnu pogrješku, onda ga ne zovu.

Kad dodje gost blizu kuće, polete djeca ili koje drugo družinče brzo po slamu, što se nalazi pod stolnjakom na stolu i metnu je na gostov stolac. Kad ulazi gost u kuću, onda siplju po njem žito, koje se nalazi u zdjelici kraj božićnjaka[2] (velika pogača, oličena jajetom, što stoji za vrijeme Božića na stolu.) Kad jednom

[1] rozgati znači, kad pjevač tako reći već iznemogne, pa novom snagom stane pridizati glas kod iste riječi n. pr. oj-o-o-o-oj.

[2] kajkavci je nazivlju libnica, t. j. veliki hljeb.

sjedne gost, ne smije ustati sa slame, dok se ne svrši gošćenje, jer bi onda domaćici bježala živad s jaja. Po gostu se u opće proriče, kaka će biti godina, rodna ili pusta, zato paze na svaki kret njegov. Djevojke pokupe kosti ispred gosta, svaka si zapamti svoju, pa ih metnu na lopatu i pozovu pseto; čiju kost zgrabi prvu pseto, ona će se prva udati.

Priopćio **J. Horvatić.**

U našoj domovini prije trista godina.

U spomen tristagodišnjice boja sisačkoga.

(Nastavak.)

S velikim se slavljem slavila ta pobjeda u Carigradu: od usta do usta pronosilo se ime Hasana junaka; prijestolu Osmanovu on je uresom, uzdanicom. Sablju, dragocjeno i skupocjeno odijelo, izvezeno suhim zlatom, dade sultan za uzdarje tomu maču.

Sad Hasan opasuje Sisak. Istina, Rudolf car šalje sultanu danak; sultan će poslati na Hasana zapovijed, da ne ratuje, ali je mudričina Hasan. Prevari on svoga gospodara: U Zagrebu ima već 40.000 Nijemaca u pripremi. Murata to razljuti, a Hasanu se paši vjerovalo. Paša bosanski ne odustaje od nauma svoga. U Sisku su opet Mikoč i Kovačić branitelji grada. Što li Mikočeva haljina ne podnese, da kraljevstvo ne izgubi i taj branik! Imao je samo još 25 ljudi, a od naporâ bio „jedva živ“. Pisma njegova odišu nam strahom i tugom: Siščani sami mislili na predaju, a Nijemci zarazili dodijavajući. Da samo njih ne bi bilo, — kaže jedno pismo Mikočevo: vazda se psuju, da pomriješe od gladi a zbog Hrvatâ; ma da bi on učiniti to smio, „ne bi im ni mrvice dao“.[1] Pomisli na veliku studen, a predstavi sebi ljutu glad, pak imaš nemilu sliku, što no je bila. Razbjegavaju se, a samo *„se pri čašama viče“*.[2] Ban pribirao čete opet i iza poraza Brešćanskoga, ali s njemačkim generalima stara muka: jedva ih mogao zadržati, da se ne razidju; mrmljali, da nemaju šta jesti. Drugo nije preostalo, već ih stao mititi: oni dobivaju sav kruh, a Hrvati gladuju. Nijemci — veli Mikoč — nagone upravo bana u smijeh, i ako bješe veoma zbunjen: jer oni sve prevrnuše, da nadju štogod jesti. Inače „su taki strašljivice, da se jedva usude na polje izilazati“ (timidi vix exire audentes). S njima Turci ne imaše baš velike muke.[3] Uza sva zla — ako smijemo u ovoj prigodi vjere pokloniti Ištvanfiju — još su svoje žene Nijemci u rat vodali.[4]

Dok je taka slika vojske kršćanske, drukčije je to kod Hasana. Da on gradu presiječe dovoz hrane, s 5000 ljudi opustoši strašno okolicu sisačku: sve obori oganj i mač, a pohvata više od 2000 seljaka. S južnoga jednoga brežuljka grad tuče topovima, a onda hoće da mu se predaje. I grožnje i lukavu umjetnost upotrebljava taj vješti Turčin, samo da dodje do svrhe. On da zna sve tajne Mikočeve, i za to mu uzaludni napori. Taktični branitelj ispipa glasnika pismonošu i dozna, da izdajica nije nitko drugi do li namjesnik Marko, pješački satnik. Taj da s Turcima očijuka već neki nîz godinâ.[1] Vješto Mikoč pritajiva svoju bol; pokazat će Turčinu poslaniku svu snagu i spremu, pak da spozna Moslem, koliko se pop gjaurski razumije u lijepo ponašanje, priredi objed. Gostima bili i poslanik i namjesnik Marko, ali će im prisjesti veselje. Najednom usred živahne zabave navale na oba čvrste ruke, oni se svališe pogodjeni iz pušaka. Čin ovrši kuburom neki Kranjac, koji je bio vodjom topništva.[2] Lješine tih prijatelja dade Mikoč baciti u Savu. Čudio se Hasan, što nema glasnika, pa se poboja, da mu se ne zgodi koje zlo. Pošalje i drugoga a Mikoča pozdravi čvrsto, neka se pazi, ako je što učinio prvomu. — Ma što mene briga! — odvrati Mikoč, — ja ga otpravih, a što s njim dalje, to ti traži. Hoćeš li pak grad, evo ti ga, ali je tu jedno po srijedi; ja ne ću, da Sisak primi na tko; neka prvaci dodju sami, da mi bude tim manja sramota. Neka se Hasan razmisli za 3 dana. — Ne treba paša tek o tom razmišljati; 500 najboljih će ići. Lukavi pop sve priredio, da došljaci nadju smrt što sigurnije; a kad stupe na gradska vrata, raznese ih smrtno zrnje, srećni oni, koji umakoše; ali tih je malo. Preostali će javiti Hasanu jadni udes braće svoje, a Hasan — pobjesni. Kune se ljuto: bit će osvete; mjesto varka takih na polju bojnom ogledat će se Muhamed i Isukrst. Sisak mora pasti ili Hasan ne će više nositi na ramenu glave.[3] Pozdravi svoj grad (Sisak) — do novoga drukčijega

[1] Krčelić, spom. dj. na strani 283.—4. u pismu jednom.

[2] Krčelić, spom. dj. na strani 285. kaže to u pismu od 3. svibnja.

[3] Gledaj Krčelićevo djelo spom. str. 287.

[4] Isthvanffius, spom. dj. 388. To bi nas podsjećalo na stari germanski običaj.

[1] Kovačić, spom. dj. I, 204; II., 242—3.

[2] Tako je kod Krčelića I, 280.; prema Kovačićevim vijestima II., 243. bila bi oba samo svezani i u Savu bačeni; Valvasoru IV, 515. ne da se nijedno vjerovati, ta poslanik je nepovrediv. Mi lakše vjerujemo, da ih je iz puške dao ubiti.

[3] Kovačić, spom. dj. II. 243, 244—5. Ištvanfij ne može vjerovati, da bi Mikoč imao odvažnosti na taku varku, ta jedva je sviju vojnika imao 500, a kamo li da bi u grad pustio 500 dobro naoružanih Turaka Ištvanfij, spom. dj. 384. Ali ako je Mikoču bilo već do gusta, mogao je i najopasnije što pokušati.

pohoda. U svom bjesnilu zaleti se sad bosanski osvajač preko Turopolja, a sve tamo do gore Okića. Jauk i pomaganja razlijegaše se tim krajevima. Krajevi Bišća, Drežnika, Hrastovice, Petrinje, pak zagrebskoga Turopolja izgubiše tad mnoge rpe ljudi. Do 35.000[1] u jadno će ropstvo. Oganj i mač pokazuje korake krvožednika: sve to usred tvrdoga mira.

Tad poletješe u Prag plemići Palfi, Nadaždi i drugi, da podignu tužbe pred carom. Trudili se prikazati nečuvena nasilja Hasana, bijesnoga Moslema. Rudolfo car u nemoći svojoj bjesni na bana Bakača Erdeda poradi Moslavine, pak poraza Brešćanskoga. Tu da je Hasan našao 2 velika topa, a tim je Bakač prekršio mir; uz to je on Nijemce upropastio[2]. Paša bosanski nije ništa kriv, on i ne radi s velikim topovima. Car zabrazdio u svom gnjevu tako daleko, da je i samoga bana skinuo s dostojanstva[3]. U to tužbe ne samo iz Hrvatske: i iz Ljubljane bježao svijet i iz unutarnjih austrijskih zemalja. Sve to prisili Rudolfa, te dozvoli Nadaždiju, da vojsku kupi, a Zagreb da dobije zbog obrane 2000 vojnika. Nadaždi novači, a vojska će se sastati u Zagrebu. Imao privesti svoje čete i Andrija Auersperg, general u Karlovcu, a dok ne prispije, suzbijat će dotle Nadaždi sam Turke, kako bude mogao. Pritjecaše Slovenci i Nijemci iz Štajerske i Kranjske, a sakupljena se vojska utaboruje izmedju Zagreba i Save na polju. U to nastane poplava, pa treba micati tabor; studen, a dan jedan ružniji za drugim; ne bi li se i odgodila vojna? 17. rujna 1592. približile se vojske neprijateljske, a Nadaždi pozva Hasana, neka dodje, ako ga je rodila majka. Eto strašnog *boja petrinjskoga*. Lijepa ta kršćanska vojska od kojih 10.000 ljudi bude od Hasana polomljena. 12 je topova, 7 zastava i 1000 ljudi zarobljeno. Tri stotine njih: muževa, žena, djece i staraca svakoga doba jaukalo po carigradskim ulicama, vučeno u triumfu pokraj stana austrijskoga poslanika. Naprijed silna barbarska buka, zatim jedna četa sa zaplijenjenim oružjem, pak kola s drugim plijenom, zarobljenici udarcima udarani najzadnji. Poslije je sve to prodano na trgu. Te nam vijesti ostavi očevidac[4]. Ova nesreća uzbuni cijeli kršćanski svijet. Car Rudolfo sad vidi, kakov ima mir. On naredi, da se po svem njemačkom carstvu, po Ugarskoj i Hrvatskoj ima od sad zvoniti na dan 3 puta, da zvona kršćane opomenu, da je pogibao blizu, pa da se Bogu mole. To je t. zv. „tursko zvonjenje“[5].

[1] Valvasor, spom. dj. IV, 537.

[2] Mi znamo, da je Nijemaca razmjerno malo tu palo, jer su utekli.

[3] Krčelić, spom. dj. I, 280.

[4] Hammer J.: Geschichte des osmanischen Reiches, Pesth 1834., 2. Ausgabe II, 581—2. Ovaj povjesnik upotrebi izvještaj avstr. poslanika Krekvica, što no je u c. i kr. domaćem arkivu, pa Vratislavov opis triumfa. Onaj je očevidac Krekvic (drugdje opet Kreković).

[5] Isthvanffius, spom. dj. 387—8; Vaniček: die Militärgrenze I, 266.

Sad se pitamo, ako je iza toga poloma vladala općenita i tolika strava po njemačkom svijetu, kako je tek bilo u Hrvatskoj! Otkud vojske, kad je Turčin izveo i rasadio sve, a i ono što ima: tko će ju hraniti, kad su posvuda zatrti plodovi poljski. A njemačke čete pomoćnice postupale gore — ako je moguće — nego i sami Turci. Nijemci ocevima našim i kuće rušili i ubijali narod i sve haraj, što im došlo pod germanske stope[1]. U tako jadnom položaju, u *nevoljama, kakih hrvatska zemlja nije vidjela može biti onamo od franačkih vremena,* sastaju se opet zastupnici naše domovine, *da još posljednje odrede.* Bilo to o Jurjevu g. 1593. Za povjerenika kraljevskoga posla car Rudolf Ruperta Eggenberga, generala španjolskoga kralja Filipa. Odrediše: da hrvatski nunciji uprave predstavku na cara, neka se pobrine za propalo kraljevstvo hrvatsko i da bi im pomogao. Ta dosad su Turci oteli i spalili 26 gradova, a odveli u ropstvo bezbroj ljudi. Sad na, pak eto skrajnje propasti (ultimum excidium) onomu, što se jošte Hrvatskom zove. Uz to se silno tuže ocevi naši na čete njemačke, za koje smo već rekli, kako su se ponašale.

Trebalo bi, da ban ima više vojnika, a uz bolju plaću. U Pragu pripisivali Brešćanski poraz banu, i ako mu nije on ni majmanje kriv nego Nijemci, koje je imao, jer oni ne bjehu vikli na borbe protiv Turaka. Treba bana „u ime kraljevstva“ ispričati. Vojsku banovu treba pomnožiti i za to, „što vanjske pomoćne njemačke čete nemaju tolike brzine, da dostignu iznenadne i neprestane turske navale, a ni navaljivati ne umiju“. Izim toga bit će zamoljen nadvojvoda Ernest, da bi štogod učinio za utvrdjenje Siska, jer sam kaptol nije sve podoban učiniti. Uz to će se podnijeti molba na sabor ugarski, da bi i Ugri pomogli braniti Hrvatsku. Ako *ni car ni Ugarska ne budu htjeli Hrvatskoj pomoći, hrvatski će nuncij kano zastupnici Hrvatske očitovati ovo: „Staleži i redovi preduboko oborene kraljevine Hrvatske ostavljeni bez ikakve pomoći, prije nego panu pod tursku vlast ili ostave obitavališta u domovini te se isele drugamo, najsvečanije prosvjeduju pred Bogom, kraljem, kraljevinom Ugarskom i cijelim kršćanstvom, ako se budu u najskrajnjim nevoljama za život i otačbinu svoju pobrinuli tako, kako ih bude savjetovala sudba i nužda, da je zgodnije i korisnije“.*[2]

Ovi zaključci vrijednih otaca naših svjedoče nam, da se je hrvatskomu narodu na koncu 16. vijeka bilo boriti na život i smrt. Zaključci ovi znače *očajnost.* Ako k tomu pridamo: kaki li su strah imali od kralja i Nijemaca zbog gaženja prava kraljevine, razumijemo i narodno ogorčenje onoga doba.[3]

[1] Acta sabora našega od g. 1593. u spom. djelu Krčelićevu na str. 290—1.

[2] Vidi te zaključke u spom. djelu Krčelićevu na str. 290—1.

[3] Mi ćemo se te strane još dotaći pri koncu ove rasprave.

*

Nadvojvoda Maksimilijan posta upraviteljem Hrvatske baš u to doba, ali ga Hrvati ne htjedoše. Kad je neke naloge s reskriptom cara Rudolfa poslao saboru, baciše staleži naloge i reskript i ne pripustiše ih u „acta“ kraljevstva. Ipak ni tad još ne će nikoji general biti vojvodom iznad bana, a ban može i nadalje kano i kralj sazivati sabor. Ni u najjadnijem položaju ne dadoše se pogaziti ocevi naši.[1]

Ugarska je držala svoj sabor u Požunu, a riješi se glede Hrvatske na to, *neka se Hrvatska brani, kako zna sama i sama neka plaća svoju vojsku.*[2] Car barem ovlasti, da se vojska može sabirati.

S druge se strane *sprema Hasan bosanski, kako nikad prije.* On će da Hrvatskoj zada posljednji udarac. I od samoga budimskoga vezira traži vojske, ta njemu je veliki vezir Sinan naložio: Sisak ima pasti i sa Siskom šta dodje. Na to ga i zgoda zove, jer je u tom gradu sad malo ljudi, koje haljina popovska vodi. Tko je vidio da mač pristoji popu![3] Zapovjednici tvrdih gradova kano Biograda, Ostrogona, Sigeta, Petih Crkava i od drugud pokoravaju se nalozima svemogućega paše bosanskoga. Cijela se današnja Bosna i južna Ugarska uskomeša. Priprave se činile u najvećoj tišini, a tekle kroz cijelu zimu. Mnoge čete i nepozvane lete na glas velike vojne.[4] Od segedinskih je strana vodja šepavi Ibrahim, eto i Turaka temišvarskih i drugih. Kad sunčana toplina upilji najviše oštre zrake, kretat će se to veliko mnoštvo. Svi zapovjednici stoje pod vrhovnim vodstvom vještoga i prokušanoga Hasana. Veličina se vojske koleba po navodima raznih pisaca izmedju 25—50.000 ljudi. Najvjerojatnije je — po našem mnijenju — broj *oko 30.000 pravih bojornika.*[1] Ostala je rpa imala tek sporedne zadaće: dovoz živeža, rad nasipâ i dr., a sastojala najviše od Srbâ. Kako mu drago: vojska je ipak ubojita bila, a opremljena s velikim topovljem. Tu bila historijska Kacijanerica, Erdedica i top s grbom cara Maksimilijana: svaki od ovih triju rigao zrnje od 60 funti težine.[2] Iz Banjaluke kreće se vojska. Topove voze četiri prevelika broda po Savi a u službi su i šajke gradiščanske i druge vrsti ladje. 2000 pješaka i 600 konjanika prokrčuje unaprijed pute neprolazne a možebiti načinit će i most gdjegod, da zapreke ne bude nigdje. Obala Save rijeke dovest će vojsku, a 15. lipnja pred Tijelovo bijeli se platneno čadorje po brežuljcima sisačkim. Pješake će prevesti vojvoda Menibeg preko kupskoga mosta kao i one, što su na brodovima. Njemu se je skrbiti za nasipe na obalama Kupe a što bliže Siska grada. Sa nasipâ će topovi raditi.

(Nastavit će se.)

[1] Krčelić, spom. dj. 298.

[2] Krčelić spom. dj. 291.

[3] Isthvanffius, spom. dj. 388.

[4] Isthvanffius, spom. dj. 388; Rattkay, spom. dj. 144.; taki je bio i običaj kod Turaka.

[1] Jedni pisci stavljaju broj na 25.000, to je minimum, drugi na 40.000, što više i na 50.000, to bi bio maximum (Isthvanffius, spom. dj. 388.). 50.000 osobito ističu zemaljski spisi u Kranjskoj (Valvasor sp. dj. IV, 521—2.). Navod u Kovačića (sp. dj. II, 246.) od 36.000 mogao bi i pogadjati. Valvasor je takodjer za 50.000, jer uz konjanike idu i sluge i podobna čeljad. Većina ove ima za oružje barem jednu sablju. Uračunajmo još radnike za opkope, pak živežare i kojekake kočijaše, koji bi u nuždi takodjer u pomoć skočiti mogli, pak eto lako broja od 50000 ljudi. Vojske su turske kano i druge istočnjačke bile ustrojene kao nekad Kserksova. Ištvanfij može misliti pod onih 25.000 samo Turke, a drugi su pisci računali i Srbe, kojih je puno bilo. Valvasor IV., 522.

[2] Vaniček, spom. dj. I, 268.

O strofama prvih hrvatskih pjesnika.

Napisao **Petar Kreković.**

(Svršetak.)

Ima još jedan dokaz, da je t. zv. dvanaesterac naših ljubavnih pjesnika strofa pučke pjesme, a to je baš ljubav, s kojom je narodna pjesma prigrlila svoju pogospodjenu sestru i od nje mnogo šta primila i naučila. Kasandrić (Iskra 1891. br. 3.) ističe u nekim pjesmicama Karamanove zbirke neku ugladjenost, neku gradsku udvornost. Upozoruje takodjer, da te nar. pjesme govore o zlatnim kosama, o krunu na glavi, sve kao naši ljubavni pjesnici. Premda nije nužno pomišljati, da je to narodna pjesma naučila od naše umjetne, ipak je veoma vjerojatno, da je umjetna pjesma baš u tom smjeru na pučku pjesmu djelovala. A to je samo moglo biti, ako su se umjetne pjesme u puku pjevale. Ali narod će teško primiti umjetnu pjesmu, koje ne može pjevati na svoj način, t. j. koja nije gradjena kao narodne pjesme. Nasuprot one umjetne pjesme, koje su spjevane u obliku narodnih, lako će omiljeti puku. Ako su se dakle umjetne pjesme naših pjesnika u puku pjevale, nema sumnje, da im je oblik bio narodu već poznat i mio, t. j. da su bile spjevane u istom obliku, u kom i narodne pjesme. Medjutim imamo i očitih dokaza, da je narod pjesme Menčetićeve škole pjevao, dapače da ih još i sada pjeva. U zbirci „Naše sloge“ ima na ime pjesama, koje bismo mogli proglasiti Menčetićevima, samo da su vještije složene.

Taka umjetna pjesma je u. pr. 135. Počinje se ovako:

Bila golubice, — imena slatkoga,
Zvezdo i danice, — žejo srca moga,
Ranjena u srcu, — rumena u licu,
Dostojna j' ta glava — nositi krunicu.

Zatim kaže pjesnik, da je njezin *sluga,* kori ju s nemilosrdnosti i veli: „da bi selzi moje — na kamik padale — kamik bi se raspal, — tve srce ne more". Napokon ističe svoju *službu* pa veli, da ga ne bi platili ni gradi ni selo, ni očevi barsi ni majčin miraz, nego samo ga njezina ljepota može naplatiti. Nije li to sve rečeno po načinu naših trubadura? Zanimljivo je, da se taj početak pjeva i kao svatovska pjesma (sr. tršć. zbirku str. 7.) i to, kako Vrbničani vele: „kanta se starinskum notum".

Isto tako ima u pj. 145. očitih znakova naše dvorske lirike. U toj se pjesmi veli, da je djevojka pjesnika ranila strijelom usred srdašca, pa da tu ranu samo njezina ljepota izliječiti može. Ta je ideja zajednička cijeloj sredovječnoj poeziji, počevši od provencalskih trubadura pa do naših pjesnika. Završetak te pjesme jest kao neka aluzija na Juditu, kako je Olofernu glavu odrubila, tako da je i draga pjesniku glavu uzela. Sabirač primjećuje, da je to jedna od najstarijih pjesama u Vrbniku. Šteta je samo, što nam, kako sam priznaje, te pjesme nije zabilježio u pravom joj obliku.

Što se tiče Marulića, naše je mnijenje, da je i on, kao i svi drugi, uzeo gotov dvanaesterac od Menčetića i Držića. Rekli smo u početku, da su njegovi začinjaoci morali biti umjetni pjesnici, a sad ćemo reći, po čem to sudimo. Prema načinu, kojim si je Marulić otegotio rimu, slažući peti i sedmi šesterac sa drugim i četvrtim, vidi se, da je imao pred očima pisane, recimo Menčetićeve dvanaesterce. Što ga je navelo, da uvede tu promjenu? Po svoj prilici Sannazarovi jedanaesterci, gdje se konac jednoga rimuje sa sredinom slijedećega: n. pr.:

— — Son colei
che co' consigli miei, con la prudenza
esalto ogni potenza, — e col valore
accende in tanto ardore — i miei seguaci
che animosi ed audaci — e pronti in l'arme itd.

Imajući pred sobom parove dvanaesteraca, prenese Marulić prema uzoru ovakih talijanskih stihova rimu svršetka prvoga para u sredinu slijedećega i tako postadoše ovakovi stihovi:

Oloferne, pokol tej riči zgovori,
tim, ki stahu okol, reče: »U komori,
»gdi no su zatvori blagu sakrovitu
»i tvrdi zapori, povedte Juditu,
»ka po svojem svitu, u kom no ni strvi,
»zemlju zlata situ dat nam će prez krvi, itd.

I Menčetić veže na isti način parove dvanaesteraca u prvoj pjesmi o Isusu. Ako je ta pjesma zbilja njegova, morao ju je spjevati pod konac svoga života, jer su naši pjesnici ljubavni, kao i množina trubadura i ostalih sredovječnih pjesnika, o Bogu pjevali, kad im se je konac približavao. Tada je Menčetić mogao bio doznati, kakvu je novotariju Marulić uveo u njegove stihove. U ostalom mogao je i sam na isti način doći na tu novotariju kao i Marulić.

Još nešto pokazuje nam Marulića oponašaocem stihova ljuvene pjesme naših pjesnika, a to će biti, što mu stihovi nijesu onako dotjerani kao njihovi. Nije ni moglo biti drugačije. Dok su ona dvojica svoje pjesme skladali prema živoj narodnoj pjesmi, željni, da se pjesme pjevaju, pa ih i sami pjevali, Maruliću je bilo samo do toga, da svaka šesta slovka dobije rimu. Glasno možda nije ni sam pročitao svojih pjesama.

Mogao bi tko prigovoriti, da Marulić, govoreći o Menčetiću i Držiću, naziva ih naprosto začinjaocima, ne spominjući im imena i ne hvaleći ih, kao što rade pjesnici 16. vijeka. Na to bismo odgovorili, prvo, da naša dva trubadura nijesu za života stekli one velike slave, a drugo, da još nije bio nastupio običaj 16-oga vijeka, gdje su književnici jedan drugoga hvalili, jer su sami željni bili hvale. U ostalom, Marulić nije baš morao biti oduševljen za ljuvene boli svojih začinjalaca.

U pjesmama, koje nijesu spjevane u dvanaestercima, najvoli Marulić osmerce, spojene rimom sve dva i dva. Taj način rime nije doduše nepoznat u talijanskoj poeziji, ali ga Talijani zovu „modo non italiano", i vele, da je ušao u njihovu poeziju iz francuske pjesme. Marulić je tu morao oponašati latinsku pjesmu. U tome je imao slabo nasljednika, a baš Menčetić i Držić nemaju ni jedne pjesmice s takom rimom.

Da saberemo u kratko, što smo ovom raspravicom htjeli dokazati, reći ćemo ovo: Prvi pjesnik hrvatski bio je Menčetić a ne Marulić. Menčetić i učenik mu Držić uzeše svoje stihove iz narodne pjesme. Ta je narodna pjesma bila koje hrvatska čakavska, koje talijanska. O stihovima od 13, 14, 15, i 16 slovaka s rimom u sredini ne može biti govora, pa je suvišno bilo tražiti im uzorke u latinskoj crkvenoj poeziji. To su samo slučajno u dva redka napisane strofe abab. Dvanaesterci su takodjer postali od čakavskih strofa 6 abab, samo je tu ta razlika, što su te strofe, poradi kratkoće stihova, pisane uvijek u dva redka, što je kod onih prvih izuzetak. Oblik abab poprimila je čakavska narodna pjesma od talijanske, a pošto je u nas ta strofa većinom čista bez ikakvih dodataka, kao i u sjevernoj Italiji, možemo zaključiti, da je narodna talijanska pjesma, koja je prije vijekova na našu utjecala, došla k nama i raširila se duž naših obala poglavito iz sjeverne Italije. Iz toga bi slijedilo, da je postanak naše umjetne poezije sasvim naravan, kao i svih sredovječnih lirika, a mnijenje, po kome bi naši ljubavni pjesnici uzeli stih od Marulića, a ovaj opet uzeo ga iz latinskih crkvenih pjesama, imalo bi se napustiti već s toga jednostavnoga razloga, što su pjesme Marulićeve, koje su spjevane u dvanaestercima, postale poslije pjesama naših trubadura. Isto tako oni tragovi čakavštine u Menčetića i Držića ne mogu biti oponašanje Marulićeva jezika, nego su se uvukli u pjesme

Menčetića i Držića iz narodnih pjesama čakavskih. Sve da je u ono doba u Dubrovniku u običnom govoru štokavština i istisnula čakavštinu, narodna pjesma je morala duže ostati vjerna starijemu narječju tim više, što žene, koje su poglavite gojiteljice ljubavne pjesme, sporije svoj jezik mijenjaju. Osim toga su mogli naši trubaduri čuti narodnu čakavsku pjesmu od svojih susjeda, stanovnika okolice Dubrovačke. Još za Marina Držića govore Kotorani čakavski. Za što bi inače taj pjesnik prikazivao Kotorane čakavcima, ako ne za to, jer im se je govor u istinu razlikovao od njegova? I onako se čini, da su Kotorani pokraj drugih razloga i radi svoga govora bili smiješni Dubrovčanima, a razlike govora su i sada povodom peckanju izmedju raznih mjesta i krajeva.

K slikama.

Vicko Draganja. Donosimo lik hrvatskoga slikara Vicka Draganje, čiju smo lijepo uspjelu sliku »Berba u Spljetskom polju« priopćili u 1. broju „Vienca“ ove godine. U istom broju nahodi se uz opis slike i oris života i rada umjetnikova.

Književnost.

Hrvatska. Primili smo knjigu: *„O darwinizmu“*, što ju je napisao i izdao u Križevcima *Luka Turčić*, župnik kalnički. Poznati polemičar u pitanjima prirodnih nauka razlaže u prvom dijelu svoje knjige, kakav je odnošaj medju darwinizmom i religijom, ističući, da bi kao pop smio biti darwinista, ali se odlučno opire nauci, da bi čovjek vukao lozu od životinje. U drugom i trećem članku prvoga dijela prikazuje sadašnje stanje darwinizma i glavna načela teorije Darwinove. U drugom dijelu knjige ocjenjuje i pobija potanko glavna načela darwinizma, osvrćući se u prvom redu na tvrdnje i izjave naših prirodnjaka, dra. B. Šulka, Spiridioua Brusine i Ljud. Vukotinovića. Za potvrdu svojih nazora spominje mnijenja i rezultate čuvenih prirodnjaka u stranom svijetu, ispovijedajući iskreno, da je sve, štogodj piše, plod učenja i premetanja listova. „Sada ima — veli — malo ljudi, koji bi mogli šta skroz izvorna napisati. Danas je znanstveni materijal tako ogroman, da se može sretnim držati, tko može samo pojedine grane znanosti prevladati i njihov napredak pratiti“. Tko se zanima tima pitanjima, bit će dobro, da pročita ovu Turčićevu pomno pisanu knjigu. Isti je pisac dosele izdao ove dvije rasprave: 1. O porieklu čovjeka, 2. Stanovnici zviezda.

— Poznati pedagoški pisac i zaslužni školski veteran, *Vjenceslav Zaboj Mařik*, izdao je o svom trošku školsku pomoćnu knjižicu: *„Računstvo na pamet* na temelju zlatne vrednote za mladež pučkih ročiona“. Na prvi se pogled opaža, da je ovo djelce sastavio vješt i praktičan učitelj, koji je u vatri mnogogodišnjeg školskog iskustva valjano prokušao ovo bezbrojno mnoštvo udesnih i korisnih primjera iz svakidašnjega života; a sve je udešeno prema novoj krunskoj vrednoti. Cijena je knjižici 40 helera. Vrijeduo je zabilježiti, da je ovo 34. knjiga ovoga zaslužnog školskog spisatelja.

U zadarskoj „Iskri“ (br. 3.) počeo je izlaziti zanimljiv članak *P. Kasandrića* pod natpisom: „Kačićev „Razgovor ugodni“ u drugoj polovini XVIII. vijeka“. Pisac drži, da nije ispravno mnijenje, kao da Kačića nijesu savremenici dostojno cijenili. Dapače malo je koja knjiga naše starije književnosti bila takve sreće kod savremenika, kao Kačićeva pjesmarica; malo je koji naš pjesnik još za života do takog glasa dopro kao fra Andrija Kačić, malo je komu kako njemu kujiževna slava još za života prešla domaće granice i proširila se u druge krajeve našega jezika, koliko u učenijem krugovima, toliko u prostom puku. Kad promislimo, da je nazad sto i pedeset godina, uza svu talijansku kulturu po dalmatinskim gradovima i uz sasvim neznatan broj pismenih ljudi na selu, Kačićeva pjesmarica u devet godina, od 1750. do 1759. doživjela tri izdanja, — što bi i u naše doba bilo dosta znamenito, — moći ćemo pojmiti, kojim su se zanosom te knjige grabile još za života Kačićeva. U Dubrovniku je „Razgovor ugodni“ Kačićev bio na glasu i u velike se cijenio već prvih godina druge polovine XVIII. vijeka. Tu ističe pisac dva dokaza: 1. U knjižici „Male Braće“ u Dubrovniku ima rukopis (pod brojem 24), u kom se nahodi citat iz Kačića, i to po svoj prilici iz predgovora drugomu izdanju „Razgovora ugodnog“, kojemu se je danas izgubio trag. Uz to se nalaze u tom rukopisu još dvije bilješke o Kačićevoj pjesmarici, a potječu po svoj prilici od čuvenoga dubrovačkog pjesnika Betondića. — 2. U istoj knjižici ima pod brojem 273 rukopis pjesme Gjurkovićeve „Pjesan od kraljice magjarske Marije Terezije“ iz g. 1754. — O. Anselmo Gjurković, prozvan Katić, bijaše na glasu pjesnik. No ta njegova pjesma naliči kao jaje jajetu Kačićevoj 137. pjesmi pod natpisom: „Pisma od rata kraljice ungarske s kraljim kršćanskim“. Pjesme se razlikuju samo u početku i završetku, a sve je ostalo više nego imitacija, upravo prosti prijepis Kačićeve pjesme.

— **Ivan Jakovina**, župnik vinagorski, izdao je tiskom Dioničke tiskare *„Duhovnu besjedu“*, što ju je rekao o ustoličenju Mihovila Boseka, župnika kunićkoga. U lijepoj ovoj besjedi razvija svoje misli o tome, kako ima župnik od Boga veliku vlast, kako je župnik župljanima svojim velika blagodat i kako je župnik veliki mučenik. Besjeda se odlikuje ne samo lijepim mislima, nego je i spoljašnjim oblikom i jezikom dotjerana i puna retorskog nakita. Vidi se, da ju je napisao i rekao darovit i vješt govornik. Cijena je ovoj besjedi samo 15 nvč. —

Češka. Pjesnik *I. S. Machar* izdao je nakladom Ottovom u Pragu zbirku pjesama pod natpisom: „Jarní Sonety“. Taj pjesnik osebujan je pojav u češkoj književnosti. Njegova poezija nije namijenjena širemu krugu čitatelja. Sam priznaje u tim pjesmama: „já měl bych tak jen rád pět, deset dušiček, jež čtly by moje díla“. Pjesnik se ne klanja i ne pjeva po volji čitalačkomu svijetu. On govori iskreno i otvoreno, a većinom oštro, a to se obično ne mili općinstvu. U pjesmama njegovim ima mnogo sadržaja, misli. Čitalac ima o čem da razmišlja, kad urone u pjesme njegove, koje su pisane samo za naobražene duhove. U njega ima smionog poleta, koji ne poznaje predsuda ni auktoriteta, konvencije ni tradicije. Njegova je misao slobodna u svom smjelom letu kao orao vrh timora gorskog. Mislima svojim Machar je pjesnički revolucionarac i pripada medju najmodernije pjesnike. On teži samo za slobodom i napretkom, a za druge obzire ne tare si glavu.

Češka akademija znanosti, književnosti i umjetnosti raspisala je *tri* stipendija i *devet* godišnjih nagrada. Prvi stipendij za umjetničko putovanje od 1000 for. namijenjen je ove godine glazbenoj umjetnosti, drugi stipendij iznosi 300 for. i namijenjen je književnosti, a treći od 200 for. pripada plastičnoj umjetnosti. — Godišnje su nagrade tri po 1000 for., tri po 400 for., a tri po 200 for., a mogu se za njih natjecati članovi akademije (nečlanovi posredovanjem akademika) svojim djelima, što su ih stvorili u god. 1892.

Francuska. Belgijski pisac *Henry Kistemaeckers* izdao je roman »Lit de Cabot«, koji se mnogo hvali. I u zamisli i u obradi predmeta pokazuje osobit dar. Crta život glumačkih lakrdijaša. — *Hector Malot* izdao je (kod Dentua) roman »Zyte«, koji je vrlo zanimljiv, a napose je živa i uspjela karakteristika glavnoga lica. — U sjajnom je izdanju izišla knjiga *Johna Grand-Carteret-a* pod natpisom: »*XIX. e Siècle*« (kod Didota) u Parizu. Duhoviti pisac crta ovdje posvjetnu povjest Francuske u našem stoljeću, sravnjujući prilike i pojave duševnog života u početku i na svršetku stoljeća. Krasno ovo djelo ukrašeno je mnogim slikama. — Neumorni *Jules Verne* izdao je svoj najnoviji ilustrovani roman »*Claudius Bombarnac*«. To je putnički dnevnik novinara Bombarnaca, što no kao izvjestitelj novina putuje od Tiflisa do Pekinga. U knjizi ima vjernih opisa, a i čudnih zgoda.

Od zbiraka romana vrijedne su spomena »*Auteurs Célèbres*« (kod Flammariona) i »*Les Maîtres du Roman*«, koje donose u sveskama djela prvih i ponajboljih francuskih pisaca. — Nije tomu dugo, što je počeo izlaziti »*Revue hebdomadaire*« (kod Plona, Nourrit et Cie), vrsni i bogati časopis za pjesničtvo, književnost i umjetnost. Suradnici su mu Zola, Coppée, Ed. Rod, Margueritte, Bourget i dr. Pun je vijesti o književnosti i prosvjeti. Skoro će početi da izlazi u tom časopisu Zolin najnoviji roman „Le docteur Pascal". — *Jules Lemaître* izdao je novu svesku svojih »Impressions de théâtre« (sixième serie), koje su prilično banalne i mnogo slabije od prvih knjiga. — Pisac F. Klein razmatra pojav, kako odlični francuski pisci u novije doba slave katoličku vjeru i rimskoga papu, u spisu »Le mouvement néochrétien dans la littérature contemporaine«. Ti obraćenici jesu: Bourget, Rod, Coppée, Vogüe i Leroy-Beaulieu. — Monsgn. D' Hulst izdao je svoje filozofske rasprave u posebnoj knjizi pod natpisom: „Mélanges philosophiques". Medju tim raspravama ima i essay „l' examen de conscience de E. Renan", gdje kritik oštro sudi piscu „Vie de Jésus".

Srpska. Beletristični časopis »Javor«, koji je ovom godinom prestao izlaziti u Novom Sadu, počeo je izlaziti u Zemunu u nakladi Jove Karamata i pod uredničtvom Dane Živaljevića iz Biograda, koji je mnogo morao podnesti za to, što je u svom »Kolu« zagovarao slogu sa Hrvatima. Nama je drago, što »Javor« uskršava. Taj list je u svakom pogledu bio gotovo najbolje od svih srpskih beletrističkih listova uredjivan, a šta se tiče umjerenosti i objektivnosti prema Hrvatima, čini se, da ga je Grčićevo »Stražilovo« baš zato hjelo grdnjama na Hrvate ubiti. Mi se dakako ne osvrćemo na zadirkivanja »Stražilova«, koje nečuvenom prostototom grdi našega urednika za to, što ističe i brani čist hrvatski pravac u književnosti. Da nam nije mrsko vucariti se po magjarskim sudovima, mi bismo već davno bili poučili psovačkog junaka Grčića, kako treba poštovati tudje poštenje. Dotične napadaje u »Stražilovu« pišu očevidno »momčići«, koji osjećaju potrebu, da se izdžilitaju, ne obzirući se na to, da se ozbiljni ljudi toj igri sa frazama, vadjenim iz neznanja i neprosvijetljenoga šovinizma, tek sažalno smiju. I nedavno je izišao u »Stražilovu« sastavak, u kom neki junačina, sakrit pod inicijalima S. P., ponavlja stare mudrosti, da su Hrvati oteli jezik od Srba, da danas ne znaju srpski, i slične ludorije, i to dakako onim »ugladjenim« tonom i onom jakošću dokazivanja, kojom se u opće odlikuje »Stražilovo«, taj svakako u svakom pogledu najslabiji beletristički list od sviju časopisa, što na slavenskom jugu izlaze. Taj list hranio je lani svoje čitatelje pripovjetkama o agoniji strijeljanoga razbojnika i o ženi, što je u grobnici rodila živo dijete, da i ne spominjemo druge gluposti. U njem ima tek nekoliko i to filoloških kritika, osim ako treba ozbiljno uzeti onu veleumnu studiju nekoga mladog pisca, u kojoj se dokazuje, da je pjesma jednoga biogradskog učenika VI. gimnazijalnog razreda, Drobnjaka, filozofskim nazorima natkrilila filozofiju Ljube Nenadovića, jedrošću izraza pjesme Laze Kostića, a pravilnošću stiha (!) pjesme Zmaja Jovanovića. Ovakova štogodj ne bi štampao ni najveći neprijatelj srpske književnosti, jer se time obara sva slava pjesničkih srpskih prvaka, kad ih sve nadmašuje jedan učenik VI. gimnazije. Može biti sada g. Grčić razumije, što mi zadirkivanja »Stražilova« ozbiljno ne uzimljemo, nu to ipak ne znači, da ćemo mi dopustiti, da »Stražilovo« u svom gnjevu na Hrvate, a naročito na »Vienac«, dodje do paroksizma. Ako ga koji put udarimo po prstima, to činimo iz milosrdja, da nedodje do paroksizma, koji bi mu mogao naškoditi. — Dakako, mi smo unaprijed uvjereni, da će nam »Stražilovo« vratiti oštrinu naše obrane od upravo nečuvenih napadaja: novom grdnjom, mudro preko jezgre stvari, o kojoj se radi, prelazeći, jer najposlije grditi je najlakše.

Engleska. Noviji engleski roman u prvom je redu tendenciozan. Pisci hoće da poučavaju, dokazuju i propovijedaju. U tim je djelima moral glavno, a umijeće tek sporedno. Izvor njihov nije u fantaziji, u živom zoru umjetničkog duha ili u viziji tvoračke duše, već u moralnom uvjerenju, koje pisci hoće pod krinkom pjesničkog djela svijetu očitovati. Piscima lebdi pred očima etična, a ne umjetnička svrha. Ima dakako i pravih pjesničkih tvorevina, gdje se pored tendencije etične ističe i pjesnička sloboda. Ovoj potonjoj vrsti književnih djela pripada roman »Story of an African farm«, komu je autor Ralph Iron, pseudonim spisateljice Olive Schreiner. Roman je pun krasnih opisa iz prirode i narodnog života južne Afrike.

Svaštice.

Pesimizam u književnosti. Riječ pesimizam danas je već postala krilatom. O njem se govori u filozofiji, životu, pjesničtvu, u govoru, u knjigama. Ta je riječ nastala i zadobila svoje posebno značenje tek u novije vrijeme, a ima da označuje nezadovoljstvo nad sadašnjim poretkom i načinom života, koji da je po nazoru pesimista turoban i očajan. Pesimistični nazor o svijetu sapinje krila životu, a u književnosti se pogubno doima. Gdje je njegova mračna i razorna vlada, tu ne može ništa cvjetati ni uspijevati. Hoće da nas uvjeri, kako smo mi kukavci tek igračka svemožnog i groznog udesa, pa da je uzaludna svaka muka i naprezanje, da se iz te nevolje iskopamo, da težimo za idealima i što većim savršenstvom. Pa kad je sve zlo i rdjavo, a čovjek puko orudje usuda bez snage i moći, nema druge po razoru pesimista, nego da čovjek prekrsti ruke i da u neradu dane svoje boravi. U životu se takvomu nazoru uspješno opire motiv sebičnosti, no u književnosti je taj motiv vrlo slab, pa se čini, da knjizi prijeti od pesimizma velika pogibao. Tu kritika iznajprije pita, kad koje novo djelo izidje na vidjelo, „je li pesimistično?" No taj se izraz često zlo upotrebljava. Ako koji pisac crta tamne strane života, nije već time postao pesimista. Ni jedan pisac nije tako vedar i pun života, kao Shakespeare, pa ipak ni u jednoga pisca nema crnjih slika iz ljudskoga života nego li upravo u njega. On je duboko zavirio u narav ljudsku i tajne svemira. Tu nije doduše uočio nepomućenu sreću i vedri sjaj sunčani, ali nije ni zapazio sveopću neizlječivu bijedu. I u najdublju tminu dopiru katkad žive zrake spasonosnog svjetla. I u najtamnijim tragedijama nije posvema

tragičan. Ljuta sudbina nagoni Leara u ludilo, a Otela na ubistvo; ali Shakespeare, koji ih je umom svojim zamislio i stvorio, nije kruti pesimista, jer onda ne bi bio stvorio ni Kordelije, ni Imogene, ni Falstaffa. Danas je pesimizam preoteo mah, ali medju darovitim je piscima kruti pesimizam prije izuzetak nego pravilo. Gotovo se ne može vjerovati, da bi pisac, dok stvara pjesnička djela, mogao sasvim se podati pisimizmu, ako bi to i njegova volja bila. Njegova bi mu se djela morala ukazati smiješna i ništava.

Školska nastava u Americi. Od nekoga doba Amerika silno napreduje u nastavi, pače neki stručnjaci vele, da su američke škole već sada bolje od evropskih. U srednjim se školama uče stari klasični jezici, ali u novije se doba uvode pored njih i moderni jezici: francuski i njemački. Vrlo se mnogo goje prirodne nauke već u srednjim učilištima. Sveučilišta uredjena su na osebujan način. To nijesu državni zavodi, već stručne škole prvoga stepena. Djaci se u njima dijele u tri skupine. Prvo su oni, koji se ne žele posvetiti nijednomu zvanju, ali mogu se podvrći ispitima, drugo su djaci, koji kane vršiti koje zvanje: to su juristе, teolozi i medicinari, a trećoj skupini pripadaju »istraživači«, koji se žele posvetiti čistoj znanosti. — Privatni ljudi, većinom bogataši, osnivaju ogromne zaklade u nastavne svrhe, a napose za sveučilišta. Tako su koncem prošle godine osnovane tri zaklade od podrugog milijuna dolara. Američka se knjiga i umijeće sve više razvija. Osobitim se marom izučava u visokim školama narodno gospodarstvo. To je najvažniji predmet na svjema sveučilištima američkim. Poznato je, da se narodno gospodarstvo uči u Americi i Engleskoj kao poseban predmet i u svakoj višoj djevojačkoj školi. Ondje u opće imaju više smisla za socijalna pitanja i praktične potrebe života.

Novo izdanje glagolskoga misala. Od nekoliko se godina tiska u Rimu nov slovjenski misal rimskoga obreda, ponajprije za porabu barske nadbiskupije u Crnojgori. Taj se misal imao ovih dana dotiskati i službeno predati barskomu nadbiskupu, prevrijednomu o. Šimi Milinoviću o svečanosti papina jubileja, kod koje je on zastupao crnogorskoga kneza Nikolu I. Iz Rima javljaju, da je misal zbilja dotiskan.

Ovo novo izdanje slovjenskoga misala zaista je znamenit dogadjaj. Ono ponajprije svjedoči, kako se rimska Stolica neprotivi slovjenskomu bogoslužju, gdje ono pravom postoji ili gdje ga viši duhovni razlozi iziskuju. Svjedoči nadalje za sadašnjega sv. oca papu Lava XIII., kako on i u tom slijedi vjerno stope svojih predšastnika Nikole I., Hadrijana II., Ivana VIII., Inocencija IV., Urbana VIII. i Benedikta XIV., pa prenosi u život svoje velike misli o Slovjenstvu, koje je u okružnici „Grande munus“ divno razvio.

Novo izdanje toga misala potaknuo je bosanski i srijemski biskup J. J. Štrosmajer, i to još za pape Pija IX. Naš je biskup bio od davna uvjeren, da je slovjenska služba božja kod katoličkih Slovjena jedno od onih sredstava, koje je podobno istočnu crkvu, kojoj su stožer sada Slovjeni, približiti zapadnoj. S toga mu je pošlo za rukom uputiti sv. Stolicu, da uzme pod svoju zaštitu slovjensku službu božju kod katoličkih Slovjena; a pošto je tomu mnogo na putu stajala oskudica slovjenskih liturgičkih knjiga, imalo se o novom izdanju njihovu ponajprije nastojati. Ta briga bijaše još onda povjerena bosanskomu i srijemskomu biskupu.

Biskup Štrosmajer povjerio je bio taj posao svomu prijatelju kanoniku dru. Fr. Račkomu, a ovaj uzeo u pomoć pok. Miju Pavlinovića i prof Ivana Brčića. Taj odbor popunio se prof. dr. V. Jagićem, tada gimnazijskim profesorom u Zagrebu, a za savjet je upitan i filolog dr. Gj. Daničić.

Nije se sumnjalo, da se imade započeti s najpotrebitijom crkvenom knjigom, s misalom. Nadalje se ustanovilo načelo: da se u jeziku imade povratiti starinska čista slovjensko-hrvatska redakcija, od koje su predjašnja izdanja odstupila.

Pitanje o novom misalu iznese opet na površinu sklapanje ugovora izmedju svete stolice i crnogorskoga kneza, kod kojega je bitno sudjelovao naš Štrosmajer.

Knez je na ime Nikola izjavio želju, da se slovjensko bogoslužje uvede u barsku nadbiskupiju. Ovu želju zagovarahu i Štrosmajer i novi nadbiskup Milinović, a sv. otac Lav XIII. rado se odazva toj želji. Parčić bijaše medju tim novo izdanje misala skoro dogotovio, pa mu ga sv. stolica rado prihvati.

I novo izdanje misala u stvari drži se latinskoga rimskoga obreda, pa je popunjeno svima dodatcima novijim iza posljednjega izdanja. U jeziku razlikuje se od starijih slovjenskih misala u tom, što je uspostavljena prema napretku slavistike staroslovjenština hrvatske redakcije, dok su se predjašnja izdanja bila od nje udaljila više ili manje.

Valjalo se povratiti u starije dobro doba, valjalo je uspostaviti čistu staroslovjenštinu u hrvatskoj redakciji. To je glavno načelo ustanovio spomenuti odbor; po njem su novo izdanje priredili Brčić i Parčić, to je načelo odobrila i sv. stolica.

Ovo je novo izdanje od svih predjašnih mnogo pravilnije. Po tom je ovo izdanje misala i sa znanstvenoga gledišta pojav veoma znamenit, a preč. g. Parčiću služi na čast. Katoličko svećenstvo slovjenskoga plemena bit će zahvalno sv. ocu Lavu XIII. za ovaj plemeniti dar.

Ovaj misal namijenjen je neposredno barskoj uadbiskupiji; nu ne sumnjamo, da će ga usvojiti i one hrvatske biskupije, u kojima se do danas slovjenska služba božja u crkvi sačuvala. To će zavisiti od biskupa, svećenstva i puka. U Rimu, uvjereni smo, neće naći zapreka.

Matica Hrvatska.

razaslala je svim svojim članovima knjige za god. 1892. Ako pometnjom koji vanjski član nije ipak primio svoje knjiga, ili ako koji zagrebački član nije po njih poslao, neka ih prvi u smislu naputka »Matice Hrvatske« točke 7. ili kod dotičnog društvenog povjerenika ili neposredno kod uprave »Matice« u Zagrebu potraži, a zagrebački članovi neka po iste u sveučilišnu zgradu (prvi kat) društvenomu blagajniku pošalju, *jedni i drugi do 25. ožujka t. g.* Tko u ovo vrijeme svoje knjige »Matice« za god. 1892. ne potraži, nema ih u smislu društvenoga naputka točke 7. prava iza toga vremena više tražiti, i kasnije potražbe ne će moći »Matica« uvažiti.

Pošto je *sva zaliha knjiga* Matice« za g. 1892. medju društvene članove već *raspačana, to se članovi »Matice«* — kako je to već i prije javljeno — za god. 1892. *više ne primaju.*

Umoljavaju se najučtivije svi oni članovi »Matice« — utemeljitelji i prinosnici — koji su zaostali s uplatom društvenih *prinosa* za g. 1892., da te prinose što prije uplate, kao takodjer i društveni povjerenici, koji još prinosa svih svojih članova za g. 1892. blagajniku »Matice« dostavili nisu, da to *svakako do polovine budućega mjeseca* (15. ožujka) t. g. učine, jer »Matica« taj novac i veoma nužno treba, a i dok ga ne sabere, ne može društvene račune za upravnu g. 1892. zaključiti i glavnoj skupštini »Matice« predložiti. Nadalje se umoljavaju gg. povjerenici, koji još nisu *imenika članova* svoga kotara za g. 1892. u opće ili nepotpuno društvenomu blagajniku dostavili, da i na nj ne zaborave, da se uzmogne što prije i godišuje izvješće »Matice« i imenik članova za g. 1892. tiskati.

U *Zagrebu*, 25. veljače 1893

Uprava „Matice Hrvatske“.

Krvave uspomene — Nova era. — Cosmopolis — Kolenda. — U našoj domovini prije trista godina. — O strofama prvih hrvatskih pjesnika. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 18. ožujka 1893.

Br. 11. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Krvave uspomene.

Epska pjesan.

III. Pjevanje.

(Nastavak.)

Šta je bilo, mili pobratime,
Kakova se otkroji sudbina
Našoj Bosni, milom zavičaju,
Braći našoj, djeci Hercegovoj? —
Na Selima Marijan navali,
Čim se rasto s turskim poglavicam.
— Dobro, brate, Bog će bolje dati,
Osnova je spremna i gotova,
Bojište je Jajce s okolicom,
Sva će sila zbiti se kod Jajca,
Pa što nama Bog i sreća dade,
Ili uspjet il izginut slavno!
Ču li možda, kakva kob je snašla
Ali-Pašu Rizvanbegovića?
— Sve sam čuo, mili pobratime,
Pa od takih ljutih krvopija
Još se naši pomoći nadaju;
Pomoć nam je u složnome radu.
Ja ću skupit obranu družinu,
Skupa ćemo k smrti ili k slavi,
Nać se skupa na bojištu krvnu.
— Man' se, brate, takva razgovora,
Ti imadeš doma golubicu.
Čuvaj seku od jastreba ljuta,
Pa kad slavan s bojišta se vratim,
Da je nadjem čistu i nevinu.
O divne li i pomisli čarne:
Strti vraga, očistiti zemlju,
Pa se vratit na ognjište milo
I otkriti svemu sv'jetu tajnu,
Slatku tajnu dosad nepoznatu!
— Nemoj tako, mili pobratime,
Zar mi hoćeš i tu otet slavu,
Dičnu slavu za rod mučenika?
Ili misliš, da ja više ljubim
Milu seku od rodine svete?
Zar ti svoje da otkriješ grudi,
A pobratim u zapećku sjedi,
Pa da guslar uz gusle zapjeva:
Junaka li mladoga Selima
I junačke sablje i desnice,
Kako lije krvcu na bojištu
I odnosi junačke mejdane;
A rdje mu vjerna pobratima,
Koji miran sjedi u zapećku
Kao baka uz lan i preslicu! —
— Nije tako, dragi Marijane,
Razni puti jednoj svrsi vode,
Samo ako srce rodoljubno
U grudima junakovim bije.
Jedan laća sablju od mejdana,
Na krvave poleti razboje:
Drugi čeka ko lav na kućištu,
Da obrani svetinje djedovske.
Ako prvi padne u kreševu,
Da se nadje ljuti osvetniče,
Da osveti mila pobratima,
I da mladjem pripov'jeda sv'jetu:
Dušmaninu zator i osveta.
Ne sjećaš se zadnje želje majke?
Evo, sinko, seke jedinice,
Slab je cv'jetak buri na udaru,
Ako klone, bratu je sramota! —
— A ja mislim, Bogom pobratime,
Da je Mara srca junačkoga.
Bratac će joj nož pozlaćen dati,
Neka njime brani si nevinost,
Sto puta će prije probit grudi,
Neg da bude žrtvom krvoloka. —
Ali već se crna nojca spušta,
Hajde, brate, mudro i oprezno,
Da te ne bi Paša uhvatio,
A sjutra ćeš k meni o uranku. —
Izgrle se braća nerodjena,
Nerodjena kao i rodjena;
Selim krenu uzahnim puteljkom
Svojoj vitkoj, ponositoj kuli,
A Marijan prema Vilenici
Žurno grabeć polju u širine.
Crne misli duh mu obladale:
Šta će biti, kako li će biti?
Osmanlije dobro je poznavo,
Što ne možeš silom i desnicom,
A ti daji srebra i biserja,
Obećavaj što se više može,
Obećanje ludu radovanje . . . .
Naš ti svakom jadan povjeruje,
Pa da vidi zmiju na ledini,
Da ga zmija sažalno pogleda,
Baš bi zmiju metno u njedarca! —
Bolje s mirom nego s babljim pirom...
Junak stade — putem silna graja,
Dva seljaka iz Zagorja b'jela,
Kopčić Muju i Cvitića Ibru
I staroga iz Zabilja Lovru
Carski ljudi nemilosno vuku.
Svezali im ruke naopako,
Kako krvno ljute haramije.
Ispod gvožđja modar madež viri,
Modrilo se s krvlju izm'ješalo.
Nemilosno puškama ih mlate,
Grdne psovke sumračjem se ore.
Da bi vedro potreslo se nebo,
Iz vedrine zabl'jeskale munje.
— Šta su krivi? — grmnu Marijane...
Vražjim sm'ješkom pogleda ga nizam,
— Što te briga, ludo i izmete,
Zar bi i ti okušati htio?
Bit će da si u vijeću bio,
Kako ćete Omer-Pašu strti!
Smirit ćemo krv vam ugrijanu
I umekšat buntovničke glave . . .
— Dragi brate, — jedva dahnu Lovro,
Nekakovu ištu krvarinu,
Krvarine pedeset dukata;
A odakle zlato i dukati,
Kad nam kuće garišta su pusta,

Zaklanjamo glavu u torove:
Omer-Paša sve nas popalio.
— Omer-Paša! — riknu nizam ljuti,
Pa udari starca nemilosno,
Sva tri jadna na zemljicu klonu.
Problijedje Marijan u licu,
Pa tad gnjevom osvetničkim planu:
Zviznu handžar sutonjem i zrakom...
Mrtav nizam na zemlju se sruši...
A dok zviznu i drugoga puta
Kleta druga nestalo u noći.
Otputa im lisičine teške,
Pa ih pusti svakog domu svome.
Zahvaljuju jadni mučenici,
Al Marijan odmako daleko.
Ne će junak kući i sestrici,
Nego ide tetki ostarjeloj,
Te je ljubi u obadvje ruke:
— Tetko mila, predajem ti seku,
Sklonite se gori Vilenici,
Ostavite kulu i odaje,
Ponesite svetinje starinske.
Jä da Boga, starog prijatelja,
Pa starinska vrate se vremena,
Lako ćemo kulu sazidati.
Ako pravda nepravdu nadvlada,
Imat ćemo malo ljepše stane
Tamo gore u kraju zvjezdanom.
Nemoj pitat: što je, ni, kako je?
Meni valja glavom u planinu,
Kud ne siže ruka krvoloka,
Osveti se ukloniti treba.
Ako padnem — dok si u životu,
Čuvaj Maru ko kćer jedinicu . . .
— Jao, sinko, kakvo zlo te snašlo?
Dä, kad otac ljuto grožđje jeo,
Djeci mora da utrnu zubi! . . .
Jao, sestro, jao ti u grobu,
O da vidiš jedinoga sina,
Gdje se sinak u hajduke sprema!
Nemoj, dušo, nemoj slatka rano.
Ne sramoti pleme i koljeno,
Ne daj sjutra da za nama podje
Zlobna pjesma, pa da svijet pjeva:
Otac imo sina jedinoga,
I taj jedan za hajduka rasto! —
Jedva tetka zadnju r'ječ što pusti,
Gorke suze obliše joj lice.
Kobne r'ječi smetoše junaka
I iskrene stare tetke suze,
Al se za čas mladjan razabrao:
— Sačuvaj nas, Bože, i pomisli
Hajduk biti, robit i ubijat.
Idem, tetko, da zaklonim glavu.
Nestane l' me bez traga i glasa,
Sjutra će me uhvatiti paša
I na kolcu s dušom rastaviti. —
— Šta! na kolcu rastaviti s dušom?
Briznu stara u plač i jadanje:
— Bježi, sinko, glavom bez obzira,
A nas dvije crne sirotice,
Bog sirota zaboravit ne će. —
Pa se maknu do sobnijeh vrata
I uputi u noć crnu dršćuć,
Kobne glase Mari da dojavi,
Da joj bratac vatren cjelov stisne
Možda zadnjeg puta u životu.
Za čas su se jadni rastajali,
Bože mili, je li na vijeke:
Bratac ide u planinu crnu,
Da izmakne kletim krvopijam,
Da se bori za ognjište sveto:
A sestrica? kud će ona tužna,
Kome li je bratac sad ostavlja?! —
— Evo, seko, noža pozlaćena,
To ti bratac za zaštitu daje — —
Bl'jedom licu vatren cjelov stisnu,
Pa zatomiv srce uzburkano,
Sunu junak u noć tajinstvenu.
Je li iko gondje promatrao,
Nježno gondje ljubičice stidne,
Kad ga blagi lahor u jeseni
Iz okrilja zemljici izvabi,
Pa rascvjeta i zamiri bajno?
A onda se hladan sjever krene
I zahuči gorom i dolinom.
Nježan cv'jetak nujno svije glavu.
Klonuv zemlji na hladjane grudi,
Te o toplom proljetnome dahu.
O sunašcu na umoru sniva.
Pade Mara zemljici po tlima,
Nježan cv'jetak rano raspupani . . .
Trudno t'jelo u besvjesti klonu,
Zlatna glava na prsi se svinu,
A vilinski raspletani vlasi
Po snježanoj prosuše se grudi.
Bolno srce lakše kucat stade,
Nevina je djevičanska duša,
Progonjena jadom i sudbinom
U krajeve mašte i bajanja
Zaplovila, čista uronula. —
Pa uz šapat: s Bogom, Marijane,
Crne vjedje sanak joj zaklopi.
Davno ponoć prevalile zv'jezde,
A Marijan pod krošnjastom lipom
S odabranom sjedio družinom.
Samo teke vatra svjetlucala
Pa družina sjedjela u tami
Mrka lica tužna nevesela.
Ta nije im ruse glave žao,
Nego svako doma ostavio
Ja li majku, ja li oca stara.
Ja li sestru, ja li ljubu milu.
Kad se prvi p'jevac oglasio,
Otputi se družba u pećinu,
Da se malko poodmori trudna.
Slaba sanka hajdučkog ležaja:
Jastuk meki stanac kamen živi.
Posteljina — zemlja i ledina,
A pokrovac? čemu će pokrovac!
Kada srce živa vatra grije,
Živa vatra krvi i osvete.
Pozaspao hajduk uz hajduka,
Marijan se nijem podn'jemio,
Ko bi znao: je li i usnuo! —

Suze udovačke.

Napisao Ferdo Ž. Miler.

Ljetni je dan do podne. U zabiti velikoga gradskoga perivoja, koji u ovo doba dana slabo tko pohadja, na samotnoj klupi sjedi mlada, otmena gospodja. Njezine se dragosne, ali sada ozbiljne crte dobro slažu s crninom, što joj se savila oko vitkoga tijela. Nego tko bi je dulje vremena motrio, možda bi opazio, da ozbiljnost tih crta ne pokazuje uvijek one nujnosti, koja crnini osobito lijepo pristaje; u njima se katkad izražava i dosada . . . .

Već podugo nitko nije prošao pokraj lijepe gospodje u crnini. Al se evo u ovaj čas začuju koraci. Lijepa gospodja tek što malo svrnu očima na stranu, otkuda se koraci primiču. A to ide mlad, otmen gospodin, i on sav u crnini; ugleda on gospodju, malko se osupne i prošapne:

— Oh, gle lijepe naše Jelice, — pa kako je zanimljiva u crnini!

Gospodja tih riječi nije mogla čuti, al i njoj se ote primjedba, dakako u pô glasa:

— Gle Todora! kako se samo pravi interesantan kao udovac.

I u taj mah njeno lice pokri izrazita sjeta. Samo joj se oči još malo na vragoljansku krijese.

I gospodin vrlo se ozbiljno drži. Osobito sada, gdje skida šešir i pozdravlja:

— Klanjam vam se, milostiva gospodjo!

On to zbori dubokim glasom. A gospodja mu odvrati:

— Pozdravljam vas, gospodine Todore! Vi mi dopuštate, da vas pozdravim imenom?

Todor, kao pametan čovjek, razumije, da je ovo pitanje poziv, da se zapodjene razgovor. Ne zna se, da li mu je to i pravo. Ali kao naobražen čovjek on stane i uzvrati onim istim krupnim, ponešto tragičnim glasom:

— Ovaj pozdrav ja držim utješnom uspomenom na negdašnje bezazlene dane, pa bi me i sad usrećio, da —

Gospodji taj glas svakako silno imponuje. Bar mu i ona tragičnim tonom presiječe riječ:

— Razumijem. Ali šta ćete? Tajni su putovi providnosti Božje. Mi joj se poklanjamo, a tko pita, kako nam srce pri tom krvari?

— Pravo kažete, milostiva gospodjo! — nadoveza Todor. — Jer ako u čas goleme nesreće i ćutimo dah božanstva više nego ikada u životu, od toga nema uvijek utjehe. Velebna je doduše riječ molitve: Tvoja budi volja.

— Ali, kako rekoste, ima zaista gorkih dana, gdje ni one nisu dosta jake, da nas utješe.

Gospodin Todor nije pravo znao, zašto mu je gospodja opet presjekla besjedu. Da nije od neke ironije? Pa malko jetko nastavi:

— Nego oprostite, milostiva gospodjo, ako sam nehotice dirnuo žicu srca vašega! — I isto tako zlobno umuknu. Ali gospodja naivnom sućuti odvrati:

— Jadni prijatelju, zar da si vi još možete što spočitati u tom pogledu?

Eto ti šilo za ognjilo! Sada Todor već ne može na ino, nego da ironički dovrši:

— Vidim, kako me vaša plemenita sućut izvinjava, i blagodarim vam za to.

Rukavica je dakle bačena. Tko pozna ženske, već je i pogodio, da će ju lijepa gospodja u crnini i junački podići. Ali njezino se junaštvo ne odijeva ironijom, već naivnim živahnim sučuvstvom. Evo njena odgovora, popraćena tugaljivim posmijehom:

— Ja bih sada morala da zborim o vašoj ljubeznosti, koje ne može ništa da pokoleba u svijetu, a meni je već davno poznata. Ali da svrnemo drugamo! Nisam vas vidjela, bit će tomu godina dana. Kojemu ugodnomu slučaju dugujem ovu priliku, te se sada sretosmo?

Dakle ironija ne pomaže. Srećom naš Todor ima i drugih žica. On će sada vedrim tonom:

— Iskrenu se pitanju hoće i iskrena odgovora, ma vam njime i dosadio. — A žalostivo nastavi: — Preko pô godine držala me dužnost kod mile, bolesne pokojnice. Otkad je posvećena patnica pustila angjeosku dušu, ja sam evo do danas dva tri puta bio izvan grada, dä izvan kuće svoje. A i danas evo izišao sam u ovaj samotni perivoj samo za to, da se malo razaberem u Božjoj prirodi.

Mi Todora znamo u dušu, pa mu priznajemo, da je čestit i pristojan čovjek. Ali sada ga uhvatismo u laži. Istina, otkad mu je supruga umrla — a tomu ima pet mjeseci — on ne ide u društva izvan kuće svoje. Ali baš sinoć bilo je nekoliko pouzdanih prijatelja u njega na večeri, a ta se večera otegla, što no blagim izrazom kažu: do neko doba noći. Bit će dakle, da mu i od nje malko mrči u glavi.

Ali to gospodja ne zna. Da bi ga utješila, doda:

— A što ću ja, da vam kažem? Zar je kod mene drugačije? Nisam li i ja istom pred pô godine sahranila svoga druga, ponos svojega života? Ni meni se ne da med hladni svijet, što nema čuvstva za svete boli osamljenika. Pa zato evo i ja dodjoh amo na ovo zabitno mjestance . . . —

— Da dáte oduška ojadjenomu srcu svomu, — prekide sada Todor i u misli doda: A ja sam se morao na te namjeriti! Pa ponukan tom mišlju, otkri glavu i nastavi: — Zato, milostiva gospodjo, ako je riječ možda i preveć konvencionalna, ipak mi ju je izreći: ako vam možda smetam — i htjede da se oprosti.

— Hoće da mi umakne! — pomisli gospodja. Ali sasvim bezazleno prigovori:

— Šta vam ne pada na um, gospodine Todore? Zar ista sudbina, osobito neprijatna, može odbijati po njoj srodne patnike? Sjednite slobodno do mene, to jest, ako vam moje društvo možda nije dosadno!

Što će Todor sada da uradi? Valja poslušati. Samo što je u sebi pomislio: — Drži me. Ali odgovor mu bijaše ljubezan, tek se izvinjavao, da mu kod ovoga duševnoga njegova stanja zabava možda ne će biti najugodnija.

Ali nema tu prigovora. Gospodja mu još spočitnu, da on samo sebi time hoće da laska; jer da njegovo društvo ne može biti nego ugodno. I uzdahnuvši nastavi:

— Ta znate i sami, da nisu najugodnija vremena, kad čovjek samotuje. Izuzimam časove, posvećene tužnim, nu pored svega toga slatkim uspomenama. Ali kad se sjetim, kako sirotici udovici znadu tobožnjom utjehom dosadjivati stare tetke, koje ipak za pravo ni za što ne mare do li za svoje kanarince i suvišne četveronošce, pa onda one prijateljice, koje su te uz muža uvijek gledale prijekim okom, jer su ti zavidjale pored njega sretni svoj život i društvene prilike i imutak, a sada se nameću lažnim riječima i hinjenim suzama — kako da se onda ne zaželiš srodne duše i pravoga saučešća? —

Todor je kod ove živahne besjede, na koncu popraćene osobito živim pogledom, zamišljao kojekakve primjedbe. Ali kad je ona već ovako otpočela, on drži, da je dužan pristati.

*

— Srodnu dušu i pravoga saučešća! To ćete oboje naći u mene — ja vas uvjeravam. Ne trebam istom da vam spomenem, kako sam u vašem milom, nesretnom suprugu i ja izgubio od srca prijatelja.

Dakle tako! Todor nemilice svrnuo na njezina pokojnoga muža. Ne znajući, čini li to za to, što hoće da je pecne — bar je svijet govorio, da se nije udala iz ljubavi — ili s razloga, što zbilja žali za pokojnim prijateljem, gospodja je diplomatski priznavala, da vrijedi drugo.

— Znam ja, gospodine, — povladi ljepota gospodja, — da ste si bili prijatelji. Koliko mi je puta moj pokojni Ivan govorio o vama! Samo je šteta, što nismo mi supruge — jerbo znate, da mi je vaša pokojna, nezaboravna Melanija bila prijateljica od djetinjstva — mogle više uživati u prijateljstvu svojih muževa, pa i same više drugovati, pošto smo se udale. Moram vam iskreno reći, da to nije bilo pravo od vas.

I gospodja i Todor dobro su znali, da to nije moglo biti s nekih razloga, koje ćemo naskoro i mi saznati. Ta je primjedba bila dakle pusta zloba, a Todor nije mogao drugo, nego da popravlja:

— Ne odbijam vašega prijekora. Ali znate i sami, kako je u svijetu: jače su prilike od nas. Pa kad je evo svako od nas dvoje zadesila i dvoja nesreća, zar ona ne bi bila kud i kamo teža, da nam se nameću još gorke uspomene na slatko drugovanje? I bez toga znam, da svoga pokojnoga pobratima nikad zaboraviti ne ću. Jer što da vam pričam o preobraženom pokojniku? Bio je sa mnom jedna duša još od prvih godina našega života. Bijasmo si i vršnjaci i susjedi. Ni one bezazlene dječije igre mi nikad ne bijahu mile bez njega. U školi sjedjasmo jedan do drugoga. Tko ne zna za bezbrojne male brige i neprilike, za one mladenačke vragolije, što zapremaju i osladjuju život učenički? Sve to nam bijaše zajedničko, sve se to dijelilo bratski: i priprave iz klasičkih jezika i novčići za poslastice. Samo u jednom ne bijasmo jednaki: ja sam bio tek za nevolju srednji djak, on je duhom svojim daleko odvojio od nas sviju, i bio je pozvan, da jednom bude stup domovine, da si ovjekovječi ime djelima svojega uma. Pa takov je čovjek morao umrijeti u cvijetu života, u naponu snage, u raju bračne sreće uz ovakova angjela, na domak sjajnoj budućnosti — to se ne da poimati, to je strašno . . .! —

— Užasno, — kroz plač potvrdi udovica, a Todor što od svoje zanesene besjede, što od suza udovičinih, doda:

— Jadna udovice! Moja vam sućut ostaje do vijeka! — pa i njemu dodju suze. I tako oboje sjedjahu, pokrivši oči rubcima.

Na jedan put Todor se trgne:

— Jaoh, što uradih, nesretan u majke? Mene evo sreća namjeri na vas, milostiva gospodjo, i mogu vam se zakleti, da sam sio do vas s iskrenom voljom, da vam po kršćanskoj i prijateljskoj dužnosti podam melema utjehe, koliko već mogu. A kad tamo, navala me čuvstvâ zanesla, i ja zabugario, samo da vam se ojadjeno srce još više rascvijeli. Možete li mi oprostiti, mila prijateljice?

„Mila mu prijateljica“ i zbilja oprosti, i on se požuri dokazivati, kako mu je s toga čisto odlanulo.

Po glavi udovičinoj roje se misli poput pčela. Ne može da vjeruje u iskrenost njegova čuvstva, s jednoga razloga ne može. Pa ipak se pokazao tako sućutan, da se i ona rasplakala. Suze mladoj gospodji, koja ne liči svojih trepavica i obraza, istina uvijek lijepo pristaju. Ali jer se u njenoj duši sumnja neka nikako ne da ugušiti, ona se dosjeti, kako će mu vratiti.

— Vama odlanulo? prihvati na posljednje mu riječi. — Ova zataja služi na čast muževnosti vašoj, ali znam, da vam još dugo ne će odlanuti od teškoga jada, što vas je snašao gubitkom — vaše mile, zlatne Melanije.

Todor nasluti, šta će sada doći, i teško uzdahne.

— Pa od te boli vam se steže srce.

— I boli me glava, — zaboravi se Todor. Znamo, zašto ga je boljela.

— I glava vas boli? To je opasno, prijatelju!

— Ja se nadam, da će proći.

— Nemojte se preveć pouzdavati! Ne daj Bože, da duševna bol suviše djeluje na tijelo!

— Valjda me ne šalje u drugi svijet? — pomisli Todor. A gospodja nastavi:

— Ovaj znak iskrene vaše boli, koliko vam služi na diku, toliko mi se čini opasan po vaše zdravlje, pa vas ozbiljno svjetujem: okanite se prekomjernoga žalovanja i budite junak! Ženskoj dolikuje, da se òdâ svojoj boli; muškarac ima dužnosti, koje treba da zaglušuju elegična čuvstva srca.

— Sad me opet šalje u sabor, — pomisli Todor, ali niti mu se hoće u sabor, niti mu se hoće popustiti ženskoj glavi. Zato odgovara ozbiljno krupnim glasom:

— Zaludu me junačite, milostiva gospodjo. Bog zna, hoću li svoju Melaniju ikad moći zaboraviti. — A opeta domisli: Ja se ipak nadam, da hoću.

Udovica, slušajući riječi i ne poznajući misli, živo mu povladi:

— A tko bi se od vaše plemenite duše drugomu i nadao?

Ta „plemenita duša“ našemu je Todoru već dodijala. Zato će malko uzbudjen:

— Molim vas, nemojte me precjenjivati!

Tim ga više osupnu usklik:

— Eto, što vam učini glava?

— Pa što učini, ako je slobodno pitati?

— Postajete nelogični, jer ste zbunjeni od teškoga jada. —

— Nelogičan? Ja zbilja ne znam.

Udovica jedva se uspreže od smijeha. — Naravno, da ne znate. Nije to ništa već logika nedosljednosti.

— Ali oprostite, milostiva gospodjo: jedan put me objedjujete nelogičnošću, drugi put logikom nedosljednosti!

— I vi to ne shvaćate, — prekinu ga gospodja dobroćudno, al se ironija neka jedva dala zatajiti. — Hajde da vam budem tumačem. Prvi put rekoste, da svoje Melanije nikako ne možete zaboraviti; drugi put dodaste, neka ne precijenim vaše plemenite duše. To vam je sve. Ali znam, kako vam je, pa vam praštam.

Todor spozna, da se je zapleo, pa ljutit odvrati:

— Vidim ja, da vi mene još pretječete plemenitošću duše. — I čisto mu odlane.

Ali je udovica osjetila žalac ovih riječi. Ona će mu se osvetiti:

— Ne mogu, sve da i hoću. Ali jedno mi ne možete braniti: da se i ja tužnim zanosom do svoga vijeka ne bih sjećala preobražene vaše supruge a moje prijateljice Melanije. Jer sam je znala od djetinjstva. Djecom se igrasmo skupa; u školi i mi dvije sjedjasmo jedna do druge. Zajedno smo se učile plesati, zajedno se uvedosmo u život, a to će reći: podjosmo zajedno na prvi sjajni ples, s jednakim ushitom, u jednakim haljinama. A kako su te jednake haljine odavale naše posestrimsko suglasje, tako smo u svem bile jedne misli. Medju nama nije bilo nesporazuma, nije bilo tajne —

Todor se prepane. — Ni tajne? — presiječe udovici tijek govora; i nehote izlanu: Dakle je ona znala?

— Zašto je znala, gospodine Todore? —

E, zašto je znala?! Za ono, što je znao Todor, a znala je i udovica. Al se to ne da naprosto izreći. Jer su to bila ljubavna pisma, što ih je nekoč izmjenjivao Todor s udovicom, onda još djevojčicom.

Nagla interpelacija smela je Todora. On samo promumlja: Ništa, ništa.

Udovica pogadja razlog njegovoj smetnji; al se ona ne da smesti, pa će patetično:

— Jednom riječju: bile smo, što no kažu, jedna duša u dva tijela.

— Divan odnošaj! — vrlo sumnjivo doda Todor.

Patosu udovice to sada opet ne smeta ni malo. Ona zna, što hoće, pa nastavlja:

— I taj divni odnošaj prekinula je nesmiljena sudbina; moja prijateljica na pragu krasne budućnosti, uz supruga, koji ju je obožavao, morade zamijeniti ovaj svijet s drugim, sada je u krilu crne zemlje, a ja sirota plačem za njom. — I zarida i uzdahne: Oh, nesmiljena li je sudbina ljudska, i pravo rekoste: ako u čas goleme nesreće i oćutimo dah božanstva više nego ikada, od toga nam nema utjehe. — I kroz silni plač završi: Teško meni, jer ni ja utjehe nemam.

Todor popratio je izliv udovičinih čuvstva uzdasima, gdje je bilo udesno, a sada i njega opeta obliju suze. Oh Melanijo, mila pokojnice, srce mi se cijepa, opominjući se tebe.

Dakle opet suze: plač drugi (baš kao u Gundulićevim „Suzama sina razmetnoga“). A najgore je, što se Todoru te suze baš nisu dale pravo od srca. Todorov naime brak s pokojnom Melanijom bio je brak, kakvi su i drugi — mi pri tom mislimo brakove, gdje muž i žena živu u zajednici bez troška suvišnih slatkih osjećaja. Pošteni, pristojni, obzirni su obadvoje jedno spram drugoga, ali ljubavi nema. Uzeli se od konveniencije, pa se bez štete za njihovo čestito ime ne može drugo ni tražiti.

(Svršit će se.)

U bolesti.

(Uspomena.)

Ležah na svježu, meku ležaju, osjećajući se teško bolestan, kao nikada prije. Mimo zelene zavjese ušuljao se tračak pramaljetnjeg sunca, zakrijesio se o sitnoj prašini u zraku i osvijetlio čašu vode na stoliću, prelomiv se kroza nju u slabašnu dugu, koja se prostrla po šarenu, cvijećem oslikanu zidu. — U krljetci u pokrajnoj sobi čiriče kanarac i prska se vodom. Inače posvuda gluhi mir, mrtva tišina. — Čini mi se, da sam već odulje sam, — dä, malo prije probudih se iza bunovna polusna. Ona je već poodavna izišla, oprezno prošumiv kroz vrata. Pa ipak se u zraku neprestano nešta lelija, — nekakav valovit suton navire odasvuda, polagašno, — iz potaje. Nešto šumi i jedva čujno zvoncuka. Lagašno dršće strop, — šarena mu zvijezda po sredini uporno, neprestano titra. A krevet se zaljuljava, lijevo, desno, lijevo, desno — i diže se, — lebdi u vazduhu. Svi moji udovi se odvajaju od tijela, i rastu, i ne osjećam ih više na skupu. Nešto široko, prostrano, usadilo se u moje tijelo. — Poput igle tanak blijesak svjetla šiknu mi zjenicama; — za njim zakrijesi se i zavrti sićušna zvjezdica. — Negdje iz visoka zazvoni ječan glasak „*i*“, kao da se skršila tanka ocjelna igla. Isti glasak odjeknu iz suprotna kuta, novi opet ponešto bliže, i čitav vazduh najednom stade ozvanjati neprestanim, jednakim glascima: „i—i—i“, kao da odasvuda čiriču zanovjetne, nevidljive ptičice — mušice — — prašina. — — — Ta jednoglasna glazba osjetljivo nasporuje — prodire u slijedni atom, — zaglušuje — steže. Zabada se u lice, bocka u mišice: u ramena i prsa, — kao da prašte koža. — —

A ja ležim nemoćan, da se ganem, oslobodim. — — Dä, to je bolest, — uporna, neumoljiva bolest. — Ona eto vlada, harači — — —

— Hoću li umrijeti? — — Možda. — — Možda? — Možda? — — Zašto ne baš ovoga puta? — Možda.

Iz daleka zamnije nešta strana — zuji — — nasporuje — — — to sviri vrtuljak, tanko, tanko, — gusti nekakav glas, — pa duboko, duboko, — pa opeta tanko. — Turoban nekakvi, očajni napjev. — Onda stade, pa okrenu u drugi napjev: —

— *Ai nostri monti* — — —

I sve uginu mahom. Opet vidim sunčani tračak i čujem cijuk i prskanje zlatnoga kanarca.

— Da, to je bolest — opomena smrti. — Obilazi ona stalno, — i eto je blizu mene. — Koliko nas po široku svijetu boluje jednako, — plaća harač —! —

— Nitko ne će izbjeći svojoj crnoj sudbini. — Pa ipak dojmljivo zvuči to ludo glazbilo. Podsjeća na ariju — na zbilju. — —

Prije nekoliko godina, sjedeći za vedra jesenskog popoldneva u svojoj izbici obodne gradske uličice, slušao sam istu ovu ariju s istoga glazbila. — Na rubu vidokruga ljeskao se vrh šumice na kraj ravnice o zlatnome žaru sunca na zapadu. Preda mnom na stolu, med hartijama i mučnim knjigama stajaše njezin svjetlopis. — Mlada li, svježa li dana! — Još za onda nijesam plahim okom pozirao na sudbinu. —

— A šta će ona sada, — ako ti umreš? —

— I ona će umrijeti. — — —

Kako se lagašno, slatko zaspavljuje. I opet se rasplinjuje polutama po vazduhu. I opet odasvuda ozvanja prijašnje zvoncukanje — i sve se lelija — — — —

U to iz tiha zašumi njezin oprezni korak. Progledah, — i opet mi zasja njeno ljubezno, pouzdano lice. Ona prevuče svojom hladnom rukom po mom zažarenom čelu. Kao da se je sladak melem prolio oda tog dodira brižne, ljubavlju pokrenute ruke! Prinijeh je do svojih usana, i utisnuh na nju pobožan cjelov.

— Teško li ti štogod? — upita ona.

— Ništa. — Ja sam zadovoljan; — samo ostani svedjer pokraj mene. —

Kako lako i bezbrižno postade mi poslije toga priznanja u njenoj trajnoj, pouzdanoj blizini! — I doskora — po prvi put u toj bolesti — zaspah mirnim, spokojnim snom.

J. Draženović

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

On bijaše taj licemjerski govor izgovorio tako savršenim mirom, da je Dorsenne ostao zapanjen i u isti čas uzbudjen. Bio je uvjeren, da Hafner ne vjeruje ni cigle riječi od onog, što je kazao, jer je po lakoumnom pouzdanju Gorke znao, šta je na stvari, koliko ima da drži do kreposti Mlečanke, pa je i dobro znao, kaki je oštar pogled u baruna. U svakom bi se drugom slučaju divio politici starog prevejanca, koji bijaše tako vičan s obzirnošću uredjivati poslove, pa se pričinjao, da je samo čuo ono, što je znao bolje od ikoga. Ali u ovaj čas držaše spisatelj tu šutnju tim nedostojnijom, što bi se činilo, da igra dosta običnu a malo lijepu ulogu klevetnika, koji obeščašćuje ženu, kod koje je dan pred tim ručao. On uspori dakle korak, koliko mu to uljudnost dopuštaše, kako ne bi morao na samu ostati s barunom, pa da se pridruži osobama svojeg društva, koje već bijahu došle. Tako izidjoše iz prve dvorane, pa udjoše u drugu, nazvanu „porculansku“, pa onda u treću, koja se zvala dvoranom „freska Perina del Vaga“, radi stropa, na kome bijaše taj majstor naslikao repliku svojemu života punomu genovskom djelu: *Jupitar, obarajući gigante,* i najzad u četvrtu, što se zvala „Arazzi“ radi divno slikanih stijena, kojima je ukrašena. Nekoliko se posjetnika tuda šetalo, jer prava sezona bijaše već odmakla; naročiti izbor ovog vremena, što ga bijaše Gašpar Ancona odredio za dražbu kneževih nekretnina, dokazivaše sigurno ili račun duboke mržnje ili vješte lukavosti kakog društva prekupaca. Sve divote u palači moći će se kupiti za pô cijene od one, što bi je imale koji mjesec kasnije ili ranije. Prema tomu malenom broju znalačnika bijaše još u većoj opreci raskoš pokućtva, tkanina, umjetničkih predmeta svake ruke, što su napunjali sve prostrane sobe. To bijaše čudan ostanak od pet stotina godina moći i raskoši, gdje su se remek-djela dostojna velikih Medici-a i izradjena u njihovo doba, izmjenjivala s pirlitom XVIII. vijeka, bronzom iz doba prvog carstva i srebrnim sitnicama, što su tek nedavno iz Londona naručene. Tu se nije barun Justus više mogao suzdržati. Napokon postavi na nos svoj glasoviti lorgnon i pozove Dorsenna, da mu pokaže neobični naslanjač, ciseluru na jednoj škatuljici, vezivo na tkanini. Njemu bijaše dosta jedan pogled, da stvar sigurno prosudi. Da je romancier imao duh sposoban za promatranje, bio bi opazio može biti i u tom, kako je bankir tačno katalog poznavao, trag prepomnu proučavanju, samo da se ne bi u čem prevario.

— Ovdje ima blaga, — reče on. — Gledajte ove dvije posude sa svedenim pokrovcima, s narančastim

dnom, što je uzdignuto pozlatom, to su komadi, kaki se više ne prave u Kini. To je izgubljeno . . . Pa ova kruna na staro-sasku, iskićena cvijećem . . . I ta kišna kabanica u staklenom ormaru. Kako čudovište! Vrijedi one Pija II., što je u Pienzi i što je bijahu ukrali. Trebalo je da je u zgodan čas kupim za petnaest stotina franaka. Vrijedna je petnaest tisuća, dvadeset tisuća, koliko god ko traži . . . Gledajte tu hispansko-maursku faiencu. Mora da je donesena iz Španije, kad je kardinal Castagna, kasnije Urban VII., išao u Madrid, da zamijeni Pija V. kao kum infantki Izabeli. Ah! koje bogatstvo! . . . Ali vi idete kao vjetar — doda on — a to je gotovo bolje, ja ću se uhvatiti, jer taj cavaliere Fossati, poduzetnik, kojem su ti strašni Pepinovi vjerovnici povjerili prodaju, ima uhoda na sve kraje. Jedva pogledate koji predmet, već vas upoznaju, da ste *solider Mann,* kako kažu Nijemci. Zabilježe vas. Ja moram biti na listini. Dao sam se toliko navraćati od njega . . . He! To je vrlo fin čovjek . . . Ali, nuto, vidim naše gospodje. Mogli smo se nadati, da su tu.

I smijući se — ali komu? Fossatiju, samomu sebi ili svomu sudrugu? — reče ovom posljednjem, da pročita natpis u okviru nad vratima poprečne sobe: „Salon s vjenčanim kovčezima“. — Bilo je zaista uza zid namještenih do petnaest drvenih škrinja, slikama i rezbarijama iskićenih, onih *cassoni,* u koje bijaše nekad moda kod velikih talijanskih obitelji spremati opremu mladih supruga. Kovčezi obitelji Castagna svjedočili su svojim grbovima, kakovim vezovima je sadašnji knez Ardea, zadnji pranećak Urbana VII., činio sramotu, protepavši baštinjeni imutak. Posmatrahu ih sada tri mlade vrlo otmene gospodje, u kojima Dorsenne odmah upozna plavu i nježnu Albu Steno, gospodju Gorka s njezinim visokim stasom, plavom kosom i energičnim engleskim profilom s prejakim podbratkom, lijepu gospodju Maitland, sa puti poput zlata, u kojoj kao da je bilo toliko crne krvi, samo da prevuče zagasitom bojom njezin fini obraz. Florent Chafron, slikarov šurjak, bijaše jedini muškarac, koji je pratio te tri gospodje. Grofice Steno i Lincolna Maitlanda nije bilo. Čuo se zvučni glas Albe, koja gonetaše urezane grbove na štitovima tih kovčega, koje su nekad otvarale drhtajem nježne znaličnosti mlade djevojke sa smijehom i sanjarke poput nje:

— Gledaj, Maud — reče ona gospodji Gorka — to je hrastovina Della Roverâ i, vidi, zvijezde Altierâ...

— A ja sam našla stup Colonnin, — odgovori Maud Gorka.

— A vi, Lydia? — upita gospodjica Steno gospodju Maitland.

— Ja pčele Barberinâ.

— Ja liljane Farnesâ, — reče sad Florent Chapron, koji opazi prvi nove došljake, dignuvši se. On ih pozdravi veselo svojim dobrim smijehom, koji osvjetljavaše plavetno bijelim odsjevom njegove oči i pokazivaše prebijele zube!

— Nismo vam se više nadali, gospodo. Sav se svijet urotio protiv našeg sastanka. Lincoln bijaše baš u poslu, pa nije htio, da izadje iz radionice. Čini se, da se je gospodjica Hafner već jučer ispričala pred gospodjama. Grofica Steno ima malu migrenu. Već nismo računali na baruna, o kome je poznato, da nikad za pet časaka ne zakasni . . .

— Ja sam stalno znala, da Dorsenne ne će izostati — reče Alba, pogledavši mladog čovjeka svojim širokim zjenicama, koje bijahu isto tako sjajno modre, kao što su one u gospodje Gorka bile tamne. — Samo mišljah, da ćemo ga sastati na stubama, kad se budemo vraćali i da će nas zapanjeno upitati: Šta? Ja nisam točan?... — Pa onda nastavi: — Ne ispričavajte se, već odgovarajte na ispit iz rimske povjesti, kojemu ćemo vas podvrći . . . To je čitavi pravi kurs, što ga moramo proći s ovim starim ormarima . . . Koje obitelji je ovaj grb? — upita pozvavši mladog čovjeka, da se sagne do stijene jednog od kovčega. — Vi ne znate? . . . Carafâ, gospodine i slavni čovječe! Kojeg su papu imali Carafe? Ni to ne znate? Pavla IV., gospodine spisatelju . . . Ako ikad dodjete k nama u Mletke, onda ćete tek vidjeti, šta znam o duždevima . . .

Ona bijaše to izgovorila tako ganutljivom dražešti i očito se nalazila u jednom od časova — rijetki su bili, na žalost — dječinje radosti, da se je Dorsennu, kako bijaše za nju zabrinut, srce stegnulo. Moglo je biti, da je puki slučaj, šta nema gospodje Steno i Lincolna Maitlanda. Ali kako bijaše mladi čovjek uvjeren, da grofica ljubi Lincolna, pa budući da nije mogao sumnjati, da je njegova ljubavca, morala mu se ova dvostruka odsutnost sumnjivom učiniti. Taka misao dostojaše, da ga nedužna radost mlade djevojke zaboli. Ta bi radost mogla postati tragičnom, ako se obistini, da se je drugi ljubavnik iznenada vratio, možda upozoren kakom denuncijacijom. I Dorsenne se osjećaše zaista uzbudjen, upitavši gospodju Gorka:

— Kako se nalazi Boleslav? . . .

— Ta, dobro, nadam se, — odgovori mlada žena... Danas nisam dobila pisma . . . Nije li vaša poslovica: nikaka vijest, dobra vijest?

Barun Hafner stajaše uz Maudu Gorka, kad je izustila te riječi. Nehotice ga Dorsenne pogleda i on, kako je god bio gospodar nad samim sobom, nehotice pogleda Dorsenna. Sad se radilo samo o jednostavnoj hipotezi. Pošto se je Gorka bez znanja svoje žene povratio, bilo je jasno svakome, koji poznavaše njegov odnošaj s gospodjom Steno i nevjernost ove, da je to zamašan dogadjaj s previše strašnim posljedicama, a da ne bi ovim dvjema muževima sunula u glavu misao: ima li još kada da se zapriječi nesreća? Ali svaki je morao u taj čas, kako to biva u velikim krizama života, pokazati pravo lice svojeg značaja. Na Hafnerovu licu ne zadrhta ni jedna mišica. Radilo se možda o tome, da pruži pomoć ženi u pogibli,

kojoj bijaše sklon prijateljstvom, kakvo je on u opće mogao osjećati. Ova žena bijaše poluga-kretalica njegova svjetskog položaja u Rimu. Ona bijaše još više: — cijela osnova za udaju Fannye, premda joj je cilj još tajan bio, ovisila je o gospodji Steno. No on mišljaše, da joj te pomoći ne može pružiti prije nego što sprovede pô ure u dvoranama palače Castagna, i on odluči, da upotrebi tu polovicu ure što korisnije kupujući po svojoj namjeri — osim ako mu se pruži kaki veći probitak. I on se okrene gospodji Gorka i reče joj svojom, nešto poniznom uljudnošću, kaka je u njega bila običajna:

— Ako dozvoljavate, grofice, da vam nešto savjetujem, ne zadržavajte se pred ovim kovčezima, ako i jesu tako zanimljivi . . . Iznajprije, kako već rekoh malo prije Dorsennu, poduzetnik prodaje, cavaliere Tossati, ima posvuda ovdje svoju policiju . . . Možete biti uvjereni, da se je već opazilo, kako se ustaviste ovdje, pa ako vam mašta posegne za kojom od ovih škrinja, on će to znati unaprijed i tako će udesiti, da ćete platiti dva, tri puta preko cijene . . . A onda imamo da vidimo još toliko drugih bogatstva, osobito neki karton sa nekih dvanaest dessina od vještaka, o kojima ni sam d'Ardea ne sumnja i što ih je Fossati otkrio, vjerujete li? U jednom ormaru na tavanu, gdje su ih crvi izjedali . . .

— To je nešta za vašu zbirku — dometne Florent Chapron, — i za zbirku mojeg šurjaka.

— Vjerujte — reče gospodja Gorka svojom običnom dobrovoljom — za dvjema od ovih kovčega čisto se pomamih i htjela bi ih imati , . . Rekoh to tako glasno, te se ne trebamo bojati, da to ne bi vaš cavaliere Fossati doznao, ako upotrebljava to lijepo sredstvo uhodjenja . . . Ali za četrdeset do pedeset livra nije vrijedno lagati, — ni za četrdeset tisuća.

— Hafner će ti reći, da tvoj glas još nije dosta tih, — odgovori Alba Steno, smijući se — i dodat će svoju veliku riječ: Vi ne ćete biti nikad diplomatka . . . Ali — doda mlada djevojka obrnuvši se k Dorsennu, pošto se bijaše odvrnula od šutljive Lydie Maitland, nastojeći, da ostane otraga s romancierom — ali ja ću da budem malo diplomatična, kako bih saznala, da li vam je šta neugodno . . . I njezin živahni obraz promijeni izraz, pa posmatraše Julienovo lice istinitom zabrinutošću. — Da, — reče ona — nikad vas još ne vidjeh tako smetena kao jutros. Nije li vam dobro? Jeste li začuli kaki zao glas iz Pariza? Recite, šta vam je? . . .

— Ja, da sam smeten? — odgovori Dorsenne — ta vi se varate, meni nije upravo ništa, uvjeravam vas. — Nije bilo moguće lagati očitijom nespretnošću, i ako je itko zavrijedio porug i prijezir baruna Hafnera, to ga je Dorsenne zavrijedio. Jedva što bijaše gospodja Gorka progovorila, već je vidio brzinom ljudi, koji imaju mašte, u misli groficu Steno i Maitlanda, gdje ih Gorka zateče možda u taj čas na sastanku, pa onda izazov i odmah možda ubojstvo. Pa kad je čuo Albu, gdje se smije svojim zvučnim smijehom, tako ga se duboko dojmi žalosna sudbina tog djeteta, te mu se obraz zaista smrknuo. Oćutio se dirnut njezinim istinitim i pravim prijateljstvom, kad ga je stala ispitivati. Ali njegovo nastojanje, da prikrije to ganuće, učini mu glas tako suhim, da je mlada djevojka upitala:

— Jesam li vam na žao učinila, pitajući vas?

— Ni najmanje — odvrati on, ne mogavši naći prijateljske riječi. Osjećaše, da se u taj čas ne može razgovarati kao obično na po šaljivim na po intimnim tonom, pa doda: „Vidi mi se samo, da je ta izložba nešto tužna, i to je sve“. Pa s podsmijehom: „Ali ne gubimo prilike, da nam je pokaže ovaj neprispodobivi *cicerone*, —. i on je povede, da dostignu skupinu, koju je vodio Hafner izmedju divota u ovoj gotovo pustoj dvorani. I nastaviše šetnju. Čas po čas čuo se mukli glas baruna, koji je tumačio uredjenje stvari, što ga je udesio procjenitelj, zatim zvučni glasovi posjetnika i posjetnica, što ga ispitivahu:

— Gledajte — govoraše nekadašnji pariski i berlinski kramar — što postade vještim amaterom! — Gledajte, kako je šarlatan Fossati nastojao, da ne nagomila dragocjenosti u salonima za primanje, gdje smo sada . . . Ovi naslanjači kao da čekaju pozvanike. Poznati su. Objelodanjeni su u jednoj pariskoj Smotri dekorativne umjetnosti . . . Pa ne bi li čovjek pomislio, da je spremljena gozba u onoj jedaćoj dvorani naprama ovim vratima, kako je sve posudje poredjano po stolu?

— Barune, — upita gospodja Gorka — gledajte ovu tkaninu; iz XVIII. je vijeka, zar ne? . . .

— Barune — progovori gospodja Maitland — je li ova šalica s poklopcem iz starog Beča ili iz Capodimonta?...

— Barune — reče Florent Chapron — je li ovaj naslanjač s okovima florentinsko ili milansko djelo? . . .

I lorgnon se kretao na uskom i gibivom vršku krivog barunovog nosa i njegove se male oči svjetlucale, i usnice se mreškale, a on odgovaraše jednom riječi, kao da je proučavao katalog, a „hvala“ se čulo na sve strane, za tim opet slijedila pitanja, u koja se samo dva glasa nisu upletala, glas Albe Steno i Dorsenna. U svakom drugom slučaju bio bi nastojao, da rasprši tugu djevojke, koja nije govorila, pošto bijaše odbio njezinu prijateljsku brižljivost. U istinu nije tome pripisivao velike važnosti. Ovi prelazi iz obijesne radosti u nenadanu potištenost, bijahu obični u contessine, osobito u njegovoj blizini. Premda bijahu nesumnjiv znak pretopla čuvstva, nije mladi čovjek htio u njima da vidi drugo do živčano neravnovjesje, a, u ostalom, misli mu drugo nešto zaokupljaše. Pitaše se, ne bi li bilo pametnije, pošto je čuo kako bijaše gospodja Gorka odgovorila, da pod svaku cijenu obavijesti Lincolna Maitlanda o potajnom povratku njegova suparnika. Možda se drama još nije odigrala, pa da saznadu samo ove dvije osobe, kojima prijeti pogibao, na čemu su? Hafner će bez sumnje upozoriti groficu

Steno. Ali kad će biti s njom? Mjesto toga bi mogao odma taj povratak Gorke na pozornicu navijestiti Maitlandovu šurjaku, tomu Florentu Chapronu, kojeg je vidio, kako posmatra sve predmete ove kneževske izložbe svojim lijepim nježnim pogledom podložna roba! To bi bio zamašan korak i učinio bi se takim svakome, samo ne Julienu. Ali njemu je taj dojam, da su ure odbrojene, ugrabio svu hladnokrvnost, kako to obično biva kod vrlo razdražljivih ljudi, osobito kod spisatelja, koji su po svojem zanimanju privikli na to, da ne znaju razlikovati ono, što je moguće od onoga, što postoji. Uz to je odnošaj izmedju Florenta Chaprona i Lincolna Maitlanda bio osobite vrsti, pa se romancier i suviše njim zanimao, a da ne bi sad uzeo obzira na ta predjašnja opažanja. Znao je, da je Florent, poslan još sasvim mlad u Englesku k jezuitima u Beaumontu od brižna oca, koji ga htjede tako očuvati od poniženja, kojem je crna krv izvrgnuta u Americi, zavolio pretjeranim prijateljstvom Lincolna, što no se je takodjer odgajao u istom zavodu. Znao je, da se to prijateljstvo k školskom drugu pretvorilo u isto tako jako oduševljenje za umjetnika, kad se u drugu počeo buditi slikarski dar. Znao je, da je ženidba, po kojoj je imutak Lidijin predan slikaru na porabu, da može napredovati, bila djelo tog oduševljenja, u vrijeme, kad još Maitland, uništen zlim gospodarstvom svoje matere, bijaše premalo poznat, da živi o svojem kistu, te se nalazio u očaju. Iznimni značaj te ženidbe začudio bi čovjeka, koji bi se manje brinuo za moralne pojedinosti, nego Dorsenne. On bijaše opazio šutljivost i sjetu te sestre, pa je držaše žrtvom. Mišljaše, da ju je obožavanje slave njegova šurjaka Florenta zaslijepilo, pa da je on prvi začetnik toj žrtvi.

— Drama za dramu — reče u sebi u čas, kad se pohod približavao kraju i iza duga unutrašnjeg razglabanja; a volim, da se odigra u ovoj obitelji, nego u kojoj drugoj. Spočitavao bih sebi kroz sav svoj život, da sve ne pokušam . . .

Mato vitez **Vodopić.**

Bijahu u posljednjoj dvorani i barun Hafner okretaše svojim spretnim prstima zadnje listove albuma sa dessinima, što ga bijaše donio jedan od sluga, a mladi se čovjek napokon stalno odluči. Alba Steno, koja mučaše i nadalje, pogleda ga na novo očima, u kojima se vidjelo, da se bori njezin interes prema njemu s hladnim ponosom. Htjela ga je bez sumnje zapitati, prijateljskim i dražesnim načinom, kao obično, prije nego se rastanu, gdje će se opet vidjeti. On to ne opazi, — još manje opazi druge oči, koje mu govorahu, da bude pametan, oči barunove — još manje posmatranje gospodje Gorka, koja je, opazivši zlovolju Albinu, tražila njezin uzrok ondje, gdje je od dugo već slutila, da je zapelo djevojčino srce — još manje držanje gospodje Maitland, koje su oči više puta sijevnule isto tako zlobno, kako su u njezina brata oči ljupko sjale. On povuče Florenta za rame i reče mu sasvim glasno:

— Želio bih čuti, kako vam se svidja jedan mali portret, što sam ga opazio u drugoj sobi, dragi moj Chaprone . . . Tad nastavi tihim glasom, kad su se našli pred nekakim platnom, što ga uze za izliku:

— Jutros sam čuo čudnovatu novost . . . Pomislite, Gorka je bez znanja svoje žene u Rimu . . .

— To je zaista čudnovato — odgovori Maitlandov šurjak, pa samo doda iza kratke šutnje: — Znadete li sigurno, da je tomu tako?

— Tako sigurno, kao što znam, da ovdje stojimo — odgovori Dorsenne. — Jedan moj prijatelj, markez de Montfanon, vidio ga je jutros.

Na novo nastade medju njima tišina i za ove osjeti Dorsenne, kako je zadrhtala ruka, o koju se bijaše ovjesio. Na to se uputiše prema društvu i Florent reče, ali glasno: — To je divno slikarsko djelo; nesrećom, previše je oštećeno . . . —

— Kako sam pravo imao! — pomisli Julien. — On me je razumio . . .

(Nastavit će se.)

† Mato vitez Vodopić.

Dne 13. o. mj. otela nam je crna smrt jednoga od najuglednijih književnika — dubrovačkoga biskupa Matu Vodopića. Tkogod je imao sreću, da ga osobno upoznade, za cijelo ne će nikada zaboraviti ove svijetle duše. U isti mah skroman i bistroman, morao je svakoga začarati svojom angjeoskom dobrotom i neobičnim, samoniklim talentom. Velika kultura nije u njega zatomila prostonarodne duše, s kojom je umio kao malo koji pisac hrvatski osluhnuti bilo narodnoga života.

Vodopić se je rodio 13. prosinca 1816. u Dubrovniku, gdje je svršio gimnaziju. Mladu misu, svršivši bogosloviju u Zadru, zapjeva u Dubrovniku 1840. Prve četiri godine poslije toga bijaše župnik u Ošljemu i u Smokovljanih, 12 godina stajaše na Grudi u Konavlima, a 22 godine u Gružu kraj Dubrovnika. God. 1879. bi imenovan kanonikom stolne crkve dubrovačke, a 19. ožujka 1882. sve mimo svoje volje uzvišen bi na čast biskupa u svojem rodnom kraju. Njegovu je sliku i kratak vjekopis priopćio „Vienac“ god. 1888. br. 46.

Vodopić bijaše uzoran svećenik i valjan Hrvat. A pored toga postavi sebi trajan spomenik književnim radom, koji se odlikuje divnim, narodnim jezikom i krasnom sadržinom. U zabavniku „Dubrovniku“ i u „Nizu bisera“ priopći nekolika poglavlja svoje najbolje radnje *„Marije, povjesti konavoske“*. Kasnije je Vodopić nastavio „Mariju“ i u svemu izradio 19 poglavlja. Pripovijest „Mariju“ dao je Vodopić „Matici Hrvatskoj“, da ju štampa ove godine; samo će trebati, da se po kazivanju samoga Vodopića dovrši posljednjih 5 poglavlja. Vodopić je na ime posljednjih godina već slabo vidio, pa je zato ne mogući sam pisati ispripovjedio sadržaj konca prijateljima. U ovoj je pripovijesti konavoski svijet prikazan upravo uzorno.

Godine 1868. izadje u „Dubrovniku“ pripovijest iz gruškoga života *„Tužna Jele“*, koja je poslije toga u knjizi izišla već dva puta, a tako je omiljela ljudima doljne Dalmacije, da ćeš ju naći u rukama svakoga čovjeka, kao u našem Primorju Kačića.

Godine 1875. spjeva u „Dubrovniku“ krasnu pjesmu *„Robinjicu“*, pjesničku priču, kao spomenik turske sile i narodne patnje u Hercegovini. I ova je pjesma kao i „Tužna Jele“ preštampana već dva puta u Pretnerovoj „Narodnoj biblioteci“. Ujedno je prevedena na talijanski.

Pojedine njegove pjesme izišle su u „Slovincu“ (god. 1878. br. 3 „Vile“, 1879. br. 15 „Počasnica“). U istom listu godine 1881. objelodani pripovijest *„Na doborskijem razvalinama“*, u kojoj je u sudbini Vrančićeve obitelji jasno istakao svoju tendenciju, da se Bosna imade prisloniti uz Hrvatsku. Pisac je ovdje po metodi učenik Manzonijeve škole. Ideal mu je čisto kršćanstvo. Kad je ova pripovijest izišla posebice u Pretnerovoj „Narodnoj biblioteci“, namijeni čisti dobitak od nje pok. Vodopić onima, koji su nastradali od potresa u Zagrebu. „Vienac“ ju je prikazao godine 1882.

Vodopić se je rado bavio i prirodnom naukom. Tako je god. 1880. priopćio u „Slovincu“ pučka imena ptica i pučka imena živinâ; a njegovim „pučkim imenima travâ“ u velike se je poslužio dr. B. Šulek u svojem „Imeniku“.

To je u krupnim crtama književni râd ovoga odličnog Hrvata, s kojim pada u grob jedan od najsnažnijih zatočnikâ ideje, da se Dalmacija što prije sjedini s materom-zemljom. Uvjereni smo, da će se hrvatski narod dostojno odužiti miloj uspomeni svoga vjernoga sina izdanjem sviju njegovih djela književnih. A prateći do hladnoga počivališta njegove smrtne ostatke tješimo se, da će cvijeće sa groba ovoga dobrog čovjeka nadisati svakoga sina hrvatske domovine čistom ljubavlju i pravom krepošću. Primjer njegova tihoga i ustrajnoga nastojanja bit će narodu neprestan ostan, da ne sustane na putu prosvjete u nadi bolje budućnosti. Slava svijetloj uspomeni Mata Vodopića!

M. Š.

U našoj domovini prije trista godina.

U spomen tristagodišnjice boja sisačkoga.

(Nastavak.)

U Sisku vodili obranu opet popovi: *Blaž Gjurak* i *Mate Fintić*. Zapovjednici gradski bivali obično imenovani na jednu godinu. Ova su dvojica obskrbili grad, kako su bolje mogli. Svi muškarci obližnje krajine sad su pod oružjem; tko je bio neizvježban, vježbaju ga oni. Najljepšom je zaštitom jaka kula prema gradu, a od kupske strane. Utvrde pomagahu pridizati sva obližnja sela, najviše ipak kaptol zagrebački, pak i crkve i popovi. Car Rudolfo — osim dozvole, da se vojska može kupiti — nije činio za grad ništa, ta bio bi mir porušen.[1] Vojska

[1] Krčelić spom. dj. 280.

se osloboditeljica sakupljala u Zagrebu, vrhovnim joj je generalom iskusni dugim ratovanjem u Belgiji Rupert Eggenberg. On će poći sa četom od 300 Nijemaca. Ban Toma Bakač zapovijeda, da se sve plemstvo kraljevine s oružjem u ruci u Zagrebu okupi. Poslani su nalozi i pojedinim generalima i drugim zapovjednicima tvrdjava, da se svi požure na vojsku. Hasan paša načinio bio most preko rijeke Kupe tako prostran, da je 6 konjanika uspored prolaziti moglo. Preko toga je mosta i prešao jedan dio vojske i nemilo mlatio Sisak. Kršćanska je vojska dne 19. lipnja u Zagrebu. Novi most, što ga preko Save načini Eggenberg, prenijet će kršćanske junake. U Turopolju je još više Andrija Auersperg s hrvatskim četama iz Karlovca, s istarskim Hrvatima i najviše Slovencima iz Kranjske. Pod njim Gjuro i Sigismund Paradeiser, Krsto Obručan s koruškim arkibusirima i Jakov Plankerić (?) (Plancherius), kano vodje konjanika. K Eggenbergu stupa vješti Nijemac Melkior Reder s 500 njemačkih konjanika, pak podpukovnik Stjepan Grosswein s hrvatskim vojnicima okoline varaždinske. Od drugih napominjemo Ferdinanda Weidingera s njemačkim strijelcima, Adama Raubera, Petra Bakača Erdeda, kapetana hrvatskih Uskoka, Stjepana Tahija, Ivana Draškovića, Vuka Druskoca, Benka Turoca i Franju Orehovačkoga. Svi ti vodje imena našega bjehu pod zapovijedi bana Bakača. Više je mnijenjâ, tko je bio glavnim vojskovodjom. Da je tu čast imao ban hrvatski: to tvrde kroničar Petarde Reva,[1] hrvatski povjesnik Gjuro Ratkaj i umni Francuz Ducange. Ištvanfi je za Eggenberga, a Valvasor hoće tu lijepu ulogu namaknuti svomu zemljaku Auerspergu.[2] Mislimo, da je viša vlast to mjesto dopitala Eggensbergu, glavnomu generalu zagrebačkomu, a ban Hrvatske se nije imao pokoravati nikomu. A da su generali imali počitanje prema dostojanstvu proregis Croatiae, vidjet ćemo prije glavne bitke. Kud i kamo najviše četâ privede ban Hrvatske (1240 ljudi); vojska je osloboditeljica pripadala narodnostima hrvatskoj, slovenskoj i njemačkoj po naravi zemalja, iz kojih je sabirana; u velikoj većini (preko $^2/_3$) bijahu Hrvati.[3] Kao što je broj turske vojske nestalan, tako je i kršćanske. *Mi volimo* maksimum *od 8000 konjanika i pješaka,* i ako se *kranjski pisci* drže onoga *od pukih 4000 vojnika.*[4] Vojska bi kršćanska bila dobro oružana; koncentrovala se u Želinu. Vojvode su iščekivali još Gjuru Zrinskoga, ali je on bio zapriječen. Hasan tuče Sisak neprestano: sa zapadne, istočne i sa južne strane.

Zrnje tursko strašno hara; Gjurak ima samo 300 ljudi, ta 12 mu vojvoda i drug njegov Fintić leže mrtvi. Njega samoga obladala teška rana, ali o predaji ni glasa. Osobito je majstorski umio on raditi s topovima. Ali tko će sili odoljeti; treba slati po pomoć k banu Bakaču i generalu Eggenbergu. *Lipnja je mjeseca dan 22.,* ranim jutrom eto brza vojnika iz Siska: nosi vojsci kršćanskoj glase: „Ne dodje li pomoć danas, sjutra će Sisak pasti".[1] Glavna zaštita, kula ona, ležala već u prahu. Sad se bojno vijeće drži: čuju se različita mnijenja. Veliki ratnik — kako ga naziva Valvasor — ban Hrvatske Toma Bakač Erdedi svjetuje opreznost;[2] nešto dalje pošao vojvoda Tahi i misli, da bi se vojska povukla k Novomu, pak se učvrstila ondje. Za navalu smjesta bili Nijemci Reder, Auersperg i Eggenberg. Čuo se savjet kanonika zagrebačkih: vojska bi se kršćanska imala smjestiti na tako zvani otok pred Siskom. Auerspergove riječi: „ne gledajmo na broj vojske neprijateljske, Bog će nam pomoći" uspališe vojvode: privoli i ban. Kocka pade: ravno će na srce neprijatelja. U 3 bojna reda stupala kršćanska vojska. *„Prvenstva radi svojega dostojanstva"*[3] stao u prvi bojni red ban Hrvatske Toma Bakač; iza bana general Auersperg; iza Auersperga u trećem bojnom redu general Eggenberg, pa Reder s pješačtvom i drugim četama na obadva krila. Bit će, da su Hrvati na najopasnijem mjestu stajali i poradi toga, što su oni najbolje poznavali tursko bojovanje, pak zbog osobite svoje sposobnosti za navale. Tako je vojska osloboditeljica stupala izravno na neprijatelja. Budni Memibeg, vojvoda zvornički, prvi javlja paši bosanskomu: u daljini čuju se trublje, a rek bi sve su bliže i bliže. Hasan paša bio pri objedu. Odma će na to izdajnomu Srbinu Belojeviću, koji je sjedio kod objeda najbliže uz njega: Što to značiti može? Bit će koji, odvrati mu Vojin, od braće bana Bakača Erdeda: hoće mu se uznemirivati čarkanjem tabor tvoj. O potpunoj kakvoj vojsci kršćanskoj Belojević nema ni pojma. U to glasnik zaredao za glasnikom: uz bubnje se u daljini vide i zastave i omašna se vojska kreće.[4] Na te sigurne glase nije više paši do objeda, a i taj mu je imao zadnji u životu biti. 1000 najboljih vojnika baci odma prama neprijatelju, a to na bana Bakača. Sam odabira *18—20.000 momaka,* i to najviše konjanikâ, pa ravno prema mostu u redovima bojnim. Kod mosta straže čauši: oni ne puštaju nijednoga Srbina, već samo *najbiranije Turke.* Hasan i najbolji oko njega časnici bili medju pješacima.[5] Ostatak vojske ostavi u taboru pod Kurtbegom vučjidolskim i Opertbegom li-

[1] Petri de Reva de monarchia et s. corona regni Hungariae u Schwandtner: Scriptores II, 756.

[2] Rattkay, spom. dj. 145; Ducange spom. dj. 189; Isthvanffius 389; Valvasor prema Megiseru IV, 524.

[3] Vidi Valvasor, spom. dj. IV., 523.

[4] Rattkay str. 145 jest za 8000, Isthvanffius, pak pisci Vaniček i Smičiklas, isto tako. Valvasor IV, 522.—3. jest za 4000, on se pozivlje na zemaljske spise i izvorne rukopise (Urschriften), a to je pozivanje važno. Tako je i Megiser držao u svojim koruškim analima i Dimitz III., 246.

[1] Valvasor, spom. dj. IV., 525.

[2] Valvasor, spom. dj. IV., 524.

[3] Isthvanffius, spom. dj. 389.

[4] Isthvanffius, spom. dj. 389—90.

[5] Valvasor, spom. dj. IV., 526.

*

vanjskim: kobnomu se gradu ne smije dati da odlane. Sisačko je polje prosječeno trima rijekama: Savom, Kupom i Odrom. U kutu, gdje no Kupa u Savu utječe, ležao Sisak grad, po milje k zapadu dalje drugi je tupi kut; a čini ga sa Kupom Odra. Na desnom kraku toga kuta bio sagradjen veliki onaj kupski most. U taj dakle kut prevede Hasan paša svoju vojsku i smjesti se tako, da mu je na lijevo bila Odra, straga Kupa a s desna most, pred njim sprijeda prostori bojni. Na drugoj se strani rijeke Kupe dizali opkopi, a s njih topovlje na grad riga smrtnu vatru. Iza opkopa dizao se tabor turski; sad su u njemu najviše Srbi. Konjaništvo turskoga vojskovodje stupalo razdijeljeno u dva bojna reda; treći se otraga krio. Kršćansku vojsku izmamiti na otvoreno polje: to mu je bila osnova pûsta. U vanredno dugom prvom bojnom redu od preko koja tri kilometra čeka Hasan paša gjaure. Prije bitke — vele — upitat će popa svoga Talismana: šta li kažu knjige svete? — Zlo, — odvrati Muhamedov ugodnik. Treba podnositi, — prihvati Hasan — ono, što Bog pošalje.[1] Deset je sati prije podne prevagnulo: na domaku su vojske. Pukovnici bana hrvatskoga Ivan Drašković, Benko Turoc i Franjo Orehovački bacaju se divljom srčanosti s odjelom hrvatskoga konjaništva na vojsku Hasanovu, a za njima ban Bakač Erdedi. Strašna je sila turska, o nju se lomi hrvatska žestina. Hrvati će uzmaknuti, a Turke s bokova popada Auersperg sa Rauberom, a sa 600 strijeljaca. S ovima su Turci u zabavi smrtnoj, dok hrvatsko konjaništvo s Bakačem na čelu opet prikupljeno a podupirano strijelcima Auerspergovim ne zasiječe u sredinu i rasiječe sve na desno i lijevo, što se preda nj stavi. Bilo to lijevo tursko krilo konjaničko. Dosta dugo bio boj neodlučan, borilo se krvavo. Hasan slao preko mosta, da mu u pomoć dodju. Još njegove vojske bilo na mostu: kad je već bilo odlučeno. Dajmo riječ našemu piscu: *„dok je bitka tako plamtila, a Erdedi sa svojim konjaništvom najstrašnije prolome stvarao“* („fervente in hunc modum pugna, ac Erdödiocum suis equitibus acerrimam impressionem faciente“,) pa Auersperg i treći bojni red pustio u boj, nagnu Turci u bijeg.[2] Uz to u času najkritičnijem eto i viteškoga branitelja Siska grada: čini oštru provalu; on smete neprijatelja ne malo. Na krilu turskom desnom bore se Janjičari ljuto, a to proti Nijemcu i hrvatskomu krajišniku. Uzaman im muka; kad ban Erdedi u bijeg baci krilo lijevo, konjaničko, ne mogoše se održati ni pješaci.[3] U kut Odre i Kupe upravljena je strka divlja, pak desno tamo k mostu. Uzalud se trudi Hasan paša, da uspostavi redove bojne. Niti grožnje, ni nalozi oštri, ni sam ubojan mač ne pomaže. Tu tiska k mostu, na most, skakanje u Kupu, tu bijeg svake vrsti. Niti Odra ne donosi spasa: nekako je oduboka. Metež općeniti pobra i samoga oštroga Hasana: i on uperio k mostu. Uzalud kušaju čauši, da generalitetu, što no je na bijegu, put prokrče kundacima. Most se kida ili pod težinom neobičnom ili od sjekirâ[1] kapetanâ hrvatskih arkibusira grofa Stjepana Blagajskoga i Jakova Prankerića. (?)

Uzmi još nesmiljenu sječu otraga, pak eto ti barem donekle grozne slike. Kolika je Kupa rijeka: po svoj širini prekrivaju je lješine ljudske i konjske, jedno na drugomu tako, da ti oko vode ne ugleda.[2] Turci oni (Srbi većinom), što su iz tabora grad tukli, u nestrpljivu su očekivanju, e da bi ugledali braću svoju pobjedonosnu; al kad ujednom: u vatru s municijom, pak bjegaj na vrat na nos. Odio, što no je grad s nasipa tukao, sastavljen je sa zemljom crnom svi do jednoga. „Ultimum reliquiarum“ kraljevstva Hrvatske „refugium“[3] gleda čudo nečuveno; Kupa voda ne vidje prizora podobna.[4] Carević Mehmed, nećak padišahov a Hercegovine zapovjednik, lovi brvno od mosta, zazivlje pomoć bogova i ljudi, a osobito bana Erdeda, koliko će ga grlo ponijeti. Ali buka bojna ne čuje uboga vapaja njegova; svali ga zrno puščano.[5] Eto poloma nikad neslućena. Medju *mrtvacima* brojiti je i samoga groznoga *Hasan pašu Tilli*[6] *Predojevića, vrhovnoga zapovjednika;* pak se redaju *Ghasi Memi, beg zvornički,* po činu *drugi* u Bosni iza Hasana; *carević Mehmedbeg, najstariji sin sestre sultanove; Muhamed po materi od roda carskoga, a po ocu sin Rustema, velikog vezira; Mustafa Sultansade,*[7] *beg kliški i zet cara Sulemana; Ramadan požeški, bivši beg Skenderije; Seffer, beg cernički; Sinan* orehovački i *izdajica Srbin Vojin Belojević.* Od vojevoda oboreno ih izim Hasana i Mehmeda *u svem 12;* k tomu *40 alajbega, 200 zajma* (turskih velikaša), *400 znatnijih spahija,* silu janjičara i asapa.[8] Dakako, gotovo sve te pograbi voda hladna, a ne da ih stiže možebiti mač osvetni. Općenito se drži, da razbojno sisačko polje i kupske vode

[1] Isthvanffius, spom. dj. 300; Dimitz, spom. dj. III. 246.

[2] Isthvanffius, spom. dj. 390; Vidi i Vaničekovu knjigu I, 267—8.

[3] Vaniček, spom. dj. I, 268.

[1] U izvještaju kod Kovačića II., 247. veli se, da je ili Hasan sam most razrušio, da mu vojska hrabrija bude, ili onaj dio vojske, što je ostavljen bio u taboru, da pobjednik ne može do nje.

[2] Isthvanffius, spom. dj. 390. veli, da se od gustoće nije moglo prepoznati, da je to voda.

[3] Tako naziva naš Ratkaj grad Sisak, spom. dj. 145.

[4] Izim u vremena rimska to je, što je nam znano, druga velika bitka na rijeci Kupi; ona u gradjanskom ratu Ljudevita posavskoga i Borne bana dalmatinskoga.

[5] Isthvanffius, spom. dj. 390.

[6] Ne znamo, što znamenuje taj pridjevak, a da ga je Hasan imao, kaže Hammer u spom. dj. II., 582.

[7] Drugdje opet stoji, da je Sultansadu bilo ime Kurt. On je imao za ženu kćer Mirmahinu, koja je bila dijete cara Sulemana, vidi Dimitz III, 247.

[8] Isthvanffius, spom. dj. 390.; Valvasor u spom. dj. IV, 530.

okrvavi oko *18—19.000 Turaka;*[1] reći ćemo s malim izuzetkom *sve, što Hasan paša povede za boj.* Neizvjestan je broj naših, što no poginuše.[2] U plijenu je do *30 brodova, topova 39,* izmedju njih *9 velikih,* a u tima Kacijanerica,[3] Erdedica i top s grbom cara Maksimilijana. Haljine skupocjene, zlato, biserje, prstenje, mačevi izvezeni zlatom i srebrom, mnoge konjske sprave od suhoga zlata, šajke i sve zastave dodjoše u kršćanske ruke. Do 2000 konja pohvataše, a od vojnika jedva desetak; medju zadnjima bješe Hasanaga, nadzornik konjâ, Daut spahija i još jedan plemić, koji prvi našima reče, da je Hasan paša zaglavio.

[1] U Kovačića II, 247. kaže se: i ako se ne zna, koliko ih pade, »sigurno se ipak veli do 26.000 ljudi«; jedni spominju 16.000, drugi opet 12.000; 18—19.000 jest najvjerojatnije. Uz to je i sam Hammer u spom. dj. II, 582.

[2] Valvasor IV, 530 veli, da se i ne zna: je li tko od naših pao; mi nismo tako naivni.

[3] Kacijanericu je izgubio kod Osijeka (g. 1537.) vojvoda Kacijaner; Kacijanera ubi N. Zrinski, a Zrinskomu osiječe Sokolović glavu baš na Kacijanerici. Tim je mogao duh Kacijanerov biti pomiren. Kako je čudna sudba ljudska!

(Nastavit će se.)

Zdravica badnjaku u Dalmaciji.

Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi.

Napisao Stjepan Bosanac.

(Nastavak.)

Vuk je zamolio dra. *Vatera,* prijatelja svojega u Njemačkoj, da bi mu našao nakladnika za malu srpsku gramatiku, koju je u njemački jezik preveo *Tirol,* ali mu odbije molbu veleći, da nakladnici rijetko uzimaju na svoj trošak izdavanje gramatika. To nam pripovijeda sam Vuk u odgovoru na Utuk Svetiću 1843. p. 25. (*Кулаковскій,* Вукъ С. К. 85 i 86). Poslije je njemački prijevod ove gramatike pregledao i uvod napisao Grimm, a za izdavača našao se G. Reiner, berlinski knjižar. Tako izidje g. 1824. prijevod Vukove male srpske gramatike s natpisom „Wuk's Stephanowitsch kleine serbische Grammatik verdeutscht und mit einer Vorrede von Jacob *Grimm.* Nebst Bemerkungen über die neueste Auffassung langer Heldenlieder aus dem Munde des serbischen

Volkes und der Übersicht der merkwürdigsten jener Lieder von Johann Severin Vater". Leipzig und Berlin bei G. Reiner 1824.

Nije čudo te se veliki njemački filolog išao truditi oko skromnoga djela Vukova, kad se u predgovoru ne može da nahvali miline i ljupkosti našega jezika, kojemu bi se veselili mnogi prosvijetljeni narodi, kojima je literatura u najvećem jeku. „Erfreuten sich doch viele Völker der gebildeten Welt, deren Literatur jetzt in voller Blühte steht, *einer so wort- und formreichen, bildsamen und edlen Sprache,* als diese Hirtensprache, gescholtene, unter südlichem Himmel südlich wohllautige serbische ist (op. c. XIV.)." *„Eine der ausgezeichnetsten, liebliehsten slavischen* Mundarten lebt und webt unter dem Volke fort, nur ihre Litteratur liegt in tiefstem Schlummer, aller der unberechenbaren Vortheile, die aus geistiger Sprachbildung für Volksbildung hervorgehen, muss der Serbe jetzt entbehren". (op. c. XII.).

Čini se, da su sva slavenska plemena od prirode pjesnički nadarena i sklona pjevanju i kolu. Pjesme im se odlikuju mirnim i dubokim čuvstvom (op. c. XVIII). Najviše hvali zbirku Vukovih pjesama, koja je vjernošću, potpunošću i prikladnošću natkrilila sve predjašnje zbirke i većinom ih učinila posve suvišnima. Misao i izvedba njegova djela, koje ne će izgubiti cijene, bez pregovora su jednako izvrsne. Ženske pjesme pokazuju lirsku poeziju, kakova se tako bistro i srdačno ni pri kojem novijem narodu nije pojavila.

Što je epska poezija, kako postaje i kako se širi, kakovu ima prirodnu i čudnovatu silu invencije, koja se ne da dostići nikakim umijećem, moći će se učiti iz muških ili junačkih pjesama, kojima sadržaj obuhvata bajke, priče i noviju povjest, te se dodira sa spomenicima dalekih naroda. Metar i jezik najčistije teku (op. c. XX.).

I spomenuti Vater u svom sastavku „Über die neueste Auffassung langer Heldenlieder" itd. veli, da nema milijega narječja medju slavenskim jezicima od našega i nijedno drugo slavensko pleme nema takovih narodnih pjesama sa svijem svojim k jednu snažnim i zanimljivim osobinama (LVII).

Vjeran Vuku i našoj narodnoj pjesmi nije mogao Grimm mučke mimoići ni II. dio narodnih pjesama, što ih je Vuk izdao u Beču g. 1824. Po običaju svom obznanjuje i ove pjesme u Göttingische gelehrte anzeigen 1824. p. 809—820. (Kleinere Schriften IV. I. 218—224.).

Za ljubavne pjesme veli, da su pune žara i nevinosti, nadarene silom i ljepotom najjednostavnijega izražaja.

Na granici istoka i zapada ponikle sjedinjuju ljepote orientalne i zapadne poezije. Misli su silnije i šarenije nego u narodnim poezijama ostale Evrope, a ipak nema ni traga nadutosti i preobilnoj draži arapske i perzijske poezije. Ljupki miris njihov ne zamamljuje. One mirišu ružama, a ne uljem ružičnim. Biće tijeh pjesama, i ako nas zapadnjake bez prirodne osnove i prostote za dugo vremena ništa ne može da uznese, za to je ipak posve evropsko, a samo finim i obilnim spojidbama, jasnijim zvukom poredaba podsjećaju nas, od prilike kao i španjolska poezija, orienta. (ibid. 218). Ali kako godj su nježne i mile ženske pjesme, ipak su mu kud i kamo veće cijene junačke pjesme (ibid. 221).

Zanimljivo je, što veli za poznatu pjesmu o zidanju Skadra, da je jedna od najganutljivijih pjesama svijeh naroda i vremena, a za p esmu o smrti Kraljevića Marka: das ganze lied in anlage und ausführung ist die baarste poesie (ibid. 222).

Kod te prilike spominje Engela, istorika srpskoga naroda (g. 1801.), koji veli o Marku: So viel kommt aus den liedern hervor, dass er ein eben so grosser wagehals im kriege, als ein säufer und ausschweifer in anderen sachen gewesen" (3. 329). i dodaje: Je li ikad koji španjolski ili francuski istorik Cida ili Rolanda svojega naroda tako zlostavio? Povreda je priče, ako se uzme za istoriju, ali je još gora pogrješka, kad je hoćemo učiniti historijskom, izlučivši iz nje svu peziju a nakazivši ono, što preostaje (ibid. 222. 223).

Proljećem g. 1822. pošao je Vuk u Njemačku. Iz Lipiske išao je k spomenutomu Vateru u Halle, s kojim je poslije dopisivao. U isto vrijeme pošao je u Veimar k Goethe-u i posjetio Grimma, s kojim je bio već od prije poznat.

Na putu u Njemačkoj poznao se Vuk s čestitom ženom, koja se s opće poznatim pseodonimom *Talfija* (Talvj) proslavila prvim obilnijim prijevodom naših narodnih pjesama. Na molbu Karadžićevu preveo je Miloš Svetić doslovno nekoliko junačkih pjesama i taj je prijevod Vuk poslao Talfiji. Ona je po uputi i savjetu Goethe-ovu prevela u stihovima naše narodne pjesme i izdala ih u Halli g. 1825. i 1826. u dvije sveske (Кумановскій, Вукъ В. К. 86.).

Bistrim svojim umom krasno je Vuk dogledao zamašitost *Grimmovih* obznana za naš narod, kako se vidi iz njegovih izjava tople zahvalnosti u korespondenciji s Grimmom, što ju je izdao *Jagić* „Briefe Vuk Stefanović Karadžić's an Jacob Grimm"; Archiv für slav. Philologie II. 726—743. g. 1877.

„Bog neka Vam naplati, piše u listu iz Lipiske 6. studenoga 1823. — a srpsko potomstvo bit će Vam uvijek zahvalno" (p. 742.).

„Vi ste najveća sreća naših pjesama, našega jezika i naše literature. Da ste mi dali otisnuti barem dvanaestak ovih za srpski narod predragocjenih obznana! Možda ću ovdje štampati iz nova neko 50 komada, da pošaljem svojim i našega jezika prijateljima (Halle, 14. studenoga 1823. p. 729.) cf. p. 741., gdje iz Temešvara 29. travnja 1824. moli 50 komada.

„Ja Vam ostajem vječni dužnik za ovu čast, koju ste našemu narodu i meni iskazali“ (Halle 7. veljače 1824. p. 740.).

Zbilja! Ja sam primio i Vaše recenzije o I. i II. svesci pjesama i u ime svijeh Srba, koji svoj jezik i narod ljube, tisuću Vam puta zahvaljujem. *Zaisto i neprijatelji našega jezika čitaju rado ovake stvari i obraćaju se.* (Wien 18. studenoga 1824. p. 742.)

Posve razumijemo iskrene zahvale Vukove, koje idu iz srca čovjeku, kojemu s tijeh recenzija odlahnjuje od navala mnogobrojnih protivnika, koji ga ne mogu i ne će da razumiju.

Iz ove se korespondencije vidi, da je Vuk slao doslovne prijevode narodnih pjesama *Goethe-u* (Halle 14. studenoga 1823. p. 73.) i *Grimmu* (Leipzig 6. studenoga 1823. p. 720.).

Sada da vidimo, kako je prevodila naše narodne pjesme Talfija,[1] koja je prva svojim njemačkim prijevodom otvorila put našim narodnim pjesmama u evropske literature!

Prvo je izdanje izišlo god. 1825. i 1826. s natpisom „Volkslieder der Serben, metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von *Talvj*. Halle, in der Renger-schen Buchhandlung th. I. 1825. XLIV. 293.; II. 1826. VIII. 329.

Drugo izdanje god. 1835. „Volkslieder der Serben, metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvj I.[2] Halle und Leipzig 1835. in der Renger-schen Buchhandlung XLVI. 293.; II. VIII. XVIII. 329. i najzad novo preradjeno izdanje g. 1853. „Volkslieder der Serben. Neue umgearbeitete und vermehrte Auflage. I. Leipzig *F. A. Brockhaus* 1853. L. 30.; II. Leipzig 394.

Iznajprije ćemo spomenuti u kratko glavna načela, kojih treba da se po našemu mišljenju drži svaki prevodilac naših narodnih pjesama, koji se s pietetom, razumijevanjem i nadom na uspjeh daje na taj posao.

1. Prevoditi treba od riječi do riječi, što je više moguće, ali da se ne naudi odviše duhu jezika, u koji se prevodi.

2. Metar treba da ostane trohejski sa strankom na kraju stiha i cezurom iza četvrtoga sloga, gdje god to dopušta duh jezika, u koji se prevodi.

3. Rimu i aliteraciju treba upotrebiti, koliko je godj moguće.

4. Stihovi treba da su blagozvučni i čitateljima onoga jezika, u koji se prevode pjesme. Zato treba prevoditi sve, što se godj samo dade prevesti, jer glasovi, što tudjinski zvone, čine, te stihovi drvenasto i teško teku.

5. Ispuštati se smije veoma malo; dodavati se ne smije ništa, a mijenjati samo onda, kad je prijeko potrebno. Dopuštena je promjena prijelaza i pojedinih obrata. Kod prijeke potrebe možemo od jednoga stiha načiniti dva.

6. Sve narodne osobine treba strogo čuvati. Prijevod naših narodnih pjesama samo je toliko lijep, koliko je prava i vjerna kopija originala. Prevodilac treba da prenese ne samo ono, *što* original kaže nego i *kako* to kaže.

Ova smo pravila pokušali sastaviti po mislima izrečenim u navedenom dopisivanju Talfijinu s Kopitarem, za tijem po Grimmovim mislima u raznim obznanama i po *Wolfovim* mislima u radnji „Ist Homer auch übersetzbar?“ Kleine Schriften II. p. 620—643.

(Nastavit će se.)

[1] vide p 38 sub. 1.

[2] Kratak životopis Talfijin i zanimljivo dopisivanje s Kopitarom o našim narodnim pjesmama priopćili smo u glavnim crtama u 36. 37. 38. i 39. broju „Vienca“ g. 1892.

Književnost.

Hrvatska. *Djela dra. A. Starčevića.* U Zagrebu se sastavio odbor otačbenika i književnika, koji vodi brigu o izdavanju skupnih djela dra. A. Starčevića. Dosele se sabralo toliko prinosa, da se može otpočeti s izdavanjem. Prvi je svezak već pod tiskom. Pretplata na 10 svezaka stoji 3 for., a novci se šalju odborniku, odvjetniku Miji Tkalčiću u Zagrebu.

Pučki učitelj u Zagrebu *Vinko Bek*, pokrenuo je novom godinom časopis *„Prijatelj slijepih i gluhonijemih“*, koji izlazi jedanput na mjesec na jednom arku. Dosadašnji njegov rad u „Slijepčevu prijatelju“ bio je namijenjen samo jednoj vrsti nesretnika, a sada će ga proširiti i raspravljavati u novom listu o uzrocima sljepoće i gluhonijemosti, podajući shodne naputke, kako se možemo sačuvati od ove nesreće ili bar olakšati život nastradalima. Dosad su izišla prva dva broja, pa treba priznati, da se odlikuju biranom sadržinom.

Slovenska. Više smo puta preporučili hrvatskim rodoljubima, kojima slavenska uzajamnost nije puka fraza, neka podupru slovenski list u Trstu »*Slovanski svet*«, koji izvrsno uredjuje poznati slovenski pisac i rodoljub *Fr. Podgornik*. Taj se krasni list sve ljepše i više razvija, a napose je od ove nove godine tako savjesno, svestrano i u pravom slavenskom duhu uredjivan, da držimo upravo za svoju dužnost, da ga preporučimo svakomu rodoljubnomu Hrvatu. Što mi znamo, taj je list „unicum“ kod svih Slavena. Budnim okom prati političke, prosvjetne i književne pojave svoga slovenskoga naroda, a kraj toga savjesno se osvrće na sve znatnije političke i kulturne zgode kod ostale slavenske braće, a napose nas Hrvata, pokazujući živim primjerom, kako treba gojiti slavensku uzajamnost. U novije vrijeme donosi u svakom broju vijesti u hrvatskom jeziku. Za ruske stvari ima dva vrsna suradnika. Naše književne pojave prati upravo uzornom točnosti. U opće, taj je list svake hvale i potpore vrijedan.

Umjetnost.

Strosmajerova galerija slika, taj ures glavnoga grada, umnožila se ovih dana sa nekoliko krasnih slika. To je u prvom redu prekrasni portrait našega velikoga dobrotvora J. J. Strosmajera, što ga je jesenas naslikao vrli naš umjetnik Vlaho Bukovac. Portrait je ovih dana posve dovršen došao iz Pariza, pa je smješten u dvorani V. nad vratima. Sada će moći da se nadive toj umjetnini svi oni, koji je lani nijesu vidjeli. Mi smo još u prošlogodišnjem tečaju opisali ovu prekrasnu sliku, a u 1. broju ove godine donesosmo snimak lika biskupova po toj umjetnini. Nadalje su nadošle tri slike iz ostavine pok. biskupa Fr. Gašparića: jedna po svoj prilici od Bassana, prikazujući Isusa kod Marte, druga: sv. Ana iz prošloga vijeka, treća: od R. Hooga: okolica, holandijske škole XII. stoljeća. — Kad smo donijeli u 3. broju ove godine krasnu sliku darovitoga hrvatskog slikara Arona *„Sljepicu“*, ne spomenusmo, da se original te slike nahodi u Strosmajerovoj galeriji slika, misleći, da je to opće poznata stvar. Na mnoge upite iz vana popunjujemo sada onu vijest, da se ta slika doista nahodi u našoj akademiji.

Koncerat Franje Ondřička. Znameniti guslač Ondřiček putujući kroz Zagreb nije mogao, a da se bar jedno veče ne ustavi ovdje, gdje se umjetnost znade cijeniti kao drugdje — u našem Zagrebu. 15. o. mj. priredio je Zagrebčanima u dvorani „Kola“ koncerat, kojemu je program bio sastavljen od lijepih i biranih kompozicija. Vještina toga slavenskoga virtuoza poznata je već cijelomu svijetu; kada se gdje govori o umjetnicima prvoga reda, onda se spominje Sarasate, Wilhelmy, Ondřiček itd. Prema dojmu, što nam je ostao od zadnjega koncerta Ondřičkova u Zagrebu, opazili smo sinoć u njega silan napredak u mnogom pogledu. Medju mnogim krasnim svojstvima, koja čine guslača velikim, istaknut ćemo samo nekoja, kojima nas je jučer umio zanijeti. U svim tačkama programa pokazao je Ondřiček svoju izvanrednu tehniku u lijevoj ruci: u najbržim tempima mu je igranje čisto i jasno, mijenjanje i najodaljenijih pozicija mu je izvanredno sigurno i karakteristično, jasnoća i čistoća njegove igre osobito imponira, kada hvata po dva i više glasova, cijele akorde, gdje se svaki glas čisto razabira, a savršena mu je vještina, kad na kojoj godj struni donosi motiv uz pratnju ostalih struna, kako je to vješto pokazao u Bachovoj kompoziciji „Chacone“. Tu je motiv tako jasan, kao da ga igraju druge gusle. Neizmjernu brzinu i spremnost u svim situacijama pokazao u napornom i teškom „Moto perpetuo“ od Paganinija. Kako krepki fortissimi njegova instrumenta potresaju, tako znade i liričnim, elegičnim zvucima dušu slušatelja napunjati slatkim miljem. Nježnim i čuvstvenim svojim pianom znade čovjeka više razdragati, nego li svojom impozatnom burnom tehnikom To nam je pokazao svojom barcaralom. Ernst: „Airs hongrois“. bit će da je Ondřičku najbolje uspjelo, efekta radi ovu je točku i ostavio kao zadnju. Tu imade zgode, da pokaže cijeli aparat svoga znanja i umijenja na guslama. Umjetnik se morao na burno povladjivanje iza svakoga komada odazvati jednim ili sa više dodataka, i tu si je znao odabrati uvijek stvari, gdje si šta nova mogao čuti. Tako smo čuli jednu ariju samo na *g*-žici, koja se je slušatelja silno dojmila. Ne bi čovjek rekao, da leži tolika snaga i sila glasa u jednoj žici. U drugoj jednoj točki divili smo se čistim i sigurnim pizzikatima osobito arpegiu, i napokon jasnim flageolet-glasovima, osobito u Ernstovoj kompoziciji. Od najnovijeg vremena vodi Ondřiček sa sobom svoga pianistu kao vjerna druga. S prvine nam je čudno bilo, da nam na programu stoje neke koncertne pieçe za glasovir; to je za nas u Zagrebu već neobično, tomu nismo više nikli. Al kad tamo, g. Främcke, pokazao je tako neobičan način igranja na glasoviru, da je općinstvo bilo posve zadivljeno. Bilo je glasova, koji su ga išli isporedjivati sa najvećim pianistama Rubinsteinom i dr. Doista može Främckeova graciozna i elegantna igra posve zanijeti. No Främcke nije samo umjetnik na glasoviru za sebe, već znade i vjerno služiti svomu gospodaru i njegovoj se umjetničkoj volji posve podredjuje kao pratilac. Oba umjetnika bila su odlikovana burnim pljeskanjem. Dvorana bila je puna.

Svaštice.

Hippolyte Adolphe Taine, jedan od najslavnijih kritika i historika modernih, premiuno je 5. o. mj. u Parizu nakon duge i teške bolesti. Predvidjao je svoju smrt i bijaše na nju spreman. Umro je mirno, bez smrtne borbe. Smrt se njegova duboko dojmila u Parizu književnikâ i umjetnika. — H. Taine rodio se u Vonziersu, mjestancu na granici Champagne, 21. travnja 1828. od naobražena roda. Kao mali dječak naučio je engleski jezik od strica, što je došao iz Amerike u pohode rodu. Već je tu klica njegovu zanimanju za englesku knjigu. Srednje i visoke škole izučio je u Parizu, a drugovi mu bijahu E. About, Prévost-Paradol, J. I. Weiss, F. Sarcey, kasnije čuveni književnici francuski. Posvetio se zvanju učiteljskomu. Već u 19. godini pobudi pozornost svojim lijepim znanjem i bistrim sudom. U 20. godini postade učiteljem srednjih škola, a službovao je u Toulonu, Neversu, Poitiersu, Besaçonu. Vlada ga je stala progoniti poradi njegovih slobodoumnih filozofskih načela, pa ga je bacala s jednog učiteljskog mjesta na drugo kao loptu. To mu ojadi zvanje i on se odrekne državne službe i posvema se posveti književnosti. God. 1853. steče čast „docteur des lettres“ na osnovu dviju radnja: »De personis Platonicis« i »Les fables de Lafontaine«. U tim je djelima razvio metodički svoje misli o matematičnoj stalnosti i točnosti u kritici, kao i o tom, da je čovjek ovisan od spoljašnjih dojmova, koji ga okružuju. Napose je stil, koji se je kasnije u njega prebogato razgranio, već u tim radovima gibak i sjajan. Kad je god. 1854. Academie française raspisala nagradu za djelo o životu rimskoga historika Tita Livija, napisa Taiue »Essay sur Tite Live“ i steče nagradu. U spisima o Lafontainu i Liviju nahode se klice cijeloga njegova kasnijeg rada i mišljenja. To je u prvom redu točna, anatomska analiza, što prodire u najsitnije tančine; nadalje nazor, da je čovjek ovisan od spoljašnjih upliva, okoline, prirode, društva; zakonitost pojava duševnih u svjema smjerovima, u svakidašnjem životu, u politici, u umjetnosti, u književnosti, u društvenom dodiru, u povjesnom razvoju, nalika zakonima kemičkim i biološkim; sjajan oblik, bogat stil, pun paradoksa, smjelih prispodoba, živ i posve doličan misli. Njegova glavna djela jesu ova:

1856. «Les Philosophes français au XIX siècle»; 1857. «Essais de critique et d'histoire»; 1858. «Les Ecrivains actuels de l'Angleterre», «Voyage aux Pyrennées»; 1861. «Notes sur l'Angleterre»; 1862 64. «Histoire de la litérature anglaise»; 1865—66. «Philosophie de l'art en Italie», «Voyage en Italie ; 1867. «Notes sur Paris ou Vie et opinions de M. Frédéric-Thomas Graindorge»; 1868. «L'idéal dans l'art»; 1869. «L'art dans les Pays-Bas»; 1870. «L'art en Grèce et l'intelligence»; 1871. «Contre le souffrage universel»; 1875. «Les origines de la France contemporaine». Osim toga izdao je jošte «L'intelligence» i «Nouveaux essays de critique et d'histoire».

Taine je god. 1871. postao začasnim doktorom sveučilišta oxfordskog, a god. 1878. članom akademije francuske. Radeći na književnom polju, vršio je uz to službu profesora u vojničkoj školi Saint-Cyru i predavao estetiku u „l' Ecole de Beaux-Artes“. Dovršivši znamenito svoje djelo o engleskoj književnosti, kojim je udario temelj novovjekoj literarnoj estetici i kritici, osjećao je veliku umornost od napornoga rada, te je neko vrijeme bio nesposoban za duševni posao. Metoda Taineova znamenit je pojav u dosadašnjem razvoju literarne historije. Ona ne pristupa k djelu umjetničkomu s gotovim pravilima estetičkim, već ide putem iskustva i razmatra umotvore u savezu sa svim onim, što je bud u kakovu dodiru s njima. Kod svakoga umjetnika ispituje troje: kojoj pasmini (race) pripada, kakva mu je okolina (milieu), i u koje doba (momeut) izradjuje umjetničko djelo. On iz djelâ goneta individualnost umjetnika, koji ih je stvorio. Velik je njegov dojam na savremenike i na mladji naraštaj. A. France naučio se od njega lijepomu stilu, Hennequin izveo je do kraja njegovu kritičku metodu, Bourget prihvatio je mnoge njegove misli o baštinjenju duševnih svojstva, o odvisnosti i mekanizmu duše, a prenio ih u svoje romane. Velik bijaše njegov dojam na Zolu. Sam Zola priznaje, da je čitajući u svojoj 25. godini Tainea odlučio u romanima provesti njegove misli o baštinjenju i pozitivističke nazore. Bili su dobri znanci oko god. 1865., no kasnije mu se Taine ugibao, pače i kudio njegov književni rad i uporno se protivio, da Zola postane akademikom. Daudet tvrdi, da je Taineu bila mrska Zolina reklama. Kraj svega toga Zola mu se klanja kao vanrednomu duhu i dubokomu misliocu. To je i sveopći sud. No imao je dosta protivnika, osobito u taboru bonapartista, jer je u svojoj povjesti Francuske nepovoljno sudio o Napoleonu I. Zanimljivo je, da je Taine u prvoj periodi svoga života bio odlučan protivnik društveuog poredka i radikalac, a pod stare dane, u povjesti Francuske, pokazao se reakcijonarcem i protivnikom novih ideja.

Krvave uspomene. — Suze udovačke. — U bolesti. — Cosmopolis. — † Mato vitez Vodopić. — U našoj domovini prije trista godina. — Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 25. ožujka 1893.

Br. 12. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Krvave uspomene.

Epska pjesan.

IV. Pjevanje.

Na okrajku sela malenoga
U jutarnjem tihom rumenilu
Dr'jemala je pristara kućica.
Sjetno sitne drhtale su zv'jezde,
A mjesec se gubio u s'jerku
Na zapadu medju goram snenim:
Sve još spava najsladjijem saukom,
Samo dva što bolna srca bdiju.
Na kamenu prema prozorima
Sjedi mladić nijem, neveseo,
Gô mu handžar leži na kriocu,
Mutno oko uprto u sobu
U blijedu, nesvjesnu djevojku,
Što no kleči pred starinskom slikom.
Niz dražesno lice djevojčino
Potokom se gorke suze c'jede,
A drhtavo uljanice svjetlo
Izm'ješano zadnjom mjesečinom
Čudno titra i pros'jeva suze.
Junak sjedi, gleda nepomično
Kao majka u bolesno čedo,
Čekajući sa užasom brižna,
Hoće l' nebo čedo joj poklonit.
Gledao je junak nepomično,
Sto mu misli vrtjelo se glavom,
A on bio sv'jestan u nesvjesti.
Sve slabije drhtao plamečak,
Dok se zadnji odbi o zidovlje,
O zid odbi i ugasnu trenom.
Polagano zora osvitala,
Iznajprije tamnim rumenilom,
Pa sve žarčim, dokle suhim zlatom
Ne pozlati brda i vrhunce.
B'jelo svjetlo u dol silazilo,
A junak se diže sa kamena,
Pa još jednim vatrenim pogledom
Oko upre u sobicu tamnu,
Kao da bi rastjerati htio
Crni sumrak i vidjeti zlato
Možda zadnjeg puta u životu.
— S Bogom, zlato! — šapnu junak bolno,
U oku mu zakr'jesi se suza,
Čudna čuda, mladjan junak plače!
— Neka onaj, što no ptice hrani,
Što se brine za crva u prahu,
Što od'jeva po poljani cv'jeće,
Zlato moje čuva i sačuva! —
Pa se maknu tiho do prozora,
Da ga ne bi ugledala draga,
Da joj više ne povr'jedi rana,
I ustrže katmer rascvjetani
I ustrže kitu bosioka:
Bosioka, da se sjeća drage,
Rumen katmer, da prol'jeva krvcu,
Rujnu krvcu na bojištu ljutu. —
Osta Mara, osječena grana,
Osta sitni cv'jetak na poljani,
Ne daj, Bože, bure i oluje,
Da ne klone i da ne uvene. —
Ode Selim na razboje krvne,
Da se bori za dom i ognjište.
Daj mu, Bože, snage i junaštva,
I okr'jepi desnicu mu hrabru.
Kad se vrati slavan i ponosan,
Da zadjene cv'jetak za njedarca,
Da se njime diči i ponosi. —

Na Zahumu iznad Jajca grada
Uranila Zahumkinja vila,
Zlatnim češljem kosu raspletala,
Umila se rosom sa cv'jetaka,
Pa kad vila zaploviti htjela,
Da se prije zore i sunašca
Na okupu s drugaricam nadje,
Zagrmješe topovi na gradu,
Uzdrhtaše trošni bedemovi.
Gleda vila okom vilinskijem,
Ne može se čuda načuditi,
Dok ne srnu poljem i ravninom,
Kud se Vrbas na valovlje pjeni,
A po polju vojska i nizami
Kao jato crnih gavranova.
Vojsku vodi sileni Mustafa,
Da umiri klete buntovnike,
Buntovničke da umekša glave.
To mu eto pjesma na uranku,
To mu doček i junački pozdrav.
Mače paša prema Jajcu vojsku
I zauze selo Pijavice
I kameni prelaz na Vrbasu,
Pa natjera ljute Arnaute,
Da osvoje tvrdju i bedeme.
Misli jadan, da je šala pusta,
Ljut mu doček spremiše junaci,
Niz zidovlje pada vojska kleta,
Kao zrelo u jeseni klasje,
A Pliva je bistra i duboka,
Zakrvavit tako lako ne će,
Nit se može nasitit mrtvaca:
B'jesan paša opet tište vojsku,
Al se vraća razbijene glave.
Kad se nojca spusti sa visina,
Otputi se četa Krajišnika,
Da pres'ječe pute i drumove,
Da Mustafi ne dolazi hrana,
A mladjahni beže Selimbeže,
Žedan junak krvi i mejdana,
Nagovara, da provale silom
Da is'jeku vojsku i nizame:
Al' da ima sloge i ljubavi
Kô što ima srca i junaštva.
Bože mili, gdje bi danas bili!
Selim hoće, ali drugi ne će,
Ponajviše beže Ali-beže:
Ta sramota udarat je noću.
Kad e vojska trudna uspavana.
— Ali nije tudjinu sramota,
Da ti gazi pravo i svetinje,

Da ubija djecu i ljubovcu. —
Ljutito će mladi Selimbeže.
— E pokaži silu i junaštvo,
Mladi beže, sjutra na mejdanu! —
Pisnu Derviš lukavijem sm'ješkom,
Pa pogleda popr'jeko junaka,
On zar junak najveći da bude,
On zar slavu bojnu da ubere;
Žao begu prvi što ne reče,
Da provale noću iz tvrdjave,
Pa bi njega lovor-v'jenac zapô,
Al ovako: bogme ne izlazi. —
Planu Selim kao vatra živa:
— Vidjeti ćeš sjutra, Ali-beže,
Misliš, da mi ruse glave žao? —
Stoput bih je junak usijao!
Rodna bi se iskrvila braća,
Bratska krvca grad bi omastila,
Da ne dodje stari Alaj-beže,
Pa umiri braću zavadjenu.
Petnajst dana Mustafa na sn'jegu
Ispod grada ležao sa vojskom.
Nemir hvatô mladog Selimbega,
Treba samo silom udariti
I nijedan živ mu ne uteče.
Kada bilo petnajstoga dana,
U grad stiže momče glasonoša:
Omer-paša na kraljevu grobu
Zauzeo brda i vrhunce.
Trznuše se turske poglavice,
Sa dv'je strane sada opkoljeni,
Ispod grada Mustafa sa vojskom,
A odozgo silni Omer-paša.
Selim drhto s očajničkog gnjeva:
Jednog vraga satrti smo mogli,
A s drugim bi lak nam račun bio.
Puče sada svima pred očima,
Bog bi znao, da li je prekasno!
Na okupu sva se družba nadje,
Naoštriše sablje i handžare,
Pa udjoše u džamiju drevnu,
Što je Mehmed care sazidao.
Unidjoše, akšam otklanjaše.
Vratiše se mrki osvetnici,
Molitva ih pokr'jepila vruća,
Za vjeru se i za narod bore.
Crne tmine zemlje pritisnule,
Tko zna, tko će ugledati sunce?
A kad bilo na sat po jaciji,
Zapucaše puške i topovi,
Omer-paša sa kraljeva groba
Sipa vatru i gromove mukle.
C'jepaju se stari bedemovi:
Zar će i tog zadnjega svjedoka
Nekadanje slave i veličja
Sa zemljicom sastaviti crnom?!
Ržu bojni konji od mejdana,
Bljeskaju se sablje i handžari.
Kao munje u oblaku mrku.
Složna družba jaše kroz kapiju.
Da na vraga obori se snažno:
Jošte crnje spustiše se tmine.
Pusti, Bože, svjetla i mjeseca.
Da bar brojim djela i junaštva.
Samo muklo trzanje se čuje.
Muko zveket noža i sabalja,
Kuda s'jevne, bl'jeda smrt ga sl'jedi,
Kud se makne, mrvi i obara.
Jer je ruka sigurna junaku.
Mukli uzdah smrtnih ranjenika,
Veseô podcik hrabrih dobitnika.
Žedan Vrbas pjeni se i skače,
Bar gotovo groblje za junake.
Da im sjutra vrane i gavrani
Crne oči ne ispiju kobne.
Kad je bilo negdje o urankn,
Ko živ osta, povrati se u grad,
A ko pade, nek mu slava bude,
Nek ga sl'jepac uz gusle pominje,
Dokle zadnji odjek ne odjekne
Jezika nam blaga milozvučna
Na guslama sitnim javorovim.

(Nastavit će se.)

Suze udovačke.

Napisao **Ferdo Z. Miler.**

(Svršetak.)

Todor se dakle upravo usilio, da pristane na tragični ton udovičin. A kako ne može da podnosi usiljenosti, njemu se živi kip lijepe udovice više svidja, nego blijeda uspomena na sirotu pokojnicu. I prema tomu odsiječe:

— Ali kraj svih svojih jada ne mogu, a da vam ne priznam: Vi ste pravi angjeo.

— Ali, gospodine Todore! — osupnu se udovica.

Todor u taj mah i osjeti, da se je malko zaletio.

— O molim, nemojte me krivo shvaćati!

— Ali, gospodine Todore!! — prekori ga udovica.

Todor sad se još više zbuni.

— Molim, milostiva gospodjo, vi ste angjeo svakojakó.

Udovica udari u smijeh.

— Ali gospodine Todore!!!

Todor sad je u silnom škripcu, pa zarogobori:

— Moram vam priznati, da „gospodin Todor“ sada već ne zna ni kud ni kamo. Ali na tom ostajem: angjeo ste, i ne dam si dalje prigovarati. Ta molim vas: sad ovaj čas upoznah vas s neke strane, s koje vam se upravo moram diviti. Gojite tako plemenita čuvstva za moju pokojnu supругu, kakovim se nisam smio nadati, otkad očima gledam. — Na izmak ovih riječi glas mu je bio čisto plačan, samo se ne zna, da li nije od ljutine, što se je tako zapleo.

— Sad — ovaj čas, — ponovi udovica. A zar vam se prije, pred više godina, nisam učinila takva?

— E — baš od prije vas poznam kao pravoga angjela, — malko otegnu Todor.

— Ali vi to kažete onako vraški, dok su vam oči još suzne za —

Ali sad se Todor više nèdâ, već odsiječe:

— Ako hoćete, da još jednom zaplačem, što medjutim ne držim ni malo za muževno, onda mi posudite suh rubac! Moj je sav suzan, kao da ga je tko izvadio iz pranja.

Udovica se nasmiješi. — Nisam ja mislila, da ću doći danas u priliku, gdje bih mogla trebati zalihu suhih rubaca.

Ova primjedba u Todora bûdî neke uspomene. To potvrdjuje njegov odgovor:

— Nosili ste vi i angjela i vragoljana već pred deset godina u jednoj torbi.

Sad se i udovica osupne, al sudeći po izrazu njena lica, dosta ugodno. I nešto nestalnim glasom zapita:

— Zar se vi toga još opominjete?

— Milostiva gospodjo! Toga barbarina nema u svijetu, koji bi mogao zaboraviti. — Todor kako je te riječi brzo izgovorio, tako na jedan put i zamuknu. Valjda se pobojao, da možda nije išao predaleko.

— Tko nije zaboravio, taj i ne zapinje! — sokolila ga udovica i oči joj zabljesnu ljubeznom vragolijom. Ovaj pogled naš Todor pozna od davna. Kako ga je znao smesti nekada, tako ga smete i sada:

— Jelice, tako ste me već onda, dan na dan natezali, kad sam —

— Opeta mi zapinjete. Kad je to bilo?

— Ne hasni tu tajiti i pretvarati se; to je bilo onda, kad sam vas ono bio zaljubio.

Todor odahnu, kao da mu se tom riječju svalio bog zna kakov teret sa srca ili s jezika. Todor je doista jednom bio zaljubio lijepu gospodju, koja se evo zove Jelica.

Jelica se nasmije i slatko i opet onako vragoljanski:

— Kad ste me bili zaljubili! A vi to govorite licem, kao da vam je palo na pamet, kako ste jednom zagrizli u trpku jabuku divljaku.

— Da vam istinu kažem: od divljake se za me onda niste baš puno razlikovali; ali mi pored svega toga ipak bijaste mili i slatki.

— Angjeo — vrag — divljaka! Ne osjećate li, da baš niste osobito uljudni?

— Nisam hotice, a nisam ni nehotice, jer ne mislim zlo. A zašto ne bih uživao u slatkim uspomenama?

Todor se bijaše ponešto ugrijao. Je li tomu zbilja bila kriva negdašnja ljubav lijepoj Jelici, ili je slučajni susretaj s njome izazvao ovaj odsjev negdašnjih osjećaja, ili je možda ovaj vanredni tête-à-tête samo u opće podao priliku, da mu se duša razbudi od nekoga sumora, što ga sapinjaše, otkada mu se prestavila supruga? Ne ćemo zgriješiti, ako pogadjamo, da je bilo sve troje.

Teže je čitati u duši ženskoj. Jelica se oglasi:

— Idite, Todore, s milim Bogom! Ovakove djetinjarije vi zovete slatkim uspomenama!

— Djetinjarije! Istina je, milostiva gospodjo, da prva ljubav obično nije drugo nego djetinjarija. Al je ona posljednji izraz onoga zlatnoga djetinjenja ljudskoga, i vrlo znamenit s toga, što njome dozrijevamo do neke zrelosti, koja nas pripravlja za ozbiljni život.

— Veličajne li sentencije, što je sad izrekoste; ma da nije osobito laskava po mene.

— Sentencije valjaju za općenit život. A što se mene tiče, ja se lako mogu popraviti: jer ćete mi i vi priznati, da se nema stidjeti onaj, koji smije reći, da ste mu vi bili prva ljubav.

— Sentencija broj drugi. Ali zaludu vam je lice ozbiljno. Vi ste — opozivam ovim svoju prvašnju tvrdnju — još uvijek onaj isti laskavac, koji ste bili prije šest osam godina.

— A vi ste još uvijek tako zagonetna, glatka i kliska, kako ste bili prije tih pomenutih godina.

— Hahaha! Da nisam jegulja, zmija, šta li?

— Vi se smijete, a mene još sada jeza spopada, kad se opomenem, kako ste mi onda izmicali.

— Ama, gospodine Todore, vi se gradite, kao da ste me onda i zbilja ljubili. A kad bi to bilo istina, za što me onda niste uzeli?

— To vi jošte pitate! Pa dobro, evo vam odgovora: odbijam prigovor, da smo tobože bili premladi; jer kako ste poslije mogli uzeti moga vršnjaka, tako ste mogli i mene.

— Na ovo bit će odgovora.

— Ja sam zbilja rad znati . . .

— Poslije. Sad da čujemo vaše opravdanje.

— Nemam ja što da opravdavam, već samo da odgovorim na vaše pitanje.

— Nemojte mi zamjeriti, ako nisam odabrala pravu riječ. Znate, da sam ženska.

— Pa ste baš zato osobito vrsni izvraćati riječi sebi u prilog.

— Ali, gospodine Todore!

— Eto, ovakvi bili ste već onda: uvijek opozicija, uvijek ujedljiva. Kad sam ja uzdisao, vi ste se smijali; kad bih ja izrekao bijelu, vi bi crnu. A ja sam to vrlo teško podnosio, al sam ipak podnosio, jer — jer sam vas od srca ljubio. Ili ste mislili, da nisam?

Gospodja Jelica odgovori istom nakon male stanke:

— Opominjem se, da ste mi svaki dan donašali bonbona, zavijenih u neke pjesme, za koje ste govorili, da su vaše; u moj album naslikali ste mi nekakvo cvijeće, samo što nisam mogla pravo razabrati, da li su to bile ruže ili je bio zumbul; jednom mi čak donesoste koračnicu za glasovir, složenu Todorom Srećkovićem, a zvala se „Jeličin marš“. To je bila osobito sretna ideja! — završi udovica veselim smijehom.

Ali Todor ne mari za taj smijeh; njemu su na umu oni radovi pjesnički i glazbeni. I otare si čelo, kao da mu je i sada još znojno od onoga posla.

— Još da znate, kako sam se izmučio, gradeći te bonbonske stihove, pa tek onaj „Jeličin marš!“ Na jednom mjestu izlazilo mi samo petnaest taktova, a teorija, ta vječna neprijateljica moja u svačem, traži šestnaest.

— Zaludne li muke! Meni u istinu ne bi smetalo ni petnaest. Što kraće, to bolje.

— Evo nagrade za moju požrtvovnu ljubav! Pa kako bismo se onda bili uzeli?

— Replika još nije izrečena. A što se tiče nagrade vašoj ljubavi, ja ne znam, što biste se imali potužiti.

— Kako ne bih, — molim vas!

— Zar se nisam divila vašemu cvijeću?

— Da, onoj ruži, što je bila zumbul!

— Nisam ja kriva, što ste išli popravljati prirodu. Vaš sam „marš“ naučila čak na pamet, i činio mi se

*

divan, dok moj učitelj glazbe nije pošao otkrivati nemoguće prijelaze i smjele disonance, koje sam ja medjutim držala za pisarske pogrješke.

— A moja dobra volja?

— Nje vam nitko ne odriče. Pa sam jela i vaše bonbone, da me po koji put zabolio želudac, samo da što prije dospijem proučavati dragocjeni zamot. Opominjem se još kojega toga stiha.

— Na primjer??

— Počekajte! — Da, evo vam primjera:

Bilo je rano u proljeće,
Kada mi ptica doletje.
Oj ti ptičice bjelice,
Što znadeš od moje Jelice? itd.

— Prekrasno! Divno li me iznenadiste svojom pamećn.

— Pamtim ovu pjesmu osobito dobro rad one „ptice bjelice“. To je morala biti guska ili patka, jer drugih bijelih ptica u nas ne znam.

— Ali milostiva gospodjo, to je bilo samo sroka radi.

Jelica se slatko nasmije. — Dakle pjesnička sloboda. Ali recite po duši, zar vam sve to još nije bilo dosta?

— To dosta srcu željnu, da mu se vrati prva ljubav?

— Valjda ne bi, da sam postala nepristojna? Ja, dobro odgojena djevojka iz ugledne kuće, pa još uvijek pod nadzorom stare gouvernante! I onako sam jedan put šutjela, kad sam sjedeći kod glasovira opazila na ogledalo, kako mi ljubite kiku.

Todora ushiti Jeličino čavrljanje: — I toga se opominjete? Dakle bih ja iz svega, što mi evo sada priznaste, smio poslije toliko godina izvoditi, da ste mi onda bili skloni, dobri, da ste me i zbilja —. Ali mu od radosti zape prava riječ u grlu.

Udovica je htjela da sveudilj ostane vragoljasta, kako je bila započela. Al se i ona sva razdragala, pa sada priznade, gledajući zastidjena ružičaste noktiće bijele ručice, s koje je bila za razgovora skinula rukavicu: — Prošlo je, pa vam smijem reći: nisam bila ravnodušna.

— Prošlo?? Na to treba da ja vama repliciram. Ali da mi je prije svega odgovor na moje pitanje: Za što niste onda htjeli da budete moja?

— Ne ću vam ga ni uskratiti više. Evo vam dakle moje replike: Ne trči djevojka za muškarcem; ne uzima ona njega, već on treba da uzme nju.

— Oj mladosti ludosti! Kako bih se ja bio usudio prevruće želje srca svoga zaodjeti u riječi, koje su me mogle usrećiti do vijeka? Istina, mislio sam ja na to po sto puta, ali moja plahost; briga moje majke, koja me je uvijek sjećala budućnosti; moje više nauke: sve mi je to smetalo i vezalo nesretni moj jezik.

— Ali kad ste svršili više nauke, ja sam još bila djevojka.

Ova je primjedba Todoru bila osobito neugodna. Jedva se dosjeti odgovoru:

— Da — da, al ste se baš onda udali za Ivana.

— Dakako, pošto ste se vi oženili Melanijom, — ujedljivo i malko uvrijedjena pobije ga udovica.

— Nije moguće, milostiva gospodjo!

— Šta nije moguće? Vaši su svatovi bili u travnju, moji u lipnju.

Sada našega Todora i zbilja zabolje glava. Skrušen, pokunjen promuca: — Ja se bijem u prsa i uskličem —.

— Nemate što, gospodine moj! — odsiječe udovica, koju je ovaj čas minula svaka vragolija, jer se dirnula ona uvredljiva točka njezina srca, gdje je još uvijek ostala neka rana nezacijeljena, pa ma bilo samo od onoga uvrijedjena ponosa, koji se sveudilj oglašava: ljubio te, ostavio te. I udovica ponovi: — Nemate što. Zaboravili ste me naprosto — od svojih viših nauka. A što ste kod tih viših nauka svojih zaljubili Melaniju, što bi to mene — tu tako zvanu prvu ljubav vašu — moglo biti briga?

Riječi ove padale su Todoru na dušu kao teški udarci. A udovica nastavi sarkastično:

— Prva ljubav i onako je izraz djetinjenja ljudskoga, jelte, gospodine Todore? Ali druga — ta je već zrela, već je prava ljubav muška!

Todor u svojoj stisci bio je na tom, da se učini kukavan, smiješan; valjalo mu je dakle odgovoriti, opravdati se. A kako će, da ne bude još smješniji? Samo ga je iskrenost mogla spasti. On duboko uzdahnuvši započe:

— Vi me razapinjete, i ja vidim, da sam vam dužan neko očitovanje. Kad sam svršio nauke, ja sam se po tradicijama naše porodice, a još više po želji dobre majke, koja se možda pobojala, da će joj sin kao neženja zastraniti sa staze umjerena, solidna života — po svemu tomu trebao sam se oženiti. Pamtim dobro, da vas onda dulje vremena nije bilo kod kuće; a da ste i bili kod kuće, ja vam se sve jedno ne bih bio približio. Jer me oslijepio Bog, pa nisam znao, da bih se od vas smio nadati budućoj sreći. Ta u meni upravo je kipjela gorčina neka zaradi vas, jer nisam mogao zaboraviti, kako ste se nekad znali nasmijati izljevima moje ljubavi. Meni je dakle bilo gotovo sve jedno, koga ću uzeti. Pa tako eto, kad me svjetovaše roditelji, ja sam uzeo svoju Melaniju.

Jelici je pri toj ispovijedi bivalo sve lakše oko srca. Samo da ne ôdâ svojega zadovoljstva, ona mu — ženskom taktikom — opet uze prigovarati:

— Ali, gospodine, Todore, vi ste strašan čovjek!

— Zašto, ako je slobodno pitati?

— Još vam je rubac mokar od suza, što ste ih proljevali za nezaboravnom Melanijom, pa već tvrdite, da je vaš brak bio konvencionalan, bez ljubavi, ali zato valjda pun novaca.

— Znam, da mi pokojna Melanija to ne će ni u grobu zamjeriti, jer sam bio korektan suprug; a novce

sam njezine osim jednoga zapisa, što ga je pokojnica zapisala meni, povratio sve njezinim roditeljima. Ali tko bi i posumnjao, da brak naš nije bio konvencionalan? Pa tko bi onda tražio i bog zna kakove ljubavi? U tom pogledu nismo imali jedno drugomu ništa spočitavati. Evo vam gole istine.

— Oj ti himbo ljudska! A pred malo časova to je plakalo preda mnom; to se preklinjalo.

— Ponešto iz uljudnosti, a ponešto iz srca. Jer je nesretna sudbina, koja je Melaniju odazvala prije vremena na drugi svijet, svakako vrijedna suze, bar od mene. A kad ste se i vi rasplakali za njom, kakov bih ja bio čovjek, da vam nisam drugovao?

— Lijepo, gospodine moj! Priznajete i sami, da su te vaše suze imale samo pola vrijednosti. Koliko su istom mogle vrijediti one, što ste lili za mojim Ivanom?

— Milostiva gospodjo! Kod vas ja još danas ne znam, gdje šala prestaje, gdje li istina počinje. A sada bih vas nešto zapitao — vrlo ozbiljno zapitao, a molio bih vas, kao što se Bog moli, da mi — ovaj put barem — ozbiljno i odgovorite. Kažite mi po duši svojoj: Jesu li vaše suze za Ivanom imale pravu, potpunu vrijednost?

— Gospodine!

— Moje pitanje nije lakoumno, i ne bih ni vas njime da uvrijedim, a bogme ni uspomene pokojnoga mi pobratima. Ali tražim iskrena odgovora, jer Bog zna, koliko moje buduće sreće o njem visi.

Gorljivost, usrdnost Todorovih riječi uvjeri lijepu Jelicu, da sada doista ne bi bilo mjesta neiskrenoj šali, koja joj je malo prije već bila na jeziku. Uozbiljiše joj se crte, da i oči, ona sklopi ručice na koljenu i gledajući pred sebe progovori polagano i tihom glasom:

— Žalibože, nisu ni moje suze imale potpune vrijednosti!

— Od srca vam hvala na vašoj ispovijedi! Primam ju kao žrtvu vaše plemenite duše; jer znam, da ste pokojnika štovali, da ste mu bili supruga, koja ga je usrećavala, ma da je i vaš brak bio konvenvcionalan. ma da i med vama nije bilo one prave ljubavi. — Molim vas, nemojte se žacati od mojih riječi! Nisu one zlobne, već se sve sam ponavljam za to, što mi se s vašega priznanja razvedriva mračni obzor moje budućnosti, i ja se evo usmjeljujem zagojiti nadu, da će i meni još jednom zasjati sjajno neko sunašce. Ta priznajte i sami: zar ne bi bila šteta, da ja, mlad čovjek, čamim do života svoga u mraku nekih uspomena? A što ću tek da govorim o vama? Muška sam glava, dakle sam egoista. Pa sve mislim na zlatnu ovu ručicu, koju jedinu u svijetu zazivam i pozivam, da skine mrak s neba moje budućnosti.

Todor uhvati tu pozivanu ručicu i obasu je žarkim cjelovima. I ta zlatna ručica strepi pod nježnom stiskom njegovih ruku, pod vatrom cjelova, al se ništa ne otima. Tek se njena vlasnica zarumenjela kao žarkasta ružica, iz očiju joj se prosiplju neki zlatni traci, a na trepavicama, gle, opeta zabljesnu — suza . . .!

Od toga zanimljivoga prizora u zabitnom kraju gradskoga perivoja prošlo kakvih petnaest dana. Moj prijatelj još nije odložio crnine, al se ipak jako promijenio. Vedar je i veseo, samo što to ne pokazuje svemu svijetu. Ali od mene to ne skriva, već mi govori: Brate, do proljeća bit će svašta! A ja mu odvraćam: Daj, Bože, sretno bilo! Dalje ne pitam, već se u opće činim nevješt. A kad tamo, ja sam rodjak i pouzdanik lijepe Jelice.

* * *

Ovu „crticu“, ili da joj kažemo „prizor iz života“ mogao sam napisati i u prilici vesele igrice. Takova bi i izašla, samo ako odbiješ one popratnice: „Todor reče“ i „Jelica odgovori“. Ali ja to nisam učinio s toga, što jasno uvidjam, da se iz te dramske šale ne bi dao iscijediti uobičajeni pozorišni moral. A da postanem Ibsenovac uz pogibao, da mi u pozorištu djetetu moje muze od hinbena stida psiču udovice — udovci ne bi, o tomu sam uvjeren — to, Boga mi, ne ću da doživim.

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

III.

Boleslav Gorka.

Nije prošlo ni deset časaka, kako je ono Dorsenne govorio s Florentom Chapronom i već se nerazborni spisatelj stao pitati, ne bi li bilo mnogo pametnije, da se nije nikako miješao u tu zgodu, pri kojoj je svako njegovo sudjelovanje beskorisno bilo Ta pomisao na blizu dramu, koja ga bijaše uzbudila jedanput u razgovoru s Montfanonom, a drugi put još jače, kad je opazio, da gospodja Gorka ništa ne zna o povratku svojega muža — ta strašna i neizbrisiva prikaza potajne sobe, koja se odjednoč napunila krvlju, sad će da se raspršiti vrlo jednostavnim dogadjajem. Ovih šest posjetnika izmjenjivaše svoje posljednje dojmove o tugaljivosti i sjaju palače Castagna i stadoše silaziti prostranim i vitkim stubištem sa stupčićima. Na prozore se medju tamnim zelenilom i rascvalim cvijećem pod žarkim suncem smiješio veliki vrt, što ga Dorsenne bijaše prispodobio čovje-

čjenu obrazu. Mladi čovjek stupaše nešto naprijed uz Albu Steno, pa nastojaše sada, ali uzalud, na novo razvedriti neprijatni i strogi izraz njezina lica. Odjednoč, pri zadnjem zavoju dugih i širokih stuba, što su ugodno smanjivale strminu, taj se obraz osvijetli začudjenjem i veseljem Contessina lako poklikne i reče: „Evo moje majke! . .“ I Julien zamijeti gospodju Steno, koju gledaše u očutu gotovo ludog nemira, kako ju prevareni ljubavnik zatekao, mučio i ubio. Ona stajaše uspravno na sivom i crnom mozaiku peristila, odjevena u predražesnu i lagašnu jutarnju odjeću od engleskog sukna. Njezine još vazda zlatne kose bijahu skupljene pod velik šešir s cvijećem, a oko njega se vila bijela koprena, ruka joj se igrala srebrnim cizelovanim drškom bijela suncobrana i u odsjevu te bjelote, s lijepom svojom svijetlom puti plavke, s lijepim modrim očima, u kojima je sjajila umnost i strast, s divnim svojim zubima, koji bi se zabliještili pri njezinu podsmijehu, sa stasom, koji bijaše vitak pored bujnosti grudiju, izgledaše ona tako mlada i tako krepka žena, koju je život tako malo dirnuo, te stranac ne bi nikad pomislio, da je mati ovoj velikoj mladoj djevojci, što bijaše već do nje došla, govoreći joj:

— Kako si nerazborita! Tako bolna, kako si jutros bila, izlaziš na ovo sunce i za što? . . . .

— Tà tebe radi, da te odvedem! — odvrati veselo grofica. Stid me bijaše što se pokorih. Digla sam se i evo me . . . Dobar dan Dorsenne. Nadam se, da ste se mnogo čudili tu gore. Mogao bi se roman pisati o toj zgodi d'Ardee. Ja ću vam pripovijedati . . . Dobar dan, Maud. Kako ste dobri, što ste izveli ovu ljenivicu Albu. Imala bi drukčiju put, da svako jutro malo hoda . . . Dobar dan, Florent. Dobar dan, Lidijo. Zar nema meštra? . . . A vi, stari moj prijatelju šta uradiste s Fannyom? . .

I dijeleći taj jednostavni „dobar dan“ činila je to tako manciranom dražesti, takim osebitim posmijehom za svakoga — nježnim za svoju kćer, duhovitim za romanciera, zahvalnim za gospodju Gorka začudno prijateljskim za Chaprona i gospodju Maitland familijarnim i pouzdanim za *starog prijatelja,* kako nazivaše baruna; ona je bila očito tako dušom ovomu cijelomu malomu društvu, te je njezina nazočnost kao upalila život u svjema očima Svako joj stade u jedanput odgovarati i ona svakome odgovaraše koracajući prema kočijama, što su čekale u jednom počasnom dvorištu, u koje bi moglo na jedan mah stati dvadesetak svečanih karosa. I kočije se stadoše jedna za drugom primicati: „duc“ Hafnerov, „vis-à-vis“ gospodje Gorka, „victoria“ gospodje Maitland. Konji soptahu, a oprema na njima se bliještila Poslužnici i kočijaši bijahu u tako korektnim livrejama, a švajcar (vratar) palače Castagna u dugačkom kaputu, na pucetima se vidjeli simbolični kesteni obitelji, izgledaše sa svojim galoniranim škrljakom tako dostojanstven, te se je Julienu najednoč učinilo čudnim, što je u sebi mogao pomisliti na brutalnu i strastvenu dramu medju ovakim ljudima. Ostavši sam i gledajući odlazak, on očuti opet jedanput dojam, koji je tako običan kod ljudi, što poznaju unutrašnjost svjetskog sjaja i u njem raspoznaju moralnu bijedu i djetinjarstvo, dojam, koji je neka vrsta radosti ironične, koja u isti čas prašta.

— Ti postaješ velikim ludjakom, dragi moj Dorsenne, — reče on sebi, sjedajući sasma demokratski u jedna od onih malih otvorenih kolica, što se u Rimu zovu *botte* . . . — Bojati se tragičnoj nezgodi za ovu ženu, koja tako nad sobom vlada, to je isto, kao da bi očutio želju skočiti u vodu, da spaseš kita, da se ne utopi . . . . Ako nije imala na usnama Maitlandovih poljubaca i u očima sve plame naslade, onda ja ništa ne razumijem! . . . Ona je došla sa sastanka. Za mene to bijaše napisano na njezinoj lakoj odjeći, na rumenilu njezinih obraza i na malim cipelama, koje se tako lako dadu skinuti i u kojima nije ni trideset koraka pješke išla. I kakom je umjetničkom vještinom bacila svoju mrežu laži! Svoju kćer, gospodju Gorka i Maitlandovu, kako vas je sve brzo uhvatila! Eto, zašto ja ne ljubim glumišta! Gdje da nadješ taku glumicu, koja će onakim glasom izustiti: — Zar meštra nema? . . .

I on se poče sasvim glasno smijati, a onda, kako je običavao neprestano pomišljati na situacije karakterâ mimo situacije čuvstava, što ih prikazuje zbiljnost, njegovo sanjarenje, oslobodivši se svake bojazni, preskočivši na novi put, i upotrebivši riječ, običajnu kozmopolitama njemačkog podrijetla, kojom označuju pogrješnu glupost u ponašanju, reče: „Počinio sam lijepu *schlemyladu*“, kako bi kazao Hafner — priopćivši Florentu iznenadni dolazak Gorkin. Isto tako mu se moglo reći izvjesnim riječima, da je Maitland ljubavnik grofičin . . . . Pri tom bih razgovoru baš rado bio nazočan, što će ga voditi ta dva šurjaka! Bih li se začudio, doznavši, da taj „crnac u raspoloživosti“ zna za tajne svojega velikog muža? Taj bi predmet bio zgodan za crtanje, a nije nikad dobro obradjen: a to su ta strastvena prijateljstva Tatteta za jednog Musseta, Eckermanna za Goethea, Asselineau-a za Baudelaira, ovo posvemašnje nestajanje onoga, koji se divi, u onome, komu se divi. Florent je vidio, da genij njegova velikog slikara treba imutka, pa mu je dao imutak svoje sestre. Ako vidi, da taj genij treba ljubavi, da se još više razvije, on će mu je pribaviti, bilo kako . . . Vjere mi! On u ovaj čas pogledava na groficu sa zahvalnošću. Za što ne, napokon? Lincoln je kolorista prvog reda, premdà ga je želja za slavom zavela na oponašanje. Ali to je svojstvo njegove pasmine. Mlada gospodja Maitland ima toliko duha, koliko kokoš, a gospodja Steno pripada medju one vanredne žene, što su stvorene, da uslićuju život umjetnika. Ovaj nije nikad što slično stvorio, kao što je portrait Albin . . . Već slušam razgovor: — Znaš li, Poljak se vratio. — Kaki Poljak? — Onaj tvoje grofice. — Šta! ti vjeruješ tim klevetama? . . . Maitland će biti divan, izgovarajući te neizbježive riječi . . . Ah! Kakih sve komedija nema

ovdje dolje! Dobro. I moj je kočijaš počinio schlemyladu. Rekoh mu, da vozi u ulicu Sistina, uz Trinità-dei-Monti, a evo ga na trgu Barberini, umjesto da presiječe kroz Capo le Case. I ja sam kriv . . . Ne vidim ništa, čim se oko mene kuće ustalasaju. Divimo se bar Berminovu Tritonu, što baca vodu iz svoje školjke. Kako genijalan kipar bijaše taj veliki čovjek, pa ipak on nije nikad mislio na prirodu, nego da griješi protiv nje! Stvorite mi prema tome estetiku! . . .

Ova nesuvisla razmišljanja, za kojih je spisatelj opet prošao jednu trećinu Rima, završiše se sasvim optimističnom dobrovoljom, kako se vidi, a u to se kola zaustave pred označenom kućom. Bijaše to vrlo čedna gostionica, urešena ovim sasvim toskanskim natpisom: *„Trattoria al Marzocco“*. I *„Marzocco“*, simbolični lav Florence, bijaše prikazan nad vratima držeći svoju pandžu na grbu, ukrašenu narodnim liljanom. Pojava pročelja te kuće jedva opravdavaše izbor otmenog Dorsenna, koji je ručao svaki put na tome mjestu, kad ne bi bio pozvan u društvo. Ali njegov diletantizam ne ljubljaše ništa toliko kao take nenadne skokove u slojevima društva i gospâr Egiste Brancadori bijaše onaki nehotični šaljivac, kake je Dorsenne neumorno tražio u životu, jedan od onih, što ih nazivaše svojim *„Tebancima“*, podsjećajući se na kralja Leara. „Hoću da kažem još jednu riječ tomu mudromu Tebancu“, kliče, ne znam za što, poludjeli kralj, susretavši ubogog Toma u pustinji. Da ne bi pariski prijatelji Dorsennovi, Casali, Machaulti, de Vardesi, ti stalni gosti pri stolu malog Cercla, prestrogo sudili romancieru, treba dodati, da je taj u Fiorenci rodjeni Tebanac kuhar prvog reda i da je gostionica imala svoju priču. Ta je silno razveseljivala paradoksalnog posmatrača, kaki bijaše Dorsenne. Često bi on kazao: — Tko bi se usudio da napiše istinu o toj povjesti? Glasi od prilike ovako: Papa Pio IX. zamoli cara Napoleona III., da mu posudi nekoliko četa, koje bi štitile njegovu državu; ovaj pristane, a ta zaprema imadjaše dvije posljedice: divlju mržnju polovice Italije na Francusku i osnutak *Marzocca* po Egistu Brancadoriju, nazvanom Tebancu ili Doktoru. — I to bijaše na radost romancieru, koji govoraše, da je svoju dispepsiju izliječio u Italiji, hvala mudroj i zdravoj kuhinji rečenog Egiste. U istinu, što je vrlo jednostavno, bijaše Brancadori nekada prvi kuhač u jednog velikog ruskog gospodina, Verekijeva, rodjenog bratića pravomu ocu lijepe Albe Steno. Taj Verekijev, na glasu u Rimu sa svojih tečnih objeda, umrije naglo godine 1866. Na to se neki posjetnici njegove kuće, kojima bijahu dosadili klubovi, složiše na savjet jednog časnika francuske zapremne vojske, da pomognu u svoju korist pokojnikova kuhara. Oni osnovaše s njim u malom nekom lokalu gostionicu izvrsne vrste, koju su mogli s malo taštine ukrasiti imenom kulinarskog kruga. Osiguravši mu najmanje šest objeda po sedam franaka od glave, imadjahu kroz četiri godine birani stol, oko kojeg je sjedalo sve, što je bilo odličnih putnika u Rimu. Godina 1870. raspršì to malo društvo sladokusaca i razgovorača i prijašnji zatvoreni cercle pretvori se u gostionicu, gotovo nepoznatu, osim što je za nju znalo nekoliko diplomata i umjetnika, koje je privlačila predaja o prijašnjem sjaju mjesta, a osobiti poznavanje „doktorova“ talenta. Nije se rijetko dogadjalo, da su se tri male dvorane, od kojih sastojaše posao, napuniti znale oko osam sati bijelim ovratnicima, bijelim prslucima i frakovima za soirée. Za kozmopolitu Dorsenna bijaše to pogled, koji ga silno nasladjivaše: u jednom kutu englesko poslaničtvo, u drugom, podalje, poslaničtvo rusko, ondje dva njemačka attachéa, dva francuska tajnika kod svete stolice, jedan kod Kvirinala.

(Nastavit će se.)

Hrvatska antologija,

umjetno pjesničtvo starijega i novijega doba.

Sastavio Hugo Badalić. Izdanje »Matice Hrvatske«, godine 1892.

Hrvatska Matica dostojno je proslavila pedesetgodišnjicu svoga obstanka, a da toj proslavi ostane trajan spomen u hrvatskomu narodu, uznastojala je „Matica“, da njene knjige od g. 1892. u svojoj većini budu posvećene toj proslavi i svojom sadržinom i svojom u istinu sjajnom spoljašnjom opremom. Tako i „antologija“ nosi na sebi biljeg te proslave, a može se reći, da ta knjiga služi na čast našoj „Matici“.

Nego da i nije bilo proslave pedesetgodišnjega Matičina obstanka, bilo je već krajnje vrijeme, da se izda antologija hrvatskoga pjesničtva, baš u Matičinu izdanju, koja je izdala i Šenoinu antologiju i koja jedina može izdati ovakovu knjigu u doličnom obliku i broju otisaka. Šestnaest je već godina prošlo, otkada je u Matičinu izdanju izišla Šenoina antologija, dakako u malom broju otisaka, prema tadašnjemu broju Matičinih članova. Danas se ta antologija jedva još vidi i upravo je muka, naći ju. Ali kada bi i bila još dovoljna zaliha Šenoine antologije, ipak je već davno nastala živa potreba, da se izda nova antologija. Ta koliko je u šestnaest godina hrvatsko pjesničtvo uznapredovalo, ne samo svojim kvalitativnim napretkom, već i po broju pjesnika. Kod nas se, hvala

Bogu, u tom pogledu upravo živo nastoji o tom, da nadoknadimo ono, u čem smo krivnjom od nas neodvisnih prilika bili zaostali. Ta koliko smo samo uznapredovali u književnom pogledu od dana našega preporoda, gdje još nije ni šestdeset godina od onda prošlo. Neka oni, koji sumnjaju o našoj budućnosti, ogledaju, što se je kod nas u tom razmjerno kratkom vremenu sve učinilo i postiglo, pa neka onda reknu, da je „hrvatstvo“: utopija, fikcija i legenda! Naš kulturni i književni napredak tako se je živo razmahao, na takovoj je podlozi osnovan, te ne mislimo, da bi itko iz čistoga uvjerenja mogao posumnjati o našem pravu, o težnji za još ljepšom kulturnom budućnošću; a dokle smo kulturno živi i napredni, dotle se ne trebamo bojati smrti ni u drugom pogledu. Toliko nas je već povijest svjetska naučila, da u borbi raznih elemenata iznosi konačno onaj pobjedu, tko je kulturno jači. U razmaku vremena od g. 1835—1893. možemo se pohvaliti već lijepim plodovima naše naučne i lijepe književnosti, opažamo posve sustavnu podjelu rada, opaža se napredak u obliku i sadržini, naročito napredak u čistoći i eleganciji jezika. Posve je prirodno, ako se i ide za potpunom asimilacijom sviju narječja i razrječja u jedan književni jezik, da ipak jezik hrvatskih pisaca nosi na sebi obilježje utjecaja zapadne kulture i zapadnih jezika. Premda se ide za tim, da bude zajednički književni jezik, jezik sasvim primijenjen duhu narodnoga govora, kako se javlja u najljepšim emanacijama narodnoga duha, narodnim pjesmama, pripovjetkama i poslovicama, ipak će se opažati uvijek obilježje dviju struja u jeziku, istočne i zapadne, a da ipak nitko ne ima prava tvrditi, da Hrvati kvare narodni jezik, ako upotrebljavaju zgodan izraz za pojam, koji nadmašuje rječnik narodnoga govora, a nije slučajno onakav, kako ga književnici istočnoga pravca rabe ili obratno Spočitava se Hrvatima, da je njihova kultura počela neprirodno, t. j. ozgora, iz umjetne knjige i umjetno skovanoga jezika, ili pače iz jezika uzetoga istočnomu dijelu naroda, dočim da se u prosvjeti istočnoga dijela naroda opaža posve obratan prirodan razvoj. Već se iz antologije našega umjetničkoga pjesničtva razabira, da to ne postoji, ali kad bi i postojalo, ne radi se toliko o metodi, koliko o rezultatu i cijeli, za kojom se u prosvjetnom unapredjivanju ide, a mi, Bogu hvala, možemo s obzirom na naše dosadašnje prilike biti u tom pogledu zadovoljni.

* * *

Da je na moju, ja bih bio za to, da naša „Matica“ svake desete godine izda antologiju našega umjetničkoga pjesničtva, u kojoj bi se kao u kakovoj prizmi ogledale sve nianse našega umjetničkog pjesničtva. Kad već nije za sad moguće, da hrvatski pjesnici o svom trošku izdaju svoje pjesme, makar i u obliku „izabranih pjesama“, u jednoj cjelini, nije druge, nego da „Matica“ barem svake desete godine ne požali truda i troška, da u antologiji izda rukovet izabranih pjesama sviju pjesnika, koji su svojim radom taj naziv zaslužili. Ovakove antologije, sastavljene po raznim metodama, popunjavale bi se medjusobno, pa kad već i ne bi pojedina antologija mogla zadovoljiti sve pjesnike i čitaoce, može biti bi se ipak povremeno našla metoda, koja bi najbolje odgovarala svrsi i pravednim zahtjevima. Dakako onda se ne bi smjelo žaliti truda ni troška, da ovakova antologija svojim objemom obuhvati potpunu sliku našega pjesničtva, pa makar ta slika ispunila i više od 20 štampanih araka i makar u izdanjima dotične godine bila jedna knjiga na broju manje.

Badalićeva antologija pjesničtva sastavljena je prema osnovi i svrsi, koju si je pisac postavio, i gledom na izbor i gledom na raspored, onako, kako se je to moglo i očekivati od čovjeka, koji svestrano poznaje sve hrvatsko pjesničtvo, pa koji je svojim vlastitim dosadašnjim pjesničkim i književničkim radom pokazao mnogo dara, prokaljenoga ukusa i razumijevanja ovakova posla. Nije li ipak ova antologija sastavljena tako, da zadovolji svakoga, kako se to i u vrlo jezgrovito i zgodno sastavljenom uvodu naslućuje, tomu nije uzrok g. Badalić, već najviše obziri na objem knjige, koja nije smjela znatno premašiti objema običnih Matičinih publikacija. Posve odobravam, što u ovom izdanju ne ima dodataka životopisnih, historijsko-književnih i tumačenja poetike. Antologija nije hrestomatija. I povijest pjesničtva dobro će doći i drugom prilikom i na drugom mjestu. Ne bih imao ništa ni protiv metode, po kojoj je ova antologija sastavljena, t. j. po pjesničkim vrstama i po kronološkom redu u tim pojedinim vrstama, makar da izdanja Matičinih knjiga nisu namijenjena samo školskoj omladini, već mnogo širim krugovima, i makar da je ta metoda najteža, te se uz nju jedva dade provesti princip pravednosti prema pjesnicima, i makar da je teško cijelu tu metodu udesiti tako, da klasifikacija pjesama bude posvema točna, a ipak da ne nosi biljeg šablone. Neka bi sve to bilo, ali ipak teško nam se je sviknuti na to, da u antologiji hrvatskoga umjetničkog pjesničtva, koja bi imala biti ogledalom povijesti naše umjetne poezije, ne nalazimo medju starijima imena: Marulića, Kanižlića, Vida Došena, Okrugića, a medju mladjima Milke Pogačićke, J. Kamenara, Lepušića, Miroljuba, i mnogih drugih. Nismo mi baš tako bogati, da možemo prijeći preko nekojih imena pjesnika, kojih su se pjesme u svoje vrijeme rado čitale.

Dakako teško je to udesiti u knjizi, gdje se imadu na 20 štampanih araka smjestiti imena hrvatskih pjesnika od 400 godina i sve pjesničke vrsti, koje su kod nas bile u pjesničtvu zastupane. Taj princip udešavanja prema pjesničkim vrstama svakako je najteži i najneblagodarniji posao, jer ga g. Badalić ipak nije mogao u svojoj antologiji posvema provesti, u. pr. ne ima tu sviju oblika pjesničtva, koji su i kod nas bili kultivirani u. pr. gazela (kod Vraza, Šenoe itd.), madrigal, chansona itd.

Ipak mislim, moglo se je donekle zadovoljiti onima,

koji se teško svikavaju misli, da je u razdoblju od 400 godina hrvatskoga umjetničkoga pjesničtva tekar 69 pjesnika zaslužilo, da im imena budu zastupana u antologiji, koja bi imala biti ogledalo povijesti onoga, „što su najbolji duhovi u ovo četiri stotine godina osjećali, kako su jedan drugomu predavali svoje najljepše pomisli, kako su oni u neprekidnom redu glasnici kulturne radnje u narodu hrvatskom“. To se je moglo postići tako, da se je broj pjesama onih pjesnika, kojih je djela već izdala „Matica“ u posebnim zbirkama, sveo na minimum. Time se nipošto ne bi postiglo protivno od onoga, što je sastavljač antologije postići htio, t. j. da se najznamenitiji po vrijednosti i množini pjesničkoga rada pjesnici: Petar Preradović, August Šenoa i St. Vraz uzvise nad ostalim pjesnicima u ovoj antologiji. Osim toga mora se priznati, da je n. pr. balada Alekse Šuljoka „Ban Leget“ upravo uzor balade u svakom smislu, nu ipak nije pravo, da je u antologiji Šuljokovo ime mjesto drugih imena, kad se znade, da je Šuljok osim te pjesme jedva što drugo našemu pjesničtvu privrijedio. Za baladu imade krasnih primjera u pjesmama Ivana Dežmana, koji je mnogo bolje uspijevao u epskim, nego u lirskim pjesmama, pa je ipak u Badalićevoj antologiji uvrštena tek jedna njegova i to lirska pjesma: „Rieci“, značajna doduše, baš poradi patriotske tendencije i radi toga, što je baš Dežman bio rodjeni Riječanin, te je njegova pjesma rječiti dokaz hrvatske misli na Rijeci.

Osim po svojoj metodi razlikuje se Badalićeva antologija od Šenoine i po tom, što je u Badalićevoj antologiji prikazano samo umjetno, a ne i narodno pjesničtvo, i to samo čisto hrvatsko pjesničtvo, uračunav amo: pjesnike dubrovačkoga perioda, a i po tom, što je tu prikazan po vrstama povjesnički razvoj samo epsko-lirskoga i didaktičnoga pjesničtva, a ne i dramskoga. U antologijama se obično dramsko pjesničtvo ni u stihu ne uvršćuje, ali ne bi li onda bio takovoj antologiji zgodniji naslov: „Antologija hrvatskoga umjetnoga lirsko-epskoga i didaktičnoga pjesničtva“?

Preda mnom je jedna takova francuska antologija od Eugena Borela, revidirana i umnožana od A. Peschiera, kojoj je natpis: „Album lyrique de la Françe Moderne“, gdje su uvrštene kronološkim redom epsko-lirske pjesme. — Badalićeva antologija sastavljena je velikom pomnjom i očevidno duže vremena, jer gdjekojim zbirkama nekojih pjesnika, koje su posljednjih godina izašle, ne ima u antologiji traga, znak, da je gradivo dotičnih skupina već bilo gotovo, kad te zbirke nisu još ni izišle, dočim imade pjesama i pjesnika u zbirci, koji su se tek pojavili na hrvatskom pjesničkom Parnasu. Sastavljači antologija budućnosti imat će dakle dosta gradiva i razloga za sastavljanje novih antologija.

* * *

Sve ove opaske ne umanjuju vrijednost rada i truda Badalićeva oko sastavljanja antologije, kojom nas je „Matica“ obradovala. Antologija je jedna od najukusnijih i najljepših publikacija, što ih je „Matica“ u opće do sada u hrvatski narod poslala. „Matica“ je time u velike zadužila svoje članove. Neka govori, tko šta hoće, pjesničtvo još uvijek oduševljava ljudsko srce, a krivo je shvaćanje onih, koji misle, da je misija i apostolat pjesničtva prestao. Istina je, da se danas već ne pišu i ne čitaju epi onoga objema, kao što je: Eneida, Ilijada i Odiseja, ili epopeje, kakove su pisali Milton, Tasso i Dante; danas u vijeku realizma u književnosti preuzeo je ulogu epa: roman i pripovijetka, ali zato osjećajno srce uvijek traži utjehu i razgovor prave pjesme, i teško da se i može zamisliti ljepša okrepa obrazovanu umu, nego li je formom i sadržinom lijepa pjesma. Ja sam uvjeren, da će i naša „Matica“ osjetiti potrebu, da kao stalnu pieću medju svojim izdanjima uvrsti svake godine izdanje izabranih pjesama po jednoga prokušanoga savremenoga pjesnika a i pjesnika starijih, počevši od ilirskoga doba. Ne smije se na to čekati, da sâm pjesnik u svojoj nakladi izda svoje pjesme, kad se znade, da naši pjesnici redovno nemaju glavnice, da štampaju svoje pjesme u većoj nakladi, a kako se i može zahtijevati, da naše pjesničtvo utječe na kulturni razvitak, oplemenjivanje, oduševljavanje, tješenje i obodravanje naroda, dok im pjesme u što većem broju knjiga ne polete u narod.

Uvjeren sam, da će i Badalićeva antologija postići željeni uspjeh, jer je u njoj znalačkom rukom nanizano ponajljepše biserje naše umjetne pjesme od četiri stotine godina, a sve te pjesme veže ljubav prema onomu, što je plemenito, lijepo i dobro, a oblijeva ih hrvatska misao, ili kako zgodno reče jedan kritičar: „izbor je izveden tako, da iz cijele knjige obilato struji čist patriotički hrvatski duh“.

Kad je pred šestnaest godina izišla Šenoina antologija narodnoga i umjetnoga pjesničtva, progovorio je o duhu našega pjesničtva, kako je u toj antologiji bio prikazan, u „Viencu“ svojim nedostižnim načinom dr. Franjo Marković. Upozorujem čitaoce Badalićeve antologije na taj sastavak, koji će se i danas poslije ove antologije čitati jednakom korišću i zanimljivošću. Moja je namjera, da još u kratko nacrtam sliku razvitka našega umjetničkoga pjesničtva, kako se nadaje iz ove nove antologije.

* * *

Pred nama je slika hrvatskoga umjetnoga pjesničtva od četiri stotine godina, zastupana u 69 pjesnika od najstarijih vremena do danas. U toj slici jasno razabiramo posve prirodan početak, razvitak, kontinuitet i napredak pjesničtva i pogledom na pjesničku sadržinu i pogledom na formu raznih oblika, naročito pogledom na sve veći polet misli i sve veću biranost i čistoću jezika: pjesničke dikcije. Dubrovački pjesnici, s kojima se počinje naše umjetno pjesničtvo, stajali su do duše pod dojmom talijanske umjetne i narodne poezije, ali se opaža u njihovim pjesmama jasan trag i narodnoj hrvatskoj, naročito naro-

dnoj čakavskoj pjesmi Pjesnici ilirskoga doba obnovili su podražavanjem dubrovačkih pjesnika kontinuitet hrvatskoga umjetnog pjesničtva, a pjesnici novijega vremena, imajući pred sobom takove uzornike, mogli su uz svestrani prosvjetni napredak svoga naroda stvoriti pjesničkih djela raznih vrsta, koja stoje na visini opće savremene pjesničke književnosti.

Jasno se razabira primanje novih oblika izražavanja pjesničkih misli, kako su se ti oblici u svjetskoj književnosti razvijali, opaža se i osebno hrvatsko obilježje i utjecaj hrvatskoga narodnoga pjesničtva na umjetno pjesničtvo hrvatsko. Mažuranić, Preradović, Vraz i Šenoa uzvisuju se kao predhodnice zvijezde nad pjesnicima novijega doba, kod kojih se malo ne bez izuzetka razabira napredak u formi i težnja za sve većim etičnim, patriotskim i misaonim usavršivanjem.

Ovo su doumci (zaključci), do kojih dolazi svatko, tko s poštovanjem i težnjom za istinom pristupa čitanju pjesama u ovoj antologiji. Kako je spomenuto, pjesme su u antologiji razdijeljene u tri glavne skupine: lirske pjesme, epske pjesme i didaktične pjesme, a ove skupine razredane su opet u svoje vrste. Lirske pjesme počinju sa „pjesmama i popijevkama ljubavnim". Prve pjesme, kako je i naravno, potječu od naših trubadura Šiška Menčetića i Gjora Držića. I naši Dubrovčani nisu drukčije ljubili, nego što se ljubi i danas. Njih opajaju krasote lijepih žena, oni svoje ljubavno čuvstvo izrazujn u slikama i prispodobama iz prirode, baš kao i moderni pjesnici. Ignjat Gjorgjić podiže u pjesmi „ljubav" imperativ ljubavi na etsku podlogu. Očevidan je trag uplivu strane umjetne, ali i narodne čakavsko-štokavske pjesme na pjesme dubrovačkih pjesničkih seladona. Pjesma Gjure Hidje: „Sve dragoj" pisana je čistom štokavštinom, u duhu narodne pjesme. U „Djulabijama" Stanka Vraza opaža se mješavina utjecaja dubrovačke i narodne poezije, jezik još nije dotjeran, ali se već razabira nastojanje za dobrom lirskom pointom na kraju pjesme, kako to moderni ukus za lirsku pjesmu zahtijeva. Preradović se uzdiže i u toj vrsti pjesme nad ostalima svojim orlovskim poletom U pjesmi: „Mrtva ljubav" uzdiže svoju mrtvu ljubav na nebo, medju zvijezde.

Dotjeran je oblik pjesme kod Trnskoga u pjesmama: „Sanka" i „Sjećanje". Dolazi posve originalna pjesnička pojava Augusta Šenoe u tri pjesme: „Oj vi magle!" „Oj ti dušo" i „Tako s' mienja čas . Eno sitnih, nježnih lirskih pjesama Franje Cirakoga: „Ljuba", „Usred zimska leda", sa primjetnom lakoćom pjevanja i savršenom pointom; eno poetske melankolije Vukelićeve u pjesmi: „Što sam sjetan", eno jedne: zvonke pjesme Badalićeve: „Prvi cjelov", i one posve izvorne pjesničke graciozne fizionomije Rikarda Jorgovanića u pjesmi: „Gdje si ti?" Misaonost Zaharove lirike odsijeva iz pjesme: „Ne bjež, dušo . . ." Ljubavne pjesme završuju se pravim biserjem sitnih pjesama Harambašićevih: „Iz Ružmarinka", iz „Sitnih pjesama". To je vršak lakoće, nježnosti izraza, zvonkoga ritma i lijepe pointe. Koliki u tom pogledu napredak od prvih dubrovačkih trubadura do Harambašićevih ljubavnih pjesama!

Poslije ljubavnih pjesama dolaze „pjesme različne", naročito pjesme rodoljubne. Sve odišu patriotskim oduševljenjem i zanosom. Još je patriotizam dubrovačkih pjesnika lokalan kod Vidalija i Gjona Gjora Palmotića, u pjesmama pod naslovom: „Dubrovniku", ali već Palmotić spominje: „Bugara, Bošnjaka i bojnoga Hrvata".

Juraj Baraković u pjesmi „Zadru gradu" već naziva Zadar dikom „primorja". Hrvatski patriotizam već odsijeva iz pjesme Vladka Menčetića: „Petru Zrinjskomu". Zanosna je davorija Franje Krsta Frankopana: „Pozivanje na vojsku", podsjeća na Körnera. Eno žarke davorije: „Liepa naša domovino" od Antuna Mihanovića, koja i danas hrvatsko srce neodoljivo zapaljuje, baš kao i Demetrova davorija: „Prosto zrakom". Misaonost patriotskih pjesama Tome Blažeka izbija iz pjesme: „Rieč domorodca", rodoljubni zanos u pjesmi Jure Tordinca: „Moja domovina", superlativ rodoljubnoga osjećaja u Niemčićevoj pjesmi: „Domovini," reflektivnost pjesnika historičara iz Kukuljevićeve pjesme iz „Slavjanaka". Providencijalni pjesničko-proročki duh prosijeva krasnom Preradovićevom pjesmom „Zora puca". Šenoin rodoljubni patos u retorsko pjesničkim slikama svjedoče pjesme: „Hrvatska pjesma" i „Zagrebu". Religiozno-patriotsku fizionomiju pjesničtva Stjepana Buzolića zastupa pjesma: „Djetinja molitva", kao istovrstnu poeziju Despotovu: pjesma iz „Suza". Jedna od najljepših pjesama Palmovićevih, u kojoj se vidi, kako je Palmović duboko zaronio u duh narodnoga pjesničtva, te u svojim krasnim pjesmama sakupio: biserje narodne dikcije, jest ovdje uvrštena pjesma: „Konju Mrkodinu". Vrlo je lijepa rodoljubna ideja Kovačićevoj pjesmi „Zagorju".

Iz svega se vidi, da su se najljepše i najvatrenije rodoljubne pjesme pjevale u doba ilirsko. „Davorije" kao da su s tim dobom prestale, pa osim Palmovića malo je tko u davoriji s uspjehom propjevao. Sada dolaze sve više vrsti lirskoga pjesničtva: ode, himne, ditirambi, rapsodije, elegije, soneti.

Ode počinju sa upravo svečanom uzvišenošću Stoosove pjesme „Molitva domoljuba". Dubrovčana ne ima u toj vrsti pjesme. Dakako i tu sve nadvisuje Preradović odama: „Bogu", „Ljubav", „Majci" i „Slavjanstvu". Nego i mladi naraštaj ispjevao je lijepih oda: tu vidimo Jorgovanićevu odu „Domovini" i upravo klasičnu Palmovićevu pjesmu: „Stani". Alkajskim metrom ispjevana je lijepa po formi i sadržini oda „Dimitru Slavjanskomu Agrenjevu" od A. Tresić-Pavičića. U „himnama" prednjače Dubrovčani: Gundulić u pjesmama „Zori", „Slobodi", zatim Gjon Palmotić u pjesmi „Slava gospodu" i Ignjat Gjorgjić u pjesmi „Psalam Davidov", gdje je već stih tako zanosan, da nas upravo uznese u neko svečano stanje duševno. Badalićeva himna „Zvonimiru" dostojno

se mjeri sa Preradovićevom himnom: „Bože živi“; — u starijim i novijim himnama posve je dolično primijenjen stih sadržaju.

U „ditirambu“, kako se iz ove antologije vidi, nisu za Vrazom i Cirakijem zaostali Badalić („Odkud pjesan“) ni Harambašić u upravo ditirambskim raspoloženjem ispjevanoj pjesmi: „Pjesma“. „Rapsodija“ je zastupana sa tri pjesme, od kojih je najveća i obiljem misli najuspjelija pjesma najmladjega rapsoda A. Tresića-Pavičića, pod naslovom „Kod Tegethofova spomenika“. Kako se vidi, i tu se opaža napredak. U „elegiji“ nalazimo zastupane i dubrovačke i ilirske i moderne pjesnike. Zastupani su svi oblici elegije, i klasična elegija i elegija, kako ju je Goethe usavršio, i elegija sa posve savršenom izmirnom pointom. Od najstarijih dubrovačkih elegista do Tugomira Hrvata-Bošnjaka kultivirali su naši pjesnici s osobitim uspjehom elegiju, pojedini krajevi imadu svojih elegičara, i rek bi da taj oblik pjesme privlači najviše naše pjesnike.

„Sonete“ kultivirali su naši najbolji pjesnici, počevši od ilirskoga doba; nu danas kao da se osjeća težina sonetskih okova, jer se ta forma sve rjedje kultivira. Već iz prvoga soneta ove antologije, od Ivana Mažuranića, pozdravlja nas genij plastične dikcije, koja je postigla svoj vršak u nedostižnom „Čengić-agi“.

U prigodnicama dostojno se nadmeću Šenoa i Badalić. Baš je zgodno završena lirska skupina Šenoinim sonetom „Stanku Vrazu“, u kojem se grli brat Slovenac sa Hrvatom“.

U epskoj skupini vidjamo ista imena, kao u Šenoinoj antologiji u raznim vrstama epa: I. Gundulića, Ivana Mažuranića, Vladislava Vežića, Dimitriju Demetra, Kazalija, Luku Botića, Grgu Martića, Medu Pucića, Preradovića i Markovića. Nov je odlomak idilskoga epa „Starac major“ od Markovića. Šteta, što je materijal za antologiju bio prije u štampu predan, nego li se je na epskom polju sa mnogo dara i uspjeha pokazao Tugomir Hrvat-Bošnjak.

U „pjesničkoj pripovijesti“ mnogo su uspjeha pokazali: Gjuro Arnold i Janko Kamenar; šteta što tu ne ima njihove nijedne pjesme. Ovu vrst pjesme uzvio je Šenoa do najljepšega stupnja i našao u svoje vrijeme dosta dobrih učenika.

I u romanci i baladi vidjamo, da Franju Markovića nitko nije natkrilio. Ipak i u toj vrsti imade lijepih pjesama od Dežmana, Jorgovanića, Gjure Arnolda i Kovačića, koje bi ovamo lijepo pristale.

U idilama vidimo od mladjih pjesnika Augusta Harambašića, gdje lijepo pristaje u kolo starijih pjesnika.

Legenda i alegorija zastupana je Gajem, Trnskim, Šenoom, Preradovićem i Vrazom. Mislim, da bi se bilo našlo za alegoriju lijepih pjesama u Zaharovim i Palmovićevim pjesmama.

Parabole i priče zastupane su osim starijih pjesnika samo Harambašićem, tako i „Basne“ ne imaju medju mladjim pjesnicima simpatija.

Didaktično pjesničtvo takodjer je starijega porijekla: u pjesmama poučnim i opisnim vidjamo tek jedno novo ime Gjure Arnolda uz pjesmu „Domovina“. „Poslanice“ su u opće starija vrst pjesničtva, mladjima kao da ne prija. U satiri poslije Vraza i Šenoe osobito se je odlikovao Ante Kovačić. Šteta, što nije uvrštena još koja njegova satirička pjesma.

* * *

Iz svega se dakle vidi, da je Hugo Badalić uspio u svom poslu, da nam u pjesmama, koje najbolje obilježuju osebinu pojedinoga pjesnika, prikaže cjelovitu sliku napretka hrvatskoga pjesničtva od Dubrovčana do najnovijega vremena. Taj nam je napredak jamstvom, da će naše pjesničtvo nastaviti svoj prirodni tečaj napredovanja i da će naši pjesnici biti i na dalje našom utjehom i ponosom. Teško narodu, u kom nema pjesnika ni pjesama.

Jovan Hranilović.

U našoj domovini prije trista godina.

U spomen tristagodišnjice boja sisačkoga.

(Nastavak.)

O vratu carevića Mehmeda nadjoše jedan dragi kamen: bezoar uz brus, kojim se je brusio, bio zamotan u grimizan omot. Za smrt Hasanovu kršćanski vojevode nijesu znali. Tahi za to i ne dade progoniti Turaka, što no su bili u taboru; tolik je strah od Hasana bio. Njegova je lješina izvadjena iz vode na sam dan bitke. Vojvodama turskim budu glave odsječene, pa se istave na ogled pobjednoj vojsci. Vojnici naši i seljani okoline sisačke po više danâ lovili po vodama onim plijen obilniji od ikog ribolova. Toma Bakač se pobrinuo, da Hasan bude sahranjen. Brat mu Petar zamota ga u nov sag, prebaci nada nj koplje i zastavu, pak ga na jednom povišem brežuljku pokopa. Tako iskaza ban hrvatski posljednju čast svomu groznomu protivniku.[1] U pobjednoj se vojsci gotovo svak istakao. Od vojevoda u prvom redu ban Bakač Erdedi, generali Auersperg i Eggenberg, pak Ivan Drašković, Vuk Druškoc, Benko Turoc,[2] Franjo Orehovački i dr. „Osim pomenutih vojvoda, spomenuti valja i druge junake,

[1] Poslije jedan beglerbeg iskopa Hasana i prenese u Petrinju. Krčelić, I, 295.

[2] U „Plorantis Croatiae saecula duo« na str. 44. kiti naš Pavao Vitezović Turoca:

*

neka se njima ponose potomci njihovi, kojih ima još i dan danas u sisačkoj okolici. Evo im slavnih imena: Blaž Klarić iz Odre; Mijo Meštrović iz Strelečkoga; Mijo Vajcek takodjer iz Strelečkoga; Nikola Beneković iz Selâ; Martin Janeković inače Trohar iz Stupna; Antun Tominić iz Dužice; Mijo Bezuh iz Grede; Antun Saraga takodjer iz Grede; Niko Pavlušić iz Dužice i Blaž Hunjad iz Siska. Uvažujući kaptol zagrebački njihovo junačko požrtvovanje, proglasi ih slobodnjacima i odredi, da ni oni ni potomci njihovi od svojih kuća i posjeda, koje su dotle uživali, ne će plaćati nikakve daće, ni pristojbe, ni desetine, riječju: nikakov teret ne će nositi".[1]

Vojska pobjednica činila trostruki ophod oko grada u slavu božju. Glasnici se razletješe po Evropi, da navijeste dan sreće. Vladaoci kršćanski zahvaljuju usrdno Bogu po svjema zemljama.[2] Car Rudolfo odlikova glasnike zlatnim lancem, pak se odmah zaputi u crkvu, gdje se je pjevalo: Tebe Boga hvalimo. A tek rimski papa! U svom pismu na „ljubljenoga sina grofa Tomu Erdeda mjesto Njegova carskoga Veličanstva u Hrvatskoj bana" hvali Klemento VIII. našega bana: *„Ti si onaj, koji si stvar i savjetom mudro unapredio i mišicom se junački iskazao"* . . . . . Ti znaš tešku bol, što nam ju isti Turci zadadoše, osvojivši prošle godine znamenitu tvrdju, a da će opet biti povraćena, *pòbudi Ti najveću nadu u srcima svju tom preslavnom pobjedom"*, itd.; pismo je odugo i laskavo, a završuje ovako: „Medju tim, da razabereš, koliko te tvoje zasluge cijenimo, o našoj velikoj naklonosti prema tebi, odredjuj tako, da, štogod bismo mi od tebe saznali, da bi bilo kadro, da *promakne tvoje dostojanstvo* (ad tuam dignitatem promovendam) i uznese junaštvo tvoje, mi ćemo drage volje učiniti uvijek". To je pismo[3] od 10. srpnja 1593. godine: 3 nedjelje dakle iza boja sisačkoga. Papa zahvaljuje Bogu pjevajući: Tebe Boga hvalimo — i privatno i svečano (gratias privatim egimus et sollemniter etiam et publice). Car Rudolfo i papa Klemento VIII. —, da upotrebimo riječi Francuza Ducange-a, „u pismima slavna djela heroja u zvijezde okivahu" (praeclara herois facta summis laudibus per epistolam efferebant).[4] Filip II., kralj španjolski, uresi heroizam našega bana visokom odlikom.

Toma je Bakač prvi, što mi znamo, *hrvalski ban, odlikovan redom zlatnoga runa*[1]) (aureo ordinis vellere). Zatim mu budu prsa ukrašena i drugim velikim redom: na ime „redom sv. Spasitelja"[2] (sacri Redemptoris ordine). Visoku tu odliku nose banu u Zagreb dva rimska prvaka od istoga reda. Toma ide s pripadnicima svoje obitelji i s velikom pratnjom prvakâ u stolni hram svetoga kralja; u hram onaj, za koji se grozio Hasan, da će na njegovu glavnom žrtveniku svoje konje zobiti.[3]) Tu prisustvuje narod iz mnogih krajeva uboge i poharane domovine *zahvalnoj službi božjoj, koju vrši biskup glavnoga grada Petar Domitrović.* U božjem hramu pozdravlja taj naobraženi crkveni pastir osloboditelja naroda svoga; Toma mu zahvaljuje lijepo. Iza otpjevane službe prima ban svetu pričest, a iza toga pristupaju rimski prvaci i uz formalne rieči objese mu ogrlicu.[4]) Ceremonija je ovršena: ban izlazi kano „sacri Redemptoris ordinis athleta". A sad oda sviju strana vreva i stiska onih, što mu čestitaju: trubljavina trubalja, jeka svirala, a zrak se razliježe orljavom „na mnogaja ljeta"; poslije podne je sjajna gozba. Udji danas u naš velelijepi stolni hram, pak zaputiš li se k žrtveniku sv. Marije, što no je u desnom brodu, eto ti nadgrobnoga spomenika pobjeditelja sisačkoga; vidiš mu junački lik u kipu istesanu u kamenu. Na vrhu spomenika opazit ćeš kacigu, bansko žezlo i „zastavu kraljevsku", znak vojvodski. Ban se drži mača ljuta, a oči upire u razapetoga Spasitelja. Krasni iznad glave napisani simbol: „in deo vici" podsjeća te na te divne časove odlikovanja u banu naroda hrvatskoga. (Svršit će se.)

„primusque Turocius omnem
sustinuit belli molem; primasque falanges
dum fregit victor, reliquas dare terga coegit«.

Valvasor IV, 532—3. osobito slavi Auersperga; bez sumnje iskaza se taj general u tom boju: kad neprijatelja pridrža, dok se je ban prikupio; ono, koliko ga Valv. uznosi iznad čina, otpada na to, što to piše pisac „*Časti* (Ehre) vojvodine Kranjske«.

[1] U Danici od g. 1883. pisao je o tom Tkalčić (str. 125). I kad nam ne bi g. Tkalčić sam kazao, da je ta imena uzeo iz jedne rijetke povelje, pogodili bismo po naravi stvari.

[2] Krčelić I, 295. veli, da je u selu Greda na polju sisačkom podignuta crkva sv. Ahacija mučenika i drugova mu 10.000. To bi se odnosilo na okrugli broj vojske Erdedove.

[3] Pismo pape Klementa VIII. na bana Tomu Bakača od 10. srpnja 1593. čitaj u Theiner: Monumenta vetera Slavorum meridionalium, II., 84.—85.

[4] Ducange: Illyricum vetus et novum 233., pak gledaj papino pismo.

[1] Red zlatnoga runa jest prvotno burgundski. Osnovan je g. 1430. Poslije su ga zavele dinastije u Španjolskoj i Austriji. Da je ban Bakač dobio red zlatnoga runa, za to je vrelo naše Ducange, str. 233., na drugo se dosad ne namjerismo. Ali kod Ducangea je tu *nemila* valjada tiskarska pogrješka. Tamo stoji: „magnum deinde virtuti *Draskovichianae*« mjesto »Erdödianae« »impositum est proemium«, t. j. dobi red zlatnoga runa. Da tu ima biti Erdödianae, evo neprepornih dokaza: a. Iza Ducangeove povjesti »Ilirije stare i nove« nalaze se iza banova od davnijih vremena (na str. 226. i dalje) posteriores Dalm. Croat. et Slavoniae bani, i to hronološki. Kod svakoga se bana nabrajaju i njegovi čini, tako se i kod Tome Bakača govori *samo o njemu.* Ali *najednom* — pošto pisac govori mnogo o tom banu — stvori se čitaču pred očima: za sve je te herojske čine nagradjena *tako vanredno* hrabrost — Draškovićeva. *Otkuda iznenada taki skok* i to kod *ovoga* bana? b. Neposredno se prije tih riječi veli: »car su i papa okivali djela herojeva u zvijezde«. Sasvim je naravno, da se to »heroj« odnosi na Bakača, o kom je Ducange prije toliko raspreo, pak smo na drugom mjestu već pripovijedali, kako je papa pisao *Bakaču,* — a *ne Draškoviću.* c. Ni za kojega Draškovića u doba Bakačevo ne znamo, da bi mu djela dostala taku nagradu. Kardinal je Juraj Drašković umro prije, a i nije bio tako odlikovan; još se manje može misliti na potonjega bana Ivana Draškovića, premda se i on istakao u sisačkom boju. — U ostalom je stvar jasna, nije ju ni trebalo dokazivati, a da smo mi ipak to činili, razlog je to, što čovjek nepovjesnik zna neku stvar sasvim drukčije gledati nego li je doista.

[2] Red je »sv. Spasitelja« zasnovao Vinko Gonzaga, četvrti vojvoda Mantue pri ženidbi svoga sina. Svrha mu je: *obrana i proširenje vjere kršćanske.* Taj red potvrdi papa Pavao V. Osnivač doda redu još riječi: nihil isto triste recepto. Rattkay: Memoriae reg. et banorum, 146.

[3] Rattkay, spom. dj. 145.

[4] Ta je ogrlica (monile, torquis) bio ovratnik neki sapleten od samoga zlatnog šiblja, u tom su šiblju upleteni dragulji i druge dragocjenosti. Na najljepšem safiru čitale se riječi: »domine, probasti me". Rattkay, spom. dj. 146.

Cvjetna nedjelja. Slikao *P. A. Cot.*

Drevnost nekadašnjih hrvatskih naseobina u Grčkoj.

Novom je stoljeću umni Fallmerayer prvi dokazivao duhovitim i dosad novim načinom slavensko porijeklo Novogrkâ Te svoje misli iznio je na svijet u tri djela: 1) „Geschichte von Morea“, 183'. 2 sveske, 2). Akademische Abhandlung über die Entstehung der heutigen Griechen, 1835. 1. sveščić; 3) Fragmente us dem Oriente, 1840. 1 sveska. Taj je pisac svoju hipotezu branio oštroumnim dokazima, pa se je s toga silna prašina uzvitlala u učenom svijetu. Podigla se je vika i buka na toga smjelog umnika. Protiv njega digao se sav grčki svijet, koji bješe krivo i jednostrano obaviješten o nazorima njegovim; ustadoše pristalice filhelenske ideje, što no je tada u cvijetu bila, — nadalje svi neprijatelji Slavenstva, pa i nekoji Slaveni kao n. pr. slavista B. Kopitar, koji je u „Wiener Jahrbücher“ spočitnuo Fallmerayeru, da su mu neki nazori površni i da je presmion u etimologiji. Svakako je velika šteta, što je taj učenjak slabo poznavao slavenske jezike; s toga je lako zašao na krive staze, dok je proučavao mjesna imena u Peloponezu, da po njima rastumači etrografsko im porijeklo Pored toga on je nasio grčkomu nadriučenjaku Pittakisu. Ovaj mu je predao krive i patvorene isprave, koje je Fallmerayer upotrebio za dokaz nekih svojih tvrdnja.

Ma da se ove dvije pogrješke ne mogu poreći, ipak je velika zasluga Fallmerayerova, da je podao učenomu svijetu novu misao i rasvijetlio do sada nepoznate ili krivo tumačene etnografske prilike Grčke, a naročito Peloponeza. Sve do njega sav je naobraženi svijet mislio, da su današnji stanovnici Grčke pravi pravcati potomci starih Helena, pa i sam Fallmerayer mislio je tako jošte početkom grčkoga rata za slobodu. No kad su u Evropu stigle prve ratne vijesti sa mjesnim imenima iz Peloponeza, koja su imala sasvim drugo, samo ne davno helensko obilježje, poče on o tom čudnovatom pojavu razmišljati. S pomoću fruncuske glasovite karte Grčke od La Pie-a (na osam listova) nadje toliko podataka za svoju hipotezu o slavenskom porijeklu Novogrkâ, da je na toj osnovi, upotrebivši jošte filološka i povjesna vrela, mogao napisati prije pomenuta djela. Oprli su mu se doduše protivnici, koji su otkinuli po koji kamečak od njegove zgrade, ali on je opet stekao i pristalica, što su misao njegovu usvojili i dalje širili. Njegovi važniji znanstveni protivnici jesu ovi pisci: Zinkeisen, Ross, Ow i Hopf. Potonji je s najvećim uspjehom pobijao Fallmerayera. U svojoj povjesti sredovječne Grčke u Ersch-Gruberovoj naučnoj enciklopediji oprovrgava neke nazore Fallmerayerove, ali mu nije pošlo za rukom, da uzdrma osnovnu misao nauke njegove. U 85. knjizi I. odsjeka te enciklopedije („Povjest sredovječne Grčke) podaje nam Hopf vrlo važan dokaz o drevnosti hrvatskih naseobina „Charvati“ u Grčkoj. Pretresajući na ime tvrdnju Fallmerayerovu, kako je sav Peloponez bio pun slavenskih topografskih imena, pa da je prema tomu i ondješnji živalj morao biti, dotično postati slavenskim, dolazi do ovoga doumka: — — — — — — „No tvrdnji, da se je samo neznatna čest Slavena u Heladu uselila i možda tek g. 746. posl. I. zauzela zemljišta, što su bila strašnom kugom lišena prvobitnih svojih stanovnika, čini se, kao da se donekle opire vijest nekoga ne baš pretočnog bezimenog zemljopisca bizantinskoga, koji je iscrpao Strabona (ἐκ τοῦ Στράβωνος γεωγραφικῶν, ed. Almeloveen. Amstelodami 1707. Lib. IX. p. 1264), a živio po svoj prilici na izmaku X. stoljeća za vlade cara Bazilija II. U tom se spisu priča, da je uz Epir gotovo čitav opseg Helade i Peloponeza napučen skitskim Slavenima, a to na nam je najrječitiji dokaz, da je u tim krajevima bio uništen grčki živalj. Uz to nam izrijekom kaže o Elidi, da je u njoj nestalo drevnih imena Pisata, Kaukona i Pilija, a cijela pokrajina da je naseljena narodom skitskoga plemena. U nizinama Elide bio se i valjda veći dio Slavena udomio, dok je Ahaja, obranjena gradovima Patrae i Korintom, ostala netaknuta i sačuvana Grcima. Općenita izreka: Πᾶσαν ἤτειρον καὶ Ἑλλάδα σχεδὸν καὶ Πελοπόννησον καὶ Μακεδονίαν Σκύθαι Σκλάβοι νέμονται daje povoda slutnji. da su slavenska plemena samo djelomično zaposjela grčke zemlje. *Što se je Maraton u vrijeme nepoznatoga zemljopisca zvao Vrana, Salamis pak Kiluri, Platea i Delfi kao i danas Kohla i Kastri, što se Mikene i Olimpija nazivahu Charvati i Miraka,* to nam svjedoči, da su se i slavenska mjesna imena inokosno pojavila što u srednjoj Grčkoj, što u Heladi. No ako se poda prevelika važnost tim mjesnim imenima, koja su većim dijelom u kasnije doba, u 13. i 14. stoljeću, zamijenjena drevnim prvotnim nazivima, ne bi se smjelo zaboraviti, da su važniji pomorski i pokrajinski gradovi vazda očuvali svoja drevna imena, pa da dakle nijesu nikad bili poslavenjeni“. Odatle biva jasno, da su argivski „Charvati“ osnovani negdje izmedju 7. i 8. stoljeća; jer početkom 9. stoljeća, na ime g. 805. ili 807. poslije Isusa poraženi su peloponeški Slaveni u boju blizu grada Patrae, a poslije toga kobnog dogadjaja sve do svoga konačnog podjarmljenja premoći bizantinskoj, može se s punim pravom sumnjati, da li su ikad razvili toliko životne snage, da osnuju gradove i nova selišta ili da razgrane vlastitu narodnost i političku osebujnost. Bilo je obratno: grčki živalj na umoru, ojačan mnogobrojnim doseljenicima iz Male Azije i sa Ponta, pa podupiran carskom pomoći, većom naobrazbom i mnogim drugim povoljnim prilikama, preobrazi kroz stoljeća sebe i Slavene, primijesiv sebi i arbanašku krv, u onaj narod, koji u ovom vijeku običavamo nazivati novogrčkim. No vratimo se argivskim „Charvatima“. Pošto ih bizantinski pisac pominje medju drugim slavenskim mjesnim imenima, bit će da su prije spomenute bitke postojali. Postanak mjesta Charvati pada

u vrijeme medju prvim slavenskim provalama u Grčku i spomenutom bitkom kod grada Patrae. I atičko mjesto „Charvati“ postalo je po svoj prilici u isto doba, u koje i argivsko. Važno je jošte, da je čuveni Moraton u vrijeme nepoznatoga zemljopisca nosio skroz hrvatsko ime „Vrana“, koje nije rijetko u našim krajevima. Odatle je posve naravan doumak, da nedaleko mjesto Charvati u gori himetskoj ima da zahvali svoj opstanak i svoje ime istovremenim Slavenima, Hrvatima, što no su pokrstili drevno i slavno bojište nazivom zavičajnim.

Napokom treba da jošte spomenemo, da Fallmerayer u „Istočnim odlomcima“ pominje seoce u Peloponezu „Chyrvatez“, koje prevodi na njemački „Kroatenheim“. Toga mjesta nijesam na žalost mogao naći na zemljovidima, što su meni pri ruci, pa stoga ne mogu da mu označim geografski položaj. Nema nikakve sumnje da ova tri imena opravdavaju slutnju, kako je jošte više drugih čisto hrvatskih mjesta bilo u Grčkoj, ali im se u vrijeme od tisuću godina ne samo ime nego i svaki trag zameo. — Želio bih, da ove redke čitaju oni, kojima je naša povjest puka bajka, a cijelo Hrvatstvo gola izmišljotina policijske države.

P.

† Ljudevit pl. Vukotinović.

Dne 17. o. m. na večer preminuo je u Zagrebu Ljudevit pl. Vukotinović, navršivši nedavno 80 godina dobi svoje. U mladosti bijaše oduševljen Ilirac, a odlikovao se kao pjesnik i književnik. Gajeva »Danica«, »Kolo«, »Neven« jasno svjedoče o njegovu književnu radu. Rodio se 13. siječnja 1813. u Zagrebu. God. 1832. sudjelovao je kao jurat u požunskom saboru, gdje je bio pridijeljen kao pisar hrvatskomu velikašu, grofu Janku Draškoviću. On se medju prvima pridružio kolu mladih Ilira i živo sudjelovao u našem narodnom preporodu. Privrijedio je mnogo narodnoj stvari na književnom i prosvjetnom polju, a napose su zasluge njegove u prvoj polovini života, u mladosti i muževnoj dobi, zamašne i dične. Pod starije dane posvetio je sile svoje političkomu radu, o kojem nije ovdje mjesto da sudimo. Sahranjen je u grobnici Ilira. Nad otvorenim grobom rekao je nadgrobnu besjedu akademik i sveučilišni profesor A. Pavić, koji je ocrtao zasluge pokojnikove na književnom, znanstvenom, prosvjetnom i političkom polju. Vječni pokoj duši njegovoj!

Književnost.

Hrvatska. *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, razred matematičko-prirodoslovni, držao je dne 15. ožujka o. g. javnu sjednicu, u kojoj je član dopisnik dr. *Gorjanović-Kramberger* čitao raspravu: *Geologija gore Samoborske i Žumberka.*

Gora Samoborsko-Žumberačka ne sačinjava samostalnu gorsku cjelinu ili skupinu, već je sastavna čest onoga dijela Alpa, koji ulazi iz Kranjske u Hrvatsku, pak se prostire izmedju rijeka Krke i Kupe, a seže do Save. U njoj se mogu upoznati ove ere: 1. *Paleozoička* era sa sistemom *karbona* (gornji odio). 2. *Mezozoička* era sa potpunim sistemom *triasa*, zapremajući najveću čest našega predjela. — Sistem *jurski* fali. — Od *krednoga* sistema ima samo gornji odio 3. *Kenozoička* era sa dobro razvitim sistemom *terciera* počevši sa mediteranom pak sve do pliocenskih riječnih staložina. Sedimenti *kvarternoga* sistema t. j. diluvijalne ilovine i šljunak pokriva tercijarne naslage, a mjestimice i trias. Eruptivno stijenje nahodi se na prostoru izmedju *Šoića, Braslovje* (kod Ruda), *Prekrižja* (kod Sv. Lenarda) i sela *Okića*, gdje u podobi žica prodire naslage karbona, triasa i krede. Erupcije same zgadjale su se za triasa, krede i početkom terciera.

— Vrli naš suradnik *dr. Milivoj Šrepel* potaknuo je u 1. broju »Vienca« u obznani »Brandes o ruskom romanu« hvale vrijednu misao, da naša „Matica« počne izdavati „Slavensku biblioteku«, u kojoj bi se priopćivali valjani prijevodi uzornih slavenskih pisaca, u prvom redu Rusa, pa onda Poljaka i Čeha. Čujemo, da je naša »Matica« tu lijepu misao usvojila, pa da će već ove godine medju publikacijama Matičinim izići prvi svezak te biblioteke. U njem će biti sabrani prijevodi pripovjedaka prvaka ruskih pripovjedača, Ivana S. Turgenjeva.

Dr. T. Maretić napisao je prošle godine životopis Miklošićev pod natpisom »Život i književni rad F. Miklošića«, koji je u CXII. knjizi »Rada« ugledao svjetlo. U tom dugačkom životopisu — punih sedam tabaka! — na više mjesta dr. Maretić igra nespretnu ulogu branitelja i »spasitelja«, obarajući se pri tom na one Hrvate, koji se ne klanjaju napose u pitanju hrvatsko-srpskom auktoritetu Miklošića — dobroga učenjaka, a lošega Slavena, — jer je pod plaštem tobožnje znanosti htio Hrvatima oteti ono, što je njihovo po Bogu, povjesti, pravu i svijesti narodnoj. Čovjek bi očekivao, da će dr. Maretić kao hrvatski učenjak naučno pobijati neosnovane tvrdnje Miklošićeve, a kad tamo, on ga brani i izvinjava, a hrvatske protivnike zlokobne hipoteze Miklošićeve grdi i ponizuje. »Nakaznog li proizvoda naopake učenosti!« — da se poslužimo riječima samoga Maretića u istoj raspravi.

Taj je životopis obznanio u 3. broju ovogodišnjeg »Ljubljanskog Zvona«, M. Murko, koji sudi, da je dr. Maretić »premalo govorio o velikom znamenu Miklošićeva rada za slavistiku i u opće za lingvistiku. U posljednjem poglavlju bio bi morao u općim crtama izvoditi opširnije doumke iz drugoga, podrobnije isporedjivati Miklošića njegovim predšasnicima i vršnjacima medju Slavenima i Nijemcima, ocjenjivati njegovu zavisnost od njih i njegov samostalni napredak. Po koje dobro zrno o tome nahodimo kod razglabanja pojedinih spisa, ali nema skupne slike. A bez nje ne će si ljudi, koji nisu dobri stručnjaci, lako stvoriti pravoga pojma o Miklošićevim zaslugama za znanost i slavenstvo«. Tako se evo sudi o glavnom i izvornom dijelu Maretićeve rasprave, jer ono ostalo nije i onako drugo no opširno i dugačko ispisivanje sadržaja pojedinih djela.

U Zadru je prije podruge godine osnovano društvo »Pučka knjiga«, komu je svrha tiskati i razdavati knjižice za ćudorednu i gospodarstvenu prosvjetu naroda; i to barem četiri, a po mogućnosti do šest i više knjižica na godinu. Osnivači društva plaćaju ili na jedanput ili na rokove kroz jednu godinu šest forinti, a pribrojnici na godinu plaćaju 50 nvč. Dosada je društvo izdalo šest knjižica, i to: 1. Pučki razgovori, I. dio, napisao Mate pop Nekić, 2. Pripovijetke za puk, napisao Cvjetko Gruber,

3. Razgovori o domaćem uzgoju, napisao Bartul Matijaca, 4. Pučki razgovori, II. dio, napisao Mate pop Nekić. 5. Crtice iz hrvatske povjesti, napisao Stjepan Spalatin, 6. Glavni grijesi, napisala Milena Sajvertova. Potonja je knjižica nedavno izišla. Mi smo je primili, pročitali, pa treba da o njoj kažemo svoj sud. Spisateljica te knjižice nije nepoznata u našoj književnosti. Ona je od neko doba suradnica našega lista, a i prije je radila na književnom polju. Poznate su njezine »Krajiške priče«, koje se odlikuju živim realizmom i narodnim jezikom. U ovoj knjižici ima sedam crtica (Obitelj Smajićeva, Oholi Luka, Škrtac Mato, Stidljivost ures je ženi, Nenavidni brat, Pijanica Šime, Srčba truje srce, Lijena Luce), crpenih iz narodnoga života ili zamišljenih prema načinu i običajima prostoga puka. U prvoj crtici riše uzornu obitelj Smajićevu (ne bi li bolje bilo Zmajićevu?), a u ostalih se šest prikazuju glavni grijesi na živim primjerima i zgodama. Na kraju svake crtice ima kratka pouka, kao u basnama: kako se treba čuvati oholosti, škrtosti, bestidnosti, nenavisti, neumjerenosti, srčbe i lijenosti. Crtice ove doista dobro odgovaraju glavnoj svrsi, da služe ćudorednoj prosvjeti prostoga puka. Vidi se, da je to i lebdjelo spisateljici pred očima, kad ih je zamišljala i izradjivala. Umjetnički dio ovih crtica nešto je slabiji; namjera je etična odviše vidna I karakteristika lica mogla je biti dublja i življa, da se ne kreće tek u općenitim crtama. Crtice bi time postale istinitije i jače bi se doimale. Jezični izraz zanosi na narodnu, ali stil je mogao biti dotjeraniji i pravilniji. Naše je tvrdo uvjerenje: knjige, što su namijenjene školi i prostomu narodu, ne smiju imati slovničkih i stilističnih pogrješaka. I ono, što je najbolje, tu je tek — dobro. Potonji se prigovor ne tiče u prvom redu spisateljice, već uprave društvene, koja je nadzirala štampanje knjižice. Svakako treba pohvaliti plemenitu ćudorednu tendenciju i zanimljivo pričanje u tim crticama, koje će jamačno omiljeti narodu. Naša je živa želja, da se ta knjižica čita ne samo u Dalmaciji, nego i u drugim hrvatskim krajevima.

Slovenska. *Grgur Jareb*, slovenski pisac i poznati domoljub slovenski, umro je Trstu. Bavio se je najviše književnom povješću slovenskom, pa se spremao, da napiše kritičnu povjest slovenske književnosti. Bio je poznat kao odličan rodoljub i čist značaj. — »Matica Slovenska« raspisala je iz Jurčić-Tomšićeve zaklade nagradu od 200 for. za izvornu pjesničku pripovijetku, u prvom redu epsku pjesmu. Sujet neka se crpe iz povjesti ili u opće iz života slovenskoga naroda. — Pod kraj prošle godine izdala je zaslužna »Družba sv. Cirila i Metoda« u Ljubljani lijepu knjigu: »*Janez Cigler*«, slovenski spisatelj. V spomen stoletnice njegovega rojstva spisal *Ivan Vrhovnik*, župnik trnovski, v Ljubljani. (Sa tri slike). To je potpun i opširan životopis slovenskoga pisca. Podrobno je opisan život i rad njegov na osnovu temeljitih istraživanja. Potpuna je to slika, a pisana lijepo i razumljivo, kako i dolikuje knjizi, što je namijenjena narodu i mladeži slovenskoj. — *Vatroslav Holz* izdao je još lani u Trstu zanimljivu knjižicu pod natpisom „*Spomini na znamenite može Slovenske*“. Putujući pisac po slovenskim krajevima, upoznao se sa svim znamenitim ličnostima i odličnicima slovenskim, što su radili na polju narodnoga napretka. U toj je knjižici iznio nacrte njihova značaja i rada iz vlastitoga iskustva i opažanja. Tako je orisao velik broj slovenskih politika i rodoljuba, pjesnika, slikara i glazbenika.

— Uvaženi slovenski pisac i proslavljeni historik *Antun Koblar*, arhivar u Rudolfinu, uredjuje »Izvjestja muzejskega društva za Kranjsko«, koja izlaze u Ljubljani svaki drugi mjesec u svescima, što opsežu 2 do 3 tiskana arka, a osvrću se na domoznanstvo Kranjske, pa i susjednih zemalja. Donose članke i bilješke o starinama, povjesti, narodopisu, zemljopisu i prirodoznanstvu slovenskih zemalja. Ovaj je časopis vrlo lijepo uredjivan i donosi rasprava i vijesti, koje se tiču i naše prošlosti. Tako ima u prvom svesku ove godine osim važnih rasprava i veliko obilje zanimljivih vijesti, kojih se neke tiču nas Hrvata, kao »Zagrebški škof Nikolaj Selnički« i „Glagoljaši na Kranjskem«. Glavni su radnici oko ovoga lista sam urednik i poznati historik S. Rutar.

Njemačka. Naš vrijedni suradnik, *Stjepan Miletić*, stekao je ovih dana čast doktora filozofije u bečkom sveučilištu. Njegova se doktorska rasprava zove: »*Estetski oblik umirnoga završetka u dramama Shakespearovim*“ (»Die aesthetische Form des abschliessenden Ausgleiches in den Shakespeare'schen Dramen«). U njoj razlaže najprije potanko oblik umirnog i skladnog završetka u umjetničkom i pjesničkom umotvoru, a onda prelazi na glavni dio svoje rasprave: kako Shakespeare provodi taj oblik u neumrlim djelima svojim. Pobijajući Rümelina, ističe, da Shakespeare nije puki realista ili prosti naturalista, već pravi idealista, a u tome smislu, da je idealizam istinita poezija, koja doduše ima svoj izvor i korijen u prirodi, ali ju ujedno pozlaćuje svijetli sjaj sunčani. Shakespeare vjeruje u etični poredak svijeta, pa nikad ne sumnja o konačnoj pobjedi dobra. S toga drame njegove imaju umirni i skladni završatak. Pisac pokazuje, kako to biva u »Hamletu«, »Macbethu«, »Learu«, »Otelu« »Romeu i Juliji«, »Korijolanu«, pa onda u igrokazima, komedijama i u kraljskim dramama. Shakespeare je kao pjesnički genij dobro poznavao vječne oblike ljepote, pa ih je i odrazio u umotvorima svojim. On bijaše pjesnik — filozof, koji je vjerovao u etični poredak svijeta. U njega se svuda opaža težnja za potpunim skladnim i pravednim završetkom. Rasprava dra. Stjepana Miletića lijep je prilog literaturi o djelima Shakespeareovim, a za estetiku kao formalnu znanost važan i nov dokaz, jer se obično misli, da se upravo u djelima Shakespearovim teško može potvrditi estetki oblik umirnog i skladnog završetka. Oštroumno shvaćanje i izvornost estetskog sudjenja pokazao je daroviti pisac osobito u drugom dijelu rasprave, gdje u novom svjetlu objašnjuje zamršene zagonetke u kompoziciji i karakteristici glavnih lica Shakespeareovih: Hamleta i Ofelije, Macbetha, Leara i Kordelije. Rasprava je pisana živo i zanimljivo, njemačkoj ukočenosti nema tu ni traga. Lijepa ova rasprava novi je dokaz krasnoga talenta, od koga se ima hrvatska knjiga puno nadati.

Svaštice.

»Berba u spljetskom polju«, slika hrvatskog slikara *Vicka Draganje*, koja je prvi put ugledala svjetlo u 1. prvom broju »Vienca« ove godine, izišla je sada u 17. broju velikoga češkog ilustrovanoga lista »Světozora«, koji donosi i opis slike i oris života slikarova po podatcima našega lista.

Portret grofa Janka Draškovića. Naš genijalni slikarski umjetnik, *Vlaho Bukovac*, poslao je iz Pariza »Matici Hrvatskoj« naručenu sliku grofa *Janka Draškovića*. To je remek-djelo kista Bukovčeva. Tko ju ugleda, mora da se divi vjernosti crta i vaurednoj vještini umjetnikovoj. Ta će slika resiti prostorije »Matičine«. Isti je umjetnik izradio i portret pokojnoga baruna A. Vranicana po naručbi njegova sina baruna Vladimira Vranicana. I izradba toga portreta upravo je krasna i savršena

Glagoljaši u Kranjskoj. Mnogo pergamenskih ulomaka, ispisanih glagolicom, što se nahode u zemaljskom arhivu u Rudolfinu, kao i mnogi župni arhivi u Kranjskoj, svjedoče, da je nekoć bila ondje glagolica vrlo raširena. To potvrdjuje i posvećivanje i službovanje glagoljaša u Kranjskoj. Biskup Hren posvetio je 23. studenoga 1600 glagoljaša Antuna Župančića, o kojem je zapisao u svoj dnevnik, da je bio dobro poučen za sveti red »in suo idiomate glagoliticо«. Isti je biskup godine 1601 posvetio Ivana Vitezića, glagoljaša biskupije krčke. God. 1597. bio je kapelanom na Blokama kod Cirknice glagoljaš Andrija Vulković, koji nije znao nijednoga drugoga jezika osim „*hrvatskoga*“. Ovu crticu vadimo iz »Izvjestja muz. društva za Kranjsko«.

Krváve uspomene. — Suze udovačke. — Cosmopolis. — Hrvatska Antologija, umjetno pjesničtvo starijega i novijega doba. — U našoj domovini prije trista godina. — Drevnost nekadašnjih hrvatskih naseobina u Grčkoj. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 1. travnja 1893.

Br. 13. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Krvave uspomene.

Epska pjesan.

IV. Pjevanje.

(Nastavak.)

Sunce žarko na istoku sinu,
A družba se okupi na v'jeće;
Prvi zače stari Alaj-beže:
— Sinci moji, junačka vam majka
Sretna bila, kad vas porodila,
Junački smo mejdan održali,
Ali n'jesmo pob'jedili, djeco;
Omer-paša ljutu vatru sipa,
Klonule su kule i bedemi,
U gradu nam opstanka ne ima. —
— Dobro, beže, koljeno starinsko,
Zaleti se Kapić Ibrahime, —
Ja ću krenut prema Grbavici,
Iza ledja proći Seraskeru,
U Jezeru spreman Redjić čeka
Sa Kedićem i ostalom vojskom.
— A mi ćemo ostati u gradu, —
Vatreno će mladi Selim-beže,
Da se ne bi narugao paša,
Da j' u prazno unišao Jajce.

Kad je družba u vijeću bila,
Začuše se puške i topovi,
Marijan je s četom navalio
Iz gorice na odjele zadnje,
Nemilosno isjekao straže.
Hajduci su vični vojevanju,
Crna gora mila im je majka,
Gusto grmlje, mekano okrilje,
Duga šarka promašiti ne će.
Slušao je Selim napregnuto,
Svaka puška ranila mu srce,
Strah ga bilo za miloga pobra,
Ta kako bi mladjan utješio
Svoju milu golubicu Maru,
Da se vrati, a da pobro padne!
— Braćo moja, evo zgodna časa!
Sa družinom mladjan Marijane,
Pobratim mi od malenih nogu,
Na zadnje je udario straže.
Znam ja, da je šačica junaka
Slaba pomoć proti sili b'jesnoj;
Al i tako bliži se trenutak,
Gdje će trebat sudbu otkrojiti
Našem rodu, našem zavičaju:
Ili uspjet ili izginuti.
Čujte, kako gora odjekuje,
A ja plamtim, ja sam željan boja.
Udarimo, složno i odvažno!
Carska vojska bit će pobunjena,
Misleć: silna da nam pomoć ide.
S dv'je će strane vatra se oborit,
Smesti će se, uzburkat nizami:
Evo glave, pobjeda je naša! —
Dahnu tiho mladjahni Selime,
Nasmija se družba u okolo:
— E moj beže, mladjahni Selime,
Ko zna, kakvu učinili varku,
Pa recimo da i nije varka,
Ali sjutra svaki krst bi reko,
Da su oni Omer-pašu strli!
Teško bilo Selimu pri duši,
Ta on sam bi junak poletio,
Da pomogne milom pobratimu,
Ali kud ćeš samcat u kreševo?
Za malo se smiri puškaranje,
Jer hajduci natrag se povukli,
Šta će jadni, kad pomoći nema?
Od ponoći d'jelila se ponoć,
A Kapić se sastajao s gradom.
Mislio je, ne vidje ga niko;
Već se hrabar junak veselio,
No kad stupi br'jegom Otomaljskim,
Sustiže ga paša Derviš-paša.
U Derviša na okupu vojska
Do četiri tisuće vojnika,
I tisuća ljutih Arnauta,
U Kapića nema ni tisuće,
Jer se družba putem rasijala.
Iznenada Derviš navalio,
Kao munja iz vedroga neba,
Plavio se mutni Gjulisare,
Ali za čas porumenje mutan.
Ko lav stajo Kapić na mejdanu,
Krvave mu do lakata ruke,
A uz njega obrana družina,
Drug za druga ne žali života;
Borili se tri bijela sata,
Dok ne puče diljka okovana
I Kapića sastavi sa zemljom.
Pade junak u zelenu travu,
Izginu mu družba odabrana,
A ostalo sadje u ravninu
Pred bijesnom iz topova vatrom.
Derviš-paša zauze vrhunce
Po Jezeru čete utvrdio.
Kada začu mladjahni Selime,
Kakvo zlo je Ibrahima stiglo,
Skupi braću hrabrene junake.
Pa im junak bolno progovori:
— Braćo moja, kob je otkrojena,
Nepravda je nadvladala pravdu,
Tako vam je na ovome sv'jetu
Nit je prvog ni posljednjeg puta.
Nepravednik žive i uživa,
Pravedniku opstanka ne ima.
Bosno moja, slatki zavičaju,
Tudjinsko će kopito te gazit,
Tudjin će ti otkrajati pravdu,
Djeca tvoja, hrabri sokolovi,
Tudjinsko će crno roblje biti,
Pa zar i mi da budemo roblje?
N'jesu naše za okove ruke,
Niti nas je odgojila majka,
Da nas izrod u Carigrad vodi!...
Braćo mila, izginimo slavno,
A iz naše krvi prolivene
Neka niknu crni osvetnici.
Ako li su odbrojeni dani,
Našem rodu, našem zavičaju,

Onda, braćo, čemu da živemo?!
U boj za mnom, ko je srca hrabra,
Kome nije žao poginuti.
Imam i ja na srdašcu tajnu,
Slatku tajnu nikom ne poznanu,
Ali u smrt domovina zove,
Hrabré svoje zove sokolove.
Za mnom, braćo, izginimo slavno,
Preko mrtvih neka paša udje
Pa nek vlada drvljem i kamenjem
I pustijem pragom i ognjištem.
Svi ko jedan sablje istrgoše,
Pa se bratski braća izljubiše,
A kad danak na istoku svito,
Prestadoše grmjeti topovi.
Mače paša prema gradu vojsku,
Zametnu se krvavo kreševo.
Selim srće u boj nemilosno,
Ko da dragu zaigrao glavu,
Selim srće, a družina za njim,
Kroz redove širok put si krče;
Gleda paša iz čadora bijela,
Čini mu se, angjeli su sišli,
Svu će eto isjeći mu vojsku.
Dršće paša, pomahnito gnjevan,
Goni vojsku bičem i handžarom.
Šta se bojiš, ljuta kropijo,
Eto pada jedan za drugijem?
Prvi pade mladjahni Selime,
Desnicu mu tane prohujilo,
Jošte manu sabljom demeskinjom,
A kad klonu junačka desnica,
Lati sablju u lijevu ruku,
Kuda prodje, ruši i obara,
Dok ne klonu konj mu od mejdana.
Žarko sunce, vidjelo si, je li?
Ti bar kazuj mladom naraštaju,
Gdje junaci kao kaplje mladi
Drug za druga usijaše glave.
— Povežite roblje i ranjene!
Grmnu paša kao tigar ljuti.
— A sad odma ključe mi od grada!
Navališe b'jesni na bedeme,
Al nit puče puška okovana,
Niti s'jevnu handžar ubojiti,
Prazno Jajce Omer zauzeo. —

(Nastavit će se.)

Pričica o probodenom srcu.

Iz primorskoga malogradskog života.

Jednog nedjeljnog popodneva u korizmeno doba vršio se obred „križnoga puta“ u staroj franjevačkoj crkvi. — Već od par dana rominja pramaljetna kišica. Nad morskom pučinom nadvili se sumorni, magleni oblaci, što ih tek danas jedva gdjegdje počeo da probija veseli tračak blagoga sunašca. Nu i kraj sve tmore izvana ipak je u tom božjem hramu tako toplo srcu i volji! Kamogod upreš okom, svaki ti se kutić voljko smiješi dobro poznatim, prijatnim crtama. Ti svetci u okolo otvoreno te gledaju, ljupko i pouzdano, kao stari znanci. Imade medju njima i mrkih čela, ozbiljnih pogleda, a uzriješ i po koje smiješljivo obličje; ali svi do slijednjega motre nekuda familijarno okolišni svijet. A ovaj im opet vraća pouzdane, ako i trenovite, zeru površne poglede, baš kao i domaćim poznancima. Svetci motre i šute, navijek jednaka lica, a djevojčice našega gradića, što ih je svaka jur po koji griješak i nehote povjerila komu to od njih, neograničeno se pouzdaju u njihovu uzornu šutljivost.

Nemirne noške nestašno kopkaju po starim, junačkim grobnicama pod *korom,* kojih se gordi grbovi nemoćno podaju prašini novoga doba, te ih ona očevidno izjeda. Lavlja griva, zmajevo krilo, turska glava na vitu koplju s tankim poput jegulje perčinom, što no joj zub vremena odavna izglodao obličje ća do temelja, — sav taj historijski, nijemi svijet čami u doboku snu ispod tanahnih, lepršavih skutova mlada svijeta. Nu od tih kamenih stvorova, — o da im živa oka! — ni zere zlobe ili pogibli po taj laki, života željni svijet. — Čudna li jada, da ti mramorni svjedoci razvežu nijeme svoje usne!

Mljedan sunčani tračak zaviri nerazmuljivom izvjedljivosti u starinski hram. Tajinstvenim osmiješkom zabljesnu kroz vijugave kolute tamjanova dima, ušulja se u tamne kutiće lakomnih poklonika, pa iščezne iznenada, kao što bješe i bljesnuo, — tiho i bez izražaja, te ne znaš, što htjede, da kaže — — —

U kutić jedan, na staru bršljivu klupu, niti sunčani zaluta tračak, niti se izvjedljivo zagledava oko. Obilni oblici starinske gradje podaju mjesta jedva dvoma. O taj mračni kutić ne otimlje se ni kršćena duša, ni ista starost, svjetla željna svome oku, što izgara. Tude redovito zaprema mjesto suhonjavo žensko čeljade, u skromnoj, tamnoj haljini, što no je odavna u zaborav smetnu hrli točak dnevnoga ukusa. Iz blijeda joj lica bliješte krupne, crne oči zatomljenim sjajem. Kose si na glatko počešljala i povila crnim, svilenim rupcem. I tako to lice gotovo bez okvira u velike naliči svetačkome kipu.

To čeljade nije još posvema staro, ali se pričinja dapače i drevno. Imade sudbinom osudjenih obličja, što traju i svršavaju uvijek najednako, bez traga radosti ni tuge, nijema za svijet, i kamena, poput mumija i kipova.

— Pa ipak kako srdačno i svijesno ulazi ona preko praga božjega hrama, kako voljko sjeda u svoj zakutak, pa moli, žurljivo, toplo i pouzdano, upirući oči u milovidni kip matere Božje na glavnome žrtveniku!

Po treći put zaori konačna pjesma:

Hvaljeno budi po sve vijeke — —

Posljednji zvuk pjesme i orgulja rasplinu se u mirisnu zraku. Ljudstvo se pokrenu prema vratima. Tko se križa, tko izmjenjuje pozdrave, a tko opet popravlja pobrkano odijelo. Kad je već crkva gotovo prazna, u one svečane trenutke namah nakon bogomolje, prekrsti se starica, zaklopi svoj omašni, bakrom okovani molitvenik, pa izidje lagašno, opreznim, nekud poskočljivim koracima, što no te iz daleka podsjećaju na žurno plaženje želve.

— Ah, gledjte staru Gjorgju! — šapnu mladjahna djevojčica pred crkvom, dok je starica prolazila.

— Alaj je i ta negdje dodijala Bogu — prihvati druga.

Podalje od njih stajaše poznati domaći satirik, stari mladić Nadalin, što no je staru Gjorgju upravo prošlih poklada zgodno prikazao u slavnome prohodu krabulja. Pridesio si i isto njeno odijelo, oponašao i isti hod, pa upotpunio prikazu čudnim oznakama: prihvatio staru, popucalu gitaru, a na ledja prevjesio ogromnu kartu srčeva asa, probodena strjelicom. — U njega je veoma tanko uho i osobita volja razgovoru. I on poču ovu opasku, pa će pošaptati djevojkama:

— Da nadoveže sve izmoljene krunice, stara gitara, premostila bi lako more do otočja!

Starica poču na to iza sebe oglasan, srdačan smijeh. ali se ne i obazre. Ona je jur odavna navikla, da je posvuda prati nerazumljiv žamor i smješkanje. Jednako mirno i spokojno prodje ona svoje navadne šibe, da se u ostatku dana pripravi i ojača za budući težatnik, kad no će morati da služi svoj težak svagdašnji hljebac, pletući i šivajući za rugavetne cijene. Tako se ona već odavna proturava kroz nemili život, bez roda i prijatelja, nikome na teret ni spačku. Pala med svijet poput makova zrnca i sklonila se u najnižu rupicu. — Pa eto! ni tude je ne štedi oštra domaća satira.

* * *

Ubraja se već u davnu historiju, kad no je stara Gjorgja ostala siroče bez oca i matere, u stare bake po mlijeku. Otac joj zaglavio na moru, a mater ubio čemer i uboštvo. Još po namjeni pokojnoga oca podje mala u školu, a poslije ju baka kao potpuno jur siroče dade u nauk švelji susjetki Gašpri. Kad se je djevojče izučilo zanatu, poče šivati u kući, a na mahove i kod stare *parone,* kako se kada namaklo posla. Živjela samodruga s bakom pod krovom uske dvokatnice, kakovih, nalik kulama, imade mnogo u gornjem, najstarijem kraju grada. Čitav stan — mračna sobica iza tijesne kuhinje. Unutra zaudara po čadji i po nekoj osobitoj zdusi, što se uvriježi, kad ista čeljad dugo vremena stanuje na tijesnu selištu. A starica očekivala tude smrt već preko dvadeset godina. Zgrbila se od bolesti, kostobolje i kašlja, pa je već od desetak godina nije ponijela tvrda zemljica. Starica čami, moli i sveudilj uzdiše za slavom nebeskom. Od nekoliko godina suze joj oči neprestance, i vid joj pofalio, Bog znade, da li od davna plača ili davne bolesti. S toga nije čudo, što je starica mrzovoljna i zanovijetna maloj Gjorgji, koja je vjerno pazi i nastoji, otkako se pamti. Mukotrpan je tude njezin mladjahni život! Ustaje u cik zore, robota oko kućnog posla, pa onda sjeda za svoj ropski šivaći stolčić kraj prozora, i bocka, bocka iglicom sve do sutona, motajući u svojoj ludoj mladoj pameti uzahne, djetinjske misli. Pogled joj se otuda krili preko krovova donjega grada, i zahvaća krpicu mora, što bliješti na suncu poput srebrena jezerca. Tamo se odrazuje smjer vjetra po igri valova, odanle se pojavlja slut sjutrašnjeg vremena iz boja i prizračja zapadnoga nebišta. A to gatanje u velike zanosi mlado djevojče: hoće li biti zgode za blagdanju šetnju, za večernju, hoće li se krenuti sjutrašnja procesija. U takim zgodama se na časak izmakne ispred bakina oka. S tih pohoda donosila mladica u tmurni dom slatke uspomene izrazitih slika i dojmova i čudnovato neko čuvstvo čarobna umora, što bi joj oživljalo čamne trene slijedećih dana sve do nove zgode.

Jednom, u početku suha i topla listopada, sjedjela tako Gjorgja kraj svoga posla pri otvorenu prozorku. Baka hropljivo diše, a stari domaći mačak jednolično prede na sunčanoj traci. Popoldanje se nebo sjajno modri, gdjegdje po koji kao perce lagan oblačak zapliva njime i rastapa se za čas poput slučajne pjene na glatkoj pučini. Tako se upravo javljale i rastapale sitne spomen-sličice u djevojčinoj duši. — Odlazak očev u nepovrat, suze i zagrljaji, kao u magli, pa bolest materina, teški njeni uzdisaji, i smrt, babe u crnini, duplijeri i sprovod. Onda pusta osama kućna kraj školske dragote, pa bučno šveljačko društvo u *parone* Gašpre. Osobito ovo strogo stezano, ali ipak zavodljivo društvo! Od njeg počimlju spomen-sličice bivati jasnije. Kako se slatko — na pola zlobno, a na pola nestašno — čavrljalo tude o dnevnim tricama, pazarilo vrućim novicama, pod kraj dana, u sumračju, ili pri zimnjoj luči pričale strašljive pričice o sablastima i vukodlacima, o vilama i utopljenicima, da su ti se kose ježile i trnci te podilazili! A kraj toga ti neprestance druževno i nekuda toplo, sigurno pri duši! — Otada potječu i one kratke nedjeljne šetnje cestom uza gričje, miris ranih ljubica pokraj ubavih visibaba, plavilo svilenastoga kuša i zlatilo opojnoga smilja. Kako nevina slut značenja i svrhe života probija iza tih prvih zrenja prirodne dragote —! — —

Djevojče uzdahnu i kao da osjeti smožan i okrepljiv miris sazrele prirode. Kako ljubazno zanjiha lagašan lahorac vršcima sitna bosiljka na prozoru, — i zamirisa njime. — — — Najednom zamnije sprijeka, čini se, iz doma susjetke Gašpre, tanak, umiljat, tugaljiv cilik gusala. Divna li čuda u tom zakutku s cilika gusala! Mala je kadikad — rijetko, veoma rijetko, — znala počuti odnekale iz nezamijetljive daljine slab ćurlik flaute, a da mu nikako ne uzmože razabrati melodije. Al ispod čije to ruke sada iz bliza izmiliše ti sladjani, dosele nečuveni glasovi domaćeg napjeva:

Oj košutko, crna oka,
Tanka boka, a visoka — — —

Često je tako budućih dneva isti napjev silio to bledjahno djevojče, da svojim krupnim, crnim očima uhadja za njegovim ishodištem. Konačno zapazi jednom na prozoru *parone* Gašpre snatrivo obličje mladića. Kestenjaste mu se vlasi poput živa okvira svijaju oko izrazita lica, što no ga jedva ponio pahuljast brčić. Jamačno nije to ni *artižan* ni trgovac. Mala pogodi s prve, da je to djak

*

— *školan,* — što se od nedavna valjda nastanio u susjede Gašpre, pokle bješe otpočela *škola* u tome godištu.

Čarobne li riječi *školan* u našem gradiću! Važna to čeljad, ti mravci božji, što po dva puta na dan hrle ulicama na glas svoga zvonca, sa svežnjem knjiga pod pazuhom, od žurbe rumenih i živahnih lica. Ta ponosita, zdušna četica, što više puta u godištu javno koraca pod svojim čarnim barjakom uz pratnju mračnih, s veće česti očalima zavješenih profesorskih lica, koliku li nadu, koliku budućnost ne goji u svojim redovima! Svi to razumiju, ili bar ćute. S toga im saučešća na pregršti: u počitljivu pogledu djeteta, u živu drhtaju djevojačkog srca, u susretljivu žmirkanju starca. A oni i umiju jariti općenito zanimanje i bučnim svojim, skrivenim zabavicama i kasnim *serenadama,* i milom vile pjesnikinje i silom pošte bezimkinje. Pa i ako se zlosrdnu kadikad brižne majke i strogi oci, opet ih vole i žale, iskreno žale s polovične strogosti profesora *greke* ili *latine,* i pomiluju, kadagod se prilika desi. Čitav grad se dnevice i nehote ozire na njihovo živovanje, računa dnevnu dobu po jeku njihova zvonca. Tako je bilo od zasnutka, tako i danas.

A kako se tek godi maloj Gjorgji, kad joj se sukobi oko s pogledom susjednog školana! Strah je i stid obuzeše, pa se za dugo opet ne usudi pomoliti na prozor. Al se medjuto razmahala zima svojim vjetrovima, pa ti je čisto toplo oko duše, uzrijeti novo ljudsko lice, kad samotuješ. Desilo im se valjda obadvoma jednako, te se stadoše često puta sretati očima. Mladome se djevojčetu eto umnožalo društvo. Koliko laglje i žurljivije bockaše ona odsele svojom neumornom iglicom, koliko sladje bijaše joj zalagati svagdašnji mučno sticani zalogajak!

Bila svečana zornica u staroj franjevačkoj crkvi, u zoru dneva začeća Matere Božje. — Baka uvijek naganjaše unuče, da po starom običaju redovito polazi crkvene svečanosti, te je s toga i jutros mala podranila i s Klarom susjetke Gašpre pošla na zornicu. Stari hram, obilno obasjan svečanim svjetlom, orio jednoglasnom pjevankom u znak poroda nazarenskoga čedanca, u slavu zore ljudskoga spasa. Usred žive molitve srazi se Gjorgjino oko s vatrenim pogledom mladoga guslača. Djevojče prestade zanašati bogoljubna slava, pijev joj zamre u grlu, poniče i ne podiže više očiju sa svoga molitvenika. Istom na putu do kuće — dan se tekar otimao noći — opazi opet onaj isti pogled, i nešto je sladjahno, do tada nepoznato ogrije oko srca, do dna duše. Osjeti nešto samosvojna i jaka, nešto golema u svojoj nutrinji, zažar iskre rana mladenačtva, s koga se stalno naglo pomalja slutnja i spoznanje budućega života, njegove sadržine i cijeli. A kao u odgovor tome stade slijedećih dana ozvanjati sprijeka čeznutljivi napjev:

Gine, vene srce u menika! — — —

Nepomično i pobožno kao svetu pjesan nepoznate nade slušaše ona po prvi put te zvukove, pa iznenada, ne znajući ni sama, za što, — uze tetošiti oko bake, zagrli je žestoko i tisnu vruć, dug cjelov na njene nagužvane, suhe usne, — i zastidi se mahom. I nastadoše dnevi puni sadržaja, obilni sitnim opažanjima, živi sa strastvenih kucaja mladenačkoga srca. (Svršit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Još više je zanimao romanciera razgovor sa samim „doktorom“, genijalnim Brancadorijem, koji nije znao ni čitati ni pisati. Ali on bijaše sačuvao živu uspomenu na svoje stare goste, pa kad bi kome povjerljivo govorio sred svoje kuhinje, kojom se je puno ponosio, kazivao bi čudnovate pričice rimske iz svoje mladosti. Njegove kretnje nepismena čovjeka, sasvim primjerene oblicima stvari, njegov pomični obraz i njegov toskanski govor, taj nježni govor, što umekšava u *h* svako tvrdo *c* izmedju dva samoglasa, podavahu njegovu pričanju taki ukus, da bi pobudalio za njim svatko, koga zanima lokalna istina. Osobito u jutro, kad bi jedva tko bio u gostionici, rado bi ostavljao svoje ognjište, da se malo načavrlja; za to je Dorsenne, odlazeći iz palače Castagna, kazao svojemu kočijašu, da stane kod *Marzocca,* u nadi, da će mu stari kuhar na svoj način ocrtati povjest Ardeine propasti. Brancadori stajaše upravo uz komptoar, gdje je sjedjela njegova nećakinja gospodjica Sabatina, dražesno florentinsko lice s malo odugim podbradkom, malo oširokim čelom, malo kratkim nosom, zavinutih usnica, velikih crnih očiju u žutkastoj puti i s valovitom kosom, opominjući živo svojom pojavom na tip-miljenac prvog Ghirlandaja.

— Doista, ujače, — reče ta mlada djevojka, opazivši Dorsenna, — kamo ste metnuli list, što je donesen za princa?...

U Italiji je svaki stranac princ ili grof; iskrena prostodušnost, što je ondje u običaju, podaje ustima, dok izgovaraju te naslove, ljubežljivost, koja najčešće puta nije proračunana. Nema zemlje na svijetu, gdje bi vladala dražesnija i istinitija familijarnost izmedju pojedinih slojeva; Brancadori to dokaza odmah, nagovarajući svojima *„caro lei“,* to će reći: „dragi moj“ onoga, koga je njegova nećakinja netom okitila krunom. On stade kopati

po žepovima svojeg haljinca od alpaca-vune, što ga nošaše nad kuhinjskom pregačom, i povikne:

— *A testa bianea spesso cervello manea*...[1] — Stavih ga u džep svojega kaputa, da budem sigurniji, da ga ne ću zaboraviti... Preobukao sam kaput, jer je zavrućilo, pa sam ga ostavio zajedno s listom u stanu...

— Poslat ćete po nj poslije ručka, — reče Dorsenne.

— Ne, ne, — odgovori djevojka ustajući, — nema dva koraka donle, pa ću potrčati po nj. Donesao ga je vratar palače, gdje Njihova Preuzvišenost stanuje, rekavši, da ga moramo odma predati...

— Pa dobro, potražite ga, — odgovori Dorsenne, ne mogavši suspregnuti smiješka, kad je čuo, kako veliča njegovu kuću, pošto je prije osobu uzveličala. — Ja ću ostati, da se razgovaram s doktorom, čekajući, da mi dade jutrašnji recept, to jest jestvenik... Pogodite, otkuda dolazim, Brancadori? — doda, znajući, da će najprije probuditi znaličnost, a onda brbljavost kuharovu; — iz palače Castagna, gdje će se sve rasprodati...

— Ah! Per Bacco! — klikne Toskanac s očitom boli na starom pergamenskom svome licu, koje se četrdeset godina pržilo pri vatri uz zdjele; — ako to pokojni knez Urban vidi na drugom svijetu, srce će mu puknuti, prisižem vam... Posljednji put, kad je došao ovamo na ručak, bilo je o Josipovu, bijaše mi rekao: „Načinit ćete mi tortice od voća, Egiste, kake smo jednoč jeli s gospodinom d' Epinayem, gosp. Clairinom, Fortunijem i ubogim Henri Regnaultom". I bio je zadovoljan. Popostade, rekavši mi jošte: „Egiste, lako da odem pod ledinu! Imam samo jednoga sina, ali mu ostavljam šest milijuna i palaču. Da je to Gigi, bio bih manje miran, ali Peppino..." — Gigi bijaše drugi sin, stariji, koji je umro; bijaše veseljak, dolažaše svaki dan ovamo, u vrijeme, kad su ona gospoda dolazila, krasan dečko, ali ništarija!... Trebalo ga čuti, gdje pripovijeda o svome posjetu kod Pija IX., na dan, kad je obratio nekog Engleza. Da, eccellenza, Gigi ga bijaše obratio, posudivši mu, u zabuni, umjesto romana neku svetu knjigu. Taj Englez uze knjigu, čita je, čita odmah drugu, treću i pokatoliči se. Gigi, kojega nisu rado gledali u Vatikanu, poleti gore, da se pohvali tim činom pred svetim ocem. Gledaj, sinko moj, — reče Pijo IX. — kaka sredstva katkad naš dobri Gospodin Bog upotrebljava!... Ah! Taj bi ih bio bar potrošio u veselju, te milijune, ali Peppino!... Ovaj ih je sve potratio na potpise. Pomislite, ime princa d'Ardea, to vrijedi novaca! No, on igra na burzi, izgubi, opet igra, opet izgubi, i eto ga, gdje potpisuje mjenicu za mjenicom... I piši, piši i svaki put, kad krene perom, kao ja svojom olovkom, samo šta ja ne znam potpisati svojeg imena — poleti desetak tisuća, dvjesta tisuća franaka u svijet... A sad mora da ostavi svoju kuću, da ostavi Rim... Šta da tu radi, pitam vas, eccellenza? I tresući glavom nastavi: „Treba da u tudjini opet steče imutak..." Mi tome velimo na toskansku: „Tko protepe zlato rukama, ići će ga tražiti nogama..." Ali, evo se Sabatina vraća. Opravila je svoj posao, okretna kao mačka...

Neprispodobiva mimika toga dobričine, njegove poslovice, lijepa sprema običaja, koja se isticaše pri uspomeni na svetkovinu svetog Josipa, za koje sve gostionice nose sakramentalni natpis „biquè", riječi satiričnog Pija IX., izgovorene naglaskom staroga pape, osobito preklinjanje baštinika Castagnâ, koji neprestano potpisuje i potpisuje, krupno crtanje njegove propasti, pri tom vrlo istinito — sve to u njegovu pripovijedanju razveseljavaše Dorsenna. Poznavao je dosta dobro talijanski jezik, te je mogao shvatiti sve neprevodive finoće u jeziku toga čovjeka iz naroda. — No nije li čovjek uvijek iz naroda, ako je iz Fiorenze? — I Dorsenne se još smijaše, kad se je ukazala „madona u oštećenom fresku", kako običavaše katkad nazivati djevojku, koja mu pruži listovni zamotak; pismo na njem promijeni u čas Dorsennov smijeh na usnama u nepritajeni oprečni izraz. On oturi rukom jestvenik, koji mu stari kuhar pružaše, i reče naglo: — Bojim se, da ne ću moći ostati na ručku... — Na to doda, otvorivši list: — Ne, ne mogu, s Bogom. — I on ode tako očito zbunjen i uzbudjen, te su ujak i nećakinja izmijenili pogled sa posmijehom. Ti pravi južnjaci nisu mogli pomišljati, da bi mlad i lijep čovjek poput Dorsenna imao drugih briga do briga srca.

— *Chi ha l'amor nel petto*[1]... — reče signorina Sabatina.

— *Ha lo spron nei franchi*... doda ujak.

Ta naivna poslovica, što poredjuje udarac, koji se daje ostrugom u bok konju, oštrici, što nam ju ljubav zabada u grudi, nije vrijedila za Dorsenna. Ipak ne bijaše primjena te poslovice sasvim kriva u ovoj zgodi i romancier ju je sebi tumačio na svoj način, samo u drugom obliku, ponavljajući duž Sikstinske ulice, obasjane suncem, što je još uvećavalo njegovu uzrujanost: — Ne, ne, radi toga se ja ne mogu miješati u tu stvar i to ću mu reći glasno i jasno... — I on uze opet list, koji ga bijaše tako naglo uznemirio, još jače nego ona dva prva iskušenja ovoga jutra. Ne bijaše se prevario, prepoznavši na omotu pismo Boleslava Gorke; evo kakim izrazima, strašnim u tajinstvenosti ove situacije, bijaše sastavljena ova kratka vijest:

„*Znam toliko, da ste mi prijatelj, dragi Juliene, i toliko poštujem vaš kavalirski i tako čisto francuski značaj, te sam odlučio, da se obratim na vas u posve tragičkoj zgodi svojega života. Treba da vas vidim odmah i ja vas čekam u vašem stanu. Poslao sam ovaki list u Lovački klub, jedan knjižaru na Korzu i jedan vašemu antikvaru. Gdjegod vas nadje moj poziv, ostavite sve i*

[1] U bijeloj glavi često mozga nema.

[1] Tko ima u grudima ljubav, ima o boku ostrugu.

dodjite. Spasti ćete mi više nego život. Radi razloga, koji ću vam napomenuti, moj je povratak posve tajan. Nitko, čujete li, ne zna za nj, do vas. Ne treba da više pišem tako stalnomu prijatelju, kakav ste vi, koga srdačno grlim. B. G."

— Perfektan čovjek! — ponavljaše Dorsenne, stištući taj list sve većim gnjevom. — Grli me srdačno!... Ja sam njegov najstalniji prijatelj... Ja sam viteškog, čisto francuskog značaja, jedina osoba, koju on štuje!... Za kaku će me strašnu neugodnu poruku zamoliti, da umjesto njega učinim? U kaki će osinjak tražiti, da se bacim, ako me već nije bacio?... Poznajem ja školu tih ljudi. — Medju nama se radi o životu i smrti, je li? Učinite mi uslugu!... Oni vam smetaju način života, kradu vam vrijeme, ukapaju vas u tragedije, a kad im velite: Ne, — tako, odlučno — optužuju vas egoizmom i izdajstvom!... I ja sam tu kriv. Za što sam slušao njegove pouzdane govore? Ne znam li to već kroz godine i godine, da je čovjek, koji ti pripovijeda tajne svoje ljubavi, a ne poznaje te više nego ti njega, ništarija, komedijaš ili ludjak, sve troje često puta. A s ništarijama, komedijašima i ludjacima ne može čovjek da ima posla... Ali eto. To me je zabavljalo u početku, kad mi je stao pripovijedati potankosti svoje spletke, *ne spominjući osobe,* kako to oni svi s početka čine. Zabavljala me je još i njegova okretnost, s kojom je došao do toga, da mi spomene osobu, ne povrijedivši pri tom ono, što ljudi iz svijeta zovu čast. Pa mi reci, da žene u to vjeruju, u tu čast, u tu diskreciju!... A onda to bijaše najstalnije sredstvo, da smijem, kad hoću, zalaziti u kuću gospodje Steno i približiti se Albi. Sve mi se čini, da ću skupo platiti svoje rimsko skitanje... Vidjet ćemo. Ako je Gorka Poljak, ja sam Lorenjanin. Ima i o našem imenu poslovica, pa mi taj baštinik kastelanâ ne će ništa počiniti, šta ne će biti meni po volji, ni mrve više.

S ovakom zlovoljom i odlučnošću dodje Julien do vrata svoje kuće. Ako taj stan i ne bijaše palača, kako je veličala signorina Sabatina, ne bijaše ni banalna moderna kasarna, kake se danas umnažaju u novome Rimu, kao i u savremenom Parizu, mladom Berlinu i u stanovitim ulicama Londona, što su u zadnje doba otvorene spram Hyde-Parka. Bijaše to stara gradjevina, okrenuta pročeljem na trg Trinità-dei-Monti, na uglu ulice Sikstinske i Gregorijanske. Premda bijaše spala na jednostavnu, više ili manje gradjansku najamnu kuću, ipak se spominje u nekim „vodičima", pa ima i ona, kao svi kutovi starog Rima, slavnu umjetničku legendu. Mali stupovi na predvorju, što je pred kućom, dadoše joj ime *Tempietto,* ili hramić, pa je tu nastavalo više lica, koja su mila pismenim ljudima, počevši od paysagiste Claude Lorraina pa do pjesnika Françoisa Coppéa. Dva koraka odatle, gotovo sučelice, življaše Poussin, a blizu tu umre jedan od najvećih modernih lirika engleskih, Keats, onaj John Keats, čiji se grob takodjer vidi u Rimu na onome groblju, gdje strši Cestijeva piramida, a na grobu mu melankolični napis, što ga bijaše sam sastavio:

Here lies one whose name was writ on water...[1]

Rijetko je bivalo da ne bi Dorsenne u sebi ponavljao, vraćajući se kući, prijevod ovog napisa, što ga bijaše pokušao ovim lijepim stihom:

Ci-gît un dont le nom fut écrit sur de l'eau...

ili bi govorio, ako bi bila večer, ovaj ljupki ulomak iz *Intimités,* zdrav i tužan poput dna Leonardova platna:

Le ciel se nuançait de verte tendre et de rose...[2]

No ovajput unidje u kuću mnogo prozaičnijim načinom. Na vratara navali poput ljubomorna muža ili progonjena dužnika:

— Pa vi dadoste nekome ključ, Tonino?...

— Ma, eccellenza, g. grof Gorka mi reče, da ste ga zamolili, da čeka na vas kod kuće. — odgovori starac s plašljivošću, koja izgledaše još smješnija poradi oblika njegovih sijedih brkova i bijele bradice, što je od njega činilo karikaturu pokojnog kralja Viktora Emmanuela. Bijaše služio pedeset devete pod *Galantuomom,* pa je i na taj način iskazivao počitanje solferinskog veterana onoj slavnoj uspomeni. Njegove uvijek prestrašene oči okretahu se sa stravom pod grenadirskim obrvama, pri najmanjoj zabuni i on ponavljaše: „Jest, da ste ga, eccellenza, zamolili, da čeka na vas...", dok se je Dorsenne uspinjao po stubama, preskačući sve četiri po četiri, govoreći glasno samomu sebi:

— Sve perfektnije... Ali taj put prelazi familijarnost sve granice, i gotovo tim bolje. Odmah ću se u početku pokazati tako nezadovoljan i snebiven, da će mi biti sasvim lako uskratiti tomu indiskretnomu čovjeku ono, što me bude zamolio...

Ulazeći tako u gnjev, oboružavaše se Julien unaprijed protiv slaboće, koju poznavaše i koja kod njega nije dolazila od nedostatka volje, nego od prevelike osjetljivosti za uzroke i poluge, što su pokretale osobe, s kojima bijaše u dodiru. Jedva bijaše otvorio vrata, kad osjeti opet jedanput, da ništa ne može tako raspršiti srčbu, kao što izvjedljivost. Njegova se izvjedljivost zaista odmah probudi vrlo prostom sitnicom, ali koja pokazivaše, u kaku čudnom stanju bijaše Poljak doputovao: njegov nécessaire, ogrtač i šešir ležahu na stolu u predsoblju, još bijeli od željezničke prašine. Bijaše očito, da se bacio iz Varšave upravo na trg Trinità-dei-Monti. Kaka žrtva besvjesne strasti! Dorsenne već nije imao kada da se pita, ima li tu nazočnost duha, da sastavi način, kojim će da kratko osiječe familijarnosti svojega čudnog posjetnika. Na buku, kad su se otvarala vrata predsoblja, bijaše Boleslav skočio i već spopade obje ruke došljaku, kojemu bijaše silom provalio stan. On mu ih stiskaše. Posmatraše ga grozničavim očima, očima, koje nisu već ure i ure spavale, i mucaše povlačeći ga u mali salon:

[1] Ovdje leži jedan, kojemu bi ime upisano u vodi...

[2] Nebo se preljevalo nježnim zelenilom i rujem...

— Eto vas, Juliene, eto vas!... Ah! hvala, što dodjoste na moj poziv i tako brzo!... Dajte da vas pogledam, da se uvjerim, kako imam prijatelja kraj sebe, nekoga, u koga vjernjem, s kim mogu govoriti, na koga se osloniti... Da je moja osamljenost dulje potrajala, kunem vam se, bio bih poludio..."

Premda je ljubavnik gospodje Steno pripadao onoj vrsti razdražljivih ljudi, koji pretjeravaju uvijek i najiskreniji izraz svojih čuvstava nesvjesnom nekom strastvenošću u riječima i kretnji, ipak se na njegovu obrazu ocrtavala preduboka uzbudjenost, a da ne bi čovjeka potresla. Julien, koji ga bijaše vidio pri odlasku, prije tri mjeseca, tako vesela i gotovo sjajne ljepote, bijaše ganut, videći, kako se bijaše promijenio za toga kratkog odsuća. Bio je on još svagda isti Boleslav Gorka, glasovit svojom muževnom ljepotom, divan, tako fin i tako krepak stvor, na kojem se vidjela vjekovna starina aristokratskog roda. — Grofovi Gorke pripadaju onoj starinskoj kući Lodzia, s kojom su spojene tolike sjajne poljske obitelji: Opaleniec-Opalenski, Bnin-Bninski, Ponin-Poninski i mnogi drugi. — No njegovi obrazi pod dugom smedjom bradom crljenkasta odsjeva bijahu mršavi, silna umornost vidjela se na vjedjama, koje kao da bijahu pocrnjele od bdjenja, na ploštini upala obraza, na nozdrvama, koje izgledahu zafrknute, na puti, koje otmena bljedoća prelažaše u sivkaste pjege. Tragovi putne prašine na tom licu još su povećavali krutu promjenu. Pa ipak je prirodjena otmenost njegove fizionomije i njegova tijela podavala neku dražest toj umornosti. U krepkoj i neslomljivoj zrelosti svojih trideset i četiriju godina prikazivaše Boleslav tip muževne ljepote, koja je tako savršena, te odolijeva i najtežim kušnjama. Prekomjerna uzbudjenost i raspuštenost, čini se, kao da ove ljude samo kiti novim čarom; pa stoji da je u duhovitom uresu spisateljeve sobe, medju tom gomilom knjiga, fotografija, gravura, slika i likova ta prikaza čovjeka, kojega su grizle ljute boli ljubavne strasti, sadržavala neku poeziju, spram koje Dorsenne nije mogao ostati neosjetljiv. Uzduh, zadahnut ruskim duhanom, i modruljasti dim, što se sobom vio, opominjaše, kako je prevareni ljubavnik nastojao zabaviti svoju nestrpljivost, a u srijedi stola pokazivaše italsko-grčka zdjelica, s bakanalom, naslikanim crvenilom na crnu dnu — tom zdjelicom se Julien jako ponosio — ostatke od tridesetak cigareta, što su bile zapaljene pa odma bačene. Krajevi papira na cigaretama bijahu izgriskani, u uzbudjenosti, koja se čitala na cijelom biću mladog čovjeka, dok je ponavljao drhtavim i muklim naglasom:

— Da, bio bih poludio...

— Umirite se, dragi moj Boleslave molim vas, — odgovori mu Dorsenne.

Gdje mu bijaše zlovolja, koja ga je spopala na stubama? Ma kako da je sačuva pred čovjekom, koji je tako očito izvan sebe? I Julien nastavi govoreći svojemu drugu, kako se govori bolesnu djetetu: „Da vidimo, sjednite... Budite malo mirniji, kad sam ja tu; imali ste pravo računajući na moje prijateljstvo... Govorite mi. Razjasnite mi, što se dogodilo. Ako vam treba savjeta, ja sam spreman. Ako treba usluge, da vam učinim, i opet sam spreman... Bože moj! U kakom vaš stanju opet nalazim...

— Zar ne? — reče ovaj nekom vrsti posprdnog ponosa. Bijaše mu dosta da vidi pred sobom gledaoca svojih boli, pa da ih raskriva nekom tajnom taštinom. — Zar ne, da se pozna, kako sam trpio?... Ovo tu nije ništa, reče, pokazujući svoje očajno lice. — Tu bi trebalo čitati, i on udari po prsima. Na to prodje rukom preko čela i očiju, kao da hoće da otjera neku moru.

— Imate pravo. Treba mi mira. Ili, ja sam propao...

Tad opet zašuti i pri tom se činilo, da je skupio svoje misli i zadobio na novo potpunu svijest o svojoj volji, jer mu glas bijaše kratak i odlučan: — „Vi znate, da sam ovdje bez znanja cijelog svijeta, dapače i svoje žene?...

— Znam, — odvrati Dorsenne, — čas prije rastadoh se s groficom. Posjetismo s njome palaču Castagna, Hafner, gdja. Maitland, Florent Chapron. — On malo zastane, pa nastavi, misleći, da mu ne treba beskorisno lagati: — Bijaše ondje takodjer gospodja Steno i Alba...

— I nitko drugi? — upita Boleslav tako žestokim pogledom, te je spisatelj morao napregnuti svu snagu, da svoj pogled zakrije, pa odgovori:

— Nitko drugi.

(Nastavit će se.)

Hrvatsko glumište.

I. Nove drame M. Primorca.

Prije nekoliko dana (23. pr. mj.) vidjeli smo na našoj pozornici dvije nove drame Milivoja Primorca (dr. Marijana Derenčina), koji je opet, kao i svojom krasnom komedijom „Tri braka", posvjedočio, da u njemu ključa krv pravoga dramatika. U jednu večer prikazao nam se pisac i kao tragik i kao komik, pa je na jednom i drugom polju održao pobjedu.

„Sliepčeva ljubav", kojoj je sadržaj priopćio „Vienac" u 3. broju o. g., tragedija je u jednom činu. Dogadjaj joj je istinit, pa je stajalo samo do piščeve vještine, da mu dade dramatično ruho. U prvom redu trebalo je objasniti značajeve osobâ, poimence samoga slijepca: Ivana. Pisac je majstorski shvatio sam konflikt u duši slijepčevoj, jasan mu je bio razvoj njegovih čuvstava. Radnja teče živo, imade upravo potresnih momenata;

samo je šteta, što je zbita u okvir jednoga čina. Gotovo sama po sebi nadaje se dispozicija radnje u tri čina; ovako u jednom činu priliči radnja jakoj, nenadanoj bujici, koja se razljeva preko tijesnih obala kratkotrajna potoka. Sva je prilika, da se je pisac poveo za Vergom, koji je takodjer u drami „Cavalleria rusticana“, čuvenoj po Mascagnijevoj glazbi, stegao tragičnu, potresnu radnju u cigli čin. No što je naudilo Verginoj tragediji, nije koristilo ni drami našega pisca, jer bi se u širim medjama jamačno mogao još žarčim svjetlom istine obasjati ne samo nagli prekret u slijepčevoj duši, nego i râd drugih osoba u drami, poimence postupak slijepčeve matere. Pisac je istina natuknuo, zašto je majka onako nemilosrdna, ali je to za gledaoca premalo. To ista valja i za Stanu. Gledaocu bi se htjelo, da dublje zagleda u njeno srce; želio bi, da na svoje oči gleda, što se u jednom činu može samo pripovijedati iz njezine prošlosti prije samoga konflikta.

U sasvim drugu atmosferu uvodi nas *„Primadona“*, komedija u tri čina. Lijepa je to genre-slika, kojom se je općinstvo cijele večeri krasno zabavljalo. U njoj se pisac drži domaćega tla; temeljna joj je ideja, da izvrgne ruglu „primadonstvo“, koje je počelo u nas preotimati mah.

Miščević, računarski činovnik u miru, imade krasnu kćer Ružicu, za koju želi, da svakako postane primadona, pa da mu jednoć nebrojenim zlatom naplati sve troškove oko glazbene naobrazbe. Miščević živi u tvrdoj vjeri, da će mu kći natkriliti Paticu; bar ga o tom uvjereva njezin gluhi učitelj pjevanja Biberović. I Tereza, njegova sestra, sva se je ponijela tim ludim vjerovanjem. No Ružica sama osjeća, da nije za pjevačicu, pa bi voljela poći za Ernesta, pomorskoga kapetana, nećaka Žvana Gržalje. Ujak Žvan nikako ne dopušta, da Ernesto uzme za ženu kakovu pjevačicu. Otac Ružičin takodjer ne popušta, pa tako prisili malu jadnicu, da izadje na pozornicu kao Margareta. Ružicu u kazalištu izviždaju, ali postojani otac ne klone duhom s tim lašnje, jer mu „mecenat“ Košutić nudja novaca, da se Ružica izobrazi u Beču u konservatoriju. Najzad dodje ujak Žvan sâm u Zagreb, da zapriječi Ernestovu ženidbu sa Ružicom. Ovdje se sastane s Martom, Miščevićevom materom, koju je u mladosti ljubio. Nakon nekih zapreka Ernesto uzima za ženu Ružicu, koja se za uvijek odriče primadonske karijere; pa i u staroga ujaka obnovi se stara ljubav, te on zamoli udovu Martu, da mu bude ženom.

Ovo je samo goli kostur komedije, oko kojega su se naslagali neobično komični prizori. Svom atmosferom sijevaju iz dialoga domišljate, brze, duhovite pointe kao munja za munjom; s potpuno suverenom ironijom i satirom umije pisac ožigosati mnoge smiješne pojave našega zagrebačkog života. Kako je i prirodno, tiču se ove aluzije u prvom redu zagrebačkih glumišnih prilika. Pisac je osvojio općinstvo već prvom Miščevićevom aluzijom o zagrebačkoj operi; još je veći smijeh izazvalo pripovijedanje mornara Ermana, koji primorskim dijalektom opisuje, kako je dopao zatvora, što je u malom zagrebačkom kazalištu zviždao lošoj primadoni — Ružici. Pravu humorističnu žicu pokazuje prizor, kad se otac poražen vraća od prvoga debuta svoje kćeri, pa kad drugi dan čita, što pišu zagrebačke novine o sinoćnjoj predstavi. Zabavan je i onaj momenat, kad Žvan dopane u Miščevićevu kuću, gdje ga nepoznata drže za impresarija, te kad Marti očituje svoju ljubav.

I samoj tehnici nema prigovora, tek što je drugi čin možda nešto suviše otegnut. U prirodi je same radnje, da gdjekad prelazi u jovinalnost, a karakteri da se promeću u karikaturu, tako da komedija graniči sa lakrdijom. Neke dosjetke čine nam se ipak odviše trivijalne, tako bi na koncu sasvim lako mogla otpasti sa cijelim prismokom ona primorska pjesmica, koju s ostalima pjeva i — Ružica. Posoli, ali ne presoli.

Komedija na svakom koraku odaje, da ju je pisac stvorio i lako i s unutarnjim veseljem. Gradja joj je crpena iz zagrebačkoga života; ima dakako takova primadonstva i drugdje, no pisac joj je znao podati vjeran lokalni kolorit, te je zato i uspio. Sretni dramatici rijetko kad mirno počivaju na lovorima. I u nas se je piscu prigovorilo, da mu ideja nije izvorna. Medjutim je i Sardou poslije tolikih drama morao pretrpjeti prigovore, da je — plagijator. Svakako je glavno, da naš pisac imade snažan talenat za dramu, poimence za satirični smjer. Pa bismo zato za korist hrvatske dramatike željeli, da se do zgode lati predmeta, u kojem bi se zrcalio dublji, važniji konflikt našega društvenog života. Pisac je u svojoj komediji „Primadona“ učinio, što je dopuštao predmet po svojoj prirodi. Od ove gradje nije se mogla stvoriti drama, koja bi kao književno djelo mogla dublje zahvatiti u razvoj našega društva.

Istom u drami, koja obuhvaća etički znamenitije područje državnoga, društvenoga ili duševnoga života, može nam dramatik otvoriti veće, slobodnije perspektive. Koliko obilje pokazuje u tom francuska salonska drama nasuprot tijesnim zidinama njemačke „obiteljske drame“! Triumviri novo-francuske drame Augier, Dumas i Sardou u nebrojenim varijantama iznose pred nas sliku stranačke borbe, pitanje braka i preljuba, heterstvo, polemiku sa zakonodavstvom, i tolike druge društvene teme. Pa ma da nije sve zlato, što nam podaje pariska socijalna drama, opet nema sumnje, da je novofrancuska drama više nego ikoja druga postala moćnim oružjem u razvoju društvenih običaja.

Naš je vrijedni pisac svojim dramama pokazao, da u njega ima mnogo i dara i temperamenta za dramu; pa zato želimo što prije dočekati, da nam napiše novu dramu, koja će biti i od socijalne važnosti po vas narod.

Napisao M. Š.

II. **Teuta.** Tragedija u pet činova. Napisao *Dimitrija Demeter.* (Novo uvježbano.)

Malo ne posvuda, gdje se u kojem narodu počinje buditi genij dramske umjetnosti, vidjevamo na čelu cijeloga pokreta odličnih ljudi, velikaša, kraljeva, pjesnika, što no svojom plemenitom dušom nastoje, da uliju vatru i ljubav za ovaj podhvat u srca svojih savremenika. Poznato je, koliko je privrijedio živi mar Elizabete i Ljudevita XIV. za razvoj dramske umjetnosti u Britskoj i Francuskoj. A tek u Njemačkoj! Ondje je upravo Lessing stvorio narodno glumište, protjeravši snažnom rukom Neuberice pogubnog Hanswursta, očistivši pozornicu od tudjeg upliva i stvorivši u svojoj „Hamburškoj dramaturgiji“ gotovo evangjelije njemačkoj narodnoj umjetnosti. I u nas Hrvata našao se u vrijeme narodnog preporoda odličan pisac, koji je sve svoje mišljenje, cijeli rad svojega života posvetio ostvaranju i podizanju hrvatske dramske umjetnosti. Bijaše to dr. Dimitrija Demeter. Njemu je bilo sudjeno, da podigne sa krsta novorodjenče naše narodne umjetnosti i da mu kroz cijeli život, a i preko groba, ostane kumom i zaštitnikom. Po lozi macedonski Grk, ipak je — kako lijepo spominje prof. Marković — zamijenivši slavu polja Maratonskoga sa onom polja Grobničkoga, svom dušom zavolio novu svoju domovinu, a krasni dokaz ove njegove ljubavi i harnosti podaje nam velepjesan „Grobničko polje“, u kojoj nam je ujedno darovao davoriju slobode i samosvijesti, kakovom se jedva drugi koji narod podičiti može.

Upoznavši već za rana besmrtna djela grčkih klasika, imao je prilike za vrijeme poduljeg boravka u Beču (gdje je tada čuveno dvorsko glumište bilo na vrhuncu svoje slave), pak i u Italiji upoznati modernu dramsku umjetnost, koja je posve ispunila njegovu dušu. Prikazbe prvih umjetnika njemačkih doimahu se neodoljivo njegova poletnog duha, kako ga je opet osvojila jaka romantička struja, što je u ono doba u Francuskoj u Hugonu, a u Njemačkoj u mladomu Grillparzeru i Halmu našla svoje najsvjetlije predstavnike. Njihov se upliv na mnogim mjestima u „Teuti“ jasno može primijetiti. Osvojen ljubavlju prema glumišnoj umjetnosti izdaje, vrativši se u svoju novu domovinu već g. 1838., jedva što je neumrli Gaj narod na novo duševno proljeće buditi počeo, prvi svezak svojih „Dramatičkih pokušenja“. Uzorom prvoga njegova rada bili su naši dubrovački klasici, pa je prve svoje dvije glume priredio po Gledjevićevoj „Zorislavi“ i Gundulićevoj „Sunčanici“. Demetrov je pjesnički duh težio vazda za uzvišenima idealima, pa kako si je jezik i stih usavršio na uzorima starih Dubrovčana, tako u svojim pjesničkim tvorevinama ide tragom velikih britskih pjesnika Shakespearea i Byrona. Značajno je, što Demeter piše u predgovoru k prvoj svojoj knjizi o dramskoj umjetnosti: „Dramsko pjesništvo zajedno sa glumištem, sa kojega se očituje, jedno je od najglavnijih sredstava za rasprostranjivanje naobrazbe, jerbo se kano njemu nijednoj drugoj grani poezije ne mogu priljubiti one poznate i iskustvom stoljeća potvrdjene riječi: „omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci“. Treba s toga dakle, da se i mi trsimo, ako nam ljubav k narodnosti našoj jošte u srcima gori, da si ovo skupocjeno sredstvo naobrazbe pribavimo“.

Ove lijepe riječi, izrečene posve u duhu Schillerovu, odjeknuše doskora u srcima naših ilirskih rodoljuba, a Demetru poda se tako prilika, da ostvari svoje želje i da započne mučni rad oko osnutka narodnog hrvatskog glumišta. Dne 10. lipnja 1840. otvori novosadsko glumište Kukuljevićevom glumom „Juran i Sofija“ hrvatske dramske predstave. Ali je jošte punih 16 godina trebalo, dok se pepeljuga, hrvatska umjetnost, ne oslobodi posvema upliva njemačkog i samostalno zavlada našim Talijinim hramom. Prvim ravnateljem čisto hrvatskog glumišta bio je dr. Demeter. Doskora nadje on vrsnog pomagača u umjetniku Josipu Freudenreichu, koji je takodjer živo a i praktično radio oko osnivanja hrvatskoga glumišta. Zaista to bjehu dva od neba dana nam apostola narodne umjetnosti. Demeter bo je fini literarni duh, koji shvaća visoku zadaću kazališta kao moralnog zavoda, poznajući uz to malo ne cijelu književnost svijeta i stojeći u neprestanom dodiru sa svojim stoljećem; Freudenreich naprotiv bez više naobrazbe, ali čovjek jaka naravna dara, pak praktična duha, s pogledom na općinstvo više ravnatelj nego li pjesnik iz predigre „Fausta“: to bjehu dva izvrsna kontrasta na redateljskoj stolici, stvorena, da se medjusobno popunjuju. Uzme li se na um, da doskora pridodjoše Lisinski, Ban, Mandrović, Brani, Sajević, Štriga, to se doista našemu glumištu ljepši početak nije gotovo ni pomišljati mogao. Što je Demeter od 1840. pa sve do smrti svoje kao pjesnik, dramaturg, ravnatelj i prevodilac privrijedio našemu glumištu, krasno je opisao nećak pjesnikov Vladimir Mažuranić u „Matičinu“ izdanju. Prelijepa ova biografija pjesnikova ujedno je dragocjeni prilog k povjesti našega glumišta. Držimo, da nijesu odveć poletne riječi: „Na grobu Ti glumac kleči, cjelovom Ti smrtne skute ljubi“, kojima se rastuženi umjetnici narodnog glumišta oprostiše od groba svojega dobrotvora. Zasluge pokojnoga pjesnika, koji je živio i stradao za našu umjetnost, dostojno proslaviti sveta je dužnost potomstva, pak bi se s toga već za doba trebalo na to pomišljati, kako bi se poprsje pjesnikovo stavilo na dostojno mjesto u novoj zgradi hrvatskog glumišta.

„Kasno, ali ipak“ riješila se je i uprava našega glumišta, da nakon preduge stanke iznese pred naše općinstvo Demetrovu *„Teutu“*, tu klasičnu i po našem sudu ujedno i najbolju hrvatsku dramu. Pa ako i u jednu ruku žalimo, što je trebalo tek vanjske pobude od „bečke glumišne izložbe“, da se ovo krasno djelo iznese na pozornicu, to nam je ovo ipak u toliko drago, što nam se je tako bar nadala zgoda, da vidimo djelo narodnog pjesnika i u dostojnoj opremi i prikazbi, što se inače jamačno ne bi bilo dogodilo. Mislimo, da bi nam nakon krasne

estetske analize prof. Markovića u krasnom izdanju „Matice Hrvatske“ suvišno bilo opširno kritički pretresati „Teutu“.

Već sâm pjesnik oćutio je nakon prvih predstava svoje drame, kako je potrebno, da se ona na više mjesta preradi za pozornicu, pa je sam kušao takovih promjena na svojem djelu izvesti. Ovih njegovih bilježaka držao se je i izdavač krasnog „Matičina“ izdanja, popravivši dašto i jezik i stihove na mnogim mjestima, na veliku korist same drame. Nego jasno je, da je i ovo izdanje za pozornicu preopširno, pak da iziskuje još mnogo promjena, osobito u petom činu. Preradba konačna, u kojoj je „Teuta“ na pozornicu narodnog glumišta iznesena, vrlo je zgodna i pokazuje vještu i jaku ruku vrsnog redatelja. Ali dok to pohvalno spominjemo, držimo ipak, da se je istoj trebalo posvetiti nešto više literarne pažnje. Mi mislimo, da za preradbu dramskih djela poput „Teute“ treba prije svega poetičnog shvaćanja i razumijevanja pjesnikovih intencija, a redateljske sposobnosti da dolaze ovdje tek u drugom redu. Ovdje nije dovoljno tek crvenom olovkom precrtati pojedine stranice, već što se na jednom mjestu razori, to treba na drugome podići i uplesti. Nije dovoljno križati stihove, njih treba i spojiti. Koliko mogu takove literarne preradbe koristiti pjesničkim umotvorinama, lijepim su nam dokazom Dingelstädtove uredbe Shakespeareovih „Kraljskih drama“, po kojima su one tek osvojene za našu modernu pozornicu. Ali Dingelstädt nije samo križao stihove i mijenjao poredak pojedinih prizora, nego je i prema potrebi samotvorno od svoga dodavao.

Glavna poteškoća i u priredbi i u prikazivanju „Teute“ leži po našem mnijenju u karakteru glavnih lica samih. Teško je pokazati vjerojatnim onaj prijelaz Teutin, kako iz ohole kraljice i amozonke postaje žena i majka, a teško je ćutiti simpatije prema junaku, koji kao Dmitar za volju ljubavne strasti postaje izdajicom domovine. Pa ako nam i pjesnik u predgovoru svojoj drami ističe, kako mu je tobože više do psihološke istine pojedinih karaktera, nego do narodnih ili historičkih momenata, to on ipak nije upravo ovdje sve ono održao, što je obećao. Pa dok su inače pojedini karakteri do najmanje osobe upravo krasno karakterizovani, ostaju nam i Teuta i Dmitar u koječem nejasni i zagonetni. Mi bismo to tako tumačili, da je pjesnik glavna lica svoje glume mnogo vremena prije, no što ih je na papir stavio, nosio u duhu svomu, pak da su vremenom pred njegovim „duševnim okom“ tako jasna postala, da je kod njihova pjesničkog uobličenja propustio mnogo toga spomenuti, što je doduše njemu posve jasno bilo, ali što je gledaocu, koji ne gleda očima pjesnikovim, moralo ostati tamno. Teško bi nam bilo inače protumačiti, kako to, da je Demetar, koji je toliko pažnje i najmanjima od svojih karaktera posvetio, sa svojim glavnim licima tako nehajno postupao. Ali u ovom nedostatku pjesnikovu ujedno je vrelo, iz kojega umjetnici mogu obilno crpsti. Ovdje su im ruke proste za umjetničko stvaranje.

Prije svega nije po našem sudu Teuta toliko amazonka, koliko ponosna kraljica. Oholost kraljice opire se u njoj proti ljubavi za Dmitra. Ona mu to sama saopćuje riječima, koje Dmitra nagone na izdajstvo. Ovaj kraljevski ponos — ja mislim, da imade ovdje nešto malko analogije sa Learom — mora se tek u daljim prilikama slomiti, ona mora doći u nevolju i bijedu, da spozna svoj položaj i svoje pravo zvanje. Žalimo s toga, što je već i u „Matičinu“ izdanju ispušten onaj lijepi prizor sa monologom Teute, gdje prognana po buri (poput Leara) bježi praćena tek jednim vjernim slugom. Ovdje upravo dolazi ona do potpune spoznaje svoje nemoći i bijede; krasna je gradacija, kad iza ovoga burnog prizora upozna u idiličnom domu Milivoja i prognane Cvijete pravu obiteljsku sreću, koje ona do toga časa nije poznavala. Ova dva prizora imadu umekšati srce Teutino, pa ju dovesti u ono duševno stanje, u kojem se podaje svojoj ljubavi za Dmitra, koji joj se u onom času poradi sviju ovih suprotaka u svoj svojoj veličini pokazuje. Oba ova prizora veoma su važna za karakter Teutin, pak bi im trebalo što veću pomnju posvetiti. Žalimo takodjer, što je idila 6. prizora IV. čina posve ispuštena. Ako nam je i poznato, kako su delikatni t. zv. dječji prizori na pozornici i kako lasno postaju smiješnima, ipak držimo, da se nisu smjeli ovdje posve izostaviti. Barem nijemom igrom ili kratkim crtama mogla se je označiti ovdje sva sreća obiteljskog života, koju pozlaćuje starost Radoslavova.

Veoma je važan takodjer prvi sastanak Teute s Dmitrom. Pjesnik nam ga prikazuje tek u drugom činu, iza kako je Dmitar spasio Teutu od navale divlje zvijeri. Mi držimo, da bi u interesu dramskog razvoja taj sastanak pripadao već u prvi čin, u ekspoziciju. Preporučili bismo s toga, da se na koncu prvoga čina Dmitar Hvaranin, za kojega ban Radovan javlja, da je došao u ime plemstva predati Teuti krunu, i zbilja pojavi. Sam pjesnik nam ovaj prvi susret priča na usta Dmitrova. Dmitar pripovijeda prijatelju Srdovladu, kako ga je porazila ljepota Teutina, pak kako mu riječ na usnama, dah u prsima stinu, a „*jedan uzdah* cijela bi besjeda, s kojom u ruke vladu joj izruči“. Držimo, da bi bilo na korist drami, da se ovaj krasni opis oživotvori na pozornici. Po našem predlogu mogle bi se iza zadnjih rieči prvoga čina čuti iza pozornice fanfare i Dmitar uz svirku koračnice a praćen plemstvom dolazi, da Teuti izruči krunu Ali očaran njezinom ljepotom sustane na stubama prijestolja, prignuvši koljeno. Teuta, kao tjerana tajnom silom, stupi korak naprijed i primi krunu. U taj čas susretne se njezin pogled s Dmitrovim. Ona drhtavom rukom meće krunu na glavu, dok joj pogled počiva na Dmitru. Uz klicanje naroda, dok Dmitar i Teuta u svojoj situaciji ostaju, pada zavjesa. Dijalog u drugom činu izmedju Srdovlada i Dmitra, najljepše bi

Hliba se je bil založil, vode Kupe se je napil,
Kupe vode prez mertuka i s vnogimi vitezovi,
I s vnogimi vitezovi i s vnogimi delijami,
I s vnogimi delijami i s vnogimi janjičari.
O Kaurska lipa zemlja, kako ti se sad veseliš,
Lipo pojuć stare majke, stare majke i vdovice,
Stare majke i vdovice, mladi momki i divojke,
Lipe pisme popivajuć, Hasan-pašu proklinjajuć,
Oh prokleta turska zemlja, kako ti se sad žalostiš.
Milo tuže turske majke, turske majke i starice,
Turske majke i starice, turske bule i divojke,
Tužne pisme popivajuć, Hasan-pašu proklinjajuć.
O prelipa Bosna zemlja i široka Romanija,
I široka Romanija i bogata Natolija,
Kaj se toga počrnilo iz slavnoga Carigrada,
Kaj se toga opustilo od dolnjega Biograda!«

Tako narod naš proslavi dogadjaj taj. Kad se blažene uspomene preporoditelji narodni pred pedeset — šestdeset li godina stavili, da svoj rod probude iz crnog mrtvila, što no ga je gušilo, nije moglo izostati, a da naraštaju 19. vijeka ne prikažu i ovu sjajnu tačku u lijepom ruhu. Već god. 1837. pomoli se u Zagrebu knjižica: „Erdödi kneza Tomasha Horvatske Dalm. y Shlavonzke bana obszedyenye y poboj sziszechki 1593.“ Napisa ju „klerikush“ Tomash Gorichanecz. Sa zanosom ilirskim pjeva u povećoj toj pjesmi mladi čovjek taj:

»gde vsze zemlye Horvatzke hajduka
Junachka je dostignula ruka,
Teska ruka Horvatzkoga Bana
Z pomochniczum Nemskog Kapitana.«

Budi nam dozvoljeno na ovom mjestu spomenuti nekoliko lijepih misli mladoga pjesnika — Ilira, što ih stavlja u usta „Horvatinyi vili“, kad govori sa sjedoglavim starcem:

»Ah od boga meni radost dana,
Vidim, Ztarche! Horvatzkoga Bana,
Detcze szvoje ide Majka draga,
Jaszna zvezda nashega Orszaga;
Dragi Ztarche! pogledi Horvata,
Malo na nyem videti je zlata,
Vech se teski na nyem oklop szveti,
Pod nyim szerdcze gotovo vumreti;
Kak na glavi pernicza sze vija,
Kakva jasznost iz obraza szija,
Kak gyegyerno pred junaki jasche,
Britku sablyu kak prizlojno pasche!
Nechu rechi, da 'ga Mati mila
Tako z-szablyum nè je porodila,
Lahko mogu veruvati szada,
Da tak Zrinzki ischel je iz Grada,
Da ov pogled bil je Frangepana,
Kad je z-Turczi zapochel mejdana;
Bog mu podal szerdcze Zrinovicha,
Szlavni venecz Frangepanovicha[1] (razumije se »Horvatu«).

[1] Tomaša Goričanca spom. dj. tiskano u Zagrebu kod Župana g. 1837., str. 4, 28-9. Inače, koliko je nama poznato o ilirskom dobu, Goričanca rijetko tko napominje.

(Svršit će se.)

Književnost.

Hrvatska. *Jugoslavenska akademija.* Historičko-filologički razred imao je 23. pr. mj. svoju javnu sjednicu, u kojoj je pravi član *dr. P. Matković* čitao raspravu: »*Opisi putovanja carskih poslanika u Carigrad, na ime Dav. Ungnada g. 1573—78. i Joach. Sinzendorfa g. 1577., ili o putopisima Stj. Gerlacha i S. Šveigera.*« Ovom raspravom nastavlja akademik svoja studija o putovanjima po Balkanskom poluotoku XVI. vijeka. Oba ova putopisa potječu od luteranskih propovjednika, što se bave istim predmetima u putopisima svojim, osobito vjerskim prilikama turskih zemalja i naroda, crkvama i bogoslužjem, pa se u tim predmetima medjusobno popunjuju. Gerlachov je putopis napose važan, u njem ima svakojake gradje, pa i dragocjenih vijesti i historijskih isprava o evropskim političkim poslovima.

Poslije toga predani su »*Bibliografski pabirci iz dubrovačkih arkiva*« od akademika dr. *K. Vojnovića.* Sabrao ih je istražujući znanstvenu gradju za pravnu povjest dubrovačku u državnom i sudačkom arkivu i u ostalim knjižnicama dubrovačkim. Dao je prepisati za akademiju »Liber croceus« (Žutu knjigu«) i »Liber Criminalium«. U knjižnici je franovačkoj našao bogata materijala u tri velike sveske učenoga Isusovca M. Mattei-a. Medju ostalim tu je list pape Klementa V. od 1. travnja 1308. srpskomu kralju Urošu, gdje pristaje na njegovu želju, da se opet sjedini s rimskom crkvom, pa mu priopćuje uvjete.

Razgledao je malo poznatu, negda dragocjenu knjižnicu dominikanskoga samostana, što je djelomice propala za velikoga potresa g. 1667., a djelomice za francuske zapreme g. 1806. Ta knjižnica ima pravo blago u 18 svezaka djela *Serafina Cerve.* Ističe znamenitost toga najkritičnijeg povjesničara dubrovačkog, pa mu bibliografski opisuje djela. Veli, da ima u djelu praznina, pa misli, da je to s državnih razloga okrnjeno po nalogu senata odma iza smrti piščeve. Sastavio je popis svih djela dominikanske knjižnice, što su ih napisali dubrovački ili u opće slavenski pisci. — Izradio je popis staroga arkiva negdašnje biskupije dubrovačke. Popisao je najvažnije rukopise, koji se nalaze u »Blagom djelu« (Opera pia). Petar Negrini, podkonzul belgijski, povjerio mu je na izučavanje i prepisavanje rpu starodavnih javnih isprava iz dubrovačke povjesti XIV—XVIII. vijeka. Medju njima je izvorna listina, koja rasvjetljuje odnošaje republike dubrovačke s hrvatsko-ugarskim kraljevima, naime otpis od 1. listopada 1490. Vladislava, hrvatsko-ugarskoga i češkoga kralja na kneza i vijeće dubrovačke republike, kojima priopćuje, da su ga staleži poslije smrti kralja Matije izabrali nasljednikom, pa se opravdava, što nije predstavnike republike pozvao na krunisanje; pozivlje ih, da mu pošlju poklisare, kako bi mu potvrdili vjernost, a on će braniti njihovu slobodu. Izvješćuje i o neizdanim djelima Ignjata Gjorgjića.

Stjepan Hartmann, učitelj religije i matematike u ženskoj učiteljskoj školi sestara milosrdnica u Zagrebu, izdao je *vlastitim troškom*, a tiskom Dioničke tiskare veoma opsežno pedagoško djelo: »*Školski zakon od 14. listopada 1874. i od 31. listopada 1888. ili školsko pitanje u nas.*« Omašna ova knjiga dijeli se u tri poglavlja. Prvo govori o starom školskom zakonu od 14. listopada 1874. i raspravlja što je taj zakon dobra, što li zla donio. Drugo poglavlje govori o novom školskom zakonu od 31. listopada 1888. i to vrlo opširno, a napose o školi konfesionalnoj i pravu katoličke crkve na školu. Treće poglavlje govori, kako su se vladali katolički saborski zastupnici god. 1888. kod rasprave o novom zakonu. U posljednjem odsjeku daje savjete, kako treba u buduće raditi na polju pučkoga školstva, da se izvojšti katolička konfesionalna i učiteljska škola. — Hartmannova knjiga sadržava ogromno gradivo i opširnu, potpunu sliku našega školskog pitanja. Tko hoće da valjano poznaje naše školstvo, ne će moći biti bez ovoga temeljitog diela. Čovjek mora da se divi neumornomu trudu i rijetkoj marljivosti učenoga pisca, koji si je ovim djelom dično osvjetlao lice. Cijela knjiga ima str. XI. 867., a cijena joj je prema omašnomu opsegu upravo neznatna: 2 for.

— Naš vrijedni suradnik, *Silvije Str. Kranjčević*, spjevao je „*u slavu pedesetgodišnjice Lava XIII.*“ vrlo lijepu prigodnu pjesmu, koja je kao proslov govorena na spomen-svečanosti senjske sjemenišne mladeži, a izišla u 6. broju sarajevske »Vrhbosne«. Evo je u cijelosti:

Nad vječnim Rimom ponad Vatikana
Trepere sveta krila kerubova —
S nebesa pada neuvela grana
Od besmrtnoga stabla lovorova,
A širom zemlje, ovog suznog dola,
Iz divljih šuma, bajnih vilinstana
I preko mora od pola do pola
Sve klik se ori: Slava i Hosana!

Da — kralj je ovo — kralj to slavu slavi
U duhu, što nas carstvu spasa nosi!
A s'jedi vlas mu sa nebesa plavih
Vjekovit Stvorac blagoslovom rosi.
I bl'ješti alem na sjajnoj tiari,
Ko čistim nebom kada zv'jezda sije,
I gore vječni Hristovi oltari,
Ko sunce ono, što sirote grije!

Ne — vječni grade — nij' to slava pusta
U tirjanske ti veličine tvorbi,
Triumf to nije Caesara Augusta,
Da okov kuje i »urbi et orbi«.
To Petar onaj, ribar onaj prosti
Iz Galileje prešao je mora,
A sv'jet se smije tvojoj vječitosti
I prsi bije kamenjem sa fora!

To dusi tvoga roblja izmučena
Raspelo tvrdo na Golgoti grle,
I jadne žrtve cirka i arena
Na Petrov trg sa krvnom palmom hrle —
Ah, i to roblje prosvjetnog nam v'jeka,
Što laž ga zani o krivoj slobodi,
Kroz tamu hrli s bliza i s daleka
I traži ruku, što k Istini vodi.

Ne, nije ovo slava samrtnika —
O, vjero sveta, tvoj je lovor ovo;
To pobjeda je boga — dobitnika
Kroz blagov'jesno slovo anđelovo!
U burnom moru, gdje na oštre bride
Sumorit talas u b'jesu se kreće,
On podigo je svojoj crkvi zide
I vrata pakla uzdrmat je ne će!

A Ti, oj dive, što sa čvrstom pesti
Tuj gordo čuvaš tu golgotsku goru,
Ti usno božjeg i duha i sv'jesti,
Što talas blažiš oluji i moru,
O Ti, nad kojim danas trepti grana
Sa besmrtnoga lovorova panja,
Ti Hristov borče s praga Vatikana,
Pred kojim sv'jet se u zahvalu klanja:

O traj i vjekuj, širi i raznosi
To sjeme spasa, svetu hranu vjere,
Kud mnoga usna jošte hljeba prosi,
Kud mnoga još se otrovnica vere,
I desnicom nas svetom blagoslovi
I u srcu nam svoj raspali plamen,
Da uzbudemo borci Isusovi
U slavu Boga, sreću ljudi — Amen!

Umjetnost.

Dvadesetpetgodišnji jubilej umjetnice gdje. Ružičke-Strozzi. Naša omiljela umjetnica i vrlo zaslužna prvakinja hrvatske drame, gdja. *Ružička-Strozzi*, slavit će dne 11. travnja dvadesetpetgodišnjicu svoga glumovanja. Toga će dana biti u hrvatskom glumištu svečana predstava, a glumit će se prekrasna francuska drama »Andrienne Lecouvreur«, što ju je sama jubilarka, inače dobro poznata kao prevoditeljica s češkoga i s romanskih jezika, prevela iz francuskoga izvornika. Naša je velika umjetnica u punoj mjeri zavrijedila, da ju općinstvo naše počasti što većim ovacijama.

Svaštice.

Češki umjetnik Fr. Ondříček slavio je pravo slavlje u Sarajevu, kako nam se odanle javlja. Dva dana već prije dolaska njegova bile su sve lože i sva sjedala u glumištu rasprodana. Ondříček je sve svojom prekrasnom gudbom zadivio. Na sveopće zahtijevanje morao je prirediti drugi i treći koncerat, i svaki je put bilo glumište puno. Ovacijama ne bješe ni kraja ni konca. Koncertu je prisustvovalo sve, što je otmenijega u gradu. Kod trećega koncerta dijelila se ova prigodna pjesma, što ju je umjetniku spjevao naš suradnik, g. Josip Milaković:

Oj slava Tebi, vilinski nam sine!
Iskazat ko će gudbu Tvoju sjajnu?
Ko vinuti do Tvoje se visine —
I shvatit dušu veliku, otajnu?

Iz slatke Tvoje čarne vijoline
Ti sipaš cv'jeće i dražest beskrajnu —
Ti neznane nam otkrivaš miline —
I otvaraš nam dušu veličajnu . . .

Sad zaplaču Ti sjetno zlatne žice,
Ko kad se svjetlo tog života gasi, —
Sad zujnu glasom harfe nebesnice . . .

A svijet šute sluša odjek taj — —
I ide s Tobom, kud ga vode glasi: —
U neznani mu dosle tajni kraj . . . . . .

U Sarajevu, mjeseca marta 1893.

J. Milaković.

Dr. Fran Anijan Feretić, biskup Krčki, rodjen g. 1816, preminuo je 19. ožujka. Bijaše uzoran svećenik, čvrsta i nepokolebiva značaja, ćutio se i pokazivao vazda Hrvatom. Dokazao je to i plemenitom oporukom: cijeli svoj teško stečeni imutak ostavio je hrvatskomu narodu, u kojem si je vječan spomenik podigao, namijenivši 50.000 for. osnutku maloga sjemeništa na otoku Krku *s hrvatskim nastavnim jezikom*. Osnovao je takodjer zakladu od 10.000 for. za potporu učenicima svojega roda. Poznato je, da su prihodi Krčke biskupije veoma čedni, a da je mili pokojnik na toj stolici bio od 23. svibnja g. 1880.; nu kraj svega toga pokojnik je umio štediti i pribrati toliku svotu, što ju je ostavio u tako plemenitu svrhu. Milomu pokojniku kličemo s »Našom Slogom«: Počoj Ti vječni plemenitoj duši i molio se Bogu za svoj narod!

Krvave uspomene — Pričica o probodenom srcu. — Cosmopolis. — Hrvatsko glumište. — U dolini ovoj suznoj . . . — U našoj domovini prije trista godina. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić.

Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 8. travnja 1893.

Br. 14. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Krvave uspomene.

Epska pjesan.

IV. Pjevanje.

(Nastavak.)

Zv'jezdama se nebo okitilo
Ko djevojka zlatom i biserom,
A zasjala srebren mjesečina.
Omer-Paša sio pod čadorom
Na vrhuncu, na kraljevu grobu.
Trule kosti u hladnome grobu,
Zar nijeste trule uzdrhtale,
Kad na humku sjedio vam krvnik?
O znam, da ste trule uzdrhtale,
A sjena se kralja mučenika
Omer-Paši stvorila pred okom.
Uzdrhto je i problijedio,
Zar ga ipak zaboljela duša? —
Grmnu paša kao tigar ljuti,
Da utiša crva zlosretnoga:
— Gdje ste, sluge, gdje je roblje crno?
Za čas pred njim stajali junaci.
Kakvo roblje? — sveti zatočnici
Povezani teškim lisicama.
Na čelu im stari Alaj-beže,
Kulenović, koljeno starinsko,
A uz njega travanjski muftija.
Pa će zlobnim Omer-Paša sm'ješkom:
— Je l', muftija, gdje vam je sloboda,
Gdje su stari zlatni običaji?
Pa namignu crnome dželatu.
Dželat manu, os'ječe mu glavu,
Mrtva glava na leteće kliknu:
— Izdajico! — — — — — —
Drhtno Paša i problijedio,
Kamenom se hladnim skamenio.
Alaj-beg se crnoj zemlji svinu,
Hvati mrtvu muftijinu glavu,
Ko pun vjere, nade i pregora
Proročkijem zače starac glasom:
— Osjeko si muftijinu glavu,
Osjeko si i tisuće jošte,
Al zar misliš, da si ugušio
Ponos stari i junaštvo staro? —
Gledaj tamom zemlju pritisnutu,
Stoput crnje, grdne oblačine
Tištile su moju zemlju slavnu;
Deset crnih i kobnih v'jekova
Proti mom se rodu urotilo;
Brat se s rodnim krvario bratom,
A obadva tudjin pritiskao.
Pa zar misliš, da je već ugušen
Ponos stari i junaštvo staro? —
Sa istoka munje sijevale,
Sa zapada sijevale munje,
Hladan sjever mrčio se ljuto,
Smrt u hladnom noseći nam krilu:
Pa zar misliš, da je ugušio
Ponos stari i junaštvo staro?
Zemljo mila, gn'jezdo sokolova,
Rodila si po izbor junaka,
Al i kletih, crnih izdajica . . . . . .
Još je bilo ljutih krvoloka,
Gazili nas i ubijali nas,
Gdje su danas?
Griješne im sjene
Sv'jetom hode bez počinka tiha,
A moj narod jošte dušom diše.
Sjeci glave, kleta izdajico,
No što više napije se zemlja
Crne krvi vlastitih sinova,
To sve žešći rastu osvetnici.
Nestat će te, Pašo, sa svijeta,
Zadnje će ti ukinut se sjeme:
A moj narod disati će jošte
Proklinjuć ti pleme i koljeno.
Svaka rana ljuto srce tišti,
Ali rana od brata zadana
Ljuće peče, dušu nama para.
Iz našeg si izniknuo roda,
Sve nas ista odgojila majka,
Ali ti si prezreo je tužnu,
Odmetno se vjerom za nevjeru.
Podji samo svijetlome caru,
Pa se hvali carskim Carigradom,
Kako slavno osvjetlo si lice
Na plamenu opustjelih kuća;
Pa se hvali carskim Carigradom,
Kako si se napojio krvi,
Crne krvi braće i rodjaka;
Pa se hvali carskim Carigradom,
Kako si se nagrnuo zlata,
Suha zlata i biserja sitna,
Tisućljetnog znoja djedovskoga.
Ljevaj krvcu — žedno ti je srce,
Kupi zlato — trebat će ti pusto.
Veži roblje, — tim ćeš slavu steći —
Steći slavu na varavom sv'jetu;
Od njega se, Pašo, ne d'jelio
Tihom smrću, počinkom za trudna,
Već ti crno srce umiralo
Sa griskoga nutarnjega crva.
Bosno moja, mili zavičaju,
Pusta si mi jadna poharana!
Gdje su tvoja polja i livade,
Gdje su tvoja sela i gradovi,
Gdje su tvoje pjesme i tambure,
Bolnom srcu melem i utjeha? —
Zar je zadnji kucnuo ti časak?! —
O ne, nije, — to su bure b'jesne,
Minuti će, ko što sto ih minu,
A mom rodu, ako ima pravde,
Sinuti će sunce i sloboda:
Zemlja naša bit će opet ono,
Što je ide po Bogu i pravu. —
Starac zape —
Omer-Paša drhto
Kao krivac pred strogijem sudcem,
Kada smrtnu osudu mu čita.

Pa da skrije smutnju i uzbunu,
Trznu glavom i drhtavom rukom
A krvave oči raskolači:
— Stegnite im lisičine tvrdje,
Čini mi se, još su preveć tvrdi.
Osta Paša samcat u šatoru
Pri slabašnom svjetlu uljanice.
Oniska je stasa i uzrasta,
A dugačke otegnute crte
Križaju se licem i obličjem
Pa sve više sužujuć se tanke
M'ješaju se s progušanom bradom.
Nijem zuri noći u okrilje,
Crne dime odbijajuć naglo,
Ko da tjera zlokobnice misli,
Da u crnoj izgube se tami,
Ko i gusti dima kolutići.
Zar se sjeća zemlje i rodine,
Zar mu žao braće i rodjaka,
Zar mu žao krvi i junaka?
Ko bi znao! samo n'jem što sjedi
Zureć mrkloj noći u okrilje. —
A na slabom uljanice svjetlu
Pomućene cakle mu se oči.
Zar su suze boli i kajanja,
Il se cakle, što se jošte n'jesu
Nasitile krvi i pogora?
Ko bi znao! — samo n'jem što sjedi
Zureć mrkloj noći u okrilje. —

Pričica o probodenom srcu.

Iz primorskoga malogradskog života.

(Svršetak.)

Jedne nedjelje o pokladama pohodila je Gjorgju Klarica susjede Gašpre, družica joj iz šveljačke škole, pa da će u šetnju.

— A tko si ti, mala? — zažmirka baba s kreveta, čuvši stran glasak.

— Gašprina Klara, — odgovori garavo curče, i vragoljasto zaškilji na Gjorgju.

— Gašprina, — Gašprina! — Valjana ti mati; budi joj ravna, pa ne ćeš nikad požaliti! — nakrivi starica svoje krezube usne na čudnovat posmijeh.

Klarica se naduši od smijeha, pa zatisne usne u rubac, da ne prasne.

— Podjite, podjite slobodno na šetnju, a ti, Gjorgja, da mi se doskora vratiš!

— Jedva sam dočekala, da izidjemo! — umah će Klara, čim prekoračiše kućni prag. — Večeras polazimo na ples!

— Na ples? — začudi se Gjorgja.

— Zato sam i došla, da te snubim.

— Mene? — Ja ne bih smjela od bake.

— A nisi je ni pitala?

— Znam, da mi ne bi dopustila. Ona kudi plesove, a i onako jedva da me na čas pusti u blagdan na šetnju.

— Prosi je! — Naš me *školan* Riko pitao za te. Pozdravlja te puno i lijepo, pa neka podješ s nama. A ti još nisi nikada ni bila. Ta šta si onda i vidjela u svom životu? — Bit će i Mena i Karla i Kata!

— Školan? — Kako to on baš mene zove? — Ta on me i ne poznaje!

— Ah, što kažeš, kao da ne znam! Pozna se vas dvoje i te kako! — zažmirka Klarica vragoljasto. — Već me je više puta pitao za tebe; sve mi se čini, da te voli, premda Karla uvijek oko njega oblijeće.

— Što se šališ! — prošapta Gjorgja gotovo bez daha. — Odakle bi on mene volio!

Djevojče se čisto zbuni, problijedi na taj glas, pa se opet za čas živo zarumeni, poniknuvši nikom. Stidila se pogledati u oči svojoj drugarici — sveznalici. Živo je obuzelo čudo, kako to ona umije tako lagacko pripovijedati o tim stvarima. — Bože moj, koliko je umna i zborita ta Klarica!

— Kažem ti, — nastavi napastovati Klarica — on te voli, uvijek propitkuje za tebe, pa je Karli sve zaludu! — Samo s tobom će plesati. Da vidiš, kako će se jediti Karla!

Gjorgji se čudan pričinjaše taj razgovor, al ugodan i zavodljiv, van reda zavodljiv. — Al ipak ne obreče ništa, pa se tekar pod suton vrati kući s ljutim žalcem ožidanja u dosele spokojnoj svojoj duši, te po prvi put u svom vijeku nemirno prospava noćcu. Kao i uvijek spavaše baka na pola otvorenih očiju. Najednom prisluhnu pomnije, pa se oglasi:

— Što ti je, Gjorgja? Jesi li bolesna?

— Nisam, — uzdahnu Gjorgja.

— Jesi li se sinoć prekrstila svetom vodicom?

— A da, babo!

— Pa spavaj, spavaj!

Gjorgja se pritaji, pa zaspi istom iza kako se pijevci ozvaše o ponoći.

Buduće se nedjelje Gjorgja neobično dugo vrzla po odaji. Već je sve pospremila i udesila, i više se puta opet dotaknula iste stvarce. Sve joj se nekakova riječ otimlje na usta.

— Spremaj se na misu! — požuri baka.

— Ta dospjet ću, babo.

Pa iza male stanke priupita nasumce:

— Babo, jeste li vi polazili plesove u svoje mlade dane?

Baka se uspravi na krevetu, pa zirnu svojim sumrtvim pogledom, i pomuča časak, kao da se domišlja.

— A da, polazila sam, — polazila na tanac do pokojnoga Vicka. On je svirao u svirce, i plesali bismo nedjeljom po podne. Sve bi se družice sastale tude — i bilo bi nam veselo, — pa pod večer svaka svojoj kući. Al sad već nema takovih tanaca, — zatiru se stari, dobri običaji. Sad lunjaju djevojke po noći s obrazinom na licu, i ogledaju se pred zrcalom kraj svijeće, da im se prikaže nečastivi (potari ga sveti križ!), i kite se i mažu.

— A ma za što to da im se prikaže nečastivi, babo?

— Ne znaš ti, ne znaš, mlado ludo! — Tko god miluje i izopačuje svoje lice, taj nije s Bogom pošao. Noć je za počinak, u noćno doba obilaze zli dusi, i mame pogane kršćane, u pakao ih mame, rano moja!

— Pa i ja sam se koji put pogledala u zrcalo u noćno doba, kad no me bolio zub, — i nikad mi se ništa nije prikazalo.

— Bog budi s tobom! Al ne ogledaj se više, drago moje! — Prikazao bi ti se na griješnu misao, Bože oslobodi!

I baka se naglo prekrsti.

Malu ostavi svakolika hrabrost na ovaj razgovor; al će ipak sažeti ono malo jošte smiona srdašca, pa će baki na priječac:

— Pa sve polaze plesove: i Klara i Karla i Mena. — Bih li i ja, babo, pošla jedan put s Gašprinom Klaricom?

— Ti! — zapišti starica. — Da li te već muti djavao! — S Klarom? Gle, tko bi to mislio od Gašprine Klare! — Nikad ni do vijeka! — Neka sve one polaze, kuda im drago, — ne će, ne boj se, doći daleko. Al ti ne ćeš, dok je babe u životu. Za što molim dan za danom, da te Bog očuva od napasti? — Nikad! Radje da živa padneš u grob!

Starica se bila živo razgnjevila. Oči joj se kroza svu maglu zakrijesile, i probio je mučan znoj.

— Nude se prikriži svetom vodicom, pa budi spokojna, dijete moje, kao i dosele! — Podji na misu, pa se pomoli Bogu, i mani se Gašprine Klare! Jesi li čula, mani je se! — Zločesto društvo — gotova propast!

Gjorgja uzdahnu, i ne odvrati ni riječi. Uze molitvenik i podje u crkvu, smućena, tužna. Bakin je govor posvema preplašio i savladao. — Pa ne ću poći, — pomisli, — ostat ću živa i bez toga. — Pomoli se pobožno, da joj se nikad ne prikaže nečastivi.

I opet minu sedmica dana. Raspuhala se bura, zameo snijeg, zaledili se prozori. Duga, dosadna sedmica, kad no se tek iza prozirnih stakala vidjao nejasan pojav susjednog *školana,* a zujio žaloban cilik gusala, žaloban, da te srsi prolaze; daje ti se na plač s nerazumljive tjeskobe i čeznuća. — Slijedeće nedjelje na putu od crkve srete se Gjorgja sa sveznalicom Klarom. Klara to jedva dočekala, pa prosu na dušak:

— Hoćeš li s nama barem večeras? — Ah, zabave li posljednjeg puta! — A *školan* Riko neprestano propitkuje za tebe, i žao mu bilo veoma. Čas prije izruči mi ovu kiticu bosiljka. — Podaj Gjorgji, — reče, — i kaži joj, da će mi srce pući od tuge, ako me ne usliša večeras. A ovo joj od mene zavjet.

Gjorgja primi hitro kiticu s crvenom vrpčicom, pa ju pomno sakri med prste, i uzdahnu.

— Ne mogu, ne smijem. Pitala sam babu, al ona ne da ni pomisliti.

— Pa umakni! — Baba rano zaspiva.

— Nemoj za Boga; — griješna li si! Ta umrla bih od straha. — Baba rano zaspiva, istina, al se i budi po noći. Ta proklela bi me mahom! — Ne mogu nikako!

— Idi, beno! — zažali je Klara. — Tako ne ćeš nikada sreće steći. — Pa što će ti baba; ti hraniš sada i sebe i nju. — Promisli, promisli!

I tako se rastadoše.

— Tako ne ćeš nikada sreće steći —! — Te su napasne riječi cijeli dan plazile po njezinoj pameti. Al ne premože ogriješiti se o baku, te ostade kod kuće. Cjelunu zavjetni darak i spregnu se: — al ne zaboravi.

Slijedećih joj dana neprestance i naumice presjecao pute *školan* Riko, zirkajući joj pouzdano i drsko u zaplašene oči. A ona se zažarivala, nešto joj nasilna zadrhtavalo u dnu grudiju, ključalo u mozgu, pa bi svakiput obnevidjela, ne znajući gotovo, kuda koraca. A izmicala se njegovu susretu; bilo joj stidno, misleći, da već sav svijet znade za njihovo milovanje. — Jedne večeri upravo zamicaše u uličicu do svoga doma, kad li joj opet Riko zakrči put. Ona se lecnu i zakorači unatraške.

— Dobar vam večer, Gjorgjo! — prošapta Riko drhtavim glasom. — Ne bježite preda mnom!

Gjorgja stade. Neki vrući, ugodni mlaz prostruji joj tijelom.

— Poručivao sam vam, zaklinjao vas, — al zaludu. — Ne bijahu li vam dragi moji poruci?

— Ne pitajte! — Zateći će nas! — usplahiri se djevojče, ne naviklo ovakim domjencima, pa pokuša, da prodje.

— Ne puštam vas bez odgovora! — planu mladić i prihvati je za ruku. — Tako vam Boga, odgovorite mi, upokojite me! Ja vas volim, toliko vas volim, da ne mogu živjeti bez vašeg milovanja!

Gjorgja se nenadano osovi, upre oči ravno u njegovo lice, pa progovori drhtavim glasom, al jasno i zvučno:

— I ja vas volim!

Mladac je prihvati u naručaj. Ona osjeti njegov dah na svom licu i sladak cjelov, potraja tako časak, pa se prene i trže.

— Hvala ti do Boga! — šapnu on. — Al me usreći posvema. Obreci se za sjutrašnji ples! Zborit ćemo o ljubavi našoj! — Obreci!

— Ne smijem — od babe. — —

— Ne treba baba znati! — Umakni! — Čekat ću te kod Klare. — Obreci! — sladjahno drhtaše mladićev glas.

— Doći ću! — dahnu ona i odbježa u kuću.

Jedva dočeka, dok usnu baka, pa onda uze jur uvehnulu kiticu bosiljka, i dugo je, dugo dragaše usnama.

Sjutradan se baba časkom pridigla i prošepesala po sobi, al je na brzo stegnulo u kostima, pa se povratila u krevet. Tužila se na jako tištanje u prsima. U suton zadrijemala, teško hripljući. U sobici gori žižak, kao i

*

svaku noć. Taj im trošak od prijeke nužde; jer starica ne bi mogla inače da počiva. Po noći joj treba da dohvati vode, da protrlja uljem bolne grudi, ne bi li lakše odisala. — Gjorgja se pritajila, da se baka u nedoba ne probudi. Razgrnula postelju, savila pokrivač, kao da bi netko poda njim ležao, pa stala usred sobe, potiskujući si dah. Prsa joj se talasaju, na sljepočicama igraju joj žile, šumi joj u glavi. — Baka se ne miče; — zaspala prvim snom. Gjorgja postade trenutak, pa se na prstima prošulja kroz vrata i tiho ih zaključa. Zatim pretapa preko stepenica, pa plaho preskakuta ulicom do Klarina doma. — Tude joj se dojam prve griješke u životu brzo rasplinu kraj vesela klicanja Klarina i živa bljeska s Rikova oka. U živoj žurbi obukoše domina, što bi pljesnuo dlanom o dlan.

— Alaj vam dobro pristaje domino! — kliknu Riko Gjorgji.

— Nitko te ne će prepoznati, draga! — zapljeska Klara rukama, previjajući se pred ogledalom okretno poput mačke.

U taj par prispje i Klarin pratilac, Rikov sudrug, suh i sagnut, poput kvake.

— To je moj dragi! — pošapta Klara.

I društvo u dva para odskakuta u plesnu dvoranu. — Zablještiv sjaj tude i neopisiv žamor zagluši Gjorgju posvema, i zatomi u nje spomen na čamnu odajicu, na nemoćnu baku i na čitav svijet. Činilo joj se, kao da je neka nepoznata, a prijatna sila ljulja po tom toplom, mirisnom zraku, u prilježnu zagrljaju od nedavna ljubljena prijatelja. Koliko novote, blaženstva, koliko pouzdanja u novu svoju, iznenadnu sreću! Nije se više smućivala s njegovih ljubeznih riječi; neka osobita snaga, smjelost života usadila se nevidno u njezino srce. — Dugo, dugo trajaše ta omaglica, dok se najednom, — ne znade, kako, — ne nadjoše na svježu vazduhu, pod zvjezdovitim zimnjim nebom. Oštro noćno povjetarce lahori i ugodno joj prohladjuje oznojeno lice. Pred očima joj sinu bajna morska pučina, obasjana čarobnim mjesečevim sjajem, kao da se povila srebrenim pojasom. Po nebu se krile snježni oblačci, pod otočjem pliva prozirna maglenasta koprena. — Gjorgja poznavaše taj noćni svijet samo po djetinjskim pričicama: — kako se ono po mjesečini na obalnome pijesku kupaju bijeli utopljenici sa staklenim očima. Sretan, tko se ugne! — I drhtnu joj nešto oko srca. Riko joj muče pritiskao ruku na grudi, i vodio je pod sjenu visokih kuća, u sumračnu, strašljivu osamu.

— Vratimo se! — šapnu Gjorgja.

— Ne jošte! — Ovo nam prva sretna noć! —

— Strah me je! — prošapta opet djevojče, pa osjeti pokajnu zebnju oko srca.

— Kraj ljubavi moje! — slatko će prikoriti Riko.

I drugi njegov cjelov oćuti na svojim usnama, i njegov vrući dah opet ju zavodljivo podraga po licu.

— Silenije zalepršа vjetrić, i omahnu joj kukuljicu s glave. Studena promaja ohladi joj čelo, sjeti se bakina spomenka o djavlu i njegovim napastima. Rikova se ruka grčevito, strastveno obvijala oko njena tijela, i drhtala, osjetljivo, nasilno. Djevojka se trže, ogleda. Poput strijele munu joj glavom neka jasna pomisao, pa se trže od slatka umora. izmaknu se, i stade bježati. Nešto odvratno, nešto ogavno pogna je s toga mjesta.

— Gjorgjo! Gjorgjo! — poču za sobom požudne klicaje. Al ona bježi s utješljivom željom, da umine otuda, da za uvijek ostavi iza sebe taj nemili zgodjaj, kao da je nikada nije tude ni bilo. Pred kućnim dverima kao pred rajskim vratima odahne joj pri srcu, udje i bez daha klone na stepenice. Počinu časkom, pa se umorna, klecavim koracima uzvera stepenicama. Pred vratima popostade, pa zaviri kroz ključanicu. Baka leži na uznak; ništa se ne bješe promijenilo. Tiho otvori vrata, skloni se mahom u kut i svuče. Zatijem se uputi do kreveta, pa uz put ustrmi ukočen, plah pogled na babin ležaj. Žutkasto svjetlo uljanice trepeljilo po njenu pepeljastom, navoranom licu. Spavaše duboko. Djevojče klonu krevetu na rub i sjeti se dužne molitve. I tada nenadano, silno, poput proljetne kišice iza sunca navrije joj mlaz utješljivih suza na snježni, hvala Bogu, čisti djevičanski ležaj. I neodoljiv neki nagon je ponuka, pa prihvati bakinu ruku, da je poljubi, da odade grijeh, ustvrdi nevinost i obreče pokoru. Lecnu se: ruka hladna, teška.

— Babo! — zavriska, i pritisnu cjelov na staričine usne. — Jednako ledene i usne i glava i čitavo tijelo. A na pola otvorene oči ne trenuše ni trenom. — Užasna pomisao prostruji kroz djevojčinu pamet. Potrese ukočenim tijelom, zovnu ju slatkim imenom, al zaludu.

— Starica bješe usnula čvrsto, za uvijek.

* * *

I zaista nije Gjorgja nikad sreće stekla, kako pravo proreče Gašprina Klarica. A znala je Klarica poslije i okititi širom svijeta Gjorgjino svetačtvo. Kako i ne bi, kad ona uporno preziraše sreću, za kojom tegnuše ostale družice, i o koju se neprestance jagme i bore, sveudilj o novim pokladama tražeći nove zabave i nove ljubavi. Riko i ostali otisnuše se u svijet za svojim zvanjem, pa kad se poslije koji od njih navrati u svoje staro gnijezdo prvih uspomena, onda nehajnim tek pogledom obdari ocvali „predmet“ svojih prvih, nezrelih čuvstava.

A Gjorgja žurljivo polazi bogomolju i grob svoje bake, brižno se kloneći svijeta. Nizak humak s istrošenim krstom pohranjuje joj jedine vrijedne uspomene mukotrpna života. Ona se tude redovito sjeća svoga prvog pohoda na taj sveti humak. Bilo to odugo iza one zlokobne noći. Dok su baku pokapali, ležaše ona u teškoj groznici, od koje se tek u proljeće oporavila. Prvi pohod namijeni pokojnoj baki. I tude s novom silom provali ljuta pečal i pokora njene duše, što se ne uzmože iska-

jati pred njome, dokazati joj svoju nevinost i isprositi oprost gotovo neoprostivu svetogrdju. Jer starica prije smrti bješe doznala za njen grijeh — pokrivač na njenu krevetu bijaše nakon staričine smrti posvema razgrnut, pokazujući i na pola slijepcu prazninu djevičanskoga ležaja. Starica preminu bez nužne pomoći, s užasnim uvjerenjem neharnosti i grijeha svojega unučeta, — i neuspjeha svojih vrućih molitava. — Tako eto ona mala, svedjer sirotna Gjorgja traje sumorne i pečalne dane, — bez nade i olakšice. — Tek kadikad — za topla jesenjskoga dneva pod jasnim nebom i lagašno plivajućim oblačcima — probudi se u njoj sladogorka uspomena na prve podrhtaje mladenačkog srca, na prvu slutnju ljubavna prosnutka.

Jednom, podugo iza toga, sretne se na ulici s društvom vidjene gospode, i medju njima prepozna — Rikâ. Zagleda ga po prvi put iza ljubavnog ročišta. Upotpunio se on u otmena muža; čudo božje, kako ga i prepoznade. A i Riko zapazi nju, — i raširiše mu se časkom oči, — časkom samo. Na usnama kao da mu opazi drhtaj navrele riječi. Nu za čas uze mu lice prvašnji, mirni izražaj, i on uminu s društvom, bezobzirce. Gjorgji se pričini, kao da mu se lice s laka ožarilo. — A ona, pošavši po poslu do znankinje, vrati se besvjesno s pola puta pod svoj stari, pusti krov. Tude joj živio još jedini drugar mračnih dana, — u zapećku preo onaj isti stari — bakin mačak. — Ona se sliježe na svoj rabotni stolac kraj prozorka, razgleda se po pustoj odaji, opazi prazan ležaj svoje dobre bake, i poćuti u čitavu tijelu ubitačnu nemoć. Srce joj se stegnulo, zamaglilo joj se časkom pred očima, — oblio ju studen znoj. — Preko krovovlja zablješti joj na susret dobro poznata krpica mora; — zagleda se na zatvoren prozorak Gašprina doma, i uzdahnu teško, duboko — — — A tamo negdje preko ulice, uz nesigurnu svirku harmonike, kroz poklicaje pijana društva ozivala se dobro joj poznata melodija:

„Oj košutko, crna oka — — —

* * *

Iz grada krenuo skroman sprovod. Čopor milosrdnih duša dobrano se razredio umah iza gradskih vrata. Medju preostalima koracaše šaljivac Nadalin. On u opće ne zanemaruje nijednoga sprovoda.

— I tako ode stara gitara! — gurnu Nadalina susjedka, mladja neka švelja, kad se već sprovod izvan grada stao kretati u potpunu neredu, gurnu ga i pogleda značajnim, izvjedljivim pogledom.

— Eh, Bog joj dao duši lako! — Dobra je bila; nije se zamjerila ni mačetu, — uzvinu Nadalin svojim mljednim, krupnim očima, ozbiljna, studena lica.

I ona žena, i par bližnjih, što počuše ovu izmjenu riječi, nasmjehnuše se pridušeno. Mišljahu, da se Nadalin po običaju pritajeno šali; jer nijedna duša u gradu nije nikada drugačije vagala njegovih riječi. Nu on niti ne zamijeti ovoga pridušenog smiješka, nego se zagleda pod brid nedalekoga brijega, što se oštro crtao na vedrome nebištu. Podno tog brijega stere se domaće groblje.

— Kako krasan dan za pokop! — šapnu on jedva čujno, i zamisli se.

Po tom se nijednoj duši više ne uzrači, da iznova podirne u šaljivu žicu autora sličice o probodenom srcu.

J. Draženović.

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Tišina nastade izmedju ova dva čovjeka. Dorsenne shvati po ovom pitanju još bolje, kakim će putom poći razgovor, koji se je ovako započeo. Gorka, više ležeći nego sjedeći na divanu u prostranoj sobi, imadjaše u cijeloj svojoj osobi nešta životinjsko, što će sad na da skoči. Očito bijaše došao k Julienu kao plijen one lude želje, da nešto sazna, a to je za ljubomor isto, što je žedja za izvjesne neke muke. Kad čovjek ispije tu kaplju gorke vode izvjesnosti, ipak tim nije jenjala smrtna borba. Ipak ćeš stupati k izvjesnosti, golim nogama po vrućem tlu, a da i ne osjećaš, kako ti noge pali. Uzroci, koji sklonuše Boleslava, da izabere francuskog spisatelja, te mu raskrije svoje tajne, bijahu vrlo različiti i pokazivahu, da mačji karakter njegova obraza nije varao. On poznavaše Dorsenna bolje nego što je ovaj slutio. Znao je, da je lakomislen i nervozan u jednu ruku, a u drugu dosta oštrouman. Ako dakle kaka spletka postoji izmedju Maitlanda i gospodje Steno, bit će je Julien za stalno progledao i ako na nj stanovitim načinom navali, on će se još stalnije odati. Uza to — jer ova silovita, lukava narav, težeći, da se pred drugima pokazuje, obilovaše zakučastim osnovama — Boleslav se strastveno divio romancierovu talentu i osjećao, kako ga nešto neodoljivo privlači, da se pred njim pokaže u svjetlu bijesna i razdražena ljubavnika. On pripadaše medju one ljude, što se daju slikati na samrtnoj postelji, tako im je u krv prešlo naivno ponimanje važnosti svoje osobe, — a da im to ne brani da u istinu umiru, i višeputa junački umiru! On bi se bio razljutio, i u najboljoj

vjeri, da ga je pisac knjige *Une Églogue Mondaine* živa naslikao u kojem djelu, njega i njegovu ljubav s groficom Stenom, pa ipak se bijaše ove zime približio spisatelju i izabrao ga za svojega pouzdanika samo u taštoj želji, da bi neki dojam na nj učinio. On je sanjario o tome, da udahne Dorsennu koju tvorevinu, sebi naličnu, vjerujući, da podliježe pri tom, i u istinu podlijegaše, potrebi, kako bi iskazao ono, što čovjeka zagušuje u nekim moralnim krizama. Da, sve bijaše u Gorke zakučasto, jer mu nije bilo dosta, da je varao svoju ženu onakom dubinom licemjerstva, uz koje bijaše moguća strašna sastavina njegova preljuba: taj plemeniti i pouzdanja puni stvor bijaše svezan prijateljstvom s kćerju ljubavnice. On držaše, da je vara s grižnjom savjesti i da nije prestao nikad osjećati za nju čuvstvo isto tako bolno kako puno štovanja. I to bijaše istina. Ali čovjek je morao biti Dorsenne, da uzmogne dopustiti take anomalije; taj rijetki osjećaj, da je našao razumijevanja za najvjerojatnije uzbune svojeg srca, silio je posvema mladog grofa, da se privije nekome, tko bi bio sasvim stalan pouzdanik, možebiti i slikar, moralni sukrivac. Sad mu je trebalo, a to ne bijaše lako, da ga učini protiv volje svojim policistom.

— Vidite, nastavi on odjedared, kako sam spao na to, da hvatam kukavne sitnice, ja, koji sam se od uhodjenja zgražao kao od strašne kake sramote. Ispitivah vas bez iskrenosti, a vi ste mi prijatelj i kakav prijatelj! . . . Ah! to vam sadržava čitavu moju povjest, ta dva čuvstva, koja me osvojiše u dva časka tu pred vama. Htjedoh biti lukav s vama, pa se toga zastidih . . . Strast me obladava. Ona me grize. Kaka god gadna stvar mi se ukaže: čas kakva prostota, čas kakvi grozan čin. Prenaglih se, a sad se bojim. Da, ja se bojim za se! . . . No to je za to, što sam toliko trpio! . . . Ne razumijete? Pa čujte! — nastavi on obavivši iznova Dorsenna onakim pogledom, kojeg požudna izvjedljivost ne da izmaći nijednoj kretnji, ni jednomu treptaju trepavica na očima onog, koga promatraš. — Čujte, pa recite, jeste li ikad za koji svoj roman zamislili odnošaj sličan mojemu . . . Opominjete se onog smrtnog straha, u kojem sam ove zime živio, kad je moj šurjak bio kod mene, u vječnoj pogibli, da će me odati ubogoj mojoj Maudi, odati iz budalaštine, britanske kreposti ili mržnje. To čovjek nikad ne zna! . . . Sjećate li se, šta je bio za me taj put u Poljsku, iza dugih mjeseci straha? Ti zamršeni poslovi i bolest moje tetke, nastali upravo u doba, kad sam se riješio Adrahana, učiniše na mene bolan dojam . . . Uvijek sam vjerovao u slutnje. A ja sam slutio, kao kod igre: crnu kocku. Nisam se prevario. Kod prvog lista, što ga primih — od koga, to pogadjate — shvatih, da se u Rimu nešta dogadja, što prijeti najdražemu mi na svijetu, ovoj ljubavi, kojoj sam sve žrtvovao, u koju sam srtao gazeći po najplemenitijem srcu . . . Zar će me Katarina prestati ljubiti? Kad je čovjek dvije godina života zakopao u strast — i kakve godine — onda ga tu drže okrutno duboke žile! Ne ću da vam pričam o prvim nedjeljama, što ih sprovedoh trkajući amo i tamo, praveći posjete rodjacima, općeći s ljudima od zakona, njegujući moju staru bolesnicu, vršeći najzad dužnosti spram svojeg sina, jer će polovica tog imutka njemu pripasti. I uvijek i uvijek ta uporna pomisao: Ona mi ne piše više kao nekad, ona me ne ljubi više . . . Ah! da vam mogu pokazati te listove, što mi ih inače pisaše, kad sam bio odsutan! . . . Vi imate mnogo dara, Juliene, ali niste nikad ljepših sastavili...

On zašuti, kao da je taj dio ispovijesti, do kojeg je dolazio, tražio prevelik napor i sad Dorsenne progovori:

— Promjena tona u pismima ipak ne dostaje, da protumači vrućicu, u kojoj vas vidim . . .

— Ne, odvrati Gorka, ali nije bilo drugo ništa no promjena tona. Potužih se. Po prvi put ne nadje moja tužba odziva. Zaprijetih, da ću prestati pisati. Ona mi ne odgovori. Pisah opet moleći oprost. Kako je čovjek slab.. Primih tako hladno pismo, a onda sam joj napisao takvo, kao da hoću prekinuti. Na novo šutnja . . . Ah! Sad ćete pojmiti grozni dojam, što ga na mene učini drugi u ovoj smetnji list, bez potpisa, onaj, što ga primih pred jedno petnaest dana. Dodje mi jednog jutra. Nosio je rimski biljeg. Nisam poznao rukopisa. Otvorih ga. Opazih dva lista papira, na kojima bijahu prilijepljene štampane riječi iz francuskog dnevnika. Ponavljam vam, bez potpisa. Bijaše to bezimen list . . .

— I vi ste ga čitali? — upade mu Dorsenne u riječ. Koja ludost!

— Čitao sam, — odgovori grof. Počinjaše s izrekama sa strašno točnim poznavanjem mojeg položaja. Da su naše zgode poznate drugima, moramo saznati, pošto mi njihove poznajemo. Dosljedno moramo pomišljati, da smo plijen njihove grozne indiskrecije, kako su oni plijen naše. Ipak boli, kunem vam se, kad to čovjek opazi. Ali u točnosti tog lista bijaše upravo to paklensko, što je do konca podavao sigurnost i dokaz za svoju točnost. A konac mu bijaše potanka, do sitnica iskazana i neumoljna pripovijest o spletci, koju je gospodja Steno za moje odsutnosti splela, s kim? S čovjekom, komu sam vazda najmanje vjerovao, s onim mazalom, što je već jedanput htio da slika portret Albin — taj ga put ja zapriječih — koristilo mi je u ostalom! — s tim smiješnim čovjekom, što se je ponizio do sramotne ženidbe za novac, što se zove umjetnik, s tim Amerikancem od table d'hôtea, s Lincolnom Maitlandom!

Premda je djetinjska i nepravedna mržnja ljubomorna čovjeka — ta mržnja, što nas ponizuje, jer vučemo u blato ono, što nam je uzvišeno — svojim žuhkim valom ogorčila Gorkino srce, kao što je ogorčila i konac njegovu govoru, ipak nije on prestao da budno pazi na Dorsenna. Bijaše se na pô uzdignuo na divanu i poduprijevši se o pesti ispružio glavu, izgovarajući ime svojeg

nuzljuba, kao da hoće spisatelja omotati svojim posmatranjem. Ovaj na sreću bijaše uzdrman negodovanjem, čuvši vijest o bezimenom listu i ponavljaše u čudu, koje nije Gorki dopuštalo, da šta nagadja.

— Koja infamija! Ma koja infamija!

— Čekajte, — reče Boleslav, to bijaše samo početak. Sjutradan primih drugi list, pisan i otposlan na isti način; prekosjutra treći. Imam ih dvanaest, čujete li — dvanaest — u svojoj lisnici i svi su napisani istim krutim poznavanjem središta, u kojem živemo, što me je prvi put u ludilo nagonilo. Ne držite li, da je to mučenje? U isto sam doba primao listova od moje uboge žene i sve se u tom tužnom nizu slagalo groznim skladom. Bezimeni list mi kazivaše: „Danas se sastadoše izmedju dva i četiri sata“ i Maud mi pisaše: „Nisam danas mogla izaći s gospodjom Steno, kako bijaše dogovoreno, ona je imala migrenu“. A portret, o kojem mi javiše onako mimogred? Bezimeni mi listovi pričaju preinake, produženje sjedjenja, onoga udobnog sjedjenja, dok mi žena piše: „Išli smo jučer opet gledati Albin portret. Slikar je uništio ono, što je dosad naslikao...“ Najzad, nisam mogao odoljeti. Svojom gadnom točnosti o potankostima označiše mi bezimeni listovi dapače i mjesto, gdje se sastaju!... Otputovah. Rekoh sebi: Ako navijestim svoj dolazak svojoj ženi, oni će doznati i izmaći će mi. Htjedoh da ih iznenadim. Htjedoh... Jesam li znao, šta hoću? Htjedoh da ne trpim od te agonije neizvjesnosti. Udjoh u vlak. Ne ustavih se ni danju ni noću. Svojeg slugu ostavih jučer u Fiorenci. I jutros osvanuh u Rimu... Osnova mi se razvi na putu, da uzmem stan spram njihovu, u istoj ulici, u istoj kući možda. Htjedoh ih uhoditi dan, dva dana, tjedan. A onda... Vjerujete li? Kad sam se vozio ravno prama ovoj ulici, progledah iznenada jasno i pobojah se. Ruka mi je već bila na ovom revolveru — on izvuče iz džepa oružje i baci ga na divan, kao da hoće izbjeći novoj kušnji. Vidio sam sebe, kako i vas vidim, jasno, gdje ubijam ono dvoje, ako ih zatečem, kao dvije zvijeri... U isti čas vidjeh svojeg sina i svoju ženu... Izmedju umorstva i mene stajaše možda upravo razmak, što me je dijelio od te kobne ulice... I ja oćutih, da treba da bježim odmah, da se ugnem toj ulici, da se klonem tih krivaca, ako to jesu, da se klonem samoga sebe! Vaše ime mi prodje mozgom i ja dodjoh, da vam kriknem: Prijatelju moj, evo me, ja propadam, ja sam izgubljen, spasite me...

— Ta vi sami nadjoste svoj spas! — odgovori Dorsenne. To je vaš sin i vaša žena. Idite, da ih opet vidite prije svega, pa ako vam i ne obećajem, da ne ćete više trpjeti, bar vas ne će iskušavati ta strašna misao... I on sad pokaže pištolj, kojega se cijev blještila pod sunčanom zrakom, što se je ukrala kroz prozor. Na to, — kao što nije iskrena sućut, kojom ga je pripovijest Boleslavova potresla, u njemu više uništila spisatelja, nego što je uzbudjenost u pripovjedača uništila taštinu i tankoću posmatranja — doda: „I još će vam manje dolaziti ta misao, kad se budete *de visu* uvjerili, šta vrijede ti bezimeni listovi. Dvanaest listova u petnaest dana, sastavljenih tim načinom, kukavnim izrezavanjem iz ne znam kakih novina! Pa još ljudi misle, da mi izmišljamo crna djela u svojim knjigama!... Ako hoćete, tražit ćemo zajedno, tko je mogao počiniti taj ljepušni mali zločin. To je Juda, Rodin, Jago ili — Jaga... Ali tu sad nema mjesta, da se gubimo u hipotezama... Možete li se pouzdati u svojega sobara? Dakako, kad ga sobom uzeste. Poslat ćete mu brzojavku, u ovoj priklopiti kopiju za drugu brzojavku, namijenjenu gospodji Gorka, pa će je vaš čovjek još večeras otpremiti. Najavit ćete za sjutra svoj dolazak i spomenuti pismo, koje ste tobože pisali iz Varšave i koje se je izgubilo. Vi ćete večeras sjesti u vlak za Fiorencu i odanle još noćas otputovati. — Sjutra u jutro ste opet i službeno u Rimu. Vi ste se tako ugnuli, ne nesreći, da postanete ubojicom, jer ne biste bili nikoga zatekli, nego još većoj nesreći, da biste svojim srcem i svojom uzbudjenošću pobudili sumnje u gospodje Gorka. — Obećajete li tako?

I Dorsenne ustane, da priredi na svome stolu papir i pero.

— Dakle, pišite odmah depešu i hvalite svomu dobromu angjelu, što vas dovede prijatelju, čija zasluga u tom sastoji, da smišlja načine. kojima se dadu nerazriješive situacije izgladiti...

— Pravo velite, — reče Boleslav prihvativši pero, koje mu Dorsenne nudjaše — to je spas, to je razbor... Odmah na to baci pero, kako bješe prije učinio s revolverom: „Ne mogu... Ne, ja ne mogu, dok je ova sumnja u meni... Ah! to je suviše grozno. Ja ih odviše vidim. Govorite mi o mojoj ženi. Ali zaboravljate, da me ona ljubi. I na prvi pogled ona će čitati u meni, kako vi čitate... Vi ne možete pojmiti, koliko me je napora stajalo u ove dvije godine, da nikad u nje ne pobudim sumnje. Bijah sretan i lako je varati, kad čovjek nema ništa da sakriva do li sreću... Danas ne bismo bili pet časaka zajedno, da ona ne bi stala tražiti — i da ne bi našla... Ne. Ne. Ja ne mogu. Drugo nešta. Treba mi drugo nešta...

— Ma, nesretniče, odgovori Dorsenne, ja vam ne mogu dati to drugo nešta. Nema drugog sredstva do opija, da uspava take sumnje, što su ih u vas ucijepili ti strašni bezimeni listovi. Do bijesa, pouzdanje se ne uštrcava kao morfij... Ja znam: ako ne poslušate mojeg savjeta, gospodja će Gorka, ne sumnjati, nego izvjesno znati. Može biti da je već prekasno. Hoćete li da vam rečem, što vam zatajih, kad vas vidjeh tako uzbudjena? Nije vam trebalo mnogo vremena, da dodjete s kolodvora do mene i sigurno niste ni dva puta pogledali iz kola. Pa! Netko vas je susreo. Tko? Montfanon. I on mi to reče gotovo na pragu palače Castagna. Da nisam shvatio iz jedne riječi vaše žene, da ništa ne zna o vašem

dolasku, ja, čujete li? — ja bih vas bio odao . . . Prosudite sad svoju situaciju! . . .

On to izgovori uzbudjenjem, koje ne bijaše prisiljeno, tako bijaše smeten očitošću pogibli, kojom je prijetilo opiranje Gorkino. Gorka se bješe počeo sabirati, pa mu zasja čudan sjaj u smedjim očima. Uzrujanost Julienova pokazivaše mu očito, da je došao čas, na koji čekaše, da izvede odlučni udarac. On se digne tako naglo, te je Dorsenne uzmakao. Prihvati ga za obje ruke, kao malo prije i to takvom snagom, te mu nijedan drhtaj onoga, koga tako stiskaše, ne mogaše umaći.

— Da, Juliene, vi imate to sredstvo, da mi pomognete, vi ga imate . . . reče on glasom, promuklim od silne bojazni.

— Ma, koje sredstvo? — zapita spisatelj.

— Koje? — Vi ste poštenjak, Dorsenne, velik ste umjetnik, moj ste prijatelj, prijatelj vezan sa mnom svetim vezom, gotovo brat po oružju, jer ste pranećak junaka, koji je proljevao svoju krv uz bok mojemu djedu, kod Somo-Sierre! . . . Dajte mi svoju riječ, da znate izvjesno, da gospodja Steno nije Maitlandova ljubovca, da to niste nikad pomislili, nikad čuli o tome govoriti i ja ću vam vjerovati i poslušat ću vas. — Nuto, dakle! . . . nastavi stištući još grozničavije spisateljeve ruke, — Vidite, vi oklijevate! . . .

— Ne, odgovori Julien otimljući se tomu bijesnomu zagrljaju, — ne oklijevam . . . Ja vas žalim. Kad bih vam dao tu riječ, zar bi vam vrijedila više od pet časaka?... Ne biste li odmah bili uvjereni, da se krivo kunem, samo da zapriječim nesreću? . . .

— Vi oklijevate, — prekine ga Boleslav, ponovivši još dva puta te riječi. Tad nastavi, prasnuvši u strašan smijeh, u kojem bijaše toliko divlje groze: „Dakle, bijaše istina! U ostalom, to mi je milije. Strašno je saznati, ali se manje trpi . . . Saznati! . . . Kao da nisam znao, da je imala ljubavnikâ prije mene, kao da to nije utisnuto u svjema crtama lica Albe, koja je kći Verekijevova, kao da nisam čuo pripovijedati dvadeset puta, prije nego što je upoznah, da je imala Branciforta, San-Giobba, Strabaua, deset drugih. Prije, sad ili poslije, kakva je u tom razlika? . . . Ah! bijah tako stalan, da ću, pokucavši kod vas, na ta vrata poštenja, saznati istinu, da ću je moći dotaknuti, kao ovu stvar — on uhvati na stolu mramornu glavu, koju stiskaše bijesno svojim prstima. — Vidite, da tu istinu snosim kao čovjek. Sad mi možete govoriti. Tko zna? Gnjušanje je velik čistilac strasti! Ja vas slušam. Nemojte me šteditи! . . .

— Varate se, Gorka, — odvrati Dorsenne, što sam vam rekao, rekao sam sasvim prosto. — Bijah i jesam uvjeren, da ćete me za četvrt sata, recimo, za sat, recimo sjutra, prekosjutra, držati ili lašcem ili ludom. No kad tako tumačite moju šutnju, dužnost mi je zaista, da govorim i ja ću govoriti . . . Dajem vam svoju riječ, da mi nije nikad na um palo, da ima kakav odnošaj izmedju gospodje Steno i Maitlanda, ni da bi mi se časak pričinilo, da se je općenje njihovo iza vaše odsutnosti promijenilo. Dajem vam svoju riječ, da nitko, čujete li? nitko nije o tom šta preda mnom govorio. A sad radite i mislite, kako vam drago. Rekoh vam sve, što sam mogao reći . . .

Spisatelj bijaše te riječi izgovorio grozničavom odlučnošću, što je izvirala iz strašne sile, kojom je gušio svoju savjest. Ali smijeh Gorkin bijaše ga tim više smeo. što se slobodna ruka toga čovjeka, hotice ili nehotice, bila primaknula do oružja, koje se još uvijek nepomično svijetlilo na naslanjaču. Pred Julienom se ukaza na novo katastrofa, bliza, neposredna i ovaj put neizbježiva. Njegova usta progovoriše, kako bi njegova ruka posegnula neodoljivim instinktom, da spase mnoge ljudske živote; on se zakune, prvi i bez sumnje posljednji put u svome životu, bez promišljanja. Radje ne bi bio dao svoje riječi, ali je osjetio taki unutrašnji gnjev, te je poželio, da ne bude tako surov. Da je njegov strašni prijatelj odgovorio kakim uvredljivim poricanjem, koje čovjeku dopušta, da drugome dade zaušnicu, bilo bi mu lakše, toliko žestoka bijaše u njega uzbudjenost poradi te silom istisnute poštene riječi . . . S druge je strane vidio, kako se k njemu okreće lice ljubavnika gospodje Steno s neizkazanim izrazom zahvalnosti. Gorkine usnice zadrhtaše, ruke mu se sklopiše, a dvije krupne suze sasjaše u zažarenim očima i padoše na upale obraze. Tad, kad je smogao riječi, progovori uzdišući:

— Ah! moj prijatelju, koliko mi dobro iskazaste! Od kake me more oslobodiste! Ah! sad sam spasen. Vjerujem vam, vjerujem vam. Vi ih dobro poznajete. Vidite ih gotovo svaki dan . . . Da je šta bilo medju njima, vi biste znali. Čuli biste pripovijedati. Ah! Hvala! Dajte mi ruku, da vam zahvalim! . . . Zaboravite, šta vam malo prije rekoh, te objede, što ih izgovorih u ludilu. Tako dobro znam, da su bile krive. I, ded, dajte da vas zagrlim i poljubim, kako bih vas zagrlio i poljubio, da sam skočio u vodu, pa me vi izvukli . . . Ah! moj prijatelju, jedini moj prijatelju! . . .

I on se vinu k spisatelju, da ga pritisne na svoje grudi, dok mu ovaj odgovaraše riječima iz početka njihova razgovora:

— Umirite se, zaklinjem vas, umirite se!

A čestit i istinit, kakav bijaše Dorsenne, ponavljaše u sebi:

— Nisam mogao ipak da drugačije radim, ali kako je to teško! . . .

(Nastavit će se.)

Requiem.

Spjevao L. J. Paljmin, preveo M. Š.

Ej ne plač'te nad trupovi junakâ,
Sa mačem umriet što ih ne bje strah,
I nadgrobne im ne pjevajte pjesme,
Ne skvrnite im svojom suzom prah.

Pod ovim znakom njihovih ideja
Sa protivnikom dovojujte boj,
Mrtvacem himnâ ne treba ni suzâ,
No valja da se ljepša počast dâ,
Bez straha ajte preko mrtvih tiela,
A pred vama nek njihov znamen sja.

Ni ljepše časti ni svetije trizne[1]
Na svietu nema sjeni junačkoj!

Atena i Sparta.

Po T. B. Macaulayu.

Ima pisaca grčke povjesti, koji su odrešiti pristalice grčke tiranije i oligarhije, a kojima nijedan dokaz nije preslab, kad ga treba spomenuti na obranu toga oblika državne vladavine. Demokracija im je mrska kao vragu tamjan. Medjutim, francuski su povjesničari prošloga stoljeća na protivnu stranu tako ružno zabrazdili, te i najgore zablude takih pisaca u neku ruku nijesu bez koristi, jer ispravljaju pogrješke drugih. Za mlada gospodina, koji puno zbori o svojoj domovini, krvnicima i tiranima i Epaminondi, bit će djela takih pisaca vrlo izdašan lijek, razvodnjen koliko treba Roclinom i Barthélemyjem.

Zablude jedne i druge stranke potječu od neznanja ili neobaziranja na temeljna načela političke nauke. Pisci jedne stranke misle, da je ustavna vladavina vazda velika blagodat; drugi opet ne propuštaju nijedne prilike, da nam kažu, kako je uvijek pogubna. Prava je istina to, da je, baš kao dobar kaput, onaj ustav dobar, koji odgovara tijelu, kojemu je namijenjen. Čovjek, koji po abstraktnim načelima kaže, da je neki ustav dobar, a u dušu ne poznaje naroda, kojim treba vladati po tom ustavu, sudi baš tako ludo kao krojač, koji bi na belvederskom Apolonu uzeo mjeru za odijela svih svojih mušterija. Demagozi, koji su željeli vidjeti Portugalsku republikom, i mudri kritičari, koji grde Američane, što nijesu zaveli velikaške kuće, jednako su smiješni svakomu, u koga ima razbora i poštenja.

Ona je vlada najbolja, koja želi da usreći narod i koja znade, kako će ga usrećiti. Ni želja sama, ni znanje samo ne dostaje; a teško je naći zajedno i jedno i drugo.

Čista demokracija, i ništa drugo nego čista demokracija može ispuniti prvi uvjet toga velikoga zadatka. Da glavari rade i nastoje samo oko probitaka svojih podanika, treba da probitci glavarâ i probitci podanikâ budu jedni te isti. A tako će malo kad biti, gdje je vlast povjerena pojedincu čovjeku ili samo nekolicini. Povlaštena čest društva za cijelo će u neku ruku imati koristi od sveopće dobrobiti državne; ali od ugnjetavanja i guljenja podanika imat će još veću korist. Kralj će željeti suvišan rat samo za svoju ličnu slavu, ili poput Ljudevita XV. jelenji vrt za svoju zabavu. Plemstvo će tražiti monopole i lettres-de-câchet. Što je broj glavara veći, to je zlo sve manje. Ima ih manje, kojima treba plaćati, a više, koji primaju. Dio, što svakoga zapada od guljenja podanika, sve manje mami ljude. Ali probitci podanika i probitci vladara ne će se nigda potpunoma podudarati, dok podanici sami ne budu vladari, a to je: dok vlada ne bude neizravno ili izravno demokratska.

Ali to nije dosta. „Htjeti a nemoći“, stara je riječ, „baš je tako, kao kad se djeca igraju vojnika“. Narod će vazda prije svega nastojati oko svoje probiti; ali čovjek smije posumnjati, da li je u ikojoj državi na svijetu dosta obrazovan, da tu svoju probit shvati. Pa i u Engleskoj, gdje je narod već od vajkada u to bolje upućen nego li u ikojem drugom kraju Evrope, redovno su bile narodne pravice obranjene protiv naroda samoga tek otačbeničtvom nekolicine ljudi. Tako je primjerice slobodna trgovina, jedna izmedju najvećih blagodati, što ih vlada može svome narodu privrijediti, gotovo u svakoj zemlji narodu nemila.

Narodom treba vladati samo na njegovu korist; a da se njime može vladati samo na njegovu korist, ne smije se pustiti, da njime vlada neznanje. Ima zemalja, gdje bi zavesti ustavnu vladavinu bilo baš tako ludo, kao kad bi se dokinule sve stege u školi, ili razvezale sve košulje u ludnici.

Odatle se može izvoditi, da je ono uredjenje društva najsretnije, gdje je vrhovna vlast u rukama čitava prosvijetljena naroda. To je tek pomišljeno, a možda i nedostižno stanje društva. Pored svega toga možemo se tomu uzoru bar na nekoliko približiti, i samo onaj zaslužuje ime velika državnika, koji radi po načelu: sve više širiti vlast naroda prema tome, što više raste njegova obrazovanost, i u svemu mu ići na ruku, neka se tako uzgoji i naobrazi, da mu se bez straha smije povjeriti i neograničena vlast. Dok toga nije, škakljiv je posao hvaliti

[1] U starih Slavena svečanost za pokojnikom.

ili osudjivati ustav tek u opće; jer počevši od neograničene vladavine u Petrogradu pa do demokracije sjevernih američkih država teško da ima ijedan oblik vladavine, koji ne bi, bar u nekim naročitim dogadjajima, bio najbolji od svih drugih.

Medjutim, ako je ikakav oblik državne vladavine bio vazda, u svako doba i u svakoga naroda poguban; ako ijedan oblik mora da uvijek bude poguban, a ono je za cijelo onaj, što ga je g. Mitford[1] uzeo pod svoje osobito okrilje, — čista oligarhija. A to je usko i upravo nerazdružno spojeno s drugim jednim njegovim hirom: kad se radi o Sparti, očito pristrano sudi, a Atena mu se nimalo ne mili. Sve se bojimo, da je djelo Mitfordovo te nazore medju narodom dobrano raširilo; a s toga ćemo ih malko pomnije i opširnije proučiti.

Tamne strane u atenskom značaju brže udaraju u oči, nego li u spartanskom; ali to ne biva za to, što su tamnije, već za to, što su na svjetlijoj podlozi. Tomu je primjer ostracizam. Ne možeš ni pomisliti gadnije stvari od običaja kazniti gradjanina naprosto i upravo za to, što je odličan čovjek; nijedna se uredba atenska nije tako često i s tolikim pravom osudila kao ta. U Sparti nije toga bilo. A za što ne? Jer u Sparti nije toga trebalo. Oligarhija je već sama po sebi ostracizam; ona tjera iz države odlična gradjanina ne samo u teškim prilikama, već vazda; ne tjera ga samo kad omrzne narodu, već mu namah od poroda dosudjuje progon. Njezini su zakoni branili, da nitko ne steče zasluga; s toga nije ni trebalo da na njih navale, kad dozore. Nijesu sjekli stabla, kad bi ponaraslo i uzbujalo poput paome, voć ukleli tlo, da bude jalovo do vijeka. Unatoč tome ostracizmu porodila je Atena u ono sto i pedeset godišta najveće državnike i otačbenike, što ih svijet igda vidje. A koga je mogla Sparta otjerati ostracizmom? Porodila je, ako ćemo na to, tek četiri slavna čovjeka, Brasidu, Gylippa, Lysandra i Agesilaja. Od tih se nije nijedan proslavio kod kuće, pod domaćim zakonima. Tek kad umakoše iz zemlje, gdje je utjecaj aristokracije zatirao sve, što je dobro i plemenito; tek kad prestadoše biti Sparćani, postadoše veliki ljudi. Brasida bijaše u gradovima tračkim čisto demokratski vodja, narodu omiljeli ministar i vojskovodja. A to isto vrijedi i za Gylippa u Syrakuzi. Lysandar u Hellespontu i Agesilaj u Aziji izbaviše se za čas nesnonih stega, što im nametaše ustav Lykurgov. Obojica se proslaviše u tudjini i vratiše kući, gdje su iznova strogo na njih pazili i držali ih na uzdi. A tako ne bijaše samo u Sparti. Gdje je god vladala oligarhija, nigdje nije dala, da se razvije veleuman čovjek. Tako bijaše u Rimu sve do braće Gracchâ, dakle po prilici sto godina pred porodom Krstovim; tuj vidjaš svu silu konzula i diktatora, koji su izvojštili sjajne pobjede i slavili slavlje, ali uzalud tražiš cigloga jednoga čovjeka, u kojega bi bio duh prvoga reda: uzalud tražiš Perikla, Demostena ili Hannibala. Braća Grâcchi stvoriše jaku demokratsku stranku, Marij je opet uskrisi, staroj aristokraciji bi osnov uzdrman, a tako dodje vijek, kad bijaše sva sila u istinu velikih ljudi.

Mletci su za to još bolji primjer; u povjesti toga grada ne vidiš ništa van državu; aristokracija bješe već u zarodu zatrla svaki veleum i vrlinu. Njihova vladavina bijaše baš kao njihov grad; ponosita i veličajna, a osnovana na blatu i korovu. Bog sačuvaj, da se opet gdjegod podigne taka moćna i uljudjena država, koja nakon života od trinaest stotina jako znamenitih godišta nije ostavila čovječanstvu uspomene ni cigloga jednoga velikana, ni cigloga jednoga junačkoga čina!

(Nastavit će se.)

[1] Slavni je engleski povjesničar napisao ovu svoju studiju god. 1824. ocjenjujući Mitfordovu povjest grčku. Ta se je knjiga nekada puno čitala i vrlo hvalila; prevedena je u više evropskih jezika, ali danas je gotovo sasvim zaboravljena.

Prev.

Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi.

Napisao **Stjepan Bosanac.**

(Nastavak.)

Metar je u Talfijinom prijevodu trohejski, kako se čovjek može uvjeriti na svakoj stranici. Na kraju stiha svuda je provela stanku, ali iza četvrtoga sloga nije mogla svuda s cezurom izaći n. pr. Hole dir von dort den goldnen Becher I. 111. Dass das Heer mit Fingern auf mich wiese I. 127. Haut er dem Wesir den blonden Kopf ab 237. Alles überlegt er, endlich spricht er I. 237. Als dass mich die Türken dort verklagen I. 237. Siehe, welch' ein Kampf beginnt jetzo I. 251. Endlich sieht der schwarze Mohr es kommen I. 251.

Pjesme su prilično točno prevedene. Ispuštala je veoma malo i to obično epitete, gdje joj nijesu išli u stih. To je po našemu mišljenju posve opravdano i prema duhu naše narodne poezije. I u našoj se narodnoj pjesmi stereotipni epiteti ispuštaju, kad ne idu u stih, a čini nam se, da mnogobrojna epitheta ornantia u našoj narodnoj poeziji treba da zahvale bujnu svoju razgranatost upravo potrebama stiha u prvom redu, jer se ovakim epitetima najljepše i najzgodnije popunjuje mnogi stih. Posve je umno Talfija opet gdjegdje dodala običan

epitet riječi, koja ga u originalu slučajno nema n. pr. *heisse* Thränen I. 18. suze; auf dem *blauen* Meer die Wogen, po moru talasi 22—29.

Ispuštala je epitete n. pr. Trockne deine Thränen *von den Waugen,* utri suze od *bijela* lica I. 37; sonst spring ich in die Donau, ja l' ću skočit u *tiho* Dunavo I. 73.; In Skadar, der Fest' an der Bojana, u *bijelu* Skadru na Bojani II. 25. 2.

Ovako je učuvala od prilike onako razmjerje upotrebljavanih i neupotrebljavanih stajaćih epiteta, kako nahodimo i u originalnim pjesmama našega naroda, premda nije mehanično prevodila epitete upravo ondje, gdje ih nalazimo u originalu, jer bi tijem nanosila silu njemačkomu jeziku.

Dodavala je takodjer prilično malo, a gotovo svi dodatci mogu se lijepo podnijeti, jer nijesu protivni karakteru i duhu prostoga narodna stila n. pr. osim pomenutih epiteta: Nicht von meinem Vater sprecht, dem *Sel'gen*; Ne govor'te o mom roditelju II. 23. 9. Ihm entgegen *lacht* ein junges Knäblein I. 71.; Već u njemu jedno muško čedo I. 14. 12. Junges Knäblein von *kaum* sieben Tagen I. 72.; Čedo muško od sedam danaka I. 14. 13. Sprachen *höhnisch* zu dem Knaben Simon I. 72.: Pa govore Nahod Simeunu II. 14. 39. *Höre* mich, Herr Abt, verehrter Vater! I. 73. Gospodine, oče igumane! II, 14. 55. Lass mich ziehen, sonst spring' ich in die Donau I. 73. Ja l' ću skočit' u tiho Dunavo II. 14. 66. *Hoch* herangewachsen war der Jüngling I. 74. Odrast'o je Nahod — Simeune II. 14. 83. Hat mit dir ein *gutes* Wort zu reden I. 74. *Nešto* tebe ima govoriti II. 14. 94. Gehet mit dem Simeun auf den Bleichplatz I. 82. I odlazi tamo na belilo II. 26. 125. (sub. I.) Wer die Brust *dem lieben Säugling* reichen? I. 83. Tko li će ga dojkom odojiti? II. 26. 161. Schickt *den Brief* auch heimlich I. 87. A tajno joj šalje II. 25. 7. Und so *sprechend,* sprengt er aus dem Thore 127. Pak proćera konja na kapiju II. 45. 68.

Nesrećniji su n. pr. ovi dodatci:

Gab *zum Zehrpfennig* ihm tausend Goldstück I. 73. Dade njemu hiljadu dukata II. 14. 71. Sah er mit *Beschämung,* was geschehen I. 75. Te on vidje, što je učinio II. 14. 124. Und er nahm das heil'ge Buch erbleichend I. 76. I uzima časno jevandjelje II. 14. 154. *Warnend* sprach er zu der treuen Gattin I. 82. I on kaza svojoj vjernoj ljubi II. 26. 110.

Nipošto nije dopušten dodatak *die Stirne* u primjeru: Wusch *die Stirne* ihm mit kaltem Wasser I. 130. I umi ga studenom vodicom 45. 161.

Za nešto slobodnije prevodjenje neka budu ovi primjeri:

Dir dein junges Leben würd' es kosten I. 82. Jer ćeš svoju izgubiti glavu I. 107.

Nema krepčine, koja je u originalu: Schmerzlich zürnend schreit sie in Verzweiflung I. 84. Ljuto pisnu, kako ljuta guja II. 26. 194. Und um Gott erbarmte sich der Meister I. 85. To je Rade za bratstvo primio II. 26. 217. (Kasnije prijevodi: I to Rade za bratstvo primio II. 26. 228. Brüderlich erbarmte sich der Meister I. 85.) Doch zur Stelle brachte man das Kindlein I. 85. Pa donese čedo u kol'jevci II. 26. 234. Wellenreich rauscht hin die trübe Tara I. 87. Mutna čete Tara valovita II. 25. 17.

Svakako je preslabo prevedeno: Ich gerathe in den dicken Nebel I. 92. Ja udarih kroz taj pramen magle II. 25. 139. Beugten tief sich vor dem heil'gen Fürsten I. 117. I časno se knezu poklonila II. 35. 66. Neigte tief sich vor dem heil'gen Fürsten I. 117. Pa je časno kneza podvorio II. 35. 80. Dass ich einen Brief dir schicken könnte Nach dem Schlachtfeld und zurück erwarten I. 124—5. Da ti može knjigu odnijeti u Kosovo i natrag vratiti II. 45. 10. Alle Sieben *ruft* sie nach der Reihe I. 127. Sve je sedam ustavljala redom II. 45. 71.

Nije se smjelo prevesti indirektno u trećem licu: Doch zurücke kehrt kein wack'er Krieger Und verlässt des Zaren Rosse nimmer, Wüsst' er auch, dass in der Schlacht er fiele! I. 128. — Ne bih ti se junak povratio, Ni careve jedeke pustio Da bih znao, da bih poginuo II. 45. 88—90. Und die Herrin half ihm von dem Rosse I. 130. — Skide njega gospodja Milica II. 45. 159. Segn' ihn Gott dafür und all' die Seinen I. 131. Bog da prosti, tko ga je rodio II. 45. 195. Und die Schwester *ehrt* nicht mehr der Bruder. — A brat sestru sestrom ne doziva II. 1. 34. Selbst erzieht er ihn in seinem Kloster, Nähret ihn mit Honig und mit Zucker I. 71. — Već ga rani u svom manastiru, Rani njega medom i šećerom II. 14. 20. Dass man mich gefunden am Gestade I. 73. — Da si naš'o mene pod obalom II. 14. 59. — Und er gab ihm *glänzende* Gewande I. 73. — Poreza mu svijetlo odijelo II. 14. 69. — Schön und blühend war er wie ein Mädchen I. 74. — A ljepši je od svake djevojke II. 14. 84. Doch die schöne Königin vermocht's nicht I. 75. — Al ne može gospodja kraljica II. 14. 112. *(gospodja* trebalo je svakako prevesti, jer odgovara homerskom πότνια n. pr. πότνια μήτηρ).

Zbog ženske stidnoće prevela je „Ruho skide, leže sa kraljicom". II. 14. 120 — posve drukčije „that, wie ihm die Königin befohlen".

Glagol *obljubiti,* kako ga upotrebljava naša narodna pjesma, ne može se u njemačkom jeziku prevesti isp. Te kraljici obljubio lice II. 14. 121. — Liebend ihre schönen Wangen küssend I. 75.

Ona čati časno jevandjelje II. 14. 144, — Ganz versunken in die heil'ge Bibel I. 76.

Mijenjala je takodjer vrlo malo i to samo kod najveće potrebe:

Onu (sc. knjigu) gleda, drugu sitnu piše. II. 25. 43. — Und hat Antwort auch sogleich geschrieben 88. Kako

tade, tako i ostade, Da i danas ondje ide rana Zarad' čuda, i zarad lijeka Koja žena ne ima mlijeka II. 26. 239—242. So wie damals, also ist es heute! Frauen, die der Muttermilch ermangeln, Um des Wunders, um der Heilung willen Kommen hierher sie, ihr Kind zu stillen I. 86.

Premetala je stihove n. p. I. 42—49 i 88, a to je po našemu mišljenju posve opravdano, kad ne može drukčije da izide na kraj, a da ne naudi duhu njemačkoga jezika.

Pravo veli Grimm u obznani prvoga izdanja njezina prijevoda u Göttingensche gelehrte anzeigen 1826 p. 1910—1914, Kleinere Schriften 419, da je pravi smisao s malo izuzetaka svuda dobro pogodila.

Medju te rijetke izuzetke ide i n. pr. Kad *brodove* prevodi *Weiden* „Aber Flüss' und Weiden nahm Samt-Niklas I. 59. — A Nikola vode i brodove. — Nicht versündigt euch an seiner Seele. — Ne griješ' te duše 23. 10. Aber als sie *ernstlich* ihn betrachtet I. 74. — Kada zgleda Nahod-Simeona II. 14. 89. *(zglědati* znači erblicken, a ne *ernstlich betrachten).* Naht die Zeit zum herrschaftlichen Mahle I. 83. Prodje vreme gospodskoga ručka II. 26. 134. (sub I.) *(Proći* ne znači *nahen* nego *vergehen)* Wenn statt unsrer Dreie du es brächtest I. 83. Kod tri snae da ti nosiš ručak II. 26. 144. (sub 1.) Und ein Weilchen steht sie so noch harrend I. 127. Malo vreme za tim postajalo II. 45—73. *(pòstojati* znači *ein wenig stehen bleiben); prokletoga Vuka* krivo je i slabo prevedeno „Aber fragst du mich nach Vuk, dem Buben? I. 131.

Grozne suze prevodi netočno *bittre Tkränen* I. 114; sinje more auf dem blauen Meere I. 22. 25; zbor zborila Rath beratheten I. 23. bojna koplja Kampfeslanzen 23. 13. na tananu kulu II. 32. 69. nach dem schlanken Thurme 14. svijetla nedjelja II. 32. 56. der heitre Sonntag 110. knjige staroslavne II. 32. 66. die altberühmten Bücher I. 111. ljuta guja II. 26. 229. schlimme Schlange I. 95. rujno vino 14. 111. am goldnen Wein 75. zelena Bojana I. 25. 38. die bläuliche Bojana 88. vjerna ljuba II. 26. 70. ein treues Ehgemahl I. 80. tavnicu prokletu 14. 176. das scheussliche Gefängniss 77.

Kad u jutru jutro osvanulo 45. 33. Als am Morgen nun der Morgen anbrach 126. U knjizi joj ovako besjedi 25. 8. Redete sie also an im Schreiben 87. Na str. 88 prevodi knjiga 25. 41. der Brief. Šura Vukašine II. 25. I. Wukaschin, der Schwächling 87. šest tovara blaga 26. 31. sechs Saumeslasten Goldes 79. kuli na pendžeru 14. 140. in dem Fenster des Gemaches. 75.

(Svršit će se.)

U našoj domovini prije trista godina.

U spomen tristagodišnjice boja sisačkoga.

(Svršetak.)

Dvije godine poslije „iskresa“ Ivan Kukuljević svoga „Jurana i Sofiju“ ili „Turci kod Siska“, gdje se poput crvene niti kroz cijelu dramu provlači „slava — čast — sud potomstva — i otačbina“, riječi, što ih mladjahni pisac stavlja u usta poslije pobjeditelju sisačkomu. Ali su i prije još nastali osobiti natpisi i pjesmice, izvrgavajući ruglu Hasan-pašu.[1]

Bitku je sisačku savremeni svijet ocjenjivao prema važnosti njezinoj, i to nam svjedoče pisma Klementa VIII.[1] U pismu na bana ne može biti ništa većega, „pro tuitione Germaniae“, nego li ta pobjeda. Pa ipak. tražiš li je danas u svjetskoj povjesti medju velikim bitkama, uzalud ti trud.[2] Narodi južne, zapadne i srednje Evrope kano da su zaboravili, kako su u tom pogledu ćutili ocevi njihovi. Ali je bitka sisačka znamenita: razmisli

[1] Hasan se rugao lat. riječima kod rimo-katoličke ispovijedi: »mea culpa« govoreći: Dobro, i jest Culpa (t. j. Kupa) mojom. Tim se potrudi neki g. Matija Bastijančić, da ga počasti ovim osobitim lat. sonetom:

»si verum vestri Pappi »mea culpa« loquuntur,
ergo meus limes Culpa, Tyrannus ait.
Vera Hassane ferunt pappi; nam limes
in aevum et vitae et culpae sit tibi Culpa vorax«.

A to je hrvatski u prozi: »Ako pak popovi vaši »mea culpa« govore, to mora Culpa biti mojom, rugao se tiran. Pravo, Hasane, popovi kažu, jer će biti za uvijek medjom života i grijeha tvoga Kupa proždrljiva«. Gradili su se i drugi ujedljivi stihovi i pjesmice. Vidi Valvasor, spom. dj. IV., 535.

I danas još se vide u Ljubljani u jednoj crkvi komadi crkvenoga ruha: jedna casula i jedna stola, načinjene od kabanice Hasanove. Platno je crven damast bogato izvezen zlatom i svilom, pak cvijećem zelenim i modrim. Na casuli se čita ovaj natpis (u lat. jeziku): »casula je ova načinjena od turske kabanice Hasan-paše, koji je potučen pao g. 1593 dne 22. lipnja u boju sisačkom. Izlizana dugom upotrebom bila svedena na taj oblik g. 1655. na želju i zapovijed časnoga kaptola. Čuvar crkve neka ju uščuva za spomen potomstva i obuovljena neka se upotrebljava, a što rjedje u godini da se iznosi, ako ne će da bude držan krivcem svete starine. Dimitz: Geschichte Krains, III., 248.

[1] Napomenuto pismo u Theineru, spom. mjesto.

[2] Kakve je vrsti sisačka bitka, vidi se najbolje, ako se isporedi broj srušenih neprijatelja ovdje sa brojem, što pade pod Bečom; na obje strane po prilici jednak, a pod Bečom se borio *kršćanski svijet,* pod Siskom *više od dvije trećine Hrvati.*

Danteov susret sa Matildom.

Slikao *A. Maignan.*

o mnoštvu vojske, što no je povaljeno: o broju vojevoda, što no zaglaviše; o odličnoj krvi nekih, pak tko li bješe taj turski mač Hasan-paša Tilli Predojević. Ne rodi se Turčin, koji je bio kraljevinu našu kako no taj poturica, bič hrvatski. *Za povjest je hrvatsku boj sisački više nego znamenit.* Sisak je bio „ultimum refugium reliquiarum regni Croatiae". Kad je Bihać pao, zaplaka Rim:[1] a kad se Sisak otrže dva mjeseca iza pobjede slavne od naše zemlje, izabrani biskup srijemski vapije: „propadoše i drugi ostatci kraljevstva" . . . „siromah je narod tako oboren, da proklinje dane rodjenja svoga" itd., ne zna kamo bi, ni šta bi.[2] Tako bilo dva mjeseca poslije, ali nije svejedno: pade li Sisak 24. kolovoza ili 22. lipnja; nije svejedno, pada li pod Hasanom, tračkim beglerbegom ili pod Hasanom pašom Predojevićem. *Da u velikom tom boju pobijedi mjesto Bakača Hasan,* (da Bakač možebiti i pade kano što je pao Hasan), *zamete se i zadnji trag hrvatskoj kraljevini.* Sisak je dvostruka i dvojako znamenita odmazda za Budački. *Sisak i Siget* dva su imena povjesti naše — naravski za onoga, tko razumije — što no bi se staviti mogla uz *Maraton i Termopile,* a imena Zrinskoga i Bakača dostojna su imena najvećih junaka. Sigetom se zamrači prvi put veliko carstvo padišahovo, a Sisak je početkom rdjanja države sultanâ. Iza dogadjajâ poslije boja sisačkoga *klonu za stalno prvi put navala turska.* Tolika propast carevićâ, vojske i topova stvara u analima otomanskim *„godinu rasula".*[3] Osloboditeljica vojska kršćanska sastavljena je izim Hrvata i Slovenaca još od Nijemaca, ali je većina pretežita *(preko dvije trećine)* narodnosti naše. Hrvati su i u bitci bili oni, na koje se prve najviše obori turska težina. Časno ali najopasnije mjesto prepušteno je *njihovoj* srčanosti; a ta srčanost neprijatelja prva i rastrga. (Erdedio — u neodlučnoj bitci — acerrimam impressionem faciente, dade vojska turska pleći). Dakako, tim se ne umanjuju zasluge četâ pomoćnicâ. Ban Toma Bakač Erdedi uze sebi za geslo: *„ja pobijedih s pomoću božjom"*[1] (in deo vici). Pak doista, i ako bi tko stao nagadjati, što su razlozi porazu turskomu, mislimo mi, da je stvar ipak neprotumačiva;[2] a moguće je, da je ban Bakač najboljim tumačem po svojem simbolu. Tako se vrijedni ocevi naši boriše na ratištima željezom ljutim, da očuvaju nama unučadi ovaj komadić zemlje. Nas bi danas imao obasijevati mir blagi; — danas nema ratovanja u onom smislu: nama se je ogledati perom i umom oštrim. Uza svagdašnje trude mi ćemo se sada — trista ljeta od onih vremena — da budemo vedriji i ustrajniji, spomenuti, kako mukopatni predji naši, kad im već skrajnja bila kucnula, sebi lovorov sapletoše vijenac slavnom bitkom sisačkom. Neka nam teška ona vremena i čini otaca iz njih vazda svijetle, kako treba da narod i u nezgodnim časovima života priveže uza se utjehu, nadu i pouzdanje u sebe.

Juraj Tomljenović.

[1] Pismo papino u Theineru na spom. mjestu.

[2] Kovačić: spom. dj. I., 208.

[3] Hammer, spom. dj. II., 583. Ponosita bi sestra sultanova obučena u crninu klečeći na koljenima naricala žalosni udes svoga sina usred noći i tjerala brata na osvetu. Kovačić, spom. dj. II., 250.

[1] Taj nam simbol Bakačev »luce meridiana clarius« naznačuje, koliko je ban bio »pars magna« kod te pobjede.

[2] Ima ljudi, koji hoće iz posljedicâ zaključivati na razloge; Hasana bi po njihovu napustio oštri um, kad prevede veliku vojsku na prostor, gdje bi mu nedostajalo razvoja konjaništvu, a vode ga smetale; pak nevidjena srčanost prolomi sredinu i baci na stranu oba krila. — No sve to nas ne može zadovoljiti.

K slikama.

Danteov susret sa Matildom. U ovom broju donosimo prekrasnu sliku A. Maignana, što prikazuje poznati prizor iz »Božanske komedije«.

Književnost.

Hrvatska. Učeni franjevac *dr. Ivan Marković,* poznati pisac znamenitog crkveno-povjesnog djela u dva velika sveska pod natpisom: »Cezarizam i bizantinstvo u povjesti istočnog raskola«, napisao je novo djelo, koje je ovih dana izišlo na svijet tiskom Dioničke tiskare, a nosi ovaj natpis: »*O evkaristiji s osobitim obzirom na epiklezu*«. U ovoj novoj knjizi raspravlja ova tri pitanja: 1. Učenje, da kruh, koji nije kvasan, ne bi mogao biti materija svetotajstva, — bilo bi protivno učenju katoličke crkve; 2. Razilazi se od katoličkoga učenje grčko-istočne crkve, da se svi vjernici bez razlike imaju pričešćivati pod obadva oblika; 3. Grčko-istočna crkva uči, da pretvaranje oltarskih darova biva molitvom, kojom svećenik, poslije nego je u liturgiji izustio riječi Isusove, prizivlje Duha svetoga. U savezu s tim pitanjima dokazuje pisac: 1. da je Isukrstova posljednja večera bila četrnaestog dana Nisana, kad je Judejima bilo zapovjedjeno, da upotrebljavaju prijesni kruh; 2. da je Isukrst posvetio evkaristiju u prijesnom kruhu; 3. da Isukrst nije zapovjedio, da se svim vjernicima daje pričest pod obadva oblika; 4. da pretvaranje kruha i vina biva riječima Gospodnjim, a ne molitvom (epiklezom), koju svećenik moli u istočnim liturgijama. Učeni pisac sam priznaje: »Pišući o pitanjima, što se tiču presvete evkaristije, o kojima se grčko-istočnjaci prepiru s katolicima, meni je u glavi i u srcu misao crkvenoga jedinstva, to jest sjedinjenja grčko-istočne crkve s katoličkom, sagradjenom na Petru«. Što je pisac u svom velikom djelu: Cezarizam i bizantinstvo, započeo, to nastavlja i u ovoj knjizi, rasvjetljujući mirno i nepristrano zlokobni raskol i utirući put izmirenju bistrenjem pojmova. Dobro veli: Treba da se prije u tome slože naše misli, pa će se onda naša srca svezom zadružne ljubavi u jednu pravu crkvenu zajednicu sjediniti. I u ovoj se knjizi zrcale poznate vr-

line umnoga pisca. To je u prvom redu velika oštroumnost u dokazivanju spojena s rijetkom jasnoćom u razglabanju prijepornih pitanja; nadalje svestrano poznavanje izvora i opsežne literature o predmetu, pa napokon živo i vješto raspravljanje. Sve su te vrline dobro znane iz njegova monumentalnog djela o cezarizmu i bizantinstvu.

Nakladom knjižare F. Maršića u Spljetu izišao je 7. sveščić hrvatskog prijevoda poznatoga djela »*Dalmacija*« iz djela Austro-ugarska monarhija opisana i ilustrovana. Tu se opisuju narodni običaji: svadba, krsno ime i kolo, a dodane su i pristale ilustracije. Cijena je sveščiću 30 novč.

Češka. Dr. *Fr. Vjen. Jeřabek*, pisac drame »Služebník svého pána«, umro je u Pragu 31. ožujka. Književni rad njegov bijaše mnogostruk; najviše je uspio u drami. Najbolja mu je gluma »Sluga svoga gospodara«, koja se i na našoj pozornici s uspjehom prikazuje. Još su poznate glume njegove: »Syn člověka« i »Závist«. God. 1883. napisao je opsežno djelo »Stará doba romantického básnictví , pa je htio njime steći profesuru na sveučilištu. Oštra kritika zatvorila mu vrata sveučilišta i ogorčila život njegov. Bio je narodni zastupnik u češkom saboru i u carevinskom vijeću, lijepih je zasluga stekao kao politički pisac, a bijaše i vrstan učitelj mladeži.

Umjetnost.

Pismo s Korane. *Koncerat Nadežde Slavjanske.* Prošle su tri godine, kako je Dmitrije Agrenjev Slavjanski ubirao slavlje po cijeloj Evropi svojom po izbor pjevačkom družinom. Jedno do toga doba u zapadnom svijetu neslušane pučke slovjenske pjesme, a drugo skladan poj i fino nuanciranje to dubokih gromornih basova to nježnih dječačkih i ženskih grla, sve je to ispunjalo slašću i prijatelje pučkomu pijevu i njegove protivnike. Stazom, koju je poravnao otac Dmitrije Agrenjev Slavjanski, pošla je njegova lijepa kćerka Nadežda Slavjanska, samo što se njezin zbor znatno luči od predjašnjega i svojim sastavom i samim pjevanjem. Mjesto zbora složena od muških, ženskih i dječjih grla imamo sada zbor muškaraca, djece i jedne jedine pjevačice — sámê Nadežde. Samo se po sebi nadaje, da će dojam ovako umanjena zbora biti kud i kamo slabiji nego li bi bio, da je zbor isto onako složen, kako je bio u staroga Slavjanskoga.

Dok je pjevanje staroga zbora nailazilo na jednodušno priznanje, treba Nadeždinu zboru preturiti i koju nepovoljnu kritiku. Pored pohvala, kojima se recimo Hanslick u »Neue freie Presse« glasi, čuju se i oštriji i nepovoljniji sudovi. Prijatelji pučkoj pjesmi rado pozdravismo u dvorani »Zorina doma« Nadeždu Slavjansku kao gošću, ali ne čusmo i ne vidjesmo mnogo toga, s čega nam omilje družba njezina oca. Pjesme i pučke i umjetne, i svjetovne i crkvene, što ih pjevaše Nadeždin zbor, s malim iznimkama vrlo nam ugodiše. Glas je Nadeždin pougodan; ali tek na dva mjesta mogla uas je sasvim osvojiti i zanijeti, jedan put lijepom koloraturom a drugi put zamjernom visinom svoga grla, koja nas sili, da se povedemo za Hanslickom i da sravnimo njezin glas s glasom tiha zvonašca, što s crkvice na brijegu dopire do nas u dolinu kroz noćni mir. — Dinamički efekti, koji su najizrazitija značajka staroga zbora, bili su sada kud i kamo slabiji, a najviše se to osjećalo u poznatoj pjesmi »Ej uhnem«, gdje je bio bas preglasan. Nuz put spominjemo, da nam se pjevanje slovenske pjesme »Naprej!« činilo praznim, isto tako i pjevanje pjesme »Lijepa naša domovino!«, koju je ipak općinstvo, za to, što je to pjesma našega srca, stojeći i sa slašću slušalo i pjevače burno pozdravljalo. Da otvoreno rečemo svoje misli: prvo gostovanje ruskih pjevača imalo je na sebi biljeg idealnoga nastojanja, da pučkoj pjesmi prokrči pute u gospodske dvore, ovo drugo putovanje nema na sebi toga biljega u onoj pravoj mjeri, pa za to mu je i uspjeh manji — Istina nekim pjesmama nema prigovora ni što je do njihove ljepote (osobito nam je ugadjala nježna pjesmica »Moja travko!«) ni što je do preciznosti, kojom su se izvodile, ali u glavnom mi ostajemo kod svojega gornjega suda.

Nastaje pitanje, ne bi li bilo uputno, da mi Hrvati sada, kada nemamo više očekivati kaku novu glazbenu struju ni s koje strane, koja bi u nas izmamila više ljubavi za glazbu, ne bi li sad, velim, bilo već jednput doba, da malo ozbiljnije pristanemo uz pobornika hrvatske glazbene misli Kuhača, pa da jače prionemo uza svoje. — Što drži Kuhač do našega glazbenoga blaga i dara, bit će svakomu više ili manje poznato; on je i kod gostovanja ruskih pjevača svojom brošurom »Slavjanski i slavenska glazba« opet pokazao, što nam valja pjevati, te poslije njegova dugotrajnoga rada a pod svježim dojmom ruske pjesme pojaviše se vokalni koncerti u Zagrebu (vidi o njima članke V. Novaka u »Viencu« g. 1890. br. 23. 25. i 26.) i u Karlovcu, a možda i drugdje. Pojaviše se, al se još uvijek ne pojavljuju dosta često, a da bi našoj narodnoj glazbi svanuli bolji dani. — Općenito se tvrdi, da epske pučke pjesme propadaju, a ja bih rekao, da se to isto može reći i o lirskima, jedno što ih umjetne dobrim dijelom tudje istiskuju, a s druge strane opažamo, da se počešće dvije lirske pjesme sa prvotno dvije razne melodije počinju pjevati po jednoj, a da je i to znak propadanja, bit će svakomu jasno. Slavjanski je sa svojim zborom i epske pjesme izvodio, recitirao, i lirske pjesme pjevao. Bilo bi potrebno, da se ne ostane kod prvoga pokušaja glazbenoga zavoda u Zagrebu, nego da se i nastavi pa i u drugim mjestima pokuša epskoj pjesmi našega guslara dati umjetnički oblik, pa joj otvoriti svoje dvorane. Što vrijedi za epske pjesme, vrijedi i za lirske, pa se samo tako, ako naše pjevačke družine stanu kultivirati pučku pjesmu, možemo nadati boljemu napretku naše glazbe.

Kada pomislim, da mi u Karlovcu imamo svoju »Zoru« i svoj »Zorin dom«, da mi imamo svoju Brücklovicu, koja natkriljuje i zvonkošću i ljepotom grla Nadeždu Slavjansku, da mi imamo lijep vijenac dobrih pjevačica; kada pomislim, da su naše pučke pjesme svojom ljepotom barem ravne onim ruskima, ako ih možda ne natkriljuju (a ja držim, da ih natkriljuju); kad sve to uzmem na um, rekao bih, da bi »Zora« mogla najbolje i najlakše toj zadaći udovoljiti. — Zagreb je počeo, Karlovac nastavio, a tko dulje ustraje, tomu budi lovor-vijenac! *I—f.*

Hrvatska drama u Spljetu. Naša drama polazi pod vodstvom dičnoga prvaka g. Adama Mandrovića početkom mjeseca svibnja u Spljet, da u ovom drevnom hrvatskom gradu otvori novo glumište nizom izvornih predstava. Radujući se od srca tomu lijepomu pojavu, preporučili bismo ujedno vrijednomu ravnatelju, koji je već toliko uspjelih gostovanja našega glumišta priredio, da se što savjesnije posveti svojoj zadaći, jer su ovaj put umjetnička i rodoljubna svrha spojene u jedno. Ovim gostovanjem treba da dokažemo braći hrvatskoj u Dalmaciji, na kojem je stepenu naše dramsko umijeće, pak da tako nadoknadimo ono, što se je za vrijeme zagrebačke izložbe u mnogom pogledu zanemarilo. U tom nizu dramskih predstava treba da se kratkim retrospektivnim načinom pokaže savremeno stanje naše dramske književnosti, pak umijeće naših glumišnih vještaka uz neka uspjela djela svjetske književnosti. Imala bi se s toga što veća pomnja posvetiti repertoiru, pak rado priopćujemo u tu svrhu predlog, koji nam stiže od jednoga prijatelja dramske umjetnosti i dobrog znaoca naših glumišnih prilika. Po tome bi se predlogu trebalo osobito obazirati na naše izvorne glume, pa bi repertoir za 20 večeri bio od prilike ovaj:

1. *Izvorne glume*: Dubravka, Teuta, Zvonimir, Matija Gubec, Posljednji kralj, Psyche, Barun Franjo Trenk, Sestre, Grof Paližna, Kako vam drago, Graničari, Primadona; a uz kraće glume

mogle bi se dodati još ove vesele igre u jednom činu: Kita cvijeća, Bez brkova, Slijepčeva žena i Redateljske neprilike.

2. *Tudje glume:* Hamlet, Otelo, Mnogo vike ni za što, Ljudevit XI., Fedora, Fourchambeaultovi, Dobri prijatelji i Gospodja s kamelijama ili Kean.

Po ovim glumama upoznalo bi spljetsko općinstvo ove hrvatske pjesnike i pisce: Gundulića, Demetra, Markovića, Bogovića, Ljubića-Dinkova, Vojnovića, Tomića, Kumičića, Miletića, Šenou ml., Freudenreicha, Derenčina, gdju. Tomićku, Milana i Estera; ujedno bi se prikazivala djela pisaca svjetskog glasa: Shakespearea, Delavignea, Sardoua, Augiera i Dumasa, a podala bi se tako prilika gdji. Ružički-Strozzi, pa gg. Mandroviću, Fijanu, Milanu i drugima, da se odlikuju u najboljim svojim ulogama. Držasmo za svoju dužnost iznijeti taj predlog na javu; tko zna bolje, široko mu polje!

Svaštice.

Lik biskupa J. J. Strosmajera. Veliki češki ilustrovani časopis »Světozor« (Prag, urednik M. A. Šimáček) donosi u 20. broju od 31. ožujka o. g. lik velikoga hrvatskoga biskupa i narodnoga dobrotvora, J. J. Strosmajera po slici Vlaha Bukovca. U opisu slike veli se, da Strosmajer »sjaje cijelomu slavenskomu svijetu kao svijetli uzor idealnoga crkvenog vladike«. Ocrtavši pisac život i rad hrvatskoga slikarskog umjetnika Vlaha Bukovca, tvrdi, da portret Strosmajerov pripada medju najljepša njegova djela. »Portret Bukovčev može da nam duboko u pamet utisne lik slavnoga biskupa djakovačkoga, pa nas napunja silnim počitanjem prema velebnomu pojavu toga velikoga Slavena«.

»Slovenski Narod«, najugledniji i vrlo zaslužni dnevnik naše braće Slovenaca, slavio je 1. travnja svoju dvadesetpetgodišnjicu. Toga je dana izišao u svečanom ruhu sa pet priloga, noseći na prvom mjestu likove prvih urednika: Antuna Tomšića, Josipa Jurčića i Ivana Železnikara. U opsežnom tom broju ima veliko obilje prinosa i članaka iz pera najboljih slovenskih rodoljuba i pisaca: dra. Josipa Vošnjaka, Luke Svetca, dra. J. Pajka, dra. K. Slanca, dra. Frana Jurtele, dra. P. Turnera, Frana Podgornika, Antuna Navratila, Vase Petričića, Ivana Hribara, dra. Ivana Tavčara, dra. Danila Majarona, Antuna Bezenšeka, Josipa Stareta, dra. Fr. Celestina, Janka Kersnika, Savinjskoga i dr. U tim je člancima orisana povjest lista, koji je za ovih 25 godina bio vjesnik prave prosvjete i neustrašiv borilac za sveta prava bratskoga nam naroda slovenskoga. U toj se slici zrcali živa povjest borbâ i pobjedâ slovenskoga naroda na političkom i prosvjetuom polju. Plemeniti rodoljub Ivan Hribar napisao je članak »Slovenci in Hrvatje«, pun iskrenih simpatija prema narodu hrvatskomu.

Čestitomu uredničtvu „Vienca".

U ime zakona o štampi molim, da se u »Viencu« štampa ovaj

Ispravak.

1. Nije istina, što ovogodišnji »Vienac« na strani 191. piše, da se ja u svojoj raspravi »Život i književni rad F. Miklošića« *obaram* »na one Hrvate, koji se ne klanjaju napose u pitanju hrvatsko-srpskom auktoritetu Miklošića i da ja *grdim i ponizujem* »hrvatske protivnike zlokobne hipoteze Miklošićeve«. U čitavoj mojoj raspravi nema upravo ništa, čim bi se moglo dokazati ono, što »Vienac« ovdje tvrdi.

2. »Vienac« na istoj strani navodi iz »ljubljanskoga Zvona« ocjenu M. Murka o rečenoj mojoj raspravi, ali »Vienac« iz te ocjene navodi samo ono mjesto, koje sačinjava prigovor mojoj raspravi. Kad je već »Vienac« našao za dobro spomenuti Murkovu ocjenu i navesti iz nje riječi, koje čine prigovor, onda je objektivnost tražila, da se navedu i one Murkove riječi, kojima se mojoj raspravi izriče pohvala, i to s tim više, što Murko drži, da jezgru rečene rasprave čini njezin drugi dio, a »Vienac« kaže, da je taj drugi dio samo »opširno i dugačko ispisivanje sadržaja pojedinih djela«. To opet nije istina, jer se u tom dijelu pored *sadržaja* Miklošićevih spisa nalazi i njihova *svestrana kritika.*

3. »Vienac« ističe duljinu moje rasprave, te se kao čudi, da sam ja o Miklošiću i njegovim djelima mogao napisati »punih sedam tabaka!« Ali s tim svojim čudjenjem »Vienac« sam sebe pobija, jer da sam se ja uklonio Murkovu prigovoru, što ga »Vienac« priopćuje i kao usvaja, te bio u trećem dijelu svoje rasprave obilniji, rasprava bi morala imati i više od 7 tabaka, i to za to, što se u I. i u II. dijelu moje rasprave ne bi moglo ništa izostaviti bez štete za pravo razumijevanje Miklošićeva života i rada.

U Zagrebu, 31. Ožujka 1893.

Dr. T. Maretić,
pravi član jugoslavenske akademije.

Napomena uredničtva. Premda ovo nije ispravak činjenicâ u smislu zakona, nego pusto zanovetanje bez razloga i dokaza, ipak ga drage volje uvršćujemo, nadovezujući ove primjedbe:

1. Gosp. dr. T. Maretić tvrdi u »ispravku« tome, da u čitavoj njegovoj raspravi nema *upravo ništa,* čim bi se moglo dokazati, da on *grdi i ponizuje* hrvatske protivnike zlokobne hipoteze Miklošićeve. Nama je naprotiv dobro poznato, da dr. Maretić u pomenutoj raspravi (»Rad«, CXII. str. 150–52.) hrvatske protivnike Miklošićeve posprdno naziva »kojekakvom čeljadi« (= domestici = domaća služinčad, v. akad. rječnik pod »čeljad«), pak ujedno dodaje, kako Miklošić nije ostao *poštedjen od izvraćanja i podmetanja* te čeljadi. Tako je shvatio ono mjesto i g. M. Murko u »Ljubljanskom Zvonu«, veleći, da »pisatelj *obsoja* malenkostne Miklošićeve neprijatelje, sosebno hrvaške svoje rojake«. A tko ima iole pojma o pristojnu i skladnu načinu, mora da prizna, kako ubrajati koga — osobito u akademičkoj raspravi — medju kojekakvu čeljad znači ponižavati ga, pak da neuljudni izrazi: »izvraćanje i podmetanje« medju ozbiljnim ljudima imaju smisao grdjenja. Gosp. dr. Maretić u »ispravku« tvrdi protivno, a time pokazuje, da je ili već zaboravio, što je u toj raspravi napisao, ili da nema pravoga pojma o značenju izraza: kojekakva čeljad, izvraćanje i podmetanje. No pored toga u istoj raspravi prikazuje dr. Maretić hrvatske protivnike Miklošićeve kao duševne slijepce (»koji nisu kadri dokučiti«), kao ljude bezrazložne (»nemajući za to mišljenje nikakva dokaza«) i pristrane strančare (»da njihov protivnik može imati viših razloga i ciljeva u svojem radu, koje oni dosudjuju samo sebi i svojim jednomišljenicima«); uz to ih crta kao nesavjesne neznalice, koji čine golemu nepravdu Miklošiću, »a da nigda za cijelo nijesu pročitali, što on piše o Hrvatima i Srbima u svojoj »Lautlehre«. Ako to sve zajedno nije *ponižavanje* Miklošićevih protivnika, onda mi ne znamo, što bi se jošte moglo tim imenom okrstiti.

2. Čudno je, što gosp. dr. Maretić od nas traži objektivnost, o koju se je on tako teško ogriješio u akademičkoj raspravi. Nama je bilo samo do toga stalo, da spomenemo Murkov sud o izvornom i glavnom dijelu rasprave, gdje se i nahodi ono ponižavanje i grdjenje. Što dr. Maretić pohvalno ističe, da se u drugom dijelu rasprave pored sadržaja nalazi i *svestrana* kritika, treba odbiti na to, da je u nevolji prinudjen sam sebe hvaliti, kad već to nitko drugi ne će da čini.

3. »Vienac« se ne pobija svojim čudjenjem, jer je dr. Maretić mogao znatno stegnuti drugi dio rasprave, a raširiti treći, da čitaoci dobiju potpunu skupnu sliku o radu Miklošićevu. — Kako se odatle vidi, prva je točka neosnovana, a druge dvije puko zanovetanje; pa to zove g. dr. T. Maretić »ispravkom«!

Krvave uspomene. — Pričica o probodenom srcu. — Cosmopolis. — Requiem. — Atena i Sparta. — Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi. — U našoj domovini prije trista godina. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić.

Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 15. travnja 1893.

Br. 15. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Davne želje.

Pred hiljade dugih ljeta,
Što ih vr'jeme sobom valja,
Kad u sv'jetu nije bilo
Ni krstova ni medalja,
Kad se nije kletvom zvalo,
Što se čovjek na sv'jet rodi,
Medj' čudesa drugih trista
I ovo se čudo zgodi.

Po širokom nebnom polju,
Nad oblačje sitno, b'jelo,
Igrale se vječne duše
Slatko, bratski i veselo,
I da radost veća bude,
Sred nebesa rupa stala,
Okovana suhim zlatom
I pjenicom od kristala.

Na ogradu od dragulja
I nebesnu kroz vedrinu
Gledale su duše zemlju,
Svoju novu domovinu,
I svaka je sebi mogla
Odabrati udes bolji;
Još se malo govorkalo
O slobodnoj onda volji!

Radjahu se tako ljudi —
Prolazilo pusto vr'jeme —
Jedan sadji s vrećom želja,
Drugi prosto bez pripreme!
A bilo je već i tada
Jadnih, zdravih, gladnih, sretnih
I još tomu — kô i danas
Više ludih neg pametnih!

Jednoć — tako — kralj nebesa
Prošeta se svojim dvorom,
Pa se malko zadržao
Nebesnijem nad otvorom,
Gledajući kako duše
S neba slaze neprestano
I kako se svijet vrti,
Kao kolo namazano!

Kad od jednoć od čuda mu
Obrve se krupno skupe,
On ugleda jednu dušu
Gdje još gviri preko rupe.
— A zar još mi sašô n'jesi,
Već sve čučiš tu na pragu;
Sto hiljada gviriš ljeta,
Ne bi smio neg — hiljadu!

Podignuo duše glavu,
A trepavke skromno svio
I prošapta: Ah, oprosti,
Još se n'jesam promislio, —
— Već te molim, još mi podaj
Hiljadicu jednu ljeta;
Baš i nije tako lako
Past odavle usred sv'jeta!

Dozvoli mu Gospod vječni
I tu jošte hiljadicu —
Smijahu se druge duše,
Silazeći na zemljicu.
Govorahu, da će od njeg
Velikoga nešto biti,
Ili će ga, dok se rodi,
Naopako objesiti!

Kad je prošla hiljadica
Kud i druge rpe ljeta,
Gospod nadje svoga duha,
Gdje još gviri u dno svijeta.
— Haj, sad — reče — zbora nema
Radio si, što si htio,
Sad ti valja medju ljude;
Kazuj, što si promislio?!

— — Neznam, što je bolje biti
Ili uman ili sretan;
Sreća ima svoje jade,
A glupo je bit pametan, —
Al dozvoli, kad već moram,
Da se m'ješam u te trice,
Daj da budem psić u krilu
Kakve stare gospodjice!

Tu prestaje čudno čudo;
Da se novo ne dogodi,
Konac bude od tog časa
Ljudskoj volji i slobodi.
I da nije mudro nebo
Te slobode ukinulo,
O moj Bože, kakve li bi
Danas lude želje čulo!

Silvije Str. Kranjčević.

Sebična srca.

Napisao dr. Gj. Turić.

I.

Prosinačka je noć pri kraju. Jugovina (snijega nije još bilo u planini) jednako šumjela golim granjem, dizala po koji pocrnjeli listić sa crne zemlje. Nebo se nije vidjelo, nego samo gdješto svjetlija mrlja oblaka, a inače posvuda zjala crna tama. I kad je zašuštao crni listić, pa si napeo oči, da vidiš, što je, frcali bi samo sjajni kolobari ispred očiju. — Kroz prozore seoskih kućica sjale luči, ali na daleko. Još k tomu lavež pasa, koji se čuo sad ovdje sad ondje. To dvoje: one luči u kući i lavež pasa, odavalo nešto života u tom gorskom rastrkanom seocu. A širokom državnom cestom, što je vodila preko planine, stupalo čeljade, i ne gledajući nego više pipajući i držeći se samo tvrde ceste. Bila je to Mare Blažićeva, djevojka od kojih dvadeset godina. Mati ju ispratila do kućnih vrata, pa kad ju svela ona tama, poče ju nagovarati, da počeka, dok svane. Nu ona se ne dade odgovoriti. Išla je u oveće mjesto, koje je pet šest sati daleko bilo. Tamo je ležala posada, a u njoj Stjepan Zuvčić. Služio on treću godinu, bio vodnik i vrlo pristao momak. To je bio njezin dragi, zaručnik, što li. Kad je jesenas Stjepan bio na dopustu, svikao se on Mari, i ona ga zavoljela. Brat Marin upravo je bio došao iz vojničtva i htio se ženiti, a ona oko njega i oko drugih ukućana (a osobito oko matere), pa oni zaprose Stjepanovu sestru. Mnogi se baš i čudili toj ženidbi, jer kuća Stjepanova bila siromašnija, a i djevojka nekako zaostala, idući sad s ovim sad s onim. Pa i nehotice pala svakomu na um zamjena, t. j. da Blažići hoće momka da ožene i djevojku da udome. I tako se sve muče dogovaralo, da će i Stjepan Maru uzeti. Njega upitalo, hoće li, a on odgovorio: Pa zašto ne bi, i od to doba držala ga Mara svojim zaručnikom. Darovala ga rupcem i čarapama, dapače i jabukom, a on sve primao, i kano da je govorio: Tako! tako! Ali nikad mu nije ni palo na pamet, da on nju daruje, ili da joj iskaže, kako za nju mari. — Nju veseli, da ja uzimam, što mi ona daje, sretna je, što mi može kakovo veselje učiniti, e pa dobro, — tako mislio Stjepan.

Pred nekolike nedjelje, kada su se vojnici i opet povratili kući, puče glas, da je Stjepan postao vodnik. Mare je bila sretna. Možda je to prvi momak iz njihova sela, što je vodnik postao; a lijep je, nekako otmen, kao rodjen gospodin. Nu na brzo začula ona, da je našao ondje djevojku, lijepu i iz dobre kuće, ondje iz nekog sela blizu posade. I vjerovala ona to. Pomisli: Momak je lijep, vodnik je, svikao se djevojci i ona mi ga otimlje. Naputila još jednu ženu, da propita, kad je išla po nekom poslu u to isto mjesto, i žena zbilja donijela glas, te Mare odma odluči, da će i ona onamo.

Toga jutra krenula na put. Mati ju odgovarala, neka ne ide, dok se barem malo ne razvidi, nu ona ne htjede po vidjelu kroza selo. Svak bi opazio na torbi, da se je spremila na dalji put, i znalo bi se, kuda će. A ovako može mati lako reći, da je otišla k udatoj sestri u bližnje selo. Dok se razdanilo, bila je ona već odmakla iz svojeg sela, pa se nije više bojala, da će ju tko poznati. Upita li, tko ju ne poznaje, kuda će, lako joj reći, da ide k bratu u posadu, da ga vidi i donese mu zimsku obuću. Pa i zbilja imala ona u torbi suknene obuće, navezenih žepnih rupčića, i — ne bi joj niko vjerovao — nekolike forinte, što ih je o žetvi zaslužila, da o Božiću kupi potrebne stvari za nakit djevojački.

— Dat ću mu i novce. — Zna, kako sam ih krvavo zaslužila i na što ostavila. Ali neka vidi, koliko za nj marim. — I samo to joj padalo na um cijelim putem, da ona njemu mora pokazati, koliko za nj mari, a kad on to vidi, ne će je ostaviti, pa makar drugih stotinu djevojaka rado gledao. On će nju uzeti, bit će njezin, a za sve drugo je lako.

Što se je više primicala k mjestu, to bivala odvažnija. — Otići ću u vojarnu, i prvog vojnika, koga sretnem, upitati za vodnika Stjepana Zuvčića, pa kad se s njim sastanem, onda lako. Pa tako i bilo. Oko podne dodje pred velika vrata vojarne, i tu ju ustavi straža. Za nekoliko časa opazi ona Stjepana, kako preko dvorišta ide. Na njegovu se već licu vidjelo, da on zna, tko ga pred vratima čeka, pa kad je ugledao Maru, upravo se slatko smiješio. — Gledaj ti njega, i smije se! — mislila Mare, a i ona mu se smiješila, jer je bila u istinu zadovoljnija, kad je vidjela, da mu nije došla na nepriliku.

— Što si ti došla?! — reče joj on veselo, kad se je primakao blizu.

— Eto tako po poslu, — odgovori mu ona, i zagleda se u njegovo lijepo i zdravo lice. Bio je on pristao momak. Vojničtvo ga uredilo i ugojilo. To, pa čista i nova vojnička odora, i podčasnička samosvijest činile ga nekako otmena. Mare, u seljačkom odijelu, mršava, crna, upravo ćutjela, kako je daleko od njega. Oružit će me, mislila ona, i vratiti se u vojarnu, pa što ću onda? — Nu dok joj to pade na um, uhvati ga ona za ruku i povuče dalje od vrata na osamljenu ulicu. Evo ti, veli, šalje mati nekoliko para domaće suknene obuće i žepnih rupčića. Otac ti šalje nešto novaca. Hajde da gdjegod samo malo sjednemo, da ti to predam.

— Znam ja, što si ti došla, — reče on veselo, i pusti, da ga ona vodi za ruku. Čula si ti nešto — šta ne? — i on se upravo slatko nasmija. Misliš, da te se bojim?! — reče on i porugljivo joj se zagleda u lice.

— Što bi me se bojao? — odgovori ona. — Prijedjoše preko ceste i kad su bili u gostionici, izvadi Mare pečenu kokoš i lijepu pogaču.

— Tko to šalje? — šaljivo će Stjepan. Načekao bih se ja po materi i čarapa i rubaca i svega ostaloga, — reče on, pa povuče Mari rubac malo na oči.

— Miruj! — reče mu ona.

— Sad mi reci pravo, što te je ovamo dovelo? — upita on jedući meso. I vina su imali pred sobom. — Ali jedi najprije, — dodade, kad je vidio, da sâm jede.

— Ne mogu! — odgovori mu ona. I zbilja nije mogla. Nešto trud, a još više razgovor, što ga je htjela s njim zametnuti, ne dadoše joj, ni da misli na jelo.

— Hoću ja! — odgovori on ravnodušno, svijestan, da i tim čini po volji Mari, kad jede kokoš, što mu ju ona donijela. Čula si, da ja imam ovdje djevojku, pa si doletjela, da ju vidiš. A tko ti je kazao?

— Što te briga, tko mi je kazao, kad je istina?

— Pa ako je i istina, što ćeš ti meni i njoj?

— Ne ću vam ja ništa; ali ako ju dovedeš k nama, iskopat ću joj oči.

— Tko veli, da ću ju voditi kući? Svaki podčasnik ima dragu, dok služi, pa za što ne bih i ja?

— Dakle ju ne ćeš uzeti?

— Gdje ću ja nju uzeti, kad mi eto ti ne daš ni maknuti, — reče on u šali. Ona se obazre po sobi, a onda se primaknu malo k njemu, i glasno ga poljubi u lice. On se nije otimao, ali se i ne mače, nego je dalje mirno jeo!

Svaki je nabor na Stjepanovoj vojničkoj bluzi govorio: Daj ti, da ja s laka štogod užijem, a za sve je drugo lako! — Stjepan je odrastao u prilikama, koje u novije doba sve više otimlju maha u našem narodu. Kuća mu je od vajkada bila siromašna, pa se je njegov otac morao da odbije od kuće. Ode najprije s nekim časnikom i dugo ga je vremena služio. I oženio se, a ostao služeći kod časnika. Žena mu dugo vremena nije imala pravog pristaništa. Dok je ovaj časnik služio u blizini, još za vojne krajine, dolazila ona često k mužu, pa ostajala kod njeg po cijele mjesece. Vojnički stan bio prostran, časnik neoženjen, pa bilo dosta prostora. I Stjepan se sjećao još toga doba, kako mu je i časnik davao svakakovog slatkiša, i kako je otac slao sve, što im je trebalo, i oni se bolje hranili nego itko u selu. Kad se je časnik, a s njim i otac, odmakao, i onda nije bilo lošo. Oni su (mati, Stjepan i sestra, više ih nikad nije ni bilo) živjeli kao plaćnici, očekujući svakog prvog, što će im otac poslati. Nije im bilo baš najbolje, ali im nije bilo ni teško. I zimi i ljeti ih sunce zaticalo u krevetu. Kad je časnik tamo u svijetu umro, dade neki mjernik — dobar prijatelj pokojnog časnika — Stjepanovu ocu nekakovu službu na cesti. Nu i to bila služba samo tako, da se broji, a u istinu otac Stjepanov bio mjernikov „lajbgardist“. Kad se je toga otac dočepao, uzme obitelj k sebi. Tad im je dobro bilo. Mati pomagala često u kući mjernikovoj, a ondje bilo svega u izobilju, pa se nisu marili ni brinuti za hranu, a hranili su se gospodski. Uz to zametnu još nešto trgovinice. Težaci, što su radili na cesti, trebali duhana, rakije i drugog sitneža. To im sve priskrbljivao Stjepanov otac, i oni — bilo milom ili silom — najvoljeli u njega kupovati. Kasnije im tako i vino i brašno i meso prodavao.

Tamo u svijetu, gdje mu je otac u službi bio, išao Stjepan u školu. Pa mu je i u školi dobro bilo. Nije baš bio najbolji, ali učitelj nije navaljivao na nj. Otac ili mati često dolazili k njemu. Otac je bio naučan s gospodom govoriti i kako da im ugodi, pa znao oko svakog tako upriličiti, da bi po nj sve dobro izašlo. Tako je bilo i s učiteljem. Kad je Stjepan izišao iz škole, nije se hvatao nikakova posla, nego ako bi najviše otišao po što mjerniku u grad, ili pomogao u kuhinji, ili tetošio oko mjernikove djece. A to je umio izvrsno. Djeca se vrlo rado s njim zabavljala, jer im on sve moguće činio po volji. Mogli su na sve načine jahati po njemu i zahtijevati od njega što mu drago, on im po volji učinio. S toga mu djeca davala, što bi god zaželio. I on dobivao od svega dio, što bi u mjernikovoj kući bilo, dapače i od novaca. Stjepanu je već bilo i osamnaest godina, a nije se umio nikakova posla latiti, nego što bi po mjernikovoj volji, ili po volji djece njegove trknuo ovamo ili onamo. U to se okrenule prilike, i Stjepanov otac morade kući. Donese dosta gradskog odijela za se i za djecu; i uz to gospodske navike. Znao je tako udesiti oko glavara u općini, te mu dadoše, da pobira od krčmarâ općinske daće. Nešto novca, što je donio sobom, uloži u općinsku blagajnu kao jamstvo. Stjepan je bio izrastao vrlo lijep momak, i on imao sve gospodske navike. Nešto preko godinu dana, što je proživio u svom rodnom selu, prije nego je pošao u vojničtvo, nije se laćao ozbiljno nikakova posla. Kada tada otišao bi k seoskomu bogatliji i trgovcu, da mu pripazi u sajmeni dan na ovo ili ono, i to bilo sve. Nije znao, kuda da se djene, i jedva čekao, da ide u vojničtvo, jer je mislio, da će mu biti ondje dobro. U to se namjeri na Maru. Vidio je, da ga ona voli, pa da on treba samo dozvoliti, neka ona radi s njim, što ju je volja, pa će se ona i brinuti za nj. Tako mu je otac radio, a tako je i on naučio u mjernikovoj kuhinji i dvorištu. I to mu se sviklo.

— Hoćeš li, da odem u vojarnu iskati dopust, pa možemo biti danas cijeli dan skupa? — upita Stjepan.

— Hodi! — odgovori mu Mare, i bila je posve zadovoljna.

(Svršit će se.)

*

Krvave uspomene.

Epska pjesan.

V. Pjevanje.

Vedro bilo pa se naoblači,
Skupiše se crne oblačine,
Potjerav se nebom u neredu,
Kao mrke osvetnice misli
Burnom dušom ljuta osvetnika.
Najpre toplo noćno povjetarce
Uzdrmalo grane i drveće,
Pa sve većom silom se razmahav
Stade huka, podcik i zviždanje,
Dok se nebo tmurno, namršteno
Ne odazva munjom, gromovitom
I rasv'jetli trošne bedemove
Male tvrdje od Travnika grada.
Na kruništu ponoć udarila,
A u zaklon skrili se stražari
Ispred vjetra i oluje b'jesne.
Iz najveće na istoku kule
Prodiraju prigušeni glasi,
Pa se sm'ješav sa sjeverom hladnim
U dolini ponestaju tamnoj.
Zar se dusi na zborištu našli
Pa igraju u vrzinu kolu
Oko trulih svojih okosnica? —
U tamnici u najvišoj kuli
Sjede crni sužnji i robovi.
Da imadeš oko sokolovo,
Jedva crnu probio bi tamu
I upozno sužnje i robove;
Posjedali po kamenju golom.
Ubila ih memla od kamena,
Ubila im licu rumenilo.
Ko je ono do uzahnih vrata,
Na ruke se nijem podn'jemio,
Desnica mu hrabra zamotana,
Pa prevuče čelom potamnjelim? —
Mora crne da ga more misli!
Zar mu žao mladoga života,
Što će sjutra u zoricu ranu
Crni krvnik oviti mu uže
Oko b'jelog, junačkoga vrata?
Čemu mladjan da se smrti boji? —
Smrt su vrata za smrtnoga stvora,
Jedin prolaz u vječnosti krilo,
Jedin melem za ranjeno srce,
Koje bilo puno osjećaja,
Puno divnih, plemenitih misli,
A o krutoj, nemiloj sudbini.
Razbila se sveta njegva čuvstva,
Razbile se misli plemenite,
Tek nemila, strahovita pustoš
Razlila se srcem i grudima.
Jednu želju junak što imade,
Ili želju ili slutnju tešku:
Šta je bilo s milim pobratimom,
Zar je i on život usijao?
A mladoga v'jeka uzdisanje,
Milo zlato, mila golubica?
E da može vidjet pobratima,
O da može vidjet uzdisanje!
Gdje je smrtnik, gdje je srce smrtno,
Da bar s jednom željom u grudima
Od crnoga ne d'jeli se sv'jeta! —
Ponoć prošla a sužnjevi bdiju,
Nikom sanak ni na oko ne će,
Samo b'jesan što se vjetar bani,
Trošna vrata u stožeru drma.
— Ha! — prošapta mladjahni Selime,
Možda ipak bilo bi moguće!...
— Šta uzdišeš, — odazva se jedan,
Šta je, beže, koljeno starinsko?
Ko iza sna Selim Beg se trznu:
— Ništa, brate, već me slutnja mori,
Što li se je u Krajini zbilo;
Da li barem nadanja imade,
Da će pravda nepravdu nadvladat?
— Bogme, beže, ni truna je nema,
Sve su glave pred pravicom vječnom,
A bez glave kud će mrtvo truplo?
Dika naša Kedić sa Redjićem
U Zmijanju selu malenome
Na konak su sa družinom pali.
Sjutra rano ubiše ih kleta
Iz zasjede braća iz Glamoča,
Prokleto im pleme i koljeno,
Ubiše ih za nagradu malu,
Što im dao Omer paša ljuti.
A Uusein Cerić beže Novski
I Mustaj beg Beširović Krupski
Vlastitom se dokončaše rukom,
Da ne panu u krvničke ruke.
Ali Pašu Rizvanbegovića
Omer Paša vodio svezana
Na mršavoj, staroj samarici,
A pješice sin mu Hafiz Paša
Na ularu konja vodit moro.
Telal viko gradom i varošem,
Da sve ide gledat Ali Pašu,
Pa nek vide, u koga su nadu
Postavljali bezi i kmetovi.
Na Dobrinju o po noći tamne
Ubio je Pašu Ali Pašu,
Dva mu zrna prozujila glavu,
Sjutradan ga potajice dade
Banjoj-luci odnijeti mrtva
I zakopat pokraj Feradije
Bez ikakve slave i opreme. —
— Mrtav Paša! — uzdahnu Selime,
S njim i zadnja pokopana nada.
Ali-Paša, pokojna ti duša,
Gdje poginu junak bez mejdana!
Bez mejdana — o što n'jesi, tane,
Prozujalo ranjeno mi srce,
Neg da danas o zorici ranoj
Crni krvnik ovije mi uže! —
Braćo moja, crna smrt nas čeka,
A meni je crna miso došla:
Pospale su straže i stražari,
Zuji vjetar i oluja b'jesna,
Drmaju se u stožeru vrata,
Lasno bi se provaliti dalo...
Pokušajmo, pa što sreća dade,
Svakako je umirati, braćo;
Svilen pojas imam o bedrima,
Na pojasu spustit ću vas redom,
Vi mi onda ljestve prislonite,
Pa smo za čas, braćo, na slobodi.
Za slobodu latit ćemo opet
Oštre sablje, ubojne handžare,
Nepravdu će nadvladati pravda.
— Dobro, beže, samo ti je nebo
Sretnu miso dahnulo u dušu,
Napr'jed, braćo, odvažno i hrabro!
Jake ruke provališe vrata,
A stražara, što je uz njih dr'jemo,
Oboriše u Šumeće hladno.
Vjetar drmo drvljem i kamenjem,
Sve spavalo kano pozaklano,
Družina se pomrčinom vukla,
Rekao bi, da ne diše niko,
Dihati će na slobodnom zraku.
Selim spušto jednog po jednoga,
A kad zadnji zemlju zagrabio,
Sjede mladjan na bedemu vitku.
Burno mu je srce udaralo —
Bože mili, jedan časak samo,
Slobodna ga eto u svijetu!
Ogrlit će vjerna pobratima,
Ogrlit će mlado uzdisanje,
Pa će opet latit britku ćordu,
Ćorda će mu bolje sreće biti,
Očistiti, oslobodit zemlju,
Pa se vratit junak sa bojišta
I otkriti svemu sv'jetu tajnu...
Vratiti se — il će tane smrtno
Biti bolje nego dosad sreće
Mjesto desne probiti mu grudi.
Selim čeka, čeka napregnuto,
Silna čežnja sapela mu prsi,
Ustavila i dah i disanje.
Junak čeka — sad će, evo sad će,
Al ni otkud ni ljudskoga glaska,
Nego samo gromor i hukanje
Silnog groma i sjevera b'jesna.
Ima l' crnje na svijetu r'ječi
Od izdaje i prevare crne? —
Izdaja je! — dahnu junak bolno,
Gromovima odazva se nebo;
Prevara je! dahnu junak bolno,
Zviždajem se hladan sjever odzva,
Dok od straga tih se topot začu,
Nanjušili stražari bjegunce.
Izdaja je! kriknu junak bolno —
Pasti opet u ruke stražarom,
Pa izdahnut pod krvničkom rukom
Ne, to ne ću... al će možda doći...
Sve se bliže primicala straža,
Opazi ga na bedemu vitku.
— S Bogom, zemljo crna i precrna,
N'jesi vr'jedna, da te sunce grije!
S Bogom, Bosno, mili zavičaju,
Bog bi dao stišale se bure,

Granula ti zora sa sunašcem;
S Bogom, draga, mlado uzdisanje,
Pobratime! —
Već se stražar maši,
Da okuje sužnja iz tamnice.
Selim manu junačkom desnicom,
Stražar pade — nema više spasa.
Pobratime! — uzdahnuo tužno,
Nestade ga bedemu sa vrška...
Grom se odzva, zabljeskaše munje,
Smrtna pjesma mladome junaku,
A od straga paklen podsm'jeh ču se,
Paklen podsm'jeh, nebotresna kletva.
I utihnu.
A tišina mrtva
Razlije se sutonjem i mrakom.
Presta vjetar, prestadoše munje.
Samo tiha obori se kiša,
Za junakom dobro nebo plače...

(Svršit će se.)

Matelda.

Iz »Božanstvene Komedije« (Očistilište, p. XXVIII. str. 1—70) od **Dantea Allighieria**, preveo i protumačio dr. **A. Tresić-Pavičić.***

Umarajući Dante po raju zemaljskome, koji opisuje, dodje do obala rieke zaboravnosti Lete, pa ne može preko nje. Na drugoj mu se strani prikaže krasna žena, koja divno pjeva i pleše, pa ju Dante zamoli, da se približi k obali, da ju bolje čuje. Ona mu usliša molbu i dodje mu blizu, sva nakićena cvećem.

Pregledat željan iz nutra i iz vana
Božansku šumu gustu i zelenu,
Što blažila mi oku svjetlost dana, 3
S obale odma tada dalje krenuh,
Koracajući poljem lako, lako,
Što sa svih strana mirisom se prenu. 6
Sladjahni lahor pirio polako,
Bez promjene mi ljubko svježeć čelo,
Ne jače nego vjetarce nejako; 9
Rad kojeg brsne tresuć se veselo,
Put one sve se okrenule strane,
Što prvom sjenom brdo potamnjelo; 12
Al toliko se ne nagnule grane,
Da ptičice bi po vrhovim njima
Prestale pjevat pjesme neslušane: 15
Neg punim miljem, pojuć po vrsima,
Primahu u lišću prvi popuh zore,
Što šuštilo ko tom pjevanju rima: 18
Takav se žubor po grančicah gore,
Na žalu Kjasa po boriku kupi,
Kad Eol pusti Jug niz sinje more. 21
Koracajuć polako već ja stupih
Duboko toli u tu drevnu šumu,
Da od povratka, zalutav, odstupih. 24
Tad potočić se stvori na mom drumu,
Na lievo malim što prigibo vali
Travu, što obrasla kitnu obalu mu. 27
Sve vode, koje bistrim mi bi zvali,
Prama njoj nisu nego zamućene,
Jer ništ ne krijuć ona sve zrcali; 30
Akoprem teče kroz vječite sjene,
Tamna, tamna, kroz koje nikad zraka
Ni sunca, niti mjeseca ne krene. 33
Nogama stadoh, al zjenica laka
Potočić prešla, da se divi i čudi
Bezbrojnim bojam svibnja čarobnjaka: 36
A tada mi se prikazala tudi
(Ko čudan pojav, što nam miso sili,
Da s jedne stvari na drugu zabludi) 39
Samotna žena, poj pojući mili
I razbirajuć cvietak od cvijeta,
Što njenu stazu divno nakitili 42
O krasna ženo, koju topli sveta
Ljubavi zraka, kaže l' pravo lice
Što čuvstva srca često odgoneta, 45
Smiluj se, rekoh, mirisna ružice,
I približi se do obale ote,
Da pjevanje ti čujem nebesnice: 48
Ti sjećaš mene mjesta i ljepote
Proserpine, kad izgubi proljeće,
I kad je majci crni Pluton ote. 51
Kao što se na nožicah okreće,
Tek tičuć zemlju plešuć žena mlada
I jedva nogu izpred noge meće: 54
Po cvieću žutom i po rujnom tada
Put mene kano čista djeva krenu
Kôj stidom vjedja na zjenicu pada. 57
I usliša mi molbu izrečenu,
Približivši se tako, da sam jasno
Glas sladki čuo i milu pjesmu njenu. 60
Netom stigla na ono mjesto krasno,
Gdje liepa rieka travu pere vali,
Put mene dignu tad oko prekrasno: 63
Ja ne vjerujem, da su tako sjali
Pogledi sladki Venere, kad strielom
S Adona lica sin je rani mali.
Na licu posmieh titrao joj bielom,
A s više boja ruke nakitila,
Neg raste cvieća na tom Brdu cielom.
Sa tri koraka rieka nas dielila. 70

Tumač.

2. *Božanska šuma gusta i zelena* u prenesenom smislu znači Crkvu.

6. Mirisno polje je zemaljski raj.

10. 11. 12. Grančice su se prigibale put one strane,

* Ovo je samo početak Danteova sastanka sa Mateldom. Obično se u antologijah samo ovaj ulomak donosi, jer je ostalo prepuno bogoslovlja. Ja sam ga preveo u talijanskom jedanaestercu sa sinicezom, vjerno i metrično.

gdje u iztok sunca pada sjena visoke Gore Očistilišta, to jest prema zapadu.

14. 15. Grančice se ipak nisu tako jako njihale, da bi vjetar sa njih otresao ptičice, koje su divno pjevale.

18. *Što šuštilo ko tom pjevanju rima.* U izvorniku stoji: „le foglie tenevano bordone alle sue rime"; to jest šum granica je harmonizovao sa pjevanjem ptica. *Bordone* je najdeblja ciev, ili *contrabasso* na *cornamusi,* (vrsti glasbila). Ja sam to preveo slobodno, ali u duhu Danteova stila.

Na žalu Kjasa: Chiassi (staro Classe). Toga mjesta već danas nema, a bilo je na obali Jadranskog mora, kod Ravenne, gdje je Dante umro.

21. Eol, mitologički kralj vjetrova. On je u svojoj špilji držao svezane vjetrove i po volji ih puštao, ili tjerao u špilju u svoje mješine. „Ventos vinclis et carcere fraenat". (Vergil, En. I.)

25. *Potočić:* naime Leta. Više ga puta zove i riekom.

40. *Samotna žena:* to je Matelda, kako kaže u XXXIII. pjev. Očist. st. 119. Komentatori misle, da je to personifikacija privrženosti k Crkvi katoličkoj, i to sudeći po svih potankostih opisa, koji su skroz alegorični, i s toga, što ona pripravlja Dantea, da vidi u ovoj šumi triumf katoličke Crkve. Krivo imadu oni, koji misle, da je to ona glasovita Matilda, kneginja Toskane, koja je u Kanosi primila na pokoru njemačkog kralja Hinka, te je bila velika prijateljica Grgura VII. Onakav Gibelinac, kao što je bio Dante, ne bi bio nikada uzveličao ženu, koja je bila tolika neprijateljica monarhije.

45. Kaže, da se često na licu odrazuje ono, što je u srcu. Tako Cicero: „Vultus . . . sermo quidam tacitus mentis est".

49.—51. To jest, videći te, sjećam se mjesta krasne Enejeve doline u Siciliji i ljepote Proserpine, kada ju je ugrabio Pluton, a ona od straha bacila cvieće, što je brala, i tako ona izgubila proljeće, a nju majka Ceres. „Collecti flores tunicis cecidere remissis". (Ovid.)

55. Sve ove boje cvieća imadu svoje značenje: „Patientia est in rosa, castitas in lilio, *caritas in croco;* humilitas in viola; *puritas in saphiro*". (Hug. Misc.)

57. Djevica gleda od stida u zemlju, a po tom pokriva vjedjama zjenice.

67. Taj smieh imade takodjer svoje alegorično značenje, ali sada ga ne ćemo tumačiti, jer ovdje nije donesen u cjelovitosti sastanak Dantea sa Mateldom, a ona sama kašnje Danteu taj smieh tumači riečima psalma, koji počimlje „Delectasti".

68. To jest više je bilo različitosti u bojah cvieća, što je nosila nego itd.

70. Ta tri koraka znače tri kreposti, koje još Danteu fale, da dodje do savršenstva djelatnog života, čiji je simbol sama Matelda. Kad ih bude imao, tada će ga Matelda zamočiti u rieku zaboravnosti Letu, da zaboravi griehe svoga života, i da može prijeći u raj.

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

IV.

Bliza pogibelj.

Ne, nisam mogao drugačije raditi . . . ponovi Dorsenne u sebi u večer tog strašnog dana. Čitavo popodne bijaše izgubio, njegujući Gorku. Dao mu je, da doručkuje. Spremio ga na počinak. Probudio ga. Odvezao ga u zatvorenoj kočiji na stanicu u Portanaccio, gdje je prva postaja na pruzi u Fiorencu. Pazio je najzad na svaki način, da ni časka ne ostavi na samu tog čovjeka, čije je bjesnilo više odgodio, nego umirio, — a, zaista! uz cijenu svojega vlastitog mira. Ostavši sam i vrativši se u svoj stan na trgu della Trinità, gdje mu je dvadesetak sitnica spominjalo otišlog posjetnika, počela je težina lažno zadate riječi tištiti spisatelja, tim više, što je stao promišljati o osnovi, koju je slijedio Boleslav. Lako oštroumlje, koje mu bijaše običajno, pomoglo mu je, da pronadje glavnu crtu njihova razgovora. Shvatio je, da nijedna riječ Gorkina, ni najpretjeranija, ne bijaše slučajno izrečena. Svaki odgovor, svaka nova priznaja tjerala je njega, Dorsenna, u taj kruti tjesnac dileme, koje nije mogao slutiti niti joj se ugnuti: ili je morao da pokrivi ženu ili da laže onakom laži, koju muževna savjest nikad sebi ne prašta. I on nije mogao sebi oprostiti te laži.

— To je tim kobnije, govoraše u sebi, što ne će ničega zapriječiti. Kad se je na svijetu mogla naći tako opaka osoba, da napiše ove bezimene listove, ona se taj čas ne će s tim zadovoljiti. Ona će u brzo naći na novo sredstva, da razdraži toga biješnjaka . . . Ali je li tko u opće i pisao te listove? Gorka je strašan, strastven, lukav i pronicav čovjek, pa lako da je zamislio taj crni roman o sebi samom, kako bi imao pravo pitati me ono, što me je pitao . . . Pa ipak, ne. Dvije su stvari, koje se ne daju oprovrći, a to je njegov očajni ljubomor i izvanredni povratak. Jedno i drugo ima za osnov treće: opomenu. — Ali tko mu je dade? . . . Uzmimo u obzir slavensku narav. Govoraše mi o dvanaest bezimenih listova. Pomislimo, da ih nije primio nego jedan ili dva. Ali tko je pisao taj jedan ili ta dva lista? . . .

Cijeli neposredni razvitak drame, u kojoj se je vidio

Dorsenne umiješana, bijaše sadržan u odgovoru na to pitanje. Nije ga bilo lako izreći. Talijanci imaju poslovicu osobito duboka smisla i nje se sjeti u taj čas francuski spisatelj. Koliko joj se smijao, kad ju je čuo od sentencijoznog Egista Brancadorija. On je opetova u sebi i shvati joj cijeli zamašaj. „*Chi non sa fingersi amico, non sa essere nemico* . . . Tko se ne umije prikazati prijateljem, ne zna biti neprijatelj . . .“ Tko je mogao toliko hiniti i mrziti u malom kutu društva, u kojem se kreće grofica Steno, obitelj Gorka i Lincoln Maitland, da uzradi po tom savjetu! Jer samo je sigurna i točnim činima oboružana dojava mogla taknuti u živac Boleslavovu ljubavnost, a taka dojava predpostavlja svakidašnje usko prijateljsko općenje.

— Ta ipak to nije uradila gospodja Steno, mišljaše Julien, kojoj se svidjelo, da sama sve pripovijeda svome ljubavniku, pa da se tim poda uzrujavanju? . . . Poznam ja takav slučaj. No ondje se radilo o lakim Parižankama, a ne o ovoj divnoj snazi, o toj dogaressi šestnaestog vijeka, što je otkrivena netaknuta u današnjoj Veneciji, poput cekina iz onog doba, koji je sačuvao u skrovištu svoj sjaj. Izlučimo dakle nju . . . Izlučimo takodjer gospodju Gorka, taj stvor pun istine, koji se ne može sniziti ni do najnedužnije laži, za volju igračke, koju je zaželjela. U ostalom, za to ju i jest tako lako varati. Koja ironija!... Izlučimo Florenta. Taj bi se za nuždu dao ubiti poput mameluka pred vratima sobe, u kojoj se njegov genijalni šurjak miluje sa svojom groficom . . . Izlučimo i samog Amerikanca. I taj slučaj već mi je poznat: ljubavniku je dosadila ljubovca i on se izda komugod, da se oslobodi ljubavna bremena. Ali to su činili roué-i, koji nisu imali ništa zajedničko s ovim takmakom, što ima dara za slikanje upravo kao slonovi za sviranje. I to je ironija! Oženiti se sa svojom oktavonkom, zaradi novca — već je i to grozno! Ali ova niskost bijaše veća od sviju, riješila ga trgovine, te mu dozvolila, da može slikati što hoće i kako hoće. Daje se ljubiti od gospodje Steno, jer je vraški lijepa, premda joj je četrdeset godina, pa onda je ona, pored svega, prava velika gospodja, a i on bi rado, da se šepiri kao veliki gospodin. To mu je laskalo. Nema za dolar moralne osjetljivosti u svome srcu. A rouerije još manje . . . Izlučimo i njegovu ženu. To je prava robinja, koju svaka bijela stvarca uništuje, te ne smije da pogleda u lice svojemu crncu-mužu . . . Nije ni Hafner. Lukavi lisac sposoban je za sve fino, dapače i za dobro djelo. Ali za beskorisnu i opasnu lopovštinu? Nikad . . . Fanny je svetica, što je živa iskočila iz zlatne legende, premda to Montfanon ne vjeruje. Opet ironija!... Pregledao sam to društvo sasvim iz bliza . . . Zaboravih Albu . . . No suviše je pretjerano na nju i pomisliti . . . Suviše pretjerano? Za što? . . .

Stavivši to fantastično pitanje spremi se Dorsenne upravo da legne u krevet. Prihvati po običaju jednu od knjiga, što su bile pripremljene na stolu, da posmatra nekolike stranice, kada već legne. Imadjaše tako pri ruci nekoliko djela, kojima je neprestano utvrdjivao svoju doktrinu o neprolaznosti duha, tu bijahu: *Uspomene* od Goethea, svezak pisama George Sand-ove, gdje su i listovi Flauberta, *Discours de la Méthode* od Descartesa, i Burckhartovi essaí-i o *renaissanci*. Podbočivši se laktom o jastuk i listajući po jednom svesku zatvori ga opet ne pročitavši ni dvadeset redaka. Ugasne svjetiljku, a ne uzmože zaspati. Čudnovata sumnja, koja mu prodje umom, imadjaše u sebi nešta grdosna, dok je onako bez uzroka posumnjao o mladoj djevojci. Kakva sumnja i kakvo djevojče! Odabrana prijateljica cijele njegove zime, ona, kojoj za volju je romancier produžio svoj boravak u Rimu, jer ona bijaše najdražesnija prikaza osjetljivosti i tugaljivosti u tome okviru tragične i sunčane prošlosti. Svatko drugi osim Dorsenna ne bi zamislio slične misli, ma samo na trenutak, a da se ne bi zgrozio nad samim sobom. On, naprotiv, stade dupsti tu nezgrapnu zamisao, kidati je i prosudjivati. Nitko nije više trpio od njega od moralne deformacije, koju zla upotreba stanovitog literarnog posla ucjepljuje nekim spisateljima. Oni su tako navikli sastavljati umjetne značajeve, koji pristaju tvorevinama njihove mašte, te im dolazi neprestano, da vrše sličan posao kod osoba, koje vrlo dobro poznaju. Imaju prijatelja, koji im je drag, kojeg vidjaju svaki dan, koji im ništa ne taji i pred kim ni oni ništa ne sakrivaju. Ako vam poslije, iza godine dana, o njemu govore, zapanjit ćete se opazivši, kako ga ljube i nadalje, ali vam predočuju dva posve suprotna portreta, istom iskrenošću i vjerojatnošću. Imaju ljubavcu i ta žena vidi s užasom, kako mijenjaju, često u tijeku jednog dana, svoje vladanje spram nje, dok je ona svijesna, da je ostala ista. To dolazi otuda, što oni imaju uobrazbu ljudske duše, koja se kod njih ukazuje u vrlo jakom stepenu i što im posmatranje nije drugo do izlika, da mogu sastavljati. Ta boležljiva slabost vladala je Julienovim životom od njegove rane mladosti. Rijetko se pojavila na tako neočekivan način kao upravo kod te prigode s ovom dražesnom Albom Steno, koja može biti o njemu snivaše u taj čas u gluhoj tišini noći, kad se je on napinjao, da ispita, bi li ona bila sposobna za tu vrst listovnog umorstva.

— Najzad, ponovi sebi on, ne bez naslade, jer ima nešto ikonoklaste (kipoborca) u tim pretjeranim umnicima; oni vole da razaraju svoje najdraže moralne ili čuvstvene idole, kao da hoće tako bolje iskušati njihovu moć; — najzad, jesam li ja zaista shvatio, kakav je njezin odnošaj spram njezine majke? Kad sam došao u Rim, pa imao biti prikazan grofici, što mi je rekao, ne jedan čovjek, nego devet, deset njih? Gospodja Steno ima odnošaj s mužem najbolje prijateljice svoje kćeri i ova mala pogiba od boli. Pošao sam u kuću. Vidjeh to dijete. Bila je žalosna te večeri. Pogodih izgled situacije i oćutih izvjedljivost, da čitam u njezinu srcu . . . Sad ima tome

već šest dugih mjeseci. Sastajasmo se gotovo svaki dan, često i po dva puta na dan. Ona je toliko hermetički zatvorena, da sam sasvim neznatno malo napredovao od tih prvih dana. Vidio sam je, kako gleda na svoju mater, kao ovog jutra, s očima punim ljubavi i udivljenja. Opet sam vidio, kako trpi od jedne riječi, jedne kretnje ove matere, te čisto pri tom problijedi. Vidio sam, kako grli Maudu Gorka, kako se grli prijateljica, koju žališ dubokom sućuti, i vidio sam je, kako igra *tennis* s tom istom prijateljicom, tako veselo i tako djetinjasto. Vidio sam, da ne može podnositi nazočnosti Maitlandove u sobi, pa opet je sama zamolila Američanina, da načini njezin portret... Je li nedužna? Ili hini? Ili je muči sumnja, pa pogadja, ne pogadja, vjeruje u svoju majku, ne vjeruje joj?... Je li u svakome slučaju donekle mračna sa svojim očima vodene boje? Je li donekle duša, što u isti čas koleba izmedju Ruskinje i Talijanke? Problem bi bio riješen, — kad bi ona bila djevojka vanredne unutrašnje odlučnosti i kad bi znajući za obje spletke svoje matere i gadeći se nad njima jednakim prijezirom, pomišljala, da ona dva čovjeka jednoga preko drugoga skotrlja... To je isto. Za mladu djevojku gorostasan posao... Pri tom gorostasnost nije svakidašnja pojava u ljubavnom životu. Zar nam ne može pokazati neznatna kaka „različita vijest“ u kojim novinama, da „nemoguće“ ne treba nikad izustiti, kad se radi o iznimkama srca?... Sjutra na večer idem do grofice, pa ću se zabavljati tim, da navrnem Albu, vidjet ću... Ako je nedužna, moja igra ne će biti uvredljiva. Ako slučajno to nije?... to bi bilo: — kolika šteta! — reći previše pred licem madone... Toliko sam toga već rekao!...

Čovjek može priznati svojem srcu neki samodopadni dandyzam misantropije, no ipak slični razmišljaji ostavljaju za sobom neki osjećaj grižnje savjesti, osobito ako su poput ovih posvema fantastični i osnovani na prostom paradoksu diletanta. Bilo šta bilo, čovjek osjeća dojam klevete, koja je vrijedna toliko mržnje za svakoga, tko je od nje ili sam trpio u sebi ili radi kojega dragog mu bića. Ćutiš predobro nečovječnost nekih izvjesnih sumnja, temeljile se one i na praznoj, pustoj hipotezi. Tako je i Dorsenne, probudivši se sjutradan u jutro, oćutio pravi stid, kad se je, pomišljajući na tajnu Gorkinih bezimenih listova, sjetio, kaki je zločinački roman sazdao oko dražesnog i nježnog lica svoje male prijateljice. Na sreću svojih živaca, koji su se valjda izmučili navraćanjem strašnog problema: „Ako to nije nitko iz grofičina društva, tko je dakle drugi mogao pisati te listove?“ — prihvati skočivši iz kreveta omašan svežanj korektura s napisom: „prešno“. Spremao se, da dade općinstvu poput posjetnice čitavu zbirku svojih prvih sastavaka, što su bili razbacani po nekih dvadeset i pet brojeva novina pod natpisom, koji ga je ushićivao: *Poussière d'idées (Prašak misli)*. Bio je Dorsenne valjan literarni radnik, unatoč pretenziji ovakih natpisa, što rijetko biva, i unatoč rastresenosti svojeg ljubavnog ili svjetskog života, što biva još rjedje. Obično se uzimlju zamršeni naslovi, da prikriju u knjižari nevaljalu robu, a što se tiče romanciera i dramatičkih autora, koji silom hoće da su stvoreni za to, da pišu, i koji svoje nadahnuće drugdje traže a ne u redovitosti običaja i na svom poslovnom stolu, njihovim je djelima već unaprijed utisnuta jalovost. Neznan ili slavan, bogat ili siromašan, treba da je umjetnik najprije radnik i da ima plodonosne vrline: strpljivu marljivost, savjesnu tehniku, u potrebi umjereno pronicanje. Kad bi sio za svoj „radnički stol“ — takom stolarskom metaforom označivaše svoj pisaći stol — bijaše Dorsenne tad u svome poslu. Zatvorio bi svoja vrata, ne bi otvarao ni listova ni brzojavka, pa bi sproveo u poslu od deset sati, ništa ne jedući do dva jajeta i crnu kavu, što je i ovaj dan učinio, pročišćujući svoje sastavke iz dvadeset pete godine sa darom od trideset pet godina, ovdje brišući riječ, ondje izreku, tu sastavljajući na novu cijelu stranicu, ondje nezadovoljan, ovdje se podsmijevajući svojoj misli. I pero je jurilo noseći sa sobom svu osjetnost ove intelektualne grdosije, što bijaše posve zaboravio i gospodju Steno i Gorku i Maitlanda i obijedjenu contessinu, dok se ne probudi od te svijetle opojnosti, kad je već noć stala padati. Kad je uzeo na to slagati listove i brojiti sastavke, što ih bijaše svršio, nadje, da ih ima dvanaest.

— Upravo koliko i Gorkinih listova, reče sasvim glasno smijući se. On osjećaše sad, kako u njegovim žilama struji ona laka veselost, koju poznaju svi spisatelji od rase, kad su se izmučili nad poslom, koji drže dobrim. — Zaslužio sam svoju večeru, — doda još uvijek glasno. — Treba da se odjenem i podjem do gospodje Steno. Dobar ručak kod Doktora. Pô ure šetnje po kojoj lijepoj cesti. Noć, čini se, da će biti božanstvena. Znat ću, da li ima vijesti o palatinu: to je ime davao Gorki u časovima dobre volje, i veselit ću se oponašajući svojeg patrona Hamleta, kad daje igrati *zamku* pred svojim ujakom. Govorit ću čisto glasno o anonimnim listovima. Ako bude autor prisutan, koji ih je Gorki pisao, ja ću se u prvom redu nasladjivati. Uzevši naravski, da to nije Alba... zaista — koja šteta! — bilo bi to pretužno...

(Nastavit će se.)

Dvadesetpet-godišnji jubilej gdje. Ružičke-Strozzi.

Proslov.

Spjevao **Hugo Badalić**; zborio **Petar Brani**.

Visoka je divna vilin-gora:
Njoj na vrhu, u čistini zračnoj
Hrvat kaže, u dvorima sjajnim
Umjetnice prebivaju vile.
S ovog visa vile dobre žale
Teške muke i nevolje ljudske,
Žale brigu za svagdanji hljebac:
Žale vile ljudsko živovanje.
Pa su vile srca milostiva:
Umorene pozivaju ljude
Na visinu svoje zelen-gore,
E da bi se s njima pobratili
U njihove dolazili dvore,
Ne bi li se jadni okriepili
Vedrom zrakom umjetnosti divne.
Ali jao! Kako malo ljudî
Čuje poziv plemenitih vila;
Koji čuju, i ne haju za njeg!
Samo riedki medju smrtnicima
Glas vilinski u svom srcu čuju,
Pa ne mareć za strminu gorsku
Smjelom voljom u hram vilâ hrle.
Ljubezno ih dočekuju vile,
Bez zavisti diele darak božji,
Nek glasaju po širokom svietu
Vilinskoga carstva vječnu sreću:
Neka takvi izbranici barem
Mrtva srca na nov život bude,
Zadahnjuju duše dahom svježim,
Blaže strasti, dižu pouzdanje;
Njih će rado poslušati ljudi,
Ta oni su vilinski ljubimci,
Svećenici umjetnosti svete. —
Svečarice današnjega dana!
Ti si takva svećenica naša,
Ljubimica i vilâ i ljudî;
Ti si poziv k umjetnosti rano
U svom srcu osjetila žarkom,
Pa putuješ onom gorom divnom,
Njom putuješ i s pomoću vilâ
Zlatne dvore umjetnosti gradiš,
Neka budu rodu na vidiku.
O počekaj ovoga trenutka,
Okreni se i obazri redom
Na visove, što si prevalila.
Gledaj s nama: eno podno gore
Kô „Lowoodska sirota“ si stala,
Zabrinuta, da l' ćeš naći puta,
Kako l' će te dočekati vile?
Ali vile sa svojega visa
Spustiše se gori na podnožje,
Zagrliše tebe „siroticu“
I sestrom te svojom proglasiše,
Pa te vode, kud hodila niesi,
Otkrivaju tebi nove dvore:
Gdje *Andrea* i *Debora* čeka,
Ofelija gdje ti cvieće pruža,
Gdje *Julija* sa žarom te vuče,
Gdje *Porcija* u mudrosti sjaje,
Gdje j' *Mejrima* i *Marija Stuart*,
Partenija, *Lujza* i *Judita*
I stotine pjesničkih stvorova,
Kojima ćeš udahnuti dušu
Nedostižnom umjetnošću svojom.
Svečarice, slatka diko naša!
Sva nam zemlja, sav hrvatski narod
Na tom krasnom umjetničkom putu
Sa zanosom tebe uviek prati
I uživa s umjetnosti tvoje;
Svakom zgodom dokaze ti pruža,
Da te ljubi, na srcu te nosi.
A najvećma današnjega dana,
Kad se svrši dvaest i pet ljeta,
Otkako si rodu osvanula
Na daskama, koje svijet znače.
Nije bogat ovaj narod dični,
Nema vlasti ni zemaljske moći,
Da običnim znakovima svjetskim
Odlikuje zaslužne ti grudi;
Al u srcu čuvstvo mu se budi,
Koje srcu tvomu više godi
Nego biser i kamenje drago.
Neg' sve tašto ovog svieta blago:
To je harnost, spomen do viek vieka,
Čista ljubav, čista srca jeka.
O dopusti, svečarice naša,
Uz priznanje roda hrvatskoga,
Što na moja izriče ti usta,
Ti dopusti drugovima svojim,
Da te ovog krasnoga trenutka
Iz dna svoga srca pozdravimo:
E da Bog dâ, ti nam dugo jošte
Prednjačila u svetome zvanju,
I sve sestre, mićenice vilâ,
Tvojim tragom blagoslovnim pošle.
Ti ih vodi: ta još uviek u vis
Duša tvoja hrli, nit počiva
Na lovorim, što ih steče do sad:
Uviek napried, uviek u vis teži,
U tom geslu čar umjeća leži. —

Marija Ružička-Strozzi.

Dne 11. travnja o. g. slavila je dična hrvatska umjetnica, gdja. Marija Ružička-Strozzijeva, dvadesetpetgodišnjicu zaslužnoga svoga umjetničkog rada. Gledajući te večeri vrijednu svečaricu tako poletnu i krepku, živu i mladjahnu, pričinilo nam se gotovo nemogućim, da je evo zbilja već dvadeset i pet godina proteklo od onoga dana, kada je dična umjetnica, — dne 3. siječnja 1868. kao „Lowoodska sirota“ — prvi put stupila na goruće daske, što no znače svijet. Ta mnogo važi četvrt vijeka i u životu naroda i u životu pojedinaca! Ali umjetnost mjeri drugom mjerom, njoj su često i stoljeća samo jedan korak na putu napredovanja. Umjetnik — a osobito glumački — zaboravlja u svojem grozničavom radu tijek vremena, on nema kada da se obazre natrag, jer mu jasni cilj, za kojim teži, lebdi pred „okom njegova duha“. I tako vidjamo madamme Marsovu, Sonnenthala, Haasea i druge gdje nas još u šestdesetoj svojoj godini poletnom igrom ushićuju, tako da nam se gotovo pričinja, kao da je njihov talenat sad tek postigao svoj vrhunac. Doista, umjetnost pomladjuje; tko njoj služi, sluša poput sretna kaludjera pijev rajske ptice i zaboravlja svijet oko sebe. U njenoj školi još su i starci učenici prema onoj drevnoj: „Ars longa, vita brevis“.

Teško je odrediti dramskoj umjetnosti dostojno mjesto medju njenim sestrama. Dok ju prosvijetljeni Heleni u velike cijenjahu, pak se o čast zborovodje otimahu prvi gradjani atenski, dok neki, poput duhovitog estetika Batteuxa, pak i Rikarda Wagnera, drže dramsko umijeće najsavršenijim, jer sve druge umjetnosti u sebi spaja, dok pjesnik Schiller uzvisuje glumište kao „moralni zavod“: baca se opet s druge strane puna pregršt pogrda i opadanja na dramsko umijeće i njegove svećenike. Bolni soneti Shake-

spearovi, tužni život Molièrov, pak i u našem vijeku borba umjetnika Coquellina i njegovih drugova za dostojni socijalni položaj rječitim su nam dokazom, kako sve do danas pitanje o dramskoj umjetnosti još nije točno riješeno. Držimo, da povod tomu leži u tom, što dramska umjetnost u neku ruku tek „posreduje“, što imade biti rek bi samo vidljivom formom pjesničkomu umotvoru. Misli se s toga, da dramska a poimence glumačka umjetnost ne može stajati na jednakoj visini sa drugima, jer ne stvara samotvorno. Nego nama se pričinja rad glumišnog vještaka u mnogom sličan radu umjetnika-kipara! Jer dok kipar treba da najprije u svojoj fantaziji stvori sliku kipa, koji kani isklesati, to treba i glumac da si najprije u duhu stvori jasnu sliku lica, što ga ima prikazati, a treba da i prodre poput kakvog kritika posve u duh pjesnikov, da ga može protumačiti. Što takovo tumačenje vrijedi, jasno nam je tek postalo gledajući talijanskog umjetnika Rossija u ulogama Leara i Hamleta. Doista ova živa interpretacija više služi pjesniku od svih onih omašnih djela Gervinusovih i Kreyssigovih! Dakle je po tom jasno, da i kipar i glumac treba da najprije u duhu stvore lik, koji žele svijetu predočiti, ali dok je kiparu materijalom nijemi ali i trajni kamen, glumcu služi za materijal samo njegova vlastita osoba. I u tom leži prednost i mana glumačke umjetnosti. Prednost, jer život kao rječitiji vazda više djeluje od mrtva kamena; mana, jer je umjetnost glumčeva vezana na njegovo trošno tijelo, jer s njime i propada. Pa dok Fidija živi kroz tisuće godina, umiru Talma i Garrick sa svojim stoljećem. Ne smije se s toga prekoravati ona izrazita želja za priznanjem i slavom, koja je svojstvena gotovo svjema pravim glumačkim talentima, jer glumac mora da traži zasluženo priznanje već od svojeg vijeka, pošto mu umijeće ne ide preko groba, pošto mu potomstvo ne plete vijenaca!

A to priznanje što dostojnije iskazati svojim umjetnicima, ponajpače je dužnost nas Hrvata, jer su kod nas glumci ujedno i borioci za narodnu prosvjetu i napredak. Pa dok se u tudjini dižu sjajni hramovi dramskome umijeću, dok se glumački geniji nagradjuju drugdje i srebrom i zlatom, mi za svoje neumorne umjetnike-radnike nemamo drugo no svoju ljubav i priznanje. S toga je svake hvale vrijedno, što je općinstvo glavnoga našeg grada tako dostojno shvatilo slavu vrijedne umjetnice, Marije Strozzijeve, pak što joj je tako veličajnu večer priredilo na dan jubileja njezina. Iz ovoga sveopćeg nshita, iz bezbroja cvijeća i vijenaca, iz mnogobrojnih pozdrava i darova, što joj stigoše sa sviju strana naše domovine, pak i od braće Čeha i Slovenaca, mogla je vrijedna svečarica da razabere, kako je opće štovana i omiljela.

Što je gdja. Ružička-Strozzijeva našemu narodu i njegovoj umjetnosti, držimo, da nam ne treba tek spominjati! U našem glumačkom ensemble-u stoji ona na najvećoj visini, a sravnimo li ga sa prstenom, ona je dragulj, što se u njegovoj sredini presjajno blista. Njezino je umijeće steklo odlično priznanje vrlo mnogo puta ne samo kod općinstva zagrebačkog, nego i diljem naše domovine, gdje je gostovala, pa i kod braće Čeha, Srba i Slovenaca. Ona je medju našim glumišnim osobljem gotovo nositeljica naše umjetnosti, a glas, koji uživa kao „prva umjetnica na slavenskom jugu“, nitko joj više oteti ne će.

Uz veliki dar glumački ima dična umjetnica i sva druga svojstva, koja su od potrebe glumskoj vještakinji. Lijepa vanjština, žarki pogled te divni, zvuku srebrna zvona nalični, glas moraju da osvoje slušatelja i gledaoca na prvi mah. U grudima Marije Strozzijeve rasplamtila se ljubav k umjetnosti do sjajnog krijesa, koji treba da bude i svjetlim kažiputom našemu mladjemu umjetničkomu naraštaju. Do čega se samotvorni talenat može podići tek svojim trudom i marom, tomu nam podaje baš Marija Strozzijeva prekrasan primjer! Izuzev ono nekoliko mjeseci, kad je bila učenicom glumačkog našeg veterana Josipa Freudenreicha, bješe umjetnica kroz sve ove godine prepuštena sama sebi, lih svojemu umjetničkomu instinktu. Ali nije samo to! Ni umjetnički pravac, kojim ima stupati, nije joj bio označen, a koliko se je baš na ovom lijepom talentu griješilo, dokazuju nam uloge, koje je Marija Strozzijeva u prvim godinama svojeg glumačkog zvanja prikazivala. Iza „Sirote“ slijedila je „Debora“, već kao druga uloga, a za tim — vila Keristana u „Rasipniku“, stara Bertrandtova u „Zvonaru“, pak operetne partije u „Serežaniuu“ i „Chonchonu“. Uz Shakespearovu Juliju pjevala je ona i Siebela u „Faustu“, a iza Ebolice u „Don Carlosu“ slijedio je „Kip od puti!“ Da je kojom srećom u ono doba na čelu našega glumišta stajao muž, kakvoga je onda Beč imao u drn. Laubeu, na kojoj li bi visini danas stajala dična umjetnica? Kao Poljakinja Mordzijevska i ona bi slavenskoj umjetnosti izvojštila jamačno udivljenje cijele zapadne Evrope! A žalosno je, što i nakon dvadeset i pet godina nije u tom pogledu krenulo na bolje, pak da se kod odgoja mladih umjetnica još i danas po istoj prokušanoj metodi postupa. Zaista stojeći pred tako žalosnim primjerima, kako da ne pojmimo vapaj sviju pravih prijatelja umjetnosti, sviju rodoljuba za dostojnom dramatičkom školom, za drugim načinom glumišnog upravljanja? Jer tako ne može dalje ići! Ne radjaju se svaki dan onako jaki i krepki talenti poput Marije Strozzijeve, kojoj je konačno njezin umjetnički polet pokazao pravi izlaz iz ovog kaosa. U vrtu naše dramske umjetnosti imade i nježnih stabalaca, koja jaka bura lako može prelomiti, a koja bi opet pod rukom brižna vrtlara danas sjutra donijela lijepa ploda. Zločest odgoj mladih umjetnika gotovo je ubijstvo talenta njihova.

A uvažimo li sad još i naše osebujne pozorišne prilike, teške materijalne neprilike, od kojih nijedan naš

umjetnik ne ostaje poštedjen, bezbroj glumišnih intriga, ponizujući način, kojim se i sa službene strane sa našim glumačkim prvacima često postupa, priznat ćemo i sami, da je vijenac, kojim se u nas vjenčavaju čela naših prvih umjetnika, kud i kamo češće vijenac trnja no lovora. Uzmemo li još na um, kako Marija Strozzijeva nije uz to, što je bila posve sebi prepuštena, gotovo do pred nekoliko godina imala nikakove prilike, da se upozna sa glumišnim prvacima tudjih naroda, da je tek u ovo posljednje vrijeme gledala prvake francuske, njemačke i talijanske umjetnosti, a da je u ovo vrijeme od dvadeset i pet godina glumila do 400 najraznijih uloga, to mislimo, da imade „Obzorov“ kritik pravo, kad se pita: Bi li i jedna Sara Bernhardtova, bi li i jedna Duse-ova uz ove okolnosti mogla više postići, no što je postigla Ružička-Strozzijeva? A da je uza sve to ostala vjerna i nama i našoj umjetnosti, to je najljepši listak u lovor-vijencu njezine slave!

Talenat Marije Strozzijeve vrlo je mnogostručan: i smijeh i plač stoje jednako u njezinoj službi. U tom naliči slavnoj francuskoj svojoj družici gdjici Reichembergovoj u Parizu. No ma da nas i živi žar njizine umjetnosti zanosi u tragičnim ulogama, makar nas i tiha bol njezine Ofelije potresuje, a kraljica Elizabeta nam dušom zavlada, mi volimo vrijednu umjetnicu gledati u komediji Shakespearovoj i u dramama francuskih pisaca. Marija Strozzijeva skroz je umjetnička narav, njezin je umjetnički temperamenat nalik nestašnu traku proljetnog sunca, koji pozlaćuje sve, kamo njegov sjaj dopire. Tragična grmljavina Fedore, očajnost Margarete Gautierove potresuju doduše našim živcima, ali duša naša pliva tek u pravoj slasti, gledajući dičnu umjetnicu kao nestašnu Beatricu u „Mnogo vike ni za što“, kao domišljatu Porciju u „Mletačkom trgovcu“, kao zamamljivu groficu Autreval u „Borbi gospodja“. Zaista tuj je prava domena njezina u istinu preobilnog talenta, i što nam ona u ovim prizorima daje, najčišći su biseri iz mora dramskog umijeća. Šteta, što joj nije bilo moguće od početka posvetiti se posve ovoj struci, za koju je rek bi od naravi stvorena.

Ovaj veliki dar Marije Strozzijeve spoznao je i cijenio dostojno i prvi naš kritik August Šenoa, koji je u „Viencu“ g. 1879. ovim riječima popratio sliku umjetnice:

„Marija Strozzijeva, kojom se hrv. glumište ponositi može, posveti se drami, za koju je upravo stvorena, slijedeći nagon srca svoga. Prvi joj je učitelj bio g. Freudenreich. Oskoro joj nije trebalo učitelja. Njezina okretna narav nadje si skoro sama pravi put. Otresav se manire i prenavljanja, proniknuta ozbiljski svojim zvanjem, poda se hrvatska glumica podpunoma svojoj naravi, te je u sto prilika osladila hrv. općinstvo svojom umjetnosti. Narav joj umije priljubiti se uz svaku ulogu, što najviše vrijedi za glumca, jer je samo promjenljivost put do glumačke vještine. Gospodja Ružička-Strozzi je navlaš u konverzacijonalnoj drami prvakinja našeg društva. Ona je jedna od onih osoba, koja svojom vještinom, vjernim oponašanjem karaktera dokazuje strancu, da se i hrvatsko glumište može takmiti s drugimi glumišti“.

A ovaj laskavi sud potvrdiše prije nekoliko godina i čuveni kritici praški.

Za svoju svečanu predstavu odabrala je dična umjetnica dramu „Adrienu Lecouvreur“. Ovu lijepu glumu napisao je meštar Scribe još za veliku tragedkinju Rachelovu, kako bi joj se tako podala prilika, da se pokuša i u kojem konverzacijonom komadu. Ali u svojoj junakinji stvorio je Scribe i ideal dramatične umjetnice, koja po čistoći svoje duše stoji i nad herceškinjama i nad knezovima. Ova je gluma ujedno apoteoza glumačkog staleža. Lijepa je dakle a i puna pieteta bila zamisao dične svečarice, što je za svoju slavu odabrala glumu, u kojoj se veliča zvanje njezino. Štujući svoju umjetnost, štuje umjetnik najbolje i samoga sebe.

Stjepan Miletić.

Mariji Ružički Strozzijevoj

11. travnja 1893.

Na „Zastavi“ našoj danas
Tri se krasna vienca viju,
Do tri vienca naših želja
I čuvstava naših sviju.

Prvi vienac postavljamo
Na žrtvenik višnjeg boga,
Moleći ga, da Te čuva
Na čast roda hrvatskoga.

Drugi vienac ovijamo
Domovini oko glave,
Ta ona je dionica
Tvoje dike, Tvoje slave.

A taj treći prvoj evo
Svećenici u tom hramu —
U ljubavi mladenačkoj
Njim krunimo Tebe samu!

Spjevao Stjepko Španić.

Katarina Zrinska, banica hrvatska* (1625—1673.)

Napisao Juraj Tomljenović.

Od nekadašnje kraljevine Hrvatske imamo danas tek ostatke. Po tim ostatcima nalazi putnik posvuda ruševine starih gradova. Na mjestima, gdje ti se sad oko zaustavlja na rpama kamenja i pepela, tužnom svjedočanstvu naše slave, snovale se unatrag kojih dvjesta dvadesetak-tridesetak godina zamašne misli. U našu zemlju bile uprte tad oči mnogih državnika, a vijesti o njoj kolale u jedan i isti dan po mnogim glavnim gradovima Evrope. Ne prevršujemo, kad kažemo, da su se i španjolski zapad i daleka Švedska zanimali za velike ljude naše zemlje. A za što sve to, zbog velika li dobra ili zla? Mrsile se ovdje čudnovate niti, a te niti prepredalo žensko čeljade. Umiješe mu je toliko, da može i neslabu psihologu biti nekom zagonetkom. To je čeljade junakinja naša: Ana Katarina Zrinsko-Frankopanka, potonja banica hrvatska. Njezino žiće hoću izložiti, pa sam razdijelio radnju na tri dijela. Prvo doba do početka nezadovoljstva, drugo doba: vrijeme urote, a treće život baničin od provale Nijemaca u Čakovac i dalje izvan Hrvatske. U urotu ćemo zalaziti samo zbog vezâ, koliko je najnužnije.

Ja ju ne ću drukčijom prikazati, nego kako nam ju crtaju vijesti iz savremenih vrela. Od Katarine Zrinske očekuj sve dolično izvanrednoj ženi; po umu i srcu ona je u kolu najvećih Rimljanka; u modernoj, novovjekoj povjesti ne znamo mi nijedne žene, koju bismo s njom pravedno sa sviju strana isporedili, *veće od nje ne rodi hrvatska majka.*

Katarina niknu negdje na obalama sinjeg mora hrvatskoga godine 1625. Vuk Krsto Frankopan, general, i grofica Uršula Inkoferova, njezini su roditelji. Otac je postao generalom baš nešto poslije, kako mu se rodi jedinica kćerka. Mjesto karlovačkoga generala bilo je u ono doba najvažnije, jer su nepravedna vremena otela mnogo ustanovi banstva. Zapovjednici karlovački dolažahu k nama iz njemačkih pokrajina, a kivni na Hrvate kidali raskidanu već bansku vlast sve više. Otac Katarinin bješe prvi i zadnji Hrvat — karlovački general. Zloba njemačka ne dade, da iza njega ikad koji dodje. Vuk je bio „muž katonskoga značaja, besprikorna vladanja i zrelih odluka“, taku mu svjedočbu daje rodoljubni sastavljač „Uspomenâ hrvatskih kraljeva i banova“. Taki otačbenik nije mogao da se ne stavi za poduporanj prava naroda svoga, pod kojima će njegova ramena klonuti. On pade god. 1613., skinuše ga s vojnoga zapovjedništva a poslije su mu dijelili ukore. Vuk Frankopan preminu g. 1652., a domovina je njegova plakala dugi plač nad tolikim gubitkom. Njegov život ogorčiše Nijemci. Na njih je on sipao mržnju, koju preda svojoj djeci u sveti poklad. Dva brata Katarinina ne doživješe duga vijeka, te osta ona sama s mladjim bratom Franjom Krstom. Različite ih majke rodiše, obje od njemačke krvi. To im pak nije smetalo, da se izučeni u školi oca svoga natječu u mržnji prama Nijemcima. Katarina je odgajana u svim pogodnostima. Djela su joj svjedokom velike naobrazbe. Francuski poslanik biskup Bezier, koji je sjedio na dvoru Signorije, kaže za nju, da umije samo hrvatski. Francuz to veli izrijekom, te bismo tim imali razloga, da vjerujemo. Tomu nije tako. Ona veli sama za sebe, da je učila tolike „nimške“ knjige, a mi znamo, da je gradila pisma na kralja Leopolda na njemačkom jeziku, pak joj je i majka bila Njemica. Prema tomu nije sumnje, da je znala njemački, a bit će valjada i talijanski, kao što bi pokazivalo i njezino pismo od 6. ožujka god. 1668. duždu mletačkomu (dr. Fr. Rački, Acta coniurationem bani Petri a Zrinio etc. spectantia, izdanje jugoslavenske akademije u Zagrebu 1873., str. 24). Mislimo, da je po svoj prilici kakav diplomatski razlog sklonuo duhovitu ženu, da Francuzu reče: ne znam nego hrvatski.

Naobražena, pristala, simpatična, šta više i lijepa gospodjica proživi najljepše dane maštajući o zastrtoj budućnosti. Dugo se medjutim ne nauživa djevičanskog kraljevanja, jer joj je bilo sudjeno, da ju jabuku; što no se tek zarumenila, ubere mladi grof Petar Zrinski. Divnu svadbu urekoše zet i tast na dan 27. listopada 1641. Grad Karlovac ne doživi takih svatova nikad više. Mjesec dana prije pira šalje grofovski mladoženja pozivnice na sve kraje u bliže strane i daleke, da se kupe kićeni svatovi. Za bogate njegove i tastove trpeze posjedat će različna stepena društva kano šarene čete: od zlaćena krunjenika pa do čedna i poštena podložnika. Tu vladari i knezovi, tu velikaši i plemići, pak gradjani i drugi ljudi. I sad su još u državnom mletačkom arhivu dvije pozivnice upravljene na dužda Franju Erizzo i na vladu gospodske Signorije: veliko vijeće. „Umoljavate se“ — tako glase — „vi susjedi i prijatelji, da se potrudite dne 27. listopada na objed u grad Ozalj, a na večeru istoga dana i na objed drugoga dana u Karlovac u kuću Vuka Frankopana“.

Srećnijih auspicija za koji brak ne pamti hrvatska povjest, pa ipak — o sudbino! Lijepa nevjesta, kojoj bijaše šestnaest godina, mogla se je s milim čovjekom širiti po krugu bogatih gradova. Ona odabira za stanove bogati Ozalj, tu krunu bogatstva moćnih velikaša, Božjakovinu, Vrbovec: rodjeno mjesto Petrovo, bajni Grobnik, morsku mramornu Kraljevicu, tvrdi Novi, Bribir pak Čakovac, stolicu roda Zrinskoga.

* Prije su o njoj pisali ovi pisci: Dr. Fr. Rački u zagrebačkom Katoličkom listu od g. 1857., VIII. tečaj; Ivan Kukuljević u Arhivu, IX; Ivan Zahar u Vijencu od g 1871., br. 17., pa u istom Vijencu prof. Tade Smičiklas. To su medjutim opisi u općenitim crtama. Ja sam pokušao, da prema dosad na svijet izdanoj gradji sastavim opširniji njezin životopis.

I Katarina i Petar bjehu djeca velikih porodica. Obje kuće slavnim djelima svojim rese po sve vijeke zgradu povjesti naše. Zrinski još u ona vremena, kad je žezlo kralja Hrvata krojilo sveto pravo narodu svomu, bjehu jedni izmedju prvih dostojanstvenika. A šta više, misli se, da su s kraljevima naše krvi i u rodu. Poslije kraljevska kuća anžuvinska držala ih za svoj rod.

Kuća Zrinskih pripada broju dvanaestorice izbornika, što su birali hrvatske kralje; pleme Zrinskih pripada i broju šestorice plemena, odakle je mogao kralj hrvatski biti izabran. Za tim, od kako izumrije koljeno kraljevske kuće Krijesimirovića, množina ih se uzvinjuje na banske stolice, pa kroz punih šest vijekova sjaju kano prvi rod. Davninom posvećeni stekoše imanjâ i zemalja na daleko i široko, te su i bez palice vladalačke bili doista vladarima. Dobro svijesni o jakosti svojoj prvi oni i zadnji u hrvatskoj povjesti kušaju, da banstvo bude nasljedno u kući Zrinskih.[1] Koliko li puta ne užeže srca njihova ideja: Hrvatske ujedinjene i snažne! Koje li boje bješe ta ideja, rješavat će budući ispitivači povjesti naše. Opasani junačkom snagom znadoše a na silu ljutu Ugrima dovoditi u državu Hrvatsku nove kralje, stavljati im na glave krunu zlatnu, za koju mi tvrdimo, da je bila: kruna hrvatska. (O krunidbi Karla Roberta, na koga tu mislimo, i o krunjenju vladara kuće Arpadove priopćit ćemo drugom zgodom posebnu studiju). Takove su loze bili Zrinski.

[1] Bansko nasljedstvo bili su dobili zakonito. Arhiv VII., 19. Iza Pavla Šubića (1274. - 1312.) zavlada Mladen, jednostavno kano sin njegov.

Marija Ružička Strozzi.

A Frankopani? Manji od prvih, imaju ipak i oni prošlost uza se. Djela zamjernih počinjaju već za mongolske provale. U ratovima kraljeva ugarsko-hrvatskih s inostranim državama padaju od njihovih mišica i posljednji potomci neprijateljske dinastije. Nesrećni Franjo Krsto, milokrvni Petrov šurjak, utječe se slavi roda svoga, e da ga ona primi pod okrilje. On je dokazivao, da ima listine, koje mu kažu, da je po Anicijima u svojti sa carevima kuće Habsburške;[1] a krvno se bio svezao i s rimskom stolicom. To su obitelji, iz kojih je potjecala naša junakinja i njezin vojno. Katarina i Petar dvije su posljednje velike grane proslavljenih dviju kuća. Nikola Sigetski ostavi sina Jurja, koji opet porodi drugoga Jurja, rodjenoga roditelja Petra Zrinskoga. Po tom je zadnji ban Zrinski bio praunukom Sigetskomu. Otac se Petrov nije gledao najbolje s kraljem; umre u tridesetgodišnjem ratu; smrtni log mu priredi Valenštein god. 1626 Petar osta kano petgodišnje siroče, a Nikoli, bratu njegovu, bješe šest godina. Majka im je bila Magjarica, roda Sećijeva. Petra odgojiše Isusovci, a viša studija primi u Italiji. Priroda ga opremi tjelesnom jakosti, a nauke mu usavršiše sposobnosti. U 17. godini već je on komornikom kraljevskim, a u 20. dovodi sebi i družicu života. Petar kao snažan pup, što no rastjera mekani oklop, koji ga grli i zeleno se širi na sve strane, odbacio kabanicu najnježnije mladosti i razvio se snažnim tijelom; Katarina, ružičasti cvijet, što no ga ljepotom krasna svačije voli oko, a on se tek sprema da obuče

[1] Te su listine patvorene.

na se grimizno crvenilo. Slava se Petrova ori po dalekim stranama; ime mu se pronosi od srca Germanije do najdaljega kraja Hrvatstva. U sijelu vila hrvatskih njemu junaku viteške mišice, mača oštra a ubojna koplja, podaje Dubrovčanin još i trublju i u nju mu smjelo svira namjenjujući mu prijesto otomanski.

Već u 20. godini, dakle prvoj bračnoga života, ima Petar nemilih sukoba s Nijemcima, otimlje im hrvatske gradove i baca austrijske orlove. Mišljenje svoje ispovijeda u pjesmi pradjedu svomu Sigetskomu, gdje njemačku prevrtljivu vjeru isporedjuje sa zimskim svaki čas prevrtljivim suncem.

Drûga Petrova, Katarina, i u tom je jednaka mužu. Ima momenata, gdje je svijesna da će satrti Nijemca, glasno već unaprijed uživala u pobjedi.[1]

S takim se dakle čovjekom nadje Katarina u bračnoj svezi. Ništa im nedostaje. Sve miline i ugode, što ih ovaj svijet može podati, okružuju ih. Ne treba drugo do užitka, nego da ih prigrliš. Ali vanredne duše svijesne o svom zadatku odabraše buran život. Bračno njihovo živovanje bilo vedro i nepomućeno kano prvoga dana. Bog ih obdari s više djece. Najstarije bješe kći Jelena, naša „lijepa Jelena“, jer je bila svjetska krasota. Mladja od nje sestra bijaše Judita Petronela. Rodi se g. 1652. Ona zavoli zidine samostanske, te im u 11 godini svojoj posta vječitom drûgom. Uzalud ju odvraćali i otac i ljubazna majka. A kad ona ipak osta pri svojoj, obećaše joj miraza 3000 fr. To je medju tim bilo malo za jednu baničnu, i za to se Judita tuži ocu i majci. Na to odgovara mati Katarina pišući joj hrvatski ovako: „Ne stimaj, da si s tem zavsima od nas odilena, ili da si vu nemilošće očinoj i materinoj, nego istina je to, da smo ti hoteli s tim pokazati, da nam ni z voljum bilo, da si vu ovom siromaškom Clostru opatičkom svoj stališ hotela vu svetom redu prieti, nego smo te mi hoteli med druge opatice vu Clostar dat, kadi su *vse Hercesice i grofice,* a to s preporučenjem Nih Svetlosti naše Milostivne cesarice, koji su bili obećali i tebe vu on Clostar spraviti, ali budući da je tebi tako volja, i sercem obljubila si red sv. Clare, vu Clostru zagrebačkom, i da si sv. Profesiu vučinila, i mi k tomu našu očinsku i materinsku volju i privolenje jesmo dali“ itd. Majka se i otac obvezuju, da će joj dati 12000 fr., što je velika svota u ondašnjoj vrijednosti.

Taj je list pisala sama banica Katarina svojom rukom u gradu Čakovcu g. 1668. Iza smrti očeve imala je Judita zbog spomenutoga miraza dugu parnicu sa dvorskom komorom. Judita umre pri izmaku 17. vijeka kao žena vrlo pobožna.

Treća kćerka i ujedno najmladje dijete bila je Zora Veronika, kojoj ljuta sudbina dosudjuje, da bude supatnica majke svoje. Rodjena je g 1661. U onom pismu, u kom Katarina naznačuje kćerci svojoj Juditi miraz, spominje i najmladju djevojčicu Zoru. Njoj je 7 godina; „uči se štati i pisati“, — veli majka, „svaki dan tebi list piše, ali ga nigdar nezna prečtati, neće ni čuti za to, da bi ti opaticum vu klostru ostala, silom hoće, da po te pošalemo“. Ovo nam je pismo dragocjeno. Mi iz njega doznajemo, da je svijetla banica *svojim jezikom, hrvatskim* dopisivala. i da je *samo hrvatski odgajala djecu svoju.* Dalje doznajemo, da su se djeca voljela, i da se Zori, ma kako malena bila, nije svidjala opatička odora. Pa ipak i njoj samoj bješe dokončati medju opaticama!

U ostalom, kakovim je duhom majka Katarina zadajala djecu, neka nam je svjedokom život Jelenin i grobni natpis, što ga sama načini sebi. Jelena radi proti Nijemcima vazda jednako kroz sav život. A kad je iznevjeri sreća, sama se ona, dijete Zrinovića, laća zastave bojne i zapovijeda vojskama — a protiv mrskoga „Nimca“ Sa ovim se svijetom oprosti u Nikomediji, gradu u Maloj Aziji, dne 18. veljače 1703. Njezino je tijelo otud preneseno u grad Galatu, a prije tridesetak godina otkriše njezin grob sa natpisom: „Ovdje se odmara od herojskih napora žena muškoga srca, spola svoga i vijeka slava, preslavna gospodja Jelena Zrinska, *Zrinske i Frankopanske loze dika posljednja,* Tökölija vladara žena, a nekoč Rakocijeva, dostojna muža i jednog i drugoga, velikom slavom slavljena *kod Hrvata,* Erdeljaca, Ugra i Sikulaca Djelima slavnim vrlo poznata cijelomu svijetu, ravnodušno prolazila izmjenljivi udes sudbine, u sreći jednaka, u nesreći još veća, puna slave ratne, pobožnošću kršćanskom izruči gospodinu junački duh“ itd. (Arhiv IX. 175.) Takov je natpis mogla sastaviti sebi samo kćerka Katarine Zrinske!

Katarina Zrinska je tumačila svoje dužnosti nešto čudnovato. Ona će vršiti i službene poslove svoga vojna. Tà ona je „grofica vikovična od Zrinja, kraljevstva Dalmatinskoga, Horvatskoga i Slovinskoga orsaga (države) banica“. Takov naslov stavlja ona svečano na čelo svojoj banskoj zapovijedi. (Arhiv VIII., 222).

4. srpnja 1647. potvrdjuje ona tako Rakovčanima. Samoborcima, Banjevčanima i Brezancima stare pravice, što im ih dadoše kralji i bani. (Arhiv VIII. 214.).

Kako je njezinoj kući uza sve bogatstvo pri velikim izdatcima ponestajalo novaca, piše ona opet drugi put prijatelju svoje kće Ivanu Zakmardiju, da posudi novaca.[1]

3. rujna g. 1647. rješava Katarina ovako molbu neke sirote: „Do naše dobre volje i doklam se kaj pomore k hižtvu, neka joj bude na onom što prosi ova suplikanta“.[2]

[1] Tako je vrlo izvjedljivo pograbila pismo guvernera štajerskoga grofa Tattenbacha od 19. ožujka g. 1670. i radovala se na sav glas.

[1] Arhiv VIII., 221.; Ivan Zakmardi bijaše protonotar naše kraljevine, prvi pravnik svoga doba i zastupnik Hrvatske na ugarskom sabora. Historija ga pribilježi kao velikoga rodoljuba hrvatskoga.

[2] Uršula Benšić, siromašna žena, podnijela je molbu, da bi skupa sa svojim mužem bila riješena od robote. Arhiv II. 312.

Kad pročitamo tu rješitbu, zar ne stoji pred nama otvorena nutarnjost njezine milosrdne duše? Ona rado čuje molbu uboge žene. Nema sumnje, da visoka gospodja, nadarena od Boga velikim materijalnim blagom, nije zatvarala vrata svojih pred nižim svijetom. Mi smo slobodni to izvesti iz one pučke naklonosti prama njezinoj kući, kojoj trake zamjećuje poman čitalac proučavajući doba tamnovanja njezina muža.[1]

Medju tim umna žena okrenu i na drugu stranu; njezin duh nije mogao živjeti samo od jedne hrane, nije se mogao baviti samo dužnostima majke i državnim poslovima, ona mu priredjuje nastan i na lijepom polju književnosti. Znajući dobro, da bez duševne domovine nema tvarne, da bez umna napretka nije narodu opstanka, postara se visoka gospodja, da poda rodu svomu jednu knjižicu na materinskom jeziku. Poslušaj samo, misaoni čitaoče, što su razlozi, koji ju siliše na to, pa onda slobodno - ako možeš — ne privini k srcu svomu njezine uspomene! Ona veli: „Premišljavajući vnogokrat, da se skoro zmeda vsega svita jezikov najmanje hervackoga ovo doba štampanih knjig nahodi; pače i one, koje nigda bihu po pobožnih i Boga bojećih ljudih učinjene i štampane veće se zatiraju i malo kadi nahode. Zato ja, premda znam i vidim, da mi vnogi zamiriti, vnogi i zâ zlo zeti hote, da sam se ovakovo djelo na se vzeti podpačala i knjige načinjati i spravljati (što se meni more biti ne bi pristojalo) postupila. Ništar manje *radi vnogih uzrokov dobrih* nisam hotila pomnji mojoj uzmanjkati, trudu prostiti skerbi i potroška engedovati (oprostiti) ter *kakovo takovo* ovo delo mojega pravoga hotinja znamenje dobrim podati, obznaniti i priporučiti. Polag toga, da bi vrime moje zaludo i bez hasne ne potrošila, prijeh se ovoga dila sa vsim sercem i hotinjem, a to zbog jedine ljubavi, koju najpervo Bogu, pak bližnjemu momu nosim, njemu k diki većoj, ovomu k dušnomu lagljemu zveličenju. Knjižice ove *iz čuda* nimških kripostnih pismi i štampi, kakono pčela z vnogih rožić slast vzamši, zibranimi pobožnostmi napunih i popisah; da iz njih komu dopadu, jur pripravnu i gotovu, tim laglje koju od meda sladkoću obćuti itd. Dano u Ozlju dan pervi Augusta leta 1660. Vsake vrste dobrim i pobožnim ljudem Priatelica rada služiti G. F C. (Grof Frankopan Katarina)“. Predgovor namjenjuje visoka spisateljica „vsega hervackoga i slovinskoga orsaga gospodi i poglavitim ljudem obojega spola vsake verste i fele dobrim keršćanikom“, a knjigu nazva: „Putni Tovaruš (drug) v nogimi lipimi, novimi i pobosnimi molitvami iz nimskoga na hervacki jezik istomachen i szpravljen po meni groff Frankopan Catharini gospodina grofa Petra Zrinszkoga hisnom tovarusu. Pervich sada u stampi na svitlo dan i vnogim pobosnim ljudem na vsivanje i tovaristvo vdiljen“.

[1] Iz pisma grofa Ernesta Paradeizera biskupu Martinu Borkoviću od 18. srpnja 1680. razumjeti je, da je narod volio Zrinskoga. Rački: Acta coniurationis etc. 308.

Knjižica ta ima 441 stranu, u 12-tini, a ukrašena je drvorezima, što ih je rezala Elizabeta Piccini; otraga je načinjen grb kuće Frankopanske. Prvi put je tiskana u Mletcima g. 1661., pošto je i zadnje hrvatske knjižare u Varaždinu nestalo; poslije je otisnuta još 2 puta u Ljubljani. Treći put dobi neke preinake, pa je postala kraćom. Iza predgovora, vinuvši se slavna Zrinovićka na Pegaza razlaže ovako „vsakomu onomu, ki štal bude ove knjižice“:

»Nij za drugo na 'vom svitu
Človik stvoren od ruk Boga,
Kad mu dušu plemenitu
Da srid raja zemaljskoga,
Neg da ovdi tako hodi,
Tako žive i putuje,
Da se v smrti prav nahodi
I da v nebu gospoduje.
Zač Bog stvori vnoge staze,
Vnoge pute i načine?
Neg da po njih ljudi plaze
Do nebeske domovine.
Zato knjige, zato pisma
Zapovidi i zakoni
Poda, da ki ide š njima
Večnu radost mu nakloni.«

Te dvije kitice izvadismo iz pjesme, što no slijedi iza predgovora. Katarina Zrinska piše čakavštinom, tâ Bože moj, ona je rodjena u kršnom Primorju! Uza to ima i kajkavštine. Nalazi se i magjarskih riječi n. pr. engedovati, ország, tovaruš i druge. Spisateljica je predgovorom svojim raskrila potomstvu svoje srce. U danima mutnim i oblačnim nad obzorjem domovine *ona promišlja mnogo, mnogo puta,* kako to, da na hrvatskom njezinu jeziku ima najmanje knjiga izmedju sviju jezika. I da tomu iole doskoči, hoće ona da napiše knjigu svjema od „slovinske i hrvatske države“. Ona ne mari za trud, tâ ona i ne može biti bez rada. Revno izradjuje ona svoje djelo po mnogim njemačkim knjigama; sama sebe isporedjuje marljivoj pčeli. Čini to visoka književnica jedino od ljubavi — dakako naprama Bogu — pak prema svomu narodu. Ona je svomu narodu „dobra prijateljica“, spremna, da mu pomogne, ili kako sama veli: „priateljica služiti rada“. Ona zna dobro, da će joj mnogi iskvareni i odnarodjeni aristokrat zabaviti, što se je sa svojih visina spustila „knjige načinjati“, ali nje ne boli za to glava. Djelo svoje radi ona sa „vsim srcem“, i ako ništa, eto, rode, stavljaj i ti na srce svoje njezino „znamenje pravoga hotinja“, da tebi siromašnu pomogne. Spisateljica Katarina i ne misli, da će uraditi bog zna šta, već po svojim silama čedno djelo „kakovo takovo“. Mi ne ćemo niti možemo uzvisivati literarne vrijednosti „Putnoga Tovaruša“, ali je visoka književnica, da spomenemo sud Kukuljevićev, bolje hrvatski pisala i poznavala svoj jezik, nego mnogi svećenici, koji su u njezino vrijeme i poslije izdavali molitvene knjižice, a stihove je bolje gradila nego njezin suprug Petar.

Ali Katarini Zrinskoj ne bješe sudjeno, da načinja knjige i dalje.

(Nastavit će se.)

*

Atena i Sparta.

Po T. B. Macaulayu.

(Nastavak.)

Mnogi pisci, a i g. Mitford u tome je kolu, ne mogu se dosta načuditi postojanosti spartanskih uredaba; medjutim, nemaju se baš čemu čuditi, a još se manje čime hvaliti. Oligarhija je najpostojanija, a k jednu i najslabija vladavina; baš zato se tako dugo drži, jer je slaba. Dočeka veliku starost, ali to je starost kržljava i nemoćna starčića; žive na vagi Sanktorijevoj, ne miče se i ne trudi; pazi, da je ne zadesi nikakvo zlo, trese se i gine od straha, čim što novo osjeti, strepi od najmanjega daška, pušta krv za svaku malenkost; a tako ne imajući ni jednoga dana zdravlja ni veselja životari od dana do dana, da u starosti podjetinji i sasvim onemogne.

Spartanci otkupiše dug opstanak svoje vladavine žrtvom svoje sreće kod kuće i svoje narodne časti u tudjini. Puzali su pred silnicima, gazili slabiće, klali svoje helote, izdavali svoje saveznike. Udesili su, da dodju jedan dan prekasno u maratonsku bitku, i pokušali, ne bi li se kako uklonili od salaminske bitke. Pustili su, da Atenjane, koji im spasiše život i obraniše slobodu, Perzijanac po drugi put otjera iz domovine, samo da što prije dovrše svoje utvrde na Istmu, i pokušali, ne bi li se okoristili bijedom, što njihove spasitelje bješe snašla u radu oko njihove slobode, te ih učinili svojim robovima. Ustali su, da zabrane Atenjanima, koji su bili ostavili svoje zidine, kako bi *njih* obranili, da ih ne smiju opet uzidati, da obrane *sami sebe*. Počeli su peloponeski rat, pogazivši svoj ugovor s Atenom, a dovršili ga, pagazivši ugovor sa svojim saveznicima. Poklali su i sasjekli čitave gradove, što su se bili utekli pod njihovo okrilje; prodali za korist, koju su oni sami uživali, probit, slobodu i život ljudi, koji su im najvjernije služili: primali jednakom uslužnošću sramotne batine Elejaca i još sramotnije perzijsko mito; nijesu nigda pokazali niti da zlobe koga, niti da su komu zahvalni; nijesu zazirali ni od jednoga zločina, a nijesu osvetili ni jednoga. Najpače držali su svakoga gradjanina, koji im je vjerno služio, za krvnoga svoga dušmanina. Eto, to je sva umjeća, kojom se postizava dug opstanak take vladavine.

A i domaće uredbe lakedemonske bile su baš tako mrske i ogavne kao i njihova spoljašnja politika. Neprestano upletanje u sve prilike i neprilike ljudskoga života, neprestana borba protiv prirode i zdravoga razuma: to su glavni biljezi svih njihovih zakona. I kad zakon predsude vrijedja, što su duboko ukorijenjene u duši narodu, nije baš jako probitačno: ali kad hoće da do korijena utamani prirodni nagon i strasti, puka je mahnitost. Spoljašnje znakove možeš doduše za čas udušiti, ma čuvstva ne ćeš lje nigda utamaniti; a kad mu oduzmeš naravski cilj njegova željkovanja, tamani pomućenu dušu i tijelo svoje žrtve. Tako je u samostanima, tako je u pustinjačkom životu, a tako bijaše i u Sparti. Odatle potječe ona mahnitost, ona po gotovo mahnita jarost, što bi se pored svih spoljašnjih stega tako često pokazala kod najodličnijih gradjana spartanskih. Kleomene izvi svoj vijek mahnite okrutnosti, sasjekavši sam sebe na kuse. Pausanija, čini se, da bijaše sasvim mahnit čovjek; zamislivši osnovu ne dobru i opaku, izdade ju svojim čudnim vladanjem, koje je svakomu u oči udaralo, i ludim svojim odredbama, i tako svojom bezočnošću otudji od sebe ljude, koji bi mu bili pomagali i štitili ga. U Ksenofontu, koji se je u velike divio Sparti, ima dosta najjačih dokaza, da je bilo tako. Svatko mora da opaža onu surovu i ludu jarost, što no obilježuje gotovo svakoga Spartanca, s kojim se je družio. Klearh malo što nije poginuo zbog svoje okrutnosti. Kirisofova četa izgubi svoga vrsnoga i vjernoga vodju poradi njegove bezumne i divlje strogosti. Ali čemu i dalje nizati takove primjere? Lykurg, taj g. Mitfordu najmiliji zakonotvorac, osnovao je čitavu svoju vladavinu na nevaljalu načelu. Nigda nije ni pomislio, da vlade postoje za ljude, a da ljudi nijesu na svijetu vlade radi. Mjesto da udesi ustav prema narodu, on izopači narodni duh, da ga prilagodi ustavu — osnova, dostojna mudrih onih laputskih akademičara — osnivača u Swiftovu romanu. A time je po mnijenju g. Mitforda osobito zaslužio, da mu se divi malo i veliko. Čujmo, što on o tome kaže: „Po mnijenju novovjekih ljudi najpače diže toga vanrednoga muža nad sve druge zakonotvorce to, što je on u tolikim životnim prilikama, koje na oko ne pripadaju području zakona, umio volju i navike svoga naroda po svome ćefu urediti i udesiti“. Malo što nijesmo posumnjali, nije li taj plemenko bio tako sretan te zadobio svoj uzgoj pod štapom Voltairova dra. Panglosa; jer je njegova logika očito jednaka logici dvora „Nuto — čuda — i djavola“: „Remarquez bien que les nez ont été faits pour porter des lunettes, aussi avons nous des lunettes. Les jambes sont visiblement instituées pour être chaussées, et nous avons des chausses. Les cochons étant faits pour être mangés, nous mangeons du pore toute l' année“ (Zapamtite dobro, da je nos za to stvoren, da nosimo na njemu naočale, a za to mi i imamo naočale. Noge su nam očito za to dane, da na njima nosimo cipele, a za to mi i imamo cipele. Svinje su stvorene, da ih pojedemo, a za to mi i jedemo svinjetinu čitavu godinu).

U Ateni se zakon nije neprestano upletao u želje i čuvstva naroda. Tuj nije roditeljima otimala djeteta ona sveopća maćeha, država. Nije se ono morilo gladom,

da bude lupež, ni mučilo, da bude prkonjica; nije bilo stalnoga stola, gdje je svatko morao ručati, ni stalnih rečenica, kojima je svatko morao govoriti. Atenjanin je smio sve jesti, što je godj mogao kupiti, i govoriti, koliko ga volja, doklegodj je imao koga, da ga sluša. Vlada nije nalagala narodu, kakve nazore mora imati i koje pjesme smije pjevati. A tako sloboda urodi vrsnoćom. Tako se pojavi i poče razvijati filozofija. Tako nastadoše ona remek-djela poezije, govorništva i umjetnosti, koja teško da išta zaostaju za idealom vrsnoće. Nigda nijesi zadovoljniji i sretniji, nego kad ti se duh smije, koliko ga volja, zabavljati stvarima, koje su ti najviše po ćudi.

Pučka svečanost u Dalmaciji.

A tu su sreću ljudi u Ateni za cijelo kud i kamo više uživali, nego li u Sparti. I dušmani Atene priznadoše, da su se Atenjani u svom domaćem životu odlikovali uljudnim i prijaznim vladanjem. Njihova lakoumnost bijaše svakako bolja od spartanske mrkoće, a njihova smionost bolja od spartanske naprasitosti. Pa i što se srčanosti tiče, pitanje je, jesu li u ičemu bili gori junaci od Spartanaca. Veliki atenski povjesničar (Tukidide) kazuje nam znamenite riječi velikoga atenskoga ministra. Perikle vazda kazivaše, da su se njegovi zemljaci, ako i nijesu prepatili svih tegota spartanskoga uzgoja, više puta junački ponijeli i da se u tome ne trebaju sramiti Spartanaca; s toga da ono uživanje i zabave, kojih se naužiše, valja držati za čisti i zgoljni dobitak. Pješadija atenska za cijelo se nije mogla ogledati sa spartanskom; ali to, čini se, bijaše samo za to, što se u tome nije vježbala; Atenjani nijesu toliko nastojali, da priviknu zaptu falange, koliko su gledali, da budu na moru vrsni. A s toga istoga razloga bili su Spartanci, pored sve svoje tako slavljene srčanosti, na moru strašivi i neodvažni.

Nego reklo se, da su atenska vlada i demokratske državice pod njezinom zaštitom počinile svu silu van reda gadnih nedjela. Živa je istina, da su se Atenjani prečesto i svom strogošću poslužili ratnim zakonima u doba, kad ti zakoni nijesu jošte bili ublaženi prilikama, koje su kasnije djelovale. Ta osvada medjutim tiče se ne samo Atene, nego i Sparte; vrijedi za sve grčke države i za sve države, koje su u takim prilikama. Gdje je država jako prostrana, ćuti zlo i bijedu rata tek malo njih. Seljak uz plug popijeva, kolovrat vrnda, vjenčani se dan odredjuje, pa bila zadnja bitka izgubljena ili dobivena. U malenim državama ne može da bude tako: svatko glavom ćuti posljedice rata, svačiji imutak trpi od toga. Svaki je stanovnik vojnik, i to vojnik, koji se bori za svoje najdraže probitke. Neprijatelj mu je sasjekao stabla, sažgao sve žito, opljačkao mu kuću i poubijao

porodicu. Kako se može prema neprijatelju svoje domovine onako ponašati i osjećati kao onaj, kojemu nije neprijatelj učinio ništa zla, već ako mu je možda nametnuo malenu ratnu daću? Ljudi u takim prilikama ne mogu da budu veledušni. Radi se o prevelikim probitcima. Kad se ljudi, da tako rečemo, ne igraju za novac; kad rat nije drugo nego igra na šah, kad se bore za daleku naseobinu, za pogranični grad, za čast svoga barjaka, za pozdrav iz topa, za naslov: mogu se lje razmetati lijepim riječima i biti spram svoga dušmanina uljudni i uslužni. Eduard, crni kraljević (the Black Prince), stajaše za stolicom svoga zarobljenika, Villars se razgovaraše i zabavljaše s Eugenom, engleski kralj Gjuro drugi posla za rata svoje čestitke Ljudevitu petnaestomu, što je tako sretno izmakao Damienovu napadaju: sve su te stvari vrlo lijepe i plemenite te mogu lje zanijeti sve one mudrace, što misle, da je Bog. stvorio svijet tek za zabavu i korist plemenitaša. Ali take stvari redovno radi tek bezdušan čovjek. Nigda se ne bi smjelo ratovati izim u prilikama, gdje borci ne mogu i ne smiju iskazivati takih udvornosti jedan drugomu. Zlo je, da se ljudi mrze; ali je mnogo gore, da obiknu klati i ubijati bez ikakve mržnje na svoga neprijatelja. Rat ne može nigda da bude blag, već kad je puka obijest; kad je čovjek prinudjen, da brani svoju glavu, mora da mrzi i da se dušmaninu sveti. To je možda zlo, ali taka je narav ljudska; taka je ilovača, što je izišla iz ruke lončarove.

(Svršit će se.)

K slikama.

Danteov susret s Matildom. Mjesto opisa krasnoj slici Maignanovoj u prošlom broju donosimo danas u prijevodu pjesnika dra. A. Tresić-Pavičića cijeli ulomak iz »Božanstvene komedije«. Upozorujemo književni naš svijet na taj prijevod. Nama se čini, da je dr. Tresić lijepo uspio, jer je prijevod vjeran u metru i sadržaju, a očito odaje, da ga je pravi pjesnik izveo. Ne bi li bilo moguće, da nam g. Tresić cijelu »Božanstvenu komediju« ovako u hrvatski jezik prevede? On je kao rodjen za taj teški ali zahvalni posao. Preporučujemo taj predlog »Matici Hrvatskoj«.

Književnost.

Hrvatska. Istarski narodni zastupnik, *dr. Fran Volarić*, kanonik stolnoga kaptola, napisao je i izdao nakladom »Naše Sloge« u Trstu knjižicu: *„Slavenski jezik u liturgiji u Istri“*. Učeni pisac ujamčuje neoborivim povjesnim dokazima, da se je od davnih vremena u Istri upotrebljavao u liturgiji slavenski jezik, pak da je poraba toga jezika u liturgiji i danas neosporivo pravo istarskih Hrvata. Rasprava je ova za pravo polemika i odgovor nekomu kritičaru na interpelaciju, koji je posumnjao o tom pravu. Treba priznati, da je učeni pisac u pobijanju pokazao veliku oštrinu uma i temeljito poznavanje povjesnih činjenica, koje se tiču ovoga prevažnog po Hrvate pitanja.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, obradjuje *P. Budmani*, sv. XIII., I. četvrtoga dijela: Isprekrižati—izmiješati (str. 1—240, ciena 3 for.). Svaki novi svezak toga velikoga djela može se punim pravom držati velikim dogadjajem u našoj književnosti. Poslije male stanke evo nam 13. sveska toga na veliko osnovanog rječnika. U tom svesku na 240 strana velikoga formata u dva stupca nisu još ni dogotovljene riječi sastavljene sa predlogom iz. Toliko bogatstvo, toliko obilje. Ove su riječi poredane i tumačene po sustavu, koji je već u predjašnjim svescima dosljedno proveden; pa s toga gledišta ne imamo ništa novo istaknuti. Kod svake se riječi navodi njezino tumačenje i cijela historija u literaturi. I ovdje zauzimaju neke rječi po dva stupca i više, sr. isprositi, ispuniti, isteći, isti, istina, istočan i istok, istom, išteti, iti (12 stupaca), iz (10 stupaca), izbaviti itd. Primjeri su mnogobrojni kroz sve vijekove, a spominju se tančinom i vjernošću. Kaže se, koja je riječ praslavenska i usporedjuje sa slavenskim jezicima, a gdješto i s drugim arijskima. Spominje se, u kojem se vijeku najprije javlja. — Akademijski rječnik takav je u našoj književnosti pojav, da se sam preporučuje, Ni jedna knjižnica, ni jedan zavod učevni ni jedan književik, ni jedan imućniji rodoljub ne bi smio biti bez akademijskog rječnika, koji se svezak za sveskom može i laglje nabavljati.

— **Govor prigodom 50-godišnjega biskupovanja Leona XIII.** Držao o. Stanko Šalković, franjevac, lektor filozofije u Varaždinu 19. veljače o. g. U govoru je besjednik prikazao život i djela velikoga jubilarca.

Naš vrijedni suradnik, daroviti pjesnik *Miroljub*, spjevao je za subotički »*Neven*«, zabavno-poučni mjesečnik naše braće Bunjevaca i Šokaca, lijepu uskrsnu pjesmu, koju donosimo ovdje u cijelosti:

On uskrsnu kako reče . . .
Iz trodnevnog groba svoga;
Na utjehu, na veselje
Čovječanstva žalosnoga.

On uskrsnu kako reče,
Da nam griešne duše spasi;
Alleluja, alleluja
Veseli se čuju glasi!

On uskrsnu kako reče
Iz svog groba svojom moći;
A kršćanstvu sunce grane
Iza duge tavne noći.

Spomen tvoga uskrsnuća
Mi slavimo, Božji sine!
Al sa vrućom molbom, željom,
Da i drugo skoro sine!

Moga roda slava stara
Još u starom grobu leži;
A nepravda, kleta zloba,
Na njemu još kameu teži.

Odvali ga, Gospodine!
Moj te narod moli vruće;
Nek osvane željkovano
Ovo drugo uskrsnuće!

Dr. F. Belaj, profesor katoličkoga prava u hrvatskom sveučilištu, namjerava izdati u dva sveska »*Katoličko crkveno pravo*« i poziva na pretplatu. U prvom svesku raspravlja o svima stvarima, koje zasijecaju u crkveno pravo, osim o ženidbi i o blagoslovinama, o čem će biti govor u drugom svesku. Prvi svezak već je pod tiskom i bit će doštampan u drugoj polovici mjeseca travnja o. g. Obuhvatat će 25—27 štampanih araka u povećem formatu. Cijena je prvomu svesku u pretplati 2 for.; knjižarska će mu cijena biti 2 for. 50 novč. Tko se želi pretplatiti, neka se javi piscu na dopisnici.

— Izišao je *Ružičnjak*, to jest Svibanjska pobožnost, po Vaseru preveo *Cvj. Rubetić*. U ovoj je knjizi prikazan veoma lijepo sav Marijin život. Razmišljavanja tako su udešena, da može svatko naći pouke, savjeta i utjehe. Jezik je lijep i pravilan. Knjižica se vezana dobiva za 40 novč.

— U Sarajevu je izišla knjižica »Devet služba presvetom Srcu Isusovu«. Priredio Josip Celinšćak, svećenik družbe Isusove. Pisac je knjigu priredio »hrvatskomu puku«. Sadržaje naputak, kako se ima slaviti presveto Srce, molitve presvetomu Srcu i kratku povjest cijele pobožnosti. Cijena je knjižici 10 novč.

— U Djakovu je izišla »Knjižica za članove Bratovštine« presvetog Srca Isusova. Sadržaje pravila za članove bratstva, cijena joj je 5 novč.

— **„Mali katolički vjesnik“**. U Podgajcima pokrenuo je svećenik g. A. Pataki »Mali katolički vjesnik«, koji će izlaziti početkom svakoga mjeseca na četvrtini arka, a stajat će do konca godine 40 novč.

— **„Pjesnička djela Fra Grge Martića“**. Nakladom tiskare »Bosanske Pošte« u Sarajevu upravo su izišla *„Pjesnička djela Fra Grge Martića“*. Prvi dio: *Osvetnici*. Knjiga ima 58 araka u velikoj osmini, pa obuhvaća: Predgovor od F. Selaka. — I. Obrenov. — II. Luka Vukalović i boj na Grahovcu. — III. Boj turski i crnogorski. — IV. Kiko i Zelić. — V. Ustanak u Bosni i Hercegovini. — VI. Hadži-Lojina Krajina. — VII. Posjednuće Bosne i Hercegovine godine 1878. Rječnik tudjica i manje poznatih riječi. Cijena je »Osvetnicima« u sjajnom uvezu 4 for., broširanim 3 for. Ona gospoda, što su u svoje vrijeme dobivala ovo djelo u svescima, mogu dobiti ostatak istoga sa predgovorom i rječnikom uz cijenu od 1 for. 50 novč. O tom pjesničkom djelu, izdanju i predgovoru naš će list u svoje vrijeme donijeti opširniju obznanu. Sada usrdno preporučujemo svakomu Hrvatu ep Martićev.

Slovenska. Medju knjigama, što ih je izdalo društvo sv. Mohora, mnogo se hvali popularno djelce pod natpisom: »Naše škodljive rastline v podobi in besedi«. Opisal Martin Cilenšek, profesor na deželnem gimnaziju v Ptuju. 8⁰. Str. 128. Knjiga je namijenjena u prvom redu priprostomu narodu, ali ju može s velikom korišću da čita i svaki naobražen čovjek. Pokojni je profesor Erjavec, koji je i u nas Hrvata vrlo dobro poznat, veoma vješto umio popularizovati prirodne nauke, te je napisao i dvije vrlo korisne knjige, u kojima je razložio slabe i dobre strane životinja. Njegov rad nastavlja profesor Cilenšek, koji u mnogom slijedi stope slavnoga Erjavca. Opisuje glavne rasline, što su škodljive čovjeku, a većinom i životinjama, pa podaje uz to zdravstvenu pouku.

Poljska. Izišla je u Krakovu knjiga: *„Między Slowianami.* Przez Ks. Jana Badeniego T. J.“ Taj je Isusovac pred dvije godine putovao po jugoslavenskim krajevima, pa se vratio kroz Slovačku kući. Što je na tom putovanju vidio i čuo, to je onda priopćio u poljskom mjesečniku »Przegląd Powszechny«, odakle je preštampana ova knjiga. Opisuje Slovence, Hrvate, Srbe i Slovake.

Srpska. Srpska kraljevska akademija poslala nam je XXXVI. »Glas«, u kojem se nahodi povjesna rasprava *Stojana Novakovića: Strumska oblast u XIV. veku i car Stefan Dušan.*

Umjetnost.

Jubilej umjetnice gdje. Ružičke-Strozzi proslavio se obje večeri, na »nepar« i »par«, dostojnim vanjskim sjajem. Prvi put, 11. travnja, izveo je prije predstave redatelj g. Milan dičnu umjetnicu na pozornicu, gdje ju je cijela umjetnička družina s darovima čekala. Slavna svečarica bila je pozdravljena gromkim pljeskom i poklicima, a s visine i loža prosu se kiša cvijeća i pjesama, što su ih u slavu umjetnice spjevali dični starina Ivan Trnski i mladi pjesnik Stjepko Španić. Vrijedni član naše drame, g. Petar Brani, krasnoslovio je zatim lijepi proslov Badalićev, koji donosimo na drugom mjestu. Po tom je umjetnici najprije predan jedan srebrni lovor-vijenac u ime članova nar. zem. glumišta, a jedan u ime općinstva; od zagrebačkih gospodja dobila je svečarica ogromnu kitu cvijeća; od sveučilišne mladeži i pjevačkog društva »Kola« krasne trobojnicom urešene vijence; od svojih drugarica, prijatelja i štovatelja premnoge darove, tako da se je cijela pozornica pretvorila u čarobni svjetionik. Do suza ganuta zahvali vrijedna jubilarka najprije drugovima i drugaricama umjetnicima, zatim općinstvu na tolikom odlikovanju, a sjeti se plemenito i svojih drugova-pokojnika, što no jur na tihom Mirogoju sačinjavaju lijepi ali žalosni ensemble.

Sličnim se načinom, ali još svečanije proslavio jubilej umjetničin na »par«, 14. travnja. Rodoljubne naše gospodje ide osobita hvala, što su ovu krasnu večer priredile. One su neumorno nastojale, da se taj jubilej dostojno i širom naše domovine proslavi. I ove je večeri umjetnici predan lovor-vijenac uz mnoge darove, pozdrave, vijence i kite cvijeća, što stigoše iz raznih krajeva naše domovine.

Za sva ova odlikovanja nagradila nas je vrijedna umjetnica prekrasnim prikazivanjem Adrijene Lecouvreurove. Desila mi se zgoda, da upravo u toj glumi vidim a Parizu čuvene umjetnice Bartetovu i Saru Bernhardtovu, pak u Beču slavnu Woltericu. Radujemo se, što možemo iskreno priznati, kako je naša dična prvakinja, idući dakako tragom ovih velikih umjetnica, jedva u čem za njima zaostala, premda ju je cijelu večer, kako se može lako shvatiti, uzrujanost u mnogom sprečavala. Već onu lijepu priču Lefontainovu u drugom činu tako je krasno kazivala, da nam je izmamila suze ushita na oči; žalimo, što nije ovdje zasluženim pljeskom nagradjena.

Inače bješe dašto na pretek pljeska i povladjivanja, te se je svečarica gotovo iza svakoga čina, morala pojaviti pred razdraganim općinstvom sedam do osam puta, a na svršetku nebrojeno puta. Diljem cijele predstave bijaše umjetnica na visini umijeća svoga, a samo joj je na svršetku četvrtog čina ponestalo nešto tragične snage i organa. No upravo veličajno je prikazivala smrt Lecouvreurove. Priznajemo, da taj prizor ide medju najsjajnije pojave, što smo ih u opće vidjeli na pozornici. Tu se je vrijedna prvakinja uzdigla da tolike umjetničke visine, da ne možemo što savršenije ni pomisliti. Strast, bol, čuvstvo, ljubav, čistoća: sve je našlo dostojnog tumača u prikazivanju njezinu. Napose nas je zadivilo glumljenje smrti, što je umjetnica plemenitim realizmom izvela. Činilo nam se, kao da je u ovom času genij, njezin našao višak snage svoje. Bože, daj, nasladjivali se još dugo takovim čistim umijećem.

Lijepo su pomagali dičnoj svečarici ostali njezini drugovi i drugarice, poimence gg. Fijan i D. Freudenreich; predstava je u svakom pogledu krasno uspjela. Bilo bi željeti, da se u buduće nešto više pazi na kostime i dekoracije. Onaj foyer glumišta »Comédie française« bijaše prava ironija. Ta barem inscenacija glumišta — doma njihova — morala bi našim redateljima

biti jasna! Isto tako bismo željeli, da se bolje pripazi na izgovor francuskih riječi. Upozorili bismo umjetnike, koji u drugom činu ulaze kao glumci u kostimima, da bi morali uzeti allonge-baroke, jer je tada bila moda i klasične uloge prikazivati sa kostimom i barokom ondašnjeg doba. Tu zabludu ukinuo je tek veliki umjetnik Talma, koji je g. 1766. rodjen, dok se čin Adrijene Lecouvreurove zbiva 1730. I u glumištu mnogo vrijedi ona: »Le styl c' est l' homme«. *St. M.*

Koncerat Friedrich-Materne. Velika dvorana hrvatskoga doma u Zagrebu napunila se 13. o. mj. otmenim općinstvom, da čuje slavljenu pjevačicu Maternu. Gdja. Materna bila je nekoč učenica našega maestra Zajca, pa je s toga njezin koncerat za nas imao još više interesa. No u nekim pieçama bila je umjetnica našem općinstvu valjda nerazumljiva. Wagnerova je glazba vrlo teška, osobito teško je vokalno prikazivati ideje toga skladatelja. Dok čovjek znade lučiti bolje interpretiranje Wagnera od gorega, mora mnogo čuti i slušati. Gdja. Materna je priznata vještakinja kao pjevačica Wagnerovih opera. Njezino je grlo, makar da je već dobrano odmakla u godinama, još prilično sačuvano; gdje tu bilo je samo opaziti, da joj glasovnice (Stimbänder) ne služe onako, kako umjetnička duša njena zapovijeda. Glas joj je krepak i opsežan, timbre ugodan, disponira ogromnim glazbenim aparatom s obzirom na gipkost, ekonomiju, nuançe, u opće na sve dinamičke efekte. Zapjev bio joj je doduše čist, ali nije onako sladak i umiljat, kako smo to vikli slušati od naše domaće umjetnice gdje. Brückl. Crescendi su doduše silni, široki, puni, ali ne onako ustrajni kao u gdje. Brückl. Na nekim mjestima opažali smo, da su joj završetci prenagli, t. j. slušatelj bi očekivao, da će se glas više razlijegati. I ta je vrlina, kojoj smo se divili kod naše Brücklice. Lijepo se je dojmila »Molitva« iz opere Tanhäuser. A savršeno otpjevala je gdja. Materna »Nestrpljivost« od Schuberta, koju točku je morala ponoviti. Mladi pianista g. Prüwier izvodio je nekoliko solo-pieça; osim velike tehnike nismo opazili ništa osobita i neobična u njega. Još nam je uvijek u ugodnijoj uspomeni Ondřičkov pratilac g. Främcke. Možebiti je velika dvorana kriva, što mu uspjeh nije prema očekivanju.

Svaštice.

Ruski sud o talijanskom romanu. *„Sjeverni Vjestnik“* donosi u februarskoj sveski zanimljivo *„Pismo iz Italije“* od *Ruskina* o povremenoj talijanskoj beletristici. U prvoj polovini ovoga stoljeća imala je Italija četiri velika pripovjedača: to su Manzoni, D'Azeglio, Guerazzi i Pellico. Od kako se Italija oslobodila i ujedinila, javilo se mnogo krasnih talenata na polju beletristike, no na žalost oni nam ne otkrivaju talijanski život u svoj njegovoj dubini i širini, ne upoznavaju nas sa najglavnijim strujama suvremenoga narodnog života. Barili, Serao, Verga, Farina, Capuana, Ciampoli, d'Anunzio, Mastriani prikazuju tal. život odviše optimistično, prelazeći mukom preko mnogih važnih činjenica suvremenoga pokreta u Italiji. Tako n. pr. ne mare za revolucionarne pojave i republikanizam, za socijalizam i radikalizam u parlamentu. Onu pozlaćuju sliku naroda, a premučavaju tamne strane: ekonomijsko isisavanje naroda i njegovu neukost. Zato čitatelj po njima dobiva veoma nepotpun i jednostran pojam o tal. narodnom životu. Oni nisu voljni priznati, da obnovljena Italija nije još imala vremena podići umni razvoj naroda na onu visinu, na koju su prevrati 60. godina iznijeli državno ustrojstvo. Razni su življi tečajem stoljećâ držali narod hotomice u neznanstvu i u umnim tminama, pa da se tomu izgubi trag, hoće se mnogo decenijâ. Više pokoljenjâ mora proći novu školu. Beletristika bi morala raditi oko toga, da se ova evolucija pospješi. — Mi dodajemo samo: *Fiat applicatio!*

„Graditelj Solness“. Tako se zove najnovija drama *Henrika Ibsena.* O njoj se rasprela živa rasprava u evropskoj kritici. Jedni, kao Brandes, sude, da je to najveće dramsko djelo, što je ikad zamišljeno i stvoreno, a drugi uvjeravaju, da je tamno i nerazumljivo, puno skrovitih tajna i nerazrješive simbolike. Sukob se osniva na opreci bojazljive savjesti sa bezobzirnim individualitetom, koji ništa ne priznaje nego svoje lično pravo. Graditelj je Solness moderni čovjek rada, koji umije drugima svoju volju udahnuti, ali nikad nije zadovoljan svojim nastojanjem; u njega je bojazljiva savjest, koja sve ispituje i vreba na svaki pokret volje. Toga junaka rada uhvati u svoje mreže sebična žena, koja ga upućuje, kako se ne treba mnogo osvrtati na glas svoje savjesti. To donosi propast Solnessu. Ta se žena zove Hilda Wangel, pored Solnessa drugo glavno lice u drami. Ona je zanimljiv pojav moderne ženske histerije, stvor bez truna čuvstva. U opće se drži, da je „Graditelj Solness« veoma znamenit pojav u modernoj dramskoj književnosti.

Prosvjetom k slobodi!

Hrvatski narode!

Dvadaset i devetog srpnja ove godine bit će za prosvijetljeno Slavenstvo veliki dan. Sto će se godina navršiti, što je svjetlo božjega dana ugledao zlatousni buditelj Slavenâ i navještač zore, koja ima sinuti složnim Slavenima. Toga se dana pred sto godina rodio pjesnik prorok, koji je zagrmio raskidanim Slavenima:

Stokráte jsem mluvil, teď už křičím
K vám, o raskydani Slávové!
Buďme celek a ne drobtové,
Buďme aneb všecko, aneb ničím.

Rodio se pjesnik, koji je svojom velepjesni izvršio zadaću, kakovu vrše veliki pjesnici, što se u dobar čas javljaju s veličajnom misijom, da u narodâ pobude vjeru i potaknu snagu, kojom se kao svijesna moralna zajednica i preko najvećih zapreka probijaju do svoje svrhe.

I mi Hrvati, koji dobro znamo, kako je Kollárova poezija bila čarobna šibika i blag ogrijevni oganj duhovima naših Ilira, sjetit ćemo se u zajednici s braćom Česima i ostalim Slavenima harnim srcem i uznosnim čuvstvom poštovanja velikoga pjesnika i patnika Kollára.

Hrvatsko sveučilišno literarno društvo, kojemu je krasna svrha, da prema svojim silama takodjer pomogne dogradjivati zgradu radnoga i svršnoga zajedničtva svijeh Slavena, prikučujući se ovako znamenitom danu, ne može i ne smije da ostane hladno i mirno, jer čar Kollárova imena i žar njegove poezije još i danas grije i oživljuje. Za to je za maleni znak toploga osjećanja i plemenite volje odlučilo štampom izdati spomenicu.

Ovih dana ući će u štampu Spomenica, a izdanje sa slikom pjesnikovom bit će elegantno i Kollára dostojno opremljeno. Uz nacrt života i djelâ pjesnikovih od člana našega društva, Stjepana Bosanca, bit će u Spomenici i prijevod izabranih soneta iz Kollárove »Slávy dcera«, što ih je u metru originalovu na hrvatski jezik preveo član društva, Stjepko Španić.

Hrvatsko se sveučilišno literarno društvo pouzdano nada, da će ga slavno općinstvo pretplatom poduprijeti to više, što želi, da se ovaj mali prilog proslavi Kollárovoj primi za znak, da duh Kollárov živi medju hrvatskom akademijskom mladeži, koja je voljna danas sjutra u svom krugu ozbiljnim radom vršiti apostolat velike ideje Kollárove.

Za hrvatsko sveučilišno literarno društvo »Zastava«:

Dragan Boranić, tajnik. *Vladimir Petračić,* predsjednik.

Davne želje. — Sebična srca. — Krvave uspomene. — Matelda. — Cosmopolis. — Dvadesetpet-godišnji jubilej gdje. Ružičke-Strozzi. — Marija Ružička-Strozzi. — Mariji Ružički Strozzijevoj. — Katarina Zrinska, banica hrvatska (1625—1673). — Atena i Sparta. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić.

Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 22. travnja 1893.

Br. 16. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Krvave uspomene.

Epska pjesan.

V. Pjevanje.

(Svršetak.)

Dva još sata, zorica će rujna
Na istoči danak navijestit:
Uz zidovlje i uz bedemovlje
Crna sjena polagano plazi.
— Evo ovdje najlakše će biti,
Razbujala zelen ljeskovina . . .
Varalico, nado uzdanico,
Vazda varaš, a v'jek si nam draga!
Straža spava najdubljijem sankom,
A onoga jednog pred vratima
Bit će lasno sastavit sa zemljom.
Ključ je dobar, skovo ga je kovač
Baš pouzdan, otvorit će vrata,
A moj mili, vjerni pobratime
Na slobodi, prekrasne li misli!
U Bosni nam opstanka ne ima . . .
A mi ćemo glavom u kaure,
Pa kad zlatna vrate se vremena,
I mi ćemo vratiti se doma.
Ali sada na posao žurno,
Svaki čas je suha zlata vr'jedan. —
Nogom htjede sjena da korači,
Drhtne crna — šta je, Bože sveti?
Netko leži pod trošnijem zidom —
Zar je stražar? — Sjena handžar trgne,
Da probode zaspala stražara,
Ubio bi i stotinu c'jelu,
Samo pobro slobodan da bude.
— Krvlju eto omaštena trava . . .
Privine se sjena do zemljice.
Nije... nije... ne smije da bude...
Da se moglo vidjeti kroz tamu
Bl'jedo lice, strašno razbojište,
Izrazita sinula bi slika,
Kako slutnja crna i prekobna
Znade m'jenjat lice i obličje.
Opet sjena zemljici se svinu,
Zemlji svinu i ne diže više.
— Prekasno je, kriknu junak bolno,
Prekasno je, nebo milostivo!
Pobratime, bratila te majka,
Pogledaj der tužnog pobratima!
Ti me gledaš, mili pobratime,
Ali tamno, n'jemo, neveselo.
Ti me koriš, prekasno sam došo —
Crne r'ječi, — prekasno sam došo,
Kobne r'ječi — prekasno sam došo.
Pobratime, evo pobratima,
Došo sam ti jadan u pohode,
Al ti mučiš — niti jedne r'ječi
Zar za milog nemaš pobratima?
Progovori, jedna riječ tvoja,
Kao da bih rajsku pjesmu slušo;
Podigni se na junačke noge!
O čelo ti hladno i smrznuto,
Čelo tvoje vazda nebo vedro;
I srce ti jao već ne kuca,
Srce tvoje čisto, plemenito.
Hrabra desna klonula ti zemlji,
Desna tvoja silna osvetnica;
Oko tvoje, — nekad plamen žarki,
Ugasnulo, Bože, ugasnulo . . .
Borac divni za čast domovine,
Vrelo srce, miso plemenita,
Vjera, ljubav, nada i uzdanje
Razrušeno leži na otražju
Izgubljena raja i slobode. —
Pobratimu Marijan se svinu,
Ljubi čelo hladno i smrznuto,
Ljubi ruke bl'jede i klonule;
Ljubi lice, po komu se bane
Grubi traci smrti neumoljne,
Ljubi junak i suzama topi.
I ne čuje jadan i kukavan,
Kako stražar lukavo se šulja.
Rukama ga gvozdenijem stegnu,
Okova ga teškim lisicama —
Ha! baš ti si! — grmnu stražar mnklo,
Ubio mi druga na raskršću,
One kobne, sjećaš li se, noći?
Dobro, krste, platit ćeš mi skupo!
Pogleda ga zdvojan Marijane,
Trgnut htjede handžar iza pasa,
Ali jake savezane ruke.
Niti jedne junak ne izusti,
Tek što bolno glednu pobratima.
Na istoku rujna zora rudi,
Rumenilo istok išaralo,
Pa zlaćene prvog sunca zrake
Na mrtvome Selimovu licu
Čudnovato ods'jevaju zlatne.
Zar ih Mara od uzdaha splela
I od gorkih, bisernih suzica
I od vrućih negdašnjih cjelova,
Te sad zrake cjelivaju dragog
Mjesto Mare, crna kukavice.
Razdani se — a kroz gradska vrata
Uvedoše mladog Marijana. —
Sjutradan je crni petak svano,
Crnji nikad osvanno nije.
Travnikom se ljudstvo uzmotalo,
Ali jadno, mrko, neveselo,
Bez kalpaka, bez oružja bojna.
N'jemo sjede po dućanim Turci,
N'jemo sjede, dime odbijaju,
Nit što zbore, niti što romone,
Samo guste što griskaju brade:
— Jedna puška e da gdjegod pukne,
Skočili bi na junačke noge.
Da sramote ne gledaju gradom!
Ondje jaši silan Arnaute
Na zekanu, konju vatrenome,
U kaftanu od svilena lakta,
Izvezenu zlatom i biserom.
Ovdje drugi opasao ćordu,
U Damasku sakovanu pustu;
A Turci ih iz dućana glede:

Jedan konja bratova poznaje,
Drugi kaftan oca poginula,
Treći sablju mladjahnoga sina,
Što je otac još pasao stari,
Pa je dao u desnicu sinu,
Neka brani pravo i svetinje. —
Udariše zile i borije,
Poreda se po čaršiji vojska
Ispod drevne, džamije starinske.
Za čas, za dva rasija se mnoštvo,
Da ne gleda krvnoga prizora:
Savezana mladog Marijana
U lisicam pod džamiju vode,
Da mu krvnik odsiječe glavu. —
Udariše zile i borije,
Krvnik manu sumornijem zrakom...
Ko se ono kroz redove tište,
Zar je stigo crni osvetniče,
Drag da život Marijanu spasi?
Slabo biće u odjeći crnoj
Slabo biće, slabaška djevojka.
Koprenom joj prevješeno lice;
Samo crno što se vidi oko,
Al i ono na pô ugasnulo.
Protište se kroz redove guste,
Samo ciknu pa na zemlju pade,
Na krvave Marijanu grudi...
— Bacite je, kriknuti će jedan,
Vodite je, vještica je crna.
Bar da vidim, kakova je lica —
Skinut htjede koprenu joj gustu,
Al djevojka zlaćen handžar trgnu:
— Ni koraka, žedni krvopijo, —
Zagrmit će slabašna djevojka,
Da mi rukom grdnom, okaljanom
Ne okaljaš djevičanskog lica. —
Ljut se vojnik korak natrag maknu,
Pa će vražjim, lukavijem sm'ješkom:
— Baš bi dobra jabučica bila
Za našega plemenitog pašu. —

* * *

Bura bila pa se i razišla,
Zemlja žedna napila se krvi,
A slabašni boljeg dana znaci
Našijem se nebom ukazali.
Opet stala tiho odjekivat
Ma i tužna pjesma jadikovka;
Silno vr'jeme l'ječnik ponajbolji
Polagano zacijeli rane,
Što se moglo i zac'jelit dalo.
Na ravnici pustoj, kršovitoj
Dva se humka zelenila dugo,
Jer pognuto žensko bi čeljade
Rano zorom i na večer kasno
Zaljevalo cv'jeće karamfilje
I sadilo ruže i bosilje.
Novo vr'jeme, novi naraštaji,
Što je bilo, zaboravi lasno;
Tekar djed bi kô iz samilosti
Katkad reko mladome unuku,
Pokazav mu ženu satrvenu:
— Kukavica, sirotica Mara...

Sebična srca.

Napisao dr. Gj. Turić.

(Svršetak.)

II.

Primicala se večer. Mare i Stjepan izišli iz gradića, u kojem je Stjepan vojnikovao. Kretali k jednomu seocu pod brdom. Ondje bijaše kuća Stjepanove drage. Mare ju htjela vidjeti. — Reći ću, da sam ti sestra, samo me odvedi onamo, — govorila ona Stjepanu, kad se je povratio iz vojarne.

— A što ćeš ondje?

— Da ju vidim. Rado bih s njom noćila.

— Kad hoćeš, a ti hodi, — reče Stjepan. Samo pazi, da se ne odaš, jer će biti zlo. — A odat ćeš se, velim ti; jer ona je puno ljepša od tebe, pa ćeš puknuti od jada.

— Ne staraj se ti za me.

I oni odlučiše, da će poći onamo. Suton se već hvatao, kad se primakoše seoskoj kućici.

Djevojci, u koju se Stjepan zagledao, bilo je ime Anica. Mogla je biti istih godina kao i Mare, ili još možda koju godinu i mladja. Nadjoše ju u oboru, gdje nastanjuje blago i sprema za noć. Kad ju Stjepan zovnu, izleti ona brzo na dvorište i Mare pri ono nešto svjetla, što ga je još bilo, opazi njezino lijepo bijelo lice i sjajne kose. Bila je upravo kontrast Mari. Jaka i puna, gledala tiho, ali veselo na njih dvoje, što su pred njom stajali, ne znajući, što da kažu.

— Dobro veče! — reče im Anica smiješeći se povjerljivo. To ti je valjda sestra, — dodade i uhvati Maru za ruku.

— Da, sestra! — reče Stjepan, a Anica zagrli Maru i poljubi ju, te ih oboje uvede u kuću. Svi su ih primili veoma lijepo. Otac Aničin bio čovjek veoma dobroćudan, pa je vjerovao Stjepanu, i veselio se, gdje mu je kći našla po volji momka. I mati bila dobra i mirna ženica. Svi oni već ljubili Stjepana kao svoga; a on se u kući tako i držao. — Anica spretno vršila posao po kući, spremala večeru, i svaki put, kad bi prošla kraj Mare, okrenula se na nju i nasmiješila. Mare ju pratila okom i kao nekako začudjena gledala u njezino čisto lice, lijepi vrat i glatke svijetle kose. Aničin posmijeh uvijek bi ju zatekao i ona ne dospje nikad u pravo doba, da se i ona njoj nasmiješi, nego tek kad se Anica okrenu. Pa ti ukočeni pogledi i to začudjeno lice djelovalo čudno na Anicu. Ona i sama nije znala, što se to njoj ne svidja na Mari, ali sve više i više diralo ju nešto veoma neugodno, te se ona sa nekim strahom poče obazirati na to suho, crno lice i one žarke kao ugljen crne oči, koje kano da su ju htjele probosti.

Stjepan se odma po večeri spremi, da ide. Reče, da mora u vojarnu. Bilo mu je veoma neugodno; ali ne radi drugog česa, nego samo s toga, što se je bojao, da će se odati on ili Mara. Ukućani Aničini počeli ispitivati o Stjepanovoj obitelji, a Mare odgovarala kano sestra Stjepanova, koja se je udala za momka, što su ga oni svi poznavali, naime za Marina brata. Tako bilo njemu sve teže i teže, a i na Anici je opazio, kako se sve više mijenja, pa s toga i ne htjede dulje ostati, nego se brzo sa svima pozdravi i izadje u mrku noć. Kad je bio vani, odma sve zaboravi i još se tomu smijao, u kakovoj je

prilici večer probavio. Kad su i drugi ukućani otišli spavati, ostadoše djevojke same.

Anici bilo veoma teško. Silila se, da bude ljubezna, da što govori, ali nije mogla. Sapelo ju nešto u grlu. Ona se čudila, kako je to moguće, da je prisustvo sestre Stjepanove tako nemilo na nju djelovalo i to tako brzo. A, koliko se je uzradovala, kad je došla Mare. Drugo je bilo s Marom. Što je dulje gledala u Anicu, to joj se činila ona ljepša i ona se nije čudila, što se je Stjepan u nju zagledao. Još bi mi ga mogla oteti! — ozvanjalo u njezinoj duši. Razabrala je, ako Anica bude išto umjela, da će joj preoteti Stjepana, pa za to odluči u razgovoru saznati od nje, što li smjera učiniti. To joj je bilo lako, jer dok upita Anicu, kako se je upoznala sa Stjepanom, pripovjedi joj ova, da je Stjepan kraj njihove kuće po poslu prolazio i nju gdjegod oko kuće vidjao. Kasnije je zametao razgovor i oni se tako zavolješe. On je govorio, kako će potražiti lugariju i da je napominjao već i njezinu ocu, neka bi sâm oko gospode radio ili ako ima koga prijatelja, što se pozna sa gospodom, koja te lugarije dijele, da bi ga k njima poslao. Nu otac njezin star je čovjek i nije na to naučan, pa po svoj prilici ne će od te lugarije biti ništa. Ona pak, Anica, zadovoljna je, kako god to Stjepan odluči. Njoj će biti dobro, ako budu živjeli i o suhom kruhu, s toga je i rekla Stjepanu, da se mnogo ne brine.

— A da li se ti ne bojiš, da će te ovako tudji momak iznevjeriti i zaboraviti, kad kući ode? — upita Mare, kad joj je Anica to sve pripovjedila.

— Kako bi me zaboravio i odnemario! Sam je došao, ja ga nisam zvala, pa ne će imati razloga, da me zaboravi.

I tako se one dalje razgovarale, a Mari bila sve jasnija razlika izmedju nje i Anice, i ona se počela svoje suparnice sve manje plašiti. Lako ću ja s tobom, mislila ona, kad su legle na počinak, samo neka on sretno kući dodje. Izbit ću mu ja iz glave tebe i sve to milovanje.

III.

Sjutradan dobio Stjepan dopust, da isprati Maru, tobože svoju sestru, izvan grada. Ona se digla prije podne, tako da će moći u noć dospjeti kući.

— Vidiš, — reče Mare, kad je već došlo, da se rastanu, — da ti meni ovako učiniš kao ovoj Anici, ili da se ti meni iznevjeriš, ja bih ti živu oči iskopala.

— Znam ja to, reče Stjepan kroz smijeh; zato neka se s tobom vrag šali. I oni se tako rastadoše.

Za nekoliko dana, kako se je Mare povratila iz posade, pohodi nekoga starca u svom selu, koji je bio na glasu kao pametan i ugledan čovjek, a poznavao se i s gospodom u gradu. Ona mu pripovjedi, kako će se Stjepan vratiti do jeseni kući iz vojničtva i kako bi se oni htjeli uzeti. — Nu, nastavi ona, vi znate i sami, da on nije ni za kakov posao, pa bi najbolje bilo, da dobije kakovu službicu, tako lugariju ili štogod slično. Ja vas molim, da vi to gledate dobrom prilikom, i ja ću vam biti zahvalna. Stari joj obeća, a ona od tada dolazila često k njemu i uvijek nešto donosila. Tako to trajalo do Uskrsa. O Uskrsu dodje Stjepan kući i taj mu starac kaza, da mu ne manjka lugarija, dok do jeseni dodje od vojničtva. Sjepanu to bilo po volji i znao je, da je to sve Mare proskrbila. Nije joj baš za to bio osobito zahvalan, jer mu se činilo, da ona, kao i svaka druga, koja bi htjela za nj poći, mora da se poskrbi, kako će živjeti. — Brzo prošlo proljeće i ljeto, a na jesen dodje kući Stjepan, dobi lugariju i oženi se s Marom. Ona proskrbila sve za pir, najzad i odjeću mu kupila, za sve se brinula, a on se samo natjeravao s nekakovim darovanim lovačkim psom oko kuće, a u kuću zavirivao — kao i pravi gospodin i službenik — samo kada je bilo doba obroka. Mari to bilo po volji. Ona se u opće veselila, što može štogod za nj učiniti, jer što je više činila, to je jače i ćutila, da je on njezin, da ga ona drži svejedno kano majka nejako čedo. Kad su poslije vjenčanja odselili u svoju novu postojbinu, ona uredi svoje malo gospodarstvo i Stjepan je živio kao bubreg u loju, pa bio potpuno zadovoljan. Svaki je dan znao, da će biti dobra zalogaja, kad kući dodje, a to sve bez njegova velikog truda i skrbi.

A Anica? — Pisala nekoliko puta Stjepanu, a kad je vidjela, da se on ne odazivlje, silno se ražali ona i njezini roditelji. Nikako nisu mogli dokučiti, za što je on to učinio, čemu je zavodio djevojku, kad ju je smjerao ostaviti.

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Bijaše deset sati na veče, kad je mladi čovjek, vjeran svome programu, došao do vrata velike kuće, u kojoj stanovaše gospodja Steno, u ulici Dvadesetog Septembra, na uglu ulice Porta Salara. Bijaše to silno moderno zdanje, razdijeljeno na dvije razne česti: s lijeve strane zgrada za najam, s desna hôtel u onakom stilu, kaki se mnogo vidja u okolici parka Monceau. Ta villa Steno, kako se je čitalo u napisu zlatnom, urezanu na crnom mramoru nad vratima, pripovijedaše cijelu povjest grofičina imutka — tog imutka, što se je po pripovijedanju, s običnim pretjeravanjem, cijenio sad na dvadeset pet sad na trideset

*

milijuna. U istinu ona je imala dvjesta pedeset tisuća franaka rente. No kako je godine 1873. grof Michel Steno, njezin muž, umro ostavivši samo dugove, na po razrušenu palaču u Mletcima i dio zemalja, što su bile tako zlo u zakup dane, kako su jako bile opterećene hipotekama, opravdavaše ta svota njezina dohotka riječi o „uzvišenoj ženi“, što je netko od njezinih prijatelja primijenio Albinoj majci. Njezine su prijateljice dodale: „Bila je ljubovca Hafnerova, a ovaj ju plaćaše financijalnim savjetima . . .“, kruta osvada i tim lažnija, što se je ona stala obogaćivati prije nego što je upoznala baruna. Evo kako: pod konac g. 1873. kao mlada udova povuče se u svoj raskošni i trošni stan na Canalu grande i stane se, što je bolje znala, boriti sa svojim vjerovnicima, kad joj jedan od najvećih rimskih bankira predloži vrlo koristan posao. Radilo se o silnom prostoru, što ga je Stenova obitelj imala u Rimu, u predgradjima, izmedju Porta Salara i Porta Pia, vrst zaseoka, na po pusta, što ga bijaše pokojni Steno, ujak grofa Michela, počeo zasadjivati. Kad je on umro, iznajmiše prostor po komadima vrtlarima, a držalo se, da vrijedi cijenu vinograda, to će reći, da se za nj moglo dobiti četrdeset centima po kvadratnom metru. Taj bankir ponudi četiri franka za metar pod izlikom, da kani podići ljevaonu na tom mjestu. Bijaše to dosta krupna svota i uz to zamamna. Grofica zatraži dvadeset četiri sata, da se promisli, i odbi bankira, a to joj za uvijek pribavi udivljenje ljudî od posla, koji za to saznadoše. Godine 1882., ni deset godina kasnije, prodade ona to isto zemljište za devedeset franaka po metru. Bacivši oko na osnovu Rima i razmišljajući o modernoj Italiji, bijaše shvatila, prvo kako je novim gospodarima Vječnog Grada najviše do toga, da ga pregrade, a drugo, da je dio izmedju Quirinala i dvojih vrata, porta Salara i Pia, glavna točka za novi razvoj grada, i najzad da će joj agiotaža pribaviti silnu precjenu, koja će znatno natkriliti prvu ponudu, ako bude znala čekati. I ona čekaše, budno pazeći na svoj imutak poput najstrožeg upravitelja, popravljajući grede, prikraćivajući izdatke, začepljujući škulje nenadanim dobitcima. — Ona je takodjer g. 1875. prodala National Gallery-ji red od četiri Carpacciova panno-a, što ih nadje u svojoj nekoj kući na ladanju, za sto pedeset tisuća franaka. Ona bijaše tako radina i praktična u svome materijalnom životu, kako bijaše laka i smiona u životu čuvstvenom ili prije ljubavničkom. Legenda, koja veli, da je prevarila grofa Stenoa s Verekijevom, koji bijaše diplomata u Petrogradu, za prvih godina svojega braka, potvrdjivaše se lakoćom njezina vladanja, koje je pokazivala isto tako slobodnim načinom. Došavši u Rim, da sprovede dio godine, pošto bijaše prodala svoja zemljišta, pridržavši sebi komad, na kome sagradi tu dvostruku kuću, nastavi svoj život kao u Mletcima, koji ju je iznosio na glas, pa stane upravljati svojim imutkom istom pronicavošću. Vrlo unosan prostor na *Acqua Marcii* pomože joj, te je u pet godina podvostručila silni dobitak iz prve operacije. I još je više to pokazivalo neobičnu snagu dobra razbora u te žene, ako se nije radilo u stvarima ljubavnim, što se je zaustavila kod tih dvaju dobitaka upravo u vrijeme, kad je rimska aristokracija, presvojena mahnitošću burze, stala spekulovati sa vrednotama, koje bjehu postigle svoj najviši tečaj. Sprovesti večer u villi Steno, pošto je jučer sproveo jutro u palači Castagna, to je značilo opet za Dorsenna, da ostvari jedan od svojih paradoksa i da oćuti suprotne dojmove, kakve on ljubljaše, jer siromašni se Ardea bijaše upropastio, htijući da učini nekoliko godina kasnije ono, što je grofica Katarina učinila u zgodan čas. I on se je nadao, da će zemljištima poskočiti cijena. Samo je on bio platio sedamdeset franaka za metar, a g. 90. nisu vrijedila više od dvadeset i pet. I on je računao, da će Rim narasti, i počeo na tim skupo plaćenim zemljištima zidati čitave ulice, nadajući se, da će postati poput vojvoda od Bedforda i Westminstera u Londonu vlasnikom neizmjernih dijelova grada. Ali ga poduzetnici okradoše. Kad su kuće bile gotove, nisu se mogle iznajmiti. Da bi dogradio druge kuće, poče posudjivati. Igrao je na burzi, da plati svoje dugove, izgubio, pa pravio opet nove dugove, da plati diferencije. Njegov potpis, kako to krupno pripovijedaše meštar Marzocca, stade kolati svijetom pod raznim oblicima, koji se pretvoriše u kobnu neumoljnu mjenicu. Posljedica bijaše, te su svi zidovi Rima, izmedju njih i onaj ugao ulice Dvadesetog Septembra, koji se doticao ville Steno, u raznobojnim oglasima naviještali dražbu, pod paskom cavaliera Fossatija, zbiraka i svega pokućtva, što se je sleglo u palači Castagna.

— Treba moći i znati, da unaprijed vidiš — reče u sebi Dorsenne, pozvonivši na vratima gospodje Steno, završujući tako neodoljivu asocijaciju pomislî, što mu ih dozva u pamet palača propalog rimskog princa pred villom pobjedonosne Mlečanke: „To je evo pravi alfa i omega . . . Ovdje imaju tu maniju, da ta dva lista meću na sve dragocjenosti. Tu bi morali doći po tumač . . .“

Kod ove prispodobe o sudbini gospodje Steno i baštinika Castagnâ nestalni Dorsenne malo da ne zaboravi svoje osnove, kako će naći pisca anonimnih listova. Još mu se više morala nametati ta prispodoba, kad je stupio u *hall,* gdje je grofica primala svake večeri. Upravo bijaše i Ardea glavom tu sred skupine, koju sastavljaše Alba Steno, gospodja Maitland, Fanny Hafner i gavan barun, koji jedini stajaše, naslonivši se na konsolu, a izgledao je kao strpljiv i častan starac, što blagosilja svu tu mladost. Julien se ne začudi, vidjevši tako malo lica u ovom prostranom salonu, kao što ga nije začudio ni pogled na tu sobu, nakrcanu starim tkaninama, sitnicama, cvijećem, pokućtvom u stilu, divanima s bezbrojnim dušecima. Bilo mu je dosta, da čitavu zimu posmatra poput savjesna tapetara, čime se odlikuju moderni

romancieri, ovu dvoranu, što je naličila stotini inih u Beču. Madridu, Fiorenci, Berlinu, u kratko svuda, gdje gospodarica kuće, manje ili više kozmopolitkinja, nastoji, da ostvari svoj ideal pariske otmenosti. Milo mu je bilo, što je mogao u bezbrojnim večerima da raspoznaje u tome gotovo internacijonom ukrasu lokalne crte, takove crte, kojima se je razlikovala ova soba od svih drugih iste vrste. Nijedno ljudsko biće ne može ipak da bude sasvim umjetno ni u svome stanu, ni u načinu pisanja. Dorsenne bijaše opazio. da ovaj salon potječe od zadnjeg puta grofičina u Paris, u g. 1880. To se vidjelo još i na peluchu i svili kulisnih zavjesa. Općeniti ton, u kojem bješe glavna zelena boja, (dosta velika smjelost za plavku sa sjajnom puti), prelazio je u pretoplu skalu i odavao Italiju. Italija se opažala i na naslikanom stropu i na frizi, što se naokolo potezala, kao i na nekim slikama, što su tu i tamo visjele i što se ne mogu naći pri prodajama u Hôtel Drouot-u ni kod pariskih amatera. Osobito se isticahu dva panoa Moretta iz Brescie, u drugoj maniri toga meštra, koja se zove njegovom srebrnom manirom radi prozračnosti kolorita i nježne fluidnosti, a to su slike: *Večera kod farizeja* i *Uskrsnuli Isus na obali,* koje su mogle potjecati samo iz prastare palače koje prastare obitelji. Sve je to Dorsenne znao, kao i to, za što je našao *hall* gotovo prazan u to doba godine, dok je zimi bio tako omiljelo sastajalište, gdje se je pokazivao pravi karneval prolaznika-posjetnika: — velike gospode, umjetnika, političara ruskih i austrijskih, engleskih i francuskih, svašta pomiješano. Grofica nije u Rimu ni iz daleka imala onakog svjetskog položaja, koji bi je zapadao po umnosti, imutku i imenu. — Jer po rodu bijaše Navagero, pa je spajala u svome grbu zlatni krst onog Sebastijana Navagera, što se je prvi uspeo na zidine Lepanta, sa zvijezdom velikog dužda Michela. — Ali smetala ju osebita crta njezina značaja, da uspije u tome pogledu. U jednu ruku ne mogaše ona podnositi ni dosade ni prisilnosti, a u drugu ne bijaše u nje ni kake baštine. Ona bijaše präva i strastvena, poput onih ljudi od novca, kojima su promišljene osnove sredstvo, da bolje osiguraju uvjete svojim nasladama. Nikad, na primjer, nije znala grofica Steno, da se kome za volju, tko joj se ne svidja, muči, osim gdje se je radilo o onom, što je voljela. Nikad nije razvijala diplomacije pri preokretu svojih ljubavnih čuvstava, a bilo je mnogo njih prije zgode s Gorkom, kojemu bijaše ostala dvije godine vjerna, (nevjerojatne li stvari!). Nikad se nije, osim u neposrednoj okolini, obuzdavala, kad joj bijaše do toga, da dodje do predmeta želja svojih. U drugu ruku opet nije u Rimu imala nijednog člana one velike obitelji, kojoj pripadaše, da se na nj osloni, pa se nije pridružila ni jednoj od dviju koterija, na koje se od godine 70. dijeli rimsko društvo. Suviše moderna duha i presmjelih običaja, da bi pristala k „crnomu“ svijetu, ne bijaše primljena u okolinu divne žene, koja vlada na Kvirinalu i koja je znala oko sebe uliti atmosferu tako plemenite uzvišenosti. Ti razni uzroci značili bi neku vrst polu-ostracizma, da nije grofica na njih već prije računala, nastojeći, da načini salon sa strane, koji bijaše sastavljen gotovo od samih tudjinaca. Dolazak i odlazak novih lica, nepredvidni razgovori, ugodnost druženja bez dužnosti, sve je to u tom živom svijetu godilo žedji za užitkom, što se je ujedinjivala u toj krepkoj naravi, nehinjenoj i gotovo na muškaračku nemoralnoj, sa vrlo pravednim i ravnim pogledom na zbiljnost stvari. Ako je Dorsenne popostao, stupivši na vrata *halla,* zapanjen, to ne bijaše s toga, što ga opazi pusta sad pod konac sezone, nego s toga, što je medju poznatim licima ugledao tog Peppina Ardeu, s kojim se ne bijaše sastao čitave zime. I zaista bijaše osobit dogadjaj, da se je pokazao u novom društvu u doba, kad je već kladivo procjeniteljevo bilo podignuto nad svim onim, što bijaše ponos i sjaj njegova imena. Ali u istinu nije izgledao pranećak Urbana VII. kao čovjek, kojega je nemili udes smrvio, sjedeći ovako izmedju dostojanstvene Fanny Hafnerove, koja bijaše ponešto blijeda, i lijepe Albe Steno, crvene poput ognja, a čelimice gospodji Maitlandovoj, koja bijaše vrlo dražesna u svojoj odjeći crvene boje. U sumraku, u kojem su se zgodno dijelile jake i slabe svjetiljke, sjalo se u ljupkom odsijevu njegovo smiono i muževno lice, ne izgubivši nimalo svojega veselog ponosa. U tome nepravilnom i frapantnom obrazu bijahu dvije glavne note: gizdelinstvo spajalo se s dobroćudnošću. Vrlo crne, veoma sjajne i pronicave oči, činilo se, da mogu istim pogledom prezirati i smiješiti se, dok su mu usta, pod jedrom smedja brka, imale i oholosti i k jednu požude, nît zlovolje i u isti čas prelesnosti. Obrijani podbradak prelazio je u modruljaste nuance, što je još više cijelomu obrazu podavalo izraz snage, koju je odricalo ponešto usko i očito nervozno tijelo. Baštinik Castagnâ bijaše zaodjenut onom anglomanijom, koja je osebita nekim Talijancima, ali koja čini dojam nesklada, poput grofičina salona. Ardea nošaše na prstima previše prstenja, u zapučku preveliku kitu cvijeća, a osobito se previše i preživahno kretao, a da bi čovjek, pri njegovoj presmedjoj puti, i časak mogao posumnjati o njegovoj narodnosti. On izmedju sviju opazi prvi Juliena, pa mu reče, ili bolje povikne familijarno:

— Nuto, Dorsenna! Mišljah, da ste otputovali. U cerklu vas ne bijaše već petnaest dana...

— Radio je, — odgovori Hafner, na nekom novom remek-djelu, na romanu, koji se dogadja u rimskom svijetu, uvjeren sam... Čuvajte se moj kneže, a vi, gospodje moje, razoružajte portretistu...

— Ja, odvrati Ardea, najljepše se smijući — ja ću mu dati bilježaka o sebi, ako hoće, evo toliki kup... I ja ću mu k tome, uz pogodbu, ilustrirati njegov roman s fotografijama, koje sam nekoć u svojoj budalaštini pravio... Gledajte, gospodjice, — doda okrenuvši se

k Fanny — evo tako se čovjek upropašćuje. Obladala bi me časovita manija. Ta mala igra bijaše nedužna, zar ne? A stajala me je trideset tisuća franaka na godinu; u četiri godine...

Dorsenne bješe čuo, gdje se govori, da je izmedju Peppina Ardee i njegovih prijatelja to lozinka, te uzimaju na laku ruku propast, koja je stigla obitelj Castagna u njezinu posljednjem i jedinom potomku. Ali takoj se hladnokrvnosti nije nadao. On ostade tako zapanjen, te je propustio odgovoriti na barunov epigram, kao što bi bio učinio u svakom drugom slučaju. Nikad nije nekadašnji osnivač *Crédita Austro-Dalmate* propustio, da ne pokaže bilo kojim načinom svojega dubokog neprijateljstva spram romanciera. Ljudi njegove vrste, do dna duše cinični i računari, sumnjaju u isti čas o literaturi i mrze na nju. Čini se njima, da ona izušta istine, koje je pogibeljno iznijeti na javu, a koje su samo osrednje, gledajući sa stanovišta, na kojem oni stoje u praktičnom životu. Hafner je opet imao previše takta, a da ne bi oćutio instinktivnu odvratnost, koju u Dorsenna probudjivaše. Ali za baruna imala je svaka društvena sila svoj cijenik, pa kao druge tako i literarni uspjeh. K tome se poboja kao jučer na stubištu palače Castagna, da je pošao predaleko, pa stavivši familijarno na spisateljevo rame svoju ruku sa dugim spretnim prstima, koje ruke ne bi nikad čovjeku čitave pružio, kao da i pri rukovanju škrtari, reče:

— Evo tome se upravo divim u njega, što se daje podraživati od profanih ljudi, kaki smo mi, a da se ne bi nikad naljutio.... To je jedini slavni pisac, koji je i jednostavan. No on je više nego pisac. On je pravi svjetski čovjek...

— Zar grofice nema ovdje?... zapita Dorsenne, okrenuvši se Albi Steno i ne obazirući se na ovu, nehotice tako uvredljivu uljudnost barunovu, koje ne bijaše izrekao ni iz zlobe ni za volju šaljivdžiji knezu. Odsutnost grofičina dovede Juliena na pomisao, koju mlada djevojka raspršì, odgovorivši mu:

— Majka je na terasi. Bojali smo se, da ne bi ondje bilo prehladno za Fanny...

To bijaše posve jednostavna izreka, koju contessina izreče posve jednostavno, hladeći se velikom lepezom od bijelih tankih i uskovrčanih pera. Od svakog zamaha ustitrali bi poput aureole uvojci njezine plave kose, koju je nosila uskolutanu nad ovisokim čelom. No Julien je predobro poznavaše, a da ne bi osjetio, kako se je u njezinu glasu, kretnji i pogledu, u cijelom njezinu biću izdavala pritajena uzrujanost u taj čas, koja je sve do boli išla. Da li je bila pod dojmom jučerašnje male svadje, ili bijaše plijenom jednog od onih nerazumljivih prijelaza, koji su noćas Dorsenna u razmišljanju doveli do onako čudnih sumnja? Sad mu se vratiše te sumnje s čuvstvom, da od svih tu nazočnih lica jedina Alba odaje svojim pogledom slutnju drame, koja se je bez sumnje pripremala. Odluči, da će tražiti odma i opet riječ od te žive zagonetke, kakom mu se pričinjaše ta osobita djevojka. Kako mu se prikazala lijepa ove večeri, sa ona dva izraza, što joj podavahu gotovo tragičnu masku! Kutovi njezinih usta bijahu nešto niži, a gornja usnica, malo ne prekratka, pokrivaše njezine stisnute zube i u dnu njezina blijedog lica bijaše pečali, tako prerane i bolne! — Za što? — Sad nije bilo zgode, da to istražuje. Trebalo je da mladi čovjek podje ponajprije pozdraviti groficu na toj terasi, što završavaše rajem talijanske raskoši salon, koji bijaše na parisku uredjen. Tamo su šuštali grmovi u velikim vazama od pečene zemlje, urešenim stukovima. Na balustradi (ogradi) se razabirala poprsja, a ponad njih južne omorike iz ville Bonaparte odražavahu svoje sjene na nebu, plavetnu poput baršuna, a bogato izatkanu zvijezdama. Lagašan miris akacija, dolazeći iz bližnjeg vrta, strujio je uzduhom, koji kao da je imao mekoću tkanine, tako bijaše lak i ljubak, nježan i topao. Ova atmosfera, slatka i gotovo mekušna, dostajaše, da utjera u laž contessinu, koja je očito htjela da opravda tête-à-tête svoje matere i Maitlanda. Oboje bijahu zaista jedno do drugoga u miomirisu, otajstvu i samoći te tame i mirne terase. Dorsenne, došavši iz punog sjaja u salonu, trebao je časak vremena, da uzmogne razabrati u tami crte grofice, koja se, sva u bjelini, bješe ispružila na chaise-longui od slame, ukrašenoj dušecima od meke svile. Pušila je cigaretu, od koje bi je mala vatrena točka svaki put, kad bi na novo povukla, dosta rasvijetlila, da pokaže, kako joj pored svježosti noći bijaše gol dugi i vitki vrat, oko kojeg se je vio biserni kolir, golo mjesto, gdje nastaje grkljan i njezina sjajna ramena, gola divna njezina ruka, što se je pomaljala iz velikog lepršavog rukava, a bila napunjena narukvicama. Približivši se prepozna Julien u bilinskom mirisu te proljetne noći osobiti zadah virginijskog duhana, koji je gospodja Steno upotrebljavala, otkad bijaše zavoljela Maitlanda, umjesto ruskih papiroska, na koje ju bješe naučio Gorka. Po ovakim tricama se raspoznaju zaljubljene žene, koje ljube duboko i nezasitno ćutilno, a to bijaše jedina ljubav, za koju bijaše Mlečanka podobna. Njihova je strastvena potreba, da se uvijek više podaju, pa nastoje, da se priljube tako rekavši najneznatnijim običajima onih, koje ljube na taj način. Tako postaju jasne promjene ukusâ, mislî, samog izgleda, i to tako posvemašnje promjene, da postanu u razmaku od šest, od tri mjeseca sasvim druge osobe. Do te dražesne i meke prikaze sjedjaše Lincoln Maitland na stolici preniskoj, a da bi čovjek mogao prosuditi visinu njegovu stasa. Ali široka pleća, koja su se slobodno širila u fraku, svjedočila su, da prije, nego što je stao proučavati „*the Art*“ — trebalo bi ga čuti, kako na američku izgovara tu riječ — pa da i sad još, proučavajući umjetnost, nije prestao baviti se najatletičnijim sportom svojega posve engleskog odgoja. Kad bi se god njegovo

ime spomenulo, nametnuo bi se čovjeku pojam silnosti. Bijaše u njega zaista nad silnim trupom silno, ponešto crveno lice, rasječeno na dvije česti velikim ridjim brkom, koji pokrivaše pri širokom posmijehu goleme bijele lopate njegovih jakih zuba. Mnogo prstenje sjajilo se na njegovim silnim rukama. U kratko, pokazivao je tip posve oprečan Gorkinu. Ako je unuk poljskih kastelana podsjećao na opasnu finoću mačje rase, na vitkog i lijepog pantera, mogao se Maitland prispodobiti brutalnomu i silnomu kojemu molosu, kojoj onakoj doggi iz bajkâ, što su imale tolike laloke i taku mišičavost, te su mogle daviti lavove. Slikar je u njemu bio samo u oku i u ruci poradi takog fizičkog dara, kakav je u grkljanu tenora. Ali taj se gotovo anormalni nagon otkrio, uzgajao i oplodjivao do prekomjernosti s onom energijom izvještačene volje, koja je tako značajna crta u Anglosaksonaca iz Novog svijeta, kad se uspale za Evropu, mjesto da je preziru. U ovaj čas je izvještačena želja počivala, davši se na udisanje ove božanske svijetle ruže ljubavi, koja bijaše gospodja Steno — ruže, gotovo prerascvale, koja će da povene u jeseni svojih četrdesetih godina. Ali kako je bila još slasna i kako se je malo brinuo Maitland, što je njegova žena u pobočnoj sobi, iz koje je kroz prozore dolazio sjaj, ističući još više tminu na raskošnoj terasi! —

(Nastavit će se.)

U slavu desetgodišnjice „Napretka“, obrazovnog društva pripravnikâ kr. učiteljske škole u Zagrebu.

Proslov.

Spjevao **Silvije Str. Kranjčević.**

U tišini sitno zrnce buji,
Dok se cvjetno jednoć ne razgrana,
Dok sa njega ptice i slavuji
Propjevaju u prozorje dana — —
U tišini sjeme niče malo,
Što će nekad gordim dubom biti;
Sa nebesa na zemlju je palo,
K nebu će se ponosito viti — —
O to zrnce, o to sjeme malo
Iz svog krila prosula je vila,
Da budemo u prosvjeti ljudi
Po budućnost i jamstvo i sila!

I kada je sa nebesa sašla,
Kad je nama kucnula na vrata
Bez biserja i kamenja dragog
I bez v'jenca od suhoga zlata,
Kad je gole raširila ruke,
Na glave ih postavila nama,
Kad je stala, da nam čelo ljubi
Kano sunce cv'jeće po gorama:
Sa nebesa onda onih gore
Proročanstvo zemljom zatalasa:
„O budite u prosvjeti ljudi
Krilo sv'jeta i glasnici spasa!“

I tad nas je uzela za ruke,
Povela nas širom sv'jeta c'jela
U gospodske dvore mramorove,
Na ognjišta pusta, nevesela;
Vodila nas, gdje nam narod dr'jema,
Gdje ozebô svoje sunce čeka,
Gdje ga jošte pritiskava tama
Na obzorju prosvjetnoga v'jeka —
A na usne i mile i blage
Izvi joj se sveto proročanstvo:
„Evo vama Bog u ruke daje
Ovaj narod, ovo čovječanstvo.
Kojom vatrom vaše griju grudi,
Domovinska grijati će gruda,
Kakva misô vaše srce budi,
I narod će krilit se onuda.
A narodi odlika su božja,
Ogledalo njegova su duha,
I ja vaše posvećujem ruke
Na pružanje angjeoskog kruha,
A plata vam za tu vjeru svetu
Bit će lovor, što uza me cvjeta:
Slast nebesna, koju srca ćute,
Vršeć dužnost po napredak sv'jeta!

* * *

Eto, braćo! kad je Bog s nebesa
Prve ljudstvu darovao dare,
U čovječjem kad je srcu digô
Svomu duhu najprve oltare,
O nas slabe borce čovječanstva
Obećô je učiniti dive,
U grud nam je zatvorio sveto
Ono vrelo spasa vode žive.
U grud nama žarku zublju stavi,
Da gonimo iz naroda tamu,
Da u željna prosipamo srca
Sveto znanje i istinu samu.
Rekô nam je: Naroda vam evo,
Vi proroci budite mu sreće;
Vihor sv'jeta mnogu granu kida,
Vedrih misli rastjerati ne će.
A gdje misli, vedre misli vode,
A gdje ljubav nesebična grije,
Tu su, braćo, pohranjeni ključi
Zatvorenih vrata nebesnijeh.
A zadaća to je nama sveta.
Da svom' rodu ključe izručimo
I da sreće otvorimo vrata,
Tebi — l'jepa naša domovino!

O dà, tebi, majko majkâ naših.
Tvomu, majko, onom čelu sjajnom,
Tvojoj sreći i napretku tvomu,
Imenu ti vazda veličajnom'!
Tvoje krilo nek nad nama trepti,
Tvoje sunce nek pred nama gori,
Tvoja nek nas ogrijava misô,
Naš da napor tvoju sreću dvori!
Teška j', braćo, odabrana staza,
Na njoj trnja i kamenja ima,
Obrasla je korovom i dračem
Krvavijem, bojnim vjekovima!
Napr'jed samo — sjeme niče malo,
Što će nekad gordim dubom biti:
Sa nebesa na zemlju je palo,
K nebu će se opet silno viti!
— A kad dodju nekad časi gorki
Kroz težinu tog života pusta,
Kada mnogi pod bremenom svojim
Mnogu suzu proguta na usta,
Pogledajte na očice vedre,
Iz klupica kako bistro sjaje
I kroz melem nevinosti čiste
Angjelske im pijte odisaje.
I suza će zasjat vam u oku,
Prožeć' će vas tajna vatra sveta:
Slast nebesna, koju srca ćute,
Vršeć dužnost po napredak sv'jeta!

Ah, to krilo ideala sv'jetlih
Još i ovog nek vas doma sjeti,
Gdje ste nekad kao pčele marne
Brali hrane srcu i pameti,
Gdje ste nekad za napretkom roda
Kroz „Napredak“ dično kòracali,
Gdje ste mnoge sanke plemenite
Mladenačkim žarom prosanjali,
Gdje je mnogo prijateljstvo sveto,

Srodnim duhom za v'jek posvećeno,
Otkle pune ponijeste grudi
Za sve, što je srcu uzvišeno,
I gdje vam je čelo cjelovala
Ona vila prosvjetnica sama,
Kô kad zraka sa istoka ljubi
Melemovo cv'jeće po gorama.

I uz ove vedre ideale
Rodu ćete voda biti živa,
Sveti zalog daleke mu slave,
Koju vila pjesnikinja sniva.
A kad vila sm'ješkom milenijem
V'jenac skine s procvjetale grane,
Kada ljude neznane i znane

Vječna pravda darivati stane,
Ah sve ovo cv'jeće neuvelo —
O zaslugam v'jenci procvjetali —
Vaše b'jelo okitit će čelo,
Učitelji nejakih i malih!

Katarina Zrinska, banica hrvatska (1625—1673).

Napisao **Juraj Tomljenović.**

(Nastavak.)

Pripomenimo ovdje, da je kuća Zrinskih vodila s gradom Zagrebom neku dugu parnicu. Katarina se godine 1662. nagodi s gradskim zastupstvom dobre volje. Zahvalni grad oprosti Petra i nju i njihove potomke od sviju daća od njihove kuće u Zagrebu. (Listine u zbirci pokojnoga Kukuljevića). Medju tim se odavna već navlači mrka tama na njezinu otačbinu, i što dalje — sve jače. Nijemci se šire i šepire po zemlji a sva bolja i viša mjesta kano da su u njihovu monopolu. To je boljelo ljude hrvatske narodnosti (Čitaj prvu ispovijest i prvo opravdanje Franje Frankopana u Račkoga spom. zb. 233., 235.). Hrvati su bili odbacivani, a često i tlačeni. Ovda — onda ističe se nezadovoljstvo, Hrvatska posta „un paese geloso", sumnjiva zemlja, kako se izrazi Nijemac Herberstein. Lako nam je misliti, koga je to najviše vrijedjalo. Kao hrvatski ban Katarinin muž morao je biti braniteljem svoje zemlje, a njemački generali bijahu protiv njega. Uz neprestanu borbu za prava nadodje i nesrećni mir s Turcima u Vašvaru. Uzalud se trudi dvor, da dokaže Ugarskoj i Hrvatskoj, kako je mira trebalo, da je Ugarska, ratno pozorište, iznemogla. Mirom da će ona tobože procvasti; posade da će se uvesti za to, samo da se neprijatelj ne širi, zemlja da će se naužiti blaženoga počinka itd.[1]

S tim i drugim razlozima ne zadovoljiše se velikaši Ugarske i Hrvatske. Najviše je bio razljućen na mir Petar Zrinski, a žena ga Katarina neprestano podbada; ona je duša cijele akcije. Mailath veli: „glavni poticači urote bijahu dvije žene: ohola, vladohlepna supruga palatinova Marija rodjena Sećijeva, i strasna, ljubiteljica sjaja Ana Katarina, supruga Petra Zrinskoga, rodjena Frankopanka". (Mailath: Geschichte der Magjaren, t. III. 288.). Medju Hrvatima i Nijemcima vladaše narodna antipatija. Još je prije mira mogla buna buknuti svakim časom. Pak dodajmo tomu neprestane uvrede, što ih je dvor nanosio banu Petru (Bogišić, spom. dj. 250., Rački sp. dj. 229. i još drugdje), pa ćemo lako shvatiti, kako je on srnuo na prijeke pute. Banica ga je poticala, a kad je 13 nemirnih ugarskih županija opazilo gnjev na licu banovu, nukaše ih banica, neka se dadu na posao. (Katarina je sama to pripovijedala, kao i njezin rodjak Orfej, vidi u spom. zbirci Račkoga, 200.). Prve niti zaprede sama Katarina. Mnogi[1] misle, da je ona to učinila bez znanja svoga muža. To se ne bi protivilo njezinu biću, ali ne dokazuje nikakovo svjedočanstvo, a iz našeg će se pripovijedanja vidjeti, da ona nije radila sama po svojoj zamisli.

Već u rujnu godine 1664. boravi Katarina Zrinska u Mletcima, da stupi u dogovore s krunom francuskom. U Mletcima sjedio francuski poslanik biskup Bezier. Za tumača ima jednog francuskog kapucina, koji je znao i hrvatski jezik. Iznajprije iskaza ona biskupu-poslaniku, kako kralj Leopold vrijedja njezina muža Petra i djevera Nikolu, bana hrvatskoga. Zato da su ju njih dva poslali, da ugovara u njihovo ime. Oni će rado primiti pokroviteljstvo velikoga kralja Ljudevita XIV.; dignut će bunu proti Leopoldu, a uspjet će tim lakše, što je sve plemstvo nezadovoljno, pak će izabrati sebi drugoga vladara. Oni su voljni s kraljem Ljudevitom načiniti tajni ugovor. Za to bi bilo spretno mjesto grad Bakar, kamo bi njih oba došla, a kralj da pošalje svoga poslanika; mogli bi se i Mletci odabrati, ako su zgodniji. A da se francuski kralj može u braću Zrinske pouzdati, spremni su dati svoje jedince sinove Adama i Ivana Antuna za taoce u Francusku.

Tako je Katarina prela, pak dalje: kako je njezina muža Petra, kad je zadnji put bio u Beču, nagovarao neki barun Reifenberg na ugovor s kraljem Ljudevitom. Barunu da se ban nije htio izraziti, što o tom misli, ali sad da svoj naum odgaljuje tajno kralju.[2] Vješto predočuje umna državnica poslaniku francuskomu, kako je njezin muž u Hrvatskoj moćan. Uz ostalo da ima izvrsnu

[1] Valtazar Bogišić: Acta coniurationis itd. 233.

[1] Ivan Kukuljević u »Arhivu« IX., 162; Tade Smičiklas u »Vijencu« od 1871. str. 272; Magjar Mailáth u spom. dj. III., 295.

[2] Državnička duhovitost Katarinina prelazi tu gotovo u lukavost. Iz Ljudevitova pisma na poslanika mletačkoga doznajemo, da je prvi iskazao barunu Reifenbergu svoj naum o francuskom pokroviteljstvu Petar Zrinski. Tako barem izvješćuje ovaj Ljudevitu. Šta više, Zrinski je dao barunu i svoje vjerovno pismo, da mu se vjeruje, te je barun činio ponude francuskomu kralju u ime Zrinskoga. Otkud bi barun mogao učiniti iste ponude, kad mu ih ne bi Zrinski kazao?

luku, spomenuti Bakar, spretnu, da se vojska nastani u njoj. Strategički položaj toga grada da je vanredan i kroza nj mogu prolaziti vojske iz Ugarske i Hrvatske, ako ustreba, a da za to ne treba moliti nikojega vladara. Petar da ima svoje zemlje u Hrvatskoj, a Nikola u Ugarskoj, a jedne od drugih da nisu daleko ni 2 dana.

Francuski je poslanik uvjeravao groficu Katarinu, da kralj francuski visoko cijeni braću Zrinske zbog vrlinâ i sposobnostî, što ih imaju. Za to će im sigurno pomoći, a on će ih kod kralja preporučiti, što je i učinio. (Bogišić, spom. dj. 239—40).

Po sadržaju onoga, što je Katarina ponudila Francuskoj, vidimo, da su je djever i muž poslali za svoga poslanika, a ne da bi ona otvorila prve sveze sama bez znanja njihova.

Iza koje tri nedjelje eto već i odgovora od kralja Ljudevita XIV. Pismo je Ljudevitovo od 17. listopada god. 1664. Kralj je spreman stupiti s njima u savez, jer „se mora čuvati i bližnjih rodjaka i dobrih prijatelja". (Francuz tu nišani na cara Leopolda). Ali tu je uvjet. da oni nepromišljeno ne ustanu, dok ne dodje zgodno vrijeme. Kralj je Ljudevit prije naložio poslaniku, neka dobro razvidi i istraži, imaju li Zrinski snage, koliko grofica tvrdi da imaju. Kralj prima uvjete za ugovor, što ih je stavila grofica Katarina. Ugovor će ostati neprozirnom tajnom. Za ugovaranje su svakako Mletci zgodniji od Bakra, a poslanik Zrinskih mora imati svu punomoć. Ugovor stvoren u Mletcima potpisat će oba Zrinska. Jedan od sinova neka bude taocem, tobože da vidi Francusku i da ondje studira. Kralj mora prije znati za sve uvjete Zrinskih, a onda tek može dati punomoć svomu poslaniku, te će dobiti od kralja povelju s kraljevskim potpisom. Sadržaj će u njoj biti na tanko naznačen: njima kraljevska zaštita. Drugu povelju dat će oni kralju sa sadržajem njihove pomoći kralju.

Katarina je bila zadovoljna svojim uspjehom; po iskazima francuskog poslanika ona je upravo plivala u radosti. (Bogišić, spom. dj. 240—4).

U početku dogovora bio Katarini i posl. Bezieru tumačem spomenuti kapucin, no poslije kapucin, čovjek grižljive savjesti, ode, a Katarina uze jednoga plemića, kojemu ne znamo za ime, nego samo za to, da je bio u svojti s njezinom kućom. Pregovori se vode dalje u velike. Ište se od francuskog kralja novaca pa oružane pomoći, a možni će grofovi Zrinski ovjenčati francuskoga monarha krunom ugarsko-hrvatskom. Ali kralj francuski ima se javno dignuti.

Iz nastojanja Francuzâ, da razaberu, imaju li Zrinski doista veliku snagu, vidimo 1. oprez i trijeznost Ljudevita XIV., a 2. to, da je Katarina naglasivala vojnu snagu i zgodni položaj svoga muža i djevera. Čudni i duhoviti taj državnik ne će se zadovoljiti samo riječima, već zahtijeva: crno na bijelom (Bogišić, sp. dj. 247).

Već pri vodjenju tih francuskih pregovora unilazi u groficu Katarinu misao, da dvostrukom ženidbom sveže uza svoju obitelj kuću Rakocijevu, koja slovi bogatstvom. Iv. Antun da zaruči jednu kneginju spomenute kuće, a lijepa Jelena da se uda za mladoga kneza.

Velike osnove kuće Zrinske poremeti iznenada nesreća nikad neslnćena, — smrt bana Nikole. I tim propade više od polovice sredstava. Sad posta Petar locumtenens banalis, a tek godinu dana iza smrti djeverove vidjamo opet Katarinu, gdje se miče, ovaj put ne u Mletcima, već u Beču. U posjete prima bečkoga francuskog poslanika de Gremonville-a; nastavlja s njim pregovore i hoće opet — pismeno jamstvo.

Klice urote već se razvijaju bujno; kuća Zrinskih smišlja, otkud bi sve mogla izvući pomoći za svoje osnove; razvija svu državničku vještinu. Kćerka je Jelena već dorasla do udaje. Zamjernu krasotu žudi mnogo oko: nije teško za prosce. Jeleni nudjaju ruku dva velika gospodina: grof Rotal i knez Rakoci. Rotal je samo velikaš i ugledan čovjek na bečkom dvoru, drugo ništa. Rakoci je drugi čovjek; on je vladar velikoga dijela Ugarske, koji bi mogao biti od pomoći kući Zrinskih. U onakim prilikama nije obir težak. Francuski poslanik svjetuje banicu majku, neka Jelena bude kneginja ugarska; a kralj Ljudevit veli svomu poslaniku: valja ti savjet, bit će Zrinskomu koristan. Pristaju i otac i majka. Jelena će se zaručiti za Rakocija, a dan vjenčani bit će 9. ožujka 1667. Zaručne karte posla ban papi rimskomu, vedromu duždu mletačkomu i Ljudevitu XIV.: trima najmoćnijim potentima Evrope, a za uzvrat lete bogati darovi banskoj kćeri. Proljeća godine 1667. ovrše se svatovi u slovačkom gradu Banskoj Bistrici, gdje je bila i majka banica Katarina i zastupnici 13 gornjo-ugarskih županija. Uz vesele zdravice nije se zaboravila glavna stvar, da se zatraži pomoć od Erdelja, sv. stolice i naroda poljačkoga.

Iza udaje Jelenine vraća se banica u Hrvatsku. A da bolje priveže uza se vjernost svojih podanika, kroji narodu pravice, 26. rujna iste godine 1667. dijeli pravo gradovima Grobniku i Bakru; 16. prosinca povlasti općinama Grižanima i Drveniku. (Arhiv, VIII. 222.—4. pa listine u zbirci pokojnoga Kukuljevića). 10. sječnja 1668. nalaže Grobničanima, kako imaju držati red i čistoću. A kako taj osobite zanimivosti spomenik pokazuje moralnu visinu visoke gospodje, donosimo ga ovdje od riječi do riječi: „Leta 1668. dan 10. Januara u Novom Zriniu. Z ovim našem Mandatom zapovidamo vsim Našega grada Grobnika starcem i ostalim podložnikom, da svaki pred svoju hižu pute, mirišćini u susešćini bližnia ima lipo snažiti, to je to, da od sih doba nikakova nečistoća, od blata ili smrada nutri nenajde, nego da svaki dan lipo snaži po vsuda, i onak da nigdar u gradu nezamičje blato nikakovo, i smetiščija nenapravlja i gnoj van iz grada nose. A to pred čiju hižu se najde od sih dob, plati pene prez milošće zemaljskoj L (ibar) 25 polak sta-

roga zakona i starcem Libar 6. Ako li pak starci aliti sudci to zaštentali i zanemarili bi, da bi na ovo marlivo skerb nenosili, da oni imaju gori naloženu penu platiti. I veće zapovidamo, da *malovridne žene i nečiste imaju van iz kotara našega pretirati*, i ako bi se koj našal podložnik naš, ki bi u svojoj hiži takov burdel ili ženu deržal, ima platiti penu toliko krat koliko se zateče. Tolikajše one dve šterne imaju pučani lipo osnažit i pod zaklopom deržati za potribu občinsku, polag običaja. — I most, ki je pri Grohovu pervo bil, imaju ga i sada postaviti i put do njega dobar napraviti.

Dan v leto ut supra. Grof Frankopan Catharina m. p. („Arhiv“ VIII. 224.—5.).

U to su doba Hrvati pozivani, da idu ratovati u Flandriju. Imalo ih je otići do 4000 ljudi. Banica Katarina prati to pozorno, pa javlja mužu, koji je negdje na putu, da netko hoće da kupi momke za tudjinstvo; a kako naš narod bije mnoga nevolja, te mnoštvo svijeta ne može živjeti kod svoje kuće, veli ona, da ih nije teško odvući. Za to ban navali opet na poslanika francuskoga, neka se kralj Ljudevit izrazi što prije o svom pokroviteljstvu, i to jasno.

Iza smrti karlovačkoga generala Auersperga trebalo da dobije Zrinski to važno mjesto. Katarina je opet na putu. S pomoću carice i kraljice Margarite kuša postići tu generaliju za svog muža. Uzalud, generalom posta i opet Nijemac, a ban Petar planu kao plamen živi, te banica poleti brzo k svojoj kćeri u gornju Ugarsku, da uspiri jače nezadovoljstvo, kako veli talijanski povjesnik. Zrinski otpravi poslanstvo i k novomu kralju poljačkomu Mihajlu Višnjevačkomu. Banica Katarina, čini se, htjede i ondje ogledati svoje državničke sposobnosti. Ipak ode sâm „abbate Palmerini“, a banica osta u gornjoj Ugarskoj. U Saroš Pataku posjeti svoju kćer Jelenu. Ali i poljačko poslanstvo promaši svoju svrhu. Već je tu i godina 1669., a stalna saveza još ni od kuda. Tad se ban riješi na nešto nečuveno, pošalje poslanstvo u Carigrad k padišahu, da uzme u pokroviteljstvo njega i Hrvatsku. Ugovor je načinjen izmedju bana i sultana, ali se nikad ne ovrši. A kako je u Hrvatskoj gledao narod naume i rad svoga bana? Slika zemlje bješe žalosna, ali se narod ipak ne ganu; „on ne prista uz njegove goleme osnove“ — da upotrebimo riječi Mlečanina, poslanika u Parizu. Nezadovoljnikâ je ipak puno bilo, samo su čekali, kamo će božica Viktorija. Da je Zrinski dobio ma samo kakvu malu pobjedu, uvjerava Franjo Frankopan, eto ih uz njega. Pak drugo, Hrvati, stari sinci rimske crkve, da se svežu sa sljedbenicima Islama! Kano poljačko tako čekala banica i tursko poslanstvo iz Carigrada. Bukovački, glava poslanstva, šalje pismo iz Soluna po kapetanima Maleniću i Čolniću. Franjo Krsto Frankopan tvrdi, da on za urotu nije znao u ono doba, kad je ban poslao poslanstvo u Carigrad; sestra njegova, banica Katarina, da je njega dozvala na poklade u Zagreb, i tu mu sve ispripovjedila, a on obećao vjernost. A da je knez Krsto doznao o uroti najprije od sestre Katarine, priznaje i sâm ban. (Rački sp. dj. 231., pak u zapisniku na str. 294—5; i str. 286).

Bečki je dvor prerano saznao za urotu, te je mogao preteći bana, koji je imao najviše 7—8000 neizvježbanih ljudi, a saveznikâ ni od kuda. Kralj je Leopold naprotiv mogao upotrebiti sve sile njemačkoga carstva i nasljednih avstrijskih zemalja. Od paničkoga straha brzo se saberu u Beču i riješe se na — prevaru (bona fide decipieren, vidi odluku povjerenstva za način postupanja proti Zrinskomu u Račkoga spom. dj. 87.) i ujedno na tiho operovanje. Dok je banu davan salvum conductum, bio je u isto vrijeme proglašen izdajnikom i ucijenjena mu glava neizmjernim blagom od 10.000 talira. Ban se Petar bio utvrdio u Čakovcu, ali videći se preslaba, primi kraljev „salvum conductum“ i pošalje sina za taoca, u znak istinitog nagnuća k miru. Za tim će poći u Beč, da u cara oproštenje zamoli. Prije nego se dade na put, podje da se oprosti od vjerne i ljubljene drûge svoje, nije mislio, da je — za navijek. Petar reče Katarini samo četiri riječi: „S Bogom, Bog te čuvao“; i on se sabere čvrsto, a „ona — nije plakala“ (vidi u sp. dj. Račkoga ispovijed konjušara Rudolfa Laana 208), već uprtim u nebo očima očekujući, što joj Bog i sudba dodijeli, osta odvažna. Bilo je to 13. travnja 1670. god. Od onoga časa, kad se ban Petar pomoli u Beču, mijenja se pozorište. Preko svakoga očekivanja dopade ga duga tamnica.

(Nastavit će se.)

Atena i Sparta.

Po T. B. Macaulayu.

(Svršetak.)

Istina je, da je u nekim državama, koje su priznavale vrhovnu vlast Atene, bilo kadšto groznijih i okrutnijih ustanaka, nego li u Francuskoj za strahovlade; da je bilo užasnih saturnalija užasnoga ropstva. Istina je, da i u samoj Ateni, gdje se za takove prevrate gotovo nije ni znalo, položaj viših staleža ne bijaše nimalo ugodan; da su ti staleži bili prinudjeni davati velike svote novaca na korist i za zabavu svjetine i da su im kojekakvi neprilični doušnici kadšto zadali puno jada i brige. Ali za to se ne valja topuzinom obarati na demokraciju, jer je tobože ona iskon svih zala i zločina.

Atenjani su imali, kako bismo mi rekli, više slobode, no što je za njih bilo probitačno. Pa opet se usudjujemo ustvrditi, da je sjaj, uljudba i krepkoća toga velikoga plemena bila lih njegova osobina, a da su svijem nedjelima, koja mu se u grijeh upisuju, bile krive prilike, koje su postojale ne samo u njegovoj, nego i u svakoj tadašnjoj državi. Žestina strančarstva toga doba potjecala je od prilika, koje vazda urode velikim političkim i ćudorednim zlom — potjecala je od domaćega ropstva.

Posvemašnje razvrgnuće svih sveza, što od naravi postoje izmedju viših i nižih živalja slobodnih gradjana: to su posljedice ropstva. Bogataš prosiplje svoje blago kupujući i hraneći roblje. Nitko i ne traži radnje siromaha; priča Menenijeva ne vrijedi više za take prilike; želudac više ne daje hrane udima, državno tijelo počinje se sušiti. Tako nastane izmedju jedne i druge stranke silan i dubok jaz, kojemu nema ni traga u zemljama, gdje svaka stranka ima potrebe od druge. U Rimu bijaše oligarhija odviše moćna, a za to se nije ni mogla silom oboriti, ni pučki tribuni ni pučke skupštine, premda po ustavu bijahu svemogući, nijesu se mogli uspješno boriti proti ljudima, koji su u svojim rukama imali svu državnu imovinu. A s toga je i nastala potreba stvoriti zakone, koji su za tim išli, kako bi se poremetio čitavi sastav društva i uništio svaki razlog radinosti i privrede; tako nastadoše agrarni zakoni i dokinuće svih dugova — ustanove, koje su u ludo osudjivali ljudi, što nijesu gledali na prilike, poradi kojih i nastadoše. To bijaše prijeki lijek u strašnoj bolesti. U Grčkoj u opće nijesu bili probitci oligarhije tako jaki i tako duboko ukorijenjeni kao u Rimu. S toga bi često narod ustankom i silom doskočio tegotama, na koje bi u Rimu obično navalio ustavnim sredstvima. Protjerao bi ili poubijao bogataše i razdijelio njihov imutak. Kad bi bogataši većim silama ili vojničkom vještinom održali pobjedu, i oni bi isto tako nesmiljeno postupali, razoružali bi sve, u koje se nijesu mogli pouzdati, često poubijali svu silu naroda i kadšto otjerali čitavo stanovništvo iz grada, pa sa svojim robovima ostali sami u gradu.

Takove bijede ne bijaše ni u Ateni ni u Spartí gotovo nigda. U Ateni morao je bogataš iz svoga džepa uvijek i bez pretrga potpomagati siromaha; a to je, ako pravo uzmemo, bila sreća i za bogataša i za siromaha, jer bogatašu ni jedno drugo sredstvo na svijetu ne bi bilo sačuvalo kuće od pljačkanja, ni obranilo glave od napadaja proste svjetine. Ta politika bijaše svakako najbolji put od svih, kojima se je u takim prilikama moglo udariti; a ta je politika sačuvala Atenu od svih onih užasnih zločina i nasilja, što su se na Korkiri zbivala.

Sparta, nasuprot, ukleta užasnim robljem, da užasnijega nigda ne bijaše ni u jednoj drugoj zemlji, odvrati to zlo time, što je gotovo posvema uništila vlasništvo i imutak. Likurg započe svoju vladavinu agrarnim zakonom, ukinu sve staleže izim vojničkoga; učini svu državu stalnom vojskom, od koje je svaki član imao zajedničko pravo na robovanje čitave čete jadnih nevoljnika; osigura državu proti ustanku i buni, skučivši helote pod ljut jaram. Od svih ustanova njegove vladavine ovo je potonje njegovoj glavi najviše na čast, ma njegovu srcu najviše na sramotu.

Sve to i još mnogo drugih isto tako znamenitih stvari puštaju taki pisci s vida, dok govore o Ateni i Sparti. Dala bi se o tome još koja reći, ali da spomenemo samo jednu stvar.

I sam g. Mitford sasvim pravo i zgodno primjećuje, da bi „majstorski napisana povjest, a osobito majstorski napisana grčka povjest bila prava politička škola za sve narode“. Ali njemu nije bilo ni na kraj pameti, da bi majstorski napisana grčka povjest morala takodjer biti potpuna slika postanka i razvitka poezije, filozofije i lijepih umjetnosti. Ne samo Mitfordovo, nego i gotovo sva dosadašnja povjesnička djela u tome su pogledu prilično nepotpuna. Bave se gotovo samo vojskovodjama i političkim junacima, a o „besposlicama naučnjacima“ većinom govore s jako milostivim prezirom. Na postanak drame, nauku sofista, način atenskoga uzgoja, razvitak umjetnosti i znanosti, na domaći život Grka malo se kad osvrću. Razuman bi čovjek rekao, da su sve te stvari bar toliko znamenite, koliko zauzeće ostrva Sfakterije ili zapt štitonoša Ifikratovih.

Ta mana medjutim nije samo mana povjesničara. Ljudi većinom kao da misle, da su potanko ispripovijedani javni dogadjaji, podsjedanja i ratovi, promjene ministarstva, ugovori, urote i bune čitava povjest. Razlike su definicije logično neznatne, ali u životu kadšto urode najznatnijim posljedicama. A tako je bilo i u ovom dogadjaju. Gotovo svi dosadašnji povjesničari pisali su samo o javnim državnim dogadjajima i ostavili nemarnomu obradjivanju romanopisaca polje, koje je bar isto tako široko i dragocjeno.

Svi se razboriti državnici u tome slažu, da je sreća ili nesreća naroda samo posljedak sreće ili nesreće svih državljana zajedno, i da ne valja odobriti nijednoga mišljenja o javnim probitcima državne zajednice, koje hoće da su ti probitci drugojačiji od probitaka pojedinih njenih česti, jer je svako takovo mišljenje ludo. A zato i jest čudno, da oni, kojima je zadaća državnike poučiti i svjetovati, nimalo ne paze (jer take prostote čast povjesti tobože ne može nikako da podnese) na stvari, koje najviše utječu na prilike društvene. Rijeka ljudskoga života u opće teče pri dnu svedjer dalje; dotle ne dopiru bure, što uznemiruju njenu površinu. Sreća mnogih ljudi obično stoji do uzroka, koji se nimalo ne tiču ni pobjeda ni poraza, ni revolucija ni restauracija; do uzroka, kojih ne možeš udesiti nijednim zakonom i koji nijesu zabilježeni ni u jednom arkivu. Te uzroke valja nam nada sve poznavati; to je kud i kamo važnije od onoga, kako

*

je spartanska falanga kod Leuktre bila razbijena i da li je Aleksandar umro otrovan ili od naravne bolesti. Bez toga je povjest ljudska bez jezgre; a taka je gotovo sva povjest, što je ima na svijetu. Kukavne okršaje i spletke pripovijeda nam potanko smiješnom i suvišnom točnošću; ma stečevine, koje najviše proniču sreću ljudskoga života, treba da se prije raširе širom čitava svijeta i da dopru do u zadnju koljebu, a onda tek ljetopisci smeću s uma svoju čast, što su dosele pisali samo o vojskovodjama i poklisarima, te se udostoje mimogred o njima kazati dvije tri riječi. Tako je razvitak najblagotvornijih izuma i obreta i dan danas svakomu velika tajna; tako lišiše čovječanstvo van reda korisne struke znanja, a dobrotvore čovječanstva njihove poštene slave. Medjutim znade svako dijete na izust godine i doživljaje duga niza barbarskih kraljeva. Povjest naroda, onako kako mi upotrebljavamo tu riječ, često ćeš najbolje naučiti iz knjiga, koje se ne čine povjesničke. Tukidide je izvrstan pisac, što se tiče onoga, o čemu piše; ali on nam daje puno manje vijestî, što se tiče onih van reda znamenitih podrobnosti u Ateni, nego li Platon ili Aristofane. U malenoj raspravici Ksenofontovoj o kućnom gospodarstvu ima više povjesnih podataka, nego li u svih sedam knjiga njegovih „Hellenika“. To isto vrijedi za Horacijeve satire, za Ciceronova pisma, Le Sage-ove romane i i Marmontelove zapiske. Mogli bismo još puno drugih takih knjiga nabrojiti, ali i ove kazuju, što smo htjeli kazati.

Nadajmo se, da će se ipak naći pisac, koji će prezreti te uzahne granice i obraniti prava povjesti u svakoj strani njezina prirodnoga područja. Maši li se takav pisac toga posla, za cijelo će kazati sve, što je zanimljivo i znamenito u vojničkim i političkim dogadjajima; ali ne će misliti, da je išta preneznatno zbilji povjesti, što nije preneznatno, da promakne ili pokvari sreću ljudsku. Opisat će nam živim bojama domaći život, običaje, zabave i razgovore grčke. Ne će se ustručavati govoriti, kakovo bijaše poljodjelstvo i mekanični strojevi. Govorit će o svemu, što je životu na ugodu i korist. Razvitak slikarstva, kiparstva i graditeljstva bit će znamenita strana njegove pripovijesti. Ali nada sve pomno će nam nacrtati povjest one divne književnovsti, od koje potječe sva snaga, mudrost, sloboda i slava zapadnjačkoga svijeta.

O nehaju povjesničara spram ove potonje stvari ne ćemo govoriti, jer o tome ne možemo govoriti nepristrano. Kad se o tome radi, rado smećemo s uma zdušnost sudca te se podajemo vrućoj ljubavi štovatelja i zahvalnosti djeteta. Uzmemo li na um samo onu umješnost u istraživanju, snagu fantazije, nedostižnu onu krepčinu i tankoću izraza, što tako obilježuje velika djela atenskih velikana, moramo da priznamo, da su već sama po sebi neprecjenivo blago — ali što da kažemo, kad pomislimo, da odatle izravno ili neizravno potekoše svi najplemenitiji tvorovi ljudskoga uma; da odatle potječe silna obrazovanost i bujna fantazija Cicerona, bijesna vatra Juvenala, plastična fantazija Dantea, šaljivost Cervantesa, velji um Bacona, dosjetljivost Butlera, velebna i svestrana vrsnoća Shakespeara? Sve pobjede istine i veleuma nad predsudom i silom, u svakoj zemlji i u svako doba, pobjede su Atene. Gdje je god nekolicina velikih umnika ustalo proti nasilju i prevari a na obranu slobode i razuma, svagdje je bio njezin duh medju njima, bodrio ih, sokolio, tješio — i kod samotne luči Erazma, i kod nepokojne postelje Pascala, i na govornici Mirabeau-a, i u ćeliji Galileja, i na stratištu Algernona Sidneya. Ali tko bi izbrojio, kolike je u životu učinila sretne? Tko bi izbrojio, kolike je ljude učinio mudrijima, sretnijima i boljima onaj duševni rad, na koji ona priuči i navede sav ljudski rod; kolikima je nauka, što nam od nje dodje, bila bogatstvo u uboštvu, sloboda u ropstvu, zdravlje u bolesti, drug u samoći? Njezina se moć javlja u sudnici, u saboru, na bojnom polju, u školi mudrosti. Ali to nije njezina slava. Gdjegod knjiga tješi boli i razbija brigu; gdjegod vedri oko, što se muti od suza i prevelika boljenja, što tuži nad ropstvom i dugim snom svoga naroda, — javlja se u svojoj najplemenitijoj slici besmrtni utjecaj Atene.

Derviš u onoj arapskoj priči namah je ostavio svomu drugu devu i s njom sve ono silno blago, drago kamenje i zlato, a za sebe pridržao plosku, koja mu je dala moć, da jednim mahom ugleda sve sakriveno blago svega svijeta. Sigurno nije pretjerano, ako kažemo, da se nijedan spoljašnji dobitak ne može isporediti s onom vedrinom duševnoga oka, koja nam daje, da vidimo nebrojeno blago duševnoga svijeta, sve nagomilano bogatstvo njegovih dinastija od iskona i svekolike nedogledne žile njegovih jošte nenačetih rudnika. A to je dar Atene čovječanstvu. Njezina sloboda i moć uminula je pred više od dvadeset stoljeća; njezin se narod izrodio u kukavelje i robove, njezin se jezik izvrgao u barbarsku smjesu, njezine hramove redom opljačkaše Rimljani, Turci i Škoti, ali njezino duševno carstvo nigda uminuti ne će. I kad narodi, koji pregoše, da dostignu njenu veličinu, budu s njome dijelili istu sudbu; kad se prosvjeta i znanje budu udomili i ustalili u dalekim stranama svijeta; kad Engleskoj budu preoteli žezlo; kad možda putnici iz dalekih strana svijeta budu zaludu kušali, ne bi li na kakovu na polak sagnjilu podnožju pročitali ime našega najslavnijega vodje; kad se budu divljačke pjesme kakovu nakaznu kumiru orile nad razorenim trulom našega najdivnijega hrama i kad cigli jedan goli ribar bude prao svoje mreže u rijeci, gdje se sada ziblje deset tisuća katarka: — utjecaj i slava Atene jednako će živjeti, u naponu svoje vječne mladosti, nedohitna prolaznosti i propasti, neumrla kao duševno načelo, od kojega je proistekla i kojim ravna i vlada.

S engleskoga preveo V. K.

Igra ruske ciganke. Slika *L.* grofa *Kraszewskoga.*

Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi.

Napisao Stjepan Bosanac.

(Svršetak.)

Grimm u pomenutoj ocjeni Talfijina prijevoda veli, da stil lijepo teče, ali bi na više mjesta bio u koloritu i obratima svježiji i življi, da se više prislanja uz original. Grimm misli, da je svrha svakomu prijevodu istaviti i u na oko sporednim stvarima znatnu osobinu originala, a nije svrha podati Nijemcima valjanu njemačku pjesmu samu o sebi. Kako se redak za retkom prevodi, treba da i izbor i odnošaj pojedinih riječi što više visi o originalu. Ovdje je na mjestu nešto malo sile njemačkomu jeziku. Prijevod smije imati na sebi nešto nenjemački, da bude više srpski.

Ovako Grimm, a mi ne možemo nikako svaku njegovu o toj stvari da potpišemo. Mi mislimo, da je glavna zadaća svakoga prijevoda, pa i prijevoda naših narodnih pjesama, da prevodilac što vjernije u svome prijevodu reproducira duh originala. U tom se posve slažemo s Grimmom, ali se ne možemo nipošto s njim složiti, kad misli, da se to može postići samo mehaničkim prevodjenjem svih osobina originalovih, t. j. interlinearnim prijevodom, pak da prevodilac smije nanositi silu jeziku, u koji prevodi. Interlinearan prijevod, koji nanosi silu jeziku, u koji se prevodi, za pravo i nije prijevod; barem se ne može zvati umjetnički prijevod nego kakav komentar, tumač itd.

Nehote nam se ovdje nameće paralela s podražavanjem narodne poezije u umjetnoj poeziji. Kad se narodna poezija onako proslavila na početku ovoga vijeka, javila se sva sila umjetnih pjesnika, koji su podražavali narodnu poeziju, ali većinom više ili manje nesrećno, jer su odviše mehanički preuzimali spoljašnja obilježja, a nijesu bili vrsni udahnuti dušu narodne poezije svojim pjesničkim tvorevinama. *Erben* nije tako mehanički u svojim „Kiticama“ (Kytice) preuzeo spoljašnji nakit narodne pjesme, ali je kongenijalnim svojim duhom umio zadahnuti svoje kitice mirisom narodne duše, kakva se pokazuje u narodnoj pjesmi, pak je za to krasno i uspio.

Premda se dakle u tom osnovnom pitanju ne možemo složiti s velikim Nijemcem, ipak smo na čelo svomu pokušaju stavili njegove riječi, da se narodne naše pjesme *ne mogu* prevoditi, jer se u tom s njim posve slažemo, kad dalje veli: t. j. i najsrećniji prijevod još će mnogo zaostajati za originalom.

Kad Talfija prevodi *grad gradili* I. 117. „eine fest' erbauten“, Grimm bi volio reći „burgten burg“, pošto se glagol *burgen* nalazi i prije u literaturi Notker 106. 13, a nije novotvorina. Kad se prevodi „eine fest' erbauten“, onda nestaje one prirodne krepčine, koja je u originalu zbog figure etimologičke.

Za to je *jagt jaget* (lovi lova) 2. 145 bolje nego „Auf die jagd zieht jagend (lov lovio) I. 213; žetvu žela 2. 14. — *ernte erntete* u tom je obziru posve dobro. To su niti, što se provlače svijem pjesmama, a što se u epskim pjesmama povraća, to drži svedjer svoj odredjen izraz.

Za to Grimm ne odobrava, što se kod riječi „govoriti odgovoriti“ u svijem pjesmama upotrebljavano *tijo potijo* gdjedgje n. p. I. 19 2. 184. prevodi *flüsternd* mj. leise, kako obično i pravo prevodi. Stariji njemački jezik upotrebljava *stillo*, *stille* prema überlut (glasovito). Tijem se hoće samo prirodan govor čovječji razlikovati od glasnoga vikanja, te bi se u prozi moglo *tijo* posve izostaviti. *Flüstern* podaje na svijem ovakim mjestima kriv pojam otajnoga govorenja, što ga treći ne razbira.

Najgore je, kad prijevod raširuje jednostavne fraze originala n. pr. I. 163. 103. schneidend weh durchfuhr sie an der stätte mj. alsogleich dort hat sie weh gefühlet (tu se odmah jadu osjetila I. 67: schaurig hauchts und säuselts auf der stätte; horch, da haucht es aus der tiefe leise — dodala je sama, jer u originalu nema o tom ni riječi. Ali takovo što zaisto rijetko nahodimo, a u drugom dijelu gotovo ništa. Što je dulje prevodila, sve je više poštovala original.

Lijepe stihove „čarna goro, puna ti si lada; srce moje puno ti si jada! radije bi Grimm preveo: schwartz gebirge voll du bist des schattens; herze meines, voll du bist des leides! nego ovako: schwarzer wald, dein schatten ist erquickend! armes herz, dein weh ist schwer und drückend! (2. 61), jer ovdje ne treba kazati, što se samo sobom razumije, da sjena krijepi, a jad doteščava, a tijem se samo slabi usklik, koji se otkinuo duši iz dna. Možda bi se dala zadržati rima i druga polovina obaju verasa ovako prevesti: voll du bist der kühle, voll du bist der schwüle. (Grimm op. c. 420—421).

Poznato je, da se u Vukovoj zbirci II. 25. a i III. 40. spominje *sablja sa očima*. Vuk u bilješci veli: Ja ne znam, što znači sablja sa očima, a ni pjevač mi nije znao kazati. Da nije na njoj gdje bila kakva šara, kao oči? *Talfija* prevodi: Hat 'nen Degen auch Momtschill mit Augen I. 89. i veli u bilješci: „Ich wüsste aber nicht, warum ein Schwert nict ebenso gut Augen haben könnte, als ein Pferd Flügel? Oko toga mučili su se neki slavenski mitolozi, te su u sablje s očima nalazili učuvanu mitologijsku uspomenu na munju, sunce i njihove sile. Da sablja s očima nije mit, dokazao je M. *Halanski* u varšavskom „Русск. Филос. Вѣстникъ“ 1889. II. sveska. Ovaj pisac veli, da je u nekakom muzeju u Hlaskovu, u južnoj Rusiji, medju starinama vidio i tursku sablju po svoj prilici iz 14. vijeka, a na njoj se vidjelo izdignuto oko. Po tom ne može biti sumnje, da su se Turci negda ovakom sabljom služili, pa videći to

naš narod učuvao je uspomenu tijem čudnim sabljama u rečenim pjesmama.

Iza ove prve oveće zbirke zaredali su u njemačkoj i u drugim evropskim literaturama mnogi prijevodi našijeh narodnih pjesama. Mi smo pribrali prilično potpun bibliografijski prijegled ovećih zbirka tijeh prijevoda u njemačkoj, francuskoj, italijanskoj, engleskoj, ruskoj, češkoj i poljskoj literaturi i to najviše s pomoću prijajatelja iz Poljske g. Stanislava Ćiševskoga (Stanislav Ciszewski), koji se napose zanima našom folkloristikom, ali ga ovdje ne navodimo, jer i onako namjeravamo na drugom mjestu raspravljati o tijem prijevodima, a do onda — nadamo se — bit će i naš bibliografijski prijegled potpuniji i savršeniji.

Ovi su prijevodi podržavali i uvećavali interes za našu narodnu poeziju, što ga je u velike bio razbudio Grimm duhovitim svojim i ljubavi punim obznanama. Ovako se po Evropi raznijela slava naše narodne poezije i silno uvećala simpatije prosvijetljene Evrope za srpski narod, a i našemu ilirskomu pokretu nije bila upravo najneznatniji pokretač. (Jagić, Jihoslované, Slovník naučný IV. p. 370-a: bylo zapotřebí, aby se všecko dříve probudilo a spícího druhu ze sna vytrhlo; bylo zapotřebí, aby se dříve po celé Evropě roznesla *sláva jmena srbského, aby dříve cely svět poznal kràsu srbského jazyka, srbských národnih písní).*

20. travnja god. 1840. francuski ministar Cousin (kojega je Jan Kollár smjestio u svoj raj u „Slávy dcera“ za to, što je osnovao katedru za slavenske jezike u „Collège de France“) opravdavajući potrebu izučavanja slavenskih jezika u sjednici poslaničkoj veli o našim narodnim pjesmama: Što tada nije poginulo od srpskoga jezika, to je pobjeglo u gore i tamo su nikle žaleći izgubljenu domovinu i proklinjući svoje dušmane one *krasne narodne pjesme,* koje se mogu u red staviti s onijem prekrasnim pjesmama iste vrste, koje nam sadašnja grčka zemlja donosi. (Iz „Journal des débats“ preveo *P. Preradović* u Zori Dalmatinskoj 1845. p. 116.)

Vidjeli smo, kako je priprosta naša narodna poezija razbudila silan interes u prosvijetljenom svijetu i probudila upravo veliko oduševljenje, kojemu su velikani kao Goethe i Grimm davali oduška na puna usta. Ovo oduševljenje za našu narodnu poeziju nije ostalo pri pustim riječima, već je rodilo cijelim nizom prijevoda, od kojih su nekoji upravo izvrsni. Prosvijetljena je Evropa ovako najljepšim i najprikladnijim načinom pokazala, koliko cijeni vrijednost i ljepotu naše narodne poezije, a Grimmove riječi: — no ne će dugo još potrajati, te će se ovoj poeziji jednom raščistiti dostojno i znamenito mjesto u istoriji književnosti (Срѡскій Лѣтописъ p. 103.) postale su cijela istina.

Evo ovako je naša narodna poezija u početku devetnaestoga vijeka pronijela slavu našega naroda cijelom Evropom, a red je na nama da na osnovu neprocijenjenoga ovoga našeg blaga sagradimo umjetnu književnost, koja bi *prožeta duhom* naše narodne poezije svojom osobitošću zainteresovala prosvijetljeni svijet u dvadesetom vijeku onako, kako ga je u devetnaestom vijeku zainteresovala prosta narodna poezija. „Mnogo više no svojom spoljašnošću — veli Miklošić — odlikuju se srpske narodne pjesme svojom vrijednošću, svojom dragošću, koja ništa ne podražava, koja se ne može dovoljno ocijeniti, koju su ne samo ispitivači starina, kao što bijaše Grimm, nego i pjesnici kao Goethe, priznali i koja nam podržaje nadu, da će jednom, kad u metežu prevršene civilizacije zaječi posljednji glasak onih prostih pjesama, da će, velim, onda čeda toga drugoga doba pribjeći k ovim veličanstvenim stvorovima, da provedu u njima još jednom svoju i svojega naroda mladost (Српскій Лѣтописъ, 76—77).

Književnost.

Hrvatska. *Jugoslavenska akademija.* Filologičko-historički razred imao je dne 12. travnja o. g. svoju sjednicu, u kojoj je član dopisnik *dr. Milivoj Šrepel* čitao svoju raspravu o »*Ivanu Bolici, Kotoraninu, latinskom pjesniku*«. Akademik se ponajprije osvrće u opće na latinsku poeziju u Boci Kotorskoj. Od pjesnikâ, koji su živjeli u Boci u doba evropskoga »preporoda«, ističe se Ivan Bolica. Označivši rodoljubni smjer latinistične poezije bokeljske, prelazi pisac na ocjenu Boličine oveće, ukusne pjesme »*Descriptio Ascrivii urbis*«, u kojoj pjesnik opisuje ne samo grad Kotor, nego u opće svu čarobnu Boku. Potanjom analizom ove glavne pjesme Boličine pisac pokazuje, da se je opisivač Boke povodio za Vergilijevim načinom, pa objašnjuje sve ljepote u opisu Boke, koji pored pjesničke imade takodjer historijsku vrijednost poradi vjerne slike grada Kotora u XVI. vijeku. Na koncu podaje akademik općenit sud o Boličinoj poeziji.

Iza toga predao je akademik *dr. Fr. Rački* dva priloga za »Starine«. Jedan su izvodi iz ovećega rukopisa iz konca XV. vijeka, u kojem se navode preslušanja svjedoka o čudesima, počinjenim ponajviše na bolesnicima po odvjetovanju sv. Ivana Kapistranskoga u Iloku. Tuj se spominju mnoga mjesta u Srijemu i susjednoj Ugarskoj, za tim mnoge osobe, njihova zanimanja i nemoći, od kojih su izliječene; ovi će izvodi dobro doći za topografiju onoga dijela naše domovine, koji nam je za doba prije turskoga zaposjednuća slabo poznat, za tijem za poznavanje tamošnjega žiteljstva i za prosvjetne nam prilike. — Drugi se prilog tiče slovjenskoga apostola sv. Kirila. A taj je pismo Anastazija bibliotekara velitrijskomu biskupu Gauderiku, piscu t. zv.

italske legende o slovjenskim apostolima. — Ovo je pismo našao dr. Heine († 1848.) u jednom rukopisu XV. vijeka u Lisaboni, pa ga je ostavio pok. Döllingeru, a izdao ga nedavno dr. Friedrich u Sitzungsberichte kr. bavarske akademije monakovske, sv. III., str. 393 za god. 1892., poprativ ga opširnim uvodom. Iz toga se pisma doznaje, da je Konstantin filozof napisao grčkim jezikom povjest o našašću tijela sv. Klementa u Kersonu, za tim besjedu (sermo declamatorius) i pjesan (hymnus), da je tu povjest i besjedu rečeni Anastazij na latinski preveo za Gauderika, a da je ovaj povjest upotrebio u svojoj legendi ili translaciji. I slovensko žitije sv. Konstatina upotrebilo je to vrelo. Kako naša akademija pomnjivo prati književnost i izvore, što se tiču slovjenskih apostola, te je bila tako sretna, da je prva priopćila (Starine XII., 206) isprave britičkoga muzeja, posvema je opravdano, da u svoj zbornik primi Anastazijevo pismo, objelodanjeno u spisima kod nas rijetkima pristupnim. Ovo je pismo osobito važno za ocjenu izvora, što služe životopisu naših apostola.

Proslov Kranjčevićev. U ovom broju donosimo krasni proslov našega umnog pjesnika, Silvija Strahimira Kranjčevića, što ga je spjevao za »Napredak«; obrazovno društvo učiteljskih pripravnika u Zagrebu, koje je 16. travnja slavilo desetgodišnjicu svoga života.

Almanak hrvatske bogoslovne mladeži. Zbor duhovne mladeži zagrebačke razaslao je ovaj književni poziv: Cijeli svijet slavi pedesetgodišnjicu biskupovanja sv. Oca Pape Leona XIII. Da i bogoslovska mladež hrvatska uplete koji cvijetak u vijenac, što mu ga vije vascijeli svijet, složi se još prošle godine, a na poziv potpisanoga društva, da izda Almanak hrvatske bogoslovske mladeži na spomen 50-godišnjice biskupovanja sv. Oca Pape Leona XIII. Svi su hrvatski bogoslovi (Djakovo, Pečuh (bosanski Franjevci), Senj, Travnik, Zadar, Zagreb) stupili u jedno kolo, da kao sinovi ove zemlje, koja je u prijašnja vremena dobila časni naslov »antemurale christianitatis«, iskažu svoje štovanje spram glave kršćanstva, a kao budući svećenici odanost svoju i sinovsku ljubav spram vrhovnoga pastira. Uredjivanje »Almanaka« primio je »Zbor duhovne mladeži« u Zagrebu, pa će ga on i svojim troškom izdati. Radnje (pjesme, pripovijesti, rasprave) su već posve uredjene za tisak. Almanak će obuhvaćati kakovih 20 araka, ako ne i više, u velikoj osmini (format »Hrvatske antologije«, što ju je »M. H.« ove godine izdala), a stajat će 1 for. »Zbor« nije žalio ni truda ni troška, samo da bude Almanak što ljepši i dostojniji Onoga, kojega je spomenu namijenjen. S toga se nada »Zbor«, da će i vaše gospodstvo, videći nastojanje mladih bogoslova i plemenitu svrhu pomoći, da se ova zamisao oživotvori, a to će najbolje tako učiniti, da se pretplati na »Almanak« i nadje još kojega pretplatnika Pretplatu prima »Zbor duhovne mladeži« u Zagrebu. Sva p. n. gospoda, koja se žele pretplatiti, neka to izvole javiti dopisnicom (označivši točno ime, mjesto i zadnju poštu) odmah, svakako do 26. travnja. Zbor duhovne mladeži u Zagrebu (Kaptol 29).

Česka. Pjesnik *Bohdan Kaminský* izdao je novu zbirku pjesama pod natpisom: »*V samotách*«. Kaminský pripada mladjemu naraštaju čeških pjesnika, koji u poeziju unose nove misli i novi duh, što će pomladiti i osvježiti češko pjesničtvo. Kaminský je dosad izdao ove zbirke: »Ztracené voláni«, »Protesty« i »Z Přikopů«. Češka kritika tvrdi, da je on izrazit pesimista. Njegov je pesimizam osebujan; posve pasivan, mlak i mrtav: pesimizam slavenske duše. Ne potresa i ne osvaja naše duše. No pored toga ima u pjesmama njegovim krasnih misli i divnih mjesta, gdje nam se u najljepšem svjetlu pokazuje kao pjesnik, umjetnik i mislitelj.

Srpska. Primili smo nove pripovijetke *Sima Matavulja* »*Iz raznih krajeva*«. (Mostar 1893, cijena 75 novč.) U ovom se svesku nalaze ove pripovijesti: Stotinar, Novi svijet u starom Rozopeku, Preobraženja, Dete, Novoverci (preštampane iz »Otačbine«, koja je prestala izlaziti na koncu prošle godine). — Isto je tako preštampan iz »Otačbine« *Puškinov* »*Onjegin*« u prijevodu *R. J. Odavića* (Beograd, 1893, cijena 1·50 dinara).

Ruska. Izišlo je novo *ilustrovano* izdanje besmrtnoga *Puškinova* »*Onjegina*« od Gotjea. (Moskva 1893). Izdanje je ukrašeno sa 6 slika i 16 vignetta akademika P. P. Sokolova i dvjema risarijama L. L. Beljankina. Ovo je jedno od najraskošnijih izdanja u ruskoj književnosti.

Vengerov izdaje valjan »*Kritiko-biografičeskij slovarъ russkihъ pisatelej i učennyhъ*«. Nedavno je izišao III. tom, u kojem se nahode imena od *Bennija* do *Boborykina*. Vengereva pomažu u tom velikom poslu ponajbolji pisci ruski. U ovom se svesku osobito ističu životopisi Bestuževa-Marlinskoga, Bibikova i Bestuževa-Rjumina (historika). Ne bi li bilo zgodno, da se pokrene i izvede ovakav rječnik i u Hrvatskoj? Prof. Klaić je smjerao izdati takav rječnik, ali je našao veoma slab odziv. Medjutim ne bi se smjelo sustati.

Ruskaja starina« u svesku za prosinac godine 1892 donosi članak *V. A. Biljbasova* o *Jurju Križaniću* (nove podatke iz rimskoga arhiva). Našao se na ime do sada nepoznat dokumenat u »Acta sacrae Congregationis de Propaganda fide«.

God. 1892. izišla je nova humoristična pjesma *J. P. Polonskoga* »*Sobaki*« (Psi). Tendencija je djelu prozirna, na ime pokazati, da sila vlasti ukroćuje zvijerske strasti. Medjutim liberalna kritika drži, da sila razuma, znanja i ljubavi bolje obuzdava zvijerske strasti.

Da bi se što više raširili romani *Scottovi* po Rusiji, počeo je Pavlenkov izdavati njegove romane u ruskom jeziku sa ilustracijama.

U »Russkom Vjestniku« (u svesku za siječanj o. g.) ima po *Rodu* udešena studija o idealissičnoj reakciji u suvremenoj francuskoj književnosti. »Objektivnost« naturalistične škole stala se je pretvarati u ravnodušnost prema dobru i zlu. Glavni su predstavnici novoga idealističnoga pokreta u Francuskoj Vogüé, Lavisse (historik) i Desjardin (kritik). Iza skepticizma predjašnjega pokoljenja javlja se želja za dobrim i za radom u interesu naroda. I život naroda ide tomu u prilog. U školi, u vojsci, u društvu govori se o narodnom preporodu. Strašna lekcija drugoga carstva i dogadjajâ u 70. godinama počinje nositi plodove. Svakim se danom više budi *socijologijski* duh, osobito u mladeži.

U prijevodu *K. D. Baljmonta* počela su izlaziti djela engleskoga pjesnika *Shelleya*. Šteta je, što je Shelley u nas potpunoma nepoznat široj publici. Ne bi li koji hrvatski pjesnik htio prevesti bar »Alastora«?

Znameniti ruski kriminalist *N. S. Tagancev* objelodanio je ogromno djelo »*Lekciji po russkomu ugolovnomu pravu*«. (Spb. 1892, cijena 4 rublja). Djelo imade preko 700 stranica.

Svaštice.

Pjesnici u Engleskoj slave se tek poslije smrti njihove, dok u Francuskoj za života svoga uživaju svu slavu i poštovanje, a kad jednom umru, malo tko čita djela njihova. U Engleskoj se u velike kupuju djela nekoga pjesnika tek onda, kad umre. To se nedavno zbilo lordu Tennysonu i Waltu Whitmannu, kojih su se djela u dva tri mjeseca poslije smrti njihove u većem broju rasprodala, nego za cijeloga života njihova. Malo ne svakoga tjedna izilaze nova izdanja pjesama njihovih. No osim smrti može u Engleskoj i ludilo pjesnika biti povoljno prodaji knjiga. Kad se je saznalo, da je Willian Watson poludio, ljudi se pojagmiše za djelima njegovim, pa danas nema u Engleskoj pjesnika, koga bi toliko čitali, kao njega. Neprestano izilaze nova izdanja pjesama njegovih, novine priopćuju najneznatnije radove, što još nijesu objelodanjeni. Ima mnogo nade, da će taj pjesnik skoro ozdraviti, a onda bi ga mogla zapasti čast, da bude nasljednikom Tennysonovim — poëta laureatus.

Nova drama Bronislava Grabovskoga. U poljskom glumištu u Krakovu prikazivala se 9. travnja s povoljnim uspjehom nova historička drama »Książę Henryk« poljskoga pjesnika Bronislava Grabowskoga, poznatoga prijatelja Hrvatâ. Drama ima pet činova, a sujet joj je crpen iz 16. vijeka.

Proslava Kollarova. I češko je djačtvo u Pragu naumilo proslaviti 100-godišnjicu Kollarovu. Imale su se prenijeti kosti pjesnikove iz Beča u Prag. No rodjak Kollarov, od koga je po austr. zakonima zavisan prijenos kosti, na savjet s višega mjesta, — kako se kaže, — ne će da dozvoli. S toga ostaje samo svečana besjeda o Kollaru dne 18. svibnja i izložba uspomena i radnja Kollarovih. Ovu besjedu, mali spisak, izdat će društvo djaka čeških »Slavia« svojim troškom. Molimo slavensku braću, tko bi htio kakav prinos uvrstiti, osobito bi nam dragi bili prijevodi pjesama Kollarovih ili spisa već štampanih (barem pojedini brojevi časopisa ili članak o njem u bratskoj literaturi), neka pošlje dobrostivo društvu »Slavia« u Pragu, Vodičk. ul.

Fr. Černý.

Krvave uspomene. — Sebična srca. — Cosmopolis. — U slavu desetgodišnjice »Napretka«, obrazovnog društva pripravnikâ kr. učiteljske škole u Zagrebu. — Katarina Zrinska, banica hrvatska (1625—1673). — Atena i Sparta. — Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 29. travnja 1893.

Br. 17. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Notturno.

Napisao Ksaver Šandor Gjalski.

I.

Na grudi sam jê svoje vinuo i drhtavim usnama utisnuo cjelov na bliedo njeno čelo, — a znao sam, da je to zadnji naš skupni čas u životu. Još su mi šumjele u ušima kobne rieči liečnika, koji mi priobći u predsoblju, čemu se imadem nadati, — i morao sam se svom gvozdenom voljom siliti na mir, da ne izdajem svoga očaja i ne zapadnem u gorki — bezprekidni — ženski plač! — Morao sam da hinim nadu i da se jednako protivim njenim riečima, kojima me je u velikoj svojoj ljubavi pripravljala nježno i štedeći na blizinu vječnoga rastanka — na smrt svoju.

— Nije — nije! — kidalo mi se iz prsiju, da nadvičem njezin govor i ugušim nutarnje vlastito uvjerenje. — Ti me ne možeš ostaviti i ne smiješ od mene, — oj Jeleno, dušo moja! Tà — sve si mi — i sreća moja i život moj — oh — kud bih ja bez tebe!

I dozivah si sve razloge potonulih u taj čas nada, kojima sam bio već od mjesec dana njene teške bolesti vječno stvarao i zidao tvrdju proti svim jasnim i prejasnim navalama razbora, da joj nema spasa.

Pa zbilja slušajući jê sada, kako bistro misli, kako razborito govori, kako joj je rieč dosta zvonka, časkom kao da nadjoh u istinu opet neku nadu. Od toga pridigne se silna neka volja, snažna i velika, da održim na životu najmilije mi ovo biće, tako krasno i tako mlado. Čisto se lovih za svakom slamkom i sezah za svakom niti, na kojoj je jošte mladi taj život visio.

— Ne smiješ — ne smiješ da me ostaviš, — ti moraš ostati uz mene, — tà ako ništa liekovi ne mogu, to naša ljubav — ona te mora spasiti! — bajah i bulaznih u skrajnjoj ekstazi.

— Meni je tako zlo! — Ja ne mogu — ne mogu više da živim. Oh — da znadeš, kako strašne muke trpim. I sâm bi mi morao željeti, da ih se oslobodim. Ah — samo i jedino smrt riešit će me. Moram — moram umrieti, — za mene nema više življenja.

— Opet ti! Nemoj tako! Daj sjeti se naših sretnih časova, naše tihe rajske ljubavi, — onoga raskošnog blaženstva, u kojem odbačeni, odsudjeni od cieloga svieta, u našoj sakritoj samoći nalažasmo svu zadovoljštinu — svu bajnu sreću, — gdje su nam srca naša bila i svemir i tihi — tihi skrovni zakutak, uzak i malen, u kom nije bilo nikomu niti ičemu više mjesta, do li našoj ljubavi i našim cjelovima. Oj, Jeleno, — sjeti se svega toga — i daj uzljubi opet život!

I naslonjen na krevet, podignem joj izmučeno tielo opet k sebi, da joj vrućim cjelovom udahnem snage i volje k životu, da jê plamenim pogledima uzbudjene svoje volje prisilim, da primi barem djelačak njezine energije.

I kao da je podlegla čaru mojih zapoviednih rieči — snazi mojih želja. Položeno opet na jastuke krasno ovalno lišce, od bolesti upalo i nategnuto, časkom se je zalilo nježnom rumeni i procvjetalo nekom svježosti, u kojoj na trenutak nestade bolno izmučenih crta i splahnute puti. U krasnim krupnim očima boje lazurne opet je zasjajio onaj zlatni bliesak, od kojega sam za sretnih dana naše mlade ljubavi bio toliko puta zatravljen i spuštao se na koljena, da joj ljubim njene male nožice. — I mrzla znoja sa čela nestade. Bujna crna kosa nije više uz alabastrnu put vrata i ramenica stvarala onaj kobni bolestnički dojam, već je više podsjećala na razpletene kite sretne vjerenice u prvoj noći ljubavi.

Ah — kako bijaše krasna!

Svjetlo iz noćne svjetiljke sa sredine plafona obljevaše jê nježnim ružičastim valom, drhtavo talasajući oko nje i po njoj. Uz biele čipke jastuka razplela joj se bujna vrana kosa, obrubljujući bielo čelo i spuštajući se niz labudji vrat k razgaljenim još uviek olimpskim ramenicama puti, kao što je slonova kost. Čipke na naprsnici košulje od indijskog muslina zasjenjivahu vrat i grudi, da dalje sakrivaju tajnu ostale ljepote. Nemoćne ručice prozirnom svojom puti počivahu na modroj svili pokrivača, a krasne oči jednako se i bez gibanja upirahu žarkim vjernim pogledima u me.

Sve se moje biće uzprotivi, da bi ovaj prekrasni mladi život, pun tolikih sladskih čara, morao prestati, da bude za kratki čas — tek skupina mrtvih neorganskih čestica, a sad je još — eto na — čitav sviet i misli i osjećaja i krasota!

Gotovo ne mogoh ni poimati, da bi to moguće bilo, a ljubav moja žedno je upijala bajnu i dragu pojavu u dušu moju — i svaku crtu, svaki potez htjede za uviek da si u pameti prisvoji.

Ah — ali tek je časkom potrajalo, te je izgledala kao oporavljena. Teška boljet u jedared se uzburka proti nametnutoj stranoj sili, pa još jačom energijom zakvači svoj plien. I siroče opet je izgledalo nemoćno, bolno — izmučeno!

— Zlo mi je. — Ja ne mogu više! — s naporom uzdahne, previjajući se od boli, koja joj bjesnila u utrobi.

— Jeleno, srce moje, — ne daj se, za Boga miloga! — viknem gotovo lud, sav se trzajući od straha, da jê taj mah izgubim. — Ne ostavljaj me, — ne ostavljaj me, dušo moja!

— Pa zar misliš, da se moramo rastaviti? Zar ne pomišljaš, da nas dvoje i ista smrt ne može razdieliti? Ja znam, da nam ona naše ljubavi ne može oteti, jer sva mi duša moja tako hoće. Nešto mi sve govori, da to tek do nas samih stoji!

Dok je ovo govorila, primila me je za obje ruke i duboki samrtnički pogled sve se je intenzivnije piljio u me. Bez volje pustim joj ruke. Ona ih čvrsto — čvrsto hvataše, pa me najzad povuče posve k sebi, da se je mojim licem šuljao vrući njezin dah. Oči joj se u zjenicama povećavahu i u jedared čvrstim glasom, gotovo zapoviedju, uzme govoriti.

— Ne smiješ misliti, da te ostavljam. Tà — toliko te ljubim! Ti ćeš me i preko groba morati uza se imati i morat ćeš me jednako ljubiti, jer i ja tebe bezkrajno ljubim, pa ne ću da umine ova ljubav. I vidjet ćeš me, — bit ćemo skupa — dugo — dugo, — ja i ne mogu dogledati, kako dugo! — Ah — i ne smiješ me gledati ovaku bolnu, upalu — slabu i neliepu. Ti ćeš me gledati onako zdravu i jedru — mladu, kao ono — u moru, kad se prvi put na krilima valova sretosmo i u onaj isti mah za uviek uzljubismo!

Govoraše mirno. Glas joj je sve jači a odlučniji bivao. Cielo joj se tielo sve bliže k meni pridizalo, još više sam poćutio vrući suhi joj dah, a oči sada kao da su gorjele od žara i sjaja.

Meni bude, te niesam više mogao da mislim na nesreću, što me čeka. Posve zaboravih toga trenutka, da angjeo smrti već krili svoje kobne i zimnje kreljuti nad ovim krevetom, — ja sam samo uvlačio u sebe belestničine rieči, njihov sadržaj — njihove slovke, ne tumačeći si i ne ponjajući smisao njihov. Bio sam gotovo kao diete ili kao igračka, bez svake vlastite volje. Bijaše mi posve neobično, čas kao da sanjam, ili bolje, čuo sam rieči onako nekako, kao da ih slušam u snu, a opet — potpuna jasnoća i sviest budna posvema. No u mene ne bijaše nikakva razmišljanja, kao što se ne bih bio mogao u taj čas ni maknuti ni okom trenuti. Samo jasno — jasno svaka se sitnica — čitav ovaj čas u moju dušu urezivao.

— Paziš li? Slušaš li me? — prekine se sama. — Slušaj me! Ti moraš — ti hoćeš, da me dalje ljubiš, i ti ćeš me vidjeti — gledati — obćiti i drugovati sa mnom! Nas ne razdieli smrt! —

Lecnem se kod ove zadnje rieči i prenem se iz svoje letargije, — česa li. Glavom mi mune strašna pomisao, da te njezine rieči nisu no agonija duha, jer tako stranim i čudesnim pričini mi se smisao toga govora, kad mu se sada dovinuh. Ma da niesam ni riečce izustio a prisilio se, da ne izdadem svoga straha i svoje zabrinutosti, ona mi ipak u taj mah čvršće stisne ruku i reče:

— Ti misliš sada, da bulaznim, — da ne znam više, što govorim, — i ne vjeruješ mojim riečima, — ti im se ne pokoravaš. Ali — moraš — moraš. Ja hoću, da ćeš me ljubiti i dalje, da ćeš me gledati. Ti pamti to, — ti ćeš tako činiti, kako hoću.

— Oh, Jeleno, — ja sam tvoj za uviek! — izustim više bez sviesti, i opet sam ćutio predjašnju nemoć, bezvolju, — što li. Tek sam znao, da izričem ovim riečima svu svoju želju i svu volju svoju.

Kad sam takav bio, preleti joj licem zadovoljni izraz i za čas zapadne u svoju prijašnju muku. Svali se na uznak u jastuke. Glava joj iznemoglo polegne postrance i hladnim znojem oblivene ruke puste me. Vjedje se spuste preko očiju i ovlažene duge trepavice pokriju crne kolute nad obrazima.

Taj mah dodjem k sebi i niesam više imao kada, da mislim na netom prošli čas. Sa stravom i neizmjernom boli prikučim se posve blizu do nje. Srce mi je kucalo, da pukne. Sad sam znao, da stojim pred njezinim zadnjim časom.

— Ah — ovdje si — dobri moj mili! — šapne i otvori oči, koje u tili časak zaprime sasvim stran izgled.

— Evo ga — došao je! — s očitom užasom izusti potiho, da se jedva razumjelo. A oči povećanih zjenica kao zastaklene upirahu nejasni pogled u kut preko kre-

veta. I očito je bilo, da više ne mogu vidjeti svieta, kome pripadaju.

— Tu je! — šapne još jednom, i vidio sam, kako hoće ruke podignuti do lica, valja da si pokrije od užasa oči. No nije više mogla. Oči se sve više pogledima gubile u nedogled i ukočenost. I ona stane brzo govoriti već nerazumljive rieči, koje mi se pričinjahu, da niesu tek neartikulovani glasovi na po obamrlih organa, — već kao neki strani sasvim nepoznati jezik, što ga nikad niesam čuo.

Iz toga slože se opet pojedine poznati rieči, koje sve više zamirahu u smrtnom hriptanju, što se je teško i bolno kidalo i lomilo iz mladih bujnih grudi. Nastala je ona strašna borba izmedju mlade volje k životu i nemoći bolestna mukom skrhana tiela.

U mene nestajaše daha od boli i muke. Silni očaj i ogromna tuga osvojiše me svega. Tek da se ne prelomim i u tielu i u duši, a opet uzbudjeni živci strašnom jasnoćom primahu svaku sitnicu kobnoga i prokletoga časa.

Oko mene sve je tiho. — Samo njeno smrtno hriptanje škripi i nosi se bôno zrakom. — s njime se mieša neprestano pravilno tikanje stare ure tik do kreveta, da mi svaki udarac ciepa glavom i prebrzo mi otiče, a opet sam mu u isti čas zahvalan, što je bio blagostiv i nije mi jê oteo, pa sa užasom pazim i čekam sliedeći hip, koji će Parkine škare sklopiti.

I sve slabije bivalo je hriptanje. Časkom je stalo, lice izgubi bolni i mučeni izražaj, pa nešto slavno zasjaji u krasnim crtama. Oči opet ožive sviešću, na mene pade trag dobroga vjernog pogleda i usnice posve razumljivo izgovore: — Ljubav je uz mene. Ona mi ostaje!

Stisne mi ruku i glasno reče: — Do vidjenja!

Kod toga ponikne i taj mah se protegne, a u smirenom krasnom licu složi se ozbiljna odlučna crta pod čelom, — i zadnji dah njezin dirne se zraka.

(Nastavit će se.)

Napadaču.

Da sam od dva lica,
Rekoste vi meni,
Svoj na meni tražeć
Obraz izgubljeni.

Junače bez lica,
Činite mi krivo;
Ja o vašem licu
Ne bih niti snivo.

Vaš je obraz kod vas,
Pogledajte bolje:
Pod vaše se noge
Skotrljao dolje.

Jovan Hranilović.

Cosmopolis.

Roman, napisao ga **Paul Bourget**.

(Nastavak.)

Maitland držaše u svojoj ruci ljubavničinu ruku, ali je ispusti, opazivši Dorsenna, koji je s velikom brigom bučno gurnuo stolicu, približujući se ljubavnicima, i izgovorio vrlo jasnim glasom i veselim smijehom:

— Ja bih bio vrlo slab abbé galant prošlog vijeka, jer u noći baš ništa ne vidim. Da mi nije vaša cigareta, grofice, bila bakljom, otišao bih bio ravno na balustradu...

— Ah! To ste vi, Dorsenne, — odgovori gospodja Steno tako suho prema običnoj svojoj ljubezljivosti, te Dorsenne nimalo nije sumnjao, prvo da je *terzo incomodo* iz klasičnih komedija, a drugo da je Hafner dojavio njegovu nepromišljenu primjedbu od sinoć. Tim gore! pomisli on. Ja bih ga bio inače pretekao . . . Ako razmisli stvar, ona će mi biti zahvalna . . . Ali istina je, u ovaj čas nije do razmišljanja. Izgovarajući u sebi tu malu izreku potiho za sebe, govoraše glasno druge o toplini dana, o vjerojatnosti, kakvo će sjutra vrijeme biti, o dobroj volji Ardeinoj . . . To je bilo dvadesetak beskorisnih primjetaba, samo kako da bi uvrebao čas, da ode s terase i da ostavi ljubavnike u njihovu tête-à-têteu, a da njegova obzirnost ne bi izgledala tako bezobzirno nagla, što bi bilo isto tako neugodno, kao da ostane.

— Kad bi se moglo opet doći u vaš atelier vidjeti svršeni portret, Maitlande? . . . reče, ostavši stojeći, da uzmogne otići.

— Svršeni! — klikne grofica, pa doda, upotrebivši diminutiv, kojim je zvala od zadnje dvije nedjelje svojeg prijatelja: „Zar ne znate, da je Linco opet izbrisao čitavu glavu?“ . . .

— Čitavu glavu ne, — reče slikar, ali istina je, da profil treba na novo izraditi . . . Vi se sjećate, Dorsene, onih dvaju platna od Piera della Francesca, što su u Fiorenci: na jednom je vojvoda Federigo d' Urbino, na drugom njegova žena Battista Sforza? . . . Niste li ih vidjeli u istoj dvorani, gdje je „Kleveta“ od Botticellia sa paysažom na dnu? . . . To je slikano ovako — on učini kretnju s palcem — sa šiljkom u fresku . . . I to je ono. Ah! kako je to ondje načinjeno! . . . To ja tražim, tu potrebnu crtu, taj profil, u kojem su svi profili sa-

*

držani . . . Taj slikar, vidite, Fra Carnevale, pa Melozzo, od njih nije nitko bolji u Italiji . . .

— Tizzian i Rafael? — prekine ga gospodja Steno.

— A Sienjani i Lorenzetti, za koje ste se toliko oduševljavali prije? Pisali ste mi o tome poradi mojeg članka o vašoj izložbi godine 86., ne sjećate li se . . . doda spisatelj.

— Rafael? . . . odvrati Maitland. Za pravo, hoćete li da vam kažem, što je bio Rafael? Uzvišen poduzetnik. A Tizzian? Uzvišen tapetar. — Sienjane sam, istina, vrlo volio — doda okrenuvši se Dorsennu, — tri mjeseca sam sproveo kopirajući Simona Martinia, tog Guida Riccia, koji jaši izmedju dva grada na sivoj pustari, gdje nema ni stabla, ni kuće, nego sama koplja i kule. — I da li se sjećam Lorenzettia! Osobito one freske na San Francescu, gdje sveti Franjo prikazuje papi svoj red. To je najbolje, što je stvorio . . . Vidi se tu jedan kardinal, koji stavlja palac na svoja usta, ovako! . . . (opet načini kretnju s palcem). Ali eto! ja sam se obratio, jer, vidite, to nije drugo nego anekdota. To je reportaža na zidinama. Oh! velika reportaža! — Ali bez podloge, fić . . . (i on fućne malo usnama), naprotiv Pier della Francesca, Carnevale, Melozzo . . . — on zastane malo tražeći riječ, kojom bi završio zamršenu misao, koja mu se u glavi motaše, pa zaključi: To je slikarstvo! . . .

— Ali ipak *Assunta* Tizzianova i *Transfiguracija* Rafaelova, — uze opet grofica, pa doda talijanski s oduševljenim naglasom: *„Ah! che bellezza!“*

— Ne mučite se, grofice, — reče Dorsenne, smijući se sve više — to su vam umjetnička mnijenja . . . Ja, kakovog me sad vidite, ja sam pred deset godina štampao, da je Victor Hugo amater, a Alfred de Musset purgar. Za to oni ipak ništa ne izgubiše, ni ja . . . Ali, doda, kako ja nisam potomak ni duždeva ni *Pilgrim Fathersâ,* nego tek ubogi degenerovani gallo-romanac, bojim se vlage poradi svojeg reumatizma, pa molim dozvolu, da smijem natrag u salon . . .

Tad prolazeći kroz vrata salona, ponovi u sebi: „Rafael: poduzetnik! Tizzian: tapetar! Lorenzetti: reporter! I dogaressa sluša ozbiljno te razgovore, ona, kojoj bi ideal morala biti koja dobra madona u chromu! Tako nešta nema više! . . . Što se Gorke tiče, da nisam zbog njega izgubio cijeli svoj jučerašnji dan, mislio bih, da sam snivao, tako se malo o njem misli . . . I Ardea, koji se smije svojoj propasti. To nije zlo za Talijanca. Ali prisjest će to njemu i žao će mu biti, što je previše brbljao! . . .“ I upravo polazeći prema skupini, koja se sabrala u jednom kutu salona, upravo pod jednom tvorevinom Morettovom, ču Dorsenne kneza, kako pripovijeda pripovijest o cavalieru Fossatiu, komu bijaše povjerena briga oko prodaje.

— Koliko se nadate dobiti pri svemu tom? zapitah ga. — Oh! — odgovori, vrlo malo . . . Ali malo i još malo čini zajedno mnogo. — I kakim je licem dodao: *E già il moschino è conte.* I mušica već postade grofom! . . . Ta mušica je on. Tako su ga zvali, dok je bio staretinar na umbrijskim cestama. — Još jedna prodaja kao vaša, moj kneže, i moj sin, grof Fossati, imat će po milijuna, ići u klub, reći vam: „ti“ i igrati proti vama goffo. — Evo to je onaj *già* . . . Vjere mi, nikad se nisam bolje zabavljao, nego sad, kad nemam sona . . .

— Za to, što ste optimista, moj kneže, — reče Hafner, i štogod rekao naš nazočni prijatelj Dorsenne, mora čovjek da bude optimista u životu . . . .

— Opet napadate na njega, oče . . . upane mu u riječ Fanny s glasom prijekora u počitanju.

— Na njega, ne, — odgovori barun, ali na njegove ideje da, osobito one njegove škole . . . Dašto, dašto! — potvrdi on, bilo što je htio da prekine razgovor, koji je Ardea na svoju propast svrnuo, bilo što je, držeći, da je dobro uredjen svijet, u kome se mogu dogoditi coupovi poput onog od kredita *Austro-Dalmate,* ćutio duboko neprijateljstvo spram melankolije i pesimizma, kojim su Julienova djela zadahnuta, a koji je u ostalom ponešto hinjen. Pa nastavi: „Slušajući taj čas vas, Ardea, i videći ovog velikog pisca, gdje nam se primiče, morao sam po opreci pomisliti na modu, kojom se danas svijet posmatra na crne naočale . . .

— Vama se čini, da je vrlo veseo taj svijet? . . . zapita naglo Alba.

— Izvrsno, — odgovori Hafner, bio sam uvjeren, da će contessina progovoriti, ako navalim na pesimizam... Vrlo veseo? — ne, ali kad pomislim na nesreće, koje su mogle snaći nas sve tu na primjer, nalazim, da je svijet vrlo, vrlo snosljiv . . . Uzmimo samo, da smo se rodili u drugo doba. Pomislite, contessino, da ste u Mletcima sto pedeset godina natrag, izvrgnuti pogibli svaki dan, da vas zatvore poradi prijave učinjene Vijeću desetorice? A vas, Dorsenne, da smije izbatinati, kao g. Voltaira, kaki ljubomorni veliki gospodin? A knez d'Ardea da je u pogibli, da ga pri svakoj promjeni na papinskoj stolici umore ili oplijene? A mene, kao protestanta, da tjeraju iz Francuske, progone u Austriji, uznemiruju u Italiji i pale u Spaniji? . . .

Kako se vidi, brižno je odabrao izmed svoje dvije baštine. On to učini zagonetnom dobroćudnošću, koja je bila gotovo ironična. Prestane ipak, da ne bi morao slagati, što bi bilo od gospodje Maitland prije ukinuća ropstva. Znao je, da ta vrlo lijepa i otmena mlada žena dijeli sa svojim zemljacima Američanima najgore predsude o crnoj krvi i da nastoji svom snagom sakriti svoje pravo podrijetlo, pa za to nikad i ne skida rukavicâ. Pravednosti za volju treba dodati, da bi jedva nuanca nešto zlaćane njezine puti, malo uskovrčana njezina kosa i slabi modruljasti odsjev na bjeločnici njezinih očiju mogao podsjetiti na mješavinu pasmine. Činilo se, da nije razumjela, za što je barun zašutio, nego je rastreseno redala nabore na svojoj odjeći, dok Dorsenne odgovori:

— To je dobra i potanka rasudba . . . Nema druge nevolje, nego što čovjek nema više ćutilâ. Jer ne mislim, da pomišljate, šta bi vi bili u ono doba, o kom govoraste . . . Veli se uvijek: da sam živio pred sto godina... A zaboravlja se, da čovjek pred sto godina ne bi bio isti, da ne bi imao istih ideja, ni ukusa, ni istih potreba. To je gotovo isto, kao da biste htjeli pomisliti, kako bi mislili kao ptica ili kao zmija . . .

— Može se uvijek dobro pomišljati, šta bi bilo, da se čovjek nije nikad rodio . . . upadne Alba Steno u riječ. Ona izgovori tu izreku tako čudnim načinom, te se mala rasprava, koju je Hafner izazvao, u jedan mah svršila. Takav dojam proizvode previše ćućene riječi u ovakom ptičjem čavrljanju, u kojem se i na pô ne shvaćaju izrečene misli. I premda je paradoksno, da netko, komu nema više od dvadeset godina, osudjuje ovaki život u ukrasu, raskoši, ipak bijaše contessina očito iskrena. Otkud je dolazila ta iskrenost? Iz kojeg kuta njezina mladog srca, koje bijaše tako teško ranjeno? Jedini Dorsenne se to pitaše, jer se razgovor odma nastavi i Lydia Maitland, pokazavši svojom lepezom na Albinu orukvicu, stavi pitanje, u kojem bijaše toliko nehotične ironije poslije riječih, što ih bijaše mlada djevojka izustila:

— To je od svilenog mousselina, zar ne? . . .

— Jest, — odgovori contessina, koja ustade i sagnuvši svoj stas pruži radoznaloj svojoj susjedi svoju ruku, koja izgledaše slaba, nervozna i pokrita plavim pahuljicama, kroz prozirnost meke crvene tkanine, što su ju vezale zamke od vrpce iste boje nad nježnim ramenom i nad dražesnim pregibom ruke. Tamo se čuo Ardea, sagnuvši se do Fanny, gdje veli kćeri baruna Justusa, ove večeri ljepšoj nego ikad u svojoj bljedoći, koju je zadahnulo slabo rumenilo radi tajnog nekog interesa:

— Vi ste posjetili jučer moju palaču, gospodjice?...

— Nisam, — odgovori ona.

— Pitajte jê, za što, kneže! . . . reče Hafner.

— Oče! . . . reče Fanny s molbom u crnim svojim očima, a Ardea bijaše obziran, te se pokori toj molbi i nastavi:

— Šteta. Što ima ondje, sasvim je obično. Ali bi vas zanimala kapela. Za pravo najviše žalim za tima predmetima, pred kojima su moji kroz tolika vremena molili, a sad se eto nabrajaju po katalozima! . . . Sve do relikvijara mi oteše, jer taj potječe od Ugolina da Siena!... Kupio bih sam što više, da mogu . . . Vaš otac hvali moju smjelost. Ali ne znam, da li ću je imati, da se bez prave boli rastanem s onim predmetima . . .

— Ona tako ćuti za cijelu palaču . . . reče barun.

— Oče! . . . opet ga prekine Fanny.

— Hajde, umiri se, ne ću te izdati . . . odvrati Hafner, dok Alba, upotrebivši čas, kad je stajala, ode iz malog kruga razgovarača. Ona podje prema stolu, koji je stajao na drugom kraju sobe, a bio ispunjen čisto engleskom spremom za čaj i ledeno piće, pa nagovori Dorsenna, koji ju je pratio.

— Hoćete li da vam priredim vašu sodu i žganicu, Dorsenne?

— Što vam je, contessino? — zapita mladi čovjek u pô glasa, kad se oboje približiše velikoj ploči, na kojoj se sjajio kristal na plohama čaša i srebrne posude velikim bijelim i novim sjajem nad ogromnim ali muklim dnom cijele sobe . . . Dä, nastavi on, šta vam je? Zar se još vazda srdite na mene? . . .

— Na vas? — reče ona. Ta nisam se nikad ni srdila . . . Pa i za što bih se srdila? Nikad mi ništa ne uradiste vi . . .

— Netko vam je dakle nešta uradio? . . . pitaše Julien. Vidio je, da je bila puna pouzdanja, pa da se i ne sjeća jučerašnje zlovolje. — Ne možete varati takog prijatelja, kaki sam ja, — nastavi on. Trebalo mi je samo vidjeti vas, kako se hladite lepezom, da shvatim, da je ovaj put nešta vama neugodno. Ajte, poznajem vas ja dobro . . .

— Nije mi ništa neugodno, — odgovori, skupivši nestrpljivo svoje duge i svilene obrve, koje kao da su svojim krajevima bacale zlatnu sjenu na njezine sljepočnice. Ne mogu podnesti, da se laže na taki način. To je sve! . . .

— Tko je lagao? — uze opet Dorsenne.

— Zar niste čuli malo prije Ardeu, kako govori o svojoj kapeli, on, koji vjeruje u Boga toliko, koliko Hafner, za kojeg nitko nikad ne zna, da li je židov ili kršćanin? . . . Zar niste pri tom opazili, kako ga je Fanny gledala. I niste li vidjeli, kakim taktom je barun spomenuo delikatnost, koja nije dala njegovoj kćeri, da posjeti s nama palaču Castagna? Ne pobudjuje li u vas nikakovih misli ta komedija tih dvoje ljudi? . . .

— Dakle za to je Peppino ovdje, — reče Julien. Dakle ima osnova o udaji baštinice milijuna papa Hafner i pranećaka pape Urbana VII. Gle, lijepa li mi predmeta za razgovor s jednim mojim znancem! . . . I sama pomisao na Montfanona, kad taj dozna taku novost, natjera ga na mahnit smijeh, dok ne nastavi: „Ne gledajte me s gnjevom, draga contessino. Ali ja ne mogu u toj cijeloj pripovijesti da nadjem gradje za duboku melankoliju. Fanny se udaje za Peppina? Pa za što ne? Vi ste mi sami pripovijedali, da je ona na pô katolikinja i da joj otac samo hoće da do udaje pričeka sa prekrštenjem. Ona će dakle biti sretna. Ardei će ostati lijepa palača, što smo je jučer vidjeli, a barun će okruniti svoju karijeru tim, što će na burzi propalom gogu vratiti u prilici miraza ono, što je drugima ukrao. Zetovi financijskih bandita, kaki je ovaj, to vam je odmazda dioničara! . . .“

— Šutite, — reče mlada djevojka muklijim glasom, vi me strašite. — Ako je Ardea izgubio svu savjest i hoće da što skuplje proda kojemu drago kupcu svoje ime rimskog kneza, to me nije briga, tim više, što nama

Mlečanima ne imponuje rimsko plemstvo. Mi smo već svi imali duždeva u našim obiteljima, dok su ocevi svih tih ljudi bili još banditi u Kampanji, čekajući, da koji siromašni monah njihova imena postane papom. I to mi je svejedno, ako g. barun Hafner smjesti svoju kćer onako, kako je u svojoj mladosti, po pričanju, namiještao dragulje u krivo zlato... Ali ona, vi nje ne poznajete... Ne znate, kako je dražesno i zanosno i jednostavno i iskreno biće, koje ne će nikad posumnjati, prvo, da je njezin otac tat, a onda da pazari s njom kao s kakom dragocjenom igračkom, samo da mu unuci budu pranećaci papâ, i napokon, da je taj Peppino ne ljubi, da hoće njezin miraz, da ima za nju gotovo takovo čuvstvo, kakovo čovjek ćuti za ovu tu (ona pokaže okom na gospodju Maitland). — Još je to strašnije, nego vam mogu kazati... reče ona zagonetno, kao netko, tko ćuti, da ga je zanijela vlastita riječ, pa se gotovo prestraši.

— Da, reče Julien, to je vrlo žalosno, ali jeste li uvjereni, da ne pretjerujete? Ne uzima se to tako na tanko u životu, manite... To je mnogo običnije i lakše... Može biti da je izmedju princa i baruna samo prazna osnova...

— Prazna osnova!... upadne Alba, slegnuvši svojim nježnim ramenima. S jednim Hafnerom nema ništa prazno, znajte to... Ako vam pak kažem, da znam izvjesno, čujete li, izvjesno, da upravo on ima u rukama najveći dio tražbina proti knezu i da on daje prodavati po tome Anconi, koji mu ima izbrojiti cijenu na ruku?...

— Nije moguće! — klikne Dorsenne. Vidjeli ste ga jučer, kako je razmišljao, hoće li kupiti ovaj ili onaj komad...

— Ne govorite mi više o tome, reče Alba, prošavši dva tri puta preko čela i očiju svojom rukom, na kojoj se nije sjajio kamen nikakog prstenja, vrlo gipkom i vrlo bijelom rukom, koje je kretnja odavala veliku nervoznost. Već vam previše rekoh... To nisu moje stvari, Fanny je meni samo nova prijateljica, no ipak ganutljiva i nježna... Čini mi se, da će eto proigrati sav svoj život i da ne može biti ni jednog lica, koje bi joj doviknulo: Lažu vam!... To me ispunja prekomjernom samilošću... To je sve... Djetinjasto!...

Uvijek je kruto i bolno opaziti u mlada bića tako točan pogled na zle strane života, jer kad taj pogled udje jedanput u duh i u srce, oduzme takomu biću za uvijek onu laku nebrižnost, koja tako prirodno pristaje dobi od dvadeset godina. Već je više puta Alba Steno učinila na Dorsenna taj dojam prerana razočoranja, i ona radoznalost, što ga je privlačila za spoznanjem ženske naravi, ostade i u ovaj čas zapanjena pred takim strašnim nedostatkom iluzije, koji je Albi dopuštao ovakav gorko jasni pogled na osnove Fannyna oca. Odakle je ona to znala? Očito po samoj gospodji Steno, bilo da su se barun i grofica o tome previše otvoreno razgovarali pred mladom djevojkom, tako te nije mogla sumnjati, bilo da je ona pogadjala namjere, kojih joj ne rekoše, iza onih riječi i ispod onih riječi, koje su joj kazali. Videći je taku s crtom gorčine oko usana, vruća pogleda, očevidno plijen tajne groznice, što je dolazila od unutrašnje oporbe, opet pomisli Dorsenne, da je ona već sve progledala. Nije moguće da nije upotrebila istu oštrinu misli prama svojoj majci. Njemu se pričini, da je, kad je navijala fitilj srebrne svjetiljke ispod velikog čajnika, pogledala postrance na terasu, gdje se je kroz sjenu vidio rub bijele grofičine odjeće. Na jedanput mu sunu opet u glavu lude misli, kojima se je sinoć bavio, ona osnova, da oponaša svojeg patrona Hamleta, kako je govorio, pa da u salonu gospodje Steno igra ulogu danskog kraljevića pred svojim ujakom. Rastreseno, s izrazom svoje obične nehajnosti reče, primjenjujući na konac izreke, što je bijaše mlada djevojka izustila:

— Umirite se, Ardei ne fali neprijatelja. Hafneru još manje. Naći će se već netko, tko će dojaviti njihovu malu spletku, ako ima spletke protiv lijepe Fanny... Anoniman se list brzo napiše...

Jedva bijaše to izustio, kad odma zastane sa strahom čovjeka, što drži u ruci pušku, za koju misli, da je prazna, pa na jedanput čuje, gdje kruglja iz nje leti. Za pravo je tako govorio, samo da dade oduška svojemu skepticizmu, i nije očekivao, da će vidjeti, kako Albinim ponosnim i promijenjenim licem prolazi nova sjena boli. Imala je u naboru svoje usne još jači izraz gnušanja, u očima joj se odsijevaše više mrklog prezira, dok su joj u isto doba ruke, baveći se čajem, jače zadrhtale i ona izreče dirnutim naglasom, da joj prijatelj ne bi požalio te igre s tako okrutnom izvjedljivošću:

— Ah! ne želite joj to! Bilo bi još gore nego sadašnje neznanje. Sad bar ne zna ništa o svem, a da koji nesretnik učini to, što ste netom rekli, znala bi na pola, a ništa izvjesno... Ali kako se možete smiješiti takim sumnjama?... Ne! Uboga, slatka Fanny! Nadam se, da ona ne će dobiti bezimenih listova. To je tako podlo i tako boli!...

— Molim vas, da mi oprostite, ako vas uvrijedih, — odvrati Dorsenne. Oćutio je, da je dirnuo u krvavo mjesto njezina srca, i shvatio ne samo, da ona nije pisala bezimenih listova Gorki, nego, naprotiv, da ih je i sama primila. Ali od koga? Tko bijaše taj tajni doušnik, koji je to javljao najprije ljubavniku, pa onda kćeri gospodje Steno? Juliena probije drhtaj sve do kostiju i on nastavi:

— Nasmjehnuo sam se za to, što držim, da je gospodjica Hafnerova dosta umna, te bi s takim prijavama postupala, kako treba, ako joj se dogodi ta nesreća. Anoniman list ne treba ni da se čita. Tko je tako infaman, te upotrebljava tako oružje, taj nije vrijedan, da ga čovjek počasti tim, da ma samo i pogleda ono, što je napisao...

— Zar ne? — reče mlada djevojka. Zjenice joj se u jedanput raširiše u sjaju tople zahvalnosti, koja potpuno uvjeri Dorsenna, da je ovaj put pravo gledao. Izustio je upravo onu riječ, koja je njoj trebala. Pri tom on osjeti iznenada stid i samilost, — stid, što je u svojim mislima nanio taku, bez temelja, uvredu ovomu ubogomu stvoru; samilost, jer ju je zaista pogodio poguban udarac, ako su joj izdali čine njezine matere. Nije mogao da je zapita, je li pokazala taj gadni list toj majci, koja je često kazivala: „Ja odgajam svoju kćer po engleskim načelima, u potpunoj nezavisnosti . . .“ Lijepih je posljedica imala ta nezavisnost, koja dopušta, da list takove vrsti dodje do ruku male sirotice! Jučer poslije podne ili jutros je morala primiti taj strašni list, jer je u palači Castagna bila vesela i malo svadljiva, ali čisto djetinjski, dok večeras nije trpjelo dijete, nego žena. I Dorsenne nastavi:

— Razumjet ćete, kako smo mi spisatelji izvrgnuti takim gadnim stvarima. Ako koja knjiga uspije, koji se sastavak slavi, koji komad svidi, eto zavidnika, koji bez potpisa vrijedjaju nas ili one, koji su nam dragi . . . U tom slučaju, velim opet, ja sažgem, a da i ne čitam i ako vam se ikad u životu dogodi slična nesreća, vjerujte meni, mala grofice, slijedite naputak svojega prijatelja Dorsenna. Jer on vam je prijatelj, vi to ćutite, zar ne?... Pravi prijatelj? . . .

— Meni? — reče živo mlada djevojka, — za što da meni tko piše bezimene listove? Ja nemam slave, ni ljepote, ni milijuna, ni zavidnika . . .

I kad je Dorsenne pogleda s izrazom žalosti, što je previše rekao, jer se evo zatvara opet pred njim, ona prisili svoje turobne usne na podsmijeh i nastavi:

— Ako ste mi pravi prijatelj, umjesto što mi grabite vrijeme savjetima, kojih mislim da ne ću nikad trebati, tim više, što ne ću nikad postati velik spisatelj, pomozite mi servirati čaj, hoćete li?... Mora biti gotov... I ona podigne svojim nježnim prstima pokrovac kotlića, koji na to stavi na čajnik, pa doda: „Hajdete, upitajte mistress Maitland, hoće li večeras čaja, i Fanny . . . Ardea je čovjek za grog, a barun za rudne vode . . . Treba pozvoniti, da mu donesu njegovu čašu vode Vichy... Dobro . . . Zakasnila sam poradi vas. Evo novog posjeta, a ne će ništa biti pripremljeno . . . Gle, klikne, to je Maud! — i odmah na to zapanjena i na po uskliknuvši: i njezin muž! . . .

(Nastavit će se.)

Ivan-planina u Bosni.

Časni fra Nikola nikad nije lakše obratio kršćanske duše na svoju misao, nego li je mene, kad me je pozvao, da podjem s njime na jug. Nije me smelo, što je petak, a za petkom se niže subota, za Bosanca — „starovirca“ još uvijek post kao i u petak. Nije me smetalo, što je koledar svjedočio, da je sunce na vršku svoje moći. Nije me smetalo, ne što ne znam jašiti, što ne znam hodati na onom dijelu tiela, koji je za sve drugo više stvoren nego za hodanje, što ne znam pasti, a ne ubiti se, a to sve zna Hercegovac i veli, da se bez toga po Hercegovini ne putuje. Nisam se još priučio ni na jareće meso, na pite od bundeva, na jela s lojem začinjena, na karpuse (melone), na kavu deset puta na dan, na čibuk, na žedju vode, na piće crnog Hercegovca i na ponos hercegovački, gdje Hercegovac misli, da nema čovjeka, koji kao on koraca, niti zemlje, koja bi bila zgodna za konja i pješaka kao što je Hercegovina.

— Hajde bolan! — reče fra Nikola, a ja sjutradan uranih na željezničku stanicu.

Pomislite, da se vozite uskotračnom željeznicom, koja se preko Ivan-planine uspinje sve po 60 metara na tisuću. Zubata je to željeznica, ili vas volja reći: „Zahnradbahn“, željeznica na zube. Bilo ovako ili onako, pogodili ste: Lokomotiva ima izmedju običnih kotača još dva, što imaju dvostruke zube i stoje jedan za drugim. Izmedju običnih tračnica položena je još jedna s onakim istim zubcima. „Vražji Švaba“ premostio s brda na brdo, probio liticu, prokopao kose, nadvio se nad ponore, spušta se i diže, da te vrtoglavica hvata, i bome napravio željeznicu od Sarajevskog polja do Konjica. Nema toga, što se ne može, za Švabu; on napravi i klačnicu, gdje nije ni špice drvene, pa za čas klaka dosta, pa kamo li ne će premostiti doline, prokopati brda, kad ima čime! — A i zubata je to želježnica. Kad zadje u šestdeseti metar, to dašće, cvili, pjeva, stenje, a oni željeznički službenici sadju pa idu pješice uz kola, sve jedno kao da ju hoće da umire. Pa sve je dobro, dok ne udješ u tunel, a ona na jednom ne udrobi soptati, a kotači se počnu okretati na jednom mjestu, i ti staneš, a glavom ti mune: što li će sad biti, ako se zaletiš natrag niz brdo. Ne bi se ustavio do Metkovića. A jedva si odahnuo, kad si ugledao božje sunce, a ono te opet strava hvata, kad ugledaš gorski potok dolje nisko, gdje se pjeni niz ogromne pocrnjele litice, a ti i ne vidiš, po čemu se nad njime vereš. Pa svaki tako korak nosi sobom smrt za tijelo ljudsko, svaki je korak prijetnja, svaki metar svjedok njegove tjelesne ništavosti; ali svaki je korak svjedok i njegove duševne snage, njegove moći nad prirodom, njegova veličanstva, koje je sapeto samo u toliko,

što mu je orudje — to tijelo — dio iste one bezumne materije.

I ne da se oko otkinuti od propasti, koja ga čeka, pa da pogleda na rastrgano, izrovano, strmo golo, bijelo hercegovačko gorje, što se na jugu pomolilo. Sve zanimanje svezalo se na ono, što se oko tebe dogadja. Brojiš tunele i jazove, koji su premošteni, motriš željezničke znakove, koji ti kažu, kako se strmo dižeš, slušaš stroj kako sopti, gledaš ozbiljna lica službenika, paziš na ljude, koji ispod tebe stoje i motre tu ljudsku silu, kako se proti naravnoj bori, motriš one uvale, koje su pukle pred tobom, ili na drugom mjestu ono ogromno, okomito padajuće stijenje, pa ti se sve čini, da je to neko hotice, upravo u onaj čas, kad se je mislio sagraditi tuda željezni put, sve to raskomadao, nabacao, sazidao, samo za to, da prepriječi čovjeku izvesti njegovu misao. Ista su to brda, za koja se veli, da su branila hercegovačkog ustašu, jer da ih osim Hercegovca samo još ptica dohvatiti može. I jest bilo tako u ono doba, jer se nije mislilo, da izvan mišice ima još snage. Ali to je istina: Od sada, kao što je bilo i do sada, što god bude u Hercegovini, bit će veliko, bit će mjera *ljudske savršenosti*. Pa tako je i ta željeznica preko Ivan-planine mjera, o koju je čovjek omjerio duh svoj, pa koliko se narav činila nesavladiva, ipak ju je duh savladao.

Ivan-planina, kao i sva Neretva, koja se ispod nje protegla, jest škriljavo gorje. Vlažna, puna vrela, potočaka, vodenica, zelenih pašnjaka, livadica na vrhovima brda, pitome šume, ta Ivan-planina zaokružila je s juga obzor sarajevskog polja. Sa sarajevske strane kano da je nešto položitija i cjelokupa. Željeznica se uhvati odma iza Blažuja jednoga pleća, pa se po malo vere uza nj. I dižeš se sve više i više nad korito potočka, a ostavljaš ispod sebe pitome dolinice. Pa što se više dižeš, to ih više i vidiš. Svaki čas nikne druga, sa drugim potočkom, i zeleni sag dopire sve do tebe; a više tebe je bukva, jela i bor. I onda dodješ na čas u rastrganu hrid, u crne stijene, koje se u ponor ruše, pa si jedva dospio, da se začudiš, kud nesta one krasote i pitomine, a ona ti se opet ukaže. Samo nije ista nego druga: nu opet potočak, opet oko potočka zelena livada, koja je pri dnu nešto položita, a po tom se strmo diže prama tebi. Pa tako ideš po pol sata, ne ideš, nego se voziš, i prevalio si 4 do 5 kilometara i dopro do nove stanice. A selu — pravomu selu — nigdje traga. Bježao je čovjek od čovjeka i nije bilo kada sela graditi. Upravo je to čudno, što kuće nema ondje, gdje joj je mjesto — uz put, na pitomim mjestima. Tamo joj je bilo najpogibeljnije. S vukom, s medvjedom, gore u nepristupačnim gudurama, ondje se je čovjek sigurnijim ćutio. Turski bašibozuk i bosanska raja, i jedno i drugo gonilo je čovjeka od čovjeka. Jedan je ubijao i otimao, a drugi je palio i krao.

Došavši na vrh Ivan-planine probiješ se kroz brdo dugim tunelom, i eto te na južnom obronku. Ugledaš najprije pitomu zelenu ravan, koja se je malo u srijedi ugnula. Oko nje se savila željeznička pruga, pa vidiš još, kako se gubi ondje strmo u neku jarugu. I sad počne ona igra s tunelom, jazom, mostom, prokopom, nasipom. Južni obronak izrovan je gorskom bujicom. Voda pišti sa svih strana i ruši se — bijela kao koprena — niz nisko stijenje. Brda — strma, kako to samo mogu izrovana škriljava brda biti — primakla se jedno k drugomu na dohvat, stvorila med sobom duboku uvalu, koja širine ni nema, pa ako staneš u tu uvalu, ne vidiš vrha brdu, vidiš samo stijene kraj sebe i nebo više sebe, a uz noge ti struji voda. I s takovà jednog brda na drugo prebacila ljudska ruka most, pa izadješ iz tunela, i već si nad jazom i zgroziš se, te si opet u mraku. Kao da te je neko htio poplašiti, pa ti pokazao nešto strašno, i opet te zavio u tminu. I sve te vode kupi u se Trešćanica, pa ih snosi dolje u Neretvu. Pa kad pukne prodolica, kad ti vidik malo širi postane, opazit ćeš žage (pilane), mlinice, kuće i sve novo, sve novoseoci. Koliko vremena nije se tu radilo, a sad se radi!

Pa i može se raditi. Ivan-planina ima svoje bogate šume, ima ugljenike, ima željezne rudokope. Ima ispod sebe Neretvu, pitomu s jednog kraja, a s drugog sarajevsko polje, koje, kad se jednom obradi, hranit će deseterostruko žiteljstvo. I sve šira biva ta pukotina. Već ne skačeš s brda na brdo, nego si se popao jednoga pleća, pa se spuštaš. Na jug se obzor malo razmakao, vidi se, da te sreta nešto šira dolina. I na posljetku opaziš pod sobom Konjic, kako se bijeli u zelenilu. I nehotice se sjećaš planinskih mjesta ondje u tudjem, dalekom svijetu, pa se nikako ne može taj pogled da stopi s mišlju, da si u Hercegovini. Hercegovina inače budi za sobom misao na divjač, handžar, palež; a to eto sinuo pred tobom vrt, perivoj, ljetnikovac, komu treba tu i tamo još marne ruke, ali u glavnom, on je tu u svojoj divoti. Konjic je milo, veoma milo mjesto. I kad ga opaziš poslije onih grozota, što su ti kroz tri sata oko sapinjale, pričini ti se kao neko mirno zaklonište ljudsko, gdje su se zbjegli ljudi, bježeći iz one strave, iz koje si i ti taj čas umicao.

Volja li vas užiti što veličajno strašno, podjite iz Sarajeva preko Ivan-planine u Konjic. Volja li vas upočinuti od te veličajne strahote, evo vam Konjica!

Dr. Gjuro Turić.

† Radoslav Lopašić.

Otajstvena ruka smrti, vršiteljica Božje volje, ubrala je iz cvjetnjaka hrvatske prosvjete jedan od najmirisnijih cvjetova, da ga presadi u carstvo vječne istine. Skroman kao ljubica, marljiv kao pčela, značaja tvrda, poput alem-kamena, naš Rade ostavlja ovaj život kao slavodobitnik s mirnom savjesti, da je ispunio dužnosti pravoga rodoljuba, druga i čovjeka.

Potječući od obitelji, koja je sa svoga rodoljublja poznata diljem cijele Hrvatske, rodio se pokojni Rade u Karlovcu godine 1835. Dok je kruti apsolutizam svojom germanizacijom bacao olovo na naša narodna krila, Radoslav se je u rodjenom domu ogrijevao na plamenu čiste domovinske ljubavi, i tako već od mladih dana opasao svoju dušu jakim oružjem patriotizma.

Svršivši pravne nauke podje najprije u županijsku službu, te je tako došao do časti vladina tajnika. U tom je svojstvu prije tri godine umirovljen, želeći svu svoju dokolicu posvetiti nauci, koja mu je bila vjerna pratilica od najmladjih dana.

Počevši od godine 1860. javlja se ime Lopašićevo u književnosti, te danas nema Hrvata, kojemu ne bi bio poznat njegov neumorni rad na polju hrvatske povjesti. Prevrni ma koji bolji kalendar iza godine 1860., ogledaj „Književnik“, prolistaj „Vienac“, svagdje nalaziš Lopašićevih članaka o gradovima, porodicama, ličnostima, dvorovima hrvatskim. On je bio živi arhiv. Za svaku historijsku ličnost znao bi ti Rade podati točne podatke, o svakom mjestancu umio bi ti kazivati zanimljive pojedinosti. A to znanje treba tim više cijeniti, što pokojni Lopašić nije bio izučen historik, već samouk, koji je preko trideset godina upravo s nevjerojatnom marljivošću po arhivima, po bibliotekama, po tavanima plemićkih dvorova prekapao stare listine, prepisivao ih i redjao. Preko desetak tisuća listinâ prepisao je Lopašić vlastitom rukom, te tako stvorio svoju krasnu privatnu knjižnicu, kojoj po obilju neštampane gradje nema premice medju privatnim knjižnicama u Hrvatskoj.

Dugo vremena nije se čedni Lopašić usudio, da iz okvira studija i članaka prijedje na polje ovećih monografija. Istom kad je „Matica Hrvatska“, koja u njemu gubi svoga potpredsjednika i vrla odbornika, navalila na njega, da opiše bar povjest svoga rodnog grada Karlovca, dade se Lopašić na izradbu svoga „Karlovca“ (g. 1879). Ovim se je djelom naš Rade najljepše odužio svomu zavičaju, a hrvatskoj književnosti podao najbolju historijsku monografiju, koju do sada imamo o kojem hrvatskom mjestu.

Od predjašnjih njegovih radova ističu se „Smrt Petra Zrinskoga i njegova druga Franje Frankopana“ u Leptiru (1862); u „Književniku“ priopći raspravu o Cetin-gradu; u „Viencu“ napisa dug niz članaka, od kojih napominjemo „Žumberak“, „Križanić-Toranj“, „Draganić“, „Novigrad na Dobri“, „Kamensko“, „Nikola Jurišić u Kisegu“, „Ogulin“, „Barilović“, „Klokoč“, „Jastrebarsko“, „Bosiljevo“, „Uspomene na put u Slunjsku krajinu 1865. godine“, „Hrvatska straža u Draždjanih“, „Cazinski kraj u turskoj Hrvatskoj“, a ima još i drugih manjih priloga.

Poslije „Karlovca“ objelodani u „Matici“ „Dva hrvatska junaka“ i „Bihać“. A ujedno spremi djelo „Gradovi u bivšoj hrvatskoj krajini“, koje će se štampati u Matici, kao po svoj prilici i njegova radnja „Vinodol“. Od Kupe i Une do mora poznavao je Lopašić svako mjestance s historijskoga gledišta, kao nitko drugi u nas.

Budući izabran godine 1883. članom dopisnikom hrvatske akademije riješi se, da priredi za štampu svoje najveće djelo „Acta historiam Confinii militaris croatici illustrantia“ u 3 sveska od godine 1479 do 1730. To je najvrednija zbirka za povjest hrvatske krajine. Ujedno priopći nekoliko priloga u „Starinama“.

Upravo se doštampava Radino najljepše djelo „Hrvatski urbari“, pisani hrvatskim jezikom. Ovdje je pokojnik napisao uvod i tumač, pa da je poživio još dva tri tjedna, mogao bi se radovati dovršenoj svojoj radnji. Akademija je prihvatila i njegove „Hrvatske spomenike“, kao drugu knjigu Kukuljevićevih „Acta Croatica“.

Za oba djela piše Smičiklas: „U njima će prosjati slava našoj akademiji u slavenskom i svem učenom svijetu, u njima će prosinuti i tankoćutno osjećanje naroda hrvatskoga za narodni jezik pored sve premoći latinskoga jezika, iz njih će tek sinuti prava slava tridesetgodišnjega trudnoga sabiranja našega Radoslava Lopašića“.

To je u glavnim crtama râd ove plemenite hrvatske duše, ovoga čovjeka rijetka po znanju, značaju i ljubavi. I „Vienac“ zahvalno polaže na grob svomu neumornomu suradniku i vrlomu prijatelju kitu domaćega cvijeća, — ono neka kaže, što ne mogu izreći riječi.

Pokoj ti duši, hrvatski kremenjače!

M. Š.

Katarina Zrinska, banica hrvatska (1625—1673).

Napisao **Juraj Tomljenović.**

(Nastavak.)

Banica Katarina osta iza muža i brata sama u gradu s kćerkom i s nešto vojske, ali nije mislila uzalud proljevati krvi. Prije svega sažga sve listove, što su se ticali urote, i tako nam propade velik dio gradje za tu krvavu dobu. Knez Franjo Krsto Frankopan ispovijeda, da je sestra uz ostalo spalila i banovu diplomu, kojom podjeljuje privilegia Vlasima, i u kojoj je stajao novi dugi naslov bana kano hrvatskoga kralja. Za tim da je tu izgorio ugovor lige s Tattenbachom, pa pisma pašâ bosanskoga i kaniškoga. Taj čin oprezne banice dade jednu točku više optužbi njezina muža. Ban ispričavao dogadjaj time, što je žena to učinila iz ženskoga straha, tim da je njemu samo velika šteta nanesena, jer da su ti papiri radili o dugovima i trgovcima.

Još prije nego li je Katarina predala grad, sluteći, da će Nijemci odigrati nad njezinim imetkom onako, kako se poslije i dogodi, porazdijeli mnogo dragocjenosti miloj čeljadi, da se uzmognu spominjati svoje gospodarice, nesrećne hrvatske banice. Mnogo blaga ostavi u poklad kod svoje snahe Sofije,[1] ali ne će ni to umaći povjerenicima državnoga fiska.

Njemačka se vojska približava bogatomu gradu Zrinskih, moglo je biti oko 12—14000 ljudi, a 13. travnja prije podne šalje banica poslanike s ključevima grada, pa oni izjaviše pokornost kralju Leopoldu. Nijemci ulaze u Čakovac za posadu, dok je Katarina proti tomu prosvjedovala (po mletačkom izvještaju: desiderando retirarsi). Nje ne će uznemirivati nitko, neka pridrži za sebe tvrdju, — dobi za odgovor. Ako je istina, da je Katarina ispoklanjala skupocjenih stvari vojničkim časnicima — u što mi sumnjamo, — to bi onda učinila ona sigurno za to, da ljepše s njom postupaju.[2] Ali sve uzalud, taj slavljeni[3] s bogatstva grad vidje tad opet vandalska vremena: grabljenja i otimačine, a da im pametara nije u zemlji hrvatskoj.

Što sve Nijemci tad ne počiniše, kako su najzad i vrata lupali i gvozdene ključanice odbijali, jedva bi moglo opisati pero pjesnikovo. Zauzećem Čakovca nastaje 3. perioda života Katarine Zrinske! Njezin neoborni duh — sad je slomljen; njezino viteško srce — sad je na pola svislo od tužne skrbi, što će joj biti od muža i brata; njezine oči: zrcalo bistro nade neprestane — sad se pomutile u prizoru strahotâ, što ih Nijemci počinjaju. Najzad klonu joj slabo tijelo i — obuze ju teška bolest. Po pripovijedanju samih Nijemaca ne ostaviše joj ti sinovi

---

[1] Konobar i dvorkinja Zrinskoga tvrdiše, da je banica Katarina poslala snahi bačvu punu srebrenine, skupocjenih sabalja, — od kojih jedna bješe od 1000 talira — banovih dragocjenih haljina s pucetima od dragog kamenja i rubina, pokrivač za krevet, izvezen biserjem, i drugih dragocjenosti. Rački, sp. dj. 308, 324.

[2] Tako da je Spankau-u, vrhovnomu vodji njem. vojske, dala kočiju s konjima, dvije zlatne kutije s dijamantima, srebrenih posuda i dr. stvari. Rački sp. dj. 345.

[3] Za ondašnji izgled grada Čakovca, toga ponosa i dike »otoka Zrinskog« i bogatstva velike ove kuće, imamo znamenito svjedočanstvo holandeskoga pisca Jakova Tolli-ja. On pohodi Čakovac g. 1660., dakle decenij prije tragične katastrofe, a tek godine rasula Zrinskoga — iza deset punih godina, dakle kad je onaj dojam morao biti oslabljen, priopćuje on svomu prijatelju čuvenomu Nikoli Vitsenu, što je ondje vidio. »Kad se začesmo primicati Čakovcu (bio Tolli u okružju grofa Pöttinga, rodjaka Zrinskih), eto nam na susret više uhodâ, trče trkom na konjima, te oni obavijestiše o vremenu našeg približavanja grofa Zrinskoga (Nikolu). I dok smo mi bili u daljini od kojih 1000 koraka, trči on (Zrinski) na susret rodjaku svomu grofu Pöttingu sa svom obitelji, koja je isto tako bila na konjima. Za tim sjaše s konja, zagrliše jedan drugoga, a on, Zrinski, na kola, pak povede (nas) kroz vojničke straže, što no su naokolo postavljene, u palaču. Sjajna ona bješe i velebna, a izvrsno učvršćena proti sili turskoj; gotovo ju sa svake strane kružile močvare, koje bi mogle preprečivati prokope (neprijateljske) do nje. Samo jedna strana, ona naprama selu, upire se u golo tlo, a opasuje ju tim čvršća ograda. Divismo se pri tolikom barbarstvu susjednih naroda veleljepotama palača, naobraženoj obitelji, prebogatomu pokućtvu a posvuda pregolemu sjaju (summum nitorem). Bješe izvješeno na trijemovima zaplijenjeno oružje tursko: lukovi, tobolci, gvozdeni batovi, štitovi i drugo oružje te vrsti a blijesak njegov ipak nadmašivahu blistave sablje damascenske. A bješe ih, kojih su dršci zlatom i srebrom bili narešeni, dok korice nekojih sjajne zbog umetnutog dragog kamenja potamnjivahu očinji vid. U predvorjima si mogao vidjeti izvješane barjake, što no oteti Turcima i nakvašeni mnogom krvi naznačivahu ne nekrvavu ni neratobornošću izvojevanu pobjedu. Tu se pokazivahu slike (tabulae), na konjima bijahu prikazana junačka djela grofa. Jedne se opominjem, na kojoj pada glava Turčina, koji se obazire, a bio je prigrnuvši ratnu kabanicu zamahnuo desnicom i zaprijetio se smrću. Bio to mladiću (Nikoli) prvi početak mladosti: od tog jednog uči se ostalo.

Trećega ili četvrtoga dana, otkako dodjosmo, odvedeni smo u *knjižnicu*, a tu je imao (N. Zrinski) *krasnu, napunjenu svakim obiljem knjigâ.* Odatle u *oružnicu*, koju bješe uredio — a da ne možeš vjerovati — ponamjestivši mjedene zidodere, bombarde, koplja, sablje i druge vrsti oružja. Tim se krasotama i bogatstvu (zeugm. prev. »humanitas«) pridružuje ogromno skladište. Blagajnica je otvorena, u njoj uz ostalo od nemale vrijednosti vidiš zbirku starinskih novaca.

Bijaše slikâ od vladalaca, kraljeva i slavnih muževa u umanjenom i okrugljastom obliku, divno po mom mnijenju izvajanih. Uz ostale pokazaše mi slike Martina Lutera i njegove žene Katarine, slike divne umjetnosti. (Ove su dvije napose zanimale Holandeza.) Odatle se zaputimo u vrtove grofove, kojih sjaja i krasote ne mogu riječima izraziti, a možda ćeš ti u misli dostići, da sebi pred oči staviš drvene vrtove Alkinojeve«. Jacobi Tolli Itineraria, Amstelodami 1700. in 4. epistola VI. u »Arhivu« IX. 161.

Taj krasni opis pa neprocjenjivi predmeti u »inventaru«, što je službeno pri konfiskovanju imetka sastavljen, pokazuju vanredno bogatstvo Čakovca.

„kulturnoga“ naroda „nicht ain Schissl, noch bratspiss“ (U spom. djelu Račkoga 224.). Ona po izjavama njihovim „vene i blijedi od boli, koje podnosi od 60 čeljadi u dvorcu“.

2. svibnja prignu se nemoćna, da napiše pismo caru Leopoldu. Moli ga, neka ne dopusti, da njoj i njezinu djetetu otmu i ono malo, što im je preostalo. Glavni vodja i njegova časnička čeljad da su joj sve razgrabili po sobama: pokretnine, oružje, kola i konje, rubeninu itd., itd., sve da su joj oteli, te ne može živjeti. (To će biti onaj njemački izvještaj o darovima).

Čudno je, gdje su ti grabežljivi delije bili prije često njezini dragi gosti. (Banica im slala vina, divljači i dr. Rački, sp. dj. 203.). Poslanik mletački u Beču Marin Zorzi kano da proriče: „Proklinjat će narod njemačke vojske i zapovjednike“. Seljaci nekad podložnici banovi gledali mrko tu njemačku gospodu, po priznaji samog vodje njemačkoga ne htjedoše ih slušati.

Puna tri mjeseca banica Katarina u gospodskom nekad svomu gradu podnosi najveće bijede. Što bi od nje učinili, kamo li bi je smjestili, hoće li je suditi tko i kako? To su bila velika pitanja.

Ona bijaše bolesna, ali krnti Nijemci dadoše se u mudrovanje, da se lukava žena jamačno pretvara. (Rački, sp. dj. 267.). Kralj zapovijeda, da se ona i kći njezina odvedu u Judenberg k milosrdnicama. Njima se ne smiju dati više od dvije sluge, a treba da budu čvrsto stražene. Kralju predlaže vojno vijeće u Gradcu, da se počeka, dok ozdravi, pa da ju odvedu u grad Varaždin.

Katarina da nije za samostan, „jer da je sumnjiva zbog čarolijâ“, (der verdächtigen Zauberey halber, Rački sp. dj. 256.), pa bi tobože pokvarila stegu. Za nju da treba kakva gradina kano ona u Brucku, gdje su minorite, ili u Ljubnu, gdje su Isusovci i Dominikanci. Drugi se opet čuju, da bi ipak ostala u Čakovcu, ali privremeno. Dvor ne dopusti to potonje, jer su u Hrvatskoj svi gradovi sumnjivi. Pak je ona „spirito torbido“, nemiran duh, njezin bi ju narod sažaljavao, dok „ju i Turci paze“. (Rački sp. dj. 225, 222, 255, 271.).

Pukovnik Zeiss htjede s njom u Varaždin, ali se ona nije mogla bolesna iz kreveta maknuti. Iz Gradca dodje nalog, da uza svu bolest mora ona ipak s mjesta iz Čakovca. Zatvoriti ju treba, a kćer kamo u samostan. (Rački, sp. dj. 224, 267, 189).

Bolest Katarinina bila doista teška. Mlečanin veli: „Dvoru ne bi bila nemila smrt žene tako nemirne“ (di donna s'inquieta). Vlasti njemačke nijesu znale, što će od nje, ali majka i kći ne smiju svakako biti zajedno. Napokon kralj dosudjuje Katarini Judenberg, daleko od Gradca 8 milja, ali — izgori baš tada. Zato se ima odvesti ili u Gradac ili Bruck ili Ljubno; a kćerka Zora da bi smjela i učiteljicu držati.

Mjeseca lipnja godine 1670. kano da se Katarina nešto oporavi, ali i to slabo. Mletački poslanik piše, da je ona pisala sinu i mužu vrlo nježna pisma i da ih je u njima nagovarala na vjernost vladaru. To bi ona činila, da tim sklone kralja, da je ne miču iz Čakovca (Rački, sp. dj. 302, 275, „Arhiv“ IX. 172., Rački spom. dj. 302. 271). Ali tih pisama nije nigdje, a mi gotovo sumnjamo: je li ih i pisala.

Iza pisma od 2. svibnja riješi se ponosna gospodja, da napiše oduži list prvomu ministru, svemoćnomu knezu Lobkovicu, rodjaku svomu srca kamenoga. Moleći za zagovor kuće svoje veli: „Ja pogibam živa, jer nemam žalibože životnih sredstava, niti njege u svojoj slaboći. Na žalost sam morala čuti, da se opet radi, da me odvedu u Gradac ili u Beč. Pošto ja to nisam slutila, a i ne znam: kamo bih došla, a da me na sramotu i ruglo tamo i opet amo ne vuku, *i ako sam sve izgubila, ipak zahtijevam to jedino,* da ja, što se tiče bijedne moje osobe, budem držana *čestitom ženom* („als eine ehrliche Dame“) *i da me ne izvrgavaju ruglu s mojom nedužnom kćerkom*“. Tuži se dalje: „Ja pišem u Beč svakom prigodom, ali me ne pomiluje živ čovjek“. Ni to pismo nije koristovalo; riješeno je: da ona ide u Bruck; sva posluga bit će joj jedna sobarica, jedan sluga i kuharica. Možemo vjerovati čakovačkomu zapovjedniku Zeissu: teško je to išlo. Mučno je bilo otrgnuti se, a za — navijek od grada, gdje je nekad proživjela zlatne dane mladosti svoje, gdje ju toliko milih uspomena veže za rodjenu grudu! Da ju sklone na polazak, dade joj pukovnik, koji će ju voditi, a to preko zapovijedi, više podvorbe. Ali kako je morala otići! Pratit će ju bolesnu 13 mušketira s jednim vodjom. Propisaše joj i broj haljinâ, koje smije sa sobom ponijeti, a kako ćemo niže vidjeti, bio je malen broj. Trebalo je te haljine popisati, jer — misle — bit će u njima „po svoj prilici gotova novca, dragocjenosti i srebrenine“, a u Brucku ili Gradcu će se pretražiti. Njemačka je požuda blago vidjela svagdje i posvuda. Bilo joj je putovati, a ma da je i bila bolesna. Nakon deset dana, otkako je pošla, na 24. srpnja uhvati ju velika slabina, te nije mogla ni smjesta dalje. U Radgonu i Vildoni, u Štajerskoj, morala je toga radi ležati više dana. Tužila se, da se je sama dobre volje podložila, da „sa urote Zrinskoga nije ništa krvi proliveno“. I zato da je mislila, da se može nadati, da će ju poslati k bratu i mužu, da bude s njima. Molila je, da ju bar u Gradcu ostave nekoliko dana, da se može liječiti, da joj ostave i „kćer, jedinu njezinu utjehu“, pak da joj dadu više odijela i novaca. (Dosudiše joj, da smije za put ponijeti samo 50 forinti).

Tu je molbu baničinu podupiralo i samo gradačko bojno vijeće, priznajući, da za obje treba više a i „proportionirliche Unterhaltungsmittel sambt Leibs-Claidern“. Kralj odobri.

U Gradcu nastaniše Katarinu u „Muhrvorstadtu“, u gostionici „Crnoga slona“. Tu je imala ostati samo privremeno.

(Nastavit će se.)

*

Veliki vokalni koncerat hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu.

Koncertu je ovomu dano ime: Hrvatska pjesma, velika trilogija hrvatskih umjetnih popjevaka. Ova je skladba udešena za sola — sopran, mezzo-sopran, alto, bariton, basso i tenor, mješoviti zbor — djevojački, dječački i muški zbor, gudalački orkestar, glasovir i harmonij. Ideja ovomu koncertu nikla je u glavi čovjeka, koji svojim plemenitim i idejalnim oduševljenjem za hrvatsku glazbu, za hrvatsku pjesmu već mnogo godina revno i uspješno radi oko poznavanja i oplemenjivanja naše narodne pjesme. Ime mu je Vjekoslav Klaić. Kad ovo ime izgovorimo, vraća nam jeka „Zajc". Zajc i Klaić ne samo da danas stoje na čelu našega prvog glazbenog zavoda, oni su u istinu i neustrašivi borioci za novi pravac u našoj glazbi. Oni su nam neki epigoni naše hrvatske romantike. Narodna glazba imade biti osnovom našoj umjetnoj glazbi, kao što je narodna pjesma temeljem umjetnoj. Ova dva zaslužna čovjeka ozbiljno i revno nastoje, da ovaj princip provedu do zadnjih konsekvencija svojih. Uz njih stoji nade puna, mnogobrojna mladost, učenici i učenice hrvatskoga glazbenog zavoda sa svojim neumornim učiteljima i učiteljicama. Otkako je zavod na novo postavljen na nove, krepke noge, pitá se mladost svježijom i sočnijom hranom nego li je to dosada bivalo. Počevši od godine 1890. motrimo budnim okom lijepo i uspješno djelovanje toga zavoda. Učenicima se podaje prilika, da se upoznaju sa svim tajnama glazbene umjetnosti, vokalne i instrumentalne. Osobito se njeguje vokalna glazba; sve pjeva, ako ne u školi za solo-pjevanje, a ono u zbornom pjevanju. Prema intencijama pročelnika služe podlogom pjesme narodne. Kako dakle cijeli školski rad teži za nekim odredjenim ciljem, tako se u glazbenom zavodu u povodu nekih izvjesnih tendencija izvode i zavodski koncerti. Vršak, koji se ovakim radom ima da poluči, jest hrvatska narodna opera. Do te idejalne visine narodne glazbe imadu da vode vokalni koncerti glazbenoga zavoda kao dostojne priprave. Godine 1890. čuli smo u vokalnim koncertima skroz čiste narodne pjesme, oplemenjene svom spremom opće glazbene umjetnosti. Koliko je to bilo oduševljenje za narodnom pjesmom! Sve se je jagmilo za krasnim našim narodnim blagom. Svaki čas smo s veseljem čitali, da se diljem naše domovine priredjuju slični koncerti. Ovi prvi vokalni koncerti, držimo, mogu se držati prvim stepenom do hrvatske opere. Drugi stepen nam prikazuje koncerat, što ga je dne 24. i 26. travnja izvodio glazbeni zavod. Tendencija ovomu koncertu bila je, da se pokaže historijski razvitak naše umjetne popijevke, počevši od god. 1835. do najnovijega doba. Glavni su predstavnici glazbe ovoga doba od starijih Wiesner-Livadić, Ferdo Rusan, Mihajlo Hajko, Lisinski, a noviji Zajc, Gj. Eisenhuth, Vilhar i dr. U kompozicijama starijih možemo neka stadija opažati. Neki oponašaju pučke popijevke, drugi improviziraju popijevke. Livadić očito nastoji, da oponaša narodnu pjesmu, a Rusan i Ljudevit Gaj ističu se kao improvizatori. Ti improvizatori i nehotice više puta hvataju za popijevkama srodnih slovjenskih plemena, navlastice Čeha i Poljaka, a gdje tu uvukla se ovako i koja tudjica. Zrelijim nam se glazbenikom tek pokazuje Lisinski.

Zajčev opus, složen od tih naših umjetnih popjevaka, nosi ime trilogija. Mi smo vični ovo ime upotrebljavati u dramskoj umjetnosti, gdje označuje tri drame, koje su po svom sadržaju suvisle. U tom smislu ovdje naziv trilogija nije uzet, jer nam se prikazuju pjesme najrazličnijeg smjera i karaktera. Trilogija ima ovdje samo da označi tri dobe naše glazbe, dakle se odnosi samo na historijski razvitak, u kojem do danas tri razne periode možemo razlikovati. Prvi se dio „I. cvijeće" dijeli u dva razdjela: a) Glogavkinje b) Hrvatulje. Glogavkinjama nazvao ih je Klaić, što su se te prve naše ilirske budnice pjevale god. 1835. u zagrebačkom kazalištu za predstave Švajgertove drame „Junački Hrvat pri podsjedanju tvrdje Glogave u Šleziji" (g. 1813.): b) Hrvatulje, ove bi se davorije i popijevke bolje nazivale „Ilirkinje", prema historijskomu postanku i značenju. Nama se ime „Hrvatulje" danas čini primjerenije. Znajući, da se sav hrvatski narod živo zanima za napredak svoje glazbe, odlučili smo, da u kratkim crtama karakterišemo ljepote i tehniku ove hrvatske glazbene trilogije.

I. cvijeće: a) Glogavkinje. Introdukcija donosi „andante" u kratko sve motive, koji su poslije u toj točki obradjeni (kao glazbeni stavak). Počinje bas-solo s krasnom pjesmom: „Tužno spjeva vitez na planini", a prati ga gudalački kvartet. (Pjeva g. Vranešević). Veliko *e* (e moll) njegovo zvonilo je tako krepko, da se ne sjećamo, da smo sličan glas čuli u zboru Slavjanskoga. Odma se ovdje predstavlja učenik maestra Zajca. Kako mu je krasan, pun glas, tako u njega vidimo izvrsnu školu, medju mnogim ljepotama njegova pjevanja čuli smo vrlo čiste predraze, koji se u tom solu često opetuju. Iza ovoga sola čuje se glas harmonija i kao iz daljine čujemo poznatu pjesmu „Još Hrvatska nije propala" na glasoviru sasvim pianissimo — samo 4 takta. Istu frazu pjesme oponašaju violine. Skoro za tim čujemo poput tihih vilinskih glasova soprane, gdje pianissimo pjevaju „Još Hrvatska nij' propala". Pjesma još nije svršena i već se razvija u pratnji karakterističan kromatičan porast u drugi prijemet, u kojem preuzimaju baritoni i basi istu melodiju. S ovom melodijom spojio je skladatelj lijepo harmonički jednu svoju vlastitu elegičnu melodiju, koju pjevaju tenori i soprani. Ovako raste ova melodija sve jače i jače, dok se napokon

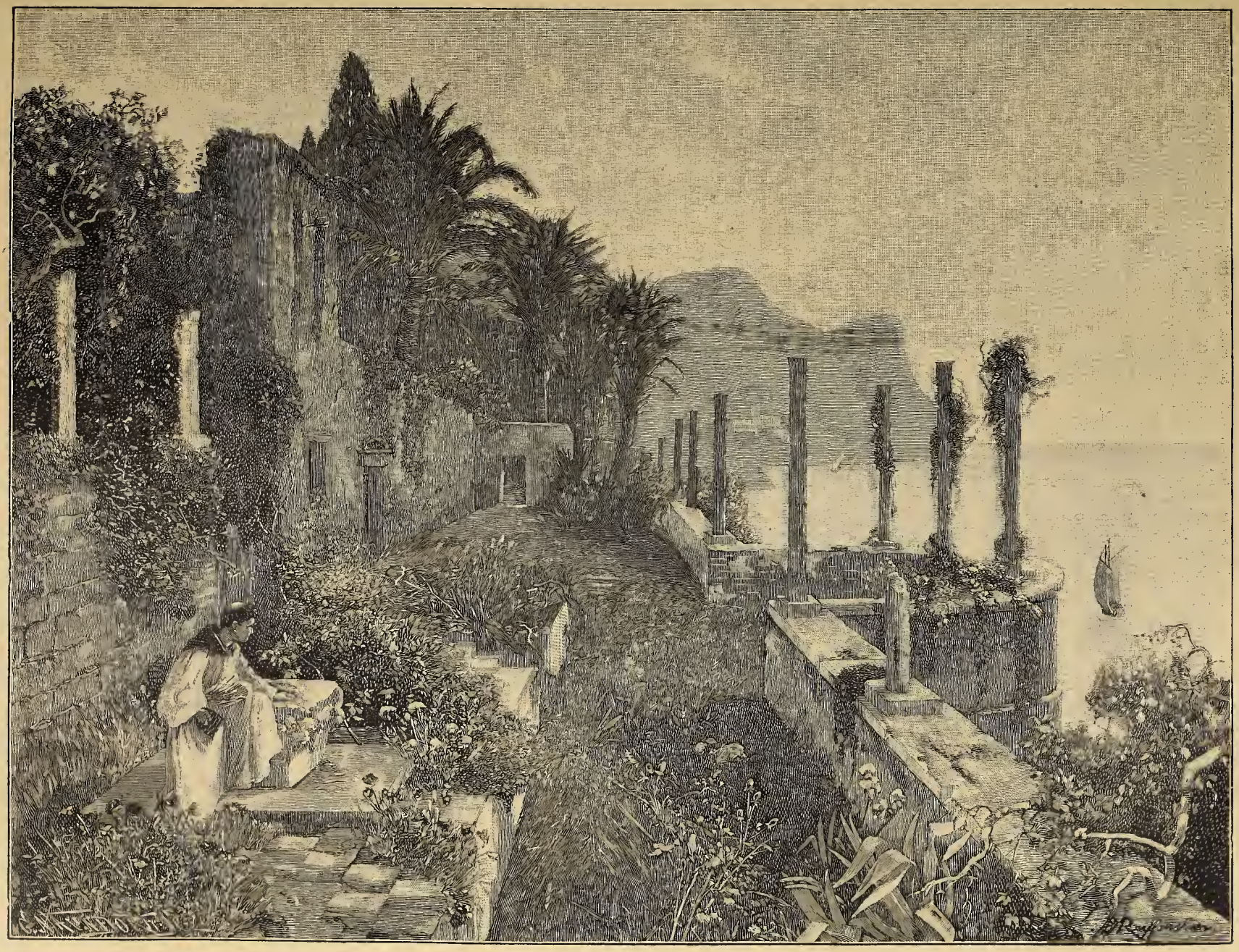

Razvaline jedne ville na Pločama kod Dubrovnika.

ne razvije do najveće sile i jakosti riječima: Jednoč čuť će svoje sine glasno pjevati itd. Medjutim primaju spomenutu melodiju gusle. Ovaj stavak završuje krepkim allargatom. Orkestar nastavlja nekim intermezzom, u kojem nas basnom dionicom vodi u sasma druge prijemete i pripravlja svojim alarmom za novu pjesmu: „Doletiše ptice kukavice". Pjeva gdjica Mužević (alt) uz pratnju glasovira. Grlo joj je vrlo lijepo, zvonko i neobično ugodno. Na jednom prihvaća muški zbor „Hajde kosci ajd ovamo . . . domovinu da čuvamo". Za ovim slijedi „Dušmani su ptice kukavice". Ova pjesma završuje zborom. Introdukciju za slijedeću pjesmu „Oj Hrvatsko oj, veselo nam stoj" čujemo u harmoniju; pjesmu pjeva g. Kernic, čiji se bariton odlikuje lijepom oblinom i zvonkošću, a zbor opetuje kao refrain 4 takta isto. Pošto je ova pjesma u najraznoličnijim oblicima obradjena, slijedi jako buran finale, u kojem nam se odma odaje Zajc kao genijalan tvorilac opernih finala punih efekta.

b) Hrvatulje, davorije i popijevke Ferde Livadića, Ferde Rusana i Mihajla Hajka. Iza kratke introdukcije pjeva mješoviti kvartet „Bože, koji si doveo rod Hrvata". Ovaj je kvartet vrlo nježno i čisto otpjevan, a zbor opetuje istu pjesmu, koju orkestar potpuno završuje. Nastavlja bariton (basso centrale) u ozbiljnom i svečanom tempu pjesmu: „Svemu svietu sviće zora, kod Balkana nema dana". Pjesma je skroz elegična karaktera. Pjeva vrlo izrazito g. Vranešević. Odma donosi glazba introdukciju šaljive pjesme-napitnice: „Il ovako il onako", a pjesmu samu pjevaju solo-basi, osobito je dražesno upadanje djevojačkog zbora „Nije, nije, nije", kojemu isto odgovaraju basi u frazi. Ovu pjesmu završuje cijeli zbor. Za tim ide krasna romanca u d-mollu, skroz tugaljiva karaktera: „Evo jur me zove u daleki svijet". Pjeva g. Kernic. U tempu Allegro marciale čuje se na harmoniju jak alarm, koji zove k veseloj pjesmi „Složno, složno, braćo mila"; to je zbor, koji je vrlo različno prepleten, a završuje i opet sa vrlo burnim finalom. Tim se svršava I. dio koncerta.

II. Neuvelo cvijeće. Kantata izabranih popjevaka Vatroslava Lisinskoga. Tim je imenom prozvao Kuhač najljepše samopjeve Lisinskoga. Tendencija ovomu djelu jest, prikazati Lisinskoga kao svijesna glazbenika, koji je već umio zrelo i promišljeno u glazbi raditi. On nije puki imitator. U njegovim se pjesmama vidi nastojanje, da se tekst i melodije što više skladno podupiru. Odabrane su pjesme, koje su nama manje poznate. Introdukciju tvori refrain prve pjesme: „Savo oj, rijeko slave, rijeko sile", (bariton). Ovu je pjesmu-elegiju pjevao više recitativno g. dr. Florschütz. Zadnje su riječi ove pjesme „Da l' nam opet pjesni doć' će'". Na ovo pitanje odgovara izvanredno nježno ženski zbor: „Pjesni doć' će, hoće, hoće". Za tim slijedi mazurka: „Oj Hrvatska zemljo, ti si blago moje". Pjesma je sama vrlo dražesna, a glazbeno je pikantno izradjena. Pjevaju solistice gdjice Bartošek i P. Gaj, a prihvaća po više puta u raznim prijemetima ženski zbor istu melodiju. Za tim ide opet bariton „U daljini tudjeg svijeta", pjesma, koju je pjevao g. Kernic. Lijepo je izradjena slijedeća poznata pjesma „Oj talasi mili, ajte", u kojoj je Zajc karakteristično imitirao glasovirom a osobito kontrabasom talasanje valova. Bariton nastavlja „Ja sam momče Radivoj", a isto prihvaća tenor pa za tim zbor. Lijep je i nježan tercet djevojaka i dječaka „Veselo sada, veselo svi? Neobično lijepo se doima krasna elegična pjesma „Predivo je prela", koju je pjevao muški kvartet gg. Blauhorn, Kernic, Stern, Vranešević. Ova gospoda su zavrijedila doista svaku pohvalu, pjevanje im je bilo tako savršeno. da smo rijetko kad imali prilike slušati kakov ljepši muški kvartet. Pratio ih je orkestar i harmonij; pratnja je bila osobito nježna i precizna. Muški zbor nastavlja junačkom pjesmom „Pušku na klin", najprije muški zbor, a onda veliki zborni tutti i završuje burno kao i drugi dijelovi. Ovaj je dio neobično vješto izradjen. Zajc je pokazao u tom dijelu svoju umjetničku i genijalnu dušu u svoj moći i potpunoj slici.

III. Svježe cvijeće. Kantata najpopularnijih popjevaka Ivana pl. Zajca. To su popijevke, koje je Zajc skladao u vremenu od 1867—93, a imadu da nam pokažu niveau, na kojem danas stoji naša umjetna hrvatska pjesma. Možebiti nije posve pravedno, što je Zajc u ovu kiticu cvijeća metnuo samo svoje kompozicije, jer imamo u novije doba i drugih valjanih skladatelja, kao što su Gjuro Eisenhut, Vilhar i dr. Mnogi će biti sigurno mnijenja, da bi bila potpunija slika naše nove pjesme, da je Zajc odabrao koju kompoziciju ovih skladatelja za ovo svježe cvijeće. Istina je, da je Zajc najpopularniji skladatelj, i da je on jedini naš glazbenik, koji svojim glazbotvorinama daje nekakov individualni značaj; u njegovim se kompozicijama opaža neki originalan stil, kojim se on bitno razlikuje od ostalih naših skladatelja.

Ovaj treći dio je najopsežniji. Budući da su pjesme ovoga dijela više poznate, progovorit ćemo o njima samo nekoliko riječi.

Odmah u početku navješćuju nam viole prvim motivom pjesme „Večer na Savi" novu eru; i prema stilu Zajčevu čujemo redom na raznim instrumentima izmjenice ocrtane glavne motive, koji će se poslije razvijati i provesti, dok ne prihvati muški zbor uvod poznate krasne pjesme „Večer na Savi", a nastavlja kasnije ženski zbor do kraja. Ovdje je umetnuta vrlo lijepa pjesmica „Sjećaj se mene". Gdjica Paula Gajeva, učenica prof. Kiseljakove, pokazala nam se prvi put kao pjevačica, koja imade lijepa pjevačkog materijala i talenta. Slijedi Zajčeva omiljela pjesma „Večernja pjesma" za bariton. Žalimo, što neke neprilike nisu dopuštale, da se lijepa ova kompozicija na koncertu izvede. „Tiho, tiho, moje želje". Ovu je pjesmu vrlo korektno i sa mnogo shvaćanja lijepo interpretirala gdjica Ida Šenoa. Karakteristična je pratnja

gudalačkog orkestra, u kojoj lijepo ritmički izmjenjuje arco i pizzicato. Iza ove pjesme živo prihvaćaju dječaci živahnom pjesmom „Hej veselo, mili druzi“. Prati ih u početku samo ženski zbor, a napokon se zaplete i muški zbor, i postigavši vrhunac sile i krepčine završuje se ova poznata djačka pjesma uz burnu pratnju cijeloga orkestra. „Po moru pali davno mraci“ — pjeva gdjica Dančkaj. Glas ove učenice je osobit jakošću, opsegom i timbrom. Neke mane izgladit će dobra škola. „Desni vjetar eto dunu“ pjeva lakim pianom mješoviti zbor. I ovdje nam se opet javlja Zajc, koji znade uvijek lijepo karakterisati značaj pjesme kojim god umjetničkim sredstvom. Violine lijepo oponašaju lahorenje i talasanje valova. „Oj bosilje bilje, beru l' te djevojke?“ pitaju altistice, a odgovaraju soprani: „Kako bi mene, dušo, ne brale djevojke“, a pridružuje se cijeli ženski zbor. Cijeli je ovaj stavak osobito nježan, krasno izradjen i izvanredno milo izveden. Ne samo ovdje, već i inače zaslužuje djevojački zbor mnogo više pohvale nego li muški. Ova se tema ponavlja za tim u raznim prijemetima, čim je Zajc očito htio karakterisati raznolikost misli u ovom dialogu. I ovaj stavak završuje potpunim zborom. Mi vidimo već iz dosadašnjega načina sastavljanja karakterističnu individualnost Zajčevu. „U ruke štap mi primit valja“, elegija, koju je pjevao bariton g. Kernic. „Tužila se ljubica“ romanca; pjevala je gdjica Pick vrlo simpatično. „Da si mi zdravo, vita jelo“, sopran-solo, pjeva gdjica Olga Weiss. Refrain dodaje uvijek cijeli zbor. Slijedi krasan tenor-solo: „Bog sunčani stavio je zlatnu uzdu svojim konjima“. Prvi put pjevao je ovaj solo mladi tenorista glazbenog zavoda g. Rašković, u koga danas cijeli Zagreb gleda kao u budućeg znamenitog umjetnika. Glas mu je sladak, skroz liričan, u svim pozicijama pjeva vrlo lako, ima neobičnu visinu. Za tim je umetnuta pjesma za sopran solo: „Ostavljena“. Pjevala je danas valjda najbolja pjevačica u glazbenom zavodu gdjica Neuman. Glas joj se odlikuje neobičnim metalom; ona je učenica izvrsne škole Zajčeve. Prati je glasovir. Jedna od najkrasnijih partija cijele kompozicije je „Molitva“ Zajčeva. Pjeva je najprije mali, a za tim cijeli zbor u najtišem pianu. Gotovo da si čovjek ne može pomisliti prikladnijeg oblika, kojim bi pobožnost glazbom ljepše izrazio. Mir i ozbiljnost daje ovoj pjesmici upravo klasičan karakter.

Zanimljivo je, da je Zajc molitvu svoju ostavio za konac skladbe. Zbor se moli i zahvaljuje Bogu na plemenitim darovima, na pjesmama, što ih je podijelio rodu hrvatskomu, on moli za još ljepšu budućnost, koja će nam svanuti uz ozbiljan i ustrajan rad. Ljubav i prijateljstvo, sloga i rodoljublje, zajamčuje nam tu ljepšu budućnost u glazbi, pa s toga naš dični skladatelj upravo genijalno dodaje kao konac ove trilogije dvije svakomu poznate budnice: „Tri čaše“ i „Nek se slože grla bratska, živila Hrvatska“. Izvanredno je milo, što dječaci prvi donose ova dva motiva jedan za drugim. Mladost daje znak za ljepšu budućnost. Gromkim glasom povodi se za njima cijeli zbor. Ove su dvije budnice neobično vješto harmonički spojene; njima se završuje ova epohalna hrvatska kompozicija.

Naši vokalni koncerti, u kojima smo slušali samo oplemenjene narodne pjesme, i ovaj retrospektivni koncerat naše umjetne glazbe imadu dakle da budu pripravom hrvatskoj operi. Mnogo smo u tim koncertima naučili i stekli uvjerenje, da nam se nade naše ne će izjaloviti. Sile su tu, volja je tu, krasna materijala imamo veliko obilje, glazbena škola ulaže sav svoj trud, da svoje ideale ucijepi podmlatku, koji imade da ih jednom ostvari. Željeti je samo, da nam se naša uzorna škola u koječem još popuni i usavrši. Ima li kad da oživi opera naša, bezuvjetno je nužno, da se osnuje ma i najprimitivnija glumačka škola i da se doskoči još kojekakvim drugim potrebama. Godine 1895. slavi naš dični maestro Zajc 25-godišnji jubilej svoga djelovanja na polju glazbe u Hrvatskoj. Kako bi krasno bilo, da naš zaslužni maestro već tom svečanom zgodom vidi plodove svoga mučnog i napornog ali plemenitog rada!

Konačno nam je još koju spomenuti o izvodjenju koncerta samog. O solistima bilo je već zgodimice govora. Pohvalom moramo nagraditi i vještinu muškog i ženskog zbora, koji broji preko 100 članova gotovo samih učenika i učenica zavoda. Orkestar bio je sastavljen od samih profesora i učenika zavoda i nekoliko izvršujućih članova. Partiju na glasoviru preuzela je gdjica prof. bar. Proff, a na harmoniju prof. Stöckl. Koncerat bio je primljen neopisivim oduševljenjem. Stojeći još pod dojmom ove sretne večeri kličemo: „Živio Zajc! Živio Klaić!“

—z.

Književnost.

Hrvatska. *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.* Dne 22. travnja čitaše u matematično-prirodoslovnom razredu jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti pravi član i predsjednik *Josip Torbar* raspravu o *„prognozi ili proricanju vremena“*. Rasprava razdijeljena je na dva dijela: »pučka i znanstvena prognoza«. Glavni elementi, koji o promjeni vremena odlučuju, jesu toplina, vlaga, tlak zraka i vjetrovi. Pučka prognoza ne zna za tlak zraka, ona se drži topline; ali najviše vlage i vjetrova.

Znanstvenoj prognozi služi za osnov proučavanje topline, vlage, napetosti vodenih para, zračna tlaka, vjetrova, oblaka, njihovih oblika i kretnja. — Za proučavanje nekih od ovih elemenata treba opažaocu osjetljivih instrumenata, dočim su mu

za neke dovoljna zdrava osjećala ili barem jednostavne sprave, dakako samo za prognozu. Za prognozu ima od dônjih oblaka samo cumulus nešto važnosti; od znatno veće važnosti su gornji oblaci.

Akademik spominje po svojim bilješkama, za koliko je vremena obično slijedila promjena sa daždem, iza kako su se pojavili u raznim kvadrantima različiti tipovi gornjih oblaka na nebu (cirrus, cirro-status, cirro-cumulus i pallio-cirrus). Nadalje razlaže način opažanja Lambrechtom nedavno izmišljenim instrumentom polymetrom, pa je uvjeren, da se ovom na zgodnu mjestu namještenom spravom uz barometar i motremje gornjih oblaka može prilično sigurna prognoza o promjeni staviti. I spectroskopom služio se akademik u opažanju vremena, pa premda mu je u više slučajeva prognoza uspjela, drži ipak, da tomu treba više vremena i iskustva, da se prema većoj ili slabijoj tamnosti crta na promjenu sigurno zaključiti uzmogne. Zatim raspravlja, na čem se osniva i kako je uredjena brzojavna meteorologija.

Antun Sasso, profesor i kateketa u velikoj realci u Spljetu, poslao nam je poziv na pretplatu na djelo: »*Ispovijesti svetoga Aurelija Augustina*«, što ih je preveo, uvodom, bilješkama i kazalom popratio. U pozivu ističe veliku vrijednost toga djela, pa ga osobito preporuča hrvatskoj mladeži, kojoj za ljubav se i latio ovoga teškog posla. Knjiga će izići u Zagrebu, u osmini, nalik onoj Prijevoda grčkih i latinskih klasika, što ih izdaje »Matica Hrvatska«, najboljom štamparskom izradbom; imat će oko 520 strana, od kojih će po prilici dvije trećine zapremati prijevod, a jednu trećinu uvod, bilješke i kazalo imena i stvari. Ako se prikupi dostatan broj pretplatnika, knjiga će imati nekoliko ilustracija od gosp. A. Bezića. Za pretplatnike cijena je 1 forint 20 novčića, a poslije će biti povišena knjižarska cijena na 2 forinta. Pretplata se šalje prevodiocu poštovnom doznačnicom. Prevodilac se nada, kao što su ovu knjigu priljubili svi kulturni narodi, koji su je više puta u svoj jezik preveli (sami Talijanci imaju do šest prevoda), tako da će je rado prigrliti i hrvatski narod, pa i ovom prigodom pokazati svoje razvijeno čuvstvo za sve, što je dobro i plemenito.

— Naša vrijedna suradnica, *Kristijana Solveigs*, izdala je tiskom Dioničke tiskare u posebnoj knjižici spomen-sliku »*Elegija*«, koja je prije izilazila u podlistku časopisa »Obzora«. To je u jezgri vrlo lijepa karakterna slika umne i plemenite duvneučiteljice, Ignacije Bernatović, kojoj je darovita spisateljica kao zahvalna učenica ovim djelcem podigla krasan spomenik. Crtajući vjerno i potanko lijepa svojstva uma i srca i divne vrline, što su resile tu uzor-učiteljicu, upleće spisateljica na način elegična pjesnika tužne kajde, koje odaju tugu i žalost za milom i plemenitom duvnom. U tu čuvstvenu spomen-sliku dobro pristaju pomeni o političkim i prosvjetnim našim prilikama, a napose je zgodno upletena crta o našem velikom dobrotvoru, biskupu Strosmajeru. Preporučujemo tu lijepu elegiju našemu čitalačkomu svijetu.

Češka. »*Ženy a milenky slovanských básniků*« (Žene i ljubovce slavenskih pjesnika) od *Fr. Kvapila*. To su zanimljive crtice o intimnom životu pjesnika poljskih, ruskih i slovenskoga pjesnika Prešerna. Pisac u predgovoru kaže, da je to prvi dio. Većinu tih crtica čitali smo već u časopima, no nijesu to obične crtice, već gotovo mali biseri. Kvapil iznosi u 16 pripovijesti priče iz tajinstvenih dubljina pjesnikove duše, dira u žice srca ljudskoga, pa prebire sad tužno i bolno, sad voljko i veselo. Pojedine crte pisane su stilom lakim, mnoge novelistički i time je čitanje njihovo još ugodnije. Tudje književnosti imaju mnogo sličnih radnja, kod nas je to prvi pokušaj. Nekoliko crtica govori o Slowackom i Mickiewieczu. Emigrant Slowacki je bog gospodja, no on se samo s njima šali. Dublje čuvstvo poćutio je prema »mademoiselle Kora«. Drugi je prizor u Ženevi: »Panna Englantina« i t. d. Prva se draga Mickiewiczewa zove Marila. Ta je ljubav dugo trajala, još poslije 11 godina (1829.) srce mu se kidalo za izgubljenom srećom. Čuvstvena je crtica »Eva Ankwiezova«. Spominje se i ljubav Krasinskoga u crticama: Neznáncá i Delfína Potocká. Ruski pjesnici: Puškin, Lermontov (nelijep primjer), Kolcov, nemilosrdno od roditelja lišen svoje drage pa mučen od njih, umire. Ševčenko umire od rakije, premda imade angjela čuvara, kneginju Repkinovu, koja ga je ljubila. — Sasvim je novelistički obradjena ljubav Prešernova k Juliji Primicovoj.

Kod *jubileja Vrchlickoga* opazilo se, da nema o njem dosada valjane studije. Takvu je napisao nedavno Čeh Ed. Albert kirurgije prof. na bečkom sveučilištu, Profesor Albert od nekoga doba upoznaje njemački svijet sa češkom poezijom, pa hoteći izdati antologiju iz Vrchlickoga, napisao je najprije uvod o pjesniku i njegovim pjesmama. Plodove vile Vrchlickoga razvrstao je zgodno u 6 vrsta, pa ocjenjuje pjesnički rad V. u opće. Ovih je dana izišla već obećana antologija Vrchlickoga. *Fr. Černý.*

Ruska. *Šenrok* je izdao drugi svezak svoga djela »*Materijali za biografiju Gogolja*«. Ovdje govori Šenrok o Gogolju u periodi Arabeska i Mirgoroda, o Gogolju kao historiku i pedagogu, pa o njegovim dramatičnim radnjama.

Nezelenov, koji je napisao lijepu knjigu o Turgenjevu, objelodanio je »*Šest studija o Puškinu*« (Spb. 1892).

»*Voprosy filosofii i psihologii*« donose u januarskom broju tri studije posvećene filozofiji nesretnoga filozofa *Nitzschea*, koji je porijetlom Poljak, a velik štovatelj Rusije, jer mu prikazuje veliku snagu, i Dostojevskoga, koji mu je bio jedini mio pisac. Urednik žurnala *Grot* isporedjuje Nitzschea sa Tolstim.

Preporučujemo knjižicu prof. *Viskovatova* »*Sžatyj obzor istoriji novoj russkoj literatury*« (str. 71) u drugom izdanju (1892.) To je veoma zgodan bibliografijski prijegled novije ruske književnosti.

Zanimljiva je i poučna knjiga prof. *Čuprova* »*Historija političke ekonomije*«, već i poradi toga, što se donekle osvrće i na ruske učenjake iste struke.

Brockhausova velika enciklopedija izlazi i u ruskom jeziku. Do sada je izišlo 15 svezaka. Rusku redakciju vodi *Arsenjev* zajedno sa *Petruševskim*. Samo se po sebi razumije, da je slavenski dio obilatiji nego u njemačkom izdanju.

U »Sjevernom Vjestnika« (za siječanj 1893.) napisao je grof Lav Tolstoj malu istočnu priču »*Suratskaja kofejna*«. Mnogi su pisci poslije Lessingova »Nathana« pokušali ideju vjerske snošljivosti odjenuti u beletristično ruho, ali nikomu to ne podje tako za rukom kao Tolstomu u rečenoj pripovijesti.

Prof. *Aleksêev* je objelodanio lijepo djelo pravne struke »*Russkoe gosudarstvennoe pravo*« (Moskva 1892.), a *Ščukin* je preveo iz njemačkoga na ruski »*Povjest rimskoga prava*« od *Fr. Schulina*. (Cijena 3 rub. 50 k.)

Počeo je izlaziti »*Slovarь russkago jazyka*« trudom imp. akademije naukâ u Petrogradu. Izišao je prvi svezak: A—Vtas (god. 1891.) Osnova je rječniku, da prikaže razvoj ruskoga jezika od vremena Lomonosova.

Svaštice.

Bukovčeva slika grofa Janka Draškovića. Ovih je dana bila izložena u dućanu Botheovu slika grofa Janka Draškovića, plemenitoga osnivača »Matice Hrvatske«, što ju je za »Maticu« naslikao genijalni hrvatski slikar, g. Vlaho Bukovac. Svatko je u njoj vidio živa znamenitoga Ilira i divio se vanrednoj vještini našega umjetnika, koji je umio tako vjerno i izrazito u slici prikazati duševnu veličinu i plemenitu otmenost ilirskoga prvaka. Ne samo izraz lica i držanje, nego i sve ostalo, kao nošnja i namještaj, tako je udesno i krasno izradjeno, da se gledaocu pričinja, kao da stoji ne pred slikom, nego pred živim grofom, koji će sad na progovoriti. Vrlomu umjetniku čestitamo na krasnom djelu.

Notturno. — Napadaču. — Cosmopolis. — Ivan-planina u Bosni. — † Radoslav Lopašić. — Katarina Zrinska, banica hrvatska (1625—1673). — Veliki vokalni koncerat hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 6. svibnja 1893.

Br. 18. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Notturno.

(Sva autorska prava pridržana.)

Napisao Ksaver Šandor Gjalski.

(Nastavak.)

Preminula je — ah — a evo mra sve jednako dalje ide i tuče u isti čas zvoncem svojim drugi ponoćni sat, — i dalje ide i dalje tik-tače, — ovaj neživi stroj, složen tek rukom ljudskom, — on eto već pretraja ljudsko biće, koje se mislima podizaše do sfera vječnosti, a čuvstva mu bijahu neograničena kao daljine oceana! — Uza svu svoju vlastitu nesreću morao sam taj tren zirnuti na svu tragičnost ljudske pojave — na to ništavilo, uz koje je prikovana ili umiešena besmrtna božanska misao!

Najzad bio sam prinudjen, da sustavim njihalo ure, samo da ne slušam dalje u tiktanju njenom sardonski smješljivi šapat gorke, zlobne ironije, kojom mi priča, kako već dvjesta i sedamdeset godina ura uviek ide te ide, uviek tik-tače i dosadno satove zvoni, dok nedogledni red njenih savremenika iz tih godina zapada u prah i pepeo — u ništa!

U ništa. — Ležalo je tu hladno — ukočeno — sve više bliedo i žuto — kao iz voska istom napravljeno truplo. Strašna me bol grčevito zahvati. U gorostasnom razmjeru morao sam da gledam silni razmak, što se je u jednom jeditom trenutku ovdje zbio, gdje je sad nä još bila tu ista krilata misao — isto nebotično osjećanje, kao sad još u mene, — dapače konačno i kao u duhova, koji ravnahu i stvarahu sve, što zovemo povješću ljudskom, — a jedan hip samo — i tu nije više ništa nego tek kruta tvarina povraćena neorganskomu mrtvomu svietu!

Poniknuo sam pred veličanstvom smrti, da mu se odmah usprotivim. Zatvarajući oči pred nedoglednim jazom, što me dieli od pokojnice, bacih na mrtve grudi i na hladnom ukočenom licu gubili se kao u ludilu zadnji moji cjelovi.

U teškoj ovoj noći samo sam mogao plakati, niesam se niti sjećao niti sam mislio na znamenovanje njenih zadnjih rieči. Pred dušom mojom kočio se nedogledno duboki ponor, u koji mi je za uviek izginula ljubljena vjerenica. Bolne od plača izmučene usne mogahu tek očajno i mekanički jecati i opet jecati jedne te iste rieči: — „Sve je prošlo — sve je izgubljeno!“

I mrtvo tielo svojim negibanjem, svojom gluhoćom i sliepim svojim očima uništivaše me. Lice još je isto, angjeoska krasota počiva u njem — još ljepša i nebesnija gotovo nego li za onih mnogih bajnih časova, kad ga motrih u njezinim blaženim sanjama — ah — a ipak za neme — za našu beskrajnu ljubav nema tu više izražaja niti smisla. „Aoh — mrtva je — mrtva — sve je svršeno!“

II.

Četiri su dana minula. Ogromna moja žalost nije ni časkom jenjala. Tištila me tako, da mi je jednako bilo, kao da gledam svoju izmučenu dušu, gdje na njoj leži nešto gorostasno — strašno — nešto teretno, — što se više ne da ljudskim mjerilom mjeriti. a što je tako silno, da pod njim vječno osjećam, kako ću samo još na trenutke moći da uzdržim taj nadčovječni trh, a onda — eto nä — taj mah bit će i zadnji najeteričniji dio bića samljeven u ništavilo.

Kobna slika nesretnoga časa nemilosrdnom tvrdošću stalno je pred očima mojim lebdjela i jednako — jednako gledao sam svaku ciglu sitnicu. A posljednje njene rieči — one sigurno izgovorene: „do vidjenja!“ — isto su tako neprestance ozvanjale u pameti mojoj.

Iz toga izvi se sve jača čežnja, želja, nada, što li, koja si je izraza davala u riečima, — u molbi — u

neprestanom zaklinjanju: — ima li još što poslije zadnjega daha, neka mi se javi, — neka mi dodje, — neka me uvjeri, da i još preko granica tvari ima osjećanja, ima misli, ima čuvstva, volje — ljubavi!

U prvi čas sva se logika pobuni od takih pomišljaja. Cielo moje umno biće s najvećim priezirom odvrati se od tih naivnih — gotovo na pô ludih uzklika, no — srce i još nešto nepoznato u nutrinji nije se dalo smesti od razbora, već je udilj njetilo želju za odgovorom i jednako lovilo za velom saiskim, da ga časkom odgrne i zirne u tajne iza njega.

Osmoga dana gotovo niesam više mogao pogledati na zlatom načičkane hrbtove Spencerovih, Taine-ovih i Häckel-ovih svezaka, a da ne osjetim silno nezadovoljstvo i neku očajnu mržnju proti uvjerenjima, što ih ove knjige u sebi čuvaju. I odvraćajući se od njih silom se uzmem gubiti u tminama bajka, starih priča i svetih legenda; — spuštah se u duboke i nedogledne jazove vječnih tajna, gdje je od zemana jadni čovjek tražio utjehe proti pregorostasnoj za njega pomisli, da nije ništa drugo, nego li časoviti val u toku rieke.

Uljuljavahu me i zbilja te stare bajke u neku mističnu uzrujanost. Pred jedanaestom urom u noći sjedio sam samcat u samrtnoj sobi, — sav u izčekivanju, da što čujem, — da što zamietim, ili barem osjetim. Poezija, što vije iz davnih ovih nada i utjeha čovjekovih, obladala me je svojim čarom, svojim tajinstvenim nagadjanjima, — i ja sam gotovo i gledao i ćutio pred duševnim svojim okom sve one silne slike ljudskoga maštovanja, što ih je velepjesnik srednjega vieka toliko sjajno i velebno naslikao u svojoj u istinu božanskoj „Divina comedia“. — A pokojničine rieči „do vidjenja“ miešale su se u to snatrenje i ja sam se — gotovo nadao, da će možda barem ura, sustavljena od mene u čas smrti, sada u jedared sama od sebe početi da ide.

Da se obranim od ruganja vlastitoga razbora, dozivah si u pamet sve pripoviesti o sličnim zgodama.

Ali časovi prolaze — a oko mene ništa se ne javlja, niti se što miče, — i duša moja bolno i očajno izgovara Faustovski usklik: „ništa — ništa!“

Samo dršću sjene staroga pokućtva u slabom plamsanju svjetiljke. Tek glupe lepirice nalieću oko plamena. I tiho je — tako tiho, da zamietim plaženje ogromna pauka u gornjem uglu stiene. Najzad mi se čini, kao da to nije više mir uspavana dana i gluhe noći, već da je gotovo ukočenost smrti.

Uzalud upirem oči na staru uru, — ona stoji te stoji. Uzalud lovim i sjene po krevetu kobnom, — ni jedan naborak ne izlazi iz svoga namještaja. Kutovi su istina crni, ali dalje ništa. Stolice jednako ostaju u svojoj bedastoj pozi kakovih odbornika — oko stola.

I bolno — bolno ponavljah bez prestanka: „Dakle ništa — ništa!“

Niesu hasnile ni priče, ni pripoviesti, ni legende, ni bajke, — a usuprot u jednu je ruku strogim izrazom u me gledalo Golgotsko raspelo, a u drugu ruku kao da su se sa zlatom načičkanih hrbtova Spencera, Darwina, Moleschotta i Taine-a odkidala pojedina slova i odskakujući sa police, slagala se u svietloj crti u red, od kojega se stvorila jedna jedita rieč: „neznalico!“

Silom se trgnem i na otvoreni prozor odmakne mi se oko napolje, odakle je plovio svježi jesenski hlad i točila se gusta tmina.

Na djelačku neba vidio sam tek jednu sitnu bliedu zvjezdicu. Slabi njeni traci upirahu mi se ravno u oči i misao se stala gubiti u nedobrojnim ciframa njene daljine, pa mi u nutrinji nešto bolno šapće, kako je ista ova daleka zviezda, čiju će sadašnjost ovoga trenutka istom gledati ljudska koljena, dvjesta tisuća godina mladja od mene, — pa ta ista daleka zviezda meni je bliža, srodnija mi je, — nego li „ja“ najmilijeg bića, čim je izdahnulo zadnji uzdah!

Ah — i ja sam protrnuo od bezdana jaza, koji mi se u toj misli pokaza, — pa sam strašnim očajem buljio na noćni mir oko sebe, koji mi ništa ne nosi niti mi što javlja.

A ipak bješe nešto, što je činilo, da sam ćutio neki hlad u tom miru — u toj noći, od kojega mi je i plaho i strašljivo bivalo, ma da me je razum jednako uvjeravao, kako nemam razloga niti se nadati odgovoru svojim željama i pitanjima, niti gledati u tom času što drugo, nego li, da je strana planeta, na kojoj se nalazim, sada odkrenuta suncu. Srce bo nikako nije se dalo umiriti, — svaka vlat i svaka žila u njem vapila je za objavom.

— Idem ravno na groblje — možda će ondje —! — glasno pomislim, pa se taj mah riešim i onamo odputim. Čisto sam trčao i žurio se, samo da stignem još o ponoći do groba.

III.

Za pô sata bio sam ondje. U dosta tamnoj noći tek sam razpoznavao biele zidove župne crkve u nejasnim oblicima. Samo jedan se prozor prokazivao, — onaj, koji je ravno ležao sa vječnom luči. Slabe crvene crte i žutkasta okanca svjetla označivahu nekoje dielove njegove. Lipe pred crkvom istom sam nagadjao u ogromnim konturama crnih neodredjenih masa, što su se u tamnoj tamnini još tamnije od ostaloga valovlja tmine za sebe kočile i talasale.

Polupanu ljesu groblja mogao sam naći istom u najbližoj blizini. U svojoj žurbi zadjenem se džepom kaputa o ključanicu, pa sam malko posrnuo i bio zadržan u svom koraku.

U prvi tren protrnem. Fizički strah od nečesa nepoznatog svlada me časkom, da ipak onda požalim skroz realnu i naravsku odgonetku. Ali opet se lecnem u duši. I jedan čas čisto bio sam nezadovoljan, što sam pošao

ovamo. Dapače samo od stida niesam se povrnuo, jednako se domišljajući, da je glupo i ludo, što radim.

Ne treba da jest u istinu štogod, — ali tisućljetnim predajama od koljena do koljena usadjene predsude i nasliedjena strava opet mogu na takom mjestu i najhladniji razbor potresti, pa zaigrati maštom, — a oči onda gledaju sve predaje – i razigrani živci osjete vlastitu djecu! — govoraše mi razbor, dok još uviek stajah kod ljese i gledah na groblje, izgubljeno u noćnom tamnilu, iz kojega su nesigurno i drhtavo stršila dva tri biela kamena križa. Ne daleko od mene, mislio sam, da prepoznajem još stablo stare vrbe.

Iz trave javljali se riedki i sitni glasići jesenskih cvrčaka. Po zraku bi nizko smuknuli svak čas pojedini šišmiši i čuo sam mekani trepet njihovih krila. Na nebu povlačili se tamni oblaci, sakrivajući neprestance zviezdu za zviezdom. Iztočni nebosklon tik nad rubom tamne daleke planine začeo se rujiti i crvenjeti, pa se odanle ravno na glavni križ groblja točila uzka krvava svjetlost. I po tornju crkve protegla se tanka svietla pjega.

Nekoliko šaka nad glavom proleti mi ogromna ptica, u kojoj po bezglasnom mahanju kreljuti upoznam veliku sovu, ali ona u tili časak iznikne negdje u tmini. Zanjihani od nje zrak hladnim mi se dahom dotaknuo lica.

Sa zvonika crkve odbi jedanaest i tri četvrta. Jasnim a opet nekako za mene čudnim zvukom ozvanjali dugotrajni udarci kovi, a štropot kotača u stroju ure čisto je grubo i mrmljavo sliedio i miješao se s ovim udaranjem. U isti čas sa urom najavi se ćuk negdje sa vrška krošnjatih lipa pred crkvom. Jednolični žalobni njegovi glasovi daleko se u tihu noć nosili, pa kao da dozivlju ili vabe nešto iz noćnih dubina. I jest — za kratki se čas digne mjesec iza gore i pokaže svoju krnju kruglju. Crni dugoljasti oblak ljenjivo prebrodi mimo nj i pozlati svoje rubove u njegovoj svjetlosti, primajući fantastični bajoslovni sjaj, da onda umine za gorom, a mjesečina se slobodnim valom razlije po groblju.

I sad se momu oku u jedared prikažu svi dugi redovi bielih, posivjelih i podrtih drvenih križeva. Humak do humka stršio iz korova, poparena od prvih mrazova, a gdjekoji bio sasvim pokriven visokom dozrelom travom, prignutom jesenskim vjetrovima. I po gdje koji još na po uveli crveni mak virio iz trave, ožaren mjesečinom, skupa sa kojim barbarskim nakitom, što se uz ovaj ili onaj križ nekako još držao svoga mjesta. Grudice ilovače zemlje bile su raštrkane posvud naokolo, a uz njih bielili se dosta gusto tanki, kratki i opet dugoljasti — tä svakaki komadići nečesa, što je bilo sivkasto i kao rdjavo, te je naličilo čas isušenim i od kiše ispranim štapićima drvenim ili čas opet crepovlju kakog prostog zemljanog lonca. Mjesečevo je svjetlo po tim komadima plazilo i jasno ih lučilo od zemlje. Na nekojim mogao sam čisto točno razabrati, kako su ispreprepredeni nekakom mrežicom od tankih niti boje zemljane.

Skoro se dovinem, da su to kosti prekopanih zaboravljenih grobova, pa mi čisto bude, da se niesam više usudio gledati na tle. Istom zirnem na okolo poda se, ne stoji li mi noga na kojem takom ostanku — bića, koje je nekoč isto tako mislilo i ćutjelo, kao što ja sada!

Isti taj čas makne se nešto do nogu mojih, — ogromna žaba krastača lieno se provuče dalje u travu, no dosta je dug i taj kratki trenut bio, da sam oćutio, kao da me je zadivljeno — zlobno i prikorno pogledala sa svojim tupim porculanastim očicama. Prodju me srsi i časkom bude mi, kao da u toj žabi ne vidim više organizam, uvršten našim umom u sustav ove i ove familije, vrsti i roda, nego kao da je to biće iz svieta — tajinstvenoga, nepoznatoga — bajnoga.

(Nastavit će se.)

U album gdjici Z. Č. pl. V.

Djevo vitka, poput misli svoje,
I čuvstva svoga, za što hoćeš i ti
Iz mutne čaše tužne duše moje
Nektarom pjesme dušu napojiti?

Ta srce moje gorko žalosno je
I ja bih mogo iz njeg istočiti
Preljuti otrov, što bi srce tvoje
Sa jednom kapi mogô uništiti.

Al stisnut ću ga, izažet ću samo
Iz mutne boli čistu rajevinu,
Da zalijem ti plemenitu miso:

Da sjećaš me se, dok nas bude amo,
Jedino s miljem, i rajsku milinu
Sa ovog cvietka duh ti uviek diso!

A. Tresić Pavičić.

*

Cosmopolis.

Roman, napisao ga **Paul Bourget**.

(Nastavak.)

Dvoja se krila na vratima *hall-a* zaista otvoriše, — a na njih udje Maud Gorka, uvijek lijepa u onoj velikoj i krepkoj britanskoj ljepoti, od sreće sva sjajna u nježnoj odjeći od kineskog crnog krêpa s narančastim vrpcama, što su isticale svježu i čvrstu mast njezine puti. Iza nje se pojavi Boleslav. Ali to nije bio putnik, koji je trideset i šest sati pred tim došao na trg della Trinità-dei-Monti, lud od nepokoja, bijesan od ljubomora. posut vagonskom prašinom, raskuštrane kose, prašnih obrva i crnih ruku. Bijaše to malo omršavjeli, nešto umorni otmeni grof Gorka, kako ga Dorsenne poznavaše, vitak i iskićen na fraku cvijetkom dragoljuba u zapučku, s podsmijehom na ustima, lijepa izgleda. Za spisatelja, komu je bilo poznato, šta Gorka znade, bijaše taj podsmijeh i ta hladnokrvnost nešto strašnije nego sinoćnji gnjev. On to shvati po načinu, kojim mu je Poljak stisnuo ruku. Jedna noć i jedan dan razmišljanja bjehu razorili Dorsennovo djelo i ako je Boleslav igrao tu komediju, da uspava nepouzdanje svoje žene i ovu sklone na današnji posjet, to je bilo za to, što bijaše odlučio ne pitati nikoga za savjet, nego sâm voditi svoju istragu. I posve mu je uspjelo, a njegovo sokolovo oko sigurno je opazilo na terasi bijelu odjeću gospodje Steno, dok je sretna Maud tumačila taj neiščekivani povratak svojom plemenitom prostodušnošću:

— Evo tako je, kad čovjek pošlje nerazboritu ocu zle glasove o našem *boy-u* (dječaku)... Pisah mu, da je Luc imao neki dan malu groznicu. On odgovori s pitanjem, šta je na stvari. Ja ne primih lista... On se ludo prestraši i eto ga...

— Idem kazati majci, — reče Alba, koja zaista ode na terasu sa žurbom, koja se Dorsennu još prepolagana činila. Osjetio je tako čuvstvo pogibli, te nije pomislio, da se nasmije, kako bi svagda drugda bio učinio, uspjehu dosta nespretne laži, što ju sinoć on i Boleslav skovaše i o kojoj Boleslav reče previše opravdanom gizdom: „Maud će biti tako sretna, kad me vidi, da će sve vjerovati“. — Bijaše to jednostavan prizor i u isti čas tragičan prizor one svjetske tragike, u kojoj su dogadjaji tim strašniji, što se zbivaju bez poklikâ glasovâ, bez kretnje, a usred konvencijonalnih fraza i u ukrasu svetačnosti! No osim Dorsenna dva su gledaoca shvatila zamašnost: Ardea i Hafner. Jer ni jedan ni drugi ne sumnjaše ni malo o odnošaju izmedju gospodje Steno i Maitlanda, kao i o prošastoj situaciji spram Gorke. Spisatelj, grand seigneur i čovjek od posla imali su pored razlike u godinama i u središtu, u kojem življahu, veliko iskustvo u sličnim zgodama. Znali su, koliko je jaka prisutnost duha u smjele žene, kad bude iznenadjena poput Mlečanke. Sva trojica bijahu izjavili, da nisu nikad ni slutili, da može žena imati tolike divne hladnokrvnosti, one veselosti tako zamjerno smione, kaku im je pokazala gospodja Steno u ovom odlučnom času. Ona se ukaza na pragu staklenih vrata snebivena i ushićena, — upravo koliko je smjela da bude. Njezina put plavke, koju najmanje uzbudjenje preljeva grimiznim rumenilom, ostade dražesno ružičasta. Ni jedan treptaj njezinih dugačkih trepavica orijentalne dražesti ne zakri njezinih dubokih modrih očiju, koje su se i nadalje svijetlile od nutrašnjeg ushita. Sa podsmijehom, koji raskrivaše njezine lijepe zube u boji krupna bisera, a take boje bijaše joj i vrat; sa smaragdima ispremiješanim s plavom kosom, s jakim ramenima, što su gledala iz izreska njezine gornje haljine, s krepkim i vitkim stasom, sa sjajem svojih ruku, s kojih bijaše skinula rukavice, da se draga Maitlandovim poljupcima, i na kojima se opet sjajili smaragdi, sa svojim hodom, u koji bijaše utisnut znak ponosne samosvijesti, — bila je ona zaista žena drugog doba, sestra onih sjajnih kneginja, što ih slikari njezine Venecije slikaju na mramornim trijemovima, izmedju apostola i mučenika, koji su i veličanstveni i ribari. Ona podje ravno k Maudi Gorka, ogrli je nježno i stisnuvši na to Boleslavu ruku, reče svojim toplim glasom, koji kao da je katkad prelazio u contralto, umekšan po običaju slatkim izgovorom u jeziku.

— Kako nas krasno iznenadiste!... Pa niste li mogli doći, da s nama ručate?... Da vidimo, sjednite oboje i pripovijedajte mi Odiseju našeg putnika... — i okrenuvši se Maitlandu, koji bijaše došao u salon za njom sa spokojnošću gorostasa i ljubljena čovjeka, reče: — Budite tako dobri, moj mali Linco, i potražite mi lepezu i rukavice, što ih zaboravih na naslonu chaise longue...

U taj se tren Dorsenne, koji se samo toga bojaše, da ne bi susreo Gorkinih očiju — jer ih ne bi mogao podnijeti — nadje opet do Albe Steno. Lice mlade djevojke, netom tako zatvoreno i kao stisnuto od straha, sad se zasjaji. Izgledalo je, kao da je težak teret spao sa mislî lijepe contessine.

— Ubogo dijete, — pomisli romancier, ne može vjerovati, da bi joj majka bila tako mirna, kad bi bila kriva. Držanje grofičino je odgovor na bezimeni list. Dakle, sve joj pisaše!... Bože moj! Tko to može da bude? Šta će izaći iz te drame, koja je ovako započela?...

I on upadne u duboko sanjarenje, u kojem ga ne prekidaše žamor razgovora, u koji se nije miješao. Bilo bi dosta, da je posmatrao, umjesto što je mozgao, da mu se ukaže istina o piscu bezimenih listova, istina jasna poput smionosti gospodje Steno, kojom je odvratila pogibao,

— poput slijepog pouzdanja gospodje Gorka, — poput prijezirne nesmutivosti Maitlanda pred svojim nuzljubom i poput susdržanog bjesnila tog nuzljuba, — poput glatkosti Hafnera, koji podržavaše općeniti razgovor, — poput neumornosti d'Ardea oko bogate Fanny i njezina ganuća, — jasna napokon poput radosti Albine, što se je veselila spasu. Na svakom od tih lica vidjelo se pri dolasku Boleslavovu različito čuvstvo. Samo jedno odavaše nekoliko časaka zločinačku radost i požudnost napokon zasićene mržnje. No kako je to lice bilo male gospodje Maitland, te šutljivke, koju je tako nebrižno držao glupom i neznatnom, ne opazi ga ni Dorsenne, a tako ni drugi svjedoci bljeskovite pojave izdana ljubavnika. Svi narodi imaju metaforu, kojom izriču misao, da je najgora tiha voda. Mirne vode duboko teku — vele Englezi, a Talijanci: — mirne vode mostove ruše. — Ove razne poslovice ne bi bile točne, kad bi se zaboravljale u zbiljskom životu, a naš od zanata analista ženskog srca bijaše ih posve zaboravio ove večeri.

V.

Grofica Steno.

Za ženu manje smionu, nego što bijaše grofica, manje podobnu, da gleda u lice situaciji i ravno prama njoj koraca, bila bi ovakova večer predigra jednoj od onih besnenih noći, u kojima se uzrujana mašta muči unaprijed svakojakom bojazni pred mogućom pogibli. Ovakove krize straha svršavaju redovito s odlukom varanja, s prihvatom kake gorke laži, što no je predmetom gnjeva čovjeku, koji ne shvaća, da je himbenost jedina snaga slaba bića. Grofica Steno ne znadjaše, šta je slabost i šta je strah. Stvor energije i rada, koji unaprijed ćuti, da je dorastao svim pogiblima, ona nije imala oćuta za riječ nemir. Tako je onu noć, što je iza te večeri slijedila, prospavala tako dubokim i tako okrepnim snom, kao da se nije Gorka nikako ni vratio s osvetom u srcu i prijetnjom u očima. Sjutradan oko deset sati iz jutra nadje se u malom salonu, ili bolje bureau-u, koji se doticaše spavaonice, da pregleda neke račune, što ih donesoše njezini ljudi. Ustavši po običaju u sedam sati, bijaše se okupala u mrzloj kupki, u kojoj je ljeti i zimi jačila svoju divnu krv krepke plavke. Doručkovala je jaja, hladno meso i čaj, na englesku, slijedeći načelo, kojemu, govoraše, ima da zahvali krepčinu svojeg želudca. Načinila je zamršenu toilettu lijepe žene, bila kod svoje kćeri, da zapita, kako je mala spavala, napisa pet listova, — jer njezin kosmopolitski salon vezaše je na pisanje silnih listova, koji su letjeli izmedju Kaira i New-Yorka, Petrograda i Bombaya, prolazeći Monakovom, Londonom Madeirom, a bila je isto tako vjerna u prijateljstvu, kako bijaše nestalna u ljubavi. Njezin veliki rukopis, tako otmen u naučenoj korektnosti, ispunjaše stranice i stranice, a da se svojeg prijašnjeg ljubavnika nije sjećala drugim pripomenama, nego ovakim: „Imam sastanak kod Maitlanda u jedanaest sati. Ardea ima da dodje amo u deset, da govori o svojoj ženidbi. Treba da pregledam Finolijeve račune. Ako i Gorki ne pane na um, da dodje jutros . . .“ Lica, u kojih je ljubavno čuvstvo vrlo usavršeno, ali i vrlo fizično, jesu takova. Ona se podaju čitava i ustežu se opet čitava. Grofica je ćutila baš toliko samilosti, koliko straha, pomišljajući na izdana ljubavnika. Bijaše odlučila, da će mu reći: „Ja vas ne ljubim više“, iskreno, ravno i odlučno, ponudivši mu, da bira izmedju posvemašnjeg raskinuća i solidnog prijateljstva. Jedina neugodnost bijaše joj želja, da do tog razjašnjenja izmedju njih ne dodje prije popoldana, kad bude slobodna, — neugodnost, koja je u ostalom nije priječila, da običnom stalnošću pregledava zbrajanje i množenje upraviteljevo. Ovaj stajaše kraj nje, pokazujući onako široko bronceno lice s jakim kostima i ovješenim usnama, kakova daje Bonifazio svojim rdjavim bogatašima i farizejima. On upravljaše dobrom od sedam stotina na Piavu, kod Padue, što ga je gospodja Steno od svih imanja najviše voljela. Ona bijaše dohodak podesetorostručila time, što je isušila jalove i nezdrave lagune. To se dno, ležeći metar pod morskom visinom, bijaše pokazalo nenadano plodno. Ona raspravljaše o radnjama za slijedeće nedjelje onim potankim i točnim poznavanjem izrabljivanja zemljišta, koje ostaje značajnom crtom talijanske aristokracije i trajnom podlogom njezina opstanka. Svako se plemstvo uzdržava i bez zakonskih povlastica, samo ako ostaje duboko historično i na svojem zemljištu.

— Dakle ti računaš za branje svilenih buba od prilike pedeset kilâ kokonâ na uncu? . . .

— Jest, eccellenza, — odgovori upravitelj.

— Stotinu unca žutih: sto puta pedeset čini pet hiljada . . . uze opet grofica. — A po četiri franka pedeset? . . .

— Može biti pet franaka, eccellenza, — progovori upravitelj.

— Uzmimo dvadeset dvije tisuće i pet stotina, reče grofica; — i isto toliko za japance . . . Sad se možemo vratiti na troškove za gradnje . . .

— Jest, eccellenza. A vino?

— Ja mislim, poslije onog, što si mi rekao o vinogradu, da prodaš što prije Kaufmannovu agentu sve, što je ostalo od zadnje berbe, ali ne jeftinije od šest franaka po brentini. Znaš, da naši lagvi moraju biti ispražnjeni i opravljeni do mjeseca kolovoza . . . Ako to propustimo sada, gdje prvu godinu pravimo naše vino s novom mašinom, bilo bi vrlo ludo . . .

— Jest, eccellenza. A konji?

— Mislim, da je sad zgoda, koje ne smijemo nipošto promašiti. Moje mnijenje jest, da uzmeš brzovlak do Fiorence, danas još, u dva sata. Sjutra jutrom si u Veroni. Ovrši posao. Konji su iste večeri opet na Piavu. Svršismo upravo na doba, — zaključi ona, spremajući

upraviteljeve papire. Ona ih sama stavi u smotak i preda mu ga. Imala je osobito fino uho, pa je čula, da su se vrata u predsoblju otvorila. Činilo se, da je krupni upravitelj u svojoj krupnoj lisnici odnesao sve novčane brige ove osebite žene. Jer završivši s brojkama i onom točnošću taj razgovor, ili bolje monolog, imala je na usnama svoj najjasniji i najlakši podsmijeh, da s njime primi novog posjetnika, koji bijaše srećom knez d'Ardea. Ona reče sluzi:

— Moram govoriti s knezom. Ako tko pita za me, ne primite ga, ali i ne otpravite. Donesite posjetnicu. I na to okrenuvši se k mladomu čovjeku nastavi:

— Nuto! *Simpaticone?* . . . Ovaj lijepi pridjevak bijaše mu ona dala. — Kako sprovedoste jučerašnju večer? . . .

— Ne ćete mi vjerovati, — odgovori Ardea, smijući se, — ja, koji nemam ništa svojeg, gotovo ni postelje; išao sam u cercle i igrao . . . Bacih se na banku i po prvi put u svome životu dobih . . .

Bijaše tako veseo pripovijedajući o tome svom dječinjem junačkom činu i tako je iskrene šale zbijao o svojoj propasti, te ga je grofica gledala gotovo zapanjeno, upravo kako je on nju gledao, kad je došao. Čovjek sam sebe tako malo poznaje i tako malo razmišlja o osobitostima svojeg značaja, da se njih oboje svako za se začudilo, našavši jedno drugo u takom miru. Ardea nije shvaćao, kako nije gospodju Steno nikako uznemirio povratak Gorkin i posljedice, što bi iz toga mogle nastati. Ona se pak divila, kako taj čudni momak kraj rasula svoje imovine još može da bude tako vesele volje. Očito bijaše svoju jutarnju toilettu uredio s tolikom dopadnosti, kao da mu nije trebalo pokušati korak odlučan za budućnost; i njegov laki kaput lijepo isprecrtan kockama, boja njegove košulje i ovratnika, žute cipele, cvijet u zapučku, sve se to slagalo, da od njega učini ljupku i nepopravljivu lutku duševne frivolnosti. Svoju nepromišljenost bijaše tako skupo platio, te ga je grofica stala žaliti. Ona oćuti onu potrebu, koja podilazi jaka bića pred bićima razoružanim, da radi za to dijete, da ga uspravi mimo njegovu volju, i ona brzo prihvati pitanje o udaji Fanny Hafnerove. U svojem čvrstom dobrom mišljenju i sa svojim nagonom, kojim je uvijek sve u red dovodila, vidjela je gospodja Steno u tome vezu toliko koristi po sav svijet, te se toliko žurila, da ga zaključi, kao da se je radilo o kakoj njezinoj zgodi. Barunu je ta ženidba bila poćudna i on je već nekoliko mjeseci govorio o njoj. Bila je poćudna Fanny, koja će tako s privolom očevom prijeći na katoličku vjeru. Svidjala se knezu, koji će se tako na jedanput izvući iz svih neugodnosti. Pristajala napokon imenu Castagna. Kako bijaše Peppino taj čas jedini njegov predstavnik i premda je po staroj obiteljskoj predaji nosio različiti naslov od onog patroniničkog naslova pape Urbana VII., izazvala je ipak ta dražbena podaja stare slavne palače silnu sablazan u novinama i javnom mnijenju, te je trebalo to osujetiti. Grofica je zaboravljala, da je i sama bez prosvjeda prisustvovala toj mračnoj zgodi prodaje. Zar nije prije saznala, od Hafnera, da je on kupio velik dio kneževih mjenica u bescjenje? Zar nije dosta poznavala baruna, da shvati, kako sior Noe Ancona, neumoljni vjerovnik, koji prodaje palaču, nije ništa drugo nego prosto orudje njezina strašnog prijatelja? Nije li jedanput u zlovolji na baruna pred Albom i sama ga optužila poradi ove vrlo proste osnove: dovući Ardeu do konačne katastrofe, pa mu ponuditi spas pod oblikom veza s Fannyom i tako u isti mah izvesti sjajnu operaciju? Jer kad se jedanput zgrade i zemljišta kneževa riješe hipoteka, koje ih tište, za kraće vrijeme nego što se misli, one će zadobiti svoju pravu vrijednost i nerazboriti spekulator bit će iznova silno bogat, možda bogatiji nego prije. Nije li to bio jedan razlog više, koji je trebao, da što prije savlada u mladog čovjeka posljednje oklijevanje s tom spasonosnom ženidbom?

— Dakle, — reče ona iza male stanke i bez ikakog drugog uvoda, — trēba da sad govorimo o poslovima. Jučer ste ručali uz moju malu prijateljicu i mogoste je čitavu večer proučavati . . . Odgovorite mi iskreno; ne će li ona biti najljepša mala princesa rimska, što je ikad klečala u svojoj pirnoj haljini nad grobovima apostolâ? Nè vidite li je u njenoj bijeloj odjeći pod njezinim velom, gdje silazi pred onim divnim stubištem Sv. Petra iz kočije, sa prekrasnim konjima, što će ih joj dati otac? Zaklopite oči i gledajte je u duhu . . . Zar ne će biti lijepa? Ne će li? . . .

— Vrlo lijepa, — odgovori Ardea, podsmijevajući se zamamnoj prikazi, koju mu je gospodja Steno u pamet dozivala; — premda nije plavka. A vi znate, za mene žena, koja nije plavka . . . Ah! grofice! Koja šteta, što onda u Mlecima, pred pet godina, neke izvjesne večeri . . . Vi se spominjete? . . .

— To vama sasvim pristaje! — prekine ga ona, smijući se vrlo glasno svojim zvučnim i jasnim smijehom. — Dodjoste jutros k meni, da govorimo o ženidbi, za koju niste imali puno nade svojim ugledom igrača i soupeura (večeraša), o ženidbi, koja ispunja gotovo lude uvjete, tako su potpuni: ljepota, mladost, umnost, imutak i (nevjerojatna stvar!), ako sam dobro gledala moju malu prijateljicu, dapače početak zanimanja, vrlo živa zanimanja . . . I za malo pa biste vi tu meni očitovali . . . Idite, idite! — i ona mu pruži na poljubac svoju lijepu ruku, na kojoj su se sjali široki smaragdi. — Oprošteno vam budi. Ali odgovorite „da“ ili „ne“ . . . Hoću li da zapitam? Ako da, oko šest sati idem u palaču Savorelli. Govorit ću svojemu prijatelju Hafneru. On će govoriti svojoj kćeri, a ne će o meni zavisiti, da li ćete dobiti njihov odgovor večeras ili sjutra. Je li „da“? Ili „ne“?

— Večeras! . . . Sjutra! — klikne knez drmajući glavom i s kretnjom presmiješna presenećenja. — Ma

ne mogu se ja riješiti tako. To je himbena zasjeda! Dodjoh, da se razgovaram, da se posavjetujem s vama...

— O čem? — reče gospodja Steno, gotovo nestrpljivom živahnošću. Ta šta vam mogu još reći, šta ne biste već znali? U dvadeset i četiri sata, u četrdeset osam, u šest mjeseci, šta će tu sve da se promijeni, molim vas?.. Treba ipak stvari gledati tako, kakove jesu. Zar ćete sjutra, prekosjutra i drugih dana biti manje ruinirani?..

— Ne, — kaza princ, — ali...

— Nema tu „ali“, — odgovori ona, ne davši mu, da govori. Despotizam, prirodjen jakim bićima, prezirao je u nje prenavljanje, kad se je radilo o praktičnim odlukama, s kojima je već obračunala: — Jedini ozbiljni prigovor, što ga izrekoste, kad sam vam govorila o toj ženidbi, ima tome šest mjeseci, bio je, da Fanny nije katolikinja. Danas znam, da joj je to jedina želja, da se pokatoliči. O tome ne govorimo više...

— Ne, — reče princ, — ali...

— Što se tiče Hafnera, — uze opet grofica, — reći ćete, da je on moj prijatelj i da sam pristrana; ali ta pristranost samo je mnijenje... Pravo rekavši, vama treba tast... Ne klimajte glavom... On će popraviti sve ono, što se na vašem imutku dade popraviti... Vas su okrali, ubogi moj Peppino, kao u šumi. Pripovijedali ste mi sami... Postanite barunovim zetom, pa ćete mi pripovijedati novih priča o tatima... Znam ja... Tu je podrijetlo barunovo i proces onaj pred deset godina i svi *pettegolezzi* (naklapanja), što ih je izazvao. Za to ne zna svatko. Početak bijaše barunu krut, težak. Potjecao je iz porodice, podrijetlom židovske — vidite, da vas ne varam — ali ta je već kroz dva naraštaja obraćena, pa je kleveta to kao i sve drugo, da je promijenio vjeru istom otkad je u Italiji. Imao je proces, iz kojeg je izišao čist. Ta vi ne ćete da budete pravedniji od pravde, zar ne?...

— Ne, ali...

— Šta čekate dakle? — završi gospodja Steno. Da bude prekasno? kao s vašim zemljištima?...

— Eh! dajte mi, da odahnem, da dišem, da se hladim, — reče Ardea i uze zaista sa stola grofičinu lepezu. — Vi tražite od mene, koji nisam u jutro nikad znao, šta ću raditi na večer, od mene, koji sam uvijek živio kao na putu, idući za svojom maštom, tražite, — da odlučim za pet časaka, da se svežem za uvijek!...

— Molim vas, da saznate, štâ hoćete! — uze opet grofica. Vrlo je zabavno biti fantasta, kad čovjek putuje, istina je. Ali kad se radi o tome, da čovjek uredi svoj život, onda su te djetinjarije preopasne. Ja, ja poznajem samo jedno: vidjeti svoju cijel i ići prama njoj, čisto ravno. Vaša cijel je vrlo jednostavna: iskopati se iz rasula. Put nije manje jednostavan: ženidba s djevojkom, koja ima pet milijuna miraza. — Da ili ne, hoćete li je uzeti? Ah! — reče najedanput, prekinuvši se — nemam jutros ni časka za se, a u jedanaest imam rendez-vous (ročište)!

Ona pogleda na putnu uru na stolu, na kojoj bijaše deset sati i dvadeset i pet časaka. Očekivaše, da se vrata otvore. Bijaše poslužnik, koji već stajaše do nje pružajući joj kartu na pladnju. Ona uze tu kartu, skupi crtu svojih lijepih plavih obrva, pogleda opet na uru, činilo se, da oklijeva, pa reče:

— Kažite, da čeka u malom okruglom salonu i da ću ja odmah doći. Na to se okrene k Ardei: Mislite, da ste spaseni. Niste. Ne dopuštam vam, da odete, dok se ja ne vratim. Bit će to za mali četvrt sata... Hoće vam se novina? Evo ih... Knjiga? Eto... Duhana? Ova kutija je puna cigareta... Za četvrt sata sam tu i imat ću vaš odgovor. Ja ga hoću, čujete li. Ja ga hoću...

I na pragu, s novim podsmijehom, upotrebivši taj put mali izraz, koji je običan u govoru sjeverne Italije, a nije nego iskvareno *schiavo* ili sluga, reče: „*Ciaò, Simpaticone*...“

— Kakva žena!... reče za se Peppino Ardea, kad se za svijetlom haljinom grofičinom vrata zatvoriše. — Dà, koja šteta, što nisam pred pet godina u Mlecima bio slobodan!... Tko zna? Da sam se usudio, kad me je ono na svojoj gondoli ispratila u moj hotel?... Upravo bijaše ostavila San Giobbe-a. Nije još imala Boleslava. Bila bi me svjetovala, ravnala. Igrao bih na burzi, kao ona, po savjetima Hafnerovim. Ali ne kao zet! Ne bi bio vezan na supružni rastakuerizam... I ona ne bi imala tako rdjava duhana...

Bijaše zapalio jednu virginijsku cigaretu, dar Maitlandov. Baci je, iskrivivši lice nebrižnošću zlo odgojena djeteta, uz pogibao, da zapali tanki prostirač, koji pokrivaše hladni mramorni pod, pa podje u predsoblje, da svoj etui uzme iz džepa svojeg lakog ogrtača, koji bijaše pametno sobom ponesao, izišavši u osam sati iz kuće. Zapalivši jednu od svojih cigareta, napunjenih tako zvanim egipatskim duhanom, smiješanim opijem i salitrom, koji mu se radi mode činio boljim od pravog duhana Američaninova, baci mekanično pogled na pladanj, što ga bijaše na stolu ostavio sluga, otišavši iz sobe. Karta neznanog posjetnika, radi kojeg ga bijaše gospodja Steno ostavila, još se tu vidjela. Ardea pročita na njoj u čudu i čisto osupnut riječi: „Grof Boleslav Gorka...“

— Njoj se je više diviti, nego što sam mislio, — pomišljaše on, vraćajući se u pusti bureau. — Nije me trebala zamoliti, da ne odem. Treba baš da ostanem, da je vidim, kakova će izaći iz tog razgovora!...

(Nastavit će se.)

Sordello.

Ulomak iz »Božanstvene Komedije«, (Očistilište, pjevanje VI.) od **Dantea Allighieria.**

Preveo i protumačio dr. **A. Tresić Pavičić.**

Idući Dante i Virgil po zavojima predočistilišta, sretaju mnoge duše, koje ih mole, da kažu njihovim milim, kad se povrate na zemlju, neka mole za njih. Dante prepozna Aretina, Gina del Takko, Federiga Novella itd. Sumnjajući o koristi molitve pita Virgila, da mu ovu stvar rastumači. Dok ga Virgil poučavaše, sretoše dušu, koja je bila osamljena. To je pjesnik Sordello, koji se silno veseli, što vidi pred sobom sugradjanina iz Mantove. Videći Dante to veselje, zaboli ga u srcu, što u Italiji nema ljubavi za domovinu, pak se zanese u biesni polet, kojim šiba prilike u svojoj domovini.

Al vidiš, tamo ona duša sama,
Što čudno u nas okom pogledala:
Najkraći put će možda kazat nama. 60
Dodjosmo do nje. Hrabro li si stala,
Lombardska dušo, gorda, ponosita
I veličajno oči okretala! 63
Ne reče ništa, niti nas zapita,
Već pustila nas ići gledajući,
Ko lav što čučne, kad se na plien hita. 66
Al Virgil tada, prama njoj idući,
Zamolio ju, da nam put pokaže,
Al ona upit ne usliša vrući; 69
Zamoliv vodju, da joj štogod kaže
O zemlji, o žiću, a on poče ovako:
„Mantova . . .“ Sjena sva se u se saže, 72
Sa zemlje djipnu i sborit poče tako:
„Tvoj zemljak sam Sordello, o Mantovanče“
I jedan drugog zagrlio jako. 75
Vaj robska Italjo, tužne boli stanče,
Bez kormilara ladjo u oluji,
Ne carska ženo, nego razuzdanče! 78
Taj duh plemenit milinje prostruji,
I svom zemljaku tol se uzradova,
Tek sladko ime u nhu mu zazuji. 81
A sad u tebi nema bez ratova
Živih ljudi, već jedni grizu druge,
U istom gradu, sred svojih stanova. 84
Niz obje, jadna, gledj obale duge,
Pak u nutrinu ded pogledaj svoju,
Je l' šta u tebi mirno i bez tuge. 87
Što vriedi uzdu da popravi tvoju
Car Justinijan, kad nemaš konjika?
Bez nje bi manji stid bio zemlju moju. 90
Vaj sviete, što bi do zemlje ponikâ,
I pustit moro cara, da te jaši,
Da shvaćaš rieči, što ti Bog dovika. 93
Gle kako biesna ta se zvier preplaši,
I djipnu, jer ju mamuze ne biju,
A tvoja slaba uzda ju ne plaši! 96
Albrehte Niemče, što joj puštaš šiju,
Da neukrotna divlje sa njom vije,
A moro bi ju jašit uz kandžiju. 99
Nek na krv tvoju s neba se izlije
Užasna kazan, tako otvorena
Da nasljednikom bojazan ulije. 102
Jer ti i otac trpjeste zelena
I plodna njiva carstva, rad pohlepe
Za rodnom zemljom, da bude opustošena. 105
Al dodji vidjet Monteke i Kaplete,
Monalde i Flipe, čovječe bez brige:
Prve već tuga a ove sumnja gnjete. 108
Dodji da vidiš tiranske verige
Vlastele obiestne, i mane joj popravi;
I Santafjorske lupežke podvige. 111
Gle Romu tvoju, kako plač ju davi,
Udova tužna dan i noć te moli:
Vaj izbavi me, Cezare moj pravi! 114
Dodji da vidiš, kako se ov sviet voli:
I ne žališ nas, tada dodji amo,
Sramotan glas tvoj neka te zaboli. 117
O sveti Bože, ako smijem samo,
Na zemlji za nas što si propet bio,
Zar oči tvoje okrenu drugamo? 120
Il to je naum, što si zamislio
Za kakvo dobro, u jazu svog neznanja,
Što um naš nikad ne bi dokučio? 123
Jer množtvo ljutih tirana proganja
I tlači Italju i lopov svaki bude
Marcel, ako se strančareć naganja. 126
Fjorenco moja, ove rieči hude,
Što ne idu tebe, nek te razvesele,
Jer tvoji od drugih bolji bit se trude. 129
Mnogim u srcu pravda je, al žele
Da neumjestno ne dodje do luka:
Dočim je tvoji na sva usta vele. 132
Mnogi se odriču časti svoga puka,
Al tvoji brzo i nezvani se nude,
I viču: ja se ne plašim tih muka! 135
Sad bud' vesela, ta imaš odkude;
Jer bogata si, mirna, puna sviesti,
Da ne lažem, tvoj puk nek svjedok bude. 138
Atena i Sparta, koje u povjesti
Tol dične bjehu i stvoriše zakone,
Što uzmogoše žiću doprinesti 141
Dobra pram tebi, što tol tanke spone
Osnivaš, da do pola Studenoga
Ne dodje, što tkaš kad Listopad tone. 144
Kolikrat, od kad sjećat bih se mogâ,
Ti zakon, novac, ured, običaje

Promieni i člane obnovi do jednoga? 147
Ako se sjećaš i svjetlost ti sjaje,
Vidjet ćeš, slična bolestnici da si,
Kojoj ni perje mirovat ne daje,
Što okrećuć se bol blažiti zna si. 151

Tumač.

58. *Sordello* de Viskonti, iz Mantove, stoji u očistilištu, medju onima, koji su bili nemarni prama Bogu, pa su se više brinuli za rat, za književnost, za politiku i za javne poslove; a obratiše se tek pri smrti. Sordello je bio vrlo dobar pjesnik iz XIII. vieka, a Benvenuto iz Imole kaže, da je bio „nobilis et prudens miles et curialis". Dante ga spominje u knjizi „De vulgari eloquio" lib. I. cap. 15. Sordello takodjer predstavlja, kao svaka glavna osoba u Danteovoj pjesmi, neku veliku ideju, a to je ovdje, *zanosni i pošteni patriotizam.*

61—63. Uzklik udivljenja Danteova prama pravom rodoljubu.

66. U originalu nije jasno ideja istaknuta, ali se vidi. da je pjesnik htio prikazati dostojanstveno i junačko držanje. Ja sam taj stih preveo slobodno.

72. Netom Sordello ču ime svoga rodnog grada i spozna, da je pred njim sugradjanin, od milinja mu prekinu rieč, pa ga vruće zagrli.

76. Videći Dante, koliko je milinje obuzelo Sordella, netom je čuo ime svoga rodnog grada, dodje mu u pamet, po zakonu protivnih ideja, nemarnost, i mržnja, koja vlada u Italiji, i kako je u njoj svako otačbeničko čuvstvo utrnulo; pa se zalieće, pun gibelinske srdžbe, u ovaj krasan i uprav pindarički polet. gdje najljućom ironijom šiba prilike u domovini, a navlastito rodni grad Fjorencu. Ova užasna ironija, dapače preljuti sarkazam, najbolje dokazuje, kako Dante ne pjeva slučajno, kako ga fantazija vodi, nego da mu uviek lebdi pred očima visoki cilj obćenitog dobrostanja, i slobode domovine.

78. U originalu stoji jači izraz, ja sam upotrebio slabiji rad estetičko-ćudorednih razloga.

81. *Sladko ime* = domovine, ili u užem smislu zavičaja Mantove.

88. *Što vriedi:* U svom zanosu ovdje pjesnik pomišlja i personifikuje svoju domovinu u obiestnoga konja, koji se ne da ukrotiti. Uzda ovdje znači zakone, koje je dao car Justinijan Italiji, kad ju je u VI. vieku oslobodio od Gota, uredio njoj upravu i dao glasoviti kodeks, koji se po njegovu imenu zove. Što vriedi, veli pjesnik, o biesni konju, da te je car Justinijan svojom jakom uzdom zauzdao, kad nema na tebi konjika, nema cara, koji bi te morao uzjašiti i pritegnuti ti uzdu, pa biti te kandžijom i mamuzama.

85. Duge obale Tirenskog i Jadranskog mora.

90. Bez te uzde, bez Justinijanova kodeksa, manja bi sramota bila za Italiju, da u njoj sada ovakova razuzdanost vlada.

91. *Vaj sviete:* Pod tim razumije Gvelfovce i svećeništvo, koje bi moralo biti ponizno, a ne oholo i pohlepno za vladom.

92. Dante vidi jedini spas u monarhiji i za to propovieda carsku vladavinu.

93. Isus je rekao: „reddite, quae sunt Caesaris, Caesari; et quae sunt Dei, Deo; i „Regnum meum non est de hoc mundo".

96. Slaba uzda svećeničke i gvelfovske vladavine ne može ukrotiti biesnu Italiju.

97. Albreht, sin cara Rudolfa, bio je imenovan za rimskoga kralja godine 1298, a potvrdjen od pape Bonifacija VIII. On nije nikada došao u Italiju, nego se je brinuo, da si osigura njemačke zemlje, s toga ga Dante užasno proklinje. Krivo imadu oni, koji kude Dantea, da je on htio podvrći Italiju tudjemu vladaru. Carstvo rimsko nije bilo nasljedno, nego izborno, za to je mogao postati carem i Talijanac, a u svakom slučaju on je htio da Rim bude glavnim gradom svjetskoga rimskoga carstva, a Italija središtem i *perivojem* ili *cvjetnom njivom.* Veliki sintetični um Danteov došao je do uvjerenja, da gvelfski duh ne može nikada ujediniti Italiju, nego je strovaliti u sve veći nered, i u tiranstvo pojedinih velmoža. Gvelfizam je u istinu pod izlikom, da se bori za slobodu, sijao neslogu i ciepao Italiju na sijaset malih državica. Jedino gibelinski duh, jedino carska moć mogla je učiniti kraj ovom neredu i ujediniti Italiju, a da je Dante imao pravo, to je dokazala povjest, samo što je trebalo mnogo viekova, dok su lakoumni Talijanci shvatili i prigrlili veliku Danteovu misao.

100. Neki misle, da ovdje Dante proklinje samo Albrehta, kojega je ubio godine 1308. njegov nećak Ivan; ali krv je obćeniti izraz, koji znači pokoljenje.

105. Rudolf i Albreht su težili, da zavladaju Njemačkom, a nije ih bilo briga za Italiju „cvjetnu njivu carstva".

106. Komu nisu poznate razmirice izmedju obitelji Monteki i Kapuleti u Veroni, po Shakespearevoj tragediji „Romeo i Julija"?

107. Monaldi i Filipeski bile su velikaške obitelji u Orvijetu. Ja sam skratio ime Filipeski, jer drugačije nije bilo moguće zbiti toliko stvari u jednu kiticu, koja je vezana tako strogom rimom.

109. Kapuleti i Monteki su već doživjeli, poradi svoga neprijateljstva, toliku nesreću, a ove muči sumnja, da bi se i njima moglo što takova dogoditi.

111. Ovaj je stih i u izvorniku nejasan. Santafjora je kod grada Siene, u ono vrieme su ju harali svakakovi lupeži.

112. Rabim talijansko ime, jer se Rim ne slaže sa riečju udovica, što sliedi.

115. Ironija raste postepeno: hoće da reče, kako se ovdje ljudi mrze.

118. U gorčini svoje duše Dante pita Boga, za što on ne pomogne Italiji. *„Ako smijem samo“* obratiti k tebi ovaj upit. Dante kao da se kaje, što je tako smion.

123. Tko će shvatiti tajne namjere božje? Tko zna, nije li sve na svietu za dobro, i zlo samo ne ima li dobrih posljedica, kojih mi ne možemo predvidjeti?

126. Svaki prosti lopov, ako se u strančarenju naganja, i postane sa svoje odvažnosti glasovit, slavan je kao kakav *Marcel.* Dva su glasovita Marcela bila u Rimu. Jedan je onaj, što je osvojio Sirakuzu, te je slovio kao najbolji rimski junak i kao uzoran čovjek. Drugi se je opro tiranstvu Cezara. O njem veli Lukano: „Marcellusque loquax“ (I. p. s 313.). Ako je ova figura antonomasija, onda Dante misli prvoga, ako je ironija, ovoga drugoga, koji je bio brbljav.

127—129. Ironija biva sve jača i ljuća. Hoće da reče, da je Fjorenca najgora.

130. Dante je više puta rad svoga lakoničkog stila nejasan i artificijozan, a to je jedna od njegovih najvećih mana. Hoće da reče, da se drugi boje reći u neumjestno vrieme pravdu, koju poznaju, ali ne puštaju, da dodje *do luka* do usana, koje bi ju bacile u javnost: dočim se Fjorentinci ne boje reći pravicu; dakako i to je ironija.

135. I ovi su stihovi u originalu artificijozni. Hoće da reče, da se drugdje mnogi boje obnašati javne službe i vladati, dočim se svaki Fjorentinac i sam nameće i veli, da njega taj teret ne plaši.

138. Neka mi bude svjedokom nesretno stanje Fjorentinskog pučanstva.

142. Ironija dolazi do vrhunca. On veli, da su Fjorentinci tako pametni, da uviek snuju nešto nova, nove zakone i novu upravu; tako da se ona mienja svakih petnaest dana, od konca listopada do polovice studenoga.

145—151. Sad njegova srdžba prekipljuje, ostavlja ironiju i sarkazam pa otvoreno psuje Fjorencu, te je prispodablja bolesnici, koja se prevrće u krevetu s jedne strane na drugu, da ublaži bol, koja ju muči. Fjorenca bi na ime htjela ublažiti svoje nevolje mienjanjem uprave, ustava i zakona.

Davna spomen.

One oči, one plave
Ljubice u lieru bielom,
Što se tako nježno kriju
Pod stidljivim svojim velom;
One usne, s kojih u sviet
Svetosti se lije česma,

One usne, s kojih svaka
Rieč je za me nova pjesma —
Sjećaju me jedne duše,
Iz prošlosti duše rajske,
Na ljubavnoj što je zviezdi
Vidjeh jedne noći majske.

Il pod plaštem nevinosti
Tuj se ona duša skriva,
Il to tek je odsjev čuvstva,
Što ga davno ja uživah?!

Stjepko Španić.

Katarina Zrinska, banica hrvatska (1625—1673).

Napisao Juraj Tomljenović.

(Nastavak.)

A sada da vidimo, kako je ponosita gospodja Zrinskoga živjela u tudjoj zemlji, izvan Hrvatske?

Zatvoriše ju na t. zv. „Tummelpatzu“ u samostanu dominikankâ, gdje joj dadoše više soba. Ali ni ona ni sluge ne smjedoše izići izvan zidina samostanskih. Otkad ju nesmiljena bolest prvi put uhvati, nikad ju ne pusti više. Ni na jednoj nozi ne može stajati, pa ipak htjedoše, da — ide iz Gradca! Stan joj bio u sredini grada za to, da ne može uteći! Ob dan i ob noć 14 nasadjenih bajuneta pokazivalo izvjedljivoj svjetini, što no je tuda prolazila, da je unutra banica hrvatska. A da joj gorka čaša bude još ljuća, naložiše, da se kćerka Zora od nje odijeli i spravi u koji samostan.

Već drugi dan, kako je bila došla u Gradac, dodje k njoj dvorski podkancelar, da joj javi tu žalosnu vijest. Poput lavice skoči majka za svoje dijete, što joj otimaju i tu jedinu utjehu. Više ne treba, nego da i život pusti. Malena se Zora nije dala otrgnuti od grudi majke svoje. (Rački, spom. dj. 305., 306., 307., 311., 399., 256., 412., 430—1.).

Ni na domaku zime nije se niko brinuo, da žena Petra Zrinskoga mjesto prnjavih i slabih haljina dobije bolje. A kćerka joj Zora! „Odrapane haljine djetinje“ — eto riječi Smičiklasovih — odavale su, da ne živi više pod zaštitom ni oca ni mile majke“.[1] Katarina sama crta bijedne dane života svoga u pismima, kojima uzalud traži pomoći i zagovora.

[1] Smičiklas u hrv. povjesti II., govoreći o uroti. Samo je gradačko vojno vijeće molilo kralja Leopolda, da im se dade više haljina. Ono veli: »najveća nužda zahtijeva, da im se dadu druge odjeće i više«. Zora ima samo 4 košulje; majka Katarina samo 3; kći ima samo »ein einziges Röckhel und Klaidt« (Rački spom. dj. 350.).

2. sječna 1671. piše „iz tamnice“ (aus dem Arrest) — kako sama veli — pismo kancelaru Lobkovicu, e da bi se zauzeo za njezinu kuću; punih 9 mjeseci nije čula ni o komu svome. Svi, koji joj prije bjehu najbolji prijatelji njezine kuće, sad ili ne će ili ne smiju, da ju zagovaraju pred kraljem. „Tu me u Gradcu“ — veli nadalje — „s mojom kćerkom drže pod strogim zatvorom, ne puštaju ni žive duše osim ispovjednika k meni i postupaju sa mnom na grozan način“. Drugi list od istoga dana ide na kralja, a sadržaja je gotovo istoga. I u njem oplakuje grozni udes, pa da od „dragoga“ muža i „jedinoga“ sina ne može ništa čuti. Sva su joj dobra oteli; ona i njezina desetgodišnja Zora više su mrtve nego žive odvedene u Gradac. Poslugu ima slabu: samo dvije sluge i jednoga sobara, koji inače malo govori. Podvorkinja, koja joj dodaje novac, što ga je dvorska komora odredila uz nedjeljnju isplatu, psuje ju najprostijim psovkama. I ako se često potužila, nitko joj nikad na to ne odgovara. Medju tim, ne odgovoriše joj ni toga puta. (Rački, spom. dj. 434., „Arhiv“ IX. 173., Rački spom. dj. 433.). Može se reći, da je Katarina Zrinska, otkad su ju odvukli iz Medjumurja, pogibala i od golotinje i od glada.[1] Srećna je bila, dok je hrvatsku majčinu riječ mogla čuti od svoje dvije sluge. Ali da ni toga ne bude, naloži vojno vijeće, da se njezini sluge rodom Hrvati i Magjari otpuste, pa Nijemcima zamijene. Jedva možemo pomisliti, kako je jadnoj materi srce pucalo, kad njezine nejake Zore nije u bolesti imao nitko podvoriti. (Rački, spom. dj. 347., 434.). I opet navališe, da joj bolno dijete svakako oduzmu, onda majka Katarina uspisa ovako kralju:

„Neka mi dozvoli Vaše Veličanstvo, da moja jedina kćerka Zora Veronika, kao štaka moje ražalošćene starosti, utjeha zapuštene *udove*, i *nadglednica* moje bolesti, ne bude od mene rastavljena; sigurno će ona marljivo, kreposno, u lijepim načelima i u *ručnim poslovima* biti odgojena. Konačno, da moje ubogo tijelo, koje i bez toga pada k *smrti*, ne kažnjiva zatvor ili manastir, gdje me samo mrze, što moju dušu samo u pogibao i moje tijelo u ranu smrt privesti može“. (Arhiv IX, 174.; pismo je od 24. rujna 1671.).

Uzalud sve; svijet nije slušao njezinih molba. Uzalud i stari znanac kuće Zrinskih o. dr. Forstal svjetovao kneza kancelara, da se Zora preda na odgoj Sofiji, njezinoj strini. Otrgoše dijete, posljednju utjehu, od jadne majke i odvedoše u Celovac. 15. veljače 1672. prispje Zora u samostan, gdje predstojnica javi ovako: „Nešto je propala, treba više njege, ali će se za nju veće skrbiti“. Medju tim slaba bila ta skrb za ubogo siroče, te se majka Katarina opet 16. svibnja 1673. godine tuži kralju Leopoldu, kako dobiva vijesti, da joj kćerka u svem strada, da joj ne daju govoriti do s jedinim ispovjednikom, da ju na svu silu hoće pokaludjeriti. (Rački, spom. dj. 349., gradač. „Tagespost“ od g. 1867. Nr. 63.)

Kako je jadan život i koliko je muka podnosila Katarina Zrinska izvan Hrvatske, dok ne odijeliše od nje djeteta, to pokazasmo, a što je tek za tim moralo nastati u materinoj duši!

Ne pristaje okviru ove radnje, da opisujemo boravak i dalnju sudbu njezina muža i brata u Beču. Oni oba izgubiše junačke glave na iznenadjenje Evrope, a na užas njihova naroda. Čujmo samo pismo, što ga napisa Petar vjernoj drûzi svojoj, a u oči kobne smrti svoje:

„Moje drago srce! nemoj se žalostiti svrhu ovoga moga dokončanja, sutra o deseti ure budu mene glavu sekli, i tulikajše naukupe tvojemu bratcu. Danas smo mi jedan od drugoga srčeno prošćenje uzeli. Zato jemljem ja sada po ovom listu i od tebe jedan vekovečni valete, tebe proseći, ako sam te u čem zbantuval, ali ti se u čem zameril (koje ja dobro znam), oprosti mi. Budi bog hvaljen, ja sam k smrti dobro pripravan, *niti se plašim*, ja se ufam u boga vsamogućega, koj me je na ovom svitu ponizil, da se tulikajše mene hoće smilovati, i ja ga budem molil i prosil (komu sutra dojti ufam se), da se mi naukupe pred njegovim svetem thronušem, u diki vekovečne sastanemo. Veče ništar neznam ti pisati, nit za sina nit za druga dokončanja našega siromaštva; ja sam se vse na božju volju ostavil. Ti se ništar ne žalosti, *ar je to tak moralo biti*. V Novom mestu pred zadnjem dnevom mojega življenja 29. dan aprila miseca o sedme ure pred večer, leta 1671. Naj te gosp. bog s mojum kćerju Auroru Veroniku blagoslovi. Grof Zrini Petar“. Izvana je metnuo natpis: „Moje najdragše gospe, hižne tovarušice, za sada udove, gospe Annae Catharinae grofinae Zrinske“ (Rački, sp. dj. 551.).

Nikakve potvrde ne nadjosmo nigdje, da je to pismo došlo na ruke one, kojoj je bilo namijenjeno. I tako ni posljednji „S Bogom“, što joj ga „dragi“ muž upravi, nije mogla primiti. Kako je ipak saznala za njegovu smrt, nije nam poznato. To je sigurno, da je već svibnja mjeseca god. 1871. znala; rujna iste godine zove već sama sebe „udovom“. („Arhiv“ IX., 174., čitaj pismo od 24. rujna 1871.).

Katarina Zrinska bila je začetnica i duša velike urote Zrinskoga. U Beču su to dobro znali. Diplomaciju stranih dvorova zanimao je način postupanja s njom. Dvor je bio podigao i parnicu proti njoj kano i proti palatinci, kojoj ne pomože ništa njezina izdaja. Koliko li se ljepše ponijela banica hrvatska od ugarske slavljene palatinke rodoljubke! Medju tim je ispitivanje Katarine bilo samo forme radi, jer se je već davno sve znalo i davno joj već dosudjena bila vječita tamnica, da tako dokonča. (Rački, sp. dj. 592—3., 365.).

*

[1] U pismu od 2. siječnja 1671. na kancelara tuži se, da nema ni kuhača ni kuharice, da joj kuha supruga korporala, koji ju straži, ali pošto ta ima dvoje djece, da nema kad. Doduše, dozvoljeno joj je držati jednu kuharicu, ali kakva je! Ova ne će slugâ, već po svojoj volji, u te se pak ona, Katarina, ne može pouzdati. (Rački, sp. dj. 434.)

Njezin jaki duh slomi neprijatna sudbina, zastre vječita tama, ona — *poludi*. Dne 6. studenoga 1673. odseli se s ovoga nestalnoga i jadnoga svijeta,[1] koji njoj nije mogao podati počinka.

Na ovom ćemo mjestu, prije nego prijedjemo k crtanju njezina značaja, popratiti njezinu djecu. Jelena, najstarija kći, umre g. 1703. u Aziji; Judita Petronela preminu kano opatica ovdje u Zagrebu, dok Zora dokonča u Celovcu mladi vijek svoj. O ovim smo trima već prije govorili, a preostaje nam još jedini sin Ivan Antun. I ako mu se ništa nije moglo spočitnuti, ipak izgubi i on dragu slobodu. Silom htjedoše, da bude svećenikom. Uzalud se branio, da ne će biti „ni pop ni fratar“,[2] da ga otac njegov nije za to učio, već za vojnika. Uzalud se otimao dalnjim naukama, da se je dosta naučio, da je svršio gimnaziju i filozofiju, da više ne treba zavodskoga nadstojnika (prefekta). Već kao mladić bio Ivan Antun veoma naobražen. Vidio je strane države, proputovao puno svijeta, odgojen u velikoj slobodi po običaju kuće Zrinskih. Bio je znalac mnogih jezika.[3] Da napomenemo, govorio on savršeno: hrvatski, talijanski, njemački, francuski, španjolski, magjarski i latinski. Slušao je i pravo; gimnastičar bio vrstan.[1] Pri propasti kuće svoje vrati se s putovanja po Evropi, dodje u Beč kano jamac mira, pa su ga na zapovijed bečkog dvora silili, da uči teologiju u Pragu. Uzalud se u 18. godini života poziva na zakone svoje domovine Hrvatske, da je punoljetan, svoj gospodar. (Rački, spom. dj. 346., pismo Ivana Antuna kralju Leopoldu). Naročita mu je želja bila, da se posveti zanimanju oca svoga, da bude vojnikom; molio, da mu dadu bar jednu satniju, da on gdjegod s njome zapovijeda. Nekadašnji njegov učitelj o. dr. Forstal piše knezu Lobkovicu za njega i sestru mu Zoru: „ovi bijednici nemaju nikoga rodjaka ili srodnika, da govori za njih“. (Rački, sp. dj. 346., 349.).

Poslije mu dozvoliše, da bude vojnikom i prekrstiše slavno ime, pred kojim se je klanjala Evropa, u „Gnade“. Za druge ga bečke vojne potvoriše, da je buntovnikom, uhvatiše, pa s njim u Tirolsku, u tvrdju Rattenburg ili — prema drugima — u Kufstein. Iza dugoga tamnovanja stiže ga napokon udes matere njegove, — *poludi i on*. On, sin Petra Zrinskoga, umre u 50. godini života, dakle u dobi oca svoga god. 1703., iste godine, kad i njegova sestra Jelena. Njih dvoje bijahu posljednji odvjetci velike i slavne kuće Zrinskih.

[1] Arhiv IX. 175. Ne znamo, što je od njezinih stvari: velikog kaleža, crkvene odjeće i slike od oltara iz kapele priredjene za nju u Gradcu.

[2] Rački, sp. dj. 346. pismo Iv. Antuna kralju Leopoldu.

[3] Tako ga opisuje O. Grover u pismu iz Praga knezu Lobkovicu, u Račkoga sp. dj. 350.

[1] O svem tom vidi pismo Iv. Antuna od 27. rujna 1670 iz Praga Lobkovicu, u Račkoga sp. dj. 127., 350.

(Svršit će se.)

Kolende.

I. Gjurgjevska kolenda.

Dan prije Gjurgjeva počinju se odrasli pastiri pripravljati za koledanje. U jutro već odilaze pastiri u šumu, da načine rog i odsijeku „Jurjevsku kitu“. Za „Jurjevsku kitu“ uzimlju lijep krošnjat brezić, koji već u ovo vrijeme imade dovoljno razvijeno lišće; rog prave od mlade kestenove kore. Obično odabiraju za taj posao kesten, kojemu je kora glatka i bez svrži; svrži na ime smetaju kod guljenja, jer ispod svrži nastaje rupica. Koru gule tako, da kesten naokolo izrežu u podobi vijka; taka se kora guli dosta lako s kestena, jer baš u to vrijeme kola mezga. Rog saviju u šilj, koji je tako uzak, da se u nj može utaknuti pištaljka, bez koje ne daje truba glasa. Koledjani uzmu obično po dvije trube, a udese ih tako, da jedna ima viši, a druga niži glas. Visina i dubljina glasa ovisi o pištaljci; ako je pištaljka tanja i uža, daje viši glas, obratno opet dublji glas. Kad se smrači, polaze koledjani na posao i to najmanje dvojica zajedno. Ako su samo dvojica, ne uzimlju sobom ništa nego kitu, trube i košaru za jaja. Složi li se više koledjana, to uzimlju sobom tamburice i gusle, — uz pomenute već stvari — pa se dadu na put.

Kad dodju pred kuću, oglase se trubama i pozdrave ukućane sa „Hvaljen Isus“; sad zasviraju najprije koju narodnu, a onda počinju pjevajući citirati „Jurjevsku pjesmu“:

Prošal je prošal pisani Vazam,
Došal je došal zeleni Juraj:
Preko luga zelenoga
Ća od morja crljenoga
Po suvom putu, po debelom grudju 5
Na vranom konju, po ravnom polju.
Sveti Juraj oružnik,
Svakom Božjem pomoćnik
Donesal je, donesal:
Lakat dugu mladicu, 10
Pedalj dugu travicu,
Pune grabe trave,
Da se rane krave;
Pune grabe vode,
Da se krave poje. 15
Svetog Jurja nosimo,
U*ime Boga prosimo:
Dajte nam par jajac,
Da vam Bog da pišćenac;
Dajte nam par janjac, 20

* Ovo »u« i »i« izgovara se sinicezom i nastaje glas »j«.

Tatranski Homer.

Da vam Bog da dost ovac;
Dajte nam soli,
Da budu deblji voli.
Dajte nam, dajte, 25
Stare naše majke!
Dajte nam, dajte,
Dalki su nam puti,
Cipeli su vutli,
Ide voda nutar; 30
Šilo nam je v Riki,
Dreta u Metliki,
Blato nam je do kolena,
Voda do ramena. 34

Prva dva stiha citiraju polako i s nekim dostojanstvom. Slijedeća pak četiri stiha govore takim glasom, kao da hoće istaknuti neko žurbanje. Stihove 6. i 7., 16. i 17., pa 24. i 25. ističu opet glasom, dok ostale govore običnim pjevačkim glasom.

Svršiv citiranje čekaju darove (obično jaja). Koledjani često umeću kod pomenute prošnje razne stihove. U ovake stihove — često nezgrapne — umeću razne stvari, kojima znadu da obiluje dotična kuća, ne bi li ih ovima darovali. Tako n. pr. vele: „Dajte nam meda, da ne bude leda (tuče)“ ili: „Dajte nam groš, da dodjemo još“ i. t. d.

Darove nosi koledjanima djevojka ili snaša, pa prije nego će predati darove otkine grančicu s „Jurjevske kite“, zaželjevši svojoj kući, da bi Bog izlio na nju svoj blagoslov.

Jurjevsku kitu pominju koledjani u pjesmi: Svetog Jurja nosimo. Kad dobiju koledjani darove, zaigraju u trube i podju dalje. Takih koledjana ide više skupina ob noć selom. Dovršivši koledanje sastanu se pred zoru nasred sela, da zapjevaju selu onu krasnu narodnu pjesmu: „Lipo ti je rano uraniti, baš u zoru, kad slavulji poju“. Ovako dočekaju u šali i veselju Gjurgjevo. Sam Gjurgjev dan proslave lijepim običajem, koji evo napominjem.

— U nekim se krajevima našeg naroda veli: Gjurgjev danak — hajdučki sastanak; no ja bih za svoj kraj (Barilović) radije rekao: Gjurgjev danak — pastirski sastanak, premda kod mene ne vele ni jedno.

U narodu imade dosta sujevjernih bajka o Gjurgjevu danu; tako n. pr. vele, da poljem leti bijela žena — coprnica, pa da uzimlje kravama mlijeko. Osobito se stare žene ističu na Gjurgjevo svojim tobožnjim coprijama. One ustaju već ranom zorom, pa čitavo jutro do sunčanoga ishoda šaraju oko kuće s drenovim šibama, koje se blagosilju o cvjetnoj nedjelji, s kostima od mesa blagoslovena na Uskrs i svetom vodom. Sve ovo njihovo čaranje smjera na to, da bi im sve najbolje uspijevalo u stočarstvu i gospodarstvu, s toga su vrlo revne u svojem čaranju.

Prijedjimo na pastire. Gjurgjevo je njihov dan; nijesam opazio, da bi se ikojem danu tako veselili kao Gjurgjevu. Na Gjurgjevo se obično pušta rogato blago prviput na pašu; s toga se pastiri nakon probavljenog zimskog sna pripravljaju, da što dostojnije proslave taj dan, u koji će opet početi dol i gora odjekivati njihovim zvonkim glasom. Toga dana vrše tako zvano štovanje, t. j. pastirsku gozbu pod vedrim nebom. Od kuće ponesu po izbor sirova jestiva, koje će se na paši pripraviti. Taka gozba rado izmamljuje taj dan svu djecu na pašu, dok ih inače tjeraju šibom na pašu. Najljepšu djevojku pastiricu odaberu, da bude planinka; ona prigotavlja jelo, a ostale joj djevojke dvore. Momčad se pak razidje za blagom i otidje, da ureže tako zvanu „Jurjevsku šibu“, za koju odaberu lijep ljeskov prutić. Prutić odreže svaki pastir, jedan za sebe, a drugi za svoju drugaricu — pastiricu. Osobito je zanimljivo predavanje šiba pastiricama; tom zgodom razviju se često vrlo nježni osjećaji. Najljepšu šibu dobije dakako planinka; predavanje se šiba vrši prije objeda. Blagovalište je obično kraj vrela u gaju. Divne li idile objedovati kraj romon-vrela u hladu uz začinku slavuljevu, dok te opet odasvud opaja miris šumskog cvijeća!

Poslije objeda razgali se čista narodna duša, pa pjesmi i igri ne ima onda do večera kraja ni konca. Tu se pjeva, pleše, igra i udara u tamburu. Pred noć dolaze roditelji, pa gledaju svoju razdraganu djecu i blago, koje se je prvipuť sastalo poslije duge zime, pa se sada ponovno spoznaje i liže; narod pače vjeruje, da i razgovara.

Gotovo sam zaboravio istaknuti, kako se djeca povode za starijima, pa dolaze o užinsko doba s brezovom granom, ističući osobito onaj dio pjesme, koji radi o darovima, t. j. jelu.

O sunčanu zahodu vraća se pastirska družba kući; njihova lijepa pjesma ne umukne više u polju, dok ne počnu, kako oni vele, bijele muhe letjeti — sniježiti.

II. O Ivanju.

Ovde Bog daj dobar večer,
Stare majke, stari ćaćki;
Daj nam Bože dobro leto,
Dobro leto i proliće.
(Ovaj se pripjev dodaje poslije svake kitice).

Lipi Ive kris nalaže,
Kris nalaže, venac plete.

Stare majke, bud'te ćerke,
Da se ćerke zorom staju;

Da počešu plave kose
I umiju belo lice,

I pometu bele dvore,
Bele dvore i komore;

I oriblju žute stole,
Žute stole javorove
I žličice bršljanove;

I donesu bistre vode,
I naliju čiste lonce.

Stari ćaćki, bud'te sinke,
Da se sinki zorom staju;

Da izrenu ridje vole,
Ridje vole u lugove;

I napasu ridje vole
I posiju belo žito,
Belo žito i šenicu.

Dajte, dajte, stare majke:
Ako li nam niš ne date,
Vi nam dajte lipog Ivu;

Ispeljajte pod jabuku,
Pod jabuku crljeniku,

Da mi s njim se poigramo,
Poigramo, potancamo;

I lipo ga nakitimo
S rožicami ivanjskimi,
I k sebi ga odpeljamo.

Mi ć'mo njega dobro ranit:
Suvim sirom i pogačom,
Belim mlikom i šećerom.

Aj'dmo sada, lipi Ivo,
Aj'dmo sada pjevajući: —
Daj nam, Bože, dobro leto,
Dobro leto i proliće
O Ivanju i Štefanju.

Ovu pjesmu ne bih smio ni uvrstiti medju kolende, jer na nekim mjestima veli narod o njoj da se lada; pripadala bi dakle medju ladarske pjesme;[1] no jer zanosi na koledske pjesme, uvrštujem je ovamo. O njoj ne mogu ništa osobito reći, a ni običaji nijesu kod nje toliko lijepi, osim što djevojke nalažu krijes, pletu vijence i vratnice i krovove kite ivanjskim cvijećem. Volujsko pak oko zatiču u kućna brvna prema istočnoj strani. Svakoj duši u kući ili u rodbini namijene jedno volujsko oko. To čine u predvečerje ivanjsko; čije volujsko oko uvene preko noći, onoga, vele, da će stići kaka nevolja.

Napjev ove pjesme jest vrlo lijep, osobito kad ga izvodi djevojački zbor, u kojemu jedne izvode melodiju, a druge je prate. Sve se kitice pjevaju po istoj melodiji.

[1] U Maji čuo sam, da ima pjesma ivanjska, koja ima pripjev: Oj, lado oj!

Ispitujući, doznao sam, da se ta pjesma nalazi i u drugim krajevima našeg naroda, dakako s raznim varijacijama. Djevojke u bližnjoj okolici karlovačkoj lijepo okićene pjevaju ovu pjesmu na Ivanje idući od kuće do kuće; često udju i u grad, a ondje ih darivaju novcem. U posljednjem stihu pod Štefanjem razumijeva se Stjepan kralj (20. kolovoza). S onim o Ivanju i Štefanju izriče se želja, da bi bila godina dobra i nadobna[1] o Ivanju i Stjepanju, t. j. mjeseca lipnja i kolovoza, jer tada treba ponajviše vlage za usjeve; u lipnju se na ime puni strnsko klasje, a u kolovozu se izmeće proja i kukuruz. Kad ne bi bilo nadobno vrijeme, ostali bi usjevi jalovi.

Priopćio **Ivan Horvatić.**

[1] Nadobna godina: ovo će biti po svoj prilici provincijalizam, a poznat je u kajkavaca i štokavaca općine Barilovićke; znači pak godinu, koja je onakova baš kako treba, t. j. da ima u njoj dosta vlage i sunca već prema potrebi.

† Mirko Bogović.

Dne 4. svibnja umro je u Zagrebu hrvatski pjesnik *Mirko Bogović*, znamenita ličnost iz ilirskog doba. Rodio se 2. veljače g. 1816. u Varaždinu. Kao mladić bješe odabrao vojnički stalež, no oko god. 1840. istupi iz vojničtva, koje nije prijalo živahnoj ćudi njegovoj, pa došavši u Zagreb, dovrši pravoslovne nauke i oduševljeno se pridruži narodnoj ilirskoj stranci. Doskora se proslavi kao pjesnik u »Danici« i izda zbirku pjesama »Ljubice«, koje je posvetio Ljuboslavi. Kobnoga dana 29. srpnja 1845. borio se za svetu narodnu stvar i bio teško ranjen. God. 1848. pomagao je živo banu Jelačiću. U vrijeme absolutizma bavio se većinom knjigom, bio urednikom zabavno-poučnog časopisa »Nevena«. Ponovno je trpio za narodnu stvar: osudiše ga na pol godine teške tamnice. U tamnici napisa dramu: »Stjepan, posljednji kralj bosanski« i dvije novele: »Vidov-dan na Loborgradu« i »Slava i ljubav«. Izišav iz tamnice napisao je godine 1856. drame: »Frankopan« i »Matija Gubec, kralj seljački«. Ova potonja drama pripada medju najbolja dramska djela hrvatska, a bit će jamačno i najuspjelije djelo pjesnikovo. O njegovu radu političkom poslije g. 1860. nije ovdje mjesto da govorimo. Kao književnik i pjesnik stekao je pokojnik lijepih zasluga za hrvatsku knjigu.

Književnost.

Hrvatska. *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti* objelodanila je ovih dana knjigu CXIV. »Rada« (str. 236, cijena 1 for. 50 novč.) ili XXIII. knjiga svoga I. i II. razreda. Ova knjiga sadržaje četiri rasprave, i to dvije pravoslovne, jednu literarno-historičnu i jednu jezikoslovnu. Akademik *dr. Fr. Vrbanić* završuje svoje razlaganje o radu hrvatskoga zakonarstva na polju uprave, počevši od godine 1861., i razlaže u toj knjizi naše zakonarstvo glede uprave gospodarskoga života. Potanje raspravlja o zakonima o udrugarstvu, pa o zakonima onoga dijela uprave, komu su podlogom elementarne sile, kano vatra, voda, pak o zakonima prometnim. Nadalje raspravlja o zakonima, koji su predjašnji feudalni sustav dokinuli, pa nanizuje zakone za promicanje gospodarstva. Opširno se bavi zakonarstvom o zadrugama, kod kojega se nije baš najsretnije ruke bilo; jer naši zakonoše, obrazovani po tudjem kalupu, nisu potanko poznavali a još manje proučili ovu pučku tisućgodišnju uredbu. Ova Vrbanićeva radnja dosta je poučna za naše zakonoše i političare.

Akademik *dr. K. Vojnović* nastavljajući raspravu o sudbenom ustroju republike dubrovačke crta njegov razvoj u drugoj dobi, od 1460—1767 god. Radnja se oslanja na rukopisnu marljivo pribranu gradju. U ovom drugom dijelu govori se o vanjskoj politici Dubrovnika i o nutarnjim odnošajima njegovim. Tu se nižu državni zborovi, odnošaji izmedju crkve i države, uprava i njezini organi, obrt, promet, gospodarstvo, zdravstvo, zakonarstvo ženidbeno, pomorsko, kazneno, novi prizivni dvor, prizivni sud devetorice, porota, obrtni sud, odvjetnici, kaznena sudbenost, kancelarija i notarija. Zaključuje se osvrtom na kulturno stanje one dobe. Vojnovićeva je rasprava svakako lijep prinos za poznavanje uredaba, kojima ima ova mala skupnovlada zahvaliti svoj dugački život.

Za literarnu dubrovačku povjest lijep je takodjer prilog akademika *dra. M. Šrepela* o latinskoj poeziji Junija Restija, suvremenika francuskih enciklopedista, zemljaka Staja, Kunića i Boškovića. Tuj se potanko ocjenjuju Restijeve satire, poslanice, lirske pjesme i epigrami. I ova knjiga »Rada« potvrdjuje, da je upravo našu akademiju zapao zadatak osvijetliti dubrovačku prošlost. — Akademik Dubrovčanin *L. Zore* nastavlja »Paljetkovanje«, t. j. čišćenje jezika.

Fr. Ks. Kuhač: Ples i plesovna glazba. Nakladom tiskare Antuna Scholza izišla je u posebnoj knjižici zanimljiva i poučna rasprava našega čuvenoga muzikologa i melografa, Fr. Ks. Kuhača, o plesu i plesovnoj glazbi, koja je prije u »Prosvjeti« ugledala svjetlo. — Pisac najprije razlaže, da se ni po čem ne može toliko sigurno prosuditi ćud, značaj i stepen civilizacije naroda, koliko po plesu. Drži, da ni jezik kojega naroda niti pjesme njegove ne odaju svojstva narodna tako jasno, kako

ples i plesovna glazba. Karakteriše naše plesove i veli za kolo, da je živa slika javnog i obiteljskog života hrvatskoga naroda. Kolo odsijeva hrvatsku demokratsku zadrugu, u kojoj su svi članovi ravnopravni. Plesovi odaju i politiku. Svaka nova politika radja i novi ples. Pisac misli, da bi vrijedno bilo proučavati i oplemenjivati pučke plesove, jer bi se tim obogatila i naša narodna glazba, dobila novih pomagala, novih glazbenih karaktera. Odlučno pobija tvrdnju onih, koji vele, da je plesovna glazba najniža vrst glazbe i prikladna samo za krčme. Svjetuje hrvatskim glazbenicima, neka goje prave hrvatske popijevke i prave hrvatske plesove, neka usavršuju pučku našu glazbu tako, da njezinu naivnost dotjeraju do umjetničke duhovitosti. Dokazuje vrijednost plesovne glazbe u samoj umjetnosti, u obuci glazbenoj i u životu, sokoli hrvatske komponiste, da glazbotvore plesovne komade.

Takve i slične misli nižu se diljem ove rasprave, koja će dobro doći našim glazbenicima. Preporučamo tu poučnu raspravu svakomu, tko se zanima za glazbu. Cijena joj je samo 20 novčića.

„Hrvatski Branik“. U Mitrovici izišao je 1. svibnja prvi broj »Hrvatskog Branika«, koji će biti barjaktar hrvatske misli u Srijemu. Tomu listu kaže samo ime program njegov. Branit će hrvatstvo od svakoga napadaja, dolazio on s koje mu drago strane, pomno će paziti, da hrvatskomu narodu ne otima nitko ništa, što je njegovo. Uz dnevnu politiku pratit će takodjer i književnost i prosvjetu, kao u opće sve kulturne stečevine hrvatskoga naroda. Program je lista jasan i rodoljuban, prvi je broj lijepo i pomno uredjen, pa odaje vještu i okretnu ruku urednika. Taj će list izlaziti svake subote, odgovorni mu je urednik Ive Svirčević. Cijena je listu poštom 4 for. 50 novč. na cijelu godinu, na pol godine 2 for. 25 novč., na četvrt 1 for. 51 novč. Naša je živa želja, da se taj neustrašivi branič hrvatstva u kitnjastom Srijemu raširi poput »Crvene Hrvatske« diljem svih hrvatskih krajeva, pa da ga što izdašnije podupre svaki svijesni Hrvat.

Umjetnost.

Basreliefi na Gundulićevu spomeniku. Gundulićev spomenik u Dubrovniku imat će postrance četiri basreliefa. Vrijedni čitatelji našega lista jamačno se sjećaju prvoga basreliefa, koji je »Vienac« priopćio prošle godine (na str. 301), a prikazuje pobjednika Vladislava.

Iza toga izradio je naš umjetnik Rendić drugi basrelief, koji prikazuje u alegoriji dubrovačku Slobodu. Krasnâ žena, slika dubrovačke slobodne republike, sjedi ponosita na prijestolu, a podno nje s jedne strane istočni zmaj nagriza prijesto, s druge pak strane lav (mletački) čupka krasni sag, koji se spušta niz stepenice. U zaledju vidi se dubrovačka tvrdja sa hramom božjim, toranj mu je obrušen, iza njega se k nebu kulja dim: znak ratovanja i borbe.

Ovih je dana dovršio Rendić treći i četvrti basrelief. Treći prikazuje čas, kad Kizlaraga otimlje Sunčanicu, kćer Ljubdragovu. Ljubdrag, slijepi nesretni starac, sjedi pod drvetom i sluša bolni vapaj svoje zadnje uzdanice, koju mu nemili aga otimlje. Kizlaraga je upravo uhvatio Sunčanicu, a kraj njega stoji spreman sluga sa konjem. U zaledju lome rukama drugarice Sunčaničine.

Četvrti basrelief iznosi prizor, kako sv. Vlaho u gori susreće kršćansku vojsku, koja se vidi u zaledju (nekoliko konjanikâ i pješadije, koja se gubi prema dolini), pa podigavši sveti krst blagoslivlje kršćanske junake. Sve ove radnje pokazuju pravoga majstora, odaju ruku vješta umjetnika, pa se od srca radujemo, što će ovako krasne tvorevine hrvatskoga umjetnika resiti slavni grad Dubrovnik. Ono, što su za slavu Gundulićevu učinili naši Ilirci, što je privrijedio genijalni Hrvat Mažuranić, evo sada nadopunjuje kiparskom umjetnošću Rendićev talenat.

Pismo s Korane. *Naši dilelanti.* Reprizom Freudenreichovih »*Graničara*« svršila se prva sezona »Zorinih« diletantskih predstava. Dobra volja i mar naših diletanata zaslužiše, da ih se s dužnom zahvalnošću sjeti i pisac »Pisama s Korane«, koji je naumio pomno pratiti svaki pojav kulturnoga gibanja u našem Karlovcu. U nizu predstava, kojima su naši dobrovoljci zabavljali općinstvo (dvije stvarce Trifkovićeve, dvije hrvatske, i to Kosovi: Seljaci u gradu i Freudenreichovi »Graničari«, pak velik dio pohrvaćenih tudjica), bili su »Graničari« najsjajnija točka: finis coronat opus. Igri gdjice Č., koja je prikazivala Macu, nema prigovora. Vrlo je dražesna bila gdjica P. kao Karolina; gdje treba izraziti nestašluk, prpošnost, tu je ona u svom elementu. Ona vragoljasta, a gdjica K. kao pukovnikovica ozbiljna a opet milokrvna, da ne možeš pomisliti zgodnije podijeljenih uloga. Andrijina je uloga teška. Predstavljaču Andrije bilo je bez sumnje najteže prikazati ludilo, ali je ipak svoju zadaću časno ovršio. G. P., koji je kao »ljubovnik« pokazivao više mara nego rutine, bio je kao »Sava« upravo izvrstan. I za ulogu Grge hoće se umjetnik.

Koliko tomu zahtjevu može udovoljiti diletant, toliko mu je ugodio g. B., taj spiritus agens diletantskoga zbora. Diletant nije umjetnik, pa se ne može jednakom mjerom mjeriti jednomu i drugomu. Ako se diletantu dade uloga, koja odgovara njegovu temperamentu, ako on uloži sav trud, da što bolje kraju privede svoj pothvat, zaslužio je priznanje. A naši diletanti, pogotovo naše djevojke, nisu nigda žalili truda, za to ih je i općinstvo pohvalom nagradjivalo. Nikome i ne pada na um, da sravnjuje diletante s umjetnicima. Diletanti su zaslužili priznanje, ako su učinili, koliko diletanti u opće mogu. Mnogo se je oko orosilo kod predstave »Graničara«, a to je najbolja hvala za diletante. Kao što je predstavljanje, tako nas je zadovoljilo i pjevanje i kolo. Na koncu još jednu! Mila nam je ruža, kad ju naslika vješta ruka slikarova, kad ju opjeva pjesnička duša, al nam je milija naravita ruža, ma bio samo i djulić uvelak u našem spomenaru, kad nam ga dâ, što je našemu srcu milo i drago. — Lijepa je djuvezlija svila, al je našemu srcu najljepša naša lijepa narodna nošnja. Gledajući u »Graničarima« naše »Zorašice« u narodnom ruhu, dolazilo nam ovo na pamet: da ćutimo *našim* srcem, koliko mislimo *tudjom* glavom, ne bi narodni skuti i oplećak bili tako rijetki gosti u našim dvoranama. Trebalo bi već jednom da vrijedi od riječi do riječi ona: Svoj u svojem!

I—f.

Svaštice.

»Славянское благотворительное общество« u Petrogradu slavi 11/23 svibnja svoju 25-godišnjicu pa će na taj dan, posvećen uspomeni slavenskih učitelja sv. Kirila i Metodija, držati svečanu skupštinu pod predsjedanjom generala Ignatjeva. Iz Moskve, Kijeva, Odese i drugih gradova očekuju se poslanstva. Društvo sprema književnu spomenicu o svojoj 25-godišnjoj radnji, a u skupštini proglasit će se djelo, koje je steklo Gilferdingovu nagradu.

Englesko-rusko društvo. U Londonu osnovano englesko-rusko književno društvo za poznavanje Rusije, ruskoga jezika i književnosti uspijeva sve više. Imade čitaonicu s ruskim dnevnicima i časopisima, u kojoj se jedan put na mjesec čita o ruskoj književnosti. Članovi su Englezi i u Londonu živući Rusi. Nedavno čitao je engleski general-major Tirelj: »Primjedbe o Rusiji i o Rusima kod istočnih pisaca«, pa je uz ostalo kazao: »Od Bosfora do Pamira sada su oči vladara i naroda istočnih obraćene ne na Meku nego na Petrograd, odakle oni čekaju riješenje svoje sudbine«. Irac Ozon Pollen raspravljao je o ruskom jeziku, pa je istaknuo, da mu se on svidja najviše od svih poznatih mu jezika. Zanimljivo je, da čitanja u sastancima priopćuju najugledniji listovi engleski, imenito znameniti književni časopis „Academy« i Gladstonov dnevnik »Daily News«.

Notturno. — U album gdjici. Z. Č. pl. V. — Cosmopolis. — Sordello. — Davna spomen. — Katarina Zrinska, banica hrvatska (1625—1673). — Kolende. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 13. svibnja 1893.

Br. 19. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Na obali Save.

Bliedo sunce kroz maglu svietli sa olovna svoda,
Kô kad zamagli oko suzami velika tuga;
Brzim valovljem biesno Sava se kotrlja voda,
Kano da bježi, ne htjeć vidjeti našega ruga:
Tokom vode tanka maglica lagano hoda,
Čudno se mota, čudno vrtloge tanke vijuga,
Kano nejasne misli, sliedeći lagano Savu,
Kako no sudbinu ljudi, brigom ne tarući glavu.

Lug je oko mene tih, tek kadkad sa suhe grane
Mrtve prirode, velom sniega pokrite, tišinu
Prekine suho lišće, sa gologa stabla što pane,
Kano žića nam dan, što tone u prošlosti tminu.
Tiho je. O moje divne, primorske, vesele strane,
Gdje no borovi šume, gdje s' zime listi ne ginu,
Gdje mirt i maslina tamna, smreka, ružmarin miriše:
Kako mi za vama tužno i nujno srce uzdiše!

Ovdje u suhome šašu ja čučim, čekajuć ptice,
Kano tigar u busiji, plien što krvoločan vreba;
Poslušni kod mene pas u snieg se slegao nice,
Gleda me milo kô prosjak, što prosi koricu hljeba;
Kadkada diže uši i mokre nozdrve miče,
Spreman u ledenu Savu da skoči, ako uztreba:
Tiho je sve, ni odkud patke ne hlepeću krila;
U misli čudne duh tad meni zaniela vila:

Za što si, premudri Bože, u tajnim odlukama
Spojio život i samrt verigom zakona tvoga:
Niče iz samrti život, a smrt iz žića kô tama
Iz sjajna svjetla, a svjetlo iz tame. Pogine mnoga
Krasna živina, hranom gladnome lavu; a nama
Padaju žrtvom sva bića, da kralja prehrane svoga.
Sokô golubicu jede, malenog crvića ptica,
Velika riba malu, pak skupa sve pokrije tmica.

Na humku, krasna gdje snom neprobudnim djevojka spava,
Niče mirisno cvieće i žarkome svjetlu se smije:
Vrh njenih divnih kosa zelena proniče trava,
Iz čarna oka čarni cvjetić s vremenom klije,
Dok ga ne izgore traci sunašca sa neba plava;
I sve na zadnju samrt crnom koprenom krije!
Za što je trebalo, Bože, stvor da jedan umine,
Kušajuć čemer smrti, drugom život da sine?

Za što je trebalo jelen da cvieće šareno pase,
Što je mirisalo zrakom i kitilo livadu bojom,
Za što mirne i blage oči volovje da se
Utrnu pod dahom smrti, da samrću ožive svojom
Čovjeka, lava i tigra, životom žiće da spase?
Svemožni Bože, za što ne odredi odlukom svojom
Svesilnom, život bez brige, bez boli mirno da traje,
Bez glada, borbe; sva bića da ne trpe samrtne vaje?

U to nad šašem ču se hlepetanje patkinih krila,
Uši naježi pas, a pušku podignu ruka,
Zagrmi gvozdena ciev, pa sačmom olovna sila
Prevrnu patku zrakom i smrtna ju spopane muka:
Pljusnu u Savu i jezercem rujne se krvi ovila;
Pas je zaplivao za njom, ne bi l' je na kraj izvuka':
Eto ga natrag, vodu već stresa i ozebla uda;
Patka još otvara kljun i krvcu prolieva tuda.

Kolje ovce vuk i tigar, što pandžama shvati,
Orao plašljiva zeca, a soko milopojnu pticu,
Košuta nevina usta na cvietak mirisni svrati,
Ali ih sili glad; dok čovjeka, najveću zlicu,
Zabava nuka krvoločna živinče nevino klati.
Često se hvastah, da imam u srcu nebesku klicu
Divna milosrdja, s kog mi je žao zgazit i mrava;
A sad sam krvi žedan i nevinih ptičijih glava.

Patka se smrtno previja, krv joj još teče iz kljuna,
Još ga otvori dvaput i smrt je ledena ovi;
Njuškom je njuši pas; a moja duša je puna
Brige čudnovate, žaleć, što jadnu patku ulovih.
Tada zašumi nešto, ko čudna nečuvena struna,
Kroz šaš, kroz suhu šumu, a ja se prestravljen osovih:
Valovi Save šumom strašnim zašumješe jače;
Iz njih se čudan glas izvinu i zboriti zače:

Gdje ste vremena divna rata i junačke slave,
Njiske konja, i mača zveke, i taneta zuja,
Groma topova i plača, junačtva i samrtne strave;
Kad je valovljem biesnim moja kotrljala struja
Trupla junaka i konja, noge, odsječene glave;
Dok je na obalah ljuta grmila bojna oluja;
Kada su svilene čalme niz valovlje plovile moje,
Čelenke i s njim' kalpaci svakakve šarene boje?

Koliko naroda tu se kod mojih sukobi žala!
Koliko vojska tu se u zagrljaj očajni srete!
Koliko vojska grob sred mojih našlo je vala!
Kolikim narodom trag se žića tude zamete!
Jedan jedini nije sudba pokoriti znala
Ratom nit ikojim oružjem svesilne moći proklete.
Moje mu obale krasne i plodne omilješe toli,
Da svim olujam sudbe za njih junak odoli.

Za to je često puta moja srebrna pruga
Krvlju zarujila ciela i Dunaju šarala vale
Rumenom bojom, kad je drug junački stajô uz druga,
Hrvat uz brata Hrvata, a bojne im sablje su sjale.
Harajuć dušmane poljem, ko grozna morija kuga;
Krvna su polja tada poplavne vode mi prale,
Pa sam kazala svuda. kud tečem, kud tok mi se gubi:
Hrvat je najveći junak, svoju zemlju on ljubi.

A gdje su sada Hrvati, zar više ih kod mene nema,
Il nema dušmana, il je mir nastao čitavim svietom,
Ili kukavnost gadna Hrvatu sad srce zaprema,
Tere se više ne zna svetiti dušmanu kletom?
Odavna žedjam krvi . . . al' Hrvat kano da driema:
Boji se liti krvcu ptice, kamo l' će svetom
Ratnom vatrom da plane, ljudskom da me zalije;
Mašta — za što je Bog odredio, krv da se lije!

A. Tresić Pavičić.

Notturno.

(Sva autorska prava pridržana.)

Napisao Ksaver Šandor Gjalski.

(Nastavak.)

Silom podignem glavu od zemlje i svrnem očima k nebu. Tu su se oblaci kao razbježali pred sjajem i srebrom mjeseca. Samo još gdjegdje brodjahu na zapadnom i sjevernom nebosklonu, a u sredini svoda oko zenita sve je bilo vedro i čisto. Polarna se zviezda oštro blieštila i kriesila. Mali medvjed sjajio se u svim svojim zviezdama, isto tako i u velikom medvjedu srednja se je najslabija zvjezdica posve jasno i razgovietno svietlila. Iz istoga kuta neba u silnoj visini opazih leteći ogromni tamni trokut, kako se pravcem k jugu mirno bez glasa a ipak neizrečno hitro bliže i bliže primiče.

Kad je ta gotovo u prvi mah sablastna pojava stigla u visinu nada mnom, razaberem nejasno gakanje ili čavrljanje, — što li. — Bile su ptice sa daleka sjevera, no koje vrsti, niesam mogao od silne visine razpoznati.

Sa zanimanjem proslijedih okom daleke putnike, — i ma da sam znao sasvim naravni pojav, ipak sam zadrhtao od toga prizora iz neljudskoga i noćnoga života, pa sam oćutio svu tajinstvenost prirode i njezino veličanstvo.

A još se nije izgubila četa neustrašnih tihih putnika u visokom zraku, kad začujem gotovo tik nad sobom jako lepršanje i štropot kreljuti, šireći se u uspavanoj gluhoj noći daleko i šumno poput razpuštena potoka ili vjetrom raznjihane šume; — obazrem se gore i vidim, kako leti grdni crni oblak sve bliže i bliže, čas više čas niže, valjajući se obiestno kao u igri u nizkom zraku tik nad zemljom. Bila je silna hrpa nekakih malih ptičica — selica, koje kao da su se s očitom nasladom podavale valovima zraka i sigurno se povjeravale dobroj tihoj noći. U to se sa crkvena tornja baci medju njih bez glasa i štropota nešto ogromno, — kao gvozdena kaka kruglja. Ptičice se prestrašeno razbiju u dugu raztrganu i razvučenu plohu, da se za čas opet u uzko klupko skupe i opet kao zbiti oblak brode dalje k dalekomu jugu, a ono veliko vraća se mirnim bezglasnim letom k tornju crkve i začuje se bolni i očajni krik male ptičice, — smrt i život odigraše skupno slavlje!

Stresem se i silomice svrnem pogled u daljinu k jugu, gdje je i jednoj i drugoj četi ptica selica svaki trag izčeznuo. I opet sam bio sam bez blizine kakova drugoga života, osim svoga, i čisto mi bude kao teško, što su me noćni putnici tako skoro ostavili. Samotno — samotno mi bude pred ovim grobljem — pred ovom tihom noći, u kojoj je sve mirovalo, samo se još micali i talasali valovi mjesečine.

Sve su zalievali svojom bjelinom i svojim srebrom. Vidjelo se, kako se giblju i šire u tihoj bezglasnoj krajini, sami bez glasa i tjelesna dodira, uz pratnju isto takih mekih i gluhih sjena, čas crnih čas polusvietlih, a uviek dugoljasto razvučeno protkanih.

Po gdje koji se put sjajile sasvim rasvietljene plohe ili visine, kao nagomilani snieg ili duge rušice, a opet po crnim zasjenjenim kutovima žarilo se ovdje ondje nešto, što se nije dalo razpoznati, da li je drvo, čovjek, stog, što li. — A u daljinama lutali zrakom plavkasti plamenovi. Posve pak dolje u ravnici, u blizini potoka pred vrbama i jasenovima, u jedared je nešto uzelo rasti, pa se sve više i više diže. Najprvo tek kao rukav ženske košulje, onda i struk, — najzad i skutovi — dugi, dugi ogromni skutovi, pa se sve čudnije i fantastičnije izvija i odvija. Za malo časaka iz sitne krpe — eto ogromne prikaze, koja sve dalje i dalje zastire gustim nevidom i crne mase gajeva i mjesečinom obieljene rubove šume,

pa se diže već do pravca planine, a giblje se lieno, bez glasa, proždrljivo.

Poda mnom pak i oko mene svak čas nešto šmigne, sikne — i to u travi i u zraku. I presiecaju mi pogled tamne sitne stvarce, tako brze, da im ne mogu uloviti oblika. Sve mi je u duši, da od svakuda osjećam i ćutim veličanstvo tajne „nepoznatoga“, — njezinu vječnost i njenu neizmjernost!

Još niesam dospio, da se dovinem pravoj misli i naravskome kojemu razlogu, kad na tornju opet zatuče sat. Gotovo sam protrnuo. Pred očima mi se zamodri i zacrveni. Jedan mi trenut bude, kao da vidim, kako ono ogromno bielo iz doline — seže već za mnom. Svojim živcima niesam više bio gospodarom.

Muklo mi tutnjiše udarci sata, čisto sablastno ronili su u nedogledne nejasne dubine velike ukočene noći, da ih mnogostrana jeka povrati odasvuda k tankome zraku i k srebrenastu sanljivu ljeskanju zvjezdovitoga neba. Ta jeka kao da je imala nešto živo u sebi. U njoj su udarci kovi jasnije i više rezko zvečili. Bilo mi je, kao da mi ciepaju u sljepočice.

A kad je zamro posljednji titraj zadnjega udarca, mekanično šapnem: „ponoć“, — i poćutim, kao da me je hladni — hladni nekaki dah svega obklopio, da se cielim tielom stresem. Pred očima zamagli mi se, oko mene je stalo kružiti i pričini mi se, kao da se predmeti preda mnom ganuše i pomaknuše. Neki kameni križ u najskrajnjem kutu groblja — eto na — ja vidim, kako se tetura sa svoga stajališta — gotovo koraca k meni i — ja već popustim onoj mekaničnoj kretnji čovjeka — nestrašljivca, koji mora da se o svemu iz bliza uvjeri, — pa pokročim napried, da se u pravi čas ulovim za čelo i sam dozovem zbiljnosti i dovinem istini, da je sve samo igra uzrujanih živaca, i upoznam finu jesensku maglu, što se cielim krajem protegla.

U to i opazim, da još uviek stojim na istom mjestu kod ljese. Zastidim se sam pred sobom i dosjetim se svojoj namisli. Tu izbije opet ona silna čežnja za milom pokojnicom, pa — u krilatu koraku pobrzam kobnomu humku, pod koji mi ju je smrt sakrila.

Ležao je tu još svježe nabačen. Mjesečina okupala ga svega svojim bielim svjetlom. Sve je tiho i bez gibanja — gluho i ukočeno. Odroni se kod moga pristupa komadić ilovače i sitni miš smukne napolje. Mune mi glavom stara priča, da duša pokojna prima spodobu miša, no u isti mah prepusti mjesto groznoj pomisli, da je taj miš možda ravno iz grobnice sunuo, nahranjen — njome!

I svlada me ogromna bol, iz koje se jedino izvijao vapaj, neka izvrši mila pokojnica svoje obećanje i neka mi se javi. Uzrujanost moja sve je jače preotimala maha; bila sve silnija, što je vrieme dalje oticalo, a oko mene kočila se samo gluha noć sa nedoglednim morem magle, koja je sve sakrila nekoliko koračaja dalje od mene, pa me je samo pozivao niemi mrtvi grob.

Ali odbila ura prvi ponoćni sat, odbila i drugi sat, — a ja ipak stojim još uviek bez odgovora. I zasvitalo jutro, kad sam još na grobu klečao i bolno morao izgovarati jednu te istu rieč, onaj očajni — teški: „ništa — ništa“.

IV.

Ne mogu kazati, da sam jošte uzrujanih živaca bio, — dva tri dana kasnije. Istina, bol nije gotovo ništa malaksala, kako je i to istina, da sam svaki čas ponavljao njene zadnje rieči: „do vidjenja“. Ali opet — ćutio sam, da nema više one fizički bolne napetosti živaca, u kojoj jednako čovjek misli, da sastoji od samih struna, koje su suviše jako nategnute, ili opet, u kojoj je neprestani osjećaj, da se nekud visoko vere po kakom užetu, prevučenom preko Niagare, pa mu kod toga kruži u glavi i po tielu prolaze vječno mali sitni mravci. Svega toga je nestalo. Usuprot ćutio sam se zdrav. Dašto svojih želja, dapače nada, niesam se ipak jošte odrekao, niti ih se htio okaniti. Gotovo još uviek tjerao sam se i gonio u crne labirinte starodavnih priča i predsuda, lovio se za naukama drevnih vjera staroga istočnoga svieta, tražeći u dospjelim do nas izrekama eigipatskih, asirskih i perzijskih svećenika nekaku podkrepu svojim maštanjima.

„Može biti ipak“, — jednako se zavaravah u borbi proti razlozima razbora i znanja.

Aoh — kako mi je kod toga bila strašna i logika i znanost sa onom ocielnom tvrdoćom i oštrinom.

I čisto sam mrzio na sve postulate njihove, hvatajući se kod toga, kao utopljenik slamke, svakoga najšepavijega razloga, što ga ima moderna skepsa proti modernomu empirizmu. Uzalud mi um dozivaše u pamet poznate kao iz granita sadjelane Kantove razloge, da ne mogu ništa vidjeti i ništa zamietiti svojim osjećalima fizičkoga svieta ni u onom slučaju, kad bi mila pokojnica i nastavila svoj individualni bitak, jer fizička osjećala mogu reagovati samo na uzroke fizičkoga svieta, pa po tome niti nema sredstava, kojima bi se mogao udesiti saobraćaj izmedju mene i nje. Unatoč tome, ja se ne mogoh podati istini toga razloga i zavedem se dapače za ludim i bezsmislenim igrarijama i djetinjarijama američkoga spiritizma, pa sam satove i satove pazio na stolce i stolove i grabio za olovkom i tablicom.

Naravski dočekah i zoru a da uzalud čekah. Zlovoljan i pun nihilizma pustim sve pokuse, pa odbacivši olovku u kut a tablicu na pod, sklopim ruke pred licem i gorko — gorko zaridam. Kao da sam tek u ovaj čas osjetio i upoznao svu grozotu, da smo za uviek rastavljeni i da je naša bajna žarka ljubav zakopana, — za viek zakopana!

(Nastavit će se.)

*

Posljednja himna junaku bez lica.

Umnija od nogu slavnoga Šekspira
Duhovitost vaša meni imponira.
Pjesmom svojom na me nabacaste blata,
Tako biva svakom, tko prljavca hvata.

A sad perem ruke, dirati vas ne ću,
Nit pucat u slamom napunjenu vreću.
Doznao sam barem vaše slavno ime,
Prestajem se borit, jer nemam sa kime.

Jovan Hranilović.

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Zaista je Boleslava grofica našla u okruglom salonu, što ga bijaše izabrala kao najzgodniji za burno razjašnjenje, koje je predvidjala. Bio je po strani jednom kraju *hall-a* i kao pendant terasi. Nalazio se s blagovaonicom u prizemlju ili bolje entresolu hotela. Odaje gospodje Steno kao i drugi mali salon, u kojem bijaše Peppino, stajahu u prvom katu kao i sobe za contessinu i njezinu njemačku odgojiteljicu „Fräulein Weber“, koja ju je pratila na putovanju. Grofica se ne bijaše prevarila. Pri prvom pogledu, što ga bijaše sinoć izmijenila s Gorkom, pogodila je, da on sve zna. Bila je već u sumnji, kad joj je Hafner dojavio ono nekoliko riječi neopreznog Dorsenna o potajnoj nazočnosti Poljakovoj u Rimu. Sad nije više s prijezirom pomišljala na nakane Gorkine i prije nego što mu je u lice pogledala, ćutjela je, da je u pogibli. Kad je čovjek ljubavnik žene, pa se neprestano kroz dvie godine boji, da će se slatka veza prekinuti, onda ima ova žena za njega neku vrst fiziološkog nagona. Jedna kretnja njegova, naglas jedne riječi, jedan disaj, rumeni li blijedilo jesu za nju znakovi, koje ona ponima odmah s nepogrješivom stalnošću. Kako i za što se taj proročanski nagon slaže s posvemašnjom zaboravi nekadašnjeg milovanja? To je osebit slučaj tog neriješivog i melankoličnog problema o porodu i smrti ljubavi. Gospodja Steno nije imala nikakog ukusa za takove razmišljaje. Kao svi vrlo krepki i vrlo jednostavni stvorovi, znala je, kakova je, pa se tako držala. Tako je sinoć stalno znala, da prisutnost njezina nekadašnjeg ljubavnika ne će više u njezinu biću ustitrati one intimne žice, koja ju prema njemu činjaše tako slabom i obzirnom za svaki i najmanji njegov hir. Ona bijaše prema njemu tako hladna kao mramor basreliefa Mina da Fiesole, što bijaše namješten u zidu upravo nad naslanjačem, o kojega se je naslon on podupirao. I on je sam pored svojeg gnjeva, kome je on podlijegao u taj čas i koji ga činjaše podobnim za najgoru žestinu, osjetio dojam potpune neosjetnosti, u koju je dovede njegova nazočnost. Bješe je vidio tako često za vrijeme njihova dugog ljubakanja, gdje mu dolazi iz jutra na domjenak, oko ovog doba, u sličnoj odjeći, tako svježa i gipka, tako mlada u svojoj zrelosti, tako požudna za cjelovima i dršćući od žudnje. Sad je imala u svojim modrim očima, u svome podsmijehu, u cijeloj svojoj osobi ono nešto, dražesno i nedohodno u isti čas, što podaje ostavljenomu ljubavniku bijes, da bude okrutan, da udara, da umori ženu, koja mu se smije ovakovim smiješkom, da bi bar po njemu osjetila, šta je bol. U isti čas bijaše tako lijepa u jutarnjem svjetlu, koje je prosijavalo kroz spuštene zastore, te ga je nadahnjivala jednakom požudom, da je stisne u svoj naručaj, htjela ona ili ne htjela. Čim bijaše stupila u sobu, razabrao je oštri miris neke sastavine od ambre, što ona upotrebljavaše u kupelji i ta malenkost ogorčavaše njegovu strast tim više, što mu sluga bijaše rekao, da gospodja Steno ima posjet, pa se on upitao, nije li Maitland kod nje. Ovi strastveni osjećaji, no još suzdržavani, podrhtavahu u naglasu vrlo jednostavne izreke, s kojom je on dočeka. U izvjesnim časovima nisu riječi ništa, nego ton je sve. A za groficu bijaše ovaj ton mladog čovjeka strašan:

— Ja vam smetam? — reče on, poklonivši se i prihvativši samo vršak prstiju od ruke, koju mu ona pri dolasku pruži. — Oprostite, mišljah, da ste sami. Hoćete li da odredite drugo doba za mali razgovor, za koji sam vas slobodan zamoliti? . . .

— Ali ne, ne, — odgovori ona, ne davši mu da svrši svoju izreku; — bila sam s Peppinom Andrea, koji će me čekati, koji će nas čekati, — dometne ona lijepo. — U ostalom, vi me poznate, u svakoj stvari ja sam za odmah. Kad se ima što reći, treba da se kaže, jedan, dva, tri . . . Najprije, čovjek se tim riješi, a onda je bolje i rečeno. Ništa nije tako kao čekanje i šutnja, što čini najlakša razjašnjenja teškim i može zavaditi najbolje prijatelje . . .

— Vrlo sam sretan, što vas nalazim takovu — reče, Boleslav s ironijom, koja iskrivi njegov lijepi obraz smijehom strahovite mržnje. Mirna i jednostavna njezina dobrovolja, u kojoj mu se pokazivaše, paraše mu srce i on nastavi, već manje gospodar samoga sebe:

— Zaista je razjašnjenje ono, što mišljah, da imam pravo tražiti od vas i koje dolazim tražiti . . .

— Tražite, dragi moj, reče grofica, gledajući mu posve u lice i ne poniknuvši ponosnim očima, u kojima

njegova zapovjedna riječ upali plamen. Ako joj se bilo vrijedno diviti sinoć, kako je u susret došla svomu staromu ljubavniku, došavši upravo sa tête-à-tête-a s novim, možda je to bilo sad još vrednije, kad nije imala oko sebe galerije svojih prijatelja. Nije bila sigurna, nema li ovaj bijesni čovjek, kojem gleda okom u oko, oružja uza se, a držaše ga posve podobnim, da je ubije, a da se ona ne bi mogla braniti. Ali ova se partija morala odigrati prije ili poslije i ona je igraše bez drhtanja. Nije kazala, rekavši malo prije Ardei: „Ja poznajem samo jednu stvar, vidjeti svoju cijel i ići ravno k njoj . . .“ Htjela je da posve prekine s Boleslavom. Za što da krzma sa sredstvom? On bijaše zašutio, tražeći riječi. Onda uzme opet:

— Dozvolit će te mi, da posegnem tri mjeseca od prilike natrag, premda je to, čini se, dugačak razmak vremena za sjećanje žene? Ne znam, da li se spominjete našeg zadnjeg sastanka? Pardon. Htjedoh reći predzadnjeg, jer smo se opet vidjeli sinoć. Dopuštate li, da se čini, te se način, kako smo se onda rastali, ne podudara s načinom, kako se opet nadjosmo? . . .

— Dopustit ću, — reče grofica s novim sijevom ranjena ponosa, — premda mi se ne svidja taj način, kojim govorite. To je drugi put, što mi govorite poput tužitelja i ako se budete tako vladali, onda je beskorisno nastavljati . . .

— Katarino!

Ovaj krik mladog čovjeka, u kojem je gnjev rastao, sklone posve onu, koju ovako pozivaše na račun, da zaoštri riješenje ovog razgovora, u kojem je svaki odvrat morao biti novi zasjaj srčbe.

— Nuto? . . zapita ona, prekrstivši ruke tako vladalačkom kretnjom, te se on zaustavio u prijetnji, a ona nastavi:

— Čujte, Boleslave, evo govorimo deset časaka, ne rekavši ništa jedno drugome, jer nijedno nemamo smjelosti, da stavimo pitanje onakovo, kakvo jest medju nama, kako ga znamo i ćutimo. Umjesto da mi pišete listove, na koje nije moguće odgovoriti, umjesto što se vratiste u Rim poput zločinca, skrivajući se, umjesto što dodjoste sinoć k meni s prijetnjom na licu, umjesto, što mi sad govorite sa svečanošću sudca, niste li me mogli upitati posve prosto, posve iskreno kao čovjek, koji zna, da sam ga jako, jako ljubila? . . Biti jednom ljubavnikom, zar je to razlog, da se prezire, kad se prestane biti? . .

— Kad se prestane biti! . . . reče Gorka. — Po tome, vi me više ne ljubite? Ah! znao sam to, slutio sam već od prve nedjelje našeg nesretnog rastanka! . . . Ali vjerovati, da ćete mi to reći jednog dana, tako, tim mirnim glasom, koji je strašna pogrda cijele naše drage prošasti! Ne, nisam to vjerovao. Ne vjerujem ni sad jošte slušajući . . . Ah! to je previše, previše infamno . . .

— A za što? prekine ga grofica, uzdignuvši još ponosnije svoju glavu. — U ljubavi je samo jedno infamno i to je laž . . . Ej! Znam ja, da vi muževi niste navikli na susret sa prävim ženama, koje imaju počitanje i religiju svojeg čuvstva. Ja ja imam to počitanje, vršim tu religiju. Ponavljam vam, da sam vas mnogo ljubila, Boleslave. Nekoć vam to nisam sakrivala. Nisam se s vama svadjala. Bila sam iskrena s vama, kao sama istina . . . Imala sam savjesnost, da ću to jošte biti, odvrativši se od vas i nudjajući vam, kako učinih, solidno prijateljstvo, prijateljstvo čovjeka k čovjeku, što ne traži ništa, nego da vam dokaže iskrenost svoje odanosti.

— Sa mnom prijateljstvo vaše, sa mnom, sa mnom! — klicaše Boleslav. — Jesam li imao dosta strpljenja, slušajući vas, kako sam vas slušao? . . . Gledao sam vas, gdje lažete i grdite laž istim dahom! . . . Pa za što ne tražite od mene isto prijateljstvo i za onog, kojim me zamijeniste? . . . Ah to! Vi me držite dakle za slijepca i umišljate sebi, da nisam jučer vidio do vas Maitlanda i da nisam na prvi pogled oka pogodio, koju on ulogu igra u vašoj intimnosti? Zar niste shvatili, da sam morao imati jak razlog, da se onako povratim, kako sam se vratio? Ne znate li dakle, da se ne igra tako s onim, koji vas ljubi, kao što ja vas ljubim? . . . Nije istina. Vi niste bili iskreni sa mnom, jer ste uzeli za ljubavnika tog čovjeka, dok još bijaste mojom ljubavcom. I vi niste imali to pravo, ne, ne, ne, niste imali! . . . Pa kaki čovjek! Da je to bio Ardea, Dorsenne, tko mu drago drugi, radi koga ne bih morao za vas porumenjeti! . . . Nego taj divljak, taj smiješni čovjek, koji nema ništa, ništa za se, ni ljepote, ni roda, ni otmenosti, ni duha, ni dara, jer on nema nikakog dara, nema ga! . . . Ništa nema . . . do svoje šije kao u bika! . . . To je isto kao da ste me prevarili s lakajem . . . Ne. To je previše gadno. Ah! Katarino, zakuni mi se, da nije istina. Reci mi, da me ne ljubiš više, pokorit ću se, otići ću, sve, sve ću primiti, ako mi se zakuneš, da ne ljubiš tog čovjeka . . . Zakuni se, ta zakuni se dakle . . . doda on obuhvativši je tako žestoko rukom, te je uskriknula i oslobodila se, govoreći:

— Ostavite me, to me boli. — Pa nastavi: — Vi ste ludi, Gorka, to je jedina isprika. Nemam na što da vam se zakunem. Što ćutim, što mislim, što činim, sve se to vas ne tiče poslije onog, što vam rekoh . . . Mislite šta vas volja . . . Ali — i uzbudjenost žene, koja je povrijedjena u mužu, kojeg obožava, sva jê oblada — vi mi ne ćete dva puta govoriti o jednom od mojih prijatelja, kako ste si sad dozvoljeli . . . Vi ste se teško ogriješili i to vam ne ću oprostiti . . . Mjesto tog prijateljstva, koje vam pošteno ponudih, ne će izmedju nas biti više ništa drugo do drugovanja pred svijetom . . . Evo, to ste htjeli. Nastojte, da vam to ne bude nemoguće, vama. Budite bar u formi korektni. Spomenite se, da imate ženu, da ja imam kćer i da smo im dužni prištediti udarac toga žalosnog raskida . . . Bog mi je svjedok, da sam htjela da bude sasvim drugačiji! . . .

— Moja žena! Vaša kći! . . . reče mladi čovjek strašnom gorčinom. — To je zaista baš čas, da se spominjete i stavljate izmedju sebe i moje pravedne osvete!... Prije vas nisu smetala ta uboga dva stvora, kad ste dopuštali, da vas ljubim? . . . Tad vam je to bilo udobno, da one budu prijateljice. I ja bijah na to spreman! . . . Ja primih tu niskost — da se vi danas zaklanjate za te dvije nedužnice! . . . Ne, to više ne će da bude tako. Ne, vi mene ne ćete tako ostaviti. Pošto je to jedina točka, u kojoj vas mogu uhvatiti, hoću da vas tu uhvatim. Time vas držim, čujete li i ne puštam vas. Ili ćete onog čovjeka baciti na vrata ili se ja više ni na što ne neobazirem. Moja žena će sve saznati?... Ej! To bolje! Već se predugo vremena gušim u laži . . . Vaša kći će saznati sve? Ona će vas osuditi ranije, kako vas mora suditi jednog dana . . .

Govoreći ovako bijaše koračio k njoj tako okrutnom gestom, te je ona morala uzmaknuti. Još koji čas i ovaj će čovjek izvršiti svoju prijetnju. On će je udariti, polupati stvari oko sebe i izazvati strašnu sablazan. U nje bijaše prisutnost duha kao u smjela stvora, koji postade još srčaniji. Puce električnog zvonca bijaše joj ruci na dohvatu. Ona pritisne na nj, dok joj Gorka reče s prezirnim smijehom:

— Ne preostaje vam ino, nego da mi tu sramotu pripravite, da zovnete svoje sluge na obranu . . .

— Varate se, reče ona, ja se ne bojim. Ponavljam vam, da ste ludi i hoću da vam to dokažem, prizivajući vas zbilji vašeg položaja . . . Molite gospodjicu Albu, da sidje, — reče sluzi, koji bijaše na glas zvona došao. Ta mala izreka bijaše kaplja hladne vode, koja raspršava iznenada paru, što poleti bijesno iz kotla. Ona je našla jedino sredstvo, da odma ustavi taj strašni prizor. Znala je, da će unatoč prijetnji, što je bijaše malo prije izustio, Maudin muž uzmaknuti pred mladom djevojkom, prijateljicom svoje žene, jer poznavaše njezinu nježnost i ćutljivost. Gorka bijaše podoban za najpogibeljnije i najokrutnije zabune u svojoj strasti, koju još ogorčavaše beznadje. Ali u njega bijaše viteškog elementa, koji je morao pred Albom uništiti sav njegov bijes. Na nemoralnost te kombinacije u obrani, gdje je miješala svoju kćer u razdor s osvetnim svojim ljubavnikom, nije grofica nikako ni mislila. Govoraše često: „Ona mi je družica, moja prijateljica . . .“ I tako je mislila. Osloniti se na nju u tom kritičnom času bilo joj je isto tako prirodno, kao da bi sama pružila svoje rame kćerinoj ruci, gdje bi zaplivale obje poput Lide i predaleko zašle na debelo more. U olnji onog gnjeva, što je Gorkom potresao, morao se taj nenadni poziv nedužne Albe njemu prikazati i prikazao mu se kao zadnji stupanj cinizma. U kratkom razmaku vremena, što no prodje izmedju odlaska slugina i dolaska mlade djevojke, on ne izusti ništa više do ovih riječi, šećući po sobi i ponovivši ih, dok ga je nekadašnja ljubavca nepovjerljivo motrila svojim drskim pogledom:

— Ja vas prezirem . . . Ja vas prezirem. Ah! Koliko vas prezirem! . . . Tad, čuvši otvaranja vrata doda: — Mi ćemo se vratiti ovom razgovoru, gospodjo . . .

— Kad god ushtijete, odgovori Katarina Steno, a svojoj kćeri, koja unidje, reče: „Znaš, da nas kola čekaju u jedanaest manje deset časaka, a već ima gotovo četvrt. Je si li spremna? . . .“

— Kako vidiš, odvrati djevojče, pokazujući na svojim rukama rukavice biserno-smedje masti s crnim krajevima, što ih upravo dokapčaše, a na glavi širok šešir od crnog tulla, koji stajaše poput tamne i prozirne velike aureole oko njezine plave kose. Tanki joj stas bijaše sapet u prikladnu haljinu, što je bijaše Maitland odabrao za svoj portret, u liku oklopa iz tamno modre tkanine, što se na vratu i pregibima ruku svršavaše s baršunastim vrpcama nešto tamnije nuance. Bijela crta njezina malog vrata i muške orukvice podavahu toj krhkoj silhueti potpunu dražest mladosti, mladje od njezina doba. Bijaše očito došla na poziv majčin sa žurbom i podsmijehom tog doba. Vidjevši izraz Gorkin i grozničavi sijev grofičinih očiju osjeti opet novo, što je nazivala čudnim ali pravim nazivom: „iglu u srcu“, čuvstvo šiljate i tanke oštrice, koja joj prolazi kroz lijevu grud. Iza sinoćnje večere, gdje mišljaše, da je u ponašanju svoje matere izmedju grofa Poljaka i slikara Američanina našla dokaz toliko stalne nedužnosti, bijaše i ona prospavala noć dubokim snom. Toliko se divljaše svojoj majci, vidjaše je tako umnu, lijepu i dobru, te joj se sumnja o njoj pričinjala zločinom, koji nije mogla podnijeti! A evo tomu već nekoliko mjeseci, što sumnja. Grozan razgovor, što ga bijaše uhvatila na jednom plesu, stojeći iza dviju žena, koje nisu znale, da je Alba tu, bijaše početak te sumnje, koja se sad većala sad manjila, koja je napuštaše i obaraše, kako je pratila znakove isto tako slabo odlučne, kao i sinoćnji mir gospodje Steno i jutrašuja zabuna. Bijaše časovit, nagao dojam taj osjet prolaza igle, što za sobom ostavlja samo kapljicu krvi, i ona je mogla opet s podsmijehom, kao pri dolasku, zapitati Gorku:

— Kako je Maud spavala? Kako joj je danas? I momu malomu prijatelju Luc-u? . . .

— Vrlo im je dobro, — odgovori Gorka. Zadnji se podrhtaj njegova gnjeva, što ga iznenada zaustavi dolazak contessinin, pomoli, ali samo za groficu, u ovoj ipak čisto prostoj izreci, kojoj njegov glas i pogled dadoše skrajnju gorčinu: — Nadjoh ih, kako ih ostavih . . . Ah! Oni me mnogo vole . . . Vraćam vas, Peppinu, grofice, — dometne stupajući vratima. — A od vas ću, gospodjice, donesti Maudi vaša prijateljska čuvstva . . .

Odlazeći ovako bijaše opet našao sve viteštvo, koje je u njega usadio dugi niz potomstva velike gospode, surove doduše, ali ipak gospode. Ako je bio korektan u pozdravu gospodji Steno, znao je biti osobito ljubezan u dubokoj naklonosti svojoj, kad se je opraštao s contessinom. To bijaše malenkost, ali nije mogla izmaći finoj

grofici. I ovo je ganu, dok ju je očaj, gnjev i prijetnja ostavila bešćutnu i gnjevnu. Nije li sva gipkost te slavenske naravi, koju je tako dugo vremena milovala, bila sadržana u ovom okretu, koji je Gorka izveo tako, te se nije ukazao nimalo prisilan? Časak stajaše nekako ponižena onim uspjehom, što ga steče nad tim čovjekom, kojega bi pet časaka pred tim bila rado dala na vrata baciti po svojim ljudima. Ona zašuti, zaboravivši, da joj je kći ovdje, dok je ova ne dozove zbilji, rekavši:

— Ja ću gore, da uzmem svoju koprenu i suncobran?

— Pa ćeš me naći u malom bureau, gdje ću da svršim razgovor s Ardeom, — odgovori majka dodavši: Imat ću može biti da ti novost u kočiji pripovjedim!...

(Nastavit će se.)

U album gdjici V. pl. N.

Kano sanak djeteta nevina,
Što se u snu smieši gledajući
Svog čuvara, dok mu materina
Usta k usnam stištu cjelov vrući;
Pa ti gleda ona zlatna krila,
O kojim mu prije govorila.

Tako i ti sanjaš, djevo krasna,
O divnome angjelu ljubavi;
Snivaš budna usred dana jasna,
Gledajuć mu lik nebeski plavi;
Pa se smieši plava ti zjenica,
Začarana čarom njegva lica.

Ne ću mutit uživanja tvoga,
Leti cviećem, moj metulju mili;
Vjetrom bolnog jadovanja moga
Ne ću otrest prašak ti sa krili,
Niti tuge moje tamnom noću
Potamnit ti vedru dušu hoću.

Ti si tako liepa u svom sanu,
Kao varka krasna, koja tvoju
Zaokupi miso občaranu,
Što u zlatnu sve odieva boju;
Pa si, dušo, sred mladosti cvieća
Kano izljev mirisna proljeća.

Sanjarsko je tvoje plavo oko
Često sobom zanijelo mene
Svojih sanja u nebo visoko,
Gdje mi riedko sama miso krene;
Pa ja budan malne sanjah s tobom,
Da istine nisam više robom.

Ali koje diete u istinu
Vidjelo je svog čuvara lice?
Ljubav-angjel, komu časkom sinu
I presretne občara zjenice?
Snivaj, dušo, nikad ne doznala,
Da su varka ili samo šala.

Snivaj, snivaj, nevinašce moje,
Zlatne kule diži maštom lakom;
Dugotrajne bile kule tvoje
Na ljubavi rumenim oblakom;
I do vieka proklet onaj bio,
Tko bi tvoje kule porušio!

Snivaj, ja ću zadovoljan biti,
Da ko majka bdijem vrh sna tvoga;
Jer ja ne bih htio porušiti
Tvoje kule s neba ljubavnoga,
Nit ti miso s nebeskih vedrina
Do zemaljskih sniziti nizina.

A. Tresić Pavičić.

Katarina Zrinska, banica hrvatska (1625—1673).

Napisao Juraj Tomljenović.

(Svršetak.)

Katarina Zrinska potječe od roditelja pravoga Hrvata. Kako odgoji kćerku, pokazuje nam njezin rad kroz cijeli život. Dvije osobite vrline, u kojima se stječe sve ljudsko realno pomišljajno blago, duboko su zasadjene u srce ovoj ženi. Te su vrline: *živa vjera kršćanska* i *istinska nenatkriljiva ljubav prema otačbini svojoj, kraljevini Hrvatskoj.* Ona svjedoči sama, da najveću ljubav ima prama Bogu, pa knjigu piše, da njezin narod lakše postigne carstvo božje. Za predmet svoga djela odabira ona molitvenik, a za to izvija velik dio života proučavajući njemačke „kripostne“ knjige. Ona pjeva pobožne pjesme, kano onu o svrsi čovjeka — zemaljskog putnika. U predgovoru namjenjuje djelo „dobrim kršćanikom“. Ona je prva i zadnja hrvatska banica, koja se primi oštroga pera, da uspiše rodu svomu.

Banica Katarina shvaća uzvišeno život svoj. Uz plemenitu naobrazbu, što joj poda zlatni običaj onoga doba kod naših velikaša, izveze njezin um zastavu, a na nju stavi krasni natpis: Sloboda i samostalnost Hrvatske. Tu zastavu veze ona na svoj način, a mužu ju daje, da je digne u velike visine, visine sklizave, odakle mu se izmaknu, obori njega i pritisnu hrvatski narod.

Briga i odlučna volja, da podigne dobro stanje kraljevstva svoga, gradili joj *duh muževnim,* podavali joj *srce junačko,* činili ju *duhovitim, dà i prevejanim diplomatom.*

Najteže stvari u uroti povjeriše njoj, ženi, da ih vodi.

A kako li tek bješe *milostiva* podanicima! Valvason[1] bio prijatelj kuće Frankopanove, slušao je ženu Krstinu i rodjaka mu Orfeja, pa svoje opažaje priopćivao Giustinianu, mletačkomu namjesniku u Furlanskoj. Evo, što ovaj veli za Katarinu: „Ova je žena *srčana* (virile) *iznad*

[1] Valvason je primio Juliju Frankopanku i Orfeja Frankopana na njihovu bijegu kao goste, pak su mu ovi pripovijedali.

svakoga mnijenja i umije upotrebiti svako sredstvo, da se dočepa svoje svrhe". (U spom. dj. Račkoga 202.) Marin Zorzi piše, kad je u nevolji najstrašnije bila bolesna, da ima ljudi, koji misle, da je videći propast svega svoga uzela otrov. Pak to razlaže ovako: „*Ima ona srce, što život isto tako prezire kao što se izvrgava svakoj pogibli i smjelomu činu. Ponosna je ona, te će radije odabrati smrt od nesreće i rugla*". (Rački, sp. dj. 255.) Franjo Grimani, preveditor u Furlanskoj veli: supruge Zrinskoga i Frankopana „non (sono) dissimili intentioni a mariti" (Rački, sp. dj. 160.). I ovaj posljednji bio je dobro obaviješten, on je izvješćivao po vijestima iz Hrvatske. Tako sude suvremeni *državnici republike mletačke* o Katarini Zrinskoj! Evo što dalje piše suvremeni povjesnik Qualdo Privato. Kad je Franjo Frankopan došao poražen u Čakovac i kad su stvari okrenule na zlo, klonu i sam ban Petar; ali ne Katarina. Ona je spočitavala mužu i bratu, da su malodušni, nadala se pomoći turskoj. Ona izjavi, da će sama udariti na vojsku generala Herbersteina, da će ga razbiti, uhvatiti generala, sasjeći ga i baciti psima za hranu. (Qualdo Priorato: Continuazione dell' historia di Leopoldo Cesare, Viena 1676. str. 29.) — I kad ta vijest ne bi mala čvrsta osnova, dosta je, da je o Katarini Zrinskoj tako suvremenik držao. Njezinu čvrstomu srcu odgovara.

Vele,[1] da je za parnice protiv njezina muža i brata, da bi njih spasila, često se klela, da je ona sama kriva svemu. To isto da je činila i za Tattenbacha, prijatelja kuće njezine. Tolika ju je *požrtvovnost* kitila.[2]

Katarina nikad ne prekrši vjere mužu svomu. Sa svom odanosti žarkoga srca svoga bila mu je *vjernom drûgom*. Da je izvanrednoj ženi *ždnilo srce slave*, nije ni najmanje čudo. O njezinu obličju na žalost nije nam dano, da bismo pored slikâ njezina muža i brata i njezinu posmatrati mogli. Toliko stoji, da je bila pristala, simpatična, šta više i lijepa.

A hrvatski njezin narod, komu je ona htjela postati kraljicom,[1] kako ju je shvaćao? Priznajmo i mi s Kukuljevićem, da je na to teško istinito odgovoriti, „jer se u tom narodu ne pojavi ni za njezina života, ni poslije upravo ništa, šta bi dalo slutiti, da je taj narod poimao ikad njezine *uzvišene misli*, njezine *duboke ćuti*, njezin *uzneseni duh* i *požrtvovno srce*". („Arhiv" IX. 179.)

Ni danas još se nije našao Hrvat, da ženu, koja je tudjincima bila na udivljenje tako, da su o njoj romane pisali, ženu, *od koje veće* — rekao sam — *ne rodi hrvatska majka*, učini junakinjom pjesmotvora; ili vješti pripovjedač da ju u umjetnom romanu preda hrvatskim majkama i kćerima, da život njezin rasvijetli mračnu im stazu. Dä, u danima gorke njezine žalosti, nadje se jedan, ali . . . . da joj kukavica ocrni uspomenu. („Arhiv" IX., 180—3.)

Odrodjene, mlitave kćeri roda našega, željeli bismo, da čitaju ovaj život. To je bila kneginja, grofica, banica! Nema danas više roda njezina, da visoko dižući glave svoje spaja svoju slavu uz ime Hrvatske; izumro je danas — uz časne izuzetke — i kod velikaša naših onaj zlatni običaj čistoga hrvatskog narodnog odgoja kod djece; danas vidjaš samo tragove i ruševine od onoga, što je *nekad* bilo; pa Hrvat može s Rimljaninom govoriti samo o: prisca virtus, antiqui mores. Ali rode, danas, kad je tvoja knjiga na toliko već razapela krila, ne ćeš ti zaboraviti, da ti je u tužno doba, gdje si imao samo malo knjigâ, najslavnije kuće velikašica, punica vladarâ, svijetla banica Katarina, napisala jednu knjigu, i kako je ona za tebe veliko srce nosila.

[1] Tako bar Hammer-Purgstall u historijskom romanu: Die Gallerin auf der Riegensburg, str. 269. Toga romana nisam mogao nigdje u Zagrebu dobiti. Prof. Smičiklas mi je pripovijedao, da ga je on imao i da ju Hammer-Purgstall u glavnom nije pogodio.

[2] Krivo čine uzvišenoj ženi oni, koji su znali *bez dokaza* izmisliti, da je Katarina bila tobože ljubovnica Tattenbachova. Ona je bila, kad se Tattenbach upoznao s njezinom kućom, već u dobi od koje četrdeset tri, četiri godine, dakle: puno starija od njega; pak njezin *moral*, o kom mi imamo neuzdrmljivo svjedočanstvo u spomeniku od g. 1668. Grobničanima.

[1] Kad je Petar Zrinski na sudu bio upitan, za što je Katarina bila nabavila kraljevske haljine, odgovori, da svi Frankopani vole sjaj. (Mailáth, spom. dj. III. 288., uzeo vijest iz dvorskog i državnoga arhiva.)

Tatranskomu Homeru.

(K slici u 18. broju »Vienca«.)

Dujno mi gudiš, slovački sine,
Tužaljku svoga biednoga roda,
Tatranske gorde što sred planine
Kini se, da mu grane sloboda.

Jadniku tebi tudjin sve ote,
Što ti je sveto davnih od ljeta,
Djeca su tvoja puste sirote,
Narodu tudji sila ih kleta . . .

A kad zbog muka, s kojih krvari
Srce ti bôno, ne vadiš mača,
Nego uz gusle pjevaš piev stari,
Kojim se sviest u rodu tvom jača —

Valja ti pjesma, dični Slovače,
Nebo će piev tvoj uslišat sjetni:
Rodu tvom, kog sad toliko tlače,
Sinut slobode dani će sretni!

Slobodoljub.

O otvorenju hrvatskoga glumišta u Splitu.

Proslov.

Spjevao **Juraj Kapić**, govorio **Adam Mandrović**.

Na obzorju hrvatskoga neba
Dva sunašca narodu nam sjaju:
Sunce jedno na sjevernom kraju,
A drugo je ozdo sa podneva;
Gornje sunce, to je Zagreb grade,
A donje je mali Carigrade:
Split, što no ga rietko ljepšeg ima
Svega svieta medju gradovima!
Gornji brat je doljnjeg nadišao,
Zagreb Splitu puno utekao,
Jer Split dugo dušila je mora
Na obali Jadranskoga mora.
Kad Hrvati na jug doseliše,
U Splitu se prvom nastaniše,
Split imao hrvatske župane,
Split imao vojvode i bane,
U Splitu se Zvonimir krunio,
Iz Splita nam prvi pjesnik bio.
Ali tamo — vieka šestnaestoga
Staše selit jedne tudje ptice
U zelene splitske podvornice;
Dopuziše neki prekomorci,
Puno holi i odveć lukavi;
Sreća njima poslužila bila,
Silno svoja raširiše krila,
Te sijahu prekomorsko sjeme,
Da s' hrvatsko zaboravi ime,
I držahu narod u tavnosti,
Bože dragi, griehe im oprosti!
Ali novo osvanulo doba,
Trublja jeknu: nema više roba!
Nek slobodan svak je u svojoj kući,
Nek svak živi slobod pjevajući.
Pa i Split se diže iz mrtvila
I zavapi: nek prestane sila!
Nek hrvatska riječ opet vlada
Sred ovoga starinskoga grada.
Barjak diže dični vojevoda,
Te junačkog ne sustegnu hoda,
Dok ne sruši on tudjinsku zgradu
U ovome hrvatskome gradu.
Kao fenič Split se preporodi
I ustade sad na život novi;
Split postade, što već jednom biše,
Sa svih strana njega pozdraviše.
Odtad Split nam cvate ko ružica,
Odtad on je naša uzdanica,
Odtad u njem škole su hrvatske,
Odtad mnoge skupštine su bratske,
Odtad iz njeg hrvatstvo miriše,
Odtad stranac Split nam begeniše.
Pa Split ovo zgradi kazalište,
Gdje kako no pčele u ulište
Večeras je narod nalegao,
Lieposti se da bi nagledao.
Ova zgrada prostrana i sjajna
Stat bi mogla sred velikog grada,
Pa svrnite oči, braćo draga,
Gore u nebo ovog divnog hrama,
Pogledajte onu bielu vilu,
Gusle ona drži na koljenu,
Da na njima sklada pjesme nove
I hrvatske pjeva sokolove,
Što umrieše, al se proslaviše,
Jer na svietu za narod živiše.
Oko vile geniji igraju,
Kô angjeli u nebeskom raju,
I raznose na sve četri strane,
Što im vila na guslama kaže.
Na pročelju ovog kazališta
Stoji biela vila Mosorkinja,
Marijanska pram njoj posestrima,
Jedna drži guslice tanane,
Druga, pobro, tambure lagane,
I pomažu pjevati sestrici,
Što je gori na ovoj nebnici;
Glas se vilâ stapa i prelije,
Slušaoce kreće na milinje. —
Sve okolo divno naslikano,
Sve u krasnom redu poredano,
Svud se vidi samo naše što je,
Preliju se hrvatske nam boje.
Kogodj stupi sred ovoga hrama,
Iz ustiju rieč mu bježi sama:
Hrvatsko je ovo kazalište,
Hram je ovo uprav veličajni.
Što narodu Split sagradi slavni!
Ej slava ti, Splite dični grade,
Slava tebi, mali Carigrade,
Što sagradi ove biele dvore,
Gdje hrvatsko o kraj tuče more!
Hrvatske će vile vodit kolo
U tom hramu ponosno i holo,
Pjevati će pjesme svakojake,
Hrvatske nam spominjat junake
I buditi u grudi naroda
Ljubav prama praga očinskoga.
Splite divni, svak te danas gleda,
Svaki Hrvat pozdrave ti šalje,
Bio blizu il u svietu dalje,
Cio narod danas burno kliče:
Slava tebi, Splite čarobniče,
Slava tebi, naš biserni grade,
Ti hrvatski mali Carigrade!

Novo hrvatsko glumište u Splitu.

Kad smo pred dvije godine slavili jubilarnu izložbu u bijelom našem Zagrebu, dodjoše nam u pohode mili gosti braća iz Dalmacije, da se zajedno s nama raduju našoj slavi. Tada se mnoga lijepa riječ prozborila, mnogo se bratinstvo i prijateljstvo sklopilo. Po oduševljenom dočeku, što no ga priredišе razdragani Zagrebčani svojoj braći iz Dalmacije, mogli su oni najbolje razabrati, koliko ljubavi i nagnuća cvjeta u grudima Hrvata Banovaca za njih i krasnu im rodnu zemlju. Svim se našim rodoljubima tada napunilo srce žarkom nadom, da nas je taj čas opet orijaški primakao opće žudjenu sjedinjenju. pak da će naskoro osvanuti svečani dan, kad se budu ispunile nade našega neumrlog Preradovića, koji no je već prije mnogo godina pozivao u kolo braću Dalmatinsku riječima: „Naši jeste već odavna, budte dakle i našinci“. Želja mnogih i mnogih Zagrebčana i Hrvata Banovaca, da im se što skorije desi zgoda, kako bi im se odužili i odvratili ljubav braći svojoj, doskora se evo ispunila. Rodoljubljem vrlih Splićana, a plemenitim trudom njihova načelnika dra. Bulata, podignuto je evo u starodrenoj prijestolnici negdašnje samosvojne Hrvatske novo glumište, a naše zagrebačke umjetnike zapade časna zadaća, da posvete novi hram Talijin svojim umijećem. Lijepi taj vez obiju prijestolnica na polju umjetnosti urodit će bez sumnje i krasnim plodom za narodnu stvar, pa mi pozdravljamo one tri krasne slave, što udružiše Hrvate Banovce sa Hrvatima Primorcima i Dalmatincima u Makarskoj, Zagrebu i Splitu — kao vjesnice novoga sretnog narodnog preporoda.

Na žalu sinjega mora jadranskog, na klasičnom tlu ruševina solunskih i palača Dukljaninovih, diže se drevna i ponosna prijestolnica, kraljevski Split. Sa tri ga strane

grli debelo more; strmi Mosor, pozlaćen trakovima sunca na zapadu, štiti mu glavu, a predstraža mu je pitomi Marjan, Mirogoj splitski. Daleko onamo u more uvalili se ponosni otoci Brač i Hvar, štiteći ga s mora. U ovom ubavom kraju već je za rana upalio genij prosvjete svoju baklju. Otkrića i iskopine drevnog Solina najljepšim su nam dokazom o velikom stepenu prosvjete, koja je u ovim krajevima već u vrijeme Hristovo cvjetala. Tu vidimo, kako car Dukljanin, umoran od dična carevanja, gradi u svom rodnom kraju ponosnu palaču — još sada na udivljenje svijetu — a za kraljevski mir i dokolicu svoju. Iza toga dodje perioda kršćanstva, kosti mučeničke pokapaju se u posvećene grobove; krasna basilika, koje se stupovi dižu još i danas put modrog svoda nebeskog, resi slavni Solin; poganski mausolej postaje kršćanskom crkvom. Osili se i carstvo bizantinsko, a Solin postade prijestolnicom careva. No oko 600. godine počinju kršni Hrvati osvajati Dalmaciju. Tako propade u VII. vijeku i Solin, a na njegovim ruševinama dižu hrvatski banovi i kraljevi manastire i kraljevske dvorove svoje. Godine 626. drži prvi ovjenčani kralj hrvatski Tomislav baš u Splitu veliki sabor crkveni. Za Krešimira, Zvonimira i Stjepana sva Dalmacija pripada Hrvatima, pa stoji s njima u uskoj svezi. Al osvane tužna propast hrvatskog kraljevstva i od onda bore se kroz stoljeća kraljevi ug.-hrvatski sa republikom mletačkom o prvenstvo. Dolaze i Bizantinci i Turci, pak tako trpi kroz vijekove Split od teških neprilika ratovanja. Kroz ove stoljetne borbe oslabi na obalama jadranskoga mora ćućenje hrvatsko, pa samo gdjegdje vidimo, kako kroz tu noć prosijeva jasnije misao hrvatska, kao što opažamo na mirnoj pučini morskoj srebrnu pjenu tek gdjekojeg vala. Republika mletačka pade, prodje i kratak san Napoleonov o ilirskom kraljevstvu i Austrija zavlada Dalmacijom. Ali ni sad još ne sviće zora hrvatskoj misli. I Talijan i Nijemac otudjuju brata od brata, a njihovi povjesničari turaju u svijet bajku, kako su barbarski Hrvati tobože uništili divne starine klasična svijeta. Ali ih ispravlja pravedna Klio, bilježeći svojim perom prave razornike prošlosti, one barbare renesanse — lukave Mletčane, koji odvažahu na ogromnim ladjama starinske umotvore u Mletke, da ih upotrebe za temeljne kamene svojih palača. Nadje nas tako godina 1848., koja, noseći svima darove novoga doba, mimoidje samo nas Slavene. Propadoše nade starih Ilira i oštri apsolutizam svalio se poput kamena na grudi rodoljuba. No ne potraja dugo taj prisiljeni san, kao što ne može ni nenaravna studen dugo da priječi proljetnim suncem razdraganoj prirodi, da ne bi procvjetala. Hrvatskoj misli osvanu dva nova apostola, od kojih jedan, pokazujući na prošlu veličinu i slavu domovine, a drugi darežljivom rukom podižući vječna ognjišta narodnoj prosvjeti, užižu na novo u srcima ljubav prema domovini. I u Dalmaciji počne opet svitati misao Hrvatstva, a cvijeće njezino — divna mladež — opaja se rosom njegovom. Grad za gradom na obali morskoj otvara jur svoja vrata misli hrvatskoj, a kad no pred dvije godine pade u grob najljući protivnik Hrvatstva u Dalmaciji, Bajamonti, pade s njime i umjetno Talijanstvo dičnih Splićana.

Novi načelnik grada, dr. Bulat, vrati Split opet hrvatskoj misli. Sad nastade medju rodoljubima misao, kako da to pregnuće nadje dostojno ognjište, pak vjerni uzvišenomu geslu: „Prosvjetom k slobodi“ odlučiše podići u svojoj sredini ponosni hram Talijin, ne bi li po njem na daleko prosinulo svjetlo narodne misli.

Lijepa ova zamisao u kratko se vrijeme ostvari. Već 4. travnja 1891. bio je položen temeljni kamen kazališnoj zgradi, koja se nalazi na slobodnom povišem mjestu u predgradju „Dobrom“ iza sredovječnih gradskih zidina. Nacrt za impozantnu ovu zgradu sastavio je dr. *Emil Viccietti,* prof. vel. realke i drž. mjernik, Splićanin, a poduzeće je izveo uz velike žrtve rodoljubni gradjanin splitski, g. *Brajnović.* Evo joj u kratko opisa: Glavna fasada izradjena je u slogu talijanske renesanse, a lijepa rampa vodi do triju dveri, kroz koje se ulazi u glumište. Nad njima diže se loggia sa balkonima i ogromnim prozorima. Na vrhu pročelja nalazi se 9 metara dugi a 6 metara visoki luk, u kojem se nalazi plastična skupina, što predočuje u sredini Taliju, a sa strane vile mosorsku i marijansku sa guslama i tamburom, prikazujući epsku i lirsku (t. j. junačku i žensku narodnu) pjesmu. Zabavili bismo jedino, što nisu i drugi vanjski dijelovi glumišta jednakom pomnjom izvedeni; tako čini cijela zgrada nešto odveć trijezan utisak. Držimo, da se je prema historičkoj znamenitosti Splita mogao i vanjštini zgrade podati neki klasični izgled, koji bi posve u skladu bio i sa okolišnim koloritom, a mogle su se u tu svrhu upotrebiti i mnoge starine. No treba uvažiti, da je za gradnju ovoga velikog glumišta bila odredjena prilično niska svota, pak da je za odmjenu nutrinja zgrade upravo lijepo i raskošno uredjena.

Kroz troja vrata ulazimo iz vana u atrij, koji počiva na osam velikih mramornih stupova. Dekoracije u pompejskom slogu (t. zv. pompeia rafaelesca) izveo je daroviti mladi slikar *Cozzi.* Stijene rese četiri slike: poezije, komedije, glazbe i plesa, što no ih je vještački izradio prof. *Scomparini* u Trstu, koji je i sve veće slikarske radnje izveo. Ravno iza atrija vodi širok put u stajaći parter i parket, a dvoja otvorena stubišta u lože i pojedine katove. Posebno prostrano stubište vodi u prekrasni foyer, koji je odredjen i za koncerte i plesove, pak mu se sa strane u drugom spratu nalaze i nuzgredne prostorije za gostionu i slastičarnu. Foyer dekoriran je vrlo ukusno u slogu „rococo“-a, a u ružičastoj i svijetlo modroj boji. Bogata reliefna ornamentika bijela je i zlatna; to je djelo Hrvata Dalmatinca prof. *Varivodića* iz Dugogpolja. Na stropu nalaze se dvije vrlo ukusne slike, što prikazuju ples u veče i u zoru. Cijeli namještaj vrlo je lijep i ukusan. Parket lijep je i prostran, dug je

17 a širok 13 metara. Okružuju ga tri sprata loža i jedna galerija. Strop resi prekrasna slika prof. Scomparinija, što nam simbolizira preporod narodni. Tracima sunčanim obasjana diže vila narodni genij u sjajnije visine. Skupine vila ju okružuju i raduju se s njome. Medju njima vidimo i bosanku sa tamburicom i narodnom vrpcom. S druge nam se strane prikazuje krasna žena, kako s guslama u ruci pjeva o narodnoj slobodi i njegovoj slavi, a zaogrnuta je crvenim plaštem, što no označuje stoljetnu borbu naroda hrvatskoga za slobodu i samosvojnost. Uz ovu krasnu glavnu kompoziciju ističu se još obje slike nad proscenijem, prikazujući glazbu i dramu. Dekoracija parketa pretežno je u slogu baroknom. Boje parapeta su neutralne, a ine su dekoracije pretežno bijele i zlatne; tapete loža i oprema sjedišta crvene. Gledalište rasvjetljuje raskošni svjetionik sa 60 plinskih svjetiljaka, što no se spušta sa središta stropa. U parketu imade 136 sjedala, dok može u parteru stajati udobno 200 osoba. Na galeriji imade mjesta za 400 osoba, dok u cijelom glumištu ima mjesta za više od 1100 osoba. Loža ima 99; 93 parketne i 6 u prosceniju. Iz parketa vode sa svake strane po dva izlaza na prostrani koridor, na kojem su vrlo zgodno smještene i garderobe, a iz njih vodi 16 vrata direktno napolje; tim je općinstvo gotovo posve osigurano od nesrećâ. Medju pozornicom i parketom smješten je ukusni orkestar za četrdeset glazbenika, a prema potrebi i za šestdeset. Pozornica je odijeljena željeznim zastorom od parketa, koji je oličen tapetnim prizorima. Drugi je zastor oslikan, pa je u sredini odijeljen, tako da se ne treba dići, kad se glumci zahvaljuju. Sa strane pozornice vode stube u garderobe, s lijeva u muške a s desna u ženske, koje su porazmještene po raznim spratovima. Pozornica je $15^1/_2$ metra duboka, a 12 široka. Visina od podija je 19 metara. Pozorišne uredbe je udesio g. *Stančić,* dalmatinski Hrvat. Ukusne dekoracije slikane su u Trstu.

U oči slave zaštitnika Splita, sv. Dujma, dne 6. svibnja bilo je lijepo ovo glumište svečanim otvorenjem predano svojoj svrsi uz sudjelovanje umjetnika hrvatskog glumišta iz Zagreba, koji otvoriše niz svojih predstava krasnom Demetrovom tragedijom „Teutom“. Teško bi nam bilo točno opisati oduševljenje i veselje, što nam napunjavaše dušu ove svečane i znamenite večeri. U 7 sati u veče skupiše se pozvani gosti u lijepo urešenom foyeru, dok je mnogobrojan narod već od ranog popodneva stajao oko zgrade. Pozdravivši goste otvori glumište načelnik, g. dr. Bulat, koji je najveće zasluge stekao za gradnju ovoga glumišta, pa u prekrasnom govoru, nadahnutom žarkim Hrvatstvom, spomenu, kako u preporodjenom Splitu ne može drugo, no hrvatsko glumište stajati i kako će iz njega na daleko sjajiti svjetlo hrvatskog rodoljublja. U ime općine i općinstva zahvali g. zast. Borčić jednako lijepim i patriotičnim govorom načelniku za njegov trud. Burni poklici: Živio dr. Bulat! Živila Hrvatska! Živili umjetnici Zagrebčani! — pratiše nas sve do gledališta, koje sjajno rasvijetljeno izgledaše upravo čarobno. Cvijet splitskih gospodja u krasnim toaletama uresio je lože i parket. Ali vidjelo se medju frakovima i uniformama i mnogo narodne nošnje, krasne u svojoj jednostavnosti. Čim je načelnik došao na svoje mjesto, zasvira orkestar carevku, koja se je stojećke slušala. Nekoliko časova zatim pojavi se dični naš umjetnik, g. *Adam Mandrović,* pred zastorom, da govori lijepi proslov, što ga je spjevao Splićanin Juraj Kapić. Rijetko čusmo vrijednoga umjetnika govoriti onako vatreno i zanosno, kako ove večeri, a burno povladjivanje i oduševljenje, koje ga je na mnogim mjestima prekidalo, bijaše mu najljepša nagrada za njegov trud. Osobito je simpatički primljeno ono mjesto prologa, gdje se spominje zajednička ljubav i vez Zagreba i Splita. Oduševljenje rek bi da je svakim časom raslo.

Iza prologa izvodio je skladni orkestar splitske narodne glazbe novu simfoniju kapelnika g. *Rosenberga-Ružića,* veoma darovitoga mladog Hrvata Varaždinca. Ovim svojim djelom pokazao je mladi vještak prelijepi dar, od koga se imademo nadati krasnim djelima. Simfonija je osnovana na nekim narodnim motivima. Čim je općinstvo zamijetilo prve zvukove krasne naše narodne himne „Lijepa naša domovino“, ustade jednodušno, pa stajaše, dok se ne svrši. Ova ljubav dičnih Splićana za našu narodnu pjesmu usjekla nam se duboko u zahvalno srce, ona nam je najboljim dokazom, kako smo po srcu i misli jednaki.

Malo zatim digne se po prvi put zastor i prve hrvatske riječi zamnješe novim hramom Talijinim. Vidjesmo u tom času mnogu suzu, što se je zacaklila u očima ozbiljnih muževa. Ćutismo svi, da je hrvatska vila umjetnica osvanula kano pobjednica. Prvi je čin slušalo općinstvo jošte nekim nemirnim zanimanjem. Krasote hrvatskog jezika, vještačko glumljenje naših dramskih prvaka, skupocjena odijela i krasne dekoracije zadiviše ga. Ali od prizora do prizora raslo je oduševljenje, koje je iz glumišnih prostorija prelazilo i na narod, što je pred glumištem stajao i zabavljao se gledanjem sjajnog vatrometa. Prvi pljesak na otvorenoj pozornici izvojšti dični naš Fijan, a zatim se mnogo povladjivalo gg. Milanu i Mandroviću, pak gdjici Sobjeski i drugim nosiocima znatnijih uloga. I mladi Splićanin g. Dević pokazao se ove večeri prvi put na pozorišnim daskama. Općinstvo bivalo je sve više i više razdragano. Gotovo iza svake promjene morao se je zastor nebrojeno puta dići, a još prije svršetka predstave stekoše Splićani uvjerenje, da naše zagrebačko glumište stoji na kud i kamo savršenijoj umjetničkoj visini od talijanskih društava, koja ih do sada obilažahu. To priznanje moradoše našoj glumi izreći i najokorjeliji Talijanaši. Vrijedni naši umjetnici po tome nijesu samo nosioci rodoljubne ideje, nego i svećenici prosvjete i dramskog umijeća.

*

Mnogo poslije ponoći ostavismo glumište prepuna srca u uzbudjenim grudima. Nutarnja neka čežnja goniła nas na žal divnoga hrvatskog mora, da njegovim valovima dojavimo cijeloj domovini radosni dogadjaj, kojemu bijasmo evo svjedoci. Gotovo nedogledno sterao se u svečanom noćnom miru elemenat morski pred očima našim; srebrni sjaj mjesečev pleo po njegovim valovima čarobne slike, nebrojene zvijezde treptjele s nevine radosti na nebeskom svodu. A kao bijeli prorok, obasjan mjesečinom, zakriljivaše ondje sa istoka kameni Mosor drevnu prijestolnicu Zvonimirovu, ponosni Split. I mi u duši razdragani rodoljubnom vatrom, a opojeni krasotom veličajne prirode, što bijaše na domaku oku našemu, ne mogosmo a da ne kliknemo od neznana zanosa: „Ne — još Hrvatska nije propala“.

Dr. Stjepan Miletić.

De visu et auditu.

(Izvadak iz lista g. dr. **Imbre Ignjatijevića Tkalca**, iz Rima, g. **Vladimiru Mažuraniću**, u Zagrebu.)

U Rimu, 29. aprila 1893.

Dragi moj Vladko!

Čitao sam u novinama, da si podigao tužbu protiv nekoga — meni nepoznatoga —. klevetnika Tvoga slavnoga oca, kojega potvara, da je divnom svojom pjesmom o Čengiću tobože počinio *plagijat* — ne znam, kako bi se ova riječ kazala naški . . . . . .

Ti znaš, da sam ja s Tvojim ocem, Tvojom majkom i tetom Rozom živio kao brat s braćom, odkad je Ivan došao u Karlovac pa sve do moga bjega iz Austrije 1863. godine. No pošto Ti ne možeš pamtiti, što je bivalo u vremenu onom, kad je Ivan pisao pjesmu o Čengiću, a ja sam bio kod njegova rada svjedok *de visu et auditu,* mislim, da Ti moja svjedočba može koristiti, da pobiješ onu glupu i mrzku klevetu, *a pripravan sam, ako ustreba, pred sudom potvrditi prisegom ovo, što Ti kažem.*

Pjesmi bila su dva povoda sasvim različita. Prvi bio je dolaz jednoga Crnogorca u Karlovac na povratku u Crnugoru. Ne sjećam mu se imena, no jošte mi je pred očima, kako je jedne večeri u našoj staroj čitaonici pričao o zulumu i smrti Čengića i koliko nam je srce ganuo svojim živim govorom i opisom borbe, u kojoj je i on prisustvovao. Sjećam se, da smo mi slušaoci: Tvoj otac, Nikola Vranicani, Mišo Musulin, Andrija i Joso Kunić, ja, Prica i dr. Kapper medju sobom sabrali nešto novaca za putni trošak Crnogorcu. Naravno je, da je pričanje ovog čovjeka duboko dirnulo blagu i umjetničku ćud Tvog oca; tako u čitaonici kao i u vašoj kući dugo i često se razgovaralo o ovom Crnogorcu i mukama jadne raje pod Turcima i ludoj politici evropskoj.

Ne znam, kada je Tvome ocu došla misao, da piše Čengića . . . Može biti, da je odmah poslije polazka onog Crnogorca nanmio pjesmu spjevati, no tek kad je Tvoj ujak Demeter Mitra moljakao Ivana, da mu za njegov almanak „Iskru“ što napiše, i Tvoja majka, Roza, Prica i ja mu dosadjivasmo, da zadovolji Mitri, vidjesmo, da je zaista počeo pisati, no vrlo sporo. Mitra ga bombarduje pismima, no moj Ivan-Paša, — kako sam ga ja u šali nazivao, — voli na večer razgovarati s majkom, Rozom, Pricom i sa mnom i pušiti pet, šest cigara jednu za drugom. Mitra muči ga svaki dan svojim pismima, majka Tvoja ljubezno ga nagovara, no Ivan-Paša puši i — čini se, ne mari. Kad eto, jedne večeri Tvoj otac dodje u salon s nekoliko tabaka artije u ruci, pa nam kaže: „Evo, što sam napisao“, i poče nam čitati prvu pjesmu „Agovanje“. Pomisli našu radost! Majka, Roza i ja grlimo ga i ljubimo, a on vidjevši utisak, što ga učini pjesma na nas, čini se zadovoljan. Ja, kao *diabolus rotae,* primietim, da se ne može kazati: „Sluge zove Čengić-aga“, jerbo, kao što se u engleskom ne može konstruirati „Sir Scott“ nego „Sir *Walter* Scott“, tako i u naših Turaka treba konstruirati „aga“ s imenom, a ne s prezimenom. Ivan mi odgovori, *da ne zna drugoga imena Čengiću.*

Sjutradan majka pošalje ovu prvu pjesmu Mitri u Zagreb, odakle mu dodje velika hvala i nova molba, da nastavi rad što brže, da se uzmogne pečatati „Iskra“. I zaista Ivan revno nastavi svoj rad. Za nekoliko dana reče mi u čitaonici, da mu dodjem na večer, da mi čita nastavak. I tako bješe do konca divnog eposa, kome se, osim lorda Byrona, ništa u evropskoj literaturi ne može prispodobiti. Gdjekada ja ili Prica prigovorismo gdješto, jer kao ja tako i Prica bismo bili voljeli, da se služi gramatikalnim formama narodnih pjesama, nego li dubrovačkim. No nismo mogli nagovoriti ga; jedva da je privoljio izmijeniti gdjekoju riječ, al nikad konstrukciju. Mitra si nije dao mira, dok nije svu pjesmu u rukama imao.

Kad izadje „Iskra“, poslao sam je staromu mome prijatelju Vuku Karadžiću u Beč. Starac ju je pozdravio s oduševljenjem i pisao mi, da nitko na svijetu ne bi bio kadar ljepšega što napisati. Molio me, da pitam Tvog oca, ne bi li dozvolio, da je on, Vuk, preštampa, ćirilicom zajedno s narodnom pjesmom o smrti Smail-Age, koju mu je Milaković, bivši sekretar vladike Petra, priobćio. Ivan mi reče, da odgovorim Vuku, da nema ništa protiv toga, da je ćirilicom preštampa, no da ga moli, da mu pošalje tu narodnu pjesmu. No Vuk mi ne odgo-

Ivanjski kries u Dalmaciji.

vori, a ja odem opet u Njemačku i u Pariz. Nadodje skoro prevrat francuski 1848. godine, i mi svikolici: Ivan, Vuk i ja zaboravismo na pjesmu o Čengiću, koju nekoliko godina poslije Subotić preštampa bez dozvoljenja Tvog oca u svojoj „Antologiji“.

Nekoliko godina poslije ja se dogovorim s prijateljem Miklošićem, da putujemo u Crnugoru, koje niti on niti ja doslije ne vidjesmo. Na putu razgovarasmo o literaturi, o Crnojgori i tako takodjer o Ivanovoj pjesmi. Tkogod je poznavao Miklošića, zna, da je on poslije Kopitara bio najveći filolog slavenski, no da nije osjećao ni najmanjega čuvstva slavenskoga. Slavenstvo za njega ne bijaše ništa nego — objekt filologije. Tako i Ivanov Čengić nije ga interesovao zbog poetičke ljepote i uzvišenog narodnoga čuvstva, nego samo zbog ljepote i čistoće jezika i s toga živo ga je hvalio . . . . .

Na ovom našem putovanju vidjeh ja nevolju i sirotinju pravoslavnog popovstva u Dalmaciji i želeći štogod na njegovu korist učiniti, mislio sam najprije, da naše putovanje opišem i knjigu na korist ovih nesretnika izdam.

Ma, tko se sjeća onih nesretnih vremena najcrnjeg despotizma Bachova, lako će razumjeti, da se istinita i poštena knjiga ovakova sadržaja nije mogla u Austriji pečatati. Pošto mi je pak ona sirotinja danju i noću pred očima bila, pomislim pomoći joj drugim kojim načinom. Kaka bi se knjiga mogla više čitati nego li divna pjesma Tvog oca? Ja ga zamolim, da mi dozvoli preštampati je *na korist one sirotinje* i on mi dozvoli. Najprije sam je preštampao latinicom, no knjižica jedva je toliko donijela, da sam mogao namiriti trošak štamparski. Preštampah tad pjesmu i ćirilicom, ne bi li bila od koristi sirotinji, kojoj sam ju namienio.

Ovo bijaše 1859. godine. Nadodje silan prevrat u Austriji, ja odoh iz Hrvatske u Beč i ostavih cielo izdanje pjesme o Čengiću u Zagrebu, gdje se još i danas nalazi . . . . . .

Evo Ti, dragi Vladko, što Ti mogu kazati o genezi Čengićevoj, i stavljam Ti na volju, da ovo pismo upotrebiš, kako Ti se svidi . . . . . .

Očinski Tvoj prijatelj

Imbro Tkalac.

Tajna prirode.

Kako je obćenito znano, gori od postanka naše zemlje, u središtu njezinu, tajinstveni oganj. To svjedoči lava i dim iz mnogobrojnih kratera, to dokazuju nebrojeni topli vrutci. Ti strašni plamenovi kao da su stražari zemaljskomu središtu; oni bo prieče put u utrobu zemaljsku čovjeku, koji znatiželjan nastoji, da u nju što dublje dopre. Tako n. pr. dodaju radnikom u rudnicih južne Amerike neprestance svježi zrak; inače bi se pogušili od silne vrućine.

I stara nas nauka uči i novija iztraživanja potvrdjuju, da je zemlja u začetku svomu bila goruća, židka kaša, kojoj se je vanjska ljuska malo po malo ohladnjivala, dok se nije ohladnila na toliko, da su na njoj porasle biline i pojavila se živa stvorenja. Lasno je moguće, da će jedan put dogorjeti sav izgorivi materijal, da će se po tom zemlja ohladniti i da će na njoj prestati svaki život. To je tajna prirodnih sila: tajinstveni oganj gori; ali kako se podržava, toga nauka do danas još nije objasnila.

Ako ima toplica i vulkana po svih zemaljskih pojasih, to je ipak na zemlji jedna točka, gdje taj podzemni oganj pravim plamenom gori i to na površini zemaljskoj i u velikoj množini.

Na otoku Javi, blizu Huong-Uanga ima mrtva dolina, lievku podobna, duboka tri stotine stopa, a urodjenici ju nazivaju: „Rua-Upas“. Vrlo je to opasno mjesto i oprezan mora biti u velike, tko ga želi posjetiti; plinovi bo, što no se iz njega dižu, onesvješćuju čovjeka i ako ih duže vremena udiše, lišavaju ga života. Tu se na nekoliko mjesta podižu vulkanički humci, iz kojih pilji i pišti, ne oganj, ne vrela voda; no židka vrela ilovača. Na drugom mjestu naći ćeš sumporno-kiselih jezera, od kojih su najveličanstvenija: „Moro-Api“ (vječni ognji) i Guong-Moro. To je divlja, romantična, šumovita okolica, na sjevernoj strani otoka, s visokimi, oštrimi pećinami, dubokimi dolinami i razsijanimi pristranci. I u nizinah se dižu vulkanski humci, izprekrižani stazicami, zasjenjenimi visokim tropskim drvećem. Naokrug izviru srebreni gorski potočići, koji se za kišovita vremena splinu i pretvaraju nizine u čudno, golubije more. Putniku, koji ovamo noću stigne, ukazuje se prebajno pozorište. Iz svih pećinskih pukotina, iz dubokih provalija, iz najviših vrhova, dižu se raznobojni plamenovi, počevši od maljucnih pa do deset stopa visokih. I nad vodom i pokraj vode plamte redomice neugasive, upravo vječne zublje; plamte i po kiši, plamte i onda, kad je ono mjesto sa svim prokislo, sa svim mokro. Iz zemlje izmiljuju plinovi, koji se, čim se se trce zraka, upaljuju i visoko uzdižu. Takovi su ognjeni stupovi, osobito za tiha vremena, upravo veličanstveni. Uzpiri li lahorak, tad lišće dubova i tamarinda šapuće laganim šaptom, cvatuće orhideje i druge povijuše opleću stabla, maleni potočići orošavaju mašinom pokrivene pećine, koje se na podnožju svomu gube u vodi. A sve to ližu mnogobrojni ognjeni jezici, poput straže demonâ, poput hrpe prikaza, što no plešu tuj svoj noćni ples i koje se gube u nevid tek onda, kad žarko, tropsko sunce prospe na njih svu silu svojih svietlih zraka.

Drugačija se opet ukazuje slika, kad se bura razigra, kad orkan zaori vršinami već pomenute šume. Što je mrkliji i tamniji, to su žarči ljubičasti crveni plamenovi, nad razbjesnjelom vodom, nad dubokimi provalijami i tvrdimi pećinami: nad poniknutimi glavami ustravljenih životinja, što no ih je plamen zalapio u odaljenih ležištih njihovih. Uzalud se gnuvaju životinje pod pećine, pod drveće, plamen ih pali i spali. A kako da se spasi životinja, kad ni pećine ni stiene neodolješe snazi plamena; on ih liže rumenim jezikom, dok se ne razpadnu na komade. Biesan plamen se udaljuje, raste, poskakuje. Bura se opasuje novom snagom, dok se napokon medju

mokrimi pećinami, pod drvećem ne načini neprekidna bojna linija, dok napokon živi plamenovi, sražujući se divlje, natjerujući se jedan na drugoga, osiljeni novimi pomoćnici, poput biesnih demona, koji ne ustupaju ni pred kakovom silom, koji stoje na biljezi svakomu napadaju, ne zavladaju cielom okolicom. Ova svoje ruke harmonija vode i vatre porazuje čovjeka, prenosi ga u tudji sviet, u sviet utvara. Gorući zrak se nosa po mokru življu, koji ne može da prereže puta plinu, što uvijek pritječe. Kadkad se dvie tri ognjene zmije spletu, izlazeći iz kakove provalije, a po tom ih na časak nestane. Sad se zauzlaju, sad na novo razpletu, sad naprave zviezdu čudna oblika a po tom se gone po razboju, gone tamo i ovamo, kud ih porene sila vjetra.

Takova je ponajpače okolica Moro-Api na Javi u svojem veličanstvenom, vječnom baju, bez sumnje jedna od najskrovitijih tajna zemaljske kruglje.

Po ruskom B. K.

Književnost.

Hrvatska. *O jugoslavenskoj akademiji.* U Beču uz sveučilišno historijsko sjemenište izlazeći časopis »Mittheilungen für die oesterreichische Geschichtsforschung« donosi redovita izvješća o historijskim radnjama naše akademije. Ova je izvješća prije priopćivao dr. Fr. Rački, a sada ih priopćuje prof. J. Starè. Jedan od novih svezaka donosi iz njegova pera opet članak: Die historischen Arbeiten der südslavischen Akademie der Wissenschaften in Agram. Dijeli se u dvoje: 1. Quellen. 2. Abhandlungen und Monographien. Od prvih se spominje, što je sadržano u historijskim spomenicima knj. XIX—XXII., za tim u historičko-juridičkim spomenicima knj. IV., u Starinama knj. XX—XXIV., u ispravama o oslobodjenju Slavonije i u knj. XV—XVIII. starih hrvatskih pisaca. U drugom dijelu raspravlja se o radnjama u »Radu« do knj. 107. Ne treba istom istaći, kako je korisno, da se strani učeni svijet ovakim izvještajima obavješćuje o hrvatskoj naučnoj književnosti.

»De visu et auditu«. Na drugom mjestu donosimo vrlo važno pismo dra. I. Ignjatijevića Tkalca, koje ponovno obara poznatu potvoru o neumrlom pjesniku »Čengić-age«. Dr. Imbro Ignjatijević Tkalac, rodom Karlovčanin, nekadašnji tajnik trgovačke komore u Zagrebu, pisac djela »Das Staatsrecht des Fürstensthum's Serbien«, urednik poznatoga časopisa »Ost und West«, osudjen radi političkog prekršaja, odselio se u Italiju, gdje je našao odlično mjesto u ministarstvu izvanjskih posala. Sada je kr. talijanski poslanički savjetnik i predstojnik ureda za javnu štampu u Rimu. U svoje doba isticao se kao velik prijatelj Srbije.

Katoličko crkveno pravo. Napisao dr. Ferdinando Belaj, profesor crkvenog prava u bogoslovnom fakultetu kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu. Svezak I. S dozvolom duhovne oblasti nadbiskupije zagrebačke. U Zagrebu. Tiskom Dioničke tiskare, 1893. — Upravo je izišla pod ovim natpisom važna knjiga o katoličkom crkvenom pravu, koje se je potreba već dulje vremena osjećala, a iz pera vrsna stručnjačkog pisca, koji tu disciplinu predaje na hrvatskom sveučilištu. U predgovoru spominje učeni pisac: »Uzrok, radi koga sam napisao crkveno pravo, jest više puta javno izražena želja (a spominjalo se i moje ime), da dobijemo u hrvatskom jeziku napisano crkveno pravo«.

Pišući ovo djelo obazirao se učeni pisac na naše prilike; s toga se opetovano poziva na konkordat, koji još uvijek u nas vrijedi i kao državni i kao crkveni zakon. Cijelo djelo razdijelio je u dva sveska, jer je htio, da o ženidbenom pravu raspravlja u posebnom svesku. Hrvatska stručna književnost, koja se u potonje doba lijepo razvija i brižno njeguje, dobila je Belajevom knjigom krasnu novu stečevinu, koja je kadra podići ugled i vrijednost naše znanstvene literature, a od velike će koristi biti mladjemu naraštaju i odraslijoj inteligenciji, koja će evo moći iz knjige svojim jezikom pisane crpsti potrebne upute i pouke. Moramo još pohvalno spomenuti, da je knjiga uza svu znanstvenu akribiju pisana jasnim i lijepim hrvatskim jezikom, što služi učenomu piscu na čast i diku. Cijena je djelu 2 for. za predbrojnike, knjižarska ciena 2:50 for.

Dr. Ćiro Truhelka, kustos bos.-herc. zemaljskog muzeja u Sarajevu, izdao je u posebnoj knjižici svoju raspravu »*Pobliže odredjivanje predhistoričkih nahodjaja u Bosni i Hercegovini iz željeznog doba*« kao separatni otisak iz »Glasnika zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini«.

Slovenska. † *Josip Cimperman.* Opet je ugasnula sjajna zvijezda na nebu slovenskoga pjesničtva i potonula u vječnost, ostavivši za sobom svijetli trag. Naša braća Slovenci izgubiše odličnoga pjesnika i književnika Josipa Cimpermana. Pokojnik rodio se 19. veljače god. 1847. u Ljubljani od roditelja seljaka. Svršivši pučku školu, zadesi ga strašna nesreća. Bio je od poroda slab, a sad ga shrva teška bolest, i ohromi tako, da mu liječnici nijesu znali pomoći. Tim je bila uništena njegova sva budućnost, sve lijepe nade, što su ih brižni roditelji gojili o svom darovitom sinu. Od tada nije se mogao sam ni micati, vezan bijaše na krevet i stol. Nije mogao vršiti nikakva običnog posla, nije mogao nastaviti nauka u školi, bio je tako rekavši osudjen na doživotnu tamnicu u samotnoj sobici. No moćni njegov duh prevladao je sve nepogode života i udesa. S pomoću brata, prerano umrloga pjesnika Frana, učio je gimnazijske nauke, a s prijateljem Gornikom čitao je grčke i rimske klasike, učio književnosti slavenske, francusku, njemačku i talijansku i tako položio temelj samostalnomu književnomu radu. Godine 1865. izišla je prva njegova pjesma »Domovini« u »Učiteljskom Tovarišu , pa je na to počeo raditi za razne slovenske listove, napose za Stritarov »Zvon« i sadašnji »Ljubljanski Zvon«, gdje je priopćio više krasnih pjesama. Godine 1869. izdao je zbirku pjesama, pa je stekao mnogo hvale i priznanja u slovenskom općinstvu. Još većom ga hvalom obasuše, kad je god. 1888. izdao drugu zbirku svojih pjesama. Kritika je isticala, da je Cimperman markantna pjesnička ličnost u slovenskom pjesničtvu. Pjesme su mu pune jezgrovitih misli, plemenitih čuvstava, krepkih stihova i savršene tehnike. Ako itko, taj je pjesnik imao pravo, da tuguje i opijeva ljutu svoju sudbinu, a svaki mu čovjek mora priznati s Juvenalom: »Nemo dolorem fingit in hoc casu«. I doista njegove pjesme provijava elegičan ton, izvirući iz istinite nesreće pjesnikove, pa se duboko doima srca svakoga čitatelja; no treba priznati, da je pjesnik muževno i s pouzdanjem podnosio boli svoje. I mi tugujemo s bratskim narodom slovenskim za tako odličnim pjesnikom i kličemo: Vječna slava Josipu Cimpermanu!

Poljska. *Rječnik jezika polabskih Slovjena.* Poljska akademija u Krakovu izdala je »*Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*« od St. Ramułta. Kašubi su ostanci polabskih Slovjena, pa se sami zovu Slovinci (Slovinc, Slovinska, slovinsko mowa = móva, mluva, jezik), a Nijemci zovu ih Wenden, wendische Sprache. Imade ih u gdanskom (Danzig), kvidzinskom i košalinskom okružju istočne Pruske oko 170.000 žitelja, dakle od prilike koliko lužičkih Srba (175.000). Od polabskih dakle Slovijena, koji su zapremali nekada sav prostor sjevero-istočne Njemačke izmedju Odre i Labe i pomorja, ostalo je do danas oko 350.000 stanovnika, koji govore narječjem poljskoga jezika. Rječnik je veoma zanimljiv za filologa i etnografa.

Srpska. *Srpska kraljevska akademija* poslala nam je dva »Glasa« i jedan »Spomenik«. U XIX. »Spomeniku« je otisnuta »Povesnica od početka vremena vožda srpskog Karagiorgja Petrovića, napisana od penzioniranog sovetnika knjaževstva srpskog, polkovnika i kavaljera *Antonija Protića* 1853. g. u Smederevu«. — U »Glasu« XXXVI. štampana je rasprava Stojana Novakovića: »Strumska oblast u XIV. veku i car Stefan Dušan«, a u »Glasu« XXXVII. ima rasprava: »Pogled na medjunarodni i državopravni položaj Bosne i Hercegovine i ostrva Kipra prema naučnim ocenama prestavnika današnje medjunarodno-pravne teorije od Gl. Geršića. Čitano kao pristupna akademska rasprava na svečanom skupu srpske kralj. akademije 16. febr. 1893.

Svaštice.

Otkriće Gundulićeva spomenika u Dubrovniku. Odbor za podignuće Gundulićeva spomenika javlja: » Na 26. junija 1893. u 10 sahata iz jutra otkriva se u Dubrovniku spomenik našem pjesniku *Gjivu Frana Gundulića.* Ovijem se načinom tura glas u narod, da svaki naš rodoljub bez razlike plemena pohrli u Dubrovnik na poklon Gundulićevoj sjeni, e da se svi u bratsko kolo okupimo oko ovog spomenika, koji zajednički podigosmo«.

Govor dra. G. Bulata, načelnika grada Splita, o otvorenju novoga hrvatskoga glumišta:

Milostive gospodje, časna gospodo!

Evo nas u novom općinskom kazalištu, svi nadahnuti onim duhom, koji je osokolio naše pregnuće k izvedenju ove patriotične osnove.

Bio je doista težak naš trud, ali pred današnjim krasnim prizorom, kada vidimo našu borbu dokončanu najsretnijim uspjehom, mi radosnim srcem sve minule brige zaboravljamo!

U hrvatskom Splitu podignuti novo kazalište nije bilo moguće nego na temelju hrvatske misli, a nitko bolje od općine nije mogao ovu misao oživotvoriti. Poslije nego smo ponovili starodavni općinski Dom, taj spomenik naše slavne prošlosti, bolje nismo mogli ojačati temelje našemu narodnomu preporodu, nego podignućem hrvatskog kazališta, te smo imali tvrdo uvjerenje, da je naša patriotična dužnost priskočiti ovoj kulturnoj potrebi našega grada.

Na 10. siječnja 1889. dopala me je sreća, da pred općinsko vijeće podnesem osnovu kazališta, koja je bila prihvaćena i odobrena pravim oduševljenjem od splitskih Hrvata. Na 4. travnja 1891. postavili smo prvi kamen, ali kao što uviek biva da je gradnja kazališta skopčana s velikim poteškoćama, tako je bilo i u nas, dapače i više, jer smo se imali boriti i proti drugim očitim i tajnim neprilikama. Unatoč tomu, ja sam svedjer gojio čvrstu nadu, da ćemo naše djelo kraju izvesti.

A danas se ova nada obistini: danas mi otvaramo u Splitu hrvatsko kazalište, a time ovjenčavamo djelo našeg narodnog preporoda prama tudjinstvu! Ako smo do toga došli, valja da budemo zahvalni uzvišenosti onoga načela, koje nas je vodilo od prvoga dana naše borbe za hrvatsku stvar sve do znamenite ove večeri!

Večeras nam se sprema užitak, kakvoga u Splitu još nitko uživao nije: do nekoliko časova naše će hrvatsko srce još jače kucati od patriotičnog veselja: mi ćemo se diviti našemu krasnom jeziku: ova večer bit će večer namijenjena narodnom ponosu!

Pod dojmom ovakova narodnog slavlja svakomu od nas vinut će se iz dubine srca domoljubni zavjet, da ćemo svoje ujedinjene sile posvetiti našoj miloj domovini!

Mi nismo ovu zgradu podigli praznom namjerom, da narodu poklanjamo pukih zabava; ne, nas je vodila i bodrila uzvišena namjera, da podignemo kulturni hram, gdje će puk, a navlastito naš mladi naraštaj, naučiti, kako valja ljubiti domovinu i vršiti svoje gradjanske dužnosti. (Dugotrajno povladjivanje.)

Bog zna, hoćemo li mi, koji smo postavili prvi kamen, biti tako sretni, da preživimo onaj dan, kada se u ovoj zgradi bude slavila koja velika narodna slava. Ne bude li tako, to će biti nov dokaz, da je nama bila dosudjena teška zadaća, da pripravimo budućnost, ali kad nam sinovi budu uživali plodove našeg rada, oni će za cielo priznati, da ovo naše djelo znači: pobjedu hrvatske misli! (Dobro! Živjeli!)

Red mi je sada, da izrazim priznanje općine svoj onoj gospodi, koja su se odlikovala u izvedenju naše namisli svojim savjesnim radom i umjetničkim ukusom. Neka budu uvjereni, da će njihova imena ostati harnošću zabilježena u ljetopisu našega grada.

Ispunivši ovu dužnost, sobom se radujem, što me je sreća dopala ne samo da postavim prvi kamen, nego i da pratim našu osnovu do konačnog izvedenja, pa da večeras ovršim inauguraciju ove zgrade posvećene Splitu i hrvatskomu narodu. (Neprestano odobravanje i povladjivanje.)

Općinsko je kazalište otvoreno!

Poziv na pretplatu.

Ponukan nekojim prijateljima odlučih u posebnom izdanju otisnuti svoje »*Crtice iz primorskoga malogradskog života*« (navlastito senjskog), i to u vlastitoj nakladi.

Knjiga će ponijeti do 13 tiskanih araka obične 8-mine i prema odzivu općinstva biti što ljepše opremljena. Sadržavat će 13 što tiskanih dosele, što netiskanih crtica slijedećim redom:

1. *Po buri.* 2. *Mačka.* 3. *S pločnika.* 4. *Koban zavjet.* 5. *Tijesno je.* 6. »*Meštromo*«. 7. *U »dida«.* 8. *Martinova oporuka.* 9. *Mužev povratak.* 10. *Pričica o probodenom srcu.* 11. »*Sveti Luka*«. 12 *Nova era.* 13. *Na badnjak.*

Cijena joj je 80 nvč., u čem je uračunan i trošak raspačanja. Sabiračima za svakih 5 knjiga namićem po jednu za njihov trud.

Molim učtivo velecijenjene sabirače, da mi pošalju pretplatninu najdulje za mjesec dana, iza kako primu pretplatni arak, i to po mogućnosti sa popisom pretplatnika na couponu poštanske naputnice. Ako ne bude za kojeg pretplatnika naznačeno posebno boravište izvan boravišta sabirača, otpremit ću ukupni broj pretplaćenih istisaka na adresu samoga sabirača.

Ako iza toga doba, pa dok se izdanje ne raspača, kojigod od sabirača promijeni boravište, neka mi izvoli naznačiti svojega zamjenika, kome će se onda knjige poslati na raspačanje.

Umoljavam velecijenjene prijatelje naše književnosti, da me što izlašnije potpomognu u ovom nastojanju, na čem im budi od Boga plata, a od mene već unaprijed najsrdačnija zahvala!

Bakar, 1. svibnja 1893.

Josip Draženović, kr. sudb. pristav.

Na obali Save. — Notturno. — Posljednja himna junaku bez lica. — Cosmopolis. — U ablum gdjici V. pl. N. — Katarina Zrinska, banica hrvatska (1625—1673). — Tatrauskomu Homeru. — O otvorenju hrvatskoga glumišta u Splitu. — Novo hrvatsko gluimšte u Splitu. — De visu et auditu. — Tajna prirode. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 20. svibnja 1893.

Br. 20. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Lucida intervalla.

Što j' to? — Pa to je njihalka l'jena,
Što mi nad glavom šeta, — —
Kroz staklo vidim, gdje vodopad bl'ješti
Il sv'ječu mi valjda pale.
Ah mrem —
A glava kô komad leda
U bezdan mi nekud tone — — —

I to je smrt.
O kako to meko angjeli božji
Na perju me spuštaju u grob,
Bez boli, bez želja se klonula uda
Vlažne dotiču zemlje,
I odista nikad mi tako se n'jesu
Slatko sklapale oči!

Svrh mene vidim, oh l'jepo vidim,
Vjetrić se šaljivo igra
Sa suzama ljudskim, s riječima ljudskim
I mrtvačkim turobnim psalmom.
A ja sad ovdje blaženo ležim
I slušam, što zrakom zuji,
Kroz tromračni dr'jemež sladje ih slušam
Neg' vesele svatove pjane . . . .

. . . Na afričkoj pustoj žarkoj oazi
Suha se lubanja b'jeli,
A crnijem slovom po čelu joj piše
Veliko „Benedictus!“
Nekad sam znao latinskih r'ječi,
Danas ih ne znam više;
Al ono je tamo na suhoj glavi
Najljepši rukopis sv'jeta!

I to sam jutros susjedu kazô,
Al njemu shvaćanje manjka,
I tvrdi, da j' čitavu znanost blaženstva
Čitô tek na — papiru!
Medjutim u grobu, gdje ja sad ležim
Nema razlike mnijenja — —
I Bog zna, ova glava uza me
Od kakva l' polazi grofa.

Vi bi se gore čudili divno,
U kakvom ja ležim društvu,
Al ovdje medj' nama druga je klima
I nazori posebni vrlo!
— Deder, moj grofe, gore na zemlji
Ja sam ti držao glavu;
Sada mi vrati ljubav za ljubav,
De pa ti moju pridrži!

Ne valjaš, brate, n'jesi ni za to,
Treba tu solidna gradja!
Čvršća bje kruna oko tvog čela
Nego li čelo samo!
Onda sam ipak drugčiji čovo,
Od čvršćeg kaosa slupan;
Moj prostor nije širi od mene
I ja ga potpuno punim!

Nekad sam bio gore kovačem
Nad ovom koprenom praha;
Kovô sam svašta, gubio vr'jeme,
Kujući krune i novce.
Kovô sam sv'jetu dva stožerna pojma,
Dva krila na noge Sreći,
I pisah na krune: Ovo je mjehur
Od pjene zlatnog safuna!

— Ali mi valja pravednim biti,
Taj natpis nije od mene,
Ja sam ga našô u omašnoj knjizi.
Ljudi je povjest zovu.
Knjigu su pisale božice dvije:
Istina prva se zvala,
Onda je stade čitati *Pravda,*
Al zaspa na prvom listu!

Od onda hrče i strahotnom bukom
Pjesmu svemira kvari,
I baš je divno, od srca divno,
Što amo ne dopire glas joj.
Evo je ovdje blaženo carstvo,
A smrt mu vratar n'jemi;
Tu spava orô i bijeli golub,
A golub na orlovom perju.

Ovako sam i ja spavati legô
Bez želja, bez strasti i boli;
Nit čujem ptice, nit vidim sv'jeta,
Tek dublje ponirem u mrak.
A tamo na vratima velike noći
Neka se prikaza b'jeli,
Ja k njojzi padam brzinom munje —
O zdravo, veliki Budha!

Silvije Str. Kranjčević.

Notturno.

(Sva autorska prava pridržana.)

Napisao Ksaver Šandor Gjalski.

(Nastavak.)

Ne očaj nego nedogledna žalost ispuni mi dušu, a u srcu usplamti jače nego igda čežnja za njom. Čisto sam se svijao od potrebe, da bih jê vidio i vinuô na grudi, — da mi se oko opet opaja njenom čarnom mladom ljepotom, da uvlačim u se miris njene tamne kose da dragam gladku baršunastu ruku, — oh — da slušam opet onaj na pô tihi uviek djetinjski smieh, — ono njeno čas nedužno čavrljanje, čas plemenito umovanje male umnice, koja ne zna, da je takva.

— Jeleno — Jeleno! — kliknem od čežnje, glasno i strastno, pa Bog zna za što, — ja se naglo okrenem vratima pokrajnje sobe.

U taj se čas vrata na polak otvore, portijeru makne tanka sitna ženska ruka, orukavičena elegantnom dugom rukavicom golubove boje.

Lecnem se, — a za čas ugledam za odmaknutom portijerom krasno lice moje Jelene, svježe i puno nježna smiešenja, — na glavi sa šeširom „Altwien“, u kojem me je toliko puta začaravala i koji joj je njezino strastveno lišce žarke žene uviek pretvarao u sitni dragi obrazić „bébé-a“.

— Ah! — otme mi se veseli usklik. Kao da me je usred zime zalio topli val julskoga jutra, tako mi bude u ovaj čas. Ni traga kakoj stravi — ili divljenju ili nepoimanju! Gotovo niesam ni dvoumio niti se pitao, što to znači, da pokojno čeljade stoji tu preda mnom u svoj svojoj životnoj dražesti i svježosti. Činilo mi se, da je posve naravski, što tu stojimo jedno pred drugim, oboje raskriljenim rukama, da si eto na — obnovimo zavjet vječne naše ljubavi.

— Do vidjenja — Lucio — Lucio — moj jedini! — ozovu joj se strastne rieči, — miloglasne, tople i sladke, koje su se zatomljivale u strastvenom drhtanju i u plamenu čuvstva. U isti čas položi glavu na grudi moje, a ja opet cjelujem po čelu, po obrvama, po očima, po usnama.

— Ah taj šešir! — šapne djevojka i dražestnom kretnjom nestašna djeteta odveže naglo široku vrpcu pod vratom, pa odbaci šešir, da mi primakne glavu usnama. te sam mogao ljubiti i cjelivati onu mirisnu gustu njenu kosu.

I kao prije za sretnih dana mi podjosmo dolje u veliku staru našu bašču, da ondje — u skrovištu našem — najmilijem, — u vrtlarskoj kući proboravimo naše sakrite sretne časove, — i odmah poslije da sretni kao nekoč plandujemo po uskim puteljcima i u zaklonu sjenatih drvoreda izmjenjujemo cjelove.

Jednako se držasmo za ruku, pri čem je ona po navadi svojoj kao zadovoljno malo diete mahala visoko svojom i mojom rukom, — i opet kao malo diete svak čas dva tri koračaja napried pobrzala, ne ispuštajući ipak kod toga ruke i prigibajući se za na pô posahnulim cvjetovima, pa bi se svaki put obazrla za mnom i podigla predražestnim načinom lišce k meni, pozivajući me žarkim pogledima, da joj izljubim one krupne njene blažene oči, — one duge njene trepavice, meke kao od svile.

Tako obadjosmo redom — bez ikakova dogovora, — sva naša draga mjesta u dalekoj gustoj bašči.

Zrakom je strujio dosta hladan vazduh najranijega jutra. Sunce još nije bilo prodrlo gustu maglu, a iz istočnih visina točila se žuta svjetlost, od koje se po vršcima jablana i najviših klenova ljeskalo kao od zrcaljenja brušene kovi.

Kad smo stali na otvoreni balkon vrtlarske kuće, — i nju je cielu taka svjetlost svojim polusjajnim valom okupala, te je tamnomodra toaleta časkom izgledala, kao da je posuta zlatnim praškom.

Od mrzla jutra malko se no vidljivo stresem. U taj isti čas i ona protrzne, pa se posve usko sklopi k meni, gledajući me dragim pogledima, na ustima sa posmiehom istim, kojim me je toliko puta obajala.

Do sada gotovo ne zapodjenusmo razgovora. U tihoj bezriečnoj sreći prolažasmo jedno uz drugo, čas lienim raskošnim korakom, čas djetinjskim bezbrižnim brzanjem, predajući se sasvim blaženstvu sadašnjih časova, ispunjenih tek sretnim usklicima bez sveze, i žarkim poljubcima i toplim uskim zagrljajima. Niesmo se pitali za budućnost, a niti je zurila na nas kobna prošlost sa svojim strašnim

humkom, — živjeli smo i mislili samo za ovaj eto na čas, koji nas je opet združio, — a sve drugo kao da nije postojalo.

Mene je sasvim savladala ogromnost raskošne slasti, što opet imam uza se tu dražestnu mladost, tu bajnu krasotu — i njezin žar i njezinu mirisnu blizinu.

Opet sam, kao uviek prije, gladio meku kao baršun pût i stavljao cjelove na fine modre žilice, što joj nježnu kožu prepletahu, — opet — ah — gdje da spomenem sve ono milovanje — sve one časove velike ljubavi!

A niesam mislio na to „opet“. — Istina ne mogu pravo da se dosjetim svake nianse u duši svojoj za vrieme onih časova. Napokon previše me je ispunjala silna sreća, zatomljujući svako razmišljanje. Ali ipak za cielo znadem, da mi i ne pade na um, kao da to „opet“ ima zasebično i izvanredno znamenovanje. Bilo mi je tek — kao ono svaki put prije, kad bismo se nakon duljega kojega rastanka vidjeli. I dobro znadem, kako niti jedared ne pomislih, da je moje drago čedo ondje na groblju zakopano. S toga se niesam ni pitao, što to sa mnom biva, što to znači, da eto nà pokraj mene ide i koraca živo živcato biće, koje no sam prije osam dana pokopao bio.

Ah — ja sam imao i volje i smisla, samo da se naužijem sreće toga susreta!

Prolazili smo uz nasad teja-ruža. Jesen ih je većinu poparila. Tek gdjegdje još je po koja na pô svježa bila.

— Ah — moje cvieće — drago moje cvieće! — klikne ona djetinjskom radosti i pusti moju ruku.

— Bože, kako ih je ta strašna jesen uništila — krasne moje teje! Žao mi je — žao. Da ima barem jedna liepa, pa da te okitim njome! — A — eno ondje otraga — i gle — baš jedna marešal Niel — a žuta boja — eh — to je boja moje ljubavi! Razumiješ? — vragoljasto se našali i poskoči u zadnju stranu nasada, gdje se provuče medju stabalca i pruži ruku za još uviek dalekim i medju lišćem sakritim cvietom.

— Ah — moja je! — radostno se iz zelenila javi i poskoči opet do mene i zatakne mi otrgnutu ružu u najgornji zapučak — baš nad grudima.

Zahvalno vinem ju na prsa, nu ona se obiestnom šalom obrani, pokazujući na cviet, da ću ga zgnječiti. Ali ja ne popustim i ulovim je, da ju strastno izljubim.

— Oho — vidiš, zamrljala sam ti košulju krvlju. Ubola me teja, — rekne u jedared zamišljeno i pruži mi do usta malko okrvavljeni palac.

U taj isti čas pukne tik za nama puška. Ona se sva strese, a ja je naglo pustim iz naručaja i odmah se obazrem k strani, odakle je puknulo. Opazim, kako zrakom pada pogodjena ptica, a na malom visu za mnom stoji moj lugar s odapetom puškom u ruci.

— Taj je! — reknem glasno, a u isti čas poćutim u glavi istu onaku bol, kao kad se čovjek probudi iz duboka sna. — Okrenem se opet k nasadu, a tu više nema nje, ma da niesam vidio, da bi bila otišla, a morao bih bio primietiti i najmanju kretnju. Gotovo je nestade nevidom, kao da ju je zemlja progutala.

— Što je to? — glasno se upitam, obazirući se na sve strane.

Ulovim se za čelo, jednako stojeći na istom mjestu, pa zagledavam u nasade i grmove oko sebe, sve u misli, da se je Jelena napokon našalila i nekud sakrila. Nikako se ne mogoh otresti osjećaja, da je to ona u istinu sa mnom bila, pa mi bijaše isto kao čovjeku poslije duboka živahnog sna, kada na pô budan još uviek čvrsto drži pokrivač i ne shvaća, kako to nije ona djevojka, o kojoj je sanjao.

— Što je to bilo? — opet se upitam, pa osjetim nešto kao strah, smetnju, naprosto neku nesigurnost. Kako i ne? Stojim tu u bašči, budan i pri sviesti kao usred podneva; znam, da sam trenut prije držao još u naručju mili, živi stvor, još mi zveči u ušima njezin srebreni mili glas, njezin dražestni smiešak, — sjećam se rieči njenih — znam, da sam je gledao, osjećao, slušao, — a sada u jedared nema ni traga ničemu. A ne može biti, da je tek sve bilo pusti prizrak, — istom razigrana fantazija — ta — eto na prsima svietli mi žuta odkinuta ruža, što više — i sitna mrljica krvi crveni se na prsima košulje.

Da je ona u istinu tu bila? Da se je vratila — iz onoga svieta? — Ali — sva tradicija o takim vraćanjima, što su mi se glavom mela, bijaše u neskladu s pojavom, što je gledah i s kojom razgovarah. Ni traga onome tajinstvenome „clair-obscure“, onoj maglovitoj nejasnosti, — onoj strahotnosti, — što je ljudska bajka spaja sa takim vraćenim dušama! Ništa od toga. Ja sam usuprot gledao mladi krasni život, — topli realni život, — nju čitavu, kakova je bila, osjećao sam i njezin dah i njezin miris. Što više, — ja i niesam s njom inače općio nego kao da je živa, a o kobnoj i strašnoj smrti, koja nas je imala za uviek razdieliti, niesmo ni riečce spomenuli.

— Što je to dakle bilo? — opet se pitah, ne mogavši se dovinuti ma kakoj domisli.

Ni časkom niesam mogao pravo da posumnjam o istinitom dogadjaju i da se utečem običnomu tumačenju puke halucinacije. A opet moderni racionalizam previše mi je sjedio u svem mojem umovanju, a da — odmah prestupim u „drugi sviet“. — Ali kako da si protumačim? I ja moradoh da si priznam, kako stojim pred nečim tajnovitim, zagonetnim. Vijalo mi odasvuda mističnim dahom svieta, koji postoji izvan naših jadnih pet ćutila, pa sam se morao pokloniti pred velikom istinom, da se čovjek kreće svietom, kojega a ma ništa ne poznaje i može tek naklapati o sitnicama, što mu ih pokazuju njegovi slabi živci — a pokazuju onako tek, kako im je slabima i nesigurnima moguće da pokazuju!

*

— Ona je — ona bila! — slavodobitno se dizah nad skepsom, da malo opet u nju zapadnem.

Napokon pozovem lugara, da ga pitam, je li me vidio prije no što je pušku odapeo.

— Niesam vas zamietio, dok polazih k visu, — odgovori mi on, gledajući bez razumievanja u moje uzbudjeno i nemirno lice, — Tek kad zapazih pticu, vidim, da je vaše gospodstvo u vrtu.

— Vidio si me dakle! — kliknem kao izvan sebe. — A jesam li bio sam, — gdje i kako si me vidio?

Lugar se još više začudi. Vidjelo mu se na licu, kako mora sebe svladavati, da me ne upita, što je sa mnom.

— Hm! ondje ste bili — ledjima okrenuti od moje strane. Nešto ste kod ruža radili ili stajali. I jest — sad se sjećam, -- činilo mi se, kao da razgovarate s kime, no ja sam nišanio — i niesam dalje pazio.

— A bora ti — jesi li vidio, s kim razgovaram?

— Niesam vidio, — nu niesam niti pazio, mišljah, vaše gospodstvo govori s vrtlarom, — a ja sam na pticu mislio! Zar se možda kaki tat ušuljao u vrt? — upita me najzad lugar.

No ja mu ne odgovorim ništa i pustim ga.

Shrva me silna uzrujanost, koja potraja nekoliko dana.

(Nastavit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Ona bješe opet našla svoj smioni podsmijeh i nije slutila, da je uboga Alba, dok je ona opet stala razgovarati s Peppinom, vrativši se u svoju sobu, otrla na svojem blijedom obrazu dvije krupne suze i opet otvorila gadni bezimeni list, što ga je sinoć primila, da ga na novo čita. Pa ipak je već na izust znala sve te opake izreke! . . . Duh, koji ih sastavi, morao je biti zadojen paklenom osvetom, kad nije prezao, da pošlje ovomu nedužnomu djetetu ovako sastavljenu dojavu:

„Iskreni prijatelj gospodjice Steno upozorava je, da se kompromituje više nego što dolikuje mladoj djevojci, koja je još na udaju, igrajući oko g. Maitlanda ulogu, što ju je već igrala oko g. Gorke. Ima svojevoljnih zaslijepljenja, koja postaju zagonetnima . . .“

Ove svakomu drugomu nejasne, ali contessini užasno svijetle riječi, bijahu kao i riječi u listovima, o kojima govoraše Gorka Dorsennu, izrezane iz jednih novina, sastavljene i prilijepljene na tako neznatan papir, koji ne dopuštaše nikake istrage. Ovejanost raspaljene mržnje poznavala se na teškoći, koju je taj Juda morao savladati, da nadje štampana lična imena, bez sumnje u kakom izvještaju o nekoj društvenoj slavi. Bože! Kako je Alba drhtala čitavim tijelom jučer u jutro čitajući taj list, u uzbudjenju, koje još povećavaše groza pri osjetu, kakva se mržnja sprema njoj i njezinoj materi, upravo zločinačkom okrutnošću. Kako su joj poslije godile nekolike riječi Dorsennove i osobito ona veselost grofičina pri dolasku Gorkinu! Krhka li pokoja, koji se rasplinu, kako je opazila svoju mater i muža svoje najbolje prijateljice jedno spram drugog, s tragovima strašnog prizora u očima, u kretnjama i u obrazima. Ta misao: „za što su takovi? šta su sebi rekli?“ zadavaše joj opet velike boli. Najednoč zdrobi žestoko u svojoj ruci taj zloguki bezimeni list, koji podavaše zbiljski lik njezinoj boli i sumnji, i užegavši svijeću približi k njoj papir, koji se na plamenu brzo pretvori u crnu podrtinu. Ona je smrvi i stiskaše je svojim malim rukama, dok ostade od nje samo šaka pepela, koji prospe na vjetru kroz prozor. Tad pogleda svoje rukavice, koje bijahu čas prije nježne smedje, a sad omazane tim prahom, kao očadjene. Taj ostatak blata, mrlje bijaše simbol, koji je ostavio još i sad taj spaljeni list u njezinoj misli. Ona se zgrozi nad svojim rukavicama. Ona ih više istrga nego skine i kad je sišla, da potraži gospodju Steno, nije se moglo na njezinim rukama pod novim rukavicama opaziti traga toj tragičnoj djetinjariji, kao što se nisu ispod velike koprene, kojom bješe ovila svoj šešir, mogli razabrati tragovi suzama na njezinim očima. Ona nadje majku, zbog koje toliko trpljaše, takodjer u širokom ljetnom šeširu, ali svijetlom, s bijelom koprenom, koju kao da su njezine modre oči i ružičasta put rasvjetljavale; stas joj bijaše u haljini naprave, tkanine i kroja mladjeg nego što je bio u njezine kćeri, pa sjajući sad u radosti reče Peppinu Ardei:

— Dakle! Ja vam čestitam, što se riješiste. Ja ću još danas ići i vi ćete mi biti vazda zahvalni.

— Čekajući, riješih se, — reče mladi čovjek. — Žalit ću svoju odluku cijelo poslije podne . . . Istina je — doda filozofski — da bih još više žalio, da nisam tako odlučio . . .

— Pogodila si, da se radi o Fannyinoj udaji, — kaza gospodja Steno nekoliko časaka kasnije svojoj kćeri, kad su sjele poput dviju sestara u „victoriju“, koja ih poveze Maitlandovu atelieru.

— Pa — zapita contessina — misliš li, da će doći do toga?

— Došlo je, odvrati veselo gospodja Steno. — Ja trebam da zaprosim . . . Bit će sretni sve troje! . . . Taj djavô Hafner vidio je to odavna! Kad pomislim, kako je u godini 1880., poslije parnice, čuješ li, došao k meni u Mletke — vi se igraste, Fanny i ti na shodu palače — i mnogo me ispitivao o Kvirinalu, o Vatikanu, o svijetu crnom i onom drugom . . . Pokazujući mi svoju kćer, završi: od male načinit ću rimsku kneginju! . . .

Dogeressa bijaše tako sretna pri pomisli na uspjeh svojeg posla, tako sretna, što ide ovako, kako je išla u atelier Maitlandov, u kasu svojih dvaju engleskih *cobs-a,* što su tako brzo grabili, te nije ni opazila na pločniku Boleslava Gorke, koji je gledaše, kako prolazi. Alba bijaše opet tako zbunjena tim novim dokazom, koji joj tako zagonetnom činjaše nesavjesnost majčinu, te nije nikako opazila Maudinog muža. Sinoć ne bijaše mogla podnijeti onog peckanja baruna Hafnera i kneza d' Ardee pred Fannyom za to, što je osjećala, i ne priznajući toga, neku bolnu sličnost izmedju lažne atmosfere, u kojoj življaše uboga djevojka, i atmosfere, u kojoj je sama živjela, kako joj se više puta pričinilo. Ta je sličnost opet potrese i ona je imala na novo „iglu u srcu", spominjući se, što je prije čula o spletci, u koju je barun Justus Hafner zaista zapleo svojega budućeg zeta. Na nju navali beskrajna melankolija i ona zapadne opet u onaku navadnu šutnju, dok je grofica pripovijedala, svedjer se smijući, o neodlučnosti Peppinovoj. Šta joj je sad bilo do bijesa Boleslavova? Što joj je on mogao? Kad je mimo njega prolazila victoria, bijaše Gorka dobro opazio, kako si ona nije nimalo glave trla zbog prizora, što se je malo prije medju njima odigrao. On ostade dugo stojeći na pločniku i slijedeći pogledom veliki svijetli šešir i veliki tamni šešir, što se spuštahu u mravinjak široke ulice Venti Settembre.[1] Na jednom mu sune u glavu misao: gospodja Steno i kći joj idu u atelier slikara Maitlanda? . . Jedva ga bijaše uhvatila ta kruta sumnja, odmah mu se učini, kako je nemoguće propustiti zgodu, da se uvjeri. On se vine u jedan fiaker, što je prolazio upravo u čas, kad je Ardea izišao iz ville Steno i dostigao ga, rekavši:

— Kamo ćeš? Možeš li me uzeti sa sobom, da brbljamo malo? . . .

— Nije moguće, odgovori on, imam sastanak, na koji se moram žuriti; ali za jedan sat ću te možda zamoliti uslugu . . . Gdje ćeš biti?

— Kod kuće, — reče Peppino, dodji na doručak.

— Dobro, odgovori Gorka i uspravivši se šapne kočijašu u uho, da ga ne bi prijatelj čuo: „Deset franaka tebi, ako me za pet časaka dovezeš na ugao ulice Napoleona III. i trga Victor Emmanuelova . . ." Kočijaš pograbi uzde i silnom čarobnom moći *mancie* pretvori se kržljavo kljuse, što je vuklo *bottu,* u dobrog jakog konja rimske plešine, a sama *botte* u laganu kočiju poput najbrže *carrozzelle* toskanske i sve iščezne u jednoj poprečnoj uličici, dok je Peppino u sebi govorio:

— Vidiš ti toga dobrog momka, mnogo bolje bi uradio, da je ostao sa svojim prijateljem Ardeom, umjesto što juri onamo, kamo juri. Ova će se historija završiti kakim dvobojem . . . Da ne moram računati s ovom glupošću — i on sebi pokaže vrškom svoje batine na jedan oglas o prodaji njegove palače — zabavio bi se tim, da otmem Katarinu obodvojici . . . Ali te male svetkovine slijedit će iza moje ženidbe. U taj čas *opera seria* nad cijelim tim oglasom.

Kako se vidi, fini prevejanac knez nije se prevario u pravcu, koji je Gorka dao kočijašu. Ostavljeni ljubavnik nije više jurio spram ateliera, nego oko njega. Htjede ludak da sebi samomu pokaže, kako mu nije pomoglo sve raskriće golotinje svoje boli i da se gospodja Steno, jedva se riješivši njega, uputila k onomu drugomu. Šta će mu ta izvjesnost i šta mu dokazuje? Jesu li grofici bila štitom ta sjedjenja — udobna sjedjenja — kako ih je nazvao ljubomornik pred Dorsennom? Sama prikaza o njima palila mu je žile grozničavijom vatrom nego prikaza o drugim domjencima. Jer o ovim posljednjima mogaše još sumnjati unatoč doušničkih pisama, unatoč tête-à-tête-a na terasi, unatoč besramnog *Lincoa,* kojeg je ovako glasno nazvala pred njim, unatoč prizora od malo prije, dok je bio uvjeren o dugotrajnim intimnostima u atelieru. One su ga u ludilo naganjale a u isti čas, i ta čudna oprečnost je zajednički znak svakomu ljubomoru, osjećao je kao glad i kao žedju, da ih sebi što bližima predstavi. Bijaše sišao iz kočije na uglu, kako je rekao kočijašu i otkud je mogao uhvatiti pogledom dugačku via Leopardi, gdje se nalazila kuća njegova suparnika. Bila je to velika zgrada u maurskom stilu, što ju je sazdao slavni španjolski umjetnik Juan Santigosa, koji je prije pet godina morao sve prodati, kuću, atelier, konje, gotove slike i započete nacrte, da isplati silne gubitke u igri. U taj čas bijaše Florent Chapron kupio tu vrst krive Alhambre s posvodjenim vratima, pa jedan dio iznajmio svojemu šurjaku. U ono nekoliko časaka, što je čekao na tom uglu pločnika, sjeti se Boleslav Gorka, da je prošle godine posjetio taj hôtel za neke tournée, za kojima svjetske žene tako teže, kao u Rimu tako u Parizu, u društvu gospodje Steno, Albe, Maud i Hafnera. Bezrazložni nekaki nagon učini mu pri prvom susretu slikara i njegove slikarije antipatičnima. A nije li imao dosta razloga? . . . Najedanput, nagnuvši se tako, da on vidi, a njega ne vide, opazi, kako je u Leopardijevu ulicu unišla jedna „victoria" i u njoj crni šešir gospodjice Steno i sjajni šešir njezine matere. Još dva časka i otmena kočija se ustavi pred maurskom kućom, koje se bjelina smionom raskoši sjajila sred drugih zgrada u toj ulici, većim dijelom nesvršenih. Dvije žene sidjoše i

[1] Ime je ulici na uspomenu 20. rujna 1870, na koji dan je tude, kroz Porta Pia, talijanska vojska prodrla u Rim.
Op. prev.

iščeznuše za vratima, koja se zatvoriše, dok je kočijaš okrenuo konje korakom životinja, koje hoće da se vrate u staju. On ih suzdržavao, da se ne ugriju, a krepki *cobs-i* drhtahu od nestrpljivosti u svojim hamovima, kao da ih moraju okupati u svojoj pjeni. Očito su grofica i Alba pošle u atelier na dugo sjedjenje. Šta je Boleslav naučio, čega već nije prije znao? Nije li bio smiješan stojeći na pločniku ove ceste, sred koje se diže ruševina drevnog reservoara, nazvana vrlo sumnjivim razlogom: Marijevim trofejem? Jednim pogledom uhvati mladi čovjek cijelu tu sliku: prazna victoria, koja se okretaše na nutrašnju stranu, široki trg, te ruševine, niz visokih kuća, njegov fiaker. Njemu se samomu učini tako smiješnim, što uhadja ono, što već zna, i on prasne u grčevit smijeh, popne se opet na kočiju, rekavši kočijašu svoju adresu: „Palazzetto Doria. Piazza di Venezia“.

Ovaj se put fiaker uzljulja laganije, jer je čovjek shvatio, da njegova klienta nije više mučila ona grozničavost, da dodje brzo na mjesto. Obratnom metamorfozom postade brzi rimski konj prostim kljusetom, a kola teškim zamazanim strojem, koji je drudao po ulicama po milosti božjoj. Boleslav i sam upadne u tu neizbježivu reakciju, iz žestine, u kojoj se malo prije nalazio. No taj pokoj ne će, nije mogao da dugo potraje. Prikaza ateliera, u kojem se sad nalazila gospodja Steno, stade se opet pojavljivati pred ljubomornim Gorkom s tom većom točnošću, što je dalje odmicao. Opazi u misli svoju nekadašnju ljubavcu, gdje se šeće u nresu tapiserija, oružnih oprema, započetih studija, kako ju je često vidio, gdje se šeće po njegovoj pušionici s podsmijehom zaljubljene žene, što dotiče predmete, izmedju kojih živi njezin ljubavnik. Opazi nepomičnu Albu, koja bijaše štitom toj novoj spletci svoje matere, s istom naivnošću, s kojom prikrivaše nekoć njihov ljubavni odnošaj. Opazi Maitlanda s njegovim indiferentnim pogledom od sinoć, pogledom odlikovana čovjeka, tako sigurna u svome triumfu, te ne osjeća ni ljubomora radi prošlosti, te jedine utjehe za ponos prezrena predšastnika. Ta vladarska spokojnost onoga, koji nas nadomješta kod nevjerne ljubavnice, još uvećava naš gnjev, ako smo tako nesretni i smiješni, te se nalazimo u takoj krizi, u kakovoj bijaše Gorka.

U jedan mu čas postade taj dozov suparnika posve nepodnosljiv. Bio je čisto blizu svojoj kući, jer je prošao onaj divni trg, čisto zasut ostancima bazilika, taj Trajanov forum, nad kojim se diže kip svetoga Petra, postavljen na vrhu Trajanova slavnog stupa. Oko mramornog isklesanog stalka dižu se legije, da se pridruže triumfu poniznog galilejskog ribara, koji se iskrcao u Tibrovoj luci pred osamnaest stotina godina, neznan, progonjen, prosjak gotovo. Koji li simbol i savjet u riječima apostolovim: „Kamo idemo, Gospodine? U tebi samom su riječi života vječnog! . . .“

Ali Gorka ne bijaše ni Montfanon ni Dorsenne, da sluša u svome srcu ili svom duhu slične pouke. On bijaše čovjek strasti i čina, koji nije vidio ništa do svoje strasti i svojeg čina u okviru, u koji ga bacaše udes. Novi ga bijes spopane pri pomisli na sinoćnje vladanje Maitlandovo. Ovaj put ne bijaše više gospodar sebe, da se svlada. Žestoko povuče zapanjenog kočijaša za rukav i vikne mu adresu ulicu Leopardi tako zapovjednim glasom, te je konj odmah počeo kasati kao za prve vožnje i kola stadoše se hrlo plesti po labirintu ulicâ. Nešto nejasno kao tragična volja komešalo se u srcu mladog čovjeka. Ne. On ne će više podnositi tog rugla. Bijaše suviše okrutno dirnut u najdubljim i najživljim žicama svojeg bića, u svojoj ljubavi i isto tako u svome ponosu. I jedno je i drugo krvarilo u njem i još ga drugi nagon tjerao na ludi korak, na koji se je riješio. Stara krv palatinâ, s kojima Dorsenne svagda šale zbijaše, uzavri u njegovim žilama. Ako su Poljaci podali toliko junaka modernim dramama i romanima, to je za to, što su uz skupo plaćene pogrješke ostali najviše viteška i do ludila hrabra rasa u Evropi. Kad se u ove ljude tako neravne i zakučaste uzrujanosti dirne do neke dubine, onda pomišljaju na borbu isto tako naravno, kako pomišlja potomak roda samoubojica na samoubijstvo.

Veseli Ardea bijaše jednim pogledom talijanskog oka pogodio točku, za koju će se značaj Gorkin uhvatiti. Trebalo je dvoboja tomu izdanomu ljubavniku, da uzmogne podnijeti tu izdaju. Ili će raniti, ubiti možda svojeg suparnika i njegovoj će strasti biti udovoljeno, ili će riskirati, da bude sâm ubit, i smjelost, koju je ćutio, prkoseći smrti, dopuštaše mu, da se opet podigne u svojim vlastitim očima. Bijaše mu sunula luda misao i ona ga strmoglavi spram ulice Leopardi: izazvati svojeg suparnika odmah i pred gospodjom Steno. — Ah! Koja radost, da je vidi, gdje drši, jer će morati drhtati, kad ga vidi, gdje unilazi u atelier! — Ali on će biti korektan, kako je od njega onako drsko tražila. On će doći kao za to, da vidi Albin portret. On će se pretvarati, a onda će naći izliku za kavgu. Tako je lako zapresti jednostavan razgovor o umjetnosti, a iz rasprave brzo se svadja rodi. Svaka će mu izlika biti dobra, kakva prva studija, koja mu se ne bude svidjala. On će govoriti tako, da će Maitland morati odgovoriti. Ostalo slijedi. Ali Alba Steno će biti nazočna? Ej, tim bolje! Bit će još lakše, ako pred njom svadja ovako nastane, kasnije prevariti svoju ženu o pravom uzroku dvoboja. Ah! Doći će do toga, bilo uz koju cijenu i od časa, kako se svjedoci izmijene, odzvonit će Američaninovu boravku u Rimu. Ako ne, znat će Boleslav udesiti, da tomu smiješnomu čovjeku nemogućim učini dulji opstanak u Rimu. Ako taj stvor ima srca, razumjet će odmah u početku Gorkine nakane i stvar će se brzo odlučiti.

Mladi čovjek bijaše uznesen romanom toga izazova i dvoboja, koji osjećaše kao olakšicu, kao čuvstvo oslobodjenja, koje prati ovaku suprotnu volju, kad završava dug i grozničav dan neizvjesnosti i unutrašnje grižnje.

— Kako će to osvježiti krv i osvetiti se tomu lopovu i drugarici njegovoj, — reče u sebi, sišavši s kola i pozvonivši na vratima mauričke kuće.

— Gospodin Maitland? — zapita poslužnika, koji mu jednim mahom rasprši zanesenost, odgovorivši mu tu prostu izreku, koju jedinu nije očekivao u krizi svojega bjesnila:

— Gospodina nema kod kuće.

— Bit će za mene, uze Boleslav, — imam da se sastanem s gospodjom i gospodjicom Steno, koje me očekuju.

— Zapovijed gospodinova je bezuvjetna . . . odgovori sluga. Naviknut poput svih sluga, kojê brane rad umjetnika, na neku strogost zapovijedi, ipak oklijevaše pred lažju, koju bijaše Gorka izmislio i bio bi popustio novoj navali, no u to se netko pomoli na hodniku u entresolu, a to bijaše Florent Chapron. Slučaj htjede da je on poslao malo prije, da mu traže kočiju, jer je htio na doručak u grad, a kočija je zakasnila. Na štropot kola, što se bijahu zaustavila pred kućom, bijaše pogledao kroz prozor iz svojeg stana, što gledaše na ulicu, i opazio Gorku, gdje silazi s kola. Ovaki posjet u ovaj sat, dok su one osobe u atelieru, činio mu se tako pogibeljan, te je odmah dotrčao. Bijaše uzeo sobom šešir i batinu, da opravda svoju nazočnost u vestibulu posve prirodnom izlikom, kao da kani izići. Bio je nasred skalina upravo u čas, da zaustavi slugu, koji se bijaše odlučio, da „ide pogledati“, pa pozdravivši Boleslava, veselije nego obično reče:

— Moga šurjaka nema, gospodine; pa doda okrenuvši se k slugi, da ostrani svjedoka, ako bi došlo do nešto življih riječi izmedju njega i nepriličnog došljaka: „Nereo, potražite mi kaki rubac u mojoj sobi. Zaboravio sam svoj“.

— Taj nalog ne će vrijediti za mene, gospodine, uze opet Boleslav. — Gospodin Maitland me je uročio za jutros, jučer na veče kod gospodje Steno, da dodjem vidjeti Albin portret . . .

— Nije to nalog, odgovori Florent. — Ponavljam vam, da je moj šurjak otišao. Atelier je zatvoren, pa mi nije moguće, da vam ja pokažem portret, jer nemam ključa. Što se tiče gospodje i gospodjice Steno, one nisu dolazile već nekoliko dana, bit će da je sjedjenje prekinuto.

— To mi je posve čudnovato, gospodine, odgovori drugi, — tim više, što sam ih pred pet časaka na svoje oči vidio, gdje unilaze, i kočiju pred vratima . . .

Osjećaše, kako mu srčba na novo raste i sva se upravlja na psa-čuvara, koji se iznenada pomolio na pragu kuće njegova nuzljuba. Florent pak poče gubiti strpljivost. U njega bijaše uzbudiva žestina one crne krvi, koju on zatajivaše, no koja je smedjom masti zagasila dubinu njegove puti. Ponašanje nekadašnjeg ljubavnika gospodje Steno, učini mu se, da prevršuje mjeru, pa on odgovori vrlo suho, spremajući se, da otvori vrata i tako ovoga drugoga prisili na odlazak:

— Bit će da ste se prevarili, gospodine, to je sve.

— Znate li, gospodine, odvrati Gorka — da vi meni tu govorite u tonu, koji nije nipošto onakav, kakav imam pravo da tražim od vas . . . Ako se tko prihvati neke službe, treba bar da je s formom vrši . . .

— A ja bih vam, gospodine, bio vrlo obvezan, kad biste htjeli sa mnom govoriti drugačije, a ne u zagonetkama . . . Ne znam što hoćete da kažete svojom nekom službom, ali znam, da je posve nedostojno plemića, da se vlada kao vi, u kući, koja nije vaša, i s razloga, kojih ne razumijem . . .

— Vi ih vrlo dobro razumijete, gospodine, — reče Boleslav posve izvan sebe, — i niste se bez uzroka načinili crncem svojega gospodina šurjaka . . .

On bijaše jedva izgovorio tu izreku, kad Florent, ne mogavši se više suspregnuti. digne svoju batinu s kretnjom prijetnje, a poljski je grof upravo u doba uhvati, stisnuvši palicu desnom rukom. To se zbilo u trenutak i dva čovjeka stajahu opet licem o lice, oba blijedi od gnjeva, bez sumnje spremni, da se prostački pograbe za vrat, kad ih štropot vrata, što se nad njima otvorahu, podsjeti na njihovo dostojanstvo. Sluga se vraćaše. Florent Chapron prvi zadobije svoju hladnokrvnost i reče Boleslavu dosta tiho, da ga nitko ne čuje osim ovoga:

— Ne treba sablazni, gospodine, zar ne? Bit će mi čast, da vam pošaljem svoja dva prijatelja . . .

— Ja ću vam, gopodine, odvrati Gorka, poslati svoja dva. Platit ćete mi svoju gestu, kunem vam se.

— Eh! Kako vas volja, reče onaj, — ja primam unaprijed sve vaše uvjete . . . Ipak vas molim jednu stvar, doda, — da se ne spomene ničije ime. Ima previše osoba, kojih se tiče. — Sporazumimo se, da smo se zavadili na ulici, zlo se ponijeli i jedan i drugi i da sam vam ja zaprijetio.

— Neka bude, reče Boleslav iza kratke stanke, — moje vam riječi.

— Evo to je čovjek, reče pet časaka kasnije, drndajući opet svojim fiakerom po ulicama i ovaj put davši kočijašu adresu palača Castagna. — Da, to je čovjek... Bio je vrlo pametan, malo prije, a meni je ponestalo hladnokrvnosti. Živci mi bijahu previše bolesni . . . Svejedno, žao bi mi bilo, da toga momka nesretno pogodim. No, strpljivosti, ne će ni onaj drugi izmaći.

(Nastavit će se.)

Iz Danteove „Božanstvene Komedije“.

(Očistilište, pjevanje XXIX.) Preveo i protumačio dr. A. Tresić Pavičić.

Matelda ide po jednoj obali rijeke, a Dante po drugoj u istom smjeru. Na jednoč sinu šumom čudnovata svjetlost, pa za tim vidje Dante obhod blaženika okrunjenih lijerima i ružama, a na koncu triumfalna kola, koja je vúkao orolav. Iznenada zagrmi, obhod i kola se zaustave.

Kad zborit presta žena umiljata,
Tad zapjevala kano zaljubljena:
„Beati, quorum tecta sunt peccata“. 3
I kao što su po šumskijeh sjenah
Samotne vile hodale, želeći
Ugnut se il vidjet sunce, divna žena 6
Tada se maknu uz rieku hodeći
Po cvjetnom rubu, a ja s njom se maka',
Sićušni korak sićušnim sliedeći. 9
Ne bjesmo išli pedeset koraka,
Kad obale se rieke obe svrate,
A s njima i ja put istočnih zraka. 12
Ni u tom smjeru stare obilate
Ne prevalismo, kad se ona okrenu
Naglo, i reče: „čuj i gledaj, brate“. 15
Tad sinjavina nenadna zelenu
Prolasnu velu šumu sa svih strana,
Pa pomislih, da bljesnu u tom trenu. 18
Al pošto bljesak sliedi neprestana
Tama, a ono sve je jače sjalo,
Pomislih: što 'e ta svjetlost nenadana“? 21
I miloglasje sladko je zujalo
Po svietlom zraku: s čeg me jed prisili
Smionost Eve ukoriti malo; 24
Jer gdje poslušni zemlja i nebo bili.
Jedina žena, i tek sastavljena,
Ne htje da jedan veo ju zakrili: 27
Pod kojim da je bila privržena,
Bio bih one divotne miline
Kušao prije i za vječna vremena. 30
Dok ja uživah tolike prvine
Vječnoga milja, koje me zadivi,
Pa željah da mi više slasti sine; 33
Pred nama zasja, kano oganj živi,
Zrak izpod granja zelenog; i tada
On zvuk nas jasnim pjevanjem udivi. 36
O svete Djeve, ako ikad glada,
I zime i posta trpjeh na čast vami,
Treba da meni pomognete sada. 39
Sad Helikona neka me obmami,
Urania s horom nek mi u pomoć pride,
Da jake misli odjenem pjesmami. 42
Kad pokročismo, tad nam oči vide
Sedam stabala zlatnih, jer daljina
Prisilila nam oči da privide. 45
Al kada nama odkrila blizina
Sve potankosti, što daljina krije,
Varajuć vid i osjetila ina: 48
Tad zor razpozna, da to tako nije,
Razabrav, da to kandelabri jesu,
A sluh Osanna da su melodije. 51
Na vrhu liepe stvari plamtile su
Jasnije nego mjesec na vedrini
O ponoć, pun, na nebeskom uresu. 54
Tad ja se udivljen svrnuh k dobričini
Virgilu dragom, koji ne prozbori,
Već i on mi se začudjen pričini. 57
I opet oči tad okrenuh gori
K visokim stvarim, što su išle lako,
Ko nevjeste, kîm stid korake spori. 60
Tad žena viknu: „šta ti goriš tako
U žaru čuvstva za tim živim sjajem,
A za njim što ide, ne gledaš nikako?“ 63
Tad za njim svieta vidjeh ići rajem,
Ko za vodičim, u sjajnoj bielini,
Da ja na zemlji takve ne poznajem. 66
S lieva je sjala voda u svjetlini
Zrcaleć divno moju lievu stranu,
Kano zrcalo, na svojoj gladčini. 69
Tada na žalu cvjetnome sustanuh,
Pa me od njih samo rieka rastavljala,
Te da ih bolje vidim, tu postanuh. 72
I vidjeh napried juriti svjetlila
Kano zastave duge razmotane,
Što zrak za sobom bjehu zažarila; 75
Te on je u sedam pruga s gornje strane
Rastavljen bio, u svih sedam boja,
Ko duga šarna kad na nebu plane. 78
Te zastave se prostrle, dok moja
Ne seže zena, a deset koračaja
Med onim prvim bilo je razdvoja. 81
Pod liepim nebom zemaljskoga raja
Dva i dva su išla dvajstčetir' starine,
Kim glave kruna liljanska opaja. 84
Blažena da si — pjevahu od miline —
Ti medju ženama i ljepote tvoje
Blažene bile do vječne daljine. 87
Pa kada cvieće i druge svježe hvoje
Slobodne bile od toga izbranog svieta,
Što prama meni, s druge strane stoje: 90
Kô što za zviezdom druga se okreta,
Četri živine dodjoše za njima,
A zelen-hvoja krunila ih sveta. 93
Šestero krila svaka od njih ima,
Na peru svakom množtvo očiju sjalo:
Potpuno sličnih Argovim očima. 96

Da ih opišem, prostora je malo,
A moram važne još opjevat stvari,
Pa toliko mi do tog nije stalo. 99
Neg čitaj, kako Ezekjel ih stari
Slika, kad vidje, gdje s' sjevera idu
S vjetrom i s ognjem u oblačnoj pari: 102
I kako njegva pisma ti velidu,
Takve su bile, sjem što glede krila
Ivan je sa mnom, te protuslovidu. 105
U sriedi med njim triumfalna bila
Na dva kolesa kola, koja vukô
Orolav vratom. Krila mu se vila, 108
Kud zlatni plamen kandelabra sukô,
Med srednjom i tri i tri druge pruge,
Nit mašuć koju sjeko niti tuko. 111
Kreljuti vio u nedogled duge:
Ptičje mu tielo bilo je od zlata,
Crveno-biele bjehu česti druge. 114
Scipio ni August, vrativ se iz rata,
Rim takvim kolim ne obradovaše;
I sunčanih se pram njim tama hvata. 117
Sunčanih, što se nice skotrljaše
Spaljena gromom, tajnom pravdom kada
Bogovi molbu zemlje uslišaše. 120
S desnoga kola tri su žene tada
Plešući išle: prva tol rumena,
Da oganj nije rujniji nikada; 123
A druga tako bila je zelena,
Kô od smaragda kosti i put da ima;
Kô svježim sniegom treća obieljena. 126
Sad biela sada rumena je njima
Vodila kolo, i po prve poju
Išle su druge skladnim koracima. 129
S lievoga četiri u grimiznu boju
Sve zagrnute, a ples im predvodila
Jedna, što zjenu imala je troju. 132
Za tom povorkom mirno su hodila
Dva divna starca, razno obučena,
Al u držanju jednaka su bila. 135
Jedan kô da je iz davnih vremena
Izišô iz škole veljeg Hipokrata,
Za zdravlje ljudstva od naravi stvorena; 138
A drugi sjajnom sabljom oštra rata
Protivnu brigu ko da 'e kazat htio,
Te s ove strane još me strava hvata. 141
Ponizna četri za tim sam vidio:
A za svima je starac osamljeni
Spavajuć, mudra lica, prohodio. 144
I ovih sedam bjehu odjeveni
Kô prva četa, samo što liljani
Na glavi nisu bili okrunjeni, 147
Već drugim rujnim cvećem i ružami:
A da ih vidiš iz daljega malo,
Rekô bi, da im je plam nad obrvami. 150
Pram meni kolo kad se dovaljalo,
Zagrmi grom; a ona dična četa
Stade, kô napried da se nije dalo;
Videć, da prvi barjak se ne kreta. 154

Tumač.

3. „Beati, quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata". To su rieči, kojim se počinje drugi pokorni psalam, pa se Matelda s njima raduje Danteu, jer je čist od svih grieha.

6. Neke nimfe ili vile ljube, po mitologiji, sunce; a neke se od njega kriju. Oreade ga rado gledaju, a Drijade mu se ugiblju. Prispodoba mi se ne svidja.

12. Rieka je okrenula put istoka.

23. Videći te divote, požalih, što izgubismo raj zemaljski, pa razjaren opsovah smionost Eve, koja je tomu kriva.

27—30. *Jedan veo:* to jest ne htjede da ikoja zabrana sakriva njezinu težnju za podpunim uživanjem i za znanjem; a da ona nije sagriešila, ja bih bio kušao cieli prošli život one neizrecive slasti i do vječnosti.

31. *Prvine* = *„primizie"*; tom se rieči označuju prva voća, a ovdje znači prve trenutke rajskoga uživanja.

36. Razabrasmo ja, Virgil i Stacij, da je ono miloglasje, što se je čulo, pjevanje.

40. Helikona je brieg vilinske gore Parnasa.

41. Urania je muza nebesa, po tome najuzvišenija.

50—51. Kad dodjosmo blizu, razabrasmo, da su ona zlatna stabla kandelabri, a ono pjevanje da je *„Hosanna in excelsis!"* ili *„Hosanna filio David!"*

52. *Liepe stvari:* to jest zlatni kandelabri. Neki komentatori misle, da tih sedam kandelabra znače sedam darova Duha svetoga, a drugi, sedam svetih sakramenata.

57. Virgil je predstavnik čovječanske znanosti, za to ovdje ne odgovara, jer se radi o nebeskim stvarima, i sam se čudi.

64. To su patriarhe i proroci. Odjeveni su u bielo, jer su vjerovali.

74. Plamen sa onih kandelabra lepršao je zrakom poput razvijenih zastava.

76. Zrak je bio od onih kandelabra u visini raztavljen u sedam boja duge.

80. Moje oko nije moglo vidjeti, dokle dopire plamen sa onih kandelabra, a izmedju ona dva prva kandelabra bilo je deset koračaja daljine. Komentatori misle, da tih deset koračaja znači deset zapovjedi božjih.

83. Dvadeset četiri starca znače 24 knjige staroga Zavjeta, ako se u jednu knjigu skupe veći proroci, a u jednu manji.

84. Bili su okrunjeni lijerom u znak, da su te svete knjige istinite, jer lijer i bjelina znače čistoću i istinu.

89—90. Kada ovi prodjoše preko onog cvieća, što je bilo s druge strane prama meni.

92—93. Četiri živine znače četiri Evangeliste. Zelena kruna znači, da će nauka Evangjelja biti uviek zelena.

94—96. Krila su simbol brzine, kojom se je ta nauka raširila; oči slične Argovima znače opreznost, kojom se mora čuvati od neprijatelja čistoća istine ovih knjiga. Argo je mitol. živina puna očiju.

105. Ove čudnovate stvari uzeo je Dante iz Ezekjela i iz Ivanove apokalipse. *Sjem što gleda krila:* Osim što Ivan kaže, kao i ja, da su te živine imale šestera krila, dočim Ezekjel veli samo četvera, i u tom protuslove jedan drugomu.

108. *Orolav i kola. Kola* znače papinsku stolicu, koja stoji na dva kolesa, to jest na dva Zavjeta, starom i novom. *Orolav „grifo“,* to je mitologična životinja, koja je imala sprednji dio tiela kano orao, a ostalo kano lav. Ovdje je simbol Isusa, koji ima dvie naravi: čovječju i božansku. Orao, koji ide zrakom, znači božansku, a lav čovječansku narav.

108—111. Ovo je teško shvatljivo, kao i u izvorniku, ali ja sam doslovno preveo navlastito 110. stih. Ja to razumievam ovako: Stojeći Orolav glavom pod četvrtom prugom, što su ju kandelabri na nebu pisali, uzvijao je krila kroz prostore izmedju četvrte i pete i za sedmom prugom s jedne i s druge strane; pa tako nije nijednu prugu brisao krilima.

113—114. Zlato je simbol božanske naravi; crvenobiela put znači čovjeka.

120. Kad je Faeton uzeo ravnati kolima sunca, pa se približio toliko k zemlji, da je počela gorjeti, zemlja zamoli Zeusa, da je osveti. On udari Faetona gromom i strovali ga mrtva u Eridan (u Pad). Tumači se, da ovom mitologičkom bajkom šiba pjesnik rimsku kuriju, koja hoće da uzme u svoje ruke i zemaljsku moć.

120—128. Te su žene simbol teologičnih kreposti novoga zakona: ona rumena kao oganj jest *Ljubav;* zelena Nada, a biela Vjera.

129—132. Sa strane lievoga kola išle su četiri žene odjevene u grimiz: to su četiri temeljne kreposti: Opreznost, Pravda, Umjerenost i Jakost. Ona sa tri oka jest Opreznost.

134. Sveti Luka i sveti Pavao.

135. 138. Sveti Luka je bio po zvanju liečnik, dakle iz škole Hipokrata, koji je toliko svojom znanošću zdravlju ljudstva koristio.

139—141. A drugi jest sv. Pavao (koji se prikazuje s velikom sabljom u ruci), kao da je kazao, da ga tare protivna briga; to jest da ne treba liečiti ljude, nego ih ubiti.

142. To su četiri apostola: Jakov, Petar, Ivan i Juda, pisci Epistola; a drugi misle, da su to četiri velika crkovna doktora.

143. Osamljeni starac jest sveti Ivan evangelista, kojemu je bilo, gotovo 90 godina, kada je napisao apokalipsu. — Ovi su sveti pisci prikazani pod toliko likova, koliko su knjiga napisali. Za to se nekoji spominju na više mjesta ovog otajstvenog obhoda. Kaže, da je taj starac, mudra lica, a ne uspavanog, ipak spavao: to jest kada je pisao Apokalipsu, bio je u ekstazi, te nije znao za se.

148—150. Ovi nisu bili okrunjeni liljanima, nego ružama i crvenim cvećem, tako da se je malo iz daljega činilo, kao da im čelo gori. Crveno cvieće znači, da su poginuli kao mučenici.

154. Videći, da prvi kandelabar stoji, i čuvši znak groma, povorka stade, kao da je njoj zabranjeno ići dalje.

Pop Pere.

Kulturna crtica iz grada Vrbnika na otoku Krku.

Jarebice, prepelice, kljunače (šljuke), zečevi, lubeni, ćifli, zubatci, kanji, lokarde i neuljudne sipe, ronci, divlje patke, sva lovina kopnena i morska, složiše danas čudnu simfoniju, koja bi se za ljude mogla porediti duboko osjećanim: Slava va višnjih Bogu, a na zemlji mir jadnoj divljači! Umro je pop Pere, taj naš stari krvnik! A — Bog ga pomiluj, Bog!

Pop je Pere bio negdje oko sredine našega vieka glagoljaš u Vrbniku, svećenik po redu Melkisedekovu i učitelj naroda, uz to lovac, drugi Nimrod, da mu nije bilo para na daleko i široko. Njegovo sigurno oko, njegova pouzdana dvocievka i tankonjuhi hrt Turin obskrbljivahu dugo gospodske stolove sladokusne krčke i riečke „signorije“ traženom jestojskom. Po zlu pak vremenu kovao je pop Pere zlato i srebro i ostale kovine. Bio je dakle u prvom redu svećenik, u drugom lovac od lovaca, a u trećem samouk-umjetnik, pravi Hefajsto. Bio je uzrasta srednjega, opašaja mala, raspleća široka, okretan kano vižle, oka sokolova, nogu Ahilovih, glasa Stentorova, a čela Sokratova.

Već mu u ranu zoru bijaše prvi korak upravljen u crkvu, da u koru skupa sa ostalom braćom glagoljašima ispjeva oficij, a zatim da odsluži sv. misu na omiljelom oltaru „gospoje od karmina“, glagolski dakako, jer niti njemu, ma da je znao i latinski, što se bio na svoju ruku naučio, kao ni puku vrbanskomu[1] nije bila pravo po ćudi misa latinska, jer nije tako sveta, kao glavojska[2]

[1] I dan danas se čuje taj oblik. Sr. staroslovenski vrbenica = humak, obrastao maslinom.

[2] Narod tako i danas kaže.

ili hrvatska. Koliko je bolje — govoraše pop Pere — po glavojici, gdje me narod razumije i pobožno slušajući godine i godine, misu i oficij na pamet nauči, pa me, kad molim, željno prati prišapćujući mi i rieč po rieč, koja sliedi.

Teško si ga bilo odpjevaču (ministrantu), koji bi stari glagolski jezik priudešavao domaćemu hrvatskomu ili glagolicu onako po ministrantsku sakatio. Pop bi Pere stao usred molitve, pa odpjevača bezobzirce ispravio, za to smo se djeca i nećkala odpievati popu Peru, ma da nas je čekala poslije mise nagrada u prilici „svićice“, dogorka crne svieće, domaće i nerafinirane u voštarnici. Znao je pop Pere i talijanski, ali samo za Talijane, pa bi oštro prekorio svakoga potalijančenoga učenika zadarske ili spljetske škole, koga bi čuo, da po talijansku govori, a hvalio djake senjskih i riečkih škola, učenike nezaboravnih učitelja Mana Sladovića i Frana Kurelca, kako liepo govore jezikom hrvatskim, bogu i ljudem milim. Šta mislite, djeco, tko su bili vaši stari? Zar ne znate, tko su bili Frankopani? Ta eno vam i danas njihova „polača“ na placi, kud vi sad u školu idete, eno ondje i Knež-dvor, eno nedaleko Gradec, dvorac knezova Frankopana, odkud su dolazili sve po samih raknih (ćilimih) do našega grada Vrbnika. Zar ne znate za štatut vrbanski, što su ga vaši pradjedovi svijećali? Da, da djeco, od neznanja potječe mnogo zlo, pa vas s toga zaklinjem, da se učite štovati svoje starine, da se ne odnarodjujete, nego da slušate druge, koji to sve znadu. Nikad, nikad ne ćete pomoći ovomu vriednomu narodu, ako mu jezika, ako mu duše ne razumijete, a znajte, da nije daleko vrieme, da će hrvatski jezik istisnuti nametnutu talijanštinu i zavladati po svem otoku, kako je to bivalo i u ona stara vremena, kad su vaši pradjedovi pod svojimi knezovi Šubići i Frankopani pomogli na Grobničkom polju satrti Tatare i Mongole, pa pobjedonosni palili kriesove na Hlamu i Triskavcu,[1] da ih vide i da se raduju braća na Učkoj i Velebitu. Sve će to biti, ako budete dobro učili i ako se, od čega vas čuvaj Bog, ne iznevjerite mlieku materinu. — Tako grmljaše pop Pere i opomene su njegove padale na dobru zemlju, a proročanstvo se njegovo sve malo po malo ispunjava evo u naša vremena. Poslije oficija i sv. mise ili kako bi Livij kazao „rebus divinis rite perpetratis“ bacio bi poput rimskoga augura oko na nebo i oblake, da vidi, kako kaže vrieme, da li je zgoda lovu na kraju ili na moru. Kad bijaše prvo, skoči kući, prebaci torbu i prokušanu dvocievku, izidje u dvor, zviždne svoga vjernoga Turina, za koga su mu na Rieci nudjali sto forinti i za koga je pop Pere kazivao, da je osim govora čovjek, dokaz tomu, što ga „zdrava Marija“ nije nikad zatekla izvan kuće, jer da i on zna, da tko ide po mraku, dobije po vratu.

[1] Bregovi na Krku.

Zviždne dakle Turina, pa se uputi u Vinca i Prireti, u te vrbničke Alpe, što gledaju u Butinj,[1] to igralište senjskoj buri, a pokazuju svoje od starosti i slâne biele glave pitomu Vinodolu i kršnomu Senju. Tuj orlovi svoja gniezda viju, tuj supovi golovrati (kostožeri) vrebaju zgodu, da govedče zapane u škracu, pa da ga na živu razderu i prožderu, tuj pište sivi sokolovi i oblieću crni gavrani, da i njih kao one rimske Pinarije[2] zapane po koji zalogaj, što je preostao obiestnim Poticijem i da izkljuju slabu ovcu, kad joj se runo zaplete u trnovo grmlje, koje skupa sa čednom kojom smrečicom, rujevim grmečkom i oštrom gorskom travom sačinjava danas — na otrašku sreće bolje — svu šumu, što je negda davala lukavomu Mletčiću u izobilju gradje za galije, kojimi je dan i noć izazivao ljute uskoke senjske, da ga odprave, odkle je i došao. Turin, nos u vis, oprezno se šulja po šikarju, stane najednom kao okamenjen i drži oštro na oku plahe jarebice ili prepelice, dok mu gospodar ne dodje. Na njegov znak poskoči, one prhnu, pop Pere opali, a mnoga sirota padne na tvrdu liticu, da puni utrobu nezasitnoj torbi popa Pera. Zečeve bi pop Pere, kao neplemenitu i bedastu lovinu, strieljao samo kad nije bilo vitežke lovine, a ježa ni da pogleda. Pop je Pere i bez lovskih zakona točno znao, kada valja divljač tamaniti, kada li štediti, zato je i bio krvni neprijatelj svim seoskim zvjerokradicam, što su na njegovu — za pravo ničijem — lovištu, a to je bila čitava prostrana obćina vrbnička, željezi ili laborami onako bogumrsko Bogom dane povelje popa Pera skvrnili.

Dječaci, ti vrbnički gospodari, kad im nema kod kuće otaca, u četah potrče u susret popu Peru, kad bi se u slavlju junački kročeći sa svojimi trofeji vraćao s lova. Jedan zaviruj u mrežno-kožnu lovačku torbu popa Pera, drugi dragaj mudroga Turina, treći se kladi, da ima u torbi toliko i toliko glava, pa se sve razbježi kućam, da pripoviedaju brižnim majkam, što su sve vidjeli u torbi popa Pera, a ne mogao se sav Vrbnik čuda načuditi, kad bi pop Pere donio i po koju divlju gusku, a jednom čak i labuda, kad su se sirote od ljute zime daleko sa sjevernih strana zaklanjale u pitomo vrbničko polje, tada poplavljeno na daleko i široko. Tad bi pop Pere sastucao skelu, na njoj iz kukuruzovine napravio kućicu za sebe i za Turina, otisnuo se od kraja i usred vode, kao da zapovieda vjetrom i moru, dočikao u vrbničkom polju divlje patke i druge sjeverne goste, da ih baš nebratski pozdravi.

Da se malo odmori lovina na kopnu od nemile hajke popa Pera, zavezao bi se on na sinje more, ne da se proveze, već da po carstvu Neptunovu razprostire strah i trepet. Osti, udice, male i velike, panel, povrazi, bile su smrtonosne sprave niemim ribam, nu nisu ni tu smjeli

[1] Butinj se zove more od Glavine do pod Senj. Možda da rieč dolazi od starosl. pontije = more.

[2] Pinarii i Potitii, vrst rimskih svećenika kod žrtvovanja.

*

faliti Turin ni dvocievka, bez kojih ne bi pop Pere htio ni u raj. Prije nego je skočio u čamac, opazi izvježbano mu oko, kako se tik samoga žala previjaju lubeni i praćkaju, pa na božji zrak poskakuju, da se malko naužiju žarkoga sunca. Lude jadne! Zar ne vide, da tu negdje pop Pere puške pali! Bezbrižno nastavljaju igre, al kad tamo, sasu u njih prvi naboj nesmiljeni pop Pere, pa još puška pravo i ne dojeknu po tamnih zjalih do žile morem izbijenih i opranih valometa, već se Turin bani po slanom elementu, držeći u vis trofeje svomu gospodaru. Kad je već na početku tako, što će biti poslije!

Ladjica zaveze dalje, a kraj valometa tamnih leti nad samim morem vodoravnim pravcem za posljednji put streloviti ronac (žmrg), jer i njega nemila puška sruši kao i druga mu divljega golnba, koji se inače prebivajući u nepristupnih i nedohitnih morskih pećinah, do tad ne bojaše nikoga do Boga velikoga. Turin bez zapoviedi skače u debelo more i nosi. Vozi, vozi dalje, pop Pere sad vuci, sad spuštaj povraz, kao da namata povesmo, a srebrne lokardice vise ko grozdovi po obnadjenih njegovih udicah. Ladjica stane, a tromi kanji po morskih grebenih nepomični zjaju, kano one ribe na slici svetoga Antuna Padovanina, kad je ono prodikao na moru, a one ga došle slušati. Spusti se povraz, a oni šćapnu meku, koja im prisjela za naviek.

Kad bi se pop Pere lova nalovio, zaveze kući, a uz put ne bi propustio nabosti ostima još koju trakaču-kobotnicu ili crnu sipu, da se njom začini i pocrni palenta ili pirinač.

Prije nego li se rastanemo s popom Perom kao svećenikom i lovcem i prije nego li ga ocrtamo kao umjetnika-sveznalicu, kao starinu Novaka, što je kovao sablje Marku Kraljeviću, valja nam još spomenuti njegovo nastojanje oko neumornih pčela, što su bile i popu Peru uzorom radinosti i reda. Imao on tamo negdje u „Zamelinjaku“ svoje pčelište, veće nego itko u vrbanskoj plovaniji. Ul[1] do ula, a sve na najzgodnijem mjestu, da se ne bi ni samoga Djerzona stidio. Kada bi ogranulo ono divno otočko proljetno sunce, pa nastala doba rojevom. a počinak lovu, pop se Pere ne bi maknuo od pčela. Prozirku (vizir) iz žice, kojoj ne bi ni sam kovač nad kovačima stari Hefajsto imao šta prigovoriti, preko glave, zasukanih rukava sprema zujeće rojeve pri tom fićukajući pčelam mile melodije. Njega su u ostalom pčele i dobro poznavale, pa ga nisu bole, tako da je prozirku nosio više, da pokaže svietu to svoje remek-djelo, nego da ga ona brani od pčela. Pčele mu se hiljadile, a narod govorkao, da je pop Pere za to tako sretan u pčelah, što zna za njih posebne molitvice, koje ni pod živu glavu ne bi kazao nikomu na svietu. Drugi, naročito predsudna čeljad ženska, šaputahu, da je pop Pere čarobnik, koji zna začarati sve, što plazi, leti i plovi. Nu to bi šaptalo samo onako povjerljivo, da se to dalje ne kaže, jer da je to došlo do popa Pera, on bi za sigurno bio rekao: „Molite ljudi i radite, pa će i vam Bog dati!“ Kad nastalo pozno podzimlje, pa se stali ogribati ulovi (vaditi pčelci), u popa Pera meda kao ni u koga, pa ga vozi trgovcu Vicencu Pešu na Rieku, a u zamjenu nosi kući gvoždja, ociela, bakra, praha i olova, a i gotovih velikih bielih svieća iz tvornice Vinka Peša za najveće praznike, a pomalo i biele jasprice.

Ajdemo, da vidimo popa Peru po zlu vremenu kod kuće u njegovoj sobi, toj pravoj radionici Preradova „starca klesara“. Čekiće, male i velike, prebrojiti ne možeš; pilice, rašpice, lime, svidrići, nakovalca. dlieta, kalupi od zemlje i od siplje kosti, klieštice i ostalo, sve je to ležalo u genijalnom neredu po velikom hrastovom stolu, a jedno se za drugim podsmievalo popu Peru kao da će reći: Uzmite mene, uzmite mene, pope Pere! Trebalo li maloj djeci provrtati ušiće, da im se mogu nadjeti naviželice (naušnice), da ih zlato čuva od uroka i zla oka, tko će to vještije i bez boli izvesti nego pop Pere! Kud i kamo bolje, nego „Talijani-čaratani“, koji bi kadkad usrećili grad Vrbnik sa svojimi kvintešencami isto tako dobrimi za ljude, kao i za ovce i koze, konje i volove. Ščene li tko ruku ili nogu, pop ju Pere sretno namjesti. Bio je on i pravi alkimista, ne, da traži kamen mudrosti, jer mu je nije trebalo, već da prokuša naušnice iz mletačkoga zlata, od koga su u Vrbniku od pamtivieka morale biti naušnice i vjerice prvo milošte odabranoj mladoj. Lievao je pop Pere i zlatne kopče za ženske suknjice i za svećeničke postole, duvankese, ostruge i glave na gospodskih palicah, pozlaćivao kaleže, posrebrnjivao kadilnjake, muštrance i sve svete sprave po liturgičkom propisu, a najčešće popravljao i svietlao prašukunbabsku zlatninu, koja je negdje na dnu riznice-škrinje ležala, pa samo na najveće praznike božji zrak vidjala. Pravio pučenke, boške (amulete) i lančiće, a ne bi prezreo ni popravljati kišobrane, pa ih ukrasiti kojim tim ukrasom srebrnim ili tučnim, s ptičicom ili cvjetićem, pleo je i mreže i uokvirivao očale u kost, srebro ili zlato. A sve je, što smo evo nabrojili, stvarao pop Pere upravo dedalskom vještinom tako, da riečki zlatari, na glasu majstori, nisu vjerovati htjeli, da je to samouk pop Pere mogao napraviti, dok ih on nije sam na njihove oči uvjerio o tom i iz svakoga njihova izkušanja slavodobitan izlazio. Takovom zgodom vodili negdà riečki zlatari popa Pera po Rieci, da mu pokažu sve znamenitosti „Rike, cesarove dike“, pa ga doveli u najstariju, tada jedinu štamparijn Giuseppa Karleckoga, čega pop Pere još nikad nije vidio. Ruke na ledja, pognute glave, motri pop Pere taj čudo-izum Jana Kutnohorskoga, gleda pismena, kako ih slažu, kako ih crne, kako polažu papir i kako ga naštampana izvlače. Pop Pere digne glavu i veseo prozbori: „Dajte i meni, da to i ja kušam“. Djetići i kalfe razkolače oči, zgražajući se u sebi, što tomu bodulskomu

[1] Pčelac.

Slikar na selu. Slikao *A. Kozakiewicz.*

popu pada na pamet, a majstor se Karlecki prijatno nasmjehne i pusti našega popa Pera na taj božji sud. Zamisli se pop Pere, nikoga ne gleda, hvata pismena kao drugdje ribice, slaže ih kano sitno biserje, prodje preko njih crnim valjkom i u jedan očenaš naštampa pop Pere čitav arak na nemalo udivljenje majstora Karleckoga, njegovih pomoćnika i prisutnih mnogobrojnih sudaca, kojima na čelu Karlecki razbi mûk veselim uzklikom: Živio pop Pere! a malo za tim nadoveze: Pope Pere, ostanite vi kod mene, ne će vam ništa manjkati, stan, hranu, odjeću i obuću, plaću, sve ću vam rado dati i svaki dan misu, ostanite, ostanite liepo, pa budite tiskar.

Ma da su te ponude laskale popu Peru, čitao si mu na čelu, da misli: a šta će moje jarebice u obćini vrbničkoj, tko će mojim Vrbankam kovati zlato, a tko li pak učiti reda dječurliju vrbničku, — koja me svud oblieće i uviek pita sad ovo, sad ono — da idu u crkvu, da puste u miru tudje trešnje, kruške, cvieće, ptičja gniezda, a nada sve jarebičja! To po prilici misleći pop Pere, odbije odlučno sjajne ponude meštra Karleckoga. A i čitao je pop Pere u svojoj riedkoj dokolici svu tada modernu literaturu. Miljenci su mu bili Kačićeva „Korabljica“ i „Razgovor“, Barakovićeva „Jarula“, Divkovićev „Plač blažene divice Marije“, uz to je rado proučavao i „Cvit od kriposti“, „Juditu“, „Remetu“ i priče mudroga Salamuna i ne jedanput znao je nam mladićem, već nešto s neke strane sumnjivim poletarcem, katonski doviknuti onu kiticu iz tih priča:

Salamun premudri tako ti govori,
Da ki ženi sluša, da va ognju gori:
Zač ženska beseda slaja je od meda,
Ka srdcu počitka ni pokoja ne da.
A pak u napridak gorča j' od pelina.

Dico, čuvajte se žên!

A i po Parnasu lietao je duh popa Pera, a to je bilo negdje za udovanja krčke biskupije po smrti biskupa Šintića. Nagadjalo se, kako je to već svuda običaj, tko da mu bude nasljednikom. Neki fratar, rodom Talijanac, širio je vijesti, da će biti biskupom krčkim Talijan, jer da se to jedino i pristoji, a da ne će biti kakov „šćavun“. Pa kako je taj sebiradović bio na glasu učena čovjeka, tim tajinstvenijega, što nije ni rieči znao hrvatski, niti je htio znati; vjerovalo se to mûče, sve dok to nije došlo do ušiju popa Pera. U pravednu gnjevu radi povrede hrvatskoga ponosa i vrlina, spopane ga pjesnički raptus i ispjeva rugalicu, koja nakon mnoge oštre ovako završuje:

Imamo mi dosta naših,
Ne trebamo otih vaših.
Vrbnik ima čudo judi,
Ki po svitu nisu hudi,
Kih u Rimu sveti otac
I va Beču svitli cesar
Zaboravit neće nigdar.
A če Bara predobroga
Ne poznaješ Bozanića,
Ki je za nas prava srića?
Vrbenka ga rodi majka!
Neg ti, fratre, naš nebrate
Zapameti če ti velju:
I poruči v tvoju Veju,
Da kralj fratra neće pitat,
Krku biškup ki će bivat!
I Vrbnik će moj premili
U buduća još vrimena
Radjat sini od imena,
Bogojubnih i prevridnih,
Da im mitra čelo resi,
Dok na zemji srićni živu,
A krunica na nebesi.
V slavnom gradu još Vrbniku
Sjaju biser Vitezići
I učeni Feretići,
A posli njih drugi »ići«,
Jedin zalog našoj srići.

Ova crtica budi na spomen davno pokojnomu popu Petru Volariću s Plokati u Vrbniku, a napisao ju je jedan njegov „odpivač“, koji mu evo u pozna vremena zahvalnim srcem kliče: Bog te pomiluj, dični pope Pere! A ako nije ispričao o popu Peri sve potanko, oprosti mu strpljivi štioče, jer je to sve bivalo prije dobroga pol vieka, — ako pak tko zna bolje, nek ispravi dobre volje.

Djavao u pjesničtvu.

Poljski časopis „Ateneum“ donio je u svesci za siječanj i veljaču pod ovim natpisom opširnu, krasnu i poučnu raspravu, a iz pera Ignjata Matuszewskoga. Ovdje priopćujemo cijeli sadržaj njezin.

Fantastički svijet imade isto tako, kao i zbiljski, svoje izvijesne zakone, a njegove ličnosti imaju svoju povjest i razvitak. Medju njima je satana (personifikacija svega zla) igrao znamenitu ulogu u ljudskoj povjesti, osobito u vjeri, gdje se je prikazivao kao opreka stvoritelja, kao nemirni napasnik, koji buni ljude, a doskora je prešao u umjetnost. Najprije su ga usvojili i na uj pazili čuvari vjere (staroindijske pjesme, misterije); poslije su ga rado trpjeli, samo ako se njegovo nametanje nije protivilo crkvenim propisima (Dante, Milton), dok nije u 18. stoljeću postao simbol, koji se je svakojako upotrebljavao. Ovo su bili pojedini stepeni ovoga filozofsko-estetskog razvitka. Već su najstariji učenjaci opazili opreku svjetla i tmine, dobra i zla, istine i laži, pa izvodili njihovo porijeklo iz viših bića, iz boga dobra i boga zla. Ovaj se dualizam javlja kod Akodjana (u Mezopotamiji), gdje su zli duhovi škodili ljudima; kod Babilonaca i Asiraca svaki je bog, kao uobličena prirodna sila, ujedno dobar i zao (na pr. životna sunčana toplina — žega, što umara). U Egipćana je bio bog zla Tyton-Set. Dosada su manjkave vijesti o svim ovim bajoslovnim pojavima.

Zanimljiv je *indijski* nazor. Indijanci, veoma domišljati narod, bili su panteisti, a odatle se razabira, da se živalj zla nije kod njih razvio u slici neodvisnoga boga kao samostalna opreka dobra. U tom pogledu Indijanci imaju osebujno mnijenje, priznajući načelnu istovjetnost zla i dobra nečuvenom dosljednosti i logikom. Tražeći razlog razlogâ, iz kojega su postali ljudi, bogovi i demoni, Indijanac se je uvjerio, da je sve, što postoji, samo izljev, emanacija istoga prabića i samo prolazni njegov oblik. Dakle je i zlo samo njegovim izljevom, pa traje samo za čas, da se konačno opet spline sa praizvorom svega bistva. Indijski pakao, premda pun strahota, nije vječan, kao primjerice Danteov pakao, već samo povremen. — Zlo je u indijskom bajoslovlju uobličeno u spodobi Ahija, Vritre, Sive (boga smrti, nu katkada i stvaranja), — nu to zlo prolazi; Siva se sa svojim protivnikom Krišnom spline u jedno biće (Hari-Hara), što nema ni početka, ni konca. Siva i Višnu bili su samo dva lica jednoga i istoga bića. Drugi predstavnik zla, kralj Rakšasâ (izvorno noćnih aveti, pa okrutnih, ljudožderskih sablasti), Ravana, pogiba od ruke boga Brahme — tako da evo ni ovaj nema ništa zajedničko sa satanom. Nu nije samo panteistički nazor Indijanaca sprječavao razvitak satanove osobe, već i nazor t. zv. karma, to jest nauka, da je život današnjega naraštaja samo posljedak rada preminulih pokoljenja, a budući život samo posljedak rada današnjega pokoljenja.

To je sprječavao i nazor, da ljudi kao asketi željeznom voljom, koja traje makar i tisuću godina, mogu sebi od bogova iznuditi sve stvari, što hoće. Kraj takovih nazora nije bilo moguće, da čovjek ugovara sa djavlom, da mu prodaje svoju dušu za materijalno, zemaljsko dobro i blago, — to je bilo tim manje moguće, što je Indijanac prezirao svoje tijelo i svijet, pa čeznuo samo za vrhunaravnim blagom, što ga je sticao ustrajnim, revnim asketstvom. Isto tako nema ni drugi indijski zloduh, Kali, djavolskoga obilježja, jer ne čini zlo iz načela, iz nagnuća prama samomu zlu, već jedino iz lične osvete. (U Mahabharati.)

U *Perzijanaca* se je naprotiv etički dualizam silno razvio; zlo im nije istovjetno sa dobrim, već je sasvim različito po naravi i porijeklu. Predstavnici dobra i zla, Ormuzd i Ahriman, od vijekova se bore za vladu nad svijetom. Čovjek je os ove borbe, koja dodnše jedanput svršava pobjedom dobra (Ormuzda), nu do toga je dalek put. Čovjek ga mora svestrano potpomagati, napose radom, jer time najviše škodi zločestomu Ahrimanu. U tom je nazoru (mazdeizmu) sastavljena Firdusijeva knjiga kraljeva, ali već ne sasvim čisto, jer se opažá upliv izlamizma. Nu Perzijanac bješe drugi čovjek, nego Indijanac, praktični materijalista, koji je umio cijeniti život i njegov zemaljski užitak; da poluči ova zemaljska dobra, on sklapa savez sa Ahrimanom. Faustovski je prototip u perzijskom bajoslovlju Zohak, koji je, gramzeći za vladom, utanačio ugovor sa zlim duhom Iblisom (Firdusi je preuzeo ovo ime iz arapskoga). Iblis ide za tim, da iskorijeni čovječanstvo, pa u tu svrhu poljubi na oba ramena svoga slugu gospodina Zohaka, da zapečati ugovor. Pod paklenskim poljubcem izraste s obiju strana strašna, crna zmija, kojoj odsječena glava uvijek s nova naraste; Zohaka hvata smrtni strah pred ovom nemani, dok najzad mora da posluhne nove Iblisove savjete, pa hrani nezasitne zmije ljudskim moždanima. To je najstarija vijest o drugovanju čovjeka sa djavlom, koji pokazuje pravi demonski značaj, jer hoće da s pomoću Zohaka sasvim uništi čovječanstvo; zao je odmah od prvoga početka; čini zlo iz nagnuća prama zlu, poradi vlastite slasti, a ne iz osvete i istom poslije pada sa nebesa, kao židovsko-kršćanski satan. Zohak je naslikan u titanskim potezima i daleko nadmašuje maljušne slike sredovječnih Fausta i Twardowskih. Pa i način, kako se potvrdjuju ugovori (strašni poljubci), kud i kamo je poetičniji, nego juristički ponizna obveznica na govedjoj koži. Zli duh, koji se javlja u dalnjem tijeku Firdusijeve pjesni, strahoviti kralj Divâ, Sefid, koji pada u boju sa Rustemom, nema ništa osobito karakterističnoga sa satanom.

U panteističkoj Grčkoj nema, kao ni kod Indijanaca, nikakovog vrhunaravnog utjelovljenog zla. Nu grčki panteizam imade naprama duhovnomu indijskomu panteizmu mjesto emanacije iz prabića, što stoji nad nebom i nad zemljom, samo postanje iz pramatere zemlje. Iz nje potječu ljudi i bogovi, kojima je odredjeno ograničeno vrijeme života. Grk se nije brinuo za neumrlost, već je živo prionuo uz zemaljski život i njegove slasti. Poradi toga se nije mogao stvoriti predstavnik zla, analogičan satanu. Prometej to nije, jer on niti je zgriješio, niti je pao, već je podlegao u borbi sa jednakim bićima; povod njegova čina bila je ljubav prama ljudima, ne mržnja; konačno se ne može njegova kazna porediti satanovu padu u pakao, jer je osebujna grčka harmonija učinila ovu kaznu samo trenutnom, nipošto vječnom kao satanov pad! Titani i Giganti nisu podobni satanima; njihova je borba i sila naprotiv simbol pobjede prosvijetljenoga razuma nad prostom prirodnom tvari. Erinije u sukobu s Apolonom zbog progonjenoga ubojice (Oresta) majke moramo za pravo držati ne za borbu dobra i zla, već za sukob dvaju društvenih razreda, naime matrijalhalnoga (zaštitnice Erinije) i patrijalhalnoga (zaštitnik Apollo). Demonsko obilježje imade u Homera Ate, koja širi zlo iz nagnuća prama zlu, iz vlastite naslade tako dugo, dok ju Zeus ne svrgne s Olimpa. Ali grčki ukus za harmoniju u životu i umijenju nije dopuštao, da se razvije ovaj demonski značaj.

Rimsko pjesničtvo, kao puki odraz grčkoga, ne ima novih demonskih živalja, a poprimljeni su življi prostije i brutalnije smišljeni (Vergil, Ovid.) Rimske furije siju razdor i mržnju medju ljudima, ne iz vlastite pobude, već na zapovijedi razgnijevljenih bogova i božica osvetnica. Ne imaju dakle satanskoga obilježja.

U *Izraelićana,* monoteističnoga naroda, u kom je Jehova sam kaznio i po zasluzi nagradio svoje vjernike (propast Sodome i Gomore), nije se mogla razviti samostalna sila, neprijateljska savršenomu bogu. Djavao se kao ličnost javlja samo nepotpuno ovda onda (zmija u raju). U knjizi kraljeva (XXII. 19—24) duh ubija Ahaba s dozvolom Jehove; u Jobovoj je povjesti satana isto tako podvrgnut božjoj volji, nu ipak pokazuje djavolski značaj, jer čini Jobu zlo samo poradi zla, iz vlastite slasti. U povjesti o Tobiji djavao Asmodeus, koji ljubi Saru, pa joj posmica sedam muževa jednoga za drugim, već se više primiče sredovječnomu djavlu: on ubija Sarine muževe iz vlastite koristi i pobude, nije sluga nebesa, već njihov neprijatelj, pa ga je Rafael za to i zatvorio. Ovaj prvi stepen etičkoga dualizma napose se je razvio u apokrifnim knjigama (poglavito znamenita Henohova apokalipsa, što slika otpor djavla Semjaze ili Azazela proti Gospodu, njihovo općenje i njihovih sudru-

gova sa ljudskim kćerima, porod gorostasa, konačno poraz i pad u vječni goreći ponor). Razvitak iz židovskoga monoteizma bio je sasvim naravan i uz druge uvjete, nego li primjerice kod indijskoga panteizma. Indijancu bješe bog istovjetan sa prirodom, dakle nije bio moguć etički spor izmedju dobra i zla; nu kod židova, gdje je bio bog lični, najbolji i najmudriji, koji je stajao nad prirodom i izvan nje, moralo se je po vremenu nametnuti pitanje, što je povod zlu; bog to nije mogao da bude; židovi su riješili ovo pitanje, učeći, da bog nije stvorio zlo, već se je ono javilo samo po sebi, izvrgnulo se je od dobra. Andjeli nisu bili samo dobri, nego i slobodni, nu loše su upotrebili svoju slobodu i pali su. — Drugi je tip djavola u Henoha u spodobi mučitelja, koji prikivaju savladane otpornike Semjaza i Azazela. Drugdje (apokrifske knjige) orisan je boj arkandjela Mihajla i satana za Mojsijinu dušu. — Poslije se javlja satana Kristov napasnik, koji se boji za vladu nad svijetom, pa hoće da ga svrati od viših ciljeva na niže — to je simbol borbe izmedju svijeta i duha, ružnih i zvjerskih nagnuća sa idejalnim težnjama. Od toga je trena satan kroz cijeli srednji vijek predstavnik tjelesnih i svjetskih slasti, gospodar tijela. Novi je kršćanski dualizam dijelio sve na više i niže kraljevstvo (duševno, božansko; zemaljsko, djavolsko). Djavao u novom zakonu pokazuje satanski značaj, ali se pokorava moćnoj riječi zaklinjača i silnoj ljudskoj volji (eksorcisti). — U Talmudu su rabini stvorili na osnovu babilonske i perzijske demonologije cijelo kraljevstvo djavola (Asmodeus-incubus i Lilitha-succuba).

(Svršit će se.)

Književnost.

Hrvatska. *Stari slovenski spomenici.* »Denkschriften Bd. XLII.« bečke akademije znanosti donose prinos našega zemljaka prof. V. Jagića pod općenitim naslovom: »Slavische Beiträge zu den biblischen Apocryphen«, i to prvi dio: Die altkirchenslavischen Texte des Adambuches. Ovaj apokrif bijaše već poznat iz izdanja Tihonravova, Novakovića, Pipina i Porfirijeva po rukopisima moskovskom, kazanskom i biogradskom. Naslov mu je: »Слово о Адамѣ и о Еввѣ«. Jagić izdaje taj apokrif po rukopisu XVI—XVII. vijeka c. dvorske knjižnice u Beču, koji je onamo došao po pok. Miklošiću. Jagić se po svojem običaju ne zadovoljuje izdanjem teksta, već ga popraćuje obilnim tumačenjem i kritičkim opaskama. Sve rukopise toga »слова« dijeli u dvije skupine, kojih prva sa 5 tekstova sadržaje opširniji, a druga sa 4 teksta pokraćeni tekst, pak misli, da je ova druga skupina postala od prve. Ovaj apokrif nalazi se u grčkoj i u latinskoj sredovječnoj književnosti; u prvoj obično pod naslovom apokalipse Mojsijeve, ali takodjer pod naslovom: »*Διήγησις καὶ πολιτεία Ἀδὰμ καὶ Εὔας*«; u drugoj pod naslovom: »Vita Adae et Evae«. Grčki i latinski tekstovi izdani su već prije. Iz sravnjivanja slovjenskoga teksta prve skupine s grčkim proizlazi, da prvi potječe od drugoga, ma da je učinjen po grčkom tekstu, koji se donekle razlikuje od onoga u dojakošnjem izdanju. Najstariji od dosada poznatih slovjenskih rukopisa je iz XV. vijeka, pa misli Jagić, da je slovijenski prijevod učinjen najkasnije u XIV. vijeku, a možebiti i prije u XIII. ili XII. ili čak u XI. vijeku. Preveden je na slovjenskom jugu, kod Bugara ili Srba, vjerojatnije kod prvih. Odavle prijedje u Rusiju, u kojoj je kasnije još pokraćen. Taj apokrif nalazi se i u češkom i u poljskom jeziku. Imade u tekstu dometaka, koji bi po dualističkom smjeru mogli polaziti od Bogomila, osobitih prijatelja apokrifne literature. Tekstu po bečkom rukopisu dodane su varijante iz drugih rukopisa i latinski prijevod. To je krasan prilog k slovjenskoj apokrifnoj literaturi.

— »*Psihologija za srednja učilišta*«. Ovih je dana izašla troškom i nakladom zem. vlade nova školska knjiga »Psihologija za srednja učilišta«, što ju je napisao dr. Gjuro Arnold, ravnatelj kr. muške učiteljske škole zagrebačke. Pisac veli u predgovoru, da je to djelo napisao prema iskustvu, što ga je kao učitelj stekao u gimnaziji zagrebačkoj. U uvodu raspravlja pojave, koji olakšuju razumijevanje čitave sadržine, a u dodatcima podaje gradju, koja je potrebna, da se mladež kasnije snadje na polju psihologijske literature. Ostali je sadržaj poredan i pretresen genetički, t. j. on se niže prema iskustvenomu razvitku duševnih pojava. Iznajprije se govori o pojavima, koji su duši i tijelu zajednički, zatim o nižim i višim duševnim tvorinama, a napokon o pojavima ljudske volje. Diljem svih odsjeka spominju se za svaku vrstu pojava i primjeri, pa pisac upućuje na njihovu pedagošku uporabu. O tom važnom pojavu na polju naše školske književnosti naš će list donijeti posebnu obznanu.

Stjepan Kranjčić, kr. nadzornik zem. kazniona, izdao je u posebnoj knjižici svoju raspravu: »*Prisilne radionice i popravionice*«, što ju je čitao u skupštini pravničkoga društva dne 4. ožujka 1893.

Dr. Juraj Dočkal, kr. sveuč. profesor, izdao je tiskom Ign. Granitza »*Slovnicu hebrejskoga jezika*«.

Umjetnost.

Operna stagiona. Naš vrli operni pjevač *Ivo pl. Hreljanović* udesio je u našem glumištu opernu stagionu, koja traje od 15. svibnja do 30. lipnja. Naš pothvatni umjetnik je hvale vrijednom revnošću učinio sve, što mu je bilo moguće, da nam pribavi što bolji umjetnički užitak. U program je uvrstio same po izbor opere, a za pjevače i pjevačice angažovao je dobre sile, koje bi dobro pristajale svakoj većoj pozornici. Dosad su se pjevale već dvije opere. Dne 15. pjevala se Gounodova opera »Faust«. Gdjica Febea Strakosch, mlad i lijep pojav na pozornici, osvojila je općinstvo u ulozi »Margarete« i svojom krasnom igrom i veoma ugodnim glasom. I tenor g. Maina (»Faust«) ugodno se je dojmio slušateljstva lijepim pjevanjem. U nas se bolji tenor ne može željeti. Našemu umjetniku g. Hreljanoviću (Valentin) živo se povladjivalo.

Još sjajniji je bio uspjeh druge predstave, u srijedu 17. svibnja, kad se je pjevala Verdijeva opera »Čuvidski ples«. I tu se je odlikovala vrla umjetnica, gdjica Strakosch, kao i tenor g. Maina, koji je polučio veći uspjeh nego u »Faustu«. U budućem ćemo broju opširnije izvijestiti o pojedinim predstavama.

Bilo bi dobro, da naše općinstvo izdašno podupire gosp. Hreljanovića u plemenitom njegovu pothvatu, a to će učiniti, ako bude revno polazilo predstave.

Lucida intervalla. — Notturno. — Cosmopolis. — Iz Danteove »Božanstvene Komedije«. — Pop Pere. — Djavao u pjesničtvu. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 27. svibnja 1893.

Br. 21. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Notturno.

(Sva autorska prava pridržana.)

Napisao **Ksaver Šandor Gjalski**.

(Nastavak.)

V.

Dosta dugo se ne primirih. Kroz cielo to vrieme niesam imao prividjenja — ili kako da nazovem svoj doživljaj.

Nemir moj ne bijaše istom u psihi, već za pravo bio više fizičke naravi. Najsitniji štropot uzbudio bi preko mjere živce. Padne li na primjer kaka stvarca, ili šušne štogod u kutu kojem, ili se spusti na polju suhi list sa stabla, — ja se u taj isti mah sav stresem i obazrem, ne dolazi li ona.

Čudnovato — gotovo sam izgarao od želje, da jê opet vidim, ponavljao u duhu sve sladosti njezine blizine, svu prelest njezine pojave i raskošni čar skupnoga časa, — a ono ipak nekako se cielo moje tvarno biće protivilo, da bih morao doživjeti opet onaki susret i onakove časove — kao onomadne u zoru. Srsi bi mi prošli ledjima, čisto bih se lecnuo cielim tielom. kad bih pomislio: eto na, može biti da će ovaj čas preda mnom osvanuti! Bijaše to gotovo onaj elementarni strah i trepet živoga realnoga bića pred nepoznatim svietom, — ona čovječja fizična bojazan od prekozemnih strana, koju ljudsko biće od zemana u grudima nosi, a nije se čovjek niti sad još riešio.

No u drugu ruku — opet je nešto vječno u mojoj najdubljoj nutarnjosti klijalo i talasalo, što je jednako htjelo da mi ona dodje i da svanu časovi našega milovanja. Nastade u meni kao neki dualizam. Kojiput čisto sam jasno ćutio, e jest nešto dvoje u mene.

Proboravio bih sate i sate, da s udivljenjem i podpunim neshvaćanjem gledam u žutu uvelu teju. Pozirao sam na nju sasvim bez ikakvoga hladnoga mira, što više, pogled mi bio i strašljiv i nesiguran. Ali — i sa silnim tronućem — s ljubavju i vjernosti, — promatrah dragu mi stvarcu, pomišljajući, da najzad može biti ipak ruža dolazi ravno od nje!

— Pa i kako da i bude drugačije? Bio sam posve kod sviesti, vidio sam na zdrave rodjene oči, kako je otrgnula cvietak — ta — što sumnjam — što premišljavam jošte! — Napokon dopuštam dapače, da i to ne bi dokaz bio, — jer ma kako jasno vidio — opet nije isključena mogućnost jakoj halucinaciji, — ali ja imam tu pred sobom „corpus facti“. Tu nema više sumnje! Valjda niesam otrgnuo sam. — I svaki put bih uzeo povećalo, da na listiću tražim ostatak mrljice od krvi.

Sve ovo učini, te sam od dana do dana bivao nervozniji. Već pomislim, da idem liečniku, jer sam u istinu po svem tielu osjećao bolest. Bezsanica, uzrujanost, sumornost i neka neopredjeljena bol u svim stranama tiela mučila me, da bivam kao izvan sebe. Ali od dana do dana odgadjah. Nešto se u meni protivilo tome pohodu. Kao da se bojah — te bih tim pohodom za uviek izgubio „nju“, za koju znadjah, da je ljubim kao i prije, te se niti časkom ne lomih u sumnjama, mogu li je još ljubiti. Ovo valjda učini, te se usiljavah na mir. Napokon — u prekrasnom predjelu gorskom, u blagoj tišini ladanjskoga života, pod nježnim vejanjem krasne svietle jeseni i njezine poezije, — meni podje za rukom, da se oporavim, te je fizičkih boli nestalo. Vazdan hodah po lovu, gonih zečeve i šljuke, pa koncem konca mogoh mirno misliti na čitavu zgodu.

Istina — protumačiti je niti joj se dovinuti — to ne mogoh, — ali — „pa dobro — glavno je, da sam i poslije smrti njezine doživio čas, kao da je nikad niesam izgubio!“

Dapače u predvečerje dušnoga dana posve sam mirno čekao doba, kada ću poći na groblje, pa sasvim sabrano i savjestnom točnošću odredjivao sve, što je trebalo, da se grob okiti i rasvieti.

Ni iz daleka ne bijah u onakom duševnom stanju, kao one kobne noći, kad sam bio prvi put zašao na groblje.

U očigled groba — i još više poslije, kad zapaljivah s momkom svjetiljke, — shrva me časkom silna žalost, pa brzo ustupi mjesto nekomu lakoumnomu na pô djetinjskomu čuvstvu, u kom mi bijaše, kao da je taj humak tek prividno ovdje. Malo te niesam sebi govorio: „Eto uzalud se tu kočiš, — ti mi je ipak ne ote!“ — Uskrsne opet sva nada, da ću je vidjeti, — ah — gotovo uvjeren bijah, da će se ona javiti, čim bude samo groblje posve opustjelo. Usporedo s tim uzbukti čisto pomamna želja za njom, postanem sasvim nestrpljiv i odpustim slugu kući. A ono malo svieta, što se je plelo oko ostalih grobova, bijaše mi sve zazornije, pa kad se je za posljednjim čeljadetom — nekom starom babom — ljesa zatvorila, budem zadovoljan.

„Sad će!“ — šapnem sebi i pazih napetom pazljivošću na svaki šuštaj — na svaku sjenu oko groba.

Ali tiha blaga noć, gibana tek lienim zapadnim vjetrom, ostajala je pusta i niema, ništa mi ne donoseći. I dočekalo me sivo novembarsko jutro, povito u guste magle, — te sam uzalud još uviek stajao pred grobom, ovješenim očima za zadnjim plamenovima svjetiljaka, što redom jedna za drugom izdisaše.

S neizrecivom tugom vratih kući, a dva tri dana kasnije gotovo vjerovah, da više nikada ne ću doživjeti onakova susreta. I duša moja kidala se od žalosti. Boli s vječnoga rastanka opet se silno javljahu. Duboka melankolija razkrilila je guste svoje sjene nada mnom. Morao sam već misliti, da joj odbjegnem. Dva tri pokušaja, da idem u društvo, izjaloviše se posvema. Gruba znaličnost ljudi u jednu ruku, a još više onaj nedogledni nehaj iskrnjega tvoga za tvoju nevolju, učini, te mi svako društvo bude nesnosno. Odlučih dakle, da idem kuda na put, ma da me je opet sve nešto suzdržavalo, jer mi bijaše teško, da ostavim sva ta mjesta, koja bijahu svjedoci moje negdašnje sreće, pa mi jednako o njoj pričahu.

Kao sjutradan imao sam već odputovati. Putni sanduci i torbaci bili su spremljeni još poslije podne, — na večer samo sam još imao urediti svoj pisaći stol i razna pisma — ah — a pod ruku mi najprije pade snopić njenih pisamaca, — onih dražestnih kartona, kojima je prvim povjeravala tajnu naše ljubavi, — koji su bili prvi naši postillon d'amour.

Modra se svilena vrpca odveže — i zlatom obrubljene artije padoše na stol, s njima zajedno listak nota i ja čitah: Schubert „Warum“, — prvu njenu poruku, kojom me je bila pitala za našu ljubav.

Ah — srce mi se od uspomene sladko potrese — a u taj isti čas začujem prieko u salonu — akord sa glasovira — prvu notu pjesme „Warum“.

Poletim u salon, da vidim što je to?

Val svjetla iz rasvietljene moje sobe ulovi ravno kut, u kom je glasovir bio smješten. Taj je bio zatvoren — i sve je izgledalo, kao da se odavno nije nitko dotaknuo glazbala; tu — odkada je ona otišla — nije se baš nitko prihvatio toga!

— A čuo sam posve jasno! — kliknem na glas.

— Ha — ha — ha! — zaromoni u tamnom kutu, meni za ledjima, obiestni radostni smieh, u komu taj mah prepoznadem ono njeno milo smijanje.

— Jeleno — ti si! — kliknem radostno i naglo se obazrem kutu, razkriljujući obje ruke onamo.

— Ja sam — ja sam — a ti ipak niesi pogodio odmah moju blizinu — i mogla sam se sakriti! — pljesne u ručice i dotrči u polutmini do mene, da mi se burno ovjesi oko vrata i da zatomi sva prva moja pitanja u žarkim cjelovima.

— A gdje si tako dugo bila? — Ciela vječnost prodje, što se ne vidjesmo — ti moje milovanje — moja dušo! — strastveno napokon izreknem, kad me je pustila i pošla u sobu moju.

— Ne pitaj sada, — napokon ja sam tu i ne smiješ sumnjati o ljubavi mojoj. Oh — ja rado dolazim! — — odgovori mi onako isto, kao toliko puta za života, kad bih predugo morao čekati na urečenu sastanku, kamo je u svojoj nestašnosti redovito prekasno dolazila.

Krasno lišce zaprimi i sada onaj u isti čas prikorni i strastno ljubeći izraz.

— Ne — ne — ne htjedoh, da ti spočitnem! — uzmem brzo i ljubeći joj hladne ručice moljah, da mi oprosti.

— A što si tu radio? Moji listovi — gle — moji prvi listovi! Kako sretni bijasmo! Ali — i sada još se ljubimo isto onako — nije li? — Jest — jest — mi se ljubimo kao i prvoga dana —! — i ona držeći jednom rukom napolak otvoreni požutjeli papir, drugom me rukom potegne nježno i bliže k sebi, te nasloni nauznak glavu svoju na rame meni, koji sam za njom stajao i divio se baš taj čas ljepoti njena vrata.

Cielo to vrieme meni ne pade na um, da mislim na njenu smrt, nasuprot znam posve dobro, da mi bijaše, kao da se toga ni sjećao niesam. Jednako mi bijaše kao i prije za života njezina. Niesam se takodjer čudio, niti mi je zazorno bilo, što je ovdje preda mnom u svojem običnom bielom kućnom odielu, — a znao sam, da je više nemam u kući i da je morala od nekuda doći. No — ni za to niesam je zapitao.

— A čemu ideš na put? — upita me u jedared.

— Odkle ti to znadeš — ta danas tek se rieših.

— O — miljenko moj — ja sve znam! Preda mnom ne možeš imati tajne! — šaljivo i vragoljasto mi reče, kao da pazi tobože na svaku moju stranputicu.

— Nemoj ići — molim te, nemoj ići! kako ću ja bez tebe — evo gledaj — to je naš sviet — sviet naše ljubavi — naših uspomena; — čemu da ga ostavljaš? Nemoj, obećaj mi!

— Zbilja želiš? Pa dobro, — ja ostajem.

— Tako — tako — sad sam zadovoljna! — klikne kao veselo i nadareno diete, pa me bezbroj puta poljubi.

— Ali — jedan je uvjet. — Ja ostajem, no ti moraš češće doći.

— Ja ću doći — ja ću doći! — strastno me uzme uvjeravati.

Meni i sada ne dodje na um, da bih se pitao za povod, po kom nije ona stalno uza me, te ju moram moliti, da češće dolazi. Znao sam tek, da sam taj put morao dugo čekati, pa sam jedino ćutio, kako je posve naravski, što je više nemam uviek kraj sebe. Od radosti, što sam odustao od putovanja, uzbudjeno prodje nekoliko puta odajom, — i da me nadari — kako reče — krene sa sviećnjakom u ruci u salon glasoviru, gdje sjedne i zaigra najprije Schubertovu pjesmu „Warum“, a zatim najmiliju mi Beethovenovu Es-dur sonatu „Les adieux“ . . .

Divna me glazba zavede daleko u uspomene. Sva sreća moje ljubavi od prvoga njezina časa prolebdi laganim talasanjem mimo mene, pa najzad dodje i do kobnoga trenutka, te sam vidio opet samrtne njene časove. Stresem se, — bude mi kao da više ne čujem glazbe, — otvorim oči i segnem glasoviru, koji je istina otvoren bio i sviećnjak na njem gorio, ali — stolica pred njim bila je prazna.

— Jeleno! — kliknem glasno, no zvuk se moj pustom slabom jekom iz praznih odaja jedini odjavio.

Bio sam opet sam — i opet povraćen u običnu svoju pustu okolinu.

(Nastavit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

VI.

Nedosljednosti starog choun-a.[1]

Dok je mahniti Gorka trčao k Ardei, da ga zatraži nekom divljom radošću za pomoć kod ovog ludog sukoba, dotle je Florent Chapron imao samo jednu brigu, kako bi svakako zapriječio, da njegov šurjak ne bi šta posumnjao o njegovoj svadji s odbitim ljubavnikom gospodje Steno i borbi, kojom će se svršiti. Njegovo strasno prijateljstvo za Maitlanda bijaše tako jako, te ga je uščuvalo od uzbudjenja, koje redovito dolazi pred prvim dvobojem, osobito ako nije onaj, koji prvi put ide na bojište, za cijeloga svoga života mario za baratanje mačem i pištoljom. Mačiocu, ako je i slab, i čovjeku naviklu na pušku, ma samo ponešto, prikazuje se borba u potankim slikama, koje uzdižu do pogibli u njemu ono nešto neodredjeno, slijepo i dosljedno, gotovo absurdno. Čovjek shvaća mogućnost borbe i akcije, koju treba ljudski izvesti. Pomišlja na koju paradu, na način, kako će stisnuti držak svojeg oružja. Dosta je to da mu poda hladna krv, koje ne može imati onaj, koji je posve nevješt, ako ga ne podržaje jedno od onih dubokih čuvstava, što su u nama jača od mesa i od krvi. A tako bijaše u Florenta. Dorsennov nagon, koji je imao gotovo fizični njuh za stvari srca, ne bijaše se prevario: slikar imadjaše u bratu svoje žene čovjeka odana do posvemašnje samozataje. Mogao je sve raditi s tim mamelukom, bolje robom, jer ono se u Chaprona ukazivala krv robova, njegovih djedova, iscrpljujući svu njegovu osobnost. Atavizam ropstva ima dva učina, koji su samo prividno oprečni: radja ne shvative kapacitete ili u požrtvovnosti ili u perfidnosti. Jedno i drugo ovo stanje moralno nalazilo se utjelovljeno u bratu i sestri. Kako se često zgadja, bijahu medju se razdijelili ono dvostruko njihove pasmine: jedno bijaše baštinilo svu krepost spremnosti na žrtvu, a drugo svu moć himbe. Ali drama, izazvana galanterijom gospodje Steno i posve razmahana bijesom Gorkinim, morala se pokazati u svjetlu moralnog stanja, što ga je Dorsenne slutio, ne shvaćajući ga pravo. Njemu ne bijahu ni malo poznate prilike, u kojima se Florent razvio, u kojima se on i Maitland sastadoše, kako se Maitland riješio, da oženi Lydiju; u kratko duga i osebita povjest, koju je potrebno bar u crtama prikazati ovdje, da se osvijetle pravim svjetlom osebiti odnošaji ovih triju bića.

Kako se vidjelo u onaj čas, kad je Boleslav brutalnim načinom natuknuo nešta o crnoj krvi, bijaše Florent izgubio svu strpljivost i podignuo batinu nad svojim drskim sugovoračem. Tako je ta mrlja podrijetla, sakrivana najbrižnijom skrbi, značila za mladog čovjeka ono, što je značila i za njegova oca: životnu točku samoljublja, tajno i vječno ponižavanje. Bila je slaba ta doza crne krvi u njihovim žilama, tako slaba, te je čovjek morao biti upućen, da na nju pomisli, ali bijaše je dosta, da im obojici postane boravak u Americi nesnosan, tim više, što su osjećali velik i pravedan ponos nad svojim imenom, imenom, koje je Car na Svetoj Heleni spomenuo kao ime

[1] Choun = nadimak vendejskih ustaša.

*

jednog od najhrabrijih svojih časnika. Pradjed Florentov ne bijaše nitko drugi, nego onaj pukovnik Chapron, koji je, kad je Napoleon na Dnjepru zaželio neku ubavijest, prešao plivajući s konjem rijeku, progoneći na drugu obalu nekog kozaka, svladao ga kao jelena, zastrašena položio preko svoga sedla i donio ga u francuski tabor. Kad je carstvo palo, taj junak, počinivši nepopravljivu pogrješku kod loirske vojske, ostavi svoju zemlju i praćen šakom svojih starih vojnika, osnova na jugu Saveznih država, u Alabami, neku vrst poljodjelske naseobine, kojoj ti junaci nadjenuše ime Arcola — još se danas uščuvalo — tugaljivi i naivni poklon onoj bajoslovnoj epopeji, koja njima ipak bijaše pravim životom. Kako daleko bijaše već godina 1820.! Tko bi prepoznao sjajnog pukovnika, koji je uz bok Montbrun-u unišao u srce Grande Redoute, u četrdesetpetgodišnjem sijaču, što se brinuo vunom i sladorovim šipkama, koji je u ostalom brzo stekao imutak snagom energije i zdravog razuma? Taj uspjeh, za koji se saznalo u Francuskoj, bijaše neizravnim uzrokom drugoj seobi. u Texas, pod vodstvom gjenerala Lallemanda, što se onako zlo svršila. Pukovnik Chapron ne bijaše, kako se misli, po Evropi pokupio skrupulozne pojmove o odnošajima spolova. No učinivši majkom vrlo lijepu i milu mulatkinju, koju bijaše sastao na putu u New-Orleans i doveo u Arcolu, privine se duboko tomu ubogomu dražesnomu stvoru i svome sinu, tim više, što je to dijete s malom razlikom u puti i kosi bilo njegova slika i prilika, slika onake potpune naličnosti, koja podvostručava čuvstvo očinstva. U kratko, umirući stari borac, koji već nije nikoga imao u rodnoj zemlji, ostavi sav svoj imutak tome sinu, kojega bijaše, kako treba, krstio Napoleonom. Dok je on živio, nitko se od susjeda ne usudi s mladim čovjekom drukčije postupati, nego što je postupao otac. Nije više tako išlo, kad ne bijaše više ugleda Careva vojnika, da štiti tog momka proti plemenskomu neprijateljstvu, koje je moralna predsuda, ali koje, socijalno, stvara s odredjenom stalnošću nagon očuvanja. Samo s tom pogodbom porastoše Savezne države. Miješanje krvi bilo bi raspršilo onu divnu anglo-saksonsku energiju, koju je borba s naravi, u isti čas bogatom i opornom, podigla do čudna sjaja. Od onih, koji su žrtva takog nagona, ne treba tražiti. da shvate što je zakonita nepravda. Oni je ćute samo kao surovost.

Napoleon Chapron, odbijen, kad je pokušao više puta da se oženi, sprječavan u osnovama, ponižavan u dvadeset malih prilika od samih negdašnjih drugova pukovnikovih, postade neka vrst misantropa. Življaše podržavan dvostrukom voljom, da u jednu ruku neizmjerno pomnoži svoj imutak, a u drugu da se oženi bijelom ženom. Istom u trideset i petoj godini, godine 1857., ostvari drugi od tih nauma. Prigodom puta po Evropi svidje mu se na brodu mlada neka odgojiteljica engleska, koja se vraćala iz Kanade, pozvana natrag velikom nesrećom u obitelji. Vidje je opet u Londonu. Išao joj je na ruku s toliko nježnom obzirnošću, da ju je ganuo, i ona pristane na to, da mu bude ženom. Iz tog veza rodiše se, u razmaku od po godine, Florent i Lydija. Život ove posljednje plati majka svojim životom, upravo u čas, gdje je rastavni rat zaprijetio imutku Chaprona, koji na sreću svoju, želeći, da se brzo obogati, bijaše na sve strane uložio svoj novac. Tu izgubi samo polovicu imutka. No ta polu-propast spriječi ga, da se povrati u Evropu, kako bijaše želio. Morade ostati u Alabami, da popravi onaj poraz, i to mu uspije, jer iza njegove smrti, godine 1880., baštini svako mu dijete više od četiri stotine tisuća dolara. Bio je jak, da se liši blizine ovih dvaju obožavanih bića, pa kako bi ih očuvao od poniženja u američkoj školi, bijaše ih sa dvanaest godina poslao u Englesku, sina k beaumontskim Isusovcima, a kćer pobožnim duvnama Svetog srca u Rochamptonu. Iza četiri godine boravka u tim dvjema kućama pošlje ih u Pariz, Florenta k Vaugirardu, a Lydiju u ulicu de Varenne, upravo u doba, kad se je, stekavši svoja četiri milijuna franaka, spremio da podje živjeti uz njih u zemlji bez predsuda, a u to ga kap još dosta mlada svali u grob. Dvostruko trošenje brigom i poslom nadvlada ovaj laki organizam, kakove često stvara križanje bijele i crne pasmine, na oko atletične, ali u istinu od preživahne osjetljivosti, kod kojih životna otporna snaga ne stoji u razmjeru s čilošću mišica. Bijaše mu jedva pedeset godina!

Ma koliku brigu bijaše taj čovjek, toliko ranjen ljagom poroda, uložio, da očuva svoju djecu od sličnih kušnja, nije ih ipak mogao spriječiti; i od časa, kad mu je sin onako stupio u Beaumont, započe ta kušnja. Već za boravka u Americi dadoše Florentu dječaci, s kojima se je sastao u hotelima ili na šetnjama, da osjeti to poniženje krvi, s kojega mu je otac toliko trpio. Djak od dvanaest godina, šutljiv i ludo osjetljiv, pojavivši se jednog maglovitog jutra na *lawn-u* mirnog engleskog zavoda, donese u nj sve svoje duboko, već ranjeno samoljublje i bijaše ugodno iznenadjen, našavši se medju vršnjacima, za koje mu se činilo, da ne slute, kako ih koja razlika dijeli od njega. Trebalo je pogleda yankeeskog oka, da spazi pod noktima tog lijepog dječaka ponešto smedje, sitnu kapljicu crne krvi, koja bijaše od njega već tako daleko. Evropejac ne može nikad razaznati oktavonca od kreola. Florent bude prikazan, što bijaše i zaista, kao unuk jednog od najboljih časnika cara Napoleona. Otac se brinuo, da ga prikaže Francuzom i njegovi drugovi nisu u njem vidjeli drugo do djaka poput njih, koji je slučajno došao iz Alabame, to jest zemlje, koja im bijaše gotovo upravo tako himerična kao Japan ili Kina. Svatko, tko je u svojoj prvoj mladosti osjetio silnu muku straha, razumjet će, kakova je strepnja spopala ubogo dijete, kad mu, iza četiri mjeseca vesela života u ljubavi bez skrovenih misli, jednog dana otac Isusovac, koji je ravnao

zavodom, navijesti skori dolazak Američanina, mladog Lincolna Maitlanda, misleći, da će ga s tom vijesti obveseliti. Florenta to tako žestoko potrese, te je zaista kroz četrdesetosam sati bio u groznici. Mnogo godina poslije spominjaše se misli, koje su ga mučile onog dana, kad je, doznavši za dolazak novajlije, sišao iz svoje sobe u zajedničko blagovalište, uvjeren, da će u čas, kad se sastane s tim drugom, morati podnesti onaj prezirni pogled, od koga je toliko često trpio u Saveznim državama. Nije sumnjao, da će se atmosfera prijateljske pazke, u kojoj se s tolikim zadivljenjem kretaše, odmah pretvoriti u neprijateljstvo, čim se ovako otkrije njegovo podrijetlo. Vidio je sam sebe, kako prolazi dvorištem, pozvan iznenada od oca Roberta — taj mu bijaše najavio dolazak Američanina — i svoje iznenadjenje, kad mu Lincoln Maitland krepko stisne ruku, kao kad zemljak sastane zemljaka. Poslije sazna, da je taj doček bio posve prirodan, jer je dolazio od sina jedne Engleskinje, kojega je sama mati odgojila i dovela iz New-Yorka u Evropu prije pete mu godine, gdje je živio u središtu, nipošto američkom. Chapron nije računao ovako. U njega bijaše neizmijerno nježno srce. Odmah se u njega uvuče zahvalnost, tako strasna, kakav bijaše malo prije njegov dječinjski strah. Tjedan dana iza toga bijahu on i Lincoln Maitland prijatelji i to taki blizi prijatelji, da se u ono dvanaest godina, otkad se upoznaše, nikad ne rastadoše.

To nagnuće, koje je indiferentnoj naravi Maitlandovoj bilo samo obična epizoda iz života u zavodu, postade za Florenta najozbiljnije i najmoćnije čuvstvo njegova života. Ova bratinstva po izboru, najljepši i najnježniji cvijet čovječijeg srca, niču redovito u mladenačko doba. Ta perioda od desete do šestnaeste godine jest idealno doba strastvenog prijateljstva, dok je duša tako svježa i čista, još tako djevičanska, tako bogata velikim osnovama za budućnost. U dvoje se stvaraju te osnove. Sanja se o gotovo mističnoj udruzi s prijateljem, za kojeg nema nikakve tajne, čiji se značaj vidi pod takim svjetlom plemenštine, kojeg se štovanje drži najljepšom odštetom, kojemu se naivno želi posve nalik biti. To su u kratko, medju ubogim nedužnim mališima, koji se jedan uz drugog muče s kakim zadatkom iz geometrije ili lekcijom iz povjesti, prave poeme nježnosti, kojoj se čovjek kasnije smiješi, našavši, da mu je tako daleko po ukusu, po svima idejama, riječju po biću svojeg bića, onaj, koga je želio za brata. Dogadja se ipak, da je u nekih ćudi od osobito rano sazrele i u isti čas vjerne osjetljivosti taj razbud čuvstvenog života tako jak, tako dubok, da to strastveno prijateljstvo traje i nadalje, najprije po drugom razbudu, razbudu sensualnosti, koja je tako pogubna svakoj nježnosti, a poslije po prvom iskustvu u društvu, koje nije manje pogubno za naše mladenačke ideale. Tako bijaše kod Florenta Chaprona, bilo što ga je njegov značaj, u isti čas ponešto divlji a ipak podložan, stvarao sposobnijim za odricanje svoje osobnosti, što je uvjet prijateljstva, — bilo što je živio odaljen od svojeg oca i svoje sestre, a nemajući matere, pa je njegovo srce puno ljubavi osjećalo potrebu, da se privine nekomu, tko bi mu nadomjestio obitelj — bilo što je Maitland imao nad njime osobiti ugled po svojim svojstvima, koja bijahu oprečna njegovim. Zar je, kako bijaše krhak i malo boležljiv, bio začaran snagom i spretnošću, kojom se njegov prijatelj odlikovaše kod svih vježba? Zar je, kako bijaše plašljiv i hotice šutljiv, bio savladan čvrstoćom ovog atleta sa bučnim smijehom i nepobjednom energijom? Jesu li ga osvojila čudnovata nagnuća k umjetnostima, što ih onaj od neko doba razvijaše, i sućut za nesreće, koje mu je povjerio i koje su njega dirale više nego onoga, koji ih je iskušao?

Gordon Maitland, iz odlične obitelji iz New-Yorka, bijaše se junački dao ubiti u bitci kod Chancellorvillea, u onom istom ratu, u kojem je otac Florentov izgubio imutka. Mistress Maitland, uboga kći nekoga malog rektora presbiterijanske crkve u Newportu, bijaše pošla za svojeg muža samo radi novca i postavši udovicom, imala je samo jednu misao: *to go abroad,* kako tamo kažu — otići. Kamo? U Evropu, zamamljivi i nejasni kraj, u kojem je mislila, da će se istaći svojim duhom i ljepotom. Bila je lijepa, tašta i budalasta i taj put u lovu za nejasnom ulogom, koju je htjela igrati u novome svijetu, sastojao se u tom, da se je kroz dvije godine selila iz jednog hôtela u drugi. Iza tog se uda za drugog sina nekog siromašnog irskog peera, u novoj obmani, da će tako unići u olimp britske aristokracije, o kojoj je toliko sanjala. U tu svrhu, koju skupo plati, prijedje na katoličku vjeru i sin s njom. Jer propali grandseigneur, koji joj dade svoje ime, ne bijaše samo brutalan, okrutan i pijanica, nego je k svim tim pogrješkama pripajao i tu, što je bio jedan od najstrasnijih igrača cijeloga sjedinjenog kraljevstva. Pastorka udalji od sebe, ženu je tukao i umrije oko godine 1880., spraskavši sav imutak ubogog stvora i gotovo sav Lincolnov. U to doba se ovaj, kojemu je naravno očuh puštao da se razvija po volji i koji je, izišavši iz Beaumonta, radio na slikarstvu svakuda po malo, u Mlecima, Rimu i Parizu, nalazio u ovom posljednjem gradu i bio jedan od prvih učenika u Bonnatovu atelieru. Videći, da mu je mati novčano uništena, pouzdajući se u svoju slavnu budućnost, učini divan čin, kaki u mladosti pokazuju mnogo manje plemenštine, a više životni ponos. Od petnaest tisuća franaka rente, što mu ostade, ustupi majći dvanaest tisuća i pet stotina. Treba još dodati, da se je godinu dana kasnije oženio sa sestrom svojeg prijatelja iz zavoda — i s četiri stotine tisuća dolara. Vidio je bijedu i prepao se njê. Dobro djelo, što ga je učinio svojoj majci, opravdavalo mu je u njegovim očima čisto interesni značaj ovoga veza, koji njegovu kistu za uvijek dade slobodu. Ima u ostalom umjetničkih savjesti, koje jesu take. On je mislio kao zločinci-slikari, koji isprosjače svoj uspjeh kompro

misom u svojoj maniri, pa mu se činilo posve prirodnim, da uzme ona dva milijuna franaka gospodjice Chapron, koje nije ljubio i za koju je sad i on, odrastavši i upoznavši se s nekim zemljacima, malne stao osjećati plemensku predsudu. Slava pukovnika iz doba carstva i prijateljstvo k „dobromu Chapronu“, kako ga nazivaše, prikriše sve ostalo.

Zaista, ubogi i dobri Chapron! Za njega je bila ta ženidba ostvareni roman njegove mladosti. Želio ju je od prvog tjedna, kad mu je Maitland srdačno stisnuo desnicu, što ih je svezala. On nije ni sanjao o drugom riješenju svoje sudbe, nego da živi u sjeni svojeg prijatelja, koji mu postade na jedanput šurjakom i velikim čovjekom. Za pogrješke Maitlandove, koje se otkriše u zrelije doba, imutak i uspjeh, — ima uspomena o slavlju njegove *Žene u ljubičastom i žutom* u Salonu godine 1884. — bijaše Florent tako slijep, kao u doba, kad su zajedno igrali cricket na beaumontskim livadama. Dorsenne je tu vrlo dobro raspoznao onaki hipnotizam udivljenja, kakvim i veliki i mali umjetnici često nadahnjuju ljude oko sebe. Samo je Dorsenne prenaglo generalizovao, pa nije shvatio, da je u Florentu obožavatelj nabasao na prijatelja vrijedna, da ga naslika La Fontaine ili Balzac, ta dva pjesnika prijateljstva, jedan u svojem uzvišenom i tragičnom *Cousin Pons-u,* a drugi u onoj kratkoj ali božanstvenoj basni, u kojoj se nalazi stih, jedan od najnježnijih u francuskom jeziku:

Vous m'êtes, en dormant, un peu triste apparu...[1]

Florent ne ljubljaše Maitlanda za to, što mu se je divio. On mu se divljaše za to, što ga je ljubio. Nije imao krivo držeći slikara jednim od najboljih talenata, koji se pojaviše u posljednjih trideset godina. No Maitland ne bi imao ni smjele otmenosti u svome dessinu, ni sjajne snage u koloritu, ni duhovite finoće u svojoj razmnivi, da se je onaj drugi s manje žara posvećivao službi rada i slave umjetnikove. Kad bi se Lincolnu prohtjelo putovati, našao bi u svome šurjaku najmarnijeg kurira. Kad bi mu trebalo modela, rekao bi samo riječ i Florent bi se odmah dao na iskanje. Hoće li Lincoln izložiti u Parizu ili u Londonu? Florent se brinuo za sve priprave, hodajući k novinarima i trgovcima slikâ, sastavljajući iste zahvalne listove za članke, pismom tako sličnim slikarovu, te je ovaj trebao samo da potpiše. Lincoln zaželio opet poći u Rim. Florent nanjuši kuću u Leopardijevoj ulici i uredi jê prije, nego što je Maitland, onda u Egiptu, svršio veliku studiju, koju započe za njegova odlaska. Jer i on bijaše došao u Egipat, dotjeran nagnućem k tome bratu, kome se bijaše podao, da shvati sliku kao i slikar sam. Ova će riječ sve kazati onima, koji su boravili u okolini umjetnikâ i koji znadu, koja ih daljina dijeli od amatera i najbistrijeg. Amater može da sudi i ćuti. Sám umjetnik, koji je ravnao orudjem, znade, kad vidi sliku, kako je stvorena, koji potez kista je upotrebljen i za što, napokon, kakovu je razglobu materije radnik upotrebio; ovo dostaje, da mnijenje i najduhovitijeg diletanta ništa ne vrijedi u njegovim očima. Florent je tako često gledao Maitlanda u poslu, učinio mu toliko tvornih usluga u atelieru, te je za njega svako platno njegova šurjaka bilo živo, sve do najtanjih crta. Kad bi gledao slike na zidu koje galerije, pripovijedahu mu one o onom prijateljstvu, koje bijaše njegova najveća radost i u isti čas najoholiji ponos. Izčezavanje njegove osobnosti u osobnosti prijateljevoj bijaše najzad tako potpuno, te ga je dovelo do one anomalije, što nije ni istog Dorsenna, koji je lako opraštao psihološkim osebinama, mogla zapriječiti, da je ne drži upravo grdosnom. Florent bijaše šurjak Maitlandov, pa mu se činilo posve prirodno, ako ovaj ima izvanbračnih doživljaja, ako su uzbudjenja ovih posljednjih na uhar njegovu talentu!

Može biti da će ova dugačka, a ipak nepotpuna analiza pomoći, da se bolje shvate uzbudjenja, koja mladog čovjeka uzburkaše, kad je uzilazio stubištem svoje kuće, — njihove kuće, Lincolnove i njegove — iza neočekivane raspre s Boleslavom Gorkom. Obzir na tu analizu ublažit će bar strogost jednostavne savjesti. Prvi učinak svake strasti, kad se razvije u srcu, jest takav, da oslabi oko sebe snagu drugih nagona. Chapron bijaše previše fanatičan prijatelj, da bude pravedan brat. Njemu se činilo to vrlo jednostavno i opravdano, što njegova sestra služi geniju Maitlandovu, kao što mu je i on služio. Da li je ta sestra, otkad se udala za prijatelja svojeg brata, pretrpjela u sebi buru moralne tragedije, to on nije pomišljao. Gdje bi on upoznao Lydiju, taj šutljivi, zatvoreni stvor, o kojem je sebi jedanput za svagda stvorio mnijenje, kako to biva gotovo redovito medju rodjacima. Kako su nas vidjeli mlade, takove nas vide svaki dan. Slika, što je sebi o nama stvaraju, prikazuje nas, kakovi bismo bili u stanovitom času, a nikad kakovi jesmo. Florent držaše svoju sestru veoma dobrom, jer se je uvjerio koji put, da je takova; veoma blagom, jer mu se nije protivila; malo umnom, jer se nije dosta zanimala za slikarova djela; dosta taštom i plitkom, jer je rado izlazila. Što se tiče mukâ i boli, što se skrivahu u tom stvoru, zarobljenom, pritisnutom i kidanom njegovom slijepom pristranošću i sebičnošću preziranog muža, na to on nije pomišljao, kao i na strašne odluke, za koje bijaše podobna ta prividna resignacija! Ako se je ustrašio, kad se gospodja Steno stala zanimati za Lincolna, to bijaše samo poradi njegovog rada, tim više, što je u zadnjoj godini opazio ne nazadak, ali neku smetnju u djelima toga umjetnika, previše samovoljnu smetnju, a da bi njemu bila ravnodušna. Samo je ono stalno u nama, što se ispunja po nagonu i s nekom besvjesnošću. No poslije opazi Florent, da se naprotiv Maitlandova vatra pomladjuje pri toplini ove male spletke. Izgledalo

[1] Pričiniste mi se, spavajući, ponešto tužni . . .

je, da će Albin portret biti divna studija, dostojna da se uz bok stavi slavnoj *Ženi u ljubičastom i žutom,* koje se sjećaju uvijek zavidnici Maitlandovi. Osim toga je slikar dovršio besprimjernim poletom dvije velike kompozicije, što ih bijaše u polovici napustio. Kako ne bi Florent, videći tu sve tvorniju grozničavu plodnost, blagosiljao gospodju Steno, umjesto da je proklinje, tim više, što mu je samo trebalo oči zatvoriti, da ništa ne zna, te tako svoju savjest naprama sestri umiri? Ipak je sve znao. Dokaz tome bijaše njegov drhtaj, kad mu je Dorsenne kazao za potajni dolazak drugog ljubavnika gospodje Steno, a još stalniji dokaz jest polet, kojim se bacio pred Boleslava, kad je ovaj govorio sa slugom. I sad bijaše on, koji je primio dvoboj, što ga je očajni suparnik bez sumnje došao ponuditi njegovu dragomu Lincolnu, na kojeg je jedino mislio.

— Treba da on ništa ne dozna, tek poslije... Inače bi htio da stvar sam uzme u svoje ruke. a ja imam izgleda, da ubijem tog Gorku, da ga bar ranim. U svakom ću slučaju gledati udesiti, da oteščam drugi dvoboj onome ludjaku . . . Ali uvjerimo se najprije, da li nismo preglasno govorili i da se gore nije čula vika onog bitange . . . .

Jakim je nazivima u dobroj vjeri častio svojeg sjutrašnjeg protivnika. Još malo pa bi nemilosrdno osudio Gorku, što nije zahvalan Lincolnu, koji mu je iskazao veliku čast, naslijedivši ga kod grofice! Medjutim je trebalo da pogleda u atelier. Stupivši taj prijatelj, odan do sitnica ali i do heroizma, u prostranu sobu, uvjeri se na prvi pogled, da je krivo učinio glasu ljubomornog Boleslava i da nije nikakova buka doprla do ovog mirnog utočišta rada. Ovaj atelier američkog slikara bijaše uredjen skladnom raskoši, kaku umiju oko sebe razviti umjetnici, postavši jedan put bogati. Velik komad neba, što se vidio kroz prozorni otvor, osvjetljavaše pravi rimski kut — današnjeg Rima, koji svjedoči o suspregnutom naprezanju novoga grada uz stari grad. Vidio se ugao stara vrta, osakaćena novom gradjevinom, vidio se ulomak jedne drevne zgrade sa zvonikom crkve malo dalje Bijaše to dno azura i zelenila i ruševina na širokom i dalekom obzorju, ali sastavljenom od istih elemenata, nad kojima će se uzdizati profil mlade djevojke, slikan po čitavoj suhoj i modelovanoj maniri onog Piera della Francesca, koji je od šest mjeseci zaokupljao Maitlanda, gotovo ga opsjednuvši. Svi veliki izvadjači, u kojih je originalnost više sastavljena nego genijalna, povode se tako za nekim i s pomoću toga obnavljaju točku svojeg gledišta i isto stvaranje. Maitland bijaše kod stalka odjenut onom korektnom otmenošću, koja je gotovo stalna biljega svih anglo-saskih umjetnika, ako su i najbujnije mašte. Sa svojim malim cipelama od laka, finim crnim čarapama s crvenim pjegama, s haljincem od prugaste svile, sivim svijetlim ovratnikom i čistotom rublja izgledaše kao kaki *gentleman,* koji se bavi poslom amatera, a ne strpljiva i marna radnika-umjetnika, što je u istinu bio. Ali njegova platna i studije, ovješene po svim stranama, medju tapiserijama, oružjem i bibelotima pričahu o tom strpljivom radu. Bila je to povjest bijesne energije, koja hoće da steče uvijek klisku slavu. U Maitlanda se vidjela u velikoj mjeri ona crta zajednička svim ljudima njegove zemlje, ako su i rano došli u Evropu, ona silna želja, da ne zaostanu u civilizaciji, što se predobro tumači tom činjenicom, što je Američanin biće novo, providjeno neprispodobnom radinošću i lišeno tradicijonalne zasitljivosti. On se nije rodio kultiviran, dozreo i, ako se može reći, virtualno uobličen, kao dijete staroga svijeta. On se mora u svakom pogledu sam stvarati snagom volje. S visokim ali čisto fizičnim darovima bijaše Maitland *self made man* umjetnosti, kao što mu djed bijaše *self made man* novca, a otac *self made man* rata. Imadjaše u svježu oku i ruci dva divna orudja za slikarstvo, a u upornosti za razvoj još divnije orudje. Ipak mu nedostajaše nešto potrebno i lokalno, koje daje nekim slabijim slikarima nepojmljivu prednost ukusa u izboru zemljišta. Nije se moglo reći, da nije nov i da ne pronalazi, a ipak se osjećalo, pri pogledu na bilo koju njegovu sliku, da je on biće, koje čisto sastoji od kulture i sticanja. Studije ovako razasute po ovom atelieru pokazivahu najprije upliv njegova prvog učitelja, krepkog i jednostavnog Bonnata. Poslije ga posvojiše engleski praerafaeliste (predšastnici Rafaelovi) i lijepa kopija slavne *Pjesme ljubavi* od Burne Jonesa dokazivala je tu okret na stranu nježnije umjetnosti i više pretočene onom poezijom, koju slikari od zanata prezirno zovu literarnom. No Licoln bijaše prekrepak za mlakost sličnih ideala, pa se u brzo vratio drugim naukama. Posvojila ga Španija i Velasquez, taj kolorista tako osobite mašte, pa ako je čovjek bio jedanput u Prado-skom muzeju, dojmi se ga, kao da je vidio jedincatu sliku vrijednu onog imena. Vatra velikog Španjolca, onaj potez despotičkog kista, koji kao da crpe boju u dnu same slike, ističući je gotovo u debelim uzvišcima, posvemašnja nenazočnost abstraktnih namjera u njega i novost, koja se čini da ne će da zna za prošlost, sve je to u toj formuli umjetnosti prijalo Maitlandovu temperamentu. Tome je imao da zahvali svoje remek-djelo, onu *Ženu u ljubičastom i žutom,* od koje jedan snimak, od njega samog, rasvjetljavaše i sad atelier sjajem, koji je potamnjivao sve drugo. Ali nemirni potraživač ne ustavi se tu. Bijaše ga opet osvojila Italija i Fiorentinci, upravo oni, koji su najviše oprečni Velasquezu, ti slikari, koji su posve izmiješani skulpturom i dotječu se zlatarâ: Pollajuoli, Andrea del Castagno, Paolo Uccello i po ovom posljednjem Pier della Francesca. Nikad ne bi čovjek pomislio, da je ista ruka tako slobodnim kistom nametala boju *Žene u ljubičastom,* koja je ruka stiskala konture Albina portreta u tako strogom gotovo ukočenom nacrtu.

(Nastavit će se.)

O otvorenju „Zorin-doma“ u Karlovcu.

Proslov.

Spjevao Stj. Širola. Krasnoslovio kod otvorenja 27. studenoga 1892. A. Fijan, a kod posvete 21. svibnja 1893. D. Haffner.

Još u ono davno, mračno doba
Svanula je naša dična „Zora“;
Viek si dugi proživjela pjesmom,
Jakom pjesmom vrlog svoga sbora...
Tek ilirsko doba prošlo što je,
„Zora“ rudi, — pjesme pjeva svoje. —

Crn mrak bješe poklopio zemlju,
Hrvatsku nam domovinu milu;
Tudji jezik, ljudi nama tudji
Banili se, da pokažu silu, — —
Nigdje glasa, nigdje našeg sbora...
U to doba — propjevala „Zora“.

Dok hrvatski narod tiho snivô
I tudjinski jaram snašô kleti, —
Karlovac se na nov život prenu,
Razavio pjesmi barjak sveti...
Oj, diži se, naš barjače zlati,
Oko njeg se kupite Hrvati!!..

Hrvatska se divna pjesma tada
Stala orit zanosno i milo;
Preko gora i dolova, svud je
Pored pjesme i veselja bilo. —
Sviest narodnu pjesma budit stala,
Oživjela ta Hrvatska mala!...

Minu ljeta, uminuše časi,
Mnogi liepi, mnogi puni tuge,
Što ih „Zora“ proživjela bješe. —
Pa gle, — nakon dobe toli duge
Ponosnije „Zora“ pjesme svoje
Sada ljubke, sada gromke poje!

I još više. Ona dvore sazda,
Da u njima gromkom pjesmom ori,
Dvore ove — ponosne i nove,
Na kiem mnogi zavidjaju „Zori“.
Eto, sloga bratska što uradi,
Eto dvora, što ih tuj sagradi! —

U tom hramu, sjajnom „Zorin-domu“,
Orit će se naša pjesma mila,
A Bog dobri vrloj dao „Zori“
Dugo, dugo u njem proživila! —
Nek ju uz njeg ljubav veže bratska,
Dok god orit pjesma će hrvatska!

A vi dvori, ponosni i liepi,
Što na ures ovome ste gradu,
Svetom vatrom uzpaljujte srca,
Koja dom i rod si ljubit znadu,
Skupljajte ih pod te svoje krove,
Nek vas svatko „svojim domom“ zove!

Sto vas danas pozdravilo grlâ:
„Zdravo dome! Zdravo mili stane!“...
Sto je glasa zapjevalo danas:
„Pucaj zoro! — svitaj bieli dane!“...
Dugo, dugo vi ponosni dvori,
Dikom bili karlovačkoj „Zori!“ —

A Ti, vječni i svesilni Bože,
Svojom rukom štiti ove dvore!
Oj usliši naše skromne želje,
I stotine srdaca što ore:
„Daj sunašcu, Bože svih Hrvata,
Neka sine — i pred naša vrata!“

Pisma filozofa Seneke prijatelju Luciliju.

Preveo St. Senc.

Pismo XXIII.

Što je pravo veselje i kako se do njega dolazi?

Ti misliš, ja ću ti pisati kako je blago ova zima s nama postupala, koja je doista bila mekana i kratka; pa kako je zlobno proljeće, kako je u nevrijeme hladno, i druge ludorije brbljavih jezika. Ne, već ja ću ti nešto pisati, što i meni i tebi može koristiti. A šta će to biti, ako ne opomena, da oplemenjuješ pamet? Ti pitaš, što je tome osnov? Da se ne raduješ praznim stvarima. Što sam rekao: to je osnov? Ta to je vrhunac. Do najviše se visine popeo onaj, koji zna, čemu se raduje, koji svoju sreću nije metnuo pod tudju vlast. Zabrinut je i sam nije za sebe siguran, koga kaka nada draži, pa sve da mu je pri ruci, čemu se nada, sve da i nije teško postići, sve da ga nada nigda nije prevarila. To ti budi prvo, moj Lucilije, uči se radovat se. Misliš li, da ja tebi mnoge radosti uskraćujem, kad slučajne odbijam, kad velim, da nade, te najveće slasti, treba izbjegavati? Ne, baš protivno. Ja želim, da nigda ne budeš bez radosti. Ja želim, da ti se ona u kući radja; a radjat će se, ako bude u tebi samom. Ostale radosti ne napunjuju grudi: one tek čelo glade, jer su lake; već ako ti misliš, da je onaj radostan, koji se smije.

Duša treba da je puna života i pouzdanja, a nada sve uzvišena. Vjeruj mi, pravo je veselje ozbiljna stvar. Ili zar ti misliš, da iko vedra lica i, kako oni čankolizi

govore, bistra pogleda smrt prezire? siromaštvu vrata otvara? strasti obuzdaje? na strpljivost u bolovima misli? Ko na ovake stvari misli, taj je u veliku veselju, ali slabo laskavu. Ovako veselje, želim, da ti imaš. Njega ti nigda ne će nestati, kako nadješ, otkud ćeš ga namaknuti. Lake se kovine nalaze na površini: najdragocjenije su one, kojima se žila skriva u dubljini te sve obilnije daje, što ustrajnije kopaš. Ono, čemu se svijet raduje, daje slab i prolazan užitak i ni jedno spoljašnje veselje nema osnova.

Ono veselje, o kojem ja govorim i do kojega te ja hoću da dovedem, osnovano je tako, te se više širi unutra. Čini, molim te, dragi Lucilije, što te jedino može usrećiti. Baci i pogazi one stvari, što se s polja sjaju i što ti drugi obećaje: gledaj na istinito dobro i raduj se onomu, što je tvoje. A što je to? Ti sam i tvoj bolji dio. I svoje jadno tijelo, premda se bez njega ništa ne da obaviti, drži više za stvar potrebitu, nego znamenitu. Ono ti podmeće ništetne i kratke užitke, poradi kojih se moraš kajati, koje će se izvrći u protivno, ako ih velikom umjerenošću ne stežeš. Ja velim ovako: radost sjedi na strmeni i naginje k bolu, ako se mjere ne drži; a teško je držati se mjere u onome, što držiš za dobro. Ko je na istinito dobro lakom, onaj je siguran. — Ti pitaš: koje je to i otkud dolazi? Ja ću ti reći: iz dobre savjesti, poštenih nakana, pravednih djela, iz preziranja onoga, što je slučajno, iz mirnog i jednakog tijeka života, koji jednim putem ide. Jer oni, koji od jedne odluke skaču na drugu ili i ne skaču, već ih nekaki slučaj prebaci, — kako da oni, neodlučni i nestašni, mogu imati išta sigurno i trajno? Malo ih je, koji sebe i svoje stvari po osnovi uredjuju; a oni su drugi kao stvari, koje plivaju na vodi: oni ne idu, već se daju nositi. Nekoje izmedju njih zaustavi sporiji val te ih polaganije odnese; druge zgrabi žešći val; jedne iznese sve slabija struja na bližu obalu, druge baci plaha bujica u more. Zato treba da odredjujemo što hoćemo, i kod toga da ostajemo.

Tu je mjesto, da svoj dug platim. Mogu ti naime riječ tvoga Epikura vratiti i ovo pismo iskupiti. „Mrsko je život udilj započinjati“; ili ako se ovako smisao može bolje izjaviti: „Zlo žive oni, koji udilj počinju živjeti“. Ti pitaš: zašto to? ove riječi ištu objašnjenje! — Zato, što njima život nigda nije dovršen. A ne može na smrt spreman stajati, ko tek počinje živjeti. O tome treba raditi, da nam bude dosta, što smo živjeli; a to nikad ne misli, koji tek počinje živjeti. Nemaš zašto misliti, da je takih malo: taki su gotovo svi. Gdjekoji počinju živjeti, kad valja prestati. Ako misliš, da je to za čudo, dodat ću, čemu se više možeš čuditi: gdjekoji su prestali živjeti prije, nego što su započeli!

* * *

Pismo XXVI.

Senekina starost. Smrt iskušava pravu mudrost.

Onomadne sam ti govorio, da sam na dogledu starosti; sad se već bojim, da sam je za sobom ostavio. Ovim godinama, a svakako ovomu tijelu pristaje druga riječ, bar ako je starost ime iznemogla, a ne slomljena vijeka. Broji mene medju one, koji su se preživjeli i već se kraja hvataju. I opet ja sebi pred tobom čestitam: ja na duhu ne osjećam nepravdu starosti, premda je osjećam na tijelu. Samo su moje pogreške i sredstva za pogreške ostarjela. Duh mi je živ i veseo, što nema mnogo posla s tijelom; on je velik dio svoga tereta skinuo, pa zato klikće i pravda se sa mnom o starost govoreći: sad je on u cvijetu. Vjerujmo mu, nek uživa svoju sreću!

Ugodno je razmišljati i prosudjivati, koliko za taj mir duševni i za umjerenost svoga značaja mudrosti dugujem, koliko starosti; marljivo istraživati, što činiti ne mogu, a što ne ću. Jer ako što ne mogu, milo mi je, što ne mogu. Ta je li tužno, je li šteta, ako je prestalo, što prestati mora. Ti veliš: „Najveća je šteta propadati i nestajati i, da baš pravo kažem, rastapati se. Jer mi se ne srušimo i ne ispružimo od jedanput: mi se kidamo; svaki dan snazi nešto oduzima!“ — A koji bi svršetak bio bolji, nego prirodnim rasulom u svoj konac iščezavati? Ne možebiti zato, što bi prijek i nenadan izlazak iz života bio kakvo, već zato, što je to blaži način po malo iščezavati. Ja bar na sebe pazim pa kao da se primiče ispit i kao da je došao dan, koji će o svima mojim godinama davati račun, sam sebi govorim: „Još nijesam ništa do sada djelima ili riječima pokazao. Ovo su ništetni i prevarljivi zalozi srčanosti, umotani u mnoge šarene krpe: dokle sam dotjerao, to će mi smrt posvjedočiti. Zato se bez straha spremam na onaj dan, gdje ću bez nakita, bez bjelila i rumenila sam o sebi suditi, je li moj govor il je moje mišljenje odrješito; nije li bila obinja i igra, ako sam riječima sudbini prkosio. Ne pozivaj se na sud ljudski: on je uvijek sumnjiv i na pola ovakav na pola onakav. Ne pozivaj se na svoje nauke, kojima si se svoga vijeka bavio: smrt će o tebi svoje reći. Ja tako velim: sve filozofske rasprave i učeni razgovori, riječi iz nauka mudrih ljudi sabrane, naobražen govor, — sve to ne pokazuje prave jakosti duševne; jer i najveći strašljivci umiju odrješito govoriti. Što si učinio, to će se tek onda pokazati, kad budeš izdisao. — Ja na to pristajem i ne bojim se suda! Ovako sam sa sobom govorim, a ti uzmi, da sam ovako i s tobom govorio. Ti si mladji? Pa šta zato? Ne računaju se godine; neizvjesno je, gdje te smrt čeka: zato ti nju svagdje iščekuj!

Već sam htio da završim i ruka se spremala, da napiše „s Bogom“; ali „žrtvu treba do kraja žrtvovati“, ovomu pismu treba dati putninu. Sve da i ne kažem, otkud ću je uzajmiti, ti znaš, iz čije kese ja vadim. Pri-

čekaj tek malo, pa ću ti platiti od svoga; dotle će mi uzajmiti Epikur, koji veli: „Razmišljaj, je li bolje, da smrt k nama dodje ili mi k njoj!“ Tu je smisao jasan: krasno je učiti umrijeti. Može biti misliš, izlišno je učiti ono, što se samo jedanput treba? Baš to je ono, zašto moramo na nju misliti. Jednako treba učiti ono, o čem se ne možemo uvjeriti pokusom, da li to i umijemo, Misli na smrt! Ko to veli, preporučuje ti, da misliš na slobodu. Ko je naučio umrijeti, odučio se robovati: on je nad svakom vlasti, a svakako izvan svake vlasti. Što se njega tiču tamnica, straže i brave? Njemu su vrata otvorena. Jedan je lanac, koji nas čvrsto veže: ljubav k životu; pa ako ga se ne možemo otresti, bar ga možeš slabiti, da nas, kad zatreba, ništa ne sprečava i ne smeta, da budemo spremni s mjesta učiniti, što se jedanput mora učiniti.

Vrijednost narodnih pjesama.

Pribrao **Gjuro Šurmin.**

Motivi, što se u pjesmi u opće opjevavaju, moraju biti tako prikazivani, da ne djeluju samo na razum. nego da djeluju i na srce i da ćućenje pobudjuju. Točno prikazivanje duševnih pojava jest najglavniji dio pjesničtva, to je upravo ono, što pjesmu čini pjesmom, što joj podaje ljepotu. Tu glavnu sastavinu narodne pjesme nalazimo u hrvatskim pjesmama velikim dijelom jasno izraženu, te pjesme naše narodne, koje se pjevaju sa svijem prema narodnomu značaju i ćudi u doba, kad već i u najniže dijelove naroda prodire obrazovanost i kultura, možemo reći, da su najodabraniji cvjetovi onoga, što nam pjesničtvo u opće može dati.

Priznato je sa svih strana, da je narodno pjesničtvo u opće najjači i najizrazitiji odraz narodne individualnosti, jer ona proishodi iz bivstva i bića narodnoga, jer se njom pokazuju sve narodne osobitosti i svojstva, kojima se narod odlikuje medju drugima, a i razlikuje od njih: pokazuju se pjesmom svojstva, koja čine neki narod osobitom cjelinom za sebe. To i jest ponajglavniji razlog, za što treba da pjesnici umjetnici proučavaju svoju narodnu poeziju u prvom redu, a tek u drugom da proučavaju strano umjetno pjesničtvo. Ovim ne kažemo, da je za pjesnika umjetnika dostatno poznavanje samo njegove narodne pjesme, nego naprotiv on mora proučavati i tudju poeziju, da prema njoj razvije svoje tvoračke sposobnosti preudešavajući tudje shvatanje prema shvatanju svoga naroda. Kad se uzradi tako, onda će i veliki pjesnici umjetnici biti pravi narodni pjesnici — kaže zgodno Erhardt.

Estetika je sudinja svim pjesničkim proizvodima: ona sudi i umjetnoj pjesmi i narodnoj. Kod narodnih pjesama vidimo često i prečesto takovih pojava, kojih nikako ne možemo trpjeti u umjetnoj pjesmi, pa ipak nam se svidja takova narodna pjesma i estetika je ne smije odbaciti. Razlog je tomu taj, što kod narodne pjesme uz estetske zahtjeve imamo uvijek i psihološki momenat, koji je odlučan za prosudjivanje narodnih pjesama. Evo za što tako biva.

U narodnim se pjesmama — kako veli Krejčić — javlja ljepota upravo onako, kako se javlja u prirodi. Kod narodnoga pjevača preteže mnogo više prirodnost, mekanizam prirodni; njegove su misli više složne s prirodom i njezinim razvijanjem nego li s razboritim i logičnim djelovanjem fantazije, kako je to u umjetnoj poeziji. Po tom biva jasno, za što se opisi u narodnoj pjesmi lijepo slažu medju sobom kod svih gotovo narodnih pjevača i postaju redovito tipični. U narodnoj je pjesmi čovjek u živom doticanju s prirodom; on s prirodom radi, tuguje i veseli se, pak nije čudo da prema prirodnim pojavama uredjuje i svoje pjevanje. A što biva s jednim pjevačem narodnim, to biva i sa svijem drugima. S tim se slaže sa svijem i ta pojava kod narodnih pjesama, da one boljim životom žive u onim krajevima, u kojima je prirodna razlikost veća i bujnija nego li u onima, gdje nema većih promjena. U brdovitim krajevima je pjesma razvijenija, bujnija, dulje se drži i brže razvija nego u ravnici.

Budući da je narodni pjevač u neprestanom doticanju s prirodom, to se dade lako razumjeti, za što narodni pjevači u naličnim prilikama rado i često upotrebljavaju jednake stihove. U prirodi su pojave jednolične, pak se jednoličnosti i najmanje ne žaca narodni pjevač, u njega je stih jednoličan i način prikazivanja sa svijem u skladu budući da ne opaža velike različnosti medju vanjskim pojavama i svojim pjevanjem. Pripovijedanje se razvija polagano i tromo; završetak pjesme je gotovo svakomu poznat, nikomu nije sila, da ga što prije dozna, pjevač često ili u početku ili u pripovijedanju kojom riječi spomene, kako će se sve svršiti — sve to odgovara onomu jednostavnomu kretanju ritmičkomu. Ipak svaka pjesma ima svojih osobitosti, koje su samo pjevaču poznate i na koje svak teži, da ih dozna. To su one pojedinosti prilika i dogadjaja, oružje junaka, pojedini udarci i zadane njima rane; to su izmjenjivanja junačkih, često prezirnih riječi medju mejdandžijama ljutim; to su jadi, koji muče dušu zarobljena junaka i prikazuju njegovu tužnu sliku itd. I sve te osobitosti nas mogu zanimati, jer se u njima vidi, da pjevač sve prikazuje kao da gleda na tudje oči ili kao da hoće različitim a sličnim riječima u prikazivanju posvetiti starinu predaje. Koliko se god prikazivanja pjevača podudaraju u svem, toliko u općenitosti rijetko

se javlja osoba pjevačeva. Tim ne ćemo reći, da u narodnim pjesmama u opće nema ništa individualnosti osoba, koje su pjesmu pjevale; ima individualnosti, ali je prema cjelini neznatna. Da tako mora biti, to nam pokazuje postajanje narodnih pjesama.

Junačke pjesme spjevavaju danas ljudi ponajviše sredovječni i starci — veli Vuk. Ta je izjava znamenita, jer prema dobu čeljadeta, koje nam pjesme pjeva, možemo već unaprijed donekle znati, kakove ćemo pjesme čuti.

Mladost u vremenu izmedju škole i ženidbe pjeva lirske ljubavne pjesme, jer takove pjesme odgovaraju najbolje proljeću i živosti njezina zbiljskoga života. Mlad. zdrav, veseo i slobodan mladić pjeva nježnu pjesmicu na paši kao slavuj. To vidimo i kod umjetne pjesme. Rjedje ćeš čuti ljbavnih i nježnih pjesmica od čeljadi oženjene i udate, jer brige za svagdašnji život čine, da im pjesma zamùkujê. Takovoj su čeljadi milije pjesme svatovske; muž će radje pjevati počašnicu, a mati uspavanku svomu djetetu nego li nježnu ljubavnu pjesmicu itd. To su sve prigodne pjesme. Ako su sabirači narodnih pjesama ipak ubilježili čisto lirskih pjesmica od ovakovih ljudi, to su te pjesme samo ostatak i uspomena djevojačkoga carovanja. — Zrio muž pjeva osim prigodnice onu o junačtvu i bojevima slavnih u narodu junaka, da sebe utješi, a druge obraduje, osokoli i zabavi.[1]

Jednako vidimo da postaju i umjetne pjesme: po pjesmama poznaješ težnje i želje ljudi, koji ih pjevaju; po pjesmama prepoznaješ i dob života kod umjetnih i narodnih pjesama. Lirika je poezija subjektivnosti u umjetnoj pjesmi i u narodnoj. Nu subjektivnost se narodne pjesme, mislimo, slaže samo u ovim crtama sa subjektivnošću umjetne. Narodna je pjesma samo u toliko subjektivna, u koliko joj pjevač daje biljegu svoje dobi u shvatanju i razumijevanju pojedinih duševnih posmatranja svojih, ali to biva tako, da bi i drugi njegovi vršnjaci iz njegova okoliša činili: pjevač daje svojoj pjesmi značaj, koji je jasan svima iz njegove okolice. Značaj i ćud pjevača — kako zgodno veli Steinthal — uvijek se ogledaju u pjesmi, ali se njegova individualnost srasla s individualnošću cijeloga plemena. To nam se najbolje i najjasnije pokazuje tim, što jedno čeljade pjeva najljepše i najbolje — da tako rečemo — prostačke pjesme; drugo pjeva šaljive i ozbiljnim daje taki značaj, a to biva sve samo za to, jer mu je ćud i temperamenat takav; treći će pjevati najljepše i najbolje pjesme nježne i turobne: svaki pjeva upravo onako, kako je u njega udešena i razvijena ćud i ćut.

Vuk — a i drugi sakupljači — se tužio, da nije mogao naći dosta valjanih pjevača za narodne nam pjesme. To je razumljivo samo onda, kad se pomisli da svako čeljade, koje ima dara za pjesme, ne može svake pamtiti, jer se sadržaj svake ne slaže s njegovom ćudi: a svaki pamti najlaglje i najbolje ono, što je njegovu mišljenju i srcu najbliže. Poznato je iz mnogih primjera, da umjetni pjesnik bio ma kako velik rijetko kad može nastaviti djelo drugoga pjesnika, a to biva s toga, što je u njih redovito sa svijem drukčija ćut i temperamenat, što djelo umjetno ima na sebi očito obilježje svoga tvorca i njegove individualnosti. Kad bi i u narodnoj pjesmi bila ta individualnost tako izrazita, osobita, kako je osobita u umjetnim djelima, nijedna gotovo pjesma ne bi mogla postati narodnom. Kad ogledamo, kako postaju narodne pjesme, moći ćemo i laglje razumjeti, u koliko individualnost narodnoga pjevača izlazi na vidjelo u njegovoj pjesmi.

Sve pjesme nijesu odmah u prvom svom početku postale onakove, kakove su se do naših vremena učuvale. Neko čeljade uhvati kakovu općenitu misao narodnu u lakoj tehnici i jasnom obliku pjesme. Taj će prijedmet pjevati pred svojim drugovima i susjedima; oni shvataju i opseg prijedmeta, o kojem se pjeva, a razumiju i misao u toj prvotnoj pjesmi iznesenu. Taj se dogadjaj mili ili ne mili onima, koji slušaju pjesmu o njem, jer obuhvata ono, što pripada njima svima. Kad im nije po ćudi pjesma i njezin sujet, pjevat će se pjesma može biti još koji dan, ali će joj u brzo izginuti trag. Prihvati li se iznesena misao, tad je svaki osobiti pjevač dalje prepjevava, pjesmu poljepšava ili nagrdjuje — već prema svojim sposobnostima — te se pjesma provlači kroz vijekove u narodu: ide od usta do usta dokle god u narodu ima išta interesa za nju, dokle je razumljiva i pjevaču i narodu. U tom poljepšavanju ili nagrdjivanju te prepjevavanju narodnih pjesama stoji sva individualnost, koja je prema individualnosti u umjetnoj pjesmi gotovo posve neznatna. Odatle razne varijante narodnih pjesama, u kojima narodni pjevači po svojoj volji dodavaju, preuredjuju i ispuštaju njima nesimpatične dijelove, te tim čine, da su njihove pjesme sa svijem nove i samostalne cjeline. I dosta često pomućena jasnoća i raspoznavanje starine kod pjesama narodnih, mislimo, dade se samo ovakovim putem nekako shvatiti i razumjeti. Po svem tom bivaju pjesme najizrazitije svjedočbe o vrsnoći ne svoga stvorca nego onoga pjevača, od kojega smo ih čuli.

(Nastavit će se.)

[1] Tako nam tumači sâm narodni pjevač svoje pjesme. Evo tomu primjera iz Bosne:

Gusle moje, davorijo moja!
Teško meni, a i vami sa mnom!
Teško onom, tko se na vas hraui,
na vas hrani i oda zla brani!
Kad on ruča, za užinu ne zna;
gdi užina, večerat mu nema;
a kam' Turcim arač i vengija!
Kamo djeci hrana i odijelo!
Kad zujite, svakomu ste drage;
kad pjevate i mlogim ste karne;
ne možemo svakom ugoditi;
netko hoće krvi i mejdana,
netko traži pljačke i šićara,
netko momu, netko udovicu,
netko želi i krezubu baku!
Ej gudalo, moja desna ruko,
a vi dlake, moje banovanje!
Da igramo, da se spominjemo!

Crtice iz poljske književnosti.

Kao slavenske književnosti uopćeno nije ni poljska književnost srećna u dramatskoj vrsti lijepe literature. Koji je tomu razlog, da se pored krasnih plodova u drugim granama ne javljaju zreli plodovi i u dramatskoj vrsti, mučno je odgovoriti. Poljska kritika (Atheneum g. 1893.) kao da svaljuje svu krivnju na dramatske pjesnike, dok istavlja, da su se posljednjih dvadeset i pet godina na pisanje historijskih drama ili tragedija davali tek od male česti pravi pjesnici t. j. ljudi silne mašte i dubokoga čuvstva. Obično su se toga posla laćali ljudi refleksivnoga duha i mirnoga temperamenta, a na posao ih je nukalo neko relativno siromaštvo u literaturi ove vrste. Za to se dramatske tvorevine ovakih ljudi nijesu mogle življe doimati, premda se mnoge odlikuju lijepim jezikom i stilom, povjesnom vjernošću, dosljednošću karakterâ i jedinačnom gradjom.

Medju ovake dramatske pjesnike ide i *Józef Łabuński.* Nedavno štampao je dvije svoje drame, od kojih je jednoj sadržaj iz carstva rimskoga („Agrypina"), a drugoj iz domaće povjesti („Ziemovit"). U obje drame vidi se marljivo historijsko proučavanje one epohe, u kojoj se dogadjaj zbiva; karakteri su umjetnički i konsekventno ocrtani, ali ćeš zaludu tražiti dramatične koncentracije, te su to više redovi pojedinih scena nego drama, koja se jednolično razvija. Nema u tijem dramama silnijega pjesničkoga nadahnuća i umjetnički prikazane tragičnosti, a često se može zabaviti dikciji i jeziku.

Najnovija tragedija (Bolko Szczodry. Tragedya. Warszawa, 1893.) ima za predmet sudbinu poljskoga kralja Boljeslava s pridjevom „Podašni" (darežljivi) i „Smjeli". Počeo je vladati g. 1058., te se proslavio kao hrabar vojvoda. Vojevao je s Ugrima, Česima i Prusima, a najzad udari g. 1069. na Rusiju i postavi Izeslava na kijevski prijesto. Za njegova vladanja otvorio se i poznati boj pape i cara za investitum. Pošto se po drugi put odugo zadržao u Kijevu, gdje se sa svojim Poljacima podavao raskošnom životu, pobudi se u Poljskoj veliko narodno nezadovoljstvo, a za nerede, koji su u povodu toga nastali, često je karao nevine ljude. Kad mu je krakovski biskup prijetio crkvenom kletvom, Boljeslav ga — nagao kako je bio — 8. maja 1079. ubije sam svojom rukom, kad je služio misu u crkvi sv. Mihajla u Krakovu. Udaren kletvom crkve i naroda svoga, morade ostaviti prijesto i pobjeći u Ugarsku. Umrije kao pokornik u jednom koruškom namastiru.

Sudbinu Boljeslava Podašnoga obradjivalo je već više poljskih beletrista u dramama i pripovijetkama. Čar junaštva, ljubavi prema narodu i podašnosti prema svima, čar, koji veje iz historije, a još više iz legendâ, privlačio je maštu, a mrak tajanstvenosti, koji kod tolikih pokušaja izjašnjenja zastire i danas glavnu katastrofu u životu Boljeslavovu, dopuštao je mašti slobodan polet. Kritici se čini, da je od sviju slika, što ih podaje beletristika, estetski najljepša ona, koju je podao Adam *Bełcikowski.* Bełcikowski upotrebio je sve, što je moglo razjasniti razvoj dogadjaja, kako su ih suho zabilježili kroničari i ljetopisi. Łabuński nije nam u svojoj tragediji Boljeslava prikazao estetski ljepše niti istorijski istinitije. Pjesnik je došao na nesrećnu misao, da nam junaka provodi cijelim vremenom od 21 godine njegove vlade. Pošto je osim historijskih prilika uveo njegovu ljubav prema Kristini i odnošaj prema ženi Wisławi, a i seljačku bunu uzeo u obzir, nagomilala se taka množina dogadjaja i situacija, da ih je morao u kratko opravljati mijenjajući mjesto i preskakujući godine. To nije slika Šekspirove slobode, već kaleidoskopsko titranje pojedinih slika, u kojih nema dosta života i sile, da bi se mogle dublje usjeći u pamet i maštu. U Boljeslavovu karakteru htio je istaviti dvije značajne crte: želju za neograničenom vlasti i veliku putenost. Biskupa Stanislava htio je prikazati kao teokratičnoga fanatika bez iskre čistoga čovječjega čuvstva, koji samo jednom ćuti neku sumnju, kad treba da pošalje pismo českomu kralju Vratislavu pozivajući ga na poljski prijesto. Sukob medju kraljem, koji nema većih i dubljih ideja, i medju onakim biskupom, ne budi u čitatelja življega ćućenja i interesa, a propast Boljeslavova nipošto ne djeluje tragično. Od epizodnih lica imaju nešto života lica iz naroda. Osobito se Nagod, koji očevidno podsjeća na Leara, doima svojom patnjom i željom osvetiti se tlačiteljima. O redu i koncentrovanju efekata ne može biti govora.

Nije mnogo srećniji ni *Rapacki,* koji je napisao dramu s natpisom: *Histryoni,* tragedya w 5 aktach, napisał Winc. Rapacki. Warszava, 1892.

Rapacki je iznajprije napisao pripovijetku s tijem natpisom, a onda je preradio u tragediju. Gradju podalo je crkveno pripovijedanje o glumcu Genezijušu, koji se po riječima Skarginim u „životima svetačkim" podsmijevao i rugao kršćanima i njihovoj pobožnosti. Kod jedne ovake scene dogodi se čudo: Genezijuš na oči careve priznade vjeru kršćansku i pretrpi za to mučeničku smrt.

U ovoj tragediji prikazuje nam se sukob dviju civilizacija: poganstva, koje je obumiralo i kršćanstva, koje je svitalo. Rapackomu mili su ovaki kontrasti. Pjesnik je dobro prikazao samo jednu stranu t. j. onu neodlučnost i kolebanje duhova u Rimu, kad više nije bilo silnoga uvjerenja o staroj vjeri, a gotovo u svakoj kući nahodio se kršćanin ili kršćanka. Manje je srećno prikazana druga strana pobjednica. Pjesnik nije pogodio osobit i karakterističan govor svježe konvertitke Eponine, glumice i ljubavnice Genezijuševe, premda je upravo to imalo odigrati najveću rolu pri obraćivanju glumca podrugivača. U njenim riječima nema pravoga vatrenog zanosa, što bi mogao djelovati na Genezijuša, koji je bio vješt u krasno-

Povratak s bojišta. Slika *Josipa* pl. *Brandta.*

rječju. Za to se auktor morao poslužiti njenom mučeničkom smrću, a za tijem pojavom njenoga lika najprije sinu, a onda samom Genezijušu na sceni, kad je trebalo da pristupi porugljivoj prikazi krštenja. Ako čovjek i nije pristalica okkultizma, ne će veoma kuditi ovo sredstvo, što su ga već toliki dramatski pjesnici upotrebljavali, a može se najzad protumačiti racionalno i halucinacijom. Ipak kritika misli, da je trebalo bolje prikazati unutrašnju promjenu i rastroj ćudi glumčeve po smrti Eponininoj i već prije opravdati njegovu podatnost vizijama. Ova iznenadna, površno izdjelana promjena izlazi nekako čudnovata i ne budi u čitatelja takoga dojma, kakav bi trebalo da pobudi. Za to ni tragičnost junakova ne može biti jaka, jer nije u njemu samom vrelo nesreće, već u spoljašnim prilikama.

Uopće ni tragedija Rapackoga nije prava tragedija, već je povorka dramatskih slika s mnogim scenama sa smrću. Ni ova se tragedija duboko ne doima, ali se s interesom čita, jer su neke epizode zaisto lijepe.

Beč. S B.

Djavao u pjesničtvu.

(Svršetak.)

U *Koranu,* što je sastavljen iz židovske, kršćanske i arapske vjere, isto je načelo zla, nu ne potječe iz bića dobra, niti mu je ravno, već je postalo samo po sebi, zbog dobrovoljnoga pada jednoga izmedju viših stvorova. Eblis ne će da se pokori stvorenomu čovjeku, za to je od Alaha prognan, ali mu je dana vlast nad ljudima, koji zalutaju i za njim se povedu. Eblis je zao duh, škodi ljudima iz načela; osim njega drugi duhovi, džinovi, čine dobro i zlo; zločesti su doduše i surovi, ali priznavaju nad sobom vlast ljudi; gulovi naprotiv ogavna su bića, ubijaju i proždiru putnike i izkapaju lješine iz grobova.

* * *

Odatle se vidi, da nisu ni grčki ili indijski panteizam, ni židovski monoteizam stvorili demonskoga pjesničtva u višem slogu, već samo perzijski dualizam. Razvitak je ovoga pjesničtva udario novim smjerom, kad se je splinuo monoteizam i dualizam, a poslije njega se pojavio *relativni kršćanski* dualizam. To se nije zbilo na jedanput, već nakon mnogih zapleta, u krilu kršćanstva. Izmedju mnogobrojnih poganskih sljedba imale su upliv na dalnji razvitak kršćanskih nazora i unatoč pobjedi pravovjerne crkve u prvom redu ove dvije sljedbe: panteistička sljedba gnostikâ i sljedba manihejaca. Gnostici su držali zlo za izljev najvišega, svemogućega Boga; njegov gospodar bješe Demiurgos. Manihejci se pod vodstvom Manihe nisu usudili da drže zlo negacijom dobra, već nečim pozitivnim i vječnim, kao što je Bog. Nad zlim je vladao kralj tmine i po njegovoj je slici bio stvoren čovjek. — Tako je od satane, pukoga Mesijina protivnika, postao božji protivnik u opće i neprijatelj kraljevstva božjega na nebu i na zemlji. Da imade djavola, priznato je kao crkvena dogma; crkva nije pobliže označila njegovih tjelesnih i duševnih osobina, već je to prepustila mašti vjernikâ, koji su za to upotrebili bogove iz grčkoga i rimskoga bajoslovlja; ovi svrgnuti bogovi nisu se držali za puke utvare ljudske mašte, već za demone, koji zbilja postoje. Olimpski su bogovi postali djavli; njihovim je pridjevima i osobinama zaodjenut satana.

Germani su mnogo pomogli razvitku demonskoga pjesničtva sa novim, svježim življima. U značaju potomka gorostasâ, dobroga, zločestoga, prevejanoga Lokea najprije se javlja mefistofelski humor; silni, ali ogorčeni bogovi svladali su ga poradi njegova porugljiva smijeha i prikovali na pećinu. Glupi germanski gorostasi uzdržaše se, no pretvoriše se (kako je spomenuto kod grčkih bogova) u djavole sa osobitim komičkim obilježjem. U opće se može reći, da je germanski upliv podao djavlu znamenitije psihološke osobine (napose humor, neizmjernu oholost, tvrdoglavost), nu učinio ga je brutalnijim. Sasvim je drugačija bila ugodna, pjesnička čovjekoljubiva *keltska* mitologija; plemeniti, harmonički svjetski nazor keltskoga naroda, njegov panteizam sa nagnućem k misticizmu, vjeri u seobu duša i utjelovljenje bogova najizrazitije se pokazuje kod Merlina, sina genija svjetla i kneginje ili kraljice; kršćanski su pjesnici u smislu crkvene tendencije učinili iz njega sina djavla i duvne, bastarda neba i pakla, po nazoru, da je djavao puka božja opica, da si je stvorio pakao kao negativ neba, da imade tri lica (kod Dantea) u prispodobi sa nebeskim trojstvom — s toga je i Merlinovo rodjenje izvedeno kao paklena parodija Kristova poroda iz Duha svetoga i neoskvrnjene djevice. — Kod *Normana* je poznat Robert djavao, koji na pobudu pakla počinja nebrojena zločinstva, nu najzad se pokaje i spase, — to je izraz brutalnih, divljih, ali zamjernih osobina germanskoga značaja.

Stvarajući sliku djavla, sredovječna je mašta crpla poglavito iz crkvenih predaja, iz mnogobrojnih poganskih sljedba, iz pučkoga pripovijedanja (na pr. Dante), iz bajoslovlja evropskih naroda, obraćenih na vjeru, pa iz klasičnih ideja. Prije Dantea demonsko je pjesničtvo jeka omiljelih teoloških prepiraka, kojima se je pobijao poganski nazor o postanku zla. Od njih je najznamenitija prepirka boga pakla, Infera, s njegovim namjesnikom na zemlji,

satanom, koji je dopustio, da se Krist propne, a tim omogućio ljudsko otkupljenje; ovdje se javlja mnijenje crkvenih otaca, da je čovjek bio djavolova svojina; bilo bi dakle u prilog paklu, da nije dopustio Isusovo mučenje; ali satana, zaslijepljen biesom i gluposti, sam to potpomaže, pa tako postaje orudjem u ruci providnosti, a na konačnu korist onih, koje je htio da uništi. Takovi se dijalozi kralja pakla sa satanom javljaju u ucielom srednjem vijeku. Prama tomu su biblijske legende (napose Satanova urota) sastavljena u ozbiljnom smjeru (Avitus iz Galije, otkuda su crpali Caedmon, Milton Klopstock, Byron). Tako se ovdje po prvi put javlja dvojaki satanski značaj: jedan smiješni tip kukavnoga duha, drugi junački tip prkosljivoga, ohologa duha, zakletoga neprijatelja neba, koji je u našem stoljeću u slici Goetheova Mefistofela i Byronova Lucifera dosegnuo klasičnu visinu. — Anglosaski redovnik Caedmon prvi je znameniti umjetnik, koji je naslikao neodvisnoga satanu, koji ne će da imade gospodara nad sobom; to je germanski junak, Viking, koji kao mladji sin skandinavske dinastije ne će da robuje starijemu članu vladalačke obitelji, pa voli ostaviti domovinu; kao germanski junak čvrsto se uzdaje u svoju družinu; svojoj mržnji i zavisti proti Adamu očito daje oduška; prenesavši tako germanskoga junaka u kršćanske predaje, Caedmon je obogatio demonsko pjesničtvo novim življima, ali nije razvio ni proniknuo njegova značaja. Vidimo li u njegovu djelu prvu stopu decentralizatorskih težnja germanskoga plemena od rimo-katoličke crkve, što no su ostvarene reformacijom, pjesnički je tumač centralističnih crkvenih težnja Dante, odrešiti katolik i Latinac. Njegov satana nije samo protivnik, već opreka Boga, povremena, doduše, ali neizbježiva. Po Danteu satana počini najgori zločin, izdade Boga, a za to je kažnjen u najdubljem i najgorem dijelu pakla. Njegova je kazna vječna, nu muka je njegova naslikana samo kao tjelesna. U njegovu se slikanju pokazuje čisto sredovječni nazor: Satan je naslikan kao grdna nakaza, o kojoj nam pjesnik ne podaje nikakovog psihološkog objašnjenja. Po Danteu sav pakao vrvi podredjenim djavolima, prenesenim naime klasičnim bogovima, koji su medjutim izgubili dražesnu grčku harmoniju, pa se pretvorili u gnjusne nakaze; onda je tu cijela četa zloduha, koje je Dante poprimio iz pučkoga pričanja i misterijâ.

Misterije, prvobitno svete igre, doskora su u se poprimile svjetske življe. Prvi je dakako u nj ušao djavao u ulogama smiješnoga ludjaka, kojemu se sav svijet ruga i kojemu je najgora neprijateljica djevica Marija. U tom je pogledu najzanimljivija legenda o samostancu Teofilu, koji se zbog moći, slave i naslade zapiše djavlu, nu najzad se pokaje i otkupi po milosti Majke Božje. Ovdje se djavao prvi put javlja kao napasnik, što vara ljude, obećavajući im zemaljsko blago. Perzijska je ideja o dobrovoljnom savezu čovjeka sa djavlom došla preko Bizanta u Evropu, gdje je moćno uplivala ne samo na pjesničtvo, već i na život. To dokazuju mnogobrojne oštre parnice proti vješticama.

Legende prikazuju djavla u smiješnoj i kukavnoj ulozi. Moć djevice Marije nad njim ostanak je poganske vjere u mističnu silu žene, koja posvuda gospoduje nad demonima (kod Indijanaca, Grka i t. d.). Djavao je naslikan kao nesretan muž bijesne žene, kojemu puko njezino ime zadaje smrtni strah. (Macchiaveliev Belfegor). Drugi se glupi djavli nahode kod Hansa Sachsa.

Djavlova je moć rasla od 10. stoljeća, kad je postao vladarom zemaljskoga svijeta; ne vjerovati u nj bio je težak grijeh; on je bio posvudan; ljubav, znanost, umjetnost držali su za njegovo djelo. On nije bio samo predstavnik zbiljskoga zla, već i naravnih pobuda i ljudskih težnja, što ih je strogi duh vremena htio da uguši. No baš poradi prevelike revnosti polučio je sasvim drugačiji posljedak. Svijet je razabrao, da djavao nije tako strašan; privikao mu je, počeo se s njime šaliti i listom je trčao za njim. To nije bio smiješni djavao, s kojim je svijet sućutio, već drugi, samostalan demonski značaj, pun stroge ozbiljnosti i žalosti. Njega su štovali mnogi, napose nezadovoljni ljudi, koji nisu htjeli snositi stroge crkvene kazne, pa su se odrekli Krista i klanjali se „velikomu mučeniku, kojemu je nanesena teška nepravda“; priprostomu čovjeku bio je djavao pristupniji kao vladar prezrenoga zemaljskoga svijeta; nebrojeno mnoštvo ludovalo je za njim; razgranjeni su bili satanski obredi, crne mise (Sabat) s orgijama i ine svečanosti, namijenjene djavlu.

Reformacija je još povećala djavlovu moć. Luther je vjerovao u nj, vidjevao ga, s njime se razgovarao, a ugled ove ličnosti dakako da je silno uplivao na svjetinu. Broj pisaca o demonima znatno je rastao (Bodin, Remigius, Delrio, engleski kralj Jakov I.). U katoličkim zemljama preote mah smiješni djavao (izuzev neuspjeli pokus T. Tassa u „Oslobodjenom Jerusalimu“), u protestantskim zemljama djavao se javlja u svetačko-poetičnijoj i izrazitijoj spodobi. Stara priča o Teofilu oživjela je kod Fausta s tom promjenom, što je djavao sada posvemašnji gospodar grješnikove duše, koje ne može da spasi moć djevice Marije; Faust pada u pakao na vieke (za to, što protestanti poriču očistilište).

U *Španjolskoj,* poradi razvijenoga vjerskoga uvjerenja i inkvizicije, djavao je slabašna igračka u rukama providnosti; ovda onda smiješan, ali ne trivijalan; nemoćan je protiv sile i postojanosti poštene djevojke (Calderon); plemenitim ljudima smije škoditi samo s dozvolom nebesa (nazor iz Jobove knjige). Radeći, da ostvari niske ciljeve, djavao i preko volje pomaže tome, da raste slava Bogu i poštenju; inače je abstraktan pojav.

U *Engleskoj* nije Shakespeare usavršio djavla; njegov vršnjak Ben Jonson slika ga kao neobičnoga glupaka. Veoma je zanimljiv Marloweov Faust — proizvod pro-

testantskoga fatalizma. Njegov je Mefistofilis osebujna značaja; obraća se k Faustu, jer hoće da imade sudruga u žalosti; o sebi tvrdi, da je pakao ondje, gdje je on, to jest u njegovu srcu. Marlowe u opreci s Danteom slika ne samo fizičnu, već i duševnu njegovu muku, a to je velik pjesnički napredak; inače je to jedino genijalan nacrt, što su ga tek Milton i Byron dovršili. — Miltonov satana znade, da je besmrtan i da se ne će nikada vratiti k Bogu; to je moćan, ohol duh, duboko uvjeren o svojoj vrijednosti i o svojem pravu. Milton je za to imao primjera kod suvremenih puritanaca, u njihovoj odvažnosti, ustrajnosti i željeznoj tvrdoglavosti. Pravim je junakom „Izgubljenoga raja“ preko pjesnikove volje satana; on ne će da moli za milost, pa da ju i dobije, s nova bi otpao od Boga; za to se borba izmedju njega i Boga nikada ne će svršiti; na ljude ne mrzi niti im zavidi, pače ih žali; što im škodi, to biva za to, što hoće da se osveti Bogu, ali to dakako ne može.

U *Nizozemskoj* je odlični predteča Miltonov Joost van den Vondel; razlog otporu njegova Lucifera je mržnja na ljude; razlikuje se od Miltonova satane tim, što je smion, ohol prije pada, nu poslije pada je malodušan, očajan, pa se dalje bori samo iz očajnosti, a ne za to, što je uvjeren o svojem pravu (upliv katolicizma, kojemu je Vondel naginjao).

Francuski je pseudoklasicizam znatno sprječavao razvitak demonskoga pjesničtva; Voltaire se je primjerice rugao Miltonovu satani, tvrdeći, da se o djavlu može govoriti samo za zabavu.

Nijemci su se prvi riešili toga upliva, premda je Klopstock stvorio samo površan snimak Miltonova satane, a pisci tako zvane Sturm- und Drangperiode izmislili su ciele legije neznatnih djavola. Tek *Goetheov* je Mefistofeles genijalna sinteza svih prvaka komičnih djavola. Kako Faust imade dvojako obilježje (čovjek i simbol), tako je i Mefistofeles ovdje djavao, ondje samo simbol nekih ljudskih osobina, ili predstavnik filozofskoga sustava. To je duh vječnoga otpora, sasvim negativan, potpunoma zao, bez i jednoga svjetlijega traka u značaju; oštrouman je, dosjetljiv, šaljiv, pun sofizma i paradoksa; premda je svestrano naobražen, uviek odaje nagnuće k svemu gnjusnomu i trivijalnomu.

Byronov Lucifer u „Kainu“ je živa opreka Mefistova; Byron je vidio u satani ohola neodvisna duha, koji je mislio, da je dosta moćan, a da podnosi vlast nad sobom; podlegao je doduše, ali se nije predao; izgubio je raj, ali ne žali za njim, jer je u njem kupljena sreća ropskim poniženjem; on smjelo spočitava Stvoritelju, da je njegov svijet loš, razlog njegovu otporu nije samoljublje, već najdublje uvjerenje o lošoj uredbi svijeta; Lucifer je buntovnički kritičar, koji čezne za drugom boljom svjetskom uredbom. Poput Miltonova satane on ljubi ljude, svoje naravne saveznike i drugove u nesreći; ne obsjenjuje Kaina ispraznim obećanjima, već ga izkušava istinom, otvara mu oči, pa daje propalici satanski slabi savjet: „Razmišljaj i trpi!“.

To su dvije klasične slike demonskoga pjesničtva, — Mefistofeles kao simbol brutalnih težnja i strasti, s očitim obilježljem svoga doba, oštra žučljiva kriticizma francuskoga prosvijetljenoga stoljeća; Lucifer kao predstavnik viših idejalnih ciljeva i duševnih težnja, sa obilježjem slijepe, optimistične vjere u svemogućnost ljudskoga razuma. Demonsko je pjesničtvo u obje ove umotvorine polučilo svoj vrhunac i svoj dosadašnji završetak.

† Dr. Gjuro Pilar.

U cvjetani prosvjete hrvatske opet je uvenuo divan cvijet: *dr. Gjuro Pilar*, sveučilišni profesor i član jugoslavenske akademije, izdahnuo je plemenitu svoju dušu 19. svibnja u Zagrebu. U njem gubi Hrvatska jednoga od najboljih i najnaobraženijih učenjaka, vrla rodoljuba i plemenita čovjeka. Smrt ga je pokosila u najljepšoj dobi, u 47. godini, kad se je domovima imala od njega da nada zrelim umnim plodovima.

Svršivši nauke u tudjini, u Bruselju i Parizu, dodje god. 1870. u Zagreb, gdje bješe imenovan pristavom narodnog muzeja. Tu je uredio zbirke geološke i mineraloške, pa je o toj grani nauke napisao nekoliko članaka u »Vienacu«. Godine 1874. bio je imenovan ravnateljem geološkog odjela narodnoga muzeja, a godine 1875. postade redovitim javnim profesorom za geologiju i mineralogiju u hrvatskom sveučilištu. Kao član naše akademije napisao je mili pokojnik mnogo učenih rasprava, koje su u »Radu« svjetlo ugledale. Bio je na glasu kao izvrstan profosor na sveučijištu. Resila ga je ne samo izvanredna revnost u vršenju dužnosti, nego i svestrana svjetska naobrazba uz duboku učenost svoje posebne struke. On je oko sebe prikupljao mladje sile i prednjačio im marom i zanosom za nauku. Tako je odgojio čitav niz stručnjaka i profesora za srednje škole. Uz mnoge druge stručne radnje i zvanične dužnosti počeo je prije dvije godine označivanjem koordinata glavnijih mjesta u Hrvatskoj. Prekomjerni taj posao bio je uzrokom bolesti, koja nam ga je tako rano otela znanosti hrvatskoj.

Već početkom prošle godine opažali se tragovi boljetice na pokojniku, nu on je sveudilj svoju službu vršio, dok ga napokon bol ne prisili, da zaište dopust, od kojega mu je bilo sudjeno tako malo uživati.

Lik i životopis njegov donio je »Vienac« godine 1889. u br. 41. Vječna slava imenu njegovu!

Notturno. — Cosmopolis. — O otvorenju »Zorin-doma« u Karlovcu. — Pisma Seneke. — Vrijednost narodnih pjesama. — Crtice iz poljske književnosti. — Djavao u pjesničtvu. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 3. lipnja 1893.

Br. 22. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Uspomeni Jana Kollára.

Sto već ljeta zviezda tvoja sjaje
Slavenskomu nebu sa visina,
Pod tim svjetlom brat brata poznaje,
Slavskom moru kud pukla pučina.
Velikog ti srca na oltaru
Kô svjetiljka bogu posvećena
Gorjela je u nebeskom žaru
Bol i nada svih slavskih plemena.

Sto je ljeta suza i očaja
Trebalo nam, da shvatimo tebe,
Da svetošću tvojih osjećaja
Okupani upoznamo sebe:
Obnovivši veze pokidane
Slavenske nam prošlosti daleke,
Snažnom stablu da smo snažne grane,
Silnom moru pritoci i rieke.

Svježe krvi, nove treba spreme,
Umorno je cielo čovječanstvo,
Slavenstvu se približilo vrieme,
Sveto da si ispuni poslanstvo:
Da milotom srca slavenskoga
Ledno lice preobrazi svietu,
I vedrinom svježeg duha svoga
Pokaže nam nebeščansku metu.

Blago tebi u Slavenstva raju,
Apostole sloge svih Slavena,
Još i danas tvoje nade sjaju
Na oltaru slavenskih plemena.
Hrvatski ti skromni pjesnik eto
Slava! kliče iz zahvalnih grudi,
Slavensko jer tvoje geslo sveto
Hrvatsku nam iz groba probudi.

Prvu baklju ti u ruke dade
Svjetlonošam našeg preporoda,
Nove rodu da upale nade,
Da mu sine svjetlo i sloboda,
I da sretan uz slavensku braću,
Pozivu si uviek vjeran svomu,
Primi svoju zasluženu plaću:
Svoj da bude u svojemu domu.

Jovan Hranilović.

Notturno.

(Sva autorska prava pridržana.)

Napisao **Ksaver Šandor Gjalski.**

(Nastavak.)

VI.

Od sada je često i veoma često dolazila. Kadkada se desilo, da sam milu pojavu u jedared pokraj sebe našao.

I baš je prava rieč, kad kažem, da je u jedared bivalo svaki put, što bi došla, dapače obično onda, kad najmanje pomišljah. Naprotiv opazio sam, da jê nikad ne bješe, kada iskah i udešavah zgode pa tražih mogućnost. da mi dodje..

Isto mi je tako jošte nešto smetalo. Jednako uviek odlučivah, da ću jê pitati za odgonetku, neka mi objasni, što to sve znači, jer ma koliko mi razum govorio, da je sve tek halucinacija u najvišem stupnju, ja si ipak u drugu ruku ne mogoh protumačiti, odkuda onda na primjer onaj cviet, ona krvava mrlja, — onaj otvoreni glasovir, najzad svaki susret sam po sebi, u kom ne gledah tek prikazu kakovu, nego posve jasnu pojavu, slušah rieči, razgovarah, osjećah dodire, — a ma sve kao u zbilji!

Ali ja nikad ne dospjeh, da pitam. Za naših skupnih časova i ne dosjetih se ovakovoj namjeri, pa ako sam tek i iz najdaljega i posve tek nejasno slično štogod pomislio, svaki put je minuo skupni čas i — pojave nestade.

Jednoč čitasmo zajedno od nekada nam najmilijega pjesnika Puškina.

Ona je sjedjela u dubokom naslanjaču pokraj peći. Kod toga izpružila nožice na medvjedjem krznu, na kom se ja smjestih, pa jednom rukom dragajući joj skute, držim drugom rukom knjigu i glasno čitam.

— Ah to je krasno! — klikne kod jednoga stiha, gdje pjesnik žarko izriče ljubav svoju, pa skoči sa stolice i pohrli k svome niskom pisaćem stoliću.

— To moram da zabilježim u svoj album! — rekne, zirnuvši u mene koketno.

Tako je uviek prije običavala, da si ispisuje u posebni album mila joj mjesta iz čitanih knjiga. Album bio je još na istom mjestu, gdje i prije.

— Gle — tu nema crnila! — rekne, umočiv uzalud u posušenu tintarnicu. No — odmah podje u moju sobu i donese odanle crnila, pa uzme pisati u album iz knjige, koju sam joj morao dati.

— Dictando ne bi išlo, — jer s ruskom ortografijom ne stojimo u najboljem prijateljstvu! — šaljivo rekne, na polak okrenuta k meni.

Brzo je svršila i na kraju dodala dan i sat toga večera sa svojim podpisom.

— Je li dobro? — upita me i pruži mi album. I s nasladom gledah dragi rukopis, no — tu mi dodje, da sa čudom pomislim, kako je to moguće bilo, da je pisala — ona, koja je mrtva. Podignem oči — i vidim tek njenu pojavu nejasnu — gotovo prozirnu.

— Daj, dušo, daj se razjasni! — kliknem najvećim naporom, no — u taj isti čas bio sam u sobi sam. Od nje ni traga. A držim u ruci album, čitam netom pisani jošte nesuhi stih, poznajem njezin rukopis — a ma isti — isti rukopis. Otrčim k svome stolu, potražim njene listove, sravnim ih s ovim pismom u albumu, koji prelistam, pa nadjem i u njem isti — posve isti rukopis. Tako sam sjutra radio i sravnjivao, tako prekosjutra — a ma svaki put. Uviek isto te isto pismo.

Najzad ipak niesam vjerovao vlastitim očima. Za to podjem k susjedu. Naravski — niesam htio da mu izdadem tajne svoje. Bio on dobričina, ali velik brbljavac i uz to još — o kakim transcedentalnim pojavima nije ni sanjao u svojoj nedužnoj duši.

Pokažem mu kao od slučaja album.

— Dakle nieste se još uviek primirili? — bila mu prva rieč. — Nije to dobro, što jednako na pokojnicu mislite, i onda — gotovo ludo je, što nosite sobom njene stvari — pa takove još stvari!

— Ipak je nekako laglje, — odgovorim mu tobože kao da mislim na njegovu primjetbu.

— A zatim, ima upravo prekrasnih izvadaka u albumu! — nastavim, da ga najzad upozorim na zadnji upis.

— Hm — uzme on, da lieno gleda na papir. — A to ste vi pisali, — ta datum je od skora, — ali — gle — gle — kako ste vi to sasvim pogodili rukopis pokojničin — gle čuda! Kao da je ona pisala. — Boga mi — vi ste pogibeljan čovjek, — čim tako majstorski znadete tudji rukopis pisati. Ha — ha — ha! Ili to učini — gle — Boga mi — to je tako samo moguće bilo, što voljeste toliko silno pokojnicu. — Da — u ostalom — ja se u to ne razumijem.

Meni je dosta bilo. Sad sam znao, da me oči ne varaju i da je rukopis „njezin“. Ostavim naglo dosadnoga susjeda i vratim se kući.

Od onoga puta niesam gotovo više dvoumio, da u mojim doživljajima ima nešto osobito — nedokučno — tajinstveno. Što biva sa mnom? Kako da je drugačije moguće protumačiti cielu stvar, nego li da napokon ipak — no da — ona dolazi k meni. — I sve jača i jača bivaše u mene odluka, da se objasnim s njome. No potrajalo je dosta dugo, da mi se je opet javila, jer obladala je mnome neka uzrujanost, a kao svagda u takom stanju, tako i taj put, niesam imao prividjenja.

Jedne večeri nakon dana, izpunjena svega dugotrajnim filozofskim studijama, sjedio sam u knjižnici svojoj.

Upravo položih iz ruke Du Prelovu filozofiju mistike i segnem za Goetheovim Faustom, što mi je uviek u dosegu. U taj se isti čas vrata tiho otvore i unidje ona u sobu.

Taj put je imala na sebi svoj zimski tamno zeleni kostim sa bielom šubarom i isto takim krznom. Čisto sam mislio, da vidim od studeni vanjske osvježene joj obraze. I ćutio sam, kao da od nje struji mrzli dah iz vana.

Ne skidajući kape i ne odloživ mufa, dade mi cjelov, iztrgne mi knjigu iz ruke i izjavi želju, da podjemo u njezinu sobu. Kod toga se je ljubko smijala i pravila obiestne šale o mojim filozofima. Meni sune kod toga odmah misao, da je večeras pitam za sve. No već u sobi njenoj zaboravio sam na to, dok je odložila najprije krzno, a onda pošla u budoar, da se preodjene u svoj bieli kućni kašmir, ta — nastade onakav blaženi čisti čas ljubavi, u kojem samo čuvstva mogu svoje slavlje slaviti. Zauzela je svoje obično mjesto u naslanjaču pokraj peći, a ja sam se morao smjestiti u podnožju na medvjedjoj koži, te mi je glava počivala na njenim koljenima a ruka njezina šuljala po mojoj kosi. Bila je glavom duboko naslonjena u naslanjač, pa bi se od časa do časa pridigla i cielim gornjim tielom prignula do mene, da sam joj mogao cjelivati i kosu i oči i vrat i ramenice, što su virile medju čipkama i atlasom naprsnice. Onda bi uzela pričati iz sretnih dana naše ljubavi, — pričati svojim ugodnim duhovitim načinom, obasjavanim odasvuda i žarom i tronućem.

— Ah — a sada! — uzdahne u jedared. — Znam ti želiš — ti se kiniš i mučiš, što sam i kako dolazim — ja — koja više ne živim. Ti u mene ne vjeruješ, — plašiš se sam od sebe i od mene!

— Jeleno, kako bih! — kliknem.

— Ne taji, jer — za mene nema više granica individualne osobe, koja znade samo za misli unutar svoje pojave. Tvoju svaku misao, tvoj svaki osjećaj u isti mah znadem i ja.

— Dakle daj reci — daj se razjasni — dušo moja!

— Kako si izabrao pravu rieč! — Ja tu bivam sada samo — voljom tvojom ili bolje s pomoću tvoje volje, koju sam si još za života svoga — ta znaš one kobne večeri — silom svoje volje osvojila. U sviet tvojih pet ćutila — tvojih osjećanja i fizične tvoje sviesti ja ne mogu više uljezti bez pomoći tvoje. Ali ipak — ne gledaš me tek nutarnjim djelovanjem onih stanica moždana, što čuvaju uspomene, niesu tek one, koje retinu očnu podražuju, te bih ja tu bila istom kao pusta halucinacija. Sliku moje pojave — i glas — i sve — primaju tvoja osjećala u istinu posve fizičkim procesom. Voljom bo tvojom i mojom, što sam ju u tvojem organizmu sačuvala, struji iz periferije atoma, koji se drže na okupu, da tvore tvoju pojavu, toliko dielova, koliko je potrebito, da nastane za tebe u fizičkom svietu pojava, u kojoj mene gledaš.

— Ah kako bi to! — glasno joj prekinem govor.

— Ha — ti ne poimaš. A ne poimaš, jer ne znaš, da je tu najzad sve, — oko tebe — i najkruća materija, samo diete tvoje duše i njezine volje. Slika svieta, što ti gledaš i poznaješ, samo je tvoja predočba, a daje ti ju volja tvoja. Tom voljom gledaš atome u obliku sunaca, zviezda, cvieća i mora, pa kao što ti ta svemogućnica volja omogućuje, da vidiš atome u toj slici, tako ti ona sada omogućuje, da nekoje atome gledaš u obliku moje pojave — da me imaš uza se.

— Ta — onda bi duša naša bila stvoriteljica!

— Pa i jest — u neku ruku.

— No — dobro — ti ipak po tome niesi ona, koju sam prije imao, — gotovo ti si drugi individuum.

— Ah — individuum! To je pojam tvojih fizičnih moždana. Ja nemam istina na porabu baš onih atoma, što sam ih imala za života, — ta rekoh ti, da postojim s pomoću tebe. Ali — ti vidiš, da sam u duševnosti ista kao i prije.

— Istina je — to može biti samo s pomoću tvoje duše, koja se u tu svrhu gotovo mora da dieli u dva bića, od kojih jedno preuzimlje u se sve, što se mene tiče. U stanju, u kom se nalaziš i koje te je daleko odmaklo od tvoga normalnoga fizičnoga bivstvovanja — u tom stanju to ti je moguće. — Najzad ne gledaj me tako zadivljeno. Ovo, što ti govorim, možeš barem približno i donekle slično svaki dan vidjeti i u fizičkom svietu u stanjima, koja se pomalo dotiču transcedentnoga svieta. Zar ti se u snu ne dogadja isto? Ne stvara li ti duša ondje bića raznolika? Ili uzmi pjesničko stvaranje. Zar i ondje ne mora jedna duša misliti i osjećati — govoriti za razne individue, protivne značaje, davno minule pojave? — Eto — vidiš, tom snagom tvoje duše može nastati, da ja tu stojim i bivstvujem!

— Ali — ah — ta onda niesi — nego li fantom — niesi nego diete moje mašte — mojih živaca! — kliknem čisto razočaran. — Tek si vizija — halucinacija — a ja sam lud! —

— Oh — što govoriš! Fantom, koji ti cvieće daje, koji ti piše, — je li to tek vizija? Ja sam ista — posve ista, koja i kakova sam bila za života u duši tvojoj, — što više — sad sam baš ona, koja bijah, jer u stanju, u koje te postavih voljom svojom i tvojom, za tebe više nema granice, da ne uzmeš i ne previdiš cielu moju pojavu, pa baš za to s pomoću tvoje pojave ja mogu sve ono i onako činiti u fizičkom svietu, kao što i prije.

— No dobro, — ali to ipak nije ono, što ja mislim i što čovjek želi. To nije nastavak tvoje individualnosti u pravom smislu. Napokon to je samo djelovanje moje duše — mojih moždana, — a kad ti prestanu, prestati ćeš dakle i ti. Ja bih želio znati, postojiš li jošte kao individuum na drugom svietu, je si li besmrtna — kako — što?

— Sve me pitaš onako, kako možeš pitati kao čovjek iz fizičkoga svieta. Individuum, drugi sviet, — sve su to pojmovi tvoje fizičke uredbe. I ti ne možeš drugačije! Baš zato ti se ne mogu objasniti posvema.

*

Dok si naime sviestan, ti si vezan na zakone fiizične i u mislima svojim, — a s toga ne bi nikako mogao ponjati pravo stanje. Baš zato je moguće samo, da me vidiš u predjašnjoj fizičkoj mojoj pojavi.

— No — postojiš li?

— Rekoh ti, da postojim — evo ovdje po tebi!

— No — a da li nedvisno od mene?

— Opet pitanje čovječje! A i ne bi hasnilo, drugačije ti kazati. Istom u sonambulnom stanju mogao bi saznati sve. Ali koja ti korist? Uspomene o tom ne bi mogao prenieti u sviestno stanje, a u koliko bi i mogao, ne bi opet imao umnih pomagala, da to izraziš i da si predstaviš, jer tvoji pojmovi, vezani na fiziologiju i fizične moždane, mogu izreći samo ono, za što su udešeni — a to je dapače tek najmanji dio ovoga fizičnog svieta, kome pripadaju i što im ga priopćuju posve na svoju istom pet nesavršenih kukavnih ćutila.

— Dakle ipak — ti jesi još na drugom svietu — a da te ja vidim, — od potrebe je samo moje sudjelovanje!

— Ti uviek jednako! Prvi — drugi — treći to su pojmovi tvojih moždana. Treba još samo, da me pitaš, koliko je kilometara udaljen taj drugi sviet — ili je li gore ili dolje — i tako dalje! Ne pitaj za to! Sviet jest jedan — i baš za to moguće je bilo, da sam ja svoju volju za fizički stadij toga svieta sačuvala u tvojoj realnoj pojavi — u tvojim moždanima, naloživši tebi, da ćeš me dalje vidjeti, susretati, ljubiti — osjećati.

— Taj čin ili bolje dio moje volje mogao se sačuvati u fizičnom svietu, neodvisno od moje fizične pojave i njezina trajanja, baš kao što možete na primjer sačuvati na neorganskoj tvari čovječi glas, te će fonograf nakon godina i godina dati one rieči, one zvukove, kojih je prvobitno grlo davno nestalo. Napokon sve ti je isto i jedno — i ljudska volja i ono, što zovete električnom silom, — sve — sve — jest volja. I kao što trebate, da sačuvate zvuk ove ili one rieči, stanoviti stroj, tako si i ja moradoh osigurati tvoje moždane, da se mogu u fizičkom svietu pojaviti.

— Ali ti više činiš — nego li tek da mi se javljaš! — prekinem joj govor.

— U stanju, u koje te svojim nalogom postavih i u kojem se približuješ stranama, što su nad periferijom tvojih pet fizičkih osjećala, — u tom stanju sve je to moguće da učinim s pomoću tvojih meni uzajmljenih organa, — ah — moguće je još više toga!

— Što?

— Ne pitaj više. — Tvome poimanju uzke su granice. Daj pusti ove teške misli. Dolaze ti sve — od tih nesretnih tvojih knjiga. Poljubi me radje!

I ona ugasne svieću. Na prozor, nezaklonjen zastorom, zalije se široki bieli val mjesečine i pokaže se vedro zimsko nebo sa bliedim svojim plavetilom i malenim bezbrojnim zviezdama. Po granju gologa drveća caklili se, diamantni rubovi inja, a u protivnom kutu sobe crvenilo se i žarilo od toplog velikog ognja u kaminu, te je plamen miljio daleko napolje i obrubljivao svojim svietlim talasanjem njezine nožice, ispružene po medvjedjoj koži. Spustio sam se na tle i obasuo cjelovima tu bajnu sitnu ljepotu.

U jutro se na istom mjestu, povaljen pred naslanjačem, probudim od sunčane kasne zrake, što mi se ravno u lice piljila. Nje nije više bilo uza me. Na medvjedjoj koži našao sam samo rastepeno biserje, što je nosila uviek oko vrata.

(Nastavit će se.)

Ulomci iz „Slavy dcera“ od Jana Kollára.

Preveo Stjepko Španić.

Uvod.

Vaj tuj leži zemlja pred mojim suznijem okom,
Kolievka negda a sad naroda mojega grob.
Postani, nogo! sveta su mjesta, kamo god kročiš,
Tatranski sine, svoj upri k nebesima gled.
Ili se radije k dubu velikom tamo prisloni,
Koji no prkosi sad pogubnom vremenu još.
Gori je čovjek od vremena, koji je željeznim žezlom
U tim krajevima tvoj prignuo, Slavijo, vrat.
Gori od biesnih je ratova, divlji od groma i ognja,
Kad zasljepljenik koj' gradi svom plemenu zlo.
Viekovi davni, ko nojca ležeći okolo mene,
Krajino, koja si nam ujedno slava i rug!
Od Labe izdajne, pa do ravnina nevjerne Visle,
I od Dunava sve do pjena baltijskih tja:
Gdje se nekoč ozivo milozvučni jezik Slavena,
S udarca krivnje sad sasma je postao niem.
A tko se ogrieši griehom, koji vapije k nebu?
I tko ljudstvo sve naroda obruži tog?
Stidi se, zavistna ti Tevtonijo, susjedo Slave,
Tvoje su ruke broj krivda počinile tih.
Nigda dušmanin nije toliko prolio krvi
Koliko Niemac, kad Slavi je snovao smrt.
Tko je vriedan slobode, tudju cieniti znade,
Onaj pravi je rob, komu su robovi slast.
Ili ruke il' jezik tko u okove veže,
Tudje ne štujuć taj jednaki počinja grieh.
Priestole koji je rušio, zalud lievao krvcu
Rata nesrećnog luč noseći svijetom tim:
Bio to Got il' Skita, taj je zaslužio ropstvo,
A ne, primjerom koj' rulji je hvalio mir.
Kud ste se djeli sada, Slavena narodi mili,
Koji ste Pomorje tam, Salu ispijali tuj?
Tihane grane Srba, Obodrita potomci,
Vilaca gdje ste rod, Ukara unuci gdje?

Na desno u šir gledam, na lievo upirem oči,
Slavu u Slaviji moj zalud iziskuje gled.
Reci mi njihov hrame, drvo, pod kojim žrtve
Davnim bozima tad oni su žgali i kries:
Gdje su narodi ovi, njihovi knezovi, mjesta,
Koji života žar sjeveru podaše tom?
Kukavnu jedni Evropu upoznaše s jedrom i veslom
Tako otvorivši njoj k bogatim obalam put.
Drugi su sjajnu kov iz dubina kopali rudnih,
Bogovom više u čast, nego li ljudem u diel.
Drugi ratarom pokazaše, kako oštrim se ralom
Brazdi neplodno tlo, zlatni da urodi klas.
Lipe su saditi znali, sveto Slavino drvo,
Mirnijeh cesta duž, da bi im davale hlad.
Sinove nauči muž trgovat i graditi mjesta,
Žene su kćeri pak platno naučile tkat.
Majstorski narode, kakovu za to hvalu imadeš?
Gnjusna grdnja i rug razdiru vijenac tvoj.
Kao što kradljive pčele zbog meda grnu u tudje
Ulište, noseći tim djeci i materi smrt:
Tako je i tuj gospodar rob, a lukavi susjed
Došav u krajeve te lancem mu ovio vrat.
Gdje je zèlenih u gajevih Slavenka pjevala pjesme
Od nieme buke je već umuko pjevački glas.
Gdje su od mramora stali gromovnog dvori Peruna,
Nevolja gradi sad staje od stupova tih.
Gdje je staroslavna k nebu Arkona visila tjeme,
Ondje nogom tudj drobi joj odlomke gost.
Ovdje povjestne Retre razvaljeni hramovi tuže,
Gušter i zmija sad riju gnijezdo si tuj.
K braći kad Slavin sin u ove krajeve dodje,
Ne pozna njega brat, ne stište ruku mu on.
Rieč ga tudja zarazuje s usta i lica slavenskog,
Laže Slavena mu gled, prevarom smeta mu sluh.
Duboko utisnu Slava znamen sinovom svojim,
Mjesto i vrieme već ne će izbrisat ga moć'.
Ko dvije rieke, jedno kad ih već korito spoji,
Po dugom tieku još boja ih dieliti znâ:
Tako i ove narode nasilnom smiešane vojnom
Luči očito još dvojaki život i sad.
Ipak odrodjeni često sami sinovi majku
Svoju pogrdjuju, klet ližući maćuhin bič.
Niesu životom Slaveni, niti su lukavi Niemci,
Ko netopiri tek imaju od svega pol.
Tako se gniezdi u krajevih osmansko pleme helenskih
Gore na olimpski vrh konjski zabodavši rep.
Tako Evropljanin dva je Indom srušio svieta
Otev zbog obrazbe njim krepost i jezik i kraj.
Naroda nesta i slave, s jezikom bogovi tuj su
Propali, prirode tek osta nepromienjen lik.
Šume, rieke i mjesta zadržaše slavensko ime,
U njih tielo je još, Slavin ih ostavi duh.
Oj tko će doći, od sna da grobove probudi živog?
Vriednog potomka tko k domu će privesti moć'?
Tko će nam reći mjesto, Miliduh gdje je za narod
Prolio negda krv, i tuj mu spomenik dić'?
Gdje je protivnik novosti braneć' prostotu otaca
Boreć se Slavima viek slavenski sborio Kruk?
K' gdje je viteški kreto u kreševu Bogislav mačem,
A kad je nastao mir, s narodom pravedan bi?
Nema ih više! sa škripom lomi junačke kosti
Tvrdi orača plug surovog njihove sad.
Gnjeve se njihove sjene na ništetnost dvaju vremena,
Vije u magli se tek uzdah ruševina tih.
Uzdah se vije, što je sudbina na odmazdu spora,
Pa krv unuka tuj gnjije, a mieša se tam.
U tog bi moralo biti ledeno k narodu srce,
Tko ne bi plakao tuj ko dà je dragin mu grob.
Ipak umukni tugo, u budućnost pogledaj skoru,
Mislî oblačke tvoj vedri nek rasprši zor.
Nevolju kleti u nesreći najveća nevolja to je,
Bolje je, da ti čin neba umiruje gnjev.
Nade ne cvatu iz suza, nego iz marljive ruke,
Tako može i zlo stvorit se dobrijem još.
Jedan se narod zavesti može, al' ne čovječanstvo,
Zabluda jednih zna često koristiti svim.
Vrieme sve mienja, ono i istinu k pobjedi vodi,
Griešnih viekova što jedan će soriti tren.

XII.

Ljubav, i to prava, a ne bajna
Nigda sama svietom ne hodi,
Ko od majke s nje se narodi
Pravednost i krepost veličajna.

Kud joj krene nevinost otajna,
Nauk, čast i moć je sprovodi,
A što može njoj da ugodi
Više, nego milovanja tajna?

Na licu joj, — košto rosa čista
U ružice krasne, proljetne, —
Nada, radost svom ljepotom blista.

Ljubav klica velikih je čina,
Tko ljubio nije, ne može
Znati, što je rod i otačbina.

XXXVIII.

To je ona veleslavna Praga,
Ti zidovi, djelo divovsko,
Ono mjesto Čehâ kraljevsko,
Krasno kao Slave kćerka draga;
Tamo grob je Otokara, Braga,
Vojtjeha i Vlaste — onamo
Most je Karlov, djelo majstorsko,
Gdje pjevaše Muza biedna, naga.

Već ugasnu sjaj tvog žezla zlatna,
Mač otupi, pred kim nekada
Tresao se Balt i Rim i Tatra.

Ipak Slave bit ćeš vječnim hramom,
I Niemcima divna nuzljuba,
Pobjednica u premoćtvu samom.

XL.

Slavijo, oj zemljo krasna, mila,
Slatki zvuče gorkih spomena,
Rastrgana stoput nä ništa,
Oj odsele da bi častna bila!

Od Urala do tatranskog bila
U pustinjah, od ekvatora
Do sunčanog tamo zalaza
Ti si mi se silna raširila.
Podnesla si i mnogo viekova
Preživjela krivde dušmanske
I neharnost vlastitih sinova.

Dok su drugi do priestolja svoga
Lako došli — ti se podiže
Na ruinah kroz stoljeća mnoga.

XLII.

Suzemljaci, braćo, sve imamo,
Moji dragi, meni vjerujte,
Po čemu se medju velike
I narode zrele ubrajamo.

Pod nama je zemlja, more tamo,
Zlato, srebro, ruke vještačke,
Rieč i pjesme slatke, vesele —
Prosvjete i sloge nema samo!

Nju nam dajte s duhom sveslavosti,
Aj i narod ćete vidjeti,
Kakvog nije bilo u prošlosti.

U sredini izmed Grka, Brita,
Naše će se ime blistati
Povrh neba zviezdama pokrita.

XLVII.

Kad bi duh moj tako moćan bio,
I slavenski kad bi rodovi
Bili zlato, srebro, kovovi,
Jedan kip bih iz njih sviju slio.

Od Rusa bih glavu sačinio,
Od Poljaka trup pak čitavi,
A od Čeha ruke vještački,
Od Srba bih noge načinio:

A ostale, Vinde, Lužičane,
Rod Hrvata, Šleze, Slovake,
U oružje te bih slio grane.

Kleknuti bi mogla pred tim kipom
Sva Evropa — tä nad oblake
Uzvišen bi makno zemlju hipom.

LVII.

Sada vičem, zborih tek dosele,
Raskidani, vama, Slaveni!
Bud'mo cielost, a ne dielovi,
Ili ništa ili sve odsele.

Narodom vas golubinjim vele,
Golubovi jesu takovi
Svoja jata vjerno ljubeći,
U tom eto mudrosti vam ciele:

Slaveni, oj uda razlomljena!
Sjedinjene sile djeluju,
Dok rijeka sahne razlivena;

Slaveni, oj rode mnogoglavi!
Mudri smrti gore ne znaju,
Nego život gnjili, tašti, tavni.

LXIX.

Što će biti od nas za sto ljeta?
Što će biti s ciele Evrope?
Slavski život sve će krajeve
Da potopi širom ovog svieta;

A taj jezik ropskoga izmeta —
Kako no ga Niemac nazivlje —
Puniti će sjajne dvorove
Pa i usta protivnika kleta:

Znanosti će slavskom teći vodom,
Nad Senom će, Labom postati
Kroj, običaj, pjesme naše modom;

Oh u ono da se rodih doba,
Kad će Slaven svietom vladati,
Il' da mi se ustat tad iz groba!

LXXIV.

Pod lipom me angjeo njihao,
Dok sam bio malo djetence,
Oj spomeni! — pod njom najradje
Kao dječak ja sam se igrao.

Pod lipom sam srećan milovao
Najkrasnije Slave djevojče,
Pod njom sam se — ljute nesreće!
Sa ljubavi kratkom rastajao.

Pod lipom mi Muze liru dale,
Ove pjesme s njenih grančica
Kao lišće k meni su padale.

I pod lipom mene ukopajte,
Ali na grob mjesto kamena
Slave drvo zasaditi dajte!

LXXX.

Slavska braćo i vi sestre slatke,
Što ste žive jošte na zemlji,
Čujte voljni, vama kazati
Želim ove još nauke kratke:

Čuvajte se one ceste glatke,
Što ju djavo protko mrežami,
Izdajnike tek da uhvati
A u pandže svoje gorkoslatke.

Ajte amo, primjer ću vam dati,
Ajte k dobrim, ajte k lukavim:
Učite se rod svoj milovati;

Tatre jav'te Crnoj gori tako,
Krkonoše visom uralskim:
Vjernim nebo, izdajicam pako!

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

U onaj čas, kad je Florent stupio u atelier, posvećivaše slikar tomu poslu svu pažnju, te nije čuo, kako su se vrata otvorila, kao što nije čula ni gospodja Steno, koja je pušila cigarete, izvalivši se lijeno na divanu, tako sretna sa svojim na po zatvorenim očima, uprtim u čovjeka, kojega je ljubila! Lincoln nasluti tek, da je netko tu, videći promjenu na Albinu licu. — Bože. Ali je bila blijeda ovog jutra, sjedeći nepomično na velikom naslanjaču s grbom na naslonu od izdjelana drva, na rukama kao da su joj se žile stegnule, usta tako gorka, a oči tako duboke u svojem ukočenom pogledu! . . . Je li pogadjala, što ipak nije mogla znati, da joj se njezina sudbina približava s ovim došljakom, što je unišao u atelier, pa pošto ga je pred četvrt sata ostavio, morao je sad opravdati svoj povratak kakom izlikom:

— Ja se vraćam, reče on, — zaboravih te pitati, Lincoln, hoćeš li konačno da kupiš ona tri Ardeina dessina uz cijenu, pod koju se nude . . .

— Za što mi niste o tom govorili jučer, moj mali Linco? — prekine grofica. — Jutros sam vidjela Ardeu. Mogla sam od njeg saznati zadnju cijenu . . .

— To je još trebalo, — odgovori Maitland, smijući se vrlo glasno. — Ta on ne priznaje, da ima te dessine, draga dogaresso . . . Oni pripadaju seriji dragocjenosti, što ih je brižno izvukao iz našastara svojih vjerovnika i smjestio svakuda pomalo . . . Ima ih kod sedam, osam starinara, pa možemo dočekati, da će za deset godina svi cockneyi iz moje zemlje biti primani s dosadnom izrekom: — To je iz palače Castagna. Kupio sam to onako ispod ruke . . . — I kako će zamamno zvučiti ta izjava, izuštena stanovitim žmiganjem očiju! . . .

On sam žmigne okom, oponašajući jednog od najslavnijih prodavača starina u Rimu, s neprispodobivim onim darom oponašanja, koje odlikuje sve negdašnje posjetnike pariskih ateliera.

— Za sad su ta tri dessina u nekog kramara Babuina i posve autentična.

— Osim, ako ih ne izdadu za Vinci-jeve, reče Florent, jer Leonardo bijaše lijevak, a na njima su hachure načinjene s lijeve na desnu stranu . . .

— I vi mislite, da se Ardea ne će sa mnom nagoditi? . . . uze opet grofica.

— Niti s vama . . . reče slikar. — Imao je obraza sinoć, kad ih pred njim spomenuh, te me je zapitao za adresu, da ih ide pogledati . . .

— A kako ste onda doznali za njihovo vrelo? — upita gospodja Steno.

— Obratite se onamo, — reče slikar pokazujući vršKom svojeg kista na Chaprona. — Kad treba obogatiti zbirku njegova starog Maitlanda, onda je on veći trgovac od svih trgovaca. Njemu oni sve kažu . . . Bio Vinci ili ne, čista je lombardska manira. Kupi ih. Fale mi.

— Bit će dakle, — odgovori Florent. — Grofice . . . Contessino . . .

I on pozdravi gospodju Steno i njezinu kćer. Majka mu se najljepše nasmiješi. Ona ne bijaše onakva ljubavca, kojoj su dobri prijatelji njezina ljubavnika vazda neprijatelji. Ona ih naprotiv obavijaše obilnom i sretnom simpatijom, što ju je u nje budila ljubav. Uz to bijaše previše oštroumna, da ne bi bila osjetila, kako Florent odobrava njezinu ljubav, kako god se je to nevjerojatno činilo. Naprotiv se ocrtavala silna odvratnost, koju je Alba osjećala u taj čas za sumljive spletke, u suhosti, kojom je nagnula neprijazno svoju glavu, da odgovori na pozdrav mladog čovjeka, koji to i ne opazi. Bio je presretan, što se je uvjerio, da ovdje nisu čuli svadje.

— Do sjutra ne će nitko ubavijestiti Lincolna, — mišljaše on silazeći opet stubama. — Ovaj kup dessina genijalna je bila misao, da pokaže moj mir . . . Sad treba da nadjem dva oprezna svjedoka . . .

Florent bijaše vrlo razborit čovjek, koji je vazda imao potpunu ispravnost uma, kad se nije radilo o pretjeranom njegovu prijateljstvu prema šurjaku. Imao je onu snagu posmatranja, običajnu osobama, u kojima se osjetljivo samoljublje jako potreslo. On odgodi taj teški izbor na kasnije i podje na doručak, kao da se nije ništa dogodilo, u restaurant, gdje su ga čekali. Jamačno nije njegov susjed, jedan francuski diplomat, koji je boravio u Monakovu i prolazio Rimom, odgovarajući na njegova pitanja o najnovijim Lenbachovim portretima, posumnjao, da tome mladomu mirnomu čovjeku s podsmijehom na ustima lebdi nad glavom može biti smrtna afera. Odlazeći s tog doručka odluči Florent, pošto je prije u misli obašao desetak svojih znanaca, da će prvi korak pokušati kod Dorsenna. Sjeti se, kako ga je otajno romancier obavijestio, a bio je uvjeren o njegovu prijateljstvu prema Maitlandu, koje je dokazao jednim svojim rječitim člankom. Uz to mišljaše, da je do ušiju zaljubljen u Albu Steno. To bijaše još jedna vjerojatnost, da će Dorsenne mučati. On ne će ništa kazati o sukobu, pri kojem će se stalno spominjati ime grofičino, ako se za nj sazna. Bilo je previše jasno, da Gorka i Chapron nemaju nikakova izravnog uzroka, da se svade i tuku. Iz svih tih razloga pozvoni Chapron na vrata Julienova stana, oko dva sata i po, to jest puna tri sata iza nerazborite svadje u hodniku. Ovaj bijaše kod kuće, zabavljen posljednjom korekturom svojeg djela *Poussière d' idées*. Povjerenje njegova posjetnika zabuni ga tako, te su mu ruke drhtale pri redanju razbacanih papira. Sjetio se, kako je Boleslav sjedio na tom istom divanu, u isto doba dana, četrdeset osam sati prije toga. Kako će se drama pospiješiti, ako taj obsjednuti podje njezinom kolotečinom! Osjećao je dobro, da mu šurjak Maitlandov nije svega kazao.

— Ta to je absurdno, klikne on, — to je divljaštvo i ludost! . . . Molim vas, vi se ne ćete tući poradi raspre, kakova je ta, koju mi pripovjediste? Razgovarali ste se na jednom uglu pločnika. Kazali ste nekoliko življih riječi i onda eto odmah svjedoci i dvoboj . . . Idite! To je ludo!

— Zaboraviste, da sam ja pogriješio, dignuvši svoju batinu na nj, — upade mu Florent u riječ, — pa kad on hoće, da to popravim, ja sam mu dužan . . .

— I vi mislite, reče spisatelj — da će se galerija zadovoljiti s ovim razlozima? Umišljate sebi, da se ne će stati tražiti tajne poluge tomu sukobu? Poznam li ja donekle ženu? . . . Zapamtite, da vas ja ne ispitujem, držim se onoga, što mi povjeriste. Ali svijet je svijet i vi ne ćete izmaći njegovu tumačenju . . .

— Upravo za to vas zamolih potpunu diskreciju, odgovori Florent, — i za to dodjoh vas prositi, da mi budete svjedokom . . . Nema nikoga, u koga bih imao toliko povjerenja, koliko u vas. To je jedini uzrok mojemu koraku . . .

— Hvala vam, reče Dorsenne. — Krzmao je časak. Onda mu se u misli iznenada ukaza slika Albina, koja ga je progonila od sinoć. On se sjeti mrklog straha, što ga bijaše zatekao u očima mlade djevojke, onda one olakšice, kad se je njezina mati nasmiješila u isti čas Gorki i Maitlandu. Sjeti se bezimenih listova i one tajinstvene mržnje, koja je lebdila nad gospodjom Steno. Ako se sazna za tu kavgu izmedju Boleslava i Florenta, nema sumnje, da će se svuda pripovijedati, kako se Florent bije za svojeg šurjaka, a radi grofice. Još je manje sumnje, da će za tu priču doznati uboga contessina. To bijaše dosta, da spisatelj odgovori:

— Pa dobro. Primam. Bit ću vam svjedok. Ne zahvaljujte mi sad vi. Izgubit ćemo skupocjeno vrijeme. Treba vam drugi svjedok. Na koga ste mislili? . . .

— Ni na koga, odvrati Florent. — Priznajem, da sam računao na vas, da mi pomognete . . .

— Stvorimo listu, reče Julien, — to je najbolje sredstvo, pa odlúpimo . . .

Dorsenne napiše nekoliko imena i oni stadoše zaista lúpiti, po onom izrazu i to tako savjesno, te su iza točna ispita zabacili sva imena. Bili su tako zatrpani

kao i prije, kadno oči romancierove sijevnuše i on klikne, dodavši naglo:

— Koja misao! Ali da, to je misao!...

— Poznajete li markeza de Montfanon?... zapita on Florenta.

— Jednorukog?... odvrati taj. — Vidio sam ga jednom zgodom, kad se otkrivao spomenik, koji dadoh podignuti francuskomu Svetom Ljudevitu...

— Govorio mi je o tome... reče Dorsenne. — Za jednog od vaših rodjaka, zar ne?

— Oh! jednog bratića, odgovori Florent, — kapetana Florenta, koji je pao u grabi pred Rimom...

— Sad smo spaseni, reče Dorsenne tarući rukama. — Montfanon će vam biti svjedok. — Iznajprije to je stari mejdandžija, dok ja još nisam bio na bojištu. To je vrlo važno. Vi poznate onu slavnu riječ: ne ubijaju ni mačevi ni pištolje, nego svjedoci... Pa onda, ako bude trebalo stvar urediti, on ima drugačiji ugled, nego vaš sluga...

— To je nemoguće, reče Chapron, marquis de Montfanon!... On ne će nikad htjeti. Ja ne postojim za nj!

— Vidjet ćemo to, klikne Dorsenne. — Pustite, da ja idem u svoje ime, a poslije, ako pristane, možete vi u svoje... Samo, nemamo odviše vremena. Ne mičite se od kuće do šest sati. Ja ću već znati, šta mi je raditi.

Ako je spisatelj pokazao u prvi čas veliko uzdanje u uspjeh svojeg čudnog pokušaja kod starog prijatelja, pretvori se to uzdanje u posve oprečno mnijenje, kad se je za po sata našao pred kućom markeza Claude-Françoisa, koja bijaše na jednom od najčasnijih mjesta u Rimu, na samom Kapitolu, na uglu ulice della Consolazione (Utjehe), s belvederom, s kojeg se raskrivao divan pogled na drevni Forum. Koliko je puta u šest mjeseci dolazio Dorsenne ovamo, k tom ostanku života, gdje je ponirala, gdje se je utapala tugaljivost u dubokom čuvstvu prošlosti, da promatra tragičnu i sjajnu panoramu s ovog obzorja povjesti! I na glas osamljenika dizali se skršeni stupovi, ponavljali se razvaljeni hramovi, čistila se tratina na triumfatorskoj cesti. Kad bi progovorio, prikazala bi mu se strašna epopeja rimske legende, istumačena od onoga gorljivog kršćanina, u mističnom osjetu providnosti, koju zaista sve razglašuje na ovome trgu, gdje Mamertinska tamnica priča o parnici svetog Petra, gdje trijem Faustinskog hrama pritište krov crkve svetog Laurencija in Miranda, gdje se diže sveta Marija Osloboditeljica na trgu Vestina hrama — *„Sancta Maria libera nos a poenis inferni“*[1] — dodavao bi uvijek Montfanon, kad bi o njoj govorio, pa bi pokazao Titov luk, koji priča, kako se je ovršilo proroštvo Gospodovo o Jerusalimu, kako Konstantinova bazilika razglašuje triumf Krsta, dok se kroz lugove na Palatinu ukazuje sjena ženskog samostana nad razvalinama stanova Caesarâ goniteljâ. A dolje, u dnu, ocrtava se kriva crta Collosseuma, opominjući na devedeset tisuća gledalaca, što su došli da gledaju patnje mučenikâ!... Take bijahu prikaze, sred kojih življaše nekdašnji papinski zuav. Pritištući na puce zvonca u trećem katu, govoraše Julien u sebi:

— Ja sam luda, što dolazim da nešta takovo ponudim ovakomu čovjeku. Ipak se ne radi o tome, da bude svjedok u običnom dvoboju, nego da se ravno zapriječi dogadjaj, koji bi najprije mogao života stajati dvojicu ljudî, onda poštenja gospodju Steno, a najposlije pokoja tri nedužne duše, gospodju Gorka, gospodju Maitland i moju malu prijateljicu Albu... Samo on ima taj ugled, da uredi to sve. I to je kao svaka kršćanska ljubav... Uzevši, dašto, da je kod kuće, završi on čujući korak sluge, koji prepozna došljaka i odsiječe svako pitanje, rekavši:

— Gospodin markez je otišao prije osam sati. Vratit će se tek na ručak...

— A vi ne znate, kamo je otišao.

— Na misu u katakombu i na procesiju, odgovori sobar, koji primi Dorsennovu kartu dodavši: — Trapisti svetog Kaliksta znadu stalno, gdje je gospodin markez. Doručkovao je kod njih...

— Pokušajmo ipak, reče mladi čovjek, malo smalaksavši. Njegova kočija stane drndati prama vratima svetog Sebastijana, do kojih se nalazi katakomba i siromašno čvrsto utočište — posljednji komad papinske vlasti, što ga čuvaju siromašni monasi. Montfanon se jutros valjda pričestio, pomisli Dorsenne, — i na prvu riječ o dvoboju ne će htjeti ništa više da čuje. Ipak treba da se ta stvar uredi. Treba... Šta bih dao, da doznam istinu o prizoru izmedju Gorke i Florenta? Kakim je vraškim i čudnim skokom palatin srnuo na ovoga, kad mu je šurjak tu?... Al' će bjesniti, što sam ja svjedok njegovu protivniku!... Bah! Poslije razgovora od nekoga dana mi smo razdijeljeni... Lijepo, evo me već pred crkvom *Domine, quo vadis*... I ja bih sebi mogao reći; *Juliane, quo vadis?*... Da učinim djelo nešto bolje od svih svojih dosadašnjih, — odgovori on sebi.

Ta laka duša, koja bi ustitrala pri najmanjem dodiru, bude kao uvijek ganuta uspomenom na jednu od bezbrojnih pobožnih legenda, što su zastale u devetnaest vijekova katolicizma poput kruna neprolaznih ruža po svim kutovima Rima i njegove okolice. Sjetio se ganutljive pripovijesti o svetom Petru, koji bježi pred progonom i susreće Spasitelja „Kamo ideš, Gospodine?“ pita apostol. „Da se dadem po drugi put pribiti na križ“, odgovara Spasitelj i Petar se zastidi svoje slabosti i vraća se mukama. Sam Montfanon pripovijedaše tu uzvišenu epizodu romancieru, koji se na novo izgubi u razmišljanju o markezovu značaju i o najboljem načinu,

[1] »Sveta Marijo, oslobodi nas kaznâ pakla«.

kako bi ga nagovorio. Zaboravi pogledati silnu pustoš rimskog kraja, što se već pred njim širio i bio bi prošao, tako je duboko zapao u sanjarenje, mimo cilja svojeg puta i ne opazivši ga. U ostalom, čekala ga nova zapreka na prvoj stanici njegova traženja. Monah koji mu na glas zvona otvori vrata na ogradi, što se dotječe svetog Kaliksta, reče mu, da je onaj, koga traži, otišao pred pô sata.

— Naći ćete ga u bazilici svetog Nereja i Ahileja, doda trapista, — blagdan je tih dvaju svetaca i u pet sati će biti ophod u njihovoj katakombi . . . To je četvrt sata odavle, kod Torre Marancia, na Via Ardeatina . . .

— Hoću li ga i treći put promašiti? — pomisli Dorsenne silazeći napokon s kola, i došavši pješice preko izgorjele već trave do otvora, kroz koji se ulazi u podzemnu nekropolu, posvećenu dvjema svecima, koji bijahu škopci Domitille, nećakinje cara Vespasiana. Nekoliko ruševina i jedna siromašna kuća označuju mjesto, gdje se dizala bogata villa te pobožne kneginje. Rešetka bijaše otvorena i ne našavši nikoga, tko bi mu pokazao put, podje mladi čovjek sam u podzemlje. Opazi, da je dugačka galerija rasvijetljena. On podje spram nje, rekavši sebi, da crta svijeća, upaljenih na svaki deseti korak, jamačno označuje put, kojim će ophod poći i koji vodi u središnju baziliku. Premda bijaše u velikom strahu, ne znajući, kako će uspjeti njegov korak, ipak ga potrese veličanstvo prizora, koji se očima ukazivao u ovako rasvijetljenoj katakombi. Neravne udubine, spremljene za pokojnike, koji su od toliko vijekova usnuli u miru Gospodnjem, provrtale su stijene galerije, podajući im svečan i tragičan izgled. Vidjelo se napisâ, urezanih u kamen, a svi govorahu o velikoj nadi, kojom su se hranili prvi kršćani, o istoj, kojom se i danas vjernici hrane. Julien je znao dosta simbolike, da razumije značenja slika, kojima su prognanici prve crkve skrivali svoju vjeru. Tako su ganutljive i jednostavne! Sidro znači spas u oluji, ljupki golub i umiljato janje jesu slike duše, koja leti u nebo i koja traži svojeg pastira, pa fenič, kojega krila navještaju uskrsnuće, kruh i loza, maslinova grana, paoma, riba; Ἰχθύς, naivno sastavljen znak po početnim slovima naslova našega Gospoda: „Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτῆρ“.[1] To mirno groblje napunjaše gotovo fantastičnim čarom laki miris tamnjana, što ga Dorsenne osjeti unišavši. Velika misa, što se u jutro odslužila, ostavi taj sveti miomir raspršen oko svih ostanaka, što su nekad u prilici živih tjelesa klecali sred istog posvećenog zadaha. Bijaše tako jaka opreka izmedju ovog mjesta, gdje je sve govorilo o vječnosti, i strastvene, grješne svjetske drame, od koje bijaše njegov korak samo epizoda, te se je spisatelj osjetio posvema dirnut. Sam se učini sebi za čas svetogrditelj, premda se je pokorio čisto plemenitoj i čisto čovječnoj namisli. No podidje ga osjet olakšice, kad se je u zavoju jedne od mnogih galerija, kojima bijaše prošao, našao pred svećenikom, koji držaše u ruci košaricu punu latica cvijeća, bez sumnje namijenjenih ophodu. On ga zapita talijanski za put k bazilici, dok mu onaj odvrati čistom francuštinom.

— Poznajete li, oče, možda g. markeza de Montfanon? zapita Dorsenne.

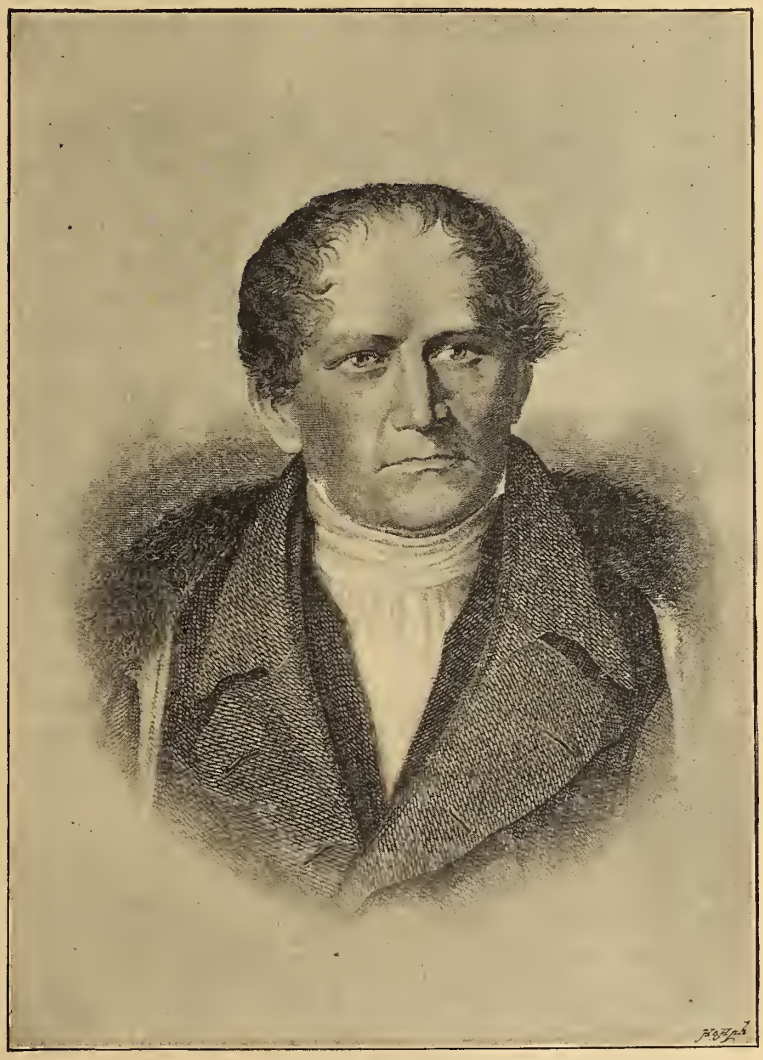

Jan Kollár.

[1] Isus Hrist Sin Božji, Spasitelj.

— Ja sam jedan od kapelana svetog Ljudevita, reče svećenik s podsmjehom, pa doda: — Naći ćete ga upravo u bazilici.

— Dakle, čas je kucnuo, pomisli Dorsenne. — Budimo lukavi . . . Zatražit ću, da mi ispuni ljubav . . . Eto me . . . Poznajem stubište i veliki otvor gore . . .

Ukaza se zaista kut neba, otkud je dopiralo puno svjetlo, koje pomože spisatelju, da brzo ugleda, koga je tražio, izmedju nekoliko lica, što se sastadoše u ovoj ruševnoj kapeli, poradi svoje starosti najčasnijoj od svih ćelija, koje tako obavijaju Rim poput pasa, u kojem su skrovena svetišta. Montfanona bijaše lako raspoznati po praznom rukavu njegova crnog kaputa, koji se svijaše oko njegove sakate ruke: On sjedjaše na jednom stolcu nedaleko oltara, na kojem su nemirnim plamenom gorjele velike voštanice. Svećenici i monasi držahu košarice pune cvijeća, slične onoj, kaku je imao kapelan, kojega je Dorsenne netom sastao. Skupina triju znaličnika gadjaše u pô glasa slike, koje se jedva razabirahu na bezbojnom stuku svoda. Montfanon se čisto zadubao u knjigu, koju držaše u svojoj jedinoj ruci. Velike crte njegova oplemenjena i kao preobražena lica žarom pobožnosti, podavahu mu divan izraz stara kršćanskog vojnika. — *Bonus miles Christi* stajaše napisano na grobu glavara, iza koga je Montfanon zadobio ranu kod Pataya. — Rekao bi čovjek, da je laik-čuvar mučeničkih grobova, spreman da poput njih do krvi ispovijeda svoju vjeru. I kad se Julien riešio, da ga nagovori, taknuvši se lako njegova ramena, opazi kako su svijetle modre oči plemićeve, inače vesele i katkad bijesne, sjale u vlažnosti okliznulih suza. I njegov glas, hotice ujedljivi glas, bijaše kao osladjen ganućem mislî, što ih probudi u njem čitanje, mjesto, doba i ono, čim je sproveo svoj dan.

— Ah! Eto vas, reče on svome mladomu prijatelju, ne začudivši se nimalo. — Dodjoste radi ophoda. Dobro. Čut ćete pjevanje lijepih kitica: *Hi sunt, quos fatue mundus abhorruit.*

On izgovaraše *u* kao *ou*, na talijansku, jer se u liturgiji posve odgojio u Rimu.[1]

— Sezona je dobra za ophod. Turiste su otišli. Bit će samo ljudî, koji mole i misle, poput vas. A misliti polovica je molitve. Druga polovica je vjerovati . . . Vi ćete svršiti kao i mi, uvijek sam to proricao. Samo tu ima mira . . .

— Rado bih, da sam došao samo radi ophoda, odgovori Dorsenne, — ali moj dolazak ima drugi uzrok, dragi prijatelju; reče još tišim glasom. — Tražim vas već više od po sata, da mi pomognete učiniti neizmjernu uslugu mnogim osobama, zapriječiti možda vrlo veliku nesreću . . .

— Vrlo veliku nesreću, ponovi Montfanon, — zar vam ja mogu pomoći, da ju zapriječite? . . .

[1] Francuzi izgovaraju latinsko *u* po svome kao *ü*.

— Jest, uze opet Dorsenne, — ali tu nije mjesto, da vam razložim potanko tu dugu i strašnu zgodu . . . U koliko je sati obred? Ja ću vas pričekati, eto, i pripovijedati vam na povratku kući. Imam kola . . .

— Obred započinje u pet sati, pet i pô, reče Montfanon, gledajući na svoju uru, a sad je četiri i četvrt... Izadjimo iz katakombe, ako izvolite, pa ćete mi pripovijedati povjest gore, šetajući . . . Vrlo velika nesreća?... Dobro! doda stisnuvši ruku mladomu čovjeku, kojeg je najviše volio, kao što se najviše zgražao nad njegovim idejama, od nekoliko godina, kad su naišli na njih kod njihova zajedničkog prijatelja, neprežaljenog grofa de Gobineau, apostola teorije rasâ, — budite uvjereni, sinko, mi ćemo ju zapriječiti . . .

Bio je u načinu, kojim je izgovorio te riječi lijepi pokoj savjesti, koja ne poznaje nemira, savjesti vjernika, koji je sviestan, da uvijek čini sve, što može od onog, što mu treba činiti. On ne bi bio Montfanon, to jest neka vrst sanjara, koji rado raspravljaše s Dorsennom, jer je pored svega znao, da ga on shvaća, da nije ovako nastavio, kad su se uspinjali k svjetlu duž rasvijetljenih galerija:

— Svejedno, gospodine branitelju modernog svijeta, ja sam zadovoljan, što vas držim tu; da vas zapitam iskreno: ne osjećate li se savremenikom svih ovih mrtvaca, što spavaju u tim zidovima, više, nego kakog radikalnog izbornika ili slobodno-zidarskog zastupnika? . . . Ne osjećate li, da ne bi boljeg dijela vaše duše ni bilo, da nisu ovi mučenici dolazili moliti pod ovim svodovima, pred osamnaest stotina godina? . . . Gdje ćete naći nježnije poezije od ove u simbolima i grobnim napisima? Onaj divni De Rossi pokazao mi je jedan napis prošle godine kod svetog Kaliksta. Suze mi dolaze, kad se ga spomenem: *Pete pro Phoëbe et pro virginio eius* . . . Moli za Febu i za . . . Ali kako ćeš prevesti tu riječ *virginius*, što znači muža, koji je poznavao samo jednu jedinu ženu, djevičanski čovjek, koji je imao djevicu ženu? . . . Vaša mladost će proći, Dorsenne. Vi ćete ćutjeti jednog dana, što ja ćutim, da vam je izmakla sreća poradi starih ljaga i shvatit ćete, da je nije bilo nigdje do u ženidbi kršćanskoj, koje se cijela uzvišenost sastoji u toj molitvi: *Pro virginio eius* . . . Bit ćete vi kao i ja i naći ćete još u toj knjizi — i on pokaza Eucolog, što ga držaše u svojoj ruci — kako da prikažete Bogu svoje kajanje i grižnje savjesti . . . Poznajete li himnu Svetomu sakramentu: *Adoro te, devote?* . . . Ne . . . Ipak ste vrijedni, da oćutite, šta je u tim kiticama. Slušajte ovu. Već sam izraz će uznijeti umjetnika u vama . . . Hoće se izreći misao: da se na križu vidi samo čovjek, a ne Bog, a da se u hostiji ne vidi više ni čovjek, pa se ipak vjeruje u zbiljnu nazočnost:

In cruce latebat sola Deitas.
At hic latet et humanitas,
Ambo tamen credens atque confitens . . .

I sad ovaj posljednji stih:

Peto quod petivit ladro poenitens![1]

Koji krič! Ah! Kako je to lijepo! Kako je lijepo! Koja riječ, da je kažeš umirući! — I on ponovi: — *„Peto quod petivit ladro poenitens . . .“* A što je molio taj jadni tat, taj Dismas, kojeg je crkva učinila svecem samo radi ovog usklika: „Sjeti me se, Gospodine, u svojem carstvu! . . .“ Ali eto nas . . . Sagnite se, da ne oštetite šešira . . . Dakle, što hoćete sad od mene? . . . Vi poznate lozinku Montfanonâ: *Excelsior et firmior* — Uvijek više i čvršće . . . Nikad nema previše dobrih djela, da se izvrše . . . Ako je moguće, odmah, kao na poziv . . .

Ta čudna mješavina žara i dobrovolje, zanesene brbljavosti, fanatizma političkog ili vjerskog, to bijaše čitav Montfanon. Ali dobrovolja iščeznu brzo s njegova obraza, u isti čas jednostavna i ponosna, kako se stala razmatrati Dorsennova pripovijest, u ostalom vrlo vješto sastavljena. Spisatelj zaista ne počini pogrješke, da odmah stavi pitanje. Bijaše predobro shvatio, da tu nema raspravljanja sa starim papinskim zuavom. Ili će ovaj stvar osuditi kao grdosnu i absurdnu ili će vidjeti u njoj dužnost kršćanske ljubavi, koju treba da izvrši, i onda će prihvatiti, ako mu bude ma kako neprilično, upravo kao što dijeli milostinju. Tu žicu velikodušja pokuša dirnuti svojom povjerljivošću Julien, postavši prvi put u svome životu diplomatom. Spomenuvši se prekjučerašnjeg razgovora, pripovijedaše ono, što je mogao o Gorkinu posjetu, — zašuti, kako mu je krivo zadao poštenu riječ, što ga je još i sad žestoko peklo. Reče, kako je umirio tog bješnjaka, odveo ga natrag na kolodvor, pa kako su se dvadeset četiri sata kasnije oba suparnika sastala. Naglasi ponašanje Albe one večeri i infamiju s bezimenim listovima, što ih je u nečuvenu zločinstvu pisao netko kćeri i prijašnjemu ljubavniku gospodje Steno. I ispripovjedivši tajinstvenu kavgu, što je iznenada nastala izmedju Gorke i Chaprona, nastavi:

— Ja sam dakle prihvatio, da budem svjedok, jer mislim, da mi je svakako dužnost, da sve pokušam, kako ne bi došlo do tog dvoboja . . . Zamislite se malo. Ako dodje do njega, pa jedan od te dvojice bude ubit ili ranjen, kako da se sakrije stvar u ovom brbljavom gradu, kakav je Rim? Pa kakvi tumači! . . . Suviše je jasno, da su se ta dva momka zavadila samo poradi one stvari s gospodjom Steno i Maitlandom. Kojim smiješnim uzvratom? Ja o tom ništa ne znam. Ali u općinsvu ne će biti sumnje. Pa odatle novi bezimeni listovi Albi, gospodji Gorka, gospodji Maitland! . . . Nije mi do muškaraca . . . Drugo i ne zaslužuju. Ali ovi nedužni stvorovi, nije li to strašno? . . .

(Nastavit će se.)

[1] Molim, što je molio okajani razbojnik!

Kollárovi dopisi.

Priopćio dr. Milivoj Šrepel.

Dne 29. svibnja o. g. proslavili su Slaveni u Beču stogodišnjicu, što se je rodio slavni rodoljub i pjesnik češki Jan Kollár (1793—1852). K ovoj se slavi pridružuje sa zahvalnošću i hrvatski narod, jer je upravo Kollár bio dobri genij „ilirskoga“ pokreta, po kojem se je hrvatski narod iz mrtvila jozefinske epohe probudio na nov život, te udario temelj novijemu svomu kulturnomu i političkomu napretku.

Sreća je htjela, da se je Gaj, rodjen u pričajnom zavičaju Čeha, Leha i Meha, sastao u Pešti sa nastavljačem Križanićevih ideja, pa se tako u društvu sa Kollárom opasao onom divskom snagom, o kojoj danas pripovijedaju kao o čudu.

Kollárove ideje o književnoj uzajamnosti slavenskoj našle su plodno tlo u Hrvatskoj, gdje je slavenska ideja već od prije živjela u književnosti. Kollárove misli uhvatiše ovdje dobar korijen, te za malo vremena izbiju na površinu ponajljepše u ilirskoj poeziji, kao što iz zemlje niče mirisno cvijeće. Njegova uvjerenja ovladaju svim narodnim ljudima u Hrvatskoj, zatalasaju svim krajevima od Adrije do Dunava, te se može reći, da je njima bio proniknut sav narod hrvatski.

Narodni su prvaci hrvatski podržavali uvijek budnu svezu sa Kollárom, koji i sâm dolazi u Zagreb kao gost godine 1841, a pod kraj njegova života nudja ga Jelačić profesorskom stolicom slavenske povjesti u zagrebačkoj akademiji.

Zato se radujemo, što je sveučilišna mladež hrvatska, okupljena u „Zastavi“, odlučila izraziti pijetet svijetloj uspomeni Kollárovoj i do skora objelodaniti knjigu, u kojoj će biti prikazan pjesnikov život i prevedeni po izbor soneti iz njegove „Slavine kćeri“. Životopis je napisao g. S. Bosanac, a sonete je preveo g. Stjepko Španić.

Za danas priopćujemo na ovom mjestu tri izvorna lista Kollárova od kojih je jedan namijenjen Vrazu, a dva Kukuljeviću. Kollár je dopisivao i sa drugim prvacima ilirskoga pokreta, poimence sa Gajem, ali je Gajeva knjižnica još uvijek nepristupna. Bilo je njegovih pisama, što ih je pisao Babukiću, ali ih i u Babukićevoj ostavini nema. Isto tako znamo, da je i Kukuljeviću pisao više pisama, koja su izginula. Tako se moramo zadovoljiti ovima trima. Medjutim se i iz njih može razabrati ne samo veliko rodoljublje Kollárovo, nego i tegotno stanje književnosti, kad je za književnika kako českoga tako i

*

hrvatskoga prava muka i nevolja nastajala istom onda, pošto je knjigu doštampao. Osobito pismo, upravljeno na Vraza, pokazuje nam kao u zrcalu, koliko je napora u ono doba stajalo pisca raspačavanje knjigâ. Oni sitni računi na krajcare rječito i razgovijetno pokazuju, da s pravom častimo svetu uspomenu onih ljudi, koji u svojem narodnom zanosu nisu poznavali nikakovih zapreka, kojima je dapače sa zaprekama rasla radna snaga u službi narodne prosvjete.

Prvo se pismo nalazi u Vrazovoj ostavini u arhivu „Matice Hrvatske“, a dva Kukuljevićeva pohranjena su u knjižnici „Jugoslavenske akademije znanostî i umjetnostî“, odakle ih objelodanjujemo. I ova pisma neka posvjedoče, da je Kollár do zadnjega daha kao jasna svijeća gorio pred svetinjom slavenske ideje!

I.

Stanku Vrazu.

4. Dubna 1843. w Pešti.

Přemilý Příteli!

Waše drahé psaní ode dne 20. ožujka řádně přijal sem od p. Pawkowiče Budinského. Isau tam mnohé a důležité předměty, o nichžby se lépe ustně mluviti dalo, nežli perem psáti. Mně srdce bolí nejvíce nad tím, že u nás každý počátek národnosti tak brzo opět wadne a hyne. Milý Bože kdy pak již budeme maudří a šťastní?

Že Wám moje posawadní spisy, zwlásťě Slawy Dc. takowau radost způsobila, srdečně mne těší: ale račte wěřiti že i Waše, zwlásťě původní básně . . . Djulabie, já též s welikým zalíbením čítám. Wy ste wzájemnost a národního slawjanského ducha najlépe pochopili a w dělách swých wyrazili. Pracujte jen i dále na této cestě wzájemnosti, nemine Wás krásný wěnec básnický a nas šťastnější budaucnost.

Asi před týden poslal sem Wám, skoze zdejšího spediteura Liedemanna, w balíku na p. Babukiče 12 exx. Cestopisu a sice swázanych. Jeden darem pro Wás, ostatní na prodaj, 1 Ex. za 2 zl. 10 kr. stříbra. Nepochybuji že ste to již dostali. Pan Wrchowský mi w tyto dny složil za Wás 24 zl. stříbra, co utržil za knihy, které ste jemu poslali; ještě 4 exx. jsau z těchto knich neprodané.

Nyní Wám posílám 1 Ex. Sláwa Bohyně	2 zl.	30 kr. stříbra
k tomu aby balík wětším byl přikládám		
2 Exx. Melodii ku Zpěwankám obe .		44 kr.
1 Ex. Jitřenka		24 kr.
1 Ex. Žello Básne		24 kr.
1 Ex. Apologie *darem*		
	4 zl.	2 kr.
Za oněch 11 Ex. Cestopisu přijde .	23 zl.	50 kr.
	27 zl.	52 kr.
P. Wrchowsky zaplatil již . . .	24 zl.	
Tedy zůstáwáte dlužen	3 zl.	52 kr. stříbra

Jitřenku Wám proto posílám, že ona počátek k našim bojům a zápasům s Maďary učinila, a z toho ohledu historicky pamatná jest. Žellowy Basně proto, že w nich duch wzájemnosti prowíwá.

My posawad ještě na naš Rekurs žádné odpowědi z Wídně od Wlády nedostáwáme, již skoro bude rok jak naše Deputacie tam byla. To sobě nemůžeme wyswětliti. Maďari skoze to ještě jen smělšími učiněni jsau, a potlačowání nás nemá konce.

Znateli Orsata Počiće čili de Pozza, o němž w Cestopisu na str. 117 zminka jest? — Poslal sem jemu 1 Ex. Wechselseitigkeit, a posawad žádné odpowědi od něho. On se učil w loní w Padowě. Snad p. Kukulewič neco o něm znáti bude. Mohli byste jemu pjsati a to oznámiti, že Cestopis již wyšel, snad i on wezme 1 Ex.

Mějte se dobře Waš upřímný přitel

Jan Kollár.

O přijatí těchto balíkůw poučte mne čím nejdříwe.

II.

Ivanu Kukuljeviću.

we Wídni 12. Srpna 1849.

Welectěny Pane a Příteli!

Obě poslané knichy i Masch Gottesdienst. Alterth. d. Obodriten, i Wolańskýs Brief über slaw. Archäologie, skrze pana Demetra řadně přijal sem. Za tuto laskawost mně prokázanau přijmětež prosím moje najsrdečnejší poděkowání, a dejte mi brzi příležitost, abych Wám ji wzájemnau ochotností odměniti mohl. Tento lístek račte mezitím tak powažowati jako revers o půjčení těch knih, které wšak ja, po užití jich, bez prodlení zpátkem Wám odeslati chci. Wolański owšem, nakolik sem z prvního běžného prochledu poznati mohl, jest pilný a horliwý, ale často málo kritický národní Archäolog; ma wšak tu zásluhu že prwní byl, jenž počátek w této wědě učinil a hodně mnoho materialu sem tam rozptylených shromáždil.

My nyní pracujeme každodenně a pilně na utwoření práwnicko-politického názwoslowí pro wšecka slavjanská nářeči Rakauské držawy. Jest nás zde ze wšech kmenů a krajů asi 20 osob. Idte to lehčeji, nežli sme se z počátku domníwali. Naše nářečí nejsau sobě w samém skutku tak odcizena a wzdálena, jako se to na prwní zření zda, a jako to i někteři lidé již wykřičeli. Teď zde we Widni jest nekoliko Šafařík ale i Palacký, jenž cestuje do Basileje do Swejcar ku shledáwání písemností pro svůj česky Dějepis. Často i Wás zpomínamé w přátelskem kolu. Kdyby jen milostiwé nebe naše žádosti co do naší národnosti čím dříwe wyplnilo. Pracujeme wšickni na tom i blíscí i dalecí.

Moje Slawo-etruska se již zde we Widni znamenitě rozmnožila, našel sem zde wěci a důkazy nowé, ku potwrzení mé Wám znamé osnowy.

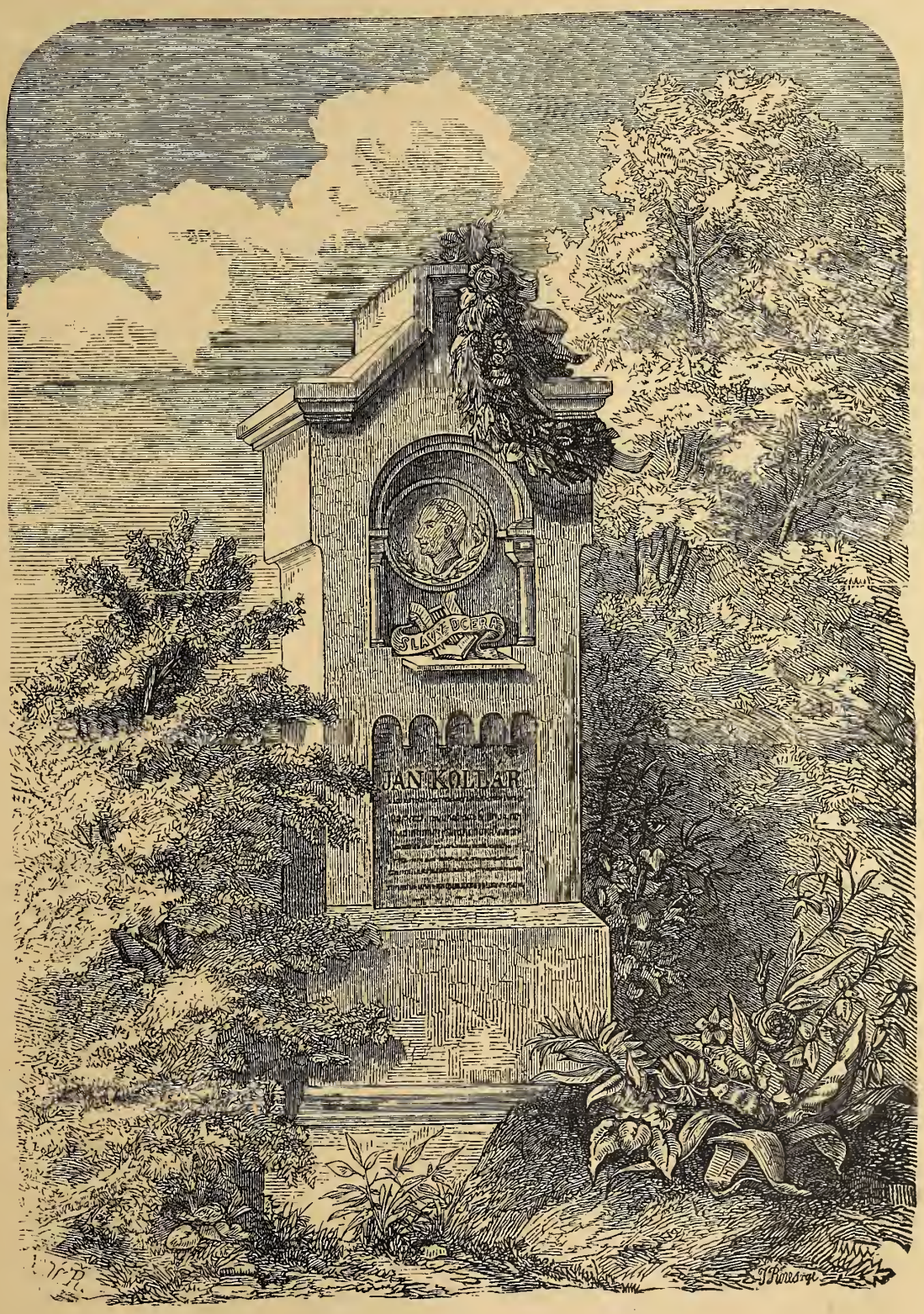

Spomenik Jana Kollára u Beču.

Jak moje paní tak i Ludmilka těšili se z Wašeho jich pozdrawení, i oni wzkazují swé upřímné ucty Wám a celé Waší milé rodince.

Mějte se blaze. Wáš upřimný ctitel a přitel

Jan Kollár,
professor slaw. starožitností na c. k. Universitě.

III.

Ivanu Kukuljeviću.

ve Vidni 1851., 20. Ledna.

Velectěný Pane a Přítelí!

Asi 4 měsíce byl sem v Germanii, totiž ve Meklenburských Strelicech, na ostrwě Raně (Rügen), v Pomoransku, v Berlině atd. Chtěl sem Vám již několikráte psáti, ale dílem velmi zaneprázněn jsem psáním textu k Retranským modlám; dílem nechtěl sem, pokud se Navěští o mé Staro-italii nevytiskne. Posílám dnes Jeho Excellencí Banovi 40 Exx., buďte tak laskav a ujmite se též této věci. Snad by dobře bylo i do některých Novin to tisknauti dáti. Nemůžeme my Slavjané veždy jen malé brošurky, kalendáře a krajcarové knižky vydávati: tak nepřijde daleko naše literatura. Ale Vám o tom psáti nepotřebuji, vždyt Vy sám ste milovníkem a zpytatelem slavských starožitnosti, Vy mne snad nejlépe rozuměti a cítiti budete. Akademie císarska ve Vidni dá podporu 1500 na tisk, ale to sotvy na Obrazy postači. Jeho Veličenstvo císár přijal Dedicatii díla.

Za diplom Vašeho historického Družstva mne poslaný srdečně děkuji: po shotovení Rhetranských Starotin a po vyjiti me Staroitalie ja také něčím přispěji a budu živým článkem.

Vaš exx. Volańského já od Vas odkaupím, peníze bych poslal ale nevím cenu; měl sem to i na svém cestováni ačkoli málo jej užil. P. Volański jest nekritický, samé holé etymologie a phantansie k ničemu nevedau, tím věda a národ naš nic nezíská. Poslal my v ty dny i jiné nové své dílečko: „Schrift-Denkmale der Slaven vor Xsti Geburt“. Já věm lituji času toho muže. Kde není geographická i historická půda, pro nas, kde nejsau klasičtí svědkové, tam archäologie nic nestojí.

Já pilně pracuji na Modlách Rhetranských: toto dílo a Staro-Italie bude vlastne *jedna celost* vespolek se doplnující a vysvětlující. Ein Ex. der Ankündigung für Sie, lege ich bei, sollten Sie mehrere brauchen, verlangen Sie solche von Sr. Excellenz.

Mějte se blaze. Váš starověrný přítel

Jan Kollár.

Das Ex. schicke ich nicht für Sie extra, es sind ja 40 Ex. genug.

Književnost.

Hrvatska. *Kako se sudi u Češkoj o našem romanopiscu Ksaveru Šandoru-Gjalskom.* Praški časopis »Hlas Naroda« u nedjeljnom prilogu od 14. svibnja (br. 133.) donosi posebni članak o našem romanopiscu Šandoru Gjalskom iz pera Josipa Paulika, koji je već više ocjena o hrvatskoj književnosti priopćio u češkim listovima. Članak počinje se ovako:

»Veoma plodni romanopisac Ksaver Šandor-Gjalski darovao je hrvatskomu narodu za zadnjih deset godina svojega književničkoga rada toliko uspjelih plodova svojega poletnoga pera, da ga možemo ubrojiti medju prve hrvatske beletriste.

Ime Šandora Gjalskoga prošlo je preko uskih granica domovine Hrvatâ i njegova su djela prevodjena u češki, poljski, ruski, njemački, talijanski, magjarski i švedski jezik. Djela Gjalskoga odlikuju se vjernošću i istinitošću, što no je crpena iz narodne predaje i neposredna općenja s narodom; on brani vještačkim svojim perom prava onih, koji trpe, on brani sve, koji su slabi i bez pomoći. U nekim nam se djelima prikazuje kao pravi demokrat, koji cijeni plemenštinu srca i iskrenost duše više nego sva dostojanstva.

U prilogu »Всѣмирной Иллюстраціи« nalazimo raspravu o Šandoru-Gjalskom, u kojoj se tvrdi, da se Gjalski veoma primiče Turgenjevu. Pa zbilja nalazimo u pismu, što ga je Gjalski upravio na mene, opasku, da ga se je od ostalih ruskih veleuma najviše dojmio Ivan Turgenjev.

Idejal, za kojim Gjalski ide, pravda je i istina, pa zbog toga tako često nahodimo u njegovim krasnim djelima i spisima bijedu i nesreću. No on nije kruti pesimista, umije cijeniti blago života i zna isticati pravu njegovu vrijednost. Takovim sredstvima umije Šandor-Gjalski da i u krugu nesrećnika i siromašnih ljudi uščara prostim potezima tako zanosne i vjerne stranice, što no ni časkom ne daju posumnjati, da su ljudi, koje nam pisac slika, uzori ljudskih značajeva. Ljubav Gjalski u opće drži za najdragocjenije dobro, što no je zapalo ljude. On umije veoma jasno slikati ne samo njezine slasti, već i boli, pa neumoljivim perom, igrajući se, riše burne i potresne prizore, što ih izaziva neukrotiva ljudska strast.

Po tom govori kritik o pojedinim djelima i zbirkama pripovijesti, a na koncu članka crta život našega romanopisca.

Djela dra. Ante Starčevića. Izdaje odbor kluba stranke prava. Knjiga I. Govori. Svezak 1. Zagreb. Tiskara Antuna Scholza 1893. Pod ovim su natpisom počela izlaziti sabrana djela poznatoga hrvatskog političara i književnika dra. Ante Starčevića. U prvom se svesku nalazi na prvom mjestu kratak životopis, a iza toga dolaze pojedini govori, počevši od g. 1861. do 1866. Ovdje ima 13 govora, prvi je rekao dne 15. svibnja 1861., a trinaesti dne 27. siečnja 1866. Uza svaki govor ima pod crtom i kratka napomena, u kojoj se razlaže, kojom je prigodom držan dotični govor. Ovi su govori svakako zanimljivi i važni prilozi povjesti našega ustavnoga života.

Svečana skupština slavenskoga blagotvornoga društva u Petrogradu, a ujedno 25-godišnjica njegova opstanka držana je dne 24. t. mj. na dan sv. Kirila i Metodija. Predsjednik Ignatjev govorio je svečanu besjedu; za tim su pročitana pitanja za nagradu od 3000 i 1000 rubalja, osnovanu Gilferdingom. Akademik prof. Bestužev-Rjumin istaknu u govoru zasluge pokojnih članova: Gilferdinga, Levickoga, O. Millera, N. A. Kirjeva, Dostojevskoga i drugih. Ignatjev se je u govoru osvrnuo na povjest slavenskih društava u Rusiji. Sebe i svoje drugove označi Slavenofilima, koji slijede ideale istaknute Kirejevskim, Homjakovim, Aksakovim, Samarinom. »Hvala Bogu — reče — te misli prodrle su već u masu ruskoga obrazovanoga naroda i u više krugove. Krivo se misli, da smo mi bezuvjetni neprijatelji zapada i njegove prosvjete. Odanle treba po našem sudu primiti sve, što je dobro i korisno, pa se potpuno okoristiti uspjesima svjetske nauke, ne odrekavši se svoje osebnosti i primijeniv razborito ono, što se pozajmljuje, na vlastite istinite potrebe i uvažujući narodne sućne osebine Rusije. Za što se Rusu upisuje u krivnju, pače u zločin, kad se brine za svoju braću po krvi i vjeri, kada čuva svoje posebne ideale i način shvaćanja, jer imade pred očima vlastite interese? . . . Čuvajući nepokolebiva ćudoredna načela i predjašnje ideale, zanimajmo se poglavito blagotvornošću, nastojeći podržavati općenje medju slavenskim narodnostima i propovijedajući u Rusiji bratsku ljubav k Slavenima bez razlike i podržavajući ljubav Slavena prama Rusiji«. Govor Ignatjeva bješe često prekidan odobravanjem i pljeskom. Tada su proglašeni novo izabrani počasni članovi društva, pak pročitane adrese, pozdravi i brzojavi. Po tom progovori srpski poslanik A. Vasiljević, blagodareći u ime srpskoga naroda caru, Rusiji i društvu za sve blagodati, koje je od njih primio. Progovorio je takodjer Jakić, urednik »Diritto croato« i to hrvatski. Ljuskanov uze riječ u ime bugarskoga naroda. Od brzojavaka i pisama primljena su radosno osobito crnogorskoga kneza Nikole, srpskoga metropolite Mihajla i našega biskupa Štrosmajera, počasnoga člana društva. Skupština je zaključena govorom N. P. Aksakova i pjevanjem zbora.

Biskup je Štrosmajer pisao društvu: »Rado se pridružujem svečanoj jubilejskoj skupštini uvaženoga slavenskog blagotvornog društva. Žalim, što mi visoka starost i slabo zdravlje ne dopuštaju, da krenem na tako daleki put. Svima svojim mislima duše i srca prenosim se k vama, nadajući se, da će Bog blagosloviti vaše plemenito društvo i da će ga učiniti plodonosnim. Bratski i iz dubine srca ponovno pozdravljam blagotvorno društvo i blagodarim na dobročinstvima, što su iskazana mojim zemljacima«.

Gosp. Jakić pozdravio je društvo poduljim govorom u ime Hrvata i Slovenaca u Istri, što no se kroz stoljeća bore uporno protiv talijanizacije i germanizma, da očuvaju narodnost svoju. Usrdno hvali na simpatijama, kojima slavensko dobrotvorno društvo prati narodnu borbu Hrvata i Slovenaca; ovi iz toga crpu svježu silu i jakost, da ustraju u napornoj borbi. Isticao je napokon potrebu slavenskoga bogoslužja.

Tom zgodom izdani su spomen-listići, u kojima je otisnut ruski prijevod Preradovićeve pjesme »Zvanje Slavjanstva«, koja se je i krasnoslovila na proslavi, pak pjesma ruskoga pjesnika Homjakova: Vidênije. Te »spomenlističe« izdao je naš zemljak, Krunoslav Heruc, vlastnik »Rusko-slavjanskog književnog sklada«.

Jan Kollár. Spomenica na stogodišnjicu njegova rodjenja. S uvodom od Stjepana Bosanca i s prijevodom odabranih soneta iz »Slavine kćeri« od Stjepana Španića. Izdanje hrvat. sveuč. literarnoga društva »Zastava«.

»Zastava« nam javlja, da se njezina knjiga upravo doštampava, te će ovih dana ući u prodaju. Elegantno opremljenoj knjizi sa slikom pjesnikovom bit će ciena 60 novčića. Društvo je razaslalo na mnoge prijatelje hrvatske knjige pretplatne arke, pak se pouzdano nada, da će se hrvatsko općinstvo njegovu već objelodanjenomu pozivu odazvati obilnom pretplatom.

Afrikansko roblje. Napisao *Stjepan Vidmar,* prefekt i kateheta zem. sirotišta na Josipovcu. (Pretiskano iz »Hrv. Učitelja«). Zagreb. Tisak Dioničke tiskare. Cijena 20 novč. U ovim kratkim i vjernim etnografsko-historijskim crticama iz najnovijega doba Afrike prikazuje se velika bijeda afričkih plemena, za koja se tako plemenito brine sv. Otac Papa Lav XIII. Lijepo razlaže pisac, kako su rimski pape pomagali, da se dokine trgovina s robovima, da luč vjere i prosvjete zasine medju crnačkim narodima Afrike. U posebnoj crtici ističe velike zaslue Lava XIII. i kardinala Lavigerie-a za prosvjetu i oslobodjenje afričkih plemena. Crkva je katolička vazda oko toga nastojala, da se dokine nečovječno trgovanje s robovima. Djelce je pisano vrlo živo i zanimljivo, puno je lijepih i plemenitih misli, a podobno, da uzbudi iskrenu sućut prema jadnicima. Knjižica je pisana prilično čistim i biranim jezikom. Osobito nam je milo, što možemo to sada priznati, jer smo lani bili prinuždni, da pokudimo jezik istoga pisca u knjizi namijenjenoj mladeži. Našoj mladeži i svakomu čovjekoljubu usrdno preporučujemo tu knjižicu.

Dr. Juraj Dočkal. *Slovnica hebrejskoga jezika* — Pod ovim je naslovom izdao sveučilišni profesor. dr Juraj Dočkal, koji tu disciplinu predaje u bogoslovnom fakultetu našega sveučilišta, opširnu slovnicu, koju je napisao, ponukan željom, da svojim slušateljima olakoti učenje hebrejskoga jezika, pa da tako koristi onima, koji žele, da u izvornom jeziku proučavaju sadržinu svetih knjiga. Radeći oko ovoga djela koristovao se ponajboljim gramatikama hebrejskoga jezika. U pristupu govori pisac o jeziku hebrejskom, tumači ime »Hebreji«: jedni vele, da potječe od Ebere, praunuka Semova, a drugi, da znači onoga, koji je došao s one strane rijeke (Jordana ili Eufrata). Iza toga podaje u markantnim crtama povjest hebrejskoga jezika. Sama slovnica dijeli se u četiri dijela: glasove, promjene glasova, oblike, pravila iz sintakse. Naša se znanstvena knjiga obogatila novim djelom, na kojem će revnomu piscu biti zahvalni učenici njegovi, jer će im sada znatno biti olakoćeno učenje hebrejskoga jezika. Cijena je knjizi 1 for. 20 novč.

Pop Pavao Matijević, u Jelsi na otoku Hvaru, poziva na pretplatu knjige „*Magister choralis*". Preveo je s njemačkoga istoimeno djelo dra. Sav. Haberla, koje je u kratko ugledalo deveto izdanje, a prevedeno je na engleski, francuski, talijanski, poljski i španjolski. Odazove li se dovoljan broj predbrojnika, cijena knjige ne će premašiti jednu forintu.

Ivan Tomašić, pučki učitelj u Lipiku, poziva prijatelje hrvatske lijepe knjige, da se pretplate na njegovu knjižicu: »Crtice Ivana Tomašića«, koja je već dotiskana, a sadržava ove izvorne crtice: »Cjelov, Priča o grobu vječne ljubavi, Pripovijest mjesečeva tračka, Ne zbori, — tvori«, — Kapural Joso sa Zavalja — azdiner«. Knjižica opseže 80 stranica, cijena je za pretplatnike 35 nč. Knjižarska će se cijena povećati.

Prisilne radionice i popravionice. Napisao *Stjepan Kranjčić,* kr. nadzornik zemaljskih kazniona. U Zagrebu. Tisak Dioničke tiskare. — U toj raspravi, preštampanoj iz »Mjesečnika«, crta pisac postanak i potrebu prisilnih radionica i popravionica, ne bi li se i kod nas potaknulo pitanje o podignuću takovih humanitarnih zavoda, koji već postoje u svim naprednijim zemljama. U prvom dijelu rasprave govori o prisilnim radionicama za odrasle osobe, a u drugom dijelu opširnije raspravlja o popravionicama za mladjahne osobe, ili o t. zv. prisilnom odgojivanju.

Ivan Mahulja, dobrinjski učitelj, napisao je i izdao svojom nakladom u Trstu kod Dolenca historično-narodnu pripovijest »*Knez Ivan, zadnji Frankopan na Krku*«. Ova je pripovijest zanimljiv pokus književni. Bilo bi dobro, da naši učitelji, dru-

govi piščevi, tu knjigu raširе u narodu i tako podupru vrloga svoga istarskoga Hrvata. Cijena je pripovijesti 50 novčića.

Izkustveno dušoslovlje. Priredio Marijan Vuković, nrednik »Škole« i počasni član ped. knj. zbora. U Osijeku. Troškom piščevim, štampom Julija Pfeifera. — Pod ovim je natpisom izdao na svijet knjigu o empirijskoj psihologiji poznati pedagoški pisac i revni radnik na našem prosvjetnom polju. Ovo je pored dviju knjiga Posedelove i Arnoldove treće djelo o psihologiji u hrvatskom jeziku. Tako smo evo u kratko vrijeme dobili tri knjige o istom naučnom predmetu. Prve su dvije u prvom redu namijenjene gimnazijskoj mladeži, dok je ova treća pisana za praktičnu pouku. U pripomeni priznaje pisac, da ovim nije mislio iznijeti visoko znanstvena dušoslovna načela, t. j. takova, koja proniču predmet s kraja na kraj dubokom tančinom filozofa. On je prikazao jednostavno predmet u samoj bitnosti, da ga može svatko shvatiti iz poznate znanosti i iz promatranja samoga sebe i drugoga, da se djelom može svatko koristiti. Pisac raspravlja o najvažnijim pojavima iz psihologije, pa spominje udesne i zgodne primjere, da objasni gradivo te nauke. Knjižarska je cijena knjizi 1 for. 30 novč. Tko knjigu naruči kod pisca i novce pošalje, dobit će ju bez poštarskog troška.

Svaštice.

»Podoknica« iz Ipavčeve lirične opere »Teharski plemići«. Nakladom slovenske knjižare L. Schwentnera u Brešcima izišla je »Podoknica«, transkripcija za glasovir iz nove slovenske lirične opere »Teharski plemići« od dra. B. Ipavca, što se je zimus s lijepim uspjehom pjevala u novom slovenskom glumištu u Ljubljani. Osobito se mnogo svidjala ova umiljata »Podoknica«. Cijena je skladbi 50 novčića, poštom 53 novčića.

Proslava stogodišnjice rodjenja Kollárova u Beču. Dne 29. proslavila su slavenska društva u Beču svečanim načinom stogodišnjicu rodjenja Kollarova. Bila je to prava literarno-glazbena akademija. Proslavi je prisustvovao veliki broj akadem. mladeži češke, hrvatske i slovenske. Na podiju bješe smješteno poprsje slavljenika pjesnika »Slavy dcery«. Poprsje okitiše i obrubiše vijencima bečka slavenska društva. Akademija se započela Smetaninim mješovitim zborom »Česka piseň«, što ga je zbor prekrasno otjevao pod ravnanjem Buchtinim. Po tom je krasnoslovila prvakinja češkoga glumišta u Pragu gdja. Skenařova Malá proslov pjesnika Machara. Deklamacija bila je krasna i ganutljiva. Općinstvo je zanosno povladjivalo čuvenoj češkoj tragedkinji. Pjesnik izriče u proslovu nadu, da će ideja slavenska slaviti jednom konačnu pobjedu. I glasovitoj umjetnici i pjesniku Macharu općinstvo je priredilo srdačnu ovaciju.

Prof. Masaryk, veoma zanosno pozdravljen, govorio je o »slavenskoj idcji Jana Kollara«, koju je označio markantnim crtama. Najviše je isticao misao uzajamnosti slavenske u toga podtatranskoga pjesnika. Prikazao je Kollara kao čovjeka, koji je slavensko pitanje promatrao s višega gledišta, sa gledišta svjetske prosvjete.

Prof. Masaryku se oduševljeno povladjivalo. U glazbenom dijelu odlikovala se Hrvatica, gđčna Gvozdanovićeva, koja je savršeno pjevala Zajčevc pjesme. Hvale ju, da ima krasan mezzosopran, lijepu koloraturu i dobru školu.

Matica Hrvatska

obdržavat će svoju ovogodišnju redovitu glavnu skupštinu u nedjelju na dan 18. lipnja 1893. u 10 sati prije podne u »Matičinih« društvenih prostorija (Matičina ulica br. 2, razi zemlje) sa sliedećim dnevnim redom:

1. Govor predsjednika.
2. Godišnje izvješće tajnika i blagajnika.
3. Rasprava o raznih predlozih.
4. Izbor u smislu §§. 16. i 18. društvenih pravila: društvenoga blagajnika, šestorice odbornika i četvorice odborničkih zamjenika.

U Zagrebu, 3. lipnja 1893.

U ime upravljajućeya odbora »Matice Hrvatske«:

Tade Smičiklas,
predsjednik.

Matica Hrvatska

vršeći jednoglasni zaključak svoje prošlogodišnje glavne skupštine, koji je glasio:

»Glavna skupština »Matice Hrvatske« od 19. lipnja 1892. prilikom pedesetgodišnjice opstanka »Matice Hrvatske«, uvažujući prevelike zasluge blagopokoj. Njeg. Vel. pravoga savjetnika i komornika *Janka* grofa *Draškovića Trakošćanskoga* po hrvatski narod i napose po »Maticu Hrvatsku«, koju je pokojnik osnovao, zaključuje, da odbor »Matice Hrvatske« svom snagom uznastoji, da se mrtvi ostanci »Matičina« osnivača prenesu što prije u glavni grad Hrvatske, pa da se veliki pokojnik dostojno sahrani medju svojimi ilirskimi drugovi«; — odlučila je, pošto su sve predhodne pripreme ovršene, da se mrtvi ostanci blagopokojnog osnivača »Matice Hrvatske« na dan 12. mjeseca lipnja u Gornjoj Radgoni u Štajerskoj iskopaju i u lies polože, 13. lipnja, prenesav lies u crkvu sv. Petra u Gor. Radgoni, da se prema mjestnim prilikam uobičajene svečane zadušnice u istoj crkvi obslužuju, 14. lipnja da se lies odpremi jutarnjim prvim osobnim vlakom južne željeznice (u 4 sata i 20 čas.) iz Radgone na Spielfeld, Maribor, Celje i Zidanimost u Zagreb, kamo će prispjeti na južni kolodvor sa posljepodnevnim vlakom (u 4 sata 30 čas.), a odatle će se još iste večeri na zagrebački državni kolodvor prevesti. Na 15. lipnja u jutro u $8^1/_2$ sata biti će svečani sprovod sa državnog kolodvora, odakle će povorka ići sa mrtvačkim liesom ponajprije u stolnu crkvu, gdje će se u $9^1/_2$ sata obslužiti svečane zadušnice, a odtale na centralno groblje na Mirogoj, gdje će se prema dobrostivoj dozvoli gradskog zastupstva položiti mrtvi ostanci pok. grofa Janka Draškovića na vječni pokoj medju njegove ilirske sudrugove u arkadu za »hrvatske preporoditelje«.

»Matica Hrvatska« javlja ovo svim p. n. oblastim, hrvatskim naučnim i učevnim zavodom, društvom i družinam, »Matičinim« društvenim povjerenikom i članovom, svim prijateljem i poštovateljem »Matice Hrvatske i njenoga osnivača i prvoga predsjednika, — a potanki raspored same žalobne povorke kod svečanoga sprovoda na 15. lipnja priopćiti će se naknadno.

Zavodi, društva i družine, koje bi kod ovoga sprovoda željele ili korporativno ili posebnimi odaslanstvi učestvovati, neka se prijave kod uprave »Matice Hrvatske« najkasnije do 8. lipnja t. g.

U Zagrebu, 18. svibnja 1893.

Za upravljajući odbor »Matice Hrvatske«:

Predsjednik: *Tade Smičiklas.* Tajnik: *Ivan Kostrenčić.*

Uspomeni Jana Kollára — Notturno. — Ulomci iz »Slavy dcera« od Ivana Kollára. — Cosmopolis. — Kollárovi dopisi. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 10. lipnja 1893.

Br. 23. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Notturno.

(Sva autorska prava pridržana.)

Napisao **Ksaver Šandor Gjalski**.

(Svršetak.)

VII.

Napokon prestanem, da puno razmišljam, kako bih na silu protumačio čudesa, što se sa mnom i oko mene zbivaju. Naprotiv se podam posvema osjećaju i uvjerenju, da sam zapao u neko neobično stanje, što je puno tajna nedohvatnih i koje je posvema strano svagdašnjim našim svojstvima. Iz svega sam ćutio, da se primakoh nedoglednim dubinama vjekovitih tajna. Od svakuda vijala se oko mene mističnost, koja me je u isti čas svojim bezmjerjem uništavala i opet u neku ruku svu dušu mi visoko, visoko k nekomu nedogledno dalekomu obzorju dizala, u neke lake — lake sfere, gdje mi je bilo, kao da niesam više kemičko-fizikalno biće, oterećeno teškim prahom zemlje!

A glavno — svu nutarnjost ispunjaše mi velika sreća, što ne izgubih svoje milovanje.

Od sada bo gotovo svaki dan bijaše uz mene. Zato se sasvim odkinem od svakoga društva s ljudima i ne primah absolutno nikoga. Ista služinčad dobila je stroge upute i točno odredjene satove, kad bi smjela pred mene. Ništa nije smjelo smetati mome neobičnomu drugovanju.

I po danu i po noći dolažaše ona. Pratila me je i na samotnim šetnjama mojim — i boravila je uz mene sate i sate, dok sjedjah za stolom i proučavah svoje knjige. Mile nam pisce, zajedno čitajući, redom prodjosmo, pa je kao negda — pjesme, što ih je znala na izust, recitovala i deklamovala.

Po ljepoti i prelesti ovih časova morao bih nazvati ih najdivnijim snom, a opet realnost njihova činjaše ih pravom zbiljom, doživljajem — životom, protkanim istina posvema nedokučnom mistikom, koje i svaki cigli trenut bješe obasjavan nekom bajnom svjetlosti iz najdubljih nutrinja duše, ponekle sličnom svjetlu, što zatreperi u očima našim, kad ih najjače stisnemo.

Jedne večeri sjedjeli smo opet u blizini kamina — sretni i veseli. U svojoj blaženosti na po tihim glasom pjevaše ona dražestnu neku francusku popievku. Glavu je imala kod toga naslonjenu o moje rame. U jedared naglo se trgne i zašuti. Vidim jê, kako se je prestravljeno zagledala nekud i sva zadrhtala i probliedila.

— Što ti je za Boga?

— Ah — strašno! Za Boga miloga i jedinoga — pomozite joj. Ta — izgorjet će — Bože moj! — Aoh — biedna moja Gjema!

— Ta — što je — reci? — kliknem prestrašeno, jer sam vidio od boli i užasa nategnuto lice i oči izbuljene u neopredieljenu daljinu.

— Što je? Ta — Gjema — eno u budoaru svom — dogotavlja toaletu za ples — djevojka prevalila sviećnjak pred zrcalom, — plamen uhvatio se svile — ah — jao — ona gori — ona gori — viče — plače — trči — izgubila glavu i ona i djevojka — ah — i niko ne dolazi — a plamen sve jači — sva već gori — Bože — Bože! Daj — gledaj i ti — gledaj!

I u jedanput kao da su iščezle stiene preda mnom — zatim i daleka krajina — i opet druga krajina — i za njom more — i ja gledam u staroj palači na Rialtu elegantni budoar, a u njem dim i plamen iz svilenih zastora i čipaka oko ogromnoga zrcala, a vidim i krasnu za ples odjevenu mladu ženu, kako očajno trči po sobi, pa se u smrtnom strahu još više podaje plamenu, koji joj hvata i skutove, povlaku i rukave — i bujnu kosu.

I prepoznam u nesretnici — drugaricu moje Jelene, krasnu kontesu Gjemu, prvu pouzdanicu naše ljubavi.

I mine užasna slika. Opet sam gledao svoju sobu. Jelena još je uviek bila kao ukočena uza me. Od muke i očaja niesmo mogli ni riečce izustiti. Potrajalo tako dobar pô sata. Tada se makne prva ona, naglo okrenuv glavu k prozoru, gdje je u isti tren nešto silno udarilo po staklu. Ura na stieni zazveči, kao da se je stroj stresao, i njihalo stane. Kazalo je pokazivalo na deset i ostalo je tako. Neki hladni čudnovati osjećaj prodje mi cielim tielom, kad u isti čas vidim, kako je Jelena pokročila k prozoru, gdje mi se prikaže u tankim — neodredjenim — gotovo prozirnim konturima — Gjema.

Od uzrujanosti, koja me je u taj mah svladala, skočim i ja s mjesta, — i hoću k prozoru, no kod prvoga koraka već je sve uminulo. Niti Gjeme niti Jelene niesam više vidio.

Za tri dana dobio sam iz Venecije pismo, u kom mi ucviljeni rod Gjemin javlja, da je sirota neopreznošću svoje djevojke kod odievanja za ples izgorjela i nekoliko minuta prije deset sati na večer izdahnula — upravo u isto doba, za koje je bio gondoljer naručen, da je poveze na ples.

Ako je išto moglo utvrditi moje uvjerenje, da neobični moji doživljaji niesu tek pusta fantazma, a to je za cielo bio ovaj zadnji slučaj. Bude mi, te se niesam više usudio dvoumiti i sumnjati. Ta — tu se evo prividjenja moja skladahu sa dogadjajima, što su daleko od mene bivali i sasvim neodvisno od svakoga moga utjecanja.

I sa Jelenom uzmem razgovarati o Gjemi. Htjedoh da jê izpitam, nu — ona mi tek reče isto, što sam već iz raznih okultističnih i telepatičnih knjiga znao. Gotovo svakiput bi se ugnula svakomu daljemu objašnjivanju. — Najzad niesam se ni suviše zanimao za to, — meni je dosta bilo, što sam se mogao nekom sigurnosti i ubjedjenjem podavati sladkomu i prelestnomu drugovanju s Jelenom, koja postade od sada za mene realnost nad svakom sumnjom, a realnost — ipak tajnovita i dolazeći iz strana, u kojima više ne postoje medje vremena i prostora naših pet osjećala. Kao pobjednik kakav gledao sam od sele na smrt — i kriepilo me — uznosilo me neko čuvstvo stalnosti i neprolaznosti.

Kojiput gotovo oćutih želju, da pobjednom trubljom vasionomu čovječanstvu objavim istinu svoju, pa da ga nadarim utjehom, no suzdržavala me bojazan, da bi možda onda Jelena prestala dolaziti. I tako čuvah i nadalje svoju samoću, ali je ne dočuvah.

Po mom brbljavom susjedu saznao je nešto o albumu drug moj davni i daleki rod X. Brbljavac mu napunio uši, kako silno trpim, pa da ne mogu nikako pregorjeti gubitak Jelene, naprotiv da se namjerice bacam na muke i kupam u teškoj rani svojoj, da mi budu boli još jače. Nadovezao k tome, kako je najmanje deset puta uzalud pošao k meni, a kako on, tako i cielo drugo poznanstvo nikad nije moglo do mene. Gotovo sudio čovjek iz ove moje zavoljene osamljenosti, da se je bojati, te bih mogao poluditi ili dapače da jesam već lud.

Prijatelj moj dakle bude sasvim uzrujan i nemiran. Pohrli on ravno k meni i silom si prokrči put i osvoji slobodan ulaz. A nadje me upravo, kad sam očekivao, da ona dodje. U zadnje bo vrieme mogosmo si već posve sigurne rokove opredjeljivati. I taj put bio je sastanak tako urečen. Pohod prijateljev bio mi je dakle sasvim nepriličan. Čisto sam morao sebe susprezati, da mu svoje zlovolje ne izkažem.

On je dakako bio tako uvjeren o silnoj mojoj tuzi, da se nije niti nadao kakovomu ljubeznomu dočeku. Već pozdrav bio mu je takav, kao da dolazi k čovjeku, kojemu se sve nade i sva radost u grob survaše. Moju zlovolju i nestrpljivost isto je tako shvatio i tumačio.

— Kako ne možeš da se svladaš! — padne napokon u najelegičniji uzklik. — Poimam tvoju nesreću i tugu tvoju, — ali vrieme mora i može sve izliečiti. Čovjek ne smije da mu u tom poslu navalice kvari. A ti, Boga mi, činiš tako! Daj se primiri, — nastoj zaboraviti. I vjeruj mi, sve ćeš napokon svladati.

Tako je neprestance nastavljao. Napokon iznevjeri me svaka strpljivost.

— Ta nemoj tako! — prekinem mu živo rieč. Niesam ja nesretan. I nemam radi česa da budem takav.

— Kako? — zabezeknuto izlane prijatelj i zagleda se razrogačenim očima u mene.

— I niesam nesretan, jer ne izgubih svoje Jelene!

— Što? — i on prestravljeno odskoči u prvi mah dva tri koraka dalje, da se onda posve blizu k meni prikuči.

A ja sam mu sada uzeo sve pripoviedati. Ovladala mnome neka vrst vrtoglavice, u kojoj samo imadoh želju sve izkazati i uvjeriti druga o svojoj sreći.

— Oh! — odkine mu se iz grudi bôni i zabrinuti uzklik, pa me ulovi za ruku, kad sam svršio. Uzme me nagovarati, da idem odmah i to s mjesta s njim odavle — na putovanje.

— Ne mogu, niti hoću! — odbijem mu ponude. — Evo — da niesi došao, — sad bih bio s njome. Nekoliko časova još, pa — eto nje ovdje. Tako smo dogovorili.

— Prijatelju, ti si bolestan — ti si — ti si —

— Reci, da sam lud! — upanem mu ljutito u rieč.

— Ne — ne tako, ali opet —. Slušaj me i kreći odavle što prije — sad još. Jer — no da — ti ćeš mî oprostiti, ako ja tvoje pripoviesti drukčije shvaćam. I — ah — ja ću ti sasvim otvoreno kazati, jer tu nema okolišanja. — Tvoja prividjenja jesu halucinacije u takom stupnju, da tu može stručnjak posla imati. Tako ne smiješ da ostaneš.

— Ti me zbilja držiš ludim, — a ja ti kažem, da ni o čem ne može da bude sumnje, — ja realno doživljujem sve, što ti pripoviedah. Da sam lud — eh — onda bih za lucida intervalla morao imati osjećaj, da su moji doživljaji tek puka bolest — mojih moždana.

— Slušaj me! Ne velim ja, da si lud, — da su ti oboljeli moždani, — da ti je um bolan, no — dan danas već znademo, što autosugestija može. Ti si sebi sam navalio sva ova prividjenja.

— A što je onda s rukopisom — što sa cvietom — što sa vizijom Gjemine nesreće?

— Što — što! — uzme buncati prijatelj, no — ja ga niesam dalje slušao, jer u taj isti tren — točno u urečeni čas — unidje u sobu Jelena.

— Evo je! — šapnem prema njemu i podjem njoj u susret.

— Koga? — Lucio — za Boga — kuda ćeš — što ti je? Ta — vjeruj mi — nema nikoga, — u sobi smo samo ti i ja. Ah — biedni moj prijatelju! — otme mu se očajni uzklik. Opazio sam na njegovu licu, da više ne sumnja o mojoj ludosti.

— Ti si ipak došla? — obratim se Jeleni.

— Urečeno je — moram! A i dobro je, bar ćemo uvjeriti prijatelja, da niesi lud.

— Ali on te ne vidi, — tvrdi, da nema nikoga u sobi osim mene i njega!

— Lucio — što govoriš! — Slušaj mene — ti razgovaraš sam sobom, — pokraj tebe nema nikoga! — vikaše prijatelj.

— Čuješ li ga? — kažem Jeleni, koja je sjela na kanape i odložila palto.

— Čujem ga — i naravno je, da me ne vidi i ne čuje, jer — njegovi organi niesu u onom stanju, u kom su tvoji i u kojem je jedino moguće, da me vidi.

— On mora dakle misliti, da sam lud!

— Dašto! No — ti ga možeš postaviti u isto stanje, u kom si ti, pa će me vidjeti.

— Mogu?

— Dakako. Tek trebaš da hoćeš i želiš, da provališ medje njegove individualnosti i da mu naložiš — neka me vidi isto onako, kako i ti — pa će me vidjeti.

— Prijatelju! — obratim se k njemu i naložim mu, kako mi Jelena reče. On se porugljivo nasmieši i kimne tek glavom, no — niesam trebao ponoviti svoga naloga, kad mu lice zaprimi čudnovat izraz — i on se zagleda u mjesto, gdje je Jelena sjedjela.

— Vidiš li sada? — Zar ne, ti vidiš?

— Jest — ja vidim, ali —

— Ništa ali — sada valjda ne ćeš više tvrditi, da sam lud, ili ćeš morati i za sebe isto pomišljati.

— Da — da. Ja vidim — no —

— Ne sumnjaj ništa više. A ti, Jeleno, daj mu kaži, da si u istinu ovdje.

— Evo vam ruke moje. Neka vam bude kao Tomi nevjerovanomu. Opipom ćete se uvjeriti, — reče Jelena i pruži mu krasnu svoju ruku dražestnim i ljubkim smieškom u licu.

On se nakloni i poljubi ruku.

Ja sam se slavodobitno i glasno nasmijao, no u taj isti čas nestane Jelene. Niti on niti ja više je ne vidjesmo.

Prvi čas zavladala je medju nama šutnja od čuda, strave, smetnje — što li.

Ja se prvi domognem rieči.

— Dakle što kažeš sada?

— Ništa. Isto što i prije. Priznajem, da sam vidio, ali — to je bilo sugestijom — hipnozom proizvedeno.

— Oh — ti si nepopravljiv! — kliknem gotovo ljutito.

Konac naše raspre bijaše, da mi je priznao mističnost, dapače transcedentnost cieloga slučaja moga. Ali je i tvrdio jednako, da su opasni takovi doživljaji po zdravlje duše, pa sam mu morao obećati, da ću poći s njime u Pariz ili u Nancy k glasovitim tamošnjim hipnotizerima.

Eto tako mene kod Charcot-a, kojemu sam evo po želji njegovoj u tim redcima vjerno nacrtao svoj doživljaj.

* * *

Pripomenak piščev. — Kad sam prije dvie godine bio u Parizu, upoznam se slučajno u vlaku za Versailles s mladim ruskim djakom, koji je slušao Charcotova predavanja. Kada mu rekoh, odakle sam, lupi se mladić u čelo i klikne:

— E — vi ste po tom zemljak nesretnome Luciju Ranjičiću! Možda ga poznajete?

— Niesam ga osobno poznavao. Ali iz novina znadem, da je — mislim — samoubijstvom svršio iz nesretne ljubavi — čini mi se, od žalosti, što mu je zaručnica umrla.

— Harašo — harašo! Isti je. — Ali znadete li još nešto? Došao on prije svoga djela ovamo, da ispriča profesoru svoj doživljaj. Napisao cieli roman. Charcot je pročitao, — meni je takodjer dao da čitam, — i mi ga izliečismo. U hipnozi mu naložе, da mora sve zaboraviti, što se tiče njegovih vizija i halucinacija, — upravo tako, kao da ih nikad nije bilo. I zbilja pošlo je divno za rukom. Lucio je posvema zaboravio svoj prekogrobni roman — i bezsmrtne duše — sve to bude kao izbrisano iz pameti njegove. Tada njemu nastane tako, da je još uviek žalio za izgubljenom vjerenicom. Bol ga tako prevlada, da je u tom očaju segnuo za revolverom. — Tko bi bio mislio, da je takav? — Ako želite rukopis njegove ispoviesti, — mogu vam ga dati. — Ovako sam došao do Lucijeve povjesti.

*

Hajdučica Sava.

Crtica iz negdašnje Krajine.

Bio je tmuran jesenski dan a upravo nedjelja. Vrijeme drmi, nebom svuda na okolo teška oblačina. Iz nje niti još roska, niti sipi, već onako — miždi. Vratila se čeljad kući od crkve, što je od Zb . . . . dobar sahat hoda, a malo je svijeta i otišlo bilo k crkvi. Ima ih, što govore, da je sveti hram pravoslavne crkve narodna svetinja, koje narod ne treba polaziti izim na velike gode, a tako biva, na žalost biva tako. Pa nije čuda, što svijet slabo mari za molitvu, jer malo kad i čuje slovo gospodnje, da opaše srce strahom božijim i okadi dušu slavom božijom.

Od kuće B—ve u Zb . . . . nikoga u crkvi bilo nije: ta imaju oni prečega posla, pravdati se i natezati za nesrećnu zadružnu diobu, koju mladji silom hoće, a stariji silom ne daju. Podlaktile se žene-jetrve, pa sikte kao ljute zmije jedna na drugu. A muževi-braća sjedećke piju lule ili stojećke odbijaju dimove a sve ispodmukla jedan na drugoga mrče. Kao da i nijesu rodjeni rod, jedna krv, već krvni suprotnici . . . .

Kad do gusta došlo: zavezujte, jezik u hlad žene, jer će sad na druga biti — zagrmjet će Milivoj, dobom najstariji brat i kući gospodar. A Sava, ridja kuštra krupičava lica, upopriječi k njemu pa prolije kao iz devet kablova, što godj joj kivno srce u poganom onom usplamaju protisnuti znade na usta neoprana. Milivoj za kamiš a Petar će preda nj: k sebi ruke, gôso, jami od žene mi; ako ti je draga pjevačica (glava)!

Škrinu onaj zubom i zatavri na Petra a ovaj, mladjiludji, segne desnom maloj za jabuku. Al Milivoj istim mahom za cijev, pa ju istrgne i tresne kuburom o zemlju a ona na komade. U koštac se bijesni hvataju: nijesu braća, već su mrki vuci i da može, zaklao bi zubom jedan drugoga.

Poteče zloguka Marta Milivoju, svomu borcu u prilog, priteče i brat mu Josip, da ih razvrgne; ali ne rastavi, van da oba pretrgneš u pasu ili da im poodsijecaš ruke. Dok se oni tako sobom ponijeli, a Petrova Sava brže bolje za pušku, što je, da kuću brani, o klinu visjela. Poleti u dvorište i uočiv djevera Milaka, kroz prozorčić cijev na nj uperi. Kvrcne puška, srećom ne sastavi. A kad to Josip vidje, pohita za Savom, pa će u sav glas: ne snaho, kučko jedna! — Natrag pse ili ćeš ovaj čas izuti opanke! — rukne Sava plamena pogleda i primjeri Josipu a ma u prsi. Ne vjeruje ovaj pravo, van potrča, da će joj oteti pušku a oroz „kvrc“! I sinu u čašici prah; al čudom nekim slaga puška opet. U to dopade prvi susjed Ralić Radovan, Bog mu lako duši — i razvrgne braću-nebraću jedva jedvice.

Starješina seoski, bojeći se mrtvih glava, podje ravno k zapovjedniku štacije, da prijavi kobnu sukobicu. Dokle on natrag, već nestalo Petra i Save i dugačke puške, nestalo ih nevidom, u maglu noćnu. Sve to, bolan, u svetu nedjelju, a pred ravne četrdeset i dvije godine.

* * *

Rijek se čuje davni: Gjurgjev-danak hajdučki sastanak, Miholj-danak hajdučki rastanak: ovog puta nije tako bilo. Osam nedjelja iza one gornje, u utorak prvi za Miholjem, išli ljudi u Slunj k nedjeljnomu sajmu, odavle neki, odanle neki. Išli s mnogo strana kao obično to potrebe ili dangube radi, to po dobru ili po zlu putu. Plaščani pali na noć u hajdučko tada leglo, u selo Močila. A sjutradan se ranim jutrom u jednoj hrpi odanle otisnu dva Malbaše pa dva Milkovića i samodrug Milaković Draško. Kad doprli do pustoga Pijevčeva klanca, valjalo je u kući do puta oružje ostaviti, jer se oružan nitko puštao nije na sajam. Ostave ga pa trgnu ljudi dalje u veselu razgovoru neveselim klancem: kad na jednom iz grmovlja desnog grmnu zlokovarno pozdravlje: „stoj, guli se“. Ispadne na put sedam oružanih zlikovaca, povedu sa sobom goloruke putnike u guštu i oplijene sve i jednoga malo ne do gole duše. Zločincima glave bile rupcima umotane, samo oči sijevale iz tamnih proreza. Ali porobljenici ipak nekako upoznali vodju i kazali baš kod suda pod prisežno ime, da je glavom bio B . . . . Petar.

Od tada se ne navršio ni pun mjesec a plaščanska satnija opet javi „štopu“ u Ogulin, kako su tri oružana čovjeka stigla Dragišića Nikolu i Borića Matu baš u gori Ljupči, pa im na silu otela dva janjca i dvije male puške. To će biti, tako mnijaše satnija, isti oni hajduci, koji su pred malo vremena u Pijevčevu klancu porobili slunjske sajmare. Pozvani pred sud prisegoše porobljenici, da su ih porobili B . . . . Petar i zloglasni drug mu J . . . . Janko. Trećega druga ne mogahu poznati, jer da se je držao po strani. Nu jer Nikola ne htio janjeta s dobra dati, zapovjedio je — tako iskazaše — onaj treći, da mu otcijepe petnaest batina. To je glasno vodja doviknuo drugovima, a glas se je Nikoli učinio nekud čudan, sitan, otržit al tanak. Možda mu se je u strahu tako samo pričinilo.

Nije bio Nikola jedini, komu se je ni krivu ni dužnu s hajdučke objesti priljubila žuhka ljeskovina. Vukelić Damjan i Mrvoš Petko, a prije njih Momčilović Jevrem i Zlatar Stojan pa i drugi pastiri nijesu bolje prolazili u mrkoj Ljupči: ako bi se i čas samo kušali opopriječiti prijekoj pustovolji, da izruče janje, dvoje drskim otimačima. Pa kad istoljagan ustani čobanin, da podje za svojim blagom, onaj treći hajduk znao bi mu prikričati kano da nesvojim glasom: eto, ja sam ti sad „alvitor“, ja tužac i sudac, pa ako komu riječ laneš, platit ćeš vrtoglavi, tikvom. Siromašku sluganu Hudurovićn Marku,

kad se je s nešto uštedjene zaslužbe na noćište svratio bio u mlin na Mriježnici, njih je četvorica bezdušnika otelo svu krvavu zamuku: četrnaest cvancika i kabanicu i prsluk i ćemer i kapu s glave najzad — i još su ga, gadi, izmrcvarili. Upoznao je Marko medju njima sve u mraku, zloglasnoga Klišanića Grgu i Juzbašića Janka, a to su bili vjerni ortaci B . . . . Petru i njegovu u gorici nerazdružnomu drugu.

Na sami badnjak nestalo s paše Jančiću Mileti osamnaest ovaca i dviju koza, a Tepavcu Luki dvaju volova i junca. Nije ga proždrla bezdan, već su blago odagnali grabežljivci, i to baš Slušničanima, koji za šalu ne znaju a od tudjega dobra i sami ne bježe. Kradeno se dobro stiglo u Šturliću preko bosanske medje, a sud utvrdio, da ga je odagnala ista razbojnička družina uz veliko nasilje. Silovnom četom i ovoga puta upravljala ruka ljuta i smiona vodje, koga su baš u glavu vidjeli nekoji vidoci, ali nijesu mogli prepoznati: tko je onaj goloperac-ćoso, poput Turkovlaha duge kose, komu ni po licu, ni po više ženskom naličju nikad vjerovao ne bi, da je vrstan sa četom četovati, a kamo li četu predvoditi.

Za nevolju bila meka zima do pred sami uskrs, pa se straže uhodnice ne mogle dokopati živa traga, niti iskopati hajdučkoga legla. Uzalud su dva časnika postavljena, da zlu i zlikovcima haka dodju: strahotna je Ljupča gora, razrovana šumovitim kotlinama, kojih mnogom ljudska stopa nikad čepnula nije. A gdje godj je silovita kvara, ima i brašnara . . . . . .

Nego svaka sila za vremena. Kad već jadi dodijali i stojniku i putniku, trgne se viša vlast i obeća obilatiju nagradu, tko pohvata ili prosoči zločince. Sad im više nije bilo ni mira ni stanja. Do mala se druzi rasbjegnu, al im slaba sreća poslužila. Jedan strugne u Bosnu, uhvate ga pod torom i — smaknu. Klišanića Dabranina negdje uhvati opkola i živa ga sudu izruči. Treći, četvrti i peti i šesti, što su pripadom znali pomagati, izmaknu što kući, što u stanove ili u zimovnike bliže i dalje. Ostala dva vjerna, nerazlučna druga, kao suha dva ogranka sama samcata. Nedjelju se dvije gorom vrzla i po zimovnicima prokradala, dokle ih ne potisnu žestoka potjera. Uzmaknu pred njom ob noć u Močila pa okrenu Bogom i Bogorodicom kumiti Momčila Miladina, da ih skloni u svojoj pojati, gdje su predanili. Al kad unoćilo, opkoli obrbaša Dmitar pojatu pa ih zovne, da se predadu. Htjede jedan da prospu vatru i da sinu u mrak, pa što Bog reče: ne dadne onaj s njim, da se gine — uzalud. Ne bješe druge, predadoše se straži oba druga: Petar jedan a drugi — žena mu Sava, do te noći hajdučica Sava.

Okolnomu svijetu odlanulo a pripovijest pošla od usta do usta, e je vražji čoban harambaša Sava. I žene se rado spominjale, kakvo li je smjelo srce do lani kudjelju prelo a od onda preslicu hajdučkom diljkom i vreteno ljutim nožem zamijenilo. Stariji se ljudi neki i ponasmijali, kad su čuli, da je Petrova Sava u Ogulin u hajdučkom ruhu dovedena a drugim starcima to baš i nije s voljom bilo, što se je ženska glava tegla ponositi muškim nošivom i kititi hajdučkom kićenkom.

Dugo je vodio istragu krajiški pukovnijski sud, dokle je sve zlikovačke stope pohvatao, godinu i četvrt. A minula malo ne još cijela godina, dokle stigla rješitba najvišega sudišta iz Beča. I onda dopane Petra petnaest godina u okovima, Klišanića dvanaest godina teške tamnice, a Savi ubroje ove dvije istražne godine i još prisude ljutu kazan, po žensko lice osobito nečasnu — mimo zatvora. Olakše je ona prošla, jer se štošta nije moglo dosvjedočiti a nije se moglo, jer se je ljudima činilo ponekle mrsko i postidno, prisnivati i prišivati ženskiću „u brk“ što koja nedjela, što ne dolikuju van brkatu junaku i hajduku. Pa ni samo ono zločinstvo, što ga je ona u jesen počinila puškom u ruci u zadružnoj kući, nije se kod suda moglo teže vagati, kad nitko ne uglavi, da li je i čim je puška bila nabijena, u drugu pak ruku zadrugari sami priznadoše, da nije ona onoga nasilja smišljala, već da ju je s plahe srdavi ponijelo prekipjelo srce.

I tako se vrati Sava, jadna i kukavna, k rodnoj svojoj kući. Ovdje joj da bogme duljega stanja nije bilo a pod krovom Petrove zadruge i po gotovu. Znala je, da bi ju ova „pod morač“ primila, ali samo „pod morač“, a kud bi joj pamet, da trnapi pod krov djeveru Milivoju i jetrvi Marti ona, u njihovim očima goropadna bezdjetka! — Smisli bolje i do mala nadje službu kod mlinara I . . . . Todora. Tako ona a Klišanić u bolnici ispusti garavu dušu, Petra pako pred Cvijeti 1855. otprate u Staru Gradišku, da okaje mnoge grijehe i nove i stare.

* * *

Godine 1867. u kasnu jesen dodje u satniju čovjek osrednji, nešto pošinut, progrušane kose, potočena brka a u ruhu čistu, svečanu: bijaše to glavom Petar. Udje k satniku i zamoli, da ga čuje i da iscijeli grdnu njegovu ranu. Ispriča mu na mahove, što je s njime i kako je bilo pa nastavi: Odsjedio sam malo ne trinaest godina na robiji a bolje nijesam ni zaslužio. Pred malo dana vratim se kući, žalosna mi majka; — al kad tamo, kuće već i ne ima. Podijelila se braća mimo zakona, raznijela ono stare kućerine, a ostalo nešto puste kljetare za me nesrećnika. U njoj ni kučeta, ni mačeta; ne imam čime, što no vele — miša otrovati. Sava moja davno odbjegla, iz prva u službu k mlinaru Todoru, a kad ovaj obudovio, zaboravila žena, da je moj vjenčani drug . . . . . ., da, zaboravila mene siraka, a ona me je — crna joj duša — ona prokletnica, u zlo i vrgla. Da ne bude u nje otrovnjače otrovna jezika, da ne bude kindišljiva srca — šare joj ga zmije iskopale, ne bih bijedan nikad, kud sam zagazio. — Samohran sada kugu kumim, da me zadavi. Niti me tko ima prati, ni rediti, niti mi volja što hrane

kako tako sprljužiti. Išao sam k njoj, poruke sam slao četvere, al se ona ne da, smuta paklena, ne da ni vilama sedlati. Ovako krnj a bez ženske glave živjeti ne mogu. Pomozi, gospodine, ako Boga znaš! Što ću, kud ću, kamo li ću — hukaše, kukaše čovjek.

Smilio se satniku prijek udes zabludjela pokajnika, pa ustane miriti ga. Kad je vidio, da to ne pomaže, okrene mu razlagati, kako je isto tako Sava iza njega ostala bez hrane i obrane i samcata za pomoć vapila, dokle joj se dobri ljudi mlinarovi smilovali. Ne dade se Petar urazumjeti, već trže iznova moliti, da se po zakonu žena k njemu „priždene“. — Po zakonu mogla je ona poći za drugoga čovjeka, kad je tebe dopala tolika robija — a ako je tebi do muke, ni Todoru bolje nije, jer je nevoljko obudovio i kćeri poudao, pa mu Sava s dvoje slugu kuću drži, — ozbiljnije savije satnik. Nu očajan Petar ne pita za razloge, on ište ženu svoju, pa gotovo ridajući, zarubi kroz suzu: meni je do mene, do nevolje moje; zovite ju, šaljite ju k meni, jer mi je došlo, da sudim njoj i sebi . . .

Pošalje satnik po Savu, al ova ni čuti o „robijašu“, koji da ju je u list silom, ta pod zapovjednu odvukao i mrkom ćudi svojom pohajdučio a u toliku nevolju uvalio. I nastavi: pa kud bi mi duša, moj gospodine, ostaviti sad Todora, moga kolik i vjenčanog druga, koji mi je u teškoj bijedi glavu privezao, sad ga ostaviti, pod staru glavu njegovu, njega, malo ne sad već neopojan grob. — Kad je Bog odredio, da ostane udov, ja sam mu pomogla odhraniti i lijepo udomiti obje curice, ja pomogla pridržati sljeme: on je meni danas i otac i majka, i brat i muž i sve moje . . . Ja ga živa ne ostavljam, moga Todora, niti mu se iznevjeriti mogu niti hoću, pa ma glavom platila.

Satnik se nadje u neprilici, pa pozove u pomoć staroga paroha Luku, čestitu, dobru dušu. Pokuša ovaj i s Petrom i s Todorom i sa ženom Savom na sve ruke, da ih kako nagodi i smiri — uzalud. Todor inače miran i tihan čovjek, najodlučnije se odupre Petrovu zahtjevu, pa upirući svomu svećeniku u dušu, odsiječe najzad: neka nas on s dobra ostavi na božjem miru a ne će li, oče, tako — e a neka kuša doći pa mi ju oteti, Savu moju! — — A ja evo zovem Boga stvoritelja za svjedoka, da je živ od sebe ne puštam, tako mi molitve, tako mi zdravlja, tako mi očinjega vida!

Svećenik htjede da uluči više vremena, ne bi li se volj što utaložila strast u prvom buku jaka, a i da se priupita kod više duhovne vlasti u Plaškom, što bi upravo činio u ovakovoj zgodi. Pa s toga uputi Petra, da se strpi i da počeka; putio ga tako živom riječi, prem je na licu mu dobro razabrao, da se je u očajnikovoj grudi vihor uzvihorio. Kad ne mogli dokonati, Petar huknu, poizdiže ramena, škrinu zubima, zgužva rukom crvenkapu i ispadne van.

Ne pobilo ni desetak dana, istom se popo spremao, da će u Plaški — al ti leti jedva duhat a gologlav momak iz mlina ravno k parohiji. Doletje, tište se k ruci svećenikovoj i zaupi, sav se uzvjerao: Zlo je, oče, zlo je veliko; već da namah dodjete ispovjediti Savu. — Što je bolan, što je naopako? trže se paroh, a crne misli munuše mu glavom.

Na dušak iskaza slugan, da su ju nožem izranjenu s Gladnoga brda jutros pastiri sanijeli u selo. Još je malo živa, ali joj već došao hropac — protuži sluga. A kamo je Todor? ubrza svećenik. E Todor je gotov! — Kako gotov, nesrećno dijete? Kažu pastiri, da je poginuo; eno vele gore u brdu leži sav ukočen.

Tužan popo uze petrahil i svetu pričest pa pohita k mlinu; ali dok on tamo, Sava već izdahnula. — Mlado govedarče pred kućom mu pripovjedi, kako je bilo. Vraćala se, reče, Sava s mlinarom iz Slunja sa sajma. Pa kad se uspeli kroz Cigića vrata, a iz ceste bane Petar, povikne: „puštaj moju ženu“ — i nasrne na Todora. Ali Sava istupi pred mlinara i ne dadne na nj. Čulo se za tim gruvanje i gdje žena zajauknu: ubij mene, proštena ti krv, ne ubijaj hranitelja moga! Na to puška pukla i Todor o zemlju ljosnuo. A nju stala pomaganja, al za malo samo: koričancem zaklao ju Petar.

Sav smućen, porušen vrati se svećenik kući, a sutra dan dodju gospoda od suda i ovrše svoju.

Zinuo grob do groba, a popo otpojao žalobno opijelo. I onda se narod razišao s groblja, pitajući: što bi s Petrom, kamo li se djede? Nitko toga ne zna ni danas, niti već tko pita za one grobove; ali ovo današnje koljeno još spominje usud hajdučice Save.

B. B.

Lavu XIII.

Sav Božji sviet Tebe sileno slavi,
Bogoliki i besmrtni naš Lave,
Odabranik Ti Božje si objave
I svetog Petra namjestnik baš pravi;
Sav sviet Te slavi, al moj narod stari,
Što hrvatskim se imenom ponosi,
Taj dični narod u srcu Te nosi:
Jer sav sviet rod moj kada odnemari —
A zašt'?... jer Hrvat prosvjetu mu spasi —
Baš Tvoje srce uzljubi ga divno
I *našim* sinom rieč mu Tvù razglasi:
„Ma bilo sve na hrvatski rod kivno,
Lav trinaesti će prijan ostat trajan
Mukotrpnom i krasnom tomu rodu,
Što kršćanstvu je predzid veličajan
I što za doma bori se slobodu!“

Slobodoljub.

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Strašno, u istinu, odgovori Montfanon, — tim mogu da urode te gadne preljubne pustolovine. Previše je ljudi, koje će stignuti, osim krivaca... Vidite li vi, kojemu je prekjuče to društvo bilo tako veselo, zabavno, zanimljivo i fino?... Ali ne koristi sad iznositi grijehe na vidjelo. Razumijem. Vi me dodjoste zamoliti, da vam savjetujem o vašoj ulozi svjedoka... Moje mladenačke budalaštine imaju eto to dobro, da ću vas znati uputiti... Korektnost u najmanjoj potankosti i nikakih živaca, to je sve, kad čovjek hoće urediti kaku aferu... Ah! Bit će vam zlo. Gorka je sad lud. Poznajem ja Poljake. Imaju strašnih pogrješaka, ali su ljudi. Bože! Kaki ljudi! Poznajem i toga malog Chaprona, u njega je narav onakih slatkih tvrdoglavaća, koji si dadu probosti prsa, a da ne viknu: „uh“, još manje da izmaknu. I to samoljublje!... To dijete ima dobre vojničke krvi u svojim žilama, unatoč mješavini. A znate li, kaki je s tom mješavinom bio junak prvi od triju Dumas-a, mulatski gjeneral?... Da. Težak vam je tu posao, dobri moj Dorsenne... Trebalo bi vam drugog svjedoka, da vam pomogne i koji bi imao s vama iste nakane, a, oprostite, možda više iskustva?...

— Nuto, markeže, uze Julien glasom, koji drhtaše od bojazni, — nema u Rimu nikoga, tko bi uživao dosta ugleda i dosta štovanja kod svakoga, i kod Gorke, da bi njegovo sudjelovanje imalo uspjeha u toj delikatnoj i pogibeljnoj zgodi, nikoga do jednog lica, koje bi moglo Chapronu naložiti, da se ispriča ili da primi ispriku od drugog... U kratko ima samo jedna osoba, u koje je ugled heroja, pred kojim se šuti, kad on govori o časti, i ta osoba jeste vi...

— Ja, krikne Montfanon, — ja, vi hoćete, da ja budem...

— Svjedok Chapronu, upadne mu Dorsenne u riječ. — Da,... tako je. Ja dolazim za nj i radi toga... Ne recite mi, što znam, da vaš položaj ne podnosi takih koraka. Upravo što je vaš položaj takav, dodje mi misao, da poletim do vas. Ne recite mi, da su vaša vjerska načela protiv dvoboja. Da ne dodje do dvoboja, upravo za to vas zaklinjem, da prihvatite... Ne smije do te stvari da dodje. Kunem vam se, na kocki stoji mir suviše mnogih nedužnih lica...

On nastavi, razvijajući za volju tomu odlučnomu pozivu u taj čas svu okretnost svoje umnosti i sav talenat riječi. Mogao je čitati na licu starog delije, koji postade najstrastvenijim pravim katolikom i najčudnijim starim momkom, dvadeset raznih i oprečnih izraza. Napokon postavi Montfanon upravo svetačno svoju ruku na Dorsennovo rame, koje čvrsto stisne i reče:

— Slušajte, Dorsenne, ne govorite mi više... Ja pristajem na to, što tražite, ali uz dva uvjeta, razumimo se dobro. Prvi je uvjet, da se g. Chapron absolutno pokori mojoj odluci, ma bila kakova. Drugi, da vi sa mnom odstupite, ako bi se toj gospodi prohtjelo igrati malih dječaka... Prihvaćam, da vam pomognem u vršenju kršćanske ljubavi i ništa drugo, ponavljam vam, ništa drugo... Prije, nego što mi dovedete g. Chaprona, kazat ćete mu moje riječi, doslovno...

— Doslovno,... odgovori spisatelj, dodavši: — On čeka kod kuće na uspjeh mojeg koraka...

— A sad, reče markez, vraćam se odma s vama u Rim... Trebalo bi već bilo primiti Gorkine svjedoke, i ako se hoće zaista da uredi kakva afera, pravilo je, da se ne smije otezati, kad se radi samo o tome, da se kratko na kraj stane vjerojatnoj tvrdoglavosti i krizama samoljublja. Ne će me biti pri ophodu, ali spriječiti zlo, znači činiti dobro, i to je jedan način, kojim se Bogu moli...

— Dajte, da vam stisnem ruku, veliki moj prijatelju, reče Dorsenne, — nikad nisam tako shvatio, što je pravi čitavi čovjek...

Kad je tri četvrta sata kasnije sišao Dorsenne kod kuće u Leopardijevoj ulici, pošto je prije sproveo Montfanona, osjećaše se moralno ojačan, gotovo veseo. Nadje Florenta u nekoj vrsti pušaćeg salona, kako uredjuje svoje papire, s običnom flegmom, koja se vidjela uvijek u njegovim mlakim očima, u ponešto smedjoj puti.

— Prima! bijaše prva riječ, koju izustiše mladi ljudi gotovo na jedanput i Dorsenne ponovi riječi, koje je obećao ponoviti.

— Ja se oslanjam posve na vas dva, odvrati Florent. — Ne žedjam za krvlju g. grofa Gorke... Ali treba da i taj gospodin ne bude mogao optužiti s kukavštine unuka pukovnika Chaprona... Računam pri tom na rodjaka gjenerala Dorsenna i starog vojnika od Charette...

— To se razumije, reče Julien, komu Florent pruži jedno pismo. On upita: — Šta je to?

— To je list, odgovori Florent, — što vam ga je na ovom stolu pred pô sata napisao barun Hafner... Treba da vam kažem. Ima nešto novo. Primio sam svjedoke svojega protivnika. Barun je jedan, a drugi Ardea...

— Barun Hafner!... vikne Dorsenne... Kako čudnovati izbor!...

On zastane: on i Florent izmijeniše pogled. Razumješe se bez riječi. Boleslav nije našao sigurnijeg sredstva, da obavijesti gospodju Steno, kakim načinom smjera da razvije svoju osvetu — ili svoje osvete. U drugu ruku podavaše poznata Hafnerova odanost gospodji Steno više

izgleda, da će se stvar mirno izravnati, dok će sastanak fanatičnog Montfanona s Fannyinim ocem prirediti komičnu epizodu, koja je iznenada pala u žestoku dramu Gorkine ljubomornosti. I tako Dorsenne nastavi smijući se:

— Vidjet ćete lice Montfanonovo, kad mu kažemo ta dva svjedoka. On je čovjek petnaestoga vijeka, znate. Montluc, vojvoda Alba, Filip II. Ne znam, na koga mrzi više, da li na slobodne zidare, slobodoumnike, protestante, židove ili Nijemce. Pa kako je taj tamni i zakučasti Hafner od svega toga po malo, spremio mu je pošten dio svoje mržnje!... Ne obazirući se na to, da sumnja o njemu, da je u taj čas tajni agenat trojnog saveza... Ali pogledajmo list.

On ga otvori i preleti jednim pogledom.

— Ta finoća već vrijedi nešta, i gotovo je ravna dobroti. I taj barun osjeća, da se mora vaša stvar brzo kraju privesti, ako ne za drugo, bar da se ugne naklapanju. Uriče nam ročište kod sebe, izmedju šest i sedam sati, meni i drugomu vašemu svjedoku... Hajdmo, vrijeme leti. Treba da podjete sa mnom do markeza, da ga službeno zamolite. Počnite tako. Ne spomenite Hafnerova imena, dok vam on nije obećao. Poznam ga ja. Ne će on poreći svoje riječi. Ali tako je pravo...

Prijatelji nadjoše Montfanona, koji ih čekaše u svojoj radionici, prostranoj sobi, posve zakrčenoj knjigama, a pogled se iz nje uzdizaše na panoramu Fora, koja izgledaše još veličajnija pod konac ovog čistog popodneva, gdje se je sjena lukova i stupova stala već oduljivati na malo ne bijelom pločniku. Ta velika ćelija s crvenim ulaštenim podom nije pokazivala druge udobnosti do saga, razastrta pod širokim bureau-om, zatrpanim papirima — bez sumnje ulomcima glasovitog djela o odnošajima francuskog plemstva i crkve. — Jedno raspelo stajaše ispravno na bureau-u. Na zidu dva gravirana portreta, jedan monseigneura Pia, svetog biskupa od Poitiersa, drugi gjenerala Sonisa. bez konja, s jednom drvenom nogom, stajahu oko lijepe slike, u jakoj maniri, što prikazivaše svetog Franju, zaštitnika gospodara ovog stana. To bijaše jedini umjetnički ures ovog čednog zaklona. Često je govorio plemić: „Ja sam se oslobodio tiranije predmetâ...“ Ali s tim divnim zaledjem veličanstvenih ruševina i s tim komadom neba bijaše to jednostavno mjesto utočište, kakom nema ravna, da se u njem završi u pobožnosti i odricanju život, kojim su nekad burkale oluje čuvstva i svijeta. Pustinjak u ovoj thebaidi digne se, da pozdravi svoje došljake, i pokazujući Chapronu otvorenu knjigu na stolu, reče:

— Bavio sam se vama, to je Châteauvillarsova knjiga o dvoboju. Taj kodeks nije baš jako savršen. Preporučujem vam ga ipak, ako ikad dodjete u zgodu, da izvršite misiju, kakova je naša. (On pokaže na sebe i na Dorsenna. s kretnjom, koja je značila najprijazniji primitak). — Čini se, da ste morali imati nešto preživahnu ruku... He! He! Ne branite se. Ja sam, kakova me sad vidite, u svojoj dvadeset i prvoj godini bacio tanjur na jednog gospodina, koji je bez počitanja govorio o grofu Chambordu pred jednom jakobinskom galerijom, kod table-d'hôte-a u provinciji. Gledajte — nastavi podignuvši svoj bijeli brk, koji pokrivaše brazgotinu — ovo je uspomena. Taj drznik bijaše nekadašnji dragunski časnik, pa je odabrao sablje. Ja sam primio, odnio svoje, ali i on je izgubio dva prsta... To se vama ne će dogoditi, bar ovaj put ne... Dorsenne vam je kazao naše uvjete?...

— I ja sam mu odgovorio, da ne bih mogao svoje časti povjeriti boljim rukama... odgovori Florent.

— Manite, uze opet Montfanon, s kretnjom zadovoljstva. — Ne treba fraza. Dobro je... U ostalom, ja sam vas prosudio, gospodine, prvog dana, kad ste sa mnom govorili kod Svetog Ljudevita. Vi štujete svoje pokojnike. To je dosta meni, koji vjerujem, da čovjek samo po prošlosti vrijedi. Za to bih bio sretan, vrlo sretan, da vam mogu biti od koristi. A sad mi ponovite veoma jasno i mirno stvar, što ste je pripovijedali Dorsennu...

Kad je Florent pripovjedio u nekoliko riječi onako, kako se s Gorkom sporazumio, to jest, njihovu raspru i njegovu živahnost, uklanjajući se brižno potankostima, u koje bi se moglo uplesti ime njegova šurjaka, reče Montfanon familijarno:

— Trista! Stvar izgleda zlo, vrlo zlo... Da vidimo. Svjedok je ispovjednik... Vi ste imali nekaku raspru s Gorkom, na ulici, ali o čem?... Ne možete odgovoriti? Šta vam je rekao, da ste se tako ražestili i htjeli ga udariti? To je prvi ključ položaja, to...

— Ne mogu odgovoriti, reče Florent.

— Onda, uze opet markez iza stanke, — ne preostaje nego ustanoviti jasno na vašoj strani gestu, kako da kažem? nepromišljenu i konačno neizvedenu. To je drugi ključ položaja, ovo... Nemate posebnog razloga, s kojeg biste je htjeli izvesti protiv g. Gorke?

— Nikakvog.

— A on protiv vas?

— Nikakvog.

— Stvar izgleda bolje, reče Montfanon, koji na novo zašuti, da nastavi glasom čovjeka, koji samomu sebi govori. „Gospodin grof Gorka se drži uvrijedjenim?... Uvrijedjenim? Ali je li uvrijedjen? O tome treba da raspravljamo... Jer sa činjenicama ili s prijetnjom činjenica ne ćemo doći na kraj... Ali kretnja, označena, pa odmah zadržana, dok ipak nije došlo do skrajnosti... Ne prekidajte me — reče on. — Rado bih raskrčiti, da jasno vidim... Treba da dodjemo do riješenja... Morat ćemo izreći našu žalost, ostavljajući polje otvoreno drugomu izravnanju, ako bi ga Gorka zahtijevao... A on ne će zahtijevati. Sve sad zavisi o izboru svjedoka, njegovih... Koga će on uzeti?...

— Ja sam već primio njihov posjet, reče Florent — prije po sata. Jedan je knez d'Ardea . . .

— To je plemić, odgovori Montfanon, — s njim se dade govoriti. Nije mi žao, što ću ga vidjeti, da mu kažem svoje mnijenje o toj javnoj prodaji njegove palače, na koju se nipošto nije smio dati nagovoriti . . . A drugi?

— Drugi? prekine Dorsenne. — Pripravite se na udarac . . . Kunem vam se, da nisam za nj znao, kad sam vas išao tražiti u katakombe. To je . . . Najzad . . . To je barun Hafner . . . — Barun Hafner! — vikne Montfanon. — Boleslav Gorka, potomak Gorkâ, onog velikog Luke Gorke, koji bješe palatin poznanjski i biskup Kujavije, uzima za svjedoka g. Justusa Hafnera, tog tata, toga gusara, što je imao onaj gadni proces! . . . Ne, Dorsenne, ne recite to, nije moguće . . . Onda doda s izrazom borca: — Mi ćemo ga odbiti, pa eto, s razloga, što mu ne dostaje poštenja. Preuzimam to na se i reći ću njegova djela vašemu Boleslavu. Sprovest ćemo s tim ugodan četvrt sata, ja vam jamčim. . .

— Vi to ne ćete učiniti, uze živo Dorsenne. — Najprije, o službenom poštenju samo zakon odlučuje, zar ne? Hafner je bio riješen optužbe, a njegovi protivnici kažnjeni globom. Vi ste mi to neki dan sami kazivali . . . A onda, zaboravljate naš razgovor od malo prije . . .

— Pardon, upadne sad Florent u riječ. — Gospodin de Montfanon mi je iskazao veliku čast, koje ne ću nikad zaboraviti, primivši, da me zastupa . . . Ako bi iz tog izišla za njega i najmanja neugodnost, duboko žalim i spreman sam mu vratiti riječ . . .

— Ne, reče markez iza ponovne šutnje, — ja je ne uzimam natrag.

Bijaše tako velikodušan, kad se nije radilo o dvjema, trima njegovim manijama, te je najmanja delikatnost probudjivala odziv u njega. On pruži Chapronu opet ruku i nastavi, ali s naglasom, kojega je tvrdoća odavala prigušenu uzbudjenost:

— Najposlije, nas se ne tiče, ako se Gorki činilo dobrim, da se dade u stvari poštenja zastupati po čovjeku, kojega ne bi smio ni da pozdravi . . . Vi ćete dakle kazati naša imena toj dvojici gospode, a Dorsenne i ja ćemo ih čekati, kako je to pravilo. Oni treba da dodju, pošto su mandatari uvrijedjenoga . . .

— Oni su već urekli sastanak za večeras, odgovori Chapron.

— Šta? Urekli? A s kim? Za koga? vikne Montfanon, zapadavši na novo u srčbu. — S vama? . . . Za nas? . . . Ah! ne volim ja tih dobroćudnosti i površnosti, kad se radi o teškim stvarima! Kodeks absolutno odlučuje . . . Pošto su vam jedanput donijeli svoj poziv, vama, gospodine Chapron, na koji vi imate odgovoriti sa da ili sa ne, moraju se ta gospoda udaljiti i to odmah . . . Nije vaša krivnja, nego onog Ardee, koji je dao tomu izdavaču krivih dividenda, da izvršava svoj posao spletkara i kulisiera . . . Ali mi ćemo da to ispravimo, na pravi, francuski način . . . A kakav je to sastanak?

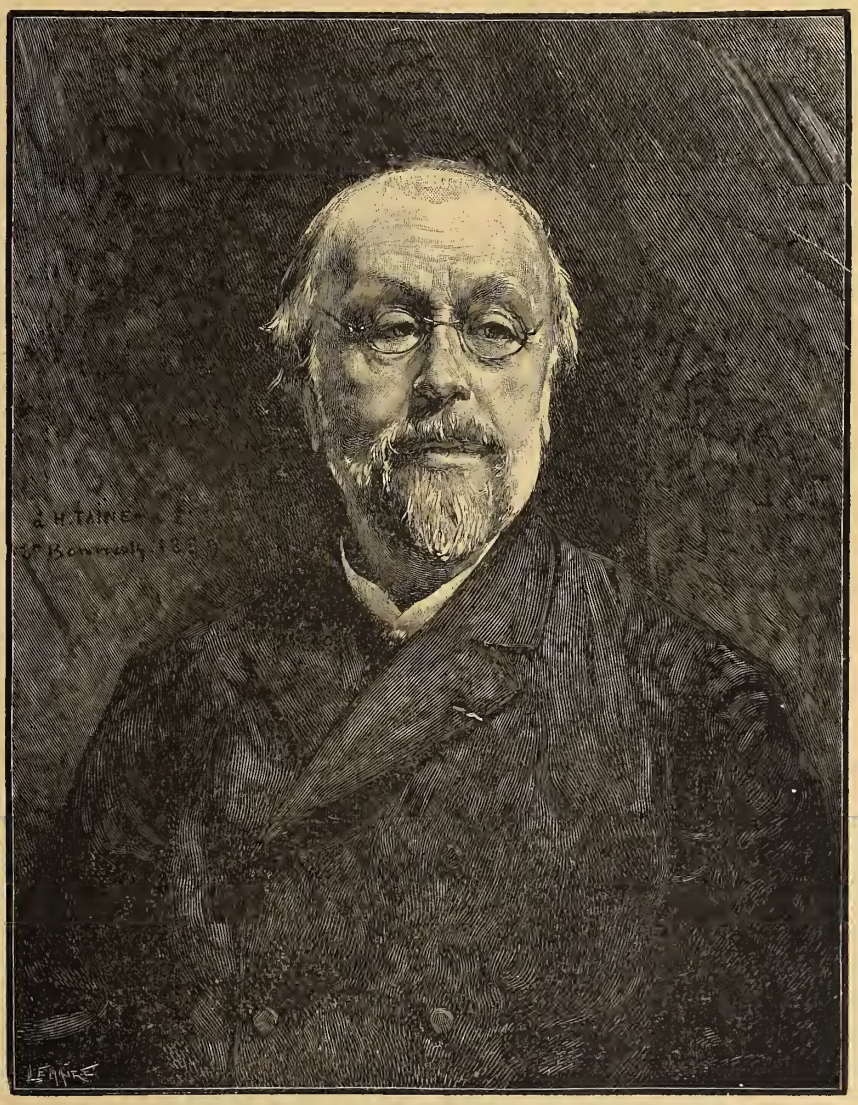

H. A. Taine.

— Pročitat ću vam list, što ga je barun za mene ostavio kod Florenta, reče Dorsenne i uze čitati jako uljudno pismo, što mu ga Hafner pisa, ispričavajući se, što je svoju kuću odabrao za sastanak četiriju svjedoka. — Ovako ugladjena riječ ne može se ipak pustiti bez odgovora?

— Ima suviše „dragi meštre“ i komplimenata, reče naglo Montfanon. — Sjednite ovamo, nastavi ustupajući svoj naslanjač Florentu, — i javite im naša imena i našu adresu, dodavši, da im stojimo na službu, ne spominjući prve nekorektnosti s njihove strane. Ali neka se ne vraćaju na to!... A vam, Dorsenne, pošto se bojite, da biste uvrijedili toga gospodina, ne branim, da odete k njemu — osobno, čujete li, — i obavijestite ga, da je gospodin Chapron, ovdje, izabrao za prvog svjedoka nemirnjaka, stara mejdandžiju, sve šta hoćete, ali da on traži točne forme i prije svega, da njih dvojica učine po pravilu prvi korak, do nas dvojice, da se službeno ustanovi ročište...

— Što vam rekoh? — uze Dorsenne, kad je s Florentom silazio po Montfanonovu stubištu, — sasvim drugi čovjek, čim mu spomenuste baruna... Rasprava medju njima dvjema vrijedna je, da se plati ulaznina... Dašto, ako samo on sve ne prevrne svojom budalaštinom. Moje mi riječi, da sam mogao slutiti, koga će Gorka odabrati, nikad vas ne bih naputio na starog ligueura (ligaša), kako ga ja zovem.

— A ja, — odvrati Florent smijući se — bio bih vam zahvalan, što ste me s njim upoznali, ako me g. de Montfanon prisili, da se i na pet koraka, s nišanom, tučem. To je čovjek od komada, poput mojeg ubogog oca, poput Maitlanda. Ja obožavam take ljude...

— Nema dakle sredstva, kojim bi se postiglo, da čovjek ima u isti mah i srca i pameti? — reče u sebi Dorsenne, došavši do palače Savorelli, gdje je stanovao Hafner i misleći na gnjev markežev, pa na iluzije toga sebičnjaka Maitlanda, koji ga opominjaše opet na zadnje riječi Florentove. Opet se našao u strahu, u kojem bijaše popodne i još jače, jer je znao, kako je Montfanon razdražljiv u nekim točkama, a takva će jedna točka biti živo dirnuta pri silovitim razgovorima s Gorkinim svjedocima. „Sad računam još na Hafnera samog; — pomisli on — ako je taj opasni lisac prihvatio tu misiju, koja se protivi njegovim ukusima, položaju, navikama i gotovo njegovim godinama, to mora da je učinio poradi sporazumka sa svojim budućim zetom i da sve pomiri. Ne računajući, da je ženidba možda u taj čas već gotov čin?... Nadam se, da nije. Markez bi bio tako bijesan, te bi zahtijevao dvoboj na rubac!...“

Mladi čovjek ne pomisli, da je vrlo dobro pogodio. Slučaj, komu se svidja, da katkad nagomilava dogadjaj na dogadjaj, htio je, da je Ardea u isti čas, kad je s Gorkom smišljao, koga da uzmu za drugog svjedoka, vrlo zlovoljan, što je pristao na taj posao, primio od gospodje Steno billet, koji sadržavaše samo ove riječi; *„Ja sam zaprosila i to uspješno. Da budem prva, koja će vas zagrliti, Simpaticone...“* Bijaše mu došla genijalna misao: dati po svome budućem tastu urediti tu kavgu, koja mu se u isti čas činila glupa, beskorisna i pogibeljna. Hrlost, kojom je Gorka prihvatio ime baruna Hafnera, proizlazila je, kako su Dorsenne i Florent odmah pogodili, iz želje, da bi njegova nevjerna ljubavca saznala, šta on smjera i radi. Barun pak pristade — o ironijo slučaja! — rekavši Peppinu Ardei riječi, gotovo jednake s onima, što ih je Montfanon izustio Dorsennu:

— Mi ćemo unaprijed sastaviti zapisnik za izmirenje, ako se pak stvar ne bude dala tako urediti, uklonit ćemo se...

S ovim se riječima svrši taj spomena vrijedni razgovor, zaista dostojan one *combinazione* o udaji uboge Fannye. Manje se sad pitalo za samu tu udaju, a više za uslugu, koja će se iskazati dva puta preljubnoj ljubavi velike gospodje, što je na čelu bila toj žalosnoj prodaji! Treba li dodati, kako ni Ardei ni njegovu budućemu tastu nije bilo ni na kraj pameti, da učine primjenu kakovu na ono, što se zaista za tom aferom skrivalo? Možebiti da bi u drugom slučaju prirodjena duboka razboritost barunova i bojazljiva mu briga, da se ne bi komprimitirao, odvratila mogući nasrt, što ga dopuštaše to narinuće u brutalnu pustolovinu odbita i očajna ljubavnika. Ali radost njegova, da će mu kći postati rimskom kneginjom — pa s kakvim imenom! — posve mu je smutila glavu. Imao je ipak razbora, da kaže lakoumnomu Ardei:

— Gospodja Steno neka ništa ne sazna, bar za sad ne. Ona bi izvjesno obavijestila gospodju Gorka, a Bog zna, na što je ova sve podobna!...

U istinu su prijani predobro znali, da se treba izravno ili neizravno čuvati, da ne bi Maitland štogod doznao. Upotrebiše preostatak svojeg popodneva, da posjete Florenta, pa da onda razašilju brzojav za brzojavom, navještajući zaruke, kojima se dražesna Fanny tim više radovala, što je kardinal Guérillot na jednu njezinu riječ obećao, da će glavom ovršiti prekrštenje. Kraj ovoga njezina zadovoljstva nije više barun znao za sebe od radosti. Ljubio je svoju kćer taj čudni čovjek, donekle na način, kako odgojitelj ljubi svojeg ljubimca konja, koji mu zadobije grand-prix (veliku nagradu). I takav osjećaj je nekakva iskrenost. Kad je Dorsenne došao noseći Chapronov list i Montfanonovu vijest, bude dočekan srdačnošću i ljubeznošću, po kojoj mu je odmah bio jasan rezultat bračne spletke, o kojoj mu je Alba govorila.

— Sve, što vaš prijatelj ushtjedne, dragi moj meštre. Zar ne, Peppino? — reče barun sjedajući za svoj stol. — Hoćete li da vi sami u pero kazujete pismo? Ne... Eto, je li ovako dobro?... Odma ćete razumjeti, u kakvom smo stanju prihvatili tu misiju, kad doznate, da je Fanny zaručnica kneza Ardee, ovdje... Novost je od tri sata. Tako vi prvi za nju doznajete, zar ne, Peppino?...

Kao da nije otpremio bar dvjesta depeša! — Dodjite opet, kad hoćete s markezom. Samo vas molim, s obzirom na prilike, da sastanak bude ovdje i ako je moguće, izmedju šest i sedam, ili izmedju devet i deset, da nam se ne pokvari naš mali obiteljski diner! . . .

— Recimo u devet sati, odgovori Dorsenne. — Gospodin de Montfanon je malo formalista. On će htjeti da vam odgovori listom.

— Knez d'Ardea uzima gospodjicu Hafnerovu! Taj poklik, što se Montfanonu ote, kad mu je Julien javio novost, bijaše tako bolan, te mladi čovjek nije mogao misliti na smijeh. Mislio je, da mora pripraviti svojeg srdljivog prijatelja, od straha, da ne bi barun sam u razgovoru spomenuo velikog dogadjaja, a ovaj drugi se ne bi mogao suspregnuti.

— Rekao sam vam, da je katolicizam te mlade djevojke puka komedija! Rekao sam to kardinalu Guérillotu! Evo, to je ona predvidjala, kroz godine, s onom savršenošću himbe. To je palača Castagna. I ona će unići u nju kao gospodarica? . . Donesti u nju sramotu tog ukradenog zlata, na kome ima krvi? . . . Neka mi ne govore o tom, upozorite ih, ili ja ne odgovaram za sebe . . . Svjedok jednom Gorki, tast Ardei, triumfira taj tat, koji bi se bavio vezenjem čarapa, da je bilo sudaca! . . . Ali vidjet ćemo. Ne će li svi ostali knezovi rimski, koji nemaju ljage na grbu, Orsini, Colonne, Odescalchi, Borghesi, Rospigliosi htjeti zapriječiti te grdosnosti! . . . Srećom je plemstvo kao i ljubav: oni, što kupuju svete stvari, oskvrnjuju ih plaćajući za njih, i što im se daje, nije drugo nego blato . . . Kneginja d'Ardea!... To stvorenje! . . . Ah! Koja sramota! . . . Ali treba da mislimo na svoju dužnost spram čestitog Chaprona. Taj momak mi se svidja, najprije za to, jer se valjda bije za nekoga drugog, s požrtvovnošću, koje ne shvaćam pravo. Ipak je požrtvovnost i viteštvo! . . . Htio je spriječiti nesretnika Gorku, da ne bi izazvao sablazni, koja bi probudila njegovu sestru . . . A onda, rekoh mu, poštuje mrtve . . . Da vidimo. Smela mi se glava, tako me je potresla ta novina . . . Kneginja d'Ardea! . . . Najzad, pišite, da ćemo doći tomu g. Hafneru u devet sati. Ne ću da imam takovih ljudi u svojoj kući. Kod vas, to ne bi bilo korektno, premladi ste. A još mi je draže, što idem k tastu, nego k zetu. Taj zločinac izvršava svoju zadaću kupujući to, šta kupuje, svojim pokradenim milijunima. No onaj drugi? . . . I njegov praujak bijaše Siksto Peti, Julij II., Pio V., Hildebrand, on bi prodao sve skupa! . . . Nije moguće da je u kakoj iluziji! Čuo je, gdje se govori o procesu toga čovjeka! Zna, otkuda dolaze ti milijuni! Morali su ih platiti obitelji i životi!... I nije se zgrozio, da primi zlato toga pustolova. On dakle ne zna, što ime znači? . . . Naše ime! Ta to smo mi sami, to je naša čast u ustima i u misli drugih! Kako sam sretan, Dorsenne, što sam prošlog mjeseca navršio pedeset i drugu godinu. Otići ću prije nego što vidim ono, što ćete vi vidjeti: agoniju svih aristokracija i svih kraljevskih rodova. Da barem u krvi padnu. Ali ne će tako pasti. Na žalost! Valjat će se po zemlji, i to je najveća tuga . . . Šta je do toga, u ostalom? Monarkija, plemstvo i crkva jesu vječne. Narodi, koji ih ne pripoznaju, uginut će, to je sve . . . Hajdmo, pišite list, ja ću potpisati. Otpremite ga, pa ćete ručati sa mnom. Radi se o tome, da se dademo na taj popravak, oboružani dokazima, koji će spriječiti dvoboj, a našemu klientu uščuvati lijepu ulogu . . . Treba neko uredjenje, koje ću ja sam moći prihvatiti . . . Svidja mi se, ponavljam vam. Otpočinit ću od drugih.

Ta pretjeranost, što je stala zastrašivati Dorsenna, još se za ručka uveća, tim više, što su se na uvjete tog uredjenja još nagomilavale uspomene njegove strašne mladosti u mislima i razgovoru starog mejdandžije. Je li to bilo isto lice, što je nekoliko sati pred tim u katakombi ponavljalo stihove pobožne legende? Bilo je dosta, da se probudi feudalac, što je u njem bio, pa da ga preobrazi. A onda još sjaj njegovih očiju i grimiz njegovih obraza govoraše jasno, da ga ta duelska zgoda, u koju se s dobrom vjerom upleo poradi kršćanske ljubavi, opaja na njegov račun. Bijaše on stari amater, žedan oštrice, malo mekan, što se je budio u vjerskom čovjeku, čije su strasti bile žestoke, koji je ljubio svako uzbudjenje, i ono pogibli i golih mačeva, kako je uvijek ljubio svoje ideje, kako je ljubio svoju zastavu — na neobuzdan način. Nije se više radilo o trima ubogim ženama, kojima treba uštediti sumnje, ni o dobrome djelu, koje se ne smije propustiti. Vidio je sve svoje stare prijatelje i njihov dar za junačku borbu, nišane ovoga, način, kojim je onaj navaljivao s ravnim udarcima, hladnokrvnost trećega, pa je ovaj refren neprestano prekidao razgovor sa nimalo miroljubivim anekdotama: „Ma za što je taj vražji Gorka uzeo Hafnera za svjedoka? To je upravo tako nedostojno, kako je neshvatljivo . . .“ — sve dok nije, unilazeći u kočiju, koja će ih odvesti do sastanka, čuo Dorsenna, kako veli kočijašu: „Palača Savorelli“.

— To je zadnji udarac, reče dignuvši ruku i stisnuvši šaku. — Taj pustolov stanuje u kući pretendenta, kući Stuartâ . . . — I on ponovi: — Kuća Stuartâ!

Na to zapane u šutnju, a spisatelj osjećaše, da je u njoj više oluje, nego u prijašnjim deklamacijama. I ne progovori, dok nije unišao u salon kramara bibelotâ, koji postade grandseigneurom, — bolje reći u jedan od salona, jer ih bijaše pet u tome stanu. Tu se stane Montfanon oko sebe ogledavati s takim prijezirom i oholosti, da se Dorsenne uza svu tjeskobu nije mogao suzdržati, da se ne nasmije i ne podraži markeza:

— Ne ćete valjda reći, da tu nema lijepih stvari? Ovo su na primjer dvije Moronijeve slike! . . .

— Ništa, šta bi bilo na svom mjestu, — odvrati Montfanon. — Da, ovo su dvije divne djedovske slike, ali taj

*

gospodin nema djedova! . . . Gledajte grb na tome prozoru, a ovaj gospodin nije nikad povukao mača! A gle tapiserije, na kojoj je prikazano čudo umnažanja hljebova, a to je ipak presmjelo! . . . Ne ćete mi vjerovati, Dorsenne, upravo mi je fizično zlo, što se ovdje nalazim. Mislim na to, koliko je tu ljudskog rada, ljudske duše u svim tim predmetima, koji dokrajčiše u ovom kafarnaumu, koji je lako plaćen? U čijoj vlasti? Zaklopite oči, pa pomislite na Schroedera i na druge, kojih ne poznate. Gledajte jadne izbe, gdje nema ni namještaja, ni drva ni kruha. Pa onda otvorite oči i gledajte to . . .

— A ja vas, vrli moj prijatelju, — odvrati romancier, — zaklinjem, da mislite na naš razgovor u katakombama, mislite na tri žene, u kojih vas ime zamolih, da pomognete Florentu! . . .

— Hvala vam, reče Montfanon, prošavši rukom preko čela, — obećajem vam, da ću biti miran . . .

(Nastavit će se.)

Lauri.

Spjevao F. Petrarka, preveo dr. A. Tresić Pavičić.

Pjesnik tumara po pustim poljanama, da izbjegne ljude, ali ljubavi ne može uteći.

Zamišljen, samcat, polja zapuštena
Ja mjerim sporim laganim korakom;
I okom tražim mjesto, gdje no lakom
Ne gazi stopom ni čovjek ni žena.

Obrane druge od znatiželjnih žena
Zvjedljivog svieta nemam pod oblakom;
Veselju mom jer traga nesta svakom
I van se čita ljubav razžarena.

Te mislim da već gore i doline,
I rieke i šume znadu, kakva tuga
Moj život truje, što ju ljudem skrivam.

Al ipak neznam tol divlje strmine
Nać, da ne dodje ljubav, stara druga.
I sa mnom sbori, a ja s njom i snivam.

Opisuje ljepote Laure i veli, da će ju uviek ljubiti.

Na vjetru zlatni prami razasuti,
Što u tisuć sladkih čvora saplitala;
I prekomjerno mila luč je sjala
Očiju bistrih, što sad bolest muti.

I drago lice vidjeh ubljednuti.
Vidjeh li pravo, a sućut na njem stala:
Meni, kom vatra u srcu tinjala
Je l' čudo u plamen da se stvori ljuti?

Hod njezin nije stvar zemaljska bila,
Već rajskog bića, a zvuk njenog glasa
Drugači neg su rieči umrlike.

Nebeski duh il sunce mi vidila
Zenica sretna, s čeg još ovog časa
Gorim i ćutim boli svekolike.

Šalje svoje stihove k njezinu grobu, da je mole, neka ga dočeka, kad umre.

Stihovi bolni hajte k tvrdom kamu.
Što moje zlato pod zemljom sakriva:
Zovite nju što tude opočiva,
Premda se sunča na nebeskom plamu.

Kažte kroz ove biesne vale i tamu
Da dodija mi plovit, da željiva
Duša mi za njom polagano pliva,
Krase kupeć, što krasili nju samu.

Da o njoj mrtvoj ili živoj sborim,
Nekada živoj, a bezsmrtnoj sada,
Da sviet je pozna, divi se i ljubi.

Nek pazi na čas, kad u smrt zanorim,
Što skoro bit' će, i sretne me tada,
I zovne i primi i rajski poljubi.

Biljisanje slavića sjeća ga na Lauru.

On slavulj toli milo što uzdiše
Za djecom možda, il slavuljkom kojom,
Milinom puni nebo kad biljiše,
I polja tužnim, sdvojnim milopojom.

I cielu noć me prati i bol miriše,
Što zavladala tužnom dušom mojom:
Na kog se tužit ja ne znadem više,
Jer mnih, da smrt ne kosi kosom svojom.

Božice. Lako 'e, vajme, sigurnoga
Prevarit! Tko bi ikad pomislio,
Da će one sjajne oči potamniti?

Sad znam, da želja mog udesa zloga
Hoće da doznam, plačuć život cio,
Da ništa mila ne smje trajno biti.

Vrijednost narodnih pjesama.

Pribrao **Gjuro Šurmin.**

(Nastavak.)

Narodnim pjevačima imamo zahvaliti, što su nam učuvali više uspomena iz prošlosti i što su nam učuvali prikazivanje pjesama iz daljega vremena u prošlosti. Ako i nemamo pjesama drevnih, ali varijante i prepjevanja istih motiva daju nam pravo, da rečemo: u starini su Hrvati kao što i svi drugi Slaveni kultivirali svoju narodnu pjesmu dodajući joj realan sadržaj, crpen iz svagdašnjega svog života. Nije tu bilo samo pjesama lirskih, u kojima se izljevaju čuvstva i duševna ćućenja, bilo je i junačkih pjesama od najstarijih vremena upravo onako, kako ih je bilo u potonje doba, kako ih ima (nu rjedje) i danas. Ako danas nemamo tomu sigurnih svjedoka, ne možemo reći, da ih za to nije ni bilo; valja samo ovo imati na umu. Kod nekih starijih do danas nam učuvanih pjesama nemamo razumljiva početka. Tako n. pr. u jednoj varijanti pjesme u Vuka: Marko Kraljević prepoznaje očinu sablju (Vuk II. br. 58), treba, da car iz Stambola podje sa stotinom hiljada vojske u Kosovo, samo da telal može prodati sablju dimišćiju. To biva za to, jer pjesma novijemu pjevaču nije bila posve jasna. Kad pjesma jedanput o kakovu dogadjaju biva nejasna — premda gdjekoji pjevač još može upamtiti njezin sadržaj — tad će se ona sve više gubiti, dok je s vremenom sasvijem nestane.

Sa sela. [Slika *N. Zvěřine.*

Novi motivi u pjesmama prevladaju, a stariji se u njima gube ili preradjuju prema novijemu mišljenju i prema novijim prilikama u narodu. U hrvatskom i srpskom narodu su kroz vijekove nastajale znamenite promjene u političkom životu. Narod je naš do nedavno gotovo uvijek bio boj; okršaji su mu bili sad veći sad manji, a tim se uspomena onih prijašnih neprestanih ratova podržavala. To je uzrok, za što imamo iz doba šesnaestoga i sedamnaestoga vijeka veoma mnogo pjesama — premda nema baš mnogo novih motiva. Starije pjesme iz XII. do XV. vijeka dosta su rijetke. Pjevači, od kojih su nam pjesme iz tih vijekova ubilježene, čuli su ih od starijih ljudi. Tu je u ovom vijeku trebalo dobro pamtilo, koje će upamtiti takovu prema starini iole vjernu pjesmu; gdje nije bilo dobra pamćenja, pjesma je došla u nevještu ruku, a da je može izvesti, trebalo je umetnuti koje-

kakove dodatke, što ne spadaju samomu prijedmetu: pjesma se starija dovodila u svezu sa savremenim mišljenjem i pjevanjem, samo da bude cijela stvar shvatanju naroda jasna i razumljiva. U takovim se pjesmama dakako nalazi mnogo prijelaza nesaveznih, budući da nema prave logične i dogadjajne sveze izmedju pjevača i prijedmeta, o kojem se u pjesmi pjeva. U tom je obziru s pjesmom upravo onako, kako je i s čovjekom. Kad čovjek promatra sam sebe i svoju nutrašnjošt, vidi kako mu se u duši javljaju dvije pomisli samo s toga medju sobom nerazdružive, što su se i nekad — prvi put — javile u isto doba zajedno u svijesti: prvi put su se te pomisli javile zajedno u duši svijesno, a kasnije se kod jednakih prilika javljaju zajedno ali nehotično. Tko se kod toga ne će sjetiti iz svoga života koje prilike, kad mu se, na primjer, spomenula kakova riječ, da se grohotom nasmijao, jer mu se nesvijesno javila druga pomisao, što je prvi put bila u svezi s onom prvom? Drugi, koji to vidi, mora se čuditi, čemu se njegov drug na jedanput nasmijao, i da mu se cijela stvar ne objasni, držao bi druga svoga ili prijatelja naivnim ili djetinjastim. Cijeli mu se dogadjaj pravo prividja nelogičnim, jer onaj, koji gleda drugoga, što se za čas bez uzroka smije, nema nikakove logične sveze izmedju smijeha i koje riječi: njemu je u prvi momenat sve potpuno nejasno, nërazûmno i nedokučljivo.

Gdje u pjesmi — koju je današnji pjevač samo uz dobro pamćenje doveo do naših dana tradicijom — vidimo kakav prijelaz bez razloženja i bez dovoljne čvrste sveze s prijašnjim pripovijedanjem, tu nam se čini prijelaz nâgao, a za pjesmu redovito kažemo, da nije dobra, krivimo pače često i pjevača i bez dovoljna razloga na osnovu za nas nejasnih pjesama izvodimo i krive doumke. Kažemo sigurno, da pjevač naš — jer iz starijih vremema imamo razmjerno vrlo malo ubilježenih pjësâmâ — nije tomu kriv, ako nije čuo dobre i razgovijetne pjesme, ili ako ga je izdalo pamćenje kod dobre predaje; ovakovim se nejasnotama krive za nas razlike u vremenu i shvatanju dogadjaja i raznih prilika, te priječe, da pjevač ne može svojih misli jasno i bez ikakovih nerazložnih prijelaza prikazati. Razmak u vremenu i druge životne prilike čine, da narodu postaju nejasnima dogadjaji, o kojima se u doba razumljivih prilika sasvijem vjerno pjevalo. To se najviše nalazi kod starijih pjesama, dok se u novijima može naći tek kod slabih pjevača. Opievanje znamenitih dogadjaja pripada narodnomu životu, za to i ne pjeva svatko po svojoj volji — kako veli Steinthal — nego kod odredjenih prilika, gdje pjevača može svak nadglédati. Tako je kod historijskih pjesama. Kod nehistorijskih, ali više junačkih pjesama, ne nahodimo gotovo nikad kakovih nesaveznosti, jer pjevač — ma i bio udaljen mnogo od vremena, o kojima se pjeva u pjesmi — može lako preudesiti u svem početak u pjesmi, da se u njoj sve posve jasno može razumjeti i da je sve u saveznoj cjelini.

Običaji triju praznika u pravoslavnih Bugara.

Ta tri praznika jesu: Bogojavljenje, Ivanov den i Babin den.

„Bogojavljenje“ (6. siječnja) sveopći je svetac, dapače i malene djece; „Ivanov den“ (7. siječnja) veseli je dan mladih ljudi, koji su se prošle godine oženili; „Babin den“ (8. siječnja) velik je svetac za žene, koje imaju djece, to je ujedno najslavniji dan u godini za — babe (babica, primalja, po svoj Bugarskoj kažu: baba).

Svetac od 6. siječnja nosi tri imena: Bogojavljenje, vodokršće i Jordanov den.

Imenom Bogojavljenje slavi se poklonstvo triju mudraca s istoka. Vodokršće se kaže, jer se toga dana voda krsti ili sveti, a Jordanov den ima ime odatle, što se toga dana slavi uspomena na rijeku „Jordan“, u kojoj se Hristos krstio i kupao.

„Vodokršće“ ili blagoslivljanje vode vrši se po cijeloj Bugarskoj s velikim sjajem, a osobito u mjestima, što leže pokraj koje rijeke ili uz more. Toga dana ide sa provodom sve, što može hodati, i veliko i malo, i staro i mlado, i muško i žensko. Rekao bi, što je za katolike Tjelovo (Brašančevo), to je za pravoslavne Bugare vodokršće. Svećenik Petar Cv. Ljubenov u svojoj knjizi „Baba Jega“ ili zbornik narodnih sujevjerja itd. piše o tom prazniku ovako:

Na Bogojavljenje piju na tašte (Bugari kažu „na gladno srce“) malo vode, koju je pop dan prije blagoslovio. Tom vodom škrope po kući i naliju od nje u kupus i sir. Običaj je pače, da jedu svinjskog mesa toga dana; skuha se na večer u oči Bogojavljenja.

Gradski svećenici idu 5. siječnja od kuće do kuće, da škrope (rse) svetom vodom, koju su u jutru toga dana posvetili. Za ovo blagoslivljanje daju popovima svinjskih rebara, sira, brašna, graha itd. A po selima počnu popovi da idu blagoslivljati kuće već trećeg dana Božića, da mogu posao svršiti do Bogojavljenja. U svakoj kući ostavlja svećenik malo vode. Ovako čine u okolici Kistendilskoj.

Vrijedno je znati, kako se vrši vodokršće u Varni, u gradu na crnom moru.

U oči Bogojavljenja t. j. 5. siječnja načine Bugari na morskoj obali sjenicu, a nedaleko od njih podignu i Grci svoju. Ove se sjenice prave od samog zelenog granja;

u Varni bo ima više vrsti grmlja, kojemu list zimi ne opada. Imaju oblik sjenica, što ih katolici o Tjelovu prave, samo što su mnogo veće i boljim ukusom sagradjene. Sjenicu ukrase slikama, svakojakim vrpcama, svilenim maramama, lancima od šarenog papira, dapače i pozlatom. Vrlo ti godi oku, kad vidiš sve okolo bijelim snijegom pokrito, samo na obali sinjega mora zeleni se kućica, kao usred pustinje zelena oaza. Provod kreće već oko osam sati jutrom na samo Bogojavljenje iz crkve k sjenici. Ondje se ovrši molitva i poslje molitve ide svećenstvo k moru. Pošto je svećenik vodu blagoslovio, baci krst, kojim je vodu prekrstio i posvetio, u more, u znak, da se je Isus u vodi krstio i kupao. — Sada dva tri momka svuku brže bolje svoje odijelo, pa skoče u more, da traže taj krst. Ele tu se koji put u vodi i potuku, jer svaki hoće da ugrabi krst. Koji izadje junak, te nadje traženo, slava je toga dana njegova. Ide tada od kuće do kuće, daje da krst ljube, a svijet ga dariva novcem. Poslije opet odnese krst u crkvu, jer to je crkveno blago. Ostane li naš junak živ i zdrav, te ne nazebe i ne oboli, ima nekoliko dana da jede i pije do mile volje i on i drugari njegovi. Razboli li se, sabrao si je novaca, ima odakle da se liječi. Obično se za tu čast otimlju siromašniji mladići.

Istim sjajem vrši se ta svečanost u gradovima, što leže na Dunavu. Kažu, da su prije i malu djecu poslije posvete vode u Dunavu krstili. Jednom bilo se sabralo mnogo djece na krštenje; popu se izmaklo jedno diete i otišlo Dunavom; a pop pun revnosti za svoju službu, mnogo ne misleći, što se je dogodilo, sasvim hladnokrvno reče: „Dajte drugo, da ga krstimo“.

Sada je sasvim prestao običaj, da djecu krste u studenoj vodi. Nu ima i sada osobitost. Djecu na ime, koja se rode prije Božića, kao i djecu, koja se rode počevši od Božića, ne krste, ako su zdrava, sve do Bogojavljenja. „Ne biva“, vele, „da se dijete krsti, dok nije voda krštena i Hristos se u njoj kupao“. — Dogodi se, da se gdjekoji put do 20—25 djece sabere. Premda je obred krštenja teži i dulje traje nego li u katolika, ipak si svećenici znadu pomoći, da se toliko ne umore. Nada svom djecom jednu molitvu čitaju. Svu djecu na jedanput treba do gola svući. Svećenik ide tada redom, pa ih maže sv. uljem. — Posuda, slična kotlu (Bugari kažu: kazan za krštavanje) nalije se mlakom vodom; primalja (baba) dodaje svećeniku dijete, a taj ga, krsteći, do tri puta u vodu zagnjuri i poslije ga kumu u ruke daje.

Krštavaju svu djecu u jednoj te istoj vodi, najprije mušku, pa onda žensku.

Ima svećenika, koji samo desnom rukom uhvate dijete za kost zatiljaču pa ga tako tri puta u vodu zagnjure, a da ga drugom ljevom rukom i nimalo ne prihvate. Taj barbarski običaj malo po malo iščezava, pa već i sada ima vrlo malo svećenika, koji tim načinom nejako dijete muče.

U slavu Bogojavljenja i časne rijeke Jordana ima u Bugara ovih imena. Imena muška Bogdan, Božo, Božan, Božanko, Bogoslov. Bojo, Bojan, Bojančo, Bončo, Bojčo, Bojanko, Bojko, Bono, Božin, Bajo, Bajno, Boce, Boto, Jordan, Jurdan, Dane, Danjo, Daco, Danko, Jordanče, Dančе. Ženska imena: Bona, Bogdana, Bogdanka, Božica, Božana, Božanka, Boja, Bojka, Bojana, Bojanka, Svjetlana, Fotina, Fotinka, Fote, Jordanka, Jordana, Jurdana, Jurdanka, Dana, Danka, Danja. Njihovo je godovno na Bogojavljenje.

Ivanov dan (7. siječnja). Na taj dan u gradu Šumenu rano u jutro ide muž, koji se je prošle godine oženio, svomu vjenčanomu kumu (ovdje se kaže: krstnik), da mu ljubi ruku. Kum tom zgodom počasti svoje kumče (kaže mu se: kumec) rakijom, pečenim mesom, kobasicama, vinom i pelinom (pelin je vino, u koje se meće nekoliko struka od pelinove biljke, dok je još u širi, taj pelin vri ujedno s vinom). — Takova čast i drugom kojom zgodom kaže se zakuska. — Kad se počaste kum (krstnik), kumec (kumče) i rodjaci, idu prijateljima, da ih pozovu, da podju mladoženca kupati. Kamogod dodju, svagdje pomalko pijuckaju, a uz put svrate se i u koju gostionu. Svaki čovjek od toga društva ima na šubari i na prsima malu kiticu od šimšira ili čempresa, koja je ukrašena pozlatom (pozlati kažu: varák).

Susretnu li kojega znanca, viknu mu: „Stoj! plati toliko i toliko ili ćemo i tebe okupati, vodom poljevati.“ Hoćeš, ne ćeš, treba novce da vadiš, ako nisi rada, da te poljevaju i sa sobom na pijančenje odvuku. Za te novce piju u gostioni u zdravlje svoje i onoga, koji je novce dao.

Kad se je tako dobrahno društvo sabralo, idu do kojega vodovoda (ovdje kažu: česma, takovih javnih vodovoda ima u svakoj ulici po nekoliko), pa poljevaju mladoženca; time se obred svrši. Bez smijeha, šale i glazbe ne biva. Kažu, da su se prijašnjih godina u istinu kupali u kamenom koritu, koje je načinjeno uza svaku česmu. Toga dana obuče mladoženac sve odijelo, koje je nosio na dan vjenčanja svoga. Pošto su mladoženca okupali, ide cijelo društvo mladoženčevoj kući. Ovdje je čast već pripravljena. Jede se, pije, pjeva, glazba svira, kolo igra do kasno u noć.

Svećenik Ljubenov u knjizi „Baba Jega“ piše ovako: Na nekim mjestima na Ivanov dan skupe se mladoženci kod koje rijeke ili u gostioni. Jedan kaže, da će dati 10 oka vina, drugi obeća više, a koji malo obeća, onoga bace u vodu, pa ga okupaju. Gdjegdje opet kum otidje mladožencu rano u zoru, pa prije nego sunce izadje, baci mladoženca u nakrst četiri puta u vodu. Mladu snašu ili nevjestu poljevaju djeveri samo po glavi. Mlada daruje kumu, djeveru i staromu svatu maramu i čarape, kad dodju toga dana u goste.

Godovno toga dana slavi onaj, komu je ime: Ivan, Ivanko, Ivanica, Ivančo, Vančo, Vanko, Vanjo, Vane, Jovančo, Jovčo, Jove; Ivanka, Vanka, Vanja, Vanča, Ivana, Jovka, Vana.

(Svršit će se.)

Književnost.

Hrvatska. *Jugoslavenska akademija.* U sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda od 18. pr. mj. čitao je prof. Oton Kučera kao gost raspravu: »O Marinu Getaldiću, patriciju Dubrovačkom, znamenitom matematiku i fiziku na početku XVII. vijeka«. U prvom dijelu svoje rasprave daje pisac crte o životu Getaldićevu (1566—1627) i prijegled svih njegovih znanstvenih radnja sa oznakom njihove velike vrijednosti. Te radnje postaviše našega Getaldića — koji je zadnje godine svoga života proživio u svom dvorcu u Dubrovniku tik do mora, baveći se u »Betinoj špilji« oko istraživanja fizikalnih i astronomičkih, koja su mu unijela ime zloglasnoga vrača s pridjevkom »Bete« — u red najznamenitijih matematika i fizika onoga vremena. U drugom se dijelu rasprave bavi posebice krunom njegovih matematičkih radova, njegovim posmrtnim djelom: »De resolutione et compositione mathematica. Romae 1630.« Iz analize sadržaja proizlazi, da je to djelo prva sistematička upotreba algebre Vietine na probleme geometrije, kojoj u savremenoj matematičkoj literaturi nema premca. Na kraju poredjuje pisac ovo djelo sa Descartesovom »Geometrie«, koja je izišla 7 godina kasnije, a tu se pokazuje, kako je Getaldić blizu bio obretu analitičke geometrije.

Zatim je čitana rasprava *Srećka Bošnjakovića* o »Gerhardtovu heleninu«.

U sjednici razreda filozofsko-juridičkoga od 31. svibnja 1893. čitao je član dopisnik *Milovan Zoričić* svoju raspravu »Žiteljstvo kraljevine Hrvatske i Slavonije po zvanju i zanimanju«.

Odabrao je za prvo svoje čitanje u akademiji rezultate statistike zvanja i zanimanja od g. 1890. Podaje glavni prijegled o tome, kako su pojedine skupine zvanja zastupane u našem žiteljstvu. Prvotnom proizvodnjom (poljodjelstvom, vinogradarstvom, šumarstvom itd.) bave se preko 42% cijeloga žiteljstva, dok u Ugarskoj samo 23, a u Austriji 27 postotaka. Obrtom, trgovinom, vjeresijstvom i prometom bave se u nas 4·70, u Ugarskoj 7·26, u Austriji 11·72. U nas živi: o intelektualnoj privredi 1·94, o prvotnoj proizvodnji 84·63 (g. 1880. bilo je do 90%), o obrtu, trgovini, prometu 10·75%, o vojničtvu 0·81 itd. Poljodjelsko je radničtvo jako zastupano u tri slavonske županije, a virovitička i srijemska ističu se i znatnim brojem obrtnih radnika. U svjema se županijama prama g. 1880. znatno smanjio postotni dio zadrugara u zadrugama, dok se je broj članova tajno razdijeljenih zadruga podigao u županijama ličko-krbavskoj, modruškoriječkoj, zagrebačkoj i varaždinskoj, a spao u ostale četiri županije. God. 1890. bilo je u Hrvatskoj i Slavoniji jošte 9260 zadruga sa preko 10 članova, a u njima je nabrojeno 145.677 žitelja. Zadruga sa više od 30 članova popisano je 219 sa 8238 žitelja. Rezultate statistike obrta razložit će u drugom dijelu svoje rasprave.

Književnik *Mirko Breyer*, Križevčanin, izdao je u Križevcima brzotiskom G. Neuberga *„Pokus bibliografije povjesti pobjede kod Siska* (22. lipnja 1593.) *i obsade tvrdje sisačke po Hasanpaši bosanskom u god. 1591. i 1592.“* — Pisac je to djelo sastavio o 300-godišnjici sisačke pobjede, a posvetio ga kao spomenik zajedničke slave bratimstvu, slozi i jedinstvu svih Hrvata i Slovenaca. Našim je čitateljima dobro poznato, da se upravo ovoga mjeseca navršuje trista godina, što je združena hrvatsko-slovenska vojska pobijedila tursku premoć pod zidinama tvrdje sisačke. Dne 22. lipnja 1593. izvojštena je jedna od najslavnijih pobjeda, što ih hrvatska povjest poznaje, a glas o tom junačkom činu preleti doskora svom Evropom, pobudjujući svuda najveće udivljenje. Gotovo u svjema jezicima Evrope opisane su opsade i slavna pobjeda sisačka, bilo u posebnim suvremenim izvješćima, bilo u općim djelima o kršćansko-turskim ratovima. Naš je pisac pokušao te glasove u cjelinu skupiti, pa ih izdaje u oči spomendana sisačke pobjede, da bude uspomena na jednu od najsjajnijih točaka hrvatske povjesti, a ujedno počast jednokrvnoj našoj braći Slovencima, kojima pripada velik dio slave dana sisačkoga.

Na prvom se mjestu spominju savremeno tiskani opisi, ima ih u njemačkom, latinskom, talijanskom, engleskom jeziku, na broj 33. Iza toga dolaze savremeni, kasnije tiskani opisi, ima ih 6, za tim tiskom priopćene listine i rukopisi od 40—48. Na trećem su mjestu kasniji opisi, medju kojima se kao 100. i posljednja rasprava spominje Tomljenovićeva u ovogodišnjem »Viencu«. Rad g. Breyera svake je hvale vriedan, pak treba priznati, da je s mnogo truda i živoga mara izvršio svoj posao. Knjižica je tiskana u 75 istisaka i ne prodaje se. Svakako je lijep i vrijedan prinos bibliografiji hrvatske povjesti.

Slovenska. Nakladom D. Hribara u Celju izišlo je *»Kmetijsko gospodarstvo«* za kmetske škole i praktične gospodare. Napisao *Viljem Rohrman.* Hvali se, da je ovo praktična, kratka i potpuna uputa o gospodarstvu. Bilo bi dobro, da se i u nas što više pažnje posveti toj vrsti korisne i popularne književnosti.

— U Ljubljani izišla je nakladom A. Turka povjesna crtica o princu Evgeniju Savojskom pod natpisom: *»Princ Evgen Savojski,* slavni junak in vojskovodja avstrijski«. Napisao S. Hervojić.

Češka. Nakladom F. Topića u Pragu izišle su u drugom izdanju *„Nové písně“* proslavljenoga češkoga pripovjedača i pjesnika *Svatopluka Čecha.* Te su pjesme jedre i pune dubokih misli, a oblikom savršene.

Slovačka. Primili smo iz Turč. Sv. Martina knjigu: »L'udske povedomie«. Črty k samopoučeniu. Sostavil Daniel Z. Lauček. Diel III. Vedenie a s ním spojené zjavy. Pisac tumači pojam znanosti. Zanimljivo je poglavlje, gdje razlaže riječ »um«. Slavenska riječ »um«, veli, da je postala od »vnímat«, vjim = um, a »um“ jest: moc' vnímania. Nadalje tumači pisac, kako je narod sam razvijao u svojem psihološkom životu pojmove i s njima u savezu riječi.

Svaštice.

Narodne pjesme o sisačkom boju. Poznato je, da ima u nas Hrvata narodna pjesma o sisačkoj pobjedi. Priopćio ju je 1883. Iv. Tkalčić u koledaru Danici, a pretiskana je i u Tomljenovićevu članku u »Viencu«. No i u naše braće Slovenaca ima oveća narodna pjesma o sisačkom boju. Tiskana je u Koritkovoj zbirci slov. narodnih pjesama, u svesku II. str. 53. Ljubljanski »Dom in Svet« pretiskao ju je u ovogodišnjem 6. broju, gdje se nahode i snimci starinskih nacrta o bitci sisačkoj.

Notturno. — Hajdučica Sava. — Lavu XIII. — Cosmopolis. — Lauri. — Vrijednost narodnih pjesama. — Običaji triju praznika u pravoslavnih Bugara. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC
ZABAVI I POUCI.
U Zagrebu 17. lipnja 1893.
Br. 24. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Prahu Janka Draškovića.

U svetoj zemlji, orošenoj krvlju
Djedova tvojih, suzom roda našeg,
Počivat ćeš nam dakle, oče Janko,
U sjajnom grobu ilirskih prvaka.
Tvoj vedri duh će naći zadovoljstva
Na drugom svietu: evo otačbina
Spram tebe vrši svoju dužnost davnu:
U svoje polje — medju svoje cvieće
Sahranjuje te, na grud te privija.
A srce ove zemlje, bieli Zagreb,
Što dostojno je pokojište digô
Za tvoje vjerne drugove i tebe,
Taj divni grad se ponosi, što tebi
Kô priestolnica prvi pozdrav kliče:
„Na povratku u domovinu dragu
O da si zdravo, pepele nam sveti!“
Taj pozdrav ori danas gorom, dolom,
Gdje god je sviesna hrvatskoga roda:
Na poklon tebi s poštovanjem ide
I pozdrav kliče ciela otačbina.

Daleko od nje — malene Hrvatske —
Po običaju svoga doba ti si
Života mlade dane u tudjini
Provodio. Svi kraji ovog svieta
Zanosili te, mamili i silom
Od tvoje su te otet htjeli zemlje;
Sve časti, svake slasti žića toga
Ne mogoše ti plemenitog srca
Odvratit od tvog roda hrvatskoga:
U tudjini si pjesme, običaje
I slatke glase domovinske čuvô
U duši svojoj, u srcu si ljubav
Za ovu zemlju, ovaj narod dični
Uzgajao, da jednom kano sunce
Obasjaš rod svoj, probudiš i digneš
Iz mračnog ropstva k svjetlosti slobode.

Sloboda, bratinstvo, jednakost, to je
Taj slatki zvuk, što jeknu dušom tvojom
Za boravka med narodom prvakom
Na svietu. Da, sloboda, gdje još nema
Života? Bratinstvo, gdje srca driemlju?
Jednakost zar, gdje jošte uviek jedan
Nad drugim stalež hoće da gospòdi?
Pa vrativši se iz tudjine kući
Ti prvi, plemeniti grofe, skide
Sa sebe lance staleške i stupi
U jedan red sa gradjaninom skromnim:
Ta ti si dobro znao, da se Hrvat
Gospodom svojom ponosi i da je
Pod njihov stieg u davno doba rado
Pohrlio, priznavao im časti.
Ta ti si znao, da su mnogi predji

Od tvoga roda, biskupi i bani,
U ovoj zemlji poštovani bili
I ovaj narod proslavili svietom,
Dok mač i trublja geslo nam bijaše.
A i sâm vojnik, ti si i to znao,
Da bratinstvo je svakoj vojsci snaga
I pravi temelj njene veličine;
Pa vojsku duha snubeć ti si prvi
To bratinstvo proglasio i činom
Pokazao. Posabravši kraj sebe
Po izbor duše, braćom si ih smatrô,
A oni tebe vodjom bratske vojske.
I bješe vojska to, junaci braća,
Kô sveta četa tebanska, kô jedna
Obitelj složna. Pa gle ipak, Janko,
Sa štovanja prema tvome licu
Ne bratom, nego ocem tebe zvahu
I sretni bjehu, da to ime primaš
I da ih kano otac „sinko“ zoveš.
Tko ne zna, što si sve sa ovom četom
Uradio, da digneš ovaj narod?
Za pisana i nepisana prava,
Za sve, što narod čini sviesnim, svojim,
Za knjigu, prosvjetu, slobodu vi ste
Na svakom mjestu, svako doba hrabro
I glas i desnice prot dušmaninu digli;
Probudili ste narod: sve što danas
Imade, od vas i prekò vas ima.

Gubitak tvoj je, plemeniti grofe,
Odavna oplakao na tvom grobu
Sav narod. — Prenoseći moći tvoje
U otačbinu, ne lijemo suzâ,
Mi slavlje slavimo. U tom trijumfu
Tvoj duh će trijumfator s nama krenut
U veličajnoj povorci, da smrtne
Ostatke majci zemlji izručimo.
Trijumfa takog nije poznô Rim:
Tu vodja, — ne pobjeditelj barbara, —
Uskrisitelj je, spas je roda svoga;
Jest vojska, — ne haračica zemalja, —
Već zaštitnica rodjenoga praga;
Jest pratnja, — ne u okovima roblje,
Ni zasužnjene djevice germanske:
Tu slobodni su sinci, tu su kćerke
Hrvatice, ah one kćerke krasne,
Na koje prva tvoja misô, prva riječ
Obratila se, jer si dobro znao,
U djelu spasa ako one s nama
Ne prionu, da spasa za nas nema;
Tu, dični grofe, iza tebe idu —
Ne kô u Rimu princi nedorasli
U grimizu na radost prostom puku —
Tu ide rod tvoj, pleme Draškovića,
Starinom slavni naši velikaši;
Tu idu, Bogu hvala, jošte živi
Iz tvojih dana sudrugovi bojni,
Svjedoci živi ljubavi ti žarke
I dionici zajedničke slave;
Tu idu, oče, čeda srca tvoga,
Mi, baštinici, unuci, na koje
Neokoljanu prenijeste vašu
I našu diku, uzdanicu roda,
Tvog duha djelo, „Maticu Hrvatsku“.
Vrhovne vlasti svjetske i duhovne,
Gradjanstvo sviesno otačbine naše, —
Sve hrli, da ti počast dužnu dade
I k pokoju te isprati u slavlju.

O kreni, Janko; i tamo te čeka
Drugova tvojih, da, sinova kolo:
U slavlje i njih primi. pod tvojim su
Auspicijama borili se hrabro
Kô vodje, zatočnici rodà svoga.
Pa kad predamo majci zemlji tielo, —
Tvoj duh, tvoj lik će plemeniti
Nad nama lebdjet, tješiti nas, bodrit,
Da tvojim tragom idući predamo
Neoskvrnjenu roda čast potomstvu.
Naš râd će tvojom odisati dušom,
I svaka knjiga, što je društvo naše
Hrvatstvu pruži, glasati će svietom:
„O slava tebi, Janko oče, slava!“

Hugo Badalić.

Supersko šetalište.

Kad je kotarski predstojnik g. P. došao u mjesto S., pade mu oko na lijepu tratinu pred njegovim stanom. U noći je došao, stan ga čekao priredjen, tako da je mogao prespavati u njemu. Sjutradan, dok se je probudio i protro oči, opazi tu tratinu. Po toj tratini igrala se djeca dotadašnjih predstojnika i ostale gospode. I škola je bila tu blizu, pa ako gospodi nije smetalo, smjela su se i školska djeca često poigrati po toj tratini. Bila je kao stvorena za to, i mnogi, danas čovjek, ne može se spomenuti svoje sretne mladosti, a da se ne sjeti i te tratine. Nu u gospodina P. ne bilo djece, pa mu ta svrha tratine i ne dodje u glavu. U opće on nije znao, što je s tom tratinom, ni čija je i koja joj je svrha; ali se odma sjeti naredbe, kojom se predstojnici upozoravaju na javna mjesta, putove, tratine, pa im se nalaže, da to koliko mogu urede, zbog poljepšavanja mjesta i estetičnog razvitka naroda. G. predstojnik pomisli sa zadovoljstvom, kako će sad imati prilike, da tu *naredbu izvrši.* Prvi aktivni čin njegov bijaše, da visokoj oblasti javi, kako bi potrebno bilo, da se ta tratina pretvori u kakav perivoj, šetalište, nasad ili štogod slično, što bi bilo mjestu na ures i što bi podizalo estetski smisao okolice i tim blagotvorno djelovalo na oplemenjivanje narodne ćudi. I tako on dalje citovao istu onu naredbu, držeći se upravnog pravila, da se zakoni i naredbe u izvršivanju imaju uvijek da primijene i prilagode pojedinomu slučaju. I zbilja, viša oblast odobri s veseljem taj predlog, pa uputi g. predstojnika na mjernika, koji je već dobio nalog, neka dobrim stručnim savjetom posluži. G. predstojnik pisa službouljudno g. mjerniku, o čemu se radi, naznači mu katastralni broj parcele i umoli ga, da bi načinio tlocrt za šetalište. Troškovnik da baš nije potreban, jer će se to na općinski trošak urediti. Kad je sve to bilo gotovo, dodje g. predstojnik u sjednicu općinskog vijeća sa predlogom, da se dosadašnja tratina u smislu naredbe više oblasti ima po tlocrtu pretvoriti u šetalište. Nekoji općinski zastupnici začude se tomu postupku, što ih se nije prije pitalo, a mnogi su znali, da je to energični postupak modernog upravnika, koji umije sebi prema nižim vijećima pobjedu osigurati, prije nego se boj zametne. — Zastupstvo nije imalo razloga, da se višoj oblasti protivi, pa pristade — ako baš malo i omučno — i na to, da se s poslom ima sad odma započeti. Bilo je naime ljeto na domaku, pa vrlo mnogo posla. Kad su seljaci u zastupstvu čuli, da ima posla oko toga uredjenja, da će biti robote, htjedoše se oprijeti, progovoriše nekolike riječi, nu g. predstojnik im razloži, kako će biti idealna korist, koju će mjesto po tom dobiti, kud i kamo veća nego li trud i troškovi. Seljaci pomisliše, da će dobiti za to nagradu od vlade, ili da će možda sijeno poskuptii, pa i mlijeko, pilad i sve, što oni prodaju, kako je to i u drugim mjestima, gdje takovih šetališta ima, pa pristadoše. Gosp. predstojnik pokaza još na tloris, kako će duljina šetališta biti uz cestu glavnu, koja ide ispred njegova stana. Tim se stvar svrši.

Gospodin predstojnik, ne čekajući, da mjernik sam odbode, kuda će ići putovi i kuda će se ograditi, zovne gosp. učitelja, koji se je i u mjeračke poslove dobro razumio, pa uz njegovu pomoć i uz pomoć jednog kanceliste, što je služio kod katastra, zašiljkaju tratinu, pa odbodu sve, kuda što ide. Kao danas svrše taj posao, a sjutradan počelo se raditi. U sredini, blizu mjesta, gdje su se imali križati putovi, bila velika i vrlo lijepa starinska lipa. Isto tako i pred sudnicom, koja je stajala na južnoj strani toga novog šetališta, razgranale se tri krasne lipe, pod kojima su pravdaši zijali, čekajući, dok ih zovne sudski pisar pred oltar pravde. I preko tih lipa imao je upravo put da ide. Prvi je posao dakle bio, da se te lipe sruše. Gosp. predstojnik dobro proračuna, da će te lipe dati dobar dobitak, pa da će se moći veći dio troška, u koliko se naime ne bude badava radilo, pokriti s novcem, što će ga za tu lipovinu dobiti. Gosp. učitelj ga u tomu još potkrijepi, jer on se je razumio i u vrijednost drveta, pa pripovijedao predstojniku i kancelisti, kako se od lipovine mogu dupsti korita, zdjele i drugo drveno posudje, i kako je ona lagana, lako se osuši, ne puca, a najzad nadoveza, da se od lipova ugljena pravi i prah, pa prijedje na fratra iz srednjeg vijeka, što je prah izumio, pa kako se pravi prah, koliko postotaka se uzme jedne, a koliko druge tvari, i najzad završi, da sad ima i takova praha, koji ne dimi. Milota je bilo slušati gosp. učitelja, kako pripovijeda; vidjelo se, da je svijestan učitelj i uvjeren, kako on mora i odrasle poučavati, a ne samo djecu. Gosp. predstojnik slušao razlaganje i pomišljao, da bi se mogle grane sažgati u ugljen, pa da bi onda taj ugljen poslali u državnu tvornicu praha, te bi i tim općina S. došla na glas a i okoristila se. Držao je on u taj čas svoga učitelja pametnom glavom, koji zna u dobroj zgodi savjetovati. Kancelista spomenu, da je to i njegov dječak iz čitanke čitao, kako se pravi puščani prah, pa doda, da bi valjda ta lipovina preskupo došla, kad bi se htjela otpremati u daleke krajeve. S tim se ta stvar svrši. Predstojnik se nije dalje brinuo, jer je znao, da će se barem stabla dobro unovčiti, a ako se granje bude dalo prodati kao ugljen, to dobro, ako li ne, a ono će ga za vatru prodati. Spomenu još učitelju, ne bi li on mogao s djecom sažizati taj lipovi ugljen, pa da bi tim sebi stekao dobar glas, promičući dobrobit općine. Tako bi i djeca mnogo naučila, što bi im u budućem životu koristilo, jer to bi bio veliki prihod, kad bi se u veliko lipov ugljen izvažao iz zemlje. Gospodin učitelj reče, da on nije baš jošte vidio, kako to rade uglje-

vari, kad pale ugljen, ali zna, da se râd osniva na nepotpunu sagaranju. On da će pogledati u leksikon, kako se to radi, pa će s djecom to moći učiniti. — I tako bi toga dana odlučeno, da će se namah kao sjutra početi s radnjom.

Sjutradan upravo se najbolje razmahali težaci po lipama, kad dodje s jednog kraja Dr. V. Kolarski, liječnik, i od velika čuda stade nasred ceste. U prvi čas nije upravo mogao pojmiti, da u istinu ljudi sijeku taj, po njegovu nazoru, ures mjesta. Kad je došao k sebi, pobrza k ljudima i zahtijevaše, da odmah prestanu sjeći. Ljudi rekoše, da su oni poslani od općine, pa da moraju sjeći. I njima da je čudo, za što se to drvlje siječe i komu smeta; njih da globe i zatvaraju, ako izmed tisuće i tisuće bukava samo jednu posijeku, a tu se eto siječe drveće, pod kojim je mogao i gospodin i putnik i siromah da odahne. U to dodje i kotarski sudac, pa naloži ljudima, da prestanu sjeći. Ljudi poslušaše, a gospoda odu do predstojnika, jer im se činilo nemoguće, da se to njegovom dozvolom radi.

Upravo oni tamo, a predstojnik pred vrata s tlorisom u šakama.

Gospoda se stadoše živo razgovarati, dakako njemački, prepirući se, je li pravo za volju budućeg šetališta posjeći ono lijepo drvlje, ili nije. Gosp. predstojnik pustio, da se sudac i liječnik izgovore, mučao, nije odavao nikakove srčbe, ali se vidjelo na njemu, da i ne sluša njihovih razloga, nego da samo misli, kako će im najprikladnije kazati, što on o toj stvari misli. Dakle, kad su gospoda svršila, onda polagano reče, da bi ono drvo, što stoji po srijedi, smetalo simetriju, jer bi nekako ostalo u jednom kutu, što će ga činiti putovi, koji će se okomito jedan na drugi križati. A ta se nesimetrija ne može ostaviti, tim više ne, što će se posaditi novo drvlje. „Meni je jako žao“ — nastavi on dalje, „što ću gospodi pokvariti hladovinu, ali kad se stvar tiče opće koristi i kad opći interes zahtijeva, onda se moraju osobne lagodnosti zaboraviti. Meni i ne pada na um, da bih ja zbog toga, što bih mogao ovda onda prosjedjeti u hladu pod ovom lipom, pokvario simetriju svega šetališta“.

— A za što da se sijeku one tri lipe, što su pred sudnicom?

— Za to, što će onuda put ići.

— Može li se put druguda provesti, da neide baš preko drvlja?

— To nije moguće, jer je tlocrt tako sastavljen, da put ide upravo preko lipa, a tlocrt je od više oblasti poslan. Pa i ondje će se posaditi mladi platani.

— Ali gdje ćemo mi biti, dok ti platani uzrastu? uskliknu sudac.

— Gospodo moja, ako mislite, da ste prikraćeni u svojoj udobnosti, možete se pritužiti kod više oblasti. Ja radim za opću stvar; ako vi dobijete pravo, ostat će na vašu, ne dobijete li, bit će onako, kako to javni interes zahtijeva. — Tako završi predstojnik, a gospoda se zgledaše i poslije još nekolikih riječi svak ode po svom poslu, a težaci počeše na novo da sijeku.

Već prije podne imala je tratina sasvim drugo lice. Gospodin župnik vraćajući se od kosaca, izidje putem iza sudnice (a otišao je ranom zorom na polje, pa nije vidio, što se radi), stade sav izgubljen. U prvom mu se času učini, da nije došao u svoje mjesto, nego nekuda drugamo. Tratina, nekud mnogo veća, zinula na nj, gola i prazna kano prazan badanj. Njegova duša zahtijevala lipe, on nije mislio na to, da njih nema, a da bi morale biti, nego i ne znajući u prvi čas, što tu manjka, zahtijevala mu duša upravo to, što manjka, pa kad toga nije bilo, raslo u njem neugodno čuvstvo sve jače i jače, prelazeći u grčinu. „Lipa nema, krasnih lipa!“ najzad ozvanjalo u njemu i on se obazirao tražeći okom ikoga, koji bi mu protumačio, kako se je to dogodilo. Sudac, kako nije cijeli dan radio, opazi ga i mahnu mu rukom!

Kukavi sudac! Bio on u tom mjestu već nekolike godine, pa mu mjesto sraslo s ovim lipama, a i mnogi ugodni časovi, što ih je proživio u mjestu, bili su svezani uz te lipe. Kad bi mu se oči otrudnile, gledajući u papir, prišao bi k prozoru i oči mu opočivale na lijepom zelenilu. Tamo mu i djeca cvrčala, cijela obitelj probavljala bi ljetne popodneve u tom hladu. A taj dan sjedio on kod stola, ali nije mogao ništa raditi. Svaki bi čas ustao i gledao na prozor, pa kad bi mu već preveć bilo i kad bi vidio, da se drvo trese pod udarcima, pobjegao bi k stolu u nakani, da ne će više k prozoru pristupiti, ali i opet išao! Otkad su prestali udarci sjekire, nije ni odlazio od prozora, nego gledao u onu tužnu pustoš. U to opazi i župnika.

(Nastavit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Jedva bješe izustio te riječi, kad se vrata otvoriše, te se je moglo vidjeti u drugu sobu isto tako rasvijetljenu, u kojoj je moralo, sudeći po žamoru razgovora, biti više osoba, — bez sumnje gospodja Steno i Alba, pomisli Julien; — a barun unidje s Peppinom Ardeom. Kod prikazivanja zapanji spisatelja opreka, što se pokaza izmedju triju njegovih drugova. Hafner i Ardea, u fraku za soirée s nakićerim zapučkom, imali su sretna i vesela lica kao dva valjana gradjanina, kojima je savjest čista. Put čovjeka od posla, inače uvijek uvehla, bijaše živahna, njegovo kruto oko raznježeno. Kneževo veselo lice osvjetljavaše ista divna ne-

brižnost razmažena djeteta, dok je Pattayski junak, obuven u nespretne cipele, a široka stasa, stisnuta u ponešto grubi redingote, pokazivao tako oprečan obraz, te je izgledao, kao da su ga navorale grižnje savjesti. Nevjeran upravitelj, koji mora da položi račun velikodušnu i povjerljivu gospodaru, nema mračnijeg lica, koje bi jače bilo brigom išarano. U ostalom svoju je jedinu ruku tako navlastice sakrio za ledja, te mu nijedan od došljaka ne pruži ruke. Ta se pojava bez sumnje slabo podudarala s onim, što su otac i zaručnik Fannyin očekivali. Nastade šutnja, kad sva četvorica posjedaše, dok barun ne progovori. On poče svojim promišljenim, umjerenim glasom, koji postupa s riječima kao lihvarova vaga s komadima zlata, što ih na miligrame gotovo važe:

— Gospodo, mislim, da odgovaram osjećaju nas sviju, ako prije svega odredim jednu točku, koja treba da je odlučna u ovom našem sastanku . . . Mi smo ovdje, što je vrlo važno, za to, da izvršimo djelo izmirenja izmedju dva čovjeka, dva *gentlemen-a,* što ih poznajemo, štujemo, bolje ću reći, ljubimo jednako . . .

Izgovarajući te riječi bijaše se redom okrenuo svakomu od trojice, koji se svi nakloniše, osim markeza. Hafner zastane malo pri tom suzprezanju. On pogleda plemića svojim običnim pogledom, da čita do dna duše i pogodi, šta može stajati. Pomisli, da će prvi svjedok Chapronov biti stvarač zaprekâ, pa nastavi:

— Odredivši to, zamolit ću vas, da pročitate evo ovaj mali papir. — Bijaše izvadio iz džepa papir, na četvero složen i nataknuvši na vršak nosa svoj glasoviti lornjon, uze: — Malenkost je, jedna od *direktiva,* kako reče g. de Moltke, što vode operaciju, osnova zapisnika, koji možemo preinačiti nakon naše rasprave . . . Najzad to je prva biljega, da ne zabrazdimo u pusto . . .

— Pardon, gospodine, prekine ga Montfanon, koji bijaše još jače namrštio svoje grmovite obrve kod spomena na slavnog maršala i suzdržavši kretnjom čitatelja, koji od čuda ispusti svoj lornjon na stol, o koji bijaše naslonjen, pa nastavi: — Žalim, što vam moram reći, kako ne ćemo znati mi, gospodin Dorsenne i ja — on se okrene Dorsennu, koji učini suglasnu kretnju poput čovjeka, koji je protivnog mnijenja — nipošto ne ćemo znati, ponavljam, da se prilagodimo točki gledišta, s koje vi polazite . . . Vi uzimate, da smo mi ovdje, kako bi izvršili djelo pomirbe? . . . To je moguće . . . Slažem se s vama, da to treba željeti . . . Ali ja ne znam ništa o tome, pa dopustite, da vam kažem, ni vi ne znate više. Ja sam ovdje, mi smo ovdje, gospodin Dorsenne i ja — on se opet okrene Julienu, koji mu glasno odgovori — da čujemo tegobe, za koje vas je gospodin grof Gorka ovlastio, da ih iznesete pred djevere gospodina Florenta Chaprona. Iznesite te tegobe i mi ćemo raspravljati o njima. Iznesite popravak, koji hoćete u ime svojega štićenika i mi ćemo raspravljati o njemu. Mali papiri doći će poslije, ako dodju, i još jednoć, ni vi, ni mi ne znamo, koji će biti izlazak ovog razgovora i ne treba da znamo prije, nego što su ustanovljene činjenice . . .

— Tu ima nesporazumka, gospodine, reče Ardea, kojega su riječi Montfanonove malo razdražile. Još manje nego Hafner mogao je da shvati posve jednostavni, ali osobiti značaj markežev, pa doda: — Ja sam se našao u više sukoba — četiri puta kao svjedok i još inače — i vidio sam, kako se bez raspre vrši postupak, što vam ga je g. barun Hafner predložio i koji je može biti brže sredstvo, da se dodje do onoga, što vi zovete, u ostalom sasvim korektno, ustanovljenjem činjenicâ . . .

— Ne znadoh za broj vaših afera, gospodine, odvrati Montfanon, još više uznijan, što se budući zet Hafnerov umiješao u raspravu, — ali pošto vam se svidjelo, da nam ga kažete, dozvolit ću sebi, da rečem, kako sam se ja sedam puta bio, a svjedočio od prilike četrnaest puta . . . Istina, to bijaše u doba, kad je glavom vaše kuće bio vaš gospodin otac, ako se dobro sjećam, pokojni knez Urban, kojega sam imao čast upoznati kod Njegove Svetosti, dok sam još služio u zuavâ. Bijaše on lijep lik rimskog plemića, gospodine, pa je ponosito nosio svoje ime . . . To vam velim, da vam dokažem, kako je i u mene nešta iskustva u stvarima dvoboja . . . Pa dobro! Mi smo uvijek mislili, da su svjedoci za to, da izravnaju afere, koje se dadu izravnati, ali takodjer da udese, kako treba one, što se ne daju izravnati . . . Da vidimo dakle aferu, mi smo za to tu i ni za što drugo . . .

— Gospoda pristaju uz taj nazor? — zapita pomirnim glasom Hafner, koji se posavjetova kretom glave najprije s Dorsennom, pa s Ardeom. — Ja nipošto ne ću da se držim samo svojeg načina, — nastavi i savivši opet svoj papir, spusti ga u džep, pa nastavi: — Ustanovimo dakle činjenice, kako velite. Gospodin Grof Gorka, naš prijatelj, drži se uvrijedjenim, teško uvrijedjenim od gospodina Florenta Chaprona u raspri na javnom mjestu. Gospodin se Chapron zanio, kako znate, gospodo, sve do . . . kako da kažem? živahnosti, koja nije imala posljedica, hvala prisuću duha gospodina Gorke . . . Ali, izvedena ili ne, prijetnja je tu. Gospodin Gorka je uvrijedjen, pa mu treba dati zadovoljštinu . . . Ne mislim, da ima kakova sumnja o ovakom stanju stvari, što je početak afere ili još više, cijela afera . . .

— Molim opet, da oprostite, gospodine, odgovori suho Montfanon, koji se više nije trudio, da sakrije svoju zlovolju. — Gospodin Dorsenne i ja ne možemo opet pristati, da vi na takav način stavljate pitanje . . . Dopuštate, da živahnost gospodina Chaprona nije imala posljedica radi prisutnosti duha gospodina Gorke. Mi, mi držimo, da je od gospodina Chaprona bila samo kretnja, jedva naznačena, koju je on svojom voljom savladao . . . Dosljedno, pripisujete vi gospodinu Gorki svojstvo uvrijedjenoga, ali prebrzo idete. On je dosada samo pitač. To je velika razlika.

— Ali on je po pravu uvrijedjeni, prekine Ardea. — Jednostavna kretnja, suspregnuta ili ne, sadržava prijetnju tvornog učina. Nisam se namjeravao hvastati kao razbijač, spominjući vam moj jedini dvoboj . . . Ali to je a b c od *Codice cavalleresco:* ako je uz uvredu činjenica, to je uvrijedjen onaj, kome je namijenjen udarac, a prijetnja tvornog učina ravna samoj činjenici. Dakle uvrijedjenomu tvornim učinom pripada izbor dvoboja, oružja i uvjetâ . . . Pitajte vaše autore i naše, Châteauvillars-a i Du Verger-a, Angelinia i Gellia, svi se slažu...

— Žalim ih radi njih, reče Montfanon i pogleda kneza, skupivši obrve, kao da mu prijeti, — jer to se mnijenje ne podržava ni u glavnom, ni u pojedinom slučaju . . . Dokaz je to, što bi razbijač, kako rekoste, — glas mu drhtaše, kad je tako naglasio hotičnu bezobraznost onoga — koji god *bravo,* da upotrebim riječ vašeg naroda, da izvede zakonito umorstvo, trebao bi samo da žestokim riječima nasrne na onoga, na koga se je namjerio. Nasrnuti odgovori nepromišljenom i suzdržanom kretnjom, o značenju koje može biti nesporazumka, i vi dopuštate, da je *bravo* uvrijedjeni i da ima izbor oružja? . . .

— Ali najzad, gospodine markeže, — uze Hafner, s očitom patnjom, tako su oštri razlozi i zlovolja plemićeva uzbudjivali u njega čuvstvo za praktično i lako uredjenje stvari — kamo ćete doći? Šta mislite, da će biti, ako se podižu chicane te vrsti? . . .

— Chicane! . . . vikne Montfanon, ustavši na po.

— Montfanon! . . . zamoli Dorsenne, dignuvši se i on i sileći strašnog čovjeka, da opet sjedne.

— Opozivljem riječ — reče barun — ako vas je uvrijedila . . . Ništa mi nije bilo dalje od misli . . . Ponavljam, te se mnogo puta izvinjavam, gospodine markeže . . . Ali, da vidimo, kažite nam, što hoćete za vašeg klienta, to je posve jednostavno . . . Mi ćemo onda sve učiniti, da dovedemo u sklad vaše zahtjeve s onima našeg klienta . . . Tu je mala, zlo izražena kvota, koja se mora izravnati . . .

— Ne, gospodine, — reče Montfanon drskom strogošću — tu treba pravdu krojiti, a to je takodjer velika razlika . . . Evo što mi hoćemo, gospodin Dorsenne i ja — nastavi krutim glasom: — Gospodin je grof Gorka teško napao gospodina Chaprona . . . Dajte, da svršim . . . — uze na istodobnu gestu Ardee i Hafnera. — Da, gospodo, mora da ga je teško napao, kad je gospodin Chapron, kojega potpunu uljudnost svi poznajemo, mogao da učini i malu nekorektnu kretnju, o kojoj se je taj čas govorilo . . . Ova dva gospodina složiše se dakle, s razloga delikatnosti, što ih moramo primiti, kako nam ih daju, složiše se, velim, da se o načinu napadaja gospodina Gorke na gospodina Chaprona ne raspravlja . . . No mi imamo pravo, i dodajem, dužnost, da omjerimo težinu toga napada s izrazom gnjeva, koji je prouzročen u gospodina Chaprona . . . Završujem, da zapisnik izmirenja, ako ga sastavimo, mora radi ravnopravnosti sadržavati izmjenične koncesije. Gospodin grof Gorka će očitovati, da opozivlje svoje riječi, a gospodin će Chapron požaliti svoju živahnost . . .

— Tä to nije moguće, — vikne knez — Gorka to ne će nikad primiti . . .

— Vi dakle hoćete absolutno, da se tuku? — uzdahne Hafner.

— A za što ne? . . . reče Montfanon, ogorčen. — To će biti bolje, nego da jedan uščuva uvrede, a drugi udarac batine . . .

— Pa dobro, gospodo! — odgovori barun, iza stanke, što je slijedila iza nerazborite hirovitosti ovog čovjeka, koji bijaše izvan sebe, — mi ćemo se ponovno posavjetovati s našim klientom. Ako izvolite, nastavit ćemo sjutra, u deset sati, na primjer, ovdje ili na takom mjestu, koje je vama po volji . . . Vi ćete nas ispričati, gospodine markeže, Dorsenne bit će vam rekao, u kakovim osobitim prilikama . . .

— Da. Rekao mi je, prekine ga Montfanon i pogleda opet kneza tako turobnim pogledom, te je ovaj osjetio, kako rumeni od tog čudnog pogleda, koji ipak nije mogao za zlo uzeti. Dorsenne jedva imadjaše kada, da kratko osiječe svako razjašnjenje, odgovorivši sam Justusu Hafneru:

— Hoćete li, da to ročište bude kod mene? Izgleda zgodnije, da se izbjegne nagadjanju . . .

— Dobro učiniste, promijenivši mjesto, reče Montfanon pet časaka kasnije, kad se uspinjao u kola sa svojim mladim prijateljem. Sišli su niz stube, a da nisu ni riječi progovorili, tako se je sad vrli a malo razboriti čovjek, kakav bijaše markez, kajao radi svojeg držanja, koje bijaše malo prije tako izazovno.

— Šta ćete? — doda on, — ta obeščašćena palača, besramna raskoš toga tata, ovaj knez, što prodaje svoju obitelj, ovaj barun, kojem je prošlost tako zlokobna — nisam se više mogao svladati! Osobito ovaj barun sa svojim *direktivama!* Nijemac, pa citira riječi Moltkea francuskomu vojniku, koji se je tukao godine 70! Pa njegova zlo izražena kvota, ti izrazi s burze, primijenjeni časti, ta strašna uljudnost, u kojoj ima podlosti i bezobraznosti! . . . Najzad, ja nisam zadovoljan sa sobom, nisam zadovoljan sa svime tim . . .

Bilo je u njegovu glasu toliko dobroćudnosti, tako očito kajanje, što se nije savladao u tako ozbiljnoj prilici, te mu je Dorsenne stisnuo ruku, umjesto da ga prekorava, rekavši mu:

— Bit će sjutra . . . Uredit ćemo sve, ta to je tek odgodjena partija.

— Vi mi to velite, da me utješite, uze markez, — ali tu ja poznam sebe, bit će zlo, vrlo zlo . . . A ja sam kriv! Možda ne ćemo više našemu vrijednomu Chapronu moći iskazati druge usluge, nego da mu pripravimo sukob uz ne previše pogibeljne uvjete . . . Ah! kako sam

se u nevrijeme ražestio! . . . Ma za što je i Gorka izabrao takog svjedoka? To je neponjatno! . . . Jeste li ga vidjeli, kad je izustio kabalističku riječ *gentleman,* što znači za te slobodnjake: kradite, varajte, ubijajte, ali imajte krasno upregnute kočije, otmenu kuću, lijepo servirane dinere i držanja! . . . Ne! Suviše sam trpio! Ah! to nije dobro pa na kakav dan još k tomu? . . . Bože! Kako se ne da staru čovjeku umrijeti! — doda tako tihim glasom, te ga njegov pratilac nije ni čuo.

(Nastavit će se.)

Prenos kostiju grofa Janka Draškovića.

Domovina Hrvatska primila je u svoje krilo kosti grofa Janka Draškovića, jednoga od najvrednijih sinova i najznamenitijih Hrvata. Smrtni ostanci prvaka ilirskog pokreta ležali su dosada van Hrvatske, u Radgoni u grobnici gostoljubive obitelji Schraffl. Prenesav kosti oca narodnih preporoditelja iz Radgone na Mirogoj, u arkadu ilirskih prvaka, „Matica Hrvatska“ ovršila je svetu dužnost i sjajno pokazala čuvstvo zahvalnosti, što no ga svi Hrvati goje prema velikomu pokojniku, osnivaču „Matice Hrvatske“ i vodji naroda u doba narodnog preporoda.

Mrtvi ostanci grofa Janka Draškovića iskopani su i u lijes položeni 12. lipnja u Ragoni u prisuću povjerenstva, odaslanika „Matice Hrvatske“, obitelji Schraffla i mnogobrojnih slovenskih rodoljuba. Ostanci velikoga pokojnika nadjeni su sasvim neoštećeni. Uz najveće sačešće naroda, slovenskih domoljuba i svećenstva prenesen je lijes sa groblja u crkvu sv. Petra, gdje su se služile svečane zadušnice. Zatim je lijes otpremljen na kolodvor uz pratnju nedogledne množine slovenskog pučanstva. Slovenski su rodoljubi ovjenčali lijes i izjavili odaslanicima „Matice“ bratske simpatije prema Hrvatima. Taj svečani čin pieteta, što ga Hrvati iskazuju velikomu svomu pokojniku, duboko se dojmio svih prisutnih.

Dne 15. lipnja preneseni su ostanci najsvečanijim načinom sa kolodvora zagrebačkog u grobnicu ilirskih preporoditelja. Taj svečani sprovod bijaše veličajan čin pieteta i hrvatskog rodoljublja. Tako velebne povorke još ne vidje prijestolnica Hrvatske. Može se reći, da je cijeli Zagreb sudjelovao, jer je nedogledno mnoštvo gradjanstva napunilo sve ulice i kuće, kuda je svečana povorka kretala, a ova je opet bila tako ogromna, da su joj prvi redovi sezali do prvostalne crkve, kad se je sprovod počeo micati sa kolodvora. Osim škola, zavoda, društava, zadruga, svećenstva, krasnoga spola i oblasti glavnoga grada sudjelovahu u povorci deputacije i odaslanici iz svih hrvatskih zemalja i gradova, pa slovenska braća iz Ljubljane, Celja, Ljutomera i Radgone. Bilo bi teško potpuno opisati ovu velebnu i sjajnu manifestaciju hrvatskog naroda, a još bi teže bilo iskazati onaj silni dojam i tronuće, što ga je svako hrvatsko srce poćutilo na pogledu tako veličajnih prizora. Prije urečenog vremena ljudstvo je poplavilo prostor od ulice Marije Valerije do novog kolodvora. Kuće su bile po svem gradu iskićene narodnim trobojnicama, a one kuće i palače, kraj kojih je prolazio sprovod, bjehu jošte urešene sagovima i cvijećem. Dolazila su pojedina društva i zadruge pod barjacima, odaslanstva i zastupstva gradova i zavoda, školska mladež pučkih i srednjih škola sa zborovima učitelja i profesora, pa se redahu na odredjenim mjestima pred kolodvorom, po kolodvorskoj cesti, duž trga Zrinskoga i u ulici Marije Valerije. Osim nedoglednog broja mladeži svih zagrebačkih škola tu bijahu na okupu sve obrtne zadruge sa zastavama, vatrogasci sa glazbom, veteranci i podčasničko društvo, zastupnici novčanih zavoda: prve hrv. štedionice, hrv. eskomptne banke, hrv. hipetekarne banke, zagreb. štedionice i zalagaonice, društva „Croatia“, trg. obrtničke komore, „Hrv. Sokol“, hrv. tipogr. društvo, hrv. planinsko društvo, trgovačko društvo „Merkur“, streljačko društvo, ljekarnički zbor, šumarsko društvo, gospodarsko društvo, glazbeni zavod, društvo umjetnosti, društvo inžinira i arhitekta, arheološko društvo, društvo sv. Jeronima, pedag. knjiž. zbor sa savezom učiteljskih društava, prirodoslovno društvo, liječnički zbor, pravničko društvo; akademija znanosti i umjetnosti, sveučilišni profesori, pjevačka društva: „Kolo“, „Merkur“, „Sloboda“, „Sloga“, „Zastava“, sveučilišni gradjani, svećenici i redovnici, javne oblasti, deputacije vanjskih gradova i društava, vjenconoše, odbor gospodja.

Prije no što je iznesen pred kolodvor lijes sa mrtvim ostancima, sabralo se u vestibulu i kraj kolodvorskog ulaza mnogo odličnih lica, vanjskih zastupstva i odaslanstva. Tu bješe na okupu cijeli odbor „Matice Hrvatske“ sa predsjednikom T. Smičiklasom, ilirski drugovi pokojnikovi: pjesnik dr. Stjepan Ilijašević, pjesnik Ivan vitez Trnski, dr. Bogoslav Šulek i Ognjan Štriga; nadalje g. Schraffl iz Radgone i benediktinac Šandler iz Ljutomera. Naša braća Slovenci odaslaše odlične zastupnike iz Ljubljane, Celja i Ljutomera. „Maticu Slovensku“ zastupahu gg.: podpredsjednik A. Koblar, proslavljeni slovenski pisac i rodoljub, pak g. prof. dr. Fr. Celestin, a družbu sv. Ćirila i Metoda gg. Oroslav Dolenec i ravn. Fr. Bradaška; gosp. O. Dolenec zastupao je ujedno i „Ljubljanski Sokol“. Iz Celja odaslaše slovenska „Čitalnica“ i „Sokol“ dva zastupnika: gg. Dragutina Hribara, vlasnika tiskare slovenske, i gradjanina Ivana Jermana.

Od grofova Draškovića nije nitko došao na sprovod, ali su od roda pokojnikova bili prisutni ovi velikaši: grofovi Miroslav i Emil Kulmer, grof Nugent, barun Hellenbach, barun Alnoch i Milan pl. Kiepah. Od vlade bili su prisutni odjelni predstojnici: Klein i Kršnjavi, pak savjetnici: M. Halper, Ivo Mallin i Vl. Mažuranić. Odboru „Matice Hrvatske“ pridružiše se osim ilirskih drugova pokojnikovih književnici: Jovan Hranilović i Božidar pl. Kukuljević. Odaslanstva poslaše malo ne svi gradovi Hrvatske. Najvećim brojem izaslanika odlikovaše se grad Karlovac, Samobor i Varaždin. Zvonimirov grad Spljet zastupao je dr. M. Amruš, „Maticu dalmatinsku“ sveuč. prof. N. Nodilo, hrv. akad. društvo u Beču „Zvonimir“ predsjednik Grgurević.

Oko 8½ iznesoše mrtvački lijes pred kolodvor na glavni izlaz šestorica „Matičinih“ odbornika uz pratnju ostaloga odbora „Matice Hrvatske“ i zastava pojedinih društava. Uza lijes idjaše 8 gospodjica u bjelini, a kraj njih 12 bakljonoša, sveuč. gradjana. Lijes položiše na veliki podij pred glavnim ulazom. Svečani je sprovod vodio presv. g. dr. Fr. Rački uz pratnju četiriju svećenika. Obred započe krasnim pjevanjem obredne pjesme u hrvatskom jeziku. Skladan pjev divne pjesme u narodnom jeziku duboko se dojmio svakoga. Poslije molitve zapjevaše pjevačka društva tužaljku Vilharovu, a kad je lijes blagosloven, uzidje na poviše mjesto pjesnik i odbornik „Matičin“, Hugo Badalić, i poče zboriti pjesnički pozdrav „Prahu Janka Draškovića“. Krasnu ovu pjesmu donosimo na prvom mjestu. Duboko se kosnula srdaca svih prisutnih poradi lijepih misli, a napose onih antiteza medju triumfom rimskog vojskovodje i ovim velebnim slavljem, kao i poradi krasnoga načina predavanja, jer pjesnik Badalić ima milozvučan glas, pravilan izgovor, a vješt je govornik. Na koncu zaori iz sviju grla do tri puta: „Slava Janku Draškoviću!“ Na to su pjevačka društva zapjevala drugu kiticu tužaljke Vilharove. Tada se počela redati i vrstati povorka, da otprati mrtve ostanke oca Ilira u prvostolnu crkvu. Ispred odlične povorke otmenih gospodja Hrvatica, koje su u velikom broju, odjevene u crninu, uveličale sjaj toga velebnog sprovoda, stupahu vjenconoše, sveuč. gradjani, sa krasoticama u bjelini.

Bio je silan broj skupocjenih vijenaca, što no stigoše iz raznih krajeva Hrvatske od rodoljubivih Hrvatica, koje su se ovaj put vrlo časno odlikovale i podale dostojnu poštu prahu Janka Draškovića, jer broj njihovih vijenaca znatno nadmašuje ostale; nadalje od članova roda pokojnikova, od gradova, društava, pojedinih rodoljuba i t. d. Vijence su nosili gradjani sveučilišni, odjeveni u crno ruho, a vrpce su držale po izbor krasotice, odjevene u bjelinu, i to tako, da su uza svakoga vjenconošu išle po dvije gospodjice, jedna s desna, druga s lijeva. To je bio najčarobniji i najdivniji dio cijele povorke: tu bijaše cvijet krasote i dražesti. Tik ispred povorke gospodja nosili su sveuč. gradjani prvi prekrasni vijenac velikoga biskupa Josipa Jurja Štrosmajera s napisom: „Hrvatskomu uzor-velikašu“.

Oko deset sati stigla je ta veličajna povorka u prvostolnu crkvu, gdje je na nju čekao ban grof Khuen-Hedervary sa predsjednikom stola sedmorice, drom. Stjepanom Spevcem i odjelnim predstojnikom D. Stankovićem. Svečane zadušnice služio je uz sjajnu asistenciju presv. gosp. biskup Pavao Gugler. Na koru je izvodio glazbeni zavod — zbor pjevača pojačan zborom koralista i velikim zborom učiteljskih pripravnika — krasni „requiem“ maestra Zajca, što ga je bio skladao za bana Jelačića.

Kad su svršene svečane zadušnice, krenula je povorka put Mirogoja, da sahrani ostanke velikog rodoljuba u rodnu zemlju, u grobnicu Ilira, drugova pokojnikovih. Po ulicama, kuda sprovod prolažaše, gorjele su plinske svjetiljke, na Kaptolu i u Novoj vesi bile su kuće urešene narodnim trobojnicama i iskićene ćilimima i cvijećem. Malo prije 12 sati stigla je povorka na Mirogoj, gdje ju je očekivalo nepregledno mnoštvo svijeta. Pošto se povorka razredila, šest odbornika „Matičinih“ digoše lijes sa mrtvačkih kola, pa ga ponesoše u arkadu Iliraca pred otvorenu grobnicu. Lijes su pratili svećenici i koralisti, koji su pjevali obrednu pjesmu u hrvatskom jeziku. Kraj grobnice skupiše se ilirski drugovi pokojnikovi: dr. Stjepan Ilijašević, Ivan vitez Trnski, odbor „Matičin“, književnici, gospojinski odbor i načelnik grada Zagreba, g. A. Mošinsky. Presv. g. dr. Fr. Rački blagoslovi u hrvatskom jeziku lijes i raku, a na to zapjeva „Kolo“ tužaljku „Nad grobom“. Kad se je svršilo pjevanje, uzidje na poviše mjesto predsjednik „Matice Hrvatske“, profesor T. Smičiklas i reče ovaj prekrasni nadgrobni govor:

Slavni zbore!

Donesosmo mile nam ostanke plemenitoga grofa Janka Draškovića Trakošćanskoga, jednoga od najznamenitijih Hrvata, iz bratinske zemlje, da ih dostojno na ovom svetom mjestu sahranimo. Predugo počivahu izvan domovine upravo na medji, gdje se krešu slavenski i njemački svijet. Tješi nas ipak, što je blago kršćansko čuvstvo u počasti umrlih ostanaka njegovih ujedinjivalo Nijemce i braću našu Slovence. Njemačka čestita obitelj Schraffl dala im je skrovišta u svojoj grobnici. Hvala joj za to! A kako ćemo zahvaliti milom slovenskom puku, koji je toplim svojim molitvama ovaj mili nam grob poput šapta angjeoskoga prodahnjivao? — Bog mu plati!

Grofe Janko Draškoviću! Minulo je upravo šestdeset godina, što si Ti kano šestdesetdvogodišnji starac dospio iz daleke Franceske, da svome narodu proričeš novu dobu, da ga budiš na novi život. Ti si dobro znao djela Tvojih slavnih djedova, kojih je kroz njekoliko vjekova bio veliki broj. Znao si, da su u oči najstra-

šnije pogibelji, kada je krvni neprijatelj kušao da polomi ostanke kraljevstva hrvatskoga, oci naši u Tvoje predje gledali, kao što gledaju tužna djeca na snažnoga oca, kada im gori krov nad glavom. Znao si, da su Tvoji predji bili postavljani u staru i slavnu stolicu bansku, da premnogo puta dignu ruke svega naroda na provaljujućega neprijatelja Znao si, da je Tvoje predje narod hrvatski rado slušao, zato si osjetio snagu svoju, da i Ti svomu narodu kao vodja progovaraš.

Tko Te je razumio? Tko li Te je slušao? Tvojim drugovima po rodu bio si Ti tudjin, svoj si im bio, a svoji Te ne poznaše. Oni su već zaboravljali tradicije otaca svojih, a Tebe, koji si upravo te tradicije propovijedao, smatrahu, da se iznevjeruješ častnoj spomeni otaca svojih. Ti si dobro poznavao tešku i krvavu prošlost naroda hrvatskoga, kako je pred strašnom azijatskom poplavom istina padao grad za gradom, županija za županijom, kako je napokon razvaljeno do malih ostanaka starodavno kraljevstvo hrvatsko, ali kako su i na tim ostancima oci naši, vjerni uvijek svom zakonitom kralju i mučeničkim pogledom prema milostivim nebesima, krepko i pošteno uzdržali zastavu samostalnosti kraljevstva hrvatskoga.

Grof Janko Drašković.

„Ako ikoji — reče Ti na milom jeziku hrvatskom — vriedan jest zaslužiti dostojanstvo zaufanja i diku, tako sigurno naš zaslužuje zaradi svoje vjernosti i mukotrpnosti“. Ti si naučio iz povjesti, da je narod hrvatski uvijek sve svoje obveze i prema savezniku svomu kraljevini Ugarskoj vjerno i pošteno ovršio, pak si imao pravo, kada si tražio, da i naš saveznik poštuje stara prava savezne kraljevine Hrvatske. Ali našao si u domovini sinove staroga plemstva hrvatskoga, koji su se rodili i rasli od godine 1790., koji su u strahu od bečke centralizacije i od strašnoga za njih prevrata francuskoga, lomećega sva preimućtva stališa, pobjegli plahi pod jedini po njihovu mnienju spasujući ih plašt zajedničke s Ugarskom konstitucije; koji nisu govorili svoga materinskoga hrvatskoga jezika, koji se nisu mogli niti osjetiti, da brane svoj narodni hrvatski jezik, koji su svu svoju snagu tek u to upinjali, da brane u Hrvatskoj jezik latinski, jer su na ovom jeziku sva prava i preimućtva plemstva i kraljevstva, posvećena prisegom tolikih kraljeva. Jaki duh Tvoj, obasjan idejama preporodjene Francuske, stade neodoljivom silom kidati ove stališke verige, u koje se okivala aristokracija hrvatska, a odkidale su ju od naroda. Slobodi, jednakosti i bratinstvu prvi si Ti izmed visokorodjenih drugova Tvojih u narodu hrvatskom krčio pute. Prvi si Ti sinovima svoga naroda, rodjenim u gradjanskoj kući i seljačkoj kolibi, krepko pružio ruku, da s njima zajedno i složno stvaraš jedinstven i sviestan narodne časti dostojni narod hrvatski, i učinio si se ocem političkim svoga naroda hrvatskoga. Prvi si Ti iskao u ime pravoga narodnoga života, da narod hrvatski baci mrtvi jezik latinski, pak da živim svojim narodnim jezikom oživi sebe i osigura svoju narodnu budućnost. „Ako li me ne poslušate — reče Ti napokon — tada Vas zaklinjem, ostavite suze na stranu, neka prestanu tužbe medju Vama, jer neima ništa nedostojnijega, nego plačući narod, koji nije prije za svoju obranu sve napore i žrtve doprinesao. Suza je oružje i pomoćnica sužnjem i prosjakom. Vi ćete jednom umrieti, hoćete li onda, da osramoćeni blatnim glasom u sjaj drugoga svieta pred svoje djedove stupite?“

Što je sve narod hrvatski uradio iza ove slavne Tvoje prije šestdeset godina izrečene opomene, kako li brzo iza toga krepko i snažno zapjevao: „Još Hrvatska nij' propala“, kako je narod i krv lijevao za svoju narodnu

čast, kako se trudio, da si očuva svoju narodnu osebujnost, da živi kao narod: to sve pripada pravednoj povjesti, koja i Tebi, Janko grofe Draškoviću, daje častno mjesto kao vodji u ono zanosno ilirsko doba, kada si Ti sa Tvojim drugovima učio tolikom mukom prva počela hrvatskoga jezika, kada ste neustrašivo i svom dušom svojom razbijali crno i tamno neznanje, da uvjerite najprije zapuštene sinove svoga naroda, da Hrvati moraju govoriti i pisati svojim materinskim jezikom.

S Božjom pomoću izvedoste narod hrvatski — toga Lazara — iz groba tmine u narodni život. Prije pedeset godina morao si Ti, grofe Janko Draškoviću, započeti osnutak „Matice“ time, da predložiš, neka svaki član „Čitaonice“ svaku hrvatsku knjigu kupi. Danas „Matica“ ima u svom uljaniku roj od deset hiljada članova, a stotina hiljada srdaca danas jače bije osjećajući narodni ponos, što „Matica“ roditelja svoga ostanke ovdje u svetom mjestu hrvatske zemlje namješta. Prije pedeset godina pomišljao si sa drugovima na „učeno društvo“, a danas naša cvatuća akademija znanosti i umjetnosti sa svoje sjajne palače spusti zastavu svoju, da se pokloni Vama, mili ostanci. Prije pedeset godina prvi si Ti podao nagradu za prvu „pučku knjigu“, a danas eno primi poklon i sa krasne kuće društva svetoga Jeronima. Prije skoro šestdeset godina, kada narod hrvatski nije imao niti jedne narodne škole, opominjao si Ti i zaklinjao žene hrvatske, neka njeguju svoj materinski jezik, a morao si im to njemački napisati. Danas imademo na hiljade narodnih škola od najnižih do najviše, a sam Zagreb ima danas više polaznika škola, nego što je onda imao stanovnika, kada si Ti pred kraljem Franjom narodno „kolo“ izvodio i narodnu pjesmu pjevao. Danas ima, hvala Bogu, majka hrvatskih, koje već majčinim mlijekom svojoj djeci ulijevaju hrvatsko biće, a tko bi im se danas usudio njemački napisati knjigu, da ih zato predobije, da sa svojom djecom hrvatski razgovaraju? Eto oko Tvojih ostanaka cvijet gospodja hrvatskih, koje se zahvalno klanjaju Tvojoj uspomeni; evo i mladeži hrvatske, naše uzdanice u bolju budućnost, da se neumrloj Tvojoj sjeni pokloni!

Prije šestdeset godina kao sinovi Tvoji veseljahu se glasu Tvomu otčinskomu: zanosni Ljudevit Gaj i najmiliji Tvoj sinak Vjekoslav Babukić, a uz njih dva sokola, dva brata Mažuranića, iza njih okretni Ljudevit Vukotinović, ljubio si svoga Mitru Demetra, svoga suradnika, a osvajao Ti srce nježni Slovenac Stanko Vraz, vatreni Ivan Kukuljević, marljivi Dragutin Seljan, samosvojni Fran Kurelac, žestoki Mirko Bogović, tihi Franjo Žigrović, samostvorni Ognjeslav Utješenović i preljubki Vatroslav Lisinski; a danas nijemi u vječnom miru pozdravljaju ostanke Tvoje, ostanke oca svoga. Ali taj gluhi pozdrav prikazuje se tako samo našim umrlim očima! Vi se već nadjoste pred ocem nebeskim kao vjestnici slave božje, jer obnavljaste život jednomu narodu, jer ga učiniste sposobnijim, da živi viši život i da glasom cijele duše svoje može slaviti Boga svemogućega. Zato slava vama, dični preporoditelji naši! Slava i Tebi, lijepi glavni grade naš Zagrebe, koji si potomstvu hrvatskomu prikazao ovaj hram mira i slave, u znak vječne zahvalnosti onim muževima, koji su tebe lijepi grade, učinili majkom duševnom gradova hrvatskih, a narodu svomu novi život pripravili! Primi i čuvaj i ove častne ostanke oca naših preporoditelja. Primi i ti, zemljo hrvatska, kosti neumrloga sina Tvoga, koji Te je neumrlo ljubio i prevruće želio počivati u Tvome krilu.

Slava Tebi, grofe Janko Draškoviću!

Divni ovaj govor na više je mjesta prekidan tronutim usklicima „Slava“. Prisutni bili su do suza ganuti. Kad je govornik svršio, zaori iz svih grla: „Slava Janku Draškoviću!“ Na to prozbori načelnik grada Zagreba, g. Mošinsky, da u ime glavnoga grada preuzima u pohranu kosti osnivača „Matice Hrvatske“ u ovu arkadu, koju je grad njemu i drugovima njegovim namijenio, pa izjavljuje, da će grad te kosti vjerno čuvati. Tada reče u ime mladeži hrvatske predsjednik „Zastave“, g. Vlad. Petračić, ovaj nadgrobni govor:

Braćo hrvatska!

I opet su jednom ovi hladni zidovi čednog hrvatskog panteona svjedoci velike narodne slave, divne manifestacije hrvatskog duha. Jer ono čuvstvo neograničenog poštovanja prema uspomeni velikog otačbenika grofa Janka Draškovića, koje ispunja danas srce svakog Hrvata diljem naše raskidane domovine, najsjajnije se očituje evo ovdje pred ovim hramom mira i slave, pred čednim ovim panteonom hrvatskim. I premda je ovo mjesto, mjesto tuge — i gotovo za svakoga od nas — mjesto bolnijeh uspomena i osjećaja, ipak danas ne vidim suza žalosnica, ne vidim bolna izraza na licima Vašim.

Na licima Vašim čitam druge osjećaje, druga čuvstva, čitam i plemenit etuzijazam za narodnu stvar i divno čuvstvo poštovanja prema uspomeni velikog uskrisitelja, i opravdanu nadu u bolju budućnost domovine naše. Da! opravdanu nadu, jer upravo taj entuzijazam, ta veličajna narodna slava, dokazom su budne svijesti hrvatske, jamstvom za bolju i sretniju budućnost lijepe naše domovine, jer baš „u potraživanju slavnijeh uspomena obnavljamo narodni život, a slaveći djedove činimo prve korake boljoj budućnosti“.

To je i razlogom, da danas ovo lijepo nebo hrvatsko, ova šumovita gora, ova ubava savska ravnica, ova prijestonica svijeh Hrvata gleda slavu veličajnu, gleda kako se cijeli narod hrvatski klanja svom velikom sinu, a ipak se tim tek najneznatnije odužuje njegovoj svetoj uspomeni.

A što će pri toj sjajnoj manifestaciji narodnog poštovanja da učini mladost hrvatska, ta uzdanica plemenitog naroda svoga?! Što će da učini, da se oduži

velikom geniju hrvatskog preporoda, plemenitom „ocu mladeži ilirske“?!

Kad se bilo bojati, da će narod hrvatski pasti žrtvom neprirodnih težnja, da će tudjinsko nastojanje nanijeti narodnom karakteru teškijeh rana, javlja se na obzorju hrvatskom Janko Drašković, skupljajući oko sebe narodnu uzdanicu: mladost ilirsku, da je entuzijazmira za svoje ideje i djela svoja. I kao što se uz hrast privija bršljan, da se po njem, jakom popne nebu pod oblake, tako se i mladost ilirska privija uz tog energičnog i karakternog, patrijotičnog i umnog starca, da — poduprta njegovim svijetlim umom i divnom energijom — stvori velika djela. A on je pritište uza svoje tople i plemenite grudi i napaja je velikim idejama svojim, sokoli je, usadjuje joj u srca ljubav k domovini, ljubav k jeziku hrvatskom, interes za napredak i sreću narodnu. Utemeljitelj narodnih kulturnih institucija, uskrisitelj narodni, otac patriotične mladosti i vodj politički naroda svoga, u visokijem godinama, kad drugi traži mira i zaklona trudnoj glavi, djelima svojim, žarom i poletom svojim postidjuje djela, žar i polet mlada čovjeka. A mladost ilirska preporodjena plemenitom riječi njegovom, s njegovih toplih grudi leti širom lijepe domovine svoje i udara temelje narodnoj budućnosti. Oca svojega nosi uvijek u srcu svojem, a uspomenu na velika djela njegova, na plemeniti život njegov usadjuje u grudi naše: u grudi potomaka svojih, znajući, da nam tim daje i jamstva i snage za zanosno patriotično djelovanje.

Janka Draškovića već davno medju nama nema. Doba djelovanja njegova spada u historiju naroda našeg, ali svijetli njegov duh kao da lebdi još uvijek medju nama. Još uvijek kao da čujemo glas „oca mladeži ilirske“, kao da slušamo njegove krasne i patriotične riječi, kojima popraćuje svako svoje plemenito djelo; a pod dojmom tih uspomena grudi se svakom šire u plemenitom zanosu, a radost i veselje, kojim prima domovina miljenika svoga, briše suze žalosnice, krijepi i podiže u borbi za narodne svetinje. A mladost hrvatska, koja shvaća zanos i polet onijeh dana i onih ljudi, upisuje uspomenu velikog pokojnika u srca svoja i pristupa prvi put k pepelu oca mladosti ilirske, kako je ona njegda k njemu živom pristupala. Ona se i dosad napajala na bistrom vrelu ilirskijeh idejala, ona je shvatala onu svetu i divnu narodnu borbu i uspomenama na ona plemenita vremena nastojala plemeniti srce svoje, ali nikad nije manifestirala svojih osjećaja. Ali danas, gdje se domovina veseli, što može na grudi svoje privinuti jednog od najvećih sinova svojih, danas je i ona pristupila k ovom svetom i mirnom hramu, da se pokloni jednom od najvećih svećenika njegovih. Da! mi mladost hrvatska, uzdanica svog naroda, upišimo duboko u srce uspomenu na grofa Janka Draškovića i pristupajmo često — ma i u misli k pepelu njegovu, da se uspomenom na njegovo plemenito i patriotično djelovanje podignemo, da uzmognemo krepko i zanosno raditi za one idejale, što ih u srcima svojim gojimo. Ljubimo svoju domovinu onako, kako ju je Janko Drašković ljubio; radimo za nju onako, kako je on za nju radio, pak smo se najljepše odužili uspomeni njegovoj a ispunili svoje patriotske dužnosti!

A ti, grofe Janko Draškoviću, koji s visina nebeskijeh gledaš, kako se narod hrvatski kupi oko pepela tvoga, da mu pokaže svoje poštovanje, izmoli za nas u višnjeg Oca i energije i snage, da budemo mogli ustrajati u borbi za tvoje i naše idejale, koji jedini neka ispune srce hrvatsko; pak će biti srećna domovina, kojoj si bio dobar i plemenit sin; bit će srećan narod, koji danas pripravlja pepelu tvojemu ovu veličajnu slavu; bit će srećna i mladost hrvatska, jer će moći da ispuni svoje patriotske dužnosti, kako si ih ti ispunio. A mladost ta ima i volje i srca, da te slijedi u plemenitom tom nastojanju tvojem. Zato je i pohrlila k ovom hramu mira i slave, da ti iskaže svoje poštovanje, da okiti pepeo oca svoga domaćim vijencem, vijencem, u koji plete najljepše cvijeće, što ga ubire u narodnom bostanu; plete u nj: poštovanje tvoje svete uspomene, ljubav k lijepoj domovini svojoj, brigu za sreću i napredak njezin. Polažući vijenac, klanja se uspomeni tvojoj i na moja usta kliče hrvatska omladina: „Slava velikom Hrvatu grofu Janku Draškoviću!“

Ponovno zaori iz svih grla: „Slava Janku Draškoviću!“ a pjevački zbor „Zastavin“ otpjeva Vilharovu tužaljku. Time je ta velebna i znamenita svečanost dovršena. Uzneseni sjajnim i ganutljivim slavljem, ponosni s veličajne manifestacije hrvatskogv duha krenuše mnogobrojni dionici sprovoda kući.

Slava „Matici Hrvatskoj“, koja je tako dično izvršila čin pieteta, hvala rodoljubnim gospodjama i gospodjicama, što su tako sjajno uzveličale ovo narodno slavlje, hvala mnogobrojnim i odličnim gostima iz bliza i daleka, a nada sve slava hrvatskomu narodu, koji se je tako veličanstvenim načinom odužio čuvstvu pieteta i zahvalnosti prema velikomu pokojniku.

Vrijednost narodnih pjesama.

Pribrao Gjuro Šurmin.

(Svršetak.)

Poznato je cijenjenim čitaocima, da se narodne hrvatske pjesme dijele na ženske i junačke pjesme. Motivi ženskih pjesama osim lirskih i prigodnih zgoda mogu biti i mitologični; motivi junačkih pjesama mogu biti raznih izvora. Jednim je pjesmama izvor u istočnim pričama, koje su se raširile po cijelom zapadu i već su

*

postale zajedničko blago svih evropskih naroda. Motiv je orijentalni u našoj poznatoj pjesmi o Zmiji mladoženji (ili Zmaj-čovjeku), — da drugih ne spominjemo — u kojoj su glavne misli, da se čovjek može nekom čarobnom silom prometnuti u zmiju, ili da se rodi kao zmija, ali da može svući kožu zmijinju, pak ako mu tko taj svlak spali, on će ili ostati čovjek ili će poginuti. To su mitski elementi, koji se često nahode i u historijskim pjesmama, na pr. u pjesmi o Marku Kraljeviću i o crnom Arapinu itd. Mitima odgovaraju u kršćanstvu legende. Mnogo je kojekakovih legenada bilo u srednjem vijeku, što su se širile što pismeno što usmeno — ovako su išle i orijentalne priče — kao utuk poganstvu. Svećenici i fratri kršćanski su takove legende s moralom rado upletali u svoje propovijedi, a kako su ih nastojali prikazati u što ljepšem ruhu, lako se našlo pjevača, da o jednakom motivu ispjevaju pjesmu prema narodnomu duhu. Podrijetlom iz srednje-vjekovne književnosti je n. pr. pjesma naša o Nahodu Simeunu, a slična je u grčkoj literaturi priči o kralju Edipu, nu jednaka gotovo legendi u Gesta Romanorum o papi Gregoriju Velikom, odakle je i došla k nama.

Osim ovih izvora (većinom stranih), kojima se može ući u trag, imamo danas najveći dio pjesama, koje pjevaju o narodnim historijskim dogadjajima i junacima. Znamo, da su neki narodi stvorili od domaćih motiva cijele epe. U nas Hrvata nema epa niti iz vremena nehistorijskoga, a niti iz vremena historijskih. Svatko znade, da u našega naroda imade tvoračke pjesničke snage, a bilo je i junaka i dogadjaja na pretek, koji bi mogli biti zgodni za oveći ep, a ipak ga nema! Mislim, da se to dade ovako razjasniti.

Narodne pjesme postaju odmah poslije dogadjaja kakova. Kod svakoga dogadjaja ima opet više momenata, od kojih je u nas pojedini pjevač odabrao po jedan i taj opjevao za sebe kao cjelinu. Bio se kakav boj i našlo se pjevača, koji su u pjesmama odjelitim opjevali taj boj, ali tako, da je jedan prihvatio — recimo — samo polazak vojske u boj i u najglavnijim crtama spomenuo bitku; drugomu je stalo da prikaže samo glavnoga junaka, za kojega je dostajala jedna oveća pjesma itd. Svaki je od ovih pjevača odabrao momenat, koji odgovara najljepše njegovu srcu, njegovu mišljenju i njegovoj ćudi. Drugi pjevači srodnih srdaca širili su takove pjesme dalje. Marko Kraljević[1] je tip narodnoga junačtva i predstavnik borbe u starija vremena, a Senjanin Ivo gotovo ne zaostaje u junačtvu za njim u hajdučkim pjesmama. Ni o Senjaninu ni o Marku nemamo epa, jer pjesama o njihovim djelima ne veže niti kakova sveza u pripovijesti niti sveza kronologijska. Pjevač je iz života i bojeva ovih junaka odabrao po jedan momenat, opjevao ga u jednoj pjesmi, koja za sebe čini jednu potpunu cjelinu — mali ep. Pjevača pojedinoga nije mogla pripovijest o kojem god junaku i njegovim dogadjajima potresti i obuzeti tako, da bi on bio mogao uhvatiti potpunu i oveću sliku o junaku i dogadjajima iz njegova života, te bi nastala jedna velika epska pjesma, koja bi imala sva obilježja pravoga i ovećega narodnoga epa. Pojedine odjelite pjesme, koje su u prvo doba poslije samih dogadjaja nastajale, jer su se svaka za sebe kao neka cjelina po narodu širile, više su doprinosile, da se sve pjesme o jednom junaku ne spoje u jednu cjelinu nego li da se spoje, budući da su se kao omanje cjeline laglje u narodu pamtile i širile. Tako je bilo u starija vremena. Što se u prozi nahode prikupljene narodne pjesme o boju na Kosovu u jednoj cjelini, to pokazuje, da su se odjelite pjesme pjevale o cijelom boju, narodni ih pjevač jedan nije mogao prikupiti, trebalo je da dodje pismen čovjek, koji će ih u logičnu svezu medju sobom poredjati. Djak i kaludjer su tumači znamenitih javljanja velikim glavama, oni su pjevaču čuvari tajne znanosti, pak su oni i zabilježili ovu prozaičnu svezu medju pojedinim dogadjajima.

Današnji dogadjaji potaknut će pjevača, da o njima ispjeva vjernu epsku pjesmu, ali da složi ep, to je gotovo nemoguće, budući da su današnje kulturne prilike takove, da pjevač već ne može dodavati takovih umetaka, koji bi se kosili s narodnim savremenim mišljenjem. Steinthal u svojoj raspravi o epu misli, da od motiva, koji je u pjesmi o Ženidbi Maksima Crnojevića (taj se motiv nahodi donekle i u njemačkom epu o Nibelungima) nije razvio za to ep, što u Hrvata i Srba priča i mita teško da su ikad bile tako bogate, kako su bile u Nijemaca. Steinthal misli, da će i to biti uzrok, što se nije razvio u nas ep, jer nijesmo imali one velike moći i sile, kojom bismo koji veći dio nárôdâ prevladali. Njemu su velika narodna seoba, velika rasprostranjenost slobodnoga plemena, odlučni udesi, što zabraždjuju i u povjest ljudstva, to su njemu uvjeti, koji podaju duhu narodnomu velik polet, koji narodu daju ideju, da obuhvati u cjelini kakav dogadjaj i tako da postane od njega velika narodna epopeja.

[1] Marko nije samo predstavnik junačtva u Srba, nego je predstavnik junačtva i u Hrvata, kako nam to pokazuju ovi stihovi niže priopćeni, koji su k jednu karakteristični za shvaćanje i mišljenje narodno o pjesmama. Pjesma, iz koje su izvadjeni ovi stihovi, pjeva o Kraljeviću Marku i bratu mu Andriji. Andrija je zaglavio u krčmarice Mare, a Marko dodje i osveti brata poubijavši Turke i smaknuvši Rošu harambašu. Sad dolaze pri svršetku pjesme ovi stihovi:

Već ga nema (Roše), i neka ga nema,
jer su mi se gusle pokvarile,
a i gudcu žica pretrgnula.
Pa govori Kraljeviću Marko:
»Ovo j' momče od strane hrvatske,
što je ovu pismu ispivalo,
a za to je pisma od Hrvata,
ama nije od mladi Nijemaca,
niti jeste od mladi Madžara,
nit' od nikog drugog, pobratime,
veće brate od sami Hrvata«.
Onda j' bilo, sad se spominjalo.

Prepisano iz rukopisa nar. pjesama »Matice Hrvatske«, zbirka je iz banske Krajine, poslala je g. Iv. Trnskomu gdjica. Kadićeva, a g. Trnski poklonio »Matici« pismom od 6. travnja god. 1878.

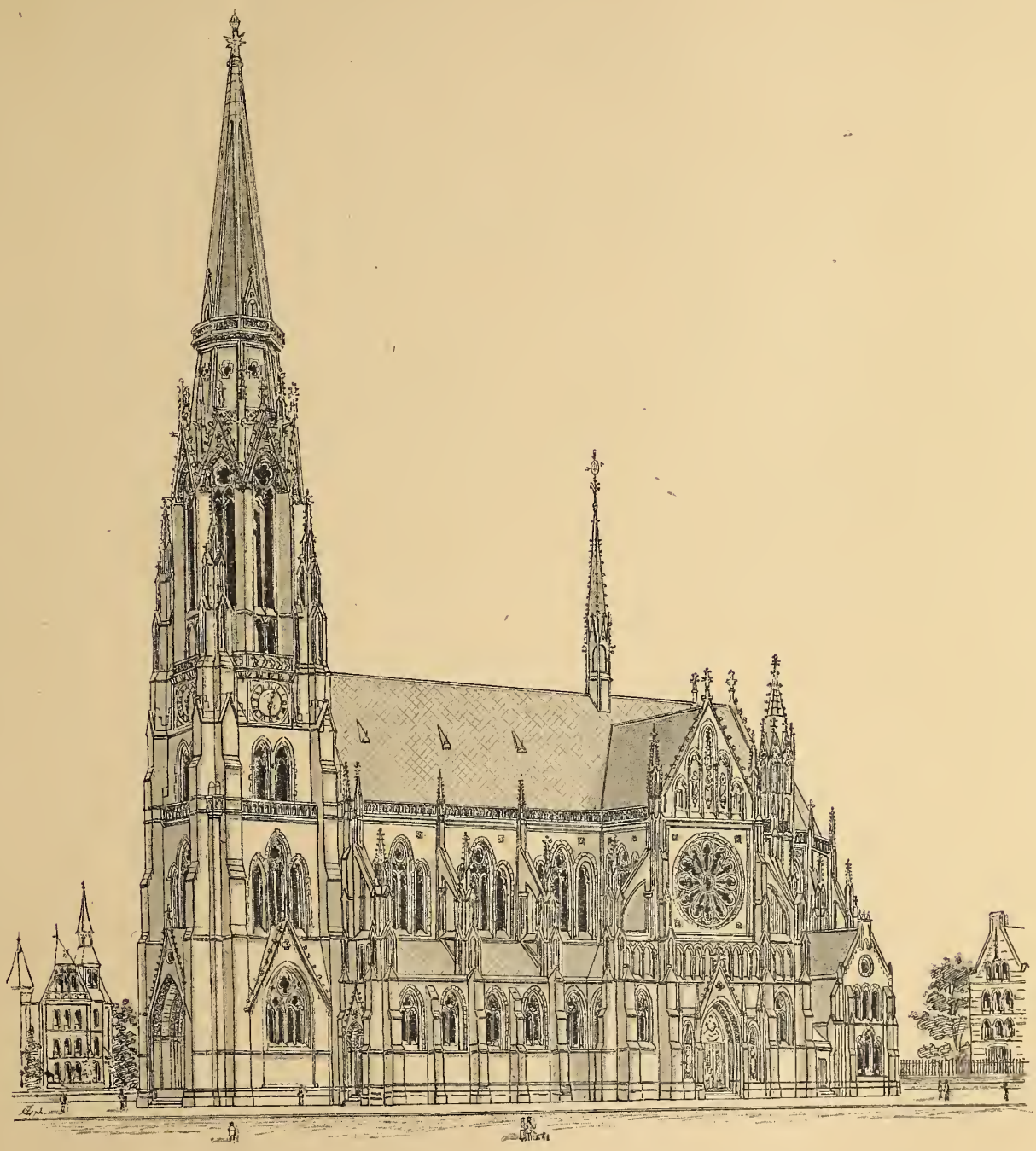

Nacrt nove župne crkve u Osijeku.

Ako i ne mislimo, da za narodni ep moraju biti svi ovi uvjeti, to nam se ipak čini, da je glavni momenat za narodni ep shvatanje dogadjaja; narodno ćućenje i duševna individualnost mnogo odlučuje kod takovih prilika. I povjesne su prilike dosta krive, da se polet naroda hrvatskoga nije uzdigao do takove visine, s koje bi mogao posmatrajući dogadjaje stvoriti narodni ep. Ona sila duševna, kojom bi narod prihvatio kakovu zgodu, da je opjeva u epu, nedostaje svim slavenskim narodima, koji imaju dosta epskih pjesama. Od kolike je znamenitosti sila duha, koja podaje ideju za ep, pokazuju nam dobro narodi baskički i francuski. Na umu nam je Roland, kojega je boj u klancu kod Roncevaux-a opjevao baskički narod u jednoj romanci, a Francuzi su stvorili čitavu epiku o njem. A cijeli dogadjaj je više bio prikladan, da Basci stvore ep, a Francuzi tek romancu. Karlo je Veliki na ime poveo vojnu protiv Saracena u Španiji i dopro do Ebra. Nu pobuna Sasa ga prisili, da se morao povratiti kući. Na povratku mu prodje glavni dio vojske sretno kroz pirenejske klance, tek mu zaledje postrada s navale Baska, budući da su ga gotovo uništili. Medju junacima Karlovim bio je i Roland „Britannici limitis praefectus, qui cum aliis compluribus interfectus est“. — To je cijeli historijski dogadjaj. Basci su pobjednici i da pokažu svoju radost i svoj narodni ponos, što su tako sjajno pobijedili, dosta im je za proslavu toga dogadjaja romanca, u kojoj ponositim glasom spominju u kratko dolazak Franaka, boj u klancima, i da svojemu veselju dadu odušku, žele Francima, koji su preostali, sretan povratak svojim kućama.

Francuski je narod — veli Steinthal — opjevao samo uzrok propasti Rolandove. a nije pjevao pokolja od stotina hiljada Saracena. I grčkoga pjevača nije zanimao sam boj pod Trojom; oduševljavala ga je srčanost i hrabrost Ahilejeva, što je bilo dosta za velik ep. Značaji odlučni i stalni uz pripravljenu sudbinu i duševnu borbu diraju čovječje srce; takove osobe sa svojim prilikama budu poetične. Veliki historijski dogadjaji, što sežu znatno u život naroda, a uz to ih oplemenjuje etična i ćudoredna misao ističući uvijek medju hrabrim junacima jednoga, koji se odlikuje uz jednaku sudbinu medju drugovima svojim, postaju i jesu cijela i prava pjesma. Treba k tomu, da predstavnik boraca uz svoja odlična djela pripravi sebi osobitu sudbinu, koja će ga uznijeti nad ostale i tim će utrti put svojim djelovanjem, da se o njem izvede pravi ep. Narod valja da u pojavi jednoga značaja ćuti u općenitosti ono, što je čovječje u njem, i da to njegovo obilježje čovječanstva istavi nad drugim dogadjajima, koji bi ga potiskivali. — Toga ne vidjamo u našim narodnim pjesmama. Dogadjaja je znamenitih bilo, koji su odlučni bili za narodnu budućnost (Kosovo), pa ipak nemamo epa! Našim je pjevačima dostatno bilo, da u omanjim pjesmama prikažu djela slavnih svojih junaka; da pjevaju te pjesme pred narodom i da ga budê na ustrajnost u borbi, ali nijesu cijeloga značaja glavnih junaka istavili i tim stvorili ep. Kako je Bascima dostajalo, da u svojoj radosti opjevaju poraz Franaka jednom romancom, tako je i našim pjevačima godilo, da u kratko mogu prikazati one, koji slavno odsjecaju turske glave. Kad se odmah nijesu prikupili svi momenti u jednu skupinu, tad se to ne će moći kasnije dogoditi; do duše fama će o junacima rasti, dodavat će se koje šta pjesmama, ali od svega će toga postajati samo ljepše odjelite pjesme, jer će s vremenom slabiti i uspomena, kidat će se niti spojnice, pošto će nadolaziti novi dogadjaji, da zaokupe ponovno duh narodni i povuku ga sa sobom. Opjevanje znamenitih dogadjaja pripada životu narodnomu, a prema tomu se i pjeva pjesma, koja može zanimati kod zgodnih prigoda slušatelje i gdje ne smije da bude bez pjesme.

U našim narodnim pjesmama vidimo, da im je pripovijest sa svijem stvarna, u njima nije ništa provedeno do kraja, rijetko je kad što motivirano te nam se cijela pjesma čini kao kakova sanja, premda je izvedena u veoma lijepu i veoma čistu pripovjedalačkom tonu. Kod junačkih se pjesama gleda najviše na sadržaj, on je glavno, i pjevač bi pogriješio, kad ne bi udesio svoje pjesme tako, da bude svakomu razumljiva. Za ljude književne bit će u pjesmama nekako nerazumljivosti, ako pjevač miješa lica historijska u svojim pjesmama, ali za prosti puk, kojemu su u prvom redu namijenjene pjesme, nijesu to nerazumljivosti, ako Kraljević Marko dolazi sa Sibinjaninom Jankom i njegovim nećakom Sekulom zajedno. Prosti narod zna za ta lica iz pjesama, a za povjest pravu deseta ga briga, ako se miješa Janković Stojan s Kraljevićem Markom ili ako Marko ima posla s puškom. To se dade tako tumačiti: narodni pjevači opjevavaju djela junačka svojih junaka gotovo jednakim načinom, pjesme su im slične kao jaje jajetu, i u ovoj velikoj sličnosti rado se zaborave oni junaci, koji su bili u društvu s glavnim junakom, a mjesto njih dodju poznatija lica iz narodnih pjesama. Mislimo, da nam samo tako mogu biti jasni i opravdani oni mnogi anakronizmi, što ih nahodimo u narodnim junačkim pjesmama. Ta nigdje u svijetu nema toliko smjelih skokova i nemotiviranih prijelaza, koliko ih ima u narodnim pjesmama u opće; uza sve to, ako su pjesme u ostalom dobro izvedene, ne smijemo ih odbaciti. U ovoj je zgodi s junačkim pjesmama upravo tako, kako je i sa ženskima.

Često se nadje u lirskim pjesmama takovih simbola, koji su svima razumljivi i jasni, ali ih ima i takovih, koje može odmah razumjeti samo pojedinac. Kod zaljubljenika je često dovoljan jedan jedini znak, da ih podsjeti svih ugodnih i neugodnih pomisli i čuvstava, nerazumljivih za ostale ljude. Često i najprozaičniji prijedmeti kao dublje, šuma, gora itd. napunjuju čarom jednu osobu, za nju su od osobita zanimanja, a za drugu nemaju nikakova znamenovanja. U mnogim lirskim pje-

smama naći će pozoran čitalac živost, ali da li će shvatati stihove onako, kako ih shvata onaj, komu iz srca proishode, to je teško reći. Puno osjećanja a k tomu i tuge i jada srce može s osobitim čuvstvovanjem pjevati u sebi ove dosta jednostavne stihove:

Šumo gusta, puna ti si hlada!
Srce moje još punije jada!
Šuma će se hlada ishoditi;
srce moje jada za nikada!
Šuma hlada, kad lišće opada;
srce jada, kad u zemlju pada!

Zar može biti jad prema prirodnomu shvatanju narodnomu u pjesmi ljepše izražen nego li je u ovo nekoliko stihova? Za kolike i kolike ljude nema šuma nikakove poetične vrijednosti! A jedno jadno srce znade svojom kraćinom izreći najnježnije svoje osjećaje! — Samo tako nam postaje jasno, što mnogi prijedmeti, koji u prvi mah nemaju gotovo nikakove vrijednosti za poeziju u svom sadržaju, budu poetični, jer im trenutačno čuvstvo daje najdublji duševni izražaj svoga ćućenja.

Književnost.

Hrvatska. U oči prenosa kostiju Draškovićevih izdalo je hrv. sveuč. liter. društvo »Zastava« *životopis grofa Janka Draškovića* sa likom pokojnikovim. Namijenila ga je narodu, da čitajući utisne u pamet svoju život i rad toga hrvatskoga velikana; da upozaa, kako klanjajući se duboko pepelu njegovu ne treba roniti suze, već da ispuni srce srećom i radošću, što je Hrvatska rodila takova sina. Životopis, sastavljen po djelu prof. Smičiklasa, napisao je član »Zastavin«, g. Dragan Boranić, a treba priznati, da ga je vrlo vješto izveo. Cijena je knjižici samo 10 novčića.

Katarina Zrinska, banica hrvatska. (1625—1673). Napisao Juraj Tomljenović. (Preštampano iz »Vienca«). U Zagrebu. Tisak »Dioničke tiskare«. 1893. Cijena 20 novč. — Pod ovim je naslovom u posebnoj ukusnoj knjižici izišla razprava mladoga književnika i istraživaoca povjesti hrvatske, gosp. Jurja Tomljenovića, koji je nekolikim radnjama u »Viencu«, a napose onom o Tomi Bakaču, pobjedniku kod Siska, pa ovom o Katarini Zrinskoj, zasvjedočio lijep dar i svestrano poznavanje gradiva i izvora. Ako g. Tomljenović nastavi tako revno i savjesno izučavati povjest našu, hrvatska se knjiga može od njega nadati lijepim plodovima. Napose je ova karakterna slika o Katarini Zrinskoj ušla u volju čitatelja »Vienčevih«, te su ju mnogi s nasladom čitali. U njoj je ta uzor-Hrvatica i velikašica prikazana tako vjerno i potpuno, da se cjelovitija slika gotovo i ne može željeti. A savjesni pisac te znamenite slike ne dodaje i ne izmišlja, već se stalno drži izvora i povjesne predaje, te svaku i najmanju crtu utvrdjuje pozivom na jake dokaze.

Tragična sudbina Katarina Zrinske, tako vješto i vjerno orisana, mora da se duboko kosne svakoga Hrvata, a napose hrvatskih majka i kćeri, koje treba da se u mnogom ugledaju u uzorit primjer plemenite i idealne banice hrvatske, drûge hrvatskoga mučenika Petra Zrinskoga. Naša je živa želja, da se ova lijepa knjižica raširi u više tisuća primjeraka diljem hrvatskih krajeva, da iz nje nauče žene hrvatske, kako treba uzvišeno shvaćati život i požrtvovno pomagati pri ostvarenju narodnih ideala. Stavljamo na srce našoj mladeži, da tu zlatnu knjižicu za vrijeme praznika što više rasturi u narodu. Bez nje ne bi smjela biti nijedna hrvatska kuća.

Izvadak iz matice mrtvih o smrti Ivana Gundulića. Pop Pavao Pavlić, gradski podžupnik u Dubrovniku, posla mi ovih dana, na čem mu lijepo zahvaljujem, izvorni izvadak iz matice mrtvih suvremene ubilježbe o smrti slavnoga Ivana Gundulića. Glasi ovako:

P D Stefano di Luca

Adi 10 Xbre del 1638 274
S Gio: Fran.co di Gondola morij di Febre
stete amalato g.ni 14 d' eta d' anni
42 in circa hebbe tutti i sacti Fu
sepelito a. sto Fran.co T. Grande.

t. j. u matici mrtvih na listu 15 br. 274 ubilježi dubrovački župnik (Paroco Don) Stjepan Lukin ovo:

„A di 10 di Decembre del 1638 S(er) Gio(vani) Fran(ces)co di Gondola morij di Febre stete amalato g(ior)ni 14, d' età d' anni 42 in circa, hebbe tutti i sac(ramen)ti. Fu sepelito a s(an)to Fran(ces)co. T(ratta) grande".

A to znači, da je Ivan Fran Gundulić umro od groznice, koja ga je u 14 dana shrvala, providjen svim svetotajstvima umirućih, na 10., (a ne 8.) prosinca 1638., od prilike u 42 godini života, sahranjen svečanim sprovodom u crkvi franjevačkoj. Onaj T predposljednje riječi popunjen je na drugim mjestima sa »Tratta«, koja znači ovdje pratnju, sprovod; dakle »tratta grande«, kako bismo danas rekli »velik, sjajan sprovod«.

Prije se mislilo, da je Ivan Gundulić sahranjen u crkvi Dominikanaca, pa tako glasi i natpis na ploči, koji je ondje god. 1888. postavljen na uspomenu 300-godišnjice njegova rodjenja. Izvadak pak matičin izrijekom tvrdi, da je veliki pjesnik pokopan kod Franjevaca, i to prema nekim ispravama pred velikim žrtvenikom. Ondje da su sahranjena i dva sina pjesnikova. I danas vidi se u kapelici sv. trojice grob Šiška Gundulića († 1785.), pa rek bi da je ova vlasteoska obitelj rado u toj crkvi ukapala ostanke svojih članova. Što se kaže u izvadku o dobi života, to je puko nagadjanje Stjepana Lukina. Ako se je Ivan rodio due 8. siječnja 1588., navršio je upravo 50 godina. — *a* —

Jan Kollár (1793—1893). *Spomenica na stogodišnjicu njegova rodjenja.* Izdalo hrv. sveuč. literarno društvo *„Zastava"*. Zagreb, tisak »Dioničke tiskare". 1893. — Naše pregalačko sveuč. društvo »Zastava« dobro shvaća i lijepo vrši zadaću svoju. Prije malo dana u oči prenosa Draškovićevih kosti izdalo je popularno pisani životopis Draškovićev, a malo dana iza toga izdaje ukusnu spomenicu o Kolláru. Lijepa ova knjižica urešena je likom Kollárovim i ima zgodnu posvetu. Iza posvete na prvom je mjestu jezgrovito pisani životopis Jana Kollára iz pera člana „Zastavina«, *Stjepana Bosanca* Život i rad pjesnika »Slavy dcera«, velikoga apoštola slavenske sloge i uzajamnosti, prikazan je vjerno i iscrpivo. Iza toga su priopćeni izabrani soneti iz »Slavy dcera« u hrvatskom prijevodu pjesnika *Stjepka Španića.* Na prvom je mjestu krasni »uvod« (predspjev), a iza toga dolaze ponajbolji

soneti Kollárovi. Prievod je dobar, vjeran, pjesnički; neka je mjesta mladi pjesnik upravo kongenijalno prenio u hrvatski jezik. Na koncu je prevodilac dodao potrebne bilješke, da se mogu lakše pojedini soneti razumijevati. Ovaj krasni književni dar naše dične »Zastave« najusrdnije preporučujemo hrvatskomu narodu.

Svaštice.

Jakov Karlović Grot, podpredsjednik c. ruske a počasni član naše akademije, preminuo je 6. t. m. u Petrogradu u 81. godini života svoga. Rodio se u ruskoj prijestolnici 15./27. prosinca 1812. godine. Učio je u carskoselskom liceju, a svršivši s odličnim uspjehom nauke bješe primljen u pisarnu ministarskoga odbora. Ljubeći nauku prijedje na stolicu helsingforskoga sveučilišta, odavle u Aleksandrovski licej, a napokon g. 1860. u mir, da se nauci posvema posveti. Od tada je jedino radio na znanstvenom polju u c. akademiji, kojoj je bio pravim članom od god. 1855., a od god. 1884. predsjednikom ruskoga odjela njezina. U području ruske književnosti i ruskoga jezika objelodanio je Grot monumentalnih radnja. Njegova istraživanja o Državinu, Lomonosovu, Krilovu, Puškinu, Karamzinu, Vjazemskom, Pletnevu, Bêlinskom, Gogolju, kneginji Daškovoj, Katarini II. itd. pravi su ures ruske knjige. Priredio je takodjer akademičko izdanje Državinovih djela. Kao malo tko bijaše Grot spreman za rješavanje književno-povjesnih pitanja, jer je potanko poznavao jezike slavenske, skandinavske, finske, romanske, sanskrit, klasičke s literaturama njihovim. U mladjim godinama preveo je iz njih više klasičkih djela. Osobito se radovao svakomu napretku naše akademije; a veselio se u velike njezinu rječniku. Radio je do posljednjega daha. Još na dan smrti zabavljao se poslovima akademije. Ruska nauka mnogo je u Grotu izgubila. Slava mu!

Putopis Varsonofijev. Znameniti ruski učenjak N. Tihonravov našao je nedavno rukopis, u kom se nahodi putopis jeromonaha Varsonofija u sv. zemlju, god. 1456. iz Kieva preko Biograda i Carigrada. O tom putopisu čitao je Tihonravov u slavenskom odsjeku moskovskoga arheološkog društva. Opis puta iz Biograda u Carigrad bit će zanimljiv i za nas, tim više, što pada u dobu despota Gjorgja Brankovića, a tri godine prije nego li je Srbija postala turskim pašalukom.

Juraj Križanić. U 65. knjizi »Чтенія въ имп. обществѣ исторіи и древностей россійскихъ« kod moskovskoga sveučilišta (Москва 1893.) priopćio je A. Baškirov spis našega Jur. Križanića: »Соловечска Челобитиа од сујеверству и раздору«, koji je on sastavio u Tobolskom u Sibiriji god. 1675. Rukopis čuva se u sinodalnoj biblioteci u Moskvi. Križanić piše se odmah u početku »призванјемъ Сербљанинъ«, kao što se drugdje piše »Horvatom«. Oba imena jesu mu istovjetna.

Poziv.

Koji narod ne štuje uspomenu svojih slavnih muževa-prvaka, taj ne štuje ni sam sebe; a

»i mi iz svoga imamo stabla
muževa, kojih ide čast i hvala!«

Sto godina biti će due 29. srpnja, od kad se rodio u gradiću Mošovcima u Slovačkoj sveslavenski prorok-pjesnik

JÁN KOLLÁR.

Sa ponosom nosimo u našim srcima ime ovoga našega slavnoga zemljaka, koji je svojom »Slávy-dcerom« uspirio i usplamtio osjećaje o zajednici, uzajamnosti, velikoći i moći velike slavenske obitelji.

Stogodišnjicu rodjendana Jána Kollára proslavit će svi slavenski narodi, a prema tomu proslavit ćemo je i mi Slovaci, koji smo medju braćom najbliži baštinici blaga njegova duha, dne 1. kolovoza o. g. u Turčauskom Sv. Martinu, a dne 2. kolovoza u njegovu rodištu u Mošovcima.

K ovim svečanostima pozivljemo što srdačnije svu srodnu nam braću Slavene, bili oni na jugu, bili na sjeveru, bili na zapadu, bili na istoku, da dodju u srce Slavenstva. Od svuda, dobro nam došli! Pa ih molimo samo, da nam jave svoj dolazak nekoliko dana prije zbog ukonačenja.

A da ne ostane proslava stogodišnjice rodjendana Jána Kollára bez traga, naumili smo, da mu podignemo živi, trajni spomenik, kad nam brane dizati spominke (n. pr. Hurbanu) od granita. Pobrinuti se moramo za podmladak, koji će poslije nas njegovati Kollárov duh jer

»nam krv milu tudja žedja loče!«

U tu svrhu osnivamo

»Kollárovu štipendiju«

za potporu siromašnih i vrijednih slovačkih mladića, koji se uče na srednjim i visokim školama.

Potpisani odbor za upravu zaklade i podjeljivanje »Kollárove štipendije« dopunjivat će se prema svojim štatutima, kad ustreba, sam.

Ovaj odbor nastojat će takodjer, da kupi za zakladu »Kollárove štipendije« rodnu kuću Kollárovu i da dostojnim načinom označi mjesto, gdje se je rodio prvi buditelj slavenske sviesti i zajednice.

Zato pozivamo i Vas, braćo Hrvati, koji ste se za vrijeme svoga preporoda takodjer grijali kod žive vatre duha Kollárova, da nam pružite ruku i pomognete dobročinošću svojom podići spomenik, koji ima postati blagoslovom naše budućnosti te komu je svrha plemenita i velika, jer nas k tomu bodri prorok-pjesnik sam, kad veli:

»često sama velikoća
poduzeća pruža sila novih;
— — — — samo da imamo vjere!«

A vjere, hvala Bogu, imamo! Duh Jána Kollára živi u nama, zato:

»Slavimo slavno slavu Slavena slavnoga!«

U Turčanskom Sv. Martinu na dan sv. Ćirila i Metoda 1893.*

Odbor za upravu »Kollárove štipendije«:

Pavao Mudronj s. r. *Matej Dula* s. r. *Ambros Pietor* s. r. *Miloslav Krčmery* s. r. *Jan Valocký* ml. s. r. *Ignjat Orsagh* s. r. *Andrija Halaša* s. r.

---

* Prinosi za zakladu »Kollárove štipendije« neka se šalju na redakciju lista »Narodnie Noviny« u Turčanskom Sv. Martinu (Turócz-Sz.-Márton). — Svi se hrvatski listovi umoljavaju, da ovaj poziv pretiskati blagoizvole, na čemu im srdačna hvala.

Prahu Janka Draškovića. — Supersko šetalište. — Cosmopolis. — Prenos kostiju grofa Janka Draškovića. — Vrijednost narodnih pjesama. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 24. lipnja 1893.

Br. 25. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

U slavu sisačke pobjede.

Što drhtnu, srce, kao golub b'jeli,
Kad ljuta str'jela probije mu grudi?
Ko buni mir? što tihi zrak treperi?
Iz blaga sanka što me noćas budi?
U žilam stine krv... ah zraka! jedva dišem,
Daj pero — zlatom, ne ja krvlju ću da pišem. —
Lik vidim strašan — krvave mu oči,
U desni handžar, ljuti osvetnik;
A za njim plamen, ko da pako gori,
Iz plama plač i sitne djece cik.
Ja poznam plač, ta v'jekovi ga znaju!
I sjenu poznam: to je Hasan ljuti...
Zar opet došo, da se krvcom bratskom
I presićena snova Sava muti,
Proklestvu božjem zar još nije kraj?
O tvrdo nebo, mramora si ljuće!
Zar n'jesi, zemljo, sita krvi vruće,
Na uzdisaje gluh zar jošte raj?! —
Na, evo moje otvorene grudi,
Al rod mi samo, rod poštedi moj;
Il n'jesi strašan, kako te je krvlju
Na listak povjest utisnula svoj? —

Bolnim se sm'ješkom osmjehnu sjena,
U kore handžar krvavi turi.
Drhtnuše sitne bljedilom zv'jezde,
Pogledom mrkim nebo se stmuri:
Kapljice dv'je tri kišice kanu,
Na milost nebo valjda se ganu! —

— Nad prošlosti nepregaznim jazom
Crni veo stao se da svija;
U sladjahne kraje zaboravi
Stoglavica zakopana zmija,
Zabludjele u sl'jepome l'jetu,
Što nas na krv zvala i osvetu.
Svaki vijek svojih rana ima,
U budućnost smrtnik ne ponire;
Tek kad duša okova se r'ješi,
Kad u vječne nastani se mire:
Spozna uzrok nevolja i jada,
Strast jer gola b'jelim sv'jetom vlada.
Nismo znali, da smo rodna braća,
Tudjin nam je zavarao oči;
Slast nam bila, želja nad željama
Krvcom handžar omastiti moći — — —
S ote misli tresu mi se kosti,
Za krv bratsku, Bože, milost, prosti! —

Niz tamno lice obori se suza.
Zar Hasan plače, Hasan krvnik hud?
O hodi amo, sjeno preblažena,
Na svoju slabu da te svinem grud.
Ja ne znam prošlost, ne ću je da znadem,
Jer za me crno to je more krvi,
A pradjedovi moji u tom moru
Proždrljivim su morskim pticam strvi.
Vi, sjene svete, počivajte mirno,
Nek smrtnik žarom ne budi vam hlad,
Budućnost samo otvara se za nas,
Njoj žrtve naše, njoj sinovski rad.

— Nad grobom mojim — nastavit će sjena,
Zar unučad da bojnu triznu slavi?
Zar bolje stare vrijedjati rane
Neg skriti smrtne slatkom zaboravi?
Il narod prečil, il mu preveć dobro,
Pa opet novo slavlje slavit obro? —
Odjente radje crnom se crninom,
Znam: radost da je preveć slatka čezma.
Veselja hoće srce domoljubno,
Od teškog rada više godi pjesma,
Pa onda klikni uz čašicu vina:
— Junaci mi smo, sretna domovina! —
A čemu radost, čemu vam veselje
I glazbe buka i pjesama jek?
Zar vr'jedjat ranu, zar je s nova parat,
Zar to je rani melem, to je l'jek? —
O da su znali, što se djeci sprema,
Handžara nikad ne bi trgli stari!
A mjesto gr'jehe unučad da kaje,
Nad gr'jehom slavljem srce im se žari.

Veselite se, isteklo je krvi,
Upijala je tri vijeka žedna;
A djeci b'jednoj krasan cv'jetak za to:
Od svuda prezir, nezahvalnost ledna.
Daleko sjene blaženih su duša
Od svjetske strasti i od smrtne misli;
Al ledni trnci okosnice gole
Junaka mojih grčevito stisli.
Veselite se, ugodne su slave:
Al okosnice braće su vam glave. —

Nestade sjene.

Ura bije, srce mi se trese,
Ko zadnje čase da mi rodu broji.
Sobom mir — tek kadgod tiho sušne,
Ko sjena množ polako da se roji:
U žilam stine krv... ah zraka! jedva dišem,
Daj pero! zlatom, ne ja krvlju ću da pišem.

Umukni pjesmo! — komu ću da pjevam?
Zar uspomeni pradjedovskih sjena?
Nek onaj pjeva, koji no se skrivo
Za ledjima im kao slaba žena;
Nek zapad pjeva onaj stari vrag,
Što krvlju svojom branili mu prag.
Od kuće svoje kroz stoljeća duga
Svog rodnog Hrvat odbijao brata:
A tudjem sinu jadan objeručke
Od doma svoga otvarao vrata:
Ko brata ne će za rodjena brata,
Nek tudjin mu se vješa oko vrata.
Umukni pjesmo! uspomenom crnom
Ustalasale duše mi ne crni;
Il nosi barem na dno je zemaljsko
Pa živom vatrom na v'jek je zagrni;
Nek zadnji trag joj crnoj se zamete,
Nam ljubav treba, dosta je osvete.
O Savo hladna, suzna vjekovita,
Medj nama jaz si bila kroz stoljeća!
Daj mostom budi, koji će nas vodit
Iz ledne zime u raj pramaljeća.
Il' ledna zima zar nam jošte godi,
Od zime zar nam smrznule se žile?
U nesvjesti smo? a — znam onda tlapnje
I oblačne su zlatne kule mile,
Al samo da se kajat ne stanemo,
Kad s oka jednom sleti slatki san?
Kad crne tmine sv'jesni ugledamo,
Na mjesto žarki da nam svane dan.
Tad kasno bit će rane povredjivat,
Što smrt ponese, vratit ne će to.
A nas će nestat zemljici sa lica,
A tudjin naše gaziti će tlo! —
Umukni, pjesmo, zlokobnice stara,
Bez čuvstva si mi, bez poletna žara.

Tugomir.

Supersko šetalište.

(Svršetak.)

II.

Po nedjelje, koja je slijedila, bilo je već šetalište drvenim pervazom ogradjeno i prekopane četiri pačetvorine, na koje je tratina putovima imala biti podijeljena. Općina još naredi, da bi se u nedjelju po podne, kad ljudi i onako u hladovini dangube, navezlo šljunka za putove. Nu u to se dogodi nešto izvanredno. Preko nekadašnje tratine išao je put, kojim se je moglo ne obilazeći prijeći od ceste, što vodi ispred predstojnikova stana, do ceste, koja vodi kraj sudnice. Nije se dakle marilo ići od jednog ugla na drugi, gdje su se ceste sastajale, nego koga je posao vodio s jedne na drugu cestu, taj je uvijek išao poprijeko. Na tom nogostupu, upravo na sredini, bila je i ona glasovita lipa, pa tko je i k njoj htio, taj je išao ravno, tako da su se sa sva četiri ugla tratine sastajali puti ondje pod lipom. Sad je to bilo drugačije. Mjesto iz uglova išli su putovi od sredine jednog kraja k drugomu kraju, pa su tvorili četiri pačetvorine; a oni stari puti bili su prekopani. Nu ljudi, koji su imali posla, pa im se nije dalo obilaziti, a i navikli već od djetinjstva, prelazili i sad sve preko onako prekopane ledine, pa do u veče već se i onaj stari put poznavao. Kad je predstojnik to opazio, naloži, neka se na uglovima novog šetališta izvijese veliki oglasi, da se onuda ne smije prolaziti, nego sredinom, kuda su odbodeni putovi. Nu ljudi nijesu se dali uputiti, a bilo im i čudno, za što ne bi prelazili preko onog oranja, pa se sjutradan opet poznao trag, premda je u jutro ono, što je bilo utabano, težak na novo prekopao. Kad je to predstojnik opazio, dade snimiti onaj oglas općinskog poglavarstva i izda u ime kotarske oblasti novi oglas, u kojem se zagrozi, da će svakoga kazniti globom od 5 do 20 for., koji predje preko šetališta, a ne novim putovima. Još naredi, da na svakom uglu stoji po jedan općinski stražar, pa kako nisu bila nego tri, naložiše, da i poljar u jednom uglu stoji. Prvi dodje mjesni ljekarnik. Stražar ga upozori na oglas, ali on tvrdoglav, na prosto predje. U devet sati već je bio u uredu kotarske oblasti i predstojnik ga osudi na 5 for. globe, koju je morao odmah položiti. Oko podne izadje putem iza sudnice seljak Ive Anić i namah će k pervazu, da prejaši preko njega i da ide dalje. Išao je s polja kući na objed, pa onako umoran i zamišljen nije ni pazio na oglas, niti mu je što u misli bilo. Upravo on da će prijeći, a poljar doleti, da će ga ustaviti. U prvi ga čas seljak nije ni razumio, nego kad je poljar svršio, on ga upita, što će on tu usred mjesta.

— Naredio me g. predstojnik, da stojim ovdje na straži.

— A tko je u polju? upita seljak.

— Što me briga. Kad je seljak to čuo, začudi se i htjede poljara ošinuti. Nije mu se jošte to dogodilo. Vidio je i danas na svojoj livadi, da poljar ne vrši dužnosti, ali je znao, da će se na sto načina izgovarati, a evo sad čuje nešto sasvim novo.

— A da li ti to za zbilja govoriš? upita poljara.

— Nego kako, — odgovori ovaj sasvim ravnodušno.

— Ideš li u polje, ti seoska bitango! vikne seljak i ošinu poljara uz uši. Ovoga baš to ne iznenadi previše, nu bojeći se gorega, počne se ceriti, kano da plače i vikati, neka ga seljak ne bije, jer da on služi starijega, koji mu je zapovjedio, da tu stoji, i koji zapovijeda i drugima u selu. On da mora tu stajati, pa makar sve livade i svi usjevi bili potrveni, jer da je njemu njegova koža najprva.

— Dobro! dobro! doći će Lučinja, reče seljak i ode ravno starim putem preko tratine. Nije mislio ni na što drugo, nego da se je poljar opet negdje napio rakije, pa da mu do jeseni ne će ništa dati, kad podje pobirati po selu, nego će predložiti, da ga selo svrgne, pa makar boljega ne našli. Sjutradan bude pozvan kotarskoj oblasti, gdje ga radi otegotnih okolnosti osudiše na 20 for. globe i rekoše mu, da će se otpremiti na sud kaznena prijava radi toga, što je zlostavljao općinskog organa. — Taj Ive Anić bio je ugledan čovjek, miran, imućan i nije se miješao ni u kakove javne poslove. Bio je još od onih ljudi, koji drže sve selo kao jednu obitelj, u kojoj stariji ima pravo da pokara pa i izbije mladjega. Kako je bio jednostavan, nije mogao pojmiti, da se za volju nekakova šetališta može zatvoriti ljudima put, kojim se od uvijek ide. Reče predstojniku, neka se puti naprave onuda, kuda su i išli, pa mogu biti tako široki, da će se po njima na kočiji moći, ako koga bude volja. Predstojnik mu odgovori, da on ne razumije, za što se ti putovi prave i da se ne mogu praviti nego onuda, kuda tloris označuje. Na pitanje predstojnikovo, hoće li dobre volje platiti, odgovori seljak, da ne će, pa makar zimovao u tamnici.

Seljak izadje iz ureda a da nije još pravo razabrao, za što ga kazne. Sve mu se činilo, da je predstojnik na nj radi nekog drugog razloga ljut, ali nije znao radi česa. Da je to sve radi toga, što put mora ići mjesto upoprijeko, na križ, kuda nikad niko ne ide, osim djece i blaga, ako se kad zaleti, da je sve to radi toga puta, to nije Ivi Aniću išlo u glavu. On ni sam nije znao, je li ljut ili je žalostan, nu na posljetku mu se sve pričini kao puka grožnja, pa se smiri, uvjeren, da će sve to proći. Gospodske besposlice, — nastavi u misli seljak. Da imaju krvava posla kao mi sada, ne bi im to padalo na pamet. — U to se on sjeti, da su mu težaci na polju, pa pobrza i da će opet po starom putu, samo s drugoga kraja. Stražar ga ustavi i opomenu, a on samo stisnu s plećima i ode naokolo. „Eto, vraže, jaki li si!“ mrmljao on obilazeći po prvi put oko nekadašnje tratine. U to ga sretne sluga iz općine i naredi mu, da s oba para volova i s konjima mora izići u nedjelju popodne na prudinu, pa da će jednom ili dva puta baciti pijeska za nove putove, što se prave tu preko tratine. Svemu selu da je tako naredjeno.

— Pa upravo u nedjelju?

— Da u nedjelju. Ljudi i onako u nedjelju ništa ne rade.

— Nedjelja je za to, da se Bog moli, da ljudi i blago opočine.

— Jest, ali kad gospoda što narede, onda se to izvršiti mora, pa makar i tako bilo.

— Ma istina je to, da se izvršiti ono mora, što stariji zapovijeda, ali za što se tako lude zapovijedi izdaju?

— E a nu! — reče poslužnik i ode dalje. Meni je samo do toga, da ti kažem, a ti misli i radi, kako znaš.

III.

Upravo u onu nedjelju, kada se je imao pijesak navoziti, dodjoše ljudi od općine k Ivi Aniću i zaiskaše od njega, da namiri 20 forinti. Ovaj dakako ne dade, a oni popadoše od napretka blašče i odagnaše ga. Seljak razabra, da tu nije šale, pa metnu 20 forinti u džep i požuri se do župnika prije nego li ovaj u crkvu udje. Kod župnika pripovjedi sve, što mu se je dogodilo, i u razgovoru mu još kaza, da poslije podne moraju na rabotu, navažati sa prudišta šljunak i pijesak za nove putove preko tratine. Župnik se je susprezao, da ne oda pred seljakom, kako u njemu sve kipi. Nu na posljetku ga ipak savlada srčba. Sjeti se naime, kako je predstojnik nekom prilikom otvoreno pred župnikom rekao, da se u interesu države mora satrti onaj odnošaj, što vlada izmedju svećenika i vjernika. Taj odnošaj, govorio je predstojnik, slabi državnu vlast. Čovjek svaki, ne samo seljak, mora ćutjeti, da je svezan u *jednoj* zajednici, da *jednomu* glavaru, *jednim* zakonima mora biti bezuvjetno pokoran, a to je državni glavar, državni zakon, ta zajednica jest država. Sve drugo kao: društvo, vjera, škole, naučna društva i zavodi, sve je to dobro, sve je to korisno, dok je u službi države; a u službi su države te uredbe dotle, dok je državna veza najjača, a one sve druge veze i interesi samo se sporedno drže i ćute, i dok ne dodju ma i u najmanju opreku sa državnom vezom. — Župnik, sjećajući se tih riječi, ražesti se i reče samo: E pa dobro, i ja ću njemu kazati, što ja mislim; i on odluči svu tu stvar uplesti u svoju propovijed. Činilo mu se, da predstojnik tom nedjeljnom rabotom, koju je naredio, počinje rušiti upliv crkve, za to odluči, da će reći, što crkva misli o nedjeljnom miru i počitku.

Pa zbilja to je i učinio, te kada je općinski službenik poslije službe božje po običaju čitao oglas, pa med inim spomenuo i to, da se toga dana poslije podne ima šljunak voziti, usprotivi se glasno skupljeni narod i izjavi,

da te zapovijedi ne će poslušati. Još se ta graja nije ni slegla, kad dovedoše ono blašče Ive Anića, da će ga dražbovati. Za čas se raznese po narodu glas, čije je blašče i za što se prodaje, pa nitko ne ponudi ni novčića. U to dotrča seoski židov i ponudi ispod cijene, koja je izvikana, premda je blašče i dvostruko vrijedno bilo. Na jednom zaviknu neko iz naroda: Pazi, židove, hoćeš li kuću naći! Kad židov opazi, kakove je volje narod, pobra se, premda mu je bilo žao, što mu se izmiče siguran dobitak. Općinski službenik, koji je vodio dražbu, u neprilici, što ne će izvršiti predstojnikove zapovijedi, namigne pandurima i pisaru, pa ovi počnu nudjati. Predstojnik je naime naložio, da se blašče po što po to proda, jer je mislio, da će na taj način narod zastrašiti. I zbilja općinski se pisar tobože dostane blaščeta za nekoliko forinta. Seljaci počnu mrmljati, stisnu se na gušće oko općinskih službenika i u času bilo je blašče slobodno, pa ga potjeraju ulicom prama kući Ive Anića.

I opet nastane buka i vika. Općinskomu stražaru, koji je za blaščetom poletio, zapriječe put. Padoše nekolike kletve, psovke i grožnje. Neko spomenu, da bi pravo bilo srušiti onu perdu oko tratine, i za čas je narod bio ondje i srušio ju, vičući: kad može drugi posjeći lipe, što su ih njihovi oci posadili, da i oni mogu te perde srušiti.

I tako poče u S. nevolja, koja je trla više godina ljude. Ive Anić spade malo ne na prosjački štap. Svakom zgodom opirao se vlasti, gledajući u njoj dušmanina; a i mnogo štošta drugo dogodilo se med gospodom i seljacima.

Šetalište se nikad pravo ne uredi. Koliko su god puta posadili mlade lipe, platane i divlje kostanje, uvijek ih preko noći sasiječe nečija ruka.

A prije se ta nesreća nikad dogadjala nije.

J. T.

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

VII.

Jagova rodica.

Grižnje savjesti, što ih je Montfanon tako naivno crtao, dozvavši se jedanput k sebi, uvećat će se brzo u srcu čestitog čovjeka. Imao je pravo, kad je u početku rekao, da stvar izgleda zlo. Zamršena kavga s tvornim učinom ili pokušajem tvornog učina, kako je sam opazio kod prvih Chapronovih riječi, ne će se dati lako i prijateljski urediti. Trebalo je tu diplomatskih čudesa. Ako svjedoci samo na čas izgube svoju hladnokrvnost, gotova je katastrofa. Kako već biva u sličnim prilikama, nagomilaše se zgode i pesimistička predvidjanja razdražljivog markeza obistiniše se gotovo u isti čas, kako ih je izrekao. Jedva bijahu on i Dorsenne ostavili palaču Savorelli, već dodje i Gorka, kojeg svjedoci urekoše u deset sati. Odlučnost, kojom je odbio predlog, da se stvar tako uredi, te on opozove, bila je mudromu Hafneru i ne manje mudromu Ardei znakom, da odstupe. Bilo je suviše jasno za ta dva čovjeka, da ne može nikako izmirenje izaći iz sukoba ovako bijesna čovjeka s tako teškom osobom, kakom se pokazao najugledniji Florentovih svjedoka. Oni zamoliše dakle po dogovoru Gorku, da ih riješi njihove misije. Imadjahu dosta dobar razlog u zarukama Fannyinim, a da im ne bi Gorka ispunio želje. Ovaj njihov odstup bude drugom katastrofom. U svojoj nestrpljivosti, da nadje druge svjedoke, koji će govoriti glasno i odlučno, poleti Gorka u Lovački cercle. Slučaj htjede, te je tu nabasao na dva svoja druga: markeza Cibo, Rimljanina, i Napuljca kneza Pietrapertosa, koji bijahu zaista najbolje odabrani, da najjednostavniju zgodu natjeraju do najgorih posljedica. Ta dva mlada čovjeka od najboljeg rimskog plemstva vrlo umni, vrlo iskreni i dobri, pripadahu onoj osobitoj klasi, što se nalazi i u Beču, Madridu, Petrogradu, kao i u Milanu i Rimu: čudni *clubmen*-i, koje je Pariz hipnotizovao. I koji Pariz! Onaj, što ozvanja otmenom svečanošću, onaj, što jutro sprovodi u modnom sportu, popodne u trčanju na turfu, pohadjanju dvorana za oružje i potajnih malih hôtela, večer u glumištu, a noć u igri! Onaj Pariz, što se seli, slijedeći datum, u Monte-Carlo na pucanje golubova, u Deauville u doba utrka, u Aix-les-Bains radi sezone za baccarat, a ima svoje navade, svoj jezik, svoju kroniku, sve do svojeg kozmopolitizma, jer izvršava, uz neke umišljenosti, po Evropi pravi carski despotizam, tako te Cibo na primjer i njegov prijatelj Pietrapertosa ne će nikad otvoriti francuskih novina, ako nisu s boulevarda. U njima traže najprije entrefilete, u kojima se na tanko pripovijeda o crémaillerama polusvijeta, o zadnjoj večeri, što ju je priredio poznati viveur, o potankostima velikih partija u tom i tom modnom cerclu, o rezultatu kojeg match-a na pištolje kod Gastinna i assautu izmedju glasovitih mačilaca. To su medju njima predmeti beskrajnih razgovora, da saznadu, je li duhovita Gladys Harvey elegantnija od Leone d'Asti, da li Machault udara „contres“ brže nego gjeneral Garnier, da li će mali Lautrec dobiti ili ne će u igri, koju igra. Zarobljeni u Rimu mršavošću svojih vrela i voljom, jedan

ujaka, a drugi djeda svojeg, od kojih će baštiniti, sva je njihova godina stegnuta na zimu, što će je sprovesti u Nici i na putovanje, što ga na šest nedjelja poduzimlju u Pariz u vrijeme Grand-Prixa Ljubomorni jedan na drugoga, raspravljajn najsmješnijim nadmetanjem svaku malenkost iz cercla na Champs-Elysées ili u Kraljevskoj ulici, prijelazu Vječnog grada, pa se prenavljaju pred svojim drugovima iz Lovačkog cercla, ponašanjem augura, koje se ne bi dalo naplatiti, kad im brzojav donese kaki slučaj velike parnice radi preljuba, da ga tumače. Ta neodoljiva manija, koja učini iz debelog i rumenog Cibo-a, a dugog i blijedog Pietrapertose dvije ljupke smiješne prikaze na posmatranje Dorsennu za njegove rimske zime, morala je dati i dala je strašne mandatare za službu Gorkine osvete. Kojom radošću i kojom ozbiljnošću prihvatiše tu misiju, shvatit će po ovom jednostavnom nacrtu svi oni, šo su iz bliza ili iz daleka proučavali ljude od mača, i kojom korektnošću i strogošću se prikazaše u devet sati iz jutra, da raspravljaju sa svjedocima protivnika njihovu klientu! U kratko, u dvanaest i po bijaše boj ustanovljen u svim potankostima. Energija, što ju Montfanon kroz tri luda sata razvijaše, mogla je samo postići to, da se ponešto ublaže uvjeti: morala se izmijeniti, na znak, četiri hitca na dvadeset i pet koraka. Dvoboj bude odredjen za sjutra u jutro u zakutku, što ga je uz jednu krčmu imao Cibo na pravoj rimskoj kampanji, ne daleko od klasičnog groba Cecilije Metelle. Da zadobiju taj razmak i upotrebu novog oružja, trebalo je ugleda, kojim se markez iznenada zaodjenu pred Gorkinim svjedocima, izustivši ime, još jednako legendarno u provinciji i tudjini, ime Gramont-Caderousse-a. — *Sic transit gloria mundi!* — Odlazeći iz te sjednice, ukazaše se zaista suze na rubovima trepavica tog čestitog čovjeka.

— Ja sam kriv, uzdisaše, — ja sam kriv. S onim Hafnerom bili bismo zadobili sjajan zapisnik, dodavši nešto, našeg. On nam je sam ponudio . . . Vrijedni Chapron! Ja sam ga zatjerao u klanac. Nisam ga smio napustiti, moradoh ostati uza nj do kraja. I evo, u mojim godinama, prisustvujem ja dvoboju! . . Jeste li vidjeli, kako su ta dva mlada snobs-a utihnula, kad sam progovorio o mojem sukobu s tim ubogim Caderousseom? . . . Pedeset dvije godine i jedan mjesec i još se ne znati vladati! . . . Trčimo u ulicu Leopardi. Hoću da molim našeg klienta, da mi oprosti, razumijete li, i da mu dadem nekoliko savjeta. Odvest ćemo ga k jednomu mojih starih prijatelja, koji ima vrt, čisto pust, kod ville Pamphili. Sprovest ćemo s njim popodne, neka puca . . . Ah! Prokleti gnjev! Da, to bijaše tako jednostavno jučer, prihvatiti predlog onoga. S dvije, tri promijenjene riječi, uvjeren sam, bila bi stvar dostojna . . .

— Tješite se, márkeže, odgovori Florent, kad mu je očajni plemić razvio jadni uspjeh nastojanja. — Volim ja to. Gospodinu se Gorki hoće drugi popravak. Žao mi je samo to, što mu ga nisam dao potpunije . . .

— Jeste li se ikad vježbali u pucanju pištoljom? upita Montfanon.

— Bah! hodao sam mnogo po lovu, pa mislim, da sam dobar gadjač srednje ruke . . .

— To je dan i noć, prekine ga markez. Budite spremni. U tri sata dodjite po mene, dat ću vam lekciju. . . . A onda, ima dobar Bog za hrabre! . . .

Premda je Florent ovu pohvalu veselošću svojeg odgovora zaslužio, ipak mu budu prvi časovi, što ih je sam sproveo iza odlaska svojih svjedoka mučni. Maršal Ney, koji se u to razumio, bacio je riječ uzvišene brutalnosti za jednog junaka, koji iza nesretnog marša na Orhi nije izustio druge tužbe, nego: „Mi nismo valjani . . .“ Treba onu riječ uvijek spomenuti, jer je uvijek istinita u jednakoj ljudskoj istini: „Kakav je taj J . . . F . . ., koji veli, da nije nikad osjetio, što je strah? . . .“ Što je Chapron osjetio u ovo nekoliko časova, to bijaše samo opravdana tjeskoba, malaksanje živaca, kad je pogledao na uru i rekao sebi: „Za dvadeset i četiri sata bit će kazalo opet na toj točki. A hoću li ja još živjeti? . . .“ Ali on bijaše muževna narav, što se zna snaći. Pokuša, da se bori protiv tog dojma slabosti, i odluči, da će, dok ne podje do svojih prijatelja, napisati svoje posljednje želje. Već od nekoliko godina namjeravaše ostaviti svome šurjaku sav svoj imetak. Sastavi dakle u tom smislu svoju oporuku, s početka malo drhtavim perom, kasnije posve čvrstim. Zatvorivši oporuku, još je imao smjelosti, da napiše dva lista, jedan tomu šurjaku, a drugi svojoj sestri. Kad je svršio te pripreme, bijaše na uri dva sata i četrdeset časaka.

— Još sedamnaest i pol sati čekanja, reče. — No mislim, da sam savladao živce. Dok se malo prohodam, podleći će posve . . .

Odluči tako, da će pješice do Montfanonova ročišta. Bijaše brižno zatvorio sva tri omota u ladicu svojeg pisaćeg stola. Prolazeći, uvjeri se, da Maitlanda nema u atelieru, pa zapita poslužnika, je li gospodja Maitland kod kuće. Odgovoriše mu, da će se upravo sad obući i da je zapovjedila kola za tri sata.

— Dobro, reče on, — ni jedno ni drugo ne sumnja ni najmanje, spasen sam . . .

Kako bi se zapanjio, da se mogao duhom vratiti u svoju pušionicu, dok ga je njegov uvijek ponešto tromi hod nosio prama kapitolu! Vidio bi, kako se unutra provlači, bez buke, žena, otvorivši potajno vrata, s oprezom zločinca. Vidio bi, kako kopa po neurednim papirima, što su ležali razbacani na stolu. Ona namršti obrve, ugledavši kartu Dorsennovu i markezovu. Izvuče najposlije bugačicu, prinese je k staklu i pokuša čitati tragove, što su od preokrenutih adresa ostali utisnuti. Vidio bi napokon tu ženu, gdje vadi iz džepa svežanj ključeva. Pokuša jedan ključ na ladici, koju je Florent tako pomno zatvorio, izvadi tri omota, što ih je on spravio u otajni pretinac . . . I ta žena, koja je tako čitala s obrazom, koji

je iskrivio strah, listove, što ih je tako odkrila s lukavošću, koje strašna nedelikatnost dokazivaše sramotnu naviku uhodjenja, bijaše njegova rodjena sestra, ona Lydija, koju držaše tako ljupkom i jednostavnom, kojoj je napisao tako nježan oproštaj, za slučaj, da bude ubit, — ona Lydija, od koje bi se zgrozio, da ju je taku ugledao, gdje joj je strast nagrdila taj obraz nedužne ljepote! Ona, drska uhoda, tresla se, kao da će se srušiti. Oči joj se raširiše, grudi se uzburkaše, a zubi joj cvokotahu, tako ju je uzbunio užas pred onim, što je saznala i čemu je bila uzrokom. Zar nije ona pisala bezimene listove Gorki, javljajući mu spletku Lincolnovu s gospodjom Steno? Nije li ona odabrala, da bolje zažuči te strašne listove, izreke, koje su bile najpodobnije, da pogode izdanog ljubavnika na najbolnijem mjestu njegova samoljublja? Ona, koja ga je dovela, da se strmoglavio u Rim, znajući, da će tako navući osvetu na omrznule glave svojeg muža i Mlečanke? Postigla je zaista, da prasne ta osveta. Ali protiv koga? Protiv jedinog stvora, koji je Lydija ljubila na svijetu, protiv toga brata, što ga je vidjela svojom krivnjom u pogibli, i ta joj misao bude grozna, te se spusti u naslanjač, u kojem je pred četvrt sata Florent sjedio, — ponavljajući mahnitim naglasom:

— On će se tući. On će se tući, on, mjesto onog drugog! . . .

Sva moralna povjest te žestoke i tamne duše bijaše sadržana u tom kriču, u kom se je strastvena bojazan za brata spajala s još većom divljom mržnjom na muža. Sama ta mržnja bijaše posljedica mladosti i djetinjstva. Ako se ovo dvoje ne pripovjedi, nije moguće shvatiti dvostruki taj zločin u tako mlada bića. Ta mladost i djetinjstvo dadoše od nekad naslućivati, čemu će biti Lydija podobna. Ali tko bi se bio našao, da odmah ispravi tu narav, u kojoj se pokazivalo baštinstvo potištene pasmine u dva najgadnija svojstva, kako je već opaženo, u himbi i perfidiji? Tko se u ostalom sjeća kod djece te istine, što se u praksi tako zaboravlja, kako je banalno u teoriji: da se upozna, kakove će opačine u tridesetoj godini izaći iz manâ u desetoj? Dok još bijaše čisto malena, izmišljala je Lydija laži isto tako prirodno, kako je njezin brat istinu govorio. Tko bi je bio posmatrao, opažao bi, kako te laži idu za tim, da je prikažu u lijepoj slici i u prijaznom svjetlu uz njezine prerano dozrele zahtjeve. U isto je vrijeme klijala u nje klica druge mane: ljubomornost, instinktivna, luda i gotovo bolesna. Nije mogla vidjeti u Florentovim rukama nove igračke, a da se odmah ne rasrdi. Nije mogla podnesti, da taj brat zagrli oca, a da se ne bi bacila medju njihov zagrljaj, a još manje, da bi se on zabavljao bez nje sa svojim drugovima. Da je Napoléon Chapron bio zabavljen problemima o značaju, kao što bijaše zabavljen onima o prodaji vune i sladorovih šibika, bio bi s užasom otkrio prve crte zločesta bića. Ali, naličan u tome pogledu svojemu sinu, bijaše on jedan od onih jednostavnih ljudi, koji ne rasudjuju, kad ljube. U ostalom su Lydija i Florent bili u njegovoj ranjenoj osjetljivosti palu-parije jedine ugodne točke, svježa i mlada utjeha njegova udovstva i misantropije. Milovao ih je onim kumirstvom, što ga osjećaju veliki radnici za svoju djecu, koje je najpogibeljnija vrsta nježnosti očinske, kad majčina razboritost ne ispravlja njezinih slaboća. Prirodjene mane Lydijine bijahu njemu slatke fantazije. Ako je lagala, uskliknuo bi vrli čovjek: „Kako je duhovita! . . .“.

Posljedica te sebične zasljepljenosti — jer ovako ljubiti svoju djecu, znači ljubiti ih radi sebe, a ne radi njih — bijaše te je mlada djevojka već od svojeg ulaska u Rochampton bila stvor potpuno i duboko pokvaren u najbitnijim dijelovima svojeg srca. No bila je tako lijepa, dobila je osobitom mješavinom triju krvi, što bijahu u njoj, taku zamamnu dražest, te je jedino pogled misaone odgojiteljice mogao razabrati pod tom lijepom pojavom već označene crte njezina pravog značaja. Take su odgojiteljice rijetke, manje doista rijetke u samostanima, nego drugdje. Nije ih bilo u Rochamptonu, kad je Lydija stupila u tu svetu kuću, koja će joj da postane zlokobna, s razloga posve protivnog od onoga, što je Florentu pretvorio tratinu mirnog Beaumonta u svijetli raj prijateljstva.

Izmedju pensionarka, medju kojima se imala Lydija razviti, nadjoše se četiri mlade djevojke iz Filadelfije, starije od nove došljakinje, za dvije godine od prilike, a ostavile su i one Ameriku po prvi put. Donesoše sa sobom neutomive predsude proti crnoj krvi i čudnovatu oštrinu pogleda, kojom mogu tu krv otkriti, ako je ima u najsićušnijoj dosi, čim se odlikuju pravi Yankees. Pošto bijaše mala Chapronova upisana kao Francuskinja, oklijevale su malo, u sumnji, koja se brzo pretvori u izvjesnost, a onda u neprijateljstvo, kojeg nisu tajile. Ne bi bile djeca, da nisu bile okrutne. Počeše se dakle podrugivati ubogoj Lydiji, ne uspjevši ipak, da raširе prijezira, što su ga spram nje iznosile na vidjelo. Samostani i kolegi naliče drugim društvima ljudskim. I ovdje je nepravedni prijezir jednak onomu „uhodi u lijepoj šumi“, koji trči od ruke do ruke i vraća se uvijek na mjesto, otkud je pošao. Svi prezirači imaju nekoga, tko njih prezire — zaslužena kazna, koja u ostalom ne popravlja naše oholosti, kao ni druge kazne, kojima život obiluje, ne liječe drugih naših mana. Progoniteljice Lydijine bijahu same pogrdjivane od svojih drugarica, što su se u Engleskoj rodile, a poradi nekih potankosti u mijenjanju izreka i radi njihova izgovora kroz nos. Njihovo neprijateljstvo protiv lijepe male Francuskinje našlo je za ovu pravu odmjenu. Ova se samostanska drama ograničivala, kako se može misliti, na niz malih neznatnih epizoda, od kojih je samo jeka dolazila do ušiju paziteljica.

Djeca goje strasti isto tako živahne, kao što su naše, ali uvijek prekidane igrom i tako nagle, te im se ne može snaga točno izmjeriti, niti se mogu opisati, osim s učincima, koji su redovito vrlo daleki. Lydijino samo-

ljublje bude ranjeno neizlječivom ranom, čim se objavila osebitost njezina podrijetla. Spominjala se nekih zgoda iz svojeg američkog života, koje je bolje shvaćala. Sjetila se portreta svoje babe, püti, rukû, vlasi svojeg oca i oćutjela onaj prosti sram nad svojim porodom i obitelju, što se češće nalazi u djece, nego li naš optimizam sluti, a jest jedno od najgorih dražila demoralizacije. Roditelji niska podrijetla, koji daju svojim sinovima liberalan odgoj, uvijek ih izlažu tome, i koliko društvenih mržnja potječe tako od časa, kad se je dječak prvi put zarumenio pred samim sobom poradi položaja svoga! U Lydije, po nagonu lažljive i ljubomorne, bile su prve rane u laži i ljubomoru. Ako ju je koja drugarica i najmanje natkrilila u čem, to je za nju bilo vrelo patnje i ona stane raditi oko toga, da osobnim triumfima prevagne tu razliku krvi, koja postaje odmah za taštu narav bolnom, čim se jedanput opazi. Da sebi prisvoji te triumfe, htjela je občarati sve osobe oko sebe, učiteljice i drugarice, počevši izvoditi onu neprestanu komediju držanja i čuvstava, u koja nas brzo dovodi nesretna želja, da omilimo, a to dražesno i opasno stanje svršava mnogo rjedje dobrotom nego zloćom. Više vrijedi još pripisivati drugima krutost svojeg spoznanog egoizma, nego se neprestano modelirati, da se njima udje u volju, i postane stvorom, naličnim njihovim zahtjevima. S osamnaest godina, podvrgnuta na ovaj način toj komedijaškoj školi, bijaše Lydija uz vrlo dražesnu spoljašnost stvor posve zao, premda bez znanja svojeg. Vrlo slabo pristupna čuvstvu — ljubila je samo svojeg brata pravim prijateljstvom — i uvijek spremna, da podlegne strastima mržnje, što su prirodna žetva oholih, tvrdih i rdjavih duša. A od svih strasti bijaše najpogubnija ona, koja se udajom posve razvi u nje: — zavist.

Ta opačina, jedna od onih, što vladaju svijetom, tako je zlo proučavana od moralista, jer bez sumnje previše obeščašćuje srce čovjeka, te se čini ta činjenica gotovo nevjerovatna. Gospodja Maitland bijaše godine i godine zavidna svojemu mužu, ali zavidna kako to može biti suparnik umjetniku, zavidna kao što je lijepa žena drugoj lijepoj, kao jedan bankar drugomu bankaru, politički protivnik svojemu protivniku; onom okrutnom, neutaživom zavišću, koja se grize u fizičkoj boli radi uspjeha, koja se trza u ćutilnoj radosti poradi propasti. Vrlo je krivo, što se pogubnost te strasti ograničuje na zemljište natjecanja u zanimanju. Kad je ona duboka, ne obraća se samo na svojstva osobe, ona hoće osobu samu, a tako je Lydija bila zavidna Maitlandu. Može biti da će analiza ovog tankog čuvstva u svojoj hudobi tužno objasniti onima, koji idu za njim, jedan od postanaka antipatijâ, na koje su nabasali kod svojih bližnjih. Jer se ne nalaze te nepriznate zavisti samo medju mužem i ženom, nego i medju ljubavnikom i ljubavcom, medju prijateljima, medju braćom, katkad, na žatost! medju ocem i sinom, medju majkom i kćeri! (Nastavit će se.)

Književno pismo.

Pod Nehajem. Pripovijeda *Vjenceslav Novak.* Prikazao *B. Inhof.*

Od ljetošnjih knjiga, koje su kao dar „Matičin“ o njenoj pedesetgodišnjici poslane u hrvatski svijet, u prvom su redu zanimale čitatelja baš one, što su u najtješnoj svezi s „Matičinim“ radom i s dobom, što je odnjihalo „Maticu“. S jedne strane neven-cvijeće, što ga u našoj gori ubraše Smičiklas i Marković, da ga u lijep vijenac sviju i u spomen-knjigu svakoga Hrvata slože, s jedne dakle strane ta poučna „Spomen-knjiga“, što se čita kao najzanimivija pjesma slobodi i domovinskoj ljubavi, a s druge strane „Osvit“ našega Gjalskoga, štivo zabavno a u najvećoj mjeri poučno. S istim pravom, s kojim djelo Smičiklasa i Markovića zovemo poučnim a „Osvit“ Gjalskoga zabavnim, mogli bismo ono prvo djelo nazvati zabavnim a ovo drugo poučnim.

Kao dostojna premica uhvatila se u to kolo Badalićeva „Antologija“, da nam pokaže i nešto rada prije ilirskoga doba i plodove, koji su dobili života na vatri ilirskoga zanosa.

Medju tom trojinom knjiga, što nam pred oči iznose znamenito razdoblje kulturnoga života, skrušila se smjerno ko pepeljuga pripovijest *Vjenceslava Novaka: Pod Nehajem.* Pisac nam ne prikazuje kakav po svojim posljedicama zamašitiji odsjek cjelokupnoga narodnoga života, on nam riše samo trzavicu Senja pod kraj vojničkoga gospodarenja a u osvit ustavnoga života, ali je naročito u detaljima pokazao toliko vještine, da nam se ne čini nezgodnim malo se podrobnije zabaviti oko Novakove pripovijesti. Ponajprije da iznesemo okosnicu pripovijesti.

Adolf Huger, suplenta senjske gimnazije, voli Idu, kćer trgovca Martinića. Namjestili ga s obvezom, da se za tri godine podvrgne ispitu a namjestili ga baš u vrijeme, kad se u Senju gradjanstvo sve većma i većma burkalo proti gospodarstvu sablje a poglavito proti zastupniku te sablje, umirovljenomu majoru i pročelniku senjskomu Gröhlu. Videći Gröhl, da će gospodstvu sablje skoro odzvonjeti, hoće — dok je još u vlasti — da jednu svoju razkalašenu kćer narine Hugeru, prijeteći mu se otpustom, jer ne bješe udovoljio svojoj obvezi. — Huger je mladić pun ideala a svim žarom svoga srca zaljubljen u Idu; njega se Gröhlova ponuda nemilo kosne, a kako je bio sušičav i tek se popodigao od teške bolesti, to mu Gröhlova ponuda ubrza smrt.

Kako je naravno, pisac se trsio da nam što jasnije prikaže glavnoga junaka i junakinju. Lik Hugerov postaje nam dohvatniji, jer mu je kao kontrast o bok stavljen lik profesora Hadačka. Huger je mladić idealan, vrele fantazije, poezijom zadahnut Slovjen, a Hadaček kozmopolita, čovjek učen, al hladan, praktičan U izmjenjivanju misli izmedju Hugera i Hadačka (str. 79, 83, 89) o Hrvatstvu i Slovjenstvu voljni smo se pokoriti trijeznosti i ispravnosti Hadačkovih nazora, ali nas sobom zanosi Huger svojom prostodušnom argumentacijom, kojoj je srce vrelom. U borbi izmedju srca i pameti priklanja se i Preradović k strani srca: Iz mog žara — veli srce — ti si svjetlo božje! Je li nam pisac htio što jasnije istaviti lik Ide, nije ni mogao drukčije — pošto Ida dosta malo utječe u radnju — nego da nas uvede pod krov njezine obitelji, da na svoje oči gledamo, kakvo se zlo stječe, kad se tikva pokondiri, i da se od srca veselimo, što je u Ide i u Mirka održala pobjedu nepokvarena priroda uza sav cijep gospodskih manira. U Martinićevoj je kući kao i u drugim trgovačkima bio život jednak u vrijeme, kad je Senj cvao trgovinom i kad je trgovina počela padati. — Materijalni slom donosio je sobom i moralnu katastrofu, što je srušilo Martinićevu kuću. Propasti ubjegoše Ida i Mirko. Pored Ide još je jedno žensko čeljade, za koje nas je pisac zainteresirao, a to je udovica Jele Mikulčić. Gore rekosmo, da je u pripovijesti Ida glavnom junakinjom, a to bismo gotovo s istim pravom mogli reći o Jeli, tim je ujedno rečeno, da je arhitektura pripovijesti promašena. Naše se simpatije dijele izmedju Ide i Jele, a to je neposrednomu dojmu pripovijesti na uštrb.

U jednoj istoj pripovijesti, što ju je pisac okrstio „Pod Nehajem“, za pravo su dvije pripovijesti; jedna radi o Jeli, njezinu djevovanju, udaji za Mikulčića[1] njezinu udovičkom životu i ljubavi prama Hugeru, a druga nam priča o Hugeru i Idi. Dvije pripovijesti u jednoj, u obje razni protagoniste; naši bi rekli, dvije su pole manje nego jedno. Pisac je ipak nastojao, da te dvije pole sveže u jedno kakvim takvim nitima; te su niti dosta slabe, jer su samo dvije točke, a od tih je samo druga znatnija, — u kojima se obje pripovijetke dodiruju, naime što Jelu othranjuju Martinićevi i što Jela ljubi svoga stanara Hugera. U koncepciji dakle leži pogrješka, pripovijest teče dvojom kolotečinom, što se tek kadšto i letimice unakrštavaju, odakle i dolazi te se početak pripovijesti nastavlja tek na str. 157. Što je u osnovu pogrješeno, pisac je vješto nadoknadio u detaljima. Kad posmatramo tešku konvencionalnu bolezanju Martinićeve kuće, iskršnjuje nam pred očima slika čestite stare obitelji Ivelića, Jelina oca. U Ivelića je još jako staro od djedova baštinjeno poštenje, koje se raskrstilo s Martinićevom kućom a i s mnogim drugima: jedino još Barčević stara je korjenika, al i tu korjeniku podsiječe sablja a pomagali ju vlastiti Barčevićevi druzi, ljudi u duši dodnše pošteni al nesvijesni, za to i slaba značaja.

U borbi gradjanstva proti sablji, Barčević je vodja gradjanstva. Nije to tek malovaroška borba oko toga, tko li će sjedjeti u magistratu, da li ljudi birani slobodnom voljom gradjana ili ljudi nametnuti odozgo, ne, borba se bije životna, znatnija, radi se o tom prepriječiti materijalni a s njim i moralni nazadak grada. Stara generacija, kojoj je Barčević prototipom, podliježe za čas, ali i sablji odzvanja, a nova generacija podmladit će stare slavne i časne tradicije. Zalog su nam tomu Mirko i Rita.

Što s osobitim zadovoljstvom ističemo, sporedna su lica piscu upravo majstorski pošla za rukom. Eno primjerice odmah u prvom odsjeku čednoga glagolaša Ive, kojemu se vlastita braća in Christo rugaju ne toliko zbog njegove slabije učenosti koliko zbog njegove odanosti hrvatskomu misovanju. — Latinske knjige, vele, jače su kod Boga nego li hrvatske. Ali se Gospod smilova na svoga „raba grešnago“, i otvoriše se — na Ivinu molbu — ustave nebeske i spusti se moljena kiša. Ili pogledajte, molim vas, Tomaza! Taj čovjek, što popije sedam mjerica a plati tri, isto je tako karakteristično lice za malogradski život, kao domaći liječnik, što vjeruje, da se vraćaju s onoga svijeta ljudi, koji umru naglom smrću, za to ga i zovu Senjani samo kod nazebe i pokvarena želudca, a za teže bolesti šalju na Rijeku po liječnika. Pa n. pr. pandur Mate, Zobundžija il ona posjeklica jezičina u ribarice Marije.

U karakterizovanju nuzgrednih lica s nekoliko crta leži Novakova snaga. Kako se s jednostavnim sredstvima dade polučiti silan efekat, pokazao je pisac vrlo lijepo pri koncu, kad Ida i Mirko dolaze, da prose Ritu. To je u svoj svojoj jednostavnosti vrlo divan i ganutljiv prizor. One refleksije Mirkove na Nehaju iza toga rado bismo piscu poklonili.

Ne mogu a da ne spomenem još jednu. Nama Slavoncima, koji vodu mjerimo prema tomu, da li se dâ ako ne pregaziti a ono bar preplivati, more i njegovi darovi, medju koje osobito ubrajam talijanski jezik, nama su nepoznati. Pa ne samo mi, valjda bi se još koji čitatelj Hrvat našao, koji bi želio razumjeti ono nešto talijanštine, što kadšto kane u pripovijesti. Ne bi bilo s gorega, da su te tudjice pod zvijezdom rastumačene. O jeziku piščevu može se reći, premda je već prva izreka zlo stilizovana, da je korektan, do nekih sitnica. Al kad čitam „dvije oči“, onda mi je žao na Daničića, što nije ustalio pravilo: Tko piše „dvije oči“, pokazuje, da nema sluha za hrvatski jezik. Vrijednome piscu želimo, da nas obdari što prije novim plodom!

[1] Kod pisca se zove Mikulčić na str. 21. *Frane* a na str. 49. *Marko*. Ima još nekih sitnica, koje se medju sobom kose; po gotovo mi se to čini za godine lica sravnjujući ih s godinama radnja. I tiskarskih pogrješaka moglo je biti manje, da je bilo više pažnje. Knjige »Matičine« ne bi smjele tako izlaziti pred svijet.

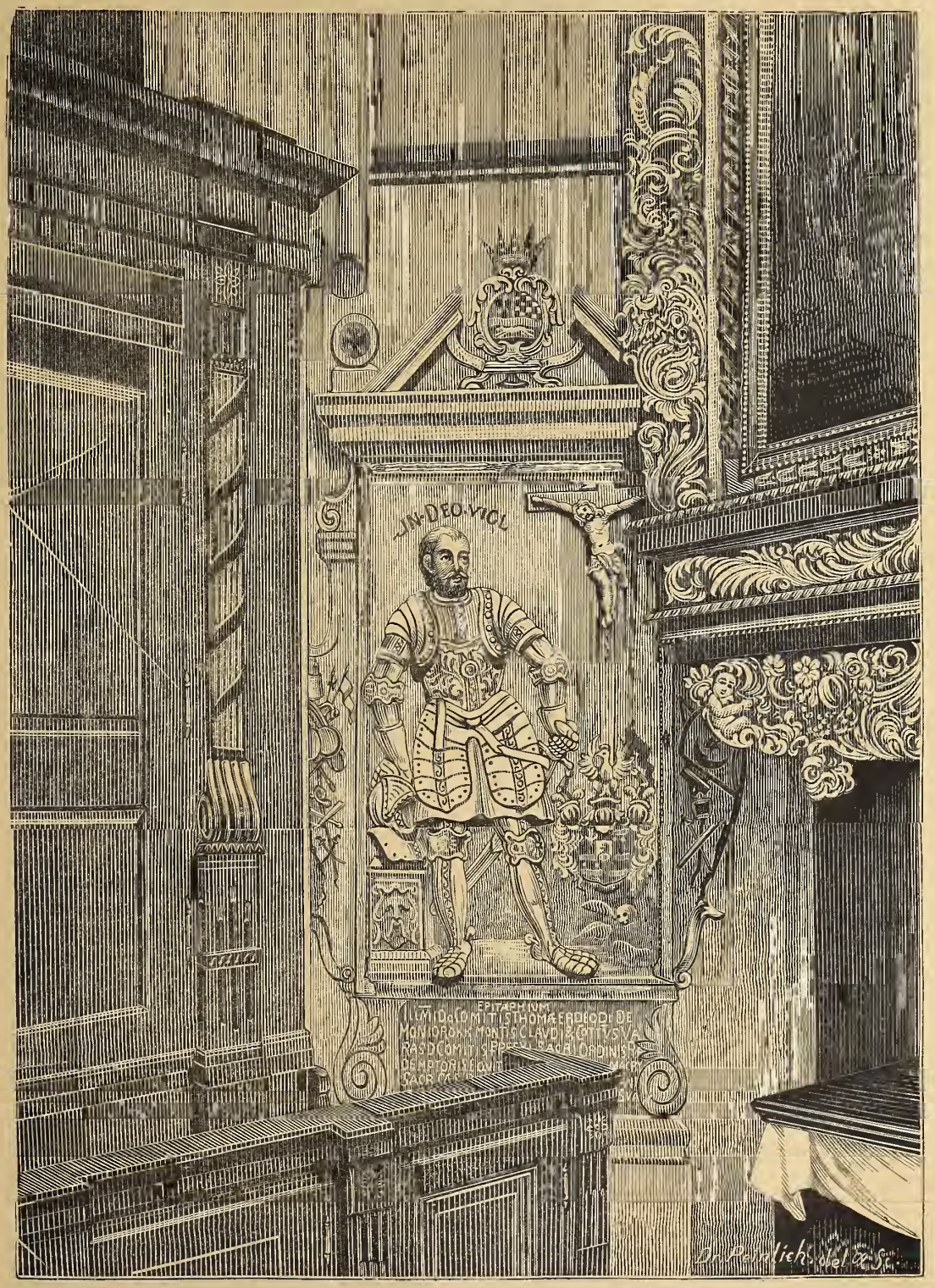

Kip bana Tome Bakača u prvostolnoj crkvi zagrebačkoj.

Pisma filozofa Seneke prijatelju Luciliju.

Preveo St. Senc.

Pismo XXVII.

Prava sreća leži u kreposti i za njom treba težiti, jer se ne da kupiti.

Ti veliš: „Daješ mi opomene; a jesi li ih sebi dao i jesi li već sebe popravio, pa sad imaš kad popravljati druge?“ — Nijesam tako drzak, da bih ja, i sam bolesnik, druge liječio; već kao da u istoj bolnici ležim, govorim s tobom o zajedničkoj bolesti i kazujem ti lijekove. Slušaj me dakle tako, kao da sam sa sobom govorim. Ja ti otkrivam svoje tajne i pred tobom se pravdam sam sa sobom. Ja sam sebi dovikujem: „Broji svoje godine i bit će te stid isto htjeti, što si kao dječak htio, i istim se baviti. Učini sebi bar tu ljubav prije dana svoje smrti: nek tvoje pogrješke prije tebe umru! Okani se tih nemirnih užitaka, koje skupo moraš platiti! Oni škode, prije nego što dodju, a škode, i kad prodju. Kao što sa zločinima, — ako se i ne otkriju, dok se čine, — podjedno ne prodje nemir: tako i od nedopuštenih užitaka ostaje kajanje i poslije njih. Oni nijesu stalni, nijesu pouzdani: ako i ne škode, opet bježe. Traži radije oko sebe kakvo trajno dobro! Ali takoga nema osim onoga, koje duša u sebi nalazi. Jedina krepost daje trajno, bezbrižno veselje: ako mu što i smeta, opet se pomoli tek kao oblak, koji odozdo prolazi, ali ni po što nije jači od svjetla. „Al kad će mi poći za rukom, da do toga veselja dodjem?“ Doslije istina ne zaostaješ, ali idi brže! Ostaje još mnogo posla, kojemu treba da sam svoj san, sam svoj trud posvetiš, ako želiš biti potpun. To ne dopušta odlaganja. U drugoj kakoj nauci možeš uzeti pomagača. Tako je, koliko se sjećam, živio bogati Kalvizije Sabin: bio je slobodnjak po imutku i po mišljenju. Nigda nijesam vidio čovjeka bogata, pa tako prosta. On je bio tako slabe pameti, te mu je čas ime Ulisovo, čas Ahilovo, čas Prijamovo ispalo iz glave, — imena, koja isto tako dobro pamtimo, kao što imena svojih odgajatelja. Ni jedan stari rob, koji imena robova ne proziva, već samo nadjeva, nije tako ludo svijet pozdravljao, kao što je on Trojance i Ahajce. I opet je htio, da pred svijetom bude učen. On dakle izmisli ovu doskočicu. On kupi za velike novce robova. Jedan je morao poznavati Homera, drugi Hezioda, a drugih je devet odredio za devetoricu lirskih pjesnika. Da ih je skupo platio, tome se ne trebaš čuditi. On ih nije našao, već ih je dao izučiti. Kad je te sluge nabavio, počne svoje goste mučiti: robovi su pred njegovim nogama sjedili i njemu svaki čas stihove označivali, koje bi on kazivao, pa opet je često usred riječi zapinjao. Satelije Kvadrat, koji je lude bogataše oglodavao i, što iz toga slijedi, s njima se šalio, a što je s jednim i drugim spojeno, ismjehavao, preporuči mu, neka drži gramatičare, koji bi njegove izjave sabirali. A kad Sabin reče, već ga svaki njegov rob stoji 100.000 sestercija, odgovori Satelije: „Isto toliko ormara s knjigama mogao si dobiti za manje novce!“ — I opet je taj čovjek sebi utvarao, da on sve zna, što je koji u njegovoj kući znao. Isti ga Satelije uzme nagovarati, da se on, čovjek boležljiv, blijed i suh, upusti u rvanje. Sabin odgovori: „Kako bih ja to mogao? Ta jedva sam živ!“ Na što će onaj: „Nemoj, molim te, tako govoriti! Zar ne vidiš, koliko jakih momaka imaš?“ — Razborita pamet nit se može uzajmiti niti kupiti; pa sve da se može kupiti, ja mislim, opet ne bi imala kupca; a luda se svaki dan kupuje.

Nego primi, što sam ti dužan i ostaj zdravo!“ „Bogastvo je po zakonu prirode uredjeno siromaštvo!“ To govori Epikur sila puta, sad ovako, sad onako; ali nikad se ne može prečesto reći, što se nikad ne može dosta učiti. Nekojima treba lijekove tek pokazati, a drugima se moraju nametati.

Pismo XXXI.

Mišljenje prostoga svijeta treba prezirati i za najvećim blagom težiti, za poznavanjem istine.

Ja prepoznajem svoga Lucilija: on se počinje pokazivati onako, kako je obećao. Drži se onoga oduševljenja, s kojim si blago prostoga svijeta pogazio i baš za najvećim blagom išao! Ja ne ištem, da postaneš veći i bolji, nege što si preduzeo. Tvoj je temelj mnogo mjesta zapremio: samo ti dovršuj, što si započeo, i izradjuj, što si u duhu zasnovao! U kratko: bit ćeš mudrac, ako uši začepiš. Ali nije dosta voskom ih začepiti, već tu treba čvršćega maza, nego što je, kako se priča, Ulise za svoje drugove uzeo. Onaj glas, kojega su se oni bojali, bijaše umiljat, no opet samo jedan: al ovaj, kojega se treba bojati, ne dolazi tek s jednoga grebena, već buči oko tebe od svih strana svijeta. Provezi se dakle ne samo kraj jednoga mjesta, koje je sa zlobne slasti sumnjivo, već kraj svih gradova; ogluši se i onima, koji te najviše vole. Oni ti s dobrom nakanom žele zlo. Pa ako hoćeš da budeš sretan, a ti Boga moli, da ti se ništa ne ispuni, što oni žele. To nije blago, što oni tebi hoće da naprte. Jedno je blago, koje je uzrok i uporište sretna života, — pouzdanje u samog sebe. A do toga se ne može doći, ako se muka ne prezire i medju one stvari ne broji, koje nijesu ni dobre ni zle. Jer to ne može biti, da je jedna stvar sad zla sad dobra, sad laka i podnošljiva, sad opet strahovita. Muka nije blago. Što je dakle blago? Preziranje muke. Zato bih ja ukorio one, koji se oko ništetnog muče. Nasuprot ću se onima, koji za plemenitim teže, koliko se više budu upinjali i što manje budu davali, da podlegnu ili sustanu, diviti i doviknuti: „S tim se krepče drži i nadimaj pa se na tu visinu, ako možeš, bez oduška popni! Plemenite duhove

muka hrani!“ — Ne treba dakle da po staroj želji svojih roditelja biraš, što hoćeš i želiš, da ti se ispuni; pa u opće je čovjeku, koji se do najvišega proturao, sramota još udilj bogovima dosadjivati. Čemu treba zavjeta? Usreći sebe i sam! A usrećit ćeš se, kad budeš uvidjao, da je dobro, čemu je krepost primiješana, a sramotno, čim je zloća spojena. Kao što ništa nije sjajno bez svjetla, ništa crno, osim što je u tmini il je što tamno u sebe usisalo; kao što bez pomoći ognja ništa nije toplo, ništa bez zraka hladno: tako zajednica s krepošću i zloćom sačinjava pošteno i sramotno.

Što je dakle dobro? Pravo znanje. Što je zlo? Neznanje. Pametan će vještak stvari prama prilikama zabacivati ili birati. Ali nit se on od onoga, što zabacuje, plaši, nit se onome, što bira, udivljava, samo ako je u njemu velik i neslomljen duh. Ja ne velim, da se moraš podložiti i skučiti. Ako se naporu ne otimaš, nije dosta: traži ga! Ti veliš: „Koji je dakle trud tašt i izlišan?“ Onaj, koji je iz niskih razloga potekao. On nije zlo kao ni onaj, koji se u lijepe stvari ulaže; jer ustrajna volja sebe na ono, što je oporo i mučno, potiče i govori: „Što oklijevaš? Mužu ne dolikuje bojat se znoja!“ A da krepost bude savršena, zato treba da se tome pridruži jednakost i sklad života u svima prigodama; a toga ne može biti bez iskustva i znanja, po kojem se božansko i ljudsko poznaje. To je najveće dobro: ako si to postigao, počinješ biti drug bogova, a ne bogoradnik. — Ti veliš: „Kako se dotle dolazi?“ Ne dolazi se preko Peninske i Grajske planine ni kroz pustinju Kaudaviju; ne treba da zaploviš ni u Sirtu ni u Scilu ni Haribdu: a to si ti sve proputovao — zaradi neznatne pokrajinske službe. Put, za koji te je priroda opremila, tako je siguran kao što ugodan. Ako ti ono, što ti je ona dala, ne zanemariš, podići ćeš se sličan Bogu. A Bogu slična ne će te napraviti novac: Bog ništa nema; ne će te učiniti grimizno odijelo: Bog nema odijela; ne će učiniti slava ni gizdanje ni medju narodima razglašeno ime: Boga niko ne pozna, a mnogi o njemu zlo misle i još nekažnjeno. Ni mnoštvo robova, koji tvoja nosila kroz sela i gradove nose: onaj najveći i najmogućniji Bog sve sam nosi. Ni ljepota ni snaga te ne može usrećiti: ništa od svega toga ne podnosi starosti! Treba dakle tražiti ono, što od dana u dan ne biva gore i čemu ništa ne može da odoli. A što je to? Duh; ali uzvišen, dobar, velik. Kako ćeš ga drukčije nazivati, nego Bogom, koji u čovječjem tijelu kao gost prebiva? Taki duh može tako isto zapasti u rimskoga viteza, kao u slobodnjaka, kao u roba. Šta je rimski vitez ili slobodnjak ili rob? Imena, koja su postala iz častoljublja ili iz nepravde. I iz zakutka se možeš vinuti u nebo: samo ustaj i obrazuj sebe dostojno Boga. Obrazovat se pak ne ćeš zlatom ni srebrom: iz take se tvari ne da napraviti slika, Bogu slična. Pomisli na to, da su se bogovi onda, kad su bili milostivi, pravili od gline!

Vrijednost narodnih pjesama.

Pribrao Gjuro Šurmin.

(Svršetak.)

Svaki duševni izražaj trenutačnoga čuvstva čini k jednu, da se lirske pjesme mnogo brže zaboravljaju nego li junačke pjesme; lirske su pjesme momentano nastale, za to brzo i prestaju. Svako srce može pjevati lirsku pjesmicu, kad ga obuzme kakovo čuvstvo, kojemu treba vanjskoga izražaja; za junačke narodne pjesme imademo osobite vrste pjevača, kako su n. pr. u Grka bili rapsodi, u Nijemaca bardi, a u nas danas najviše slijepci i oni, koji ih pjevaju uz kakav instrumenat, kao uz tamburicu, gusle itd. Ova osobita vrsta pjevača podržava usmenom tradicijom u narodu junačku pjesmu, a uči ih jedan pjevač od drugoga. Iz lirskih se pjesama može prepoznati pravi značaj narodne poezije; u omanjim je pjesmicama izneseno živo posmatranje vanjštine u skladnosti s dušom i mišljenjem pojedinca pjesnika; vanjski prirodni svijet i duša pjevača u potpunoj su harmoniji, jer je pjevač u prirodi posmatrač njezin dodajući k tomu svoje individualne osjećaje. Ima sva sila lirskih umjetnih pjesmica, kako dragi žali, što se rastao s dragom u opće, a osobito ako ih grob dijeli, ali će se rijetko naći, da bi pjesnik umjetnik izrekao onako jednostavno svoju tugu nad grobom drage, kako je narodni pjevač, pun osjećanja i života prirodnoga, zamolio prirodu, da mu bude sklona mrtvoj dragoj. Draga počiva u grobu, a nad njom moli dragi rastuženi:

Lipa jelo, savij doli grane,
da kroz tebe sunce ne prolazi,
da mi Fati lica ne opali.
Ne vij, vuče, po gori zelenoj:
Fata mlada, uplašit će mi se,
Slavuj tico, ti mi pivaj rano:
Fata mlada, pisma joj je draga.

Nikakovo nije čudo, kad se u narodnim pjesmama nadje takovih pojava, koje bi zdravo pripadale mitologijskim pjesmama. Naše narodne pjesme potječu gotovo sve iz vremena kršćanstva, a ipak ima u njima mnogo personifikacija, apostrofa, metafora, a za pravo pripadaju mitologiji. Isti motivi, koji potakoše mitično prikazivanje neke oživljele prirodne sile, što je u doticanju s čo-

*

vječjom sudbinom, ti isti motivi pobudjuju i vješta pjevača, da nagovori sunce, mjesec, zvijezde, drveće, životinje, rijeke i da im dade čovjekove atribute. Bezbrojni su primjeri takovi u hrvatskim narodnim pjesmama, koje potječu sigurno iz doba kršćanstva i za koje znademo, da i danas postaju. Sunce i mjesec budu nebrojeno puta personifikovani, oni su pouzdanici zaljubljenika, ptice su im glasnici, drvlje su im živa bića, s kojima se razgovaraju i svoje im jade kazuju itd., pa ozbiljno nitko ne će kazati, da su to uvijek jasni svjedoci i ostatci poganskih vremena. Tko se kod toga ne će sjetiti motiva kako spomenusmo — upućen sam po sebi na razmatranje prirode, iz koje niknu mnoge personifikacije i simbolizacije. Ovakove se pojave nahode redovito samo u ženskim pjesmama; u junačkim ih gotovo i nema. I to ima svojih uzroka, kao što ima uzroka, da u ženskoj pjesmi nema nejasnih skokova i prijelaza, kako ih imade u junačkoj.

Ženska pjesma pjeva trenutačna čuvstva, a junačka pjeva znatnije dogadjaje iz narodnoga života. Pjevač junačkih pjesama je prema svojoj pjesmi i prijedmetu, koji pjeva, toliko objektivan, koliko smo mi prema čuvstvovanju lirskih pjesama; pjevačeva je osoba redovito sakri-

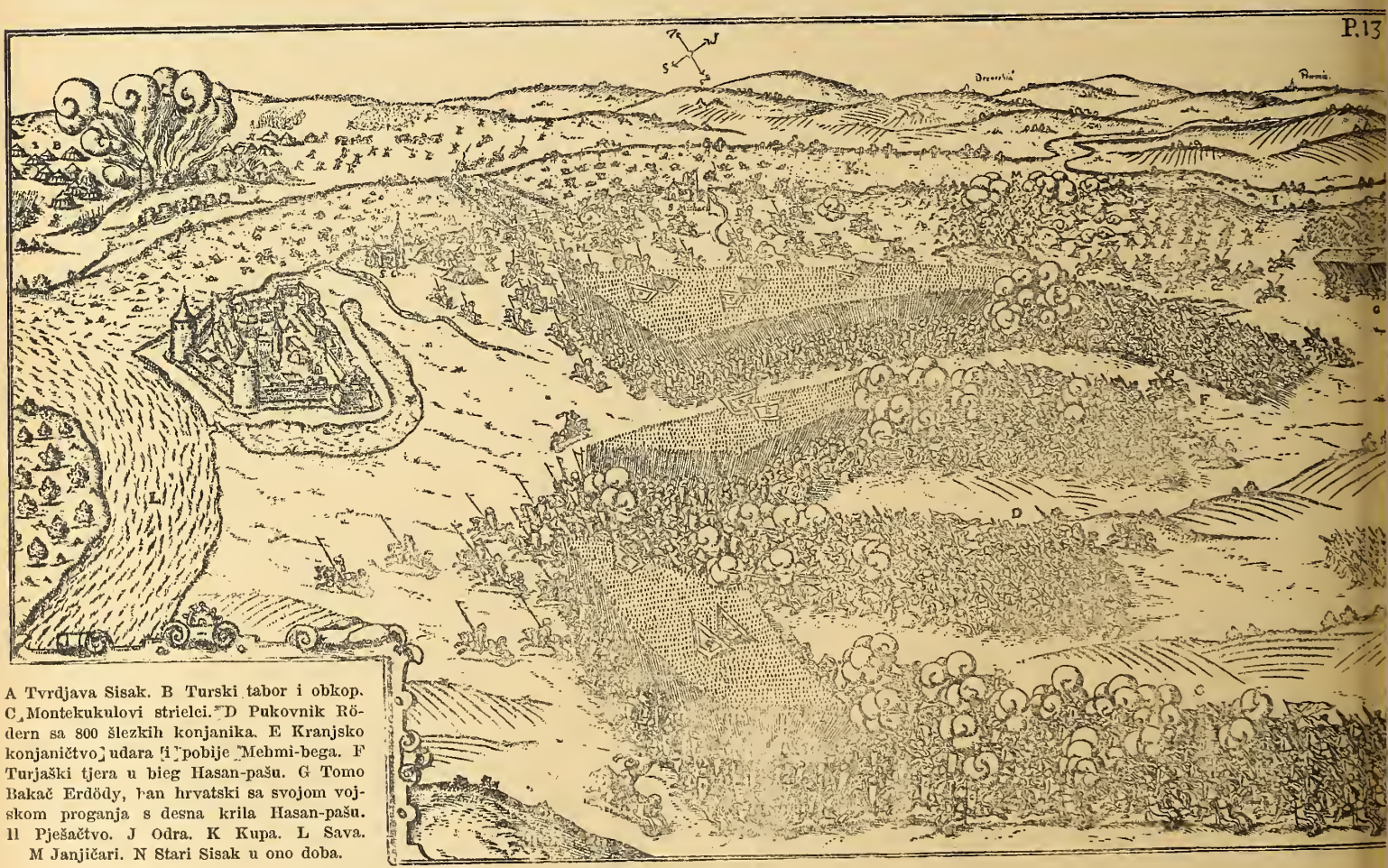

Nacrt bitke kod Siska.

u narodnoj pjesmi, kako se ženi sunce sa sjajnim mjesecem ili kako zvijezda danica dolazi odkud i javlja, što je vidjela! Sve su to pojave u narodnoj pjesmi, to su svagdašnji prizori, što ih vidjamo u svijetu, opjevani u pjesmi: to su samo izražaji osjećanja nastalih u duši pjevača.

Živa je istina, da se u poeziji kao i svim drugim narodnim umotvorinama čuvaju ostatci iz drevnosti, ali valja i to na umu imati, da pretežan dio takovih elemenata u narodnim pjesmama postade i postaje iz neposredna doticanja s prirodom, jer je duh narodni — vena u njegovu prijedmetu, za to ga i vodi glavna nit u pripovijedanju bez osobitih dodataka, koji bi prelazili granice glavnoj misli o osobi i dogadjaju. Budući da je odlučno pripovijedanje u junačkoj pjesmi, za to ne može pjevač svoje subjektivnosti i momentanih čuvstava onako prikazivati, kako ih može u lirskoj pjesmi; zanosa ima i u jednoj i u drugoj vrsti pjesničtva, ali je i po svom opsegu i po postanju različan.

Za bolje razumijevanje moramo spomenuti, da se kod ženske pjesme gleda u prvom redu na pjevanje, melodiju, a kod junačkih — epskih — pjesama se pazi i

na one, koji pjesmu slušaju. Pjevač govori, on znade dobro, što će nam saopćiti; dakako da je i do njegove osobe mnogo stalo, u koliko će se umiješati u pripovijedanje i opisivanje, a zgodno veli Scherer u svojoj poetici, da se u epskim pjesmama u svakom nakitnom dodatku ogleda sam pjesnik pjevač. Znademo dobro, da se ženske pjesme rado zaboravljaju i druge se javljaju na njihovu mjestu. Ako se koja narodna ženska pjesma dalje raširi, ako postane poznatija u ovećem dijelu naroda, tomu je najviše doprinijela njezina melodija. Svi su na ime ljudi u velike skloni, da svoja čuvstva u melodijama već poznatih pjesama, koje pjevaju dogadjaje veoma stare, a te su se pjesme očuvale samo usmenom tradicijom od koljena na koljeno. Tako starih ženskih pjesama nema gotovo već nigdje, jer kako takova pjesma lako postane, tako se rado i izgubi, dok za junačku treba znamenitija zgoda — dakako za jednostavniji i nenaobraženiji dio naroda — koja će pjesmi dati pravac i gradju, da se i dalje širi, budući da to zanima više ljudi i oveći dio naroda. Uza to se opaža, da kod pjevača junačkih pjesama uvijek preteže jedna melodija, da raznoličnosti nema nigdje, a u ženskoj pjesmi je imade s toga razloga, što

Bitka kod Siska.

znatim izraze. Narodne melodije naliče jedna drugoj; koja je poznatija i koja se radije pjeva u narodu, povući će s nekim izmjenama sa sobom i novu pjesmu, jer će uz pjevanje i pjesma najbolje odražavati značaj onih, koji je primaju. Osobito se rado pjesme ženske šire, ako su potekle od pjevačice ili pjevača, koji je u narodu već na glasu ne samo radi lijepih pjesama po sadržaju, nego se odlikuje medju drugima i svojim pjevanjem. Takovi su pjevači ili pjevačice nekako viši predstavnici narodne duše, za to ih svatko rado sluša i njihovu pjesmu pamti. Drukčije je kod junačke pjesme. — Zna se, da imamo su ženskoj pjesmi veoma raznovrsni motivi isprepleteni koje kakovim izljevima čuvstva, a uz drugo je glas veoma prikladan za izražavanje čuvstva. Spomenusmo gore, da su prirodne pojave od zamašnosti u lirskoj našoj narodnoj poeziji, da se priroda raduje i žalosti i sažaljeva čovjeka. Tako biva i u svetom pismu staroga zavjeta; priroda čuvstvuje u onakovim prilikama, gdje se ne pripovijedaju dogadjaji prošli (jer se u dogadjaje ne mogu bez sile umetnuti onakovi momenti čuvstvovanja) ona se javlja ondje, gdje je govor o onom, čemu se nadamo i što želimo. Hebrejski prorok kao i naš narodni pjevač kaže u

svojim pjesmama lirskim mnogo od onoga, čemu i on sâm ne vjeruje, pripovijeda često ono, što sam nije nikad vidio, a kamo li doživio; on nekako kao da želi, da drugi i ono, što je veoma nevjerovatno, barem prividno vjeruju, da možebiti priznadu i ono za istinu, što bi se njemu, koji osjeća, ma samo nekako moglo vjerovatnim učiniti. Nu uza sve to je sigurno najprije pjevaču na umu, da svojom pjesmom potakne osjećanje. Kod junačkih pjesama se ne ide toliko, da se pobudi ćućenje, koliko da se prikaže sam čin. U ostalom se pjesme ženske s junačkima svakoga naroda dotiču u tom, što se bivstvo rase, bivstvo zajedničkoga tipa i općenite narodne tradicije, koja nije pokvarena niti samovoljom pojedinaca niti kakovom obrazovanosti iskrivljena, u njima ističe naivnom jasnoćom i bezobzirnošću, čime se samo podaje bistar pogled u dušu naroda u svakom pogledu.

U svih se naroda vidi, da ima u njih sklonosti za pjevanje o ljubavi. Nekim je narodima u poeziji to jedini motiv, tako je primjerice u talijanskoj nar. poeziji. Tamo nema nikakovih znakova u pjesmi o muževnoj zrelosti, o krepkom shvatanju i posmatranju prave realnosti. Tako u onih naroda, gdje je pretežna lirska pjesma, kojoj je u prvom redu izvor u prirodi. Množina pojava u prirodi daje pjesniku dosta motiva za pjesmu, a mi se u običnom životu i ne obaziremo na te pojave. Tu prirodu svoju mora pjesnik oživjeti, mora dati takovih oznaka, koje će u nama pobuditi osobito zanimanje: svu prirodu moramo u pjesmi gledati s ljubavlju, — kako veli Steinthal — mi je moramo promatrati onako, kako je motri njezin prvi ljubitelj — pjesnik i pjevač. A da li je ljubav što drugo do izmjenjivanje ćûdî i ćûtî? u ljubavi čovjek gleda drugoga, a sâm se ogleda u njem, jer ćûti u drugom biću skladnost sa sobom te se istovjetuje s njim. To je prava lirska poezija, i to u prvom redu narodna. Ako ogledamo sve prave lirske naše narodne pjesme, drugih i drugojačijih motiva gotovo i ne ćemo naći; izmjenjivanje i prepjevanje različitih zgoda ljubavnih, to je sadržaj pravih lirskih naših pjesama.

Drugi odlični faktor za pjesmu je opjevanje *ljudskoga života*. Taj znamenitiji prijedmet nam ima prikazati pjesničtvo u pravoj njegovoj vrijednosti. Prirodu i ljubav prama njoj idealizuje pjesnik; život čovječji ima već u sebi ideja za pjesničtvo. Pjesma, koja pjeva prirodu, ne pjeva homogenih pojava s duhom ljudskim, tek ih spaja neko privlačivo čuvstvo, koje bismo mogli nazvati strast. Ako pak poezija prikazuje idealne snošaje izmedju čovjeka i čovjeka, ili prikazuje čovjeka prama samu sebi i prema njegovim životnim prilikama i zgodama, tad se kreće u takovu krugu, kojega se svi članovi i dijelovi medju sobom slažu. Tu ne treba, da pjesma pripovijeda golu zbiljnost neposredno, nu ne će joj nikad biti realnost i istina odviše daleko, kako je to u ženskim pjesmama. Pjesničtvo ne može objasniti tajna čovječjega „usuda“, ali nam daje, da spoznamo, kako ćemo sve pravo i kao ljudi ćutjeti. Pjesničtvo nije filozofija ni povjesti, niti filozofija vjere i života, ali nam daje to, da ćutimo, kako smo u prvom redu ljudi. (Vidi Steinthala u raspravi o poeziji i prozi). To nam pokazuju naše junačke pjesme.

Domaći motivi junačkih pjesama pjevaju najviše borbu izmedju kršćana i Turaka. Te pjesme nijesu drugo nego duge pripovijesti o trpljenju, nesreći, bijedama i nevoljama narodnim. Oskudica i bijeda, pogibao i nesigurnost za glavu, to su svagdašnji pratioci narodnoga pjevača. On to ne prikazuje; ublažnim tonom umije on prikazivati i redovno pjeva o sjaju i bogatstvu, slobodi i njezinoj ljepoti. Kad se sjetiš toga pjevača pročitav mu lijepu pjesmu, u kojoj se trati blago na bisage, gdje se pije na tulume vino, gdje gozbi ni kraja ni konca nema, sigurno ćeš oćutjeti neku sućut, ali ta sućut nije bolna: tješi te to, što vidiš, da pjevač pripovijeda u svojoj pjesmi ono, što bi on želio da bude, i taj njegov prijegor će ti prije pobuditi divljenje i poštovanje nego li sažaljevanje. Što te još potpunoma umiruje, to je osobitost narodnih pjesama, da pravda uvijek pobjedjuje krivdu, da nešto učinjeno nepravo uvijek nadje svoga osvetnika, ako se u prvi mah i čini, da će ostati nekažnjeno nedjelo. Reći bi se do duše moglo, da u našim junačkim pjesmama vrvi sve od osvete, nu mislim, da je ono samo želja i težnja za slavom i junačtvom, a nipošto osveta. Možebiti da bi se našlo gdje što i takovih pjesama, ali ih je velikom većinom duh kršćanski oplemenio i junak narod misli o junačtvu, a ne misli toliko o osveti. To sudimo po tom, što junaku ne da duša podnijeti, ako ga stigne kakova sramota, da je ili junačtvom ne opere, ili kad druge nema, da za poštenje dade i svoju glavu.

Običaji triju praznika u pravoslavnih Bugara.

Napisala Anka Simeonović.

(Svršetak.)

8. Siječanj: *Babin den.* Za taj dan ima u Bugara poslovica: „На Бабинъ денъ въ кжщи пѣе кокошката“. Na babin dan u kući pjeje (pjeva, t. j. kukuriče) kokoš. Kažu: toga je dana muž u kući nijem. On ne može ženi zapovijedati: „Učini ovo ili ono“; niti ju može pitati: „Kuda ideš i što ćeš raditi?“ — A za što ne? Ej zato, što je — Babin den. — Žena ima pune ruke posla, treba spremiti i ovo i ono; ići će babi u goste. Pravo je, da se daje čast, koga čast ide.

„Baba“ (primalja) bo na tom svijetu spasava dušu:

izbavlja ženu od muke i smrti, za to su joj na onom svijetu ruke pozlaćene do lakata, — kaže bugarski narod. Nitko ne zna i ne umije kao bugarska baba, za to i jest u tolikoj cijeni kod svojih zemljaka. Opisat ću „Babin dan“, kako se crta u knjigama: „Baba Jega“ i „Živa starina“, a poslije ću orisati slavu toga dana u gradu Šumenu.

„Baba Jega“ kaže: Na babin dan žene, što imaju dijete napršće, pohadjaju babe, koje su im babuvale (t. j. primalje bile) pri radjanju. Žene im odnesu sto drahma kave (nešto manje od $^1/_4$ kg.), čuturu rakije, maramu i komad sapuna. Ponesu sobom i ibrik s vodom. Čim dodju blizu babine kuće, izidje ona pred njih. Žene joj daju sapun, poljevaju joj ruke, da ih mije; daju joj maramu, da se obriše i u znak zahvalnosti ljube joj ruku.

„Živa starina“ od D. Marinova g. 1891. kaže ovako: Prije osvitka ide baba u kuću, gdje je bila zvana na radjanje. Ako ima ondje dijete pelenače, t. j. u povojima, okupa ga. A većoj djeci umije oči. Prije nego dijete okupa, namaže ga maslom, isto tako ga maže maslom i poslije kupanja. Kad povije dijete, metne mu na glavu crven konac od kudjelje, maslom namazan. Maslo nosi baba sa sobom u lončiću. Maslo kao i konac baba sama pripravlja, pa vele, da ima ljekovitu silu. Kad baba obredi sve kuće, u kojima je bila primalja, ide svojoj kući, da dočeka goste. Medjutim su snahe, kćeri ili rodjakinje babine pripravile, čime će se gosti dočekati i počastiti.

Čim baba iz kuće izidje, spremi se majka — a katkada lati se i ranije toga posla, — da mijesi turtu (pogaču), zakolje i ispeče kokoš, napravi i drugo koje jelo, nalije i čuturu s vinom. Razumije se, da je sve to dar babi. Kad dodje podne, uputi se babinoj kući.

Kad su već sve majke došle, posjedaju oko trpeze; baba im na čelu. Eto na, čast se počinje, pa traje, traje gotovo do u gluho doba noći; a možebiti negdje i dulje. Ta kaže se: „Taj dan je žena pijetao u kući“. Ovakova čast je za majke vrlo zanimljiva, vesela i zabavna. Stol je prostrt po dužini; oko njega posjeda 50, 60, 70 do 100 majka. Čelo stola sjedi baba, a do nje s jedne i druge strane najstarije žene po redu. Baba, koju je vince razveselilo, otvara sanduk tajna, što ih je saznala u svom zvanju. Priče, šale, pripovijetke, jedna od druge zanimljivija, redom se redaju. Jedva jedna svrši, već druga počne. Sve iz tiha čuje se i po koja pjesmica, dok malo po malo ne počnu grla da se nadmeću, koje će prije i bolje zapjevati. Najednom sve ušuti. Slušaj! Na dvoru je glazba, čuju se gajde ili gusle, što ih je poslao koji sretni otac i — horó (kolo) se zaljulja, vodjeno od same babe. Tako se ovrši babin dan u zapadnoj Bugarskoj.

U gradu Šumenu pa i u okolici slave babin dan malo drugačije.

U Šumenu slave ovako: Dan, dva prije 8. siječnja ide baba (primalja) od kuće do kuće, gdje je povivala, t. j. pri radjanju bila, povila, zavila dijete, pa kalésa (od grčke rieči καλέω = pozivam) žene, koje žele, da joj dodju u goste na babin dan.

Pozivanje se za rana svrši; zna se, tko će doći, tko nema kada da dodje. Sve je već za čast pripravljeno.

Čorba, juha skuhana, pure su s kiselim kupusom ispečene; pilav, riža je kako treba; sarma gotova čeka; kokoši pržene, t. j. po polovini razrezane, ispečene, pa ozgora polivene na masti prženim lukom. Rakije, vina, pelina i hljeba ima dosta, a još će više doći. Koja baba ima da dočeka bogatije žene, pripravi uz ovu čast još i sardele, šunke, patišpan, baklavu (to je jedna vrst kolača, koji se prave od brašna, jaja i masla, te pošto je tijesto pečeno, polije se vrelom šećernom vodom, čemu ovdje širop kažu) i cjeluvkih (kolačići samo od bjelanca i šećera). Pripravi i jabuka, grožđjica, datulja, badema, lješnjaka, smokava i oraha.

Baba se na svoj dan nakiti (natrufi), obuče (premijeni) u svoje najbolje odijelo i čeka goste.

Pripravan je na službu ibrik s vodom, legen i peškir. (Krčag za vodu i umivalo napravljeni su od bakra, pa su pokalajani kao u Bošnjaka). Sad će gosti dolaziti, da izvrše najprije običajni obred, a poslije da vidiš guljaj! (Gošćenje i veselje).

Evo ide mlada bulka, žena, koja se je prošle godine udala i već dijete ima.

Riječ bulka znači i nevjestu. Ima mnogo svekrva, koje sinovoj ženi kažu bulka, premda ima već odraslu djecu. Bulkom zovu svi mladu ženu, ako i nisu rodjaci. Ima ih, koji umjesto „bulka“ kažu „bulja“. Riječ bulka potječe od riječi bulo (koprena). Kad djevojka u brak stupi, zastru joj glavu i lice bijelom koprenom (bulom). Negda pravila se ta koprena od tako guste tkanine, da se nije moglo lice kroz nju poznati. To svjedoče mnoge narodne pripovijetke iz starih vremena. Čim na djevojku metnu bulo, kaže joj se bulka. Bulka drži osim darova za babu i šimširovu kiticu, pozlatom ukrašenu; nju će zataknuti babi za glavu. Prije svega uzme ibrik s vodom, poljeva babi ruke, obriše ih i zatim joj u znak štovanja i zahvalnosti ruku ljubi. Tom zgodom utisne, kako koja, babi u ruku 1, 2, 3, 5 leva; to je bugarski novac, jedan lev vrijedi 40 austr. novčića.

Bez pogače, ovdje se kaže pita, nijedna žena ne dolazi. Osim pitom darivaju babu jošte i vinom, rakijom, sirom, kobasicama, pečenim kokošima, sapunom, maramom, dapače mnoge donesu i tkaninu za pregaču (prestilku) i (fustu) suknju ili čarape. Sve ove stvari (gane) metne baba na policu; njih će baba gledati i koji drugi dan. Samo pogače meće na jednu sofru (niska okrugla trpeza kao u Bošnjaka). Kad su već svi gosti došli, sakrije se, to jest čubne baba za onu trpezu, na kojoj su pometane pite, pa pita svoje goste:

„Bulke, vidite li me?“ Ove joj odgovore: „Vidimo te, babo, vidimo! Do godine hić (nikako) da te ne vi-

dimo". — To će reći: do godine neka ima baba više rodilja, koje će joj na babin dan doći i pitu donijeti, da tako bude veća rpa pita, pa da babu iza pita ne vide.

Tri puta baba tako pita i tri puta dobije isti odgovor. Poslije toga sjednu za stol. Baba čelo stola. Na glavi joj zataknute šimširove kitice, kojima su ju darivale mlade bulke, t. j. one žene, koje su u prošloj godini prvi put rodile. Katkada se baba zakiti sa 15 do 25 takovih kitica. Koliko prviškinja, toliko kiticâ.

Kad se gošće malko ponajedu i ponapiju, te su u najboljoj slasti i časti, dodje i glazba; tu ima i gusle (cigulka), gajde, frula (kaval), tamburica (búgarina) i laterna (to je ona glazba, što je nose na ledjima kao neki ormarić, te ima glas kao glasovir).

Dodje vrijeme, da se baba digne; u jednoj joj ruci staklenica s vinom, kojom goste nazdravlja, a drugom rukom uhvati do sebe najstariju ženu, pa počne kolo (horó) da vodi. Tu se pjeva i pripijeva onima, koje su sretne te djece imadu; a podruguje se bezdjetkama. Pod večer dodju supruzi, djeca i rodjaci onih žena, koje su na časti, pa se pjeva, igra i podcikuje; veselju rekao bi nema kraja. Čast se počinje poslije podne, a svrši se često poslije ponoći.

Tom se zgodom pjevaju i mnoge narodne pjesme.

K slikama.

Bitka kod Siska. U ovom broju donosimo 2 slike o bitci kod Siska. Druga je slika snimak bakrene ploče, što no se nahodi u ljubljanskom muzeju. Povjest toga izvornika nije posve jasna. Historici Dimitz i pl. Radics vele, da je ta slika bila izradjena odmah poslije sisačke pobjede. Izradio ih je umjetnik Okt. Lanelli, pa je za njih dobio 25 talira nagrade. U vrijeme Valvasorovo vidjele su se dvije slike o bitci kod Siska u Ljubljani. Jednu je dao Valvasor prerisati za svoje djelo. Ove slike prenosimo iz ljubljanskoga »Doma in Sveta«, što ga uredjuje dr. Fr. Lampe.

Književnost.

Hrvatska. *R. Strohal*, privremeni ravnatelj kr. male realne gimnazije bjelovarske, napisao je *„Hrvatsku slovnicu"* za srednje i nalike im škole, koja je ovih dana izišla tiskom i nakladom J. Fleischmanna u Bjelovaru, a prodaje se po 50 novčića.

Nije ovdje mjesto, da opširno govorimo o tom svakako zanimljivom pojavu na polju naše školske književnosti, ali moramo priznati, da u toj knjizi ima štošta novo i dobro, čega nije bilo dosada u sličnim knjigama. Pisac se diljem cijele slovnice osvrće na naglasak, pa pokazuje njegovu mijenu u raznim oblicima i kod imenica i u glagola. Druga je vrlina: veliko obilje primjera i takih riječi, kojima treba da zua bilo sklonidbu bilo spregu svatko, tko hoće da umije valjano hrvatski pisati. Osim toga ima u knjizi novih poučaka, kakih nije do sada bilo u školskim knjigama. Takva je napose podjela glagolskih vrsta, na koju svraćamo pozornost školskih stručnjaka. Nama se čini, da cijela ova knjiga nosi na sebi biljeg ozbiljna i samostalna rada, pa da je njome naša školska književnost pokročila jedan korak naprijed na putu napretka. Ona po našem sudu zaslužuje pomnu pažnju naših učitelja i stručnjaka. Mi bismo prigovorili stilizaciji nekih pravila; ne bi bilo s gorega, da su nešto jasnija i jezgrovitija.

— Dobro poznati književnik, *Petar Kuničić*, učitelj ua Visu izdao je tiskom Dioničke tiskare svoj opis *Modre špilje* na Biševu kod Visa, koji je lani zajedno sa slikom prvi put ugledao svjetlo u »Viencu«. Pisac osobitom vještinom riše prirodnu rijetkost i krasotu te čarobne modre špilje, o kojoj mnogi strukovnjaci tvrde, da je najljepša na svijetu, jer da natkriljuje i onu na ostrvu Kapri u Italiji. Naša je živa želja, da se ta knjižica što više raširi i tako potakne svijet, da što više posjećuje ovo čarobno prirodno čudo, kojemu će jamačno u buduće, čim ga obaznaju, dolaziti strani putnici, da mu se dive. Cijena je knjižici sa slikom nutrinje špiljine samo 12 novčića.

Talijanska. Dr. *Jakov Chiudina* napisao je i izdao u Spljetu knjigu pod natpisom: *Sign e il suo distretto.* Pisac na osnovu vrela i autopsije opisuje Četinu i Sinj, govoreći o ljepotama prirode, pa podaje povjest Sinja. Opširno se bavi viteškom igrom sinjskom, alkom. Slika Sinja u toj knjizi potpuna je i vjerna. Pisac je od prije poznat sa svojih djela u talijanskom jeziku o narodu i književnosti našoj. Njegova je poglavita zasluga, što su se Talijani upoznali s našom narodnom pjesmom. — Ovu je knjigu obznanio u »Kolu« neki »Ž.«, koji »Sinj« drži za »Senj«, pa veli, da je to »znamenito srpsko mjesto«. Bilo mu na čast!

Svaštice.

O pobjedi kod Siska. U 3. svesku slovenskih »Izvestja muzejskoga društva« u Ljubljani izišao je početak rasprave »Boji na Krajinah in zmaga pri Sisku pred 300 leti«, što ju je po izvorima kranjskoga zemaljskog arhiva napisao A. Koblar. U istom su svesku priopćena dva pisma, što su ih pisali suvremeni biskupi Tavčar i Hren o bitci kod Siska. Ljubljanski biskup Tavčar pisao je malo poslije bitke, 4. srpnja 1593., kardinalu (Cinthio) u Rim pismo, u kojem spominje i pobjedu kod Siska. To se pismo nahodi u Rimu, u knjižnici Borghese. Drugi je prilog o sisačkoj pobjedi izvadak iz dnevnika biskupa ljubljanskog Tome Hrena, nasljednika Tavčarova, koji je osam godina poslije bitke putovao u Sisak i Petrinju. On je potražio Hasauov grob, razgledao Sisak i po tom otišao u Petrinju, gdje je osnovao prvu katoličku crkvu. Zanimljive crtice o ovom putovanju zabilježio je u svoj dnevnik, koji se čuva u kaptolskoj knjižnici u Zagrebu.

Glagolske listine u Ljubljani. U ljubljanskom zemaljskom muzeju čuva se — kako čitamo u »Izvestjima muzejskoga društva« (svesku 3), što ih uredjuje slovenski književnik A. Koblar — deset izvornih listina, pisanih glagolicom u 16. stoljeću. Listine sadržavaju »turske glasove« ili izvještaje iz primorske Krajine o kretanju turske vojske. Neke listine potječu od slavnih junaka, kao od Herberta Turjaškoga i Jurja Siegesdorfera, a poslane su bile u slovenske zemlje, gdje su u to doba jošte znali čitati glagolicu. Važne su u prosvjetnom pogledu, a i poradi jezika. U pomenutom svesku »Izvestja« priopćeno je 6 listina, prepisanih latinicom.

U slavu sisačke pobjede. — Supersko šetalište. — Cosmopolis. — Književno pismo. — Pisma filozofa Seneke prijatelju Luciliju. — Vrijednost narodnih pjesama. — Običaji triju praznika u pravoslavnih Bugara. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 1. srpnja 1893.

Br. 26. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

U SLAVU IVANU GUNDULIĆU.

Himna hrvatskih pjevača

prigodom svečanog odkrića pjesnikova spomenika dne 26. lipnja 1893. u Dubrovniku.

Spjevao dr. August Harambašić. Uglasbio Franjo Vilhar.

U kolo danas, braćo Hrvati,
Naše je slave svanuo dan;
Počast nam valja umniku dati,
Koji nam bješe od Boga dan.
Hrvatske krvi
Pjesnik je prvi!
Malo je svietom premaca njemu,
Takva mu bješe genija vlast,
Za to se viek po rodu nam svemu
Ori mu vječna slava i čast.

Trista je ljeta, što nam ga dao
Slavni Dubrovnik, hrvatski grad,
Što nam je divno pjevati stao,
Dizati nadu, rušiti jad.
Živa je česma
Njegova pjesma!
Izvor joj ne će nikad usanut,
Nudeć nam rajskog nektara slast,
U njoj će sto put s nova ogranut
Roda nam vječna slava i čast.

Pjesma će našim potomkom kasnim
Zanosno slavu onoga riet,
Koji je svojim „Osmanom“ krasnim
Proslavit znao slovinski sviet.
Ne će mu ime
Poginut s njime!
Mnoge je druge stratilo vrieme,
Ali on stoji kô veleban hrast,
Do neba siže gordo mu tjeme,
Vjenča ga vječna slava i čast.

I kao što je nekoč nam pjevo,
Da se u jedno sdružimo svi,
Tako u jednom kolu ga evo
Hrvatskom pjesmom slavimo mi.
Pjesma nas brati,
Svi smo Hrvati!
Sabrani sa svih hrvatskih strana
Širimo svuda hrvatsku vlast,
Proroka boljih slavimo dana,
Bila mu vječna slava i čast!

Ivan Gundulić i Hrvati u Banovini.

Gundulićev je „Osman“ dva vijeka čamio u tmini neznan i zaboravljen. Istom u prvoj polovini ovoga stoljeća izlazi iz svoje tamnice, da sa svojom zastavom, na kojoj je napisano: Slavenstvo i sloboda, priskoči u pomoć svomu narodu. „Osman“ je bio jedan od najboljih i najjačih saveznika ilirskim prvacima, koji su u prvom redu trebali duševne potpore. U zoru narodnoga preporoda osviće „Osman“ kao mlado sunce iza gore, te obasjava i ogrijeva cijeli rodni kraj, koji još odiše noćnom maglom.

Godine 1838., na dan 10. decembra, slavi se u Zagrebu 200-godišnjica Gundulićeve smrti. U crkvi sv. Katarine služio se veliki Requiem, sprovadjan slavnom glazbom Mozartovom. Usred crkve stajaše velik katafalk sa više od sto svijećâ i sa spomenikom, iznad kojega bijaše postavljena lira sa lovorovim vijencem. Za cijele mise stajali su slušatelji prava sa golim sabljama oko katafalka. Kruna svečanosti bijaše zanosni govor pjesnika Pavla Stoosa, koji medju inim reče: „Ali što ime njegovo ne samo vječnimi kiti zviezdami, već i u isto sunce pretvara, jest ona liepa od svih epopeja kruna Osman nazvana, kojom samom ako se vrh Omera i Danta za cielu glavu ne uzvisi, tako zaisto od obadvaju nipošto manje ne zaslužuje slave; jer ova sama, da ništa drugo rajski duh njegov proizveo nije, za vjekovitu u narodu diku izobilno mu jamči . . . O kolike nema u njem dike cieli narod ilirski, i koliko se mi pred čitavim svietom ponositi ne možemo, da imamo zastupnika, koji naroda našega duh pred svietom kroz sve vieke očituje“.

Tako govori Stoos, dok je „Osman“ po dubrovačkom izdanju (g. 1826.) bio poznat samo nekolicini ljudi. Lako je zamisliti, s kolikom su nestrpljivošću naši Ilirci očekivali „Matičino“ izdanje „Osmana“. Napokon g. 1844. izadje „Osman“ s genijalnom dopunom Ivana Mažuranića i s krasnim rječnikom. Sretan je bio slučaj, da se je Gunduliću baš u zgodan čas našao tako divan nadopunitelj, po čijoj je zasluzi mogao „Osman“ čitav pasti na krilo svoga naroda.

Nebrojeni citati iz „Osmana“, koje nahodimo po ilirskim časopisima i knjigama, svjedoče najrječitije, da „prvi klasik dubrovački“ nije izlazio iz ruku naših Iliraca. On je bio njihova i naslada i obrana; imajući u ruci takovo djelo, Ilirci su se mogli ponositi književnom prošlošću hrvatskoga naroda i samim „Osmanom“ suzbiti sve prigovore svojih dušmana.

Godine 1847. izlaze u „Matici ilirskoj“ „Različite pjesni Ivana Gundulića“, medju kojima se nahode: Suze sina razmetnoga, Od veličanstva božjih, Pjesni pokorne, U smrt M. Kalandrice, Prevedroj visini Ferdinanda II., Ljubavnik sramežljiv, Ariadna, Dubravka, Proserpina ugrabljena i ulomci (I. Diana i Endimion, II. Armida). Isto je izdanje preštampao A. Jakić g. 1868. (u Zagrebu).

Prva studija o „Osmanu“ javlja se u drugom Matičinu izdanju (g. 1854.), a napisao ju je Adolfo Tkalčević. Izdanju je pridodan i rječnik. Medjutim pravo znanstveno izučavanje započinje se istom s akademijom.

U 60. godinama pisali su o Gunduliću u zglobu književne povjesti Ljubić (Ogledalo) i V. Jagić (Jihoslovane).

Prvi se je počeo intenzivno baviti oko Gundulića A. Pavić, koji je u „Historiji dubrovačke drame“ (g. 1871.) pokazao talijanske izvore Gundulićevih drama, te u programu požeške gimnazije (g. 1871.) i u „Radu“ 32. iznio poznatu svoju teoriju o kontaminaciji „Osmana“. Ovdje još drži Pavić, da je netko drugi poslije smrti Gundulićeve želio sastaviti „Osmana“ i „Vladislavijadu“ u jednu epopeju. Pomišljajući drugoga kontaminatora, Pavić je veoma oštro sudio nekim dijelovima „Osmana“. U „Radu“ 39. pobijao ga je L. Zore, a kasnije u velikoj studiji Fr. Marković (u „Radu“ 46, 47, 50 i 52). Ovdje nastoji Fr. Marković suzbiti Pavićevu teoriju o kontaminaciji u opće i o drugom nekom kontaminatoru napose, ali ujedno isporedjuje Gundulića s Tassom, Vergilijem, Homerom, Ariostom i Camoensom, objašnjuje „Osmana“ prema povjesti i nekim poljskim pjesmama, te podaje analizu „Osmana“ prema estetičkoj nauci o epu. poimence Tassovoj. Ovo je jedna od najučenijih naših radnja na polju komparativne književne povjesti. Na prvi dio Markovićeve radnje odgovorio je A. Pavić „Estetičkom ocjenom G. O“. (g. 1879.), te se je u povodu toga zametnula kratka polemika izmedju Pavića i Markovića u „Vienci“ i „Obzoru“.

Godine 1877. priredio je A. Pavić kritično izdanje Gundulićevih djela u 9. svesku „Starih pisaca hrvatskih“. Ovdje su sabrana sva pjesnikova djela; samo je izostavljen prijevod prvih dvaju pjevanja Tassova epa. O tom su prijevodu pisali u „Vienci“ (1873.) dr. Franjo Rački i I. Kukuljević držeći ga vjerojatno za Gundulićeva. U predgovoru akademijskoga izdanja Pavić je porekao svoju teoriju o drugom kontaminatoru i ublažio svoj oštri sud o „Osmanu“. U „Radu“ 55. Pavić pridržava misao, da pjevanja 1, 16—20 čine jednu cjelinu, te da je pjesnik želio ovu pjesan spojiti sa drugom svojom gotovom pjesmom „Vladislavom“, ali da ga je smrt zatekla prije, nego je preradbu dovršio. Na koncu rasprave podaje Pavić rekonstrukciju „Vladislava“ (u 5 pjevanja), sastavljenu od partijâ rastočenih u 2—13 pjevanju kontaminacije Gundulićeve. Dok Pavićeva misao o jedinstvu pjevanjâ 1, 16 - 20 nalazi pristašâ, teže će ih naći teorija, da je „Vladislav“ bio gotova pjesma.

U istom broju „Rada“ priložio je L. Zore raspravu o talijanskom porijetlu „Ljubovnika sramežljiva“, a u „Radu“ 63. o „Arijadni“ (ispravljajući ime talijanskoga pjesnika Rinuccinija, cfr. Pavić, Hist. dubr. dr. 103).

U „Radu“ 94. napisao je Zore „Alegorije u Osmanidi“, ali nije našao odziva.

O dopuni „Osmana“ pisao je već godine 1874. kratku raspravicu H. Badalić u „Velebitu“. A o talijanskim i latinskim prevodiocima sastavio je bibliografijski prijegled I. Milčetić u programu riječke gimnazije 1887. Iste je godine izišlo Brozovo izdanje „Osmana“ sa tumačem, namijenjeno u prvom redu školskoj potrebi, jer je u naučnoj osnovi propisano, da se učenici srednjih zavoda moraju upoznati s „Osmanom“.

Godine 1888. slavio je hrvatski narod tristagodišnjicu Gundulićeva poroda, te je tom zgodom iznesena na zagrebačku pozornicu pjesnikova „Dubravka“, popraćena Zajčevom glazbom. Uspjeh je natkrilio sva očekivanja, pa je od onda „Dubravka“ s pravom našla stalno mjesto u nizu dramâ, koje se u nas prikazuju. U povodu ove slave napisao je Marković kratku, ali jezgrovitu ocjenu „Dubravke“ u „Radu“ 89. i priredio ukusno izdanje same drame s uvodom za „Maticu Hrvatsku“. U istoj zgodi izišlo je izdanje „Suze sina razmetnoga“ (Zagreb 1887).

Nekoliko mjeseca prije svečanosti izrekao je Tade Smičiklas kao rektor sveučilišta svoj govor, u kojem je zubljom suvremene historije obasjao sve okolnosti, u kojima je ponikao Gundulićev „Osman“. Ovdje je Smičiklas takodjer prvi pokazao, koji su bili učitelji slavenske povjesti našemu pjesniku. Medju ovim učiteljima zaprema prvo mjesto Orbini. Istom po Orbiniju postaje nam potpuno jasnom geneza slavenske ideje i pojedinih epizoda u „Osmanu“.

Ovoliko je do danas hrvatska nauka, kojoj je ognjište u Zagrebu, privrijedila za poznavanje Gundulićeva rada, ali je ostalo još mnogo neuzorana polja, koje čekaju vješte i marljive ruke. Još će trebati živo prionuti, dok se dostojno odužimo pjesniku.

Ovaj dug osjeća i „Matica Hrvatska“, koja je kao prvu svoju knjigu, kao ranoranku pticu odaslala u svijet „Osmana“ s dopunom Mažuranićevom. Ako se „Matica Hrvatska“ može danas ponositi plodovima svoga rada, ne mala zasluga ide Gundulića, koji je bio najdostojniji, da joj širom otvori vrata u narod. To je ponukalo „Maticu“, da za godinu 1894., pola vijeka poslije prvoga svoga izdanja „Osmana“, objelodani novo, svoje treće izdanje Gundulićeva epa s uvodom i tumačem, koji priredjuje Fr. Marković. Tako će „Osman“ u dostojnu ruhu, ako se bude moglo, ilustrovan, opet poletjeti u hiljadama primjeraka u sve krajeve naroda, koji mu je u harnosti podigao spomenik svojega poštovanja u rodnom gradu. Uz kritično izdanje Gundulićevih djela, koje je izdala Jugoslavenska akademija, imat ćemo popularno izdanje za široke slojeve hrvatskoga čitateljstva, koje će se ponovno nasladjivati na uvijek svježem vrelu Gundulićeve poezije.

Milivoj Šrepel.

Ivan Gundulić kao dramski pjesnik.

Napisao dr. Stjepan Miletić.

U prvom deceniju XVII. vijeka, kad je veliki hrvatski pjesnik Ivan Frana Gundulića negdje započeo pjesnički svoj rad, umjetnost u opće, a napose dramska, znatno se bila razmahala. Po lijepe umjetnosti tako zaslužno šestnaesto stoljeće bilo je već stvorilo divnu renesansu, pak se je tako budućemu naprednijemu vijeku od sebe nadavala zgoda, da ubere zreo plod. S reformacijom vjere ide gotovo uporedo i reformacija lijepih umjetnosti. Henrik VIII., osnivač anglikanske vjere, ujedno je i na svojem dvoru osnivač engleske drame.

Kad no u XV. vijeku pod umnim carem Maksimilijanom oživješe humanističke nauke, a znanost se prenula iz stoljetna skolastična sna, uskrsnu na novo i štovanje „antike“ i ljubav prema starim umjetnostima. Ovaj upliv klasiciteta opaža se koncem XV. vijeka u svim umjećima, a osobito u plastici, pak u epskoj i dramskoj poeziji. No u plastiku unosi genij Mihel-Angela nove momente, a besmrtni labud avonski diže iz surove prostote dramsku poeziju na visinu, s koje gospoduje i budućim vijekovima. Najveći upliv postigoše klasični ideali u kolijevci sviju umjetnosti, u suncem obasjanoj Italiji. Klasični predmeti postaju kod talijanskih pjesnika gotovo običajni. Italija postaje vrelom, iz kojeg crpu svoje pobude svi pjesnici onog doba, pak i naši stari Dubrovčani. Iz klasičnih talijanskih izvora — ako i posredno — crpao je i najveći genij medju dramskim pjesnicima, Shakespeare, premnoge gradje svojim glumama. Ali samosvojna ćud Engleza, njihov starinom posvećeni patriarhalni život, njihov osamljeni položaj, pa burna im povjest ne mogoše dopustiti, da se posve rasplinu u tudjim elementima, već ih oni upotrebiše samo u neku ruku kao „poetički *korektiv*“ svojim umjetničkim radnjama. S toga su Englezi mogli i prvi stvoriti narodno glumište i preporodjenu modernu umjetnu glumu. A narodi južni, pak i naši pjesnici dubrovački stajahu u preuskoj i prosvjetnoj i geografskoj svezi s Italijom, a da bi se posve samotvorno razvijati mogli; pa je posve naravno, što su svoju mladjahnu umjetnost povjerili okrilju slavne svoje susjede.

Dramsko umjeće srednjega vijeka ispunja gotovo posve pasijonska igra, koja prikazuje muku Spasiteljevu i prizore iz biblijske povjesti. Ova igra pretvori se onda

*

u one ukočene „moralitete“, u kojima se javljaju krepost, vjera, ljubav itd kao uosobljene prikaze. Simbolika i alegorija sve se više ustaljivahu u ovim glumama, a iz njih se — nekom dosljednošću — stvoriše one pastirske igre, koje nam arkadskim načinom prikazuju nježnija čuvstva ljudska. U njima gledamo u pastirskom ruhu kraljeve i knezove, a upleteni su gotovo uvijek bogovi, boginje i ina mitološka lica u radnju. Ta vrst pastirskih igara otela je u XVI. stoljeću silno mah u talijanskoj poeziji, koju u svojim djelima oponašaju malo ne svi naši hrvatski pjesnici dubrovački, pak i Ivan Frana Gundulića. Dašto, toj su miroljubivoj poeziji bile osobito prijale uredjene prilike dubrovačke republike, za koju spominje savremeni putopisac engleski, „da je najmudrija, najbolja i najsrećnija država na svijetu“. Koje čudo, dakle, što se je na ovakovu tlu zarana lijepo razvilo pjesničtvo i dramsko umjeće! No prve početke hrvatske drame treba nam ipak tražiti više prama sjeveru. Već u XV. vijeku vidjamo na ime prikazbe umnog *Splićanina,* pjesnika Marulića, koje su dašto većinom jošte slabije priredbe ili puki prijevodi sredovječnih misterija i moraliteta Talijana Maffeja i drugih. Izvorniji i bliži realnosti već je Lucić sa svojom „Robinjom“, pak Gazarović sa svojom „Ljubicom“ i „Gusarom“, u kojem se čin zbiva na dalmatinskom kopnu i na otoku Visu. Ova tri pjesnika bila bi dakle najstariji dramatici hrvatski. Gotovo u isto vrijeme javlja se već i Dubrovčanin pustinjak Vetranić-Čavčić, ali su mu glume takodjer većinom jošte religijoznog značaja. Prva u istinu svjetska tragedija na hrvatskomu jeziku *prijevod* je Euripidove „*Hekube*“ od istoga pjesnika. Iza njega mnogi dubrovački dramatici gotovo su puki prevodioci. Izvornijih pastirskih igara imademo tek u XVI. vijeku najprije od darovitog pjesnika Nalješkovića. Ali osnov u istinu narodnoj pastirskoj igri položio je istom domišljati i satirični Marin Držić, koji nam u glumi „Dundo Maroje“ pak u svojem „Stancu“ iznosi prave narodne tipove Njegovi su nasljednici dva najveća dubrovačka pjesnika XVII. stoljeća: Gundulić i Palmotić, od kojih jedan svojom poletnom pjesničkom dikcijom, a drugi svojom velikom dramskom vještinom podigoše u ovom vijeku hrvatsku dramu tako visoko, kao nikoji drugi srodni nam narod slavenski. Dundo Maroje, — Dubravka, — Pavlimir! Gotovo da su tri stepena u razvoju hrvatske dramske poezije. Držić dao je drami narodno obilježje, Gundulić uzvišenu etičnu ideju, Palmotić izrazitiju dramsku formu i snagu. Ali i cijeneći visoko zasluge svakoga od njih, ipak nam se medju njima ističe visoki pjesnički polet Gundulićev, koji je dašto tek na drugom polju pjesničtva postigao svoj umjetnički vrhunac.

Ako nam i na žalost, kraj manjkavih životopisnih podataka, nije točnije poznat kronološki razvoj Gundulićeva pjesničkog rada, ipak možemo držati, da je pjesnik „Osmana“ svoje mladenačke sile najprije na dramskom polju omjerio. Na tu nas misao navodi osobito to, što Gundulić već g. 1620. u svojoj posveti prijevoda psalama Davidovih nabraja do deset drama, koje da je do onda napisao, a bile su mu u ono vrijeme tek trideset i dvije godine. Taj je broj drama možda neznatan prema njegovoj dobi uzmemo li na um plodovitost Lope de Vege, Shakespearea i drugih dramatika onoga vremena. Ali da je Gundulić lagano stvarao, dokazom nam je to, što nakon ovih drama tek iza osam godina dolazi „Dubravka“ i što je na svojem „Osmanu“ radio gotovo do pod konac svojega vijeka. A i sam spominje u rečenoj posveti, da ove drame ostavlja „kano porod tmine u tminah“, dakle kao rekao bi nedotjerane radnje mladenačke. Možda će biti čudnovato, što susretamo pjesnika, koga smo vični štovati ponajpače kao velikog lirika i epika, baš najprije na dramskom polju. No treba uvažiti, da imademo u književnoj povjesti često primjera, gdje pjesnici svoj rad na drugome polju počeše, pak se tek kasnije drugomu pravcu pjesničkog stvaranja obratiše. Tako veliki lirici Byron i Heine takodjer počinju za rana s dramskim djelima, a velikana dramatika Shakespearea vidjamo opet, gdje jošte kao mladić u Strattfordu sklada svoje prve erotske pjesme. U drugu ruku opet živo prikazivanje pjesničkog rada, pa sjajna vanjština lako usplamte u srcima mladjanih pjesnika volju i zanos za dramsko umjeće. K tomu su baš u Gundulićevu vijeku zakoni dramske poezije bili točno odmjereni, u dramskom stvaranju bilo je nešto konvenciono, što je takodjer mladoga otmenog plemića dubrovačke države privlačiti moralo.

Ako nam je slobodno odsjeći neke granice u pjesničkom radu velikog Hrvata - Dubrovčanina, podijelili bismo rad njegov u tri perijode. Prva mladenačka sezala bi do spomenutog prijevoda sedam psalama Davidovih. U njoj vidimo pjesnika još posve pod tudjim (talijanskim) uplivom, njegove radnje još su prijevodi ili preradbe tudjih uzora, ali se već odlikuju krasnom dikcijom, pak se na mnogim mjestima u pjesničkom poletu dižu nad samoga izvornika, dok jošte ne opažamo u njima i *tvorne* snage pjesnikove. Njegov genij ovdje još nije otkrit. Koliko u njega još prevladjuje štovanje tudjih uzora, vidimo iz toga, što pjesnik veli za svoj prijevod Davidovih psalama, da ga „kano *zraku* od svjetlosti na svjetlo iznosi“. U drugu perijodu njegova rada ubrojili bismo osobito „Dubravku“ i „Suze sina razmetnoga“. U ovoj se periodi genij pjesnikov počinje samotvorno kretati. Ako je i ovdje poticaj a i gradja još od druguda uzeta, pjesnik ju ipak obradjuje novim osebujnim načinom, a što je glavno, traži za svoj rad etičnu misao, kojom ga želi okruniti. Moral, ljubav i sloboda jesu mu ideali. U trećoj periodi vidimo napokon zrela pjesnika, kako proniče dublje u more ljudskih strasti, ne odričući se ni ovdje ljupkoga svojeg pjesničkog načina. Ovu posljednju perijodu, pa i cijeli njegov pjesnički rad krasi velebna mu epska pjesan „Osman“.

Prema diobi ovoj pripadao bi dakle Gundulićev

Gundulićev spomenik u Dubrovniku. Od *Ivana Rendića.*

dramski rad u prve dvije perijode njegova pjesnikovanja. On kao da je poluga na vagi pjesničkog mu maštanja. U dramskom radu nalazi njegov talenat koncentraciju svoju, on dobiva izrazitost u slikanju karaktera, živost dogadjaja, snagu govora i raznolikost. Za pjesnika s tako silnim lirskim ćućenjem, kao u Gundulića, bila je gotovo potreba, da se kristalizuje pod oštrim zakonima dramskoga umjeća prije, no što se je dao na skladanje epske velepjesni svoje. Nego i ovako treba nam dramski rad Gundulićev visoko cijeniti, jer odiše finim pjesničkim duhom i nekim klasicitetom, koji mu zajamčuje neprolaznu vrijednost i u povjesti svjetske književnosti. Novih zakona i promjena — poput genijalnih Engleza i Španjolaca — Gundulić doduše u drami nije izveo, ali on ju je iz uskog okvira pastirskih igara podigao do visine etičkog ćućenja, na kojoj se duh njegov susreta s prvim genijima dramskim sviju vremena.

U svojoj posveti Davidovih psalama godine 1620. nabraja nam pjesnik ove svoje drame: Galateju, Dianu, Armidu, Posvetilište ljuveno, Proserpinu ugrabljenu, Cereru, Kleopatru, Adonu, Arijadnu i Koraljku od Šira, koje da su se „s mnoziem i bezbrojniem pjesnima taštiem i isprazniem na očitieh mjestieh s veliciem slavam prikazivale“. Od ovih deset drama uščuvale su se na žalost samo dvije potpuno, i to: „Arijadna“ i „Proserpina ugrabljena“, dok od Diane i Armide imamo samo neznatne ulomke.[1] Ali možemo po ovim sačuvanim dramama lako shvatiti i značaj ostalih njegovih prikazba iz prve perijode njegove.

Tvoračke originalnosti ne nalazimo ovdje nikakove, jer su sve ove glume ili prijevodi ili preredbe talijanskih drama. Tako znademo za Arijadnu, da je tek prijevod libreta Rinuncinijeva, koji je uglazbio za onda čuveni glazbenik Klaudij Monteverde, a kako su od istog skladatelja talijanskog zabilježene u Kleinovoj povjesti drame (premda iza g. 1620.) i opere „Proserpina ugrabljena“, pa „Adona“, moglo bi se i o ovima nešto slična posumnjati. Svakako se medju ovim glumama ističe osobito Arijadna, za koju veli Pavić u svojoj „Historiji Dubrovačke drame“, da stoji iznad sviju dosadašnjih dubrovačkih drama. Vjerovat ćemo to tim više, što je već ovo djelo Gundulićevo pjesnika i suvremenika mu Vučićevića tako oduševilo, da mu je spjevao pjesmu, u kojoj slavi ljepote njegove Arijadne, te proriče pjesniku, da će mu lovor na čelu uvijek ostati zelen, jer „njemu nije smrti, zime ni zapada“. Žalimo, što nam nije pri ruci talijanski libreto, da bismo ga mogli sravniti sa Gundulićevom pjesmom, jer već ono mjesto, što nam ga Pavić spominje, svjedoči, kako je Gundulić svojim prijevodom podigao original u neku višu pjesničku sferu. U „Arijadni“ nam pjesnik ponavlja priču, kako Tezej, pobjednik Minotaura, nagovoren svojim zlim svjetnikom, odluči ostaviti Arijadnu uz put na otoku i sam poći kao triumfator u Atenu, bojeći se, da bi mu ona potamnila slavu, ako bi ju doveo onamo kao kraljicu, jer joj je otac toliko Atenjana žrtvovao nemani. Arijadna nariče ostavljena, ali evo s neba Jupitera sa sinom Bakonom, koji dolazi kao dobitnik „istočnijeh Indija“ sa svojom četom, pa učini sretnu Arijadnu ženom svojom.

Već iz ovog kratkog sadržaja može se razabrati, kako je ova gluma gradjena posve na način moraliteta i pastirskih igara XVI. vijeka. Iznenadjuje nas samo grčki kor u njoj, kojega su pjesme — kako i Pavić spominje — „pune idilske krasote“. Možda je već i Rinuncini ovaj kor prema Euripidovoj tragediji upotrijebio. Svakako nam je čudno, što ga ne nalazimo i na kraju drame, koja se završuje posve opernim kupletom Bakonovim. Čin razvija se posvema epskim načinom, pa nas duljina ekspozicije (u koliko se prvo „činjenje“ takovom držati može) gotovo umara. Gluma počinje prologom Apolona, a utječu u radnju još i Ljubav kao personifikacija, Venera, Bako i Jupiter. Karakteri ovdje su jošte posve neznatno obradjeni, bogovi i viša sila odlučuju o sudbini junaka. Po tom se već razabira, kako je psihološka strana još posve neobradjena, ali se ipak ističu u neku ruku Tezej i Arijadna. U dijalogu Tezejevu sa kobnim savjetnikom na početku drugog „činjenja“ lijepo se ističe opreka, u koju dolaze u Tezejevoj duši ljubav spram Arijadne i čežnja za nepomućenom slavom. Utisak ovoga prizora kvari samo zaključni zbor, koji tješi Tezeja time, da će se Arijadna milošću nebesa opet vratiti u svoje rodno mjesto, t. j. u krilo bogova, proričući tako konac glume. Jednako je lijepo protumačena i bol ostavljene Arijadne, ali nam je iza njezina očajnog monologa gotovo nepojmljiva banalna radost, kojom se baca u naručaj netom nadošlog boga Bakona. Dosta naivno primjećuje o tom svršetku pjesnik u svojem predgovoru, da tako Arijadna „srećna u nesrećah umrloga čovjeka zamijeni sa bogom neumrlim“. Od sviju estetskih oblika udovoljuje pjesnik ovdje jedino donekle onomu „skladnoga izmira“, ali kako i ovaj nastaje tek zbog silovite pomoći t. zv. „deus ex machina“, udovoljuje on možda očima gledaočevim, ali nipošto njegovoj duši i unutarnjemu čuvstvu. Treba jošte spomenuti, kako pjesnik već ovdje upleće u glavni čin idilu pastirskog života, pa tako dovodi dvije sporedne radnje u glumu. Ovo je kasnije u „Dubravci“ kud i kamo savršenije provedeno.

Još očitiji trag opernog libreta zamjećuje se u „Proserpini ugrabljenoj“, gdje se ujedno računa i s efektima pozornice. I ovdje dolazi umah u početku Merkurij iz podzemlja, da nas u dugom monologu pripravi na ono, što će se zbivati. Radnja Proserpine puna je nevjerojatnosti. Osnovom joj je priča, kako Proserpinu, od Plutona (koji dolazi k njoj kroz „raspuknutu zemlju“) ugrabljenu rastužena njezina majka Cerera traži i nalazi. Uvjeriv se majka napokon iz kazi-

[1] »Stari pisci hrvatski« izdanje Jugoslavenske akademije; knjiga IX, 1877.

vanja Plutona, Proserpine, Megera i cijeloga zbora o sreći svoje kćeri, dopušta joj, da boravi šest mjeseci u Hadu, a šest na nebu. Već ovo računanje godine po Gregorijevu koledaru pokazuje, kako je ovdje slaba karakteristika dobe a i pojedinih lica. Isto nam tako ovdje manjka klasični zbor, koji zamjenjuju skupna pjevanja furija i dvorkinjica. Gluma svršava posve opernim ensembleom i skupnom pjesmom. I u ovu dramu umetnuta su pastirska razmatranja. Dijalog osobito u prizorima prepiranja, gdje se pravdaju dva suprotnika, dosta je živahan, pa se izmjenjuje kratkim antiteznim izrekama od jednog do dva stiha. U prvom prizoru trećega „činjenja“, gdje Megera po nalogu Plutonovu javlja Radamantu, da se u slavu Plutonova pira ne će toga dana sud suditi, a Radamant se tomu opire, prekida pjesnik i pojedine stihove na dva tri mjesta, po čem nastaje što veća živahnost u dijalogu. Taj način isprekidana dijaloga u jednom stihu uveo je istom Shakespeare u englesku dramu. pa se valja diviti, što već početkom XVII. stoljeća i u hrvatskoj drami nalazimo sličnu reformu. Taj je brzorijeki dijalog još ljepše izveden u „Dubravci“, a na mjestu, gdje se satiri Gorštak i Divjak prepiru. Izvoran je upravo prizor, u kojem Cerera nekom igračkom riječi od jeke saznaje, gdje joj boravi kći. Jeka opetuje na ime uvijek zadnje slovke njezina pitanja, ali tako, da joj ujedno daje time i željeni odgovor. Evo primjera: Kor družica Cererinih pita za Proserpinu: „Oj planine, objavite, jeda u vašoj koj prodoli?“ a jeka im odgovara: „Doli“. Na upit Proserpine pako: „Tko sić k jazu pakljenomu slobodan će toli biti?“ Jeka joj nalaže: „Ti“. (Koga taj prizor pobliže zanima, neka pogleda: Gundulić, Djela str. 87 i d.) Ostali rukopisni ostatci „Diane“ i „Armide“ tako su neznatni (prvi broji 96, a drugi 128 stihova osmeraca i šesteraca), da nam ne podaju nikakove slike o tima glumama. U prvoj drami Diana „monologiše nad snivajućim Endimionom“, pa ga poljubi, a ovaj se otresne, nu doznavši, tko ga je poljubio, nudja joj se za slugu. To je barem sam za sebe potpun prizor, dok po ostancima „Armide“ Pavić jedino naslućuje, kako je Gundulićeva Armida prema Palmotićevoj kud i kamo opsežniji čin imala, jer se je sačuvani prizor Armide sa Rinaldom mogao tek poslije onoga dogoditi, što je u Palmotiću sadržano.

Osam godina nakon ovih mladenačkih djela Gundulićevih prikazana bi 3. veljače g. 1628. t. j. na dan sv. Vlaha, njegova „Dubravka“ na javnom mjestu u Dubrovniku. Razmak od najmanje osam godina, što leži izmedju spomenutih njegovih djela, pa „Dubravke“, čini nam se gotovo još premalenim, uzmemo li na um ogromni napredak, koji u ovoj glumi opažamo. Danica, što ju na početku „Dubravke“ pobožni pastiri dozivlju, objavila se je u ovom djelu doista i pjesničkomu geniju Gundulićevu, kojemu počinje s „Dubravkom“, pa „Suzama sina razmetnoga“ novi dan, dok on napokon uspevši se visoko kao sunce o podnevu, ne baca u „Osmanu“ na sve strane svijetle svoje zrake!

Neku srodnost sa prvim glumama Gundulićevim vidimo dašto jošte i u „Dubravci“. I njezin čin — koji opet podsjeća na Tassovu pastirsku igru „Amintu“ — kreće se još u idilskom krugu pastirskom, ali ga je pjesnik podigao iz njegova neodredjenog položaja, pa mu dao izrazito lokalno obilježje. Njegova se vila ovdje prvi put oslobadja tudjih spona, odijeva se u narodno ruho i slavi nada sve dični rodni svoj grad. Uz to nam pjesnik govori jezikom žarkim, kao nikad prije. U dubravu pjesničkog mu maštanja provaljuje kao bujica vedrog gorskog potoka krepko lirsko čuvstvovanje, oživljujući svojom svježinom cijelu radnju. Ali pored svih svojih obilnih darova umije sada već pjesnik biti gospodarom nad svojim umjetničkim stvaranjem, pa gleda u naponu muževne snage u svijet umnim i pronicavim pogledom.

Prema tomu pokazuje nam se „Dubravka“ i tehnički savršena, kao nikoja druga drama Gundulićeva. Jedinstvena osnova radnje opaža se svuda. Uz to je pjesnik udovoljio gotovo i svjema estetskim oblicima. Jedinstvo mjesta i vremena, ako i ne nakazno, ipak je lijepo izveo. Pjesnik doduše s malo obzira mijenja mjesto radnje, a tomu je uzrokom, što se je ova gluma bez dekoracija i na otvorenu trgu prikazivala. A što se tiče jedinstva vremena, udovoljuje pjesnik posvema zahtjevu Aristotelovu, po kojem čin jedne drame ne smije nipošto trajati dulje od jednoga sunčanog dana. Uz to je — pazeći na oblike značajne izrazitosti i potpunosti — i jedinstvo radnje krasno izvedeno. Uz idealne junake glume Miljenka i Dubravku, prikazuje nam pjesnik i kao neku opreku ljubav lijepe satirice Jeljenke spram satira Divjaka, satira Vuka i ženu mu Stojnu, starca Ljubdraga, sentimentalnog Zagorka, pa skup vila i satira. Ali sva ta lica dovodi pjesnik konačno u sklad i neku zajednicu u veličajnom zaključnom prizoru. Na ovaj prizor — uzvišenu himnu slobodi upućuje nas pjesnik već u prvom prizoru pjesmom pastira, pak dolaskom starca ribara Dalmatinca, koji neslobodan traži u slobodnu Dubrovniku utočišta. U ovoj je drami u opće ekspozicija krasno izvedena, a slijed prizora posve je logičan i dosljedan. U monolozima otkrivaju nam redom Miljenko, Dubravka, Jeljenka, Ljubdrag, Zagorko itd. svoja čuvstva. Pjesnik nam već u ekspoziciji pokazuje sve neskladnosti, što postoje medju licima glume, pak im se — na usta starca Ljubdraga — nada pomoći od zgora „na dan ovi posvećeni našoj slobodi od starine“. Sve te razne niti, koje su upletene u radnju, stječu se konačno u jednoj velebnoj točki, u uzvišenom prizoru, gdje sva lica slave slobodu i žrtvujući svoje taštine, odlučuju služiti u buduće samo njoj. Ovim združenjem sviju lica u *jednoj* uzvišenoj ideji postizava pjesnik ujedno i tako krasno jedinstvo i „skladni izmir“, kakovim se tek malo estetskih djela podičiti može.

Ali slijedeći u tolikoj mjeri vječna pravila estetske

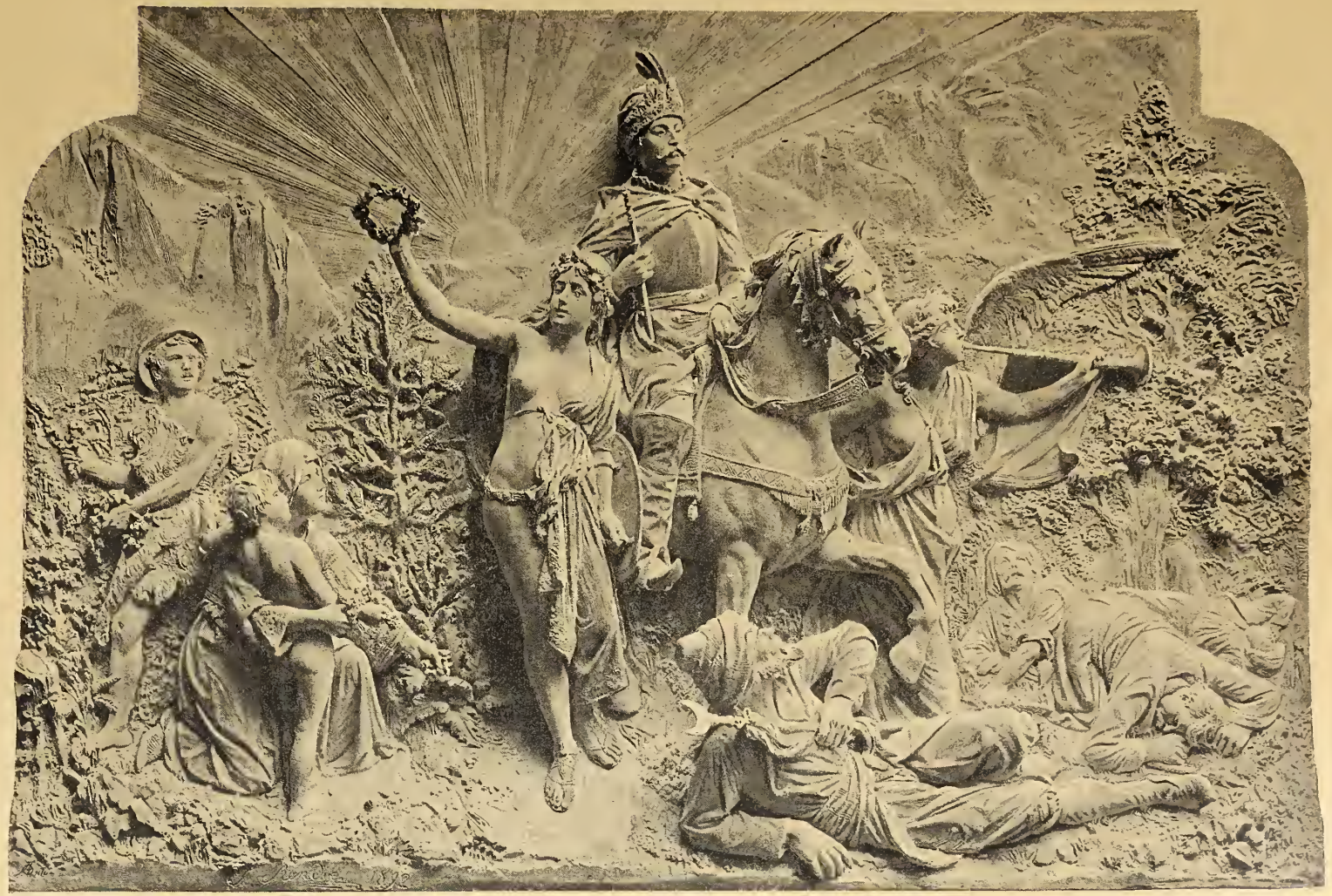

Kralj Vladislav. Basrelief na Gundulićevu spomeniku. Od *Ivana Rendića.*

Sloboda. Basrelief na Gundulićevu spomeniku. Od *Ivana Rendića.*

ljepote, naravno je, da pjesnik služi ujedno u svojoj glumi i uzvišenim načelima etike. Čineći ovo, Gundulić se diže daleko nad svoj vijek, jer postaje za nas Hrvate reformatorom dramske umjetnosti, dok već u početku XVII. vijeka posmatra dramsko umjeće s onoga visokog gledišta, s kojega ga je posmatrao i veliki njemački pjesnik i estetik Schiller, koji je koncem XVIII. stoljeća proglasio glumište: *moralnim* zavodom.

U svojoj prekrasnoj ocjeni Gundulićeve „Dubravke“ u slavu tristogodišnjice pjesnikove ističe prvi naš estetski kritik prof. Marković *tri* osnovne niti u sustavu ove glume. *Prvom* namjerava pjesnik prikazati slavu slobodnog Dubrovnika i ubitačnu tudju vlast nad Dalmacijom, zatim nastoji kroz *drugu* a na usta starca Ljubdraga ruglu izvrći društvenu iskvarenost i mane svojega doba, dok nam *trećom* predočuje u ljubovnicima Miljenku i Dubravci dvoje dragih, što no se sjajem svoje duševne plemenitosti dižu iznad lica glume, u kojima su uosobljene mane društvene. Ovu prvu i treću osnovnu nit dovodi pjesnik lijepo u sklad, kad podmićeni sudci hoće da lijepu Dubravku prodadu gadnome Grdanu, ali samo nebo trešnjom zemlje njihovu namjeru prepriječi. Čista ljubav i sloboda izlaze kao konačni pobjednici. Time se ujedno i razvratni elementi, koji su druga osnovna nit ove glume, poučavaju o veličini i moći „dobra“, pa se i oni kao pokajnici uhvate u kolo s ostalim pravednicima. Sve tri niti spajaju se tako u jednu. Još nam je spomenuti, kako pjesnik odaje fino estetsko ćućenje, što ne dovodi nakaznog Grdana na pozornicu.

Svoju glumu Dubravku kao dramski umotvor stavio je Gundulić u službu dviju velikih ideja: ljubavi i slobode. One su oba središta njegova pjesničkog svijeta, ali tako, da sloboda uvjetuje ljubav. S toga lijepo veli Marković: „dok pjesnik pir Dubravkin spaja sa svetkovinom slobode Dubrovnika, on stavlja ujedno i slobodu u okrilje ljubavi“.

Uzmemo li, da se sa Dubravkom svršava druga perijoda Gundulićeva pjesničkog rada, razbiramo, kako se pjesnik u ovom razdoblju oslobadja sve više upliva tudjega, kako se približava svome narodu, pa kako ga svladava sve žarče mjesno rodoljublje. Ali uz ovu ljubav prama svojemu rodnomu gradu on služi jošte, diveći se *ljubavi* i *slobodi,* idejama općenitim. Tek u trećem razdoblju bogoduhog mu rada, u velepjesni „Osmanu“ vidimo ga, gdje prevaljuje i zadnji korak k svojemu savršenstvu, pa kako ga iznad ideje ljubavi i slobode uznosi jošte i treća misao, koja kruni ove dvije: ideja *Slavenstva.* Po njoj postaje Gundulić ne samo vjesnikom slavne budućnosti svojemu vijeku, nego i duševnim ocem ilirskih naših preporoditelja.

Ivan Gundulić o Srbima u svom Osmanu.

Gundulić se u svom Osmanu veseli, što je godine 1621. kod Hoćima pobijedila kršćanska vojska ljuta zmaja Turčina i što je ta pobjeda bila najbliži uzrok smrti turskoga cara Osmana II., kojega njegovi podanici zadaviše 20. svibnja 1622. Ideja kršćanstva se vidi u svim pjevanjima, ali je pjesnika u velike veselilo to, što je slavenska kršćanska vojska sjajno pobijedila i tim mnogo doprinesla, da se malo po malo oslobode turskoga gospodstva oni Slaveni, koji su bili već stoljeća pod jarmom turskim. Budući da je Gundulić napustio sam prvu svoju osnovu, da opjeva samo hude uzroke, s kojih Osmanu nesmiljeni vitezovi smrt zadaše, bilo mu je slobodno, da u zgodnim — a gdje što i nezgodnim — prilikama prikaže patnje i jad osobito južnih Slavena i da tako istavi u velike znamenitost poljačke pobjede. Kod toga je spominjao južne Slavene, pripovijedao o njihovoj povjesti i slavi, ali kao što i drugi stariji pisci dalmatinski pod različitim imenima tako, da bi danas potrebno bilo razložiti, što on pod kojim imenom razumijeva. Pošto se pak Gundulić u novije doba slavi kao srpski pjesnik κατ' ἐξοχήν na osnovu njegova Osmana, pokazat ćemo ovim člančićem, u koliko je takova tvrdnja temeljena ili na nerazumijevanju Gundulićeva djela ili je pak samo za to postavljena, da se nešto tvrdi.

Valja znati, da su dva imena bila poglavita za nazivanje Srba u starini: jedno je ime „Rasci“, a drugo je „Srblji“. Za ono prvo ime nahodimo u Daničićevu rječniku srpskih starina III. 44. i 45. ovo: „po jednom dijelu svoje države oko staroga Rasa a sadašnjega Novoga Pazara kraljevi se srpski pisahu raški (рашьки), a po tom se i zemlje njihove zvahu raške (рашьке)“. Veoma su instruktivni primjeri, što ih Daničić iz starih spomenika navodi, gdje se spominje uz ime *raški* takodjer naziv *srpski;* n. pr. z gospodom *srbskom, raškom* i bosanskom; ili gospoda bosanska, *raška* i *srpska;* ili sa gospoctvom *raškim* i *srpskim* i bosanskim itd. Redovno se zovu kraljevi i carevi srpski „gospodin Srbljem“, „car gospodin Srbljem“, „gospodin svijem Srbljem“ itd. itd. (Isporedi Daničića spom. djelo 2, 147—150). — Sve je ovo navedeno za to, da se mogu onda sasvim dobro razumjeti nazivi u Gundulića. Ti su se nazivi podržavali osobito kod stranaca, a rado su se čuvali za cijelo u Dubrovniku, jer su Dubrovčani za samostalne vladavine srpske imali svoje pisare, koji su im pisali razne ugovore i pisma, što su im trebala u trgovačkim poslovima.

Gundulić u svom Osmanu dobro razlikuje riječ „srpski“ i „raški“. *Raški* mu je isto, što je nama danas *srpski*. Evo tomu potvrda.

Hodža se diže u drugom pjevanju i svjetuje Osmana, da se oženi gospodskom kćeri, jer su se i drugi carevi ženili tako i jer: „Grčkijeh cara i despota — *raškijeh* kćeri gospodične, — rajska bješe kijeh ljepota, — bjehu carom ljubi slične“. (II. 333—336). — U osmom pjevanju govori Gundulić o rodu Ljubdragovu, pak u stihovima 445—448 kaže ovo: „Od Mare se i od Vuka — slavni despot Gjuragj rodi, — vrh *raškoga* svega puka — nakon svekra ki gospodi“. U pjevanju se desetom želi Vladislavu, da osvoji druge „slovinske“ zemlje, da protjera ljutoga zmaja i „Nemaniću da Stjepanu — namjesnik si krune carske, — čim pod tobom zemlje ostanu — *srpske, raške* i bugarske“. (X. 180—183) Ovo su mjesta u Gundulićevu Osmanu, na kojima on naziva Srbe onako, kako su se zvali i njihovi kraljevi i carevi i patrijarke. Ovoga imena rado ne spominju danas Srbi, ali je vrijedno da se spomene, jer ih po tom nazovu veže Gundulić sa starim predajama i imenima od vremena kraljeva. — Drugi običniji naziv jest *Srbljin* ili *Srbalj,* a zemlja se zove *Servia.* Tako je i u Gundulića samo s tom razlikom, da *srpski* znači ono, što i onim gospodarima Srbije, t. j. nije identično to ime današnjemu „srpski“; a imade i drugo značenje, koje je jasno svakomu onomu, koji ima zdrave oči. Neka govori Gundulić! Ali-paša ide u Varšavu, da tamo traži mir i da prije dodje, izmjenjuje konje. Tako na putu „U rumelska jezdi polja, — opet *srpska* naprid slidi — gdi su od grada Drenopolja — vrh Marice rijeke zidi“ (III. 33—36). O rijeci Marici „kažu *Srblji* i Bugari — bistre vode sedam vrela, — koja probi i udari na spjevanja sva (Orfejeva) vesela“. (III. 41—44). Kod rijeke je Marice slavni Orfej izvodio svoje pjesme; tu su čule zvijeri, ptice i kamen skladne bugarkinje, koje će se bugariti do vijeka. „Tim u njih se još začina, — što se u pjesan stavi odavna — od Lesandra *Srbljanina* (to je Aleksandar Veliki) — vrh svijeh cârâ cára slavna“ (III. 65—68). — Početak je sedmomu pjevanju ovaj: „Pri moru uprav *srpskijeh* strana — u pržinah pusta žala — leži Troja ukopana, — od grčkoga ognja pala“. Starac Ljubdrag u osmom pjevanju pripovijeda Kizlar-agi, koji su bili njegovi predji; tom zgodom kaže; „Diže se iskat u svom dvoru — Lazar, despot od *Servije,* — dva junaka po izboru, — da uda za njih kćeri dvije“. Na to nadovezuje pripovijedanje Kačićevo o Milošu Kobiliću i Vuku Brankoviću. (VIII. 441 i d.) (Vidi citirane već stihove X. 180—183). U XVIII. pjevanju se bori Dilaver s nabunjenicima, bije ih, „a Nehana *Srblja,* do uši — čim tetivu luku oteže, — ognjenijem ga klupkom buši, — i obraz mu vas iždeže“. (XVIII. 289—292). Osman se poziva na slavu svojih predaka, kad je vidio, da mu je kraj blizu: „moli Turke, da ga poštede, ako već ne će njega radi, a ono neka ga štede radi djedova. Sabljom, koju on ima, Mušan srca snima Galipolje primi u sili, i despota Vukašina razbi, i s glavom još razdili. Kraljevski opet sto prinije s ovom Murat prihrabreni u Drenopolje iz Brusije, i svu *srpsku* zemlju oplijeni“. (XX. 181—188).

Toliko se puta spominje izrijekom ili rieč *srpski,* ili *raški,* ili *Srbljin* ili *Servija.* Govori se prigodice o srpskoj istoriji, ali se spominju gotovo samo njezine po Srbe rdjave i hude strane. Iz ovih se primjera malo prije navedenih lako razabira (tko znade išto iz geografije i historije), da u većini primjera *srpski* znači što i *maćedonski.* Spominje se izrijekom nekoliko puta maćedonski, ali uza sve to ne će nitko reći niti se usuditi reći, da Gundulić nije znao razlikovati *raški, srpski* od *maćedonski.* Ako je znao onako na tanko historiju tursku, poznavao druge prilike Balkana, znao je sigurno, da Drenopolje, grad na rijeci Marici u Rumiliji (staroj Traciji) nije nikad bilo srpsko; znao je, da Troja, koja je bila udaljena jedva koji kilometar od morske obale u sjevero-zapadnom kraju Male Azije, nije nikad bila blizu ili *uprav srpskih* (po današnju) strana, nego prema maćedonskim stranama. A tko bi mogao podmetnuti Gundulićeu to neznanje, da je on držao Aleksandra Velikoga za Srbina?! — Da odviše ne duljimo!

Gundulić je nazivao Srbe po običajnom imenu njihovu i kod domaćih pisara i gospodara, i po onom, kako su ih nazivali strani — osobito latinski i talijanski — pisci. Izvoditi iz ovih naziva i upletanja historijskih neprilika srpskih, da je Gundulić Srbin, znači ne poznavati Gundulića, njegovo doba ne poznavati i nerazabirati, da je Gundulić pripovijedajući zlu sreću Srba tim htio samo istaviti znamenitost pobjede poljačke nad Osmanom. A i najmanje nemože biti laskavo za Srbe ono, što on pjeva u X. pjevanju, da Vladislav zauzme prijestolje Nemanića. Tko ima oči da vidi, neka vidi, i tko ima uši da čuje, neka čuje!

—o.

*

Kizlaraga otimlje Sunčanicu. Basrelief na Gundulićevu spomeniku. Od *Ivana Rendića.*

Sv. Vlaho blagosivlje kršćanske junake. Basrelief na Gundulićevu spomeniku. Od *Ivana Rendića.*

U slavu Ivanu Gunduliću.

Himna hrvatskih pjevača

prigodom svečanoga odkrića pjesnikova spomenika dne 26. lipnja 1893. u Dubrovniku.

Spjevao **dr. August Harambašić.** — Uglasbio za mužki sbor **F. S. Vilhar.**

Allegro moderato e solenne. Djelo 157.

Tenori: U ko - lo a - mo, bra - ćo Hr - va - ti, Na - še je sla - ve sva - nu - o dan;

Basi:

Po-čast nam va - lja um - ni - ku da - ti, Ko - ji nam bje - še od Bo - ga dan. Hr-vat-ske kr - vi

Pjes-nik je pr - vi! Hr - vat-ske kr - vi Pjes - nik je pr - vi! Ži - va je če - sma

Ži - va je če-sma

Nje-go - va pjes - ma! Iz-vor joj ne će ni - kad u - sa-nut, Nu-deć nam rajskog nek - ta - ra slast,

U njoj će sto put s no - va o - gra-nut Ro - da nam vječ - na sla - va i čast. Tri - sta je lje - ta,

mf f

što nam ga da - o Slav-ni Du-brov - nik, hr - vat-ski grad, Što nam je div - no pje - va - ti sta - o,

mf f

mf p mf

Di - za - ti na - du, ru - ši - ti jad. I ka - o što je ne-koč nam pje - vo, Da se u jed - no

mf p mf

f mf

sdru-ži - mo svi, Ta - ko u jed - nom ko - lu ga e - vo Hr - vatskom pje-smom sla - vi - mo mi.

f mf

f mf f

Sa-bra - ni sa svih hr - vatskih stra-na Ši - ri - mo svu-da hr - vat-sku vlast; Pro-ro - ka bo - ljih

f mf f

ff 3 3

sla - vi - mo da - na, Bi - la mu vječ - na sla - va i čast! Sla - va i čast! Sla-va i čast! Sla-va i

ff 3

largo fff

čast! Sla-va i čast! Sla - va, sla - va! Sla - va, sla - va i čast! Sla - va i čast!

fff largo

Dživu Frana Gundulića.

Prigodom otkrivanja njegova spomenika u Dubrovniku, 26. junija 1893.

Očenaš.

Oče našeg književnog jedinstva,
Koji jesi na nebesim' stavno,
Vječna diko knjige i Slovinstva,
Slavilo se ime tvoje slavno!

Kô na zemlji protivu tugjinstva
Što si braću okupljao davno,
Tako s neba vodi do bratinstva
I obzorje razgali joj tavno.

Kruh svagdanji duši nam ne krati
— Polet uma i svog srca plamen —
Da prosvjetom zasjaju Hrvati;

Dug im prosti, teške sudbe zlamen,
Bratsku mržnju, ti od njih odvrati,
Da k slobodi prije dopru. — Amen!

A. Kriletić.

O podignuću drugoga narodnog spomenika u Dalmaciji Ivanu Frana Gundulića, u Dubrovniku 26. lipnja 1893. Hrvatskomu narodu.

(Psalmički pjev.)

**»Rod bo samo, koji mrtve štuje
Na prošlosti budućnost si snuje«.**

Raduj se, narode, mučeniče stari; raduj se slavlju kostiju sinova svojih!

Klik ovaj zajeknuo na žicama harfe moje, kada si slavio Milovana ispod Biokova gvozdenoga; a danas opeta odjekuje kucavicama srca mojega.

Ti dižeš drugo veliko svjedočanstvo života, napretka i prosvjete moćne na obalama mora srebrenoga i juga prelijepoga.

Ne umire narod nikada, kojemu je uspomena otaca amanetom, jer duh njihov bdije nad njime.

Sred palama i cvijeća Atene slavne svoje dižeš kip pjesniku najvećemu.

Prošao stari sjaj Dubrovnika slavnoga; zardjalo zlato Pracatovih palača; potamnio grimiz knezova i plemića; spuštena Vlahova zastava sa gjemija lakih: a nova iskra vrca sa srdašca grada pitomoga.

Nova slava odjekuje izmedju zidova drevnih; novo biserje sjaje na novoj svili i kadifi; a nad Orlandovim stupom vije se zastava prosvjete nove.

Uz Srgj zeleni diže se k modrinama nebeskim stijeg pobjede i uskrsnuća narodnoga.

Neka se bijeli prebijeli mramor pjevaocu slobode svete, pjevaocu sveslavenske ljubavi bratske.

Neka sjaje izmedju dubrovačkih ruža zlatni kip pjesnika Sunčanice, Krunoslave i Sokolice amazonke, jer zvuk javorovih gusala njegovih odjeknuo je Evropom prosvietljenom.

Neka uzigraju kosti posvećene pjesnika divnoga „Dubravke“ i „Osmana“: on bo je sinfonije jezika našega uzdigao do akorda lire Omerove i Virgilijeve, Miltonove i Racinove, Klopstokove i Tassove.

Kiti se Dubrovnik i pir slavi danas: s njim je uzdah srca naroda probudjenoga.

Ponosi se Dubrovnik ponosni: nad njim je danas raskrilio pozlaćena krila genij tvoj, narode junački.

Uskrsnut će danas iz grobnica bijelih slavni djedovi njegovi i poklonit će se veličajnosti današnjoj.

Ustat će i zaokružit će Poljanu njegovu sjene pjesnika njegovih.

Zapjevat će pjesmu uzvišenu Minčetić, Vetranić, Krističević, Bobalić, Borešić, Čubranović, Dimitrić i Držići slavni.

Nategnut će strune u harmoniji slavopjeva novoga Nelješković, Pelegrinović, Beterić, Mažibratić i Bunići sa Ranjinom, Betondićem i Zlatarićem zlatnim.

Zaorit će pjesmu radovanku i vila Gjorgjića, Palmotića, Kaznačića, Kazalia, Bana, Vodopića i Pucića medenoga.

Kolo će voditi Cvijeta Cucerićka prekrasna i sa Boškovićkom, Beterićkom i pjesnikinjima vilinskima kitit će Rendićevo dlijeto, umjetnice božice, lovorom zelenim.

Sa mramornih stepenica „kolegja“, nekadašnjega hrama prosvjete njegove, divit će se velebni duhovi Boškovića, Getaldića, Staića, Kunića, Zamanje i Stulića fratra.

Zlatna pera Cerve, Razzia, Orbinia, Lukarića, Rastića, Dolcia i Appendinia bilježit će u analima domaćim apoteozu dubrovčanina ovjenčanoga.

Krasne kćeri najskladnijega grada posipat će ljerom i čeminom hodočasnike braću.

A od Ploča morskih do Pila cvatućih, od Lokruma čarobnoga do Gruža bosforskoga odlijegat će kroz trublje zlatne glas duše tvoje: *Slava Gunduliću neumrlomu!*

Petar Kuničić.

Ivan Franjin Gundulić.

Kralj dubrovačkih pjesnika, *Ivan, sin Frana Gundulića* (na dubrovačku: *Dživo Frana Gundulića*), rodio se 8. siječnja g. 1588. u slobodnom gradu Dubrovniku na čarobnom žalu jadranskoga mora. Otac njegov Franjo bijaše odličan gradjanin i plemić dubrovački. Vlasteoski rod Gundulića pripadaše medju najznamenitije i najstarije porodice slavne dubrovačke republike.

Tvrdi se, da rod Gundulića pripada medju one porodice, što no su pobjegle iz razorena Epidaura i osnovale Dubrovnik. U VII. su na ime stoljeću Slovjeni osvojili i razvalili rimsku naseobinu Epidaurum. Žitelji, što pobjegoše iz grada, sklone se na jedan rt, nedaleko od Epidaura, njemu na sjevero-zapadu, pa tu osnovaše novu naseobinu, zvanu Ragusa, a kasnije hrvatski Dubrovnik.

Već od davnine odlikovahu se Gundulići rodoljubljem, velikim imutkom i važnim uplivom u državnim poslovima rodnoga svog grada. Upravo u ono vrijeme, kad je živio i pjesnikovao naš slavni pjesnik, bijahu Gundulići glavni kormilari slobodne države dubrovačke. Pisci spominju državničke vrline strica pjesnikova i vrstaju ga medju najznamenitije Dubrovčane, a o ocu njegovu pouzdano znamo, da je živo utjecao u upravu i vladu domovine svoje, dok je bivao poslanikom u Carigradu na dvoru sultanovu. Ovo bijaše tada najvažnije poslaničko mjesto, jer je u ono vrijeme Turčin silom svojom potresao Evropom, pa je trebalo izvrsna državnika, da trijeznim i mudrim postupkom očuva slobodu maloj državici dubrovačkoj, gdje no su kud i kamo veće jur skučene bile pod jaram moćnih Turaka.

O majci pjesnikovoj nemamo nikakih vijesti ni pouzdanih podataka, kakova je roda i koljena bila i koje su je vrline resile. Slutimo, da je bila svijetla roda, jer znamo, da su se dubrovački plemići ženili iz vlasteoskih kuća. Bila je valjda skromna i čedna žena, čestita i vrla majka, koja se jamačno mnogo brinula kućom i poput Kornelije majke Graha svu pomnju i skrb materinsku posvećivala jedinomu uresu svomu — sinu Ivanu. Pod njezinim je blagim okriljem proveo pjesnik naš nježno doba djetinjstva i mladosti, ona mu valjda već za rana usadi u srce plemenite i uzvišene misli i nauke kršćanske vjere, koje tako divno prosijevaju iz njegovih velebnih pjesničkih djela i poradi kojih steče dičnu pohvalu, da je predobar kršćanin (Appendini, Versione libera dell'Osmanide, pag. 3). Već od ranih nogu odlikovao se pobožnošću, pa je sve do smrti svoje običavao polaziti svake godine na otočić Daksu nedaleko Dubrovnika, da ondje sprovede veliki tjedan sa časnim Franjevcima u vršenju službe božje i u trijeznu razgovoru. Uzgojen u pravom kršćanskom duhu i prigrlivši svim srcem i umom nauku kršćanske vjere, priznaje u predgovoru „pokornih pjesni“ kralja Davida, da sve tašte stvari za tašte drži i otvoreno ispovijeda, da je „početak od pravoga znanja strah Božji“. Pobožnost svoju posvjedočio je i time, što je stvorio tri prekrasne oveće nabožne pjesme.

Za mladosti Gundulićeve lijepo su cvala tako zvana „studia humaniora“ u Dubrovniku. Vlastela se dubrovačka brinjahu, da im se sinovi valjano naobraze i dušu svoju urese svakom lijepom naukom i potrebnim znanjem. I mladi Gundulić prionu uz ova „studia humaniora“, pa je polazio jamačno školu Isusovaca, koji su u to vrijeme naobražavali mladiće dubrovačke. Nagadja se, da su mu bili učitelji o. Silvestar Muzio i o. Ridolfo Ricasoli, koji su tada učiteljevali u Dubrovniku. Pod njihovom je paskom valjda revno izučavao bogatu književnost starih naroda i upoznavao se s djelima nove talijanske literature, koja je njegom i pod dojmom humanizma lijepo procvjetala i bujno se razgranila. Jamačno prijahu živahnoj ćudi i nježnomu srcu njegovu ponajviše tvorovi pjesničkih genija, koje je bez sumnje svom pomnjom izučavao, a odsjev ove nauke i mara vidno se opaža u pjesničkim djelima njegovim, a napose u najznamenitijem djelu „Osmanu“, u kojem su vrli estetski sudije Rus Roman Brandt (Istoričko-literarnij razbor poem Ivana Gundulića Osman. Kiev 1879). i dr. Fr. Marković (u obsežnoj i dubokoumnoj „Estetičkoj ocjeni Gundulićeva Osmana“) otkrili i pokazali više tragova uplivu i dojmu pjesničkih velikana Homera, Vergila, Tassa, Ariosta, Camoesa na našega pjesnika. Pored toga primio je mladi Gundulić u školi Isusovaca prvu uputu u filozofiju i historiju. Svakako mu je nauka filozofije bistrila um, pa ga ponukala, da pomnije zarone u misli velikih mudraca i da dublje razmišlja o životu i ciljevima čovječjim. Lijepa načela etike i uzvišene misli kršćanske filozofije uhvatiše u mišljenju njegovu čvrst korijen, pa je kasnije, kad ga je zaokupila zbilja života, u djelima svojim hvalio i uzvisivao vrlinu, plemenštinu srca i krepost, o kojoj potonjoj veli: „kriepos ka pod nebi svjetlosti ima dana bjelje i gdigod je, hvala 'e sebi“. Na više mjesta zanosno pjeva o slavi Božjoj i duboko se klanja pred veličanstvom svemogućega Stvorca, pa opominje lakoumne ljude, koji u taštini vijek svoj viju, da se osvijeste i Bogu obrate.

Umne refleksije, rastresene diljem neumrlih djela njegovih, rječiti i jasni su svjedoci njegova oštroumlja i filozofskog duha. Iz velikog mnoštva tih dubokoumnih elegičnih refleksija ističemo ovu u trećem pjevanju „Osmana“ (281—4; 297—304): „Vrijeme mrakom od zabiti care i carska krije imena, samo je svijetla vik na sviti djela uzmnožnijeh uspomena. Mru gradovi ogrnuti od kamenja stanovita a od umrle čovjek puti žali, er ne

ima vječnijeh lita. Ah, ponosna naša ćudi! i jes jošte, tko se vara, i u životu tvrd se sudi, videć, kami da se obara".

Po nazoru njegovu treba da čovjek pravo spozna ništetnost svoju, da se kani „tašte oholasti" i da u kajanju i strahu pred višim sudcem trijezne dane traje, brineći se spasom neumrle svoje duše i tvoreći dobra djela na ovom svijetu. Prekrasna razmatranja o životu i smrti u „Suzama sina razmetnoga" završuje opomenom: „Zgledaj, gdi si; svidj' se, tko si; ufaj, kaj se, moli, prosi".

S puno razloga može se vjerovati, da se je Gundulić u mladosti svojoj mnogo bavio naukom povjesti svjetske, iz koje je crpao mnogo pouke i zdravih misli o životu i udesu naroda i pojedinaca, koji se vrlim svojim djelima i čestitim značajem prodičiše i neumrlo ime stekoše. Jamačno je to znanje u kasnijem životu znatno raširio, kad no je snabdjeven bogatim iskustvom dublje ponimao tok svjetskih dogadjaja i zrelije shvaćao državne uredbe. Njegovo narodno obzorje i poznavanje povjesti slavenske lijepo je rasvijetlio T. Smičiklas u raspravi „O postanku Gundulićeva Osmana", a iz „Osmana" možemo lako razabrati, kako je u njega duboko shvaćanje povjesti svjetske, a napose prošlosti starih Grka i Rimljana. Pjevanje VII. jasno nam svjedoči, kako je pjesnik bio klasički naobražen i zadojen čistim humanizmom. Opisujući put Kizlaragin, udara u elegične žice, kad spomene Troju, nekoć vladaricu „svega istoka", a sada tek pusto ime; riše nevolju Skijana, kojima hadum odvodi djevojke, pak na to prekrasno nadovezuje: kolika li je nesreća političko ropstvo, kad ono i moralno ropstvo sobom donosi, rušeći sve obiteljske svetinje: „Može li se s hudje zgode ginut gorom smrti kojom, neg' živeći bez slobode, ne bit voljan dušom svojom? O slobodo slatka i draga, izvrsno te vik ne ljubi, ni poznava tvoja blaga, tko te ovako ne izgubi". Iza toga dolazi opširna elegična apostrofa na cijelu Grčku, koja je podala čovječanstvu „čestiti plod od razuma i porodila mudrace glasovite, ki nauke i zakone ostaviše plemenite". Tu izriče i važnu misao, da je slavnoj nekoć i znanjem i junačtvom Grčkoj sadašnje „samosilje tursko kleto" kazna vječne pravde za njezino „staro nevjerstvo" (što jamačno znači grčki crkveni raskol), „jer pedepsa s neba koli lakše ide, teže pade" (sravni Čengić-agu III. 73: „jer što kašnje, sve to jače tuče"). Kod Farsalije spominje se bitke Pompeja i Cezara, pa razmišlja o silnoj rimskoj moći, što je propala s domaćega nesklada, te nadovezav gnomnu refleksiju o dubu i crvu, prelazi opet u apostrofu, jamačno imajući na umu svoj Dubrovnik: „ah da je proklet, tko zameće u rodnome nemir gradu i domaće vriježi smeće u zavadi i neskladu". Tako evo izvodi pjesnik elegične refleksije o klasičnoj Grčkoj i o starom Rimu.

U 20. godini dade se Gundulić na državne nauke, da se usavrši i u ovoj grani znanja, koje su Dubrovčani osobito cijenili i njegovali. Nema sumnje, da mu je u tom lebdio pred očima primjer slavnih predaka njegovih, koji su se odlikovali državničkom razboritošću i osobitom brigom oko blagostanja i slobode otačbine, pa da se je mnogo trsio, da temeljito prouči pravne i državne nauke. Ima vijesti, da su ga vlastela dubrovačka kasnije izabrala knezom i tako uzdigla do prve državne časti, a ovu su mogli postići samo oni odlični plemići, koji su bili vrlo razboriti i osobito vješti pravu i upravi državnoj.

U 30. godini oženi se Gundulić s Nikolicom Sorkočevićevom, kćerju Sigismunda Sorkočevića, uplivna plemića dubrovačkoga. Vele, da je Nikolica bila djevojka dobra glasa i osobitih darova, pa da je s njome pjesnik naš živio u sreći i zadovoljstvu, baveći se javnim poslovima i stvarajući pjesnička djela. Sva je prilika, da je Gundulić dosta rano počeo pjevati. Iz posvete „pjesni pokornih kralja Davida" g. 1820. razbiramo, da je do onda bio spjevao 10 drama „s mnoziem i bezbrojniem pjesnima taštiem i isprazniem". Ta ostala spjevanja pjesnik u manjoj cijeni drži, pa sve ino (osim pjesni pokornih) kao porod od „tmine u tminah ostavlja". Pored drama bili su mu po svoj prilici prvi pjesnički pokusi: ljubavne pjesme, koje sada zove „taštima i isprazniima". Kao mladić živahne fantazije i vanredno darovit, jamačno je u ovim taštim pjesmama zaneseno pjevao o ljubavnim „strilama" i o krasnim vilama, što no su zatravile mladenačko srce njegovo. Od tih ljubavnih pjesama sačuvala nam se samo jedna, „Ljubavnik sramežljiv", prijevod s talijanskoga. Kad je kasnije oko 30. godine upoznao pravu zbilju života i našao mir i zadovoljstvo u krugu svoje porodice, valja da se je uvjerio, da su doista isprazne i tašte bile mladenačke njegove sanjarije, pa da se prava sreća nalazi u požrtvovnom radu za opće dobro i u „strahu Božjem, koji je početak od pravoga znanja". Ovo se može slutiti iz spomenute posvete.

Drugo razdoblje pjesničkog rada njegova zapremaju dva prekrasna djela: „Suze sina razmetnoga" i pastirska igra „Dubravka", iz kojih provijava duh i mišljenje, što no se zamjećuje u posveti „pjesni pokornih". U toj posveti ispovijeda: „Ja krstjanin spjevalac, ki pravoga Boga poznam, vjerujem i izpoviedam, od koga, po komu, i u komu sva dobra izlaze, sve milosti rastu, bitje se prima, život uzdrži, zdravje umnaža, spasenje stječe i dobiva, vele dostojnije imam početi s pjesni svetieh i božanstvenieh, kakve su ove pokorne, koje skrušena grešnika priko valovita mora od smućena i smetena svieta mogu susim i krepcim stupajom od vjere, topeći ohologa Farauna, od grieha privesti i dovesti u zemlju od obećanja od slave vječne, gdi vrh duša pravednieh daždi obilno slatka mana od milosti božanstvene". Gundulićev prijevod pjesni pokornih ide medju najljepše prijevode psalama Davidovih, što ih ima u hrvatskoj književnosti. Pjesnik se sada kao kakav pokajnik utječe svemožnoj

zaštiti i milosti Božjoj, pa ponizno kleca pred veličanstvom Svemogućega, pjevajući slavu njegovu u tri duhovne pjesme. Drugu duhovnu pjesan, *„Suze sina razmetnoga“*, posvetio je g. 1622. stricu svomu Jeru Dživa Gundulića od vladalaca grada Dubrovnika, o kojem veli, da se „diči dundom tako vriedniem i pohvaljeniem, u našemu samovlaštitomu gospodstvu na kneštvo i na sve najveće časti većekrat dostojno uzvišeniem.“ Lijepu tendenciju duhovne pjesni svoje otkriva pjesnik ovim riječima: „Otac vječni, koga milosrdje u plačna sina, od grieha pokajana, pomilovanju ovdi u nutra proslavlja se, da bi nakon duga i čestita života i vas u broju od izabranieh pomilov'o i posinio: neka naš Dubrovnik, kako sada koris prima, slavu stječe i ures nahodi u mudru svjetu, u temeljitoj pravdi i u pomnjivu nastojanju toliko kriposna, razborita i vriedna sudca, tako i paka pred sudcom općeniem i pred Bogom od vojska u slavi toliko obljubljena sina odvjet nadje, obranu stigne, štit isprosi osobitom vladanju, vlastitomu gospostvu i čistomu djevstvu, u komu po višnjoj milosti naša sloboda neockvrnjena veće od tisuću godišta uzdržala se i sahranila, što dopusti i u naprieda svemoguća vlas“ . . . . Predmet za ovu divnu duhovnu pjesmu crpao je pjesnik iz svetoga pisma, iz evangjelja po Luci, gdje se u 15. glavi kazuje o rasipnom sinu, koji dobivši imanje od oca otidje u tudji svijet i onamo prosu imanje svoje živući besputno.

Razmetni sin ljuto nastrada, pokaje se i uteče ocu svomu. Taj je predmet pjesnik posve samotvorno obradio i pjesan podijelio u tri plača: Sagriješenje (vivendo luxuriose dissipavit substantiam), spoznanje (et reversus in se), skrušenje (pater, peccavi, jam non sum dignus). „Suze sina razmetnoga“ pravi su biser u hrvatskoj književnosti. Odlikuju se divnim spoljašnjim oblikom, za koji se može reći, da ga nije do sada nitko natkrilio u našoj književnosti. Pune su krasnih i uzvišenih misli i dubokoumnih refleksija. Općenito je poznata elegija „Ah, sad imam pamet bistru“, u kojoj se prekrasno slika nestalnost i kratkoća ljudskog života. Diljem cijele pjesni pjesnik zaneseno slavi moć milosrdja Božjega i sažalno oplakuje bijednu sudbinu čovjeka grješnika.

Nema sumnje, da su „Suze sina razmetnoga“ od manjih djela pjesnikovih najljepše, te su im se već stari Dubrovčani divili, kujući ih u zvijezde poradi pobožnoga duha, uzvišenih misli i ugladjenoga oblika. Pjesnik Gjorgjić veli za tu pjesmu: nihil esse pictius.

Gundulić je u svem napisao osamnaest pjesničkih djela; šest ih se sasvim izgubilo bez natpisa, od dva djela sačuvalo nam se nekoliko stihova, jedno je djelo ostalo nedovršeno, a devet ih imademo potpunih.

Od osamnaest djela pjesnikovih jedanaest ima drama, od kojih se šest izgubilo, te im znamo samo imena. U posveti „pjesni pokornih“ spominje pjesnik drame ovim redom: Galatea, Dijana, Armida, Posvetilište ljuveno, Proserpina ugrabljena, Cerera, Kleopatra, Arijadna, Adona, Koraljka od Šira. Potpuno su sačuvane: Arijadna, prijevod s talijanskoga; Proserpina jamačno takodjer prijevod, izvorna gluma „Dubravka“, koju punim pravom drže najboljom pastirskom igrom dubrovačkom. Od drame Dijane imademo 96, a od Armide 128 stihova.

Sve su se drame — izuzevši Dubravku — prikazivale na „očitieh mjestieh s veliciem slavam“ jošte prije g. 1620, a Dubravka valja da prvi put g. 1628. Za Arijadnu kazuje sam pjesnik, da ju je družina Marinka Frana Tudiševića, vlastelina dubrovačkoga, „s veliciem slavami“ prikazivala u Dubrovniku, pa mu ju s toga posveti godine 1632.

Prigodne su pjesme: „U smrt Marije Kalandrice“, lijepe i vrijedne žene Dživa Vlajka, pak „Ferdinandu II. knezu Toskanskomu“. Potonju pjesmu spjeva Gundulić g. 1634., kad se je ženio Ferdinand II., veliki knez toskanski, prijatelj naroda slovinskoga, kojega je i besjedu bio zavolio.

No Gundulić se najviše trudio oko glavnoga svoga djela „Osmana“, ali mu ne bješe sudjeno, da ga potpuno dovrši, jer ga usred pjesničkoga rada u 50. godini života zateče smrt „samosilna“, o kojoj tako umno pjeva u „Suzama sina razmetnoga“, da čovjeka „svuda slidom slidi“, „ne ćeš joj se odrvati“, „gluha i slijepa bez obzira, kud prohodi, sve satira i upored meće, valja stara i mlada, roba i kralja“. Umro je 10. prosinca g. 1638. U knjizi se matica spominje, da je sjajno sahranjen. Tri sina ostavi na brizi plemenite žene, koja je šest godina iza njega, g. 1644., slijedila ga u hladni grob. Najstariji sin Franjo postade podmaršalom u austrijskoj vojsci, za Jerolima, drugoga sina vele, da je poginuo kao pukovnik kod podsjedanja Barcelone, a najmladji sin Šišman naslijedi baštinu slavnoga oca svoga: kažu ga vrsnim pjesnikom i knezom dubrovačkim.

Najznamenitije i najveće pjesničko djelo Gundulićevo jest ep „Osman“ u 20 pjevanja. Pjesnik je crpao predmet iz suvremene povjesti slovjenske i turske: boj Turaka s kršćanstvom slovjenskim. Pjevajući propast cara Osmana, a slavu poljskoga kraljevića Vladislava, upleće u ep zgode iz poljske i turske povjesti.

No „Osman“ nije potpun. I u najstarijim rukopisima manjkaju dva pjevanja: 14. i 15., ili kako neki misle: 13. i 14. Stariji i noviji kritici mnogo su se trsili, da to razjasne. Jedni rekoše, da ih je valjda uništila državna vlast; drugi, da ih je sam pjesnik pred smrt svoju spalio. Treći opet tvrdjahu, da je pjesnik davao čitati svojim prijateljima pojedina pjevanja, pa da mu prijatelji ne vratiše; a drugi opet držahu, da su se izgubila po smrti pjesnikovoj ili da su propala za vrijeme potresa god. 1667. Po sudu T. Smičiklasa najviše vjere zaslužuje sud umnoga istraživača Ivana Volantića, koji je iza 20 godišnjega revnog ispitivanja „Osmana“ ovako izrekao konačni svoj sud: „Ispitivanje ovoga djela jasno

*

pokazuje, da ga pjesnik zatečen smrću nije dovršio, štogod se drugo bude govorilo, nije nego pusto gonetanje".

U tome je gonetanju najdalje pošao akademik A. Pavić, koji je najprije („Rad", 32., god. 1875.) tvrdio, da je netko drugi a ne Gundulić sastavljao sadašnjeg „Osmana", i oštro sudio o vrijednosti Gundulićeve epopeje. U akademijskom izdanju djela Gundulićevih god. 1877. oporiče oba ova nazora, ali ostaje jošte na mnijenju, da „poetska teorija ni Gundulićeva ni našega vijeka ne će moći odobriti, što je Gundulić onako bujnom romantikom zaodjenuo historijska fakta i ljude svoga doba". Glavna mu je misao: Gundulić je najprije opjevao u jednoj pjesmi (Vladislavijadi) pobjedu poljačku g. 1621., a opet u drugoj pjesmi (u „Osmanu", koji sastoji od spjeva I. i XVI. do XX. sadašnje Osmanide), kako sultana umoriše god. 1622., pak je zatim sastavljao te dvije pjesni u jednu treću, te je iza prvoga pjevanja one druge pjesme (hipotetičnoga „Osmana") prema novoj zamisli preradjivao i širio onu prvu (Vladislavijadu), ali ga smrt prekide, te on ne dodje do pjevanja XVI., i pjevanja XVI. do XX. ostadoše nepreradjena prema novoj pjesnikovoj zamisli.

Mišljenje Pavićevo velikom oštrinom uma i silnom učenošću pobija dr. Fr. Marković u znamenitoj „Estetičkoj ocjeni Gundulićeva „Osmana" („Rad", 46, 47, 50, 52) i dolazi do ovoga konačnog suda: „Nema nikakova razložita povoda tvrditi, da je Osmanida skrpana od prvobitne dvije pjesni, nego svi razlozi, crpeni iz oznaka tradicionalne epske tehnike, koju očevidno slijedi Osmanida, govore za to, da je ona inače posve jedinstvena i savezna radnja, samo joj manjka 14. i 15. spjev". U dokazivanju svom medju ostalim ističe one veze, što spajaju Gundulića s drugim epskim pjesnicima, a napose s Tassom, kojega je „Oslobodjeni Jerusalim" jamačno dobro poznavao. Isporedjivanjem može se pokazati, da je naš pjesnik dosta pojedinih govora, opisa, oznaka, sentencija prijevodom prenesao u „Osmanidu", pa da na više mjesta u pjesničkom slogu očevidno oponaša talijanski uzor. I s Ariostovim „Orlandom Furiosom" kao i s epskom pjesni Portugiza Camoesa ima „Osman" neke značajne analogije. Tasso i drugi epski pjesnici u nekim značajnim elementima epske kompozicije i sloga mnogo oponašaju Vergilija, a ovaj, kako se zna, Homera. Tako se Gundulić kao malo zakašnjeli hrvatski drug priključuje epskoj školi staroklasično-romanskoj. Osmanida nam otvara jasan vidik u starodrevnu predaju umjetničke epske tehnike, koja, srednjim vijekom prekinuta, obnovom klasičnih nauka i sama se obnovi i pomladi u Italiji, u Portugalu, u Dubrovniku. Svaki je kraj, svako doba, Tassovo, Camoesovo, Gundulićevo ukladalo u stari baštinjeni oblik svoj novi sadržaj i svoje nove lirske elemente, čim se je ujedno i stari oblik svaki put ponešto inače pomladio. To je ona književno-povjesna sveza, kojom nas Hrvate Osmanida Gundulićeva spaja s preporodnim romanstvom, starim Rimom, sa starom Grčkom.

Hrvatsko slavlje u Dubrovniku. Dubrovnik je 26. lipnja doživio velebno slavlje. Otkrivao se sjajnim i veličanstvenim načinom prekrasan spomenik, izdjelan umjetničkom rukom dičnoga Hrvata, neumrlomu pjesniku Ivanu Gunduliću, usred njegova rodnog grada, slavne i starodrevne »hrvatske Atene«. Neopisivim je zanosom ovršena ta znamenita hrvatska svečanost. Čitava je Hrvatska odlično zastupana bila toga dana u slavnom Dubrovniku oko Gundulićeva spomenika, da svečano proslavi uspomenu najvećega dubrovačkog pjesnika i da se pokloni besmrtnoj sjeni njegovoj. Cijelo je slavlje bilo sjajna manifestacija hrvatske misli, veleban triumf hrvatske svijesti, koji u svakom pogledu nadmašuje Kačićevo slavlje u Makarskoj, pa i samu zagrebačku izložbu. U Dubrovniku se nadjoše na okupu pored gradjana dubrovačkih odlični zastupnici Hrvata iz svih hrvatskih zemalja: iz Banovine, Dalmacije, Bosne, Hercegovine i Istre, a naša jednokrvna braća Slovenci odaslaše više po izbor-predstavnika. I braća Česi poslaše prekrasan vijenac »hrvatskomu pjesniku slobode«. Dubrovnik je tim slavljem povraćen hrvatskoj misli. Slava neumrlomu hrvatskomu pjesniku, Ivanu Gunduliću! (Opširno izvješće o ovoj znamenitoj slavi izići će u budućem broju.)

Rod Gundulića. Vijesti o porijeklu roda Gundulićeva znatno se razilaze. U 49. broju »Smotre Dalmatinske« piše o tome G. (elčich), dobri poznavač dubrovačkih arhiva, od prilike ovako: Jedni vele, da su Gundulići došli iz Verone i to po nekima godine 930., a po drugima 1584. Prvi put se spominje dolazak Gundulića u Dubrovnik u godini 930. u ljetopisu nepoznata pisca iz godine 1500. O lavle su po svoj prilici crpli svoju vijest Razzi i Mattei. S njima se slaže i ovjenčani pjesnik *Cervin* (Crijević), veleći, da su Gundulići poslije rasula Epidaura s drugima osnovali Dubrovnik. Tako misli i španjolski židov Didako Pirro u svojoj elegiji. Napokon neki drže, da su Gundulići došli iz Rame. Zanimljivo je, da se već u srednjem vijeku jedan dio grada zove teritorij Gundulićâ (u 11. stoljeću). To drži Gelcich veoma važnim, jer u povjesti sredovječnih gradova podjela je teritorija najsigurniji kriterij za to, da se odredi starina pojedinih porodica. Odatle izvodi pisac, da je već u 11. stoljeću kuća Gundulića bila jedna od najstarijih i najuglednijih u Dubrovniku. Dakako, samu godinu dolaska njihova ne možemo danas odrediti. Po tom drži, da Crijević i Didako nijesu daleko od istine, izvodeći porijeklo Gundulića iz Epidaura, premda god. 930. nije ujamčena.

U slavu Ivanu Gunduliću. — Ivan Gundulić i Hrvati u Banovini. — Ivan Gundulić kao dramski pjesnik. — Ivan Gundulić o Srbima u svom Osmanu. — U slavu Ivanu Gunduliću. — Dživu Frana Gundulića. — O podignuću drugoga narodnog spomenika u Dalmaciji Ivanu Frana Gundulića, u Dubrovniku 26. lipnja 1893. Hrvatskomu narodu. — Ivan Franjin Gundulić. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 8. srpnja 1893.

Br. 27. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Silnicima.

Odrasto sam ondje, gdje čempresi dižu
Ponosite vrške nad maleno selo,
Pa dok kukavice pred moćnima gmižu,
Ja visoko vazda dižem vedro čelo.

S vrhovite gore, otkle oči sižu
Sve dok nebo plavo k pučini se svelo,
Vidjao sam orle gdje oblake stižu,
Pa naučih gledat daleko i smjelo.

Motrih borbu mora s crnim grebenima,
— Svedj grebene crne, a bijele pjene —
Pa mi vaše blato duše se ne prima.

Vi možete za to progoniti mene;
Ja ću ostat jednak, dok u čempresima
Zavičaja moga srce mi ne svene!

A. Kriletić.

Draga čeka dragoga.

Pripovijeda Ladislav Z. Ladanjski.

Nebo se natmurilo, crni se oblaci gone njime, razlikujući se od jednolične sive boje, koja je cijelo nebo prekrila. Kiša pada, ljeva kao iz kabla. Cesta sva je nakvašena, a kolotečinama teče voda u potocima, pa prelazi na poljane, jer su grabe uz put sve prepune, te ne mogu odvoditi tu silu vode. Po poljanama i livadama skupljaju se jezera blatne vode, iz koje strše usjevi i trava. A potoci šume i udaraju o obale, noseći sad panj. sad opet komade porušena mosta.

Zemlje se hvata sve dublji sumor, sunce se posve sakrilo za gustim oblacima, tako da se ne može razabrati, koje je doba dana. Jedino po tome, što sumor sve gušći biva, može se držati, da se dan bliža koncu. Ako gusti oblaci ostave baš ono mjesto, gdje se sunce skriva, sjekne za čas nešta više svjetla, ali samo za čas, jer nadodju novi oblaci i učine tminu još veću.

U selu nije vidjeti ni žive duše, sve se zavuklo pod sigurni krov, nikomu se ne će da izidje u taj pljusak i sipanje kiše, koja bi ga za čas smočila do kože. Samo katkad pomoli koji seljak glavu na prozor, da pogleda, da li se već s koje strane čisti nebo.

Pas čuvar zavukao se u svoju kućicu, pa pospanim okom gleda u mlaku, koja se pred njim sve više nakuplja. Iste patke i guske, koje su, kad je počela kiša padati, veselo gačući i sikćući oblijetale raširenih krila po dvorištu i po cesti, sad su se zavukle pod kolnicu i ondje spavaju sakrivši glavu pod krilo. A oblaci bivaju sve gušći i gušći, kiša pada i udara svojim jednomjernim mirnim padom o lišće i prozore, a pad se samo katkad prekine, ako duhne vjetar i zatjera jaki pljusak, da iznenada zašumi.

Na prozoru dvorca na kraju sela stoji mlada djevojka, pa gleda prema selu. Nestrpljivo bubnja sitnim prstićima po prozoru, a te žive, modre oči, sad nujno gledaju, sad se opet zakrijese kao živom vatrom. Mali nosić prpošno strši u zrak, dražesne jamice u obrazu i na podbratku podaju licu neki bezazleni, smiješeći izraz, pa se moraš čuditi, kako može to visoko čelo navorano, a te rumene usne uzdignute biti. Svaki čas pogleda na sat, a onda na put, da opet ljutito zabubnja po staklu ili da udari noškom o pod.

Opet je podulje gledala na prozor, sad joj se oči

zaliju suzama, okrene se tako naglo, da su joj guste pletenice poletjele i udarile ju u obraz, pa podje u drugu sobu, gdje joj je majka kod posla sjedila. Stane pred nju.

— Majko, — reče uzdrhtanim glasom, — Gjuro me više ne ljubi.

— Ali, dijete moje, kako možeš to ma samo i pomisliti, a kamo li reći, ta to je grijeh, — odgovori joj majka, pogledavši ju u čudu.

— On dolazi svako poslije podne točno u četiri sata, danas je već eto četiri i po, a njega još ne ima, — odvrati Zlata već na vratima.

Poleti opet k prozoru, pogleda na cestu, još uvijek ne ima nikoga. Prkosno se okrene od prozora, sjedne k glasoviru, pa stane svirati. Prebirala je razne napjeve, sad veselu poskočnicu, sad strastveni valčik, sad opet obijesni napjev iz operete. Letjela je od jedne misli k drugoj, od jednog napjeva k drugomu, nestalno, žurno, dok joj se nehote ne otme čeznutljivi, tugaljivi napjev popijevke:

»Osamljen, osamljen,
Kô na cesti kamen,
Osamljen sam ja«.

Ali tad opazivši, šta je zasvirala, prpošno baci glavicu i svrši s oštrom disonancom.

Sad uzme vezivo u ruke, pa stane vesti. Prebadala je iglom brzo, nestrpljivo po tkanini, tako da joj se je svaki čas pretrgala vuna; napokon joj se potare i igla. A kad je pogledala vezivo, opazi, da je pokvarila obrazac, prisluškujući svaki čas k prozoru. Baci ljutito djelo, a onda sjetivši se, da je to dar k imendanu njezina „nevjernog“ zaručnika, poturne ga s nogom, da je poletjelo do u kut sobe.

Dohvati knjigu, pa stane čitati, brzo je listala i premetala stranice, dok najednom ne naidje na jedno mjesto, koje ju je očito zanimalo. Pročitavši to, skoči, pa poleti s knjigom k majci.

— Vidiš, majko, klikne pokazavši joj knjigu, eto ovdje morao je zaručnik čitavi sat do svoje zaručnice jašiti, pak je ipak svaki dan i po snijegu i po kiši točno dolazio k njoj. Eto slušaj: „Munje su sijevale, gromovi se orili, krupna kiša i tuča udarala je o smjelog jahača. U to zasinu blijesak, grom udari i obori stoljetni hrast, koji se je baš pred jahačem srušio preko ceste. Al Albertu zasinu oči, on podbode svoga konja, preskoči preko zapreke i jurio je dalje. Letio je, kao da ga vile nose, prkosio nepogodi i pogibli, ta letio je onamo, kamo ga je sva duša, sve srce vuklo, letio je k svojoj sreći, k svomu zlatu . . . . .“

— Kako možeš to, što je kakav piskar u toploj sobici napisao, držati za istinu? To je, kad djeca romane čitaju, onda im se samo mašta uspali i ne znaju ostati na zemlji, nego lete bog zna kuda po umišljenim visinama, — primijeti ljutito majka.

— Bilo istina ili ne bilo, svakako je dokaz, da se može i takav slučaj zamisliti. Gjuro ne ima na svom šarcu ni četvrt sata dovle, njega još ne ima, dakle me i ne ljubi.

— Ali, ludo mala, ta mogao ga je kakav posao uzdržati, ta znadeš, kako otac —

— Sad je njegov najpreči posao, da se brine za zaručnicu, — prekine Zlata majku.

— A ja ti velim, da bi bilo najpametnije, da danas i ne dodje. Ta to bi bilo zbilja lakoumno izvrgavati se takovoj nepogodi, a od tebe je sebično, što ga kudiš, mjesto da ga hvališ, što se za tebe čuva. Pomisli samo, kako bi se lako mogao po tom vremenu prehladiti i oboljeti; onda bi morao kod kuće sjediti ili u krevetu ležati, pa ne bi mogao u opće dolaziti. Ta budi pametna, — tješila ju majka.

— Ali sada je zdrav, — odvrati Zlata logikom ljubavi. Njegova je dužnost, da k svojoj zaručnici točno dolazi. Ako se boji hunjavice, onda mu je do nosa više stalo nego do mene. Pa da bar ima bog zna kako lijep nos, ne bih ništa rekla, ali tako je svejedno, da li mu je nos crven ili nije.

— Ali, Zlato! — ukori ju majka.

— Da, baš ima ružan nos i on je sav ružan, ružan, ružan, — reče Zlata lupivši svaki put kod riječi „ružan“ noškom o pod i kimnu za potvrdu glavom. Baš je vrijedno, da se srdim zbog takva čovjeka ili možda čak i plačem, nije nego još nešta. Ja ću mu pokazati, da mogu i bez njega dobre volje biti i zabavljati se; ja idem k tati, pa ću s njime igrati piqueta. A ako bi se gospodin Gjuro Marković udostojao još danas doći, onda može s tobom razgovarati o vremenu i repnom sjemenu ili tebi pomagati pamuk odmatati.

Za potvrdu lupi i opet noškom o pod, pa onda odjuri k ocu, ali uz put još ipak pogleda na cestu, a kad ne vidje nikoga, uzdigne prpošno ramena i podje dalje. Nadje oca u njegovoj sobi, gdje proučava stoljetni koledar, da vidi hoće li naskoro okrenuti vrijeme, jer je već skrajnje doba, da se pokosi sijeno. Odbijajući guste dimove iz lule, kimao je nezadovoljno glavom. Stoljetni koledar proriče lijepo i suho vrijeme, a vani eto taj pljusak već od dva dana. Dosad se je bar uvijek u „šoštara“ mogao pouzdati, te mu nije nikad trebalo te novotarije, toga tlakomjera. Ta čovjek barem mora više znati i opažavati, nego mrtva tvar: živo srebro ili kakovo svinuto pero. Sigurno je opet kakav slagar krivo složio, pa su zaboravili ispraviti ili naznačiti, da je tiskarska pogrješka. Drugačije ne može da bude, ta gdje bi se „šoštar“ prevario.

Zlata uzme ocu knjigu iz ruke, stavi preda nj karte i tablice, pa reče:

— Tata, meni je dosadno, daj igraj sa mnom piqueta.

Otac ju pogleda, pogleda na sat, pa se nasmiješi. Oni zaigraju. Zlata svaki čas gleda na sat i prisluškuje

prema prozoru, ne će li se ozvati topot konja. Igra do zla boga loše. Inače je morao otac sakupiti sve svoje misli i oštro paziti, jer je Zlata bila vještakinja u piquetu, ali danas baš naopako. Na mak baca zelen, na kocku crven, mjesto desetice odbacuje keca, od krasnih sedam sa sedamnaest, što ih je u ruci imala, odloži srednju kartu i izgubi partiju. Baš je opet imala krasnih devedeset i otvoreni match u ruci, kad odbije pet sati. Ona baci karte i skoči.

— To je ipak odviše! Ali ja ću mu već pokazati, kako se sa zaručnicom postupa, — povikne Zlata tako žestoko, da se je otac preplašio.

Otrči u svoju sobu, drhtavom rukom dohvati papir i pero, pa stane pisati:

Gospodine!

Vi ste —

U to zamnije topot konja, Zlata baci pero, klikne: „Gjuro!“ i poleti iz sobe, niz stube, tako žurno, da joj je s noge spala cipelica, ali ona se i ne obazre. Prispije na kućna vrata baš kad je Gjuro skočio s konja i zašao pod krov. Ona mu se ovine oko vrata.

— Ali, Zlato, dušo moja, ta ti ćeš se sva smočiti, opomenu Gjuro, poljubiv ju. Ta čekaj, dok se razgrnem, dušice, ta ti stojiš na jednoj nozi kao roda, što ti je?

— Izgubila sam na stubama cipelu, — odgovori vragoljasto Zlata. A baš je vrijedno bilo, što sam se žurila zbog tako ružnog i nepouzdanog čovjeka, kao što si ti, — reče poljubivši ga živo u usta, da je sve odjeknulo. Gdje si opet bio, te si zakasnio preko sata? — upita na silu ozbiljno i strogim glasom.

— Imao sam silnog posla, ta voda mi podgriza nasap kod sjenokoša, morao sam da najprije onamo odjašim i odredim, što je potrebno, da se odvrati pogibao.

— Vidiš vidiš, kakav si ti! Vi muškarci vazda nadjete ispriku. Sad mora dapače voda, nasap i sjenokoša u pomoć, da opravda njegovu nevjeru. Ali čekaj, kazna te ne će minuti. A je li pametno po takovom se vremenu skitati po poljanama, da mi se još prehladiš. Misliš li, da bih te poljubila, da imaš hunjavicu; ni pogledala te ne bih.

— Ali, dušice, ta onda ne bih smio ni k tebi doći, — reče smiješeći se Gjuro.

— To je drugo, do mene nije daleko, na konju ti ostaju suhe noge, dočim na polju gaziš po blatu i vodi. Pa onda čuva te angjeo ljubavi, kad k meni ideš, a dosad još nisam ništa čula o angjelu sjenokoša. Ali vi muškarci svi ste nepouzdani, nevjerni i lakoumni. Kolike ću ja muke imati s tobom, dok te popravim i učinim od tebe dobra i uredna čovjeka.

— Pa za što me onda uzimlješ, ti mala vragoljanko?

— Za što? Ta iz puke sućuti, samo da učinim dobro djelo, da spasem jednu dušu od sigurne propasti, — odgovori Zlata, privinuvši se nježno uza nj i uzdignuvši ljubeći pogled k njemu. — Ali sad digni mi moju cipelu, koja ondje pod stubama leži, pa hajdmo gore, da okaješ svoje grijehe.

Brzo ga povuče do očeve sobe, pozove oca, pa svi podjoše k majci.

— Oče, majko, — reče Zlata, eto krivca, ja ga tužim, da se je danas teško ogriješio o svoju dužnost i prisegu, zakasnivši za cijeli sat k svojoj zaručnici. Sudite mu!

Otac kao predsjednik suda poče ga ispitivati, pa je pobudilo opće zadovoljstvo, kad je na pitanje, kakovo mu je zanimanje, odgovorio: „rob svoje mile Zlatice“. I sama stroga i mrka tužiteljica nije se mogla uzdržati, a da mu ne dobaci cjelov. Upitan, da li je kada bio kažnjen, dugo se je ustručavao odgovoriti, dok napokon sasvim potišteno i stidljivo ne prizna, da je bio dva puta kažnjen zatvorom. Prviput bio je kažnjen sa dva sata zatvora, što je u školi za predavanja ispustio vrebca, a drugiput za dobrovoljačke godine sa dva dana zatvora u vojarni, što je narisao svoga debelog kapetana, kako jaši na bačvi pive, držeći u ruci mjesto sablje na vilici nataknuto pečeno pile.

— Optuženiče, priznajete li se krivim današnjeg zločina, s kojeg vas slavna optužba tuži? — upita predsjednik.

— Priznajem se potpuno krivim, — odgovori skrušeno optuženik — znam, da sam počinio velik zločin, što sam težio za zemaljskim dobrom i zbog njega ma i za čas zaboravio rajske i blažene časove ljubavi i što sam se osim toga izvrgao pogibli, da dobijem hunjavicu i crveni i debeli nos.

Sud, uzevši na predlog prisjednice majke u obzir kao otegotno, što nije grom pod njim konja ubio i što nije morao preplivati preko nabujale rijeke, odsudi ga, da plati Zlati deset poljubaca i da sjutra već na objed dodje. Tužiteljica se zadovolji s odsudom, jedino osudjenik izjavi, što je jamačno prvi slučaj u sudačkoj praksi, — da je kazna preblago odmjerena. Budući da proti toj odsudi nije bilo priziva, pristupi se odma k ovršenju prvoga dijela kazne.

— Kad me takova kazna čeka, to ću svaki dan kasno dolaziti. Barem ću kao ponovni zločinac strože kažnjen biti, — reče Gjuro, kad je osuda ovršena.

Kod ovoga se čina pokazalo, da ni osudjenik ni tužiteljica ne znaju do deset brojiti, jer je osudjenik tvrdio, da je dao tek devet poljubaca, a tužiteljica, da ih je već jedanaest. Napokon, da bude svakomu pravo, odbrojiše majka i otac povjerenstveno deset poljubaca, ali i tu se je opet osudjenik tužio, da povjerenstvo prebrzo broji.

Kad mu je kasnije majka pripovijedala, kako ga je Zlata nestrpljivo očekivala, a otac, kako je igrala piquet, pa kad je napokon našao početak pisma, što mu ga je Zlata počela pisati, odluči, da će dolaziti svaki dan, pa i po najgorem vremenu točno. Zlata ga za to isto tako obilno nagradjuje, kako ga je danas strogo kaznila.

*

Sudrugovima.

Jezici zlobni nas samo grde,
Zlotvori naši na nas se srde;
Okom nas prijekim jednako glede,
Jer znadu, da nam još sile vriede.
Od našeg truda biti će ploda
Na korist roda.

Zalud se zavist toliko trudi,
Hrabrost da čupa iz naše grudi;
Mi stalni samo u borbi stojmo,
Osvete, prietnje mi se ne bojmo.
Cilj nek nam bude: zlatna sloboda
Našega roda.

Hodite, braćo, u kolo amo,
Složno i hrabro borimo s' samo
Za naša sveta narodna prava!
Pa sinut mora i naša slava.
Vrijeme je, sunce da grane veće
Narodne sreće.

Miroljub.

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Lydija je pošla za Lincolna Maitlanda nešto iz poslušnosti prama željama svojeg brata, a mnogo iz taštine, jer je mladi čovjek bio Američanin iz Saveznih država i jer je to bilo neka vrst pobjede, što ju je iznijela nad plemenskom predsudom, na koju je uvijek mislila i ne govoreći o njoj. Nije joj trebalo ni tri mjeseca zajedničkog života, da opazi, kako Maitland samomu sebi ne može oprostiti te ženidbe. Premda se je pretvarao, da prezire svoje zemljake i da ne dijeli s njima ni jedne predsude u idejama one zemlje, na kojoj ga nije bilo od njegove petnaeste godine, nije mogao da bez boli podnese ono tumačenje, što se u New-Yorku činilo o toj ženidbi i o kojem je s više strana dolazila do njega jeka. Htio je, da Lydija osjeti to poniženje, pa ga je ona i osjetila. Porod kojega djeteta bio bi bez sumnje promijenio taj prvi dojam, i ako ne bi čisto preobrazio, bar bi ublažio tvrdo srce mlade žene. Ali djeteta nisu imali. Još se ne bjehu ni vratili s bračnog puta, na kojem ih je Florent pratio, kad je već njihovo življenje stalo teći u onoj konvencijonoj šutljivosti, što je osnova zlo sklopljenih brakova, svih onih, u kojima muž i žena ne živu po divnom i jednostavnom pučkom izrazu, srcem o srce. Od toga puta preko Španije, koji bi morao biti praćen neprestanim ushićivanjem, poče mlada žena osjećati ljubomor na očitu prednost, što ju je Florent nad njom davao Maitlandu. Po prvi put ona shvati, kakovo mjesto zauzima to strastveno prijateljstvo u srcu njezina brata. Ljubio je on i nju, ali tek na drugom mjestu. Ta usporedba bijaše joj bockanje u svim danima, u svim časovima, dok se brzo ne raširi u pravu ranu. Pošto se vratiše u Paris, gdje su sproveli oko tri mjeseca, uveća se ta rana samom tom činjenicom, što je moćna individualnost slikarova odmah potisnula u sjenu individualnost njegove žene, posve jednostavno, gotovo mekanično, kao što veliko drvo, što raste uz malo, krade ovome sunce i zrak. Društvo, sastojeći od amatera, umjetnika i spisatelja, što je dolazilo k Lincolnu, dolazilo je samo njega radi. Kuća, što je iznajmiše, bijaše samo za njega namještena. Nekoliko promjena, što se učinilo, učinilo se samo zarad njega. U kratko, Lydiju kao i Florenta ukloni sa zvjezdanog puta sila, od koje nema jače na svijetu, sila slavna talenta.

Trebala bi čitava knjiga, da se nacrtaju u svojoj svagdašnjoj istini neprestana poniženja, što su mladu ženu do toga dovela, da je stala mrziti na taj talenat i tu slavu s istim žarom, s kojim se Florent zanosio, da ih obožava. Ipak ostade poštenom ženom, u smislu, kako se taj izraz uzima u svijetu, a sadržava sve nepoštenje žene samo u grijesima ljubavi. Živjela je u dubokoj histeriji, kao veći dio komedijašica od poroda, i po tome u nepromijenljivoj hladnoći. Za odmjenu je puštala, da u njoj sve više rastu instinkti rdjava muškarca. Došla je do toga, da je mrzila na Lincolna, mržnjom, koja je u stvarima duha išla do fizične zvjerskosti, prolazeći najvulgarnijim pojedinostima njihova zajedničkog života. Mrzila je na nj do one bijele čiste krvi, što je iz toga velikog i jakog momka činila tako divan tip anglosaksonske ljepote, pored nje, tako mršave i gotovo osušene unatoč dražesti njezina smiješana obraza. Mrzila je na nj do njegova ukusa, do one originalne otmenosti, kojom je znao uresiti mjesta, gdje je obitavao, dok je u nje ostao nagon i nespretnost barbarke za svaki poredjaj tkaninâ i bojâ. Kad bi opazila kakav novi uspjeh slikarov, žuč bi joj se preko srca razlila. Kad bi se on tužio na svoj rad, kad bi vidjela, da je postao plijenom onih strašnih boli umjetnika, što sam o sebi sumnja, osjetila bi silnu radost, koju bi kvarila jedino očita tuga, u koju je padao Florent zbog Lincolnovih borba. Nikad ne bi opazila Florentovih očiju, kako su uprte u Maitlanda onim pogledom dobra psa, što se raduje veselju svojega gospodara i trpi s njegove tuge, — a da ne bi osjetila, kao ono Alba Steno, „iglu u srcu“. Od ovog kumirskog obožavanja njezina brata spram slikara još je više trpjela za to, što je sigurnom proglednošću antipatije spoznavala, kako se strašno njezin brat vara. Ona je čitala u dno duše objema nekadašnjim drugovima iz Beaumonta. Znala je, da se u tom prijateljstvu, kako to gotovo

uvijek biva, samo jedan sav podaje, a u zamjenu prima najbrutalniju zahvalnost, onu, kakom nagradjuje lovac ili vlasnik zaista vjerna psa! Da Florentu objasni Lincolnov karakter, to je pokušala bezuspješno onim finim i perfidnim insinuacijama, kojima se odlikuju žene. Mogla je samo spoznati svoju nemoć i tako se nagomilaše tisuće dojmovâ mržnje u njezinu srcu, da se skupe u jedan onakav bijes mučaljive mržnje, što kod prve prilike prasne snagom strašnom za svakoga, tko nije pratio njezin lagani i neodoljivi napredak. U neznanju izriču se riječi nesvjesnosti, netočnosti, grdosnosti. Ali nema više potpune grdosije u fizičnoj naravi, nego što je ima u moralnoj. I sam zločin ima svoje zakone razvoja. Izmedju ljepušne djevojčice, što je plakala, kad bi vidjela novu igračku u rukama svojeg brata, i Lydije Maitland, što raskida ladice, otprema bezimene listove, gori na zločinačku za osvetom, nije nastala nikakova dramatička uzbuna značaja. Dostajaše logični slijed danâ.

Koliko je puta tražila Lydija zgodu, da zasiti tu duboku i smrtnu zavist, da pogodi Lincolna u zaista osjetno mjesto, a nije je mogla naći, dok se gospodja Steno ne uhvati slikara! Spala je na jadna ona sredstva, koja žena upotrebljava u neprijateljstvu: priredjivala bi, kao iz nespretnosti, da njezin muž čita sve neugodne članke o svojim slikama; hvalila, kao bezazleno, njegove suparnike, što bi ga potamnjivali; donosila mu, čineći se nevješta, sve kritike o njegovim izložbama, — a sve te nevolje imale su tu posljedicu, da su uzbudjivale Florenta. Jer Maitland bijaše od onih radnika-umjetnika, koji se previše raduju svojoj poslenosti, a da bi se mnogo zaokupljali sudom, što ih drugi o njima izriču. U drugu ruku opet, dok ga nije spopao blijesak strasti za dogaresu, nije on prije nikako ljubio. Mnogi pak slikari zasićuju divotom modelâ vatru temperamenta, koja im se ne krade do oćuta u srcu. Navični da gledaju tijelo ljudsko pod osobitim kutom, nalaze oni u ljepoti, koja bi se nama pričinila samo životinjskom, principâ plastičnomu uzbudjenju, što često dostaju posve njihovim ljubavnim potrebama. Dublje ih privlači, kad se ovoj malo surovoj opojnosti pridruže u ženi, koja ih nadahnjuje, dražesti, duhom pročišćene, lijepe nježnosti u otmenosti i finoća u osjećanju. Tome bijaše tako kod gospodje Steno, koja udahne slikaru odma tako potpunu strast, kakova je u prve ljubavi. A ovo bijaše takova. Grofica, u koje bijaše genija naslade, nije se u tom varala. Lydija, u koje bijaše genija mržnje, još se manje varala. Znala je prvi dan, pri čemu je, najprije s toga, što je isto tako umjela posmatrati kao i pretvarati se, a onda zbog upotrebe sredstava, koja su manje hipotetična, nego što je proricanje. Ona je uvijek običavala upotrebljavati one ružne postupke istragâ, što su prirodjeni, usudimo se ustvrditi, izmedju deset žena devet njih. A koliki su muškarci u tom pogledu žene, kako reče fabulista (basnar)!

U pensionatu Lydija pripadaše medju one male djevojke, što se uvlače u spavaonicu ili u učionicu, da prekapaju ladice ili otvorene listovnjake svojih drugarica. Kad je poodrasla, ne bi joj rukama prošao nijedan zatvoreni list, da ne bi uznastojala da čita kroz omot ili bar da nagadja po biljezi, po pečatu, po pismu adrese, od koga bi mogao potjecati. Taj nagon izvjedljivosti išao je dotle, te se nije mogla uzdržati, da ne bi kod okanca na blagajni brzojava gledala preko ramena osobâ, koje tu čekahu, što sadržava njihova depeša. Nije se ni oblačila ni češljala, da ne bi potanko ispitivala svoje sobarice o odnošajima u družinskoj sobi i u predsoblju. Na ovaj je način saznala za svadju izmedju Florenta i Gorke u vestibulu, — što dokazuje, u zaporci rečeno, da ovakva uhodjenja s posredstvom slugu imaju često uspjeha. No odaju u karakteru prirodjenu niskost, koja u krizi kakoj ne će prezati od drugih prostota.

Kad je Lydija Maitland stala sumnjati o ljubavnom odnošaju izmedju gospodje Steno i svojeg muža, nije oklijevala, da otvori secrétaire ovog posljednjeg, kao što kasnije nije oklijevala, da otvori onaj svojeg brata. Dopisci, što ih je na ovaj način saznavala, bijahu takve naravi, te su njezinu želju za osvetom ogorčavali do bjesnila. Jer ne samo da je tu vidjela, kako se uživa sreća, koja je u svakom pogledu ponižavala nju, neplodnu ženu, kojoj je ostala nepoznata i naslada i materinjstvo, nego je još primila mnogo dokaza, kako grofica naprama njoj goji plemenski prijezir, tako velik, kao da bi Mleci bili grad u Saveznim državama. To dno Adriatika obiluje predsudama o krvi, kao sve pogranične zemlje, u koje su se slile mješavine premnogih naroda. Da se čovjek o tome uvjeri, dosta je, da je čuo, kako Mlečanin nazivlje Slavene *Cziavoni*, a Levantince *Gregugni*. U svojim listovima, što ih gospodja Steno pisaše, kako je govorila, bez ikake opreznosti nad svojim perom, s ti-kanjem i svim drugim sloboštinama ljubavi, ne nazivaše nikad Lydiju drugčije nego *Morretina*, a po posve naravnoj nelogičnosti nije imena brata te *Morretine* nikad spomenula bez kojeg prijateljskog pridjevka. Kad ljubavca tako postupa s Florentom, mora da ne osjeća nikakova neprijateljstva prama šurjaku svojeg ljubavnika. Lydija je to predobro razumjela, taj novi znak, kakovi su Florentovi osjećaji k Maitlandu. Opet jedanput daje prednost prijatelju nad sestrom i u kakovoj prilici! Tako su najtajnije rane njezina unutrašnjeg bića krvarile pri čitanju tih pisama.

Uspjeh Albina portreta, za koji se činilo da će biti remek-djelom, posve je dotjera do gadna i okrutna čina. Odluči, da će dojaviti novu ljubav gospodje Steno izdanomu ljubavniku i napisa onih dvanaest listova, mudro smišljenih i postepeno zaoštrivanih, koji zaista odlučiše povratak Gorkin. Taj se povratak malo otegnuo na radost ovoj rodici Jagovoj, koja je nakanila, da pogodi i gospodju Steno, u Albi, s pomoću još gadnije denuncijacije. Kojim imenom da se okrsti taj bezimeni list, poslan djevojci,

da je upozori na dvostruku spletku njezine matere? No Lydija se nalazila u onakovoj periodi ogorčene zlobnosti, gdje se i najprostije oružje čini najboljim, pa je nedužnu Albu uzela u okvir svoje mržnje protiv Maitlanda, radi portreta, — okret osjećaja, — koji će pokazati, da je upravo bila zavist ono, što je tu tamnu dušu najviše otrovalo . . . Ah! koje krute slasti joj pribavi istodobni uspjeh te dvostruke infamije! Kaku je divlju radost, pomiješanu gorčinom i ekstazom, kao što biva uvijek, kad se zasite naše smrtne mržnje, osjetila preksinoć, opazivši malaksanje uboge Albe i suzdržani bijes Boleslavov! Vidjela je u misli, kako Maitlanda izazivlje taj nuzljub, za kojega je znala, da je junak u svim sportskim vježbama, jednako vješt maču i pištolju. Ne bi bila praunuka louisianske robinjice, da nije s prirodnom snagom svoje mržnje spojila dobran dio praznovjerja Neka gatalica joj kaza jedanput po crtama na njezinoj ruci, da će biti ona uzrokom nečije naprasne smrti. „To će biti on“ — pomisli ona onda, gledajući svojeg muža sa strašnim drhtajem nade . . . .

A evo sad drži u ruci dokaz, neoboriv dokaz, da se ta sprema osvete okrenula na pogibao drugoga i, koga drugoga! Ovi joj listovi evo i oporuka Florentova pokazuju, da prijetnja kobnog dvoboja visi nad glavom, koja joj bijaše najdraža! Natjerala je eto u tragički sukob biće, koje jedino ljubljaše! . . . Tako je naglo, tako živo i bolno upoznala, kako joj se prevarilo srce, u kojem kucahu divlje sile zvjerskog atavizma, te joj se otimahu neartikulovani kričevi, dok je stajala naslonjena na pisarnik svojeg brata, i pred tim izdajnim listovima ona ponavljaše:

— On će se tući! On! . . . I ja sam tome uzrok! . . .

Onda, spravivši listove u ladicu, zatvori je i ispravi se, rekavši glasno:

— Ne. To ne će biti. Ja ću to spriječiti, pa ma se morala baciti medju njih. Ja ne ću to! Ja ne ću to! . .

Bijaše lako izustiti takove riječi. Manje lako ih je izvesti. Lydija to osjeti, jedva bijaše izrekla tu odluku, već je lamala ruke od očaja, — te ruke, što ih gospodja Steno u jednom svojem listu prispodobi pandžama opice, tako im bijahu prsti vitki, kao raščlanjeni i malo predugi, — i izusti onaj očajni upit pred nemogućnošću, onaj „Ali kako? . . .“, što ga istisnuše toliki zlikovci pred neočekivanim i za njih same pogubnim izlaskom njihovih prevejanih namišljaja. Pjesnik je to rekao u stihovima, koji pričaju povjest svih naših teških i lakih grijeha:

„The Gods are just, and of our pleasant vices
„Make instruments to plague us . . .“

„Bozi su pravedni i iz opačina naših prave orudje za naše muke . . .“ Treba da je ta vjera u pravednost nedokučivog sudca dobro uvriježena u nama, jer i najjače se duše smute, kad im je prkositi slučaju posve zasluženе nesreće. Uspomena na proročanstvo gatalice sune na jedanput Lydiji u glavu. Drugi joj se krič otme, dok je ruke trla poput mjesečnjače. Taj put je vidjela — krv svojeg brata . . . Ne! toga dvoboja ne smije biti! Ali kako da ga zapriječi? „Kako? Kako? . . .“ ponavljaše ona. Florenta nije bilo. Nije ga dakle mogla zaklinjati. Kad se povrati, hoće li onda jošte biti vremena? . . . Lincolna nije bilo. Gdje se on nalazi? Možda opet na kakom sastanku s gospodjom Steno. Zavidnoj ženi se ukaza slika toga divnog stvora ljubavi, besvjesna u naručaju slikarovu, utopljena, nestala u onom opoju, što ga tako dopadno opisuju njezini žarki listovi. Koja ironija, da opazi to dvoje ljubavnika, što ih je htjela pogoditi, u svjetlu, s ekstazom sreće u očima! Lydija bi im htjela, iskopati te oči, njemu i njoj i zgaziti im kruglje na podu. Novi val mržnje razlije se po njezinu srcu. Bože! Kako ih je mrzila i kakovom uvijek nemoćnom mržnjom! Ali naći će ona opet svoj čas. Sad je trebalo drugo nešto. Spriječiti taj sjutrašnji sukob, spasti brata. Na koga pak da se obrati? Na Dorsenna? Na Montfanona? Na baruna Hafnera? Na Peppina Ardeu?

Redom pomišljaše na ta četiri lica, a po gotovo istodobnim posjetima njihovim mogaše zaključivati, da su to svjedoci dvaju suparnika. Zabaci jednog za drugim, shvativši, da ni u jednog nema toga autoriteta, da uredi stvar. Misao joj se najposlije ustavi na tom Boleslavu Gorki, protivniku Florentovu, čija žena bijaše joj prijateljica i s njom uvijek tako prijazna. Kad bi njega išla zaklinjati, da poštedi njezina brata? Ta nije Florenta htio otpušteni ljubavnik. Ne će li se dati dirnuti njezinim suzama? Ne će li joj kazati, što je uzročilo tu kavgu i za kakvi korak mora da zamoli svojega brata, da se ta kavga ublaži? Ne će li joj u najgorem slučaju obećati, da će u zrak opaliti svoj hitac, ako bude dvoboj na pištolje, ili, ako bude na sablje, samo razoružati svojeg protivnika? Nalik u tome svjema nevježama, vjerovala je, da ima nepobjednih mačilaca, gadjača, koji nikad ne promaše cilja, a imala je sa svojim spolom duboke i posve netočne misli o odnošaju medju ljudima, što su uvrijedjeni. Ali kako to, da žene dopuštaju neumoljnu strogost nekih odluka, što je osnov muškim odnošajima, dok same ne nalaze take strogosti ni u svojim rasprama s muškarcima, ni u svojim rasprama izmedju sebe? Navikle, da se u instinktu pozivlju na konvenciju, a u osjećanju na razum, one se, što se tiče raznih kodeksa, bilo pravde bilo časti, nalaze u takom stanju neshvaćanja, što je gore od neznanja. Dvoboj im se na primjer čini svojevoljnom dramom, koju mijenja volja jednoga suborca onako, kako se njemu prohtije. Nema jamačno riječi, koja bi se više odlikovala medju kricima, kojima se u glumištu plješče, od one glasovite: „Sad se idi tući“, što je izriče Augierova junakinja. Uz takov izgled izustit će možebiti jedna od sto žena te riječi, a još s nadom, da ne će biti uslišana. Devedeset devet njih imat će istu pomisao kao Lydija Maitland:

potrčati do protivnika onoga čovjeka, koji im je srcu prirastao, i moliti, preklinjati za njegov život. Dodajmo brzo, da veći dio njih ne će izvesti te nakane. Zadovoljit će se time, da ušiju kakav amanet u prsluk svojeg ljubimca, preporučujući ga providnosti, jer za njih i u nebu vlada favoritizam.

No Lydija pomisli, da bi Florent puknuo od gnjeva, kad bi saznao, da je ona to pokušala kod Gorke Ali otkud će saznati? Mučila se u onoj groznici užasa i grižnje savjesti, koja je prežestoka, a da nebi dala raditi, po što po to. Javiše joj, da su kola spremna i ona udje u njih, davši adresu: palazzetto Doria. Kakim će riječima nagovoriti čovjeka, kojemu ide na takav smjeli i ludi posjet? Ah! Što je do toga! Prilika će je nadahnuti. Njezina volja, da odmah onemogući taj dvoboj, bijaše tako jaka, te nije sumnjala o uspjehu. Srce joj se strese, kad joj galonirani vratar palače reče, da je grof izišao, dok je u isti čas nagovori jedan glas s veselim smijehom. Bila je to grofica Maud Gorka, koja se vraćaše sa šetnje sa svojim malim dječakom, pa prepoznavši Lydijin coupé, reče joj:

— Kako sam dobro smislila, da se povratim malo ranije. Vidim, da ste se i vi bojali oluje, poput nas, kad se izvezoste u zatvorenoj kočiji. Hoćete li na čas gore?...

Opazivši, kako mlada žena, kojej je prihvatila ruku, sva dršće:

— Ta šta vam je? Vama nije dobro? Izgleda kao da ste bolesni?... Bože moj! Šta joj je? Pozlilo joj... Luc — doda okrenuvši se svome sinu — trči brzo u kuću i reci, da donesu veliku bocu s engleskom žestom, Rose već znade... Brzo. Žuri se...

— Nije ništa, — odgovori Lydija, koja bijaše zaista zaklopila oči, kao da će se onesvijestiti. — Vidite, da mi je već bolje... Mislim, da se vratim, bit će pametnije.

— Ja vas ne ostavljam, reče Maud, sjednuvši zaista u kočiju, pa kad joj dodaše bocu žeste, dade je gospodji Maitland, da udiše, govoreći joj kao malomu djetetu: „Sirotica mala! Kako joj obrazi gore!... Pa vi pravite posjete, u takom stanju!... To je dosta malo razborito!... Via Leopardi, brzo...“ dovikne kočijašu.

Kočija poleti i gospodja Gorka stiskaše i dalje male ruke Lydije, kojoj davaše nježno, u ovoj prilici zaista ironično ime: „Mala sirotica!...“ Maud bijaše žena, kakovih ima mnogo u Engleskoj, na čast zdravoj i krepkoj britanskoj civilizaciji, a koje su u isti čas pune energije i pune dobrote. Upravo tako velika i jaka, kao Lydija što bijaše neznatna i gotovo jadna, bila bi je prije ponesla do kreveta u svojim krepkim rukama igračice tennisa, nego što bi je ostavila ovako zbunjenu, kako ju je zatekla. Ne manje praktična i kako njezini zemljaci kažu *matter of fact,* kao što bijaše dražesna, stade ispitivati bolesnicu o simptomima, što se pokazaše prije te krize, kad najedanput opazi zapanjena, kako se to već promijenjeno lice iskrivilo, suze potekle iz dosad sklopljenih očiju, a slabo se tijelo stalo trzati u jecanju. Lydiju uhvati pravo živčano uzbudjenje od straha, što se ponovno prevarila, ne našavši Gorke, a bez sumnje i zbog milote, kojom joj Maud govoraše. I trgajući svoj rubac svojim bijelim zubima, uzdisaše ona:

— Ne, nisam ja bolesna... Ali te misli ne mogu da podnesem... Ne, ne mogu... Ah! to je, da poludim!... — I okrenuvši se svojoj drugarici, stiskaše joj sad ona ruke govoreći: — Ta, vi dakle ne znate ništa? Ništa ne sumnjate?... To me po gotovo u ludost tjera, kad vas vidim tako mirnu, spokojnu, sretnu, kao da časovi danas ne broje trostruko i četverostruko za vas kao i za mene... Jer najzad, ako je jedan meni brat, drugi je vama muž... I vi ga ljubite. Mora da ga ljubite, kad ste mu oprostili ono, što mu oprostiste...

Govoraše u ovoj vrsti opojnosti, do koje ju je zanosila skrajnja živčana uzbudjenost, te je sad rekla sve iz dubine svojih misli, dok se inače znala toliko pretvarati. Nije mislila, da će šta novo kazati gospodji Gorka, ako tako ravno spomene ljubavni odnošaj izmedju Boleslava i gospodje Steno. Bila je uvjerena, kao u ostalom sav Rim, da Maud sve zna o nevjeri svojeg muža i da je podnosi onakom heroičnom požrtvovnošću, što je materinjstvo opravdava. Koliko je žena žrtvovalo tako svoj ponos, da sačuvaju domaće ognjište, da ga otac bar javno ne bi ostavio! Sav Rim se varao i Lydija Maitland dobi o tome neočekivani dokaz. Nikad nije sumnja o takovoj spletci, koja bi spajala njezina muža s materom najbolje joj prijateljice, ni taknula misli Boleslavove žene. Ali da se to shvati, treba takodjer dodati i razumjeti dubinu naivnosti, koju je pored svojih dvadeset i šest godina sačuvala ta lijepa i zdrava Engleskinja sa svojim tako bistrim i čistim očima. Ona bijaše jedna od onih posve poštenih žena, što udahnjuju počitanja i najdrskijim muškarcima i pred kojima se i najbestidnije žene brižno čuvaju. Nikad joj se nije povjerilo onakih istina, što po analogiji rasvjetljuju tamne dubine tolikih korektnih života. Mogla je polaziti slobodno krugom gospodje Steno, a da ne izgubi toga cvijeta iluzije, — anomalija, što se svadjala na osobitu narav njezina umnog bivstva. Imala je smisla samo za pozitivna poznanstva i razgovore. Bijaše vrlo naučna, ali posve bez znaličnosti za spoznanjem značajeva. Dorsenne reče o njoj s više opravdanosti nego što je mislio: „Gospodja Gorka je pošla za čovjeka, koji joj nije nikad bio predstavljen!...“, što znači preokrenuto na obični govor: nije imala iznajprije nikakove misli o značaju svojeg muža, a poslije o izdaji, kojoj bijaše žrtvom. Romanopisac ipak nije imao posve pravo. Neiskrenost Gorkina bijaše previše stalna za taj strastveno i religiozno iskreni stvor, kakav bijaše njegova žena, a da ne bi ona od toga patila. Ali ima jaz izmedju takih patnja i ponimanja odredjena čina, kao što je onaj, što ga sad Lydija spomenu; a takva sumnja bijaše tako

daleko od duha Maudina, te riječi njezine drugarice ne probudiše drugo nego strašnu zapanjenost pred otajnom pogibli, kojoj bijaše Lydijina zabuna rječitiji dokaz od njezinih riječi.

— Vaš brat? Moj muž? reče ona. — Ja vas ne razumijem . . .

— Dašto, — odvrati Lydija — on vam je sve zatajio, kao i Florent što je sve preda mnom zatajio . . . Evo dakle! Oni se tuku u dvoboju, jedan protiv drugoga, sjutra u jutro . . . Ne dršćite sad vi, — nastavi ona, obuhvatajući Maudu Gorka rukama. — Ima nas dvije, što možemo spriječiti tu strašnu stvar i mi ćemo je spriječiti.

— Dvoboj? Sjutra u jutro? . . . ponavljaše Maud u velikom čudu. — Boleslav se bije s vašim bratom?.. Ne, to nije moguće. Tko vam to reče? Odakle znate?...

— Čitala sam dokaz svojim očima, uze Lydija. — Čitala sam Florentovu oporuku. Čitala sam listove, što ih je priredio za Maitlanda i za mene za slučaj nesreće.. Ta, zar bih bila ovakova, kako me vidite, kad ne bi bilo istina? . . .

— Oh! Ja vam vjerujem! — krikne Maud, pritištući ruke na vjedje, kao da hoće da zaduši, da zgnječi neugodnu prikazu. — Ali gdje su se našli? Boleslav je jedva dva dana ovdje? Šta su rekli jedan drugome? Ne stavlja se život na kocku za tek štogod, kad čovjek ima ženu i sina, kao Boleslav . . . Odgovorite mi. Zaklinjem vas. Kažite mi sve. Hoću da sve znam. Što je uzrok tome dvoboju? . . .

— A što bi drugo bilo, ako nije ta žena? — upadne joj u riječ Lydija, koja u te dvije posljednje riječi stavi više divljeg prijezira, nego da je javno udarila u lice Katarinu Steno. Ali taj novi napadaj gnjeva nestane pred iznenadjenjem, koje u nje uzroči odgovor gospodje Gorka:

— Koja žena? Ja vas još manje razumijem nego prije . . .

— Kad budemo kod kuće, kazat ću vam . . . odvrati Lydija, pogledavši je snebivenim pogledom, koji bijaše za nju samu najstrašnijim tumačem, kao i za onu, koja je taj pogled oćutjela. Taj odgovor bijaše opravdan, jer kola okrenuše za drugi ugao ulice Leopardi. Obje žene zašutješe. Sad bi Maud bila trebala milu prijateljicu, koja bi se njom brinula, tako ju je ono nekoliko riječi Lydijinih uzbunilo do korijena njezina bića. Ta drugarica, što joj u brzoj kočiji stiskaše ruku, za koju je pred četvrt sata oćutila toliku samilost, uljevaše joj sada strahu. Činilo joj se, da sjedi uz drugo lice. U tom stvoru, komu su sitne nozdrve trepetale od strasti, komu se usta iskriviše u gorkom navoru, a oči sijevahu od bijesa, nije više raspoznavala malu gospodju Maitland, toli šutljivu, toli čednu, te je izgledala neznatna. Šta će joj javiti taj obično muzikalni, a sad od nekoliko časova tako tvrdi glas, koji joj već objavi pogibao, što visi nad Boleslavom? Koju ženu je spomenno taj strašni glas i što znači ta nenadna sustezljivost? Lydija pak dobro shvaćaše, u kaku je vanrednu uzbunu bacila Maudu bez ikakog promišljanja i zaista posve nesvjesno. Časak je pomislila, da bi bio novi zločin kazati sve ženi, koja je ovako očito prevarena. Ali u isti čas ugleda u potpunoj objavi dvije stalne posljedice. Istrgnuvši Maudu iz iluzije, stvorit će od nje smrtnu neprijateljicu grofici Steno. a u drugu ruku opet ne će ta žena, što silno ljubi svojeg muža, nikad dati, da se on bije za svoju nekadašnju ljubavcu. I tako, kad su obje unišle u mali salon mauričkog hôtela, bijaše se Lydija odlučila. Zaključi, da ne će ništa, što zna, zatajiti nesretnoj Maudi, koja je zapita, uzdrhtanim srcem i naglasom, koji zagušivaše uzbudjenost:

— Sad mi protumačite, što htjedoste reći? . . .

— Pitajte, odgovori ona, ja ću vam odgovoriti. Išla sam predaleko, da bih mogla uzmaknuti . . .

— Mislili ste, da je neka žena uzrok dvoboju izmedju vašeg brata i mojeg muža? . . .

— U tom sam stalna, odvrati Lydija.

— Kako se zove ta žena? . . .

— Gospodja Steno.

— Gospodja Steno? — ponovi Maud. — Katarina Steno je uzrok tomu dvoboju? Ma kako? . . .

— Jer je ljubavnica mojeg muža, odvrati Lydija brutalno, — kao što bijaše ljubavnicom vašega, jer Gorka je došao ovamo, mahnit od ljubomora, da izazove Lincolna, pa je nasrnuo na mojega brata, koji mu je zabranio, da udje . . . Svadiše se, ne znam kakvim riječima. Ali znam, da je evo to uzrok ovomu dvoboju . . . Jesam li imala pravo, da ili ne, da vam kažem, kako se oni biju radi te žene? . . .

— Ljubavnica mojemu mužu? — vikne Maud. — Vi kažete, da je gospodja Steno bila ljubavnica mojemu mužu? . . . Ne, to nije istina. Vi lažete! Vi lažete! Lažete! Ja vam ne vjerujem . . .

— Ne vjerujete mi? . . . reče Lydija slegnuvši svojim nježnim ramenima. — Kao da bih ja imala šta od toga, da vas varam, kao da se laže, kad se radi o životu stvora, koji je jedini drag na tom svijetu! Jer ja imam samo brata, a sjutra može biti ni njega više . . . Ali vjerovat ćete. Hoću da budemo dvije, da mrze tu gadnicu, dvije da se osvetimo, kao što smo dvije, koje ne ćemo toga dvoboja, kojemu je, ponavljam vam, ona uzrok, jedini uzrok . . . Vi mi ne vjerujete? A znate li, tko je učinio, da se vaš muž vrati? Jer ga niste očekivali, priznajte! . . . Ja sam to bila, čujete li, ja, koja mu pisah, šta Steno i Lincoln rade, dan na dan, i njihovu ljubav i njihove sastanke i njihovu sreću . . . Ah! Znala sam, da ne gadjam u prazno, on se je vratio. Proputovao je cijelu Evropu, da se osveti . . . Je li to dokaz?...

— Vi to niste učinili! — vikne gospodja Gorka, uzmičući s užasom. — To je prevelika infamija . . .

— Jest, učinila sam, odvrati Lydija divljim ponosom, — a za što ne? To je moje pravo, kad mi je u kući otela muža. Treba vam se samo vratiti i potražiti, gdje Gorka zatvara svoje listove. Vi ćete ih tamo naći, izvjesno, i još drugih, tvrdim vam, od one žene. Jer ta guska ima maniju da piše . . . Vjerujete li mi sad ili ponavljate još, da lažem? . . .

— Nikad — odvrati Gorka s bolnim gnjevom na svome lijepom iskrenom licu, — ne, nikad se ne ću sniziti do take podlosti.

— Pa dobro! Ja ću se sniziti za vas, ja, reče Lydija. — Što se vi ne usudjujete, usudit ću se ja, a vi ćete mene moliti, da vam pomognem osvetiti se . . . Dodjite . . .

I ona pograbi za ruku nju zapanjenu i odvuče je u sad prazni Lincolnov atelier. Ugleda španjolski namještaj s arapskim koloritom, što se nazivlje *bargeños* i odstrani pločicu, islikanu grimizom i zlatom. Skine dva mala panneauxa, što pokrivahu skriveni pretinac, u kom se nalazio svežanj listova, koji zgrabi. Maud Gorka je gledaše, kako se bavi tim Judinim poslom, s istom snebivenom grozom, kao da vidi koga, gdje krade i ubija. Sve se u toj prävoj duši uzbunilo protiv toga prizora, kojemu sama nazočnost činjaše od nje na-pô sukrivca. Ali u isti čas bude, kao njezin muž pred koji dan, plijenom onog bijesnog teka za spoznanjem istine, koji postaje u nekim oštrim krizama sumnje fizičnom potrebom, kao krič naše čuvstvene naravi, tako zapovijedan poput gladi ili žedje, i ona slušaše strašnu sestru Florentovu, gdje govori:

— Hoće li to biti dokaz, kad ugledate stvar pisanu njezinom vlastitom rukom? . . . Da! — nastavi okrutnom ironijom. — Ona ljubi dopisivanje, naša sretna suparnica. Treba joj priznati, da ne škrtari priznanjem u svojim listovima . . . Piše, kako osjeća . . . Čini se, da je nasljednik bio ljubomoran na predšastnika . . . Gledajte, je li ovo dokaz, taj put? . . . (Nastavit će se.)

O dvoboju izmedju bana Nikole Zrinjskoga i bosanskoga paše Mehmeda 1554.*

Od kad je ono poginuo Ivan Kocijan (Katzianer) po nalogu Nikole Zrinjskoga u Kostajnici (1539.), jednako se čuje, da je Zrinjski u nekoj privatnoj zadjevici s pograničnim pašama. Može biti da su Turci žalili, što je taj njihov tajni privrženik zaglavio, pa su ga možda naumili osvetiti, no čini se, da je onoj zadjevici jači razlog to, što su Zrinjski i na bosanskom zemljištu imali svojih dobara, a ova su se morala prema ugovoru s Ferdinandom čuvati, što je dakako gotovo nemoguće bilo. Uz to su pogranični begovi, ne mareći, da li je sultan s cesarom sklopio mir ili nije, jednako navaljivali na imanja grofova Zrinjskih, tako da su ova gotovo pusta i ništetna ostala. Tom se pograničnom čarkanju pridruži još i to, što je Mehmed paša bosanski uvrijedio javno bana Nikolu Zrinjskoga, davši proglasiti po svojim ljudima, da je ban kopile nekog Posedarskoga. Kad je banu Nikoli to došlo do ušiju, odma se otpremi put Beča na dvor Ferdinandu, te ovdje ishodi dozvolu, da se može s Mehmed-pašom sabljom u ruci ogledati, pa tako povrijedjenu čast osvetiti (početkom jula 1554.). Kako bi zapriječio svako veliko oružanje a i eventualni boj, naloži Ferdinand, da svaka stranka, banova i pašina, ne smije više od pet stotina konjanika sobom na bojište povesti; ujedno naredi, da se sve ostale čete s obiju strana imadu najmanje tri milje daleko od Gjurgjevca odalečiti, gdje će se na dan 24. augusta, na Bartolovo, boj biti. O svemu je tomu Ferdinand ubavijestio Ivana baruna Ungnada, vrhovnog kapetana pograničnih četa; javivši mu, da je sporazuman s dvobojem, označi mu uvjete, a ujedno ga zamoli, da bi o tom poslu s banom dogovor zametnuo, pa da bi ga u slučaju potrebe svojim četama štitio (30. jula). Ujedno bješe javljeno bosanskomu paši, što je kralj naredio, da se osveti povrijedjena čast banova. Kad je Ungnad primio pismo kraljevo, veoma se uplaši i uzruja. Odma je doduše poslao banu sina svoga Ljudevita i Luku Székely-a, jednoga od najboljih svojih kapetana, da s njime dodje do nekog sporazumka, ali on je više u tom dvoboju nazrijevao političke nevolje, nego li obranu časti. Još se više uplašio barun Ungnad, kad je bosanski paša na ono pismo, u kojem se njemu javlja dvoboj s banom, pisao (4. augusta) Ungnadu, da zahtijeva od Zrinjskoga originalno dozvolno pismo Ferdinandovo, da ga otpremi u Carigrad sultanu, pa da tako i on dobije dozvolu, da smije poći u boj, jer inače on cijelu stvar drži povredom mira. Istog sadržaja pismo uspiše Mehmed-paša i kralju Ferdinandu. Medjutim uze ban zahtijevati od Ungnada, da bi on sve čete Hrvatske, Slavonije i susjedne južne Ugarske oko Gjurgjevca skupio, da se može s njima poslužiti u slučaju nevolje. Žurba sa strane banove, a

* O ovoj zanimljivoj epizodi iz života sigetskoga junaka tek je nešto pribilježio *Matija Mesić* (Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka. Zagreb 1866. str. 140–141), no svu je gradju crpao iz *Hammera* (Gesch. d. Osmanen III. 354 i 738) i *Istvánfija* (Hist. r. hung. str. 234). Pred nama je tridesetak listina (prepisa) iz tajnog carskog arkiva i ratnog ministarstva, po kojima cijeli dogadjaj podajemo u drugoj slici. Listine priopćit će se na drugom mjestu.

strah i oklijevanje s Ungnadove, učiniše, da su se ova dva dostojanstvenika zavadila. Sada se obrati kapetan na kralja dugim pismom (iz Optuja 5. augusta), u kojem obrazloži svoju bojazan. Već je češće bilo ovakih zadjevica izmedju kršćana i Turaka, a posljedica bila je redovito to, da su kršćani po koje pogranično mjesto izgubili. Paša je po općem sudu i glasu vremenit i slab čovjek, pa bez sumnje ne će se lično htjeti pobiti, već će tu priliku uhvatiti, da s oružanom vojskom osvoji svu Hrvatsku i Zagreb, koji je već davno u duhu za svoju prijestolnicu izabrao (. . . auch alls durch ain vasst bequembs mitl, er der wäschä vnndter denn Fleckhen Agramb, des er sich Lengist, alls seines Sicz berüembt hat, khumen . . .). To bi pako vrlo opasno bilo, jer utvrde na granici nijesu baš sjajne. Nema momčadi, živeža, praha i olova, kôlâ, a što je najglavnije, nema novaca; uza sve to još hara po onim stranama kuga. Radi toga Ungnad piše, da nije kadar Zrinjskoga s vojskom zaštititi, a ako bi to htio učiniti, onda bi otvorio gotovo sva pogranična mjesta dušmaninu. Još misli Ungnad, da bi Turci mjesto do Gjurgjevca pošli do Zrinjagrada, a kako ima od jednog mjesta do drugoga do dvadeset milja, da on nije podoban po kraljevoj želji Zrinju u pomoć priteći. S toga moli kapetan, neka bi Ferdinand odgodio taj dvoboj na vrijeme, kad predje primirje, ili do sultanove dozvole Mehmed-paši za dvoboj. Kad je kralj Ferdinand to pismo primio, odma odgovori Ungnadu (iz Beča 9. augusta). Kralj najodlučnije zabranjuje dvoboj, uvaživši razloge kapetanove; u ostalom drži, da dva tako visoka dostojanstvenika, kao što su ban i paša, a uz to još svojim vladarima veoma mili, ne trebaju tek mačem u ruci da brane svoju čast,[1] pa s toga nalaže Ungnadu, neka o tom odmah obavijesti bana i pašu. Kapetan posluša kralja, pa 13. augusta napiše Mehmed paši iz Optuja pismo, u kojem mu javi kraljevu želju, te od njega zatraži, da bi se i on svakog neprijateljstva odrekao. Ungnad prilaže tomu pismu kraljevu originalnu zabranu i hrvatski prijevod, da bi paša laglje razumio, o čem se radi (. . . allso ist originaliter mit Ierer khünigchichen Majestät aignen Khünigchichen hanndt vnndterschreibung vnnd aignen Füergedruckhten Khünigclichen Innsigl verfertigt zuesennde sambt Vonn wegen fürderlichers vnndt Pessers verstanndt ainer Transslation desselben in Crobatischer Sprachen . . .) To je Ungnad Mehmed paši poslao po dvojici svojih „poklisara“, kako sam piše kralju (iz Optuja 16. augusta), javivši mu, da je izvršio njegove zapovijedi. Banu je želju kraljevu javio po sinu Ljudevitu i kapetanu Székelyu.

[1] Za Zrinjskoga piše kralj: »Banus autem et ipse, ut scis, ex antiquissima et nobilissima Comitum familia natus originem ducit et est unus ex privatis ac intimis Consiliarijs nostris, fungiturque magno officio, cum sit Banus et tanquam Vicerex trium Regnorum . . .« Hungarica ad an. 1554. tajnog carskog arkiva.

Medju tijem se stvari drugačije okrenu, a to radi turskog oružanja i gibanja. Još 11. augusta uspisa Ferdinand Zrinjskomu, dakle dva dana pokle mu je zabranio dvoboj, neka se samo dalje oruža i sprema za svaki slučaj, odgovorio paša, da prima dvoboj ili ne. Stvari su se još više pooštrile, kad su Turci iznenada navalili na imanje banovo, na gradove Rakovac i Viroviticu (16. augusta); premda nijesu tom prilikom ubrali lovorika, jer su bili odbijeni i izgubili šestnaest uhićenika, no ipak sve to nije miru na korist bilo. Kad je Ungnad čuo za tu provalu Turaka, još više se preplaši pa stade govoriti, da su to prve posljedice izaziva banova. Ali taki miroljubivi duh nije bio ni u Zrinjskoga niti u časnika, koji su služili pod Ungnadovom zapovijedi. Jer ovi se listom obraćaju na svoga kapetana, da im dozvoli poći u boj s banom, koji je stao živo skupljati vojsku, te na ukupno plemstvo hrvatsko izda nalog upravo kraljevskom vlasti, da se oko njega skupi (. . . Baanus Mandat tam Magnificis quam nobilibus. Authoritate qua fungitur Regia . . .). Ponovna molba raznih plemića, medju ostalima Petra grofa Erdödy-a iz Novog grada na Savi (17. augusta) i Ivana Alapića, opet ljuto zavadi bana i kapetana. Ovaj se opet obrati pismom na Mehmed-pašu (19. augusta), pa ga opomene, neka bi držao mir, jer da će ga onda i Zrinjski držati; ako bi se pak on oružao, te svoje konjanike, kao nedavno na Rakovac i Viroviticu, u robiju poslao, onda je on krivac, što se primirje krši, a ne ban. S toga se Zrinjski ne oruža, da bi Turke napao, već da se brani, bez obzira e da li će biti dvoboj ili ne će. Istoga dana otpravi Ungnad pismo i banu Nikoli, zaklinjući ga, da bi prestao s naoružanjem, jer da prebjeglice i uhićenici turski kažu, da se Turci ne spremaju, a paša još nije dobio dozvole od sultana, bez koje se ne će boj zametnuti; u ostalom sada je ramazan, a za to doba Turci bez velike potrebe ne zalaze u boj.

No junačina Zrinjski nije za sve to mario, već neprestano kupio oko sebe vojsku i plemstvo, tako da je Ungnad teškim srcem 20. augusta javio kralju Ferdinandu, da je čitava miroljubiva osnova pala; još se boji kapetan, da će paša, kad bude čuo, da je ban došao na mejdan, pomisliti, da mu se rugaju, te iz osvete navaliti na posjed Zrinjskoga ili bolje reći na Hrvatsku. Strah ga je još i to, da će se tako i kuga iz turskih strana raširiti. On ne će poći do Gjurgjevca, da ne bi paša kazao, da je primirje prekršeno.

Dne 21. augusta stigne Zrinjski u Koprivnicu, a odavle prispje 22. augusta pred veče sa 5.000 momaka u Gjurgjevac; uz put poveo je sobom one kapetane, što ih je Ungnad poslao u grad Rasinju. Odma sjutradan 23. augusta javi Zrinjski Ungnadu svoj dolazak, pa stane od njega zahtijevati, da mu pošalje vojske, oružja i zaire, kako je to ugovoreno bilo s kapetanom Székelyiem, a i sam kralj naložio. Tek dvije vojvode, koji su iz Koprivnice

eini
ojoj
amo
et

zahvalno momačko društvo, pripovijedao je svoje doživljaje. Za pokojnog Flauberta se kaže, da se je znao naplakati od smijeha, slušajući Maupassantove pustolovine. Danac Brandes za to i zove Maupassanta „momačkim pripovjedačem“. Neke od svojih pustolovina je zapisao. Ti zapisci budu od pariskog općinstva objeručke dočekani, i tako postade Maupassant piscem. Prvi put se je javio u književnosti svojim „Grumenom loja“ (Boule de Suif), kojim imenom je nazvao djevojku sumnjive prošlosti. Sadržaj nije za pripovijedanje.

— Pa u čemu leži ta slava Maupassantova?

Prije dvije godine, kad su se pronosili prvi glasovi o Maupassantovu ludilu, prevedosmo njegove „Prijatelje“ (Deux amis; Vienac 1891. br. 50), da ga barem donekle prikažemo hrvatskim čitalačkim krugovima. U tom komadu doduše nema ni jedne žene — tê najbolje poznanice Maupassantove — al se iz njega može razabrati sva snaga Maupassantova *stila*. Ti „Prijatelji“ su prosta skica, iz koje bi onaj pisac, koji računa na opseg romana, mogao razvezati cijelu knjigu. A glavna je sila Maupassantova pera — kratkoća. Od svih njegovih djela je jedna knjiga pjesama (Des vers), dvije drame, pet-šest romana (Pierre et Jean, Fort comme la mort, Notre coeur, Bel-ami, L'inutile beauté, Sur l'eau), a drugo same skice: *Contes et nouvelles*. Al su te njegove skice potpuni romani; samo u najkraćem obliku. Kao neki izvadci. Tu je sve puno, sažeto, snažno i zbijeno.

Za Maupassanta kažu: Naturalista je. I odmah nam se pred očima javlja djak Zolin. Al nam ta slika ne valja. Pravi Zolini djaci su Hennique, Céard, Rabusson, Alexis, Lemounier, Rod i strašni Jean Reibrach sa svojom „La vie brutale“. A Maupassant je naturalista u drugom dialektu. On i Holandez Joris Huysmans su veći od Zolinih djaka, jer su samostalniji i jer je već svaki za sebe otvorio svoju radionicu. Oni su nekako slični, premda opet nijesu isti. U opće, pod velikim imenom francuskog naturalizma ne smijemo sebi zamišljati grupu pisaca, koji su djeca jednog oca i jedne matere; jer ih ima, koji su samo bratići, pastorci, pa i posinci. Šta više, ima ih, kojima se prezimena samo slučajno podudaraju, a nijesu jedni drugima ni rod ni pomoz-bog. — Naturaliste su i Daudet i Mirbeau i Bourget i Belot i Cherbuliez, pa i belgijski pornografi Stapleaux, Bonnetain itd., a kolika je razlika med jednim i drugim! — Naša se književnost interesuje za francuske literarne veličine, pa držim, da bi dobro došla serija plastičkih portraita iz francuske književnosti, da nam se crte jednoga lica ne miješaju s crtama drugoga lica.

Huysmans i Maupassant liče jedan drugome još i time, što su se jedan i drugi dizali proti onima, koji su ih nazivali Zolistima. Ni jedan od njih ne će ni da čuje o teorijama pojedinih književnih pravaca. Kad su Huysmansa pitali, priznaje li se Zolinim djakom, odgovori: „Ja pišem ono, što vidim, što doživim, što osjetim, nastojeći da stavim to u knjigu, što je možno manje rdjavo (le moins mal que je puis). Ako to zovete naturalizmom, meni je sve jedno. U opće za mene ima pisaca, koji su s talentom, a ima ih, koji su bez talenta, pa ma oni bili naturaliste, romantici ili dekadenti. Meni je milo, što kažu, da imam talenta, voilà tout“. — A tako je pravo. Oni književnici. koji imaju dovoljno spreme i dara, pravi su književnici, pa ma se oni priznavali sljedbenicima kojegod škole književne, a oni, koji već ulaze u književnost s gotovom odlukom, da će se držati ovog ili onog književnog sistema, — obično svršavaju bez pravog priznanja. Zato i vrijedi ona Valtourova (Illustration, Mai, 1892.): Le talent sauve tous les systèmes, le système perd tous les talents.

Takav je i Maupassant. Što se za njega otimaju Zoliste, to njemu ne škodi, a Zolistima služi na utjehu. Al kad se o Zolinim djacima bude u literarnim historijama spominjalo samo kao o svjetlijim ili bljedjim trabantima, o Maupassantu će se govoriti kao o samostalnom pravom književniku, koji je pisao (pa ma to ne bilo u potpunom suglasju s malim evropskim književnostima), što je sam osjećao u dubini svoje duše, ne oslanjajući se ni o kakve uzore i prvake. Maupassant u svojim djelima nije tražio da vidi i kaže ono, što još nitko nije vidio ni kazao, nego pripovijeda što vidi, bez ikakvog filosofiranja i učenog ekspektoriranja. On je slikar, koji ugljenom baca skice, al umjetnički efekat tih skica obično nadmašuje efekat gotovih slika. U tim skicama razabiramo ovda-onda po koju pravu crtu, koja je tako karakteristična, prirodna i izrazita, da nam pred oči u jedan mah dodje cijela slika jasna i plastična. Time se Maupassant energički otrgao od „tačnosti“ pravih „naturalista“, koji misle, da u opširnosti njihova opisivanja leži sva umjetnička slava. A te svoje opise zovu tobože „documents humains“.

Jedan od glavnih spoljašnih znakova naturalističkih je njihov *jezik*. Za retorskim sjajem Zoliste ne čeznu toliko, koliko za „pravom riječju“ (mot propre). Za njih nema tako prljave, tako zastarjele i tako proste riječi, koju bi se žacali uzeti pod pero, samo ako dobro karakterizuje pojam, koji bi htjeli da izreknu. Ako ne nadju pravu riječ u književnom jeziku, oni ju traže kod prostog naroda ili u provincijalizmima. Šta više, traže ju u historičkim rječnicima francuskoga jezika. Tako dolazi, da već vješti čitaoci francuskih naturalističkih romana po gdjekoju riječ ni u najdebljim leksikonima ne mogu da nadju. I zaista, naturaliste su vrsni da tim svojim „pravim riječima“ pred našom dušom nekako izazovu izraziti miris kojega pojma ili pravu svjetlost sa svom njenom toplinom. Mi to lako možemo da razumijemo i odajemo se tim ćutilnim varkama.

Kod Maupassanta o tome nema ni govora. On kao da je bio uvjeren, da se potpune predstave mogu iza-

zvati pred čitateljevom dušom i samim rječnikom francuskih klasika iz sedamnaestog i osamnaestog vijeka.

Al se Maupassant razlikuje i od druge grupe naturalističke; od Bourgeta i njegova psihologiziranja. Bourget dolazi u svojim djelima razmjerno s malo osoba i malo radnje, ali mu je crtanje najtanjih ljudskih osjećaja neobično raširen. Maupassant dovodi pred nas takodjer osjećaje, ali su oni pod njegovim perom već *otjelovljeni u djelima.*

I tako smo podmladili sliku Maupassantovu u svojim spomenima. On nije bio pisac za Hrvate i hrvatsku književnost, al je bio velik za Pariz i pariske prilike. Za to mu se mora odati poštovanje. Bio je jednoličan, jer su mu studije i doživljaji bili jednolični. A da je bio manje nadaren tjelesnim darovima i novčanim položajem, bio bi doživio veću starost i širu slavu. Ovako je otišao kao žrtva samoga sebe i svoje umjetnosti za Baudelairom i Gérard de Nervalom.

Nikola Andrić.

Književnost.

Dalmacija iz dijela: »Austro-Ugarska monarkija opisana i ilustrovana«. Prijevod s njemačkoga. Nakladom medjunarodne knjižare F. Maršića u Spljetu. Tiskom A. Zauonia (St. Bulat). Izašao je već osmi sveščić ovoga lijepog djela, na kojem su radili ponajbolji pisci naše posestrime Dalmacije. U izvorniku njemačkom bilo je netočuosti, osobito što se tiče starije hrvatske povjesti u Dalmaciji. Te je pogrješke vješti prevodilac u zgodnim opaskama ispravio, pozvavši se na vrela i nepobitne dokaze naših istraživača, dr. Račkoga, Smičiklasa i drugih. — U ovom se sveščiću opisuju narodni običaji, nošnje, a u posebnom članku: »Pučki život u Boki Kotorskoj«, koji je potekao iz vještog i znalačkog pera. Vrijedno ovo dijelo ponovno preporučujemo hrvatskomu svijetu.

Svaštice.

Rodoslovlje Ivana Gundulića. O rodoslovlju pjesnika Ivana Gundulića govori g. V. M. u »Hrvatskoj« i daje Gundulićev ovo rodoslovlje, počinjući s njegovim pradjedom: Od Ivana Gundulića Nikolina († god. 1556) rodio se Frano (1539 do 1589), Ivan (1532—1575), Nikola (1539—1614); od Ivana, Jerolim (po rodoslovnom stablu), Frano (1537 do 1622), Stjepan (1555—?); od Frana, Jerolim (po Appendiniu) Mato (1592—1630), Ivan (1588—1638); od Ivana, Mato († kao knez god. 1684), Frano († u Beču kao podmaršal g. 1700), Sigismund (1623—1682 umro kao knez). Otac našega pjesnika bio je Frano Ivana Gundulića. Pjesnik je imao troje djece: Mata, Frana i Šiška. Potonji imao je više djece, koja su mu pomrla u kratko vrijeme. Tako se utrnula ova grana obitelji. Pjesnikov prastric Frano veoma se odlikovao kao pravnik i diplomata i izbavio svoj grad više puta iz škripca. Nika, žena pjesnikova, slijedila je do mala muža svoga u grob, i to 30. rujua g. 1644. Članovi kuće Gundulića imali su grobnicu u crkvi otaca Franjevaca, gdje je i pjesnik sahranjen.

Kratki prijegled povjesti grada Dubrovnika. Republika dubrovačka, premda malena, održala se vrlinom i umom svojih sinova sve do početka našega stoljeća i tako preživjela sve svoje drugarice u Italiji. Ona se kroz cijeli niz stoljeća umjela sretno otimati svim nepogodama i pogibeljima i čuvati svoju samostalnost od jačih susjednih vlasti, koje su na nju vrebale.

Dubrovnik bijaše na glasu sa svoje sjajne trgovine, prometa i bogatstva, a uz to su se sinovi njegovi proslavili kao učenjaci i pjesnici hrvatski, tako da je Dubrovnik s punim pravom zavrijedio ime »hrvatske Atene«. Dubrovnik su osnovali stanovnici nekadašnjeg Epidaura, koji su grad Slovjeni u 7. stoljeću osvojili i razvalili. Novi grad Dubrovnik pripadaše pokrajini Dalmaciji, pa se pokoravaše bizantiuskomu caru. U 9. stoljeću zaprijeti gradu ljuta pogibao od Saracena, koji ga podsjedahu, a izbavi ga grčka mornarica. Još u polovici 10. stoljeća priznavaše vrhovnu vlast bizantinsku. Pod konac istoga stoljeća prisili grad mletački dužd Petar II. Orseoli na vjernost, ali ne ostade dugo uz Mletke. Po tom su izmjenice priznavali vrhovnu vlast sada Mletaka, sada bizantiuskih vladara, dok ih g. 1225. Mletčani za duže vremena ne podlože vlasti svojoj. Uz taj dogadjaj predaja je privezala poznatu zgodu o Damjanu Judi, knezu dubrovačkom, koga je opjevao u epskom pjesmotvoru hrvatski pjesnik Gjuro Arnold. Dubrovnik ostade pod mletačkim vrhovničtvom preko 150 godina, sve do 1358. godine. U to doba dobivaše svoje knezove iz Mletaka. Prema koncu 13. stoljeća poče u Dubrovniku sve to više otimati mah slovjensko žiteljstvo. Sve je više župa i predjela susjednih Hrvata dospijevalo pod vlast općine. Umnožavanju hrvatskoga življa bijaše u prilog i to, što je Dubrovnik bio slobodno mjesto, u koje su se rado sklaniale plemenite porodice susjednih zemalja, Dalmacije, Huma i Bosne.

Rat izmedju hrvatsko-ugarskoga kralja Ljudevita I. i mletačke republike svrši se mirom zadarskim godine 1358., a po tome miru spade sva Dalmacija, pa s njome i Dubrovnik pod zaštitu hrvatsko-ugarskoga kralja Ljudevita I. Dubrovačka je općina pod tom zaštitom od g. 1358. do Muhačke bitke g. 1526. U to vrijeme pristajaše ona vazda revno uz hrvatsko-ugarske vladare, koji dobrahno udaljeni od Dubrovnika ostavljahu joj veliku slobodu i samoupravu, zadovoljni tek priznanjem vrhovničtva. Dubrovčani plaćahu rado ugovorenu zaštitninu od godišnjih 500 dukata, davahu dobre volje često puta zatražene pripomoći po 1500 dukata i više. Pod tim možnim okriljem razgrani se dubrovačka trgovina na daleko po kopnu i moru, općina se tada dohvati svoga najvećega zemljišnoga opsega i uzdigne do najvišega stepena svoje snage. Ovo doba cvata dubrovačkoga pada u prvu polovicu petnaestoga stoljeća. Zaštitu hrvatsko-ugarskih kraljeva poslije bitke na Muhačkom polju zamijeni zaštita Turčina, već duže vremena silnog i pogibeljnog susjeda.

Kroz 12 stoljeća umjela je malena republika dubrovačka mudrošću svojih gradjana sačuvati svoju slobodu i samoupravu prema Vizantu, Mlečanima, Turcima i prema hrvatsko-ugarskoj državi. Ona priznavaše redomice vrhovničtvo svih tih vlasti, ali nijednoj ne podlegnu sasvim. Tek početkom ovoga stoljeća učiniše Francezi konac malenoj, ali slavnoj toj republici.

Sveučilišta. Italija ima najviše sveučilišta od svih država, i to 21, dok Njemačka, kud i kamo više napučena, ima samo 20. Van njemačke carevine ima još 7 sveučilišta, na kojima se predaje u njemačkom jeziku: u Beču, Pragu, Gracu, Insbruku, Crnovici, Bazelu i Cirihu. Italija imala je g. 1891. na sveučilištu 17.558 djaka, a u Njemačkoj 29.565. U Italiji predavahu na sveučilištima 1522 profesora, a u Njemačkoj 2406. Ministar prosvjete Martini nedavno je podnio zastupničkoj kući osnovu reforme, po kojoj bi se imalo ukinuti 12 najslabije posjećavanih sveučilišta. No gradjani iz mjesta dotičnih sveučilišta ustali su najodlučnije protiv toga pokusa, pa drže javne zborove, u kojima prosvjeduju.

Austro-Ugarska ima 11 sveučilišta sa 19.659 slušalaca i 994 profesora, Engleska ima 10 sveučilišta sa 16,264 slušaoca i 596 profesora, Rusija 9 sveučilišta sa 13,809 slušalaca i 739 profesora, Španija ima 11 sveučilišta, Švajcarska 6, Belgija i Holandija 4 sveučilišta.

Najviše slušalaca ima parisko sveučilište, i to 9215. Ovo je jedino potpuno sveučilište u Francuskoj. Poslije pariskog najbolje je posjećeuo bečko sveučilište, i to 6220 slušalaca, berliusko 5527, napuljsko 4328, monakovsko 3551. Osobito mjesto zauzima Prag, koji ima dva sveučilišta: češko i njemačko. Prvo posjećuje 2361, drugo 1580; ukupni broj iznosi 3941.

Epinikij. — Listak romana. — Cosmopolis. — Put u Dalmaciju. — Guy de Maupassant. — Listak.

Uredjuje **J. Pasarić.** Vlastničtvo i tisak **Dioničke Tiskare.**

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 22. srpnja 1893.

Br. 29. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Moj andjele, tiho ljeto!

Nad prirodom opet bajna
Nebesa se sm'ješe vedra,
Puna čežnje, puna nade
Ljubavnička trepte njedra. —
Mnogo oko s molbom tihom
O svodište zape sveto,
Kud će moje? što da molim? —
Moj andjele, tiho ljeto!

Blago veče, lahor blagi
Skida znoj sa trudna čela,
Četa zlatna sitnih zv'jezda
U kolo se hvata smjela;
Svako za svoj usud pita
Sitne zv'jezde, nebo sveto:
Zar da i ja za svoj pitam?
Moj andjele, tiho ljeto!

Mali slavuj pjesmu poje
U svom lugu, u slobodi:
Sretna duša pjesmu sluša,
U slobodi pjesma godi;
Od pjesmice slobodarke
Drhtne vragu srce kleto . . .
Zar da i ja svoju složim?
Moj andjele, tiho ljeto!

Proljeće se zemlji sm'ješi,
Iza sna je narav čila;
Nek uživa, komu sreća
Sanak s trudnog oka snila:
Kod nas, dušo, ljuta zima,
Tvrdim sankom oko speto,
Ma ni traga pramaljeću,
Moj andjele, tiho ljeto!

Bez života i mirisa
Povenulo leži cv'jeće.
Da, da! jednom cvjetalo je . . .
Ljudske sudbe, ljudske sreće!
Uskrsnut će zar na život
I procvjetat listom sve to?
Zar se nadaš pramaljeću?
Moj andjele, tiho ljeto!.

Jednom samo ruža cvate,
Jednom cvate pa opane;
Jednom samo leptir sitni
Cv'jetku svome ljubav dahne;
Jedan put se žive samo,
To je zakon, pravo sveto,
Pamti dobro: jednom samo . . .
Moj andjele, tiho ljeto!

Znam: procvjetat da će ruže
Možda ljepše nego lane;
Pramaljeće u naravi
Stoput ljepše možda grane;
I na zemlji možda nikne
Pokoljenje čisto, sveto:
Naša proljet nikad više . . .
Moj andjele, tiho ljeto!

Tugomir.

Listak romana.

Napisao **Vl. Tr.-Borota.**

(Nastavak.)

Od nekog doba Gorjanović bijaše sasvim izgubio svoj mir i osjećaše se posve izmijenjenim. Tomu bijaše uzrokom ova zgoda:

U operi bečkoj imao je Vladislav posebno mjesto za sebe i za svojeg pratioca u parketu, za svaku predstavu. Bijaše redovito svake večeri tu, pa je u medjučinima kunjao po svom običaju, spustivši glavu na prsa i pomišljajući zatvorenih očiju o dojmu glazbe, koju je čuo, i o svojoj nesreći. Za ljude, koji su kraj njega, za njim i pred njim sjedjeli, nije se brinuo i nije prisluškivao njihovu razgovoru; on bijaše postao posve tup i neoćutan za svoju okolinu. Kad bi Nijemac bio s njim, — a to ne bijaše vazda, jer nije mario, da gleda i sluša iste komade po nekoliko puta — zapodijevao bi katkad s njime kraće razgovore, no volio je da šuti i da bude sam sa svojim mislima, kako je u opće u potonje vrijeme bio postao mučaljiv i zatvoren. Jedne večeri čuje do sebe mlad, svjež ženski glas, koji se u medjučinima razgovarao s drugim starijim. I pri tom glasu on se potrese i poda se kratak čas sanjama o lijepu i dobru mladom biću, koje bi ljubio — i kakvo mora da je ovo do njega. No malo za tim učini mu se to maštanje bezumnim, pa nije više pazio na osobu do sebe. Ali druge večeri začuje i prepozna opet onaj isti glas, pa tako i treće. Sad ga bijaše taj glas posve osvojio, on mišljaše cijeli dan o njegovu ugodnom metalnom zvuku, a na večer se žurio u operu, veseo, što će ga opet čuti, i u zebnji, da li ne će najedanput izostati. Četvrte večeri bijaše mjesto do njega prazno i on osjeti bolno razočaranje, da je nešto izgubio, što mu bijaše milo, a već bješe sebi stvorio u duhu čisto potpunu sliku one žene, kojoj je glas pripadao. Slutio je, da je mlada i lijepa, da, bijaše siguran, uvjeravajući sebe, da inače ne bi mogla imati takoga angjeoskog glasa. Morala je biti i dobra i blaga, to se razabiralo po zvuku, premda se čuo katkad i nestašan, vragoljast smijeh, no to još povećavaše čar onoga bića, o kojem je stao snivati danju i noću, pa mu se sanja tako brzo raspršila. Slijedeće večeri malo da nije pokliknuo od veselja, začuvši je opet, pa je cijelo vrijeme napinjao uho do nje, slušao njezin govor, udisao miomiris, koji je od nje strujio, a kad se je jedanput dotakla njegova lakta, opravljajući nešto na svojoj odjeći i okrenuvši se k njemu rekla: „Pardon!“ — tad bijaše presretan i veseo; šalio se s Nijemcem, koji ga u čudu promatraše.

Sad se bijaše Vladislav Gorjanović sasvim izmijenio pod dojmom čuvstva, koje bijaše za nj mrtvo već od mladih dana, kad ga je stigla njegova nesreća. Bijaše sasvim istrgnut iz one neoćutnosti i apatije, u koju je zadnjih godina zapao. Taj dogadjaj u operi bijaše slamka, za koju se on utopljenik stao hvatati, ćuteći žudnju za životom i za ljubavi. Promjena se opažala i na njegovoj spoljašnosti. Dok se u zadnje vrijeme bio sasvim zanemario, stade sada najedanput ispitivati Schnellera o svojim odijelima, naručivati nove haljine, a svake večeri prije polaska u operu potrošio bi dosta vremena, redeći svoju bradu, koja mu bijaše već kao u divljaka izrasla, brkove i kosu, opremajući se svom pomnjom, kako je nekad običavao, dok je u mladim godinama bio jedan od najvidjenijih elegana na Ringu, u glumišnim parketima i na turfu. Pri svem mu je morao pomagati Nijemac, kazivati, kako šta pristaje i da li je u redu, pa se dobri čovjek često puta nije mogao oteti smiješku samilosti, gledajući djetinjastu uzrujanost svojega siromašnog gospodara. Ako je „glas“ bio u operi, onda se nije Schneller mogao dosta načuditi Vladislavovoj dobroj volji, veselosti i čavrljanju, u kojem bi u takove dane s njim prosjedio do kasno doba u noći. No ako je koje večeri stolica bila prazna, onda je Schneller imao šta da podnosi od nervoznosti, uzrujanosti i nezadovoljstva Gorjanovićeva, jer mu ništa ne bi bilo po ćudi, svaka ga sitnica smetala i uzrujavala. Dašto da nije moglo dugo potrajati, da se Nijemac ne dosjeti, otkuda sve te nagle promjene. I jedanput mu se i Ladislav sam otkrije. Bješe čuo jedne večeri, kako se u medjučinu glasno nasmijala riječima, što ih je izrekla gospodja, koja bijaše s njom, i to takim milim, mladim, zvonkim i nestašnim smijehom, da se je Vladislavu srce uzbibalo od sreće pri tom jedrom i srebrnom zvuku. Vraćajući se kući, ovjesivši se o ruku Schnelleru mrmljaše Vladislav napjeve iz opere, koju je slušao. Kad dodjoše do kuće, stane ujedanput i reče:

— Hajdemo još malo šetati, dragi Schnellere, noć je tako divna . . .

I bijaše u istinu noć krasna i vedra, još gotovo malo presvježa, u prvim danima travnja.

— . . . a mene to razdragava, tako te ne bih mogao zaspati, — dometne Vladislav.

— Šta? noć vas razdragava? — zapita tobože nevješti Schneller.

— Da, noć i . . . vi niste ništa opazili?

— Kako se uzme, — odgovori Schneller, a šiljasto i mršavo obrijano mu se lice otegne u podsmijeh.

— Dakle ipak. Ja sam se promijenio, zar ne? Ah, ja sam tako sretan, sretan, kako dugo već nisam bio . . .

— Hvala udesu i providnosti, što ste se namjerili na tako —

— Ne, ne govorite mi o njoj, kakova je, ja znam. Ja ju vidim!

Tad zamukne i hodaše tako neko vrijeme uz Schnellera. Bijahu došli opet na Ring, na kom je vrvio svijet, što se je vraćao iz raznih glumišta, a kola, jureći jedna za drugima, pravila su buku kao u pô dana.

— Jeste li ju dobro vidjeli? zapita ipak Vladislav malo kasnije.

— Oh! jesam, imao sam uzroka, da je dobro pogledam, opazivši, kako se za nju zanimate.

— Plave je kose, zar ne? i modrih velikih očiju?

— Jest, upravo tako, i milovidna lica, pravi angjeo.

Vladislav ne odgovori ništa, nego hodaše neko vrijeme još šutke, a onda okrene natrag kući. Postade mirniji, ozbiljniji i kao zamisli se. Bješe mu sunula u glavu misao, da je to sve ludost, samo sanja, Bog zna, čija je ona! Htio je sam sebi da dokaže, kako to ni čemu ne vodi, da se on ne može s njom ni upoznati, pa da se i upozna, zar bi ga ona mogla ljubiti. Za što ne? Nema li i bjednijih ljudi od mene, pa nalaze ljubavi? Upravo bijeda i samilost pobudjuju ljubav! Samo malo, nešto da ima čuvstva za mene, ja ću ga uspiriti do ljubavi svojim neizmjernim čuvstvom, svojom zahvalnošću . . . Nije li to ipak luda nada? Nije, ne! Ja je ljubim i ja se nadam, a ovakova nada, ovakova slutnja, ne može biti varava.

Takovim i sličnim mislima tješio je sebe sve do kuće i s njima kasnije i usnuo sretan u svojoj nadi, koja ga je probudila na novi život.

Kad se je mjesec dana iza toga Vladislav s gospodjicom Klarom Vojkovićevom oženio, rado je često razmišljao o tom, kako je sve to došlo, i često nukao svoju mladu i lijepu ženu, da mu po deseti put pripovijeda, kako se je njezina pozornost na nj svratila, kako ga je upoznala i stala ljubiti. Pripovijesti o toj zgodi, koja je za nj značila sreću i preporod na novi život, nije se mogao nikad dosta naslušati i uvijek, kad bi o njoj razmišljao, dolazile bi mu na nemoćne oči suze ganuća i zahvalnosti k ovomu dobromu biću, što je svoj mladi život njemu žrtvovalo.

Ona bijaše kći jedinica u slavonskog vlastelina Vojkovića, te je svu svoju mladost sprovela na malom dobru očevu, gotovo odijeljena od svijeta. Majka, od koje bješe baštinila ljepotu svojih modrih očiju i plave kose, umrije joj, dok je njoj bilo šestnaest godina, a za njom podje za četiri godine i otac, te ostade sama na brizi daljnjoj svojoj rodbini, osobito kuzini svoje matere, udovici visokog činovnika, što je u Beču živjela, pa i Klaru k sebi pozvala. Klara je s veseljem pošla k tetci, jer ju je mamio sjaj velikog grada i život, o kojem je imala samo nejasne slutnje, a mislila je tu izobraziti i svoje grlo. Ljepotom i čistoćom glasa svoga već je kao mlada djevojka udivljavala roditelje svoje i sve, koji su ju imali prilike čuti, a najviše svojega prvog učitelja, orguljaša seoske crkve. I došavši u Beč, zbilja se upiše u pjevačku školu i stade se pripremati za umjetnički put života, koji se njezinoj mladoj mašti pričinjao vrlo gladak i zamaman. Tu ju je najviše privlačila bečka opera sa svojim izvrsnim pjevačima, savršenim orkestrom, a i sjajnom opremom, kojoj se mlada, na ladanju odrasla, djevojka nije mogla dosta nadiviti. Najsretnija se osjećala, kad je mogla svake gotovo večeri sa svojom tetkom sjedjeti u parketu opere, slušati umjetničko savršeno izvodjenje genijalnih tvorevina i katkad se podavati sanjarenju i nadama, da će može biti i ona jednom tako, okružena raskošnim sjajem, vladati nad srcima i dušama slušalaca i gledalaca . . .

No dogodi se, te se je našlo još nešto, što je počelo u operi zanimati Klaru. Već druge ili treće večeri bijaše opazila, da do njezina stalnog mjesta sjedi redovito jedan gospodin, pa kako bijaše radoznalo mlado biće, pogleda ga dobro i razabra, da je dosta prijatna izgleda, samo nešta tužan i previše ozbiljan, uvijek gotovo nepomičan na svome mjestu. Kad je svrnula jednom pogled na nj, ne malo se razljuti, kako može čovjek dolaziti u operu, da uz ovakovu divnu glazbu spava, jer njezin susjed, Vladislav Gorjanović, sjedjaše sklopljenih vjedja. Dan iza toga, bijaše nedjelja, vidje istoga gospodina, — zapamtila je dobro, kako izgleda — u dvorskoj kapeli, kamo je išla svake nedjelje, da se Bogu moli, a i da sluša lijepo crkveno pjevanje. Stajaše s još jednim čovjekom do klupe, u kojoj je ona sjedjela, pa je mogla opaziti opet, kako su mu kroz dulje vremena vjedje spuštene nad očima. Sad nije mogla misliti, da će taj čovjek stojeći i u crkvi po danu spavati. Postade radoznala i odluči, da će ga pri odlasku iz crkve dobro pogledati, da vidi, kakav je taj čudnovati čovjek, što tako nepomičan, miran i kao neočutan ostaje svagdje, gdje ga vidi. Jedva je ovaj put dočekala konac službe, tako ju je izvjedljivost uznemirila. No za malo časova bijaše joj tajna jasna. Kad su ljudi stali izlaziti, vidjela je, kako se zadijevaju o Vladislava, koji se nije nikomu uklanjao, nego, ovjesivši se o rame Schnelleru, stao u kraj, čekajući, dok se crkva isprazni. Prolazeći mimo njega, zagleda mu Klara u oči i opazi, kako nepomično zure preda se u jednu točku. Znala je sada, da je taj čovjek slijep, i u srcu osjeti duboku samilost za njegovu nesreću. — Odsad ga je vidjala u operi, u dvorskoj kapeli, u jednom koncertu glazbenoga društva, i kod svakog susreta bivala je njezina samilost veća, a misli joj se sve više bavile slijepcem. Razgovarala se o njemu s tetkom: kakva mora da je to golema nesreća, kad ovako mlad, krepak, inače zdrav i očito imućan čovjek nema vida; mislila o njem danju, hoće li ga na večer opet vidjeti, a noću snivala o njemu čudne i nejasne sne, koji bi joj jutrom, kad bi se probudila, izazvali sažalan podsmijeh na usne . . . Rado bi bila znala, da li on zna, kako ona, uvijek ista osoba, do njega sjedi i jednom promatrajući ga pri svojem dolasku, opazi na njemu nemir i neku uzrujanost i neki sjaj veselja u cijelom obrazu; ona shvati, da je on naslućuje, a to je bilo uzrokom, da joj sad slijepi susjed nije

*

nikako izlazio iz glave. Silna je želja obuze, da sazna što pobliže o njemu, da se s njim upozna, ali kako? To joj zadavaše brige, dok se pitanje ne riješi samo, sasvim jednostavno.

Ako Schneller nije bio s Vladislavom u operi, uvijek bi došao pred konac zadnjeg čina, čekao pri vratima u parketu, da ga odvede kući. Jedne večeri svrši se opera, ljudi se stanu razilaziti, a Klara, koja nije oka skidala s Gorjanovića, opazi, da njegova pratioca nema. Ona zamoli tetku, da malo pričekaju, a kad se za čas gledalište ispraznilo i Gorjanović ostao sam sjedeći ponešto uznemiren na svojem mjestu, dobaci Klara tetci upitni pogled i ne čekajući odgovora, požuri se do Gorjanovića i progovori mu tihim, ponešto drhtavim glasom:

— Smijem li vam pomoći, gospodine?

Da je nije smjelost ostavila i da mu je pogledala u lice, bila bi opazila, kakav je dojam sve to na Vladislava učinilo, kad je čuo taj poznati glas, gdje mu pomoć nudja. On bijaše ustao, kao da ga je prošla električna struja i na njegovu se licu munjevitom brzinom odrazi izraz silne sreće i neiskazane boli i svijesti o svojoj jadnosti i nemoći. On smogne ipak nekoliko riječi, kojima joj zahvali i dade, da ga Klara rukom izvede do foyera. Za njima je išla Klarina tetka i sve troje mučaše, on, jer nije od sretne zabune znao, šta da kaže, a one, jer su osjećale, da bi svaka isprika bila suvišna i samo mogla povrijediti osjetljivost Vladislavovu. U foyeru doleti im u susret sav zasopljen Schneller i stade se čisto očajnim izrazom u svome dobroćudnom i glatkom licu ispričavati, što je zakasnio.

No sad je slijedilo nešta, što je svjema olakšalo situaciju. Klarina tetka mišljaše, da nešto ipak mora kazati, i zamoli prije nego što će se rastati, da bi gospodin ispričao njezinoj nećakinji, što je bila „tako slobodna“. Gorjanović pak mišljaše, da se mora gospodjama prikazati, zahvaljujući im. Kad je rekao svoje ime, usklikne Klara i zarumeni se odma pri tom.

— Ah! . . . Po imenu sudeći gospodin je Hrvat.

— Jesam, gospodjice, — odgovori ponešto u čudu Vladislav.

— Ah! onda smo zemljaci, umiješa se hrvatski veselo tetka, još uvijek dosta lijepa, krepka žena, oko pedeset godina, koja je dosad nekako nerado cijelu tu zgodu promatrala. — Ja sam Ana K., a ovo moja nećakinja, Klara Vojkovićeva . . .

Sad se svi uzradovaše sretnomu slučaju i osjetiše olakšicu u toj dosta neugodnoj situaciji, koju je stvorila Klara svojom naglošću i nepromišljenošću. No pošto se je medjutim zgrada ispraznila i sluge čekale, da pozatvaraju vrata, moradoše se oprostiti i obje gospodje doviknuše Gorjanoviću: „do vidjenja“, ne dosjetivši se odma, kakova je ironija u toj riječi za njega, koji je u ostalom ni sâm nije osjetio u prevelikoj sreći, što mu je ispunjala grudi.

Druge večeri zametnuo se razgovor izmedju Klare i Vladislava sam od sebe, hvala onomu čuvstvu zbliženja, koje u tudjini zemljake spaja. Ako čovjek i još kako malo mari za svoju narodnost i domovinu, u tudjini mu diraju domovinski glasovi srce i kad se sa zemljakom sastane, osjeća prama njemu sklonost i pouzdanost, kao prema članu jedne te iste velike obitelji, kojoj i on pripada. A s Klarom voditi razgovor nije bilo Gorjanoviću teško, jer uz to, što je ćutila prema njemu samilost i pouzdanje od prvog časa, bila je ona razgovorna djevojka, kojoj mali jezik nije mogao nikad mirovati. Morala je za to od svoje tetke čuti dosta prijekora, što toliko čavrlja o stvarima, kojih upravo ne mora svatko znati i koje svakoga i ne zanimaju. No ona je za to malo hajala, pa je Vladislav već prve večeri doznao mnogo potankosti o njezinu životu, osnovama za budućnost, ukusima i navadama, a sve ga je to ushićivalo, kako je sve više nalazio čara u Klare, koja je odgovarala slici njegovih slutnja i nada. Osjećao je dakako u takim časovima prebolno, kolika je nesreća ne moći očima, koje su ipak pravi posrednici izmedju spoljašnjeg i unutrašnjeg svijeta, zahvatiti ovo drago biće i diviti se njegovim čarima, ali u njega je tu oskudicu u velikoj mjeri nadomještivao nagon, izvanredni razvitak ostalih sjetila i ona žedja za ovako nikad ne okušanim novim životom sretne ljubavi. Tu je ipak mnogo pomagao Schneller, koji mu kroz godine zajedničkog života bijaše postao upravo neki dio njega samoga, te ga ne bi mogao od sebe otrgnuti, a da ne povrijedi tim cijelo svoje duševno i tjelesno „ja“. Dok se prije zadovoljavao slutnjama i nagadjanjem svoje duše i sluha, sad je tražio neprestano od Schnellera, da mu opisuje i izbraja sve potankosti Klarine pojave. I stari, vjerni Schneller morao je mjesto njega posmatrati Klaru i onda bi se poslije svake večeri, što bi je u operi sproveli, raspreli izmedju Gorjanovića i Nijemca razgovori, koji su do kasne noći trajali, jer Vladislav nije nikako htio, da prestane s ispitivanjem, te se Schneller više puta sav uznojio od naprezanja, opisujući Klarine dražesti, on, koji sav svoj vijek nije za žene mario. Sve je morao i po deset puta opisivati: Klarine oči tamne modre boje, koje on poredi modrilu južnog neba, smedje guste obrve, koje su se u pravilnom dugom luku svele nad očima, tanki ravni nosić, što je pri kraju samo nešto malo prema gore zavinut bio, ne prevelika rujna usta, slična pupoljku, koji se u ružu razvija, a skriva i pokazuje niz zubi kao od bjelokosti; više šiljast nego okrugao dražesni podbradak i put, koja se bjelinom ljiljana preljevala preko cijelog ovalnog obraza, na jabučicama samo zadahnuta kao ružičnom rosom, i visoki uspravni stas bajne oblosti . . . Kad bi koju prispodobu izustio, koja se Vladislavu osobito svidjala, onda bi mu se zasjalo od radosti lice, koje je, premda mu ne bijaše mnogo preko trideset godina, već stalo dobivati prve nabore oko očiju i nad brkovima, a

sad se zbog nove životne snage počelo zaljevati novom zdravom bojom. Iza takih razgovora, kad bi polazili na počinak svaki u svoju sobu, znao bi uzneseni Vladislav zagrliti Nijemca, zahvaljujući mu usrdnim riječima na njegovoj strpljivosti i obzirnosti, te su čestitom čovjeku, komu je više puta već zaista dosta bilo tih razgovora, suze dolazile na oči pred ovom ljudskom nevoljom i nemoći, koju je nesmiljena priroda jednom rukom svime nadarila, a drugom joj, jednim udarcem, sve otela.

(Nastavit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Ako je pak on mučao, to ne bijaše, što bi se pripravljao na poricanje. Sadržaj Maudina lista ne dopusti mu nikake sumnje o kakvoći dokazâ, što ih je ona imala u rukama, što ih je dobila bez sumnje. Kako? Tog pitanja nije sebi postavljao, pod dojmom pojave, u kojoj se objavljivala sva osebita zamršenost njegove naravi. Slavene obilježuje može biti najvidnije neka čudnovata nervozna moć časovitosti, ako je dopušteno upotrebiti tako neobičnu formulu za moralni učin, koji je još neobičniji za nas Zapadnjake i Latince. Čini se, kao da ovi stvorovi nestalna srca imaju osebinu, da raširuju u sebi stanja djelomičnih, časovitih a ipak iskrenih uzbudjenja sve dotle, dok u ovima posve nestane onog njihova srca. Jačina njihove časovite pobude čini tako iz njih glumce dobre vjere, koji vam govore, kao da osjećaju neke osjećaje na osebit način, a da onda opet dan zatim osjećaju posve oprečne osjećaje s istim žarom, — s istom lažju, kako krivo vele žrtve tih naravi, koje se to više varaju, što se lakše uzbudjuju. Boleslav je doista trpio opazivši, da je Maud doznala za njegovu zločinačku spletku, trpio od tog radi nje kao i sebe radi. To je dostajalo, da ova bol zaokuplja kroz nekoliko časova ili nekoliko sati cijelo polje njegova nutrašnjeg vidika. On je sad, bez lopovštine, obukao osobu strastvena i slaba muža, koji ljubi svoju ženu, varajući je. Bilo je doduše nešta te nuance u njegovoj zgodi, — ali tako malo! — Pa ipak, ne mišljaše, da laže, nije lagao, kad je prekinuo šutnju, da kaže onoj, koju je tako dugo varao:

— Osvećujete mi se vrlo okrutno, Maud, ali imate pravo . . . Ne znam, tko vam je dojavio zabludu, koja bijaše zaista griješna, nedostojna i takodjer zlosretna . . . Znam, da imam u Rimu neprijatelja, koji teže za mojom propašću, i stalan sam, da mi ti nisu ostavili sredstva za obranu . . . Mogli su mi ga u ostalom ostaviti, ne bih se njim poslužio. Previše vam lagah i previše od tog trpljah . . .

On zastane kod tih riječi, što ih izusti s drhtajem uvjerenja, koje ne bijaše ishitreno. Zaboravio je, da je pred deset časaka došao u sobu s tvrdom voljom, da će zatajiti svoj dvoboj i njegove uzroke ovoj ženi, a za oproštaj njezin bi sad bez krzmanja bio žrtvovao život svoj. Nastavi glasom, koji pritomljivaše nježnost:

— Što god su vam rekli, što ste god čitali, kunem vam se, vi još ne znate svega! . . .

— Znam dosta, prekine ga Maud, — kad znam, da bijaste ljubavnikom ove žene, matere mojoj najboljoj prijateljici, uza me, pred mojim očima . . . Da ste vi trpjeli od te laži, kako netom rekoste, ne biste s priznanjem svojim čekali, dok ja ne budem imala u ruci neoboriv dokaz vašega vjerolomstva . . . Vi ste bacili krinku, ili bolje, ja vam je istrgoh. Više mi ne treba... O potankosti te nedostojne pripovijesti poštedite me. Nisam se za to, da ih čujem, povratila u kuću, u kojoj me svaki kut predobro sjeća, kako sam vjerovala u vas naivno, duboko, slijepo, kako me vi varaste. ne jednog dana, nego svaki dan, kako ste me varali još prekjučer, jučer, jutros, još pred sat . . . Ponavljam vam, meni je to dosta . . .

— Ali meni nije dosta! — klikne Boleslav. — Jest, sve, što sad rekoste, istina je i ja zaslužih, da mi to kažete. Ali što niste mogli čitati na papirima, koje vam dadoše, što ja čuvam od ove dvije godine u dnu svojeg srca i što mora izići na javu, to jest, da vas nikad nisam prestao ljubiti, dok je ta kobna zabluda trajala . . . Ah! ne uzmičite preda mnom, ne gledajte me tim pogledom . . . Opet jedanput oćutih u boli, dok mi ovako govorite, da ima u meni neka stvar, koja ne prestade nikad vašom biti. Ona je žena mogla biti mojom zabludom. Mogla je imati moju ludost, moja ćutila, moju strast, sve zle nagone mojega bića . . . Vi ostadoste mojom nježnošću, religijom, kultom . . . Ako sam vam lagao, to bijaše s toga, što sam predobro shvatio, da ću vas onoga dana, kad saznate za moju pogrješku, vidjeti tu pred sobom očajnu i neumoljnu, kakovi jeste, kakovom ne mogu snositi da budete . . . Ah! sudite mi, osudite me, prokunite me, ali znajte, osjetite, da sam vas pored svega ljubio, da vas ljubim . . .

On je opet govorio sa zanosom, koji ne bijaše hinjen. Kako bješe bolno i on prevaren, shvaćao je predobro vrijednost ovoga iskrenog stvora, što bijaše pred njim i koji će da izgubi. Ako je ne dirne u ovaj čas, u oči svojeg dvoboja, kada će je dirnuti? I tako joj se bijaše približio istim kretnjama umoljnog i strastvenog obožavanja, kojima joj je nekada, u prvo vrijeme njihova

braka i prije svoje nevjere, očitovao svoju ljubav. Uspomena na to bez sumnje zaokupi Maudu i uzbuni je, jer ona s pravom grozom uzmaknu još dalje pred njim, odgovorivši:

— Šutite. Ova laž tu još je gadnija nego druge laži. Suviše me boli. Suviše se stidim za vas, videći, da niste ni odvažni u svojoj pogrješci. Bog mi je svjedok, bila bih vas još štovala, da ste mi rekli: „Prestao sam vas ljubiti. Uzeo sam ljubovcu. Bilo mi je prilično, da lažem, pa sam vam lagao. Žrtvovao sam sve svojoj strasti, čast, dužnosti, svoje zakletve i vas s tim. Ah! govorite sa mnom tako, da bar osjećam, da je u vas istine. Ali kad se usudjujete ponavljati riječi nježnosti iza onoga, što mi učiniste, onda mi se gadi, toliko je to gorko . . .

— Da, reče Boleslav, — vi morate tako misliti. Istinita i jednostavna, kakova jeste, ne možete shvatiti, što je slaba volja, koja hoće i ne će, koja se diže i pada! A ipak, da vas ne ljubim, zbog koje bih vam koristi još lagao? Može li biti štogod, što bih sad sebi htio uščuvati? Ah! Da znate, u kakom se času nalazim, u oči kakog vas dana molim, da uzvjerujete, kako bar najbolji dio mene nije prestao nikad vašim biti! . . .

To bijaše najjači pokušaj, s kojim se mogao osmjeliti, da primjenom na svoj dvoboj opet zadobije srce tako duboko ranjene žene. Jer ona ne govoraše o tom, valjda još nije ništa znala. No na novo ga smuti ono, što mu je odgovorila i što mu pokaza, do kojeg stupnja je u njoj prijezir sve porazio, pa i ljubav. On ponovi:

— Da vi to znate? . . .

— Da se vi sjutra bijete u dvoboju, znam, — reče ona — i zbog vaše ljubavce, znam i to . . .

— Ali to nije istina, — vikne on — ne bijem se nje radi . . .

— Kako? — uze opet Maud s još većom odlučnošću. — Niste li išli nje radi u Leopardijevu ulicu, da izazovete svojega suparnika? Jer ona vam nije vjerna, i to je pravo. Niste dakle radi nje htjeli unići u kuću, mimo šurjaka tog nuzljuba, iz čega je nastala svadja medju vama, a onda taj dvoboj? Niste li se radi nje i da se osvetite vratili iz Varšave, jer ste primili bezimenih listova, koji vas o svemu poučiše? I kad ste sve to doznali, nije vam se ogadio taj stvor! . . . No da ona nije prezrela laži, imala bi vas i sad kod svojih nogu, i vi se usudjujete reći, da me ljubite, gdje me niste htjeli ni tom sramotom pošteditи, da sve te prostote, niskosti i sramote doznam po nekom drugom? . . .

— Po komu dakle? — zapita on. — Imenujte mi bar toga Judu!

— Ne izgovarajte ove riječi, — prekine ga Maud s gorčinom, — izgubiste za to pravo . . . A onda, ne tražite daleko. Ja danas nisam nikoga vidjela nego gospodju Maitlandovu . . .

— Gospodju Maitland? — ponovi Boleslav. — Gospodja Maitland me je odala vama? Ona je pisala bezimene listove?

— Htjela se osvetiti, — odvrati Maud, dodavši: — Imala je pravo, jer joj vaša ljubovca ote muža . . .

— Pa dobro! I ja ću se osvetiti, — vikne mladi čovjek, — ja ću joj ubiti toga muža, kad joj je toliko do njega, pošto joj prije ubijem brata. Ubit ću joj obadva, jednog za drugim . . .

Njegov nemirni obraz, koji je čas pred tim izražavao najstrasnije ponizno moljenje, izražavaše sad samo mržnju i bijes, a ista se promjena proizvela i u njegovu pustom osjećanju.

— Čemu da štogod štedim — nastavi on — danas, kad nemam više da štedim vas, koja me jedina podržavaste? . . . Osjećam pregorko, da je sve svršeno izmedju nas. Vaš ponos i vaša srčba jači su od vaše ljubavi. Kad ne bi tako bilo, vi biste me zaklinjali, da se ne idem biti, i poslije biste me tek ovako prekoravali, kako to sad učiniste, kako imadoste pravo, ne poričem to . . . Ali od časa, gdje me vi više ne ljubite, jao onomu, koji se nadje na mome putu! Jao gospodji Maitland i onima, koje ona ljubi! . . .

— Ovaj ste put barem iskreni — odvrati Maud s novom gorčinom. — Čini vam se, da ja nisam podnijela dosta poniženja? Htjeli biste da vas zaklinjem, ja, vaša žena, da se ne bijete radi onoga stvora? Ta zar vi ne osjećate, kakova je silna uvreda za mene taj dvoboj?... U ostalom — nastavi ona tragičnom svečanošću — nisam vas molila, da dodjete zaradi ovog isto tako bolnog kao beskorisnog razgovora, nego da vam kažem svoju odluku... Nadam se, da me ne ćete siliti, da se utečem sredstvima, koja mi daje zakon, da je izvedem? . . .

— Nisam zaslužio, da tako sa mnom govorite, — reče Boleslav glasno.

— Ove noći još ću tu spavati, — odvrati Maud, ne obazirući se na njegov odgovor, — za posljednji put, a sjutra na večer odlazim u Englesku.

— Vi ste slobodni, reče on, naklonivši se.

— I uzet ću sobom svojega sina, — nastavi ona.

— Našega sina! — odvrati on s hladnoćom čovjeka, što je odbit u poletu svoje nježnosti, pa se opet sabrao. — To ne. Ja ne dam.

— Ne date? kaza ona. — Pa dobro, povest ćemo pravdu! . . . Znala sam dobro, — nastavi sad ona glasno, — da ćete me siliti, da prizovem zakon u pomoć. Ali ja ne ću uzmaknuti, ja, nipošto, ni pred čim. Izdavši onako mene, izdali ste i svoje dijete. Ja vam ga ne ću ostaviti. Vi ga niste vrijedni . . .

— Čujte, Maud, uze Boleslav iza stanke i bolno: — pomislite, da je ovo može biti posljedniji put, što se vidimo . . . Sjutra, ako podlegnem, moći ćete raditi, što vas volja . . . Ako ostanem živ, obećavam vam, da ću pristati na svako pravedno uredjenje . . . Što vas molim,

a imam na to pravo, u ime naših prvih godina, u ime samog našeg sina, to jest, da se rastanete sa mnom drugim rastankom, da pokažete drugo ganuće, ne kažem oproštenje, ali samilost . . .

— Jeste li je vi imali sa mnom, — odgovori ona — kad se je radilo o tome, da srćete k svojoj strasti preko mojeg srca? . . . Ne!

I ona podje prama vratima ispred njega, omjerivši ga takim oholim pogledom, te je on poniknuo očima.

— Vi nemate više žene, niti ja muža . . . Ja nisam gospodja Maitland, ja se ne osvećujem bezimenim listovima ni dojavama. Ali da vama oprostim? . . . Nikad, čujete li, nikad! . . .

I ona ode s tom riječi, u koju je znala staviti svu neslomljivu odlučnost svojega značaja. Boleslav ne pokuša, da je zaustavi. Kad je jedan sat iza toga strašnog razgovora u sobu unišao sobar, javljajući, da je ručak gotov, bijaše nesretni čovjek još uvijek na istom mjestu, naslonjen laktom o stolić kamina, a čelom rukom poduprtim. Predobro poznavaše Maudu, a da bi se mogao uznadati, da će ona promijeniti svoju volju, a bilo je opet u njemu, pored svih pogrješaka, ludosti njegovih i zamršenosti, previše viteškog osjećanja, da bi je silom htio pokušati suzdržati, kad se tako teško njoj ogriješio. Tako će ona otići! Ako je netom pretjeravao u izražaju svojih osjećaja, rekavši i umišljajući sebi, da je nikad nije prestao ljubiti, to je istina, da je pored svih griješaka sačuvao za nju osobito čuvstvo zahvalnosti, grižnje savjesti, štovanja, i treba reći, sebičnosti. Milovao je u njoj odano srce, za koje bijaše posve siguran, i onda, poput mnogih muževa, što varaju svoje besprikorne žene, ponosio se je njome, izdajući je u isti čas. Ona mu se ukazivaše k jednu dostojanstvom i dražesti njegova života. U njegovim je očima ostala ona, kojoj se mora uvijek vratiti, stalna prijateljica u časovima kušnje, luka u oluji, moralni pokoj, kad se umori u vitlanju strastî. Kakav će mu sad biti život, kad ga ona ostavi? Jer, ostavljala ga je. To bijaše neopozivna odluka. Sve se je u jedanput rušilo oko njega. Tu ljubavcu, kojoj je žrtvovao svu plemenštinu zaljubljena srca, izgubio je uz tako ružne prilike, te su njima bile okaljane one dvije godine njihove ljubavi. Žena mu se sprema, da ode, a hoće li mu ostati sin? Vratio se, da se osveti, pa nije mogao ni da uhvati svojeg protivnika. Taj čovjek, posve rob dojmovâ, osjetio je pri tolikim ponovnim udarcima tako potpuno malaksanje volje za život, te mu je izgledalo slatko, da će se sjutra izvrgnuti pogibli, dok mu u isti čas val gnjeva zalije dušu pri pomisli na sve osobe, što bijahu umiješane u njegovu zgodu. Htio bi da satre svojim rukama gospodju Steno i Maitlanda, Lydiju i Florenta, i Dorsenna, što mu je zadao krivu riječ, koja je još ogorčila njegovu žedju za osvetom, prevarivši je za nekoliko sati. Ta zbrka mislî još poraste, kad je sio sam sa svojim sinom k ručku za stol. Ovog jutra još imadjaše pred sobom posmijeh i oči svoje žene. Utisak te nazočnosti, kojoj u taj čas osjećaše svu vrijednost, bijaše tako bolan, te je iza jela odlučio još jednom pokušati i zamolio malog Luca, da ide k majci pitati, ne bi li ih oboje primila. Dijete se vrati s niječnim odgovorom.

— Mama počiva. Moli, da je nitko ne budi.

Tako ne bijaše nikakova izlaska. Ona ne će vidjeti svojeg muža do sjutra, — ako bude živio. Jer Boleslav se mogao koliko mu drago ovog popodneva umirivati, da nije ništa izgubio od svoje vještine na pištolji, pošto se je vježbao pred zadivljenim pogledima svojih prijatelja, — dvoboj je ipak uvijek lutrija. On može ostati na mjestu, pa ako nije ranjene žene ganula ta mogućnost vječnog rastanka, koja će ju molba ganuti? On je opazi u misli, u taj čas, pri zatvorenim prozorima da ne prodire svjetlo, kako pati od one boli, što proklinje, a ne prašta. Ah! Kako ga ta slika na novo zapeče! I da bi bar saznala, koliko i on pati, po svjedočanstvu, o kojem ne će sumnjati, on privuče njihova sina k sebi na grudi i reče:

— Ako vidiš svoju majku prije mene, ti ćeš joj reći, da smo bez nje sproveli jako tužnu večer, zar ne?...

— Ali šta ti je? — klikne dijete. — Smočio si mi posve obraz. Ti plačeš?

— I to ćeš joj pripovijedati, obećaj mi, — odgovori otac — da bi se čuvala, kad vidi, kako je ljubimo . . .

— Ali — uze mali dječak — ona ne bijaše bolesna, kad smo se zajedno šetali iza doručka. Bila je tako vesela . . .

— I ja mislim, da joj ne će ništa biti, — odgovori Gorka.

Trebalo mu je ostaviti sina i otići. Osjećao se tako strašno žalostan, te se čisto fizično bojao, da ostane sam kod kuće. Ali kamo da podje? Mekanično se navrne u cercle, premda bijaše prerano, da bi ondje zatekao brojnije društvo. Namjeri se na Pietrapertosu i Cibo-a, koji su tu ručali i koji, izvalivši se na jedan divan, raspravljahu u pô glasa ozbiljno, kao da raspleću bugarsko ili egipatsko pitanje.

— Ti izgledaš posve nervozan, — rekoše Boleslavu — dok si danas iza podne bio tako hladan . . .

— Da — nastavi Cibo — trebalo je da s nama ručaš, kako smo te zamolili . . .

— Kad čovjek ima drugi dan dvoboj, — uze Pietrapertosa sentenciozno — onda ne smije da vidi ni žene ni ljubovce. Nadam se, da gospodja Gorka ništa ne sumnja? . . .

— Posve ništa, — odgovori Gorka; — ali, pravo imate. Trebalo je da ostanem s vama. No sad me evo. Utući ćemo crne misli igrajući i večerajući . . .

— Igrati i večerati! . . . vikne Pietrapertosa. — A tvoja ruka? Misli na svoju ruku. Drhtat ćeš i promašiti svoga čovjeka . . . Vidio sam Casala, kod Gastinnea,

gdje pri ciljanju nije od petnaest puta ni jedanput u crno zgodio za to, jer je noć pred tim sproveo u igri...

— Lagan dîner, — reče Cibo — spavati u deset sati, ustati u šest i pol, pa odmah dva meko kuhana jajeta sa čašom starog porta — ovaj Machaultov recept ti dajem...

— A ja ga ne ću primiti, — odvrati Boleslav, dodavši: — Dajem vam poštenu riječ, da me ne biste vidjeli u ovakom stanju, kad ne bih imao druge brige osim ovog dvoboja...

On te riječi izusti tragičnim glasom, u kojem su Talijanci ćutjeli istinu. Pogledaše jedan drugoga, pa nisu zametali više razgovora o tome. Bijahu previše fini i predobro obaviješteni o najmanjim naklapanjima velikog sela, što je Rim u tom pogledu, — a da ne bi slutili pravi uzrok sukobu izmedju Florenta i Boleslava. U drugu ruku opet poznavahu predobro ovog posljednjeg, da bi povjerovali njegovu držanju. Ipak bijaše tako jednostavno ganuće u naglasu, s kojim su ga oni iskreno žalili i, ne rekavši riječi jedan drugome, ne spomenuše ni čim više hirâ svojeg klienta, s kojim se rastadoše tek u dva sata iz jutra. A na svoje dobro. Jer Gorki padne o ponoći na um, da se baci na banku, unatoč spomenu Casalovih nesretnih patrona, pa pošto im je ponudio toliko na sto u svojoj igri, svršiše oni igru, koja se pod konac uzdigla do izvanrednih tiraža, svaki s dobitkom od dvije do trista lonisdora. To je značilo nekoliko dana više sprovesti u Parizu za slijedećeg putovanja. Tako su baš imali razloga, da žale sreću svojeg prijatelja, kako to učiniše rastajući se:

— Bojim se jako za nj, reče Cibo. — Ta sreća u igri, u oči dvoboja, zao je znak, vrlo zao znak...

— Tim više, što je *netko* bio nazočan, — odgovori Pietrapertosa, čineći svojim prstima znak, kojim se preklinje *jettatura*. Ni za što na svijetu ne bi bio spomenuo imena onoga lica, pred čijim se zlokobnim okom tako osiguravaše. No Cibo ga shvati i izvukavši iz džepa svojih hlača uru, koju nošaše tako na englesku s lančićem, što bijaše pričvršten o pojas, pokaže medju breloquima malen zlatni rožić:

— Ne ostavljam ga od večeras, — reče on. — Najgore jest, što Gorka ne će spavati, a onda ruka!...

Prvi će se dio te tvrdnje ispuniti. Izmedju pojedinih činjenica, koje se opažaju pri nekim krizama živčane uzbudjenosti, treba razlikovati onu neumorljivost, kojoj se utječu bez sumnje duboke reserve života, ali koja u nekim časovima postaje upravo čudnovata. Vrativši se u tako ludo kasni sat kući, Boleslav i ne legne spavati. Ostatak noći upotrebi pišući dugačak list svojoj ženi i jedan svome sinu, da mu se preda, kad navrši osamnaestu godinu, sve za slučaj nesreće. Na to pregleda svoje papire i namjeri se na svežanj listova, što ih bješe primio od gospodje Steno. Kad ih je samo nekoliko opet pročitao i vidio slike te nevjerne ljubavnice, zanese ga gnjev tako, da je sve zatvorio u velik omot, koji namijeni Lincolnu Maitlandu. Još nije ni zapečatio, kad slegne ramenima, rekavši: „Čemu to?“ On digne komad tkanine, što je zatvarao otvor na kaminu i stavivši taj omot na žarište, zapali ga. Zora ga zateče, kako je satirao kliješima ostanke onoga, što bijaše najžarča i najpotpunija strast njegova života, i još uspiri plamen pod komadićima, koji ostadoše netaknuti. Ova nerazborita upotreba noći, koja mogaše biti njegovom posljednjom, jedva malo bljedilom prevuče njegov obraz. Ipak njegovi prijatelji, koji ga dobro poznavahu, drhtahu pred njim videći tu masku nespretne neoćutnosti, kad je oko osam sati sišao sa svojeg faetona pred krčmom, koja bijaše odredjena za ročište. On bijaše tu kočiju naručio jučer, kako bi doskočio sumnjama svoje žene prividnom jutrašnjom šetnjom, kakove bijahu u njega navadne. U moralnoj smetnji bijaše zaboravio dati drugu zapovijed, i taj slučaj mu pomogne, da izmakne dvjema policistima, koje posla kvestura, da paze na palazzetto Doria, na dojavu Lydije Maitland. Najmljena victoria, koju uzeše ti agenti, u brzo izgubi trag strelovitog engleskog konja, koji bijaše ravnan, kako ga mogaše samo upravljati čovjek takog značaja i u takoj moralnoj situaciji. Na taj način ne uspje nakana Chapronove sestre na toj strani, a još manje na drugoj, u pogledu njezina brata. Da izbjegne svakomu razjašnjivanju sa svojim šurjakom, Chapron odluči, pod izlikom, da će u posjete na ladanje, ručati i spavati u hôtelu. Tu ga potražiše Montfanon i Dorsenne, koji dodjoše, da ga u klasičnom landaueru odvezu na ročište. U blizini Maksencijeva cirka, na Appijevoj cesti, preteče ih Boleslavov faeton:

— Možete biti posve mirni, — reče Montfanon Florentu, — kako da dobro gadja čovjek, koji je svoju ruku umorio na taj način?

Dvoboj se spomenuo jedino tim riječima za vožnje, koja trajaše oko jedan sat. Florent govoraše po svome običaju stavljajući svake vrsti potankih pitanja, koja su svjedočila o njegovu nastojanju, da se u sve na tanko uputi — najviše da s tim uzmogne koristiti svojemu šurjaku; — a markez odgovaraše dozivajući u pamet svojom običnom naučnošću uspomene, što su napučivale svu neizmjernu poljanu, posutu grobovima, razvaljenim vodovodima, srušenim zaseocima, a dolje ju zatvarala divna crta albanskog gorja. Dorsenne pak mučaše. Bijaše to prva afera, kojoj je prisustvovao, pa se nalazio u skrajnjoj nervoznoj bojazni. Tragična čuvstva mu stiskahu srce i u isti se čas bojaše, da bi se najedanput mogle probuditi Montfanonove skrupule, te bi se morao tražiti drugi svjedok i opet odgoditi ovo bar blizo riješenje. Ipak se ne pokaza borba, što je bjesnila u srcu „starog ligaša“, izmedju plemića i kršćanina na ovom putu, osim u jednoj gotovo neopaženoj gesti. U čas, kad je kočija prolazila mimo ulaza u katakombe svetog Kaliksta, bijaše stari papinski vojnik odvrnuo glavu. Za tim se uzeo još življe

razgovarati, da opet zašuti, kad je landau, blizu Caecilijina groba, sašao na popriječni put u pravcu spram vie Ardeatine. Tu se nalazila *Osteria del tempo perso,* sazdana na Cibovu zemljištu, gdje se imao biti dvoboj.

Pred tim gnijezdom, nad čijim cimerom se nalazio grb pape Inocenta VIII., čekala su već troja kola: Gorkin faeton, jedan landau, koji je valjda dovezao Cibo-a, Pietrapertosu i liječnika, pa jednostavna *botte,* u kojoj je došao puškar. Taj drski zbor kolâ mogao je lako svrnuti pozornost karabiniera na putu, no Cibo je jamčio za svojega krčmara, koji bijaše spram svojeg gospodara zaista pun počitanja kao podanik prama vladaru, što se u Italiji često opaža. Tako ova tri nova došljaka nisu trebali ništa da razjašnjuju. (Nastavit će se.)

Guy de Maupassant.

II.

Maupassant nije toliko pesimista, koliko oštri satiričar i duhoviti podrugivač ljudskom nadimanju. O čovjeku, o umjetnosti, o znanosti on nema osobitih visokih nazora. Sve mu je ništavo i nevrijedno. Kad se čovjek digne, da shvati prirodu i Boga, postaje pred Maupassantovim očima smiješan. Ljudska dovijavanja, da li Boga ima ili ga nema, i sva filosofska naprezanja dokazuju samo nemoć ljudsku. Sva ta nagadjanja dokazuju, da je čovjek spušten na ovu planetu jedino — da jede i pije, da se množi, da pjeva pjesme i da jedan drugoga ubija radi zabave . . .

Blago onima, koji ne opažaju ništetu ljudsku i koji ostaju kraj sve te žalosti veseli i zadovoljni! Za Maupassanta su samo oni ljudi srećni, koji mogu da podnesu monotoniju života, koji mogu da svaki dan vrše iste poslove, uz iste pokrete, na istom mjestu, koji mogu da prolaze istim ulicama i da po njima sretaju ista lica, a da im ne dosade.

Al se Maupassantu ipak čini, da smo troma i sapeta duha, kad možemo da se zadovoljimo sa svijetom i životom onakim, kakav jest. Njemu je čudno, da se svjetsko općinstvo ne trgne i energično ne zatraži: „Ta dižite već jedanput tu zavjesu, da dočekamo drugi čin sa drugačijim stvorovima, drugačijim oblicima, zabavama, dogadjajima i zapletima!“

Utjehe bismo imali tražiti jedino u umjetnosti i nauci. Ta kakva je ta nauka i umjetnost pred Maupassantovim očima? Svakih dvadeset godina, veli Maupassant, dodje kakav naučnjak (koji će bez sumnje umrijeti od gladi), pa naidje na kaki prije njega nepoznati plin u uzduhu ili dozna, da se trljanjem voska rodi kaka neizmjerna, nerazumljiva sila, koja će za kojih pedesetak godina da čini čuda po svijetu. Ili nadje kaku novu zvijezdu, koja još nema imena. Al time još nijesmo našli kamen mudrosti. Kaže nam se: bolesti postaju od mikroba, a za što nam ne kažu, od čega postaju mikrobi? Ta od čega postaju onda tek bolesti mikrobâ, — i odakle izviru nove zvijezde?

Mi ne znamo *ništa,* ne vidimo ništa, ne možemo ništa; u svojoj smo koži u zatvoru kao u kakoj tamnici. A svijet se divi našemu geniju!! — To je filosofija Maupassantova o nauci.

— A slikarstvo?

Slikari hoće s pomoću boja da imituju pojedine komadiće prirode, koji nikada ne nalikuju na prirodu, ili crtaju žive stvorove, koji pored sveg njihova naprezanja, slabo liče na žive. I sve majstorije slikarske pokazuju samo, što je slikar *htio* da nacrta.

Pjesnici su opet slikari riječima. Kad pročitaš dvojicu-trojicu oštroumnijih, onda više ne trebaš da čitaš. I ti ljudi ne mogu ništa drugo nego da imitiraju čovjeka, a pošto se čovjek ne mijenja, ne mijenja se ni pjesnikova umjetnost. Od kad radi čovječja misao, čovjek je isti; njegovo osjećanje, vjerovanje i utisci, sve je to isto. Čovjek nije ni napredovao ni nazadovao. On stoji kao stanac-kamen. Pa na što da onda čitam pjesnike; da čitam ono, što mislim; da mislim, što znam? — Drugi bi bio razgovor, da oni mogu mene da prenesu u druge svijetove, med druga bića, da umiju da mi otvore tajanstvene dveri pred nečuvenim zrenicima. Onda bih ih čitao, danju i noću. Ali nemoćnici mogu samo da izmijene mjesto kojoj riječi i da mi, kao god i slikari, pokažu moje obličje. Našto to?

Misli ljudske su tako reći nepomične. Idu samo do odredjene, uske granice, preko koje ne mogu, i tu trče u naokolo kao konj u cirkusu i udara o duvarove kao muha u staklenu sudu. A ipak je ugodno misliti, kad si usamljen i kad nemaš, nemaš ništa drugo da radiš....

Do ovakva teoretiziranja se Maupassant diže u svom djelu *Sur l'eau.* Mi ne znamo, kako bismo nazvali to djelo. Nije ni roman, ni novela, ni pjesma, ni rasprava A ipak nešto jest! I te kako jest. To su bilješke bez prave historije i dogadjaja, što ih je Maupassant zapisao, krstareći na svojoj jahti Bel-ami duž obala sredozemnog mora. On ih nije zapisao toliko radi tvoje, koliko radi svoje zabave, ili — baš ako hoćeš — radi zabave književnika, koji će s nasladom čitati osjećanje i ćeretanje (causerie) jednog duhovitog i bogatog Francuza, koji se je na svojoj vlastitoj ladji odmakao od svijeta, da ga ljuljuškaju, umiruju i nose morski valovi.

Slike, što izlaze ispod Maupassantova pera, jesu,

plastičke i žive kao rijetko čije. Kad opisuje jutro, čisto osjećaš na licu, na grudima, pa čak i u duši hladni i prijatni dah zore. Čuješ ono zapljuskivanje vode, što se odbija od njegove ladje i volio bi da sjedneš kraj pisca, koji je ipak pjesnik i to moćni, jedri i zdravi pjesnik pored sveg toga, što govori proti pjesnicima.

Maupassant rado i vrlo često upleće u svoje radnje realne figure, koje mu oživljuju pripovijesti. Te mu figure neobično srećno polaze za rukom. Tako, kad se je vozio obalama talijanskim, razabirao je mnogobrojna sela, kako su se bjelasala u vječitom zelenilu prirode i njemu se pričinjalo, kao da su to neke gorostasne ptice doletjele noću iz ledenih krajeva, pa snele tamo ogromna jaja; snele ih po pijesku, po grebenima, po dubravama i šumarcima; gdjegod su dospjele . . .

Primičući se k ostrvu Saint-Honoré, došao je do jedne strme stijene, koja je bila gola, crvenkasta, hrapava, puna kukova i šiljaka i pred dušom mu se stvori slika — skamenjena ježa.

Maupassant nije mario razgovore, koji se vode za gostioničkim stolovima i koje je morao tolike godine slušati. Bilo mu je da zaplače, veli, od stida i jada, kad se je sjetio, što je sve morao da sluša godinama i godinama od kojekakvih poštovanih i poznatih, ali pored toga glupih i dosadnih bogataša. Kako su znali povjerljivo razgovarati! I to su nazivali „izmjenom misli“. A kakvih misli! „Put je bio veoma lijep, al vjere mi, na povratku bješe hladno“. „U ovoj se gostionici ne jede rdjavo“. Pa onda pripovijedaju šta su radili, šta im se mili i u što vjeruju. Maupassantu se je onda pričinjalo, kao da je i kroz spoljašnju oblogu vidio nagrdu njihove duše, kao što se u staklu sa spiritusom može vidjeti nedonošče. I već je nekako makinalno očekivao sporo radjanje njihovih običnih, svagdašnjih misli; slušao je riječi, kako padaju iz tih koševa gluposti, sa tih besmislenih usana, kako se spuštaju u tromi uzduh i kako kroza nj dolaze do njegovih ušiju . . .

Nikola Andrić.

Jan Kollár i Hrvati.

Napisao Milivoj Šrepel.

Slavenska ideja živi u hrvatskoj književnosti gotovo od početka knjige; ona nam se javlja kao neka ugodna slutnja, da će se jedared ujediniti pleme slavensko od Jadranskoga mora sve onamo do Sjevernoga. Nijedan slavenski narod nema u prošlim vijekovima tolik broj pjesnikâ i prozaikâ, koji su glasnici slavenske misli, kao upravo Hrvati. Dovoljno je ogledati Pervolfovo djelo „Slavjane“ (tom II.), da se o tom uvjeriš. Iz velike čete slavenskih pionira medju Hrvatima ističemo samo za primjer pjesnike Gundulića i Palmotića, i „oca slavistike“ Križanića.

Misao slavenske uzajamnosti, doduše u neodredjenu obliku, provlači se gotovo neprekidno u povjesti hrvatske književnosti, ona kao biser sjaje u vijencu poezije hrvatske u prošlim vijekovima. Ona je tek u jozefinsko doba, po narodnu svijest hrvatsku jadno, počela zamirati pod pritiskom političkih nezgodnih prilika u domovini. Ali to bijaše samo tišina prije oluje. Za nekoliko decenijâ ona je zaplamtjela plamenom, do tada nevidjenim i stvorila za Hrvate najvedriji dio njihova kulturnog života — „ilirizam“, koji je utemeljen na slavenskoj ideji. Bilo je i prije Gaja nekoliko plemenitih otačbenika, koji su htjeli probuditi narod, ali im trud ostade bez uspjeha.

Istom Gaju bijaše sudjeno, da postane otac hrvatskoga narodnog pokreta, a medju glavne uvjete, da je Gaj bio sretniji od svojih predšastnika, ide njegovo prijateljovanje sa Janom Kollárom. Česi su učitelji Hrvatâ za preporoda, Kollár je kum „ilirizma“.

Na otvorenom grobu dr. Ljudevita Gaja (g. 1872.) reče Fran Kurelac medju inim: „Za svoga boravka u Pešti Gaj s pokojnim se Kollárom upoznao, te odonud se vrativ sva je društva, sve sastanke mladih ljudi okadio učenošću toga Slovaka, toga skromna lutorskog duhovnika, te ugrijane slavenske duše, a najpače čudesî divne mu i pročuvene pjesni „Slavy dcera“. Nam je bilo, kao da nam je tko usta medom omazao, i bolje sme k tomu pridisali nego k liljanu i čeminu. To je bila prva kitica iz golemoga vrta Slavenstva“. Gaj je najprije učio u Beču i Gracu, no pravi ga se plamen slavenske ideje uhvati istom u Pešti, gdje se je našao u kolu mladih Slavena, a poimonce upoznavši se sa Kollárom i sa Šafaříkom. Kollár je godine 1841. pohodio Zagreb i opisao svoj boravak, pa tom zgodom piše o Gaju: „Gaj jest osa, vůkol které se duchovní i národní život Záhřebu anobrž celého Horvatska točí. Již tomu asi 12 let, co sme se neviděli, co sme v Pešti spolu na procházky chodívali, čítanku k poučení se češtině čítali, o pravopisu, o novinách a jiných národních důležitostech rozmlouvali a všeliké plány v budoucnost činili: ze mládence jemného, naděje plného, stal se již přísný, vážný, vysoce zasloužilý, všecka předsevzetí uskutečňující muž. Jaková to radost pro mne, shledání se s takovým přítelem, vlastencem, sounárodníkem! On co magnet přitáhl k sobě nejspůsobnější illyrské mladíky ze všech krajův a nářečí, chudé spisovatele podporami zakládal, získal šlechtu národní literatuře, sesoustředil rozptýlené síly a tak úlohu, Bohem a časem sobě danou, co jednotlivec zdařile rozřešil“. (Kollár, Spisy III. 45.) A malo niže piše Kollár: „Kdybysme

my Slavjané měli národní Pantheon jako Římané a Francouzi, anebo Valhallu jako Němci, já bych Gajovu podobiznu tam postavil a lípolistovým věncem hlavu jeho ozdobil“ (ib. 47).

Dok je Gaj još boravio u Pešti, objelodani sitnu knjigu, koja je Hrvatima bila od veće koristi, nego da je Bog zna koje učenosti bila puna. To je njegova knjižica o pravopisu i književnom jeziku: „Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisaňa“ u Budimu god. 1830. Povodeći se za češkim uzorom, Gaj je ovom knjigom postigao pravopisno jedinstvo onih Slavena, koji pišu latinicom, izuzevši Poljake. Gajeva je knjiga puna Kollárova duha, odsjev njegovih misli. U njoj Gaj ne udešava samo hrvatskoga pravopisa po češkom, nego ujedno iznosi Kollárove ideje o Slavenstvu. Treba tek da se navede stranica 22: „Vsaki naobraženi Čeh i Leh Vseslavenstvo (t. j. goruću žel'u, da sva narečja našega naroda, kuliko moguče je, jedno k drugomu približiju se) glibše čuti, neg da se mi za stanovito ufati nebi smeli, da sledňa dobra, z' ovem umnem pravopisaňem na svetlo dana horvatska kňiga tulikajše vu Čehski i Lehski zemlji čtela se bude. A kulika nam stopram onda hasen i korist pristupi, ako se bližňi brati naši Šlavonci, Dalmatinci, Krajnci i Korušci (kaj od ňihove razumnosti ne dvojimo) vu ovem tak korenoslovju jezika našega, kak takaj izvišeňu i objačeňu zosebneh slovstih našeh prikladnem pravopisaňu z nami barem vu sobstvenosti zjedinili budu. Oh kak vnogo verlejše bi bilo slavnem našem susedom na Štajerskem i Krajnskom, rajši za ovo naše občinstvo, poleg mogučnosti z nami truditi se, nego iz izličnoga narodol'ubja, ali iz jednostrane tverdokorne svojl'ubnosti, nove slovstvenomu Slavenstvu zpačne slove kovati; ar samo po jedinstveni jednakosti k cilu dospeti moremo. Samo takvem načinom smemo se nadeati, da nekda ves veliki slavenski jezik iz vseh svojeh različnostih vu *četvera glavna narečja* skupztegnul se bude, kojeh slovstva na stupe izobraženosti i zvučenosti duha, ter slovstvene složnosti vuperta, občinsko vseh Slavencev blago budeju“. Počevši od samoga natpisa do konca, knjiga je procijedjena duhom Kollárovim.

Gaj je u Pešti s Kollárovih usta uhvatio ideju slavenske uzajamnosti, pa se vraća mladi pravnik u Hrvatsku, da joj bude apostol. Uza nj pristaju mladi ljudi, ponajviše djaci, da rasiju sjeme slavenske ideje po svemu narodu. Kad je Kollár objelodanio svoju knjigu o književnoj uzajamnosti i svoje pjesme, poimence „Slávy dceru“, mladi se Ilirci opajaju ovim djelima Kollárova srca, to su im evangjelja. Godine 1838. piše pjesnik Vraz prijatelju Muršecu: „Naskorem bodte dobili iz Marbora eno lepo knjigo (Kollárovu knjigu o uzajamnosti), ktera je v Gradci sve Slovenske kervi sburkala. Eden exemplar za se zaderžte, drugega pa po priliki mojemu bratu Horvatu v Velkonedlo pošlite. Da bote još prebrali, jo razposodte kak jó najširje morete, nâj se božja reč — Slovenstvo razširi od Sevra do Juga, od Izhoda do Zapada, koder koli pozabljeni Slovenci prebivajo. Tota je knjiga Evangelium Slovenski, kde bere „Dere bode se vse to zgodilo, te podignete Vaše glave ino gledite, zakaj kraljestvo nebesko je blizo itd“. — Če bi znali več exemplarov potrebovati, amo pište mi za nje, ino naznante mi čislo exemplarov. Jaz sem jih že dvajsti razdaval, pa še namenim naskorem po več poslati dati. Ali to bi moglo naskorem biti“.

To nam ujedno objašnjava, zašto je u ono doba tako malo prevedeno na hrvatski iz „Slávy dcere“. Svaki izobraženiji Hrvat čitao je Kollárovu pjesmu u izvorniku, ona je bila brevijar u rukama oduševljene omladine ilirske.

Ako ogledamo „Danicu“, opažamo najbolje, kako je silan i direktan bio utjecaj Kollárov na Ilirce. Već godine 1836. priopćuje Gaj članak „O slovstvenoj uzajemnosti medju kolěni i narěčji slavenskimi“ po Janu Kolláru; poslije se oglašuju Kollárove knjige, te sâm Kollár piše pozive na pretplatu svojih djela („Sláva bohyně“ godine 1839., „Cestopis“ godine 1842., „Govori i propovědi“ godine 1843.). Godine 1844. ima u „Danici“ Kollárov ispravak proti knjizi Stjepana Horvata: „Ueber Croatien als eine durch Unterjochung erworbene ungar. Provinz“. On ovdje brani misao, da su Grci Slavene nazivali „Italiotama“. Kad godine 1844. Kollár putuje u Švajcarsku, već se unaprijed „Danica“ raduje duhovnoj poslanici, koju će nam odanle donijeti. „Bog neka mu bude na pomoć u njegovom putu, da se srěćno povrati onim, koji će ga željno izgledat“.

Kollárova je lira, kako vidimo, budila ne samo Čehe, nego takodjer i Hrvate. Vedri optimizam Kollárov, ono čisto pouzdanje u pobjedu slavenske misli, prijalo je zanosnoj mladeži hrvatskoj tada zvanoj ilirskoj, pa se tragovi tomu svijetlomu, ničim nepomućenomu vjerovanju nalaze u svemu ilirizmu. Ilirska je književnost pretežito pjesnička, a to potpunoma odgovara prilikama vremena. Proze imade malo. Ilirizam je mladenačko doba hrvatskoga naroda, vrijeme zanosa; svaki je pisac pjesnik, bar stihotvorac. Miklošić i Babukić takodjer pjevaju. Mladu se čovjeku prikazuje budućnost u ružičastom svjetlu, on sanja samo o raju i cvijeću, a zaboravlja za pakao i za trnje. Ilirska je poezija u najtješnjoj svezi sa Kollárovim idealnim optimizmom. Prvaci ilirskoga Parnasa učenici su Kollárove vile. Dok je ruska i poljska poezija u ono doba zalutala napokon što u pesimizam što u mistiku, ilirska je zajedno sa češkom puna vedrine i pouzdanja. Nije slučajno, što su Križanić i Kollár nikli iz narodâ, koji pripadaju medju najmanje grane slavenskoga plemena. Nevolja tišti, ali ne ubija kao strah; po nadi nevoljnici postaju junacima, nada im je jedino oružje.

Najsnažnije je duh „Slávine kćeri“ Kollárove odjeknuo u krasnim Vrazovim „Djulabijama“, kojima je osnova kompozicije udešena prema „Slavinoj kćeri“. U objema pjesmama prepleće se ljubav k dragoj i ljubav k domo-

*

vini. U „Djulabijama“ imade upravo direktnih reminiscencija iz „Slavy dcere“, a ima i drugih obilježja, koja su čitaocu „Djulabija“ razumljiva samo onda, ako poznaje Kollára (n. p. sastavljene adjektive upotrebljava Vraz po Kollárovu uzoru). Ipak se je Vraz umio bolje, nego Kollár, očuvati od doktrinarizma; Vraz nigdje ne upada u prozaičnost. Svakako je čista narodna žica vidnija u „Djulabijama“ nego u „Slávy dceri“. (Isp. Markovićev uvod u „Izabrane pjesme“ Stanka Vraza p. 145 d.) Po Kollárovu uzoru dodaje Vraz svojim „Djulabijama“ „Izjašnjenja“, držeći se one Kollárove: „Proto v našem národu musí býti básnír spolu vykladačem, chce-li rozuměn býti“. Samo se po sebi razumije, da Vraz na mnogo mjestâ cituje Kollárov tumač „Slavy dcere“.

Iz Pešte piše Kollár Vrazu (4. aprila 1843): „Že Vám moje posavadní spisy, zvláště Slávy Dc. takovou radost způsobila, srdečně mne teší: ale račte věřiti že i Vaše, zvláště původní básně . . . Djulabie, já též s velikým zalíbením čítám. Vy ste vzájemnost a národního slavjanského ducha nejlépe pochopili a v dělách svých vyrazili. Pracujte jen i dále na této cestě vzájemnosti, nemine Vás krásný věnec básnický a nás šťastnější budoucnost“.

(Nastavit će se.)

Operna „stagione“ u Zagrebu.*

Dok je naše dramsko društvo slavilo u Splitu, najsjajnije pobjede, mi smo u Zagrebu imali opernu stagionu. Poduzetnik i ravnatelj bio je gosp. Ivo pl. *Hreljanović,* koji je svoju zadaću izvršio osobitom vještinom i rijetkom marljivošću, a na opće zadovoljstvo općinstva.

Prva je predstava bila dne 15. svibnja, a posljednja dne 30. lipnja. I prve i zadnje večeri pjevala se opera „Faust“, a to izvan predbrojke. Od 17. svibnja do 29 lipnja pjevale su se ove opere: „Čuvidski ples“ i „Traviata“ od *Verdia,* „Marta“ od *Flotowa,* „Cavalleria rusticana“ od *Mascagni-a,* „Židovka“ od *Halevy-a,* „Carmen“ od *Bizeta* i „Lohengrin“ od *Wagnera.*

Mascagni-eva opera „Cavalleria Rusticana“ pjevala se je deset puta i može se reći, da je svaki put napunila kuću. Poslije nje najviše je omiljela općinstvu „Carmen“, koja je takodjer svaki put napunila glumište i ako se je više puta pjevala.

Opere, dakle, koje su se pjevale, potječu od skladatelja, različitih po dobi, po ćudi i po školi. *Verdi* je skladao „Čuvidski Ples“ i „Traviatu“ onda, kad je u glazbi napjev preotimao mah, kad tehnika instrumentacije nije bila dostigla današnjeg savršenstva. Ali ipak te se opere uviek rado slušaju, jer njihova glazba ide ravno k srcu i duši govori. U njima se nižu melodije jedna za drugom: rek bi da *Verdi* ima u sebi skladište melodijâ. Ove, u istinu, ne odgovaraju uvijek dramatskom položaju i nisu u suglasju s riječju; ali ostaju vazda djelo genija i pravoga umjetničkog nadahnuća. Verdi nastavlja djelo Rossini-a, Donizetti-a i drugih velikih „maestra“ — ali uvijek penjući se i penjući, dok je došao do onih visina, što no se zovu „Aida“, „Otello“ i „Falstaff“. U tim je operama, poletom genija, znao spojiti melodiju i harmoniju; znao je on za svoja najdivnija i najuzvišenija nadahnuća iscrpsti vas moderni napredak i razvitak tehnike. Ali za to je ostao vazda Talijanac i Verdi: posljednje njegove opere nose na sebi kao i prve, ako tako mogu reći, pečat njegove velike i gorostasne individualnosti.

Za to, što je prisvojio — kao što je bilo naravno — razvitak instrumentalne tehnike — mnogi su lakoumno ustvrdili, da je išao za Wagnerom. Ali, dostatno je slušati „Lohengrina“, a da se vidi, kako je ova opera proizašla od uma, koji se je rodio i uzgojio pod drugim nebom. A „Lohengrin“ pripada u one opere Wagnerove, u kojima veliki maestro još ne bijaše razvio sve osebnosti svoje škole. „Lohengrin“ nije bez melodije, pače ima melodičnih kajda u njemu, i nježnih i veličajnih. Jedno od obilježja, naprotiv, Wagnerove škole jest odsutnost svake melodične ideje; dok je harmonija, ako se tako smije reći, i odviše savršena. U „Lohengrinu“ ljudski glas ima svoju ulogu; dok je jedno od obilježja Wagnerovih opera i to, da instrumentacija ugušuje glas — tako da se za Wagnerove opere traže i osobito grlo i osobita prsa. U „Lohengrinu“ „leit-motiv“ se ponavlja, doduše, ali ne toliko, koliko u nekim drugim Wagnerovim operama, u kojima ga slušaš do dosade. I to je jedno od Wagnerovih obilježja. A i sadržaj „libretta“ karakteriše Wagnerove težnje. Stare njemačke legende podlogom su njegovoj pojeziji. „Otelo“ i „Falstaff“ najrječitije nam kažu, koliko se i u tom pogledu razlikuje Verdi-ev talijanski geniji od njemačkoga velikoga skladatelja.

„Marta“ od *Flottowa* ne pripada u opere, u pravom smislu riječi, originalne. Jasan je upliv francuskih skladatelja, ponajprije Aubera, osobito u koliko se vanjskoga oblika tiče; ali taj vanjski oblik baš ima silan efekat, sa svojom gibivošću, sa nekom živahnošću, sa glatkim načinom, kojim teče melodički val muzike. Al ne, nema tu valova, — ta muzika sliči tihoj i bistroj rijeci, koja ugodnim romonom teče i teče.

„Židovka“ — „Carmen“ — „Cavalleria Rusticana“! Izmedju ove tri opere ima neki vez, neko, rekao bih, nasljedstvo. Ovo se ne sastoji u tom, što je „Židovka“ veličajna, „Carmen“ dražesna, „Cavalleria rusticana“ eminentno dramatična; ali bi se donekle moglo reći: *Halevy* rodi *Bizeta,* a *Bizet* rodi *Mascagni-a. Halevy*

* Žalimo, što nijesmo mogli poradi oskudice prostora prije priopćiti ovaj izvještaj. Ur.

Fotograf na selu. Slikao *Jaroslav Špilar.*

je skladao svoju „Židovku“ godine 1835. i ovom ovjekovječio svoje ime. Teško bi bilo ustvrditi, da je u njega invencije, koja stvara; ali je *Halevy* poznao sve tajne efekta. Ako se, ipak, pored toga, druge brojne njegove opere nisu održale na repertoirima, to je s toga, što u njima nema one veličajnosti, nema one energije, s kojih „Židovka“ znade katkada dušom potresti; to je — hoću li reći? — što je kao neka sudbina i najvećih francuskih skladatelja, da se kao iscrpu u jednoj jedinoj operi. Sam veliki, i u nekim stranama „Fausta“, ne samo nenatkriljivi, nego nedostiživi *Gounod,* nije mogao posvema izbjeći toj sudbini. Tu sudbinu dijeli s *Halevy-em* i njegov zet *Bizet,* koji je toliko skladao, ali se ni u jednom svom djelu nije znao do veličine svoje „Carmen“ uspeti. Jest, do veličine. *Bizet* je svoju djelatnost nadovezao nekako na glazbu svoga tasta i suvjernika, — ali je pokročio korak dalje. Pokročio je korak dalje, ne samo u razvijenijoj tehnici i u savršenijoj instrumentaciji, nego i u tom, što u njega ima originalne invencije, što ima stvaralačkog duha, što bi katkada rekao, da imaš pred sobom ne samo velik talenat, nego i genij. Neke kajde opere „Carmen“ mogao je samo genij nadahnuti. U ovoj operi, punoj prave i intimne strasti, razne, zanimljive i dražesne veselosti, napredak umjetnosti kao da se rukuje sa najčišćom, sa najvedrijom melodičnom idejom. Ima fraza, koje bi *Gounod* potpisao. „Carmen“ se u početku nije svidjala u Francuskoj; ali su ju Talijanci primili s velikim ushitom. Talijanci i danas ljube *Bizeta,* koji je opet strastveno ljubio Italiju. *Mascagni* je išao za *Bizetom,* u koliko je karakter francuskoga „maestra“ latinski; ali je talijanskim oblikom znao zamijeniti ono, što je u Bizeta osebujno francusko. „Cavalleria rusticana“ je danas ne samo u Italiji, nego i po Evropi popularna. U jednom činu je kondenzirano toliko dramatske energije, koliko bi dostatno bilo za operu u toliko činova. To je možda jedan od glavnih razloga, s kojih se *Mascagni-eva* opera toliko doima. Dakako, jedan od glavnih, ali nije jedini. Mladi *Mascagni* je velikom pronicavosti umio upotrebiti sva sredstva, koja mu osobito poznavanje tehnike podaje, da postigne efekte, — i uspio je. Katkada je možda u tom i pretjerao, pa odviše pazi na svaku potanskost, s česa mu opera nema one okretne gibljivosti, kojom se „Carmen“ odlikuje. „Intermezzo“, što ga je on uveo, da nas bolnim refleksijama muzike nekako pripravi na katastrofu; neka individualnost, koja se katkada pojavlja; ideja melodična, koje ima na pretek u operi, i ako ne uvijek puna gracije, uvijek svakako puna utjecaja na slušateljstvo i bujna — to sve pomaže efektu i popularnosti opere. Nu pored toga, pored nadahnuća, koje se opaža tekom cijele opere, ovo je djelo velike pomnje, intenzivna rada, napeta učenja, ali nije genija, ili barem nije genija, kome su krila ponarasla. — Verdi nije još našao svoga nasljednika.

Način, kojim je operno osoblje pjevalo i izvodilo opere, u opće je zadovoljio općinstvo. Ovo je pojedine pjevače odlikovalo burnim pljeskanjem. Umjetnicama je poklonjeno lijepih kita cvijeća, a umjetnicima lovorvijenaca. Osim toga glumišno općinstvo kao i pojedini štovatelji pokloniše najomiljelijim umjetnicama i umjetnicima dragocjenih darova.

U prvom redu treba spomenuti gospodjicu *Febeu Strakosch,* pitomkinju glasovite *Charlote Patti.* Ona je pjevala Margaretu u „Faustu“, Ameliju u „Čuvidskom plesu“, Violetu u „Traviati“, Santuzzu u „Cavalleria Rusticana“, Micaelu u „Carmen“ i Elsu u „Lohengrinu“. Njezin glas nije jak, nije to jest još dosta razvijen. A kako i bi? Mlada je kao kaplja, a svježa kao ruža u pupoljku. Nu, ako još nije jak, krasan je, nježan i bujan; škola joj je izvrsna, a glazbena izobraženost dotjerana. Ako se sve to spoji s neoporecivim talentom, s osjećajem i sa vanrednom dramatskom sposobnosti, — lako će se shvatiti ona privlačiva moć, koju je njezino ime vršilo na općinstvo. Znala je najvještije i najdražesnije pogoditi naivne uloge; ali gdje se je isticala, gdje je znala srcem potresti, to je u momentima strasti i u momentima ljubavi i drugarice joj nerazdružive: ljubomornosti. „Amore é dolore“ — „ljubav je bol“ pisao je neki Talijanac; a ako to nije vazda istinito, istinito je bar za najveći dio slučajeva. Kad ti je srcem zavladala ona strast, koja se zove ljubav, kad osjećaš potrebu, neodoljivu potrebu, da kažeš: ljubim, — od onoga časa počinju, doduše, najljepši momenti života, ali počinje i povjest tolikih boli. S toga su ljubav i bol nerazlučive: a ako su nerazlučive u realnom životu, to više su u umjetničkom, pošto su dva najmoćnija elementa umjetnosti. A gospodjica *Strakosch* je ta dva elementa umjela izvrsno tumačiti. Tko se nje ne sjeća kao Santuzze? A tko od slušateljstva ne zna, kako je ona znala dati osobit čar maloj ulozi Micaele, osobito u prvom činu?

Koliko je gospodjica *Strakosch,* i po samom svom pojavu, prikladna za uloge najintimnijih strasti, toliko je gospodjica *Santarelli* — nadarena takodjer lijepim i jedrim glasom — svojom pristalom pojavom, s velikim, veselim očima, smiješljivim licem prikladna za pikantne i vragoljaste uloge: za uloge, u kojima, osim intimnih strasti srca, ima svoju rieč i pût. To se je najbolje vidjelo u operi „Carmen“, za koju kao da je stvorena, i ako je sa svojim pozama katkada pretjeravala.

Gospodjica *Roncagli* pjevala je Martu, katkada Micaelu, a zadnje večeri i Margaretu. Pokazala je mnogo mara; ali joj je glas slab.

Gospodjica Micika *Freudenreich* po običaju i po tradiciji se je milila općinstvu, kako i zaslužuje, a i gospodja je *Kodulin* na zadovoljstvo općinstva riješila svoje male uloge.

U „Židovki“ imali smo osobitu sreću čuti gospodju *Žikeš-Paršovu,* kao Rakelu. Ona je član narodnoga češkoga glumišta u Pragu. Rekoh sreću, jer je gospodja

Olga Žikeš-Paršova umjetnica, kod koje se uspješno natječu glas, pjevanje i škola.

Maina i *Bučar* — to su imena dvaju tenora, koji su pjevali za posljednje operne stagione. Gosp. *Maina* je izvrstan tenor, koji svojim opsežnim i intoniranim glasom liepo uspijeva i u većim glumištima. Pjevao je Fausta, Rikarda, Alfreda, Turiddu-a, don José-a i Lohengrina. I ako je prave triumfe slavio kao Turiddu, meni se je najviše svidjao kao don José. U toj ulozi je imao akcenata, potresnih i ganutljivih. Gosp. *Bučar* nije se doduše jošte uspeo, dokle je dopro gosp. *Maina,* ali se našemu bratu Slovencu može proreći najljepša budućnost. Već u ovo malo predstava u Zagrebu mogao se je opaziti kod njega znatan napredak u razvijanju njegova simpatičnoga i miloga glasa, kao u kretanju na pozornici i u dramatskoj igri. Osim toga i sam vanjski pojav ovoga mladoga tenora dosta je zanimiv. Mnogima se kao Turiddu svidja više od samoga g. *Maine.*

Gospoda *Anton, Hreljanović* i *Tercuzzi* odviše su, a to najpovoljnije, poznati hrvatskomu općinstvu, pa ne treba o njima govoriti. Oni su uvijek najpovoljnije otpjevali i odigrali svoje uloge. U nekim je operama kao bariton pjevao gosp. *Radičić* iz Milana. Taj je pjevač pun dobre volje, ali to nije dostatno, osobito na pozornici, na kojoj je odrastao i usavršio se *Kašman.*

Zborovi su nastojali, da vrše svoju. Dakako, da nisu bili uvijek dosta jaki, a kod prvih predstava pojedinih opera nisu bili uvijek dosta sigurni. Nu, tome su krive jedino naše prilike. Orkestar — izuzevši takodjer kod koje prve predstave, koja se mogla držati kao opći pokus — bio je u opće izvrstan, a za to ide hvala našega vrloga gosp. *Fallera* i gosp. *Radiga.*

Uzme li se, dakle, sve skupa, općinstvo ima pravo, što je sa stagionom bilo zadovoljno, a ravnatelj stagione, gosp. *Hreljanović,* je pokazao ne samo vještine i revnosti, nego i praktičnoga smisla za ovakova poduzeća.

D. Politeo.

Književnost.

Hrvatska. *Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga CXIII.* Matematičko-prirodoslovni razred U Zagrebu 1893. Knjižara jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare). Tisak Dioničke tiskare. — Sadržaj: 1. Njeke primjetbe ponajviše k Peltier-ovoj teoriji zračne munjine. Od dra. V. Dvořaka. 2. Konstante srednje dnevne temperature zraka za hrvatske postaje od dra. Artura Franović-Gavazzi-a. 3. Geologijski i hidrografijski odnošaji Marija-Goričkih brdina. (S litograf. tablicom). Od dra. Drag. Gorjanović-Krambergera. 4. Deveto potresno izvješće za g. 1891. Od dra. M. Kišpatića. 5. O parcijalnim diferencijalnim jednačbama plohâ. Od Eduarda Doležala. 6. Bichromat kalija (S litograf. tablicama) od G. Bončeva. 7. Prognoza vremena. (S litograf. tablicom). Od J. Torbara. 8. Gerhardtov helenin. Od S. Bošnjakovića.

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, razred matematičko-prirodoslovni imao je 8. srpnja javnu sjednicu, u kojoj je čitao pravi član *Josip Torbar* svoju raspravu, kojom izvješćuje akademiju o sadašnjem stanju pitanja: o početnom (0) meridijanu, sveopćem satu svjetskoga vremena i o jedinstvenom kolendaru. Osvrnuv se na historijski dio ovih pitanja spominje, kako se počevši od najstarijih vremena kušalo, da se za označivanje geografskih dužina ustanovi jedan medjunarodni meridijan, ali se nije uspjelo. U novije vrijeme potaknuto je ovo pitanje, kao i drugo o jedinstvenoj mjeri za vrijeme učenim društvima, medjunarodnim kongresima i konferencijama, a medju njima najviše bolonjskom akademijom, koja je, pošto se na znamenitom washingtonskom medjunarodnom kongresu g. 1884. o medjunarodnom meridijanu i sveopćem satu nisu mogli sporazumjeti, stupila pred učeni svijet s jerusalemskim kao početnim meridijanom. U svojem exposè-u, što ga je g. 1888. o osamstogodišnjici, otkad je bolonjsko sveučilište podignuto, razdijelila medju sakupljene sa svih strana svijeta zastupnike zemalja i učenih društava, izbraja važne razloge, koji govore za jerusalemski kao početni meridijan, na koji bi se imao vezati i sveopći sat kao ishodište svjetskomu vremenu. — Nadalje razlažući akademik značenje i važnost sveopćega sata za znanost i medjunarodni saobraćaj spominje, kako je već američkim sustavom satnih pojasa, koji se djelomice izvoditi počinje, kao prvi korak učinjen uvedenju sveopćega sata. Poteškoća do konačnoga provedenja pojasnoga satnoga sustava po cijelom svijetu leži u tom, što još nema sporazumka za prihvat neutralnoga medjunarodnoga meridijana. I ovoj svrsi, drži akademik poslužio bi najbolje jerusalemski meridijan, tim većma, ako se uzme obzir i na preskok data, o kojem takodjer opširnije govori.

Progovoriv o kolendaru, obrazloži akademik, nakon kratkog historičkog uvoda, važnost jedinstvenog kolendara za znanost i medjunarodni promet, predlaže, da se jugoslavenska akademija pridruži predlozima bolonjske akademije, koji glase: da se za prihvat preporuča jerusalemski kao medjunarodni početni meridijan uz ovo ograničenje:

1. da meridijani ostanu statu quo za astronomiju, mornarstvo, topografiju i mjesnu kartografiju, t. j. da se svaki narod za ove poslove može služiti svojim meridijanom;

2. da se na kartama uvede dvostruko stupnjevanje, po medjunarodnom i narodnom meridijanu;

3. da se u porabu uzme sveopći sat po medjunarodnom meridijanu i to uz mjesni sat — u telegrafiji, znanstvenim opažanjima i medjunarodnom saobraćaju.

Popijevke Miroslava Vilhara. Naš vrli skladatelj F. S. Vilhar namjerava na novo izdati omiljele popijevke svoga oca Miroslava Vilhara. On će to novo izdanje tako urediti, da će odgovarati intencijama i mislima pokojnoga oca, a u drugu ruku da će zadovoljavati duhu sadašnje moderne glazbe. Izdavač se obraća narodu hrvatskomu, da ga podupre u tom pothvatu, jerbo bez njegove potpore ne bi nikako mogao izvršiti svoje rodoljubne, a takodjer ni sinovske dužnosti. Knjiga će stajati 2 forinta, a može se tiskati samo onda, ako se prijavi dovoljan

broj pretplatnika. Izdavač moli sva rodoljubna društva, napose pjevačka, da mu pomognu izdati ovo djelo. Pretplata se prima najkasnije do 15. kolovoza. Ako se dotle ne bi prijavilo toliko pretplatnika, da bi bili tiskovni troškovi pokriti, povratit će se svakomu pretplata. Taj lijepi pothvat usrdno preporučujemo hrvatskim rodoljubima.

Almanak Hrvatske bogoslovne mladeži. Spomen na 50-godišnjicu biskupovanja sv. Oca Pape Leona XIII. Uredio ga i izdao Zbor Duhovne Mlade'i Zagrebačke. U Zagrebu 1893. Tisak Dioničke tiskare. Str. 256. Ciena 1 for. (uvezan 1 for. 70.)

Prošle godine pozvao je »Zbor duh. mladeži« u Zagrebu svu hrvatsku bogoslovnu mladež, da zajednički izda almanak na spomen 50-godišnjice biskupovanja sv. Oca Leona XIII. Pozivu se odazvaše bogoslovi sviju naših sjemeništa u Djakovu, Senju, Travniku, Zadru i Pečuhu (franjevci), odaslavši za almanak pjesama, pripovijesti i rasprava. Ovih (rasprava) ima pet, medju njima na prvom mjestu »Matematični dokaz za eksistenciju božju« od djakovačkoga teologa dra. Jakše Pliverića (str. 151—61.). Pisac razlaže, kako je tvrdnja materijalista (da se materija od vijeka giblje) u matematičnom smislu protuslovna, jer zakon ustrajnosti ne dopušta, da se materija bud sama od sebe, bud pukim slučajem stavi u gibanje. Primjerima o gibanju tijela u pravcu i u krugu dokazuje Pliverić, da će se uvijek morati doći do nadnaravnoga uzroka gibanja, Boga.

I ostali su članci ozbiljno i savjesno izradjeni. Silvester Jerčinović (Senj-Rim) piše o »Štovanju bl. djevice Marije prije efeškoga koncila« (431); Vjekoslav Begac (bosanski franjevac u Pečuhu) »O odnošajima bosanskih vladara prema rimskim papama«, Ivan Kuničić (Zadar) »o liberalizmu«; Stjepan Gjanić »Treba li Hrvatima socijalne demokracije«. — Na čelu almanaka lijepa je radnja Vilka Penića (Zagreb) »Leon XIII«.

Vanjski lik knjige je ukusan, papir i štampa vrlo dobra. Almanak je tiskan u 1000 komada, od kojih je 800 već naručeno. Naručuje se kod Zbora duh. mladeži u Zagrebu. O toj će knjizi naš list skoro opširnije progovoriti.

»Crtice iz primorskoga malogradskog života«. Kako je poznato, naš vrijedni suradnik, pripovjedač *Josip Draženović*, namjerava pod ovim imenom izdati zbirku pripovijesti iz primorskoga života. Sada javlja svoj gospodi sabiračima pretplatnika, da je knjigu dao pod tisak i da će ju za 2 mjeseca raspačati. Pošto se je iz Bakra preselio u Gospić, moli, da mu se sabrana pretplatnina onamo otpremi.

Aleksandar Virag, gimnazijski profesor u Požegi, poziva na predbrojbu hrvatskog prijevoda *Goetheova Fausta*, I. dijela. Prijevodu u izvornom mjerilu dodani su »Uvod« i na kraju »Razjašnjenja«. Cijena za predbrojnike 60 novčića. Predbrojbe i pretplate neka se pošlju do 5. kolovoza prevodiocu u Požegu.

Češka. *Jan Kollár* 1793—1852. Sborník stati o životě, působení a literární činnosti pěvce »Slávy Dcery«. Na oslavu jeho stoletých narozenin. Redakci Františka Pastrnka vydaly »Český akademický spolek ve Vídni« a »Slovenský akademický spolok »Tatran« vo Viedni«. Cena 2 zl = 4 kor. Ve Vídni. Tiskem I. Otty v Praze. — Nakladem obou spolků. — Pod ovim je natpisom upravo izišla prekrasna spomenica o Kolláru, pjesniku »Slavine kćeri« o stogodišnjici rodjenja njegova. Opsežna i lijepo opremljena knjiga ima velik broj prinosa, a svi se tiču besmrtnoga apostola slavenske uzajamnosti. Mnogo ih potječe iz pera čuvenih pisaca. Proslov je napisao Svatopluk Čech, a epilog najbolji slovački pjesnik Hviezdoslav. Ima prinosa od Jaroslava Vrchlickoga, Jaroslava Vlčka, dra. Jana Jakubca, dra. Polivke, Fr. Sasinka, Nehringa, Pastrnka, Slovenca Stritara itd.

Od Hrvata nalazimo dva priloga: prekrasnu pjesmu Jovana Hranilovića: Uspomeni Jana Kollára, koja je ugledala svjetlo nedavno u »Viencu« i članak našega odličnoga suradnika dra. Milivoja Šrepela pod natpisom: »Jan Kollár i Hrvati«, koji danas priopćujemo u »Viencu«.

Cijela je spomenica u opće vrlo zanimljiva i dragocjena knjiga za svakoga, tko se bavi književnom povješću. Slika nam Kollárova po njoj izilazi potpuna i jasna. Iz nje razbiramo, kako je taj veliki slavenski genij blagotvorno djelovao na razna slavenska plemena. Bilo bi željeti, da se ta knjiga i u nas raširi. O njoj će se jošte posebno govoriti u našem listu.

Svaštice.

Prenos kostiju pjesnika Luke Botića. Radi se o tome, da se smrtni ostanci pjesnika »Bijedne Mare« i »Pobratimstva« prenesu iz Djakova na Sustjepansko groblje u Splitu. Ova je misao lijepa i plemenita: dok bi se tako iskazao neumrlomu pjesniku dužni pietet, podala bi se ujedno zgoda, da Luka Botić, koji je za života toliko čeznuo za sjedinjenjem Dalmacije i Banovine, dade na taj način i poslije smrti povoda sjajnoj manifestaciji, koja bi utvrdila već tako tijesne duševne sveze medju jednom i drugom stranom Velebita.

Slovenske skladbe. Slovenska knjižara u Brešcima L. Schwentner, koja je nedavno poslala u svijet krasnu Ipavčevu »Podoknicu« iz Teharskih plemića, izdala je ovih dana drugu skladbu slovensku, i to *tri pjesme*, što ih je za visoki glas sa pratnjom glasovira skladao K. Hoffmeister. Te tri pjesme imaju ovaj natpis: 1. Pravljica stara, stara to bila, 2. Narcisov cvijet, 3. Akat, a posvećene su gospodji Milki Grbićevoj, vrsnoj umjetnici i dobroj znanici zagrebačkog općinstva. Preporučujemo usrdno te umiljate i lijepe skladbe.

Čisti narodni jezik. Pjesnik »Izgubljenoga raja«, Milton, napisao je 10. rujna 1638. u listu prijatelju: »Nemojte držati, da je svejedno, da li koji narod čisto ili nečisto i kako u opće govori u svagdašnjem životu .... jer riječi, upotrebljavane bez smisla i ukusa, ili krivo i loše izgovarane, ne pokazuju li očito tupost i mlitavost duhova, koji su za ropstvo? A nikada nismo čuli o carstvu ili državi, koja barem donekle nije cvjetala, dok su njezini državljani ljubili svoj jezik i pazili na njegovu čistoću«.

Djevojački zavod carice Marije na Cetinju u Crnoj gori postoji već 24 godine. Iz školskoga izvještaja za god. 1891/2. crpamo, da se taj zavod sastoji od tri razreda sa 8 učitelja i učiteljica i 35 učenica, koje živu u zavodu. Od ovih učenica imade 15 iz Crne gore, 15 iz Dalmacije, Hrvatske i bivše srpske vojvodine, 3 iz Bosne i Hercegovine a po 1 iz Srbije i Turske. Uči se 15 predmeta u 95 sati ukupno. Od jezika uče se srpski, ruski i francuski.

Podizanje spomenika Simi Milutinoviću Sarajliji, u Sarajevu. — Glavni odbor za podizanje toga spomenika izdao je koncem prošle godine svoj drugi proglas, u kom se veli, da odziv srpskog naroda u davanju priloga za tu plemenitu svrhu nije do sada bio onakav, kakav bi trebalo da bude. Prema tome glavni odbor ne može još ništa rješavati o spomeniku, dokle god ne bude znao, kakav će biti odziv iz onih srpskih mjesta, koja se još nisu odazvala; ali odbor će pristupiti ostvarenju djela, čim se makar veća polovina mjestâ odazove.

Proslava 400-godišnjice obodske štamparije u Crnoj Gori. Na Cetinju je sastavljen odbor za tu proslavu, koji je nedavno izdao svoj proglas, pozivajući na mnogobrojno učestvovanje u toj znamenitoj kulturnoj svečanosti. Proslava će biti 26.—29. srpnja.

Moj andjele, tiho ljeto! — Listak romana. — Cosmopolis. — Guy de Maupassant. — Jan Kollár i Hrvati. — Operna »stagione« u Zagrebu. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC
ZABAVI I POUCI.
U Zagrebu 29. srpnja 1893.
Br. 30. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Listak romana.

Napisao Vl. Tr.-Borota.

(Nastavak.)

Oku gospodje Ane, Klarine tetke, nije izmaklo, kako se djevojče živo zanima za Vladislava Gorjanovića, ali nije pomišljala, da bi se iz toga zanimanja moglo štogod drugo izviti. Za to je rado udovoljila molbi Vladislavovoj, da ih smije posjetiti, znajući, da Klara nema nikakova društva, pa će joj ugodno biti, da se zabavlja sa zemljakom svojim, koji je k tome još vještak na glasoviru. I tako Vladislav učini svoj prvi posjet, a za osam dana dodje opet na poziv jedno poslije podne, koje sprovede preugodno u društvu Klarinu. Iza odlaska njegova uze Klara u ruke ručno djelo, vrlo nerado, jer joj se takvi poslovi nisu milili, ali je ipak morala poslušati tetku, koja je svagda prekoravaše, da je ljenivka, koja bi samo rado spavala, sanjala i pjevala. Sjedjela je uza stol, gospodja Ana čitaše s naočalima na nosu nekaki roman u svesku „Ueber Land und Meer“, a Klara je uporno gledala u niti svojeg veziva, mekanično radeći svojim gipkim bijelim prstima, dok su joj misli bile daleko od posla.

Ne raskošno, ali udobno uredjena soba, gdje se jelo, bijaše rasvijetljena velikom svjetiljkom s broncanom monturom, što je o stropu visjela; jedan od dvaju prozora bijaše otvoren, da bi izišao iz sobe miris jestvina, koji se još ponešto osjećao, iza večere, pa se čuo sa nedalekog Ringa — kuća stajaše na Reichsratsplatzu — štropot kola, žubor ljudstva, zvuk zvonaca na tramwayskim konjima, poklici, zvižduk koje lokomotive sa bog zna kojeg kolodvora, sve to ispremiješano u beskonačnu zbrku. Kroz otvoreni je prozor dopirao trak mjeseca, koji je visoko na vedrom nebu stajao i odrazivao se na komadu parketa, gubeći se na crvenoj teškoj zavjesi. Kadikad bi Klara uzdignula pognutu glavu i ispravila se u stasu, da nečemu prisluhne, onda bi opet nastavila vesti prostirač za stol i svoje misli, koje su svakuda lijetale, da se uvijek vrate istomu predmetu. Više bi puta zažmirila očima, što je uvijek radila, kad je htjela da točno uhvati koju sliku ili doživljaj. I sad tako uradi, pa jasno gledaše u duhu, kako je ono pred osam dana Vladislav došao i kako je taj put po danu i iz blizine jasno razabrala one dvije crte od njegovih brkova do polovice obraza, što su mu davale izraz velike pečali. Taj prvi put bijaše on vrlo mučaljiv i sustezljiv, kao da ga uvijek nešta smeta, i ostade vrlo kratko vrijeme kod njih. Danas bijaše slobodniji. Dok se je tetka razgovarala sa Schnellerom, sjedio je on uz nju do glasovira i slušao njezinu igru, s kojom je bio zadovoljan, kako je vidjela na njegovu obrazu, jer je sa mnogo riječi nije hvalio. Poslije ga zamolila, neka štagod s njom igra, što on hoće. Složiše se, da će igrati treću ouverturu Eleonore, on na pamet, ona iz kajda. No nije mogla do kraja doigrati, jer se je sramila: on bijaše čitav umjetnik, pa ju je zadivio svojom vještinom, a najviše tumačenjem kompozicije. Na njegovu molbu odabraše opet nešto, lakšu stvar, simfoniju iz Tella, te su se ovaj put dobro složili i do kraja doigrali. Ali još sad joj je zvučilo u ušima ono, što je on sam igrao i što ju je duboko potreslo. Bila je improvizacija, u kojoj je on crtao cijeli svoj život s kratkim uvodom o sretnoj mladosti, pa mračnim, potresnim akordima, praćenim slikanjem svoje nesreće i napokon sa svršetkom, u kojem su tugu prekidali radosni glasovi s varijacijama ljubavne narodne popijevke. Dok je igrao, nije oka skinula s njegova lica, koje ostade cijelo vrijeme nepromijenjeno, samo kao da su se one bolne crte više otegnule i uduble. Kad je prestao, nitko se ne ganu u sobi, on opazi dojam,

te kao da ga je htio izbrisati, udari u raspuštenu glazbu Lisztove magjarske rapsodije, pa svršivši to, ustane s podsmijehom na ustima.

— Ipak je velik čar u pučkoj glazbi, zar ne? — zapita napipavši svoj naslanjač, koji je uz glasovir stajao.

— Da, bez sumnje, potvrdi u po glasa Klara, pa doda: Ali ono prvo . . . tako šta nisam nikad čula . . .

— Pa ipak bijaše nešto obično, iz života, odgovori on.

— Ali je imalo istine i individualnosti, progovori Schneller, a ta djeluje . . .

Malo iza toga bijaše se oprostio, Klara ga ispratila do hodnika i pri tome mu življe stisnula ruku, a on njezinu zadržao časak dulje u svojoj, pa kad se je vratila opet u sobu, učini joj se ova silno velika i prazna, kao da je netko nešto iz nje iznesao, što je njoj pripadalo. I sad sjedeći pri stolu, kad bi uzdigla glavu, ogledala bi se cijelom sobom, kao da traži njega, kojeg je tako blizu sebi osjećala. „Bog zna, kad ću ga opet vidjeti . . .“ pomisli, pa doda glasno, sunuvši na jedanput glavom u vis:

— Tetko, kad se opet otvara opera?

Bila je korizmena srijeda, a od utorka se nije pjevalo.

— U nedjelju, odgovori gospodja Ana, čitajući dalje.

— Ah! Mignon! . . . Hoćemo li ići, tetko?

— Znaš, da to o tebi zavisi . . .

Klara skoči k njoj, pa joj ovije ruku oko vrata, gospodja se nasmjehne i pogleda joj u oči.

— Čuli smo to već dva puta . . .

— Ah! tako je krasno, mogli bismo i ovaj put, znaš, draga tetko, to je za mene poučno i korisno . . .

— Dobro, srce, pa ćemo ići.

— Hvala ti, kako si ti dobra . . . ali oprosti, da te smetam u čitanju.

I Klara korakne do prozora i nasloni se, zagledavši se u noć. Odavle sa prozora u trećem katu pružao joj se pogled na cijeli trg i komad Ringa, na stotine plinskih svjetiljaka, na bijele stupove pompejanske zgrade parlamenta s velikim antiknim četveroprezima na krovu, ogromnu crnu gromadu carskog dvora, što je u dnu tamo stršila u noć, i na more krovova i kuća oko nje, dok je s lijeve strane vidjela gotski šiljasti toranj na gradskoj vijećnici s rasvijetljenom urom, a dalje dolje tornjeve crkve Sv. Stjepana i Mihalja, novu kupolu na carskom dvoru, bliže ovamo Burgtheater s kipovima i pozlatama na krovu. Sve se to kupalo u mjesečevu svjetlu, od kojeg kao da je poblijedila i modrina ovog gotovo sjevernog neba, kojemu ne da velegradski prah i tvornički dim, da se oku ukaže u onom bajnom azurnom modrilu, s kojeg mnogobrojnije zvijezde i jačeg sjaja, poput okanaca svjetla, trepere nad južnim krajevima. I Klara se spominjaše domovinskog neba, pod kojim je sprovela svoje djetinjske i djevojačke dane, u sasvim drugim prilikama i s drugim nadama nego sada. Onda joj roditelji, knjiga i glazba bijahu svijet i život, a sad osjeća, kako drugo nešto sve to na stranu potiskuje i hoće, da mjesto toga postavi novi svijet, još neznan iz iskustva, ali o kome je čula i čitala i koji je njezino srce djevojke od dvadeset godina naslućivalo. I najedanput se upita, gledajući tako u noć sanenim okom: „Što mi je najdraže na svijetu? . . .“ Od uspomena roditelji, a od živog? Da li tetka, koja ju je prigrlila kao svoju kćer? Da li umjetnost, koja joj je od nekog vremena ispunjala dušu i bila joj vrhunac želja i osnova? . . . Za koga bih najradje sve učinila, sve podnesla? — Za Vladislava, za tog bijednika, koji se sam i nemoćan potuca svijetom, a treba potpore, za kojeg je osjetila toliku samilost, kao ni za koga još na svijetu, njemu bi sve za volju učinila . . . „A da me on ljubi, to znam već dugo, to sam vidjela na svakom njegovu kretu, na svakom trzaju usana, vidjela sam iz njegove glazbe, koja je danas progovorila glasom, koji ne može biti nejasan . . .“

Osjećala je opet, da joj je ta ljubav uzbudila ono voljko talasanje u grudima, ono drhtanje srca, kojeg nikad prije nije osjetila, onu čežnju za nečim novim nepoznatim, što je njezinu životu trebalo. Dok je bila kod kuće, nalazila je najveću slast u čitanju romana, kojih je dosta bilo, jer su joj i roditelji rado čitali. Tad je iz njih sebi stvarala ideale, koji su se mijenjali dobom i čitanjem drugih novih romana. Jedno vrijeme bijaše Vronsky muž, kakova je sebi željela, drugda opet mišljaše, da bi mogla ljubiti Bazarova, a poslije joj se svidjao Sévérac. I za ženske tipove se oduševljavala, tako su je plemenita lica u Feuilletovim i Ohnetovim romanima upravo uznosila, te bi u sebi znala odlučiti, da će biti poput ovih uzora pravedna, poštena, strpljiva i puna prijegora, ako bude trebalo. Take odluke nisu rijetke kod mladih djevojaka, koje još nisu upoznale svijeta i života, pa čeznu i za samostanskim mirom, osobito ako su se odgajale kod koludrica, kao što je i Klara sprovela četiri godine u zagrebačkoj samostanskoj školi. Ondje je ostavila svoj ideal: učiteljku-opaticu, koju je tako zavoljela, te je htjela silom u samostan; teškom su ju mukom od toga roditelji odvratili. — U svako se doba ona za nešto oduševljavala, dapače i za životinje. Bilo joj je petnaest godina, kad je silno zavoljela sovu, što je dobi na dar, tako te je dugo plakala, kad je sova uginula. Dade je nadjenuti i postaviti na zid u svojoj sobi. Kasnije se tomu dakako smijala, ali u ono vrijeme joj sova bijaše najdraži stvor. I medju velikim glazbenicima imala je svoje ljubimce, svakoga u svoje doba. Najprije je Verdijeva slika visjela nad njezinim stolićem, kasnije dodje na njezino mjesto Wagner, jer joj se premelodijozna glazba Verdijeva nije više svidjala; a iza Wagnera Beethoven. — Dolazilo je sve to od potrebe, u mladoj djevojačkoj duši, koja je sama bez sebi ravna društva živjela, — da

sebi stvara uvijek nešto, na što bi prenosila čeznuće svojeg srca, u kojem su dozrijevala čuvstva mlade žene.

I kad bi joj sada uspomena tako natrag posegnula u doba njezinih mladih hira, pa bi je svela na ove zadnje dane, onda je poćutila, kako su ono sve samo sanje bile, a ovo, što je sad zanosi, da ima pravi lik, život; onda bi joj stajala pred očima visoka krepka pojava Vladislava Gorjanovića, njegovo umno lice s blijedim velikim čelom i s izrazom neizmjerne tuge i nesreće zbog osame; njegov umjetnički zanos, pa onda nijemi ali jasni izraz silne ljubavi i obećanja odanosti i vječne zahvalnosti, pa bi se pitala: može li biti plemenitijeg čina, nego li uslišati onu njegovu nijemu prošnju, posvetiti mu sav svoj život i spasiti ga tako od očaja, uz to imati svijest u svojoj duši, da mu je ona sve, sva sreća i sav život, jer je sve to jedino po njoj stekao?!... Ona bi jedina bila, koju bi on ljubio vjerno i vazda, a to joj bijaše velik razlog, na koji je često mislila. Silno je u nje bilo razvito čuvstvo ljubomora, čisto sebičnog; kao dijete nije dala nikomu, da dira u stvari, koje su njoj bile mile; ono, što je njoj pripadalo, nije htjela ni s kime dijeliti. S toga ju je boljelo kasnije čuti i čitati o nestalnosti ljubavi i vjere u muževa, pa je mislila, da ne bi nikad mogla dopustiti, da onaj, koga bi ona ljubila, i samo pogleda drugu ženu. Toga se nije pri Vladislavu trebala bojati i gotovo se veselila, što on ne će s drugim ženama doći u dodir, nego će za nj postojati samo ona, koju nije zaljubio očima, nego nečim drugim, što mu je dojavilo, kako je lijepa i mila; veselila se, kakogod je i sama vidjela, da je to gadno i sebično veselje, ali joj osiguravaše njegovu vjernu i postojanu ljubav...

Bog zna na kakve bi još sve misli bila došla, naslonivši se tako na prozoru i gledajući u mladu proljetnu noć, da je nije tetka već po drugi put zovnula.

— Klaro, zar si zaspala, te ne čuješ?

Ona se okrene i prodje rukom preko očiju i čela, kao da tjera misli ili san. Opreka jakog svjetla u sobi prisili ju, da zatvori oči, te je tetka za to još više bila uvjerena, da je zaspala, dok ona odgovori:

— Nisam, tetko, mislila sam... svašta.

— Hajde, hajde spavati, pa po danu misli, noćne misli su pogubne, jer ne razlikuju istine od sna...

Blagi sanjarski podsmijeh zaigra oko Klarinih usana, pa poljubivši tetku u ruku, dok je ova dotaknula njezino bijelo čelo cjelovom i pogladila jê po plavoj kosi, koja joj se bijaše u dugim debelim pletenicama spustila niz pleća. Nije jošte htjela da išto kaže tetci, premda su joj riječi već na usnama bile. Svidjalo joj se to, da bude još sama sa svojom prvom tajnom, koja je za nju bila još sanja i slutnja, za koju ne bi znala naći prave riječi. Poznavala je tetkinu dobrotu i popustljivost, pa kad jedanput bude sve gotovo, tad će joj sve reći, a ona se sigurno ne će protiviti onomu, što se Klari svidja. Može biti da to bude već za koji dan, već sjutra!... I s tom misli u glavici i sa smiješkom na ustima usne u dubok san, kakim spavaju mlada bića, koja nemaju briga nego samo nade slatke u ružičastu i bajnu budućnost.

II.

Topao lipanjski dan primicao se kraju, a s njim nestajaše i vrućine, koja je kroz dvije nedjelje sušila zemlju i omamljivala ljude i životinje. Sunce se sklonulo za brdo na zapadu, pa su se samo vidjeli odrazi njegovih trakova, koji se poput krila ogromne lepeze u ružičastom ruju razastirahu po modrilu nebeskog svoda, uski na vrhuncu brda, a sve širi i veći na azurnoj oblini. Kao da je pri zahladu lakog vjetrica sve oživjelo iza danje omare: iz sela dopiraše pjesma težaka i djevojaka, šum kola i glasovi životinja, što se s polja vraćahu, ptice se vijahu zrakom bržim letom i posljednjom pjesmom prije sna; a sve prostrujavaše ugodni miris bilja, procvjetalih lipa i pokošena sijena. U dvorištu Gorjanovićeva imanja, što je ležalo iza dvora u maloj dolini, do koje se pružahu prostrane njive, zarubljene šumom i brežuljcima, bilo je još više života i žurbe: dolazili su težaci s polja, tjerala se marva s paše i spremalo osušeno sijeno. I svi glasovi, sav šum, štropot, miris i zadah vjetrica dopirahu do verande na zapadnoj strani dvora, na brežuljku sagradjene visoke jednokatne zgrade, gdje je sjedio Vladislav Gorjanović. Imao je na sebi lagano svijetlo odijelo, pod vratom mu bijaše brižno svezana sivkasta ogrlica, koja je kao i sva njegova pojava pokazivala čistu i jednostavnu otmenost, što stoji pod budnim nadzorom. Njegove oči bijahu uprte u perivoj, i ne videći ništa, zabavljao se svojim mislima, koje bi mu izmamile kadikad sretan podsmijeh i sjaj u blijedom licu. Na njemu se vidjelo zadovoljstvo i tiha sreća, a nekadašnjoj potištenosti, koja je njegovu obrazu davala tugaljiv, mračan i star izraz, ne bijaše više traga. Bio je sretan i tom srećom mu se bavile misli, pa bi više puta, prekinuvši se u razmišljanju, po tiho zazviždao koju pjesmicu ili promrmljao u po glasa kaki motiv.

Godinu je dana prošlo, otkad se oženio s Klarom. Sve je došlo kako se nadao, samo još brže nego što se usudio pomišljati. Jednog dana se našao na samu s Klarom u sobi. Schneller se zabavio s tetkom, koja nije nikad prije naišla na tako strpljiva slušaoca za svoje većim dijelom umišljene jade i priče o svojim znanicama, koje bijahu sve zle i zlobne. Časak sjedjahu Klara i Vladislav, mučeći jedno uz drugo, onda ga ona stane ispitivati o njegovu životu. I on joj pripovijedaše, iz početka kratko i lagano, svoju sretnu mladost pa kasnije dane, kad mu je svijet omrknuo za uvijek. No opazivši, gdje ona nepomično sluša, osjećajući, gdje njezine oči pune sućuti na njem počivaju, prelije mu se srce i on joj izjada svu svoju bol, nesreću, osamljenost, sva čuvstva, što se nagomilaše kroz godine u njegovim grudima nikad neiskazana i nikad neshvaćena. I kako

je govorio dajući sav odušak svojim patnjama, bijaše se primaknuo k njoj, njegove ruke dotaknuše njezine, u kojima ona držaše rubac, vlažan. I tada, on nije znao kako, spusti se pred njom na koljeno, sakrije lice u njezino krilo, a na jedanput osjeti na svojem vratu dvije meke tople ruke i cjelov na svojoj kosi. Njemu se časak zamaglilo, onda se digne i privine je na svoje grudi. Pa kad se ona nije otela, nego se pustila mučeći i sva razdragana, upita on tiho, ne misleći na dohvat svojih riječi i ni na što drugo, do li na ljubljeni taj stvor, o kojem njegov život ovisi: „Hoćeš li biti moja?...“ I jedva čujno, kao dah izvi se iz njezinih usta riječ: „Hoću...“

Od tog časa nije proteklo četrnaest dana i Klara bijaše njegovom ženom. Tu počinju časovi, koji se u njegovoj pameti neizbrisivo usadiše sa svim potankostima: njezina sramežljivost za prvih dana, pa angjeoska čista odanost njezina cijelog bića i novi čari, koje u njoj otkrivaše. Spominjao se ganuća, s kojim se je noću, kad bi ona zaspala, dokrao do njezina kreveta i tiho drhtavim prstima, kao da ima pred sobom krhku svetinju, milovao njezin meki obraz, svaki zavoj i crtu, da tako opipom upozna ono, što mu je sakrivala sljepoća. I pobožno, uz grozničavi podrhtaj na čitavom tijelu prisluškivaše odmjerenomu disanju obožavanog stvora... Spominjao se ushita, kojim ga ispunjaše svako otkriće novih čara u nje, navada, crta u ćudi i značaju i još čisto djetinjske bezazlene radosti, kojom se je znala čemu god obveseliti. Ah! bijahu to sretni dani što ih s njom proživje u ovoj godini, sad u Beču, sad na imanju, sad u gradovima drugim, kuda ju je vodio, da i upozna i vidi svijeta, pa u Kaltenleutgebenu, kamo ga poslaše, da liječi bolesne živce. A on sam bijaše oživio u tom novom životu, sretan i veseo, te gotovo i nije osjećao svoje nevolje. Katkad, samo časimice rinula bi mu se misao: da li i njoj on podaje tu sreću u istoj mjeri i nije li ona njegova žrtva?! No trebao je samo da čuje njezin veseli glas, nestašni smijeh, da se umiri i otjera taku misao.

Sad je na verandi, zastrtoj s dva kraja ruskim platnom, čekao na nju. Bijaše otišla s tetkom u grad, da nakupuje stvari, što joj je trebalo. Prvi suton se već stao hvatati, sunca posve nestalo za gorom, ptice zašutjele, čeljad se na dvoru smirila, pa se čuo samo topot konja u stajama, zviždanje kojeg sluge, žubor potočića i tamo daleko na livadi ozvanjala pjesma dječaka, koji je konje, šta li, pasao. Mogla bi svaki čas doći i on prisluškivaše pozorno već iz daleka svakomu štropotu kola. Prevari se dva, tri puta. Kad bi kola bliže došla — običnu uhu još u velikoj daljini — prepoznao bi, da to nije njegova kočija, kojoj poznavaše krupni šum. Tad se najedanput ispravi i uznemiri, a lice mu zasja, prisluškivajući nešto: podaleko ondje, gdje cesta k njegovu dvoru skreće sa državnog druma, bijaše raspoznao svoja kola.

(Nastavit će se.)

Majčina ljubav.

Krenula bura od mora,
Poniela glasak do dvora
Majčici mladoj na krilo:
„Pogibe čedo premilo“.
Majčica kune vjetrove,
Neka joj radost najdražu,
Neka joj sinka prokažu.
Ljuto se vjetar odzove:
„Tri ću te dana grliti,
Do mora ću te nositi,
Gdje no ti čedo pogiba“.
Uzdiše majka mladjana:
„Grli me, grli tri dana!“
Ljuto se vjetre uzbiba.
Dva ju je dana grlio,
Vrelu joj krvcu slednio;
Treći ju danak grlio,
Vranu joj kosu raznio.
I ponie mladu od dvora
I donie jadnu do mora.
„Eno ti morska pučina,
Ona će znati za sina“.
Majčica kune valove,
Neka joj radost najdražu,
Neka joj sinka prokažu.
Ljuto se vale odzove:
„Tri ću te dana ljubiti,
Do žala ću te nositi,
Gdjeno ti čedo pogiba“.
Uzdiše majka mladjana:
„Ljubi me, ljubi tri dana!“
Ljuto se vale uzbiba.
Dva ju je dana ljubio,
Rumen joj s lica srubio;
Treći ju danak ljubio,
Modre joj oči ispio.
I ponie jadnu morski val
I donie je na pusti žal.
„Eno ti vilin-dvorovi,
Majčice, vilu prizovi;
Vila ti sinka zaželi,
Mi smo joj njega ponieli“.
Majčica vilu doziva,
Neka joj blago najdraže,
Neka joj čedo pokaže.
Ljuto se vila odziva:
„Tri ćeš mi dati kapljice,
Tri kaplje krvi rumene,
Pak eto sina od mene!“
„Aj, vilo, Bogom sestrice,
Sve ću ti, sve ću podati,
Samo mi čedo povrati!“
Ponie ju vila od mora,
Ponie ju jadnu do gorà;
Uz brdo s njom se verala,
Bielo joj tielo derala
Od grebena do grebena.
Od srca udri krvce mlaz
Udari vili u obraz,
Ganu se vila kamena.
Dozivlje sitne ribice,
Dozivlje vile sestrice.
Ribice morem ploviše,
Bisera sjajna skupiše,
Biserne oči stvoriše;
A vile gorom prodjoše
I suva zlata nadjoše,
Zlaćane prame spletoše.
Majčicu vila doziva,
Sjajne joj dare dariva:
Biserne oči sanovne,
Zlaćane prame bajovne;
Vraća joj sretnoj na krilo,
Vraća joj čedo premilo.
Gdje majka sinka objima,
Krvca joj vreti začima:
Gdje majka sinka poljubi,
Rumen joj lica obrubi.

M.

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Jedva što su sišli s kola, odvede ih služavka kroz zajedničku sobu, u kojoj su taj čas doručkovala dva lovca, držeći puške medju nogama, pa koji poput pravih rimskih Rimljana i ne pogledaše stranaca. Iz te sobe dodjoše u jedan dvor, a odavle kroz neku sušu na širok prostor, ogradjen daskama i tu i tamo zasadjen niskim smrekama. Taj pusti prostor upotrebljavao je Cibo prije kao ždrebarnicu. On bijaše pokušao, da svoj slabi dohodak poveća, kupivši jeftino sumnjive konje, koji odebljaju u neradu, pa ih onda prodavaše fiakrima uz nekaku mršavu dobit. Kad ta spekulacija nije uspjela, ostade ovo mjesto neobradjeno i pusto, osim u ovakovim prilikama, kakova bijaše ova jutros.

— Mi dolazimo zadnji — reče Montfanon, pogledavši na sat — ipak smo pet časaka prije prispjeli . . . Sjetite se, — doda tiho okrenuvši se Florentu — da dobro zakrijete lijevu stranu tijela. Kad opalite, odmah povucite natrag i uzdignite podlakticu . . . A osobito, ne otisnite jako prstom . . .

— Hvala. — odvrati Florent, pogledavši markeza i Dorsenna pogledom, kojim je inače samo Lincolna gledao — znajte, došlo što mu drago, hvala za sve i iz dna srca . . .

Mladi je čovjek tolikom ljupkošću izgovorio taj oproštaj, odvažnost mu bijaše tako priprosta, njegova požrtvovnost za šurjaka tako veledušna i prirodna; napokon su njegovi svjedoci kroz ova dva dana mogli upoznati čar ove divne duše, u kojoj ne bijaše upravo ništa sebično, te mu jedan i drugi stisnuše ruku s ganućem pravih prijatelja. No odma ih u ostalom zaokupi onaj niz priprava, bez kojih je uloga pomagača fizički nesnosna za osobe, u kojih ima osjetljivosti. Medju iskusnim ljudima, kaki bijahu Montfanon, Cibo i Pietrapertosa, taki su uvodi brzo uredjeni. Kodeks je u tome jasan i ravan kao let zrna. Dvadeset časaka, kako su unišli zadnji došljaci, nalazili su se protivnici jedan pred drugim, okom u oko. Znak bude dan. Oba odapeše istodobno i Florent klone na već požutjelu travu, kojom bijaše kao sagom prostrt cijeli prostor. Zrno mu bijaše u stegnu.

Dorsenne pripovijedaše poslije često, kao osobitu crtu literarne manije, da od časa, kad je ranjenik pao, nije on uza svu tjeskobu, koja ga je obuzela, prestao da promatrajući proučava Montfanona. Dometne, da nikad nije vidio, da bi se bolnije ocrtala u kojem obrazu sućut, nego u obrazu ovoga čovjeka, koji se, ne obazirući se ni malo na ljude, u taj čas prekrsti. To bijaše pobožnjak iz katakomba, koji je otišao od mučeničkog žrtvenika, da izvrši djelo kršćanske ljubavi, pa ga srčba dovede do nužde, da prisustvuje dvoboju, i on sam bez sumnje moljaše Boga, da bi mu oprostio. Kakovo kajanje je moralo da sad ispunja srce ovoga žarkog kršćanina, mistična gotovo i čudno umiješana u zgodu, koja postade krvavom? Našao je bar tu olakšicu, što je, kad su Florenta donesli u sobu, koju je za svaki slučaj Cibo priredio, iza prve pretrage liječnik očitovao, da jamči za ranjenika. Zrno se moglo odmah izvaditi, pa kako nije ozlijedilo ni kosti ni glavnih mišica, odležat će bolesnik tek nekoliko tjedana.

— Sad nam preostaje — završi Cibo, koji donese taj odgovor — da sastavimo naš zapisnik.

U taj čas, kad su se svjedoci pripravljali, da se vrate u kuću i ovrše tu formalnost, dogodi se nešto neočekivano, što će da promijeni ovaj dosad obični sukob u onaki spomena vrijedni dvoboj, o kakovima se neprestano govori kod klubskih kamina i u vježbalištima. Ako nisu Cibo i Pietrapertosa od jutros prestali vjerovati u *jettaturu* „nekoga“, čijeg imena ni jedan ni drugi ne spomenu, treba priznati, da su bili vrlo nepravedni, jer sreća, što su igrom dobili, čim će udebljati svoju kesu za Pariz, ne bijaše ništa spram ove: moći se razgovarati s Casalom, Marchaultom i drugim vještacima o gotovo nečuvenom slučaju, kojemu postadoše svjedoci. Boleslav Gorka, koji se uzeo velikim koracima šetati, pošto je već njegov protivnik bio pao, te se činilo, da se nimalo ne brine za teškoću rane, najedanput se okrene skupini od četiriju ljudi i reče glasom, koji ne dopuštaše, da se posumnja, kako nišani na neponjatnu navalu:

— Molim vas samo časak, gospodo; želio bih da u vašoj nazočnosti kažem nekoliko riječi gospodinu Dorsennu...

— Ja sam vam na službu, Gorka, — odvrati Julien, koji je razumio neprijateljsku nakanu svojega starog prijatelja. Nije slutio načina, kojim će se to neprijateljstvo očitovati, ali mu još uvijek bijaše na savjesti krivo zadana riječ, pa je bio spreman, da je opravda.

— Ne će dugo trajati, gospodine, — uze opet Boleslav, svedjer s istom drsko svečanom uljudnošću, — vi znate, da nas dva imamo jedan račun da uredimo . . . Pošto imam razloga. da posumnjam o vrijednosti vašeg poštenja, želio bih vam oteti svaku izliku za uzmak.

I prije no što se tko mogao oprijeti tomu nečuvenomu postupku, bješe on digao svoju rukavicu i udario njom Dorsenna o lice. Dok je Gorka govorio, bješe spisatelj strašno problijedio. Nije imao kada, da odgovori na krutu uvredu sličnom uvredom, jer se tri gledaoca tog prizora baciše medju njega i njegova napadača. Mogao je samo, da ih odstrani odlučnom kretnjom.

— Čuvajte se, gospodo, — reče on. — Sprečavajući me, da doličnim načinom ispravim gospodina Gorku, silite me, da sebi pribavim drugi popravak. I ja ga hoću

odmah . . . Ne ostavljam ovoga mjesta, dok ga ne dobijem.

— A ja, dok vam ga ne dam, reče Boleslav. — To je sve, što hoću.

— Ne, Dorsenne! — vikne Montfanon, koji bijaše prvi uhvatio već uzdignutu ruku spisateljevu — vi se ne ćete tući na taj način . . . Iznajprije nemate prava za to. Treba najmanje da prodju dvadeset četiri sata izmedju sukoba i dvoboja . . . A ni vi, gospodo, ne ćete pristati, da budete svjedocima gospodinu Gorki, koji se je ogriješio na tako težak način o sva pravila, koja vladaju na bojištu . . . Ako pristanete, onda je to barbarstvo, ludost, sve, što hoćete, to nije više dvoboj . . .

— Ponavljam, Montfanone, odgovori Dorsenne, — da ne idem odavle i da ne ću pustiti gospodina Gorku, da ode, dok ne dobijem zadovoljštine, na koju mislim, da imam odma pravo . . .

— A ja ponavljam, da sam na službu gospodinu Dorsennu, takodjer odma, — odvrati Boleslav.

— Vrlo dobro, gospodo, — reče Montfanon. — Ne preostaje nam nego da vas pustimo, da se izravnate jedan s drugim, kako mislite, a mi da odemo . . . Nije li to i vaše mnijenje? — nastavi on, obrativši se Cibu i Pietrapertosi, koji ne odgovoriše izravno.

— Doista, reče jedan, — slučaj je zamršen.

— Ipak ima praecedensa, — nastavi drugi.

— Da — uze opet Cibo — osim drugih, dva dvoboja Henry-a de Pène, jedan iza drugog . . . .

— Taj ima ipak nekaki ugled, — završi Pietrapertosa.

— Nema tu ugleda, koji vrijedi, — vikne opet Montfanon. — Ja, za sebe, znam, da nisam došao ovamo, da prisustvujem klanju i ne ću mu prisustvovati . . . Ja odlazim, gospodo, i nadam se, da ćete i vi tako uraditi, jer ne mislim, da ćete kočijaše uzeti za svjedoke . . . Zbogom, Dorsenne . . . Ne sumnjajte o mojem prijateljstvu prama vama. Mislim, da vam tim o njem dajem pravi dokaz, što vam ne dozvoljavam, da se bijete na taj način . . . .

Kad se je stari plemić vratio u krčmu, bješe uvjeren, da će njegov odlazak odlučiti i odlazak Cibo-a i Pietrapertose i da će se tako ta nova afera, koja se ovako čudno natisnula za prvom, odgoditi na sjutra. Nije on lagao. U njega bijaše živo prijateljstvo prema Julienu, pa se je bojao ovakova dvoboja pod dojmom prepravedna gnjeva. Neoprostiva naglost Gorkina ne dopuštaše zaista, da se ukloni taj drugi sukob. No kako je napadaj bio uvredljiv, tražio je upravo za to, da se uvjeti borbe hladno ustanove iza stroge rasprave. Da prevari svoju nestrpljivost, dok se opet pojave ona četiri mlada čovjeka, zamoli on krčmara, da mu pokaže, kamo su odnesli Florenta, i on se uspne u prvi kat kuće, u široku sobu, u kojoj je liječnik dovršavao povoj ranjenikove noge.

— Vidite — reče ovaj bolnim ali mirnim podsmijehom — šepat ću malo kroz mjesec dana... A Dorsenne?...

— On će doći, nadam se — odgovori Montfanon, dodavši s očajnom zlovoljom: — Dorsenne je luda. Evo, to je Dorsenne, a Gorka je divlja zvijer, koju bi trebalo ubiti kao bijesnoga vuka. To vam je Gorka . . .

I on pripovjedi epizodu sa ćuškom toj dvojici, koji se tako snebiše, te je liječnik zastao u povijanju, držeći platnenu vrpcu u ruci.

— Hoće da se s mjesta tuku, kao Peau-Rouges. Za što se ne bi rezali, kad su već tu? . . . Pa taj Cibo i Pietrapertosa, koji bi bili pristali na taj dvoboj, da mene nije bilo! . . . Srećom nemaju dvaju potrebnih svjedoka, a nije lako na rimskom polju naći dva čestita svjedoka, koji znadu potpisati zapisnik, jer to je danas njihovo, da sve zavisi o onoj krpi papira . . . Jedan moj prijatelj i ja imali smo te vrsti svjedokâ, za koje platismo dvadeset franaka po komadu. No to bijaše u Parizu godine 62 . . . .

I on zadje u pripovijedanje te davne zgode, da prevari nemir, koji se pojavljivaše u isprekidanim izrekama: „Čini se, da im se ne žuri razići. Ipak nije moguće, da će se biti . . . Može li se vidjeti odavle? . . .“ On se približi prozoru, koji gledaše doista na ogradjeni prostor. Prizor, koji mu oči ugledaše, smete vrlog čovjeka, pa protepa:

— Nesretnici! . . . Ta, to je grdosno. Ta oni su svi poludili. Našli su te svjedoke . . . A koga uzeše? Ona dva lovca odozdo! . . . Ah! Moj Bože! Moj Bože!...

Nije mogao da nastavi. I liječnik bijaše srnuo k prozoru, da i on vidi, što se dogadja, ne pazeći, kako se i Florent onamo dovlači. Jesu li tu ostali nekoliko časaka, četvrt sata ili još dulje? Nikad to nisu znali, tako ih je uništio neizreciv strah i uzbudjenost. Kako je Montfanon slutio, bijahu uvjeti dvoboja strašni. Jer Pietrapertosa, koji, kako se činilo, ravnaše borbom, pošto je izmjerio dosta dugačak prostor, od prilike od petnaest koraka, naznačivaše u srijedi dvije crte, što su jedna od druge bile daleko jedva deset ili dvanaest metara.

— Izabrali su dvoboj s prekidnim napredovanjem . . . istisne stari razbijač, kojega nije varalo njegovo poznavanje bojišta.

Dorsenne i Gorka, stojeći okom u oko, stadoše zaista koracati naprijed, sad dižući sad spuštajući svoje oružje, strašnim otezanjem dvaju protivnika, koji odlučiše, da ne će promašiti. Prva puška puče. Bila je Boleslavova. Dorsenne ne bijaše ranjen. Još je imao koracati nekoliko koraka, da dodje do granice, on korakne i stane, nišaneći na drugoga, takom vidnom namjerom, da ga ubije, te se jasno čulo, kako Cibo viče:

— Ta pucajte, za Boga! Pucajte jednom! . . .

Julien pritisne zaponac, kao da je instinktivno poslušao tu zapovijed, nekorektnu, ali previše prirodnu, da bi joj tko mogao zabaviti. Hitac se začu, a u sobi sad se raza-

braše od triju gledalaca, koji se nagnuše na prozor, tri istodobna usklika, kad opaziše, kako je Gorkina ruka klonula i pištolj mu ispao iz šake, a da čovjek sam nije pao.

— Nije ništa — vikne liječnik -- samo prostrijeljena ruka . . .

— Dobri Bog nam bijaše bolji, nego što smo zaslužili . . . reče marquis.

— Sad će se bar taj bijesni čovjek smiriti . . . Bravo, Dorsenne! . . . reče Florent, koji pomisli na svojega šurjaka i doda veselo, upirući se na Montfanona i liječnika, da dodje do kanapea: — Svršite brzo, doktore, trebat će vas odma dolje . . . . .

IX.

Alba progledava.

Pogled kirurgova oka dobro bješe pogodio. Dorsennovo zrno bijaše udarilo Gorku nad šakom. Dva centimetra više, lijevo ili desno i Gorka bi bio bez sumnje na mjestu mrtav. Tako je izišao sa slomljenom podlakticom, što će ga za nekoliko dana držati u sobi, a za poslije ga osuditi, da nekoliko tjedana nosi dosadnu povezu. Ovaj blagi izlazak bijaše upravo ono, čega se taj čovjek, strastven do bjesnila, najviše bojao. Tako kad su ga dopremili kući i njegov mu osobni liječnik, dozvan na brzu ruku, konačno povezao ruku, zapovjedivši mu za prve dane, dok vrućica traje, da bude u postelji i da bude miran, on osjeti novu krizu nemoćna bjesnila, što još natkrili onu sinoćnju i jutrašnju krizu. Svi živi dijelovi njegove duše, najviši i najslabiji, zakrvariše najedanput i zabolješe ga drugom boli, nego što bijaše bol ranjene ruke. Bijaše on prije svega duboko dirnut u svojem samoljublju, u onoj gotovo bolnoj, u ostalom opravdanoj potrebi, da izgleda pred svima, koji ga poznaju, kao izvanredan čovjek. On se bacio iz Varšave, preko Evrope ovamo, da osveti svoju izdanu ljubav, pa je počeo promašivši svojega nuzljuba. Mjesto da ga odma izazove u salonu ville Steno, on je čekao, dok nije drugi jedan uhvatio zgodu, da zamijeni onoga, kojega je htio da kazni. Ovog drugoga, čija bi smrt bila dala bar tragičan izlazak toj absurdnoj zgodi, Boleslav jedva što je dodirnuo. Htio je, udarivši Dorsenna, da bar izvrši kaznu nad izdajstvom, jer držaše, da je ovaj proigrao najsvetije povjerenje. Svršilo se tako, da je tomu krivomu prijatelju dao priliku, da ga okrutno ponizi, ne računajući to, da mu je za mnogo dana sad postalo nemoguće, da se opet tuče. Za dugo ne će biti ni jedna osoba kažnjena, koja ga je uvrijedila, ni njegov zdepnasti i kukavni suparnik, ni nevjerna ljubavca, ni ona hudoba Lydija Maitland, za čiju infamiju eno doznade. Svi bijahu sretni i u slavlju na taj sjajni svibanjski dan, dok je on tu uzdisao na bolnom ležaju. To mu jasno rekoše ovo popodne njegovi svjedoci, jedini posjetnici, kojima nije zatvorio svojih vrata i koji dodjoše oko pet sati, da ga vide. Vraćali su se sa utrke Tor-a di Quinto. što se obdržavala toga dana.

— Sve je u redu — poče Cibo — jamčim, da nitko nije brbljao . . . Rekoh ti već, siguran sam za svojeg krčmara, a za to i platismo svjedoke i kočijaše . . .

— Jesu li bile gospodja Steno i kći joj ondje? zapita Boleslav.

— Jesu, odvrati Rimljanin, kojega naglost toga pitanja odviše iznenadi, a da bi njegova obična diplomatičnost smogla kakav odgovor.

— A s kim? zapita opet ranjenik.

— Posve same, odgovori taj put Cibo s hrlošću, u kojoj Boleslav upozna nakanu, da ga hoće prevariti.

— A gospodja Maitland?

— Bila je i ona sa svojim mužem, — odgovori Pietrapertosa, koji nije razumio pogleda Cibovih, — i cijeli Rim u ostalom, — onda doda, posve zaokupljen velikom novošću: — ti znaš, da je udaja male Hafnerove za Ardeu službeno potvrdjena stvar? I oni su bili ondje, sve troje, zaručnici i otac, pa kako sretni! Uvjeravam te, bilo je prekrasno. Kardinal Guérillot će krstiti lijepu Fanny . . .

— A Dorsenne? — upita još bolesnik.

— On se prenavlja više nego ikad, odvrati Cibo — zabavit ću te, ako ti pripovjedim čudnovati odgovor, kojim se je usudio, da nas posluži. Pitali smo ga, kako je mogao on, tako nervozan — vidio si ga igrati — onako na tebe ciljati, kao što je ciljao, a da nije drhtao. Jer treba reći, on nije drhtao . . . Pa pogodi, što nam je odgovorio? . . . Da se je sjetio recepta svojega učitelja Stendhala: izgovoriti na pamet četiri latinska stiha, prije nego što će da opali. — A može li se znati, koje ste stihove odabrali? upitah ga ja. — Kako ne? — odvrati on i odeklamova: *Tityre, tu patulae recubans* . . .

— To ne rodi više, — prekine ga Pietrapertosa. — Podsjećam vas na riječ Casalovu, kad se je pred nama stao onaj *snob* Figon hvastati u malom klubu, da je njegov lak načinjen po receptu sobara princa od Wallesa... Ako nas taj mladi čovjek ne pozna, žalim ga jako . . .

Premda su ova dva pobratima s parižanskom manijom već jamačno stotinu puta jedan drugome kazali ovu ne osobitu šalu, što je ne bijaše teško pripisati najduhovitijemu od današnjih viveura, stadoše se ipak smijati svojim glasnim zvučnim smijehom, koji posve uzbuni ranjenika. On uze za izliku potrebu mira, da otpravi te dobre momke, za koje je znao, da mu vole, jer ih bijaše spoznao kao iskrene i odane; no oni mu pobudiše bol, spominjući mu, u ostalom na njegove upite, silhuete svih njegovih neprijatelja, u ironičnom sjaju. Kad čovjek trpi od neke boli, onda su mu pripomenci, kao ovi, što ih bezazleno izmijeniše ovi rimski oponašači Casala, upravo nesnosni. Čovjek hoće da bude sam, da se umiri, bar mirom one gorke hrane, onog očajnog i nemoćnog gnjeva na ljude i na sudbu, što je sad posve ispunjao Gorkino

srce. Prisutnost njegove negdašnje ljubavce na trkalištu, ovog popodneva, ogorčavaše ga više nego sve drugo. Nije sumnjao, da je ona doznala, sigurno po Maitlandu, kojega je Chapron obavijestio, za dvostruki njegov dvoboj i kako je on ranjen. Tako se on zbog nje tukao, a ona ide istoga dana da se pokazuje, da se podsmijeva, da očijuka, kao da dvije godine strasti nisu pomiješale njihovih eksistencija, kao da on njoj nije bio drugo nego znanac iz svijeta, gost na njezinim objedima i večerama!

Znao je tako dobro njezine navade i kako je požudno uživala nazočnost onoga, koga ljubljaše. Bez sumnje bješe na tom trkalištu urekla sastanak s Maitlandom, kao što je nekad s njim radila, i slikar je bez sumnje došao, dok je imao kod kuće ranjenika, na kojega bi morao paziti, onoga smjelog, onoga plemenitog šurjaka, što ga je pustio, da se bije mjesto njega! Kako dostojan ljubavnik tomu prostomu stvoru bijaše ovaj sebični i brutalni Američanin. Slika toga sretnog para mučila je ranjenika najžešćim ljubomorom, onim, u koji se miješa gadjenje i po opreci mišljaše on na svoju ženu, na tu ponosnu i nježnu Maud, koju je izgubio, kako bješe izgubio Katarinu Steno. Gledaše sebe u drugoj priliici s ovom slatkom, svetom čuvaricom do svojeg kreveta. Gledaše one iskrene oči, kojima bi ta gadno izdana žena pozirala na njega, kako kretnje njezinih čistih ruku ne daju nikomu drugomu, da se njime brine i da ga dvori. Danas ga je pustila, da ide možda u smrtnu borbu, niti ga ne pogledavši. On se vratio. Ona nije ni pitala za njegovu ranu. Liječnik ga je povio, a da nje nije bilo ni blizu i on ne znadjaše ništa o njoj, osim što mu reče njihov sin. Jer on zamoli za dijete, koje mu poslaše na čas. On mu rastumači, kako se dogovorio s prijateljima, da je ruku slomio, srušivši se na skalinama, a mali Luc odgovori:

— Ali, kad ćeš moći za nama doći? Majka reče, da odlazimo u Englesku, večeras ili sjutra. Gotovo svi kovčezi su već spremni . . .

Večeras ili sjutra? Tako Maud izvršava svoju prijetnju. Ona će otići za uvijek i bez ikakog razjašnjenja. On ne će moći ni da se obrani još jedanput pred tom ženom, koja za stalno ne bi odgovorila na ponovni poziv, kad je u svojem uvrijedjenom ponosu našla snage, da i onda bude s njim nesmiljena, kad je letio u smrtnu pogibao. Videći, kako se ovako sve ruši oko njega, podlegne Boleslav onakomu dubokomu posvemašnjemu i neizlječnomu malaksanju, u kojem više nema nade ni želje druge, van zaspati za uvijek. On se već zapita neodlučno: „Da pokušam ipak još jednom? . . .“ ali odgovori sebi: „Ona ne će htjeti . . .“ — kad mu sobar dodje, rekavši, da grofica želi s njime govoriti. Ludost u njegovim mislima bijaše tako potpuna, te je časak mislio, da se radi o grofici Steno, i on ostane posve zapanjen, videći, da je njegova žena unišla u sobu. Zaista, ispremiješana uzbudjenja za ovo nekoliko dana i sred te zbrke dogadjaja išla su do skrajnosti. Žešćeg nije oćutio ni onda, kad je vidio naperenu Dorsennovu pištolju, od onog, što ga oćuti sad, kad se k njegovu krevetu uzela približavati živa slika njegove savjesti. Obraz Maude, onaj mladi i svježi obraz, u kojem se obično svijetlila ljepota krvi, što se neprestano obnavljala po engleskom običaju boravkom na čistom zraku i svagdašnjom vježbom, pokazivaše sad očite tragove suza, boli i besanice. Bljedilo njezinih lica, crnilo vjedja, suhota usana i gorki navor oko njih, povrh toga groznica u zjenicama, sve to govoraše, jasnije od riječi, kakvom strašnom potresu bijaše žrtvom ovo biće, koje je inače uvijek stajalo u ravnotežju. Ova dvadeset četiri sata prijedjoše preko nje poput kake duge bolesti, u kojoj se čini da se izmjenjuje samo bivstvo organizma. Ona bijaše posve druga. Naglost te tragične i tako potresne promjene učini, te je Boleslav zaboravio svoju tjeskobu. On sad osjećaše samo neizmjerno pokajanje, koje se pretvori u užas, kad je ta žena, tako vidno izjedena brigom, sjela i on u njezinim očima opet susreo onaj pogled hladne neumoljnosti, koja joj ostade i u groznici i pred kojom je već jučer uzmakao. Ipak bijaše tu i ova nenadana nazočnost postade mladomu čovjeku i u ovim prilikama beskrajnom dragosti i on to izreče mekom, na po djetinjastom nježnošću, koju je znao upotrebiti, kad je htio da kome omili:

— Vi ste shvatili, kako bi bilo preokrutno od vas, da ste otišli, ne pogledavši me. Nisam se usudio zamoliti, a ipak mi je to bila jedina radost, koju mogu osjetiti . . . Hvala vam, što mi je priuštiste . . .

— Ne zahvaljujte, — odgovori Maud, stresavši glavom, — nisam radi vas ovdje. To mi je dužnost... Pustite me, da govorim — uze ona dalje zaustavivši kretnjom odgovor ranjenikov — odgovorit ćete poslije... Da se radi samo o meni i o vama, ponavljam vam, ne biste me više vidjeli . . . No, kako vam rekoh jučer, mi imamo sina . . .

— Ah! — klikne bolno Boleslav. — Dodjoste, da me još više rastužite . . . Mogli ste misliti, da nisam u stanju, u kojem bih mogao s vama raspravljati o tom okrutnom pitanju . . . Mislim, da sam rekao, kako se ne ću ogriješiti o vaša prava, ako vi moja priznate.

— Ne ću da vam govorim ni o svojim ni o vašim pravima — prekine ga Maud, — samo o njegovim, na ta se jedino moramo obazreti. Kad vas jučer ostavih, trpjela sam odviše, a da bih mogla šta drugo ćutjeti do svoje boli. Onda sam se u tej moralnoj agoniji sjetila riječi, koje govoraše moj otac: — Kad se strada, treba gledati boli u lice, onda čovjek uvijek nešto nauči. — Zastidila sam se svoje slabosti i pogledala u lice toj boli. Naučila me je najprije, da je moram primiti kao pravednu kazan, što sam se udala proti savjetima i mislima svojeg oca . . .

— Ah! Ne krijte naše prošlosti — klikne mladi čovjek, — te prošlosti, koja mi uvijek ostade nada sve draga . . .

— Ne, ne tajim je — nastavi Maud — jer vraćajući se na nju, prenoseći se k svojim nekadašnjim osjećajima, mogoh tek naći, ne ispriku, ali razjašnjenje vašeg vladanja . . . Sjetila sam se onoga, što ste mi pripovijedali o nesrećama svoga djetinjstva i mladosti i kako ste odrasli medju ocem i majkom, sprovodeći šest mjeseci kod oca, a šest mjeseci kod majke, ne htijući i ne mogući osuditi ni jedno ni drugo, prisiljeni, da sakrivate pred jednim svoje osjećaje za drugo. Po prvi put sam shvatila, da je ta rastava mogla u to doba samo da vam rani srce. Ona je pokvarila vaš značaj . . . Unaprijed sam čitala u vašoj povjesti povjest Lucovu. Čujte, Boleslave, govorim vam, kako bih govorila pred Bogom. Prvi moj osjećaj, kad mi je došla ta pomisao, ne bijaše, da i nadalje sprovodim život uz vas. Taj život bit će odsad za me preokrutan. Ne, ja sebi rekoh: imat ću svojeg sina za sebe samu. On će osjećati samo moj upliv . . . Tako bijaše jutros, kad vas vidjeh otići, — otići, da mi još to učinite, da me još jedanput više žrtvujete! Da ste se zbilja pokajali, zar bi mi nanesli još tu posljednju sramotu? A kad se onda vratiste, kad mi rekoše, da imate slomljenu ruku, htjedoh sama, da javim malome, da ste bolesni . . . Vidjeh, kako vas ljubi, omjerih, koje mjesto vi već sada imate u njegovu srcu, i spoznah, ako mi ga zakon i dade, kako znam, da će mi ga dati, da će njegovo djetinjstvo naličiti vašemu, njegova mladost vašoj mladosti . . . Dakle — nastavi ona naglasom, u kojem je kroz ponos prosijevalo uzbudjenje — kad ste govorili o pravu, ja nisam podobna da dirnem u nj, u to tako nježno štovanje, u taj kult, što ga on za vas ćuti i ja vam dodjoh reći: — Vi me teško rastužiste. Ubiste nešto u meni, što nikad više ne će oživjeti. Ćutim, da ću godine i godine nositi kamen na duhu i na srcu pri pomisli, da ste me mogli na okakav način iznevjeriti. Ali ćutim i to, da bi rastava, na koju se htjedoh odlučiti, bila za našeg sina prepogibeljna. Ćutim, da ću u tome, u izvjesnosti, da njega uklanjam moralnoj pogibli, naći snage, kako da nastavim s vama zajednički život, i ja ću ga nastaviti . . . Ali u mene je samo ljudska narav i ja ću tu snagu smoći samo uz jedan uvjet . . .

— Koji? — reče Boleslav.

Govor Maudin — jer to bijaše pravi i promišljeni govor, u kojem je svaku izreku vagnula ta stroga savjest — bijaše previše oprečan svojom svijetlom jasnoćom stanju nervoznog uzbudjenja, u kojem je on živio od nekoliko dana. Više ga je bolio, nego što bi ga boljeli strastveni prijekori. Nekoje izreke, kao ona na primjer, gdje je spomenula njegov pokvareni značaj, dirnuše ga onako u najosjetnije mjesto njegova samoljublja, kako nas dira istina, koje ne priznajemo, ali za koju znamo, da je präva. U isti čas bijaše ganut spomenom na ljubav svojeg sina i on je osjetio, ako se sad ne izmiri s Maudom, da je za uvijek propala njegova obiteljska sreća.

(Nastavit će se.)

Ružica.

Dragoj na grudi
Ružica rudi;
Ko da joj korien
U srcu stvoren,
Toli je rujna,
Toli je bujna.

Ružici rujnoj
Na grudi bujnoj
Baš htjedoh bajnu
Izvabit tajnu,
Kad vjetar dune,
Perce otrune.

Mnogo je mlada
Kazat mi rada,
Ali na njenom
Lišću rumenom
Pravo se vidi,
Kako se stidi.

„Ružice rujne
Nikad već bujne!“
Draga uzdane,
Suzica kane,
A perce malo
S nje zadrhtalo.

Ružo rumena,
Ružo milena,
Cviete najdraži!
Bar ti mi kaži,
Što draga sama
Ne će od srama.

Perce se sklopi,
Suzicu popi
— Biserak pravi —
A s njome zavi
Sladjanu, bajnu
Za uviek tajnu.

M.

Put u Dalmaciju.

(Nastavak.)

Izidjosmo lijepim drvoredom od jablana u polje na sjever od grada. Nema ljepšega pogleda, nego kad spaziš pitomi kraj, koji se do mora spušta. Ja sam do onda bio vičan uz morsku obalu gledati sam izderani i izlizani kamen, — ali na Rabu posve je drukčije. Posve položita obala obrasla lozom ili maslinom spušta se do mora — pa tako u jedan čas gledaš humke i brežuljke zagorske i divote primorskoga neba. — Dolina, u koju zadjosmo, zove se *Kampora,* — a rastegla se od prilike dva i po kilometra sjevero-zapadno od grada. Na najnižim mjestima te doline posijaše žito, — uz obronke steru se vinogradi, a nad njima zavili se u ono čudno sivo zelenilo gajevi maslinovi.

Naš društveni Akteon g. Zagorac tek što je stupio u „prostu naturu“, nadje plijen, — njegovo bistro oko i sigurna ruka pretrgnuše nit života jadnom nekom golubu — koji je neko osobito latinsko ime imao. — Oni, kojima bijaše stalo, da nakupe bilina i životinja, odoše u šumu, koja se zove *Dundo;* — pripovijedali su mi, da ima ondje zimzeleni hrast i koješta drugo. (Quercus illex Čemerika). Lako bih mogao da spomenem divlju uljiku pak vrijesak (Erica arborea) i pojedine rodove i vrste svega toga zelenila, što ukrašuje božji svijet. — Ali ne ću. — Mogao bih se kome od poštovanih čitatelja zamjeriti; — za to ću radije krenuti u zeleni kamenom ogradjeni vrtić, koji se uz put pruža. Tu je samostan *sv. Eufemije.* Digao se dosta visoko baš nad zatonom sv. Eufemije. Kad ga sa sjevera pogledaš, poduzima te neko zadovoljstvo. Evo slike — nešto impresionistički prikazane. Gore modro nebo, a dolje more — mirno kao ulje — što no primorci vele „calma bonazza“. Onamo daleko na jug prostro se neki školj — i on je modar — baš kao more i nebo. Nešto bliže na visokom jeziku eto grada Raba. Kako je sunce uprlo svoje zrake u grad, bijele se na tamnome nebu još bjelije tornjevi i zidine gradske, a amo zavila se u sto niansa zelene boje sv. Eufemija.

„On revient toujours a ses premiers amours!“ — to će reći hrvatski — „krsti vuka, a vuk u goru“. — Tako bijaše i sa mnom. Tek što sam strpljivoga čitatelja doveo u samostan, eto i opet zelenja — i botanike. Ipak! U vrtu samostanskom dižu se dva rijetka ptića naše flore, valja da se i njih spomenem. Pinija (Pinus pinea) — tamno-zelena — prostrla je svoju zelenu krošnju tako horizontalno, kao da joj je ravnina teodolitom odredjena, — a onoj datulji (Phoenix dactulifera) baš su najzgodnije mjesto izabrali. — Sve, što sam prije spomenuo, pak pinija i ta paoma u takom su prekrasnom skladu, da ni Sorrento ni Teracina ljepšega ne pokazuju. Ja doduše ne poznajem ni jednoga ni drugoga, — ali koliko je god moja mašta mogla ljepote pomišljati, učinila je na račun Sorrenta — a sve je to našla na Rabu.

U samostanu nadjosmo dva fratra, onaj treći bijaše otišao u grad. S njime čitav samostan sastoji od trojice, da se ispuni riječ: „Tres faciunt collegium“. Jedan od ove dvojice (budi mu hvala) pokaza nam sve, što smo mogli vidjeti u sv. Eufemiji, t. j. i visoku piniju — i široku paomu, pak novu crkvu i neke stare natpise. staru cisternu itd.

U crkvi samoj vidjeh do deset slika nekoga Bartolomea Vivarini (Scuola di Murano), koje u jednu sliku spojiše. Ima i medju misalima te crkve dvije knjige psalama (antifone). Omašni su to folijanti sa trista, koliko li listova. Jedan ih je samostanac (barbarska mu je ruka zatrla spomen) sam napisao i izradio neke miniatire i inicijale. Samo je djelo veoma lijepo izradjeno, ali ni iz daleka ne doseže ljepote poznatoga Razmilovićeva psaltira u samostanu Poljudnu kod Spljeta. — Pod arkadama, koje ogradjuju samostansko dvorište i cisternu, nalaze se dva natpisa pak primitivni kapitel nekoga stupa i vrstak šiljatoga portala. — Taj je potonji svojom ornamentikom mnogo sličan nekim komadima od kninskih hrvatskih iskopina.

Već je sunce svoje zlatno lice medju zelene rabske vrhove ukopalo bilo, kad se preko slaništa (salina) vratih u grad. Osobito nam je drago bilo, što nas na večer neka gospoda iz grada na našem parobrodu posjetiše. Ne ću da spominjem imena svoj onoj gospodi, koja nas lijepo dočekaše, — nego im izričem lijepu hvalu. Imena ne mogu da spominjem već s toga razloga, što bih morao učiniti alfabetski popis svih vrlih gostoprima po kraju i po otocima dalmatinskim, a nas su svagdje tako dobro primali, da bi taj popis opsezao gotovo čitav tiskani arak, — a to valjda gospodinu uredniku ne bi ni najmanje s voljom bilo.

III. Od Raba do Zadra.

Kad se drugi dan t. j. 27. ožujka probudih, sjeti me daktilsko udaranje makine, da smo Rab za krmom ostavili.

Uspeh se na „kuvertu“. Rab se polagano spuštao u more; — na zapadu rasijali se neki otočići, a dalje na Trsteniku ističe se kao zub 26 metara nad morem — bijela „lanterna“. Iza nje eto južnoga rta otoka Cresa i brdo Osorsko na Lošinju.

Oplovismo Lun, — najsjeverniji rt paški, — a sa sjevero istoka udari i opet bura.

U jednu nam je ruku drago bilo, što nas bura prati, — jer je sva okolica veoma jasna bila. Na kamenom Velebitu mogao si spaziti svaku jaružicu. Pod ovim golim

vrhovima, na kojima se bijeli suncem rasvijetljeni snijeg, potegnuo se tanan horizontalan oblak. To je siguran znak bure, — kad toga nema, nema ni bure. S lijeve nam se strane protegnuo onaj plosni Pag; — suh, kamen, ma baš neugodan. Na „Oštro“, kako mornari kažu, a to će reći na jug, rasijalo se čitavo stado malih otoka i otočića, — a medj njima puklo otvoreno more.

Dok sam ja to gledao, moji su drugovi bili zabavljeni svaki svojim poslom. Arcibotanik i vicebotanik uzeše slagati na Rabu sabrano zelenje. Razgovarahu o nekim grmićima, koje koze brste, a grm uvijek na novo tjera tako, da čovjek na vrh grma stajati može. Gospodin kebrolog nabadao neke kukčiće, pa bi im tražio krsne listove u svojoj debeloj matici kebrorum. Od časa do časa tihim bi glasom spominjao sad Amara, pak Harpalus, onda Feronia, Otiorrhynchus, Hipera Opatrum viennense i sabulosum. Malo za tim okrstio bi neke posve slične životinjice sa Dorcadion pedestre, cinerarium. Herophila tristis, Drosterius bimaculatus i Cremastogasta sordidula završiše tu osobitu legiju. Poštovani zoolog stajao je postojano uz mikroskop i proučavao neke „Nolosaluo“ male životinjice, što živu u morskim dubinama, a spomenuo bi se i prekrasne meduze iz rabske luke.

Drugo se društvance bilo skupilo u onoj staklenoj kolibici, pa si krati čas koje čim. Baš smo svi izgledali zajutrak, kad se sa krme razliježe glas:

— Magarac!

Bijaše to glas „staroga gospodina“, koji je bijesan hodao amo tamo.

Naš maršal, vodja ekspedicije stajaše slučajno u kuhinji, pa pripravljaše: „Hamand eggs“, neku ukusnu englesku jestvinu, dok je „noštrom“ Andre pripravljao gulaš.

Maršal izleti pa zapita „staroga gospodina“, koji su mu jadi.

— Tone je magarac.

— Kako to?

— Vi ste mu dali onoga goluba od jučer? — upita „stari gospodin“, odbijajući dimove.

— Jesam, rekao sam mu, da vam goluba odnese pa da ga razrežete.

— Onda!?

— Onda vam ga je valjda odnio?

Poštovani čitatelj valja da zna, da je „stari gospodin“ bio odredjen za sabiranje ptica za muzej.

— Da on je odnio goluba, nastavi gospodin, — u kuhinju — pa se golub sada u gulašu kuha.

Taj mali intermezzo svrši se dobro tek onda, kad je „stari gospodin“ polovicu goluba na svome tanjuru imao.

Prolazili smo uz dosta puste otoke Skrdu i Maon. Nešto niže, kad se primakosmo otoku Viru (Punta dura), pokaza se na južnom obzorju gotovo u moru grad Zadar. Prema zapadu stoje nam otoci Olib (Ulbo), Jisto i Silba (Selve). Ti su otoci posve različni od gornjih otoka. Obrasli su vinom i šumom. Tek amo tamo pokazuju se mali posve goli otočići.

Bura jednako traje — a na istok eto Velebita u svoj svojoj krasoti. Kako je za bure jasno vrijeme, mogli smo na golom Velebitu opaziti svaku dragu i svaki od sile onih malih vrhova, koji se od glavne kose Velebitske prema moru odcijepiše. Još se uvijek na istok povlači žuti Pag, pa se u tome žutilu kao kontrast prema modrom Velebitu baš lijepo pokazuje.

Već je sunce svoje zrake ravno u naš „bumpreš“ upiralo, kad se posve prikučismo Zadru. Na lijevo nam osta onaj čudnovati prolaz, koji su Talijani okrstili „Brevi l'acqua“. Raspitah se, što znači ta riječ, ali mi nitko toga ne rastumači. — Skočih u dvoranu, do velike specijalne karte, a ta me pouči, da je ta „Brevi l'acqua“ jednostavna „Privlaka“, baš kako su od „Capitolio“ — učinili „Campi d'oglio“.

Eto i Zadra pred nama; na jeziku je sazidan, okrenut na sjever — a nema prave luke, jer je dugi zaton na istočnoj strani dosta plitak. Prikučismo se obali. Bilo se sakupilo svijeta. — Čudno, mišljahu Zadrani, koji je bijes „hrvàšku banderu“ objesio na prvi jarbol.

Jedva jedvice prodjosmo kroz rulju do ulaza, koji se zove „Porta marina“. Ja sam već otprije poznavao Zadar, al mi i opet bijaše teško, da se snadjem. Bar dvjesta uličica križa se unutar stijena. Minusmo staru crkvu sv. Krševana, a onda lijevo, desno, na sjever, na jug — sve do nekoga ugla, na kome je upisano bilo „Grand Hôtel“.

Kad stranac prvi put dodje u Zadar, pomislit će, da je u gradu od kojih 50.000 stanovnika, a kad tamo ni sedmina od toga. Valja riješiti zagonetku. Ulice su uske, pa ti se sve pričinjaju pune. Sva sila malih osterija, braserija i dućančića zaredalo se s desna i s lijeva. Sve je puno ljudi, — ti ljudi puno govore — a govore „lijepom“ talijanštinom. Zadar kao da se je otkinuo od ostale Dalmacije. A baš je i čudno vidjeti dvojicu gorostasnih Kotaraca i Šibenčana, kako zapremiše čitavu ulicu svojim ledjima, dok se mali zadarski Talijančić uza zid šulja. Vidjeh to, pa mi mune glavom misao, kako je malo Zadra prema ostaloj Dalmaciji.

U „grand hôtelu“ opazismo, kako je naš „noštrom“ Andre dorastao, da bude prvim kuhačem toga dobroga hotela. — Mrvičak zle volje tumarasmo gradom, kad nas nenadano pozdravi g. N. Odvede nas u svoju kuću, pa nam pokaza čitav naravoslovni muzej. Ima tu kamenja sa svih krajeva lijepe Dalmacije, pak ptica i kukaca, — a što je osobito, — ima tamo kukac, koji u moru žive.

(Nastavit će se.)

Jan Kollár i Hrvati.

Napisao Milivoj Šrepel.

(Nastavak.)

I Preradović crpe slavensku ideju iz Kollárova izvora, i njega zanosi bajna slika slavenske budućnosti, kako ju je naslikao kist Kollárov. Preradović slavi Čehe godine 1845. krasnom pjesmom „Pčele slavjanske“. U to doba Preradović vjeruje sa svetom pobožnošću u slavenski ideal Kollárov ne razmišljajući, kako bi tomu idealu udahnuo realan život. Istom kasnije, kad su se izjalovile vedre nade ilirske, pada Preradović u spiritizam, spajajući ideju Slavenstva sa optimističnom etikom spiritizma, koji nam dočarava u budućnosti raj na zemlji. Ključar će tomu raju biti — Slavenstvo. Pa tako možemo reći, da je njegova veličanstvena pjesma „Slavjanstvu“ (1865.) u duševnom srodstvu sa Kollárovim idealom. Preradović u toj pjesmi na svoj način usavršuje Kollárovu ideju o zvanju Slavenstva na zemlji. Slavenstvu je namijenjena zadaća Ljubavi u svijetu, koju treba da izvrši prije, nego što ljudi dodju do općega pobratimstva. Ovom pjesmom, u kojoj nam Preradović slika slavensku budućnost poslije latinske i romanske ere, dovršio je pjesnik piramidu svojih osnovâ i nadâ; u njoj je jakim potezima naslikao zagrljaj svojih najmilijih ideala: Ljubavi i Slavenstva. Njom se je Preradović popeo na vrh svoga stvaranja, da našemu zadivljenomu oku otkrije jednu od najraskošnijih panorama o Slavenstvu. Tajnu vječnosti nastoji Preradović otkriti silom mašte, podajući se sanjarskoj vjeri, da osim razuma i iskustva ima još drugih potajnih i prekonaravnih vrela za upoznaju Boga i svemirske budućnosti. Ako u tom ima mistike, nije za čudo, jer je svaka filozofija, koju samo srce gradi, puna mističnoga sumraka (Isp. Šrepelov uvod u Preradovićeve „Izabrane pjesme“ p. 74. d.)

Kukuljevićeve „Slavjanke“, za cijelo najbolje njegove pjesme, zrcalo su Kollárovih ideja. U prvom odjelu pozdravlja slavenske gore, rijeke, polja, mora i gradove, a u drugom odjelu govori raznim narodima, koji su nepravedni bili prema Slavenima (Heleni, Rimljani, Nijemci, Francuzi, Talijani, Mlečani, Madžari, Osmanlije, Europa), te se obraća oblacima i nebesima, da dodju u pomoć Slavenstvu. Na koncu dovikuje Slavenima: „Slavjani, Slavjani! Vi narodâ sluge! Vi čuvari carstvâ! A drugovi tuge! Tudji vi kmetovi! Tudji vi vojaci! Gdje su *vaša* polja? Gdje *vaši* barjaci? Nigdje ništa svoga, od nikog ljubavi, svi vas pnci mrze, svak vas pod se spravi. Na noge se dižte! Mač u ruke sada! Tudjinstvo nek padne, Slavjanstvo da vlada!“ Dok se u predjašnjim pjesmama tuži na zlu kob Slavenâ, u ovoj zadnjoj poziv lje Slavene, da se late oružja. To pjeva godine 1848. u oči rata. Dosta je bilo janka i suzâ, sad se hoće krvi i rata. Kukuljević dodaje svojim „Slavjankama“ „historičke primjedbe“, u kojima se često poziva na Kollárove spise; a za optimizam pjesnikov značajne su riječi na koncu: „Hoće li Slavjan na jugu i sěveru, na iztoku i zapadu, izbaviti se izpod robskog tutorstva tudjinaca, te postati svoj i zajedno slobodan? *To će rěšiti još ova godina*“. (p. 88.) I druge, ranije pjesme Kukuljevićeve idu tragom Kollárovim, n. p. „Slavjanska domovina“.

„Komedija“
na pročelju novoga glumišta u Ljubljani.
Kip umjetnika *Gangla*.

Putujući po Italiji (g. 1841.) upoznaje se Kollár u Mlecima sa Dimitrovićem i Kaznačićem, te sa mladim

dubrovačkim knezom Medom Pucićem, koji je onda bio u Padovi djak. U Cestopisu (Spisy III., 151) opisuje nam Kollár svoj sastanak s pjesnikom Pucićem, te ga hvali u velike. Ujedno priopćuje pismo mladoga vlastelina, u kojem čitamo: „Rěč ona — Slavjanstvo — a veće unutarnji njezin sluh, koju ste meni vatreno preporučili pred Vašim odlazkom iz Mletaka, pružila jest u srcu momu duge žile i prsi moje jakiem žarom zagorjela tako, da ne mogoh uzdržati nadahnuta slova“. Iza pisma štampa Kollár Pucićevu zanosnu pjesmu „Slavjanstvo“. Kako se je duboko Kollárova besjeda usjekla u srce mladoga Pucića, svjedoče nam njegove pjesme kasnijega vremena, a potvrdjuje nam takodjer njegova krasna poslanica „Ivanu Kolláru“ iz Padove 1842. god., u kojoj nalazimo stihove:

. . . Onda ti si poslanik nebeski
Meni došo i rekô mi: pjevaj!
Pjevaj diku junačkoga puka,
Mržnju braće, narodno prokletstvo,
Svakojake tuge i nevolje:
No daleko na tavnome nebu
Kaži zviezdu slabe još svjetlosti,
Ona veća te veća postaje,
Približa se, žarke meće zrake,
Dok zasija životvorno sunce,
Pjevaj, sinko, Slav se preporadja!...

God. 1848. pjeva Pucić Mickiewiczu, s kojim se je sastao u Rimu, pa ostajući vjeran svojoj ideji slavenskoj, veli „oholomu“ poljskomu pjesniku, da umiri strasti i da klekne pred novim oltarom, pred onom hridi, koja će nam dati svima spasenje. „Ti k njoj danas pokorno pristupi, . . . novu pjesmu slobodno zaupi; ja za tobom, ko za popom djače, sveštena ću pripievati slova, i naviestit očekano doba svom narodu, što u lancih plače“. A malo niže dodaje: „I slobode usred tvih sinova uviek bit će domovina prava, te davna će gospodovat Slava s Dubrovnika bielog do Krakova“.

Mažuranić stoji Kolláru nešto podalje. I on se zanosi kako slavenskom tako i ilirskom idejom. Već god. 1835. prosijeva ova misao iz njegove pjesme. Ali direktnih utjecaja Kollárovih nema. Već u dopuni Gundulićeva „Osmana“ pjesnik kori slavensku braću, koja su sretnija, a ne pomažu svoje braće, koja stenju pod turskim jarmom. Prelazeći ovako okvir Gundulićeva epa, Mažuranić ulazi u „Čengić-agu“, u kojoj je opjevao patnje jadne raje pod turskim igom (Isp. Smičiklasov životopis I. Mažuranića u „Spomen-knjizi Matice Hrvatske“ p. 122.) Mažuraniću je najpreče oslobadjati braću od turskoga jarma. Vidi se u tom značajna crta njegove poezije. On je epik po svojoj prirodi. I onda, kad opisuje muke rajine, ne udara u lelek, premda mu je suza u oku. Mažuranićevo je srce bilo puno ljubavi k Slavenstvu, kako to najljepše svjedoče riječi iz njegove dopune „Osmana“:

O slovinska zemljo liepa,
Što sagrieši nebu gori,
Da te taki udes ciepa
I jadom te vječniem mori?

„Tragedija“
na pročelju novoga glumišta u Ljubljani.
Kip umjetnika *Gangla.*

Sav je zrak u književnosti bio prožet slavenskom idejom Kollárovom; slavenska je uzajamnost ono snažno krilo, koje uznosi duhove ilirske. Kako je ilirska poezija sasvim razumljivo u prvom redu patriotična, nema pjesnika hrvatskoga u ilirsko doba, koji ne bi stajao uz žrtvenik božice Slave. S idejom slavenskom spaja se ideja narodne slobode. Njihovoj je svezi posvećena poezija Tome Blažeka, krepkoga glasnika „Slobode“. Jeku njihovu čuješ u „Ostrožinskoj vili“ Utješenovićevoj. Njih slave Stoos, Vukotinović, Bogović, Mihanović, Trnski, Nijemčić, Rakovac, Rusan, Topalović, Ban i drugi. Njima se oduševljava dramatik Demeter, pjesnik „Grobničkoga polja“ i „Teute“. I Tommaseo zanesen epćom strujom, premda ne poznavaše čeških pisaca, piše svoju 27. „Iskricu“ o rastrgnutim udima slavenskoga naroda, te se poslije studene i burne zime nada proljetnomu cvijeću, ma i bilo zaliveno mnogim suzama.

I na naučnu prozu utjecao je Kollár, osobito što se tiče jezika i povjesti. Gramatik ilirski Babukić u povodu

Kollárove „Osnove slavenske književne uzajamnosti“ drži se načela, da se književni jezik imade sastaviti od sviju narječja velike Ilirije (Danica, 1836. godine); pa je tako nastala mješavina, koja nije urodila najboljim plodovima po sâm književni jezik, premda je odgovarala potrebi vremena, da se ugodi svima. „Moj je jezik cěla Ilirija“ krepko veli Babukić. Za svoje djelovanje na polju filologije dobiva pohvalu Kollárovu u pismu iz Pešte godine 1840.: „Vaše a p. Gajova pilnost, neohroženost a zvláště vzájemnost slavjanská, kterou v milé Danici neustále na jevo dáváte, srdečně nás těší. Nedejte se v tomto předsevzetí ani hrozbou nepřátelův ani křičením žab odstraniti“. Od historikâ ilirskih ističe se u tom smjeru Švear, koji u svojem „Ogledalu Iliriuma“ (1839.) niže ilirska načela o uzajamnosti sviju Slavena, i poput Kollára bez stroge kritike nalazi posvuda Slavene u starom i novom vijeku. Njegova je povjest odgovarala mladenačkomu zanosu ilirskomu, koji je uživao najveću radost, kad je mogao ovoga ili onoga junaka uvrstiti u slavenski Panteon. Nada vedre i velike budućnosti izazivala je potrebu, da se i prošlost prikaže u veličanstvenu svjetlu.

Ovaj je zanos za Kollárove ideje živio ne samo u srcu Hrvatâ nego i Hrvaticâ. Dosta je napomenuti gospodju u Trstu, koja se zvala Sofija Rušnov. Kad je Kollár onuda (1841. g.) prolazio, ona mu je nekoliko stihovâ upisala u pametar i dodala: „pero ne može izpisati veselje moje, da sam pjesnika Slávy dcere i učitelja uzajemnosti slavjanske upoznala“. (Kollár, Spisy III, 72.)

Već sama riječ „uzajemnost“, koja se je u Iliraca uvriježila, pokazuje, tko je bio njihov učitelj.

Kako se vidi, Kollárov utjecaj na Hrvate išao je ne samo književnim putem, nego i osobnim. Upravo je ganutljivo čitati dopisivanja Čehâ Kollára, Šafařika, Palackoga, Hurbana, Štura, Čelakovskoga, Erbena, Fiale, Šembere, Zapa, Vrhovskoga, Staňka, Friča, Hanke sa prvacima ilirskoga pokreta (poimence sa Vrazom, Babukićem, Kukuljevićem i dr.) Koliko ima u njima sitnih računâ o poslanim i primljenim knjigama češkim i ilirskim! Uzajamnost ide tako daleko, da Vraz piše Čehu češki, a Štur Vrazu hrvatski (g. 1844. iz Požuna). Staňek uvjerava Vraza: „Vi pišete češki, da biste mnogoga našega pisca postidjeli“.

Kad su Ilirci dobili za kolovodju grofa Janka Draškovića, bijelu vranu izmedju više aristokratije, koja je stajala u protivničkom taboru, počeli su Ilirci razmišljati o tom, da se osnuje teatar, gospodarsko društvo, Matica, muzej, knjižnica, narodni dom i dr. Kad se god. 1841. pokrenula misao, da se podigne teatar od narodnih priloga, preporuči Ilircima Kollár, da radije upotrebe novac za Maticu i muzej. Članovi „Čitaonice“, koja je postala rasadištem sviju znatnijih zavoda u Hrvatskoj, poslušaju Kollára i bi odlučeno, da Gaj prodje svu zemlju kupeći za tu plemenitu svrhu. (Kollár, Spisy III, 48.)

(Svršit će se.)

Gundulićevo slavlje u Dubrovniku.

Veličajna uspomena kralja hrvatskih pjesnika, Ivana Franjina Gundulića, našla je najdostojniji izražaj u slavi, koja se je slavila prošlog mjeseca u kolijevci i ujedno u središtu stare prosvjete hrvatske, u slavnom gradu Dubrovniku. Otkriće spomenika velikomu pjesniku kao žarište kakovo spojilo je u sebi tri žarke zrake, tri zlatne žice, kojima je provijavala i strujila čista duša plemenitog naroda: prva žica zujila je pjesmom zahvalnicom, ona je bila odjek harnosti rodnoga grada k svome najvećemu sinu; drugom žicom razlijegala se milotna pjesma liljanove nježnosti, pjesma *pijeteta* cijeloga naroda hrvatskoga k svome geniju; a s treće žice ječila je pjesma *sjedinjenja* svih Hrvata, ona je bila bolni vapaj rascijepanog roda, ali i tračak nade u bolju budućnost. Uzvišena sjena Hrvata velikana okupila je pred sobom sav narod od Triglava do Bojane. Ovakovog slavlja nije vidio Dubrovnik, a teško da će ga ikada vidjeti.

Dok bih izbrajao doček i dolazak gostiju, propustio bih s druge strane opisivanje raznih priprema u gradu i oko njega. I u bojazni, da mi se ne bi ispod pera izmakla koja markantnija crta, dosta je da spomenem, da je Dubrovnik toga dana nalikovao najsjajnijoj kruni u nizu gradova na obalama hrvatskoga mora, a u njemu da se sabrala po izbor kita otmenog Hrvatstva. Najveći pak dojam na Dubrovčane ostavili su bez sumnje Hrvati iz Banovine, koji — njih 180 na broju — doplovišе k ovoj slavi na parobrodu „Austriji“. O tom nas uvjeravaju njihove izjave, kao i onaj općeniti entuzijazam, kojim nas pozdravljahu.

Već dan prije otkrića bio je Dubrovnik urešen i okićen zastavama, a prozori sagovima i cvijećem, tako te nam se pričinjao kao starac, u koga je duh pomladjen, živahan i bodar. U večer, dok je grad s predgradjima bio rasvijetljen svjetiljkama i lampionima, i dok je Placom, tim dubrovačkim „korzom“, vrvjelo mnoštvo naroda s veselim posmijehom lica i izvjedljivim pogledom očiju, u glumištu priredišе gostima prekrasnu diletantsku predstavu. Tu bijaše i srpsko pjevačko društvo „Jedinstvo“ iz Kotora i hrvatska pjevačka društva „Kolo“, „Merkur“, „Sloga“, „Sloboda“, „Zastava“ i dr. Kod predstave bio je i dalmatinski namjesnik David, dok su sve lože i

sjedala bila puna odličnog općinstva. Na svakom sjedalu i sa svake lože visjela je velika pjesma Jovana Sundečića, „Pozdrav gostima“, štampana ćirilicom i latinicom, pozivajući u kolo sloge i pomirbe Srbe i Hrvate.

Predstava se otpočela s proslovom, što ga je sastavio i pročitao prof. *Luka Zore,* crtajući život, rad i zasluge velikoga Dubrovčanina. Konac prihvatilo je općinstvo sa zanosnim usklicima „Slava!“ Iza toga bila je živa slika „Ranjeni Crnogorac“, koja je prekrasno uspjela. No netom se to svrši i jedva što se pojaviše na pozornici hrvatski pjevači s vrlim svojim zborovodjom g. Fallerom, zaori kućom tolika sila pljeska, da je tek iza nekoliko časova prestala. Pjesme „U boj“ i „Morje adrijansko“, koje su bile u programu, otpjevali su tako skladno, tako krasno, da su zadivili cijelo općinstvo. Kad svršiše, općinstvo im je burno povladjivalo pljeskom i poklicima, pa moradoše dodati „Glasna jasna„ i „Ustaj rode“. Osobito kod „Glasna jasna“ kod refraina „Živila Hrvatska“ udari sve, staro i mlado, muško i žensko, u silni jek i klicanje: „Živila Hrvatska!“ Silno me se dojmilo, kad sam u ložama na nježnim usnama lijepih Dubrovčanka opazio ljupko podrhtavanje i titranje, koje je malo po malo prelazilo u glasnu jeku „Živila Hrvatska!“

Iza pjevanja prikazivala se živa slika: „Sijelo kod dubrovačkog kneza na koncu 18. vijeka“, koja je takodjer bila lijepa. Kad pak Srbi otpjevaše „Bogove silne“ i „Sokole“, vidjesmo konačno dosta zanimivu pjesmu u prozi, dramatski pojav u 1 činu, „Gundulićev san“ od Ive Vojnovića, u koji ulaze dvije žive slike „Slavlje Vladislava Poljskoga“ po bas-reliefu Ivana Rendića i „Gundulićeva apoteoza“.

Izmedju pojedinih komada programa popunjivao je stanke orkestar diletanata na opće zadovoljstvo.

Medjutim do u kasno doba noći plivao je cijeli grad u moru sjaja i čara, dok je njime vrvjelo nepregledno mnoštvo svijeta, razdragano divotnom slikom starog hrvatskog grada.

Rano u jutru dubrovačke glazbe uz ugodnu svirku počeše obilaziti gradom i predgradjem, svirajući budnicu. Grad u čas oživi, sve ostavi san, ma bio bog zna kako ugodan — tä danas je otkriće spomenika.

Svijet se sve više i više kupi na gradska vrata; jedni ostaju na Pilama, a veliki dio polazi na Gruž, da ondje gleda dolazak seljaka iz dubrovačke okolice. Zlatni sjaj jutarnjega sunca razlio se niz kamenite bregove, da se salije u valovima sinjeg mora. Prema gruškoj luci kreću brodice i maleni parobrodi, a iz njih se iskrcavale tisuće ljudi, sve junaka pogledom i stasom, pod crkvenim i hrvatskim barjacima. Svi su u krasnoj i bogatoj narodnoj nošnji, dok su im na junačkim grudima lepršile hrvatske trobojne vrpce. Silazeći na kopno jednako kliču „Živila ujedinjena Hrvatska“, pucajući iz kubura i trombuna, kojih se jeka orila cijelim krajem. Tuj su Župljani i Riječani, tuj Zatonjani, Trstenjani, Orašani i Kliševljani, tuj su ostale općine staroga dubrovačkog okružja: Lopud, Šipan, Slano, Orebić, Trpanj, Kuna, Janjina, Ston, vodjene koje od načelnika, koje od prisjednika. Nepregledna ta povorka — nekoliko tisuća — svrsta se u red i kreće na Pile, puškarajući i kličući: „Živila slobodna i ujedinjena Hrvatska“! Osobito prolazeći ispred našeg parobroda „Austrije“ zaustavljahu se pucajući, kličući i pozdravljajući sa zastavama.

Što je rumenilo ranoranke zore, što je sav čar i ljepota divne Dalmacije prama narodnoj ovoj živoj slici, u kojoj bukti plamen najsvetije ljubavi i najplemenitijih čuvstava za sve, što je dobro, pravo i istinito! Najzvučnije i najzanosnije riječi zaostaju daleko za nepomućenim ovim veseljem hrvatskog puka, koji je pod narodnim zastavama i s hrvatskim čuvstvima otvorio velebno ovo slavlje.

Uz gromornu pucnjavu i burno klicanje Hrvatskoj i hrvatskom pjesniku Gunduliću primakla se povorka k Pilama, gdje ih pozdravi svirka glazba i gruvanje topova sa Minčete.

A kad se primaklo vrijeme, eto u svečanom ruhu Zagrebčana i ostalih Hrvata iz Banovine. S prijeda su stupala pjevačka društva sa svojim zastavama, a iza njih gospodje i gospodjice u sjajnim odijelima, dok cijelu povorku zaključiše ostala gospoda, noseći prekrasne i mnogobrojne vijence. Ona dostojanstvenost, kojom su kretali prama gradu, zadivila je i osvojila svekoliko općinstvo. Svi se protiskivahu do njih, svako je želio vidjeti prve hrvatske gradjane, i nitko nije mogao, da se otme silnomu dojmu, već je sve klicalo oduševljeno, živo i iz srca: „Živio Zagreb!“, „Živili Zagrepčani!“ „Živila velika Hrvatska!“ Povorka se svrnu u čitaonicu, kamo navališe i ostala gospoda zastupnici i načelnici po svoje vijence, zatim krenuše uz oduševljeno pozdravljanje svijeta Stradumom pred crkvu kod gradske vijećnice.

U samoj vijećnici načelnik Gondola primao je vrlo ljubezno naše goste, a kad je svršila služba božja u stolnoj crkvi, uredi se povorka te krene veličanstvenim redom ulicom „izmedju Bačvara“, Stradunom na trg Poljanu, gdje je zastrt stajao veličajni spomenik ispred ponosnih dvorova negdašnjih knezova dubrovačkih.

Po svim ulicama, okićenim barjacima, i na iskićenim prozorima zgrnuo se silan svijet, da gleda nevidjenu povorku, koju je vodila hrvatska glazba s otoka Visa, dok su je slijedili: općinski barjak sa dva odbornika, gradski barjaci, korčulanska općinska glazba, seoski barjaci i makarska glazba. Tek sada redaše se vijenconoše — njih 200 na broju — a za njima išla je splitska narodna glazba, zastupstva općina, radničkih društava, čitaonica i ostalih korporacija. Dubrovačke glazbe, odbor za podignuće spomenika i općinsko dubrovačko vijeće zaključiše povorku.

Divotno je bilo gledati ovaj niz raznobojnog naroda, otmenog i priprostog, gospode i gospodja, — a svima se

na licu sjajilo nepritajeno, čisto veselje. Tuj bijaše cvijet Hrvatstva iz svih krajeva široke domovine. Na prvom mjestu vidjesmo zastupnika braće Slovenaca, dra. Tavčara sa gospodjom, narodne zastupnike iz Istre: Spinčića, Jenka, Mandića, a iz Banovine: dra. Amruša i dra. Franka. Jugoslavensku akademiju zastupao je dr. Rački, „Maticu Hrvatsku“ Smičiklas, Kuhač i Gjalski. A tko da izbroji ostale odličnike s ove i s one strane Velebita!

U 10 sati zavlada tišina, kad se spomeniku približi svećenstvo, predsjednik odbora i načelnik grada.

Na to pred spomenik stupi predsjednik g. Marinica pl. Giorgi i reče ovaj govor:

Velemožni gospodine načelniče!

Pošto je spomenik, koji narod namijeni Gjivu Frana Gundulića za vladanja omiljelog nam cara i kralja Frana Josipa, nastojanjem dotičnog odbora svršen i uzdignut, čast mi je predati ga Tebi, g. načelniče, kao zastupniku grada Dubrovnika sa preporukom, da ga Ti i tvoji nasljednici budete do vijeka sačuvali na ures i diku našega grada pa na izgled i pouku cjelokupnog našega roda. Tebi osobito čestitam dičnome potomku velikoga pjesnika, što si doživio u najpoglavitijoj gradjanskoj časti prisustvovati današnjoj proslavi prvaka naše književnosti, kojega imaš čast nositi ime. A sad imam sreću prikazati tebi g. glasovitog umjetnika kipara g. Rendića, čigovoj vještini i osobitoj revnosti dužni smo zahvaliti, da će se odsele Dubrovnik resiti takovijem rijetkijem umotvorom. Jednako mi je čast upoznati t. g. sa ovom kitom narodnijeh hodočasnika, koje vidiš pred sobom i koji su danas složno prispjeli iz raznijeh mjesta naše domovine u stari Dubrovnik, da se svi skupa pred sjenom velikoga pjesnika Slovinstva zavjetuju narodnoj ideji i razvitku narodne kulture uz štovanje narodnijeh tradicija i domaćijeh svetinja, što nam je jamstvo za bolju i veseliju budućnost.

Tu su braća iz Srbije, koji su nam gosti svegjer sretno dolazili, počevši od najuglednijih lica iz davnijeh vremena do umnoga Dositeja i glasovitog Vuka Karadžića: *tu su i zemljaci Preradovića i Štrosmajera, naša nesugjena braća iz Hrvatske, o kojijem Dubrovnik ne smije zaboraviti, kako su oni uskrsli iz pepela njegovu književnost po nesreći vremena skoro zanemarenu;* tu su i sinovi mile naše kitne Boke i posestrime nam Dalmacije, obje ne odavna i u volji i u nevolji druge; tu su Bošnjaci i sinovi susjedne nam Hercegovine, te naše kolijevke, iz koje su stari Dubrovčani iscrpili bogastvo milog nam jezika, koji je postao dika u narodu; tu su sinovi Crne Gore, te junačke zatočnice.

Ovi svi sa braćom iz vojvodine i svom ostalom da su nam u dobri čas došli i opet se povraćali.

Načelnik g. Frano bar. Ghetaldi Gondola odvrati ovako:

Rado i zahvalno primamo Vaše riječi i pridružujući se Vašijem osjećajima prema premilostivom vladaru, pozivljem narod, da sa mnom klikne: Ž[illegible] naš viteški car i kralj Frano Josip I. Živio!

(Kad se je klicanje sleglo načelnik nastavi): Vama, gospodo, srdačno zahvaljujem, što ste plemenitu misao o Spomeniku, po nalogu općinskoga vijeća, ovako sjajno izvršili i zahvaljujem svijem onijem, koji su na koji god način tomu izvršenju doprinijeli!

U ime Dubrovnika pak, koji imam čast zastupati, pozdravljam svu ovu odabranu gospodu bez razlike plemenske, jer su ovo grane jednog stabla, dične grane slovinskog naroda. — Dao Bog, da pred ovijem spomenikom iščeznu sve razmirice, jer se jedino u slozi i ljubavi možemo nadati boljoj budućnosti.

U to ime (reče svećenstvu) molim, da blagosovite ovaj spomenik a velikomu Dubrovčaninu, neumrlomu pjesniku: Slava!

A kad zastor pane, i kad nam se ukaza veličajni lik našega genija s perom u ruci pun božanskog nadahnuća, zaori sa svih strana gromorni jek: „Slava!“ S jedne strane začu se: „Slava srpskomu pjesniku!“, no to se izgubi u oduševljenom klicanju iz tisuće hrvatskih grla: „Slava hrvatskom pjesniku Gunduliću!“ „Živio hrvatski umjetnik Rendić!“ i „Slava Mažuraniću!“ Dok je svećenstvo blagosivljalo genijalno djelo Rendićevo, glazbe svirale su himnu i koračnicu „Gunduliću“. Narod je sveudilj klicao „Slava!“ i mašući šeširima pozdravljao je uspomenu čovjeka, kojega je duh nas žive ondje sakupio. Zatim je počelo polaganje vijenaca uz sviranje glazba. Srpsko pjevačko društvo „Jedinstvo“ otpjeva „Sokole“ od Topalovića. No osobito napeto čekalo se, kako će Hrvati pozdraviti ovaj nezaboravni momenat. Zapjevaše hrvatska društva, a sve umukne i sluša. Pjevali su „himnu hrvatskih pjevača“, što no je u slavu Ivana Gundulića ispjevao August Harambašić, a uglazbio F. S. Vilhar. Čim su svršili, zanos i urnebesno povladjivanje nadmašilo je i glazbu, koja je bila zasvirala. Klicanju „Živili Hrvati!“, „Živili pjevači!“ ne bijaše kraja.

Medjutim se jošte polagali vijenci, koji bijahu kako mnogobrojni tako prekrasni. Najprije položen je vijenac grada Dubrovnika, zatim dalmatinskog namjesnika, pak vijenac Aleksandra I. U ime „Matice Hrvatske“ položi vijenac predsjednik njezin Tade Smičiklas i odbornik Babić-Gjalski, u ime „Jugoslavenske akademije“ dr. Rački, vijenac hrv. liječnika dr. Rihtarić, Vlad. Petračić u ime hrv. sveuč. društva „Zastave“ i dr. Osobito se dojmilo sviju, kad je dr. Tresić položio vijenac i uskliknuo: „Česi hrv. pjesniku Gunduliću“. To je bio divan vijenac, što ga je češki narod, a na čelu im Maruša Neureitterova savila našemu velikanu. Na njemu bijaše preko 300 potpisa velikih književnika i umjetnika, odvjetnika, zastupnika i drugih uglednika, a nosio je napis: „Prvnímu Hrvátskému Pěvci Národni Svobody“. Mnoštvo zaori kao iz jednog glasa „Živjeli braća Česi!“, posvjedočivši time i utvrdivši još većma simpatije, koja vežu ova dva bratska naroda.

Iza toga razilazila se povorka. Hrvatska društva pjevala su putem „Glasna jasna“, pa ih je narod najoduševljenije pozdravljao.

Poslije podne kao i drugi dan govorilo se samo o ovoj velikoj slavi, koju je doživio starodrevni grad Dubrovnik. No ne samo drugi dan, te će se slave sjećati vazda svi oni, koji su joj prisustvovali, jer toga dana, kako reče dr. Frank, Hrvati su osvojili Dubrovnik za hrvatsku ideju, za ujedinjenje i samostalnost svoje domovine.

Živila Hrvatska! Slava Gunduliću!

Stjepko Španić.

Listak romana. — Majčina ljubav. — Cosmopolis. — Ružica. — Put u Dalmaciju. — Jan Kollár i Hrvati. — Slavlje u Dubrovniku. —

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 5. kolovoza 1893.

Br. 31. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Samoboru.

Kô soko sivi nad borovljem vitim
Raskrilio si krila, Samobore,
A oko tebe u božanskom nizu
Nanizale se naše divne gore.

Ti uzorak si u dražesti svojoj
Hrvatu nebom dane domovine:
Ni umjetnička duša ne zamisli
U mašti bujnoj bajnije miline.

Nad tobom tiho gradić se bjelasa,
Taj svjedok n'jemi prošlosti nam slavne
Ko uspomena sada nježna, blaga,
Sad strašna kao zveket sablje davne.

Al crv vremenâ podgrizô mu krila,
Pa nujno starac trudnu svino glavu,
Tek kasno noću ko otajna bajka
Kamenčić svaki prošlu priča slavu.

Te vitke zide, te bedeme tvrde
Da! burno vr'jeme crnoj zemlji svilo:
Al srca tvojih junačkih sinova
Pokrenut ne će, nit je kadro bilo.

Stoj junački nam, krasni Samobore,
Pravica naših rodnom na braniku;
Kad miljem svakim obdari te narav
I rodu budi na čast i na diku.

Tugomir Hrvat-Bošnjak.

Listak romana.

Napisao **Vl. Tr.-Borota.**

(Nastavak.)

Za pet časaka stajaše Klara pred njim, bacivši laku sivu kabanicu na stolac, u svijetloj tankoj opravi, koja bijaše prilegla njezinu vitkomu stasu; i u velikom bijelom šeširu sa širokim obodima, pod kojima se smiješilo njezino lijepo lice, zažareno od nagla hoda, kojim je do njega doletjela.

— Napokon evo mene, reče, poljubivši ga i sjednuvši do njega na žutu drvenu klupu s perima. — Je li ti dugo bilo čekati? . . .

On se nasmjehne i pozdravi tetku, koja bijaše za Klarom došla, zdravih i rumenih obraza i još punija nego prije. Gospodja Ana sjedne časak na stolac, pa odmah ustane, rekavši, odilazeći:

— Za moj je reumatizam tu previše hladno, vam mladima ne će taj vjetar škoditi . . .

Bilo je nešto pod večer zahladilo i laki vjetrić ugodno je pirio. Klara se i Vladislav nasmjehnuše zabrinutosti tetke, koja se uvijek tužila na nekake boli, a nije mogla zdravija biti. Klara sad stane pripovijedati o svome putu u grad i za što je zakasnila. Bijaše silna sparina, pa tetka nije htjela da ode prije pet sati, a zadržaše ih i znanice, kod kojih bijahu na južini.

— Bili bi htjeli da ostanemo do sjutra, nastavi snimivši šešir s glave, no nisu nas silili, jer znadu, da te ne ostavljam rado na dugo samoga . . . Kad sam rekla, da moram svakako ići, stadoše . . . — Ona ne dovrši izreke, nego se kao ljutito ugrize u usnu i htjede da nastavi pripovijedanje, ali je on prekine:

— Reci samo sve: stadoše te žaliti, je li mala moja Klaro? Njegove trepavice, što ih bijaše spustio pri nje

zinu dolasku zatreptaše malo, a na krajevima usana mu se pomoli slab, gotovo bolan smiješak.

— Ali, Vladislave! — Ne, nisam to htjela reći, stane se braniti mlada gospodja i njezino veselo i uzbudjeno lice zauze turoban izražaj. Stadoše me — moliti, da opet skoro dodjem, htjedoh reći, ali ti uvijek na nešto drugo misliš . . . No sad moraš lijepo mučati, ako hoćeš da ti kažem, što sam sve kupila . . .

I ona stane nabrajati: krasan šešir njemu i sebi, lijepe nove rupčiće s čipkama i nekoliko ogrlica . . . Tad prijedje odmah čavrljavo na novosti u gradu i kako je uru sprovela kod one znanice, kazujući sve potankosti razgovora, južine i znaničinih novica. On sjedjaše licem k njoj okrenut, spuštenih vjedja, slušaše pazljivo svaku njezinu riječ, gladeći je često svojom uskom i bijelom rukom po plavim vlasima, što bijahu nad čelom uskolutane poput mekih tankih pahuljica; po bijelom čelu i rumenim obrazima, zadržavajući se pri tom draganju dugo rukom na jednom mjestu. Pri tom bijaše njegov obraz poprimio opet izraz od prije, mirni izraz, kaki se vidi u čovjeka, koji se u snu smiješi slatkim sanjama. Katkad bi mu se visoko bijelo čelo namreškalo dvjema trima tankim prugama, kad bi ushtio, da što pomnije prati pripovijedanje i bolje čuje. Vidjelo se pri sjaju mjeseca, što bijaše izišao, i u odrazu svjetla iz svjetiljke, koja je visjela o stropu u sobi do verande i upravo na njegov obraz bacala trakove, kako s užitkom sluša i golemu sreću ćuti u blizini žene, koje ga povratak bijaše tako obradovao. Jednom, kad je ona najživlje pripovijedala, bješe podignuo vjedje, no opet ih spusti, osjetivši, da mu ona gleda u lice. Ona se na to prekine u pripovijedanju i skupivši malo punane usne reče, ovivši mu ruku oko vrata:

— Za što si takav, Vladislave, za što skrivaš oči?... Ta ti znaš . . . da ih ja volim . . .

On se malo nasmjehne, kao u zahvalu.

— Znam, Klaro. Ali i ti znaš, za što to činim; . . . ne ću da se uvijek spominješ moje nesreće, pa je bolje da ih ne vidiš.

Može biti da je i to bio razlog, može biti da on nije bio svijestan, da to čini i iz taštine, koja je svim slijepcima prirodjena, te se ne bi rado prikazati slijepima, pa sakrivaju to i pred ljudima, za koje znadu, da im nije tajna njihova nesreća.

— Kako smiješ govoriti tako . . . Zar nisi zadovoljan, nisi li sretan? . . . A ja sam tako sretna s tobom!

— Jer si dobra i samilosna i plemenita, reče on ganuto i pogladi joj opet rukom čelo. Ona duboka melankolija, koja ležaše u njegovoj naravi i koja njime kroz toliko dugo vrijeme vladaše, bijaše ga opet na čas, protiv volje, osvojila i njegov glas zvučio je nekako potišteno, kao u slutnji nekakoj, koja mu se u ovaj čas nametala, ali samo za čas, da se opet izgubi u razdraganosti i ganuću. Ona bijaše zašutila i zažmirivši malo po svojem običaju, gledaše u blagu noć obasjanu mjesečinom, koja se u bljedolikom sjaju preljevaše med trepetljivim lišćem stabala u perivoju. I dok se je u tako veseloj volji povratila s izleta, što je njoj uvijek značio ugodnu promjenu u jednoličnu životu, sada se nje dojmi turobni ton njegovih riječi i ona se upita: „Za što on tako sa mnom govori?“ Zar i on misli, da je mora žaliti poput one prijateljice u gradu, koja ju je samilošću gledala, kad je stala govoriti o svojem mužu. Zar nije sretna, zar osjeća kako nezadovoljstvo i oskudicu? Ona ne nadje odgovora na ta sva pitanja, kad — on, kao da glasno nastavlja svoje misli, stade opet govoriti:

— . . . Kad te ovako mladu i lijepu znam, punu života, kojeg još nisi pravo ni iskusila, a ipak ga se odrekla, da se sva meni posvetiš . . . tad osjećam toliku dužnost gorostasne zahvalnosti, te mi se i moja silna ljubav preslabom čini, da te za sve odštetim, što mi daješ . . . Ti si tako mlada, a svijet pun za mladost zamamnih slasti, koje se prečesto drže jedinim i posljednjim ciljem života . . . Pa videći, kako ti nisi išla za onim bučnim zabavama, kako te nisu mamile naslade, u kojima tvoje vršnjakinje plivaju, često, da se utope u njima, kako si mjesto ovakoga života odabrala tihu sreću, koja ne poznaje grozničavih uzrujavanja naših dana i vječne težnje za nečim novim, neokušanim; — tad dršćem pred silnim udesom, koji mi te je dao, tako dobru, blagu, punu odricanja i čednosti i uzvišenosti nad ostalim tebi ravnim stvorovima i onda još jače ćutim, koliko sam dužan tebi, koja si mi dala zaboraviti nesreću moju, stvorila mi novi život, kojemu si ti svjetlo, sunce i zrak i duša, koja . . .

— Sam tvoja žena! — prekine ga ona, ganuta njegovom nježnošću, u kojoj je vidjela da pada u sve veću tugaljivost. — Ti meni nisi ništa dužan, nego samo . . . jedno drugomu sve.

I ona mu ne dade dalje govoriti, nego mu zatvori usta cjelovom. Tik uz verandu proleti jedan šišmiš i Vladislav razabere šuštaj njegovih krila i običnom uhu neshvatljivi piskut te noćne ptice. U nedalekom grmu prebiraše slavulj svoju pjesmu, biljišući sad sjetno sad živo i vatreno. Na dvorištu zabavila se djevojka, pa se čula iz njezina grla tiha u ovom kraju udomljena slovenska popijevka:

Da bi vetar popuhnul
Da bi megle rastegnul . . .

I stidno, potiho dopiraše s dvorišta hrvatska riječ, koja si na ovom dvoru ne bijaše još osvojila potpunog starog prava, jer mu se gospodari privikoše tudjinštini. Ali tamo iz daljine orila se druga, snažna pjesma seljaka, što se vraćahu kući iz vinograda, odjekujući od brdina, čila i slobodna. I dolazila je sve do uspavanih hrvatskih srdaca tu na verandi, podižući, dragajući ih. Zamnije pjesma i utihne sve u prirodi, vjetrić se bijaše slegao, mjesec

se sakri za oblake, koji se u brzo bijahu navukli po cijelom nebeskom svodu. Ni daha ni glasa. I najedanput zarominja tiha kiša, škropeći po lišću, a iz žedne zemlje se izvi neki miris kao od poškropljene prašine, al i ugodan i lak i omaman zadah lipinih cvjetova. Tad se začu škripa vrata i tetkin glas iz sobe: „Izvolite na večeru, djeco!“ . . .

Gorjanovićev dvor, ležeći na državnoj cesti, a jedva tri sata vožnje kolima udaljen od Zagreba, stajaše na brežuljku, na kojem se već iz daleka razabirala jednostavno gradjena visoka zgrada s dva tornja na krajevima pročelja, okružena visokim jelama i starim hrastovima, lipama i kestenima u parku, koji se na zapadnoj strani gubio u velikoj šumi, dok su za dvorom bile gospodarstvene zgrade, vrtovi i voćnjaci, a za njima velika ploština polja i livada, koja se na dalekom brežuljku svršavala zelenim vinogradima, što su se tu-tamo plavili od modre galice, kojom bijahu trsovi poškropljeni. Bijaše jutrom, zrak rashladjen kišom, što je preko noći pala i oprala s lišća prašinu pa osula drvlje novim zelenilom; sunce se jedva uzdiglo nad jedan vrhunac odasvud brdima okružene doline i ljeskalo se na škriljavcem pokritom krovu Breznika. U kiosku, što je nekih dvjesta koraka od dvora, a na istoj visini s njim stajao izmedju skupine visokih omorika, sjedjahu Klara i Vladislav iza zajutarka, dok se Schneller, kojeg bijaše Vladislav kod sebe zadržao, bavio negdje u polju, postavši pod stare dane strastvenim ekonomom, a gospodja Ana, tetka, kratila sebi vrijeme, spremajući sama svoju sobu. Na vitkom željeznom stoliću, pokritom bijelim ubruscem, stajahu još dvije prazne šalice, karafe s mlijekom i kavom, od koje se još miris osjećao, zdjelica s ostatkom maslaca i svježa peciva. Gorjanović je pušio cigaretu slušajući, gdje mu žena čita vijesti iz jučerašnjih novina. Ona je imala na sebi laku, prostranu bijelu haljinu od fina tula, a kosa, spuštajući se sve do bedara u debelim dvjema pletenicama, bijaše joj pokrita malom modrom kapicom. Rado se odijevala lijepo i pristalo i znala je uvijek odabrati nešto jednostavna i ukusna, što je svojom bojom povećavalo ljepotu njezina lica i krojem isticalo otmenost i bajnost njezina stasa. Znala je, da sve to njezin muž ne vidi, ali on se svaki put dotjecaše njezine haljine, pitajući za boju i pogadjajući je, osjećajući prstom kroj, a bilo je i neko nagnuće kićenju u nje. Lijepa je bila sva u bjelini, s ponešto blijedim od sna obrazima u okviru zlatne kose, u ovom lijepom jutru, što se skladalo s njezinom pojavom. Milozvučnim svojim glasom čitaše manje vijesti iz domaćih i stranih novina, ostavljajući Schnelleru, da izvješta o politici i gospodarstvu — stvarima, za koje nije marila. Sad bi se čuo njezin jasni smijeh, kad bi joj se šta smiješno učinilo, onda opet pitaše muža za mnijenje, za značenje koje riječi, koja joj ne bijaše jasna; katkad bi svrnula okom dolje niz cestu, koja je od dvora kroz dva reda jablana vodila na državni drum, gdje bi opazila koja kola ili prolaznika; tada bi pogledala na prozor dvora, gdje bi se pojavilo tetkino lice u bijelom rupcu, kako stresa rukama pokritim rukavicama prašnu krpu. On je pak slušaše, smijući se njezinim dosjetkama, pušeći jednu cigaretu za drugom, s mirom zadovoljna i sretna čovjeka na licu.

Klara spusti novine na stol, a ruke u krilo, uzme jednu cigaretu sa stola i zapalivši je, poziraše časak, zažmirivši okom na cestu, pri čem joj dobivaše lice sanjarski neki izraz, gledala je, ne vraća li se sluga, koji je svako jutro išao na poštu u blizo selo. Tad izvadi iz džepa malu kutijicu od papira, izabere u njoj jedan bonbon i stade ga oprezno i tiho sisati, uvlačeći katkad dim iz cigarete. Ali u Vladislava bijaše fino uho:

— Tvoj se jezičac opet nečim igra, Klaro? . . . Valjda si donesla ponovno cijelu zalihu iz Zagreba! . . .

Njezina tanka put plavke zalije se lakim rumenilom.

— Ti znaš, dragi, da sam ja u tom — incorrigible.

— I neposlušna . . . A tvoji lijepi zubi? Čisto ćeš ih pokvariti šećerom.

— No ovaj nije opasan . . . bonboni od čokolade, ti nisu nezdravi . . . Kušaj! reče ona i sama mu turi jedan bonbon u usta.

— Lijepo, sad me nastojiš podmititi . . . ali nemoj ni ovih previše jesti!

Ona obeća i premetaše dalje veselo bonbon jezikom po ustima. Od nekog vremena bijaše osobito zavoljela slatkiše i imala u svakom džepu bonbona, a to bijaše jedina mana, s koje ju je Vladislav prekoravao, jer se stala katkad tužiti na bol u želudcu, te je mislio, da je od šećera i želudac i zubi više puta bole.

— Eno Janka! klikne na jedanput Klara, — Bog zna šta nosi?

— Samo ne budi radoznala: novine i cijenike! . . .

— Kako se vuče! . . . No! Janko! Brže! dovikne mu nestrpljivo.

Mladi momak u seljačkoj čistoj nošnji dotrči uz brežuljak i preda Klari svežnjić.

— Preisscourant Lessner — stade Klara glasno pregledavati — Fremdenblatt — Abendblatt . . . Wiener Mode . . . Visokorodnomu gospodinu Vladislavu Gorjanoviću. Breznik . . . List iz Zagreba, nepoznat rukopis, a naš grb . . .

— Od koga je to? upita sad Vladislav, postavši izvjedljiv i primaknuvši svoj željezni naslanjač bliže Klari.

— Vidjet ćemo! reče ona, trgajući omot, pa pročita: Dragi Vladislave! . . . Potpis: Stjepan Gorjanović . . .

— Ah! klikne Vladislav, od Stjepana, je li moguće?! Pa iz Zagreba? Šta piše?

— Aha, tko je sad radoznao? podraži ga Klara.

— Čitaj, čitaj! Već dvije godine ne čujem ništa o njem!

Klara uze čitati i sama radoznala: „. . . Mrtvi ustaju iz groba i govore. Mrtvim si me morao i ti držati, ne

*

primivši toliko dugo vremena od mene glasa. A za pravo i bijah dvije godine živ zakopan, otkad sam ti se javio iz New-Yorka, da putujem na Congo. Ne znam, da li si primio taj list, u kojem sam ti i svoju adresu dao, ja bar o tebi kroz cijelo vrijeme ništa ne čuh. Život medju divljacima napokon mi je dosadio i ja se vratih u domovinu. Od jučer sam u Zagrebu, gdje sam našao sve novo i izmijenjeno, ali o tom usmeno. Tu sam doznao, da si u Brezniku, da imaš obitelj i ja čeznem, da tebe, svojeg dragog bratića, opet jedanput zagrlim, da upoznam tvoj život i tvoje. Sad imam ovdje još nešta posla, ali čim se toga riješim, za dan, dva, evo me do tebe i ako ti je pravo, na dulje vremena, pošto sad kanin posve u domovini ostati. Najviše se pri tom radujem tebi, jedinom rodjaku i drugu iz djetinjstva, koje smo zajedno proživjeli, a koje mi ostade nezaboravno. Već sam se sa strahom vraćao u domovinu, ne znajući, da li ću koga od svojih na životu zateći. No hvala Bogu, ti si mi živ, i to mi je jedina utjeha za gubitak roditelja i moje sestrice . . .

Ali čemu da duljim, za dan, dva vidjet ćemo se, a onda će biti dosta zgode, da jedan drugomu mnogo pripovijedamo. Dakle do vidjenja!

Za čitanja lista bijaše se Vladislav rastužio, a sad zapadne u razmišljanje. Klara ga posmatraše i držeći list u krilu, ne govoraše ni riječi, ne znajući, šta da kaže i bojeći se dati izraza svojoj radosti s dolaska tako rijetka i neočekivana gosta. Ona je shvatila, da će njegov sastanak s Vladislavom biti isto tako veseo kao tužan. Kakova će ga opet naći, u kolikoj razlici i promjeni! Kako će Vladislava potresti uspomena na bolje dane, proživjele s drugom svojeg djetinjstva, gdje sada ne može vidjeti, kako sad izgleda, pa ni napásti oči na njemu, o kojem već nije ništa znao, držeći ga mrtvim. Tad on opet prvi progovori, i dok mu oči bijahu uprte u stol, govoraše polagano, kao da skuplja po kutovima mozga stare uspomene.

— Ubogi dječko! Sad i on stoji sam u svijetu, kako sam ja stajao još pred nekoliko vremena . . . Pred deset godina ostavi prvi put zemlju i iščezne . . . Bijaše ga zavela neka djevojka, njega, dvadesetgodišnjeg mladića, koji je jedva iz škole izišao. Njegov otac, moj stric, imadjaše svoju poštu na svome imanju u Kamenici . . . velika svota novca bijaše prispjela, deset tisuća . . . Djevojka, s kojom se Stjepan u gradu upoznao, zaludi ga, zavadjaše ga, da pobjegnu u svijet, kad otac ne će o njoj ništa da čuje. Stjepan je znao za novac, uze ga noću iz blagajne i iščezne. Vražja krv, kao u svih mladih Gorjanovića. Njegov otac, koji je i sam u mladosti počinjao mnogo ludorija, krepak, rumen i zdrav čovjek, silovite nagle ćudi, onijemi od gnjeva i sramote, udarila ga kap, koja ga za mjesec dana spravi u grob . . . Ostade mati i jedna kći, kasno rodjeno slabo dijete . . . Mati se izjedala od žalosti za jedincem, venula svakim danom više, ne čujući od njega glasa, pa kad joj i kći od difterije umrije, podje i ona za njom, za godinu dana . . . Tako u dvije godine pomriješe svi, a Stjepanu ni traga ni glasa. Četvrte godine pomoli se na jedanput, sav izmijenjen, okajan i skrušen. Dodje u Kamenicu i htjede početi gospodariti, ali brzo se uvjeri, da mu nema opstanka. Za njegov čin se doznalo u društvu, premda je otac odma nadomjestio nestale novce, i gdje bi se sad pojavio, tu mu se ugibahu, s prijezirom susretahu, pa mu uskratiše i zadovoljštinu, kad je htio svoju čast da brani: strogo društvo nije imalo oproštaja za zločin lude mladosti. On sakupi novaca, dade u zakup imanje i ode u Ameriku, poslije opet u Afriku, kako se vidi iz ovog pisma . . . Siromah! Skupo je platio svoju pustopašnu mladost . . .

— A šta je s onom djevojkom? pitaše Klara, koja je pazljivo i sa zanimanjem pratila pripovijest svojeg muža.

— Tko zna! . . . Ona ga brzo ostavi, a i on se izliječio od te lude ljubavi, koja nije bila nego zabluda vatrena mlada srca.

Oboje mučahu jedno vrijeme, onda opet nastavi Vladislav istim glasom:

— A sada dolazi kući. Vuklo ga srce ovamo, gdje mu leže kosti njegovih, a ima dobro i meko srce taj momak i nije zaslužio tolikih patnja . . . Meni bijaše uvijek priklon, ljubljasmo se kao prava braća . . . Koliko se radujem, što ću ga opet vidjeti, ali — *očima* ga vidjeti ne ću. Koliko promjene u ovo kratko doba i kako bolne promjene! I to boli, Klaro, kad se vrati i ukaže netko, tko nas je poznao zdrava i čila, s kim smo se radovali . . . Znaš, one riječi: Nessun maggior dolore che... ricordarsi... del tempo felice — nella miseria...

I dubok mu se uzdah vine iz grudiju. Klara pak, koja je dosad zadnje riječi samo na pô slušala, zamislivši se nekud daleko u neznane krajeve, trgne se na njegov uzdah i videći, kako zapada u tugaljivost, uze ga tješiti.

— Čemu se sjećati starih boli? Za to nema razloga. Zar to nije lijepo i veselo, što se vraća živ i zdrav onaj, kojeg si držao mrtvim, a bliz ti je srcu . . . Treba da ga veselo dočekamo, da se bude sretan osjećao u svojem zavičaju; ne smiješ mu tugom buditi uspomene na njegove rane . . . Spremimo se na doček. Ja ću odmah zapovjediti, da urede onu sobu do tetkine, ali ne, bolja će biti ova s lijevim tornjem u prvom spratu, ljepši je izgled na šumu i pokućstvo je novo . . . Bog zna, kad će doći, danas ili sjutra? Treba svakako da je odma sve pripravno . . . Najbolje, idem ja sama prigledati, služinčad kako god ovrši. Hoćeš ti u kuću dragi? Ne? ostat ćeš? Još nije vruće . . . Za po sata eto me po tebe. Au revoir!

Ona ga poljubi i odskakuće prema dvoru. Kao uvijek bijaše ga i ovaj put brbljavost njegove ženice i njezina žurba istrgnula iz mračnih misli i on slušaše s podsmijehom škripaj njezinih koraka na pijesku i šuštanje haljine, dok ne iščezne u dvoru. Za časak ukaže se na

me,
ipa
s
l

ćer
kuć
zime
u ov

nikal

va
om
eno,
do
ivio,
vim
ba
-
-

listu pala. Premda ova posljednje nije znala ništa o moralnoj drami, što se kroz mjesece odigrava u njezinoj kćeri, i od koje drame je taj prizor odlučna epizoda, bijaše ona prefina. da ne bi shvatila, kako je njezina uzbudjenost bila nerazborita i kako je mora razjasniti. U ostalom raskid s Maudom se nije dao ispraviti i Albu treba s tim sprijateljiti. Ova mati, u isti čas tako grješna i odana, tako slijepa i razborita, jedva bijaše vidjela potrebu, već si bijaše riješila i našla lažno razjašnjenje:

— Pomisli, što mi Maud piše!... reče ona naglo svojoj kćeri, kad su sjedile jedna do druge u njihovoj kočiji. Bože! Kaki melem bijaše za Albino srce ta jednostavna izreka. Majka će da joj pokaže billet! No to veselje ne potraja dugo. Billet ostane tamo, kamo ga je grofica spravila, savivši ga prije grčevito, u prorezu njezine rukavice. I ona nastavi:

— Ona me optužuje, da sam uzrokom nekomu dvoboju izmedju njezina muža i Florenta Chaprona, i prekida za mnom, bez i jedne riječi, listom, ne vidjevši me i ne govorivši sa mnom!...

— Boleslav Gorka se bije u dvoboju sa Florentom Chapronom?... ponovi djevojče.

— Da, odgovori mati — saznala sam to po Hafneru. I ne bih ti bila ništa rekla o tome, da se ne strašiš radi Maude, a nje ne bih pustila tako dugo da na mene čeka, već samo iz uzroka, da je posjetim, kad budem znala, da je vrlo uznemirena... Pa evo, kako mi je ona zahvalna na mojem prijateljstvu! Čini se, da je Gorku uvrjedila neka Chapronova riječ o Poljacima, onaka nedužna i luda riječ, kaka se svaki čas izušćuje o bilo kojem narodu, o nama Talijancima, o Francuzima, Englezima, Nijemcima, Židovima i koja ništa ne znači... Ja ponovim tu riječ pred Gorkom, šaleći se... Sudi sama. Jesam li ja kriva, što je taj momak, umjesto da se nasmije, napao ubogog Florenta, a iz toga nastao taj glupi sukob? I Maud mi piše, da mi nikad ne će oprostiti, da sam zla prijateljica, da sam to naumce učinila, samo da ogorčim njezina muža!... Ej! Neka čuva svojeg muža, neka ga zatvori, ako je lud! A ja, koja sam ih na onaki način primila, koja im stvorih položaj u Rimu, koja čas pred tim nisam ni na što mislila, nego na nju!... Ti čuješ! — doda ona, stištući ruku svoje kćeri bijesom, koji bar bijaše iskren, dok su riječi bile lažne: — Zabranjujem ti, da je ikad vidiš ili joj uspišeš. Ako mi se ona ne ispriča radi ovog nečuvenog pisma, ne ću više da je poznam. Odviše, ludo se čovjek vara, ako je predobar!...

Po prvi put u svome životu, slušajući te riječi, znala je Alba, da njezina mati laže. Otkud joj udje u srce sumnja o tom biću, što joj bijaše dosad rijetka nježnost i divljenje, prošla je ona kroz mnoge krize nepouzdanja. No uvijek bi ih raspršio razgovor s groficom. To je polazilo odatle, što je izvan dosega njezine ljubavne nemoralnosti, u grofice Steno bila iskrena i istinita narav. Nije se moglo živjeti u njezinoj blizini, da se čovjek ne bi podvrgao dojmu, kako je ona najmanja komedijašica od svih žena. Njezina navadna smjelost i vrst ozbiljnosti, koju razvijaše idući za svojim strastima, davaše joj, dapače i u istim potrebnim lopovštinama onaj izgled veličine, koji poput magnetizma vlada vjerom. U ostalom je ona lagala do posljednje skrajnosti. Odbijajući od sebe malenkosti, voljela je šutnju, a ovo je zaista najsigurniji način, kad se hoće koga prevariti. Kad se morala pod svaku cijenu izvući iz kakog škripca lažju, onda je iznašla brižno kakvu vrlo jednostavnu i istini blizu laž, kao ovaj put što je učinila. Bijaše zaista navika čestitog Florenta, da neprestano navadja dosjetke, koje obiluju narodnim epigramima, isto tako slabim kao i nepravednim. Alba se mogla sjetiti ne jedne, nego dvadeset prilika, u kojima je taj izvrsni čovjek razmatao lake šale, koje bi, strogo uzevši, mogle uvrijediti razdražljiva čovjeka. Nije joj dakle izgledalo nemoguće, da je na ovakav način nastao sukob izmedju Gorke i Chaprona. Ali upravo taj Chapron bijaše šurjak Maitlandu, novomu prijatelju, za kojeg se gospodja Steno zauzela, dok nije bilo u Rimu poljskog grofa, — i kakav šurjak? onaki, o kojemu reče Dorsenne: „On bi spalio Rim, da ispeče jaje mužu svoje sestre...“ Kad je gospodja Steno spomenula svojoj kćeri taj dvoboj, nametne se ubogomu djetetu neposredna i neodkloniva dedukcija: „Florent se bije za svojeg šurjaka!...“ A tko je tome uzrok, ako nije gospodja Steno? Ta se misao ipak ne bi dugo održala uz vrlo vjerovatno razjašnjenje grofičino, da nije Alba imala u svome srcu preizvjestan dokaz, da joj mati nije rekla istine. Mlada djevojka ljubljaše Maudu Gorka isto onako, kako ova nju ljubljaše. Ona poznavaše osjetljivost te vjerne i nježne prijateljice, kao ova što poznavaše njezinu. Kad joj je Maud to učinila, napisala njezinoj majci list, iza kojeg je morao slijediti raskid prijateljstva, onda mora da je tome uzrok težak, sve do užasnosti težak. Ovom moralnom dokazu pridruži se brzo još drugi, posve materijalni dokaz. Sudeći po značaju i navadama grofičinim, kad nije s mjesta pokazala tog lista, znači to onda, da ga u opće ne može pokazati... Uzalud je Alba sebe prekoravala zbog te nove sumnje. Uzalud se nastojala uvjeriti, da će večeras, sjutra, prekosjutra i ona dobiti od svoje prijateljice list, koji će podkrepiti ono razjašnjenje, koje joj dade mati. No sjutra je doznala za prizor dvoboja, kako ga Maitland pripovijedaše gospodji Steno, za divlji napadaj Gorke na Dorsenna, hladnokrvnost ovog posljednjeg i razmjerno sretni izlazak ovog dvostrukog sukoba.

— Vidiš li, — reče joj mati — kako sam imala pravo, uzevši, da je Gorka lud... Čini se, da se sad iza dvoboja nalazi u bijesnoj krizi, kako je ranjen i da ga čuvaju kod kuće, ne puštajući nikomu da ga vidi... Razumiješ li sad, kako me je Maud mogla držati odgo-

vornom za taj napad ludila, koji je, kako se čini u krvi Gorkinu rodu? . . .

Ovakovu je priču zaista Mlečanka sa svojim prijateljima Hafnerom, Ardeom i još drugim raširivala po Rimu, da umanji sablazan. Ova optužba s ludila, dosta je opći postupak svih žena, koje su ogorčile do paroksizma strast čovjekovu, pa onda hoće tim da liše čine i govore tog čovjeka svakog dohvata. U ovome slučaju opravdavaše previše tu klevetu bjesnilo Gorkino, njegova dva dvoboja u razmaku od četvrt sata, a da se nije pravo mogao razumjeti pravi uzrok njegova gnjeva, najprije spram Florenta Chaprona, a onda spram Dorsenna. Kad se je saznalo u gradu, da je palazzetto Doria zatvoren, da Maud Gorka nikoga ne prima, napokon da je odvela svojeg muža na način, koji je naličio bijegu, nije već nitko sumnjao, da je ûm mladog čovjeka stradao. Nije se više pitalo za gospodju Steno i za njezin odnošaj s tim nesretnikom, već samo sažaljujući je, u kakoj bi se očitoj pogibli nalazila, da je ludilo pri njoj planulo. Naprotiv se pokaza javno mnijenje vrlo strogo spram djevera, koji su pored onog vidnog ludila, pristali na nepravilnost dvostrukog dvoboja. Podiže se čitava graja i pravda, tako žestoka, te su se autoriteti morali umiješati, pa da ne bude upliva jednog Pietrapertosina rodjaka, koji je imao uplivno mjesto u kabinetu, sjedjeli bi junaci te zgode lijepo na sudničkim klupama. Medju tim su oni ispunjali svaki i najneznatniji razgovor, tako te su začudne zaruke Ardeine, krštenje Fanny Hafnerove, prekup palače Castagna, svi ti dogadjaji sami po sebi od mnogo većeg zamašaja za rimsko društvo, došli tek u drugom redu u obzir. Pri tom naklapanju, kojem izvor ostade tajinstven poradi opreznih mjera mudroga Cibo-a, dobiše dvije osobe. Jedna bijaše krčmar kod *Tempo Perso,* kojeg prosta *bettola* postade za ovo nekoliko dana pravo hodočasničko mjesto; i on proda dotad nečuven broj bocâ albanskog vina i košarâ svježih jaja. Drugi bijaše Dorsennov nakladnik, od kojeg rimski knjižari naručiše više stotina svezaka.

— Da sam imao tu aferu u Parizu — reče spisatelj gospodjici Steno, pripovjedivši joj njezin neočekivani konac — možda bih spoznao opojnost, koja se osjeća kod tridesete tisuće . . .

To bijaše nekoliko dana poslije Gorkina odlaska, kad se Dorsenne ovako šalio, iza velikog dînera s dvadeset četiri prostirka, što je bio u villi Steno na čast Peppinu Ardei i Fanny Hafnerovoj. Došavši iza duela opet posve u contessinu milost, postade on kućni ponzdanik, to marniji, što ga je zanimala svakim danom malo više sve veća Albina melankolija. Pri svakom posjetu se povećavalo zanimanje za značaj te mlade djevojke, tako da je on pored vrućine pogibeljnog ljeta rimskog, što je već započinjalo, svaki dan na sjutra odgadjao svoj nečeni povratak u Paris. Što je ona mogla pogoditi iz sadržaja onog sukoba, za koji ga je zamolila, da joj ga pripovijeda, jedva sakritim uzbudjenjem u svojim očima, tako jasna, prozirna i u isti čas tako tajinstvena modrila, kakovo se vidi u vodi nekih alpinskih jezera podno ledenjakâ? On nišljaše, da čini dobro vičući na sav glas bajku o Gorkinoj ludosti, o kojoj je on sam najbolje znao, da je lažna bajka. No zar to ne bijaše najstalnije sredstvo, da se gospodja Steno posve izvuče iz te stvari? Za što je, pripovijedajući to, vidio, gdje se Albine oči ovijaju još zagonetnijom tugom, kao da je oćutjela novi udarac? On nije razumio, da je contessina od dana, kad se pred njom izustila ta riječ o ludilu Maudina muža, pala žrtvom razmišljaju, tako jednostavnom, kako bijaše neoboriv: „Ako je Boleslav lud, kako se svi slažu, za što je onda Maud, koja je tako pravedna i toliko me ljubi, bacila na moju majku odgovornost za ovaj dvoboj, tako, da je i sa mnom raskinula svaki vez, otišavši bez ijednog redka razjašnjenja? . . . Ne, tu mora da je nešto drugo . . .“ Da shvati, što je to „nešta drugo“ trebalo se mladoj djevojci samo spomenuti lica svoje majke, kad je čitala Maudin list. Deset dana iza toga prizora vidjela je uvijek opet to lice, užas utisnut na onim inače tako čvrstim i velikim crtama. Ah! Zaista, uboga mala duša, što nije mogla izbiti iz glave uvriježenu misao: „Moja majka nije poštena žena . . .“ Bijaše to tim strašnija misao, što Alba premda bijaše nedužna, nije imala onoga neznanja mlada djevojčeta. Navikla na razgovore, često smione, u grofičinu salonu, podučena čitanjem romana, na koje bi slučajno nabasala, imale su za nju riječi ljubavnik i ljubavca značenje fizičke intimnosti dosta jasno, da joj se učini nesnosnom mukom primijeniti ih odnošaju izmedju svoje majke i Gorke najprije, a poslije Maitlanda. Tu je muku trpjela za cijelog ovog dînera, iza kojeg Dorsenne pokuša, da malo s njom veselo čavrlja. Kod stola bijaše ona uz slikara, pa samo zadah toga čovjeka, njegove kretnje, zvuk njegova glasa, njegov način, kako je pio i jeo posve blizu uz nju, bijaše joj uzrokom tako oštre boli, te nije mogla ništa drugo da uzme, do čašâ ledene vode, da joj ne bi pozlilo. Više puta za ovog mučnog objeda, što se oduljio u blisikanju raskošna srebra i divnog mletačkog kristala, medju nježnosti cvijeća i vatrom alemova, uhvatila je Maitlandov pogled uprt u njezinu majku izražajem, radi kojeg bi bila zakriknula, tako je njezin nagon u njemu pogadjao strastvenu ćutilnost, a jedan put joj se učini, kao da je njezina majka tom pogledu odgovorila. Onda je osjetila strašnom točnošću ono, što je obično prije samo smeteno osjećala — nečisti značaj ljepote njezine majke. S biserom na plavim vlasima, gola vrata i ruku u haljini, koje blijedo zelenilo isticaše neprispodobni sjaj njezine kože, s nešto vlažnim usnama, pohotnih očiju izmedju dugih trepavica, izgledaše dogaressa sred stola kao vladarica, a ujedno kao kurtizana. Naličila je onoj Katarini Cornaro, galantnoj kraljici otoka Cipra, koju je naslikao žarki kist Tizzianov, kojeg je imena dostojna

bila. Kroz godine se Alba ponosila tom zamamom, što je sjajila iz grofice, ponosila se tom ljepotom struka, tim oholim držanjem, tim obrazom, koji je prevario dobu, tim cvijetom bujnog života, kaki bijaše taj stvor. Kod ovog ručka se ona toga gotovo stidila. Trpjela je takodjer gledajući gospodju Maitland, gdje sjedi malo podalje, kao stisnuta čela, očiju, ustiju i obraza, kao obavitih nekom kolnom mišlju. I ova pomisli: „Lydija dakle takodjer sumnja na njih?“ Zar je bilo moguće, da se njezina majka, koju poznavaše tako plemenitu, velikodušnu, tako dobru, može smiješiti onim vladalačkim mirom s takim tajnama u srcu? Pa okrenuvši okom, da otjera tu grdosnu sumnju, koja je pritisnu poput grižnje savjesti, duž stola opazi Peppina i dražestnu Fanny, jedno do drugo i malo dalje baruna, koji se šepirio s nanizanim svojim redovima. Druga lica, druge laži! Princ se smiješkao svojoj vjerenici, kao da je ljubi, a ženi ju, pošto se kroz mjesece neplemenito borio proti toj mesallianci, da plati novcem, za koji je znao, da je ukraden, dugove, što ih počini, da može podržavati život glupog viveura! I otac se podsmijevao svojoj kćeri nježno, a izdavaše je svojom taštinom!

(Nastavit će se.)

Noćna pjesma.

Po dalekom noćnom nebu
pred svemirskim nedogledom
iskakuju sitne zv'jezde
dosadnijem starim redom.

Svaka staje, kud je Gospod
metnuo je prvog dana,
i kuda je u tefteru
astronomskom zapisana.

Na zemljici praktičnjaci
iza jela legli spati,
a finije duše stale
od ljubavi uzdisati.

Sve uzdižu suzne oči
na nebesa sjajna gore
i čekaju, da jim zv'jezde
na uzdahe odgovore.

Ali zv'jezde ni mukajet,
nek čovjeka ljubav pati!
jer takav je njihov poso,
da moraju mirno sjati.

Još bi i to dobro bilo,
al se javlja novo lice,
to je pjesnik, koji odma
staje pjevat nemilice:

„Svod nebeski zv'jezdama
„sav je ispresut,
„med njima se brašneni
„b'jeli ml'ječni put“.

„Što ne mogu onamo,
„to je meni žao,
„jer od toga brašna bih
„kolač ispekao“.

„Ja bih kolač ispeko,
„da ga dragoj dam,
„al bih sâm ga pojeo,
„jer sam gladan sâm“.

Kad je čula sitna čeljad
ove želje naopake,
sva protrne od užasa
i odbjegne u oblake.

Isa Velikanović.

Jan Kollár i Hrvati.

Napisao Milivoj Šrepel.

(Svršetak.)

Kolik je bio ugled Kollárov u Hrvatskoj, najbolje se je pokazalo g. 1841., kad je slavni pjesnik pohodio Hrvatsku. „Danica“ donosi u 38. broju o. g. Stoosov zanosni pjesnički pozdrav Janu Kolláru, „velikomu pěsniku i uzajemnosti sveslavjanske neumrlomu spisatelju:

Slave nebo kroz široko
Jezdi krilat sivi soko,
Ter od sunca svět gledi:
Bistro njeg'vo oko pada
Vrh Zagreba běla grada;
Oj, u njemu jur sědi.

Nije sokô to krilati,
Već si, Oče, Ti poznati
Prvi Tatre pěsniče!
Nit je sunce, kô Ti siva,
Već je ljubav roda živa,
Kâ u sve nas utiče!

Ti si u rod nju ulio,
Svetom vatrom zapalio
Jedne majke sinove;
Da svak jedan sve Slavjane,
I svi jednog složno brane,
Kad čest roda pozove.

A pod kraj nastavlja ovako:

Do tog hrama svete sloge
Tko uzhitri naše noge,
Tko neg' rěči Tvoje věst?
Uzajemne sloge slika
Tva najveća Tva je dika,
Tvoga sjajnog uma čest!

Primi u znak zahvalnosti
Srdca naša, ter oprosti,
Da smo u tom dali sve:
To je sav naš kamen dragi,
U kojemu, Otče blagi,
Věkovat će ime Tve.

Iza ove prigodne pjesme opisuje Kukuljević svečanost, koju su Zagrepčani priredili Kolláru, „mužu, kojega već ime svako pravo slavjansko srdce plamenom svete vatre podpaljuje". „Odmah za njegovim došastjem (12. septembra) razprši se kao munja po našem gradu glas: pěsnik „Slávy Dcere", spisatelj „uzajemnosti sveslavjanske" je ovde! Od kuće do kuće, od uha do uha raznosi jeka ugodnu věst, da je neumrli Slavjan tatranski posětio svoju slavjansku bratju ilirsku, i usta sviuh Horvatah zaore jednokupno: dobro došo, dobro došo! kao Slavjan — kao pěsnik".

Dne 14. i. mj. prirede mu prijatelji objed u streljani, kod kojega je bilo 80 ljudi, plemića, vojnika, književnika, dostojanstvenika, gradjana. Poslije službenih zdravica — Ilirci su bili lojalni — nazdravili su Kolláru, pa se onda pjevala pjesma, koju je Stoos „premda u hitroći, ipak izvrstno sastavio". Iza toga se pilo za „municipalna prava" hrvatska, za Šafaříka, Pogodina, Mickiewicza, i dr. Zatim dovršuje Kukuljević ovako: „Napokon možemo reći: da je na taj dan boginja Slava s blagimi svojimi zrakami sve nazočne obsijala, i to zaista samo zato, što je njezin ljubljeni sin u velikom krugu domorodacah medju velikaši od najstarije korenike ilirske i drugimi slavnimi muževi sědio, ter svojom čednostju i uljudnostju sve nas ublažavao".

Kollár je kasnije svoj prolazak preko Hrvatske opisao u prvom „Cestopisu". Osobito hvali Čitaonicu, u kojoj je našao svu silu slavenskih novina. „Takové množství slavjanských novin pohromadě sotvy se kde ještě na světě nalézá", piše Kollár (Spisy III. 45). Kollára ne uznosi samo broj novinâ, nego još više slavenski duh u čitaonici, te veli: „Takovým čistým všeslavským životem nikde jsem nebyl proniknut jako zde" (ib. 46).

Kollára slavi osim Stoosa takodjer Mihanović godine 1844. pjesmom u „Danici" pod natpisom „Odziv Danice Ivanu Kolláru"; podiže mu „Spomenik" Utješenović u pjesmi spjevanoj alcejskom strofom, u kojoj slavi Kopernika, Spinozu, Herdera, i Kollára. Njihovu svezu tumači pjesnik ovako: „Kopernik je zviezda medju zviezdami, Spinoza je Kopernik filozofije svoga vieka, Herder Kopernik morale, a Kollár, ovaj prorok literarne uzajemnosti slavjanske, drugi je Kopernik za Slavjane" (Vila Ostrožinska 1845.). Medju inim pjeva mu Utješenović:

Kolarov glas zaori: od crnoga
Do bielog, sinja Jadra od mora do
Hvalinskog, — svuda jeka ječi . . .
Slava od radosti suze roni.

Tad Slavjan njedra srodnomu otvori,
I cjelov svojski svesrdno nudi mu;
A Gaj u gaju zagorskome
Zaigra četvrto Slave kolo.

Kolaru! i tvoje ime već uznese
Slavjanski genij jasne u visine,
Da vjekovječno i ono bude,
Slavjani s njim da se viekom diče!

Poznato je, kako je Kolláru bio težak boravak u Pešti. Zato ga stane Kukuljević, baveći se ondje u početku godine 1849. sa banom Jelačićem, živim riječima nagovarati, da bar za sada ostavi Peštu i podje u Hrvatsku, gdje bi ga narod objeručke primio. Dugo nije htio Kollár, da pristane, što poradi svoje obitelji, što poradi drugih okolnosti. Napokon kad se je sve više glasalo o napretku Magjarâ, riješi se doći u Hrvatsku ili kao profesor ili upravitelj kojega narodnog zavoda. Kukuljević odmah priopći ovu veselu vijest banu Jelačiću, koji smjesta privoli na to, da Kollár postane profesorom povjesti i slavenskih starina u Zagrebu. Kukuljević nam je u „Nevenu" 1852. (p. 183) opisao sastanke Kollárove sa banom Jelačićem i nanizao zanimljivih crtica o patriotizmu ovih velikih dvaju Slavena.

Pošto su Hrvati morali ostaviti Budim i Peštu, doskora se preseli Kollár sa svojom obitelju iz ovoga grada i podje u Beč. Ovdje ga je Kukuljević više puta pohodio godine 1850. i uvijek ga nalazio u brizi, kako će izdati „Staro-Italiju". Kad se je Kollár povratio sa svoga znanstvenog puta iz Meklenburga, napisao je pismo Kukuljeviću iz Beča (20. januara 1851. god.), u kojem govori o „Staro-Italiji", pa dodaje: „— — Nemůžeme my Slavjané vždy jen malé brošurky, kalendáře a krejcarové knížky vydávati: tak nepřijde daleko naše literatura". Za znak štovanja pokloni Kollár Kukuljeviću svoje krasno poprsje, koje se danas nalazi u g. Božidara Kukuljevića.

Tako se dogodi, da se nije ispunila žarka želja hrvatskih rodoljuba: Kollár godine 1849. ne preseli se u Hrvatsku; a da bude žalost još veća, prosu se 24. januara 1852. po svemu Slavenstvu crni glas, da je umro veliki apostol slavenske ideje — pjesnik „Slávy Dcere". Jedini beletristični časopis hrvatski u ono doba „Neven" donosi odmah članak „Život i djela J. Kollára" i „Naricanje za J. Kollárom", pjesmu J. A. Brlića, koji mu medju inim pjeva:

Sto viekova on proživi
u jedmome,
Sto viekova potamnjenih
razsvietli nam!
. . . . . .
Srce puca Slavjanima
sve za tobom!
Zviezde naše nama nema,
Jan-Kollára!
Nebesa nam ga ukrala
za uvieke!

Najpoetičniji je izraz dobila tuga Hrvatâ za Kollárom u krasnoj elegiji Petra Preradovića; pjesma se je našla u pjesnikovoj ostavini, a izlazi iz nje nježni miris Kollárove poezije. Kad ju čitaš, i nehotice ti zuje u ušima stihovi Kollárova „předzpěva“. Preradović po svoj prilici nije bio posve zadovoljan svojim distisima, pa ih za to nije ni priopćio. Ali uza sve neke hrapavosti u stihu pjesma je sa svojega sadržaja vrijedna, da ju ovdje priopćimo:

S obzora minu danica, zviezda slavenskog dana,
Kollárov života list prevrnu nemila smrt!
Žalostna viest ta tutnjavom groma ori se, trese
Lancem uzajemnosti poduž i popreko svih
Krajevâ srca slavenska; biele vile u crno
Ruho zavijaju se, gorkijeh suzica lit
Svojijem svaka potokom lieca; Slavija majka
Razpušta kosu na tle, mjestance zasjenja njom,
Gdjeno se struni sa slavenske lipe najljepši cvietak;
Pjesnici jadikove svud poprimlju gusle, na njih
Izvode samo smućenih žica cviljenje gorko
Ne mogav svišit im spjev okrutnu srdaca bol.
Ptice slavulji svijaju tužno glave pod krila,
Lišeni odziva svog, borave žalosti san.
Koprena tuge zastire nebo slavensko svuda,
Izpod nje tuguje sve, o kamen udesa sve
Obija misli; jedino smrt se raduje strašna,
Život bo veći od nje ne stiže silniji bit! —
Kolláru slavni! s gomile groba tvojega spušta
Poglede slavenski duh, uvidja najbolje s nje,
S vidjeka tuge, koliki prostor, kolika svieta
Pučina bijaše to, kuda se razgrnu žar
»Slavine kćeri« s ogništa žarkog, kuda sve sjeknu
Plamen uzajemnosti, kojime užiže sad
Tuga i žalost mašale svoje; Kolláru slavni,
Sveslavski bio si sin, sveslavski krije te grob.
Okolo njega sdružuje ljubav široke tvoje
Domovine vaskolik sviet, iztok i sjever i jug.
K zapadu tvome hrli i plače vap'jući zalud
Jutarce tvoje i dan. Plačite, Slavjani svi!
Lievajte suze zemljici slavskoj, braćo, u njedra,
Neka se nakvasi njim' neka joj uzbude sok!

U lijepim riječima Preradovićeve elegije najbolje se ogleda ona sveta ljubav, kojom su Hrvati gorjeli prema Kollárovu geniju. Poradi promijenjenih okolnosti utjecaj je Kollárov poslije njegove smrti bio nešto jenjao, ali se tomu nitko ne čudi, kad se sjeti apsolutizma. Za ilirizma Kollár je Hrvatima toliko koristio, da će se Hrvati uvijek záhvalno sjećati njegove uspomene; a njegovoj slavenskoj ljubavi ne će se dosta nadiviti nijedno pokoljenje u budućnosti. Kollárov je grob ono sveto mjesto, na kojem će se jednom zagrliti sada još zavadjena slavenska plemena. Taj veseli, „slavenski“ dan nestrpljivo očekuje Kollárova duša!

Put u Dalmaciju.

(Nastavak.)

Poslije te znanstvene ekskurzije — u četvrti kat (jer su zadarske kuće visoke) — odvede nas gospodin N., da nam pokaže „što je u Zadru lijepa“.

Začudih se, — al i opet priznajem, — ima lijepa. Popesmo se na zidine; — sunce sa zapada — uprlo svoje zrake u sniježni Velebit. Oni tanani oblaci povrh Velebita rastepli se nekuda a buri ni traga. Najljepši nam se pogled pruži, kad se popesmo na onaj petokuti toranj nad kopnenim vratima. Velebit se rumeni, a onamo od Obrovca rastegli se Kotari — zeleni, mirni, more nešto nemirno od prošle bure posulo se stotinom janjića. To je bijela pjena na vrhu vala. Ti se „janjići“ tjeraju — a što dalje na more, to ih više ima. Na sjeveru sljubio se Velebit s nebom; — na kraju negdje nad Jablancem više ga nema, da oboružaš oko, pokazao bi ti slab bio potez, kako ondje još uvijek bura bjesni.

Podjosmo do zapadne obale zadarske. Tu se redaju kuće lijepe — a silne, gotovo pol od njih pripada braći Boreli, knezovima vranskim. S kakim je zadovoljstvom konstatovao naš Zoolog, da je najljepši dio Zadra u rukama hrvatskim!

Zadarski se kanal upalio od sunca, koje će sad na za otok *Ugljem* sakriti svoju zlatnu glavu. *Sutomiščica* (Sv. Eufenija) seoce Ugljansko već je u sjeni, do pol kanala zlati se more — a onamo dalje modri se kao djevojačko oko.

Razvaljena tvrdja Sv. Mihovila na Ugljanu sva je pocrnila na onom žarkom nebu.

— Fiori, signori! ozove se malen glasić.

— Ideš! — izlane Vicebotanikus, ne znaš li ti hrvatski?

— Kupite cvijeća, mala će, onda se ogleda, ne čuje li je tkogod.

— Gle pak Zadrani znadu hrvatski.

*

Želio bih da poštovanomu čitatelju prikažem katedralu sa prelijepim drvenim korom, pak crkvu Sv. Šumuna sa izvajanim sarkofagom ili lijepo šetalište prema Arbanasima, pak onu „plokatu“ sa pet zdnenaca, — ali noć se spustila nad Zadar — ljudstvo se razmahalo onim uzanim ulicama, — a mi zakrenusmo „Al vapore“, gdje dva Sinjana naše gladne želudce podvoriše prekrasnom pržolicom i ribom.

IV.

Trogir i Spljet.

Divota od jutra. Tamni zadarski kanal posijan stotinom barčica, bijela se jedra nadunula. Istočno sunce miluje zeleni Ugljan svojim proljetnim zrakama. Zvonimir se zaletio poput lastavice; — ranim je jutrom ostavio Zadar, a već smo i one čudne Arbanase s očiju izgubili, kad se je Vicebotanikus dovukao na provu.

— Evo Biograd na moru!

— Tu je i Vransko jezero? upita gospodin Zoolog, ravnajući očalin.

— Jest.

— Hoćemo li do jezera?

— Možda kasnije — al sada nema kada, valja nam još sto i šestdeset kilometara prevaliti prije zapada sunčanoga, odvrati gospodin Maršal, a g. Zoolog zaželi slatkovodnih životinjica.

— Ima i tome kada, Prokljansko jezero pak Skadarsko blato itd.

Prolazili smo kroz onaj svijet malih otočića, što se protegnuše od južnoga kraja kamenoga otoka *Pašmana* pa sve do Zlarina. Svaki se čas prikaza na sred mora taman stup, a na njem neki znak.

Mina Kollárova.

— To su „sčke“ — plitčine, pouči nas stari krmilar.

Čudno izgledaju oni mali otočići na obzorju — kao da im tkogod uglove poodgrizao — oni, koji su najdalje, čine ti se kao da u zraku lebde.

— Hôój! je li ribe? poviknu „noštrom“ na krmi.

Na pučini njiše se mala barčica a u njoj četiri čovjeka. More nije posve mirno a kad god bi barka u dolinu vala zašla, — iščeznuli bi ribari i barka.

— Ima! ozove se jedan od njih.

Okrenuše barku k nama a kapetan poviknu kroz onu mjedenu cijev:

— Ferma!

Ribari zaveslaše ljudski — i za čas se prikučiše Zvonimiru. Dvojica sjedoše, pa uzeše premetati svoj lov. Padron njihov primi se za „barkariz“.

— Bog s vama.

— Ima li ribe?

— Bog dao!

— Kakova je.

— Lipa, — koje kaka, ima oslića, bukava, evo zubatac! Ce! lijep je. Želite srdelje?

— Ne, ono ćemo.

— Kako želite. Uzeše se pogadjati.

Padron pogladi mrki brk pa naravna malu izlizanu crven-kapu, koju je uzicom za šiju učvrstio.

— Za 'vo tri „banice“, reče i stade miran.

Banica zove se po Dalmaciji deset novčića. G. Maršal kupi ribu, naš „noštrom“ je uze pod nož.

— Zdravo pošli! rekoše sva četvorica, pa se odbiše. Još smo ih čas vidjeli jasno, — a onda sve manje i manje, dok se ne izgubiše.

— Na provu! upozori nas kapetan.

Ostavismo Zlarin na lijevo, a pred nama otvoreno

more. Na istok protegla se rastrgana suha obala, a na sjever oni mali otočići. Sve drugo je prosto, otvoreno, da zineš očima koliko je vode. Na jug digla se dva modra brda nasred mora, a amo pred njima usred mora malen tornjić.

— Ono je Vis!

— A ono Svetac (St. Andrea)! ozove se gospodin Petrograf.

— A ovo sprijeda? upita jedan od družine.

— Ovo je *Rogoznička lanterna,* odvrati kapetan.

Provala Zrinskoga iz Sigeta. Slikao *P. Krafft.*

Dotle smo se sve više bližili toj lanterni. Tužna li pogleda! Na otočiću kolik je Markov trg digla se dvokatnica a pred njome visok toranj. Ni travčice nema na tome „školjiću“ — a onaj pazitelj dobija zairu i vodu svaki treći dan. Ako navali nevrijeme, valja mu čuvati vodu. Kolike li večeri udara silno valovlje na tu tvrdjicu a bura trese čvrstom zgradom, — onda mu valja stajati na tornju i gledati, nema li gdjegod koji brod u nevolji. A taj je čovjek zadovoljan. Rekoše mi u Trogiru, da je bio kroz šest godina mornar — da je posabrao nešto novca, a onda dodje u Trogír pa uze mladu ženu, koja je na nj tri godine čekala i ode na Rogoznicu.

— Tome ne treba Argusa da mu ženu čuva, primijeti jedan iz družine.

Ne prodje ni pol sata a Rogoznička se lanterna utopi u moru, a na istoku nam se pokazaše dva otoka Veliki i Mali Driveuik. Kad se Malom Driveniku primakosmo, ostavi nas ćelavi starac Velebit — a na njegovo mjesto stupi sijeda suha baka Dinara. Zakrila je svojim sniježnim čelom sav istočni horizont; — dolje na jugo-istok digao ponosito svoju glavu Mosor, kao da nam dovikuje:

— Eto me ovdje, branim Zvonimirov grad!

A dolje pod njim zaredali se lijepim redom Šolta, zelena od masline, pak lijepi Brač, ponositi Hvar — i mnogo otoka i otočića kao stado, — a nad njima kao dobar pastir naherilo svoju bijelu kapu vrletno Biokovo.

Na ovu je posljednju prispodobu doduše poštovani gospodin mjesec patent uzeo, ali dalmatinski će otoci a i otočani ipak ostati valjda ponajbolje stado hrvatskoga naroda.

Jedno mi je čudno bilo. Mi smo se od Zagreba već za cijeli stupanj i trideset minuta na jug pomaknuli, mi smo kod Liča prešli iz srednjo-evropskoga kontinentalnoga klimatskoga pojasa u mnogo blaži mediteranski pojas, — a ipak, što smo više na jug išli, to nam je hladnije bilo.

Jedan je od gospode suputnika već bio spremio svu svoju rječitost, kako će na pustu teoriju udariti, kad se netko javi:

— Trogirsko tijesno!

Ostavismo *Drivenik* Veliki na desno, a pred nama se stvori *Čiovo* (Bua), što se je za desetak metara primaklo dalmatinskoj obali. Bilo to baš oko podne. Božije je sunce rasvijetlilo onaj suri kamen pak na jugu zelenu *Maslinicu* (Solta).

Po tamnom trogirskom tijesnu rastepla se sva sila barčica i brodića; bijela im se jedra napunila vjetra, pa se nagnuše na jednu stranu. Sve jasnije pokazuje nam se bijeli *Trogir*, taj hrvatski Kizikos.

Sagradiše ga na obje strane tijesna što spaja kopno sa Čiovom. Poput Betlema uvalio se u dnu širokoga zalijeva, a uza nj se poredala seoca, jedno bjelije od drugoga — a okružena zelenim maslinama i mandulama.

Napokon pristadosmo.

Široku rivu sunce razgrijalo, — tek nešto stabalja baca debeli hlad tako, da se prekrasno ističe ona sjena i ono tamno zelenilo na bijelome kamenu. Nekoliko se žena sakupilo bilo pod onim drvećem, — a Vicebotanikus spremi svoj aparat pa udari (što no se veli) one žene na staklo.

Gospodin Zoolog, koji se je spremio bio, da izgrdi zimu, — sada briše znoj, — a oči mu se ne mogaše otrgnuti od male djevojčice, koja je natovareno magare rivom tjerala. Sve su to slike, koje valja vidjeti, — jer opis ne pomaže. Stotina je ljudi opisalo kolosalni toranj Eifelov, — a ipak kaki su to jadni opisi prema zbiljnoj slici toga galskoga kolosa. — Ne ću da se dalje trudim. Povesti ću strpljivoga čitatelja oko grada na sjeverna trogirska vrata. Tu na kamenu nad vratima izraslo čitavo drvce, — kake je vrsti — toga se ne sjećam. — Na suprotnoj strani uz gradski vrt proširio svoje debele grane krošnjati „pinus halepensis“. — Ja se ne zanimam osobito zelenjem, — ali take crnogorice ne vidjeh za svoga vijeka, — to je čitava lipa, a nitko si ne može stvoriti slike, kako su moji suputnici uzeli svoje notice opisivati u rijetku pticu u našem zraku.

Ulice su trogirske onake, kake su zadarske, — a spljetske (da odma rečem) onake, kake su trogirske. Ima u Trogiru jedan ili dva veća trga. Na jednome stoji stara mletačka „loggia“, u kojoj su plemeniti trogirski gradjani vijećali — hoće li ove ili one godine dati pomade za brkove mletačkome lavu. Tu je posabrao slavni Ivan Lucić svoje „Memorie di Traù“ — danas pod onim lukovima leži na ledjima kršni Trogiranin pa gundja neku tihu — ali veselu pjesmicu.

— Eto dom, gospodo, upozori nas jedan od gospode, koji nas slijedjahu.

— Portal je originalan.

— Jest, odvrati onaj gospodin, ovo je Adam a ovo na lijevu stranu Eva.

U istinu začudih se videći, kako su ti stari griješnici došli na portal trogirske katedrale. Stara romanska vrata, koja su iskićena kojekakim lijepim ornamentima, drži se desne strane Adam — a s lijeve Eva na lavovima. Dašto, nije me volja, da na tanko opisujem ili raspredam kostime njihove, — ali svakoga, koga bi sreća pred onaj dom donijela, upozorujem, neka pogleda što se ondje može vidjeti.

— Baš je lijep taj portal.

— Jest, — donesen je amo sa stare Bihaćske crkve, odgovori onaj isti gospodin. Kad je već Bihać na po razoren bio, — onda se neki od naših biskupa sjeti, pa snese sve to amo.

(Nastavit će se.)

† Juraj Tomljenović.

Kao mlado stablo, iznenada ošinuto strijelom, Juraj Tomljenović pade u prerani grob. Još prije nekoliko vremena slušali smo ga, gdje sa zanosom govori o historiji hrvatskoj, miljenici svoje duše, a danas ga već krije za uvijek crna zemlja. Već u gimnaziji usplamtjelo je srce njegovo za prošlošću hrvatskom, te došavši u sveučilište podade se sa svom snagom nauci historičkoj. Plodove njegova rada poznaju čitatelji »Vienca«, i iz njih mogu razabrati, da su bile osnovane one uade, koje su njegovi učitelji gojili o čovjeku tako darovitu i marljivu. Sin kršne Like činio se je na oko zdrav i jak, ali ipak u borbi duha s tijelom, u borbi, koju prolazi mnogi hrvatski djak, njegovo tijelo klonu upravo u času, kad je bio na domaku svojih ciljeva, da steče doktorsku i profesorsku čast. Kao doktorsku raspravu napisao je radnju o uroti Zrinjsko-Frankopanskoj. Pokojnik nije navršio ni 25. godine. I »Vienac« polaže svomu mladomu suradniku na grob skroman spomen-cvijet!

Književnost.

Ruska. U etnografijskom žurnalu »*Živoj Starini*«, koju je godine 1890. pokrenuo profesor *Lamanski*, izašla je u zadnje doba veoma zanimljiva gradja o prvim ruskim slavistima. Slavenske su katedre osnovane prvi put u Rusiji (po ustavu godine 1835.) na koncu tridesetih godina i pravilno uredjene u početku

četrdesetih. Za četiri prve stolice odabrana su četiri mlada učenjaka, koje je vlada prije svega poslala, da bi proputovali slavenske zemlje. Ovakav je put bio svakako potreban, jer se je na primjer o plemenima balkanskoga poluotoka znalo veoma malo. Izbor mladih ljudi bio je sretan: za Moskvu je bio izabran Bodjanski, za Petrograd Preis, za Harkov Sreznevski, a za Kazanj Grigorović. Bili su to još mladi ljudi, koji su pored inih razlika imali zajedničku ljubav k nauci. Oni su upoznali slavenske narode kao u opće malo tko. I poslije nije nitko toliko pješke obišao slavenskih zemalja kao Sreznevski. Sreznevski, Bodjanski i Grigorović pisali su mnogo; manje je objelodanio Preis, ali se iz neznatnoga njegova književnoga rada može razabrati širina njegova znanja, izvrsni duh i pronicava kritika. Lamanski priopćuje sada u »Živoj Starini« korespodenciju Preisovu i Sreznevskoga, koja je za povjest slavistike veoma znatna, jer nam obasjava njezine početke. Godine 1841. stigli su Preis i Sreznevski u Zagreb. U listovima njihovim iz toga doba ima zanimljivih crtica o našem ilirizmu. Medju inim piše Preis: »Prije *sedam* godina nije ničega bilo u Hrvatskoj; a sad u samom Zagrebu rade dvije tiskarne, izlaze dvije novine, a o novoj godini pridoći će još dvoje, u Zagrebu je osnovan postojani teatar, doskora će biti osnovan muzej i uza nj učeno književno društvo, mladež je probudjena na živu rodoljubnu djelatnost. Ako se mjeri evropejskim mjerilom, napokon nije Bog zna što, — ali za Boga, može li se više uraditi u 7 godina? Ne zaboravi ni to, da to čine tek *privatni* ljudi, većinom nebogati, i na bez borbe sa starim pokoljenjem i sa neprijateljima raznoga zvanja i porijetla«. Osobito živo opisuje svoj boravak u Zagrebu Sreznevskij, koji je najviše općio sa Stankom Vrazom i izlazio u okolicu. Sreznevski javlja, kako se sastaje sa svima prvacima ilirskim, kako ga klerici zovu u seminarij, da ga vide i pozdrave. Sreznevskij hvali Ilirce, što se uče kako ruskomu jeziku tako i drugim slavenskim jezicima; katolici poštuju pravoslavlje. »Revnost je u izučavanju ruskoga jezika silna. Našega cara ljube kao Boga, a Ruse ne manje. Ako podje tako nadalje, ja ne znam, što će biti za 20 godina . . . Mene mnogi uvjeravaju, da sam ja sada u Zagrebu jedan od glavnih predmeta razgovora: jedni za me a drugi proti meni. Nitko tek nije pomišljao, da sam rasta tako malena: svi ovdje drže Rusa velikim, golova podъ potolokъ«. Medjutim Pypin ističe, da poznija književnost hrvatska (kao ni češka i u opće zapadno-slavenska) ne svjedoči, da bi znanje ruskoga jezika bilo osobito raširenо medju Hrvatima. Mi smo ovo nekoliko redaka priopćili iz ovećega izvještaja, što ga je Pypin napisao u »Vjestniku Europe«; a čim uzmognemo, objelodanit ćemo u »Viencu« iz korespondencije sva mjesta, gdje Preis i Sreznevski govore o nama. Lijepo kaže Sreznevski, da bi izučavanje Slavenstva bilo za nas važno sve kad i ne bi bili rodjeni Slaveni: »Tko je bio prvi ratarski narod u Evropi, bar medju narodima, koji su u Grka i Rimljana poznati pod imenom barbarâ? Tko je prije drugih pokazao odvažnost i okretnost u plovidbi po Adriji i Baltičkom moru? U koga se je rodila misao, da se svete kršćanske ideje imadu raširivati u živom, narodnom jeziku? Tko je viekovima branio i obranio Evropu od Tatara i Osmanlija? Tko je prvi zbližio narode istoka sa zapadom? Tko snabdijeva motivima sve glazbenike evropejske? Tko je doveo narodnu poeziju do takova stupnja savršenstva?« Slaveni osim toga sačuvali su starinu, te njihov život, predaje, poezija mogu podati množinu važnih podataka za objašnjivanje zaboravljene i nerazumljene starine evropske. Za to vrijedi izučavati Slavenstvo, te ga možemo ispitivati s uvjerenjem, da nam tu zadaću nadaje ne samo slavensko čuvstvo, nego i suvremena civilizacija.

Francuska. Četrnaest novela *Fr. Coppée-a* u zbirci »*Longues et Brèves*«, koja je nedavno izišla, različite su cijene. Neke iznose sasvim općenite tipe. No ima ih i neobično krasnih. Osobito su krasne tri božićnje pripovijesti: L' Enfant perdu, Le Pardon i Le Louis d' Or, kao i autobiografijski ulomak »Le premier chapitre de mes mémoires». To su pravi biseri pripovjedačke umjetnosti: u njima se očituje prava, vrela pjesnička duša i fino oko u opažanju detalja. Ove četiri crtice podaju ovoj zbirci Coppée-ovoj pravu umjetničku vrijednost, one su tako krasne, da lako zaboravljamo na one slabije drugarice.

Najnoviji roman *Pierre Loti-ja* nazivlje se »*Matelot*«, a izišao je u poznatoj »kolekciji Guillaume« u Lemerrea u Parizu. Roman obiluje svom nježnošću i miomirisom Lotijeve poezije. Kao i u drugim njegovim radnjama, pokazuje se i ovdje »otmena« manira. Medjutim ne može se poreći, da se u Lotija počinje javljati stereotipnost, koju Loti vješto prekriva divnom svojom dotjeranošću u slogu.

Georges Ohnet, koji je svojim načinom umio ugoditi osobito krasnomu spolu, objelodanio novu knjigu »*Le Lendemain des Amours*«. Ohnet ne ide za dubljom analizom, ne mari on za znatnija društvena pitanja, već se zadovoljava tim, da kao pripovjedač zabavi čitatelja. Takav mu je »Vlastnik talionica«, istim smjerom idu svi njegovi romani, pa tako i najnovije djelo, koje će naći velik broj medjunarodne publike, ali u povjesti književnosti ostat će bez traga.

S Ohnetom se natječe za ljubav velikoga općinstva gospodja Durand, koja piše pod pseudonimom *Henry Greville*. Ona je već napisala pedeset tri romana, te je tako pretekla svoga brata in Apolline Ohneta. Njezin novi roman imade natpis »*Jolie propriété à vendre*«. Ovdje se pripovijeda, kako bi mlada lijepa djevojka htjela doći do miraza, pa bi za to bila voljna prodati stari obiteljski posjed; otac se dakako tomu protivi. Na sreću obojega u zgodan čas dolazi ljubezan princ, komu lako podje za rukom, da mladu gospodjicu odvrati od njene namisli. Princ se s mladom damom vjenča, te tako posjed ostane na obitelji. Radnja je, kako se vidi, jednostavna i nevina, pa se tek moraš čuditi, kako je umjela spisateljica od ovako mršave gradje napisati onako omašnu knjigu.

Zanimljiv je spisateljski roman *Eduarda Cadola* »*Le cher Maêtre*«. Cadol nam ovdje prikazuje u pravom svjetlu života sve male radosti i velike patnje spisateljskoga zvanja. Junak ovoga romana i još više naduti akademijski stihotvorac po modi prave su kabinetne slike najtanje karakteristike.

Pod natpisom »*Jeanne d'Are*« napisao je R. de *Gombervaux* knjigu, u kojoj opisuje život djevice Orleanske i navodi sve počasti, što no ih je zahvalna domovina podala slavnoj junakinji. Djelo je popratio preporukom biskup Verdunski, te odiše katoličkim duhom.

Kao nastavak svoga djela »Croquis parlamentaires« objelodanio je *Benoist* »*Sophismes politiques de ce temps*«. Ovdje pisac podaje kritičku studiju o oblicima, načelima i postupku moderne države. Kao što je pisac u predjašnjem djelu pokazao nedostatke i slabosti ljudi, koji su danas djelatni na političkoj pozornici, tako nam ovdje otkriva sve, što je lažno i varavo u današnjim političkim idejama.

Mnogo čitateljâ nahodi djelo »*Souvenirs de Alexis de Tocqueville*«, koje je izdao comte de Tocqueville. Uspomene obuhvaćaju razmak vremena od srpanjske revolucije do krvavih lipanjskih dana godine 1848. Slike su historijski vjerne i izravne, kolorit im je ugodan i jak. Sjajan je opis, kad se prikazuje prodiranje puka u komoru na dan, na koji se je onamo zaklonila vojvotkinja Orleanska. S nekom zlobnom oštrovidnošću umije Tocqueville opisivati pojedine prizore. Da pokaže značaj srpanjske revolucije, iznosi ovaj prizor: »Velika mlada djevojka izadje iz kruga svojih drugarica, stane pred Lamartina (pjesnika) i deklamuje himnu njemu u slavu. Pomalo se ona ugrije te joj crte budu strahovite. Nikada mi se nije činio zanos tako na blizu epilepsije. Kad je ona dovršila, puk je zahtijevao, da ju Lamartine poljubi. Ona mu ponudi svoje široke oznojene obraze, a on

ih naćubivši usne naglo poljubi, očevidno neugodno dirnut«. Kad Louis Blanca fanatizovani puk nosi u triumfu, dodaje Tocqueville: »Preko svojih glava držali su ga za njegove kratke, malene noge; vidio sam, kako se je uzalud mučio, da im umakne, kako se je na sve strane propinjao, da se otme njihovim rukama, govoreći neprestano zadavljenim, a ipak piskutljivim glasom. Pričinio mi se jadan zmijom, koju je netko prignječio za rep«. Tocqueville ne štedi nikoga, — ni Kralja. Njegove su uspomene pune sarkazma. Tako n. p. veli za predsjednika komore Sanzeta: »Bila je velika nesreća po dinastiju orleansku, što je tako čestita čovjeka postavila na čelo komore; u takove dane bio bi bolji kakav smion ugursuz«. O ministru pravde Hébertu piše: »Opazio sam, da suci ne postaju nikada dobrim politicima. No nijedan medju njima nije ostao slabijim politikom nego Hébert. Do kostiju on ostade državni odvjetnik. Za to zvanje on imade i figuru i značaj«. U jednoj jedinoj anekdoti riše Tocqueville dva značaja: »Brzo bi sastavljena lista kandidatâ za provizornu vladu; radilo se o tom, da ju tko pročita narodu. Marrast ju predade Lamartinu s molbom, da ju pročita. Ne mogu, odvrati pjesnik, u listi se nalazi moje ime. Na to Marrast predade listu poslaniku Crémieuxu, koji ju ogleda i reče: »Zar se sa mnom šalite, dok tražite, da pročitam narodu listu, u kojoj *nema* moga imena?« Medjutim Tocqueville je ovdje bolji pripovjedač nego historik i filozof. Uza sve to su uspomene tako znamenita politika, kao što je bio Tocqueville, uvijek vrijedna gradja za ono burno doba.

Poljska. Primili smo novu pripovijest vrijednoga našeg prijatelja Br. *Grabowskoga* »*Nieprzyjaciel ludzi*«, koju je posvetio za znak štovanja prvaku modernih beletrista poljskih Henriku Sienkiewiczu. Nedavno je boravio Grabowski u Zagrebu, da prikupi gradju za povjest hrvatske književnosti u XVIII. stoljeću. Predjašnja je stoljeća već obradio i objelodanio.

»*Slownik języka pomorskiego*« zove se znamenito filologijsko i etnografijsko djelo, koji je napisao poljski učenjak Stjepan Ramułt. Do sada izišao je prvi svezak, koji obuhvaća šest omašnih poglavlja. Pomorci ili Kašubi ostanci su polapskih Slavena i govore poljsko narječje; svega zajedno ima ih oko 170.000. Krakovska je akademija dosudila Ramułtovu djelu počastnu nagradu.

Engleska. Poznati kritik engleski *Friderik Harrison* priopćuje u amerikanskom mjesečniku »*Forum*« studiju o modernom engleskom romanu. U 19. vijeku imaju Englezi velikih pisaca na polju pripovijesti. Cooper piše u isto doba kad izlaze romani Scottovi, a kad je Scott umro, bio je u cvijetu Bulwer. Bulwer, Disraeli, Dickens, Hawthorne, Brontes, Thakeray i Trollope stoje u zenitu svojem gotovo u isto doba, a u zadnjih 20 godina ove sjajne periode pridružuje im se Elliotova. Sve je preživio Anton Trollope, koji je umro nazad deset godina. S njim je engleski jezik izgubio posljednjega od onih pisaca, kojih su romani bili u rukama cijeloga naroda. Sad je po prvi put u ovom stoljeću engleska književnost — bez velika romanopisca prvoga reda. Ima i sada podobnih pisaca, kao što su na primjer Kipling, Howells, Ouda, Rhoda Broughton, Bret Harte, Henry James, Mistress Burnett, George Meredith, ali uza sve to Harrison tvrdi, da nijedan od ovih pisaca ili spisateljica nije poznat u svemu narodu. Uzrok ovomu propadanju engleskoga romaua nalazi Harrison u tom, što ima u Engleskoj previše kulture, a od toga pati mašta. Naš je ukus previše izobražen, previše se kritizuje, odviše je sistematičnosti u našim školama. Nitko se pravo ne usudjuje, da podade maha svojoj individualnosti umjetničkoj, jer se boji poruge i podsmijeha. To je nužna posljedica jednoličnosti u uzgoju i discipline u izobrazbi duha. Milioni umiju pravilno pisati po gramatici, iznose dobre i vješto sastavljene rečenice, posljednju najbolje uzore. Da koji novi Dickens dodje pred općinstvo na sud sa svojim »Pickwickovcima«, hiljade bi ga naobraženih kritika osudila tvrdeći, da je to prosta zbrka. Shakespeare je na sreću pjevao prije nego su ustaljena pravila moderne drame, Scottove historijske pogrješke još se nisu otkrivale u časopisima. U veliko doba romana koji je započeo u Engleskoj propadati prije jedno 40 godina, nije bilo ni desetoga dijela tako dobre prosječne radnje kao danas. Kritika još nije postala lijepom umjetnošću, svatko je ljubio, što mu se je baš svidjalo, pisale su se i ludorije, koje su neki ljudi s nasladom čitali. Dakako to ne može biti dobro, da tko ludorije ljubi; književnost svakojako treba da popravlja književni ukus. Ali nije dobro, ako općenita naobrazba stvara umjetnu jednoličnost, ako se ljudima utuvljuje, što imaju ljubiti, i ako se drži većim grijehom prestupiti pravila običnoga ukusa, nego povrijediti deset zapovijedi božjih. Kad u književnosti stanu pretezati prosječno dosta dobre radnje, kad ima takovih radnja dosta mnogo i kad u literaturi postoji pomno izradjeni pravilnik kritika, onda se obično prestaju javljati sjajni i neposljedivi uspjesi. Dok Engleska imade tisuću umiljatih stihotvoraca, nema nijednoga pjesnika; pored sve rijeke spretnih pripovijesti nema danas englezki narod velika pisca romana; izmedju mnogih vrsnih slikara, koji rade bez pogrješke nema velika umjetnika; uz inscenaciju dramâ, koja nadilazi sav sjaj, što ga je do sada vidjela pozornica, nema u Engleskoj osobita glumca; uz tisuće misaonih spisatelja nemamo, veli Harrison, nijednoga genija prvoga stupnja. Nadalje nalazi Harrison, da engleski pripovjedači premalo crpu iz samoga života. Roman ne može i ne smije izlaziti samo iz duše spisateljeve, kao na primjer Miltonov »Izgubljeni raj«, Shelleyev »Prometej« ili Wordsworthovo djelo »Ekskurzija«. Sam Scott postaje melodramatičan i nesiguran, kad opisuje ljude, kojih nije nikada vidio.

Svaštice.

Anatolski. Nedavno je bila u Petrograda izložba kipova jednoga od najznamenitijih kipara ruskih — Anatolskoga. Anatolski se razlikuje od drugih modernih kipara osobito time, što ne pomnožava svojim radnjama broj kipova starinskih božanstava i što ne mari prikazivati golo žensko tielo. Njemu su miliji predmeti, u kojima može realistično prikazivati značaj historijskih lica. Dugo se je vremena borio Anatolski, dok je probio led. U početku je valjalo srušiti zapreke, koje su mu stajale na putu, a uza to se je htjelo vremena, da mu umjetnički cilj jasno svane pred očima. Danas je Auatolski u opće priznat, premda ima još nešto neprijateljâ, koji se protive njegovoj slavi. U petrogradskoj cremitaži nahode se: Satir, Mrtvi Sokrat, Isukrst i Ivan Grozni. To su njegove ponajbolje radnje, poimence mu je Ivan Grozni pribavio zasluženu slavu. Osim toga ima još i drugih kipova, koji prikazuju razne vladare ruske; poglavito je divan njegov Petar Veliki. I Spinoza pokazuje, da je Anatolski izvrstan psiholog. S osobitom je ljubavlju u raznim prilikama prikazao Anatolski božanskoga Spasitelja, te se njegovi kipovi nalaze razasuti po raznim muzejima. Anatolski ne podnoseći oštroga ruskog podneblja boravi ponajviše u Parizu, gdje u umjetničkom svietu zauzima veoma ugledno mjesto. I službena mu je Rusija podala časti, koje ga idu.

Samoboru. — Listak romana. — Na grobu Jure Tomljenovića. — Cosmopolis. — Noćna pjesma. — Jan Kollár i Hrvati. — Put u Dalmaciju. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 12. kolovoza 1893.

Br. 32. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Listak romana.

Napisao Vl. Tr.-Borota.

(Nastavak.)

Cijeli su dan čekali Stjepana, Klara sva uzrujana od izvjedljivosti. Držala je, da će sigurno na večer doći, kad zahladi, a u četiri sata bijaše dapače poslala kola na bližnju željezničku stanicu, tri četvrta sata udaljenu od Breznika. No kola se vratiše prazna. To ju je ljutilo i reče, da je Stjepan ipak mogao točnije označiti dan dolaska, umjesto da iznenada bane u kuću. Drugog dana, oko jedanaest sati, bijaše otišla u svoju sobu, da dovrši toilettu, i pogledavši kroz prozor opazi kočiju, kako je skrenula u drvored od jablanova. Morala se preobući, pa brzo dozove sobaricu, da uvede gospodina u salon i obavijesti Vladislava, koji je u svojoj sobi sa Schnellerom čitao. Izvjedljivo provirivaše iza zastora na prozoru u perivoj. Prašni se fiaker bijaše zaustavio pred visokim jednostavnim portalom, iz njega skoči najprije krasan engleski ptičar, a za njim gospodin u sivom odijelu, visok i širokih pleća, na glavi s bijelom platnenom kapom, koje su obodi zaklanjali njegov vrat i zastirali obraz, tako te je Klara mogla razabrati samo dva crna jaka brka i goli podbradak. Gospodin udje u kuću, za lakajem, koji ga bijaše dočekao, a Klara uzme sa žurbom, rumena pri tom u licu, oblačiti novu haljinu.

Stjepan Gorjanović bijaše časak sam u salonu, u kojem se zbog spuštenih zastora tamno pokućstvo od orahovine stila Ljudevita XV. još tamnije činilo, pa se trsio, da razabere, što prikazuju velike dvije slike u crnim okvirima, s obiju strana kamina. Odmah začuje na to brzi korak na hodniku, vrata se otvoriše i on se baci u naručaj Vladislavu, koji se na vratima ukaza. U prvi čas bijaše medju njima tišina, u kojoj se čulo tiho jecanje Vladislava. Onda im dodjoše najprije na usta imena: „Stjepane! . . . Vladislave! . . .“ i još se jedanput ogrliše, pri čem Vladislav opipavaše cijelo lice Stjepanovo, dotječući mu se i ramena i ruku, pa progovori, zovući ga imenom iz djetinjstva:

— Zdrav si mi, moj Štefica, je li?

— Hvala Bogu — kao lav! . . . No i u tebe je dobar izgled . . . kao i život, jel' de?

— Sad je dobro . . . ali prije — no sjednimo, moja će Klara biti odma tu.

No već začuje njezin laki žurni hod i uzdignuvši glavu, reče s podsmijehom „Evo je!“ I kad je unišla u sobu opet u bijeloj haljini, koja joj je najbolje pristajala, s modrim tankim opšivom na pregibima ruku i vrata, koji se slobodno micaše u izrezanom ovratniku, s krunom zlatne kose, što se u polutamnoj sobi još jače svijetlila, progovori Vladislav, s malim zadahom ponosa, jer je znao, da je lijepa:

— Ovo je moja žena!

Stjepan je zadivljeno promatrao, kako bijaše unišla u sobu s radoznalim podsmijehom na rujnim usnama i gotovo plahim pogledom u modrim očima. Poklonivši se duboko, poljubi pruženu mu ruku. Ona njegovu stisne srdačno i prosto i lijepo mu nazva dobrodošlicu.

— Možete li mi oprostiti, gospodjo, što se prvi put ovako pokazujem? reče on pokazujući na svoje elegantno svijetlo odijelo i žute cipele, na kojima se vidjelo prašine, kao i na brkovima i obrazu. Klara krenu niječno glavom, ali prije nego je što mogla odgovoriti, javi se veselo Vladislav:

— Pas de cérémonies, Štefica, je li? . . . Pa vi ste blizi rodjaci i moj bratić bi mogao mojoj ženi reći „ti“ . . . Ne mislite li?

— O meni ne zavisi, reče Stjepan.

— No, ako o meni — evo! odgovori Klara pruživši mu ruku . . . Ali sad sjednimo, pa gosp... Ah!... Stjepane, pripovijedaj.

Ćutjela je povjerenja prema njemu i ono malo plahosti, s kojom je u prvi čas susrela „svjetskog“ čovjeka, izgubi se brzo, pa je žudila, da što čuje iz zanimljivih zgoda ovog rodjaka, koji je tako čudno započeo svoj život. No Vladislav stade prosvjedovati, Stjepanu treba počinka, da se uredi iza ove vožnje po najvećoj vrućini, za pripovijedanje ima još kada. Iza nekoliko rečenica, što ih još izmijeniše o putu iz Zagreba, o brezničkoj okolici, o Stjepanovu psu Bobbu, kojeg je Klara kao ukopana našla pred vratima salona, ispratiše gosta do njegove sobe, da se u njoj udomi, pa da se kod ručka opet sastanu.

Kod ručka, pri kojem se je Stjepan gospodje Ane najbolje dojmio, vodio je on ponajviše razgovor na osobiti užitak Schnelleru, kojega su silno zanimale afričke prilike. Govorilo se o Stanleyu i Eminpaši, o hrvatskom putniku Lermanu, koji je slao u domaće novine po svojem prijatelju listove iz Afrike — sve to, u koliko dopuštaše dobri tek i zamamni miris jestvina, što su bile pripravljene pod osobnim nadzorom gospodje Ane. Vladislav poštivaše stare običaje pri stolu — opet na radost Schnelleru, koji je od svega, što hrvatski narod ima, najviše zavolio njegovu kapljicu, što mu se i na nosu poznalo — i Stjepan je morao da na njegovu zdravicu ispije običajni omašni bilikum od starog srebra. Iza crne kave podjoše bratići u Vladislavovu sobu, da se uz dobru smotku porazgovore. Klara podje, da po običaju prospava uru iza ručka, Schneller se zavuče u svoju sobu, da zapuši staru pocrnjelu lulu, a tetka, koja nije mogla nikad pojmiti, kako mlada žena može da po danu spava, uze po svome običaju tražiti nekakova posla.

— Sad pojmim, da si sretan . . . i čestitam ti, reče Stjepan, kad su oba sjela u udobne naslanjače u Vladislavovoj pušionici, sa smotkama u rukama. Izmedju naslanjača, koji su kao i mali divan bili prevučeni šarenim narodnim sagovima, stajaše stolić sa smotkama, duhanom i drugim pušaćim potrebama. I jedan i drugi bili su poslije odabrana ručka — kao u svakoj hrvatskoj kući posvećivala se i u Vladislavovoj velika briga kuhinji i pivnici — dobre volje, pa se voljko bez sustezanja ispružiše u naslanjačima.

— Hvala, odgovori Vladislav, znajući, što Stjepan misli . . . Ona je lijepa i dobra i ljubi me, a u tom je sva moja silna sreća. I veseo, što je napokon našao nekoga, komu može iskreno otkriti svoje prepuno srce, pripovijedaše bratiću povjest svoje ljubavi, počevši od prvih dana svoje nesreće, kad je mislio, da već nema za njega života i samo čekao čas, da učini svojim jadima konac, pa do nove zore, koja mu je slijepome osvanula u ljubavi Klarinoj. Ona bijaše čisto dijete, sa svim hirima i promjenama u dječinskoj ćudi, ali u svojoj ljubavi spram njega jednaka, blaga i strpljiva, podnoseći bez tužbe i prijekora česte njegove nervozne hire i njegovu nevolju, koja bijaše i njezina, jer je od nje i ona morala patiti, odričući se mnogo toga, što je njezina živahna narav tražila. Ipak su živjeli sretno, pa su dapače i male pravde, bez kojih nema bračnog života, imale svoj čar. I drugi svi oko njega bili su mu dobri, gospodja Ana postupa s njim kao sa svojim sinom, Schneller mu je odan vjernošću, kakve ima samo još u pasa: svi su se brinuli njim, da mu šta više olakšaju nevolju.

— I ja samo providnost molim, da tako ostane, nastavi on. — No, o meni je dosta, vidjet ćeš i sam, kako me na rukama nose . . . Sad je na tebi red. Ostat ćeš dakako kod kuće, baviti se gospodarstvom?

— Da, odgovori Stjepan i njegovo se lice tamne puti smrkne, a odma mu na to sjajne crne oči još jače sijevnuše, — kad je nastavio: — Ali prije treba da izravnam stari dug . . . s grofom Vayem . . .

— Ah! da!

— Uvreda bijaše preteška, da se zaboravi . . . Sad me ne će, nadam se, odbiti . . . Nema ga u Zagrebu, čim se vrati, obavijestit će me prijatelji . . . A onda . . . najprije sud časti . . . poslat ću mu svoj krst počasne legije . . .

— Jest, jest, to se mora riješiti, a ispast će, uzdam se, sretno po tebe, pravda je na tvojoj strani . . . Za svoje oko i ruku si siguran?

— Kad čovjek dvije godine lavove i tigre strijelja!... To su drugčiji dvoboji! . . . No, o tome poslije, znaš da nerado mnogo govorim, a i tebi bi dosadno bilo slušati iste stvari, jer će sigurno i Klara htjeti da čuje, dok je željela već kod objeda, da sve pripovijedam . . .

Lagani propuh dolazio je kroz otvoreni prozor u sobu vitlajući dimom mirisavih smotaka. Vidio se vani velik komad čistog azurnog neba, koje se kao dotjecaše smaragdna zelenila drveća u perivoju, dok je kroz čistinu puta oko moglo segnuti čak na brežuljak, koji je daleko čelimice dvoru stajao, posut bijelim raštrkanim kućama, medju kojima se isticao toranj seoske crkve. I dugo rastavljeni drugovi dozivahu sebi u pamet sretne dane, što ih u ovoj okolici proplandovaše; spominjahu se sitnica, koje su im smiješak vabile na usne, i tužnih zgoda, spojenih s prikazama njima milih, već davno iščezlih lica . . . Jedva opaziše u razgovoru, kako je sunce prešlo preko krova kuće, naklanjajući se zapadu, kako je vrućina popustila i perivoj pred dvorom sve više padao u sjenu, dok se tamo na brijegu na limenom torinju crkve još ljeskalo sunce. Tad ustadoše, najedanput se začuše s druge strane dvora dva, tri nagla akorda na glasoviru, mala švicarska ura u sobi odbi četvrti sat i oni podjoše, da potraže Klaru.

III.

Novi život unidje sa Stjepanom u Breznik. Oživi Klarina vesela ćud, koja dosad nije nalazila pravoga oduška. Bila je ona i dosad sretna, osobito prvih mjeseci, kad je stala osjećati slobodu mlade žene, radeći što se njoj svidjalo i znajući, da će svaka njezina misao naći odobrenja kod njezina muža. Novi život, u koji bijaše stupila, kao mlada gospodarica Breznika, okružena mnogobrojnom služinčadi, s počitanjem i odanošću susretana od seljaka, milovana nježnošću muža, ispunjaše je zadovoljstvom, pri kojem se katkad, u mnogim svojim besposlenim časovima sa veselim smijehom sjećala svojih prijašnjih želja za sjajnim i burnim umjetničkim životom. Brigu za kućanstvo bijaše odma predala svojoj tetci, nemajući nikakove volje za poslove, pri kojima bi njezina put mogla izgubiti finoću, njezine meke bijele ruke pocrniti ili porumenjeti, a odugi se tanki prsti, s oblim noktima, nakaziti ubodima igle . . . K tome je imala u prvo vrijeme dosta zabave sa Schnellerom. Osobiti način, kojim je ovaj posve ozbiljno, a ipak smiješno, izricao svoje mnijenje o ženama i Klari otvoreno komplimente pravio, da je ona jedina žena, koja nije na isto brdo tkana kao ostale, da je kraljica svojeg spola itd . . . znao bi je natjerati u silan smijeh, što kod nje nije bilo teško postići, jer joj je dosta bilo da pogleda otegnuto, obrijano lice Schnellerovo sa šiljastim podbratkom i isto takim nosom, za koji bi se često palcem i kažiprstom hvatao; da pogleda njegove velike uši i visoko čelo s golim tjemenom i male živahne oči zeleno-sive boje, pa da se nasmije cijeloj pojavi mrkog no u istinu dobrodušnog čovjeka. Inače je njezin život tekao čisto mirno, i bez promjene, kako danas tako sjutra, pri čem je gotovo uvijek bila uz Vladislava. No unatoč nježnosti, što je za njega osjećala, učinilo bi joj se katkad, da je ovaj dugi život na osamljenom imanju, kamo nisu nikakovi gosti zalazili, jer se Vladislav bio posve otudjio društvu, ipak dosta dosadan, osobito kad bi se sjetila bečkih šetnja i zabava. Tada bi osjećala zlovolju i potištenost, iz koje bi se samo s mukom trgnula, spominjući se na svoju odluku, da njezin život sad posve pripada Vladislavu. Jedina promjena bila bi za nju, kad bi s tetkom dva tri puta u mjesecu pošla u Zagreb, da posjeti tetkine rodjake i znance. Tad bi se oporavila i neko vrijeme veselija bila, zbog dojmova, što bi ih sobom iz grada donesla: iz glumišta, s promenadnih koncerata, gdje bi se svagda u nju upirali zadivljeni pogledi, koje je ona dobro opažala, a njezina taština pri tom osjećala nedužnu radost, da je ljudi gledaju i da se dive njezinoj ljepoti. Ali za koji dan bi tim jače opet oćutila osamljenost i jednoličnost svojeg života. Za to je s onakom pritajenom radošću pozdravila dolazak novog gosta, čovjeka, s kakovim se ona još nikad ne bijaše sastala, koji je proputovao polovicu svijeta i proživio gotovo pustolovan život.

Prve noći iza Stjepanova dolaska ne mogaše Klara dugo usnuti. Inače je bila velika prijateljica snu, trebalo joj samo leći i već bi joj se oči zaklopile, da se ne otvore do jutra. Ali ovaj put bijaše uzrujana, vraćali joj se na um svi dogadjaji i razgovori danju i otvorenih očiju, ležeći na uznak, gledaše pred sobom sliku cijelog dana, u kojoj se neprestano povraćalo isto lice: Stjepanovo, njegova tamno-smedja kosa, mrka put ispaljena suncem i vjetrom, vanredno oštri pogled u velikim crnim očima, koje su ipak umjele i milo i blago gledati, jaki ravni nos, crni brk i pod njim niz prebijelih zubi. Uz to je imao i drugih svojstava, koja su se Klari milila (više od čitanja romana nego iz iskustva): dubok glas, koji kao da je bio koprenom ovit, glaseći malo muklo, zvonki smijeh, pri kojem su se vidjeli njegovi lijepi zubi, polagan i razgovijetan način govora, živahnost temperamenta i duhovit humor. Dok je ovako ležala sva raskrivena u toploj noći, podvinuvši desnu ruku pod glavu a lijevu spustivši tromo na ležaj, poziruć na pô sklopljenim očima u tminu sobe, u koju se krao kroz spalete samo jedan blijedi trak mjesečev, režući u iskrivljenoj crti tamne parkete, slušala ga je, kako je poslije večere na verandi pripovijedao svoje doživljaje.

— Kad sam se iskrcao u Marseilli, morao sam najprije da trčim k brijaču, jer su me već na brodu radi duge brade i kose, koje nisam dvije godine skidao, držali misionarom . . .

Tako bijaše počeo, a onda je slijedio dalje opis njegova života najprije u Americi, gdje je bio dugo vremena obični farmer, pošto mu se svidjao mirni ladanjski život iza mladenačkih pustolovina po Parizu, Londonu i Berlinu. Kratko ali jasno i u smiješnim crtama prikazivaše život i osebitosti yankeeâ, razliku izmedju slobodnog novog i ukočenog starog svijeta. Tad prijedje na doba, što ga sprovede u Africi, bitke, u kojima je sudjelovao stojeći u francuskoj službi i gdje je stekao svoj krst počasne legije, onda godine mukotrpna života na Kongu, medju divljacima, daleko od svijeta i kulture, života, gdje čovjek svaki čas glavu u torbi nosi, kad osvane ne zna, gdje će omrknuti, da li će hrane imati ili će sam biti hranom bijesnoj zvijeri, koja odasvuda vreba po gustim šikarama i travurini, u obliku zaostala čovjeka i krvoločne životinje. Tu je otvrdnuo tijelom i oku prisvojio pogled, kojim krotilac životinja vlada nad svojim opasnim pitomcima i kojim se tamo ljudi krote, bojeći ga se više nego ubojitog oružja. Tu, u veličanstvenoj divljoj prirodi, medju prašumama i pustarama razvila se u njegovoj duši silna ljubav k domovini, pri uspomeni na pitome i lijepe krajeve, u kojima je ugledao svjetlo života. Svi njegovi drugovi, većinom mladi ljudi, prognanici svojevoljni poput njega, govorahu sa žarkim čuvstvom o svojim zemljama, primajući i najmanje glasove o životu iz njih s oduševljenjem i nježnošću, koja je njihovoj radosti podavala nešto djetinjasto i uzvišeno, što mu se u početku činilo čudnim, a poslije ga zadivljavalo, kad se i u njegovu

srcu razbudio zapretani plamen i stao ga ogrijavati, priredjujući mu utjehu i najsladje časove u tudjini. Bio se sastao s jednim zemljakom, jednostavnim, čednim mladićem, kojega je želja za znanjem dovela medju pionire prosvjete. On dobivaše pisama i novina iz svoje domovine, dakako rijetko i neuredno, ali za to ih tim većom žudnjom iščekivaše i ljubavlju otvaraše. I njih se dva sprijateljiše u ovoj zemlji, gdje predsude ne dijele ljudi a pogibao ih zbližava. Po čitave su ure govorili o dragoj dalekoj zemlji, kojoj su se sad osjećali svezani stotinom veza, čitali pisma i novine, prateći najvećom pažnjom svaki i najmanji dogadjaj, svaku promjenu. Crnog roba svojeg naučili su nekoliko hrvatskih riječi, pa im je i pozdrav iz onih bijednih divljih ustiju zvučio blagozvučno i milo, ako je i bio izrican nespretno i teško u njihovu jeziku . . .

I Klaru, koja je cijelo pričanje napeto pratila, bijaše ovdje ganuo, govoreći i dalje još žarko o domoljubnom čuvstvu. Već dugo ne bijaše čula tako govoriti, od onog vremena, kad je zadnji put u očevoj kući slušala domoljubnu pjesmu i žarku riječ svojeg oca, vatrenog rodoljuba, koji je oko sebe, u svojih prijatelja budio još uvijek uspavanu svijest. Kuća njezina oca bijaše na glasu sa svojeg domoljublja, njegov je rod prinio nebrojene žrtve za dom, braneći ga od neprijatelja, pa je Vojković s ponosom pripovijedao, kako se je uz obožavanog bana borio g. 1848. sa svojim ocem, koji je ostao kod Villagosa. Pa kakav je bio sam, tako odgoji i svoju kćer, ali ta čuvstva zaspaše uz Vladislava, koji je svoj nehaj, zajednički sa svim hrvatskim plemstvom, ispričavao svojom bolešću. No kad je Stjepan stao veličati domoljubno čuvstvo, s ushitom pripovijedati, kako ga se dojmio napredak Zagreba, osudjivati nehaj domaće vlastele i završio:

„Ako nam i novo vrijeme oduzme stare povlastice, ako nas novi ljudi bogastvom, koje obsjenjuje svijet, istisnu, ostaje nam ipak jedno, čime možemo uvijek prednjačiti drugima, a to je ljubav k ovoj zemlji, koju nam djedovi namriješe, ljubav, u kojoj su oni svagda prvi bili, u kojoj ćemo i mi prvi biti kao vodje naroda. Bez nje propadosmo i izgubismo se u rpi grbova, pozlaćenih dukatima . . . —“ onda je Klari, koja nije pazila na aristokratski zadah ovih riječi, bilo, kao da u djetinjsko doba sluša vatrene razgovore u domu svojeg oca, pa dok su svi i Vladislav i Schneller i tetka mučali na ove riječi, povladi ona Stjepanu i živim mu pogledom kaza, kako pristaje uz njegove misli i kako joj gode srcu.

I onda bi se za ovim dojmovima nizale druge slike, koje su prve i slijedećih noći tjerale san s njezinih očiju, osvajajući njezine misli sve više, a da nije bila svijesna, kako joj duboko proniču u srce i dušu. Ta bilo je samo nagnuće k rodjaku, uz to zanimljivu čovjeku, koji nije štedio lijepih riječi o njezinoj ljepoti, o ukusu, kojim se je odijevala; a njegov je sud vrijedio, mogla se njime ponositi, jer je Stjepan prošao cijelim svijetom. Ubogo dijete! Ona je u svome životu poznala samo dva muškarca, onoga prvog, kojemu je dala svoju ruku u mladenačkom varavom poletu nekake velikodušnosti, i ovoga drugog, koji joj je otimao mir i srce, a da toga nije opažala! Dotle je išla njezina bezazlenost, da je s ushitom hvalila Stjepana pred svojim mužem, ne sluteći jošte, kakav se silni jaz otvara izmedju nje i onoga, komu je bila sve na svijetu, koji je samo za nju živio! A Vladislav je sam još poticao, da se veseli, on je tako čvrsto vjerovao u njezinu ljubav i odanost, — ta kako bi inače mogao da si protumači, da je ona za nj pošla, ako ga nije neizmjerno ljubila? — U njega se nije ni sjenka kakove sumnje porodila. Stjepan nije bio čovjek, da trati časove u sanjarenju, čitanju i dugim razgovorima, mnogo više od svega toga i od dugih duetta Klarinih i Vladislavovih ljubio je on prirodu, vrućinu sunca, silu vjetra i hladovinu šume, ljubio je život, koji je i u njegovu krepkom tijelu i vrućoj krvi ključao. Na konju i pješice prolazio je okolicom, svim kutovima, jarcima i šumama, i sam se znojeći, prigledajući poslu težaka u vinogradima i na poljima, osjećaše veću radost nego u hladu tamnog salona. A Klara stade polaziti s njim, po naputku samoga Vladislava, koji je mislio, da će joj dobro biti, ako malo proluta po čistom zraku. Ta sjedjela je dosta uza nj kao u tamnici. I sam se je veselio s njom, kad bi se vratila sa šetnje, sva ugrijana, vesela, sa smijehom punim života i sreće na ustima. A te šetnje bijahu vesele! U nekoliko dana nauči Stjepan Klaru sigurno sjedjeti na konju, pa su onda svakog jutra izjašivali u krasnu okolicu. I Klara mišljaše, da k nebu leti, kad bi tako, lako se njišući, sjedjela na visokom konju, koji bi je nosio u brzom kasu preko livada i polja, uza Stjepana, koji je hvalio njezin dar za jašenje, prateći požudnim pogledima njezin vitki struk, što se sa svim čarima isticaše u uskom jahaćem odijelu. On bi pripovijedao doživljaje svoje i tudje, dojmove iz svijeta, poznanstva svoja, sve lako i začinjeno dosjetkama, koje nisu dale da prestane smijeh na Klarinim rumenim usnama. Pa tako je išlo kroz osam dana preko kamenja i grumenja, a da Klara nije opažala, kako se više puta predugo zagledava u crne oči i snježne zube pod krupnim usnama Stjepanovim. Više puta bi se izvezli, pa dok je Klara sjedeći na visokom baku ravnala vatrenim konjima, šaptaše Stjepan uz nju laskave šale, kojih nije mogla ozbiljno uzimati ni zamjeriti, jer bješe Stjepanov običaj, da udara u smjele šale pred svojom „malom kuzinom“. No ako se Vladislav s njima vozio, što je bivalo katkad, onda bi Stjepan obično šutio i iza takih bi vožnja Klara stala osjećati, da nisu vesele, i da nešto smeta. Ona nije imala kada, da o čem razmišlja, nije bila od onih stvorova, koji uvijek po svojoj nutrašnjosti kopaju, bila je nerazumno dijete, koje je isto tako voljelo život kao i Stjepan, podajući se užitcima, kojima nije marila razglabati naravi.

(Nastavit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Take bijahu bolne misli, što ih je Dorsenne mogao slijediti po sjeni oko očiju i usana svoje male prijateljice, ne shvativši ništa do te sjene. On pokuša iza dînera, da je rastrese, dok im je, pošto bude kavom posluženo, mrmor razgovora davao malo samoće u dvoje, u jednom kutu halla, koji se već napunio svijetom.

— Ajte, — prekine se on najednoć sred govora, u kojem je pored izdanja i reklame pripovijedao dvije tri dosjetke iz knjižarskih dućana: — Mjesto da slušate vašeg prijatelja Dorsenna, mala comtesso, slijedite vi nekoje *blue devils* (plave vragove, duhove), što lete po sobi . . .

— Oni bi letjeli manje, odgovori Alba, pokazujući na Fanny Hafnerovu i kneza d'Ardea, što sjedjahu na jednom canapéu, pa nastavi: Nije li se ispunilo ono, što sam vam kazala prošlog tjedna? A vi još ne poznate čitave ironije. Niste poput mene prekjučer prisustvovali krštenju uboge djevojke.

— Zaista — reče Julien — vi bijaste kumom . . . Ja sam pomišljao Leona XIII. kao kuma s kojom kneginjom iz bourbonske kuće kumom . . . Triumf Hafnerov ne bi bio više raskošan . . .

— Morao se zadovoljiti svojim poslanikom i vašom službenicom, — odgovori Alba sa slabim podsmijehom, koji se odma pretvori u gorak navor. — Jeste li zadovoljni s vašom učenicom? — dometne ona. — Napredujem. Počinjem se smijati, kad bih željela da plačem . . . No ni vi se ne biste bili smijali, da ste vidjeli žar uboge Fannye . . . Bijaše slika sretne vjere . . . Ne šalite se.

— A gdje se ovršio obred? zapita Dorsenne, poslušavši ovaj gotovo moleći ukor.

— U kapeli Gospodjâ Svete večere.

— Poznajem to mjesto, — uze spisatelj, — jedan od najljepših kutića rimskih! To je u staroj palači Pianciani, u velikoj kući, gotovo sučelice kraljevskoj kalkografiji, gdje se prodaju oni fantastični rezovi velikog Piranesa, one tamnice i razvaline, u kojima je tako snažna poezija . . . To je kameni Goya . . . Nad terasom gore ima vrt, koji izgleda kao bordura (rub) iz cvijeća i lišća na krovu . . . U kapelu se uspinje po zavojnom stubištu, strmini bez skalina, a susreću se vjernice u modroj haljini s crnim kamilavkama, a tako finih obraza u bijelom okviru platnenih zvončića i vezenih prsnih rubaca. U kratko, prekrasno utočište za jednu od mojih junakinja . . . Moj stari prijatelj Montfanon me je tamo vodio. Kad se tamo uspinjasmo, ima tome šest nedjelja, začusmo desetak glasića malih djevojčica, posve nježnih, krhkih i tankih, što pjevahu: *Questo Cuor tu lovedrai*... (To srce (Isusovo) vidjet ćeš . . .) Bijaše to procesija malih učenica, što dolažahu skrušene sa svijećama, kojih vitki bijeli plamenovi drhtahu u ostanku sjajna dana . . . Bijaše nešto osobito . . . Svejedno, dozvolite mi, da se sad smijem, sjetivši se gnjeva Montfanonova, kad mu stanem pripovijedati o ovome krštenju. Da znam, gdje bih mogao uhvatiti toga starog ligaša? Skriva se iza našeg dvoboja. Nalazi se u nekakom zatočištu, gdje čini pokoru. Rekoh vam, da se za njega svijet nije maknuo iza Françoisa de Guise. Protestantima i židovima dopušta samo pravo na lomaču . . . Tako kad mu monseigneur Guerillot pripovijeda o vjerskim težnjama Fannye, onda to znači za njega bosti ga šilom s lijeva i s desna. Ona bi se mogla baciti medju lavove, poput svete Blandine, on bi još govorio o svetogrdju i komedijaštvu . . .

— Nije ju vidio prekjuče, — reče Alba, — ni izraza njezina lica, kad je izgovarala *Credo* . . . Vi znate, da nisam prijateljica misticizma, pa imam časova sumnje. Ima doba, u koje ne mogu ni u što da vjerujem, tako mi se život čini prost i tužan . . . Ali ovog izraza ne ću nikad zaboraviti. Ona je gledala Boga! . . . Bijaše nekoliko od onih gospodja tamo ganutljiva lika i vrlo pobožnih. Stari kardinal je počitanja dostojan . . . Svi bijahu oko Fannye poput svetaca i svetica oko Madone na primitivnim slikama, koje me vi naučiste ljubiti; pa kad je krštenje bilo gotovo, pogodite, šta mi je rekla: „Hajdmo da molimo za mojega dobrog oca i za njegovu konverziju (obraćenje)! . . .“ Nije li to dosta melankolično?...

— To stoji — odgovori Dorsenne, na novo zbijajući šalu — da u rječniku toga oca ima ova riječ sasvim drugi smisao: konverzija, ženski samostavnik, dolazi samo u savezu s rentom . . . Ali razmišljajmo malo, mala comtesso, za što se vam to čini tako prosto i žalosno, ako ta kći gleda na svojeg oca sa značajem, kako ga ona sebi pomišlja. Naprotiv, vi biste se tome morali radovati . . . I zašto vam izgleda melankolično, ako je ta divna svetica kći jednog strašnog tata?... Kako bih želio, da ste vi zaista mojom učenicom i da ne bi bilo previše smiješno, da vam u ovom kutu *halla* dadem lekciju o intelektualnosti! . . . Rekao bih vam: kad vidite ovakovu anomaliju, koja vas vrijedja, mislite na uzroke. To je tako lako. Premda protestanka, Fanny je po porijetlu židovka, to jest, potomak progonjene pasmine, a tu su se dosljedno uz pogrješke bitne proskribiranu narodu morale razviti kreposti, koje odgovaraju tim pogrješkama: to je obiteljski duh, to je odanost, to je ganutljivo odricanje žene, koja osjeća, da je čar nesigurnog ognjišta, ljupki cvijet, što miomirom obavija mračnu tamnicu. Tako vam je s ljubavlju njezinom za oca. I s njezinom samilošću je isto tako jednostavno.

Dopustite da budem pedant, moje zanimanje mi to dozvoljava, — i da upotrebim tu grubu riječ atavizam. To vam je, kako znate ili ne znate, ponovna pojava nekoga pradjeda u nama, iza sto, pet stotina, iza dvije tisuće godina. Sad se spomenite Biblije i reda slikâ onih pobožnih žena Rebeke, Rute, Estere, Mariane, Elisabete, dviju Marija i one Veronike, što je obrisala Isusovo lice . . . Jedna od njih opet živi u kćeri Hafnerovoj, kao što je pjesnik *Pjesme nad pjesmama* živio u Heinrichu Heineu, kao što je jedan od proroka živio u Spinozi, a kojigod Iskariot živi u tom brigantu Hafneru . . . Kad gledate život pod ovim kutom, onda će vam se sve osobe, što vas okružuju, učiniti kao ovo, — i on pokaza na tapiseriju, što je resila zid nad njihovom glavom — ništa drugo nije svijet, nego prilika, da u našoj misli ovjesimo šarene tapiserije, s udivljenjem, koje se uvijek ponavlja, za taj pusti posao naravi, koja ne će nikad prestati, da ih prede, jednu čudniju od druge . . . Eto, svrših lekciju, koju ste vi dobrostivo poslušali, a da mi niste zijevnuli pod nos . . .

— Sve je to lijepo i dobro, odvrati Alba ozbiljno. Ona se kao ovjesila o usne Dorsennove, dok je govorio, s takim tekom za ideje te vrsti, koji dokazivaše bolje nego išta njezino pravo porijetlo. — Ali vi ne mislite na bol. To je eto nešta, što se ipak ne može gledati kao tapiserija, kao slika, kao stvar; to je stvor, što nije tražio da živi, a trpi. Kamo vaša teorija, kad vi, koji imate srca, vidite, gdje se plače? . . .

— Ma tko tu ima želje da plače? uze opet spisatelj. — Ne Hafner, pošto će mu knez biti zetom. Ne knez, pošto će mu barun s deset milijuna postati tastom. Nije Fanny, pošto ona vjeruje, kako se više ne vjeruje i pošto je kršćena . . . — I s umiljatim glasom doda: — Samo se vi, mala comtesso, igrate tom pogibeljnom igrom, da ljevate suze za druge, koji bi ih ljevali, kad bi osjećali nesreće, kojih ne osjećaju . . .

— To je za to, što predvidjam dan, kad će Fanny oćutjeti svoju nesreću — odgovori mlada djevojka. — Ne znam, kad će suditi svojem ocu, ali da već počinje suditi Ardei, na žalost, o tome sam stalna . . . Posmatrajte je taj čas, molim vas.

Dorsenne zbilja pogleda po strani zaručnike. Fanny slušaše princa, gdje govori, ali sa prijelazom boli na svome lijepom licu tako čiste crte, te je plemenština u njem bila idealna. On se smijaše smijehom causeura, što pripovijeda dosjetku, koju drži duhovitom a koja vrijedja nježnost one, kojoj se obraća, dok on to ne sluti ili se ne brine za to. Ne bijaše to više par, o kojem je Julien za prvih dana zaruka mislio, da se mlada djevojka nalazi u potpunoj iluziji o svojem budućem mužu:

— Vi imate pravo, contessino — reče on — dekristalizacija je započela. To je malo rano.

— Da, to je malo rano, — odvrati Alba, — a ipak je prekasno. Hoćete li vjerovati, da ima časova, gdje se pitam, nije li moja dužnost, da joj rečem istinu o toj udaji. onako, kako je znam, s povješću slamnatog čovjeka, prisiljene prodaje i prodaje Ardeine?

— Vi to ne ćete učiniti, — reče Dorsenne. — U ostalom, i za što? On ili koji drugi, koji je uzme, učinit će samo radi njezina novca, možete biti mirni. Treba da milijuni budu plaćeni tu dolje i to je neka njihova otkupnina . . . Ali ja ću vam pribaviti gnjev vaše majke, jer sam vas zaokupio, a i moram da još ovršim posao od dva posjeta večeras . . .

— Pa što za to! Odgodite ih, — reče Alba, na kojoj se dosadašnja gotovo tragična ozbiljnost iznenada promijeni u otpor, — molim vas, nemojte otići! . . .

— Moram — odvrati Julien, — najprije, jer je to posljednja srijeda stare vojvotkinje Pietrapertosa, a onda nedavne usluge njezina unuka . . .

— Ona je tako ružna, — reče Alba — ne ćete me valjda žrtvovati njoj? . . .

— Osim toga je tamo moja zemljakinja, koja sjutra odlazi i s kojom se moram oprostiti večeras, gospodja de Sauve, s kojom me sastadoste u kapitolskom muzeju... Ne ćete reći, da je i ova preružna? . . .

— Da, — reče Alba, koja se opet zamisli, — ona je lijepa . . .

Imala je novu molbu na usnama, ali je ne izusti. Onda uze molećim pogledom:

— Vratite se barem. Obećajte mi, da ćete se vratiti iza ovih posjeta. Za sat i po bit ćete gotovi jamačno. Ne će biti još ni ponoć . . . Znate, da se ne odlazi od nas prije jedne ure, katkad i prije druge . . . Hoćete li se vratiti? . . .

— Ako bude moguće, hoću. Ali za svaki slučaj: do sjutra, u atelieru, da vidimo portret.

— Onda — zbogom, reče mlada djevojka pridušenim glasom.

X.

Opća bijeda.

Alba Steno bješe taj „zbogom“ izustila tako osobitim naglasom, te je Dorsenne još posve smeten bio, kad je, pet časaka poslije toga, silazio stubama. Govoraše sebi: „Čuvaj se, meštre Juliene . . . Bila je zaista prelijepa ove večeri sa svojim ponešto mršavim ramenima, što su podrhtavala u bijeloj haljini, s bijelom puti svojom, rujnim usnama i svijetlim očima, prelijepa i preopasna! . . . Još koji ovakov razgovor, pa ćemo biti blizu *gluposti* . . .“ (Takim načinom, u kojem bijaše vrlo malo poštovanja, govoraše on o ženidbi) . . . „A to ne, ne, ne . . . Sjetimo se gesla ovog prstena . . .“ I on pritisne na svoja usta safir široka prstena, što ga nošaše na malom prstu. Dao je na nj urezati pet pismena: *M. H. U. D. P.* Nisu to bili početci ljubavnih riječi, kako

je Alba ljubomorno pomišljala, nastojeći odgonenuti taj čudni talisman celibata. U navali djetinjarije, kakva ga je kadkad podilazila, htjede taj čudni umjetnik, da svome životu dade za geslo poznatu izreku iz sv. pisma, koja pristaje najnestalnijemu i u isti čas najstrožemu ciganstvu: *Memoria hospitis unius diei praetereuntis.* Spomeni se, da si gost od jednog dana, koji prolazi — to je značio napis na prstenu i to je mislio, da iza sebe ostavi pri svakom prijateljstvu i svakoj ljubavi. On, koga su njegovi suparnici okrivljavali, da je uobraženi gizdelin, bijaše to tako malo, te se je zaboravio pitati, odlazeći iz ville Steno, u lijepoj svibanjskoj noći, kakav je dojam opet taj put učinio na mladu djevojku. Govorio je o opasnoj igri, a ipak nije vidio, ako on na kocku stavlja pri tom momačku nezavisnost, da Alba stavlja na kocku cijelo svoje srce, — tako bolno srce, da je grjehota bila njime se igrati. Na žalost! Djelo zavedenja, što ga je poduzeo hotičnom nesvjesnošću taj čovjek, neoćutan a u isti čas tako znaličan, da oćuti, kako se ćuti, bijaše već na pola gotovo. Zarobljena duša, uboga mala duša bješe već svezana, kao što pauk veže krilatu bubu, što se zaletjela u njegovu mrežu, jednom niti, koju životinjica trga, a ne može je otkinuti. Kad je Dorsenne izišao iz salona, osjeti contessina opet, premda bijaše pun osoba, u njem hladni dojam samoće, što je uvijek osjetila iza sličnih razgovora. Jedini Julien bijaše podoban, da je oslobodi na čas čarobnom moći svoje nazočnosti od muke uporne misli, koja ju je kinila. Bio je lijep. Bijaše slavan. Običavaše joj uvijek govoriti tako, kao da shvaća njezine skrovene boli, ne povrijedivši je nikad tim, da bi pokazao, kako sve progledava. Ugledu svojeg glasa i svojeg duha dodao je još onaj romantične odvažnosti u svojem izvanrednom dvoboju s Gorkom. Napokon, a to bijaše elemenat zanimanja, pri kojem spisatelj bijaše najmanje nedužan — šala obična u njegovoj riječi bijaše previše oprečna patetičnoj finoći u njegovim djelima, a da se ne bi nesretnomu djetetu nametnula misao, da i on skriva bolnih tajna pod krinkom skepticizma. Jedan jedini od ovih motiva bio bi dostajao, da druga mati strogo zabrani svako usko prijateljsko drugovanje svoje kćeri s osobom, koja je tako podobna, da uzbuni maštu od dvadeset godina. Ali grofica mišljaše tim manje na taku pasku, što si je poput gotovo svih roditelja stvorila uvjerenje o značaju svoje kćeri: „Onaj se još nije rodio, koji bi njoj udahnuo oduševljenja . . .“, govoraše ona smijući se. Narav contessine bijaše prerazličita od materine, da bi ova razumjela to srce, koje bješe tim više zatvoreno, što je više bilo uzbudjeno, umjesto da bude uzbudjenje isto kao izljev u bujne i otvorene Mlečanke. Ni ove večeri ona ne opazi Albine zamišljenosti, kad je Dorsenne otišao, pa ju je Hafner morao upozoriti. Lukavi barun mišljaše, ako se romancier zanima za mladu djevojku, da on to za stalno čini s namjerom, kako bi se domogao miraza, znatna za svakoga, a napose zamamljiva za jednog gradjanina francuskog. Dvadeset pet tisuća franaka rente Julienove značilo je neodvisnost. Dvjesta pedeset tisuća, što će ih Alba dobiti iza smrti svoje matere, značilo je silno bogatstvo. Tako je Hafner mislio, da će opet jednom pokazati, kako zaslužuje nadimak „stara prijatelja“, ako gospodju Steno povuče na stranu, pa joj reče:

— Ne čini li vam se, da je Alba nešto čudnovata od nekoliko dana? . . .

— Bila je uvijek takova, odgovori grofica. — Takova je današnja mladost, da u nje nema ništa mlado.

— Ne mislite li — nastavi barun — da bi mogao biti drugi uzrok toj žalosti, preživo zanimanje za nekoga, na primjer?

— Alba! — klikne mati. — A za koga?

— Za Dorsenna, — odvrati Hafner još tiše; — on je otišao pred pet časaka, pa gledajte, kako ona sad ne mari ni za što ni za koga . . .

— Ah! Meni bi bilo posve pravo, — reče gospodja Steno, smijući se. — On je lijep momak, ima talenta i imutka. Potomak je heroja, a to je po mojem nazoru jednako staromu plemstvu. Ali Alba i ne misli na nj. Uvjeravam vas. Prije svega, ona bi mi rekla, jer mi sve kaže. Mi smo dvije prijateljice, malne dvije drûge i ona zna, da može posve slobodno birati muža . . . Ne, stari moj prijatelju, poznajem ja svoju kćer . . . Ni Dorsenne, ni nitko je ne zanima, na žalost. Bar bi se zabavljala, dok je sad sve dosadjuje i uzrujava. Bojim se često, da ne bi oboljela od čeznuća, poput njezine bratučede Andryane Navagero, kojoj toliko naliči . . . Ali idem, da je vidim. Ne će dugo trajati . . .

— Dorsenna za zeta! — pomisli Hafner gledajući groficu, kako ide prama Albi, mimo rastresenih skupina svojih gostiju, pa strese glavom pogledavši zadovoljnim pogledom svojeg budućeg zeta i reče: — Tu se vidi, kako čovjek ne smije da pušta djeci sve na volju. Misliš, da ih poznaješ, dok ti kakova budalaština ne otvori oči . . . A onda je prekasno! . . . Napokon, ja sam je upozorio i mene se ta stvar dalje ne tiče . . .

Taj duboki posmatrač nije slutio, dragajući zadovoljnim pogledom Peppina Arden i Fanny, da on još manje poznaje svoju kćer, koju je učinio zaručnicom rimskog kneza za volju svojim svjetskim žudnjama. Izmedju svih ljudi, što su se bili sakupili u salonu, računajući amo i Lydiju Maitland, koja je oštro gledala tražeći novi način osvete, jedina je Alba slutila istinu, no samo slutila. Ne bješe se prevarila misleći, da je opazila početak razočaranja u svoje mlade prijateljice, kojoj se iza odlaska Maudina sve više privijala nježnom simpatijom krute sličnosti udesâ, te je imala pravo sudeći, da se razgovor knežev ove večeri osobito nije svidjao njegovoj zaručnici. Ipak bijaše taj razgovor samo nastavak nedužnih šala o svećeničkom poglavici, kako je to u običaju u Rimu uvijek više medju „crnim“ svijetom, nego gdje drugdje. Alba se mogla o tom uvjeriti, kad

se je, upućena od majke, približila mladomu paru, da vrši svoju dužnost domaće kćeri. Ardea uživaše, unatoč sve većoj zlovolji Fannyinoj, pripovijedajući više ili manje stroge doskočice o unutrašnjosti Vatikana. Pokušavao je tako, da priduši malo katoličku zanesenost, koja mu već ne bijaše po ćudi. Po svojem shvaćanju smiješna i shvaćanju svojeg društvenog probitka razumio je, kako bi bilo absurdno, da se vrati u sredinu klerikalne koterije, pošto je uzeo za ženu milijunarku, jučer obraćenu. Da budemo pravedni, moramo dodati, da nije grofičin čisti šampanjac bio malo kriv onoj tvrdokornosti, kojom se podrugivao vjerskoj naivnosti svoje vjerenice. Nije bilo prvi put, što se je našao u tom polu-pijanstvu, koje bijaše jedan od malih grijeha njegove mladosti, a manje je rijedak taj grijeh u zemljama sunca, nego što misli umjerenost sjeverna.

— Dobro nam dolazite, contessina, — reče on, kad je gospodjica Steno sjela k njima na canapé. — Vaša prijateljica se čisto zgražava nad pričicom, koju joj pripovjedih . . . Znate onu, kako je plemićki gardista ove zime upotrebio vatikanski telefon, da ureče sastanak s Giuliom Rezenico, a da ne probudi Ugolinova ljubomora . . . No to još nije ništa. Gotovo se zavadih s Fannyom, jer sam joj javio, kako je sveti otac u sikstinskoj kapeli, posve praznoj, ponavljao svoje blagoslove s jednim učiteljem pjevanja, poput jednostavne primadone . . .

— Ja vam već rekoh, da ne volim takih šala — reče Fanny vidnom uzrujanošću, koju je ipak nadvladavala njezina strpljivost, — ako ne prestanete, ustat ću i ostaviti vas, pa se razgovarajte s Albom.

— Kad vidite, da je to vrijedja — reče ova — promijenite predmet razgovora.

— Ah! contessina, — odvrati Peppino mašući glavom, — vi je već potpomažete? Šta će biti kasnije? . . . Pa dobro, ja poričem svečano svoje nedužne kućne epigrame o Njegovoj svetosti. — Pa onda nastavi smijući se: — Šteta, imao sam još dva tri vrlo vesela detaila, osobito neku povjest o kovčegu, punu zlatna novca, što ga je neki vjernik zapisao papi. I taj ubogi dobri čovjek dade se upravo na to, da ih broji, kad se kovčeg izmakne, a sve se blago prospe po zemlji, a papa i jedan kardinal četverenoške oko „napoleona“, kad sluga udje u sobu . . . Tableau! . . . Uvjeravam vas, da bi drugi, dobri Pio IX, bio prvi, koji bi se s nama smijao vatikanskim pričama. Ovaj sadašnji nije tako *alla mano*. Ali ipak, svet je on čovjek. Ne mislite, da nisam pravedan spram njega. Samo što je taj sveti čovjek — čovjek i k tome stari dobar čovjek. Evo, što vi ne ćete da vidite . . .

— Kamo ćeš? reče Alba Fanny, koja se bješe digla, kako je zaprijetila Ardei.

— Hoću da kažem dvije tri riječi mome ocu . . .

— Rekla sam vam, da promijenite predmet — uze Alba, kad su se ona i princ našli sami. Ardea, malo smeten, slegne ramenima i reče s lijepim smiješkom:

— Priznat ćete, mala grofice, da je ovo dosta pikantna situacija . . . Vidjet ćete, ona mi ne će dati, da idem na kvirinal . . . Još bi samo trebalo, da i otac Hafner otkrije svoje vjerske skrupule, pa da mi zabrane, da pozdravim kralja . . . No treba da umirim Fannyu! . . .

— Bože moj! — reče Alba u sebi, gledajući mladog čovjeka, kako se diže. — Čini mi se, da je malo pijan. Koja žalost! . . .

(Nastavit će se.)

Put u Dalmaciju.

(Nastavak.)

Još smo se časak čudili originalnoj misli, jedan od suputnika opazi pače, da je kip na lijevo od portala iste poziture kao i Medicejska Venera. Udjosmo u tamnu, starinsku basiliku. Kamen je od starine sav pocrnio, — neko te čudno čuvstvo obuzima, kad se sjetiš, kolike su oči u taj kamen zurile, koliko se je ruku pod ovim starim svodovima sklapalo, — a tuga ti se nadvija nad čelo, kad pomisliš, da od svih onih krvavih glava, od svih silnih banova, koji su kroz ove starinske dveri ulazili, ne osta nego pusta maglovita spomen. — Oni kameni kipovi na vratima utješnju te, — oni ti pokazuju, da ima ideja, kojih ni vrijeme iz srca iščupati ne može.

— Bi li da to pogledate, pokazat ću vam sve, ponudi se neki starčić sijede glave a razgovorna jezika. Povede nas u sakristiju, pokaza nam grbove svih trogirskih biskupa sve do 1828., kad biskupiju ukinuše, iznese pred nas čitavu garderobu crkvenu starih i novih odijela, kazula, dalmatika, pak onda kaleža — i koje što drugo. Trogirska je katedrala bogata i zlatom i umjetninama. Ima u sakristiji prekrasan kor sav do stropa obložen finim rezanim drvetom; rekoše nam, da su to neki Francuzi htjeli kupiti:

— Al mi toga ne damo, — ah, kuda bi, valja to čuvati, dokazivao starčić pa nas isprati na vrata.

— Vidiš vraga! — oglasi se „Mefisto“.

Valja mi spomenuti, da je naš suputnik Mefisto prirodoslovac, mehanik — i valjan risač. Stari je gospodin uvijek imao neke zadjevice s tim Mefistom, pa ga je i okrstio tim imenom. Kad je dakle Mefisto izgovorio:

— Vidiš vraga! — okrenusmo se svi, da vidimo čemu se toliko čudi, — a onda se i mi začudismo.

Na uglu jedne ulice visi crvena zastavica, a na njoj upisan kredom broj „6“ — slovima broj „šest“. — Skrenusmo u niski podrum, pa zatražismo neka nam dadu litru vina. Starica se požuri, ispere „bocun“ pa nam pruži. — Nazdravismo onu gospodu, koja su nas pratila, — a kad je g. Zagorac ostavio starici za litru vina 20, namjesto 6 krajcara, mislim, bila bi ga poljubila, da se nije brzo udaljio.

— Živjeli Hrvati! Živjeli Trogirani!

Oprostismo se — a most, koji spaja Čiovo sa kopnom, rastvori se. Zvonimir se zaleti svom svojom silom u prekrasno kaštelansko more.

Valja mi opisati zaton, okružen sa svih strana položitim gorjem; zarubiše ga zeleni vrtovi, po kojima se bani ponosita brijeska pak hladovita mendula. Bujna je loza našla tuj najbolje mjesto, kameni se vrhovi ondje posadiše samo za to, da ti pokažu, koliko su *kaštela* lijepa. Sedam njih poput biserja na vratu djevojačkom zaredalo, — jedan bjeliji od drugoga nižu se sve tamo do ponosnoga Klisa i do drevnoga Solina. U tamnome moru — (a mirno je kao da je smrznuto) vidiš čitav taj divni niz, vidiš i one vrhove — a i čivitno modro nebo, po kome se igraju srebreni galebovi, smijući se onim svojim groznim glasom.

Ne želim više nego da mi je i opet pogledati ona sedmera nebesa kaštelanska sa glavice Čivoske, kad se u njih upre jutarnje sunce sa mrkoga Mosora. Šajlok bi ondje „mecenom“ postao, a „Falstaff“ lirskim pjesnikom.

Evo Stafilić (C. Stafileo), pak za njim Novi, onda Stari, a dalje Lučić (C. Vitturi), Kambelovac (C. Cambio), Gomilica (C. Abadessa) i napokon drevni Sućurac (St. Giorgio). Nad njima popinje se do onoga ubavoga dalmatinskoga Zagorja i do vrletnoga Knina željeznica. Prekrasnim prolazi krajem, ali je „zagorska“.

Baš kad smo zakretali oko Mrljanskoga rta, prikaza nam se, — makar iz daleka, ubavo polje solinsko, a pred njima „piccola Venezia“, umiljata *Vranjica,* sazidana na okruglom otočiću, koji samo uzan nasip s kopnom spaja. Pa kad uza sve to još pomisliš onaj vrletni *Klis,* kako se na modrome nebu ističe, pak goli Mosor i mrki Mrljan, kome se podnožje ovjenčalo vijencem od velikih agava i mirisavih trava; onda ti duša poskoči a srce ti se u grudima nasmije od milja.

— Hola maeštral! ozove se stari krmilar sa mosta.

Tek što smo izišli iz ubavoga kanala kaštelanskoga, kad ono modro more primi srebrenu boju a milijuni se valova pognali sve onamo do modroga Brača.

Naš „Zvonimir“ zaigra po valovima mali „menuet“, pa učini prvi svoj poklon gradu Spljetu, koji se sada pokaza, rasvijetljen suncem sa zapada.

Poznam Spljet već otprije, ali tako lijep nije mi se nikad pričinio. Dioklecijan znao je dobro, kuda će smjestiti svoju palaču.

Mrki veličajni zidovi njegove palače presenećuju svakoga stranca, koji se prvi put pojavi u luci spljetskoj, — a ni moji sudrugovi ni ja nijesmo znali, čemu da se više divimo, da li palači ili samom gradu ili opet okolici. I u samoj je luci more nemirno bilo, pa se na „bovu“ privezasmo, a kapetan ode do lučke oblasti, da potraži mjesto za „Zvonimira“. Bilo se dotle sabralo nešto svijeta po obalama. Prvoga spazih moga prijana profesora Vida P.

Iskrcasmo se i eto ti njega, zaokupi nas sve, upozna se sa svakim, — ne prodje ni četvrt sata, a mi smo za njim kroz spljetske ulice koracali i slušali ga. Iz muzeja odvede nas na toranj stolne crkve, a opet odavle do kazališta, pak na rivu itd., — nema za nj ni truda ni muke.

(Nastavit će se.)

Bajka o Lenori.

Komparativna studija. Napisao Nikola Andrić.

Hrvatskim čitalačkim krugovima je bajka o Lenori poznata iz Bürgerove balade u Preradovićevu prijevodu. Al njeno porijetlo nije.

Danom se današnjim naivni izražaji narodnji, koji se u obliku priča kod pojedinih plemena vijekovima i vijekovima prenose tradicijom od generacije do generacije, proučavaju s komparativnog pogleda. Tvrdo tlo, na kojemu danas komparativna mitologija stoji, ima svoj početak u lingvistici, koja je rasvijetlila rodbinske odnošaje med pojedinim narodima.

Tako je i s bajkom o Lenori.

U drugoj polovici prošloga stoljeća, — dakle u onoj revolucionoj eposi, gdje je i poezija imala da se odrekne svakog aristokratičnog daha — uzimala je pjesma svoju krepku hranu s poljanâ prostoga naroda. Slavili su se bojni poklici Kozaka, Laplandeza i Skandinavaca. — U to doba nastade i „Lenora“ Gottfrieda Augusta Bürgera. Pjesnik se uspe na najvišu visinu priznanja upravo tom naivnom pjesmom o noćnim sablastima, koju je uzeo iz ustiju narodnih.

Sad se samo pita, *kojemu* narodu upravo pripada ta bajka i kaki je mogao biti njen početak.

U ovom članku naumismo, da ujedno iznesemo i povjest toga zanimljivoga pitanja.

Prvi je bio *W. Wackernagel,* koji je god. 1835. u svojoj studiji „Zur Erklärung und Beurtheilung von Bürgers Lenore“ (Klein. Schriften, II. str. 399.) svrnuo pogled vještaka na raširenost bajke o Lenori. Tu je pisac

skupio osobitom učenošću velik broj stranih verzija, pa je time, tako reći, udario osnov svem potonjem istraživanju. — Iza njega dodje Heinrich *Pröhle* s djelom „Gottfried August Bürger“, koje je izašlo god. 1856. u Lipskome. Pröhle je prvi isporedio šotske balade s Lenorom. — Sumarno razglabanje te teme dade *Vilmar* u knjižici „Für Freunde des deutschen Volksliedes“.

To su sva tri starija njemačka djela, koja imaju na sebi literarno-historički značaj. Sva tri počinju s „Lenorom“ i pregledavaju srodne pjesme, isporedjujući ih uvijek s Bürgerovom Lenorom.

Za nas je važnije ono, što se je s naše, slavenske, strane o tome razgovaralo. Tu ima najviše zasluge poznati mladi Slavista *W. Wollner,* koji je bajku o Lenori uzeo pregledavati s komparativnog pogleda. Njegova studija izadje u VI. knjizi Jagićeva „Archiva“ (od god. 1882.) pod natpisom: „Lenorenstoff in der slavischen Volkspoesie“. — Tu Wollner govori najprije, kako je ta bajka raširena u slavenskom svijetu. Dovodi mnoge slavenske verzije, a razlikuje se od prijašnjih istraživača najviše time, što je nastojao da genealoški odnošaj različitih verzija razbistri kritičkim dovijavanjem.

Po Wollnerovu mišljenju ima med Slavenima dvije vrste bajaka o Lenori. Prva je sjeverna (poljska, maloruska, češka i litavska), a druga južna slavenska (s grčkom i albanskom). Sadržaj sjeverne slavenske bi bio ovaj:

Umrli ljubavnik nema mira u grobu; bûde ga suze i uzdisaji ljubazničini. On hoće, da joj se za to osveti i povuče za sobom u grob. Ona zaboravlja, da je on mrtav i sjeda s njime na konja. U češkoj verziji idu pješice, a u maloruskoj se voze čak na četiri konja.

Za cijelog puta se ljubavnici razgovaraju i uvijek refrain svršuje:

— Mjesečina kao dan,
Je l' te, draga, mrtvih strah?
— Kako bi me bilo strah,
Kad ja s dragim putujem...[1]

Jahanje ili vožnja, uvijek je demonski oštra. U većini pripovijedaka gubi draga molitvenu knjigu ili vijenac s glave. Kad prispiju na groblje, sidje ljubavnik u grob, pa hoće i nju da povuče.

Dotle se slavenska radnja podudara s germanskom. A sada se slavenska odaljuje od germanske, što u slavenskoj draga bježi i baca od sebe sve, što je ponijela, samo da lakše i brže pobjegne, jer ljubavnik mora kod svakog komada da stane i da ga razdere. Tako ona dospije do kućice na kraju groblja i zaključa vrata za sobom. Bila to mrtvačnica i jedan mrtvac ležao na odru. Ljubavnik moli „brata mrtvaca“ za pomoć i ovaj mu (gotovo uvijek) pomaže. — U jednoj groznoj priči (ruskoj) obojica složnim silama razderu djevojku, jer je plakala. U slovenskoj, što ju je Rutar izdao u Ljubljanskom Zvonu poslije Wollnerove studije (god. 1882. str. 402.) odbija mrtvac iz mrtvačnice lijepim riječima svog druga ispred vratiju. — U većem dijelu pričâ onaj iz nutra hoće da otvori vrata, ali u tom zakukuriče pijetao i sve iščezne. U jednoj maloruskoj priči se zastrašena djevojka uspne na peć, nadje tamo pijetla, stane ga grčevito daviti, dok njegovo kričanje ne rastjera sablasti.

U magjarskoj verziji (kako su nam ju preveli), u kojoj se razabire čisti utjecaj sjeverne slavenske bajke, hoće djevojka (kao Mickiewiczeva poljska Lenora), da si nadje pomoći u ljubavnoj čari. Magjarski János (tako se tamo zove ljubavnik) hoće da se s mrtvacem u mrtvačnici tuče, a, kad pijetao zakukuriče, nestane ga. Na svršetku dolazi brat Jánosev, pa uzima zaručnicu bratovu sebi za ženu.

Južna slavenska vrsta je (s grčkom i albanskom) donekle drugačija. Tu igra glavnu ulogu vjernost mrtvoga brata, a ne osveta pokopanog ljubavnika. Čisti tip južne slavenske verzije su „Braća i sestra“, narodna pjesma, što ju je Vuk štampao u drugoj knjizi svojih pjesama na strani 40.

Hrani majka devet milih sina
I desetu šćercu mljezinicu — — —

Braća udaju sestru na daleko „s preko mora banu“, al se prije zavjeravaju, da će ju često pohoditi:

U godini svakoga mjeseca,
U mjesecu svake nedjeljice.

Al im ne bješe sudjeno, jer

»bog pušća od sebe moriju
Te pomori devet milih brata
Sama osta samohrana majka«.

Jetrvice kore Jelicu, što je nitko od roda ne pohadja. Ona pišti, do neba se čuje, te se milu Bogu ražalilo, pa on posla dva svoja angjela do bijela groba Jovanova, (najmladjega brata), da ga spreme sestri u pohode. Kad ga ugledala sestra, ruke širi u lice ga ljubi, pa je njemu seja besjedila:

»Što si tako brate potavnio
Baš kan' da si pod zemljicom bio?«

I on povede sestricu Jelicu kući. Kad je Jovan bio blizu svoga groba, nestade ga a Jelica ode materi. Majka joj otvori vrata i obadvije zakukaju kano kukavice; rukama se bijelim grle i obje mrtve na zemlju padaju . . .

Toj Vukovoj pjesmi stoji grčka najbliže. Wollner drži da Vukova nije nastala prema grčkoj, a da li je grčka nastala prema srpskoj, to ne zna. U grčkoj ustaje najmladji brat Konstantin, jer mati *proklinje* braću, što ne će da održe svoje riječi, a u srpskoj je glavni motiv bratinska i sestrinska *ljubav.*

Što *mi* držimo o tome, reći ćemo kasnije, a sada ćemo još da spomenemo ona duhovita dovijavanja, koja su napisana iza studije Wollnerove i koja su pitanje Lenorino u mnogome pospješila.

* * *

[1] Ova četiri stiha uzimam onako, kako sam ih za svog djetinjstva slušao u rodnom kraju (Srijemu) iz narodnih ustiju.

Odmah iza Wollnerove radnje uze Grk J. *Psicharis* da kritičkom metodom i elegantnim tonom razglobi bajku o Lenori, kako se ona javlja med Albanezima i Grcima. Njegova studija je štampana u francuskom *Revue* de l'histoire des religions od godine 1884., strana 27—64. pod natpisom: *La ballade de Lénore en Grèce.*

Psicharis dodje do ovog rezultata: Izvor bajci ima da se traži kod *Malorusa.* Od njih prijedje u Bugarsku i Srbiju, gdje se javlja dosta čista i nepokvarena. U mnogom je izvrnuta kod Nijemaca, a potpuno degenerirana kod Albanaca i Grka.

Dok Wollner nije riješio, da li je grčka bajka potekla od slavenske ili se je kod Grka i Slavena samostalno razvila, samo što kod prvih izbija materino prokletstvo, a kod drugih bratinska ljubav na vidik, dodje Grk Psicharis do rezultata, da je izvor slavenski i to maloruski.

Proti Psicharisu i Wollneru diže se N. *Politis,* upravitelj grčkog bogoštovlja i nastave, koji se je već mnogo istakao u novom grčkom narodopisu i komparativnoj mitologiji. Politis napisa godine 1885: Τὸ δημοτικὸν ἆσμα περὶ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος.

Za Wollnera i Psicharisa je bratinska ljubav glavni motiv, po kojemu bi se kao izrazitoj slavenskoj crti mogao izvor bajke pripisati Slavenima, a Politis se diže, pa dokazuje, da sâm taj motiv ne dokazuje slavenski izvor, jer i kod Grka ima bratinske ljubavi . . . Dalnje razvijanje Politisovo nas ne uvjerava, jer iz njega odviše proviruje patriotska grčka tendencija. Za njega je glavni motiv *povratak* mrtvog ljubavnika ljubaznici. Ta ideja dolazi — veli Politis — već u staroj grčkoj Protosilajevoj priči, koja se kasnije kod samih Grka preokrenula, pa tako izvrnuta došla med Slavene. Tu se je Politis očito zatrkao, jer direktnog odnošaja med starom grčkom bajkom i našom današnjom nema.

Proti Politisovu razlaganju digoše se dva naučenjaka. Prvi je bio Jules *Girard* u „Journal des Savants" (god. 1886. broj od Marta, strana 143—152). Girard pruža za albansku verziju novih pogleda, a za Politisovu hipotezu veli, da je mnogo vjerodostojnija što se tiče spoljašnih osnova nego nutarnjih t. j. míslî i osjećajâ.

Poslije Girarda ustade proti Politisu Züriški romanista *W. Meyer* u „Deutsche Literatur Zeitung" od godine 1886. strana 1197—1199.

* * *

Ako uzmemo sve ove rasprave na oko, razabrat ćemo, da se u mnogom jedna od druge udaljulje: Wollner, Psicharis, Politis i Girard su uhvatili pitanje s dobre, komparativne, strane, snesli materijala iz svih zakutaka evropskih — al ga još nijesu riješili. Ne znamo još ni za pravi izvor ni za glavni motiv bajke.

Da pospješimo pitanje, te ga po svojim silama bar pokušamo *približiti* kraju, evo i mi bismo da reknemo svoju.

I.

Wollner svršava svoju studiju s uvjerenjem, da je našao izvor bajci Lenorinoj med *Slavenima,* odnosno med *Srbima.*

Iza ozbiljnosti, koja se razabira tečajem cijele Wollnerove radnje, i savjesnosti, kojom je kupio slavenske verzije po najzakutnijim ljetopisima slavenskim, dolazi nam ova tvrdnja kao grom iz vedra neba; mi joj se ni najmanje ne nadamo, pa nas za to u potpunoj mjeri iznenadjuje. Ima časova, kad nam se pričini kao da je pisac držao da baš *mora* reći kakvu veliku novost, pa je uzeo da je bajci izvor srpski, da nam bude novost — najveća. Da bi bajci mogao biti izvor slavenski, to ćemo kasnije vidjeti; a da je srpski, to ne mislimo, ne vjerujemo i držimo Wollnerov zaključak *bar* dotle lakoumnim, dok bude mislio, da je u Vukovoj „Braći i sestri" sadržan najčišći motiv Lenorine bajke, koji se je onda u raznim varijacijama raširio po svim ostalim evropskim narodima,

Ako uzmemo da analitičkim nožićem razglabamo najtanje žilice psiholoških momenata u jednoj i drugoj vrsti — „sjevernoj i južnoj" po Wollneru — Lenorine bajke, doći ćemo do sasvim drugih rezultata.

U svim verzijama sjeverne vrste diže se zaručnik ili ljubavnik iz groba, da *upropasti* svoju vjerenicu, pa je povuče za sobom u zemlju. Hoće da jê uništi, jer mu njezine *suze* ne daju mira u grobu.

Po mom uvjerenju su *te suze* glavni motiv cijele bajke. One se javljaju u svim verzijama, koje mogu da se ubroje u pravu vrstu bajke o Lenori.

U pjesmi „Braća i sestra", koju Wollner drži ne samo prototipom čiste bajke nego i izvorom svim bajkama o Lenori, nema ni tih suza zaručničinih ni zaručnice. Nema ni zarnčnika, koji bi brutalnom neobzirnošću iz *osvete* trzao zaručnicu, nego je na njegovu mjestu *brat* Jovan, koji je prožet čistom narodnom nježnošću prema sestri Jelici. U sjevernoj verziji odvlači vjerenik milom ili silom vjerenicu sa sobom, a u Vukovoj pjesmi Jovan mora Jelicu još ustavljati, da ne ide:

»Dok još braće u pohode dodje«.

U sjevernoj tjera vjerenik vjerenicu da sidje prije njega u grob, jer se boji, da bi mu mogla pobjeći i ona se mora poslužiti varkom — odmatajući svoje prevjese, dok ne umakne do mrtvačnice — a u južnoj Jovan *moli* Jelicu, kad su prispjeli do crkve, iza koje je bio njegov grob, da ga počeka, dok on ode, da potraži za crkvom zlatan prsten, koji je, veli, izgubio, kad su srednjeg brata oženili.

»Ode u grob nejačak Jovane,
A ostade sestrica Jelica,
Čekajući nejačka Jovana«,

al ga nije dočekala, jer se nije vratio. — I tu je, istina, skrivena neka varka. Al koja razlika med ovom i med sjevernom!

*

Na Golgoti.

Mathauser.

— Pa, gdje je onda ta nît, što veže sjevernu vrstu s južnom?

Za Wollnera je ta *bratinska ljubav* glavna oznaka Lenorine bajke. A u kojoj sjevernoj verziji igra *makar i najmanju ulogu brat?* O *ljubavi* kakoj ne može biti ni razgovora.

U četrnaestoj knjizi Jagićeva *Archiva* (od godine 1892.) na strani 147—148. donosi Malorus W. *Bugiel* o Lenorinoj bajci popis verzija, za koje Wollner nije znao, a koje su raširene osim kod slavenskih naroda još kod Danaca, Holandeza, Šveda, Bretanaca, Engleza, Indijanaca, Korzikanaca, Litavaca, Cigana itd. I sve su te variante štampane u nekoliko verzija.

Kako sebi gosp. Wollner zamišlja, da su te tisuće priča u tisuću zakutaka svjetskih — s *istim* glavnim crtama — potekle od *jedne jedine dosad poznate i štampane srpske* verzije o „Braći i sestri“, koja nema (osim obične fabule o mrtvacu, koji dolazi po živu žensku) nikakih nutarnjih vezova sa svim onima — to sâm sveti Bog zna.

(Nastavit će se.)

Bitka na krbavskom polju (11. rujna 1493.).

U spomen četiristagodišnjice toga dogadjaja.

Turske provale. — Hrvati iza smrti Matije Korvina. — Bitka na krbavskom polju (11. rujna 1493.). — Posljedice. — Narodna pjesma o boju krbavskom.

Od kad je ono pala snaga srpskog carstva na Kosovu, otvoriše se turskoj sili na sjever i na zapad balkanskog poluostrova sva vrata. Da što bolje izrabi pobjedu kosovsku, pošlje sultan Bajazid na proljeće 1390. priličnu vojsku u Srbiju; Lazarev sin i nasljednik Stjepan Lazarević bješe prisiljen, da prizna vrhovno gospodstvo tursko i da plaća danak. Od sada su redovito združeni Turci i Rašani napadali susjedne krajeve,[1] pa s toga skupi kralj Sigismund g. 1392. oveću vojsku, kojom je sam zapovijedao, te poče negdje svršetkom svibnja ratovanje. Kod grada Kubina na Dunavu sukobe se, a sultan morao je uzmaći; premda je Sigismund i preko Dunava prešao, te stao harati po Srbiji, ipak nije znatnih uspjeha postigao.[2] U isto doba provališe Turci i u Bosnu, te poplijeniše svu zemlju do Glasinca,[3] gdje bjehu poraženi od vojvode Gojka Mrnjavića. Kad je sjedinjena kršćanska vojska bila 28. rujna 1396. kod Nikopolja hametom poražena, zaprijeti najveća pogibao Bosni, Hrvatskoj i Ugarskoj. U siječnju 1398. provali u Bosnu sultanov sin velikom četom Turaka i Rašana, nemilo plijeneći sela i varoši, a narod u ropstvo vodeći. Tomu se zlu po naš hrvatski narod pridružiše još i domaće prijestolne borbe u Bosni iza smrti kralja Stjepana Dabiše, a slabiji u nastojanju, da se održe, stali su Turke u pomoć zvati; sam kralj bosanski Stjepan Ostoja stane šurovati s Turcima, da bi oslabio protivnika svoga Stjepana Tvrtka II. Tvrtkovića, a vojvoda Hrvoja Vukčić zvao ih je u pomoć proti Ugrima (1414.)[1] Od sada gotovo svaki put Turci kroz Bosnu provaljuju i u Hrvatsku, dapače čak u Kranjsku i Štajersku, u svojim čoporima, koji su znali narasti na dvadeset do pedeset tisuća konjanika pod zapovijedi kojeg paše ili bega. Munjevna brzina njihova udivila i zgrozila je svijet, a u plamenu goruća sela i dim, vijajući se prema visinama nebeskim, pokazivao im je trag. Mnogo je trpio od bijesa novog azijskog došljaka rod knezova Šubića-Zrinjskih, kojima Turci provališe na pounska imanja, gdje popališe mnogo kuća i odvedoše mnogo naroda u ropstvo, no čvrstog Zrinj-grada, uza sav napor, ne mogahu ipak svladati.[2] Od sada eto često turskih gosti na našim medjama, a osobito kad je uz bosanske vladare i velmože još i republika mletačka zvala nekrsta u pomoć, da sebi osigura Dalmaciju. Napast turska bila je g. 1406. za Hrvatsku već tolika, da je ban Matko Talovac bio primužden zametnuti dogovore s plemstvom o ozbiljnim mjerama glede obrane kraljevine.[3] Bošnjacima ljuto se domala osveti, što su Turke zvali sebi u pomoć, jer kad je sultan Muhamed g. 1453. zauzeo Carigrad, te ga svojom prijestolnicom proglasio, onda je redom sve susjedne države pretvarao u pašaluke. Premda je Srbija bila jur 1389. upravo uništena, to je pod vlasti despotâ, koji su bili vazali sultanovi, još ipak neku slobodu pokazivala, no iza pada Carigrada, sultan Muhamed pretvori Srbiju u pašaluk (1459.), a na to udari na Bosnu, u malo dana svlada sve bosanske raštrkane čete, zauze

[1] . . . et dum tandem . . . Turcorum sevissima natio *simul cum* prescriptis *Rascensibus* contra Christicolas ad exinanicionem eorum conspirassent. *Codex dipl. patrius* VII., 436., naličnо *Fejér:* Cod. dipl. X., 2, 418.

[2] O tom gl. *Huber:* Die Gefangnehmung der Königinnen Elisabeth und Maria von Ungarn. Wien 1885. p. 29—31. i *Archiv* f. österr. Gesch. Bd. 66 p. 535—537.

[3] *Miklošić:* Mon. serb. p. 226. i Rad III. p. 127—128. Glasinac je nedaleko Rogatice.

[1] O tom gl. *Klaić:* Povjest Bosne, p. 246. i dalje.

[2] N. R. A. Fasc. 1649. Nr. 15 et 18. U više povelja hvali Sigismund hrabrost Hrvata u borbi s Turcima, te nagradjuje radi toga hrvatske velikaše Nikolu Zrinjskoga (g. 1398—1419.), Pavla Zrinjskoga (g. 1405.) i Petra sina Pavlova (g. 1420.) N. R. A. fasc. 1645. br. 4. i fasc. 1647. br. 18. prije u zemaljskom arkivu u Zagrebu, sada u Budimpešti.

[3] Regesta monasterii Streza, ad an. 1406. u zem. ark. u Zagrebu.

tvrdje Bobovac, Jajce i Ključ, gdje uhvati posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića, smaknu ga i Bosnu proglasi turskom pokrajinom (1463.). Nagli pad Bosne silno je uzdrmao kršćanstvo, a navlastice susjednu hrvatsku i ugarsku kraljevinu. Matija Korvin, žilavi i odvažni zatočnik prava ugarsko-hrvatskoga kraljevstva na Bosnu, pohrli još pod konac g. 1463. oružanom silom u Bosnu. Snažnom rukom otme Turkom oko Vrbasa i Plive do trideset gradova, a medju njima i tvrdo Jajce i očisti te krajeve od Turaka, namjestivši u pogranične gradove stalnu vojsku pod zapovijedi bana jajačkoga, a Mirka Zapoljskoga učini „gubernatorom kraljevine Bosne i banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije".[1] Ma da je junački kralj Turcima mnogo straha zadao, ipak mu se osnove ne ispuniše, jer cijele Bosne zauzeo nije; tomu je mnogo krivo i to, što se stao plesti u krunske poslove češke i poljačke, dapače stao se otimati i za carskom rimskom krunom. Samo velikim naporom i vanrednim junaštvom, no i uz strašno krvoproliće, suzbijali su Hrvati neprekidne navale Osmanlija na Jajce i ostale pogranične gradove uz rijeku Vrbas, koja je bila granica prema turskom carstvu. Na Jajce udari g. 1464. glavom sultan Muhamed, no i najljući se turski napadaji odbijahu o junačke mišice hrvatskih četa i banova Ladislava Kanižkoga i Ivana Korvina.

Uza sve to, poslije pada Bosne nastadoše za kraljevinu Hrvatsku crni i žalosni dani, jer na krajini ne prodje dan, kad se ne bi naši ogledali s Turcima; kraj toga još je žalosnije, što su stari hrvatski plemići i vlastela u Bosni poprimili s mnoštvom svojih podanika muhamedanski zakon, te tako malo po malo, zaslijepljeni vjerskom mržnjom sve i ne znajući udarali na svoju braću, na krv od svoje krvi. Hrvata nije obično nikad pomagao kralj, a često i ban, tako da je već sada mogla nastati u narodu poslovica: „Bog visoko, car daleko". Toj se nevolji pridruži još i to, što su hrvatska gospoda bila u neprekidnoj svadji. Odmah po smrti Sigismundovoj (1437.) nastaje taj spor, a neprestano se pita, tko će biti kralj. Doduše snažna je ruka Matije Korvina i to pitanje smirila, no kad se je on u Beču 6. aprila 1490. prestavio, opet oživi, jer se za dugo nije znalo, komu će zapasti ispražnjeni prijestol. Matija je u zadnjim godinama svoga života, kad je već vidio, da ne će dobiti zakonitog potomka, sve moguće radio, da bi ga naslijedio nezakoniti sin Ivan. Na dvoru mu je dodijelio čast kraljevskog princa, dapače se o raznim svečanostima po njemu dao zamjenjivati, nadario ga svom silom dobara i po Ugarskoj i Erdelju i Hrvatskoj, pače godine 1487. oženi ga Blancom, sestrom milanskog vojvode Gian Galeazzo,[1] a ljeti 1489. nastojao je da prisegom obveže ugarske i hrvatske velikaše i gradove, da mu sina uzmu za nasljednika. Onda se tome osobito protivila kraljica Beatrica, pa svakim molbama navalila na kralja, da bi joj, unatoč zlovolje Ugra i Hrvata protiv ženske vladavine, prijestolje osigurao.[2] Da je Ivan Korvin bio nalik na svoga oca, lako bi se sada domogao prijestolja, jer je sve i krunu i dragocjenosti, mnoštvo gradova i uplivnih pristalica imao uza se. No njegova tromost i nemoć najbolje se vidjela na Rákoškom saboru (17. svibnja), što ga je kraljica-udova sazvala, tako da se odmah vidjelo, da Ivan prijestolja oca svoga naslijediti ne će.[3] Mladi[4] se vojvoda opet pouzdano nadao, da će ga izabrati već poradi oca njegova, pa je s toga više čekao na izbor, nego li radio za sebe. Kraljica udova Beatrica takodjer se nadala, da će je izabrati, kao što je to bilo poslije smrti Ljudevita I. i Albrechta austrijskoga; kad je vidjela, da je velikaši ne će, onda je gledala da udajom bar ostane kraljicom. Javio se i Maksimilijan austrijski, izabrani kralj rimski, mlad i lijep udovac; on se pozivao na ugovor o nasljedstvu, što no ga je njegov otac Fridrik s kraljem Matijom Korvinom godine 1463. uglavio. Beatrica bila bi ga rada uzela, no Maksimilijan ne će, dapače je u jednom pismu nazva „majkom", što je kraljicu-udovu prinukalo, da se obrati mladomu češkomu kralju Vladislavu, koji je takodjer ugarsko-hrvatski prijestol zahtijevao, kao unuk kralja austrijskoga i njegove žene Elizabete. Beatrica poznajući narav velikaša izbornika stane obećavati svašta, trošiti blago i dragocjenosti, samo da zadovolji svojoj taštini.[5] S toga i vidimo gdje dolaze mladomu Ivanu velikaši izbornici, u koje se on pouzdavao, pa mu tobože tajnim ugovorom osjeguraše čast bansku, ako bi slučaj htio, da ne bude izabran. „Ako bi božjom providnošću ili većinom glasova drugi koji vladar na ugarsko prijestolje bio pozvan, to ima biti Ivan Korvin kraljem Bosne, a treći ili četvrti dan iza krunidbe kralja ugarskoga okrunjen. Pored kraljevstva bosanskoga dobiva Slavoniju kao vojvodstvo, a u Hrvatskoj i Dalmaciji biti će doživotni ban. Malo ne kraljevskom vlasti vladat će Ivan Korvin nad Hrvatima, a za obranu gradova kralj će ga ugarski stalnom potporom pomagati. I mnoge druge povlasti dobit će vojvoda Ivan Korvin, a za to će predati izabranomu kralju krunu i gradove: Budim, Višegrad i stolni Biograd".

(Nastavit će se.)

[1] Pismo Matije Korvina papi Piu II. od 27. januara 1464. iz Dubrave (križevačka župan.). *Katona:* Hist. crit. XIV. p. 666. i *Fermendžin:* Acta Bosnae p. 258. — *Teleki:* Hunyadikora XI., 88: »Emerico de Zapolya gubernatore regni Bozne et Dalmatie, Croatie et Slavonie bano«.

[1] Neki istorici drže, da je samo zaručen bio, no to ne stoji, kad se vrela malo bolje ogledaju. Gl. *Chmel:* u »Arch. f. österr. Gesch.« I., 1, 81. sq. i papino pismo, kojim raspituje brak Ivanov s Blankom ap. *Theiner:* Mon. Hung. hist. II., 540.

[2] Za ove dogadjaje najbolje je vrelo suvremeni *Bonfin*, koji je i živio na dvoru budimskom. Dec. IV. lib. 7 i 8. p. 633, 650 dalje.

[3] *Bonfinii:* Dec. IV. lib. 9. p. 663 i dalje.

[4] Bilo mu je tek 18 godina (rodjen je 1473., jer 25. stud. 1487. bilo mu je »etatis annorum quattuordecim et ultra«.

[5] *Bonfinii* dec. l. c.

Književnost.

Hrvatska. »*Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*«. Knjiga CXV. Filologičko-historički i filosofičko juridički razredi. U Zagrebu 1893. Knjižara jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare). Tisak Dioničke tiskare. — U ovoj netom izišloj knjizi priopćena je na prvom mjestu rasprava *dra. K. Vojnovića:* Sudbeni ustroj republike dubrovačke. III. Od god. 1667. do godine 1808. Pisac najprije raspravlja o vanjskoj politici Dubrovnika u to doba, pa osobito ističe teške njegove prilike iza trešnje od 6. aprila 1667. U drugom dijelu rasprave govori o preustrojstvu države i sudova. Vrijedno je zabilježiti napomenu o porabi jezika: »Ostat će ko zna do kada koprenom pokriveno pitanje, kad se je grad Dubrovnik poslavenio. Makušev drži, da je to bilo na početku XIV. ili početkom XV. vijeka, kad no bjehu Konavli utjelovljeni državi, dok Majkov i Pipin, a s njima stoji Nodilo, posežu u X. vijek. Ovaj zadnji onom opreznosti, koja bilježi prava historika, kad mora tapati po tmini, kaže kod ocjene dubrovačkih ljetopisaca: Ja bih Dubrovnik izuzeo iz kola čisto latinskijeh mjesta, ja bih ga izuzeo barem od X. vijeka. Lukarić hoće, da je XI. vijeka slavenski jezik prevladao nad latinskim. Po svjedočanstvu Ivana Ravenskoga izmedju 1370—80. malo je ko i to slabo razumijevao i govorio talijanski, — a historik Razzi pripovijeda, da na svršetku XVI. vijeka mladići nijesu razumijevali dobro talijanski. Bujno razvijanje slovinske književnosti XV. stoljeća, a oskudica talijanske, dočim se latinska tako sjajno istakla, isključuju svaku sumnju, da je bio slovinski (hrvatski) elemenat potpuno zavladao u krilu obitelji, iz koje prijedje na književno polje. A što je bilo s porabom toga jezika u javnom životu? Prolistavanje pravničkih knjiga i sudbenih spisa u starom dubrovačkom arhivu daje nam nekoliko podataka. U samom statutu nalazimo spletenih s latinskim tekstom slovinskih (hrvatskih) riječi, koje ne bi vazda našle dovoljnoga latinskog izraza. To isto ne rijetko nalazimo u Zelenoj Knjizi, premda je tekst ili talijanski ili latinski. Ovo nahodimo i u Žutoj Knjizi, ali u manjoj mjeri«.

Iza toga dolazi dragocjena historijska rasprava dra. *Fr. Račkoga:* »Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća«. Podulji niz članaka o nutarnjem stanju Hrvatske pod narodnim vladalačkim domom završuje pisac ovim nacrtom njezinih prosvjetnih prilika u onom razdoblju, pa govori o obuci i pismenosti. Do sada je historik u »Radu« prikazao vjernu sliku o hrvatskom društvu, o crkvi, o vrhovnoj državnoj vlasti, u uredjenju i ustrojstvu državnom, pa o imovnim i gospodarstvenim prilikama žiteljstva.

Latinska pismenost bijaše u Hrvatskoj prvi plod obuke. Sve isprave iz IX. do XII. vijeka, koje su nam se sačuvale, sastavljene su latinskim pismom i latinskim jezikom. Pisci isprava jedino su svećenici i redovnici od raznih stupnjeva crkvene hierarhije. Ta činjenica potvrdjuje, da je i u Hrvatskoj u ono vrijeme svećenstvo bilo jedini pismeni stalež.

Početak slovjenske pismenosti skopčan je s imenom i djelovanjem sv. Ćirila i Metoda. Doskora se razvi žestok boj izmedju latinštine i slovjenštine. U samoj hrvatskoj crkvi bila su dva logora: jedan s hrvatskim biskupom u Ninu na čelu, za slovjenštinu, drugi s ostalim episkopatom za latinštinu.

Slovenska se pismenost u Hrvatskoj počela razvijati, ako ne koncem IX., svakako početkom X. vijeka. Zaodijevala se oblom glagolicom, po obliku jednakom onoj panonsko-moravskih i bugarskih spomenika. Hrvatska bijaše uz Bugarsku prva zemlja, koja se je pridružila rano onomu duševnom pokretu, koji je u Panoniji i u V. Moravskoj započeo, te se postupice širio preko Dunava i Karpata. Nu i u Hrvatskoj imala se slovjenština s glagolicom kod prvoga koraka boriti za svoj bitak. Latinština bijaše od nje silnija svojom starodavnom prosvjetom, pa svojim položajem u crkvi i državi. Ona je i na hrvatske vladaoce i na hrvatske velmože tako moćno djelovala, da su joj isključivu vlast u javnom životu priznavali. Slovjenština je i glagolica našla zakrilje djelomice u crkvi i puku; u crkvi imenito u nižem svećenstvu i u redu sv. Benedikta.

Profesor Vatroslav *Rožić* priopćuje raspravu: »Kajkavački dijalekat u Prigorju«, a akademik Luka *Zore* nastavlja svoje »Paljetkovanje«. Na kraju su štampani »Dodatci k raspravi »Sudbeno ustrojstvo republike dubrovačke« od dra. K. Vojnovića.

Primili smo od vrijednoga pisca *Petra Kuničića* istisak njegove knjige »*Viški boj*«, što no je izišla početkom ove godine nakladom neke zagrebačke knjižare, koju ne marimo spominjati. Djelo je ovo u svakom pogledu hvale vrijedno i lijepo uspjelo. Pisac se trsio, da mu knjiga bude zanimljiva, prikazujući potpunu sliku znamenitoga viškog boja, u kojem su junački hrvatski mornari pokazali pohlepnim Talijancima, da ovo nije talijanska zemlja. Treba priznati, da je knjiga napisana u čisto hrvatskom duhu. Nema sumnje, da je upravo s toga, što odiše pravim hrvatskim duhom, ova knjiga mnogo omiljela narodu. Viška općina, da nagradi vrloga pisca, darovala mu dragocjenu uspomenu, krasan tapanj sa zlatnim perom. Vladika Strosmajer poslao je piscu laskavo pismo, u kojem ga hvali, što je potomstvu predao junačtvo hrvatskih mornara g. 1866. U knjizi su priopćene i rodoljubne pjesme o tom znamenitom boju, a medju njima se osobito ističe Buzolićeva, koja ima književnu vrijednost. Knjiga je urešena sa 52 vjerne slike, a stoji uvezana 1 for. 40 nvč. »Pučki List« u Spljetu rasprodao je do sada oko pet stotina primjeraka.

Franjo Sudarević, učitelj u Osijeku, izdao je tiskom Julija Pfeiffera u ukusnoj knjizi izvornu pripovijest »*Djed Marijan*«, u kojoj prikazuje istinite zgode iz seoskoga života. Djelo je posvetio dru. Teodoru grofu Pejačeviću-Virovitičkomu, kr. velikomu županu. Udesno opremljena knjiga ima 150 strana, stoji 50 nvč.

— Društvo: *Pučka knjiga*, ćudorednoj i gospodarstvenoj prosvjeti naroda. Urednik — tajnik: Pop E. M. Vusio. *Kamenčić* ćudorednoj prosvjeti naroda. Općem boljku posvećuje *Mladen Barbarić*. Knjižica VIII. Godina II. Zadar. — Poznato je, da od dvije godine postoji u Zadru društvo »Pučka knjiga“, komu je svrha, da prinosima članova, potporom vlade, zemaljskog odbora i drugih, tiska i izdaje knjižice za ćudorednu i gospodarstvenu prosvjetu naroda; i to barem 4, a po mogućnosti do 6 i više knjižica na godinu. Najnovija knjižica fra Mladena Barbarića dobro pristaje u tu zbirku pučkih spisa. Knjižica stoji samo 15 novčića.

»Besjede o besmrtnosti duše« i druge neke, koje je u raznih prigodah rekao *I. Rieger*, doktor bogoslovlja u sv. Ivanu Žabno. U Križevcih. Brzotiskom Gustava Neuberga. — Vrijedni pisac dr. I. Rieger izdao je pod ovim natpisom lijep broj krasnih crkvenih besjeda, koje se odlikuju i divnim mislima i liepim oblikom. Vidi se, da ih je izradio čovjek duboke naobrazbe i vješt govorničtvu. Pored sedam besjeda o besmrtnosti duše ima još drugih deset, većinom izvornih. Dvije su besjede prevedene: 1. svjedočanstvo roda čvvječjega, da duša ne umire, od P. Monsabréa, i 2. Vjera i otačbina, od P. Agostina da Montefeltro. Potonja je besjeda osobito krasna. Pisac je svoju knjigu posvetio preuzvišenomu gospodinu Josipu Jurju Strosmajeru, vladici u Djakovu. Cijena je knjizi 1 for, a dobiva se u svim knjižarama. Našemu svećenstvu usrduo preporučujemo ove besjede.

Listak romana. — Cosmopolis. — Put u Dalmaciju. — Bajka o Lenori. — Bitka na krbavskom polju (11. rujna 1493.). — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 19. kolovoza 1893.

Br. 33. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Sudjeno je . . .

I.

Na oblačku istočnome
Prvi zorin stidak pliva:
Na dušeku svilenome
Zlato Ajka sanak sniva.

Ko andjelak u svom raju
Tih jutarnji sanak spava,
A oko nje tihu igru
Tihi lahor poigrava.

U neredu dražesnome
Rasplele se bujne vlasi;
Blažen stidak djevičanski
Rumeno joj lice krasi.

B'jele ruke prekrštene
Snježane joj grudi kriju,
Ko dva l'jerka o proljeti,
Kad o tihom jutru sniju.

Na oblačku istočnome
Prvi zorin stidak pliva:
Na dušeku svilenome
Zlato Ajka sanak sniva.

Koban sanak duh joj mori! —
Sad koraljna drhtnu usta,
Plane lice — a za časak
Razlije se pustoš pusta.

Vedrim čelom polagano
Navlači se crna tama,
Pa se m'ješa sa crninom
Crne noći — crnog prama.

Kao ranče kada sniva
U naručju majke mile,
A oko njeg sudjenice
Sakupe se gorske vile:

Malo čedo slutnju sluteć
Sad uzdrhta nježnim t'jelom,
Sad progleda — sad se skrije
U naručju majke vrelom.

Na oku joj u prozračju
Alem kamen čas zablista,
Odgoneni: il je alem,
Il je suza vrela, čista.

Tiho rujna zora rudi,
Tiho Ajka sanak spava,
A oko nje tihu igru
Tihi lahor poigrava. —

II.

Što Sarajevom ljudstvo
Ko silna vojska grne?
Što ječe sablje oštre
Kroz noćne tmine crne?

Junaka gledaj čila,
Sokakom kako žuri,
Za pojasom mu handžar,
Na pleću kaftan suri.

Da prodr'jet oko može
Kroz gustu noćnu tamu,
Da vidiš mlado lice
U osvetničkom plamu!

U krvav boj se sprema,
A sada hrli zlatu,
Da joj ruke ovije
O labudjemu vratu.

Tanka alka od srebra zazveknu,
A kroz tamu sjajno svjetlo sjeknu:
Zlato Ajka izmed šarna cv'jeća,
Divna slika divna pramaljeća.

Sitan cv'jetak cv'jetku
Nježnu glavu savi,
Ko da hoće nešta
Da mu tajno javi.

Zar i cv'jetak sitni
Kobna slutnja mori,
Da na žarkom suncu
Sjutra ne izgori:

Da mu cv'jetci klonu,
Više da ne miri,
Oko njega da se
Ne kupe leptiri.

S tajne priče svaki cv'jetak dršće —
Šta sve sudba okrutnica stvara!
Istom pusti šarno da raspupa
Bijes šalje, bijesom ga hara;
Vjetrovima svud mu miris hita;
Dršće cv'jeće — zlato Ajka pita:

— „Što te crna nojca nosi
Pod moj pendžer tako kasno?
Sve se bojim: bit će nešto,
Što mi srce zbori jasno.

Šta ta buka, šta ta vika,
Čemu rzaj konja vitih?
Za što tebi mješte ruže
Oštri handžar grudi kiti? —

U žarko ti oko gledam,
Iz njega me slutnja bije;
Kaži, dragi, što se strašno
U tvom srcu tajno krije?“

— „Zveke, vike i handžara
Ne plaši se, zlato moje,
Oružje je za junaka,
Za junaka kovano je.

Za što da ti slutnja crna
Mori srce, mori grudi?
Od vijeka jednaki smo,
Ostajemo vazda ljudi.

Sudbine smo neumolne
Vječna igra, vječna šala,
Iz srdaca ljudskih od v'jek
B'jes i ljubav izvirala.

Da te ljubim — sudjeno mi,
I bjesnit mi sudba daje,
Puštajući, da nam dušman
Naše rodne gazi kraje". —

Junak drhtnu, junak planu
U osvetnom, gnjevnom jaru,
A ruka mu i nehote
Našla se je na handžaru. —

— „Knez Eugen se s vojskom silnom kreće
I hara Bosnom, gradove joj pl'jeni,
U garištu su kuće i selišta,
A od krvi se Bosna hladna pjeni.

Slobodu nosi potlačenoj raji!
— Al ne, da raja živi u slobodi,
Već kao izmet bez volje i misli,
Da nevidom je gorem ropstvu vodi.

Slobodu nosi potlačenoj raji
I s oka rad bi obrisat joj suze,
U čemeru da guši se bez suza,
U zlatne kada okuje ju uze.

Još sjutra, zlato, gorjeti će plamom
Tvoj dom i moj i c'jelo Sarajevo:
Već čujem topot b'jesnih konjanika,
Podrugljiv podsm'jeh čujem jasno evo!

Pa ti da budeš sinja robinjica
Tom vražjem skotu, da te sv'jetom vodi,
Pa ti da kukaš, moje milovanje,
U toj od zlata suhoga slobodi?

Ne, ne, zlato!" planu junak
U ljubavnom čistom žaru,
A ruka mu i nehote
Našla se je na handžaru.

Sve jače gradom ljudstvo
Kô silna vojska grne,
Junaka nesta mladog
U krilu noći crne.

III.

Čisto nebo, Bože dobri,
Ko djetinji sanak vedri,
Jedva koji da oblačak
Kao b'jeli labud jedri.

Medju cv'jećem n'jema, brižna
Sjedi Ajka, milo lane,
Pa i cv'jeće ko od straha,
Ne će vjetar ni da gane.

Oko dragog misli lete,
Što za dom se, za nju bije,
Budna Ajka opet s nova
Preksinoćnji sanak snije. —

Gjulistan je, pun je ruža —
U njem draga s dragim sjedi,
On joj tajne priča bajke,
Sanljivo ga ona gledi.

Na jedanput — ne zna kako —
Nadvila se gusta tama:
Nesta dragog u nevidu,
Osta djeva, osta sama.

— Drhtnu Ajka, drhtnu cv'jeće:
Tko će šarno zaljevati,
Prije zore, prije rose
Tko će šarnu hrane dati?

Zlatnu glavu na grud svinu —
Budna Ajka sanak snije,
Bezazleni vjetrić tiho
Crnu kosu zrakom vije. —

Srebren' alka tanko zveknu,
U dvor mlado momče banu,
Zavijenu nosi ruku,
Al pod srcem težu ranu.

Hiti k bâbu zlatne Ajke,
Bol ga prati, tjera sila:
Nosi junak i ranjenik
Oporuku od Tahvila.

„Tahvil mrtav!" ču još. Ajka,
Tahvil mrtav! Bože, jao!
Niti r'ječi ne ču više,
Na oči joj sumrak pao.

Bolno junak starcu priča
O junačkom razbojištu,
Gdje junaci za budućnost
Neumrlu slavu ištu.

— „Sklonulo se sunce bilo
Za vrhunce i za gore,
Odjekivô gromor bojni
Kô valovljem b'jesno more.

Jače lava Tahvil srtô:
Pobjeda je s naše strane,
Satrli smo crna vraga,
Satrli smo dindušmane.

Kô iz vedra neba munja —
Puče puška zlokobnica
I ukide za vijeke
Mog Tahvila zemlji s lica.

Crnoj travi junak klonu
Baš kad prvi sumrak pao,
Pa mi tiho zadnju svoju
Oporuku šaputao:

— Devet ljeta nek mi Ajka
Poharano ruho nosi,
Ali nikad da mi suzom
Hladni mezar ne orosi.

Za junaka, za dom pala,
Uvreda je suze liti,
Ta on počne iza smrti
Novi život tek živiti.

Devet ljeta nek mi Ajka
Pije čašu gorka jada —
Desetoga neka ljeta
Traži srcu druga mlada.

Eno sunce zapalo je —
S njim i moje živovanje!
Pozdravi mi rod i braću,
Moje slatko spominjanje! —

Prva nebom zv'jezda zasja,
Tahvil mi se na grud svinu,
Šapćuć zadnju oporuku:
Tri put dahnu — pa preminu.

Zape junak: obojici
Suza lica orosila,
A u suzi zrcali se
Oporuka od Tahvila.

IV.

Leti vr'jeme sporo, lako,
Ajka tužne broji dane,
Čekajući, dok deseto
Veselo joj ljeto svane.

Devet ljeta crnih, kobnih,
I bez sm'ješka i bez suze!
Al nit boli, niti vr'jeme
Ajki čara ne oduze.

Po licu joj bljedjanome
Ko od boli veo pliva;
Crno oko kao bajka
Zagonetna i sanljiva.

Na oblačku istočnome
Prvi zorin stidak pliva:
Ko pred devet ljeta isto
Budna Ajka sanak sniva.

Tiho rudi zora rujna,
U Ajkine oči gleda,
Pa se čudi, pa se pita:
Što je Ajka tako bl'jeda?

Devet ljeta s kosom njenom
Isprepleće zlato svoje;
Devet ljeta dan za danom
Nepovratno proteklo je:

Al joj usne jošte nikad
Tihi sm'ješak ne dodirnu;
I bez suza i bez sm'ješka
Gledala je tihu, mirnu.

Pa se pita zora rujna:
Što se smirit Ajka ne će?
Iz krvi je Tahvilove
Već odavna niklo cv'ječe . . .

Zuri Ajka, zuri n'jemo,
Bol joj ljuta srce para;
Okom svrati zori rujnoj,
Pa joj tiho progovara:

— Rujna zoro, posestrimo,
Devet ljeta proteklo je,
Od kad gledam svako jutro
Tvoje lice, čare tvoje.

Rudila si stoput ljepša
I zlatnija nego sade:
Ali nikad rujem svojim
Ne ublaži moje jade.

Jutros mi se mila javljaš,
Ne vidjeh te nikad taku,
Prvi puta sjaja daješ
Duše moje crnom mraku.

Devet ljeta gledala si
Tužnu Ajku poharanu,
Al kićenoj Ajki sada
Desetoga ljeta svanu.

Jedva sam te iščekala,
Izgledala lice tvoje,
Jer mi nosiš sretan danak —
Zar ne vidiš prosce moje?

Spremni svati, konji b'jesni,
Eno srcu druga mila!
Izvršena, ispunjena
Oporuka mog Tahvila.

Eno neve, veo nosi,
Prekrit će mi sada lice! —
Ajka skoči, osmjehnu se
I koraknu nehotice . . . .

Hrli mlada kitnoj nevi,
Uzdahom je cv'ječe prati,
A zorica suhim zlatom
Zaručnicu Ajku zlati.

Kitna neva — voda hladna,
Talasi joj — spremni svati;
Hrli Ajka — dršće zora,
Uzdahom je cv'ječe prati.

Zapjeni se voda hladna,
Otvori joj dvore svoje,
A valovlje šaputalo:
Sudjeno je — sudjeno je.

T. Alaupović.

Listak romana.

Napisao Vl. Tr.-Borota.

(Nastavak.)

Pod večer, dok je malo zahladilo, bijahu ona i Stjepan izjašili sami, bez sluge, što je obično za njima jašio. Iza jedne ure jahanja po cesti skrenuše na put, koji je vodio u veliku šumu, kamo ih zamami hladovina i svježi miris zelenila. Dodjoše do jedne čistine, male livade usred šume, na kojoj bijaše sijeno pokošeno, pa se još sušilo u kupovima. Na rubu livade bijaše Klara opazila nekoliko ciklama i poželi sići s konja, da ih ubere. Stjepan odma zaustavi svojega konja, sjaše prvi, priveže ga za mladi hrastić i podje, da pomogne Klari. Svojim čvrstim rukama digne je iz sedla i primakne bliže k sebi nego što bijaše potrebno, a obraz mu se pri tom zalije rumenilom. Kao uvijek kod takove zgode gledaše mu ona s podsmijehom iz visine u oči, a on kao da se je svladao, spusti je na zemlju. Ona odma odskakuće do ciklamâ i stade ih brati, kličući ushićeno pri tom, kako su krasne i kako lijepo mirišu, dok je on, svezavši svoga i njezina konja, stao, gledajući u nju, kako se sagiba k cvijeću. Nekakva divlja želja ga spopadne, da skoči i uhvati taj lijepi stvor, koji je od prvoga dana zavolio i koji ga svakim časom dovodi u krute kušnje svojom zamamnom nazočnosti. Požudnim okom promatraše svaku crtu njezina tijela, stegnuta u usko sivo odijelo, koje kao da je pretijesno bilo za punoću grudiju i valovitu bajnu oblinu cijelog joj tijela. Obuze ga težnja, da je privine k sebi, da joj glasno kaže sve ono, o čem se dosad usudio samo pola u šali natucati, a što ga uz nju veže krutim i slatkim, a bezobzirnim vezama vatrene ljubavi. Već je htio poletjeti k njoj, kad ga njezin slobodni glas i nedužni smijeh trgne iz besvjesna opoja, u koji bijaše zapao. Ona je ubrala cvijeće i pokročivši do široka niska panja, sjedne na nj, pa spustivši ciklame u krilo, uze ih slagati u kitu.

— Zar ti nemaš nikakova smisla za lijepo cvijeće, kad tako tamo stojiš? — dovikne mu ona, pogledavši ga. — Hodi amo, gledaj, kako je lijepo . . .

On joj se približi polagano, pa se spusti do panja na pokošenu strn.

— Jedva je ljepše od tebe . . . tko bi uz tebe tražio drugog cvijeća! — reče on tiho i ozbiljno, podbočivši rukom glavu i gledajući k njoj . . .

— Fuj, Štefica! . . . takve stare i dosadne laske, — odgovori ona sa smijehom, ne pazeći na ton njegovih riječi.

No on se ne obaziraše na taj odgovor, nego nastavi:

— Da si mojom, Klaro! . . . Kad te tako gledam, uvijek žalim, što te nisam upoznao prije, dok si bila djevojka . . .

— Za što? — prekine ga ona kao u čudu.

— Jer onda može biti ne bih prekasno došao sa svojom ljubavi . . .

Ona se htjede nasmijati, kao obično njegovim šalama, ali vinuvši oko s cvijeća, kojim su joj se ruke bavile, do njega, smete je njegov neobični pogled. Ona oćuti nekaki nemir i potrebu, da otidje od ovoga čovjeka, koji ju je ipak magnetičnom snagom sebi privlačio. Ona ponikne pogledom i stade brže omatati cvijeće travkom, koju bijaše ubrala. No Stjepan se pridigne i klečeći na

*

oba koljena u travi, reče približujući se k njoj, drhtavim glasom i moleći:

— Bi li se jako ljutila, da ti ukradem jedan cjelov... ne kao cousin, nego — iz ljubavi...

— Kako si ti čudan danas, odgovori ona takodjer drhtavim glasom i slatkim strahom, koji joj burno uzdizaše grudi. No kad se njezino nesigurno oko susrelo s njegovim pogledom, u kojem čitaše strasnu uzbudjenost, pa kad je on ustao i nagnuvši se k njoj prošaptao „Ja te ljubim...“, i rukama segnuo, da je obujmi, skoči ona s panja i korakne natrag. Silnom mukom prisili svoje oči, u kojima se zacakliše dvije suze, na strogi i ozbiljni pogled i reče: „To je gadno, Stjepane...“ pa podje konju, na kojega se uspe, braneći se od pomoći Stjepanove. U oštrom kasu poleti ona kući, a Stjepan je slijedjaše, mučeći. Srdio se je na sama sebe, ali njegovoj se ljubavi pridruži sad nada, jer je mislio, da Klarinu smetnju i suze može tumačiti sebi u prilog. No ona je šutila cijele večeri i nije se usudila, da podigne oka do Stjepana, da se ne sastane s njegovim pogledom. Kod večere kao da je na iglama sjedjela, pa je samo besvjesno i rastreseno odgovarala na pitanja, koja su joj stavljali. Tužeći se na žestoku glavobolju, ode rano u svoju sobu. Tu se baci na postelju i zakopa glavu u jastuk, kao da se je htjela pred samom sobom sakriti. Ipak su do nje dopirali glasovi iz kuće, kretanje služinčadi i šum razgovora s terase, gdje su sjedjeli Vladislav, Stjepan i Schneller. Onda opet skoči, zatvori prozor, zaklopi spalete i grozničavom uzrujanošću stade sa sebe skidati odjeću. Ugasivši svjetlo, legne i stiskaše čvrsto oči, da prisili san. Ali joj jedna misao nije dala zaspati: mogao bi doći Vladislav u njezinu sobu, i po prvi put osjeti, da bi joj njegova prisutnost smetala. Onda se opet vraćaše prizor u šumi i svi ovi dani, otkad je Stjepan došao, sve isprekidano, munjevite misli, šarene slike, koje se kao u kaleidoskopu okretahu pred njezinim očima, na koje nije htio san da dodje. Tad zadršće najedanput. Njezin muž je došao u svoju sobu, koja je samo tapetnim vratima bila odijeljena od njezine. Čula ga je, kako hoda po sagu, kako otpravlja slugu. Onda glas pritisnute kvake i on se približavaše tihim korakom njezinu krevetu. Ona brzo zaklopi oči i stade mirnije disati, kao da spava, susprežući talasanje uzburkanih grudi. On stajaše do kreveta i zovne je dva puta imenom, tad se sagne k njoj, sjedne na kraj kreveta i opipa njezine oči i lice. Čisto tiho prisloni glavu na njezinu grud i ostane tako malo, slušajući kucaj njezina srca. Onda joj stavi ruku na čelo, pritisne joj cjelov na usne, i prošapta za sebe: „Glava joj gori... ali zaspala je... do sjutra će proći“. Za tim čuje, kako se opet polagano udaljio i zatvorio za sobom vrata. Na to sve utihne, razabiralo se samo šetanje njihala na uri i sitno tiktakanje njezine male ure na noćnom stoliću. Ona otvori oči i odahne, pustivši malo suspregnutomu disanju. Grudi joj se naglo uzdizahu, glava joj gorjela, a na čelu je osjećala kapljice znoja. Šta joj je? Nutrašnja tjeskoba. Steže je, muči je, pa ipak nije ništa danas popodne počinila, s čega bi se morala prekoravati. Ali sad, sad je zgriješila spram Vladislava, pritajila se, prevarila ga, sakrila mu nešto. Što? Oćuti, kako joj rumen probija obraze. Ciklame mirisahu tamo na trumeau-u slatkim, opojnim mirisom i dozivahu joj sve u pamet: prizor na livadi u šumi i onu dragost, koja joj se časkom prelila grudima na njegove riječi „Ja te ljubim...“ i muku, kojom se branila, da ne podlegne onomu zamamnomu glasu, i strah, kao slutnju, koja ju je podišla pred nečim nejasnim, a groznim. Šta je to sve bilo? Deset joj se puta nametne to pitanje, ali da odgovori na nj, tome se svaki put ugibala, svraćajući misli na drugo štogod. Bojala se odgovora toga, kao da bi morala umrijeti pred strahotom njegovom, i opet se okretala po raskopanom krevetu, dižući i spuštajući tešku glavu s ugrijanih jastuka, lamajući rukama, tjerajući te misli, koje je ne htjedoše ostaviti, dozivajući san, da sve zaboravi.

Drugog dana oko pet sati poslije podne sjedjahu Stjepan i Vladislav u kiosku. Bilo je tmurno vrijeme, oblaci se nisko ovjesili i kao da će svaki čas kiša. Vladislav se tužio na glavobolju, koju mišljaše, da je dobio od prehlade. Ipak je pušio jednu cigaretu za drugom, po svojoj navici i sa zanimanjem slušao Stjepanovo pripovijedanje o lovu na lavove, iz kojega je potjecao prekrasan komad lavlje kože, što ga je Vladislavu donesao na dar. Ubio je doubletom strašnu zvijer, koja im je grabila blago i ljude iz njihove naseobine. Stjepanu je teklo pripovijedanje još laganije, nego obično, bio je rastresen i gledaše često na prozore Klarine sobe. Klara mu se uklanjala cijeli dan, koliko je mogla, i skrivala pred njim svoje nešto poblijedjelo lice. On je htio da s njom govori, da je umiri, jer ju je vidio uzrujanu. Ali prilika se nije nikako nadala i on se osjećaše sav potišten bez nje i nekako klonuo od omare, koja je zasićivala i onako već vrući zrak. Časkom bi zadunuo vjetrić, kao da će rastjerati kišu, pa bi se i iste grane na drveću nekako lijeno i mrtvo nagibale. Mutan i dosadan dan, koji su još dosadnijim činile omamljene muhe, što su se nesnosno zalijetale u čovjeka, ne dajući se otjerati. U jedanput se začuše koraci na pijesku i čovjek s vojničkom kapom na glavi htjede ući u dvor. Stjepan prepozna poštarskog glasnika i dovikne mu, da dodje gore. Čovjek stisne kapu pod pazuho i požuri se do kioska. „Za milostivog gospodina Stjepana Gorjanovića...“ reče predajući brzojavku. Stjepan pogleda adresu, potpiše i otpravi glasnika, utisnuvši mu nekoliko desetica u ruku.

— Iz Zagreba, reče otvarajući brzojavku, pa doda preletjevši okom tekst: — Vay se je danas vratio!

— Ah! — usklikne Vladislav i obojica se trgnu iz dosadašnje tromosti. — Ti ćeš morati skoro da otputuješ?...

— Da, još danas, odgovori Stjepan. Njegove se misli bavile samo tom zgodom, dok mu se na licu odražavala odlučnost i mir, a u oku kao da mu je nešto sijevnulo. No Vladislava osvoji zabrinutost, premda je nastojao, da se pokaže jak pri pomisli na ovu opasnu aferu. Iza odulje stanke zapita on opet, krijući uzrujanost:

— Kad će biti? Je li već sve spremno?

— Sve, odvrati Stjepan čvrsto, svjedoci su barun Radošić i satnik Grenville, tužba na sud časti je gotova, i već je predana, kako stoji u brzojavci, a Vay je imenovao svoje ljude . . . Pa ako bude išlo glatko, ako ne budem prinužden tvorno izazvati, bit će sjutra sve svršeno.

— Uvjeti dakako najteži?

— Razumije se . . . Upamtit će taj drski plemić hrvatskog pustolova . . .

I Stjepanovo tamno lice zalije se rumenilom srčbe sve do bijelog čela, koje, zaštićivano kapom, bijaše zadržalo prvobitnu boju njegove puti. On stisne pri tom svoju čvrstu šaku, a drugom rukom prinese zubima cigaru i stane je griskati. Vladislav bivaše sve više uzbudjen. Ljubio je toga rodjaka više nego sebe. Bio mu je uvijek mladji brat, za koga se on, stariji pet godina od Stjepana, brižno i nježno starao poput oca. I on progovori glasom, koji je čisto drhtao od ganuća:

— I Vay je na glasu strijeljač, sjećam se jošte . . . Tu će samo sreća odlučiti . . . Da sam ja bar zdrav, da mogu s tobom, . . . bilo bi mi lakše.

— Hvala ti, umiri se . . . ne će grom u koprivu. Ja sam se naučio u sto pogibli, u kojima sam lebdio, uzdati se u Boga i njegovu pomoć . . . Pravo je na mojoj strani, i — ja se Bogu molim prije takovih stvari; to mi podaje snage . . .

— Vrijedno ti je zavidjati, . . . u mene je u tom pogledu strašno prazno . . .

— Ja ću u šest sati kolima u Zagreb, prekine ga Stjepan, — a sjutra ću brzojaviti, ja, ili tko drugi . . .

Obadva zašutješe. Nisu imali šta da kažu jedan drugome, a Stjepana nije trebalo sokoliti. No u jedanput se njegovo namršteno čelo izgladi i on se sjeti nečega drugoga, što je do sad na čas njegova afera posve na stranu potisnula iz njegova mozga. Morao je ostaviti Klaru, možda, tko zna, za uvijek. I tu se njegovo srce stegne, dok mu je mrki i strogi inače pogled stao meko i tugaljivo pozirati k njezinim prozorima. Morao bi se s njom oprostiti, ne može otići a da joj ni riječi ne kaže, iza onoga, što se jučer medju njima dogodilo. Ali kako da je nadje na samu, sad, odma, jer mu je za po sata otići? Ona je gore, u svojoj sobi, a mogla bi tetka biti uz nju. Ne! tetka je eno u dvorištu. Gospodja Ana bijaše zaista sišla u dvorište i nadgledaše živad, živo koreći sluškinju, tako te se je njezin glas ovamo jasno razabirao. Ali tamo gore u salonu otvori se prozor i visoki se stas Klarin u crnoj haljini od krepa ukaza, pa odma iščezne. Za čas se začuše dva, tri akorda na glasoviru i onda jedna sjetna Schubertova pjesma. Stjepan se digne naglo i ostavljajući Vladislava, reče:

— Idem gore, da svoje stvari spremim . . . Oprostit ću se s Klarom. Eto me odma natrag k tebi . . .

Ona sjedjaše u salonu kod glasovira sama. Čuvši, kako su se vrata otvorila, skrene glavom i pogleda ga plahim okom, pa dalje prebiraše po glasoviru. On joj se približi, stane prama njoj i utone u promatranje toga lijepog, nešto blijedog lica, koje još turobnije izgledaše u tamnoj haljini, tih oblih ruku, koje su provirivale iz rukava haljine, posute sitnom zlatnom pahuljicom, radi koje joj se često podrugivao, jer ih je skrivala pred njim i srdila se radi tih gadnih „vlasi kao u muškarca“. Sad nije mislila na to, nego je gledala u svoje vitke prste, koji nesigurno prebirahu po tipkama. Tad osjeti njegov uporni pogled i jedva doigravši sentimentalne zadnje akorde, spusti ruke u krilo, dignuvši do njega svoje velike modre oči, kao da ga nešto pita. On pak progovori tihim glasom i ganućem, pod dojmom plahosti, pred ovim stvorom, što je ravnao svakom njegovom misli, kao nitko nikad prije:

— Klaro, ja odlazim, večeras . . .

Ona široko otvori oči i iznenadjena, prestrašena ovim riječima, sune naglo sa stolca u vis. Podboči se jednom rukom o glasovir, jer je ćutila, kako joj noge klecaju od nenadne bojazni, koja joj kao struja prodje cijelim tijelom.

— Za što? . . . Pa odma? . . . Zar opet natrag, u Afriku? izusti jedva.

— Ne, odgovori on toplo i s podsmijehom, ne mogući odoljeti slatkoj nadi, koja mu se zatalasa u grudima, videći dojam svojih riječi, — u Zagreb . . . Ozbiljna stvar . . .

Ona je slutila tu ozbiljnost u njegovim riječima, pa pokroči do njega i uhvati ga za ruku:

— Reci mi sve! . . . Zar mora odma biti?

— Odma . . . stvar časti . . . i ja dodjoh, da se s tobom oprostim; može biti je zadnji put . . .

Jedva bješe izustio te riječi, kad ih požali, videći, kako je problijedila, dok mu se opet pri tom opažaju neka dragost prelije dušom. Morao je govoriti, što mu bijaše na srcu, ne bijaše gospodar sebe i osjećaše se tako slab, on, koji je stotinu puta propasti gledao u lice, a da mu nije srce zadrhtalo, ni glas oslabio. Ona ga gledaše očajno i lamajući rukama, ponovi opet:

— Zar mora biti, tako naglo? . . .

— Mora.

— Dvoboj? . . .

— Da.

Ona spusti nemoćno glavu i onijemi. Čula je, kako joj srce žestoko bije, pa osjetivši, kako joj krv ključa u žilama a grudi joj se burno nadimlju, stane naglim koracima hodati po sobi, dok je on nepomično stajao uz

glasovir, prateći je očima, u boli s rastanka, ali još u većoj radosti, što nalazi u nje toliko sućuti. Ona najednom klone onemogla u naslanjač i pokrije lice rupcem i objema rukama. Bijaše joj u jedan čas pred očima kao munja sijevnula i ona progleda sve, što joj je dosad tamno bilo. Shvatila je dojam njegovih riječi, što ih je netom čula, patnje prošle ove noći, uzbudjenost i strah, groznu mogućnost, da njega ubiju, traženje sredstva, da ga spase, i svoju nemoć, da ne može ništa za nj učiniti. Ona se opet sjeti njegova jučerašnjeg šapta: „Ja te ljubim . . .“ i dragosti, koja joj se pri tom razlila dušom, i sve joj to kazivaše, da ono, što osjeća prema Stjepanu, nije priklonost rodjaku i prijatelju, nego dublje, silnije čuvstvo, koje odgovara onomu, što je bilo u njegovu pogledu i glasu, kad joj je rekao, da je ljubi.

A on gledaše svu tu borbu, koja joj je tijelom tresla, on shvati, koliko trpi, i neizmjerna samilost obuze mu srce, koje je opet od miline žestoko kucalo u njegovim grudima. On pristupi k njoj i odvinuvši joj jednu ruku s lica, dok je ona pri njegovu dodiru zadrhtala i nastojala, da se drugom rukom sakrije, reče:

— Saberi se, Klaro . . . ja ću se vratiti, sigurno, ja slutim . . .

Ona sad stade jecati, sva uzbudjenost probije u tiho prigušeno jecanje i onda jedva razumljivo, ne usudjujući se još da ga pogleda, prošapta:

— Vrati se, odma, čuješ li . . . sjutra . . . ja to ne mogu podnesti . . . ne mogu.

Stjepan se bijaše sad spustio na koljeno do nje i upita, — ne misleći na bol, koju joj to pitanje zadaje, nego želeći, da čuje iz njezinih ustiju ono, što je po cijelom njezinu vladanju jasno vidio:

— I ti bi jako žalila, da — poginem?

Ona se strese na čitavom tijelu na te riječi, ruka joj klone na krilo s lica, koje se ukaza blijedo s nekoliko crvenih pjega od suza oko očiju i po čelu i s izrazom beskrajnog očaja u lijepom velikom oku:

— Oh! — izvi joj se dubok dah, gotovo hropot iz grudiju . . . Ali na jednom ona sva zadrhta, kao da se prenula, izvine se iz njegove blizine i s pogledom, punim očaja, boli, ljubavi i stida iščezne u drugoj sobi.

(Nastavit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga **Paul Bourget**.

(Nastavak.)

Da i nije posve moderni nasljednik Siksta Petog okušao nešto više čaša *Extra dry monopol-a* glasovite marke, ne bi ozbiljnim držao katolički gnjev svoje vjerenice. Ne poznajući makiavelizma u osnovi, kojom je barun Justus upotrebio sior Noa Anconu, jednog od najgorih mešetara rimskih, da navede Ardeu na tu ženidbu, nije ovaj živio ni u kakoj iluziji, što se tiče posve trgovačkog značaja te sveze. Dodajmo — na olakšicu ili na osudu toga ljubeznog skeptika — to je pitanje različito prema gledištu — da on nije tome pripisivao velike važnosti. Ako je po nagonu bio ohol na svoje ime, to je imao dosta pozitivna razuma, da shvati, kako je plemstvo bez povlasticâ vrlo sumnjive vrijednosti, i njemu se činilo, da u ovom ženidbenom poslu on igra ulogu dobitnika u pogledu financijalnom. Očito strahopočitanje, kojim je Hafner pogledavao na grb Castagnâ, činilo se izvrsnom komedijom potomku te plemićke obitelji, a klerikalni snobizam novokrštene Fanny posve ga obveseljavaše. Možda je u tom bila osobita vrst plemićkog ponosa, koji se očituje na tisuću načina. Jedan takav način je prijezir, kojim veliki gospodin pokazuje svu otmenost imena, kojoj se toliko diviše u njega. U jednu je ruku knez vrlo dobro pogadjao, što se tiče baruna, ali se ljuto varao u pogledu Fannye. No gdje bi on sabrao gradje, da shvati narav mlade djevojke i njezinu religijoznu povjest, koja iziskivaše muke, da se pripovjedi, bar u krupnim crtama, kad ona i ne bi bila jako umiješana u tragičnu rješidbu drame, što se izvijala u srcu Albinu? Zar nije iskreno obraćenje jedan od najstrasnijih moralnih problema? U ostalom ne bi se dao razumjeti ni ovaj mali prizor, što se te večeri odigrao, ni drugi, koji su slijedili, bez ove kratke analize, kojoj bješe Rimljanim poput Ardee manje podoban, nego što bi tko drugi samo slutio.

Vjersko pitanje se uvijek oko njega previše miješalo s lokalnim stvarima, ili municipalnim, i sa svakidašnjom politikom njegove zemlje. Prolazeći mimo ispovjednika svetog Petra ne bi on propustio, da klekne i pruži glavu jednome od svećenika, pa da primi udarcem štapića po vlasima oprost svojih lakih grijeha. On je ipak u dobroj vjeri gledao na Svetog Oca, kako je to plemstvo vječnog grada uvijek činilo, s ironijom, koja nije ukidala strahopočitanje. Ali za gospodjicu Fanny, koja je dan prije primila pričest od samog pape, bijaše preoštra opreka izmedju toga svetog ganuća i šaljivog tona Ardeina. Svi oni, koji su imali sreću, da čuju Leona XIII., kad služi svoju privatnu misu, znadu, kako je preobrazba pontifika, žarom žrtve, prizor od čudnije veličajnosti, nego li svečanosti u sikstinskoj kapeli. Onaj duboki glas, što ne ispusti ni jedne slovke u molitvi, da je ne uzdigne, da ne dirne u dušu, — ono istrošeno tijelo, u kojem je ostalo upravo dosta materije, da podnese nepobjedni

oganj misli — onaj kret pri blagoslovu, tako jednostavan a tako velik, koji preko nekoliko pobožnika, što kleče u prostranoj kapeli, silazi na čitavo kršćanstvo, — one oči Petrova nasljednika, tako pune sjaja, kao da pokazuju odsjev neba, što ga on odavle gleda, — sva ta poezija ostaje nezaboravna i onomu gledaocu, koji ne vjeruje čisto, ako je uščuvao moć, da uzdršće kod dodira velikih stvari duše. No za djevojku dobi Fannye, koja sé jučer pokrstila u dubokoj vjeri i koja se po prvi put pričešćala, koji li čas bješe to za nju, gdje je stari pontifik izustio divne riječi: „. . . *Corpus domini nostri* . . .“, i gdje joj iz svoje časne i blijede, gotovo prozirne ruke pruža hostiju! . . . Osjetnost u Peppina Ardee morala je biti ista kao u klubskog mešetara, koji nema ni kakvog shvaćanja o moralnom životu, kad nije shvatio, da izustiti najnedužniju šalu o ovakovom dojmu, znači počiniti neoprostivu pogrješku! I još je pomišljao, da se pokazao vještakom, oboružavajući se protí onom, što je držao djetinjastim ponašanjem i donekle komedijaštvom!

Kao što to biva kod gotovo svih revolucija te vrste, tako je i ovdje djelo kršćanstva, što se izvršilo u Fannye, kroz godine imalo za počelo jedan primjer. Pravo orudje propagande nije ni doktrina, ni razmišljanje, nego dodir jedne duše s drugom. Vjera se ne uči i ne nameće, nego se priopćava krepošću prenosnog djelovanja i prijelazom, što pokazuje njezinu mističnu narav, koja se ne da na ljudski način odrediti. Fanny vrlo još mlada — bijaše joj onda sedamnaest godina — siroče bez majke i moralno zapuštena od oca, dok je materijalno bila prebogata, zavolje vrlo živim prijateljstvom neku gospodjicu de Sallach, kćer nekoga velikog gospodina iz Štajerske, koja bolna na prsima dodje u Rim, da tu umre. Barun je u svojoj taštini poticao to prijateljstvo, ne shvaćajući ni sam, pod kakav upliv stavlja svoje dijete. Matilda de Sallach bješe pak od onih stvorova, gotovo vrhunaravskih po nježnosti svoje pobožnosti i tako gorljiva, te je nad prijateljicom nestalna uvjerenja u brzo stekla gotovo neograničeno gospodstvo misli. Obraz Fannyin nije varao. Ona je, iz nešto pomućena baštinstva, koje od nje i od oca joj činjaše tako zamršena bića, stekla samo elemenat izraelitski. Što pak židovsku dušu odlikuje više nego sva druga, kritična ili slavljena po protivnicima ili pristalicama te neslomljive rase, obilježja, to je osobita snaga, kojom prigrljuje ono, što hoće, i žestina u požudi, koja ne malaksava i nikad ne uzmiče. Kad se te energije primijene poslovnomu životu, onda stvaraju imutke, kako se zna. Kad se primijene socijalnomu triumfu, onda stvaraju čudnovate okrete svjetske sile, po kojima jedan Hafner, deset godina iza sablažnjive parnice, udaje svoju kćer u prvo evropsko plemstvo, a da taj vez baš ne uzvitlava previše vike. Kad se te iste energije obrate visokim stvarima, onda se tako zanose, te stvaraju prava moralna čudesa, poput nenadne rasvjete oca Ratisbonne u jednoj kapeli Svetog Andreja kod pripravâ za pogreb gospodina de la Ferronays. Kad je Fanny čitala s gospodjicom Sallach najprije *Novi zavjet, Nasljedovanje,* onda *Pobožni život,* pa *Razmišljanje o evangjelju,* ona se podala mislima, koje tvore mozak ovim lijepim knjigama, takim izdašnim poniranjem cijelog svojeg bića, kakovo je njezin nesmiljeni otac prinosio svojim poslovima. Ona je žedjala i gladovala za katolicizmom, kako je on žedjao i gladovao za milijunima i naslovima. Smrt Matildina, koja bješe jedan od onih uzvišenih prizora, što ih podaje agonija pravih vjernika, posve odluči njezinu vjeru. Vidjela je, kako bolesnica prima sakramente, i neizbrisivu radost nad pozdravom na obrazu bolesnice od dvadeset godina, na samrti, osvijetljene ekstazom. Čula ju je, gdje joj kaže s podsmijehom neslomljive izvjesnosti:

— Molit ću za te našeg Gospodina Isusa Krista...

Kako da odoli ovakomu kriču i ovakovoj prikazi? Pa tako dan iza te smrti zamoli oca, da joj dozvoli da se pokrsti, a od baruna dobi odgovor, koji je previše značajan, a da se ovdje ne spomene:

— Zaista — reče joj taj čudni čovjek, koji je na mjestu srca nosio burzovnu cedulju, gdje je bilo sve procijenjeno pa i sam Bog — zaista, ja sam dirnut, vrlo dirnut i vrlo sretan, videći, da se zanimaš ovako religioznim stvarima. Religija je korisna, vrlo korisna, rekao bih još više, veoma potrebita. Za puk je to potrebna uzda, a za nas druge vrijedi kao čin, kao neko središte, kao neko držanje . . . Dodajem k tome, da osoba tvojeg imena, ako hoće živjeti u Austriji ili u Italiji, mora da bude katoličke vjere . . . Treba ipak pomišljati i na slučaj, da se ti udaš za nekoga, tko pripada drugoj vjeroispovijesti . . . Ne poriči. Ja sam ti otac. Ja moram na sve gledati. Ti znaš, da ćeš se udati samo po glasu svojeg srca. Čekaj dakle, dok ono progovori, pa da se onda to pitanje uredi . . . Ako uzljubiš katolika, imat ćeš priliku, da tvome vjereniku, primivši njegov zakon, iskažeš ljubezljivost, koju će on toplo osjećati . . . Ja ti ne branim, da odsad slijediš one obrede, što ti se svidjaju. Obredi rimske liturgije broje se bez sumnje medju najljepše i meni se samomu slučilo, da sam jednoč unišao u crkvu svetog Petra, za vrijeme papinske vlasti. Taj ukus, veličajnost, taj pijev, sve me je to ganulo . . . Ali da uzmogneš izvesti konačnu, neopozivnu odluku, ponavljam ti, treba da čekaš. Tvoje sadašnje, protestantsko stanje, ima tu prednost, što je neutralnije, a manje odredjeno . . .

Kakve riječi, da ih sluša srce, koje bješe već dirnuto zamamom milosti i čežnje za vječnim životom! No to bijaše srce mlade djevojke, čiste i vrlo nježne. Ne bijaše joj moguće, da sudi svojega oca, strašni ju pozitivizam barunov zapanji, a da nije iz njeg ništa izvodila, nego da treba slušati njegovu zapovijed i moliti, da bude osvijetljen. Ona je čekala u nadi, podržavana i ravnana u tom čekanju od kardinala Guérillota, koji će je poslije

krstiti i pribaviti joj milost, da se prvi put približi k svetomu stolu kod službe, koju služi papa. Ovaj prelat, jedan od najviših likova, kojima se dičio francuski episkopat od vremena monseigneura Pija, pripadaše medju one velike kršćane, kojima je božja ruka u ravnanju ljudskih stvari isto tako vidiva, kao što ostaje nevidiva dušama, što živu u sumnji. Kad mu je Fanny, koja je već odulje vremena uživala iskaze njegove kršćanske ljubavi, povjerila teške smetnje svoje savjesti i nesuglasje, što je nastalo izmedju nje i oca u toj znatnoj točki o njezinu krštenju, bješe joj kardinal odgovorio: „Pouzdajte se u Boga . . . On će vam dati znak, kad dodje vaš čas . . .“

Izgovorio je tu riječ naglasom, a njegovo uvjerenje ulije mladoj djevojci izvjesnost, koja je više ne ostavi. Više od dvije godine proživi u toj nadi. Ta činjenica ne će biti čudna ljudima, koji poznaju tajna čudesa, što ih vjera stvara. Treba dodati, da je bila prevelika opreka izmedju spoljašnjeg ukrasa, u kojem se kretaše to razmaženo dijete, i ovoga osobitog duševnog stanja — a da se ne bi tko drugi, osim monseigneura Guérillota prevario. Kako se vidjelo, bijaše tako kod Montfanona a i kod Ardee. Okružena izrednom i prevejanom raskoši gotovo drske brutalnosti, primorana ne samo da sudjeluje toj raskoši, nego da je i ravna, jer je sjedjela na čelu stola kod sjajnih objeda svojeg oca, uvijek nakićena poput modne lutke, izgledala je Fanny kao sama slika svjetske frivolnosti onomu, koji bi je vidio, gdje prolazi Pincijem ili villom Pamphili u kočiji, što su je vukli konji, od kojih je svaki vrijedio najmanje deset tisuća franaka. Hafner, koji bijaše strastven u taštini, kakav jest onaj, što u lasti i slasti žive, bio to igrač ili škrtac, — htio je da njegova kći drži u Rimu nepreporno žezlo otmenosti. Tko bi dakle slutio, da se je ta otmena mlada djevojka, tako blijeda i tako čista profila, pokoravala barunovoj volji sa čuvstvom žrtve, poslušnosti i malo ne poniznosti? Tko bi dakle pomislio, da ona u komešanju tog života, što sav sastojaše od odilaženja i primanja, usniva svaku večer i budi se svako jutro u očekivanju pravoga čuda, onoga znaka, koji joj navijesti monseigneur Guérillot? Kako bi strani čovjek, ako bi i bio bez predsuda, što su obsjenjivale razdražljiva markeza Montfanona, mogao priznati, da se njezin sukob s Peppinom Ardeom istumači mistikom njezine duše i njezina smisla za čudesno? Da, tu propast baštinika pape Urbana VII., žrtve ludih spekulacija, zasluženi pad preraskošna viveura, lakoumna i pohlepna, njegove glupe pothvate, absurdna posudjivanja, prisilnu prodaju, sve velike ili male epizode te svagdašnje i žalosne povjesti, bješe barun prikazao svojoj kćeri u svjetlu mučeničtva, bez čega mu ne bi povjerovala. Ona je spoznala nakanu providnosti u gadnoj spletci, koja će na račun njezine sreće da okruni niske aristokratske požude burzovnog gusara, čije je ime nosila, i da na novo pozlati pokradenim milijunima simbolične kestene na Ardeinu grbu! Njoj se ta prilika za krštenje pričinila posljedicom molitava, što ih je angjeo milosrdja za nju gore molio, angjeo, koji joj u svojoj samrtnoj borbi ostavi obećanje, da će je spasiti i gle, što je još nevjerojatnije, a ipak je istina, kardinal Guérillot dijeli s njom te iluzije! Pored svojih šestdeset godina, kraj iskustva u vjeroispovijesti i kraj borbe još punije razočaranja protiv slobodnog zidarstva, što ju je vodio u svojoj francuskoj biskupiji i što bješe uzrokom njegovu zatočenju u Rimu, taj je sveti starac pod istim vrhunaravnim kutom promatrao Fannyinu udaju. Mnogi su svećenici takovi, podobni onoj naivnosti, koja u zadnjoj analizi nalazi često, da je imala pravo. Ali u tom času stvara opreka izmedju prave zbilje i onoga, na što oni misle, ironiju, gotovo ludu. Kad je pokrstio Fanny, osjetio se negdašnji clermontski biskup potresen takom radošću, te je rekao dragomu djetetu, pomogavši sebi citatom, da tako što obzirnije iskaže, kako cijeni to nježno prijateljstvo:

— Sad mogu govoriti poput svete Monike, iza pokrštenja svetoga Augustina: *Cur hic sum nescio, iam consumpta spe huius saeculi.* Ne znam, za što sam ovdje. Sva moja nada ovog vijeka je ispunjena . . . I još mogu dodati s njom: jedina stvar, zbog koje sam žudio, da ostanem još malo na životu, bješe, da vas vidim u krilu katoličke crkve, prije nego što umrem. Zakasnjelu putniku još samo preostaje, da ide. On je ubrao posljednji i najljepši cvijet . . .

(Nastavit će se.)

Bajka o Lenori.

Komparativna studija. Napisao Nikola Andrić.

Još god. 1858. izdao je u Varaždinu Matija *Valjavec* knjigu narodnih hrvatskih pripovijedaka, kako se pripovijedaju medju našim kajkavcima. Tu je štampana i bajka, kako „Cura jaše z mrtvecom“. U njoj se razabiru sve crte *sjeverne* verzije o Lenori. Momak otišao na vojnu, a djevojci rekao, da se ne udaje, nego da njega čeka, dok se vrati. Ona obeća, da će čekati. Al se on ne povrati. Dolazili novi prosci po djevojku, a ona ih odbijala jednog za drugim. Neka stara žena joj svjetova, da ode na groblje, pa da iz nepoznatog groba iskopa glavu i da je kuha u vodi. Momak će joj onda doći, reče vračara, bio živ ili mrtav. Tako i bi. On je sjede na bijelca i odu na groblje, gdje on gleda da je po što po to uvuče za sobom. I tako dalje. Sve kao kod Malorusa, Čeha, Poljaka

i drugih naroda, gdje je sačuvana prava verzija o Lenori.

Sad se pitamo, kako to, da su Hrvati, koji su najbliži susjedi i braća Srbima, verzijom svojom upravo tako daleko od motivâ, koji se javljaju u pjesmi „Braća i sestra“ — tom „prototipu Lenorine bajke“ — kao i Holandezi, Švedi, Litavci i Prusi? — Nikako drugačije, nego da g. W. Wollner *nije naišao na pravu verziju* Lenorine bajke kod Srbâ, nego se uhvatio za sasvim drugu pjesmu, *koja ne može biti ni varianta, a kamo li prototip i izvor bajke o Lenori.*

God. 1884. je Damjan Preradović štampao u 137. knjizi Ljetopisa Matice Srpske, na str. 118. *„Djevojka i dva mrtvaca“*, narodnu pripovijetku, kako jê pripovijedaju Srbi. — *To* je čista bajka o Lenori. Jedino što je i ovdje kao i kod nas Hrvata umiješana vračara, koja preporuča, da se kuha mrtvačka glava i tako dovodi vjerenika iz groba. Kod nas dakle nema *suza,* koje bude iz groba, nego su zamijenjene vračolijom. Al nas to ne smije smetati, jer je umetnuto vračanje poznata strast i čisto vjerovanje narodno, koje je razumljiviji motiv za naš narod od suza.

Ova narodna priča srpska, — za koju, čudim se, nije znao pored hvale vrijedne tačnosti ni Bugiel u 14. knjizi Archiva — štampana je doduše dvije godine iza Wollnerove studije, al ipak taj fakat ne ispričava naučnjaka, kaki je Wollner, pošto su njegovi zaključci iza korektnih premisa, nečuveni. Fakta ga nijesu ni najmanje silila, da izvor bajci traži medju Srbima.

I tako dolazimo do potpunog uvjerenja, da „Braća i sestra“, kako ih je Vuk zapisao, ne dolaze u istu vrstu narodnog pričanja s bajkom o Lenori, nego su sasvim raznorodan *južni* produkat prema *sjevernoj* bajci o Lenori.

II.

Suze su bile za svih perioda narodnog pričanja motiv raznim bajkama, pa su još i danas. One kapaju na ohladnjele grudi pokojnika, za kojim su prolivene, i ogorčavaju mu vječni mir. Pokojnici bi rado da zaborave na život i na njegove slasti, a suze i uzdisaji onih, koje su ostavljali gore, peku ih i ojadjuju im nemili udes. Tako se umrla mati veže suzama dječijim na neko vrijeme za život, djeca plačem materinim, brat sestrinim, žena muževljevim. „Curae non ipsa in morte reliquunt“ rekao bi Virgilije. — Braća Grimmi zapisaše u svojim „Dječijim i kućnim pričama“ ganutljivu bajku o djetešcetu, koje dolazi u svojoj bijeloj mrtvačkoj košuljici pred postelju zaplakane matere, pa je moli: Majčice, majčice draga, prestani s plačem, jer ne mogu da zaspim; moja košuljica ne će da se osuši od tvojih vrelih suza. — A kad je mati uslišala djetetovu molbu, čedo joj se ponovno javi, da zahvali: Vidiš, moja je košuljica sada suha i mogu lijepo mirno da spavam.

Tako je isto i s očajavanjem. Kod svih naroda uznemiruje očaj djevojčin vjerenika i u grobu. Po nekoj talijanskoj priči je pisac Decamerona sastavio jednu od svojih najpristalijih novela, u kojoj je temeljna misao očaj i suza. Vjerenik se dugo nije vraćao svojoj nevjesti, pa je ona očajničkim suzama žalila za njim. Kad al jedne noći dodje joj vjerenik u snu blijed, ispijen i suh, pa jê stade preklinjati, da prestane s jadanjem, jer — govoraše — „ne mogu ti se povratiti; umorili su me“ . . .

Pa su za to i u našoj bajci suze osnovna misao, koja kreće cijelu radnju.

Rijetke su književnosti, kojima ne bi bila Bürgerova „Lenora“ poznata u prijevodu. U hrvatskoj je prevedena dvaputa, u srpskoj jedanput (Nenadović). Tako se je neopazice u književnost i naše privatno osjećanje ušuljala misao, da je Lenorin mit dijete — njemačkoga duha. Šta više, dizali se ugledni Nijemci i s nekom sigurnošću govorili „von diesem selbstständigen deutschen Produkte“. Tako n. pr. Karl Krummbacher na str. 214. prve knjige Kochova „Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte“.

Mi se ne ćemo upuštati u zavodljive patriotske tvrdnje, al ćemo napomenuti bar nešto, da se ne bi tkogod našao u čudu, kad bi se koji slavenski komparativni književni historik digao, pa ozbiljno ustvrdio, da je Bürger primio za svoju baladu glavni sujet od narodne priče iz kraja, koji neposredno graniči s onim slavenskim plemenom, gdje se bajka o Lenori pripovijeda najviše i u najjedrijim crtama; s *Malorusima.*

U literarnoj je njemačkoj historiji poznata prepirka medju njemačkim i engleskim književnim povjesničarima, jer su engleski tvrdili, da je Bürger vrlo dobro poznavao Percy-eve „Relikvije“, pa da je iz njih štošta „posudjivao“. Nas se taj spor u ovoj raspravi mnogo ne tiče. Jedino hoćemo da istaknemo, kako je tom prilikom izbila — upravo s njemačke strane — na vidik tvrdnja, da u čistim njemačkim krajevima bajke o Lenori i — nema. (*Voss* u svojim bilješkama k pismima Bürgerovim na Boia.)

Erich *Smidt* u svojim „Karakteristikama“ na str. 228. nalazi, da se u jednom njemačkom kraju bajka o Lenori za čudo podudara sa slavenskom verzijom. On je naime bludnjom držao, da su one promjene, što ih je Bürger u svojoj „Lenori“ učinio prema običnim verzijama — njemačka verzija; al je dopuštao, da je izmedju njemačke i slavenske samo „eine weitverzweigte Verwandschaft“.

Sad, bilo kako mu drago, jasno je i dokazano, da je Bürger g. 1773. čuo od jedne seljakinje poznati refrain: „Der Mond der scheint so helle, die Toten reiten schnelle“ i to u kraju, koji je graničio sa Slavenima. Herder mu je svratio pogled na Ossiana i stare engleske balade, koje su pune sablastî i magle, — pa je napisao svoju „Lenoru“. Pitanje je samo, da li je on od seljakinje čuo *samo* refrain ili i još nešto . . . Jaromir *Erben* je u svojoj knjizi: „Prostonárodní české písně“ pod natpisom „Ženich

umrlec“ izdao česku narodnu bajku, koja se potpuno slaže s Bürgerovom „Lenorom“.

Koliko su studije o Lenorinom mitu učestale i naprijed koraknule od Bürgerova vremena, ne ćemo reći, da Nijemci *nemaju* u narodu ove bajke, što je imaju inače svi narodi, nego samo to, da je Bürgerovoj baladi prvi poticaj dala *narodna* priča, koja se je medju Slavenima i u starim slavenskim krajevima (Istočna Prusija, Mecklenburg) držala jače u životu nego medju Nijemcima.

Kad bi trebalo tražiti prvi izvor bajci medju Slavenima, mi bismo ga tražili medju Malorusima (nikako medju južnim Srbima), al držimo, da ćemo naći pravi početak bajci samo ondje, gdje su se nalazili već mnogi i mnogi; — u *Indiji*. Tim shvaćanjem se odaljujemo i od onih istraživača, koji drže, da se najčišći motiv o „Mrtvom vjereniku“ — ili kako se prema Bürgerovoj baladi uobičajilo govoriti: o „Lenori“ — nalazi u grčkoj priči o „Protesilaju i Laodamiji“. Za mene je ova grčka priča samo *najstarija poznata* verzija ove svesvjetske, iz Azije donesene bajke.

III.

Prije pet sam godina ja držao predavanje u slavenskom seminaru bečke universe, i u njemu pod nadzorom prof. Jagića s uspjehom pobijao Wollnera, koji traži izvor bajci medju Srbima. Danas mi dolazi u ruke posljednji svezak petnaeste knjige Jagićeva Archiva, u kojem redaktor javlja (na str. 614.), da je varšavski profesor N. Sozonović izdao ogromnu studiju o istoj bajci.[1] Koliko razabiram iz kratkog referata, Sozonović je došao do *istih* rezultata, koje sam ja razložio u prvom odlomku ove svoje rasprave. Priče s motivom o „Mrtvom bratu“, kako se javlja u Vukovoj „Braći i sestri“, te u ostalim grčkim, albanskim i bugarskim verzijama, koje Wollner šalje medju bajke o Lenori, — stoje kao samostalan cyclus, koji nema ni spoljašnjih ni nutarnjih veza s „Mrtvim vjerenikom“.

Što se tiče drugog Lozonovićeva rezultata, da je motiv o „Mrtvom bratu“ izvorna *srpska* svojina, pa da je od Srba prešla medju Bugare, Grke i Arbanase, tu moram istaći svoje shvaćanje. Na žalost, nemam još pri ruci Lozonovićeve knjige, pa ne znam, kako on svoj pogled opravdava, al me ne smeta, da najkraćim crtama ne istaknem svoj.

Da je albanska verzija o „Mrtvom bratu“ stvorena prema grčkoj, to je jasno. Ime albanske sestre, Garentine, je pokvareno od grčkog, Arete (Ἀρετή). — U tri južne verzije, grčkoj, albanskoj i bugarskoj se brat zove: Konstantin. Jedina srpska ima ime: Jovan. U iste tri verzije čujemo za puta, dok brat vodi kući sestru, ptiću, kako pjeva: „Je li itko još vidio, da živa djevojka s mrtvim momkom jaše?“ — O tom motivu u četvrtoj, srpskoj, verziji nema ni spomena. — U grčkoj, bugarskoj i albanskoj verziji razumijemo za što brat dovodi sestru materi; jer je mati ostala samohrana, pošto su joj svi sinovi od kuge poumirali ili (u albanskoj) u boju popadali. U srpskoj ne razumijemo, pošto Jovan treba po svom obećanju da sestri *samo* dodje u pohode, a nipošto, da je dovede materi, ako ostane sama. U grčkoj, albanskoj i bugarskoj pjesmi diže brata Konstantina iz groba *kletva* ili zanimanje *matere,* koja podsjećava sina na zadanu riječ, a u jedinoj srpskoj ustaje brat na pištanje i ridanje sestrino, što je braća ne pohadjaju. — Srpska pjesma stoji u svemu prema ovim trima kao *nejasan i nepotpun odjek njihov,* pa upravo za to ne razumijemo, kako bi albanska, grčka i bugarska pjesma skupa dobile *iste izrazitije, originalnije, bogatije i razumljivije crte,* nego što ih ima njihov „original“ srpski. — Pored toga znamo samo za *jednu* srpsku pjesmu o „Braći i sestri“, dok u Bugarskoj (kod braće Miladinovaca br. 200. i 229., a kod Dozona[1] br. 7—10), Grčkoj i Albaniji ima *nekoliko* verzija o istoj bajci i svagdje se brat zove Konstantin.[2]

Pored toga ima *grčki* izvor ovoj bajci historičkih osnova u bizantskoj periodi grčke prošlosti, dok ga srpski nema.

Francuski izdavači Digenis Akrite[3] drže, da ova bajka, koju donose u predgovoru k svojemu izdanju, pada u krug pričâ o Digenisu. Konstantin je, vele, historički Konstantin Dukas, a Evdokija, žena Digenisova, u pjesmi nije prikazana sestričnom — kako je u istinu bila — nego sestrom Konstantinovom. Pjesma o Digenisu pjeva, da je žena Andronika Duke nerado davala svoju kćer Emiru Musuru — „s preko mora banu“ — jer se je bojala, da joj ne će biti dobro s njime. — A tu bojazan je narodna pjesma onda slila u našu baladu. — Mati Vasilija Digenisa se je zvala Arete. — Pa tako možemo lako da razumijemo, što se u grčkim verzijama imena Arete i Evdokije miješaju i nadomještaju.

Sve nas to dovodi do zaključka, da ni bajci o „Mrtvom bratu“ kao ni bajci o „Mrtvom vjereniku“ ne trebamo tražiti izvora medju Srbima.

---

[1] Леонора Бюргера и родственные ей сюжеты въ народной поэзіи европейской и русской, (u svemu 258 strana).

[1] Chansous populaires inédites (Paris 1875.), gdje su ujedno prevedene grčka i albanska pjesma, o kojima govorimo.

[2] Osim u jednoj bugarskoj, gdje ime Dimitra možemo sebi razjasniti bugarskim nacionaliziranjem kao u srpskoj ime Jovana — srpskim.

[3] Les exploits de Digénis Akritas. Épopée Byzantine du deuxième siècle, publiee par C. Sathas et É. Legrand. — Paris 1875.

Starinski hrvatski Evangjelistar.

Pregledajući još nazad nekoliko vremena biblijoteku čč. oo. Dominikanaca u Dubrovniku, namjerih se na nekakvu knjigu, kojoj se odmah vidjela pismena, jer su joj se negda tvrde korice, Bog zna kako, sasvijem izgubile, a tako se je dogodilo i nekijem stranicama s početka. Uzmem knjigu da je ogledam, i odmah se uvjerih, da je to nekakav starinski evangjelistar, čitav rukom napisan, i to hrvatskim jezikom, a pismenima što ih književni ljudi zovu, bosanskijem, bosančicom, a naš ih narod po Dalmaciji zove glagolskijem, glagolicom.

Shvativši znamenitost ovoga, do sad nepoznatoga hrvatskoga spomenika, stadoh ga da proučavam i sad hoću da javim i svijetu samo nešto o njemu, a docnije, kad svršim svoj posao oko njega, gdjegod će se štampati potpuni o njem izvještaj.

Za ovaj evangjelistar znao je i Cerva, te u svome popisu knjiga, što su onda bile u ovdješnjoj Dominikanskoj biblijoteci, u svojoj „Chirographoteca Coenobij S. Dominici de Ragusio“ veli: Epistolae, Evangelia et Prophaetiae, quae per totum annum sacra inter mysteria leguntur, Illirica lingua et serviano charactere exaratae. (R. 2. = charta regia in quarto)“. Za tijem nastavlja: „Jam erat codex iste in Coenobio ad usum fratris Theophili Ragusini MDLXXXII, sed longe antiquior est“.

Ako dignemo ono, što govori Cerva, da je pisan „serviano charactere“, jer Srbi nijesu nikad pisali onijem slovima, bit će mu sve dobro rečeno.

Koliko sam mogao do sad uhvatiti, pisana je knjiga negdje oko svršetka petnaestoga i početka šesnaestoga vijeka i to u primorju, na jugu, jer ima talijanskijeh riječi i u njem je južni dijalekat s tragovima zapadnoga.

Odmah sam pomislio, da je pisac ovoga djela negdje iz strane dubrovačke, a sve bih rekao da i jest, samo mi je začudno, kako nema u knjizi štenja ni evangjelja za dan sv. Vlaha.

Na predzadnjoj strani knjizi je napisano više bilježaka od druge ruke nego je sam evangjelistar.

Evo tijeh bilježaka: „neka se zna kada se poče dubrovnikь graditi, od grada Saptata na х с с s 626 godišta hristova; neka se zna kada se donese glava od svetoga vlasi u dubrovnikь na ѵ ѥ и · 1018.; neka se zna kada se poče sveta gospodja sidati u dubrovniku po ednomu kralu i kralici od inglitere i zida se л (= 50) godišta i kosta i kosta п (= 90) tisuća na ѵ р ч 1160.; neka se zna kako darova carь stiepanь dubrovniku gradu stonь · na ѵ · ш · л · г · 1224. lieta hristova; neka se zna kako ugleša despota i brata mu vukašina bieše boie na rieci marici i dnemь u petak · na ѵ ш ч л 1261. lieta; neka se zna kako ima dubrovnikь ratь s nikolomь županomь · na ѵ ш о 1270. lita“.

Da se vidi kakvijem je jezikom pisana knjiga, evo iz nje dva komadića. Na listu 241:

čtenie knigь od očitovanja blaženoga ivana apostola. U dni one slišahь glasь iz neba koi mi govoraše piši blaženi martvi kii u gospodinu umiraju . od sada jure stanovito govorii duhь da počinu od trudovь svoiehь iere diela nihь naslieduju nihь.

Drugi je komad s lista 240:

U ono vrieme govoreći isusь k mnoštvu uzdvignuvše glasь nieka žena iz puka reče nemu blažena utroba ka te je nosila i parsi ke si sisao a on reče pače jošte blaženii kii slišaju riečь božiju i gnu obslužuju.

Kako knjiga nema početka, nema ni imena, nu sudeći po riječima Cervinijem, rekao bih, da se je zvala baš ovako, kako joj je napisano na svršetku, ako se oduzme ono što se ne bi moglo staviti u napisu knjizi: „Svaršuju *pistule vangjelja i proročastva i blagoslovi koja se govore prieko svega godišta* na slavu boga i blažene gospodje i svieh svetiehь i svetica božiehь amenь“.

M. Milas.

Književno pismo.

Narodna knjižnica II. zvezek. *Dr. Jos. Vošnjaka* zbrani dramatični in pripovedni spisi II. zvezek. *Lepa Vida* drama v petih dejanjih. V Celji 1893. — Prvi svezak ove knjižnice bili su „Pobratimi“, koji su bili i u „Viencu“ ocijenjeni. Dr. Jos. Vošnjak je jedan od najmarljivijih i najsimpatičnijih slovenskih pisaca. U predgovoru k „Lepi Vidi“ u kratko je opisao dr. P. Turner piščev život i literarnu djelatnost. Dr. J. Vošnjak rodio se g. 1834. u Šoštanju u donjoj Štajerskoj. Medicinske nauke svršio je u Beču, bio za tim jednu godinu kao praktičan liječnik kod kuće. Godine 1859. bio je pozvan u vojničku bolnicu u Ljubljani. Poslije rata (g. 1859.) ostade nekoliko mjeseci u Kranju, za tim stupi kao sekundarij u ljubljansku bolnicu. Već u Kranju poče djelovati za narodnu stvar i sabra za spomenicu, Schmerlingu predanu, 2000 potpisâ. Ovu svoju djelatnost nastavi za tim godine 1861. u Ljubljani, gdje se upoznade s najboljim rodoljubima. Početkom decembra iste godine preseli se kao kotarski liječnik u Slov. Bistricu. Ovdje tek započe neumoran svoj rad oko probudjivanja svojih užih zemljaka, a poimence onih oko Slov. Bistrice. Baš ovo svoje djelovanje opisao je u romanu „Pobratimi“, gdje se zrcali u prekrasnoj i veoma simpatičnoj slici narodna borba štajerskih Slovenaca. Odavle marljivo dopisuje u „Novice“, u cjelovačkog „Slovenca“, pa revno nastoji oko toga, da se je 1867. u Mariboru osnovao još sada bla-

*

gotvorno djelujući „Slovenski gospodar“, a godine 1868. utemelji zajedno s najboljim štajerskim rodoljubima uz obilne žrtve „Slovenski Narod“. Već godine 1866. napisa knjižicu: „Slovenci, kaj čemo“, pa njom postignu u velike, da se je narod politički probudio i kod izbora godine 1867. izabrao u svim kotarima *svoje* narodne zastupnike. Dapače u kotaru Mariborskom, gdje je prije njemački upliv silno tlačio, bješe izabran Dr. Vošnjak zajedno s uzornim rodoljubom Dr. Dominkušem. Od godine 1871. do 1878. zastupa u štajerskom zemaljskom saboru celjski kotar, kojemu je zastupnik i u državnom vijeću godine 1873. i 1879. Godine 1885. nije se dao više birati zastupnikom u Štajerskoj, nego bi izabran u kranjski zemaljski sabor, a ujedno u zemaljski odbor. Od ove godine žive u Ljubljani kao narodni zastupnik u saboru i član zemaljskog odbora itd. Za osnutak narodne tiskarne i njezin procvat stekao je velikih zaslugâ. Mnogo je pisao i za „Slovenski Narod“ i blagotvorno uplivao na njegov pravac, osobito za urednika, prijatelja Jos. Jurčića, a djelovao je i korisno i uspješno pišući za šire općinstvo n. pr. brošuru: „Slovenski tabori“, na kojim je taborima govorio više puta i on, pa tako uplivao na tisuće i tisuće Slovenacâ. Uvijek ima pred očima cjelokupni narod i istom iskrenom ljubavlju ljubi prokušane rodoljube, sokoli i oduševljava, uvijek ljubezan, dobar, oduševljen za svetu stvar, slovensku mladež, obrtnike, seljake i siromašne radnike. Pisac ovih redaka sjeća se s iskrenom zahvalnosti, kako je dr. Vošnjak tražio i nalazio nas mlade djake, sokolio nas savjetom i činom, gdje je samo mogao.

Veoma poučni su njegovi spisi: „Poročilo o kmetijski enketi“ 1884. — „Ob agrarnem vprašanji“ 1884.; potonju raspravu je i „Vienac“ u kratko obznanio. — O opširnim studijama i temeljitom poznavanju predmeta svjedoči njegova rasprava: „Socijalni problem in kmetski stan“ 1885. — Isto tako i druga: „Kaj človeštvo uživa“ 1886, 1887. — Za najšire općinstvo stekao je velikih zasluga marljivo pišući od godine 1872. za družbu sv. Mohora. Napisao je za nju n. pr. „Umno kletarstvo“ 1873., koja je knjiga koristila i koristi još sada probudjenim i naprednim slovenskim vinogradarima kao lako i zanimivo pisana uputa. — I na polju, na kojem su Česi stekli velikih uspjehâ, djeluje odmah s početka, kada su štajerski rodoljubi počeli snovati za seljačtvo i mali obrt „posojilnice“, koje su se za tim pod brižnim i neumornim vodstvom njegova brata Mije Vošnjaka prekrasno razvile i raširile iz Štajerske više ili manje po svim predjelima, gdje stanuju Slovenci. Napisao je u tu svrhu dr. Vošnjak „Posojilnice na pomoč kmetom“ 1872. i 1876. godine, pa time znatno pripomogao, da su se tako krasno rascvali zavodi (posojilnice), koji su već veoma mnogo koristili pučanstvu, te ga sve više oslobadjaju od tudje ili domaće lihvarske glavnice. — Bistro njegovo oko opazilo je skoro novu ranu na tijelu narodnom, pogubnu strast za rakiju i osobito za špiru. Da i tu pomogne dobrim, vještim savjetom, napisao je: „Proti žganju“ 1886. — A godine 1890. napisao je zanimljivu raspravu: „O gospodarskih šolah“.

Osobito rado čita puk njegove poučne pripovijesti:

Mostar u Hercegovini.

Iz „Danice“ koledara i ljetopisa Svetojeronimskoga društva za god. 1894.

„Trojno angeljsko češčenje“ 1886. — „Dva soseda“ 1888. — „Obsojen“ 1890. — „Ti očeta do praga, sin tebe čez prag“ 1890. — Prizori iz kmetskega življenja: „Svoji k svojim“ in „Oreh“. — U svima je osnov plemenita težnja, da pisac pouči svoje mnogobrojne čitatelje, pa ih tako vodi na put prave prosvjete i plemenite domovinske i kršćanske ljubavi. Veoma su zanimljive i crtice „Prvi poljub“ i „Na črni zemlji“ 1873. — Rasprava „O prikaznih in duhovih“ 1882. — Crte „Na Silvestrov večer“ 1884. — „Odlomki iz človeške tragikomedije“ 1885. — Videći, da moraju Slovenci pridobiti i srednji stalež, baci se dr. Vošnjak s uspjehom i na dramatično polje. Njegovi prizori „Svoji k svojim“, spomenuti već gore, imadu lijepu svrhu, koju odaje već ime, te ih rado prikazuju kod raznih zgoda u gradovima i na selima. Za tisak su pripremljene dramatične radnje: „Doktor Dragan“ — „Cene“ — „Svoji k svojim“ — „Ministrovo pismo“ — „Ženska zmaga“ — „Pred sto leti“ — „Premogar“ — „Resnica oči kolje“. — Ta kratka crtica o dr. Vošnjaku svjedoči, da je taj pisac i rodoljub stekao velikih zasluga za svoj narod, da radi onim blagotvornim i blagosovljenim pravcem, koji ima pred sobom uvijek sve narodne slojeve, te se brine jednakom ljubavlju za dobrobit i napredak sviju sinova majke Slovenije.

Mostar u Hercegovini.

Iz „Danice“ koledara i ljetopisa Svetojeronimskoga društva za god. 1894.

Ideju „Lepe Vide“ crpao je pisac iz narodne pjesme, koja nosi isto ime. Dakako, sav je dramatski zaplet njegov. U lijepom, lakom jeziku razvijaju se prizori za prizorima, čin za činom, pripravljaju dramsku krivnju, njezin razvitak i konačnu tragičnu katastrofu. Premda je drama pisana prozom, provijava ju osobito u glavnim, odlučnim prizorima doista pjesnički duh, a fabula je dosta jednostavna: Andrej Kogoj, trgovac u pomorskom mjestancu, očekuje prijatelja, umirovljenoga savjetnika Martina Sodju i kćercu mu Vidu. Bili su već prije kao gosti kod njega i Vida steče naklonost Kogoja, ali ne udje u volju njegovoj majci Urši. Već u prvim prizorima pisac zapleće tu opreku medju majkom Andrejevom i Vidom, pa gledalac sluti, da iz te opreke ne će biti dobrih posljedica. Kad dolaze Sodja i Vida, majka Urša ih prima dosta hladno, rekli bismo, malo odviše neuljudno. A Vida takodjer ne voli Urše. Ponešto iznenadjuje gledaoca, što se na istom pozorištu javlja mladi grof Gadolla, koga je Vida na polasku teška srca ostavila u Trstu. Mladi Gadolla dolazi, da javi Vidi svoj odlazak i putovanje na zapad u inozemstvo, obećavajući joj ujedno vjernu ljubav i moleći, da mu Vida ostane vjerna, pa da će si oboje marljivo dopisivati. Bolesni Vidin otac videći, da Andrej Kogoj ljubi Vidu, moli potonju, da usreći prijatelja njegova i njega samoga, da ga tako ujedno spase iz neprilika, koje mu zadaju dugovi. Vida ne će ni čuti o toj udaji, premda joj prigovara i pouzdanica njezina sluškinja Marjeta, da mladi grof Vide uzeti ne će. Ovaj strah raste u Vidinu srcu sve više, osobito kad se javlja majka grofica, gledaocu opet nešto neočekivano, na istom pozorištu, te Vidi oholo očituje, da ona može biti ljubovca mladoga grofa, no nikada njegova žena. U

to izostaju i listovi mladoga grofa iz Pariza, a te listove zadržao je pratilac mladoga grofa Volpino, i to dogovorno s majkom groficom. Dolazi opet grofica s Volpinom, koga je bila pozvala naročito za to iz Pariza. Okrutno razbija sve nade Vidine, i po njezinu naputku predaje Vidi Volpino njezine uhvaćene listove, da ih tobože vraća mladi grof, i zahtijeva njegove listove. Poslije strašne duševne borbe Vida mu ih daje, te napokon pristaje na brak s Andrejem. Mladencima se rodi sinak, ali nema prave sreće ni zadovoljstva u kući. Uzrok je tomu ponajviše opreka medju svekrvom i snahom, koja opreka vodi do burnih prizora a ne obećava ništa dobro. Suprug nastoji, da izravna opreku, no uzalud. Strasti ženske dokipjele su do vrha, a tu nastupa mladi grof Gadolla, raskriva majčinu spletku, i dosta lakoumno i dapače ponešto cinično predlaže Vidi, da pobjegne „po moru“ s njime u osamljeni gradić na strmini kraj mora, obećavajući joj, da će se brak razvrći i Vida postati njegovom ženom. Vidu na pola odvuče od sinka mladi grof i odveze je u onaj grad. Tragična krivnja svršena je u punoj mjeri, a kazna ne čeka: U gradiću boravi Vida više puta s Marjetom sama nestrpljivo očekujući raspit, a Marjeta, ne znajući, kako bolno dira u njezino srce, pjeva joj narodnu pjesmu o lijepoj Vidi, koja ostavlja svoga muža i malo djetence, te bježi s ljubavnikom u daleku Španjolsku i ondje tužno bugari:

»Solnce, žarki solnca, vi povejte,
»Kaj moj sinek dela, bolno dete?«
»Kaj bi delal zdaj tvoj sinek mali,
»Včeraj svečo revci so držali«.

(Nar. pjesma.)

Vida misli na ubogo ostavljeno dijete, sluteći njegovu kobnu nesreću. U to se javlja grofica Gadolla s Volpinom. Grofica podrugljivo govori njoj, kao ljubovci svoga sina, javljajući joj, da je ovaj zaručen s mladom groficom. Po grofičinu odlasku dolazi mladi grof Gadolla. U užasnoj duševnoj muci stade ispitivati svoga ljubovnika, da li je raspit ovršen ili da li je barem moguć? Kad joj ovaj ne odgovara po volji, raste užasna slutnja Vidina, da je prevarena: strašno uzrujana, a na oko mirna i hladna pita napokon, je li zaista zaručen s mladom groficom? Poslije okolišanja priznaje to ljubovnik, savjetujući joj, da se vrati k mužu, gdje će ljubovnik naći prilike, da se često sastaju. Vida kao da pristaje na ogavni taj predlog, zamoli grofa, da stupi s njom na balkon, gdje su oboje proveli toliko srećnih časova, motreći duboko dolje sinje more. More je uzburkano, kao i Vidino srce: „Morje šumi! Naj te pogoltne izdajalca“ kliče Vida za kulisama i čuje se očajni krik Albertov.

U petom činu opet smo u kući Andrejevoj. Kogoj govori sam: „Vse mrtvo, le jaz živim, da se spominjam srečnih dnij, za vselej odbeglih“ . . . Da, mrtvo je sve i njegov sinak je umro, ostavljen od okrutne majke. Propalo je sve, sve. Uzalud ga tješi majka Urša, koja je nesreći puno kriva. U to donose dva mornara Vidu, koja se dovezla u burnoj noći, da vidi svoga sinka. Kogoj je upoznaje, gnjevan ju pita, za što dolazi, javi joj smrt sinka. A i Vida ispriča mu sve i ne zataji, da je ljubovnik poginuo u valovima. Čuvši, da je dijete mrtvo, poludi Vida, a Kogoj očajan kliče: „Vida, moja Vida“. Bulazneći o sreći i o živom djetetu, zagrli Vida Andreja i tiho umire. Ovaj joj oprašta — sve.

Iz toga se vidi, da se prizori i čini vrše logično i prema zahtjevima dramatske umjetnosti. Kojoj sitnici dalo bi se prigovoriti, n. pr. što se mladi grof ukrcao na prvu ladju i došao u malo pomorsko mjestance jako brzo, pošto su bili došli Sodja i Vida: jamačno u mala mjestanca brodovi ne zalaze tako često iz istog grada? Ponešto je neobično i gotovo nevjerojatno, što 45 godišnji Andrej nije poznao ljubavi, dok nije zavolio Vide, kako se to tvrdi na strani 46. Nego to su — sitnice, te ne smetaju ni malo pjesničkoj iluziji. Zamišljena je radnja srećno, jednostavno izvedena. Značajevi su dobro ocrtani. Možda je majka Urša crtana malo odviše „crna na crnom?“ Da je pisac upotrebio i nešto romantičnog kolorita, osobito u prizorima, gdje Alberto otimlje Vidu, te ju vodi na strmi gradić visoko nad morem, i u životu ondje, upravo svidja se gledaocima, pa i kritika ne može ozbiljno prigovarati. Očito je, da pisac dramatski misli, da mu je radnja jasno pred očima, značajevi zaobljeni, t. j. da je srećan dramatski pisac. A šta ćemo više?

Dr. Fr. C.

Književnost.

Hrvatska. *Djela dra. Ante Starčevića.* Izdaje odbor kluba stranke prava. Knjiga prva. Govori. Svezak 3. i 4. Zagreb. Tiskara Antuna Scholza. Ova dva sveska sadržavaju govore od godine 1880. do 1884.

Danica, *koledar i ljetopis društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1894.* Na svijet izdalo društvo sv. Jeronima. Cijena 25 novč. U Zagrebu. Tisak Dioničke tiskare. 1893. — Upravo je doštampan ovaj omiljeli koledar, koji će se ove godine u 40.000 primjeraka rasposlati u sve krajeve hrvatskoga svijeta. Kao prošlih godina i ove se odlikuje obiljem biranoga štiva, zabavnoga i poučnoga, nadalje lijepim brojem udesnih slika i ukusnim vanjskim oblikom. Iza običnoga iscrpnog koledarskog gradiva dolazi ljetopis društva sv. Jeronima, izvadak iz društvenih pravila, nadalje člančić o „Bratovštini hrvatskih ljudi u

Istri«, pa izvadak iz pravila „Bratovštine“. Medju poučnim štivom na prvom je mjestu zanosno i živo pisani članak katekete *Stjepana Korenića: „Pedesetgodišnjica biskupovanja sv. oca pape Leona XIII.“* Vješti pisac ističe sve važnije momente te znamenite proslave, kod koje su se i Hrvati lijepo ponijeli, a sve to zgodnim i lakim načinom, da će puk s nasladom čitati tu lijepu crticu o slavlju velikoga pape. Opaža se, da pisac umije pisati za puk; bilo bi dobro, da se češće laća pera. Baš takih vještaka ima u nas ponajmanje.

Vrlo je zgodna poučna crtica o gradu Mostaru u Hercegovini. U kratko je prikazana povjest i zemljopisni položaj grada, koji je u mnogom pogledu po nas Hrvate važan. Vrijedno je zabilježiti, kako je pod konac šestnaestoga vijeka pjevao o Mostaru ponosni sin Mostara i bosanski namjesnik Derviš-paša:

»Besprimjerna ljepota Mostara ne da se opisati. Srce moje, nije nikakovo čudo, ako te Mostar opčarava. Nigdje na svijetu, osim u blizini raja, nema takova uzduha, koji razvedruje srce, niti takove vode, koja produljuje život. Što koji sat više gledaš Mostar, tako ti se produljuje život. Svaki kut Mostara srcu daje novoga veselja. Daleko za njim zaostaje Palestina sa svojim vodama i stabaljem. Svaka bašča u Mostaru jest rajski stan. Na cijelom svijetu samo je jedno takovo mjesto, gdje je svega u izobilju. Iz Mostara su nikli veliki ljudi mača i pera, danas kao i prije. Preda mnom neka zašute sve papige Indije, jer ja sam bulbul (slavulj), koji opijevam Mostar«.

Da vide naši čitaoci, kako lijepe i uspjele slike rese novu »Danicu«, donosimo u ovom broju dvije slike o Mostaru.

Poznati stručnjak *Fr. Kuralt* poučava narod, »kako treba saditi američku lozu u vinogradima«, a u posebnom člančiću daje se pouka o »kruni — novom novcu«. Jezgrovit je i u rodoljubnom duhu pisan članak o ilirskom prvaku, »Janku grofu Draškoviću«, kao i izvještaj o »spomeniku velikomu pjesniku Ivanu Gundulić u Dubrovniku«. Udesan i vrlo poučan je životopis Krištofa Kolumba iz pera Šandora Sengjergja. Iscrpiva i temeljita je poučna raspravica o »žigicama« od profesora dra. Julija Domca. Učitelj Vjekoslav Koščević napisao je vrlo koristan prinos iz popularne pedagogije: »Uzgajajmo djecu«, gdje podaje pouku o uzgoju u pričicama.

Ta sretna misao svake je hvale vrijedna, a treba priznati, da je piscu lijepo uspjela. O uzgoju mladeži, naše uzdanice, treba da bude u svakoj budućoj „Danici“ govora, dakako ovako lakim i popularnim načinom. Dobri znanac „Daničinih“ čitatelja, g. Milan Kučenjak, priopćuje „Pabirkovanje po Kneipovoj apoteki“, a iza poučnih, „gospodarskih sitnica“ dolaze „Pričice“ Ivana Ljubojevića, pa običajne „Smješice“. U čisto zabavnom dijelu javlja se stari znanac pop Joso zanimljivim crticama „Iz krajiškoga posijela“, a poznati pisac Franjo Sudarević napisao je oveću istinitu crticu iz seoskog života „Raspikuća“.

Ove crtice bit će zdrava i ugodna zabava našemu puku. Pored slika o Mostaru nahode se još dvije slike o papi Leonu XIII., pa uz manje ilustracije spomenik Gundulićev. — Cijeli koledar ima punih 14 tabaka, snabdjeven je lijepim i biranim štivom, zabavnim i poučnim, ima krasnih ilustracija, a stoji samo 25 novč. Samo se po sebi razumije, da je dužnost svakoga svijesnoga Hrvata, da taj korisni, a ujedno i najjeftiniji hrvatski koledar što više raširi u narodu, i medju gradjanstvom i u prostom puku.

Pjesnik *Mladen Barbarić* izdao je u Mitrovici brzotiskom hrvatske dioničke tiskare malu zbirku pjesama pod natpisom »*Rodoljupke*«. Već samo ime kazuje, o čem pjeva mladi pjesnik u tim sitnim lirskim pjesmama: o domovini, njezinoj prošlosti, njezinoj nevolji, o njezinim nadama i budućnosti. Pjesnik je oduševljen Hrvat i iskreno prinosi majci Hrvatskoj svoja žarka čuvstva, žudeći, da joj sine zlatno sunce slobode, veličine i sreće. Pjesniku bi se moglo zabaviti, da mu nije dotjeran vanjski oblik — a plemenite misli treba zaodijevati u pristalo ruho, — pak da mu je mjestimice jezik odviše običan, pun fraza, prozaičan. Ovo su tek stihotvorske vježbe, pa će možda u napredak pjesnik podati boljih dokaza o svom pjesničkom daru i pozvanju.

Slovenska. Naša braća Slovenci oplakuju smrt vrla pjesnika, *Frana Gestrina*, koji je 15. o. mj. u Ljubljani nakon duge i teške bolesti preminuo.

Rodio se Fran Gestrin u Ljubljani dne 1. prosinca 1865. Otac mu bijaše ugledan gradjanin i obrtnik, pa je svojom revnošću stekao lijep imutak. I otac i majka umriješe pjesniku prije više godina. Fran Gestrin svršio je nauke gimnazijske u Ljubljani. Bijaše ljubimac učitelja i sudrugova. Bio je revan kao mrav, veseo, uslužan i ljubezan, te ga je zavolio svatko, tko ga je upoznao. Za dokolice bavio se najradje književnošću, čitao odlične proizvode svjetske literature i učio ruski i češki, kojim je jezicima bio potpuno vješt. Podje na sveučilište u Beč, upisao se u pravo, pa je služio kao jednogodišnji dobrovoljac. No kasnije prijedje na mudroslovni fakultet i podje na nauke u Gradac. Pored svojih nauka živo se bavio književnošću, počeo iznositi na javu svoje pjesničke plodove u »Zvonu« i u »Slovanu«, koji su pobudili opću pozornost u čitateljstvu i u književnom svijetu. Priznavalo se, da je Gestrin neobičan pjesnički talenat, koji će obogatiti svojim plodovima slovensku književnost. Pored toga prevodio je marljivo najbolje proizvode iz češke i ruske književnosti i pisao dopise u političke listove. — Svršivši nauke mudroslovne, spremao se za profesorski ispit, te je bio namjesni učitelj u Gorici i poslije u Mariboru, gdje je u svibnju lanjske godine tako teško obolio, da se je morao odreći službe. Vratio se u Ljubljanu, ali se nije mogao oporaviti; bolest, što ju je zadobio preklane kod vojničkih vježba kraj Celja, nije se dala izliječiti. Ginuo je od dana do dana, venuo kao cvijetak na sparini žarkoga sunca, dok ga nije pokosila nemilosna smrt.

Gestrin je djelima svojim podigao sebi trajan spomenik u slovenskoj književnosti. Njegove pjesme svjedoče, da je bio pravi pjesnik, izvoran talenat, koji je umio istinska čuvstva zaodijevati u savršenu formu, a oveća njegova radnja »Iz arhiva« pokazuje, da je bio i darovit novelista. A koliko je krasnih osnova ponesao u prerani grob! Namjeravao je pisati pripovijest »Zimska roža«, načinio je nacrt za dramu, pa sve to i mnogo drugo ostalo je neizvedeno i nedovršeno. Silu je ruskih i čeških pjesničkih djela prenio u lijepi slovenski jezik. Samo za dramatično slovensko društvo preveo je do 30 drama. Godinu je dana ginuo i sam opažao, da mu nema pomoći, ali je ipak radio do posljednjega daha. Sva plemenitost njegova značaja, vrelo njegovo rodoljublje odsijeva se iz oporuke njegove. Izuzevši nekoliko sitnica, ostavio je sve svoje imanje oko 25.000 for. »Pisateljskom podpornomu društvu«. S idealnim Gestrinom izgubio je bratski narod slovenski uzorna rodoljuba, plemenita čovjeka, duhovita pjesnika, čelik-značaja, zlatnu dušu, izgubio je jednoga od najboljih svojih sinova. I mi Hrvati duboko žalimo veliki gubitak, što je njegovom smrću zadesio slovensku književnost. Bila blaga spomen i vječna slava pjesniku Franu Gestrinu u narodu slovenskom i hrvatskom!

Bugarska. U Bugarskoj izlaze ovi časopisi: 1. *Trud.* Književno-naučni časopis, izilazi jedan put na mjesec u 8°, po prilici od 6—8 štampanih araka (100 do 130 stranica), g. IV. Trnovo. 2. *Iskra.* Naučno-literarni časopis; izilazi na godinu u nekoliko knjižica. God. IV. Šumen. 3. *Domašen prijatelj* za nauku, religiju, obrt i književnost. Naklada bugarsko-evangeličkog društva. Plovdiv. Urednik A. C. Canov. 4. *Učiteljski drugar.* Naučno-pedagoški časopis; ured.-nakladnik Č. Popov. God. II. Russe. 5. *Duma.* Mjesečni časopis za literaturu i nauku. God. III. So-

fija. 6. *Pedagogium*. Naučno-popularni časopis za učitelje i odgojitelje. Godina III. Ured. Jončov. Sofija. 7. *Sviet*. Mjesečni časopis za nauku, literaturu i kućanstvo. Ured. i naklada književni komitet. Sofija. God. I. 8. *Celinà*. Seljački mjesečni časopis za gospodarstvo, nauku i književnost. Uredn. i naklada društva Selski prijatelj. Plovdiv. God. II. 9. *Izvor*. Ilustrovani dječački časopis. God. II. Ured. Russe. 10. *Nova Svjetlina* ili tumačenje tajnih pojava prirode. God. III. Ured. nakladnik dr. Mirković. Sliven. 11. *Periodičko spisanje*. Strogo-naučni časopis, dobiva ga u zamjenu jugoslavenska akad. znanosti i umjetnosti u Zagrebu. 12. *Sbornik* za narodne umotvore, nauku i književnost, što ga izdaje ministarstvo prosvjete. (Nalazi se u akademiji u Zagrebu.) Knjiga VIII. Sofija. 13. *Juridički časopis*. Godina V. Sofija. 14. *Juridički pregled*. God. I. Plovdiv. 15. *Den*, mjesečni časopis. God. II. Šumen. 16. *Sudbena biblioteka*, mjesečni časopis za zakonodavstvo, pravosudje i administraciju. God. IV. Jambol. 17. *Veterinarna sbirka*, mjesečni časopis. God. II. Sofija.

Svaštice.

»Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru«. Hrvatski narod u Istri bije tešku borbu za svoj narodni bitak. Istra je hrvatska zemlja, pa ipak ju Talijanci svojataju. Oni su moćni u gradovima i trgovištima, pa sada hoće da osvoje s pomoću talijanskih škola sela, gdje se je hrvatstvo dosele održalo u svoj čistoći. Osnovaše društvo »Lega nazionale«, komu je očita svrha, da Istru ugrabi hrvatstvu. Hrvatski rodoljubi u Istri napežu sve sile, da se otmu talijanskoj poplavi. No njihova su sredstva veoma čedna, pa trebaju izdašne pomoći svih Hrvata. Na ustuk društvu »Lega nazionale« hrvatski rodoljubi osnovaše drugo društvo: »Družbu sv. Ćirila i Metoda za Istru«. Tomu prosvjetnomu društvu, koje je osnovano za obranu i spasavanje Hrvata, treba da svaki Hrvat priteče u pomoć. Pogibao je velika, a propast neukloniva, ako se ne odazovemo vapaju istarskog Hrvata. S toga se ne može Hrvatima u svim hrvatskim krajevima dosta preporučiti, da se što brojnije upisuju medju članove društva sv. Ćirila i Metoda za Istru.

Družba ima posve prosvjetnu svrhu: dizati pučku pouku na osnovu narodnog jezika, dok talijansko društvo ima osvajački smjer: potalijančivati hrvatska sela. Lijepo je nedavno pisao tajnik toga društva, zastupnik dr. Laginja, rodoljubu u Hrvatskoj:

»Hrvatski je puk oživio Istru, kugami i svakim zlom pred tri vijeka uništenu, jer ju je po drugi put naselio. Plaća?

Cijeli sudbeni kotar Poreč sa većinom hrvatskoga pučanstva ne ima ni jedne pučke škole, a narod još govori kao što se govori u dalmatinskom Zagorju, od kuda je i došao.

Istra se vam ostalim Hrvatom prikazuje kao one evangjeoske djevice, došavši na pir s utrnutim svijećami. I ona se sprema u duhu svojih boljih sinova na pir narodnoga preporoda, ali vam vapije: »Dajte nam ulja vašega, jer svjetiljke naše utrnjuju«.

Iz potvrdjenih pravila „Družbe“ vadimo ovo: Sjedište je društvu u gradu Puli. Svrha je „Družbi“ podupirati i pospiješivati hrvatsko ili slovensko školstvo u Istri na katoličko-narodnom temelju. Družba osniva i uzdržava trajne i povremene škole s hrvatskim ili slovenskim naukovnim jezikom ili pomaže tomu, namješta učitelje, daje potpore i nagrade, izdaje primjerne spise i knjige, drži svoje skupštine i poučno-zabavne sastanke na zgodnim mjestima po Istri. Članovi su utemeljitelji i godišnji. Utemeljitelji jesu oni, koji uplate barem jednu stotinu forinti jednom za uvijek u godini dana, od kad se prijave, a godišnji su oni, koji daju najmanje jedan forint na godinu. Odbor je vlastan imenovati po cijeloj Istri povjerenike izmedju članova družbe u dotičnom mjestu. Zadatak je povjerenika prijavljivati odboru nove članove, dostavljati prinose i u opće davati izvješća o napretku družbe. Sada su u odboru ova odlična lica: predsjednik dr. Dinko Vitezić, odvjetnik u Krku, njegov zamjenik Viktor Tomičić u Voloskom; tajnik dr. M. Laginja, odvjetnik u Puli, zamjenik njegov dr. K. Janežić u Puli; blagajnik dr. Andrija Stanger, odvjetnik u Voloskom, zamjenik njegov dr. M. Trinajstić, odvjetnik u Buzetu.

Hrvatske starine. U Kninu postoji starinarsko društvo, kojemu je zadaća, da iskapa i na vidjelo iznosi hrvatske starine. To rodoljubno društvo, komu je predsjednik zanosni i neumorni franjevac Luigi Marun, radi marljivo i s velikom ljubavi, te je do sada postiglo lijepih uspjeha. Iznijelo je na vidjelo lijep broj spomenika, koji objašnjuju našu povjest, našu prosvjetu, naše običaje i umjetnost. Poznato je, da je naša akademija izdala na svijet učeno djelo Bulićevo: Hrvatski spomenici u Kninskoj okolici uz druge savremene dalmatinske iz vremena narodne hrvatske dinastije. No rad društva zapinje poradi oskudice sredstava. Društvo ima premalo članova; neki su od njih netočni, a drugi uzmiču. Usrdno preporučujemo svakomu hrvatskomu rodoljubu, da prema svojim sredstvima podupre rad toga važnoga društva. Dne 24. kolovoza imat će kninsko starinarsko društvo svoju glavnu skupštinu. Ove su godine tri točke osobito važne: otvorenje prvoga muzeja hrvatskih spomenika; promjena društvenoga imena »Kninsko starinarsko društvo« u »Hrvatsko starinarsko društvo«, pak opijelo u staroslavenskom jeziku, koje će se ovršiti kod ruševina bazilike katoličkog groblja. Pravomu će Hrvatu zaigrati srce u grudima, kad čuje, da se u starodrevnom Kninu otvara, makar i čedan, muzej hrvatskih starina, taj vidljivi spomenik hrvatske prošlosti. U budućem će broju »Vienac« posvetiti svoju pažnju hrvatskomu Kninu i iskopinama njegovim.

Prvi sastanak kršćanskih arheologa u Spljetu. Due 4. rujna sastat će se na zbor kršćanski arheolozi u Spljetu. Sastanak će trajati do 8. rujna. Glavni je odbor pozvao na taj sastanak sve one, koji se zanimaju i podupiru učenje kršćanske arheologije, kao i one, što se bave crkvenom povješću ili povješću i starinama Dalmacije, a napokon sve prijatelje ove veoma zanimljive zemlje. Na tom sastanku:

1. prikazat će se, koje kršćanske starine bjehu dosad otkrivene, istražene i ispitane u Dalmaciji i bližnjim pokrajinama;

2. razjasnit će se, koliko se je dosad uradilo za razvitak nauke kršćanskih starina, bilo u samoj Evropi, kano n. pr. u Austriji, Njemačkoj, Francuskoj, Italiji, itd., bilo u zemljama van Evrope;

3. raspravljat će se o osnivanju kršćanskih muzeja i u kojim gradovima da to bude;

4. upravit će se molba na one, koji stoje na čelu posala bogoštovlja i nastave u pojedinim mjestima, da podignu na sveučilištima i bogoslovnim zavodima stolice za kršćansku arheologiju i patristiku;

5. nastojat će se, kako umjetnosti, koje se odnose na ures crkava, mogu i moraju udesiti na svoju porabu one plodove, što se crpu iz nauke kršćanske arheologije;

6. pokazat će se put, kojim se ima udariti pri istraživanju kršćanskih starina; na koja pravila treba paziti pri opisivanju starih stvari, pa i kako se knjige mogu prirediti i uresiti slikama, tako da budu i ukusne oblikom i jeftine cijenom;

7. iznijet će se predlozi: o osnivanju zbirke kršćanskih natpisa Corpus Inscriptionum christianarum, i o časopisu, koji bi sadržavao opaske i učene rasprave o kršćanskim starinama svih učenjaka na svijetu.

»Vienac« će u svoje vrijeme izvijestiti o radu toga sastanka.

Sudjeno je . . . — Listak romana. — Cosmopolis. — Bajka o Lenori. — Starinski hrvatski Evangjelistar. — Književno pismo. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 26. kolovoza 1893.

Br. 34. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Na grobu Lisinskoga.

Kada me mami duh samoće tajinstvenim glasom
Nujnim, što srce jedino čuje,
Tada me k ovom brežuljku nešto nepojmljiva nosi,
Gdje no leptiri nad grobovim zuje.

Tu me na studenom grobu Lisinskoga čeka samoća,
K običnom sastanku ljubavi naše:
Sjetna, maglovita žena, zlatnih, razpuštenih kosa,
Zove me i bliedom rukom mi maše.

Lakom na lahoru lepršì prozračna haljina čudna,
Kano u tihoj mjesečnoj noći
Lagani, žuti oblačić, vrh šume zlatnih borova,
Želeći nečujno nekamo poći.

Njezine velike bistre, nebeske, plavetne oči,
Suzam zamagljene, kako no ruža
Rumena jutarnjom rosom, k sebi me sirenskom silom
Vuku a ona ruke mi pruža.

Tada ju zagrlim: ona izčezne kano oblačić,
S gore kad jarko sunašce grije;
I ko što se oblačić rosom na uvelo polje,
Tako se u srce ona mi slije.

A ja na grob Lisinskog stanem na njezino mjesto,
Na kamen studeni nasloniv glavu;
Okom nepomičnim zurim u grobno — a ne vidim ništa —
Kamenje što no palo u travu.

Ne gledam plavetno nebo, ni Tuškanca zeleno hrašće,
Ni po brežuljcima čarobne vile,
Ne gledam ljubične vrhe, vilovite Sljemena gore
Ni pas Save srebrne, mile.

Stojim ko nadgrobni kamen uviek izrazom istim,
Ne mienjam boje nujnoga lica;
Lice božanskog sunca podnevno eterom blieska,
Mene kruži ponoćna tmica.

Roče se turobne misli iz prostora sjetnoga srca
Na nebo mašte vilene, jake,
Ko što sa obzorja vjetri gone na plava nebesa
Olujne mrke, tmurne oblake.

Sviest već izgubih bića, već mislima vladat ne mogu,
One se uzdižu, nasrću same,
Stvaraju slike, vihrom šume, bljeskaju, plamte:
Nove ih nadošle gone put tame.

Užasno! Eto Lisinski mješovitim upravlja sborom
Umrlih rano mladića i djeva,
Blied je ko mjeseca trak, što drhće nad vodom kraj groblja;
Sbor ovako žalostno pjeva:

Sunce žarko sjajiš se plavim nebom,
Zrakam svojim zaljevaš dol i goru,
U zrcalo pretvaraš površinu
Sinjemu moru.

Tebe zorom pozdravlja ptica s grane,
Silnom željom narav te čeka ciela,
Cvieće širi vjenčiće, da ga ljubi
Zraka ti biela.

Kad se tvoje pomoli božje lice,
Bježe tmine prostorom preplašene,
Narav trepti radošću, ter se s tisuć
Boja odjene:

A ti bića cjelivaš žarkim svjetlom
Iz mrtvila dozivaš k sviesti žiće,
Te sve topliš ljubavlju; miljem svako
Veseliš biće.

Ti si ljubav, izvor života ti si:
Ti metulju darivaš krila šarna,
Na tvoj poziv kiti se sagom cvieća
Poljana čarna.

O svemožni kralju života sjajni,
O ljubavi izvore, život gine,
Vene ljubav prežarka, kad im tvoje
Svjetlo umine.

Ti dozivlješ k žiću, što jošte ne bi,
Ali što bi, ne možeš dozvat više;
Komu tvoje potamni jednom svjetlo,
Više ne diše.

Eto ti sve zrakami obasjavaš,
Ljubiš lišće, ljubavlju topliš cvieće:
Leptir zuji, ptičicam svjetlo tvoje
Pjesmicu kreće.

Al u carstvo samrti doći ne smiš,
Raztopliti ne možeš mrtve sjene,
Ni razsvietlit, kao što naše tebe
Ne vide zene.

Tvoji zraci prolaze naša bića,
A mi jesmo uviek u istoj tami;
U srcu nam ne mogu ljubav tvoji
Stopliti plami.

Kratki naši prodjoše liepi dani,
Još u jutro kada ne žežeš jarko;
Kad nam srce milena ljubav jošte
Ne stopli žarko.

Mi podneva dočekat ne mogosmo,
Jer nas prvi sazgaše milja traci,
Milosladke ljubavi, sad nas kriju
Bezljublja mraci.

Srca su nam, kako no suho lišće,
Što na stablu ostane, al u koje
Novo toplo proljeće već ne pušta
Sokove svoje.

Mi čeznemo za liepom onom dobom,
Pusta želja ljubavi sve nas mori;
Zalud, jer ko mjeseca bliedo svjetlo
Ona ne gori.

Zalud mi se kušamo zagrliti,
Nastaviti pripoviest prekinutu
Našeg žića, ljubavi sladke naše
Sudbinu krutu:

Kano kroz zrak lahora tihog popuh
Ruke naše ne mogu naći grla;
Grudi grudi ne tople, sjen kroz sjenu
Prolazi hrla!

Ljubite se, ptičice miloglasne,
Pripjevajte pjesmice jedna drugoj
Jer ni jedna ljubavno pjevat ne će
U smrti dugoj.

O metulji traž'te po cvieću druge,
Ljubite se, dokle vas sunce grije,
Dok vas lednim prošlosti tamnim plaštem
Samrt ne skrije.

Ljubite se travice, dok vas kiti
Šarnim viencem mirisno nježno cvieće,
Jer kad jednom uvene, nikad više
Procvast vam ne će.

Ljubite se, mladjahne djeve krasne,
S mladićima, kojima kano nama
Budućnosti rumene dane crna
Ne pokri tama.

Svako biće blaženo nek se ljubi,
Koje grle sunašca mili traci,
Koje ko nas ne kriju do vječnosti
Bezljublja mraci.

Prestane pjesma i, kano na vjetru maglica žuta,
Izčeznu ona prikaza tada,
Zagrmi podnevni top, a lahor mi nosio žamor,
Podležnog, ubavog Zagreba grada.

S bogom o mladosti mrtva, s bogom mi ostaj, Lisinski
Mirne pod travom sanjajte sane;
Bolje je spavati mirno, u snu promatrajuć prošle
Radostne prve ljubavne dane;

Nego u vječnoj čežnji ljubavi traviti živo
Srce, ne mogući grliti milu,
Ne znajuć sigurno nikad dal čisti užiže plamen
Jedini, nebeski ljubljenu vilu.

A. Tresić Pavičić.

Listak romana.

Napisao Vl. Tr.-Borota.

(Nastavak.)

Klara je drukčije mislila o ljubavi, kad je kao djevojka sanjala o čuvstvu neizmjerne slasti, o raju na zemlji. A kako je sad sve to drukčije postalo! Ništa nego bol, strah i borba, to je njezina ljubav. Iza Stjepanova odlaska morala je hladnom vodom prati svoje oči, s crvenim rubovima i podbulim podočnicama, da se ne bi vidjeli tragovi plaču. Morala se pokazivati, sjedjeti kod večere i njezino očajno stanje nije se samo za to opazilo, jer su svi bili ožalošćeni naglim odlaskom Stjepanovim, pa i tetka i Schneller, kojima je Vladislav iz daleka natuknuo uzrok odlasku. Govorilo se malo, sve je bilo potišteno i ista partija marijaša, koju su tetka i Schneller poslije večere igrali, nije bila kao obično vesela, jedva da bi tko od njih opazio, kad bi as uhvatio deseticu. Rano se razidjoše, kiša, što se najzad ipak spustila, obećavaše ugodnu, hladovitu noć, udesnu za san. Vladislav bijaše došao u Klarinu sobu, prije nego što podje na počinak, ostade tu četvrt sata i pripovijedaše Klari cijelu Stjepanovu zgodu. Osjećao je potrebu, da o tom govori, jer je i on bio vrlo zabrinut, kako će se sve to da svrši. Ali Klara ga je jedva slušala, uhvatila je uhom samo nekolike riječi, druge su joj zvonile iz daleka, izgubivši se u njezinu maštanju. On opazi, kako je rastresena i da nije voljna razgovoru, potuži se na glavobolju, poljubi je i ode u svoju sobu.

No ona još ostane dugo, sjedeći na divanu, podbočivši rukom glavu, u nijemom očaju. I ona je časak osjetila neiskazano blaženstvo u Stjepanovu zagrljaju; slatka joj struja od njegova cjelova proleti tijelom, ali onda se istrgnula, pobjegla: spomenula se onoga drugog, kojemu je žena, a kojemu se sad ćutila tudja, kao da nije s njime proživjela čitave godine života, svaki dan, svaki čas u njegovoj blizini. Tada, pred godinu dana, mišljaše, da ga ljubi, vjerovaše, da je ono čuvstvo samilosti nad njegovom bijedom, ono, što se ljubav zove, čuvstvo dosta jako, da mu žrtvuje svoj život, odrekavši se svega onoga, čega još nije ni poznavala. Pa šta je ono čuvstvo bilo spram ovoga novog, koje se neopazice kroz osam dana kralo u njezino srce, da ga posve osvoji i istisne sve drugo? Tražila je tu razliku, ali je nije mogla naći, samo je ćutila, kako je ogromna i strašna. I tu, kad joj je jasno postalo, da sva pripada njemu, bijaše je on ostavio, samu, bez utjehe, da se stavi pred ubojito zrno. Ona se opet zgrozi pri pomisli na pogibao. I onda joj se narine još strašnija misao: da on pogine, da se ne vrati više? — Ona bi se možda opet umirila, zaboravila njega i sprovodila opet svoj život uz onoga, komu se je zavjerila, koji ima pravo na njezinu ljubav? Bi li se mogli opet vratiti oni dani bezazlene, djetinje sreće, u kojoj se sve do sad nije u njoj probudila žena? Očajnom odlučnošću odgovori: ne, kako je prekasno, kako ju je on posve osvojio i da o njegovu životu visi i njezin život. I u toj dilemi sprovede opet velik dio noći u suzama i strahu, da sjutradan nastavi isti život u tjeskobi i neizvjesnu očekivanju. Vidjela je oko sebe lica, koja su joj prije draga bila, a kojima se sad ugibala, jer joj se na jedanput otudjiše, kao da ih nije nikad poznala. Ćutila je potrebu, da se pred kim izjada, da isplače sav očaj, koji joj je pritisnuo grudi, ali nije imala nikoga do mislî na njega, komu se je cijelo njezino biće okretalo u želji za pogledom njegova oka i u žudnji za njegovim cjelovom. A oko nje svuda očaj i potištenost. Kod objeda se progovorilo jedva deset riječi, slutilo se, da je sad negdje možebiti odsudni čas. Cijelog popodneva očekivao se glas, brzojav, ali uzalud. Pa kad se večer primicala i još uvijek ništa ne dolazilo, onda Klarin strah postigne vrhunac. Bijaše otišla u svoju sobu i hodaše tu čitave ure, dok su joj grozne misli kljuvale mozag. Vidjela ga je prostrijeljenih prsiju, krvave košulje, nepomična, blijeda, s ugaslim pogledom u velikom crnom oku, a znoj ju poljevaše po cijelom tijelu pri toj viziji. Na to bi joj se opet ukazao živ, kako se vraća, s podsmijehom na ustima, i ona se trsila, da tu sliku uhvati, da je zadrži. — Uzme knjigu u ruke i pokuša čitati, sileći se, da shvati smisao izreka. Ode u salon, sjedne glasoviru, da štogod igra, da umiri živce, da prevari ljude oko sebe. Odma joj se na to učini misao gadna, da sad igra, gdje on može biti . . . Najposlije nije mogla da podnese samoću i podje k tetki, koja je nešto šivala u svojoj sobi, s naočalima na nosu. Gospodja Ana pogleda ispod stakla u svoju nećakinju, koja sjednu na stolac spram nje, pa reče:

— I ti si zabrinuta za Stjepana . . . Kako ne bi! Dobar dječko, pametan, lijep i meka srca, svi ti Gorjanovići krasni ljudi . . . I siromah Vladislav sav je izgubljen . . . voli ga jako . . .

Pa kad Klara nije ništa odgovorila, nego jednako mučeći gledala kretanje tetkine igle, nastavi stara opet:

— Uvijek ti muškarci moraju da se svadjaju, . . . pa odma za sablju i pištolj . . . Oslobodi Bože! take nagle krvi . . . Moj pokojni nije bio takav, njega nije nitko mogao uvrijediti, jer je bio miran i hladan, a sa svakim svagdje uredan i točan, kao sat . . . Ali Stjepan, kao da mu je vrućina u Africi, tamo, upalila krv, sve u njemu ključa i vri, kao da mu nema već blizu trideset, a njegovo oko, Bože oslobodi, koga onako pogleda . . . Je si li vidjela, kako njegov Bobb sav zadršće, kad na nj svrne oko? . . . A ipak je u njega zlatno srce . . . Ali, dijete, kako si ti blijeda danas? — prekine se najedanput, zagledavši se bolje u Klarino lice. Ova pokuša, da se nasmjehne:

— Od nesna, i — znaš, moja migrena . . .

— Čuvaj se i ne puši toliko, nije za tebe ta zla navada . . . I Vladislava glava nešto boli. Ah! te cigarete. On puši kao Turčin, šta Turčin? Lokomotiva! Pa misli, da je od prehlade.

I ona se čisto ražesti i zacrveni u punom obrazu pri pomisli na pušenje, s kojim se kod Klare nikako nije mogla sprijateljiti. Spusti posao na krilo i uzdigne glavu, na kojoj bijahu prosijede kestenjaste vlasi u nisku frizuru glatko počešljane, pa se stade srditi na duhan, koji svakomu škodi, uz to kvari pokućstvo i bijele zastore. „Zavirila sam jučer u Schnellerovu sobu, dok je on bio negdje na polju . . . Bože oslobodi! — usklikne svojim najmilijim izrazom — kako tamo izgleda. Sve razbacano, knjige i papiri, a posuto gadnim ostancima duhana iz lule, zavjese čisto crne, kao čadja, od dima, a miris, uh! sva soba ima zadah po — „bagušu!“ . . . I s tog predmeta prijedje na služinčad, jednako se žesteći rad svake maienkosti. tako te se i Klari potkrao podsmijeh na usnice. No u brzo joj dosadi naklapanje, podje opet u svoju sobu i zapade u novi očaj. A još uvijek ne bijaše nikakova glasa, ne dodje ni na večer, ni u noći, dok ga je ona očekivala u grozničavoj uzrujanosti. Napetost živaca kroz sve ovo vrijeme, besnene noći, nekoliko jakih cigareta, što ih je uzamance ispušila, sve je to tako slomi i neku joj tromost ulije u sve udove, te joj se umorne vjedje sklopiše. Ona klone u besvjestan san, iz kojega se probudi, kad je već sunce kroz prislonjene spalete prodiralo u sobu, a u dvoru i na dvorištu se već razabiralo živo kretanje.

Ona se žurno odjene i dozvavši sobaricu, upita je, nije li došla kakova depeša? Ništa. Još uvijek ništa. A već je drugi dan, treći dan, što je otišao . . .

Napokon — kad su ona i Vladislav još za stolom sjedjeli sami — držaše drhtavim rukama depešu u ruci. Vladislav je gonjaše, da otvori, sav uzrujan, no ona je oklijevala, osjećajući, kako joj daha nestaje i kako joj srce hoće da iskoči. On se stane srditi, i kako je bio nervozan, zapita dva puta gotovo strogo, što je s brzojavom? Na to ona polagano raskine papir, baci pogled na nj i — glasan uzdah, ne, krič, nekakav ton, kao što kad para razdere kotao i sune kroz odušak na polje, otme joj se na usta. Vladislav skoči, uhvati je za ruku i zapita naglo:

— Šta je, za Boga? Govori!

— Živ je! — izusti ona s blaženim podsmijehom oko ustiju i u ekstazi.

Nije mislila na to, tko stoji do nje i kakav je izraz njezine radosti. Čisto opojena srećom držaše brzojavku u ruci i pročita još jedanput, glasno: „Sretno svršeno. — Vraćam se danas u 5 sati. Stjepan“. Stjepan! Ona izgovori još jedanput za sebe to ime i milovaše ga pogledom, čisto zadubena u službeni papir i tudji rukopis, koji joj javljaše preradosnu vijest, dok joj je cijelo tijelo podrhtavalo od neiskazane sreće, podajući joj se posve, kao da je sama. Vladislav bijaše ispustio njezinu ruku, kad je izrekla one dvije riječi. Njezin krič bijaše tako potresan, te je mislio, da brzojavka sadržava smrtnu vijest, i sa zebnjom u srcu pred užasnom nesrećom bijaše skočio do nje i uhvatio je za pregib ruke, koja je drhtala. Na to je ona izustila: „Živ je!“ i sad se on strese, razabravši, da je neizmjerna radost istisnula iz nje onaj glas. I nenadano mu sune u glavu sumnja. Takova radost, tako potresna, za to, što je njegov bratić ostao živ? Šta je bilo prije nje, kakova pridušivana čuvstva morala su ju mučiti prije te vijesti, kad se je nje ovako dojmila? On se najedanput sjeti Klarine živahnosti za prvih dana Stjepanova dolaska, pa tišine, koja je prekjučer nastupila, njezina ugibanja, gdje nije ni četvrt sata s njim na samu sprovela ovih dana, vrućice, koju je osjetio na njezinoj upaljenoj glavi noću, kad je dolazio k njoj, i sad, kako je ovo elementarnom snagom provrvjelo iz nje čuvstvo — i on se zgrozi nad strašnom sumnjom, koja mu se iza svega toga nametaše. Oko usana svojih osjeti trzaj i gorkost neku, a glava mu se činila silno teška, od mislî, koje se po njoj trzahu. I ne rekavši ni riječi ustane i izadje iz sobe. A ona i ne opazi, da je sama, zaklopivši na pô oči, pa poziraše, gubeći se u sanjama, još uvijek na papir, koji držaše u svojoj ruci.

IV.

Kad se je vratio bratić, ne pokaza Vladislav ničim svoje sumnje. Radovao se, što se je stvar sretno svršila i ispitivao Stjepana o potankostima dvoboja, koji je za ovoga značio potpunu rehabilitaciju u društvu. Sud časti bijaše odlučio, da nema nikakova povoda, s kojeg bi grof Vay mogao Stjepanu uskratiti zadovoljštinu, i tako dodje do dvoboja na magjarskom zemljištu, kod Barča — da se ugnu oku redarstva i kasnijim posljedicama. Oba protivnika bijahu jednako jaka i sigurna, pa su svjedoci bili na najgore spremni. No Stjepan pokaza više mira i hladnokrvnosti. Iza prvoga hitca vidje, kako je protivnik zateturao. Ali ovaj se nasloni jednim ramenom na svjedoka, koji bijaše k njemu priskočio, pokroči tri koraka naprijed, opali pištolj i onda se sruši. Zrno mu bijaše prodrlo ispod desnog pluća u tijelo i on izgubi svijest. Stjepanu je Vayeva kuglja poderala kaput i otkinula malo kože na lijevoj nadlaktici, samo malo dalje prama tijelu i on bi bio mrtav. Srećom se već za nekoliko sati pokazalo, da ni njegovo zrno nije povrijedilo plemenitih organa u Vaya, pa su se liječnici nadali, da će ga spasiti, te bi Vay za nekoliko tjedana bio zdrav. Ostao je u Barču, u svratištu, jer ga nisu mogli kući otpremiti, pa su pozvali brzojavno glasovita kirurga iz Beča, da izvadi zrno, koje se na hrbtenjači zaustavilo. — I dalje Vladislav pokazivaše živo zanimanje za namjere Stjepanove, kako će svoj život urediti. Uz njegovu će privolu ostati

još nekoliko tjedana u Brezniku, dok se zakupnik iz njegova dvora iseli i dok se na njemu mnogo toga opravi. Onda će se posve nastaniti u Kamenici, na jesen sam preuzeti gospodarstvo, ostati posve u domovini, koje ga javni život vrlo zanimaše, pa je odlučio, da i u tom smjeru svoj dijelak prinese. Ali uz to se Vladislavova sumnja svakim danom jače potkrepljivaše, dok se jednom ne pretvori u izvjesnost. Ima u slijepaca neko osjećalo, koje im nadomješta u mnogome vid. Ako i ne mogu uživati u čaru, što ga za zdravo oko ima svjetlo i boja, ipak je u njih nešto, kao slutnja, nagon, neko duševno zrenje, kojim progledavaju stvari, što njihovu sluhu i opipu podaje nedokučnu tančinu i finoću, te su podobni po hodu raspoznati, kakova je struka neka osoba, a po boji glasa, kakova je kosa u te osobe! Slijepac je ono, što se o velikom britskom pjesniku „Izgubljenog raja“ reklo: coecus sed lucidus. I tako Vladislav, ako i nije okom vidio Klare, gledao ju je sluhom i pronicavošću duha, što mu je podavalo moć, da po tonu njezina glasa, po zvuku smijeha, po hodu i najmanjem njezinu kretu pronikne u njezino duševno stanje. Pa dok je nastojao, da samomu sebi dokaže, kako je neosnovana njegova, za nj pogubna, sumnja, mučio se, da uguši u sebi uzbudjenost i nemir, da si hladnim motrenjem pribavi svjetla u toj tmini, koja je prijetila, da će još strašnijom oko njega postati. A to mu nije bilo ni teško, — Klara nije mogla da krije svojih čuvstava; podavaše se posve opojnoj sreći svoje ljubavi. Osobito prvih dana kao da je zaboravila, da je Vladislav tu. Zanemari ga posve, a njezina sreća joj ne dopuštaše, da zamijeti, kako i on nije više onaj isti, kao prije, kako je i on više ne traži, nego se njojzi kao ugiba. Iza one krize straha i očaja, u kojoj je gotovo tri dana proživjela, spopadne je omamna radost i kao da nije za nju nitko više bitisao do Stjepana, nije se ni za koga brinula. Da se to stanje ipak oko nje ne opazi, tomu je pomogla prirodjena ženska lukavost, kojom je besvjesno zavaravala ljude oko sebe.

Onoga dana, kad je prispio Stjepanov brzojav, bijaše u pet sati uzela na glavu široki vrtni šešir i suncobran i pošla Stjepanu u susret, ne kazavši nikomu ništa. Vladislava nije ni vidjela ono poslije podne, on se nikako ne pokaza iz svoje sobe. Nije mogla da izdrži, da kod kuće dočeka Stjepana, i uzevši sobom Bobba, krasnog prepeličara engleske pasmine, podje šetati u dugački drvored od jablanova, koji je vodio na glavnu cestu. Umna životinja, svijetlosmedje, svuda jednake boje, kao da je shvatila Klarinu radost, jer je oko nje veselo skakala, lajući i trčeći daleko pred njom, a onda se opet vraćajući, pa je gledaše pri tom kao pitajući svojim bistrim vjernim očima. Ne bijaše još ni došla do kraja drvoreda, kad začuje drndanje kočije na cesti i požurivši se do okreta, ugleda Stjepanovu bijelu veliku kapu. Stjepan je morao i nju odma opaziti, jer je mahnuo kapom a tanak se zvižduk začuje, na koji Bobb poput strijele poleti prema kolima.

Kola poslaše naprijed, a oni se uputiše za njima pješice spram dvora. Kad se kola odmaknuše, ustavi se on i privine Klaru k sebi. Ona se pusti i gledaše mu u oči s izrazom neiskazane radosti. „Kako sam sretna, Stjepane . . .“ izusti ona, kad su dalje išli, milujući njegovu ruku. I bila je tako sretna, gledajući opet u njegove oči, iz kojih je govorila tolika ljubav, te je sve drugo zaboravljala u njegovoj blizini. Ne bi ni opazila bila, da su već do dvora došli, da se nije Stjepan razabrao i odvinuo svoju ruku, kojom je držaše oko pasa. I u istoj zaboravnosti za ostali svijet, u istoj opojnoj sreći svoje ljubavi življaše i daljnje dane. Nalazila je dosta zgode, da bude na samu sa Stjepanom: u salonu, gdje bi štogod prebirala po tipkama, dok bi on iza nje stajao i cjelovima opsipavao njezinu kosu, usta i lice, nagibajući se k njoj; u perivoju pri jutarnjim i večernjim šetnjama; u izletima na konju i kolima. Ako je Vladislav bio nazočan, brbljala bi veselo i neusiljeno o svačem, gledajući pri tom Stjepana, a muž joj bijaše toliko koliko tetka ili Schneller. Da mu nepravdu nanosi, da griješi spram njega, to ona nije osjećala, bila je previše zabavljena svojom srećom. Ta opojnost trajaše tri dana. Onda se poče vraćati razbor i zbilja, na koju je navrne razgovor s tetkom. Gospodja Ana bijaše opazila, kako se ona samo Stjepanom zanima i posve zaboravlja svojega muža.

— Ti nisi razborita, moje dijete, reče joj jedanput ozbiljno. Uvijek bi samo jašila, šetala, a ne misliš, kako je Vladislav sam i ne pitaš, kako je njemu. Siromašni je čovjek bolestan, ne opažaš li ti ništa? On niti šta jede, niti šta govori, već sjedi u svojoj sobi, puši cigaretu za cigaretom i kod toga njegove ruke sve više dršću, a u obrazu je blijed kao mrtvac. Vidim ja sve to, jučer sam govorila s njime . . . Tužio se na svoju nervoznost, — kako ne će biti nervozan uz toliko pušenje! — pa da osjeća nekakav pritisak na glavi . . . Moralo bi se po liječnika poslati, a ti ga tješi, ti si njegova žena! . . .

Klara je nijemo slušala te riječi ukora, pa stade o njima razmišljati. Zaista, ona bijaše zanemarila svojega muža. Najednoč joj stajaše istina pred očima, kojoj se ugibala sve ove dane: nije više ljubila svojeg muža, koji je jedini imao pravo na njezinu ljubav. Više? Je li ga ikad ljubila? Ako je za nj iz ljubavi pošla, šta je bilo sad ovo, što joj od nekoliko dana ispunja srce, vlada cijelim njezinim bićem? To je bio grijeh! — I što je više zalazila u razglabanje toga pojma, sve više se zgražala, videći, šta je počinila. Pomisao na to otpuhne svu njezinu sreću i radost. Poput pljuska hladne vode djelovaše na nju tetkine riječi. Zaboravila je svoju dužnost, pogazila vjeru, jer ljubi drugoga. Pa ipak nije mogla istrgnuti te ljubavi iz sebe, da s njom ne iščupa i srca. Ona progleda svoje stanje i nadje, da je užasno. Što da čini? Da se odrekne Stjepana? Tā to nije mogla, pri samoj pomisli na to uzbuni se sve u njezinoj nutrinji

protiv toga i srce joj se unaprijed stegne od boli. Da ode od Vladislava? Ta to je opet grijeh, proti tome se dizala njezina duša, odgoj, njezina čista, poštena ćud... Šta da čini? — To je dakle bila ljubav, to more jada i patnja, što se pred njom otvaraše, ta uska brv nad nedoglednim bezdnom, preko koje ne može prijeći, a da ne sruši ili onog, komu je svoju vjeru zadala, ili onoga, koga ljubi... Što joj preostajaše? Ostati sred te brvi, izmedju jednog i drugog i gledati u crni ponor, koji joj mozgom zavrtava? Morala je trpjeti za zabludu svojega mladog srca, koje se u samilosti bilo okrenulo onomu bijedniku. Mislila je, da je stvorena za tihi, mirni život, za ljubav bez potresnih strasti. Žrtvovala se Vladislavu, odrekavši se života, veselog, jakog života, koji ju odma osvoji, kad se pokazao u liku Stjepana, te prave opreke njezinu tihomu sanjaru-mužu. Prevarila se u svojoj naravi, pa s te varke moraju sad i drugi da trpe. Vladislav bo nije ništa kriv. Ljubio ju je i učinio je svojom ženom, jer je s pravom mislio, da i ona njega ljubi. Bio je tako dobar, plemenit i nježan njojzi, a ona ipak nije mogla ništa da osjeća prema njemu, ništa — do samilosti. Bio je bolestan, neiskazano bijedan, te je samo uz nju oživio, da sad opet iskusi još veću nesreću. A ona se odvratila od njega, zavoljela drugoga i u njegovim zagrljajima zaboravljala, da vrijedja njegovu ljubav, njegovo pravo. I još je njezin grijeh veći s toga, što je upotrebila njegovu nesreću, sljepoću, da u njegovoj blizini obsipava zaljubljenim pogledima onoga drugog, za kojim je ipak uza sve to čeznulo njezino cijelo biće, za njegovim okom, dodirom njegovih vrućih usana. Ali Vladislav nije još ništa opazio, ta on nije vidio, ona će se opet k njemu vratiti, njegovati ga, pa ako mu ne može već donositi svoje ljubavi, ona bar ne će griješiti protiv svojih dužnosti. Nastojat će, da Stjepana zaboravi, ali ne, to ne može, ona će nositi svoju ljubav u svome srcu, dok ga ljubav ne izjede, tad će umrijeti slomljena srca. I s čvrstim odlukama stane se spremati na taj mučenički život, pun boli i pregaranja.

(Nastavit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Stožernik Guérillot, taj plemeniti i pouzdanja puni apostol, kome je zaista valjalo malo iza toga da ide, zavrijedivši, da se o njemu kaže, što veli afrički biskup o svojoj majci: „Ta religijozna duša bješe napokon riješena svojeg tijela...“ — on nije slutio, da će skupo platiti taj zadnji ispunjaj svoje zadnje želje! Nije vidio, da će ona, koju ganutljivo nazva svojim najljepšim cvijetom, postati za nj uzrokom vrlo krute žalosti! Ubogi veliki kardinal! To bješe posljednja kušnja njegova života, najgornja gorka kaplja kaleža. Morao je da doživi razočaranje, koje je tako brzo kod njegove drage novokrštenice slijedilo iza opojnosti prve posvete! Kome bi pošla ako ne k njemu, da pita savjeta u mučnim sumnjama, što su je stale osvajati odma, promatrajući svojega zaručnika? Tako je sjutradan, iza one večeri, kad je nerazboriti Ardea onakom niskom tvrdokornošću stao ismijevati njoj svetu stvar, pozvonjela na vratima stanu, što ga je monseigneur Guérillot imao u širokoj ulici četiriju vrela, gdje se nalazi prokura Svetog Sulpicija. Nije njoj bilo do toga, da okrivi više ili manje duh onih šala, ni da kazuje svoja opažanja, što je ponižavahu, o ono malo umjerenosti kneževe. Ne. Ona je htjela da osvijetli svoju savjest, koju je pritisnula bolna sjena. U prvo doba svojih zaruka mišljaše, da ljubi Ardeu ljubavlju, toliko joj je uzbudjenje njezina, napokon oslobodjenog, religijoznog života davalo zahvalnosti za onoga, koji ipak ne bijaše drugo, nego izlika tomu oslobodjenju. Danas je drhtala, ne samo, što ga više nije ljubila, nego što je mrzila na nj a nada sve se osjećaše plijenom onoga otpora protiv taštih briga svjetskih, plijenom umornosti od prolaznih nada, čežnje za počinkom u Bogu, a to su stalni znakovi pravog pozvanja. Kod pomisli, da bi se jednog dana, ako bi preživjela svojeg oca, mogla zakloniti kod Gospodja sv. Večere, ćutila je protiv svoje blize udaje odvratnost, koja još uvećavaše jasnost jadnog značaja budućeg muža. Je li imala prava, da se u takom stanju sveže nerazriješivim vezovima? Da li bi bilo pošteno, da bez novih uzroka raskine te zaruke, koje bijahu izmedju nje i njezina oca pogodbom krštenja? Iza tako malo dana bijaše već dotle došla! I njezinu tužbu pratilo je više uzdaha sjutradan, iza one večeri, gdje bijaše jače ranjena.

— Slobodno vam je, da uskratite svoju riječ — odgovori joj monseigneur Guérillot, — ali nije vam prosto, da budete bez blagosti u svojem sudu...

U Fannye bijaše previše iskrenosti, njezina vjera bijaše previše jednostavna i preduboka, da ne bi smisao toga savjeta shvatila i ona se odma pokori njegovoj riječi i namjeri. Jer prije nego što je pošla toga popodneva na šetnju s Albom, ona je najbrižnije nastojala, da otre trag, što bi ga mali prizor od sinoć bio mogao ostaviti u duhu njezine prijateljice. Njezin napor išao je i dalje. Ona htjede zamoliti svojega zaručnika, da joj oprosti... Oprosti! A što? Jer je bila uvrijedjena, kad je on u živac taknuo njezinu osjetljivost. Već kod načina, kojim bješe primljen jedan i drugi njezin korak, osjeti ona,

kako je ta blagost u sudu, koju joj preporuči pobožni stožernik, teška krepost. Ona traži zapt cijelog srca, što se možda neda u sklad dovesti sa svjetlošću inteligencije. Alba pogleda svoju prijateljicu pogledom, punim gotovo bolna začudjenja, i zagrli je, rekavši joj, — tikale su se od obreda krštenja:

— Peppino nije vrijedan, da poljubi prah, kuda ti stupaš, to je moje mnijenje. I ako sav svoj život ne upotrebi, da pokuša tebe vrijednim postati, bit će veliki griješnik i velika luda . . .

Što se kneza tiče, njemu ostadoše pokreti duše, koji su njegovoj zaručnici nametnuli riječi isprike, dok je on bio krivac, isto tako posve nejasni, kao što bi i Hafneru nejasni bili. Knez pomisli, da je ovaj nagovorio svoju kćer, i veselio se, što je tako u kratko i odma učinio kraj toj maloj komediji pretjeranog klerikalizma.

— Pustimo to, — reče on dobrohotno — ja sam pogriješio u formi. Jer za pravo znajte, da ćete u mene svagda naći poštovanja za ono, što su moji uvijek štovali. Ali vremena su pokročila naprijed i neki fanatizmi nisu više umjesni, ni onda kad su u svezi s našim imenom.

I on poljubi galantno malu ruku Fannyinu, ne sluteći, da je još uvećao melankoliju te preplemenite duše. Nesuglasje stade preotimati mah i medju svijetom mislî, u kojem se ona kretaše, i onim, u kojem disaše propali viveur. Kako to velikom dubinom izriču mistici: njih dvoje ne bijaše iz istog neba. Ili još bolje — jer bi zaista bilo presmiješno primijeniti riječ nebo osobi, koja je tako lišena ideala, kao ovaj ljubezni knez — Ardea bijaše posve meso i krv, a ona, gospodjica Hafnerova, posve duh i srce. Svako novo zbliženje izmedju njih moralo je, kako je Peppino pri tom sve više razotkrivao svoj pravi značaj, napinjati to nesuglasje. Tako je dakle Fanny imala za dvije posljednje nedjelje toga lijepog mjeseca svibnja, koji se činilo da će sjajem sreće obasjavati njezine zaruke, niz svagdašnjih malih razočaranja, a izvjesnost o toj udaji, što joj se neprestano izmicaše i nametaše, a koju je izvjesnost s početka prihvatila tako čvrstom nadom, postade za nju stalnom žrtvom. Ipak ne bi dostajalo to sve jasnije otkrivanje moralne i čuvstvene bijede njezina zaručnika, da je odluči na raskid. Što je Peppino, odgojen u lijenosti, pokvaren dvostrukom ohološću bogatstva i poroda, bio u dvadeset osmoj godini čovjek posve frivolan i u isti mah ciničan; što je spajao finoću lukava Talijanca s potpunom suhoćom pariskog clubmana; što su sve osnove o njegovu budućem braku izlazile na to, da će opet urediti još otmeniji život, u kojem će zasićivati svoje taštine; što mu se prečesto dogadjalo, da je ustajao od stola presjajna oka, prevlažnih usnica i prevesela smijeha — sve to zaista bijaše dosta uzroka za patnju mladoj djevojci, koja je, vjereći se, vjerovala u dobroj vjeri, da će ispraviti veliku nepravdu udesa, vratiti časnoj kući njezin starinski sjaj, spasti iz očaja nerazborita a veledušna čovjeka, napokon približiti se Bogu po dopuštenoj ljubavi. Od te himere, što je trajala nekoliko sati, ostade samo Bog. Bijaše dosta da taj plemeniti stvor sebi kaže: „Moj otac je tako sretan. Ja mu ne ću pokvariti tog zadovoljstva. Vršit ću dužnost svoju spram muža. Bit ću tako dobra žena, da ću ga promijeniti. U njega je još ostalo religije. U njega ima srca. To će biti moja zadaća, da od njeg učinim pravog kršćanina. A onda, imat će svoju djecu i siromahe...“

Take su se sanjarske misli vile pod njezinim tako bijelim čelom, medju krasnom crnom kosom te zaručnice, kojoj se zavidjalo, o koje pripravljanim haljinama već stadoše novine donositi opise, za koju je radio čitav narod krojačica, švelja, modistica i draguljara, koja će imati na svom ugovoru isti potpis kao kneginja čiste krvi, koja će sama postati kneginjom i združiti se s jednom od najslavnijih aristokracija svijeta. S takim će mislima bez sumnje sav svoj život šetati po vrtu palače Castagnâ, što će postati njezinim, — taj historički vrt, gdje se još drži drvored krušaka na mjestu, na kojem je Siksto V. malo pred smrt ubrao jedan plod. On ga okusi i reče kardinalu Castagni, šaleći se s njihovim imenima, — on sam se zvaše Peretti:[1] — „Kruške su pokvarene, Rimljani ih imaju dosta. Doskora će jesti kestene“. — Ta obiteljska priča, koja, u zaporci kazano, ne dokazuje u najvećega pape koncem XVI. vijeka okret duha na Rivarolovu, — ushićivaše Justusa Hafnera. Njemu se ukazivaše začinjena preslatkim humorom. Pripovijedao bi je svojim drugovima u cerclu, svojim dobavljačima, komu god, zaboravljajući, da je dva dana prije već jednoć tim mučio onoga, s kojim se razgovaraše. Zaboravljao bi dapače, da se čuva Dorsennove ironije.

— On oponaša odviše sebe samoga, — reče ovaj smijući se Albi na jednoj soiréi pod konac mjeseca — sretoh ga jutros na korzu i dobih treće izdanje zločeste šale papinskog vaudevilliste o kruškama i kestenju! A onda, kad smo malo dalje zajedno pošli, izvi mu se divni usklik, pokazavši mi palaču Bonaparte: — Imamo i ove! . . . — To je značilo, da će jedan unuk carev oženiti jednu unuku Peppinovu . . . Uvjeravam vas, on se već drži rodjakom Napoleonovim! Ipak nije na to jako ohol. Bonaparti, to je slaba glazba, kad se govori o plemstvu! . . . Čekam čas, kad će radi njih porumenjeti . . . .

— A ja čekam čas, kad bude kažnjen, kako zaslužuje, — odgovori Alba muklim glasom. — Njegovo slavlje je predrsko . . . Ali ne. Sve mu polazi za rukom. Ako je istina, da je njegov imutak neizmjerna tadbina, pomislite na one, što ih je upropastio. U što oni mogu da vjeruju kraj njegove infamne sreće? . . .

— Ako su filozofi, — uze opet Dorsenne, smijući se još veselije — mora ih ta zgoda navesti na razmiš-

[1] *Castagno* znači u talijanskom: kesten, a *pera*: kruška (pereto — vrt s kruškama). Op. prev.

ljanje o lijepoj riječi jednog moga bezbožnog prijatelja: nema izgleda, da možeš posumnjati o prstu božijem, jer je nepreporno, da ga je postavio sebi na oko, stvarajući svijet . . . A onda, tim upropašćenim je trebalo samo da ne igraju na burzi protiv njega. To je jedno. A onda, ima li u opće vlasničtva, koje ne bješe u početku ukradeno? To je drugo. A onda, za što ćete da Providnost, koja se nije ukazala, da spase Jeannu d'Arc od smrti na lomači a tolikim zločincima da uskrati lijepu i mirnu smrt, izidje na poprište i da kazni gospodina Hafnera, jer je operušao nekoliko sebičnih gradjana ili nespretnih plemića za nekoliko milijuna forinti? . . . No ostavimo tu osobu, koja je na pô jastrijeb na pô paun, da govorimo o njegovoj dražesnoj kćeri, kojoj ćete moći odnesti ugodnu poruku. Sjećate li se još nekog časovnika Montlucova? . . .

— Onog, što ga je vaš prijatelj Montfanon kupio, da razljuti ubogu siroticu? . . .

— Da, upravo taj je. Stari ligaš ga je vratio Ribalti, kako mi reče ovaj, kad sam jučer bio kod njega. Učinio je to bez sumnje u skrušenoj poniznosti . . . Velim bez sumnje, jer nisam mogao vidjeti toga ubogog dragog čovjeka iza onoga dvoboja, što ga je njegova nestrpljivost spram Ardee i Hafnera učinila neizbježivim. On se zavukao, ne znam, od koliko dana tomu, u samostan na brdu Olivet, blizu Sienne, gdje ima prijatelja, nekog opata de Negro, o kojem govori kao o kakom svecu. Saznadoh od Ribalte, da se je vratio, ali je nevidiv. Gledat ću, da prodrem kroz njegova vrata . . . U kratko, svezak je opet u butiki petrolera iz ulice Borgognona i ako gospodjica Hafner još želi . . .

Spisatelj nije mislio, u čas, dok vrijedja šaleći se veliku i strašnu ideju Providnosti kao dijete dostojno vijeka zaslijepljena sofizmima i glupošću pogrješnih analiza, da je on sam nehotičnim orudjem toj tajinstvenoj pravdi, koja je svagda spremna, da nas dohvati u našim zločinačkim pobjedama, i da nam izjalovi najstalnije namišljaje. Taj se razgovor vodio u dva sata. U četiri je trebalo da Alba podje s Fannyom po nekim poslovima i da popodne završe u vrtu one ville Celimontana, koju je nova kršćanka osobito voljela poradi drvoreda zelenih hrastova, na kraju kojeg se nalazi špilja, urešena napisom: „Ovdje je dolazio sveti Filip de Neri, da okružen svojim učenicima raspravlja o božanskim stvarima“. Prva briga bješe contessini naravno, da svojoj prijateljici priopći Dorsennovu novost, kako se toliko žudjeni časovnik opet vratio u butiku starog garibaldijanca.

— Kako sam sretna! — klikne Fanny sa sjajem u očima. — Upravo sam bila u neprilici, kaki bih dar dala milomu kardinalu . . . Hoćeš li da potrčimo, te kupimo odma tu knjigu? . . .

— Časovnik Montlucov? — odgovori stari Ribalta, kad su dvije mlade djevojke sišle iz kočije pred njegovom širokom butikom još prašnijom nego prije, još više nakrcanom broširama, gdje je on stajao s još mršavijim, istrošenijim i još rujnijim obrazom pod svojim dugačkim šeširom, kojega ne skine s glave. — Pa kako znate, da je opet tu? Tko vam reče? Dakle svukuda ima uhoda?...

— Ta gospodin Dorsenne nam reče, jedan od prijatelja gospodina de Montfanona, koji nas bješe pretekao, vrlo jednostavno, — reče Fanny svojim ljupkim glasom.

— *Sarà, sarà*[1] — odgovori trgovac svojom običnom drskošću i otvorivši ladicu svojeg ormara, u koji je zakapao svoje najrazličnije blago, iz njeg izvuče dragocjeni svezak, koji pruži došljakinjama, ne davši ga iz ruke. Tad stade svojim brbljavim i gadnim ustima hvaliti knjigu, ponavljajući potankosti, za koje doznade od Montfanona.

— Ah! to je posve autentičan komad i jedini svoje vrste. Ima u njem istrošen potpis, ali je nečitljiv. Sporedih ga s onim, što se čuva u arkivu u Sienni . . . To je izvjesno potpis Montlucov i evo njegova grba s pogačom. Tu su i polumjeseci Piccolominijevi . . . O tome časovniku ima čitava legenda. Maršal ga je dao, iza glasovitog podsjedanja, jednomu članu te svijetle obitelji. I na račun jednog potomka dadoh se na to, da ga prodam . . . Ne može se prodati ispod dvije tisuće franaka . . .

— Kakav je to tat! — reče Alba engleski svojoj prijateljici. — Dorsenne mi je pripovijedao, da ga je gospodinu de Montfanonu dao za četiri stotine . . .

— Znaš li izvjesno? — zapita Fanny, koja se, dobivši jestan odgovor, obrati knjižaru istom ljubaznošću, dok je u naglasu ležao mali prikor, kad mu reče: — Dvije tisuće, gospodine Ribalta? Ta ova cijena nije pravedna, kad ste gospodinu de Montfanonu dali knjigu za peti dio te svote . . .

— Dakle sam ja lažac i tat, — odgovori brutalno starac. — Tat i lažac! — ponovi opet. — Četiri stotine franaka! . . . Vi biste htjeli tu knjigu za četiri stotine franaka? . . . Ja bih htio, da je gospodin de Montfanon tu, da vam kaže, koliko sam od njega iskao . . . Tat i lažac! . . .

I on se ljuto nasmije, stavivši časovnik u ladicu, koju zaključa i okrenuvši se mladim djevojkama, kojih fina ljepota, povećana ljepotom finih toaleta, u tako dražesnoj opreci bijaše sa zamazanom okolinom, omjeri ih pogledom tako punim mržnje, te su osjetile zebnju i instinktivno se jedna stisnula uz drugu. Onda knjižar uze opet hrapavim, gotovo tihim glasom, isprekidanim neugodnim piskutom:

— Ako hoćete potrošiti četiri stotine franaka, ja imam knjigu, koja ih je vrijedna i koju sam odlučio ovaj koji dan odnesti u palaču Savorelli . . . He! He! Mora da je posljednja, jer ih je gospodin barun sve pokupovao.

---

[1] Bit će tako. Moguće.

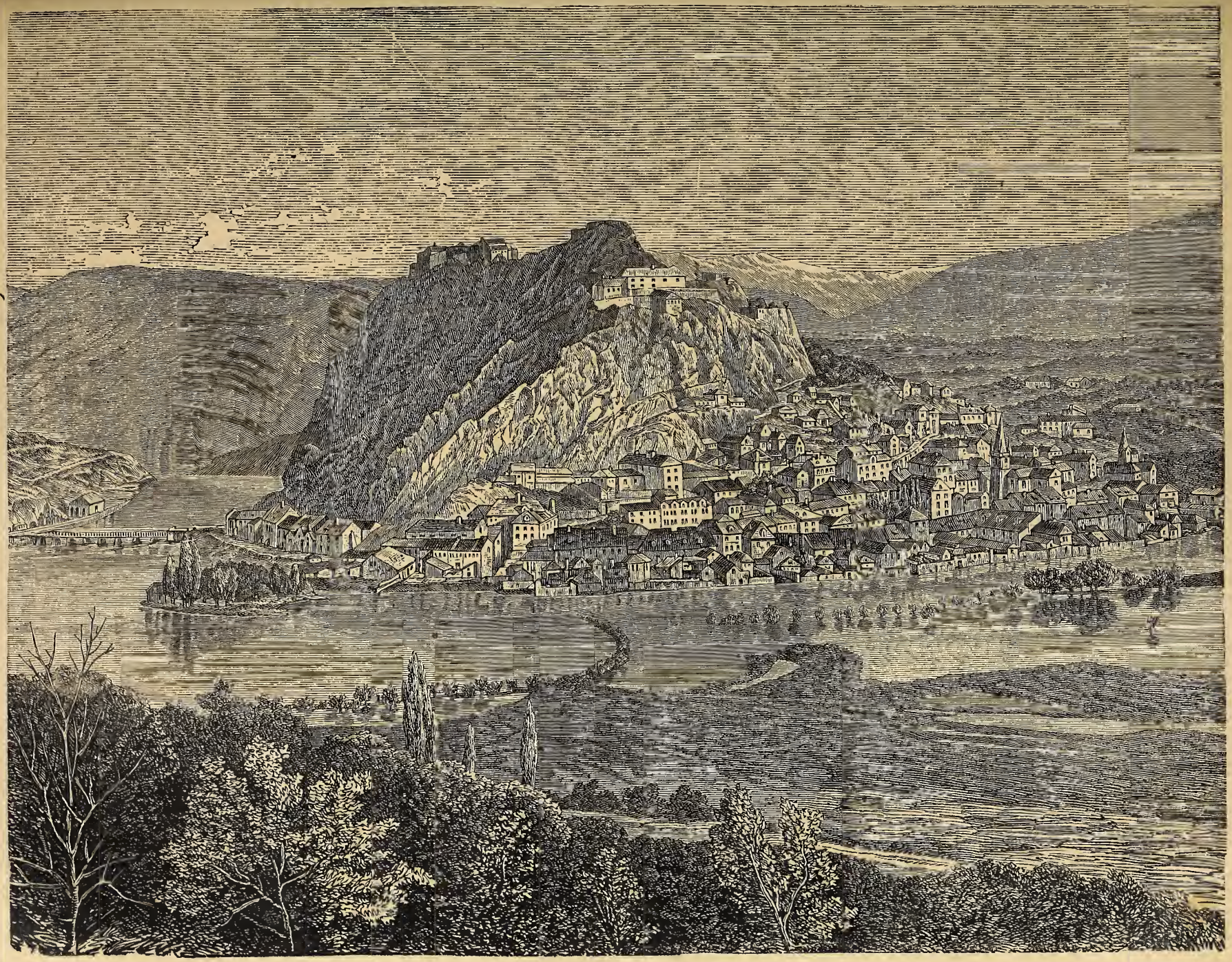

Knin.

Izgovorivši, ili bolje iščeretavši te zagonetne riječi, on razgrne rpu nad ormarom i pokaže na jednoj daski izmedju mnogih jednu knjigu zamotanu u novine, dokaz, da je htio brzo i lako je naći u očitom neredu, što je vladao u butiki. On rastvori novine i stištući svezak svojom silnom rukom crnih nokata pokaza mladim djevojkama natpis: *„Hafner i njegova banda. — Nekoliko razmatranja o sablažnjivom odriješenju; od jednog dioničara.* Bješe to danas zaboravljeni pamflet, koji je u svoje doba mnogo vike uzvitlao u financijerskim cerclima u Parizu, Londonu i Berlinu, a bio je štampan u isti mah u tri jezika: u francuskom, njemačkom i engleskom, drugoga dana, kako je odjeknuo svijetom proces *Crédit-a Austro-Dalmate.* Da budemo pravedni i spram vrlo nepravičnog čovjeka, treba dodati, da je to djelce vrvjelo netočnostima, poput svih djela te vrste. Jedine zaista strašne stranice, jer su bile neoprovrzive poput činjenice, bijahu one, što su donosile *in extenso* izvještaj o samoj parnici i osudu s razlozima o njoj, koji bijahu za Hafnera isto tako sramotni, kao da je bio osudjen: „Pogledom na granicu, koja tu rastavlja zlu upravu od prevare . . .“ — tako je glasila najblaža izreka, koja opravdavaše odriješenje tako sablažnjivo zaista, te je barun morao potrošiti silne svote, da ublaži sadržaj, ali bez uspjeha. Na to je jamačno računao pisac brošire, koji, pošto je sastavio svoj pamflet, dodje k barunu, pokazavši mu jedan primjerak i ponudivši, da će mu prodati čitavo izdanje en bloc.

— Za što ćete — odgovori jednostavno Hafner — da ja platim četrdeset tisuća franaka za pet stotina primjeraka, kad će mi ih koji knjižarski agenat za dvije godine pribaviti po pedeset novčića komad po komad?...

I on je zaista strpljivo pokupovao i uništio najveći dio svezaka, a jesu li mu osim ovih drugi oni škodili? Taj je duboki realista znao dobro javno mnijenje, što su ga o njem imale tanke savjesti. Ali on je u tom prezirao glupost, kao što je kod drugih prezirao kukavštinu. On je znao takodjer, da štampani list, kad prodje prvi čas iznenadjenja, nema više nikakove vrijednosti, ni onda kad su objave, što ih donosi, točne. Nisu li novine za to tu, obilujući osvadama, koje skupljaju, da učine posve neštetnim nepreporne istine?

Tako se je Ribalta varao, čuvajući s tolikom brigom to beskorisno orudje, kao što se je varao misleći, da je uboga Fanny i previše upućena u poslove svojeg oca, a da ne bi znala, da postoji onaj uvredljivi pamflet. Da je u ostalom znao istinu, to jest, u kakom se neznanju o časti barunovoj nalazi gospodjica Hafner, on bi joj bio pokazao ipak strašni svezak. Bilo je u toga čovjeka revolucije, koji svršavaše medju podrtinama te jadne butike svoj nemoćni život, velika mjera požudne okrutnosti. Ima li ikad što drugo u dušama onih, što potpomažu socijalne revindikacije? Njegove male kestenjaste oči zasjaše zaista u divljoj radosti, dok je pružao svezak, ne ispuštajući ga i ponavljajući:

— Ovaj tu je vrijedan svojih četiri stotine franaka?...

— Ne gledaj te knjige, Fanny, — reče živo Alba engleski, pošto je opazila natpis djelu; — to je jedna od onih prostota, kojima čovjek ne smije ni svoje misli da okalja.

Bijaše se stavila medju svoju prijateljicu i trgovca, svedjer govoreći, i nastavi, visoka u svojem gnjevu i ogavu:

— Možete sebi zadržati tu knjigu, gospodine, jer ste sukrivac onima, što je uspisaše, spekulirajući na strah, koji mislite da ona udahnjuje. Gospodjica Hafner je poznaje već dugo i ni ona ni njezin otac ne će dati centima za nju . . .

— E tim bolje, tim bolje, — reče Ribalta zamatajući opet svoj svezak, — recite ipak gospodinu ocu, da je držim njemu na službu . . .

— Ah! Jadna li čovjeka! — kaza Alba, kad su ona i Fanny izišle iz butike i opet se uspele na kola. — Da se je usudio pokazati tu knjigu tebi! Pa za to nema sudova, koji bi progonili taka djela!

— Vidjela si, — odgovori Fanny, — da sam bila tako potresena, te ne mogoh izustiti riječi . . . Da mi je taj čovjek ponudio tu knjigu, to je žalosno. Ali on je siromah i bez sumnje treba mu novaca. Ali strašno je to, što se našao netko, tko ju je napisao protiv mojeg oca! . . . Moj otac? Ne možeš znati, kako je on delikatan u svojim poslovima. To je poštenje njegova zanimanja. Nema u Evropi vladara, koji mu to ne bi posvjedočio. Vidjela si njegove redove? Kad se vodila ta parnica, u kojoj se on morao boriti protiv svih, koji mu zavidjahu njegovo bogatstvo, bila sam ja posve mala djevojka. Sjećam se, kako je bio uzbudjen. Pomisli samo, dirali su u njegovo ime! . . . Pa ti jadnici nisu prestali ni onda, pošto su sudci izrekli osudu, koja je slavila njegovo poštenje, čini se, da je to jedno od najjasnijih opravdanja poštena čovjeka, što ga može biti . . . Srećom on ne zna za ono . . .

Taj strastveni prosvjed bijaše tako ganutljiv, iluzija, u kojoj plemenito dijete življaše, tako iskrena, te joj Alba još više uzbudjena stisnu ruku. Prestadoše govoriti o tome bolnom predmetu, našavši gotovo odma u jednom dućanu na Španjolskom trgu svoju pratilicu, koja je trebala da s njima ide. Ali sve riječi, sve kretnje, svi pogledi contessine za te šetnje bijahu milovanje rastužene njezine prijateljice, njezine sestre po udesu — sretnije od nje, jer joj ura nepovjerenja još ne bješe kucnula! Kad se opet našla na večer s Dorsennom, koji je i taj put dinirao kod gospodje Steno, ona se s njim zakloni, da mu pripovjedi o onom žalosnom prizoru i zapita ga:

— Poznajete li vi tu broširu?

— Od danas! — reče spisatelj — Montfanon, koga sam danas mogao uhvatiti, kupio je jedan od dvaju primjeraka, što ih je Ribalta dobio u zadnje vrijeme. Stari ligaš vjeruje u sve, znate, kad se radi o Hafneru . . . Ja sam veći skeptik u zlu, nego li u dobru . . . Jedino

izvještaj o parnici učini na me dojam, jer to su činjenice, pa onda osuda!... Ah! kakva osuda! Treba priznati, da, kad je čovjek čita, mora se osjećati sretan, što nije sin takova oca...

— Ipak je on odriješen?

— Da — odvrati Dorsenne — ali njemu nije tim manje dokazano, da je upropastio stotine i stotine ljudi. Koliko sam ja razumio tu mračnu povjest, on je za svoj *Crédit Austro-Dalmate* dobio dosta važnu koncesiju za željeznicu. Radilo se o tom, da se uredi gromada zemalja na *ija* i *ska:* Ilirija, Dalmacija, Hrvatska, Štajerska. Kako je barun sa svojim prijateljima digao titre sa dvije stotine dvadeset i pet franaka na pet stotina, na sedam stotina, pa na tisuću, ne ću vam razlagati, kao ni to, kako je nastao pad na cijeloj liniji. To je povjest bezbrojnih pothvata, koji su uspjeli samo u tome, što drainiraju malu prištednju u korist lukavih vukova Hafnerove vrsti. Jer to stoji, da je on sam stvarao hausse i baisse. Još jednom, ne pitajte me za postupak pri tom... Ja nisam proučavao burze. To nije pravo, u romanciera, koji hoće da crta moderni život. Trebalo je da na dva tri mjeseca udjem u kulisu... To je posve izvjesno, da je naš prijatelj Gogosima ugrabio neku silnu svotu, došavši pri tom u taku blizinu s kodeksom, da bi ga za vlas samo bili pograbili. No vlasi nije bilo ili je messire Justus — kaki je epigram to ime! — dobro platio, da se vlas ne opazi, pa vlasnici obligacija nisu mogli postići, da ga osude...

— Najzad, po izvještaju o parnici vama je jasno, da je on tat? — upadne mu u riječ Alba.

— Jasno, kao da ste vi preda mnom, contessino, — odgovori Dorsenne, — ako je uvijek tat onaj, što oplijeni svojega bližnjeg a izbjegne pravdi. No to ne bi bilo ništa. Tamni kut u toj stvari jest ubijstvo nekog Schroedera, čestita bečkog gradjanina, koji je dobro poznavao našeg baruna i koji je na savjet svojega vrloga prijatelja uložio sav svoj imutak, trista tisuća forinti, u taj posao. On ih izgubi i u očaju se ubi, a s njim žena i troje njihove djece. Na raspravi se čitao jedan list toga čovjeka na Justusa Hafnera... Ah! Kakav list!...

— Moj Bože! — reče Alba lamajući rukama. — I Fanny bi bila čitala taj list u onoj knjizi...

— Da, — odvrati Julien — i sve drugo, na što se dokazi oslanjaju. Ali umirite se, njoj ne će taj svezak doći do ruku. Otići ću sjutra k tomu anarhisti Ribalti i kupiti taj posljednji primjerak, ako ga Hafner već nije odnesao. On je takav čovjek, da bi se u drugo vrijeme svemu tomu smijao. Ali sad je ta udaja na redu. Mora se bojati štampe i gledati, da uguši sve, što bi dalo prilike kakovoj kronici o toj malo sjajnoj stranici života njegova. Iskaz Schroederova brata, sjećam se, mnogo je strašniji od samoga onog lista... (Nastavit će se.)

Mačevi hrvatskih velmoža iz polovice VIII. vijeka.

Lanjske je godine otkriveno kod bazilike na rimokatoličkom groblju u Biskupiji kod Knina više velikaških grobova iz dobe 742—775. Uz mrtvace nalazilo bi se mačeva, ostruga, nožića, vojničkih bardaka, tavica, a u ustima pozlaćeni novac kao oznaka dobe, u kojoj bi mrtvac umro. Ovdje donosimo snimke dvaju takovih mačeva. Slika prikazuje gornje dijele mačeva.

Veći je mač nadjen u grobu uz podnevni zid bazilike dne 3. lipnja 1892. Mač je dvosječan sa pozlaćenim balčakom u koricama drvenim, zaodjevenim sitnom tkaninom, dug 0·95 cmt. Šest veoma ukusno izradjenih fibula, takodjer pozlaćenih, bijaše u navlakama od tkanine.

Moguće da pod koricama na maču ima kakav natpis ili ures, nu to se do sada nije ispitalo. Uz istoga mrtvaca našaste su kod nogu ukusne ali slabo sačuvane ostruge. U ustima zlatni novac Konstantina V. Kopronima. Kod glave bardak veoma ukusno izradjen.

Drugi je mač jednosječan, takodjer u koricama, dug 0·55 cmt., našast uz mrtvaca u podnevnoj mrtvačnici spomenute bazilike dne 30. svibnja 1892.

Uz istoga mrtvaca našaste su ukusno u srebru pozlaćene ostruge, dobro sačuvane. Mrtvac je bio neki mladić, dug 1·50, ali sav se je pretvorio u samu zemlju, na kojoj je bilo opaziti sitne tkanine, zlatom protkane.

Naš povjesničar, dr. Rački, raspravljajući o oružju starih Hrvata za dobe naše narodne samovladavine, primijeti, kako na istome vlada potpuna oskudica, ali je zaželio, da budući rad kninskoga starinarskoga društva tu prazninu popuni. Tomu se očekivanju evo društvo odazivlje, pa mi sada imademo nekoliko mačeva, koji bi mogli resiti najveći muzej...

M.

*

Hrvatski velmoža iz kamena u Ninu.

Medju prijestolnicama hrvatskih kraljeva, budući da ih je prama raznim prigodama više bivalo, i Nin zauzimlje dolično mjesto. Oko polovice IX. vijeka spominje se u Ninu biskupija, a u X. stoljeću ističu se dva ninska biskupa, Teodozije i Grgur, koji su neustrašivo branili slovensko bogoslužje i nastojali, da se Hrvati odijele od splitske metropolije, pa da se stvori samostalna crkva hrvatska i s toga ostaviše, osobito Grgur, neumrlo ime u hrvatskoj povjesti.

Nin je bio i glavno mjesto istoimene hrvatske županije. U XI. stoljeću borave tu hrvatski kraljevi, a medju tima povelje spominju više puta Petra Krešimira, kako je i Zvonimir u njem često boravio, a za njegova vladanja držao se u Ninu i crkveni zbor.

Iza pada hrvatske dinastije, početkom XII. vijeka Nin dodje pod vlast hrvatskih i ugarskih kraljeva, pa opet izmjenice pod Mletačku samovladavinu, dok u XV. stoljeću spade posve pod njezino gospodstvo, a za turskih navala sasvim postrada.

Sada je Nin malo selašce, gdje kužni zrak močvara jako tamani bijedno pučanstvo.

Nu da je bio Nin veoma važan hrvatski grad, svjedoče jošte sada i ako dobro porušeni gradski bedemi, i 16 njegovih još jednako porušenih crkava, što strše nad zemljom. Medju njima dvije su znamenite, ona izvan grada sv. Nikole, koja je valjda bila *mausoleum* kakva hrvatskoga velmože, kako se bistro razabira, da je podignuta na umjetnoj maloj glavici, koja bez sumnje krije starinskih grobova; i ona druga sv. Križa, sagradjena u obliku grčkoga križa. Na pročelju je njezinu kao nadvratnik namješten važan arhitektoničan sa arabeskom iz IX. vijeka spomenik i na njemu natpis: Godeslav. Jupa. No. Christo. Dōmo. Cō.

Na staroj crkvi sv. Anselma sagradjena je nova župska. Na pobočnim vratima umetnuta su dva u kamenu starinska sasma važna kipa, prikazujući dva sveca.

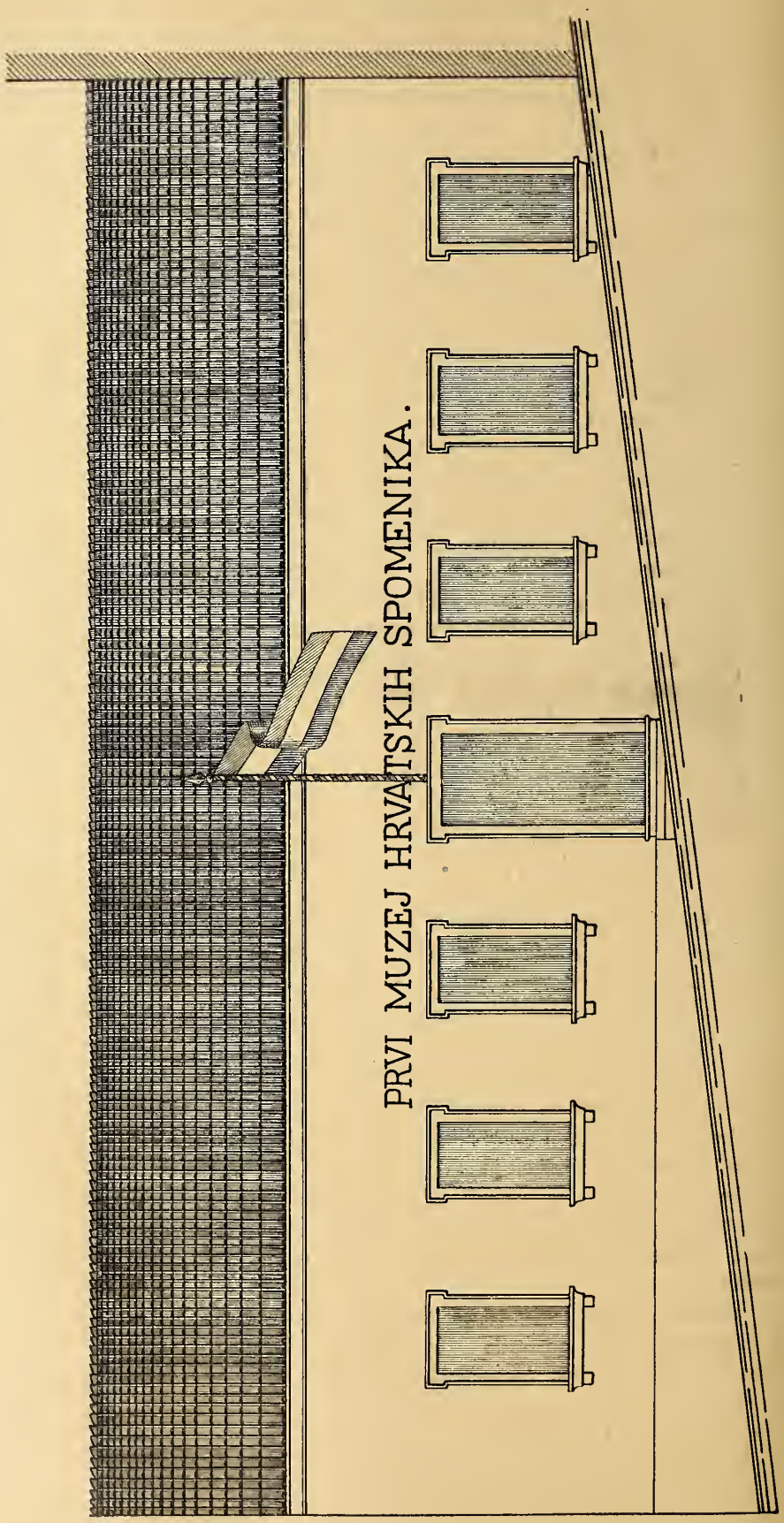

Hrvatski velmoža iz kamena u Ninu.

Tamo negdje pred načelnikovom kućom leži iskopano nekoliko starokršćanskih krasnih kapitela, koji su nadjeni u ruševinama crkve sv. Marcele, a opet je vidjeti tamo amo pobacanih arhitektoničnih ulomaka iz VII.—XI. vijeka. Medju njima najvažnija je nadgrobna ploča u naravnoj veličini, prikazujući nekoga hrvatskoga velmožu, kojega sliku po slabom fotografičnom snimku ovdje donosimo. Ploča je veoma pokvarena i na više mjesta, osobito lice kipa oštećeno. Na njoj je u plohorezbi izradjen kip sredovječnog junaka, koji leži na uznak.

Ruke je jednu preko druge prekrižio i na njima ima rukavice. Uz lijevi bok i lijevo pazuho pritisnuo je ljevicom veliki dvosječni mač krstaš. Noge su simetrično pružene, s petama složene, a prstima lagano razmaknute.

Junak bijaše urezan u svojoj viteškoj odori, kako se razabira po tragovima kalpaka, po skutu gvozdene pancier-košulje do bedara i laganim cipelama, a na istima ima odstraga, što se na slici dobro ne razabira, ostruge.

Pučanstvo je Nina ovoga velmožu okrstilo poradi mača, što uza nj stoji, naprečac sv. Pavlom.

Strukovnjaci se pobliže nisu njime bavili, pošto se ovo prvi put u slici iznosi na javu; no neki, što ju imadoše prigodu razgledati, hoće da dokažu, kako je iz VIII—XI. vijeka, dočim drugi tvrde, da nije davnija od XII.

Medju prve brojimo i prof. Jirečeka, koji bi joj pripisivao rijetku znamenitost. Teško je od oka o tome svoj sud odsjeći, bez pomna sravnjivanja pojedinih oznaka u izradbi i nošnji kipa. Mi bismo ipak mogli istaknuti neke dokaze, da je upravo iz dobe narodne dinastije. Kalpak, tijesne hlače, košulja od panciera i tanke cipele upravo su one forme, kakove na nekim suvremenim spomenicima one dobe nahodimo. Na rukama rukavice, kod desne ruke mali nožić, kod lijeve dugi mač, na nogama ostruge, prilike, pod kojima se je našlo više mrtvaca uz baziliku na rimokatoličkom groblju u Biskupiji kod Knina iz god. 742—775., bile bi u prilog prvome mnijenju.

Svakako je to veoma važan spomenik, koji prikazuje nekoga hrvatskog velmožu, pa je vrijedan, da se od dalnje propasti našemu potomstvu sačuva.

M.

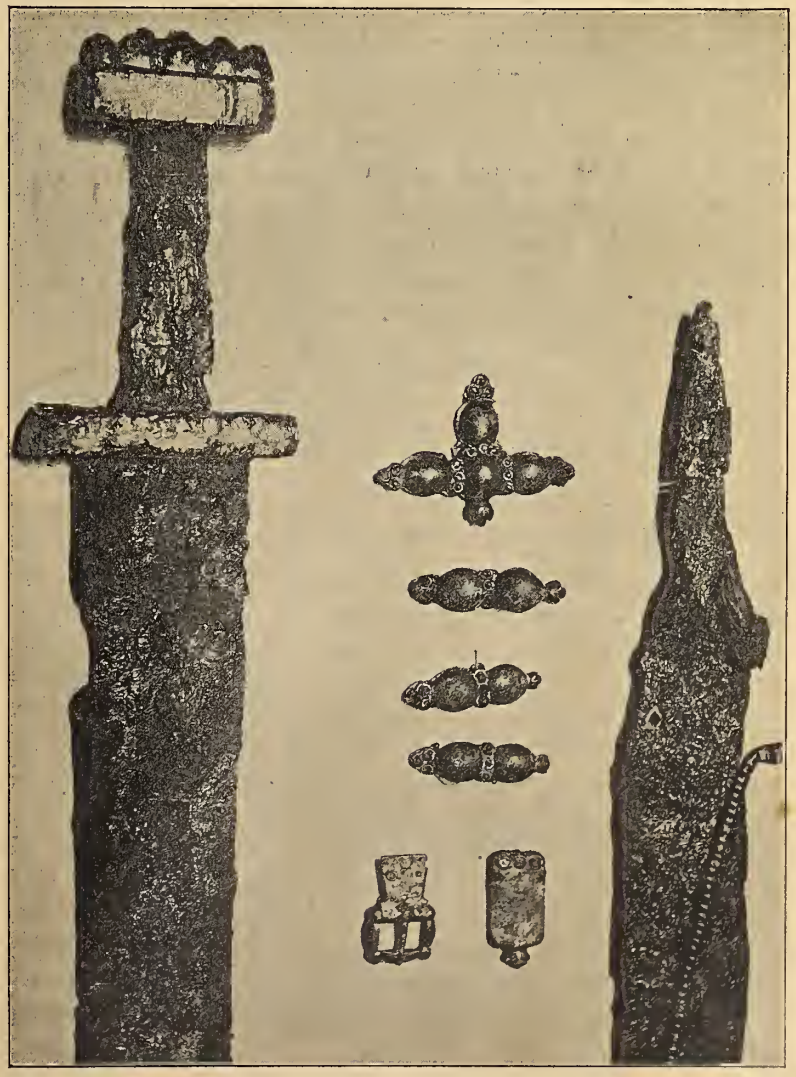

Mačevi hrvatskih velmoža iz polovice VIII. vijeka.

Prvi muzej hrvatskih spomenika.

Slika, što ju donosimo, prikazuje nam veoma čednu zgradu, koja po sadašnjem imanju i po svrsi, kojoj je namijenjena, postaje mila svemu hrvatskom narodu. To vam je „Prvi muzej hrvatskih spomenika“, koji je dne 24. kolovoza u staroslavnom kraljevskom Kninu svečano otvoren. Zgrada leži izmedju samostana sv. Ante i kuće Fontana do istoka, a zaprema prostor od 170 □ met. Ima tri prostorije: ulaz i dvije dvorane.

Dvorana s lieve strane ulaza ima površinu od 54 □ met., dok s desne 54 □ met., a ulaz 15·60 □ met.

Glavno je pročelje okrenuto prama istoku uz općinsku ulicu, gdje je i ulaz za općinstvo, i ima šest velikih prozora sa pragovima od bijeloga bračkoga vapnenca, na kojima su rešetke od željeza, a iznutra stakla i oplate.

Sa zapada okrenuta je prama dvorištu samostana sv. Ante i ima osam prozora na lukove sa staklima i dosta je rasvijetljena. Zgrada je jednostavno izvedena. Zidovi su sazidani od prosto otesana kamenja, pa oblijepljeni klakom.

Pod je popločen četvornim pločama, a krov je pokriven mlatačkim kupama.

Pogodnost je ove zgrade, što leži uz dvokatnu zgradu, sa kojom pravi ravni kut prama dvjema glavnim ulicama, koja će se kroz malo dana na dražbi prodati i društvo će uložiti sva moguća sredstva, da ju za se nabavi, pošto je dosadašnja zgrada premalena za društvene svrhe.

Narod naš ima više starinarskih muzeja, kao u Zagrebu, Zadru, Splitu, Dubrovniku i Sarajevu, ali ti se ne mogu zvati u pravom smislu narodni, pošto imaju svakovrsnih i bogatih spomenika, ali premalo hrvatskih.

Ovo je dakle prvi muzej, gdje će se sakupljati spomenici naše prošlosti, naše slobode i narodne samovladavine. Ova malena zgrada bit će narodnim svetištem, gdje će biti čuvani trofeji naše uljudbe, naših najmilijih uspomena. U njoj će priprosti težak nalaziti povjesničke zorne obuke; strukovnjak dokazâ svojim povjesničkim tvrdnjama; rodoljub utjehe svojoj sumornoj duši. I za prostrani svijet ova zgrada postaje važna, pošto će se u njoj čuvati spomenici umjetnosti VII—XI. vijeka, upravo onog doba, na kojima su oskudni i drugi narodi. U toj će se zgradi pobliže čuti za ime hrvatsko, za našu uljudbu, za hrvatska tvrda prava nad Dalmacijom. U toj zgradi, sudeći po nekim jakim dokazima, već se dosad nahode smrtni ostanci hrvatskog kralja Branimira. — Ova čedna zgrada održala je i jednu idealnu pobjedu. Zapodjela se u zadnje vrijeme tajna, al žestoka znanstvena prepirka, imaju li hrvatski spomenici zaleći u rimske muzeje ili imati posebne svoje.

Neki su sa znanstvenog gledišta to odlučno dokazivali. Drugi, pošto znanost u tomu nije svoje nepogrješivo mnijenje još izrekla, sa rodoljubnog su to pobijali, ističući: *Hrvatska hrvatskomu narodu; hrvatski spomenici Hrvatskoj, bez primjese sa tudjima.*

Za sada su ovi pobijedili, pa će prosvjetna povjest hrvatskoga naroda zabiježiti dan 24. kolovoza kao dan: *„prvoga muzeja hrvatskih spomenika“!*

M.

Književno pismo.

Iz novije srpske lirike. Kritičke studije dra. *Ljubomira Nedića,* prof. vel. škole. Beograd 1893. 8-na XIV. + 234.

Ni u ovakim „kritičkim studijama“, što ih piše profesor velike škole, ne može se Srbin proći, da ne ujede Hrvate. Govoreći o nakaznom jeziku Kostićevu, stavlja hrvatski jezik u isti red s jezikom — sviju životinja, kad veli ovako: „Sa ovih i ovakvih reči, kojima kipte pesme L. Kostića, čitalac se, kada ih čita, mora uvek pitati, da li su one doista ispevane srpskim, *ili su ispevane hrvatskim ili drugim kojim nemuštim*[1] *jezikom* (p. 160.). Ne mojte misliti, gosp. Nediću, da nas je to zaboljelo ili uvrijedilo. Nipošto. Mi Hrvati već smo se — hvala Bogu — obikli ovako što slušati od zemljakâ Mite Djorića i „učenoga“ episkopa Ružičića. Bilo vam na čast svima skupa. Mi to spominjemo samo za to, neka se zna, da nam nije umaklo, a vraćamo vam milo za drago obznanom vaše knjige hrvatskoj čitaćoj publici.

Pisac podaje nam u ovoj knjizi kratke karakteristike poezije novijih srpskih lirskih pjesnika: Jakšića, Zmaja, Kačanskoga, L. Kostića, I. Ilijća i Vojislava. Pisca je najviše na taj posao ponukalo, što je vidio, da je srpska kritika veoma slaba i jednostrana, te nije mogla vršiti svoje blagoslovene zadaće. S pravom veli, da je srpska kritika još u povoju, i jedva se može reći i da je ima (2.). U nepotpunom i površnom prijegledu dojakošnje srpske kritike nešto više cijeni kritiku Sv. Vulovića, premda se i Vulović po našemu mišljenju rijetko kad izdiže nad obične srpske kritičare. „Duha i lepoga stila“ nahodimo i u drugih pisaca, ali to još ne čini dobroga kritičara. Stereotipne fraze Matičinih književnih kritičara (9.) dogrdjele su već svakomu, pa i Nediću.

Niz svojih studija otvorio je pisac s Jakšićem, koji da je bez pregovora „medju svima pesnicima, što su se u nas javili posle Branka, najveći“ (23.). Nijedan nije

[1] U pripovijetkama, die Sprache aller Thiere, sermo animalium.

cjelinom svojom toliko pjesnik kao on; nema toliko temperamenta, toliko rase, tako odredjene svoje individualnosti kao on. To je pravi, rodjeni pjesnik, kome je pjesma bogodani dar, da njome iskazuje ono, što mu dušu pokreće (24.). Svojom studijom želi „dublje analisati duh i pravac njegova pevanja i potražiti mu istinsku karakteristiku, pokušati, jednom rečju, jednu unutarnju analizu njegove poezije“ (25.), pošto drži, da o Jakšiću pored studije Vulovićeve još nije rečena posljednja riječ. Prema tomu obećanju veoma mnogo očekujemo od pisca, a kad tamo „parturiunt montes, nascetur ridiculus mus“. Što novo i dublje saznajemo mi o Jakšiću iz piščeve studije? Poezija Jakšićeva je lirična, u ma kakvoj se ona spoljnoj formi javljala i ma kakvo ona drugo ime nosila (24.). On se ogleda u svojim pjesmama i iz njih ga možemo poznati najbolje (30.). On je pjesnik iskren, koji je osjetio sve, što pjeva (30.). Nije teško opaziti, da je Jakšić pjesnik neobično jaka, silna temperamenta; to se u svakoj gotovo pjesmi njegovoj ogleda (30.). Jakšić je bujna, strasna, prava pjesnička priroda (31.). Vazda je istinit, vazda pun plahote i bujnosti (34.). Slaže se s Vulovićem, da je Jakšićev slikarski posao utjecao i na njegovo pjevanje (37.).

Koloritom svojih pjesama opominje na Rembrandtovu slikariju (38.).

Što nam je od svega toga prije Nedićeve studije bilo nepoznato?

Pisac ne dopušta, da bi Jakšić bio pesimista, ali tko će mu to vjerovati, dok čitamo n. pr.

Koga da ljubim i koga da volim?
S nesreće svoje mrzim se sam,
Mrzim na ljude, mrzim . . . o Bože!
Ja samo mrzost u duši znam! itd.

„Da je život Jakšićev drukčije tekao i bilo mu dosudjeno više sreće, i njegova bi pesma drukčija bila“ (34.) — veli g. pisac. Vjerujemo, ali kakova je sada? Tmurna i pesimistična.

Što pisac govori o spoljašnjoj formi Jakšićeve poezije, više je nego premalo, a upravo je smiješno, kad istavlja n. pr. da se ni u jednog drugog pjesnika „ne susrećemo tako često sa rapavim glasom *r* kao u njega“ (61.).

Na drugom mjestu umah iza Jakšića dolazi studija o Zmaju, premda bi se moglo i o tom govoriti, ide li mu po vrijednosti mjesto i odmah iza Jakšića (66.). Zmaj u Nedića ne nalazi milosti. On je pjesnik i stihotvorac, stihotvorac više no pjesnik, više virtuoz no umjetnik (70—71.). Njemu najčešće nedostaje pravog pjesničkog nadahnuća; ali za to on raspolaže neobično glatkom tehnikom stiha, i ovo je, po svoj prilici, i učinilo najviše, da se oglasi za velikoga pjesnika (71.). Zmaj ima lijepih pjesama: ali najviše ih je, koje su samo po spoljnom obliku pjesme. On je najčešće samo vješt verzifikator, rijetko kad pravi pjesnik (71.).

Besprimjerna lakost, kojom se u svojim prijevodima prilagodjuje originalu, nije najbolje svjedočanstvo za njegov pjesnički talenat, jer tko se tudjem lako prilagodi, taj nema mnogo svoga (72.).

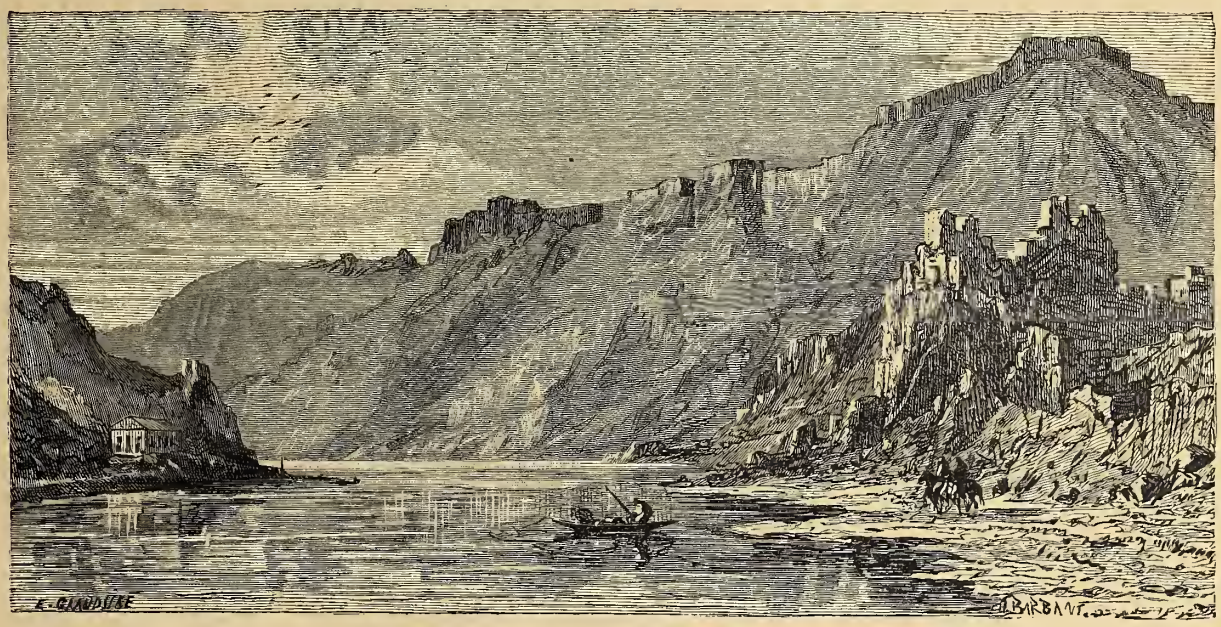

Knin sa Krkom.

Zmaj se mnogo ugledao i naslanja na druge (74.). Rijetko se kada inspirovao narodnom poezijom, već je podražavao samo spoljašnje strane, a nije mario, da pjeva samo u duhu narodne poezije (75.).

Ima samo rijetkih izuzetaka, gdje se Zmaj upravo inspirirao narodnom poezijom. I ovako postale su neke od najljepših njegovih pjesama, n. pr. Tiha noći, moje sunce spava. Ali je ovakih pjesama u Zmaja malo; ova i još nekolike (78.).

Medju Djulićima su neke od najljepših pjesama Zmajevih. Pri svemu tomu, pisac se njima nikada nije mogao oduševiti; one su mu bile suviše hladne, u njima mu se nekako suviše ogledala duhovitost pjesnikova (82.). Zmaj je pjesnik, kod kojega više radi razum nego osjećanje (87.). Rijetko se kad u njegovoj pjesmi ogleda pjesnička mašta ili živo osjećanje. Pjesme njegove i jesu najčešće samo duhovita proza, kojoj je dan spoljni izgled pjesme time, što je vješto u stihove složena (87).

Pravih poetskih ljepota u njegovim pjesmama malo ćemo naći. Svuda samo riječi u glatke stihove složene, ali sve hladno, razumno (87.). Čisto razumnu žicu Zmajeva pjevanja potvrdjuju i mnogobrojne njegove satirične pjesme (91.). Zmaj je najbolji srpski satirični pjesnik, i šteta je, što je ovaj svoj talenat upotrebio samo prema onim pitanjima od prolaznog značaja dnevne politike; šteta je, što nije pokušao da izvede komičan ep, za koji bi mogao — na žalost — naći i suviše gradje u državnim i društvenim prilikama (93.).

Najviše cijeni Nedić Zmajeve dječje pjesme, u kojima je zaisto pravi majstor. Ove će mu pjesme ime sačuvati prije nego sve druge, ili bolje još, njegovo će se ime pored njih i zaboraviti, te se ne će znati, tko ih je ispjevao, nego će se misliti, da ih je uvijek bilo (97.).

Nedić je, kako se vidi, veoma snizio cijenu Zmajeve poezije. Ako gdjegdje i prevršuje, nema sumnje, da je u mnogom pogodio istinu. Vrlo nam je milo, što smo i mi sebi već prije stvorili od prilike ovaki sud o Zmajevoj poeziji, a sada ga nahodimo i medju Srbima. Medju tim vrijeme riješit će na čisto i tu stvar. Ova nam se studija od sviju najviše mili.

Pjesnik Kaćanski malo je poznat i srpskoj čitaćoj publici, a u nas je gotovo nepoznat. Nedić Kaćanskoga vrsta iza Zmaja, premda po piščevu mišljenju ništa ne zaostaje za Zmajem (114.). Ako se pjesnik ne cijeni po tome, koliko je ispjevao, no po onome, što je ispjevao, po unutarnjoj vrijednosti svojih pjesama, — onda Kaćanski nije manji od Zmaja (114.).

Najljepše su mu patriotske pjesme, a ljubavne su mnogo slabije. Kaćanski ima u svojem pjevanju više osjećanja nego Zmaj i u njega ima ljepših pjesama nego u Zmaja (122.).

Neki drže, da opis bure u pjesmi *Panjelinion* živo podsjeća na kolo u Brankovu Djačkom Rastanku (114.). Pisac podražavanje Branku za to drži nevjerojatnim, što je ovaki način opisivanja postao manirom pjesnikovom. Jednom mu se svidjelo ovako, pak je za tim rado sve opise na isti način gradio. To je možda dokaz o manjoj snazi pjesničkoga talenta Kaćanskoga, nego što bi htio pisac, a nipošto o nevjerojatnosti posve očevidnoga podražavanja Branku. Ta i sam gotov je priznati, da je podražavao Zmaja (121.). Za što ne bi i Branka, prvoga srpskoga pjesnika po mišljenju piščevu?

U četvrtoj studiji pisac je prikazao čudan i smušen način *deliričke* — kako je zgodno krsti — poezije Kostićeve. O ljubavi i vinu pjeva njegova poezija.

Slike i poredjenja su mu neobična, koja nikomu drugomu ne bi na pamet došla, n. pr. za zvijezde veli:

Štrecavi žuljevi na božjoj stopi itd. itd. Sve ove čudne ideje i neobična poredjenja neprirodna su i izvještačena. L. Kostić bi na silu Boga htio da igra genijalnog čovjeka (139.).

Takav je i u većim svojim baladama, koje se često drže za uzore u srpskoj književnosti. I u njima isto je tako nemaran i pust, kao i u manjim lirskim pjesmama. Nigdje u njima nema žive slike, nigdje kolorita; forma je neskladna i neprilična predmetu (144.). Za tim s pravom kudi Kostićeve kalambure i nakazu od jezika i njegovih pjesničkih novotvorina n. pr. klim, bradoglad, povlad, poljupčad, neberice *(neobrano* kao nemilice) itd.

Najzad u posljednje dvije studije govori pisac o poeziji I. Ilijća i Vojislava. Zagrijano govori pisac o posve nacionalnoj poeziji I. Ilijća, koji je velik dio svojih pjesama ispjevao po narodnim pjesmama.

Pored opisa umio je upletati u svoje pjesme veoma vješto narodni život, običaje i vjerovanja (180.). Utjecaj narodne poezije opaža se i na manjim ljubavnim pjesmama Ilijćevim. Narodne pjesme, po kojima je I. Ilijć ispjevao svoje ljubavne pjesme, čarobne su istočanske *sevdalijske* pjesme. Pisac drži, da su to najljepše srpske ljubavne pjesme, što ih je mogao ispjevati srpski književnik pjesnik (186.). Za tim govori o njegovim istočanskim pjesmama, kojima je velika mana, što su odviše naklju-kane nepoznatim istočnim riječima. Pjesme, kojima je sadržaj iz mitologije, historije itd. zaostaju za drugim njegovim pjesmama.

Na posljednjem mjestu govori o Vojislavu. Vojislav je slikar-pjesnik; njegove su pjesme slike, i u tome je smislu on umjetnik slikar (203.). Njegove su pjesme pune tuge, ali tuge, koja se preboljela i od koje je ostao samo spomen (211.). Ovaj elegični ton podaje im neobičnu nježnost (214.). Ima u Vojislava i vedrijih i veselijih žica, ali je njegova pjesma najčešće sjetna i elegična (216.). Najznačajnija je za njegovu poeziju forma. Forma je lijepa, a stih, istina teži, ali neobično gladak. Kod njega je sve pravilno, tačno i odredjeno (219.).

„Chacun a les défants de ses vertus“. Tako i Vojislav. Njegovoj umjetnosti nedostaje onaj karakter neposrednosti, koji čini tako značajno obilježje svakog umjetničkog djela (228.). Vojislavova umjetnost poglavito je u spoljnoj tehnici i formi (229.). Za tim pisac s pravom istavlja neku jednoličnost, koja se ogleda u svemu pjevanju njegovu (230.). Krug njegovih čitatelja bit će svagda malen i uzan.

Preporučujemo ove Nedićeve studije čitateljima Vijenčevim zbog boljega upoznavanja onoga dijela naše književnosti, premda moramo priznati, da u Nedićevim kritičkim studijama ne možemo opaziti napretka od dojakošnjih srpskih kritičara, koje on kori i osudjuje. Jedino treba priznati, da nastoji biti samostalniji i slobodniji u svojem sudu.

Najzad koju riječ o piščevu načinu prikazivanja, jer je to kod ovakih literarno-kritičkih studija veoma znatno, kako nam pokazuju primjeri iz tudjih književnosti, gdje su ovaki *essais-i* uzorni formom i stilom. Po našemu mišljenju pisac nije pogodio pravoga načina. Zlatna je riječ Boileau-ova „qui ne sait se borner ne sut jamais écrire“, ali naš pisac kao da ne mari za ovaku stegu. Mnogo mjesta, aluzija itd. trebalo je da izostane u kritičkim studijama. Tako n. pr. cijeli onaj predgovor, gdje pisac silom hoće da bude duhovit, ali ne ide. Ovako knjižica ne bi doduše izišla onako velika, ali za cijelo ne bi ništa izgubila svoje cijene. Najzad dopustit će gosp. pisac, da se u ovakim kritičnim studijama veoma neugodno čitaju poredjenja o nakašljivanju. (Kada se ko sprema da počne besediti, on se, obično, pre no što otpočne besedu, malo nakašlje; tako i pisci, obično, na čelo svojih knjiga meću predgovore), o kobasama (18.), kiselinama (104.) itd.

Tko ima ukusa za lijepo i pristalo, taj će se čuvati ovakih poredjenja, a bez finoga ukusa i smisla za lijepo kako može da bude ocjenjivač i prosudjivač pjesničkih djela?

S. B.

Na grobu Lisinskoga. — Listak romana. — Cosmopolis. — Mačevi hrvatskih velmoža iz polovice VIII. vijeka. — Hrvatski velmoža iz kamena u Ninu. — Prvi muzej hrvatskih spomenika. — Književno pismo.

Uredjuje **J. Pasarić**. Vlastničtvo i tisak **Dioničke Tiskare**.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 2. rujna 1893.

Br. 35. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Sedam Kaštela.

Gleda starac veseloga lica
od Solina do grada Trogira,
da razgleda te Kaštele ravne,
gdje je narod sa vlastelom davnom
podigao do sedam visovâ,
da se brani od nasrtâ ljutih
silovita hrabrog musulmana,
pa se mnogo tu prolilo krvce,
ali narod sa vlastelom slavnom
obranio slobodicu zlatnu,
a krvca je hrabrih mučenika
milom kraju blagosov don'jela.
Ah divan je ovaj prisoj župni,
gdje priroda u obilju bajnom
svoje milje razvija uz more!
Zaklonjena visokim Kozjakom
od oštrijeg sa sjevera daha
i strmicam polježnim i lakim,
što poniču do rodne ravnice;
ozračena zlatnijem sunašcem,
koje rod joj u utrobi budi,
zadojena tihanom rosicom,
da joj mlado ne uvene lice,
razhladjena kroz puna njedarca
mekim daškom tihih povjetarca,
u vječnome zjene pramaljeću,
kao djeva mladih godinicâ,
i u sinjem ogleda se moru,
što no ljubi te obale bajne,
kao sjajno zrcalo golemo,
od lazura i srebra salito,
a po njemu titraju i l'jeću
sv'jetle iskre, pramenčići zlatni,
koje siplje miljeno sunašce.
Tu zemljica, darežljiva majka,
i radinost umnih gospodara
odgojiše divne miloglede,
gdje se grli korisno i l'jepo.
Svuda cvate raznoliko cv'jeće,
svuda zjene ružica rumena,
svuda živi miomiris hlapi
i obl'jeva nekazanom slašću
razblažena prsa prolaznikâ.
U tom čaru i u božjem daru
zahladile kitne dubravice,
koje ljudska posadila ruka.
Plodne voćke, plemenita sada
posule se čarobnijem cv'jećem,
ili teške oborile grane,
naprćene rodovima zlatnim,
a vinova lozica ovila
svoje duge listokrile trake
oko rodnih zelenih stabala
i dosegla trepeli — vrhunce,
pa grozdove objesila teške,
iz kojih se o jematvi bučnoj
sok sladjani u sudove c'jedi,
da prevrije u kapljicu žarku
pitka, bistra i biserna vinca,
kome slava po sv'jetu se širi.
Uz darove vinove lozice
nadn'jela se maslina pitoma,
zimzelena pepeljasta lišća,
koja rodom dragocjenim plaća
lake trude svojih gospodara;
rodni bajam rasevao se širom
prije neg je prolistao lišćem,
pak se čini prijanulu oku,
da je kita golema od cv'jeća,
koja truni po zemljici šare.
Bujna smokva raskriljenih grana
objesila obilje rodova,
kojim suza iz očice viri.
U družini toli plemenitoj,
ne zaosto ni pitomi šipak,
već razvio svoje gizde sjajne
divnih dugih rumenih cvjetova,
kao da su savile ih vile
od grimiza dragocjena davnog
i od lišća ružičina cv'jeta,
ili svoje okitio grane
rumenijem zrnaticam teškim;
lovorika kita za junake
tu uživa vječno pramaljeće
i diči se po ljetu i zimi
zelenijem mirisavim lišćem.
I aloj je mesnatoga lišća
oružana bodljikama tvrdim,
a rijetka u godinam cv'jeća,
odavno se udomio tudjer.
Ali gledaj gosta plemenita
vitke kćerke zelenih oaza,
koja no ti u Sahari pustoj
vije smjelo sa zelena saga
kitnu krošnju nebu pod oblake,
punu zlatnih medenih rodova,
pak dijeli kao dobra majka
sočnu hranu, ugodan napitak,
skladnu kuću, pitomo oborje.
mile sjene i odmore hladne
onom mrkom i lačnome sv'jetu.
Ali ovdje u Kaštelim čarnim,
ne donosi zlatnijeh rodova,
već začinja pristalijem strûkom
one kraje novog zavičaja.
Još tu ima zamjernih bilina
i razlika iz tudjine rašća,
koje se je od daleka sunca
u Kaštele doselilo amo
rad miline neba pitomoga.
Gledaj sada onu svjetlost bajnu,
koja no je sve oblila strane,
i obiljem raznolikih masti
u divnome preljeva se šaru,
i uzdiže prirodne ljepote
do visine neizmjerna čara.
Al ne samo prirodne ljepote
tvoje oko napunjuju čarom,
već i sluh ti tone u milini,
kada slušaš ptice pjevačice,
koje milo žubore i cvrlje
i pjuču po zelenu granju.
Al najsladje pjesmicu začinja

slatkogrli slavulj ptica mala,
o zorici i ranu jutarcu,
o večerju i noćnoj tišini,
kada slavi izvojštenu dragu,
il nejake uči poletarce
pjevat skladno pjesmicu oholu.
Al je slavulj ptica ponosita,
koji mrzi premca u pjevanju,
a ljubav ga mori u srdašcu,
pa se boji, nemiran i gnjevan,
da ga ne bi pjesmom natkrilio
u susjedstvu nemili suparnik
i njegovu začarao ljubu.
Kada jedan prebirati krene,
odma drugi pjesmom odgovara
i oba se već nadmeću silno,
ko će ljepšu pjesmu ispjevati,
pak poslušaj, pobratime dragi,
kakva sila bajnijeh glasova
iz maljušna vrca im grlašca!
Ko bi milo izbrojio cv'jeće,
što se šari po zelenoj luci,
ko li bajne oslikao kajde,
kojim vezu svoje pjesme divne!
Sitno tresu i fifi fiju̇ču,
ćok ćokoću, ponosito glasno
grguljaju, cin cinaju zvonko,
kano ocelj kad u ocelj dira;
sad sve jače pjesma ih zanosi,
sad sve jače oganj ih razgara,
pak visoko dignu tankovito,
il duboko zaklokoću bajno;
često u se glasove povuku,
da prebiru sitno i polako,
ko da siplju biser iz gr'oca,
pa srebrenim zatrepele glasom
i produže tananijem cvilom,
kao da se od ljubavi žarke
u sladjanu pjesmicu rastaplju.
Kada bolji pjesmu ispjevao,
tada cikne tankovito ljuto,
kao da se podruguje gorko
natkriljenu jadnom protivniku.
Malo dalje u zelenom lugu
žutokljuni kosovac fiju̇če,
zove svoju na sastanak ljubu,
pak joj milo prebire i šviće;
a iza njih zlatopera žuja
milozvukim i punanim glasom
svoju slatku sviralicu svira.
Ali ko bi sve ljepote sjajne
oslikao kitnjastih Kaštela!
Od kada sam za mladijeh ljeta
prošo kradom one kraje l'jepe,
još se uv'jek u mojoj pameti
ona slika prikazuje divna.
Oj l'jepa si, zemljo primorkinjo,
ti biseru moga zavičaja;
ti bijaše čarobno podolje
njekadašnjeg velinskog omilja,
ljetovnika našijeh vladara,
koji no je za naše slobode
ohol svoja razvijao krila
povrh tebe, kao labud b'jeli,
bajni Bijač, što poniknu davno.
Krasna zemlja krasan narod radja:
Vitka stasa a pristala lica,
kada lako zaigraju kolo,
mladoženje u kitnu od'jelu,
a uza njih ljepote im ljube,
i mladići, kao oganj živi,
i djevojke, ružice rumene,
gdje je oko, da ne gleda na njih,
gdje je srce da ne bije mlado.
Nigdje n'jesu zadojile vile
naš lijepi po seocim narod,
kao što su u Kastelim ravnim.
Nije samo da ti pjesmu pjeva
od mladića do sijeda starca,
već ti svaki još i pjesmu sklada,
pak se zgoda još zgodila nije
u kitnjastim Kaštelima ravnim,
koju n'jesu Kaštelani mladi
okitili i u pjesmu svili.
Nigdje nije uspomena davna
još se tako uzdržala živa
o narodnoj nekada slobodi
i narodni čisti običaji,
kao što no u Kaštelim ravnim.
Tu je narod do nedavna v'jeka
svetkovao uspomenu časnu
krunisanja svojijeh vladara,
i u pjesmi spominjao bolno
staru slavu svojega plemena,
dok mu kruta u Mlecima vlada
ne zabrani uspomene svete.

Vladislav Vežić.

Listak romana.

Napisao Vl. Tr.-Borota.

(Nastavak.)

Još istoga ovog dana, kad su joj tetkine riječi dozvale pred oči zbiljnost njezina položaja, sastane se na večer sa Stjepanom u perivoju. On je opazi, kako je tužna i sva izmijenjena u vladanju spram njega. Da je razveseli, htjede je privinuti k sebi, ali ona mu se ugne.

— Ne, Stjepane, ostavi me . . . Mi smo oboje zaboravili, što ne bismo smjeli zaboraviti . . . Ja nisam slobodna, znaš, — i to je grijeh, šta mi činimo . . .

— Nikoja ljubav nije griješna, reče on, njoj pripadaju sva prava, a onda tek dolaze drugi obziri . . .

Svojim glasom, kojega čaru ona uvijek podlijegaše, nastojaše je umiriti i zavarati. Za nj nije bilo obzira, ni zapreka, on si je stvorio udoban moral, kojim je ušutkavao grižnje savjesti, što bi se i u njega budile, kad bi pomišljao na bratića, kojemu je ovakim načinom, otimačinom žene njegove, vraćao ljubav. Kako je vidio Klaru, nestalo je za nj Vladislava i u strasnoj svojoj ljubavi nije ni pomišljao, da bi tko imao prava opirati se njegovoj sreći, kao što nije pomišljao ni na izlazak te sreće, koju uživaše, ne pitajući ni za što drugo. Ako bi mu tko stao na put, bio bi ga spreman ukloniti bilo na koji način. Ali ovaj put nije njegov govor djelovao na Klaru. Ona hodaše nijemo uza nj po pijeskom nasutim stazama u perivoju i mahaše samo niječno svojom spuštenom glavom. Dodjoše do jedne klupe u zakutku, kraj grma mirisavih ruža, kojih se krupni cvjetovi razabirahu u svijetloj noći, pa sjedoše. On je htjede opet predobiti zagrljajem, ali ona se opre odlučno.

— Nemoj me siliti, ne . . . to ne smije biti . . . Ja se bojim . . . Bože moj! Bože moj! Za što je do toga došlo?

— Ti žališ?

— Ah! moj Stjepane, vidiš li ti, šta ja trpim? Možeš li pojmiti, kakvi je pakao u mojoj duši, kakav očaj i beznadje . . .

I njoj dodjoše suze na oči, dok joj je jedna ruka i ne znajući počivala u Stjepanovoj. On uze tu ruku i prinese je svojim ustima, a ona gledaše suznim okom preda se u noć, kakva bijaše i u njezinoj duši, još veća,

jer je ne osvjetljavaše ni daleki blijedi sjaj zvijezda, kojima se posuo nebeski svod. Njemu sune iznenada jedna misao, gotova odluka.

— Ti ne ćeš trpjeti, draga . . . Čuj me, mi ćemo otići odavle, zajedno, daleko i biti sretni, za uvijek . . .

Zamamnim riječima stane joj otkrivati osnovu, koja mu se najedanput nadala, mijenjajući sve njegove prijašnje nakane. Ovako da ne mogu živjeti, on ne može podnesti, da je netko drugi uza nju, mimo njega, pa će ostaviti ovaj kraj, on će sve svoje prodati i oni će započeti nov sretan život u tudjini, gdjegod ona ushtije. Ali ona je mučala i samo joj se tužan podsmijeh vio oko usana na zamamne njegove riječi. No kad je on još življe stao govoriti i, kao da ona pristaje, pitao, kad hoće da odu:

— Ne, ja ne mogu, reče očajno . . . Za mene nema sreće više . . . Da sam te prije upoznala, da! . . . Ali tako! . . . Ne mogu, ne smijem! . . .

— Onda ti mene ne ljubiš, jer bi meni sve žrtvovala, da me ljubiš, reče on kruto.

— Ah! ne govori tako, upadne mu ona u riječ, naslonivši glavu na njegove grudi . . . Ljubim te, ljubim i pogibam od toga . . . Radi od mene, šta hoćeš, ubij me, ali bježati ne mogu, poradi onog drugoga, komu sam žena, koji bi s toga svisnuo . . . Ali ti, ti moraš otići, barem za neko vrijeme . . .

— Ja, da odem? klikne on gotovo preglasno. — Nikad! Ja ću ostati, gdje si ti i ne puštam te.

Ona se bijaše sama prestrašila svojeg zahtjeva i zamuči. Kako bi mogla podnesti, da ga ne vidi? Ne, ne, neka radje ostane, ako ga ne smije milovati, bar će ga moći gledati; on ne će zaboraviti nje, jer to opet ne bi podnesla, da je on zaboravi.

— Onda ostani, reče, vidjet ćeš me, kako pogibam... Ali budi dobar, ne sili me ni na što; budi jak i nastoj, da se savladaš, kao što ću i ja nastojati . . .

I ona je uzela hrabro nastojati, da bude jaka i da se savlada. Nekoliko se dana ugibala Stjepanu, a kad bi se sastajali s drugima, mogao je on vidjeti na njezinu problijedjelom obrazu, na velikim modrim očima, koje su mu nijemo davale savjeta i bodrenja na prijegor i jakost, koje nije ni sama imala, — kakve ona patnje podnosi. Bijaše se čisto vratila k svojemu mužu, sileći se na nježnost, podajući svojemu glasu toplinu osjećaja, kojega nije bilo u nje. Njezine muke bijahu još veće, kad je opazila, da je Vladislav postao sasvim drugi prama njoj, da joj se ugiba i traži samoću za svoje boli. On je bijaše pomno posmatrao i sad stalno znao, na čemu je. U prvi se čas pri toj spoznaji sve u njemu uzbunilo na otpor. Nutrašnji, suzdržavani gnjev ga spopade i on stane misliti na strašnu kakovu osvetu, kojom će da uništi sebe i ove, što su mu sve oteli. Taj gnjev još uvećavaše čuvstvo nemoći, što ne može ništa učiniti, kako da spasi svoju čast, ljubav, sreću i život, sve to, što je prijetilo, da će mu nestati za uvijek. Dva tri dana su ga mučile te osvetne misli i traženje sredstva, onda se opet sve izmijeni u njemu. Bijaše opazio, kako se Klara k njemu vraća, kako oko njega nastoji, tješeći ga u njegovim nervoznim bolovima, koji su sve jače učestavali. Za jedan mu trenut sine nada, da ga ona opet ljubi, da se je prevario, da ga nije nikad ni prestala ljubiti. Ali to u brzo nestane. Trebalo mu je pomnije poslušati drhtaj njezina glasa, njezin prisiljeni smijeh, koji mu je zvonio poput razbite posude, da spozna, kako to nije ljubav. Jedva se je usudila k njemu približiti, a kad bi mu ruku na čelo stavila, gorjela je ta ruka više od njegove glave. Opet se je krao noću do njezine postelje i prisluškivao njezinu dahu. Ali to ne bijaše više san mlade sretne žene, djeteta gotovo, kojemu ne bune noći nikakove misli; bilo je to nemirno bacanje, stenjanje u snu, teški uzdasi, koji govorahu o nutrašnjim mukama, što su danju trajale, a noću se nastavljale. Ona je trpjela, to je jasno vidio svojim duhom, dotječući se njezina uznojenog čela i vrućih šapćućih usana. Što je značila ta promjena od raspuštene radosti na nijemu patnju? I on pogodi. Njegove se osvetne misli rasplinuše. Ona je htjela pregorjeti, zaboraviti, bila je poštena, nije ga mogla varati, osjećala je samilost prema njemu. Pa kad je razabirao, kako se ona oko njega muči, pomiješa se s njegovom žalosti s izgubljene sreće mukotrpna svijest, da je i ona nesretna zbog njega. S toga je nastojao, da joj olakša njezino stanje time, što joj se stao još više uklanjati. A ona je vidjela, kako on tjelesno i duševno trpi. Njegovo lice bijaše omršavilo i postalo bljedje, kosti na sljepočnicama se izbočile, dvije bolne crte oko usana otegnuše se jače, pa mu je crnom bradom obrasli obraz izgledao sav nekako siv, jednake boje kao i prosijedjela i prorijedjela kosa, dok su mu dugi košćati prsti podrhtavali pri svakom kretu ruke. Njegova nervoznost, od koje je već dugo godina patio, rasla je sve više, podhranjivana unutrašnjom grižnjom i uzbudjenosti, pa mu uzrokovala besnenih noći. Klara pozove liječnika, pošto je Vladislav privolio.

Liječnik, jovijalan nizak čovjek pognuta držanja, koji je pored svoje astme sačuvao svoj humor, dodje iz Zagreba. Bio je svuda vrlo omilio, te su ga u okolicu često pozivali, a može biti da je pored svoje vještine imao mnogo da zahvali svoju raširenu praksu načinu, kojim je postupao s bolesnicima. On je nastajao, da više djeluje na njihov smijeh i veselost, nego na bolesne udove. Pun dosjetaka, koje su još smješnije zvučile uz njegov piskutljivi glas, znao je njima izvrsno zabavljati svoje bolesnike, pa tim odvraćati njihovu pozornost od bolesti. U Gorjanovićevoj kući bio je poznat, te se vladao, kao da pripada k obitelji. Mladoj gospodji reče nekoliko laskavih riječi, pa nišaneći na njezin blijedi izgled, doda zaprijetivši prstom:

*

— Previše zaljubljen biti nije dobro, znate . . . Uz više mira bilo bi možda već što novo u kući! . . .

Onda se okrene k bolesniku, ne opazivši dojma svoje šale na Klaru. Ispitivaše ga, pripovijedajući pri tom njemačku doskočicu o nojevim jajima, pa se nasmije, kad je Vladislav spomenuo, da je može biti pritisak, što ga osjeća od nekog doba na glavi, posljedica njegova pada s konja, kad su mu se ono za mladih godina moždani potresli:

— Ništa nego prehlada, reumatična bol, koja će proći . . . Nervozni jeste, pa treba da mi se posve okanite tih tobožnjih egipatskih cigareta, u kojima je sam opij, a duhana manje nego na mojoj glavi vlasi! (On se dotakne pri tom svoje čisto gole glave). Odučite se pomalo, svaki dan manje. Ako više puši od pet, ne dajte mu objeda, gospodjo, ili još bolje: kaznite ga uskratom cjelova. Onda, prve dane mrzla kupelj, uz ovaj propisani lijek, a za tjedan, najdulje dva, spremite se u kupke . . .

Ali na odlasku, susretavši kod vrata Stjepana i uzevši ga ispod ruke, podje s njim nekoliko koraka u perivoj.

— Ja ću se opet za koji dan vratiti. Stvar nije tako nedužna. Neurastenia u jakoj mjeri. Pa onda — ne govorite nikomu ništa o tom — kod očnih bolesti, gdje je vidni živac, koji u mozag ide, istrunuo, može lako biti posljedica. No za sad nema pogibli, budite uza nj, rastresite ga malo, to će dobro djelovati. Za psihična uzbudjenja nema povoda? Živi mirno i sretno? — Naravno! — Kako rekoh, pogibli nema, možete biti mirni . . .

Kad je liječnik otišao, zapadne Stjepan u razmišljanje. Može biti da se stvar ovako riješi, da nestane zapreke? On je vidio svu sebičnost te ružne nade, pa ipak se njegove misli suzdržaše kod nje, kao kod jedinoga uporišta njegove sreće. Svatko je sebi najbliži. I onda, poslije, oženiti se s Klarom . . . Ipak mu se te misli učiniše kao zločin i on ih nastojaše otjerati, kako su na nj napadale zamamne i griješne.

Polagano i lijeno su odmicali dani u Brezniku, u kojem više nije ozvanjao nestašni smijeh Klarin, ni njezin pijev, niti se čuo glasovir, osim katkad akordi kakve tužaljke, koji se skladahu s mrtvom tišinom u dvoru. Malo bi se razgovor raspreo, kad bi se Schneller vratio s poljâ, na kojima se sad bavio kao nadglednik Gorjanovićeva gospodarstva. Inače kao da bi sve spavalo pri nesnosnoj ljetnoj vrućini za posljednjih dana lipnja. Nije se kao obično čulo prepiranja Klare, koja bi se znala za svaku malenkost ražestiti i tvrdoglavo braniti svoje ideje, kojih nije nitko mogao pobiti. Takve su pravde o sitnicama uvijek svršavale pobjedom Klarinom, jer su joj svi popuštali, a donosile su života i veselosti u prostrane sobe brezničkog dvora i pod sjenata stabla perivoja. Sad se Klara izmijenila, dolazila bi samo objedu i večeri, drukčije bi bila u svojoj sobi ili ležala u mrežnoj nihaljci, svezanoj o dva kestenova debla, s knjigom kakom u ruci, više zureći u prazninu, nego čitajući. Stjepan je pravio posjete po obližnjim imanjima, pa ga više puta ne bi bilo po cijeli dan u Brezniku. Onda bi Klari još teže bivalo. Mislila je na nj, šta on sad radi, kako se zabavlja s drugim ženama, možda im dapače udvara, pa bi se još nesretnijom ćutila s ljubomora, koji bijaše u nje jako razvijen, te je i sad dospijevala, da se pored drugih patnja i tom muči. Kad bi se Stjepan povratio, ispitivala bi ga potanko, gdje je bio, s kakvim je ljudima govorio, i u takovim časovima bijaše joj najteže da se svlada, da mu ne padne oko vrata i k sebi ga privije dokazima ljubavi. Često nije bila dosta jaka, naslonila bi glavu na njegove grudi i pustila, da joj on gladi i cjeliva kosu. No uvijek bi se dozvala zbilji i onda bježala pred njim. Na dugo nije htjela ni pošto da bude s njim sama. Poznavala se i nije sebi vjerovala. Sad nije više izjašivala, napustila je svoje navike, zaboravila bonbone i cigarete i bila lako razdražljiva. Prije je voljela mačke, sad nije mogla da vidi mačke, dok je Stjepanova Bobba uvijek uza se imala i cjelivala veliku njegovu glavu s vjernim i razboritim očima. Nešto bi zaboravi našla kod svoje toalete, na koju bi dosta vremena trošila, da prikrati dan. Nije se htjela zanemariti, jer je mislila, da je Stjepan ne bi ljubio, kad bi se manje lijepo odijevala. U drugu je ruku opet zaboravljala na zlatne pahuljice na svojim rukama, te je uzimala i haljine sa širokim rukavima, u kojim bi se vidjela sniježna oblina njezine ruke. Takova bijaše u nje ženska narav sa svim nedosljednostima i hirima, koji se pokazivahu i u ovim danima njezine nesretne ljubavi. Samo svoju živahnost i veselu ćud posve izgubi. Počela se bojati, da Vladislav sumnja, kako se od nje uklanja, pa da će njezina žrtva biti uzaludna. Njezin joj život izgledaše tako nesretan i beznadan, te je često stala pomišljati, da mu učini kraj. Pri tom bi razmišljala o načinu. Najljepši joj se činio onaj u jednom Ohnetovu romanu: leći u snijeg i usnuti bez boli u vječni san. Ali snijega i leda na žalost nije bilo, nego nesnosna vrućina, a od te se ne pogiba tako lako. Leći na tračnice poput Ane Karenjine činilo joj se suviše gadno. Katkad bi mislila na nabiti revolver, koji je nad Vladislavovim krevetom visio, ali mogla bi zlo pogoditi i samo se nakaziti. Otrov, cijankali činio joj se jedinim sredstvom, pa je razbijala glavu, kako da ga se domogne. Ali kad bi se sjetila Stjepana, kako bi lijepo bilo živjeti s njim u sretnoj ljubavi, onda joj se činjaše patnja za nj ipak boljom i uzvišenijom od smrti. K tomu joj je svijest, da je Stjepan još više ljubi, jer radi njega trpi, ponešto olakšavala očajno stanje. Manje su boli, kad čovjek zna, da je radi njih više ljubljen. Da se ubije, pomogla bi samo sebi, a ona dva bili bi još nesretniji. Opet se poda svojoj patnji, beznadnu očaju, kojemu nije vidjela kraja. (Svršit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Premda je Dorsenne neprestano hinio svoju ironiju i kraj svojeg intelektualnog egoizma bio uslužan te nije nikad krsmao, da učini kaku uslugu, nije lagao, obećavši svojoj maloj prijateljici, da će poći po onu opasnu knjigu, i sjutradan u jutro uputi se odma prema butiki u ulici Borgognona, pripremivši dvadeset louisa, što ih je knjižar zahtijevao. Kako mu bijaše, kad mu ovaj odgovori:

— Prekasno je, gospodine Dorsenne. Mlada gospodjica došla je već jučer na veče. Gradila se, kao da joj do te knjige nije više, nego do koje druge. Htjela je bez sumnje da se pogadja. He! He! Al je morala da plati pravu cijenu . . . Od oca bih bio tražio više. No spram mlade djevojke mora čovjek da ima obzira . . . '

— Nesretniče! — vikne romancier. — I vi još zbijate šale, pošto ste uradili takovo Judino djelo! Naučiti djevojku pogrješke njezina oca, kad ih nije znala! . . . Nikad, čujete li, nikad više ne će ni gospodin de Montfanon, ni monseigneur Guérillot, ni ja ni nitko, koga ja poznajem, prekoračiti vašega praga . . . Cijelom svijetu ću pripovijedati vašu infamiju, napisat ću je, pa će izići u svjema rimskim novinama. Upropastit ću vas, čujete li, prisilit ću vas, da zatvorite tu zaprljanu butiku . . .

— Strpljivo! Strpljivo! — odgovori starac, ne ljuteći se zbog otrovnog napadaja. — Vi ćete biti sretni jednog dana, kad budete zatražili zaštitu oca Ribalte, ako budete ovdje, kad dodje do velike likvidacije kapitalistâ! I vi ćete onda požaliti ovu malu navalu francuske *furije* . . . Ajdete — nastavi tvrdoćom mržnje, što je dosta govorila kako se malo kaje zbog one gadne prodje: — Ja je nisam ništa naučio, Nijemčeve kćeri . . . Pa da sam je sve naučio, zar to ne bi bilo pravično? . . . I ja sam čitao tu knjigu. A mala dva Schroedera, što su umrla poradi Hafnera, zar su oni bili manje nedužni, nego njegova kći? I tolike druge djevojke, koje padoše u bludničtvo za to, što su im roditelji izgubili svoj imutak, opet poradi toga gospodina? . . . Na guillotini bih htio da ih vidim oboje, kćer i oca, kako bi to učinili godine 93 . . . To su bili ljudi! To bijaše doba! . . . No, samo strpljenja! Strpljenja! Opet će to doći i još ljepše. Medjutim, ako je istina, da će ih ona stara knjiga zavaditi, oca i kćer, opet je to nešta . . . He! He! he!

Ne odgovorivši ništa, pobjegne Dorsenne, potresen grozom pred tom eksplozijom barbarske radosti. Ribalta mu se ukaza kao utjelovljenje onoga, na što je najviše mrzio on u svojoj strastvenoj umnosti: moderni revolucijonarac, koji ima samo jedan program: sve razoriti. On uze za lozinku u politici riječ Goetheovu, kad no odvrati puk, da ne izvrši kazne na tatu nekom, za podsade Mainza: „Volim nepravdu, nego nered . . .“, pa bi u drugoj prilici bio slegnuo ramenima na garibaldijančeve deklamacije. No u ovaj čas ga je taj čovjek, postavši slijepim orudjem osvetnice pravde, porazio grozom. On se sjeti šaljivih riječi, što ih je izustio sinoć o Providnosti i on zadršće, videći taj nagli udarac blijeska na modrom nebu Hafnerove sreće, tu dojavu njegove prošlosti njegovoj kćeri u takav čas i po takom zagonetnom a ipak prirodnom putu. Sjeti se najedanput stiha iz Biblije, koju je Montfanon neprestano citovao u njihovim beskrajnim raspravama o pasminama: *„Propter peccata patrum filii affligentur* . . . Sinovi će biti kažnjeni za grijehe otaca“. Ako je Fanny čitala kupljenu knjigu, što bijaše izvjesno, ona će u taj čas biti u istoj oštroj krizi strašne smutnje, kojoj je podlegla Alba one večeri, kad je primila anonimni list. Čitavog je dana Dorsenne uzalud nastojao, da otrese težinu melankolije, što mu je na srcu ostavi posjet kod onoga briganta u ulici Borgognona. Misao na strašni udarac, koji će pogoditi Fannyu, ispunjaše ga sažaljenjem, a u isti čas shvati dojam, što će ga na Albu učiniti ta sličnost u boli. Hoće li osjećaj zajedničke bijede uzdignuti, hoće li ublažiti nesreću tih dviju mladih djevojaka? I tako prekoračujući u devet sati prag ville Steno, da položi contessini račun o svojem poslanstvu, bijaše on sam osobito uzbudjen. Nije tu nikoga zatekao, do Maitlandovih i dvaju prolaznih putnika, dvaju engleskih diplomata, što su bili na putu na svoje mjesto na skrajnjem Istoku.

— Ja sam čekala na vas, — reče Alba svojem prijatelju, čim je uhvatila zgodu, da s njim govori u jednom kutu salona. — Ćutim potrebu, da mi date savjeta . . . Večeras se slučila kod Hafnerovih tragična zgoda . . . .

— To je moralo biti, — odgovori Dorsenne. — Fanny je kupila kod Ribalte onu knjigu . . .

— Kupila je knjigu! — reče Alba, promijenivši se u obrazu i počevši drhtati na cijelom tijelu. — Ah! nesretnica! Kao da ono drugo ne bijaše dosta! . . .

— Što drugo? — zapita Julien.

— Sjećate se — reče mlada djevojka, kako sam vam govorila o onom sumnjivom Noe Anconi, onom zloglasnom mešetaru, koji je Hafneru posudio svoje ime, da proda Ardeu i da ga tako prisili na tu ženidbu? Dobro. Sad se čini, da taj čovjek nije dobio dosta plaće za svoju sukrivnju. On zatraži od baruna veliku svotu, kao commandit, da osnuje veliku tatsku kuću, što ovaj posljednji naprosto odbi. Onaj mu zaprijeti, da će Ardei otkriti njihovu malu operaciju, i on mu je otkri.

— I Peppino bijaše uvrijedjen? — uze Dorsenne, kimajući glavom. — To mu baš nije podobno!

— Uvrijedjen ili ne, — odgovori Alba — on dodje sinoć u palaču Savorelli, da načini strašnu scenu svojemu budućemu tastu . . .

— I da dobije još malo više miraza, — upadne spisatelj u riječ.

Bio je svakako strašno nespretan, — reče Alba — jer ga ni nazočnost Fannye, koja bijaše došla sred te strašne raspre, nije zadržala. Može biti, da je pio nešto više, nego što je pametno, kao što je to već njegov običaj . . . Ali, vidite li, to je ubogo dijete obaviješteno o gadnom trgovanju s njezinom budućnošću, njezinom srećom, pa ako je još osim toga čitala onu knjigu? . . . Ne, to je suviše grozno! . . .

— Kakav obiteljski prizor! — klikne Dorsenne. — U kratko, ta ženidba je raskinuta?

— Službeno nije. Fanny je u krevetu, bolesna od uzbudjenja. Ardea je jutros dolazio, da govori s mojom majkom, s kojom je takodjer Hafner govorio. Ona ih je pomirila, pokazavši im, što ona vjeruje, kako imaju jednak interes, da se uklone sablazni, pa se izmiriše. Ali ostaje još moja mala. Majka je htjela, da ja danas poslije podne tamo odem i da je molim, neka odustane od svoje odluke. Jer je očitovala svojemu ocu, da ne će više da čuje govoriti o knezu. Ja odbih. Majka navaljuje . . . Nemam li pravo?

— Tko zna? — odvrati Julien. — Kakav će biti njezin život uz toga oca, sad, kad nema više o njemu iluzija? . . .

Nije bilo kada, da više kaže. Njihov preživahni razgovor bijaše pobudio grofičinu pozornost. Ona se bez sumnje bojala, da joj kći ne bi prerano pripovjedila mladomu čovjeku raskid udaje Hafnerove kćeri, što je prijetio, a još nije bio odlučen. Ona se približi k njima, a slijedio ju je Maitland, držeći u jednoj ruci čašicu punu eau-de-vive, a u drugoj jaku smotku, i ona nagovori Juliena svojim zvučnim glasom:

— Ded' kažite, Dorsenne, počinjem vjerovati, da stari prijatelj dobro pogadja, kad veli, da vi pravite bilješke o mojoj kćeri za vaš budući roman.

— Nije da bi mi pri tom nedostajalo želje, — odvrati spisatelj u istom šaljivom tonu, — ali contessina je previše zamršena, preteška . . . Trebalo je uhvatiti Vinci-jev kist, da se naslika Gioconda . . .

On se bješe okrenuo Lincolnu Maitlandu, da mu kaže taj komplimenat, koji ugodno poškaklja samoljublje američkog umjetnika. Nasmijavši se svojim krupnim smijehom sretna atlete, on odgovori okrenuvši se svojoj ljubavci:

— Njega sam želio naslikati i to ne tek danas!... Ne bi li bilo zanimljivo, ha, prebirati po maslinastoj, gotovo zelenkastoj noti? . . . No on nije nikad htio . . . Morate ga prisiliti, da dodje s nama na Piove! . . .

— Kako krasna misao! — klikne grofica. — Nuto, hoćete li, Dorsenne? — i ona pogleda Juliena svojim lijepim modrim očima, koje osvjetljavaše jedina želja, da ugodi novomu hiru svojega ljubavnika, koji ga izrazi na tako slabo ceremoniozan način. — Mi ćemo otići za osam dana, ako Bog da . . . Dat ću vam paviljon, u kojem ćete biti posve sami, da pišete, s neizmjernom bibliotekom: s onom mojega pradjeda, prijatelja vaše Stendhal i lorda Byrona . . . Jutrom i večerom imamo povjetarce s Adrijatika, pa nije nikad jako vruće. Linco mi je obećao, da će ostati sve do konca srpnja. Ovaj čas ćemo se svi preseliti u Mletke, da se kupamo. Vidjet ćete, kakav je naš ladanjski život u Venetu.

— Slikar mi je čudnovat, — reče sebi Dorsenne, vraćajući se uru kasnije pješke ulicom Venti Settenbre, u preljupkom svjetlu mjesečevu s tog neba rimskog, koje je tako ljupko, — on već sada dijeli pozive na ladanje. Gle, lijepa li izgleda za ljeto mojoj ubogoj maloj prijateljici kod tog boravka na Piovu. Svakako joj majka želi, da dodjem. Zar misli, da bi od mene mogao biti muž? . . . Hajde! hajde! Ima još kada da oponašam onih deset tisuća Grka i da se očitujem svojim uzmakom, — ne, prije nego što saznam za rezultat razgovora izmedju ovo dvoje uboge djece . . . Kakve poglede i kakove će riječi izmijeniti? Eto dijaloga, koji bi bio ganutljiv, da se zabilježi! Ali pri najstrasnijim razgovorima nema nikad svjedoka. Mora ih čovjek umišljati. To je za to, što je umjetnost uvijek niža od života . . .

Taj prizor, pun uzbudjenja, morao se zaista odigrati sjutradan i manje nego za dvadeset četiri sata, otkako je romancier izjavio, kako žali, što ne može nazočan biti. Samo se varao o sadržaju razgovora, na način, koji još jednom pokazuje, kako oštrina umnosti nikad ne pogadja jednostavnosti srca. Najbolnije moralne tragedije zapleću se i raspleću prečesto u tišini. Bilo je poslije podne, oko šest sati, kad sluga najavi dolazak gospodjice Hafnerove contessini, koja bijaše u taj čas zabavljena čitajući po deseti put varljivi *Eglogue mondaine,* tu nježnu pripovijest suhoga Dorsenna. Kad je Fanny unišla u sobu, mogla je Alba opaziti, kakovom je kušnjom od prošle nedjelje prošla njezina zanosna mala prijateljica, mogla je to opaziti na čudnoj i nagloj promjeni onoga plemenitog i izrazitog lica. Ona je uhvati za ruku, ne govoreći s početka ništa, a onda reče, kao da ne zna ništa o uzroku boli prijateljičine:

— Kako mi je milo, da te vidim . . . Je li ti bolje?

— Nisam ni bila bolesna, — odgovori Fanny, koja nije znala lagati. — Trpjela sam, to je sve . . .

I pogledavši Albu, kao da je zaklinje, da ne traži razjašnjenja, doda:

— Došla sam, da ti kažem „s Bogom“ . . .

— Ti odlaziš? — upita contessina.

— Da, — reče Fanny. — Sprovest ću ljeto na

jednom našem dobru u Štajerskoj. — I tihim glasom: — Tvoja majka ti je rekla, da je moja udaja razvrgnuta?...

— Da, — kaza Alba i obje zašutješe na novo. Iza nekoliko časaka zapita opet Fanny prva:

— A ti, kako ćeš ti sprovesti svoje ljeto?

— Mi ćemo na Piove, kao uvijek, — odgovori Alba. — Bit će ondje možda Dorsenne s nama, a stalno Maitlandovi . . .

I po treći put nastane medju njima tišina. One se pogledaše i gle, ne progovorivši ni riječi više, zagledaše instinktivno jedna drugoj u srce. Muka, kojoj su obje bile podvrgnute, bijaše tako slična, obje su znale, da je tako slična, te su u isti čas obje osjetile, kako ih posve obladava sućut. Prisiljene, da osude neopozivnom osudom jedna svojeg oca, druga svoju mater, svakoj se od njih cijelo biće uzbudi i gane spram svoje prijateljice, jednako nesretne. I padnuvši jedna drugoj u naručaj, zajecaše obje.

XI.

Lago di Porto.

Suze prijateljičine godile su srcu rastužene Albe, dok ju je držala u svome naručaju, svu uzdrhtanu od boli i samilosti. No kad je ona otišla i kći gospodje Steno sama ostala sa svojom misli, zaokupi je još veći strah. Nije li ta sućut, koju pokaza njezina u nesreći drûga, jedan dokaz više, da ne može vjerovati svojoj majci. Ni njezino samo posmatranje grofičina vladanja, ni dojava bezimena lista, ni dvoboj Boleslavov, ni list Mandin, ni taj previše značajni odlazak, sve je to nije dovelo do potpune izvjesnosti, koja ne daje mjesta nikakovoj sumnji . . . Izmedju ove potpune jasnosti i polujasnosti hipotezâ, dapače najvjerojatnijih, ima mjesta za tolike stanke! Alba ih je sve prešla i svaka ju je zgoda ogorčila novom sumnjom. Ono, što je razaznala iz suza Fanny Hafnerove, moglo je samo povećati pritisak te nevolje. Što je znala ta nova i već tako nježna prijateljica? Zašto i kako ju je žalila, dapače u tako žestokoj krizi vlastite nesreće? Odgovor na ta pitanja bijaše previše jasan i mlada djevojka osjećaše, da je tako bolan, te je stavila ruke na srce, kao da hoće da izvuče iz svoje grudi tu nevidnu iglu, koja je paraše, i ona posve glasno uzdahne:

— Ah! Ako se varam, da bar to znam . . . I ako se ne varam, da i to mogu znati! . . . Trpjela bih manje! . . .

Na žalost! Nesretno dijete nije slutilo, dok je dobacivalo sudbini taj očajni poziv, da je u Rimu, u njezinoj neposrednoj okolini, bio jedan stvor, koji je nastojao oko ispunjenja te nesvjesne želje. A taj stvor bijaše onaj isti, koji nije uzmakao pred infamijom bezimena lista, ta lijepa i nespretna Lydija Maitland, ta fina mučaljiva mlada žena s velikim smedjim uvijek smiješljivim očima, uvijek nedokučnim u onoj glatkoj i tamnoj puti, na kojoj kao da nikad nije procvjetalo ni jedno uzbudjenje. Neuspjeh prvog pokušaja bijaše ogorčio njezinu mržnju na muža i groficu sve do bjesnila, ali bjesnila zatvorena, zbijena, složena u njoj samoj, što će, vrebajući kroz tjedne strpljivo i tajno za novom prigodom, buknuti.

Ona je tako čvrsto vjerovala, da je čas njezine osvete došao, kad se je Gorka povratio, pa što je postigla? Oslobodila je Lincolna opasna takmaca i rinula u pogibao život jedinog bića, do kojeg joj je na zemlji bilo! Mnoge časove sprovede na ležaju toga brata, na kojega je strastveno ljubomorna bila, u požrtvovnosti, koja bi bila uzvišena, da nije služila toj duši, što se svaki dan hranila hranom mržnje. Opet je na novo opažala ovdje, u bolesnikovoj sobi, svakim satom, svakim časkom gotovo, kakvo je duboko prijateljstvo ranjenik ćutio za onoga, za koga se je bio. — Florent bijaše zahvalan Lincolnu, da je na mjesto njega mogao svoj život staviti na kocku!

Kad je Lydija doznala za odlazak Gorkin, kaki sjaj radosti bijaše u njezinim očima! Kaki sjaj opet, kad im je grofica saopćila svoju osnovu o dugom ladanjskom boravku na Piovu, a onda kako će sprovesti konac ljeta svedjer zajedno! Taj boravak na dobru ljubavnice njezina muža posve ogorčavaše skrovenu srčbu Lydijinu. Trpjela je od tog tako, da bi uskriknula poput zatvorene zvijeri, koja se baca na ogradu, kad bi joj se nemoćna misao kinila slikom sreće, što će je ljubavnici okusiti u intimnosti ville, a oko njih se kriliti sjaj mletačke okolice. Lincoln joj predočavaše unaprijed tu okolicu, opisujući je pred njom pamćenjem slikarskim, pa po slikama, u koje su Giorgione, Tizian i Bonifazio stavili poezije, raskošno zelenilo, mekušno talasanje valovlja, daleko plavetilo. U atelieru pokazivaše stara kopija svečanosti na polju, koja se pripisivala redom svakomu od spomenutih triju umjetnika, golu kurtizanu kod zdenca; pa sa svojim divnim grudima, svojom laganom kretnjom, svojom plavom kosom, izmiješanom biserjem, vlažnim i ćutilnim svojim usnama, gipkim bokovima izgledala je kao sestra Katarini Steno, dok je jedan od gospode, koji igraše na gusle do tog stvora požude, imao pleća, ramena i drsku nehajnost Američaninovu! Nervozna i suha Lydija osjećaše, kako joj se žuč razljeva na srce svaki put, kad bi pogledala to platno, koje joj sad pokazivaše izgled radosti, koje ona nije mogla više zapriječiti. Kakvo je oružje imala u svojim rukama, s gipkim prstima, što se nisu bojale obeščastiti sramotnim poslom tolikih tajnih dojavljivanja?

Da opet piše bezimene listove? A čemu? Iza dvoboja bješe poslala jedan Mlečanki, koja se čisto glasno smijala toj infamiji s drskim veseljem snage, koju nikad ne pomuti nemir. Što je postigla upozorivši Albu? Beskorisnu žalost, jer contessina nije sad manje nego prije svojom nedužnošću prikrivala i redila nered svoje matere. Bez sumnje, prevarena je žena mogla posve lako izazvati sablazan i raspit, hvala onim nepobitnim dokazima, kojima bješe porazila Maudu. Bilo bi dosta, da odnese kojemu čovjeku od zakona listove, što su počivali u španjolskom

ormariću. A čemu i to? Ona se ne bi osvetila mužu, koga taj raspit ne bi dirnuo, jer sad može steći novaca koliko hoće, a izgubila bi brata. Kako je god očit bio grijeh Lincolnov, ona je prestalno znala, da će Florent biti uza nj, i upravo to uzvisivanje slikara nad nju, sestru Florentovu, probudjivalo je u nje onu bijesnu žestinu gnjeva.

Ona prodje u misli sva lica i sva sredstva i njezin nagon, ta vrst dvostrukog životinjskog pogleda, kao u divljeg i otrovnog plazavca, opet navrati njezinu misao na Albu. Za beskrajnih sjednica, koje su žar strastvena slikara, poradi okoline modela, neprestano obnavljale i produživale, proučavala je i ona blijedo i malo lice mlade djevojke. Pogadjala je, da u onim modrim očima, na kojima su se trepavice tako nervozno sklapale, ima neodredjeno otajstvo oporbe. Ona je ispitivala ta usta, na po otvorena, kojih kutovi padahu u gorkom navoru. Slijedila je pogledom to očito trošenje mladosti, koju muči neka uporna misao. Ne, to ne bijaše ni vladanje ni naličje sukrivca, ne, tako ne izgleda osoba, koja zna. Lydija je mogla sebi ponavljati, da nije moguće biti u sumnji o vladanju gospodje Steno, kad je netko upozoren, kako je Alba bila upozorena listovima. Ona se uvjeravala bezbrojnim sitnim znakovima, da contessina još sumnja, pa je zaključivala:

— Tu je moram pogoditi . . . No kako?

Da. Kako? U te krhke žene, koja se na oko gubila u svjetskoj taštini, bijaše mržnji na službu ona muška energija u odluci, što se može naći u svih pravih vojničkih obitelji. Krv pukovnika Chaprona kretala se u njoj i gonila je, da radi. Pa što je stavljala na kocku, ako pokrene to djelo oko Albe? Ako je mlada djevojka jasno progledala svoju mater, jedan dokaz više ne će je ništa naučiti, a ipak nije upravo ništa na kocku stavljala, ako joj taj dokaz poda. Ako naprotiv contessina nije došla do izvjesnosti, ne će li taj odlučni dokaz dovesti do praska? Za smjelu ženu, kakva je Mlečanka, bit će ipak teško, da odvede u isto doba svojeg ljubavnika i svoju kćer na Piove, pošto joj bude dokazano pred njezinom kćeri i svjedocima, ako ne inače posve javnim načinom, da je ljubavnica tomu ljubavniku.

Vraćajući se uvijek na novo tomu razmišljanju, završi Lydija, da će izraditi osnovu zaista paklenske jednostavnosti, kojom se objavljuje ono, što se smije nazvati genijem zla, tako predpostavlja jasnost u osnovi i zločinstvo u izvedbi. Ona reče, da ne treba za neoborivi prizor, koji je namišljala, drugoga pozorišta do ateliera. Ona je predobro poznavala ljubavni bijes, koji osvajaše gospodju Steno, da bi posumnjala, kako će ona, čim se nadje sama s Lincolnom, ovog opsipati ludim cjelovima, o kojim govoraše njihovo dopisivanje. Mreža, koja se imala baciti, bijaše vrlo jednostavna. Dostajalo je, da se Alba i Lydija nadju na mjestu, odakle bi posmatrale, dok bi ljubavnici mislili, da su posve sami, makar samo za čas. Razdioba mjestâ dade strašnoj ženi sredstvo, da si posve sigurno odabere to mjesto za uhodjenje. Opsežući dva sprata, zapremaše atelier sredinu debljine kuće. Zid, koji ga zatvaraše od stanova, svršavaše se zaklonom od bojadisana stakla kroz koje se moglo vidjeti. Taj prozor je dosta osvjetljavao vrlo mračan hodnik, koji se dotjecaše jedne komore za rublje. Lydija upotrebi mnogo sati u mnogoj noći, da izreže dijamantom na prstenu škulju od širine komada od pedeset centima, u jednoj od tih tamnih četvorina.

Imala je muke, da izvede taj posao, dostojan roba na galiji, jer je morala stajati na stolčiću, tako, ako bi se i ušlo u trag tome Judi nove vrste, nju bi od sumnje obranio njezin mali uzrast, jer ne bi mogla izvesti taj sićušni posao, težak na takoj visini. Ipak je mogla doseći mjesto, tako da bi se uzdignula na vršak svojih nogu. Jer je trebalo, da i ona uzmogne gledati kroz taj otvor i sićušnost njezine zamisli išla je sve do te malenkosti.

Te priprave bijahu gotove već od nekoliko dana i ona je pored nedostatka savjesti u zasićivanju svoje mržnje još krsmala, da upotrebi taj način osvete, toliko bijaše divlje okrutnosti u činu, da navede kćer, kako bi uhodila svoju mater. Alba je sama morala utrnuti taj zadnji plamen čovječnosti, koji je· još osvjetljavao tu mračnu savjest, — i to u najnedužnijem razgovoru.

Bijaše na večer onoga dana, kad je izmijenila onaj žalosni oproštaj s Fanny Hafnerovom. Bila je još slabija nego obično i govorila s Dorsennom u kutu halla ville Steno, tom svjedoku tolikih sličnih razgovora, jedine utjehe u njezinoj tjeskobi. Bilo je taj čas malo svijeta u salonu i mladi ljudi utišaše s početka glas, da ih itko ne bi čuo. Poslije, kako to biva, i ne opazivši, stadoše govoriti svojim običnim glasom. Za malo, zabavljeni posve onim, što govorahu, ne opaziše, kako im se Lydija Maitland primakla, jednostavno, promijenivši naslanjač, govoreći sama s jednim gostom, dok je napinjala uho, da uhvati izreke, što ih contessina izgovaraše. Ona se ne bi bila obazrela na ovu posljednju, kako je to kroz nedjelje činila, da nije opazila te osamljenosti, istim nagonom, koji ju je tjerao, da čita svaki listić, što joj do ruku dodje, da ispituje služinčad, u kratko, da uhodi na svaki način i u svakoj prilici. I evo riječi, koje uvreba u jedan čas. Izgovarajući ih, napinjala je mnogo svoju misao uboga Alba, ta čista veledušnost i pravednost. No ona je trpjela i olakšavala sebi bol, govoreći s pečali o nekom, čija se slika usko spajaše s mišlju na njezina najgoreg krvnika. Govorilo se o čestitom Florentu Chapronu i ona odgovaraše Dorsennu, koji ga bješe pohvalio:

— Šta ćete? Istina je, da mi gotovo nije mio . . . On je za me kao biće neke druge vrste . . . Njegovo prijateljstvo prema šurjaku? . . . Da. Ono je vrlo lijepo i vrlo ganutljivo . . . Ali ipak! Mene ne dira. To je odanost, što ne izgleda ljudska. Previše je instinktivno i

previše slijepo . . . Najzad, znam, da imam krivo . . . No ima ta predsuda o rasama, koje ja ne ću nikad moći posve nadvladati . . .

U taj se čas Dorsenne dotakne njezinih prstiju, pod izlikom, da hoće uhvatiti njezinu lepezu, a u istinu, da je upozori, rekavši joj glasom, taj put posve tihim:

— Hajdemo malo dalje, Lydija Maitland nam je preblizu . . .

Njemu se učinilo, kao da je razabrao, kako je Florentova sestra zadrhtala, kad je slučajno bacio na nju pogled, dok njegova preosjetljiva drugarica nije pazila, šta govori. No kako se na Lydijinim usnama odma ukaza lijep podsmijeh, mogla mu je Alba odgovoriti:

— Srećom nije ništa čula. Vidite, kako čovjek može govoriti o svojoj skrbi, a da ne sluti! . . . Bojim se — nastavi ona — jer tome nisu oni krivi, ni Florent ni ona, ako ima nešto crne krvi u njihovim žilama, tim više, što je popravljena krvlju heroja i što su oni savršeno odgojeni i, što još više vrijedi, savršeno dobri, pak ja znam, ako je u ovome vijeku bilo jedne velike ideje, to je ona, što je proglašeno, da su svi ljudi zaista braća... No, ja se osjećam večeras tako nervoznom . . . Fannyina bol je učinila previše dojma na mene, a kad je čovjek ranjen, brzo postane zao . . . Govorimo o drugom čemu, hoćete li? Na primjer o vašem prijatelju Montfanonu, kojega bih toliko željela upoznati. Je li napokon sebi oprostio, što je sudjelovao pri vašem dvoboju? Hoće li sad, gdje je udaja razvrgnuta, oprostiti i ubogoj Fannyi? . . .

Govorila je ovaj put tiše, nego Dorsenne, ali prekasno. U ostalom, sve da je Florentova sestra čula te nove riječi, one ne bi mogle zacijeliti rane, koju su one prve riječi udarile u najosjetnije mjesto njezina dubokog samoljublja.

— I ja sam oklijevala, — reče ona u sebi — ja sam mislila, da je štedim! . . .

Taj oproštaj sa savješću morao je označiti i označio je čas, gdje je svršavala ta jaka duša, koja je imala svojstava osebitih velikim spletkarima politike i svijeta, a koja je svojstva ona primjenjivala zločinačkoj zadovoljštini starog gnjeva. Nije čekala dvadeset četiri sata, da izvede tu pogubnu osnovu, koja će ispuniti čašu nesreće ubogog djeteta bez obrane.

Sjutradan oko podne našla se u atelieru, sjedeći do gospodje Steno, dok je Lincoln stavljao posljednje poteze prebirana kista na malo ne gotovi portret, a Alba sjedjaše na velikom naslanjaču, izmučena i blijeda kao obično. Florent Chapron, koji je takodjer neko vrijeme prisustvovao toj sjednici, bijaše se oprostio, podupirući se na štaku, koju je još radi opreznosti upotrebljavao. Ta se odsutnost učini tako zgodom Lydiji, te je odlučila, da ne će propustiti takove prilike i kao da se kob umiješala, da joj olakša njezino infamno djelo, pomože joj gospodja Steno, prekinuvši od jednoč rad slikara, koji, pošto je mučke radio jedno pol sata, prestane otrvši svoje čelo, na kojem su sjale kapljice znoja, tako bijaše žestok napor njegova cijelog organizma pri poslu.

— Gledajte, moj mali Linco — reče ona ishitrenom brižljivošću starije ljubavce — treba da odpočinete. Evo dva sata, što niste prestali slikati, pa još k tome tako sićušne stvari . . . Ja se umorih samo vas gledajući, poput Sibarita . . .

— A ja nisam umoran, — odgovori Maitland, koji ipak ostavi paletu i kist, pa savije cigaretu i upali je, nastavivši s ponosnim podsmijehom: — Mi Američani imamo samo to dobro, moć, da se upremo, kako to Stari Svijet ni iz daleko ne zna . . . To je za to, što ima zanimanja, u kojima nam nema takmaca . . . Hoćete li, da vas još bolje umorim i k jednu zabavim, da vam pripovjedim život doktora Peytona, zubara u ulici Condotti? . . . Pomislite, on ima u Londonu drugi kabinet, koji se otvara prvog lipnja točno u deset sati, a zatvara tridesetprvog listopada u četiri sata, ne manje točno... I znate li ili ne znate, njegov se kabinet u Rimu otvara takodjer uvijek točno dvadeset osmog svibnja u četiri sata, a zatvara četvrtog studenoga u deset. I u dvadeset i dvije godine on se nije ni jedanput ogriješio o taj red. Putovanje, to su mu praznici . . . To nije ništa . . . Dade si platiti pet dolara za četvrt ure, pa mu izlazi, da na dan dobiva točno pedeset dolara. Računajte, koliko to čini sati i koliko posla — posla urara, koji bi popravljao osjetljive ure! . . . I sad pogodite, što mi je taj čovjek odgovorio, kad sam ga požalio, što sav svoj život sprovodi u tom, da popločuje sve bolesne zube Velike Britanije i Italije: *I like my work.* Ja ljubim svoj posao! . . . Nadjite mi Evropljanina, koji bi sačuvao tu živčanu moć...

— A medjutim — odgovori Lydija — držite vi Albu za Bostonjanku ili New-Yorčanku, pa ste joj dali tako dugo da u pozi sjedi, te je već posve blijeda . . . Treba da se rastrese, da se odmori . . . Dodjite sa mnom, draga moja. Pokazat ću vam kostim, što sam ga dobila iz Pariza i koji ću uzeti danas za garden-party kod gospodje engleskog poklisara. Upitala bih vas za savjet o jednoj malenkosti . . .

Govoreći tako bijaše prisilila Albu, da se digne iz naslanjača, za tim je obujmi oko pasa i poljubi je. Ah! Ako je ikad koji zagrljalj zaslužio, da se isporedi gadnomu laskanju Jude Iskariota, to je ovaj zaslužio; mlada djevojka bi takodjer mogla reći uzvišenu riječ: „Prijatelju, za što si me izdao poljupcem? . . .“ Na žalost! Ona povjerova iskrenosti toga dokaza čuvstva i vrati cjelov svojoj lažnoj prijateljici sa zahvalnošću, koja nije mogla raznježiti te duše, zasićene mržnjom, jer pet časaka ne prodje, a Lydija stane izvršivati svoju grdosnu osnovu. Pod izlikom, da brže dodju do odjevaonice, povede je stubištem, koje je vodilo do onoga staklenog hodnika, na kojem bijaše pripravljen otvor, da se uzmogne vidjeti u atelier.

— Gle, ovo je čudnovato, — reče ona zaustavivši se na jedanput. I pokazujući svojoj nedužnoj pratilici mali svijetli i okrugli otvor, koji se svojom prazninom isticaše na jednolikoj stijeni: — To je valjda načinio netko od služinčadi, htijući uhoditi . . . Ali šta? . . . Ispitajte vi, koji ste visoki, izbliže, kako je to učinjeno i kamo gleda otvor? . . . Ako je škulja hotimice izrezana, saznat ću, tko je krivac i otići će, makar morala otpraviti cijelu kuću . . .

Alba posluša taj izdajni zahtjev, rastresena, i prislone oko na izdubeno mjesto na prozoru. Ona, što je otpošiljala bezimene listove, odabra predobro svoj čas. Čim su se vrata ateliera zatvorila, bijaše grofica ustala i približila se Lincolnu. Ona stavi mladomu čovjeku oko vrata svoju golu ruku pod prozirnim batistom njezine ljetne oprave i stade mu svojim požudnim usnama ljubiti oči i usta. Lydija, koja bijaše zadržala jednu ruku mlade djevojke u svojoj, osjeti, kako se ta ruka trgnula u grčevitom drhtaju. Čekajući lovac, koji čuje, kako šušti lišće u grmu, iz kojeg mora izaći plijen, na koji vreba, ne osjeća veće radosti. Njezina zamka bijaše uspjela. Ona reče svojoj nesretnoj žrtvi:

— Ta šta vam je? Kako dršćete! . . .

I ona pokuša, da je otisne, kako bi sama stala na njezino mjesto. Alba, koju je smeo pogled na njezinu mater, kako grli Lincolna i ljubi onim strastvenim cjelovom, neiskazanom grozom, imala je u svojoj boli još toliko svijesti, da shvati, u kakoj je pogibli ta mati, stištući svojim rukama griješne ljubavnice — koga?... muža ove žene, koja s njom govori, koja pita, za što dršće tako užasnuta, koja će gledati kroz taj isti izdajni otvor i vidjeti istu sliku! . . . Da zapriječi ono, što je mislila, da će za Lydiju biti strašna objava, dosjeti se odvažno dijete jednoj od onakih očajnih misli, što ih udahnjuje neposredna pogibao. Ona udari svojom slobodnom rukom tako žestoko po staklenoj stijeni, da se ova štropotom razbi i odere joj prste i šaku. Zatim se okrene svojoj pratilici bolnim uskrikom. Je li to bila rana njezine okrvavljene ruke, je li njezino srce probodeno strašnom prikazom, što je tražilo oduška u tom uzdahu? Ona druga pak odgovori bijesno:

— Vi ste to hotimice učinili, nesretnice! . . .

Okrutni stvor, izgovorivši te riječi, nasrne k širokom otvoru na staklenoj četvorini — prekasno! Ona opazi samo Lincolna, kako stoji sred ateliera, gledajući prama strani, gdje je puklo staklo, dok grofica, nekoliko koraka dalje od njega, uskrikne:

— Moja kći! Što se dogodilo mojoj kćeri? Prepoznala sam njezin glas! . . .

— Ne uznemirujte se — odgovori Lydija ijetkom ironijom. — Alba je udarila po staklu, da vam dade znak...

— No je li ranjena? . . . upita mati.

— Malenkost, odvrati istom ironijom nesmiljena žena i okrene se contessini, pogledavši je takovom mržnjom, da ju je taj pogled i u smetnji, u kojoj se Alba nalazila s onoga, što je ugledala, oledenio užasom. Ona osjeti onu vrst drhtavice, koja je stresla njezinu dragu prijateljicu Maud u tom istom atelieru, pred kobnim ponorima te mračne duše, što se iznenada otkrila. U ostalom ona nije imala kada, da opredijeli taj dojam ni da postane potpuno svijesna o njemu. Jer već bijaše majka kod nje, stištući je u naručaj — istim rukama, koje je Alba vidjela ovite oko vrata ljubavnikova — cjelivajući je istim onim usnama . . . Moralni udarac bijaše tako jak, te se mlada djevojka onesvijestila. Za što joj ne bješe dano, da tako nestane u grču skrajnje boli, prije nego što je ta bol natjera na tragične ludosti, za koje može biti danas strada, — premda mora da ima u svijetu vječne i nepogriješne pravde mjesto mira i oprosta, za stvorove poput nje, žrtve grijehâ, što ih drugi počiniše i koje nisu imale ramenâ, da nose svoj križ! . . . Ali ne. Ona dodje opet k sebi i gotovo odma. Vidje svoju majku tako smetenu od zabrinutosti, kao što ju je malo prije vidjela zadrhtanu od radosti i ljubavi. Vidjela je opet oči Lydije Maitland, uprte na njih dvije sad preznačajnim izrazom. I kao što je imala prisutnosti duha, da spase tu griješnu mater, tako je u svojoj nježnosti našla snage, da joj se nasmjehne, da joj laže, da je zaslijepi o istini gadnog prizora, koji se odigrao na tom zavoju hodnika i pred tim razlupanim staklom:

— Prestrašila sam se, opazivši svoju krv, — reče ona svojom grozničavom dražesti, — a ipak mislim, da nije drugo ništa, nego što sam se malo porezala. Gledaj. Mičem rukom, a da me ne boli . . .

Imala je pravo i kad je liječnik, u hitnji pozvan, rekao, da u ogrebinama nije ostalo ni jednog komadića stakla, umiri se grofica toliko, da je opet postala čisto vesela. Nikad nije imala dražesnijeg humora nego u kolima, koja su ih vozila natrag u villu Steno, i kasnije kod doručka, pri kojem su mati i kći bile same. I stisnuvši ruku Albi, kad je odlazila iz jedaćeg salona, reče joj lopovlukom starije sestre:

— Ti ćeš biti posve zanimljiva kod garden-partyje na poslaničtvu . . .

— Ja ne idem, — odgovori živo contessina dodavši: — Znaš, onaj potres me je učinio malo nervoznom . . . Bilo bi mi muka gledati ljude . . .

— Kako hoćeš, — reče gospodja Steno, mahnuvši uz zvučan smijeh svojom lijepom plavom glavom — pa se govori o baštinstvu! . . . Mene, kad mi se dogodi, da se nadjem u kakoj maloj pogibli, to podizava! . . . Nikad nisam plesala s tolikom nasladom, kao jednog dana, gdje malo da nisam poginula, kad je vlak sišao s tračnica . . . Pripovijedala sam ti to, sjećaš li se? Izmedju Padove i Maestre . . . A ipak je istina, da sam vidjela smrt, jako iz bliza . . . Ali ne ću da te silim. Svatko po svojoj ćudi. Ti znaš moje geslo: Živjeti i dati živjeti!

(Nastavit će se.)

Làdarice.

Narodni običaj.

Tako se nazivaju četiri djevojke i jedan momak (zovu ga prosjak) u okolici Čažme, što idu na „Ivanje“ (24. lipnja) po selima i pjevaju svoju osobitu pjesmu za taj dan. Ja sam pjesmu čuo u selu Siščanima. Kad sam upitao jednu „làdaricu“ (djevojče od deset godina), za što idu, reče mi, da idu ne bi li što dobili. Idu ladarice u rano već jutro u svako dvorište, gdje im nijesu zatvorena vrata. Kad ispjevaju cijelu pjesmu u kojem dvorištu pred kućnim vratima, pomoli se gospodarica kuće te ladaricama dade dva do četiri jaja, ili im daje mesa i kruha. Od gospodarice dar prima prosjak, koji uvijek vodi ladarice u dvor držeći košaricu u ruci i ne pjeva s njima nikad; pjesmu pjevaju samo one četiri djevojke. Kad su obašle sva odredjena sela (idu najviše u ona sela, gdje se nadaju da će najviše dobiti), dodju kući i tamo u jednake dijelove razdijele sav dobitak, što su isprosile.

Danas idu obično samo na jedan dan, t. j. samo na dan sv. Ivana Krstitelja. Prije kojih pet još godina išle su ladarice već u oči sv. Ivana, a počele su pjevati pred zalazom sunca u najdaljem selu, kamo su mislile poći. Gdje ih je kasna noć zatekla, tu su prespavale noć u veselju i dogovaranju za daljnje obilaženje po selima. Onda su ladarice bile odraslije djevojke, a nijesu se žacale ići niti iz boljih seoskih kuća, jer su to obilaženje prije držali časnijim nego li ga sad cijene. Danas idu samo iz siromašnijih kuća, jer drže to više prosjačenjem nego li kakovim časnim poslom. — Djevojke su sve u čisto svečano-ruho obučene, a „prosjak“ im uz košaricu nosi u ruci kakovu grančicu.

Kad sam upitao, odakle im to, da idu po selima, odgovoriše mi, da je to njihov *stari* običaj. I za pjesmu sam pitao, nijesu li je dobili iz susjednoga sela Kabla, a djevojke mi rekoše, da iz ovoga sela ne primaju pjesama — premda se dobro paze s Hrvatima u tom selu, koji su grčko-istočne vjeroispovjesti. I grčko-istočni Hrvati, koje katolici zovu „Vlasi“ (a i sami će se pred „šokcem“ tako bez uvrede nazvati), idu na Ivanje u ladarice. I katolici i grčko-istočnjaci pjevaju istu pjesmu, samo u pripjevu poslije svakoga stiha mjesto „tijo ljeto, dober je Bog“ pjevaju oni istočne vjeroispovijesti „lado, lijepa lado!“ i izmjenjuju kajkavske oblike „šokačke“ na štokavštinu, ili kako katolici kažu, pjevaju „pò vlaški“.

Evo te pjesme, koju pjevaju ladarice:

Hvaljen budi Jezuš Kristuš,
Tijo ljeto, dober je Bog.[1])
Bog pomagaj tomu dvoru,
Tomu dvoru gospodaru,
Gospodaru, gospodine,
Gospodine sve družine,
Sve družine po te hiže,
Po te hiže, kaj Bog diže,
Kaj Bog diže i Marija,
I Marija, majka boža,
Majka boža Ivanova,
Ivanova, Davidova.
Stante gore, stari májko!
Prebudjajte mlajše svoje,
Mladje svoje i djevojke,
Sve djevojke i snašice,
Nek se stášu i opašu,
Nek pomètû bijele dvore,
Da donesu zà ran' vode,
Zà ran' vode iza gore,
Iza gore, prvo zore;
Da naliju ràne rúčke,
Rane ručke pàstorečke (pastirske),
Rane ručke kosovečke, (za kosce)
Rane ručke družinečke.
Otpravljajte nas, stari majko,
Otprav'te nas, ne drž'te nas:
Tu je blato do koljena,
Do koljena, do strumena;
Tu se steplju šare krave,
Šare krave, plavi voli,
Plavi voli, vrani konji,
Vrani konji, sive svinje,
Sive svinje, bijele ovce,
Bijele ovce, vam za novce.

(Kad su sve ovo ispjevali, donese nešto gospodarica iz kuće, dade „prosjaku“, a djevojke zapjevaju:)

Fala, fala, stari majko,
Mi falímo, Bog vam plati!

(Ova dva zadnja stiha ne pjevaju stojeći na mjestu, nego se dvije i dvije ladarice drže za ruke i idu u redu iz dvorišta. Tako u redu još hodeći pjevaju prva dva stiha iz početka, dok ostali dio pjesme pjevaju djevojke, da se uhvate sve za ruke i u okrugu se okreću polagano.)

Karakteristično je kod ove pjesme, da se redom nabrajaju poslovi, što su se obavljali s rana jutra u zadrugama. Iz onih je vremena ta pjesma, kad su zadruge bile velike; a pokazuje nam se tu još i to, da su u prijašnje vrijeme „ladarice“ išle u prohodu vrlo rano od kuće do kuće i da su do sunčanoga ishoda obašle sve selo. To je bilo lako izvršiti, jer i u najvećim tamo selima nije bilo više od trideset kuća, a nijesu bile razdaleko jedna od druge. Sličan je običaj opisao I. S. Jastrebov u svojoj knjizi: Običaji i pjesme turskih Srba na str. 96—97, gdje se zovu „Lazarice“.

Priopćio Š—n.

[1] Ili »lado, lijepa lado« i poslije svakoga stiha.

*

Bitka na krbavskom polju (11. rujna 1493.).

U spomen četiristagodišnjice toga dogadjaja.

Turske provale. — Hrvati iza smrti Matije Korvina. — Bitka na krbavskom polju (11. rujna 1493.). — Posljedice. — Narodna pjesma o boju krbavskom.

(Nastavak.)

Iza toga nabrajaju se razni gradovi, što će ih Ivan dobiti.[1] Taj ugovor ima za nas Hrvate u toliko veliku cijenu, što se eto već drugi put spaja Bosna sa banskom vlasti; vidjeli smo, da je Emerik Zapoljski g. 1464. bio uz bana hrvatskoga još i guverner bosanski, a eto sada velikaši obećavaju mladomu Ivanu krunu bosansku. Dakako da mu je nijesu mogli dati, jer je Bosna bila u turskim rukama; nas može jedino zanimati državo-pravni položaj bana naprama Bosni.

Ivan Korvin je pristao na ovaj ugovor, bez sumnje, jer je vidio, da ne će biti izabran. I doista izabraše Vladislava češkog, koji se ujedno oženi Beatricom, jer je znao, da je to cijena, uz koju je dobio krunu. No još prije krunidbe novog kralja udari Maksimilijan habsburški na slabe ugarske posade u austrijskim zemljama, što ih je osvojio još Matija Korvin, protjera Ugre, pa odluči mačem u ruci prokrčiti sebi put do prijestola. Jedva bješe Vladislav okrunjen zagrebačkim biskupom Osvaldom, kad al provali Maksimilijan u Ugarsku, te krene ravno na Budim. Mnogo se pouzdavao u nezadovoljne Hrvate, a mnoga

Pogle

[1] *Pray*: Epp. proc. I, 378. i *Bonfin* pg. 664.

gospoda kao Frankapani, Berislavići, Talovci, Kaniški i drugi jur mu sada vjernost obećaše. No radi pomanjkanja novaca morao se Maksimilijan vratiti, a iza duljeg dogovaranja bude konačno 7. studenoga 1491. u Požunu mir sklopljen, gdje su bile prihvaćene ove točke ugovora: kralju Vladislavu i njegovim potomkom ostaje kraljevstvo ugarsko i hrvatsko, a Maksimilijan će držati sve u Austriji, što je zauzeo, pa vraća otete gradove u Ugarskoj. Glede dalnjeg nasljedstva na prijestolu opet vrijedi onaj dati krunu samo kralju Maksimilijanu i njegovim potomkom. Tako će isto prisizati i svaki nasljednik Vladislavov. Kralj Maksimilijan će odsele nositi naslov kralja ugarskoga i hrvatskoga, a njegovim dosadašnjim pristalicama oprašta se, što su ga služili, a mogu ga i nadalje služiti, ako prisegnu vjernost kralju Vladislavu. Ovo su glavne točke ugovora, o koji su se do naših dana zadijevali toliki političari austrijski i ugarski.[1]

Kad se dočulo za taj ugovor, odma nasta medju

u Chicagu.

stari ugovor od g. 1463. izmedju cara Fridrika i kralja Matije Korvina, po kojem bi naslijedio na prijestolu ugarskom kralj Maksimilijan i njegov rod, ako bi umro kralj Vladislav češki bez potomka. To bi imao na budućem saboru potpisati i potvrditi svaki velikaš ugarski i hrvatski, dapače svaki novi biskup, kad sjedne na biskupiju, i svaki velikaš, ulazeći u kakvu državnu službu, morao bi na to priseći i potpisati, da će u tom slučaju ugarskim velikašima veliko nezadovoljstvo, a poglavito zbog toga, što nijesu htjeli Habsburgovca na svom prijestolu. Na saboru u Budimu dne 2. februara 1492. sve se diglo i stalo glasno prosvjedovati protiv ugovora. „Izdaja, domovina, sloboda, čast nam je prodana, ne

[1] *Firnhaber* u Arch. f. österr. Geschq. III. pg. 469. i dalje. *Smičiklas* I., 671—672; *Mesić* u »Književniku« 1864. pg. 403—4.

ćemo mira, ne ćemo ropstva. Na oružje!", tako se čulo sa sviju strana. Državnomu kancelaru Tomi Bakaču, biskupu Gjurskom i Stjepanu Batoru, jednako su spočitavali, da su izdajice. Ipak je konačno Tomi Bakaču uspjelo, te je razdražene ćudi primirio. Drugačije je to bilo kod Hrvata, gdje je kralj Maksimilijan imao mnoštvo odličnih pristalica. Dne 7. marta na samu pepelnicu godine 1492. prihvati plemstvo hrvatsko i ugarsko požunski ugovor. Biskupi i ostali crkveni dostojanstvenici, 70 velikaša u ime drugih baruna i plemića Ugarske i Erdelja, pa 63 velikaša u ime plemstva Hrvatske i Slavonije sa svojim banom Vladislavom Egervarom na čelu, primiše 7. marta god. 1492. pogodbu, da će priznati nasljedstvo kuće Habsburg, ako bi Vladislav češki umro bez potomaka, „na sazvanom državnom saboru u Budimu, javno i svečano, a nekolicina je i pred nazočnim poslanicima rimskog kralja na to prisegla"; hrvatski velikaši izdali su i svojimi pečati i potpisi potvrdili zasebnu ispravu.[1] Da održi ljubav i privrženost Hrvata, kralj je Vladislav odmah potvrdio starodrevne slobode i pravice hrvatske.[2] Premda se i zemlja bila umirila, otkad se slegla borba i pitanje o nasljedstvu na prijestolu, ipak nijesu se Hrvati mogli riješiti svih nevolja, a to s toga, što je uprava bila u vrlo slabih ruku, te tako plemstvu morala dozvoliti sve, što je htjelo. Posljedice toga vidjet će se najbolje na krbavskom polju.

Nije čudo, što su Turci, čuvši za jadne prilike hrvatske, opet stali žestoko navaljivati. Pod konac septembra 1491. izide Skajin paša bosanski s velikom četom konjanika, te kroz Hrvatsku provali u jugo-istočnu Kranjsku, robeći i paleći kroz mjesec dana sve, šta mu je pod ruku došlo. Kad se približio Ljubljani, napadnu ga kranjski seljaci, vodjeni od nekolicine plemića i poubivši mnoštvo Turaka, prisiliše Skajin pašu na povratak.[1] Sada krenu Turci, pustošeći sve i noseći sobom velik plijen, natrag kroz Hrvatsku, ali ih na Uni[2] dočeka ban Ladislav Egervari[3] s Bernardinom,[4] Ivanom Cetinskim i Mihajlom Slunjskim, knezovima Frankapanima,[5] pa Karlom Gušićem, knezom krbavskim[6] i ostalim plemstvom. U boju, u kojem se osobitim junaštvom istakoše knezovi Frankapani „boreći se ne kao ljudi, već kao lavi", kako veli kronista Tomašić, budu Turci hametom poraženi: do 1500 ostalo ih je mrtvih, a toliko ih i zarobiše naši, mnoštvo se Turaka utopilo u Uni, tražeći u bijegu spas. Po jednoj vijesti[7] oslobodiše pobjednici do 18.000 nesrećnih sužnjeva kršćanskih (u studenom 1491.)

Slijedeće godine 1492. opet Turci provališe u naše zemlje, da što bolje uspiju, razdijeliše se na tri čete: prva četa, koju je vodio Ali paša od glasovitog roda Mihalogli, prodje iz Bosne kroz Hrvatsku preko Metlike i Novoga Mjesta do Ljubljane. Strahota, šta je počinjala! Djecu su nabijali na ražnjeve i kolce ili s njima udarali po zidovima, tako da im je mozak prštući iscurio; kćeri su pred majkama, a žene pred muževima osramoćivali, a ove kao pse u jednu rpu svezali; odsječene su glave nabili na duge kolce. Kod Trbiža (Tarvis) stade sveopće klanje, tako da su sve ceste bile pune ljudskih udova. Kralj Maksimilijan u to pošlje u Korušku pomoći, a druga se gospoda i vlastela stala kupiti, da groznoga neprijatelja otjeraju. Tu su bili Rudolf Kevenhiler, Ivan Ungnad, Nikola Lichtenstein, Pankracije Dietrichstein, Leonhardo Kolonić, Krsto Bistrički, Gjuro Weisseneck i Nikola Rauber. Kod Bjelaka se obje vojske sastadoše; za vrijeme boja se oslobodi 15.000 zasužnjenih kršćana, te napadoše Turke iza ledja. Sedam tisuća kršćana, a deset tisuća Turaka pokri bojno polje; našim je palo u šake sedam

[1] *Firnhaber* o. c. pg. 513 - 15. Eto imena *hrvatskih* plemića: »Nos Ladislaus de Egervara regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie banus, Bernardinus de Frangapanibus Segnie, Wegle et Modrussie comes, item Nicolaus Joannes et Michael similiter de Frangepanibus similiterque Segnie, Wegle et Modrussie comites, Carolus comes Corbavie, Stephanus et Michael comites de Blagay, Petrus et Paulus Zriny, Johannes Henyng de Zomzedwara, *Balsa dux sancti Sabe*, Balthasar de Bathyan, Petrus Bochkay, Bernardinus Rohfy, Petrus Pogan, Georgius Mikolichich, Michael Kerhen, Georgius de Zempche, Thomas Mogorith, Petrus de Gwdo: z, Cristophorus de Subyth de Pethnya, Georgius Castellanfy, Nicolaus Thwrbelth, Jacobus Martinwsewyth, Georgius et Matheus Gwsyth, Albertus Lonyay, Nicolaus Bochkay, Georgius Brukowyth, Gaspar Perwsyth, Gaspar Farkasyth, Georgius Subyth, Thomas Martynwsevyth, Nicolaus Herkfy, Emericus Hassagy, Johannes Pezery, Georgius Pogan, Ladislaus Bwchyth, Georgius Krywchyth, Johannes Mindzenthy, Elias de Bwchyncz, Paulus Bolkowyth, Georgius Orlowchyth, Johannes Jeskowyth, Johannes Keglewith, Georgius et Marcus Boboylyth, Johannes Mikchith, Ladislaus de Stwbycza, Ladislaus de Pekry, Nicolaus Razyth, Georgius Plawychewzky, Woyko Marethyth, Sydan Othmyth, Paulus Petrythewyth, Nicolaus Orros, Georgius de Orechowcz, Johannes Literatus de Chezthecz, Petrus Gereczy, Johannes Orlyth, Johannes Kernyak et Johannes de Orchowcz.

[2] *Kukuljević*: Jura Regni III., pg. 11.

[1] *Tomašić* u Arkivu IX. pg. 22. daje ime pašino Skayn; po njemu bilo je 17.000 konjanika s pašom, što je očito pretjerano; ostale vijesti za Kranjsku uzimam prema savremeniku *Unresti*: Chron. Austr. (*Hahn*: Coll. mon. T. I. Brunsvigae 1724.) pg. 750. (Cf. *Dimitz* Gesch. Krains. I. 295.)

[2] Bojno polje *Tubero* (o. c. pg. 171.) označuje sa *Charabaniensium Hungaricae ditionis agrum*, što nije drugo nego Karabaviensium ili *Krbava*. *Bonfin* veli »*ad Hunam amnem*« (pg. 700). *Tomašić*: »in Verpilla prope Udvinam«, što se s Tuberonom slaže. *Isthvanffy* kaže: »ad Hunam fluvium« (pg. 11.), a i *Pray* (Annales pol. IV. pg. 227.): »ad Hunam amnem«. S toga sam se odlučio, da je bojno polje bilo negdje na Uni, premda se inače točnije mjesto odrediti ne da.

[3] *Tubero* veli, da je ban bio *Ladislaus Hederius*; *Bonfin* ne spominje imena; *Tomašić* veli *Ladislaus Egervari*; Istvanffi veli *Emericus Derencenius*; tako i *Pray*. *Vitezović* u kronici (pg. 131.) veli: »Godine 1491. Posztal je Banom y Turke pobil *Ladislav Egervari*«. Gl. Književnik 1864. pg. 406. nota 5.

[4] *Bonfin* i *Isthvanffy* l. c.

[5] *Tomašić*.

[6] *Isthvanffy*.

[7] *Tomašić*.

tisuća živih Turaka, dok je njihov vojvoda Ali paša u boju poginuo.[1] Još danas se vidi velika mogila, gdje su pokopani poginuli. Druga vojska turska provali u južnu Štajersku. Turci bi poginule kršćane proparali, izderali im crijeva, te se njima opasali oko pasa; lješine su na vatri pekli. Takih grozota do onda svijet još nije vidio. Srećom budu ovi okrutnici i ovdje svladani i otjerani, odakle su i došli.[2] Turske čete, koje su se vraćale kroz Hrvatsku, budu i tu razbijene i poražene.[3]

Toj se nevolji pridruži još gore, a to su domaće borbe izmedju onih, na koje su se svi oslanjali i najviše pouzdavali. Stričevići Ivan sin Sigmundov i Bernardin sin Stjepanov, knezovi Frankapani,[4] ljuto se zavade poradi nekih obiteljskih stvari. Oni nijesu nikako mogli da pregore, što im je negda kralj Matija Korvin, kao pristalicama cara Fridrika Habsburgovca, mnoštvo gradova djedovskih oteo, a medju njima i njihovu kolijevku grad Senj (1470.); Matija im je kasnije doduše nešto vratio, no mnogo toga nije a medju tim i grad Senj! S toga su sada htjeli, da upotrebe slabu vladavinu Vladislava češkoga i hrvatskoga vojvode Ivana Korvina, pa da će se opet domoći svojih djedovskih imanja; baš pri tom se poslu ljuto zavadiše, jer se o diobi nikako nijesu mogli da sporazumiju i slože. Na to predložiše hrvatska gospoda, da ban Ivan Korvin riješi raspru, ali se Frankapani nikako ne htjedoše pokoriti njegovu sudu, pozivajući se na imunitete, kojimi ih bješe nadario Bela IV. i na zakon saborski od god. 1486., kojim se odredilo, da nasljednim grofovima ili knezovima, medju koje su pripadali Frankapani, Gušići i Zrinjski, samo kralj suditi ima.[5] Taj otpor u toliko je ogorčio Ivana Korvina, da se odrekao svoga vojvodskog dostojanstva; no čini se, da ga je na to mnogo sklonulo i to, što je zavolio Bernardinovu kćer Beatricu, koju je kasnije i uzeo. Kako su bila teška vremena, imenova kralj Vladislav dva bana *Mirka Derenčina* i *Ivana Bota* od *Bajne*. Mirko je Derenčin 1492. postao senjskim kapetanom,[6] a vrijedio je kao hrabar i odvažan muž. Sada se Frankapani izmire, pa složno negdje u svibnju god. 1493. stanu udarati na primorske gradove, a ponajpače na tvrdi Senj. Kad su Senjani vidjeli tu nevolju, odma poslaše kralju u Budim svoga sugradjana Jurja, da javi, u kakvoj se pogibli nalazi njihov grad, pa ujedno da zamoli u ime Senjana pomoć kraljevsku. Vladislav im javi pismom od 5. lipnja, da će im pomoći i neka se uzdaju u kraljevsku riječ, jer da ih nikad ne će ostaviti.[1] Na to naredi kralj banovima Derenčinu i Botu, da se odma požure u pomoć banskom vojskom gradu Senju. Kad su za to dočuli knezovi Frankapani, uzmakoše u tvrdi brinjski Sokolovac grad, koji je više sama priroda učvrstila, nego bi ga mogla ruka ljudska. Banovi podjoše za njima, pa ih stadoše podsjedati. Jednoga se dana odviše približi ban Ivan Bot od Bajne gradskim zidinama, tako da ga u to pogodi zrno iz topa, te jadno pogine. Sada nastavi Derenčin sam podsjedanje, uprijevši sve sile, kad ali dodje glas, da Turci u blizini robe i pale. Ta vijest nekako složi hrvatsku gospodu, Frankapani se predadu pod nekim uvjetima i obrekoše banu Derenčinu pomoć protiv Turaka.[2]

Ljeti g. 1493. krene Jakub (Hadum) paša, da osveti lanjski poraz kod Bjelaka, kroz Hrvatsku na Kranjsku. On je bio osobiti miljenik sultana Bajazita; kad je ovaj još bio princ namjesnik u Amaziji, onda je Jakub u njega služio kao „kapu-aga“, to jest glavni pridvornik (Obersthofmeister), a kašnje beglerbeg kod princa namjesnika Alemšaha, sina Bajazetova, u Karamanu.[3] Jakub paša imao je preko deset tisuća izvrsne vojske, gotovo samih konjanika,[4] jedan suvremenik kaže za nju: „ . . . otkad svijet pamti, nikad vidjeli nijesu opremom tako snabdjevenih Turaka, kao što su ovi bili; svi su imali poput kršćana oklope, gvozdene ovratnike sprijeda i straga, te alabarde (bradate sjekire) i kacige na sebi“.[5] Većina je vojnika bila iz Tracije i Macedonije, dakle pravi osmanski krvoloci.[6] Vojska podje najprije na junačko Jajce, koje je branio Ladislav Kaniški; Jakub paša se utabori ondje, gdje je god. 1463. bio sultan Muhamed, pa pozove jajačkog zapovjednika na mejdan, čemu se ovaj dragovoljno odazove.

Unatoč tomu, što se je paša utaborio ondje, gdje je nekoč sultan bio, pa makar se paša mnogo junačio, dapače „pala su neka sjajna nebeska tjelesa, a jedno i

---

[1] Ustrijelio ga Kevenhiler ili Kolonić.

[2] *Hammer:* Vol. II., pg. 304—305. *Unresti:* Chron. Austr., pg. 750. sq.

[3] Književnik 1864., pg. 406. nota 5. Može biti da je bitka bila kod *Vrpila* (koje bojište Tomašić daje za god. 1491.) Vrpile su na jugo-zapadu od Korenice.

[4] Gl. Književnik 1864., pg. 407. i nota 7.

[5] Corp. jur. I., 234., art. 21.

[6] *Vitezović:* Kron. pg. 131. i *Krčelić:* De regnis pg. 307.

[1] » . . . sitis bono animo et sciatis quod non deseremus vos . . .« originalna listina u senjskom gradskom arkivu. Fasc. II. br. 37.

[2] Za taj dogadjaj gl. *Bonfin* pg. 706., *Tubero* pg. 116., *Isthvanffy* II., 17 i *Theiner* Mon. Hung. hist. II., 541.

[3] *Sead-eddin*, turski kroničar, po izdanju magj. akademije: *Thúry Jozsef*: Török történetírók. I. Vol. Bdpst 1893., pg. 177.

[4] Suvremeni *Ivan Hasisteinsky z Lobkowic* (ap. Klaić: Pripoviesti iz hrv. povj. Vol. III. Zagreb 1891. pg. 56.) veli: »deset hiljada konjanika«, *Bonfin* (pg. 707.) veli: »cum octo milibus expeditissimorum equitum«, *Tubero* (pg. 200.) veli: »cum sex milibus delectorum militum«, *Tomašić* (pg. 22.) veli: »cum octo milibus equitum«, *Isthvanffy* (pg. 19.) veli: ». . . ita ut decem millium equitum . . .« *Sead-eddin* ne napominje broja vojske. Ja sam se odlučio na 10.000 konjanika, dajući vjere najviše Ivanu Hasisteinskomu, koji je od prisutnika malo iza bitke u Zadru čuo cijeli dogadjaj pripovijedati.

[5] *Ivan Hasisteinsky* l. c.

[6] *Isthvanffy*: . . . Confluxerant ad Jacuppem evocati ab eo e Thracia et Macedonia equites, qui a Turcis Acangii vocantur...« pg. 19.

pred pašinim šatorom", ipak Jakub ne opravi ništa. Turski povjesnik Sead-eddin veli, da je „srećni paša pošao u susret buntovničkoj četi i rastjerao je kao što vjetar prašinu, a mačem pobio kao što svjetlost tminu", no iz njegova se izvještaja jasno vidi, da paša nije drugo postigao, već oplijenio i opustošio svu krajinu oko Jajca.[1] Iza toga krenuše Turci na bosansku Ostrovicu preko Une, pokazaše se kod Slunja, pa prijedjoše, kako Turčin Sead-eddin kaže, prvi put preko Kupe.[2] Petnaest dana haraše i paljaše Jakub paša po Hrvatskoj, približi se Zagrebu, a onda ode do Ljubljane i Ptuja.[3] I tu je robio, palio i vodio jadne kršćane u roblje; Turci bi bez sumnje još i dalje doprli i više zuluma počinjali, da se nije carev vojvoda Jakov Sekul, poglavar štajerski na njih opremio bio s jakom vojskom konjanika i pješaka. Čuvši paša za njegov dolazak, otisnu se u bijeg u Hrvatsku, vodeći sa sobom silno roblje. Dakako da Jakub nije ni na povratku štedio našu zemlju, robeći i paleći sela i gradove po Podravlju i Majdacima, a na to stiže, kako Turčin Sead-eddin veli: „u neki veliki mnogim palačama ukrašeni grad, u kojem bijaše obilno sredstva za ugodni život, robe i novaca. U robljenju srećom vodjeni nadjoše na nekakvom skrivenom mjestu mnogo tisuća koplja, džilita i drugog oružja, što se je razdijelilo na zapovijed paše, koji neprijatelje veže, medju vojnike. Zločesti Derendžil načinio je ovo oružje protiv boraca vjere, pa kako je to ipak dospjelo u ruke pravovjernika, nazriješe u tome srećan znak, što predkazuje pobjedu vojske vjere."[1] Taj je grad bez sumnje Modruš, gdje su Turci sve popalili i oplijenili crkve i samostane.[2] Pripovijedanje Turčina Sead-eddina o onom oružju, što ga je Derendžil spremio, bez sumnje će biti pretjerano, jer, ako je Jakub i našao što oružja, onda je bilo jedino vlasničtvo Frankapansko. U to dodju paši vijesti, da su se kršćani spremili i da mu nastoje put prepriječiti u Bosnu; to prisili Jakuba, da se zavukao u Kapelu planinu[3] i gledao, da se kako neopažen provuče.

(Nastavit će se.)

[1] Sead-eddin o. c. pg. 177—178.

[2] ibidem. Sead-eddin se vara, jer su Turci Kupu prešli jur godine 1461., 1469., 1471., 1476. i 1486. kad su u Kranjsku provaljivali.

[3] *Ivan Hasisteinski* l. c. *Tomašić* l. c. *Bonfin* i *Tubero*, *Sead-eddin* veli, da je paša »otišao u prijestolnicu bana Derendžila, zapalio mu kuću, porobio mu sve što bijaše od potrebe...«

[1] Sead-eddin pg. 179.

[2] *Kukuljević:* Acta croatica pg. 154.

[3] *Tubero* pg. 201. „Pervenerant jam Turcae ad montem inter Illyricas alpes, asperitate ac sylva ex proceris arboribus insignem *Gosdenum* incolae vocant«. *Sadbar* klanac u Sead-eddina bit će po svoj prilici Kapelski prijelaz, inače ne znam šta je.

Književnost.

Hrvatska. *»Sedam Kaštelâ«.* U ovom broju donosimo pod tim natpisom ulomak iz ovećega spjeva, koji je naš vrijedni pjesnik *Vladislav Vežić* skitio u nešto više od 12 tisuća stihova i razredio u 9 dijelova. Spjev taj nosi ime *»Milovanke«*. Zamisao nikla je u pjesniku za proslave starca Milovana.

U ovom se opsežnom spjevu slika naš cijeli Jug, pa narod, što na njem nastava, bez razlike vjere i imena; naša prošlost, sadašnjost, veliki dogadjaji i slavni ljudi.

Djelo će izići na godinu, a dotle će ga pjesnik usavršavati na bolje i na ljepše. Osim ovoga pjesničkog opisa čarobnih Kaštela »Vienac« će na mahove jošte priopćiti četiri pet omanjih ulomaka iz toga zamjernoga pjesničkog djela. Iz njih će čitaoci moći da razaberu, kaki duh provijava tu izvornu i veliku pjesan, a ujedno će vidjeti, kakim jezikom piše i kakim stihom pjeva naš omiljeli pjesnik.

Svaštice.

Darovi biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Veliki dobrotvor naroda hrvatskoga, vladika Josip Juraj Strossmayer, opet je sjajno zasvjedočio svoju velikodušnu darežljivost u prosvjetne svrhe. Družbi sv. Cirila i Metoda za Istru darovao je 1000 for., popravivši svoj dar ovim krasnim pismom:

Slavno društvo!

Čast mi je u društvene Vaše svrhe poslati hiljadu forinti. Slavno Vaše društvo iz sve duše i iz svega srca odobravam. Ono je u dobri čas došlo, da odbije ubitačne upravo namjere neprijateljskih društava, koja velikim novcem djeluju i o tome rade, da se naš dobri narod u Istri svomu vlastitomu narodnomu biću iznevjeri i u ono pretvori, na što ga ni Bog ni narav opredijelila nije. Dužnost je naša Bogom samim i svetom vjerom našom posvećena, da u Istri i svuda, gdje je to nužno, narod naš branimo, dižemo i u čistom svom narodnom biću za vazda sačuvamo i uzdržimo. Sa čistim narodnim bićem, koje je od Boga, čuva se i uzdržaje i dar svete vjere i onih kršćanskih dobrota i izvrsnosti, u kojih sreća i osobna i obiteljska i javna leži. — Opetujem: ja vaše slavno društvo iz svih svojih sila odobravam i svakom bratu i domorodcu vruće preporučujem.

Bog nas i vas narod naš blagoslovio i svakim darom svoje svete milosti obilno obasuo!

U Djakovu, 22. kolovoza 1893.

Josip Juraj Strossmayer,
biskup.

Hrvatskomu pjevačkomu društvu »Kolu« darovao je 400 for., da može otkupiti ostavštinu neumrloga Lisinskoga, koju g. Ognjan Štriga kod sebe čuva. Naš veliki vladika počastio je naše dično »Kolo« vrlo laskavim pismom, iz kojega vadimo ove prekrasne misli:

»Bog blagoslovio časno društvo »Kolo«. Pjesma je umotvor, kojim se srce i plemenita ćut služi, da više misli i divna čuvstva izriče i u dušu čovječju presadjuje. Sveta se vjera njome služi na božanstvene i neumrle svrhe svoje; a domorodstvo se njome služi, da ljude ovoj kori zemaljskoj i nižim interesom otme; da ih tješi, veseli i hrabri i da ih na put idejala božjih, pravu slobodu, pravi napredak, pravu i čistu i na svaku žrtvu za dom i rod svoj pripravnu ljubav budi i upućuje. — U tom obziru lijepe su zasluge slavnoga društva »Kola«. A »Kolo« će i odsele uvijek istim putem kročiti i narod nam na vjeru i istinu, na pravu slobodu i napredak buditi i krijepiti. — U to ime Bog blagoslovi!

Treći je dar od 600 for. namijenio slovenskomu djačkomu društvu »Radogoju« u Ljubljani, koje ima plemenitu svrhu, da podupire siromašne slovenske djake. I taj je velikodušni dar naš biskup popratio krasnim i značajnim pismom.

»Ličanin«, slika prof. Nikole Mašića. Poznatu sliku našega darovitog slikarskog umjetnika, prof. Nikole Mašića, donosi češki ilustrovani časopis »Světozor« u 41. broju ove godine s kratkim opisom slike.

Sedam Kaštela. — Listak romana. — Cosmopolis. — Làdarice. — Bitka na krbavskom polju (11. rujna 1493.). — Listak.

Uredjuje J. Pasarić.

Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 9. rujna 1893.

Br. 36. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Na grudi prošlosti.

Prikazano proslavi starinarskoga društva u Kninu dne 24. kolovoza 1893.

Pjesnik:

Majko moja — sve je mrtvo, sve je pusto;
Razvaline, kamen goli, trnje gusto!
Na kraljevske nekad silne, slavne dveri
Vire danas l'jeni crvi i gušteri — —
U po noći l'jeće tuda sova plaha,
Slobodno joj i bez brige i bez straha,
Utrnuše davno ondje svjetla traci:
Stari zidi, pustoš stara i mrtvaci!

Vila:

Ne kvasi mi, d'jete, suzom groblje ovo,
Pod kamenjem sve je perje sokolovo!
Ne robovi i ne lanci oni kleti,
Da im tlače iza groba pepô sveti.
Tu je usna drevnog kralja na svom domu
Molila se za nas bogu velikomu
I trobojni barjak sveti na tlu ovom
Uz cjelove rosila je blagoslovom!

Pjesnik:

Majko moja — tu je pustoš... razvaline...
Gdje su stope silnog kralja iz davnine?
I župana i banova sablja hola,
Gdje su krila-uzdanica u sokola?!
Ah da čujem u tišini na kamenu
Kako li su molili se Svevišnjemu!
Kroz vjekove tek se runi kamen truli,
Molitve im davno, majko, n'jesmo čuli!

Vila:

Vjekovi su mnogi prošli, zamre jeka,
Kad je četa klikovala iz daleka;
Sa prozora gledao ju kralju stari,
Gdje mu krunu slavom novom opet žari —
A pred dvorom stražar vjerni sv'jesno kroči,
Vjera mu je — čvrsta ruka, vjera — oči;
Slave svoje čuva one zide svete,
Svoga oca, svoju majku, svoje d'jete!

Pjesnik:

Majko moja — zar je tako, zar je palo
Sve, što se je gordo nebu uspinjalo?!
Od sve slave zar nam samo osta sjena,
Što je baca uspomena sa kamena?!
Sa razvala, što nam kriju prah otaca,
Kazujući vječnu slavu tih mrtvaca?!
I do v'jeka zar nam, majko, nema ništa,
Već kukati vrhu kama i grobišta?!

Vila:

Dan se radja — eno plamte gorski rubi,
Na rastanku sunce noći oči ljubi.
I nada se tako budi svježa, nova:
Po kamenju narod ljubi prah djedova!
— Točite se stari zidi, miri davne,
U srcu nam nove kule niču slavne —
I svemu će sudjen danak jednoć doći,
Sv'jest naroda ne će mr'jeti, ne će proći!

Silvije Str. Kranjčević.

Od svih strana . . .

Od svih strana zasiktaše
Otrovane, gladne zmije,
Da hrvatske kraljevine
Nit bijaše, nit je nije.
Da smo samo odsjev mali
Tudje misli, tudje krune,
Što na naše siromaštvo
Potrošiše milijune.
Državno nam da je pravo
Tekar sanja vruće glave,
Što no vriedi kô i bajka
Povjesničke naše slave.
Krešimiri, Zvonimiri
Da su puste priče samo,
Da nit kakve povjesnice
Ni jezika ne imamo.
Dubrovnikom, ravnim Sriemom
Naše cvieće da ne cvate,
A uz more da na prste
Prebrojit' ćeš sve Hrvate.
Slavonija da i nije
Pod hrvatskom krunom bila,
Nit' hrvatska zastava se
Dalmacijom kršnom vila.
Da je blizo ono vrieme,
Kad nas ne će biti više,
Silni vali tudjeg mora
Da se na nas uspjeniše.
I tko ima zdrave oči,
Da već biesnu pjenu vidi,
Jurišati na te krvlju
Oblivene sto put hridi.
I zato se narod neka
Svake lude borbe mane,
Na koljena pred dušmanom
S polomljenom sabljom pane.
Tako, tako, baš je pravo,
Radujte se tako samo,
U danima crnim našim
Treba da vas upoznamo.
Oči su vam zasjenite
I od moći i od sjaja,
Ne vidite, kako svjetlo
Od tmine se već odvaja.
Kako svježi povjetarci
Otačbinom našom strnje,
Kô osvježen duh hrvatski
Poslje bure i oluje.
Pet sto ljeta teške borbe,
Pet vjekova crne tmine
Nisu mogli s lica zemlji
Zbrisat naše otačbine.
Kad su slavni djedi naši
Za krst časni krvcu lili,
Svaku kaplju njine krvi
Angjeli su pokupili.
More krvi mučeničke,
Za krst časni proliveno,
Kô nebeska past će rosa
Na čelo joj umoreno.
Sunce će ju ogrijati,
Procvasti će njeno cvieće,
Proć' će dani iskušenja,
Al' vas više biti ne će.

Jovan Hranilović.

Listak romana.

Napisao Vl. Tr.-Borota.

(Svršetak.)

Jednoga dana podje Klara u Zagreb. Vladislavova bolest išla je sve na gore, pa se morala spremati za put u kupke i za to pošla u Zagreb, a za osam dana će otputovati, dok budu njezine toalete gotove. Pošli su ona, tetka i Stjepan, koji se pridružio, rano u jutro kolima, jer nisu marili voziti se po vrućini željeznicom, a vratit će se na večer. Ovaj put je ni boravak u Zagrebu ne rastrese. Našla je, da je dosadno i da ima nesnosnih lica, koje se upilje u čovjeka, kao da nisu nikad vidjela, kako božji stvor izgleda. Srdila se na Stjepana. Mnogi su poznali afričkog putnika, pa je njegova markantna pojava i ženskomu i muškomu svijetu u oči padala. Išli su po Zrinjevcu, gdje je glazba igrala, jer je bio utorak, kroz pravu vatru, koja ih je obavijala sa svih strana iz očiju elegantnog svijeta. Klara se isticala svojim visokim stasom u pristaloj bijeloj odjeći i ponešto blijedom ljepotom svojeg lica, Stjepan svojim pogledom, mrkom puti i malo dandyskim, ipak elegantnim odijelom od žutkasta flanela. Najzad ona nije mogla podnesti tih pogleda, jer ju je ljutilo, što sve ženske tako slobodno gledaju u Stjepana. Neprestano je pazila na nj, ne će li on koju pogledati. No on je išao, gledajući ravno preda se i s njom se razgovarajući, tu i tamo odvraćajući na pozdrave poznate gospode. Onda je opet osjećala ponos, što samo nju ljubi taj čovjek, za kojim su se svačije oči otimale. Na večer su bili opet u Brezniku, da nastave tihi i lijeni život, gdje se sve bezbučno kretalo, da ne buni bolesnika, koji nije mogao nikakova štropota podnesti.

Vladislav se s početka Klare klonuo u nadi, da će ona to opaziti i još se većom nježnošti vratiti k njemu, ako ga ljubi. No otkad je spoznao, da više te ljubavi nema u nje, nego da trpi u toj borbi izmedju ljubavi za drugog i dužnosti spram muža, u borbi, kojoj se nije dao dogledati konac, odreče se svake nade. Poput sjene šuljao se pustim sobama i ležao na divanima, podajući se posve svojoj tjelesnoj i duševnoj boli. Ljubio je svoju ženu toliko, da ga je podilazila silna samilost pri pomisli na njezino stanje. Nije je ničim bijedio, ničim prekoravao. Šta više, sva krivnja padala je na nj samog, na preuzetnu njegovu nadu, da bi mogao tko još njega ljubiti. Mlad, živahan, lijep i zdrav stvor, a on već gotov starac, bogalj, kome su duge godine patnje ispile sav život iz grudiju! Kakvo čudo, što se je ona sad odvratila od njega, kad je spoznala, šta je život, šta je ljubav? Slično traži slično, a Stjepan sa svojom krepkom naravi, sa svojim životnim poletom, bio je čovjek za nju, a ne on, uspavani sanjar. U nekim časovima bi osjetio zavist i nemoćan gnjev prama tomu bratiću, u kojem je ključao, vrio i strujio život, koji mu je ugrabio ljubav, sreću, sve.

Ali to je sudba, još više, to je zakon naravi. Gdje bi se ikad on jadnik smio ponadati, da će narav njega, kojeg je već jedanput ošinula svojim žigom i osudila za uvijek, opet podignuti, uskrisiti! Pa ipak se ponadao, ta tako je teško odreći se života i sreće. No ovo je bila samo kratka epizoda sreće u njegovoj nevolji, sad treba natrag pasti u nju, ukloniti se zdravim, jakim i mladim elementima, kojima jedinim daje priroda na zemlji mjesta. Sve mlohavo, trulo i bolesno treba da nestane, da ustupi mjesto odabranim, jer i u prirodi vlada protekcija. — On se gorko nasmjehne toj spoznaji. — Sakrivio je nesreću svoje žene, jer je morao biti jak, nije smio uza se prikovati mladog stvora, koji je u svojem neiskustvu i ganut samilošću mislio, da može njemu žrtvovati život, o kojem nije imao pojma, pa sada trpi, kad je pogledao okom u oko tome životu. Sakrivit će još i to, da će ona pogriješiti, pogaziti svoju čast. Dosad bijaše poštena, o tom je uvjeren, no kako dugo će se još moći svladavati? Ljubav je neumoljan silnik, raskida zapreke, razlozi uma joj podliježu, a tko je taj mogućnik, da smije zapovijedati ljubavi, boriti se proti naravi? Zar će ona, mlada, nejaka žena odoljeti napastima, zar ima u nje toga heroizma, koji se uzalud traži u jakih ljudi? Prije ili poslije, ona će pasti u naručaj onome, koga ljubi, ona će sve zaboraviti i zgriješiti, zbog njega, koji ju je doveo u taj tjesnac u opojnosti, zaista nedužnoj, zamamne, izgubljene sreće, koja mu se u Klarinoj prilici nasmiješila. I još je dalje mučio svoju i onako bolesnu glavu takim mislima, koje ga nisu čitave dane ostavljale, a vraćale se u raznim varijacijama uvijek s istim smislom. Noću bi samo nešto nalazio mira, s pomoću morfija, koji ga uljuljavaše u umjetan, olovni san. Danju bi onda opet došle, čisto se upijajući u izmučeni mozak, u kojem je neprekidno nešto kljuvalo.

Šalju me u kupelj, mišljaše on s čisto već ludim smijehom, a što će izliječiti ta hladna voda, zar moje srce, moju sreću? Ja sam na putu, treba da se uklonim drugima, za koje narav vojuje. I uklonit će se, to je jasno, njegov mozak trune kao što mu je vid istrunuo, probija opet ugušena klica stare bolesti. Pa u potpunoj melankoliji, u koju je zapao od duševnih i tjelesnih patnja, u nemoći, činila mu se smrt jedinom lukom spasa iz ove beskrajne tmine, koja ga je od svih strana pritiskivala. On se poda posve toj misli, koja ga nije nimalo zastrašivala. Čemu da se bojiš vratiti se k ništavilu, k onomu *nihilum,* mišljaše on sa svojim ljubimcem filozofom, kad se nismo bojali proizaći iz tog ništavila, koje ne poznamo, koje vlada nad nama uz našu potpunu nesvjesnost? A smrt je i onako slatka, bez boli, čovjek padne najprije u nesvijest, zamamne vizije ga okružuju i mame mu smiješak na ogorčene usne, pa onda konac, nestajanje svega, svijesti, mukâ i bolî, vječni mir, *ništa.*

S gotovom slašću zadržavaše se taj ateista kod tih misli, pa ih je i jedno poslije podne, dan pred odlaskom u kupelj, sve dalje raspredao, ležeći na otomani u svojoj sobi i gledajući svojim slijepim očima u tminu. „Moj rod će sa mnom izumrijeti“, pomisli i strašna spomen na povjest toga roda raskrili mu se pred očima, cijeli niz predaka, koji su proživjeli sretnu mladost, pa su u naponu snage muževne sami srnuli u smrt; prvi, pradjed njegov, junak i genijalan pjesnik, bio se podao prekomjernomu piću i u ludilu se sam nabo na svoj mač; onda njegov sin, djed Vladislavov, koji se s dvadeset i pet godina poradi nesretne smrti svoje žene, koja se pri jednoj poplavi utopila, s konjem strmoglavio s jedne pećine, ostavivši jednogodišnjeg sina, oca Vladislavova i starijeg sina Nikolu. Otac protepe sav imutak svoj i ženin u igri, pa si u tridesetoj godini prosviri tane kroz sljepočnicu. Samo stric Nikola je ostao poštedjen, baštinivši žilavu narav svoje matere, neženja, sprovedavši sav vijek medju knjigama, neobičan čovjek, čudak, koji nije mario ni za žene ni za vino. Jedini on umrije prirodnom smrću, ostavivši sve svoje Vladislavu, a drugi svi, dokle je uspomena sezala, sami su dokončali svoj život, koji su svi počeli veselo, krepko, s jogunastom krvi Gorjanovića, da se poslije okrenu i sami okupaju u toj pokvarenoj krvi. Samoubojicama od poroda kao da se samo oružje utiskava u ruku, kao da im pri spomenu na ubojito zrno zastaje svaka misao na kakav drugi izlazak, kao da ih nagon, sila neka, koja struji u baštinjenoj krvi, goni na samokrv, ispunjajući ih zamamnom žedjom za ranom smrti. Moralo je tako doći, mišljaše on; to je opet narav htjela, da se u meni zatre taj bolesni rod. Stjepan je od druge, zdrave loze, njegovi predaci nisu bili samoubojice, njemu pripadaju sva prava. Ja sam osudjen, ja ne smijem više radjati bolesnih potomaka, kod mene je kraj. Onda mu se nadala misao: tko šta gubi, ako njega nestane? Zar čovječanstvo, kojemu je bolesno udo? Zar ta domovina njegova, za koju nije nikad mario? Ona se trza iz sna, stotine novih klica proklijavaju u njoj, da se razelene u novo poljeće; ona treba ljudi, jakih, zdravih, koji su podobni za nju raditi. Slabića, sanjara, Hamleta ne treba Hrvatskoj. Gnjili panjevi treba i tu da se uklone mladim zelenim hrastićima, makar se isjekla cijela ta trula šuma besvjesnog naraštaja, kojemu je on pripadao. Suvišan čovjek, koji je svršio, doživio, svakomu na putu!

I on čisto mehanički dohvati revolver, što je na zidu nad njegovom posteljom visio. Opipa ledenu cijev i neka zebnja mu prodje cijelim tijelom, groza, a uz to požuda, da je odma pritisne na čelo. Ipak, jedna misao mu sune glavom. On podje k pisaćemu stolu, stavi revolver u ladicu i potraži papira i pero, što napipa prstima. Tad uze pisati list Klari i Stjepanu, gdje im izriče zadnju svoju želju, koju neka poštuju: da budu sretni, da se uzmu poslije njegove smrti. Pisao je teško, velikim i krivim pismenima, koja su naličila pismu mladog djačeta, pipajući prstima krajeve papira. Onda mu se neko ganuće prelije srcem, on jecaše tiho, naslonivši smućenu

*

glavu na stol. Opet se digne, zaklopi pismo u zamot, pa uzme pisati drugo, za svijet, nekoliko riječi: „. . . Neizlječiva i teška bolest me tjera u smrt . . .“ Svijet se ne će čuditi, svatko zna, da je bolestan, teško, da poslije ove bolesti može doći samo ludilo i smrt. Na to opet uzme revolver, otvori zaponac i opipavaše uske šiljaste kuglje. I uvijek mu u grudima ono ganuće, onaj unutrašnji plač, kao da mu srce krvari. Opet ustane, spravi sve u ladicu i pozvoni. Nešto mu sijevnulo, kao nada.

— Zovni gospodju . . . reče sluzi, koji je unišao, pa kad je ovaj još čekao, ne znajući koju, doda nestrpljivom kretnjom: „Gospodju zovni . . . ah! tä mladu! . . .“

Za malo začuje njezin korak, i onda ona stajaše kraj njega, pitajući ga, ponešto plaho, da li šta treba. On joj se približi, dotakne joj se rukom čela, kose, očiju, cijelog lica, a ruka mu drhtaše pri tom. Onda naglo spopadne njezinu ruku, oćutivši, kako se je stresla pri toj kretnji i otvorivši široko slijepe kao staklene oči, kao da je hoće svu obaviti pogledom, reče iznenada, držeći je čvrsto za pregib ruke:

— Ti ljubiš Stjepana? . . .

Ruka, cijelo tijelo zadrhta njoj pri tom strašnom nenadanom pitanju. U strahu digne do njega svoje veliko modro oko i još se više prestraši njegova blijedog obraza, koji je uz crnu bradu i prosijedjelu kosu pepeljasto siv izgledao. Ona ne odvrati ništa, nego ponikne pogledom i htjede se oteti, no on ponovi pitanje, a kad je još uvijek nijema stajala, progovori blagim glasom:

— Reci, Klaro, što te pitam . . . Ti ne smiješ preda mnom lagati, moraš ostati uvijek, kakova si bila: iskrena i čista . . . Govori . . . Govori! klikne najzad nestrpljivo i prigušenom žestinom.

— Da, — prošapće ona, na što joj on ispusti ruku. Obadvoma su se nadimale grudi od raznih uzbudjenja, kako su ovako stajali jedno spram drugog. a izmedju njih nedogledni jaz istine, koja je sad dobila potvrdu iz njezinih usta. Iza duge stanke, u kojoj je tražio riječi, progovori on opet:

— Znao sam to već dugo . . . Ne da se ništa sakriti ni preda mnom . . . Ja te ne krivim, ja bih sam želio, da si sretnija . . . Ali tko zna! vidiš, bolestan sam i tvoje će muke imati kraja.

Pa kad je čuo njezin plač i ona htjela progovoriti, stavi joj ruku na usta, pa je prekine:

— Ne plači i ne govori ništa . . . Mi smo u ruci sudbe, ili božijoj . . . Moli se tvojemu Bogu, da ti dade snage . . . Ja ti opraštam, nisi ni kriva . . . Čekaj! . . . Umiri se . . . Mi ćemo sjutra na put . . . A sad, hajde i moli . . .

Govorio je ganuto i mukom susprezao plač. Onda dodirne ustima njezino čelo, takne prstima kosu, poljubi je još u oko i prisili je, da ode, govoreći joj, pri čem se je silio na podsmijeh:

— Ne boj se i hajde . . . spremi se . . . za sjutra. — S Bogom, Klaro! . . .

———

Pod dojmom tjeskobe zbog ispovijesti ostavi ga ona i podje dolje u perivoj, gdje se dosad sa Stjepanom razgovarala o svedj jačoj bolesti svojega muža. Cijelo to iznenada istisnuto priznanje zbunjivaše je, plelo joj misli po glavi, tjeralo joj suze na oči, a opet je osjećala neku olakšicu, kao da joj je težak kamen spao s grudiju. Stjepana nadje na istom mjestu, u kiosku. Sjedne do njega na klupu i gledajući na po zaklopljenim očima u suton, koji se spustaše iza sunčanog zapada, izusti:

— Ja sam mu sve rekla . . .

On se trgne i veliko ju pogleda.

— Šta?

— Sve . . . pitao me je i ja mu rekoh . . . da tebe ljubim.

Premda ga je kao uvijek ponovno njezino priznanje ljubavi ushitilo i on prihvatio njezinu ruku, da je cjeliva, nije se ipak mogao oteti smutnji. Što sada? Položaj je ipak čudan i zamršen. No on nastavi razgovor, gdje su prestali, kad je ona pošla gore.

— Sad ćemo čekati . . . Šta je rekao, putujete li sjutra?

— Da, treba da spremim svoje stvari . . . Ali ti, ti se ne možeš pred njim pokazati . . .

— Dakako, ja ću mu po tebi poručiti, da odlazim u Kamenicu, ali, ja ću u Gradac i često ću dolaziti u Annenheim . . . naći ćemo sredstva, da se sastanemo . . . Pisat ću ti često, svaki dan . . . Ali, zaista, čudna, čudna situacija . . .

I oboje zamukoše, zamislivši se. Stjepanu se opet nametala misao o opasnoj bolesti bratićevoj i on je bezuspješno nastojaše otjerati. Onda Klara uzme pripovijedati, kako se je to sad zbilo, opetujući njegove riječi i spominjući čudno mu vladanje. On je slušaše samo na po, rastreseno, jer su mu se i druge ozbiljne misli plele po glavi. Tek jučer mu ponudiše mandat za sabor, hoće da ga kandidiraju u kotaru, gdje leži njegovo imanje. Trebalo bi javiti, da prima, spremiti se na izbornu borbu, a sad ove misli, ovaj novi stadij, u koji je stupila njegova ljubav za Klaru! . . . Dva života, jedan za Klaru, drugi za domovinu . . . kako krasno i zamamno . . . ali ovaj labirint, iz kojeg ne vidi izlaska . . . Najedanput se žačuje gore iz dvora, iz jedne daleke sobe kratak, jak, a ipak mukao zvuk, kao da je nešto palo, razletjelo se. Klara i on se trgnuše i pogledaše sa strahom u očima.

— To je hitac, reče on zabrinuto, — iz zadnje sobe, ondje na južnoj strani . . .

Ona skoči na njegove riječi s užasnom slutnjom u srcu, poleti prama dvoru, a on za njom. Bila je već noć, hladovita, vesela noć iza danje pripeke, u dvoru ne bijahu još svjetiljke zapaljene i ona se udaraše o zid i ogradu

na stubama, leteći gore sva zadihana, dok su joj koljena klecala. Za sobom zučuje korake i uzbunjenu viku, sve se strčalo iz dvora i naleglo za njom Sad dodje do vrata Vladislavove sobe, otvori ih. Čudan miris udari joj u lice, ona pogleda u sobu, krikne i padne na pod kraj naslanjača. Soba, koja se napunila ljudî, rasvijetli se svijećom, koju donese sluga. Onda krič, jauk i pomaganja. Na naslanjaču ležaše Vladislav čisto mirno. Samo mlaz krvi, koja je iz desne sljepočnice potekla niz obraz, preko brade na košulju, pokazivaše, da Vladislav ne spava. Bljedolik sjaj nemirnog plamena svijeće u rukama sluge titraše na njegovu uznojenom čelu, odsijevajući u ukočenim velikim očima. Jedna mu je ruka stajala na koljenu, druga se ovjesila niz naslanjač. Slatko-gorak podsmijeh lebdio mu na usnama, na kojima kao da se razabirao konvulzivan trzaj u nemirnom svjetlu. Schneller bijaše podigao sa zemlje revolver, kojemu je sjajna cijev bila još topla. Ni on ni Stjepan ne nadjoše riječi, da utješe Klaru, koja je sad jecala, dovukavši se do svojeg muža i naslonivši glavu na njegovo koljeno; niti gospodju Anu, što je trčala sobom lamajući rukama i tjerajući služinčad na polje. Nikomu ne padne na um, da poleti po liječničku pomoć, ćutilo se, da se tu očajna bol za uvijek smirila.

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Duši, koja vidi, da mora drugu osuditi, a ne može je prestati ljubiti, nema veće boli nego kad opaža potpunu nesvjesnost te druge duše i njezino veselje u grijehu. No kad se radi o majci, to jest o biću, koje i ne možemo suditi, ako je i krivo, a da ne učinimo moralnog ubistva, ta se bol onda uzdiže do smrtne patnje. Osvojena neizbrisivom prikazom od jutros, koja joj svedjer na novo trgaše misao svaki čas, bila bi Alba očuvana od očaja, da je u grješnice vidjela smetnju kaku, borbu, grižnju savjesti i kajanje. Ali da ju je našla tako veselu, mirnu, zaokupljenu nadom na zabavu, to je stajalo u prejakoj opreci s tragičnom kušnjom, koju je podnesla mlada djevojka. Ona osjećaše, kako je obara još teža tuga, koja još jače tišti i koja joj postade materijalno nesnosna, kad joj se majka došla oprostiti oko dva i po sata, premda je svečanost kod engleskog poslaničtva počinjala tek u pet sati.

— Obećala sam ubogomu Hafneru, da ću ga doći pogledati . . . Znaš, da je obolio od žalosti . . . Htjela bih još jednom pokušati, da sve uredim . . . Poslat ću ti natrag kočiju, ako se želiš malo izvesti. Telefonirala sam Lydiji, da me čeka kod kuće u četiri sata. Ona će me sobom uzeti . . .

Razlažući, kako će posve naravno upotrebiti svoje popodne, imala je previše sjajne oči i presretan podsmijeh. Bila je premlada u svojoj svijetloj opravi. Noge su joj drhtale previše nervozno od nestrpljivosti u gipkom laku njezinih malih cipela. Kako Alba ne bi oćutila, da joj ona laže? Razočarano je dijete pojmilo, da je taj posjet Fannyinu ocu samo izlika. Ne bijaše to prvi put, što je grofica, kako bi se riješila neprilična nadzora, poslala kući svoju kočiju, što je kod ženâ njezina reda u Rimu kao i u Parizu vjerojatan znak potajnih pustolovina. Nije bilo ni to prvi put, da je Albu podišla sumnja pred tim, kako je katkad njezina mati znala otajno iščeznuti. No ona bi redovito proti toj sumnji dosad imala hotično pouzdanje, koje više nije nalazila u sebi iza nepreporne objave od jutros. Ona pridje k prozoru, da vidi odlazak victorije. Konji soptahu, a Mlečanka, uzdignuvši svoju dražesnu glavu pošiljaše ispod ružičastog suncobrana podsmijeh mladoj djevojci, što gledaše njezin odlazak. Ah! Kako bi se iznenadila, da je mogla pogoditi ono, što je govorio taj pogled, onu smetenu molbu, da ostane, da bude tu i svojom nazočnosti umiri onoliko ludilo boli, da ne ide, kamo je pošla! Jer istina bijaše, da je s Lincolnom urekla sastanak u njihovu stanu. Ona je unaprijed kušala grozničavu slast, dok su konji silazili uz palaču Savorelli, gdje je izgubila samo pet časaka — upravo vrijeme, da opravda svoj alibi. — Tu će poslati natrag kočiju. Onda će ući u kakav god fiaker, odvesti se do koje crkve, gdje će unatoč svemu moliti oproštenja za slatki grijeh, kojemu trči da ga počini! Ona se podade misli na čekanje izvjesne slasti, što u nekih jakih naravi, poput njezine, već graniči sa samom nasladom. Nije slutila, da uboga Alba, to pored svega nježno ljubljeno dijete, u isti čas i zbog nje podlegava najstrašnijoj kušnji . . .

Kad su kola iščezla, upriješe se oči mlade djevojke u sjajni pločnik i evo najednom osjeti, kako se u njoj radja nagla, instinktivna i gotovo neodoljiva želja, da završi moralnu patnju, koja je toliko kidaše. Bilo bi tako jednostavno! Dosta bi bilo svršiti sa životom . . . Jedan kret, koji bi učinila, jedan samo mali kret, da se nagne niz zgradu, na koju se njezina ruka naslanja, na neki način, evo ovako, malo naprijed i još malo više naprijed i toj bi patnji bio kraj. I ona već nikad ne bi vidjela omraženog lica Lincolnova uz lice njezine majke. Ne bi nikad više susrela oči Lydije Maitland one oči, što su znale

sramotu te majke. Ne bi išla na Piove. Ne bi morala ondje tjedne sprovoditi u onom društvu, na koje sama pomisao njoj uzročava fizičnu bol sve do krajeva njezinih ruku i nogu. Često je već osjetila tu želju za smrću, koja se kod djece samoubica uzdiže do najtajnije dubine bića. Ona su, kako energično reče jedan filozof liječnik, unaprijed pripravljena, da traže priliku, i baštinstvo se u njih raspoznaje po ovoj osobitoj crti: misao na hotičnu smrt nije njima izlazak, proizvod polagana rada njihove razumne sposobnosti. Najlakša kušnja otkriva tu misao u tim dušama, što su, da tako kažemo, rodjene s ranom, koja je uvijek spremna, da zakrvavi. Ali izmedju te instinktivne želje za smrću i spremnosti, da je izvrše, ima, da opet upotrebimo znanstveni izraz, psihološka širina, veći ili manji razmak, koji mnogi od takih baštinika nikad ne prekorače i to dopušta, da impulzivno nagnuće na samoubistvo držimo bolešću, koja se dade izliječiti. Naprotiv, kad je te širine nestalo, kad je razmak prekoračen, postane impulsija tako moćna, te zaodijeva značaj neotklonivom i poput bljeska naglom kobi.

Tako bijaše u Albe, koja je u čas majčina odlaska trpjela toliko, koliko se može trpjeti, ali nije mislila na smrt. Sad, nagnuta na naslon otvorena prozora i mjereći očima razmak dvaju spratova, ona osjeti, kako je vuče taj prazni prostor privlakom u isti čas grozničavom, užasnom i gotovo slatkom. Da. Bilo bi tako jednostavno... Vidjela se, kako leži na sjajnom pločniku, slomljenih udova, polupane glave, mrtva . . . mrtva, — oslobodjena! U taj je čas strese vrst luda veselja, koje prati izvršenje te vrsti samoubistva. Ona udari u grčevit smijeh. Nagne se još jače i bila bi se strovalila, da jê pogled na osobu, koja je išla pločnikom, ne probudi iznenada iz te vrtoglavice, koje čudnovati čar bješe je tako moćno zahvatio. Ona se baci natrag. Protare oči rukama i ona, koja ne bijaše vikla tomu mističnomu zanosu, izusti čisto glasno:

— Moj Bože! Ti mi ga šalješ! . . . Spasena sam...

Ona pozvoni poslužniku i zapovjedi mu, ako bi gospodin Dorsenne došao, da ga uvede u mali salon gospodje Steno, pa doda: „Ni za koga drugog nisam kod kuće . . .“

To bijaše zaista Julien, što ga je vidjela, gdje se približavao kući u isti čas, kad ju je od ponora još rastavljao samo zadnji podrhtaj životnog otpora, što se nahodi i u samoubica, koji su vrlo blizu ludilu. Zar i ludjaci ne biraju radije ovaj način smrti nego onaj? Ona ostade nekoliko časaka posve nepomična, da se dozove sebi. Najdublje sile njezina bića složiše se na odluku, koja dade njezinu dražesnomu obrazu, još netom iskrivljenu kobnim navorom, ako ne izraz radosti, barem izraz nade. Nije se prevarila, pomislivši, da se je mladi čovjek uputio prema vratima kuće. Dogodilo se više puta — hvala osobitim nazorima njezine majke o odgoju — da je sama primila posjet Julienov, no kad je svakomu drugomu zabranila ulaz, mora da je odlučila s njim držati osobito važan razgovor. Kad joj se javilo, da on po njezinoj odredbi čeka u malom salonu, kao da je još oklijevala.

— Ne, — reče sebi napokon. — To je spas, to je sâm spas. Saznat ću, da li me zaista ljubi . . . A ako me ne ljubi? . . .

I ona pogleda opet prama prozoru, kako bi sama sebe uvjerila, da joj za slučaj, ako se taj razgovor ne svrši, kako ona želi, ostaje još tragično i jednostavno sredstvo od malo prije, da s njim izidje iz tog infamnog života, kojim nikako više ne može živjeti. U tome jedinom času, gdje se njezino unutrašnje bivstvo treslo u uzbuni najžešće krize, borile su se u njoj dvije individualnosti, od kojih njezina sastojaše. Bijaše to duša njezina pravog oca, onoga tragičnog i nesretnog Verekijeva, što je nagna na otvoreni prozor, koji je u smrt pozivaše. Bijaše to energična duša njezine majke, što je sad strmoglavljivaše na taj smjeli korak, na koji se spremala, kako bi izišla iz svoje tjeskobe na druga vrata a ne na vrata smrti, i taj upliv materinskog baštinstva bijaše tako jak u taj čas, te je možda prvi put, otkad je poznavaše, Dorsenne zamijetio, kad je unišla u mali salon, da naliči gospodji Steno. Tko zna — jer u takvim časovima, gdje se nalazimo na raskršću svojeg udesa, najmanji dojmovi odlučuju našom voljom, što krsma — tko zna, nije li ta iznenada probudjena sličnost bila uzrokom odgovoru, što ga on dade mladoj djevojci, kad mu je progovorila sa strasvenom svečanošću svoje ojadjene duše? Tko zna, nije li nesvjesni podsjećaj na odnošaje Lincolnove ljubavnice okaljao u njegovim očima nevino i uzvišeno pouzdanje prema tomu divnomu stvoru, — danas fantomu, koji muči njegovo neutješno kajanje, kad mu je ona mogla postati zanosom i čarom cijele njegove druge mladosti, izabrani i nježni cvijet, što se pripeo na tako žalosno golo stablo od četrdeset godina? Ah! Kako bi Julien želio opet započeti taj razgovor, koji je počeo svojim običnim tonom šaljive sentimentalnosti, a koji se tako brzo pretvorio u dramski dijalog! On je mislio na to, da idući u villu Steno ide na svoj posljednji tête-à-tête sa svojom lijepom i zanimljivom malom prijateljicom. Jer napokon bješe odlučio, da otputuje, i kako bi bio stalniji, da ne će i ovaj put promašiti, bješe otišao u ured za spavaće vagone i kupio mjesto za večeras. Da, on je došao, da se oprosti, ali ne da se ovako oprosti, da se tako rastane, čega će se sjećati, dok ga bude na ovom svijetu, gdje se može toliko boli zadati u smijehu, i gotovo ne sluteći. On se je toliko sigrao s ljubavlju, te mu se činilo, da se slavna riječ ne može primijeniti na nj i opet bijaše sigranje, kad je unišao u salon i htijući prihvatiti Albinu ruku, da je poljubi, opazio, da je povezana i rekao:

— Što vam se je dogodilo, mala grofice? . . . Zar vam nisu moje lovorike ili one Florenta Chaprona dale

spavati, te vas nalazim s klasički povezanom rukom duelista? . . . Bez šale, gdje ste se ozliedili? . . .

— Naslonih se na stakleni okvir, koji je popustio, pa su mi komadi stakla malo rasparali prste . . . — odgovori mlada djevojka na pol se smiješeći, pa doda: — Nije ništa.

— Kakovo ste nerazborito dijete! . . . — reče Dorsenne u tonu prijateljske ljutnje. — Znate li, da ste mogli prorezati žilu, posve jednostavno i prouzročiti gubitak krvi, težak, možda smrtan? . . .

— Ne bi u tom bilo veliko zlo, — odvrati Alba, stresavši lijepom glavom i tako gorkim navorom na svojim usnama, te se i mladi čovjek odma presta smiješiti:

— Ne govorite mi tako — reče on — ili ću morati misliti, da ste to hotimice učinili . . .

— Da sam hotimice učinila? — ponovi mlada djevojka. — Hotimice? Za što bih bila hotimice učinila? . . .

I ona porumeni i stade se smijati istim grčevitim smijehom, kojim se smijala pred četvrt sata, posve sama, kad se nagnula na ulicu. Dorsenne osjećaše, da ona previše trpi i srce mu se stegne. Smetnja, proti kojoj se posljednjih dana borio svom energijom nezavisna umjetnika, koji je strogo uredio svoj celibat, podidje ga na novo. On pomisli, da zaista mora da postavi između „Gluposti“ i sebe neopozivnost svoje kategorične odluke. Tako on odgovori svojoj maloj prijateljici običnom ljupkošću, ili u čvrstom tonu, koji je naviještao njegovu odluku:

— Opet sam vam na žao učinio, contessino, i vi me gledate onim očima, kao za vrijeme naših pravda . . . Treba da me ne gledate tako, već drukčije, očima našega prijateljstva . . . Kasnije biste žalili, što ste danas bili zločesti . . .

Kako je progovorio te zagonetne riječi, ona je vidjela, da u njegovim očima i u njegovu podsmijehu ima nešto različito i posve neodredjeno. Još bi ga morala više ljubiti, kad to ne bi mislila, jer ona za časak zaboravi svoju bol i svoju odluku, pa zapita živahno:

— Vas nešta tišti? . . . Vi trpite? . . . Što se dogodilo? . . .

— Ne — odvrati Dorsenne, — ništa se nije dogodilo. Ali to se dogadja, da ura ide, da časovi prolaze, a i ne samo časovi. Ima jedna stara i dražesna francuska odeletta, koje vi nepoznajete, a koja se počinje:

Le temps s'eu va, le temps s'eu va, Madame.
Las, le temps? Non. Mais nous nous en allons . . .

To u jednostavnoj prozi, mala comtesso, znači, da je ovo bez sumnje naš posljednji razgovor u ovoj saisoni, pa ne bi bilo lijepo, da mi pokvarite taj zadnji posjet . . .

— Razumijem li vas dobro? — reče Alba. I ona predobro poznavaše navade Julienove u razgovoru, a da ne bi znala, kako on taj na po šaljivi na po sentimentalni govor uvijek upotrebljava kao pripravu na ozbiljnije izreke. Ona skrsti ruke na prsima i iza stanke nastavi ozbiljnim glasom:

— Vi odlazite? . . .

— Da, — odvrati on, te izvuče na po iz džepa svojeg kaputa putni coupon: — I vidite, učinio sam poput kukavica, koje se bacaju u vodu. Kartu sam kupio, pa ne ću više samome sebi držati mali govor, što ga već mjesece držim, govor Du Barry-ove: — Gospodine krvniče, još samo časak. — Pripovijedao sam vam to. U čitavoj krvavoj ludosti naše velike revolucije jedina me ta riječ dira . . . Tako je iskrena!

— Vi odlazite? . . . ponovi mlada djevojka, koja kao da nije pazila na tu šalu, kojom je Julien htio da prekrije svoju smetnju pred dojmom, što ga je uzročio taj tako naglo naviješteni odlazak. — Ja vas više ne ću vidjeti! . . . A kad bih vas ipak zamolila, da još ne odete? . . . — nastavi ona. — Vi mi govoraste o našem prijateljstvu. Kad bih vas molila, kad bih vas zaklinjala u ime toga prijateljstva, da me ne lišite njega u taj čas, gdje ne imam nikoga, gdje sam sama, tako strašno sama, — biste li odgovorili: ne? . . . Često mi rekoste, da ste mi prijatelj, moj pravi prijatelj? . . . Ako je to istina, onda nemojte otići. Ponavljam vam, da sam previše osamljena i da se bojim . . .

— Vidite, mala comtesso, — odvrati Dorsenne, kojega to nenadno zanesenje mlade djevojke prestraši, — ipak nije razborito što upadate u tako stanje s toga, što ste jučer vodili prežalostan razgovor s onom ubogom Fanny! Prije svega, upravo mi je nemoguće, da odgodim svoj odlazak. Silite me, da vam nabrajam razloge vrlo nezgrapne, gotovo trgovačke . . . No moja će knjiga evo da izadje, pa treba da ja budem prisutan kod tog pošiljanja na prodaju, o čemu sam vam već i previše govorio . . . Pa onda i vi se spremate, da odete. Uživat ćete sve zabave ladanja, imat ćete svoje mletačke prijatelje, kojega *patita,* što mi ga valjda zatajiste i za svaki slučaj tu dražesnu Lydiju Maitland . . .

— Ne izrecite tog imena, — prekine ga Alba, kojoj se crte na obrazu iskriviše pri spomenu na boravak u Piovu. — Vi ne znate, kakova je to bol za mene, ni kakova je ta žena, koja grdoba okrutnosti i perfidije! . . . Ne pitajte više. Ne ću vam ništa reći . . . Ali, — nastavi ona, lamajući rukama taj put, svojim ubogim omršavljelim rukama, koje drhtahu od straha pred izrekama, što se osmjelila da kaže: — Zar ne shvaćate, ako vam ovako govorim, kako vam govorim, da vas trebam, da uzmognem živjeti . . . — onda gotovo tihim glasom, tako ju je gušilo uzbudjenje — da vas ljubim! . . . — Sav prirodni stid djeteta od dvadeset godina pomoli se na njezinu blijedom obrazu u valu grimiza, kad je izbacila to priznanje. — Da, ja vas ljubim! — ponovi ona isto tako dubokim, no čvršćim naglasom. — Ipak to nije obična stvar u tom strašnom svijetu, taka prava odanost, da jedno biće ne traži drugo, nego da vam služi, da vam bude od pomoći, da živi u vašoj sjeni. Vi vidite, nemam koketerije za vas, nemam ponosa . . . Ako me vi ne

ljubite, sve je svršeno za me, pa šta će mi onda ponos? . . . Ako me ljubite, ah! Ako me ljubite? . . . — I ona zatvori oči, kao da joj je ta misao zadavala bol snagom svoje ljupkosti. — I vi ćete razumjeti, za što sam, da stečem pravo dati vam svoj život, nositi vaše ime, slijediti vas, biti vašom ženom, preglasno mislila u čas, gdje sam vas mogla izgubiti. Vi ćete mi oprostiti, ako sam pogriješila u čednosti, za prvi i za posljednji put . . . No ja sam trpjela odviše . . .

Ona utihne. Nikad potpuna čistota toga dražesnog stvora, što se rodio i uzrastao u atmosferi pokvarenosti, ostavši u njoj tako netaknut, tako čist i otvoren, ne izadje na svjetlo kao u ovom času. Cijela njezina djevičanska i nesretna duša bijaše u njenim očima, što su molile Juliena, na njezinim usnama, koja su drhtala, što su tako govorila, na njezinu čelu, oko kojeg lepršahu poput aureole male plave vlasi, koje podizavaše povjetarce, što duvaše kroz otvoreni prozor. Ona je našla sredstvo, da se dade na taj čudni korak, najsmjeliji što ga može sebi dozvoliti žena, još manje djevojka, s tako čistom jednostavnošću, da se u ovaj čas Dorsenne ne bi bio usudio dotaknuti ni ruke tog djeteta, što mu se podavaše tako ludo i tako iskreno. Ona sama, pored rumenila, kojim ostadoše njezini nešto upali obrazi kao grimizom zaliveni, nije osjećala ni najmanje čuvstvo stida. U njezinu priznanju bijaše previše prävosti, ona je bila dovedena do te skrajnosti, kako reče, prevelikom boli. I nada sve, ona se nadala. Ona je vjerovala u simpatiju Julienovu, da više, u njegovu ljubav. Mnogo je puta pomislila ovog proljeća i zime, da mladi čovjek ne traži njezine ruke, jer je prebogata.

Ah! Bijaše istina, da je on u njezinoj blizini podlijegao najživahnijim čuvstvima, za koja bijaše sposoban. Ali još bijaše i to istina, da ta ganuta simpatija ne bješe nikad prodrla i ne bi nikad prodrla u svijetle i hladne dijelove njegova bića, što se toliko opiraše podanju. Bijaše istina, da mu se ona svidjaše svojom osobitom ljepotom potalijančene Slavenke u tolikoj mjeri, da, kad on ne bi bio vrlo pošten čovjek u nekim stranama, bio bi s nasladom postao njezinim ljubavnikom. No bilo još više istina, da se on zanimao za nju nada sve nekom znatiželjom bez oduševljenja i proti kojoj bijaše u njega već nastupila reakcija, od straha, da se ne bi morao odreći te nezavisnosti umnog prolaznika, najveće slasti u toj naravi, isto tako svojevoljnoj kao što promijenijivoj!

Tako ovaj ganutljivi razgovor, u kojem je drhtala tako nježna tuga i od kojeg će ga poslije svaka riječ na plač i kajanje goniti, njemu u taj čas uzroči jače čuvstvo straha nego samilosti. Da, on se bojao plama, što je gorio u očima mlade djevojke, on se bojao uzbudjenja, koje je i njega obladavalo, on se bojao čudne snage, što je to dijete na jedanput pokazivaše, bojao se, da ga ne bi pored njega povukla u atmosferu potpunih, isključivih i žestokih strasti, njega, komu se svidjalo samo u nejasnom svijetu nuansâ, polu-sreća i polu-nesreća, tankih i umjetničkih uzbudjenja. Ona bješe zamuknula, a on ne odgovori. Kad je napokon prekinuo tu krutu šutnju, već zvuk njegova glasa pokaza na jedanput nesretnici, kako je beskoristan bio taj skrajnji poziv, što ga je upravila na život. Da bi prognala demona samoubistva, bijaše ona sačuvala samo svoju nadu u srce toga čovjeka, a to srce, kojemu je nasrnula tako neobuzdanim poletom, uzmicalo je, mjesto da se poda.

— Umirite se, zaklinjem vas, — reče on. — Shvatit ćete, da sam posve smeten i zapanjen od toga, što sam čuo . . . Bijah tako daleko, da na to mislim! . . . Bože moj! Kako vas vidim uzbudjenu! . . . Pa ipak — nastavi on s više čvrstoće, — morao bih se duboko prezirati, kad bih vam lagao . . . Vi bijaste tako iskreni sa mnom. Tomu povjerenju ne mogu se odužiti inače, nego da i ja posve glasno mislim . . . Vas oženiti? Ah! To bi bio najdražesniji san sreće, kad toga sna ne bi branilo poštenje. Da se prime život takove mlade djevojke, kakovi ste vi, treba moći joj obećati iskreno, pošteno i sav svoj život. A to mi je obećanje zabranjeno, jer ga ne bih držao. Ubogo dijete! . . . — i njegov glas postane gotovo gorak, izgovarajući te riječi: — Vi me ne poznajete. Vi ne znate, što je spisatelj moje rase i kako bi sjediniti svoj udes s mojim bilo za vas još kruće mučeništvo, nego vaša današnja samoća! Vidite, ja sam dolazio k vama s tolikom radošću, jer bijah slobodan, jer svaki put mogoh sebi reći, da se više ne ću vratiti. To priznanje nije romantično. Ali tako jest . . . Da to postane vezom, obvezom, odredjenim okrugom, u kojem da se krećem, kolom običaja, u koje da se zatvorim, — ja bih imao samo jednu misao, da pobjegnem . . . Zalog cijeloga mojeg života? . . . Ne. Ne. Ja to ne bih podnesao. Ima prolaznih duša, kao što ima pticâ selicâ, i ja sam jedna takova. I vi sami, vi ćete to shvatiti sjutra, odmah, i spomenut ćete se, da sam vam govorio kao čovjek od poštenja, koji bi očajao, kad bi morao misliti, da je proti volji povećao tugu vaše sudbine, gdje nije želio drugo, nego da je zasladi . . . Bože moj! Što da učinim? — vikne on videći, kako su, dok je govorio, u očima mlade djevojke zasjale dvije suze, kojih ona ne otre.

Ne bijaše to više dugi i nježni jecaj od sinoć, kad je pala u naručaj Fanny Hafnerove, svoje drûge u bijedi, sa slatkosti u boli dočekane i udružene supatnje. Ne. Te krupne i teške suze, što potekoše niz njezina upaljena lica bez krića, bez uzdaha, bijahu kaplje agonična znoja, istisnute potpunim, beznadnim, neizlječivim očajem. To bijaše oproštaj sa životom mlade još duše, koja, ne našavši jeke svojemu kriću u agoniji, plače posljedni put, plače tu osudjenu mladost, plače samu sebe. I kad je užasnuti Julien ponovio:

— Šta da činim? . . .

— Otidjite — odgovori ona, — ostavite me . . . . Ja vas ne ću. Ja sam vam dapače zahvalna, što niste

lagali . . . . No vaša mi nazočnost previše boli zadaje . . . Stidim se, što sam vam govorila, sad, gdje znam, da me ne ljubite . . . Imate pravo, što ostavljate Rim . . . Trebalo je, da ste ranije otišli . . . Ne branite se . . . — nastavi ona ne dajući, da on prekine — ja vas ne tužim ničim . . . Vi mi niste nikad lagali, nikad mi dali pravo, da mislim, da vi za me osjećate šta drugo, osim lakog prijateljstva . . . Bila sam luda . . . Ne kaznite me, ostajući dulje . . . Iza našega razgovora, moja čast hoće, da nikad više ne govorimo . . .

— Imate pravo, — reče Julien iza ponovne šutnje.

On uze svoj šešir, koji bijaše stavio na jedan stol pri početku ovog posjeta tako kratkog i koji se tako naglo svršio eksplozijom tako čudnih čuvstava. Mladi ljudi se pogledaše još jednom. Ah! Kako ju je često opet morao vidjeti takovu, sad blijedu kao da je mrtva, tako bolnih usana, obraza još vlažna od suza, koje već nisu tekle, strogu i tragičnu u njezinoj svijetloj proljetnoj opravi, ruku prekrštenih, kao malo prije nad nježnim prsima, da mu nebi morala pružiti ruke. I on ne pruži svoje. On shvati, da mu je bijedno dijete istinu reklo. Ako je priznala bez srama svoja uzbudjenja, kad je mislila, da ih on dijeli, sad ju je smućivalo, videći, da ih on poznaje. On reče: „Đakle, s Bogom . . .“ Ona nagne svoju plavu glavu, ne odgovorivši. Ubogi fantome najsladje i najnedužnije žrtve, hoće li onaj, kojeg gledaš tim pogledom, gdje odlazi, hoće li ga ikad zaboraviti? . . .

(Nastavit će se.)

Torkvato Tasso.

Piše dr. A. Tresić Pavičić.

Imade više poezije u »Jerusalimu« Tasovu, nego u svim pjesmama Engleske izuzevši Shakespeara.
Byron.

Byron ne hvali rado nikoga, njemu je milija oštra satira nego pohvala, a ipak eto šta on veli o Torkvatu. I u istinu cijeli život Torkvata, čitavo njegovo biće, i sva njegova djela nisu drugo nego veliki, protegnuti, melanholični lahor bolne poezije, koji uznosi dušu u carstvo čuvstvenosti i vabi suze iz očiju. Rodio se ovaj ljubimac nesreće i tuge pod najljepšim, najvedrijim nebom Evrope, u Sorentu u Napuljskom zaljevu, gdje je kašnje uzdisao Lamartine za Gracijelom. I kao što je vedro ono nebo, kao što je gladko i bistro ono more, kao što je ona priroda bujna, maštovita i cvjetna, takova je bila i Torkvatova duša. Ona je, kao da su se svi oni elementi ljepote stopili u jedno biće i prelili iz realnoga bića u duševno, ali tomu biću fali jedino ono blaženo veselje, onaj posmieh Napuljskih obala, a zamjenjuje ga najuzvišenija, najplemenitija nujnost, kakove nema ni u jednoga drugoga pisca, jer nijedan melanholički pjesnik nije tako velik kao on, osim Leoparda i Shelleya. Ali Leopardova melanholija nema one plemenitosti i prelazi u očajnost, a Shelleyeva je previše refleksivna i skeptična.

Rodio se je Torkvato g. 1544. od oca Bernarda, glasovitoga pjesnika. Već je njegovo djetinjstvo bilo burno, jer mu otac pade u nemilost cara Karla V., koji ga otjera u progonstvo i zaplieni njegova dobra, jer je bio pristaša kneza San Severina. Tada njegova majka otidje sa djecom k svojim roditeljima u Napulj i dade maloga Torkvata Isusovcima na nauke. Oni mu duboko usadiše u srce vjerska načela; a u ostalim naukama napredova tako brzo, da je u deset godina tako poznavao latinski i grčki, da mu se je svak divio. Majka ga je tako njegovala i ljubila, da je, da tako rečem, od svojih tankoćutnih čuvstava splela njegovo srce, od kojega nije moguće ništa plemenitije i uzvišenije naći. Torkvato bi bio jedino tada mogao u svietu živiti, da su ga svi ljudi tetošili i ljubili kao njegova majka. On je u svojem djetinjstvu na krilu majke prosnio takov angjeoski san, da mu se je tim trnovitiji pričinio ostali život, kada je nju izgubio. Ona je umrla od žalosti za sinom, kada ga je otac u Rim pozvao. Taj je rastanak tako potresao majčinu dušu, da je nakon kratko doba od žalosti svisnula. Otac, koji nije ni u Rimu bio siguran od progonstva Karla V., posla najprije Torkvata k svojim rodjacima u Bergamo, a onda na dvor vojvode od Urbina. Tu je Torkvato drugovao tri godine sa sinom vojvode de la Rovere, i tu ne samo da se je svestrano naobrazio i proučio spekulativnu i praktičnu filosofiju, nego i uvježbao u svakoj vitežkoj umjetnosti, u jahanju, u alkanju, a navlastito u mačevanju, tako da mu na sablji nije bilo u svoj Italiji suparnika. U Ferari na dvoru Estensa ga jedan plemić uvriedi, a on mu odgovori pljuskom; tada ga ovaj, da mu se osveti, napade sa dva brata golim sabljama javno na trgu. Torkvato povadi svoju, i za čas raztjera sva tri krvavih glava. U svome „Jerusalimu“, u opisima dvoboja, pokazao je, da je i sam morao biti veliki vještak u tom poslu. Iz Urbina otide Torkvato, da nastavi svoje nauke, najprije u Padovu, pak u Bolonju, odkuda, radi sumnje, da je napisao neke zlobne stihove, morao je pobjeći ka gospodi Rangoni u Kastelvetro kod Modene.

God. 1565. pozva ga kardinal Luigji d'Este na svoj dvor, jer pošto je bio Torkvato pokazao neobični pjesnički dar u svojem „Rinaldu“, nadao se, da će proslaviti njegovu obitelj svojim „Jerusalimom“, posvetivši ga Estensima, od kojega je već bio spjevao šest pjevanja do god. 1561. Tada je bila Tasu dvadeset i jedna godina,

i sliedeće su godine najljepše u njegovu životu poslije rastanka s majkom. Vladao je tada u Ferari Alfonso II., koji je imao dvie vrlo naobražene sestre, koje su Torkvata jako milovale i cienile: Lukreciju i Eleonoru. Kaže se, da je u Eleonoru bio zaljubjen, ali o tome nema sigurnih dokaza. God. 1569. oboli mu u Mantovi otac i on pohiti k njemu, a kad mu ga smrt ote, on se od velike žalosti razboli. Nakon deset godina, što je bio na dvoru kardinala Luigja, ovaj ga povede sobom u Pariz, jer je morao da otidje onamo s nalogom od pape Pija IV., da izmiri dvor s Hugonotima. Kralj Karlo IX. primi Torkvata tolikom ljubeznošću, i tako ga je sav njegov dvor milovao, da je počeo strančariti za dvor proti Hugonotima, tako da je kardinalu više kvario posao, nego koristio, te s toga pade u njegovu nemilost. Od tuda otidje Torkvato u Rim k papi Piju V., da mu izrazi svoju zahvalnost, što je i on pomogao u bitci kod Lepanta; i tu primi pismo od vojvode Alfonsa II., koji ga je zvao natrag u Feraru za svoga dvorjanika. On primi poziv, i u lagodnom životu na njegovu dvoru napisa god. 1573. pastirsku igru „Amintu“, i radeći neumorno oko svoga Jerusalima, dovrši ga g. 1575. Radio je dakle Taso više od petnaest godina oko svoga glavnoga djela. Te je iste godine putovao u Rim na jubilej, i od tuda je putovao na sve strane, da svoju radnju podvrgne kritici najumnijih ljudi. Bio ju je već na više mjesta popravio, i sva je Italija očekivala s velikom napetošću izdanje „Jerusalima Oslobodjenoga“. God. 1576. htio je otići u Mletke, ali tamo naglo buknu kuga, i on tada sprovede jedanaest dana sa ljubljenom Eleonorom u villi Konsandoli. U to vrieme poče se sjajni um Tasov mutiti. Što je potamnilo onaj silni um, koji je napisao „Amintu“ i „Jerusalim“? Netko kaže: velika ljubav prema Eleonori, a netko: veliki umni napor, a netko vjerska monomanija, a netko opet, što je izgubio milost Alfonsa. Bilo kako bilo, od toga doba poče Torkvato postajati mrk, melanholičan, zamišljen i sumljiv. Doču, da će netko tiskati njegovu pjesan bez njegova znanja i nešto promienjenu, tada on moli da dotičnika izobće, i piše svim knezovima, neka u svojoj državi to ne dopuste. Tada pomisli, da ga Estensi mrze, da ga mrzi sav dvor, i da su sve sluge podkupljene, da ga nadgledaju i špijunaju, da je tajno obtužen radi „Jerusalima“ kod Inkvizitora, i već misli, da je upao u heresiju, te piše Inkviziciji, da ga izpita. Čini mu se, da se je ogriešio o vjeru epizodom o Sofroniji i Olindu u „Jerusalimu“, u kojoj se kaže, da je alegorično opisao svoju ljubav s Eleonorom.

Jednoga dana baci u sobi kneginje Lukrecije nož za jednim slugom, misleći, da ga je došao ubiti ili špijunati. Tada ga zatvoriše u samostan, pak ga otale Alfonso povede sobom u Belriguardo, ali ni u toj ubavoj villi ne povrati se bistrina u um pjesnika, i sve se boji, da će ga netko otrovati i da netko nad njim neprestano pazi; pa zamoli Alfonsa, da ga povede u samostan Franjevaca, jer da hoće postati fratrom. Sliedeći dan dne 20. srpnja pobjegnu u pastirskom odielu preko Abruca put Sorenta, i tamo stignu pješke, proseći putem i sav shrvan. Tu nadje sestru Korneliju, pa joj se nepoznat približi, i stade joj tako tužno govoriti o Torkvatu i pričati njegove nevolje i boli, da jadna sestra pade u nesviest. Kada se Torkvato uvjeri, da ga sestra ljubi, odkri joj se, ali je zamoli, da ga drži skrivena, jer da se boji neprijatelja. Kornelija ga tetoši i miluje i moli, da ostane kod nje; ali on nakon malo vremena odputova u Rim, gdje ga je primio Scipion Gonzaga odgovarajući ga, da ne ide na dvor Estensa. G. 78. tumara po cieloj Italiji, vraća se u Feraru, pak nenadano bježi u Mantovu, u Padovu, u Mletke; a od tuda u Pesaro, u Urbino; pak krenu put Piemonta, dodje na vrata Turina, ali ga stražari bace van, jer vidješe, da ide pješke, da je odrpan i da čudnovato i neobično izgleda. Tu se slučajno desi neki Ingjenjeri, koji ga je poznavao, te ga uvede u grad, gdje ga srdačno primiše markiz Este, nadbiskup Turina i Karlo Emanuel. G. 1579. opet započe svoju odisijadu i ne slušajući kardinala de la Rovere, koji ga je molio, da ostane u Turinu, ode najprije u Rim, pak iz Rima po treći put u Feraru k Alfonsu, koji se je baš tada po drugi put ženio sa kćerkom vojvode od Mantove. Tu bi zlo primljen, ili jer je vojvoda bio zaokupljen pirom ili, jer nije mario za nj, i ne pozva Torkvata preda se ni u vieće ministara. Dvorjanici mu ne izkazivahu onu počast kao prije. To ga duboko uvriedi i on pobjesni, pa poče psovati vojvodu, dvor i sav sviet i opozva pohvale, što je dao Alfonsu u svojim stihovima. Tada ga Alfonso dade zatvoriti dne 15. ožujka 1579. u bolnicu Sv. Ane. U tridesetpetoj godini svoga života najveći se čovjek onoga vremena nalazi u ludnici, ili bolje u groznom zatvoru. Je li Torkvato bio zbilja lud? Je li ga trebalo zatvoriti u onu zvjersku gajbu, gdje je trpio glad, zimu i nevolju, gdje ga je Aldo Manucio „gola i gladna našao?“ On je u tamnici napisao mnogo krasnih djela u formi razgovora, i mnogo uzornih pisama na velike ljude svoga vremena. Njegova bolest nije bila dakle ludost, nego hiperestesija moždana, prenapetost misli i čuvstva, nije ga dakle trebalo držati kao kakvoga mahnitca u takovom zatvoru, i mora se tomu drugi uzrok tražiti.

Nitko ne zna, kako je daleko bila došla ljubav Tasa prama Eleonori, ali je svakomu bilo poznato, da to Alfonsu nije bilo drago, i da je ovaj knez bio uvriedjen, što je on opozvao pohvale, koje je spjevao u slavu njegove kuće, i što ga je opsovao, kad ga je neharno primio. Da Torkvato nije bio lud nego uzvišenim mislima i čuvstvima uzrujan, to najbolje dokazuju njegove pjesme, koje je spjevao u zatvoru i kojima moli Alfonsa, da ga pusti iz zatvora, i njegove sestre, da mu izprose milost kod brata. Svakomu ove pjesme moraju izmamiti suze iz očiju, tako su pune čuvstva i boli, ali ga Alfonso nije pustio, i Torkvato je morao tamnovati sedam godina i četiri mjeseca.

Nije čudo, što je u toliko vremena onaj bistri, onaj plameni um počeo tamniti; jer on, koji je najviše ljubio narav, slobodu, i koji je trebao ljubavi, nije vidio ništa drugo nego gole zidove i trpio glad i zimu. U onim žalosnim časovima pustošne i očajne samoće, je li čudo, što se je njegova mašta, prepuštena sama sebi, bez ikakvog blaženja plavoga neba i mora i zelenih gora, uzdignula do maglovitih visina fantazmagorije, da je svoje slike projektovala u vanjski sviet i halucinovala slaba osjetila bolesnog Torkvata, koji se je dugo i dugo razgovarao sa svojim genijem, i gledao Djevicu Mariju, koja se je jedina smilovala njegovim patnjama, i došla ga pohoditi u tamnicu? Torkvato dozna u tamnici, da je Eleonora bolestna, pa piše fratru Panigaroli: „Ako Madami Eleonori krene na bolje, kao što se ja nadam i neizmjerno želim, molim vas, mnogo poštovani otče, da joj u moje ime najponiznije poljubite ruke, i da joj rečete, kako me je njezina bolest jako raztužila, koju ja nisam u stihovima opjevao, rad nekakove tajne opornosti mojega genija". Kada je Eleonora umrla, svak je pjevao pjesme u njezinu slavu, ali je Tasova vila šutila. Je li taj udarac bio valjda pretežak za njegovu bolestnu maštu, ili je netko krao i uništavao njegove pjesme? Eleonorina sestra Lukrecija, koja se je bila udala, razžalosti se radi težke sudbine pjesnika, i jednom mu posla pozdrav s obećanjem, da će ga osloboditi, i sbilja ona ga jednoga dana dade izvesti iz tamnice, i posla ga k markizici Marfizi od Karare, ali je jadan pjesnik tada već bio jako oslabio, te je i nadalje govorio sa svojim genijem, i vidjao vrhunaravne i čarobne prikaze. Alfonso ga opet dade zatvoriti; i u njegovu zatvoru tek dopušta, da ga posjećuju književnici i ljudi na glasu. Medjutim je Ingjenjeri izdao u Parmi *„Jerusalim Oslobodjen"*, i u kratko vrieme je izišlo šest izdanja, a ime je Tasovo letjelo po svietu, šireći se silnom brzinom. Malo kašnje su izišle i njegove *„Rime"*. Dok je tako slava Tasova širila svoja krila na sve četiri strane svieta, on je i nadalje čamio u tamnici; a da se njegova bol poveća, uzdiže se zavist, kakovu je riedko naći u povjesti književnosti. Neki kanonik Kamilo Pelegrino napisa razgovor nazvan *Karafa,* u kojemu uzvisuje Tasa nad Ariosta. Fjorentinci, kojima to nije bilo pravo, navališe na Tasa nečuvenom mržnjom. Spomenuta akademija Kruška, koja je imala zadaću, da pazi na čistoću jezika, stade prigovarati Tasu svakake pogrješke, a na čelu tim filolozima i pseudokritičarima stajaše sam Lionardo Salviati, koji napisa proti Tasu pamflet (stacciata) pun prezira. Taso odgovori na to svojom *„Apologijom"*. Tada navališe na nj de Rossi, Davancati i sam mladi Galileo. Na poklade u Fjorenci 1586. g. izidjoše neke krabulje, medju kojima je jedna prikazivala samoga Tasa, a ostale ga izvrgavale ruglu. Tako daleko zanosi u mržnji kritički bies one, koji nemaju ni pojma o estetici, a hoće da sude velike ljude. Filolozi Kruške mjesto da očjenjuju valjanost pojedinih rieči i izreka Tasovih, stadoše suditi o zamišljaju osoba i cjeline „et magno se quisque judice tuetur". A sam je Taso bolje poznavao estetiku, jer je sam zaronio svojom velikom mišlju duboko u zakone prirode, nego svi oni filolozi skupa, dapače više nego svi njegovi suvremenici. Onaj jadni ludjak zatvoren u groznoj tamnici više je sjajnih misli gojio u svojoj glavi nego najzdraviji i najjači umovi onoga vremena; kako to dokazuju njegovi *„Discorsi sul poema eroico"* i *„L'arte poetica"*.

Medjutim je Alfonso držao Tasa u zatvoru, i zalud mu je on pjevao: „Okreni k meni svoje milostive oči, i vidjet ćeš, da tvoj bivši sluga — gdje gine prosti sviet, tu rad milosrdja primljen — gori od svih patnika već shrvan stenje, pun grozne smrti u licu; zakopan u sto patnja, tamnim i upalim očima, nečistim i gadnim udima, koja već nemaju životnog soka, te mi padaju, jer su umorena i težka, vidjet ćeš, da tvoj sluga zavidi udesu i najnižega od ovih, jer ga ipak tkogod milosrdjem tješi". Zalud je molio papa Grgur XIII., da ga pusti van, zalud republika Mletačka i zalud Karlo Savojski. Napokon podje za rukom gradjanima Bergama, od kuda potječe obitelj Tasa, i knezu Vinčencu Gonzagi, da ga velike sedmice g. 1586. izkopaju iz zatvora; i on ode u Mantovu. Tu započne dramu o kralju *„Torismondu"*; koju dovrši u Bergamu, kamo je bio otišao radi dobrog zraka, odbivši katedru i obilnu plaću, što mu je nudjala akademija u Genovi, jer da mu je pamćenje oslabilo. Ali na skoro ostavi Bergamo i otidje u Bolonju, pak u Loret, da izvrši zavjet, što je bio Gospi obećao. Iz Loreta otidje u Asizi, da plače nad rakom pjesnika ljubavi i poniznosti Sv. Franje. Iz Loreta piše D. Ferantu Gonzagi moleći ga za milostinju od 10 škuda, da može nastaviti putovanje. Dodje u Rim i oboli, te otidje u bolnicu, koju je neki Bergamask bio podigao za svoje mješćane. Kada se je malo oporavio, otidje u Fjorencu, gdje bi primljen upravo triumfalno. Filolozi su bili slabiji nego moć njegove poezije: puk ga je obožavao. „Veliki i mali, piše Amirato, pokazivahu na nj po ulicama vičući: to je Taso! a vrativši se kući, pričahu velikim čudom onima, koji bijahu kod kuće ostali, da su ga vidjeli". Kod Mele pade u ruke hajducima, ali netom njihov harambaša Marko Šjara dozna, tko je to, on, koji je njegove stihove običavao pjevati po šumama Abruca, pade preda nj na koljena i poljubi mu ruku. U Napulju je kušao, da dobije natrag očinska dobra i majčinu prćiju, ali uzalud, jer kralj Španjolski osta gluh na njegove molbe.

U samostanu Monteolivetu napisa „Dane Stvaranja Svieta" (g. 1588.). Nije nikada ljenčario, i gdje bio da bio, neprestano je pjevao ili pisao u prozi. Vjersko čuvstvo, koje mu Isusovci u djetinjstvu duboko u srce usadiše, i koje je u svojoj tamnici povećao, sada se opet u njemu uzbudi neobičnom silom, i pokajavši se, što je toliko o ljubavi, i o nesvetim stvarima u *„Jerozolimu Oslobodjenom"* pjevao; sada odluči sve to iz svoje knjige izba-

*

citi i prepjevati je, te ju nazva *„Jerusalim Osvojen“*. Kada se je 1590. povratio iz Fjorence u Rim, oboli; i čuvši, da je izabran za papu Urbano VII. (Aldobrandini), pisa mu iz kreveta, moleći ga, da ga otme progonstvu udesa i nevolje. Dobar se papa smilova, te mu odredi godišnju pomoć od 200 škuda i stan u Vatikanu; i tako je jadan pjesnik tri zadnje godine svoga života u miru proživio. Nećak pape kardinal Čincio, htio je razveseliti pjesnika, davši ga svečano okruniti na Kapitolu; ali bilo je već prekasno, jer tielo izmučeno tolikim patnjama bilo je već blizu da klone. Videći Taso, da se približa vrieme oproštaja sa svietom, zamoli kardinala Čincia, da ga dade prenieti na Gjanikol u samostan Sv. Onofria k Jeronimitima, kojima on reče, kada mu dodjoše u susret, da ga prime: „Oci moji, došao sam, da medju vama umrem“. Sliedećeg dana iz svoje izbice, koju je zvao vestibulom svoje smrti, napisa sliedeće zadnje svoje pismo: „Antoniju Konstantini — Mantova. Što će reći moj gospodin Antonij, kada dočuje smrt svoga Tasa? A po mojem uvjerenju ne će mnogo ova viest zakasniti, jer ja ćutim, da sam na kraju života, jer se nije nikako moglo naći lieka ovom mojem dosadnom zlostanju, koje je nastalo poslije mnogih drugih, koja me običavahu mučiti. Ova me bolest nosi kao brzi potok, i vidim jasno, gdje me otimlje životu, a ne mogu ga zaustaviti. Nije više vrieme, da ja govorim o svojoj ukopišćenoj sreći, da ne rečem o neharnosti svieta, koja je ipak htjela pobiediti dovedavši me kao prosjaka do groba; dok sam se ja nadao, da me ona slava, koju će ovaj viek od mojih djela dobiti, uzprkos onima, koji to ne će, ne će nikako bez nagrade ostaviti. Dao sam se dovesti u ovaj samostan Sv. Onofria, ne samo, jer liečnici hvale zrak više nego igdje u Rimu; nego skoro da sa ovog visokog mjesta i u razgovoru sa ovim pobožnim fratrima, započnem svoj razgovor u nebu. Molite Boga za me: i budite uvjereni, da kao što sam vas uviek ljubio i častio u ovom životu, tako ću učiniti i u onom istinitijem; kao što se pristoji nehinjenoj ljubavi nego istinitoj. I božjoj milosti preporučujem vas i samoga sebe. U Rimu, u Sv. Onofriju“. Sliedećeg dana javi mu liečnik Cisalpini, da mu je zadnji čas blizu, a on se dade prenieti u crkvu, da se pričesti. Tada dodje kardinal Čincio, da mu javi papino oproštenje i blagoslov: „Oh! to su, reče Torkvato, triumfalna kola, na kojima sam se nadao da ću biti okrunjen, ne kao pjesnik na Kapitolu, nego kao odabranik na nebu!“ U zoru sliedećeg dana dne 25. travnja (g. 1595.) u oči dana, koji je bio odredjen za njegovo krunisanje, izpusti izmučenu dušu. Papa Pio IX. mu je na grobu dao podignuti spomenik, dakle tek tri vieka po njegovoj smrti. Njegovi ostanci počivaju u Sv. Onofriju i riedko koji naobraženi putnik dodje u Rim, a da ih ne pohodi. Manso, koji je napisao njegov životopis, ovako ga opisuje: „Bio je visoka stasa i jako skladnih udova. Put mu je bila prebiela, a boja guste brade i kosa izmedju tamne i plave: glava velika, čelo široko i četvorno, obrve crne, a oči velike i živahne, plavetne boje; nos velik i malo nagnut prama ustima, usne tanke i bliede. Udovi su mu bili tako okretni, da ga nije mogao nitko u jahanju, u alkanju niti mačevanju predobiti. Glas mu je bio jasan i zvučan, ali je slabo čitao svoje sastavke, jer je bio kratkovidan, te je nešto pentao“. Takovo je bilo njegovo tielo, a tko hoće da poznaje njegovu dušu, mora čitati njegova djela, a navlastito pisma, koja su uzor svoje vrsti i najljepša u talijanskoj književnosti.

(Nastavit će se.)

Bitka na krbavskom polju (11. rujna 1493.).

U spomen četiristagodišnjice toga dogadjaja.

Turske provale. — Hrvati iza smrti Matije Korvina. — Bitka na krbavskom polju (11. rujna 1493.). — Posljedice. — Narodna pjesma o boju krbavskom.

(Nastavak.)

Ne doista se pod barjak bana Derenčina skupila lijepa vojska i mnogi junaci od poglavitih hrvatskih obitelji, od kojih su neki s banom još malo prije bili u borbi i zavadi, plemstvo se diže ne samo iz onih predjela, preko kojih su imali Turci da se vrate u Bosnu, nego takodjer iz odaljenih posavskih strana, a uza plemstvo pristade još mnoštvo ljudi seljačkoga staleža, tako da je ban Derenčin mogao vidjeti oko sebe do 15.000 momaka.[1] No ta vojska nije bila dobro oružana; mnoštvo, a osobito seljaci imali su kolce, gvozdene toljage, praće i drugo primitivnije oružje, a najgore je bilo to, što su naši imali prema Turčinu veoma malo konjaničtvo, do 3000 njih.[1]

[1] *Jure Divnić* (relacija papi Aleksandru o krbavskom boju, pisana dne 24. rujna 1493. Rkps. u akademiji i ap. Književnik 1865. pg. 63) broji 15.000 momaka. *Hasisteinsky* (pg. 56) veli 11.000 mom. i to 3000 konjanika, a 8000 pješaka. Po *Tomašiću* (l. c.) izlazio bi opet broj 15.000. Po *Bonfinu* (l. c.) tek 7000, a od toga 500 konjanika; *Tubero* (l. c.) veli 12.000 pješaka i 1500 konjanika. *Sead-eddin* (l. c.) veli, da je naših bilo dva puta koliko Turaka, dakako samo za to, da uzveliča pobjedu Jakub-paše.

[1] To jasno kaže *Bonfin* »... sibi vero vix septem millium summam adesse conscius erat, ex quibus quingenti tantum equites reliqui aut collectitii milites, aut evocati aut rustici esent, qui raro gladio, nulla lorica, galeaque, sed pedali tantum scipione

Vesela priča. Slikao *M. Reyzner.*

Oko bana skupiše se ova gospoda: *Bernardin Frankapan, Ivan Cetinjski,* „muž uman, moćan savjetom i oružjem“,[1] *Nikola Trsatski,* svi ovi sa svojim Hrvatima iz primorja i gacke županije; *Karlo Gušić,* knez Krbavski, sa svojim Ličanima, *Petar* knez *Zrinjski* sa svojim banovcima i *Juraj Vlatković,* ban jajački, mlad kao kaplja a neobično odvažna srca,[2] doveo je banu Hrvate iz današnje Turske Hrvatske; napokon bilo je tu i Hrvata iz Slavonije.[3] Još su bila nazočna i mnoga druga gospoda „cvet svega gospodstva i junačtva hrvatskoga najveć Senjanov“.[4] Uz bana je bio brat mu i mladjahni sin, uman i junačan mladić, koga narodna hrvatska pjesma[5] zove „Pavlić“. dok nam naši historijski izvori ne daju nikakva imena.

Doznavši Jakub paša po svojim uhodama za te banove priprave, pa misleći, da je u njega još mnogobrojnija vojska, ne usudi se izaći iz Kapela planine, već iza tri dana mače vojsku prama kršnim predjelima Like i Krbave, probijajući sebi put kroz neprohodne šume i guštare.[6] No naši su bili o tom gibanju Turaka obaviješteni, pa da ih preteku, podjoše na krbavsko polje, tako da se Jakub paša, izišav teškom mukom iz planina, najedared našao pred hrvatskom vojskom. U strahu, da mu može biti za ledjima ne stoji vojska Jakova Sekula, štajerskog poglavara,[7] pošalje paša glasnika k banu Derenčinu, ponudi mu otkupninu, samo da ga mirno pusti preko granica hrvatskih: bogom se kunijaše, da ne će niti plijeniti niti paliti. niti vjere pogaziti.[8] Turski kronik Sead-eddin jasno nam strah pašin crta, kad veli: „Kad je svanulo, ukazala se kod mjesta Korbova iz vojske nevjerničke u željezo obučene tako gadna četa, da su je Sam i Neriman[1] ugledali, kako joj se oklopi i štitovi blješte, izgubili bi pamet“.[2] Ban Derenčin odvrati paši na njegovu ponudu, neka mu vrati sav plijen, što ga je zarobio; no o tom Jakub nije htio ništa ni da čuje.[3] Time nasta medju Hrvatima, koje je onako tek nevolja pomirila, a bojazan za svoje imanje usko združila, velika smutnja, jer se nijesu mogli složiti, kako da se navali na Turčina. Jedni su držali, a medju njima Ivan Cetinjski, da bi po Hrvate probitačnije bilo udariti na nekrsta, dok je još u gori, jer naši nemaju gotovo nikakva konjaništva, a u gorskoj bitci bili bi im u pomoć i klanci i gore kraj svoje pretežne pješadije, koja i onako nije ni dobro oružana, a niti vojevanju dosta vješta: mnogo bi do pobjede pomogli i praćari, kad bi iz daleka branjeni dubom na neprijatelja pucali, te bi tako bez sumnje s uspjehom turske konjanike smeli i razbili. Drugi opet mišljahu, a medju njima sam ban Derenčin, da treba neprijatelja izmamiti na poljanu i s njim se junački pobiti. Vidjevši ban. da se mnoštvo hrvatske gospode. medju njima i Bernardin uz Ivana, opiru njegovu predlogu, jer „da ih je malo“, reče porugljivo u zboru hrvatskim jezikom: „Ha! Hrvati, vazda ste bili strašivice!“ Ali knez Ivan Cetinjski uvrijedjen mu odgovori: „Danas ćemo vidjeti, tko je bigavica; ti ćeš danas biti početak raspa hrvatske zemlje. Bane! nije ti to onako na ugarsku, od grada do grada jašiti, ter se kartati; vidjet ćeš danas, kako Turci boj biju!“ Ali ban osta ipak pri svome. i na te kneževe riječi odgovori: „Probabo“ (kušat ću).[4] Divno nas na to podsjeća hrvatska narodna pjesma, koja pjeva o tom boju, kad junaku Perazović-knezu na usta stavlja ove riječi:

»Moj konjade Derenčinu bane,
»Prije mise ne čin'mo mejdana,
»Prije mise i svete Nedilje;
»Pomoć će nas misa i Nedilja
»I blažena Gospa Stomorina.«[5]

Konačno ipak svi poprime mnijenje Derenčinovo, jedni, nadajući se. da će Turke slavno pobijediti i bogat plijen zarobiti, a medju ovima je bio i sam ban, koji je bio hrabar vojnik i više puta pobjednik nad turskim četama. ali ga ovaj put previše mamila sreća i slava, da u velikoj bitci razbije Turke; a drugi, medju njima knezovi Frankapani, da pokažu. da su junaci i da ne žale za domovinu poginuti. Zlom kobi držahu Hrvati i to, što su se mjeseca srpnja iste godine nad njihovom domovinom nadvijali tmasti oblaci, iz kojih je toliko bljeskalo, takovo

ferro praefixo, ligneaque clava aut rudi aeu armati, operam haud praeclaram, ut adversus tantum hostem, navaturi essent«: pg. 707. Cf. i *Tubero* l. c.

[1] *Tomašić* l. c.

[2] *Tubero*: »Georgius (Vlatković) vero primam tunc iuventam attingens, dum obtruncat quendam, qui se ei, in agmen hostium juvenili ardore invecto obiecerat«. Da je bio ban jajački, veli *Hasisteinsky* (l. c.) i *Vitezović* kron. 132.

[3] *Tomašić* veli, da je Slavonce vodio *Ferdinandus Berisburchus*, inače sasvim nepoznata ličnost.

[4] *Vitezović:* Kronika 132.

[5] O toj će pjesmi biti pri koncu ove rasprave više govora.

[6] *Tubero*: »Pervenerant iam Tureae ad montem . . . Gosdenum . . . eo loco triduum se continent incerti, utrum in patentem campum des enderent, an ibi hostem operirentur. Acceperaut enim ab exploratoribus suis, haud contemnendam Hungarorum manum in proximo consedisse. pg. 200. *Jure Divnić:* »Turchia vero praesentiens insidias, timens exercitum Christianorum tam viris tam armis vallatum, ad Europe montes maritimos, qui Dalmatie supereminent, declinavit, cupiens nostrorum manus effugere, vel potius finxit fugam, dolis et fraudibus ut solet, pugnatura«. Rdps. u akad. Književ. 1865. pg. 63. *Tomašić:* ». . . id quod in causa fuit ud Cadamus (Hadum, Jakub) Turca usque ad diavli moutem seu vraxgi wertal, qui Croatiam a Corbavia dividit (to je Plješivica Planina) suos retraxerit . Arkiv IX, pg. 22.

[7] *Hasisteinsky* veli, da je Sekul išao Hrvatima u pomoć lijepom vojskom, no oni da ga nijesu htjeli čekati.

[8] *Tubero* l. c. *Bonfin* l. c.

[1] Sam je djed najvećega perzijskog mitološkog junaka Rustema, a Neriman je Samov otac.

[2] *Sead-eddin* o. c. pg. 179.

[3] *Tubero* i *Bonfin.*

[4] *Tomašić, Bonfin* i *Tubero.*

[5] *Stomorina* = sveta Marija; kao sveti Vid Sutvid, sv. Gjuro, Sućurac, Sustjepan itd.

gromovlje pucalo, toliko se tuče na zemlju prosipalo, da toga nikad nitko nije bio upamtio.[1]

Saznavši Jakub paša, da su se Hrvati spremili na boj, zatjera ponajprije sve roblje, što ga je pohvatao za te vojne u jednu dolinu, te dade odrubiti glave svim odraslijim, što su bili za oružje sposobni, jer se bojao, da se ne bi ovi za bitke oslobodili i Hrvatima u pomoć došli, kao što se to god. 1491. dogodilo Ali paši kod Bjelaka.[2] Kad je u jutro u srijedu dne 11. rujna[3] 1493. danak svanuo, bile su čete hrvatske i turske porazdijeljene i za boj pripravne. Hrvatska se vojska razdijeli u tri čete: u prvoj su bili Slavonci, drugom je zapovijedao Ivan Frankapan Cetinjski, a uza nj je bio i ban jajački Gjuro Vlatković, a trećom upravljaše Nikola Frankapan Trsatski i Bernardin Modruški; u toj su četi bili i ban Derenčin, njegov brat i sin[1] Isto se i turska vojska razdijeli u tri čopora; prvoj četi stavi Jakub paša na čelo raškog sandžaka Izmael bega, drugoj vojvodu Karavilskog, a trećom sam glavom zapovijedaše.[2] Bojište je bilo ispod Udbine grada na krbavskom polju uz potok Krbavu.[3]

(Nastavit će se.)

[1] *Jure Divnić* u svojoj relaciji. Rkp. u akad.

[2] *Hasisteinsky* o. c. pg. 57.

[3] Uzimam datum po suvremenom ninskom biskupu *Juri Divniću*, dajući najviše vjere njemu, jer se službeno obratio na papu, pa, kako ćemo vidjeti, bio bez sumnje od hrvatskih staleža dobro obaviješten. Važni izvor *Hasisteinsky* daje dan 9. rujna isto i *Bonfin* (clades V. id. sept. accepta, pg. 708). *Seadeddin* veli »7. dana mjeseca Zil hidže god. 898. u petak«, što odgovara našemu 19. rujnu, a onda nije bio petak, već četvrtak. Petak je Sead-eddin uzeo jedino s toga, što je to turski svetak, pa da tako uzveliča »pobjedu vojske vjere«.

[1] *Tomašić* l. c.

[2] Ibidem. O tom razdjeljenju vojske suglasno govore Tomašić, Bonfin, Hasisteinsky i Divnić.

[3] Sva vrela vele jednoglasno, da je bitka bila pod Udbinom na krbavskom polju, a potok spominje Tomašić doduše krivo zoveći ga Morava, no pošto toga potoka, bar danas, nigdje ne spominju, moramo uzeti potok Krbavu, koji onim poljem protječe i to baš ispod Udbine. Gl. i Književnik 1865. pg. 65. nota 1.

Književnost.

Hrvatska. *Pjesme Rize bega Kapetanovića Ljubušaka.* (1889—1893.) Sarajevo. Štamparija Spindlera i Löschnera. 1893. Nekoliko je godina, što se u periodičkim časopisima javljaju mladi pjesnici iz Bosne, koji su već od početka svratili pozornost na se. Ponajviše baš s toga, što se vično bilo čuditi svemu, što je iz Bosne. Ti mladi pjesnici — napose Muhamedanci — probiše led: prekinuše i zaboraviše stari običaj, koji nam je oteo knjizi vrsnih sila. Mnogo je Bošnjaka, koji se odlikovaše u turskoj književnosti, pišući onim jezikom, kojemu se vremenom priučiše. Nu novi podmladak, zagrijan novim duhom i vremenom, javlja se rodu hrvatskome materinjim jezikom, pa danas možemo malo ne u Bosni govoriti o mladom ili novom pokretu na polju književnosti.

Čar bogate istočne poezije, zagrijane živim plamenjem čuvstava i osjećaja nije davno što se je — i ako ne sav — razotkrio zapadu. Od prošloga vijeka pokazuje se nastojanje, kako su zapadni pjesnici rada, da oponašaju istočne. Zapadna književnost prošla je sve faze, a svijet željan, da doživi nešto novo, jagmio se za takovim stvarima, kako najbolje dokazuje Bodenstedt. Mlada hrvatska književnost krenula je zapadnim smjerom, ne imajući dosada nikakova dodira s istokom, ma da mu je baš na pragu.

Općinstvo je u neke sito današnjega smjera, što ga grije samo zapadno sunce, pa svak razbira, da bi tu trebalo malo više života, više novih promjena.

A mi smo upravo u stanju tako sretnom, koje bi moglo mnogo koristiti našoj knjizi, jer imamo prilike, da se bliže primaknemo istoku, da od njega snage i svježosti usišemo. U Bosni i Hercegovini, koje su kroz četiri vijeka bile u neprekidnom dodiru s istokom, žive jaki hrvatski elemenat, koji je poprimio dosta istočnoga u privatnom životu, u nošnji pa i u običajima. Domaći sinovi učili su u istoku i ondje se upoznali s književnošću arapskom, perzijskom i turskom, ali za narod prosti bez uspjeha, jer su to svoje poznavanje ostavili neraskriveno i nepristupno.

Nu sada, kad na Bosnu i Hercegovinu mnogo oko izvjedljivo gleda, hrvatska književnost osjeća jaku potrebu, da bi je trebalo osvježiti novim dahom i životom, što se donekle i pokušalo. Pomamna jagma za Tomićevim radnjama, — u kojim se zrcali slika narodnog bosanskoga života — dokazuje to, i kano da se možemo potpuno nadati, da će se od pokušaja krenuti malo dalje. Domaći sinovi, poznajući čisto narodni, dosele malo poznati život, a upućeni i u tajne istočne poezije, steći će vječnih zasluga, uznastoje li i uznadu li neobradjeno bujno cvijeće Bosne i Hercegovine protkati žicama istoka.

To je prvo i glavno, što svako očekuje od tih mladih radnika, a s takovim su se mislima očekivale i radnje onih, koji se do sada pojaviše. Čiste i narodne poezije — bez zapadne natruhe — to neka ostane uzorom tima mladim silama.

Od dosadanjih radnika, koji se pojaviše kao Mirza Safet, Osman-beg Štafić i drugi, prvi je Riza beg Kapetanović, koji u jednu kitu sabrao svoje pjesme.

Ime Riza-bega Kapetanovića je dovoljno poznato hrvatskom općinstvu, koje čita. Njegovih je pjesama izlazilo u »Viencu«, a otkako mu otac Mehmed-beg pokrenu list »Bošnjak«, najviše je tu objelodanjivao svoje pjesme.

Pjesme je posvetio dragoj Zulejhi i domovini. Našemu se mladome pjesniku ne može poreći pravi pjesnički talenat, ali mora da se osovi na vlastite noge, da poleti vlastitim krilom. Pročitav sve pjesmice na dušak, prikazaše mi se prvim gjurgjicima, koji javljaju skoro proljeće, ali su prerano iznikli. Ne treba odviše hititi s djelima na javu. »Nonum prematur in annum«, zlatne su riječi latinskoga pjesnika. Neke bi pjesme morale ostati još koji čas u zaklonu, kao n. pr. velik dio »Pupoljaka«. Pjesnik bi moro i druge pupoljke dotjerati, kao n. pr. onu pod brojem VIII.

Ne gledajte po nebesim.
U oblaku munja nije —
Munju samo plavo oko
U potaji krije.

Draga uz domovinu ispunja sve srce pjesnikovo; ona ima nad njim nekakovu višu moć, on je ko suncokret sunce svuda prati, jer

zapaljeno srce ne zna,
šta je umor, šta je trud. —

Vjerno prema običaju narodnom ide on svojoj dragoj pod prozor samo »po noći, u tihoj samoći«. Nestrpljivost svoju krasno izriče:

Zori, zoro,
Ne moj sporo,
Mini dane —
Nek i mjesec grane,
Čekat će me u gjul-bašči
Moje milo lane . . . . .

Zulejka ima svu moć nad pjesnikom:

u tvojoj je
Svekoliko ruci
u tebe je
i pakô i raj . . . . . .

Evropski sentimentalizam prodire i u srca mladih Bošnjaka. Čudno, kako je ova bolesna travka našla zgodna zemljišta u Bosni! Tome se i mladi Kapetanović nije mogao oteti. Dakako, otkada je svijet i dok ga nestane, bilo je i bit će ljubavi, a uz nju i ljubavnih pjesama. Ali ako hoće pjesnik da uzdigne čitatelja, mora da mu prikaže nešto originalno, da ne ponavlja starih fraza i poznatih hiperbola. I u narodnoj poeziji ima ljubavnih pjesmica, ali se ne sjećam, da bi ostavljeni ljubavnik toliku silu suza prolio, te »bi se silne r'jeke stvorile u more — potoci bi trli od rijeka gore!«

Ima u Kapetanovićevim pjesmama mnogo zrnce istočnoga bisera, ali ne toliko, koliko smo mi očekivali i koliko želimo. Kako se to krasno dade spojiti s duhom naše narodne poezije, pokazao nam je Mirza Safvet u malenoj pjesmici »Ašiklija«, koja se ponosno može staviti uz bok najljepšoj ljubavnoj pjesmici. Pa ako već hoće mlada srca, da svoju ljubav izliju, — eno im uzorka.

Domoljubne su pjesme zadahnute živim žarom. Ali zar je domovina pjesnikova samo Bosna? Ne sežu li njene granice i malo dalje? — Lijepa je misao gdje pjesnik opijeva svoje boli i rane, ali kad na domovinu pomisli, iščezne sve, a

srce gine samo
za dom i slobodu.

Izmedju različnih pjesama najljepša je: Ko tigar bih . . . U ovoj se pjesmi ističe prava ćud pjesnikova; ova je, rekao bih, ogledalo njegove dušc, iznikla upravo iz srca bosanskoga plemića, koji znade, kako veli pjesma: karati i milovati . . .

Najveću snagu svoje pjesničke duše izlio je pjesnik u »Džemili«. To je malena epska pjesan u četiri razdjela, a prijedmet kao da je iz narodne pjesme. Ahmet-beg Ljubović voli mladu Džemilu. No nju prose i beg Atlagić i Šestokrilović. Otac dade kćer Ahmet-begu, a kad svati jašili gorom, dočeka ih iz busije Atlagić. Mladi Ahmet-beg, da mu družina zalud ne gine, protište se naprijed i ponudi Atlagiću mejdan:

Evo mača, ovaj neka sudi,
Ja sam spreman poginuti prvi.

To velikodušje ublaži Atlagića: on nudja Ahmet-begu desnicu, odriče se djevojke, pa mu ide u svatove.

Sudeći po ovoj pjesmi, u našega pjesnika ima mnogo epskog talenta. Prekrasan je prizor u drugome dijelu, gdje se u noćnoj tami medju ružama i ljubicama sastaje Džemila s Ahmetom. I ostali su opisi prirode uspjeli. Mi od srca preporučujemo mladom pjesniku, da se ovakim prijedmetom više pozabavi. Ta ima gradiva upravo neiscrpiva. Tu mu proričemo krasnu budućnost, a Bože daj, da se ne prevarimo.

Najviše nas boli, ali ne možemo premučati a da ne rečemo koju o jeziku. Jezik bi morao biti malo izgladjeniji, kako je kod Osmana Štafića i Mirze Safveta. Oblici: meneka, tebeka, pa tudena, jera itd. nijesu u opće za knjigu, a najmanje za pjesmu, gdje morajn ne samo misli nego i jezik biti biran. Da je mladi pjesnik malo bolje zavirio u narod, ne bi jamačno nikada čuo, da »ptice bruje«, kako se to Zmaju pričinilo, koga je naš Riza i previše zavolio. Ne smiju se stihu za volju krpati krivi oblici kao »moj premili rodu«. Ne bi smio podnipošto biti u knjizi ovaj vrlo neugladjeni stih:

Ta svi gorski lavi što su —
Divi (ak' imaju)
Prama dičnom tvome sinu itd.

Nije lijepo rečeno:

znadem *zdravo*,
Sv'jet me mrzi,
ali neka
Ima *puno* pravo.

Ne smije mladi pjesnik da se s toga na nas razljuti, nego neka gleda, da ispravi što više može, pa da nas naskoro obraduje novim plodom svoje vile. A za budući rad bismo našemu pjesniku i drugim mladim pjesnicima iz Bosne ponosne stavili na srce ovo nekoliko riječi: Pjesnik ima da bude vodja i učitelj svoga naroda. Koliko pouke i upute, koliko utjehe i melema treba našemu narodu u Bosni, mislim, da će to mladi naraštaj ondje vrlo dobro poznavati. A gdje da nadje narod tu okrepu, taj melem? Zar u sitnim ljubavnim pjesmicama? Podnipošto. Na drugo polje treba da se bacimo. Za nama je naša prošlost — tamna i svijetla; pred nama budućnost, koju imamo sami da osnujemo; okolo nas braća naša . . . Eto gradiva! Uspomenom na crne dane, grijesima svojih otaca mora da odvratimo narod, da ne upane u iste grijehe. Pjesnik ima da uči svoj narod golu i živu istinu; on mu mora da oči otvori, da ga vodi prosvjeti i slobodi. Učeći svoj narod, radeći svim silama za sadašnjost, snujemo budućnost. *T. A.*

Slovenska. Daroviti i umni pjesnik slovenski, *Ant. Aškerc*, koji danas na slovenskom Parnasu po sudu mnogih zaprema prvo mjesto iza genijalnoga Simona Gregorčića, napisao je i izdao svoje putne crtice *»Izlet v Carigrad«*, koje su nedavno najprije ugledale svjetlo u podlistku ljubljanskog dnevnika »Slovenskoga Naroda«. Pjesnik opisuje u zanimljivim i lijepim crticama svoj put u Carigrad i svoj boravak u starodrevnom Stambulu. O Carigradu ima znamenitih opisa u svjetskoj književnosti. Medju ostalima De Amicis napisao je prekrasno djelo o tom čarobnom gradu. I naš je pokojni Tkalčević pošao tragom njegovim i obdario našu književnost lijepim opisom.

Putopis Aškerčev ima u sebi nešto osebujno i izvorno. Jasno se vidi, da su to letimične crtice oštrovidna posmatrača i darovita pjesnika. Kratko i s nekoliko poteza umije jasno predočiti prizor, a uz to upleće svoje duhovite opaske, koje odaju opsežnu i svjetsku naobrazbu. U kratko, pjesnikovo djelo rese ove dvije vrline: veoma je poučno, a k jednu vrlo zanimljivo. Pisac ovih redaka pročitao ga je na jedan dušak, ma da dobro poznaje djelo De Amicisovo. Krasno ovo djelce usrdno preporučujemo hrvatskomu čitalačkom svijetu, a to tim radje, što pjesnik Aškerc piše tako biranim i lijepim slovenskim jezikom i tako uzornim i živim stilom, da će moći svatko u nas bez ikakve poteškoće čitati i uživati. Putopis je izišao tiskom i nakladom »Narodne Tiskarne« u Ljubljani, a stoji samo 20 novč., poštom 25 novčića.

Svaštice.

Hrvatski beletristički list u Sarajevu. »Glas Hercegovca« javlja: Kako doznajemo, naši rodoljubi u Sarajevu nastoje osnovati beletristički list, oko kojega bi se naši mladi književnici sakupili.

»Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika«. Naša akademija nedavno je preporučila svoj rječnik našoj, srpskoj i crnogorskoj vladi za škole. Ovoj su se preporuci odma odazvale bosanska vlada u Sarajevu i srpska u Biogradu, pa je prva naručila 30 istisaka, a druga 312 dojakošnjih svezaka, a za buduće 32 istiska rječnika. Time se širi poznavanje ovoga monumentalnog djela i ujedno podupire izdavanje njegovo.

Na grudi prošlosti. — Od svih strana . . . — Listak romana. — Cosmopolis. — Torkvato Tasso. — Bitka na krbavskom polju (11. rujna 1493.). — Listak.

Uredjuje **J. Pasarić.** Vlastničtvo i tisak **Dioničke Tiskare.**

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 16. rujna 1893.

Br. 37. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Prvi grijeh.

(Alegorija u tri dijela.)

I. dio.

(Pozornica prikazuje Eden u prvu zoru. U dnu zastor od tankih oblaka. U sredini stablo znanja dobra i zla. Dublje na desno stablo života. Dok se polagano diže zastor, imitira glazba šuštanje prirode, kako se iz sna budi. Pod konac ozvanjaju akordi sve jače i jače, a teška kroka i zabrinuta čela izlazi polagano na pozornicu *Lucifer* i sjeda na kamen pod stablo u sredini. Glazba svejednako nastavlja.)

Lucifer:

(trgnuv se iz misli i gledajući u plod na stablu)

Nevinost — ah — i mir mi s njome vrati,
Neznanje slatko, u kom plivah vas
Kô kroz tu zoru šarni leptir zlati,
Kroz svježe lišće male ptice glas — — —
Nevinost — ah, — u kojoj n'jesam znao
Al jesam stvor, al ništica, al bog;
Gdje bez brige sam čisti atom sjao
Ko sv'jetli prašak sred azura tog!

(Zamisli se, pa nastavlja:)

— Pa šta si ti?! Tvoj sok je čemer kleti; —
Dà slagji je neg moje suze kap;
Al tu i tu — u srcu i pameti —
Drugačiji je nevini ti cvat.
O što mi vrijedi tvoga znanja kupa,
Kad želja za njim grud i srce para,
Kad znat i neznat' glup je posô skupa,
Tek bliže j' nebu luda od zvjezdara!
I dolje s tobom! *(skoči k deblu)* sagnjij tu u blatu,
Da ne truješ mi ovaj zračak blag,
Leptire, ptice u sunčanom zlatu
I svježi list i mlade zore trag.
Nek otrovana duša mi se puni
Od sreće bar, što u okolo snî — —
Oj dolje s tobom; sveni i satruni
I budi blato, kleta voćko ti!

(Trga jabuke i baca ih pozornicom. Dok se jabuke kotrljaju, doskakuće na pozornicu)

Glad:

Što bacaš, striče,
Jabuke slatke,
Zdrave i glatke,
Rujne kô krv?!
Čuvaj ih, striče,
Što zemlju tiče,
U tom se namah
Od sebe sama
Zavrgne crv!
I onda — bog nek dragi zna —
Tek s bogom l'jepa boja rumena!

Lucifer:

Od zemlje zar? Moj crvak nij' od zemlje!
U slatkom soku
Na stablu visoku,
Što teži gore,
Gdje zvjezdice gore,
Tu djeva je sjela
I zavjesu gustu
Na lice je splela.

I drskom sam nogom
Pred grančice klekô
I plako i rekô:
O kaži se, kaži:

Srce te zove;
Ah bol mu utaži!

Grančice šute — —
Djeva se skriva,
A želja gori,
I vatra je živa.
I digoh ruku
I zavjesu skinuh,
Al djeva se izvi
I propa i zginu.

Pritisnu nojca
Zemljicu mirnu;
Tek usna me peče,
Gdje grana me dirnu — —
I grana kad gori
Od njezina plama,
O kako je slatka
A ona, a sama!

Glad:

Što je pjesma — to je duša;
Plod je rujne jabuke!
I tko mnogo voća kuša,
Krvca mu se, striče, zgrnša,
Kuje tvoje stihove.
Nego — što će bl'jedi jed —
Hej pjevači, naprijed!

(Lucifer sjedi u kutu Edena i šuti. Na pozornicu nahrupe demoni i strasti ljudske.)

Pjev:

U blatu je gmizô sićušni crv
I spazio zv'jezdu nebesku — —
I onda mu planu vatrena krv
I pade u nevolju tešku — — —
„Ah!“ klico je danas i sutra „ah!“
I kukô je zbog daljine,
A zv'jezda se lagano šetala
U miru nebeske vedrine.

Ženska grla:

O ljubav je teški i porazni jad
U licu, u glavi, u srcu!

Muška grla:

I uginu crvić jadan i mlad,
A sunce mu osuši krvcu — — —

Svi:

A vjetrić mu raznio prašinu svu
I odnio zv'jezdi nebeskoj — —
Pa sjaji tamo na utjehu
Svim crvom u nevolji teškoj!

Glad:

U redu, djeco! U poletu je pad!

Svi:

I sjaji tamo na utjehu
Svim crvom u nevolji teškoj!

Glad: *(pristupa Luciferu)*

A vi, oj striče,
U kutu na kamenu,
Ovamo, k nama!

(Lucifer podiže glavu. Zbor pjeva:)

Lud je posô svetit sv'jet,
Jašit na oblaku;
Pitat zašto cvjeta cv'jet,
Zašt' je mrak u mraku.
Sudbina je sve i sva
U igri postanja;
Luda je, tko pije sok
Sa drva spoznanja!

(Lucifer sluša.)

Glad:

Ja sam vječna istina!

Zločin:

Ja kap tvoga vrela!

Svi:

Bič smo prosti — druga je
Sve nas ruka plela!
Ne peče nas ništa, —
Kud nosi nas kob,
Tud kopa se grob
Il sreći il t'jelu
Il srcu il duši
Tek ruši i ruši;
Plač i suze odaju nam trag,
Šta briga nas, al plače bog al vrag!

Zločin: *(Gladi)*

Ti kraljuj, majko!

Svi:

Kraljuj, vladaj, ništi!
Povedi kolo, majko sviju nas!

(Uhvate se okolo stabla. Glazba intonira demonski ples. Kolo se kreće lagano, al ipak obijesno oko stabla. U sredinu na kamen stane)

Glad: *(pjeva)*

U sv'jet pada Angjeo
Čist i b'jel i zlati,
Uz kol'jevku ja ću mu
Kô dojilja stati.
Spasti će mu kreljuti,

Ostat kosti same;
Ha, ha, ha, ha — suzice
Ne spadaju na me!

Zločin: *(stupa na kamen)*

Raste momče; majka mu
Ko golubu guče;
Dogodi se živu mu
Sprovodom jauče —
Majka putem zastane,
Al ga krvnik prati; —
Ha, ha; za te suzice
Ne treba mi znati!

Skvrna: *(kô gore)*

Djevojčica kano l'jer
Do po noći miri,
Od po noći u srcu
Plešu joj vampiri
I kad prodju mjeseci —
Vrh staklena vala
Pliva majka, pliva kći
I još nešto mala.

Nepravda: *(kô gore)*

Mislio je, trpio
Za ciljeve svete,
Al se grana lovora
Čudno katkad plete
I eno ga na slami
Očajno se pruža; —
To je stara pjesmica
Nad kostima muža!

Ludilo: *(kô gore)*

Bog mu dao željni um
I on nema mira,
Već sve prstom drskijem
Tajnu bitka dira — —
U ludnici stegô si
Uže oko vrata,
Pa su ga zakopali
Groblju ispred vrata!

(Kolo uz divlju viku poskoči. Lucifer bane preda nj.)

Lucifer: *(gnjevno)*

Haj, bit će dost! Taj pjev je gadni smrad!
I izbrano ste društvo baš;
Sve hulja sama, izmet, skot i jad!

Kor demona:

Ti pjevaj bolje, ako znaš.
Ta tko te gurnu, tko li baci tu
U vrtlog misli tvoj ponosni lik,
Tko otrova ti dušu jadnu, svu
Te bludiš tuda proklet očajnik?!
Ha, ha! I tu je vr'jedan pakla sm'jeh,
Ti pade, aj, a cigli bje ti gr'jeh,
Gdje htjede znat, od čega tvoj je Bog.
I ti ga braniš?! Baš ga briga znat
Za tvoje suze ili za tvoj mir.

Lucifer:

Ne branim tu ništa — tek se zgraža meni!

Glad: *(spopane ga za ruku)*

Ajde k meni — ajd medeni,
Budi s nama b'jesni svat.

Svi:

Kolom skokni, kolom kreni
Ko poželjni iskren brat.

Lucifer: *(gleda k nebu)*

Još šuti — tuj u času teške borbe!
Je l' on od mene veći il je manji?!
A ako j' veći, što se ganut ne će,
A ako j' manji, što me muči tako,
Da osjećam ga kano premoć svuda?!

Kor demona:

Ajde k nama — budi s nama
U tom kolu b'jesni svat!
Kolom kreni, nek se lama
Isprek kroka
Našeg skoka
Stablo znanja kano vlat!

Lucifer: *(u očajnom bjesnilu)*

O čujte jošte ovaj govor zadnji!

Kor:

Da čujmo ga!

Lucifer:

Nijesam došô kao smrtni stvor,
Da demonska me vaša vatra svlada;
Ja duh sam svjež — izvana zelen bor,
Al srč je trula i vjera i nada!
To drvo gle prokletstvo mi je sve;
Ta jabuka kô vječni pali plamen,
To srce tu kô tvrdi oklop — kamen,
U kojem misô vrî, a pokoj mre.
A duh sam ja i vječne želje žar
Pa ipak padoh — živ a mrtva stvar
Igračka puka
Na talasu strasti
Padam i padam, al neda mi pasti
Otajna ruka —
Ćutim je svigdje,
Ne vidim nigdje:
Al teži još me bije sram

*

Na vječnu krvnu vječitosti:
Iz zemlje blatne niknuti će kosti
I jače bit će nego l' i ja sam!

Kor:

U blatu je gmizô sićušni crv
I spazio zv'jezdu nebesku
I onda mu planu vatrena krv
I pade u nevolju tešku.

Lucifer:

Nek spali ga suhe pustare dah,
Nek strune na sunčanom bl'jesku,
Al vjetrić će dignnuti zadnji mu prah
I odn'jet na zv'jezdu nebesku!

Svi:

I odn'jet na zv'jezdu nebesku!

Lucifer:

I taj je crv, o glete — složen tu!

(Poleti zastoru u dnu pozornice. Oblak se diže i pod krošnjom vidi se na mahovini Adamovo tijelo. Demoni pojure za Luciferom. U taj mah sine uz Adama genije sa plamenim mačem u ruci.)

Lucifer: *(zasinut od svjetla)*

Govori, daj, o silni Jehova,
Po čemu da je jači taj od mene?!

Kor genija iza kulisa:

Vjeruj blago, uživaj u skladu,
Što se lije sa zv'jezde i cv'jeta;
Slušaj pjesmu, kojom rosu mladu
Zdrâvi šapat lišća sa drveta
I ne traži, da raskrivaš tamo,
Što je bolje da je zakopano!

Kor demona:

U blatu je gmizô sićušni crv
I spazio zv'jezdu nebesku
I onda mu planu vatrena krv
I pade u nevolju tešku!

Lucifer:

To nije dost; to blebet je za babe!
Ja prozr'jevam ti djelo, Jehova!
I što je? jeftin pepeo i prah,
U glavi nešto sluzi slabe —
I to da budu sv'jeta moždani?!
Pa on da jači bit će nego l' ja?!
Vječnim tebe kunem bićem,
Srećom ljudi i prolićem
Bratske krvi, što će teći,
Reci: zašto on je veći?

Kor genija iza kulisa:

Tvoja sreća u duši ti klije,
Tvoju sreću tvoja misô prede;
Budi ptiče, što se zrakom vije
Više nego l' siže kreljut b'jede —
Vjeruj, ljubi, nadaj se i — snosi,
Tu ćeš čuti, zašto si i tko si!

Lucifer:

I opet ništ! i ja sam lutka zar
U čije uho trpaju se r'ječi
Ko mekinje, što ne će ih ni — miš!
U ruke još mi molitvenik dajte —
I s bogom treba reć — po propisu!
Za babe onaj — naočare na nos —
Pa kutrit ću u kutu kano pralik
Mudraca, koji iskon bitka traži —
I to je recept sv'jetlih genija!
Ja prekidam s nebesi razgovor.

(Okrene se k demonima)

Amo kolo!
Milo mi je društvo b'jesno
I nemirne misli!

Svi:

Svemirje je nama t'jesno,
Pa kako se stisli!
Lupni živo, brigu stresi
To blato u glavi;
U strasti je život sladak
I u — zaboravi!

Lucifer:

A sad jošte evo žrtvu,
O Jehova, tebi palim,
Tebi žrtva — meni smijeh,
Kojim žuč u srcu galim:
Živio ti novi stvor,
Prkosio punom granom
Kano mladi zelen bor!
A kad tebi na um pane,
Okreši mu mlade grane;
Ne budi ti ništa žao,
To je samo — promisao!
I vječna je mudrost neba,
Nikad ništa košto treba!
Majku krije
Groba mrak,
Odhranit će
Čedo zrak!
Trči sv'jet
U kovitlac —
Idol: zlatni
Magarac!
Ha, ha, ha, ha — misli te
Plod su tvoje jabuke!

(Udari nogom. Pred Adamom plane vatra. Lucifer cijedi u nju jabuku sa stabla spoznanja dobra i zla.)

Kor demona:

Lud je posô svetit sv'jet,
Jašit na oblaku;
Pitat zašto cvjeta cv'jet,
Zašt je mrak u mraku?!
Sudbina je sve i sva
U igri postanja;
Luda je, tko pije sok
Sa stabla spoznanja!

(Lucifer slomljen od ekstaze pada uz vatru pred Adama. Glad, Zločin i Ludilo dižu ga i vode uz divlju pjesmu):

Ajde k nama — budi s nama
U tom kolu b'jesni svat;
Kolom kreni, nek se lama
Ispred skoka
Našeg kroka
Stablo znanja kao vlat!

(Lucifer skoči slomljene snage. Pod drvom spoznanja dobra i zla klone. Kako pane, zagrmi, a rulja demona uz divlji pjev gubi se na sve strane sa pozornice. Svijetli genije koračí uz tihu svirku do pred Lucifera. Lucifer podiže oči; glazba ušuti.)

Genije:

Želiš li sreću?

Lucifer:

Istinu!

Genije:

Vjeruj!

Lucifer:

Vjerujem u svoje oči, uši i sebe samoga!

(Genije se okrene. Zastor ko oblak sakriva polagano i njega i stablo spoznanja. Lucifer skršen prislonio glavu o ruke kô tip očajna skeptika.)

I prednji zastor pada.

(Konac I. dijela.)

(Nastavit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Nastavak.)

Vrata se bijahu opet zatvorila. Alba Steno bijaše na novo sama. Po ure kasnije, kad je sobar došao, da pita za nalog o kočiji, koju bješe grofica po obećanju natrag poslala, nadje je nepomičnu, gdje stoji kod prozora, kamo se naslonila, da vidi Dorsenna, kako odlazi. Tu je bijaše na novo spopala kušnja samoubistva. Na novo je osjetila neodoljivom silom magnetičnu privlačivost smrti. Život joj se opet ukazao kao stvar preprosta, previše beskorisna i nesnosna, da bi dalje živjela. Odsad više ne će moći poljubiti svoje majke, a da ne zadršće od groze. Od dviju prijateljica bijaše jedna za uvijek odijeljena od nje, a druga bijedna isto kao ona. Upravo je osjetila ona tako kruti dojam, da čovjek, u kojeg je stavila svoju posljednju i ludu nadu, nema srca, da ga bar nema za nju. Ono, što je vidjela u djavoljem duhu Lydijinu, potpuno joj učini izgled na boravak u Piovu tako mrskim, da ju je sama pomisao na to potresala grozom. Baštinjena težnja, što se očitovala impulsijom od malo prije, već se u toj duši, što je krvarila od neizlječive rane, ustalila u obliku promišljene volje. To je drugi i najopasniji momenat u toku te moralne bolesti, koju prikazuje samoubistvo. Ona napreduje tako oštrom navalom, kad se prilike podudaraju s predodredjenjem od poroda. Alba reče u sebi, ne kao netom: „Kako bi slatko bilo umrijeti!“ nego: „Ja hoću da umrem!...“

Onda, kako je stajala nagnuta na prozor, nametnuše se njezinoj misli dvije uspomene: — na jednu mladu djevojku iz Napulja, njezinu drugaricu kod tennisa, koju je Dorsenne nazivao malom Herodijadom, jer je naličila slikama Luinijevim, i koja se ove zime u navali vruće groznice bijaše bacila ovako niz prozor. Dogodilo se to u pet sati iz jutra. Ubogo tijelo prepoznaše vrtlari. Da bi ga odma pokrili, pozvoniše na vrata jednog susjednog hôtela, pa je ovako taj stvor dražesne ljepote i divne fine otmenosti imao za prvi mrtvački plašt zaprljani stolnjak sa gostionskog stola. Alba, koja ljubljaše to dijete od osamnaest godina, spominjala se, koje je suze majka te nesretnice — ona bijaše plemenita i sveta žena — prolila i kako je slučaj te smrtne borbe na ulici dodao brutalan značaj toj već i onako strašnoj zgodi. S tim se probudi pred Albom slika druge prijateljice, jedne njemačke barunice, što je stanovala u Italiji i koja se bješe takodjer ubila, pred dvije godine, . . . otisnuvši se na barci na vodu jednog malog jezera rimske Campagne — jezera Porto. Našli su je kako plovi poput kake Ofelije, ne promijenivši se nimalo, zaspavši na nemirnoj postelji valovlja, pobožne ruke je iznesoše, a da se toj očajnici nije nikakova profanacija umiješala u utješni čar smrti.

Slične slike dostaju, kad ludost samoubistva posve zaokupi neko biće, da odrede narav sredstva, koje će upotrebiti osobito kad je sam oblik tog samoubistva kao unaprijed naslikan u otajstvu baštinstva. Tako se tumače

čudna priljepčiva oponašanja, koja proslaviše neka mjesta pogrebnom slavom, tako stražarnica na boulognskom polju, koju je vladar morao dati spaliti. Više vojnika se u njoj ubilo, sve jedan za drugim. Slična čarolija zavlada mladom djevojkom. Kočija bijaše za nju spremna. Kroz vrata Portese i duž Tibra moglo se za sat i po doći do jezera sa hitrim grofičinim konjima. Osim toga, da se ukloni znaličnosti služinčadi, imala je jednu izliku, jer neka velika gospodja rimska, koju poznavaše, kneginja Torlonia, ima osamljen zaselak na rubu tog ribnjaka.

Ona se požuri, da metne šešir na kosu. I ne napisavši ni jedne riječi oproštaja ni za koga, ne bacivši ni oka na predmete, medju kojima je odrasla i trpjela, — tako već bijaše plijenom grobne vrtoglavice — sidje ona niz skaline trčeći i dobacivši kočijašu ime vile:

— Žuri se — potjera ga, — već sam zakasnila...

Jezero je Porto, kako mu ime kaže, luka starog Tibra, — ona, kojom je Trajan htio da nadomjesti Ostiju, što su je već za vrijeme Augusta gotovo zakrčile naplave. Put onamo polazi od Transtevera duž rijeke, koja se valja preko ravnice, posijane razvalinama i izbočene golim brežuljcima; voda je kaljužasta, žuta od pijeska i blata apeninskog. Kad iščezne s vidika crkva svetog Pavla, onda započinje pustinja, još pustija od okolice, u kojoj se bio dvostruki Gorkin dvoboj s Florentom Chapronom i Julienom Dorsennom, jer tu se ne uzdiže više modruljasta crta albanskoga gorja, da dražesno zatvori pustu neizmjernu poljanu. U to doba godine vratila su se već stada na visine poradi groznice, koja vlada na ovom tlu, što je izmiješano morskim provalama i kao sagnjilo od stajaćih voda, što ih je i najenergičnije djelo moglo samo na pol isušiti. Nekoliko kita enkaliptusa tu i tamo, nekoliko niskih pinija podno srušenih zidova, to je sva vegetacija, koju je susrelo oko Albe Steno. No to se obzorje odviše slagalo s moralnom pustoši, koju je u sebi nosila, a da joj ne bi godila turobnost stvarî oko posljednje njezine šetnje. U ostalom je osjećala od časa, kad se je kočija počela kretati, onu vrst čudnog mira, gotovo veselosti, što često prati samoubistvo, osobito, kad je ono konac duge bolesti duševne, one strašljive melankolije, koja nas je mjesece i mjesece okružavala mučnim krugom fiksnih ideja. Čini se, da duša kao i tijelo ima samo stanovitu snagu, do koje može trpjeti i da, kad se jedanput ta granica prekorači, nastupi kratka anestesija, u kojoj više ne može ni ćutiti istine bolî, što je ipak nagone u smrt. Razna lica, koja prodjoše dramom njezina života, da ga od prizora do prizora dotjeraju do tragične odluke, kojoj ju je približavao kas dvaju konja, činila su se njoj, što je na samrti bila, kao da su odmakla u neku daljinu. Kako bijaše daleko brutalni Lincoln i himbena Lydija Maitland, kako daleko istinita Maud Gorka i pobožna Fanny Hafner! Ona nisu za nju bila zbiljna, osim lica njezine majke i Dorsennova, premda ju je tako malo sati, malne tako malo časova dijelilo od hipa, u kojem je od njih pogodjena udarcima, što su završili njezinu nesreću. To ne bijaše više svijetli somnambulizam, o kojem su govorili nekoji zločinci, ne, nego unutrašnji otpon, koji malo da nije bio sladak i koji je na njezine usne, što su se sada manje trzale, u nekim časovima, mamio podsmijeh mira i pokoja.

To čuvstvo, koje ju je približavalo neopozivnomu miru, konačnomu snu, i u kojem ona nije više trpjela, uveća se još, kad je izišla iz kočije i obišavši vrt vile Torlonia, našla se pred malim jezerom, tako veličajnim u svojoj neznatnosti, po divljoći okoline, i, nepomična, zapanjena sama pred tim skrajnjim časom, čarom te nenadne prikaze, ona se zaustavi kod trstika posve rascvalih svojim ružičnim perjanicama, izmedju skvrčenog lišća dviju aloja, da posmatra taj ribnjak, što će da bude njezinim grobom, i ona prošapta:

— Kako je to lijepo!...

Površina jezera pružala se zaista tako savršeno mirno, da je jedva kadikad koji lijeni i tihi valić navorao crnu vodu, koja izgledaše gusta i lijena, u koju su trstike prodirale i nad kojom dugi listovi vodenih biljka rasprostirahu svoje mrko zelenilo. I svuda oko mlade djevojke bujalo je silno prorašće, poput šume divskih ružičnih trstika, dok su se na drugom kraju pomaljale italske pinije postepeno se redajući i glatko pružajući svoje crne kite pod nebo lazurna modrila, gdje je sunce stalo zapadati, jer je već bilo više od pet sati i već se nejasna magla pahuljila nad jezerom, — magla, ne, — prah pepela, para od pare, u čemu se talilo i kao mekšalo ono, što je mrtva voda previše metalično imala u sebi. Ni ćuh vjetrića nije uzbibao tankim trstikama, a kroz njihova stabalca se uzdizaše kvakanje bezbrojnih žaba, što se sakrivahu u bilju. Kadkad bi zaplovila koja od tih životinja jezerom. Štropot kamena, što no pade u vodu, neko pljuskanje, podrhtaj jednog dubljeg vala — i zrcalo prostranog ribnjaka poprima opet lice ljupkog i u isti čas kobnog čara. Onda se opet gavrani spustiše s neba velikim kričem. Namjeste se na livadi s lijeva, spram koje je vodio drvored, obrastao ružama, kojim je Alba došla, i ona ubere mekanično nekoliko cvijetova, kojima okiti svoju haljinu, zadnjim nagonom mladosti i koketerije u samoj smrti!...

Ovo tako čisto popodne, to gotovo fantastički nepomično jezero, to tragično obzorje s nekim nedovidnim značajem svih stvari naokolo — sve se je u melankoličnom ukrasu ovog skrajnjeg časa skladalo s mislima mlade djevojke i na tako potpun način, te je bila kao ushićena. U vlažnoj atmosferi, koja pomalo u nju prodiraše, bilo je čara samrtnog uspavanja, kome se je podavala posve sanjarski, gotovo s fizičnom nasladom, uništivši volju, upijajući čitavim bićem svojim groznična isparivanja tog mjesta, jednog od najpogubnijih u ovo doba i u ovaj čas na toj pogibeljnoj strani, tako, da je na

jedanput strese drhtaj zime pod lakom tkaninom njezine ljetne haljine. Ramena joj se stegnuše, njezini zubi se stisnuše i taj dojam iznenadne bolesti bijaše joj kao znak, da se dade na posao. Ona podje drugim drvoredom ružinih grmova i stigne do mjesta na obali, gdje ne bijaše raslinja, a gdje se ocrtavao oblik jedne barke. Brzo je odkopča i prihvativši teška vesla svojim nježnim rukama otisne se do sredine jezera.

Kad je prispjela do mjesta, koje joj se činilo najdubljim i najzgodnijim za njezinu odluku, prestane veslati. Tad, u dječinjoj brizi, zbog čega se sama nasmijehne, tako je to odavalo instinktivni i djetinjasti red u ovom svečanom času, namjesti ona svoj šešir, suncobran i rukavice na jednoj poprečnoj daski ladje. Krenuvši teška vesla upotrebila je velik napor, tako da je sad plovila. Po drugi put je strese studen, dok je redala te male predmete, tako oštra studen, tako ledena i duboka taj put, te je zastala u poslu. Ostade nepomična, u nejasnom sanjarenju, uprijevši oči u vodu, na kojoj su valovi podrhtavali, sve ljenije, sve više izumirući, na okolo barke. U posljednji čas osjeti, kako joj se u srce vraća, ne ljubav k životu, nego nježnost za majku. Sve potankosti najmanjih dogadjaja, što će slijediti iza njezina samoubistva, ocrtaše se sada pred njezinom misli. Vidjela se, kako će se baciti u tu duboku vodu, što će se sklopiti nad njezinom glavom. Sva će njezina patnja prestati, za nju, no za gospodju Steno? . . . Vidjela je kočijaša, kako je uznemiren zbog njezine odsutnosti, gdje zvoni na vratima vile Torlonia, kako je sluge traže. Odkopčana će ladja pripovijedat jasno, gdje je treba tražiti i šta je uradila. Grofica će saznati, da se je ubila. Ona će htjeti da takodjer sazna za uzrok tog očajnog konca. Mladoj djevojci ukaza se strašni obraz Lydije Maitland. Ona shvati, da ta žena previše mrzi na svoju neprijateljicu, a da joj nebi objasnila strašne prilike, što su bile pred tim samoubistvom. Njezin jednostavni krič, ali tako strašno značajan, tako je divljim naglasom bio izlanut: „Vi ste to učinili hotimice! . . .“ padne u pamet Albi. Vidjela je svoju majku, gdje saznaje, da joj je kći sve pogodila, sve vidjela. Toliko je obožavala tu majku, a ona jê tako mazila i nježila! I još joj je toliko draga bila! Isto tako, kao što nije mogla podnijeti misli, da živi dalje u blizini Maitlandovoj, iza onoga, što je vidjela svojim očima kroz izdajno staklo, isto tako nije mogla podnijeti pomisli na grižnje savjesti, što će pritisnuti njezino ubistvo na dušu ove obožavane majke! . . .

U isti čas se sjeti Dorsenna i pomisli, što će mladi čovjek ćutjeti, kad čuje glas o tomu samoubistvu, što je tako brzo slijedilo iza njihova razgovora. On će misliti, da je sam kriv, a to ne bi bilo pravo! . . . Onda je strese po treći put studen od glave do nogu i Alba pomisli, da ima tu drugi, isto tako siguran način smrti, a da nitko ne će moći posumnjati, da je ta smrt svojevoljna. Ona se sjeti, da se nalazi na jednom od najzloglasnijih mjesta rimske Campagne. Koliko je poznavala osoba, koje je u nekoliko dana satrla opasna groznica, što je uhvatiše na sličnim mjestima, u ovo doba, u ovoj saisoni, osobito jednog njezina osobitog prijatelja, jednog Bonaparta, koji je nastavao u Rimu, kojeg je tako naglo skršila, kad je došao da na tom mjestu sav u znoju lovi! Kad bi ona pokušala, da uhvati hotimice tu bolest? . . . I evo, ona poče iznova veslati, da se još jače izmuči. Onda, kad je osjetila, da joj je čelo vlažno od toga napora, otvori svoju jaquettu i haljinac, razgali vrat, svoja mlada prsa, svoje djevičansko grlo i ispruži se na ladji, pustivši, da je vlažni zrak omotava, da je kupa, da je zaledjuje, moleći, da bi u njezinu krv unišla pogubna klica, koja će je osloboditi, a njom zavlada neka opojnost i u isti čas tromost. Koliko je vremena ostala tako na po onesviješćena, kao ukočena u toj atmosferi, što se sve više punila miasmima, kako je sunce zapadalo? Let časova označivaše joj samo čuvstvo sve češće studeni, koja se mijenjaše u jaku zimu, i ona osjećaše s tamnim i slatkim delirijem, da je njezina želja uslišana, da se je strašna groznica uvukla u nju. Začuje krič jedan, pa se čisto oledjena podigne i uhvati vesla. To je viknuo kočijaš, koji je sišao s kočije videći, da ona ne dolazi i doviknuo barci, ne znajući, tko je u njoj. Kad je ona izašla na obalu i taj čovjek je ugledao tako blijedu, on, koji je već godine i godine bio u grofičinoj službi, nije se mogao uzdržati, da joj ne reče familijarnošću talijanskog sluge:

— Vi ste ozebli, gospodjice, a ovo mjesto je toli pogubno . . .

— Zaista — odgovori ona — malo mi je zima . . . No to nije ništa. Vratimo se brzo. Nipošto ne kazuj, da sam se vozila u barci. Previše bi me prekoravali radi toga . . .

(Svršit će se.)

Torkvato Tasso.

Piše dr. A. Tresić Pavičić.

(Nastavak.)

Torkvato Taso je vrlo mnogo cienio Ariosta i možda ga je precjenjivao, a bio je uvjeren, da ga nije moguće u romantičnoj epopeji nadkriliti. On odluči dakle pokušati drugi put, spjevavši junačku epopeju. Taso je bio vanredno naobražen i osobito pronicava uma, a u estetici upravo genijalan, tako da mu nije bilo težko nešto savršena zamisliti. Zamislivši dakle, da spjeva junačku epopeju, morao joj je tražiti podlogu u povjesti,

i ne nadje zgodnijega predmeta od prve križarske vojne. On je htio spjevati junačku ali kršćansku epopeju, a za to uzvišenijega i ljepšega predmeta od toga nema. Uz to se mora uzeti u obzir, da su u ono vrieme Turci više nego ikada prietili, da će osvojiti Evropu, te je htio potaknuti kršćanstvo na novu križarsku vojnu. To je bila misao pobožnoga Tasa, ali čovjek se ne može oteti uplivu svoga vremena. U njegovo vrieme Talijanci nisu bili ni kršćani ni junaci. Ljubili su romantička maštovita pričanja, a u vjeri su bili gori pogani nego Turci. Nije njima dakle bilo moguće pjevati samo junačke dogadjaje, bez ljubavnih zgoda i nezgoda, bez čudotvornih dogadjaja i vrhunaravnih stvari. A da je to Torkvato i htio, nije mogao, jer je njegova narav bila sklona k ljubavi. On hoće da opieva pobožno junačtvo Gofreda, a kad tamo, pjeva ljubavne dogadjaje Armide, Klorinde, Erminije, Tankreda i Rinalda. I dvie trećine „Jerusalima“ govore o ljubavi, i da nema tih ljubavnih dogadjaja i onih ganutljivih ljubavnih stihova, radi pobožnog Gofreda ne bi nitko čitao Tasov „Jerusalim“. Ljubav je duh, koji proniče i oživljuje čitavu ovu pjesan, i to na takav način, da nije nikada nijedan pjesnik nešto ljepše o ljubavi pjevao, ni sam Spencer u Kraljici Mab (Queen Mab), kao što bi htio Taine. Nježnijega i čuvstvenijega epskoga pjesnika od Tasa nema.

Taso nije dakle spjevao, kao što je htio, čistu junačku epopeju, jer se nije mogao oteti uplivu svoga vremena i dojmu samoga Ariosta. Ali pošto je izabrao predmet iz povjesti i to ne bog zna iz kako daleke, da bi je mogao previše fantastičnim i nevjerojatnim maštarijama izkititi, mnogo je naravniji od romantičnih epika, i njegovi junaci više sliče naravnim ljudem, nego njihovi; ali još nisu ni oni naravni.

Nije htio izbaciti čarolije i čudesa iz svoje epopeje, jer veli, da je to nuždan element uzvišenoga, i jer to vabi puk na čitanje; samo da se to mora u junačkoj epopeji oprezno rabiti, a ne razuzdano kao u romantičnoj. On spominje te razloge, ali ja bih rekao, da je najveći razlog tomu ležao u njegovoj samoj naravi. Njegova je mašta prevelika i preidealna, preplatonička, a da bi se naravnim stvarima mogla zadovoljiti. I on je upravo s pomoću ovog romantičkog elementa, s pomoću ove epske tako zvane mašinerije, stvorio najljepše, najnježnije iluzije ili prave halucinacije fantazije, koje toliko mladost zanose. Upravo to je tako njegov „Jerusalim“ razširilo u puku, tako da još i dan danas puk talijanski pjeva o Tankredu, o Klorindi, o Erminji itd. po mletačkim lagunama, po gorama Toskane i Korzike, i na Tirenskim žalima. Al ako ga i dan danas puk čita, učenija ga publika sada malo čita upravo poradi te epske mašinerije, radi onih začaranih šuma i vještica. U Homeru je ta mašinerija naravna, jer ljudi u ono vrieme, kada je Homer pjevao, vjerovahu, da bogovi obće tajno s ljudima, da dolazi brza Iris ili sin Maje javiti ljudem volju Zeusa ili Afrodite itd. Onda je mašta bila jača i nije dopuštala razumu, da joj ruši kule kao danas, a opet one vrhunaravne stvari, koje priča Homer, nisu tako silno bombastične i nevjerojatne kao Ariostove ili Tasove, i on nam to tako priča, da mi postanemo ljudi onoga vremena, i da mu djetinjski vjerujemo sve, što nam on svojim božanskim ustima reče. Kada jauče Ahil radi smrti prijatelja Patrokla, mi očekujemo, da ga Tetis dodje tješiti, mi se ne čudimo, što biesni Diomed može raniti božicu Afroditu, jer za tako nježnu pojavu nije razboj. To je velika mana Tasova, jer u junačkom i pobožnom epu ne može takovih stvari biti. On je mogao rabiti onu epsku mašineriju, koja mu je za to najprikladnija bila, i u koju je vjerovao on i u koju dan danas vjeruju milijuni, a da ne traži vještice, mage proroke, začarane šume i podzemne predjele; a to je ona, koju mu pruža vjera kršćanska. U tomu je Milton mnogo sretniji i njegov Mihael ili Sotona, tako su nam ozbiljni i tako se naravski nameću našoj mašti, kao Grcima biesna Juno uvriedjena, što Paris manje cieni njezinu ljepotu od Afroditine. Nego sreća je ipak, što Taso nije svoju mašineriju u tolikoj mjeri rabio kao Ariosto i što njegovi junaci ne čine ona nevjerojatna čudesa i što su mnogo naravniji, mnogo više ljudi. S toga razloga nije Tasov „Jerusalim“ za pravo ni čisto romantička, ni čisto junačka epopeja, nego nešto po sriedi; nešto, čemu se ne možemo diviti kao Ilijadi, ali što nas zanosi više od Orlanda. „Jerusalim“ je historička vitežka pjesan, a Orleando nema niti sjene podloge u historiji, ako se izuzme, da je bio Karlo veliki i možda neki junak Rolando ili Orlando.

Krivo imadu oni kritičari, koji prigovaraju Tasu, da je u tako svetom predmetu toliko pjevao o ljubavi i o ženama. Da nema toga, ova bi pjesan bila dosadna, kao što joj je glavni junak Gofredo. Sam je Taso u naponu svojih sila o tome bio duboko uvjeren, te se je odlučno opirao Antonianu, koji ga je je svjetovao, da to izbaci. Kada je Taso zbog patnja umno oslabio, kada je svojim patnjama tražio lieka u vjerskom asketizmu, tada je izbacio ljubavne zgode i prepjevao „Jerusalim Oslobodjen“ u „Jerusalim Osvojen“, ali ga danas nitko i ne čita. Moglo bi se o tome raspravljati, da li je Taso u opisivanju tih ljubavnih zgoda morao biti nešto naravniji i sramežljiviji; ali nipošto je li ili nije li smio pjevati o ljubavi. Moglo bi mu se prigovoriti, da za djevojke nije oklop ni sablja ni vitežki konj, pa da bi bilo bolje, da je ostavio svoje žene u bajnim vrtovima nego da ih je doveo na razboj. U tome je Osian mnogo veći majstor, i mnogo nas više ganu kratke ljubavne epizode iz Temore, gdje djevojka preobučena na junačku sliedi svoga dragoga u boj, ali se ne bori nego pogine kao pokošeni cviet; nego Armide i Klorinde, Bradamante i Marfize, koje obaraju junake na stotine.

To su mane Tasove epopeje uz neke druge filolo-

gične naravi, i neke druge, koje su tako sitne, da nije vriedno o njima govoriti; „non ego paucis offendar maculis“. Ali mnogo bi više trebalo prostora, kada bi se htjelo govoriti o ljepotama Tasova „Jerusalima“. „Jerusalim“ je najljepše i najskladnije zamišljeni epos od svih velikih epa starih i novih. On naliči liepo sagradjenu hramu, gdje svi dielovi stoje u estetičnom skladu, i svaki i najmanji ures imade svoje odredjeno mjesto; i kada čovjek stupi u nj, oko mu se blaži harmonijom veličanstvene cjeline. Nije taj hram mračan, kao kakav gotički dom, ili Nibelungi, nije napirlitan i šarovit kao maurske palače ili „Tisuć jedna noć“; nego uzvišen kao Mihelangjelova kupola na sv. Petru. Epizode u Jerusalimu dolaze naravno i ne škode cjelini, kao što velikom hramu ne kvare harmoniju postranične kapele, nego ga kite i ublažuju smionost visine zgrade i težinu zidova. Neki kritičari vele, da je neumjestna epizoda Sofronije i Olinda, ali Taso nije htio slušati njihove savjete, jer se kaže, da je to alegorija, koja prikazuju njegovu ljubav sa Eleonorom. Goethe nazivlje tu epizodu takodjer manom, ali takovom manom, koja cjelini epopeje tako liepo pristaje, kao madež na sniežnim grudima preliepe žene, koji joj povećava dražest.

Premda mu junaci, kao što spomenusmo, nisu podpuno naravni, ipak je on stvorio toliko liepih karaktera, da im se moramo diviti. Istina je, da Armida naliči malo Angjelici, Rinaldo Rugjeru, a Argante Radomontu; ali najljepši karakteri, koji nas najviše uznose, s kojima čuvstvujemo i uzdišemo, to su djeca Tasove mašte i Tasova srca. Tankredi, Klorinda i Erminija osvajaju naše srce, a ne Armida ni Rinaldo. Taso je imao veliko tankoćutno srce i veliki estetični um i za to ni u čuvstvu ni u estetičkom zamišljaju nema mu premca u svjetskoj književnosti. Velike boli i patnje, majčina ljubav u djetinjstvu, ljubav Eleonore i sestre u mladosti, učiniše od Tasa nekakovu božansku smjesu ljubavi i boli, koju je ulio u „Jerusalim“ i koja nas občarava. Ali nije Taso velik pjesnik samo za to, što je spjevao „Jerusalim“. Da ne spominjem ostala djela, reći ću, da je mladenački epos „Rinaldo“ dostojan mladoga Torkvata; da su „Sedam dana stvaranja“ puni krasne i uzvišene mašte, da imade lirskih pjesama, soneta i kancona, boljih od Petrake, jer je čuvstvo iskrenije i jače; da je njegov epistolarij, u kojem ima 1500 knjiga, jedan od najljepših i najzanimivijih, što ih ima. Ali da nije ništa drugo spjevao nego „*Amintu*“, bio bi već velik pjesnik. To je najljepša pastirska igra, koju su mnogi oponašali, ali nije nitko dostigao, pa ni naš veliki Gundulić u prekrasnoj „Dubravci“. „Aminta“ je najljepši uzor, što ga ima talijanska poezija i jezik, u nježnosti, u čistoći, u dražesti, u kitnosti, u jednu rieč: u svim čarima stila i jezika, u majstorluku stihova, koji se čine podpuno naravni, a ipak su umjetni i ugladjeni. Ali uz tolike ljepote, ima i nekoliko mana, kao n. pr. previše cvjetni stil, neke misli pretankoćutne, nego se pastirima pristoji, neki govori malo predugi, i zaplet nije uviek vjerojatan; ali to su mane, koje iščezavaju pred ljepotama, i rado se opraštaju, kad se pomisli na mladost pjesnikovu. (Maffei, Storia della L. I.). Gvarini je radio sav život na svojemu „Vjernomu Pastiru“ (Pastor Fido), a opet ne samo da nije mogao dostići Tasa, nego ga je bliedo oponašao, ne mogući se dovinuti do Tasove uzoritosti.

Sadržaj i izabrani komadi iz „Jerusalima Oslobodjenog“.

Pobožno oružje i Vojvodu pjevam
Što grob Isusa oslobodi sveti;
Mnogo on podni u slavnom dobiću;
I mnogo učini rukom i pameti:
I zalud mu se pako opre i zalud
Se oruža Azije i Libje puk kleti;
Jer pomože ga nebo i pod znake
Sakupi svete skićuće junake.
O muzo, koja prolaznim lovorom
U Helikoni ne ovijaš čelo,
Neg gor u nebu med blaženim horim
Bezsmrtnim zviezdam kruniš čelo bielo;
Nebeskim čuvstvom nadahni mi grudi,
I poj razbistri, oprosti, što smjelo,
Istinu maštom kitim, i drugima
Milinam kitim pjesmu neg tvojima.
Ti znaš, da trči sviet gdje Parnas čarni
Miline svoje obilnije lieva;
I začinjenoj u pjesmi istini
Najoporniji da ne odolieva:
Bolestnom tako pružamo dječaku
Sud, kom se rube sladčilom oblieva:
Te on prevaren gorke soke pije,
Ali u varci svoj život dobije.

I. Šest je godina prošlo, odkad kršćani dodjoše na istok, da oslobode Sveti Grob. Osvojiše mnoge gradove. U Tortozi Bog posla angjela Gofredu, a on pozva vodje na vieće; oni ga izabraše vrhovnim vojvodom. Tu pjesnik nabraja sakupljene čete i vojvode. Klotarko vodi Franke, Roberto Normane, Guljelmo Engleze, Gvelfo Bavarce itd. Tu su Baldovino i Eustacio braća Gofreda, tu je Tankredi brat Roberta Gviskarda, koji je zaljubljen u liepu junakinju Klorindu, i napokon Dudon, vodja dobrovoljaca, medju kojima je i Rinaldo najbolji od svih junaka, i začetnik koljena Estensa. Vojska krenu put Jerusalima. II. Aladin, kralj Jerusalima, sprema se na obranu, a pomaže mu čarobnik Ismeno. Po njegovu svjetu kralj iz neke kršćanske crkve izvuče sliku Gospe, te ju postavi u džamiju. Odatle slika izčezne, a Izmeno baci krivnju na kršćane. Kralj zapovjedi, da se pogube svi kršćani u gradu. Sofronia, velikodušna i liepa kršćanska djevica, da spasi suvjernike, reče, da je ona sliku ukrala. Olindo, koji ju je tajno ljubio, reče, da ju je on ukrao, a ne ona. Oba privezaše na kolac, da ih na lomači spale. Kada zapališe vatru, eto najedanput Klorinde sa tigrom na kacigi, i čuvši, što se je dogodilo, zamoli kralja, da im oprosti, a ona da će za njih vojevati. Kralj poznajući junaštvo Klorinde prista, i pusti kršćane izići slobodno

iz grada, a oni sretoše vojsku u Emausu. Tu prispješe i poslanici Egipatskog sultana, lukavi Alete i junak Argante, te ponudiše Gofredu mir, ali Gofred, ne prista, na uvjete, nego darova poslanike. Argante primi sablju, te reče: „Vidjet ćeš brzo, kako ću tvoj dar upotrebiti!“ i otidje u Jerusalim. III. Sviće dan, a vojska kreće put Jerusalima:

Križari pred Jerusalimom.

Krila na nozi i na srcu svak ima,
I neopaža, kako brzo ide:
Al kada sunce pusta polja prži,
I žarkim tracim visoko izide;
Jerusalim gle, svako prstom kaže,
Jerusalim sve suzne oči vide;
Iz tisuć grla pozdrav jednoglasni
Leti gdje stoji Jerusalim krasni.
Mornara tako smiona družina.
Što krenu odkrivat nepoznata žala,
Pod nepoznatom što iskuša zviezdom,
Bjesnoću mora bure i groznih vala,
Kad željno žalo napokon odkrije,
S pučine šalje poklik put obala,
I zabiv patnje na ovom putu zlomu
Veseo jedan kaže ga drugomu.

Svi padoše na koljena, pak krenuše bosonogi i gologlavi put Sv. Grada. Proti njima izadje s vojskom Klorinda, a medjutim sa visoke kule Erminija, liepa kćerka poginuloga kralja od Antiokije, kaže i imenuje Aladinu glavne križarske junake, a medju njima i Tankreda, u kojega se je bila zaljubila, kad je bila njegova robinjica. U to Tankredi udari četom na Klorindu i jednim udarcem skinu joj kacigu s glave:

A zlatne kose povjetarce vinu,
Ljepota mlada na razboju sinu.
Sievnuše oči, a pogledi žežu,
U srdžbi sladki, a što bi u smiešku bili?

Tankredi je moli, da izidje iz bitke, i dok oni idu na stranu, neki vojnik skoči, da ubije Klorindu, a on odbi sabljom udarac, ali ne tako da je ipak ne bi malo okrvavio udarac na vratu. Tankredi se zaleti za njim, da ga kazni radi tog prostačkog čina, a Klorinda se vrati na razboj. Sada navali i Argante, a proti njemu srnu Dudon, ali ga Argante ubije. Rinaldo bi ga htio osvetiti, i nasrnuti odmah na grad, ali Gofredo, koji znade, kako je težak taj posao, zapovjedi, da se vojske povuku i da se ovrši svečani pokop Dudona, i da se nasieče u bližnjoj šumi drva za bojne strojeve. IV. Pluton, kralj pakla, zove na vieće proti kršćanima podzemne bogove:

Tartarska trublja prehrapavim zvukom
Vječitih tmuša mrke duše zove:
Tresu se tamne prostrane dubine,
Zrak tmurni groznom tutnjom se ozove:
Nit krkoreći s nebeske visine
Grom grmi kršeć hrašće i borove,
Nit tako zemlja drhće uzdrmana,
Kad je u njoj silna para zakopana.

(Nastavit će se.)

Temeljni kamen narodnoga glumišta.

Napisao **Vladimir Gudel.**

Uvjeren sam, da će mnogomu čitaocu ugodno uzdrhtati srce, kad pročita ovaj natpis, dok će opet drugi s prijegorom slegnuti ramenima, znajući već unaprijed, da tu ne može biti govora o onom, što bi oni željeli. Jedni su i drugi prijatelji glumišta, te imadu čuvstva za sve, što se njega tiče, pa bilo ono baš i staro. Mislim za to, da će ih zanimati i ono, što ću im ovdje pričati.

Mnogi prijatelji glumišta žude vidjeti temelje mu, pa prije nego ga oni u duhu stubokom razore, neka mi dopuste, da im otkrijem, što li će oni naći u temeljnom kamenu njegovu. Začudit će se oni možda ili ne će, kad nadju u tom kamenu — istina je čitava, a nije šala — magareću kožu, pergamenu, na kojoj se lijepo čita, kako je položen temeljni kamen za naše današnje glumište. Zanimat će ih, kad s te kože doznadu, da se to zbilo 1833. godine i taj dogadjaj može ljetos slaviti šestdesetgodišnjicu, a da se šestdeseta navršila baš prije mjesec dana (12. kolovoza).

Bila je sama boginja, kojoj se prohtjelo, da se u Zagrebu sagradi glumište. Lijepo joj je ime Fortuna. Ona je prije 61 godine pružila darežljivu svoju ruku čitavomu čovjeku, gradjaninu zagrebačkomu i trgovcu *Krištofu Stankoviću,* koji je na velikoj bečkoj lutriji dobara dobio 30.000 dukata. Srećke „Roguzno“ i „Nizniov“, koje su Stankovića učinile bogatim, bile su godine 1832. gotovo u svakom broju *„Intelligenzblatta“* (to je k „Agramer politische Zeitung“ prilog za oglase) oglašivane velikim slovima. U spomen toga dana (27. studenoga 1832.), kad je on izvukao srećni broj, odredio je, da se svake godine na ovaj isti dan prikazuje u njegovu glumištu u korist fonda za siromahe. (Agr. Ztg. god. 1834. broj 94.)

Toga čovjeka visoko su štovali sugradjani njegovi, jerbo se on u opće mnogo trsio, da se podigne i poljepša grad Zagreb. On je već i prije pokupovao mnogo zgrada, pa ih onda pregradio i uljepšao, te se napokon dao na gradnju glumišta. Nitko od sretnika — vele suvremene njemačke novine — nije toliko učinio za svoju domovinu, koliko Stanković, i s tako malo sebičnosti. Premda je magistrat zagrebački dao u svrhu gradjenja glumišta badava nekadašnju svoju vijećnicu na Markovu trgu i pružio mnogo druge pripomoći, ipak se tek Stanković odluči uzeti na svoja ledja teret, da podigne gradu na svoj trošak glumište pod imenom *„varaški teatar“*. Sve je to on učinio, potaknut vlastitim plemenitim nagonom

i iz ljubavi prema svomu Zagrebu, ma da bi „drugu spekulaciju s srečum svojum sebi koristneju poprieti bil mogel“.

I tako se slava posvete i polaganja osnovnoga kamena izvršila 12. kolovoza poslije svete mise u nazočnosti gradskoga župnika Petra Horvatića, načelnika Ignjata Andrijevića, pa čitavoga magistrata i komuniteta uz neprestano gruvanje mužara i uza sve običajne svečanosti. Gradnja stajat će — kako bilježi „Agram. polit. Ztg.“ u br. 65. od 13. kolovoza — 70.000 for. i treba da bude po ugovoru dovršena do studenoga god. 1834. Graditelj bio je Antun Cragnolini, ispitani arhitekt iz Ljubljane, kojemu su bile onda 24 godine. Poslije posvete dao je Stanković radnicima vina i kruha izobila, a tom prigodom izrekao je načelnik Andrijević zdravice caru, banu, biskupu, magistratu, Stankoviću, njegovoj obitelji, koje su sve popraćene od prisutnoga bezbrojnoga općinstva živim klicanjem. I tako je Stanković podigao gradu glumište, koje se, ukusno uredjeno izvana i iznutra — kako misle suvremene novine — može isporediti svim pokrajinskim teatrima prvoga reda. Prije toga prikazivala su društva, razumije se njemačka, u starom glumištu, u nekadašnjoj Amadeovoj kući, sada muzejskoj zgradi u gornjem gradu, ili opet u areni za to načinjenoj kod „Paradajza“, kako to doznajem iz pripovijedanja neke stare Ilirke.

Gradnja novoga kazališta bila je za ono doba znamenitiji dogadjaj, nego što se to može danas komu u prvi mah pričiniti. S radošću ga je morala pozdraviti i ona velika strana tadašnje inteligencije, koja je, otudjena, ponajviše ponijemčena, malo ili ništa nalazila duševne hrane kod kuće, već je bila upućena na tudjinske beletrističke i žurnalističke proizvode, imajući u Zagrebu tek svoj „Agramer polit. Zeitung“ sa zabavnim prilogom *„Luna“*, koja je blijedim svojim svjetlom slabo mogla ugrijavati krugove oko sebe. Ovi dakle krugovi jamačno su se takodjer radovali svakoj pojavi u kulturnom stanju, kakvo nalazimo god. 1833. u Hrvatskoj, navlastito pak ovakoj pojavi, kao što je novo glumište. Da je to bio znamenit dogadjaj, možemo razabrati već i odatle, što se njime proti svomu običaju poduže bave spomenute zagrebačke novine, koje su inače običavale opširnije pratiti tek dogadjaje, koji se nižu oko osobe biskupove i banove. Te su novine donesle u prilogu i spomen-sastav, koji se nalazi na spomenutoj pergameni (u hrvatskom jeziku i njemačkom prijevodu). Ovaj sastav priopćujemo ovdje:

„Vu Ime preszvetoga Trojztva!

Akoprem Plemeniti Szlobodnoga Kralyevzkoga y Horvatzke Zemlye Poglavitoga Varasha Zagreba, Gerchke Goricze zvanoga, *Magistrat y izebrana Obchina* duse vre Vremena vu Pomenkanyu Ztanya, gde Theater igrati, Bali dersati, y oztala szvetzka veszelya videti bisze mogla, buduchi, za selyu Poglavite y Viszokorodyene Gozpode y oztaleh Ztanovnikov szvojeh izpuniti, vsza mogucha bi bil miszlil, — nishtarmanye vendar goruche ovo Hotenye szvoje zbog znaneh Zrokov, naj vishe zbog toga, kajti nigdo ov veliki Zidanya Theatruma Terh nasze vzeti nije hotel, k-Czilyu do vezda dopelyati niszu mogli.

Doklam vu presheztnem Letu Gozponovem 1832 po nepreszesnoj Previdnosti Bosanzki *Postuvani Ovoga Varasha Purgar y Tergovecz Christoph Ztankovich,* koteromu Veliku Lotteriu Bechku z-30-temi Jezermi Czekinov dobiti Gozpodin Bog dopustil je, y koteri vre do vezda lepe, drechnoga Szerdcza za Obchinzku Haszen kaj alduvati, pelde pokazal je, Zidanye Theatruma nasze vzel je.

Ov anda hvale y vekivechnoga Zpomenka vreden Varashan *Christoph Ztankovich,* koteri — akoprem drugu Spekulatiu z-szrechum szvojum szebi koriztneju poprieti bi bil mogel, nistarmanye vendar iz Postenya, kojega proti Poglavitem y Viszokorodyenem Varasha Ovoga Ztanovnikom, y Plemenitomu Magistratu, y izebrani Obchini noszi, y iz lyubavi y Nagnyenozti proti Purgarom y Zkupvaraschanom szvojem, nemarajuch y zametavajuch bolshu haszen y korizt szvoju, nebojechsze na dalye velikeh oneh Ztroskov, koji pri Zidanyu tak velikoga za Theater potrebnoga Ztanya potrebni jeszu, dokonchal je szobum — za Lepotu y Korizt Czeloga Ovoga Varasha Theater pod Imenom *„Varaski Theater“* (Städtisches Theater) na Ztroske szvoje zezidati, ter tak lepu Peldu za Haszen y Polepshanye Varasha ovoga — vu koterom z dragum Thovarushiczum, koja ne malo na izvershenye ovoga Czilya pri Tovarushu szvojem doprineszla je — y Familium szvojum vre duse Vremena sive, kaj vchiniti, je pokazal.

Na ov anda Nachin, — poklamkam Plemeniti Varasha Ovoga Magistrat zkup izebranum Obchinum — koji za Dobro Varasha y Razveszelenye Varaschanov vszidar miszliju, — Znanyem Viszoke Komore Vugerzke ztaru vechnu Hisu szvoju — na naj plemeniteshem Gornyoga Varasha Piaczu, Szv. Marka zvanom, lesechu — zkup z blisnyem praznem Grundtom gore zpomenutomu Christophu Ztankovichu za zidanye Theatra y to prez vszakoga Krajczara dal y prikazal je, ov isti *Ztankovich* ponudyenu szebi Hisu miszlech jedino, da potom szebe Varashu y Nyegovem Ztanovnikom vrednoga y dragoga vchini, dobrovolyno y prez vszakoga Stentanya za gore poztavlyeni, Zidanya najmre Theatruma, Czily izvershiti prijel je.

Y ovak denesz, tojezt dvanajztoga Auguztusha Leta Gozponovoga Jedno Jezero Oszem Zto Trideszet y Tretjega, koje Leto na Ztoliczi Kralyevzki bil je (sad se nabraja mnogo imena od kralja počevši do pošljednjega magistratskoga asesora) . . . . vu Nazochnozti vnosino poglavite Gozpode — Plemenitoga Magistrata — Izebrane Obchine y drugeh Lyudeh pervi Kamen predi po Varasha Ovoga Consulu Ignatczu Andrievich, y pervo-rodyenom zpomenutoga Christopha Ztankovicha Szinu Ignatzu vu Fundament poztavlyen, — y za vekivechni Zpomenek zpomenutoga Christopha Ztankovicha y nyegovoga za Lepotu Varasha tak plemenitoga China zezidan, — ter tak pochetek Zidanya tak selnoga Ztanja vuchinyen je.

Ztanya pako Ovoga Delavecz-Ravnitely y Izpelyitel je *Anton Cragnolini* Glamonensis 24 Let ztar od Velike Znanosti glaszovit Architekt.“

Gradnji novoga kazališta jamačno je pozdravlje svoje poslala i ona strana hrvatskoga naroda, koja je nakon dugoga sna ćutjela već nad sobom kriljenje hrvatskoga genija. Jer baš ove godine, a na po se predjašnje (1832.), bila se hrvatska narodna svijest razbudila kao još nikad prije u ovom vijeku. Nastalo je bilo općenito gibanje, a talasanje nije ostalo samo u grudima pojedinaca, kao u godini 1830., već je ono zahvatilo čitave slojeve. Godine 1832. pjeva bogoslovac *Kundek* u duhu Štosovu pjesan svoju „Rech Jezika Narodnoga preizv. Stephanu Ožegovichu“, pa nadovezuje svojim mislima o materinskom jeziku na Štosov „Kip domovine“. Godine 1832. napisao je mladi pravnik *Ivan Derkos* svoj „Genius

*

Patriae super dormientibus suis filiis", gdje umno potiče i dokazuje, kako Hrvati upravo moraju da uzgajaju svoj materinski jezik. Iste godine drži *dr. Matija Smodek* prva predavanja o hrvatskom jeziku na zagrebačkoj akademiji, a *grof Janko Drašković* šalje u svijet svoju „Disertaciju iliti Razgovor", tu prvu brošuru na hrvatskom jeziku, napisanu u glavnom onim govorom, koji su kasnije Ilirci odabrali književnim hrvatskim jezikom. Ta knjižica stvorila je tada hrvatskomu narodu politički program, a koliko je ona vrijedila, vidi se i odatle, što je na njemačkom prijevodu pod naslovom „Sollen wir Magyaren werden?" u jednoj godini doživjela tri izdanja. Iste godine pišu već budući preporoditelji: *Lj. Vukotinović-Farkaš* svoga *„Goluba"*, a *Drag. Rakovac* svoju *„dramatičku visiju, Duh"*, koje su i ujedno, mimogred opažamo, prvi proizvodi dramatički, što ih u opće imamo od starih Iliraca. Ove godine 1832. traži već mladi Gaj kod konzilija dozvolu za „Danicu Horvatsku, Slavonsku i Dalmatinsku", a sve županije, što je vrlo karakteristično, podupiru ovu molbu, jer „skupština ova — čita se u zaključku zagrebačke županije — želi u svako vrijeme unaprediti narodni jezik, a po njemu i prosvjetu narodnu". Krepki i bodri ovaj hrvatski duh prenesen je takodjer i u sabor hrvatski, tako da ovaj godine 1832. odlučnošću svojom u borbi za narodnost daleko iza sebe ostavlja sve dojakošnje sabore hrvatske poslije godine 1790. On traži, da se banska vlast opet povrati u svoj predjašnji ugled, traži reinkorporaciju Dalmacije, brani odvažno cjelokupnost hrvatske kraljevine i svom odlučnošću otklanja magjarski jezik. Proti tomu, da bude magjarski takodjer uredovni jezik i u Hrvatskoj, govori i brošura „Dissertatio de introducenda lingua hungarica" Zagrabiae 1832. Godine 1833. čuje se *Štosov* „Glas kričećega vu pušćini horvatskoga slovstva", a *Babukić* već pripravljen čeka sa svojom slovnicom i pravopisom, pa priredjuje Kačića za Dunderovo izdanje. *Ljudevit Mirko Farkaš-Vukotinović* izdaje svoje drugo dramatičko djelce u Požunu pod naslovom „Pervi i zadnji kip, turobna igra v' jednom Zpelaju". U kratko, narodna je stvar tako već bila dobro napredovala, da nije čudo, što je Ljudevit Gaj već ove godine 1833., vozeći se zimi u Samobor k Livadiću, zapjevao, „Još Hrvatska nij' propala, dok mi živimo!"

Iz svega ovoga vidimo, da se narodna svijest u ovo doba bila već tako razbujala i tako ojačala, da je ona postala faktor, s kojim je trebalo računati. Tako je patriotičkomu nastojanju Drag. Rakovca bilo pošlo za rukom, da je *godine 1832. prviput hrvatski prikazivalo* njemačko društvo komad, što ga je Rakovac bio preveo s njemačkoga Povodom tim čitamo u „Agramer pol. Zeitung" br. 78.: „Dinstag den 2. Oktober l. J. wird zum Vortheile der Christina Schweigert ein Lustspiel in *kroatischer* Sprache, betitelt: *Stari Mladoženja i Kosharice*, boleg Nemzkoga od A. Kotzebue D. M. R—z, *zum ersten mal* auf der hiesigen Bühne aufgeführt, wozu hiemit die ergebenste Einladung geschieht".

Moć probudjenoga hrvatskoga duha dobro su osjetili i ravnatelji zagrebačkoga njemačkoga glumišnoga društva, koji su zaista i nastojali, da toga novoga faktora ne izostave iz svoga računa. Dokaza za to imamo u tom, što su se često prikazivali, da što njemački, i takovi komadi, u kojima se barem na taj način dalo mjesta hrvatskomu osjećanju, što su se oni ili lokalizovali ili im se podao kolorit hrvatske prošlosti ili su se inače kako kroatizovali i priudešavali hrvatskomu ćućenju. U „Agram. polit. Ztg." 1833. nalazi se ovaj oglas: „Den 9. Mai wird in dem hiesigen Theater, zum Vortheile des Schauspielers Jos. Baumann, aufgeführt *„Der Schatzgräber bei der Burg Medvedgrad oder: Agram, Paris, London und Constantinopel,* Zauberspiel mit Gesang in 3 Akten von Adolf Bäuerle, Musik von Kapelm. Wenz. Müller. — Da dieses Zauberspiel nicht nur allein wegen seinen originellen echt komischen Scenen und heitern Dialog, allen neuern komischen Piecen mit Recht voran gesetzt werden kann, *sondern auch sehr viele vaterländische Anklänge enthält, welches die Brust jedes gut und edel gesinnten Patrioten erheben und erfreuen muss,* so lebt der Beneficiant in der angenehmen Hoffnung, seinen hohen und verehrungswürdigen Gönnern einen heitern und vergnügten Abend zu verschaffen. Er waget daher im Vertrauen auf die bekannte Gnade und Grossmuth seine unterthänigste Einladung zu machen". — Iste godine u br. 76. čitamo opet „Benefice-Anzeige": Zum Vortheil des Regisseurs Schweigert und seiner Tochter: *Die Burg Okich oder Dragoila das Kroatenkind,* ein neues romantisches Schauspiel *mit vaterländischen Bilderen* in 4 Aufzügen, *nach der Ballade: Das Sternenkind in der Kupfermine* von Julius Petrarich, bearbeitet von Schweigert.

Ovaj je igrokaz zanimljiv i po tom, što je jedan izmedju onakih, kakovi su bili dosta običajni u repertoiru njemačkoga glumišta, a koji su bili izradjeni *po baladama.* Tako se eno i po Bürgerovoj baladi *„Leonora"* izradjeni igrokaz istoga imena prikazivao 15. siječnja 1833. (Agr. pol. Ztg.). Sve ovo spominjem za to, što je bez sumnje i Vukotinović prema uzoru ovakovih drama, ako se smiju tako nazivati, sastavio 1833. svoju već gore pomenutu turobnu igru „Pervi i zadnji kip" po Seidlovoj njemačkoj baladi istoga imena. — Kasnije (1835.) pisao je i sam tadašnji ravnatelj njemačkoga glumišta *Šveigert* za prikazivanje takove komade sa hrvatskim supstratom. Dobro je bio nekad poznat njegov historičko-romantički igrokaz *„Das schwarze Kreutz auf Medvedgrad"*, prikazivan prviput 22. oktobra s pjevanjem *hrvatskih* pjesama, s novim *dekoracijama Medvedgrada i Okić-grada,* te s novom *garderobom, načinjenom po drevnim ilirskim slikama. Narodnu* muziku k tomu komponovao je kapelnik Turany. Od Šveigerta spominje „Danica" i „Die Magdalenengrotte bei Ogulin".

Iza toga, kako su Gajeve novine počele izlaziti, davale su se probudjenoj narodnoj svijesti na pozornici koncesije i na taj način, što su se u njemačke komade upletale ili opet izmedju činova umetale hrvatske pjesme. I baš tim putem postala je i sama „Još Hrvatska" tako popularna, a i mnoge druge davorije naših Iliraca, tako zvane *„glogavkinje"*, našle su tim putem odjeka po čitavom narodu. Ali o tom na drugom mjestu.

Ako još spomenem, da se iste godine, kad je udaren temelj novomu kazalištu, prikazivalo već po drugiput i po trećiput hrvatski, na ime *„Ztari zaszebni kuchish Petra tretjega"*, Z ruskim i horvatzkim pevanjem vu 1 Zpelaju, te *„Vkanjeni vkanitelj"*, oboje prijevodi Rakovčevi, onda ne ćemo pogriješiti, ako velimo, da se novomu glumištu radovala i probudjena svijest našega naroda. Hrvatski narodni duh, kojega riječ je poput apostolskoga slova predobivala sve, kamo je dopirala, mogao je u božanskom svom nadahnuću naslućivati, da je blizu onaj čas, kad će i hrvatska riječ i drama u svetom ovom hramu boginje Talije dobiti svoju sankciju. Na taj način možemo i lako

razumjeti, što je onaj sastav na pergameni tada pisan jezikom hrvatskim, a nije latinskim ili njemačkim.

I doista već dvije godine iza toga izazivale su hrvatske davorije pjevane u njemačkim komadima na daskama novoga „varoškoga teatra“ urnebes, kakvoga ti komadi nikad nijesu dočekali. A još pet godina iza toga (1840.), i prerano još za razvitak narodne drame, prikazivala se tu već i prviput originalna hrvatska drama *Kukuljevićev „Juran i Sofija“*. Tom prigodom piše „Danica“: „Zaisto to je bio večer, koji zasluži u anale naše domovine upisan biti!“ Dä, toga se večera slavio triumf, kakvoga još ne vidje Zagreb, a natkrilio ga je kasnije još samo onaj, što ga je imala *„Ljubav i zloba“ V. Lisinskoga,* kad se kao prva hrvatska opera pjevala godine 1846.

Ova dva momenta u kulturnoj našoj povjesti, naš su ponos i utjeha. Ova dva momenta i još mnogo drugih sjajnih časova, što smo ih doživjeli u ovom glumištu, učinili su, da će nam uvijek ostati drag taj premda već zastarjeli i trošni hrvatski stari krov. I ako nam se i ne će biti teško dijeliti od njega, kad će nam jednoć biti moguće seliti u veličajnu novu glumišnu palaču, mi ćemo se ipak još jedanput ogledati na stari svoj rodni dom, kojega stupovi nose na sebi čitavo nebo naših uspomena. Ogledat ćemo se s pietetom na one stijene, koje su toliko puta bile svjedokom naše slave i plemenitoga mladenačkoga zanosa. Ove stijene puste su, nema na njima arabeska, bas-reliefa i skupih ornamentalnih slikarija, ali su one nama ipak lijepe i dragocjene, jer su na njima utisnute najljepše slike naših uspomena, pozlaćene zlatom iz boljih, zanosnijih dana. A nema ljepših reliefa i slika do onih, što ih je stvorio ponos, slava i zanos naroda hrvatskoga.

Stari bosanski grobovi iz XI. stoljeća.

Bitka na krbavskom polju (11. rujna 1493.).

U spomen četiristagodišnjice toga dogadjaja.

Turske provale. — Hrvati iza smrti Matije Korvina. — Bitka na krbavskom polju (11. rujna 1493.). — Posljedice. — Narodna pjesma o boju krbavskom.

(Svršetak.)

Oko devet sati u jutro prvi udariše Turci i to Izmail beg uz veliku viku: „Allah, Allah!“ prama gori, gdje su se Hrvati utaborili. To je bila lukavština Jakub paše, jer je istodobno poslao do tri tisuće Turaka, koji su na konjima preplovili naokolo šume preko Krbave potoka, te su imali nalog, da ondje dočekaju Hrvate, koji će se na onu prvu četu oboriti i nju bez sumnje proganjati. Trećom glavnom četom čekao je Jakub paša da navali na tako zavedene i opkoljene Hrvate. I tako je i bilo; Hrvati sadjoše na ravno i zametnu boj s prvom četom; silni vojnici padaju na obje strane, nijedna sila drugoj ne ustupa dugo; poslije žestokoga boja poče turska sila popuštati hrvatskoj hrabrosti. Turci stanu uzmicati prema onoj strani, gdje je u zasjedi ležao karvilijski vojvoda sa svojom četom, a malo dalje u šumi sakriti Jakub paša. Tako, nadajući se Hrvati slavnoj pobjedi, padoše u zasjedu neprijateljsku. Sada se tek razvi pravi boj. Hrvati iznenada opkoljeni sa sviju strana, stadoše se očajno boriti. I tu vidjamo, da se još nije zavist i mržnja medju hrvatskom gospodom utišala, jer je u toj teškoj prilici, oholi ban Derenčin stao Bernardina Frankapana iza glasa peckati: „Drži se junače, udri neprijatelja, gledaj da hrabrošću svojom pobijediš!“ To ujede Bernardina i on udari kao munja na Turčina i svojim divnim junaštvom uzrokova strašno krvoproliće. Ban Derenčin opet nastojaše iz petnih žila, da bude red u vojsci, sokolio vojnike i pružaše pomoći, gdje je god bila potreba. No sada pade Ivan Cetinjski, a s njim sva njegova četa. Ivan je silu Turaka oko sebe poubijao, no konačno pogine pogodjen kopljem. Oko lješine Ivanove razvi se silan boj; mladi ban jajački Jure Vlatković bezobzirno siječe oko sebe, hoteći mrtvo tijelo da ugrabi krvoloku. Ali doskora primi u desnu stranu tri smrtne rane, te klone; njegovo tijelo pokri neprijateljsko oružje. Toj se nevolji naših pridruži još i to, što se medju njima u jedared digla silna prašina, da je jedva jedan drugoga mogao vidjeti, dok je u isto doba nad turskim taborom sjalo sjajno sunce.[1] Turčin Sead-eddin opet kazuje: „Za boja, što radost uzveličava, pokazivali su se znakovi, a jedan bijaše, da su nad islamovom vojskom tri ptice nalik na Simurga[2] raširile svoja krila, te su napale na sedam crnih orlova, što lećahu nad neprijateljskom vojskom, pa su u boju ona tri kobca počupala perje orlovima. Kad su borci vjere vidjeli ovaj čudnovati prizor, odbježe od njih svaki trag straha“.[1] Pošto poginuše Ivan Cetinjski i Jure Vlatković, nasta medju Hrvatima silna strava; Bernardinovi se pješaci otisnu prvi u bijeg prema Krbavi potoku, koji je bez sumnje veoma nabujao, jer su još pred bojem bile silne oluje i vijavice, tako da ih se mnogo u metežu i potopi, što je izbjeglo turskomu handžaru. I sam Bernardin dade pleća. Zalud oblijeće ban, da red povrati; trećom četom počini čudesa od junaštva, no već bijaše prekasno, jer Turci njega, sina mu i brata sa sviju strana opkoliše. U to neprijatelji probodoše banova konja, ali junak Derenčin se ne predaje, već se jednakom hrabrosti bori i na nogama. Mnogi li Turci još zaglaviše u posljednjem času od njegove viteške sablje, a tek onda, kad mu se ćorda prelomila, svladaju ga i uhvate iznemogla i ranjena. Brat banov i jedinac sin, videći, gdje se očajan junak otima krvoloku, pohitiše Derenčinu u pomoć sa još nješto preostalih junaka, ali ih sve do jednoga turski mačevi sasjekoše. Prekrasno motivira hrvatska narodna pjesma propast bana Derenčina i njegova sina:

Za to bane ništa ne hajaše,
Neg' pri mise mejdan zaratio.
Derenčiću loša srića bila,
Da mu sele kosu odgojila;
Kosa mu je nad oči padala,
Češće je je ćordom pomicao,
Na vedrom se čelu porizao,
Kàrvca mu se niz lice prolila,
Čarne mu je oči zaslipila.
Pak je svoju sestru proklinjao:
»A prokleta sele Dorotejo,
»Kâ mi žutu kosu odgojila,
»Rad kose ću izgubiti glavu!«
Tada jače Turci navališe,
Derenčića na ćorde razniše;
A Pavlića sina Derenčića,
Njega mlada živa uhvatiše,
Do pasa ga u zemlju zariše,
A polak ga strilami striliše.

Bitka se brzo svršila[2] i to potpunom turskom pobjedom. Od 15.000 ljudi, šta je u boj pošlo, pokri bojno polje njih do 10.000 momaka, medju njima Ivan Cetinjski, Jure Vlatković, brat i sin bana Derenčina, oko sedamdeset svećenika i redovnika, i inače sva sila inoga puka. Čehu Ivanu *Hasisteinskom z Lobkowic,* koji se u rujnu iste godine 1493. zadržavao u Zadru, pripovjedio je neki čovjek očevidac, kojemu su u boju poginuli rodjeni

[1] To pripovijeda *Jure Divnić.*

[2] *Simurg* je ime nekake mitske ptice, za koju Turci vjeruju, da u Kavkazu živi.

[1] *Sead-eddin* l. c.

[2] Po *Tomašiću* trajala je bitka jedva uru, što je bez sumnje pretjerano.

brat i šest stričeva, da je vidio na bojištu ubijena tjelesa, koja su gotovo milju diljem polja ležala kao gusti snopovi, tako da bi s jednoga tijela mogao stupiti na drugo.[1] „U povjesnicama otmanskim zabilježeno je, da bi se od glava poginulih moglo sagraditi dvanaest minareta. Paša, što neprijatelje veže, dao je odsječenim glavama odrezati nosove i uši, navući ih na konopce, te sa skupocjenijim dijelom plijena posla sultanu.“[2] „I tada počeše cviliti matere i udove i mnogi drugi, i bi tuga velika u ovih stranah, kakva nije bila od vremena Tatara, Gota i Atile.[3] A Tomašić tome žalosno dodaje: „To je prvo rasulo kraljevstva hrvatskoga, tad je izginulo gotovo sve plemstvo.[4] Turci veoma malo ljudi izgubiše, po jednoj vijesti tek oko hiljadu njih.[5]

Od naših pade u ropstvo do 3000 ljudi, dakako da je medju njima bilo mnoštvo ranjenih. Medju zarobljenici bijahu ban Derenčin, Karlo Gušić Krbavski, Nikola Frankapan Trsatski i mnogi ini odličnici. Uhićena bana dovedu pred pašu; „po što se sumnjalo, pripovijeda Sead-eddin, da li je to doista Derendžil, zapitaše ga više puta, a on uvijek zanijeka. Ali kad je jedan od pašinih sluga, koji ga je iz vremena svoga poganstva (t. j. bio je poturica) poznavao, posvjedočio, da je to doista Derendžil, predan bijaše krvniku, da ga pogubi, a tada je priznao tko je. Paša ga okuje u teške lance, pa ga posla na ono mjesto, gdje bijahu mrtvi i zarobljeni da vidi, koliko je živih, a koliko li mrtvih od njegove vojske“.[6] Svaki put kad su iza toga Turci sjeli za objed ili večeru, donesoše pred Derenčina na zdjelama glave njegova sina i brata.[7] Bonfin pripovijeda, da je na to jadni ban zaplakao i Jakub paši rekao: „Za što me nijesi radije pogubio, nego da gledam taj okrutni i ogavni prizor?“ A paša mu odgovori: „Pravo trpiš, Mirko, jer si prvi vjeru pogazio, te si toliko hrabrih vojnika i junaških knezova upropastio. Šta bih ja štete nanio tvojoj pokrajini, za što si moju nakanu, da se kući vratim oružanom rukom, osujetiti gledao? S toga nemoj se nadati, da će te smrt riješiti ovih nevolja. Ja ću nastojati, da ti se povećaju jadi, a život što dulje uzdrži“.[8] Iza toga mu svežu ruke naopako, te ga pod stražom odvedoše sultanu s ostalim robljem i plijenom. Na putu oslobodi se ban, trgne mač jednomu od svojih čuvara te ga ubije, samo za to, da bi ga paša radi toga dao sasjeći; ali paša mu opet obeća dug i gorak život.[1] I pred sultanom Bajazitom se Derenčin osorno ponašao, a kad su od njega tražili, da se poturči, te da onda ratuje protiv kršćana, nije htio od toga ništa ni da čuje.[2] Sultan ga dade zatvoriti u tamnicu Kara-Hisar, gdje je iza tri mjeseca od jada i žalosti umro.[3]

Nikolu Frankapana Tržačkog oslobodi vjerna žena *Elizabeta Peć de Gerše,* davši otkupninu, u koju je svrhu založila svoj grad Samobor. Oboje muž i žena, pokopani su u trsatskoj franjevačkoj crkvi, gdje im se još i danas nalaze grobni spomenici.[4] Za Karla Gušića, kneza krbavskoga, ne daju nam istorijski spomenici nikakovih vijesti. Sve ostalo roblje oslobodi se, u koliko je živo ostalo, god. 1495., kad se sklopilo primirje medju Vladislavom i Bajazitom, pa se uz ostale uvjete naveo i taj, da Turci imadu vratiti sve sužnje zajedno s banom Derenčinom (koji je medjutim već dugo mrtav bio), što su ih zarobili na krbavskom polju.[5]

Kad je kralj Vladislav češki dočuo za poraz Hrvata, neobično se rastuži, a isto i papa Aleksandar VI., koji je za našu nesreću doznao od ninskog biskupa *Jure Divnića.*[6] Papa je imao kao sužnja kod sebe *Džema,* brata sultanova, te ponudi Bajazitu, da će mu pustiti brata, ako bi on pustio bana Mirka Derenčina, no na to sultan nije htio da pristane.[7] Sultan sjajno nagradi Jakub pašu radi stečene pobjede i pokloni mu carskog konja i carsku sablju, te ga načini beglerbegom rumilijskim; dosadašnji beglerbeg rumilijski postade namjesnik bosanski.[8]

Koji su bili razlozi porazu hrvatskomu? Prvi je bez sumnje *velika i teška nesloga medju hrvatskim plemstvom,*

---

[1] o. c. pg. 57.

[2] *Sead-eddin* pg. 181. Po *Hammeru* bilo je 5077 nosova.

[3] *Pop Martinic,* ap. Acta croatica pg. 154.

[4] l. c.

[5] *Bonfin* »ex hostibus mille circiter cecidisse«. Medjutim kad se razvoj bitke dobro ogleda, moralo je svakako više Turaka pasti.

[6] *Sead-eddin* l. c.

[7] *Tomašić* l. c. *Bonfin* 708.

[8] *Bonfin* 708. Paša nevjeru Derenčinovu pripisuje tome, što ga nije htio pustiti da roblje odvede sobom.

[1] *Tubero* l. c.

[2] *Tubero* ibidem.

[3] *Sead-eddin* daje bez sumnje najtočniju vijest o utamničenju bana Derenčina, kad veli, da je bio zatvoren u Kara Hisaru. Kršćanski istorici vele, da je umro budi od otrova budi od preoštrog podneblja. *Timon* ap. *Katona* XVII., 556. veli po savremenim pismima, da su Derenčina otkupili za 110.000 dukata Nikola Frankapan Tržački i Tomo Bakač, no to ne stoji, jer je, kako znamo, i sam Nikola bio zarobljen.

[4] *Starine* XXV. pg. 331.

[5] *Književnik* 1864. pg. 413.

[6] »Njega bjehu uprosili podban i sve ostalo hrvatsko plemstvo, da izvijesti papu Aleksandra VI. o strašnoj sječi, u kojoj su tolike hiljade Hrvata izginule, i o velikoj pogibelji, kojoj je njihova domovina još sveudilj izvrgnuta; pak budući da se on i u tom slagao sa svojimi Hrvati, da im od nikuda ne može doći pomoć, ako ne od Boga i svete stolice, posluša rado svoje srodnike, te odluči papi što prije pisati i o pretrpljenih gubitcih i o svedjer još grozećoj pogibelji. Nu da mu izvješće bude što točnije i vjerovanije, najprije se uputi na samo mjesto bitke, da na svoje oči razvidi razbojište, na kojem je poginulo toliko kršćana, koji su bili »većom stranom iz njegove biskupije. Razvidjevši tako bojno polje i raspitavši točno za sve okolnosti užasne zgode, upravi na papu svoje pismo, koje je napisao »u Lici na 24. rujna 1493«. *Književnik* 1865. pg. 62.

[7] *Bonfin* 709.

[8] *Hamer* II., 307.

samo da ne kažemo medjusobna mržnja; to ističu i savremeni izvori. Radi toga se doskora iza boja stalo pogovarati, da je bilo izdaje i to baš sa Frankapanske strane; *Bonfin* i *Tubero* baciše tešku osvadu na Bernardina, da je on pozvao u pomoć Jakub pašu, koji je baš blizu prolazio, kad ga je ban Derenčin podsjedao u brinjskom Sokolovcu gradu. No da to ne stoji, jasno je već po tome, što su baš Frankapani bana svjetovali, da se oprezno i mudro u boj upusti s Turčinom.[1] Drugi je razlog, što je hrvatska vojska prem brojnija od turske *vrlo slabo oružana bila,* a poglavito *malo konjanika imala,* dok su Turci svi konjanici bili. I to nam suvremeni izvori kažu, a i s toga su Frankapani bana svjetovali, da se s Turci u gori ogledaju, gdje će im pješaci u korist doći, dok će se tursko konjaničtvo ondje mučno boriti. Napokon za treći razlog možemo uzeti, što su Hrvati pali u zasjedu Jakub pašinu, te tako opkoljeni turskim konjaničtvom i zapriječeni od Krbave potoka, lako mogli stradati.

Posljedice toga groznog poraza naših predja veoma su bile žalosne po čitavi narod hrvatski. Krbavska bitka nije za Hrvate ono, što je za Srbe Kosovo, jer srpska je država iza Kosova propala, a narod je iza toga čamio četiri stotine godina u ljutom ropstvu, da bude od Turčina iskvaren i za kojekakve svrhe upotrebljen. Poraz na krbavskom polju tek je uzdrmao do sada prilično jako stablo hrvatske države, a narod hrvatski izložio trista-godišnjem junačkom i slavnom boju za krst časni i slobodu zlatnu. Po hrvatstvo ne bijaše od vremena tatarskih tolikoga zatora i nevolje. Sva Lika i ono nešto Dalmacije i primorja osta dugo vremena bez obrane, dok nije konačno palo u šake osmanlijske. Spominjasmo, da su Turci Modruš popalili; ondje je god. 1493. još biskup Krsto sjedio, no sada preseli se u sjegurniji kraj u Novi na moru.[1] Do mala započne seoba naroda hrvatskoga iz Like i Krbave prama sjeveru, tako da su te krajeve zaposjeli Turci, a nešto i Mlečani. Dugo vremena branjahu Hrvatsku tada dva mjesta: Jajce i Senj; njihovo je junaštvo može biti spaslo sjeverni dio Hrvatske. Na krbavskom polju borahu se Hrvati nezavisno od svakog vanjskog dojma; smrću najodličnijih sinova na bojištu iskopan je pusti grob nezavisnosti hrvatskoj i u tom obziru. Sva daljna ratovanja protiv Osmanlija stajahu manje više pod uplivom i zaštitom tudjinstva; nekoliko godina poslije te bitke počinje umješavanje bečke vlade namještenjem kapetana i zapremljenjem gradova na krajini; kakim je to plodom urodilo, kazuje nam povijest.[2]

Ferdo Šišić.

[1] *Divnić* i *Hasisteinsky,* kao najbolji izvori, o izdaji Frankapanskoj ništa ne znaju, što opet potvrdjuje, da je ono pretjerana i izmišljena vijest.

[1] *Kukuljević* Acta croatica 154.
[2] *R. Lopašić* u »Glasonoši« 1863. br. 30.

Književnost.

Hrvatska. *Kako se u tudjini sudi o našoj akademiji.* Ugledni naučni časopis ruski „Филологическія записки", koji izlazi u Voroneži, govori o radnjama naše akademije prošle godine (sv. II.—III. strana 74), pa o ukupnom radu ovako sudi: »Valja iz svega srca čestitati plodotvornoj naučnoj djelatnosti jugoslavenske akademije, te željeti joj, da i u buduće nastavi svoj rad takovom neslomljenom energijom i napetosti«. Na koncu preporučuje akademijske publikacije ruskim strukovnjacima i zavodima.

„**Prvi grijeh**". Alegorija u tri dijela. U ovom broju donosimo prvi dio alegorije, što ju je naš daroviti i umni pjesnik *Silvije Strahimir Kranjčević,* po želji »Kola«, spjevao kao libreto za našega maestra *Ivana pl. Zajca,* koji će cijelo ovo pjesničko djelo skladati kao oratorij, što će se izvoditi u korizmi. Taj alegorijski pjesmotvor prvi je svoje vrsti u našoj pjesničkoj književnosti, a po svojim krasotama i izvornoj zamisli ide medju najljepše proizvode pjesnikove vile.

Njemačka. Izašla je ovih dana XV. knjige IV. sveska *Jagićeva Arkiva* za slav. filologiju s ovim sadržajem: Germanske riječi u slav. jezicima od Uhlenbecka. Tu govori Uhlenbeck o pozajmljivanju riječi u slav. jezicima sa strane jezične i dolazi do tvrdnje, da se po ovim riječima dade u mnogom zaključiti na veću kulturu Germana u starini. Ma da i jest sigurno, da su neke riječi poprimljene u slav. jezike, ali da Slaveni ne bi imali prije riječi n. pr. za *brdo, hlad, kuhati, kupovanje, mlijeko, lŭk, vino* itd. itd., mislimo, jedva da bi tko mogao vjerovati, pa dokazivalo se to i glasovnim jezičnim zakonima. Ne bi li te riječi mogle biti zajedničke, uzete iz kojega drugog jezika? U ostalom su ove riječi pobilježene od *Fr. Kluge-a* u »Grundrisu« za njem. filologiju, što ga izdaje H. Paul. I. sv. str. 321—322. (god. 1891.) prema Miklošićevoj raspravi (u glavnom) »Fremdwörter in den slav. Sprachen«. — Prof. J. Zubatý piše o deklamaciji io̯ i ia̯ — osnova u slav. jezicima. Medju ostalim se nahodi i rasprava M. Speranskoga o prijevodima slavenskim grčkih florilegija. — Poslije kritike i biblijografskih bilježaka dolazi dopisivanje P. J. Šafarika mitropolitu karlovačkomu Stankoviću i patrijarsi Rajačiću, a u pogledu za slavensku ideju ovih ljudi dosta su znamenita.

Š.

Svaštice.

Nova galerija slika u Moskvi. Na 27 pr. m. otvorena je u Moskvi svečano galerija slika, koju su poklonili bogati gradjani njezini, braća Pavao i Sergej Tretjakov, a taj dar procijenjen je na dva milijuna rubalja. Uz slike i palaču poklonili su još u gotovini 120.000 rubalja za uzdržavanje i popunjivanje umjetnina. Svih umjetnina je ukupno 1840, medju kojima imade od ruskih slikara 1276 slika na platnu, a 471 akvarela takodjer od ruskih umjetnika, te 84 slike od stranih slikara. Braća Tretjakovi, kao veliki ruski rodoljubi, podupirali su samo domaću umjetnost. Tuj je više od 360 ruskih, a samo 52 inostrana slikara zastupana, i to gotovo sami Francuzi. Najbrojnija je skupina slika umnoga i preplodnoga Vereščagina. Zbirke su rasporedane u 22 prostrane dvorane. Zanimljive su takodjer množine portraita ruskih velikana i zaslužnih ljudi. To je sada druga galerija, kojom se grad Moskva ponositi može.

Carska akademija nauka u Petrogradu, jedan od najbogatijih učenih zavoda, odlučila je od nove godine onim svojim članovima, koji svoje učene sile samo njoj posvećuju, godišnju plaću od 3000 na 4200 rubalja povisiti; dočim za ostale članove, koji imadu još drugo zvanje, ostaje dojakošnja plaća od 3000 rubalja, razumijeva se osim nagrada za njihove radnje. Uz to uživaju neki akademici slobodan stan u akademijskim palačama.

Prvi grijeh. — Cosmopolis. — Torkvato Tasso. — Temeljni kamen narodnoga glumišta. — Bitka na krbavskom polju (11. rujna 1493.). — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 23. rujna 1893.

Br. 38. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Prvi grijeh.

(Alegorija u tri dijela.)

II. dio.

Eden. U dnu pozornice palača od kristala. U sredini stablo spoznanja dobra i zla. Dublje na desno stablo života. Sunce izlazi.

Adam:

(izlazeći iz palače, diže ruke k nebu)

Slava ti, slava, silni Jehova!
Što stavi sv'jest u lomnu glinu ovu,
Što dušu srećom ispuni mi c'jelu,
Pa ona liči angjelu ti b'jelu
I pojmi tebe stvorca i Jehovu!
Ti sunce dižeš, da mi grije žile,
I ptice budiš, da mi život mile
I cv'jeće niče, da me mirom poji —
Slava ti, slava sred nebesa tvojih!!

Kor svijetlih genija: *(iza kulisa)*

Slava ti, slava, silni Jehova!
Ti stvorče silni, što od zemnog blata
Izvi na lik svoj druga nam i brata,
Što duša mu se u slavi ti gubi
I pojmi tebe stvorca i Jehovu!
Ti sunce dižeš, da nam grije žile,
Ti ptice budiš, da nam život mile,
I cv'jeće niče, da nas mirom poji, —
Slava ti, slava sred nebesa tvojih!!

Adam:

(izidje sasvijem sprijeda. Pred rpom cvijeća)

Šta ste snile, mile glave,
Pune sjajnog zlatnog praška;
Vi svjedoci Njegve slave
I mirisi Njegvog daška!
O slava mu na visini
Sa serafi i kerubi;
Sve, što mi se l'jepim čini,
Kroza nj moja duša ljubi!

Lucifer:

(izlazi na vid slomljena starca iz lijeve kulise. Gleda Adama porugljivo i zavidno)

Ta luda tu u božjoj slavi pliva
I on od mene srećniji da bude?!

Pristupa k Adamu.

Adam: *(bez straha)*

A tko si ti?

Lucifer:

Još ne vidje me živa,
Al bît sam ista, samo druge grude.

Adam: *(sažalno)*

Pa digni glavu; gledaj cv'jet i sunce,
Veseli se!

Lucifer:

Hej kad ti, d'jete, prodje čar,
Kad nasitiš se slasti
I Eden bude stara stvar,
Izgubiti ćeš i ti žar,
U dosadu ćeš pasti!

Adam:

Pasti — a što će reći: past'?

Lucifer:

Ti ljubnu cv'jet, al ja mu kušah slast,
I ljubi danas, sjutra ljubi

Pa utrnu ti, d'jete, zubi
I sve ti bude jedno isto!

Adam: *(naivnim veseljem)*
Al gledaj ga —
Lijepo čisto
Mire ruže, ljiljan miri,
Ljubica se travom širi:
Sve mi priča, da je bog.
I kroz miris ovog cv'jeća
Duša moja mene sjeća
Tvorca velikog.

Lucifer:
To posebna je vrst užitka!
Od cv'jeća tako misli čudne:
Al noge su mi lomne, trudne, —
Ajd' sa mnom!

Adam:
Kud?

Lucifer: *(Primi ga za ruku)*
Pod jabuku!
(Nijema igra izmedju Lucifera i Adama.)

Kor keruba i serafa:
„Ustani, Gospode, da se ne posili čovjek i da prime narodi sud pred Tobom".
„Pusti, Gospode, strah na njih; neka poznadu narodi, da su ljudi".
„S oholosti bezbožnikove muči se ubogi; hvataju se ubogi prijevarom, koju izmišljaju bezbožnici".
Psalam Dav.: IX. 20., 21., 23.
(Za vrijeme psalma odvodi lagano Lucifer Adama uz nijemo dokazivanje pod jabuku. Tu sjednu na kamen.)

Lucifer:
Tu sjedni!
Dä . . . ti nemaš željâ?

Kor keruba i serafa
„Jer evo grješnici nategoše luk: zapeše strijelu svoju za tetivu, da iz mraka strijeljaju pravo srce".
Psalam Dav.: X. 2.

Adam:
(Podbočio zamišljeno glavu na ruke)
U tebe, starče, čudan mi je govor;
I budi jasan!

Lucifer: *(sobom)*
Ta glina je porozna
I pije brzo miris jabuke!
(Adamu)
Al čuj, ti star si kô i ovaj dan,
A ja od v'jeka. Pamet mi je zrela
Odavno, brajko!

Adam: *(sobom)*
Čudno: istom sad
Što vidjeh ga i već ga živo ćutim.
Da starji je od mene.
(Okrene se k Lucifera. Nijema igra.)

Kor keruba i serafa:
„Pomagaj, Gospode; jer nesta svetih, jer je malo vjernih medju sinovima čovječjim".
„Laž govore jedan drugomu, usnama lažljivima govore iz srca dvolična".
„Riječi su Gospodnje riječi čiste, srebro u vatri očišćeno od zemlje, sedam puta pretopljeno".
Psalam Dav.: XI. 2., 3., 7.
(Lucifer i Adam ustaju. Lucifer sagiba granu jabuke i priklanja je Adamu, da je primiriši. Uz grčevit pokret prihvati se Adam za srce.)

Lucifer: *(zagrlivši ga, bijesno)*
Pa gle, pa gle lav s lavicom se blaži,
Pa gle, pa gle gdje janje ovcu traži,
Pa gle u cv'jeće leptir mali l'jeće
I s drûgom sladak troši med!

Adam:
Ah čujem svud se slatke r'ječi liju
I želje nove sve mi žile griju
I novi žar iz Edena me žari,
Čas vatra, čas ko ladni led.

Lucifer:
Sad znadeš sve — razum'ješ raja šum
I ljubi, kad se eto grli sve:
U općem piru ne bud' jalov kum
I ne zaborav' na mene!
(Lucifer odlazi.)

Adam:
O slatka strasti neznana i znana,
Što novi, tajni otvoraš mi sv'jet;
Ti prva misli najprvog mi dana,
Gdje niče nov mi miomirni cv'jet.
O grij' me, žari barem da u sanku
Ja sreće svoje bajni uzrem lik,
Da ugledam si rajsku miloranku,
Da utješim se ranjen samotnik!
(Sjedne pod jabuku i podboči glavu. Izlazi svijetli genije i zakrili Adama. U sjajnom zboru stupa na pozornicu kor vila i vode Evu. Dok to traje, pjeva kor genija:)

„Gospode, s tvoje se sile veseli car; i kako mu je velika radost, što ti pomažeš".
„Što mu je srce željelo, dao si mu i molitve usta njegovijeh nijesi odbio".
„Jer si ga dočekao blagoslovima milosnim, metnuo si mu na glavu vijenac od dragoga kamenja".
Ps. Dav. XX. 2., 3., 4.
(Kor se razmakne desno i lijevo. U sredini Adam još uvijek u poludrijemu. Eva pristupi k njemu.)

Eva:
Adame!

Adam: *(trgne se; u vatri čuvstva)*
Evo!
(Prvi nijemi i dugački cjelov.)

Kor:
Na glave vaše dobri bog
Nek ospe sreće vječnu slast,
Da jeste kruna raja tog
I odlike mu prva čast.
A ljubav v'jek nek grije vas,
Nek miri od nje rajski kut,
A vječnost sva kô ovaj čas,
I cjelov čist ko ovaj put.

Adam i Eva:
Na glave naše vječni bog
Nek ospe sreće vječnu slast,
Da jesmo kruna raja tog
I odlike mu prva čast.
A ljubav v'jek nek grije nas,
Nek miri od nje rajski kut —
A vječnost sva kô ovaj čas
I cjelov čist kô ovaj put!

Kor: *(odlazi pjevajući)*
Na glave vaše vječni bog
Nek ospe sreće vječnu slast,
Da jeste kruna raja tog
I odlike mu prva čast.
I ljubav v'jek nek grije vas,
Nek miri od nje rajski kut —
A vječnost sva kô ovaj čas
I cjelov čist kô ovaj put!
(ode.)

Adam: *(Evi)*
Zaželi, sunce mog života,
To ptiče, što se s granom njiše,
I vrh nas oblak, što se mota,
Zaželi zv'jezde i još više
O reci što ćeš da ti skinem
S nebesa, da te čarom punim,
Da raj ti c'jeli o vrat vinem
I da ti gustu kosu krunim!

Eva: *(Adamu)*
Zaželi, zv'jezdo moje sreće,
Iz očiju mi darak vida
I mladosti mi prvo cv'jeće
U tvoju sreću nek se kida.
O uzmi srce ovo čisto,
U tvojoj sreći nek se gubi
I kad je s tvojim jedno isto
O daj me ljubi — v'jekom ljubi.
(Klonu pod stablo spoznanja dobra i zla i izgube se u zagrljaju.)

Lucifer: *(izlazi zlobnu pogleda)*
I to je kruna — stvaranja!
(Pauza)
A baš si, momče, silan div,
Budala s tobom ta!
Gle od jutros si istom živ,
Već hoće ti se sna!
Dakako rujne usne pale
I krvca kîpi — vrî . .
Haj umorne su takve šale
I omamni su sni!
— — Haj polet tvoj baš kratak bi,
U krilu ženske razbi nos!
A moj je svemir ko ta božja tri
I uzan mi je još!
Pa ti, lutko ženska, mala,
Ti si nebu obnova?!
Ha, ha, ha, ha — loša j' šala,
Slab ti izum — Jehova!
Ovamo druzi!
(Iza kulisa grnu na pozornicu demoni i strasti i poredaju se oko stabla spoznanja. Sprijeda prazno. Tu stoji čelom sprem Adama i Eve Lucifer.)

Lucifer:
Kad sunce zirne iza brda
I dan se radja nov,
Kad zagrije se zemlja tvrda
Na božji blagoslov —
E onda duše dobre, svete
Put neba šalju pjev
Za novi dan,
Za novi sunca gr'jev!

Kor demona:
I mi ćemo pjesmu začeti
Za dan i posô nov,
Nek Jehovi pod nebo leti
Sad i naš blagoslov!
Tä danak se i nama radja
Taj ljubljeni, mladjahni par —
Sadašnjost mu — od neba sladja,
Budućnost mu — naša je stvar!

Lucifer:
Ej proklet, što spavaš u miru,
I prokleta topla joj grud!
To pjesma vam moja o piru
I sada i svagdje i svud!
O tako mi moga očaja
I muke mi vječite —

*

Otrov vam naslada raja,
Otrov vam ljubav i sve!

Glad:

Porod izrodit ćeš sv'jetu
Lakom na bratinsku kost;
U krvavom kolopletu
Ne bilo pl'jena ti dost!
A ja ću ti vitlati krila
I brusiti nesiti zub
I moja će zatorna sila
Na groba te goniti rub!

Zločin:

Nek krvava povijest tvoja
Mojim se imenom puni!

Ludilo:

A maglena koprena moja
Nek misli ti velike kruni!

Svi:

Nek ti dani, nek ti noći
Naše budu igralište.
Nek kroz suze tvoje pište
Crne sile, crne moći
Bez pomoći!

(Povedu tri put kolo oko stabla — Lucifer kao kolovodja i gube se sa pozornice.)

(Nastavit će se.)

Cosmopolis.

Roman, napisao ga Paul Bourget.

(Svršetak.)

XII.

Epilog.

. . . . . .

— Je li ubogo dijete odma iza tog razgovora pošlo na tu šetnju na Porto, gdje je uhvatilo tu pogibeljnu groznicu? . . . — zapita Montfanon.

— Odma iza toga, — odgovori Dorsenne — i to je upravo grozno po mene, što ne mogu sumnjati, da je išla naumice . . . Ja sam bio tako smeten onim razgovorom, te nisam imao snage, da odem iz Rima iste večeri, kako sam joj kazao . . . Iza mnogog oklijevanja — vi ćete to sad shvatiti, kad sam vam sve rekao — vratih se oko šest sati u villu Steno. Da njoj nešta kažem, ali što? Zar sam ja znao? . . . Bilo je dakako ludo. Jer njezino nedužno priznanje moglo je podnesti samo dva odgovora, ili onaj, koji sam joj dao ili da zatražim njezinu ruku . . . Ah! Ja nisam toliko smišljao. Bojao sam se . . . Čega opet? Ni to nisam znao . . . Dodjoh dakle u villu, gdje nadjoh groficu, veselu i sjajnu po navadi, samu s njezinim Američaninom. „Eto, gledajte moju kćer, — odgovori ona na prvo pitanje — odbila je, da ide u englesko poslaničtvo. gdje bi se bila zabavljala, pa je otišla posve sama šetati i sanjariti po Campagni . . . Hoćete li čekati na nju?“ . . . I ja sam čekao dulje nego do sedam i pô sata, trseći se, da čavrljam kao obični posjetnik, dok sam želio, ćutio potrebu, da viknem toj slijepoj ženi, koja nije opažala ni kako vrijeme prolazi: „Ta, nesretnice, tvoja kći trpi tebe radi i zbog tvojeg ljubavnika . . . Ona bježi iz svoje kuće, da se vama ugne, a ti to i ne slutiš! . . .“ Najzad se stane i ona uznemirivati, a ja, videći, da nitko ne dolazi, oprostih se, tako stisnuta srca, te bih morao vjerovati u slutnje . . . Albina kočija ustavljala se pred vratima upravo u čas, kad sam ja izlazio . . . Bijaše blijeda, kobnog bljedila, gotovo zelena i ja zapitah, nagovorivši je: „Otkud dolazite?“ kao da sam imao pravo to pitati. Njezina usta, već bez boje, drhtahu, kad mi je odgovorila. Kad čuh, gdje je sprovela taj sat sunčanog zapada i kod kojeg jezera, najnezdravijeg od svih možda u okolici: „Koja nerazboritost . . .“ rekoh . . . Cijeli svoj život vidjet ću pogled, kojim me je pogledala u taj čas, odgovarajući: „Recite, koja mudrost, i želite mi, da sam uhvatila groznicu, od koje bih umrla . . .“ Ostalo znate i kako se njezina želja pretočno izvršila. Uhvatila je zaista tu groznicu i tako žestoku, da ju je odnesla za manje nego šest dana . . . I ja ne mogu više da sumnjam iza tih posljednjih riječi. To je samoubistvo. Prije nego što će umrijeti, istisnula je prama meni zadnje neke riječi . . . Ja ih nisam razumio, a ona je izabrala jedini način smrti, koji ne dopušta svijetu, a osobito ne majci, da pogodi istinu . . . Ja sam mogao zapriječiti i nisam to uradio . . .

— A ta mati — zapita Montfanon — je li ona napokon shvatila?

— Upravo ništa, — odvrati Dorsenne. — To je nepojmljivo, ali je tako. Ah! Ona je zaista vrijedna prijateljica toga briganta Hafnera, kojega raspad udaje njegove kćeri nije priječio da predobije sjever, pored sve nezgode. Zaboravih vam reći, da je upravo prodao palaču Castagna bezimenomu društvu, koje će od nje načiniti meublirani hôtel! . . . Ja se smijem — nastavi on čudnom gorkosti — da ne bih zaplakao, jer dolazim do najtužnijeg . . . Znate li, gdje sam vidio to ubogo lice Albe Steno zadnji put? Bilo je pred tri dana, drugi dan iza smrti, a u ovo doba. Pošao sam grofici, da

čujem, kako je. Ona je primala!... „Hoćete da joj kažete „s Bogom“? — zapita me ona. — Taj dobri Lincoln će snimiti u sadri njezin lik, da mi ga sačuva“. I ja udjoh u sobu, gdje je pokojnica počivala. Oči joj bijahu zatvorene, obrazi stegnuti i napeti, njezin lijepi nos malo zavinut, a oko navora njezinih usana miješalo se nešto kao pečal i mir, što vam ne mogu opisati. I još vam manje mogu reći, kako mi bijaše pomisliti: „Da si je ti ipak htio, samo pred šest puta četrdeset osam sati, ona bi živjela, ona bi se smijala i ljubila bi te!“ Američanin stajaše do kreveta, miješajući svoju sadru, dok je Florent Chapron, uvijek vjeran i nesvijestan, pripremao ulje, da se prevuče pokojničin obraz, a zlosretna Lydija Maitland gledaše taj prizor očima, od kojih sam zadrhtao, spominjući se onoga, što sam pogadjao iza svojega posljednjeg razgovora s Albom... Ako ona ne ispunja mjesta starinske Nemese i ne sprema se o svemu poučiti groficu, onda ja ne znam ništa o fizionomijama! U taj je čas još mučala i pogodite jedinu riječ, koju je našla mati, kad se je njezin ljubavnik, onaj, radi kojeg je njezina kći toliko trpjela, približio njihovoj zajedničkoj žrtvi: „Samo joj nemojte slomiti njezinih lijepih trepavica!...“ To je strašna ironija, zar ne?... Strašno!...“

Mladi čovjek se spusti na klupu, pošto je bacio taj krik tuge i kajanja, koji Montfanon mekanično ponovi, kao poražen tragičnim pouzdanjem, što ga je netom čuo: „Da. To je strašno!...“ Taj razgovor, tako različit od onoga, što su ga vodili pred koji tjedan jednog jasnog jutra početkom svibnja, na uglu ulice Borgognona i Hispanskog trga, zbio se u jednom odaljenom drvoredu Vatikanskog vrta. Montfanon, koji je jutros primio posjet Dorsenna, što se opet spremaše na povratak u Pariz i ovaj put odlučno, našao je spisatelja tako žalosna, da ga je zadržao na doručku, a kasnije ga pratio tamo, gdje je imao posla, i najposlije ga odveo na ovo vrlo osobito mjesto, kamo je vrlo teško zaći, u nadi, da će otjerati njegovu tešku potištenost, ako uzbudi njegovu izvjedljivost. Dvadeset ga je puta Dorsenne zamolio ove zime za tu milost, da ga amo povede i dvadeset puta je stari zuav, kome su odnošaji s papinskim dvorom ipak dopuštali, da zalazi u te vrtove po njegovoj mašti, odbio odgovornost, da unutra uvede stranca. Morao je puno da ljubi Dorsenna, a u drugu ruku da bude jako uznemiren, kad je odbacio tu skrupulu. U ostalom taj razgovor nije imao druge posljedice, nego da je doznao za tragičnu povjest Albine smrti sa svim potankostima, koje jedini Dorsenne poznavaše, i premda su ove bile samo dijelovi zbilje, dostajali su, da se pošteno i nježno srce starog plemića u dubini potrese.

On htjede naći riječi, koje bi bile podobne utješiti njegova prijatelja. Ali šta da mu kaže, kad ga je držao krivim, što se je u čuvstvenom epikureizmu igrao ludo s bolesnom dušom uboge Albe? Onda i njegova savjest gorljiva kršćanina ne bješe se još utješila zbog uloge, koju je sam primio u dvoboju medju Gorkom i Chapronom. On je mislio, da je taj sukob, odlučivši odlazak Boleslava i njegove žene, obratno doprinesao, da osvijetli kćer gospodje Steno, tako da je on sam, Montfanon, bio umiješan u to samoubistvo, s neznatno malim dijelom, ali ipak nekim. I on zamukne. Možda ih je obojicu i vjernika i skeptika obladala melankolična atmosfera mjesta, gdje su u razgovoru izazvali kruti rasplet tragedije, u kojoj i oni bijahu glumci razne vrsti. Guština tamnih zelenih hrastova, opkoljenih obrubom silnih jednolično odrezanih šimširova, podrhtavaše oko njih. Nikakav drugi glas do onog lišća, pomiješan s monotonim plačem bliza vodoskoka, ne ispunjavaše taj zaklon, koji s jedne strane zatvaraju starinske zidine Rima, a s druge nadvisuje nepomična kupola Svetog Petra. Jedini gosti bijahu u papinskom vrtu, kako se činilo, osim njih, mramorni bogovi, rasuti po grmovima, ostanci poganske umjetnosti, smješteni u sjeni velike Basilike fantazijom papâ iz renaissance, možda na zapovijed onog Leona X., što je u ovome vrtu držao svoj dvor nježnih pjesnika i slavnih umjetnika. Pod neumoljnim i već vrućim azurom o podnevu lipnja, podavaše taj narod bijelih kipova toj samoći svečanost, koja se odvija od gorostasne i propale prošasti. Nisu li ti likovi bogova prisustvovali nekoč rasulu njihova Olimpa i njihova kulta, da danas, nijemi svjedoci, prisustvuju deposesiji vikara Onoga, koji njih zbaci s prijestolja?

Na uglovima drvoreda ocrtavahu orijaške takodjer mramorne žare svoju otmenu lakoću. Okružavahu ih travke, raščihane od daha zraka, življe zelenilo u dnu, kao što je mrtvo neprolazno zelenilo šimšira i hrastakamenca. Čini se, kao da ove mlade biljke dršću i trpe, što su zatvorene u ovaj zaklon, koji je zaista tamnica — svojevoljna, ali tim točnije i odlučnije odredjena — zadnji komad zemlje i prirode, što ga pustiše uzvišenomu pobijedjeniku u Vatikanu. Nikad nije Montfanon kao u ovaj čas osjetio poezije ovih vrtova, jedinih na svijetu, ali ni tuge, koja obavija i izlazi iz nijemih njihovih grmova, iz širokih ploština, iz istih njihovih vodoskoka i terasa, odkud se ne vidi drugo do zidina na okolo i bezbrojnih željeznica rudničkih, brutalna znaka pobjedne moderne radinosti!... Čovjek energije i slobode, kakav bijaše „stari ligaš“, ne uzmože najposlije podnositi tog potištenog čuvstva i najedanput, stresavši nekoliko puta svojom sijedom glavom, kao da promišljava, prisili Dorsenna, da se digne, koreći ga:

— Hajdete, Juliene, ne ćemo valjda ipak ostati ovdje cijelo popodne sanjareći i uzdišući poput mekih žena?... To dijete je mrtvo... Mi joj ne vratismo života, ni vi očajavajući, ni ja dijeleći s vama bol. Bolje će biti, ako pogledamo oba pravo u lice našoj odgovornosti u toj nesretnoj zgodi, da je okajemo...

— Našu odgovornost? — zapita Julien. — Ja još

vidim svoju svom strogošću, premda ne mogoh zaista pogoditi posljedicâ svojeg odgovora, ali vaša odgovornost?...

— Vaša i moja, — odgovori Montfanon. — Ja nisam sofista i ne običavam kroz prste gledati svojoj savjesti. Jesam ili nisam li — nastavi on svojom običnom razdražljivosti — ja otišao iz katakomba, da udesim taj zlosretni dvoboj? Jesam ili nisam li podlegao onoj pari gnjeva, koja mi je udarila u glavu, kad sam čuo za nedostojnu Ardeinu ženidbu i kad se nadjoh s onim sumnjivim Hafnerom? Je li ili nije li taj dvoboj doprinesao, da otvori oči gospodji Gorka o njezinu mužu i dosljedno gospodjici Steno o njezinoj materi? Niste li mi vi sami netom pripovijedali, kako se je njezina tjeskoba uvećala od te sablazni? . . . I znajte, mene je to poraziło kao i vijest o njezinu samoubistvu, a to za to, što mi je nutrašnji glas govorio: I na tvojim rukama ima nešto suza ove pokojnice! . . .

— Ali, ubogi moj prijatelju — prekine ga Dorsenne, — odakle vi uzimate takova smišljanja? Na taj način se više ne bi moglo živjeti. Naš čin ulazi u mnoštvo drugih čina obratnom dosljednošću, koji nas se ništa ne tiču, i dopuštajući, da imamo platiti dug odgovornosti, taj dug počinje i svršava s onim, što hoćemo ravno, točno i pravo . . .

— To bi bilo vrlo udobno — odvrati markiz s još većom živahnošću, — no dokaz, da to nije istina, baš je u tom, što vi osjećate, da vas savjest grize, jer niste poštedili tako slabe duše, toga djeteta bez obrane . . . Ah! Ja sebi nisam sažvakao istine, a još ću je manje vama žvakati . . . Sjećate li se onog jutra, kad ste bili tako veseli i razlagali mi svoju teoriju o kozmopolitizmu? Zabavljalo vas je, kao potpunog diletanta, kako rekoste, da prisustvujete drami rasâ, u kojoj igraju lica, što su došla sa svih točaka zemlje i povjesti, i vi ste mi onda nacrtali, vjere mi, vrlo istinit program, s kojim se dogadjaj požurio da ga izvede malo ne potpuno. Gospodja Steno se zaista ponijela prama svojim dvjema ljubavnicima poput Mlečanke iz vremena Aretinova, Chapron sa slijepom odanošću potomka potištene rase, njegova sestra sa zločinačkim divljaštvom urotnice, koja najposlije stresa jaram, jer mislite, da je ona pisala bezimene listove. Hafner i Ardea razgališe dvije gadne duše, jedan dušu infamna lihvara na po Holandeza, na po Nijemca, drugi dušu propala plemića, u kojem živi koji stari condottiere. Gorka bijaše valjan i lud kao sva Poljska, njegova žena neumoljna i iskrena kao sva Engleska. Maitland ostade pozitivan, neosjetljiv i svojevoljan sred svega toga, poput cijele Amerike. A uboga Alba je svršila kao i njezin pravi otac. Ne govorim vam o kćeri baruna Hafnera, — i on skine šešir, pa nastavi promijenjenim glasom: — To je svetica, a ja sam se u njoj prevario. No ona ima u žilama kapî židovske krvi, one krvi, što bijaše krv božjeg naroda. Trebalo je da se toga sjetim i lijepe legende iz srednjeg vijeka: „Židovske žene bit će spasene, jer su plakale u potaji za našim Gospodom . . .“ Vi ste mi nacrtali unaprijed scenarij drame, u koju se umiješasmo . . . A ja, sjećate li se, šta ja rekoh: „Nema li tu, u tom društvu, duše, kojoj biste mogli pomoći, da postane boljom?“ Vi ste mi se onda pod nos nasmijali. Da ste manje ugladjeni, bili biste me nazvali starom ludom, filistrom i bogomoljcem . . . Vi ste htjeli da budete samo gledalac toga komada, gospodin na shodu, koji briše stakla svoje lorgnette, da mu ništa ne izmakne u komediji. E pa? Niste mogli. Ta uloga nije dopuštena čovjeku. On treba da radi, i on radi uvijek i onda, kad misli, da samo gleda, i onda kad pere svoje ruke poput Poncija Pilata, toga diletanta, što je izrekao riječ vašu i vaših učitelja: „Što je istina?“ . . . Istina je, da ima uvijek i svagdje dužnost, koju treba izvršiti. Moja bijaše, da zapriječim onaj zločinački sukob. Vaša bijaše, da se ne bavite onom mladom djevojkom, kad je ne ljubite, i ako je ljubite, da je oženite i izvučete iz onog strašnog središta Mi smo se ogriješili o tu dužnost i uz koju cijenu? . . .

— Vi ste vrlo kruti — reče mladi čovjek. — No da imate pravo, zar bi Alba bila manje mrtva? Šta koristi, da znam, što sam imao činiti, kad je prekasno? . . .

— Prije svega, nikad više opet tako započeti, — odgovori markiz, — onda, suditi sebe i suditi svoj život . . . Ja vas nježno ljubim, Dorsenne, vi to znadete, i to je možda posljednji put, što vam govorim iz dubine, posve iz dubine, kako nam je Sonis kazao kod Pataya da udaramo. Ta, da, posljednji put. Ja više ne ću dugo potrajati, nema sumnje, a vi, hoćete li se vi ikad vratiti u Rim, sada, s tim fantomom, što vas tu čeka? . . . Kad vam rekoh, da mrzim na te kozmopolite, koji vas toliko ushićivahu onda, zlo sam rekao. Stari vojnik nije filozof. Ono, na što sam mrzio u njima, na što mrzim, jest, da su ti korijenom istrgnuti ljudi gotovo uvijek konac rasâ, trošitelji baštinstva silâ, koje su drugi stekli, razmetnici dobra, koje zlorabe a ne umnažaju. Oni, od kojih potječu, radili su pravim radom, onim, što skuplja na istom mjestu napore sinova i napore otaca. To je onaj rad, što stvara obitelji, a ove čine zemlje, ove pak narode . . . Vaši kozmopolite ne stvaraju ništa, ne siju ništa, ne oplodjuju ništa. Oni uživaju . . . Kad to uživanje prodre do čuvstva i osjećaja, to je onda samo polovica zla. No kad prodre u misao, kao kod vas, kao kod svih diletanata vaše škole, to je onda veliki intelektualni grijeh, jedan od onih, za koje stoji pisano, da im nema oprosta . . . Ja sam vas dobro proučio u svojim hirovima i ja vam mogu reći, ja, koji se molim, da sam često za vas molio, otkad vas pravo upoznah. Netom se zgroziste, i niste imali krivo, nad ciničnom riječju te nesavjesne matere kod mrtve kćeri: „Nemojte joj slomiti lijepih trepavica . . .“ A šta drugo radite vi s ljudskom dušom nego da neprestano pravite sadrene snimke, te ih reproducirate, malo s autorskom taštinom, ne previše, jer mnogo

manje držite do svojih uspjeha, mora se priznati, — nego s nasladom inteligencije? . . . No ta naslada je vama jedini motiv, jedina cijel vašeg života i cijelog života, medja i konac čitavog svemira. Tisuće i tisuće naraštaja je trpjelo, plakalo, borilo se, uništilo se za radost toga malog drhtaja, što vam ga daje vaša misao. Tomu malomu drhtaju, tomu moždanomu grču, koji vam uzročuje snaga ponimanja, žrtvovaste Albu, kao što biste žrtvovali svojega najboljeg prijatelja, svojeg oca i majku, da su na svijetu. Dobro i zlo, bol i radost, sve je za vas materija toj igri vašeg duha, što je meni isto tako grdosan, kao onaj Neronov, kad je dao spaliti Rim: materija zloj upotrebi svetog dara, za koji će se pitati od vas strašan račun, od vas kao i od svijetlih izopačitelja, vaših starijih. Jer od svih egoizama ovaj je najgori, što ponizuje jednu od najviših moći duše, da ne postane ništa drugo do najjalovijeg i najnečovječnijeg orudja slasti . . .

— Ima istine u tom, što kažete — odgovori Dorsenne — ali se varate, ako mislite, da i najsmjeliji intelektualiste našeg doba nisu isto tako trpjeli radi te zle upotrebe misli . . . Na žalost, što se tu dâ učiniti? To je bolest vijeka, koja se previše uzgaja, a nema joj lijeka...

— Ima jedan, — upadne Montfanon — ali vi ne ćete da ga vidite . . . Ne ćete poreći, da je Balzac bio najsmioniji od vaših modernih spisatelja, pa treba li da ja, nevježa, spomenem vama mandarinu prvoga reda izreku, koja vlada u njegovu djelu: — *„Ne može li misao, princip dobra i zla, biti pripravljana, ukroćivana i upravljana religijom? . . .“* — Eto — nastavi on najedanput uhvativši ruku svojeg druga i sileći ga, da gleda u poprečni drvored kroz grmove: — eto ga, eto liječnika, koji drži u spremi lijek za tu bolest duše, kao i za sve druge . . . Ne pokazujte se. Mora da su zaboravili za nas... No gledajte, gledajte... Ah! Koji susret!...

Osoba, što se netom iznenada pomolila u okviru toga melankoličnog pustog vrta i na način gotovo nadnaravan, tako je njezina nazočnost postala živim tumačem govoru strastvenog plemića, ne bješe nitko drugi nego Sveti Otac glavom, na putu, da sjedne u kočiju, koja ga vozi na običnu šetnju . . . Dorsenne, koji je Lava XIII. poznavao samo po slikama, opazi slomljena, pognuta starca, kojem se bijela sutana sjajila pod crvenim plaštem i koji se jednom rukom upiraše o dvorskog prelata, a drugom o jednog svojeg časnika. Sakrivši se na savjet Montfanonov, da ne zadobije ukora od gardistâ, mogao je posmatrati mirno fini profil Najvišeg svećenika, koji se zaustavi pred grmom ruža, da se prijazno razgovara s jednim vrtlarom, što klečaše. Opazi beskrajno strpljivi podsmijeh tih duhovitih usta. Opazi sjaj onih očiju, što se činilo, da opravdavaju svojim svjetlom onaj *lumen in coelo,* što ga slavno proročanstvo primijeni nasljedniku Pia IX. Opazi časnu ruku, onu blijedu prozirnu ruku, što se diže, da dijeli svečani blagosov tolikim veličanstvom, kako se primakla sjajnoj žutoj ruži i izvukavši prste iz kratke bijele rukavice sagne se k cvijetu, ne otrgnuvši ga, kao da ne će da usmrti krhka stvora božijega. Stari papa pomiriše drugu mladu ružu i podje dalje spram kočije, od koje se silhueta ocrtavaše izmedju stabala zelenih hrastova. Crni konji iščeznuše kasom, koji se čulo, da je postao izvanredno brz i Dorsenne, okrenuvši se Montfanonu, opazi dvije krupne suze na rubu vjedjà staroga zuava, koji, zaboravivši za konac prijašnjeg razgovora, reče uzdahnuvši:

— I evo, to je njegova jedina slast, njega, koji je ipak nasljednik prvog apostola, da miriše svoje cvijeće i milje prevaljuje u kočiji s najvećom brzinom, što konji mogu poteći! . . . Upotrebili su četiri kukavna kilometra puta za kočiju, što se vraća na isto mjesto, podno terase, gdje smo bili pred pol sata . . . I on ide, ide, dajući se tako malo iluziji o velikom prostoru, koji mu je zabranjen . . . Ja sam vidio u svome životu dosta tragičnih prizora, vjerujte. Bio sam u ratu i ranjen sproveo čitavu noć na bojnom polju, pokritu snijegom, izmedju mrtvaca, preko kojih su išli kotači topništva pobjednikâ, što su pjevajući prolazili . . . Ništa me nije dirnulo kao šetnja ovoga starca, koji se nikad nije požalio i koji nema za se više do ovog jutra zemlje, gdje se smije slobodno kretati . . . Ali ima divna riječ, što ju je jednom sveti čovjek svojom rukom napisao podno slike, koju dade jednom misionaru. Riječ je Tertulijanova. I ona jedina tumači njegov život: *Debitricem martyrii fidem,* vjeru smo dužni mučeništvu.

Debitricem martyrii fidem, — ponovi Dorsenne — kako je to lijepo, zaista. — I on doda dubokim glasom: — Vi ste netom ljudski izgrdili diletante i skeptike. No mislite li, da bi se našao jedan izmedju njih, koji bi se ugnuo mučeništvu, kad bi morao u isti čas imati vjere?...

Nikad nije Montfanon čuo, da bi Dorsenne izustio takovu izreku i s takovim naglasom. Po opreci mu se ukaza slika Dorsenna živahna, malog meštra, književnog dandy-ja, sofiste i smijača, kojem drevni i divni Rim ne bijaše drugo nego grad za zabavu, *Cosmopolis,* više paradoksan nego Florenca, nego Nica, Biarritz, St.-Moritz, nego ovaj ili onaj grad internacijonalnoga ljeta ili zime. On osjeti, da je ta duša po prvi put dirnuta u svojoj dubini. Tragična smrt uboge Albe postade u savjesti spisateljevoj točkom kajanja, oko koje će se izgraditi moralni život toga visokog i nepotpunog bića, koje je ovamo prognala prosta čovječnost najnepobjednijim ponosom duha. Kako je Montfanon bio u isto doba vrlo gorljiv kršćanin i vrlo nježan prijatelj, on shvati, da bi svaka nova riječ zaboljela tako ranjeno srce. On se poboja, da mu je već previše kruto govorio. Ne odvrativši ništa, uzme pod svoju ruku, ruku mladog čovjeka i stisne je tihim pritiskom, stavivši u to muževno draganje svu toplu i obzirnu samilost starijega brata.

S francuskoga preveo **Vl. B-a.**

Torkvato Tasso.

Piše dr. A. Tresić Pavičić.

(Nastavak.)

Krasan je opis paklenog vieća, koje je Taso donekle uzeo iz prve knjige Kristijade od Vide, i govor Plutona koji je kašnje nasljedovao Milton u „Izgubljenom raju“. Vragovi odluče varkama smetati kršćansku vojsku. Prva i najveća varka jest ljepota Armide, nećakinje maga (čarobnika) Idraota, kralja od Damaska. Nijedan pjesnik ni stari ni novi nije opisao zamamnije ljepote od ove. Ona, vješta svim varkama i zaludnim čarolijama, što može upotrebiti najljepša žena, dolazi u tabor kršćanski, da zatravi Gofreda i ostale junake, i da ih odvede sa sobom daleko od boja. Kad se ona pokaza, dignu se sa svih strana žamor, i svi je zapanjeni gledaju, a mladi Eustacio „Ko leptir k svieći tada se okrenu, — Put sjaja one božanske ljepote“. On je povede pred Gofreda, a ona mu na najganutljiviji način priča suzama na očima svoje patnje, i progonstva strica, te ga moli, da je uzme u zaštitu, ili da joj barem dade deset junaka na obranu. Gofredo žali, što joj za sada ne može pomoći, jer da se ti junaci moraju boriti za Boga. Ona lije suze, i svi se ganu, a Eustacio kaže, da to nije vitežki čin, i prisili Gofreda. da popusti. Armida rabi svu svoju umjetnost, i sve čare svoje ljepote, da zamami junake, a to je opisano divnom nježnošću i vještinom. V. Gofredo zapovieda, da dobrovoljci izaberu vodju na mjesto Dudona. Eustacio da udalji Rinalda od Armide, potiče ga, da se dade izabrati. Gernando, sin Norvežkog kralja, ponositi i oholi mladić, govori prezirno o Rinaldu, a Rinaldo ga ubije na mejdanu, pa da izbjegne kazni, uteče iz tabora. Kocka odluči, kojih će deset junaka sliediti Armidu, ali ona odlazeći zamami očima i mnoge druge, medju kojima i Eustacija. Najbolji junaci odoše za Armidom, a medju tim dodje glas, da se približava silna vojska Misirskoga Kalifa. VI. Argante potiče Saladina da izidje s vojskom iz grada, a on veli, da neće dok ne dodje Sulejman bivši sultan u Nikeji, koji je bio sakupio jaku vojsku Arapa u Misiru. Argante zove na dvoboj kršćanske junake. Gofredo odabra Tankreda, ali dok se on zagleda u Klorindu, Oton potjera konja na poprište, a Argante ga obori s konja, ter ga pogazi konjem. Tankredi biesan doleti na mejdan:

Mejdan Tankreda i Arganta.

Tad dva junaka položiše koplja
Čvorasta i u vis vješto upraviše;
Brzine takve u skoku ni u bjegu,
Ne bi, nit ikad krila poletiše,
Nagloće niti takove, kakvom se
Tankredi i diesni Argante sukobiše:
Na šljemu koplja slomiše, hiljada
Iskara i trieska u zrak frcnu tada.
Udarca tutanj naokolo strese
Poljanu tvrdu i zamnieše gore;
Al naglost i bies udarca ni jedno
Oholo čelo ponizit ne more;
Oba se konja sukobiše tako,
Da panuv, već se ne digoše gore:
Majstori boja sablje povadiše,
I sa stremena na zemlju skočiše
Oprezno svaki na udarac miče
Desnu, na stupaj nogu, na gled oko;
Sad vreba, sad se raznolično giba,
Stupa, ustupa, vrti se na okô;
Tu smjera sabljom, pak drugamo vidiš
Da britka sablja zasieca duboko;
Sad odkriva se gdjegod dušmaninu,
Vještinom hoteć prevarit vještinu.
Tankredi Argantu neobranjen kaže
Od sablje i štita bok; tad da ga rani
Nasrnu Argante, a svoju lievu stranu
Sam neoprezan štitom ne obrani;
Tankredi jednim udarcem mač ljuti
Odbi i svoga dušmana obràni;
Tad odmah natrag skoči ter se čuva
I sguri i mota, dok oružje gruva.
Argante biesan, videći se krvav
Vlastitom krvlju i smeten od jada
I boli ko lud uzdiše i ruče,
Užasno u njem tad naglost nadvlada
I srdžba ljuta, pak sa groznim glasom
I oštru sablju podignuo tada,
Da opet rani, al je opet rtom
Sablje pogodjen pod ramena hrbtom.
Ko u gorskoj šumi medjed koji ražanj
U boku ćuti i pobjesni od jara,
Oružje od biesa grize i na nj se baca,
I smjelo u smrt zdvojnu se obara:
Takav Argante posta kad osjeti
Da ranu uz ranu sablja mu otvara;
Osvetom žedja za opasnost ne mari,
I braniti se sasma zanemari.
I silnoj snazi i bodrosti skrajnoj
Dodavši drzku smionost pun biesa,
Vrtjeti naglo poče sablju ljutu
Da zemlja drhće sjevaju nebesa:
I ne da drugom odahnut, ni jednog
Udarca pustit koji srce stresa
Prot sili Arganta i brzini nema
Štita da brani Tankreda posvema.
Tankredi sguren zalud čeka da bi
Prestala tuča silnih udaraca;
Odbije sada udar sad daleko
Vješto se vrteć oprezno koraca;
Al pošto bjesni pogan ne prestaje,
Oprez i obzir tad na stranu baca,
I srdit maše kojom može silom
Da krv istoči poganu nemilom.
Predobi srdžbu umjetnost i razum,
A jarost množi i podiže sile
I svaki udar krši il sieče ploče,
Kolutce, i zrakom iskre se izvile:
Posut je razboj oružjem, oružje
Krvlju, a krv se potom mieša; strile
U sjevu sablje su a u tutnju gromi,
A u ranjenju triesi nebolomi.

Oba su junaka težko ranjena. Noć im ne dopusti nastaviti dvoboj, i oni se zakleše, da će se vratiti na mejdan šestoga dana. Erminija je gledala s kule ljuti mejdan, i nakon dugog kolebanja ljubav nadjača i ona odluči otići u tabor kršćanski, da lieči rane Tankreda. Obuče oružje Klorinde i tako izidje, ali na putu je sretnu četa kršćanskih vitezova. koji misleći, da je Klorinda, srnuše za njom u potjeru, a ona bježi. Tankredi doču, da vitezovi tjeraju Klorindu, i onako ranjen uzjaši konja, pa potjera za njom. VII. Erminija bježeći dodje do kućarice jednog pastira:

Bjeg Erminije.

Kroz stabla u to drevna sjenovita
Erminju konjic nosi simo tamo,
A ona rukam uzde mu ne ravna,
Od straha jošte tek je živa samo,
A konj se vrti po mnogim stazama
Noseći djevu kud ga volja i kamo,
Al ipak vidu tudjem je ukrade;
I zalud ju je više sliedit sade.
Ko iza dugog i težkoga lova
Psi se povrate tužni, zapihani,
Što trag od zvieri izgubiše, što se
Iz ravnog polja u šumu sahrani:
Tako u licu puni srdžbe i srama
Krenuše natrag vitezi kršćani;
A ona bježi plaha izgubljena,
Ne obziruć se je li progonjena.
Svu nojcu bježa i sav dan bez svjeta,
I bez vodiča žalostna tumara,
Nit čujuć niti videć naokolo,
Do suza i vike svoje sred pustara,
Al u čas kada sunce s kitnih kola
Odpreže konje, i u more se obara,
Stignu do liepih Jordana obala,
Te sidje i legne kraj njegovih žala.
Ne jede ništa, jer se hrani samo
Patnjama svojim, a žedna je suza;
Al san, što jadnim smrtnikom mir nosi,
Sred zaboravi saplevši jih uza,
Sa sviešću i bol joj uspava, i krila
Mirna i tiha nad njom razvi mila;
A ljubav sa sto slika ne prestaje
Mutit joj mir dok sladki sanak traje.
Ne probudi se dok cvrkutat ne ču
Vesele ptice i pozdravljat zoru,
I žubor rieke, stabalca i vala
I šapat cvieća u svježem lahoru.
Otvori trudne luči i gledat stade
Pastirske stane samotne i goru:
I ko da čuje glas kroz vale i granje,
Što na uzdahe zove je i plakanje.
Al njene tužbe neki zvuk prekida,
Što k njoj doliće jasan, ter se čini,
Da pastirski se u njem čuju glasi
Uz pratnju proste surle u daljini,
Ustade i tamo upravi korake,
Ter siedog starca vidi u hladini,
Gdje plete koše kraj svojega stada,
I pjevat sluša tri dječaka mlada.
Videći naglo nenadno oružje
Bljeskati tuda, strah ih ustuboči,
Al pozdravlja ih Erminja i sladko
Bodri i kaže zlatne kose i oči;
Nastavte, sretni, bogumili, veli,
Ljudi svoj poso, što ste započeli?
Jer ovo oružje rat ne nosi vama
Ni vašem radu ni sladkim pjesmama.
Pak doda: Otče, kada naokolo
Požarom ratnim gore ovi kraji,
Kako tu stojiš u mirnom boravku
I ne plaše te četa nasrtaji?
O kćerko, on reče, od uvrede svake
Obitelj moja i stado i gaji
Sigurni bjehu do sad, žamor boja
Ne uznemiri stan i stada moja:
Bila to milost neba, što poniznost
Pastira krotkog uzdiže, spašava;
Il ko što munja vrhove udara,
A u nizine ne pada sred trava,
Tako bjesnoća hodočasnih mača
Vrh gordih samo pada carskih glava
I moje biedno ubožtvo ne mami
Vojnike na plien silnim pohlepami;
Za drugog biedno, meni toli drago
Jer ja ne želim ni žezla ni blaga,
Nit briga il želja škrta i pohlepna
U mirnom mome srcu nema traga.
Ja bistrom vodom svoju žedju gasim,
Otrovi ljute ne plaši me snaga;
A ovo stado i vrtić mi daje
Sve, što mom stolu skromnom potreba je:
Jer mala želja i potreba je naša,
Da ovaj kratki život sačuvamo.
Djeca su moja ta, što sa mnom vidiš.
Čuvari krda, a sluga ne trebamo.
Živimo tako u samotnom stanu,
Jelene i srne gdje skaču gledamo;
I ribe u ovoj rieci gdje glavaju,
Gdje ptice u zraku krile se, pjevaju.

Pastir joj pripovieda svoj život i ona odluči ostati kod njega i pasti ovce.

Često dok ovce rad omare ljetne
Ležahu mirne plandujuć u hladu
U koru upisa bukva i javora
Ljubljeno ime, nek za nj ljudi znadu;
I u tisuć stabla ureza nezgode
Ljubavi čudne, što je muči mladu;
Pak čitajući što je urezala
Niz liepo lice suzam bi plakala.
Pak plačući bi rekla: o mila stabla
Tu tužnu priču čuvajte u kori,
Jer ako u vašu dragu sjenu koji
Ljubitelj vjerni dodje da se odmori;
Nek ćuti u srcu saučešće milo
Za tuge i vaj što me jadnu mori,
I reče: odveć nesretna je bila
Vaj, ta, što vjerom tolikom ljubila!
I ako sluša nebo milosrdno
Čustvene molbe ikojeg smrtnika
Možda će jednom u ove šume doći
Nehajna za me moja sladka dika;
I svrnut oči gdje mi bolno tielo
Leži pod humkom prostog spomenika,
Za nagradu će dati mojih vaja
Suzica malo i sladkih uzdisaja.

Tankredi upade u Armidine zamke i osta sužanj u njezinu kaštelu. Prodje šest dana, a on ne izidje na urečeni mejdan Argantu. Mjesto njega izidje stari Raimondo grof od Tuloze, a brani ga jedan nevidljiv angjeo. (Ovaj je mejdan osobito liepo opisan). Nevjernici videći Arganta u pogibelji prekršiše ugovor, i s njihove strane doleti strjelica, koja lako rano Raimonda, i dvoboj se prometnu u bitku. Vragovi navališe kišu i grad na kršćane, ter ih sieku Klorinda i Argante, a oni se sbjegoše u tabor i u pregrade. VIII. Neki Danac navješta Gofredu smrt Svena, kraljeva jedinca, kojega je pogubio Sulejman i vojsku mu isjekao, kad je dolazio da se spoji sa kršćanskom vojskom. (Ovaj je prizor silno poetičan). Neki pljačkari donesoše okrvavljeno i izciepano oružje Rinalda. Svak misli, da je taj mladi junak poginuo, i Talijanci počeše rad njegove smrti sumnjičiti Franceze, i samog Gofreda, a Argjilano ga stade psovati i uzbuni čete. Gofredo umiri pobunu svojim dostojanstvom. IX. Sulejman u noći navali na tabor kršćanski, i grozno ih sieče. Argante i Klorinda izidjoše iz grada, a vragovi pomažu nevjernikom, te nastade užasan pokolj. Bog posla vrhandjela Mihovila, da potjera djavle, i tako ostadoše samo ljudi u neodlučnoj bitci. U to nenadno nadodjoše onih pedeset vitezova, koji bjehu otišli s Armidom, i medju njima Tankredi, i oni razbiše saracinsku vojsku, i samoga Sulejmana suzbiše. X. Oslabivši Sulejman od rana i glada legnu na zemlju da umre. U to dodje mago Izmeno ter ga pokara, i na nevidljivim kolima ponese u Jerusalim u dvoranu gdje je kralj držao vieće o predaji: Klorinda je biesna mučala a Argante je sam bio protivan. Sulejman izidje iz magle i osokoli duhove na obranu. Jedan od onih pedeset vitezova priča Gofredu, kako ih je Klorinda namamila u svoju začaranu kulu na Mrtvomu moru, gdje ih je pretvorila u živine, i kako je tu upao Tankredi; pak kako ih je opet pretvorila u ljude, te ih svezane poslala kralju od Misira. Na putu ih slučajno sretnu Rinaldo, posieče čuvare i oslobodi, pak svukavši sa sebe pokvareno oružje, obuče drugo, otide put Antiokije k Baemondu, a oni se vratiše u tabor. Pustinjak Petar proriče slavu Rinalda i njegovih potomaka (Estensa). XI. Dovršivši bojne strojeve Gofredo se spremi na navalu, ali prije vojska odpjeva litanije i otidje u obhodu na Maslinsku goru, gdje je slušala svetu misu. Navala je silna i veličajna i grad bi pao, ali jedna strjelica rani Gofreda a jedna Raimonda i kršćani počeše uzmicati. Na kruni zidova biesni se kažu Sulejman, Argante i Klorinda. Argante i Sulejman izidjoše sa zidova kroz neku pukotinu i razbiše neke manje strojeve, ali zaludu navališe na veliki drveni toranj, jer ga brani Tankredi. Angjeo ozdravi Gofreda i on se povrati u bitku, a Argante i Sulejman se povukoše u grad. Pade noć, a Gofredo dade zatrubiti na odstup, zapovjedivši da se čuva veliki toranj i da se popravi. XII. Klorinda zlazi u noći da izgori veliki toranj a Argante joj se pridruži. Dok se je ona oblačila u crno oružje, hadum Arsete, koji ju je odgojio, odgovara je od tog poduzeća; odkrije joj da je ona kći kraljice od Etiopije, kršćanke, koja je njemu naložila da joj pokrsti kćerku, a da on to nije učinio, jer je muhamedanac. Klorinda ga ne posluša, već izidje s Argantom, te izgoriše toranj pak se povukoše. Argante umaknu u grad, a Klorinda ostane van, jer stražari zatvoriše vrata da ne nahrupe kršćani unutra. Tankredi misleći da je čovjek podje za njom, ter je pozva na mejdan i zapita za ime. Ona mu ne htjede reći imena, već nasrnu na nj. U dvoboju nakon težke borbe pobiedi Tankredi, i turi mač u grudi Klorinde, a ona pade na zemlju:

Smrt Klorinde.

Al eto već je kobni časak došo
Klorinde žiće što u tamu vije;
On turi u grudi sablju bodimice
I sva se sakri i žedna krv joj pije,
I toplom riekom napuni haljinu
Mekanu zlatom protkanu, što krije
Prenježne dojke. Ona smrt već ćuti,
Noge joj drhću, pogled joj se muti.
On prieteć djevu probodenu tjera
I tišti, želeć mejdan dovršiti;
A ona tužni glas padajuć vinu,
I zadnje rieči htjede izustiti,
Rieči što novi neki duh joj šapće,
Ljubavi, vjere i nade rajeviti,
Kreposti, pred smrt što joj bog ulije,
Kad mu za žića vjerna bila nije:
Ti dobi, dragi, ja ti praštam . . . prosti
I ti, ne tielu, koje se ne boji
Već duši i za nje moli, i krst daj mi,
S kojim će griesi svi izčeznut moji.
U tome slabom glasu, nešto sladka
I tužna zuji, što mu srce poji
Sjetom, i srdžbu toli mu u grudi
I suze vabi, i na uzdah nudi.
Tu blizu iz male planinske uvale
Žuboreć mali potočić je vrio,
On tu poteče, kacigu napuni
I na svečani čin se povratio:
Osjeti drhtaj ruke, kada čelo
Neznano rieši, tere ga odkrio.
Vidje ju i pozna i osta bez glasa;
Prizora groznog, vajme, i užasa!
Ne umre nego u taj tren sakupi
Sve sile slabo srce da ojača:
I gušeć bol, na život vodom dozva
Onu što od njegova poginula mača;
I kada zvuk on svetih rieči rieši
Preobrazi se ona i nasmieši:
Izdišuć tiho i milo, kan da sbori:
Idem u miru, nebo se otvori.
Po bielom licu bliedilo se razli,
Ko kad se s lieri miešaju ljubice;
U nebo okom pilji, a nebo i sunce
Ko na nj od milja da svrću zenice:
K vitezu bliedu, golu i mrzlu ruku
Uzdiže, mjesto rieči pomirnice,
U mira znak. I tako liepa djeva
Dieli se žićem, a rek bi da snieva.
Kad vidje da je nježna duša izišla,
Sile što sabra tad ga ostaviše
I pusti uzde slobodne nadutoj
Užasnoj tuzi, tere jedva diše;
Srce mu stiska bol i jedva živi
Uda i lice smrtno ubliediše;
Već bojom, mukom krvlju i u svemu
Sličan je i on mrtvacu bližnjemu.

(Svršit će se.)

Hrvatska Oresteja.

Komparativna je filologija doduše mlada znanost, ali se doista može pohvaliti lijepim uspjesima svoga istraživanja. Što su Bopp, Eichhoff, Schleicher i drugi njezini oci privrijedili, to dično unapredjuju njihovi nasljednici. Ona je i Slavene, do tada držane za inferiornu pasminu, uzdigla na dostojno mjesto izmedju indoevropskih naroda, a Benfey je prilično jasno pokazao, u kakvom su rodbinstvu neke naše narodne pjesme, gatke i mite sa starim indijskim proizvodima takve vrsti, kao i sa sličnim plodovima inih indoevropskih jezika. Za nekoje pojave u našoj tradicijonalnoj književnosti možemo sa svom sigurnošću kazati, da su starinski ostanci iz indoevropske zajednice, ali nije neumjesno pomišljati, da mora u našoj narodnoj knjizi biti i po koji ostatak iz zajednice naše sa grčkim i italskim narodom. No osim tih pojava davne srodnosti naše s rečenim narodima biti će još mnogo više novijih elemenata, koji su u naš narod već ovdje na balkanskome poluotoku došli od Grka, budi poticajem bogumilstva, bud onim istim putem, kojim su i druge pripovijetke grčke i istočne došle, kao ona o Aleksandru velikom, o trojskom ratu, o lijepom Deogeniju idr. I tako nas te priče upoznaše s imenima Dioklecijana, Trojana itd., potaknuvši u narodu našem slične pripovijetke. Takve je pojave srodnosti često vrlo teško razlikovati, iz koje su dobe.

Izmedju inih proizvoda narodnih s obilježjem takve srodnosti, držim, da je i hrvatska nar. pjesma iz Jukić-Martićeve zbirke I. sv. 20. pj. pod naslovom „*Mejdan i ženidba Nikolice Jankovića*“, koja se odlikuje zamjernom sličnošću s grčkom pričom o Orestu.

Potaknut raspravom sveuč. profesora i akademika Nodila „O srpskom Oidipu“, gdje se iz Vukove zbirke pjesme „Nahod Simeun“, pak „Momir i Grozdana“ isporedjuju sa grčkim mitom o Oidipu, odlučih i sam sravniti prema svome shvaćanju i znanju rečenu pjesmu iz Jukić-Martićeve zbirke, sa pričom o Orestu. I meni je poglavita namjera ovdje, da pokažem što veću sličnost izmedju grčkog mita i ove hrvatske pjesme u jezgri, a onda nešto pobliže ogledati, kako su taj mit obradili grčki pisci, osobito Aishil, u koga je najpotpuniji, a kako hrvatska narodna pjesma.

Prvi pomen o toj priči u Grka ima kod Homera u Odiseji I. 35—44., gdje se Zevs tuži medju bogovima, da ljudi sami od svoje obijesti pogibaju mimo sudbine, kako no Aigisto, koji se proti sudbini oženi s Agamemnonovom ženom, a njega na povratku pogubi, premda je mogao znati za prijeku propast svoju, jer mu je Hermija bog, poslan od Zevsa, kazao bio, neka ne uzima žene Agamemnonove i neka ovoga ne ubija, budući će ustati osvetnik Oreste, sin Agamemnonov, čim poodraste i zaželi se zavičaja svoga. Ali ne posluhnu Aigisto i za to je platio svoj zločin glavom, a Oresta je zapala velika slava (kako se dalje u st. 298. veli).

Ta se ista priča nadalje pominje u Odis. III. 234—235., a opširnije na upit Telemahov u st. 254 i d. pripovijeda stari Nestor, kako je za izbivanja Agamemnonova Aigisto mamio i zaludjivao Klitemnestru, koja se isprva nećkaše; kako je pjevača, postavljena za čuvara Klitemnestrine kreposti, odstranio na pusti otok, te ju voljnu odveo u svoju kuću.

Dalje (st. 303 i d.) nastavlja Nestor, kako je Aigisto ubivši Agamemnona sebi pokorio narod i sedam godina vladao Mikenom, dok se osme godine ne vrati Oreste iz Atene i smakne ubilca očeva, podmuklog Aigista, koji mu bješe ubio slavnoga oca.

To isto umorstvo pominje i Menelaj pred Telemahom u IV. pjev. (st. 91—92.) veleći, da mu je brata drugi ubio iznenada, krišom, te varkom pogubne žene. Na šire to isto pripovijeda u st. 512 i d., što mu je Protej prorokovao o bratu Agamemnonu. Tu se kazuje, kako je Agamemnona zanesla oluja na kraj polja, gdje nekoč življaše Tieste, a tada Aigisto sin mu; kako je Agamemnon bio sretan od radosti ugledavši rodjenu grudu zemlje; kako ga opazio stražar, od Aigista postavljen, da na nj pazi, te dojavio dolazak njegov Aigistu, koji smisli varku, izabravši dvadeset po izbor momaka za zasjedu proti Agamemnonu. Spremi gozbu i pozove na nju Agamemnona, pa ga bezazlena u propast namami i ubi na gozbi, ko „vola uz jasle“. Pak se malo podalje napominje i osveta od Oresta.

Još se taj isti dogadjaj natuca i u pjevanju XI. 387 i d., a opširnije to razlaže sam Agamemnon u st. 406. i d., kako ga Aigisto s podmuklom Klitemnestrom u svom domu na gozbi ubi, te kune ženu sramotnicu, koja je i drugim ženama okaljala glas. I u XXIV. 20 i d., pak 96—97. ima pomena o tome.

Kad se taj dogadjaj toliko puta u Odiseji već navodi, sigurno je i priča o tom dogadjaju bila vrlo raširena, pače i narodna pjesma o tom ispjevana, što donekle potvrdjuju i stihovi u Odiseji XXIV. 199. i d., gdje duša Agamemnonova hvaleći Penelopu, a kudeći Klitemnestru izrijekom veli, da će se strašna pjesma pjevati po svijetu o nevjernici, koja je i druge žene na zao glas iznijela.

Da pak ona mjesta o toj priči u Odiseji nisu kasnije interpolacije, uvjerit će se svatko, koji dublje pronikne u sadržaj Odiseje, jer je ona priča o Klitemnestri, već na početku prvoga pjevanja natuknuta, bitan dio Odiseje. Ona je kontrast Odiseje, po njoj se čitavi epos bolje razumije. Karakter Penelopin izilazi u krasnijem svjetlu prema ružnoj Klitemnestri, primjerom se Orestovim Telemah potiče na rad, nesrećom se Agamemnonovom

*

opominje Odisej na opreznost, kako svjedoče riječi Agamemnonove Odiseju u pjevanju XI. 441. i d.

To je dakle u Homera najstarije, što znademo o pomenutoj priči.

Tu pogiba slavan junak na nedostojan način od podmukloga zavodnika svoje žene, ali s privolom i varkom njezinom. Iza umorena oca ostaje u životu malo dijete, koje osveti roditelja, kad ponaraste, smaknuvši doista zavodnika, a čini se i nevjernicu majku, sudeći po Odiseji III. 309—310., gdje se kaže, da je Oreste ubivši Aigista počastio Argejce daćom u spomen mrske matere i nejunačkog Aigista. Pa tako uzeše i svi kasniji pjesnici lirski, epski i dramatski.

Sličan dogadjaj pjeva i hrv. nar. pjesma u Jukić-Martićevoj zbirci I. sv. 20. pj.:

Slavna junaka Stojana Jankovića nagovori žena, da pozove na mejdan Nukića barjaktara s Udbine. On ju posluša. Ali ona se potajno dogovara s Nukićem pišući mu, kako će mužu ukrasti „moći od pomoći“, da ga Nukić laglje ubije. Stojan prevaren po tome i zbilja pogiba „na rosnoj poljani ispod Kunare“ od ruke Nukićeve, koji uze Stojanovu ljubu sa sobom i postade mu „bula Umijana“. Smrt Stojanovu žali vila posestrima te odleti k njegovoj kuli i odnese mu iz kolijevke sina od godine dana, te ga sama goji u „pećini stijeni“. Kad je djetetu bilo 12 godina, opremi ga vila, da ide oca osvetiti. Sin posjetivši grob očev podje k očevim dvorovima, gdje mu kuka u žalosti stara baka... Popravi kulu i pozva na mejdan Nukića, očeva ubilca. Nukić ga miri po nagovoru bule svoje, a majke Nikoline, pak mu nudi blaga i kćer svoju Begu. Nikola sve odbija i ne miruje, dok ne smakne na istom razboju, na kome mu bješe otac pao, Nukića barjaktara, a na zapovijed vilinu i majku svoju. I onda se oženi s ropkinjicom Begom, jedinicom Nukićevom, pošto ju je pokrstio.

Dalmatinka.

U jezgri je na vlas slična hrv. pjesma grčkoj priči. I ovdje ima onih općenitih sličnosti, koje Jakov Grimm u svojoj njemačkoj mitologiji iznosi izmedju grčkih, germanskih i skandinavskih mita. Tu su jednaki ne samo vjerski, nego i društveni nazori. Isto se strasti ljudske namjenjuju i bogovima i višim bićima; isti su odnošaji spram bogova. Dapače se jednako ističe i patriotički osjećaj za domom, zavičajem u objema pričama. No koliko se vidi iz onoga Homerova pričanja, dale bi se i potanje neke sličnosti nabrojiti. Osim srodnosti fabule i zamišljaja ima u izradbi donekle i u nekojim mislima zajedništva.

Uzrok se nevjeri ne spominje izrično, nego se općenito razumije: promjenljivost ženska. Nevjera je pako uzrok umorstvu i u grčkoj i u hrvatskoj pjesmi. Isto se tako u objema ističe aktivnost preljubnika uz pripomoć žene nevjernice; osveta se sinova vrši na obojici ubilaca. Nazor u Odis. I. 298., i d., da bogovi i ljudi hvale i slave osvetnika očeva, razabira se i u hrv. pjesmi svuda, a osobito se ističe zadnjim stihom u pjesmi: „L'jepo ti je osvetio babu“.

U Odis. III. 196. izriče Nestor misao, ὡς ἀγαθὸν καὶ παῖδα καταφθιμένοιο λιπέσθαι ἀνδρός, kako je na ime dobro, da iza skončanoga oca ostane sin; a s tom se mišlju podudara ono, što u hrv. pjesmi govori Stojan, kad mu ljuba svjetuje, da ponese sa sobom na mejdan Nikolu

sina, na ime: „Odmakni se .... Ne ću nosit svog Nikole sina; Ako meni sudjen danak dodje, Neka meni ostane koljeno.“ (str. 187.).

U pričanju se Nestorovu ističe slavni, junački Agamemnom spram podmukloga, nejunačkoga Aigista, a i u hrvatskoj se narodnoj pjesmi na više mjesta govori, da je Nikolića koljeno junačko, gospodsko „od starina“.

U izradbi je poglavita razlika ta, što u Grka Aigisto, ko prosci vjernu Penelopu, mami Klitemnestru i zavede ju, pak oboje kukavički ubijaju bezazlenoga Agamemnona; dočim u hrvatskoj pjesmi ljuba Stojanova snubi Nukića prva, te jedino s njenom pomoću može Nukić pogubiti Stojana, doduše prijevarno, ali na junačkom mejdanu, a ne podmuklo na gozbi ko vola kod jasala (ὡς... βοῦν ἐπὶ φάτνῃ st. 532).

Dok u Homera ko ubilac više izbija Aigisto, a u hrvatskoj pjesmi Nukić, to se kasnije promijenilo, te na prvo mjesto u Grkâ dodje Klitemnestra, a Aigisto je u zadak potisnut. Tu je promjenu učinio i Pindar u svojoj 11. odi pitijskoj na Trasidaja Tebljanina, gdje u savezu s mjestom pobjede njegove nadovezuje i rečeni mit, kako je umoren Agamemnon *po Klitemnestri;* kako je maloga Oresta spasila dojkinja Arsinoe; kako je ovaj kod Strofija na podnožju Parnasa odrastao i vratio se kući ubivši mater i Aigista. Ni Pindar ne navodi ništa dalje o Orestu, dočim već Stezihor iz Himere uz rečenu promjenu ima još i tu novost, da na ime iza umorstva materina Oresta progone Erinije, osvetnice prolite krvi majčine, kako vijesti iz starine vele (Aelian u svojoj histor. var. 4. 26.; Schneidevin Uvod u Elektr. Sof. s. 5.).

Rastanak.
Slikao *G. Haquette.*

On zove u svojoj Oresteji Oresta Πλεισθενίδας, kako se vidi iz 42. (43.) fragmenta u III. izdanju Th. Bergka (Anthologia lyrica) bez obzira na genealogiju Atrida, kakva je u Homerovoj Ilijadi II. 100 i d.

Neke je promjene, osobito onu o Erinijama, usvojila i tragedija, poimence Aishilova i Evripidova.

Aishil obradjuje tu priču o Orestu dramatski u svojoj trilogiji Ὀρέστεια, koja je sastavljena od triju tragedija: Ἀγαμέμνων, Χοηφόφοι i Εὐμενίδες.

Pošto nema danas o tome grčke narodne ili umjetne epske pjesme, nije moguće u potankostima sravniti duh grčke muze s duhom hrvatske narodne vile, te se moramo ogledati za pjesnikom-umjetnikom, koji je tu priču obradio, makar i u drugoj vrsti pjesništva. Buduć je pako od triju grčkih tragika Aishila, Sofokla i Evripida, koji su tu priču dramatizovali, najpotpunije prikazao ju Aishil, s toga ćemo se na nj i najviše obazirati.

Evo u kratko i sadržaja njegovih tragedija, koje rade o Orestu:

U „Agamemnonovu“ prikazuje pjesnik stražara, kako po nalogu Klitemnestrinu pazi na znak, koji će javiti, da je dan povratka Agamemnonova blizu. (Tu se Aishil povodi za Homerom.) Stražar veseo ode javiti dobru vijest. Klitemnestra na to priredjuje žrtve zahvalnice bogovima, te zboru staraca, zabrinutih za sudbinu Agamemnona i vojske grčke, priopćuje veselu zgodu i želi Agamemnonu sretan povratak. Poslije pjesme zahvalnice kora i drugih neveselih refleksija njegovih o rodu Atrida stupa glasnik javljajući dolazak Agamemnonov. Sve se veseli, pače i zbor staraca, ali ga uvijek spopadaju sjetne misli i zle

slutnje. U to unilazi slavodobitno Agamemnon s robinjom Kasandrom. Sve ga srdačno pozdravlja, i sama Klitemnestra, ali s hinjenom radošću. Puna himbene ljubavi i poštovanja spram muža stere mu prostirke, da po njima hodi, a on se plemenit pobožno nećka od te počasti, koja dolikuje tek bogovima. Napokon nagovoren udje u kuću s Klitemnestrom. Kasandra ostaje šuteć na kolima. Kor pjeva sjetno i zabrinuto. Klitemnestra izidje i zove u kuću Kasandru, koja šuti, a to razjedi Klitemnestru i ode. Kasandra tad udari u žice jadikovke, te proriče Agamemnonovu i svoju smrt, ali opominje i na osvetnika Oresta. Stupa u kuću, gdje ju čeka smrt. Kor pjeva o promjenljivosti sreče, a u to se iz kuće čuje glas Agamemnonov (str. 1398), gdje zapomaga. Kor hoće u pomoć priskočit, al se medjutim pojavi Klitemnestra uz mrtvo tijelo Agamemnonovo i Kasandrino, te se opravdava za svoj zločin. Kaže, da joj je Agamemnon nemilosrdno kćer žrtvovao i tim ranio njeno materinsko srce; da je ljubakao s drugima pod Trojom, pak još i Kasandru doveo u kuću. Na posljetku se pomoli i Aigisto, koji veli, da je on pravi začetnik umorstva (δίκαιος τοῦδε τοῦ φόνου ῥαφεύς st. 1574.), te da je Agamemnon ko žrtva starinske osvete platio zločin oca Atreja, počinjen na Tiestu, ocu Aigistovu (To je lirsko-tragička preobrazba priče one homerske). Kor se uzbuni i diže na Aigista. grozi se osvetnikom Orestom. Klitemnestra umiruje ponešto obje stranke i poziva Aigista, da sad zajedno zavladaju Agamemnonovim dvorima.

(Nastavit će se.)

Književnost.

Hrvatska. *Znanstvena knjižnica, što je izdaje kr. hrv.-slav.-dalm.-zemaljska vlada, odio za bogoštovje i nastavu.* U toj su knjižnici oko nove godine izišle dvije knjige, koje su stekle sveopće priznanje: »*Trgovački zakon*« od *dra. Fr. Vrbanića* i »*Kazneno pravo*« od dra. I. *Šilovića*. Ovih je dana opet izišlo sedam knjiga, a od tih sedam knjiga u pet su sadržane »*Institucije rimskoga prava*«, što ih je napisao dr. I Baron, a preveo dr. Milivoj Šrepel, sveučilišni profesor; u šestoj je knjizi izdano »*Mjenbeno pravo*«, što ga je napisao *dr. Juraj Vrbanić*, a u sedmoj knjizi priopćene su »*Rimske starine*«, što ih je po K. F. Bojesenu priredio *dr. Milivoj Šrepel.* Vidi se, da znanstvena knjižnica, koju treba da zahvalimo sretnoj zamisli odjelnoga predstojnika, dra. I. Kršnjavoga, lijepo napreduje. Dosada je evo izišlo pet priručnih djela, četiri za pravnike, a jedna za filozofe. Bilo bi željeti, da se jednaka pažnja posvećuje filozofijskim i historijskim naukama. Petračićeva povjest grčke književnosti, koje je prvi svezak već izišao, mogla bi se izdati u nizu djela znanstvene knjižnice. Bila bi šteta i po našu književnost i po naš učiteljski podmladak, kad se to djelo ne bi moglo potpuno objelodaniti. — »*Institucije rimskoga prava*« izišle su u pet svezaka. Bit će pravnika, koji će možda prigovarati izboru same knjige, ali opet treba priznati, da je za sada dobro, što je u tako kratko vrijeme naša sveučilišna mladež dobila u svom jeziku ovu gotovo najpotrebniju knjigu na pravoslovnom fakultetu. Prijevod nije se gotovo mogao vještijim rukama povjeriti, premda dr. Milivoj Šrepel nije pravnik. No on kao profesor klasične filologije, a napose latinskoga jezika i književnosti, po svom zvanju kao predavač rimskih starina treba da poznaje veliki dio pravnih rimskih ustanova. Tko bude čitao prijevod Šrepelov, morat će da prizna, kako je taj mnogo zaslužni naš književnik svoj teški i naporni posao ovršio s velikom vještinom i vanrednom savjesnošću. Kako je poznato, njemački je izvornik koncizan i težak za svakoga, tko dobro ne poznaje njemačkog jezika, ali u prijevodu Šrepelovu ne gubi se nimalo jedrina izvornika, a ipak je sve tako jasno i lijepo hrvatski rečeno, da će naša mladež iz njega bez ikakve poteškoće učiti. To dakako treba zahvaliti osobitoj vještini vrsnoga prevodioca, koji u tančine poznaje bogatstvo i narav hrvatskog jezika. U tom djelu nahodimo pored pravih narodnih izraza za pravne pojmove, koji u ostalom nadjoše mjesta u crnogorskom zakoniku, i nekoliko takih starih kovanica, koje su običajne u našim zakonima i pravničkim spisima. Taj se djelomični konservatizam ne može odobriti, a ima se valjda pripisati uplivu one četvorice pravnika, što se izrijekom spominju na čelu knjige, da su »sudjelovali« kod toga prijevoda. Medjutim i ovako je to djelo dragocjeno uzdarje našemu pravničkomu svijetu a napose našoj sveučilišnoj mladeži, koja je već davno osjećala živu potrebu, da u svom jeziku dobije u ruke ovu u početku pravoslovne nauke jednu od najpotrebitijih priručnih knjiga.

U razdjelu za filosofijske i historijske nauke izišle su »*Rimske starine*«, što ih je po K. F. Bojesenu priredio dr. *Milivoj Šrepel*, kr. redoviti profesor hrv. sveučilišta. Tim je djelom podana našoj mladeži dosta potrebita knjiga o rimskim starinama. Hrvatska se priredba drži zadnjega, četvrtog njemačkog izdanja, a razlikuje se od njega samo u nekim pojedinostima, koje je pisac priudesio prema uputama u raznim strukovnjačkim kritikama o posljednjem izdanju Bojesenove knjige.

Ovo je izdanje u prvom redu namijenjeno sveučilišnim slušateljima, da imadu uza se bar malen kompendij o rimskim starinama u materinjem jeziku i da se njime posluže u početku svoje nauke. Iz ove knjige može početnik lako saznati glavne činjenice starina rimskih; a kasnije imade prilike, da ih proučava po samim vrelima. Za prvi početak Mommsenove uzorne radnje podaju dosta poteškoća, pa se zato i drugdje priredjuju za tu svrhu osobite kompendije. Piscu se činilo potrebno, da se potanje prikažu vrela i književnost rimskih starina, pa je s toga pridao o tom poseban dodatak, koji je priredio po raznim spisateljima.

Ova će knjiga nadalje dobro doći i gimnazijskim učenicima viših razreda, da bolje shvaćaju klasike i uhvate općenit prijegled o starom rimskom životu.

Ova je knjiga, izvorno danskim jezikom pisana, opće priznanje stokla, te je prevedena u strane jezike, pa je napose u Njemačkoj od god. 1839. do 1886. doživila četiri izdanja. No pored te priznate vrsnoće nama se ipak čini, da ova knjiga ne može posvema dostajati kao priručan kompendij sveučilišnim

slušateljima klasične filosofije za cijelo vrijeme njihovih nauka, a napose je slika o privatnim starinama prekratka, da zadovolji toj potrebi.

To medjutim priznaje i sam pisac, kako se vidi iz pripomenka. Za prvi je čas dakako dobro, što je izdano ovo djelo, ali u buduće trebat će da se za naše klasične filologe izda u znanstvenoj knjižnici oveće priručno djelo, izradjeno po najboljim knjigama u stranim književnostima. Ovako će ova knjiga dobro poslužiti osobito našoj gimnazijskoj mladeži viših razreda, pak svakomu inteligentnomu čovjeku, koji je voljan da se na materinjem jeziku uputi u glavne činjenice prezanimljivoga državnog i privatnog života starih Rimljana.

Profesor dr. Šrepel izvršio je svoj posao s poznatom vještinom. Taj neumorni i svestrani književnik neprekidno svojim solidnim književnim radom obogaćuje našu književnost. Da imamo malu četu takih trudbenika, za malo godina visoko bismo se vinuli. Kako je on čovjek gipka duha, osobita dara, opširne naobrazbe, a uz to, što je sreća, zamjerne revnosti, stvara nam on djela jedno za drugim, pa pored znanstvenih rasprava u »Radu« dospijeva da piše knjige za »Maticu« i umne estetske ocjene i književne članke za »Vienac«, a u isto vrijeme uzorno prevodi »Institucije rimskoga prava« u pet svezaka i izdaje priredbu »Rimskih starina«. Te činjenice najrječitije govore, kakvu mi silu imamo u dru. Šrepelu.

U razdjelu za pravne i državoslovne nauke izišlo je »*Mjenbeno pravo*«, što ga je priredio dr. *Juraj Vrbanić*, privatni docenat na hrvatskom sveučilištu. Kod sastava ove knjige bila je piscu namjera prirediti sustavnu učevnu knjigu za više trgovačke škole, koje su kod nas naukovnom osnovom posve izjednačene trgovačkim akademijama, pa zatim pružiti priliku svakomu, a napose trgovcu, da se što lakše uputi u mjenbeno pravo. Pored toga moći će ova knjiga s uspjehom da posluži i pravniku, pak poimence onim sveučilišnim slušateljima, koji se pripravljaju za državne ispite. Priredio je ovu knjigu na osnovu djela dra. Frana Vrbanića »Mjenbeni zakon , a uz to mu bijahu od pomoći i druge knjige, u kojima se raspravlja pravo mjenbeno, napose djela: dra. Oskara Wachtera, dra. I. Blaschkea, Petra Rescha i dra. Cansteina. Knjiga se ova obazire prije svega na mjenbeni zakon, koji vrijedi u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj, zatim na mjenbene propise, koji valjaju u zapadnoj poli monarkije i u Bosni i Hercegovini, a uz to se spominju na različnim mjestima u opasci i ustanove srpskoga trgovačkog zakona, koje se tiču mjenica. Kao dodatak knjizi dodao je pisac uz alfabetsko kazalo formulare mjenica, zavratnih računa i prosvjeda, a iza toga dolazi mjenbeni zakon, koji je kod nas u kreposti; kod pojedinih paragrafa spominju se one ustanove austrijskoga mjenbenoga reda, koji rade o istom predmetu.

Premda se knjiga ova bavi strogo naučnom gradjom, ipak je piscu lijepo pošlo za rukom, da mu razlaganje i tumačenje teče glatko i jasno, što će nemalo koristiti stvari. Ta se vrlina piščeva pera opaža diljem cijele knjige, pa bi samo željeti bilo, da bi nam on i druge grane svoje struke tako razgovijetno razložio. Tko tako umije pisati i strogo naučne stvari razlagati, u toga je ne samo svestrano i duboko poznavanje dotične struke, nego i lijepa književničkog dara, za koji bi bila šteta, da se intenzivnije ne posveti književnosti. Zamisao »znanstvene knjižnice« i s toga se može nazvati sretnom, što se tako daje prilika, da naše mlade naučnjačke sile pokažu svoju sposobnost u obradjivanju strogo znanstvenih predmeta. Od tuda i našoj knjizi i nauci lijepe koristi, koja se dosele nije mogla tako lako u našem materinskom jeziku očitovati.

Kao u ostalima, tako je i u ovoj knjizi »znanstvene knjižnice« jezik biran, a hrvatski stil, koliko može biti, prilično pravilan. U tom je pogledu »znanstvena knjižnica« svake hvale vrijedna.

Monumenta historica civitatis Zagrabiensis. Već je gotov drugi svezak toga znamenitog izdanja našega vrlog povjesnika, *Ivana Tkalčića*. Ima u svemu 33 arka, a tiče se godina 1400—1499. Tomu će se još dodati pet araka kazala i 10 araka predgovora, pa će se tako završiti spomenici do konca XV. stoljeća. Podatci i spomenici u tom monumentalnom djelu znatno će rasvijetliti povjest hrvatsku.

»Urota Zrinjsko-Frankopanska«. Pod ovim je natpisom upravo izišlo znamenito i vrlo zanimljivo djelo vrloga hrvatskog romanopisca *Eugenija Kumičića*. Već sam natpis kazuje, da se tu prikazuje jedan od najvažnijih i najvećih momenata hrvatske povjesti, pa je prema tomu svestrano i živo zanimanje za tu opsežnu i znamenitu pripovijest lako razumljivo. Cijelo je djelo izišlo u tri ovelika sveska, pa iznosi u svem 877 stranica. Cijena mu je 3 for. »Vienac« će po svojoj dužnosti posebno obznaniti i ocijeniti ovo djelo. No već i sada moramo, da na nj kao na izvanredan proizvod naše lijepe knjige upozorimo svakoga naobraženog Hrvata, usrdno preporučujući, da ga svatko ili sam nabavi ili svojski nastoji, da se što više u narodu raširi.

— Brzotiskom G. Neuberga u Križevcima izišle su na svijet izvorne i prevedene »*Pripovijetke*«, što ih hrvatskoj omladini posvećuje *Mirko Crkvenac*. U knjizi od 83 strane se nahode 3 izvorne: Hasan-aga, Osveta, Brat i sestra, pak tri prevedene: Car Josip, Milost, Crna ruka.

— Tiskom Lavoslava Kleina u Požegi izišle su *Crtice Ivana Tomašića*, učitelja, prije u Lipiku, a sada u Zagrebu. U knjižici od 76 strana se nalaze ove crtice: Cjelov, Priča o grobu vječne ljubavi, Pripovijest mjesečeva traka, Ne zbori — tvori! Kapural Joso sa Zavalja-azdiner. Cijena je knjižici 40 novč.

Srpska. »*Milje i Omilje*« ili »*Milica i Nevenka*«. Cjelokupni zbornik ljubavnih pjesama *J. Sundečića*. Dionička tiskara u Zagrebu. 1893. — Poznati stihotvorac J. Sundečić pribrao je u ovaj zbornik same svoje — izdane i još nikad ne izdane — ljubavne pjesme, koje je u raznijem dobama pjevao dvjema ženama: jednoj, njemu u životu sudjenoj, nerazlučnoj i najmilijoj drugarici, ili inače, svojemu pravome »milju . . .«; drugoj, kao svome najčistijemu idealu, koji ga od njegove dugotrajne hipohondrije — riječi su iz predgovora — kao po čudu trgnuo, razbudio i povrnuo k pjesmi, koju gotovo bijaše sasvim zanemario; ili inače, svojemu zlatnomu »omilju«. Pjesme su u vrlo ukusno i raskošno ruho zaodjenute, a da li njihova vrijednost tomu pristaje, to je drugo pitanje. »Vienac« će o njima, čim uzima prostora, svoju reći. Cijena je knjizi 1 for., tvrdo vezanoj 1 for. 60 novč. Komu je samo do ukusne i lijepe knjige, a ne do nutarnjeg sadržaja, ne će požaliti, ako ju nabavi.

— Medju knjigama, što ih je nedavno na svijet izdala srpska kraljevska akademija, izišla u XXI. »Spomeniku« tobožnja *autobiografija kneza Miloša*, koju je za štampu priredio akademik *M. Gj. Milićević*. Izdavač veli, da mu je prije nekog vremena došao do ruku (od koga?) rukopis te autobiografije. Kako knez Miloš nije znao pisati, to ovo pisanje ne može biti njegovo, nego, misli izdavač, da je to njegovo kazivanje, diktovano nekom pisaru u pero. Izdavač ne može kazati, tko je bio taj pisar, ali sudeći po nekim pogrješkama u govoru, drži, da nije bio iz Šumadije. Tu se medju ostalim govori i o Miloševu boravku u Zagrebu, gdje da je knezu iznudio pokojni Ljudevit Gaj u tri puta do 27.000 srebra. Ujedno tu Miloš vrlo nepovoljno sudi o banu Jelačiću. Pored drugih ovaj nam dio nameće sumnju, da je taj spis apokrif, ili je pak Miloš namjerice krivo kazivao nepoznatomu pisaru. U dodatku nahode se pisma M. P. Blaznavca, Srbina, koji je pazio na svaki korak knežev, te ovaj u 3. pismu iz Zagreba stvar drukčije prikazuje. Blaznavac kao da ne vjeruje glasu o novcima, pak pita: Zašto nije Miloš javno i pred narodom izjavio, da je Gaju dao novaca?

Svaštice.

Elwir Michal Andriolli. Poljska je slikarska umjetnost izgubila jednu od svojih najdarovitijih i najznamenitijih ličnosti. Umro je 23. kolovoza t. g. u liječničkom zavodu u Nałęczowu Elwir Michal Andriolli, znameniti ilustrator. Neka neodoljiva sila i proljetna svježina glavno je obilježje svih djela Andriollijevih. Preminuli umjetnik bio je jedan od najproduktivnijih savremenih ilustratora i ujedno najsvestraniji. Cijeli njegov život bio je neprekidan niz umjetničkih čina, koji su mu pribavili priznanje u domovini i u tudjini.

Andriolli rodio se god. 1837. u Vilni. Otac njegov, rezbar Franjo Andriolli, bio je Talijan iz južnoga Tirola, mati pak Petronela, rodjena Gośniewska, bila je Poljakinja. Svršivši gimnaziju u Vilni, podje sa starijim svojim bratom na sveučilište u Moskvu, gdje su obojica slušala liječničtvo. No ljubav Andriollijeva za slikarstvom bila je već u to doba tako moćna, da je mjesto predavanja medicinskih počeo polaziti školu krasnih umjetnosti u Moskvi. Kasnije napusti liječničke nauke i posveti se posvema umjetnosti. Školu lijepih umjetnosti svršio je godine 1857., a po tom je prve pokuse pravio na akademiji lijepih umjetnosti u Petrogradu. Za poljskog ustanka bio je uhvaćen, zatvoren i otpremljen do Vjatke (u Rusiji), gdje je sproveo u progonstvu pet godina, baveći se većinom slikanjem svetih lica. Amnestija g. 1871. riješi ga progonstva i on se nastani u blizini Varšave. Imao je mali posjed nedaleko Novoga Minska, a kasnije vilu na Świdrom blizu Otwocka, gdje je radio na svojim umjetničkim djelima. Dao se na ilustrovanje remek-djela poljske literature, i to je bez sumnje vrhunac umjetničke djelatnosti Andriollijeve. Te ilustracije najljepši su dokaz, s kakovom se savjesti latio umjetnik svoga posla. Mnoge od njih postale su pravim tipovima, a navlastito ilustracije k Mickiewiczevoj velepjesni »Pan Tadeusz«, ka »Konradu Wallenrodu«, »Gražyni« i »Dziadom«, zatim k tragedijama Slowackoga »Balladyna« i »Lilla Weneda«, k Malczewskovoj »Mariji«, Groszczynskovoj »Zámka Kaňovska« i »Anna s Nabrzeža«, Kraszewskovim romanima »Stara Priča« i »Kunigas«. Osobitu su pozornost pobudile njegove ilustracije k »Panu Tadeušu«. Ilustrovao je na poziv pariskih nakladnika i mnoga francuska pjesnička djela. Nisu sva mnogobrojna njegova djela na jednakoj visini, ali istina je, da Poljska u posljednjim godinama nije imala boljeg ilustratora od njega ni po zvanju ni sposobnosti.

Andriolli je naumio da ilustruje najkrasnije krajeve obale rieke Visle od njena vrela sve do ušća, pa zato i dade načiniti vlastitu ladju, da sâm razgleda taj cijeli kraj. Tu svoju odluku počeo je već izvoditi, kako svjedoče osobito krasne slike iz okolice Kazimira nad Vislom, no nastavak toga prekinu neočekivana smrt.

Andriolli bio je muž živoga, u istinu južnoga temperamenta, govorio je vrlo dobro malo ne sve evropske jezike i odlikovao se svestranom naobrazbom.

Ostavio je veliku umjetničku baštinu. Nije doduše utro umjetnosti novog puta, nije stvorio nove škole, ali njegova djela zauzimat će u povjesti poljske umjetnosti vazda časno mjesto. Energična svesilna risarija, velika živahnost, silna dražest kod ženskih likova i izraziti bravurni efekti svjetla i sjene podaju njegovim ilustracijama osobitu vrijednost i ljepotu.

Jubilej Michala Hornika. Dne 1. rujna slavili su lužički Srbi slavlje, namijenjeno najvećemu od živih njihovih rodoljuba, Michalu Horniku, duševnomu vodji Lužičana. Prije šestdeset godina, dne 1. rujna 1833., rodio se Hornik u Vorklecima, u gornjoj Lužici, upravo u doba, kad se je činilo, da nije daleko propast malenoga lužičkog naroda. Hornik se već kao mladić pridružio četi narodnih zatočnika i buditelja. Zanesen za svetu narodnu stvar, stupi godine 1852. u javnost s pjesmom »Brancelej«, kojom je započeo svoj bogati književnički rad. Lužičani su dakle o šestdesetgodišnjici Hornikova rodjenja ujedno slavili i četrdesetgodišnji jubilej književnog njegova rada.

Hornik je pravi uzor lužičkoga domoljuba; tragova njegovu radu nalazimo svuda, kamo god svrnemo okom po polju lužičke književnosti i lužičkoga narodnoga života u opće za posljednjih četrdeset godina. Najznamenitiji su njegovi filološki spisi, kojima je mnogo doprinio razvitku lužičkoga jezika. K jezikoslovnim se djelima pridružuju mnogobrojne zbirke narodnih pjesama, za tim literarne-historičke crtice, zabavne, školske i vjerske knjige za puk, zasluge za lužičko novinstvo itd. Kraj svih svojih mnogobrojnih književničkih radnja Hornik je i inače stekao neuvehlih zasluga za procvat lužičkoga narodnoga života kao predsjednik »Matice lužičke«, osnivač i mecena drugih znamenitih lužičkih društava itd. Riječju, njegovo je ime tako usko spojeno sa svim narodnim radovima i sa cijelim lužičkim narodnim životom, da ga s pravom možemo nazvati dušom lužičkoga narodnoga života. Rad, izdašan, ustrajan rad, rad do zadnjega daha! — to je bilo i jest Hornikovo geslo. Dao Bog, bio Hornik još dugo vodjom svojemu narodu u radu i u borbi i doveo ga — k pobjedi.

A. N. Apuhtin. Preminuo je poznati ruski pjesnik Aleksej Nikolajević Apuhtin. Rodio se 15. studenoga 1841. u gradiću Nolhova, a počeo književno raditi godine 1859. u »Sovremenniku«. Prve njegove pjesme »Derevinske očerki« pohvališe Turgenjev i Nekrasov. Općenito je priznanje stekao Apuhtin vanrednom dražesti svoga stiha, toplim zanosom i pravim pjesničkim čuvstvom. Nije zlorabio svoj pjesnički dar, već je savjesno radio i zato mu je svaka pjesmica glatka i krasna. Apuhtin bio je nada sve lirik, velikih stvari nije pisao. Pjesme su mu ljupke i nježne, a bave se ponajvećma srcem i finim čuvstvima.

Čovječje tijelo. Od sviju sprava, koje je stvorio um čovječji — veli »Eureka«, jedan od najzanimljivijih časopisa, posvećenih novim obretima — ne može se ni jedna, po zamisli, po sili i subtilnosti rada uporediti sa čovječjim organizmom.

Evo nekoliko zanimljivih podataka o sastavu te sprave:

Tijelo čovječje sadrži u sebi 150 kostiju i 500 mišica; težina je krvi u odrasla čovjeka 15 klgr.; srcu je prečnik obično 15 cm.; ono bije 70 puta u minutu, 4200 puta u času, a 35,792.000 puta za godinu dana; svakim bilom srca pokrenu se 44 grama krvi, na jedan dan dakle 5850 klgr.

Cjelokupna masa krvi prolazi kroz srce za tri minuta; pluća nam sadrže, u pravilnom stanju 5 litara vazduha, mi dahnemo svakog sata po 1200 puta, trošeći za to vrijeme 300 litara vazduha.

Osim toga, u našem tijelu ima 13 elemenata, od kojih 5 pripadaju u plinovite, a 8 u čvrste. Čovjek, težak 76 klgr., sastavljen je od: 44 klgr. kisika, 7 klgr. vodika, $1,_{73}$ klgr. azota, 600 gr. hlora, 100 gr. fluora; 22 klgr. ugljenika, 800 gr. fosfora, 100 gr. sumpora, $1,_{750}$ gr. kalcija, 80 gr. kalija, 50 gr. gvoždja — a od dragih metala ni traga!

Prvi grijeh. — Cosmopolis. — Torkvato Tasso. — Hrvatska Oresteja. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 30. rujna 1893.

Br. 39. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Prvi grijeh.

(Alegorija u tri dijela.)

Eva:

(prva podiže glavu)

Adame, kol' strašan snivah san!

Adam:

Gle, i ja dr'jemah — — —

Eva: *(zloslutno)*

Prve sreće dan,
A grozna ta mi otrova ga sanka!

Adam:

Ta nemaj straha; nad nama je Bog.

Adam i Eva:

U tebi sva je naša nada jaka,
U sili vjere snaga nam i moć;
O čuvaj nas, o silni sa oblaka,
I budi nama svugdje na pomoć!

Adam:

Ja idem, silni, da ti žrtvu spalim,
Na mjesto ono, gdje mi dade duh —

Adam i Eva:

O smiluj nam se slabašnim i malim,
Prikloni božje oči nam i sluh!

Lucifer:

(upada naglo grlom iza kulisa)

Varava je sreća svaka,
Lažan joj je slatki dar,
Gdje se javlja, svud varaka,
Dvoličnog joj lica čar.

(S lažnom pobožnošću)

A mi slabi, vjerom mlaki,
Što bi mogli jadni mi?
O učini, Bože jaki,
Da budemo kô i — ti!

Eva:

Čuješ li — —

(Adam okrene se naglo put kulise.)

Lucifer:

(izlazi, nasloni se o busen pri ulazu i nastavlja sve većim licemjerjem)

Svud nas laži puste gone
I kroz javu i kroz san,
I za oblak sunce tone
Tek što nam se rodi dan.
T'jelom slabi, vjerom mlaki,
Što možemo jadni mi;
Spas je nama, Bože jaki,
Kad budemo kô i — ti!

Adam:

(naglo, iznenadjeno)

Tà to je starac! prijan moj od jutros.
Što tebe, srećo, meni otkri!

(Poleti k Luciferu)

Ovamo, ajd!
Da pokažem ti zlato,
Da budeš srećan u pogledu njenom,
Da utjehu za dobar vidiš čin!

I. kor keruba i serafa:

„Sinovi čovječji, dokle će slava moja biti u sramoti, dokle ćete ljubiti ništavilo i tražiti laži?“

Dav. Ps. IV. 3.

II. kor keruba i serafa:

„Gospode, ti čuješ želje ništih, utvrdi srce njihovo, otvori uho svoje!“

„Da daš sud siroti i nevoljnikom, da prestanu goniti čovjeka sa zemlje“.

Dav. Ps. IX. 38., 39.

(Adam dovodi Lucifera pred Evu.)

Adam: *(naivnom blaženošću)*

Gle raja mog,
Gle, što mi Eden pomladi krasotom!

Lucifer:

(Evi zavodljivim laskanjem)

O d'jete, ti kô cvjetni dah,
Kô šarni dugin sjaj
I prozirno ko zv'jezdni prah
I nevino kô raj!
O nježne grudi, pjena vi
I biser Efrata;
O najljepša megj' angjeli,
O nevina, o sva!

Eva: *(razblažena)*

Ti zboriš milo!

Lucifer:

O ti nježno d'jete;
Milina tvoja te mi r'ječi šapće —
Al gledj' se sama!

(Pruži joj kristal. Eva ogleda se radoznalo.)

Lucifer: *(skrbno Adamu)*

— — — Dà — a jesi l' ti
Zapalio već blagodarnu žrtvu
Na daru ovom?

Adam:

Ah, omami me sreća, —
Al idem, starče, molit ću i za te!

(Adam odlazi. Eva se neprestano ogleda u kristalu.)

Lucifer:

(gledajući tu dječinsku naivnost, gane se na čas i pjeva:)

Nevinost, ah — ah nju mi časkom vrati,
Neznanje slatko, u kom plivah vas,
Kô kroz tu zoru šarni leptir zlati,
Kroz svježe lišće male ptice glas . . .

Kor genija iza kulisa:

Vjeruj blago, uživaj u skladu,
Što se vije sa zv'jezde i cv'jeta;
Slušaj pjesmu, kojom rosu mladu
Zdrâvi šapat lišća sa drveta,
I ne traži, da raskrivaš tamo,
Što je bolje, da je zakopano!

Lucifer:

Ta glupa pjesma da me srećnim čini?!

Kor genija iza kulisa:

Vjeruj, ljubi, nadaj se i snosi,
Pa ćeš vidjet, zašto si i tko si!

Lucifer:

To nije dost za mene —
A je li za nj?

(Pokazuje na Adama.)

Kor genija iza kulisa:

„Štit je meni u Boga, koji čuva one, koji su pravoga srca!“

Dav. Ps. VII. 11.

Lucifer: *(gnjevno prijeti)*

Da vidimo; nek mejdan pukne sad

(Okrene se Evi)

Tek nešto si mi bljedja!

Eva:

(Usplahireno se gleda u kristal)

Tko — -- zar ja — — ?

Lucifer:

Dà ti; al to od teških sanja dodje — —

Eva:

O starče čudni! Zar ti i to znaš —

(utješena)

Pogodio si . . .

Lucifer: *(vrlo zavodljivo)*

Znam ti i to reć:
Sva mudrost to je shvatit odnošaj
Izmedju t'jela i izmedju duha.
Duh teži gore — je li, to je jasno,
Kô b'jeli dan — a t'jelo nema krila!
I dogodi se — ne gledaj me tako
Iz l'jepe glave — te i duh otešča

(Eva postidno spušta glavu)

Od prašine tjelesne. To je slabost.
Tu pomoć ti je jedna: da sve znadeš,
Kô sami Bog i da mu ravna budeš
Ljepotom. Od prilike tu leži l'jek.

(Sagne se k njoj i šapće uvjeravajući. Vodi ju polako oko stabla i onda joj prigne granu s jabukama, da ih primiriši.)

Lucifer: *(dalje nastavljajući)*

Gle već ti rumen krasi lice,
Kô ruža si o prvom suncu!

Eva:

Ah da — al — —

(Opet nijema igra.)

Kor demona iza kulisa:

Lakše neg' truli, stoljetni hrast,
Što se nad pećinom ljulja,
Žensko će srce sigurno past — —

Kor genija iza kulisa:
I biti će biser sred — mulja!

Adam: *(dotrči veseo)*
A sada, starče, spaljena je žrtva,
U duši mir . . .

Lucifer: *(licemjerno)*
O Jehova, o čast ti, čast i slava!
Sitne zv'jezde
Silnom rukom
Rasuo si svemirom;
I držiš red
Na vječnom dnu —
O daj i ovim pokoj, mir i raj!
(Eva s Adamom u razgovoru)
Nek crne brige odbjegnu ih sve;
Nek budu ko i — bog!
Čovjek nije
Igra puka,
Već je slika na lik tvoj.
O daj im moć
Da budu kô i — ti!

Adam:
(okrenurši se Luciferu, koji se je toboze pobožno zadubao)
Ti dade jutros meni nju,
Kad otkri nov mi sv'jet —
Ti prijatelj si — ipak čuj:
Bog rekô mi je mr'jet;
Od ove voćke nesm'jem jest —
I prestupim li zapov'jed,
I mr'jeti mi je red.

Eva:
Ti dade jutros meni njeg
I otkri nov mi sv'jet —
Ti prijatelj si — ipak čuj:
Bog rekô mi je mr'jet —
Od ove voćke nesm'jem jest —
I prestupim li zapov'jed,
I mr'jeti mi je red.

Lucifer:
Ja jutros dadoh sreću vam
I novu slast i mir,
Tek što ste istom danuli
Tog stabla miomir . .
A ne silim vas — volja vas
Od voća jesti tog — —
Tek ljepši bi mi stekli kras
I bili bi kô — bog!

Eva:
Pa mr'jeti — — — šta?!
Ta tu je panj života!
(Pokazuje na stablo života)

Lucifer:
E nije baš tol' lako mr'jet!
(Ubere jabuku i pruža je Evi. Eva je ogleda)

Kor keruba iz daljine:
„Smiluj se na me, Gospode; pogledaj, kako stradam od neprijatelja svojih!“
Dav. Ps. IX. 14.

Lucifer:
De brzo — jošte čas
I jabuka će sagnjit!
(Eva primiče jabuku ustima. Oziva se laka grmljavina.)

Kor keruba iza kulisa:
„ — — — — I nada nevoljnicima ne će poginuti!“
Ps. Dav. IX. 19.

(Eva: *griznuv u jabuku Adamu)*
O slasti!

Adam zagrlivši Evu, gleda joj neko vrijeme u oči i — zagrize. Silan vihor zahuji preko pozornice. Stablo spoznanja dobra i zla propada u zemlju. Adam trči k stablu života, al i ono propada. Kroz grmljavinu razliježe se žalosno duboki glas s neba:

„Sa znojem lica svojega jesti ćeš hljeb, dokle se ne vratiš u zemlju, od koje si uzet, jer si prah i u prah ćeš se vratiti!“

U taj mah pada pred Eden pregrada. Adam i Eva u strahu stoje pred ulazom. Na vratima kerub sa mačem plamenijem. Lucifer prekrštenijeh ruku gleda pobjednički u angjela.

Zastor se lagano spušta.

Konac II. dijela

III. dio.

Pustara. Eva čuči iznemogla u pijesku. Adam nad njom bespomoćno stoji. Rano je jutrom u polumrak.

Adam:
Još časak, srce, — zab'jelit će dan
I vidjet ćemo, gdje smo, kuda ćemo . . .

Eva:
O ne znaš ti — — —
Tu gori kano plamen.
(trgne se)
A gdje je voda . . ?
. . . O vode daj — ah kaplju,
Tek kaplju vode!

Adam: *(očajno)*
Nebesa vječna! Vode!
A gdje je voda?!
Da l' suze, jesu l' suze voda!
(Sagne se nada nju)
O pij; na čelu dosta ima znoja,
U očima i tuj ćeš kaplju naći —
Umiri žedj — il oštri zar o p'jesak,
Da žilu zgulim?!

*

Eva: *(u vatri od žedje)*
. . . Fison . . Geon . . Hidekel
Uz obale struji —
A cv'jetak buji
Čist i b'jel — —
— — — — — — — — — —
Al dodje crv
I cv'jet se suši
(trgne se)
Krv me guši
Krv — — oh, krv — —

Adam: *(u očaju)*
Što ću? — — spasi — stvorio si!

Eva: *(pada opet u bunilo)*
Bijaše čas ko rajski san,
Tek svitao je dan,
A sunce ga je zlatilo
I nebo se je smijalo;
Bijaše moj i sam.

Adam: *(trza je)*
O kud mi gore srce paraš —
Ta tu sam, tvoj — ah preni se iz zla.

Eva:
I grmnu grom
I ote mi ga srcu!
(smiri se.)

Adam:
Tu mre mi žena,
Pustoš hrip joj čuje — —
A je l' to gr'jeh,
Što padoh, slabi stvor?!
(Molitva Adamova:)
Velik si, znadem, al još budi veći,
Desnice tvorne prvi sam ti lik; —
Smiluj se ovoj jadnoj mojoj sreći,
Dalje ne mogu — tvoj sam očajnik.
Tu mre mi žena,
Pustoš hrip joj čuje;
A je l' to gr'jeh,
Što padoh, smrtni stvor?!
Velik si, znadem, al još budi veći,
Desnice tvorne prvi sam ti lik!
(Pade uz Evu i privija je na krilo.)

Lucifer:
(ko putnik iz daleka bezbrižno pjeva)
Časak jošte, pa će svanut
Novi vedri dan;
Sunašce će žarko granut,
A u mom će srcu svanut
Život milotan.

Adam: *(ustaje naglo:)*
Ovamo, momče!

Lucifer: *(iz daleka)*
Hej, tko zove to?

Adam:
Ovamo momče!
Ili će ti puknut
Ta čutura o glavu!

Lucifer: *(smije se iz daleka)*
O sejo Gladi, suha Žedjo,
Ti vršiš službu vraški baš!

Eva:
Vode!

Adam:
Amo! pomoć, pomoć!

Lucifer:
Zagustilo je — kako vidim, crv
Ne zavr'jedi, da sa mnom mejdan d'jeli.
(Spram Adama)
No čekaj!
(Dolazi obijesno pjevajući:)
Lako j' gore angjelu,
Kad zubova nema;
On miriše rajski cv'jet,
Pa je sit posvema!
Al na zemlji želudac
Za cv'jet slabo mari;
U svemiru složni sklad
Bezobrazno kvari!

Adam:
Do b'jesa pjesma; — vode daj!

Lucifer:
Gle, gle! ti pr'jetiš!
Da vodu nosim zar,
Kroz pustare da putujem kô bunar.
Za lole ko što ti?!

Adam: *(skoči na Lucifera)*
Ovamo vode!

(Svršit će se.)

Kod Ajaslara.

Napisao Vsevolod Garšin, s ruskog preveo Stjepan Lukić.

I.

Dvije smo nedjelje stajali u Kovačici. Sporo, jednolično teče logorski život, kad nije nikakva posla, pa još u takoj zabiti. U ostalom, nepravedno bi bilo nazvati Kovačicu zabitnim mjestom, u njoj bijaše naš vojni štab, poštarski odio — riječju, bješe prilike, da saznadeš ma što, što se radi u naokolo u svijetu, a glavno — na objema pozorištima vojne i u dalekom dragom zavičaju. Da pravo rečem, ipak nijesmo bili razmaženi svježošću i obiljem novosti, pa k tome one dolažahu k nama izvrnute i pretjerane. Crni glasovi o prvim plevnanskim neuspjesima bjehu tako pretjerani, da su istom novine iza dvije tri nedjelje raspršile mračnost, koja vladaše medju časnicima. Čini se, da bi pravce iz Plevne k nama bilo bliže, nego kroz Petrograd i Moskvu, ipak „ako ćeš u naokolo — vrsta, a pravce — pet“, veli se u priči.

Naša se brigada dosadjivaše. Ono, istina, jedared je dio nježinske pukovnije išao da rekognoscira ili bolje, kazni stanovnike, koji se bjehu naoružali i pobunili. Otišli, kaznili i vratili se. Jedan vojnik bješe ubijen a jedan se spasi nekim čudom.

— Stadosmo se vraćati, a bašibuzuci iz daleka pale. Zastadoh malo: okrenuh se, da puknem, te istom što ću za našima poletjeti, kad me ono shvati u ledja! ali rdjavo — u kabanicu pogodilo. Sedam sukana probilo, u osmom se zaplelo.

„Ono“ — dakako, tane. U vojničića se odista u razvrnutoj kabanici pokazalo sedam čudnovato poredanih rupa

— I tek što ću vam se, braćo moja, prekrstiti, gle — darnu u torbicu, i u njoj dvije rupe kod same noge, a mrvice se od dvopeka sve siplju!

— Pokušalo pa i otišlo. Netečan je naš ruski dvopek, odsiječe neko.

Medjutim se, dok smo stajali u Kovačici, naprijed na bojnoj liniji kod Popkioja često dogadjahu okršaji.

Devetoga kolovoza naš pukovnijski liječnik odredi „tjelesnu smotru“. Valja se sakupljati k trećem bataljunu, koji stajaše odijeljeno. Naša se satnija skupila prva; nas svrstalo i povelo na mjesto okupa. To bješe nevelik čistac, prost od šatora i orudja. Ovdje mi stadosmo; liječnika ne bijaše, pa nam valjade čekati. Od besposlice uzeh gledati na šatorje. Čudnovatu sliku prikazuje logor u ratno vrijeme. Maleni vojnički šatori jarko bjelasaju, zaliti suncem; piramide se od pušaka i raznobojne spodobe vojnika šarene u tom bjelilu. Prevladjuju ljubičaste mrlje šarenih košulja; zatim se crvene crvenkaste, žute, rude, zelene cicene. Crni se mundiri navlače samo za kakvu službu. Tu su gole noge, tamo gola ledja i prsa. Čizme se ne oblače, jer je vruće, pa i čuvati ih treba, dobro su osjetile hiljadu vrsta hoda.

Čekali smo dosta dugo; neko ode javiti liječniku, da se momci sakupljaju. No bit će da nam nije bilo sudjeno iskusiti „tjelesne smotre“. U šator zapovjednika trećeg bataljuna uleti pukovnijski adjutant i odma vrlo nizak i debeo major F—ski izleti iz šatora gotovo bez ikakve odjeće, koju je skinuo sa sebe radi vrućine.

— Treći bataljun, skidaj šatore! Telećake ne treba uzeti! — zvonko zaviknu on.

I zatim se sakri u svojem šatoru, koji bješe odma skinut, te otkri majora, gdje sjedi na tabouret-u i navlači s pomoću momka raznu potrebnu obuću. Medjutim treći bataljun odjedared promijeni svoje lice. Iz svih šatora, kao mravi izmiljiše ljudi; brzo se stadoše navlačiti mundiri, šatori iščezavati, svrtavati, kabanice smatati. I za pet se časaka, kako se je major F—ski pojavio iz šatora, mjesto šarenila mirnog logora, pokazaše tamni, strojni redovi. Gdjegdje igraše sunce na bodljama, na cijevima pušaka. Časnici letjeli k bataljunu, stežući na hodu portopeje. Sam major izadje pred bataljun, sjede s pomoću momka na konja i zapovjedi: „iz sredine, u redovima!“ Razlijegoše se zapovijedi satnijskih zapovjednika. Ljudstvo se maknu i iz tamnog se četverokuta poče kao zmija izvlačiti pohodna kolona. Kamo će poći? Major izišav na put, okrenu na lijevo i povede kolonu k Popkioju.

Još se bataljun nije mogao ni ispružiti po putu, kad doleti naš dežurni.

— Kuzma Zahariću, vodite satniju, — vikaše on.

— Bez telećaka? upita najedared nekoliko glasova.

Pitanje bješe vrlo važno. Od svih nezgoda vojničkog ratnog života gotovo treći dio zadaje „teletina“ ili „tele“, kako vojnici prozvaše svoju nezgodnu torbu. Neki je zovu još „ormarićem“. Taj „ormarić“ zadaje bol u plećima, davi prsa, umara noge, slabeći sigurnost tijela; pod njime se, što više za svježa vremena, ledja promoče iza pet časaka hoda. Zato nije čudo, da je izostatak telećaka bio pozdravljen sveopćom sućuti.

Letimice se satnija dade k svome logoru. Tu su se već svi skupili; telećaci bjehu zbacani u rpu, šatori skinuti. Žurili smo se obući. Ma kako Rus voli počavrljati pri svakoj zgodici i kad je u rpi, no sve je bilo tiho. Ja sam se uvijek čudio toj tišini za vrijeme okupa.

Za četvrt smo sata krenuli. Od Kovačice do Popkioja ima svega neko 9—10 vrsta. No ma da smo i išli na lako, bez telećaka, već samo s kabanicama, prebačenim preko ramena, sa zamotanim u njih šatorima, to nas je deset vrsta izmučilo. Vrućina bješe užasna, više od 35°

[1] Neki od dopisnika »Glasa« upisuje u osobitu zaslugu vojnicima generala Zimmermana, što su prešli preko Dunava i razbili Turke *»što više bez telećaka«*. Sigurno si dopisnik uobražava, da je telećak nešto kao zračna kruglja, što podržava vojnika u zraku.

u sjeni, i ni najmanjeg vjetarca. Kao da je sve umrlo: kukuruz ne šušketaše svojim još tamno-zelenim listovima; grane i lišće kruškinih stabala, što ih vidjasmo, bjehu nepomične. Ni jedne ptice ne vidjesmo za cijelo vrijeme. Vojnici iznemogoše već poslije četiri vrste puta. Kad na pol puta, dalo odmor kod zdenca, ljudi jedva što su složili puške, baš popadaše na zemlju.

— Jeste li odvikli ići, Gavrilo Vasiljeviću? obratih se k svome susjedu. On ležaše polu-zatvorenim očima i teško disaše.

— Da! Eto, ne idi nedjelju, dvije, gle kako se raznježiš! muklo odvrati on. — Ajdemo piti vodice.

Ustadosmo i podjosmo ka zdencu ili bolje vrelu. Iz željezne cijevi, koja bješe umetnuta u stijenu visoko na uzrast čovječji, napravljenu od prostog kamena, tecijaše čista, bistra struja u kamenito korito. Vojnici se tiskahu, grabeći vodu, i polijevahu jedan drugog, prenašajući pljoske pune vode preko glava susjedâ. Mi se napismo i uzesmo vode u svoje boce.

— No, odlanulo je; sad se i opet može ići, reče Gavrilo Vasiljić, tarući rukavom svoje plavkaste brkove i bradu.

Bio je vrlo lijep čovjek, plavook, kršan, okretan. Sad leži na Ajaslarskoj gori i od njegovih plavih očiju i prekrasnog lica više nije ništa ostalo.

Major F., davši nam odahnuti pol sata, povede nas dalje. Što se više primicasmo k Popkioju, to bijaše sve teže i teže. Sunce peklo vraški, kao žureći se, da nas se napeče, prije nego dodjemo na mjesto i ne sakrijemo se od žege u šatore. Neki ne izdržaše te žege: bulazneći oborene glave, ja u malo da se ne spotakoh o časnika, koji bješe pao. On ležaše crven kao rak i teško disaše. Metnuše ga u bolnička kola.

Uzdizanje iz doline, po kojoj smo išli, na desni njezin bok — svega podrug vrste hoda — bješe nam gore od cijelog puta. Kako sam došao — zbilja ne znam, al ipak dodjoh; drugi su bili manje srećni. Jedva vukući noge, presvrstasmo se u red, u kojem se moradosmo porazmjestiti na odmor, i jedva stojeći na nogama, dočekasmo napokon blagosloveni povik majora F—a:

— Složi!

T. j. složi puške i radi što te volja.

II.

Ljudi se bjehu tako izmorili, da ih ni nesnošljiva žedja ne mogaše nagnati, da idu po vodu. Istom se za pol sata skupiše momci s pljoskama i podjoše u selo. Na onom boku doline, gdje smo se na vrhu smjestili, ležaše musulmanski dio Popkioja, — pust, kao iza kuge. Na protivnoj se strani zbile bugarske kuće, isto take, kao i turske, s isto takim niskim crijepnim krovovima. Tamo se čuo lavež pasa, vidjeli ljudi, ovce i bivoli. S desna se pružaše dolina, po kojoj smo netom išli, s potočićem po sredini i beskonačnim kukuruzom, ječmenim i pšeničnim poljima postrance. S lijeva perpendikularno k našoj dolini idjaše dolina Loma, gubeći se s obje strane u tamnu plavkastu daljinu, iz koje se sve slabije i slabije odavahu gore desne obale rijeke. Te gore suprot nas bjehu vrlo visoke. Na njima se na jednom mjestu ovda onda pojavljivaše dim u bijelom klupku i lagacko, lagacko se mičući, nestajući i rasplinjujući u zraku; za pol časa razlijegnu se mukli udarac, sličan dalekom prasku groma. To bješe rekognosciranje moršanske pukovnije.

Nadjosmo zdenac, nagrabismo si vode i u neredu se vratismo u logor. Vojnici, odanuvši malo, već oživješe, a to dakako prouzročiše oni daleki hitci.

— Gle, kako gruva!

— Braćo, jesu li to naši ili Turci? zapitat će neko.

Neko drugi odgovori, da Moršanci nijesu uzeli sa sobom topova. I odista, sudeći po položaju i pravcu dima, to nijesu mogli biti hitci iz naših topova i pušaka.

Desnije k selu, kud i kamo bliže, nego hitci, ne na gori, već pod njom, u dolini Loma, okrenu pucnjava pušaka, s početka rijetko, kao da se siječe šuma s nekoliko sjekira, zatim sve češće i češće. Ovda se onda zvuci slijevahu u samo praskanje.

Pridjoh k časnicima naše satnije. I. N. A., naš satnijski zapovjednik, govoraše drugome časniku S., da, kako mu ovaj čas pripovjediše, taka pucnjava biva ovdje gotovo svaki dan.

— No, čini mi se, da smo dočekali pravi čas, reče S.

— Pa zar je to šta? Zavukli se stanovnici sa Čerkezima u šumu, pa samo uznemiruju, a medjutim luda taneta i ovdje lete. Ne bih htio biti ubijen na taki način.

— Zašto, I. N.? upitah.

— Pa tako, kakav je to boj!

I. N. je dobar znalač vojnog zvanja i velik štovalac strategije i taktike. Sto puta se je izrazio: ako valja biti ubijen, to da bude onda kako treba, u pravilnom boju, a još bolje u glavnoj bitci. Sadašnja mu se pucnjava očevidno ne svidjaše; on nemirno čupaše nekoliko jedincatih dlačica na svojem podbratku i najedared, dobrodušno se i ozbiljno nasmjehnuv, reče:

— Ajdemo, gospodo, radje čaj piti; samovar je gotov.

Mi udjosmo u šator i posadismo se za čaj. Pucnjava malo po malo umuknu i ostatak dana i noć sprovedosmo u potpunom miru. U ostalom, cijele mi se noći snili bijeli oblaci dima i praskanje pušaka.

Kad se probudih, sunce stajaše već visoko. Vrućina bješe isto taka, kao i jučer. Nevski bataljun, prošav mimo nas, pravcem jučerašnjih hitaca, idjaše ipak dosta živo: ljudi osjećahu blizinu boja.

Ipak se oni u skoro vrnuše i, obišav selo, vjerojatno podjoše onamo, gdje je jučer bila pucnjava pušaka. Danas se je gore čula — hitci se udaljiše od nas. Zagrmiše i topovi, isprvice s naše strane, no u skoro se na gorama s one obale pokazaše bijeli oblaci dima. Turci dovukoše topničtvo.

Predložih S-u, da podjemo u selo i, popev se na kakav god krov, pratimo boj; od onuda se je bolje vidjelo. Premda minaret džamijin bijaše čitav i dakako viši od svih krovova, no džamija stajaše nisko, gotovo u dolini; za to se popesmo na trijem neke čerkeske kuće, koji bješe okrenut k mjestu bitke. No ma da se ono i pružaše pred nama, ali se nije vidjelo ni četâ, ni dima od puščane vatre; baš ništa nije bilo opaziti.

Sadjosmo s trijema u malen vrtić s breskama i bijelim agacijama; u njem bješe sve u redu, kao da su još jučer gospodari polili slogove s cvijećem. Tikve visjele sa svojim vitičastim stabljikama po plotu, nekoliko stabljika kukuruza i visokih „mačkovih uha“ s crvenim klasjem ukrasivahu šareni cvjetnik. Udjosmo u kuću. Stijene bile glatko i čisto izmazane smedjastom glinom. Sve bijaše čitavo; samo banjak, napravljen iz komadića cigle, bijaše prolomljen. Na podu se valjaše nekoliko listova iz nekakve pisane musulmanske knjige sa zaglavnim ukrasima, koji bjehu napravljeni zlatom i bojama.

Više ništa ne bješe razgledavati, i mi, izvukav se iz labirinta plotova, izadjosmo na ulicu. Momak S—va, crven kao rak, bježaše k nama.

— Vaše gospodstvo, molim! Već su pod oružjem!

Doletjesmo do bataljuna i za dva sam časa već koracao u redovima s puškom na ramenu.

Išli smo prama mjestu jučerašnje puščane pucnjave. Vojnici se kršćahu. Dugački se red bolničkih podvoza zaustavi na putu, da nam dade proći, i krenu za nama.

(Svršit će se.)

Hipolit Taine.

Napisao G. Brandes, preveo M. Š.

Liječnici se obično uklanjaju tomu, da liječe bolesnike, koje veoma dobro poznaju i kojima su veoma blizu. Sa srodnoga uzroka novinar voli mučati, kad smrt ugrabi one, koji su mu veoma dragi. S tegotnim čuvstvom laća se novinar pera, kad tek saznade smrt čovjeka, komu je nada sve obvezan i komu se je divio više nego ičemu.

Telegraf, koji je javio, da je Taine u Parizu umro, već je nekoliko dana prije toga priopćio, da njegova bolest zadaje straha. Ova bolest potjecaše odavna. Posljednjih dvadeset godina Taine već nije bio dobra zdravlja. Od godine 1873. živio je Taine u Mentone — St. Bernardu u Savoji i provodio samo po četiri mjeseca u godini u Parizu. Njegovu se je zdravlju htjelo seoskoga života i čista gorskoga zraka, pa i kod ovih uvjeta ipak mu se je zdravlje slabo popravljalo. On nije ulazio u politički život, u društvo gotovo nije ni zalazio, nego je sve svoje vrijeme posvećivao samo svojemu posljednjemu glavnomu djelu *„Porijetlu suvremene Francuske“*. Pet svezaka ovoga djela do sad je izišlo, a nedostaje samo posljednji, no i ovaj je svezak, vjerojatno, doveden gotovo do kraja.

S Taineovom osobom pade u grob najveći medju suvremenim historicima i kriticima Evrope, — može biti, u opće prvi prozaik Evrope u sadašnje doba. On je umro u takav čas, kad je bio nepopularan, kad se je većina ljudi u njegovoj domovini okrenula od njega; jer je izgubio štovatelje, koji su mu se klanjali u ranije doba njegova života poradi radikalizma njegovih filozofijskih mnijenja, a nešto je potratio simpatije i u onih, koji su ga čitali i hvalili poradi njegove antipatije proti revoluciji i poradi njegova konservativnog pogleda na razvoj suvremene Francuske.

Sada, kad je umro, kako to obično biva, svi se glasovi bez sumnje slažu u priznanju njegovih zasluga.

Oni, kojima je bilo dano slušati Tainea, kao lektora, u krasnoj dvorani École des Beaux Arts s velikom poluokruglom slikom Delarocheovom, za cijelo su sačuvali neizbrisivu uspomenu na najneobičniji način rječitosti. Kad bi se javio profesor, mladi su umjetnici prenakrcani amfiteatar napunjali cijelom burom pljeskanja. Taine bi sio za stol i započeo govoriti sasvim tiho, bez i najmanje igre u fizionomiji, bez ikakova kreta, u prvo vrijeme bez ikakove sitnoće ili krupnoće u glasu, ne uskorujući i ne zatežući riječi, monotono, s nepomućenim pokojem.

No njegov glas, premda nije bio silan, bijaše bogat i zvučan, i prema tomu, kako je Taine nastavljao govor, ovo protuslovlje medju poezijom izrazâ, krasotom opisâ i divnom ljepotom sloga s jedne strane i onda s druge strane — ovom ravnodušnom, bestrasnom dikcijom, pričinjaše vam se kao šala. On u istinu nije sam znao ili slutio, kako je neobično ono, što govori. Samo onda, kad bi opisivao kakovu okolicu ili koji umjetnički proizvod, javila bi se u njegovu glasu ako i ne toplota, a ono neki umni zanos. Do skora si pojmio, da je lektor potpunoma prirodnjak, i da je ova engleska manira, premda mu nije bila prirodjeno svojstvo, ipak postala nerazdružnom formom, u koju se prelio njegov značaj. On nije mogao trpjeti, da iznosi na vidjelo svoja čuvstva, ili ako bi i iskazivao svoje duševne pokrete, ipak je potpunoma vladao sâm sobom. On nije tražio naklonosti svojih slušatelja, nego im je bez pritezanja, ali sa svješću svoje sile priopćivao misao, koju su oni mogli prihvatiti ili odbiti, kako im se htjelo. Tek nije mogao, a da ne govori tako, da je slušanje njegova predavanja bilo pravim praznikom.

Hipolit Adolfo Taine rodio se godine 1828. u Vouziersu, u Ardennima. Goleme šume Ardenske duboko su se dojmile njegove djetinje duše i pobudile u njega ljubav k šumama i odjelitomu drveću, pa u opće k veličanstvenim okolišima, — ljubav, koja tako često probija u njegovim djelima. S pomoću svoga ujaka, koji no se vrati iz Amerike kući i nauči ga engleskom jeziku, on je već za djetinjstva iskusio na sebi silan utjecaj engleskoga duha i značaja, a to se je odlučno odrazilo u njegovu razvoju.

Godine 1848. uljezao je kao prvi kod natječaja u Normalnu školu (najviši naučni zavod u Parizu za pripremu učiteljâ visokih škola), te su zanimanja u toj školi, solidna filološka i historička naobrazba, koju steče, udarila temelj njegovoj naučnoj zgradi. Kad je izišao iz škole, bio je mlad učen mislitelj, koji je usisao filozofiju 18. vijeka i prezirao francusku eklektičnu filozofiju, spiritualizam Cousinov, — mlad čovjek s oskudnim životnim iskustvom, ali sa borilačkim duhom i velikom odvažnošću u svojem nastojanju izvojevati sebi u umnom životu Francuske dostojno mjesto.

Nije potreba govoriti o porugama, koje su ga stigle od viših univerzitetskih vlasti. Viša milost, kakovu je mogao steći, otpravi ga za pomoćnoga učitelja u Nevers, a zatim za pomoćnoga učitelja u Poitiers. Kad je napokon zamolio državno mjesto trećega učitelja gdjegod u pokrajini, imenuju ga šestim učiteljem u Besançonu. On se odreče službe i iza toga 13 godina živio je u Parizu kao privatan čovjek, izučavajući fiziologiju, višu matematiku, medicinu i filozofiju.

Godine 1865. potraži ga princ Napoleon i povuče u svoje kolo, te mu dade profesorsko mjesto u akademiji umjetnostî poslije toga, što francuska akademija po prijedlogu biskupa Orleanskoga nije htjela ovjenčati nagradom glavni rad njegovih mladih godina *„Povjest engleske književnosti“*. Kako nije moglo biti ni govora o tom, da dodje u Sorbonnu ili Collége de France, nemajući novaca, s radošću prihvati ovo neznatno mjesto. Dohodaka je bilo svega oko 5000 franaka, no od profesorâ se je zahtijevalo veoma malo, te se je Taine mogao ograničiti na malen broj predavanjâ u zimnjim mjesecima. Godine 1869. po ženidbi postane samostalan čovjek, te zatim, kad mu se zdravlje pokvarilo, sasvim se ostavi profesorskoga zvanja i stane živjeti samo za svoje književne radnje.

Dapače onda, kad je Taineu bilo oko 40 godina, on je u Francuskoj bio na glasu kao bezbožan buntovnik, a u Danskoj kao površna ličnost. No do skora njegovo ime steče slavu i na Sjeveru, a u Francuskoj bio je on neko vrijeme ljubljen i uvažavan, kao nitko drugi od umnih nastavnika mladeži, koja ga je umjela potpunoma ocijeniti.

U Tainea je čovjeka bez sumnje prije svega privlačilo njegovo čuvstvo ljepote. Ono je bilo tako samostalno i silno, te vam se je činilo, da niste nikad susreli ništa slična. A za tim — sjedinjenje smjelosti u misli, pa bogatstva i raskoši u mašti. Čitatelje, koji su najvruće ljubili Tainea, nije osvajala njegova filozofijska teorija, — njih je ona zanimala više kao pojav njegova značaja, — niti ih je presvajao njegov oštroumni, no nužno neuspjeli pokušaj, da sazda estetiku, — estetika je bila doktrinom, a Taine nije pobudjivao zanosa svojom doktrinarnošću. Ne, u njega te je savladavao velik pjesnik i slikar. Njegova te je proza spominjala na zlatnu tkaninu.

Malo po malo ušlo je u običaj u Francuskoj uzdizati Renanov slog iznad sve ostale proze u domovini. To je pravedno u toliko, što je njegov slog bio neobično prost i lio se neprisiljeno poput Lamartinova stiha, ali je nepravedno, ako su htjeli time Renana, kao umjetnika riječi, uzvisiti nad Taineom. Danas se drži raskolništvom postavljati Tainea na više, no po svoj prilici naći će se ne malo ljudi, za koje se slog Renanov ne može ni uporedjivati sa Taineovim. Istina, u Tainea se za svakim izlaganjem osjeća volja, koja ga je sastavila upravo ovako, a ne inače, osjeća se umjetnost, koju spoznaje umjetnik. No što zato, kad se na posljetku javlja divna ljepota i jasnoća, slike usječene u pamet i bogatstvo melodijâ, koje su prema Renanovoj muzici kao Beethoven prema Hajdnu? I dodajte k tomu savladavanje samoga sebe, ponos, čega ne ćete naći u Renana. Nikad ni jedne čuvstvene, ni jedne intimne riječi čitatelju. Sentimentalnost je potpuno odbita, pa i samilosti nema pristupa.

(Svršit će se.)

Torkvato Tasso.

Piše dr. A. Tresić Pavičić.

(Svršetak.)

Tuda prodjoše vojnici, koji su išli na vodu, i ponesoše Klorindu i Tankreda u tabor. Kada se Tankredu povratiše sile i sviest ovako protuži:

Bol Tankreda radi Klorindine smrti.

Al gdje je vajme ostanulo tielo
Klorinde moje prečiste, preliepe?
Što bies moj u njem zdrava ostavio
To možda zvieri trgaju svirepe:
Vaj prenježan je plien, presladak, preskup
Za zvieri tielo moje drage liepe!
Vaj! noć i šume razjariše mene
Na nj biedu, a kašnje zvieri nesmiljene.

Al ja ću doći gdje ste, ostanci mili,
I sa mnom ćete odsad uviek biti;
Al ako grozne zvieri krasnim tielom
Htjedoše divlji glad svoj zasititi,
Nek iste ralje i mene prožderu
Isti će trbuh mene s vama kriti;
Jer svaki grob je meni drag i mio
Što s njom me spaja, gdje bio da bio.
On tako jadan nariče dok netko
Reče da tu je tielo rad kog cvili;
Tad mrki izraz razvedri se kano
Kad bliesak oblak prolasne prostrili.
Težinu slabog bolesnoga tiela
S kreveta moćna ljubav mu uzkrili,
I težkom mukom vukuć bolna uda
Put drage krenu kolebajuć tuda.
Al kada stignu i vidje od svoje ruke
Na liepoj grûdi onu groznu ranu;
I kano noćno nebo, ipak vedro,
Bez sjaja u licu djevicu bljedjanu,
Uzdrhta i da mu pomoć ne priskoči
Bez dvojbe od boli na zemljicu panu;
Pak reče: o lice ti smrt poljepšati
Možeš, al kob mi nikad umekšati.
O liepa desno, što si sladki zalog
Pružila meni prijateljstva i mira
Kakvu te tužan, i kakav sad vidim?!
O krasna uda, mojih zvjerskih hira
I groznog biesa užasni svjedoci
Iz kojih meni sdvojnost sad izvira!
Oko i ruke i okrutne mi oči
Gledajuć rane, kud joj krv istoči!
Gledate suhe? sad gdje ne će suze,
Iz rana mojih neka krv se lije.
Tu presta zborit, i kako ga sili
Očajna želja smrti tad razvije
Povoje i rane, iz rastrganih rana
Potočić krvi tada se razlije:
I bio bi umro da ga bol ne spasi,
Jer pavši u nesvjest žiće ne ugasi.
Položiše ga na krevet i dušu
U mrzku sviest mu opeta dozvaše;
Al brbljav glas pregorke njegove boli
I kobni udes svuda ponašaše.
Gofred tu dodje i prijatelja pravih
I vjernih silno množtvo dolažaše;
Al sladke molbe, niti opomene
Ne mogu utješit duše ojadjene.
Ko u nježnom tielu smrtna rana, kad je
Tko dirne gorša i poveća boli;
Utjehom sladkom u tolikoj tuzi
Liečeno srce još jače boli.
Al častni Petar, koj se brine za nje
Ko pastir za ovcu, ljubezno ga moli,
I kara njegovo snatrenje i psuje
Osbiljnim riečim i blago svjetuje:
Tankredi, vaj Tankredi! o sam od sebe
Previše drugi i od svojih načela!
Tko te zagluši? i kakav ti oblak
Sliepoće gusti pokriva vidjela?
Tvoj udes, to je poslanik od neba;
Gledaj i čuj ga! on te sjeća djela
Starih, i kara i na put prvi zove
I hoće spasit iz pustare ove. — — —
Tada u njemu strah od smrti vječne
Ohladi želju svršit svoje dane;
U srce prima utjehe, i silna
U njemu bol se sad tišati stane;
Al ipak kadkad još stenje i ječi,
A jezik šapće boli neslušane,
Sad sobom sboreć s dušom drage sada,
Što možda s neba slušala ga tada.
Kad sunce iztječe i kada zapada
Nju trudnim glasom dozivlje i moli,
Ko slavić kojem okrutni iz gniezda
Odnese seljak porod jošte goli,
Ter ciele tužne priželjkuje noći
I lugu priča tugu što ga boli;
Napokon oči malo zorom sklopi,
A san se u njim sa suzama topi.
Al eto u snu u zviezdanom odielu
Prikaza mu se djeva uzdisana
Još ljepša, ali od nebeskog sjaja
Ljepota stara nije pomrčana;
I miloljubno kano da mu nujne
Zenice briše i zbori odabrana:
Moj vjerni dragi gledaj ljepost moju
I u mojem milju bol ublaži svoju.
Takovom ti me učini, iz svieta
Umrlog kad me dignu nehotice;
Ljubav me tvoja dostojnom učini
U krilo božje doć med besmrtnice;
Tu ljubeć tebe blažena uživam
I tu se nadam gledat tvoje lice,
Na silnom suncu gdje ćeš do vječnosti
Njegvoj i mojoj divit se ljeposti.

U gradu se doču za grozni slučaj, i brzo se glas pronese na sve strane, a Argante se zakle da će ju osvetiti. XIII. Kada izgori toranj mago Izmeno, da spazi grad, začara šumu gdje su kršćani sjekli drva za strojeve. Otidjoše tamo meštri, ali preplašeni pobjegoše natrag; otidjoše vitezovi i junaci, i prikaza im se zid koji su sami vragovi branili. Tada otidje Tankredi, preskoči zid, dodje do nekog čempresa u kojem su bile urezane magične rieči i znakovi, koji je bio kao središte čarolije, te ga stade sjeći, ali iz njeg se ču glas Klorinde, koji je molio da ne sieče. Tankredi premda je znao da je to varka, ne može odoliti onom glasu te se povuče. Tada zapara ljetna poče peći sve jače, izgori trava na livadama, i presahnuše vrela, te strašna suša poče mučiti žedjom kršćansku vojsku. Na molbe Gofredove Bog posla obilnu kišu. XIV. Iz kristalnih iztočnih vrata odkuda izlaze sni, prije istoka sunca, Bog posla Gofredu krasan san. U snu mu dodje mrtvi prijatelj Ugon, koji mu kaže kako je Bog odredio da Gofredo oslobodi Jerusalim, ali da to ne može biti bez mladoga Rinalda, jer da je njemu jedinomu Bog dao toliku moć da predobije čarolije u onoj šumi. On htjede poslati u Antiokiju Guelfa i Ubalda, misleći da je mladić kod Tankredova strica Boemonda, ali pustinjak Petar im reče da nije tamo i nauči ih kuda se moraju zaputiti. Rinaldo se nalazi na nekom otoku u okeanu Atlantičkom, u začaranom kaštelu Armide, i tu s njom ljubaka. Ona ga je htjela ubiti, kada joj

je pogubio sluge i izbavio sužnje, ali vidjevši njegovu ljepotu zaljubi se u nj, i da ga više ne izgubi prenese ga magičnom silom na otok Sreće. Gvelfo i Ubaldo dodjoše u Askalonu, i tu ih neki kršćanski mago ukrca u jednu magičnu ladjicu, dade im čudotvornu šibu i čudotvorni štit, a oni odploviše. Kormilom ladjice upravljala je neka čudna žena. XV. Na putu vidješe u gori Saracinsku vojsku, pak mnoge druge gradove i otoke. Preko ruševina Kartage dodjoše do Heraklovih stupova (Gjibiltera) i tu im žena proreče, kako će jednom Kolombo smionom plovitbom odkriti novi sviet. Dodjoše do otoka sreće, gdje je krasna palača mage Armide, u neopisivim ljepotama prirode. XVI. pjevanje počimlje opisom ove palače:

Raskošnog grada okruglog u sriedi
Skrovitoj, koju kruži ciela zgrada,
Perivoj stoji kitniji od sviju
Glasovitih što povjest zna do sada.

Pošto ona dva viteza odolješe svim strašilima i čarolijama, kojim je Armida osjegurala svoj grad, da je nitko ne uzbuni u ljubavnom uživanju sa Rinaldom, i pošto ih ne zamamiše putene strasti dviju djevojaka koje su se kupale u kristalnom jezercu, dodjoše na vrata palače. Opis ovih krasnih vrata, na kojima su urezani mnogi dogadjaji iz povjesti, a medju ostalima i ljubav Antonija i Kleopatre. Pomoću magične šibe, koja je zvieri prestrašila svojim zukom, udjoše unutra, i dodjoše u perivoj. Opis ovoga perivoja je krasan.

Perivoj Armide.

Kad zamršene pute ostaviše,
Ubav se prizor perivoja otvori;
Prikažu se mrtvi i tekući
Kristali, i razno cvieće tu se stvori;
I stabla i trave i prisojni brežuljci,
I šuma i spila čaroviti dvori;
A što ljepotu i vriednost djelu daje:
Umjetnost divna vješto sakrita je.
Umjetnost tako s prirodom se mieša,
Da naravni se svi prizori čine:
Prirode kano umjetnost što šalom
Patvara umjetnost do silne vještine.
I lahor sam je mage vješto djelo,
Pod čijim dahom cvjetaju biline:
Uz vječno cvieće vječno voće zrije;
Dok voće zrije, novo cvieće klije.
Na istom deblu i pod istim listom
Uz zrelu smokvu radja se zelena;
Na jednoj grani vise stara i mlada
Jabuka sladka zlatna i rumena;
Raskošna loza u vis baca mati
Na suncu o vita stabla savijena,
I skupa grožđje trpko i zrelo rodi,
Tu zlatnim grozdom, tu rumenim plodi.
Ptičice nježne u zelenom granju
Nadpjevaju se razbludnim glasima,
A lahor čini razno žuberiti
Brsnama grane, a potoke valima;
Kad ptice šute, tad se zrak oziva,
Kad poju, tiše piri po listima:
Sad lahor prati sladki cvrkut ptica,
Sad ga opetuje jeka čarobnica.
Kroz miloglasje takvo oni idu,
I kroz tolike zamamne ljepote;
Al hrabri u srcu ne puštaju, da ih
Zavedu miljem te nježne divote:
Kroz guste brsne bacaju poglede,
I vide čudo sred čarne krasote:
Vide, gdje dragi grli liepu dragu,
Gdje milo šapću na tratine sagu.

Kada se naljubakaše, otide Armida a Rinaldo osta sam. Tada ona dva viteza prihvatiše zgodu, dodjoše k njemu sa štitom, i kada on u njemu vidi svoju mekoputnu sliku, zasrami se i odluči s njima odputovati na oslobodjenje Jerusalima. Dok je on odlazio s njima, eto ti Armide. Tko bi opisao njezine molbe da ostane i njezin plač. Kada vidi, da se okrutnik ne će da smiluje, pade u nesvjest, a on odputova sa suzama na očima. Kada se Armida osviesti, zakune se, da će se okrutniku osvetiti, pak čarobnim riečima razori grad, i krenu put istoka, te dodje u Gazu i pridruži se Misirskoj vojsci. XVII. Kralj Misirski prenese svoju stolicu u Gazu i sakupivši vojsku iz ciele Azije do Gangesa pregleda je pak dade vrhovnu zapovied nad njom Emirenu, kršćanskom odmetniku iz Armenije. Zadnja u smotri dolazi Armida sa svojom četom. Ona obeća svoju ruku onomu, tko joj donese glavu Rinalda: svi se kunu da će ju osvetiti. Medjutim se izkrca Rinaldo u Palestinu sa ona dva junaka. Onaj kršćanski mago ga dočeka i darova mu novo oružje, i štit, na kojem su urezana djela njegovih potomaka, to jest kuće Estensa. Od tuda otidje u kršćanski tabor pod Jerusalim. XVIII. Rinaldo se pokloni Gofredu, ovaj mu oprosti i povjeri poduzeće, da predobije čarolije šume. On dodje, a njemu se šuma pričini liepa, veselà i puna miloglasja. Dolazi do jedne mrčike, koja je kao kraljica šume. Iz stabala izlaze nimfe, a iz mrčike Armida. Rinaldo poče sjeći mrčiku, a ona se pretvori u storukog Briareja. Rinaldo ga posieče, i nestane svih čarolija, te vojska dodje, da usieče bojne strojeve. Dok se vojska sprema na navalu a grad na obranu, uhvatiše goluba vjestnika, i pročitaše knjigu, koju je nosio na vratu. Knjiga je kazala, da će za tri dana stići Misirska vojska. Gofred posla Vafrina Tankredova štitonošu da uhodi vojsku Misiraca, i odmah odredi navalu na grad. Prvi se Rinaldo uzpne na Bedeme, i usadi zastavu križa: Gofredo vidi angjele i duše svih poginulih križara gdje se za njih bore. Grad pade križarom u ruke i nasta grozna sječa. XIX. Jedini Argante ne uzmiče, nego susretavši Tankreda psuje ga što nije izišao na mejdan kao što je obećao, i nazivlje ga ubojicom žena. Tankredi odgovara još ljućim sarkazmom i pozove ga izvan bitke, ter ga brani od nasrtaja križara, da mu ne bi tko oteo pobjedu. Započe strašan dvoboj, u kojem Tankredi obori na zemlju Arganta, i dok ga je molio da se preda, on ga iz potaje rani:

Smrt Arganta i liečenje Tankreda.

Tankredi uzbjesni i reče: izdajice!
Tako li milost ti zlorabiš moju?
Pak kroz prozirku kud je lakši ulaz
Dvaput mu zabi oštru sablju svoju:
Argante umre kako je živio,
Grozeć se i straha ne ćuteć u boju:
Oholi, strašni i grozni zadnji glasi
Bjehu a biesni samrtni izdasi.
Tankredi spremi sablju, pak pobožno
Zahvali Bogu na pobjedi sjajnoj;
Al borba ote sile pobjedniku,
I krv izgubi u pobjedi vajnoj;
Ter slabe sile boji se da neće
Odolit moći stazi dugotrajnoj;
Al ipak korak za korakom krenu
Niz težku stazu prije prevaljenu.
Al trudno tielo dugo vuć ne more
I što se više sili trudi više:
Na zemlju sjedne i nasloni lice
Na desnu što se ko trstika njiše;
Pred očima se sviet okretat poče
I mraci vid mu oka zamagliše:
Onesviesti se i već neznaš sade
Tko pobjednik je, tko pobiedjen pade.

Sulejman i Aladino se povukoše u Davidovu kulu, da se obrane od križara dokle stigne Misirska vojska. Vafrino u Gazi uhodi vojsku, i vidi Armidu medju junacima. Erminija, koja se je tu nalazila, prepozna ga, te ga zamoli. da je povede k Tankredu, i da će mu ona odkriti sve tajne vojske i urote na život Gofreda. Na putu nadjoše mrtva Arganta i ranjenoga Tankreda. Vafrino dignu kacigu Tankredu s glave, a ona:

Poznavši liepo ubliedjeno lice
Ne sjaši s konja, već se baci nice —
Vidi slaboća da je uzrok boli
I preobilno krvca prolivena;
Al ništa nema do jednoga vela
Da povije mu uda izranjena;
Al povoje joj čudne ljubav kaže,
A miloljublje sredstva nevidjena:
Rane mu osuši kosom, kosom sveza,
Što u tu svrhu u nuždi odreza.

Sav je ovaj prizor krasan i ganutljiv. Tankredi moli svoga štitonošu i Erminiju da ga ponesu u grad, da umre kod Isusova groba; i da pokopaju valjanog Arganta. Erminija ga u gradu lieči, a Vafrino kaže Gofredu što je vidio. XX. Misirska je vojska došla i uzdignutim barjacima postavila se u bojni red. Prama njoj se razreda križarska vojska, i zametnu se ljuta i veličajna bitka. Rinaldo sretnu u bitci Armidu, te se od nje udalji, a njezine mu striele ne mogu nauditi. Sulejman i Aladino otvoriše vrata Davidove kule i junačkom četom nasrnuše na križare: Stari kralj od Jerusalima pade od ruke starca Raimonda grofa od Tuloze. Sulejman prav čudesa junaštva, ali uzalud, jer ga Rinaldo smaknu na mejdanu. Rinaldo ubi mnogo drugih junaka i kraljeva, a konačno i Tisaferna zadnjega od onih obožavatelja Armide, koji joj obećaše donieti Rinaldovu glavu. Armida očajavši otidje izvan bitke da se ubije. Rinaldo je sliedi, te joj u sgodan čas zaustavi ruku, pa joj spomenu svoja obećanja, kad se Jerusalim oslobodi, i umiri je, a ona mu odgovori onim riečima Djevice Marije: „Evo službenice tvoje“. Gofredo obori Rimedona, ubi vrhovnog vojskovodju Emirena, zarobi Altamora, porazi dušmansku vojsku; te krenu s vojskom put Sv. Groba, da izvrši zavjet.

Gofred pobiedi; ali još toliko
Pobjediteljem osta bielog dana
U oslobodjen grad u stanak sveti
Krsta da otidje družba odabrana;
I ne skinuvši plašta krvavoga
Gofredo dodje do božjega stana,
Objesi oružje vrh Božjega Groba
I zavjeta se svetog rieši svoga.

Iz Arminte.

Aminta i Silvija.

Aminta: Kad bijah dječak, tako da sam jedva
Malenom rukom mogao doseći
S pognutih grana nizkih stabla, voća,
Tad ja se uzko i vjerno sprijateljih,
Sa najmilijom i najljepšom djevom
Što ikad kosu razpustila zlatnu
Na vjetar. Poznaš kćerku Kidipinu
I Montanovu, što je bogat krdom,
Silviju diku šuma i želju duša?
O njoj ja zborim tužan! Ja s njom živih
Za neko vrieme tako sdružen, nikad
Da ne bi izmed dvie grlice jačeg
Druženja, nit će biti.
Blizu nam bjehu kuće,
Al srca jošte bliže:
Slična je bila doba
Al misli još sličnije:
Sa mnom je zamke i mrežice plela
Za ptice i ribe, i sliedila sa mnom
Jelene brze i lake košutice:
A plien i radost zajednički bjehu.
Al dok ja tužan jadne zvierce lovih,
Ja neznam kako, i ja se ulovih.
Malo po malo u srcu se rodi,
Iz kakve žile ne znam,
Ko trava koja sama od sebe klica,
Neznano neko čuvstvo,
Što sililo me želit
Da budem uviek blizu
Silviji mojoj liepoj;
Iz njena oka pijah
Nepoznatu sladkoću
Što ostavi na koncu
Gorčilo neko jako.
Ja često uzdisah neznajući naći
Uzdahom svojim razlog.
I tako prije ja bijah zaljubljen
Neg shvatih što je ljubav.
Al domislih se na zadnju, i kako
Sad pamti i slušaj.
Tirsi. Ja te pomno slušam.
Aminta: U sjeni bukve Silvija i Fili
Sjedjahu jednom a ja skupa s njima;

*

Kad neka pčela marljiva, po cvjetnim
Livadam što je med kupila sladki,
Na jabučice Filide doletiv,
Na jabučice rumene ko ruža,
Opetovano biesno ih ujede;
Jerbo sličnošću možda prevarena
Za cviet ih uze. Tada jadna Fili,
Ne trpeć ljutu bolju od uboda,
Započe jako tužit i plakati,
Al moja liepa Silvija joj reče:
Muči, ne plači, Filido, jer ja ću
Čarovitima dignuti riečima
Ranice tvoje male ljutu bolju.
Ovu me tajnu naučila mudra
Artesia, a ja joj za nagradu dadoh
Od bielokosti liepi rog pozlaćen. —
To dorekavši tad približi ustne
Preliepih svojih i presladkih usta
Do jabučice i presladkim šaptanjem
Zamrmlja neke čudnovate stihe.
O divnog čuda! ona osjeti odmah
Da bol joj presta; il to bila krepost
Magičnih rieči, il, kako ja mislim,
Ustana krepost koje
Ozdrave što dotaknu.
A ja što do tad ne poželih drugo
Do sladkog sjaja liepih joj zenica
I sladkih rieči, što su mnogo sladje
Neg žuborenje tihog potočića,
Neg u brsnama povjetarca šapat;
Od tad osjetih novu želju u srcu:
Da k njenim ustnam ja približim svoje;
I postav neznam kako hitar, lukav
Više neg prije (pazi kako ljubav
Um silno oštri!) dosjetih se tada
Prevari nježnoj, kojom bih uzmogo
Zadovoljiti svojemu čeznuću;
I hineć da je pčela moju dolnju
Ujela ustnu, jaukati stadoh,
Tako da onaj liek što jezik nije
Pitao, izraz pitao je lica.
Tad smilovav se mojoj
Silvija boli, dodje
I ponudi se da će
Hinjenu ranu izliečit, vajme! i jaču
I dublju i smrtniju
Otvori pravu ranu
Kad približila mojim
Ustnama ustne svoje.

Hrvatska Oresteja.

(Nastavak.)

U „Hoeforama“ se prikazuje Oreste, sin Agamemnonov, gdje u društvu s prijateljem Piladom na grobu oca moli, a u to skup žena u koroti dolazi k istomu grobu. Oreste se s drugom sakri, da sluša. To su Trojanke, ropkinje Klitemnestrine s Elektrom, sestrom Orestovom. Njih je Klitemnestra, mučena ružnim snom, poslala sa žrtvom na grob Agamemnonov. Elektra je neodlučna, što da čini. Ropkinje ju bodre na osvetu. Elektra moli bogove za osvetu i da Oresta u zavičaj pošalju. Na grobu nadje pram kose slične svojoj; tragovi nogu podudaraju se s njezinima. Nada se, da je Oreste blizu. Oreste se približi i otkrije. Ona ga prepozna po odijelu, koje mu je sama tkala. Anagnoriza je gotova. Braća se vesele. Oreste dolazi po nalogu boga Apolona, da osveti oca, inače ga stiže kazna. Brat i sestra i kor mole bogove za pomoć. Orestu kaznju sanju Klitemnestrinu, da je rodila zmiju i hranila je, a zmija joj s mlijekom i krv posisala. To dobro sluti po Oresta i snuju varku, kako da ubiju Aigista. Elektra valja da pazi, što se u kući zbiva, te se više i ne pojavljuje.

Dolaze stranci u kuću, a Klitemnestra ih ljubezno prima. Naviještaju joj smrt Orestovu. Ona se ne zna snaći, te uvodi strance u gostinsku sobu. Dolazi stara pestinja Orestova i od srca plače za Orestom. Njoj je zapovjedila Klitemnestra, da zovne Aigista, neka s oružanom pratnjom dodje, jer sluti zlo. Kor lako nagovori pestinju, da Aigista sama bez pratnje pozove.

Aigisto se pojavi i podje k strancima, gdje odmah pogiba, jer ti stranci jesu Oreste i Pilade. Jedan kućni rob javlja Aigistovu smrt i viče Klitemnestru, koja odmah nasluti, što je. Razabra, što ju čeka, ali traži oružje, da se brani do skrajnosti pak i sa svojim rodjenim sinom. Kad ju Orest hoće da usmrti, pokaznje mu Klitemnestra na grud, koju je sisao, i zaklinje ga, da je poštedi. On koleba i pita Pilada, koji je do sada šutio svedjer, bi li joj oprostio. Ali ga ovaj ozbiljno sjeća na Apolonovo proroštvo i nalog. Napokon nakon poduljega pregovaranja medju majkom i sinom, nakani se Oreste, da joj zada smrtni udarac. Stojeći izmedju oba trupla, spominje krivnju obadvaju ubijenih i nalog Apolonov, kanda želi umiriti svoju savjest, ali već osjeća, da mu se razum pomućuje. Vidi strahovite Erinije i bježi pred njima u Delfe.

Premda ne spada strogo ovamo, ipak ćemo u kratko reći i sadržaj treće tragedije „Eumenidâ“. Tu vidjamo Oresta gonjena od Erinija, kao osvetnica zločina, na majci počinjena, dok se napokon na atenskom Areopagu ne oslobodi mukâ uz pomoć Apolona i božice Atene, koja nije od majke rodjena.

Ne samo jezgru priče, nego i mnoge njezine pojedinosti možemo iz ove trilogije razabrati i isporediti ih s hrvatskom pjesmom, jer su se grčki pjesnici, kako je poznato, dosta vjerno držali starinskih mita svoga naroda. One su, kako veli dr. Theodor Fischer u svojoj grčkoj

Diletanti hrvatskoga pjevačkoga društva „Nade“ u Mitrovici. (Grupirani u igrokazu „Graničari“.)

mitologiji i starinama (I. p. 418.), bile zajedničko dobro i muževa i žena, bogataša i siromaha, učenih i neučenih, te su bile u svačijoj pameti i u svačijim ustima. I najnadareniji Grk, veli Fischer (o. c. str. 417.), bijaše uvijek Grk, te je gojio i osjećao općenito počitanje spram drevne prošlosti svoje zemlje. Pjesnici su ih i puk po gotovo vjerno čuvali.

Da se je pako i Aishil dosta točno povodio za rečenom pričom, vidi se i otuda, što su i druga dva pjesnika, Sofokle i Evripide, iza njega istu priču, poglavito onaj dio o osveti Orestovoj, dramatski za čudo jako slično njemu obradili, što bi se danas gotovo plagijatom nazvalo. Ali to kod nadarenosti njihove ne možemo pomišljati, nego valja da vjerujemo, da su se i oni vjerno držali priče, pak im djela u glavnome toliko nalikuju.

Kušat ćemo isporedit, u čem se slaže i u čemu se ne slaže svijetli genij grčke Melpomene sa tankim glasovitim grlom hrvatske Kaliope. Podjimo redom.

Motiv je nevjere spram muža i po tome umorstva njegova u tragediji i Aishilovoj i Sofoklovoj i Evripidovoj istaknut, te ga sama Klitemnestra izjavljuje kudeći Agamemnona, što je kćer Ifigeniju bez milosrdja za volju Menelaju žrtvovao i što je ljubakao pod Trojom s drugima.

Dakako da su pjesnici umjetnici s istančanim literarnim ukusom te s ugladjenijim osjećajem etičkih i estetskih zakona, još k tomu u drami najsavršenijoj vrsti pjesničtva, morali onu gadnu nevjeru žensku te podlo umorstvo muža drukčije motivovati, nego to u eposu i u pučkoj pjesmi biva. Homeru je dosta, kad na prosto reče, da je Klitemnestra na laskanje Aigista, pošto je zapreka (stražar) odstranjena, voljno pristala i s njime pošla (Odis. III. 272.), što drastičnije označuje onaj stih: Αἰγίσθῳ παρέλεκτο καὶ εἵλετο Χείρον' ἀκοίτην. Ni hrvatska narodna pjesma ne opravdava ni čim nevjeru ljube Stojanove, nego uzima, kanda je to nešto obična, sjećajući na onu Vergilijevu „Varium et mutabile femina“, ili onu iz Rigoletta „la dona è mobile“. Takovo shvaćanje ženske vjernosti u mnogim prilikama potvrdjuju i druge narodne pjesme u Vukovoj i dr. zbirkama, a za primjer budi i ona iz Jukić-Martićeva zbornika, I. sv. str. 204 i d. pod naslovom „Komnen barjaktar i njegova ljuba.“ Tu se pjeva, kako ljuba Komnenova privoli Beširu Turčinu, a iznevjeri muža samo za to, što joj se Turčin vidi ljepši od zakonskoga muža, i po tom ne haje, da joj pogine muž od ruke Turčina.

Ali je i ono opravdavanje Klitemnestrino u Aishila i Sofokla tek na oko iskreno i istinsko, što se osobito u Sofokla ističe jasno, gdje njegova Elektra točku po točku pobija sve prigovore Klitemnestrine, pa dokazuje, da je samo njena strast za Aigistom pravi uzrok umorstvu Agamemnonovu (st. 515. i d.). Vrijedno je pomenuti čudnu razliku ovdje medju Klitemnestrom i ljubom Stojanovom. Prva se ljuti, bar u Aishila (a mogli bismo nagadjati i u Homera Odis. XI. 409 i d.), što joj muž dovodi u kuću robinju Kasandru, a ljuba se Stojanova baš tuži i roni suze, što joj vojno za drugoga svoga junakovanja „ne htjede dovest roba jal' robinje“. Ali to je sve samo izlika. Da ga u pogibao zavede, lukavo podražuje u muža junački ponos, ističući mu junaštvo Turčina Nukića: „Zar ne čuješ Nukića junaštva?“ Junaku je „mučno bilo“, pak zove na mejdan Nukića. I to je Stojanu sasvim prirodno, te nam se ni malo čudno ne čini, gdje muž ne prozire ženinu himbu, jer onim zadnjim riječima zamaže mu oči i koprenom zabrinutosti o prvenstvo svoga muža prikriva svoju himbu i nevjeru. Pa i junakovoj je naravi sasvim primjereno, da odma bez svake sumnje ustaje, da „vjernoj ljubi“ zadovolji, a još više da obrani pred njom prvenstvo svoga junaštva, makar i glavu svoju usijao. Za potvrdu toga, značajno je ono mjesto u Herodota (VII. 159.), gdje no Gelon, tiran sirakuški, prije salaminske bitke zamoljen za pomoć proti Persijancima, traži za to zapovjedništvo nad svom grčkom vojskom. Ali to Spartanac Siagro odbija i u ovom času, te pun narodnoga ponosa odgovara:

„Doista bi teško zacvilio Pelopović Agamemnon doznavši, da su Spartanci lišeni prvenstva od Gelona i Sirakužana“.

Da je pak osobito žena ponosita na prvenstvo svoga muža, na junaštvo njegovo, dokazuju mnoge narodne pjesme, a karakterističan je za to primjer ona Kačićeva „Pisma od Kobilića i Vuka Brankovića“, gdje se tri sestre posvadiše, svaka hvaleći svoga vojna, pače su dvije od njih i nagnale svoje muževe, da se pobiju i da vide. tko je bolji junak.

I u licima, koja izvode umorstvo Agamemnona kod Aishila, a smrt Stojana u hrvatskoj pjesmi, ima sličnosti i razlike.

Aishil se, a za njim Sofoklo i Evripide, povode za Stezihorom, te prvu ulogu daju Klitemnestri, kao i Pindar u pomenutoj odi. Ona u Aishila sav zločin rukovodi i izvrši, a na koncu drame dolazi tek Aigisto i hvali se, da je to on sam zasnovao i da je on pravi ubilac Agamemnonov (st. 1576. Engel-Gilbertova izdanja). On je naime zaveo Klitemnestru na preljub i po tom je došlo do umorstva, ali u drami je sama Klitemnestra aktivna.

I u hrvatskoj je pjesmi prava začetnica smrti Stojanove ljuba njegova, jer sama zavodi i mami k sebi Nukića-barjaktara, pak najviše i prouzroči smrt Stojanovu, ukradavši mu „moći od pomoći“. Ali ga ona svojom rukom ne ubija, nego Nukić, ko u Homera Aigisto Agamemnona.

No razlika je u načinu pogibije. U Aishila ko u Homera pogiba Agamemnon kukavno, podlo prevaren od Aigista i smaknut od žene, dočim Stojanu u hrvatskoj pjesmi dostojno na junačkome mejdanu siječe glavu Nukić, makar uz potajnu pomoć nevjerne ljube Stojanove. I u tom je prednost hrvatske pjesme nad grčkom.

Ali gadnost zločina Aishil ne prikazuje na pozornici, već iza kulisa; no za to nam ga u živoj slici pripovijeda u onom genijalno zamišljenom i izvedenom prizoru s Kasandrom, koja proriče smrt Agamemnonu i riše grozotu umorstva njegova (osobito st. 1072 i d., 1090 i d.), jer se na pozornicu čuje samo glas Agamemnonov, gdje dvaputa zapomaže (st. 1308 i 1310).

U hrvatskoj pjesmi vidimo na svoje oči, gdje protivnici perje dijele, te nam Nukić nije toliko oduran, koliko je podli i nejunački Aigisto, koji se za Klitemnestru sakriva.

Nu osim onih razloga, što ih navodi Klitemnestra za opravdanje svoga postupka protiv muža, pogiba Agamemnon u Aishila, kako proistječe iz duha cijele tragedije, poimence iz korskih pjesama, i kano žrtva prokletinje svoga doma. To je dakako kasniji izum lirika i tragika, za koji Homer ne zna sudeći po stihovima u Ilijadi II. 100 i d., gdje žezlo Pelopidâ mirno i bez krvi prelazi od oca na sina.

I Stojan Janković strada, kako mu vila kaže, ponešto i radi toga, što zameće „boj u nedjelju“, i time se ogriješi o božji zakon. U ostalom to bi se moglo uzeti i kano stereotipni razlog, običan u narodnoj pjesmi (npr. u onoj Vukovoj o Marku Kraljeviću i Musi Kesedžiji); ali je važno, što vila iza onih riječi u našoj pjesmi dodaje: „Ja ti ništa pomoći ne mogu“ (str. 190.) Prema tome vidimo, da i etična ćut hrvatske pjesme nije mogla podnijeti, da junak samo onako pravedan pogiba od proste nevjere ženine.

I Aishilova Klitemnestra silno hini ljubav naprama mužu, ko i ljuba Stojanova; ali je ova posljednja više ženski prikazana, dočim je Klitemnestra prava muškara, krvnik; jer je dakako za dramu, k tomu za nosioca glavne uloge, nuždan znamenit, krepak karakter.

Značaji su umorenih junaka isto tako srodni: oba su hrabri, plemeniti, dobri oci, bezazleni u svome junaštvu, slijepo se pouzdavaju u vjernost svojih žena. To je, što se tiče prvoga dijela priče: potpuna sličnost u stvari i neke razlike u načinu.

(Nastavit će se.)

Književnost.

Hrvatska. »*Lijepa naša domovina*«. Pod ovim je natpisom u knjižnici za mladež izišla krasna knjiga nakladom »hrv. ped. knj. zbora«. To su omanje i odjelite zemljopisne zbirke, a pisac im je poznati vještak u toj grani književnosti, učitelj *Dragutin Hirc*. Prije toga izišla je prva sveska, koju ova druga u svakom pogledu nadmašuje, jer je u njoj ne samo veće obilje dobrih slika — 19 na broj, — nego je i sastav i izbor gradiva udesniji. Sretna je zamisao našega pedagog. zbora, što hrvatskoj omladini u takim odjelitim slikama prikazuje najvažnije predjele i prirodne krasote domovine Hrvatske. Ti bi opisi ostali za većinu mladih čitalaca na pola mrtvi, pa bili i kako živahno orisani, da ih ne oživljuju dodane slike, koje zorno tumače opise i orise piščeve. Tu nema pedantnog sustava, već se slike izmjenjuju kao u kaleidoskopu; sad se govori o Savi, a odma iza toga opisuje Trsat; sa sinjskog polja prenosi pisac čitaoca na Ivančicu, s Dunava na čarobni Lokrum, s Kleka u Boku Kotorsku itd. Tako se evo nižu ti lako i zanimljivo pisani opisi, od kojih su neki izradjeni po člancima drugih pisaca, kao dr. Fr. Račkoga, Sime Milinovića, Vjekoslava Klaića i dr. Dodane slike lijepo su izabrane i dobro izvedene. Opisu Boke Kotorske dodane su četiri uspjele slike. Ova je knjiga lijepo uzdarje našoj mladeži, koja neka ju prigrli i pomno čita, da upozna znamenitosti i krasote svoje mile otačbine. Cijena je knjizi 50 novč.

Skematizam spljetsko-makarske biskupije. Primjedbe i isprave popa *Petra Kaera*. Pod ovim je natpisom izišla u Spljetu tiskom St. Bulata knjižica, posvećena nadbiskupu Šimunu Milinoviću, što ju je napisao odbornik znanstvenoga odbora kninsko-starinarskog društva, pop Petar Kaer. Ovo je prvi pokušaj, da se isprave pogrješke i netočnosti u skematizmu spomenute biskupije s povjesno-kritičkog pogleda. Pisac vojuje za to, da se valjano uredi skematizam, jer bi tako mogao postati s vremenom pravim arhivom crkvene povjesti združenih biskupija, pa upućuje na slično uzorno djelo za Bosnu i Hercegovinu, što ga je g. 1867. uredio o. P. Bakula i god. 1877. nastavio pjesnik G. Martić. U samoj raspravi ispravlja nekoliko pogrješnih podataka u skematizmu i pokazuje, kako bi se kritički moralo postupati kod sastavljanja njegova. Treba pohvaliti plemenitu namjeru i težnju za istinom, što se opaža diljem ove povjesno-kritične rasprave. Kako je pisac uz to čisti dohodak ove knjižice namijenio »Prvomu muzeju hrvatskih starina u Kninu«, vrijedno je, da se to djelce što usrdnije preporuči. Eto zgode, da svaki rodoljubivi Hrvat podupre na taj način plemeniti rad oko uskrišavanja milih spomenika stare ponosne hrvatske slave. Cijena je knjizi 1 kruna, a nabavlja se ili kod pisca ili kod predsjedničtva društva u Kninu.

Umjetnost.

Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« odredilo je program râda buduće saisone.

Po tome će društvo »Kolo« svojim članovima prirediti dne 17. studenoga o. g. prvi svoj koncerat spojen sa vjenčićem; ono će nadalje dne 15. prosinca o. g. prirediti »Večer Lisinskoga«, koje će program sastojati zajedno s uverturom samo iz skladba Lisinskoga, nabavljenih nedavno darežljivošću pokrovitelja biskupa J. J. Strossmayera za društveni arkiv; napokon će dne 12. i 29. siječnja 1894. dati dva koncerta, spojena s plesnim vjenčićima.

Nedjeljni glazbeni jour-fix-i, koji su u velike omiljeli društvenim članovima, otpočeti će već 12. studenoga 1893., pa će stajati pod upravom posebnoga odbora: predsjednika g. Tomislava Ivkanca, odbornica gdjica: Marije Jugović, Jelke Prebeg i Vjere Švrljuge, i odbornika: gg. Nikole Fallera, Franje Hribara i Benjamina Zeiningera.

Osim toga izvodit će se u korizmi novo izvorno veliko

glazbeno djelo, koje je kao oratorij naročito za naše »Kolo« spjevao poznati pjesnik Silvije Str. Kranjčević. — Prekrasno ovo i veoma dramatičko djelo, prvo ove vrsti u hrvatskom pjesničtvu, pod natpisom »Prvi grijeh«, koje »Vienac« objelodanjuje, uglazbit će naš zaslužni hrvatski skladatelj, maestro Ivan pl Zajc.

Kako se odavle vidi, uprava našeg »Kola« nastoji, da u obilnoj mjeri poda svojim članovima zdrava umjetničkog užitka. Nu uprava »Kola« drži, da njena zadaća ne sastoji samo u tome, da svojim članovima što više koncerata i zabava priredi, već da joj treba i na inom kulturno-patriotičnom polju raditi.

Prije svega spoznala je potrebu, da pjevač imade uvijek pri ruci zbirku pjesama, kojom bi se mogao zgodno poslužiti. S toga će izdati svojom nakladom, ne žaleći troškova, takovu zbirku od 150 hrvatskih i slovenskih zborova i četveropjeva, u prikladnom formatu i u opsegu od 25 štampanih araka.

Potrebito gradivo jur je sabrano, pa se sada uredjuje, da se skorih dana dade u tisak.

»Kolo« je od svoga postanka preuzelo dužnost, da godimice okiti i rasvijeti grob nevinih žrtava od g. 1845. — Kako se stara groblja napuštaju, a po tom i groblje sv. Jurja, naumila je uprava »Kola« u proljeću godine 1894. nevine žrtve na centralno groblje prenijeti. — U svoje vrijeme bit će izložen nacrt spomenika, izradjen od arhitekta Ferde Kondrata. — Osim toga nastoji uprava »Kola«, da još ove godine podigne spomenike svome artističkom ravnatelju i hrvatskom skladatelju pok. Gjuri Eisenhuthu i hrvatskom guslaču-umjetniku, ujedno začasnomu članu »Kola«, Franji Krežmi.

Spomenemo li još, da je uprava »Kola« nabavila za društveni arkiv ostavštinu Lisinskoga; da je pružila hrvatskomu pjevačkomu društvu »Slavulj« u Trebinju pripomoć i da je za arkiv samostana »Male braće« u Dubrovniku i reda »Dominikanaca« na Lokrumu poklonila svakome 53 hrvatska zbora po 212 glasova; to treba priznati, da uprava »Kola« požrtvovno i savjesno vrši svoje dužnosti i da svrhu hrvatskog pjevačkog društva lijepo promiče.

Svaštice.

Napreduje li ruska književnost? Poznati pisac A. A. Tihomirov raspravlja (u »Russk. Obozrên«.) „Об упадкѣ творчества“, o dekadenci tvorne sile u ruskoj književnosti. Neki misle, da je književnost počela nazadovati, kad su se pojavili pisci, kojima knjiga nije sveto zvanje, nego zanat. Ti su ljudi marljivi i pišu na brzu ruku mnogo, ali, kako je naravno, ne vrijede puno mnogi njihovi književni proizvodi. Drži se, da su površne radnje takih pisaca krive, što se počelo govoriti o nazadovanju ruske knjige. No ne će biti to jedini razlog, jer pravi talenat, ako žive i oskudno, može da stvara valjana književna djela; tomu su svjedoci Walter Scott, Balzac i Dostojevskij. Pravi talenat piše iz duše. Tko pak nema dara, ne može da stvori ništa valjana, pa pisao malo ili mnogo. Ruska je književnost stala nazadovati s toga, što ima premalo darovitih pisaca. Književnost se dijeli u dva tabora: u jednom su daroviti književnici, a u drugom nedaroviti nadničari. Potonjih bilo je dosta već oko 60. godina, kad su najljepše uspijevali L. N. Tolstoj, Dostojevskij, Pisemskij, Ostrovskij i dr.

Kao svuda drugdje imaju književni nadničari više čitatelja nego li daroviti pisci. Oni ugadjaju ukusu i hirima svjetine. Ta književnost upravo cvjeta i napreduje. Daroviti pisci imaju uži krug čitatelja, koji su valjano naobraženi, pa umiju shvaćati i ocjenjivati umjetničke tvorevine velikih umova.

Stari rukopis Nalješkovićevih pjesama. Prošloga mjeseca bio sam u prijatelja Balda Smrdelja na Šipanu. Premećući po knjižnici nadjem rukopis uvezan u pergamenu, koji mi se odma učini, da je prilično star. Na hrbtu mu je napisano: »Nale poesie illiriche«. Rukopis nema naslovnog lista.

Rukopis je razdijeljen na više dijelova. — »Pjesni ljuvene« obuhvaćaju 233 strane, a ima ih 182. Pred svakom je pjesmom broj, a prvo slovo je upisano gotskim pismom; (kod nekih pjesama i dva prva stiha napisana su gotskim slovima.) — »Knjige razlike« obuhvaćaju 117 strana, pjesama 57., neke su latinske.

»Komedie« obuhvaćaju 152 strane, ima ih sedam. U sredini stoji napisano: »oudi manjka«. Na naslovnoj strani pored natpisa »Komedie« ima novijom rukom napisano »1760«. — »Pjesni od maškarate«, 13 na broj, a strana 33; uz gornji natpis na naslovnom listu napisano je »scena«. — »Pjesni bogoljubne«, u sve 14, a strana 77. Pri svrsi 14. pjesme stoji napisano: »oudi manjka«.

U rukopisu ima više ikavštine nego li u akademskom izdanju Nalješkovićevih pjesama. (Vidi: Stari pisci hrvatski; knjiga V. i VIII.) Neke su pjesme u akademskom izdanju manjkave, ili su nedovršene. U rukopisu sam našao komadić hartije, na komu je napisano istom rukom kao i pjesme: »Maro 1681. febbraio 17«. Kad svršim pregledavanje Nalješkovića, tada ću pregledati neke druge rukopise. Primjera radi donosim ovdje jednu pjesmu, koje u akademskom izdanju nema:

Pjesan 25.

Kako možeš podniet, vilo,
ovakoj za te sada
od muke i od jada
gdi umiru,

Za ljubav i za viru,
kû tebi samoj nosih,
od koje viek neprosih
do sad platu,

U sebru i u zlatu,
er niesam toj prosio
od tebe, koj sam bio
sluga pravi,

Neg scienit u ljubavi,
i da sam u milosti
s jedinom tvom liposti,
vilo draga.

Draga er ja blaga
nepoznam, mogu riti,
neg samo kruno priti
u tvu milos,

Za ku mi jes milos
do smrti željno tužit,
ako te vjerno služit
viek ne budu.

Tiem nemoj da u trudu
ovako za te stoju,
zamiri mlados moju,
koja vene,

Kadgodi uspomene
gizdave dike tvoje,
priliku na svit koje
neimaju.

Tojlika da mi daju
po svak čas veće jade,
molim te, da mi sade
priku zadaš.

I pokli mnome vladaš,
zamiri srce tvoje,
ter kruno čini, što je
tebi milo.

J. Rašica.

Prvi grijeh. — Kod Ajaslara. — Hipolit Taine. — Torkvato Tasso. — Hrvatska Oresteja. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke Tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 14. listopada 1893.

Br. 41. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Krajiške priče.

Piše Milena S. Pokupska.

Napast.

Nije bilo davno, što je Rađe Perić isprosio lijepu Miru i uveo ju u svoj dom. Ona mu voljela baš od srca i njih dvoje živjelo kao dvoje golubića. Istina, nije ih kružio sjaj i bogatstvo, ali i opet oni bili sretni, jer su se umjeli zadovoljiti s ono malo, što im je škrta priroda udijelila.

Rađe je po vas dan bivao u službi pod puškom, a Mira dotle gazdovala u kući. Kad se pak spustio mrak i ona nadala, da će joj se vratiti vojno, u brzo bi naslagala suvaraka na ognjište, potpirila oganj, i za čas, dva spremila kukavnu večericu, da njome dočeka umorna Radu. A dok bi se on vratio, bar bi koji desetak puta istrčala pred kuću, pak nestrpljivo zirkala u daljinu, ne bi li što prije ugledala drago obličje; prisluhnula svakomu šušnju, ne bi li što prije začula dobro poznati korak. A kad bi čula, gdje se lomi i truni kamen pod snažnim koračajem, stidno bi se povukla u kuću, čučnula tobože nehajno uz ognjište, da ne oda žudnje, kojom ga je očekivala.

I rekao bi, da nema ničega, što bi im moglo pomutiti njihovu bračnu sreću, al ipak to ne potraja dugo.

Bilo jednom negdje usred ljeta. Mira sjela povrh litice, pa pripazila ovce na paši, — Rađe bio kao obično u službi.

Neko je neobično čuvstvo saletjelo i ona spustila švelo u krilo, pa se podala snatrenju.

— Uh, za što me samo on tako gledao? — Za što nijesam upitala svoga Radu, a možda bi bio on znao, za što je tako upiljio svoj pogled u me — taj naš kapetan? Da se nijesam možda preodveć nacifrala? Al ta juče bila nedjelja, a ja i opet nijesam imala ništa drugo na sebi no i obično. Al onaj njegov pogled, — hu — još i sad mi se žare lica, kad ga se sjetim! — Tako reče Mira sama sebi i ponikne još dublje svoju lijepu glavicu, a oko srca budne joj tako teško, tako tjeskobno, a da sama nije znala za što.

Za čas i opet pridigla bijelo platno, ali tek što dva tri puta ubola u nj iglom, već joj i opet klonule ruke, dapače sad se i na bijelom platnu pojavile crvene mrlje.

— Ah krv? — ha gle, ja se ubodoh! — huknu snaša preda se i stisnu bolni prstac medju bijele zubiće; — za čas ga opet izvadi, pa ga stane gnječiti medju kažiprstom i palcem desne ruke, da tobože iscijedi i posljednju kap krvi, što se u sićušnoj ranici pojavila.

— Eh, neka je, ne mogu da šijem! — reče i zabode iglu u platno, omota ju nekoliko puta koncem, da se ne bi izgubila; — snimi s vrata pram konca, položi ga na platno, priloži i žut napršnjak i sve umota u započeto švelo.

Sad razveže rubac na glavi, položi ga na krilo i dlanima prodje po sjajnoj crnoj kosi, prigladi svaki čuperak, što joj se podkrao iz debelih pletenica, pak i opet rubcem omota glavu, samo što ga sad jače pritegla u lice, da joj oči zasjeni od jarka sunca; pridigne se, da će prigledati, kuda li joj se raštrkale ovce. Najednom pričini joj se, kao da ju je netko zovnuo. Srsi joj prodju tijelom! — Ogleda se i sva krv joj se stisla u žilama. Htjede pobjeći, ali kao da su joj noge uz kamen prirasle, ne može ni makac i osta kao ukopana.

— Zar si se mene preplašila, lijepa Miro?

— Ah, gospodine kapetane! — ciknu mlada žena, pa nastavi:

— Vi za cijelo tražite moga Radu, — al on i danaske kao i svaki dan u kumpaniji!

— Varaš se, moja lijepa Miro; ne tražim ja njega, već tebe! — odvrati kapetan i upre svoje tamne oči u lijepu ženu.

— Mene, — è a čemu?

— Čemu? — pitaš, Miro, čemu? — Nijesi li juče opazila, kako si meni duboko uz srce prirasla.

— Hm, stan'te, stan'te, ne ću da vas slušam! — Ne, ne, ja nijesam vas juče ni vidjela, — ne, — ja nijesam ništa opazila! — krikne snaša i htjede da mu umakne, a sva krv joj zalila lijepe obraze, kao da će ih sad na orositi krvavim znojem.

— To nije istina, Miro, ti si me vidjela, ti si opazila, da te ljubim, — to je svjedočila ona crven u tvom lijepom licu, to svjedoči tvoja zbunjenost. — Miro, ja ne mogu da živem bez tebe!

— Gospodine kapetane, ja sam žena! — odvrati Mira u svom povrijedjenom ponosu.

— Ha, ha! ludo dijete, kao da te to štiti, da te ja ne smijem ljubiti, a ti da mi ne bi smjela ljubav vraćati! — nasmija se kapetan Borović i htjede da ju obujmi.

Kao da je sad sav pritajen bijes oživio u Mirinu srcu, poskoči od njega, ošinu ga plamnim okom, pak će mu ovako:

— Gospodine kapetane, vidi vam se, da ste tudj u tome kraju, a da ne znate, da posred ove krši, posred ovog siromaštva, bijede i kubure ipak nije zamrlo poštenje i krepost. — Što nas ima graničara, već od mala znamo igrati se puškom i nožem, al ne znamo se igrati srcem i poštenjem, niti ga slijepo prodajemo! — Ajte, ajte, gospodine, dok vas nije zapazio moj Rade, jer sveti Bože, — ne jamčim, da —

— Ha, ha! ti mala ljutice, ti se i groziti znadeš; baš divna si mi u svom bijesu! Misliš li, ludo dijete, da se ja, — ja kapetan Borović, bojim tvoga kukavnog Rada? Ne znaš li, da je on u mojoj vlasti i da jedan moj mig, jedan moj potez pera na papiru — i — tvoje lijepe oči iskapat će od suza za tvojim dragim!

Žena problijedi i nehotice pritisne ruku na srce, nu tek za čas kao da ju bol obladala, a onda odvrati:

— Pak, ako vam se toliko svidja, a vi ga ubijte; — jedan graničarski život više ili manje. Ta mi smo i onako vični, da za ovaj pedalj kukavne zemlje plaćamo porez svojom krvlju.

— Alaj, oštra li si jezika, moja lijepa Miro! — odvrati časnik. Opet joj se približi, uhvati ju za ruku, pa joj reče:

— Miro, čuj me! Sad je ljeto i vojniku bolje vani na straži nego u vašim traljavim potleušicama. Ali za ljetom dolazi zima, doći će bure, vihri, led i snijeg, a u mojoj je moći, da tvog Radu onda mine vanjska služba; — budi dakle pametna, pak se lijepo pokori mojoj volji, ti me moraš bar mrvu voljeti, i —

— I? — upita ga Mira, a iz oka sijevale joj strijele bijesa i jeda.

— I — moraš prinijeti tu, možda i najveću žrtvu, da taj svoj šiljasti jezičac skloniš iza ovih bijelih biserzubića, pa da me njime ne ujedaš toliko! A sad daj da se izmirimo! — doda smiješeći se i obujmi ženu oko pasa, da ju privine na svoje grudi. No ona ciknu kao ranjena košuta, trznu se i odmaknu od njega.

— Što, zar mislite, da ima tako bogata mita, kojim biste potkupili moju ljubav! Mislite li, da ima išto na svijetu, što bi me sklonulo, da prevjerim svome Radi? — Ajte, pokucajte drugdje, tamo daleko od naših krši, jer mi se krajišnici ne bojimo zime, ni bure, ni leda; vikli smo svemu tome, a ni moj Rade nije drugačiji, nego što su svi ostali!

Sad se brzo sagne, uzme svoje švelo i umakne mu kao lakonoga srna. Časnik stajaše još časak, uzbjesni, a tad podiže zgrčenu pest i zagrozi se k onoj strani, kamo je zamakla Mira.

Smračilo se i Rade se vratio kući; Mira sjedjela kao obično uz ognjište, al nije podigla svojih očiju do svoga vojna, da ga njima pozdravi; ne, oborila ih i mučke ga dočekala.

— Miro, što to znači? — Ti kano da nemaš danas riječi ni oka za mene? Miro, tvoje misli su kod jučerašnjeg kola? — Znam ja, opazio sam ja dobro, a zapazili bome i drugi, da te je naš kapetan hotio očima da proguta. Miro, čuvaj se!

— Rade, šuti; oh, šuti, mili Rade!

— Da šutim, pa da možda mirno gledam, dok ti ašikuješ!

— Rade, tako ti Boga, šuti; — sve, sve ću ti kazati, ali ne sumnjaj o meni!

— Ha, dakle ipak, ipak imaš nešto, da priznaš, a ja da ne sumnjam o tebi? — Ajde da čujem, kako i čemu si se domislila! — Oh, Miro, Miro! — Kud je naša kratka sreća; zar je tako brzo imala uminuti?

— Evo, Rade, čuj me, pa onda sudi. Ne pitaj za odbjeglu sreću, jer ona je tuj. Znam ja, opazio ti, opazili možda i drugi, al opazila i ja juče, gdje kapetan upiljio svoj pogled u mene, i ja u duši odlučih, da ne zalazim više u kolo, a ni njemu na oči. Nu danas, dok sam sjela uz ovce, dodje on —

— Hu, on dodje, a ti?

— Ja mu odbjegoh! — Sad žena suznih očiju sve potanko ispripovjedi, što je bilo i kako. Kad je Rade čuo sve, problijedi, sav se nekuda preobrazio, stisne grčevito pesti, pak zavapi:

— Ženo, istina li, što govoriš?

— Kunem ti se!

— Oh, smrvit ću ga! — nastavi Rade i zahvati za pušku, pa da će izaći.

— Čovječe, što si naumio? Hoćeš li okaljati pošten obraz krvlju hulje? Zar je dostojno junaka, da bude

ubojica? Oh, Rade, moj mili Rade, smiri krv, ušutkaj bijes u srcu, pak pričekaj, što će nam možda već buduće vrijeme donijeti; a dotle čuvao nas Bog!

Na te riječi časak se smirio Rade, stao i zamislio se, a napokon odloži pušku i reče:

— Pravo kažeš, Miro, smirit ću se i pričekati, — al — oh — —! — ja ne bih mogao preživjeti toga!

— Rade, nijesam lagala pred žrtvenikom, a niti hoću, da mi Bog zbog krive prisege sudi! — odvrati žena i dlanima otare suze sa očiju.

— Hvala, Miro, tvoje riječi melem su mojemu ranjenomu srcu! — Oh ja moram bolan po vas dan i noć pod puškom boraviti, da odbijam neprijatelja od medje, a ne smijem, ne mogu da obranim svoj prag od napadaja domaćeg neprijatelja, ne mogu da obranim tebe, dušo, tebe, Miro, od onoga, kome sam ja u vlasti! Oj Krajino, Krajino, ti krvava haljino! Tvoja su rodjena djeca veliko vojničko pleme. Snažna li si i jaka, kad ti je tudju zemlju kvasiti svojom krvlju, a slaba si i nemoćna, da sebi pribaviš slobodu.

— Smiri se, Rade, smiri bolno svoje srce!

Sio Rade na rub ognjišta, upro lakte o koljena, a glavu spustio na dlanove, pak se zagledao u plamen, što je tako mirno, tako voljko lizao ispod kotlića, u kom šuštala i pucketala voda uzavrela.

Žena sa strahom pozire u nj i ne usudjuje se prekinuti muk, ali niti jedno niti drugo poseglo za večerom.

Kasno već bilo doba noći, već je sve živo uronilo u prvi san, tek ovo dvoje još sjede uz ognjište svoje i gledaju u oganj, što tinja i zamire. Nisu ni pomišljali, da im treba počinka, da snom okrijepe tijelo, koje se je i sjutradan imalo opet kiniti radom. Rana zora našla ih ondje, gdje ih sumrak ostavio. I prošla noć, al nije uminula iz njihova srca bolna sjeta, što se uvalila poput crva, da im podgriza mir i sreću duše.

Bilo doba, da se Rade spremi u kumpaniju. No on bolno pogleda na svoju ženu, koju evo i opet ostavlja samu.

— Miro, ja odilazim, čuvaj vjeru! — Imena mi moga, ne bih preživio tvoje sramote!

— Rade, jednom prisegoh tebi vjeru, pa netreba da prisegu ponavljam!

— Vjerujem, Miro! S Bogom! — pruži ruku mladoj ženi, privine ju na svoje grudi i htjede da izadje, kad u to u sobu udje četnik, — a bio po tankoj krvi rod Mirin, pa će ovako Radi:

— Rade, ne znam što i kako si se ogriješio o „subordinaciju“ prema kapetanu, al ja dobih nalog, da te odvedem u „štokaus“.

— Jao! ciknu Mira.

— Ja da sam se ogriješio o „subordinaciju“ prema kapetanu? — Ha, ha, divno li ga izmudrio! — reče gorko Rade, a žile mu na sljepočicama nabrekle, kao da će mu krv sad na zaliti mozak.

— Mučno mi je, Rade, ovršiti taj nalog; ali zapalo me, a „befel“ je „befel“!

— Ne zamjeravam ja tebi, moj dobri Tošo, — tebi je kao i meni slušati svaki nalog. Al ja se zgražam, kad pomislim, za kakovim su sredstvom posegli. Nu sad hajdmo! — Već je htio da izadje, ali se i opet vrati; mučno mu bilo ostaviti taj svoj dragi i pitomi dom. Pridje k ženi, ogrli ju i reče:

— Miro, čuvaj vjeru!

— Ne boj se, Rade, tvoja sam i ničija! — odvrati žena, pak se usko privine k mužu.

Ode Rade, a oni ga pritvoriše, pa i sami nijesu znali, za što; ali tko će i pitati, za što i čemu? — Ta graničar si, pa šuti!

Kad se Mira našla sama, klekla pred svete slike, podigla ruke k njima i molila:

— Ne uvedi nas u napast, nego oslobodi nas od svakog zla!

Okrijepljena molitvom dade se na obični svakdašnji posao, pa je strpljivo očekivala čas, dok joj se vrati muž. Al bude večer, bude noć i prošao drugi cijeli dan, a njega još uvijek nema te nema. Obadje ju tjeskoba, teške slutnje. Zar da obadje koga? Da umoli njega? — Oh ne, i sto puta ne!

U to joj donese Tošo glas: — Miro, Radu pritvorili na tri mjeseca! Znaš li možda ti, za što; nas nitko i ne sluti!

Sad joj bilo, da od bolî svisne. Znala ona, kud se nišani tim zatvorom, pa sakupila svu snagu, i još istoga dana vidjevali ljudi, gdje mlada žena goni čopor ovaca uz brdo i niz brdo, nigdje ne sustajući, tek pred jednom kućom stala, i ondje potražila zaklona. Bila to Mira, koja je pošla, da potraži zaštite u roditeljskom domu, na materinjim grudima, i ondje dočekala, dok joj se vratio njezin vojno, da ju po drugi put uvede pod svoj krov.

*

Lisinski i Livadić.

(Iz „Milovanaka“.)

Pohodimo, starče Milovane,
Pohodimo sad grobnicu časnu,
Gdje no leže u mladjahnoj dobi
Krasna nada i svećenik mladi
Tankosluhe skladalice vile,
Naš željeni Ognjoslav Lisinski,
Kog obilno nadariše vile
Dubokijem za ljepotu čuvstvom
I sladjanom milinom glasova.
Kada puče zorica rumena,
Da nam ljepše navijesti dane,
Tad pjesnici pjesme zapjevaše,
Kao slavje o prozorju zlatnom:
Ali n'jesu one pjesme mlade
Još imale, da polete, krilâ,
Te prelete zemlju závičajnu
I probude iz snivanja sinke,
I uspire u srcu im ljubav
Za baštinu svojijeh otaca,
Al Bog zirnu na zemljicu našu,
Pa on šalje dva umnika vrsna,
Da okrile pjesme rodoljupke,
Neka lete, lastavice rajske,
Po narodu, da siju veselje
I da bude iz mrtvila sinke.
Jedan bješe taj Lisinski mladi,
Koji pjesme u napjeve sklada,
I zavija pjesnikove misli
U miline slatkijeh glasova.
Lete pjesme, lastavice rajske,
Po narodu, da siju veselje,
I plemene u grudima ćuti,
Obljevajuć nepoznatim čarom
Milu sliku otačbine majke.
Kada začu naš umjetnik mladi
Slatki romon složenih glasova,
Koji leti po narodu širom
I pitome probudjuje ćuti,
Tad on moli umjetnicu vilu:
E da bi ga zadahnula, rajka,
Da on sklada od puna srdašca
Spjev znatniji čarobnijeh kajda,
Kojim bi se razgalio narod;
Rajska njega uslišala vila,
Pa on sklada u glasove divne
Našu prvu operu hrvatsku.
Odma kitno skupilo se društvo,
Da ispjeva taj prv'jenac l'jepi,
A u društvo pristupila voljna
Mlada gospa, ljepota ljubovca,
Od kneževske porodice stare,
Zanesena od ljubavi žarke
Prema svojoj zemljici hrvatskoj,
A bijaše slavuljeva glasa;
Pa i danas grob joj blagosivlja
Haran narod za užitak divni
I za primjer domoljublja njena.
Oko nje se ovinuo v'jenac
Izabranog društvenoga cv'jeta,
Domoljubnih plemenitih ljudi,
L'jepih gospâ, djevojčicâ mladih,
Što no ljube pjesmu i pjevanje.
I krasno se taj prv'jenac l'jepi
Ispjevao i zanio ljude.
A mladome umjetniku vrsnom
Sinu ime po narodu c'jelom,
Koji njim se ponosi i diči; —
Pak i danas, kad zamniju glasi
Iz opere naše prvenice,
Oko nam se suzom naoblači,
Pomišljajuć na vremena zlatna,
Kada sv'jet se nadmetao nije
Za mrsnijem i nečasnim loncim,
Već živio umjereno, tr'jezno
I čeznuo za duševnim blagom
I milinom čistih ideala,
Kojima se, žalosna im majka!
Mnogi danas podruguju sinci!.
Dojmiše se ljubav i štovanje
Plemenitog umjetnika mladog
I on radi neumornim radom,
Da zahvalnu oduži se rodu
Pa on novu operu sačinja,
Koja ime Porinovo nosi,
I na žalost koje čuli n'jesmo
Još ni danas na pozorju našem.
Ali jaoh, klonuo na skoro
Velik duh mu u slabašnu t'jelu
Radi kobnih i crnijeh zgoda,
Nakon dvaju krvavijeh ljeta,
I bojeva i žrtava teških,
Pognala se nepogoda strašna
Nad Hrvatskom, mučenicom starom,
A iz nje se porodili ljudi
Tudjih lica i tudjih glasova,
Pak Hrvatsku pritisnuli zemlju,
Da osorni budu gospodari.
Njihov jezik, kao mora teška,
Svoja moćna razavio krila,
Tudji duh se razmahao bučno,
Stari ustav i slobodu staru
Okovali tudji gospodari
I sapeli u verige teške,
A ni pjesma, ta ptičica rajska,
Ne sm'je više, da slobodna prne,
Jer je pjesnik u okovim plaća.
Naše skladne pjesme rodoljupke
Od nevolje savinule krila,
A na našoj pozornici mladoj
Zan'jemili domaći nam glasi,
Pa i mlada Lisinskoga vila
Ogluhnula, nevesela tužna,
Do povratka boljijeh vremena.
Al je teške sagr'ješio gr'jehe
Tad hrvatski na raskršću narod,
Kojih nikad okajati ne će,
Što on njega bez pomoći pusti
I ne dade umjetniku svome
Čedan hljebac, slobode i mira.
Da prikaže posestrimi vili
Mladi život i željene trude,
Već je moro prionuti, tužan,
Za koricu hljeba službenoga,
Pak mu žalost otrovala zdravlje
I slabašno ugasila biće,
I on zaspa neutješen, bolan,
U naručju prijatelja svoga,
Koji se je za nj brinuo ljubno.
Kao da im iz njedarca bilo
Jedne majke u kol'jevci ml'jeko,
I koji će u grob ponijeti
Neplaćene zasluge i zlatne
Za lijepu pjesmu i pop'jevku,
Koje on je svud širio revno
Po visokim i bogatim dvorim
I po niskim kućicama pučkim,
Da nestane nesklad-tugovanja
I zavlada pjesma uljudnica.

Drugi bješe plemeniti sinak
Našeg l'jepog Samobora b'jelog,
Gdje mu časne počivaju kosti.
Neumrli Livadiću Ferdo.
Taj vlastelin gostoljubni r'jetki.
Komu daše umjetnice vile
Milosluha za skladanje dara,
Mah uz Gaja prionuo revno.
Pa on radi s drugijem prvacim
Za svoj narod i slobodu zlatnu,
I otvara kuću gostoljubnu
Domoljubnim prijateljem svojim,
Pak kod takvog domaćine krasnog
Oni pjesme ushićeni poje,
A on pjesme u napjeve sklada.
Iz onijeh gospodskih dvorova
Poletješe domovine širom
Mnoge krasne pjesme krilatice,
Koje narod na slobodu bude
I da ljubi zemljicu otaca.
Pa i danas one se razl'ježu,
Gdje hrvatski sastaju se sinci.
I užižu srca plemenita,
Da čuvaju i da ljube žarko
Najmilije na svijetu blago,
Svoju knjigu i slobodu zlatnu.
Slava vama, mili pokojnici,
Koji braći i narodu svome
Milosluhe ostaviste glase.
Da ga tješe i vidaju boli
Milom pjesmom za nevoljnih dana.
I u srcu rumen-nadu bude,
Da će i nam ljepše doba doći,
Kao što no mila pjesma gata,
I sunašce budućnosti bolje
Jednom sinut i pred naša vrata!

Vladislav Vežić.

Trhani.

Napisao **Jan Neruda**, sa češkoga preveo **Stjepko Španić**.

Grozničavost zavladala okolicom. Prije je tuj bilo tako tiho, tako prijatno! Javna cesta ide onamo, za modrušaste gore, zapuštenim poljskim putem vukla se samo kola domaćih, cijelo selo bilo je skroz svoje i obronci šumom porasli čuvali ga od svega, što je tudjinsko. Mesar zakupnik, prodavačica židovka, putujući igrač na orguljicama bili su jedini, koji su se ovamo iz vana svraćali. A kad je bilo jednom na godinu hodočašće i posvećenje, tada su dakako dolazile s brdâ cijele rpe stranoga svijeta, ali svi došljaci bili su dobri znanci, prijatelji, rodjaci.

Najednom se ipak dogodile čudnovate stvari! Došao je neki gospodin i prošavši cijelu okolicu otišao je natrag; nitko se nije domislio, što u opće hoće, i zaboraviše opet za nj. Poslije nekog vremena dodjoše dva, tri gospodina. Imadjahu sa sobom lance, žute kovne nastroje, kolce s crveno-bijelim pločicama, i nastaniše se zajedno sa slugom svojim u gostioni. „Gospodine mjerniče!“ kazivao je svakome od njih sluga. Gospoda su išla po poljima i bregovima i mjerili su, sluga im je prenosio lance, zabijao šiljke i držao kolce. Kad je bio u službi, nije bilo s njime govora. — „Ja sam iskusan čovjek“, rekao bi, „moja su gospoda mjernici jošte mladi i moram da sâm pripazim“. Kad bi mu pak mahala gospoda, da podje drugamo, i kad bi netko bio tuj u blizini, mrmljao bi glasno: „Dakako, to sam ja umah mislio, da su pogriješili!“ Ali u gostioni je povjerio, da izmjeruju željeznicu. Glas se pronio. Seljaci se prestrašiše, da će izgubiti svoja polja. A kad su opet čuli, da će im se dobro platiti, željeli su, da bi pruga išla preko najgorih polja, da bi se ugibala dobrome tlu, da ne bi prepolovila zemljišta, uzela samo maleni komad, za taj komad platila kao za cijelo polje i t. d.

Mjernici odoše, a u selu ostadoše utaknuti kolci. Opet bijaše tiho pola godine. Pak dodjoše novi mjernici, pregledahu kolce i postavljahu ih drugamo. I opet pol godine ništa. Ali tada je već došla vijest, da je željeznica u Beču dozvoljena, i domala na to dodje „u ime društva“ neki gospodin doktor i počeo je otkupljivati zemljišta. Tuj bijaše prepiraka, molba, grožnja, nemilih prizora — ali, hvala gospodinu Bogu, da su ta vremena već prošla! Već je tuj i mjernik, koji imade da sasma prugu tom okolicom provede, i četvrt sata od sela — tako će daleko biti pruga — načine za nj drvenu kućicu, jednostavnu, priprostu — niti bijaše na njoj kakove „tesarske brade“.

U gostioni bilo je tada puno kao kod mise. Ali tuj su sami tudji ljudi, bradati, isprženi, jaki. Njihov stas je krepak, govor glasan i surov, oko lukavo i odvažno, odijelo priprosto. Seljačić izvjedljivo prisluškujući trnuo je od čuda, kakove to ljude imade pred sobom. Austriju već cijelu prodjoše od kraja do kraja; postaviti na nekolike stotine milja željeznicu bijaše njima puka igračka. Jedan je od njih upravljao poslom, „kad su iz Francuske do Italije bušili Švicarsku“, drugi je načinio sebi na rumunjskim prugama „do dvadeset tisuća“, treći, čim svrši ovdje „taj komadić“, poći će u Tursku, da gradi prugu „iz Beograda do Jerusalima“. To su tako zvani „pantafiri“ (partieführer“), koji poduzimlju komade pruga, da ih izgrade s pomoću najmljenih težaka. Tko je u životu vidio samo jednoga pantafira, upoznat će po vanjštini svakoga na sto koračaja a po glasu kroz peteri zid. Ženice njihove takodjer su s njima, pantafir bez žene nije nikakvi pantafir.

Posao se medju njih porazdijelio, i sada se počinju u selo gomilati ljudi — sâm bog znade, kakove sve imade na svijetu raznolike čeljadi.

Zidari i tesari doći će u većem broju kasnije, sada grnu malo ne sami nadničari. Radnici za kopanje, prevažanje i poravnavanje gline i zemlje, radnici za lomljenje kamenja — „željeznički radnici“, „*trhani*“; ali ne reci nikomu od njih „trhani“, ruka je njegova tvrda kao kamen i ako ti prilijepi koju „plastičnu“ — bolje je, da te kamenom udari, nego tom rukom! Trhani su sasma nova pojava u krajevima češkim. Nije to niti kakvi prijašnji praški „flamendr“ (protuha), kakovih je bilo do godine 1848., niti je to njemački „läufer“, ni norveški „stavkarle“, ni ugarski cigan, to je čovjek radin — ugledaj se u nj i u njegovu šarovitost!

Evo štropoću mala kolica. Upregnut je gubav pas, sama kost i koža, a muž, koji se čini kao da je odnekale utekao, pomaže vući, dok žena, gadna kao djavo, pomaže turati. Cijela rpa otrcane djece cereći se bježi za njima. Na rasklimanim kolima, koja uz to silno škripe, stoji glineno posudje, od dasaka zbito pokućstvo i nekoliko starih gunjeva.

Malo za tim eto cestom snažna čovjeka, gdje stupa laganim i teškim korakom. Na ledjima nosi — svoju ženu. Prošle zime zamrzle joj noge, pa ne može ni stati na njima, ali je vjerni muž nije napustio, on je nosi u novi kraj k novome poslu. Tad je posadi na tratinu i otare si znoj: „Već smo negdje tuj kod kuće, stara!“

Glasan razgovor, hohot i pjevanje. Cijela rpa mladih muževa i žena. Na ramenima im motike i lopate, u rukama lagani svežnji. Sami Talijani.

Opet muž i žena. Oba nose kožnate torbe, očito da su „imućniji“. Muž ima haljinu sve do pete. Mrmlja i mrmlja njemački.

I sada — gospodi Bože, te nijesam slikarom! Dvojica — no! Jedan drugome ovio je ruku oko vrata — dva su to prijatelja — idu uzajamnim, ali ne odviše jednakim korakom k svome životu.

Mi smo mladenci,
Trošit dobro znamo,
U tim novcima
Mjere ne imamo:
Pola ode na vino,
Druga pol na žene,
A nam tad ne ostane
Pare baš ni jedne —

urliču prekrasno jarećim glasovima. „Jihuhu!“ zaviče mladenac, što je bio na lijevo, i htjede da zamahne rukom i zbaci kod toga mladencu na desno zamazanu papirnatu kapicu s glave. „Počekaj, brate, da je dignem!“ propenta ovaj i sagiba se k zemlji. Možemo da ih posmatramo. Oba su jošte mladi, ali izgled njihov!

Lijevi prijatelj ima zakrpane, vojničke hlače i kaput. Koliko je puta bio taj kaput već okrenut, ne vidi se, ali to se vidi, da ga je njegov vlasnik volio nositi bez puceta. U pâsu je cijelo to zanimljivo odijelo svezano konopcem, što uopće ne smeta tijelu, da sjaji i da javlja, da je njegov gospodar doista „mladenac“ i da na širokome svijetu nema nikoga, tko bi mu k nadjenomu pucetu sašio kakvu košulju. Zato opet imade glavu u redu pokrivenu nečim starim, što nije ni kapica ni šešir, ali svakako je „iz sukna“.

„Dva prijatelja i jedan kaput“; desni se prijatelj naprotiv boji nositi kaput, „da ga ne treba čistiti“, i nosi platneni haljetak. Lijep je, doista lijep i na sve načine zamazano isprugan, a okrajak čini se kao da je od samih finih resa. Oko pâsa ima ovijeno nekoliko slamnatih poveza — „choleraleibbinde?“

Digne svoju papirnatu kapicu i bosi oteturaju složno dalje. Koliko su ti glupi Amerikanci razmišljali, i još nijesu pronašli šešira iz papira i prsluka od slame, a tuj se — bez buke i sasma u igri to pronašlo!

U selu promatraju bujicu novih svojih susjeda, a gospodarice kupe ključeve i brižno broje svoje piliće u dvorištu. Uzaludna briga! Trhan ne krade. U ostalom — ipak ne bih htio da takvome mladencu preletim kao pečeno pile preko puta!

II.

Selo bilo je domala puno kao ulište. Staje, suše i tavani nijesu dostajali više, osim toga — nijedan gazda nije baš rado gledao svojih novih stanara, — za što dakle da gledaju neprijazna lica, zašto da imadu suvišna gospodara, kad može biti čovjek sâm svojim vlastitim gospodarom, a da nikoga ne pita, da li smeta! Van iz sela, i za nekoliko dana imali su trhani svoje selo! Ugnijezdiše se izmedju mjernikove kućice i kolibe prvog pantafira.

Koliba pantafirova — „kantina“, restauracija — već postoji. Imade dva pregratka, u manjem spava „gospodin s gospodjom“, u većem je nekoliko stolova i klupa, što su ih na brzu ruku zbili iz dasaka, i „dućan“. Ovdje stoluje pontafirka, jedra žena vrlo izrazita lica, nešto razrokih očiju i nešto silno — rekao bih od pila, kad se ne bi radilo o dami — rumena lica. Jednoga ismijava, a na drugoga se spusti, da to ječi kao bura. Uz stijenu stoje boce napunjene tekućinom, bez koje ne bi bilo nigdje ni jedne željeznice na svijetu i koja se zove „od zida k zidu“. Dalje su boce sa slanim sledjima, sanduci sa sirom, po stijeni nad tim vise od hvata vijenci raznih kobasica — bogovi dadoše trhanima toliko dobrih stvari na svijet, bože, samo kad se ne bi trebalo za njih raditi.

Gospodin mjernik dao je letava i dasaka, koliko je tko hotio. Nekoji postaviše samo nekoliko letava, i to opletoše granjem — eto ljetnog stana. Nekoji mislili su takodjer i na zimu i na podnožju brijega iskopaše jamu u veličini od dva četvorna hvata, pa načiniše krov od dasaka i gline, i namjestiše negdje okance i vrata. Niska kuća, doista, ali koja nas visoka kuća na nekoliko spratova i s tako raznovrsnim stanovima ne podsjeća umah na ludnicu! Samo ako hoće, zadovoljstvo može da prebiva i u toj rupi. U ostalom, u nekim od tih kućica nije tako zlo. „Odma poznaješ po kući, da li je u njoj žena“ — daske su iznutra pobijeljene; što se prati može, to je oprano; slama i gunjevi moraju se skromno ograničiti na odredjeno za njih mjesto, zemlja je nabijena, lonci i zdjele su čiste, a na stijeni se nalazi i zrcalce i niz čavala za vješanje odijela. Ta mala soba zadaje gospodarici dosta posla, a ona nema mnogo vremena, da se njom bavi. Obično vani pomaže suprugu kod posla. Kad se sastane nekoliko muževa na zajednički rad — samo ne više od šest, jer se umah potuku — ostane jedna od njihovih žena izmjenice kod kuće i kuha za sve. Njoj i angjelu čuvaru prepuštena je takodjer skrb za svu koliku djecu, koje imade u svakoj kući kao bumbara. Što da uradi s njima, s tim vriskavim stvarcama, koje još ne poznaju nevolje!

Najednom tuj je općina. Kolibe, šatori, sjenice, dakako sve u silno slikovitom neredu, ali to je ipak naseobina i čovjek treba da sebi predstavi, kako to izgleda u općinama, što su izniknule preko noći, gdje traže dijamante ili kopaju zlatni pijesak. Općenitim je načelnikom gospodin mjernik, to se razumije. I ime imade već ta općina — zove se „Australija“. Ne gledaj je na karti, izvjedljivče! Ona je naglo izronila iz mora i tone opet u more, kao otoci igrajući se bijesno u Tihome moru. A tko joj poda ime Australija? Svakako netko, tko je na to imao pravo, ali genijalan čovjek ima na sve pravo. „Heimatlos macht gottähnlich“, pravi trhan ima uvijek misli, iz ničesa on stvori cijeli svijet misli. Pravih trhana ima naša Australija naravski dosta, ali smo imali sreću, pa smo ta dva prava pravcata već susreli, kad su dolazili ovamo.

Onaj s platnenim haljetkom zvao se Franjo Komárek, a onaj u kaputu Jan Schneider, a zašto da umah ovdje ne spomenemo, da je to bio Komárek, koji je prvi kazao, da „tuj izgleda kao u Australiji“. Komárek dakako nije

nigda bio u Australiji, ali se ipak znade, što je to pjesnička divinacija (nadahnuće). I Schiller ju je imao. A kad je Komárek nadjenuo ime, nadošao je i Schneider s nečim — s pojezijom. Već prvog se tjedna oduševio a njegova su usta zapjevala:

Australijo, Australijo,
Najljepši ti si kraj:
Četiri uši kola vuku,
Peta tura, — ihuhaj!

Ostalih kitica iz dobrih razloga ne priopćujemo, već iz prve može čitatelj da stvori sebi sud, kako se tuj spajaju zemljopisne znanosti s prirodopisnima, tudjinstvo s domaćom faunom, kakav je to dodir s prirodom pa opet, kako teče jezik, kako zvoni rima!

Šteta je samo, što ni Schneideru ni Komárku nije tako dugo na um palo, da i za se postave tuj kakovu zgradu, te bi tako svojim genijem doprinesli k umnoženju arhitektonske bujnosti! Dakako, stanovali su prekrasno! Koliba pantafirova sa svojim dragocjenostima bila je za njih najjačim magnetom, onamo putuju umah s posla. Dadu si donesti „polovinku“ (pol mjerice) rakije, pa drugu i zatim jošte nekoliko, a kada kaže pantafirka, da je već dosta, jer joj se hoće spavati, izadju napolje i izvale se na zemlju. Moguće, da se mole mjesecu.

Pred četiri dana isto se tako izvališe. Schneider na trbuh i odma je zaspao, jer je možda imao za koju polovinku više. Komárek na ledja, i bio bi već usnuo, kad — za malo stane naglo pljuštiti kiša. Komárek ustane, gnjevan pogleda na nebo i opet legne isto tako na trbuh, kao da bi nebu htio citovati Mefistove riječi: „Triput to mi moraš reći“. A nebo reklo to drugi i treći dan, a danas nakon posla uzajmiše oba mladenca zajedno četiri letve, potražiše sebi mjesto nasuprot kolibama Talijana i uzdišući nosili su granje. Gradili su malo ne pol sata. Zgrada nije razumjela njihovih intencija i sruši se kao grob velik, bez oblika, ali je napokon ipak bila makar krov. — „Otkrij se pred svojom kućom, jer ona štiti tvoju glavu!“ U večer pak pošli su mirno u svoje kućanstvo. I legoše.

Jedva začeli hrkati, izadje iz suprotnih koliba čovjek. Podje ravno k novoj zgradi, posluša časak i objesi na najvišu letvu pločicu. Na njoj bio je napis: „Ospitale degli incurabili“, kako se drugog jutra vidjelo.

Počekaj, Talijanče!

III.

U istinu! Drugog jutra, dosta ranc, imao je Talijan već svoju „plosku“ — ili pljusku, kako veli narod, koji po manje pljuska. Zar je to desni bio? No — možda! Kad su u jutro oba češka Diogena izmiljela iz svoje rake, umah se upitaše, što je to? I pazili su. Za prvim Talijanom, koji im se prkosno iskesio, podje Schneider u šikaru. Gospodin je naime mjernik kazao: „Da mi se na cesti ne tučete, deset hvati od ceste slobodno vam se na mrtvo ime pobiti!“ Talijan Schneideru, koji je bio jači, nije „izmijenio ploske“, niti ga ubo nožem, i pošto tuj nije u običaju ona krasna vrsta dvoboja, u kome se protivnici remenom skupa svežu oko pasa a u ruku povezanu rupcem dade se svakomu nož, pazila je tvrtka Komárek & Schneider, što će se dogoditi. „Meni se čini, da ću se napiti“, govorila je divinacija Komárekova. I nije se prevarila. Čim je nastao podnevni počinak, spremi se Talijan i podje u pratnji sadrugova k „sudu“. Tvrtka i nekoliko sadrugova išli su lagano za njima.

Sud je kod trhana Zoubka. On je postao sudcem jednostavno za to, što je u njegovoj kolibi najviše mjesta. Oženjen je, ima radinu ženu i odraslu kćer, kojoj se ipak nije svidjao trhanski posao. Pa i Baruška se kloni trhanima, gdjegod može; novac teče šivanjem i pletenjem, a podrugavaju joj se, da čeka „na nekog gospodina sa željeznice“. Čim opazi Zoubek, da ovi dolaze, pošalje ženu po polićak rakije te postavi „jarce na lijevo“, a na desno — druge jarce. Baruška se umah okrene od došljaka. Svi su šutjeli, jer rasprava ne može prije da počne, dok se sudac ne napije! „Jedna jedina čašica učini od sudca drugoga čovjeka“, činilo se, da je upisano u spokojno lice bradata, prosijedjela Zoubka i sivo njegovo oko proleti zadovoljno „stranke“, koje su već svojim dolaskom bile osudjene, da mu plate najmanje jedan polićak. Upravo onako, kako su prije u Francuskoj stranke davale sudcima kutije s bonbonima. Ali običaj mi se svidja; bit će da je u tome nešto pohlepe, no svakako je bolje, da pravednost ima svezane ruke, nego li oči.

Polićak je tuj, Zoubek pije i poravnava svoj cilindar s uha na uho. Tko je sudcem, nosi takodjer cilindar, a pošto je on dobio jedan bijeli i jedan crni, a oba bijahu silno prošupljena, natuče bijeli u crni i tako imade nešto — neobično na svaki način.

— No što je! spusti on dubokim, neugodnim basom. — Jeste li se okrali? Jeste li se potukli?

Pripovijeda tvrtka a drugovi njezini mumljaju zbor.

Pripovijeda Talijan, i drugovi njegovi mumljaju zbor.

Zbor i opet zbor, i već je buka. „Jezik za zube!“ zaviče u to Zoubek, „oba ste jednako smeće, Schneider plaća tri polićka, jer gospodin Bog ne će, da taj . . . , a ovaj ćelavi Talijan plaća četiri, jer je to već odviše! Da nije tek prije podne i deseti dan po isplati, platili biste više, hvalite gospodinu Bogu! A mi to sad umah ispijmo i zatim si podajte ruke, jer tko misli na kavgu, čini neslogu! Uskliknite: Amen!“ — Zborovi viču amen, Talijan kopa po novčarki a Schneider se češe po glavi, jer ne zna, da li gospodja pantafirka na dug —

Za četvrt sata u kolibi je nova buka. Nekoga baciše na polje, ali Zoubek poleti za njim, uhvati ga i baci ga opet unutra. No ovog puta suda nije moglo biti — adieu, posao, za danas!

Čudnovato jednostavno sudjenje, što? To su dobri ljudi, vjerujte mi. Oni doduše gdjegod buče, kad im se

daje posao, koji im se po trhanskom izrazu čini „probom“, oni često kod isplaćivanja kunu, ali velike kakve buke ne započnu nigda sami, n. pr. protiv svojih poglavara, a tko imade apsolutno pravo, uvijek ga zadobi. „Sud“ imadu, da jedan drugoga ukroti — a njihov „zakonik“? Što smije i može, to osjeća sâm trhan, a ako česa ne zna, n. pr. da se ne smije koji zdenac onečistiti, to mu se reče ovako: Na zdencu se zabije letva, na nju se odozgo priveže gužva od slame, a sa gužve se objesi palica, na kojoj su urezi. Koliko imade ureza, toliko batina ili zaušnica — i to razumiju trhani cijeloga svijeta.

Naseobina, starješina, sud, zakonik — divite se!? Dakako, osim škole i crkve, tuj je malo ne sve! Da, i na školu se skoro mislilo. Mislio je na nju gospodin mjernik, kad su mu dnevice vriskale dvije rpe djece pred kućom, gdje je za igru upravo najljepši prostor. Mislio je: načiniš li kolibu, najmiš li učitelja, otkineš li svakome radniku dva novčića od forinte, kako se to već daje za lijekove i liječnike, učinit ćeš u kratko dobro djelo — ali to nije izveo, imade mnogo brige, a djeca vrište i dalje. Niti se boje više mjernikove Belinke, velikog, novofundlanskog stvora — ta nje su se bojali i bez toga samo u prve dane, a sad se s njome valjaju po pijesku. — Na crkvu naravski nije mislio nigda. Veli se, da su na svijetu 72½ vjeroispovijesti i 72½ jezika i 72½ ljudska plemena; ta polovica jesu i tu polovicu imadu cigani, a na trhana nije došlo ništa. U trhana se doduše čuva nabožna priča, da su takodjer imali negdje u Rumunjskoj sagradjenu crkvu od slanine, ali da su im je miševi, veli se, preko noći pojeli. Šteta je, što nijesu pleme i nemaju takodjer svoj vlastiti jezik! Govore samo nekim narječjem starozvučnog sanskrita i malo ga uresnju i obogaćuju novim zgodnim izrazima, ali do sada još nijesu došli do potpunog jezika, kome bi za cijelo takodjer dali sjajno, laskavo ime, kako su to nadjeli švedski cigani svome „praeve liquant“ (krasan jezik), ili njemački židovi svome „chochemer lošen“ (jezik mudraca).

U ostalom ovdje je, kako je već rečeno, sve kao u velikoj naseobini. Trgovina cvate, „kuće“ se kupuju i prodavaju kao u igri. Stranaka je tuj upravo toliko kao i drugdje, posla dosta, zabave dosta, pa su malo ne dotjerali i do zabavnog kluba. Ondje je skup Talijana revu i igraju „moru“, tuj opet možemo da slušamo pripovjedače — bajovne čudne historije, pred po sata ne bi im on sâm vjerovao! I nešto dalje novi je krug, a u sredini tumači jedan kako može svaki put dobiti kod dvadeset i šest, i vadi zamazane karte i pokazuje. A što se ljubavi tiče —

Trhan poznaje tri vrsti braka. Prvu vrst naime mal ne i ne pozna, „za volju kitice ružâ kupiti cijeli imetak“, to mu i ne padne na um, a svezati se za vazda, „to još!“ Druga vrsta je „divlja“, ali je stalna i čvrsta, zbog djece i navike. Treća je vrsta još više divlja. Trhan se naime veoma rado ženi, pa bilo to svaki mjesec ili najmanje na svakoj postaji; on treba nekoga, tko bi malo na nj pazio i nešto mu pridjelavao. On se ne ženi iz ljubavi, ali ni za to ne, da otpočine od ljubavi. U ostalom ljubav je njegova tako raskomadani polip, u koga je svaki komad cijel. O trhanu ne vrijedi, da „tko se prviput ženi, tomu se može oprostiti, tko se po drugiput ženi, tomu se diviti može kao junak da je. tko se po trećiput ženi, taj neka bi za kaznu dobio sto žena“ — trhan ima svoju „treću vrst“, no, pa bilo ih i sto!

Njegovo snubljenje je kratko. Prvim mu je pravilom ona stara: „Ne dam varati sebe — radije prevarim tebe“. Na ljepotu ne gleda. Lice ne treba da bude „kao mjesec pun i jasan“, oči „sanjarske kao liljan“, kosa „crna kao roj pčela“, prsa i bokovi „kao čelo slona“, jednom riječi „kao ljubica“; samo kad to nekako ovako izgleda:

Rumeno joj lice
Bielo tielo,
Kanda je na dimnjak
Izletjelo!

Krasna bi mu žena i bez toga uzročila brige. Isto se tako ne pita mnogo za duševna svojstva, napokon je svaka žena dobra i samo u najvišim pregradcima ormara ljudskoga društva mogu se naći te „fine“ — u dobru ili u zlu. Žena se konačno takodjer ni po čemu drugom ne pozna, do li po dobrome jelu — a je li ovo dobro, to je žena u nj doista ukuhala želju, da bi mužu bilo u tek — i tada je žena dobra! Bit će naravski jezičava, no, a ti provuci nit kroz uho od igle i zaustavi struju! Bude li jako zla, uzme se štap i — „on će gledati učinak, a ona će čutiti uzrok“. U kratko: „Hoćeš li k meni?“ — „No neka, kad si se tako opila!“ — i to je sve i ne treba kao ciganski par da tri puta oko borovičina grma bježi.

Pa ta trhančad mala, drobna, pištava! U grob će jednom doći, ali u zipku — ne, tamo ne! A gdje će biti taj grob? Što mora da bude kolijevka i grob svagda na jednom mjestu? Danas se rodilo trhanče, za mjesec dana možda je sto milja daleko; njegova je domovina široki svijet, zlatom posuto nebo krov je njegove rodne kuće. Raste, a ne zavoli ni jednog cvijeta, ni jednog vrhunca, ni jednog luga, ne nastani ni jednog kuta; čim začne to kružiti djetinjim, zlatim svojim snima, čim srce njegovo pusti gdjegod svoje korijenje, već je opet silom iščupano dršćući na vjetru. Ali ipak ima trhanče mnogo — *majku!* Bije ga doduše često, govori s njime glasom surovim, ali joj je dijete ipak sve, što ima! Ona ne pripada više sebi, pripada djetetu. Brine se, radi za nj, njeguje ga, bdi nad njim, a kada i sama legne, čini to samo za to, da prikupi sebi opet novih sila za svoje dijete. S mjesta na mjesto putuje s njime, zebe, snosi uvrede, samo da joj je dijete očuvano. Trhanče poraste i opet putuje dalje. Majka još gdjekad vidi svoje dijete, onda gdjekad o njemu čuje, a zatim ne dobije više nikakva glasa. Sama se povlači kroz život — negdje je nadju, prosjakinju, gdje se smrzla, na rpi kamenja.

(Nastavit će se.)

Put u Dalmaciju.

(Nastavak.)

V.

Kroz kanale.

Na 29. ranim jutrom eto nas opet na palubi „Zvonimirovoj“. Dan divan a mi svi vesele ćudi, pa što će tkogod više od društvanca, kome je zadaća četrnaest dana lutati hrvatskim morem. Gospoda ispratiše nas do broda.

— Pozdravlja te Fra Petar Milošević, doviknu mi Fra Joso, kad je kapetan zakomandirao: „Leva ponte!“

— Bog, prijane! Zdravo pošli! To smo još čuli s kraja, a onda smo dignuli „ponat“, oni na kraju „molali cimu“, pa put pod noge s „mezza forza“ iz spljetske luke. Mi luci na vrata, a u luku se žuri Lloydov „Tritone“, ostavljajući za sobom smrdljivi trag nevaljala ugljena.

Onaj stari penzijonirani rimski „rouè“ imao je ipak (što se veli) smisla za prirodu. Kako je gorostasna okolica spljetska! Kolike li razlike izmedju bijeloga Zagreba i te južne metropole naše prosvjete!

Za kratak čas utone divotni Spljet u more, a zelenkasti Brač sve se više izvija, — a ona mjestanca: Supetar i Svetivan i čitav koledar zaredala se obalom, dok se zadnje negdje u magli ne izgubi. Evo zakrenusmo u malen zatonić na zapadnoj strani otoka Brača. Zatonu se u srcu pružila umiljata *Milna,* okružena maslinom, bijelim kamenom i niskom travom mirisavkom. Poput amfiteatra zaredale se one šarene jednokatnice oko ubave luke, — onamo na drugu stranu još se vidi malena punta Suletska. Na čitaonici vije se o lagodnom primorskom vjetriću hrvatska trobojnica. Tek što smo pristali, eto već četa dobrostive gospode, što će nam pokazati sve vrijedno u Milni. Razdvojismo se. Jedni krenuše nekuda nad Milnu, a gospodin zoolog i ja krenusmo do nekoga kamenoloma. Rekoše nam, da ima tamo okamenjenih zubi i kostiju. Gospodin zoolog ustanovi za čas, da su to kvaternarne naslage na kredi.

Pregledasmo nešto milnanskih ulica, a onda nas „Zvonimir“ svojim dubokim glasom pozove na ručak. Napunismo zrak sa nekoliko „Živili“, — a onda nam se Milna za puntom sakri.

Brački zaglav zove se najzapadnija punta bračka; tu se na kilometar primiče zelenoj Maslinici (Šolta). Tek što smo ostavili Milnu i primakli se „Zaglavu“, kad eto iza nas Lloydova „Tritona“. Velik je — a krcat je, žuri mu se pa loži što bolje može.

Naš kapetan prišapnu nešto željeznome želudcu „Zvonimirovu“, — a „Zvonimir“ se jače makne. Ostavismo Spljetska vrata (Talijanski čitava litanija: Stretto delle Porte di Spalato o di Brazza), a pred nama se stvori onaj dugi zeleni — mirišući Hvar. Bog bi znao, je li kome od mojih suputnika tako bilo, ko meni, — ali spopalo me, kad pomislih, da je to more, kojim prolazim, nosilo na sebi pjesnika „Robinje“ i „Ribanja“.

Lagano zakrenu „Zvonimir“, koji se držaše pravcem na istok prema Bolu, na jug, — prodje kroz Hvarski kanal. — Tu se pred Starogradskim zatonom sretosmo sa „Tritonom“, koji je u Starigrad ulazio.

— Kapetane!

— Izvolite?

— Ne dajte se!

— A jä! Ove su riječi značile „Briga vas, — ja i sam znam“.

Starogradski je zaton do 12 km. dug — dovoljno širok, da dva „vapora“ usporedo podju. „Zvonimir“ ostavljao iza sebe laganu bijelu maglicu, a „Tritone“ razbacao zrakom čitave kupove neke crno-žutkaste smjese od pare i dima.

Baš je bilo krasno gledati, kako se te dvije kulturne životinje igraju. Još je „Tritone“ za kojih tridesetak metara pred nama. Evo sad se daljina sve više smanjuje. Već je naš „bumpreš“ (koso jedrilo) u liniji sa „Tritonovom“ krmom. Još čas, — i eto nas usporedo.

— Larus argentatus, mirno se ozove „stari gospodin“, koga parna regata ni malo ne zanimaše.

— Larus? — upita naglo naš „maršal“.

— Larus? — upita g. Zagorac, a obojica skočiše do pušaka, — dva puta zavri jeka zatonom Starogradskim, — a „maršal“ mahnu kapetanu rukom.

— Ferma!

— Ferma! povikne kapetan makinisti — a mi stadosmo, dok je „Tritone“ (kao da se smije) sve više odmicao. Kad su obje puške puknule, srebreni se galeb naglo zaustavi u zraku, — njegovo se bijelo perje zadnji put rasvijetli od sunca a onda se sruši strmoglavce u more.

Velikim nekim štapom, što ima na kraju svinut zub, dovukoše galeba na brod.

— „Tutta forza“ — zaori kapetan, — a „Zvonimir“ poče svojim repom udarati po ritmu najčudnijega Sofoklova kora.

Triton je daleko odmaknuo. Zašli smo u njegov trag.

— Morat ćemo u Staromgradu „karbuna“ krcat, oglasi se noštrom.

— Sve jednako, — mećite u „fogun“ brikete. Metnuše brikete, — a mi smo se (kao Leonida) sa „Tritonom“ mogli u sjeni boriti, — od samoga dima.

Poput lastavice zaletio se „Zvonimir“ za Tritonom, — bijela pjena u moru i crni smrdež u zraku — jedini su mu trag. Leti kao da se ni mora ne tiče.

— Ovako bismo išli 13 „milj“ — i više, na uru.

Negdje pod Rudinama ulovismo Tritona. Već je *Starigrad* na vidiku. Zvonimir upre ljudski, prestiže Tri-

tona, prošav mu gotovo ispod „bumbreša“ — i ostavi ga u svom tragu (Kielwasser) — a bome i u dimu, jer su brikete baš ljudski kadile.

Kad smo prolazili uz onu vjetrenjaču, što stoji do mora, Tritone je koju stotinu metara zaostao bio.

Kako je Starigrad simpatično i ugodno mjestance na ovom božijem svijetu, zna svatko, tko je bar minutu ondje boravio. Baš mi je teško opisati naš boravak u tome srcu slavnoga Hvara.

Izidjosmo. Trobojnica na prvome jarbolu izmamila silu ljudi na rivu. Riva vrvi životom; — sva se je sila bracera i manjih ladjica — (krcanih rujnim Hvaranom i ljutim Korčulanom) zaredala lukom. Uz obalu reda se čislo kuća, a u dnu zeleni se novi gradski vrt. Visine iznad grada ovjenčaše se ružmarinom, kakoga nema drugdje na svijetu.

Skupiše se oko nas. Ja i opet ne mogu da svima zahvalim na lijepom dočeku. Prvo, što pogledasmo u Starome gradu, jest kuća Petra Hektorovića, pjesnika hrvatskoga — a patricija starogradskoga. — Kuća je danas — posve sačuvana, pa je vlasničtvo g. dr. Sp. Osobito je zanimljiv pogled od vrta (kojim se loza širi) na kulu i na ribnjake. Tek što ostavismo Hektorovićevu kuću, kad ti se netko javi:

— A gdje je Don Šime Ljubić?

— Živ i zdrav, ajdmo do njega.

Kolikogod nas je bilo i putnika i domaćih, svi udarismo na vrata crvene kuće na rivi, u kojoj starina ravnatelj zagrebskoga muzeja Cincinatove danke traje. Prestrašit će se, pomislih, kad nas tolike spazi; — al da, — prestrašismo se mi, kad nam dobri don Šime in natura pokaza neke od svojih starina. Redala bi se bila još koja nova vrst stolom, da nas dr. B. ne pozove u čitaonu.

Sakupilo se bilo čitavo čislo vrijednih Starogradjana, kao da je kaki svetac. Najraznoličnijih kombinacija predstavljanja, pozdravljanja i nazdravljanja — upoznasmo se svi, — a za čas kao da smo stari poznanci. Naše je maleno društvance, premda kojih 400 km. od svoje postojbine daleko, oćutilo, da je na svome tlu a med svojima.

(Nastavit će se.)

Hrvatska Oresteja.

(Nastavak.)

Nu dok u Grka kazna na materi vrijedja etično čuvstvo čovjeka, dotle u hrvatskoj pjesmi nemilo dira i estetsko osjećanje, jer je ono, što nalaže vila Nikolici, golo mrcvarenje ljudskoga tijela. Ali je ta mana, kojom se odlikuju (i za malenu krivnju) narodne pjesme osobito istočnog dijela našega naroda, zajednička svim narodima i primitivnim i prosvijetljenim često. Dosta je sjetiti se grozne priče o Tiestu i Atreju, o Prokni i Tereju, Homerove Odiseje, pak se i u genijalnoga Danta i Šekspira nalazi takih surovosti.

I druge su neke potankosti izmedju rečenih pjesmotvora nalik.

Nuzgredno lice u hrv. pjesmi stari serdar Džakula (str. 194.) sjeća na Sofoklova pedagoga u početku drame, kad Orestu daje naputke o mjestu i potrebitom radu, a onaj Nikolicu obavještuje o mjestu, gdje je kula Jankovića i što radi stara Jankovićka.

Prva je žrtva osvete kod Sofokla Klitemnestra, a druga Aigisto, dočim u Aishila i u Evripida prije pada Aigisto, a na koncu tragedije Klitemnestra.

Sittl veli u svojoj povjesti grčke literature (III. dio str. 261.), da je u Aishila i anagnoriza i osveta naivno izvedena, jer mu je više stalo do patetična dojma, nego do sastava dramatskog.

Nu osim etičnih razloga, da prije pogine zavodnik, i drugi su tehnički razlozi u Aishila i Evripida, što Orest prije od matere ubija Aigista. I za to nema pravo Rapp, koji hvaleći Aishila bijedi Sofokla, što je Aigistovom smrću, neznatnom za konac tragedije, završio dramu, jer u Sofokla po sastavu radnje, a osobito po obradbi karaktera i sukoba, nema onih razloga, koji su u Aishilovoj i Evripidovoj tragediji, gdje Oresta poslije umorstva materina Erinije progone.

Tu se Evripide i Aishil povode za starom epskom predajom, a Sofokle odstupa od nje, kano i Pindar u spomenutoj pjesmi (Pyth. 11. 36. σὺν Ἄρει πέρνεν τε ματέρα θῆκε τ' Αἴγισθον ἐν φοναῖς), ako nije možda Pindar tako radi metričkih i ritmijskih uzroka poredao riječi.

I u hrv. pjesmi pogiba prije Nukić, a poslije majka, jer je i tu osim inih razloga sastav epske pjesme, a i karakter Nikolice zahtijeva onaki red osvete.

Smrti se preljubnika Aigista veseli kor u sva tri tragika, a takovo veselje ističe i hrvatska pjesma nad padom Nukićevim (p. 203.) riječima: „Milo bilo i gori i travi I babinim u grobu kostima, Za sve vili u pećini st'jeni“. Te riječi stoje u lijepom kontrastu s predjašnjima (str. 191.), kojima pjesma zatuži poslije nesreće Stojanove: „Ražali se i gori i travi, Pa i vili u pećini st'jeni“.

Tako hrvatska pjesma daje oduška svojoj žalosti nad potištenom pravdom i radosti nad pobjedom njezinom, kao što kor u grčkoj tragediji čuvstvuje sa svojim junakom u sreći i nesreći.

III.

Aishilov se Oreste izvedavši svoju osvetu jošte opravdava time, što je to bila zapovijed Apolonova, te što su mu preljubnici oca Agamemnona ubili bili. Ali već osjeća žalac savjesti: Erinije se primiču, μητρὸς ἔγκοτοι κύνες (st. 1054.) navaljuju na nj, pamet mu se muti... O. Müller u svojoj grč. literaturi (I. str. 553—554.) veli, da Erinije po Aishilu i općenito po grč. nazoru ne označuju stupanj moralne krivnje ili moć zle savjesti, — jer bi u tom slučaju morale više Klitemnestru od Oresta mučiti — nego pokazuju strahotu samoga zločina, umorstva matere. Za nas je to sve isto, a po svoj prilici, da i jedno i drugo označuju, i po samom Aishilu, kako se vidi iz onoga sna Klitemnestrina, a i Evripidova Elektra to potvrdjuje.

Dalnju muku i umir nevolje Orestove izvodi Aishil u „Eumenidama“ s pomoću Apolona i Palade Atene, kako rekosmo, na atenskome sudištu areopagu tako, da tu trilogiju pjesnik završuje s lijepom tendencijom patrijotičnom, proslavivši svoj rodni grad ko zastupnika humaniteta, kako to zgodno ističe Schneidewin u predgovoru Sofoklove Elektre (str. 12.). Manje je umjetnički izveo umir tragedije svoje Evripide, koji čvor svojih drama obično rješava s poznatim „deus ex machina“ (θεὸς ἀπὸ μηχανῆς), kod svega svoga realističnoga prikazivanja. U njega na ime braća Klitemnestrina Dioskuri (Kastor i Polideuke), pojavivši se na sljemenu kuće (st. 1233 i d.), umir čine uputivši Oresta, da Elektru uda za Pilada, a sam da se uteče pred Erinijama u grad Atenu pod zaštitu božice Atene, gdje će ga na areopagu, kano u Aishila, spasiti ona i Apolon. Svu krivnju zločina bacaju Dioskuri na Apolona, koji σοφὸς δ' ὢν οὐκ ἔχρησέ σοι (sc. Ὀρέστῃ) σοφά (st. 1246.).

Ali ono, što umni, izobraženi Grk nameće Orestu iza umorstva materina, na ime uznemirenu savjest, razabirajući time veličinu i strahotu zločina, toga ne poznaje hrvatska narodna pjesma, nikla iz priprostoga shvaćanja puka, koji je, uvijek više u zlu nego u dobru, za ono vrijeme ratno i krvavo od nužde stvorio rečenicu: „Tko se ne osveti, taj se ne posveti“. To je dakako shvaćanje drevnije, iz primitivnije dobe, stoji na daleko nižem stupnju uljudbe, nego Aishil i Evripide. Tomu je svjedok i Homer, koji takodjer još ništa ne zna o kakovom proganjanju Oresta po Erinijama, nego i bogovi njegovi i ljudi, kao u hrvatskoj pjesmi, odobravaju postupak Orestov (Odis. I. 46, i d., 299 i d.).

Za tom je homerskom predajom, koja ne pozna grižnje savjesti u Oresta, posegao i Sofokle u svojoj Elektri, zabacivši onu novotariju o Erinijama, pak je tako i udesio radnju i značajeve svoje drame, da ne trebaju posebne pomirbe.

Nu hrvatska pjesma, premda ne pozna poput Homera i Sofokla grižnje savjesti u svoga junaka, ipak ga ne prikazuje tako gordim i krutim, kako Sofokle svoga, u sukobu s majkom. A to je siguran znak, da je i hrvatska pjesma ponešto osjećala grozotu umorstva materina, te je taj užas nastojala ublažiti takodjer umirnim završetkom pjesme pričajući, kako su potomci dvaju ljutih dušmana, mlada Bega, kćerka Nukićeva, i Nikolica Janković upokojili krvav razdor ljubavnim milkom i, pošto je pokrštena Bega postala „dilber Andjelija“, vezali se bračnom sponom.

U tome se podudara hrvatska pjesma s Evripidovom tragedijom, koja završuje romantički takodjer sa ženidbom Elektre i Pilada.

Time je Nikolicu pjesma pomirila ujedno sa svijetom i s Bogom, jer je društvenim vezom ženidbe završio za uvijek pokolj dviju neprijateljskih kuća, a svečanim se činom pokrštenja Begina Bogu svomu umilio.

A što se dalje dogodilo s grčkim Orestom? Iz rečenih tragedija, a ni iz Homera, ne doznajemo ništa više o njem. Nu od druguda znamo, da se je i Orest oženio, i to s Hermionom, kćerkom Menelajevom, pošto joj je ubio prvoga muža Neoptolema (Pirha), sina Ahilova. Tu je priču, koju spominje i Vergilije (Aen. III. 325. i d.), dramatski obradio u svojoj „Andromahi“ Evripide i Francez Racine u tragediji istoga imena.

Tako vidimo, da se i u tome hrvatska pjesma slaže s grčkim mitom. I sudeći po tome možemo lako vjerovati, da je čitava priča grčka o Orestu bila poznata našemu narodu, samo što je hrvatska pjesma znala zgodnije sadržaj preinačiti, da može naći skladniji završetak sudbine protivničkih porodica. Tomu će dakako biti veliki uzrok različite prilike i osobito kršćanski duh naroda i pjevača.

Kad bi čovjek imao dosta vremena i strpljivosti, našao bi i više možda sličnosti izmedju slavnih tragika grčkih i skromnoga hrvatskoga guslara ne samo u zamišljaju, izradbi i potankostima sadržaja, nego i u načinu govora, u pojedinim slikama pjesničkim. Eno n. pr. gdje se jednako bolnim riječima opisuje tuga Elektrina kao i stare bake Jankovićke: Sof. Elektr. st. 147. i d. ἀλλ' ἐμέ γ' ἁ στονόεσσ' ἄραφεν φρένας, (ἁ Ἴτυν, αἰὲν Ἴτυν ὀλοφύρεται), ὄρνυς ἀτυζομένα... (ὤ παντλάμων...) ἅτ' ἐν τάφῳ πετραίῳ αἰὲν δακρύεις.; pak st. 282. i d., riječi kora st. 123. i d.; u Evripid. Elektr. st. 59., 151. i d. οἷα δέ τις κύκνος ἀχέτας (ποταμίοις παρὰ χεύμμασιν . . . ἀγκαλεῖ, ὡς . . . ἐγὼ κατακλαίομαι) itd. st. 151. i d.

I hrvatska pjesma opisuje staru baku u silnoj žalosti (str. 194.), gdje „Ona kuka kano kukavica, A prevrće kano lastavica, Ciči, ječi, kano izranjena“.

Aishilovoj Elektri (Hoefor. 185. i d.): ἐξ ὀμμάτων δὲ δίψιοι πίπτουσι . . . σταγόνες ἄφαρκτοι δυσχίμου πλημμυρίδος, pak u st. 153. itd., a isto tako i Nikolica utjeravši „doru u predvorje“ kule vidi, gdje „sjedi ostarjela baka . . . Kod binjeka, ter suze proliva, Na kamenu lokve načinila“ itd.

Očajan krik Sofoklove Elektre za poginulim tobože Orestom (st. 808. i d.), tugaljivo spominjanje stare pestinje

*

Orestove u Aishilovim Hoeforama (st. 748. i d.) nalikuje sjetnom uzdisanju slabe starice u hrvatskoj pjesmi (p. 195.), koja tuži za sinom i unukom. Ali to su dakako samo slučajne sličnosti.

Koliko je sada u tih umjetnih pjesnika prave narodne priče sadržano, teško je točno ispitati, ali se vidi, da su se u bitnosti sva tri tragika držala pričine jezgre. U ostalom je sigurno, da su i mnoge pojedinosti, zajedničke svima trima tragicima, već prije u priči postojale, a nisu ih nipošto jedan od drugoga kopirali, što bi im bio zagrižljivi i duhoviti Aristofan jamačno spočitnuo kao zastupnik javnoga mnijenja i kritike tadanje. Oni su sva tri istu priču u jezgri i nekim potankostima uzeli za gradju svojim dramama, ali ju je svaki na svoj način i po svojoj ćudi obradio. Od Aishila imamo patetsko-idealističnu tragediju bez većega obzira na tehniku drame, u Sofokla je herojsko-realistična s pomnijom karakterizacijom i umjetnijom kompozicijom, a Evripide je pošao sasvim realističnim, pače naturalističkim pravcem u pojedinim prizorima i karakterima, pa i u načinu govora. S toga ga i kudi Aristofane, da kupi prnje i smeće, kano što kude moderni kritici Zolu i njegovu školu, da sabira izraze i rečenice trivijalne na raskršćima i po zabitnim krčmama Pariza. Ali se i Evripidu dogodilo, što se zna i današnjim naturalistima, da na ime težeći za originalnošću i neobičnim padnu u romantičnost.

Kad se ova tri suvremena pjesnika razlikuju u shvaćanju, a i u izradbi prilično, nije čudo, da i hrvatska narodna pjesma u koječem odstupa. Ta je priča u Grka mnoge obradbe doživjela služeći kao gradivo i epiku i liriku i dramatiku, dok je kod nas premetnuta u najstariji oblik pjesnički, na ime epski, i u tome ostala.

Dakako da se već ni vanjskim oblikom ne može usporediti, a kamo li takmiti s grčkim umjetničkim djelima, pak se i o toj pjesmi može reći ono, što je akademik Nodilo kazao o Oidipovoj priči, na ime da je Grk svoju priču prema duhu i izobrazbi svoga naroda plastičnije, realnije, više umjetnički prikazao, nego skromna pjesma hrvatska. No ustupajući u estetskom pogledu pred grčkim djelima, ipak ne uzmiče hrvatska pjesma u etičkom obziru, te dostojno i prema iskrenoj ćudi svoga naroda junački, vedro opijeva rečeni dogadjaj.

(Nastavit će se.)

O književnom radu Matije A. Relkovića.

(Literarna studija.)

(Nastavak.)

No Satir je bio poznat i u srpskoj književnosti. Ivan Čaplović spominje u djelu „Slavonien und zum Theil Croatien“ 1819. svoga suvremenika Štefana Rajića, župnika u Osijeku, pa veli, da je on Satira *preveo* „in's Serbische aus dem Croatischen des Hauptmanns Relkovich“ i otisnuo ga 1793. u Beču, a kasnije 1807. u Budimu, i to „mit altslavischer Schrift“. Premda Rajićeva djela nijesam mogao dobiti ni u sveučilišnoj ni u dvorskoj biblioteci bečkoj, možemo se lako i sami dosjetiti, kakav je to „Serbisch“ bio: bila je to za cijelo jezična mješavina, poznata pod imenom slavenosrpštine, koja je rabila u srpskoj književnosti sve do vremena Obradovićevih i Vukovih, jer jedino tako možemo razumjeti Čaplovića, kad veli „übersetzt in's Serbische aus dem Croatischen“. „Altslavische Schrift“ bila je bez svake sumnje ćirilica.

Relković je sa svojim Satirom potpuno uspio: narod mu je djelo objeručke dočekao, med literatima je izazvalo živu svadju — a to ima za ono vrijeme mnogo da znači — pa napokon i Srbi ga presadjuju u svoju književnost. Sve nam je to svjedokom, da je Satir bio u najširim krugovima poznat i omilio. Taj je uspjeh polučio Relković svojim prvencem, a tomu se moramo još više čuditi, ako se obazremo na kasnije djelovanje Relkovićevo, jer nijedno od njegovih kasnijih djela nije se usjeklo u dušu prostome puku; narod ih hrvatski ne poznaje. U našega dakle pjesnika ne opaža se postepeni razvoj, kao što se obično vidi u pisaca: prvo mu je djelo remek-djelo, a druga mu daleko za njim zaostaju.

II. Gramatika.

Već u Satiru upozorio je naš pjesnik svoje suvremenike, kako bi gramatika bila narodu od prijeke nužde: ima doduše ljudi, veli on, koji bi je mogli napisati, no ne će se njima raditi. Relković je jamačno i sam ćutio, da on tome poslu nije bio dorasao, al jer nužda zakon mijenja, dao se naš pjesnik na pisanje gramatike, i plod njegova truda izidje u Zagrebu g. 1767. pod naslovom: „Nova slavonska i nimačka gramatika“.

Djelo je posvećeno zagrebačkome biskupu Franji Thauszyu, kojega Relković u velike slavi kao muža, koji svom snagom podupire duševni razvoj Slavonije. Poslije posvete je predgovor, veoma zanimljiv s toga, što nam se Relković u njem pokazuje kao misaon čovjek, koji ne prihvaća svaku tudju misao tek naprečac, nego gleda, da je učvrsti razlozima, a ako ih nema, otvoreno to priznaje. Uzmimo samo što veli o Ilirima, da „... niti dokučiti moguće nije, kakovi je jezik i pismo starih Illyra bilo, jerbo nikakovih knjiga od jezika nema, niti od koga drugoga zabiliženo pisca; medjuto, kako opet svi

Zanimiva novost. Slikao *Fr. Dvořak.*

jednokupno drže i štimaju, da ovo sadašnje slavonsko govorenje onaj stari illyrički jezik jest, tako ni ja ovo u sumlju uzeti neću".

Dakle, slavizma Ilira ne napada — jamačno za to, što ne zna protudokaza — ali ga slijepo ni ne prihvaća, nego upozorava, da je to mišljenje bez svakoga čvršćeg temelja. Sjetimo se samo, kako se o Ilirima govorilo i pisalo još koncem prve polovice ovoga vijeka, čitavih osamdeset godina poslije Relkovića!

Što se tiče uporabe čisto narodnih riječi, bio je naš gramatičar bar u teoriji silan purista, a ko bi mu i zamjerio, ako se koji put u praksi potepao: ta, bio je Relković gojenče njemačkih graničarskih škola. A kakovom se metodom služio, da dodje do svoga cilja? „Nike riči za poznati jesu li prave slavonske, ili su od Turaka ostale, prigledao sam ričnik dalmatinski, horvatski, *pemski i poljski* i gdi sam našao, da ovi narodi *jednu rič ili svi ili najposli dva jednako izgovaraju,* onu sam ja uzeo, i u moj ričnik za pravu slavonsku postavio, imajući za mene svidočanstvo tolikih naroda slovinskih". Ako ova načela i ne mogu da posvema zadovolje današnjega lingvistu, ne mogu se opet ni sasvim osuditi, a lijepo su svjedočanstvo u jednu ruku, da je Relković nastojao raditi što kritičnije, a u drugu, da mu slavenski jezici nijesu bili baš terra incognita.

U starine se nije razumio, kao što im nijesu bili vješti ni njegovi suvremenici: pitanje o ćirilici i glagolici bilo mu je posvema tamno — a nije ni danas baš osobito jasno — jer sudeći po onom, što on u svojoj Gramatici (u predgovòru) pripovijeda, bit će da glagolice nije nikada ni vidio.[1]

Poslije predgovora slijedi specijalna gramatika, kojoj je bila trostruka svrha: „uzdržanje vlastitog jezika", „mladeži slavonskoj za naučiti nimački jezik" i napokon „Nimcem za primiti slavonsko govorenje". Već tim pokazao je Relković, da biti gramatike nije shvaćao: da se bio ograničio, bio bi možebiti rad njegov bolje uspio.

Cijelo se djelo dijeli u tri dijela: prvi dio obuhvaća nauk o pravopisu i akcentuaciji, drugi raspravlja o deklinaciji i konjugaciji, a u trećem su sintaktička pravila.

Relkovićev je pravopisni sistem obrazložio g. prof. Maretić u „Istoriji hrvatskoga pravopisa" (pag. 272.), pa za to ćemo se ovdje od prvoga dijela zabaviti pobliže samo akcentuacijom.

Relković razlikuje tri akcenta: accentus acutus (´), accentus gravis (`) i accentus circumflexus (^). *Accentus acutus* „nadslovak oštri" upotrebljava se „nad onim vocalom iliti glasovitim slovom, na kojega glas pada onaki, koji *silabu gori produljuje*", dakle: gdje glas pri izgovoru vokala raste, a kao primjere navodi úže; úzda i dr. — *Accentis gravis* „nadslovak teški" meće se „na onaj vocalis, na koji glas teški dojde, koji *silabu doli povlači*" dakle: gdje glas pri izgovoru pada: kòst, pìr, vùk i dr. — *Circumflexus* „zlamenje nadkriveno" rabi „1. za produljiti jedan vokal onoliko, koliko da bi dva zajedno bila": dûga mj. duuga, stûp mj. stuup. „2. nadkriti jedan vokal, koji nasàmu stoji, pak sam jednu rič zlamenuje" â. ô. „3. za rastaviti jednu rič od drugê koje su jednake„ n. pr. bîla = fem. adj. (albens, weiss), a bila (bez znaka) = part. pret. od biti (esse, sein).

Tako u teoriji. No jamačno će nas više zanimati, da doznamo, kako stoji u praksi Relkovićeva oznaka akcenata prema današnjoj. Velimo „oznaka akcenata", jer u sam izgovor, koji je služio za podlogu našem gramatičaru, smjeli bismo se upustiti samo onda, kada bismo posvema točno poznavali pučki govor slavonske Krajine, napóse tamo oko Svinjara, rodnoga mjesta Relkovićeva.

Da budemo što pregledniji, razlikovat ćemo dvije skupine:

a) duga i naglašena slovka, dolazila iza nje još jedna duga ili ne;

b) kratka i naglašena slovka, iza koje dolazi duga: u tom slučaju ne meće Relković akcenat, gdje mu je mjesto, nego na nenaglašenu dugu slovku n. pr. òtêti = R. otéti.

I. a) *„Accentus acutus"* stoji na dugoj nenaglašenoj slovci.

1. U tom slučaju odgovara Relkovićev ´ u velikoj većini slučajeva slabomu dugom akcentu (´): na péke, úže, (Vuk: ùže), zlaménje, nahránio, namíriti, písak, (V. písak), nárav, (V. nárav), náčin, (V. náčin), ljúdih, (gen. pl. ljúdî), túžni, (túžnî), nebésah, (nebésâ), kćérah, (V. kćérâ), túčem, (V. túčêm), slúgà, (V. slúgâ), nebésà, (nebésâ). Po tom se Relkovićeva oznaka, da se kod akuta slovka „gori produljuje", posvema dobro slaže sa današnjim tumačenjem slaboga dugog akcenta, po kojem je á = aà.

2. Daleko su rjedji slučajevi, gdje R. ´ odgovara današnjemu jakomu dugom akcentu (^): hám, plást, ljúbi (aor.), kúpam, (kûpâm), ljúbim, (ljûbîm), púšèm, (pûšêm), mírìm, (mîrîm), póljàh, (gen. pl.) mj. pôljâ.

I. b) *„Accentus acutus"* stoji na dugoj nenaglašenoj slovci, pred kojom se nalazi kratka nenaglašena: R. — ´ = ˘ ´ ili ´ ´

1. — ´ stoji gotovo uvijek mjesto ´ ´: R. dicé = dìcê. — R. težák (Bauer) = tèžâk. — R. zemlják = zèmljâk. — R. millostíh (gen. pl.) = milòstî. — R. krojáč = kròjâč. = R. nesé (prez.) = nèsê.

2. Tek ovdje ondje jest R. — ´ = ˘ ´: R. spadá = spâdâ. — R. gavéz, V. gàvêz.

II. a) *„Accentus gravis"* stoji na dugoj naglašenoj slovci.

[1] »Kakva li su slova bila svetoga Jerolima, ni to se pravo dokučit ne dade; *cirilijanska, koja glagoljicom zovemo,* ili su od Cirila složena ili (kako niki govore) jerolimitanska popravljena, još se nahode«.

1. ` zastupa u Relkovića redovno današnji ˆ: mràk, vlàk, slàst, kvàs, kùm, sùd, bòltu, (V. bôlta), ùlje, (V. ûlje), kòst, pìr, vùk, zùb, kùpi, (aor. kûpi), Pàvle (Pâvlê), ljùdi, (nom. ljûdi), čèsto (čêsto). I ovdje je dakle posvema opravdana Relkovićeva primjedba, da gravis „silabu doli povlači“, jer se jaki dugi akcenat danas tako i tumači: â = àa.

2. Kud i kamo rjedje stoji gravis na mjestu današnjega slaboga dugog akcenta (′): tèžak (V. tężak), vàroš (V. vároš).

II. b) *„Accentus gravis“* stoji na dugoj nenaglašenoj slovci, pred kojom je kratka naglašena.

1. ⏑ ⏑́ stoji redovno mjesto današnjega ⏑́ ⏑̂: oblàk, (V. öblâk), oblàst, (V. öblâst), brinèš, (brïnêš), ćoràv, (V. ćörâv), razùm, (V. räzûm), knjigàr, (V. knjïžâr), čipkàr, (V. čïpkâr), pekàr, (V. pëkâr).

2. Rijetko je ⏑ ⏑́ = ⏑́ ⏑̂: rukùh, (V. rùkû), prošastò, (V. doduše pròšâstô, no u Slavoniji se govori prošàstô), imà, (imâ), mladìć, (mlàdîć).

Pronomen ovaj, onaj, bilježi Vuk: òvâj, ònâj, a po tom bi Relkovićevo akcentuiranje: ovàj, onàj spadalo medju iznimke, jer ⏑ ⏑́ zastupa redovno ⏑́ ⏑̂, a ne ⏑́ ⏑̂. No ovdje će biti Relkovićeva oznaka akcenta posvema opravdana, a temelji se na pučkom izgovoru u Slavoniji, gdje se izgovara övâj, önâj, a ni po što òvâj, ònâj.

Doslije smo se u slučajevima I. b) i II. b) obazirali samo na takove riječi, gdje je dužina odmah u prvoj slovci iza akcenta, te smo našli neka pravila. No kada se izmedju kratkoga akcenta i nenaglašene duge slovke nalazi još jedna slovka, nije mi pošlo za rukom da nadjem kakvo pravilo: kočijâš, (V. doduše kočijâš, no u Slavoniji se kaže kòčijâš), gospojé, (V. göspojê), gospojè, (V. göspojê; ovo je jedno i drugo genitiv, samo se ono prvo nalazi u Relkovića kao paradigma za ablativ t. j. genitiv s prijedlogom: od), suncokrèt (V. süncokrêt), pišicè, (V. pïšicê), tisteničár, (V. tistèničâr), vinográd, (V. vìnograd).

III. *„Circumflexus“* ili „zlaménje nadkriveno“.

1. Cirkumfleks zastupa sad ′ (V. ′) sad ` (V. ˆ): stùp, sûd, rîs, (dio), pût, u lûgu, (u pepelu), u lúgu, (u šumi), dûga, (dúga), hîtiti, (hítiti), privâriti, (priváriti). Veoma rijetko stoji ˆ mjesto ⏑ ⏑́ ili ⏑́ ⏑: gorî mj. gorí, V. gòrî.

2. Bez ikakve je vrijednosti ˆ na onom *e*, što ga Relković uvijek piše i cirkumfleksom akcentuira pred vokalnim *r*, jer takav *e* „niti visokoga, niti niskoga glasa ima, nego se ona dva consonanta potresavši jezikom, kako da ne bi *e* ni bio medju njima, izreknu“ n. pr.: gêrmiti mj. gr̈miti, kêrmka mj. kr̈mka, cêrkvi mj. cr̈kvi, četvêrti mj. čètvr̈tî, kêrpa mj. kr̈pa, dêrtao mj. dr̈htao.

IV. *Podvostručeni konzonanti.* U Relkovića je podvostručivanje konzonanata u najužemu savezu sa akcentuacijom. Kako smo vidjeli, naš gramatičar ne akcentuira kratkih naglašenih slovaka nikada, nego kad iza njih slijedi duga nenaglašena slovka, dobije ona akcenat, kada pak nje nema, nadomješten je u Relkovića kratki akcenat bar djelomice podvostručenim konzonantima.

Svi se konzonanti ne podvostručuju. Prof. Maretić je u „Istoriji hrv. pravopisa“ po II-om izdanju Satira nabrojio jedanaest konzonata, gdje se nalazi reduplikacija. Ako tima dodamo još konzonant g, za koji se u Gramatici nalazi primjera, narasao bi broj konzonanata, kod kojih je u Relkovića reduplikacija moguća, na dvanaest: *b, d, f, k, l, m, n, p, r, s, t,* i *g*. No ni ovi se ne podvostručavaju, kad iza njih slijedi neposredno koji drugi konzonant.

1. Velika većina konzonantskih reduplikacija nalazi se u Relkovića iza jako krato naglašenih vokala, no za to ne smijemo misliti, da se poslije svakoga jakog kratkog akcenta podvostručuju jednostavni konzonanti: katkada se u tom slučaju nadje reduplikacija, a katkada ne: ville (vïle), kuppiti (kûpiti), ranniti (räniti), nebbo (nëbo), matti (mäti), šumma (šüma), bêrk (br̈k), mallo (mälo). Kod mnogih jednoslovčanih riječi, koje amo spadaju, nikada se konzonant na kraju riječi ne podvostručuje: ris (rïs), svit (svït), put (pût). Kad su dvije riječi i formom i akcentom jednake, ispuštena je veòma često reduplikacija, gdje bismo je očekivali: bïti = V. schlagen i sein; R. schlagen = bitti, a sein = biti, dûga = V. Fassdaube i fem. od dûg; R. Fassdaube = dugga, fem. od dûg = duga. räniti = V. verwunden i früh aufstehen; R. verwunden = ranniti, a früh aufstehen = raniti.

2. Reduplikacija se nadje katkada i poslije slaboga kratkog akcenta: zellen (V. zèlen). skuppa (skùpa).

3. Inače dolazi reduplikacija:

a. u tudjim riječima: Kapella, lat. cap*ella*. cipella, cipela, madj. cip*ellö* (zipellus u kasnijoj latinštini; sr. Akad. riječnik).

b. veoma često kao posljedica analogije: skallini, (skalíni), prema skalle (skale), privarren (prèvariti), prema varrati (vàrati), neraddo (nèrado), prema raddo (rädo).

(Nastavit će se.)

Književnost.

Hrvatska. *Goetheov* »*Faust*«. Prvi dio. Preveo, uvod i razjašnjenja dodao *Aleksandar Virag.* Dionička tiskara u Zagrebu 1893. »Možda je mnogi Nenijemac — veli prevodilac u »napomeni« — sa prevodiocem pomišljao, da bi mu se ta pjesma neposrednije srca hvatala, da je čita u materinskom jeziku; za to neka se ne nadje kogod u čudu, što se s prevodiocem prviput upoznaje baš kod prijevoda teže pjesme. Ali za to da ne bi ko mislio, da će prevedena »Fausta« naskroz lako čitati; jer toga nije mogao, pa niti htio sam izvornik svagdje da poda. Uza sve to pjesnik je u »Faustu« prikazao najljepše, što se pjesmom kazati moglo, sa zamjernom lakoćom, kao niko drugi; u njem seže do dna ljudskog bića do najskrovitije mu naravi, te je čarobnom nekom moći u najskladnijem obliku na svjetlo iznosi«. Koliko je do samoga prijevoda, prevodilac u »napomeni« i sam žali za mnogim čarom originala, pak dodaje: »Ali ko to i teže pregara, neka se ne žaca posla; pa sjekne li snagom, kao što vidje ovdje voljom: tada s hrvatskim narodom zaduži i onoga, koji je bio nakan ovim trudom u prvom redu svome narodu ugoditi«. U uvodu se tumači priča o Faustu, postanak i sadržaj pjesme. O prijevodu ne možemo jošte sud izreći, jer ga nijesmo sravnili s izvornikom i dovoljno proučili, no čitajući ga na tri četiri poznatija mjesta, činilo nam se, da se je prevodilac mnogo trsio, pa da je njegova dobra volja i revnost svake hvale vrijedna. Poznato je, da je o toj pjesmi ispisana već ciela knjižnica. Iz nje je u »Uvodu« i »Razjašnjenjima« ovdje slóženo, što je pisac mislio, da je najpotrebitije za razumijevanje prvoga dijela te pjesni. Knjiga je ukusno opremljena i stoji 80 novč.

U Spljetu je izišao »*Program c. kr. velike gimnazije*« u Spljetu za školsku godinu 1892/3. Na prvom je mjestu priopćen nastavak i svršetak rasprave prof. S. Milkovića: „O uzgoju i nastavi kod starih Grka i Rimljana". U ovom dijelu rasprave govori pisac o uzgoju i nastavi kod Rimljana. U završetku ističe savez modernog uzgoja sa staroklasičnim, kako naša učilišta i nastava u neku ruku počivaju na klasičnoj podlozi.

Ljuboslavke. Čudoredne pouke za mladež od mad. de la Faye-Brèhier i M H. Lemaire omladini hrvatskoj preveo *Ivan Tomašić.* U Požegi. Tiskom Lavoslava Kleina 1893. U toj knjižici ima 9 prevedenih pripovijedaka, u kojima se crtaju čudoredni i plemeniti momenti ljudskoga života. Jezik prijevoda prilično je dobar. No nama bi milije bilo, da je pisac, ako je vješt slavenskim jezicima, iz slavenskih literatura u naš vrt presadio slične omladinske biljke. U ruskoj, poljskoj i češkoj književnosti ima takih cvijetaka na pretek. Knjiga stoji 40 novč. i može se našoj mladeži preporučiti kao zdrava duševna zabava.

Slovenska. U Celju su izišli nakladom i tiskom Drag. Hribara »*Zbrani spisi Pavline Pajkove*«. Djela ove spisateljice rado se čitaju i pohvalno spominju u slovenskoj književnosti. U nje ima dara i duha, ona je rodjena pjesnikinja i spisateljica. Njezine su pjesme i pripovijesti nježne i mile. Prvi svezak ima 256 strana i stoji 1 for.

— Biskup mariborski *dr. M. Napotnik* napisao je i izdao na svijet teološko djelo (150 str.) pod natpisom »*Sveti Pavel,* apostol sveta in učitelj narodov«. Hvali se divna sadržina i krasna oprema te knjige.

— U Ljubljani izlazi u svescima »*Zgodovina farâ ljubljanske škofije*«. Kao deseti svezak toga izdanja izišla je nedavno »Zgodovina dobrovske fare pri Ljubljani«.

»**Slovensko-nemškoga slovara**« izišao je šesti svezak, uredio ga M. Pleteršnik. Svaki svezak ima do pet araka i sadrži do 4000 riječi.

Francuska. Pjesnik *François Coppée* izdao je pod natpisom »Longues et Brèves« kod Lemerra u Parizu zbirku novela i crtica. Ima ih u svem četrnaest na broj, od kojih se osobito hvale tri posljednje božićne pripovijesti: »L' enfant perdu«, »Le pardon« i »Le Louis d' Or«, kao i autobiografski odlomak »Le premier chapitre de mes mémoires«. To su pravi biseri pripovjedački, koje bi trebalo prenijeti i u našu književnosl.

Pierre Loti napisao je novi roman pod natpisom »Matelot« i izdao u poznatoj »Collection Guillaume«. Djelo je vrlo zabavno i može ugoditi nježnim bićima, koja vole takva mila i otmena djela. Hvali se izvrstan stil i divni oblik prikazivanja u najnovijem Lotijevu romanu.

Georges Ohnet, ljubimac krasnoga spola, napisao je novi roman »Batailles de la vie« (Borbe života), djelo puno ishitrenih potresnih prizora, ali bez pravoga i istinskoga života. Iza toga je isti pisac obdario čitalačko općinstvo novim djelom »Le Lendemain des Amours«, koje je pisano u duhu i stilu »Vlasnika talioniea«.

Svaštice.

Lik prof. Tade Smičiklasa, predsjednika »Matice Hrvatske«, donosi ljubljanski »Dom in Svet u svom 10. broju od 1. listopada.

Staroslavenski misal, što no je ove godine ugledao svjetlo u Rimu, izdat će se doskora u drugom izdanju, pošto je prvo već raspačano. Nadzor će imati kao i kod prvoga izdanja kanonik Dragutin Ant. Parčić. Ujedno se u Rimu dotiskava i rimski »ritual«, koji je kanonik Parčić priredio i proispravio za one crkve, gdje se taj prema zgoljnomu latinskomu »ritualu« rimske crkve potpuno nahodi u porabi. Kanoniku je Parčiću vladika Strossmayer, komu je prvi poslao jedan primjerak »misala" na dar iz zahvalnosti, odgovorio posebnim pismom, iz kojega vadimo ove misli: »Napose me veseli, što je sveta rimska stolica u svojoj mudrosti i pravednosti odbila od sebe sve one nerazborite i često puta zlobne napadaje, kojima se je na to išlo, da se naše svete knjige unište i da se svaki trag u svetoj službi Božjoj zatare. Tako je prestalo za vazda vrijeme, kad se je od ljudi, koji do same crkve i vjere mnogo držali nisu, tvrdilo: kao da bi baš staroslavenski jezik u službi kod zapadnih Slavena jedinstvu svete crkve Božje protivan bio, a moje je čvrsto uvjerenje, ako bi tečajem vremena, po darovima i znakovima božje providnosti vjerojatno postalo, da bi se staroslavenskim jezikom u svetoj liturgiji Slavena do jedinstva u svetoj crkvi i vjeri dospjeti moglo, da bi tada sveta rimska stolica, po svetom biću i opredjeljenju svomu naš staroslavenski jezik u liturgiji zapadnih Slavena potvrdila i svetim svojim blagoslovom u izvor i zalog vječiti izmirenja i ujedinjenja dvaju velikih crkava pretvorila«.

Flamski pjesnik Georges Cekhoud nedavno je u Bruselju odlikovan državnom nagradom na pet godina. Cekhoud je mlad i vrlo darovit pjesnik flamski, koji prikazuje predmete iz života svoje domovine, kojoj je vjeran i odan sin. Istinito i vjerno crta dušu i srce flamskoga naroda, o čem podaje najbolji dokaz njegov roman »Kees Doorik«, koji se mnogo hvali, a preveden je u više evropskih jezika.

Krajiške priče. — Lisinski i Livadić. — Trhani. — Put u Dalmaciju. — Hrvatska Oresteja. — O književnom radu Matije A. Relkovića. — Listak.

Uredjuje J. Pusarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 21. listopada 1893.

Br. 42. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Život za sreću.

Pripovijeda Ladislav Z. Ladanjski.

Sve, što je u gradu odličnije, već se dugo spremalo i veselilo današnjemu danu. Ta danas je velik dogadjaj ovogodišnjih poklada: kostimirani ples, što ga priredjuje „zlatna mladež“. Već se dugo govorilo, da će ta zabava biti nešta osobito i veličajno, da će se na njoj sakupiti cvijet svega društva. Dugo se spremalo i dogovaralo, a mora se reći, da su svi dobro čuvali tajnu, jer nije gotovo ništa prodrlo u javnost. Ono malo, što se ipak nekako saznalo, i ono mnogo, što se naslućivalo, moralo je da sve više uzbudi izvjedljivost, tako da su pozvanici jedva dočekali odredjeni dan. Mlada se lica žarila, a srca kucala kod pomisli na tu večer. Oci uzdisali, bojeći se dugih računa, krojačice su očajavale, gledajući rpe raznih tkanina, iz kojih moraju da jošte za taj dan pokroje svakojake fantastične oprave.

Letjeli dani u očekivanju, strahu i napornom radu, dok napokon svanu i taj dan. Protiv običaja bila je dvorana u odredjeno doba puna, a prvi su gosti dapače došli već mnogo prije; tako da su odbornici bili u nemaloj neprilici, kad su im počeli dolaziti gosti prije nego je sve bilo sasvim uredjeno i u potpunom sjaju.

Cijela se dvorana pretvorila u bašču, nakićenu svježim zelenilom, urešenu cvijećem, pa njome struji laki zadah raznih bilina i drveća. Okolo uza stijene redaju se oviša stabla naranča, limuna i oleandra, a pod njima su namještene stolice za plesačice i njihove pratilice. Posred dvorane strši u zrak ogromna omorika, pa spušta k zemlji svoje široke grane. U kutovima uredjene su male sjenice i šatori, okruženi skupinama svakojakog drveća, grmlja i cvijeća, iz kojih pršte u zrak ovdje mali vodomet, gdjegdje pokazuje svoje šareno perje nadjevena ptica ili opet ondje sjaju raznobojne kruglje.

Dvoranom se preljeva svjetlo i obasjava taj svijet, što se ovuda vrze i tiska u raznolikim, šarenim nošnjama. To se bliješti i sjaji, cakli i sijeva Svjetlo se odsijeva od dragulja i staklenog uresa, preljeva po baršunu i obasjava darovac. Zvekeću mačevi i praporci, šušti svila i papir. Kao da su se sabrali svi krajevi, kao da su se sjatili svi vijekovi čovječanstva i poslali svoje zastupnike u taj skup, u tu vrevu, u taj metež. Svaki čas se sustavi oko na drugom tipu, na drugom razdoblju. Sad te zanese u davninu, da te opet vrati sadašnjosti, sad na daleki istok, a onda opet u najbliže blizine. Šeće dvoranom ruska plemka u skupocjenoj nošnji, a uz nju Kitajac odjeven u šarene haljine. Ponosni Rimljanin, zaogrnut togom, koraca ponosno dvoranom, a oko mu zapinje o jedro, svježe lice hrvatske seljanke. Španjolski se vitez šali s dražesnim bébé-om, uz velikaša poskakuje obijesni pierot, bramini i dimnjačari, vojnici, marketanke, Napoleon, Diogen, Fra Diavolo, Marija Stuart. A sve to čavrlja i smije se, buči i trči, skriva se i pokazuje. Ovdje sijevne pogled udivljenja, ondje pogled zavisti, tu se čuju pokloni, tamo podsmijeh. A na oko sve je živo, veselo, nestašno, sve spremno na zabavu i užitak.

— Draga barunice, vaša Ankica je danas dražesna kao angjelak, — reče stari pukovnik supruzi svoga četnika baruna Veldena.

— Vi ste odveć dobrostivi, gospodine pukovniče, — odgovori četnikovica smjerno, kao momak, kad stoji na raportu pred svojim kapetanom. To si je odijelo moja mala sama sašila, jer ona ne oblači ništa, što ne bi njezini prsti dogotovili. Zato se i ne može da natječe s ostalim djevojkama; jer šta mogu tako nespretni prsti?

— Oh, to su zlatni prstići! — primijeti s udivljenjem pukovnik, gledajući za nestašnom djevojkom, koja je u

kolu djevojaka i mladića letjela dvoranom i ne sluteći, što joj majka sprema.

Pukovnik je bogat, u visokoj časti, a neženja. Podje li joj za rukom, da ga predobije za svoju kćer, — mislila je već dugo četnikovica, prestat će vječne brige i neprilike. Pukovnik kano da je već zagrizao na udicu, ali nestašno djevojče nije htjelo da shvati zadaću, koja joj je namijenjena, pa se radje bavila s poručnicima i drugom mladeži, nego da sluša dosadne pripovijetke starca, koji bi joj mogao djedom biti.

— Mala Jelka je danas krasna, nošnja iz directoire-a joj upravo divno pristaje, — svistao je dugi perovodja Karić svomu prijatelju poručniku Boletiću. Taj je morao svaki čas da sluša svoga prijatelja, gdje mu povjerava svoju žarku, vječnu ljubav prema kojemu božanskomu biću. A pri tom bi još više izbuljio svoje velike, svijetle oči, utegnuo svoj dugi vrat u ogrljak i naškubio usta, kao da već prima cjelov svoje odabrane.

— Pa za što ne ideš k njoj, da joj to sam kažeš? Ta ja nisam telefon, — odvrati Boletić, komu je već dosadilo to neprestano uzdisanje iz daljine.

— Misliš li, da bih joj se usudio približiti? — zapita nesigurno Karić.

— Ta za što ne? Dadeš li si malo podrezati svoje krakove, divno ćeš pristajati uz nju. Tvojemu profilu nema prigovora.

— Ti si nesnosna rugalica. Teško onome, tko ti danas na jezik dodje, — odvrati ljutito Karić, pa ostavi svoga prijatelja.

Al ovaj si nije trô glave, što je razljutio svog prijatelja, već zakruži dvoranom. Doskora mu se javi obijestan smiješak na licu i on pristupi k vremešnoj namiguši Olgi Barskoj. Bila to gospodična, koja je već prevalila tako zvane „najbolje godine“, pa je još uvijek htjela zavarati oči svijetu, a možda i sebi samoj, gradeći se, da su joj istom 23 godine. Lice joj je bilo uvijek pomno ličeno, svaki i najmanji nabor brižno pokrit, obrve i trepavice, pa kosa mrko bojadisana. Oblačila se još svedjer mladenački, a osobito je ljubila svakojake vanredne oprave. I danas je došla u opravi od teške svile, koja joj je jedva dosezala do gležanja. Ruke su joj bile malo ne do ramena gole, pa su ih prikrivali samo gore kratki, ali široki rukavi, od kojih su se s ramena spuštale duge vrpce. Na prsima bila je oprava nakićena gajtanima a i švi na ledjima bili su isto tako prikriti. Sav si je svijet razbijao glavu, što bi imala da znači ta oprava, jer je svatko znao, da Olga svojim opravama uvijek podaje neki stanoviti značaj, pa da rado pripovijeda, kako su duhovito zamišljene.

— O, koja sreća i vi ste ovdje! — reče Boletić. Čim vas opazih, odmah sam pohrlio, da vam se poklonim.

— Dobar večer, poručniče! Veoma me veseli, što vas vidim, — odgovori Olga, pogledavši ga milo desnim okom. Jeste li već dugo ovdje?

— Ne, baš sam malo prije došao i odmah sam upitao, da li je „dražesna Olga“ ovdje. Vi opraštate tu ponešto smjelu povjerljivost, što vas tako zovem, ali što je na srcu, to je i na jeziku, — nastavi, sjednuvši do nje. Sad je Olga bljesnula na nj i lijevim okom. Pa onda i mnogo se nježnije izgovara krsno ime s kakovim zgodnim pridjevkom, nego kakav naslov. To je već takav običaj u gospode.

— Da, gospoda rado laskaju, — odvrati Olga. Tko bi vam sve i vjerovao?

— Nipošto! — opre se Boletić. U istinu mogao je mirne duše reći, da je odmah za nju pitao, ta bilo je uvijek u gospode prvo, kad su došla na kakovu zabavu, da pitaju, ali ne, da li je „dražesna Olga“, nego da li je „duhovita oprava“ na zabavi. A kad bi dobili obični odgovor, da je jedini nažigači svjetiljaka jošte nisu vidjeli u dvorani, oteo bi se svakomu težak uzdah iz grudiju.

— A kako ste danas opet krasno odjeveni, upravo veličanstveno! To vam mora svatko priznati, u odijevanju vi ste prava vještakinja. Svaki čas nas iznenadjujete nečim novim; u vašim opravama ima uvijek nešta osobito nešto, — otegnu, kao da traži pravu riječ, a grizući uz to šiljak jednog brka, da se uzdrži od smijeha.

— Ljudi misle, da se može svatko zgodno odijevati, tko ima novaca. Ali tomu nije tako, ta molim vas, pogledajte opravu barunice Malovićeve. Ta je oprava sigurno stajala silne novce, a imade li šta osobito na njoj?

— Zaista nema, odgovori poručnik, pogledav zadovoljnim okom pojavu lijepe, mlade gospodje, koja je u veoma ukusnoj opravi mimo njih prolazila.

— Ja uvijek sama zamišljam svoje oprave, zato ima u njima nešta, šta kod drugih nema. Ta nije svejedno, da li je nabor tu ili ondje, da li je vrpca gore ili dolje, već mora da bude sve u skladu, da bude složeno u cjelinu, da se ulije duha. — Boletić si je odgrizao šiljak svog brka.

— Pravo velite. Ta tkanina, te vrpce, to je sve mrtvo, u to treba da se ulije duha, kako vi tako zgodno rekoste. Ali molim vas, dražesna gospodjice, ja sam veoma neiskusan u tim stvarima, ja se stidim priznati, ali molim vas, šta prikazuje vaša današnja oprava?

— To je „roccoco“, — odgovori Olga ugodno iznenadjena, što joj je opet uspjelo, da se prikaže s nečim novim.

— Posve pravo, to sam doduše i ja mislio, ali mene su ti gajtani smeli, to mora da je — „magjarski roccoco“.

— Da, da, magjarski „roccoco“, — odgovori hrlo Olga, da prikrije svoju zabunu.

Boletić nije više ni na drugom brku šiljka imao, a pošto se je bojao, da sad ne bi više mogao da odoli navali smijeha, brzo se oprosti, pa pohrli do rpe veselih djevojaka.

Olga, koja ga je pratila okom i vidjela, kamo je pošao, reče jednoj mladoj gospodji, koja je do nje sjedjela:

— Taj poručnik je pravi leptir, on leti od cvijeta do cvijeta. Mladoj gospodji mora da je uletjela mušica u grlo, jer ju je spopao silan kašalj.

Djevojke i mladići, koji su već promatrali poručnika Boletića, dok je bio kod Olge, saletješe ga odmah, da im pripovijeda, što je od nje čuo.

— Ponajprije mi dozvolite, moje gospodjice i moja gospodo, da se od srca nasmijem i otarem suze, koje mi od smijeha naviru na oči. Da sam morao još dva časka ostati uz „duhovitu opravu“, ja bih prasnuo kao mjehur, kad u cirkusu clown na nj padne. Čujte i divite se, ja sam vidio Olginu opravu iz blizine, ja sam čuo iz njezinih usta, šta ona znači. To vam je — reče Boletić i omjeri društvo, koje je s puno očekivanja gledalo u nj.

— Ta recite već jednom, — javi se nestrpljivo četnikovičina Anka.

— To vam je — ponovi Boletić.

— Ta kažite već jednom! — navale svi, naša je izvjedljivost već do skrajnosti napeta.

— To vam je — reče Boletić po treći put — magjarski „roccoco“!

I cijelo društvo prasnu u neobuzdan, grohotan smijeh. Al u to zašumi valčik, parovi se slože i za čas vrtjelo se sve dvoranom uz laku, živu glazbu i sve je zaboravilo magjarski „roccoco“ i njezinu obretnicu, koja je sama sjedjela na svom mjestu. Strastvena glazba, blizina oka i tijela, laki zagrljaj u plesu uspali krv i tu se uzvinu uzdah, tamo zaroni oko u oko, žubori šapat. Glazba umukne, a plesačice i plesači šetkali dvoranom ugrijani od plesa.

Boletić stajao je usred dvorane u skupu znanaca, gledajući parove, koji su šetali. Promatrao je prolaznike, pozdravljao znance. Najednom mu se ustrmi pogled u djevojku, koja je uz malteškog viteza mimo njega prolazila. Djevojka opazi njegov nepomični, udivljeni pogled, licem joj munu laka rumen i ona skrenu brzo glavom na drugu stranu.

— Tko je to? — uhvati Boletić Karića za ruku, koji se opet k njemu vratio.

— Oho, zar si se i ti opržio? — nasmije se Karić. Ali, prijatelju Gjuro, to ti je grožđje, koje veoma visoko visi. Lijepa je —

— Šta lijepa, — prava divota! — prekinu ga Boletić.

— Dakle prava divota, onda bogata, odlična roda, pa ponosna, veoma ponosna. To ti nije za nas siromašne šljivare, koji nemamo ništa do svojega grba i svoje plaćice, za nas „messieurs de rien“.

— Ali reci, tko je? — pitao je nestrpljivo Boletić.

— To ti je barunovica Rakovićeva, krsno joj je ime Marija. Otac joj je velik posjednik, imade četiri velika imanja, nekoliko kuća u Zagrebu i Varaždinu, a osim toga i lijepe glavnice. Majka joj je rodjena grofica Rispoli, takodjer vrlo bogata, pobožna i ponosna gospodja. Brat Marko baš je prije kratkog vremena postao doktorom prava „sub auspiciis imperatoris“ na bečkom sveučilištu. Služio je kao dobrovoljac kod Radeckijevih husara, te je u istoj pukovniji i poručnikom u pričuvi. Želiš li još šta? Mogu da ti kažem i cijelo rodoslovje, dan plemićke listine, a i vjeran izvadak iz gruntovnice.

— A tko je taj gospodin, s kojim je išla; zar možda njezin zaručnik?

— O ne, ne boj se, to je mladji brat njezine majke, grof Rispoli. On u opće vrlo često amo dolazi, jer ljubi svoju sestru i njezinu obitelj, a i supruga mu je iz naših krajeva; rodjena je grofica Tanković iz Slavonije.

— A veliš, da je veoma ponosita?

— Nimalo; ta grofica ti je prava nestaška, živi vražić.

— Tko te pita za groficu, ja pitam za barunovicu!

— Ta, čovječe, ti si se sav uspalio. Ne bih znao kazati, da li je to ponos. Ta znadeš, kako je s tima veoma bogatim djevojkama. One uvijek misle, da im se klanjamo radi njihova novca. U tom bi mogle imati pravo ružne, ali do bijesa, kad je koja tako lijepa, za što da se ne bi u nju vatreno zaljubio?

— Pravo veliš, grožđje je kiselo, jer previsoko visi, — reče tužno Boletić.

Iz jednoga kraja dvorane mogao je vidjeti Mariju, okruženu četom štovatelja i udvorica. Nehajno je pratila njihov govor, oslonivši se o ruku svoga ujaka. Pogled joj je bez cilja lutao dvoranom. Vidjelo se, da joj je u tom društvu neiskazano dosadno, da su joj svi ti mnogobrojni pokloni smiješni.

Bila je kao ružin pupoljak. Nevino držanje bilo je u nje naravno i neusiljeno, sve krasno i potpuno. Lice joj je bilo krasno i milo, u njem su sjajila dva živa, crna oka, a obrubljavala ga sjajna vrankosa. Stas joj bio vitak, ruke i noge sitne. A kako joj je divno pristajala nošnja hrvatske seljakinje; kako se je krasno slagalo to bjelilo i crvenilo oprave s nježnim liščem, koje je bilo kao krv i mlijeko. Bogato izvezen prsluk sapinjao je njezin struk, a guste pletenice, svezane trobojnim vrpcama, spuštale se niz ledja.

Dugo ju je Boletić motrio, sav izgubljen u njezinoj pojavi, dok ga ne probudi glazba plesa. Trgne se, a onda kao da se je riješio na nešto, što ga je silne muke stajalo, podje do kruga, koji je Mariju okružavao, pa zamoli znanca, da ga predstavi.

— Barunovice, dozvolite, da vam prikažem poručnika plemića Boletića.

Marija se nehajno nakloni, a kad ju je Gjuro zamolio za ples, poda mu ruku i oni poletješe dvoranom. Boletić bio je smeten, te se nije usudio ni riječi progovoriti; ta bojao se je, da joj se ne pričini nesnosnim, kao i ostali, koji se u prvom redu klanjaju zlatnomu teletu, a onda njoj. Teško se je riješio, da joj se približi. Dugo se je

*

susprezao, ali onda ga oblada neka neodoljiva čežnja, da bude ma samo jedan časak u njezinoj blizini, da ona svrne okom na nj. On je samo na to mislio, da ga jedan čas obasja sunce njezine dražesti i milja. Samo jedan čas da može obuhvatiti taj divni struk, da može ćutjeti njezin dah, vidjeti sjaj njezina oka. Pred njezinom krasnom pojavom izgibalo mu sve, zaboravljalo se sve, on je samo mislio, kako je krasna, kako dražesna, kako mila. Ona ga u čudu pogleda; ta svaki, koji je danas s njom zaplesao, odmah bi započeo juriš, a ovaj ovdje šuti. Držao ju je tako lako u naručju, kao da bi se bojao, da će ju slomiti, privine li ju čvršće uza se, a ipak je plesala lako i sigurno, kao da lebdi dvoranom. Doplesavši na mjesto, htjede da se udalji, ali opazi ondje uz grofa Rispola starijega gospodina, koji je gledao plesajući par, kad im se je približivao. Marija skoči k njemu, pa mu se privine nježno, kako se samo kćerka ocu privija. Boletić pristupi, pa se predstavi, ali jedino mu Rispoli odvrati svoje ime, a drugi gospodin ga pogleda zamišljeno. Boletić stupi korak natrag, pa htjede da se uvrijedjen udalji, kad začuje:

— Boletić, Boletić? Nije li vam jedan rodjak poginuo kod Kraljičina Gradca?

— Da, Marko Boletić, brat moga oca.

— Onda me veoma veseli, što sam vas upoznao. Ja sam barun Raković, otac ove male vragoljanke. Služio sam s vašim gospodinom stricem u istoj pukovniji, bili smo poručnici u istoj satniji i iskreni prijatelji. Ja sam vidio, kako je pao pogodjen u prsa od neprijateljskog taneta. Ali tu nije mjesto za tako žalosne uspomene; pripovijedat ću vam o njem, kad me posjetite, jer se nadam, da ćete rado doći k prijatelju vašega pokojnog strica, — reče, stisnuv živo Boletiću ruku.

— Ne znam, kako da vam zahvalim na vašoj osobitoj ljubežljivosti, gospodine barune, — reče smeteno, videći, gdje mu tako neočekivano dolaze u susret s najvećom dobrotom ondje, gdje se je bojao, da će ga primiti hladno.

I Marija gledala je izvjedljivo toga mladića, koji je danas uz tolike druge stupio u njezin krug, no koji je odmah zadobio neko povlašteno mjesto. Svidjelo joj se njegovo junačko držanje, njegovo visoko otvoreno čelo, krasno mu pristajala bogata nošnja hrvatskog plemića. Samo su ju donekle odbijale njegove velike, sive oči, koje su tako ozbiljno u svijet gledale. U taj je čas sav izraz njegova lica bio tako ozbiljan, rekao bih strog i ponosan, da nije mogla pomisliti, da bi se on mogao nestašno šaliti i zabavljati. Nu nije imala kada da ga mnogo promatra, jer se već opet približili stari plesači, da ju zamole za novi ples, a bližali joj se novi, da joj prikažu stare poklone. Al plešući opazi, da Boletić još uvijek stoji i razgovara s njezinim ocem, zatim vidje, da je otac toga stranca, koga je danas prvi put vidio i koji nema u društvu nikakova odlična položaja, priveo k njezinoj majci, pa da ona s njime veoma ljubezno razgovara.

I tako se je Boletić upoznao naskoro s cijelom porodicom. Pozvaše ga, da za odmora uz njih večera. Jedva što se je od njih nekoliko koračaja udaljio, već ga opkoliše njegovi prijatelji i znanci:

— Gjuro, ti si vragometan dečko; osvojio si na juriš tvrdjavu sa svjema utvrdama, — uzdisao je Karić, — a ja još uvijek nisam maloj Idi rekao, kako je dražesna.

— Ta, čovječe, tebe su odmah primili kao stara znanca. Ta ja sam bar nekakav rod, pa su me primili hladno, da ne rečem, odbili, — ljutio se kapetan grof Varini, gladeći svoje rijetke vlasi. Moja prababa i baruničin djed bili su bratučedi.

— Pripovijedaj, kako si se ulaskao? — pitao je suhonjavi vlastelin Iškoci, namještajući uz to monocle, koji mu je svaki čas sa oka padao, i vukući glavu iz uskog i visokog ogrljka, koji mu je sezao gotovo do ušiju. Bio to susjed Rakovićev, koji je već dulje vremena uzalud nastojao, da steče naklonost roditelja i ljubav Marijinu i da se po tom dočepa blaga, koje je tako silno trebao, da se spasi od propasti.

— Moja osobna ljubežljivost rastopila je led oko njihovih srdaca, — reče posprdno Boletić, da se oslobodi dosadnika. Znao je, reče li istinu, da će svi ovi naći u svom rodu nekoga, koji je bio u pruskom ratu, pa dosadjivati Rakoviću. A ovomu to sigurno ne će biti ugodno, jer je odmah opazio, da tu mora biti neki posebni razlog, što tako ljubezno prima sinovca svoga nekadašnjeg prijatelja.

— Hoćeš li s nama večerati? — zapita Karić.

— Ne mogu; ja večeram s Rakovićevima, — odgovori mirno Boletić, ali te njegove riječi bile su kao da je bomba prasnula.

— Ti ve—če—raš s Rako—vi—ćevima? — natucao je Karić.

— On večera s Rakovićevima! — govorili su presenećeno ostali. — Boletić se ugne svakomu daljnjemu ispitivanju. Pratila ga zavist i jal, brusili se za njim zli i oštri jezici njegovih prijatelja i znanaca. Već im je često pomrsio račune, gdje se je radilo o kakovoj šali ili prolaznom ljubakanju, pa su se bojali, da će tim više ovdje, gdje se radi o zbilji, o budućnosti.

Zašumi dvoranom glazba prve brze polke, parovi se hvatali i letjeli dvoranom u hrlom skoku. Lica se žarila, dah je letio, srca kucala, a glazba brzala i budila na pomaman korak. Ovdje se javi vrisak za izgubljenom lepezom ili kiticom, ondje udari par o par, da ih je jedva jaka ruka plesača uzdržala od pada. Tada prestane glazba. Dvoranom su šetali parovi, plesačice brzo kretale lepezama, a oci, braća i supruzi trčali, da svoje gospodje zagrnu rubčićem ili shawlom i da ih brzo povedu u blagovaonu, ne bi li ulovili dobro mjesto.

(Nastavit će se.)

Trhani.

Napisao **Jan Neruda**, sa češkoga preveo **Stjepko Španić**.

(Nastavak.)

IV.

Bez sumnje je najznamenitiji dan naseljenicima Australije dan isplate. Taj je dan uvijek tek četrnaesti.

Povikali bi kao iz hrapave peći svoje: „Padla!“[1] i pali bi umah bilo u kantinu ili blizu na zemlju pa čekaju. Kantina ima već svoj trhanski znak i napis. Kod ulaza stoji u zemlji letva, na letvi odozgo salomljeni kotač od kolica — znači gostionu „k suncu“. Nad ulazom njiše se pločica s napisom: „Bosi bez ulaznine“.

Nekoliko koračaja od kantine pište orguljice. Starica orguljarica stoji do njih i usiljuje se na kiseli smiješak, bojeći se za svoj nastroj, koji bijesno vrti dječak — ali, gle, toga dječarca jošte ne vidjesmo. „Tunelák“ Ševčík, častimo se, da ga poznamo! Šest stopa je visok, dvije stope širok u ramenima, ruke su mu kao u gorile sve do koljena, lijevo mu je oko izbijeno, odozgo je na tijelu crveni frak, dolje uske modre madžarske hlače, a između toga golo tijelo. Tunelák — no vi ne znate, što je tunelák! Tunelák je najljepši cvijet u trhanstvu! Djela njegova označuje njegovo ime. Svaki je vidio dobar komad svijeta, imade prilično topografsko i osobno znanje, pamti u sebi siromašne početke svih poduzetnika željezničkih gradnja. A da sâm nije postao takodjer poduzetnikom, kriv je slučaj, no a što je na tome! Imena gradjevnih mjernika izbroji on alfabetskim redom; dijeli ih na novake i „sekače“; prvima veli bez okolišanja, da je njihova pruga prama ostalima, koje je on već izradio, upravo ništa. On je kratak, odlučan, riječ mu je kao klin.

Ševčík radi na susjednom dijelu pruge. Ondje doduše nema nikakvog tunela, ali je zato priličan most preko rijeke. Ševčík je došao danas amo s nekom vijesti k mjerniku i čeka, dok ovaj svrši s isplatom.

Orguljice zasipiše, rùčka zaustavi se u visini — već je to Ševčíku omrznulo, ali starici stavi deseticu na pokrov. „Hej gospodjo pantafirko — čašicu“, viče u kantinu, „pio bih tek da kušam, i bude li rakija samo za stupanj slabija, nego što pokazuje moj sakrmetar (saccharometar), sve ću vam mušterije odvesti. Mi imademo rakiju, braćo drugovi, no, grije kao lokomotiva!“ — i postavi se s nekoliko njih u okrug.

— Kakov je ondje život, što? — započne sudac Zoubek.

— Eh — u Translaniji (u Madžarskoj) to se inače „igralo“; ondje sam radio kod vina, a tu se derem kod krumpira, a i taj mora čovjek da pobire. U ostalom, to znate, samo kada je čovjek hvala Bogu živ. Otale mi je ipak laglje nego iz Budjevica, odanle je išlo gore. Susretnem vam upravo, kad htjedoh otputovati, svoga humačnika (u koga je imao hranu) i on me zaustavi! „No vječno ne možemo da budemo zajedno, gospodine oče, što dulje, to gore — ostaj zdravo“ — kako pak ne bi čovjek plakao!

— Mogao ti je uzeti tvoju uniformu — ali izgledaš! primijeti jedan.

— Eh što —

Željezničku uniformu
Poznamo posvema:
Hlače su na cika caka,
A košulje nema.
A pak za što čizme trgat,
Drum se neka tuče —
U čizmama druge zebe,
Nam je bosim vruće —

i u ostalom — kako ti to izgledaš? Sakrio si valja da svoju košulju za svoj pogreb?

— I — ja sam imao krasnu košuljicu, krasnu, — nasmije se napadnuti drug, „kad čovjeku u tim teškim časovima ne ostane ni za mast!“ Izgorjela je, samo da ne trebam dirati u te „drobiše“, — boljelo bi ih do nokata!

— Ja — ja, oglasi se drugi, ja sam došao s punim kovčegom rubenine — ovdje tako zlo peru!

Smijeh.

— Ali Ševčíče, pecne opet susjed, ondje na rijeci zlo ćete proći, vjeruj mi, već nama i tuj ide zima za nokte — daj se „polijati“ ili najmanje „zakovati“!

— Ja stanujem kao gospodin knez, vas nijedan tako ne stanuje, vi smeće! Zagradio sam sebi svod pod mostom, iz starih skela sačinih pod — neka slobodno teče voda pod njim! — a za peć je takodjer ostalo opeka! Eh koliba je kao pećina, stoji na iglama. — Hm — mi smo junačine — da su Švabe zabijali pilote, „einmal auf — zweimal drauf“ — mi bismo mogli zuriti u nebo na srne, ali netom sam ja spustio „komandu“: „U Prachatii—cima na brežuljlj—ku! poletio je malj do neba, kao da si mu potprašio tane. Barem imademo duplje, a mamlazi (djeca) skrovište! Stara mora na prugu najmanje tri četvrta dana; tko bi pak mogao toliko grkljana nahraniti! Ali grom i pakao — još imam da pijem — a mjernik je već gotov!

Upravo dodje pantafir od mjernika i stupi ravno k trhanima. Pantafir, bivši nadničar, samo neki ogranak trhana, naročito je spravio trećinu primljenog novca, a lice njegovo prekrilo se zlovoljom.

— Tuj neka djavo žive, — izusti napunivši svoju lulu i okrenuvši rubac na vratu, da je uzao došao do uha, — taj naš mjernik tako je krasan tat — to je kriminal!

[1] Padla t. j. pala je — običajan izraz zidara, kad je podne. Kod nas bi se reklo: »Puklo je!« Op. prev.

Vi ste glupaci, mislite li, da mi je sve dao, što je trebalo; ja sam nastradao! Ja — ja tuj ne ostajem. Ili vi to učinite, kako hoćete, neka vas isplati sâm mjernik!

Trhani mrmljaju.

— No, kakvo je to bručenje; dajte amo hvatnu mjeru i izmjerimo sami to još jednom! — I kraj sveopćeg negodovanja postavlja mjeru i okreće je, broji i broji, ali čuju se samo riječi osobite vrsti, imenito više vika nego riječi. Njegova je sreća, što ne poznaje brojeva. Konačno zadobije odvažnost i izjavi: — Za cijelu me trećinu prikratili!

— Je li mnogo toga? upita mrko sudac Zoubek.

— Ti dobiješ umjesto dvadeset i četiri samo osamnaest, a ostali prama tomu!

— No, no, to bi lijepo zvučilo! — Ne, to ne smije biti, to ne! — Himmel mordio, to radije sve razbijem! — Inu Marjánce do rance, ako nekome ne zakrenem vratom! — razlijegalo se to okolo.

Pantafiru kraj toga nije dobro. — Vi — vi ste tako lijeni stvorovi, ništa ne radite, samo da bi vam krava umah dala sira!

— Što, mi ne radimo, mi se ne deremo, mi — inu — i prosuše se kletve.

— Znate što, ja hoću imati mira — da znate — tebi ću dati dvije forinte — tebi forintu pedeset a tebi takodjer forintu — tako, a meni ne ostaje ništa, no ja sam osao!

Neki zašutješe, a neki su bučili i dalje.

— Kao da me nagonite na najgore? — Nitkovi, da, no da — tebi ću dati jošte forintu i tebi takodjer — to je iz moga vlastitoga džepa; ja ću se tuj upropastiti, ali meni je dò dobroga glasa — no mjerniku ću reći po duši! A ti, ženo, daj tim delijama tri mjerice rakije — četiri im daj! A tko sada jošte samo šušne, dat ću mu jednu po šiji, da mu glava odleti do Brna!

I na to začne isplata. Mnogi je dobio već predujma, mnogi je dužan za rakiju, o nevoljo! Napokon bi poravnano i isplaćeno, svaki važe novce u ruci, obredjuje proračun, za pranje, za parče odijela, nešto takodjer želi uložiti za svaki slučaj. Talijani dugo ne čekaju, umah sjutra podju na najbližu postaju, i pošalju nekoliko forinti kući — s preostalim izadju, to oni već znadu. Skromni su i u svemu dosta dobro živu; nekoliko ih se vazda udruži, pa zajedno jedu: tri puta na dan toplu polentu i dosta. Nijemac odnese nekoliko forinta k mjerniku „na pohranu“. I on takodjer žive obično dobro, nešto toplo mora da najmanje jedanput jede, pa imao i pô sata da ide do bližnjega sela. Žalosno je reći, da Česi razmjerno živu najgore — „knakwuršt“, kruh, rakija, to je vječni jestvenik. Ni pohranjivanje novaca ne ide im za rukom, imadu dakako vazda vruću nakanu, da je milota, ali su upravo danas opet u početcima, i kroz djavlje početke —

Posjedaše u pantafirovoj kantini, da samo nešto piju. Pantafir je rek bi prvim regulatorom njihova pila. Ako se je obvezao, da za istu cijenu ovrši veći posao, žuri se s time i ne sili da se mnogo pije, ali ako je za to plaćen, kako se ono veli, „po komadu“ svakih četrnaest dana, što je baš ovršio, uradi po volji. I taj rad nije težak!

Danas su tuj, „na čašicu“, sjeli svi, „oženjeni“ i slobodni. Oženjenog valja da u noći žena dovuče kući i možebit da ga nagovori, da već sjutra opet dalje radi. Isto je tako moguće, da će ga zateći i njegov „kvartal“. To je vrlo teška i neodoljiva bolest, taj kvartal. Ta on znade, da ne može ništa protiv toga da uradi; s početka jošte prosine ga kod pića nakana; a kada ode i druga forinta, ukaže mu se jošte u duši žena s djecom, — ali tada, udarac sa pesti po stolu, čašica u vis i:

Skroz se podaj volji božjoj,
Što je meni stalo još!
Prodam djecu, ženu staru,
Novac dadem sav krčmaru:
Skroz se podaj volji božjoj,
Što je meni stalo još —

Što tek ta uboga sirota, neoženjeni trhan! Njega nitko ne zove kući, nitko mu ne čini ništa na žao. Njegova sedmica imade četrnaest dana, a za što ne bi od nedjelje i ponedjeljnika imao ovog tjedna dvije nedjelje zasebice, u utornik još je dosta vremena za posao! A jedna je sirota kao i druga, baš kao jaje što je crne kokoši slično onome u bijele. Imadu se tuj neizmjerno rado! Kantina imade pomirljivi čar, poljupci ječe, „popij brate!“ dovikuje jedan drugome, a nijedan ne veli uzalud: „daj mi, da napunim lulu!“ Iz početka je samo humor, pjevaju samo bezbrižno:

Nestat će me, ja ću mriet,
Žaliti me ne će sviet —

pak — pak se nastavlja veselje divlje, očajno. Kao da bi naglo svakoga prevladala tuga — ne opit se, već u pilu se utopit! No to je teško, trhanov je želudac takodjer kao čizme sv. Benedikta, a te su bile bez potplata. A to je skupo. Dakako, što će novci, kad je džep razderan: takodjer se ne da tajiti, da nauka očeva sve nadilazi:

»Ei, sve ispij, što možeš,
Nema suda, kad umreš« —

ali samo kad bi ih bilo nešto više, tih „šajna“ (novaca)! Neočekivano se brzo sirota trhan sasma isprazni —

Sveti, sveti, ajte,
Novaca mi dajte:
Kad ja budem svetim,
Vas ću da odštetim.

Kako da on ne bi unišao jednom u nebesko kraljestvo za svoje sadašnje boli!

— — — — — — — — — — — — — — —

Bio je ponedjeljak, u jutro. Kod posla su već i Komárek i Schneider, imali su samo jednu nedjelju. Mjernik prolazi prugom i svedjer se mrgodi. Ljuti se, jer je dočuo o nekakim neredima kod subotne isplate, pa se već izrazio, da će u buduće sâm isplaćivati.

Schneider se ozire na prolaznika kao mačka na njihalo u ure. Konačno pristupi i otkrije se: — Kad bi mi, milostivi gospodine, htjeli dati predujma — forintu!

— Što predujma! Tek od sjutra možete po pravilu dobiti predujam!

Schneider šuti.

— Ta tek je prekjučer bila isplata!

Schneider šuti.

— Zapili ste opet sve, što?

Schneider šuti.

— No — što je to — ne možete otvoriti usta?

Schneider tada otvori usta: — Ja ne znam — valja da sam si kupio rubenine.

Mjernik se naglo okrene. Ljutina prekorači najednom sve mjere i zubima zagrize usnice. Malo za tim izvadi kesu iz džepa: — Evo dvije šestice — posudjujem vam! — Vi, Komárče, podjite sa mnom!

Crvene oči Schneiderove gledale su sumorno za njima, gdje odlaze, tada se zaklope kao san, a usta propentaju: — Samo da mi nije tako zlo!

V.

Za cijelo ćete reći na sve to: „No, što je trhan! bekrija!“ Znate — kako čovjek to uzme! Trhan je, o tome se ne prepiremo, beskrajno lakouman, odlučan rasipnik, i kad bi imao mnogo novaca, bio bi već pod skrbničtvom — po svoj prilici! Ali on ih nije nigda imao toliko, da bi ljudi zbog njih imali samo nešto poštovanja k njemu, za to on takodjer nema ni najmanje poštovanja k novcima. On znade i to, da ih nigda ne će mnogo imati, jer stoji zapisano u pismu, „da pijanica radnik ne steče bogatstva“, a trhan se ipak negdje mora opiti, što ne?

Trhan ni pod što nije zao, opak čovjek. On nije Byronov Kajn, da bi morao da vapije k Bogu: „Za što si mi dao tu zlu volju, gospodine!“ On je jedino čovjek podatne, slabe volje, i ništa više! Za godinu dana morat ćeš dakako i najboljega od njih iz posla otjerati, on je selica, dobiva svrbež; no pol godine konačno ćeš i s najgorim dobro izaći. Opre li se, to čini samo za „braću drugove“. Sebičan nije, razdijeli to, što ima, kao kvočka. Obeća li nešto, zanesi se na riječ, a samo ako ne zna inače da se potpiše no „lopatnom frakturom“, s tri križića — vjeruj tim križićima! Jedno imade nadalje svojstvo neobično rijetko: on je pravi filozof, sebe poznaje na vlas i ne precjenjuje se. Dobije li novaca i mora li kući preko prijevoza, što no je četvrt sata udaljen od kantine, ide najprije k prevozaču, uloži kod njega dva novčića, i tad se tek vrati k pijanki. Obećaš li mu par čizama, umoli te, da mu ih ne daš, „dok ne pane prvi snijeg“, jer tad ih već ne će prodati. To je iskrenost velika, dä, obješenjačka! U kratko: on je prije ljudska *zvijer* nego ljudski smet. Zvijer ipak svagda nešto malo nanjuši — ili bolje: pomislite sebi šljuku, kad bi uzela pilulu prije nego bude ustrijeljena — što bi to bilo po nju bolje! Dakle, ako hoćemo, da se pozabavimo nečim originalnim, snosimo itd.

Mjernika trhančići zabavljahu. Već odavna bijaše naumio, da stavi kojega na kušnju. Evo sada je uhvatio Komárka. Sjedi u svojoj sobi za stolom i tiho promatra svoju žrtvu. Komárek je nešto u neprilici, ne zna, što je to.

— Od toga Schneidera ne će biti ništa, započne napokon mjernik, ali — u vama, Komárče, — ne gubim nade! Vi ste ipak razuman čovjek; vi uvidjate, da će te se tako samo upropastiti, i to bijedno! Što morate da zapijete svaki groš, morate se mučiti dvije nedjelje, u gladu i nepogodama, a da sve to i zdravlje jošte zapijete u jednu noć. Vidite, Komárče, ja ne volim ljudi, koji sebi ne ugadjaju; čovjek ne treba da bude lakom, ne treba da imade novce u duši, samo u džepu; ali u džepu mora da ih imade nešto, da ne bude uvijek robom drugih ljudi. Mi treba da imamo novce, a ne oni nas. Gledajte, Komárče, vi ste već vidjeli svijet i umijete da ga progledate, vama ne treba tek razjašnjivati, da za novce možete sve sebi kupiti, i zdravlje — sâm djavo ima poštovanje pred novcima, bez njih ne bi dobio ni jedne jedine duše! Ja trebam valjana čovjeka, pa pomislih na vas; i budete li samo četiri tjedna redovno radili, učinit ću vas nadglednikom na jednom dijelu posla — biste htjeli biti nadglednikom?

— To bih htio, upadne Komárek, a oči njegove, dosele sklopljene, digoše se i zakrijesiše.

— I bit ćete — ali učinite dobro djelo! Iznajprije — kako to za Boga izgledate; vi biste ipak bili krasnim nadglednikom! Umah se pokupite i otidjite do — —, tamo kupite sebi komad čestita odijela. No tamo ne možete u tim dronjama, dat ću vam staru košulju i hlače, i vojničku kabanicu imadem ovdje, uzmite to. Tuj je dvadeset — počekajte, trideset forinti, dat ću vam predujma; — vidite, da vam vjerujem! Do podneva možete se vratiti — sad idite i mislite na nadglednika!

Komárek ni da bi slovca rekao, pokupi odijelo, uzme novce i već je vani. Noge mu se upravo tresle od radosti. Takova promjena i tako nagla. O podne već će tuj biti u novome ruhu, za četiri nedjelje bit će nadglednikom —. Schneider — ne Schneideru ne će reći o tome ništa, ali govorit će — no, možebiti i od prijatelja Schneidera uzmogne jošte biti nešto valjano, samo ako će htjeti, kako to on, Komárek, hoće!

Brzo se je preobukao i već je na putu u gradić. U gradiću je mnogo rakijašnica, u istinu, ali one su pogibeljne samo za slabića; Komárek imade lozinku, koju opetuje svaki čas: „Kako pak ne bih htio da budem nadglednikom!“

I doista — jošte nije podne a Komárek je već opet ovdje. Novo odijelo — dao je za nj cijelih trideset forinti — nosi zavezano. Mogao je doduše starije odijelo ostaviti u kojega staretinara i pojaviti se umah u novome sjaju, ali on ima dobro srce, sjetio se Schneidera, predbježno mogao bi i Schneider da se pomogne s odloženom

garderobom, kad se i sâm poljepšao. Komárek ne će mirovati i vazda će mu govoriti u dušu.

Stari Komárek iščeznu u svome „Ospitale degli incurabili“, i za četvrt sata izadje novi Komárek. Kao da je od šećera! Na glavi jošte krasan šešir, za cijelo za forintu! Na tijelu ima modru košulju — kupio je dvije takove, sad imade s onom mjernikovom tri košulje! Na vratu sjaji se prekrasan crveni rubac, na tijelu svijetlozeleni haljetak i svijetlo-žute hlače s crvenim pasom! Elastičnim korakom uputio se k mjernikovu stanu. Taj za cijelo ne će svrnuti očiju s njega!

Mjernik sjedi već kod objeda. Promotri Komárka sa svih strana i nasmiješi se. — Za sad je dobro, reče, počekajte, gospodarica će vam dati nešto jela; hoću, da se priviknete redovito jesti. A tada ajte po poslu!

Nasitivši se, ugrijavši se, spokojan i srećan ide Komárek k svome djelu. Oko njega svima popadaše ruke, drugovi su kao u snu. To — ne, to je ipak samo — što je to?! Pitaju se, približuju se, opipavaju šešir, glade po haljetku. — „Gospodin mjernik!“ jedini je odgovor Komárkov, a o nadgledništvu ni riječi. Ispod oka pogledava na Schneidera. Schneider tuj stoji, upirući se o lopatu, izvaljene njegove krvave oči pune su prevelikog udivljenja. Počekaj, ti ćeš tek gledati!

Kako je danas taj zrak malo ne proljetni! U svim žilama to igra, bilo udara kao za okladu, upravo bi zaplesao; nemirno je, ali ipak slastno.

To novo odijelo još se nije priviknulo poslu, dosta je spretno, ali je tako — tako svetačko! Uopće kao da je danas veliki, osobiti svetak u cijelome svijetu!

Lopata odleti — ne, danas će Komárek ipak da počiva, kad je sasma drukčije! Već se pokupio i stupa niz prugu. Posvud ga zaustavljaju. — „Gospodin mjernik!“ stalan je njegov odgovor. Konačno zakrene od pruge u gaj, čovjek tako voli samoću, kad nastane u njemu velika promjena. Tko bi pak jučer slutio —

Ali ni u gaju Komárek se dugo ne zadrža; on je svakako tako sretan, a sreća čeka opet drugove, svjedoke, pa bili i zavidni. Već se povratio i ide upravo ka kantini — jošte ga nije vidjela pantafirka!

— Za boga — Komárče, vi izgledate kao kakav bogati seoski sin!

Komárek se zadovoljno smiješi.

— I taj krasan rubac — taj bi meni pristajao. Što ste dali za nj?

— Samo dvije forinte, — glasio je nehajno oholi odgovor.

— To se vidi, to se vidi! Ali gdje ste, recite mi, dobili za to novaca? Bi li vam natočila ulana, vina?

— Gospodin mjernik mi je dao! — Ne, ništa, ja više ne pijem! — i okrene se nerado, kao od zamamna iskušavanja.

— Tada me, molim vas, poslušajte — a kamo ste zametnuli svoje stare dronjke?

— Nijesam ih zametnuo, gdješto na njima nije bilo tako zločesto — n. pr. sasma dobra vojnička kabanica — da, to nijesam ni prodao, zadržao sam za se, to ću dati nekomu!“

— No to je ipak laž!

— Laž? i tad se Komárek već raspalio. — Umah ću vam pokazati, da li lažem!

I za čas bio je tuj Komárek sa svežnjem i baci ga pred nju na zemlju. — Ovdje je to — zovite me, kako hoćete, ako manjka samo jedna nit!

— Ali što je mjernik poludio?

— Što, poludio! Ženska glupača! Hoće da postanem valjan i da me učini nadglednikom! To je to!

Sad je bilo vani.

— Nadglednik! — Za pet časova kantina je puna. A ti ne ćeš da nam platiš ni čašicu rakije? — odzivaju se glasovi prijatelja sa svih strana.

Komárku je tijesno. Rado bi se pokazao pred drugovima — ali nema ni groša u džepu. Pogledava na svežnjić sa starim odijelom — ne, to već nije njegovo, to je obećao siromašnomu prijatelju — prijatelj dakako o tom naumljenom daru jošte ništa ne zna, ali — —. Brzo, evo misli! Ruka Komárkova segne do vrata: — Tuj imate taj rubac — dajte mladencima za dvije forinte rakije!

I sjedne, a ostali oko njega. — Amo ajde, brate, — viče sasma umiljato prijatelju Schneideru, tebe ne ću napustiti, šuti, vidjet ćeš, kako se za te skrbim! Ali — već ću ti kazati, što ti valja raditi!

Razvikalo se i razveselilo se sve na nebu i na zemlji. Komárek hvali mjernika i pije u njegovo zdravlje. Svi hvale Komárkove dobre nakane i piju u njegovo zdravlje —

A kad je „ponoć duhove dozvala“, već nije Komárek bio kao od šećera, bio je opet u svojoj jučerašnjoj uniformi; sa Schneiderom se najmanje do sto puta poljubio i odpjevaše zajedno barem već pedeset puta kiticu:

Kapute nam odnio
Davno već je vrag,
Još ću zapit haljinu —
Zbogom ovaj prag — —

(Nastavit će se.)

Hrvatska Oresteja.

(Nastavak.)

IV.

Nameće se pitanje, je li stara priča ova, je li ostanak iz pradomovine ili se iz Grčke k nama doselila?

Naša je pjesma mnogu promjenu proživjela, te je sasvim u novo ruho preodjenuta, ali ima ipak nekih biljega koji zasvjedočuju njenu drevnu starinu, premda pjeva o historijskom licu, koje potječe tek iz 17. vijeka, na ime o Stojanu Jankoviću, serdaru zadarskih kotara. U svojoj krasnoj raspravi „Stara vjera Srba i Hrvata“ akademik Nodilo (Rad 84. str. 159. i d.) dokazuje, da je Stojan Janković u mnogim pjesmama zamijenio starijega mitskoga junaka Stojana Popovića, dok na str. 160. u bilješci 2. pominje, da u ovoj našoj pjesmi Jukić-Martićeve zbirke „čedo Nikolicu guslari uzeše Popoviću i dadoše Stojanu Jankoviću“. Ja držim, da imade pravo na dijete Nikolicu koliko Popović, toliko i Janković Stojan, jer su oba ta imena tek od nužde ili hira pristala u rečene pjesme, zamijenivši još starija mitska imena; pak u ovoj pjesmi našoj ima i veći uzrok, da se dijete nalazi uza Stojana Jankovića, jer mu je zamijenjena veća uloga, nego n. pr. djetetu Stjepanu uz oca Stojana Popovića (u 38. pj. Petranovićeve zbirke II. knj.). A to dijete i uz oca drugog imena nije riđedak slučaj u narodnoj pjesmi. Eno u „Hrvatskim narodnim pjesmama“ Stjepana Mažuranića pod naslovom „Teška kob“ (str. 116. i d.) junak Grujica ima dijete Mihajlicu, koje ga vezana od Turaka i prevarena od ljube nevjernice oslobadja spona, da može pogubiti Turke i kazniti ljubu. Starinu pjesme dokazuje način mejdana, premda je u narodnoj pjesmi običan. Tu se na ime biju po davnoj navadi poput homerskih junaka najprije ubojitim kopljem, a za tim se pozdravljaju oštrim mačem od bedrice.

Janko Grahor.

Sam dvoboj ovakav vrlo je rijedak slučaj u narodnoj pjesmi, da oba protivnika svoje ljube (Nikolica poslije baku) dovode na mjesto mejdana i za njih se bore. Bojište „rosna poljana“ ispod mitske, kako Nodilo u rečenoj raspravi (Rad 84. st. 162.) dokazuje, Kunar-planine takodjer pokazuje na davninu, kano što i gore „Oštrovica i Ogorjelica“, koje valja junaku prevaliti, da može na mejdan doći. Na str. 188. pjeva pjesma, kako je Stojan Janković prije boja zaspao ljubi na krilu, a ljuba Andjelija „ukrade mu *moći od pomoći*“, koje se nalaze u perčinu. To sjeća na Samsona i Dalilu iz Sv. pisma staroga zavjeta. Taj isti mit nalazimo u grčkoj priči o Nisu i o njegovu zlatnom vlasu, koji mu je skinula kći Skila izdavši ga Minosu, u koga se bila zaljubila. Taj su mit rado pjesnici u svoje pjesme primali kao prispodobu

ženskog bijesa ljubavnoga (Aishil Hoef. 611. i d.) ili ga obradjivali kao Ovidije, Vergilije (?), kako kažu, u „Ciris“ pjesmi, gdje taj „roseus medio vertice crinis“ (st. 122.) ima glavnu ulogu. O čudotvornoj moći zlatne vlasi na glavi ima i u Hrvata dosta pričanja, te i danas pučani u hrvatskom primorju drže, da će dječak, koji ima slučajno plavi ili bijeli vlas medju garavom kosom, biti sretan.

Nemale je starosti znak ono pouzdano dozivanje vile u pomoć, kad se junak u nevolji nadje (s. 190.), kano u Homera skrušen usklik junaka spram boga ili božice. Isto pokazuje i onaj nagovor konja (s. 190. i d.), koji sjeća na Ahilov razgovor s božanskim konjima Ksantom i Balijem (Ilij. XIX. 400 i d.) ili Polifemov s ovnom (Odis. IX. 447 i d.). Taj je razgovor različit od novijih sentimentalnih tirada, priprost je, naivan, prodahnut nekom uzajamnom povjerljivošću i jednakošću spram životinje, gdje sjeća čovjek konja, da mu vrati uzdarje za prijašnja dobročinstva. A to je znak davnoga, primitivnoga shvaćanja.

Na više se mjesta u pjesmi spominje vila „u pećini stijeni“, a to je ostanak starijega vjerovanja. Ta je „pećina stijena“ ko neki stan božji, gdje vila hrani Stojanova sina 12 godina, pače mu i „vila tovi doru u *podrumu* b'jelim ml'jekom i ječmom jarikom“ (str. 191.). To živo spominje na stanove kršne homers. bogova, na konje im božanske i nebesku hranu njihovu (Ilij. V. 368, 777.). *Olimp* je gora u Ilijadi stariji stan bogova, nego οὐρανός (nebo), što dolazi osobito u mladjoj Odiseji. Isto je tako u Brahmanaca stan bogova brijeg *Meru, Maudara* i dr. bregovi. Bog Siva stoluje na zlatnom sjajnom brdu *Kaliasa*. Žena mu se Bhavani zove i *Parvati,* što znači *gorska kraljica* (Berggöttin), pak ima i zla svojstva ko zatornica i *osvetnica,* u čem joj je nalik vila iz naše pjesme. Vila „u pećini stijeni“ starija je oznaka, nego vila „planinkinja“, „nagorkinja“ itd., što dolazi u drugim narodnim pjesmama redovito, te odgovara grčkim nimfama.

Zanimljiv je nadalje onaj savjet vilin (s. 193.), što ga daje Nikolici: „Moj Nikola, radosna ti nana! Kada sadješ na rosnu poljanu Svoga babe bijelu mezaru, Ti potegni puške venedike, Pa doratu popusti dizgene: Na najvišem zoru doratovu, Ak' ispališ triput venedike, Ispališ ih i opet napuniš, Već si, sine, za boja dozrio, Ne vraćaj se meni u pećinu“ itd. Ta nas opomena vilina o paljenju pušaka sjeća na Tesejevu priču, gdje Tesej po nalogu oca Aigija mora, kad doraste, u znak zrelosti i jakosti prevaliti hridinu, pod kojom su cipele i mač, prije nego dodje u Atenu.

Oni stihovi o puškaranju sudeć i po duhu mjesta i po spoljašnosti njihovoj ne moraju biti jako stari. Ali ja držim, da je na onome mjestu davno prije stajao luk i strijela mjesto pušaka, jer je natezanje tvrde tetive na luku bolje moglo zasvjedočiti čiju jakost mišica i zrelost za boj, nego izbacivanje puške u zrak. Tako je iskušavao jakost i luk aetiopskoga kralja, što ga bješe poslao Kambizu Perzijancu, kako Herodot priča (III. 21—22.), ili luk Odisejev, koji prosci Penelopini ne mogahu nategnuti (Odis. XIX. 572 i d., XXI., XXIV. 168 i d.). Vjerojatno je, da su stariji stihovi o luku zamijenjeni novijima, koji govore o puškama, onda, kad je i Janković Stojan istisnuo starije lice i ime u pjesmi, a možda i prije, kad već pjevač o strijeli i o luku nije kao pušci imao pravoga pojma. I za čudo je, da u cijeloj zbirci Jukić-Martićevoj, ako se ne varam, ni u jednoj pjesmi nema pomena o luku i strijeli, pak ni u najstarijim (n. pr. Zmija mladoženja, Kremenski sužnji i dr.), dočim se u Vukovoj, Petranovićevoj zbirci češće nalazi.

Možda je u onom stihu gore „Ti *potegni* puške venedike“ i u onom dolje „A sedamn'est (sc. puta) puške *izbacio*“ ostao trag predjašnjim stihovima o luku i strijeli, te je izraz: „potegnuti pušku“ ili „p. iz puške“ ili „izbaciti pušku“ od luka i strijele prenesen na pušku. Proces toga promjenjivanja mogla bi donekle otkriti i ona pjesma Vukova II. 6. „Kumovanje Grčića Manojla“, gdje se u stihu 47. veli: „Pa *upali* žestoku strijelu“.

Isto tako držim biljegom starine i onu alegorijsku pjesmu Nikoličinu o zmiji i ptičiću, jer je plod čovjeka prirodna, naivna, koji svoje pomisli i čuvstva tumači slikama iz naravi, kako ih je nekad tumačila prirodna vjera Indoevropljana, nemajući jošte dosta apstraknih riječi za takve pojmove. Ona pjesma nije ko novija imitacija modernih pjesnika, nego pravi starinski primitivni, slikoviti izražaj apstraktnih pojmova.

A nije li možda znak starine i to, što Nikolica ubija dušmanina očeva i preljubnicu ljubu njegovu baš kod groba očeva? To sjeća na davne one žrtve Slavena i općenito Indoevropljana kod pogreba glavara porodice.

Osim toga ima dosta i riječi i rečenica epskih, koje odaju starinu: n. pr. na str. 187. dolazi epitet „*vidjeh* dan“, rečenica „od vijeka do bijelih kika“ (str. 187.) „na *čarku* je doru izgonio“, „na najvišem *zoru* doratovu“, što dolazi još na str. 193. gore, a na istoj strani dolje izmijenjeno „na najvišem skoku doratovu“; na str. 189. gore dolazi rijedak atributivni supstantiv „koplje *ubojica*“. Niže stoji rečenica „svoje bojno koplje *zašidao*“; neobična je sinekdoha „kad Nikoli *ruku nagojila*“ (str. 191.). Stih „ja sam oni mezar uzdignula“ (grob) str. 192., sjeća na Homera i na grobni humak njegovih junaka (Odis. XI. 75. i d.), kano i rečenica „očim' pogledaše“ (str. 185.) i „očima vidjeo“ (str. 194.) na homersko ὀφθαλμοῖσιν ἰδεῖν, ὁρᾶν; „dijete ludo, a *primaše* mudro“, latinski accipere, grčki δέχεσθαι, λαμβάνειν. Neobična je fraza „Ako tebi opet *sreća pune*“ (= puhne) itd.

Povrh toga ima po koji oblik čakavski u pjesmi, što će biti takodjer znak starije dobe: n. pr. riječ „obedv'je“ (str. 186.), zamjenica „on ili onaj“ u čakavskom obliku „oni“ dolazi u stihu: „Ja sam *oni* mezar uzdignula“ (str. 192.). Na str. 194. pita Nikolica Džakulu

serdara: „*Koje* kula Janković Stojana?“, što još jedanput dolazi u pjesmi. Ja držim, da je ono „*koje*“ krivo štampano skupa, mjesto da je rastavljeno „kô je“; jer je ono predjašnje pitanje neobično, a bez kopule upravo nespretno, dočim rastavljeno pisano ima i zamjenicu i kopulu „je“. Ono „ko“ jest čakavska upitna (ili relativna) zamjenica od staroslovjenske osnove къ. Ovako je pitanje sasvim obično i pravilno u čakavskom narječju. Ostatak se čakavštine vidi i na str. 196., gdje dolazi kratki genitiv u stihu „Ispod *jasal* (jasala) voda navraćena“.

Po svemu se vidi, da je pjesma prilično stara, te sve novije promjene ne mogahu sasvim zatrti tragove starine.

Sad se nadaje pitanje, potječe li toj pjesmi sadržaj iz indoevropske zajednice ili je na balkanskom poluotoku od Grka priča Orestova prešla k nama miješanjem slavenskih naroda s grčkim, te su Grci, u zamjenu za slavenske nazive nekojih svojih mjesta, darovali Slavenima, naročito Hrvatima, ovakove priče.

U sva tri tragika grčka bog zapovijeda, νόμος je, da sin osveti oca. I u hrvatskoj se pjesmi nešto slično kaže, sudeć po riječima vile (str. 192.): „Igra l' srce od *osvete svete*“, pak i duh čitave pjesme odaje istu ideju, da sin mora osvetiti oca, ma bilo i na majci, kao u Grka. Nu osim ove pjesme ima još u nas, kako zgodno opaža u svojim predavanjima o Aishilovim Hoeforama sveučilišni profesor F. Petračić, kod V. Vrčevića ta misao izrečena u 106. pripovijetci, gdje sin hoće, da ubije majku, koja mu nehote usmrtila oca, ako to njegov gospodar zapovjedi. Ali već kod Inda u Brahmanaca ima nešto srodno. O šestom se na ime upućenju boga Višnu u Vedama priča, da je sveti neki mudrac Džamadagni dobio na dar od Višnu-boga ili od Indre čudesnu kravu, koja je osim mlijeka i blago davala. Jednom prodje mimo kolibu toga pobožnjaka kralj Ardžuna sa svojim vojnicima i navrati se k mudracu na njegov poziv. Svi su se divili krasnoj i obilnoj podvorbi i gozbi, a neoprezni gazda otkrije tajnu božjega dara kralju Ardžuni, kojega odmah obuze požuda za kravom. On ponudi pustinjaku za nju tisuću drugih krava, ali uzalud. Tada dade kralj kravu silom oteti; no krava probode sve, koji su joj se približili, te obori cijelu četu kraljevih ratnika i poleti napokon u zrak. Kralj bijesom pomamljen učini i drugi zločin, ubivši svetoga pustinjaka. Ali još življaše Rama, sin ubijenoga Džamadagnija, odgajan kod nekog pobožnoga Brahmanca. Ovaj se pomoli bogu *Višnu za osvetu* i bude uslišan. Bog ne samo da mu je dao svoju bradvu i luk (kao i vila oružje Nikolici), nego je sam sišao u tijelo Rame, koji je bijući boj Ardžunu pobijedio i Kšatrije pod vlast Brahmanaca spravio.

I u tome mitu, koji donekle zasijeca u historiju, vidimo, da osvetu radi umorena oca bog ne samo zagovara, nego i sam potpomaže.

(Svršit će se.)

O književnom radu Matije A. Relkovića.

(Literarna studija.)

(Nastavak.)

U drugom dijelu svoje Gramatike govori Relković „od načina govorenja i iztraživanja riči“. Poslije općenitoga uvoda, gdje govori o devet dijelova govora, začinje pisac sa spolnikom: „Akoprem articulus u slavonskom jeziku nejma mista, već ako bi čovik na misto njega uzeo pronomen demonstrativum ovaj der, ova die, ono das, sasvim tim, pokle je u nimačkom s tim većma potribit, hoćemo od njega ovdi najprie govoriti“ (p. 52.). Iz tih riječi, pa onda iz sintaktičke nauke o spolniku (p. 258. i 259.) vidimo, da je Relković posvema dobro ćutio, da u hrvatskome jeziku spolniku nema mjesta i da je „ovaj“ pronomen demonstrativum, a ne „articulus“, pa upravo se za to moramo još više čuditi, kad vidimo, gdje Relković taj pronomen kroz svu deklinaciju povlači i meće ga svuda pred paradigmata supstantivâ upravo onako, kako se „der, die, das“ upotrebljava u Nijemaca. Relković je dakle veoma pogriješio, jer je hotio da svaku osebinu njemštine nadje i u hrvatskom jeziku, a time je pokazao, da nije imao pojma o samostalnom životu pojedinih jezikâ, što se od svakoga gramatičara mora u prvome redu zahtijevati.

I kod „spolnika“ i kod iménâ i zaimena ima Relković sedam padeža na broju, no de facto ih je samo šest, jer genitiv i ablativ ne razlikuju se ni malo formom: ablativ je naime genitiv sa predlogom od. Taj novi padež presadio je naš gramatičar bez sumnje iz latinske gramatike. No dok je tako u jednu ruku uveo ablativ, kojega u nas nema, ispustio je u drugu local, koji u hrvatskome zbilja postoji, a jamačno za to, što je oblikom posvema jednak dativu (jer Relković je poznavao oblike na —ima, —ama). Supstantive je razdijelio po dočetku genitiva singulara: —a, —e, —i na tri deklinacije; pa je u toj razdiobi, koja se uščuvala do najnovijega vremena, bio dosta sretne ruke, no za to nije bio baš osobite sreće, kad je uzeo da govori o adjektivu. Svakoga bi gramatičara morale bez sumnje zanimati dvostruke forme hrvatskoga adjektiva. Relković ih doduše spominje u svojoj sintaksi, no tek s nekoliko riječi, dočim u nauku o deklinaciji

*

navodi samo oblike složene sklonidbe (izvjesne forme), a o ostancima nominalne ne spominje ni riječi. To nam se čini još čudnije s toga, što i u njemačkome nalazimo nešto slična u spojevima adjektiva sa jednim od obiju spolnika, a znamo, da se Relković često puta baš ondje, gdje ne treba, povodio za njemštinom.

Što se tiče pravilnosti samih oblika, Relković je rijetko kada pogriješio; tek u jednom dao se zavesti stranputice. Ono nekoliko supstantiva srednjega roda, što se u pluralu deklinuju kao ženski samostavnici u singularu, prevarilo je našega gramatičara, te je kod spolnikâ, adjektivâ i adjektivnih zaimena, kad na samu stoje, uzeo posvuda mjesto plurala neutrâ singular femininâ.

U „Viencu“ (godine 1892., br. 45.) je rečeno o Relkoviću, da je on *uveo* h u genitivu plurala („Vrijedno je znati, da je on uveo onaj zlosrećni h u genitivu množine imenica“). Med primjerima u Relkovićevoj Gramatici ne nalazi se doduše nijedan genitiv plurala bez h, ali iz toga još ne slijedi, da ga je naš gramatičar upravo uveo. Već prije nego je Relković izdao svoju Gramatiku, bio je taj h više ili manje poznat hrvatskim piscima iz svih krajeva.[1] Relković ga je možebiti veoma propagirao djelujući svojom Gramatikom na kasniji naraštaj u Slavoniji, no ni po što ga nije uveo.

Što se tiče novijih oblika za dativ, lokal i instrumental plurala (—ima, —ama), Relković ih upotrebljava pomiješane sa starijim formama. Kod adjektivâ, pronominâ i supstantiva druge i treće deklinacije (žena, krepost) u većini su novije forme, dočim se kod supstantiva muškoga i srednjega roda prve deklinacije u primjerima nalaze samo starije. Ta je mješavina zasegla tako daleko, te veoma često nalazimo noviju formu adjektiva ili pronomena spojenu sa starijom formom supstantiva, što se u ostalom i danas čuje u pučkom govoru u Slavoniji n. pr.: ovim poljem (dat.); ovima oci (instr.; po R.: otcih); ovima polji (instr.; po R.: poljih) i t. d

Glagol je Relković dosta opširno obradio, no i tu je počinio istu pogrješku, kao kod spolnika, jer je hotio da za svako vrijeme njemačkoga konjuktiva nadje poseban glagolski oblik u hrvatskom jeziku, pa je u tu svrhu upotrebio kondicijonal i indikativna vremena sa veznikom da. Glagole je podijelio u tri razreda prema dočetku prve osobe singulara indikativnoga prezenta: im-*am*, šti-*em*, ljub-*im* (ista razdioba još u Babukića). O tvorbi samih glagolskih oblika ne veli se gotovo ništa, a i ono malo, što se o tom nadje, nije nikakove vrijednosti: za prezent „štiem“ kaže Relković: „formator ab Infinitivo mutando —ti in —em“. Forme same nijesu loše, tek ne znam, kako je Relković došao do oblika za drugu osobu plurala imperfekta, gdje mjesto ljubljaste, štijaste nalazimo: ljubljaoste, štijaoste, a osim toga se uz: bijaste nadje i bijaoste, dočim su ostale osobe imperfekta posvema u redu.

I druge je „dijelove govora“ obradio Relković u posebnim odsjecima: „De numeralibus“, „De praepositione“ itd., no sve je to tek puko nabrajanje dotičnih čestica.

Trećemu i ujedno zadnjemu dijelu Gramatike je naslov „De Syntaxi“, no pri tom ne smijemo ni po što pomišljati na sistematički uredjenu sintaksu. Relkovićeva je sintaksa skup raznoličnih sad sretno sad nesretno izrečenih pravila, gdje se ipak opaža želja piščeva, da tu masu bar nekako sistematički poreda. Vrijedno je da se spomene, da je Relković gdjegdje kušao pokazati razlike medju njemačkim načinom izražaja i hrvatskim, te je dapače dodao „Auszug etlicher Redensarten, darinnen die Teutschen, wann sie slavonisch reden wollen, gar leicht Fehler begehen, mit dem Beysatz, wie sie auf gut Slavonisch gegeben werden können“, no tu je mnoge dobre hrvatske izraze u svojoj prevelikoj revnosti osudio kao germanizme. Ovo dakako nije bilo za Hrvata nužno, al kako je njegova gramatika služila i „Nimcem za primiti slavonsko govorenje“, mislio je Relković, da taj dodatak ne će biti suvišan, a u istu je svrhu i sva pravila pisao u objema jezicima.

Cijelome je djelu dodan još „vocabularium“ i „izvadak običajnih i u govorenje dohodećih razgovorah“. Rječnik nije poredan alfabetskim redom, nego su riječi po svome značenju svrstane u grupe, a sasma je naravno, da tim rječnik gubi mnogo svoje vrijednosti.

Sud o Relkovićevoj Gramatici ne može biti ni po što povoljan: pisac se nepripravljen latio posla, a osim toga dao se zavesti osebinama njemačkoga jezika. No u drugu se ruku ne smije zaboraviti, da je djelo pisano pred više od sto godina, kada je gramatičko znanje bilo na mnogo nižem stupnju nego danas, a uz to je Relković bio u Slavoniji prvi, koji je uzeo pisati gramatiku. Ali za to je ipak pohvala, kojom je Baltazar Krčelić obasuo ovu gramatiku, bez sumnje pretjerana. „D. Pro-Centurio Relkovich“, veli Krčelić, *„ad perennem sui memoriam, et erga se patriae suae obligationem,* Grammaticam sclavinico-germanicam anno 1767. edidit“, gdje nam *„ea, quae Grammaticae sunt, accurate exponit“*.[1] Tu je hvalu lako razumjeti: oskudica gramatike ćutila se općenito, a Relković je pokušao prvi, da tome doskoči, pa kako Krčelić možebiti nije poznavao ništa boljega, bio je s Relkovićevim radom posvema zadovoljan. A nije napokon nemoguće, da je Krčelić pišući tu ocjenu imao pred očima više svoga prijatelja, nego li njegovo dosta slabo djelo, jer naši stari nijesu bili u tom baš Bog zna kako skrupu-

[1] Po Maretićevoj »Istoriji hrvatskoga pravopisa« nalazi se *h* u gen. plur. supstantiva *prije* Relkovića u slijedećih hrvatskih pisaca: u Bandulavića (1626.), Ančića (1678.), L. Ljubuškoga (1727), A. Bačića (1732.) i F. Lastrića (1766.) iz Bosne; u Slavoniji: u Lipovčića (1750.), Kanižlića (1759.) i Pavića (1762.); za tim u Dalmatinaca: Iv. Mrnavčića (1631.), Andrije Vitalića (1703.), A. Kadčića (1726.) i P. Kneževića (1765.); pa napokon u kajkavskih pisaca: Šimunića (1697.). Zagrebca (1715.), Fučka (1735.), Muliha (1742.), Krčelića (1747.) i Gašparotija (1752.).

[1] Notitiae praelimimares, p. 402.

Milovanje na selu. Slikao *Jaroslav Věšin.*

lozni; ta, sjetimo se samo naših Dubrovčana, kako su jedan drugoga zasipavali hvalom!

Mnogo je zrelije o Relkovićevoj Gramatici sudio poznati Katančić. On je opazio nedostatke djela, pa napose kori nedostatno poznavanje jezika: „quod linguae natura et vetustate non satis perspecta, ad opus hoc scribendum accessit". (De Istro ejusque accolis commentatio, p. 283.).

Stil je Relkovićev u Gramatici opor i ukočen, a tehnički su izrazi većim dijelom nespretni prijevodi sa latinskoga ili njemačkoga. Što se već više puta primietilo, da se naime pjesnički jezik i stil mnogo lakše izbrusi od proze, pokazuje se rijetko gdje tako jasno kao kod Relkovića, jer kada bismo imali pred sobom Satira i Gramatiku, jedva bismo vjerovali, da su oba djela od jednoga te istoga pisca: tolika je razlika medju živom dikcijom Satirovom i sapetim, tudjinskim stilom Relkovićeve Gramatike.

(Nastavit će se.)

Zadar i Venecija od god. 1242—1247.

Napisao **Ferdo Sišić.**

Premda su Mlečani uz pomoć križara god. 1202. Zadar silom zauzeli,[1] ipak su dobro znali, da taj njihov posvoj nije trajan, jer čim će koji odvažniji i krepči kralj sjesti na ugarsko-hrvatski prijestol, no što su Mirko i brat mu i nasljednik Andrija II., Zadar će se pobuniti i povratiti pod zakonitoga vladara. S toga su nastojali, da na neku ruku steku pravo na Zadar, te ga više ne bi svojatali ugarsko-hrvatski kraljevi. U to im se opet desi prilika, da su i to dobili.

Andrija II. (1205—1235.) još je od oca Bele III. primio, kad je ovaj bio na samrti, zavjet, da će poći u križarsku vojnu, a u tu mu je svrhu namro otac velika imanja, više gradova i mnogo gotova novca, što je sve od potrebe za taj daleki put.[2] Zna se, da toga kralj nije izvršio, dapače da je baštinu upotrijebio za to, da navali na svog brata kralja Mirka, te tako omogućio Mlečanima posvoj zadarski od god. 1202.[3] Kukavno mu vladanje i razne familijarne neprilike[4] nagnaše Andriju na to, da je god. 1214. pomišljao na to, kako bi očev zavjet ispunio,[5] te se tako s Bogom izmirio. God. 1216. i 1217. stao se ozbiljno zanimati za svoj put u svetu zemlju. Kralj se čudno stao spremati na sveti pohod: orobio crkve i oltare, odnio svetinje i dragocjenosti iz njih, da zgrne što god gotova novca; crkvi vesprimskoj ote krunu kraljice Gizele, koja je težila osim svojih dragulja dvanaest maraka finog zlata, što je prodano na istoku za 140 maraka srebra.[1] No jadni lakoumnik još nije imao toliko, da najmi brodova za prevoz u svetu zemlju. Sada se domisli, da proda Mlečanima Zadar. U tu svrhu pošalje u Veneciju (početkom 1217.) templarskog priora Pontija da Cruce i transilvanskog (erdeljskog) prepošta Aleksandra, kao svoje poslanike, koji su duždu Petru Zrini predali zlatnim kraljevskim pečatom potvrdjeno pismo od Andrije II. Kralj piše, da pristaje na sve, što će njegovi poslanici uglaviti, baš kao da je sam nazočan kod stvaranja pogodbe. Poslanici utanačiše, da kralj ugarski za sebe i svoje nasljednike odstupa grad Zadar Veneciji na vječna vremena; o tom će izdati povelje pod zlatnim pečatom, a potvrdit će je i sam papa. Venecija se obvezuje postaviti kralju deset brodova, svaki jak da nosi pet hiljada centi, a svakim upravlja pedeset mornara. Kralj će platiti za brod od pet stotina centi, 550 maraka srebra, a za druge brodove prema razmjerju. Prvi će obrok platiti o budućih duhovih, drugi koncem svibnja, treći i četvrti osam dana prije polaska brodovlja iz Venecije u Spljet, gdje će se kralj i njegova vojska ukrcati. Andrija II. će prisesći, da će vratiti ladje čitave, a mornari opet za sjegurnost kralja i njegove vojske u koliko se tiče vožnje.[2] Eto tako je kukavni Andrija II. prodao Zadar, no tako da je kraj toga morao još i sam plaćati.

Kako se dojmio taj čin Zadrana? Jasno se ne može odgovoriti na to pitanje, radi oskudice vrela, no jedan nam spomenik ipak daje slutiti, da je bilo mnogo nezadovoljnih ljudi i to iz najvećih krugova. Dne 8. kolovoza 1226. morao se zadarski nadbiskup Ivan (1218—1238.), inače Mlečanin po rodu,[3] pred mletačkim vijećem zakleti, da nije nikad stajao niti da stoji u kakom snošaju sa zadarskimi nemirnjaci, koji rade oko izdaje, već da će uvijek raditi na korist i probitak mletački.[4] Kako inače

[1] O tom sam raspravio u lanjskom »*Viencu*« br. 36 i 37 (*Kako je osvojen Zadar g. 1202. i kakav mu bijaše odnošaj prama Veneciji*).

[2] *Kukuljević*, Codex diplomaticus II., 191 i *Annales Coloniensis Maximi* (*Pertz*: Mon. Germ. Hist. SS. Vol. XVII. pg. 808).

[3] Gl. *Huber*: Studien über die Geschichte Ungarns im Zeitalter der Arpaden. Wien 1883. pg. 4—11. (Die Kämpfe des Königs Emerich mit seinem Bruder Andreas).

[4] God. 1213. umoriše urotnici ženu mu i kraljicu Gertrudu. Gl. *Huber* o. c. (Die Ermordung der Königin Gertrud von Ungarn im Jahre 1213.) pg. 11—23.

[5] *Fejér*: Cod. dipl. III 1. pg. 163—166. Andrija II. moli 1214. papu Inocenta III, da mu dozvoli okruniti sina Kolomana, pošto on kani poći u križarsku vojnu.

[1] *Fejér* o. c. VII. 1. pg 209 i Codex diplomaticus patrius (Hazai okmánytár) V. pg. 8—9.

[2] *Ljubić*: Listine I., 29—31.

[3] *Farlati-Coleti*: Illyricum sacrum Tom. V., 72.

[4] *Ljubić* o. c. 39.

nemamo vijesti o tom nemiru, a i posljedice nijesu nam poznate, to se čini, da se sve do skora umirilo i sleglo, kao žeravica pod pepelom.

Od onda prošlo je šesnaest godina bez ikakog gibanja ili važnijih dogadjaja, no zadarski su se nezadovoljnici bez sumnje spremali na otpad od Venecije, čim im se pruži prva zgodna prilika.

U to opet stade u Italiji ratovanje izmedju cara Fridrika II. Hohenstaufca i pape Grgura IX. te njihovih saveznika. Car se veoma ljutio na Veneciju ne samo što je bila saveznica papinska, već i za to, što mu je mnogo jada zadavala u Apuliji.[1] S toga naumi tog neprijatelja odalečiti od italijanskih obala, ako mu uspije pobuniti protiv Venecije Dalmatinske općine. U toj se namjeri upustio još koncem god. 1241. u dogovaranje sa Zadrom, te mu obeća pomoć. Zadar računajući na carev snošaj s republikom i njegovu pripomoć, protjera iz grada svoga kneza Mlečanina Ivana Michieli, a sve Mlečane u gradu pridrži s njihovim imanjem kao svoje sužnje. Na to pošalju Zadrani glasnike caru Fridriku II., koji mu javiše svoju pobunu, ujedno moleći za pomoć. No jadnici se u caru prevariše, jer im on odgovori, da im ne može da dade vojske, pošto je sam nužno treba. Caru je dosta bilo da je svratio pozornost Mlečana na Dalmaciju, te da ih tako odaleči od svoga bojišta, a za tudji interes nije mario (početkom god. 1242.).[2] Sada ne preostade Zadranom drugo, nego uteći se kralju Beli IV., koji se u to doba nalazio u Dalmaciji, pošto su Hrvati netom razbili Mongole. Gradjani izvjesiše zastavu kraljevu na svojim zidinama, te poslaše u Klis, gdje se Bela IV. nalazio, poslanstvo. Kralj im potvrdi povlastice, što im je dao brat njegov vojvoda hrvatski Koloman, proširi im zemljište, te im dade novaca za popravak gradskih zidina, osobito onih kraj mora, koje su bile razrušene po ugovoru s Venecijom od g. 1204.[3]

Što su Mlečani radili? U prvi mah nijesu ni mogli ništa da rade, zabavljeni s carem Fridrikom II., pa s toga i Dandolo hvali mudrost svojih djedova, jer dužd Jakov Tiepolo (1229—1249.) iznajprije pošalje u Zadar poslanike, koji su na lijepi način htjeli da primire gradjane i da ih nagovore, da se opet povrate pod vlast Mletačku; ali Zadrani dakako nijesu htjeli toga učiniti. Na to posla dužd drugo poslanstvo, koje zatraži, da se izruče oni Mlečani, koje su Zadrani zasužnjili: toj se želji duždevoj zadovoljilo.[4] Kralj Bela IV. nije se dosta pouzdavao u se, da će poslije tatarske invazije obraniti Zadar, s toga se obrati na cara Fridrika II. s molbom, da bi mu pomogao, no dakako bezuspješno (koncem 1242.)[1]

Slijedeće godine u svibnju pošalje dužd Jakov Tiepolo pod Zadar četrdeset i šest brodova: dvadeset i šest galija i dvadeset ladja, sa svima potrebnim spravama za podsjedanje; vodja je bio Rajnero Zeno, budući dužd mletački, a pratio ga protjerani knez Ivan Michieli U vojni je sudjelovala jedna sedmina mletačkog žiteljstva i tisuću lombardeških plaćenika. Kad su to saznali Zadrani, brzo pošalju glasnike kralju Beli IV. moleći ga pomoć, čemu se kralj i odazvao. On im posla hrvatskog vojvodu i pana Dioniza Vialku i nekog kneza Marka sa više od 10.000 vojnika, što konjanika što pješaka u pomoć.[2] Kad je Rajnero Zeno došao pod Zadar, nadje ga dobro spravljena: sve su zidine bile popravljene i visoko podignute, a po srijedi luke bješe pretegnut težak i snažan lanac, da priječi ulaz mletačkim galijama. Na to ode vojvoda mletački s cijelim brodovljem odavle, te zaplovi do otoka Ugljana, što se pružio preko puta od Zadra. Ovdje pozove Rajnero Zeno tesare i druge radnike, pa se stane spremati na tegotno podsjedanje. Radnici izradjivahu velike balvane i ljestve na ladjama, a na ladji „Sv. Andrija“ urede stroj, koji će, čim bude brod bacio sidro, onaj lanac, što priječi ulaz u luku, uhvatiti te ga prekinuti. Kad je sve to bilo spremno, podje vojvoda mletački na grad. Čim se brodovlje pojavilo, stadoše Zadrani s bedema gradskih bacati kamenje iz raznih strojeva, a isto odvrati i Rajnero Zeno; za toga boja približi se brod „Sv. Andrija“ lancu, te ga prekinu. Sada se razvi pravi boj; strjelice, kamenje i ino oružje letjelo je s obiju strana, jedno da zapriječi Mlečanom iskrcavanje, a drugo da Zadrane i medjutim u pomoć prispjela bana Dioniza i kneza hrvatskoga Marka odbije od bedema i luke. Ban i knez Marko izidju iz grada sa 5000 konjanika na obalu, dok su ostali vojnici i Zadrani ostali na bedemima boreći se s Mlečani, koji su ljestve prislanjali na zidove i sidra od broda bacali na njih da se uspnu. Konopcima provučenim od brodova do zidina nastojali su da smute i priječe konjaničtvo hrvatsko. Ipak se trojica konjanika usudi prijeći konopce, ali jadno zaglaviše. Prvi se na Zadarske zidine uspe protjerani knez Ivan Michieli, odlikovav se u boju osobitim junačtvom. Medjutim pogodi strjelica bana Dioniza u vrat, tako da su ga teško ranjena njegovi vojnici iznijeli od bojišta; tim činom nasta velika smutnja i medju Zadrani i medju ugarsko-hrvatskom vojskom: uzmicanje ove posljednje upriliči Mlečanima, da su provalili na ona vrata, koja su kod mora u grad. Sada stane opće bježanje i gradjani i pridošla im banska vojska ostaviše grad, koji srećni Mlečani zauzeše (5. lipnja 1243.)[3]

(Svršit će se.)

---

[1] *Romanin:* Storia documentata di Venezia. Tomo II. Venezia 1854. pg. 223—235.

[2] Archivio storico italiano Vol. VIII. Firenza 1845. (La cronique des Veniciens de maistre *Martin du Canal*) pg. 390. *Muratori:* Scriptores rerum italicarum Vol. XII. (*Dandolo:* Chronicon Venetum) pg. 353—354. *Schwandtner:* Scriptores rerum hungaricarum Vol. III. 264. i dalje.

[3] *Wenzel:* Codex diplomaticus arpadianus Vol II. 143—144 *Starine* XXIV. pg. 213-214.

[4] Da *Canale* o. c. pg. 394. *Dandolo* l. c.

[1] *Lucius* o. c. 265.

[2] Da *Canale* o. c. 394: „En Jadre se mist li Bans a tot li Ongres, qui forent X mil que a pie que a cheval; et li Cuens Marc d'Esclavonie a grant compagnie de cians. d'Esclavonie (t. j. Hrvata)«.

[3] U opisu bitke najviše sam slijedio kroniku *Da Canale* l. c. pg. 394—401. i *Muratori* 354—5. (Gl. još *Lucius* i *Thoma* l. c.). Onda *Wenzel* VII. 153.

K slikama.

Janko Grahor. U ovom broju donosimo lik neumornog radnika i pregaoca na obrtnom polju, *Janka Grahora*, velikog industrijalca i predsjednika trgovačko-obrtne komore u Zagrebu. Upravo se navršuje pedeset godina, pol vijeka neprekidnog rada, što je današnji svečar kao mladi tesarski naučnik zaradjivati počeo sebi kruh svoj. U borbi za život i neumornom radu on se je umio uzvinuti od čednog radnika do veoma znamenitog stepena u društvu, te danas stoji u redu najuglednijih hrvatskih velikih industrijalaca. On je svijetao primjer mladjemu naraštaju, što li se sve može postići jakom voljom i neumornim pregalačkim radom!

Književnost.

Hrvatska. *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti* izdala je na svijet kao XX. knjigu »Starih pisaca hrvatskih«: »*Crkvena prikazivanja starohrvatska XVI. i XVII. vijeka*«. Dosad su dva hrvatska crkvena prikazivanja, koja se pripisuju Marku Maruliću, štampana u izdanju akademijskom djela Marulićevih. U ovoj se pak knjizi iznosi na svijet 14 još ne štampanih hrvatskih crkvenih prikazivanja, složenih za narod, što se nahode u dva rukopisa arhiva akademije jugoslavenske. Izdavač akademik M. Valjavac napisao je uvod o tima prikazanjima.

— U Sarajevu izišla su tiskom i nakladom tiskare »Bosanske Pošte«: *Pjesnička djela Fra Grge Martića*. Prvi dio: *Osvetnici*. Izdavateljica toga djela jest poznata spisateljica *Milena Mrazović*, koja u predgovoru veli, da šalje u bijeli svijet biser-plod miljenika vile Slovinkinje, znajući, da se time odazivlje općoj želji, koja se davno već javljala sa svih strana, gdje znadu dičnoga pjesnika Fra Grgu Martića. Malo imade danas sretnika, koji su razgrijevali srce svoje na vatri zanosnih pjesama Fra Grginih. Muževi srednjih godina većinom, a po gotovo mladost naša znade ih tek po imenu ili po odlomcima, kojima se kite naše knjige. To ju je ponukalo, da, ne žaleći ni truda ni troška, u pristalom ruhu izvede pred štioce »Osvetnike«; pa ne će žaliti toga ni u buduće, dok proslijedi tiskati »Pjesnička djela« Fra Grgina. Ona je uvjerena, da će ju u tom poduprijeti rodoljubivo naše općinstvo, pa knjigu rado prihvatiti. To ona očekuje od svih, koji slatkim jezikom našega pjesnika progovaraju. — Iza toga se u uvodu crta život pjesnikov i ocjenjuju djela njegova, a najviše se pisac bavi glavnim Martićevim djelom »Osvetnicima«. U završetku isporedjuje Martića s Kačićem ovako: Milovan (Kačić) i naš Radovan (Martić) doista su srodne duše, a ista im je svrha, da naime probude zapušteni svoj narod iz ubitačna mrtvila, uskrise u njem narodni ponos, pa da ga putokazom vjere i nade upute na bolju budućnost: Milovan slaveći junačka djela naših predja i šireći spasonosnu ideju slovjenske sloge i ljubavi, Radovan opisujući svim žarom svog vrelog srca nečuvene patnje pogažene raje, uzdajući se svedjer u Boga, čovječnost kršćanskih vlasti i čvrste mišice svojih zemljaka. Kako Kačić tako je i Martić Hrvat dušom i tijelom; gotovo sva njegova djela ugledala su svijet u Hrvatskoj, pa su i u prvom redu na diku hrvatskoj knjizi«. Veliki taj ep ima odjelitih sedam epskih poglavlja, koja se opet na pojedina pjevanja dijele, pa opijeva važnije dogadjaje od g. 1857. do 1878. Cijeli je ep tiskan na 868 strana. Na koncu je dodan rječnik nepoznatih, ponajviše turskih riječi; time se udovoljilo prijekoj potrebi, da se dotična mjesta mogu dobro razumijevati. Naš će list o »Osvetnicima« i o izdanju jošte donijeti posebnu obznanu. Naša je živa želja, da naše čitalačko općinstvo, a napose mladež, objeručke prigrli ovo znamenito pjesničko djelo. Cijena je knjizi 3 for., a vezanoj 4 forinta 50 novčića.

— Nakladom »Pučke knjige«, društva za ćudorednu i gospodarstvenu prosvjetu naroda u Zadru, izišle su *Pripovijetke za hrvatski narod*, što ih je napisao *fra Mate Ivanišević*. U predgovoru otkriva pisac povod i svrhu ovim crticama: Znajući, da je narodu hrvatskomu vjera vazda bila svetim amanetom, a svećenici da su mu najvećma srcu prirasli, zaletio se pisac s dva tri poteza u njihov život, te je narodu o njima savio kiticu cvijeća, da uvidi, kako su svećenici onaj stožer, koji donose narodu prosvjetu, koji stoje uz narod, pa ga potiču na svijestan rad i tješe u teškim kušnjama, koji su rasadnici narodnih ideala. Poziva braću svećenike kršne Dalmacije, da se uhvate u kolo, pa da perom u ruci uzrade za prosvjetu prostoga naroda. U ovom su svesku četiri crtice, namijenjene zabavi i pouci puka. — Ovo korisno društvo izdalo je do sada 9 knjižica.

Slovenska. Družba sv. Mohora u Cjelovcu počela je razašiljati svojim članovima ovogodišnje knjige. Ima ih na broj šest, ili 83 štampana tabaka, a sve to za neznatnu cijenu od 1 for. članarine. Tu je u prvom redu lijepo uredjeni »Koledar«, koji pored koledarskog gradiva i imenika članova ima više poučnih članaka i zabavnih pripovijesti. Ukrašen je s više lijepih ilustracija. Druga knjiga sadrži pripovijest »Na krivih potih«, što ju je za pouku i zabavu priprostomu narodu napisao Žaljski. U njoj pisac riše socijalistični pokret. Treća knjiga: »Naše škodljive rastline v podobi in besedi« od prof. M. Cilenšeka posvećena je pouci, pa se mora priznati, da je mnogo vrijedna. Ukrašena je lijepim ilustracijama, a pisac je dostojan nasljednik nezaboravnoga prirodnjaka Erjavca. — Poznati književnik i urednik »Doma in Sveta«, dr. Fr. Lampe, opisuje u knjizi »Jernzalemski romar« svetu zemlju i njezine krajeve. I to je djelo nakićeno krasnim ilustracijama. Čuveni slovenski pisac, g. J. Starè, koji je za »Družbu sv. Mohora« napisao svjetsku povjest, obdario je ove godine članove družbine bogato ilustrovanom knjigom: »Kitajci in Japonci«. — Šesta je knjiga molitvenik »Življenja srečni pot«, što je napisao pokojni biskup A. M. Slomšek, taj uzor katoličkoga Slovenca. — Družba sv. Mohora ima ove godine 57.398 članova, a to je svakako sjajan uspjeh. Dohodaka imala je družba 63.834 for., a troškova manje 27 for. 81 novčić.

Srpska. Srpska kraljevska akademija izdala opsežno djelo pod natpisom: *Geologija Srbije od Jovana M. Žujovića*. Deo prvi: Topografska geologija. Beograd. Srpska kraljevska državna štamparija. 1893. — U »pristupu« ističe pisac, da je zadatak tome djelu, da prikupi i izloži sve do sada postignute rezultate geološkog proučavanja kraljevine Srbije u pogledima topografskom, petrografskom, statografskom, tektonskom i paleontološkom. Prema ovim raznim pogledima ovo je djelo podijeljeno na nekoliko raznih odjeljaka. Iza toga podaje pisac pregled sviju ranijih geoloških spisa o Srbiji. Po tom se redom izlaže topografska geologija pojedinih krajeva u Šumadiji, južnoj, istočnoj i zapadnoj Srbiji. Ovo je djelo bez sumnje znamenit pojav u srpskoj književnosti, pa s toga upozorujemo na nj naše stručnjake.

— U XXII. »Spomeniku« izdala je na svijet srpska kraljevska akademija »*Dokumente o Šćepanu Malom*«. Iz moskovskoga glavnoga arhiva ministarstva inostranijeh djela prepisao *Marko Dragović*; pak nadalje: *Iz memoara Ibrahim-Mauzur-efendije iz 1813. i 1814. godine* priložio *Stojan Novaković*.

— Profesor *Jovan Živanović* izdao je nakladom knjižare Luke Jocića knjigu pod natpisom: »*Srpski pčelar*«. Pisac te knjige poznat je kao praktični i teoretični pčelar, pa se knjiga njegova sama sobom preporučuje. Ovo je prvi svezak ovećega djela, koje će izići po prilici u 20 tabaka velike osmine sa ilustracijama, a stoji 1 for. 60 novč.

Život za sreću. — Trhani. — Hrvatska Oresteja. — O književnom radu Matije A. Relkovića. — Zadar i Venecija od godine 1242—1247. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 28. listopada 1893.

Br. 43. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Život za sreću.

Pripovijeda Ladislav Z. Ladanjski.

(Nastavak.)

Kod večere je Boletića zapalo mjesto medju groficom Rispoli i Marijom. Živahna grofica na brzo rasprši njegovu ozbiljnost i on se počeo šaliti i smijati. Poveo se govor o prilikama glavnoga grada.

— Pitate me, šta radi svijet ovdje u gradu, — govorio je Boletić. On se u prvom redu zabavlja. I doista malo ćete naći gradova iste veličine, gdje vam se nadaje toliko prilike, da se zabavljate, kao ovdje. To vam je u istinu mali velegrad.

— Da, to se vidi u svem; ja sam se čudio, kad sam gledao bogatstvo dućana, krasne zgrade i bujni život, koji se razvija po ulicama, — reče Rispoli. I vjerujte, kad sam vidio, kako je prostran grad, pomislih, da je u njem tri puta toliki broj stanovnika, nego li je u istinu.

— A i kad se radi o tom, da se Zagreb pokaže, onda biste mislili, da se je zbilja njegovo stanovničtvo potrostručilo. Zato i jest on naše središte, naš biser, naš ponos, — reče Raković. I svakomu Hrvatu mora da srce kuca od veselja, kad vidi, kako se širi i napreduje od dana do dana.

Rispoli poče raspredati misli o trgovini i gospodarskim prilikama, ali ga prekine Lora:

— Molim vas, prestanite s tom politikom i narodnom ekonomijom; tomu nije mjesta na plesu. Pripovijedajte radje, — obrati se k Boletiću, — kakovih će jošte zabava biti. To nas više zanima, a dužnost je gospode, da zabavljaju gospodje, a ne sebe.

— Uvjeravam vas, da ćete imati dosta prilike, da plešete bilo na javnim bilo na privatnim plesovima. Bit će osim toga koncerata, pak imademo i glumište.

— A kakovo je glumište? — zapita Marija.

— Kad govorim o glumištu, moram da upotrebim slovnički oblik.

— Molim, samo ništa učeno! opre se grofica.

— Nipošto. Moram se uteći stupnjevanju. Zgrada, prvi stupanj, ružna i kukavna; repertoir, drugi stupanj, priličan, ali bi mogao biti biraniji i bolji; a glumci, treći stupanj, većinom su dobri, pa ima medju njima i pravih umjetnika.

— A za što nema lijepe zgrade, za što nema opere? pitala je grofica.

— Odlučeno je već prije mnogo godina, da se gradi novo glumište, a zašto se ne gradi, tomu se nitko ne može dovinuti. Imali smo valjanu operu, ali je ukinuta, jer da je bila kriva manjku, a sad je i bez opere manjak.

— A šta dalje? — pitala je opet grofica.

— Svaki je tjedan, ako nije odveć zima, glazba na našem lijepom Zrinjevcu, gdje se svijet šeće i pokazuje. Onda imademo veliko sklizalište.

— Skližete li vi?

— Naravski!

— E, onda ćete me poučavati u sklizanju, zar ne?

— Drage volje. Najzgodnije će biti prije podne, jer poslije podne je prepuno za početak.

— Dobro, dakle odmah sjutra. Kada vam vaša služba dopušta?

— Poslije jedanaest sati sam slobodan; čekat ću gospodje na sklizalištu. Skližete li i vi, barunovice? — obrati se Boletić opet Mariji.

— Da, i to veoma rado. Al sa mnom ne ćete trebati da se mučite, ja sam već sasvim sigurna.

— Šta sigurna, ti si prava vještakinja, — umiješa se grof u razgovor. No vidim iz vašega razgovora, da će

biti zabave dosta, a da ispunimo ostalo vrijeme, držim, da će biti najbolje, ako sastavimo mali odbor, koji će priredjivati svakojake druge zabave.

— Ti si divan čovjek, Arture, — zapljeska obijesna grofica, ja bih te najradje poljubila.

— Primam na ugodno znanje, — nasmije se grof.

— Čim dodjete k nama, — nastavi opet grofica, obrativši se Boletiću, izabrat ćemo taj odbor, a i vi morate da budete u njem, jer nama svakako treba netko, tko dobro poznaje ovdješnje prilike.

— Ali mi ne smijemo gospodina poručnika sasvim zaokupiti, — reče Marija, — on imade sigurno i drugih dužnosti.

Boletića, koji se je bio veselo podao razgovoru, osupnuše Marijine riječi, a i zadnje grofičine. Pričini mu se iz grofičinih riječi, kao da oni samo u njem traže orudje, koje će im pomagati, da se zabavljaju, koji će im priredjivati veselice. Marijine pak riječi bile su mu, kao da ga ona hoće potisnuti natrag i da suzbije grofičinu povjerljivost. Prodje ga veselje i na licu mu se opet pojavi ozbiljan i strog izraz, pa odgovori mirno:

— Ja ću drage volje ono vrijeme, kad nijesam u službi, posvetiti gospodjama, da im pomognem kod zabava, kako bi sačuvale ugodnu uspomenu na svoj ovdješnji boravak.

Marija opet u čudu pogleda toga čovjeka, koji se usudjuje, da ovako pred njom govori. Svi su se danas, kao i prije, vazda bezuvjetno njoj na službu nudili, a ovaj se usudjuje da ju podsjeti, kako on ima i drugih dužnosti. Čula je, da je siromašan, pa da ne ima ništa do svoje plaće i staroga imena. Nije li se i on njoj približio kao i svi oni drugi, koji hlepte za njezinim novcem, koji hoće nju, jer baš nije loša privaga svoga imetka? Imade li ona uzroka, da ga drži boljim od svih tih lovaca sreće? Htjede da mu oštro odgovori i da otkloni svaku njegovu službu, ali se još za vremena sjeti, da on nije ničim očito povrijedio društvenih obzira i da ga je njezin otac veoma ljubezno primio i pozvao u kuću.

Odmor se svrši i sve se opet vrati u dvoranu, gdje se je naskoro razvio živahan ples. Boletić je zaplesao valčik s Marijom, a kad ju je vratio na mjesto, doletješe Iškoci i grof Varini, da ju zamole za ples, i to skoro u isti čas, tako da je teško bilo odlučiti, koji je prvi došao. Marija stajala je čas neodlučna, a Boletić, hoteći da joj pomogne, prišapne joj:

— Kapetan je bio prvi.

— Hvala, vidjela sam i sama, odgovori Marija malo ne osorno i zaplesa s grofom, pak ostavi Boletića zapanjena. Ali jedva što je nekoliko koračaja proplesala, oćuti, šta je učinila. On je sigurno htio da joj pomogne iz neprilike, da za slučaj, ako bi krivo počinila, uzme odgovornost na sebe. Zar se je marila na nj otresti i to još pred ljudima, koji će mu se s toga sigurno rugati. Šta joj je on učinio, što ju tjera, da baš prema njemu bude osorna i neprijazna? Ona je ćutila, da bi tomu čovjeku mogla da bude dobra, da se nije i on tako požurio, da se pokloni zlatnomu teletu. I Marija je strastveno plesala, letjeja iz ruke u ruku. A kad joj dodje na oči Boletić i kad je vidjela njegovo nujno, ozbiljno lice, postajala je još objesnijom.

Ples se primicao kraju i lagano se praznila dvorana. Sve rjedji bivali redovi plesačica, sve manje parova je pratilo ples. I Rakovićevi podjoše, praćeni cijelom povorkom mlade gospode. Boletić, koji je slučajno stajao kod ulaza, morao se takodjer pridružiti, da ih sprovede do oblačionice.

— Ne zaboravite, dragi prijatelju, da nas skoro posjetite, — reče Raković, porukovav se srdačno s njime.

— Dok se vidimo, sjutra na sklizalištu, — dometne grofica.

Svi mu stisnuše ruku, samo Marija odvrati njegov poklon lakim sagibom glave. Dok ju je mogao vidjeti, pratio ju je njegov pogled, a kad mu izginu s vida, proleti mu licem nujni posmijeh. Prva pojava toga bića potresla je njegovo srce, prvi susretaj bio je po nj tako sretan, a sad se bez ikakove krivnje spušta koprena medju njih. Teško se je riješio, da se približi, njegov ponos ga je ustavljao, bojeći se, da se ne shvati krivo taj njegov čin, dolazak siromašna časnika k bogatoj i odličnoj djevojci. Prvi je korak učinjen, sada već ne može natrag, a da ne uvrijedi staroga baruna, koji ga je tako prijateljski primio. Ali on će morati da zatomi svoje čuvstvo, da u svakoj zgodi pokaže svoj strogi i nesebični značaj.

Sjutradan je Boletić već prije jedanaest sati bio na sklizalištu i čekao. Nestrpljivo je sklizao, pušeći cigaretu za cigaretom i izgledajući, ne će li se ukazati otmene gospodje. I u snu i na javi za jutarnje službe pratila ga Marijina slika. U snu mu se prikazala tako milom i ljupkom, ali onda je opet došla java i on ju je opet čuo, gdje mu osorno dovikuje: „Hvala, vidjela sam i sama“. A on je ipak sada stajao i nestrpljivo čekao, da dodje, da ju vidi. Danas mu je bilo tako ugodno, što je sklizalište gotovo prazno, što nema nikoga od njegovih znanaca. On sad ne bi mogao da s kim razgovara ili još manje da koga zabavlja. I kako mu je inače nesnosno bilo, kad nije bilo na ledu onoga meteža i žurbe, kad nije svaki čas sreo koje drugo poznato lice, tako se je danas ugodno ćutio u toj samoći. Ta da je danas puno, on bi, makar se broji medju najbolje sklizače, sigurno svaki čas koga srušio, pa makar je veoma učtiv, mnogo bi znanaca ostalo bez pozdrava. Napokon, već je čekao gotovo cijeli sat, približe se sklizalištu saone, a iz njih izidje Marija, praćena majkom i tetkom. U prvi mah htjede Boletić da prileti odmah k njima, ali onda se dosjeti, da ne smije tako pokazivati svoje čežnje, i on još jednom zakruži ledom. Prispije upravo, kad je Marija silazila na led, pa joj pomogne, da sadje preko stuba. Bila je danas dražesna u opravi od crnog baršuna, obrubljenog oko vrata svijetlo-sivim krznom i s kapom i rukavicama

od istog krzna. Svijetli mouflon krasno je pristajao svježini njezina lica, a crna boja oprave lijepo je dolikovala njezinu vitkom struku. Izraz udivljenja preleti njegovim licem, ali samo časak, i on se ozbiljno pokloni.

— Oprostite, što ste tako dugo čekali, jer mislim, da ste točni bili; ali mi dolazimo ravno iz kreveta, — reče Marija, pošto ga je pozdravila.

— Veseli me, što su gospodje tako probavile jučerašnju zabavu. Sad će kretanje u svježem zraku biti veoma ugodno.

— Da, tomu sam se i veselila. Al proskližimo sad jedanput ledom, moja tetka još nije prikopčila sklizaljke.

Uhvatiše se unakrst za ruke i otisnuše se ledom u velikim, lakim lukovima. Kao da bi lebdjeli, nosile ih sklizaljke po glatkoj površini. Svježi, studeni zrak udarao im u lice. Ovdje u prostoj prirodi Marija se sasvim podala čaru zabave, bila nestašno i obijesno djevojče.

— Za mene nema većeg veselja, nego na tako velikoj površini sklizati. Naš je ribnjak doduše mnogo veći, ali kad zapane snijeg, onda ga je teško očistiti, pa nisam mogla da se do site volje nasklizem. Najveselije je bilo, kad bi me Marko uhvatio i turao ledom tako brzo, da mi je zrak oko ušiju zviždao.

— Dozvolite, da i ja to učinim? zapita ju Boletić, a kad mu nije odbila, uhvati ju oko struka i turao ju, trčeći, što je mogao. A Marija se od veselja smijala, mahala rukovnicom tetki, koja je već spremna čekala. Ona upravi svoj tek onamo i za čas stigoše na mjesto.

Grof dovede svoju suprugu Boletiću i reče mu:

— Eto, prijatelju, ja vam predajem vašu učenicu, samo molim vas, budite strogi. da što nauči, i oprezni, da ta objesnica ne počini kakovu ludoriju i da se ne ozlijedi.

— Budite bez brige, grofe, bit ću strog i oprezan, to je prvo načelo kod svake pouke.

On uhvati čvrsto groficu za ruke, pa ju povede na led. Već po tlu teško je koracala na uskom bridu sklizaljaka, ali kad je došla na led, nije mogla da čvrsto stane, te je trebalo jake Boletićeve ruke, da ju uzdrži.

— Koracajte, kano da idete po tlu, govorio joj Boletić, a ona je dizala noge, napinjući se da čvrsto stane. A Marija oblijetala oko njih, smijući se i dajući savjete. Jedva prodjoše jednom oko leda, kad izjavi grofica, da već ne može dalje. Boletić ju sprovede do mjesta i opet se sklizao s Marijom, koja kao da je htjela da popravi svoju jučerašnju neprijaznost. Onda je opet vodio ledom groficu i učio sklizanju, pa tako brzo prodje prije podne.

Svaki bi se dan sastajali na ledu. Grofica je očito napredovala, te je brzo, kako je odvažna bila, počela sama sklizati. Nu naskoro se saznalo, da Marija polazi na sklizalište i ona je sad i ovdje bila vazda okružena velikim kolom udvorica. Taj okoliš opet je sjetio Mariju njezina položaja, a nestašna djevojka postala je opet hirovita gospodjica, koju svi snube.

* * *

Boletić podje da posjeti Rakovićeve. Tek što ga je sluga najavio, već mu dodje barun do vrata u susret, pa mu pruži obje ruke:

— Veoma me veseli, što ste se tako brzo odazvali momu pozivu i posjetili nas. Boletić pridje k barunici, da joj poljubi ruku, a ona ga primi isto tako ljubezno kao njezin suprug.

— Marko, — obrati se Raković k svomu sinu, eto sinovca moga najboljeg prijatelja i tvoga kuma. Moj sin i jedini član moje obitelji, koga još ne poznajete, — reče opet Boletiću. Nadam se, da ćete i vas dvojica biti prijatelji, kao što smo bili vaš stric i ja.

Mladići si stisnuše ruke, pa se po vojničkom običaju, jer su oba bili časnici istoga čina, pozdraviše kao drugovi.

— Moj stric je bio kum vašemu sinu? — zapita u čudu Boletić, obrativ se Rakoviću.

— Da, on je bio kum mojemu Marku. Obećao sam, da ću vam o njem pripovijedati, a sad je baš najbolja zgoda. Jeste li poznavali svojega strica?

— Nijesam; iste sam godine ugledao bijeli svijet, kad je on pao, ali otac mi je mnogo o njem pripovijedao.

— Vidim, mi starimo. Ta i moj se Marko rodio godinu dana prije njegove smrti, a meni se čini, kao da sam ga još nedavno vidio. Ja sam već bio dvije godine poručnik u onoj konjaničkoj pukovniji, kad nadodje novi poručnik Marko plemić Boletić. Kada vas gledam, mislio bih, da njega vidim: isti stas, isto lijepo, ozbiljno lice, te sive oči, pa i govor, u svem me tako živo sjećate njega. Zar ne, Ado? — okrene se k svojoj ženi.

— I te kako, — odgovori ona; već dugo nijesam vidjela takove sličnosti.

— Za kratko postao je ljubimac cijele pukovnije. Njegova prijatnost, njegov plemeniti značaj, njegova junačka ćud i dobro srce osvojiše svakoga. Nas se dvojica u brzo sprijateljismo i on je bio često gost u našoj kući. Ja sam se baš u ono vrieme oženio sa svojom milom Adom, — reče, poljubiv svojoj supruzi ruku. U zimi se prehladih i dugo sam ležao teško bolestan, a on je cijelo vrijeme moga bolovanja dolazio i boravio sve svoje slobodno vrijeme uza me. Jednog dana dodje, a imao je ruku u zavoju. Uplašen upitam ga, šta mu je, a on mi smiješeći se odgovori, da ga je konj u staji udario i neznatno ozlijedio. Napokon ozdravih, a poslije nekoliko mjeseci saznadoh, da se je našla hulja u pukovniji, koja je pogrdila moju čast i poštenje, dok sam se borio sa smrću. A moj dobri, plemeniti Marko, ne pitajući nikoga, i ne ispitujući ništa, već pouzdajući se jedino u pošteno lice svoga prijatelja, pozove drznika na dvoboj i sasiječe ga, zadobiv kod toga laku ranu na ruci. On je stavio svoj život na kocku, da mi spasi i sačuva čast; to mu ne ću nikad zaboraviti. Kad mi se je rodio sin, prva je bila misao moja i moje supruge, da on bude kumom novomu predstavniku naše obitelji. A godinu dana kasnije vidio sam ga, kako na čelu svoga voda juriša proti neprijatelju,

*

kako je sasjekao kukavicu trubljača, koji je, zavukav se u jednu jamu, od straha trubio na uzmak, a časak kasnije s povikom: „naprijed junaci!“ padne s konja, pogodjen od neprijateljskog taneta u prsa. Eto vidite, takav je bio vaš stric, moj prijatelj i pobratim. I ja vas, njegova sinovca, primam kao sina u svoju kuću, ne bih li se bar donekle odužio njegovoj uspomeni. Znadem, da rod, koji je rodio tako uzorna i plemenita čovjeka, ne može da radja drugačije duše, — dovrši i pristupi k Boletiću, pa ga zagrli. Dirnuta pristupi i Rakovićka, pa mu pruži živo obje ruke i reče:

— Dodjite, kad vas volja, a ustreba li vam kada savjeta, koji samo majka podati može, budite uvjereni, da ćete u mene naći srce, kao u svoje majke.

Sad im je Boletić morao pripovijedati o svom ocu i majci, o svom životu. Pripovijedao je o složnom i sretnom obiteljskom životu, kako mu majka brižno i milo upravlja kućom i stvara ondje mjesto, gdje se srce od milja rastapa i gdje on u svako doba nalazi mira i odmora. Pričao je očito i iskreno, kako mu je otac siromašan časnik, koji ne ima nigdje svoga doma, već kamo ga sreća sa pukovnijom nanese.

— I ako moj otac nema svog doma, ma da je tudj u tudjem svijetu, seleći se od grada do grada, iz zemlje do zemlje, ipak živi u njegovu srcu živa ljubav za onu zemlju, na kojoj se je rodio, za onaj narod, iz kojeg je niknuo. I dok sam još bio maleno dijete, pripovijedao mi je o junacima i o bojevima hrvatskoga naroda, o njegovoj sreći i nesreći, o krasotama hrvatske zemlje. Junačtvo hrvatskoga naroda, zasvjedočeno kroz tolika stoljeća, bilo mi je glavnom pobudom, što sam se posvetio vojničkom zvanju.

— Da, kad se zadje u tudji svijet, onda se istom upozna, šta je domovina, — dometnu Raković.

— I kad čovjek ne poznaje domovine, oh, da znadete, kako onda žudi za njom. Očevo pripovijedanje, njegov zanos i njegova ljubav nije samo u meni rodila i uzgojila ljubav za kolijevku mojih djedova, nego i pobudila čežnju, da ju vidim, da stanem na njezino sveto tlo. Kad sam prvi put stupio na hrvatsku zemlju, obladalo me neko sveto čuvstvo ponosa i veselja, obladalo me i čuvstvo sigurnosti i mira. Ja sam vidio, da je zemlja krasna, da je narod dobar i mio, pa sam se zgražao na zlobu tudjinstva, koja hoće da nas prikaže kao divljake, da nam poreče pravo, kako i mi pripadamo kolu prosvijetljenih naroda. Sjećam se, da sam se jednom u Beču upoznao s jednim pruskim poručnikom; da ste samo vidjeli, kako me taj gledao, kad sam mu rekao, da sam Hrvat. Onda me počeo ispitavati, medju ostalim i to, da li mi imademo u Hrvatskoj gradova.

— Nevjerojatno, — prekine ga Raković.

— Da, nevjerojatno, odgovori Boletić, ali je ipak tako. A ja se ne mogoh svladati, da mu ne odgovorim: „Oprostite, gospodine, ali kod nas znade svaki učenik niže gimnazije više o centralnoj Africi“.

— Zloba se i neznanje natječu, da nas umanje i potisnu. No, kad se nadje čovjek, koji je živio izvan domovine, pa ćuti kao vi, to je tim veća čast po onoga, koji je uzgojio takov značaj i takovo srce. U tom činu poznajem plemenštinu, u njem vidim srce i dušu vašega oca.

I sad je opet Boletić pričao, kako je sproveo svoju mladost. Nije mu bila osobito svijetla, jer je već za rana morao iz roditeljke kuće, u vojničke škole. Samo na kratko vrijeme mogao je kući, da se ogrije na roditeljskom srcu, da se okrijepi i nadje novih sila za daljni rad. On se je mnogo trsio, pa je kao prvi izišao iz akademije. Sada je kao poručnik osovljen na svoje noge, ima pred sobom sigurnu budućnost, ali on ne će nikad prestati, da radi i napreduje. Govorio je o svojim osnovama i nadama, kako se sada pripravlja za ratnu školu i želi doći u glavni štop.

— Ustreba li vam kada zagovornika, mirne se duše obratite na mene; ja imadem dosta prijatelja u vojničkim krugovima, reče mu Raković.

— Od srca vam hvalim na vašoj dobroti, gospodine barune, ali molim, da me krivo ne shvatite, ja sam odlučio, da sve postignem sam i ravnim putem, vjeran lozinki svoje obitelji: „omnia per se“.

— Tako valja, mladi prijatelju, to mi se svidja. Sada vas poznajem i vidim, da se nijesam u vama prevario, da ste i vi plemenit, čelik značaj, vriedan sin vašeg roda. Ja ću pratiti vaš život i veselit ću se vašemu napretku, jer ne sumnjam nimalo, da vas čeka lijepa budućnost.

(Nastavit će se.)

Trhani.

Napisao **Jan Neruda**, sa češkoga preveo **Stjepko Španić**.

(Nastavak.)

VI.

Minulo je već nekoliko mjeseci. Mrazovi nastali i zemlja otvrdnula kao kremen.

I već su prošli Svi Sveti, a s njima odoše najednom i svi „ribnikovi“ u svoj zavičaj, k razasutim jezerima oko Budjejovica. Nema druge. Moraju da vide, kako se zimske magle sljevaju nad vodama i kako se trstika kiti injem. Kao djeca naučiše ondje raditi i stavljati nasipe, kao odrasli učvrstiše i ukrasiše tim zornim umjećem bokove željeznica. U velike su štovani, trhan ih stavlja visoko, držeći ih na pô rukotvorcima. Oni to takodjer znadu, iz daleka ćeš ih prepoznati po dostojanstvenom lijenom hodu, po širokome šeširu, kojega se veliki obod savija kao krilo

debele vrane, i po modrome zaslonu, kojega je desni donji okrajak vazda pô sata slobodan a pô sata opet uzvinut gore na lijevo za pâs. O Svim Svetima napuštaju svoj posao, a o Uskrsu opet se iz doma razlete po svoj Evropi. To su karateristični ljudi kao kotlokrpe iz Trenčina.

Što je mračnije i turobnije u prirodi, to je veselije u trhanstvu! Zima ne dopušta lijenosti ni rukama ni dosjetkama!

Upravo je za rana izašao mjernik iz svojeg stana. Razgledao se, pa si otare ruke i obriše suze, što ih je usilio mraz. Na njegovu licu počivalo je veselje. Otpuhne u maglu dah i promumlja: „Toga sam željan“. — Više nije mrmljao, mraz mu je kazao, da zatvori usta, a česa je „bio željan“, valja da sami nadopunimo. Dakle: „Što će danas biti opet tako osobito!“ Toga se tjedna naime dogodilo, da se je upravo razderala nad Australijom vreća; dan na dan nešto novo, osobito, upravo da prasneš! A danas je subota — valjat će ujedno uzeti tu subotu, da ponovimo prošle dneve!

U *ponedjeljnik* bilo je „nešto, što se u pokladama ne jede“, kako veli trhan. Bila je naime svadba, prava pravcata svadba! Supruzi Markovi iza desetljetnog srećnog „braka“ stupili su u red svetoga braka. Prešli su u kratko, kako će pozorni čitatelj već sâm razumjeti, iz „druge“ vrste u „prvu“. Slava bijaše neizmjerna. Ne samo što su na pruzi po vas dan igrale orguljice, nego je cijelo australsko trhanstvo sprovelo ženika i nevjestu sve do seoca; sâm gospodin mjernik i Adam, najomiljeliji nadglednik, bijahu kumovi. Mladoženja imao je nov modri kaput, nevjesta sasma novu sivu suknju s naborima i sivi doramak s visoko načičkanim rukavima — mogu da pribave sebi kus nova odijela, valjani su, imadu nešto novaca. Djeverom bio je devetgodišnji njihov sin Tonda, družicom njihova sedamgodišnja kćerka Baruška — veseli vodiše k žrtveniku vlastite svoje roditelje. Samo domala Tondu ostavi veselje. Netko ga naveo, da će morati da pjeva svadbenu pjesmu i nauči ga jednu; no jedva podjoše i kad Tonda otpjeva svoju:

Hvalim vam lijepo
Za vašu kćerkicu,
Hvalim vam lijepo
Za vašu kćerku:
Što ste mi je rodili,
Meni je odgojili,
S toga ja vam za nju
Hvalim lijepo —

već je dobio zaušnicu od darežljive ruke oca mladoženje. Ali — kakova zaušnica!

U *utorak* došao je ovamo iz gradića oružnik po — Adama. Ubogi Adam! Već je dva puta morao u grad k sudu, ima da odsjedi dvadeset i četiri sata a „ne zna, za što“. Pred mjesec dana bio je u selu kod glazbe, ondje se nešto posvadio, jednoga bacio napolje, drugoga svalio pod stô, trećemu razbio glavu, ali za to! Priznao je kod suda, da mu je „glavu prozračio“, i mislio, da je time već sve svršeno medju njim i gospodinom sudbenim pristavom, kao medju čestitim ljudima, ali za tim — „dvadeset i četiri sata“! I pošto nije umah na urečeni dan, jučer, nastupio zatvor, tuj je već danas oružnik! Najprije popita za mjernika; mjernik je negdje, nitko ne zna gdje. Tad se popita za Adama, nitko ne poznaje Adama. Jošte bi ga najprije poznao Komárek, ali bi morao da se nazivlje „Franta Šnophoun“, taj Adam. — Kako pak izgleda? — upitao jedan. — Što ja znam! — odvrati oružnik. — No, upravo takav je nedavno prebježao, upravo takav! Bježao je, pa je izgubio svoje kurje oči, — pospješite li za njim, možete da ga dostignete!

Medjutim već su svi bili oko oružnika; jedan je fićukao, drugi je vrištio, treći kmukao, četvrti uprijevši se o motiku gledao je na „kolica“ kao na turski bubanj, peti bacio je crepovlje zdjele na kamen — „regmenc-banda trauf!“ jekne komando i već bi ga bili mljeli — no u to se pojavi mjernik. Uze oružnika za ruku i odvede ga u svoj stan. Trudio se, da uvrijedjenu osobu umilostivi, napajao ga i obeća mu, da će Adam doista prekosjutra nastupiti zatvor, pa otprati sam oružnika komad puta. Mrk se vrati i sve ih ispsuje, što hoće da mu učine neprilika s oblastima. — Adame, vi morate onamo prekosjutra, razumijete, ja se ne ću prepirati! — Adam kimnu, da je dobro. Kad se pak mjernik udaljio, mahne Adam rukom i reče drugima! — To bi bio vražji posao, kad ja ne bih taj put tu gospodu prevario, ja, Adam!

Srijeda je otpjevala svoju baladu umah za jutarnjeg sumračja. Toliko psovaka jošte nije bilo u ustima čovjeka, što ih je sasuo pred izlaskom sunca trhan Martinka na trhana Baštu. A Bašta, inače jezika kao jež, danas je umuknuo mukom. Samo katkada pusti koji muk, koju riječcu, ili bi pak slegnuo ramenima i kazao „inu!“ — a slušateljstvo Australije mal da ne popuca od smijeha.

Martinka i Bašta već su od godina nerazdruživi prijatelji, ali se jučer ipak posvadiše u svome duplju. Bašta je naime Martinkov najamnik. Da ne plati činža, ne bi ništa bilo, ali lijena zvijer ne će ni ruke maknuti, ne će da ide u šumu po mah, ne će da pomaže kod zatrpavanja škulje — Martinka se raspalio i bacio ga napolje. Za zimske noći bez krova, bez novaca za rakiju!

Bašta je obilazio duplje kao mačka, zaustavljao se, nasluškivao — naglo se sagnuo, iščeznuo, i opet se pojavio, a u ruci je nosio Martinkov haljetak, hlače i čižme. Založit će to u selu, itd.

Rano u jutro već je Bašta opet na svome mjestu i čeka, što će dragi prijatelj. A najprije nagrne iz duplja mnoštvo strašnih kletva i psovaka, zatim se pokaže ježeva glava Martinkova i okretala se, dok ne opazi Baštu, gdje mirno iščekuje. Tad je to išlo, kao da kamenje leti, letjele su psovke. Bašta ne reče ništa, napokon uzdahne: „Inu, to nije bilo kršćanski od tebe, prijatelja baciti na zimu — bez novčića! — I ti si to založio! — Bašta

žalosno kimnu. — A gdje? — U selu. — A kako ću ja sad onamo!? — Da, tko bi to znao! — Opeta psovke. Konačno nadodje sudac Zoubek. Bašta ima da na pô gola Martinka uprti na ledja i da ga odnese u selo. Za tijem se imadu pomiriti. Bašta krzma. — Ipak, napokon, Martinka mu oprosti i za tri polićka naprti ga Bašta na ledja. Martinku spopade humor, ostale trhane takodjer, i jedan skoči na drugoga, pa je već cijela škadrona i uz neizmjernu vrisku kreću u selo.

Četvrtak. Danas je Adam dokazao, hoće li prevariti gospodu ili gospoda njega. O, on je lukavac! Uzme mladoga, dosta dobro obučena trhana, plati mu petak (petaču — 5 for.), dade mu svoj poziv i trhan Drubek odsjedi taj dan umjesto Adama!

Trhan Drubek je vrlo ljubezan dečko. Bio je kapralom u vojništvu, odslužio je i otišao je opet kući k roditeljima. Ali je imao smolu, jer je njegov otac bio smolar. Jednom je poslao stari Drubek mladoga Drubka sa bačvom kolomaza u gradić. Bilo je nešto odviše sparno. Mladić, uznojivši se i umorivši, zaustavi se uz put u trhanskoj kantini.

Tamo su igrali „velusa“ i mladi Drubek igrao je takodjer. Ali kad je sio, nije uopće znao, da će te večeri spomena vrijednog dana ostali trhani Mrkoša, koji je požrtvovno držao cijelo vrijeme „banku“, tražiti po svim tavanima i po svim stajama u selu, hoteći ga ubiti. Za Drubka je to prilično kasno došlo na vidjelo, da je Mrkoš iz gradića donio gostioničaru sasma nove karte, koje su bile vjerno i sasma harmonički po bojama na naledju označene. I tako se zbilo, da bačva s kolomazom nije išla u grad i Drubek se više nije vratio k svome ocu.

Ali što je na tome, ta tuj se radi o nečem drugom. Oružnik i tamničar ne poznaju osobno Adama, to će se već izvesti a jednom će Adam gospodinu sudbenomu pristavu reći za tu — šalu! Na pruzi je već danas zbog toga veliki smijeh, Adam se upravo promijenio, malo ne razuzdao!

Već je do podne. Tko to ondje silazi? — Bogme, Drubek! — A s njim, grom i pakao, oružnik!

Stvar se razvila sasma naravski. Laganim, gipkim korakom došao je Drubek u grad k tamničaru i podao mu „svoju“ pozivnicu. Mladić se tamničaru svidio. — Vi ste jošte kod vojništva! — Već sam odslužio! — odreže Drubek, — kao kapral, tuj imadem otpusnicu! i dade tamničaru iz džepa svoju pohranjenu „otpusnicu“. I bilo je svršeno! — Kad je pak Adam odlazio s oružnikom iz Australije, izgledahu oba kao medvjedi.

Petak je dan vrlo nesrećan, kako znamo. Mlynařik — govorili mu običajno „Fajfka“ — radio je na daljku za nabijanje zemlje, a djavo ili gospodin bog znao, što je radio, slomiv si palac na lijevoj ruci! Po sreći tuj se desio upravo liječnik prolazeći prugom, i zavije mu ruku. Mlynařik radio je dalje kao da nije ništa, za to pak nekoliko drugih nije radilo. Nekoliko ih u gaju kopalo grob, šest stopa dubok, šest stopa dugačak. Jedan je zbijao od dasaka lijes a žena njegova šila je iz bijelih krpa jastuk za lijes i mrtvačku košulju. Drugi je pravio od letava nosila a treći opet pleo ogroman vijenac iz omorikovih grančica. A poslije djela u večer bio je pogreb, velelijep, ganutljiv. Oprani slomljen palac, obučen u košulju, metnuli su u lijes i zabili lies uz sveopći, gorki plač.

Kod toga govorio je Schneider vrlo ganutljiv govor, stavljao je miloga pokojnika svim prisutnim za uzor, a glavno, što je na njemu hvalio, da se — nigda — *nigda* nije opio. — Govornik odstupi, a Komárek poškropi jastuk i lijes mokrom krpom. Uzeše jastuk na ramena, dva „mladenca“ i dvije „gospodje“, i podjoše. Bijahu poredani u dugu povorku, svi u parovima vodeći se za ruke. Sprijeda su išle žene i naricale su — kako već jesu te žene! Za njima su išla po dva utupjela muškarca, pjevajući pogrebnu pjesmu. Ipak još ne dodjoše ni do riječi:

Suze ublažite,
Za mnom ne plačite,
Roditelji premili,
Koji ste me rodili —

i gle općenitog naricanja, lamento prodirući u srce! A umah iza lijesa išao je Mlynařik, kao najbliži rodjak.

Što je pak u *subotu!*

Mjernik se raskročio i podje medju radnike. Radnici ga pozdravljahu, a jedan od njih pristupi. — Molim ponizno, milostivi gospodine mjerniče, imadem molbu.

— A kakovu?

— Nemojte mi to odbiti, milostivi gospodine! Noćas mi je rodila žena.

— A ja bih imao biti kum, to se razumije! Vi tuj nikoga nemate, hoćete kazati! — No, kad to mora da bude — pa kad ćete imati vremena, dodjite, netko će poći u crkvu mjesto mene!

To je donekle pokvarilo humor gospodinu mjerniku. — To je toga mjeseca već četvrti — zar da opet pošaljem dvije srebrne forinte — radje bih već dao donesti umah lagvić! — mrmljao je idući dalje. — To se množi kao kunići; podje li to tako dugo, svaki će se drugi trhan zvati po meni Pepek ili Pepika — Šta će to biti?

Dopodne ure brzo prodjoše. Ljepšega humora nije imao mjernik. Samo je posao išao pomalo, studena je zemlja opora. — Taj komad — to je grob! — naricahu trhani a iskusniji pokazivahu jošte na zapreke, koje ih kod izvedba čekaju: — Ne — s tim se nije šaliti! — No kraj svega svog iskustva ipak nijesu razumjeli, ali ni sâm mjernik ne bijaše osobito zadovoljan.

Veselio se, kad je došlo vrijeme objeda, i brzim korakom otišao je kući.

Pred kućom stoji trhan Vašíček. U svemu je valjan čovjek, a i mjernik ga voli.

— Nosite li mi što, Vašíčku?

Trhan stiska kapu, kao u neprilici. Njegovo je suhonjavo lice problijedilo, oko mu čudno sjaji, kao od straha; usnice mu dršću.

— No što je, govorite!

— Već ste i bez toga čuli, — propenta trhan.

— Što sam čuo — ja ništa ne znam, meni je zima!

— Nijeste još ništa čuli?

— No ništa, kad ti velim.

— O tome krumpaču (sjekiri).

— O kakvome krumpaču?

— Ono nije istina — ja ga nijesam ukrao — kako sam živ, nijesam se zaboravio! — a iz oka mu protisne suza.

— Ali što to ima da bude! Izgubio nam se krumpač?

— Ne, ne, nama ne, nego pred dvije godine — u Hebu.

— Meni se čini, da vam se miješa, Vašíčku!

— Bože, ne! već sam za to predan sudu.

— A tko vam je to kazao?

— Drugovi, u nedjelju u gostioni.

— Učinili su od vas ludu. Za krumpač, ne dajte se ismijati! Ajte kući i najedite se — s Bogom!

Mjernik unidje u svoj stan. Naobjedovao se, zapuši, usne. Kad je pak iza dvije ure izašao napolje, opazi Zoubka, gdje sav usipljen leti k njemu.

— Milostivi gospodine — nesreća!

— No — no —

— Vašíček se objesio!

— To nije moguće — tà ja sam s njime pred —

— Mora da visi barem dva sata.

— A gdje?

— U šikari na pruzi.

— To je smiješno — u šikari, a tamo ni drva nema!

— Ipak — izvolite se sami osvjedočiti!

Pospješiše do naznačenog mjesta. Na pruzi nitko nije radio, glave trhana gledale su na stranu, na šikaru. Tuj je visio ubogi Vašíček — deset hvati od pruge, — sasma po propisu. U istinu on nije visio, ta sirota bio je viši nego to skrivljeno drvo; svezao je odozgo svoju pregaču pa se bacio na kožnato remenje, što je bilo na njoj — ugušio se. Napolak je klečao, napolak visio, lice mu problijedilo, oči nabrekle.

Mjernik pristupi. — Doista, ovdje nije više čovječje pomoći — tijelo je već odavna ohladnjelo! — Pustite ga ovako, dok dodje komisija, a vi ajte po svome poslu. Noću morat će netko biti kod njega na straži. Učinite medju sobom!

Bilo je žalosno, neugodno poslije podne u Australiji. Trhansko je čuvstvo doduše efemerno, ali — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

— Počekaj, danas ćeš udobrovoljiti mjernika! — pomisli u sebi u večer Komárek. I podje poslije djela k mjerniku.

Taj je sjedio zlovoljan sa svojih snova. Zlovoljno pogleda na Komárka, koji je dolazio k njemu, a niti mu ne odvrati na pozdrav. Od dana neuspjela pokusa nije ni pogledao Komárka.

— Ja ću biti preko noći kod Vašíčka na straži, — reče pritajeno Komárek.

Mjernik ništa.

— Dobrovoljno, milostivi gospodine.

Mjernik ništa.

Komárek je već u neprilici.

— Vi ćete tamo smrznuti u svojim krpama — no neće biti šteta, — opazi konačno mjernik.

— Uzajmit ću gunjeve. Kad bih imao nešto rakije, samo tako da se ugrijem —

— Opili biste se i tada istom smrzli!

Komárek je gotov.

— Evo vam ovdje ipak nekoliko novčića za rakiju — tuj imate! Ali pazite na se — svršit ćete gore nego Vašíček — što da u vama nema baš ništa vrijednosti!? Zar nema nikakvog sredstva, da biste se popravili?

Komárek se u zabuni počeše po nosu.

— Vi ste dobar i mudar gospodin, — izlane na to, — ali kad to ne ide!

— — — — — — — — — — — — — — — —

Zavio se u gunj i sio je nekoliko koračaja od lješine.

Napio se i bručao je. Sjetio se opet riječi mjernikovih.

— Nepojmljivo, — mumlja za se, — gore nego Vašíček — što je komu do toga! — Imadem snage — dosta sam mlad — a kad ne bude snage — istina je — no krasti ne ću! — Ali — što? — Zanat — kad bih umio zanat — ili barem strojiti — ili preradjivati konjima zube na mladje — što, sabirat ću krpe — bacit ću u košaru najprije sebe — sakra! — to će biti — divno će to biti —

Okrene se k lješini. Mjesec sjajio je jasno na blijedo lice i na nabuhle oči

Komárek se strese.

(Nastavit će se.)

Put u Dalmaciju.

(Nastavak.)

Oko 4. poslije podne maknu se „Zvonimir“.

Rastadosmo se od vrijednih Starogradjana koliko bolje mogosmo.

Sunce je stajalo još dosta visoko. Plovili smo na zapad. More se bilo napunilo onim blijedim žarom — ništa do neba i mora — a jedno i drugo gori u vatri. Lagan se vjetric dovija kroza „Spljetska vrata“. Sveti se Vid na Braču ljupko zazelenio pa diže svoju oblu glavu na tamnome nebu, — sunce upire u nj svoje zrake.

Svi smo na provi, od prvoga do zadnjega; — svakome se zrcali na licu zadovoljstvo i sreća. Stari Tone, koji si negdje u Staromgradu nadje zakutak i društvance, sjedi na malome stolčiću pa zvrnduca svoju primorsku pjesmicu: „Rasla je vrbîcà—aa, vrbica rasla je ee . . . trajna nà trajna nà . . . itd. pjevao bi on do sudnjega danka, da mu pjesmi ne prekine nit veseli makinista, kad zapjeva neku talijansku barkarolu.

Divotno se razlijegala pjesma onim mirnim zrakom.

— Pomoz bog — kako ovi Talijan, promumlja Tone, — ter ga ne moren slušat. I ode u sobicu.

— Vis!

Udjosmo u „Viški prodor“, što dijeli Vis od Hvara. Na jugo-istok dignuo se iz mora viški *Hum*, a na sjevero-istok *Sv. Nikola* hvarski. Strma obala hvarska protegla se od zapada prema istoku. Već na zapadnom rtu hvarskom opazismo brdo, na njem tvrdju *„Fort Napoleon“*, a pod njim u zatonu grad *Hvar*. Kad se čovjek primakne Hvaru, komu je luka baš prema jugu otvorena, preseneti ga osobit pogled. U luku zaredale se starinske kuće na venecijansku sagradjene. Nešto iznad grada digla se niža tvrdja *Forspanjol* (tako je Hvarani dobrom talijanštinom zovu). Grad se zavio u zeleno. Ružmarin, datulja i agava rastepli se oko grada.

„Zvonimir“ pristade.

Skupilo se bilo nešto ljudi, pa čudno gledaju te nove došljake.

Zapitam prvoga, gdje je gostiona, da naručim večeru — ali moj sokol ne umije hrvatski. Upitam i drugoga i trećega, ali od zla u gore. Nitko ništa. Hvar je još uvijek zadahnut ljutom talijanštinom, pa je u tome jak premac bijelom Zadru.

Udjosmo u „Kursalon“. To je stara venecijanska „Loggia“, danas okrenuta u nekaku kavanu, u kojoj ima čitav niz talijanskih novina, — ali žalibože ni kave ni mlijeka. Fasada te loggie baš je lijepa, pa se iz sredine luke još ljepšom pričinja. „Orologgio“ uz nju, pak vijećnica, starinska neka zgrada, u kojoj su brodove gradili — onda ona zelen i blagi zrak, sve pokazuje putniku, da je daleko na jug zabasao.

Na glavnome trgu stoji katedrala, a pokraj nje neznatni biskupski dvor. Crkva bijaše dupkom puna: govorile se „lamentacije“ (latinskim jezikom), — bila je baš srijeda u velikom tjednu. Pjevaju Hvarani, da te bog očuva. — a kad još čudnom pjevanju (kroz nos) — pribrojih vrepči krič hvarske dječurlije i talijansko čavrljanje žena, — eto ti babilonskog tornja. Ono nešto mornara, što sjedi na kamenim stubama, govori neki čudni dijalekat. To su pravi „cokavci“, jer im svaki čas izleti po „co“ na usta. To su ljudi sa otoka, — nijesu gradjani.

Odosmo do bližega samostana. Ispratiše nas dva gospodina, koji nam svaku i najmanju sitnicu hvarsku pokazaše.

Samostan je sazidan na „punti“, — prekrasna je položaja — gotovo nalik na sv. Eufemiju rabsku. Datulja, agava i eukaliptus, pak bujni bršljan gotovo ga sakriše.

Nije mi ni najmanje žao bilo, što pohodih samostan, a baš radi slika, što se u refektoriju nalaze. Jedan samostanac pripovijedao nam vrlo zanimljivu crticu o prekrasnoj slici: „Zadnja večera“, što visi u samostanskom refektoriju. Neki slikar Roselli putovaše iz Carigrada u Mletke. Na putu oboli. Kako je Hvar blagog podneblja — a bez zime, dovezoše ga onamo, a on se sklone u samostan. Samostanci ga njegovahu koliko god su bolje znali i mogli. Napokon preboli tešku bolest, pa se oporavljaše. Kako nije mogao da vrijednoj braći naplati njihov trud, sjede, dok se oporavljaše, i naslika „Zadnju večeru“, pa je ostavi samostancima za spomen i nagradu. Slika je velika, ima kojih 25 kvadratnih metara površine, duga je osam metara. Šteta, što je refektorij taman, pa slika nema prave rasvjete; ali koliko se može razabrati, te se slike ne bi stidila ni najbolja galerija. Zadnji apostol na desnoj strani prikazuje samoga majstora Roselli-a. Pripovijedahu nam, da je u Hvar dolazio neki Francuz, pa da je silne novce nudjao za „Zadnju večeru“ — ali ode ne opraviv ništa. Osim te slike ima u samostanu još i drugih slika veće ili manje vrijednosti; tako: „Mrtvi Krist“, sv. Jela križarica, sv. Franjo, Tobija, sv. Jerolim, Judita, Ezav i Jakov itd.

Kad se vratismo u grad, teškom mukom nadjosmo neku malu gostionu, u kojoj se okrijepismo. Blaženi Hvar!

— Kako je ovo vino?

— Ugrizlo se, gospodine, — odvrati mrka gostioničarka.

— Što će to reći, gospodine? — upita Mefisto jednoga od naših cicerona.

— Reći će, da je staro.

Ne znam pravo, ali čini mi se, da je baš Mefista one večeri vino ugrizlo.

Divna mjesečina (kao da nije ista, koja i u Zagrebu) pratila nas do „Zvonimira“. Pod onim gotičkim prozorima, oko kojih se vije zelena loza a miriše bosiljak, čuješ zvuk mandoline. Lagana talijanska romansa širi se onim uzanim ulicama. S prozora čuješ riječi tihe, valjda i ljupke — onome, koga se tiču. Sve je tako bajno — tako krasno — ma baš onako, kako je već do sto puta opisano. Za to ostavljam sve ostalo, što bi još moglo slijediti, fantaziji poštovanoga čitatelja, pa ću se „iskričavan“ hvarskom lukom otisnuti do Zvonimira.

Iz moje poetične dispozicije trgnu me glas starca Tona:

— Gospodíne! su dobili ča fažola, ima ga od ovega leta.

— A kako će vrijeme sjutra, Tone?

— A reć ću jin. Ako ne búde široka, al bure, ali nevere, će bit lipo.

— Živa istina. Laku noć.

* * *

Veliki četvrtak, — nebo oblačno, — nesimpatični Hvarani, — a mi mrke, zle volje. Ne znam, kako je tmuran dan na nas djelovao; ali svi smo se nekako mrgodili.

Meni su u jutro dali u „Kursalonu“ čaj. Upitah, imaju li ga. Rekoše, da imaju. I zbilja — nakon dobre pol ure eto prijatelja Hvarana, nosi mi čašu čaja, ali kako. Neka zelenkasta jušica, zelenkasta baš onako, kako je mlado platanino lišće u proljeću na trgu Zrinjskoga.

(Nastavit će se.)

Zadar i Venecija od god. 1242—1247.

Napisao **Ferdo Šišić.**

(Svršetak.)

Na veliku radost Mlečana glavom javi u Veneciji pobjednik Rajnero Zeno vijest o pokorenju Zadra, ostavivši ondje s vojskom Mihajla Morosini (Mauroceno). Dužd Jakov Tiepolo ovoga odmah imenova knezom Zadarskim, pošalje u grad mnogo mletačkih obitelji i plemića, da napuče opustjeli Zadar; medju ove došljake razdijeljen je imetak pobjegnulih Zadrana. I tako su Mlečani nastojali, da malo po malo turajući u gradove primorske i otočke italijansko žiteljstvo, sebi konačno pribave odane i vjerne podanike, a hrvatsku svijest i gradjanstvo jedno odstrane, a drugo potalijanče. „To su oni i prije činili, lijepo veli gosp. Smičiklas, nu nije moguće niti pomisliti, da bi se Zadar mogao zatvoriti od stanovničtva i duha hrvatskoga, dokle su okoliš zadarski i otoci čisto hrvatski i sačinjavaju jednu cjelinu“.[1] Ivan Michieli, bivši knez zadarski, bješe radi osobitog junaštva, koje je pokazao u toj vojni, za nagradu imenovan knezom klugijskim.[2]

Medjutim se ratovanje nastavi. Pobjegnuli Zadrani podjoše s ranjenim banom Dionizom Vialkom u tvrdi Nin; vodstvo nad četama preuze knez Behend, sin Nikolin, koji se za tatarskih ratova osobitim junaštvom odlikovao. Ali Mlečani ne zadovoljiše se samo posvojem Zadra, već nastojahu da i onu četu kako pobijede, pa udariše na Nin, te ga stanu podsjedati. Bili su loše sreće, jer ih razbi pred gradom knez Behend, te stao ća do Zadra proganjati i prisili na mirovanje. Sada počeše pregovori izmedju kralja Bele IV. i Mlečana o miru.[3]

Radi sigurnosti mletačkih kolonista u Zadru sklopi vijeće ugovor na dvije godine s otoci Rabom, Cresom i Krkom, po kojem bijahu otočani dužni živjeti u društvenom snošaju sa zadarskim kolonistima, te im u pomoć priteći, protiv omiških Kačića, koji su slovili kao pogibeljni gusari, (a za pravo su tek bili protivnici Mlečana), te protiv buntovnih Zadrana; ako bi koja stranka prekršila ugovor, onda je morala platiti 2000 livara srebra, od koje je svote polovina pripala onoj općini, koja se vjerno držala ugovora.[1] Medjutim bješe novo imenovani knez zadarski Mihajlo Mauroceno natrag pozvan, a njega zamijeni na dvije godine Leonardo Quirini. Prije nego li je pošao na put, dade mu dužd Jakov Tiepolo i vijeće u prosincu god. 1243. ovaj naputak. Ponajprije imao je razdijeliti zemljište, što pripada Zadru, na sedam stotina jednakih dijelova medju one, kojim je to dopitalo mletačko vijeće. Ako bi šta ostalo, onda neka pričeka dalnji nalog vijeća. Neka što brže popravi i učvrsti grad (castellum) zadarski, te neka na nj osobito pazi. Uvijek mora da radi na probitak i slavu mletačku, te u to ime trijezno upravlja Zadrom kroz dvije godine, dok ne dodje njegov nasljednik. Neka uredi vijeće s dvojicom vijećnika Mlečana, s kojima će sve nužne i važne poslove vršiti. Ne smije primati nikakva dara, izim dnevno deset malih mletačkih dinara, a to samo u naravi, čega prodati ne smije. Neka o svom trošku za cijelo doba što je knezom zadarskim uzdržaje deset oružanih ljudi i jednog desetnika

[1] *Povjest hrv.* I. 352.

[2] *Dandolo* 355.

[3] *Fejér* IV. I. pg. 445: »Bechend comes filius Nicolai . . . Cum insultatio Venetorum in obsidionem Nonensis civitatis advenisset ipse idem variis fortunae casibus se exponens in bello campestri, laudabilem victoriam et triumphum quibusquandam ex hostibus terga vertentibus et quibusdam ibidem miserabiliter interemptis. Ad hoc de virtute in virtutem gradiens, ut tam continuae probitatis maiora susciperet incrementa cum multitudine contra Zadram veniens, unam turram confregi in propugnaculo ipsius civitatis existentem et in signum victoriae ab omnibus illis recepit obsides, qui contra nostram rebellabant maiestatem«.

[1] *Lucius* pg. 268.

oko sebe; dakako ovi su ljudi iz Mletaka. Sva pisma, što će ih dobiti od dužda i vijeća, mora pokazati svojim vijećnicima. A sva ona pisma, što će ih on slati u Veneciju, moraju biti napisana i pečatom providjena u sporazumku s njegovim vijećnicima. Svake godine u mjesecu ožujku mora da šalje zlatom vezeno platno, vrijedno četrdeset mletačkih dinara, u Veneciju, kao znak štovanja sv. Marka, patrona mletačkoga.[1]

Medjutim dodje sam kralj Bela IV. u Dalmaciju, da glavom uredi spor, što je nastao izmedju gradova Spljeta i Šibenika; taj ga je spor i prinudio na to, da je gledao da se izmiri s Mlečani.[2] S toga posla početkom g. 1244. plemića Nikolu Suda s pismom kraljevskim u Veneciju, na što mu isti i odgovor donese.[3] U lipnju pomenute godine 1244. sastane se kralj s mletačkim poslanicima Stjepanom Justinianom i Petrom Dandolom, a dne 29. istoga mjeseca utanačiše u mjestu Galasu (Gyali) obje stranke mir. Bela IV. odriče se Zadra i njegova posjeda na korist republike, te se obvezuje da ne će uznemirivati grada. Kačićem i iseljenim Zadranom naložit će kralj, da na miru ostave kneza i Mlečane u Zadru. Iseljene Zadrane, koji se za sada nalaze u okolišu grada i Nina, preselit će četiri milje daleko od mora, što znači toliko, koliko htjeti da se iseljeni Zadrani okane mora i ladja, te tako zaborave vremenom na svoj rodni grad. Kralj se ne će ni s kim rotiti protiv kneza zadarskoga i republike mletačke. Taj ugovor vrijedi i za Beline nasljednike.[4] Na to izdadu Mlečani dne 6. kolovoza 1244. listinu u kojoj se obvezaše biti prijatelji kralju Beli IV., te da ne će ništa primati niti ugovarati s kraljevim neprijateljima; to će republika naložiti i svim svojim podanicima. Naročito se napominje Beatrica, udova kralja Andrije II. i sin njezin, koje Mlečani ne će pomagati.[5] Još je Venecija kralju i njegovim nasljednicima dopitala pravo, da dobijaju dvije trećine od uvoznine gradske.[6]

Iza ovog ugovora zadarskim iseljenicima nije preostalo drugo, nego obratiti se molbom na možnu Veneciju, da im dozvoli da se mogu opet povratiti kući. Koncem srpnja god. 1247. pošalju iz Nina, gdje su sve vrijeme ostali, u Veneciju Papu de Petrona i Krešević de Mauro u ime sudca i rektora Stjepana de Piciga, da ugovaraju s duždem i vijećem. Pokajavši se pred njima bude im konačno molba uslišana iza duljeg skrušenog moljakanja, te je tako dne 1. kolovoza 1247. došlo do ugovora izmedju Mlečana i Zadrana.[1]

I. Zadrani birat će sebi uvijek nadbiskupa izmedju Mlečana, izbor svoj najavit će patrijarki gradskomu (mletačkomu) tražeći od njega, da izbor potvrdi; dobivši je, izabranik će poći do patrijarke, da od njega primi posvetu, te mu se obećati pod prisegom, da će mu iskazivati poštovanje i svako dužno pokoravanje, koje je iskazivao prvi nadbiskup Lampridije (1141—1178.) patrijarku Henriku Dandolo; nadalje nadbiskup zadarski mora priseći vjernost duždu i njegovim nasljednicima, a to je dužnost sviju budućih nadbiskupa prema budućim patrijarkama i duždevima.

II. Nadbiskup primit će od patrijarke običajnu počast i pravo nad ostalim dalmatinskim biskupima, (a to su bili samo rapski, osorski i krčki), pa i ona poštivanja i prihode, koje su imali njegovi predšasnici, a od općine zadarske dobivat će svake godine prvoga ožujka (t. j. po mletačkom računu novom godinom) hiljadu i pet stotina dobrih kunina.

III. Ako bi se koji izabranik zahvalio na izboru, Zadrani će i opet birati iz Venecije, dok se ne nadje jedan, koji će izbor primiti.

IV. Zadarsko će svećenstvo godimice dva puta, na Božić i na Uskrs, pjevati u stolnoj crkvi svečani slavospjev gospodinu duždu i patrijarki; svome nadbiskupu i općini svojoj jedan put na godinu, pa će za to dobiti običajnu nagradu.

V. Zadrani imat će kneza Mlečanina, kojega dužd i njegovo vijeće po volji odredjuje, a taj mora uvijek da radi na korist Venecije, te ima neograničenu vlast u upravi i u sudu. Može da ima uza se i dva vijećnika Mlečanina, ako se prohtije duždu i vijeću. Knezu iskazivat će se sve počasti i primat će sve dohodke, kao što su to imali njegovi predšasnici. Stanovat će u kući što je nekoč bila vlasničtvo zadranina Damijana Varikašića. Knez će priseći vjernost duždu i njegovim nasljednicima.

VI. Vjernost će priseći svi Zadrani od četrnaeste godine duždu i njegovim nasljednicima i zakletvu ponavljati svake desete godine. Prisegom će potvrditi vjernost svoju i prema knezu i svjema budućim knezovima, ali očuvavši kletve gospodinu duždu za čast Venecije i za dobro Zadra.

VII. Ako se slučajno zgodi, te bi u Zadar došao dužd ili njegov zamjenik, Zadrani su dužni da ga dostojno prime i opskrbe, a isto tako i njegove poslanike. Za stanovanje dat će nadbiskupsku palaču ili ako ushtije drugu koju odličnu kuću; i njegovim će poslanicima dati stan, kako se dolikuje njihovoj časti.

VIII. Kad bude Venecija ratovala na Jadranskom moru do Dubrovnika, Zadrani pružit će joj razmjernu

[1] *Ljubić:* Listine I., 61—63.

[2] Gl. o tom sporu *Smičiklas* I., 353—354.

[3] *Codex dipl. patrins* Vol. IV. pg. 28: »... Nicolai filii Obichk de Zyud ... item cum post recessum Tartarorum ad easdem partes maritimas vergeremus secundario et super facto Jadrie inter nos et Venetos esset discordia suscitata; ipse fidelis Nicolaus nobis mittentibus Venecias accedens, litteras conpositionis tam ex parte nostra ad ipsos Venetos, quam eciam a converso non sine magna providencia condidit, illis suas et nobis nostras commendabiliter reportando ... Datum 1244. decimo kalendas maii (i. e. 22. april)«.

[4] o. c. pg. 65.

[5] Gl. o tom Smičiklas I., 360.

[6] *Ljubić* o. c. pg. 66—67.

[1] o. c. pg. 68—74.

pomoć; ako bi se rat protegnuo preko pomenutih granica, onda su Zadrani dužni da dadu samo trideseti dio mletačke sile, t. j. na trideset mletačkih ladja jednu svoju.

IX. Brodarina će za strance biti u Zadru ista, koja je i u Veneciji; jedna će trećina od nje pripasti nadbiskupu, a ostale dvije trećine općini Zadarskoj.

X. Neprijatelje Mlečana smatrat će Zadrani i svojim neprijateljima, a njihove prijatelje svojim prijateljima, pa s toga se ne smiju s protivnici Venecije upuštati ni u kakav dogovor i snošaj.

XI. Bez naročite dozvole duždeve Zadrani ne smiju u rodbinstvo stupati s Hrvatima, niti ih primati medju sebe.

XII. Zadrani će dati četrdeset talaca, koje će dužd i njegovo vijeće izabrati izmedju njih, a morat će živjeti u Veneciji o svom trošku; kad bi koji od njih umro, odmah će dužd i vijeće odabrati drugoga, tako da će ih jednako biti četrdesetorica na broju.

XIII. Svake godine na 1. ožujka imadu platiti općini mletačkoj sto i pedeset perpera ili tri hiljade dobrih kunina.

XIV. Kad se budu povratili u grad, morat će gradske zidine i kuće popraviti i udesiti po duždevoj volji, a stražu u gradskom kastelu o svom trošku uzdržavati.

XV. Solane prelaze u vlasničtvo duždevo, a sav se dohodak dijeli na dvije polovice, jedna pripada Veneciji, a druga Zadru.

XVI. Onima, koji se budu povratili u grad, vraća se stara sloboda trgovanja koli po Zadru, toli po svim mletačkim stranama; isto vrijedi za one Mlečane, koji će doći radi trgovanja k njima.

XVII. Za kaznu, što su se pobunili, dužd će odabrati petnaest muževa, za koje drži da su bili poglavice ustanka; ovi će morati poći u Veneciju, ostati ondje pet godina, dok će im se zajamčiti lična sjegurnost i imetak ostati netaknut.

XVIII. Zadrani otpravit će u Veneciju dvjesta naoružanih ljudi, od kojih će dužd stotinu sam odabrati, a svi će se ovi pred duždem dva puta do zemlje pokloniti, te moliti oproštenje.

XIX. Ivanu Michieli, god. 1242. protjeranu knezu zadarskome, platit će za oštetu 500 livara mletačkih dinara, a radi štete, što su mu na otoku Pagu nanijeli, neka plate 784 mletačkih dinara, napokon dok god bude Ivan Michieli živio, plaćat će mu godimice 200 dinara mletačkih. Uza to uživat će pomenuti bivši knez zadarski sav posjed, što mu ga je dužd dao u Zadru.

XX. Kao oštetu gradjanstvu mletačkomu, Zadrani moraju isplatiti 16.000 livara mletačkih dinara i to u četiri godine.

Tim su ugovorom Zadrani postali pravi podložnici mletačke republike. I crkvena i civilna uprava bijaše u rukama mletačkim, jer su i nadbiskup i knez morali biti Mlečani. Osobito je važna promjena nastala kod kneza. Godine 1204. dozvoliše Mlečani Zadranom,[1] u inače naličnom ugovoru ovome od 1247., da smiju kneza birati izmedju Mlečana, no sada se i taj zadnji tračak nekakve prividne autonomije gubi. Zanimljivo je to, što je vijeće zaključilo, da bez naročite dozvole duždeve Zadrani ne smiju u rodbinstvo stupati s Hrvatima, dapače niti ih primati medju sebe. Tim se bez sumnje htjelo po malo potalijančiti Zadar s pomoću mletačkih kolonista. Pošto je solana prešla u vlast duždevu, veoma su Mlečani stegnuli gospodarske prilike zadarske, te ih tako prisiliti, da im budu po nuždi u nevolji odani, jer gdje nema kapitala, ondje se i sloboda teško nalazi.

Mletačka je politika očito išla na zator Zadrana, pa će i s vremenom postići svoju cijel. Od sada kroz cijeli XIII. vijek sve do početka XIV., ne čuje se ništa o Zadru, niti on kuša da slomi mletačke verige. A nijesu se ni desile take prilike: Venecija je sve to više napredovala i učvršćivala se, a Ugarska i Hrvatska, koje domaćim borbama, koje sa slabih vladara, bivale su svakim danom slabije. Tek onda, kad su u Veneciji nastupile jadne vanjske i nutarnje prilike, a Ugarskom i Hrvatskom upravljao snažni Karlo Roberto, a uz njega junačina ban Pavao Šubić i njegov rod, onda se Zadar opet prenuo, te dokazao, da još ima u njemu hrvatske svijesti unatoč svega zla sa strane mletačke.

[1] Gl. o tom moju raspravu u »*Viencu*« od 1892. pg. 586. Zanimljivo je uporediti snošaj Dubrovnika prama Veneciji, jer je uz neke razlike nalik na zadarski. Gl. dr. *Josip Modestin:* Kritička potraživanja i pokušaj pragmatizovanja u području povjesti dubrovačke od godine 1205. do 1331. Zagreb 1891.

Hrvatska Oresteja.

(Svršetak.)

U čislu priča o egipatskom bogu Osiri, toj personifikaciji egipćanske kulture, ima posve jednaka misao o osveti oca.

Za izbivanja na ime Osirijeva, koji je u svojoj kulturnoj misiji okolo putovao, zamisli njegov slavični brat Set crnu osnovu. Uroti se sa 72 zlotvora i s etiopskom kraljicom Asó proti Osiriju, te dade umjetno izraditi lijes sasvim pristao za Osirija. Kad se Osiri povrati, spremi Set sjajnu gozbu, na koju pozva s braćom i Osirija. Kad je čaša oko stola kolala, dade donijeti lijes usred veselja, što nije ništa neobično bivalo kod Egipćana, koji su još za života gradili grobove i sarkofage. Svi su se divili umjetnini, a Set reče smijući se, da će lijes darovati onome, komu će najbolje pristajati. Svi se izredaše u nj,

*

dok napokon udje Osiri, a urotnici skoče i učvrstiše nada nj pokrov i zališe ga olovom, te baciše u Nil. Taj je zločin pobudio po čitavom Egiptu strah i tugu.

Ne ćemo pratiti dalnju sudbu toga lijesa i tijela Osirijeva, koje već mrtvo Set jošte zlostavljaše, kao u Evripida Aigisto Agamemnonov grob, ali ćemo spomenuti još iz te priče, što je za nas znamenito.

Osvetnik se naime zločina Setova pojavi u sinu Osirijevu Haru (Horus). Sam Osiri izidje iz donjega svijeta, da sina pouči u oružju i da mu dâ dobre savjete. Značajno je, da otac na svoje pitanje, što drži sin najljepšim, odobrava odgovor: „Najljepše je osvetiti oca i majku“. Har potuče kasnije Seta i vezana preda materi Isidi, ženi Osirijevoj, koja Seta pusti bez kazne; radi čega se sin rasrdi i udarivši je skine joj krunu s glave. I kasnije još potuče Seta u dvije bitke.

Makar je i ta priča natrunjena historijom, ipak je vrlo stara, kano i načelo osvete, koje se u njoj ističe, te se u tome slaže s onom indijskom i grčkom pričom, pa i s hrvatskom našom pjesmom, a još više s onom „Nerodjen delija“ iz zbornika Čubra Čojkovića, crnog. pjev. 65., gdje sin i majku i oca osvećuje. Ova je Čojkovićeva pjesma bliža egipatskoj priči po sadržaju, dočim je naša grčkoj.

Načelo, da sin osveti oca, sigurno je zajedničko ne samo Indoevropljanima, nego svim narodima, pak ga je i naša hrvatska pjesma objeručke prihvatila prema tadanjem duhu naroda i javnih prilika. A moguće da je i priča o osveti oca zajednička Indoevropljanima, kad se čak i u protosemita egipatskih nalazi, koji su po dokazivanju stručnjaka mješavina Kamita i Semita. Jezgra te stare priče možda je u Grčkoj ponovljena i proširena onom pričom egipatskom o Osiriju i Haru, koju su valjda trgovci donijeli rano iz Egipta med Grke. Tu ju je već preinačenu i u pjesmu sastavljenu Homer našao i možda njome potaknut svoju Odiseju ispjevao i onu pjesmu narodnu kao kontrast svojem epu zgodno upotrebio.

Da je grčka priča s egipatskom u vrlo blizome savezu, svjedoče i neke potankosti. I u egipatskoj priči izbiva dugo Osiri od kuće, kao i u grčkoj kralj Agamemnon, a za izbivanja se njihova snuje urota proti njima. U uroti dolazi žena kao pomoćnica u ubijstvu; umorstvo se dogadja na gozbi. I u egipatskoj priči upućuje bog sina na osvetu ko u grčkoj tragediji. Što žena Osirijeva Isida ne će da kazni Seta ubilca muževa, kad joj ga sin preda, te što ju sin zlostavlja s toga, sve to sjeća na Oresta i Klitemnestru. A nije bez znamenovanja, pače se meni čini vrlo značajno, što Homer prenosi tu priču o umorstvu Agamemnona i osveti Orestovoj takodjer na egipatsku obalu, gdju ju bog Protej kazuje Menelaju (Odis. IV. 512 i d.).

Po tome bih rekao, da se je u Grka temeljna priča o osveti oca, potaknuta i osvježena egipatskom, donekle s njome složila i postala narodnom pričom, koju su razni pjesnici još više raširili.

Kakovu su pako moć i kulturnu misiju imali ti grčki miti kod evropskih naroda u srednjem vijeku, vidimo otud, što su i tadanji i potonji historici bili njima zablenuti, te su kao n. pr. njemački povjesničari Hardyng, Fabyan, Grafton i dr. sve od 12. do 17. stoljeća počimali pripovijedati sa Brutom Trojancem i otud izvodili čitavi niz kraljeva do Julija Caesara. Isto su radili Englezi, koji su za vlade Eduarda I. u prepirci med Engleskom i Škotskom dokazivali, da imadu pravo na krunu engleski kraljevi, jer potječu od Trojanca Bruta. Jednako su Franci izvodili svoje podrijetlo od Franka, jednog sina Hesetovova, Briti od Bruta, Škoti od Fergusa itd. (Warton, History of English poetry III. p. 131. note s. 140, po navodu Fischerovu). Po uvodu uz Eddu u prozi bijaše Odin-bog vrhovni kralj Troje u Aziji; Thora su pako identifikovali sa Trosom Trojancem itd. (Fischer o. c. str. 446, bilj. 1.)

A znamo, da su i naši hrvatski plemići i velmože po tadanjem običaju, kako dokazuje Klaić u „Viencu“, jednom svoja imena dovodili u savez s latinskima, kao Šubići sa Sulpicijima itd.; pa još i Kačić u svoje doba Frankopane u Troju meće i u rodbinstvo s Aenejom, Turnom itd. (Razg. ugod. u sl. od 1861. str. 166. u „Pismi od kuće Zrinovića i Frankopana“.)

Kad je grčki mit (s latinskim) toliku moć i čar imao nad izobraženijim slojevima, lako je pomisliti, da je, otud prodrijevši u puk ili drugim putem došavši u nj, još više zaokupio naivna srca i duhove naroda, gdje je grčka jeka našla sebi sličan i dostojan odziv. Ono naime pradavno srodstvo medju grčkim mitima, nordijskim i njemačkim sagama, te našim narodnim pjesmama i pripovijetkama bijaše takodjer privlačiva sila i meka za potonje elemente, koji su kao ostalim narodima Evrope na rečeni način tako i k nama na Balkanu dolazili i lako se ko domaći prilagodjivali pričama i pjesmama našega naroda, koji je sa grčkim bio u živom saobraćaju socijalnom i kulturnom. Prema tome lako je pomišljati, da je kod nas temeljnomu načelu osvete oca kasnije od Grka pridošla još opširnija pripovijetka o tom, sudeći po velikoj sličnosti dogadjaja i nekih potankosti, dočim je ine sitnice i opremu svaki narod prema svojoj ćudi, običajima i sposobnosti udesio.

Ali ova je grčka priča, držim, utjecala donekle i u sadržaj hrvatskih narodnih pjesama, koje su već prije pjevale o nevjeri ženskoj, tako, da su pjevači u ovake pjesme i bez ikakova razloga ili s razlogom umetali dijete, koje često pomaže ocu protiv dušmanina. To dijete vidimo n. pr. u Petranovićevoj zbirci II. knj. 38. pj. ili u Mažuranićevoj na str. 116., u 24. pjesmi, i dr. Pak bi neke od tih pjesama, kano n. pr. pomenuta iz Petranovićeve zbirke, mogle pokazati na savez onaj s grčkom pričom i na ključ od vrata, na koja je k nama došla i

ni iz daleka ne slaže ni s indijskim originalom ni s arapskom recenzijom.

Nepoznati francuski prevodilac Conseils-a u predgovoru: „Nasrallah Aaulmaala le plus éloquent homme de son tems tradnisit ces fables en langue française, et cette dernière traduction l'emporta sur les autres. *C'est sur elle que nous avons fait la nôtre*". Dakle po vlastitoj izjavi francuskoga prevodioca potjecala bi njegova zbirka neposredno iz perzijskoga prijevoda Nasrallahova.

Da dodjemo na čisto glede perzijskih prijevoda, poslužit ćemo se prvom sveskom već spomenutoga djela Benfeyeva i predgovorom istoga učenjaka u Bickellovome izdanju „Kalilag und Damnag". Evo, što o tom doznajemo:

U šestome vijeku naše ere — a Bog zna koliko vremena već prije toga — postojalo je u Indiji djelo, sastavljeno u sanskritu od buddhista i razdijeljeno u trinaest odsjeka, gdje se u fabulama učilo, kako valja vladari da vladaju svojim državama. Medju 531. g. i 579. g. poslije Kr. prevede Barzôî to djelo u t. zv. pehlevî, tadašnji jezik viših krugova perzijskih. Taj se prijevod izgubio, no na sreću još prije toga preveo ga je Ibn al Mokaffa (u osmome vijeku) na arapski. Ovaj zadnji prijevod preveden je natrag na perzijski od Nasrallaha (u dvanaestom vijeku), a par stoljeća kasnije (XV. v.) promijenio je Perzijanac Husaïn de Vaiz u koječem Nasrallahovu zbirku. U perzijskome valja dakle razlikovati u jednu ruku prijevod Nasrallahov, a u drugu preradbu Husaïna de Vaiza.

Kako smo vidjeli, naš francuski bezimenik veli naročito, da je prevodio po Nasrallahu. S time bi se posvema slagala interkalacija druge (u R. treće) knjige, jer je Nasrallah zbilja crpao iz arapske recenzije; no što sa uvodom, jer smo rekli, da se naša zbirka u tom ne slaže ni s indijskom ni arapskom? Nasrallah imade (po Benfeyu) pred onim odsjekom, što odgovara prvoj knjizi Conseils-a, mjesto našega uvoda u glavnom uvod arapske recenzije, i to: poslije predgovora, a na čelu samoga prijevoda stoji u Nasrallaha pripovijest, kako je Barzôî bio poslan u Indiju i kako se ondje domogao djela (naime originala indijskoga) [u arapskoj recenziji Silv. de Sacy-a druga knjiga]; iza toga slijedi kao prvi odsjek treća knjiga arapske recenzije, a kao drugi životopis Barzôî-a [u arapskoj recenziji de Sacy-a četvrta knjiga]. *Od svega toga nema u franceskoga anonima ni u Relkovića ni spomena.* Što se pak tiče knjiga samih fabula, nije Nasrallahov prijevod bio ni samome Benfeyu pobliže poznat; bar se u spomenutom svom djelu nije na nj obazirao. No recimo, da se Nasrallahove basne posvema slažu s našima, a to nije nipošto sigurno, ipak *ne bismo mogli ni onda radi dijametralnih razlika u uvodu povjerovati našemu francuskom anonimu, koji veli, da je prevodio po Nasrallahu.*

(Svršit će se.)

Književnost.

Hrvatska. *Jugoslavenska akademija.* U srijedu 18. o. m. čitao je u sjednici filologičko-historičkoga razreda pravi član g. *Ivan Tkalčić* svoju raspravu »O zagrebačkoj trgovini u staro doba«. Akademik žali, što s oskudice objelodanjenih vrela ne može govoriti u opće o trgovini bar u posavskoj Hrvatskoj, zato svoju raspravu steže samo na zagrebačku trgovinu jedno zato, što je ona domaća, a drugo za to, što je važna, jer se iz Zagreba i preko njega izvozila i dovozila roba na hrvatsko Primorje, na rijeku Unu, na Dravu i na gornju Savu, a odavle u dalnje pokrajine, pa nabraja putove i poimence spominje sva mjesta, kojih se trgovina takla.

Govoreći o poteškoćama tadanjega trgovanja, spominje nekoliko primjera, kako su domaći trgovci u tuzemstvu i inozemstvu izvrženi bili hajdučljivu napadanju, plijenjenju ili čak smrti. Pobraja za tim robu domaćega obrta, stočarstva, poljodjeljstva i ruda, koja se iz Zagreba izvozila, pa onda robu, koja se iz vana dovozila u Zagreb. Svakolika roba morala se u Zagrebu istovarivati ili samo na trgu ili u domaćim dućanima, pa nacrtav onodobne dućane, spominje opet nekoliko primjera, kako su oni često od provale nesigurni bili. Za tim ocrta trgovačke zadruge i poimence napominje sve mjere i vage, kakove su u nas tada bile, pak pojedine vrsti novca, koji je kolao, i njegovu vrijednost.

Trgovina jer se je najviše tjerala na gradskom zemljištu, stajala je pod zaštitom gradskoga poglavarstva, ono je, da ne bude tko prevaren, odredilo za trgovce posebnu prisegu i stvorilo zakone o preprodaji, o cijenama, o pridu, o pravosti mjera i vaga, o zalihi i o zdravlju, t. j. kako da se roba ne pokvari. Sve ovo akademik potanko spominje.

Gradska općina, kad si je (1392.) izvojštila jedan dio tržne pristojbe, koju je ona u opće prozvala »knežijom«, isprva ju je sama pobirala, nego od g. 1494. davala ju u godišnji zakup i pod uvjetima, koji se doslovce navode.

Napokon progovorio je opširno o kaptolskom trgu, kada je nastao, kako se razvijao i kako je početkom XV. vijeka kaptol težio, da s gradske općine svede svu trgovinu na svoje zemljište. S toga nasta g. 1510. prijepor medju gradskom općinom i kaptolom, koji se vukao na štetu jednih i drugih cijeli jedan vijek, a svršio se g. 1623. medjusobnim ugovorom, po kojem je priznao kaptol gradskoj općini prvenstvo u trgovanju, a s druge strane i općina mu ustupala neke povlastice

I tim se svršava razdoblje o zagrebačkoj trgovini naime od najstarijega doba do god. 1623.

Zatim se je predala rasprava *Ivana Milčetića,* profesora varaždinske gimnazije, s natpisom *Čakavština kvarnerskih otoka.* — Milčetić u pristupu ističe, kako slaviste upravo uzdišu za prilozima iz žive čakavštine, jer da filologe mami na potanje izučuvanje toga dijalekta njegova starina, vrlo protuslovni nazori o njegovoj znanstvenoj vrijednosti i njegov akcenat, pa zanimljiva činjenica, da naglo uzmiče pred štokavštinom, te je danas

ograničena na posve malen zemljišni opseg. — Iza toga navodi pisac gotovo sve, što se je do danas napisalo u prilog poznavanja čakavštine i njezina naglasa: Nemanićevu raspravu: čakavisch-kroatische Studien, Strohalove osebine današnjega riječkoga narječja, njegovu zbirku čakavskih narodnih pripovijedaka iz sela Stativa i razlaganje glasova oblika skladnje i naglasa stativskoga narječja; Leskienov članak: zur kroatischen Dialektologie in Dalmatien, Kučerine osobine lastovskoga narječja, Budmanove rasprave: dubrovački dijalekat, Mikulićićeve narodne pripovijetke, itd. i o svakom dodaje svoje primjetbe. Mažuranićevu pouzdanost u bilježenju akcenta brani proti Daničiću, a sam ostaje na stanovištu Nemanovićevu, uvjeren, da će još u budućnosti sâm sebe ispraviti.

Za tim ističe osobitosti čakavske po glasovima i oblicima deklinacije i konjugacije.

O »*Osvitu*«, romanu *Ksavera Šandora Gjalskoga*, izišla je u najnovijem svesku »Letopisa Matice Srpske« ocjena iz pera poznatoga srpskoga pjesnika i kritičara *Milana Savića*. Evo, kako Savić sudi o tom romanu: »Nema sumnje, da je roman »Osvit« najznamenitija pojava na polju izvorne lijepe književnosti hrvatske za nekoliko godina amo. Pisac naziva svoje djelo, do duše, »slikama«, ali nas to ne će nikako navesti, da u »Osvitu« ne vidimo drugo što, nego roman, pošto se jedinstvo ideje, glavne osobe i rada mu proteže dosljedno kroz cijelo djelo. No »Osvit« pruža još i ono, što svaki pravi roman treba da pruži, sliku kulturnoga života svoga doba, a prikazan je ne samo pjesnički, već gotovo i umjetnički. Pisac je s ubjedjenjem i oduševljenjem morao raditi na djelu svom, a uz to i s velikom pažnjom, kako mu se rad u jezgri svojoj ne bi ogriješio o istorijsku istinu. No najsretniji je bio u izboru predmeta, koji mu je ne samo na mah morao stvoriti izgled u svaki kutić još latentnoga romana, i koji mu je u zemljaka i jednomišljenika već u pola osvojio naklonost i olakšao razumijevanje. Taj predmet je prvi pokret, osvit, hrvatske svijesti u Hrvata, njeno sporo, ali sve to silnije napredovanje i snaženje, do pravoga izlazka sunca, za sad još ilirskoga. Kao što i nije drugačije, predmet tako snažna karaktera i tako jasne tendencije mora obradjivača svog i nehotice navesti na neku vrstu alegoričkog prikaza; pa Gjalski se nije mogao osloboditi toga pritiska. »Osvit« je u svojoj osnovi alegorija, ali se u izradi razvio do romana«.

— Učitelj *Jul. Kempf* u Požegi poziva na pretplatu druge knjige Lermanovih listova ovim riječima: »Od našega rodoljubnoga zemljaka, gosp. *Dragutina Lermana*, primio sam i za trećega njegova boravka na Kongu nekoliko vrlo zanimljivih listova. Te listove naumio sam izdati u posebnoj knjižici pod naslovom: »*Novi listovi iz Afrike*«. Gosp. je Lerman dosta poznat hrvatskomu narodu, što je darovao već dva puta našemu muzeju u Zagrebu krasnu i velevrijednu zbirku raznih stvari s Konga. Poznat je i po knjizi, u kojoj su objelodanjeni prvi njegovi listovi iz Afrike, a koja je u kratko doživila dva izdanja. I ovi novi listovi su vrlo poučni i zanimljivi, crtajući nam prilike života i putovanja po Kongu. Knjiga će imati okolo 7 štampanih araka velike osmine, a stajat će za predbrojnike 50 novčića. Tko pošalje novce unaprijed, dobiti će knjigu franco. Imena gg. predbrojnika kao i pretplata neka se šalju do konca mjeseca studenoga Jul. Kempfu, učitelju u Požegi.

Spomenica tridesetgodišnjice smrti hrvatskoga pjesnika Luke Botića Spljećanina (* 1830 † 1863.). Izdao Josip Barač, stud. phil. U Zagrebu. Tisak Dioničke tiskare. 1893. — Pod ovim je natpisom izišla ukusna spomenica o proslavi tridesetgodišnjice smrti Luke Botića. U uvodu se veli: »Hrvatska mladež, na kojoj ostaje sudbina domovine, hoće da slijedi tradicije hrvatskoga imena, hoće da se krijepi duhom svojih slavnih predja. U poštivanju svojih otaca, u nasljedovanju njihova rada nazire ona najbolji put, kojim joj treba stupati. Spljetska akademička mladež ponosi se, što je pred cijelim narodom u nizu naših slavnih preporoditelja istaknula i svojega Spljećanina Luku Botića. Da se iskaže dužna počast njegovoj uspomeni, držala je mladež za doličnu, da mu se prenesu mrtvi ostanci iz Djakova u rodni grad. Uz pomoć društva »Slavjanskog Napretka« ona je 27. kolovoza priredila rijetku svečanost u Spljetu o tridesetgodišnjici pjesnikove smrti. Tom prigodom svečano je potakla pitanje o prenosu njegovih kostiju. Ova je knjižica spomen na tu lijepu svečanost i na pjesnika, komu se je u slavu priredila svečanost. Na prvom je mjestu opis svečanosti, a iza toga dolazi lijep govor Josipa Barača o životu i djelima Luke Botića, nadalje pismo biskupa Josipa Jurja Strossmayera dru. G. Bulatu o tome prenosu, a na zadnjem je mjestu priopćen izvadak iz zapisnika sjednice spljetskoga općinskoga vijeća, koje je jednoglasno prihvatilo peticiju akademičke mladeži. Kako je čist prihod ove ukusne spomenice namijenjen prenosu kostiju pjesnikovih, od srca želimo, da se u što većem broju raširi u narodu. Cijena je knjižici 35 novčića.

Svaštice.

Na dušni dan. (Sličica.) Prošlog proljeća vidio sam ih češće u gradskom perivoju. On je bio visok, suh, ispita lica. Silno ga mučio kašalj, jedva se držao na nogama. Ona je išla pokraj njega umiljata kô janje, blijeda lica, a pogledavala bi ga tako tugaljivo modrim okom, da bi na taj njezin meki, blagi pogled proplakao i čovjek najtvrdjeg srca. Roman njihova života bio je vrlo kratak. Ljubili se od malih nogu, zavjerili si vječnu ljubav, pa kad je on svršio nauke, — njih se dvoje uzelo. Bio je slab još kao mladić, a školski ga je napor ubio posvema. Za onog se čovjeka htjelo zdrava i svježa zraka, a ne zatvorena školska soba.

Više sam puta vidio u perivoju uz njih mlada i stasita čovjeka. Bio je to njegov najbolji prijatelj i njegov liječnik. Kad bi prišao k njima, činilo se, kao da mu ona lijepa ženica veli:

— Spasite mi muža, spasite! — —

Nije ga spasio. Legli su ga u crni grob, otrgli od ljubljene žene za uvijek. I ljudi rekoše, da je ona isplakala zadnje suze nad njegovim grobom.

* * *

Danas je dušni dan. Eno groba onoga bijednog profesora. Od bajnog mjeseca svibnja trune već on pod onim humom. Onako mlad — sirota! Sad će doći njegova rastužena žena na humak, da mu donese vijenac i zapali voštanicu. Suza nema više, al će ona zajecati nad grobom, — a onomu će truplu biti nešto ugodnije pod zemljom . . . Eno dolazi žena. Sva je zamotana u crno. Jedva koraca, — slomila ju tuga i bol. Bože, kako je ostarjela! Bacila se očajno na grob i zavapila bolno:

— Sinko moj!

Dakle *majka*, — a *žena* nije došla. Njoj je nešto danas pozlilo, bar je tako rekla svekrvi. Zavezala je glavu bijelim rupcem. Sad je ustala, prišla je k zrcalu i prebacila preko plave kose crni svileni rubac. Crnina tako lijepo pristaje njezinu blijedom licu, a sad će doći *on*, liječnik, najbolji prijatelj pokojnikov! *Rikard Katalinić-Jeretov.*

Alfred Jensen, koji je prošle godine duže u Zagrebu živio, da prouči naše prosvjetne prilike, izdao je djelo: *Ragusa, en sydslavik Litteraturstudie* (str. 1—81), u kojem uz nacrt političke povjesti raspravlja o dubrovačkoj dramatskoj (str. 27—71) književnosti, potanje razjašnjujući drame Gjora Držića, Savina Gučetića, Dinka Zlatarića, Nikole Nalješkovića, Marina Držića, Gjiva Gundulića i Gjona Palmotića. Završuje s dodatkom o propasti dubrovačke republike. Drago nam je, što štovani Jensen tim svojim djelom upoznaje škandinavski poluotok s jednom stranicom hrvatske književne povjesti.

Život za sreću. — Trhani. — Put u Dalmaciju. — Zadar i Venecija od godine 1242—1247. — Hrvatska Oresteja. — O književnom radu Matije A. Relkovića. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke tiskare.

VIJENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 4. studenoga 1893.

Br. 44. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

U čast fra Luki Imbrišinoviću Sokolu † 1698.

o otkriću njegova spomenika u Požegi.

Tako nama grijat se na suncu,
Što sa neba vjerom krsta sinu,
I obasja svetim svojim svjetlom
Hrvatsku nam milu otačbinu.
Al' u onoj petstoljetnoj borbi,
Sa nekrstom kad se krst boraše,
Potocima lievala se krvca
Diljem mile otačbine naše.
Hrvatski nam djedovi junaci
Svetoj vjeri na braniku prvi,
Hrvatska je otačbina naša
Okrštena svetim krstom krvi.
Svaka stopa ove zemlje drage
Mučenika krvlju zalivena,
Zasijana kostima junaka,
Mučeničtvom vječnim posvećena.
O tom svetom bedemu kršćanstva
Razbila se osmanlijska sila,
Ova danas prezrena Hrvatska
Zapadu je prosvjetu spasila.
Ona ciela crkva bješe sveta,
Gdje Osmanstva razbiše se vali,
Naši djedi gdje su sami sebe
Za krstovu vjeru žrtvovali.

* * *

Kroz oblake petstoljetne tmine,
Kô na nebu sjajnog zviezdja jata,
Bezbroj slavnih hrvatskih imena
Pobjedničko u kolo se hvata.
Liepa moja otačbino draga,
Kol'ko svietu dade velikana,
Tvoja povjest, evangjelje patnje,
Junačkom je krvi ispisana.
Uspomeno junačkih djedova,
Sadašnjosti milo spominjanje,
Utjeho nam u danima teškim,
Budućnosti ljepše nam uzdanje!
I danas se zahvalno potomstvo
Oko skromnog kupi spomenika,
Oko kipa skromnog božjeg sluge,
Što prošlosti našoj bješe dika.
Duh tvoj svietli, junačino Luka,
Na brdu se Sokolovcu vije,
Svietla tvoja gdje no sablja sjaše
A na poraz ljutog Osmanlije.
Uzvija se lik tvoj veličajni
Sred Požege, srca Slavonije,
Kojoj zbori zlonamjerna spletka,
Da Hrvatska njena majka nije.
Ti si strado za cielo hrvatstvo,
Okovan si u tamnici bio,
Sedam dana privezan na kolcu
Na junačku smrt se pripravio.
Svaka misô velike ti duše,
Svaki kucaj srca junačkoga
Posvećen je samo sreći bio
Cielog tvoga roda hrvatskoga.
Kô da gledam na tvom vedrom čelu,
Div „Sokole“, junačino stari,
Oblak tuge, što spletkarstvo kuša
Tvoje sveto djelo da pokvari.
Kô da vidim, sveta suza k nebu
Gdje se vije kroz trepavke duge,
Bog da čuva „milu nam Hrvatsku“*
Od te nove rastrojnice „kuge“.
Bog nek čuje ovu molbu svetu,
Nek' pokvari dušmanske račune,
Nek' pričvrsti blagoslovom sloge
Tri alema jedne svete krune.
Na vidiku tvoga spomenika
Nek' ožive davne uspomene,
Zajednička hrvatska nam misô
Nek nas ljepšoj budućnosti krene.

* Rieči fra Luke u pismu na zagrebačkoga biskupa Šeliščevića.

Život za sreću.

Pripovijeda Ladislav Z. Ladanjski.

(Nastavak.)

Kto se otvoriše vrata, u sobu udje grofica, a za njom Marija i grof.

Boletiću, koji je već jedva čekao, da vidi Mariju, zakuca srce. Bojao se je, da će ga primiti hladno. I ona se u prvi mah smete, opazivši ga, ali onda pristupi k njemu i pozdravi ga kao stara prijatelja.

— Ah, Boletiću, vi ste ovdje? A mi vas čekasmo na sklizalištu. Lijepa li učitelja, koji ostavlja svoju učenicu, — reče grofica.

— Oprostite, grofice, ali ja se moradoh odazvati ljubeznomu pozivu gospodina baruna.

— Dobro, praštam vam današnji propust. Ali sada ima nešta drugo; treba da još sastavimo naš odbor i da započnemo vijećati.

Za kratko je sastavljen odbor za zabave, koji su sačinjavali grofica Lora, Marko i Boletić. Grofica htjede da se odmah prijedje na vijećanje. ali ju prekine barunica:

— Ali, Loro, ti zaboravljaš, da je već vrijeme objedu.

Boletić skoči i izmuca smeteno:

— Oprostite, što sam tako dugo ostao, ali ja nisam ni slutio, da je već tako kasno.

— Nemam da vam šta oprostim, dragi Gjuro; vi dopuštate, da vas vašim krsnim imenom zovem, — progovori barunica, a Boletić se pokloni, počašten tim novim dokazom prijateljstva. Nadam se, da nećete prezreti poziva, ako vam i u zadnji čas istom stigne, pa da ćete danas objedovati kod nas; ta vi ste u nas kao kod kuće.

— Vaša je dobrota prevelika, gospodjo barunice; ja ne znam, kako da vam zahvalim.

— Samo recite otvoreno, ne imadete li kakovih drugih dužnosti, jer mi vas danas ne ćemo tako skoro pustiti, — reče Raković.

— A mora da bude prva sjednica, — dometnu Lora.

— Danas sam poslije podne slobodan od službe, a drugo me ništa ne veže.

— E, onda živio, reče Raković, a sad ajdmo k objedu.

Veselo je tekao objed u neprisiljenoj zabavi, kao kad obitelj sama kod objeda sjedi. Boletić se ćutio tako ugodno i voljko, sjećajući se onih časova, kad je kod kuće uz oca i majku objedovao; svi su bili tako mili i pažljivi prema njemu. Grofica, do koje je sjedio, izbirala mu najbolje komade i neprestano mu natakala u čašu vina, jer da se mora ulaskati svomu učitelju. I ista Marija bila je neprisiljena i ljubezna, pa se ne bi ni onda pokazala hladnijom i strožom, kad je opazila, kako ju Boletić s udivljenjem motri.

Poslije objeda jedva su gospoda imala kada da posrču crnu kavu i da ispuše svoje smotke, već povuče Lora Boletića i Marka u pokrajnu sobu, da vijećaju o zabavama, jer bi šteta bila, da se u taman troši vrijeme.

Složiše se, da će prekosjutra prirediti izlet na saonicama u susjedno mjestance S.

Ujedno označiše, koga će pozvati na taj izlet. Brzo se sporazumješe o svemu i odrediše sat, kada se imaju svi sastati u Rakovićevoj palači.

— Hoćete li mi dopustiti barunovice, da vas ja vozim? Imadem vrlo dobra ruskog konja i lake saonice, — ponudi se Gjuro Mariji.

— Drage volje, jer se nadam, da ću se s vama sigurno i dobro voziti, — odvrati podražena time, što mu sve uvijek povladjuje.

Boletić je ćutio žalac tih riječi; ali danas bio je tako zadovoljan i sretan, da ga ni to nije moglo smesti. Ponudi se, da će se sam odvesti u S., da ondje sve uredi.

— Ta to se može sve pismeno, — opre se Raković, — ta za što da se toliko mučite?

— Da, može se i pismeno, ali je sigurnije, ako se sve osobno uredi.

— Al onda uzmi i mene sobom, — reče Marko.

— Ne, to ne može biti, — opre se Lora, — zar će me sav odbor ostaviti. Neka ide Artur, ako već tko hoće poći.

— Ja se pokoravam zapovijedi, — reče grof.

U odredjeno vrijeme stajao je odbor kod prozora u Rakovićevoj palači.

— Radoznala sam, tko će prvi doći, — reče Lora, a u to zazveketaše praporci, a na ulici se ukažu gizdave saone i zakrenu u vežu.

— Svi dobri dusi, pomozite! — krstio se Boletić.

— Tko je to? — zapitaju svi.

— To vam je tako zvana „duhovita oprava“, gospodična Olga Banska de Zeleni lug et Krnjakovina.

— A tko ju je pozvao? — zapita Rakovićka, koja je sjedjela u dnu sobe kraj svoga supruga.

— Nitko, — odgovori Boletić.

— A čemu onda dolazi? — žestila se Lora.

— Ne, djeco, ja poznajem njezinu obitelj. Ona je čestita gospodična, mi je ne možemo naprečac odbiti, — govorio je Raković, a u to zašumi oprava i na vratima se ukaže Olga, odjevena opravom, koja je bila sva i svagdje opšivena krznom.

— Draga barunice, — prileti k Rakovićki — kad sam čula, kako krasan izlet spremate, nisam mogla odoljeti, a da vam se ne pridružim.

Grobni muk popratio je njezine riječi, ali ona kao da toga nije ni zamijetila. U taj čas počeli dolaziti ostali gosti, a naskoro se sakupilo cijelo društvo. Sad prodjoše svi, da se okrijepe, a onda da se priprave za vožnju.

— Molim gospodu, da odaberu gospodje, — pozvao je Marko.

Mlada gospoda prilete k Mariji i silno se začude, kad od nje čuše, da već ima svoga druga. Pokunjeni se udaljiše, da traže druge družice, a njihovo čudjenje i zavist bijaše još veća, kad je Boletić pristupio k Mariji, te su vidjeli, da je on njezin drug kod vožnje. Barunica Velden tražila je svoju nestašnu Anku, ali je ona već našla svoga druga, mladoga i lijepoga poručnika Oljevića, pa je s njime pobjegla do saona, jer je njezina majka u zadnje doba odveć jasno pokazivala svoje namjere. Olga Banska približi se k Boletiću, pa mu reče:

— Zar ne, dragi poručniče, vi ćete mene voziti?

— Ja sam neutješiv, dražesna gospodjice, ali već sam se obrekao, — odvrati Boletić.

Dok je Olga tražila Boletića, a pukovnik Anku, svi se razrediše, pa napokon nije pukovniku preostalo ništa, no da se približi s veoma kiselim licem „duhovitoj opravi“, pa da ju pozove, neka se s njime vozi.

Boletić poda Mariji ruku, da ju povede u dvorište, a za njima se razredi cijelo društvo. U male saonice posjedala mladež, a u veće stariji. Sad se stalo sve zamatati u krzna i kabanice, pokrivati noge gunjevima. Kad je sve bilo spremno, pucnu Boletić bičem, praporci zazveketaše i on prvi krene iz dvorišta, a za njim duga povorka ostalih saona. Zveketali su ulicama grada praporci, pucali bičevi, a ljudstvo je stajalo i gledalo taj dugi niz lakih, gizdavih saonica.

Proletješe saone gradom i stigoše na cestu, gdje je bio krasan utrenik, a malo zapreka, jer rijetko sastadoše kakova kola, tako da su gospoda mogla pustiti konjima uzde, a konji poletješe brzim kasom.

— Oh, ali je to veselo, — klicala je nestašna Anka Veldenova.

— Oh, kako je to veselo, odvraćao je poručnik Oljević. S vama bih se vozio i do na kraj svijeta.

— A nebi vam bilo studeno? — pecnula ga Anka.

— Ali, barunovice, uz vas da mi bude studeno, ta uz vas bih i u Sibiru izgorio.

— Dakle sam ja peć. Hvala na tom poklonu.

— Vi me zbilja ne ćete da razumijete. Zar ne vidite, da samo vas tražim i gledam.

— Ta otkud da ja to znadem! Ja samo znam, da mi treba samo ovim malim prstom maknuti, da budem pukovnicom, — reče Anka, pogledavši ga ispod oka.

— Barunovice, vi ste okrutni, — reče Oljević. A zašto ne maknete tim malim prstom? — zapita zatim s obijesnim posmijehom.

Na to nije nestašna Anka znala odgovoriti, a čini se, da je Oljević bio time vrlo zadovoljan, jer se je blaženo nasmiješio i pogladio svoj dugi brk.

Stari pukovnik pratio je iz daleka taj mladi par, jer nije mogao, da se sa svojim saonicama približi. Olga naklapala mu o svem i svačem, ali već dugo nije imala pratioca, koji bi tako nepozorno slušao njezin govor.

— A kako se svidja vama ta toliko slavljena Marija Rakovićeva? — pitala ga.

— Lijepa je, — odgovori kratko pukovnik.

— Lijepa, velite, lijepa! Ja nisam mislila, da i vi imadete tako malo vlastita suda. Pukovnik ju u čudu pogleda. — Da, vlastita suda. Vi ste muškarci svi jednaki, pokaže li se kakav mladi obraz, kakova nestašna djevojka, koja zazvoni svojim zlatom, onda izgubijete glavu.

— O molim! — opre se pukovnik.

— Da, izgubijete glavu. Najednom je sve kao poludilo, svuda se čuje samo o njoj. Zaboraviste sve druge, koje, ako su i možda za koju godinu starije, ipak imadu duha i iskustva, a ne manjka im ni blaga, koje muškarce toliko privlači.

Pukovnik, zafićuknuv tanko, pucnu bičem srednjega konja svoje trojke.

— A isti Boletić, kojega sam vazda držala tako razumnim čovjekom, kao da je poludio.

— Mislite li? — zapita pukovnik.

— Ta kako ne? Vidite, da je vazda uza nju, a i sad ju vozi.

— Ali on je siromašan.

— Šta siromašan! Barunovica Raković može sebi kupiti muža, kakova ona hoće.

— Vi prestrogo sudite, Boletić je —

— Muškarac! — dovrši Anka.

Nakon podrugsatne vožnje prispije povorka u S., pa se doveze na trg, a u to zasvira glazba, koja je bila smještena na balkonu gostione. Uza zveket i pucketanje provezoše se svi trgom, a onda krenuše u gostionu. Kad se sve u sobama razgrnulo i ogrijalo, pohitiše u dvoranu, gdje ih je već čekao prostrt stol, jer od vožnje po svježem zraku svi su bili ogladnjeli. U kutu dvorane smještena glazba svirala je za objeda, pa je cieli objed prošao u najvećem veselju. Kad se je primicao kraju, digne se grof Varini, pa u ime društva zahvali revnomu odboru, što je priredio tako krasnu i uspjelu zabavu. Sve mu živahno povladi, a grofica Lora primala je kao predsjednica najviše poklona, te je sva sjajila od veselja i zadovoljstva.

— Doček s glazbom bila je moja misao, prišapne joj njezin suprug.

— Arture, ti si božanstven čovjek, — odvrati mu ona, pogledavši ga živim okom.

A kad se objed svršio, prosjedi društvo još neko vrijeme u šali i razgovoru, a onda dohrliše sluge i odnesoše stolove, razmjeste stolice. Glazba zasvira i za čas vrtjela se mladež plešući dvoranom.

Dvoranom je šumjela glazba, orile se zapovijedi Marka, koji je upravljao četvorkom.

Kad je zatamnilo, krenuše opet kući po svijetlo zimskoj noći. Mjesec rasvjetljavao je svojim blijedim

*

svjetlom široke snježne poljane. Daleko, daleko se rasprostirao bijeli mrtvački plašt, kojim je zima pokrila zemlju, zaodjenuvši sve, i zemlju i drveće i zamrzle vode. Tiha je zvjezdana noć, ni otkuda ne čuješ glaska, sve je kao zamrlo. I toga malo prije veselog društva kao da se je u prvi čas dojmila ta gluhoća, sve je tiho i mirno, podajući se čaru divne noći. Ali i opet se za malo javi ovdje riječ, ondje smijeh i naskoro je opet žuborilo cijelo društvo, smijalo se i dovikivalo.

Gjuro i Marija sjedjeli su šuteći jedno uz drugo. Dok su se vozili u S., zabavljao ju je tumačeći joj okolicu i kazujući joj povjest njezinih stanovnika, no sada je na povratku šutio, a ona je opazila njegov pogled, kako ga sad upravlja u konja, sad opet luta u daljinu.

Njega je opet svega obuzela njezina blizina, njegove misli zapremala je sreća, što može da bude uza nju, da vidi njezino milo, krasno lice. On je sada znao, da ju ljubi, da za nj ne može biti veće sreće, nego da ona bude njegova. Njezina krasota, čar njezina nedužnog bića osvoji ga svega. Uspalio se u njem plamen, za koji je ćutio, da ga ne može zatomiti. I u njem uzavri krv, u njem prevlada čeznuće za srećom, sve ga ostale misli ostaviše i on uhvati njezinu ruku i klikne strastveno:

— Oh, Marijo, da vi znadete —

— Pazite, konj se plaši, — reče Marija tako hladno i strogo, da je Boletić u tren došao k svijesti i opazio, šta je učinio. Trgne uzde i pritegnu konja, koji se je bio uplašio, kad mu je tako naglo popustio uzde.

Odmah ga zahvati hladan mlaz, koji ga sjeti, gdje je njegovo mjesto. Ta on je siromah, ta on je ništica, crv, koji puze po zemlji, koji ne smije uzdići svojih očiju do orla, koji se krili u nebeskim visinama. I srce mu se ispuni gorčinom i tugom. Za što je baš njemu sudjeno, da ljubi istinski i vrelo, gdje ne ima nade, da će naći odziva? Za što da on ne ima prava, da bude sretan? Zar je on gori od drugih za to, što je siromah, zar je značaj i srce manje vrijedno od toga kukavnog zlata? Je li podlost i zloća manja, ako se krije u gospodskim i sjajnim dvorima, je li čistoća i dobrota manja, ako se rodi u kukavnoj kolibici? Za što, za što? — pitao je sebe i nije znao odgovora naći.

Marija je opazila boj, koji je on u sebi zapodjeo; ona je smišljala, kako da ublaži oštrinu, kojom je odbila izljev njegovih čuvstava. Ali Boletić je stisnuo šake, kao da će da zdrobi uzde i bič u njima, pa smiri svoje srce. I za čas bio je opet svjetski čovjek, koji je šaleći se zabavljao svoju družicu. I Marija nije znala, kako da to sve odgonene. Njegov ludi govor, njegov gdjekad oštri, prisiljeni smijeh pokazivaše joj, kao da je rana, koju mu je zadala, duboko zasjekla. I obuzme ju sućut prema tome čovjeku. Ona bi htjela, da bude prema njemu mila i ljubezna, ali se je bojala, da bi to opet u njega moglo probuditi nadu, a ona nije htjela da joj se još jednom desi prilika, da mu zadade boli, odbijajući ga. A šta onda, ako se je prevarila, ako je on baš takav kao svi ostali na njegovu mjestu? I ona nije znala, da li taj čovjek zaslužuje, da ga štuje ili da ga prezire; ona nije znala, da li je odbila plemenito srce ili se otresla drznika.

I opet su zveketali praporci i pucali bičevi ulicama glavnoga grada i svijet je opet stajao i gledao tu vidjenu povorku, koja je jurila po noćnoj tišini. I sve saone sprovedoše Rakovićeve do njihove palače, onda se još nekoliko puta provezoše pred njom, da učine počast, a zatim se polagano gubile jedne za drugima.

A Boletić, došav kući, dade osedlati svoga konja i odjaši u noć. Dugo je lutao cestama i poljima, a napokon, kad mu se umorio konj, vrati se kući, pa se uvali sav izmučen i umoran u krevet, gdje naskoro padne u dubok san.

(Nastavit će se.)

Kada mi se ovije . . .

Kada mi se ovije
Magla oko glave,
Ljubim mojoj ljubici
Slatke oči plave.

A kad uzme nevjera
Da mi dušu pati,
Stanem moju ljubicu
Teško proklinjati.

Tako vazda sa sobom
U ljutoj sam svadji:
Jesu l' kletve pravije
Il poljubci sladji.

Isa Velikanović.

San.

Alaj mi se noćas
Čudan sanak snio:
Nudili me vinom,
A ja n'jesam htio!

Sada bome vidim,
Pravo svijet kaže:
Nema zla nad ženom,
Niti nad snom laže.

Isa Velikanović.

U album gospodjici Ž. K.

djevo, kada noć tihana svojim
Sanenim krilim smrtnih brige krije,
Da l' ikad tvoja duša u samoći
— U tami svjetlost potajana — bdije?

Da l' sluša tajni šum vremena rieke,
Što nosi ladje ljudskoga života,
Ko bujica, što ruši sve zapreke
I put pučine nesvjesti ih mota?

Da l' sluša struju miene sviju bića,
Što teku, teku lako bez prestanka,
Ko vjetar, koji neustavan leti
I nigdje nema počinka ni stanka?

Oh, sve se mienja, bilje i živine,
I prašak sitni, zviezde i nebesa,
U liku, u mjestu, u vremenu, u svem
I uviek druga bivaju tjelesa.

Da l' ikad misli vesela ti duša,
Kud struji ova neprestana miena,
Kud ide vasmir s milijuni zviezda,
Kojem je staza već predodredjena?

Kud idu živa bića? zašto nikad
Ne mogu ni čas sustat na svom putu,
Nit ikad biti, što su prije bila,
Nit opet gazit stazu prevrnutu?

Da l' se uviek možda, ko u ovom žiću,
I ono mienja, što duh nazivljemo,
Il ko zrak, što se u vodu pretvara,
Promieniv narav, drugo postanemo?

Po smrti traje l' sviest osobe naše,
Il ko meteor izčezne u tamu,
Il iz kožurka, ko šareni leptir,
Grijat se prhne na vječitom plamu?

Da l' misliš na to? Oh, ja mislim uviek;
A silna struja vjekovite miene
Uzdrhta tajnu žicu moje duše,
Što prkosi joj zalud, pak s njom krene:

Ona ju vije kano vjetar slamku,
A uzvitlana slamka sjetno zuji,
Ko mrtvog zvona zadnji zvuk u noći.
Koj' zamirući prostorom prohuji,

I gubi mi se u vasmiru čuvstvo,
Pa sjetno mislim na izpraznost svega:
Kol' malo traju slava i ljepota,
Bogatstvo, sreća i ljubavna njega.

I ja se smijem ludoj oholosti
Nadutih lopta, tanke sapunice,
Što misle, da su nešto u vasmiru,
Na valu vječne rieke bezkrajnice.

Oh ljepost, sreća, bogatstvo i ljubav,
Il umišljene, ili zbiljne bile,
Ko munja lete, izčeznu ko iskra
U prolaznosti sudbine nemile.

Al neki misle: ne umire slava,
Ne vene lovor svete poezije;
Na siedoj glavi Meonskoga sliepca
Nov vienac uviek svježeg cvieća klije.

I pjesnici se besmrtnošću koče,
I misle nikad da uvenut neće
U perivoju mašte im čuvstva
Tolikom brigom sakupljeno cvieće.

Ko ladja, koja razapetih jedra
Planduje mirno na tihanom moru,
Kad vjetar duhne, veselo zajuri,
I stane i opet leti u šumoru;

I slava tako pjesnika i mudraca
Sad silna širi jedra, sklapa sada,
A kad se vjetar promieni u hršum,
Tad kano ljuska u dno mora pada.

Al tko zna, ne će l' do čas iz bezmjerja
Kaosni vjetar zaduhnuti ljuti,
Il magluša se dokoturat silna,
U kôj će cieli svemir potonuti!

I ko što samun na Sahari vije
Pržinu sitnu, ne će l' i on tako
U vrtlog silni zavinuti zviezde
I vrćenje im krenut naopako?

Pomutit one zavojne elipse,
Pomrsit one pute odredjene,
I kaotičnoj u bezličnoj masi
Odpuhnuti ih u tok vječne miene?

Oh, gdje će onda Ilijada biti,
Gdje l' Cezarova polubožna slava,
Gdje l' um Platona, Agustina, Tome,
Gdje l' Danteova svietostvorna glava?

Tek ako tinja u kožurku ovom
Iskrica — leptir jednostavnog bića,
Što uviek isti traje na sunašcu
Beskrajnog vječnog mirisnog prolića,

Bez svake želje: tekar u toj nadi
U srce kaplja utjehe mi pane,
Tek tada u tami sjete i očaja
Božanska zora vječnosti mi grane;

U kojoj nema bogatstva ni slave,
Što na sva bića siplje rajske trake:
Na mudre i plitke, na liepe i ružne
Na care i kralje i na siromake.

Pa neka kaos pomuti nebesa,
I sve, što žive, neka će poginut,
Iz ruševina, ko iz vode munja,
Na svjetlost božju leptir će se vinut.

A. Tresić Pavičić.

Trhani.

Napisao Jan Neruda, sa češkoga preveo Stjepko Španić.

(Svršetak.)

VII.

Sjedio je dugo, dugo — piljeći očima u zemlju.

— Svršit ćete gore! — Zar nema nikakvog sredstva više, da se popravite?

Komárku ne idu nikako mjernikove riječi iz glave.

Ali mu je tako lijepo kod toga!

Činilo mu se kao da mu mjernik nije kazao te gorke riječi, nego kao da je kazao on sam — Komárek sâm sebi! Kao da stoji pred sobom, stavio je ruke na ramena, zagledao se sâm sebi u oči, hladno, slično smrti. Kao da bi pitao samoga sebe — ali već posljednji put u tome životu: „Zar nema nikakvog sredstva?“

Naglo ga prodje bolna gorčina.

A za što ne bi bilo sredstva — za što ne! — Samo kad ne bi kod toga morao da misli na se, da se popravi, da radi za se! — Što je pak stalo do njegove osobe, već sada! Nadjoše ga jednoga jutra kao izloženo dijete u prevrnutoj škrinjici na lužeckome prijevozu, pa ga mogu gdjegod mrtvoga naći! — Kad bi on imao samo koga, komu bi bilo za to stalo — tad — tad bi — ali u ostalom, komu je za volju on postao trhanom — ako ne sebe radi?!

Ruka njegova segne za bocom rakije, čep odleti — ali upravo kod usta kao da mu je kakva nadčovječna sila zadržala ruku.

— Ne — danas ne — već sam dosta često pio — a vruće mi je, vruće!

A glava mu pane medju dlanove.

Bilo je tako toplo, krasno podnevno srpanjsko sunce! Sjedio je s njome, s plavokosom, ružičastom Anom na polju, u sjeni sabranih snopova, a njegovo se lice žarilo. — Ne, ti ne ćeš biti ni Bartoševa ni lugarova, već sam se za to pobrinuo! U nedjelju počet će ovdje s gradnjom željezničke pruge, ja sam se prijavio za posao. To bi bilo lijepo, gdje se dnevice bacaju milijuni, a da radino i štedljivo čeljade ne bi ni groša privrijedilo! Takodjer sam na to sebi kazao: svaki nadničar, kada radi, može da ima svoju kuću. Desetača na tjedan — za mjesec dana imademo kuću s baščom i mi smo svoji!

Podje na prugu i napravi sebi ovdje prostranu kolibu poput ostalih.

Ne bijaše dugo, samo nekoliko tjedana, i Ana bude sirotom. Morala je iz stana majčina. Nije se dala nagovoriti i po nedjeljnoj propovijedi ode do trhanske domaje svoga miloga mladoženje. Gospodin župnik govorio je o riječima knjige Rut: „Gdje ćeš ti umrijeti, umrijet ću i ja i tamo ću biti pokopana“ — i otpor Anin bio je savladan.

Radili su nedjelje i mjesece zajedno, uzorno, štedljivo. Do mala — ali za što da tako opširno spominjem, to je historija, kakih imade na tisuće — kad već nema vjernosti ženske! Do mala opazi on, kako vrhovni nadglednik njegovu Anu u skladištu grli, i za uru ode Komárek iz općine trhanske.

Kuda je lutao, ni danas dobro ne zna. Išao je iz grada u grad, trošio je zaštedjene novce, pio je — i pio to više, čim je prvotni dojam izgubio podražljivu silu i počela se u njega buditi misao, da možda Ana nije toliko kriva, kako to on misli. Možebiti da je i njoj i sebi naškodio, uzevši raspuštenu šalu za istinu ili ne uzevši u obzir silu.

Još se jednom odluči. Potraži Anu, pisao je kući. — Ane je nestalo takodjer — za boga — a nitko nije znao, kamo.

A nad Komárkom se zatvoriše mutni valovi trhanstva za vazda.

Sad skoči sa zemlje. Divlje, tražeći gledao je okolo po grmlju, na to baci pogled na lješinu pokojnikovu. Zurio je u nju i vuklo ga sve bliže i bliže.

— Gle — to je istina, šapne poluglasno, — ja se mogu uvjeriti, kakova je bila! Još mu nitko nije oči zaklopio; da ga upitam, je li bila kriva, i zatvorim mu lijepo oko, a on ga ne će više otvoriti.

Komárek još stoji pred obješenim truplom. Nabuhle oči mrtvaca zasjaše u sjeni mjesečevoj umorno kao voda prekrivena masnim skorupom. Komárek uzdigne desnicu, stavi četiri prsta na čelo nesrećnoga Vašička i palcem utisne mu vjedje lijevoga oka. Cijela se lješina zanjiše.

»Oj mrtvače, na božjem si sudu,
Nemaš čuvstva, mržnje ni milosti,
Zbori — a tad spavaj do vječnosti! —«

Ruka mu opet pane i upereni pogled Komárkov zape na oku obješenjakovu. Gunj mu pade na zemlju, usnice otvorenih usta zadrhtaše, obje ruke bijahu uzdignute u visinu.

Jedan je tren ostalo oko zatvoreno i kao da se vjedje malo maknule — nastane otvor i po malo, po malo digoše se opet sasma.

— Nevina! zavapi Komárek i pane na zemlju.

Jecao je kao dijete.

Dobar je čas tako ležao, dok ga se naglo ne dotače topla ruka. Komárek skoči — pred njim je stajao mjernik.

— Vi plačete, Komárče, zar ste se opili?

Komárek strese glavom.

— Što vam je onda?

— Ona je bila nevina, krikne Komárek i uhvativ mjernika za ruku, poče je cjelivati.

— Tko?

Komárku klone glava na grudi.

— Ajte k meni u stan — ovamo ću poslati drugoga, za malo reče opet mjernik, dok je Komárek neprestano jecao. I doda još u sebi: Inače će sjutra komisija naći dvojicu.

VIII.

Do dvadesetoga veljače — veljača te godine odlikovala se neobičnom toplotom — dogodile se u Australiji čudne stvari. Ne da su pokopali kojeg trhana, to uopće ne ide, da bi u to doba tko umro, — zimi se ne radi na zemlji; ali dogodile su se nerazmjerno čudnije stvari. Nastala je dosada, nestalo je pola veselja, i činilo se, da je mraz u općini potrgao cijelo prijateljstvo!

Bašta na primjer nije bio više najamnikom Martinkovim. Pravi uzrok nije doduše poznat, ali „udova Fajfka“, kako su govorili Mlinaříku, kad je izgubio dijete — tvrdio je sa sigurnošću, da je jednom, nešto iza babnje večeri, izazvao Martinka Baštu iz pune kantine i da se je vani raspreo ovaj razgovor:

— Bašto — šuti — ti si pantafirki ukrao gusku!

— Ukrao sam.

— Vidiš, Josipe, te mi sramote nijesi trebao učiniti, uzdahne Martinka bôno i dade Bašti dvije zaušnice. Da se više kod mene ne oglasiš!

Bašta se nije ni branio, i razidjoše se.

Pa ni Schneider ni Komárek ne bijahu više zajedno! Oni se ne srdiše, do toga oni nijesu ni došli, ali je to bilo svakako čudno. Sjedjeli su jedan do drugoga u kantini, no nijesu ništa govorili; na običnu kakvu trhansku pjesmicu nijesu ni pomišljali! Komárek se nije usudio Schneideru malo ne ni u oči pogledati, kao da ga je bilo stid za kakvu nemuževnost; Schneider je pak bez prestanka gledao u nj, s nijemom, prijateljskom boli, s kakovom gledamo na milog nama čovjeka, koji visoko stupa, da opet što dublje pane. Kod javnih razgovora u kantini Schneider nije sudjelovao, a Komárek kad bi štogod rekao, bilo je to po prilici kao kakova moralna sentenca; to je pak trgnulo Schneidera, primrzne mu se čaša k ruci i otvorenih usta zagleda se u prijatelja. O Komárku se znalo, da se je za posljednjih triju mjeseci samo četiri puta opio; o Schneideru se tvrdilo, da je svakog dana bio pijaniji, nego prije što je bio. Komárek je išao rano spavati — on je bio tada nadglednikom nad spravama i ujedno slugom mjernikovim, kod kojega je i stanovao, — Schneider nije išao *nigda* kući, kako se veli. A kad je vidio prijatelja Komárka gdje prolazi, zagledao se bio krvavim svojim očima u nj i stresao glavu, ili je išao za njim i uzajmio bi u njega jošte za jedan polićak.

Danas spomenutog dvadesetog veljače, zbilo se je nešto, radi česa jošte nitko nije znao, što bi uradio.

Mjernikova je Belinka već odavna ginula. Bila je valjano pašče, to je istina, pravo željezničko, na odrpanca nije ni zalajalo. Ali što je s njime mjernik uradio, bilo je odviše mnogo. Iz Praga došao je neki liječnik, a sudac je Zoubek tvrdio, da je čuo gospodina mjernika, gdje je kazao tome liječniku, da „cijelu noć ne spava zbog te bolesti“.

Bela je pomoći liječnikovom srećno odapela i tad je dakako stvar započela. Tri je dana ležala na paradnoj postelji, a danas dopodne položiše je u žuti lijes i bio je pogreb. Na dvjema kolima vozili se znanci mjernikovi i sprovodili su Belinku do groba, kamo ju je nosilo osam dječaka, a svakome je od njih dao mjernik novu bundu i dugi crni flor preko ramena.

Grob je bio iskopan usred strmog željezničkog nasipa. A kad je bila Belinka sahranjena, morale su sve trhanke s kolcima na posao, navažale zemlju i poravnavale opet nasip. Na pogibeljne vožnje slao je mjernik vazda žene. Muškarci su raspušteni, sjeli bi kod vožnje s brijega na voz, a rudo bi upravljali samo konopom, i već se je često dogodilo, da su razbili kola a sami odletjeli s njih na dva hvata visoko i pali na pećinu, raspruživši se kao žaba.

Za to je bilo u večer u kantini mnogo muškaraca. Sabrali se svi; ni jednog jeditog nije bilo danas u selu. Bilo im, kao da su se morali medjusobno porazgovoriti.

Ali, kako se već dogadja, kad se nešto „mora“! Pili su, napijali si, sjedjeli, ustajali i gdjekad pala je šaka na stol, ali u svemu je ipak bilo tiho, a samo se onaj nešto glasnije nasmijao, koji je upravo po stolu udario. Svatko je znao, o čemu bi se najradje s drugima razgovorio, ali nitko nije znao, za koji bi kraj to uhvatio.

— Komarče, — počela je najednom gospodja pantafirka, danas već crvena kao božur, — je li istina, da je lijes za kuju stojao pet forinti?

Po kantini zavladala mrtva tišina.

— Pet forinti i pedeset, — odvrati Komárek tek iza stanke i kao nerado.

— I da je imala na lijesu grb? - produži opet žena.

Komárek ne odgovori.

— Inu mord set sakra, — zahuči u tišini, što je zavladala, sudac Zoubek, udari rukom o stol, ali ne reče dalje. Nagne se na desno i pogleda u svoju čašu.

— Za što joj ne bi priredio pogreb, kad ju je imao rado, — mislila je udova Fajfka, — psa može svaki čovjek da ima rado!

— Da, mislila je gospodja pantafirka, često mi je pas miliji nego čovjek.

— A kuja milija nego žena, uzvrati brzo Schneider, kao da je iz bude izletio.

Zoubek samo strese glavom i mahao je tamo amo pesti, kao da bi htio ipak nešto reći.

— Što, pas nauči se svemu upravo kao čovjek; umiješa se nadglednik Adam, on ima nekaki razum, pas se nauči i rakiju piti.

— I ja sam vidio psa, začne trhan Martinka pripovijedati, kako je vukao čovjeka iz Berounke. I gle, je li tko poznao dugoga Roubala! Roubal se opio,

obujmio je psa o pô tijela i tada smo ih zakopali oba tako u jednome grobu.

— Kad je čovjek dobar, ima takodjer životinju. Nije li naš gospodin mjernik dobar čovjek? — nastavi opet Adam.

— Jest — jest, posvjedočiše sa svih strana.

— Kaže čovjeku sve, i kako se okreću kolica.

— I pazi, da ne bi bilo prevare. I rakiju u kantini istražuje.

— I ne da se prevariti, ne da! Kako smo tuj u Australiji započeli, znate? Htjeli su ga prevariti, davali su mu, da kuša dobru hranu, a nam —

— Da ti grom ne rastoči tvoj jezik, razgnjevio se se pantafir. Da sam ja —

— Znate, vama svaka čast, pentao je Schneider, ali je vaša žena smet!

Pantafir ugrize se za usnice. Ogleda se na uvrijedjenu polovicu, ali videći, da je žena otišla nekamo otraga u ložnicu, i da nije ništa čula, šutio je radje.

— A ja, mord set sakra — meni to ne ide u glavu! nastavi opet sudac Zoubek.

— A što ćeš?

— Ja, — ja, počne Zoubek s uzdignutom glavom, ne gledeći kraj toga nikome u oči, — no, ja mislim, da je u tome nešto! Što kuja, pa tri dana — čiri čari — na što truga — i zašto tako visoko na nasipu. Velim, da je mjernik zakopao svoje novce ili svoje srebro — ili što ja znam, ali ja nijesam od danas i već sam nešto na tome svijetu!

Nastade duboka tišina.

I tišina je trajala. Očito da je Zoubkova romantička izjava djelovala. Gdjekad zamumljao je koji trhan kao medvjed.

U to se digne Komárek.

— Plaćam dva polića, pantafire.

Pruži ruku Schneideru i podje. Ali kod stola, gdje je sjedio sudac Zoubek, upre se rukom o stol i reče, ne gledeći takodjer nikome u oči, glasom što većma mirnim: Što tko voli, to voli! A ako se tko usudi da otkopa nasip, danas noću, ili kada god, toga ću ustrijeliti. Meni je to sve jedno

IX.

Australija je podala neuprosnome usudu sve, što je na svijetu krasno. Kada se pojavi negdje nova željeznička pruga, trhanstvo je njezin mladi, bujni cvijet. A to je poznato, kada se plod pod cvijetom načne, kad se okrene k suncu, otpadaju nježni listići cvijeća. Mjernikova je pruga već bila malo ne dogotovljena, a broj trhana je padao. Otišli su u tugjinu za novim opet poslom, u kraje udaljene, u nove općine. Uzalud bi pitao za Talijane i za Nijemce, za nadglednika Adama i trhana Drubka, za Martinkova i Boštu, za supruge Marek i „udovu Fajfku“, a i za Schneidera — jednom ga poslije isplate nestalo i nije se oprostio ni s Komárkom. Mjernik je jedino sudca Zoubka i Komárka zadržao i upotrebio ih dalje.

Komárek se za čudo promijenio. Možebiti da ga je silno bolio tajni odlazak Schneiderov, možebiti da mu je bilo žao prijatelja. Ali nije pitao za nj niti je spominjao njegovo ime. Išao je uvijek nekako zamišljen. Mjernika je to tješilo. Komárek ispunio je svaki njegov nalog. Kao da ga nije više tješila Australija, koja je propadala i domalo sasma iščezla s površine zemaljske; kad je bila nedjelja ili svetac, on je išao vazda prije podne u grad. Vraćao se svagda trijezan, ali uz to jošte zamišljeniji.

Mjesto trhana radili su sada rukotvorci i njima za volju zadržao je pantafir svoju kantinu jošte na neko vrijeme. Takodjer, da istinu kažem, nije znao za pravo, kamo bi, a žena je njegova voljela da se kantina zadrži, dok je samo moguće — „gdje bi se mogla opiti, ako joj to ode?“ — Tesari su postavljali grede, zidari bavili se svedjer gradjenjem stražarnica. Mjernik je sve obavijestio, želi li tko da postigne takovo mjesto, neka položi ispit, a za sve drugo on će jamčiti. Ali natjecatelji valja da su oženjeni. Zoubek se umah prijavi s velikom radosti i htio je da i Komárek bude stražar i da ga oženi. Ponudi mu za ženu svoju Barušku: „Uzmi je, lijena je, bit će ti vjerna“. Komárek je samo stresao glavom.

Došla je i prošla opet nedjelja. U večer je sjedio mjernik u svome stanu i uredjivao je račune. Tuj najednom počuje korake i glas Komárka, koji se odnekud vraćao. Komárek pokuca i udje.

— Ne trebam ništa, već sam ustao od večere, — mislio je mjernik, ne skrenuvši oka sa svojih računa.

Komárek stajao je nepomično kod vráta i stiskao šešir. Lice njegovo bilo je nešto uzneseno, oko pogledavalo mjernika kao u strahu.

Za malo zamijeti mjernik njegovu prisutnost.

— Zar želite što?

Komárek jošte ništa. Tad naglo pokroči naprijed do samoga mjernika, klekne i cjelivao mu je dršćući ruku.

— Ja — ja sam našao svoju Anu! — usklikne.

— A tako! — A hoćete li biti stražarom i uzeti je?

— Da, ako me još vi pomognete — gospodine!

— Pomoći ću. — Ustanite, vi ste kao malo dijete! Kako ste je našli? Gdje je?

Komárek sklopi oči i pritaji dah. „Ovdje je“, — propenta opet, — doveo sam ju, da umah moli. — Noću je kod pantafirke, u jutro vraća se opet u gradić, ondje sam joj najmio stan — pristojniji — ali — ja bih je doveo — doda brzo, kao da bi htio da brzo prijedje preko nečega nemiloga.

I za malo uvede svoju Anu. Brzo podje naprijed i htjela je takodjer da mjerniku poljubi ruku. Ali kad je mjernik natrag stupio, popostane i glava joj malo klone i ponikne gledom. Udivljen gledao je mjernik u to lice

jošte mlado, ali očito burom čemerna života poraženo, na prerano uvelu boju od mastila, na sitni stas, koji je sada pred njim kao poražen.

Komárek gledao je na mjernika, kao da prati svaku njegovu misao, oko mu sjalo smrtnim strahom, usnice mu drhtale — napokon baci se opet k njegovim nogama, obujmi mu koljena —

— Ona za to ništa ne može! -- zavapi bolno, da su i mjerniku navrele suze na oči.

X.

Prošle su dvije godine, — možda i tri, čovjek to ne pamti.

Putovao sam noću iz Njemačke u Češku, i slučajno sam se susreo na istoj postaji s mjernikom. Sjedosmo u jedan coupé k otvorenomu prozoru — bila je ljetna noć — razgovarali se i gledali napolje na gorovite, krasne predjele, usprkos što ih je prekrivalo tamno velo noći.

Već se počeo mrak pomalo bijeliti; sunce je doduše bilo jošte daleko za gorama, ali lakí, svijetli titraj prirode i naglo ohladjenje zraka naviještali su već novi dan. Upravo smo prošli češku granicu.

— Sjećate li se jošte Komárka? upita mjernik.

— Trhana? — Da.

— Umah ćemo vidjeti njega ili njegovu ženu. Nabrojite jošte četiri kućice, u petoj on službuje.

— Jedna, i pružio sam glavu; druga — treća — četvrta — već ga vidim!

Stajao je i pozdravio. Izgledao je u jutarnjem sumračju kao mrtvac. Prozor na kućici bio otvoren, u sobici gorjela svjetiljka na malome lijesu, na lijesu ležala žena, cjelivala upravo truplo.

To je samo oko nas zasjalo. Mi se zamotasmo u plaidove, jutarnji zrak bio je tako hladan.

Put u Dalmaciju.

(Nastavak.)

Okusih taj hvarski specijalitet. Pomozi, Bože. Vicebotanik na brzu ruku izjavi, da su čajevo lišće shuhali kao zelje. Naš putni maršal ponudi me „Kwizdinim restitutions-fluidom“.

Zvonimir se maknu kao preporodjen, a za čas smo lebdjeli uza strmu južnu obalu otoka Hvara. Na jugu se pokaza zelena Korčula, — a na istoku mrki Sv. Ilija (Monte Vipera) na Stonskom ratu.

Kako se lijepo raspršiše oblačine, kad se primakosmo otoku *Šćedru* (Torcola), što se zeleni u korčulanskom kanalu. Iza niskoga istočnoga dijela otoka Hvara pokazuje se sniježni Sv. Juraj na Biokovu, pak Sutvid na Bilićgori. Eto nas na *Korčuli.*

Gradić ubav, a čist se sjatio na okrugao poluotok, što se veže uzanom prevlakom sa samim otokom. Grad je opasan zidom i lijepim okruglim kulama. Čim se iskrcasmo, eto pred nas nekoliko gospode.

Naš dobri Tone potrepta me po ramenu prije nego što izidjoh:

— Gospodičiću, treba kušati vino.

Obidjosmo grad. U crkvi „Svih Svetih“ preseneti me ravan strop sa 16 slika. Neuka ruka te je slike nešto nakazila. Osobito se ističe slika Bogorodice, gdje uzlazi u nebo. U sakristiji ima nekoliko starih slika i to: Zadnja večera (4·5 m duga), pak 8 slika na zlatnome polju (Krist s Petrom i Pavlom).

Glavni naš vodič po Korčuli bijaše g. Dr. A.; taj nas dovede do svoje kuće. Stara je to patricijska kuća s gotskim prozorima. Prvi je dio nešto zapušten, na vratima u dvorištu stoji krasna alka od korintskoga metala, a prikazuje Plutona sa dva lava. Ta je alka već jednom u „Vijencu“ opisana, pa ne ću da je potanje opisujem, jer se moji drugovi žure do stare stolne crkve. To je basilika sa četiri gotska luka, a lijep starinski portal vodi u sakristiju.

Popesmo se na „Fort sv. Vlaha“; — to je okrugla kula, što se diže na povisokom brdu iznad Korčule. Uz put pokaza nam dr. A. kamenolome prekrasnoga korčulanskoga kamena, od koga sagradiše votivnu crkvu u Beču. Rijetko ima duž čitave dalmatinske obale taki pogled, kaki ti se pruža, kad se uspneš na toranj sv. Vlaha.

Na sjever prostrla se silna gromada sv. Ilije na stonskom ratu, — na sjevero-istoku provlači se fina crta otoka Hvara, dok se baš pod tvojim nogama prostriješe valjda vazda zeleni gajevi korčulanski, u kojima divlji čagalj (Canis aureus), taj korčulanski specijalitet, svoj stan nalazi. Uzan puteljak spušta se do grada, a uza nj digoše se tamne ciprese, svoju je krošnju ondje rasprostrla milovidna pinija, — a sam putić osjenjuje, čudovište naše flore — „rogač“, — koji mi vulgarnom zagrebačkom hrvaštinom „rožičkom“ zovemo. Čvrsta a vitka (poput danske doge) Korčulanka tjera svoga oslića nekuda u brda, pa gundja (drugi bi rekli mileno pjevuca) nešto.

Za cijelo najljepši je pogled sa Forta sv. Vlaha na istok. Tu ti se prostire morem sva sila malih otočića na onom modro-zelenom moru kao janjići na zelenoj livadi. Ondje u modrilu zastrlo se nebo hercegovačkim planinama, a pod njima pružio se zeleni Mljet.

Spustismo se niz brdo u grad. Još ga jednom obidjosmo, pohodismo one dvije kule, što gledaju na Pe-

lješac, — a onda zadjosmo u čitaonicu, pokloniv se ponajprije slavnomu gospodinu Antenoru, komu su sjajne zrake sunca na zapadu zacrvenile blijedi nos.

Pripovijedaju, da je Antenor imao dobrotu (a ja bih rekao dobru ideju), pa je baš ondje, gdje je danas Korčula, osnovao Corcyru nigru.

Ad sempiternam rei memoriam korčulanski gradjani metnuše mu sliku na staru „loggiju“.

Uz put vidjesmo svu silu zapuštenih kuća, a g. dr. A. rastumači mi to padanjem pučanstva. Pripovijeda se, da je Korčula u XVI. stoljeću imala preko 10.000 stanovnika, a danas ima tek nešto preko 2000. Kuga, koja je harala koncem XVI. vijeka po Dalmaciji, taknula je svojim nemilosrdnim prstima i Korčulu. U „Hôtelu Europa“ nadjosmo sve, što nam je (ne srce nego) želudac zaželio.

Ne ću da poštovanom čitatelju dosadjujem nabrajajući svu silu lijepih riječi i zdravica, koje padoše one večeri, ne ću, rekoh, da se bavim filooinološkim dijelom one večeri, nego ću kao kurijozitet nabrojiti (za vinofilologe) nekoliko vrsti korčulanskih kapljica. Zaredaše se kao „klimaks“ čudnovati „rukavac“ i ugodna „plavka“, a za njom slatki „prošek“, pak na konac ljuti „grk“.

Kad smo se od poštovanih Korčulana pod zvjezdovitim nebom opraštali, prohtjede se jednome od njih, da pije bratinstvo sa sanenim Antenorom, a da mu pri tom ono komadićak mjeseca svjedokom bude.

* * *

Drugi me dan (bijaše 31.) probudi glas:

— Liberi!

— Dobro jutro!

— Bog, Tone.

— Kako jin pijaža more?

— Dobro, Tone.

— Vani će bit vraže kaše.

— Kaki je vjetar?

— Široko-Levant — ili jedán kvarat više. Ča ja znam. Oni gorika jidu.

— A što?

— Ribu. Neka gredu vanka, da pospremim ovi kušini.

I Tone me istjera, pa pospremi posteljicu. To je on svaki dan običavao. Do kasna bi brbljao na vratima o koje čem, a u jutro mrk — kao malo dijete, koje se nije dovoljno naspavalo.

Kroz obli prozorčić pokaza mi se Korčula zadnji put — lijepo osvijetljena istočnim suncem, a okružena pjenastim valovljem — kao Venus Anadyomene.

Izadjoh na „kuvertu“ baš u čas, kad smo prolazili uz *Orebić*. Tu se sastaje tijesno korčulansko sa kanalom lastovskim. Na jug nam se prostrlo otvoreno more a na jugozapad dugoljati zeleni Mljet. Malo po malo narasli valovi. Četiri se kanala ovdje križaju, pa je more visoko. Zvonimiru se prohtjelo elegantne mazurke. I mi zaplesasmo. Baš je sedam dana, što se potucamo hrvatskim morem, a još nijesmo ni mora oćutili do ono mrvičak pod Velebitom.

— Zdrav je vitar! reče Tone, pa čupa neko popareno pile.

Jasno jutro svakoga je taknulo. Bijasmo skupljeni na „kuverti“, što nas je na broju bilo, a sve vesalo. Jedni se sjatili u onu staklenu kućicu, pa će voditi duge i zanimljive razgovore — najviše reminiscence prošloga dana i prošle večeri. Drugi pregledavahu sabrane biline, kukce i koješta drugo.

Ja se zabavljah sekstantom, kad mi se Tone prikuči.

— Gospodičiću, gotovo je.

— Što?

— A ča ja znam, kako se zove.

— Gdje?

— Doli. I pokaza mi prstom na kuhinju

Tone je čudno izgledao. Tek poslije doznadoh, da je čitavu noć proboravio na kamenoj klupi pred „Zvonimirom“. Bio je starac nešto zakasnio u Korčuli, a kad dodje do „Zvonimira“, mi svi već spavamo, a mosta nema. Od straha ili od srama ne htjede zvati kamarota, pa ostade pod vedrim nebom.

Doručkovali smo na „kuverti“. Novljanski je doktor poput Verneova Ardana Michela balancirao, držeći u rukama pladanj.

Baš u taj čas zakrenu „Zvonimir“ u zaton „*Palast*“ (Porto Pallazzo) na otoku *Mljetu*. More se naglo umiri. Poput ulja prostrlo se čitavim zatonom. Sav je zaton šumovit, poput amfiteatra okružen crnogoricom i rožičkom. Uz obalu prostrlo se malo seoce, — ako mi je slobodno dvije tri li kuće nazvati selom.

Usred Palasta stade Zvonimir, jer su obale plitke, a nepoznate. Mi se ukrcasmo u barku, pa ćemo kuda koji. Razdijelismo se. Lovci krenuše na zapad u šumu, a nas dva tri ravno uz brdo. Nedaleko obale nadjoh vrelo slatke studene vode. To vrelo nikad ne presahne, a ima svoj opstanak da zahvali šumi.

Mljet je većim dijelom šumovit. Čudnovato, kako opažaš razliku izmedju zemljišta, koje je njekad pripadalo Veneciji — i onoga, kojim je zapovijedala slavna republika dubrovačka. Prvo je golo, suho, gotovo bez zelenila, a ovo zeleno, ubavo. Mlečani na brzu ruku oplijeniše naše Primorje i Dalmaciju, znajući, da im dugo ovdje opstanka nema, dok su Dubrovčani znali, da je ovo njihova gruda zemlje, pa su je štedili.

Kroz hladovitu šumu uzesmo se uspinjati. Rijetko će tko pojmiti, koliko godi i oku i duši, kad i opet ugleda ono gusto zelenilo, dok je sedam dana zurio u krš i kamen. Ni za jedan otok ili istarski ili dalmatinski sve do Mljeta ne možeš kazati, da je šumovit. Ima ih mnogo zelenih, ali šumovit nije ni jedan. Za to će ti Mljet ostati uvijek u spomeni.

Na vrh sedla stadosmo. Na vodu dotjerala mlada Mljećanka magare, pa će da pere rublje.

Gospodin Arcibotanik stade je o koječem ispitivati. Ona bi odgovarala kratko, nehajno, a ni čudila se nije, što ovdje u tom mirnom mjestancu nalazi trojicu neznanaca. — Upita je moj g. suputnik, tko je župnik u njenome selu, a ona će:

— Nema ga.

— Kako da nema?

— Eh — nema.

— A kako vi to onda živite?

Ona ga pogleda svojim velikim očima, pa će mirno:

— Ne treba ga.

— Zbilja?

— Mi vršimo nàšû, — a Bog je dobar. Ako čuje, dobro nam. Ako nas ne čuje, ne čuje ni popa. Bog s vama!

Hs—hs! i pecnu trnom magare, pa ode. — Začudismo se čudnoj logici.

Spustila se bila dolinom do puta, što vodi u Babino polje.

Kad je sa svojim magaretom stajala uz ogradjen bunar, požalih, što nijesam ponio fotografskoga aparata sa sobom. Za cijeloga puta ne vidjeh ljepše genre-slike od te Mljećanke sa magaretom, a pred njima g. Arcibotanika pod velikim svijetlim šeširom.

Naši su lovci donijeli neko osobito granje, pak dosta bilina i neku crnu ptičicu.

Ostavismo Palast.

Za pôdrug sat eto nas na vratima prekrasnoga šipanskoga kanala.

Kad nam munu sa vidika pusti otok *sv. Andrije* (Douzela), na kome je starac Mavro Vetranić svoju „Remetu“ pjevao, — eto nam na krmi zaton stonski, a na „provi“ zaton gruški.

Ovdje ću prekinuti. Svim su nam srca zakucala, kad pomislismo, da ćemo za koji čas stupiti na posvećeno zemljište hrvatske Atene, na zemljište onih ljudi, koji zlatnim perom i mudrom glavom uzveličaše domovinu svoju, dok su im istorodna braća u Banovini hladnim gvoždjem i snažnom mišicom branila svaku grudu njezinu, — na ono zemljište, koje će čitatelj nešto potanje upoznati u slijedećem poglavju.

(Nastavit će se.)

O književnom radu Matije A. Relkovića.

(Literarna studija.)

(Svršetak.)

Ned pogledajmo, kako je sa preradbom Husaïna de Vaiza. „Husaïn de Vaiz hat an die Stelle der einleitenden Kapitel der arabischen Bearbeitung (koja se nalaze i u Nasrallaha, ako i ne potpuni) eine andere im ganzen schwache Einleitung gesetzt, zu der ihn . . . das Testament des Huschenk in „Djavidan Khired“, „die ewige Vernunft“, die Veranlassung gab“. Tako veli Benfey (Pantschatantra I., p. 85.), pa nam na to opširno pripovijeda sadržaj uvoda i fabulâ, što su u nj upletene. *Ako ih prispodobimo sa našim francêskim anonimom, piscem Conseils-â, i Relkovićem, vidimo, da se i sadržaj uvoda i predmet i raspored umetnutih fabula u najtanje tančine posvema slažu, dapače imena osoba su svuda ista.* Time je bio put pokazan, a da uzmognemo doći do sigurna rezultata, valjalo je komparaciju provesti i dalje: u tu sam svrhu isporedio prve četiri knjige zbirke „Anvár-i-Suhailí“ (tako se zove preradba Husaïna de Vaiza) sa našim prevodiocima, nepoznatim Francezom i Relkovićem, pa prema točnim podatcima Benfeyevim slažu se naši autori s perzijskim posvema i sadržajem i rasporedom fabula. U svim najfinijim nuancama, kojima se Husaïn razlikuje od svih recenzija istočnjačkih, povode se naši prijevodi za njim — tek nekoliko Husaïnovih fabula ispušteno je u našim zbirkama, i to u Relkovića tri, a u Conseils-ima četiri (četvrta je ona basna iz pete Relkovićeve knjige, što smo je već spominjali). U hrvatskom su prijevodu ispuštene slijedeće (u Senekovićevu izdanju): prva bi imala stajati iza 22. fabule u drugoj knjizi, a u indijskome tekstu dolazi u prvoj knjizi pod br. 17. (u Benfeyevu prijevodu „Die Affen und der Vogel Sutschimukha“, Pantschatantra I. 269. i II. 111.); druga je basna ispuštena u trećoj Relkovićevoj knjizi poslije šeste fabule (u Benfeya „Kaufmannsfrau und der Maler“; Pantschatantra I. pag. 300.) i napokon treća bi imala doći poslije sedme fabule u petoj knjizi (u indijskoj recenziji III. knjiga 11. basna „Der Zimmermann und sein treuloses Weib“; Pantschatantra I. pag. 371. i II. pag. 258.).

U predgovoru k svome izdanju spominje Seneković, da je dvije Pilpajeve fabule ispustio radi nemoralnoga sadržaja, a to se posvema slaže s basnama: „Kaufmannsfrau und der Maler“ i „Zimmermann und sein treuloses Weib“, pa bi po tom u Relkovića manjkala samo jedna fabula: „Die Affen und der Vogel Sutschimukha“. O ovoj ćemo basni progovoriti malo kasnije.

Osim toga opažamo, da u Conseils-ima nema još jedne fabule, koja se nalazi i u hrvatskoj i u perzijskoj zbirci (u Relkovića V. 1. „Kralj i njegova milosnica“), a to je ona basna, koju smo odmah u početku spomenuli

*

i rekli, da se upravo zbog nje ne može održati mišljenje, da su Conseils služili Relkoviću podlogom kod prijevoda. Ta se fabula nalazi u perzijskoj i hrvatskoj zbirci na istome mjestu, iz toga pak fakta nužno slijedi, da se morala nalaziti i u onoj francuskoj zbirci, koja je bila posrednikom medju perzijskom preradbom Husaïnovom i medju hrvatskim prevodiocem. U Conseils-ima te fabule nema, *dakle Relković nije mogao iz Conseils-â prevoditi.* Dočim dakle možemo po mome mišljenju potpunom sigurnošću ustvrditi, da Relkovićeve basne potječu posredno iz Husaïnove preradbe, a ne iz prijevoda Nasrallahova, ne znamo u drugu ruku, kojim se francuskim prijevodom poslužio Relković.

Medju prijevodima preradbe Husaïnove spominje Benfey još dva druga francuska: „Livre de lumières ou la conduite des Roys composé par le sage Pilpay, Indien; traduit en français par David Sahid d'Ispahan (Paris 1644.)“ i „Les contes et fables Indiennes de Pilpai et de Lokman ouvrage commencé par feu Mr. Galland, continué et fini par Mr. Cardonne“ (Paris 1778.). U objema su prevedene samo prve četiri knjige Husaïna, baš kao u Conseils-ima i u Relkoviću. „Livre de lumières“ potječe neposredno iz perzijskoga, dočim su basne „Les contes et fables“ najprije prevedene na turski (preveo Ali-Čelebi ben Saleh), a tim su se prijevodom poslužili Galland i Cardonne: prvi je započeo posao, pa je ono, što je dovršio, izdao 1724.; posvema kraju doveo je djelo istom Cardonne (izdao 1778.).

Već samo po sebi slijedi, da se Relković nije mogao okoristiti Galland-Cardonnovom zbirkom, jer je ova dovršena istom g. 1778., a Relkovićeve su fabule izišle ispod tiska već g. 1767. A ne bismo to mi inače mogli prihvatiti, jer se u Hasaïna i u Relkovića nalazi basna o redovniku i dervišu („jedan dobar redovnik i jedan derviša“; Senekovićevo izd. III. 6.), a nema je u prijevodu Galland-Cardonnovom:[1] dakle isto, što smo rekli o Conseils-ima. Ostaje nam još samo „Livre des lumières“. Po mome mišljenju veoma je vjerojatno, gotovo sigurno, da je upravo „Livre de lumières“ služio podlogom Relkovićevu prijevodu, pa u velike žalim, da toga djela nijesam mogao dobiti u bečkim bibliotekama, ne bi li tako sigurnim dokazima učvrstio svoje mnijenje. Pored toga, što se Livre i Relković u svim fabulama posvema slažu (koliko se može suditi po Benfeyu), napose podupire naše mišljenje spomenuta već basna „Die Affen und der Vogel Sutschimukha“. Kako smo već spomenuli, to je jedina fabula Husaïnove zbirke, koje ne nalazimo u hrvatskom prijevodu, a ujedno je i jedina, koja je ispuštena u „Livre de lumières“. Uzmemo li na um. da se ona nalazi u svim poznatim prijevodima Husaïna osim u „Livre“, „Conseils“ i u Relkoviću, mislim, da ne ćemo ni malo pogriješiti, ako — obazrijevši se na druge basne ispuštene u Conseils-ima — držimo Relkovića i „Conseils“ za dvije grane istoga stabla:

Jan Matejko.

[1] Isporedi: Benfey, Pantschatantra I., p. 303.

„Livre bi naime bio matica, iz koje je potekao Relkovićev prijevod, „Conseils“ pak bi bio možebiti u koječem promijenjen otisak predjašnje zbirke. A s kronološkoga gledišta nema prigovora, jer „Livre des lumières“ izašao je već 1644., „Conseils“ 1709., a hrvatski prijevod istom 1767.

Kušajmo sada pokazati u cijelosti, kojim su putem prispjele Pilpajeve fabule iz orijenta u Hrvatsku:

Indijski original preveden je u VI. vijeku poslije Krista u pehlevî (perzijski dvorski jezik), a za tim u VIII. vijeku iz pehlevî-jezika na arapski. U XII. ga je vijeku presadio Nasrallah iz arapskoga ponovno u perzijski, pa je tu zbirku tri stoljeća kasnije preradio Husaïn de Vaïz, uvedavši znatne promjene Husaïna je preveo na francuski David Sabid d'Ispahan pod naslovom „Livre de lumières“, a gotovo je sigurno, da je ovaj prijevod služio podlogom Relkoviću.

Prije nego štogod rečemo o samome prijevodu, gledat ćemo da dodjemo na čistac s Ezopovim fabulama, pa ćemo onda na koncu kazati nešto u opće o načinu prevodjenja Relkovićeva.

Ezopove fabule.

Ako se može reći za Pilpajeve basne punim pravom, da su bile vrlo obljubljene, a ono se može još većim pravom isto kazati o t. zv. Ezopovim fabulama. Najbolji su svjedok tome silni prijevodi, medju kojima se svojim brojem napose ističu latinski: iz takova jednog latinskog prijevoda potekle su i Relkovićeve fabule.

Pred samim basnama nalazi se biografija Ezopova. Sredovječni je to produkt, koji potječe iz prve polovice četrnaestoga vijeka, a napisao ju je grčki samostanac Planudes Maximus (isp. Les grands écrivains de la France, La Fontaine, I. 25. pag.). Ni iz daleka ne smijemo ovdje očekivati ono, što se danas od životopisa traži, jer ovo za pravo ni nije životopis, nego ciklus fabula nanizan oko osobe Ezopove.

Kako smo rekli, bile su Ezopove fabule u prošlim vijekovima veoma omiljela lektira, i ime Ezopovo bilo je u ustima svima, a ipak se o njem samom nije ništa znalo; osoba spisateljeva bila je obavijena gustom maglom. I ovdje se dogodilo ono, što tako često nalazimo u duševnom životu naroda: Ezop je postao mitskom osobom, pa su o njem zaredale bajke, koje su se tradicijom uščuvale, dok ih nije Planudes spleo u jedan ciklus. To je svakako naravnije nego li mišljenje, da su te sve fabule produkt Planudov. Ovaj bajkoviti životopis Ezopov našao je i Relković u svojem latinskom originalu i preveo ga na hrvatski. Budući da je i biografija bila veoma raširena, nastale su i u njoj kao i u fabulama medju pojedinim tekstovima veće ili manje razlike. U bečkoj dvorskoj biblioteci našao sam nekoliko latinskih biografija Planudovih, izmedju kojih izdanje Sebastijana Branta (1501.) veoma blizu stoji Relkovićevu tekstu, dočim se već više od njega razlikuju grčko-latinsko izdanje bazilejsko (1530.) i izdanje Roberta Stjepana (Pariz 1529.). No ipak ne smijemo misliti, da

Charles Gounod.

je Relković po Brantu prevodio, jer dočim bi se to obzirom na biografiju Ezopovu možebiti moglo dopustiti, moramo to mišljenje napustiti radi silnih razlika, što ih u pojedinim knjigama fabula nalazimo medju Relkovićem i Brantom.

Fabule su u hrvatskom prijevodu razdijeljene u tri knjige, od kojih su prve dvije okrštene fabulama Ezopovim, a za basne treće knjige se veli, da se „do danas pišu „fabule Fedrove“ za to, što ih je on moralizirao“. Pod imenom Ezopovih fabula nijesu se u prijašnjim vijekovima razumijevale one basne, što su nam se pod Ezopovim imenom uščuvale u starih pisaca, jer prave Ezopove basne nijesu se javljale u srednjem vijeku. Zadnje vrelo sredovječnih t. zv. Ezopovih fabula valja tražiti u prozajičkoj parafrazi jampskih fabula Fedrovih, koja potječe od Romula (isp. Oesterley: Romulus, die Paraphrasen des Phädrus und die Aesopische Fabel im Mittelalter).

Dok Oesterley s potpunim pravom zastupa mišljenje, da kasnije t. zv. Ezopove fabule ne potječu od Ezopa, pošli su drugi mnogo dalje. Francuski učenjak Regnier[1] misli, da ni prave Ezopove fabule nijesu od njega, jer u opće sumnja i o tom, da li je Ezop ikada živio: „Enfin on peut se demander si Esope lui-même a jamais existé, et cette question, qui eût bien étonné la Fontaine, n'a rien aujourd'hui qui scandalise, ne même qui surprenne le lecteur“. Dakle ista hipoteza, što ju je Wolf izrekao o Homeru. Bilo s ovim zadnjim kako mu drago, no to je sigurno, da *hrvatske basne Relkovićeve spadaju medju sredovječne t. zv. Ezopove fabule, te ni po što nijesu djelo Ezopovo.*

Kako smo vidjeli, označuje Oesterley kao glavno vrelo takovih fabula Romulovu parafrazu Fedra, a što se tiče same osobe Romulove, misli, da bi to mogao biti neki Romulus a via Adreatina, koji je živio polovicom desetoga vijeka. No budući da je i Romulus kao lektira bio veoma omilio, a po tom se i jako raširio, sasma je naravno, da su i njega kojekako preradjivali, te ga sada posjedujemo u najraznoličnijim oblicima. Karakteristično je, da sve te zbirke označuju Ezopa svojim autorom, a Romul se inače kakogod spominje, pa tako nalazimo i pred Relkovićevim fabulama „Predgovor Romula filosofa u knjige Esopa“, gdje Romul razlaže svome sinu o koristi Ezopovih fabula.

Kao jedan od najstarijih tekstova parafraza Romulovih možemo bez sumnje smatrati latinski codex Burneianus, koji potječe iz desetoga vijeka (izdao ga je Oesterley). Ako taj kodeks prispodobimo s Relkovićevim fabulama, doći ćemo do slijedećega rezultata:[2]

Codex Burneianus sadržaje 83 basne, od kojih ih u Relkovića nalazimo oko 66, dakle nešto više od tri četvrtine, dočim su ostale ispuštene. No i one fabule, što ih ima i kodeks i Relković, rasute su po svim trima knjigama hrvatskoga prijevoda i pomiješane sa sijaset drugih, tako da sačinjavaju tek četvrti dio cijele zbirke. Često se basne u svem slažu, no katkada se tako razilaze, da je jedva moguće razabrati zajednički im izvor. U hrvatskom su prijevodu u opće većma razvučene, dočim se codex Burneianus odlikuje krepkom kratkoćom. Toliko o položaju Relkovića prema Romulu.

Hrvatski prijevod počiva dakle u zadnjem redu na parafrazama Romulovim. No nije li nam možebiti poznato, koju je zbirku imao Relković pred sobom, kad je prevodio? Žao mi je, što ne mogu na to pitanje odgovoriti, jer se nijedno od onih izdanja Ezopovih fabula, do kojih sam mogao doći, ne slaže s hrvatskim tekstom; no sudeći po velikim razlikama medju prvobitnim Romulom i Relkovićem, bila je zbirka, kojom se naš prevodilac poslužio, iz kasnoga doba.

Prevodeći fabule Pilpajeve i Ezopove pokazao je Relković, da je imao smisla za dobar prijevod, jer makar njegovi prijevodi i ne odgovaraju posvema onome, što se danas od takova posla zahtijeva, ipak se opaža, da je prevodilac gledao, ne bi li ih donekle prilagodio duhu svoga jezika. Ako mu to nije uvijek za rukom pošlo, a ono mu se mora priznati, da nije bio slijepim robom svoga originala, što za ono doba mnogo vrijedi.

Ako kanimo proučavati ideje i nazore Relkovićeve, ne će ti prijevodi za cijelo biti za nas od onolike važnosti kao Satir. Tudje su misli, tudje nauke, što ih je naš pjesnik u fabulama ponudio svome narodu; u njima se nije zrcalila duša i srce spisateljevo, pa u njima nije ni puk više prepoznao svoga ljubljenog pjesnika, i za to Relkovićeve basne ne žive u srcu naroda, njihov je život ograničen na literarnu historiju.

U historiji hrvatske književnosti u Slavoniji zajamčeno je Relkoviću bez sumnje odlično mjesto. Svojim Satirom osnovao je slavonsku literaturu svjetovnoga pravca i pružio u njem živu sliku narodnoga života, a prijevodom fabula Pilpajevih i Ezopovih presadio je u hrvatsku književnost dva djela, koja su bila poznata u svim literaturama evropskim, pa je onim prvim ujedno pokazao na moderne jezike kao vrelo prijevoda, dočim je suvremena književnost u Slavoniji bila ograničena gotovo samo na prijevode sa latinskoga. U Gramatici se doduše nije baš iskazao, no uzmemo li na um, da on u tom nije bio stručnjak, i da je gramatičko znanje bilo onda u opće na veoma niskom stupnju, bit će naš sud i o tom djelu Relkovićevu mnogo blaži. (Ovu sam studiju čitao u Jagićevu slav. seminaru u Beču.)

Požega, 6. rujna 1893.

Tomo Matić, slušalac filozofije.

[1] Les grands écrivains de la France; La Fontaine I.

[2] Budući da sam se služio Senekovićevim izdanjem, posvema je naravno, da se nijesam mogao obazrijeti na tri fabule, što ih je izdavač ispustio.

Književnost.

Hrvatska. *Crtice iz primorskoga malogradskog života.* Napisao ih *J. Draženović.* U Senju 1893. Tiskarski zavod H. Lustera. — Upravo nam je stiglo ovo ukusno izdanje zanimljivih crtica vrloga i darovitoga pripovjedača J. Draženoviča, našega dičnoga suradnika. U knjizi od 217 strana nahode se ove crtice: Po buri, Mačka, S pločnika, Koban zavjet, Tijesno je, Meštromo, U »dida«, Martinova oporuka, Mužev povratak, Pričica o probodenom srcu, »Sveti« Luka, Nova era, Na badnjak. Većina tih crtica ugleda prvi put svjetlo u „Viencu«, a nekoliko ih ima do sada jošte neobjelodanjenih. Draženović je pripovjedač lijepa dara, uman psiholog i napose vješt slikar ljudi i prilika iz malogradskoga života primorskoga. Njegova su djela osobito omiljela u našem Primorju, a nema sumnje, da će ih istom ljubavlju prigrliti i ostali naš čitalački svijet, komu ih najusrdnije preporučujemo. O crticama Draženovićevim bit će jošte govora u »Viencu«. — Pisac javlja sabiračima pretplatnika i onima, koji mu se izravno prijaviše, da se knjiga raspačava. Taj je posao povjerio djelomice tiskari H. Lustera u Senju. Ako komu nebi knjiga stigla, neka se obrati na pisca u Gospić. Ujedno moli one sabirače, koji možda ne prijaviše sabranih pretplatnika, da to izvole što skorije učiniti.

— Kao prilog za našu bibliografiju navesti nam je ovdje popis radnja univers. prof. *S. Brusine* od godinu dana ovamo. One zapremaju 14 do 15 štampanih araka, te su osim »pabiraka za hrvatsku ihtiologiju«, za koje sam pisac kaže, da to nije njegova radnja nego »tudje gradivo«, skroz izvorne radnje. Druga i deveta radnja bavi se opisivanjem lani obretene fosilne mikrofaune kod Markuševca blizu Zagreba. O tome je pisac držao lani predavanje na francezkom jeziku na moskovskom zoološkom kongresu u nazočnosti brata ruskoga cara. Četvrta i šesta radnja raspravljaju o vrstima iz Ugarske, Hrvatske, Srbije itd., koje su neke doduše obretene već pred 50 god. i više; no ipak su dosad slabo poznate i krivo determinovane.

Prva i deseta radnja sadržaje opis novih vrsti fosila iz Srbije, medju kojima je osobito zanimiv novi i veoma zagonetni rod *Papyrotheca* iz Ripnja kod Beograda. Posljednja se radnja bavi opisivanjem fosilne faune Dubovačke kod Karlovca, koju je pisac tek 18. svibnja ove godine obreo u društvu satnika Lj. Rossi-a. Tu se medju inim opisuje veoma zanimiva nova vrsta, koju je pisac na uspomenu i čast našega pjesnika nazvao *Congeria Preradovići.* Radnje štampane u Beogradu, Londonu i Beču (posljednja) urešene su svaka i sa jednom tablicom. Svega skupa opisuje tu pisac 3 nova roda *(Baglivia, Saccoia* i *Papyrotheca)* i preko 80 novih vrsta. Evo radnja prof. *Brusine*:

Odlomci srpske tercijerne malakologije (sa 1 tablicom). (Geološki Anali Balkanskoga poluostrova.) Beograd 1892.

Fauna fossile di Markuševec in Croazia (Glasnik hrvat. naravosl. društva). Zagreb 1892.

Pabirci za hrvatsku ihtiologiju i za ribarstvo (l. c.).

Ueber die Gruppe der Congeria triangularis (Zeitschrift der Deutschen geolog. Gesellschaft). Berlin 1892—93.

U zaštitu ribarstva (Viestnik itd.). Varaždin 1893.

Congeria ungula caprae, C. simulans und Dreissensia Münsteri (k. k. geolog. Reichsanstalt). Beč 1893.

Drei Eulima microstoma (Nachrichtsblatt d. deut. Malokozoolog. Gesellschaft). Frankfurt na Majni 1893.

Saccoia, nuovo genere di Gasteropodi terziarî italo-francesi (Bulletino della Società Malacologica Italiana). Pisa 1893.

Sur la découverte d'une nouvelle faune dans les couches tertiaires à Congeria des environs de Zagreb (Agram) et sur ses relations avec la faune récente de la mer Caspienne. (Congrès internationaux d'Anthropologie et d'Archéologie préhistorique et de Zoologie à Moscou le 10/22—18/30 Août 1892.) Moskva 1893.

Papyrotheca, a new genus of Gasteropoda from the Pontic Steppes of Servia (The Conchologist). London 1893, sa 1 tablicom.

Die fossile Fauna von Dubovac bei Karlstadt in Kroatien (k. k. geolog. Reichsanstalt). Beč 1893., sa 1 tablicom.

„Matičino" izdanje „Hrvatskih narodnih pjesama". Nekoji povjerenici »Matice Hrvatske« dojaviše upravi »Matice«, da mnogi članovi »Matice« žale, što »Matica« svoje izdanje: »Hrvatskih narodnih pjesama« ne izdaje uz običnu članovinu medju svojim godišnjim knjigama, nego u nakladi uz posebnu naplatu od 1 for. 50 novč. za svaku knjigu. Želeći »Matica«, da članovi saznadu potanje razloge „Matičina« poslovanja, razaslala je na sve svoje povjerenike i posebno pismo u ovom poslu, u kojem moli, da se stvar u svakom pogledu razjasni, da povjerenici sadržaj ovoga pisma što opširnije saopće članovima »Matice« u svojem kotaru, te iste ponukaju, da »Matici« što brojnijim odzivom omoguče izdanje »Hrv. nar. pjesama«. Tom prilikom umolila je uprava »Matice« ujedno sve povjerenike, da do konca mjeseca studenoga t. g. — pa bilo to i samom dopisnicom — dojave »Matici« svoje predbrojnike na »Hrv. nar. pjesme«, da se uzmogne konačno točna naklada ovoj knjizi udariti. Evo jezgre toga pisma:

»Matica Hrvatska« sabira hrvatske narodne pjesme uz znatan trošak već evo u šestnaestu godinu, i hrvatski narod očekuje već odavna željno, da se »Matica« što skorije svomu davnomu obečanju oduži. »Matičina« zbirka nar. pjesama je medjutim i trudom patriotičnih i nesebičnih sabirača nar. pjesama i revnim nastojanjem »Matičinim« na toliko porasla, da se odbor »Matice«, kad je započeo svoj trud u ovom poslu, ma ni s daleka nije mogao nadati, da će se moći i tako raznovrstan i tolik materijal hrvatskih nar. pjesama sa svih strana naše domovine pribrati. Ova množina pribrana materijala nar. pjesama jest razlog, za što se je ovo »Matičino« izdanje proti volji i unatoč svega mara odbora »Matice", da se ono pospiješi, ipak u toliko zateglo. »Matica Hrvatska«, kojoj i onako izdavanje »narodnih pjesama« nije prema društvenim pravilima poglavita zadaća, latila se ovog posla samo iz narodne nužde, pa je odlučila, da se izdade — bar za sada — od »Matičine« zbirke nar pjesama samo »cvijet od cvijeta«, — i to u deset knjiga. No ako se uvrsti ovo »Matičino« izdanje nar. pjesama, kako se je pomišljalo, medju »Matičine« godišnje publikacije, koje primaju uz običnu članovinu svi članovi, to će ono, izdavajuči svake godine kao što i drugih izdanja po jednu knjigu, od god. 1893. do godine 1903. izlaziti.

Ova prilika, da se k šestnaest dugih godina sabiranja nar. pjesama još i drugih još dužih deset godina dodade, da se ova zbirka nar. pjesama u svijet otisne, nije se odboru »Matice« ni najmanje svidjala, — i to tim manje, što već od godina dolaze vapaji sa svih strana hrvatskoga naroda odboru i upravi »Matice«: ta, za Boga, izdajte već jednom te od davna obečane nar. pjesme!

Al bilo je još jedno, što je odbor i upravu »Matice“ smućivalo.

»Matica Hrvatska« izdaje svake godine osam do devet knjiga u ime godišnjeg dara, tako da ona za ove knjige potroši sav svoj godišnji dohodak, te je »Matici« danas gospodarstveno apsolutno nemoguće, da i još više godišnjih knjiga uz običnu članovinu podaje članovima, nego što je podala prošlih godina. U tom se pogledu postigla skrajnja granica, koju »Matica« ne smije i ne može prekoračiti.

Kad se je u odboru »Matice« vijećalo o izdavanju nar. pjesama, i to medju godišnjim knjigama, nastalo je pitanje gospodarstveno, te se je pitalo: može li »Matica« uz dosadanja započeta svoja godišnja izdanja — ne napustivši ni jedno — a uz godišnju članovinu podati svojim članovima, osim godišnjih običnih sedam do osam knjiga, kroz budućih deset godina svake godine još i jednu knjigu »hrv. nar. pjesama« u opsegu od trideset štampanih araka? Blagajna »Matice« je na to s podatcima u ruci odrešito odgovorila: da to ne može biti, pa žele li se »hrv. nar. pjesme« izdati medju godišnjim knjigama »Matice«, da treba radi velika troška za izdanje »nar. pjesama« apsolutno nekoja od dosadanjih godišnjih izdanja (dvije do tri veće knjige) na dugi niz godina — dotle napustiti, dok budu nar. pjesme izlazile.

Sad je nastalo pitanje u odboru »Matice«, što dakle da se sada poradi izdanja nar. pjesama ispusti iz njezine naročito po naobrazbu našega srednjega sloja tako potrebne »knjižnice za hrvatsku obitelj«?.. Nu potaklo se ovom istom prilikom i drugo možda ne manje važno pitanje: hoće li »Matičino« izdanje hrv. nar. pjesama u deset knjiga kroz svih deset godina tako i u tolikoj mjeri zanimati većinu „Matičinih“ članova i pružati našemu srednjemu sloju toliko pouke i zabave, da će u svim krajevima i svaki član rado pregorjeti manjak od druge dvije ili tri knjige, koje su tako potrebne za sveopću i narodnu naobrazbu?..

I poslije duga i zrela vijećanja odabrao je odbor »Matice« konačno za sebe i za članove „Matice“ doista teži i požrtvovniji način izdanja »nar. pjesama«, te je zaključio: neka se »Matičine« nar. pjesme ne izdadu medju godišnjim knjigama »Matice“ nego u nakladi »Matice« i uz što manju cijenu za članove.

— Nakladom knjižare Dioničke tiskare izišla je u prijevodu pripovijetka ruskoga pripovjedača *F. M. Dostojevskoga*: *„Zapisci iz mrtvoga doma“*. Djelo je ovo preveo naš suradnik i vješti prevodilac, g. Stjepan Lukić. O samom djelu, prevedenu u više evropskih jezika, ne treba duljiti, jer je dobro poznato kao vrlo zanimljiva pripovijest u svakom pogledu, jer se odlikuje dubokom psihologijom i vanredno finim crtanjem lica. Ovo će djelo kao zdrava duševna zabava bez sumnje dobro doći našemu čitalačkomu svijetu, koji i onako rado poseže za djelima bogate ruske pripovjedačke književnosti. Mi mu želimo mnogo kupaca i čitalaca. Cijena je knjizi, koja ima 346 strana, jedan forint i 20 novč. Prijevod je lijep a izdanje vrlo ukusno.

— Čuveno *„Lišće“ Frana Mažuranića*, koje je dosele prevedeno u više slavenskih jezika, izišlo je ovih dana u njemačkom prijevodu u Berlinu u nakladi Siegfrieda Cronbacha pod natpisom: *„Schattenbilder* (Lišće). Skizzen von *Fran Mažuranić*. Aus dem kroatischen übersetzt von Ludwig *Paul Bertwig*“.

Profesor *Gustav Fleischer* u Bjelovaru izdao je tiskom A. Kolesara knjižicu: *»Ljekarski provincijalizmi: Rječnik narodnih imena ljekarija.«* Pisac je pokušao uz pripomoć ljekarâ iz raznih krajeva sastaviti rječnik imena, koja narod daje pojedinim ljekarijama. Knjižica ima samo praktičnu svrhu za ljekare. Njezina će vrijednost poskočiti, ako mu ljekari naši i nadalje budu slali sve riječi, koje označuju ljekarije, a kojih u toj knjizi nema, kako bi njima popunio drugo izdanje. Cijena je knjižici 50 novč., pa se za gotov novac može kod pisca dobiti.

Slovenska. *Prešernove poezije u ćirilici*, i to balade, romance i legende izišle su u Dolenčevoj tiskari u Trstu. Izdavač *Lamurski* posvetio je ovo izdanje slovenskoj omladini, da se može vježbati u čitanju ćirilice. No ta ćirilica nije slična našoj, jer se u njoj nahode poluglasi ь, ъ, nosni glasovi ѫ, ѧ, pak ѣ i я, dakle po ruskom uzoru. Nama se čini, da je ovo uskršavanje starinskih pismena neosnovano, pa i nepraktično. — *Nov slovenski list u Americi.* Slovenski radnici u Americi osnovali su list »Glas naroda«, koji će izlaziti svake srijede u New-Yorku. — *Nova slovenska opera.* Gosp. Viktor Parma, okrajni povjerenik u Litiji, koji je dobro poznat u slovenskom narodu s različnih glazbenih djela, dovršio je prošloga mjeseca novu slovensku operu, i to na libreto »Teharskih plemića«, koji su se lani u skladbi g. dra. B. Ipavca pjevali u novom slovenskom glumištu u Ljubljani. Parma je pisao djelo svoje u velikom opernom slogu, pa je upleo vrlo melodijozne napjeve, recitative i zborove. Ta će se opera valjda izvoditi u ljubljanskom glumištu. — *Slovensko glumište.* »Dramatično društvo« priredilo je u novoj sezoni do 26. listopada osam predstava, od kojih poimence spominjemo opere »Cavalleria rusticana« i Blodekovu »U zdencu« i drame: »Miš« od Paillerona, »Gospodja s kamelijama« od Dumasa, »Dolenjska željeznica« od Štolbe. U »Gospodji s kamelijama« kritika hvali osobito gdju. Borštnikovu, koja je lijepo prikazivala tešku ulogu Marguerite Gautierove, a napose u konačnom prizoru, gdje je razvijala prirodnu i upravo potresnu tragiku. — U slovenskoj Gorici zasnovao je urednik A. Gabršček „Slovansku knjižnicu“, u kojoj je izišla pripovijest iz češke povjesti „Ratmir«, što ju je napisao Jan Vavra, a poslovenio Petrović. U drugom je svesku priopćen prijevod pripovijesti Sienkiewiczeve iz Kristova vremena »Podjimo za Njim«, nadalje sliku istoga pisca »Angjeo«, životopis Sienkiewiczev, pak na posljetku pjesmu A. Šenoe »Stanku Vrazu na dan 8. rujna godine 1880.«

Svaštice.

Otkriće spomenika fra Luki Imbrišinoviću u Požegi. Sjutra dne 5 studenoga otkrit će se spomenik fra Luke Imbrišinovića u Požegi. U slavu otkrića priredjuju danas na večer glazbeno-deklamatornu zabavu Sjutra će se služiti svečana služba božja, a poslije toga bit će otkriće spomenika uz sudjelovanje hrvat. pjev. društva »Vijenca« i u prisuću raznih oblasti, društava i školske mladeži. S pravom se spočitava odboru, što prije nije izradbu spomenika povjerio hrvatskomu umjetniku Rendiću, a sada što je tako iznebuha i u nevrijeme udesio otkriće. Cijeli taj postupak nije nimalo na diku gradu Požegi.

Charles Gounod. Umro je 18. listopada u Parizu Charles Gounod, jedan od najznamenitijih i najmilijih skladatelja našega vremena. Rodio se 17. lipnja 1818. u Parizu. Isprva nije imao volje za glazbu, no kad je u 14. godini s majkom u glumištu prvi put čuo »Don Juana« Mozartova, tako ga dirne glazba, da je majci pao oko vrata i uskliknuo: »Ah, majko, to je glazba!« Mozart bijaše njemu glazbenik nad glazbenicima. Već u 20. godini izvodila se u jednoj pariskoj crkvi njegova misa. Pokazivao je mnogo ljubavi za crkvenu glazbu, no kasnije dade se na skladanje opera i god. 1859. operom »Faust« postiže krasan uspjeh, te je u kratko za se osvojio sav glazbeni svijet. Skladao je mnogo glazbenih djela, ali najbolje su uspjele opere »Faust« i »Romeo i Julija«, koje imaju trajnu vrijednost. S Gounodom pada u grob oduševljeni pjevač ljubavi i velik skladatelj, koji je ozbiljno shvaćao umjetnost.

U čast fra Luki Imbrišinoviću Sokolu † 1698. — Život za sreću. — Kada mi se ovije... — San. — U album gospodjici Ž. K. — Trhani. — Put u Dalmaciju. — O književnom radu Matije A. Relkovića. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke tiskare.

VIENAC
ZABAVI I POUCI.
U Zagrebu 11. studenoga 1893.
Br. 45. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Morska fantazija.

Nad morem lebdi mjesečina biela,
A more ljeska površinom sjajnom;
U misli čudne narav se zaniela,
Sve šuti, šuti po vazduhu bajnom;
A zrak je prepun nejasnim mislima,
I drhće čuvstvom, šapće uzdasima.

I duša moja u njih se zalieće,
Ko noćna ptica iz rodjene spile,
I sumorna se onim zrakom kreće
I gleda slike čarobne i mile,
I luta maštom, u bezkraj se vije.
Što traži? Sreću: ona tamo nije.

Oh, nije, nije! Gdje si, duše miru,
Tišino srca, želja spokojenje?
Za vama duša u vječnom nemiru,
Ko cviet za rosom čezne, bolno stenje.
Al nema mira u mjesečnom zraku,
U čarne mašte zlaćenom oblaku.

Al eto s ladje duša leti nova
Iz milotužna, zamišljena oka;
Estazom tielo na brod se prikova,
Al duša lebdi vrh mora široka:
Ko lahor s cvieća u potragu sreće
Djetinjskog mira; al ga naći ne će.

Vrh sinjeg mora srebrne pučine,
U moru misli, kroz čuvstva oblake,
Po vjetru nujne nekakve miline
Kreljuti naše duše viju lake;
Al more tihi šapat u zrak vije:
Na svietu nigdje, nigdje sreće nije.

A moja duša navikla šaptanju
Sinjega mora, kano diete sneno
Nad zibkom majke uspavnom pjevanju,
Šaptanje mora sluša nesmiljeno;
Al ne može ju usrećit ko prije,
Jer šapće: sreće na tom svietu nije.

I miris sladki na lahoru krenu,
Ko sa zumbula il' rumena gjula:
Put one strane duša se okrenu,
Od kuda pirit dragi miris čula,
I vidje drugu dušu, koja tudi
Po zraku čuvstva sreću tražit bludi.

I moja tada razvedrila lice,
Ko cvietak kada nad njim sunce granu;
Od milja skoro srušila se nice,
Misleći, da joj časak sreće svanu;
Al iz dubina šapuće ko prije:
Na svietu sreće u ljubavi nije!

Tad kano galeb, morska ptica laka,
Kad kragujeva čuje oštra krila,
Od straha ciknuh, prhnuh put oblaka,
Kud pučina se bezkrajna razvila,
I letjeh nujan vrh tmurne pučine,
Gdje vali grozno šume iz dubine.

A. Tresić Pavičić.

Život za sreću.

Pripovijeda **Ladislav Z. Ladanjski.**

(Nastavak.)

Sad su Boletiću prijatelji, koji su znali i vidjeli, kako zalazi u kuću Rakovićevih, zavidjali, pa ga molili, da na njih misli, ako se bude kakva zabava snovala. Za ledjima su ga klevetali, a u lice mu laskali, kao da je on kakav mogući zaštitnik, od koga se mogu svemu nadati. A on se u sebi često morao gorko da nasmije, slušajući, kako ga svi drže odlikovanim poklonikom Marijinim. Ta on joj je sada bio dalje nego za prvih dana, kad ju je upoznao; medju njom i njim pukao je jaz, koji se ne će nikad premostiti. On je izgubio svaku nadu u budućnost, te je mislio, da ne će nikad sretan biti. Polazio je i dalje Rakovićevu kuću, baš kao i prije, pomagao kod zabava, bio u svako vrijeme i svakomu na uslugu. Ali njegov ga je mir minuo, on je sad bio ili ozbiljan i mučaljiv, ili upravo razuzdano veseo. Gdje je samo mogao, ugibao se duljemu boravku s Marijom, ali se opet i trsio, da se prema njoj pokazuje vazda samo onakav, kakav je prije bio, da ona vidi u njem pravog prijatelja.

Jednoga dana reče Raković svojoj ženi, pošto je dulje vremena promatrao Boletića:

— Ado, naš mladi prijatelj čini mi se tako čudan od neko doba.

— I ja sam to opazila, — odgovori barunica brižno, — pa mislim, da znadem uzrok tome. Sve se čini, da ljubi našu Mariju.

— Toga sam se i ja bojao, — dometne hrlo Raković.

— Bojao? — upita u čudu barunica.

— Da, bojao, — odgovori Raković. — Premda je i Boletić siromašan i samo malen plemić, bio bi mi mio zet, jer ja najviše cijenim u čovjeka njegovu dušu i srce. A ja sam Gjuru upoznao kao čitava čovjeka, njegova je obitelj čestita i vrijedna štovanja, pa sam joj veoma obvezan za veliku uslugu, koju mi je jedan njezin član učinio. Ja držim, da bi Gjuro mogao da usreći našu kćer, da joj bude čvrstim oslonom i zaštitom.

— Govoriš mi iz duše, to sam i ja mislila, pa ne znam, čega se treba bojati?

— No ti ne poznaješ takove značajeve, kao što je Gjuro. On je siromašan, ali plemenit i ponosan. On će svoju ljubav zatomiti u svom srcu, on će i trpjeti, ali ne će nikad progovoriti ni riječi, jer ga straši Marijino bogatstvo.

— Pa šta onda da činimo? — pitala je zabrinuto barunica.

— Mi ne možemo ništa da činimo, treba da sve pustimo, neka ide, kako je Bog odredio. Zavoli li ga Marija, oni će se već snaći, a mi ćemo onda drage volje blagosloviti njihov savez. Ne bude li tako, onda neka Bog dade Gjuri jakosti, da to nadvlada.

— Siromašno dijete! — žalila je barunica Boletića i niz lice joj kanu suza.

Zima je prolazila u veseloj zabavi, poklade se primicale kraju, a zlatna je mladež uzalud uzdisala za Marijom; nijedan od mladića nije se mogao podičiti, da bi se i najmanje približio k žudjenomu cilju. U plesnim dvoranama, u glumištu, na sklizalištu, sve se trsilo, da joj omili i ugodi. Sve žešće su jurišali, znajući, da se vrijeme njihova boravka u gradu primiče kraju. Ali uzalud, Marija je odbijala sve te poklone, ismijevala svoje štovatelje.

— Reci mi, Marijo, šta ti misliš? Cijeli grad ti leži pred nogama, a ti ostaješ mirna i okrutno koracaš po svojim žrtvama, — reče joj grofica Lora.

— Šta hoću, šta mislim? Ja ne ću ništa, a mislim, da svi ti moji poklonici i udvorice umuju, kako bi lijepo bilo, da mogu s mojim novcem poplatiti svoje dugove i urediti udoban život.

— Zar si i ti pala u tu nesretnu sumnju? Otkuda već tebi toliko prijezira svijeta?

— Otkuda? To dolazi samo od sebe. Vele mi, istina, da sam lijepa, da ih je moja krasota i dražest očarala, da ih je moj duh predobio. Ali zar nema ovdje u gradu mnogo lijepih djevojaka? A zašto svi ti mladići ostavljaju sve te druge lijepe i mile djevojke, te svi uzdišu samo za mnom? Ne moram li da pomišljam, da oni ne uzdišu samo za mnom, već možda u prvom redu za nečim drugim?

— Donekle zboriš pravo i to je svakako nesreća po te, što si već tako rano došla do te spoznaje. Ali ja mislim, da ti krivo činiš, što sve istim mjerilom mjeriš.

— Možda, — odgovori Marija.

— Možda? Ne, ja znadem za sigurno, ali šta ti to govorim? Ako ne znaš ti sama, onda su uzalud sve moje riječi.

Marija ne odgovori ništa, ali licem joj munu laka rumen, a Lora zagrli svoju nećakinju i reče joj:

— Ti si veliko dijete.

Još jednom priredише Rakovićevi prije svoga odlaska večernju zabavu svim svojim prijateljima i znancima. Zabava je bila sjajna, sve se veselilo i zabavljalo, a domaćine se trsili, da svatko ponese iz njihove kuće ugodnu uspomenu. Zadnja se večer svrši, zadnji oproštaj uminu i s njim potonu nade tolikima, koji su očekivali, da će uspjeti.

Rakovićevi se spremiše, da podju u Italiju u pohode baruničinu rodu. Jedini Boletić dobio je dozvolu, da smije doći na kolodvor, da se ondje oprosti prije polaska. Već dugo prije odlaska vlaka šetao je on na kolodvoru, srce mu živo kucalo, te nije mogao, da nadvlada svoju uzru-

janost. Gledao je kiticu cvijeća, koju je u ruci držao, kiticu gjurgjica: Marijina najmilijeg cvijeća. Teškom ga se mukom dobavio, a sada nije znao, šta da učini. Bojao se, hoće li Marija to cvijeće primiti, ali onda se opet veselio, što će bar taj rukovijet cvijeća poći s njome i sjećati ju njega barem neko vrijeme, kad već bude daleko od njega.

— Hej, Gjuro, zar si stojećke zaspao? — probudi ga Markov glas iz njegova snatrenja. Gjuro se strese i opazi pred sobom Rakovićeve. Smeteno se pokloni, a tad izadju svi i stanu šetati pristanom. Marija je šetala naprijed sa Lorom i grofom, a Gjuro je pošao s barunom i barunicom, dočim je Marko s komornikom ovršivao sve poslove.

— Nadam se, da nas ne ćete zaboraviti, kad budemo daleko od vas, — govorila je barunica Gjuri.

— Nikad, gospodjo barunice, ne ću zaboraviti vanrednu ljubežljivost i milost, koju ste mi pokazali. Časovi, koje sam proboravio u vašoj kući, bit će mi vazda najmilija uspomena.

— Oho, molim, da ne govorite u prošlom vremenu, — prekine ga Raković, da prikrije svoje ganuće. — Ja se nadam, da ćete, kad se ljeti vratimo na imanje, biti česti gost kod nas. Ta blizu je gradu, pa možete lako dojašiti k nama. Ili da sve odmah dokončamo, mi vas očekujemo svake nedjelje.

— Vi ste odviše dobrostivi; ja zbilja ne znam, čime sam to zaslužio —

— Ruku amo, — prekine ga Raković.

— Rado prihvaćam vaš poziv, — reče Boletić, — vi tako ljubezno silite gosta, koji bi vam i bez toga odviše dosadjivao.

— Vi da nama dosadjujete? — reče barunica, — vaša vas čednost zasljepljuje, inače biste morali već odavna opaziti, kako nam nikad dosta često ne dolazite.

Boletić poljubi zahvalno barunici ruku.

— Ali sad hajte k mladeži, da se i od nje oprostite, jer vlak će naskoro krenuti.

Gjuro pogleda kiticu cvijeća, što ju je imao u ruci, a onda se polagano približi Mariji.

— Barunovice, — reče nježnim glasom, — dozvolite, da vam predam ovo nekoliko cvijetaka i da vas umolim, da mi sačuvate blagu uspomenu.

— Gjurgjice! — kliknu obradovana Marija, a onda pruži Gjuri ruku i reče mu tiho, srdačno: — Hvala.

I ništa više, ali ta jedna jedina riječ usrećila je Gjuru, jer je vidio, da mu je oprostila onaj časak, zbog kojega je toliko trpio i stidio se. I on je šetao uz nju, pripovijedao joj i pitao ju o prilikama i okolišu, kamo će stići, upozorivao ju na svašta, za što je mislio, da će ju u onim krajevima zanimati.

Napokon zveknu zvonce i sad se je valjalo praštati. Raković zagrli Gjuru, on poljubi gospodjama ruke, izrukuje se s grofom i Markom, a onda se svi popeše u kola.

— Do vidjenja i ne zaboravite, što ste obećali! — doviknu mu još Raković.

Boletić je stajao pred željezničkim kolima, da jošte može gledati mili lik Marijin. Trećiput zazvoni zvono, svi pristupe k prozoru, da mu još zadnji put domahnu rukom, iza svih se ukaže Marija, pa Gjuri zasja lice od sreće, jer je opazio, da je njegovu kiticu prikopčala na grudi. I ona mu mahnu rukom, a u to trublja zatrubi, zviždaljka zviždnu i vlak krenu s kolodvora. Boletić je gledao za vlakom, koji je sve više odmicao, dok mu se napokon, zakrenuv na stranu, ne izmakne iz vida. Sad je još samo vidio oblak dima, dim se polagano rasplinuo i ne osta ništa. Teški mu se uzdah ote iz grudi i on ode tužan s kolodvora.

Vlak je jurio u daljinu, hrleći mimo kuća i ljetnikovaca i ostavljajući grad naskoro daleko za sobom. Marija stajaše kod prozora, gledajući grad, koji je sve više tonuo u daljinu. Sad je jošte razaznavala kuće gradske, a malo zatim i ove izginuše i vidjeli se samo zvonici crkava. A kad izginu i zadnji trag grada na obzorju, vine joj se uzdah iz grudi i ona sjedne, da šuteći gleda pred sebe. Tad najednom oćuti zadah gjurgjica, što se je dizao od kitice na grudima. Za časak javi joj se smiješak na licu, ali tad skoči, trgnu kiticu sa grudi i baci je kroz prozor.

— Marijo, šta to radiš? — klikne Lora uplašeno.

— Pusti me, — reče razdraženo Marija i zaroni opet u misli.

A vlak je jurio vijugajući se uza Savu, ostavljajući za sobom i zagrebačku goru, zadnji trag, koji ju je sjećao grada, što ga je ostavila. I njoj bude tako tužno u duši, u oku joj zacakli suza, a usta joj šapnuše tiho, sasvim tiho: „S Bogom!“, a da nije znala, za što, da nije znala, komu.

Turobno je Boletić boravio dane, te nije zalazio u društvo ni na zabave. Tražili ga drugovi, ali on nije mogao da živi s njima pustopašni život. Kad nije bio u službi, zavukao bi se u svoju sobu i učio za prijamni ispit u ratnu školu. Vrh svega vazda mu se krilila Marijina slika, te je teško čekao čas, kada će ju opet vidjeti, ali se i toga bojao. Sada je vidio, kako mu ona sve biće ispunja, kako je za njega sve izgubilo svaki čar bez nje. A bojao se toga časa, jer je držao, da je njegova ljubav bez nade, pošto ga od nje dijeli zapreka, koju ne može nadvladati, jer nije u njegovoj moći, da ju otkloni. Ali ipak se javljalo u nutrini njegove duše neko čuvstvo, koje nije mogao da zatomi, neko čuvstvo, koje mu je tiho govorilo, da se može sve jošte dobro da svrši. On tome čuvstvu nije mogao i nije htio da vjeruje, ali kao što se utopljenik hvata svake slamke, da se spasi, tako se je i on hvatao toga glasa i to ga je podizalo i sokolilo, a on je radeći mislio, da za Mariju radi.

Polagano se počela u gradu gubiti spomen na Rakovićeve. Srca zlatne mladeži, koja su tako živo gorjela,

*

tražila su već drugu vatru, koja će ih opet zapaliti. Mlade djevojke odahnuše, gdje im je otišla tako pogibeljna takmica, koja je sve k sebi privlačila. I oni, koji su najviše uzdisali i gradili se, kao da im bez Marije nema života, sad su slijegali ramenima i govorili sažalno o njoj, kao da su ju oni podigli na čast kraljice sezone i kao da je sad propala za društvo, kad ju oni ostavljaju.

— Sjećaš li se još, kako smo bili svi ludi — govorio je Iškoci Kariću, kad su se jednom sastali kod večernje šetnje, — za onom malom barunicom, čekaj, kako se je ono zvala?

— Marijom Rakovićevom?

— Da, da, šta ćeš, vatra od slame. Ali kako ne bi, kad čovjek pomisli na njezine cekine?

— Da, cekini su nam pomiješali mozak, ali inače nije bilo baš ništa osobito.

— Ali tvoj prijatelj Boletić, čini se, kao da se je ozbiljno opekao, — govorio je Iškoci.

— Ta molim te, kako i ne bi; vukli su toga siromaha k sebi, da se nije mogao ni maknuti, — odvrati Karić.

— A šta ga nije onda uzela ta naduta guščica, koja je mislila, da može prezreti sav svijet, kad sjedi na svojem prijestolju od kesa.

— Mislim, da nije htio da zagrize. Znadeš, on ti je pametan čovjek, valjda je stavljao uvjete, a oni su mislili: možemo naći nekoga, tko će uzeti robu, kako mu se dade, pa su pošli onamo, gdje naranče cvatu.

— Pa šta se onda taj nesretnik nigdje ne pokazuje, ta mislio bi, da je otišao u samostan.

— Šta ćeš, zapao u drugo ludilo, sad najednom hoće da bude glasovit vojskovodja. Ne da mu slava Radeckoga, Moltkea i Napoleona mirno spavati. Sjedi ti dan i noć kod svojih knjižurina, pa uči i uči.

— Ja ne znam, šta treba učiti, — govorio je Iškoci, ja sav život nisam ništa učio, pa sam ipak živ.

— Sta ćeš, kad su ljudi ludi!

— Ali sad hajdmo k večeri, inače će ona hulja od Franje opet sva najbolja jela drugima dati, a za nas tek štagod ostaviti.

* * *

Napokon nadodje i ljeto i već prvih dana mjeseca lipnja dobije Gjuro list od baruna Rakovića, u kojem mu javlja, da su stigli na imanje i da ga u nedjelju očekuju. Kako je teško očekivao tu vijest, a sada, kad mu je stigla, zapravo ga uplašila. Za nekoliko će dana morati da stupi pred Marijino lice, pa će opet njegova ljubav žešće probujati. U napornom je radu nalazio sada utjehe i mira, a sad će mu jedan pogled sve opet razoriti i uništiti, baciti ga opet u stanje vječne uzrujanosti, čežnje i borbe. Morila ga i briga, kakova će ona prema njemu biti; bojao se, nije li našla nekoga, tko joj je srce osvojio. On je vidio, da je njezino srce jošte slobodno bilo, kad je pošla odavle, ali za to vrijeme prošlo je više mjeseci, njoj su dolazili na oči mladići iz odličnih i bogatih obitelji, koji su mogli da ju snube. A za što da baš njezino srce ne prozbori? Zar on imade prava i uzroka nadati se, da će sačuvati njemu svoju uspomenu i srce, pošto ga je već jedanput odbila. I onaj glas nade, koji se je javljao u njem, sasvim ga ostavi i on se opet sav poda čuvstvu beznadja, opet se pripravljao na teške časove, gdje će morati, da se bori sa sobom i da sadvlada plamen, koji sve žešće u njem bukti.

U nedjelju već je rano odjurio na konju u pohode Rakovićevima. Kad je opazio u daljini Rakovićev grad, zakuca mu srce i obuzme ga neobična uzrujanost i bojazan. I on je sve više suzdržavao konja, tako da je ovaj naskoro pošao običnim korakom. Zamišljeno je Boletić sjedio na konju, zureći preda se u jabuku sedla. Nije mogao da dočeka današnji dan; rano je odjašio u Rakovac, a sada, što mu se više bližao, sve ga više ostavljala duševna snaga. U nj je ulazila malodušnost i već je nekoliko puta htio da okrene konja, ali se ipak svaki put nadvladao i pošao dalje. Da može, on bi pobjegao daleko od tih sjajnih crnih očiju, pobjegao od toga nedužnog, dražesnog bića. Ali on ne može, on nije tako jak, on uvijek mora da opet kao leptir leti prema plamenu, dok ga ovaj ne zahvati i ne uništi.

U to zakrešti na polju u sav glas svraka, Boletić se trgnu iz svojih misli i opazi, da je već blizu puta, koji vodi u dvor. Sada podbode konja i dojaši naskoro k cilju. U susret mu hrlio Marko, da ga pozdravi i odvede na terasu, gdje su svi bili sakupljeni kod doručka. Poniknute glave išao je Boletić uz Marka, kratko i kao bez svijesti odgovarao na njegova pitanja. Tad začuje žamor glasova, on digne glavu, njegovim licem se rasprostre smrtno bljedilo, on oćuti u isti čas i vrućinu i studen, misli mu se zavrtješe mozgom. Vidio je pred sobom kolo ljudi, ali u taj čas nije razaznavao nikoga, nije gledao ni u koga nego u Mariju, koja mu se u svijetlom jutarnjem odijelu prikaže vanredno krasnom. Njegovo oko zasja i dugim pogledom pogleda nju i opazi, da joj je licem prešla laka rumen. No brzo se sad osvijesti i poleti, da pozdravi sve i da primi od svih srdačne pozdrave. Raković ga zagrlio, a onda ga uhvatio za obje ruke i dugo ga gledao.

— Gjuro, šta je s vama, vi ste se nekako posušili. Baš niste dosad bili odveć jaki i debeli, ali sada! — reče zaklimav glavom.

Gjuro se smete, pocrveni, a onda reče:

— Imao sam mnogo posla, u proljeću treba da se opet uredi momčad, koja se je zimi priučila udobnijoj i lakšoj službi. Onda sam mnogo učio i radio za prijamni ispit u ratnu školu.

— E, pa kako je?

— Nadam se, ako me sreća ne ostavi, da ću dobro proći.

— A kako ste se zabavljali? — pitala ga Lora.

— Zabavljao? Nikako, da pravo rečem. Otkad su moji mili znanci otišli, — reče zaokruživ pogledom preko cijelog društva, — živio sam pravi pustinjački život.

— Tko bi vam to vjerovao? — draškala ga Lora.

— Pa ipak je tako, nisam imao vremena, ni volje, da tražim zabave.

Sjedoše opet da dalje doručkuju, a i Gjuro morao je uz njih, jer da je sigurno putem ogladnio, — govorila je barunica.

— Vi dakle niste imali volje da tražite zabave, — prihvati opet Lora razgovor. — Gospodine Gjuro, to mi se pričinja sumnjivim, to je kao „svjetovni jadomor“.

— A po čem vi to sudite, grofice?

— To baš nije teško pogoditi. Ako čovjek nema volje, da podje u svijet, onda ili mora da u njem ima nešta, što ga odbija, ili da u njem nema nešta, što ga privlači.

— A ne bi li moglo biti oboje? — umiješa se Marko.

— Može biti i to, ali to sve pokazuje, da svijet ima neko značenje za pojedinca, da on od njega nešta traži. Ne mislim, da vas zabave, raskoš i život privlače, a isto tako držim, da vas to ne odbija. Tomu će biti razlog neka osoba, te ste, dragi prijatelju, zaljubljeni i to nesretno zaljubljeni.

— Ja se divim tvome oštroumlju, — reče Rispoli, pokloniv se smijući svojoj supruzi.

— Hvala na naklonu — odvrati mu ona. — Ali vi šutite, gospodine Gjuro, a tim priznajete sve. Znadete li, šta ću vam ja kazati? Ja ne pojmim, kako muškarac kao vi može biti nesretno zaljubljen. Da sam ja na vašem mjestu, ja bih se usudila svaku snubiti.

— Hvala vam na dobrom mnijenju, koje imadete o meni, grofice, — reče Gjuro.

— Ja mislim, da je to dobro mnijenje općenito, — odgovori mu Lora. — Ali sad predjimo na drugu točku. Hoće li vam vaša služba i vaš rad dozvoljavati, da budete opet naš?

Gjuro, koji je za prijašnjeg razgovora čas blijedio čas crvenio, bojeći se, da ne bi Lora počela jasnije govoriti, odahnuo je, kad je skrenula razgovor na drugo, pa htjede da brzo odgovori, ali ga predusrete Raković.

— Šta tu treba mnogo pitati; on nam je obećao, da će barem svake nedjelje k nama dolaziti. Ja mislim, da se nije predomislio.

Gjuro obreče, da će vrlo rado dolaziti, pa stane gospodu ispitivati o boravku u Italiji i na putu.

(Nastavit će se.)

Miho Pavlinović.

(Iz »Milovanaka«.)

Ajmo sada, starče Milovane,
Ajmo sada, da svrnemo pute
U lijepu postojbinu tvoju,
U Makarsko kićeno primorje,
I Podgoru, do bijele crkve,
Da grobnicu blagosloviš časnu
Svoga sina, Pavlinović Mihe,
Nove dobe pokretnika glavnog
U vrletnoj otačbini svojoj!
Niko nije od dugih vjekova
Borio se gorostasno silno,
Sa odlukom nepomičnom, tvrdom
Proti ljutim oda svuda vrazim,
Da istrgne iz poganih ruku
Daroviti zapušteni narod
I digne ga iz nečasna praha,
Kao što je Pavlinović Miho.
Niko nije zanosnije r'ječi
Prosipao po narodu svome,
Da se prene i sebe poznade
I narodnom da proplane sv'ješću,
Kao što je Pavlinović Miho.
Ali dobri sa visine stvorac
Blagoslovi gorostasne trude;
Palo sjeme iz zlatnijeh usta
I željnih se primilo srdaca,
Pa pon'jelo rodovima zlatnim
U njegovoj otačbini dragoj.
Narod svojim progledao okom
I obreo svoju snagu pravu,
I ponosom opaso se sv'jetlim,
Pak grobnicu blagosivlja hladnu,
Gdje no kosti počivaju časne
Tolikoga dobrotvora svoga.
Mnogi njemu zamjeriše ljudi,
Što u pr'jepor bratinski se dao.
Ali gdje je taj sudija vrsni
Pravog srca i široka uma
I ljudskijeh razbiratelj zgoda,
Da umije pogoditi pravdu
Po istini o raboti teškoj?
Narodi su sv'jeta gospodari,
Ali treba muke i vjekova,
Da se dignu do visine prave,
Dok omanja, surodna plemena,
Otresu se zazorâ i bludnja
I u jedno prikupe se t'jelo.
Ali o tom odlučiti ne će
Niti mn'jenje sv'jetlijeh umova,
Niti tanki domišljaji sjajni,
Niti mržnja i jogunost sl'jepa
Jedovitih i mrkih strančara,
Već Božija volja i domiso
I zakoni prirodni i vječni,
Koji ljudskom izmiču se vidu,
Al nam kažu dogadjaji sv'jeta,
Da su jači od silnijeh vojska.
Al on nije u pr'jeporu svome
Zamrzio na bratimsku granu,
Već po čistom žarkom osjećaju
Za svoje se zauzimo pleme,
Te radio i molio žarko
Da postane slobodno i slavno.
A ko će mu zamjeriti smjeti,
Što je svome volio por'jetlu
I slušao i gojio ljubno
Samonikle srca osjećaje,
Kad pogleda kakvom žurbom silnom
I sa bratske nastoji se strane,
Da buduća sreća i prvenstvo
Na lijepom slovinskome Jugu
Samo srpskom osvane plemenu,
A Hrvati da primjesom služe?
Iz zdravoga niče nadmetanja
Novi život i budućnost bolja,
Al pravedni, pošteni i časni
Valja k tomu da budu i puti.
Šta će jednom donijeti vr'jeme
Nama braći od dvaju imena?
Kada? kako? i kome u prilog?
O tom danas još bogovi sude,
Pak pustimo zazor i nemilje
I sa jedne i sa druge strane,
Već čekajmo, da se Božja vrši,
A radimo svak na svoju ruku,
Kada srca jošte složna n'jesu,
Za prosvjetu i uljudbu zlatnu,

I za naspor zemaljskih dobara,
E da sretno izbavimo narod
Iz oskude i potrebe teške,
Da se digne duhom i razumom
I u dobru da ojača t'jelom,
Pa budemo od oka junaci
Sv'jetlim umom i desnicom jakom
I na kući imućnici ljudi,
A šta jednom donese nam vr'jeme,
To nam, braćo, kobno biti ne će,
Jer su oba bratimska plemena
Samo jedan u istinu narod.

On je knjigu podigao našu
U rodnome zavičaju svome
Do staroga svoga dostojanstva.
Ima mnogo opora i tvrda
U radovim njegovoga uma,
Al imade i suhoga zlata
I jezična neplaćena blaga.
Sve, što piše, on po svoju piše,
Sve zbijeno, duboko i jedro.
R'ječ mu bješe kao rosa blaga,
Kad k narodu govoraše svome
I sane mu otvaraše oči.
Al bijaše kao tr'jesak teška,
Kad grmljaše na neharne sine,
Da ne grizu sise materine,
Il na goste tudjega por'jetla,
Kojim dasmo hljeba i napitka
I ogr'jeva na ognjištu svome,
Pak nam htjeli kuću preoteti.
Al su njemu i bijele vile
Donijele gusle javorove,
Pak velike on razvija misli
U dubokom ognjišaru svome
I u drugim rodovima l'jepim.
Ko ne pozna „spomenik mu putni,
Onu pjesmu jedinicu krasnu,
Koju stvori u Hrvatskoj amo,
U Zagorju kitnjastome, čarnom,
Gdje no pjeva od srdašca mlada
Divnu sliku otačbine majke,
Kao da je ljepota ljubovca,
I prosiplje u krioce njeno
Božje dare i miline bajne,
Da je ljepše na svijetu nema!
U njegovu velikome srcu
I njegovu dubokome umu
Dv'je su svete gospodile misli,
Kao njemu Bogom posestrime:
Čista pošta svoje vjere svete,
Žarka želja, da se narod vine
Do prosvjete i slobode zlatne.
Za te dvije uzvišene misli
Živio je i radio silno
Od mladosti pak do s'jede glave,
A ne bi mu niti teško bilo,
I sam život pregorjeti za njih.
Za častima on hlepio nije,
Da ih htjede, na ponudu bile,
Živio je čisto, neprikorno,
Kako žive svećenici pravi.
U naporu i u dugom trudu,
Klonulo mu od napora t'jelo.
A čista mu plemenita duša
Poletjela nebeskom vedrinom,
Kamo su ga uznosile željna
Žarka vjera i pobožne ćuti
Za njegova trudna živovanja.
Ali majka Dalmacija nije
Još ni danas okajala sina,
Nit mu mjesto ispunila prazno,
Jer takovi radjaju se r'jetki.
Sretna mene, mili prijatelju,
Što si moju pohodio kuću
I što mila uspomena živi
Tvoga bića i tvojih vrlina
U mom srcu, rastuženom za te!

Daisy.

Od **Pohlidala**; prijevod.

Daisy je najdražesnije malo čudo velikih čudesa, slika proljeća i sreće. Tanka, gipka, vitka kao mlada jela, koju lagani vjetrić ljulja i sagiblje. Cijela njezina pojava odaje diskretnu dražest — smiješljivo i sanjarsko lice kao u djeteta, velike mile i modre oči kao blistave zvijezde, čas zamamljive i sjajne, čas blage i tugaljive. Da nije cjelov već prije mnogo stoljeća bio poznat, obreli bi ga gledajući divna njena ustašca i smiješak, poput zlatne mrežice, u koju se hvataju srca mladićâ, što u njoj onda uzdisahu, dok — dok se na njih nije zaboravilo.

A zaboravljati je umjela Daisy! Božanstveno ovo umijeće, koje sve hara i preobražava, razumjela je upravo majstorski. Sad bi usrećila koga blaženim pogledom, laskavim priznanjem, milim obećanjem, a već za čas raspršilo se sve to.

Sluša veoma rado, kad joj se govori o ljubavi. Blagohotno dopušta ta mala ljepotica, da joj se ljube tanke i mekane ručice, kadgod i lagano stištu u znak tajne zavjere, a mala ta glavica i ne misli, šta te nemirne ručice sve obećavaju. A onda malenim svojim nožicama i malenim srcem poskakuje okolo, lepršeći amo tamo pred zrcalom kao kakav kolibri i promatrajući se sasvijem ozbiljno. Ugodivši tako svojoj taštini, nasmiješi se zvonko i milo u slatkoj nadobudnosti i neodoljivoj svojoj moći.

— Šta samo svi ovi ljudi imaju! — Šta im se na meni toliko svidja!

Mala lažica! Ta ona to predobro zna, ona protivno ne bi ni razumjela. Ona bi bila uništena, slomljena i grozno nesretna, kad ju cijeli svijet ne bi mazio, njena obitelj obožavala, a mladići oblijetavali. Ta zašto bi bila na svijetu, ako joj se ne bi divili i ako ju ne ljubili? Čemu onda vilinski njezin hod, blagi pogled modrih očiju, koketni, zlatni i prpošni zavojci, cvrkutanje kao u ptičice, kao zvono jasan i obijestan smijeh? Čemu sve to? Daisy se odijeva divnom bezbrižnošću, koja joj izvrsno dolikuje, koja ju ističe od drugih, uzvisuje njezinu dražest, dokazujući drugima, da si može tijem dozvoliti, što se nijedna druga ne bi smjela usuditi. Medju djevojkama je upravo iznimka — nema nikakove prijateljice i nikoga, kome bi se povjerila. Kod ozbiljnih razgovora zijeva ili pokazuje sasvijem mirno bijele zubiće, ili pjevucka veselu koju pjesmicu. Ona gleda ovaj svijet samo svojim očima i dozvoljava samo tim svojim očima, da joj se želje i čežnje ispune, ne mareći, da bi i ona istom onakovom strpljivosću drugima ugodila Ona mrzi, kad joj se tko opre. Ako ju tko na lijep način upozori na koju pogrješku, usplamti odmah ta mala visost. Nju zabavljaju samo slobodne šale s mladićima, očijukanje i čavrljanje. Ne voleći općenite konverzacije nadje uvijek

O toi que j'eusse aimée
O toi qui le savais. —

jednoga, koji se za nju zanima, s njom šapuće, smije se i čavrlja. Ali joj i to skoro dosadi. Na jednom se ozlovolji, sita je očijukanja i čavrljanja. Kako je sretna, namjeri se upravo u pravo doba na čovjeka darovita sa tajnim nekim magnetičnim čarom, koji sve osvaja, koji predobiva i zapovijeda, gdje drugi uzdišu i obožavaju...

Sunce je zašlo. Sjene drveća postaju slabije i dulje, lagani noćni vjetrić lahori granjem, — ugašeno je svjetlo i sjaj. Neizraženo, kao uzajmljeno polusvjetlo lebdi nad zemljom, a blistave sunčanice ondje u seljačkim vrtovima sagiblju svoje glavice.

———

Po osamljenoj seoskoj cesti, obavijen oblacima praha, jaši neki mladić. Bezbrižno drži uzde u tankim, finim i nervoznim svojim rukama, za koje se čini, da ne bi mogle u opće ništa čvrsto držati. Umoran pogled luta u daljinu, u prazninu. Oko mu je lijepa oblika i sjajno smedje. Iz njega kao da govori dubok i turoban duh. Cijela mu pojava odaje slatku i sanjarsku bojazljivost. Sasvijem mehanično i zamišljen mrmlja ove riječi:

»O toi que j'eusse aimée
O toi qui le savais .....«

Nju bi on ljubio, da nju bi . . .

Slatki dah ružâ dopire do njega i opaja cijeli zrak zamamnim mirisom. U ušima mu zuje stihovi Baudelaire-a, a usne ih šapću nehotice, ne misleći neprestance u istoj monotoniji. — Kako su bili sretni! On i Daisy! Nalik sjajnim, nestašnim lepirićima, koji se jedan drugomu ugiblje sakrivajući se za cvijeće i ulovivši se napokon, otprše lagano put zlatnoga etera. Tako se njih dvoje od godine do godine zabavljahu, dok im nekakav pauk ne zaprede mrežu, u koju se zaletješe i zapletoše u nevidljive i tajinstvene nîti. Koliko se mučili i napinjali, jedno drugome nije moglo pomoći. Od uzaludnog naprezanja ginula im je proljet — medjusobna radost u njihovu biću.

Vrijeme prolazi, dani lete. Za što on ne izusti već jednom odlučne riječi? — Za što zašuti, kad mu razjasni, što od ljubavi njegove zahtijeva? Iz zamamne i raskošne ove sreće nastaju razmirice i srčbe, a onda se opet kao djeca pomire; — ali proljet njihove ljubavi gine. Ljubav njegova, koja mu je više estetična i duševna potreba, ne može se na ništa odlučiti. Skeptični se njegov duh boji, da ga mala ova čarobnica ne bi mogla razumjeti, da je možda cijeli žar i nagnuće njezino samo hir i da bi taj divni san morao jedanput platiti kajanjem i nezadovoljstvom. Dogodi li se, u času kad je mislio već sasvijem predobiti njezino srce, malena kakova smetnja, raspršio bi se vrući žar njihove ljubavi bez traga. I ma da je toga radi trpio, ne može se ipak odreći svježe njezine ljepote. Udaljen od nje čini mu se život prazan i bez svake iluzije. On kani čekati, dok se to tjelesno već razvijeno djevojče i duševno učvrsti i razvedri, da nadvlada taštinu svoju. Nu njezin se ponos tome tvrdokorno opire, a taština trpi zbog njegovih sumnja. Ona ga hoće prisiliti i pokazati mu pobjedonosnu svoju moć, uskrativši mu svaku nasladu, što ju znade pružiti i bez koje on više i ne može živjeti.

Njemu za ljubav ostavila je svoj maleni dom u gradu i odselila se u idilsku samoću ladanjskog života. A kad bi on tamo došao, kako bi joj zakucalo maleno srce! Obično bi ga već iz daleka opazila svojim sokolovim očima, te bi laganim korakom kao antilopa dotrčala po najvećem suncu njemu u susret, da ga pozdravi. Sada nije više dolazila. Hoćaše, da i on osjeti njezinu bol, da i on trpi, kad ona mora trpjeti. I opet stadoše ju pohadjati prijašnji znanci, medju inima i neki veseli husarski časnik, negdašnji njezin obožavalac. Lakoumnim svojim čavrljanjem usplamti ga iznovice. Pretjerani dokazi njegove ljubavi bili su joj naslada za povrijedjeni ponos. Blagim posmijehom sluša zamamno i milozvučno njegovo laskanje, koje ju sve više odbija od nezahvalnoga druga i napokon ju na toliko ovlada, da već misli, kako ga u opće više i ne treba . . .

Sav zrak odiše blagim dahom cvijeća. Slavulj biljiše najsladje melodije i opaja joj srce, puno slatkih nadâ, tihim čeznućem. Nedaleko stoji osamljen gledalac. Grudi mu se danas laglje dižu, nadahnute odlučnom mišlju. Ne, — on toga više ne će trpjeti i gledati, kako to božanstveno biće u zlovolji luta kao izgubljena ovca. Danas će progovoriti, — jest, danas. No, za što je slavulj najedanput zamuknuo? Ah, ta pjevaj glasno i jasno, da nadvičeš lakoumno za grmljem izuštene riječi — nadviči nježno izdajstvo! — Naglo kao strijela stane duboko u srce ranjeni slušalac pred izdajnicu, odmjeriv ju mirno.

— Makso!

Za čas samo zbuni ju strah, nu odmah za tim digne ponosito glavu i uspravi svoj gipki stas. Nasmjehnuvši se onda zlobno i pobjedonosno pokaže dražesnim migom na svoga pratioca, rekavši:

— Moj zaručnik.

— Daisy! — zavapiju bolno njegove usne i zanijeme.

— Vi ste to htjeli! Nije moja krivnja, što nijeste znali sačuvati, što je bilo vaše!

— Čuvši te riječi, nije se mogao odmah sabrati. Činilo mu se, da je najednom sva radost, sav čar, dah cvijeća, sva poezija za uvijek propala i da nije ništa preostalo, nego praznina i šupljina . . .

Lagani vjetrić sagiblje cvijeće i ruže. Lišće pada sumorno k zemlji, sve, sve! Daisy! Čarobnice mala, šta si učinila? Ti si izgubila opasnu svoju igru. Prekasno dolaze suze i kajanje . . . kakovo kajanje?

Zločinac i nevrijednik žive bez njega, pa raskrstivši se s njime, okrenu mu s prijezirom ledja za uvijek. Iz početka htjede da si rastjera pomisao na gubitak laganom groznicom, pa se zabavljaše još koje vrijeme novom igračkom, ćuteći se kraj toga sasvijem zadovoljna, što

se je riješila strogosti njegova visokog duha. Ali najednom ju savlada nepoznato i bolno čeznuće za izgubljenim. U uspomeni kuje ga sve više u zvijezde i priznaje, da mu nitko nije premac. Nova joj ljubav nije pružala, što je zahtijevala, i tako joj je dušu i cijelo biće počeo trovati nemir. Tamna budućnost krije se pred njezinim očima, a sadašnjost bez radosti. Mala ta ljepotica postaje blijeda i umorna, tiha i sanjarska. Zamuknulo gukanje kao u golubice — uminule sve radosti. Čini joj se, da u njenom srcu nema mjesta za drugo nego za kajanje, bol i čeznuće. Od najmanjeg šušnja protrne, nervozna je i lako se uzrujava, jer uvijek iščekuje, da će ga najednom pred sobom spaziti. Zlatnu svoju glavicu nagnula je kao cvijet, što je klonuo pod teretom noćne rose. Samo jedna misao ispunjava joj život:

— Mora opet biti moj, mora biti moj! — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

U sjajnoj i miomirisnoj dvorani šeću fantastične krabulje, smijući se i šaleći. Velik broj plesača kreće se oko najdražesnije krabulje u svijetlo-zelenoj i laganoj odjeći. Nad blijedim i vilinskim čelom trepti joj vijenac od bijelih vodenih ružâ, a suzne joj i sjajne oči lutaju naokolo. Duša njena traži onoga, radi kojega je danas iz svoje tužne samoće došla ovamo u sjajno i otmeno ovo društvo.

Najednom uoči medju vrevom crnog domina i upilji svoj pogled kao magnetizovana u lice pod krinkom. Zatim ga stane posvuda pogledom pratiti. Domino skinu krinku, — a tiho i bolno, zamamno čuvstvo obuze grudi nježne vile. Ah, to su njegove mile i duhovite crte, njegov nježni, mirni i strogi pogled, koji je čitavu godinu tražila i o kojem je čitavu godinu sanjala!

Milo njezino lišce rumeni se od uzrujanosti i stavši u zbunjenoj dražesti preda nj zaplače gorko. Bilo mu je, kao da sluša bolno uzdisanje slavulja, kad mu reče zaplakanih očiju:

— Oh Bože, Bože! Ta zar me ne čujete?

On bješe kao začaran od iznenadjenja i grozne nesmiljene boli. Gledajući divno ovo biće, koje ga je na tako nedostojan način izdalo, koje mu je uzelo vjeru u ženu, u ljubav, — rasrdi se tako, te mu se pričini, da bi ju bio kadar smrviti i uništiti. Zagušenim glasom odvrati joj lagano:

— Čujem vas, čujem, ali — — —

— Nikakvo ali! — presiječe mu riječ nježno i strastveno, — nikakvo ali — vratite mi život i sreću!

Svojim prstićima uhvati mu grozničavu ruku i kao munjom ošinuti zadrhtaše oboje, stopivši se dušom u dušu. Trpe oba, a ipak se ne mogu sporazumjeti.

— Makso, — vikne bolno i blaženo, — Makso, ja te ljubim!

Bezvučno i gorkim posmijehom na usnama odgovori zamirućim glasom mladić:

— Prekasno je, prekasno!

Nije li to „prekasno“, što je u ljubeće njeno srce prodiralo, bio bolan uzdah? Sparnom dvoranskom atmosferom zaori očajni i grozni vrisak, kao glas puknute žice. Shrvano od prevelike srčane boli sruši se nježno i vitko njezino tijelo na zemlju, a s njime i vijenac vodenih ružâ. Naskoro otvori, tiho uzdišući, velike i bojazljive oči. Opazi, da je najednom u osamljenoj sobi, na mekanom divanu. Do nje kleči njena sestra i ljubi joj blijeda lišca, šapćući:

— Zaboravi, zaboravi!

Uzalud! evo opet i bez prestanka zuje joj u ušima grozne riječi:

— Prekasno, prekasno!

Put u Dalmaciju.

(Nastavak.)

VI.

Od sv. Srgja do pod Lovćen.

djosmo u Šipanski Kanal uz Olipsku lanternu. Na sjevero-istok digle se planine hercegovačke. Gole su i prekrite samim kamenom, — ali ondje uza strmu obalu prostire se neki tanani zeleni pas. Tu smo zašli u srce naše južne dalmatinske flore.

Kad minusmo otok *Šipanj* (Giupana), pa kad se primakosmo *Lopudu* (Mezzo), upozori nas gospodin petrograf na osobito granato stabalje, što se na obali prostrlo. To su silni makljeni (platane) u Trstenu (Canosa). Ne znam ni sam kako — nijesmo zakrenuli u pristanište trstensko. Zvonimir se zaleti „con tutta forza“ prema ostrovu *Koločepu* (Calamotta).

Na Koločepskim vratima pokaza nam se i opet jednom otočić sv. Andrije, na kome je Mavro Vetranić svoj pustinjački život sprovodio i svoju opsežnu „Remetu“ pjevao. Opetujem to baš hotimice, jer mi pade na um nešto osobito.

Tko pozna Remetu, sjetit će se onoga „jardin des plants“ i zoologijskoga vrta. To je čudnovat indeks svega živoga, i svega zelenoga, — ali je najčudnovatije što pjesnik ne crta stvari onako, kake su u istinu.

— Gle, amice, taj je sveti Andrija sasma ćelav, primijeti moj prijatelj Vicebotanik.

— Istina.

— A gdje je sva sila onih ružica i mirisavoga cvijeća, onih šumica i dubrava, koje on toliko opisuje?

Nema ni „šturku“ mjesta, da se sakrije.

I zbilja sv. je Andrija posve gol, — nešto malo zelenila skupilo se oko „lanterne“, — a ovdje u kanalu vječito proljeće. Od Stona zadunuo ugodan lahorić, more mirno modro, — stijene uz obalu nešto žućkaste, a nad njima ona tamna zelen. Ubavi se *Orašac* (Val di noce) podignuo kao Betlem sa one svoje tri bijele crkvice nad francuskom cestom. Još čas — a mi minusmo Ratac koločepski, pak se pred nama stvori *Zaton* (Malfi). Tu su vlastela dubrovačka nanizala svoje zaseoke i vile, tu je lijepa Cvijeta sabirala oko sebe sve najznatnije Dubrovčane svoga vijeka; sve prolazi, — tek ona kamena *Velja strana,* što se nad Zatonom diže, znala bi pripovijedati koju tu iz onih zlatnih vremena — ona bi nam znala srca raspaliti, — ali njoj Gospodin ne dade jezika, pa nijesmo mogli nego da čašom vinca (prišapnut ću vam — ponijesmo ga sa Korčule) — da čašom pozdravimo Zaton.

Prije lova. Slikao *S. Šubic.*

Napokon oko tri sata minusmo *Rijeku,* a signal „Zvonimirov“ prostre se sve onamo na vinorodni Lapad.

Hrvatska je trobojnica lepršala na prvome jarbolu. Na obali eto nas čeka čitava četa. Kad bi ja svu tu gospodu hotio da nabrojim, da vam prikažem prijatelja A., doktora B., poznanca C., druga D. itd. — vjerujte — uzmanjkao bi alfabet, — za to se već u naprijed svima zahvalismo, što nas dočekaše.

— Dragi moj prijane, — upitah profesora M., — a kako ste vi doznali, da dolazimo danas?

— Brzojaviše nam sa Korčule.

Tek što pristadosmo, eto nas već u kolima. Četvera ili petera kola udariše putem Dubrovnika.

Od svega, što vidjeh po divnoj Dalmaciji, taj je put od Gruža do Dubrovnika najčudnovatiji.

Pomislite brbljava kočijaša, koji zna sve, — poznaje svaku ženu, što uz put sjedi, — pako ona dva konjića, koji kao da se rodiše u trku (tako lete), a onda visoko gore sv. Srdj sa „Forimperijalom“ (prije Fort Napoleon), sve je to čudnovato i neobično, a naš će čovjek od čuda zinuti, pa mu na kraj pameti nije, da usklikne:

— Divno, krasno! ili:

— Božanstveno i nevidjeno. A vrijedno je da tako usklikne, kad mu se na sjever stvori onaj pogled na Gruž i na kanale, kad spazi, kako se uz cestu nakrcaše

čitavi redovi kaktusa, agava i paoma (kao kod nas vražji stric, češljuga i kopriva), pa kad se napokon otvori pogled na Pile i na Dubrovnik.

U taj će čas neki strah obuzeti dušu svakoga Hrvata, koji prvi put zagleda Dubrovnik, jer

Svuda ga jest puna slava, svud on slove,
Hrvatskih ter kruna gradov' svih se zove!

Hoćeš li u taj čas osoviti tvoj dugonogi fotografski aparat? Hoćeš li izvaditi album, da nacrtaš u nj svu onu krasotu? Ne. Za cijelo ne. To bi značilo na sljepačkim guslama zasvirati veliki vokalni septet iz Hugenota ili Platonova Protagoru prevesti na jezik tirolskih Švaba.

Ostavismo naše vozače na Pilama, pa udjosmo u grad. *Dubrovnik* se je položio uz obalu pod svetim Srgjem (412 m), pa je jedini od naših gradova, koji je na otvorenom moru. Starinske zidine, svjedoci lijepih dana — okružuju ga sa svih strana. Glavna je ulica dubrovačka *„Stradone“*, tu je nekad morski konao dijelio Dubrovnik od kopna. Paralelno s njome idu sve gornje ulice, onamo do *„prvih kanala“*. Uzane strme uličice veže jedna paralelnu ulicu s drugom. Na istočnoj strani posadilo se uz dubrovačku luku predgradje *„Ploče“*. Tu se i opet pokazuje krasan pogled. Osim ono mrvičak zelenila lokrumskoga nema nego samo otvoreno more (dopire tu malo od obale do 800 m. dubine). Tek na jugo-istok uvalio se u žalu Župa gradić Cavtat, a nad njim strši u vis gola *Snježnica* (1234.) i snježni Orjen (1895 m). Njihovi se svijetli vrhovi prekrasno ističu na onom modrom nebu.

Prodjosmo još jednom gradom do Franjevačke crkve. U toj me je crkvi osobito zanimala slika Dubrovnika prije g. 1667. Dašto Dubrovnik se nije mnogo promijenio, — još i danas stoji na sjevernoj strani kula *Minčeta*, a tako i ona u luci. Po slici se poznaje, da su nekada luku dubrovačku lancima zatvarali. Nad gradom diže se (po slici) sveti Srgj (Sergij), ali zelen — tako da je neumrli pjesnik smio uskliknuti:

Dubrava ova slavna svudi
Opet zelen svu 'e primila,
Opeta se razgojila . . . itd.

Danas sve ono zelenilo, što se Srgjem prostire, ne bi stvorilo kvadratnoga hvata Dubrave. — Kad su Austrijanci poslije pada Napoleonova zaposjeli Fort Napoleon, smetalo ih je ono malo šume pod tvrdjicom, pak je iskrčiše.

Podjosmo u „crkvu Rozaliju“, što stoji uz Dominikanski samostan, da pogledamo baš lijepi žrtvenik, pak dvije slike, jednu nekoga Ragusei, a drugu (kako vele) baš i samoga Ticijana. — Dodjosmo „pred Dvor“ pa udjosmo u kneževski dvor. Pod njim stoji široka „Loggia“, — tu se sada sakupljaju crnooke Konavoke i ponosite Dubrovkinje, tu odbija dimove plećati Župljanin i razgovorni Hercegovac, dok su nekada gospoda svoje sijelo tuj držala. Podji kroz starinsku vežu u dvor, — dvorište je lijepo — a u srijedi eto čudne slike starinske znamenitosti. Eto stoji Miho Pracat — glavom. Baš mi se kobno izmače riječ „glavom“, a sad treba da spomenem, da je Pracatu zabijena glava — jer se je onoga kobnoga dana g. 1667. srušio sa svoga podnožja i udario svojom mjedenom glavom o kamen, pa u ranio. Svatko danas poznaje ime Miha Pracata — a poznat će i njegova guštera.

Pred ukusnom „carinarom“ stoji Orlandov stup, a nešto podalje stolna crkva sv. Vlaha. Vrijedno je vidjeti u toj crkvi srebreni kip sv. Vlaha, kako drži čitav Dubrovnik (takodjer od srebra) u desnici.

Obidjosmo još „Poljanu“, na kojoj danas stoji Gundulićev spomenik, a onda se popesmo lijepim stubištem na starinski Gundulićev licej, — danas smjestiše u nj vojničku bolnicu, što li.

Naš „Ciceron“ prof. M. pokaza nam starinski portal crkve sv. Stjepana, koji sazida (kako pripovijedaju) Stjepan kralj hrvatski. Portal je morao biti veoma lijep. Rekoše nam, da je od korčulanskoga kamena sazidan.

— Od korčulanskoga je kameua sazidana votivna crkva u Beču, — rekoh jednome od naših pratilaca.

— Jest, — istina. Al ne samo to, — korčulanski su kamen vozili u Njemačku, pa su od njega zidali dom u Kolinu, — a i u djakovačkoj su ga crkvi rabili. — Gospodo, produlji taj naš „Cicerone“, ajdmo u čitaonicu pak na „Pijacu“ (tako zovu neki Stradon), danas je veliki petak, pa ćete vidjeti ophod pokornički.

Dodjosmo na Stradon, a ophod poče.

Iza krsta zaredali se svjećonoše. Sav je Stradon u svjetlu. Na svim su prozorima ponamjestili svjetiljke. — Iza svjećonoša eto hrvatske glazbe. Odjeveni su svi u neko sivo-zeleno odijelo — kao tirolski strijelci. Tužaljka razljegnu se Dubrovnikom. Stradon je krcat ljudima.

Za glazbom koracaju mirnim korakom pojedine bratovštine. Težaci odjeveni u narodno odijelo koracaju mirno, pognute glave, u rukama im duge voštanice. Iza njih dolaze bratovštine gradske. Tihim glasom mrmljaju molitve. Pol kumpanije vojske reda se za njima, onda dolazi općinska (neki je zovu srpska) glazba. Odjeveni su čudno, izgledaju poput onih ptica, što se zovu „kardinal“, šareno odijelo obrubljeno je crveno, nose hlače sa širokim crvenim rubovima, crvene rese na prsima, crvene epulete na ramenima, pak husarske čake na glavama — i opet sa crvenim perjanicima. — U onoj vrevi glava izgledaju kao grmovi zreloga šipka. Slijede „mala braća“ franjevci, odjeveni u tamno odijelo, a onda bijeli fratri Dominikovci.

Djaci i klerici koracaju pjevajući tužne psalme Davidove, a iza njih kanonici. Ti su odjeveni na talijansku. Odijelo im je zarubljeno ljubičastim rubom. Široke šešire obrubljuje ljubičasto-zlatna resa, a na ljubičaste svilene čarape nataknuše izrezane cipele. Iza njih dolazi nebo, a pod njim sv. tijelo. Ophod završuje gradski načelnik, pak općinski službenici i opet pol satnije vojske.

Zrak se napuni svjetlom i onom čudnom smjesom mirisa voštanica i tamjana. Iz daleka ozvanja glazba, a mi krenusmo, gledajući otmeni dubrovački svijet, lagano do svratišta „Lokruma“.

(Nastavit će se.)

Charles Gounod.

Po E. Hanslicku.

Sa Gounodom (1818—1893.) pada u grob najvažniji i po uspjesima najveći glazbenik Francuske. Operna glazba osiromašuje dosta osjetljivo u Francuskoj, kao što to vidimo već decenije u Njemačkoj i Francuskoj. Dva snažna talenta, ljupki *Delibes* i još mnogo znatniji *Bizet* padoše u grob u mladom muževnom naponu. Od *Thomasa,* 82-godišnjega patrijarha, nitko ne očekuje novosti. Tako ostaje samo *Massenet* sa dva tri mladića. Gounod, svjetski, lirsko-dramatični talenat, koga se je najprije silno dojmio Mozartov „Don Juan", ipak se nije odmah dao na operu. Najprije ga vidimo, gdje sa svim žarom sanjara katolika sklada za crkvu. No u Parizu ne može odoljeti vilinskim glasovima opere, njoj od tada posvećuje sav svoj rad više od tri decenija. Istom u zadnjih deset godina vraća se sa pozornice u crkvu, i postaje skladatelj misâ i oratorijâ. Tako se vraća na početak svojega umjetničkog puta.

„Sappho" je prva Gounodova opera (1853.). Priznanje je našla samo neznatno, premda je junakinju pjevala *Viardotova,* a sâm *Augier* napisao libretto. No konačni krasni prizor već je sâm posvjedočio, da je pravi pjesnički, osebujni talenat, i ako još pipajući, našao svoje pravo područje. I druga opera Gounodova u 5 čina *„Zakrvavljena koludrica"* brzo iščeznu sa dasaka. Tako nadje Gounod u Parizu mjesto snivanih lovorika samo muku i razočaranje, kako se to dešava gotovo svima ovjenčanim skladateljima francuskim, koji se sa dobrim nadama vraćaju kući iz Rima. Tad okrenu 1859. sudbina u prilog Gounodov s operom *„Faustom"*; dakako to se ne dogodi tako brzo, kako bi tko naslućivao po tom, što se ova opera poslije više od 30 godina s besprimjernim uspjehom još uvijek pjeva na svim pozornicama i u svim jezicima. Kad se je „Faust" prvi put pjevao u starom Théâtre Lyrique, bio je primljen veoma hladno. Za 30 prvih predstava ostade njegova sudbina još neodlučena. Gotovo sva štampa u Parizu bijaše proti njemu, a njen glazbenički vodja *Scudo* reče, da osim jednoga zbora i jednog valcera nema ama baš ništa vrijedna u operi. Na pokusima neprestano su gonili Gounoda, da pokraćuje; dapače na glavnom su ga pokusu preklinjali, neka izostavi *ljubavni duet* na koncu trećega čina, jer uništava vas učinak predjašnjih prizora u vrtu! Uz takve prilike ne mogaše partitura naći poznatijega nakladnika. Napokon nadje sam Gounod mlada, pothvatna nakladnika *Choudensa,* koji se riješi na taj posao. Za 8000 franaka on kupi „Fausta" i udari tako čvrst temelj sadašnjemu bogatstvu tvrtke. Istom dvije godine poslije première može se reći, da je uspjeh „Fausta" i slava njegova skladatelja utvrdjena. U Parizu je „Faust" već 1887. doživio 500-u predstavu. I Mayerbeerov „Prorok", koji je 10 godina *prije* „Fausta" prikazan, nije ga mogao dostići.

Njemačka je kritika „Faustu" ogorčavala život. Strogi kritici lomili su nad njim štap poradi toga, „što se u njemu nagrdjuje Goetheova pjesan". No općinstvo njemačko mišljaše drugačije, umijući razlikovati operu od drame. Sâm Goethe bio je snosljiviji nego njemački kritici; on je sâm mislio na to, da preobrazi „Fausta" za operu. Danas imademo tri francuske opere, koje su osnovane na Goetheovoj poeziji, to su Gounodov *„Faust"*, Thomasova opera *„Mignon"* i Massenetov *„Werther"*. Prve su dvije već davno ušle u volju i njemačkomu općinstvu, a i treća opera počinje se s jednakom srećom hvatati u njihovo kolo. Današnja Njemačka ima veoma malo opera, koje bi po živosti, po melodijskoj dražesti i majstorskoj tehnici mogle stati o bok napomenutim djelima francuskoga genija.

Gounod nije izvoran genij, ali pojedini tudji, osobito njemački elementi tako su se sretno srasli s njegovom individualnošću, da je odatle izišlo nešto relativno novo i osobito. Njegova glazba ima svoj izraz, pa se već može govoriti o Gounodizmu u poznijim francuskim operama. Njegov „Faust" nije sasma jedinstvena umjetnina, ima u njemu mjestâ slabe invencije i kriva efekta, nema u njemu potpune snage za demonska i uzvišena mjesta. Ali kao lirik Gounod iznosi iz dna srca glasove pune čežnuća, sjete i zanosa. Vrtni prizori u trećem činu i pučki prizori u drugome djela su sjajna talenta i osobita shvaćanja za pozornicu. Prije nego je izišao „Faust", Gounod je u Njemačkoj bio gotovo nepoznat. Poznavala se sama skladba *„Ave Maria"*; ona je bila jedina, čedna prehodnica opere „Fausta".

Nijedna Gounodova opera nije uspjela kao „Faust". Po redu dolazi za njim *„Romeo i Julija"*. Gounod je ovo djelo 1867. napisao sa većom ljubavi i zanosom nego ikoje ino. Ima u njoj ljupkosti i nježnosti, ali joj nedostaje krepčine. Gounod se nije mogao oteti monotoniji, koju uzrokuje gradja sama po sebi. Ljubavni dueti zapremaju toliko prostora, da se stječu rek bi u mliječnu stazu, koja svojim blagim svjetlom podaje čijeloj slici jednoličnu bljedoću. Koliko ova opera u pojedinosti privlači, toliko u cjelini umara.

Kasnije se je Gounod s raznom srećom lačao različite gradje za svoje opere. *„Kraljica Sabe"* nije mogla uspjeti, kao ni *„Cinque Mars"* (po Vignyjevu romanu). Osim toga izišle su u operi Comique (kao i „Cinque Mars") njegove opere: *„Filemon i Baucida"* i *„Mireille"*.

Deset godina, koje dolaze iza „Romeja i Julije", znatno su istrošile tvornu snagu Gounodovu. To svjedoči ne samo *„Tribut Zamorski"* nego i *„Polyeucte"* (1878.). Religiozno je sanjarstvo opet presvojilo Gounoda. „Polyeucte" je apoteoza kršćanskoga prijegora i požrtvovnosti (po Corneilleovoj tragediji), ali je opera slabo koga obra-

*

tila; crkve nisu bile punije, a teatar je bivao sve praznijі. Dok su trajali pokusi za ovu operu, već je Gounod izradjivao novu veliku operu, kojoj je ime „*Abailard* i *Heloise*“. „Polyeucte“ je most, koji vodi do zadnje perijode Gounodove, do njegove isključivo religiozne glazbe.

U tom odsjeku nahodimo osim requiema i misâ dva velika oratorija „*La Redemption*“ i „*Mors et Vita*“. Prva je radnja djelo pobožna, ali već slaba talenta; druga je pisana u meku, hotice nevinu slogu, ali zadovoljava još manje nego prva. Po svojoj pobožnosti Gounod očito pripada u crkvu, a po svojem talentu na pozornicu.

Gounod je radio i na *književnom* polju, pripadom znao bi progovoriti u dnevnicima o kojem zanimljivom glazbenom pitanju. Tako je krasno pisao o dirigovanju, izdao je uvode u neka svoja djela; u sastavku „La critique“ brani s mnogo duha tvrdnju, da bi glazbene kritike smjeli pisati samo stručni glazbenici. Godine 1890. objelodani knjižicu o Mozartovu „Don Juanu“. Za njega je Mozart najveći glazbeni genij, a „Don Juan“ mu je Non plus ultra sve dramatične kompozicije.

Gounod bijaše skroz idealne prirode, pravoga zagrijanoga umjetničkog srca, bez zavisti, pravedan i dobrostiv. Francuska gubi s njime ne samo sjajan talenat, nego i jednu od najljubeznijih, najduhovitijih osoba. Svijet će se još dugo sa zahvalnošću nasladjivati njegovim melodijama, no Pariz ima sada jednu privlačivu silu manje nego prije, dok jo Gounod živio!

O crtama i slikama L. Ladanjskoga.

Od kako se je u Evropi zaveo običaj, da dnevne novine iznose u svojem listku romane i novele, nastala je po pripovijest dosta velika pogibelj, jer se pored dobrih radnja od nevolje štampaju i loši sastavci. Diletantizam će brzo skrhati vrat u stihovima, ali u prozi, poimence u noveli može se dugo baniti, dapače živjeti gdjegdje bolje nego prava umjetnost. U takovim radnjama naći ćeš opisane sasvim neznatne ili besmislene dogadjaje, bez ikakova dubljega ponimanja, pa i bez stila. I u hrvatskoj književnosti bilo je doba, kad su se pisale veoma naivne novele; danas smijemo biti stroži, a napokon i moramo da budemo, ako ozbiljno shvaćamo kulturni zadatak književnosti. Zato odobravamo, što hrvatske novine vole puniti svoj listak prijevodima dobrih tudjih romana nego otvarati vrata nezrelim sastavcima kojekakovih diletanta. Mi danas imademo nekoliko valjanih pripovjedača, no ako ogledamo izdanja naših književnih društava (Matice, Jeronima, Pedagogičkoga zbora) i stupce mnogih naših beletrističnih časopisa, vidjet ćemo, da nemamo dosta pripovjedača. U Zagrebu izlaze četiri beletristična lista, a u Zadru jedan. To je dokaz, da u hrvatskom općinstvu raste potreba domaćega štiva. No mala šaka hrvatskih pripovjedača ne dospijeva, da napiše toliko, koliko bi trebalo, da se biranom gradjom napune njihovi stupci. S toga se od srca radujemo, kad vidimo, da se četa pripovjedačâ povećava. Jedan od vrijednih novajlija poznat je čitateljima „Vienca“, to je Ladanjski, koji je istom prošle godine uljezao u našu književnost.

Sad nas evo nudja cijelom zbirkom „*Crtâ i slikâ*“; pisac izlazi pred sud općinstva, a nama se čini, da je dobro uradio. U ovoj ukusnoj knjizi nahodimo pet novih pripovijesti. Samo se po sebi razumije, da ovdje još ne može biti govora o savršenim umjetninama. Ali nas veseli, što smo pročitavši knjigu bili uvjereni, da u pisca ima talenta za pripovijedanje; pa ga zato usrdno pozdravljamo na tom polju, na kojem se od književnika mnogo, veoma mnogo traži. Ladanjski nas za sada vodi samo u obiteljski svijet; s vremenom će se očekivati šire područje, tražit će se, da obiteljski dogadjaj dovede u svezu sa društvenim i narodnim životom.

Od „Crta i slika“ tri su omanje („Moj prijatelj Nikola“, „Zimski dan“, i „Borovićevo Silvestrovo“), a dvije oveće, prave novele („Ružičin snubok“ i „Gradenić“). U prvoj crti, koja se zove „*Moj prijatelj Nikola*“, pisac nam slika zadnje trenutke sušičavoga prijatelja. Slog mu je zagrijan toplim lirizmom, no sama crta ne odaje izvornosti. Sasma je sitna, ali vješto izradjena akvarelna slika „*Zimski dan*“. Zgodno je zamišljen i prikazan kontrast izmedju zime u prirodi i ljubavi mladoga para, koji juri na saonicama. Zadnje mjesto zaprema u knjizi „*Borovićevo Silvestrovo*“, mala šala, koja nije bez duha. Čovjek ju može sasvim ugodno pročitati.

Najboljom nam se radnjom čini u ovoj knjizi „*Ružičin snubok*“. To je prava novela; u njezinim razmaknutim granicama mogao je pisac pokazati, umije li zamisliti gradju, kakova mu je kompozicija, znade li psihologijski vjerojatno nacrtati značajeve i napokon je li vješt duhovitim dijalogom, slikanjem okolišâ i umnim shvaćanjem stvarî zanimati čitatelja. Pisac nas upoznaje s veoma originalnom obitelju. Ružici su umrli roditelji, te ona živi uz svoga strica vlastelina Kruškovića i uz svoga ujaka graničarskoga pukovnika Sorkovića. Jednoga zove Ružica tatom, a drugoga mamom. Krušković, udovac bez djece, i neženja Sorković živu samo za Ružicu, pa se sad brinu samo o tom, kako bi Ružicu spasili za sebe, da im jê ne ugrabi kakov momak. To je os, oko koje se vrti pripovijest; to je kremen, koji izbija humoristične iskre u situaciji i u dijalogu. Premda čitatelj u početku

Osamljena. Slikao *E. Grenet.*

zna, kako će se svršiti i kako se mora dovršiti prkos staracâ, opet pisac umije ugodno zabaviti čitatelja, pa taj interes ne klone do svršetka. Pripovijest je zabavna, za velikim problemom i ne ide, pa u svojim čednim granicama može zadovoljiti čitatelja i novošću gradje i vještim karakterisanjem osobâ. Tek u kompoziciji ne bi škodilo nešto više simetrije. Opisi okolišâ gdjekad pokazuju još nestalnu ruku. Naš se pisac povodi za preromantičnim načinom, koji opisujući n. pr. vedar dan u pravilu zapada u neprekidna pretjeravanja. Takovi opisi obično u početku, dok se drže općenitih izraza, mogu čitatelja ugrijati, ali ga kasnije smetaju, jer se u detalju protive istini, kose se sa samim pojavima prirodnim. Tako i naš pisac opisuje dan, pa ponavljajući svaki čas riječi „vedro, jasno, čisto, sjajno, blištavo, žarko, svietlo“, dodaje: „Svjetlo je u sjenatih šumicah, svjetlo u dubokih jarugah, svjetlo na bregovih, svjetlo u domovih ljudskih i kućah božjih, svjetlo je svud. Nigdje nema *sjene,* nigdje tmine“. Ovakovo prevršivanje upravo zamuljuje sliku, ako je u opće ne uništi.

Dok nam pisac u ovoj noveli prikazuje sliku obiteljskoga života u ugodnom humorističnom okviru, sasvim je druge prirode *„Gradenić“,* druga novela u ovoj knjizi. Već u samom početku čitatelj osjeća, da će mu se prikazati ozbiljan prizor. Vješto izvedeni kontrast izmedju stare zapuštene kurije i života u prirodi, zgodni paralelizam izmedju onoga mletačkog zrcala i čovječje duše dobro uvodi čitatelja u radnju kao valjana uvertura u operu. Gradenića jurasora lijepo nam opisuje pisac, te nam je vjerojatno, što se čovjek takove ćudi zaljubi u primadonu Bianku. Bianka ostavi pozornicu i polazi za Gradenića, s kojim uživa raj obiteljske sreće. No na ponuku samoga Gradenića ona jedared stupi opet na pozornicu, i to je početak nesreće njezine i cijele obitelji. U nje se probudi želja slave i lovora, pozorišta i buke, te ostavlja nenadano muža i sina. Kad sin poodraste, bude to uzrokom zavade u nekom društvu, koja dovede do dvoboja. Sin pogine u dvoboju, a otac još neko vrijeme životari, pa kad mu dodje smrtni čas, razbije sjekirom stijenu svoga doma i izdahne. Bianka sazna za svu nevolju i pogine na pozornici na koncu opere „Romeja i Julije“. Žalimo, što je pisac premalo rasvijetlio dušu Biankinu u momentu, kad bježi od muža. Htjelo bi se da je pisac rekao koju o njenoj prošlosti i nešto detaljnije naslikao njenu fizionomiju duševnu, jer je ovako njezina slika odviše šablonska. Pa i njena smrt na pozornici odviše je — teatralna. Naprotiv duša Gradenićeva i njegova sina Rikarda pred nama je otvorena knjiga. Promjene u njihovoj unutrašnjosti zbivaju se prirodno; samo ne znamo, zašto nam nije pisac priuštio dublji pogled u Gradenićevu dušu prije, nego mu dodje zadnja ura.

Nedostatke u jeziku pisac će lako ukloniti s malo truda, a nadamo se, da će mu se i slog sve više i više oplemenjivati. Mi smo već u ovoj knjizi vidjeli, da je pisac vješt na mnogo mjesta izraziti misao ne samo razgovijetno nego i lijepo. Osobito su nas zadovoljila neka mjesta u „Gradenića“, no nadamo se, da će pisac na korist naše lijepe knjige u tom smjeru napredovati, a za napredak ima samo jedan lijek — čitanje uzornih stilista. U nas se u opće slabo mari oko ljepote stila; pjesnici i pripovjedači bili bi pozvani, da budu kolovodje u tom poslu.

U dialogu piščevu našli smo gdjekad takovih sitnarija, za koje držimo, da ne pristaju u organizam radnje. Bolje nego mi, kazat će piscu veliki pisci evropski, gdje se nalazi granica izmedju onoga, što je dopušteno u dialogu, i onoga, što nije dozvoljeno. Svakako nije dopušteno ono, što je dosadno. Ponavljati i plitke razgovore svagdašnjega života — značilo bi trovati poeziju.

Ladanjski podaje dobru nadu našoj književnosti: a naša je želja, da ju i ispuni. **M. Š.**

Književno pismo.

Kada bismo htjeli poredjivati literarni život u Hrvata i literarni život u Srba, našlo bi se u životu knjige pored mnogih dodirnih točaka možda isto toliko i razlika. Hrvati imadu jedno literarno središte — Zagreb, Srbi dva — Biograd i Novisad; naravno je, da će za to koncentracija književnih sila kod Hrvata biti veća nego li kod Srba i da će se rascjepkanost kod Srba odrazivati u više ekstenzivnom nego li intenzivnom gojenju lijepe knjige. Ako uzmemo u obzir, da je kod nas rad oko knjige u opće razdijeljen, da mi imamo s jedne strane akademiju, koja njeguje znanost, s druge strane da su tu „Matica“, „Vienac“, brinući se o zdravoj duševnoj hrani za naobraženi sloj naroda, a „Društvo sv. Jeronima“ nastojeći oko zabave i pouke hrvatskoga seljaka, ako sve to ozbiljno promotrimo, valja priznati, da je naše nastojanje oko književnoga napretka udarilo prirodnom kolotečinom, pa da književnoj produkciji ni s kvalitativne ni s kvantitativne strane nema zamjere. Drugačije je to bilo do najnovijega doba kod Srba. Najviše njihovo znanstveno hrvalište „Srpsko učeno društvo“ borilo se s nezgodnim prilikama i otimalo smrti, da se najposlije podmladi „Srpskom Akademijom“, s ove strane opet „Matica Srpska“ nije se uza sav svoj prilični imetak mogla pohvaliti obilnijim radom, a da o „Društvu sv. Save“ i ne govorimo, koje ima političku tendenciju, pa već i radi toga ne može biti srpskom seljaku ono, što našemu jest i čim bi našemu u još većoj mjeri moralo biti „Društvo sv. Jeronima“. Mjereći Srbi osobito rad „Matice Srpske“

o rad „Matice Hrvatske“, s nehinjenom su zavišću pripoznavali prvenstvo našoj „Matici“, pa iz želje, da i oni dobiju premicu „Matici Hrvatskoj“, niknu „Srpska književna zadruga“. Prvi glasovi, kojima je hrvatsko novinstvo pozdravilo „Srpsku književnu zadrugu“, nisu bili baš najpovoljniji, s razloga toga, što se Srbima opet jedanput htjelo prihvatiti malo hrvatske muke i rada. Svoju će svrhu postići „Zadruga“, ako se ugleda u rad „Matice Hrvatske“. Pružajući svojim čitaocima zdravu hranu, moći će se i ona doskora podičiti onolikom ljubavlju srpskoga naroda, kolikom se ljubavlju hrvatskoga naroda s potpunim pravom diči „Matica Hrvatska“.

U ovom „književnom pismu“ upoznat ćemo „Vijenčeve“ čitatelje s nešto rada „Srpske književne zadruge“. Mislimo pripovijest *Sime Matavulja: Bakonja Fra-Brne, njegovo djakovanje i postrig* (Srpske književne zadruge 4. knjiga). Ta je pripovijest izlazila u novosadskom „Stražilovu“ s natpisom „Kako je Pjevalica izliječio Fra-Brnu“, ali je ostala nedovršena, jer je list prestao izlaziti. Sad ju je preradjenu i cijelu izdala „Srpska književna zadruga“. Kada bismo htjeli čitatelju pružiti okosnicu pripovijesti, ono, što se zove fabulom, bili bismo brzo gotovi, jer je ona izrečena u samom natpisu; piscu i nije bilo na umu, da nam ocrta kakav zanimljiviji dogadjaj, razjašnjujući mu uzroke i izvodeći posljedice, nego je predmetom svoje pripovijesti uzeo jedan dalmatinski kraj, da nam se pokaže vještim motriocem njegovih osebina. Objektom je piscu fratarski samostan, u koji nas pisac uvodi, da nam prikaže fratarsko živovanje, a dovodeći u fratarsku družbu i Bakonju, dobio je priliku, da nam crtajući taj mikrokozam istavi karakter, običaje i vjerovanje Dalmatinca, njegovu odanost crkvi i ljubav k fratrima. Mimo pravila pripovjedačke tehnike, da nas uvede „in medias res“, da nam pred oči iznese nepoznate fiziognomije, s kojih nam skida veo neizvjesnosti, da splećući nove a rasplećući stare niti razriješi zamršeni čvor, pisac je odabrao jednostavniji i lakši, al za to i neuspješniji način. Hoteći pisac da u Bakonji ocrta značaj Dalmatinčev, drži se poput biografa kronološkoga reda, priča nam o njegovoj davnoj svojti, o roditeljima i rodjacima, pa ga prati od mladih nogu do zaredjenja, uplećući mjestimice zgodne a kod ovakoga načina pripovijedanja po gotovo potrebne epizode; da kažemo drugim riječima, epizode su u ovoj Matavuljevoj pripovijesti *glavna čest,* bez njih bi cijela knjiga bila nekoliko ispisanih araka bez osobite vrijednosti. Istina da historija književnosti poznaje pripovijedaka takve gradje, al je i to istina, da kod takvih pripovijesti cijeli tok pripovijedanja a po gotovo konac nije ni iz daleka onakvoga efekta, kakvoga bi bio, da se pisac drži ustaljenih pravila pripovjedačke arhitektonike. Koji se pripovjedači drže u pripovijedanju kronologije, pripovjedači, koji nižu sliku do slike kronološkim redom, ne služeći se dopuštenim pače potrebnim pomagalima tehnike, ti će se pri koncu naći u nemaloj neprilici, pa će pripovijest dovršiti ili naprasnom smrću junaka ili će ga dovesti do stanovitoga životnoga odsjeka, pa će ga ostaviti a čitatelj, ako njegovu interesu, što ga je u njem pisac probudio, nije udovoljeno, neka si sam svojom fantazijom dokrajči pripovijest motiviranim koncem. Najbolje se taj slabi efekat pokazuje u Matavuljevoj pripovijesti. Do desetoga poglavlja: „Kako Pjevalica liječi“ živo zanima čitatelja i Fra-Brne Naćvar i Fra-Brne Bakonja, desetim poglavljem nestaje Fra-Brne Naćvara, a interes za Bakonju pao je sasvim, makar da je pisac uveo u borbu nov elemenat: ljubav. Poglavlja XI. i XII. vrlo se slabo doimlju čitatelja, on nije s koncem zadovoljan. Koliko i držimo, da pisac nije uhvatio onu tajnu tehnike, koja i daje pripovijesti pravi život, toliko opet ne možemo a da ne istaknemo, kako je karakteriziranje obaju Fra-Brna piscu lijepo pošlo za rukom i kako su neke epizode (glava III. VIII.) upravo vještački obradjene.

Pisac je možda zahtjeve pripovjedačke tehnike pustio za to s vida, što se je prvi put dao na veće djelo s humorističnom začinom; njegova pripovijest, to je gotovo — humoristički roman, a zasluživala bi to ime u potpunoj mjeri, da nije spominjanih nedostataka. Naša književnost i onako nije bogata djelima takve ruke, pa nam je milo, što se je pisac sretno ogledao i na tom polju. Matavuljev je humor naravan, svjež, nigdje ne ostavlja gorčine, što se i onako protivi biću humora, tek na jedno dva mjesta mogao bi Hrvat čitatelj nazrijevati prikriven žalac, ali mi držimo, da bismo pisca krivo prekorili, ako bismo pomislili, da mu je to bila namjera, jer piscu njegova talenta ne treba takvih pomagala.

Pod kraj ovoga prikaza samo još jednu! Premda je Janko Jurković pokazao, da u našega naroda ima smisla i za humor i za satiru, i premda se je Janko Jurković i sam praktički ogledao na polju humorističkoga pripovijedanja (na tom polju on je — klasik), ipak je zdrav humor u našoj književnosti rijetka biljka. Osim Jurkovićevih tipnih likova tip je Šenoin „Mladi gospodin“, a Matavuljev Fra-Brne Naćvar, ako i jest mladjega podrijetla, obećava drugova Jurkovićevim i Šenoinim tipima.

Što je do jezika, treba priznati, da je jezik u Matavuljevoj pripovijesti lijep i jedar, s mnogo dalmatinskoga kolorita. Čitajući Matavuljeve pripovijesti — hoćeš ne ćeš — razbiraš, kako nam je jezik bogat i kako ga svi još slabo poznajemo. U ono pet stranica manje poznatih riječi, koje su rastumačene pod kraj knjige, ima ih istina i tudjica, al ih je mnogo lijepih, čistih domaćica. Pored svega toga dodatka valjat će onomu, koji poznaje jezik samo po njegovim najpotrebnijim riječima, češće posegnuti za Vukom a bogme po kojoj riječi i po smislu uhvatiti znamenovanje. Da što vjernije prikaže kraj, u koji nas vodi, pisac je zadržao i narječje onoga kraja (naravno samo u dijalogu), zadržao je ikavštinu i osebine ikavskoga govora, a da ostane što vjernijim fotografom, govori Sunda kroz nos (Un zdravljen vran! Donbro donša! = U zdravlje vra (fratre)! Dobro doša!). U pripovijesti druge ruke ne bi to bilo dopušteno. Da u nekoliko riječi zbijemo svoj sud o najnovijoj Matavuljevoj radnji, reći ćemo ovo: Pisac se nije držao pravila pripovjedačke tehnike, za to i nedostaje pripovijesti prave živosti; karakterizacija lica udovoljava; o jeziku se može reći samo jedan sud i to vrlo povoljan.

Književnost.

Hrvatska. Izišla je XXVI. knjiga »*Starina*«, što ih izdaje na svijet jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. — Na prvom mjestu priopćuje prof. *Jul. Janković*: »*Dva cjenika za trg slobod. i kralj. grada Varaždina 1658—1749.*« Ovi su spomenici nadjeni u knjizi bratovštine sv. Franje u gradskoj vijećnici; jedan je stariji od g. 1659., a drugi mladji iz g. 1749. Oba su pisana hrvatskim jezikom, te je zanimljiv stariji osobito s jezikoslovnoga i povjesnoga obzira. Kajkavština podsjeća u nekoliko na štokavštinu, a latinsko stilističko poredanje riječi dokazuje, da su Hrvati onoga vremena u Varaždinu latinski mislili a hrvatski pisali. — Akademik dr. *Ivan Črnčić* priopćuje »*Paoporuku Ivana Lučića, Trogiranina, našega povjesnika, od 1679. godine*«, što ju je našao u rimskoga bilježnika Montia. U njoj ima zapisa i mnogo zanimljivih vijesti o tom zaslužnom književniku i o rodbini njegovoj — Dr. *M. Rešetar* izdaje na svjetlo »*Dva izvještaja o velikoj dubrovačkoj trešnji*«. Prvi je talijanski izvornik, što je pisan i štampan godine 1667. u Jakinu. Prijevod toga izvještaja priopćio je pok. akademik R. Lopašić u XXV. knjizi »Starina«. Drugi je izvještaj stari prijepis od pisma pisana iz Dubrovnika o velikoj trešnji g. 1667. — Profesor i akademik *V. Jagić* priopćuje »*Grškovićev odlomak glagolskog apostola*«. U uvodu govori o starini glagolice, pa tvrdi, da se konačna riječ o glagolici, uglavljena Šafařikom u knjizi »Ueber den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus«, drži i danas. No najnovija otkrića ispravljaju teoriju Šafařikovu u nekim točkama. Najnoviji će ispravak biti, da nema samo uglata glagolica pravo, da se zove hrvatskim pismom, već i obla. To je dokazano natpisima i tekstovima. Šafařik govoraše o glagolici bugarskoj, pribrajajući onamo sve spomenike oblog pisma, pak o glagolici hrvatskoj, prisvajajući njoj sve tekstove uglatog pisma. Danas se spomenici oble glagolice dijele u take, koji su pisani u krajevima češko-moravsko-slovačkim, nadalje u take, koji su pisani u Maćedoniji, pak u take, koji su ugledali svijet u Dalmaciji i njenom zapleću.

Prema najnovijim otkrićima razmiču se nešto granice oblog glagolskog pisma na jadranskom moru i u Dalmaciji. Mihanovićev odlomak apostola, koji je Jagić obradio u drugoj knjizi »Rada«, otvori šire polje hrvatskoj glagolici. Prvo svjedočanstvo, da se u Bosni za dugo držala glagolica, pružio je rukopis bosanskoga »krstjanina Radosava«, s kojim govori dr. Fr. Rački u »Starinama« knjizi XIV. No Grškovićev odlomak je takav spomenik glagolskoga pisma, kojemu nema ništa jednaka medju dojakošnjim starinama. On je ostatak jedne knjige pisane glagolskim slovima, kako se u davno vrijeme pisalo po Bosni i Hercegovini, prije no što u tim stranama uze mah ćirilica. Izdavač ogleda tu starinu sa sviju strana, isporedjuje njezin tekst s najstarijim paralelama, što ih daje slovenska crkvena književnost, ocjenjuje prijevod, riječi i gramatičke oblike; razmatra spoljašnju stranu, obličje slova, način pisanja sa svima znacima, a svi ovi momenti složno podupiru mišljenje, da ta starina ne može biti mladja, van ispod kraja dvanaestog stoljeća.

Postanjem svojim pada u ono vrijeme, kada je na istoku i jugu u državnom životu već zavladala ćirilica, ali crkveni život jošte je listao glagolicom. Spomenici ove ruke zauzimaju neku kao sredinu medju glagolicom maćedonskom i glagolicom (starijom) hrvatskom, mogli bismo ih nazvati glagolicom bosanskom. — Iza toga dolaze zanimljivi »*Prilozi za povjest protestanata u Hrvatskoj*« od pok. akademika *R. Lopašića*. Luterova nauka sa tri je strane prodirala u Hrvatsku: sa zapada iz Istre pod okriljem uglednih pobornika Matije Frankovića i biskupa senjskoga M. Dominisa; od sjevera iz Kranjske i Štajerske, gdje je plemstvo bilo prigrlilo novu nauku; napokon je nova vjera unesena u gornju Slavoniju pod zaštitom knezova Zrinjskih, tadašnjih gospodara Medjumurja, a u donju Slavoniju pod okriljem turske vlasti. Pobornici nove vjere nastojali su steći što više vjernika medju Hrvatima živom riječi i poukom na materinjskom jeziku, starajući se za štampanje potrebitih vjerskih knjiga, ponajviše prijevoda iz latinskoga i njemačkoga jezika, stvorivši čitavu protestantsku literaturu na hrvatskom jeziku. Ovdje se iznosi na vidjelo 27 neštampanih bilježaka i listina, koje sežu od godine 1557. do 1712.

Za našu literarnu i u opće kulturnu povjest jesu osobito zanimljivi spisi, što se tiču potpore, podijeljene od štajerskih staleža, za tisak hrvatske biblije. Tu se čita s pravom utjehom, kako su prije trista godina štajerski Nijemci lijepo shvaćali kršćansku ljubav, ne rogoboreći protiv hrvatskoga i u opće slavenskoga jezika, kao što čini njihova potomčad današnjega naprednoga vijeka, već su podupirali tisak vjerskih knjiga i na hrvatskom jeziku i njima nepoznatim pismom. — Na koncu su tiskana »Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII.«, što ih je sabrao pok. *I. Kukuljević*.

Bitka na Krbavskom polju (11. rujna 1493.). U spomen četiristagodišnjice toga dogadjaja. Istorijska rasprava. Napisao *Ferdo Šišić*. U Zagrebu. Knjižara Dioničke tiskare. 1893. Dne 11. rujna navršile se četiri stotine godina, što je Hrvate zatekao nemio poraz od Turaka na Krbavskom polju pod Udbinom (1493.). Tu izginu tada cvijet plemstva hrvatskoga, pa i sam ban pade Turcima živ u šake. Poginulo je do 10.000 Hrvata, a zarobljeno do 3000. Ravno sto godina kasnije god. 1593. slavnom pobjedom kod Siska opet se naši djedovi oteše Turčinu. — Vrli naš suradnik, g. Ferdo Šišić, napisao je nedavno za »Vienac« monografiju o toj zlosretnoj bitci, pa je sada ta lijepa rasprava izišla u posebnoj knjižici sa tri priloga, koji nijesu bili u »Viencu« priopćeni. Pisac je taj sudbonosni dogadjaj vjerno i istinito prikazao na osnovu autentičnih vrela, a treba mu priznati, da je vješto izvršio svoj posao, te će se rasprava upravo s nasladom čitati. U prilozima dolazi lijepa hrvatska narodna pjesma o smrti bana Derenčića, nadalje izvadak iz turskog povjesnika Šead-eddina o pobjedi Jakub paše nad banom Derendžilom, pak prinos o porodici Derenčića bana, za koga pisac nagadja da nije bio Hrvat, već Magjar. Usrdno preporučujemo ovu knjižicu kao vrlo poučno štivo iz hrvatske povjesti našemu čitalačkomu svijetu.

Dr. **Ante Radić** izdao je tiskom Dioničke tiskare svoju disertacionu raspravu pod natpisom: »*O nekim eshatološkijem motivima u hrvatskoj književnosti*«. Raspravu je odobrilo povjerenstvo strogih ispita mudroslovnog fakulteta u hrv. sveučilištu.

Svaštice.

Petar Iljić Čajkovski. Nemila smrt hara u redovima čuvenih glazbenika našega doba. Nedavno je sahranjen Gounod, a malo zatim je preminuo od kolere najznamenitiji ruski skladatelj, Petar Iljić Čajkovski. Smrt je njegova velik gubitak po umjetnost, jer je umro u naponu svoje tvoračke snage, pa se je od njega bilo nadati jošte krasnim i znamenitim djelima na polju glazbenog umijeća. Bio je velik talenat kao lirik i savršen umjetnik kao instrumentalista. U njegovim operama lirski su dijelovi ponajljepši i najdražesniji. Osim opera od njega potječe sva sila prekrasnih popjevaka i manjih skladba, koje se broje medju najljepše bisere moderne glazbene umjetnosti. O njemu je u »Viencu« bilo više puta govora. God. 1887. priopćio je naš list opširnu studiju o novijoj ruskoj glazbi od A. Kraskovskoga, gdje je bio temeljito ocrtan i ocijenjen rad Čajkovskoga. God. 1889. donio je naš list u 22. broju lik i životopis toga čuvenoga ruskoga umjetnika.

Morska fantazija. — Život za sreću. — Miho Pavlinović. — Daisy. — Put u Dalmaciju. — Charles Gounod. — O crticama i slikama L. Ladanjskoga. — Kujiževno pismo. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 18. studenoga 1893.

Br. 46. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Život za sreću.

Pripovijeda **Ladislav Z. Ladanjski.**

(Nastavak.)

Lora poče živo pričati Boletiću o krasnom živovanju u Italiji. Zamisao, da se stvori zabavni odbor, svuda se je puno svidjala. Kamogod su došli, prvo im bijaše, da odaberu takav odbor.

— Da je Lora svagdje bila predsjednicom i dušom toga odbora, mislim, da ti ne trebam tek kazati, — dometnu Marko, a čim je to izgovorio, pogodi ga krugljica od kruha, koju je Lora već dulje gnječila, baš usred nosa.

— Vidim, da su gospoda našla zamjenu i vrlo se bojim, da su naskoro zaboravila na nas, koji smo ovdje ostali.

— O ne, — opre se barunica, — mi smo se vazda rado sjećali ovdješnjeg boravka, a baš o vama smo svi često govorili.

Boletić pogleda Mariju, ali ona ne skrenu svojim okom, kao da mu hoće reći, da ga se i ona sjećala. Zahvalno ju pogleda Gjuro, pa je opet bio zadovoljan i veseo. I sad su mu pričali, kako su obredali sve rodjake, koji su rastreseni po svoj Italiji.

— Na pokladni utorak bili smo već u Milanu, gledali ondje krabuljni korso i nabacivali se konfetima, a na Uskrs bili smo u Rimu, da gledamo veličajne obrede u crkvi sv. Petra i da slušamo divotno pjevanje u sikstinskoj kapeli. Verali smo se po kuli sv. Petra, čudeći se, kako se na vrhu te velebne zgrade skrivaju još kućice i vrtovi radnika, koji živu neprestano gore i vrše popravke, što su uvijek potrebni. Penjali smo se na vrh Vezuva i gledali u njegovo ždrijelo, uživali smo u divotnom pogledu napuljskog zaljeva. A kad se je noću dizala iz vrhunca Vezuva vatrena zublja, nisam se mogla oteti tomu pogledu. Taj tamni orijaš, što se je uzdizao put svijetlog neba sa ožarenim vrhom, sasvim me je začarao. Odavle smo prošli na otok Capri, puštajući, da nam tamo pogled s vrha Monte Solara luta u daljinu; divili smo se krasnomu odsjevu svjetla u „modroj špilji“, da se onda odmorimo u blagovaoni kod Pagana, koju su iskitili toliki sad slavni slikari svojim slikama.

— A u zadnje vrijeme moralo je ondje već odviše toplo biti, — pitao je Boletić, samo da nešta rekne i pobudi Mariju na daljnje pripovijedanje.

— Zadnje smo vrijeme bili u sjevernoj Italiji na jezerima.

— Kako vidim, raspored bješe veoma raznolik.

— I te kako, a dodajte tomu, da smo gledali tolike zbirke i zgrade, koje su mi sad prvi put pokazali, jer sam prije bila još premlada, ili, recimo istinu, preluda, da to sve shvatim. Tko bi sve nabrojio, šta smo vidjeli; ako pomislim samo na bezbroj krasnih crkava, koje sam gledala, miješa mi se pamet. Uzmete li još uza to, da smo se zabavljali, da smo se vozili na okolo, možete da pojmite, da smo jedva imali kada da odahnemo.

— Da, bilo je veoma naporno i mislim, da će nam svima vrlo ugodan biti ovaj ladanjski mir, da odahnemo, — govorio je Raković.

— O ja ne trebam da odahnem, ja ću dapače pobjeći, bude li taj mir prevelik, — opre se žestoko grofica Lora.

— Ne boj se, Zora, ta ne ćemo Rakovac pretvoriti u samostan. Bit će i tuj zabave, — tješila je barunica svoju zaovu.

I sad je Gjuro polazio svake nedjelje u Rakovac, uživao bajnu blizinu Marijinu, veselio se i pomagao da smišlja, kako će se veselo dani probaviti. On je bio blažen, što ju može vidjeti, što može slušati njezin mili

glas, što je osjećao, da ona druguje s njime kao s čovjekom, koji joj je ugodan, koga drži za prijatelja.

Kad je opet jednoga dana Boletić došao u Rakovac, nadje samu barunicu i Mariju; svi su se ostali bili izvezli u posjete susjednomu vlastelinu barunu Maloviću. Inače se razgovor vodio o svem i svačem, a najviše se šalilo i zabavljalo, no danas se je razgovor zapodjeo o ozbiljnim stvarima, jer nije bilo veselih članova društva, a naročito Lore i Marka. I pomalo se skrenuo razgovor na prilike čovječjega života.

— Ja ne težim za zemaljskim blagom, — govorila je Marija, — ali moj odabranik mora da bude bogat.

— Ta ti imadeš sama dosta, — primetne barunica; — ti barem možeš birati po srcu.

— To je istina, ali ne ću da samo ja biram po srcu, nego treba da mene po srcu biraju. A jedino uz bogata muža moći ću da dodjem do uvjerenja, da je on samo mene tražio.

— Ja sasvim pristajem uz vaše mnijenje, — reče Boletić. — No mislim, da vam ne će ni bogat muž dati ono jamstvo, koje vi želite. Staro je iskustvo, da čovjek nikada dosta nema. Tko nema ništa, hoće nešta, a onaj, koji ima nešta, hoće više.

— Možda mislite pravo, ali ja sam uvjerena, da će prije onaj imati nuzgredne misli, koji ništa nema, nego li onaj, koji imade sam dosta, da udobno i dobro živi.

— U tom se posve slažem s vama i držim, da je potrebno za složan i sretan život, da budu supruzi ravni. Supruga mora da zna slijediti i razumijevati svoga supruga na duševnom polju, ali ga ona ne smije natkriljivati. Isto tako ne smije ni da bude u materijalnom pogledu sasvim ovisna od njega, ali još manje smije da bude u boljem položaju od njega, ili da pače muž odvisi od žene.

— Mislim, da su vaši nazori posve opravdani i temeljiti, — reče Marija.

— A ja sam o tom posve uvjeren. Za to i ne ću nikad da tražim bogatu ženu, jer želim za život družicu a ne gospodaricu. Bogata djevojka priučena je na sjaj i raskoš, pa ne će htjeti da ga se odreče kao žena; ta ona ima sredstava za život, kakav želi. A zar da ja usred toga sjaja budem tudj, da kod svake udobnosti i zabave mislim: To nije tvoja zasluga; to ti tvoja žena daje. Ne, nikada ne bih htio živjeti od milosti svoje žene.

— Djeco, vi se prepirete o nečem, šta nema nikakove vrijednosti, — umiješa se barunica, koja je do sada mučke slušala njihov razgovor. — Vaši se svi sudovi osnivaju na krivom temelju, jer ste zaboravili najglavniji uvjet sretnu i složnu bračnom životu, a to je ljubav. Prava ljubav radja se iz povjerenja i štovanja, a time svladava svaku zapreku, ne dopušta nikada takovih misli, kakove ste vi sada izrekli. Suprug štiti ženu, on joj čuva i upravlja njezin imutak, on ima brige i terete života. Vaši bi nazori jedino onda bili opravdani, kad muž ništa ne bi radio i kad ne bi bio ništa.

U to zaštropoću kola i za kratko pojaviše se Raković, Marko i Rispolijevi, a s njima dodjoše i Malovićevi. Time bješe kraj svakomu daljemu razgovoru, jer tek što se svi pozdraviše, već zapita Lora:

— Kako bi bilo, da igramo partiju crocqueta? — Ne čekajući odgovora, zovne slugu i dade donijeti potrebne sprave. I za kratko udarali su batovi i letjele kruglje po glatkoj tratini, čuli se veseli povici, kad bi tko kruglju svoga protivnika daleko otjerao, a opet vapaj boli, kad bi u prevelikoj revnosti udario batom po svojoj nozi, mjesto po kruglji.

Marija bila zamišljena, te je zlo igrala i svaki čas učinila kakvu pogrješku. Nije mogla da shvati Boletića, kad je čula, da se ne stidi svoga siromaštva, već se ponosno odriče svake poboljšice, koju bi mogao da postigne drugačije, nego sam svojom snagom. I kako je znala, da njezino bogatstvo druge privlači, tako je sada vidjela, da njega odbija. Divila se njegovoj muževnosti i značaju; ona je razabirala, da je to čovjek, koji mora da si svuda steče štovanje i priznanje; ćutila je, da mu ga i ona uskratiti ne može. I to joj je čuvstvo bilo tako ugodno, sama nije znala za što, ali ona je bila u sebi vesela i zadovoljna, kako rijetko kada.

Rakovićevi su dolazili svakog tjedna u Zagreb, da uz glazbu u kavani srču ledenu kavu ili jedu sladoled i da gledaju šareni svijet, koji se šećući tiskao po krasnom Zrinjevcu. I za čas su opet sva srca plamtila za Marijom i ona bila opkoljena starim kolom udvorica i štovatelja. Ali kako je prije u tom okolišu bila i prema Boletiću razmažena i ponosna gospodjica, tako je sada u svim prilikama ostajala prema njemu jednako srdačna i mila.

— Čuješ li, divna je Marija opet ovdje, reče Iškoci, doletjevši bez daha u ured Kariću.

— Nije moguće! — sunu ovaj u vis, te odmah podje pred zrcalo, da se pogleda i popravi ogrljak, kao da će se sad otvoriti vrata i u sobu stupiti Marija, da mu se pokloni i položi svoje srce pred njegove noge.

— Kako ne bi bilo moguće? — reče Iškoci, nataknuv opet monocle, koji mu je od uzrujanosti bio spao. Ja sam ju na svoje oči vidio, kad sam se jučer vozio u Zagreb. Ona se je vozila u svojim pletenim kolima, tjerajući svoje krasne konjiće. A znaš li, tko je uz nju jahao?

— Tko?

— Tvoj prijatelj Boletić?

— Uf!

— Da uf! To veliš ti, ali ja ga se ne bojim. Šta će on meni? Istina, uniforma mu lijepo pristaje, ali on ne ima ništa do svoje sablje, a ja imam svoja imanja —

— Tvoja imanja?

— Da, imanja. Sad su doduše moja samo po imenu, ali kad poplatim dugove, bit će opet sasvim moja.

— A čime ćeš platiti?

— Ala je teško s ljudima, koji ne mogu da čovjeka shvate. Ta stari će Raković barem svomu zetu dugove platiti.

— A tako! — reče otegnuto Karić.

— Da tako, i ja se pouzdano nadam, — odgovori Iškoci.

— Ti se nadaš?

— Da, ja se nadam i obričem tebi, da ću te pozvati u svatove. Ali sad moram da podjem. S Bogom!

— S Bogom!

Tek što je Iškoci izišao iz kuće, u kojoj je bio Karićev ured, kad eto srete Olgu Bansku.

— Oho, i vi ste u Zagrebu? — zapita ga Olga.

— Da, došao sam po poslu. Moram ipak da od vremena do vremena prigledam u bankovnim zavodima, — odgovori Iškoci. No nije pripovijedao, da je došao moljakati, da mu se smiluju i da još neko vrijeme počekaju, a onda da će sve platiti. Jedva je postigao, da su mu još zadnji put produžili mjenice.

— Je li istina, da je pukovnik Šartić dobio kod Veldenovih košaricu i da će mala Anka poći za poručnika Oljevića, koji traži gradjansku službu?

— Ne znam, milostiva gospodjice.

— A jeste li čuli štogod o grofu Variniju, ta on je bio pošao u Italiju, da traži bogatu zaručnicu.

— Ne znam ni o njem ništa, — odgovori opet Iškoci.

— Ta vi ne znate ništa. Ali sad da vam nešta pripovjedim. Jeste li čuli, tko je opet ovdje? — pitala je Olga.

— Vi valjda mislite Rakovićeve? Da, znadem; bio sam dapače već kod njih, — lagao je Iškoci.

— A znadete li i to, da je Boletić svaki čas kod njih?

— Znadem i to.

— Siromah, sasma su ga uhvatili u svoje mreže. Meni ga je žao. Moram da ga upozorim, jer bi šteta bila za toga mladića; ta on će se unesrećiti.

— Da, da, imate pravo, — povladjivao joj je Iškoci, jer mu je već dugo bio trn u oku Boletićev povjerljivi položaj u Rakovićevoj kući.

Ali kad je Olga Boletiću počela o tom pripovijedati, odgovori joj veoma uljudno i odrešito, da po nj nema nikakove pogibli, a ujedno joj pokazao, kako ne voli, da mu se tko miješa u njegove stvari. A tad se veoma uljudno nakloni i otidje. Olga ga je žalosno gledala, videći, gdje ju ostavlja onaj, koji joj je bio najviše srcu prirasao.

(Nastavit će se.)

Vjetrenje.*

Napisao Maurice Maeterlink.

Lica:

Djed (slijepac).	**Tri djevojke.**
Otac.	**Milosrdna sestra.**
Stric.	**Služavka.**

Čin se zbiva u naše doba.

Sumračna soba u dvoru. Desno i lijevo vrata; u kutu zatvorena vrata. U zadku oličena okna, u kojima prevladava zelen; staklena vrata. U kutu velik flamski sat. Zapaljena svjetiljka.

Tri djevojke. Amo dodjite, djede, sjednite kraj svjetiljke.

Djed. Čini mi se, da ovdje nije odviše svjetlo.

Otac. Idemo li na terasu, ili ćemo ostati ovdje?

Stric. Ne bi li bilo bolje, da ostanemo ovdje? Kišilo je cijeli tjedan, a noći su vlažne.

Najstarija djevojka. No zvijezde sjaju.

Stric. O, briga nas za zvijezde!

Djed. Bit će bolje, da ostanemo ovdje; ne znamo, što se može dogoditi.

Otac. Ne treba se uznemirivati. Pogibao je minula, spasena je . . .

Djed. Mislim, da joj nije dobro.

Otac. Za što tako sudite?

Djed. Čuo sam njezin glas.

Otac. Ta i sami liječnici nas uvjeravaju, da možemo biti mirni . . .

Stric. To već znadete, da nas vaš tast rado zaludu uznemiruje.

Djed. Ja vidim drugačije, nego vi.

Stric. Baš za to se morate pouzdavati u nas, koji vidimo bolje. Izgledala je vrlo dobro danas prije podne. Sada slatko spava, a mi nipošto ne ćemo da zaradi ničesa i ničesa trujemo sebi prvu spokojnu večer, što nam ju udes podaje . . . Držim, da se možemo mirne duše opočinuti, pače i razveseliti bez bojazni.

Otac. Vjere mi, ćutim se po prvi put od onoga nesretnoga poroda kao kod kuće, kao medju svojima.

Stric. Teško da će se bolest uvući u kuću; to bi bilo, kao da se u obitelji nalazi tudjinac.

Otac. Pa tek onda se čovjek uvjeri, da se osim svoje obitelji ne može uzdati ni u koga.

Stric Pravo velite.

Djed. Za što mi niste dozvolili danas k svojoj kćeri?

Stric. Znadete, da je liječnik to zabranio.

Djed. Ne znam, što da o tom sudim . . .

Stric. Zaludu se uznemirujete.

Djed. *(pokazuje vrata na lijevo.)* Ne može li nas nitko čuti?

* Pavidus circumspectus, das scheue Umherblicken; Vukov rječnik.

*

Otac. Govorimo tiše; u ostalom vrata se čvrsto sklapaju, a kod nje je milosrdna sestra; ta bi nas upozorila, da joj smetamo.

Djed *(pokazuje vrata na desno.)* Ne može li nas čuti?

Otac. Ne, ne.

Djed. Spava li?

Otac. Držim, da spava.

Djed. Uvjerite se.

Stric. Morao bih se više brinuti za ovo dijete, nego za vašu ženu; sada mu ima nekoliko nedjelja, a jedva se ganulo; nije dalo ni glasa od sebe, kao da je iz voska.

Djed. Mislim, da će biti gluho, a možda i nijemo... To imate od ovih brakova po krvi... *(Svi šute.)*

Otac. Gotovo se srdim na ovo dijete radi silne muke, što ju je zadalo materi...

Stric. Ta budite ipak razumni; što ono za to može? — Je li samo?

Otac. Da, liječnik nije dopustio, da dijete dalje ostane kod matere.

Stric. Dojilja je ipak kod njega, zar ne?

Otac. Nije; otišla je, da za čas otpočine; to je zbilja zaslužila za ovih minulih dana. — Uršulo, pogledaj, spava li.

Najstarija djevojka. Da, oče. *(Tri djevojke ustanu i držeći se za ruke odu u sobu na desno.)*

Otac. U koliko će sati doći naša sestra?

Stric. Mislim, da će doći oko devete.

Otac. Deveta je već odbila. Volio bih, da dodje; moja žena to vruće želi.

Stric. Nu doći će, za cijelo. Nije li dosada nikad bila kod vas?

Otac. Ne, nikad nije kod nas dosada bila.

Stric. Tako joj je teško, da ostavi samostan.

Otac. Hoće li doći sama?

Stric. Jedna od sestara sigurno će ju pratiti. Nije im dozvoljeno, da izlaze same.

Otac. Ipak je opatica.

Stric. Pravila vrijede za sve.

Djed. Dakle se već ničesa ne bojite?

Stric. Čega se bojati? Kanimo se toga. Čemu se zaludu plašiti?

Djed. Vaša je sestra starija od vas?

Stric. Najstarija je od sviju nas.

Djed. Ne znam, što je to sa mnom; nikako ne mogu da se umirim. O, da bi već ovdje bila vaša sestra!

Stric. Doći će sigurno; ta obrekla je.

Djed. O, da je već prošla ova večer! *(Tri djevojke unilaze.)*

Otac. Spava li?

Najstarija djevojka. Da, oče; pala je u dubok san.

Stric. Što da počnem medjutim?

Djed. Kako to, „medjutim"?

Stric. Medjutim, dok dodje naša sestra.

Otac. Zar ne vidiš, dolazi li tko, Uršulo?

Najstarija djevojka *(na prozoru.)* Nikoga ne vidim, oče.

Otac. Ni u drvoredu? — Vidiš li drvored?

Djevojka. Da, oče! Mjesec sjaje i vidim stazu u drvoredu sve do čempresova u gaju.

Djed. A nikoga ne vidiš, Uršulo?

Djevojka. Nikoga, djede.

Stric. Kako je vani?

Djevojka. Krasno; čujete li biljisanje slavuljâ?

Stric. Da, da.

Djevojka. Lagan se vjetar diže drvoredom.

Djed. Vjetar se diže drvoredom, Uršulo?

Djevojka. Da, drveće se tiho ljulja.

Stric. Za čudo, što sestra ne dolazi.

Djed. Što je to, ne čujem više biljisanje slavulja?

Djevojka. Mislim, da je netko unišao u vrt, oče.

Djed. Tko to?

Djevojka. Ne znam; ne vidim nikoga.

Stric. Ta nikoga nije bilo!

Djevojka. Ipak je morao netko stupiti u vrt; slavulji su naglo umukli.

Djed. Ne čuju se nikakvi koraci.

Djevojka. Netko je morao hodati oko ribnjaka, labudi su poplašeni.

Druga djevojka. A ribe u ribnjaku naglo su zaronile.

Otac. Nikoga ne vidiš?

Djevojka. Nikoga, oče.

Otac. A na ribnjaku ipak sjaje mjesečina.

Djevojka. Da, vidim, kako su labudi usplahireni.

Stric. To je sigurno sestra bila; valjda je ušla na zadnja vrata.

Otac. Ne shvaćam, što psi ne laju.

Djevojka. Vidim psa smotanog u psećoj kući! — Labudi plivaju na drugi brijeg.

Stric. Sestrin dolazak ih je poplašio. Idem, da se uvjerim. *(Zove.)* Sestro! Sestro! Jesi li ti to? — Nikoga ondje nema.

Djevojka. Ipak je netko morao pokoračiti u vrt. Pogledajte.

Stric. Ta ozvala bi se.

Djed. Biljišu li opet slavulji, Uršulo?

Djevojka. Ne čuje se ni jedan u cijelom kraju.

Djed. A ipak vlada tišina.

Djevojka. Grobna tišina svuda.

Djed. Netko ih je, nepoznati čovjek valjda, poplašio, jer nitko od domaćih ne bi ih uznemirivao.

Djevojka Vidim jednoga slavulja na vrbi žalostinki... Hoće da odleti.

Stric. Pa vama se sada hoće brinuti za slavulje!

Djed. Jesu li svi prozori otvoreni, Uršulo?

Djevojka. Staklena su vrata otvorena, djede.

Djed Čini mi se, da amo prodire hlad.

Djevojka. U vrtu duva vjetar, djede, i ruže opadaju.

Otac. Dakle zatvori vrata, Uršulo: Kasno je.

Djevojka. Odmah, tatice. — Ne mogu da zatvorim vrata, tatice.

Druge dvije djevojke. Ne možemo ih zatvoriti, oče.

Djed. Što je s tim vratima, djevojke?

Stric. Ne treba pitati tako poplašenim glasom. Pomoći ću im.

Najstarija djevojka. Nismo kadre da ih zatvorimo, djede.

Stric. To je radi vlage. Uprimo se čvrsto. Zašlo je nešto medju vratnice.

Otac. Stolar će to sjutra popraviti.

Djed. Što će stolar ovdje sjutra?

Djevojka. Da, djede, radit će u pivnici.

Djed. To će biti buke u kući! . . .

Otac. Zapovjedit ću mu, da tiho radi. *(Najedanput se čuje brušenje kose.)*

Djed *(zadršće).* Ah!

Stric. Uršulo, što je to?

Djevojka Ne bih znala; ne vidim jasno, jer stoji u sjeni.

Otac. To se vrtlar sprema da kosi travu.

Stric. Zar hoće kositi po noći?

Otac. Nije li sjutra nedjelja? — A trava oko kuće bila je već velika.

Djed. Čini mi se, da njegova kosa čini buku . . .

Djevojka. To zbog toga, što kosi blizu kuće.

Djed. Vidiš li ga, Uršulo?

Djevojka. Ne vidim, djede; kosi u sjeni kuće.

Djed. Čini mi se, da njegova kosa diže preveliku buku...

Djevojka. To se čini samo vama, djede, jer imate tako osjetljiv sluh.

Djed. Bojim se, da će probuditi moju kćerku.

Stric. Mi ga jedva čujemo.

Djed Ja ga čujem, kao da kosi ovdje u samoj sobi.

Stric. Bolesnica ga ne će čuti; ne treba se ništa bojati.

Otac. Ova svjetiljka večeras nekako loše svijetli.

Stric. Da prilijemo ulja.

Otac. Vidio sam, da je nalivena jutros. Loše gori od toga časa, kako su zatvorena vrata.

Stric. Možda je staklo nečisto.

Otac. Odmah će bolje gorjeti.

Djevojka. Djed je usnuo. Nije zatvorio oka već tri noći.

Otac. Bolan, tako je uznemiren.

Stric. Zadaje si suvišne brige. Zaludu govoriti; ne da si kazati.

Otac. U njegovoj se starosti to može izviniti.

Stric. Bog zna, kakovi ćemo mi biti u njegovoj starosti!

Otac. Doskora će mu biti osamdeset.

Stric. Tu čovjek već smije da imade svoje hire.

Otac. Tko zna, ne ćemo li biti gori od njega.

Stric. Tko to zna! Katkada je šaljiv.

Otac. Kao svi slijepi.

Stric. Razmišljaju odviše mnogo.

Otac. Imaju toliko dokolice.

Stric. Pak što bi drugo radili?

Otac. I onako nemaju čime da se pozabave.

Stric. To mora da je grozno.

Otac. Čini se, da je moguće i tomu priviknuti.

Stric. Ne mogu to pravo pomisliti.

Otac. Naravno, uvijek su vrijedni sućuti.

Stric. Ne znati, gdje se nalazimo; ne znati, otkuda, kamo; ne razlučivati podne od ponoći, ljeto od zime . . . ništa, već ova vječna tmina, ova vječna tmina . . . volio bih da nisam živ . . . Zar je to zbilja neizlječivo?

Otac. Rekao bih.

Stric. Ali on nije sasvim slijep?

Otac. Raspoznaje samo veliku svjetlost.

Stric. Za to čuvajmo svoj vid!

Otac. Često mu čudne stvari na um padaju.

Stric. Katkada nije zabavan.

Otac. Kako što misli, tako i kaže.

Stric. Nije li uvijek takav bio?

Otac. Naravno, da nije bio; bio je tako razuman, kao i mi; nije govorio ništa neobično. Istina je, Uršula ga u tom preko mjere potpomaže; odgovara na sva pitanja...

Stric. A bilo bi bolje, da mu se često ne odgovori; tim mu se ne iskazuje usluga. *(Izbija deset sati.)*

Djed *(probudi se).* Jesam li okrenut licem prama staklenim vratima?

Djevojka. Spavali ste malo, djede.

Djed. Jesam li okrenut licem prama staklenim vratima?

Djevojka. Da, djede.

Djed. Nema li tamo nikoga na staklenim vratima?

Djevojka. Odakle bi se ondje tko stvorio, djede; ne vidim nikoga.

Djed. Pričinilo mi se, Uršulo, da tamo netko stoji. Nije došao nitko, Uršulo?

Djevojka. Nitko, djede.

Djed *(ocu i stricu).* Vaša sestra nije došla?

Stric. Već je kasno; ne će više doći. To mi je žao.

Otac. Zabrinut sam radi nje. *(Čuje se štropot, kao da je netko koraknuo u kuću.)*

Stric. To je ona! Jeste li čuli?

Otac. Da; netko je ušao dolje.

Stric. Sigurno, to je ona. Poznao sam ju po koraku.

Djed. Ja sam čuo lagašan korak.

Otac. Unišla je tako tihano.

Stric. Jer znade, da imamo u kući bolesnicu.

Djed. Ne čujem ništa više sada.

Stric. Ide valjda preko skalina; dolje su joj valjda rekli, da smo ovdje.

Otac Milo mi je, što je ipak došla.

Stric. Znao sam za cijelo, da će doći.

Djed. Kako dugo to traje, dok ovamo dodje!

Stric. Samo je li to zbilja ona?

Djed. Ne čuje se ni glasa više.

(Svršit će se.)

Propast.

Ulomak.*

Napisao Émile Zola. Preveo Oskar Salopek.

Bitka kod Sedana.

Konačno prispješe obje pričuvne baterije topničtva. Bojazljivim ljudima odlanu, kano da će ih ovi topovi obraniti i spasiti, kao da će im njihov bljesak ušutkati neprijateljske topove tude dolje. U ostalom bijaše divno pogledati, kako baterije pravilno dolaze u bojnom redu, gdje svaki top prati strjelivnjača, gdje vozači jašu na sedlačima, držeći uzde svojih konja, gdje podtopnici sjede na topovskim kolima; gdje podčašnici i stražmeštri jašu u propanj na propisanom im mjestu. Reklo bi im se, da su na paradi, pa da brižno paze, da zadrže razmak, dočim su u bijesnom letu amo jurili preko strništa kao mukla tutnjava oluje.

Maurice, što je iznova legao u neku brazdu, digne se, pa ushićeno reče Jeanu:

— Gle! ona baterija ondje, što se postavlja s lijeva, jeste baterija Honoréova. Ja prepoznajem ljude.

Nu već ga je Jean, turnuv rukom, pritisnuo uza zemlju:

— Ta pruži se ipak, pa se pričini mrtvim!

I obojica, premda pritisnuše obraz na zemlju, ne izgubiše više baterije s vida, zanimajući se živo manevrom. Srce im je žestoko kucalo, kad su vidjeli tihu i poslenu hrabrost onih ljudi, od kojih očekivahu pobjedu.

Iznenada se sustavi baterija lijevo na plješivoj glavici brijega i sve se to zbi u jedan čas. Podtopnici skoče s topovskih kola, odkopče prednja topovska kola, vozači ostave topove u njihovoj poziciji, okrenu svoje konje, odjašu petnaest koraka natrag, postave se licem spram neprijatelja, pa stanu nepomično. Već naperiše šest topova, što ih postaviše u širokom razmaku i spojiše u tri odjela, kojima su zapovijedali poručnici, dočim je svih šest topova bilo sjedinjeno pod zapovijedi suhonjava nekog satnika dugonje, koji je ljutito koljem mjerio uzvisinu. Pošto je u brzo zgotovio svoj račun, ču se gdje kliknu:

— Namjestite nišan na šest stotina metara!

Ciljem je imala da bude pruska baterija iza grmlja na lijevo od Fleigneuxa, što je rigala strašnu vatru i proti kojoj se nije mogla održati Illyska kalvarija.

— Vidiš li ti, poče Maurice, koji ne mogaše šutjeti, da opet tumači, vidiš li ti Honoréov top u srednjem odjelu? Eno njega, gdje se sagiba s gadjačem . . . To je mali Louis gadjač: mi smo u Voziersu zajedno s njime pijuckali, sjećaš li se? . . . A tude ostraga taj vozač na lijevo, što se drži tako ukočeno na svome jahaćem konju, na divnome ridjanu, to je Adolphe . . .

Top sa šestoricom svojih podtopnika i sa stražmeštrom, nadalje topovska kola i njihova četiri konja, na kojima su jašila dva vozača, za tim strjelivnjača,[1] njenih šest konja, njena tri vozača, a jošte dalje kola s barutom, kola s hranom, kovači, — čitav se taj red ljudi, životinja i materijala prostiraše u ravnoj crti sto metara natrag, a da ne ubrojimo amo mnogobrojnu momčad, pričuvnu strjelivnjaču, konje i ljude, što bijahu odredjeni, da ispune praznine, pa i one, što su čekali na desno, da ne budu beskorisno izvrženi dohvatu topova.

Honoré nabijaše svoj top. Oba su se već središnja podtopnika vratila s nabojem i hitalom od strjelivnjače, gdje su stražili podčastnik i ognjar. Utaknuv hitalo i naboj umotan u sarzu, pomno ga zatjeraju oba prednja podtopnika s pomoću nabijala u top, uturaju odma isto tako i granatu, kojoj su bradavke škripale u topovskom grlu. Hitro spusti pomoćni gadjač, raskrivši barut s iglom od naboja, paljak na valjicu. Honoré htjede da sam naperi za prvi hitac. Polegav na pola na topovskom stalku okretaše vijak za nišan, da nadje topomet, pa pokazivaše neprestance slabom kretnjom ruke smjer gadjaču, što je stojeći ostraga oružan polugom neopažljivo turao top više na desno ili više na lijevo.

— Tako mora da valja, reče Maurice podigav se opet.

Satnik dodje sagnuv svoje veliko tijelo, da pogleda nišan. Kod svakog topa držaše pomoćni gadjač uzicu u ruci spreman, da povuče trljalo, nazubčanu pločicu, što upaljuje praskavi barut. Zapovijedalo se lagano broj za brojem:

— Prvi top, pucaj! . . . Drugi top, pucaj! . . .

Šest hitaca odapeše. Topovi odskoče natrag. Opet ih postave u prvi položaj. Stražmeštri opaze, da im je topomet bio prekratak. Oni ga urede, pa manevar poče iznova sveudilj na isti način. Ta točna polaganost, taj mekanični posao, što su ga vršili hladnokrvno, podržavaše moralnu snagu momčadi. Top, ta omiljela životinja, skupio je okolo sebe malu obitelj, koju je usko spajao zajednički rad. Top bijaše vez, jedina im briga. Sve postojaše za nj: strjelivnjača, kola, konji, ljudi. Od tuda i dolazi snažan sklad čitave baterije, čvrstoća i mir dobra gospodarstva.

106. pukovnija pozdravi prvi hitac s radosnim klicanjem. Konačno će začepiti gubicu tim pruskim topovima! Nu odma se razočaraše, kad zapaziše, da su granate ostale na putu, da su prasnule većinom u zraku, prije nego li su tude dolje domašile grmlje, gdje se skrivaše neprijateljsko topničtvo.

— Honoré, uze Maurice, veli, da su drugi topovi igračke napram njegovu . . . Ah! njegov top! Ta on bi spavao s njime, nikad mu se ne će naći podoban! Gledi

* Ovaj je ulomak najdramatičnija epizoda znamenitog toga romana. Op. prev.

[1] Caison, Munitionskasten, kola sa strjelivom, strjelivnjača.

der, kako na njem pase svoje oči, pa ga suši, da mu ne bude pretoplo!

On se šalio s Jeanom. Obojica se opet razvesele, videći tu lijepu, mirnu hrabrost topčija. Nu poslije tri hitca urediše pruske baterije svoj topomet. Sada postanu njihovi hitci, što bijahu isprva predugi, tako točni, da su im granate padale na francuske topove, dok ovi pored napora, da produže svoj topomet, nijesu sveudilj mogli da pogode svoj cilj. Jedan od Honoréovih podtopčija, onaj s prijeda, osta mrtav. Tijelo mu odrinu na stranu; služba se nastavi polagano s istom brižljivom pravilnošću. Sa svih strana padahu hitala, pa se rasprskavahu. Okolo svakog topa mogoše se zapaziti iste metodične kretnje: kako se utiču naboji i granate, kako se namješta nišan, moglo se spaziti, kako se opaljuje, pa kako se točkovi kotrljaju natrag, kano da je taj posao ljude tako silno zabavio, te ih je zapriječio, da što vide ili da što čuju.

Nu Maurica je osobito zapanjilo držanje vozača, što su se na petnaest metara od ostraga naproti neprijatelju ukočili na svojim konjima. Tamo bijaše Adolphe sa svojim širokim prsima i jakim plavim brkovima u crvenom obrazu. Doista je trebalo vraški smiona srca, da čovjek pače ni okom ne trene, gdje vidi, kako upravo na nj lete granate, a da se ne uzmogne zabaviti niti samo time, da si glodje nokte, da se rastrese. Podtopčije, što su radili, imadjahu da misle na što drugo, dok nepomični vozači nijesu vidjeli van smrt, imajući svu dokolicu, da na nju misle i da ju čekaju. Njih prisiliše, da okrenu lice prama neprijatelju, jer da su mu obratili ledja, neodoljivi bi nagon, da bježe, mogao povući za sobom ljude i životinje. Kad nam se ukaže pogibao, tada joj prkosimo. Nema junačtva ni neznatnijeg ni većega.

Top odnese jošte jednomu čovjeku glavu. Dva konja ispod strjelivnjače panu proburažena trbuha. Neprijateljska vatra uze da kosi tako krvoločno, da bi bila čitava baterija morala postati neuporabljivom za boj, da je tvrdokorno ostala u istom položaju. Trebalo je, da se osujeti ta strašna pucnjava pored neprilika, što bi ih prouzročila promjena mjesta. Šatnik ne oklijevaše više, pa zapovjedi:

— Dovezite prednja kola.

Pogibeljni se manevar izvede sa vragostrelom brzinom: vozači se okrenu, predvezu prednja kola, što ih podtopnici prikopče o topove. Nu pri tom okretu razviju preširoku frontu, a to upotrebi neprijatelj, da podvostruči vatru. Opet osta troje mrtvih. U snažnom kasu ode baterija, opisa na poljima luk, pa se postavi pedeset metara više na desno na drugoj strani 106. pukovnije, na maloj uzvisini. Topovi budu otkopčani, vozači se nadju opet licem prama neprijatelju, a pucnjava poče nepočasiv časa opet takom tutnjavom, da se je zemlja neprestance tresla.

Sad krikne Maurice. Iznova su pruske baterije iza tri hitca uredile svoj topomet, pa treća granata panu osovno na Honoréov top. Oni vidješe, kako se je ovaj srušio, pa si drhtavom rukom opipao svježu ranu. Tane odbi čitav ćošak mjedena grla. Nu top se je mogao jošte nabijati. Kada su uklonili ispod točaka truplo drugog podtopčije, što je okrvavio topovski stalak, poče manevar iznova.

— Ne, to nije mali Louis, uze Maurice da glasno razmišlja. Ta eto ga, gdje peri, pa ipak mora da je ranjen, jer se služi samo lijevom rukom . . . Ah! taj mali Louis, koji se je tako lijepo slagao s Adolphom, ako i uzmemo, da je podtopčija, što ide pješice pored svoje veće naobrazbe, bio podložni sluga vozača, što je jašio . . .

Jean, što je šutio, pane mu u riječ kliknuv plašljivo:

— Nikako se neće oni održati, sve je izgubljeno!

I doista se ne mogoše održati ni u ovom drugom položaju ni pet časova, kao ni u prvom. Taneta su sipala isto tako točno. Jedna granata razori top, ubi poručnika i dva čovjeka. Nijedan hitac nije promašio, tako da su se tude dulje zadržali, ne bi ostalo gotovo ni jednog topa ni topčije. Bijaše to uništavanje, koje sve pročisti.

Tad zaječi po drugi put krik satnika:

— Naprijed prednja kola!

Manevar poče iznova, vozači pohite, okrenu se, da podtopnici uzmognu prikopčati topove. Nu sada probi trun od granate za vrijeme kretanja Louisu vrat, otkine mu čeljust. On pane preko topovskog stalka, što ga htjede da podigne. Kada je doletio Adolphe u čas, gdje se je red predprega stavio sa strane, grune žestoka opala. On pane na uznak rasporenih prsiju, raširiv ruke. U zadnjem trzanju obuhvati druga i oni ostanu zagrljeni u užasnoj grčevitoj borbi sa smrću, združeni do zadnjeg im časa.

Opet se pored ubitih konja, pored meteža, što ga je proizvela u redovima ubojita vatra, popne čitava baterija na obronak, pa se postavi više naprijed, nekoliko metara od mjesta, gdje su ležali Maurice i Jean. Po treći put budu topovi otkopčani, vozači se nadju čelom prama neprijatelju, dočim su podtopčije odma počeli da pucaju s tvrdoglavošću nepobjediva junačtva.

— To je konac svega! — reče Maurice, kojemu izumre glas.

Doista se pričinjaše, kao da su se nebo i zemlja stopili u jedno. Kamenje je pucalo, gusti bi dim od časa do časa sakrio sunce. Sred grozovitog urnebesa vidjelo se, kako su omamljeni i otupljeni konji spustili glave. Satnik se svagdje pokazivaše velikanom. Tane ga raskinu u dvoje. On se sruši i pane kao snop.

Nu topčije su osobito oko Honoréova topa tvrdoglavo i lagano nastavili, da rade iz petnih žila. Honoré morade da pored svojih zlatnih rojta pomogne, jer mu preostadoše samo trojica podtopnika. On je perio, vukao trljalo, dočim je ono troje išlo k strjelivnjači, nabijalo, rukovalo sa čistilom i nabijačem. Oni zatraže veću momčad i konje, da ispune praznine, što ih je ostavila smrt. Nu oni oklijevahu, da dodju, pa je trebalo čekati. Bijesni bijahu, što sveudilj ne mogoše da nanišane, što su taneta

većinom praskala u zraku, a da nijesu puno naudila tim strašnim protivničkim baterijama, što im je oganj bio tako silan. Iznenada izusti Honoré kletvu, koja nadjača riku topova: svemu zlu se pridruži i to, što je tane rastreskalo desni topovski točak! Grom i pakao! S razmrskanom šapom jadno ležaše siromašna mrcina na strani s nosom na zemlji, šepava i ni za što valjana! Krupne lijevaše suze, svojim nesigurnim rukama obujmi topovu šiju, kano da ga hoće da uspravi samom toplotom svoje nježnosti. Najbolji je to bio top, kome je jedinome uspjelo, da nekolike granate baci onamo prijeko! Sada stvori mahnitu odluku, da odma uz riganje ognja zamijeni točak s drugim. Kada je pošao s jednim podtopnikom, da potraži u strjelivnjači pričuvni točak, poče najpogibeljniji siloviti manevar, što se može izvesti na bojnom polju. Srećom prispje pričuvna momčad i konji, pa se tako mogoše dvojica novih podtopnika latiti posla.

Medjutim je baterija jošte jednom postala neuporabljiva za boj. Tako se junački nije moglo dalje da mahnita. Izidje zapovijed, da se ima napokon uzmaći.

— Požurimo se, drugovi! — vikaše Honoré. Bar ćemo ju odvući, pa ju oni ne će osvojiti.

Njegova bijaše nakana, da spasi svoj top, kao što se spašava zastava. Jošte je govorio, ali u to ga obori tane, otkinu mu desnu ruku, rastrga lijevi bok. On pane na top i ostade na njem ležeći kao na počasnoj postelji uzdignute glave, netaknuta lica, što se je, ljepušno i u svom jedu, obratilo tamo dolje prama neprijatelju. Iz njegova raskidana odijela ispuznu pismo, koje su njegovi prsti grčevito stiskali i koje je škropila njegova krv, kaplja po kaplju.

Jedini poručnik, što nije pao, zapovjedi:

— Dovezite prednja kola!

Jedna strjelivnjača poleti u zrak, šumeći kao krijes, što prsne sipajući varnice i pukne. Oni odluče, da uzmu konje od druge strjelivnjače, samo da spase top, kojemu je predprega ležala na zemlji. I ovaj posljednji put okrenu vozači, podtopnici skopčaju četiri topa, što su preostala, i odjure, pa se sustave tek na tisuću metara iza prvog drvlja garenneskog gaja.

Maurice je sve vidio. On opetovaše dršćući od straha mekaničnim glasom:

— Oh! bijedna li momka, bijedna li dječaka!

Ova tuga poveća još većma, kako se je činilo, bol, što mu je motala želudcem. Zvijer se u njem uzbuni: sile mu se iscrpoše, on umiraše od gladi. Pogled mu postade mutan, pače ne imadjaše više svijesti o pogibli, u kojoj se je nalazila pukovnija, od kako se je baterija imala da povuče. Svaki su čas mogle znatne čete navaliti na uzvisinu.

— Čuj, reče on Jeanu, treba da jedem . . . Volim da jedem, pa da me odma ubiju.

Maurice otvori svoju torbu, uze kruh sa obje drhtave ruke, pa proždrljivo zagrize u nj. Kugle su zviždale, dvije se granate razprsnu na dva metra od njega. Nu za nj ne postojaše ništa više osim gladi, što ju htjede da utiša.

— Jeane, hoćeš li komadić?

Ovaj ga pogleda tupo, izvaliv oči. Želudac mu je obuzela ista požuda.

— Hoću, ma bilo kako mu drago, rado ću, odviše boli.

Oni si podijele hljeb, pa su ga jeli požudno, a da se nijesu uzbrinuli ni za što drugo, dok je bilo zalogaja. Tek kasnije opaze svog pukovnika na velikom konju s krvavim čizmama. Sa svih strana natjeraše 106. pukovniju u tjesnac. Već su morale čitave satnije da bježe. Tada digne g. Veneuil mač i prisiljen, da popusti bujici, klikne suznih očiju:

— Moja djeco! Čuvao vas dobri Bog, koji nije htio nas da čuva!

Njega opkole čopori bjegunaca i on iščeznu u jednoj dražici.

Kasnije se nadju Jean i Maurice, a da nijesu znali kako, iza živice s ostancima svoje satnije. Najviše je ostalo četrdeset momaka, što im je zapovijedao poručnik Rochas. I zastava bijaše u njih. Podporučnik, što ju je nosio, omota, da ju spasi, svilu oko drška. Oni pohite do na kraj živice, pa se šuljahu medju niskim drvećem do obronka, gdje Rochas dade, da opet sipaju oganj. Momci, što su bili razasuti kano puškari, bijahu zaštićeni, mogahu se uzdržati tim više, što se je njima na desno počelo kretati snažno konjaničtvo i što su dolazile nove pukovnije, da im pomognu.

Maurice je sada razabirao, da ih neprijatelji polagano opkoljuju, čemu ne mogoše odoljeti, i da se ovo opkoljavanje konačno svršava. U jutro je vidio, kako su Prusi provalili tjesnacom Saint-Alberta, kako su stigli u Saint-Menges, a za tim u Fleigneux. Sada je slušao, kako iz garenneske šumice tutnje topovi garde, pa poče, da motri druge njemačke uniforme, što su se pojavljivale na brežuljcima Givonne. Jošte nekoliko časova, pa će se krug sklopiti, a garda će pružiti ruku V. zboru, opasujući francusku vojsku živim zidom, pojasom topničtva, što sve uništava. U očajnoj pomisli, da se napregnu zadnje sile, pa da se probije taj zid, što je stupao naprijed, trebalo je da se jedna divizija pričuvne konjice generala Margueritta sakupi iz drage i da se pripravi za navalu. Oni podjoše u smrt bez mogućeg uspjeha za francusku čast. Maurice pak, koji je mislio na Prospera, prisustvovaše strašnomu prizoru.

(Svršit će se.)

Put u Dalmaciju.

(Nastavak.)

Poslije večere eto nas i opet na „Stradonu“. Divna ljetna noć dovabila onamo pol Dubrovnika.

Ponosita čeda dubrovačka, lijepih lica a žarkih očiju, sve same praunuke onih starih patricija, šeću amo tamo. Sitnim svojim glasićem cvrkuću divnom hrvaštinom kao kosovice.

— Ajde, prijane, da se sjutra odvezemo nekuda, — progovori moj poznanac, g. P.

— Dobro, — kud god želite.

— Hoćete li na Lokrum, prikazat ću vas Fra Dalmaciju.

— Ne, oglasi se naš maršal. Mi ćemo sjutra poslije podne našim „Zvonimirom“ do Lokruma, pa ćemo odma dalje.

— Popnimo se na sv. Srgj! — predloži jedan.

— Bolje bi bilo, da se kuda morem provezete, — u Cavtat možda ili na Rijeku.

— Na Rijeku, — upitah, — na kojoj je to strani?

— Ta prošli ste uz nju prije nego što dodjoste u Gruž.

— Je li vrijedno da se vidi?

— Za cijelo.

— Pa ćemo na Rijeku (Ombla).

Lagodna nam je hladna noć nakon vrućega dana veoma godila. Minusmo vrata na Pilama, pa ćemo se vratiti u Gruž, gdje je naš „Zvonimir“ usidren bio.

Koliko je divan Dubrovnik danju, što se veli „en plein air“, kad ga oblije sva sila svjetla, još je divniji u noći, kad se nad onim izderanim klisurama kod forta sv. Lovrinca prostre sjajno mjesečevo svjetlo. Duboko pod tobom udaraju crni valovi o kamen; na zvjezdanom se nebu poput kiklopa prikazuje sv. Lovrinac i Danče, a daleko na otvorenom moru trepere u valovima na laganoj „mareti“ mjesečeve zrake.

Kad čovjek ono jednom vidi, snaći će ga neko osobito čeznuće za tim Edenom, kadgod ga se i opet sjeti. Poput tihe melodije dira ti srce divotni prizor, opojni miris čemina i oranže razigrava ti živce, pa u taj čas zaboravljaš i svoju okolinu i samoga sebe. Prekrasni, divni svijet tu ti se pokazuje u svome triumfu, pa ako ti nije srce gruda granita, a duša i pamet u laktu, uskliknut ćeš isto onako patetički s onim istim za dvije ili tri kajde povišenim glasom, kako je naš Mefisto uskliknuo:

— Baš mi je drago, što sam na svijetu.

Brzi nas dubrovački konjići dovezoše u Gruž.

Bili su već skinuli most.

— Tone! Tone!

Za čas se javi Tone:

— O ho! gospodičiću.

— Gdje je most?

— Dobar večer. Ovdika.

I Tone, koliko je god star, pridiže tešku dasku, pa je postavi do obale.

— Kako je, Tone?

— Ha, kako Bog da. A onî?

— Dobro. Jeste li bili u gradu?

— Jesân, jesân! Ni nego kvarat ča san došal. Lipo je.

— Je li da je lijepo?

— A lipo. Tako mi je bilo kako dupinu. Da mi je bilo force, bil bin se bacil kako dupin nekoliko sežanj visoko.

— Divna mjesečina!

— A ke mjesečina. Onò va gradu, sviće, pak popi, pak muzika — ter san mislil, da će mi duša suze prolit, kako su lipo kantali. A sve crjéno.

Eto se Tone sav razglagolao, govoreći o gradskoj glazbi.

— Jeste li Tone bili kada u Zagrebu? — upita g. Zagorac.

— A jä!

— Dodjite jednom onamo . . .

— A jä, gospodine! ne gren.

— Zašto ne?

— Takò — ne pijažà mi.

— Lijepo je u Zagrebu.

— Znan ja, znan. Bil san ja va Marsilje pak u Amerike i Bog bi sam znal kade, — ma va Zagreb ne gren.

— Ali za što?

Tone se nakesi, pa će u po glasa kao od stida:

— Strah me je.

— Česa?

— Nisan išal po željeznice dosad, — a neću ni od sad tamo gubit glave.

— Ali . . .

— Basta. Ne gren.

Mi smo mu se do sita nasmijali.

* * *

Probudiše nas rano. G. P. već je čekao na obali i pogodio mornara, koji će nas u Rijeku da vozi. Minusmo zeleni Lapat, pa za čas udjosmo u Rijeku. Strma dolina Rijeke obrubljuje vrh sv. Srgja sa sjeverne strane, tako da se pričinja poluotokom.

S jedne i s druge strane sve onamo do sv. Stipana obala je položita i zelena. Lijepe se vile zaredaše uz obalu — jedna ljepša od druge položajem, ali već po malo zapuštene. Sve do mora doseže zelenilo — tamno, pa se u mirnoj vodi čitava slika odsijeva. Lagodan se

vjetar spušta sa onih okomitih kamenih vrtova, što okružuju rijeku. Ostavismo na desno vilu Kaboge, a naši se veslači svom silom upriješe, da odole rijeci. Tu se već miješa slatka voda, što pod gorom izvire, s morem. Ispod Mokosnica Rijeka je široka do 400 m., a od izvora do ušća doseže daljinu od 5 km. Što smo se više bližali Rožatom, sve se više stijene primiču vodi. Na jednom ti se otvara na jugo-istok široka dolina prema Knežici i Šumetu. Obale su Rijeci plosne, — pokrite šašem, a nešto poviše sve do „kanala“, što vode vodu u Dubrovnik, prostrla se lijepa šuma. Pod goru samu ulegla se vila Papi. Na nekoliko mjesta, kad se voziš uz Rijeku, pročitat ćeš „zabranjeno pristajanje“. Tu se goje ostrige, koje najviše vole miješanu vodu. Kod spomenute vile izidjosmo na kraj. Struja je riječna prevelika, da bi čamac mogao dalje.

Pregledasmo najprije vilu Papi. Nešto je zapuštena, ali još i sada uživaš gledajući one redove stupova, što se perivojem protežu, pak lijepe koridore u samoj vili. Nekada je to bila vila knezova dubrovačkih. Po stijenama lako ćeš opaziti tragove fresko-slikarija. Kad se zagledasmo u nekoga Neptuna, kome je vrijeme istrgnulo obje ruke, naš će nam mornar u po glasa:

— Ovo je Kraljević Marko.

— A je li?

— Jes gospodine, — al ne bijaše on Srbin.

Kako je naša čvrsta mornarčina do te ideje došla, ne znam.

Baš je pravi proljetni dan — ne primorski, gdje uvijek proljeće prostire svoja zelena krila, nego onaki, kako ga njemačke spisateljice u svojim sentimentalnim romanima opisuju. Azurno nebo, voda bistra (do dna joj vidiš), mlado lagodno zelenilo prostrlo se uz rijeku itd., — svatko zna, kako prirodni dan izgleda.

Iza dobra četvrt sata primakosmo se izvoru Rijeke. Ispod visoke strme stijene ključa voda neobičnom silom. Jezerce, iz koga izvire, duboko je — ne vidiš mu dna. Jedno desetak metara od stijene ruši se sva voda jakim slapom u korito, pa dalje silnom strujom struji.

Čudnovati taj pojav opetuje se sve od Rijeke u našem primorju diljem čitave hrvatske i dalmatinske obale. Taki je izvor Rječine, pak neka vrela u Bakarskome zaljevu kod Grabrova ispod Kraljevice, zatim na Lišanju (kupalište kod Novoga), u dragi Žrnovici ispod Novoga, pak već spomenuto vrelo u „Mlinskoj dragi“ kod Lukova. Sve su to ponovni izvori onih rijeka, što se na našoj kršnoj visočini u more gube. Najinteresantniji taki izvori nalaze se kod grada Kotora.

Koja rijeka šalje vodu u dubrovačku rijeku — ne znam. Rijeci je najbliža ponornica Trebinjčica — a ta je gotovo 20 km. od Rijeke daleko, a njezin smjer nikako ne potvrdjuje, da bi u Rijeci ulazila u more.

Nagledav se do site volje silne vode, zadjosmo u neku malu gostionicu, što se uz Rijeku na obali diže. Pred kućom uzdigla se kamena terasa sa pet ili šest kamenih stupova, nad njima se vere vinova loza i bršljan, pa tvori neke široke prozore, kroz koje ti se pokazuju najubavije slike, što ih može ljudska mašta pomisliti. Samostan Prijevorski posadio se na desnu obalu rijeke; nad njim se diže cesta sve do Oboljena i do Petrova sela. Ponad ceste eto strma stijena Oštra glavica (615 m.), pak Golubov kamen i Brijest. Tu je medja dalmatinsko-hercegovačka. Mlada nas žena podvori suhim pršutom, žutim hljebom i crnom malvazijom. Meni se ona mala gostiona i sav njezin okoliš pričini kao da je skinut s koje slike Siemiradszkoga.

Kad se najbolje razigrasmo, — kad naš prijatelj P. razdragan nazdravi proljeću, koje nam sviće, raskrili se nad zelenim svržima lozinim i bršljanovim lasta.

— Kvivit — kvivit!

— Eto proljeća, eto prve laste!

— I prvoga aprila — doda g. vicebotanik svojom običajnom flegmom.

Bijaše u istinu prvi dan travnja. Tek što se nasmijasmo, eto se razliježe po gori i dolini glas zvonâ sa prijevorskoga zvonika; bila je velika subota. Ugrijani — dobre volje sjedosmo u naš čamac, pa se spustismo niz Rijeku.

Sastadosmo se o podne u hotelu „Lakromi“. Skupiše se svi naši novi i stari znanci — a mi im obećasmo, da ćemo se i opet navratiti u Dubrovnik, kad se budemo vraćali.

Naš je „Zvonimir“ dotle oplovio zeleni Lapat, pa se usidrio u luci dubrovačkoj. Već smo se svi bili oprostili, kad se netko sjeti:

— Gospodo, mi ćemo na Lokrum. Ajte s nama.

Dubrovčaninu, kakogod dobro poznaje Lokrum, ne treba do dva puta reći, da podje na Lokrum.

Za čas žurio se „Zvonimir“ na Lokrum, na taj raj u srcu Adrije. Kako pristadosmo, eto medju nas velečasnoga Fra-Dalmacija F. Naš se arcibotanik, vicebotanik i maršal brzo s njime upoznadoše, jer je izvrstan botanik.

Vodao nas on onim divnim nasadama od dracena do aloja, pak uz indijske kaktuse do debela lovora i čemina. Kolike li razlike na tom komadiću zemlje! Iz američke tropske šume ulaziš u debeli hlad naše bjelogorice, a onda te vodi put do strma ponora, a u dnu mu slano jezerce. Kolika sila trnja, lišća, cvijeća, plodova, stabala, liana — i latinskih imena. Skupismo se svi na nekom prekrasnom mjestancu, a naš nas fotograf, što se veli, „udari na staklo“ — ad sempiternam rei memoriam.

Pregledasmo dvor, u kome je Maksimilijan car mejički najljepše dane svoga života provodio. Začudih se silnoj jednostavnosti, kojom je dvor uredjen. — Kad se skupismo u velikoj dvorani, iznese brat dominikovac nekoliko boca, a mi ih iskapismo na slavu i na čast lijepe nam domovine.

Još smo dugo vidjeli bijele marame i čuli pozdrave, a „Zvonimir“ je već ljudski bio odmakao od Lokruma.

Svakome je od nas onda bilo pri duši, da se popne na jarbol, pa da se od veselja do tri puta prebaci u zraku. Ne prodje ni četvrt sata, a mi vidjesmo još samo vrh sv. Srgja.

— Zemlja je ipak okrugla, zaključi Mefisto, koji je melankolično sjedio u kutu.

— A kreće se, završi g. kebrolog, gledajući Mefistove crvene oči. Na južnom obzorju podiže svoju sijedu glavu starac Orjen.

(Nastavit će se.)

Važno književno pitanje.

Veliko je pitanje, da li su veliki pisci stvorili velike epohe, ili su vremena stvorila velike pisce. Mislim, da ni jedno ni drugo nije točno, a istina da je po srijedi. Nema nikake sumnje o tome, da je svaki pisac čovjek svoje dobe, a donekle je istinito, što veli Rod: „Les grands événements dans l'éléctricité de leurs orages, déterminent des carrières d'écrivains, ou en changent la direction“.

Tko žive u jednom središtu, pa bilo i u najmanjem, ne samo što opaža život, što ga okružuje, i misli ljudi, koji s njime opće, već on barem u neke usvaja taj život i te misli, ili ako ne usvaja niti taj život niti one misli, to je očito, da je on i jedno i drugo shvatio, ali da mu nijesu po ćudi; on vidi smjer, pravac i struju, kojom teče njegovo doba.

Po tome pisac ili u svojim djelima prikazuje i riše ljude svoga doba, pa je pod dojmom svojih opažanja, pod uplivom suvremenog života. Oni ljudi, što u njegovim djelima živu, mišlju, djelom, čuvstvom, odrazuju karakter svoga doba, dosljedno i piščeva doba, i on je čovjek svoga vremena.

Ili pisac usvoji misli i život u opće svojih suvremenika, pa nam crta samo svoj život u svim fazama, a tad opisujući samoga sebe, opisuje ujedno i svoje doba, koje je u njem utjelovljeno.

Što se tiče romanopisca, on može biti peintre des moeurs, pa nam slika izvanjski život, što ga motri na putu, u krčmi, u crkvi, u glumištu, u dvoranama i drugdje; komešanja, kolanja i križanja masa i ništa više, ali taj je izvanjski život izraz unutarnjega života i mi taj unutarnji život pogadjamo. Gledajući n. pr. orgije rimskih careva, vidimo, da je taj svijet umom i srcem pokvaren i spao na ništa.

Ako je naprotiv psiholog, on će nam predočiti ne život mase, već život pojedinih osoba, njihove misli i njihova čuvstva, i mi ćemo na svaki način prepoznati, jesu li to misli i čuvstva samo jedne ili druge osobe, bilo i samoga pisca, ili su u opreci sa čuvstvima njegovih suvremenika, ili jesu li to misli i čuvstva, koja svuda vladaju, jer ćemo čuti katkad sud tih pojedinih osoba o bližnjima, one će ih hvaliti ili kuditi, a vidjet ćemo, što kude i što hvale, i tako ćemo znati, da postoje ona zla, koja kude, i ona dobra, koja hvale, naime znat ćemo, kakovo je njegovo suvremeno doba.

Ili ovako ili onako, romanopisac mora biti čovjek svoga doba, mora podati sliku svoga doba.

Kao roman tako je svaka grana umjetnosti usko skopčana s vremenom, u kojem cvate, baš kako veli Lamennais u knjizi „L'Art et le Beau“: „Quelle que soit la diversité des moyens, que les différents arts emploient, ils tendent tous au même bout, s'aidant et se suppléant réciproquement, reposent sur les mêmes principes, se développent dans le même ordre, s'altèrent par les mêmes causes; dans leurs phases variées, ils ne sont jamais, que l'expression des croyances regnantes, ils en suivent fatalement les progrès et la décadence, naissent avec elles, s'éteignent avec elles“.

* * *

Sad nastaje pitanje, da li pisac, opisujući svoju dobu, ima biti hladan motrilac, koji to gleda samo za to, da gleda, jer mu je Bog dao oči, ili ima li se okoristiti onim, što je opazio, i biti vodičem svomu narodu.

Vidim, da sam nehotice zabasao u silno more rasprava o teoriji „l'art pour l'art“.

Koji mu drago pisac, pa i nemao nikakve tendencije, vazda čini svojim djelom dobru uslugu svomu narodu. Barem učeniji ljudi i bez upute piščeve vide u knjigama ili svoje običaje ili svoje misli, pa makar gledali taj svijet, što je u knjizi opisan, kao koju mu drago sliku bez cilja i bez namjere, da što iz nje nauče, često im se zbiva kao kad vide sebe u zrcalu; poprave na ime štogod na odjeći, ako im ovratnik ili što drugo nije u redu. Kad opaze sebe u knjizi, sve da im nitko ništa i ne reče, vidjet će nešto, što im se mili, ili nešto, što im nije po volji i što ne odobravaju, jer sude, da je to zlo, pa će tako popraviti poroke, što ih na sebi nose.

Ali i tu ima ipak poteškoća. Nijesu svi ljudi učeni, a mnogi gledajući sliku života, što ga prikazuje kakva knjiga, lako da u toj slici ne znaju razabrati, što je liepo, a što zlo. S toga je dobro da pisac sam bude učiteljem i vodjom. Da napiše djelo takvo, da se uzmogne razabrati, što odobrava, a što osudjuje, i za što, da tako prosudi i sam čitatelj, je li pohvala ili osuda razborita i pravedna. Ovo treba da radi pisac napose ondje, gdje

*

većina čitatelja nema toliko naobrazbe, da to sama po sebi upozna i sudi bez piščeve upute, ondje, gdje se nije tako razvila kroz vijekove književnost i ugladio ukus, da se mogu radjati simboliste, parnasijanci, dekadenti, aveniriste, prerafaeliste i što ti ja znam, toliko drugih škola, koje nalaze pristalica, što se dive samoj vještini u rasporedu nekoliko biranih izraza. Ovo je potrebno da ovako bude po naravnom zakonu, pa i kod svih naroda je tako i bilo. Razlika je samo ta, što prama manjoj ili većoj uljudbi dotičnog naroda treba da pisci više ili manje istaknu u svojim djelima tendenciju. Pogledajmo na primjer na klasike. „L'homme classique, veli de Vogüe, était le héros que toutes les littératures primitives ont seul jugé digne de leur attention. L'action de ce héros correspondait à un groupe d'idées religieuses, monarchiques, sociales et morales, fondement sur lequel reposait la famille humaine, depuis ses plus anciens essais d'organisation. En grandissant son personnage pour le bien ou pour le mal le poëte classique proposait un exemple de ce quis dovrait être ou ne pas être, plutôt qu'un exemplaire de ce qui existait dans la réalité". Trebalo je neznalicama prikazati dobro i zlo, da jedno slijede a drugomu se ugibaju, pa su se crtali junaci ili nakaze, da se bolje istakne ili jedno ili drugo. Kad je narod naobraženiji, nije mu baš toliko treba tih učitelja i vodja, ali i tad ne zna, kamo da krene i pada u skepticizam, pa ne znajući, gdje će naći spasa, upire oči u svakoga, tko mu pruža i slamku, da se na njoj spasi iz velikoga mora sumnja. S toga vidimo, u našem vijeku, gdje kod najprosvjetljenijih naroda učeni ljudi idu za Tolstojem, ne bi li ih on svojom naukom spasio, ili čekaju s Ibsenom, da se svijet preokrene. Talijancima trebalo je da ih nekoliko pisaca uputi na put k slobodi, — Hrvatima trebalo je da mala šaka ljudi slabim stihovima pokaže stazu narodnog preporoda. Sve je narode knjiga podigla. Dumas veli: „Toute littérature qui n'a pas en vue la perfectibilité la moralisation, l'idéal, l'utile en un mot, est une littérature rachitique et malsaine, née morte". Proučavati svoje doba i pisati s plemenitim ciljem pred očima, eto svrhe svakome književniku, i tad će ga narod zavoljeti. „Dans les lettres comme en politique un peuple suit d'instinct, les hommes, qu'il sent lui appartenir, qui sont faits de sa chair et de son génie, pétris de ses qualités et de ses défauts". A Pelissier veli: „C'est en représentant la façon d'être de toute sa nation et de tout son siècle, qu'un écrivain rallie autour de lui les sympathies de tout son siècle et de toute sa nation".

* * *

A sad nastaje pitanje, da li hrvatska knjiga odgovara vremenu i društvu, u kom se kreće. To je zamašno pitanje i točan bi odgovor mogao dati samo onaj čovjek, koji je pomno proučio svu našu noviju književnost. Svakako bi naši kritičari imali svrnuti svoju pozornost na ovo pitanje, koje je po mom sudu najvažnije za razvitak naše knjige. Trebalo bi proučiti, kako nam knjiga prikazuje seoski i gradski život i kako nam slika život pojedinaca i život mase. Taj pak život, što bismo ga našli u knjigama, lako bi bilo isporediti s pravim realnim našim životom, a iz takva proučavanja oštrouman bi kritičar lako mogao prosuditi, na čemu smo s našom knjigom. Ali da bi itko htio toga se posla latiti, treba priznati, da bi naišao na sto poteškoća. Malo koji naš pisac, pače nijedan, nema te sreće, te može reći, da su sve njegove radnje tiskane u posebnim knjigama; većina naših književnih proizvoda razbacana je po časopisima i novinama, pa uz svu najbolju volju mučno da tko može imati pri ruci sve te novine od toliko i toliko godina. Ja sam bio počeo pisati kritičke studije o našim piscima s namjerom, da proučim jednog po jednog, al kad napisah članke o Gjalskom i Kumičiću, morao sam prestati, jer nijesam nikako mogao za druge pisce sabrati sve, što su napisali. Naši bi se knjižari i nakladnici imali pobrinuti, da dadu narodu u lijepim izdanjima sva djela naših književnika, a to ne bi bilo ni teško, jer zaista pisci kod nas ne traže masnih honorara za svoja djela.

Gledamo li na naše pripovijetke iz seoskog života, treba nam priznati, da nam u njima nije prikazan cijeli seoski život. Da se čitatelj uvjeri, neka razredi pisce po zemljama. Počnimo s Dalmacijom. Ljubiša i Vodopić već su umrli, pa o njima ovdje nema govora, a od živih jedini je Šimić nešto napisao iz seoskog života, ali njegove radnje, kako opazih u „Iskri" u člancima o seoskoj noveli (br. 18., 19., 20. „Iskre" 1891.) odaju samo čovjeka, koji je tek stao da izvija neke uspomene iz seoskoga života, koji se sjeća nekih baš čudnih tipova, pa ih riše, da ih ne zaboravi, koji se spominje nekih razgovora na prelu ili uz vatru, pa ih piše kao da i sam traži, što je u njima osobito i karakteristično; on je samo nekoliko crtica napisao, pa ne možeš ni zahtijevati, da ti one prikažu u cjelini život našega seljaka. I tako na žalost moramo priznati, da mi Hrvati u Dalmaciji nemamo pisca, koji proučava seoski život. Težački život istarski u Kumičićevim djelima vrlo je jednostrano nacrtan. Kumičićev svijet na selu dijeli se u trgovce, mornare i težake. Trgovci su većim dijelom stranci, brodovlasnici i mornari puni poroka, upijenih po tudjim zemljama, a prosti seljak je pošten, kao što je nježne i čiste duše seljakinja. Treba istaknuti, da je Kumičić u opisivanju seoskog života imao pred očima cilj, da nam predoči sliku političkih istarskih prilika, pa za to nalazimo u njega kontrast u karakterima: na jednoj strani talijanaše, gospodu izopačenu i ogavnu, na drugoj Hrvate, naime težake, žrtve gospodske zlikovštine. Hrvatsko primorje i Slavonija jedine su zemlje, gdje se našlo pisaca, koji stadoše proučavati seoski život. Novak, Kozarac, Tordinac i Lovretić, svi su ovi dosta djela na tom polju napisali. Bilo bi s toga vrlo zanimljivo, da se kritično analizuju njihova djela, barem Novakova i Kozarčeva.

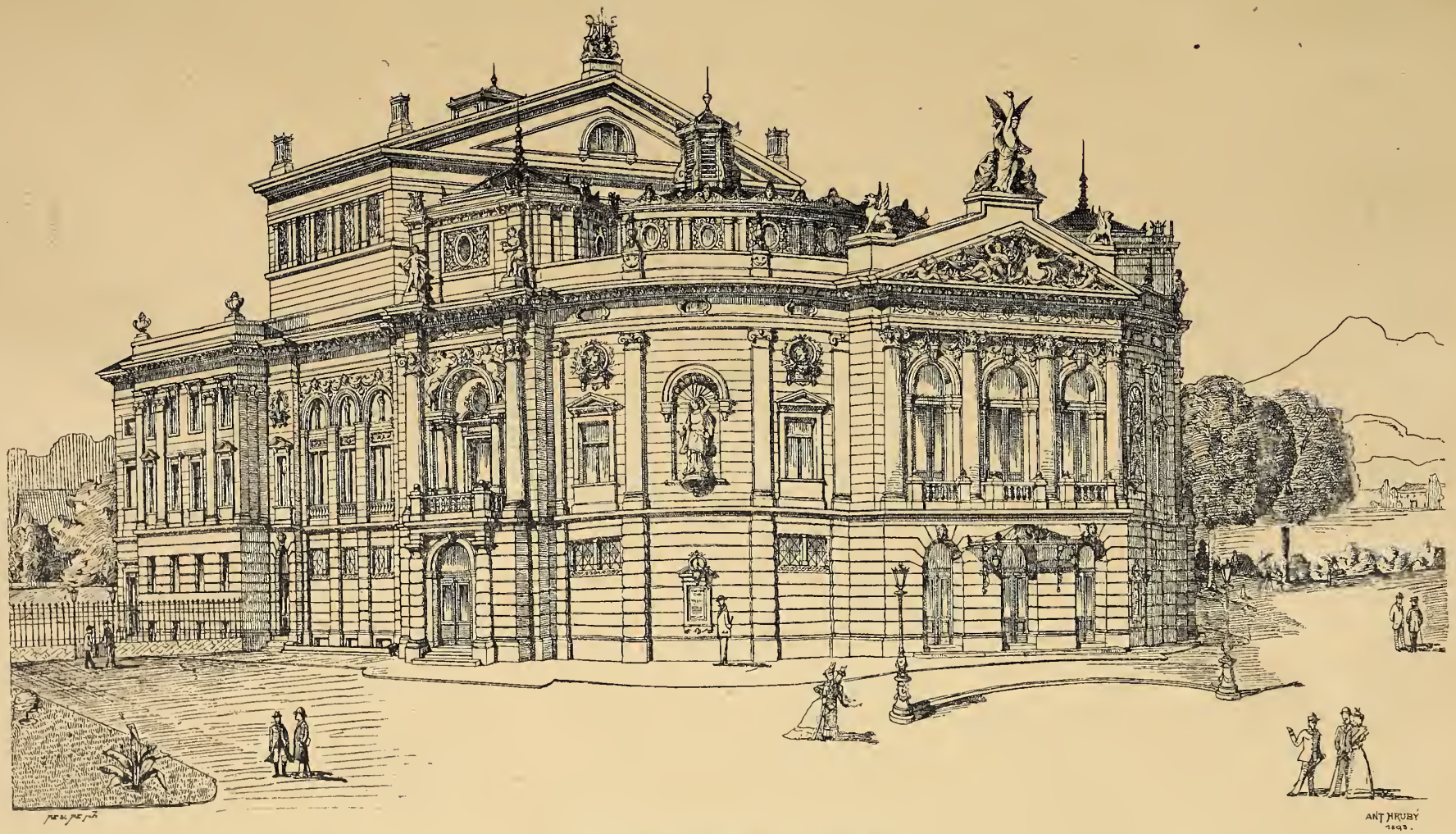

Slovensko kazalište u Ljubljani.

Tordinac je možda bolje od drugih poznavao slavonski život, ali nije imao dovoljno umjetničke naobrazbe. Tordinac je bio još mlad čovjek i njegova je namjera bila živjeti u puku, slušati njegov govor, da nauči dobro jezik. I zbilja njegove su novele pisane čistim jezikom i narodnim slogom, — on je promatrao život pučki s udivljenjem, diveći se mudrim ustanovama, koje jošte u kojoj god kući vladaju, te je previše ljubio svoj narod, a da bi mogao opaziti a još manje na svjetlo iznositi njegove poroke. On je pače to Kozarcu zamjeravao. On je pisao za to, da učenomu svijetu pokaže ljepotu našega jezika, a seljaku da poda zdravo štivo, pa mu je i najsladja utjeha bila, ako je gdje našao težaka, koji je čitao njegovu novelu i razumio ju.

Kozarac, kako sam drugdje istaknuo, traži poroke u životu slavonskog seljaka, ali on se pred tim porocima zgraža. On kao da ne znade pravo, odakle ti poroci izviru, ali lijeka im ne zna ili ga ne kazuje. Njega plaši grozna nemoralnost, što ju u narodu vidi, pa se koleba, da li je to uvedeno od tudjinca, je li plod bogatstva, siromaštva, ljenčarenja ili baš nečesa, čemu je zametak u naravi i u ćudi samoga puka. Kad opisuje pojedine čine, osamljuje ih tako, da i ne pazi na drugi svijet, koji gleda te čine, koji je svjedokom tih dogadjaja, pa kao da ne vidi, kakav dojam čine na ostali narod, da li odobrava ili osudjuje to zlo puk, da li mu se smije ili se možda pred njim i zgraža. Lovretić pretežno nam iznosi običaje slavonske i opisuje nam ašikovanja po Slavoniji, dočim Novak crta u svojim knjigama bijedu i nevolju jadnoga Podgorca, koji se bori s gladom, burom i morem.

O našem romanu, koji se bavi gradskim životom, ne ću ovdje govoriti, jer bih morao opetovati, što već rekoh u drugim prigodama u člancima o Gjalskomu, Kumičiću, Vojnoviću i Kovačiću.

Vrijedno bi pak bilo, da tko prati pozorno razvoj našega novijega pjesničtva, pa da napiše i ocjenu.

Našim je kritičarima široko polje, na kom mogu raditi i gdje dosad nije još nitko motikom ni plugom zabrazdio. Treba tražiti, da li se naša knjiga bavi životom pojedinih staleža, zahvaća li cijeli naš život činovnika, inteligencije i prostijeg puka, znade li im poroke i znade li izvore tim porocima, i kako o njima sudi, ima li za njih lijeka, nada li se boljku i zna li pokazati stazu preporoda. Pour faire le progrès de la race il faut faire celui des individus, govori Rod, pa i sav je Tolstojev rad u tom smislu udešen. Samo bi trebalo znati, kako se brine naša knjiga, da poboljša pojedince obzirom na ćud naroda i na objem, u kojem žive. Pa kad bi kritičar naišao na pisca, koji te svete svoje zadaće ne shvaća i mjesto da popravi društvo, vodi ga k propasti, neka ga na to upozori; to je i njegova sveta dužnost. I tada će pisci svijesni o svojoj zadaći biti zaista les guides de sa race, kako dobro veli o Rusima de Vogüé, a narod će im biti zahvalan. Do kritičara je, da stvori izmedju općinstva i pisca nekakav sporazum, a tad ne ćemo imati kao i sad nekih izvanrednih slučajeva, da za mnogo godina nije publika niti shvaćala ni marila za nekoje pisce. Govori dobro Emile Vitta piscima:

Vers la Bonté! vers la Justice forte et claire!
Vers un large pardon! marchez toujours marchez!

Vers l'Orient! vers l'Étoile! vers la Lumière!
Malgré le froid, malgré le vent, malgré la nuit,
Vous sentirez bientôt, récompense première
Le lourd piétinement du troupeau qui vous suit.

Jakša Čedomil.

„Oslobodjeni Jerusalim“ od Tassa u hrvatskom prijevodu.

Priopćuje P. Kuničić.

U drugoj polovini sedamnaestoga vijeka živio je u Visu čovjek rijetke naobrazbe i marljivosti, svećenik dr. Ante Matijašević-Karamaneo. Rodio se godine 1658. a umro godine 1726. Prve nauke poče u rodnoj zemlji, a posljednje svrši u Padovi u Italiji, gdje u ondašnjem znamenitom sveučilištu zadobi doktorstvo u crkvenim naucima. Kasnije proživi više godina u Mletcima, gdje steče mnoštvo prijatelja sa svoje učenosti, osobito u povijesti i arheologiji i u klasicizmu. Tu se je odlikovao i kao privatni učitelj i uzgojitelj, čime se bavio do posljednjeg časa svoga života, na korist svojih znanaca i mješćana. Poslije se povrati u svoj zavičaj, gdje postade mjesnim nadžupnikom. Napisao je mnogošta u latinskom i talijanskom jeziku o domaćoj povjesnici i više pjesama, u kojima opisuje neke pučke igre ostrva Hvara. Od njegovih raznih sastavaka tiskani su jedino neki prijevodi iz Ovidija i rasprava o životu sv. Dujma. No on se bavio i svojim materinjim hrvatskim jezikom, i to dosta uspješno, i ako nije ovjekovječio ime svoje u hrvatskoj književnosti, kao što je njegov savremenik i suostrvljanin, Komižanin, neumrli pjesnik Andrija Vitaljić. Rekao bih, da je volio bosansku ćirilovicu, jer mu je pečat bio urezan rečenim pismom. On je prevec više pobožnih pjesama, koje se i dan danas pjevaju po crkvama obližnjih ostrva i neke su sasvim popularne postale, osobito njegov lijepi „Miserere“. Ovdje je bila predaja, da je dr. Matijašević preveo Tassov ep *„La Gerusalemme liberata“*, i neki su mi starci kazivali na izust nekoliko kitica prvoga pjevanja; no o tom nije bilo ni znaka medju njegovim rukopisima, koji se ovdje čuvaju kod vrlo učenog svećenika A. Zanelle.

Tunomadne mi podje za rukom, da mi je ovdješnji ljekarnik g. Siminijati pokazao rukopis, koji sadržaje dva prva pjevanja Tassova epa. i to je, bez ikakve sumnje, prijevod čakavca dr. Matijaševića. Prijevod je vrlo vjeran i popularan; ali je na žalost i prvo pjevanje sakato, jer ima u prijevodu samo četrnaest *ottava*. Je li ostalo prevedeno, Bog sam znade i možda će se s vremenom štogod iznaći. Ja sam prepisao taj prijevod, mijenjajući jedino pravopis i evo na ogled nekoliko kitica, da se može prosuditi, kakav je prijevod. Kod nekih osobitih čakavskih riječi dodao sam koju bilješku; a drugo je ostalo sve kako je napisao naš vrijedni ostrvljanin.

Iz pjevanja I.

1.

Bogoljubne pivam rati
I onega ja vojvodu,
Ki se vidi grebu dati
Isusovu svu slobodu.
Svišću i s rukom po načinu
Vele učini junačkomu,
Podni velu protivšćinu
U dobiću on slavnomu.

Zaludu se pakal hudi
Odpri njemu najsilnije,
Oružaše puk zaludi
Od Azije i Libije:
Zač mu Bog da brane[1] svake
Iz daleke jošće strane;
Skupi svete pod barjake
Svoje druge rastrkane.

2.

O divice, koja s ona
Koj javora ni na glavi
Posrid tašća Helikona
Venac brzo ki trohavi;
Na nebesih nego gori
Od zvizd vičnjih imaš punu,
Blaženima medju kori
Vikovitu zlatnu krunu;

Prsi u moje oganj stavi
Ti s iskrami nebeskimi,
Glas ugodno moj napravi
Za pivanje i prosti mi,
Ako čagod vrh istine
Nadodajem za uresu,
Ako u pismih mojih ine
Neg nasladbe tvoje jesu.

3.

Znaš da teče svit onamo,
Gdi slatkosti svoje veće
Van iz sebe simo i tamo
Od Parnasa gora izmeće.
Znaš istinu kada mila
Lipo pisan naresije,
Da je ćudi naučila
Za znat razlog najtvrdije.

Tako slatkost rastopljenu
Okraj žmula omažemo
I ditetu razboljenu
Pit iz njega mi dajemo.
Stog privaren, on gotove
Gorke soke tad uzima
I privare od takove
Čitovato zdravlje uzima.

4.

Blagi Alfonse, ki me ukloni
Od naglosti zle godine
I dovede na kraj oni
Gdi je misto od tišine,
Ti tudjina mene vidi
Vanka puta zanešena
Stin i valih zlih po sridi
I već kako potopljena.

Ti veselo ove moje
Primi pisni sad od mene,
Kako jedan zavit, koje
Tebi jesu naminjene.
Pero moje brž[1] po vrime,
Ko se temu jurve nada,
Ovako će slavit ime
Tvoje, kako piše sada.

5.

Puk ako se kadgod vidi
Isukrsta koji viru
Spasitelja svetu slidi,
Da je složen već u miru,
Paka s pisci po načinu
I s konjici da se klade
Otet ono zlu Turčinu,
Nepravedno ča popade,

Bit će razlog da po zboru
Svi vrh vojske tebe kladu,
Al[2] ako ćeš da po moru
Oblast tebi samu dadu.
Rad kriposti ki si tvoje
Kako Gofred on u slavi,
Slišaj ove pisni moje
I na boj se slavni spravi.

Iz pjevanja II.

1.

Čim se u gradu kralj svojemu
Na oružje pripravljaše,
Sam jedan dan dojde k njemu
Niki, ki se Ismen zvaše.
Ismen, koji mrtvo tilo
Ispod ploče doć siluje,
Koji bi se pak vidilo
I da diše i da čuje.

Ismen s riči, ki nikima
Strah Sotoni tako čini,
Da s njih veći nemir ima
U paklenoj kraljevini.
I njegove tolikoje
Na zla posla vrage steže
I njih kako sluge svoje
I odriši i zaveže.

2.

Muhamedu sad se klanja
A kršćanin pri bijaše,
Ali dila on prvanja
Još ostavit ne mogaše.
Neg se od njega često sliša
Na čaranje kad se daje,
Da zakona dva on miša,
Koja dobro ne poznaje.

Gre iz spile, a koji stoji
Dalje od mista pribivana,
Gdi na posla on nastoji
Od čeljadi ne poznana.
On u strahu općenomu,
Ki je u mladu i u staru,
Pristupil je tada k zlomu
Gori svitnik gospodaru.

3.

Gospodine, stražna, reče,
Od kršćanske vojska sila
Ne kasneći na nas teče,
Ka je dosad sve dobila.
I mi stvari s naše strane
Činmo ke se nam pristoje;
Bog i svit će dati brane
I pomoći jakim svoje;

I činil si dila od kralja
Ti napuno i vojvode;
Razvidil sva zla dalja
I dal si red za prigode.
Po načinu kad takovu
Bude dil svoj svak činiti,
Greb videći zemlju ovu
Protivnikom tvojim biti.

[1] Obrane.

[1] Možda.
[2] Svuda piše *al* mjesto *il, ili, jali.*

Književnost.

Hrvatska. *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, što ga uredjuje vladin savjetnik *Kosta Hörmann*, a izdaje sarajevska vlada, iznosi na javu u svakom svesku obilje važna i zanimljiva gradiva iz arheologije, povjesti i folkloristike u Bosni i Hercegovini. Pojedine sveske urešene su bogatim ilustracijama, koje osvjetljuju izvorne rasprave i članke, što no potječu iz stručnjačkih pera. Ta su izdanja jasan dokaz živa kulturnog rada, a napose nam svjedoče, da se ondje spomenicima iz prošlosti i narodnog života velika pažnja posvećuje, što je svakako hvale vrijedno. Svake godine izlaze četiri debela sveska, a sada traje već peto godište. Treći svezak ovogodišnji vrlo je bogat i zanimljiv. Dr. Lazo Kostić raspravlja o »narodnom glumovanju«, V. Radinský govori o »nekropoli na Jezeranima u Pritoci kod Bišća« (sa dvije slike u tekstu i 22 table), Ilarion Ruvarac raspravlja o »predposljednjoj bosanskoj kraljici Katarini«, V. Radimský iznosi 10 arheoloških crtica iz Bosne i Hercegovine (sa 30 slika u tekstu), dr. Leopold Glik piše o »narodnom liječenju bjesnoće u Bosni i Hercegovini«, Franjo Fiala iznosi na javu »priloge rimskoj arheologiji Hercegovine (s 21 slikom u tekstu i 7 tabla), uredničtvo priopćuje razne ocjene o dvjema djelima: »Naučne vijesti iz Bosne i Hercegovine« i »Rimski putovi u Bosni i Hercegovini«, dr. Kurt Flerike opisuje »ptičji život na Hutovu blatu«, naš zemljak dr. Ćiro Truhelka raspravlja o »jednoj abraksas-gemi« (s jednom slikom u tekstu), P. Aleksandar Hoffer govori o položaju nekih mjesta »u povelji kralja Sigismunda«. Medju različitim vijestima priopćuje učitelj Ivan Zovko ove prinose: »Narodna mjera vremena« i »Konjska Madeira; šerijatski sudac piše o »čarajicama u Jajcu«, učitelj Nikola Barišić opisuje »Tihaljinu i njezine znamenitosti«, a učitelj Delić priopćuje iz narodnog ljekarstva crticu: »Kako se vadi oganj«.

Umjetnost.

Jan Matejko. Poljska slikarska umjetnost izgubila je svoga prvaka, Jana Matejka, koji je pripadao medju prve slikarske velikane sadašnjega vremena. Ne bi bilo pravo, da ga nazovemo najvećim slavenskim slikarom našega doba, ali u drugu ruku treba priznati, da mu snagom i veličinom intencije nitko nije bio dorastao. Njegov je veliki duh iz žara svetoga otačbeničkog oduševljenja crpao snagu, njemu bijaše umjetnost sredstvo, da usadi u dušu naroda svoga slavu i nesreću domovine. On htjede da bude učitelj i tješilac naroda svoga; njegovo je umijeće primalo jaku pobudu iz žarkoga rodoljublja njegova velikog i plemenitog srca. On je prenio na platno likove idealnog svijeta otačbine Poljske; njegova su djela živa apoteoza ljubavi domovinske, iz njih se izvija više oduševljenje, ona nam pričaju velike čine nekoć slavne i velike domovine Poljaka.

Slike njegove odaju, da je Matejko bio silan duh; one se duboko doimaju svakoga, a napose Slavena, a još više Poljaka, te im se moraš diviti. Prigovaralo mu se, da se drži stare škole i da nije dosta moderan, no on se nije na to puno osvrtao, te je ostao vjeran starijoj tradiciji historijskog slikarstva, kako je primio od svoga učitelja Luszkiewicza. Matejko je dugo izradjivao svoje historijske slike, koje je obično na veliko zasnovao. Proučavao je stare kronike i spomenike, da pronikne u ono povjesno doba, iz kojega je crpao gradivo za svoje djelo, trseći se, da ga što vjernije prema predaji prikaže. Proučavao je lica svojih slika, ispitivao o značaju njihovu, da sve to može odraziti u slici. I za kostime tražio je revno uzorke u starim knjižnicama i arhivima. On bijaše osobito vješt slikar portreta, te je umio na licu oštro ocrtati pokrete svakoga duševnog efekta. Lice Rajtanova u »saboru varšavskom», a još više glava kralja Šišmana u »Lubelskoj uniji« pripadaju medju najveličajnije likove modernog slikarstva. Sastav skupine i cjeline nije mu vazda sretno pošao za rukom, jer je Matejko bio kratkovidan, te nije mogao iz oveće daljine cijelu svoju sliku omjeriti. To mu je vrlo mnogo smetalo u stvaranju, a osobito pod starije dane, kad mu je očinji vid postajao sve više slabiji. Perspektiva mu je s toga slaba, to se već opaža u divnoj slici »varšavski sabor«. Najholje se oteo toj mani u najkrasnijoj slici »Lubelska unija«, koja znači i vršak njegova umijeća. U kasnijim slikama, kao na ogromnoj slici »Sobieski pred Bečem« i »Djevica Orleanska« očito se opaža slaba perspektiva.

Matejko nije se brinuo za moderne smjerove u slikarstvu, vjerno se držeći starije predaje historijskog stila. On se je sasvim posvetio narodno-idealnoj sferi svoga umijeća, jer bijaše uvjeren, kako poljska umjetnost ima da služi narodu. U tome je Matejko bio nepokolebiv. Upravo radi toga načela zavadio se bio kao učitelj s djacima, pa kad su ovi, zavoljevši moderni pravac slikarstva, ostavili svoga učitelja i krenuli u Monakov i Pariz, njega se to odmetničtvo od svete narodne stvari tako ljuto kosnulo, te su ga jedva nagovorili, da se ne odrekne ravnateljstva slikarske akademije u Krakovu. On je vazda stajao na braniku historijskog slikarstva i živo pobijao naturaliste i pleinairiste, tvrdeći, da na širokom polju slikarstva samo historijska slika može vrijediti kao umjetnina. Posve je naravno, da se velik dio poljskih umjetnika nije pokorio tomu mnijenju.

Matejko je izvanredan pojav u povjesti moderne umjetnosti. On bijaše narodni umjetnik u pravom smislu riječi, pa je htio poljskomu narodu prikazati njegovu slavu i veličinu u prošlosti. Njegove su slike veličajni spomenici slavne domovine Poljaka.

Svaštice.

Pismo Katančićevo. Prijatelj našega lista uredjivao je nedavno u Valpovu knjižnicu grofa Rudolfa Normana Ehrenfelskoga i našao ondje Katančićevo djelo »In veterem Croatorum patriam indagatio philologica, Zagrabiae 1790«. Tu knjižicu poslao je Katančić barunu Prandauu 18/V. 1790., a na zadnjem listu te knjižice piše Kataučić list barunu, koji je vrijedan, da se iznese na javu, a glasi ovako:

Illme D. Baro. Oro TE, quam possim humillime, ut misellae domus meae, quae sub TUA tutela Valpovae tegit, meminisse velis; matris meae senectute pressae et fratrum ac sororum, familiae nimium omni paene ope destitutae; quae, nisi benevolentia TUA suffulciatur, perire debebit. Fove eos, quondam potes, eisque paterni amoris signa exhibe. Quod si facis et mea studia, quae nosti, amas, TUAM in nos liberalitatem aut lyrico aut historico opere describam. Redeunt antiqua tempora, scientiae aestimabuntur. O utinam nunquam fuissent neglectae. Vale tuosque ama.

Auctor m. p.

Na prvom je listu zabilježeno, da je knjižica 18. V. 1790. primljena u vlastelinsku pisarnu.

Život za sreću. — Vjetrenje. — Propast. — Put u Dalmaciju. — Važno književno pitanje. — »Oslobodjeni Jerusalim« od Tassa u hrvatskom prijevodu. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke tiskare.

VIJENAC
ZABAVI I POUCI.
U Zagrebu 25. studenoga 1893.
Br. 47. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Ženidba Mije Bogdanova.

Pripovijeda Ferdo Juzbašić.

I.

Kuća Marović zove se u selu R. Bogdanova, jer je u njih — pripovijedaju — živio nekoč starac Bogdan, pametan čovjek, a dobričina; cijelo ga selo poštivalo i nitko u govoru o komu iz njegove kuće nije govorio drugačije, nego: Bogdanov Ivo, ili Bogdanova Kata, pa tako ostade i poslije smrti starčeve, jer selo ne zaboravlja lako onoga, što mu je milo i drago, kao ni onoga, što mu je mrsko i odurno.

I danas su Bogdanovi jaka kuća, gazde. U njih je zemlje dovolje, ima ih osam oženjenih ljudi, a djece, ni broja se ne zna, sve vrvi po kući. Gospodar im je djed Ante, koji se nikomu nije potužio, da se je današnji naraštaj upústio, jer u njegovoj kući vlada još ona stara uzajamna sloga i ljubav, o kojoj sada stari ljudi tek pripovijedaju, kad se sjete „boljih vremena“.

Uz gazdu Antu gospodari u kući baka Josija, njegova žena. Nju su i odviše pritisnula ljeta, oslabila je, zgurila se, pa s toga i ljeti i zimi sjedi uz peć, ne radi poljskih ni kućnih poslova, ali ravna za to poslovima ostalih ukućana, osobito ženskinja, svojim mudrim savjetom.

Ima u Bogdanovih i momaka i djevojaka, jedre i vesele čeljadi, koje svako majka medenom riječi svjetuje, svako božje jutro nježno budi i na posao otprema, a svetkom oblači i kiti, te šalje medju svijet, u crkvu i u kolo.

Jedini je Mijo sirota. Pomriješe mu i otac i majka, tek što je počeo gaće nositi. Stara ga je baka Josija doduše na svoje ruke primila, jer je svoju djecu već svu na noge osovila, poženila i poudavala, ali Mijo je ipak sirota, jer je sirota svako dijete, koje majke nema, pa makar ga i cio svijet ljubio i njegovao.

A bila je nekoč u Mije još i te kaka majka, žena sitna i ljepušasta, bjeloputna i uvijek čista, kao živi liljan. Zvali su je Anka Bogomolja, s toga, što je ona vrlo pobožna bila. Od rane mladosti bila je ona, premda vanjštinom lijepa, malo kada vesela, a uvijek zabrinuta. Kako je bila srca osjetljiva, dojmio se nje kršćanski nauk još u mladosti, te je ono, što bi od svećenika čula ili iz molitvenika pročitala, uvijek imala na umu i po tom udešavala sav svoj život. Njena pobožnost unijela joj u dušu vječnu neku bojazan, te nije ona samu sebe nikada dosta dobrom držati mogla. Već u školi bila je taka. Saučenice su ju poštovale i nadimak „Bogomolja“ nije bio porugljiv.

Jedino sestra joj Klara, koja je onda već bila prezrela djevojka, nije se s njom slagala; ona ju je često naružila, pače i zlostavila. Značaj im je bio sasvim suprotan.

Kad se je „Bogomolja“ u Bogdanovu kuću udala, te ju Bog obdario muškim djetetom, držala je ona to velikom njegovom milosti, te je i dijete svoje odgajala u strahu Boga velikoga, razvijajući i u njemu skromnost, blagost i ostale kršćanske kreposti.

Muž joj je bio dobričina i poštenjak, a ljubio je velikom nježnosti.

Nu jednoga dana razboli joj se čovjek i umre. Anka Bogomolja bila s tog udarca pravi slomljen cvijet, nije se mogla pridići, jadovala i žalila, dok nije i ona za njim u grob pala, a Mijo ostade sirota, jedva u petoj godini. Ali i u njegovu srcu već je bila majka čvrsto posadila svoje kreposti.

II.

Ima u svijeta zlatnih srdaca, mekih i plemenitih, kojih se rdja ne hvata, niti ih oblak plaši, jer je u njima posve razlučeno dobro od zla. No tako je srce često

jednostrano, malo vjeruje u zloću, jer sudi svakoga po samom sebi, pa često biva, kad ga zloća prevari i zablati, te ne zna ravnodušno blata sa sebe stresti, već pod teretom razočaranja pukne, ili u kliješta jada stisnuto, pomalo usane.

Nije Mijo djetetom drugovao mnogo s drugom djecom. Bilo je tomu dovoljno razloga. Ali je tim čvršće bilo njegovo prijateljstvo s Franjem Štakićem, sinom njihova lijevog susjeda Martina. Njih su dvojica još u ono vrijeme zajedno topiće od blata pravili, kasnije u školu zajedno išli, uvijek jedan do drugog sjedjeli, a kad poodrastoše, zajedno i kolom složno zamahivali.

Teško je shvatiti prijateljstvo drugova onako različite ćudi. Franjo bio bistra glava, ali oštar i naprasit, pa ne bi baš najbolje prošao onaj, koji bi u njih dvojicu zadrcnuo, a Miju, onako mirna i dobra, ljubio je on kao oči svoje, više nego rodjenoga brata, zaista više, jer u Franje su još dva brata, jedan stariji, a drugi mladji, ali ni za jednim ne bi se on požurio, dok već u cik rane zore evo ga k drugu Miji, da se s njime spomene onoga, što je sinoć bilo, ili da se dogovore, što će raditi pod večer, kada se s posla vrate.

Nisu se oni ni zvali drukčije već „druže“.

Franjo je bio jak kao medvjed, katkad bi i kavgu gdjegod započeo, ali nije od Mije tražio pomoći, niti bi se na nj srdio, što bi se svadji izmaknuo.

Miju bi naprotiv žestoko savjest zapekla, kad bi i pomislio, da je možda koga uvrijedio, a s toga je i nastojao pokazati se svakomu dobrim i riječju i činom.

Već su obojica u devetnaestoj, a nisu si ni djevojke našli. Franjo je govorio, da se ne mari ženiti. Gazda Ante već je više puta kao kroz šalu spomenuo Miji, kako mora da se za svadbu brine, a baka Josija pitala ga i za curu, da li mu je za koju oko zapelo, i napominjala mu ovu i onu, ali Mijo bi joj uvijek odvratio po svoju, stidljivo i brižljivo, da je ne uvrijedi: Imam kada, bako...

A bio je Mijo momak od oka, povisok, rumen, a puti kao snijeg bijele. Mnogoj ženskinji srce skočilo, kad ga je vidjela; bake ga blagoslivljale, a djevojke bi žacnuo rat želje: e da bi ga meni Bogo dosudio. Natjecale se majke i tete najljepših i najbogatijih djevojaka, da mu kažu lijepu riječ. Sad se već ne gledalo na to, što on nema majke ni oca, Mijo je bio potpun čovjek, kuća se je njime ponosila, a znao bi on svoju ženu i štititi, da uza nj ne bi stradala.

Sada ga je i tetka Klara nekako svojatala, premda mu prije, kad je osirotio, nije nikada ni kolača donijela, ni košulje skrojila. Sad je ona često k njemu s medenom riječi pristupala i nagovarala ga, da se ženi: Ta i meni bi bilo lakše, dovršila bi ona svoj medeni govor, ja sam ti druga majka...

Miji je bilo malo čudno, što je tetka sada s njim tako ljubazna. Prije se je on nje bojao, znao je, da ju njegova majka nije volila, a i svijet je o njoj svašta govorio. Nu u svojoj dobrobiti Mijo se i na ljubazan tete Klare priviknuo, pa premda se nije želio s njom igdje sastati, ako bi do toga došlo, ne bi joj se pod živu glavu zamjerio; ta ona mu je prva i najbliža rodjakinja.

Dugo se Mijinu srcu ne htjelo odlučiti, premda je on često pomišljao: Nisam ja više dijete, da me baka Josija oblači i redi, treba da si ženu u kuću dovedem, pa tek onda ne ću biti sirota. Ali koju da odaberem? — pa kako? — zar samo: Hoćeš li, curo, za me? — Hoću, pa gotov posao... On je osjećao, da to ne valja, ali boljega načina nije znao pomisliti.

Pa kad bi još pomislio, da bi moralo tada prestati njegovo drugovanje s Franjem, okanio bi se i misli na ženidbu.

III.

Usred sela, baš do crkve, dućan je trgovca Lacka.

Taj Lacko mlad je čovjek, nestašan i vragometan; starim ljudima je s toga zazoran, ali mladjarija rado u njegov dućan zalazi, već poradi njegovih šala, koje njemu iz usta tako spremno teku, kako mu ruke spretno robu prevrću.

Taj Lacko dobro živi sa svojim susjedima, Bilićevima.

I Bilićevi su jaka kuća, i u njih je mnogo družine, zemlje čitava poljana, a blaga sve čopori od svake pasmine.

No o njima se koješta govori, što se kod Bogdanovih ružnim drži. Kažu, da im se ljudi katkad opijaju, žene da su im gizdave i — koječije... Kažu, da, premda im je crkva gotovo u kući, za Boga slabo mare...

Govorili o njima makar šta, svatko ipak priznaje, da je u Bilićevih lijep svijet. I muškarci su im pristali, ali žene? — Kad svecem njihova žena prolazi sokakom, mora se za njom svatko ogledati, a gdjetko bi zavidno uvrnuo glavom i rekao: Bilićeva forma!

U njih je djevojka imenom Ruža, jedinica njene ponosite majke Jele i oca Gjure. I to jest prava ruža, bjeloputna, strojna tijela, vitka stasa, a kad svojim sjajnim, crnim okom prekriži, skače momku srce iz njedara. Djevojka je već za udaju, a kažu, da je mnogim već zabavila; ne žuri joj se udavati, ta nje sreća ne obidje!

Na Veliku Gospu igralo kod crkve kolo. Čila mladost uskipila, pa se kolo trese i talasa, da sve zemlja ječi. Mijo i Franjo igraju jedan uz drugoga, ponosno oba digli glave, izbočili jaka prsa, složno prebiru nogama, kolom kreću i uzmahuju, a oko kola stojeći svijet na njih gleda, pa se divi drugovima, kako su čili i složni.

U to netko rastrže kolo, baš uz Miju; drugovi se ogledaše, bila to Ruža Bilićeva.

Franjo se vragoljasto i porugljivo Miji nasmiješi i migne mu okom, ali Mijo mu ne odmignu; on kao da se je malo zbunio...

Nastade žamor uokolo...

— Ne će Mijo da se ishvati, e Franjo bi — —

— To će biti Bogdanova snaha.

— Baš bi ona u Bogdanove pristala! . . .

— Ljepota je to djevojka! . . .

— Bilićeva forma!

Govorilo se tako za kolom, a Ruža igrala medju drugovima, igrala čilo i okretno, da se je kolo još bolje zaljuljalo, da je zemlja još jače zatutnjila.

Al šta će baba kod kola! . . .

Mijina tetka Klara ušuljala se medju mladež i podigla pregaču k licu, kao da ga otire, pa tako kao iz prikrajka motri kolo, gleda baš na onu stranu, gdje igraju drugovi i uz njih Ruža, a navorano joj se lice nekako steglo, da ne znaš, da li će zaplakati, ili će se nasmijati.

Večer se već bila spustila. Gajdaš zategnu, pa stade, a kolo se pomrsi. Nekoliko djevojaka skupi se u rpu i zapjevaše, a ostali se počeše razilaziti.

Mijo i Franjo podjoše kući, dogovarajući se, kamo će poslije večere, pa dodju tako do Bogdanove kuće, i tu se rastanu.

Kad već Mijo htjede da zatvori za sobom vrata od dvorišta, povuče ga netko za rukav.

— Sinko, Mijo! oglasi se mekano tetka Klara, zdrav mi i živ bio, dušo moja, i teta te je gledala, kako si kolom zamahivao . . . Pa zar ti je za Bilićevu oko zapelo? . . . Hvala Bogu, pa, dobro si pogodio, željo moja, već je vrijeme, da i na ženidbu mislimo . . . Lijepa je to djevojka, baš kao da je stvorena za tebe, a čestita je, da joj u selu para nema . . . Dobro si pogodio . . . hrano moja, i treba da se već oženiš, da mi ne budeš sirota . . . Ej, pametan si mi bio uvijek i bit ćeš, sinko moj; ni u koga take tazbine nema, kao što će biti u tebe . . . cijela Bilićeva svojta . . .

— A šta ti to govoriš, teto? Ta ja i ne mislim . . .

— Ti ne misliš? . . . Ti dobro misliš, hrano moja, uvijek si mi bio pametan, kao i majka tvoja . . . pa, šta bi krio od tete svoje, ta ja sam ti najpreča, ja sam ti mjesto majke . . . Znam ja da ćeš ti na večer k Ruži, čekat će ona tebe željno na vratima, takoga sokola . . . pa idi k njoj, idi, sretan mi bio . . . ja ću joj pozdrav odnijeti od tebe, . . . teta će tvoja odnijeti pozdrav, neka Ruža zna, da i ti rodbine imaš . . . S Bogom, hrano moja, neka . . . neka . . .

To je tetka u čas Miji izgovorila, za tim se lagano odzibala na svojim klecavim nogama.

Već je tetka Klara daleko odmakla, a Mijo još stajao na jednom mjestu, stajao i čudio se još onako, kako se je začudio, kad mu je tetka prvu riječ progovorila.

Napokon mu se lice razvedri, preobrazi i on se nasmije, al ne na glas, već onako u sebi, kako se smiju sa sobom zadovoljni ljudi.

Nije mu se dalo da ide dalje u dvorište, već se vrati pred kuću i ogleda se za tetkom Klarom. Ona je eno baš stala pred Bilićevom kućom, govorila s — Ružom.

Mijo se naglo vrati u dvorište, za tim udje u kuću i stade kraj prozora.

Nije on kroz prozor na ulicu u sumrak gledao, on nije gledao nikamo i nije ni opažao, šta oko njega biva, već se je on čudio sada, kako je to, da baš na Ružu do sada ni pomislio nije, a cura je to bogme zgodna . . . Sada se Mijo sjeti njezinih crnih očiju; one mu se učiniše nekako i odviše crne, al krasne, predstavi si tad cijelu njenu finu spodobu, pa se opet nasmiješi, ali se na to plaho ogleda u okolo, pa kad je vidio, da nitko u nj ne gleda, da ga valjda nitko ni opazio nije, izidje polako na dvorište, pa na ulicu, pa polako, lagano — pred Bilićevu kuću.

(Svršit će se.)

Život za sreću.

Pripovijeda **Ladislav Z. Ladanjski.**

(Nastavak.)

Rakovićevi su sjedjeli poslije doručka na terasi, a Marko i Rispoli zabavljahu društvo, natječući se, tko će koga nadlagati.

— Jednog dana, kad sam prije dvije godine bio u Švicarskoj, lutao sam po sniježnim poljanama švicarskih gora, — pripovijedao je Rispoli. — Najednom, ne znam ni sam otkuda, dodje mi u susret ogroman bik. Ja se sjetim svoga crvenog ogrljka, hoću da ga brzo skinem i sakrijem, ali prekasno, jer ga je bik već bio opazio i bijesan proti meni pojurio. Sad me je stao naganjati amo i tamo, a ja sam skakao brzo na stranu, kad bi mi se približio, ali napokon me ostave sile. Stanem, a bik je letio, prignuvši glavu, proti meni, da me nabode na rogove. Kad je bio nekoliko koračaja od mene, skočim na stranu, sunem i sjednem mu na ledja.

— Ah! — zaori društvom.

— Da, ah. Ali da ste sada vidjeli moga bika! Kako se je siromah preplašio; prije je trčao i jurio, ali sad je letio niz brdo. Ja sam sjedio na njegovim ledjima, držao mu se za rogove, da u tom pomamnom trku ne padnem, i čekao sam, što će sada biti. Bik se silno uspalio, zažario od trka, pa proizvodio takovu vrućinu, da je od njega strujila vatrena para, te se je snijeg i led počeo taliti. Voda je oko nas najprije kapala, onda tekla potokom, napokon rijekom, a bik već nije trčao, nego plivao u toj rijeci. I tako sam ja sa sniježnih poljana doplivao jašući na biku u Interlaken.

*

— To nije ništa, — odvrati uz smijeh društva Marko. Šta, bik je ipak pitomo zvijere evropsko, ali drugo je, kad se sastaneš s divljom afričkom nemani. Ja sam u Africi šetao po saharskoj pustinji. Najednom pokaže se iza jedne pješčane gomile lavica. Preplaših se, nisam imao uza se oružja, ništa nego laki, elegantni štap. Nigdje nije bilo nikakvog skrovišta, niti travke, a kamo li drveta, da se na nj popnem. A lavica ide sve bliže prema meni, udara svojim repom po pijesku i kao da će me već iz daleka progutati svojim očima. Pomislite, lavica nije već osam dana ništa jela, njezini mladi jaukali su od gladi, a eto prema njoj Hrvata, koji se hrani puranima, odojcima i svakovrsnim drugim slasnim stvarima, ta u njega mora da bude osobito tečno meso. Približivši se pripravljala se na skok, a ja ju pogledam onako milim i nježnim pogledom, kako gledam naše evropske djevojčice, a lavica mi se došulja do nogu, stade mi lizati cipele i gledati blagim i zaljubljenim okom. Još ju jednom pogledam, onda se okrenem i odem, a lavica kao pas podje za mnom.

— A šta si učinio s njom, gdje ti je? — zapita ga Lora.

— Gdje mi je? Ta, gdje bi bila? — odgovori Marko, snašav se brzo, — prodao sam ju Barnumu za deset tisuća franaka, a sad ju ovaj za skupe novce svijetu pokazuje.

Sve se društvo grohotom smijalo, al prvi se snadje Rispoli pa opet započne: — To nije ništa, — ali ga prekine barunica:

— Ne, dragi Arture, sad je dosta; ta čovjek bi uz vas poludio. Ne znam, gdje smažete sve te gluposti.

Časak je šutjelo društvo, samo katkad se javljao u koga člana pridušen smijeh, kad se začu iz daljine štropot kola, a na cesti, koja je od grada vodila, ukaže se kočija, koja naskoro zakrene putem prema dvoru. U kolima su sjedjeli Karić i grof Varini, koji se je bio već vratio sa svoga puta iz Italije, gdje je uzalud tražio Rakovićeve, nadajući se, da će ga ondje bolje primiti, kad ga sretnu kod svojih rodjaka, koji su i njegovi. Ali je bio loše sreće. Gotovo je dva mjeseca putovao Italijom, ali ih nije mogao zateći, a sad se morao vratiti, jer mu dopust bio na izmaku, pa je i začuo, da su već Rakovićevi na svom imanju Rakovcu. Sad se je spremao, da s Karićem posjeti Rakovićeve na imanju, ako ovi i nisu nijednoga od njih pozvali.

— U ime božje, Varini i Karić! — klikne Marko, kad ih je prepoznao. — Petre, recite, da nema nikoga kod kuće.

— Ali, Marko, šta misliš, ta oni su nas već vidjeli, — opre se barunica. — Mi ih moramo primiti.

— Ako ih primemo, ostat će nam cijeli dan ovdje; pustite barem da ja pobjegnem, — molila je Marija.

— Ne, mi nemamo razloga, da budemo prema njima neuljudni, — govorio je Raković. — Ako ti je njihov posjet neugodan, moraš se svladati, jer će te za tvoga života sigurno još dosta toga stići, što će ti neugodno biti, pa se moraš za rana tome priučiti.

— Ali kad su nam svima dosadni, — reče Lora.

— Šta ćete, kad smo robovi društva; tu nema druge pomoći, nego da to snosimo, — uzvrati Raković. — Mi smo ih u gradu pozivali, dakle ih ne možemo ni ovdje odbiti.

— Ta ja sam se već tako veselila, kako ćemo jedan dan biti sami zajedno, a sad moraju baš ta dva užasna gizdelina da dodju, — žalila je Marija.

— Čekaj, mala, ja ću ih već otpraviti, ja ću se žrtvovati za tebe, — reče Marko svojoj sestri.

Kola stanu pred dvorom i naskoro dodje komornik Petar, vodeći Varinija i Karića.

— Mi smo tako slobodni, te dodjosmo, da se poklonimo gospodjama i da pozdravimo gospodu ovdje u toj ladanjskoj krasoti, — započe Varini.

— Milo nam je, — odvrati Raković kratko.

— Vaše milosti bile su u gradu tako ljubazne s nama, te smo držali za svoju dužnost, da se poklonimo ovdje, pa da dokažemo svoju duboku odanost i štovanje, — nastavljao je Karić.

— Milo nam je, — odvrati sada Rakovićka.

— Sigurno je gospodu nukalo zanimanje za ladanjski život i gospodarstvo, da ovamo dodju, — započe sad Marko, — a pri tom mu u oku sjevnu obijesna iskra.

— Ja pogibam za ladanjskim životom, — reče Karić.

— Ja očajavam, što nijesam odabrao zvanje gospodara, — dometnu Varini.

— Onda će sigurno gospoda htjeti da vide naše gospodarstvo. Ako i nije umjesno i lijepo, da sin oca u njegovoj nazočnosti hvali, ipak moram reći, da je njegovo gospodarstvo upravo uzorno.

Karić i Varini nijesu ni na umu imali, da razgledaju gospodarstvo, ali Raković će svakako svojoj kćeri za miraz dati bar jedno imanje, dakle oni moraju da pokažu zanimanje. Bojali se takodjer, da bi uvrijedili Rakovića, ako se opru.

— Bit ćemo vam veoma zahvalni, ako nam ga pokažete, — reče Varini.

— Moram priznati, kako nam je i to bio jedan bitni razlog, da dodjemo, jer smo već mnogo čuli o uzornom gospodarstvu vašega gospodina oca, — dometnu Karić.

— E, onda podjimo, gospodo, sad je baš najzgodnije vrijeme.

— Ako gospodje dozvoljavaju? — otegnu Varini.

— Izvolite samo, mi ne ćemo da gospodu ustavljamo, — reče Lora. — Bilo bi sebično od nas, da gospodi uskratimo nešta, šta ih toliko zanima.

Videći Karić i Varini, da nema pomoći, predadoše se svojoj sudbini, pa podju s Markom.

— Za neko smo ih se vrijeme riješili, — smijala se Lora.

— Jeste li vidjeli, kako su im se lica oduljila, kad su morali poći s Markom, — reče Rispoli. Oni bi radje gledali oči naše male, nego staje, sprave i polja.

— Pusti me u miru, — odgovori razdraženo Marija, — znam ja bolje, do čega je toj gospodi.

— Rado bih znala, šta će Marko učiniti? — reče Lora.

— Ja mislim, da će ih zadržavati, što bude dulje mogao, — dometne Rakovićka, — ali dulje od sata mislim, da ne će ostati.

— Ipak bih morao da i ja onamo podjem, — digne se Raković.

— Ne, ne, pusti, tatice, neka Marko radi, šta ga je volja, — javi se Marija. — On je sigurno nakanio kakovu vragoliju, da nas riješi tih dosadnih gosti.

No prodje sat, prodjoše dva sata, a nitko se ne vrati. Napokon već je prošlo tri sata, kad dodje Marko, ali sam.

— Gdje su ti gosti? — zapita Raković. — Marko se uvali u jednu stolicu, te nije mogao od grohotna smijeha da odgovori, nego samo manu rukom.

— Zar su otišli? — upita Rispoli.

— Šta otišli, pobjegli su! — reče Marko, oporaviv se od navale smijeha.

— A šta si ti, ugursuze, uradio?

— Ja sam Mariji obećao, da ću ih otpraviti, te sam veoma fino svoje obećanje izvršio. Bježali su kao da ih svi vrazi gone.

— Pripovijedaj već jednom, ta vidiš, da pogibam od izvjedljivosti, — nestrpljivo će Lora.

— Ja sam radio sustavno, pa sam počeo s onim, za što sam znao, da će ih najviše zanimati. Pošao sam najprije u staje. Konji su veoma zanimali Varinija, a goveda Karića. U svinjari bilo im je veoma neugodno, a osobito Karić prinosio je svaki čas svoj parfimirani rubac k nosu. Videći to, ostao sam gotovo po sata ondje s njima, govoreći im o prednostima raznih pasmina.

— A šta ti znadeš o tom? — smijao se Raković.

— Molim, ja znadem, da ima nekakova engleska pasmina, koja se zove yorkshire, onda da ima njemačka, magjarska i naša domaća. A oni ne znaju ni to. Da li sada poslije moga tumačenja više razumiju, to ne znam, ali ja sam im lijepo govorio. Zatim sam pošao, da im pokažem ratarske sprave, hambare, mliječnicu, a onda u naš američki ložnjak. Tu sam opet pripovijedao o York-Madeiri, Ripariji, onda o trsnom ušencu, peronospori, black-rootu. Već ih je znoj oblijevao, mislim, da nisu već ništa ni vidjeli ni čuli, ali su još ostali tvrdi, valjda su se nadali, da ću ih sada povesti k njihovoj kraljici, pa da će ih ona odštetiti za te teške muke. No sada sam pošao na polje, gdje sam im držao veliko predavanje o umjetnom gnojenju.

— Ti o umjetnom gnojenju? — prasne Raković u smijeh.

— Da ja. Da me je moj profesor kemije iz gimnazije slušao, on bi me valjda pograbio za uho i pošteno istepao, ako sam i punoljetan i doktor prava sub auspiciis. Govorio sam o hrani, koju bilina treba, o ugljičnoj kiselini, vodi i čipavcu. Pripovijedao sam o sastojinama zemlje, zraka, vode; razlagao sam, koja bilina treba fosfora, koja sumpora i za što se tu gnoji superfosfatom, a ondje sadrom. Sad su ih ostavile sile i oni baš usred moga najljepšeg predavanja, kad sam im počeo razvijati moje vlastite nakane i osnove, pobjegóše glavom bez obzira.

— Ne pojmim, kako si mogao da budeš tako dugo s tima ljudima? — zapita Marija.

— Oh, ja sam se divno zabavljao, gledajući, kako su stajali kao na žeravici i smišljali, čim ću im još dosadjivati.

— Ali ipak nije lijepo bilo, što smo tako s njima postupali, — reče barunica.

— Ta oni su rekli, da se silno zanimaju za gospodarstvo. Ja sam im samo uslugu učinio, — odgovori smijući se Marko.

— A ako opet dodju? — zapita Lora.

— Ja sam im doviknuo, da ću im, kad opet dodju, pokazati pivnice i odvesti ih na majur.

— Ti si pravi ugursuz, — nasmije se Raković.

I sad se je sve smijalo Markovoj vragoliji, i dan je prošao u ugodnoj samoći porodičnoj.

(Svršit će se.)

Vjetrenje.

Napisao Maurice Maeterlink.

(Svršetak.)

Otac. Zovnut ću služavku; odmah ćemo znati, na čemu smo. *(Potegne za zvonce.)*

Djed. Sada se čuju koraci na skalinama.

Otac. To ide služavka.

Djed. Čini mi se, da nije sama.

Otac. Za to, što tako koraca . . .

Djed. Čini mi se, da nije sama.

Otac. Postaje strašno teška: mislim, da ima vodenu bolest.

Stric. Bilo bi skrajnje vrijeme, da se nje riješite; inače će vam ostati na vratu.

Djed. Čujem korak vaše sestre.

Otac. Ja čujem samo služavkin korak.

Djed. To je vaša sestra! Vaša setra! *(Kuca se na zastrtim vratima.)*

Stric. Kuca na vratima na pokrajnim stepenicama.

Otac. Sam ću otvoriti, ova vrata tako silno škriplju; ta uvijek su zatvorena. *(Otvori malo vratašca; služavka ostane vani.)* Gdje ste?

Služavka. Ovdje, gospodine.

Djed. Nije li i vaša sestra došla?

Stric. Ja vidim samo služavku.

Otac. Ovdje nema nikoga osim služavke. *(Služavci.)* Tko je to unišao u kuću?

Služavka. U kuću, milostivi gospodine?

Otac. Da, tko je to došao malo prije?

Služavka. Nitko nije došao, gospodine.

Djed. Tko stenje ondje na vratima?

Stric. To je služavka tako bez daha.

Djed. Što plače?

Stric. Nipošto; čemu bi plakala?

Otac *(služavci).* Zar zbilja nije nitko došao malo prije?

Služavka. Ni živa duša, milostivi gospodine.

Otac. Ali čuli smo, da se otvaraju vrata.

Služavka. Ja sam sama zaključala vrata, gospodine.

Otac. Zar su bila otvorena?

Služavka. Da, gospodine.

Otac. Za što su bila otvorena tako kasno?

Služavka. Ne znam, tko ih je otvorio; ja sam ih zatvorila.

Otac. Tko ih je dakle otvorio?

Služavka. To ne znam, gospodine; netko je morao poslije mene izaći.

Otac. Morate biti oprezniji. — Ne mičite s ovim vratima; valjda znadete, da škriplju.

Služavka. Ta ja ih se i ne dotičem, gospodine!

Otac. Kako ne? Mičete s njima, kao da se gurate u sobu!

Služavka. Nije istina, gospodine; ta evo tri sam dobra koraka od vrata daleko!

Otac. Pa ne govorite tako glasno!

Djed. Zar ste ugasili svjetlo?

Najstarija djevojka. Nismo ugasili, djede.

Djed. Čini se, da je ovdje naglo postala tmica.

Otac *(služavci).* Idite; samo ne tako bučno preko skalina.

Služavka. Nisam, vjere mi, išla bučno.

Otac. Velim vam, da ste išli bučno; idite tiho, da ne probudite gospodju.

Služavka. Ja nisam bučno išla, milostivi gospodine.

Otac. Dodje li sada jošte tko, recite, da nas nema kod kuće.

Djed *(dršće).* O, to niste smjeli reći!

Otac. Osim, dodje li moja sestra ili liječnik.

Stric. Kad će doći liječnik?

Otac. Teško prije ponoći. *(Zatvori vrata. Izbija jedanaest.)*

Djed. Unišla je ovamo?

Otac. Tko?

Djed. Služavka.

Otac. Nipošto, otišla je opet.

Djed. Držao sam, da je sjela za stol.

Stric. Služavka?

Djed. Da.

Stric. To bi nam jošte trebalo?

Djed. Nije dakle nitko ušao?

Otac. Ne, baš nitko nije ušao.

Djed. Ni vaša sestra nije tu?

Stric. Sestra u opće nije došla. Kud lutaju vaše misli?

Djed. Vi me varate.

Stric. Vas da varamo?

Djed. Uršulo, reci istinu, za ime božje!

Najstarija djevojka. Djede! Djede! Što je to s vama?

Djed. Reci, što se je dogodilo . . . Znam za cijelo, da je gore mojoj kćerki! . . .

Stric. Zar sanjate?

Djed. Nešto tajite preda mnom! . . . Vidim jasno, da se je nešto dogodilo! . . .

Stric. Onda vidite više, nego mi.

Djed. Uršulo, reci mi ti istinu!

Kćerka. Rekli su vam istinu, djede.

Djed. Tvoj je glas neobičan.

Otac. Jer ste ju poplašili.

Djed. I vaš je glas promijenjen.

Otac. Vi ludujete! *(Stric i otac kretnjama pokazuju, da je djed izgubio pamet.)*

Djed. Ja dobro znam, da se bojite.

Otac. Za što bismo se bojali?

Djed. Za što me varate?

Stric. Tko bi vas varao?

Djed. Za što ste ugasili svjetlo?

Stric. Ta nismo ugasili svjetla; baš je tako jasno, kao i prije.

Djevojka. I meni se čini, da svjetiljka dogara.

Otac. Ja vidim jednako jasno.

Djed. Imam na očima mlinska kolesa! Draga djeco, recite, što se zbiva! Kažite, tako vam Boga, kažite mi, što se ovdje zbiva, vi, koji imate vid! Sam sam, tako sasvim sam, u ovoj beskonačnoj tmini! Ne znam, što se oko mene zbiva . . . Za što sada govorite šaptom?

Otac. Nitko ne govori šaptom.

Djed. Govorili ste šaptom na vratima.

Otac. Valjda ste čuli sve, što sam kazao.

Djed. Je li tko unišao s vama u sobu?

Otac. Velim vam, da nije nitko unišao!

Djed. Recite, je li to bila vaša sestra, ili svećenik? — ne smijete me dalje varati. Uršulo, tko je to unišao?

Djevojka. Nitko, djede.

Djed. Nemoj me varati; znam, što znam! — Koliko vas je ovdje?

Djevojka. Šestero nas je oko stola, djede.

Djed. Sjedite li svi za stolom?

Djevojka. Da, djede.

Djed. Jeste li ovdje, Pavle?

Otac. Da.

Djed. Jeste li ovdje, Oliviere?

Stric. Da, da; tu sam na svojem starom mjestu. To bar nije ništa čudno, što?

Djed. Jesi li ovdje, Ivko?

Jedna djevojka. Da, djede.

Djed. Jesi li ovdje, Gertrudo?

Druga djevojka. Da, djede.

Djed. Jesi li ovdje, Uršulo?

Najstarija djevojka. Da, djede; tu sam, kraj vas.

Djed. A tko sjedi ondje?

Djevojka. Gdje to, djede? — Nitko nije ovdje.

Djed. Ondje, eno ondje u sredini?

Djevojka. Nitko, baš nitko, djede!

Otac. Vjerujete li sada, da ovdje nikoga nema?

Djed. Vi ne vidite, vi!

Stric. Mi da ne vidimo, vi se šalite!

Djed. Nije mi do šale, vjerujte.

Stric. Vjerujte dakle onima, koji vide.

Djed *(sumnjivo)*. Mislio sam, da je tu tko medju nama . . . Čini mi se, da ne ću biti dugo živ . . .

Stric. Čemu bismo vas varali? Čemu bi to bilo?

Otac. Jedanput bismo vam ipak morali kazati istinu.

Stric. Što bi vrijedilo, da jedan drugoga varamo?

Otac. Dugo ne biste ostali u sumnji.

Djed. Želio bih, da sam kod kuće!

Otac. Ta ovdje ste kod kuće.

Stric. Zar nismo kod kuće?

Otac. Jeste li ovdje možda kod tudjinaca?

Stric. Kako ste danas čudni!

Otac. Manjka li vam što?

Djed. Ne znam sam, što je sa mnom.

Stric. Želite li si što?

Najstarija djevojka. Djede, dragi djede, što želite, djede?

Djed. Podajte mi ruke, mila djeco.

Tri djevojke. Vrlo rado, djede.

Djed. Zašto dršćete sve tri, moje kćeri?

Najstarija djevojka. Tek malo dršćemo, djede.

Djed. Čini mi se, da ste sve blijede?

Najstarija djevojka. Već je kasno, djede, a mi smo umorne.

Otac. Trebalo bi da idete spavati, djed bi takodjer bolje učinio, da ode na počinak.

Djed. Ove noći ne bih mogao usnuti.

Stric. Mi bismo ostali budni, dok dodje liječnik.

Djed. Kažite mi istinu!

Stric. Nema nikakove istine!

Djed. Onda ne znam, što je to!

Stric. Velim vam, da se nije baš ništa dogodilo.

Djed. Želio bih, da sam kod svoje uboge kćerke!

Otac. Znadete, da je to nemoguće; ne smijemo je zaludu buditi.

Stric. Sjutra ćete je opet vidjeti.

Djed. Nije je ni čuti:

Stric. Bilo bi gore, da je čujemo!

Djed. Tako dugo je nisam vidio! . . . Jučer sam ju držao za ruke, a nisam je vidio! . . . Ne znam, što s njome biva . . . Ne znam, kako joj je . . . Ne poznajem je više . . . Promijenila se za posljednih tjedana! . . . Crni se mrak stere izmedju mene i nje, a vi svi . . . To nije više život . . . To nije život, to evo! . . . A vi tu stojite, svi, i otvorenim očima gledate na moje mrtve oči, i nitko od vas ne zna smilovanja! . . . Ne znam, što mi je . . . Nitko mi ne kaže, što bi imao reći . . . i sve, na što pomislim, tako je strašno . . . Za što nitko od vas ne govori sada?

Stric. Što imamo govoriti, kad ne ćete vjerovati?

Djed. Bojite se, da biste se odali!

Otac. Ta budite ipak pametni!

Djed. Već dugo tajite nešto preda mnom . . . Znadem, da se je nešto dogodilo . . . Razumijem . . . Ne ćete me dalje varati! . . . Mislite, da ne ću jedanput sve saznati? . . . Imade časova, kad vidim više, nego vi svi, razumijete li. — Mislite, da ne čujem vaš šapat, kao da ste u kući obješenoga . . . Ne ufam se reći, što znadem, večeras . . . Ali ja ću saznati istinu! . . . Pričekat ću, dok mi sami očitujete istinu, premda ju dobro znadem i bez vas! — Ah, sada ćutim, kako ste svi problijedili kao mrtvaci!

Tri djevojke. Djede, djede! Što je to s vama, djede!

Djed. Vas, moja djeco, ne mislim; ne, vas ja ne mislim . . . Znam, da biste mi vi rekle istinu, da nije onih blizu . . . Pače siguran sam, da i vas varaju . . . Vidjet ćete, moje kćerke, vidjet ćete! . . . Za što sada uzdišete sve tri?

Stric. Ja tu ne ostajem dalje.

Otac. Zar je mojoj ženi zbilja tako zlo? . . .

Djed. Kanite se toga varanja; za to je već sada kasno, a ja bolje znam istinu, nego vi! . . .

Stric. Mi barem nismo slijepi, mi!

Otac. Hoćete li poći k njoj u ložnicu, da se sami uvjerite? Ovdje vlada neki nesporazumak, što ga treba objasniti; hoćete li?

Djed. Ne, ne; sada ne . . . još ne . . .

Stric. Nu vidite, sami ne znate, što hoćete.

Djed. Nikada ne ćemo saznati to, što je ostalo neizrečeno u ljudskoj duši . . . Što se to miče?

Najstarija djevojka. To se svjetiljka miče, djede.

Djed. Čini mi se tako nemirna . . . tako nemirna . . .

Djevojka. Hladan vjetar je tako trese . . . hladan vjetar je tako trese . . .

Stric. Odakle bi se stvorio hladan vjetar, svi su prozori zatvoreni.

Djevojka. Mislim, da će ugasnuti.

Otac. Ulje je dogorjelo.

Djevojka. Već je ugasnula.

Otac. U tmini ipak ne možemo ostati.

Stric. Za što ne? — Ja sam već privikao tmini.

Otac. Donesite svjetiljku iz ložnice moje žene.

Stric. Zapalit ćemo je, kad liječnik dodje.

Otac. U ostalom nije već tako tamno; amo pada mjesečina.

Djed. Zar je vani svjetlo?

Otac. Svjetlije nego ovdje.

Stric. Ja se rado razgovaram u tmini.

Otac. Ja takodjer. *(Tišina.)*

Djed. Čini mi se, da sat ide tako glasno!

Djevojka. Za to, što sada svi šutimo, djede.

Djed. Za što ste svi umuknuli?

Stric. O čem da i govorimo? — S vama nije moguće večeras govoriti.

Djed. Je li ovdje u sobi gusta tmina?

Stric. Svjetlo tu nije! *(Tiho.)*

Djed. Nekako mi je neprijazno; Uršulo, otvori malo prozor.

Otac. Da, otvori malo prozor; i ja ćutim, da mi treba svježega zraka. *(Djevojka otvori prozor.)*

Stric. Da, tako je; predugo smo bili u zatvorenom zraku.

Djed. Jesi li otvorila prozor, Uršulo?

Djevojka. Da, djede; širom je otvoren.

Djed. Rekao bih, da nije otvoren; ne čuje se ni glasa s vana.

Djevojka. Nema ni glasa vani.

Otac. Mrtva je tišina.

Djevojka. Andjela bismo čuli koracati.

Stric Za to ja ne ljubim ladanje.

Djed. Želio bih, da čujem kakovo gibanje. Koliko je sati, Uršulo?

Djevojka. Odmah će biti ponoć, djede. *(Stric ustane i počne šetati po sobi.)*

Djed. Tko to ovdje obilazi oko nas?

Stric. To sam ja, to sam ja, ne bojte se; nužno mi je, da se malo sprodjem. *(Tišina.)* Ali bolje, da ostanem sjedjeti, kad ne vidim, kud idem, po tmini. *(Tišina.)*

Djed. Želio bih, da sam daleko odatle!

Djevojka. Kamo biste željeli da idete, djede?

Djed. Ne znam sam, kamo — drugamo, kamogod, kamogod!...

Otac. Pa kud bismo išli?

Stric. Sada je kasno, da kuda idemo. *(Tišina. Svi sjede nepomično za stolom.)*

Djed. Što je to, Uršulo?

Djevojka. Ništa, djede; to lišće pada sa drveća; — to lišće pada na kamen.

Djed. Zatvori taj prozor, Uršulo.

Djevojka. Odmah, djede. *(Djevojka zatvori prozor i sjedne opet za stol.)*

Djed. Zebe me. *(Tišina. Tri djevojke se zagrle.)* Što je to bilo? Što je to?

Otac. To su se moje tri kćerke zagrlile.

Stric. Čini mi se, da su danas neobično blijede. *(Svi šute.)*

Djed. Što je to opet bilo, Uršulo?

Djevojka. Ništa, djede; to kako sam ruke sklopila. *(Tiho.)*

Djed. Što je to, što je to bilo, Uršulo?

Djevojka. Ne znam, djede; možda kako su moje sestre zadrhtale.

Djed. Bojim se, moja djeco. *(U taj čas prodre prozorima mjesečina i baca, ovdje ondje, sumorno svjetlo po sobi. Ponoć izbija; na posljednji udarac se čini, kao da se je netko brzo dignuo od stola.)*

Djed *(zadrhtav, sav prestrašen).* Tko je to ustao od stola?

Stric. Nitko nije ustao od stola!

Otac. Ja se nisam maknuo!

Tri djevojke. Ni ja! — Ni ja! — Ni ja!

Djed. Tko je to ustao od stola?

Stric. Zapalite svjetlo! *(Najedanput se čuje na desno, iz ložnice novorodjenčeta, strašno stenjanje, što ne prestaje i s izrazom grozote traje sve do konca prizora.)*

Otac. Čujte! Dijete!

Stric. Dosad nije zaplakalo!

Otac. Brzo k njemu!

Stric. Svjetlo! Svjetlo! *(U taj čas se čuju u ložnici na lijevo brzi koraci. — Onda mrtva tišina. — Svi prisluškuju u nijemom strahu, kad se naglo otvore vrata ložnice, odakle prodire svjetlo zapaljene svjetiljke, a na pragu se pojavi milosrdna sestra u crnoj haljini i naklonivši se, čini znamen križa, s tim smislom, da je gospodja umrla. Prisutni shvate, časak stoje kao okamenjeni i prestrašeni; a onda odlaze u mrtvačku sobu. Stric stane na pragu, dajući udvorno prednost trima djevojkama. Slijepi djed, ostavljen sam, ustane i pipajući, vuče se oko stola, po tmini.)*

Djed. Kamo idete? — Kamo idete? — Ostavili su me ovdje samoga!

Propast.

Ulomak.

Napisao Émile Zola. Preveo Oskar pl. Salopek.

(Svršetak.)

Od osvita je Prosper neprestance tjerao svog konja, hiteći ovamo onamo s jednog kraja Illyske uzvisine na drugi. U zoru ih jednoga po jednoga probude bez posebnog znaka. Kod kuhanja su se kave trsili, da zaklone svaki oganj s kaputom, da ne obrate na se pozornost Prusa. Poslije toga ne saznadoše ništa. Slušali su topove, vidjeli dim, daljnje kretnje pješačtva, ali čekajući tako u potpunom neredu, u kom su ih ostavili generali, nijesu znali sasvim ništa o bitci, njenoj važnosti, njenim uspjesima. Prosper klonu od pospanosti. Njega svladaše velike boli, što ih je prepatio, savladaše neispavane noći, preogromna umornost, pospanost, što joj ne uzmože da odoli uz konjski kas, koji ga uspavljavaše. Njemu se tlapilo, vidio se na tlu, gdje hrče na strunjači od šljunka, za tim snivaše, da leži na mekoj postelji, pokritoj bijelom ponjavom. Nekoliko časova je doista spavao na sedlu, pa bijaše samo stvar, što ju je konj nosio, kamo bi kasao. Drugovi bi mu često tako pali sa svojih konja. Oni bijahu tako umorni, da ih ni vojnički znakovi ne mogoše da probude, pa ih moradoše osoviti i nogom istrgnuti iz toga jadnog stanja.

— Al šta rade, šta rade od nas? opetovaše Prosper, da strese sa sebe tu neodoljivu ukočenost.

Topovlje gruvaše od šest sati. Kada su se popeli na brežuljak, ubi granata dva druga pored njega. Dalje ostade jošte troje mrtvih na zemlji. Kožu im probiše taneta, nu nije se znalo, odakle su došla. Gorka bijaše ta beskorisna i opasna vojnička šetnja preko bojnoga polja. Konačno oko jednog sata shvati on, da je odlučeno, da ih barem pristojno usmrte. Čitava se divizija Margueritte, tri pukovnije afričkih lovaca, jedna pukovnija francuskih lovaca i jedna pukovnija husara, skupila u jednoj dragi malo ispod Kalvarije na lijevo od ceste. Trublje zatrube: „Sjašite!“ Sad jeknu zapovijed časnikâ:

— Opaši konja, učvrsti prtljagu!

Sišavši s konja, Prosper se protegne i pogladi Zefira rukom. Taj je siromah Zefir isto tako oglupio kao i njegov gazda, satrt pasjim poslom, što mu ga dadoše da radi. Pored svega nosio je silu toga: rubeninu na ularu, pa preko toga smotani kaput, iza sedla bluzu, hlače i bisage sa čistilom, za tim popreko jošte vreću sa zairom, a da ne ubrojimo mješinu, vojničku čuturu i zdjelicu. Nježna sućut obuze srce konjanikovo, kad je pritegnuo kolan i kad se je uvjerio, da sve dobro drži.

Nemio bijaše to čas. Prosper, koji ne bijaše plašljiviji nego li drugi, zapali cigaretu, tako mu se osušiše usta. Kada se polazi na juriš, svaki si može da kaže: „Ovaj ću put ja pasti!“ To potraja pet ili šest časova. Rekoše, da je general Margueritte odjašio naprijed, da razgleda zemljište. Čekalo se. Pet se je pukovnija poredalo u tri kolone, svaka kolona imadjaše dubljinu od sedam eskadrona, — dosta hrane za topove!

Najednom zatrube trublje. Na konja! I skoro odma zaječi drugi znak: Sablju u ruke!

Već je bio pukovnik svake pukovnije odjurio, pa zauzeo svoje bojno mjesto, dvadeset i pet metara pred frontom. Satnici bijahu na svom mjestu na čelu svoje momčadi. I sada očekivahu u smrtnoj tišini. Ne ču se ni šuštaj ni dah pod žarkim suncem. Jedino su kucala srca. Jošte jednu zapovijed, zadnju, pa će se ta nepomična masa maknuti i nasrnuti naprijed kao vihor.

Nu u taj se čas pojavi na glavici brijega časnik na konju, ranjen, koga držahu dva momka. Isprva ga ne prepoznadoše. Na to se diže mrmljanje, koje se pretvori u divlju viku. Bijaše to general Margueritte, kome je tane prosviralo obraz i koji je imao da umre. On ne uzmože da govori. Samo mahaše rukom onamo prijeko na neprijatelja.

Buka je rasla sveudilj.

— Naš general . . . Osvetimo ga, osvetimo ga! . . .

Sad klikne pukovnik prve pukovnije, digavši sablju u zrak, gromornim glasom:

— Juriš!

Trublje zatrube, ljudstvo se krene isprva u kasu. Prosper se nalazio u prvom redu, ali gotovo na kraju desnog krila. Najveća pogibelj prijeti sredini, što ju neprijatelj instinktivnom ogorčenošću bira kano cilj. Kad su se popeli na glavicu Kalvarije i kad su počeli da silaze s druge strane prama dalekoj ravnini, vidje on sasvim jasno na tisuću metara pruske četvorine (carre), na koje ih baciše. U ostalom je kasao kao u snu. On osjećaše neku lakoću, činjaše mu se, da lebdi, da je zaspao, osjećaše vanrednu prazninu u mozgu, što ga ostavljaše bez ikake misli. On bijaše stroj, što ga je tjerao neodoljivi poriv. Opetovala se zapovijed: Momak uz momka! samo da se što više stisnu redovi i da im se podade sposobnost, kako bi odoljeli granitu. Sad se kas, što se je pospješavao, pretvori u bijesni trk u propanj. Afrički su lovci po arapskom običaju divljački klicali, a to je uzbjesnilo njihove konje. Doskora posta djavolskim letom, paklenom krikom taj pomamni trk u propanj, to bijesno urlikanje, što ga je pratilo praskanje taneta, koja su udarala o kovinu, zdjelice, vojničke čuture, bakar uniforma i konjske orme, štropoćući kao tuča. I kroz tu tuču je prošao orkan s vihorom i bljeskom, od koga je uzdrhtala zemlja; u zraku se oćutio vonj pripaljene vune i oznojenih konja.

Pet stotina metara dalje svali se Prosper pod užasnim udarom, koji sve odnese. On zgrabi Zefira za grivu,

pa tako uzmože opet da se vine na sedlo. Središte probušeno, probito tanetima, poče da uzmiče, dočim su se oba krila razletjela, potegla natrag, da se opet zalete. Bijaše to kobno uništavanje prvog eskadrona, što se je predvidjalo. Ubiti konji zakrčiše zemljište. Jedne raznesoše taneta, drugi udarahu rukama i nogama oko sebe u žestokoj smrtnoj borbi. Vidjelo se, kako zbačeni konjanici bježe iz sve snage svojih malih nogu, da si nadju konja. Već je ravnina bila posuta mrtvima. Mnogi konji odjuriše bez konjanika, udariše sami od sebe natrag na bojno mjesto, da se povrate u vatru bijesnim skokom, kano da ih je barut privlačio. Juriš se ponovi. Druga eskadrona nasrne većim bjesnilom naprijed. Momčad sjedjaše na šijama svojih konja, spustivši sablju koljenima, pripravna, da siječe. Dvije stotine metara prevale jošte uz zaglušnu burnu kriku. Nu opet se je pod tanetima udublo središte, momčad i konji padahu, pa sustavljahu trk nerazmrsivim klupkom svojih lješina. Tako bude i druga eskadrona oborena i tako uništena pusti mjesto onima, što su ju slijedili.

Kad se je jurišalo treći put u junačkoj tvrdoglavosti, nadje se Prosper pomiješan s husarima i francuskim lovcima. Pukovnije su se ispremiješale. To nebijaše van ogroman val, što se je neprestance lomio i iznova tvorio, da satre sve, što bi ga skobilo. On nije više znao ni za što, pa se potpunoma preda svome konju, tome valjanomu Zefiru, kojega je toliko ljubio i kojega je ozleda na uhu, kako se činilo, učinila mahnitim. Sada je bio u središtu, ostali se konji propinjahu, padahu na uznak oko njega; ljudi su se rušili na zemlju kao snoplje, dočim su drugi, što bijahu na mjestu ubiti, ostali u sedlu, pa sveudilj jurišali sa zaklopljenim vjedjama. I ovaj put se prikaza strnika na dvije stotine metara natrag, što ih osvojiše, pokrita mrtvacima i onima, što su umirali. Bilo je takih, kojim se je glava zabila u zemlju. Drugi, što padoše na uznak, motrahu veliko sunce sa zaplašenim, izbuljenim očima. Dalje ležaše veliki crni časnički konj proburažena trbuha, napinjući se uzalud, da se osovi. Obje su mu prednje noge zapele u utrobi. Uz oganj, što se je podvostručio, jošte se jednom razlete krila, uzmaknu, da se opet razjareno povrate.

Konačno bijaše to četvrta eskadrona pri četvrtom jurišu, što je provalila u pruske redove. Prosper udaraše mašući mačem po kacigama, po tamnim uniformama, što ih je vidio u magli. Krv je curila. On spazi, da su Zefiru žvalje krvave, pa pomisli, da je zagrizao u neprijateljske redove. Krika oko njega postade tolikom, da se nije ni sam mogao čuti, gdje viče, premda mu se je grkljan razdirao od urlikanja, što je moralo provaljivati iz njega. Al iza prvog pruskog reda bijaše drugi, a za time treći, pa opet četvrti. Junačtvo ostade uzaludno. Te duboke mase ljudi bijahu kao visoka trava, gdje iščezavaju konji i konjanici. Dobro se je moglo kositi, uvijek ih je bilo dosta. Pucnjava iz bliza ustraja s tolikom žestinom, da su se uniforme zapaljivale. Sve se obaralo. Propast zijevaše izmedju bodova sred probodenih prsiju i raskoljenih lubanja. Pukovnije ostaviše tamo dvije trećine prave svoje sastojine, pa od toga juriša ne preosta van slavna mahnitost, što je pokušana. Iznenada se sruši Zefir, pogodjen tanetom usred prsiju, smrskav pod sobom desno stegno Prospera, kome to uzroči tako žestoku bol, da je izgubio svijest.

Maurice i Jean, koji su promatrali junački juriš eskadrona, uskliknu gnjevno:

— Grom i pakao! Ipak ne hasni, da bude čovjek prehrabar!

I oni nastave da odapinju svoje chassepote, čučeći iza grmlja malog humka, gdje su se nalazili kao puškari. I sam je Rochas, što je sačuvao jednu pušku, pucao. Nu Illyska uzvisina bijaše ovaj put izgubljena. Pruske čete provaljivahu sa svih strana. Moglo je biti oko dva sata, kad se konačno spojiše. Peti se sbor i garda sastadoše, sklopivši obruč.

Odjedared se Jean izvrne.

— Dobio sam, što sam tražio, izmuca.

On osjeti povrh glave, kao da ga je tko žestoko udario čekićem. Njegova je kapa ležala za njim raskinuta i bačena. Isprva pomisli, da mu je lubanja probita i da mu mozak viri. Nekoliko se časaka nije usudio da prinese ruku onamo, uvjeren, da će ondje naći rupu. Na to se odvaži, pa potegne s glave prste orumenjene gustom krvi. To učini na nj toliki dojam, da se je onesvijestio.

U taj čas zapovjedi Rochas, da se ima uzmaći. Jedna pruska satnija ne bijaše dalje od dvije ili tri stotine metara. Malo da ih ne zarobiše.

— Ne brzajte, okrenite se i odapnite svoj hitac. Mi' ćemo se skupiti tu dolje iza onog malog zida.

Nu Maurice je očajavao.

— Poručniče, mi valjda ne ćemo ostaviti našega desetnika?

— Ako mu je odzvonilo, šta hoćete da tu radite?

— Ne, ne! On diše . . . Odnesimo ga!

Rochas slegne ramenima. Čini se, da je time htio da kaže, kako se čovjek ne može brinuti za sve, koji su pali. Na bojnom se polju ranjeni više ne broje. Sad se Maurice moleći obrati Pacheu i Lapoullu.

— Dederte, pomozite mi malko. Ja sam preslab.

Oni ga nijesu čuli, nijesu razumjeli. U svom raspaljenom nagonu mišljahu samo na to, da sačuvaju same sebe. Već se odšuljaše na koljenima, iščezoše u skoku prama malom zidu. Prusi ne bijahu dalje od sto metara.

Plačući od ljutine ostade Maurice sam s onesvješćenim Jeanom, obujmi ga rukama, pa ga htjede odnijeti. Nu doista bijaše preslab, istrošen od umora i tjeskobe. Odma zatetura i pane sa svojim bremenom. Samo da je mogao opaziti kojega nositelja bolesnika. On ga je naokolo tražio svojim mutnim pogledom. Mišljaše, da ga prepoznaje medju bjeguncima, pa zamahnu žestoko rukama. Nitko nije došao. On nape svoje zadnje sile, obuhvati Jeana i

učini trideset koraka; pa kad se je pokraj njih rasprsnula granata, pomisli, da mu je konac, da će i on umrijeti na tijelu svoga druga.

Polagano se digne Maurice, opipa se, pa ne zamijeti ništa, ni ogrebine. A za što nije pobjegao? Jošte bi bilo kada. Mogao bi se domaći niskog zida, pa to bi bio spas. Strah ga uhvati iznova, te ga učini mahnitim. Jednim skokom uze opet da bježi, kad li ga suzdrže veze, što su jače od smrti. Ne! to nije moguće, on ne može ostaviti Jeana na cjedilu. Srce bi mu zbog toga krvarilo. Pobratinstvo, što je poraslo izmedju toga seljaka i njega, sezaše u dno njegova bića, do samoga korijena života. Ovo je bratinstvo potjecalo možebiti od pamtivijeka, pa se je činilo, kano da postoje jošte samo dvojica ljudi, od kojih se jedan ne bi mogao odreći drugoga, a da se sam sebe ne odreče.

Da nije Maurice sat prije pojeo svoj komad hljeba uz svirku granata, nikada ne bi bio imao snage, da učini ono, što je sada uradio. U ostalom mu je kasnije bilo nemoguće, da se na to sjeti. Mora da je uprtio Jeana na ramena, zatim se dalje povlačio, dočim bi se dvadeset puta sred strnike i grmlja odmorio, posrnuo preko svakog kamena, pa se pored svega toga dizao. Nepobjediva ga volja podržavaše, otporna snaga, što bi mu dala, da nosi goru. Iza niskog zida nadje Rochasa i nekoliko ljudi od čete, što su sveudilj pucali i branili zastavu, koju je podporučnik nosio pod ramenom.

Za slučaj neuspjeha nije bila vojnomu zboru naznačena nikoja uzmačnica. Pri toj nesmotrenosti i tom metežu bijaše svakom generalu slobodno, da radi po svojoj voljici, i svi se nadjoše u taj čas u strašnom zagrljalju pobjedne njemačke vojske, bačeni u Sedan. Druga divizija VII. zbora uzmakne u dosta dobrom redu, dok su se ostanci njegovih ostalih divizija, pomiješani s ostancima I. zbora, valjali u grozovitoj vrevi prama gradu, kano bujica puna gnjeva i užasa, što je otplavila ljude i životinje.

Nu u taj čas osjeti Maurice radost, kad vidje, gdje Jean otvara oči. Pa kad je pošao k blizu potočiću, da mu opere lice, čudom se začudi, kad opazi sebi na desno na dnu udaljene doline, koju su štitili strmi obronci, seljaka, što ga je vidio u jutro i što je polagano nastavio da ore, dočim je rivao svoj plug, u koji bijaše upregnut veliki bijelac. Zašto da izgubi dan? Za to, što se ljudi bore, ne će prestati žito da raste, a ni svijet da živi.

Put u Dalmaciju.

(Nastavak.)

Minusmo zaton *Župski* (Valle di Breno). Na južnome se kraju zatona svinuo izmedju dvije luke lijepi Cavtat. Dva ga otočića zakriljuju, pa ne možeš da ga cijeloga spaziš. Da smo ono izvršili, što smo nakanili, t. j. da smo se iskrcali u Cavtatu (Ragusa vecchia), pa da smo pješice ili na konjima prošli *Konavlje* — onamo sve do Sutorine — valjalo bi nam čitav dan žrtvovati, a iz Zagreba dolazili kojekaki glasi. Jednoga zvala dužnost, drugoga interes — itd., sve sami razlozi najprivatnije naravi, ali ipak razlozi.

Tako prodjosmo pokraj Cavtata, pa ćemo niz onu strmu obalu do ulaza u Boku.

Ne mogu nikako nešto da ne spomenem. Konavlje je duga dolina, paralelna s morem, odijeljena od mora tek uzanom 33 klm. dugom, a niskom kosom. Neobično je, kolika sličnost postoji izmedju Konavala i Vinodola. I Vinodol i Konavlje imaju isti smjer, pa se nastavljaju na sjevero-zapad i na jugo-istok. Kod Vinodola opaža se nastavak u dugoljastoj dolini, u koju se je uvalio Bakarski zaljev, a dalje dolina Drage i Rječine. Kod Konavlja opaža se isto. Konavlje se na sjever nastavlja u zatonu župskom, pak dalje uzanom prevlakom, što spaja kopno sa Lapadskim[1] poluotokom, a dijeli zaton Gruški od zatona kod Danača. Na jug se Konavlje nastavlja u Sutorinskoj dolini, što dopire u zaton Tople.

Konavlje je propali teren; jedna se i druga strana podigoše. Isto se to opaža i kod Vinodola (po profesoru Pilaru). Sam je Dubrovnik nekoč stajao na otoku, jer se pripovijeda, da su stanovnici, koji stanovahu na kopnu, pobjegli pred barbarima na otok, pa da su na otoku osnovali grad Dubrovnik. Gdje se danas ponositi Dubrovčani šeću, ondje je nekad bilo plitko more „Paludes“ (t. j. močvare) zvano.

Djelovanje podzemnih sila pokazuje se već odavna u onim krajevima, a objavilo se je najbolje za onih tužnih dana g. 1667., kad se je sav Dubrovnik stresao.

* * *

Njegdje oko šeste ure okrenu se naglo „Zvonimir“, pa obidje uzak tanak poluotočić *„Oštro“*. Tu je ulaz u Boku kotorsku. Ostavismo za ledjima — „na lebiću“ — rekao bi Tone — otvorenu pučinu. Na lijevoj se strani digla visoko na „Oštrom rtu“ austrijska tvrdjavica. Tri topa zure na tri strane svijeta, kao prave pravcate besposlice.

— Beštije žejézne. Pi! — Tone pljucne pa se okrenu.

Malo po malo padao suton na hrvatsko Vierwaldštetsko jezero, na Boku kotorsku. Najviše gore nad *Novim* (Hercegnovi, Castelnuovo) još su rasvijetljene suncem sa zapada, dok se negdje nad Risanskim zatonom podigao mjesec.

*

[1] U posljednjem broju pogrješno Lapat mjesto Lapad.

Albrecht Pruski.
Stanislav Tarnowski.
Jan Firlej, veliki krunski maršal.
Martin Kromer, povjestnik poljski.
Luka Gorka, general velikopoljski.
Stanislav Hosius, kardinal.
Jan Ostrožski.
Valentin Dembinski, veliki podkladnik krunski.
Jan Laski.
Valerian Protasewicz, biskup vilanski.
Sudivoj Czarnowski, maršal saborski.
Sigmund August, kralj poljski.

Mihajl Wišniewiecki, kastelan braclavski. Ostafij Wollowicz, kancelar litavski.
d, biskup krakovski. Roman Sanguszko, kapetan litavski. Ana Jagelonka, kraljica poljska.
Jakov Uhlanski, primas poljski. Nikola Mielecki, veliki krunski kapetan. Jan Kostka, kastelan gdanski.
Martin Zborowski, kastelan krakovski. Nikola Radziwill, vojvoda vilanski. Jan Chodkiewicz.

„Zvonimir“ odbrusi ravno u zaton od *Tople*. Već se po malo rasvijetliše Igalo, Topla, Novi i Savina, — a svjetlo se njihovo odsijeva u mirnome moru. Poslije onoga veselja na Lokrumu nastade medju nama neka reakcija, svaki je u svome zakutku sjedio. G. Zagorac i ja odabrasmo (kao obično) mjesto na bumprešu, pa se zagledasmo u stotinu onih svjećica, što su dopirale sve do Kumburskoga kanala (Canale di Combur). Još čas i mrkla noć prekri Boku. Niski crveni svjetionik pokazuje put „Zvonimiru“. Lagano, mirno udara „helike“ (vijak na brodu), ispod kljuna svjetluca more, a makinista pjeva neku čudnovatu pjesmicu.

Čudno te čuvstvo podilazi, kad se zagledaš u ono crno, tajinstveno more, a nekako mi odlanu, kad začuh:

— Mezza forza!

Laganije udara vijak. Noštrom, koji stajaše na kormilu, pritisne nogom o pipac a onim planinama zaori mukli glas „Zvonimirov“ i odjeknu do tri puta.

— Ferma!

Stadosmo; mjesec se pokaza na istoku i nejasno rasvijetli ono komadićak mora, što se do grada prostire. Drugo je sve u tami.

— Pomozi Bog!

— Va vike, — ozove se Tone tihim glasom, a nije ni pogledao, tko ga pozdravlja.

Bila se primakla brodu barka, a u njoj tri čovjeka od lučke oblasti. Jedan sa pope na kuvertu, a onda na most, pa uze tunun u ruke. Usidrismo se usred luke.

— Hoćemo li izići?

— Ajde. Dignut će se mjesec.

Nostrom Andre i stari mornar Ive spustiše barku, a mi se na dva puta iskrcasmo.

Jedan nas dječak naputi, kuda da se popnemo na Kaštel.

— Ondje ima gostiona.

Do Kaštela nešto je mučan put. Baš na gradskim vratima preseneti nas osobita slika. Kroz široka vrata upire mjesec svoje čudnovato lice. Svijetlo je kao dan, kuda zrake njegove dopiru, a sve je drugo još tamnije.

Pred vratima stoji neka žena neobično (ne fantastično) u dronjke i krpe odjevena.

— Nosi te bijes, pomislih, koji je vrag prikova na to mjesto.

Nas trojica (ne sjećam se, tko je sa mnom bio) stadosmo. Ona se uze lagano njihati, kao da je val njiše. Zapjeva pjesmu najprije tiho, a onda sve jače i jače. Kako je glas jači postajao, tako je i njihanje prelazilo — najprije u ples — a onda u neko bijesno skakanje. Bila se razvikala (jednako pjevajući), a skrene govoriti prozom — deklamacijom. Što je govorila, toga nitko živ nije razumio; plela je riječi hrvatske, talijanske, a katkad bi i koju njemačku izlanula. Emfatički završi svoju dugu govoranciju sa čitavim čislom kletava. Odskoči još jednom, okrenuv lice prema mjesecu, — suknje (t. j. one prnje) zavitlaše zrakom, onda je nestade.

— Eto Dinorin ples sa sjenom, — opazi jedan od nas.

— Tko je ta luda žena? — upita moj prijatelj gorostasnoga Bokelja, što stajaše na vratima.

— Vještica, gospodine. Laku noć!

Kad smo se sa grada vraćali u luku, dopre mi i opet do ušiju pjev one lude. One sam noći prosanjao nekaki čudnovati „Walpurgisnacht“.

Drugo jutro — lijep dan, a meni do ušiju dopre pjesma, što ju pjevaše naš društveni češljugar Tone.

Hitalá je Maré, pešćacé va môré.
Trajna ní — najná —

— Dobro jutro, gospodičiću, dobro jutro!

— O Tone — kako ste vi to veseli?

— A ča ja? E lipo mi je, — ter — kako ne bin pival, kad je danaske vazam. — Pomoz' bog! Hola — hola, neka gredu vanka. Freška je arija — kakó dobro vino: Bilo je noćaske malo trmuntana, neka gredu, će jin bit za dušu.

I eto ti njega, oteo mi jastuk ispod glave, a pokrivač i gunjac ispod mene, pa se nasmija raširiv toliko usta, da bi sam sebi bio mogao (što no riječ) u uho reći, što mu ja rekoh.

— Aj — aj, Tone, kako ste vi to — kao zaljubljen mladić.

— A! Po Bogu — ter ni mlad misec, a nisam ja njihovih lét — al san dobre voje. Eh pa ki će mi prigovorit — svoja san glava, poštena glava, jin i pijen kako i drugi judi a gospodin Bog je rekál, kad je na svitu bil...

— Da, ljubite se, prekinuh mu riječ.

— Ter se ja ne moren s njihovin zajikom. Da bi jin Bog dal tri srca, a sako srce zajubjeno za puknut.

Ode.

„Zvonimir“ ostavi ubavi Novi, pa zadje na istok u Kumborsko tijesno. Tu se stvori pred nama drugi dio Boke Kotorske, t. j. plitki *zaton Tivatski* (Baja di Teodo). U južno-istočnom dijelu toga zatona položio se plosni otočić sv. Marka sa samostanom — a iza njega na niskoj obali sama sela sve do Tivta. Sjeverna obala Tivatskog zatona posve je strma, a baš uz more vodi cesta, uz koju se navezlo (kao vrući kesteni na uže) sto i sto bijelih kućica sa crnim krovovima. Divota je pogledati sa Tivta one kamene glave, što se nad zelenim obalama dižu. Na jasnom nebu dignuo svoju glavu Orjen i drugi neki vrhunci, svi još puni snijega, a rasvijetljeni jutarnjim suncem — sve je tako jasno i bistro, da pomišljaš, kako ćeš rukom dohvatiti one gorostasne vrhove. Tek što se malo ogledasmo po Tivatskom zatonu, eto se žuri „Zvonimir“ na sjever.

— Kuda će? — upitah drnga, kad spazih, da se zaton sve više suzuje. Poput lijevka stiska se zapadna i istočna obala, a ondje, gdje se sastaju, diže se 800 m. visoka kamena gruda.

— To su „Verige“.

Sedam stotina metara uzani kanal, 2·5 km. dug, okreće iz Tivatskoga zatona na sjever. Strme ga obale stisnuše, cesta na zapadnoj strani prestaje, jer je obala prestrma.

Dvije visoke lanterne pokazuju mornaru u noći ulaz u te *Verige* (Le Catane). Zelene obale postaju sve strmijima — a u visini su gole izderane — najfantastičnijih oblika. Tamno-modro more — ili bolje — jezero — kako je mirno, odsijeva čitavu sliku. Na obližnjim vrhovima ponamjestiše same male tvrdjice, koje brane ulaz u Boku.

Verige se sve više stiskaju, napokon se stisnuše do širine Dunava kod Zemuna.

Još čas i eto te u trećem dijelu zaljeva, u zatonu *Risanskom*. Verige se naglo odmakoše, a oči su ljudske premalene, da u jedan čas ulove svu divotu i veličinu, koja ti se pokazuje. Silni kameni *Kasun* (Monte Casson 873) tako je strmo iskočio iz mora, tako silan prema lijepom *Perastu* gradu, što se uza nj pritisnu kao dijete uz majčine grudi, da i ne opažaš u prvi čas ona dva mala otočića, što se kao stražari pred Perast postaviše. Kad ti se oči privikoše silnoj slici, onda tek zagledaš, najprije školjić *sv. Jurja* sa crkvicom, a uza nj je kao sestra uz brata *Majka božja od Škrpjela* (Madonna di Scarpello). Lakim zelenilom obrasli otočići pokazuju ti se u moru, a njihovo se zelenilo tako prijatno ističe na tamnom, gotovo crnom stijenju. To su Boromejski otočići u našoj „Boci", a Kasun je naš Rigi.

Kolike li krasote, kad sa Kasuna pogledaš na jug, gdje se je uvalio tivatski zaton, a dalje preko onih gora otvorena pučina. Na zapad uvalilo se kao Betlehem na kraju Risanskoga zatona *Morinje*, a na sjeveru *Risan*. Nad Risnom pokazat će ti se silna gromada Orjenska sa Velom gredom. Ako si prošao dolinu savsku onamo do Trebiža, sjetit ćeš se Babjega zuba (Mangart) i Triglava, kad pogledaš Orjen.

Naš „Zvonimir" zaleti se sve do Risna. I on se razveselio, jer ide kao da ga orlovi nose.

Pogledavši s mora Risan vratismo se uz one otočiće i Perast, ostavismo Verige na jugu, a zadjosmo u posljednji dio „Boke Kotorske", u *zaton kotorski*. Taj je dio najljepši od sviju.

Začudih se, gledajući po svim obližnjim vrhovima same male tvrdjice. Neke od tih tvrdjica stoje ondje već od g. 1869., kad su Krivošije ustale bile; druge posagradiše 1883. t. j. za vrijeme drugoga ustanka pod Stojanom Kovačevićem.

Čovjek se upravo čuditi mora, kad pomisli, kako je more doprlo kroz ona tijesna u kotorsku dragu, — kako je našlo prolaz medju onim timor-planinama.

Obale obrasle narančom, mrčom i lovorom, a iznad njih samo pusti kamen. Kad je gospodin Bog obilazio zemljom, da nadijeli jedan kraj šumom, a drugi gorom, podera se nesrećom sv. Petru vreća, u kojoj je nosio gore i kamen, — pa se tu prosuše, a baš nad Bokom i nad Crnom gorom.

Minusmo *Orahovicu*, što se je uvalila uz *Ljutu* dragu, pa skrenusmo na jug. Tu se u dnu drage posadio *Kotor* pod sniježnim Lovćenom i pod tvrdom Zvraždom.

(Nastavit će se.)

Književnost.

Hrvatska. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, edidit academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, vol. XXIV. Index rerum, personarum et locorum in vol. I—V. monumentorum. Opera S. Ljubić. Zagrabiae 1893.* (Cijena 3 for. p. 1—393.)

Pod ovim naslovom izišla je XXIV. knjiga historijskih spomenika, koje naša akademija izdaje. Sadržaje opširno stvarno, osobno i mjestno kazalo k mletačkim ispravama u I—V. knjizi. Osjećala se potreba takova kazala, da se olakoti poraba historijske gradje, koja se u prvih pet knjiga »listina«, što se tiču odnošaja izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike. Od šestoga toma počevši svakomu je pridodano kratko kazalo; no prvih pet toma bilo je bez njega. Ovo kazalo je mnogo opširnije od potonjih; a to ga preporučuje, jer se tiče starijih isprava prije god. 1411., kojima je takovo razjašnjenje veoma korisno.

Od stranih arkiva najbogatije blago za našu povjest krije mletački i rimski. Nije se ni čuditi, jer Mletci i Rim bijahu s našim zemljama u neprekidnom dodiru. S toga si je naša akademija za našu povjest stekla neumrlu zaslugu, objelodanivši u 13 krupnih knjiga gradju za našu prošlost, sabranu divnim i ustrajnim trudom akademika S. Ljubića, koji ju je u Mletcima kroz godine poput pčele sabirao. Isprave teku od X. do pod konac XV. vijeka. One su tako potpune, da teku gotovo od godine do godine, od mjeseca do mjeseca. Zasluga je tim veća, što sabirajući i na svjetlo iznoseći tu gradju, nije akademija bila uskih grudi, već je prema svomu imenu objelodanila ne samo hrvatske i bosanske, nego i srpske i bugarske isprave. Nitko ne može pisati historije hrvatske, bosanske, srpske i bugarske, ako te akademičke zbirke ne prouči.

Sastavljajući taj »index«, Ljubić nije obuhvatio samo osobna i mjestna imena, nego je pod nekim riječima sabrao sve, što se i na stvarnu sadržinu odnosi; tako n. pr. pod riječju archiepiscopi, comites spomenuo je redom sve nadbiskupe, knezove itd., koji se u onih prvih pet knjiga navode. Pod »Dalmatia, Croatia, Sclavonia, Rassia, Bosnia itd. naći ćeš sve općenite vijesti o tim zemljama. Zanimljivo je, da se riječ »Servia« za srpsku zemlju spominje samo na 25 mjesta, dočim se Srbija obično naziva ili Raxia, Rassia ili Sclavonia, i to premnogo puta. Sclavonia bila je Mlečanima slavenska zemlja, i to sada Hrvatska, sada Srbija, prva češće od druge. Prva dolazi ipak premnogo puta pod svojim pravim imenom »Croacia«. I za pojedine stare plemićke obitelji hrvatske nalazi se gradja na okupu, tako za Šubiće (kasnije Zrinjske) pod »comites bribirienses«; za potonje Frankopane pod »comites Veglae«, za krbavske Gušiće pod »comites Corbaviae« itd. Uz silnu historijsku gradju, koja danomice raste, takovi su repeitoriji upravo potrebni.

Napokon vrijedno je spomenuti, da je »Index« u nizu akademijskih publikacija 235. knjiga.

Jugoslavenska akademija. Akademik prof. dr. *K. Vojnović* predao je svoju raspravu: »*Crkva i država u Dubrovačkoj repu-*

blici, osvrtom navlastito na XVI. i XVII. vijek. U uvodu razlaže, nastavljajući svoj rad o državnome ustrojstvu Dubrovačke republike, da je bio red proučiti, kako je djelovao na nj prvi činbenik sreće državâ, crkva, kakovi su joj bili odnošaji napram svjetovnoj vlasti i kakovi uzajamni utjecaji. Navadja razloge, koji su ga sklonili, da, razmotrivši vas razvitak toga djelovanja, ograniči potanko ispitivanje na XVI. i XVII. vijek, za kojih se zaoštrila borba izmedju crkve i države u svoj Evropi, pak i u Dubrovniku, navlastito poradi protestanske reformacije, koje odjek dopre i do njega. Vrijedno je bilo osim toga istražiti, da li su postojale u običajima naroda i svećenstva klice tomu pokušaju i koliko su im zaključci tridentinskog sabora napravili ustuk. A pošto u ovo razdoblje pripada potresna katastrofa od g. 1667., koja je zasjecala u crkovni život Dubrovnika isto tako kao u politički, bilo je poučno motriti, kako su zajednički napori crkve i države pomogli, da se Dubrovnik iz svojih razvalina podigne.

Rasprava se dijeli u dvoje. Prvi dio crta stanje Dubrovačke crkve XVI. i XVII. vijeka u ovih jedanaest poglavlja: I. Postanak i razvitak Dubrovačke crkve. — II. Nadarbina nadbiskupska. — III. Vikarijat. — IV. Kaptol. — V. Župe. — VI. Bratovštine. — VII. Biskupija Tribunjsko-Mrkanska. — VIII. Stonska biskupija. — IX. Svjetovnjačko svećenstvo. — X. Duhovni redovi: a) Benedektovci, b) Dominikovci, c) Franovci, d) Isusovci e) Dumanjski samostani. — XI. Jezik u crkvi. — Ovaj je prvi dio razjašnjen sa 180 primjetaba i isprava. Drugi dio opisuje odnošaje dubrovačke crkve s državom u ovih dvanaest poglavlja: I. Općeniti odnošaji crkve s državom XVI. XVII. vijeka. — II. Posebni odnošaji Dubrovačke republike. — III. Patronatsko pravo. — IV. Utjecaj države u crkovnu upravu. — V. Pravo pribježišta. — VI. Nadležnost o nekretninama. — VII. Povreda crkovne sudbenosti. — VIII. Pokušaji reformacije. — IX. Postupak proti vješticama. — X. Odnošaji s inovjernicima: a) s pravoslavnima, b) sa žugielima, c) s Turcima. — XI. Crkva i država poslije velike trešnje. — XII. Rim i Dubrovnik. Drugi je dio razjašnjen sa 115 primjetaba i isprava. Radnja se oslanja na vrela crpena iz državnoga dubrovačkog arkiva, iz staroga arkiva dubrovačke nadbiskupije, iz franovačke i dominikovske knjižnice.

Češka. *Útok zisku.* Igrokaz u 3 čina, napisao F. X. Svoboda, prikazan prviput u »Narodnom divadlu« 9. studenoga 1893. F. X. Svoboda nije novajlija medju češkim dramatičnim pjesnicima. Prije više godina napisao je cijeli niz drama, koje su se sa raznim uspjesima u Českoj prikazivale. No to bijahu tek pokusi. Tek »*Márinka Válková*«, prvo tiskano djelo Svobodino, upozorilo je na nj šire općinstvo. Zatim su došli »Směry života«, kojima je iznio pobjedu na pozornici Narodnog divadla. Od toga mu se vremena općenito priznaje dramatski talenat. Njegov »Rozklad« proglasi uvažen češki kritik za najljepši igrokaz češki, premda se ne da tajiti, da pokraj velikih vrlina i velikih mana imade. Te su pogrješke zajedničke svim Svobodinim dramama, pa ih vidimo i u najnovijem njegovu djelu. On nastoji, da nagomila što više detalja, što no rasvjetljuje okolinu, iz koje potječu osobe njegove drame.

Velika množina potankosti često sustavlja napredovanje čina, koji mjestimice osjetljivo zapinje. Tako je i u tomu »Útoku zisku«. Taj igrokaz, najnovije djelo Svobodino, lijep je u pojedinostima, ali neuspio u cijelosti.

Evo mu jezgre: Činovnik banke Hrdlička živi sretno sa svojom obitelji. Ali ta je sreća kratkotrajna. Sin Hrdličkin Gjuro donosi u obitelj nove nazore, *novi smjer*, bez ideala, sebičnost i koristoljublje. Ruga se ljubavi, oduševljenju, svemu i svačemu, a slavi čisto koristoljublje. Ali pokraj svega toga on je čudan snatrilac, koji hoće da gnjilo društvo preobrazi. Tomu treba novaca. To je razlog, da s oduševljenjem prihvaća predlog sestre Marije, udane Havlikove i svoga šurjaka Havlika, neka njegova sestra Josipa pretrgne svoj odnošaj s Vaclavom Benešem, činovnikom u taj par bez mjesta, a uzme bogatoga kućevlasnika Karáska. Tako bi se podiglo odmah blagostanje cijele obitelji. Svi odobre taj predlog i nagovaraju Josipu, da to Benešu pismom javi. Josipa misli, da bi brakom s Karaskom koristila svima, da bi osnovala njihovu sreću, pa je pripravna, da se žrtvuje. Gospodin Karasek, bogat glupak, dodje u obitelj, upozna se s obitelju i pozivlje Josipu, da posjeti s njime umjetničku izložbu. Josipa jošte krzma, jer se medjutim sjetila, kako nije tako sjegurno, da li će svojom udajom koristiti obitelji. No tim tjesnije prianja uz Karaska Gjuro, koji kani nekakvu svoju knjigu izdati nakladom Karaskovom. Sve dakle teži za korišću; koristoljublje se uvriježilo u obitelji, pa ju vuče u sigurnu propast. Oholost, lukavost raste. Ali članovi obitelji nisu sretni u nadi na brzo bogatstvo. Razdraženost, pravdanje, uzrujanost uvukla se u prije mirnu obitelj. No već nastaje obrat.

Sin gospodje Hrdličkine iz prvoga braka, učitelj Kořán, nagovara svoga brata Gjuru, neka ne izdaje svoje knjige, jer da je nezrela. Već prije toga spočitnuo je Josipi njezin postupak oštrim riječima, pa nije smio za to u obitelj zalaziti. Josipa i Gjuro razmišljaju o njegovim riječima i priznaju, da je imao pravo, pošto je jedini odolio sveopćoj vrućici, *težnji za korišću.* Gjuro se odriče najednom svojih nazora i bodri svoju sestru u otporu proti udaji s Karaskom. On ima da isprosi njezinu ruku. Josipa ne popušta. Medjutim dolazi Kořán i dokazuje cijeloj obitelji, kako ju je zavelo koristoljublje, kako su prije bili sretni i zadovoljni. Svi se izmire. Kořán ostaje u roditeljskoj kući, Josipa ne polazi za Karaska. Zastor pada. Beneš će se vratiti mjesto Karaska i kao zaručnik večerati s obitelju Hrdličkinom. — Smjelo je takav spor riješiti ženidbom. Taj konac ne samo što je banalan, nego je i neistinit, nemoguć. Nagla promjena u mislima i činima lica nije obrazložena. Taj nagli, neočekivani, nemogući konac ubija sve i djeluje gotovo komično. I karakterizacija nije posve uspjela. Gjuro je »naprednjak«, kojega ne razumijemo. S takovim protivnikom, bez stalnoga uvjerenja, bio bi svaki boj uzaludan. Najslabije je ocrtan mentor Kořán. Taj ozbiljni propovjednik upravo je tako smiješan, kao i njegov protivnik Gjuro. Gospodja Hrdlička poznata je već iz prijašnjih djela piščevih. Veoma lijepo je orisan lik kapitaliste Levitana. Sam Karasek je sličan Červinki u »Směry života«.

Konačni sud: »Útok zisku« je djelo, koje ima zdravu osnovnu misao, urešeno je mnogim detaljem, ali u cjelini neuspjelo. Najljepši i ponajbolji je prvi čin. Prizor sa svjetiljkom u trećem činu je izvrstan, a podsjeća mnogo na drame norveške. Najslabiji je drugi čin, napreduje polako. Glavna je pogrješka nedostatak psihološke motivacije, nevjerojatnost. Drama se izvrsno glumila.

F. B.

Umjetnost.

Plesanka. Nakladom sveučilišne knjižare F. R. Auera izišao je pod ovim natpisom zbornik izvornih plesova, što ih je uredio i izdao naš mnogo zaslužni glazbeni strukovnjak, g. *Fr. Š. Kuhač.* U zborniku nalazi se ovih osam komada: I opet! dalmatinsko pučko kolo od Fr. Š. Kuhača; 2. Sarajevska četvorka, sastavljena od bosanskih i hercegovačkih melodija od Šandora Posiljevca; 3. Jerino kolo, dvoransko kolo u figurama od F. S. Vilhara. 4. Une srupule, valčik od Nik. Fallera; 5. Po koprivnički, polka française od Tome Šestaka; 6. Pozdrav Osieku, brza polka od Ante Stöhra; 7. Golub i golubica, polka mazurka od Fr. Š. Kuhača; 8. Pozdrav iz Splita, polka française od Vjekoslava Rosenberg-Ružića. Plesovi u tome zborniku imaju lijepu i zgodnu glasovirsku udesbu, pa se svojom unutarnjom ljepotom mogu lako natjecati sa ma kojim sličnim djelom inozemskih skladatelja. Poradi ovih vrlina usrdno preporučujemo ovaj zbornik napose našemu krasnomu spolu, koji se bavi glazbom. A pored toga ovo je hvale vrijedan pokus, da na glazbenom polju naši domaći proizvodi zamijene tudje, da se riješimo tudjega upliva, pa da se i tu osovimo na svoje noge. Iz hrvatskih krajeva idu na tisuće svake godine u tudjinu za plesne i druge glazbene proizvode. Bilo bi u redu, da taj novac ostane u našoj domovini, tim više, što mi imademo vrsnih skladatelja, koji umiju skladati isto tako dobre plesne komade, kao i tudjinci. Prigrlimo svoje, pa se otresimo tudjega štitničtva i gospodstva u toj grani, kako smo se riješili u drugim strukama. Širenjem takvih djela podupiremo hrvatsku stvar, jer će se osokoliti na dalji rad i naši skladatelji i nakladnici, kad vide, da im nije trud uzaludan. Tako bismo mogli za koju godinu posvema istisnuti slična tudja glazbena djela iz hrvatskih kuća. Time će se zakrčiti put tudjemu uplivu, ukusu i duhu u naše obitelji. Tko voli svoje od tudjega i komu je na srcu procvat hrvatske glazbene literature, taj će bez sumnje radosno pozdraviti taj zbornik kao vijesnika emancipacije od tudjinstva u našoj glazbi. U to ime ponovno preporučujemo taj zbornik svakomu pravomu Hrvatu.

Svaštice.

Poljski književnik g. Tytus Sopodźko moli hrvatske književnike, da bi mu izvoljeli priposlati svaku novu knjigu, e da ju on ocijeni u poljskim listovima. On će im priposlati na uzvrat broj dotičnog lista sa ocjenom. Njegova je adresa: Tytus Sopodźko, Krzeszowice (Galicija).

Ženidba Mije Bogdanova. — Život za sreću. — Vjetrenje. — Propast. — Put u Dalmaciju. — Listak.

Uredjuje J. Pasarić. Vlastničtvo i tisak Dioničke tiskare.

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 2. prosinca 1893.

Br. 48. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena poštom i domaćim u kuću 7 for., inače 6 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. XXV.

Ženidba Mije Bogdanova.

Pripovijeda **Ferdo Juzbašić.**

(Svršetak.)

IV.

Nije Franjo nikad tako dugo kao večeras iskao svoga druga i ne dočekao ga. Postao je već nestrpljiv, pa je krenuo Bogdanovoj kući. Tu mu rekoše, da Mije odavna nema.

Izišao je opet na ulicu i pošao basati kroz tamnu noć. U grudima uskipjela mu zlovolja; on nije ništa mislio, ništa slutio, ali mu je Mijin izostanak bio ipak čudnovat, neobičan. Ta nije on sam po noći basao, otkad su ga u šiparce ubrajati stali, a prošlo je tomu već šest godina. Uvijek je on išao uz druga svoga Miju, s njime doživljavao čare i neprilike tamne noći, uvijek bodro, veselo, neobuzdano . . . A sada? Ovo očekivanje i ova osamljenost ozlovoljiše ga; on se nije mogao ničemu domisliti, samo mu je to bilo neobično i neugodno.

Tako dodje Franjo do bliže Bilićeve kuće i opazi dvoje ljudi pred kućom. On spozna po stasu svoga druga. Taj čas uskipi silna zlovolja u silovitu momku i provre oštrom psovkom. Franjo namjeri ići ispred kuća s protivne strane, a kabanicu navuče preko glave, al je oko ipak ostavio prosto i motrio na drugu stranu, gdje se momak i djevojka za ruke drže, gdje joj on nešto govori, a ona se glasno smije . . .

Franjo je upravo bjesnio od ljutine, a kad ih je promašio, čuo se od njega u noć prigušen neki glas, nalik režanju . . .

Hodao je po ulicama bez glave, ne javljajući se nikomu i ne odzivljući se nikomu, premda je uz put mnogo momaka i djevojaka susretao. Napokon se je našao opet pred svojom kućom, nu nije mu se dalo unutra ući; na san nije ni pomislio, već se je naslonio na stup pred kućom i gledao u mrklu noć. Gledao je dugo, ljutito, nijemo, od njega se ne ču niti obične pjesme, ni zvižduka, a pred oči mu katkad kao da bi iz mraka isplivale dvije sjene. One su se za ruke držale, a jedna se od njih čudno smijala.

Franjo se najednom trže, začuo je za sobom znane korake; ogleda se, k njemu dolazio Mijo.

— Ti sam, Franjo? Ja se malo zadržao, bio sam kod cure . . . moram i ja jednom. Svi me napastuju, pa sam napokon odlučio . . . Pogodi, kod koje sam bio? — razgovorio se Mijo, a smiješio se, kako se smiješe bojazljivi ljudi, koji su sretno dovršili mučno djelo.

— Šta mene briga za to! — promrsi kroz zube Franjo tobože ravnodušno.

— Moram se ženiti.

— Pa ženi se, ja ne ću.

— Uzet ću Ružu.

— Bilićevu!

— Pa za što ne bi? Kuća je to, ja sam sirotan, — a cura je dobra —

— Bilićeva!

— Neka je Bilićeva, nije gora od drugih . . . A mi ćemo ostati uvijek drugovi . . .

— Ja ću si naći drugoga druga, tko će s mladoženjom . . .

I Franjo zadje opet u noć, a Mijo ostade sam, nije dospio ni riječi mu više progovoriti. Umalo da nije za njim potrčao, jer mu se činilo, da mu imade mnogo još kazati, razjasniti, nu ustavi se.

— Pa što je njemu? — pomisli Mijo, — ja mu nisam ništa zla učinio, a on se ljuti. Ta ne mogu ja nauvijek ostati neženjom, a i zašto? — Što bi sa mnom ukućani? . . . A Ruža je ljepota djevojka . . .

Sada je Mijo samo na nju mislio i, smiješeći se, zadovoljno pošao kući.

Dugo u noć nije zaspao, pred okom mu bila lijepa Ruža, a za njom razastrlo se sve uživanje, sva slast i sve milje, koje će u buduće on uživati uz lijepu ženu, uz djecu, kao valjan muž, od žene ljubljen, od ukućana poštovan . . .

V.

Mijo se požurio javiti svoju odluku gazdi Anti i babi Josiji.

Gospodar Ante držao je cijelu kuću u svojoj ruci. Bio je čovjek čvrste odluke, oštre riječi, ali pravedan. Njegova volja i njegova riječ vrijedila je u svemu, što se tiče kuće i kućevnih poslova, ali u ženidbe i udaje nije se miješao; to je puštao ženama.

Čini se, da je u tom baba Josija bila drugi gospodar i dobro je gospodarila, jer, kako su ljudi govorili, Bogdanove su žene bile sve jednako čestite.

Baba Josija sjedjela je kao obično ljeti i zimi u zapećku i prela. Ostale žene radile su svoje poslove, neka u vrtu, neka u dvorištu ili u svom kućaru. Katkada bi samo koja došla u veliku zajedničku sobu, najviše za to, da baku radi čega za savjet upita, pa bi se odmah opet k poslu povratila. Baka bi svakoj na umiljato pitanje razborit odgovor dala i prela dalje.

I Mijo se prikučio lagano babi Josiji, pa kad joj napomenuo, da se je nakanio ženiti, ona se je obradovala.

— I vrijeme je, sinko, rekla ona, a koju si nam odabrao?

— Bilićevu Ružu, — odgovori Mijo tiho, kao da se je bojao kazati joj tu djevojku.

Baba Josija ga u čudu pogleda.

— I ti si već govorio s njom? — reče ona ozbiljno.

— Jesam, bako; cura je privoljela.

— A zašto si baš nju odabrao? . . . reče baka nevoljko i kao da je htjela još nešto nadovezati, nu predomisli se. Na njezinu se licu moglo pročitati, da nije bila zadovoljna s tim izborom, nu nešto ju je zadržavalo, da ne kaže svoga mnijenja, a to nešto bila je opet druga misao: Ti si sirotan, dobro da hoće za tebe poći cura iz take kuće, pa opet pomisao: u našoj kući ne će ona valjda biti žena onaka, kake su Bilićeve žene...

Odmah se je zatim u Bogdanovoj kući govorilo o novoj snahi. Žene su redom dolazile k peći, pa kao iz prikrajka upitale babu Josiju, da li će zaista Mijo uzeti Bilićevu. Sve su se tomu čudile, ali se nijedna nije veselila.

Istoga dana na večer, još prije zalaska sunčanoga, evo druga Franje Miji.

Našao ga je sama, gdje na dvorištu ispreza konje.

— Kaži ti meni, druže, jesi li ti zbilja odlučio uzeti onu Bilićevu? — poče odmah Franjo kao nasmješljivo, nu ipak ozbiljno. On se nije mogao pretvarati.

— Jesam, druže, i ugovorio sam već s curom.

— Nemoj, Mijo; nije ona za tebe. Što ćeš ti s Bilićevom ženskom?

— Ja sam joj već obrekao, a kad se oženim, bit će ona Bogdanova.

— Bit će ona kao i one druge njihove . . . Lacko im je veliki prijatelj . . .

— Ne će! — reče Mijo gotovo ljutito, prečuvši hotimično zadnje riječi.

— E, onda s Bogom! Nemoj da se u zlu sjećaš mene . . . odreže Franjo ljutito i žalosno i, mrmljajući nešto kroz zube, ode svojoj kući.

Slijedeće nedjelje bile zaruke, zatim nabrzo i svatovi.

VI.

Mijo se oženio i uživao slatke dane veselo i sretno. I kako ne bi, uz tako lijepu i nježnu ženicu, kao što je Ruža. I zbilja nije taj ženski stvor bio jednak ostalomu ženskinju sela R. U nje je mekana riječ kao od voska, a slatka kao od meda, a tako zgodna i mudra, da ti je svaka njena riječca ugodna kao mio dar; u nje je posmijeh veseo i nježan, da ti se srce topi od miline; u nje je svaka kretnja zgodna, promišljena. Sve je to Mijo opazio, sve je to njemu bilo milo, dapače, on joj se je divio i osjećao, da ju jako voli, a u duši je zahvaljivao svojoj sreći, što mu je bila na pomoći, da se je dostao toga angjela, koji će mu do groba život sladiti.

Često bi Miju susrela tetka Klara, ili na ulici, ili na njivi, pa i kod same njegove kuće. Teta se je brinula za njegovu sreću, pa bi se došla raspitati. Milo bi ona zaškiljila, slatko se nasmiješila, pa bi onda tiho i kao zabrinuto upitala:

— Kako je, sinko?

— Dobro je, teto, i boljemu se nadam! . . .

Nasmiješio bi se Mijo, a za tim se hvalio teti vrelo i pouzdano, pa joj kao preporodjen govorio o svojoj Ruži.

— Hvala Bogu, hvala Bogu, hrano, ja sam ti druga majka, baš mi je drago. Čuvaj je, sinko, kao oči svoje, ne daj, da ti tko sreću smuti . . .

Mijino se je srce napokon tako oklopilo ljubavlju, da do njega nije mogao doći ni onaj šapat, što se je po selu kriomice šuljao . . .

Franjo Stakićev nije si medjutim našao drugoga druga. Od one večeri, kad je Miju odgovarao, da ne uzme Ruže, nije on dolazio k Miji, ali nije ni na divane išao. On je radio svoje poslove još marljivije, pa nije gotovo ni osjećao, da i on pripada onomu razredu seoskog svijeta, s koga selo vri i kipi . . .

VII.

Prošlo nekoliko mjeseci, otkako se je Bilićeva Ruža udala u Bogdanovu kuću.

Jednoga toplog dana kasne jeseni začu se vika i psovka iz dućana trgovca Lacka. Djeca, koja su se u

blizini igrala, poletješe pred dućan, a i nekoliko žena već pošlo, da čuju, kaka je to ženska glava digla viku u dućanu, kad se na vratima pokaza Jela Bilićeva, mati Ružina, a za njom čvrst momak, trgovčev sluga, — zgrabio Jelu za ramena, pa — šup, izgura je napolje.

Klisnu Jela iz dućana, kao riba iz ruke, poblijedjela kao stijena, a viče, sve sikće:

— Lopove, kćer si mi unesrećio, platit ću ja to tebi. Trista te gromova udarilo, huljo, psino, sad me bacaš napolje; bacit ću ja tebi čedo pred vrata . . .

Jela umuknu, kad je već na ulici bila, ogleda se uokolo, pa kad opazi svijet oko sebe, stište usta i pesnice, pa ode kao oparena kući.

— Šta više? viknu strina Mara, jer nije mogla sama brzo dotrčati, da čuje.

— Unesrećio joj kćer, bacit će mu čedo pred vrata, reče baba Stana, okrenuv se k Mari, ali brzo prekide riječ.

Prolazio kraj njih Mijo Bogdanov.

— Bože, kaki je!

Žene zašaptaše i za njim se ogledaše.

Mijo je to zaista bio, išao je s posla kući, vidio je iz daleka, gdje mu punicu iz dućana guraju, ali čuo nije ništa, dok ne dodje bliže i dok ne ču eto od baba.

Krv mu se stinu, malo da ne stade medju ženama, zadrhtaše mu tada svi živci, zaboli ga u prsima, otvori široko usta i povuče zraka. Njezinu kćer unesrećio, — opetova si Mijo kobne riječi . . . Koju kćer? . . . Kaku kćer? . . . U Jele je jedna kći, njegova žena, Ruža. — Podvostruči korak i dospije kući. Poleti naglo u kućar ženi. Ona sjedjela pred kućarom i vezla. Kad ga opazi, diže se i podje k njemu. Mijo ju uhvati pogledom oko pasa i u njem se učvrsti strašna sumnja, kao da mu ju je tko na nožu u grudi utisnuo.

I ne pozdravi je, već prodje kraj nje u kućar, mrk kao oblak, bijedan kao nužda . . .

Ruža podje za njim u kućar. I ona je problijedjela. Kao u neprilici baci ona oko uokolo, pa se onda zagleda u Miju.

On je sio na klupu i teško disao.

— Zlato, šta ti je? — progovori Ruža, pa će nježno da mu se rukom glave takne.

— Bježi — zmijo, — mater ti baca dragi iz dućana... Mijo ne uzmože dalje, već skoči, htjede joj ruku od sebe otisnuti, pa ju zgrabi za pojas. Bijes u njem uzavri, povuče ruku natrag, zaboli ga srce, htjede se za prsa uhvatiti, ali se uskoleba i padne na tle . . .

Ruža?

Kad je čula, što je Mijo izustio, poletjela je odmah na vrata i letjela bezobzirno, bez daha, k Bilićevoj kući.

Nije se ona prestrašila, niti se je ona začudila; ona se je odmah dosjetila, što se je moglo dogoditi, ali je letjela, da vidi, da čuje, — da s majkom govori . . .

U dvorištu Bilićeve kuće našla je babu Klaru, gdje se smuca oko kućara njezine matere. Baba je vikala, da joj Jela otvori, ali iz kućara se ne ču ni glasa.

Napokon vikne i Ruža:

— Otvori, majko!

Za čas se otvoriše vrata od kućara, a Ruža i za njom baba Klara stupiše unutra.

Zaključaše vrata.

Ruža se više ne vrati u Bogdanovu kuću.

VIII.

No, pa šta ćemo. Umro, pa umro . . . Puklo mu srce . . . Bože sveti! je li to od tebe izmolila Anka Bogomolja? . . . Tako je govorila sama sobom baka Josija, sjedeći u zapećku i držeći čislo u rukama, a krupne joj suze curile niz suhe obraze.

Na ulici stajala rpa žena, koje su se živo razgovarale.

— Božja volja, božja volja! — zakuka jedna.

— Da, budi dobar i podložan kao pseto, pa se daj od svakoga varati, pa onda — božja volja! — kresnu riječju i okom druga.

— Ne griješite, žene! Tko zna, šta je komu sudbina nevidljivom rukom na čelo zapisala? — reče treća i duboko uzdahnu.

Uzdahnuše i ostale žene, pa se zamisliše. Razgovor zape . . .

IX.

A što je selo uskipjelo? — Kaka je to graja i krika, plač i psovka? . . . Što se to lomi? . . . što udara kao da kuća o kuću gruva? . . . jeza te hvata — a što i zvona u stranu ne zvone? . . . pobiše se: život i smrt . . .

Ispratili živi pokojnoga Miju do hladnoga groba. Pratilo ga pol sela, a medju zadnjima išao Franjo Stakićev, uhvatio se kod pojasa desnom rukom o lakat lijeve, oborio glavu i mrka lica koracao, kao da su ga teške misli snašle.

Kad je prva gruda zemlje pala na lijes pokojnikov, drhtnu Franjo, kao da se probudio od sna i podiže glavu nešto više nego li obično. Oči mu zablistaše, kao da će iz njih udariti suze, nu Franjo namršti lice, ugrize se za donju usnu, pesnice čvrsto stisnu, za tim se sagibe, baci i on grudu zemlje u grob svoga druga, pa se okrenu i podje natrag u selo.

Drugi svijet se vraćao polagano i zamišljeno kući, al Franjo hitio naprijed kao vjetar.

Pred kućom Bilićevom stoji Ružin otac Gjuro, puši lulu i gleda bezbrižno u zrak, kao da za njega na ovom svijetu brige nema.

Kad mu se Franjo približi, pogleda ga oštro. U njemu zakipi silan bijes na toga čovjeka.

— Misliš, nema u Mije braće, da ga osvete? škrinu Franjo i otisne ga desnicom sa staze. Gjuro izmanu šakom da Franju udari, Franjo ga zgrabi za prsa i obori na zemlju.

— Da ti sudim, varalico! — kriknu Franjo.

*

Doleti na to Bilićev Mile sa bunara, pa će na Franju, nu ovaj ga za vremena spazi, istrže proštac iz plota, pa udri na obojicu.

U to se slete Bilićevi ljudi, al stignu i Bogdanovi sa sprovoda.

Ne bilo tu svadje ni oklijevanja, već udri' mahom, tko čim dohvati... Strkaše se i drugi seljani, neki prijatelji Bogdanovi, neki Bilićevi... Nasta metež... zakuha se zlo... nije se znalo, gdje je prijatelj, gdje li neprijatelj, već samo udri, mlati... Potežu noževe iza obuće, krv teče, jauk se ori...

* * *

Još i danas znade svatko živ u selu R. pripovijedati o krvavoj bitci Bogdanovih sa Bilićevima.

Ne čuvaju te uspomene toliko oni silni grobovi, koji su jednoga dana napunili malo seosko groblje, koliko jedna, sada već jako stara žena, — žuta Ruža, tako su je prozvali u selu.

Poslije onoga boja, kad se je ona od bolesti, kojom si je još jedan zločin na vrat navalila, oporavila, nije ju ni vlastita rodbina mogla trpjeti medju sobom. Sagradiše joj kuću na kraju sela.

Nije ona više bila lijepa. Lice joj je požutjelo; da ga iglom bocneš, misliš, prsnuo bi gnoj, s toga su ju i prozvali „žutom Ružom“.

Nije ona mogla ni pomisliti više na udaju, nu ima poslova, uz koje se bez truda i muke može dobro živjeti, i ona živi još sada. Majke njezinim imenom nevinu dječicu plaše, a odraslijoj djeci brane prolaziti onim krajem, gdje stanuje žuta Ruža, jer da će ih smlatiti vile...

Još je živ i Franjo Štakić, čvrst kao dren i rekao bi, još mlad, da mu nije one sijede kose i brkova.

Nije se on nikada ženio i tim se starac uvijek hvališe.

Ruit hora.

Spjevao **G. Carducci.**

Daleko sada od sve buke čovječje,
Samoćo bajna, zelena!
Ovamo vino k nam i ljubav dolaze,
Dva božja druga, Lidija.

Gle kako s' smiješi u kristalu
Liejo, vječni mladenac,
U očiju ti ljubav, sjajna Lidija,
Otkrivajuć se likuje!

Kroz sjenicu sve do nas sunce dopire
I rumeno se odsieva
O mojoj čaši; trepteć sjaje zlaćano
O tvojoj kosi, Lidija.

U crnoj tvojoj kosi, biela Lidija,
Blijeda vene ružica;
A u srcu mi gasi vatru ljubavnu
Ah slatka sjeta nenadna.

Ded reci: zašt' u predvečerje rumeno
Otajstvene nam uzdahe
Odozdo šalje more? što li, Lidija,
Uza njih pjeva borovlje?

Gle s kakvom čežnjom ruke ovi bregovi
Spram sunca šire zapadna,
Preko njih raste sjen: a oni željkuju
Još zadnji cjelov, Lidija.

Ja tražim cjelov tvoj, kad sjen me ovije,
Liejo, bože radosti,
Ja tražim oči tvoje, sjajna Lidija,
Kad Hiperion odjuri.

I vrieme juri. Dajte se otvorite
Vi usta rujna: cvijete
I duše i čeznuća, čaške otkrij sad:
Raskrilite se, ručice!

Ribari.

Slika iz primorskog života. Napisao **F. Krstić.**

Večeralo se, kako je Bog dao: malo sitneža na ulju ukuhana, pečenih srdela, kruha i vina, pa mirna Krajina! Stari Buco, *parun* (gospodar) broda, naginje po zadnji put iz teška bardaka. Požegla ga pečena riba, vino slatko omičito, samo silazi niz grlo. Zrak pišti iznutra, jer u sudu nema oduška; pričvrstio objema rukama krajeve bardaka, prižeo usnicama, prsi mu se nadimlju, čovjek ne bi rekao, da pije, već jezikom da siše, ne ustima, već dušom da izvlači vino iz posude. Nije mu ni zamjere; pao čovjek u godine, stare kosti red je ogrijati, a opet noć je, spava se. Kad je dobru kapljicu iscijedio, spusti bardak drugu na ruke, koji ga čekao kao ozebao sunca, mahnu suhonjavom rukom, protere se laptom razderane košulje

po ovlaženom brku, vas se strese u životu, kao da se ona kapljica živo srca njegova uhvatila, pa će kao pomladjen uzdahnuti: „Bogu hvala i slava!“

— Daj, Brkane, napuni mi lulu! — reći će tada, vadeći lulu iza pasa.

— Ne valja, *parune,* zala zelenčina, da se čovjek otruje; taman da ću ja u tebe zapitati, — odgovori mu momče do njega.

— Pasja vam pära, da vas *parun* i duhanom hrani! Ej mladosti, nema te više! Kad sam ja bio vaših godina, sram me bilo pitati u drugoga duhana. Pripni opanak na noge, torbak pod rame, džeparicom za pas, trkni na medju, iz Hercegovine duhana kao ruže, koliko ti duša hoće. U koga dobra duhana? U Buce Perkovića! Da su mi noge, kako mi je srce, i danas bih ja s pomoću božjom tamo zagazio, ali utekli konji iz štale, djeco moja, sedamdeset sam o Petrovu prebacio preko ledja, nije govora više o tom vojevanju, — reći će Buco, pa probrka malim prstom lulu, tresnu o dlan ogorinom duhana, propuhnu dva tri puta kroz kamiš, opet tukne o dlan, otvori malenu kesicu od svinjskog mjehura i nabije lulu suhim korjenastim duhanom.

— Nije pivo, po što jednoč bilo, — reći ću vam opet, djeco moja. danas priklopila kraljeva straža; da te vile nose, ne možeš uteći, — prihvati Buco, zbijući noktom vrh lulice.

— Miško mali, donesi *parunu* ugljen da pripali, brže! — viknu Brkan.

Mali Miško čistio dno od bakre, u kojoj se riba kuhala. Brže bolje skoknu pod ogradu, gdje je vatra gorjela, uze malu pločicu, maši se prstima živog ugljena, postavi ga na pločicu, prinese *parunu* na lulu, otresajući niz gaćice oprženim prstima.

— Čuvaj prste, ne znaš, što je vatra! — prekorit će ga otac Miho, koji je do Buce sjedio.

— Lako bih ja za stražu; uza tri četiri onako dobra druga, od srca junaka, kakova straža? Kakav strah? Bog s neba, nitko drugi! — ozva se iz sredine Jakiša Cvjetanić, krupno momče, tek onih dana došlo kući iz kraljeve službe.

— Nije, djeco, hvajde, otkada je puška izišla na svijet i neka druga pasja pära, za sve junaštvo evo ovoliko ne bih dao, reče Buco, zapevši noktom od palca za zube.

— Dobra ti je, *parune,* nadodat će Pešo. A što ti misliš, Brkane, da je živ Kraljević Marko, zar ne bi i njemu danas pala krila? Dura! dura! Svačemu se danas čovjek domislio.

— Nije smrti, — Vukša će ispod ograde. — Eno kako je i naš Matej dospio? Što nije onaj čovjek potrošio za liječnike i lijekove . . .

— Bog je tako ostavio, upane mu Buco u riječ. O čemu govoriš, brate? — Mali, jesi li sve uredio, posudje na mjesto stavio?

— Sve je u redu, gospodaru, — mali će slažući vilice.

— Još je obilate dvije ure mjesečina. Ala, družino, da samo zeru trenemo, pa ćemo poslije na posao, — naredi *parun* i upre dlanima, da se pridigne sa tla. Jakiša i ne čuje te naredbe, nego okrenut prama dvojici družine pripovijeda im svoja junaštva, doživljaje u mornarici u Poli.

— Ala, Jakiša, pasja te pära, što si se *uspredikao* kao pop na otaru, — javit će se žešće Buco. Lijepe li noći, dragi Bože! Ajdmo, braćo, ne gubimo vremena. Ja ću za ogradu pod stablo, podalje od potoka, ljuti komari živa me izjedoše. Dobra vam noć, braćo!

— Od Boga vam pomoć *parune!* — svi u jedan glas odvratiše, pa tko u jedan, a tko u drugi kraj, svak pošao da opočine, dok mrak dodje.

* * *

Tiha, mrtva noć, daha čuti nije. Ondje malo podalje tek da čuješ lagani šum potoka. Sušno ljeto, voda spala, izgubila snagu. Ne čuje se buk kao zimi na brzetku bujice; izmedju ševarja provire, prelije se voda, oblije glatko kamenje, spušta se u malene ponore, iz kojih opet navire, omiče niz strmene obronke i rek bi mira nema, dok ne zaroni u morski pijesak. More mirno, glatko kao ulje. Koprcne se kadikad koja sitna riba, — jer ju veća tjera — razmaknu se kolobari, površina mora opet ravna kao dlan. Pod mjesečevim sjajem spružio se u dubini mora debeli jaki stup svjetlosti, u kojoj titraju milijuni blistavih bića, te im oko ljudsko ne može da u trag udje. Mali valovi zavaljuju se kadikad, pljusnu o žalo, razliju se, pa se opet gube u širini i dubini sinjega mora, a njihovo talasanje poput nježne majčine ljuljanke rek bi da navlači na oči tvrdji san našim pospanim ribarima. Nebo je kao ribje oko. Mjesec oteo svjetlost zvijezdama, ali eto se i on primiče kraju svoga hoda, počeo je krvaviti, brzo će za planine. Da ne čuješ sitnog zrikavca, što no u šikarju zrikće, ne bi rekao, da ima živa bića u prirodi.

Momčad pozaspala kao pozaklana. Po ledini vidiš poleglih ljudi poput dugih uvijenih snopova. Brkanu ne će se uzglavlja, on je podvio lakat pod glavu, prebacio rubac preko lica, na bedar se uzvalio, pa spava kano ptić. U Jakiše dobre kosti, on se opružio nauznak, nogu preko noge bacio, pod zatiljak stavio kamen, toliko da mu je glava na višemu. Pešo i družina na samom su morskom žalu, noge im do vala dopiru, hladnije je. Stari Buco uvalio se u maleni potočić baš kao dijete u kolijevku. Na meku je, povrh njega granata smokva, pod glavu stavio klupko krpetinâ stare mreže, a preko obraza prebacio veliku modru maramu, da ga od komaraca obrani. Pa njemu se i ne će vele da spava, toliko da prenese san preko očiju. Što ima da je ležao, pa se eno već rasteže tijelom, obrće kostima, lomi rukama, pa kada je protro oči, podignu glavu, pogleda prama glavici, ne vidi više mjeseca, gjipnu se na noge: — Eh, eh! viknu,

Brkane! Jakiša! Na noge, družino! Petre moj! Miško mali, na noge, eh! mrak je! viknu Buco još jednom na vas glas, sipljući iza ograde po glavama pospanih ribara.

— Ala, kako sam bio slatko zalalio, zoru bih bio uhvatio, — Petar će opružajući nogom.

— Puste tlapnje na meni noćas, ne pamtim odavna ovoga, Bog s nama i Djevica Marija, — stari će Miho iz čose stavljajući na se znamen svetoga križa.

Mladjima se ne da jošte rastati sa snom.

— Ala, Jakiša, pasja te pära! nije više dangubiti, mjesec pada za goru . . . Ala, družino, da smo na okupu! pričvrsti *parun*.

— Uf, evo . . . evo . . . taman da ću je zdjupit za bedro! Uteče mi . . . Irudica! Zamalo da me ne priduši! Da mi je znati, koja je, uf! — zamumlja u jadu Jakiša, stištući grčevito šake.

— Što? Tko? Bog s tobom, što si van svijesti? — zaokupila ga družina.

— Morina! Uh! kako se navali na me, kao teška planina, — pridoda ljutito Jakiša. — Crna Irudica umalo da me ne priduši!

— Bež', ostavi, brate, o čemu govoriš? Bit ćeš nauznak spavao, pa krv slegla u mozak, — Petar će mu.

— Bit će ljuba Angjelija u snu došla, — drugi će šaljivo.

— O Bože moj, čemu bih vam rekao jednu za drugu! Divojčurina golema, uhvatio je ja za mišice, svaka joj ruka u laktu kao najjačem čovjeku noga u bedru . . .

— Šurke babe Jurke! Svak za svojim poslom! — prodere se *parun* Buco. Neka su drva na mjestu. Petre, primaknite brod kraju!

— Eno poleti zvijezda preko neba, jedna duša pošla s ovog svijeta, — reći će Pešo, zijevajući i pogledajući na nebo.

— Bog joj dao pokoj! — Buco će vrteći se po žalu. — Miško mali, jesi li se maknuo, pasja päro, brodom na kraj, mrak je!

— Nu ti, nu ti, što se sa zapada kupi oblak, sjutra ti je jugo kao u ruci, — Marko će idući na brod.

— I mene je, nadoda Brkan, dva tri puta zavrtjelo u desnoj nozi, Bog sam znade, koje će, ali je sjutra drugo vrijeme.

— Jesmo li svi od naših? — upita Buco, stojeći kao zapovjednik na krmi broda.

— Svi smo od svjećarice, *parune*.

Mrežari ostaju na kraju, dok im se dade znak od svijećara. Zavezoše se od kraja. *Parun* skinuo kapu, prekrižio se i pred svom družinom izmolio na čast sv. Antunu od Padove za dobru sreću.

* * *

Mjesec je već zašao za goru, mrak se zemlje i mora uhvatio. Svijeće se zapalile, lov započeo. Dva veslara upiru se na vesla, polagano kreću brodom naprijed. Buco je na krmi, on zapovijeda, kojim će se pravcem ići. Svijećar stoji sprijeda, na veliki gvozdeni obruč postavlja lučevinu. Kad se lučevina raspalila i veliki se crveni plamen razmahao, površina mora prosjala kao da si ju oblio rastopinom sjajnih dragulja. Veslari opočinu, napune lulice, pa opet vozi naprijed sve polagano. Svijećar se zarakasao kao crveni rak, znoj kao rijeka curi mu po čelu. Vatra velika, kraj počeo bacati malim lahorom vjetra, pa kada mu je staknuti glavnje luča, gotovo da ga živ plamen ne oblizne po licu.

— Bože blagoslovi! — na jedan će mah *parun* Buco, pogledajući s krme u more, — nešto je vidjeti.

— Hoće, ako bog da, biti srećan mrak — javit će se svijećar s *prove*.

— Nagnite se, *parune*, bolje k moru, imade ribe pod morem, okuplja se na jata, čini mi se tamo po krmi kao kakav oblak.

Buco stavi ruku nad obrve, da se od svjetlosti zakloni, proviri u more, pa će veseo:

— Bože blagoslovi i sv. Antune, imade, imade! Polako, ti Petre, desna bolje! Hajte kraju; a sve polagano, da se riba ne izgubi. Ele! Brkane, Pešo, mrežom u more! — viknu Buco produljenim glasom, da se je moglo i dalje od žala čuti. Momčad od mreže sva je na okupu, izvezla se od kraja, u malo časa riba je zapasana velikom mrežom srdelarom. S jednoga i drugoga krila uhvatili se ribari da istežu na kraj. Svi su bosonogi, jer im je kašnje u more zagaziti. Svakomu je o boku opleteno uže — krok. Zadnjim se uzlom zapne o veliki konop, kojemu je privezana mreža. Na svakom je krilu po pet ribara. Jedan za drugim svak poteže, dok se mreža kraju primakne.

— Polako desna, bolje lijeva, sve polagano u ime božje! — daje naredbu *parun* Buco, da se mreža jednim pravcem isteže. Donja voda kao rijeka, još nam može mreža natjerati na sedre; polako desna, bolje lijeva!

S kraja svak sluša pokorno naredbe *parunove* i opire se čvršće o svojem kroku.

— Plutva su na kraju, Miško mali, motaj uže! Ala, družino, prihvatite krila, složno braćo, Bog će blagosoviti naše trude, — sve to veselijim će glasom Buco. Mreža se primiče kraju, zadnji kraj — galjà — nabrekao od puste ribe. Svijećar ne pali više lučevine, stiče malo ogorine, toliko da se družini vidi, ali sva riba, što se na svjetlost namamila, sada je u mreži, koja je ju potajno opasala. Sva se površina zabielila od bielih ljusaka srdela. Sitna riba iz otvorena prostrana mora našla se evo sada u tijesnom ogradjenom prostoru, hoće da se spasi od izdajničkih uza, juriša na okna mreže. Nekim sreća posluži, tankovite provuku se kroz pleteno okance i polete kao pomamne u slobodne prostorije sinjega mora, druge, taman kad provuku glavu, zapletu se u oknu, trzaju se, koprcaju i tu iznemognu, dok ih ribarova ruka ne pograbi. Žalosna sudbina dočeka većinu, da ih u velikim košarama zgrabe u moru i prenose u brod.

Večeras je obilan lov. Sva družina vesela kao na piru. Stari Buco ne zna kud će više, uzvrtio se kao vojvoda na vojničkom polju iza održane pobjede. Još mu nije posao gotov, nemiran je, ljut.

— Pasja vam para! Ne lomite nož u repu, još je riba u galji. Pešo, Brkane, pridignite krajeve, eto vam riba ispod ruku omiče. — Daj, Petre, košare. Grabi! U ime Isusovo! Primaknite brod, amo mali! Pridrži, Jakiša, eto uteče riba! — Družina prihvatila složno krajeve. Petar i Buco grabe košarama ribu iz mreže.

— Tri . . . četiri . . . pet . . . šest . . . Daj, mali, još onaj *špurtel!* — zaište *parun,* istežući iz mora šestu košaru punu srdela.

— Nema, gospodaru, ništa više, sve je puno.

— Iskreći na jedro . . . sedam — osam. Ovo na dnu ostavimo za ručak. Bogu hvala i sv. Antunu, koji je dao!

Svi poviruju u brod, da vide, koliko je lova. Oči se svakomu vesele, sve ljeto nije se toliko ulovilo, koliko ove večeri.

— Lijepa riba, baš za sol, — reći će neki.

— Imade i gdjekoja velika masna, obla, lijepo bi se ona cmarila i na ognju, — dometne drugi.

— Imade, što je Bog dao! — završi *parun.* — Skupite uže, properite mrežu, smotajte po krmi, pa hajdmo, djeco, kući, nije daleko do zore!

— Ova se noć lijepo isplatila, — reći će Brkan, puneći svoju lulicu.

— Vidio sam ja ispod svijeće, — nadoda svijećar Petar, — da se mota veliko jato riba. Al i noć nam je ugodila. Da smo je u Boga željeli, nije mogla biti ugodnija.

— Jesmo li, braćo, gotovi? Svak na svoje veslo! — naredi *parun* i navuče na ledja sukneni haljetak. Pred zoru je, rosa pada, hladno je.

— Jesmo. jesmo! Evo da zapalim lulu — ozva se Jakiša, tarući žigicom o nogavicu gaćâ, da pripali.

— Puši, puši, neka te pasja pära nosi, kad te nije morina noćas pridušila, — nadoveza mu *parun* Buco i nasmijehnu se veselim licem, pogledajući na više od tisuće librica ulovljene ribe.

Od luke, gdje se večeras lov lovio, do sela hoće se dobar sat vožnje. Dvanaest jakih mišica uvije se na šest bukovih vesala. Zora nije daleko, treći pijetli čuju se iz sela. Ribari se već izvezli do glavice na očigled sela. Jakiša pogleda pod stranu. Kroz gustu borovinu ugleda malu svjetlost na prozoru jedne kuće. Trgnu iz zubi lulu, koju bijaše već ispalio, pa pregibljući se na tvrdom veslu, jakim glasom zapjeva:

Još ne biše zora zabilila
Ni danica pomolila lica.

Na onom prozoru, gdje se ugledala svjetlost, bila njegova draga Angjelija, koja se taj čas spremala na vodu.

Oprostio je.

Božićna pripovijest. Napisao François Coppée.

Tony Robec stanovao je već pol godine u jednoj sobi neke radničke košnice u ulici Delambre. U kući ga držali svi udovcem. I to od nedavna, jer je njegovu malenomu dječaku, s kojim je živio sam, bilo jedva šest godina, — a bio je taj dječak uvijek tako čisto obučen, kao da se brižljiva majka stara za nj. Pa ipak ne imadjahu ni otac ni sin znaka žalosti na kapi ili na rukavu.

Tony Robec, koji je radio kao slagar u jednoj tiskari „Quartier-Latin-a“, izlazio bi svaki dan rano u jutro, noseći na rukama maloga Adriena još sasvim pospana, pa bi ga odnio u jednu školu u susjedstvu. Ovršivši svoj dnevni posao, dolazio bi po nj, išao, vodeći svoga mališa za ruku, k mesaru i k piljarici, donosio u dječijoj košarici kući sve, što treba za objed, kako bi to radila gazdarica, pa bi se zatvorio do drugoga dana.

Susjede milostiva srca žalile su toga siromašnoga oca, — moglo mu je biti najviše četrdeset godina, još je bio lijep čovjek, tužna izraza, blijed, crne prosijede brade, očiju sjajno zelenkastih, kao u lava kad počiva. Susjede su govorile za njim:

— Taj bi se čovjek morao na novo oženiti . . . Dobar je, nikad se ne opija . . . Za cijelo bi lako našao čestitu djevojku, koja bi se brinula za nj i za njegova dječarca . . . Jeste li opazili, kako je brižno odjeven njegov mali? Niti poderan niti zamazan . . . Uredan čovjek, to se odmah vidi. A čini se, da služi na dan svojih deset franaka.

Neki su hotjeli da se upoznaju s njim. Obično nije teško sklopiti poznanstvo medju susjedima u pučanskim kućama, gdje se živi kod otvorenih vrata. Ali Tony je odbijao svakoga od sebe svojom sustežljivošću i svojim uljudnim ali hladnim načinom pozdravljanja na stubama.

Svake su nedjelje otac i sin, čisti kao novi novčići, izlazili na šetnju. Ljudi su ih znali sretati u muzejima, u Jardin-u de Plantes.[1] Prije objeda mogao si ih vidjeti takodjer u kakovoj malenoj kavani, gdje bi si Tony dozvoljavao jedino raskošno uživanje čitave nedjelje, pijući čašu absinta dugo, na malene gutljaje, dočim bi Adrien, sjedeći do njega na kožnoj klupi, pregledavao novine sa slikama . . .

— Ne, gospodje, govoraše svojim susjedama vratarica, koja bijaše sentimentalna, ovaj se udovac ne će na

[1] Botanički i zoološki vrt u Parizu.

novo oženiti. Prošle nedjelje sastala sam se s njim u jednom drvoredu Monparvasskoga groblja. Za cijelo mu je ondje žena pokopana . . . Žalosno ga je bilo gledati sa siročetom . . . Morao je obožavati svoju pokojnicu . . . To se rijetko dogadja, ali ima ipak takovih ljudi . . . Neutješiv je.

Žalibože, da! Tony Robert ljubio je nježno svoju ženu i nije se mogao utješiti, što ju je izgubio. Pa ipak ne bijaše udovac.

Oh! njegov je život bio veoma jednostavan, a nipošto sretan.

Savjestan radnik, ali prilično slabo nagradjen za svoj zanat, osigurao si je tek dosta kasno priličan dohodak. I poradi toga pomislio je istom onda na ženidbu, kad je navršio tridesetu godinu. On bi bio trebao razboritu djevojku, koja bi kao i on poznavala nevolju. Ali slabo ljubav pazi na take obzire! Tony izgubi glavu za lijepim liščem prodavačice cvijeća od devetnaest godina. Ta je bila bez sumnje još poštena, ali veoma lakoumna; mislila je samo na toaletu, a znala se u ostalom oblačiti s nekoliko krpa kao kakova malena kneginja. On je bio nešto uštedio, čim je mogao lijepo urediti svoj stan. Kupio je i ormar sa zrcalom, — za osamdeset franaka u predgradju Saint-Antoine, — u kojem se mogla njegova žena vidjeti od pete do glave. On uze svoju Klementinu i s početka živjeli su divno. Kako su se ljubili! Imali su dvije sobe u petom katu na boulevardu de Port-Royal, s malenim balkonom i s vidikom na čitavi Paris. Svaku večer izlazeći iz svoje tiskare, koja je bila na lijevoj obali, išao bi Tony Robec, sakrivajući svoje radničko odijelo pod ogrtačem, kao kaki gospodin, na ugao mosta des Saints-Pères, da čeka svoju ženicu, koja bi se vraćala iz ulice Saint-Honoré, gdje bijaše njezina radionica.

Uzevši se pod ruku i pritisnuvši se jedno uz drugo, vraćali bi se veoma brzo u daleki stan, da ondje veselo potroše svoj siromašni objed. Ali osobito nedjelje bile su krasne. Predobro im je bilo kod kuće, pa za to nijesu izlazili. Oh! ugodnih li ljetnih doručaka! kroz otvoreni prozor mogli su vidjeti veliki grad i modro nebo. Dok bi on srkao svoju kavu i pušio svoju cigaretu, Klementina bi zalijevala na balkonu cvijeće u loncima. Ne, ona je bila premila! on bi ustao, te bi je iznenada poljubio u vrat. „Ta prestani već jednom . . . ala si lud!“ Ali evo doskora djeteta, maloga Feliksa, kojega su svakih četrnaest dana posjećivali kod njegove dojilje u Margency-u. Umro je od grčeva nakon godine dana. Doskora se utješiše, kad im se rodio Adrien, kojega je majka sama hotjela dojiti. Ona bi ostavljala radionicu, uzimala posao kući, zasluživala za polovicu manje, pa ipak se lijepo oblačila, igrala se gospodje u Luxembourg-u, vozeći pred sobom svoje djetešce u malenim kolima, spletenim od vrbe. A Tony se uzalud trudio za četvoricu, radio za noćne novine: gospodarstvo je gubilo ravnovjesje, on se zaduživao. Kad je dijete postalo veće, idjaše u zabavište, a majka često bez posla, a uvijek koketna, dosadjivala se kod kuće, te se malo po malo priučila na pogibeljne šetnje. Vidite li ovoga siromaha, ostarjela prije vremena, istrošena od brige i posla, i ovu ludu glavu, a krasnu, kao da ju je naslikao Greuze? . . . Vraćajući se jedne večeri sa svojim dječakom, kojega je bio uz put uzeo iz zabavišta, nadje Tony Robec na kaminu pismo, iz kojega ispade, kad ga je otvorio, vjenčani prsten. U tom im je pismu kukavno djevojče kazalo: „S Bogom“, njemu i svojemu sinu, i molilo ih za oproštenje.

O vi romantični gradjani od porote, koji rješavate uvijek od optužbe uvrijedjene muževe, koji ubiju ženu i ljubavnika njezina, veleći, da je zločin počinjen u strasti, vama će se siromašni Tony činiti veoma smiješnim, dapače i nešto kukavnim. Ali bol je njegova bila veća nego srčba. On je mnogo plakao, a kad bi ga njegov Adrien zapitao: „Gdje je mama? Hoće li se mama skoro vratiti?“ on bi strasno zagrlio mališa i odgovorio mu: „Ne znam“.

Klementina je pobjegla početkom svibnja. Oh! kako je miris jorgovana kadšto zamaman! — Tony proda u srpanjskom roku gotovo sve svoje pokućstvo, da plati svoje dugove, i nastani se u ulici Delambre, hoteći se iseliti. Tu je sa svojim dječarcem živio tako čedno, tako dostojno, da su ga općenito držali za udovca.

Koncem rujna dobi radnik pismo od svoje žene, četiri strane bez saveza i očajne, gdje je crnilo bilo izbrisano suzama. Njezin ljubovnik, slušatelj liječništva, bio je otputovao pred pet nedjelja na praznike kući, sasvim dolje na jug, i nije više pisao, niti se inače javljao. Sad je *ona* bila ostavljena i izdana, ta izdajnica! I ona se kajala, zaklinjala i molila za milost. To je veoma boljelo siromaha Tonya. Ali umirite se, okrutni porotnici, koji imate srce mletačkoga crnca i izvolite na čas iskazati počast siromahu. On je bio ponosan i nije ništa odgovorio svojoj krivoj ženi.

Sve do badnjaka nije dobio nikakove daljne vijesti o Klementini.

Na taj pak dan običavao je već od više godina nositi sa svojom ženom na grob svojega maloga Feliksa, prvorodjenca, koji je umro kod dojilje, čednu kiticu — nekoliko smrznutih ljubica oko ruže, uvele od studeni. Oni su svojega prvorodjenca hotjeli imati uza se na Montparvassu, i kupili si tu na novo dozvolu za grob na pet godina.

Prvi put je sada Tony Robec morao ići onamo sam sa svojim malenim Andrienom i, prekoračivši vrata groblja, pod tužnim zimskim nebom, — prezrite na novo ovo srce bez hrabrosti, vi strašni Oteli od porote! — trpio je više nego igda, sjećajući se odsutne bjegunice.

— Gdje je sada? — mišljaše on. Što je s njom?

Ali došavši pred grob Feliksov, što ga je jedva prepoznao, stane presenećen.

Tu je bilo na kamenu nekoliko igračaka, kakove se daju najsiromašnijoj djeci — trublja, lakrdijaš, kudronja na mijehu. Te su igračke bile malo prije onamo postavljene, jer su bile sasvim nove i kupljene, očevidno baš na onaj dan, u dućanu po trinaest soua.

— Aj! igračke! — poviknu veselo Adrien.

Ali opazivši otac kraj papira pričvrštena iglom na igračke, prigne se, uzme ga u ruke i pročita ove riječi, — a ruku, koja ih je pisala, dobro je poznao: „Za Adriena, od njegova brata Feliksa, koji je sada s malenim Božićem“.

Iznenada osjeti, kako se njegov sin pritisnuo uza nj, i čuje, kako je šaputao prestrašenim glasom: „Majka!“ I nekoliko koraka opazi ženu, obučenu u siromašno odijelo i rubac, kako kleči pred jednom skupinom čempresa. Oh! tako blijedu! tako upalih očiju! Pružala je prema njemu sklopljene ruke, moleći ga mučke.

Medju nama budi rečeno, gospodo okrutni porotnici, ja ne mislim, da je Tony Robec onda mislio na Onoga, koji se rodio na dan Božića i koji je učio riječju i primjerom oproštenje nanesenih nepravda. Njegovo plebejsko srce ne poznavaše samoljublja i zlobe. Zadrhtavši manje od srčbe poradi prijašnje uvrede nego od smilovanja, videći u tako kukavnom položaju ženu, koju je bio toliko ljubio, rine lagano svoga dječaka prema njoj i reče mu:

— Adriene, idi i zagrli svoju majku!

Ova zagrli svoje dijete divljim zagrljajem, poljubi mu deset puta kosu, jecajući od sreće, onda ustane i gledajući svoga muža pogledom, koji je molio, prošapta:

— Kako ste dobri!

Ali on je već bio blizu nje, pa joj odgovarao suho i gotovo strogo:

— Ne govori . . . i daj mi ruku.

Od groblja do ulice Delambre nije daleko. Oni prodjoše taj put brzim korakom. Tony je osjećao, kako ruka Klementinina u njegovoj dršće. Dijete je išlo uz njih, misleći dakako već na drugo i diveći se svojim igračkama.

Vratarica kuće, u kojoj stanovaše Tony, bijaše sama na kućnom pragu. — On joj reče:

— Gospodjo, evo moje žene, koja je bila šest mjeseci u pokrajini kod svoje bolesne majke i koja se sada vratila opet k meni.

I uzlazeći uz stube morao je podupirati i gotovo nositi nesretnicu, koja je jecala i gotovo se onesvijestila od ganuća i radosti.

Došavši u svoju siromašnu sobu, posadi Tony svoju ženu u jedini naslanjač, i baci joj na novo sina u naručaj. Onda otvori ladicu od ormara, izvadi iz nje kukavnu škatuljica od papira, uzme iz nje Klementinin vječani prsten i metne joj ga opet na prst; a istom onda, ne prekorivši je ni jednom gorkom riječi poradi prošlosti, tiho, ozbiljno i s obilnom plemenitošću jednostavnih srdaca, poljubi je u čelo, da bude sasvim sigurna, da joj je oprostio.

Preveo M—ć.

Put u Dalmaciju.

(Nastavak.)

Južni dio zatona Kotorskoga stisnuo se poput trublje. S desne i s lijeve strane ogradjuju ga strme litice, koje valjda stotinu metara nad morem nemaju ni mrvićka zelenila.

Udjosmo u luku. Uz obalu prostire se hladovito šetalište, a nešto podalje eto ulaz u grad. Grad je opasan starinskim zidom, pa se utisnuo medju dva slatkovodna kanala, preko kojih vode mostovi, i to na sjevernoj strani do *Dobrote*, a na jug u *Muo*.

Nutrina gradska podsjeća te na ulice zadarske, ili na spljetske u Dioklecijanovoj palači. Visoke tamne kuće zaredale se jedna za drugom, a ceste su popločene ovdje kamenim pločama, a na drugome mjestu šiljatim kamenjem. Svaki će se putnik za sat zasititi grada Kotora, a čitav će mjesec proboraviti ondje, da se nagleda prekrasne okolice. Čim smo sjeli u „grad Trst“, da zagrizemo, — eto do nas već gospode V. i S. M.

Ta su nas gospoda vodala Kotorom, pa smo vidjeli, što se god vidjeti može. Najprije zadjosmo na Pazar. To je kotorsko sajmište. Tu se sastaje živi Bokelj pa trguje sa flegmatičnim Hercegovcem, — a onamo se na kamen pružio crnomanjasti Crnogorac, podmetnuv pod glavu bijelu struku. Nijesmo imali prilike, da vidimo pravi pazar, jer je baš sam Uskrs bio.

Zagledasmo u stolnu crkvu. — Oprostit će mi poštovani čitatelj, ako mu o toj crkvi podulje ne pripovijedam, ali bilo se skupilo toliko vrijednih Kotorana, pak bjeloputnih ljepotica, da su se naše oči otimale — za krasnom prirodom, — ta crkva je bila dupkom puna.

Prodjosmo do gimnazije. G. profesor M., rodjen Slovenac, pokaza nam gimnaziju i zbirke. Tek što se ogledasmo po prirodopisnoj zbirci, kad se naš g. kebrolog zaustavi pred nešto većom staklenkom.

— Gledajte, gospodo!

— Što je to?

— *Bellostoma Niloticum!*

U čaši bilo sačuvano nekoliko primjeraka grdosne stjenice. Čitatelji ne će vjerovati, da je ta stjenica medju drugim stjenicama ono, što bijaše Swiftov Guliwer medju patuljcima. Duga je ta stjenica čitavi decimetar, pa tako na daleko natkriljuje našega orijaša rogača. Ne mogu da opišem toga mamuta u carstvu beskrilaca, jer mi manjka

poznavanje terminologije. Prvo grčko ime „Bellostoma“ potječe otale, što ima šiljata usta, a prezime „Niloticum“ označuje stalno sjedište te stjenice, t. j. deltu nilsku.

— Divna li imena za kaku oklopnjaču! — primetnu netko.

Ta najveća od svih stjenica nalazi se i u Boci Kotorskoj i to baš nešto na jug od grada Kotora.

— Živi li u moru ili u slatkoj vodi? — upita Mefisto.

— Niti u moru, a ni u slatkoj vodi.

— Pa gdje žive?

— U brakičnoj vodi, — odvrati g. zoolog.

— Brakična voda? Ne razumijem.

— To je voda na onome mjestu, gdje se slatka voda miješa s morem.

Zahvalismo g. prof. M. na dobroti, a naš ga maršal pozva na večer u „Hôtel Graz“.

— Kako god želite, na čašu suhoga ili brakičnoga vina.

Izidjosmo iz grada na južna vrata.

Tu vodi most preko „Rijeke“. Ta je Rijeka posve slična dubrovačkoj Rijeci. Pod strmom stijenom ključa slatka voda u jakim virovima, pa napunjuje dosta širok basin. Sila toga širokoga vrela osobito je velika. Kad baciš kamen s mosta, on će krivudajući a lagano padati na dno. Sličan je izvor i na sjevernoj strani gradskoj, a nitko ne može da kaže, odakle ta silna voda dolazi.

— Eto tu, gdje se vrelo s morem miješa, to je brakična voda.

— Da, tu pliva ta čudnovata stjenica, pa se hrani biljem.

— Ja sam istu vrst stjenica našao na ušću Neretve kod Opuzena, — pridoda naš maršal.

Tek što se odmakosmo od mosta, kad nad nama u tvrdji grunu top.

Zvona zaoriše u svim crkvama (ima ih, čini mi se, sedam). Sva se Boka napuni milozvučnim akordom.

— Felix Alleluja!

Kotorski je zaton u taj čas bio prekrasan. Podnevno sunce ogrlilo one sniježne vrhove, pa se prosulo mladim proljetnim zelenilom i onim bijelim crkvama i kapelama. Stadosmo mirni pred vojničkom bolnicom, kao da što čekamo.

Ja nemam ni snage ni volje, da još i dalje pokušam opisivati onaj prizor. Spojilo se tu u prekrasan sklad toliko boja u toliko nijansa, da nema slikara pod nebom, koji će to naslikati. Glazba zvonâ, koja ti dira dušu, — sva ona poezija u prirodi, koja ti srce opaja, — ne da se prelijati na papir, — jer slova ostaju slova, a plemenita glava poštovanoga čitatelja od 17 cmt. poprečnoga promjera uza svu fantaziju ne će moći obuhvatiti one silne kamene mase, što se 1300 do 1800 m. visoko diže.

Pa da vide — naši dobri Zagrebčani svu tu krasotu, ne bi trome prekrstili ruke u kakom filistarskom štajerskom zakutku, — nego bi „subito molali provu“, pak bi „con tutta forza“ pohrlili, da vide, česa nigdje drugdje ne će vidjeti.

Razdijelismo se. Neki htjedoše na Cetinje, neki na Dobrotu, drugi na Trojicu, a mene nagovoriše gospoda S. i V., da podjem s njima uz obalu do Prčanja.

Nije fajde popinjati se, udarit će kiša. Složismo se trojica: g. arcibotanik, Mefisto i moja malenkost (sit venia verbis), pa ćemo u Prčanj.

Tek što zakrenusmo zapadnom obalom kroz Muo, okrenu se g. V.:

— Evo, gospodo, odavle vidite kotorsku tvrdju. Uza strm obronak gorski složiše nad samim gradom tvrdju, pa je okružiše zidom. Poput stuba diže se jedan zid nad drugim, a baš stubama valja se popeti do tvrdje.

— Ulaz nije nikome dozvoljen. Časnik, koga odredjuju za tvrdju, ne izlazi dotle, dok ga ne mine služba, — a ta će kadikad potrajati do tri mjeseca. — Eno ondje na jug druga tvrdja, — poče i opet pripovijedati jedan od gospode.

Na jug se kotorska zavala malo diže. Tu se na vrhu nekoga brda posadila *Goražda.*[1]

— Ondje su zakopani milijuni; sva je sila novaca po vragu pošla, dok su podigli tu tvrdju. Kasnije dovezoše amo tri silna topa. Svaki se je top na jednom ratnom brodu vozio. Iskrcaše ih. Nijesu znali, kako će ih do Goražde dovući. Sazidaše cestu, — eno je vidite, kako zakreće. Malo poslije eto i opet ratni brod vozi lokomobil, a taj upregoše pred kola, — eh baš ne znam, valja li reći kola, — jer kaka su to kola, na koja naprtiše ono gvozdeno zvijere.

— Baš su bili Goraždu dovršili, a topove ponamjestili, — onamo jedan na Cetinje, — drugi na Kotor — a treći nekuda na Tivat, — kad eto fermana od ratnoga ministra, da se Goražda razvali, pa da se zida negdje nad Stolivom pak nad Orahovicom. Počeše razvaljivati, a onda eto glasa iz Beča: „Gradi, što si razvalio, neka stoji Goražda“. I tako jadna Goražda uvijek ni živa ni mrtva, kao sudjeni pod vješalima.

Dok je g. V. tako pripovijedao, prodjosmo kroz ubavi *Muo* (Mola), to sijelo Bokeljskih kapetana. Baš je milota pogledati onako uredno mjesto, kako se je pružilo uz obalu — kuća do kuće — jedna urednija od druge, — a tek kad se sjetiš naših posavskih i slavonskih kuća.

— Evo gospodo, (poče i opet naš Vergil pripovijedati) ono, što se do vrha vije, to je crnogorska cesta. Ono u dolini uz bujicu na sjevernoj strani kotorskoj vodi stari put — bit će 3 do 4 klm. dug gore do Njegoša, — a nova cesta crnogorska duga je 21 klm., dakle pet puta dulja od stare ceste. Kad se dobar pješak, a Crnogorci su kao divokoze, otputi — doći će za podrug sat do Njegoša prije od onoga, koji se na kolima vozi.

[1] Goražda (ne Zvražda kao br. 47. str. 759.)

Začudismo se svi onoj silnoj cesti. Trideset velikih okuka (serpentina) diže se na strmo brdo. Dva klm. i pol od Kotora na istok digla se cesta do visine od 920 m. Primakosmo se „trima sestrama“, tako se zove rt, što dijeli Muo od Prčanja.

— Znate što narod priča: vele, da ima gore nad Kotorom velika stijena, prikovana za goru. Morali su je prikovati, jer da se sruši, baš bi na sam Kotor pala. A ondje dalje iznad Dobrote — ondje ima špilja, do koje se ne može uspeti krštena glava. Vele, da u njoj raste divlja naranča, ili mrča, — tko će znati. Gospodin V. pozove nas, da posjetimo njegove rodjake, što stanuju u Prčanju. Odazvasmo se njegovoj želji i ne bijaše nam žao, jer zadjosmo u starinsku plemićku kuću — prave hrvatske gostoljubivosti. Nagledasmo se divotna pogleda sa balkona, kušasmo domaći prčanjski šampanjac, — i naslušasmo se kojekakih pričica o hajducima crnogorskim, što su nekad mirne Kotorane napastovali.

Kad se nadviše nad Lovćen oblaci i kad se Kotor zavi u tamu, vratismo se. Osobito lijepo bijaše vidjeti, kada velik parobrod „Grad Zagreb“ udje u kotorsku luku. Kako se je bila večer spustila, rasvijetliše sav parobrod električnim svjetlom, a svaka je svjetiljka našla družiću u mirnome moru. Bijaše topla večer (Kotor obiluje vrućinom), kiša je lagano sipila, — a mi se sastadosmo u „Hotelu Graz“. Tužne li noćne šetnje u Kotoru, kad kiša sipi. Tamne one ulice još se tamnijima prikazuju — kadikad prohuji uza te dvoje zaljubljenih, pa se skriva u širokoj topničkoj kabanici, — iz onih malih podzemnih gostiona izlazi čudan miris od duhana i prolivena vina. Njemačke i talijanske pjesme, koje obično izvodi „mješoviti zbor“, razliježu se medju onim visokim kućama.

Naš se gospodin maršal povratio sa svoga izleta. Otišao je pješice starim putem od Kotora do Njegoša, pa je donio sa sobom nekoliko zanimljivih bilina; osobita bijaše neka „euforbia“, koja raste po svoj Crnoj Gori, jer je ovce poštedjuju; ne jedu je, jer je otrovna.

Kad bijasmo sakupljeni, valjalo je riješiti dalju osnovu putovanja. Jedni zatražiše, da se put bar do Skadra nastavi, i to morem pak uz Bojanu ili preko Vir-Bazara. Drugi zaželješe, da se kući vrate itd.

Raspitasmo se za putove, koji vode do Bara. Jedni ekoše — dobri su; drugi — ne vrijede. Ma baš kao u Italiji — nijesmo mogli ni što da saznamo.

Neki poštovani g. G. strašio nas olujom, — a kad sjutradan ustadosmo, — eto nad nama tamno nebo.

Za dva smo sata zakrenuli od Oštroga put Dubrovnika.

(Nastavit će se.)

Mark Twain.

Mark je Twain na glasu kao humoristički pisac ne samo u svojoj domovini Americi, nego i po cijelom svijetu, a napose u Evropi. U njega je osobita oštrina uma, te umije u značaju i vladanju ljudi iznaći smiješne crte, koje onda majstorskim perom živo i dosjetljivo oriše, pa time najugodnije zabavi duh čitaočev. Nevjerojatne pustolovine vješto zna prikriti plaštem naravitosti, a uz to je dobar znalac čovječje duše, pa u svojim spisima otkriva najfinije crte duševnog života. On pripada u Americi medju najčuvenije pripovjedače, a njegova se djela u mnogo stotina tisuća primjeraka šire i čitaju po Americi. Život toga američkog humoriste veoma je zanimljiv, možda više i od djela njegovih, pa ga s toga u kratkim crtama priopćujemo:

Mark Twain, pravim se imenom zove Samuel Langhorne Clemens, rodio se 30. studenoga 1835. (ima mu baš 58 godina) u Floridi, u državi Missouri. Ime Langhorne potječe od njegove majke. U Hanibalu, u državi Mississippi, proživio je mladost svoju; to je mjesto opisao u zbirci pripovijesti „Tom Sowyer“. Otac njegov John bio je ondje od g. 1840. mirovni sudac. „Sam“ bijaše dobroćudan, no nemiran i obijestan dječak, pa bi često pobjegao iz škole i počinjao kojekakve ludorije. U zbirci „Tom Sowyer“ i „Huckleberry Finn“ ocrtao je drastično svoju mladost. Otac bijaše s njime strog, pa ga je često pedepsao, a majka bijaše blaga i milostiva srca, pa mu je koješta opraštala ili ga zaštićivala. Kad mu je bilo 12 godina, umre mu otac, a tada morade s ostalom djecom da se prihvati posla, kako bi zasluživao svoj svagdašnji kruh. Majka ga dade u slagare kod novina „Weekly Courier“ u rodnom mjestu Hanibalu.

Taj je časopis imao 100 pretplatnika u gradu, a 350 na ladanju; gradski plaćahu pretplatninu raznom mješovitom robom, a ladanjski šiljahu — „ako su u opće plaćali“, primjećuje Mark Twain — drva, zelja itd. To bijaše težak i žalostan život. Kao naučnik nije imao mnogo prilike, da se dobro izvježba, jer je morao kojekakve druge poslove svome gospodaru vršiti, a u 15. godini izuči zanat i podje na putovanje. Obadje New-York, Filadelfiju, Cincinati, Louisville i S. Louis. Nigdje nije dugo ostao u službi. No on se odreče slagarstva i postade prevozar na rijeci Mississippi, što opisuje u „Životu na Mississipiu“. Tu mu brodar dovikuje: „Mark Twain“, ako mu spušteno gruzilo (Senkblei) zaroni samo dvije stope u vodu. Taj je poklič kasnije odabrao za svoje književno ime.

Kad je buknuo rat, podje u 24. godini u vojnike, pa je služio kao dobrovoljac u vojsci južnih država. Postade poručnik i zapovijedaše vodu od 15 ljudi. Po nesreći ga neprijatelji zarobiše, ali im umače i podje

*

Prodana nevjesta.
Motiv iz Smetanove opere: *„Vjerna naša ljubav . . .“*
Slikao *Adolf Liebscher.*

Tako upleteni nastavi brbljasmo, eto medju nas — brov
tonu obuzdane razdražen smo se. Zapita me, kako smo va
štanke. Nastojanje bi Kotor, ali ne onako, kako je on ši
čas razbilo na jući se, već nekako mirno poniknute
stidu s onoga, telj trpanjsko dijete, a znam, da su
što smo mislili skoga rata veseljaci. Napokon se okrenu
i što se nijesmo
usudjivali d
kažemo. , umro je fra Petar Milošević.
se je je bilo, kao da su me šakom po glavi.
susta Petar Milošević bijaše profesor u Sinju, a ni
kra sest dana što nas je dao u Spljetu pozdraviti. B
v an drug, poštena vrla duša, a svom se je lj
osvetio hrvatskoj historiji. Sve malo po malo
ne prestade baš kad smo se mi na Lokrum
Zavezasmo jezike. Rastužih se. Po
teljica razumjeti, kako mi je u srcu
da sam kroz pune tri godine svaki
Al napokon, što je srce čov
sve boje mijenja — bubanj, k
mrtvačkom maršu i u nestaš
riječ „verglec“, kome treb
strani izvući, pa će poslije
starim otrcanim glasom
kod koga iza svakog dru
auza, jer je mijeh po
Na večer nadjosn
lih se baš pri ula
Zagreb, kad god
prispodabljam
t zapleše
ad god
ier sv
le)
te
gla
u S
U d
potom
sv. Ma
mausole
zuje u
obražen
razvila
sto apadn
časovekih
reče i p
— j
— D
rij
sasta
Kad je

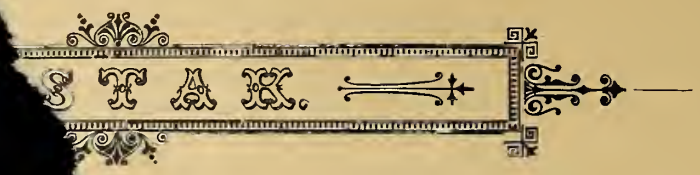

»Kabirske smrti« u zanos oko boga Dionisa. Običaj »dodole«, po prilici nekad služba boga proljeća i preporodjaja, tomu sta ro-slavenskom Dionisu-Baku, bio je u poganskih Slavena u ta ko velikom jeku, da mu se još i dan danas nalaze tragovi usred Njemačke, kako priča Kolbe. Od današnjih živih običaja u po-kočici je zapazio razgovorni oblik. U kolu pošalice i odšali ce naju oblik razgovora. Nadalje spominje četiri narodne igre iz gorskih Cuca. Piscu su vojvoda Marko Miljanov i sin No-Gjuro Cerović, pričali o takim narodnim zabavama u Crno j bosanskog narodnog života ističe igru »Hadžija«, koju oju »Javora« od g. 1890. opisao V. Kondić iz Prijedora: Nekoliko narodnih igara u Bosni«. Kondić opisuje

ija« vrlo je zanimljiva, samo kad se vješto odigra. liko vještaka, koji će igrati. Glavna je uloga na ćabu, a kod kuće ostavlja hadžinicu, sina, kojima je narod poklonio nekaka jestu ostavlja jednog poštenog čovjeka starati se za sve njegovo imanje, dok r mu se zakune, da će sve vjerno djeno. Hadžija se spremi i podje. dovu (molitvu), a djeca, što ih avši se dvoje i dvoje. Kad već Prodje neko vrijeme u razgo-Al na jedan put dotrči »tatar« lazi hadžija! Ovi ga natrag ro, i on ode. Tako dolazi ći put kad dodje, onda u ratnji, u kojoj je i otišao. i mu noge od želje i dalje o dugom i teškom putu, ja se sa svima redom po-ra, kako mu je kod kuće? om stane redjati jade, sve t hadžija, otišao, sve se ome udesu i tako opet redusreo. »Kazuj moju dišući. Tutor započne: šao, sve nas je tjerala nekako kuća ti je iz-krava ti s teletom lupa se rukom po kobilu i ždrijebe!« k, dragi hadžija, a nama su do-rzo prolazi. Si-nje i proharče »Konja mi!« kao u vidu ne gledam koječim i su oni dio za blaženi, ri visoki etiri šva, svjetini kako je je ruke čita se ki govor a dražes

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 043111563